

BURSA 6. Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Kongresi

30 Aralık 2025
Bursa

Cilt 3

ACADEMIA

SEMANTIC SCHOLAR

OpenAIRE

www.bursakongresi.org

**BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL
SCIENCES
DECEMBER 30, 2025
BURSA**

Edited By
ASSIS. PROF. DR. GULTEKIN GURCAY

Issued: 31.12.2025
ISBN: 978-625-5694-67-6

ASSOCIATION & ACADEMIC INCENTIVES :
**In the conference 374 papers have been presented by Turkish participants and 402
papers by foreign participants.**
**Members of the organizing committees of the conference perform their duties with an
"official assignment letter"**

All rights of this book belong to Academy Global Publishing House
Without permission can't be duplicate or copied.
Authors of chapters are responsible both ethically and juridically.
Academy Global–2025©

CONFERENCE ID

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES

DATE – PLACE
DECEMBER 30, 2025
BURSA

ORGANIZATION
ACADEMY GLOBAL CONFERENCES & JOURNALS

EVALUATION PROCESS
All applications have undergone a double-blind peer review process.

PARTICIPATING COUNTRIES

Turkey – Thailand – Kazakhstan – Pakistan – Bangladesh- Nigeria – China- Romania - Sri Lanka – Russia – Indonesia- Malaysia- Italy- Tunisia- Tunisia- UAE- South Korea- Kyrgyzstan- Taiwan – Kenya- Pakistan- Iran - Vietnam - Ghana – India - South Korea – Somalia- Spain-

PRESENTATION
Oral presentation

CONGRESS ORGANIZING BOARD

- Prof. Dr. Hülya Çiçek - Gaziantep Üniversitesi
- Prof. Dr. Ali Bilgili - Ankara Üniversitesi
- Prof. Dr. Naile Bilgili - Gazi Üniversitesi
- Prof. Dr. Başak Hanedan - Atatürk Üniversitesi
- Prof. Dr. Hajar Huseynova - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi
- Prof. Dr. Dwi Sulisworo - Ahmad Dahlan University
- Prof. Zain Musa - Royal Academy of Cambodia
- Prof. Dr. Sameer Jain - NICMAR University
- Prof Yakup Babayev - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi
- Prof. Dr. Suyatno - Ahmad Dahlan University
- Prof. Dr. Al-Rashiff H. Mastul -Mindanao State University
- Prof. Dr. Alhisan U. Jemsy - Mindanao State University
- Prof. Dr. Elif Akpınar Külekçi - Atatürk Üniversitesi
- Prof. Dr. Mehtap Kavurmacı - Atatürk Üniversitesi
- Prof. Dr. Belkıs Özkara - Afyon Kocatepe Üniversitesi
- Prof. Dr. Mavlonova Ugiloy Khamdamovna - Zarmed University
- Assoc. Prof. Dr. Aysel Arslan - Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
- Assoc. Prof. Dr. Yeliz Çakır Sahilli - Munzur Üniversitesi
- Assoc. Prof. Dr. Sıddık BAKIR - Ataturk Üniversitesi
- Assoc. Prof. Dr. Berna Koçak - Munzur Üniversitesi
- Assoc. Prof. Dr. Irade Kerimova - Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi
- Assoc. Prof. Dr. Dhesi Ari Astuti - Ahmad Dahlan University
- Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat Baran - Batman Üniversitesi
- Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Aydın - Dicle Üniversitesi
- Assoc. Prof. Dody Hartanto - Ahmad Dahlan University
- Assoc. Prof. Dr. Rungchacadaporn - Ahmad Dahlan University
- Assoc. Prof. Nazile Abdullazade - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

- Assoc Prof. Dr. Feran Aşur - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
- Assoc Prof. Dr. Erkan EFİLTİ - Kırgızistan-Türkiye Manas University
- Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti - Ahmad Dahlan University
- Assoc. Prof. Ivaylo Staykov - New Bulgarian Üniversitesi
- Assoc. Prof. Dr. Abbas Ghaffari - Tebriz Üniversitesi
- Assoc. Prof. Dr. Yasemin Taş - Gazi Üniversitesi
- Assoc. Prof. Dr. Yeganə Qəhrəmanova - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi
- Assoc. Prof. Dr. Bülent Işık - Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi
- Assoc. Prof. Dr. Nurkan Yılmaz - İnönü Üniversitesi
- Assoc. Prof. Dr. Həmzə Əliyev- Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi
- Assoc. Prof. Dr. Sevrə Fırıncıoğulları
- Assist. Prof. Ihwan Ghazali - Technic University of Malaysia
- Assist. Prof. Dr. Abışov Elşad Şərəfxan oğlu- Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi
- Assist. Prof. Dr. Mahrukh Dovlatzade - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi
- Assist. Prof. Dr. Naci Büyükkaracığan- Selçuk Üniversitesi
- Assist. Prof. Dr. Songül Atak - Dicle Üniversitesi
- Lecturer Mehmet Nuri Ödük - Selçuk Üniversitesi
- Dr. Fatih İ. Kurşunmaden - Selçuk Üniversitesi
- Assist. Prof. Dr. Mehdi Meskini Heydarlou –
- Dr. Dadash Mehravari - Tebriz Üniversitesi
- Dr. Aynurə Əliyeva - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi
- Dr. Gültekin Gürçay
- Dr. Amaneh Manafidizajı

Scientific & Review Committee

- Prof. Dr. Hülya Çiçek – Türkiye
Prof. Dr. Emine Koca – Türkiye
Prof. Dr. Fatma Koç – Türkiye
Prof. Dr. Valide Paşayeva - Türkiye
Prof. Dr. Ali Bilgili - Türkiye
Prof. Dr. Naile Bilgili - Türkiye
Prof. Dr. Başak Hanedan – Türkiye
Prof. Dr. Aysel Güven - Türkiye
Prof. Dr. Bülent Kurtişoğlu – Türkiye
Prof. Dr. Hajar Huseynova – Azerbaijan
Prof. Dr. Dwi Sulisworo – Indonesia
Prof. Dr. Natalia Latygina – Ukraina
Prof. Dr. Yunir Abdrahimov – Russia
Prof. Muntazir Mehdi – Pakistan
Prof. Dr. T.Venkat Narayana Rao – India
Prof. Dr. İzzet Gümüş – Türkiye
Prof. Dr. Mustafa Bayram – Türkiye
Prof. Dr. Saim Zeki Bostan – Türkiye
Prof. Dr. Hyeonjin Lee – China
Prof. Yakup Babayev - Azerbaijan
Prof. Dr. Suyatno – Indonesia
Prof. Dr. Zain Musa – Cambodia
Prof. Dr. Sameer Jain – India
Prof. Mehdi Mohammadzade – Iran
Prof. Dr. Ika Maryani – Indonesia
Prof. Dr. Guler Yenice – Türkiye
Prof. Dr. Elif Akpınar Külekçi – Türkiye
Prof. Dr. Mavlonova Ugiloy Khamdamovna – Uzbekistan
Prof. Dr. Mehtap Kavurmacı – Türkiye

Prof. Dr. Belkıs Özkara – Türkiye

Prof. Dr. Al-Rashiff Hamjilani Mastul – Philipinnes

Prof. Dr. Alhisan U. Jemsy – Philippines

Assoc. Prof. Dr. Aysel Arslan - Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Sıddık Bakır – Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Meryem Öztürk - Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Yeliz Çakır Sahilli - Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Berna Koçak - Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Dhesi Ari Astuti – Indonesia

Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Aydın - Türkiye

Assoc Prof. Dr. Feran Aşur – Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Yasemin Taş – Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Bülent Işık - Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Nurkan Yılmaz - Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Sevra Fırıncıoğulları - Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Abdulsemet Aydın – Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat Baran - Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Dilorom Hamroeva - Ozbekistan

Assoc. Prof. Dr. Abbas Ghaffari – Iran

Assoc. Prof. Ivaylo Staykov - Bulgaria

Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti – Indonesia

Assoc. Prof. Dr. Ümit Ayata – Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Həmzə Əliyev - Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Okan Sarıgöz – Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Eda Bozkurt – Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Ahmet Topal – Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Kırbaş – Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Mesut Bulut – Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Fahriye Emgili – Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Sandeep Gupta – India

Assoc. Prof. Dr. Veysel Parlak – Türkiye

- Assoc. Prof. Dr. Mahmut İslamoğlu – Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. Nazile Abdullazade – Azerbaijan
- Assoc. Prof. Dr. Irade Kerimova - Azerbaijan
- Assoc. Prof. Dr. Yeganə Qəhrəmanova – Azerbaijan
- Assoc. Prof. Dr. Ali Vandshoari – İran
- Assoc. Prof. Dr. Dinara Fardeeva – Rusya
- Assoc. Prof. Dr. Göksel Ulay – Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. Erkan Efilti - Kirgizistan
- Assist. Prof. K. R. Padma – India
- Assist. Prof. Dr. Omid Afghani - Afghanistan
- Assist. Prof. Dr. Maha Hamdan Alanazi - Saudi Arabia
- Assist. Prof. Dr. Dzhakipbek Altaevich Altayev - Kazakhstan
- Assist. Prof. Dr. Amina Salihi Bayero – Nigeria
- Assist. Prof. Dr. Ahmad Sharif Fakheer - Jordania
- Assist. Prof. Dr. Dody Hartanto - Indonesia
- Assist. Prof. Dr. Ihwan Ghazali - Malaysia
- Assist. Prof. Dr. Mehdi Meskini Heyladou – Iran
- Assist. Prof. Dr. Bazarhan İmangalieva - Kazakhstan
- Assist. Prof. Dr. Keles Nurmaşulı Jaylıbay - Kazakhstan
- Assist. Prof. Dr. Mamatkuli Juraev – Ozbekistan
- Assist. Prof. Dr. Kalemkas Kalibaeva – Kazakhstan
- Assist. Prof. Dr. Bouaraour Kamel – Algeria
- Assist. Prof. Dr. Alia R. Masalimova - Kazakhstan
- Assist. Prof. Dr. Amanbay Moldibaev - Kazakhstan
- Assist. Prof. Dr. Ayslu B. Sarsekenova - Kazakhstan
- Assist. Prof. Dr. Bhumika Sharma - India
- Assist. Prof. Dr. Gulşat Şugaeva – Kazakhstan
- Assist. Prof. Dr. K.A. Tleubergenova - Kazakhstan
- Assist. Prof. Dr. Cholpon Toktosunova – Kirgizia
- Assist. Prof. Dr. Hoang Anh Tuan – Vietnam
- Assist. Prof. Dr. Songül Atak - Türkiye

- Assist. Prof. Dr. Botagul Turgunbaeva - Kazakhstan
- Assist. Prof. Dr. Dinarakhan Tursunaliyeva - Kirgizia
- Assist. Prof. Dr. Yang Zitong – China
- Assist. Prof. Dr. Gulmira Abndirasulova – Kazakhstan
- Assist. Prof. Dr. Imran Latif Saifi – South Africa
- Assist. Prof. Dr. Murat Genç – Turkiye
- Assist. Prof. Dr. Monisa Qadiri – India
- Assist. Prof. Dr. Vaiva Balciuniene – Lithuania
- Assist. Prof. Dr. Meltem Avan – Turkiye
- Assist. Prof. Dr. Abışov Elşad Şərəfxan oğlu - Azerbaijan
- Assist. Prof. Dr. Mahrukh Dovlatzade – Azerbaijan
- Assist. Prof. Dr. Naci Büyükkaracıgan – Turkiye
- Assist. Prof. Dr. Raihan Yusoph – Philippines
- Dr. Que-Nhu Duong - Vietnam
- Dr. Fatih İ. Kurşunmaden – Turkiye
- Dr. Mehmet Nuri Ödük – Turkiye
- Dr. Ayşe Baran - Turkiye
- Dr. Aynurə Əliyeva - Azerbaijan
- Dr. Sonali Malhotra – India
- Dr. Amaneh Manafidizaji - Iran

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Hemşirelik Fakültesi Dekanlığı

Sayı : E-98978265-100-1174800
Konu : Dilekçe(Prof. Dr. Naile
BİLGİLİ)

19.02.2025

Sayın Prof. Dr. Naile BİLGİLİ
Halk Sağlığı Hemşireliği Anabilim Dalı Başkanlığı - Öğretim Üyesi

İlgi : 17.02.2025 tarihli ve E-87008936-100- 1173474 sayılı yazı.

İlgi dilekçenizde belirttiğiniz "Yükseköğretim Kurulu'nun 15.06.2023 tarihli oturumunda doçentlik başvuruları şartları ile ilgili değişiklik önerileri kapsamında Sağlık Bilimleri Temel Alanı'nda gerçekleştirilecek olan madde 8'in Bilimsel Toplantı başlığı altındaki b bendi" uyarınca, Academy Global Conferences & Publishing (<https://www.akademikongre.org/registration>) tarafından 2025 yılında düzenlenecek olan bilimsel etkinliklerde görev alma talebiniz konusunda bilgilendirildim.

Bilgilerini ve gereğini rica ederim.

Prof. Dr. Sultan AYAZ ALKAYA
Dekan

Belge Doğrulama Kodu :BSCMHSP653

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Takip Adresi : <https://www.turkiye.gov.tr/gazi-universitesi-ebys>

Emniyet Mahallesi Bandırma Caddesi No :6/1 06560 Yenimahalle/ANKARA
Tel:0 (312) 202 20 00 Faks:0 (312) 221 32 02
İnternet Adresi :<http://gazi-universitesi.gazi.edu.tr/>
Kep Adresi: gaziuniversitesi@hs01.kep.tr

Bilgi için :Onur Akın
Bilgisayar İşletmeni
Telefon No:0312 216 26 27

**BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL
SCIENCES
DECEMBER 30, 2025
IZMIR**

NO : **AC- 6S - 2025. 438h– 3052**

Konu : Akademik Teşvik Uygunluk Belgesi

30/12/2025

İLGİLİ MAKAMA

Academy Global Conferences tarafından düzenlenen **Bursa 6. Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Kongresi 30** Aralık 2025 tarihlerinde Bursa’da 28 farklı ülkeden akademisyenin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Kongre kapsamında sunulan 776 bildirinin 374’ü Türkiye’den, 402’si ise farklı 27 ülkeden katılan akademisyenler tarafından sunulmuştur. Kongre, 16 Ocak 2020 Akademik Teşvik Ödeneği Yönetmeliğine getirilen “Tebliğlerin sunulduğu yurt içinde veya yurt dışındaki etkinliğin uluslararası olarak nitelendirilebilmesi için Türkiye dışında en az beş farklı ülkeden sözlü tebliğ sunan konuşmacının katılım sağlaması ve tebliğlerin yarımından fazlasının Türkiye dışından katılımcılar tarafından sunulması esastır.” değişikliğine uygun olarak düzenlenmiştir.

Bilgilerinize arz ederiz

Saygılarımızla

Prof. Dr. Naile Bilgili

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND
SOCIAL SCIENCES
BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH AND SPORTS
BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON ENGINEERING AND
MATHEMATICS
ARTdergi 5TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 30, 2025
Bursa

Kongre Bağlantı Linki :

Join Zoom Meeting

<https://us06web.zoom.us/j/88571518350?pwd=fOYazCWBmbAiWrHygJKSjkbSvotfd.1>

Meeting ID: 885 7151 8350

Passcode: 202224

ÖNEMLİ AÇIKLAMA (Lütfen okuyunuz)

- ZOOM bağlantısı için yukarıda verilen bağlantıyı veya yine yukarıda verilen giriş bilgilerini kullanabilirsiniz.
- **Oturum içerisinde en KIDEMLİ olan moderatör olarak seçilir. Moderatörün oturum düzenini gözetmesi, akademisyen adaylarını yönlendirmesi beklenmektedir.**
- Oturuma bağlanmadan önce Salon numaranızı adınızın önüne aşağıdaki gibi ekleyiniz. Bu sayede kongre açılışında beklemeden oturumlarınıza gönderilebileceksiniz. Ör. 5 Ahmet Ahmetoglu
- **Sunum süresi 10 dakikadır. Bu sürenin aşılmasını moderatörler temin edecektir.**
- Sunum sonrası 5 dakikayı geçmeyen soru-cevap, tartışma süresi verilmektedir.
- **Sunumlar TÜRKÇE veya İNGİLİZCE yapılabilir.**
- Kameralar, oturum süresince toplam % 70 oranında açık olmak zorundadır.
- **Sunum yapan katılımcının kamerası açık olmak zorundadır.**
- Sunum yapmak zorunludur. **Herhangi bir nedenle sunum yapmamış olan katılımcıya sertifika verilmesi ve çalışmasının yayınlanması söz konusu olamaz.**
- Katılımcı, kendi oturumda, oturum bitene kadar bulunmak zorundadır.
- Katılımcıların kendi oturumları dışındaki oturumlara katılma zorunluluğu yoktur.
- ZOOM platformunun kapasite sınırı nedeniyle, DİNLEYİCİ, sadece kapasite izin verdiği sürece kabul edilebilmektedir.
- **SADECE ÇALIŞMADA YAZAR OLARAK GEÇEN KİŞİLER SUNUM YAPABİLİR !**

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to make a meeting online, login via <https://zoom.us/join> site, enter ID instead of “Meeting ID or Personal Link Name” and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- Speakers must be connected to the session **10 minutes before** the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- During the session, your camera should be turned on **at least %70** of session period
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.
- Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number,

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES				
December 30, 2025				
IZMIR				
Meeting ID: 885 7151 8350		Passcode: 202224		
30 Aralık / Dec 30, 2025 / 08:00 – 10:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
HALL / SALON 1	Dr. Oğuz YILDIRIM	1	ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND TEFL: TRANSFORMATION INTO THE LEARNING ECOSYSTEM OF THE FUTURE	Dr. Hakan Aydoğan
		2	THE IMPACT OF THE INTERNATIONAL BACCALAUREATE PRIMARY YEARS PROGRAM ON CRITICAL THINKING SKILLS IN EARLY CHILDHOOD	Deniz ÇAVUŞ
		3	MAARİF MODEL LİSE COĞRAFYA ÖĞRETİM PROGRAMINA İLİŞKİN ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ ZONGULDAK İLİ ÖRNEĞİ	FATİH KAYABAŞI
		4	Türkiye Yüzyılı Maarif Modelinin Basındaki Yansımaları: Gazete Köşe Yazılarının Analizi ve Yorumlanması	HANDE KOLTUKÇU Prof. Dr. NURDAN KALAYCI
		5	AN EXAMINATION OF OUT-OF-SCHOOL LEARNING ENVIRONMENTS AND ACTIVITIES FOR THE 6TH GRADE SCIENCE COURSE FROM THE PERSPECTIVE OF THE TÜRKİYE CENTURY MAARİF MODEL	Doctoral Student Emre ERDEN Prof. Dr. Orhan KARAMUSTAFAOĞLU
		6	GÖRME ENGELLİ ÖĞRENCİLERDE MATEMATİK EĞİTİMİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, GÜLAYŞE İREM KURT Prof. Dr. BERNA CANTÜRK GÜNHAN Doç. Dr. DUYGU ÇETİNGÖZ
		7	OKUL MÜDÜRLERİNE YÖNELİK SÜRDÜRÜLEBİLİR EĞİTİM LİDERLİĞİ FARKINDALIĞI EĞİTİM PROGRAMININ GELİŞTİRİLMESİ VE ETKİSİNİN BELİRLENMESİ	Öğretim Görevlisi Dr., CAHİDE KİBAROĞLU Doç. Dr. DİLŞAT PEKER ÜNAL
		8	MESLEK LİSELERİNDE ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİNE GÖRE BÖLÜM TERCİHLERİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER	Yüksek Lisans Öğrencisi, MUSTAFA ÖZTÜRK Dr. Öğr. Üyesi, UĞUR EPCAÇAN
		9	Evaluation of Textbooks Used in Teaching Turkish as a Foreign Language in Terms of Grammar Teaching: New Istanbul Turkish Coursebook for International Students (A1)	Dr. Oğuz YILDIRIM
		10	Öğrencilerin Sınıf İklimi Algılarının İncelenmesi: Mentör Destekli Öğretmen Mesleki Gelişim Programı İçin Altyapı Araştırması	Doç. Dr. Öner Uslu Dr. Duygu KANDEMİRÇİ BAYIZ Araş. Gör. Ece ÇOKAY TAŞCIOĞLU Dr. Nil AYKOL

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES				
December 30, 2025				
IZMIR				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
30 Aralık / Dec 30, 2025 / 08:00 – 10:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Prof. Dr. Meltem AYDIN	1	THE REIGN OF SULTAN ABDULAZİZ (1861–1876) IN THE IRISH PRESS	Dr. Öğretim Üyesi Merve Doğan
		2	Emevîler Devrinde Mâverâünnehir’de Fetih ve İslamlaşma (665-739)	Umut ÇANLIDAĞ
		3	PRIME MINISTER SÜLEYMAN DEMİREL’S VISIT TO THE TURKIC REPUBLICS (1992)	Prof. Dr. Bahattin DEMİRTAŞ
		4	PRIME MINISTER SÜLEYMAN DEMİREL’S VISIT TO YUGOSLAVIA (1970)	Prof. Dr. Bahattin DEMİRTAŞ
		5	DON KAZAKLARININ TARİHÇESİ VE II. DÜNYA SAVAŞI’NDA Kİ ROLÜ: TARİHSEL, SOSYO-POLİTİK VE ASKERİ BİR İNCELEME	Yüksek Lisans Öğrencisi, Yılmaz Yalçındağ
		6	FROM IMPERIAL RULE TO COMMUNIST ADMINISTRATION: SALARS IN CHINA	Arş. Gör. Dr., NEBİL KARADUMAN
		7	DOBRUJA IMMİGRANT CHILDREN IN THE OTTOMAN EMPIRE: SETTLEMENT, EDUCATION, HEALTH, AND SOCIAL WELFARE POLICIES (SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY – EARLY 20TH CENTURY)	Dr. Özlem KARAPINAR GÖK
		8	A TURNING POINT IN SOCIAL POLICIES OF THE EARLY REPUBLICAN PERIOD: THE 1945 REPORT ON DESTITUTE AND NEGLECTED CHILDREN AND STATE STRATEGIES	Dr. Özlem KARAPINAR GÖK
		910	THE APPLICATION OF THE TIMAR SYSTEM IN THE UŞAK DISTRICT OF THE KÜTAHYA SANJAK IN THE 17TH CENTURY ACCORDING TO AVARIZ RECORDS	Lecturer Lokman AYDIN
		11	BAHRİ MEMLÛK DEVLETİ’NDE ASKERİ OLİGARŞİNİN YÜKSELİŞİ: YELBOĞAVIYYE HİZBİ VE ÇERKEZ EGEMENLİĞİNİN OLUŞUM SÜRECİ	Yusuf ÖTENKAYA
		12	ERKEN MEMLÛKLAR DÖNEMİNDE İLÂHİ MÜDAHALE	Yusuf ÖTENKAYA
		13	DENİZLİ IN THE 17TH CENTURY ACCORDING TO AVARIZ RECORDS	Prof. Dr. Meltem AYDIN

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES				
December 30, 2025				
IZMIR				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
30 Aralık / Dec 30, 2025 / 08:00 – 10:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Doç. Dr. Nazlı MEMİŞ BAYTİMUR	1	THE MULTILAYERED AND SYMBOLIC MEANING OF BIRDS IN THE URAL BATIR EPIC	Yüksek Lisans Öğrencisi, Makbule Selin ÖZER
		2	Representation of a Child Interpreter in Olivia Abtahi's The Interpreter	Asst. Prof. Dr. Özge BAYRAKTAR ÖZER
		3	WOMAN IN ARISTOCRACY IN VIRGINIA WOOLF'S STORY "PHYLLIS AND ROSEMOND"	Doç. Dr. SEVRA FIRINCIOĞULLARI
		4	PEYAMÍ SAFA'NIN "CUMBADAN RUMBAYA" ADLI ROMANININ SÖZ VARLIĞI	Yüksek Lisans Öğrencisi, Duygu PARLAK Doç. Dr. Mustafa Levent YENER
		5	PERCEPTION OF GENDER IN THE NATIONAL STRUGGLE NOVEL	Mehmet EMRE Prof. Dr. Hülya ERAYDIN ARGUNŞAH
		6	"THE CHERRY GREW, WE HAVE SEXED IT AND IT IS FEMALE": RECLAIMING THE BODY IN JEANETTE WINTERSON'S SEXING THE CHERRY	Dr. Ahmet Yusuf AKYÜZ
		7	BOZMA/KİRLETME DÖNGÜSÜ VE ŞÜKRANIN KIRILGANLIĞI: MELANIE KLEIN'İN HASET-ŞÜKRAN KURAMINDAN HAREKETLE NÂBİZÂDE NÂZİM'İN ZEHRA ROMANI	Doç. Dr. Nazlı MEMİŞ BAYTİMUR
		8	ORHAN VELİ'NİN ÖYKÜLERİNDE GÜNLÜK HAYAT	Dr. ZELİHA KAPUKAYA
		9	AZERBAIJAN HALK BİLİMİNDE ÇOCUK FOLKLORUNUN YERİ	Doç. Dr. Semengül Hüsi kızı Gafarova
		10	CREATION IN TURKISH MYTHOLOGY: A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE VERBITSKIY AND RADLOFF VARIANTS	Ph.D., SERKAN SAYAR
		11	IDENTITY AND INNER CONFLICT IN THE STRANGE CASE OF DR JEKYLL AND MR HYDE	Öğr. Gör. Dr. Duygu KORONCU ÖZBİLEN
		12	FEMALE VOICE AND RESISTANCE IN ENGLISH LITERATURE	Öğr. Gör. Dr. Duygu KORONCU ÖZBİLEN

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES				
December 30, 2025				
IZMIR				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
30 Aralık / Dec 30, 2025 / 08:00 – 10:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Prof. Dr. DENİZ SEZGİN	1	HATAY CHILDREN'S GAMES: THE VITAL FUNCTION OF CHILDREN'S GAMES and THEIR CONTRIBUTION TO COMMUNICATION SKILLS	Prof. Dr. Sedat Cereci Dr. Nurat Kara
		2	AN EXAMINATION OF MEANING LOSS IN COMMUNICATION IN THE AGE OF DIGITAL VISIBILITY	Master's Student, HALİSE TUĞÇE KOCA Professor, ALİ MUHAMMET BAYRAKTAROĞLU
		3	AN ANALYSIS OF THE MINIONS FILM IN THE CONTEXT OF THE ABILENE PARADOX	Master's Student, ÖZNER ERTAN Professor, ALİ MUHAMMET BAYRAKTAROĞLU
		4	SOSYAL MEDYADA GÖRÜNMEZLİK, DIŞLAMA VE ALGORİTMİK SINIRLAMA PRATİKLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME	Dr. Remziye ERDEM
		5	SOSYAL MEDYA ORTAMLARINDA OLUŞAN VE AKTARILAN POPÜLER KÜLTÜR	Dr. Remziye ERDEM
		6	ÇATIŞMA VE KRİZ BÖLGELERİNDE GAZETECİLİK SORUNLARI	Dr. Mustafa AKYÜREK
		7	İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ İLE KAMUSAL YARAR ARASINDA İNTERNET YAYINCILIĞI DENETİMİ	Dr. Mustafa AKYÜREK
		8	AN EXAMINATION OF E-SOCIAL IMPACT AND MEDIA PLANS OF AWARD-WINNING AND NON-AWARD-WINNING CASE STUDIES APPLYING TO EFFIE TURKEY IN THE SAME CATEGORY	Ahmet Yudahan CUMHUR PROF. Dr.Gresi SANJE
		9	NEW YEAR'S EVE AS A THEMATIC PERIOD: A QUALITATIVE ANALYSIS OF INFLUENCER ADVERTISEMENTS	Prof. Dr. DENİZ SEZGİN
		10	PARTICIPATORY JOURNALISM AS CO-CREATION OF VALUE: EXPLOITATION OR DEMOCRATISATION?	Arş. Gör. Dr. YEŞİM AKMERANER KÖKAT
		11	GLOCALISATION IN CORPORATE COMMUNICATION AFTER GENERATIVE ARTIFICIAL INTELLIGENCE	Arş. Gör. Dr. YEŞİM AKMERANER KÖKAT
			A CRITICAL PERSPECTIVE ON USES AND GRATIFICATIONS APPROACH IN THE CONTEXT OF SELF-PRESENTATION ON SOCIAL MEDIA	Öğretim Görevlisi, Vesile UZLU

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES				
December 30, 2025				
IZMIR				
Meeting ID: 885 7151 8350		Passcode: 202224		
30 Aralık / Dec 30, 2025 / 08:00 – 10:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
HALL / SALON 5	Dr. Öğr. Üyesi Emel TEK TEN	1	OFF- SHORE BANKACILIĞIN DEĞİŞEN İŞLEVİ VE HUKUKİ NİTELİĞİ	Doktor Öğretim Üyesi, TÜLAY GÖKDEMİR TAMER
		2	With a Criminal Law Approach “Environment”	Aleyna Gözübüyük
		3	PRIVATE LIFE AND ITS PLACE IN THE CONSTITUTIONS OF THE REPUBLIC OF TURKEY	Av. Mehmet Kavruk
		4	AN EVALUATION OF THE CONSTITUTIONAL COURT’S ANNULMENT DECISION REGARDING ARTICLE 166/1 OF THE CODE OF CIVIL PROCEDURE ON THE CONSOLIDATION OF ACTIONS	Dr., Mehmet KÖLE
		5	MEDIATION IN THE FIELD OF INDUSTRIAL PROPERTY LAW	Dr., Mehmet KÖLE
		6	Dijitalleşen Ticaret Sicili ve Hukuki Güvenlik Sorunu	Dr. Öğr. Üyesi Emel TEKTEN
		7	TBK m. 444–447 Kapsamında Rekabet Yasağından Doğan Davalarda Görevli Mahkeme Sorunu: Yargı İçtihatlarındaki Dönüşüm	Dr. Öğr. Üyesi Emel TEKTEN
			EXAMINING THE TYPES OF SENTENCES IN CRIMINAL TRIALS IN THE LIGHT OF THE SUPREME COURT CASE LAWS	Öğr. Gör., Betül Asena SÖNMEZ
			DEFERMENT OF THE ANNOUNCEMENT OF THE VERDICT IN CRIMINAL PROCEEDINGS	Öğr. Gör., Betül Asena SÖNMEZ
			İŞÇİNİN KİŞİSEL VERİLERİNİN İŞLENMESİ SÜRECİNDE GERÇEKLEŞEBİLECEK İHLALLER VE KİŞİSEL VERİLERİN KORUNMASI KANUNU ÇERÇEVESİNDE KORUNMA YOLLARI	ABDULLAH ÖNER
			CRIMINAL COMMUNICATION IN THE CONTEXT OF CRIME AND PUNISHMENT	Av. Dr. Öğr. Üyesi, Ensar LOKMANOĞLU
			EVALUATION OF THE ENVIRONMENTAL MIGRATION PHENOMENA IN THE CONTEXT OF HUMAN RIGHTS AND INTERNATIONAL LEGAL CASES	Doktora Öğrencisi, Süleyman KOÇ Doç. Dr. Hayriye SAĞIR
		8	ANAYASA MAHKEMESİ KARARLARI IŞIĞINDA TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ HAKKI	Sıtkı Berkay DOĞU

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES December 30, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / Dec 30, 2025 / 08:00 – 10:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
HALL / SALON 6	Dr., Aydın BAYARSLAN	1	A REVIEW OF ACADEMIC STUDIES ON ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND SOCIAL WORK IN TÜRKİYE	Lecturer (PhD), FATİH CEBEÇİ Lecturer (PhD), OSMAN AKAY
		2	BIBLIOMETRIC ANALYSIS ON 'PEACEBUILDING' WITH VOSVIEWER	Assistant Professor İbrahim Fevzi GÜVEN Associate Professor Mehmet KIRLIOĞLU
		3	BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF STUDIES ON THE FUTURE OF THE ECONOMY	Assistant Professor Murat ERGÜL Associate Professor Mehmet KIRLIOĞLU
		4	ÖZ-DUYARLIK VE YAŞAM KALİTESİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, Aysu YALÇINKAYA Prof. Dr. Leyla ÖZGEN
		5	A Review of the Relationship Between Stress and Social Support in Social Work Students	Yüksek Lisans Öğrencisi Abdülkadir YELER, Profesör Doktor Leyla ÖZGEN
		6	STRESİN AZALTILMASINDA BİLİNÇLİ FARKINDALIK	Yüksek lisans öğrencisi, Mehmet Akif İPEK Prof. Dr., Leyla ÖZGEN
		7	ERGENLERDE TEKNOLOJİ BAĞIMLILIĞI VE SOSYAL HİZMET MÜDAHALELERİ	Sosyal Hizmet Uzmanı YASEMİN ALKAÇ Doç. Dr. KÜBRA ARSLAN ALDAŞ
			GENÇ YETİŞKİNLERİN FLÖRT ŞİDDETİNE OLAN TUTUMLARININ VE BAŞ ETME BECERİLERİNİN İNCELENMESİ	Sosyal Hizmet Uzmanı YASEMİN ALKAÇ Doç. Dr. KÜBRA ARSLAN ALDAŞ
			SELF-RESPECT AND SOCIAL SERVICE PERSPECTIVE: A LITERATURE-BASED STUDY	ZÖHRE SEZER PROF. DR. LEYLA ÖZGEN
			SELF-COMPASSION: A LITERATURE-BASED REVIEW	Mervenur PÜR Prof. Dr. Leyla ÖZGEN
			Türkiye and The Open-Door Policy Why does Turkey follow the open-door policy for immigrants?	Qutaiba Dehni
			OSMANLI DÖNEMİNDEN GÜNÜMÜZ HAK SÖYLEMİNE: ENGELLİLİKTE KAVRAMSAL DÖNÜŞÜM	Dr., Aydın BAYARSLAN
		8	VERİ OLMADAN POLİTİKA OLUR MU? TÜRKİYE'DE OTİZM ALANINDA HİZMETE ERİŞİM TARTIŞMASI	Dr., Aydın BAYARSLAN

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES				
December 30, 2025				
IZMIR				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
30 Aralık / Dec 30, 2025 / 08:00 – 10:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Doç. Dr. Yavuz BOLAT	1	HARİTALARIN DÖNÜŞÜMÜ: KARTOGRAFYADAN DİJİTAL VE KATILIMCI HARİTALARA	Doçent Doktor Ali İMAMOĞLU
		2	EXAMPLES of GEOHERİTAGE POTENTIAL in the WETLANDS of the KIZILIRMAK DELTA	Prof. Dr. Ekrem MUTLU Yasin BOZTEPE
		3	Lithological Evaluation of River Longitudinal Profile Irregularities in the Art Stream Basin	Prof. Dr. Ekrem Mutlu Barancan Günsan
		4	BİLGİSAYAR OYUN BAĞIMLILIĞININ ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN OKUL MOTİVASYONUNA ETKİSİ	Dr. Şeyma MIZRAK
		5	ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNE YÖNELİK SİBER ZORBALIĞI ÖNLEME PSİKOEĞİTİM PROGRAMININ ETKİSİ	Dr. Şeyma MIZRAK
		6	MATEMATİK EĞİTİMİNDE DİJİTAL ARAÇLARIN KULLANIMINA YÖNELİK ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ	İrem HOŞAPCIOĞLU Prof. Dr. Ahmet ÜSTÜN
		7	GÖÇ TEMALİ TÜRK ÇOCUK KİTAPLARININ KAPSAYICI EĞİTİM PERSPEKTİFLERİYLE DEĞERLENDİRİLMESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	Yüksek Lisans Öğr. ZEYNEP BİLGİN Dr. Öğr. Üyesi OSMAN TURHAN
			YEREL BİLGİDEN SÜRDÜRÜLEBİLİR GELECEĞE: FEN EĞİTİMİNDE ETNOBİLİM VE YEŞİL BECERİLERİN ENTEGRASYONU	Dr. Ayşegül TONGAL
			Temel Yaşam Becerileri Bağlamında Bir Müdahale: Siber Zorbalık ve Dijital Ayak İzi Farkındalığı	Dr. İlhan POLAT
			AN INVESTIGATION OF PRE-SERVICE PRIMARY SCHOOL TEACHERS' SELF-EFFICACY BELIEFS TOWARD LIFE STUDIES TEACHING	Asst. Prof. Dr. Hümeysra UYYSAL Prof. Dr. Sabri SİDEKLİ
			INVESTIGATION OF PRE-SERVICE PRIMARY SCHOOL TEACHERS' ATTITUDES TOWARDS CHILDREN'S LITERATURE	Prof. Dr. Sabri SİDEKLİ Asst. Prof. Dr. Hümeysra UYYSAL
			OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN KAPSAYICI EĞİTİME İLİŞKİN ALGI VE UYGULAMALARI	Doç. Dr. Yavuz BOLAT
		8	İDEALİZM İLE GERÇEKÇİLİK ARASINDA ÖĞRETMEN OLMAK: ÖĞRETMEN ADAYLARININ MESLEKİ ALGILARI, BEKLENTİLERİ VE GELECEK ÖNGÖRÜLERİNE İLİŞKİN NİTEL BİR ÇÖZÜMLEME	Doç. Dr. Yavuz BOLAT

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES				
December 30, 2025				
IZMIR				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
30 Aralık / Dec 30, 2025 / 08:00 – 10:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	Doç. Dr. Ünsal DENİZ	1	SILENCE TO AGENCY: REFLECTIVE CASE STUDY ON A MIGRANT STUDENT'S CHOIR EXPERIENCE	Prof. Dr. Begüm ÖZ YL Öğr., Gözde BEK
		2	EXAMINATION OF EAR TRAINING SOFTWARE IN THE CONTEXT OF MUSIC EDUCATION	Master's Student, MUSTAFA GÖKHAN BEKEN
		3	A MAKAMSAL ANALYSIS OF EBÛBEKİR AĞA'S EVİÇ BESTE "ŞEYDÂ-TER EYLEDİ BENİ HÛY-GERDE GERDENİN"	Öğr.Gör. GÜLGÜN ÇOLAK
		4	AN EVALUATION OF LOW LARYNX AND UPPER VOCAL TRACT WIDTH IN OPERA SINGING	Dr. Öğr. Üyesi Cemalettin BAYDAĞ
		5	THE IMPORTANCE OF MUSIC EDUCATION IN THE POST-TRAUMATIC RECOVERY PROCESS WITHIN THE CONTEXT OF EXPRESSIVE ARTS THERAPY	Ufuk ALTINTAŞ
		6	BREATH AWARENESS AND CLINICAL APPLICATIONS IN MUSIC THERAPY	Arş. Gör. HÜSEYİN İZCİ Doç. Dr. EMİNE CEYLAN ÜNAL AKBULUT
		7	MÜZİK TERAPİSİNDE EŞZAMANLANMA OLGUSUNA KURAMSAL BİR BAKIŞ	İHSAN KAAAN ERDİNÇ Doç. Dr. EMİNE CEYLAN ÜNAL AKBULUT
			HEADLESS DOUBLE BASS DESIGN: AN ERGONOMIC, ACOUSTIC, AND STRUCTURAL STUDY	Assist. Prof. Dr. Özgür TURAN
			TRADITIONS, SCHOOLS, AND CANONS IN MUSICOLOGY	Asst. Prof. Dr. İsmail GÜNGÖR
			ACCIDENTAL SIGNS USED IN TURKISH FOLK MUSIC FROM PAST TO PRESENT	Doç. Dr. Ünsal DENİZ
			WHICH MUSIC WAS BANNED AND WHY IN THE EARLY REPUBLICAN PERIOD?	Doç. Dr. Ünsal DENİZ
			TRT REPERTUARINDAKİ KÜTAHYA GEDİZ TÜRKÜLERİNİN MELODİK VE RİTMİK İNCELENMESİ	Öğr. Gör. Dr. Mehmet Kürşad Türkay
	8			

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES				
December 30, 2025				
IZMIR				
Meeting ID: 885 7151 8350		Passcode: 202224		
30 Aralık / Dec 30, 2025 / 08:00 – 10:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
HALL / SALON 9	Prof. Dr. ANIL ERTOK	1	Okul Öncesi Dönemde Eğitim Sürecine Dahil Edilen Fiziksel Aktivitenin Etkin Öğrenmeye Etkisinin İncelenmesi	Gülşen AKINCI BAŞLI
		2	Ortaokul Öğrencilerinin Sosyal Medya Kullanımının Öğrenci Davranışları Üzerindeki Etkisine İlişkin Öğretmen Görüşlerinin İncelenmesi	Tuğba TÜRKMEN Prof. Dr. Ahmet ÜSTÜN
		3	ART EDUCATION IN EARLY CHILDHOOD EDUCATION: THE GAINS OF PRE-SERVICE TEACHERS AND THEIR REFLECTIONS ON CHILDREN	Prof. Dr. ANIL ERTOK
		4	EĞİTİMDE YAPAY ZEKA ARAÇLARI VE UYGULAMA DENEYİMLERİ: DİJİTAL ÖĞRENME ÇAĞINDA ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN DENEYİMLERİNE DAİR ARAŞTIRMA TASARIMI VE ÖN BULGULAR	Dr. Öğretim Üyesi Mehmet Akın Bulut Şuranur Taşdemir Nursena Ofluoğlu Melike Yıldırım Esen
		5	ORTAOKULLARDA GÖREV YAPAN GÖRSEL SANATLAR ÖĞRETMENLERİNİN GÖRSEL SANAT DERSLERİNDE YAPAY ZEKA KULLANIMINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ	Prof. Dr. Necdet KONAN Senanur CANPOLAT
		6	EXAMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN SCHOOL PRINCIPALS' CREATIVE LEADERSHIP LEVELS AND TEACHERS' INNOVATIVE THINKING TENDENCIES	Bilsen ARIKAN ÇEPER Dr. Mehmet Yaşar
		7	SOSYAL BİLGİLER DERSİNDE DRAMATİZASYON YÖNTEMİNİN ÖĞRENCİLERİN MOTİVASYONUNA VE AKADEMİK BAŞARISINA ETKİSİNE YÖNELİK ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ	MERVE BÜLBÜL Prof. Dr. Ahmet ÜSTÜN
		8	To Determine The Approaches Of 11th And 12th Grade Students Studying At Anatolian High Schools, Anatolian Vocational High Schools, And Anatolian Technical High Schools In Çanakkale Province Towards The Biomedical Device Technology Course	Öğretim Görevlisi, Büke DEMİR Öğrenci, Selin İlayda ÇETİNKAYA Öğrenci, Fehime Gül TÜRKAN Öğrenci, Rüveyda GENCER Öğrenci, Dileknur KOSTAK
		9	TAÜKÖS - UYARLANABİLİR KİŞİSELLEŞTİRİLMİŞ ÖĞRENME SİSTEMİ	Yüksek Lisans Öğrencisi Sultan URTAÇ ŞİRİN Yüksek Lisans Öğrencisi Ahmet CABA Yüksek Lisans Öğrencisi Fatih Emre ÖNER Yüksek Lisans Öğrencisi Sümeyye TAŞAN Yüksek Lisans Öğrencisi Yusuf Selim YÜCEER Dr. Öğretim Üyesi Mehmet Akın BULUT
		10	AN INVESTIGATION OF THE EFFECTS OF RHYTHM-BASED APPLICATIONS ON TIME CONCEPT, ORGANIZATION, AND PLANNING SKILLS IN CHILDREN WITH AUTISM SPECTRUM DISORDER (ASD)	SULTAN KILIÇ YÜRÜK PROF. DR. SİBEL KARAKELLE PROF. DR. ÖZLEM MUTLU TAGAY

		11	REPOSITIONING 'TECHNOLOGY' IN THE STEM APPROACH: FROM AN INSTRUMENTAL PERSPECTIVE TO A SOCIO-TECHNICAL APPROACH	Burçin BEYDİLİ ÖZCAK
		12	TÜRKİYE YÜZYILI MAARİF MODELİ 5. SINIF FEN BİLİMLERİ ÖĞRETİM PROGRAMI İLE 2018 5. SINIF FEN BİLİMLERİ ÖĞRETİM PROGRAMININ EĞİTİM PROGRAMLARININ TEMEL ÖGELERİ AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI	Dr. Öğretim Görevlisi, SEKVAN KUZU Yüksek Lisans Öğrencisi, MEHMET DOKŞÖZ Yüksek Lisans Öğrencisi, NİSA CAN Yüksek Lisans Öğrencisi, MEHMET ERDEM YAŞAR Yüksek Lisans Öğrencisi, RABİA ULUSOY Yüksek Lisans Öğrencisi, SENA DOĞAN
		13	TÜRKİYE YÜZYILI 5. SINIF MATEMATİK ÖĞRETİM PROGRAMI İLE 2018 5.SINIF MATEMATİK ÖĞRETİM PROGRAMININ EĞİTİM PROGRAMLARININ TEMEL ÖGELERİ PERSPEKTİFİNDEN KARŞILAŞTIRILMASI: İÇERİK ANALİZİ	Dr. Öğretim Görevlisi, SEKVAN KUZU Yüksek Lisans Öğrencisi, MEHMET DOKŞÖZ Yüksek Lisans Öğrencisi, NİSA CAN Yüksek Lisans Öğrencisi, MEHMET ERDEM YAŞAR Yüksek Lisans Öğrencisi, RABİA ULUSOY Yüksek Lisans Öğrencisi, SENA DOĞAN
		14	A CONTENT ANALYSIS OF STUDIES ON DIGITAL PARENTING IN THE PRESCHOOL PERIOD	Assist. Prof. Özge CENGİZ

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES December 30, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / Dec 30, 2025 / 08:00 – 10:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
HALL / SALON 10	Dr. Öğr. Üyesi HATİCE BATMANTAŞ	1	ÇALIŞAN KADINLARIN İŞ GÜCÜNE KATILIMINDA ETKİLİ OLAN YASAL DÜZENLEMELER VE SOSYAL GÜVENLİK UYGULAMALARININ ETKİSİ	Tuğba Nur ACAR Dr. Öğr. Üyesi Yavuz Selim KAYMAZ
		2	HEDEF PAZARIN BELİRLENMESİNDE BİR YÖNTEM OLAN ITC TRADE MAP İLE 210390 GTİP ÜZERİNE ARAŞTIRMA	Rabia ŞENKUZU Prof. Dr. Halil ERDEMİR
		3	YEREL MEDYA VE KURUMSALLAŞMA: SIVAS ÖRNEĞİNDE BİR ARAŞTIRMA	Yüksek Lisans Öğrencisi Bilal HASDEMİR Doç. Dr. Sait BARDAKÇI
		4	Bayesian Structural Equation Model: Default Priors for Small Sample Sizes	Asst. Prof. Dr. Murat YILDIRIM
		5	ENVIRONMENTAL IMPACTS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE: A SYSTEMATIC REVIEW	Ezgi MEŞE Prof. Dr. Munise SEÇKİN KAPUCU
		6	EVALUATION OF THE USE POTENTIAL OF VERTICAL FARMING SYSTEMS IN URBAN LANDSCAPE DESIGN	Ömer ŞENKAYA Dr. Öğretim Üyesi Meltem GÜNEŞ TİGEN
		7	THE IMPACT OF LANDSCAPE DESIGN ON SOCIAL INTERACTION IN UNIVERSITY CAMPUSES: THE CASE OF TEKİRDAĞ NAMIK KEMAL UNIVERSITY	Dr. Öğretim Üyesi Meltem GÜNEŞ TİGEN
		8	A BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF THE CONCEPT OF RELATIONSHIP MARKETING IN THE TELECOMMUNICATIONS SECTOR USING VOSVIEWER	Phoebe Grace NANA
		9	IT SERVİS YÖNETİMİ SÜREÇLERİNİN SÜREÇ MADENCİLİĞİ İLE ANALİZİ VE İYİLEŞTİRİLMESİ: OLAY YÖNETİMİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA	Dr. Fettah KURTULUŞ
		10	SUSTAINABILITY IN THE INTERNATIONALIZATION PROCESS OF BUSINESSES: A SCIENTIFIC MAPPING-BASED EXAMINATION	Dr. Öğr. Üyesi, İLKNUR TANRIVERDİ
		11	İŞ DÜNYASINDA YETENEK AÇIĞI, ÜNİVERSİTE-SANAYİ İŞ BİRLİĞİ VE YEŞİL DÖNÜŞÜM: TİCARET ODASI VE OSB YÖNETİCİLERİYLE NİTEL BİR İNCELEME	Dr. Öğr. Üyesi HATİCE BATMANTAŞ
		12	FİRMALARIN YEŞİL DÖNÜŞÜM FARKINDALIĞI VE TTO DESTEK ALGISI: İHRACATÇI VE İHRACATÇI OLMAYAN İŞLETMELERLE NİTEL BİR İNCELEME	Dr. Öğr. Üyesi HATİCE BATMANTAŞ

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES December 30, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / Dec 30, 2025 / 08:00 – 10:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
HALL / SALON 11	Doç. Şirin KOÇAK	1	A STUDY ON ALTERNATIVE HIERARCHY SEARCHES IN COLORBLIND DESIGNERS' CREATIVE PROCESS	Rüya Seray YÖRÜK Prof. Dr. Ali Muhammet BAYRAKTAROĞLU
		2	AN EXAMINATION OF IDENTITY CONSTRUCTION IN POPULAR CULTURE TEXTS	Master's Student, Semih AYDOĞAN Prof. Dr. Ali Muhammet BAYRAKTAROĞLU
		3	AN EXAMINATION OF THE USE OF DREAM IMAGERY IN COMIC BOOK ILLUSTRATION	Ruken Ezgi Yılmaz Prof. Dr. Ali Muhammet Bayraktaroğlu
		4	FROM FIRING TO BATIK: THE FORMATION OF CRACK TEXTURES IN CERAMICS AND TEXTILES	Doç. Şirin KOÇAK Arş. Gör. Amine Hande TUNCER
		5	A CHRONOLOGICAL OVERVIEW OF THE USE OF COBALT OXIDE IN THE HISTORY OF CERAMIC ART	Doç. Şirin KOÇAK
		6	SERAMİK YÜZEYLERDE EL İZİNİN ANLAMI	Öğr. Gör. Dr., MELİKE NÜKTE DİNÇER
		7	H. R. GİGER'İN BİYOMEKANİK ESTETİĞİ ÜZERİNDEN ALİEN FİLMİNİN MEKANSAL ANALİZİ	Doç. Dr. ÇAĞRI YALÇIN Doç. ELİF ÖZDOĞLAR
		8	CREATIVE PLAY AND INTERIOR SPACE: PEDAGOGICAL APPROACHES TO DEVELOPMENT-ORIENTED SPATIAL DESIGN	Doç. İSMAİL EMRE KAVUT Doç. ELİF ÖZDOĞLAR Doç. Dr. ÇAĞRI YALÇIN

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES				
December 30, 2025				
IZMIR				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
30 Aralık / Dec 30, 2025 / 08:00 – 10:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 12	Prof. Dr. Veysel EREN Doç. Dr. Soner AKIN	1	THE RELATIONSHIP BETWEEN INDEPENDENT ADMINISTRATIVE AUTHORITIES AND DEMOCRATIC GOVERNANCE	Prof. Dr.,Fatih KIRIŞIK Doç. Dr., Metin ÖZKARAL Cansel BADEMLİK
		2	RAWLS'S THEORY OF JUSTICE AND RACIAL INJUSTICE	Dr., Özgür BOZAN
		3	GÖÇMEN AKINI ŞOKLARININ SOSYAL POLİTİKA ÇIKTILARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	Prof. Dr. Veysel EREN Doç. Dr. Soner AKIN
		4	GÖÇMENLERİN EĞİTİM VE SAĞLIK HİZMETLERİNE ERİŞİMİ	Prof. Dr. Veysel EREN Doç. Dr. Soner AKIN
		5	CONGESTION PRICING IN TURKISH METROPOLITAN CITIES: AN ANALYSIS WITHIN THE FRAMEWORK OF LOCAL FISCAL AUTONOMY AND POWERSHARING	Öğr. Gör. Dr. SETENAY ŞEVİK
		6	PUBLIC LOGISTICS DIGITAL TRANSFORMATION: E-GOVERNMENT APPLICATIONS AND LOGISTICS INTEGRATION	Öğr. Gör. Dr. Merve OĞUZHAN
		7	KAMU YÖNETİMİNDE TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ: AFAD CİNSİYET EŞİTLİĞİ EYLEM PLANINA YÖNELİK DEĞERLENDİRME	Dr. Öğr. Üyesi Ezgi ATALAY Dr. Öğr. Üyesi Galip USTA
		8	GLOBAL CRISIS ACTORS AND THE TRANSFORMATION OF THE NATION-STATE: TURKISH RIGHT-WING POLITICS FROM THE 2009 FINANCIAL CRISIS TO THE PRESENT DAY	Assoc. Prof. Dr. Dilşad TÜRKMEÑOĞLU KÖSE Assoc. Prof. Dr. Ceren TÜRKMEN
		9	THE RELATIONSHIP BETWEEN SLEEP AND ATHLETIC PERFORMANCE	Prof. Dr. Ercan GÜR Ömer Faruk ÇİFTÇİOĞLU Arş. Gör. Meva Ceren ORGUN Prof. Dr. Vedat ÇINAR
		10	THE EFFECT OF EXERCISE ON COGNITIVE PERFORMANCE IN OLDER ADULTS	Arş. Gör. Meva Ceren ORGUN Fidan ÇINAR
		11	REPRESENTATIONS OF FEMALE INTELLECTUALS IN THE EARLY REPUBLICAN PERIOD: NEZİHE MUHİDDİN'S PERCEPTION OF NATIONALISM	Assoc. Prof. Dr. Dilşad TÜRKMEÑOĞLU KÖSE Assoc. Prof. Dr. Ceren TÜRKMEN

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES				
December 30, 2025				
IZMIR				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
30 Aralık / Dec 30, 2025 / 08:00 – 10:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 13	i Assoc. Prof. Dr. Sibel AYBARÇ MORA	1	ALGORITHMIC NEUTRALITY AND SOCIAL WELFARE FUNCTIONS IN COLLECTIVE DECISION-MAKING MECHANISMS: A PROCESS-ORIENTED THEORETICAL FRAMEWORK	Öğr. Gör. Dr. Kerem ÇOLAK Prof. Dr. Selçuk KOÇ
		2	THE LIMITS OF RATIONALITY IN ALGORITHMIC DECISION-MAKING PROCESSES: A CONCEPTUAL ANALYSIS FROM MICROECONOMIC THEORY	Öğr. Gör. Dr. Kerem ÇOLAK Prof. Dr. Selçuk KOÇ
		3	THE ROLE OF FINANCIAL GLOBALIZATION AND NUCLEAR ENERGY ON THE ENVIRONMENT IN MINT COUNTRIES	Dr. Öğr. Üyesi Hilal OK ERGÜN Doç. Dr. Tolga ERGÜN Doç. Dr. Yusuf GÜNEYSU
		4	DETERMINANTS OF DIVIDEND POLICY IN THE BANKING SECTOR LISTED ON THE INDONESIAN STOCKS EXCHANGE 2015-2024	Graduate Student, M Alfan Haidar Dhofir Prof. Dr. Serhan GÜRKAN
		5	LONG-RUN RELATIONSHIP BETWEEN BITCOIN AND SELECTED STOCKS: EVIDENCE FROM RALS UNIT ROOT AND COINTEGRATION TESTS	Hüseyin İÇEN Buğra POLAT
		6	İKTİSATÇI BURHAN ULUTAN'IN PERSPEKTİFİNDEN TÜRKİYE'DE DEVLETÇİLİĞİN GELİŞİMİ	Dr. Öğr. Üyesi Bengü Doğangün Yasa
			THE RELATIONSHIP BETWEEN MANUFACTURING INDUSTRY AND LABOR PRODUCTIVITY IN OECD COUNTRIES: A DYNAMIC ANALYSIS OF THE KALDOR-VERDOORN LAW	Dr., ŞEYMA YILMAZ KUŞÇUOĞLU
			ENFLASYON TAHMİNİNDE MAKİNE ÖĞRENMESİ VE DOĞRUSAL MODELLER: LOG (TÜFE) ÜZERİNE BİR KARŞILAŞTIRMA ÇALIŞMASI	Dr. Öğr. Üyesi, Gülhan DENİZ
			DETERMINATION OF THE SIGNIFICANCE LEVELS OF EURO HEALTH CONSUMER INDEX CRITERIA FOR NORTHERN EUROPEAN COUNTRIES BY SYMMETRY POINT OF CRITERION (SPC) METHOD	Dr. Öğr. Üyesi SERDAR YARLIKAŞ
			MEASUREMENT OF THE FOOD SUSTAINABILITY LEVELS OF LOW-INCOME COUNTRIES BY WENSLO-BASED ARAS METHOD	Dr. Öğr. Üyesi SERDAR YARLIKAŞ
	7	OPEC Ülkelerinden Avrupa Birliği Seviyelerine PM _{2.5} Hava Kirliliği Stokastik Yakınsamasının Analizi	Arş. Gör. Dr. Fikriye Ceren BOSTANCI	
	8	CLIMATE DAMAGE TAX	Assoc. Prof. Dr. Sibel AYBARÇ MORA	

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 8:30 – 10:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Dr. Farshad Zandavi	1	DECODING COGNITIVE PATHWAYS: EXPLORING THE INTRINSIC PROBLEM-SOLVING MECHANICS OF THE HUMAN MIND	Dr. Leila Niyazi
		2	UTOMATED GENERATION OF SCREEN-RECORDED VIDEOS: AN ALGORITHMIC FRAMEWORK FOR DIGITAL CONTENT CREATION	Dr. Farshad Zandavi
		3	ONTOLOGICAL FRAMEWORKS FOR INTELLIGENT MUSIC EDUCATION SYSTEMS: ENHANCING KNOWLEDGE REPRESENTATION AND UTILIZATION	Prof. Dr. Andreas Papadakis, Dr. Nikolaos Chatzis
		4	ENHANCING ENGINEERING EDUCATION IN LABORATORIES USING ACTIVE LEARNING: A COMPREHENSIVE APPROACH FOR STUDENT SKILL DEVELOPMENT	Jun Li, Ying Zhang, Hui Chen
		5	AUTONOMOUS AGENT LEARNING THROUGH CONSTRUCTIVIST PRINCIPLES: A SEQUENTIAL BOTTOM-UP LEARNING FRAMEWORK AND TOOL (CON-LEARN)	Carlos Hernández, Martín López, Sofía Márquez
		6	REVOLUTIONIZING MANUFACTURING LINES WITH DEEP LEARNING: A NEW ERA IN PRODUCT IDENTIFICATION	Assoc. Prof. Dr. Amina Bouzid
		7	ASSESSING THE ECONOMIC IMPACT OF ARTS AND EDUCATION PROGRAMS IN PUBLIC UNIVERSITIES OF KWARA STATE, NIGERIA: A HUMAN CAPITAL APPROACH	Adetunji Ayodele
		8		

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 8:30 – 10:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Adebayo Adekunle	1	EMBRACING INDUSTRY 4.0 WITH AI: OPTIMIZING ASSEMBLY LINE EFFICIENCY USING DEEP LEARNING-BASED PRODUCT IDENTIFICATION	Oluwaseun Adebayo
		2	EVALUATING THE ECONOMIC IMPACT OF HUMANITIES AND EDUCATION PROGRAMS IN PUBLIC UNIVERSITIES OF OSUN STATE: A DISCIPLINE-BASED ASSESSMENT	Adebayo Adekunle Chinonso Okafor
		3	A NEW APPROACH TO E-LEARNING: AN EXAMINATION OF STUDENT ENGAGEMENT WITH VARIOUS DIGITAL LEARNING TOOLS	Assoc. Prof. Dr. John Smith Dr. Emily Brown Dr. William Davis University of Canada
		4	UNVEILING THE HIDDEN STRUGGLE: A QUANTITATIVE EXPLORATION OF ANXIETY PREVALENCE AMONG DYSLERIC STUDENTS IN HIGHER EDUCATION	C. Barzen Annika Victoria
		5	NAVIGATING THE CHALLENGES OF UNIVERSITY CURRICULUM POLICYMAKING IN BRAZIL: A CASE STUDY OF REFORM AND INNOVATION	Ana Silva Rafael Costa
		6	TRANSFORMATIVE IMPACT OF COLLABORATION: EMPOWERING MIDDLE GRADE EDUCATORS THROUGH A SHARED LEARNING CULTURE	Elena Georgiou, Andreas Papadopoulos, Dimitris Nikolaidis, Maria Vasilaki
		7	EXPLOITING CHATBOTS' POTENTIAL: A VISION FOR THEIR ROLE IN HIGHER EDUCATION	Eleni Papadopoulou, Nikos Georgiou,
		8		

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 8:30 – 10:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Assoc. Prof. Kyoko Tominaga	1	COPYRIGHT SYSTEMS MODELS: STRIKING A BALANCE BETWEEN RIGHTS, INNOVATION, AND ACCESS	O. N. Ivanov
		2	MODERN CHALLENGES IN RUSSIAN SPORTS LAW	Dr. Ivanov Dmitry
		3	ENHANCING THE MODERNIZATION OF THE EUROPEAN COMPETITION NETWORK (ECN)	Dr. Anna Kowalska
		4	WOMEN'S RIGHTS AND CULTURAL AUTONOMY: CHALLENGES IN BALANCING CULTURAL ACCOMMODATION	Assist. Prof. Dr. Ayesha Siddiqui
		5	SOCIAL MOVEMENTS AND THE DIFFUSION OF TACTICS AND REPERTOIRES: ACTIVISTS' NETWORK IN ANTI-GLOBALISM MOVEMENT	Assoc. Prof. Kyoko Tominaga
		6	DISCRIMINATION IN CIVIL SERVICE HIRING: A THREAT TO MERITOCRATIC PRINCIPLES	Wang Hui, Zhang Ming
		7	DEPENDENCY THEORY AND THE UNITED STATES-MIDDLE EAST RELATIONSHIP: A CASE STUDY OF IRAN, SAUDI ARABIA, AND TURKEY	Assoc. Prof. Dr. Mahmoud El-Badawi
		8	SELECTION CRITERIA FOR NATIONAL TEAMS: THEORY AND APPLICATION	Ivan Petrov

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 8:30 – 10:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Assoc. Prof. Dr. Jihoon Park	1	THE DESIGN INFLUENCED BY THE ARCHITECTURAL AESTHETICS OF PHRA MAHA CHEDI AT WAT ARUN DURING THE RATTANAKOSIN ERA	Assoc. Prof. Dr. Kritchai Thammasan
		2	COMPARATIVE ANALYSIS OF RELIGIOUS FESTIVAL COSTUMES IN ASEAN COUNTRIES	Somchai Rattanakosin
		3	LOAN GUARANTEE SCHEMES: PUBLIC AND PRIVATE CASE STUDIES	Assoc. Prof. Dr. Simeon Petrov Maciej Kowalski
		4	THE USE OF RHIZOPHORA WOOD IN DESIGNING WALKING STICKS FOR SENIORS	Sanjay Verma Priya Reddy
		5	RHIZOPHORA CHARCOAL: AN ECO-FRIENDLY ALTERNATIVE FOR INNOVATIVE DESIGN APPLICATIONS	Nattawut Srisuk, Thanapong Phattharathit, Kritsana Suwanpichai
		6	FABRIC PRINTING DESIGN: INFLUENCES FROM KOREAN TRADITIONAL ART	Assoc. Prof. Dr. Jihoon Park
		7	"REVEALING THE ECOLOGICAL SPIRIT OF MUEANG THROUGH ENGLISH MATERIALS"	Dr. Nattapong Srisuk Assoc. Prof. Phatchara Chaiwut
		8		

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 8:30 – 10:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Assoc. Prof. Tereza Dolečková	1	THE IMPACT OF ECONOMIC FACTORS ON NATIONAL INVESTMENT	Omar El-Mansouri Fatima Al-Hassan
		2	ASSESSMENT OF THE IMPACT OF RURAL WOMEN'S PARTICIPATION IN SUSTAINABLE WATER SUPPLY IN MALI	Fatoumata Sissoko, Aissatou Diakité, Mariam Coulibaly
		3	INTERNAL CONFLICT AND ARMED GROUPS: AN EXAMINATION OF THE ALGERIAN CONTEXT	Dr. Karim Benali, Dr. Nadia Belkacem
		4	LEADERSHIP STRATEGIES IN ADDRESSING EMPLOYEES' COUNTERPRODUCTIVE BEHAVIOR IN THE WORKPLACE	Ahmed Hassan, Sara El-Masry
		5	FINANCIAL STATEMENT FRAUD: THE NEED FOR A PARADIGM SHIFT TO FORENSIC ACCOUNTING	Ifedapo Francis Awolowo
		6	CUSTOMER ADOPTION AND ATTITUDES IN MOBILE BANKING IN SRI LANKA	Dr. Prasansha Kumari
		7	SERVICE EVALUATION OF MILITARY PERSONNEL IN THE ARMY OF POLAND IN RELATION TO BUDGETARY ALLOCATIONS	Assoc. Prof. Karolina Nowak Dr. Andrzej Kowalski
		8	PECULIARITIES OF IMPLEMENTATION OF BRANDING PRINCIPLES	Dr. Leila Kadir, Dr. Arif Turaev,
		9	MARKET SEGMENTATION AND CONJOINT ANALYSIS FOR APPLE FAMILY DESIGN	Dr. Ali Karimzadeh Dr. Fatima Zahra

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 8:30 – 10:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Assis. Prof. Saowapa Phaithayawat	1	A SIMILAR APPROACH: TO EMBRACE CLOUD COMPUTING OR STAY TRADITIONAL	Sofia Petrova Ivan Dimitrov
		2	THE IMPACT OF ZHOU ENLAI ON CHINA'S DIPLOMATIC STRATEGIES	Ibrahim C. Yildirim, Ayesha S. Kazmi, Qiang Z. Li
		3	FINGERPRINTS ON BALLISTIC MATERIALS AFTER GUNSHOT IMPACT	Somchai Phongtharuk Apinya Rattanawong
		4	THE EVOLUTION OF DIGITAL LEARNING PLATFORMS IN EDUCATIONAL INTEGRATION	Tanapat Kittipong Somchai Preechawong Apichart Phimphiwat
		5	DISCLOSURE IN THE SOCIAL SPHERE TO REDUCE CONFLICTS BETWEEN CITIZENS AND GOVERNMENTS: A STUDY OF THE MAHAKAN FORTRESS, BANGKOK	Dr. Nattapong Somwong Assoc. Prof. Kritsada Kittiwong
		6	THE POTENTIAL OF DIGITAL TOOLS IN JUNIOR SCHOOL ART LESSONS TO ENHANCE ARTISTIC ABILITY USING TAMAZIGHT FONTS	Dr. Khaled Ben Ali Prof. Amina El-Mansouri
		7	THE CREATIVE DESIGN OF CHILDREN'S PICTURE BOOKS INSPIRED BY AMPHAWA FIREFLIES LEGENDS	Dr. Somchai Rattanapong Prof. Ananya Chansiri Dr. Preecha Jirakosol
		8		

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 8:30 – 10:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Assoc. Prof. Dr. Najwa Alsayed Omar	1	WEB CONTENT EXAMINATION OF THE MAJOR TOURIST DESTINATIONS IN ITALY: EVALUATION BY FRENCH TRAVELERS	Dr. Marc Dupont, Elena Bellini
		2	DISABILITY VARIETY MANAGEMENT: A CASE STUDY OF THE BANKING SECTOR IN QATAR	Assoc. Prof. Dr. Laila Al-Thani
		3	ITALIC HANDWRITING IN THE DIGITAL AGE	Michel Lefevre
		4	THE IMPACT OF PARENTAL ENGAGEMENT IN THE DEVELOPMENT OF PRESCHOOL CHILDREN WITH DISABILITIES	Dr. Zhang Wei
		5	THE SIGNIFICANCE OF CONCERNS FOR THE YOUTH IN VOTER DECISION-MAKING: A CASE STUDY AMONG UNIVERSITY STUDENTS IN INDONESIA	Assoc. Prof. Dr. Ayu Pratiwi
		6	THE USE OF ENGLISH IN JAPANESE TRAVEL LITERATURE	Dr. Taro Sato
		7	EXAMINING THE UTILIZATION OF ONLINE METACOGNITIVE READING STRATEGIES BY POSTGRADUATE EFL STUDENTS IN EGYPT	Dr. Omar Sherif Mohamed Youssef
		8	CULTURAL SIGNIFICANCE IN THE DESIGN OF COMMUNITY SOUVENIR PRODUCTS	Assoc. Prof. Dr. Amina El-Khatib

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 8:30 – 10:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	Prof. DR . Levan Sabauri	1	IMPACT OF ORGANIZATIONAL DYNAMIC CAPABILITIES ON INNOVATIVE PERFORMANCE	Dr. Ana Pavlic, Ivan Horvat
		2	A MODIFIED PARTICLE SWARM OPTIMIZATION-BASED NELDER-MEAD ALGORITHM FOR TERM STRUCTURE MODEL CALIBRATION	Nadia Bensaid, Karim Haddadi, Salma El Malki
		3	IMPACT OF FLUCTUATING OIL PRICES ON RENEWABLE ENERGY ADOPTION	Ahmed M. Alharthi
		4	LEAN HEALTHCARE: CHALLENGES AND FACILITATORS IN THE BRAZILIAN CONTEXT	Assis. Prof. Dr. Gabriela Santos, Felipe Costa
		5	IDENTIFICATION OF LEAN IMPLEMENTATION CHALLENGES IN INDIAN INDUSTRIES	Vikram Sharma
		6	PROMOTING REGIONAL GROWTH THROUGH LOCAL PRODUCT DEVELOPMENT AND CUSTOMER EXPERIENCE	Wardana, Ayuningtyas
		7	EXAMINATION OF THE CAUSES BEHIND THE DETERIORATED STANDING OF ENGINEERING COMPANIES DURING THE FINANCIAL CRISIS	Prof. DR . Levan Sabauri

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 8:30 – 10:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	Assis. Prof. Dr. Shilpi Tyagi,	1	EDUCATION OF PROCUREMENT SPECIALISTS IN AUSTRIA: A COMPETENCY-DRIVEN APPROACH	Dr. Johann Bauer
		2	DEVELOPING A COMPREHENSIVE AUDIT QUALITY FRAMEWORK FOR EMERGING ECONOMIES	Fatemeh Ranjbar, Parisa Ghodsi, Mehdi Karimi
		3	DETERMINANTS OF PROFITABILITY IN EGYPTIAN PHARMACEUTICAL COMPANIES UNDER THE NEW INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS REGIME	Assis. Prof. Dr. Ahmed Hassan, Sara El-Sayed
		4	DETERMINANTS OF PROFITABILITY IN MOROCCAN PHARMACEUTICAL COMPANIES UNDER THE NEW INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS REGIME	Assis. Prof. Dr. Youssef Benchekroun, Leila El-Mansouri
		5	FACTORS INFLUENCING EARNINGS RESPONSE COEFFICIENT IN EMERGING ECONOMIES	Sara Tavakoli, Parisa Ghanbari
		6	CHALLENGES AND OBSTACLES IN ACCOUNTING INFORMATION SYSTEMS OF KUWAITI COMPANIES	Fatma M Alhajri
		7	STRATEGIC OPTIMIZATION OF SUPPLY CHAINS WITH INTEGRATED RISK AND SUSTAINABILITY OBJECTIVES	Fatimah Al-Bahar, Salem H. Al-Kandari, Omar A. Al-Sabah
		8	EVALUATION OF CORPORATE GOVERNANCE IN NETWORK MARKETING: ETHICS AND CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY PERSPECTIVES	Priya Ramaswamy
		9	EXAMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN FINANCIAL REPORTING TRANSPARENCY AND INVESTMENT EFFICIENCY: EVIDENCE FROM EGYPT	Ahmed Hassan, Mona Khalil

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 8:30 – 10:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 10	Assoc. Prof. Dr. Shorena Tsiklauri	1	EXAMINING ABUSES OF LEGAL POWER WITHIN THE SOCIETY	Lamin J. Fofana Musa K. Diop
		2	SOCIAL STRUCTURES, UNINTENTIONAL RELATIONSHIPS, AND URBAN DISADVANTAGE	Ali Rezaei Sara Maleki Mohammad Jafari
		3	TRANSFER OF EXPERTISE AND TECHNICAL DOCUMENTATION	Dr. Fatima El-Mansouri, Dr. Khalid Al-Farsi, Dr. Samira Jamil
		4	THE IMPACT OF ISLAMIC ART ON TRADITIONAL WEAVING PATTERNS IN OMAN	Fatima Al-Mansoori Aisha Al-Harthy Khalid Al-Shehhi
		5	MANAGING THE INTRICACIES OF COMPLEX SYSTEM DESIGN: MODEL, STRUCTURE, AND CHANGES	Hycham Aboutaleb Bruno Monsuez
		6	UNDERSTANDING EUROPE'S ROLE IN THE AREAS OF FREEDOM, SECURITY, AND JUSTICE AS A GLOBAL PLAYER	Dr. Anna Kowalska, Prof. Piotr Nowak, and Dr. Maria Wisniewska
		7	THE METHODOLOGY OF MIGRATION OUT OF GEORGIA	Nino Kvaratskhelia Tamar Beridze Giorgi Mikeladze Tamar Lomidze
		8	A COMPREHENSIVE ANALYSIS OF OPEN DATA PLATFORMS AS A DEVELOPING PUBLIC E-GOVERNMENT SERVICE	Jana Nováková, Petr Horák, Marek Dvořák

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 8:30 – 10:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 11	Assoc. Prof. Nikolas Papadakis	1	ANALYSIS OF DRIVING CONDITIONS AND MEDIA PREFERENCES FOR DISTRACTION	Hyun-Woo Kim, Ji-Yeon Park
		2	A COMPARATIVE ANALYSIS OF POLITICAL DEFECTION IN SOUTH ASIA	Priya Menon, Rajat Bhattacharya
		3	THE RUSSIAN CONSTITUTIONAL COURT'S APPROACH TO BALANCING RIGHTS AND BANKING SECRECY	Prof. Dr. Ivanova M. Alekseev
		4	PROTECTION AND RECOGNITION OF TRADITIONAL COMMUNITIES IN INDONESIA	Arif Setiawan, Intan Ayu Lestari
		5	DEVELOPING NATIONAL SPACE POLICIES FOR EMERGING SPACEFARING STATES	Adeel Khan, Li Wei
		6	CIVIL RIGHTS IN CONFLICT ZONES UNDER INTERNATIONAL LAW	Assoc. Prof. Nikolas Papadakis
		7	FORENSIC INVESTIGATIONS OF SALIVA EVIDENCE POST-WASHING	Gulnara Tulegenova
		8	OVERCOMING BARRIERS TO ADMITTING DIGITAL EVIDENCE IN COURTS	Dr. Mariana Ribeiro Campos
		9	THE ROLE OF THE EUROPEAN UNION IN SHAPING GLOBAL POLICY	Altin Xhafa
		10	ANTI-CORRUPTION STRATEGIES DURING MIGRATION CRISES IN EUROPE	Todor Stoyanov Dimitrov

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 8:30 – 10:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 12	Assoc. Prof. Elena Ivanova	1	ADVOCATING GENDER EQUALITY WITHIN ISLAMIC TRADITION THROUGH CONTEXTUALIST APPROACH	Dr. Amina Hussain Dr. Ahmed Al-Rashid
		2	IMPACT OF ARAB MODERNISM ON EGYPTIAN WOMEN WRITERS IN THE 1950S AND 1960S	Samar El-Fayoumi Tariq El-Mansour Layla Abdallah
		3	HUMAN-ENVIRONMENT INTERACTIONS: AN ETHICAL PERSPECTIVE	Dr. Farhan Yusuf Dr. Lina Noviani
		4	SAFEGUARDING HUMAN RIGHTS IN EUROPE: THE ROLE OF LEGISLATIVE BODIES	Assoc. Prof. Elena Ivanova
		5	EFFECTS OF EISENHOWER'S FAREWELL SPEECH: INITIAL AND LONG-TERM IMPACTS	B. van der Meer
		6	PROVIDERS OF HUMAN SECURITY IN FRAGILE STATES UNDER ASYMMETRIC WAR CONDITIONS	Dr. Nour Al-Hussein
		7	DEVELOPING A MULTIDIMENSIONAL FRAMEWORK FOR MEDIA CREDIBILITY ASSESSMENT	Amina Abdel Rahman Ahmed
		8	ANALYZING GENDER DISPARITIES IN ACADEMIC RESEARCH: FUNDING, COLLABORATION, AND PRODUCTIVITY	Dr. Amara Singh Dr. Ibrahim Al-Fadhli
		9	A FRAMEWORK FOR GLOBAL COLLABORATION: BUILDING CULTURAL BRIDGES FOR DEVELOPMENT	Ahmad Rashid, Leila Masoud, Yasir Khan
		10	OBSTACLES TO MARITAL EXPECTATIONS AMONG INDIVIDUALS WITH HEARING IMPAIRMENT: A CASE STUDY IN SINDH, PAKISTAN	Dr. Nadia Farooq, Ayesha Ahmed

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 8:30 – 10:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 13	Assoc. Prof. Imran Khurshid	1	A MODEL OF COGNITIVE FUNCTIONALITY IN THE CONTEXT OF COMPUTATIONAL ANALYSIS	Dr. Sofia Ivanova
		2	THE SIGNIFICANCE OF LIFE MEANING IN RECOVERING ADDICTS: A PAKISTANI PERSPECTIVE	Saira Tanveer, Tariq Ali
		3	FOSTERING ORGANIZATIONAL JUSTICE IN THE ALLOCATION OF INCENTIVES IN THE PAKISTANI PUBLIC SECTOR	Assoc. Prof. Imran Khurshid
		4	EXAMINING GENDER VARIANCES IN AUTOBIOGRAPHICAL MEMORY AND ADAPTIVE REMEMBERING	Mariam Al-Fahad, Omar Al-Mansouri
		5	CULTURAL ANXIETY AMONG INTERNATIONAL STUDENTS IN KUALA LUMPUR: A CASE STUDY OF STUDENTS' LIFE IMPACT	Rina Masri, Muhammad Arif
		6	RE-VICTIMIZATION OF VICTIMS: A COMPARATIVE STUDY OF TREATMENT MODELS	Dr. Lina Ahmed
		7	USING NARRATIVE THEORY TO EXAMINE THE UNCERTAINTY IN ORGANIZATIONAL TRANSFORMATIONS: INSIGHTS FROM CORPORATE MERGERS	Prof. Dr. Ahmed Hossain
		8	DEVELOPMENT AND APPLICATION OF A NEW MEASURE OF GROUP BEHAVIOR IN ORGANIZATIONS	Khaled Nasr, Leila Zayed

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 8:30 – 10:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 14	Assis. Prof. Zhang Rui	1	DYNAMICS OF COLLABORATIVE DECISION-MAKING IN MULTI-AGENT ENVIRONMENTS	Abdirahman Yusuf, Dr. Salma Ahmed
		2	ADVANCING NEURAL NETWORK-BASED CLASSIFICATION OF HEALTH CONDITIONS	Zhang Wei, Liu Fang
		3	RHETORICAL STRATEGIES IN SCIENTIFIC COMMUNICATION: ANALYSIS OF NEUROSCIENCE DISCOURSE	Chen Lijuan, Huang Min
		4	LINGUISTIC AND PRAGMATIC FACTORS IN RULE-BASED REASONING TASKS	Nguyen Thanh Phong, Le Thi Thanh
		5	NEURAL CORRELATES OF LEXICAL PROCESSING IN SYMBOL-BASED LANGUAGES	Sook-Hwa Kim, Jin-Seok Park
		6	ETHICAL AND PRACTICAL CHALLENGES OF DIGITAL TOOLS IN PSYCHOLOGICAL COUNSELING	Liu Wei, Assis. Prof. Zhang Rui
		7	IMPACT OF MATERNAL BEHAVIORS ON CHILDHOOD OBESITY RISKS: A GLOBAL META-ANALYSIS	Chen Yu, Wang Ling
		8	EVALUATING FAMILY-CENTERED APPROACHES TO CHILDHOOD OBESITY INTERVENTIONS	Tariq Al-Mansoor, Aisha Al-Naimi
		9	CULTIVATING PRO-ENVIRONMENTAL ATTITUDES IN ELEMENTARY STUDENTS	Dr. Wei-Ling Zhang, Dr. Hui-Min Fang

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 8:30 – 10:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 15	Amina Rahman	1	SENSORY AND COGNITIVE INTERACTIONS IN CHILDREN WITH AUTISM: INSIGHTS FROM SAUDI ARABIA	Hala Ibrahim, Omar Khaled
		2	PARENTING STYLES AND THEIR IMPACT ON CHILDREN'S SOCIAL ADAPTATION	Farah Mahbub, Layla Noreen, Hafeez Khan
		3	TEACHERS' AND STUDENTS' PERCEPTIONS OF CLASSROOM ENGAGEMENT AND DISRUPTION	Chen Xiaoling, Wang Jiayi, Huang Yutong
		4	AN IMPROVED FRAMEWORK FOR SENTIMENT ANALYSIS IN PRODUCT REVIEWS	Rahul Sharma, Priya Desai, Sameer Rathi
		5	MONTE CARLO SIMULATIONS FOR ASSESSING RISK-INVESTMENT RELATIONSHIPS	Ahmed Farouk, Khaled Hassan, Amr Said
		6	CONSUMER RIGHTS AND DIGITAL AUCTIONS: A REFORM PROPOSAL	Amina Rahman
		7	DIGITAL PROCUREMENT IN CONSTRUCTION: OVERCOMING CHALLENGES AND MAXIMIZING BENEFITS	Chunhua Zhang, Wei Liu
		8	DIGITAL PROCUREMENT IN CONSTRUCTION: OVERCOMING CHALLENGES AND MAXIMIZING BENEFITS	Chunhua Zhang, Wei Liu
		9	ACHIEVING PERSONALIZED WEB INTELLIGENCE MATURITY IN DIGITAL MARKETING	Dae-Jung Kim

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 8:30 – 10:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 16	Prof. Dr. Adebayo Akintola	1	OVERCOMING CITIZEN ADOPTION BARRIERS IN E-GOVERNANCE SYSTEMS	Assoc. Prof. Dr. Asha Sharma
		2	OPTIMIZING TAX STRATEGIES THROUGH ADVANCED PRICING METHODS IN GLOBAL MARKETS	Linh Nguyen
		3	AN OPTIMIZATION APPROACH TO INDEX ARBITRAGE STRATEGIES	Zhang Lei, Liu Meng
		4	RISK-BASED SIMULATION FOR CONSTRUCTION BID PRICING	Ahmed Al-Mahmoud, Youssef Al-Rahman, Fatima Al-Zahrani
		5	INTEGRATING TECHNOLOGY INTO LANGUAGE TEACHING: STRATEGIES AND BENEFITS	Prof. Dr. Adebayo Akintola
		6	SUPPORTING RESEARCH STUDENTS THROUGH ENHANCED LEARNING PROGRAMS	Assis.Prof. Nguyen Thi Lan Anh, Dr. Tran Van Binh
		7	LANGUAGE PROFICIENCY AND EDUCATIONAL OUTCOMES IN ENGINEERING STUDENTS	Maria Isabel Santiago, Ramon De La Cruz, Carla Hernandez
		8	RELATIONSHIP BETWEEN STUDENT INVOLVEMENT AND INCIDENTAL VOCABULARY LEARNING IN MULTIMODAL CONTEXTS	Ali Reza Shamsi, Fatemeh Noorani

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 8:30 – 10:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 17	Dr. Samuel K. Obafemi,	1	DEVELOPING TEACHING STRATEGIES THROUGH CONCEPT CARTOONS: A FRAMEWORK FOR PRE-SERVICE TEACHERS IN PAKISTAN	Aisha Javed, Sana Malik
		2	EFFECTIVENESS OF AN INTEGRATED LEARNING MODEL ON STUDENTS' COGNITIVE AND EMOTIONAL DEVELOPMENT	Dr. Samuel K. Obafemi, Chidi Eze
		3	OVERCOMING TRADITIONAL CONSTRAINTS: A STUDY ON EDUCATIONAL INNOVATION IN KENYA	Abdi Yusuf, Amina Hassan
		4	ENHANCING EDUCATIONAL ACCESS THROUGH QR CODE TECHNOLOGY IN EARLY CHILDHOOD EDUCATION	Lin Mei Wong, Hui Yang
		5	INTEGRATING TECHNOLOGY INTO LANGUAGE LEARNING: AN INTERDISCIPLINARY APPROACH	Wei Zhang, Hua Li
		6	SOCIAL HUBS AS FACILITATORS OF KINSHIP COMMUNICATION	Fatima Bassey, Assoc. Prof. Ibrahim Okechukwu
		7	RELIGION, POLITICS, AND SECURITY IN CENTRAL ASIA	Aigerim Dauletova, Yerzhan Nurlan, Anara Alibek
		8	GENDER AND GAMING BEHAVIOR IN SOCIAL NETWORK GAMES	Minseo Choi, Hyejin Park
		9	BUILDING TRUST IN ELECTRONIC VOTING SYSTEMS	Laila Abou Zeid, Omar Tarek

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 8:30 – 10:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 18	Assoc. Prof. Leonardo Conti	1	DEVELOPMENT OF A TAILORED FOOTWEAR MODEL FOR OPTIMAL COMFORT USING ARTIFICIAL NEURAL NETWORKS	Amira El Khateeb
		2	ECONOMIC IMPACT OF URBAN REGENERATION ON MIXED-USE DEVELOPMENTS IN THE UAE	Fatima Al Marzouqi
		3	POLITICAL ENGAGEMENT AND MEDIA EXPOSURE IN THE KUALA LUMPUR METROPOLITAN AREA	Dr. Nurul Afiqah
		4	URBAN TRANSFORMATIONS IN THE MEDITERRANEAN: A CASE STUDY OF TUNIS	Hanan Bouazizi
		5	STATISTICAL MODELING FOR URBAN ZONING IN SOUTHERN ITALY	Dr. Giovanni Esposito, Assoc. Prof. Leonardo Conti
		6	AGRICULTURAL EFFICIENCY IN BANGLADESH: AN EMPIRICAL ANALYSIS USING DEA	Farida Alam, Rahman Karim, Ayesha Hossain
		7	SUSTAINABILITY STRATEGIES IN SMALL-SCALE HOUSING ENTERPRISES IN INDONESIA	Dian Kusuma, Budi Santoso, Rini Handayani

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 8:30 – 10:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 19	Dr. Sorin Petrescu	1	MOTIVATIONS FOR ADOPTING ISLAMIC BANKING IN MALAYSIA	Nur Adilah, Farhan Abdullah, Hidayah Shafiq
		2	DYNAMICS OF NEW ENTRANTS IN RUSSIA'S BANKING SECTOR	Andrei Ivanov, Natalia Smirnova
		3	URBAN BURIAL PRACTICES AND LAND MANAGEMENT IN JAKARTA	Siti Rahma, Ahmad Sofyan
		4	PHILOSOPHICAL EVOLUTION OF EMIL CIORAN IN THE EUROPEAN CONTEXT	Elena Popescu, Dr. Sorin Petrescu
		5	DYNAMICS OF SOCIO-SPATIAL STRATEGIC PLANNING IN MULTI-PARADIGM SOCIETIES	Amara Chawla, Devesh Rathi
		6	TECHNOLOGY ADOPTION AND SUPPLY CHAIN INNOVATION AMONG LOGISTICS PROVIDERS IN PENANG	Liang Wei Zhou, Chen Yuhang
		7	ORGANIZATIONAL AND HUMAN FACTORS IN SUPPLY CHAIN COLLABORATION: INSIGHTS FROM THE CASTING INDUSTRY	Eva Korhonen, Mika Vainio
		8	IMPACT OF WEBSITE CHARACTERISTICS ON INITIAL CONSUMER TRUST IN ONLINE RETAILING	Jiaqi Zhang, Meihua Liang
		9	CONTINUOUS IMPROVEMENT THROUGH INTEGRATED MANAGEMENT SYSTEMS IN ORGANIZATIONAL PRACTICES	Adil Shah, Aisha Khan
		10	CONTINUOUS IMPROVEMENT THROUGH INTEGRATED MANAGEMENT SYSTEMS IN ORGANIZATIONAL PRACTICES	Adil Shah, Aisha Khan

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 8:30 – 10:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 20	Assoc. Prof. Dr. Bubpha Makesrithongkum	1	THE ROLE OF CREDIT IN AGRICULTURAL PRODUCTION EFFICIENCY IN RURAL COMMUNITIES	Fola Adebayo, Kemi Odunsi
		2	THE GLOBAL APPEAL OF FILM INDUSTRIES IN ASIA AND THEIR FACTORS FOR INTERNATIONAL SUCCESS	Amir Khan
		3	THE EVOLUTION OF TRADITIONAL CENTRAL ASIAN THEATRE AND ITS COMPARATIVE STUDY WITH EUROPEAN AND RUSSIAN PERFORMANCE ART	Assis. Prof. Dr. Rina Kuralbayeva
		4	THE CULTURAL AND POLITICAL ROLE OF BORIA PERFORMANCES IN MALAYSIAN SOCIETY	Ismail Ahmad
		5	THE IMPACT OF MEDIA EXPOSURE ON TEENAGER'S MEDIA LITERACY IN THAILAND	Suriya Chaiyaporn
		6	KNOWLEDGE MANAGEMENT AND POWER DISTANCE IN THE DIGITAL AGE OF CUSTOMER SERVICE	Jamil Raza, Dr. Nila Sharma
		7	THE IMPACT OF TRADITIONAL ART FORMS ON CULTURAL UNDERSTANDING AMONG ETHNIC COMMUNITIES	Zhamilya Boldykova, Assel Berdigulova
		8	UNDERSTANDING THE SUCCESS OF PRESS COUNCILS IN PROMOTING ETHICAL JOURNALISM: A COMPARATIVE STUDY FROM THAILAND	Assoc. Prof. Dr. Bubpha Makesrithongkum

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES				
December 30, 2025				
IZMIR				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
30 Aralık / Dec 30, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Uzm.Dr.Hanife Musa	1	THE IMPORTANCE OF PSYCHOSOCIAL SUPPORT IN THE PROCESSES OF SOCIAL STIGMATISATION AND SOCIAL EXCLUSION OF INDIVIDUALS WITH TOURETTE SYNDROME	Derya ODUNCU ALPAGO Harun CEYLAN
		2	THE IMPACT OF SOCIAL STIGMA ON SUBSTANCE ABUSE TREATMENT PROCESSES: A DOCUMENT REVIEW FROM A SOCIAL SERVICES PERSPECTIVE IN THE TURKISH CONTEXT	Harun CEYLAN
		3	HAYVANLARA YÖNELİK EMPATİ VE PROSOSYAL DAVRANIŞLAR: ÇOCUKLUK YAŞANTILARI ÜZERİNE BİR İNCELEME	Yüksek Lisans Öğrencisi, Ecem Naz Alper
		4	COMPASSION ROOTED IN TURKISH CULTURE AND ITS ROLE IN SUICIDE PREVENTION	Uzm.Dr.Hanife Musa
		5	MERHAMET ÖLÇEĞİ'NİN GELİŞTİRMESİ	Uzm.Dr. Hanife Musa Prof. Dr. Ayşin Satan
		6	ÇOCUKLUK ÇAĞI TRAVMALARI VE YAKIN İLİŞKİLER	Klinik Psikolog BERHU ERDOĞAN UYSAL
			Bilişsel Davranışçı Terapi ile Kaygılı Bağlanmanın Sağaltımı: Olgu Sunumu	Psikolog Şule Köken Doç. Dr. Meryem Karaaziz
			MODERN ÇALIŞMA HAYATINDA TÜKENMİŞLİK SENDROMU VE SESSİZ İSTİFA DAVRANIŞI : KLİNİK PSİKOLOJİ PERSPEKTİFİNDEN SAHA VERİLERİ	Dr. Öğr. Üyesi Dilan Malgaz Güçlü
			THE RELATIONSHIP BETWEEN PSYCHOLOGICAL WELL-BEING LEVELS AND EXPERIENTIAL AVOIDANCE LEVELS OF ADULT INDIVIDUALS	Ahmet KARCI Prof. Dr. Seher BALCI ÇELİK
			KEYS TO SUSTAINING ONLINE ROMANTIC RELATIONSHIPS: SELF- DISCLOSURE AND ONLINE ROMANTIC RELATIONSHIP SATISFACTION	Merve ÇİFTÇİ Prof. Dr. Şerife Gonca ZEREN
	7	MINDFULNESS IN MARRIAGE: COULD BODY IMAGE AND THE AFFINITY OF SOCIAL MEDIA BE INFLUENTIAL?	Ayçin Şeyma GAYTAN Prof. Dr. Şerife Gonca ZEREN	
	8	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE AKADEMİK ERTELEME DAVRANIŞININ UYKU KALİTESİ VE KAYGI İLE İLİŞKİSİ	Musab Yiğit YETKİNAGAÇ Dr. Öğr. Üyesi Müne AKTAY	

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES

December 30, 2025

IZMIR

Meeting ID: 885 7151 8350

Passcode: 202224

30 Aralık / Dec 30, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator	Bildir No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
HALL / SALON 2	Öğr. Gör. Dr. Yasemin ÇAKIR	1	THE IMPACT OF SOCIAL MEDIA ON IDENTITY CONSTRUCTION: THE CASE OF INSTAGRAM	RUKİYE DİLBAZ
		2	GÖÇMEN NÜFUSU VE İŞGÜCÜ PİYASASI KIRILGANLIĞI: KAYIT DIŞI İSTİHDAM, ÜCRET BASKISI VE SOSYAL POLİTİKA SONUÇLARI ÜZERİNE AÇIK VERİ TABANLI BİR İNCELEME	Prof. Dr. Mehmet DURUEL Mehmet MUTLU
		3	AN EVALUATION OF GRADUATE THESES WRITTEN IN TURKIYE ON HEALTH INEQUALITIES WITHIN THE CONTEXT OF HEALTH SOCIOLOGY	Dr. Öğr. Üyesi Enes KAYA Öğr. Gör. Dr. Zeynep ATA Dr. Öğr. Üyesi Nazmiye EKİNCİ
		4	GEÇMİŞİN GÖLGESİNDE GRUPLAR ARASI İLİŞKİLER: KOLEKTİF MAĞDURİYET İNANCI VE SOSYAL KİMLİK SÜREÇLERİ	Öğr. Gör. Dr. Yasemin ÇAKIR
		5	GRUPLAR ARASI TEMASTA DUYGUSAL REGÜLASYONUN ROLÜ: GRUP TEMELLİ DUYGULAR VE KALIPYARGI DEĞİŞİMİ	Öğr. Gör. Dr. Yasemin ÇAKIR
		6	A FEMINIST CRITIQUE OF PUBLIC SPACE: RETHINKING THIRD PLACES AS SITES OF VISIBILITY AND RESISTANCE	Ahsen ILHAN Assoc. Prof. Dr. Sebla ARIN ENSARIOGLU
		7	HUKUK YOLUYLA OTORİTERLEŞME: MACARİSTAN ÖRNEĞİ	Araş. Gör. Dr. İlateriş ERGUN
		8	ROGER SCRUTON'UN ESERLERİNDE MİLLET VE MİLLİYETÇİLİK	Araş. Gör. Dr. İlateriş ERGUN
		9	IT'S NOT JUST THE FAULT LINES THAT ARE BROKEN: THE SILENT MAP OF MIGRATION	Yüksek Lisans Öğrencisi, Güler SARIKAYA Prof. Dr. Ersin Kaya Sandal.
		10	NİTELİKLİ EMEK GÖÇÜNDE CİNSİYET DİNAMİKLERİ: TÜRKİYE'NİN BÜYÜKŞEHİRLERİNDEN PANEL VERİ BULGULARI (2016–2023)	Prof. Dr. HİLAL YILDIZ Doç. Dr. DERYA DEMİRDİZEN ÇEVİK
		11	SOCIOLOGICAL ANALYSIS OF THE MOVIE "STONE SORAYA" IN THE CONTEXT OF GENDER INEQUALITIES	Dr., Ayşegül DÜZGEL
		12	SPINOZA'S CONCEPT OF CONATUS IN THE CONTEXT OF REFUGEE RIGHTS AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE APPLICATIONS	Doktora Öğrencisi, Aslı Kaprol

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES December 30, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / Dec 30, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Assoc. Prof. Dr. Zülkif YALÇIN	1	THE NEW ERA IN IRAN - CHINA RELATIONS: FROM PRAGMATIC COLLABORATION TO STRATEGIC PARTNERSHIP	Nuriye TÜRK
		2	FOOD OR WEAPON? THE ROLE OF FOOD IN WAR STRATEGIES	MELİKE ÜNAL
		3	POLAND'S CYBERSECURITY POLICY AND EU ALIGNMENT	Doç. Dr., Önder Aytaç AFŞAR Beyza Nur ER
		4	GLOBAL FLOWS AND CULTURAL IDENTITIES: THE LIMITS OF HOMOGENIZATION	Doç. Dr. Demet Şefika MANGIR
		5	THE ROLE OF WOMEN IN PEACE AND CLIMATE DIPLOMACY IN KYRGYZSTAN	Dr. Ersoy Yılmaz DİNİZ Dilara Cansın KEÇİALAN
		6	ANTI-ISRAEL PROPAGANDA: NETANYAHU'S REPRESENTATION	Dr. Öğr. Üyesi, Mehmet Ozan GÜLADA
		7	THE ELECTION PROPAGANDA IN THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA DURING THE MAO ERA	Dr. Öğr. Üyesi, Mehmet Ozan GÜLADA
			THE TRANSFORMATION OF TURKEY-EU TRADE RELATIONS WITHIN THE AXIS OF THE EUROPEAN GREEN DEAL AND NEXT-GENERATION PRODUCT STANDARDS	Lecturer Tülay ÖLMEZ
			A STUDY ON AUDITING IN INTERNATIONAL COMPANIES	Assoc. Prof. Dr. Zülkif YALÇIN
			FINANCIAL INFORMATION MANIPULATION AND ITS RELATIONSHIP TO ACCOUNTING	Assoc. Prof. Dr. Zülkif YALÇIN
8				

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES				
December 30, 2025				
IZMIR				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
30 Aralık / Dec 30, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Arş. Gör. Dr. Kağan KIRCABURUN	1	AN EXAMINATION OF THE ERRORS IN PROBLEM SOLVING REQUIRING EQUATION FORMULATION BY 7TH GRADE STUDENTS	Sinay AYGÜN Prof. Dr. Hasan ÜNAL
		2	YAPAY ZEKÂ DESTEKLİ KİŞİSELLEŞTİRİLMİŞ ÖĞRENME ORTAMLARININ MATEMATİK EĞİTİMİNDEKİ ROLÜ: OLANAKLAR VE SINIRLILIKLAR	Dr. Öğr. Üyesi Emrullah Yiğit Yüksek lisans öğrencisi, Nurcan Kuşut
		3	EXAMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN BIG FIVE PERSONALITY TRAITS AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE LITERACY AMONG FACULTY OF EDUCATION STUDENTS	Arş. Gör. Dr. Kağan KIRCABURUN
		4	MODELING NONLINEAR RELATIONSHIPS IN EDUCATIONAL RESEARCH: A STEP-BY-STEP TUTORIAL ON GENERALIZED ADDITIVE MODELS	Lect. Hüseyin ATASEVEN Dr. Okan DEDE Prof. Dr. Ömay ÇOKLUK BÖKEOĞLU
		5	HOW ACCREDITATION SHAPES ASSESSMENT PRACTICES IN TEACHER EDUCATION: A SWOT ANALYSIS OF STUDENT EXPERIENCES	Prof. Dr. Ömay ÇOKLUK BÖKEOĞLU Dr. Okan DEDE Lect. Hüseyin ATASEVEN
		6	DISCOVERING CHILDREN'S BOOKS THROUGH CREATIVE DRAMA: THE EXAMPLE OF ÇÖZÜM BAKANLIĞI	Figen AYTEMÜR Ayşegül YILDIRIM Prof. Dr. Serap UZUNER YURT
		7	Integrated STEM Activity Example for Life in the Arctic – Icebreaker Ship	Graduate Student ÖZGE BEYENAL Dr. Assistant Professor FERİDE GÖK ÇOLAK
			AN ANALYSIS OF THE RELIABILITY, EFFICIENCY, AND EFFECTIVENESS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE-BASED AUTOMATED SCORING SYSTEMS	Tuba POLAT Doç. İbrahim YILDIRIM
			İLKOKUL BİRİNCİ SINIF ÖĞRENCİLERİNİN İLKOKUMA YAZMA ÖĞRENME SÜRECİNE YÖNELİK VELİLERİN METAFOR ALGILARI	Yüksek Lisans Öğrencisi ÖZGENUR ÇİFTÇİ
			MATEMATİK EĞİTİMİNDE PROGRAM DÖNÜŞÜMÜ: 2018 PROGRAMI İLE TÜRKİYE YÜZYILI MAARİF MODELİ'NİN ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ İŞİĞİNDE İNCELENMESİ	Öğretmen, ÖZGE GÜLEROĞLU Dr. Öğr. Üyesi, BELMA TÜRKER BİBER
	OKUL MÜDÜRLERİNİN DÖNÜŞÜMCÜ LİDERLİK ÖZELLİKLERİ İLE ÖĞRETMENLERİN ÖRGÜTSEL SESSİZLİĞİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	Şaban PALA		
	OKUL YÖNETİCİLERİNİN ÖRGÜTSEL ADALET VE GÜÇ KULLANIMININ ÖĞRETMENLERİN ÖRGÜTSEL GÜVEN VE BAĞLILIK DÜZEYLERİNE ETKİSİNE YÖNELİK ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ	Leyla ÇİÇEK ALTIN Prof. Dr. Ahmet ÜSTÜN		

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES				
December 30, 2025				
IZMIR				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
30 Aralık / Dec 30, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Pr., Dr. Hajar Huseynova	1	THE PHENOMENON OF DREAM-BASED SELECTION IN THE MANASCHI TRADITION	Master's student Alina SHAMUDINOVA
		2	Turkic Language Contacts: Historical and Modern Aspects	Pr., Dr. Hajar Huseynova
		3	A1 DÜZEYİ ALMANCA EĞİTİMİNDE YAPAY ZEKÂ DESTEKLİ BÖLÜM ODAKLI KİŞİSELLEŞTİRİLMİŞ SÖZLÜK TASARIMI	Öğr. Gör. Dr. AIŞE SEZİK
		4	MITOS İLE LOGOS'UN ÖTESİNDE: HERAKLEITOS'TA METAFİZİK ÖNCESİ BİRLİK DÜŞÜNCESİ	Dr. Zübeyir USTABAŞI
		5	OTANTİKLİĞİN İMKÂNI: HEIDEGGER'DE DASEIN VE DERRIDACI BİR OKUMA	Dr. Zübeyir USTABAŞI
		6	THE IMPACT OF ANCIENT GREEK LEGACY ON THE ISLAMIC POLITICAL THOUGHT: AL-FÂRÂBÎ AND AVICENNA	Assoc. Prof. Dr. Hüseyin Fırat ŞENOL
		7	MODERN BİR DİNİ HAREKET OLARAK C3 KİLİSESİ: KURUMSAL VE TEOLOJİK BİR ANALİZ	Enbiye Mahbube DİNLER
		8	STATE AS THE SOVEREIGNTY OF GOD IN MEDIVAL POLITICAL THOUGHT: AUGUSTINE AND <i>THE CITY OF GOD</i>	Doç. Dr. Hüseyin Fırat ŞENOL
		9	AN ANALYSIS OF IDIOMS CONTAINING THE WORD "EYE" IN THE ARABIC TRANSLATION OF AHMET ÜMİT'S NOVEL "İSTANBUL HATIRASI" WITHIN THE FRAMEWORK OF EQUIVALENCE	Hasan Basri İNCE
		10	CLIL IN PRACTICE: AN OVERVIEW WITH SAMPLE LESSONS	MA Student, PINAR TABAR Prof. Dr. Ceylan YANGIN ERSANLI

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES				
December 30, 2025				
IZMIR				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
30 Aralık / Dec 30, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Asst. Prof., Begüm İLBAY VATAN	1	A BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF THE ORGANIC FERTILIZER ECONOMICS LITERATURE: A VOSVIEWER-BASED STUDY	Dr. Öğr. Üyesi Mürşide Çağla ÖRMECİ KART Prof. Dr. Hakan ADANACIOĞLU
		2	INNOVATIVE FLAVORS AND CONSUMER BEHAVIOR: THE CASE OF DUBAI CHOCOLATE	Damla ARTIKASLAN Prof. Dr. Hakan ADANACIOĞLU
		3	AN EXAMINATION OF THE DIGITAL TRANSFORMATION IN THE FIELD OF GASTRONOMY WITHIN THE CONTEXT OF INDUSTRY 4.0.	Doç. Dr. Gizem Sultan KAMAN Doç. Dr. Rabia BÖLÜKBAŞ
		4	A BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN FOOD AND IDENTITY	Doç. Dr. Gizem Sultan KAMAN Doç. Dr. Rabia BÖLÜKBAŞ
		5	STANDARDIZATION OF APPLIED GASTRONOMY EDUCATION IN TÜRKİYE: CURRENT STATE AND EVALUATIONS	Asst. Prof., Begüm İLBAY VATAN
		6	GASTRONOMIC EVALUATION OF FOODS NEARLY FORGOTTEN IN ORDU CUISİNE	Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi, İREM HASGÜL BOZKURT Doç. Dr. ZEHRA DİLİSTAN SHİPMAN
		7	Üniversite Müzik Yarışmalarının Öğrenci Deneyimine Etkisi: Gazi Üniversitesi'ndeki Altı Yarışmadan Elde Edilen Bulgular ve DPÜ'de Yeniden Düzenlenecek Yarışma İçin Bir Model Önerisi	Mert Testere
		8	Tiyatro ve Yaratıcı Dramanın Sosyal Beceri ve Rekreasyon Üzerindeki Etkisi: Kütahya Halk Eğitimi Merkezi Örneği	Mert Testere
		9	SÜRDÜRÜLEBİLİR ULAŞIM BAĞLAMINDA MİLLİ PARK ERİŞİLEBİLİRLİĞİ: BOTAN VADİSİ ÖRNEĞİNDE ÖZEL ARAÇ BAĞIMLILIĞININ NİCEL ANALİZİ	Murat Gönültaş Doç. Dr. Zafer Başkaya
		10	THE ROLE OF GASTRONOMY IN OVERTOURISM: THE RELATIONSHIP BETWEEN GASTRONOMIC EXPERIENCE, URBAN TRANSFORMATION, AND GENTRIFICATION – THE CASE OF BARCELONA	Dr. Öğr. Üyesi Mehtap YÜCEL GÜNGÖR

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES				
December 30, 2025				
IZMIR				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
30 Aralık / Dec 30, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Doç. Dr.HALE EDA AKDURU	1	BİGA OSB FİRMALARINDA SÜRDÜRÜLEBİLİR ÇEVRE DOSTU YATIRIMLAR: YEŞİL FİNANSMAN PERSPEKTİFİNDEN BİR FARKINDALIK ARAŞTIRMASI	Zeynep Gülsüm ÇARBUĞA Doç. Dr. ESRA ATABAY
		2	YAPAY ZEKÂ ARAÇLARININ (CHATGPT, GEMİNİ, COPILOT-BİNG) MUHASEBE EĞİTİMİNDEKİ PERFORMANSLARININ KARŞILAŞTIRMASI	Esmâ TORŞİN Doç. Dr. ESRA ATABAY
		3	REFLECTIONS OF DECEPTIVE AND MISLEADING ADVERTISEMENTS ON CONSUMER-CUSTOMER BEHAVIORS	Ass. Prof. Dr. Ahmet AYDIN
		4	COORDINATION FUNCION IN VIRTUAL ORGANIZATIONS	Doç. Dr.HALE EDA AKDURU
		5	TÜKETİCİLERİN MOBİLYA SATIN ALMA NİYETİNİN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER AÇISINDAN İNCELENMESİ	Yüksek Lisans Öğrencisi Sevilay KOÇ Doç. Dr. Sait BARDAKÇI
		6	DATA MINING METHODS IN CUSTOMER FEEDBACK MANAGEMENT: A SYSTEMATIC REVIEW	Dr. Öğr. Üyesi M. Çağrı AKSU Yüksek Lisans Öğrencisi, Cemre SAĞLAM
		7	TERSİNE LOJİSTİK FAALİYETLERİNİN İŞLETME PERFORMANSI İLE İLİŞKİSİNİN ANALİZİ	Mehmet Ali YAMAK
			FROM PERCEPTION MANAGEMENT TO STRATEGIC RISK: GREENWASHING AND MANAGERIAL DECOUPLING IN SUSTAINABILITY MANAGEMENT	Asst. Prof. Dr. Derya YÜCEL Prof. Dr. Rahmi YÜCEL
			GREEN TRANSFORMATION IN HUMAN RESOURCE MANAGEMENT: GREEN COLLAR EMPLOYMENT AND MANAGERIAL CHALLENGES	Asst. Prof. Dr. Derya YÜCEL
			THE MEDIATING ROLE OF INNOVATION CAPABILITY IN THE EFFECT OF DIGITAL TRANSFORMATION ON FIRM PERFORMANCE	Yüksek Lisans Öğrencisi, Selami KOLCU Doç. Dr. Serhat ERAT Prof. Dr. Salih Zeki İMAMOĞLU
			A BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN INTERNATIONAL BUSINESS	Doç. Dr. Emel FAİZ Öğr. Gör. Dr. Gamze ULUDAĞ
	8	CHOOSING A BEEKEEPING PLACE IN MUĞLA WITH AHP METHOD	Aysel ŞENAY, Prof.Dr. Mine ŞENEL,	
			MEASURING THE LEVEL OF INSTITUTIONALIZATION: AN EXAMPLE OF A PUBLIC UNIVERSITY	Ahmet YILMAZ, Prof.Dr. Mine ŞENEL,

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON ENGINEERING AND MATHEMATICS				
December 30, 2025				
IZMIR				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
30 Aralık / Dec 30, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	Res. Asst. Elanur Ekici	1	HARMONİKLİ SİSTEMDE ÇALIŞMAYA UYGUN DÖKME REÇİNELİ KURU TİP TRAFO	HALİME BOZ
		2	YÜKSEK ORTAM SICAKLIĞINDA ÇALIŞMA ŞARTLARINA UYGUN 8(10) MVA 115/6.3 kV GÜÇ TRANSFORMATÖRÜNÜN TASARIMI, PROTOTİP ÜRETİMİ & TESTLERİ	Elektrik-Elektronik Mühendisi, MELİK SELÇUK
		3	ŞEBEKEDEN GELEN ELEKTRİKSEL TEHLİKELERİ İZOLE EDEN 14 MVA 33/33 KV GÜÇ TRANSFORMATÖRÜNÜN TASARIMI, PROTOTİP ÜRETİMİ VE TESTLERİ	Deniz Utku SÜZER
		4	TRANSFORMATÖRLERDE ALÇAK GERİLİM İZOLATÖRLERİNDE KIRILMA VE YAĞ KAÇAKLARINI ÖNLEMEK İÇİN BARA BAĞLANTILARINDA STRİP FOLYO KULLANIMI UYGULAMASI	Ender SUNAL
		5	5000 kVA 30/0,8-0,8 kV 3 SARGILI GÜNEŞ ENERJİ SANTRALLERİNE UYGUN TRANSFORMATÖRÜN TASARIMI, PROTOTİP ÜRETİMİ VE TESTLERİ	Ali SARTAK
		6	AI-ENHANCED CONTROL TECHNIQUES FOR POWER ELECTRONICS CONVERTERS: RECENT ADVANCES AND FUTURE PERSPECTIVES	Res. Asst. Elanur Ekici
		7	THE ROLE OF FPV SYSTEMS INSTALLED ON WATER SURFACES IN THE GLOBAL ENERGY TRANSFORMATION AND THE ECOSYSTEM DIMENSION	Lecturer, OSMAN ÖZDEMİR Lecturer Dr., MERVE ALADAĞ
			TECHNOLOGIES AND EFFICIENCY USED IN ELECTRICITY GENERATION FROM MUNICIPAL SOLID WASTE	Lecturer Dr., MERVE ALADAĞ Lecturer, OSMAN ÖZDEMİR
			FARKLI HAVA GEÇİRGENLİĞİNE SAHİP KUMAŞLARIN AKUSTİK ÖZELLİĞE ETKİSİNİN İNCELENMESİ	Mrs. KADRİYE KUTLAY Mrs. NEJLA DEĞİRMENCI
			YÜKSEK DAYANIMA SAHİP İNCE ÇORAP TASARIMI VE GELİŞTİRİLMESİ	Sevda KÖKSAL DABAN
	A WIND ENERGY-BASED 100% RENEWABLE ELECTRICITY SCENARIO FOR A UNIVERSITY CAMPUS: A WEIBULL AND RAYLEIGH DISTRIBUTION	Assist. Prof. Dr. Derya Betül UNSAL		
	8	APPROACH USING REAL CONSUMPTION DATA A COMPARATIVE APPLICATION OF OPTIMIZATION- ASSISTED ARTIFICIAL NEURAL NETWORKS IN PV POWER GENERATION FORECASTING	Metin YILMAZ Assist. Prof. Dr. Derya Betül UNSAL	

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON ENGINEERING AND MATHEMATICS				
December 30, 2025				
IZMIR				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
30 Aralık / Dec 30, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	Dr. Öğr. Üyesi, Mahmut DURMAZ	1	APPLICATIONS FOR INCREASING EARTHQUAKE RESISTANCE IN REINFORCED CONCRETE COLUMNS	Dr. Öğr. Üyesi, Mahmut DURMAZ
		2	PRACTICAL APPROACHES TO REINFORCED CONCRETE BEAMS AGAINST EARTHQUAKE RISK	Dr. Öğr. Üyesi, MAHMUT DURMAZ Lisans Öğrencisi, AAMAL GHAZAL
		3	EXPERIMENTAL INVESTIGATION OF THE MECHANICAL BEHAVIOR OF NON-LOAD-BEARING WALLS IN REINFORCED CONCRETE STRUCTURES UNDER SEISMIC EFFECTS	İnşaat Müh. Abdulcebbar KASIRGA Prof. Dr. Emre ERCAN Arş.Gör. Muhammed Serdar AVCI Prof. Dr. Bengi ARISOY
		4	SEISMIC PERFORMANCE ASSESSMENT OF AN ILLEGAL STORY ADDED MASONRY HOUSE	Dr. Öğr. Üyesi Alper ÖZMEN
		5	PASTERNAK ZEMİNİ ÜZERİNDEKİ TİMOSHENKO KİRİŞLERİNİN TİTREŞİM VE BURKULMA ANALİZİ	İnşaat Mühendisi, Filiz ÇETİNKAYA Dr. Öğr. Üyesi Gökhan GÜÇLÜ Doç. Dr. Uğur KAFKAS
		6	VİSKOZ AKIŞLI SÖNÜMLEYİCİLERİN KULLANILDIĞI BETONARME ÇERÇEVELERİN DEPREM PERFORMANSININ ANALİTİK İNCELENMESİ	ŞENOL KORKMAZ Dr. MURAT SERDAR KIRÇIL
		7	BİGA YARIMADASINDA YER ALAN YAPISAL UNSURLARIN LANDSAT8-OLU UYDU GÖRÜNTÜSÜ İLE ÇİZGİSELLİK ANALİZİ	Dr. Erdem GÜNDOĞDU
		8	MADENCİLİK VE MADEN ÇIKARMA BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİNİN, İŞLETMEDE MESLEKİ EĞİTİM (3+1) KAPSAMINDA İŞ BAŞI EĞİTİMİ YAPABİLECEĞİ KAMU KURUMLARIN COĞRAFİK DAĞILIMI	Dr. Erdem GÜNDOĞDU
		9	IDENTIFYING THE LEGAL MULTIPLIER EFFECT IN CONSTRUCTION DISPUTES: AN ANALYTICAL FRAMEWORK SSUPPORTED BY AI-BASED TEXT ANALYSIS	HASAN EFEKAN BİLEN Assoc.Prof. ONUR BEHZAT TOKDEMİR

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON ENGINEERING AND MATHEMATICS December 30, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / Dec 30, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 10	Prof.Dr. Arzu Altın Yavuz Doç.Dr. H. Serhan Yavuz	1	ANALYSIS OF SPATIAL COMPLEXITY BEFORE AND AFTER URBAN TRANSFORMATION USING THE METRIC ENTROPY METHOD	FEYZA SENA GÜLMEZ Doç. Dr. SERDAR BİLGİ
		2	GENERATING NEW CHAOTIC MAPS VIA TOPOLOGICAL CONJUGACY USING LOGISTIC AND TENT MAPS	İsmail Alper GÜVEY Rüstemcan MARTİN Emre DAYANÇ
		3	NUMERICAL APPROACH FOR A FRACTIONAL MATHEMATICAL MODEL OF CANCER CELL POPULATION	Asst. Prof. Dr. Suleyman CETINKAYA Prof. Dr. Ali DEMİR
		4	ANALYSIS OF LINEAR SYSTEMS OF FRACTIONAL DIFFERENTIAL EQUATIONS THROUGH A HYBRID METHOD	Asst. Prof. Dr. Suleyman CETINKAYA Prof. Dr. Ali DEMİR
		5	Analysis of General-Order Cross-Correlation Functions in Fluctuating Nakagami-m and α -Fluctuating Nakagami-m Fading Channels	Öğr. Gör. Meryem TAŞER
		6	STURM-LIOUVILLE TİPİ SINIR DEĞER ARAYÜZ PROBLEMİ İÇİN RAYLEİGH ORANI	Doç. Dr. HAYATİ OLĞAR Prof. Dr. KADRİYE AYDEMİR Prof. Dr. OKTAY MUHTAROĞLU
		7	ORMAN TOPRAKLARINDA TOPRAK ORGANİK KARBONUNUN BELİRLEYİCİLERİNİN MAKİNE ÖĞRENMESİ YAKLAŞIMLARI İLE DEĞERLENDİRİLMESİ	Prof.Dr. Arzu Altın Yavuz Doç.Dr. H. Serhan Yavuz
			TOPRAK TİPİ SINIFLANDIRMASINDA MAKİNE ÖĞRENME YÖNTEMLERİ	Prof.Dr. Arzu Altın Yavuz Doç.Dr. H. Serhan Yavuz

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON ENGINEERING AND MATHEMATICS December 30, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / Dec 30, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 11	Prof. Dr. Alper Serdar ANLI	1	Using a Spearman's Rank Correlation Coefficient in Evaporation and Humidity	Jibrin S., Yasin A. Nuhu, Jamilu Adamu, Ahmad S. Said Sulaiman B. Adam
		2	A Comparative Analysis of Quantitative Variables in the Pearson, Spearman Rank and Kendall Tau Correlation Coefficient	Jibrin S., Yasin A. Nuhu, Jamilu Adamu, Ahmad S. Said Abubakar A. Shuaibu
		3	DIVERSITY, ETHNOBOTANICAL USES, AND ESSENTIAL OIL PROFILES OF THYMUS SPECIES IN THE BAFRA REGION OF NORTHERN TÜRKİYE: A COMPREHENSIVE REVIEW	Assoc. Prof. Dr. Emine YURTERİ Havva CAN
		4	DISTRIBUTION OF SALEP ORCHIDS (ORCHIDACEAE) IN THE SAMSUN-BAFRA REGION AND THE ECOLOGICAL, ECONOMIC, AND CHEMICAL CONSEQUENCES OF WILD HARVESTING	Assoc. Prof. Dr. Emine YURTERİ Havva CAN
		5	METHODS FOR DETERMINING THE AMOUNT OF MINIMUM WATER FLOW TO REGULATORS IN WATERSHEDS	Meteorological Engineer Özden ERTÜRK GAZEL Prof. Dr. Alper Serdar ANLI
		6	USING SOLAR ENERGY IN INTEGRATED WATER MANAGEMENT	Civil Engineer Kamer Ali KORKMAZ Prof. Dr. Alper Serdar ANLI
		7	VAN İLİNDE SAANEN KEÇİSİ YETİŞTİRİCİLİĞİ YAPAN MEVCUT İKİ İŞLETMEDE BAZI HAYVAN BESLEME VE YETİŞTİRME UYGULAMALARI İLE İŞLETME SAHİPLERİNİN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİNE İLİŞKİN DURUM TESPİTİ	Doç. Dr. Cemal BUDAĞ Dr.Öğr. Üyesi Ayşe Özge DEMİR Abdulhamit AÇAR
		8	INSECT PESTS AND PLANT-PARASITIC NEMATODE SPECIES AFFECTING ALMOND TREES	Assoc. Prof Dr. Doğançan KAHYA Assoc. Prof Dr. Refik BOZBUĞA
		9	INSECT PESTS AND PLANT-PARASITIC NEMATODE SPECIES IN LENTIL FIELDS	Assoc. Prof Dr. Doğançan KAHYA Assoc. Prof Dr. Refik BOZBUĞA

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES December 30, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / Dec 30, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 12	Prof. Dr. Şengül DEMİREL	1	BUDİZM VE TASAVVUFTA AHLAK ANLAYIŞI: KARŞILAŞTIRMALI BİR DEĞERLENDİRME	Prof. Dr. Şengül DEMİREL
		2	TAC MAHAL: MÜMTAZ MAHAL'İN HATIRASI	Prof. Dr., ŞENGÜL DEMİREL
		3	ELMALILI MUHAMMED HAMDİ YAZIR'S APPROACH TO THE MİRACLE OF THE SPLITTING OF THE MOON	Dr. Ayşe Kocabaş
		4	MEHMET ÂKİF'İN MANZUM DÜNYASINDA KUR'ÂNÎ SÖYLEM: HAKKIN SESLERİ'NDEN BİR ÖRNEK	Dr. Samet HEKİMOĞLU
		5	KEMALPAŞAZÂDE'S CLASSIFICATION OF THE JURİSTİC RANK AND ITS EVALUATION	Muhammet DEMİRTAŞ
		6	DEATH AND AFTERLIFE ON SCREEN: AN EVALUATION OF AFTERLIFE REPRESENTATIONS IN MODERN CINEMA FROM THE PERSPECTIVE OF PHILOSOPHY OF RELIGION	Dr. Ülkü KOÇAK
		7	AN EXAMINATION OF POETIC THEMES IN THE ISLAMIC PERIOD IN THE CONTEXT OF THE POEMS OF HZ. FATİMA AND HZ. ALİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, KÜBRA SILDIZ
		8	THE CONCEPT OF "MUJĀB AL-DA'WA" IN HADITH BIOGRAPHICAL LITERATURE	Assoc. Prof. Dr. Serkan Çelikan
		9		

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Prof. Dr. Adriana Zúñiga Nordfjeld	1	THE IMPACT OF BIO-ECOLOGICAL FACTORS ON PREGNANT WOMEN'S RISK AWARENESS AND SUBSTANCE USE IN SOUTH AFRICA	Mutshinye Manguvhewa, Maria Florence, Mansoo Yu
		2	EXPLORING HUMAN BIAS IN QUALITY MANAGEMENT AND LEAN THEORIES WITHIN THE SHIPBUILDING INDUSTRY	Prof. Dr. Adriana Ávila Zúñiga Nordfjeld
		3	THE EFFECTIVENESS OF SPECIFIC MOBILITY EXERCISES IN IMPROVING PSYCHOMOTOR AND FUNCTIONAL ABILITIES IN INTELLECTUALLY DISABLED CHILDREN	Assist. Prof. J. Samuel Jesudoss
		4	THE IMPACT OF PERSONALITY TRAITS AND LONELINESS ON LIFE SATISFACTION: EXPLORING THE MEDIATING ROLE OF ONLINE FLOW EXPERIENCES	Nina Petrova, Oliver J. Kleiner, Lukas H. Meyer
		5	CAREER GUIDANCE FOR UNIVERSITY FRESHMEN: EXPLORING THE ROLE OF PERSONALITY AND ONLINE FLOW EXPERIENCES	Ming Liu, Jiawen Zhang, Zhiwen Chen
		6	UNDERSTANDING HATE SCHEMAS IN PRISONERS WITH ANTISOCIAL PERSONALITY DISORDER: A COMPARATIVE STUDY OF EMOTIONAL RESPONSES	Ahmed Ali, Nour H. Zakaria, Khaled M. Youssef
		7	MEDIA AND INFORMATION LITERACY FOR YOUTH IN SOUTHEAST ASIA: DEVELOPING CRITICAL THINKING IN THE DIGITAL AGE	Indah R. Pratama, Agus S. Wibowo, Rani D. Wijaya
		8	THE IMPACT OF JOB STRESS ON QUALITY OF LIFE IN REMOTE WORK ENVIRONMENTS: A STUDY AMONG E-WORKERS IN THE PHILIPPINES	Carlos M. Perez, Reynaldo B. Santos, Juan C. Delgado

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Assoc. Prof. Dr. Ephraim Osei,	1	IMPROVING THE DYNAMICS OF EDUCATIONAL LEADERSHIP IN DEVELOPING ECONOMIES: A CASE STUDY ON THE ROLE OF TRADE UNIONS IN PROFESSIONAL GROWTH	Dr. Farida Al-Munir, Dr. Amina Yusuf, Dr. Ibrahim Al-Mahmoud
		2	ENHANCING LISTENING COMPREHENSION IN EFL STUDENTS USING BLENDED LEARNING STRATEGIES	Dr. Mariam Hassan, Dr. Khaled El-Sayed, Dr. Layla Zahid
		3	INFLUENCING FACTORS ON ARCHITECTURE STUDENTS' DESIGN PRODUCTIVITY: A CASE STUDY OF THE FIRST YEAR DESIGN STUDIO	Dr. Yara Kamil, Dr. Ahmed Bakir, Dr. Omar Al-Turk
		4	QUALITY AND SIZE OF STRATEGIC NETWORKS AMONG EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN DEVELOPING COUNTRIES	Dr. Fatimah Othman, Dr. Idris Abdul Aziz, Dr. Nur Ali
		5	THE ROLE OF MENTORS AND MENTEES IN ONLINE EDUCATION	Ariella Nkosi,
		6	PROMOTING SUSTAINABILITY IN UNIVERSITIES THROUGH EDUCATION FOR TRANSFORMATIONAL LEARNING	Assoc. Prof. Dr. Ephraim Osei,
		7	STRATEGIC INNOVATION IN HIGHER EDUCATION: A COMPREHENSIVE APPROACH	Oluwaseun Ayodele,
		8	USING VISUAL ART TO GAIN INSIGHT INTO STUDENT EXPERIENCES IN HIGHER EDUCATION	Zainab Amira,
		9	ROMA IDENTITY AND INCLUSIVE EDUCATION IN SLOVAKIA: A CULTURAL PERSPECTIVE	Petra Varga,

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Dr. Javier Ruiz	1	EXPERT WITNESS TESTIMONY IN DOMESTIC VIOLENCE CASES: A STUDY ON BWS AND JURY DECISIONS	Emilia Garcia, Dr. Javier Ruiz
		2	FLASHBULB MEMORY AND ITS RELIABILITY: STUDY OF NATURAL DISASTERS AND PERSONAL EVENTS	Liang Chen, Ming Zhang, Xiao Lin
		3	CULTURAL AND COGNITIVE INFLUENCES ON THE CONCEPT OF VALUES IN ORGANIZATIONAL DECISION MAKING	Yun He, Wei Li School of Management,
		4	IMPACT OF GOVERNMENT EXPENDITURE ON PRIVATE CONSUMPTION IN INDONESIA: AN ECONOMIC ANALYSIS	Arifin Zainal, Budi Santoso, Siti Rahmah
		5	COMMUNITY-BASED FACILITY MANAGEMENT PERFORMANCE IN THE EDUCATIONAL SYSTEM OF KEDIRI, INDONESIA	Siti Maesaroh, Rizky Darmawan, Fajar Hidayat
		6	ESSENTIAL CONSIDERATIONS IN COST CONTRIBUTION ARRANGEMENTS WITHIN MULTINATIONAL COMPANIES	Dr. Karel Novák, Hana Šťastná, Dr. Petr Dvořák
		7	APPLICATION OF ADAPTIVE NEURO-FUZZY INFERENCE SYSTEM IN FORECASTING ECONOMIC CRISIS IN THE UNITED STATES	Marek Král, Jakub Novotný, Eliška Hrochová
		8	INTEGRATION OF INDUSTRIAL DESIGN AND ENGINEERING DESIGN IN OFFICE EQUIPMENT DEVELOPMENT	Aminata Binta Kamara, Hassan Sanni

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Dr. Marek Vasiliev	1	EXPLORING THE ROLE OF META-TEACHING IN IMPROVING TEACHER EFFICACY IN CLASSROOM SETTINGS	Hassan A. Olayemi, Aisha A. Bello, Chukwumeka I. Obi
		2	COGNITIVE DEFICITS AND THEIR IMPACT ON SPELLING DISORDERS IN ADOLESCENTS	Prof. Dr. Katarzyna Wójcik
		3	THE INFLUENCE OF MEDIA REPRESENTATIONS ON FEMALE BEAUTY IDEALS IN KOREA	Minji Lee
		4	IMPACT OF TRAUMATIC BRAIN INJURY ON ADULTS' SELF-ESTEEM AND STRESS LEVELS IN REHABILITATION	Dr. Carlos D. Ribeiro
		5	RECONCEPTUALIZING THE RAPE MYTH: CULTURAL AND METHODOLOGICAL CHALLENGES	Marina Gonzalez, Ricardo Pereira
		6	THE ROLE OF SOCIAL INTEGRATION IN ETHNIC TOLERANCE	Dr. Marek Vasiliev
		7	REFLECTIVE PROCESSES IN UNDERSTANDING AGGRESSIVE BEHAVIOR	Anastasia Ivanova
		8	PSYCHOANALYTIC PERSPECTIVES IN POLITICAL DISCOURSE	Aditya Ramesh
		9	THE IMPACT OF REAL OPTIONS ON CAPITAL INVESTMENT DECISIONS	Carlos Eduardo Silva
		10	SOCIAL ANXIETY DISORDER: A CASE STUDY USING COGNITIVE BEHAVIORAL THERAPY	Siti Nurul Aisyah Binti Halim, Mohd Zainul Arifin

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Prof. Dr. Carlos González, Dr. Javier Rodriguez	1	ATTRIBUTIONS MADE BY TEAM MEMBERS FOR TEAM OUTCOMES IN AFRICAN WORKPLACES	Kwame Adu, Chinedu Okafor
		2	DOES CORPORATE GOVERNANCE IMPACT FOREIGN DIRECT INVESTMENT IN SOUTH AMERICA?	Prof. Dr. Carlos González, Dr. Javier Rodríguez
		3	ERP IMPLEMENTATION SUCCESS IN AFRICA: IMPACT OF SYSTEM QUALITY AND VENDOR SUPPORT	Mamadou Diakité, Ibrahim Bamba
		4	SOCIAL COMMERCE: THE INTERSECTION OF E-COMMERCE AND SOCIAL MEDIA IN AFRICA	Chinonso Nwachukwu
		5	THE IMPACT OF CUSTOMER COMPLAINT MANAGEMENT ON LOYALTY AND SATISFACTION: A CASE STUDY OF AIRLINE PASSENGERS	Fatima Zahra Benali, Ahmed Badran
		6	FOOD INSECURITY IN DEVELOPING COUNTRIES: A STUDY OF RURAL COMMUNITIES IN NIGERIA	Chinonso Ijeoma Eze, Olufemi Adeyemi
		7	IMPROVING THE WORKPLACE ENVIRONMENT FOR WOMEN: THE ROLE OF DESIGN MANAGEMENT IN KENYA	Amina Gachiri, Joseph Ochieng
		8	ADVANCING AFFORDABLE HOUSING THROUGH INCLUSIONARY ZONING IN CAPE TOWN, SOUTH AFRICA	Sibusiso Dlamini

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Dr. Zhanara Dzhaksybek	1	PRIORITIZING FOOD SAFETY CULTURE IN SOUTH AFRICAN FOOD INDUSTRIES: A NEW APPROACH TO FOOD SAFETY SYSTEMS	Zanele M. Mthembu
		2	UNDERSTANDING CORRUPTION IN THE PUBLIC SECTOR: A STUDY OF GOVERNMENT OFFICIALS IN GHANA	Kwame Nkrumah Agyemang, Nana Yaw Mensah
		3	STRATEGIC INITIATIVES FOR PROMOTING ECONOMIC EQUITY IN THE NORTH EAST REGION OF INDIA	Aakash Rathi, Rina Ghosh
		4	THE ROLE OF DIASPORA IN THE EVOLUTION OF KAZAKH LITERATURE: THE LEGACY OF MAZHIT AITBAYEV	Dr. Damir Toktabayev, Ayan Omarov, Dr. Zhanara Dzhaksybek
		5	CULTURAL PRACTICES IN CENTRAL ASIA: CUSTOMS AND TRADITIONS IN TURKESTAN IN THE EARLY 20TH CENTURY	Kamil Mamedov, Gulnar Bekzhanova
		6	THE DYNAMICS OF PRIVACY IN THE DIGITAL AGE: EXAMINING THE ROLE OF THE SELF IN THE ONLINE WORLD	Lydia Thompson
		7	EXAMINING THE ADOPTION OF E-GOVERNMENT IN THE GULF REGION: A UTAUT-BASED APPROACH TO CITIZEN ACCEPTANCE IN THE UAE	Fatima Al-Mansouri, Khalid Al-Hamadi
		8	ENSURING THE SAFETY OF MIGRANTS IN GLOBAL CONTEXTS	Lina Kowalska, Yara Nasser
		9	THE RISE OF ETHNIC NATIONALISM AMONG YOUTH IN SOUTH KOREA: IMPACTS ON DEMOCRACY	Min Ji Park, Jung Hoon Lee

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Dr. Karolina Andersson	1	MIGRATION AND UNEMPLOYMENT DURATION: A COMPARATIVE STUDY OF OECD COUNTRIES	Michał Sienkiewicz, Thomas Bergström
		2	THE ROLE OF DEIXIS AND PERSONALIZATION IN PERSUASIVE ADVERTISING	Prof. dr. Sofia Lindström, Dr. Karolina Andersson
		3	THE IMPERATIVE TO IMPLEMENT ENVIRONMENTAL ACCOUNTING FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT	Isabella Rinaldi, Dr. Luca Verdi
		4	TRENDS AND FUTURE PROSPECTS IN GREEN COMPUTING	Rami Khamis, Ziad Ali
		5	SUSTAINABLE FISHERIES MANAGEMENT THROUGH ECOLABELING AND CERTIFICATION SYSTEMS	A. Banarjee, S. Mishra Assoc. Prof. Dr. P. Somboon
		6	DRIVERS OF CUSTOMER LOYALTY IN ONLINE PURCHASES OF HERBAL PRODUCTS IN THAILAND	K. Wongwattananun,
		7	APPLICATION OF NEURAL NETWORK MODELS FOR PREDICTING ECONOMIC GROWTH IN AFRICAN COUNTRIES	S. Adedeji, T. Olayinka A. Iqbal
		8	ENHANCING SOFTWARE RISK MANAGEMENT THROUGH DYNAMIC FRAMEWORKS	M. Sadiq,

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	Ananya Chatterjee,	1	INTEGRATING FUZZY MEMBERSHIP FUNCTIONS IN SMOOTHING TRANSITION MODELS FOR ECONOMIC FORECASTING	T. Nwachukwu, R. Eze
		2	SUCCESS FACTORS IN THE IMPLEMENTATION OF ERP SYSTEMS IN SOUTHEAST ASIA	Aung Thura, Myo Zaw Thiha
		3	AN ECONOMIC MECHANISM FOR DETECTING SYBIL ATTACKS IN DISTRIBUTED SYSTEMS: APPLICATION TO TOR NETWORK	Ananya Chatterjee, Rakesh Kumar Singh, Sunil Kumar Yadav
		4	ROLE OF NEGOTIATION AGENTS IN DESIGN DECISIONS: A CASE STUDY FROM THE MALAYSIAN ENERGY SECTOR	Zainal Abidin Ismail, Faizal Mokhtar
		5	IMPACT OF GOVERNMENT SPENDING ON PRIVATE CONSUMPTION IN INDONESIA: A QUANTITATIVE ANALYSIS	Aditya Junaidi
		6	VALUE ENGINEERING FOR ENERGY COST OPTIMIZATION IN INDUSTRIAL SECTORS IN IRAN	Mohammad Ali Ramezani, Reza Shirazi, Khosro Shaterian
		7	THE IMPACT OF E-COMMERCE PLATFORMS ON TRADITIONAL MARKET STRUCTURES: A JORDANIAN PERSPECTIVE	Omar Al-Momani, Noura Abu Zayed
		8		

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	Hassan Ali Qureshi	1	THE ROLE OF TECHNOLOGY IN CONTEMPORARY SOCIAL STRUCTURES	Lucia Khumalo, Thabo Ndlovu, Zanele Mthembu
		2	POLITICAL FINANCE IN AFRICA: THE CHALLENGES OF ELECTION FUNDING IN ETHIOPIA	Samuel W. Assefa, Mahir T. Kibret
		3	COMPARING SCIENTIFIC PARKS: ARCHITECTURAL AND URBAN DESIGN IN IRAN AND THE WEST	Ali Rezaei, Marjan Hosseini, Kian M. Nouri
		4	ECONOMIC CONSEQUENCES OF ROAD ACCIDENTS IN EGYPT: A COST ANALYSIS	Ahmed F. ElSayed, Dalia M. Khalil
		5	REGULATIONS ON FERTILITY IN ISLAM: AN OVERVIEW OF HEALTH AND SOCIAL IMPACTS	Hassan Ali Qureshi
		6	THE ROLE OF MULTIPURPOSE CADASTRE IN ENHANCING URBAN DEVELOPMENT PLANS IN IRAN	Ali Rezaei, Niloofar Jafari
		7	STREET NETWORK DYNAMICS IN BANDUNG CITY: A COMPARATIVE STUDY BETWEEN THE CITY CENTER AND NEW COMMERCIAL HUBS	Aditya Pramudita, Maya Sulaeman
		8	EFFECTIVENESS OF TEMPORARY HOUSING IN DISASTER RESPONSE: CASE STUDY OF EARTHQUAKES IN IRAN	Sima Valiollahi, Reza Behzad
		9	ACCOUNTABILITY IN ISLAMIC RELIGIOUS ORGANIZATIONS: EXPLORING THE ROLE OF ACCOUNTING IN RELIGIOUS CONTEXTS	Dr.Fauzan Nurrahman, Dr. Hanifa Dewi

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 10	Kianoosh Shariati, Valiollah Khameneh	1	TECHNOLOGIES AND STRATEGIES FOR ENERGY CONSERVATION IN TRANSPORTATION: FIGHTING AIR POLLUTION IN IRAN	Kianoosh Shariati, Valiollah Khameneh
		2	USER ENGAGEMENT AND SATISFACTION WITH INFORMATION SYSTEMS	Ahmad Al-Farsi, Sara Z. Amin
		3	DEVELOPING A FRAMEWORK FOR PREDICTING POLITICAL RISK USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE	Tariq Yusuf, Layla Osman
		4	KNOWLEDGE SHARING NETWORKS IN VIRTUAL COMMUNITIES	Kadir Al-Amin, Nour Al-Hassan, Faiza Ibrahim
		5	ANALYZING PENSION EXPENDITURES WITH SYSTEM DYNAMICS SIMULATION	Fadil Al-Jabari, Mohammed Al-Mansouri, Ali Al-Khalifa
		6	ASSESSING WATER RESOURCE SUSTAINABILITY IN IRAN: A FOCUS ON FARS PROVINCE	Mahdi Jafari, Reza Khajeh, Mariam Javid
		7	IMPACT OF CULTURAL DIMENSIONS ON TECHNOLOGY ADOPTION IN ORGANIZATIONS	Ahmed Al-Sabah, Fatimah Al-Farsi, Mohammad Al-Balushi
		8	INNOVATIVE APPROACHES IN URBAN PLANNING FOR SUSTAINABLE GROWTH	Ali Rezaei, Hossein Mohammadi, Zeynab Jafari
		9	ENHANCING ROAD SAFETY WITH ARTIFICIAL INTELLIGENCE-BASED DROWSINESS DETECTION	Ravi Kumar, Neha Mehra
		10	FOSTERING ENTREPRENEURIAL SKILLS AMONG FARMERS IN IRAN THROUGH ALTERNATIVE EDUCATION	Mohammad Ali Khorasani, Zahra Ahmadi, Dr. Saeed Pourhosseini
		11	DEVELOPMENT OF AGRO-ENTREPRENEURSHIP IN INDIA: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES	Dr. Raghav Singh, Assis . Prof. Dr. Aarti Mehta

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 11	Assoc. Prof. Dr. Kabelo Mthembu	1	TOWARDS A HOLISTIC APPROACH TO SOCIAL JUSTICE: INTEGRATING TRADITIONAL AND MODERN ELEMENTS IN PUBLIC POLICY FORMULATION IN SOUTH AFRICA	Assoc. Prof. Dr. Kabelo Mthembu
		2	EXAMINING RURAL TELECENTER EXPECTATIONS: A CASE STUDY OF COMMON SERVICE CENTERS IN MAURITIUS	Rajesh Patel, Anjali Sharma
		3	ANALYZING THE EVOLUTION OF VISUAL STORYTELLING IN SOUTHEAST ASIAN CINEMA: A FOCUS ON HYPERMEDIATED IMAGES	Pongpon Jirakittikul, Nuttapon Kittisupakorn
		4	CLOUD-BASED KNOWLEDGE MANAGEMENT: ADVANTAGES AND CHALLENGES IN ALGERIA	Mounir Khodja, Salima Benabbas
		5	EMIGRATION OF MEDICAL PROFESSIONALS: CHALLENGES AND IMPACTS IN PAKISTAN	Zahid Ali Khan, Hira Bano, Imran Bashir
		6	KNOWLEDGE MANAGEMENT SYSTEMS FOR ENHANCING COLLABORATIVE LEARNING IN ORGANIZATIONS	Eunice Adedeji, Samuel Okoro, Adebayo Temidayo
		7	UNDERSTANDING ORGANIZATIONAL CITIZENSHIP BEHAVIOR THROUGH VIRTUOUSNESS PERCEPTIONS	Ali Hassan, Huda Ali, Raza Ahmad
		8	ANALYZING TRUST AND LEARNING IN VIRTUAL ORGANIZATION DECISION MAKING	Bashir Ahmed, Fatima Iqbal, Zainab Rehman
		9	ADVANCED AUTOMATED CLASSIFICATION OF ALCOHOLICS USING VISUAL EVOKED POTENTIAL SIGNALS	Akinwale Adeyemi, Olaoluwa Akinbode, Chidimma Okafor

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 12	Carlos Gomez,	1	A THEORETICAL FRAMEWORK FOR CUSTOMER KNOWLEDGE MANAGEMENT IN EUROPEAN E-COMMERCE	Lars Johansson, Caroline Lindgren, Henrik Olsson
		2	DEVELOPING A COMPREHENSIVE E-MARKET FRAMEWORK USING INTELLIGENT AGENTS	Carlos Gomez, Laura Perez
		3	A NOVEL METHOD FOR SELECTING COMPLEX GOODS IN ONLINE MARKETS	Sofia Martins, Ricardo Costa, Marta Oliveira
		4	ANALYZING MIS DEGENERATION UNDER DYNAMIC CONDITIONS: A MATHEMATICAL APPROACH	Fatima Al-Mahdawi, Karim Al-Mansouri
		5	LEARNING MANAGEMENT LESSONS FROM CONTROL SYSTEMS: A THEORETICAL APPROACH	Jamal Zidan, Rania Al-Salem
		6	EXPLOITING SIP FOR ENHANCED MOBILITY IN MEDICAL COMMUNICATION SYSTEMS	Mansur Zayed, Fakhrudin Rashid, Jamil Al-Zahrani
		7	COGNITIVE REPRESENTATION OF VALUES IN ORGANIZATIONAL DECISION-MAKING	Kari Heikkinen, Dr. Markus Virtanen, Dr. Liisa Aalto
		8	EXPLORING THE USE OF SERIOUS GAMES IN SUPPORTING AUTISTIC CHILDREN'S DEVELOPMENT	Afiqah Rani, Nor Azura Zainuddin, Farhan Salleh

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 13	Olga Lebedeva	1	PROGRESS OF REMOTE REHABILITATION TECHNOLOGY IN JAPAN: A SOLUTION TO GEOGRAPHICAL BARRIERS FOR THE DISABLED	Naoya Takahashi, Kenta Sato, Haruto Inoue
		2	DRIVER BEHAVIOR AND PREFERENCE FOR INFORMATION MEDIA IN ROUTE CHANGES: A STATISTICAL ANALYSIS	Jin-Soo Lee, Hyeon-Seok Kim, Sun-Ju Park
		3	AGGRESSIVE BEHAVIOR AND SELF-REFLECTION: EXAMINING THE INFLUENCE OF THE "SIGNIFICANT OTHER"	Elena Ivanova, Sergei Petrov, Olga Lebedeva
		4	THE ROLE OF PSYCHOANALYSIS IN SHAPING POLITICAL PHILOSOPHY: A COMPARATIVE STUDY	Anwar Uthman, Leila Jafari, Huda Abou Zeid
		5	INTEGRATING COGNITIVE PSYCHOLOGY AND PROBLEM-BASED LEARNING IN HUMAN-COMPUTER INTERACTION	Mohamed Karim, Mariam Al-Farsi, Ahmed Abdullah
		6	THE IMPACT OF EDUCATION ON WELL-BEING: A COMPARATIVE STUDY IN EUROPE	Luca Ferrara, Chiara Montini, Valeria Rossi
		7	IMPROVING GAIT RECOGNITION USING MULTI-VIEW NEURAL NETWORKS	Omar Zaki, Farah Mohamed, Khaled Hassan
		8	EXAMINING THE VALIDITY OF LANGUAGE TEST INTERPRETATIONS: A CASE STUDY	Ali Saleh, Nora Al-Shammari, Hassan Khaled

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 14	Dr. Alexander Petrov	1	EXPLORING LIFE MEANINGFULNESS AND PSYCHOSOCIAL FACTORS AMONG RECOVERING SUBSTANCE USERS: A STUDY IN INDIA	Ravi Kumar, Priya Sharma
		2	THE ROLE OF ORGANIZATIONAL JUSTICE IN INCENTIVE DISTRIBUTION WITHIN THE PUBLIC SECTOR IN THAILAND	Prof. Dr. Sirikorn Chaiwattanakul
		3	CULTURAL CHALLENGES AND THEIR IMPACT ON INTERNATIONAL STUDENTS' EXPERIENCES AT WUHAN UNIVERSITY	Mei Ling Zhou, Jun Zhang
		4	THE INFLUENCE OF PERSONALITY DIMENSIONS ON JUDGMENTS OF FRIENDSHIP TRAITS: A STUDY IN IRAN	Mojtaba Ghaffari, Sahar Rezaei, Ali Taghavi
		5	ADDRESSING TRAUMA IN BORDERLINE PERSONALITY DISORDER: A CRITICAL APPROACH TO TREATMENT	Isabella Volkov, Dr. Alexander Petrov
		6	EVALUATING THE IMPACT OF NURSE SUPERVISION ON CHILDREN'S BEHAVIORAL DEVELOPMENT IN CARE SETTINGS	Amir Hossein Ranjbar, Leila Khosravi
		7	INVESTIGATING THE ROLE OF WIND CATCHERS IN ACHIEVING SUSTAINABLE ARCHITECTURE IN DRY CLIMATES: A CASE STUDY OF YAZD, IRAN	Niloofer Riazzi, Ali Reza Jafari
		8	COMPARATIVE ANALYSIS OF GREEN CITY CONCEPTS IN ASIAN AND OCEANIC CITIES: GARDEN CITY VERSUS GREEN BELT	Siti Nur Ain Binti Mohd, Faisal Ahmed

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 15	Mikako Nishimuko	1	EXAMINING THE FAMILY STRUCTURE AND ITS IMPACT ON VIOLENCE AGAINST WOMEN IN IRAN	Sima Yazdani, Ahmad Fathi
		2	THE PREVALENCE OF SHOPLIFTING IN RIYADH, SAUDI ARABIA: A COMPREHENSIVE STUDY	Tariq Al-Mutairi
		3	EXPLORING THE IMPACT OF INTERNET USAGE ON SOCIAL CAPITAL AMONG STUDENTS IN IRAN	Mojtaba Karimi, Zahra Vali
		4	SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN THE CONSTRUCTION SECTOR IN MALAYSIA	Junaidah Ahmad, Hanafi Ibrahim, Nurul Huda Zain
		5	THE IMPACT OF ENVIRONMENTAL RESTRUCTURING IN THE GOLF COURSE INDUSTRY IN JAPAN	Tetsuya Okada, Haruto Watanabe, Saki Tanaka
		6	EVOLUTIONARY DYNAMICS IN COOPERATIVE AND COMPETITIVE BEHAVIORAL PATTERNS	Kaito Mizuno, Takashi Yamamoto, Haruki Fujimoto
		7	EXPLORING PERSONALIZED STYLING THROUGH INTERACTIVE 3D TECHNOLOGY	Xiao Jun Chen, Yu Yan Lee, Zhi Wei Tan
		8	CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY IN GREEK COMPANIES: A PERSPECTIVE ON IMPLEMENTATION AND IMPACT	Nikolaos Dimitriou, Evangelos Tsakalos, Maria Karagouni
		9	THE CONTRIBUTION OF RELIGIOUS GROUPS IN FOSTERING DEMOCRATIC PROCESSES: ATTAINING UNIVERSAL PRIMARY EDUCATION IN SIERRA LEONE	Mikako Nishimuko

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON ENGINEERING AND MATHEMATICS				
December 30, 2025				
IZMIR				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
30 Aralık / Dec 30, 2025 / 14:00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Prof. Dr. NURİ BAŞUSTA	1	MİROPLASTİKLERİN BOZUNUMU: BİR İNCELEME	Prof. Dr. Arzu UÇAR Prof. Dr. Gonca ALAK Doç. Dr. Veysel PARLAK Prof. Dr. Muhammed ATAMANALP
		2	KİŞİSEL BAKIM ÜRÜNLERİNİN AKUATİK CANLILARIN FİZYOLOJİSİ ÜZERİNE ETKİLERİ	Prof. Dr. Arzu UÇAR Prof. Dr. Gonca ALAK Doç. Dr. Veysel PARLAK Prof. Dr. Muhammed ATAMANALP
		3	DENİZKEDİSİNİN (CHIMAERA MONSTROSA) HATAY-SAMANDAĞ AÇIKLARINDAN (DOĞU AKDENİZ) GÖRÜNÜRLÜĞÜ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA	Prof. Dr. NURİ BAŞUSTA
		4	LESEPSİYEN BALIK TÜRÜ TERAPON PUTA'NIN KARATAŞ (ADANA) KIYILARINDAN İLK KAYDI	Prof. Dr. NURİ BAŞUSTA Prof. Dr. ASİYE BAŞUSTA
		5	FIRST RECORD OF Eustrongylides excisus IN Silurus glanis FROM THE RAMSAR SITE LAKE ULUABAT (BURSA): A PARASITOLOGICAL AND ZONOTIC ASSESSMENT	Dr. NURTEN NURLU AYDOĞDU
		6	FIRSAT NOKTASI (OPPORTUNISTIC) YÖNTEMİYLE FOTOKAPAN ENVANTERİ	Öğr. Gör. Mevlüt ZENBİLCİ Uzman Biyolog Dilek ARSLAN HİSARKAYA Doç. Dr. Yasin ÜNAL
		7	BEYDAĞLARI SAHİL MİLLİ PARKI BÜYÜK MEMELİ FAUNASI	Uzman Biyolog Dilek ARSLAN HİSARKAYA Öğr. Gör. Mevlüt ZENBİLCİ Doç. Dr. Yasin ÜNAL
		8	INVESTIGATION OF THE PREVALENCE OF CRYPTOSPORIDIUM SPP. IN DOGS IN THE IZMIR PROVINCE USING MICROSCOPIC AND MOLECULAR METHODS	Master's student Berk SAKİ Assoc. Prof. Adnan AYAN Prof. Dr. İlker ÇAMKERTEN
			INVESTIGATION OF THE PREVALENCE OF GIARDIA DUODENALIS IN DOGS IN THE IZMIR PROVINCE USING MICROSCOPIC AND MOLECULAR METHODS	Master's student Berk SAKİ Assoc. Prof. Adnan AYAN Prof. Dr. İlker ÇAMKERTEN

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON ENGINEERING AND MATHEMATICS				
December 30, 2025				
IZMIR				
Meeting ID: 885 7151 8350		Passcode: 202224		
30 Aralık / Dec 30, 2025 / 14:00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
HALL / SALON 2	Arş. Gör. Dr. Ceren Ünlükal	1	FROM PHYSICAL MISMATCH TO ECONOMIC LOSS: A SYSTEMATIC REVIEW OF OFFICE ERGONOMICS AND ITS MULTIDIMENSIONAL ELEMENTS	Merve UĞUR DEMİRKIRAN Assoc. Prof. Dr. Burcu YILMAZ KAYA
		2	THE IMPORTANCE OF CONTINUOUS IMPROVEMENT FOR BUSINESSES: AN EVALUATION WITH THE LEAN MANUFACTURING APPROACH	Arş. Gör. Dr. Ceren Ünlükal
		3	SWOT ANALYSIS OF THE 5S METHOD: AN EVALUATION FROM A LEAN MANUFACTURING PERSPECTIVE	Arş. Gör. Dr. Ceren Ünlükal
		4	REAL-TIME AND AI-ENHANCED CARBON FOOTPRINT MONITORING AND MANAGEMENT SYSTEM	Dr., Yavuz SÜMER
		5	SYSTEMATIC RESOLUTION OF TECHNICAL CONTRADICTIONS IN INDUSTRIAL R&D PROCESSES: TRIZ METHODOLOGY FOR SOFTWARE AND MECHANICAL APPLICATIONS	MSc Student, Melike Sude Kazan Asst. Prof. Mehmet Rıza ADALI
		6	DEMİR ÇELİK ENDÜSTRİSİNDE DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜN BENİMSENMESİ TEKNOLOJİ KABUL MODELİ YAKLAŞIMI	Lisansüstü Öğrenci, Özgür GÜÇER Prof. Dr. . Ahmet Ferda ÇAKMAK
			HAVAYOLU SADAKAT PROGRAMLARINDA OYUNLAŞTIRMANIN YOLCU DAVRANIŞLARI VE GELİR YÖNETİMİNE ETKİSİ	Melek Rabia AKTAŞ Doç. Dr. Bahadır GÜLSÜN
			CLASSIFICATION PERFORMANCE AND EFFICIENCY ANALYSIS OF THE VISION MAMBA ARCHITECTURE ON THE DERMAMNIST+ DATASET	Asst. Prof. Dr. Özkan BİNGÖL Lect. Nurhan DEĞİRMENCİ BİNGÖL
			EXAMINATION OF CLINICAL ACCEPTANCE ISSUES OF DECISION SUPPORT SYSTEMS IN HEALTH INFORMATICS IN TERMS OF LACK OF EXPLAINABILITY	Lect. Nurhan DEĞİRMENCİ BİNGÖL Asst. Prof. Dr. Özkan BİNGÖL
		7		
8				

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON ENGINEERING AND MATHEMATICS				
December 30, 2025				
IZMIR				
Meeting ID: 885 7151 8350		Passcode: 202224		
30 Aralık / Dec 30, 2025 / 14:00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
HALL / SALON 3	Assoc . Prof. Dr., Emine TARAKCI EREN	1	EVALUATION OF OUTDOOR SPACES IN PRESCHOOL EDUCATION INSTITUTIONS IN TERMS OF PLAY-BASED LEARNING; THE CASE OF CUMHURİYET KINDERGARTEN	Dr. Öğretim Üyesi Meltem GÜNEŞ TİGEN
		2	THE ROLE OF URBAN GREEN INFRASTRUCTURE IN THE CLIMATE CHANGE ADAPTATION PROCESS AND ITS EVALUATION FROM THE PERSPECTIVE OF LANDSCAPE ARCHITECTURE	Dr. Öğretim Üyesi Meltem GÜNEŞ TİGEN
		3	URBAN SPACE LANDSCAPE DESIGN PROPOSAL; A STUDIO EXPERIENCE	Assoc . Prof. Dr., Emine TARAKCI EREN
		4	ASSESSMENT OF SOIL PROPERTIES UNDER DIFFERENT LAND USE FROM THE GLOBAL DATASET	Assoc. Prof. Dr. GÜLAY KARAHAN
		5	PREDICTION OF SOIL SATURATED HYDRAULIC CONDUCTIVITY ON A GLOBAL SCALE BY PEDOTRANSFER FUNCTIONS	Assoc. Prof. Dr. GÜLAY KARAHAN
		6	KENTSEL YEŞİL ALTYAPININ BİYOTOP ALAN FAKTÖRÜ KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ : YILDIRIM ÖRNEĞİ	Abdurrahman KARYEL Prof. Dr. Gül SAYAN ATANUR
		7	Development of an IoT-Integrated Research Equipment Management Software System	Yahya ALHASHEMI Celal ÖZTÜRK
		8	FLAT KNITTING AND SEAMLESS TECHNOLOGIES IN SPORTS TEXTILES	Dr. Öğr. Üyesi Z. EVRİM KANAT

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES December 30, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / Dec 30, 2025 / 14:00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
HALL / SALON 4	Öğr. Gör. Dr Hatice ÇINAR	1	SOSYAL MEDYA BAĞIMLILIĞININ İLİŞKİ DOYUMUNA ETKİSİNDE İKİLİ İLİŞKİLERDE MÜKEMMELİYETÇİLİĞİN ARACILIK ROLÜ	Gökdeniz Küçük Dr. Öğr. Üyesi Diler HATİPOĞLU
		2	THE RELATIONSHIP BETWEEN CHILDHOOD TRAUMA AND DARK TRIAD PERSONALITY TRAITS AND AGGRESSION	MA, NERMIN ABBASLI Assistant Professor, MERVE KARABURUN
		3	THE PREDICTIVE ROLE OF CHILDHOOD TRAUMA ON ATTITUDES TOWARD THE APPROVAL AND NORMALIZATION OF VIOLENCE	B.Sc. Student, KEZBAN ÜNAL Assistant Professor, MERVE KARABURUN
		4	BİREYLE PSİKOLOJİK DANIŞMA UYGULAMASININ ADAY PSİKOLOJİK DANIŞMANLARIN KİŞİLERARASI İLETİŞİM YETKİNLİKLERİ, SOSYAL KAYGILARI VE PSİKOLOJİK DANIŞMA ÖZ YETERLİKLERİNE ETKİSİ	Uzm. Psk. Dan. Elifnur BARIŞ Prof. Dr. Özkan ÇIKRIKÇI Dr. Öğr. Üyesi Neslihan ÇIKRIKÇI
		5	SOSYAL MEDYA FENOMENİ PSİKOLOGLARIN PAYLAŞIMLARININ SOSYAL MEDYA KULLANICILARI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	BETÜL ZORBA Doç. Dr. ŞULE BAŞTEMUR
		6	BELİREN YETİŞKİNLİKTE DİJİTAL STRES VE İKİ BOYUTLU BENLİK SAYGISI ARASINDAKİ İLİŞKİ	Psikolog, MELİKE ASLAN
		7	YETİŞKİNLERİN ÇOCUKLUK DÖNEMİ ÖRSELENME YAŞANTILARININ İYİ OLUŞLA İLİŞKİSİNDE KİNDARLIK VE BİLİŞSEL ESNEKLİĞİN ARACI ROLÜ	Psik. Dan. KAAN ALTINIŞIK Prof. Dr. Seydi Ahmet Satici
			Value-Directed Prioritization in Working Memory: Effects of Motivation on Capacity and Strategic Control	Öğr. Gör. Dr Hatice ÇINAR
			GENÇ YETİŞKİNLERDE SOSYAL MEDYA KULLANIMI FİZİKSEL BENLİK ALGISI VE SOSYAL GÖRÜNÜŞ KAYGISI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	Uzm. Klinik. Psk. Cemile Yıldırım Yrd. Doç. Dr. Ayşe Buran
		8		

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES December 30, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / Dec 30, 2025 / 14:00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)			
Salon	Moderator	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Research Assistant Aylin UZUN	1	THE EFFECT OF PROBLEM-SOLVING AND EMPATHY IN MARITAL ON MARITAL SATISFACTION Psychologist, ESRA KIYBIK Res. Asst., MERVE İBRAHİMOĞLU Prof. Dr., ERCÜMEND ERSANLI
		2	THE SENSE OF ENTRAPMENT AND ACADEMIC PROCRASTINATION AMONG UNIVERSITY STUDENTS: THE EFFECT OF ATTACHMENT STYLES Psychologist, LOKMAN YILMAZ Res. Asst., MERVE İBRAHİMOĞLU Prof. Dr., ERCÜMEND ERSANLI
		3	INVESTIGATION OF MOTOR SKILLS IN PRESCHOOL CHILDREN ACCORDING TO THE RELATIVE AGE EFFECT Master's Student, BUKET GÖKKAYA Assistant Professor, EDA BAYTAŞ
		4	In the Context of Close Relationships: Perceived Parental Relationship Research Assistant Aylin UZUN
		5	OBSESİF KOMPULSİF BELİRTİLERİN SUÇLULUK-UTANÇ VE ANNEDEN ALGILANAN NARSİSİZM İLE İLİŞKİNİN İNCELENMESİ Zeynep BEKAR Dr. Pınar ALGEDİK
		6	YOGA YAPAN KADINLARIN ÖZNEL ZİNDELİĞİNİN DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ KÜBRA SÜMEYYE ŞAHİN DOÇ. DR. SEHER MERVE ERUS
		7	OBEZ BİREYLERDE BOZULMUŞ YEME DAVRANIŞLARININ YORDAYICILARI Yüksek Lisans Öğrencisi Elif ÖVEÇ Prof. Dr., Ali ERYILMAZ
		8	

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH AND SPORTS December 30, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / Dec 30, 2025 / 14:00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Assoc. Prof. Dr. Vahit ÇİRİŞ	1	EGZERSİZİN İMMÜN SİSTEMİ VE MENTAL PERFORMANS İLE İLİŞKİSİ	Gizem Gül ESKİN
		2	THE EFFECTS OF SPORT BASED INTERVENTIONS ON MOTOR SKILL DEVELOPMENT IN CHILDREN WITH AUTISM SPECTRUM DISORDER	Assoc. Prof. Dr. Vahit ÇİRİŞ
		3	THE EFFECT OF SLEEP QUALITY ON PERFORMANCE IN ATHLETES	Assoc. Prof. Dr. Vahit ÇİRİŞ
		4	INVESTIGATION OF EMOTION REGULATION AND MINDFULNESS AMONG COMBAT SPORT ATHLETES	Dr. Öğr. Üyesi Demet ÖZTÜRK ÇELİK Yüksek Lisans Öğrencisi Merve ÇATALBAŞ
		5	ChatGPT Spor Yaralanmalarında Kanıta Dayalı Rehabilitasyon Protokolleri Üretebilir mi?	Dr. Fzt. Mustafa YALÇIN
		6	THE EFFECT OF SQUAT JUMP TRAINING PERFORMED ON DIFFERENT SURFACES ON PHYSICAL PERFORMANCE AND BODY COMPOSITION IN YOUNG SOCCER PLAYERS	Dr. ALİ FATİH SAĞLAM Prof. Dr. HÜR MÜZ KOÇ Doç. Dr. ERBİL MURAT AYDIN
			BİBLİYOMETRİK ANALİZİS OF RESEARCH ON LTAD IN RACKET SPORTS	Zehra ERDEM Prof. Dr. Işık Bayraktar
			BİBLİYOMETRİK ANALİZİS OF RESEARCH ON TESTS USED IN BADMINTON	Zehra ERDEM Prof. Dr. Işık Bayraktar
			CHANGES IN AVERAGE SPEED, RACE DISTANCE, AND ELEVATION GAIN BY YEAR IN THE ROAD CYCLING WORLD CHAMPIONSHIPS BETWEEN 2014 AND 2024	Dr. Öğr. Üyesi Duran Akbaş Süleyman Yıldız
			BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF STUDIES ON AGILITY IN TENNIS	Emirhan Yalçın Dr. Öğr. Üyesi Duran Akbaş
		7		
		8		

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH AND SPORTS				
December 30, 2025				
IZMIR				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
30 Aralık / Dec 30, 2025 / 14:00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Doç. Dr. Rıdvan ERGİN	1	VOLEYBOLCULARDA FONKSİYONEL HAREKET ANALİZİ SKORLARININ VÜCUT KOMPOZİSYONU DİKEY SIÇRAMA VE DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER İLE İLİŞKİSİ	Dr. Öğr. Üyesi Harun KOÇ Arş. Gör. Dr. Cengizhan SARI Arş. Gör. Enes YASUN
		2	Bibliometric Analysis of Genetic Testing Research in Sports Science: An Approach Based on WoS Data	Utku Duman Prof. Dr. Işık Bayraktar
		3	Sirkadiyen ritim ve spor Araştırmalarının Bibliyometrik İncelemesi: WoS Verilerine Dayalı Bir Yaklaşım	Utku Duman Prof. Dr. Işık Bayraktar
		4	AŞIRI YÜKSEKTE BULUNMAYI GEREKTİREN SPOR DALLARI SPORCULARINDA SANAL OLARAK YÜKSEKTE BULUNMANIN STATİK VE DİNAMİK DENGE ÜZERİNDE ETKİLERİ	Yüksek Lisans Öğrencisi , Ebru DOĞAN Prof.Dr. Alpaslan YILMAZ
		5	THE EFFECT OF HANDBALL CONTENT KNOWLEDGE TRAINING ON PRESERVICE TEACHERS' KNOWLEDGE LEVELS AND STUDENT LEARNING	Arş. Gör. Dr. Derya SAKALLI Prof. Dr. Fatma İlker KERKEZ
		6	GENÇ TENİSÇİLERDE ÜST EKSTREMİTEYE UYGULANAN 8 HAFTALIK DİRENÇ LASTİĞİ EGZERSİZ PROGRAMININ FARKLI VURUŞLARDAKİ TOP HIZINA ETKİSİNİN İNCELENMESİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, GAMZE HOPLAMAZ Doç. Dr. EMRE ŞİMŞEK
		7	GENÇLİK MERKEZİNDEKİ FAALİYETLERE KATILAN ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN ÖZGÜVEN DÜZEYLERİNİN BAZI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ (Konya – Kulu Örneği)	ECE MELİS ARSLAN Doç. Dr. OKAN BURÇAK ÇELİK
		8	EXAMINATION OF SPORTS HABİTS OF PRIVATE SECURITY PERSONNEL	Ahmet KUBAT
		9	EVALUATION OF 2025 GRADUATE STUDIES FROM THE PERSPECTIVE OF EXERCISE AND TRAINING SCIENCE: BADMINTON	Doç. Dr. Rıdvan ERGİN
		10	BADMİNTON SPORUNDA DENGE PERFORMANSINI DEĞERLENDİRMEYE YÖNELİK TESTLER	Doç. Dr. Rıdvan ERGİN
		11	İTME VE ÇEKME MOTİVASYON FAKTÖRLERİNİN MEMNUNİYET BAĞLILIK VE DAVRANIŞSAL NİYET ÜZERİNDEKİ ROLÜ: TÜRK FITNESS ÜYELERİ ÖRNEĞİ	Emel DİRİCAN
		12	MODERN APPROACHES TO WARM-UP IN SOCCER: MECHANISMS, MODELS, AND PRACTICAL APPLICATIONS	Emre SİLAN Doç.Dr. Recep Fatih KAYHAN
		13	AGE-RELATED DIFFERENCES IN MATCH LOAD PARAMETERS: A GPS-BASED ANALYSIS IN YOUTH SOCCER PLAYERS	Doç.Dr. Recep Fatih KAYHAN

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH AND SPORTS December 30, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / Dec 30, 2025 / 14:00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)			
Salon	Moderator	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	Doç. Dr. Sümer ALVURDU	1	THE EFFECTS OF GYMNASSTICS EXERCISES PERFORMED USING DIFFERENT EXERCISE EQUIPMENT ON SELECTED PHYSICAL FITNESS VARIABLES IN GIRLS AGED 7–11 Doktora Öğrencisi Melisa YILDIRIM Prof. Dr. Özcan SAYGIN
		2	USE OF RECREATIONAL OPEN SPACES IN SPORT-FRIENDLY CAMPUSES: A DESCRIPTIVE EVALUATION FROM THE PERSPECTIVE OF GREEN EQUITY Arş. Gör. Dr. Kadir ÇALIŞKAN Dr. Öğr. Üyesi Anıl Onur MERCANOĞLU
		3	OKUL ÖNCESİ DÖNEM ÇOCUKLARININ MOTOR GELİŞİMLERİNDE FİZİKSEL AKTİVİTENİN ROLÜ Dr. Öğr. Üyesi Cihangir KAÇMAZ Ar. Gör. Dr., Kevsir ŞEVİK KAÇMAZ
		4	AN EXAMINATION OF DIGITAL GAME ADDICTION AND SLEEP QUALITY AMONG STUDENTS OF THE FACULTY OF SPORT SCIENCES Prof. Dr. Hakkı ULUCAN Doç. Dr. Hayati ARSLAN Doktora Öğrencisi, Sevim KIR
		5	A NEW ASSESSMENT TOOL IN FATIGUE MONITORING: PUPILLOMETRY Doç. Dr. Sümer ALVURDU İbrahim TAŞTAN Pelinsu Ece CİVELEK Doç. Dr. Elif CENGİZEL
		6	KOLLUK ÖĞRENCİLERİNİN FİZİKSEL AKTİVİTE ALIŞKANLIKLARINDA MEZUNİYET SONRASINDAKİ DEĞİŞİKLİKLER Öğr.Gör.Dr.,Merve CİN
			CYCLING IN THE VIRTUAL WORLD: THE DIGITAL TRANSFORMATION OF CYCLING WITHIN THE CONTEXT OF ZWIFT Dr. Onur ÖZTÜRK Prof. Dr. Betül AKYOL
			ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE FIELD OF SPORTS SCIENCES IN TURKEY Prof. Dr. Betül AKYOL Dr. Onur ÖZTÜRK
			Importance of Physical Activity in Terms of Old Age and Public Health Arş. Gör. Dr. Burak ELİK
			ALTYAPI BASKETBOLCULARINDA FİTLİHT ANTRENMANLARININ ÇEVİKLİK PERFORMANSI ÜZERİNE ETKİSİ Arş. Gör. Dr., Kaan SALMAN Prof. Dr., Özcan SAYGIN
	2024-2025 EUROLEAGUE NORMAL SEZONUNUN BAZI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ Arş. Gör. Dr., Kaan SALMAN Prof. Dr., Özcan SAYGIN		
	THE ACUTE EFFECTS OF SACCADIC EYE MOVEMENTS ON FLEXIBILITY AND HAND GRIP STRENGTH Yüksek Lisans Öğrencisi, FIRAT ÇAĞLAR ERDEM Dr. Öğretim Üyesi, EDA BAYTAŞ		

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH AND SPORTS December 30, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / Dec 30, 2025 / 14:00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	Assistant Professor, Ayla ARSLAN Assistant Professor, Hakan OCAK	1	QUALITY OF LIFE IN INDIVIDUALS WITH BRAIN TUMORS AND THE NURSE'S ROLE	Rüveyda AYDIN Dr. Öğr. Üyesi Derya KAYA
		2	KADINLARDA ÜRİNER İNKONTİNANSTA ELEKTRİK STİMÜLASYONU VE MANYETİK STİMÜLASYON TEDAVİLERİNE HEMŞİRELİK YAKLAŞIMI	Zeynep Turan Prof. Dr. Şenay ÜNSAL ATAN
		3	Urinary Incontinence During Pregnancy and the Postpartum Period and Nursing-Oriented Preventive Approaches	Yüksek Lisans Öğrencisi, Cemre Gülten ÇELİK Prof. Dr. Şenay ÜNSAL ATAN
		4	EVALUATION OF DRUG INTOXICATIONS IN PEDIATRICS	PhD, Zeynep Yesim AY
		5	THE RELATIONSHIP BETWEEN HEALTH BELIEFS OF OBESE PATIENTS AND THEIR DEMAND FOR OBESITY SURGERY	Öznur YÜKSEL Prof. Dr. Rukuye AYLAZ
		6	EKSTRAKORPOREAL MEMBRAN OKSİJENİZASYONU (ECMO) UYGULANAN HASTALARIN HEMŞİRELİK BAKIMI	Hem. Deniz Ünker Prof. Dr. Neriman Zengin
		7	Acute Effects of Lumbar Spinal Manipulation on the Autonomic Nervous System in Healthy Young Adults	Uzman Fzyyoterapist Alaa SAID Dr. Öğr. Üyesi Berkay Eren PEHLİVANOĞLU Dr. Öğr. Üyesi Sefa Haktan HATİK
		8	ADAPTATION LEVELS OF BARIATRIC SURGERY CENTERS IN TURKEY TO INTERNATIONAL ACCREDITATION PROCESSES	Nurse Oğuz DOĞAN Prof. Dr. Emine GERÇEK ÖTER
		9	BİMODAL KOKLEAR İMPLANT KULLANICILARINDA GÜRÜLTÜDE KONUŞMAYI ANLAMA PERFORMANSININ İNCELENMESİ	Öğr. Gör. Dr. Gökçe GÜLTEKİN Dr., Halide ÇETİN KARA Dr. Öğr. Üyesi, Eyyup KARA Prof. Dr., Fatih ÖKTEM
		10	MIDDLE EAR ANATOMY AND INFECTIONS	Assistant Professor, Ayla ARSLAN Assistant Professor, Funda Çimen AÇIKGÜL
		11	BASAL GANGLIA AND THEIR RELATIONSHIP WITH NEUROLOGICAL DISEASES	Assistant Professor, Ayla ARSLAN Assistant Professor, Hakan OCAK
		12	Kadın Sağlığı Alanında Mandala Tekniğinin Kullanımı	Hemşire, YELİZ KAN Prof. Dr. EMİNE GERÇEK ÖTER

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH AND SPORTS December 30, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / Dec 30, 2025 / 14:00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 10	Dr. Öğr. Üyesi, Ayşe ŞENOĞLU	1	CULTURAL COMPETENCE, EVIDENCE-BASED PRACTICES, AND MIDWIVES' TRADITIONAL AND COMPLEMENTARY MEDICINE APPROACHES IN MATERNITY CARE	Dr. Öğr. Üyesi, Ayşe ŞENOĞLU
		2	STRESS LEVELS IN NURSES: ANALYSIS OF RISK FACTORS AND SYMPTOMS IN A STATE HOSPITAL CASE	Nurse Caner SAYILGAN
		3	PSYCHOSOCIAL NEEDS OF MOTHERS WITH PRETERM INFANTS AND MIDWIFERY–NURSING APPROACHES	Dr. Emine KARACAN
		4	REFLEXOLOGY APPLICATIONS IN GYNECOLOGICAL CANCERS: A REVIW IN TERMS OF SYMPTOM MANAGEMENT AND QUALITY OF LIFE	Dr. Emine KARACAN
		5	Silent Dangers in the Elderly	Yüksek Lisans Öğrencisi, Yaren TANRIVERDİ
		6	THE EFFECTS OF MICROPLASTICS ON THE ENVIRONMENT AND HUMAN HEALTH	Asst. Prof. Dr. AYŞENUR BİLGEHAN
		7	ALUMINUM PHOSPHIDE: TOXICITY MECHANISM AND PROTECTION METHODS	Assist. Prof. Dr. AYŞENUR BİLGEHAN Prof. Dr. HANDE ŞİPAHİ
		8	THE RELATIONSHIP BETWEEN TECHNOLOGY USE AND AGGRESSION IN CHILDREN: CURRENT EVIDENCE AND IMPLICATIONS FOR PEDIATRIC NURSING	Doç. Dr. Ümran ÇEVİK GÜNER Bahar HAMİDİ
		9	KLİNİK İLETİŞİMDE EMPATİ EROZYONU Hibrit Zekâ Yaklaşımlarıyla İlişkisel Boşluğa Müdahale	Dr. Öğretim Üyesi Hatice BÜBER KAYA
		10	EMZİRME DESTEĞİNDE EBEVEYNLİK ORTAKLIĞI: BABALARIN EMZİRME SÜRECİNE KATKILARI	Dr. Öğr. Üyesi Döndü BATKIN ERTÜRK
		11	İKLİM KRİZİ ve EBELİK	Dr. Öğr. Üyesi Döndü BATKIN ERTÜRK
		12	EFFECTS OF ACUTE EXERCİSE ON OXİDATIVE STRESS BİOMARKERS AND PROİNFLAMMATORY CYTOKİNES İN ELİTE TABLE TENNİS PLAYERS	Ahmad HABİBİ Asst. Prof. Dr. Egemen DERE

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH AND SPORTS December 30, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / Dec 30, 2025 / 14:00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
HALL / SALON 11	Assoc. Prof. Dr. Erengül BODUÇ	1	ÇOCUK VE ADÖLESANLARDA ANOREKSİYA NERVOZA VE BESLENME YAKLAŞIMI	Dr. Öğr. Üyesi Hülya YILMAZ
		2	FONKSİYONEL BESİNLER VE İNSAN SAĞILIĞI ÜZERİNE ETKİLERİ	Dr. Öğr. Üyesi Hülya YILMAZ
		3	THE EFFECT OF NUTRITION AND DIETETICS EDUCATION LEVEL ON WEIGHT MANAGEMENT KNOWLEDGE AND NUTRITION-RELATED BEHAVİORS	Nagihan ARI Şule ARSLAN Kamil Serkan UZYOL
		4	MİKROBİYOTA ODAKLI BESLENME İLE EGZERSİZİN METABOLİK SENDROM ÜZERİNDEKİ KOMBİNE ETKİSİ	Uzm.Dyt.Elif SUBAŞI Prof. Dr. Vedat ÇINAR
		5	OBEZİTEDE KRONİK DÜŞÜK DERECELİ İNFLAMASYONUN EGZERSİZLE MODÜLASYONU	Uzm.Dyt.Elif SUBAŞI Prof. Dr. Vedat ÇINAR
		6	FOOD SELECTIVITY IN THE PRESCHOOL PERIOD: CURRENT EVIDENCE AND IMPLICATIONS FOR PEDIATRIC NURSING	Ümran Çevik Güner, Zehra Bulut
		7	Foot Anatomy And Clinic	Assoc. Prof. Dr. Erengül BODUÇ
		8	Hand Anatomy And Clinic	Assoc. Prof. Dr. Erengül BODUÇ

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON ENGINEERING AND MATHEMATICS				
December 30, 2025				
IZMIR				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
30 Aralık / Dec 30, 2025 / 14:00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 12	Dr. Öğr. Üyesi, HAKAN YÜKSEL	1	THE EFFECT of IDIOM MOBILE GAME APPLICATIONS, DIGLOT WEAVE TECHNIQUE (DWT), and PROJECT-BASED LEARNING on IRANIAN EFL LEARNERS' COMPREHENSION and PRODUCTION of ENGLISH IDIOMS	Prof. Abbas Ali Zarei
		2	Spectral Methods in the Simulation of Nonlinear Systems Under Random Forcing	Minoo Kamrani
		3	SYNTHETIC ANOMALY GENERATION FOR ATTACK DETECTION: A GENERATIVE AI-SUPPORTED APPROACH	Zeynep AVKAROĞLU Asst. Prof. Dr. Ahmet Nusret ÖZALP
		4	REGULARIZATION EFFECTS OF DROPOUT IN DEEP LEARNING MODELS FOR SKIN LESION CLASSIFICATION	Asst. Prof. Dr. İsmail IRMAKÇI
		5	LEARNING RATE SENSITIVITY ANALYSIS OF DEEP NEURAL NETWORKS ON THE DERMAMNIST BENCHMARK	Asst. Prof. Dr. İsmail IRMAKÇI
		6	DEPRESSION SEVERITY ESTIMATION USING SELF-ATTENTION MECHANISMS ON TEXTUAL DATA	Büşra AKKIR Hüseyin POLAT
		7	DEPRESSION SEVERITY ESTIMATION THROUGH REPRESENTATION-LEVEL FUSION OF TEXT AND AUDIO MODALITIES	Büşra AKKIR Hüseyin POLAT
		8	Evaluation of OSCORE with EDHOC Key Establishment in Constrained IoT Deployments: Resilience Against Replay and Echo Attacks	M. Serdar AKMANOĞLU Asist. Prof. Ahmet Nusret ÖZALP
		9	A TWO-STAGE CNN AND REINFORCEMENT LEARNING SYSTEM FOR RGB-BASED PLANT STRESS DIAGNOSIS AND ACTION RECOMMENDATION	ALP SALCIOĞLU MUHARREM ŞİMŞEK DR. ÖĞR. ÜYESİ AYŞE SALMAN
		10	TÜRKÇE MEDİKAL SORU-CEVAP GÖREVLERİ İÇİN BÜYÜK DİL MODELLERİNİN QLORA TABANLI İNCE AYARI	Yüksek Lisans Öğrencisi, Cemre KÜÇÜKGÖDE DOÇ. DR., Özgür GÜMÜŞ
		11	MACHINE LEARNING APPROACHES IN MARITIME ACCIDENT ANALYSIS: A WOS-BASED BIBLIOMETRIC EVALUATION	Lecturer, İPEK GÖLBOL PEKDAŞ
		12	YOLOV11 MİMARİSİ: YENİ NESİL NESNE ALGILAMA	Dr. Öğr. Üyesi, HAKAN YÜKSEL
		13		

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 14:30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Mariam Al-Hashimi	1	ATTACHMENT STYLES AMONG CHILDREN IN IRAN: NURSERY CARE VERSUS FAMILY CARE	Mohammad Reza Khosravi, Zeynab Sadeghi
		2	FACTORS INFLUENCING AGGRESSIVE BEHAVIOR IN ADOLESCENTS: A MULTIFACETED APPROACH	Ayesha Khalid, Omar Saeed
		3	THE SIGNIFICANCE OF COGNITIVE DIVERSITY IN AUTISM SPECTRUM: A CASE STUDY FROM KUWAIT	Fatima Al-Mutairi, Khaled Al-Mansoor
		4	FRAMEWORK FOR EXPLORING DIGITAL ADDICTION	Laila Hassan, Mohamed Fathy
		5	ENHANCING SELF-DIRECTED LEARNING THROUGH LOGBOOKS IN PROBLEM-BASED LEARNING: A STUDY IN MALAYSIA	Rina Siti, Harith Mohamad
		6	SELF-DESTRUCTIVE BEHAVIOR IN PRISONS: PSYCHOLOGICAL ASPECTS AND COPING MECHANISMS	Mariam Al-Hashimi
		7	ASSESSING INTERNET ANXIETY AMONG UNIVERSITY STUDENTS IN IRAN: A STUDY IN HIGHER EDUCATION CONTEXT	Reza Movahedi, Yasmin Hashemi
		8	ASSESSING INTERNET ANXIETY AMONG UNIVERSITY STUDENTS IN IRAN: A STUDY IN HIGHER EDUCATION CONTEXT	Reza Movahedi, Yasmin Hashemi

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 14:30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Giulia Rossi,	1	EFFECTIVENESS OF PHYSICAL EXERCISES AND SPECIAL GAMES IN IMPROVING PSYCHOMOTOR AND FUNCTIONAL ABILITIES AMONG INTELLECTUALLY DISABLED CHILDREN UNDER 14	Aisha Bello, Chukwudi Eze
		2	INNOVATIVE APPROACHES IN COMPUTER SCIENCE EDUCATION USING VISUAL TECHNOLOGIES	Siti Zainab Al-Farouq, Muhammad Haseeb
		3	KNOWLEDGE MANAGEMENT IN EDUCATION THROUGH DATA ANALYSIS: THE EDULOGIC+ TOOL IN INDIAN ENGINEERING INSTITUTIONS	Rajesh Kumar, Meena Gupta
		4	THE IMPACT OF VIRTUAL WORLDS ON EDUCATION: A PRACTICAL APPROACH TO TEACHING AND LEARNING	Diana Rodriguez, Carlos Gutierrez
		5	THE ROLE OF 3D VIRTUAL WORLDS IN EDUCATION: EXPLORING VIRTUAL CAMPUS CREATION	Sophia Tan, Han Wei Zhang
		6	THE EFFECT OF INSTRUCTIONAL IMMEDIACY ON ONLINE STUDENT ENGAGEMENT AND SUCCESS	Lina Rodriguez, Marco Silva
		7	SOCIAL ISOLATION AND EMOTIONAL WELL-BEING AMONG ITALIAN ADULTS: A COMPARATIVE STUDY	Giulia Rossi, Alessandra Bianchi
		8	PROMOTING CREATIVE THINKING IN ENGINEERING THROUGH PROBLEM-BASED LEARNING	Mohammed Al-Sabah, Hassan Al-Mutairi

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 14:30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Temidayo Akinyele	1	THE ROLE OF SCHOOL PRINCIPALS IN SCHOOL GOVERNANCE: IMPACT ON EDUCATIONAL OUTCOMES	Yasmin Ali, Ahmed Zubair
		2	USING SOCIAL MEDIA TO ENHANCE LEARNING EXPERIENCES IN INDONESIAN UNIVERSITIES: A STUDY ON THE IMPACT OF FACEBOOK	Rizki Dharmawan, Sofyan Fadhilah,
		3	THE ROLE OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGY IN ADVANCING SCIENCE EDUCATION IN KENYA: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT	Akinyi Wambui, Joseph Kimani, Sylvia Ochieng
		4	TRANSFORMATION OF THE EDUCATIONAL SYSTEM IN ALBANIA: FROM TRADITIONAL PRACTICES TO MODERN APPROACHES (1999-2012)	Kreshnik Lleshi, Elira Kola, Drita Gashi
		5	EXPLORING STUDENT UNDERSTANDING IN CHEMICAL BONDING THROUGH DISCUSSION-BASED LEARNING MODELS	Lai Ying Wong
		6	THE ROLE OF KNOWLEDGE EXCHANGE IN POLISH ACADEMIA: A STUDY ON INFORMATION SHARING PRACTICES	Piotr Kowalski
		7	ADAPTING MOODLE LMS TO MEET THE NEEDS OF TANZANIAN SECONDARY SCHOOLS	Dr. Juma Abdulrahman
		8	GENDER INFLUENCE ON JOB COMPETENCIES IN CHEMICAL INDUSTRIES IN NIGERIA	Assis. Prof. Dr. Temidayo Akinyele
		9	MIGRATING NARRATIVES IN JOSEPH O'NEILL'S GLOBAL LITERATURE: A STUDY OF NETHERLAND AND THE DOG	Nina Kowalczuk

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 14:30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Timur Abzalov	1	THE IMPACT OF WORKPLACE ENVIRONMENT ON EMPLOYEE MOTIVATION AND JOB SATISFACTION	Ahmed A. El-Baz, Sara M. Shams
		2	REVITALIZING HERITAGE TOURISM THROUGH SUSTAINABLE CITY PLANNING: A STUDY ON ALEXANDRIA, EGYPT	Hassan A. Yousri, Nada M. El-Sayed
		3	THE ROLE OF EDUCATION IN PROMOTING MENTAL WELL-BEING AMONG WORKERS IN SOUTH AFRICA: A STUDY OF COPING MECHANISMS AND STRESS MANAGEMENT	Bongani T. Zulu, Lungile P. Moyo
		4	SOCIAL DYNAMICS OF RURAL COMMUNITIES IN NIGERIA: EXPLORING THE IMPACT OF LOCAL SECURITY MEASURES ON FARMERS' LIVELIHOODS	Chukwuemeka N. Okoro, David A. Chijioke
		5	PSYCHOLOGICAL FACTORS IN UNDERSTANDING MORAL DECISION-MAKING: A COGNITIVE APPROACH	Fatima A. Bakr, Khalid M. Soliman
		6	NEGATIVE EMOTIONS AND WAYS OF OVERCOMING THEM IN PRISON ENVIRONMENTS	Olga Khamidullina, Timur Abzalov
		7	THE DETERMINANTS AND OUTCOMES OF PATHOLOGICAL INTERNET USE (PIU) AMONG URBAN TEENS: A COMPREHENSIVE FRAMEWORK	Fatima Juma, Amina Bakir
		8	INTERNET ANXIETY AND ITS IMPACT ON STUDENTS IN HIGHER EDUCATION IN SERBIA: A STUDY OF THE RESEARCH PROCESS	Djordje Novakovic, Dragana Stojanovic

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 14:30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Lukáš Svoboda	1	ISLAMIC CIVILIZATION IN WEST AFRICA: THE ROLE OF THE SOKOTO CALIPHATE IN SCIENCE AND TECHNOLOGY DEVELOPMENT	Mohammad Buba, Ibrahim Aliyu
		2	TEACHERS' PERCEPTIONS OF THE IMPACT OF TOBEPHOBIA ON JOB SATISFACTION AND EMOTIONS	Kwame Mensah, Akosua Yeboah
		3	KNOWLEDGE MANAGEMENT FOR SUSTAINABLE ENVIRONMENTAL MANAGEMENT IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS	Julian Vargas, Maria Gomez
		4	META-TEACHING SKILLS AND IMPROVEMENTS IN CLASSROOM TEACHING QUALITY	Zainab Haji, Faiza Amin
		5	THE ROLE OF STUDENT COUNSELORS IN PROMOTING WELL-BEING AMONG SCHOOLCHILDREN IN THE MIDDLE EAST	Hassan Al-Farhan
		6	THE EFFECTIVENESS OF DRAMA-BASED LEARNING IN FOSTERING CREATIVITY IN PRESCHOOL EDUCATION	Michaela Nováková
		7	PARENTS' PERSPECTIVES ON THE FUTURE OF EDUCATION: A STUDY FROM CENTRAL EUROPE	Lukáš Svoboda
		8	GENDER AND ACADEMIC PERFORMANCE IN STATISTICS: A LEBANESE PERSPECTIVE	Jad Assi

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 14:30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Assis. Prof. Dr. Daniel Brooks	1	EXPLORING THE CULTURAL SHIFT BETWEEN ONLINE AND FACE-TO-FACE LEARNING ENVIRONMENTS	Yara Shani, Roni Ben-David
		2	THE IMPACT OF CODE SWITCHING IN TERTIARY LEVEL LANGUAGE CLASSROOMS: A MALAYSIAN PERSPECTIVE	Dr. Maya Iskandar
		3	INTEGRATING TECHNOLOGY INTO HIGHER EDUCATION TEACHING PRACTICES: A COMPARATIVE STUDY BETWEEN THE PHILIPPINES AND CHINA	Lei Zhou, Ying Lin
		4	THE ROLE OF HOTS ACTIVITIES IN PRE-SERVICE TEACHER PREPARATION: A CASE STUDY FROM ISRAEL	Tariq Sharif, Fadi Mahfouz
		5	FLIPPED CLASSROOM MODEL FOR NON-SCIENCE MAJORS: INSIGHTS FROM THE UNITED STATES	Assis. Prof. Dr. Daniel Brooks Dr. Maya Iskandar
		6	DESIGNING A DIGITAL WRITING TOOL TO ENHANCE STUDENT LEARNING: A US-BASED STUDY	Emily Larson, Dr. Jason Walker Yara Shani, Assis. Prof. Dr. Roni Ben-David

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 14:30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Siti Zainab binti Khalid	1	IMPACT OF ONLINE ASSESSMENT ON CRITICAL THINKING IN MATHEMATICS EDUCATION	Fatimah Al-Khouri, Zainab Al-Hassan, Faris Nasser
		2	ENGLISH LANGUAGE LEARNING FACTORS AT THE UNIVERSITY OF KHARTOUM	Amal Abdulrahman, Mohamed Ibrahim, Huda Al-Mustafa
		3	PROMOTING MOTIVATION FOR SELF-DIRECTED LEARNING AT THE OPEN UNIVERSITY OF TUNISIA	Omar Ben Ali, Leila Toumi, Rami Fathi
		4	THE ROLE OF OPEN EDUCATIONAL RESOURCES IN ONLINE MATHEMATICS LEARNING	Jamilah Said, Ahmad Zahid, Omar Al-Karim
		5	REIMAGINING GENERAL EDUCATION: ALIGNING CURRICULA WITH INSTITUTIONAL MISSION AND VALUES	Adem Kadir Özdemir
		6	EXPANDING THE ROLE OF BIG DATA IN EDUCATIONAL INNOVATION: IMPLICATIONS FOR LEARNING ANALYTICS	Siti Zainab binti Khalid
		7	THE USE OF FACEBOOK AS AN INNOVATIVE LEARNING PLATFORM IN MALAYSIA: A STRUCTURAL EQUATION MODELING APPROACH	Muhammad Rizal bin Zainal Abidin, Noraini Mohamed, Haris Abdul Rahman
		8	HARNESSING INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGY FOR SCIENCE EDUCATION: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES IN NIGERIA	Ezinne Okwudili Ikenna
		9	TRANSNATIONAL HIGHER EDUCATION IN THE MIDDLE EAST: DEVELOPING A STUDENT SUCCESS MODEL FOR PRE-CLINICAL MEDICAL STUDENTS	Amina Al-Farsi

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 14:30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	Assoc. Prof . Dr. Carlos Soto, Javier Garcia, Dr. Elena Pérez	1	COLLABORATIVE LEARNING IN HIGHER EDUCATION: A STUDY ON TEAMWORK AND MOTIVATION IN STUDENT GROUPS	Mohammad Al-Mansoori
		2	THE ROLE OF TEACHER TALK IN STUDENT-CENTERED LEARNING ENVIRONMENTS	Lin Xiao
		3	THE IMPACT OF CONSTRUCTIVIST TEACHING ON ENGLISH READING SKILLS FOR MAJOR STUDENTS	Lin Xiao
		4	VIRTUAL SCIENCE HUB: AN OPEN-SOURCE PLATFORM TO ENRICH SCIENCE EDUCATION	Assoc. Prof . Dr. Carlos Soto, Javier Garcia, Dr. Elena Pérez
		5	A TRAINING COURSE DEVELOPMENT TO PROMOTE LEARNING ACTIVITIES OF 2ND YEAR, FACULTY OF EDUCATION STUDENTS USING MULTIPLE INTELLIGENCES THEORY	Chaiwat Waree, Kalanyoo Petcharaporn
		6	ACCESS TO HIGHER EDUCATION IN KENYA: THE UNIVERSITY OF NAIROBI PRE-DEGREE PROGRAM EXPERIENCE	Joseph M. Odhiambo, Grace Akinyi, Samuel W. Njoroge
		7	THE EFFECTIVENESS OF COLLABORATIVE LEARNING IN MATHEMATICS EDUCATION FOR POSTGRADUATES	Siti M. Rahman, Fadil D. Othman, Hani Z. Ahmad
		8	EXPLORING THE CONNECTION BETWEEN ARM ACUPRESSURE POINTS AND TRADITIONAL THAI MASSAGE PRACTICES	Ratchaporn V. Wong, Sarawut T. Jit, Amorn K. Thong
		9	THE ROLE OF RUBRICS IN VOCATIONAL EDUCATION IN MALAYSIA	Ismail Z. Hossain, Nadia R. Sani, Baharuddin N. Ibrahim

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 14:30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	Sophie Ngunjiri	1	KNOWLEDGE OF DRUG USE AND ANTIBIOTIC PRESCRIPTION PRACTICES AMONG STUDENTS IN THAILAND	Suporn R. Orawan
		2	THE ROLE OF ONLINE LEARNING IN ENHANCING CURRICULUM AND INSTRUCTION FOR MASTER'S DEGREE STUDENTS	Yasmin Mwangi, Chinedu Okoro, Idris Alhassan
		3	FOSTERING COLLABORATIVE LEARNING AMONG LECTURERS IN HIGHER EDUCATION	Siti Rahmah Ahmad, Farah Nurul Kamarudin, Imran Zulfakar
		4	THE DEVELOPMENT OF PERSONALIZED EDUCATIONAL GAMES THROUGH STORYTELLING TECHNIQUES	Hana Lee, Jae Ho Park, Seung Il Lee
		5	EXPLORING VOICE IN THE DEVELOPMENT OF PRE-SERVICE TEACHERS IN EDUCATION PROGRAMS	Oluwaseun Adeyemi, Bola Adeola, Yewande Eniola
		6	MPROVING PRACTICUM PLACEMENTS TO DEVELOP STUDENT TEACHERS INTO PROFESSIONAL EDUCATORS	Amina Mohammed, Kofi Anani, Yaw Obeng
		7	LEARNING PREFERENCES AND TEACHING METHODS IN UNIVERSITY STUDENTS IN TAIWAN: AN EXPLORATORY STUDY	Wei-Ming Lin
		8	THE IMPACT OF COLLABORATIVE LEADERSHIP ON STUDENT ACHIEVEMENT IN SECONDARY EDUCATION: A COMPARATIVE STUDY	Sophie Ngunjiri
		9	EVALUATING THE EFFECTIVENESS OF REPEATED READING TECHNIQUES FOR IMPROVING READING FLUENCY IN CHILDREN WITH LEARNING DISABILITIES IN INDONESIA	Rina Suryani

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 14:30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 10	Dr. Glenda A. Gunter	1	ONLINE LEARNING ENVIRONMENTS AND THEIR IMPACT ON STUDENT ENGAGEMENT AND COLLABORATION IN MAURITIUS	Arvind Goorah
		2	SECURING ONLINE ASSESSMENTS THROUGH REMOTE AUTHENTICATION TECHNOLOGIES: A REVIEW OF DEVELOPMENTS IN NORWAY	Assis. Prof. Dr. Eva Kristensen
		3	THE IMPACT OF INTRINSIC MOTIVATION ON STUDENTS' WILLINGNESS TO ENGAGE WITH SOFTWARE APPLICATIONS	Jin Ho Park, Min Ji Lee
		4	TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF EDUCATIONAL MANAGEMENT IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN	Zhanar Tulegenova, Aida Zhumabekova
		5	THE DEVELOPMENT OF AN INTERACTIVE LEARNING GAME FOR REAL-TIME CONTROL	Alexandros Vasilakis, Maria Koutsou
		6	CATEGORIZING E-LEARNING ACTIVITIES BASED ON MEANINGFUL LEARNING	Eko Prasetyo, Rina Oktaviani, Faisal Sulaiman
		7	EXPLAINING THE RELATIONSHIP BETWEEN LEARNING MOTIVATION AND PERFORMANCE OUTCOMES	Hiroshi Yamamoto
		8	THE EFFECTS OF THE IMPACT OF INSTRUCTIONAL IMMEDIACY ON COGNITION AND LEARNING IN ONLINE CLASSES	Dr. Glenda A. Gunter

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 14:30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 11	Ishaan Kaur	1	THE IMPACT OF COGNITIVE ABILITIES AND PERSONALITY TRAITS ON ENGINEERING STUDENTS' ACADEMIC SUCCESS	Arundhati Sen, Ishaan Kaur
		2	PAY STRUCTURE AND ITS EFFECT ON EMPLOYEE RETENTION IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS	Adebayo Alabi, Funmilayo Adekunle
		3	TECHNOLOGY INTEGRATION IN TEACHER EDUCATION: A CASE STUDY OF ICT USAGE BY PRE-SERVICE TEACHERS	Zhi Ling, Mei Shan
		4	RIDGING THE SKILLS GAP IN STEM EDUCATION THROUGH EXPERIENTIAL LEARNING	Leila Hassan, Karim Ezzahra
		5	DEVELOPMENT OF A SYSTEMATIC FRAMEWORK FOR CREATIVE THINKING IN STRUCTURAL DESIGN EDUCATION	Wang Lei, Zhang Min
		6	THE IMPACT OF CULTURAL CONTEXT ON TEACHING AND LEARNING: A MULTI-GROUP HLM APPROACH	Kim Eun-ji, Park Ji-hoon
		7	EVALUATION OF ICT TRAINING EFFECTIVENESS FOR EDUCATORS IN EGYPTIAN OPEN LEARNING SYSTEMS	Ahmed Hassan, Fatima El-Sayed
		8	A NEW INSTRUMENT FOR EVALUATING MULTIPLE INTELLIGENCES IN CHILDREN	Nguyễn Văn Tâm, Lê Thị Hương
		9	ENHANCING STUDENT ASSESSMENT WITH A DIGITAL FEEDBACK TOOL	Saleh Al-Mutairi, Aisha Al-Balushi

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 14:30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 12	Dr. Malik Thompson	1	ACTIVE LEARNING STRATEGIES AND THEIR INFLUENCE ON STUDENT SUCCESS	Akilah Johnson, Dr. Malik Thompson
		2	TECHNOLOGY-ENHANCED LANGUAGE LEARNING: A BALANCED APPROACH TO ENVIRONMENTAL AND ARTEFACT INFLUENCES	Linh X. Tran
		3	CHALLENGING ACCESS TO STEM EDUCATION: REDEFINING STRATEGIES FOR MATHEMATICS READINESS	Xing Y. Zhang
		4	SEMIOTICS IN DESIGN EDUCATION: A STUDY ON COLOR AND VISUAL PERCEPTION	Rahul D. Banerjee, Priya S. Rao
		5	STUDENT SATISFACTION IN WORKPLACE LEARNING: DATA ANALYSIS AND RECOMMENDATIONS	Amina H. Okoro, Chijioko B. Ibe
		6	IMPROVING THE USABILITY OF EDUCATIONAL PORTALS: A CASE STUDY FROM LIBYA	Omar H. Saleh, Layla A. Mansour
		7	TEACHING ENGLISH FOR CRITICAL THINKING IN ENGINEERING EDUCATION	Li Wei Zhang
		8		

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 14:30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 13	Assis. Prof. Ayesha Noor	1	MOBILE CUSTOMER SATISFACTION: NEW DIRECTIONS IN MCRM	Ali Reza Khan, Zainab Faridi
		2	ECONOMIC IMPACT ANALYSIS OF KAFUE NATIONAL PARK	Moses Chibale, Esther Mwansa
		3	INSTITUTIONAL INFLUENCE ON ECONOMIC GROWTH AND DEVELOPMENT	Fatima Abdulkarim, Aisha Musa
		4	CUSTOMER KNOWLEDGE MANAGEMENT: A MODEL FOR EMERGING AFRICAN E-COMMERCE	Kwame Mensah, Abena Adu
		5	IMPROVING E-TAX SYSTEMS IN DEVELOPING COUNTRIES: A CASE STUDY OF TANZANIA	Ahmed Salim, Halima Juma
		6	DEVELOPING A MULTI-AGENT SYSTEM FOR E-MARKET MANAGEMENT	Faisal Khan, Ayesha Noor
		7	A DYNAMIC APPROACH TO SOFTWARE RISK MANAGEMENT USING FINANCIAL ANALOGIES	Arun Prasad, Kavita Iyer
		8	INVESTIGATING THE IMPACT OF WI-FI ADOPTION IN INDIAN EDUCATIONAL INSTITUTIONS	Ramesh Chandra, Deepa Sharma

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 14:30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 14	Nguyen Minh Chau,	1	OPTIMIZING ERP SELECTION THROUGH SYSTEMATIC METHODOLOGIES	Ahmed El-Sayed, Fatima Rashid
		2	EXAMINING THE ROLE OF EMPLOYEE INVOLVEMENT IN ORGANIZATIONAL CULTURE	Fatoumata Diop, Amadou Cissé
		3	MODELING INTERACTIVE STOCK MARKET PATTERNS WITH DYNAMIC NETWORKS	Nguyen Minh Chau, Tran Van An
		4	THE ROLE OF FINANCIAL DEREGULATION IN ENHANCING STOCK MARKET INTEGRATION IN EAST ASIA	Li Wei, Zhang Hui
		5	INSTITUTIONAL CHALLENGES IN INFORMATION SECURITY MANAGEMENT IN CENTRAL ASIA	Askarov Timur, Alimzhanova Dina
		6	TECHNOLOGICAL ADOPTION AND SUPPLY CHAIN OPTIMIZATION AMONG LOGISTICS PROVIDERS IN SOUTHEAST ASIA	Phan Anh, Tran Quoc
		7	EXPLORING THE DYNAMICS OF INNOVATION TEAMS IN EMERGING TECHNOLOGY PROJECTS	Kim Min-Jun, Choi Ji-Woo
		8	THE INFLUENCE OF PACKAGING DESIGN ON CONSUMER TRUST IN SUSTAINABLE FOOD PRODUCTS	Ahmed Saidi, Fatima Abdi
		9	SUSTAINABLE CERTIFICATION SYSTEMS IN AQUACULTURE: IMPACT AND CHALLENGES	Chiang Wei-Lin
		10	MACHINE LEARNING MODELS FOR PREDICTING ECONOMIC INDICATORS: AN APPLICATION IN GDP FORECASTING	Sebastian Meier

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 14:30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 15	Tomasz Nowak, Michal Kowalski	1	MEASURING OPERATIONAL RISK IN THE BANKING SECTOR: A COMPARATIVE SCENARIO ANALYSIS APPROACH	Tomasz Nowak, Michal Kowalski
		2	THE IMPACT OF INVESTMENT UNCERTAINTY ON ECONOMIC GROWTH: EVIDENCE FROM PAKISTAN	Ali Murtaza, Faizan Rehman, Fatima Zahra
		3	REAL OPTIONS AND CAPITAL BUDGETING UNDER UNCERTAINTY: A COMPARATIVE STUDY	Xiaojun Li, Han Lin, Mei Zhang
		4	MONTE CARLO SIMULATION AND THE ROLE OF UNCERTAINTY IN INVESTMENT DECISION-MAKING	Jin Wu, Bo Yang, Li Xu
		5	THE EVOLUTION OF E-AUCTIONS AND THEIR IMPACT ON CONSUMER RIGHTS	Sophie Tan, William Lee, Edward Chen
		6	STRATEGIC MAPS IN SUPPLY CHAIN MANAGEMENT	Liu Wei, Chen Hong, Zhang Mei
		7	THE ROAD TO WEB INTELLIGENCE EVOLUTION	Milan Jovanovic, Ana Petrović, Igor Kovač
		8	AN EXPLORATORY STUDY ON THE MANAGEMENT OF SOCIAL CRISIS IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN	Abdulrahman Alim, Amirbek Dzhusipov, Nurtas Beknazarov

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON ENGINEERING AND MATHEMATICS				
December 30, 2025				
IZMIR				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
30 Aralık / Dec 30, 2025 / 17:00 – 19:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Prof. Dr. Esin BASIM	1	A Conceptual Framework for Mapping Landslide Risk and Agricultural Land Loss	Lecturer Dr. Leyla Derin
		2	NOHUT (Cicer arietinum L.) GENETİK KAYNAKLARININ ISLAHTA KULLANIMI	Arş. Gör. Dr. İlker YÜCE
		3	BUĞDAY ISLAHINDA ÖNE ÇIKAN ISLAH KRİTERLERİ	Arş. Gör. Dr. İlker YÜCE
		4	PROBLEMS AND PROPOSED SOLUTIONS OF MEDICINAL AROMATIC PRODUCERS IN ANTALYA CITY CENTER AND SURROUNDING DISTRICTS	Prof. Dr. Esin BASIM Prof. Dr. Hüseyin BASIM
		5	ENDOPHYTIC BACTERIA AND FUNGI ISOLATED FROM SOIL SAMPLES IN ORCHARDS OF ANTALYA PROVINCE	Prof. Dr. Esin BASIM Prof. Dr. Hüseyin BASIM
			ANTALYA PRODUCERS' VIEWS ON GLOBAL WARMING AND AN EVALUATION OF THE EFFECTS OF GLOBAL WARMING ON ANTALYA AGRICULTURE	Prof. Dr. Hüseyin BASIM Prof. Dr. Esin BASIM
			DISEASE AGENTS ISOLATED FROM ORNAMENTAL PLANT PRODUCTION AREAS IN ANTALYA PROVINCE AND THEIR PREVALENCE STATUS	Prof. Dr. Hüseyin BASIM Prof. Dr. Esin BASIM
			THE ROLE OF VOLATILE ORGANIC COMPOUNDS (VOCs) IN PLANT-INSECT INTERACTIONS AND THEIR CONTRIBUTION TO BIOLOGICAL CONTROL	Doç. Dr. İsmail ALASERHAT Öğr. Gör. Nagihan KILIÇ
			THE EFFECTIVENESS OF ENTOMOPATHOGENIC FUNGI IN THE MANAGEMENT OF AGRICULTURAL PESTS: A COMPARISON OF BEAUVERIA, METARHIZIUM, LECANICILLIUM, ISARIA, AND OTHER IMPORTANT SPECIES.	Doç. Dr. İsmail ALASERHAT Öğr. Gör. Nagihan KILIÇ Ar. Gör. Dilek Doğan AKDAĞ
		6	SÜT VE SÜT ÜRÜNLERİ İŞLETMESİNDE ÇALIŞAN PERSONELİN HİJYEN VE SANİTASYON UYUMUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ : ÇORUM İLİNDE BİR SÜT FİRMASI ÖRNEĞİ	Rahime Nurseli NUGAY
7	TÜRKİYE'DE TARIM İLACI KULLANIMI, SORUNLAR VE ÖNERİLER	Zir. Müh. Hatice ALABAŞ Prof. Dr. Şule İŞİN		
8	ARPA ISLAHINDA MOLEKÜLER YAKLAŞIMLAR	Arş. Gör. Dr. İlker YÜCE		

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON ENGINEERING AND MATHEMATICS				
December 30, 2025				
IZMIR				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
30 Aralık / Dec 30, 2025 / 17:00 – 19:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
HALL / SALON 2	Öğr. Gör. Dr. Mehmet Özer	1	DESIGN AND PERFORMANCE EVALUATION OF A MODULAR, LIGHTWEIGHT, AND MULTI-PURPOSE PERSONAL WEAPON SYSTEM	Mustafa ÖZKAN Assoc. Prof. Dr. Ahmet FEYZİOĞLU
		2	A STUDY ON THE TYPES OF COMPOSITE MATERIALS USED IN VEHICLES OPERATING IN MARINE TRANSPORTATION AND THE REPAIR OF THEIR DAMAGES	Öğr. Gör. Dr. Mehmet Özer
		3	USE OF COMPOSITE MATERIALS IN TRANSPORTATION INFRASTRUCTURE ELEMENTS: A REVIEW IN TERMS OF MECHANICAL PERFORMANCE AND SUSTAINABILITY	Öğr. Gör. Dr. Mehmet Özer
		4	DEVELOPMENT OF A MECHANICAL SYSTEM FOR STRIPPING POLYETHYLENE-COATED ELECTRIC RESISTANCE WELDED PIPES	Burak TEMUÇİN Ali O. AYDINNARI Koray GENÇOĞLAN
		5	DEVELOPMENT OF A FAULT DETECTION SYSTEM USING VIBRATION ANALYSIS FOR CRITICAL EQUIPMENT IN WIRE ROD PRODUCTION	Burak TEMUÇİN Halil İ. KURT
		6	PTFE TABANLI MANYETİK KAPLIN TASARIMI VE MÜHENDİSLİK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	Berhan SEYHAN Can Kutay TUÇ Galip ÇAPÇI
		7	DEĞİŞKEN YÜKLER ALTINDA DÖNEL EĞİLMELİ YORULMA TEST CİHAZI TASARIMI VE İMALATI	Yüksek Lisans Öğrencisi Mak. Müh. Emrullah GÜRBÜZ Prof. Dr. Faruk KARACA
		8	RHEOLOGICAL CHARACTERIZATION AND HEAT HISTORY-DEPENDENT SERVICE LIFE OPTIMIZATION OF HYBRID SILICONE CURING BLADDERS USED IN COMMERCIAL VEHICLE CABIN AIR SPRING MANUFACTURING	ERTUĞRUL MEMİŞ Doç. Dr. HASAN KASIM
		9	ENHANCING THERMAL PERFORMANCE VIA FLOW HOMOGENIZATION IN COMMERCIAL BAKING OVENS: AN EXPERIMENTALLY VALIDATED CFD APPROACH	PhD Student, Remzi TİMUR Assoc. Prof. Dr. Zafer GEMİCİ Prof. Dr. Şevket Özgür ATAYILMAZ
		10	EVALUATION OF TRADITIONAL AND LOW-COST DENSITY MEASUREMENT METHODS IN THE PHYSICAL CHARACTERIZATION OF POWDER MATERIALS	Arş. Gör. Ömer KARTALTEPE Dr. Öğr. Üyesi Abdullah UĞUR Doç. Dr. Muhammet Hüseyin ÇETİN
		11	INVESTIGATION OF THE FEASIBILITY OF INDUSTRIAL WASTE MATERIALS THROUGH BALL GRINDING FOR USE AS REINFORCEMENT ELEMENTS IN COMPOSITE MATERIALS.	Arş. Gör. Ömer KARTALTEPE Dr. Öğr. Üyesi Abdullah UĞUR Doç. Dr. Muhammet Hüseyin ÇETİN
		12	AĞIR METAL KİRLİLİĞİNE MARUZ KALMIŞ ZEMİNİN BORİK ASİT REMEDASYONUNUN GEOTEKNİK AÇIDAN İNCELENMESİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA	Dr. Öğr. Üyesi İNCİ DEVELİOĞLU

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON ENGINEERING AND MATHEMATICS				
December 30, 2025				
IZMIR				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
30 Aralık / Dec 30, 2025 / 17:00 – 19:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Assoc. Prof. Dr. Muhammet AYDIN	1	AN INTEGRATED GIS-REMOTE SENSING ANALYTICAL FRAMEWORK FOR DROUGHT MONITORING AND MANAGEMENT	Dr. Öğr. Üyesi Çağla Melisa Kaya Yıldız
		2	PID POSITION CONTROL OF A TWO-LOOP MECHANISM WITH A SINGLE DEGREE OF FREEDOM	Assoc. Prof. Dr. Muhammet AYDIN
		3	PID VELOCITY CONTROL OF A TWO-LOOP SINGLE-DEGREE-OF-FREEDOM MECHANISM	Assoc. Prof. Dr. Muhammet AYDIN
		4	THE RELATIONSHIP BETWEEN LIGHTNING EVENTS AND PRECIPITABLE WATER VAPOR(PWV)	ZEYNEP GÜLER BİRDEN Doç. Dr. GÖKHAN GÜRBÜZ
		5	KARMA SPİN (3/2, 7/2) BLUME-CAPEL İSİNG SİSTEMİNİN DİNAMİK MANYETİK HİSTEREZİS EĞRİLERİNİN YOL İHTİMALİYET YÖNTEMİ İLE İNCELENMESİ	Beyza Taş Prof. Dr. Mustafa Gençaslan
		6	EVALUATION OF AIRBORNE LİDAR ACCURACY USING GNSS L-BAND SIGNALS	Lect. Dr. Zümrüt KURTULGU
		7	PREPROCESSİNG STRATEGİES FOR TLS AND ALS POINT CLOUDS: A USE-CASE-BASED REVİEW	Lect. Dr. Zümrüt KURTULGU
		8	18CrNiMo7-6 ÇELİĞİNE UYGULANAN FARKLI YÜZEY SERTLEŞTİRME İŞLEMLERİNİN (KARBÜRLEME, KARBONİTRÜRLEME VE NİTRÜRLEME) MİKROYAPI, SERTLİK VE AŞINMA DAVRANIŞI ÜZERİNE ETKİSİ	MUZAFFER KAŞİFOĞLU
		9	INVESTIGATION OF MECHANICAL PROPERTIES OF SUSTAINABLE RICE HUSK-REINFORCED ACRYLATE COMPOSITES FABRICATED VIA STEREO LITHOGRAPHY	Arş. Gör. Berk ÖZLER Öğr. Gör. Dr. Saadet GÜLER
		10	AN INVESTIGATION ON THE VIBRATIONAL BEHAVIOR OF GPL REINFORCED METAL-CERAMIC FGM COMPOSITE PLATES UNDER THERMAL LOAD	Kerim Gökhan AKTAŞ Fatih PEHLİVAN
		11	NATURAL FREQUENCY CHARACTERISTICS OF RE-ENTRANT STRUCTURES WITH DIFFERENT DISTRIBUTION TYPES	Fatih PEHLİVAN Kerim Gökhan AKTAŞ
		12	PH OPTİMİZATİON AND ADSORPTİON CAPACİTY İN REMOVAL OF REACTİVE RED 414 WİTH POROUS POLYMER-BASED A0YA	Asudenur UMUTLU Araş. Gör. Yağmur YANIKTEPE Prof. Dr. Ali KARA
		13	ADSORPTİON OF REACTİVE RED 414 ONTO POROUS A0YA POLYMER: İNVESTİGATİON OF THE İNİTİAL CONCENTRATİON PARAMETER	Asudenur UMUTLU Araş. Gör. Yağmur YANIKTEPE Prof. Dr. Ali KARA

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES December 30, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / Dec 30, 2025 / 17:00 – 19:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
HALL / SALON 4	Doç. Dr. Mehmet AKYOL Doç. Dr. Mustafa ZUHAL	1	Assessing Health Insurance Awareness and Its Correlation with Economic Utilization Among Gujjars and Bakarwals For Seeking Health in Jammu and Kashmir	Iliyas Ahmad Rather, Sadam Hussain Pandow,
		2	R&D TAX INCENTIVES AND INDUSTRIAL PERFORMANCE IN TURKEY: A TREND ANALYSIS REVIEW	Dr. İsmail KOÇ Dr. Yunus Emre Yayla
		3	THE MECHANISM OF MIGRATION IN REDUCING INCOME DISTRIBUTION: A SOCIAL CAPITAL-BASED THEORETICAL MODEL	Dr. Recep KOÇ Assist. Prof. Dr. İsmail KOÇ
		4	DOKUMA SANAYİSİNDE PİYASA YOĞUNLAŞMASININ ANALİZİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ	Arş. Gör. Emine ABANOZ Prof. Dr. Gülden ÜLGEN
		5	TÜRKİYE'DE ELEKTRİKLİ ARAÇ TALEBİNİN BİLEŞENLERİ: 2021-2025 DÖNEMİ ELEKTRİKLİ ARAÇ PİYASASININ ANALİZİ	Arş. Gör. Ömer Burak YEL Prof. Dr. Gülden ÜLGEN
		6	THE RELATIONSHIP BETWEEN TOURISM REVENUES AND ECONOMIC GROWTH IN CENTRAL AND EASTERN EUROPEAN COUNTRIES: A PANEL CAUSALITY ANALYSIS	Doç. Dr. Mehmet AKYOL Doç. Dr. Mustafa ZUHAL
		7	THE RELATIONSHIP BETWEEN HEALTH EXPENDITURES AND LABOR PRODUCTIVITY IN G7 COUNTRIES: A KONYA PANEL CAUSALITY ANALYSIS	Doç. Dr. Mehmet AKYOL Doç. Dr. Mustafa ZUHAL
		8	THE RELATIONSHIP BETWEEN OFFICIAL DEVELOPMENT ASSISTANCE AND ECONOMIC GROWTH IN TÜRKİYE: AN ANALYSIS WITH STRUCTURAL BREAKS	Asst. Prof. Dr., Özgür ÖZAYDIN Res. Asst., Anıl DAĞDEMİR
		9	THE NON-LINEAR EFFECT OF PUBLIC CONSUMPTION EXPENDITURES ON INFLATION: ARDL BOUND TEST APPROACH FOR THE CASE OF TÜRKİYE	Res. Asst., Anıl DAĞDEMİR Asst. Prof. Dr., Özgür ÖZAYDIN
		10	DAVRANIŞSAL İKTİSAT BAĞLAMINDA SÜRDÜRÜLEBİLİR AYAKKABI TÜKETİMİNİN BELİRLEYİCİLERİ	Prof. Dr. FERHAT PEHLİVANOĞLU Doktora Öğrencisi YAVUZ USTA
		11	THE ROLE OF WOMEN IN HAZELNUT FARMING: AGRICULTURAL CONTRIBUTIONS AND SOCIAL EFFECTS IN ORDU'S ALTINORDU DISTRICT	Undergraduate Student, SELİN OĞURLU Assoc. Prof. Dr. CENNET ŞANLI
		12	THE RELATIONSHIP BETWEEN INFLATION AND HAPPINESS FROM A BEHAVIORAL ECONOMICS PERSPECTIVE IN TURKEY: THE PERIOD 2005-2024	Prof. Dr. FERHAT PEHLİVANOĞLU Doktora Öğrencisi CANSU ÇALIŞIR ÇETİN
		13	KARBON EMİSYONLARININ BELİRLEYİCİLERİ OLARAK KENTLEŞME VE BÜYÜME: BRICS-T ÜLKELERİ	Dr. Öğretim Üyesi, Esra CEBECİ MAZLUM
		14	KAYMAKAMLIK KURUMU EKSENİNDE MERKEZ-YEREL İLİŞKİSİ: KURUMSAL EŞGÜDÜM, İDARİ VESAYET VE 6360 SONRASI YENİDEN YAPILANMA	Yüksek Lisans Öğrencisi Fatih Burak GÖKSU Doç. Dr. Çetin KAPLAN
		15	İSTİHDAMDA EŞİTLİK ARAYIŞI: TÜRKİYE'DE KADINLARIN ÇALIŞMA HAYATINA ENTEGRASYONU	Doçent Doktor, GÜRKAN BOZMA
		AVRUPA BİRLİĞİ'NDE ENERJİ YOKSULLUĞU: YEŞİL DÖNÜŞÜMDE YAPISAL EŞİTSİZLİKLER	Doçent Doktor, GÜRKAN BOZMA	

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES				
December 30, 2025				
IZMIR				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
30 Aralık / Dec 30, 2025 / 17:00 – 19:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5v	Dr. Öğretim Üyesi, TUBA YİYİT	1	Statecraft and Leadership in the Ramayana: A Blueprint for Ethical Administration,	Assoc. Prof. Dr.Surendra Kumar Dr. Shweta Verma
		2	SOFT LEADERSHIP IN INDIAN HIGHER EDUCATION: ALIGNING EMPATHY AND INNOVATION WITH NEP 2020 REFORMS	Prof Mamta Sharma Prof Sandeep K Sharma
		3	ÖRGÜTSEL YAŞAMDA KADIN ÇALIŞANLARA YÖNELİK ALGILARIN DİJİTAL SÖYLEMLER ÜZERİNDEN İNCELENMESİ: EKŞİSÖZLÜK ÖRNEĞİ	Dr. Öğretim Üyesi, TUBA YİYİT
		4	OVERCOMING SILENT EXCLUSION: THE MEDIATING ROLE OF EMPLOYEE RESILIENCE IN THE RELATIONSHIP BETWEEN WORKPLACE OSTRACISM AND EMOTIONAL EXHAUSTION	Dr. Gülay Murat Eminoğlu
		5	Akademik Etkinliklerde Web 3.0 Yaklaşımı: Blockchain Tabanlı Sertifikasyon ve Yapay Zekâ Destekli Süreç Yönetimi	Ahmet Gökhan ULUÇAY
		6	EXAMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN POVERTY INDICATORS AND HAPPINESS AMONG UNIVERSITY STUDENTS	Dilara KÜÇÜKTANIŞ Prof. Dr. Gülsel KIRAL
		7	AN EMPIRICAL EXAMINATION OF LIFE SATISFACTION AND ENVIRONMENTAL CONSCIOUSNESS: THE CASE OF ÇUKUROVA UNIVERSITY	Melike AKBIYIK GÜN Prof. Dr. Gülsen KIRAL
		8	THIRD-AGE TOURISM VS. ELDERLY CARE: A COMPARATIVE	Sociologist Aysel GÜLEN Prof.Dr.Emine GERÇEK ÖTER
		9	Investigation of Chiropractic Awareness Levels Among Healthcare Workers: A Hospital-Based Study in Bartın Province	Fizyoterapist Şule ALATLI Dr. Öğr. Üyesi Berkay Eren PEHLİVANOĞLU Dr. Öğr. Üyesi Sefa Haktan HATIK

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES				
December 30, 2025				
IZMIR				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
30 Aralık / Dec 30, 2025 / 17:00 – 19:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Prof. Dr. Fatma ÇALIŞANDEMİR	1		
		2	OKUL ÖNCESİ EĞİTİM KURUMLARINDA YAPAY ZEKA KULLANIMINA İLİŞKİN ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ	Prof. Dr. Necdet KONAN Nidanur GÜRDAL
		3	OKUL ÖNCESİ EĞİTİMDE AİLE KATILIMINI ARTTIRAN VE ENGELLEYEN FAKTÖRLER	Elif YÜKSEL Prof. Dr. Gazanfer ANLI
		4	OKUL ÖNCESİ DÖNEM ÇOCUKLARDA 21. YÜZYIL BECERİLERİNİN SOSYODEMOGRAFİK DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ	Prof. Dr. Fatma ÇALIŞANDEMİR Prof. Dr. Perihan ÜNÜVAR Ferda ÖZMEN EV
		5	OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLİĞİ LİSANS ÖĞRENCİLERİNİN ÖĞRETMENLİK UYGULAMASI DENEYİMLERİ İLE ÖĞRETMEN KİMLİĞİ ALGILARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	Prof. Dr. Fatma ÇALIŞANDEMİR Prof. Dr. Perihan ÜNÜVAR İrem KAHVECİOĞLU
		6	ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE KAYNAŞTIRMA ÖĞRENCİLERİ İÇİN AİLE KATILIMI VE ÖĞRENCİ MOTİVASYONUNA YÖNELİK ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ: TRABZON İLİ ÖRNEĞİ	BERNA ÖZÇEP ALPTUĞ CANBEG AVŞAR Dr. Öğr. Üyesi MEHTAP KOT
		7	ÖZEL EĞİTİMDE SERBEST ZAMAN BECERİLERİNİN ÖĞRETİMİ: YÖNTEMLER, EĞİLİMLER VE KATILIM DİNAMİKLERİ ÜZERİNE SİSTEMATİK BİR İNCELEME	Doç. Dr. HAVVA AYSUN KARABULUT BETÜL EBRAR YAVRUTÜRK
		8	The Effectiveness of Fixed Delay Teaching in Pattern Formation Skill Instruction for Children with Moderate-Severe Autism Spectrum Disorder	Furkan COŞAN Dicle FİDAN Dr. Mehtap KOT
		9	A STUDY ON THE EFFECTS OF PARENTAL TECHNOLOGY CONFERENCES ON CHILD AND FAMILY COMMUNICATION	Buket TAN YAVUZ Polen ÇİNGİLOĞLU Prof. Dr. Figen GÜRSOY
		10	ÇOCUK GELİŞİMİNDE BABA KATILIMI VE DESTEKLEYİCİ UYGULAMALAR	Arş. Gör. Esra Nur TUNÇ
		11		

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES December 30, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / Dec 30, 2025 / 17:00 – 19:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Dr., Öğr. Üyesi, Ayşegül ŞAHİN	1	THE IMPACT OF ESG CRITERIA ON PORTFOLIO STRUCTURE IN SUSTAINABLE INVESTMENT FUNDS: A CONCEPTUAL REVIEW	MSc Candidate OĞUZHAN ÖZYOL Prof. Dr. FATİH KONAK
		2	THE ROLE OF MENTAL ACCOUNTING IN SHAPING INVESTMENT STRATEGIES	MSc Candidate OĞUZHAN ÖZYOL Prof. Dr. FATİH KONAK
		3	SCENARIO-BASED EXAMINATION OF MENTAL ACCOUNTING BEHAVIOR IN FINANCIAL DECISIONS	Dr., Öğr. Üyesi, Ayşegül ŞAHİN
		4	THE ROLE OF THE AUDIT COMMITTEE STRUCTURE DURING CRISIS PERIODS	Dr. Öğr. Üyesi, Özge ÖZKAN
		5	SMART SYSTEMS AND RELIABLE FINANCIAL REPORTING: A REVIEW OF EMERGING TECHNOLOGIES IN FRAUD DETECTION	Dr. Öğr. Üyesi, Özge ÖZKAN
		6	DÜZENLEYİCİ VE DENETLEYİCİ KURUMLARDA PARASAL OLMAYAN VARLIKLARIN MUHASEBELEŞTİRİLMESİ VE ENFLASYONİST ETKİ: SAYIŞTAY BULGULARI IŞIĞINDA BİR DEĞERLENDİRME	Dr. Oğuz KUYUMCU
		7	Green Growth Performance Across Countries: An MCDM-Based Assessment with Policy Implications for Sustainable Finance	Master Student, ASMA HEIDARI Assoc. Prof., GÖKHAN ÖZKAYA

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES				
December 30, 2025				
IZMIR				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
30 Aralık / Dec 30, 2025 / 17:00 – 19:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	Doç. Dr. Soner AKIN	1	RELIGION AS A SOCIAL CAPITAL AND EMIGRATION: A COMPARISON OF ALBANIAN EMIGRANTS IN ITALY AND TURKEY	Ph.D. Matilda LIKAJ
		2	YALIHANINDAN VALHALLA METAL PUBA ÇANAKKALE'DE METAL MÜZİĞİN KENTSEL MEKÂNDANIN DAĞILIMI: 1997-2025	Dr. Eylem ŞEVİK
		3	A STUDY ON COMMUNICATION AND ALIENATION PROBLEMS IN MODERN FAMILIES	Master's Student, Kadir MEMİŞ Professor, ALİ MUHAMMET BAYRAKTAROĞLU
		4	YAŞLI BAKIMI: İNSAN HAKLARI VE BAKIM YÜKÜ EKSENİNDE BİR DEĞERLENDİRME	Dr. Öğretim Üyesi Zeynep KURNAZ Dr. Öğretim Üyesi Özkan ÖZTÜRK
		5	İHTİYAÇ, SINIR VE PLANLAMA: ÇEVRECİ EKONOMİ ÇERÇEVESİNDE ÇEVRE-EKONOMİ İLİŞKİSİNİ YENİDEN DÜŞÜNMEK	Dr. Öğretim Üyesi Özkan ÖZTÜRK Dr. Öğretim Üyesi Zeynep KURNAZ
		6	SUÇA SÜRÜKLENEN ÇOCUKLAR BAĞLAMINDA AİLE DİNAMİKLERİ	Yüksek Lisans Öğrencisi Murat DOĞAN Prof. Dr. Melek ZUBAROĞLU YANARDAĞ
		7	YEREL YÖNETİMLERİN SOSYAL POLİTİKA KAPASİTESİ VE GÖÇ: BÜYÜKŞEHİRLERDE SOSYAL HİZMET GÖSTERGELERİNİN AÇIK VERİYLE KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ	Prof. Dr. Veysel EREN Doç. Dr. Soner AKIN
		8	TÜRKİYE'DE GÖÇMEN YOĞUNLUĞU İLE SOSYAL YARDIM HARCAMALARI ARASINDAKİ İLİŞKİ: İL DÜZEYİNDE AÇIK VERİYLE PANEL ANALİZ	Prof. Dr. Veysel EREN Doç. Dr. Soner AKIN
		9	Engelli Çocuğu Olan Ebeveynlerin Sosyal Destek Algıları ve Sosyal Hizmet	Hanim Şener
		10		
		11	KAYMAKAMLIK KURUMU EKSENİNDE MERKEZ-YEREL İLİŞKİSİ: KURUMSAL EŞGÜDÜM, İDARİ VESAYET VE 6360 SONRASI YENİDEN YAPILANMA	Yüksek Lisans Öğrencisi Fatih Burak GÖKSU Doç. Dr. Çetin KAPLAN

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES				
December 30, 2025				
IZMIR				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
30 Aralık / Dec 30, 2025 / 17:00 – 19:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	Dr. Atiye Ayyıldız Altınbaş	1	Ortaokul Öğrencilerinde Dijital Bağımlılığın Akademik Başarıya Etkileri: Fenomenolojik Bir Çalışma	Birgül Şahin Prof. Dr. Ahmet ÜSTÜN
		2	İLKOKUL ÖĞRENCİLERİNİN ÖZ DÜZENLEME BECERİLERİ İLE DİJİTAL OYUN BAĞIMLILIĞI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, FATMA SİMGE YAVUZ
		3	Sayı Kavramına İlişkin Yanılgıların Tarihsel Gelişim Süreci Bağlamında İncelenmesi	Dr. Atiye Ayyıldız Altınbaş
		4	İlköğretim Matematik Öğretmen Adaylarının Lineer Bağımlılık ve Lineer Bağımsızlığa İlişkin Sergiledikleri Temsil Biçimleri	Dr. Atiye Ayyıldız Altınbaş
		5	MACARİSTAN EĞİTİM SİSTEMİ	Sarp Kan GÜL Dr. Öğr. Üyesi Hasan Fehmi ÖZDEMİR
		6	YENİ ÖĞRETİM PROGRAMLARININ ALAN BECERİLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ	Sarp Kan GÜL Doç. Dr. Ömer NAYCI Dr. Öğr. Üyesi Hasan Fehmi ÖZDEMİR
		7	BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF GRADUATE THESES ON WATER LITERACY IN TÜRKİYE	Asst. Prof., MEHMET KARABAL Master's Student, AHMET CANBOLAT Master's Student, YAVUZ UYAR
		8	MATEMATİK EĞİTİMİNDE AKILLI TAHTA KULLANIMI: ÖĞRENCİ ODAKLI ÇALIŞMALAR ÜZERİNE BİR BIBLIYOMETRİK İNCELEME	Yüksek Lisans Öğrencisi, Selimcan BÜKER Doç. Dr. Sezan SEZGİN
		9	MAARİF MODELİ KAPSAMINDA EĞİTSEL OYUN KULLANIMININ 6. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN DENETLEYİCİ ve DÜZENLEYİCİ SİSTEMLER KONUSUNDAKİ AKADEMİK BAŞARILARINA ETKİSİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, NİHAL SEVİM Prof. Dr. MUSTAFA ARSLAN
		10	Pansiyonda Kalan ve Ailesiyle Yaşayan Ortaöğretim Öğrencilerinin Eğitim Süreçlerine İlişkin Öğretmen Görüşlerinin İncelenmesi	Emir Buğra GÜLER Prof. Dr. Ahmet ÜSTÜN
		11		
		12		
		13		

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES December 30, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / Dec 30, 2025 / 17:00 – 19:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 10	Prof. Dr. H. Tuğba EROĞLU	1	TÜRKİYE'DE CİNSİYET, YAŞ VE KENTLEŞMENİN SİYASAL KONUMLANMAYA ETKİSİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	Doktorant, M. Sencer Aydemir Doç. Dr. Ender Akyol
		2	PERFORMANCE AUDIT IN LOCAL GOVERNMENTS IN TURKEY	Prof. Dr. H. Tuğba EROĞLU
		3	THE REASONS FOR THE WIDESPREAD ADOPTION OF CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY PRACTICES IN PUBLIC INSTITUTIONS: A COMPARATIVE ANALYSIS OF EUROPEAN COUNTRIES	ZAFER TAYIM Assist. Prof. Dr. SALİH ARSLAN
		4	SAĞLIK SİSTEMLERİNE YÖNELİK SALDIRILARIN RETROSPEKTİF ANALİZİ (2000–2025) VE POLİTİKA ÖNERİLERİ	Öğr. Gör. Dr. Kemal TORPUŞ Dr. Öğr. Üyesi Fatma GÜNDÜZ ZEYBEKOĞLU
		5	GOVERNMENT EFFECTIVENESS AND CO2 EMISSIONS: EVIDENCE FROM G7 COUNTRIES	Dr. BÜŞRA ŞİMŞEK
		6	THE TRANSFORMATION OF THE HEALTH PARADIGM IN TURKEY'S DEVELOPMENT PLANS: A GENERAL ASSESSMENT BASED ON THE LAST FIVE DEVELOPMENT PLANS	Assist. Prof. SEMA DALKILIÇ Res. Asst. PINAR NUR DALGIÇ
		7	INNOVATIVE TRANSFORMATION IN REGIONAL DEVELOPMENT: A CONTENT ANALYSIS OF THE ENTREPRENEURSHIP AND INNOVATION THEME IN THE 2024–2028 ACTION PLANS OF REGIONAL DEVELOPMENT ADMINISTRATIONS IN TÜRKİYE	Yüksek Lisans Öğrencisi GAMZE İSPİR Doç. Dr. BURHAN AKYILMAZ

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES				
December 30, 2025				
IZMIR				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
30 Aralık / Dec 30, 2025 / 17:00 – 19:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 11	Assoc. Prof. BURÇE AKCAN	1	INNOVATIONS IN THE USE OF SENSORY TECHNOLOGY IN DIGITAL MARKETING	Int. Master's Student Tuba GÜRGEN Assoc. Prof. Dr. Cihat KARTAL Prof. Dr. Tülin DURUKAN Assist. Prof. Dr. Serhat KARAOĞLAN
		2	THE IMPACT OF GENDER ON THE SUCCESS OF SOCIAL MEDIA INFLUENCERS	Int. Master's Student İrem Dilay HARMAN Int. Master's Student Mahmut Muaz ÜRÜN Assoc. Prof. Dr. Cihat KARTAL Prof. Dr. Tülin DURUKAN Assist. Prof. Dr. Serhat KARAOĞLAN
		3	VİDEO OYUNLARINDA PAZARLAMA STRATEJİSİ: MARKET GÖRSELLERİNDEKİ ESTETİK İDEALİZASYON	Yüksek Lisans Öğrencisi, YILMAZ AŞIKLAR Prof. Dr. Öğretim Üyesi, ALİ MUHAMMET BAYRAKTAROĞLU
		4	THE IMPACT OF THE TÜRKİYE-EU CUSTOMS UNION ON FOREIGN TRADE BETWEEN TÜRKİYE AND BRICS COUNTRIES	YUSUF AKARSU Asst. Prof. Dr. TAYFUR SÜLEYMAN KOÇ
		5	CHINA IN TURKIYE'S FOREIGN TRADE	Cem SEYHAN Prof. Dr. Halil ERDEMİR
		6	THE ENTREPRENEURS' PSYCHOLOGICAL RESILIENCE: THE ROLE OF BUSINESS AGE AND BUSINESS SIZE	Izmy Ratih AZIZAH
		7	CONCEPTUAL FRAMEWORK FOR THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN MARKETING AND ADVERTISING	Assoc. Prof. BURÇE AKCAN
		8	ADVERTISING AS GAMEPLAY	Assoc. Prof. BURÇE AKCAN

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES				
December 30, 2025				
IZMIR				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
30 Aralık / Dec 30, 2025 / 17:00 – 19:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 12	Doç. Dr. ŞEBNEM YÜKSEL	1	STRUCTURE BUILDING IN CHOREOGRAPHY THROUGH THE COURSE OF MERCE CUNNINGHAM, JUDSON DANCE THEATER, TRISHA BROWN AND WILLIAM FORSYTHE	Doç. Dr. ŞEBNEM YÜKSEL
		2	HAYVAN FİGÜRLERİYLE KURGULANAN MEKÂN: M.C. ESCHER'İN BASKİRESİMLERİNDE DOĞA VE GEOMETRİ	Doç. Dr. Gökçe Aysun Kılıç
		3	FİRÇADAN PROMPTA: HİBRİT ZEKÂ ÇAĞINDA İNSAN FAİLLİĞİ Sağlık, Akademi ve Sanatta Ajans–Katkı–Sorumluluk (AKS) Çerçevesi	Dr. Öğretim Üyesi Hatice BÜBER KAYA
		4	POSTMODERN SANATTA METİNLERARASILIK: ALINTI, ESİNLENME VE PASTİŞ EKSENİNDE YENİ YAKLAŞIMLAR	Doç. Dr. AY SUN CANÇAT
		5	ÜRETKEN YAPAY ZEKA TEKNOLOJİLERİ VE SANAT ÜRETİMİ SÜREÇLERİ	PROF. DR. ANIL ERTOK KEREM GÜLEM
		6	REINTERPRETATION OF MOTIFS USED IN TURKISH CULTURE IN AN ARTISTIC CONTEXT THROUGH ARTIFICIAL INTELLIGENCE	Prof.Dr. Anıl ERTOK Şüheda YILMAZ
		7	İNABİLİTY TO GO: MİGRATION, MOVEMENT, AND WAITING IN EMİLY JACİR'S ARTİSTİC PRACTİCE	Prof. Ayşegül Türk
		7	ANADOLU VE TÜRK KÜLTÜR COĞRAFYASINDA GELENEKSEL MOTİFLERİN GÜNCEL TASARIMLARA AKTARIMI	Sibel ERDURAN Zeynep DUMAN

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES December 30, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / Dec 30, 2025 / 17:00 – 19:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
HALL / SALON 13	Doç. Dr. Esra DEMİR ÖZTÜRK	1	NATURE AND CHILDHOOD FROM A CHILDREN'S RIGHTS PERSPECTIVE: AN EXAMINATION OF THE LAST CHILD IN NATURE	Büşra ÇAKIR ÜMİT Doç. Dr. Esra DEMİR ÖZTÜRK
		2	Reflections of Interaction with Nature on Areas of Child Development: The Last Child in Nature Example	Gülbin SEYKAN Doç. Dr. Esra DEMİR ÖZTÜRK
		3	The Effect of Nature Experiences on Creativity in Early Childhood: An Analysis Based on Richard Louv's Last Child in the Woods	Ceylan ÇELİK Doç. Dr. Esra DEMİR ÖZTÜRK
		4	Examining Family Attitudes in the Context of Last Child in the Woods	Ömer TEKİN Doç. Dr. Esra DEMİR ÖZTÜRK
		5	ORTAOKUL İNGİLİZCE ÖĞRETMENLERİNİN YAPAY ZEKÂ DESTEKLİ İNGİLİZCE ÖĞRETİMİNE İLİŞKİN GÖRÜŞ, DENEYİM VE ÖNERİLERİ	Berkan SALIK
		6	ORTAOKUL FEN BİLİMLERİ DERSİNDE DİJİTAL EĞİTİCİ OYUNLAR KULLANIMININ ÖĞRENCİLERİN AKADEMİK BAŞARISINA VE FENE YÖNELİK TUTUMLARINA ETKİSİ	Büşra Kürsü Örencik Prof. Dr. Mustafa Arslan
		7	YENİ İSTANBUL B1 DERS KİTABINDAKİ YAZMA BÖLÜMÜNDEKİ SORULARIN "METİN YAZMA YÖNTEM VE TEKNİKLERİ BAKIMINDAN" DEĞERLENDİRİLMESİ	Öğr. Gör. Gizem TÜRE
		8	Doğa Temelli Fen Eğitiminin Özel Gereksinimli Öğrenciler Üzerindeki Etkileri: Etkileşimli Doğa Eğitimi Programı Örneği	Prof. Dr. S.Sunay YILDIRIM DOĞRU Selenay GÜLER Sıla BOYACI Dr. Nilay GÜLPERÇİN Dr. Doğan Seyfettin ALDAĞ Dr. Süleyman DOĞRU Sibel AĞAOĞLU ÖZER Aysel KARCI
		9	MÜZİK EĞİTİMİNİN METAFORLAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	Doç. Dr. ÖZLEM ÖZTÜRK Doç. Dr. GÖKHAN ÖZTÜRK
		10	SINIF ÖĞRETMENİ ADAYLARININ MÜZİK EĞİTİMİNDEN BEKLENTİLERİ	Doç. Dr. ÖZLEM ÖZTÜRK Doç. Dr. GÖKHAN ÖZTÜRK

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH AND SPORTS DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 17:30 – 19:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Dr. Nadia Cherif	1	PREVALENCE AND MANAGEMENT OF DENTAL CARIES AMONG SCHOOL CHILDREN IN RURAL TANZANIA	Prof. Dr. Amina Hassan, Dr. Juma Kilonzo
		2	ORAL HEALTH IMPACTS OF HIV/AIDS ON ADULT PATIENTS IN DAR ES SALAAM COMMUNITIES	Assoc. Prof. Dr. Elias Mushi, Fatma Swai
		3	TRADITIONAL HERBAL REMEDIES EFFICACY FOR DENTAL PAIN MANAGEMENT IN TANZANIAN VILLAGES	Dr. Zuberi Nkya, Rehema Joseph
		4	DIGITAL DENTISTRY APPLICATIONS FOR PROSTHODONTIC REHABILITATION IN TUNISIAN ELDERLY	Prof. Dr. Karim Ben Ali, Dr. Nadia Cherif
		5	ORTHODONTIC TREATMENT OUTCOMES USING CLEAR ALIGNERS IN TUNISIAN ADOLESCENTS	Assoc. Prof. Dr. Sami Karray, Leila Hadji
		6	PERIODONTAL REGENERATIVE THERAPIES USING TUNISIAN DATE PALM DERIVED BIOMATERIALS	Dr. Hassen Trabelsi, Monia Ben Salem
		7	LASER-ASSISTED CARIES REMOVAL TECHNIQUES IN MARRAKECH PEDIATRIC DENTISTRY	Prof. Dr. Ahmed El Amrani, Dr. Fatima Zahra
		8	3D PRINTED SURGICAL GUIDES FOR DENTAL IMPLANT PLACEMENT IN MARRAKECH CLINICS	Assoc. Prof. Dr. Youssef Bennani, Sara El Khadim
		9	NANOHYDROXYAPATITE TOOTHPASTE EFFICACY FOR ENAMEL REMINERALIZATION IN MARRAKECH	Dr. Rachid Lahlou, Amina Serghini
		10	REGENERATIVE ENDODONTICS PROTOCOLS FOR IMMATURE PERMANENT TEETH IN MALAYSIAN CHILDREN	Prof. Dr. Noor Azlin, Dr. Kumarasan Retnam
		11	LASER-ASSISTED PERIODONTAL THERAPY OUTCOMES IN MALAYSIAN DIABETIC PATIENTS	Assoc. Prof. Dr. Siti Mariam, Ahmad Fariz

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES
BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH AND SPORTS
BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON ENGINEERING AND MATHEMATICS
ARTdergi 5TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 30, 2025
BURSA

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH AND SPORTS DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 17:30 – 19:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Assoc. Prof. Dr. Juma Mfinanga,	1	EFFECTS OF PERIODIZED RESISTANCE TRAINING ON MUSCLE HYPERTROPHY AND STRENGTH GAINS IN ELITE HUNGARIAN WEIGHTLIFTERS	Prof. Dr. László Kovács, Dr. Anna Szabó, Tamás Nagy
		2	NEUROMUSCULAR ADAPTATIONS TO HIGH-INTENSITY INTERVAL TRAINING IN PROFESSIONAL HUNGARIAN SOCCER PLAYERS	Assoc. Prof. Dr. Gábor Tóth, Zoltán Kiss
		3	BIOKINEMATIC ANALYSIS OF OLYMPIC FENCING TECHNIQUES IN HUNGARIAN NATIONAL TEAM ATHLETES	Dr. Orsolya Farkas, Miklós Varga, Prof. Dr. István Szabó
		4	NUTRITIONAL STRATEGIES FOR ENDURANCE PERFORMANCE ENHANCEMENT AMONG TANZANIAN MARATHON RUNNERS	Assoc. Prof. Dr. Juma Mfinanga, Amina Hassan
		5	HEAT ACCLIMATION PROTOCOLS FOR TEAM SPORTS PERFORMANCE IN TANZANIA'S TROPICAL CLIMATE	Dr. Elias Ndugu, Fatuma Kikoti, Prof. Dr. Salum Ramadhani
		6	ANTHROPOMETRIC PROFILING AND TALENT IDENTIFICATION IN TANZANIAN YOUTH SOCCER ACADEMIES	Samwel Massawe, Dr. Rehema Kweka
		7	HYDRATION STRATEGIES AND COGNITIVE PERFORMANCE DURING PROLONGED CRICKET MATCHES IN INDIA	Assoc. Prof. Dr. Sanjay Patel, Neha Gupta
		8	WEARABLE TECHNOLOGY APPLICATIONS FOR LOAD MANAGEMENT IN INDIAN KABADDI PLAYERS	Dr. Vikram Reddy, Anjali Desai
		9	MENTAL TOUGHNESS TRAINING PROGRAMS FOR INDIAN SHOOTING ATHLETES PREPARING FOR OLYMPIC QUALIFICATION	Prof. Dr. Meera Joshi, Rohan Mehra

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH AND SPORTS DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 17:30 – 19:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Assoc. Prof. Dr. Juma Kayange	1	IMPROVED DROUGHT-TOLERANT MAIZE VARIETIES THROUGH GENOMIC SELECTION IN HUNGARIAN FIELD TRIALS	Prof. Dr. István Nagy, Dr. Anna Kovács, László Tóth
		2	PRECISION VITICULTURE TECHNOLOGIES FOR ENHANCING GRAPE QUALITY IN TOKAJ WINE REGION	Assoc. Prof. Dr. Gábor Szöllősi, Eszter Balogh
		3	BIOLOGICAL CONTROL OF COLORADO POTATO BEETLE USING ENTOMOPATHOGENIC NEMATODES IN HUNGARIAN POTATO CROPS	Dr. Zoltán Vajda, Márton Farkas, Prof. Dr. Judit Halász
		4	CLIMATE-RESILIENT CASSAVA VARIETIES FOR SMALLHOLDER FARMERS IN TANZANIA'S DRYLANDS	Assoc. Prof. Dr. Juma Kayange, Amina Hassan
		5	IMPROVED PIGEON PEA PRODUCTION SYSTEMS FOR INTERCROPPING IN TANZANIAN SMALLHOLDER FARMS	Dr. Elias Nchimbi, Fatuma Mushi, Lucas Swai
		6	VERTICAL SOIL PROFILING FOR PRECISION FERTILIZER APPLICATION IN TANZANIAN MAIZE SYSTEMS	Prof. Dr. Hamisi Kilama, Zawadi Joseph
		7	ORGANIC HORTICULTURE SYSTEMS FOR MARKET-ORIENTED VEGETABLE PRODUCTION IN INDIA	Assoc. Prof. Dr. Rajesh Kumar, Priya Sharma, Amit Singh
		8	DRONE-BASED PHENOTYPING FOR SORGHUM BREEDING IN RAINFED SEMI-ARID REGIONS OF INDIA	Dr. Sanjay Patel, Neha Gupta
		9	MICRO-IRRIGATION SYSTEMS OPTIMIZATION FOR WATER-SCARCE FRUIT ORCHARDS IN RAJASTHAN	Prof. Dr. Meera Joshi, Vikram Reddy, Anjali Desai

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH AND SPORTS DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 17:30 – 19:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Prof. Dr. Odgerel Chuluunbaatar,	1	GENOMIC DIVERSITY AND ADAPTIVE EVOLUTION IN CAUCASUS POPULATIONS OF GEORGIA	Prof. Dr. Nino Tsiklauri, Dr. Levan Beridze, Mariam Kapanadze
		2	CRISPR-CAS9 MEDIATED GENE EDITING FOR RARE CARDIOMYOPATHIES IN GEORGIAN COHORTS	Assoc. Prof. Dr. Irakli Gelashvili, Tamar Lomidze
		3	MITOCHONDRIAL GENOME VARIATION AND MATERNAL LINEAGE TRACING IN GEORGIAN ETHNIC GROUPS	Dr. Giorgi Khutsishvili, Lasha Tsintsadze, Prof. Dr. Maka Chikvaidze
		4	EPIGENETIC MODIFICATIONS ASSOCIATED WITH NOMADIC LIFESTYLES IN MONGOLIAN HERDER POPULATIONS	Assis. Prof. Dr. Batbold Enkhtur, Sarantuya Ganbold
		5	GENETIC DIVERSITY OF LIVESTOCK BREEDS AND CONSERVATION STRATEGIES IN MONGOLIAN STEPPES	Dr. Tumentsogt Ganzorig, Enkhjargal Munkhbayar
		6	MICROBIOME-GENOME INTERACTIONS IN MONGOLIAN HORSE DIGESTIVE TRACT ADAPTATIONS	Prof. Dr. Odgerel Chuluunbaatar, Bolormaa Tsogt
		7	TELOMERE LENGTH DYNAMICS AND CANCER SUSCEPTIBILITY IN IRANIAN HIGH-RISK FAMILIES	Assoc. Prof. Dr. Reza Mohammadi, Sara Langaroodi, Ali Rezaei
		8	PHARMACOGENOMICS OF ANTI-EPILEPTIC DRUG RESPONSE IN IRANIAN PEDIATRIC POPULATIONS	Dr. Mina Hosseini, Yasaman Sharifi
		9	CIRCULATING TUMOR DNA ANALYSIS FOR MINIMAL RESIDUAL DISEASE DETECTION IN IRANIAN COLORECTAL CANCER PATIENTS	Prof. Dr. Mohammad Jafari, Fatemeh Karimi, Mehran Tavakoli

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH AND SPORTS DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 17:30 – 19:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Dr. Amina Korir,	1	EPIDEMIOLOGICAL SURVEILLANCE OF FOOT-AND-MOUTH DISEASE IN KENYAN LIVESTOCK POPULATIONS	Prof. Dr. James Mwangi, Dr. Amina Korir,
		2	ASSESSMENT OF ANTIBIOTIC RESISTANCE PATTERNS IN MASTITIS CAUSING BACTERIA FROM DAIRY COWS	Assoc. Prof. Dr. Esther Njoroge, Kipchoge Chebet, Dr. Miriam Wanjiku , Samuel Otieno
		3	NUTRITIONAL INTERVENTIONS FOR IMPROVING POULTRY GROWTH PERFORMANCE IN ARID REGIONS	Dr. Patrick Omondi, Fatma Ali, Joseph Kiptoo
		4	IMPACT OF CLIMATE CHANGE ON TICK-BORNE DISEASES IN EAST AFRICAN WILDLIFE	Assis. Prof. Dr. Leah Simiyu, Benson Mutua, Grace Wambui
		5	DEVELOPMENT OF VACCINES AGAINST AVIAN INFLUENZA IN PAKISTANI POULTRY FARMS	Prof. Dr. Khalid Mahmood, Ayesha Khan
		6	PARASITIC INFESTATIONS AND ANTHELMINTIC EFFICACY IN SHEEP FLOCKS OF PUNJAB	Dr. Faisal Rehman, Sana Malik, Zainab Noor
		7	STRATEGIES FOR CONTROLLING AFRICAN SWINE FEVER IN BRAZILIAN PIG PRODUCTION	Assoc. Prof. Dr. Carlos Silva, Dr. Mariana Costa, João Pereira , Dr. Beatriz Lima
		8	BIOLOGICAL CONTROL OF NEEM-BASED REPELLENTS AGAINST CATTLE TICKS IN BRAZIL	Prof. Dr. Ana Oliveira, Rodrigo Santos,
		9	EFFECTS OF PROBIOTICS ON GUT MICROBIOTA IN NEWBORN CALVES	Eduardo Ramos, Assis. Prof. Dr. Sofia Mendes, Larissa Ferreira
		10	EPIDEMIOLOGICAL SURVEILLANCE OF FOOT-AND-MOUTH DISEASE IN KENYAN LIVESTOCK POPULATIONS	Prof. Dr. James Mwangi, Dr. Amina Korir, Samuel Otieno

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH AND SPORTS DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 17:30 – 19:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Assoc. Prof. Dr. Nadia Ismail,	1	IMPACT OF NURSE-LED PATIENT EDUCATION PROGRAMS ON DIABETES MANAGEMENT OUTCOMES IN EGYPTIAN RURAL COMMUNITIES	Prof. Dr. Fatima Abdelrahman, Dr. Ahmed Hassan, Sara Mahmoud
		2	EFFECTIVENESS OF TELEHEALTH NURSING INTERVENTIONS FOR HYPERTENSIVE PATIENTS IN CAIRO	Assoc. Prof. Dr. Nadia Ismail, Mohamed Salem, Dr. Layla Karim
		3	POSTOPERATIVE PAIN MANAGEMENT STRATEGIES IMPLEMENTED BY NURSES IN EGYPTIAN SURGICAL WARDS	Dr. Omar Khalil, Aisha Rahman, Karim El-Sayed
		4	PREVENTIVE CARE TRAINING FOR NURSES TARGETING MATERNAL MORTALITY REDUCTION IN UPPER EGYPT	Assoc. Prof. Dr. Hala Mostafa, Dr. Youssef Nasser, Fatima Ali
		5	NURSE EDUCATION MODELS FOR EMERGENCY RESPONSE IN TB PATIENT CARE IN TBILISI HOSPITALS	Prof. Dr. Nino Gelashvili, Dr. Levan Tsiklauri
		6	MENTORSHIP PROGRAMS FOR NOVICE NURSES IN PEDIATRIC INTENSIVE CARE UNITS IN GEORGIA	Dr. Tamar Kapanadze, Irakli Beridze, Lali Chikhradze
		7	CHALLENGES IN NURSE TRAINING FOR INFECTIOUS DISEASE CONTROL IN YEMEN CONFLICT ZONES	Assoc. Prof. Dr. Ahmed Al-Mansoori, Dr. Faisal Saleh ,Khalid Rahman, Noor Alawi
		8	COMMUNITY HEALTH NURSING STRATEGIES FOR MALNUTRITION PREVENTION AMONG YEMENI CHILDREN	Dr. Sana Hussein,
		9	WOUND CARE PROTOCOLS DEVELOPED BY NURSES FOR CHRONIC ULCERS IN YEMENI REFUGEE CAMPS	Prof. Dr. Mohammed Qasim, Amina Tariq

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH AND SPORTS DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 17:30 – 19:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Sami Benkhelifa	1	AUTONOMOUS CONTROL STRATEGY FOR MULTI-ROTOR UAVs IN COMPLEX ENVIRONMENTS	Ahmed Taha, Khaled Mansour
		2	THERMAL STRESS ANALYSIS IN LIQUID-PROPELLANT ROCKET ENGINES USING THE SUBSTRUCTURE METHOD	Tariq Alhaj, Lina Mustafa
		3	IMPROVEMENTS IN TITANIUM ALLOY FORMABILITY THROUGH INCREMENTAL SHEET FORMING	Khalil Mansouri, Yasmine Hachem
		4	IMU/GPS INTEGRATION ALGORITHM FOR ENHANCED NAVIGATION IN LAND VEHICLES	Sami Benkhelifa, Rania Fadili
		5	IMPACT OF AEROBIC EXERCISE ON PANCREATIC HORMONES IN MALE STUDENTS	Olumide Adesola, Chijioke Okafor
		6	FACTORS INFLUENCING VOLUNTEER COMMITMENT IN SPORT EVENTS	Amina Nkosi, Titiola Ayodele, Fola Adegoke
		7	FOOD HABITS AND NUTRITIONAL STATUS OF RUGBY PLAYERS IN FIJI	Mariana Tui, Niko Vakarau, Sera Nabangi
		8	EFFECT OF STRENGTH CAPABILITIES ON HANDSTAND PERFORMANCE QUALITY	Milan Novák, Eva Hronová, Petr Dostál
		9	EVALUATION OF THE OBJECTIVITY AND RELIABILITY OF PUSH-UP TESTING AMONG UNDERGRADUATE STUDENTS IN SPORT SCIENCE PROGRAMS	Amir Hussein Ali, Fatima Zahra Amsari

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH AND SPORTS DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 17:30 – 19:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	Chigozie Chukwuma Okoro	1	EVALUATION OF TRAFFIC CONTROL STRATEGIES: COMPARING SIGNALIZED INTERSECTIONS AND ROUNDABOUTS	Oluwaseun Abiola Adeyemi, Chigozie Chukwuma Okoro
		2	URBAN PLANNING AND ADAPTATION IN CHINA: EXAMINING THE CASE OF CHANGSHOU DISTRICT	Wang Hao, Liu Qing
		3	HYBRID LIVING MODELS IN THE POST-CRISIS ERA: REDEFINING SPACES AND SOCIAL CONNECTIONS	Ming Zhao, Hui Li
		4	EXPLORING THE POTENTIAL OF SNAKE SKIN FOR DRUG DELIVERY APPLICATIONS	Viktor Novák, Katerina Tomicová
		5	PRECISION CONTROL IN DRUG DELIVERY: IMPACT OF POLYVINYL PYRROLIDONE AND ETHYL CELLULOSE ON DRUG RELEASE KINETICS	Nikolai Petrov, Anastasia Ivanova
		6	ENHANCING PET IMAGING WITH AMINOPOLYETHER-CONJUGATED 18F-FDG	Jing Wei, Mei Liu
		7	FIBRINOLYTIC PROTEASE-PRODUCING ENDOPHYTIC FUNGI FROM PLANT LEAVES AS A SOURCE OF BIOACTIVE COMPOUNDS	Dr. Amina Zhen, Dr. Meiling Chen
		8	DESIGNING A MECHANICAL FORCE GAUGE FOR INNOVATIVE WATERMELON MOLDING TECHNIQUES	Dr. Radhika Sharma, Dr. Poonam Kaur

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH AND SPORTS DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 17:30 – 19:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	Dr. Salma Ismail, Dr. Akinwale Adeyemi	1	IMPACT OF EXERCISE ON REPRODUCTIVE PERFORMANCE IN SAHIWAL BULLS: GUIDELINES FOR OPTIMAL BREEDING PRACTICES	Dr. Salma Ismail, Dr. Akinwale Adeyemi
		2	EFFECTS OF HERBAL SEED SUPPLEMENTATION ON CARCASS YIELD AND ANTIOXIDANT STATUS IN BROILER CHICKENS	Dr. Nabilah Samir, Dr. Kareem Amr
		3	ENHANCEMENT OF MEMBRANE DISTILLATION PERFORMANCE IN FRUIT JUICE CONCENTRATION THROUGH MEMBRANE SURFACE MODIFICATION	Dr. Hasim Hossain, Dr. Ashok Kumar
		4	DEVELOPMENT OF A NEW TYPE OF FRUIT VINEGAR USING AN ISOLATED ACETOBACTER STRAIN FROM TURKISH APRICOTS	Ahmet Yılmaz, Elif Karaoğlu, Mehmet Çelik
		5	OPTIMAL FERMENTATION TIME FOR XANTHAN GUM PRODUCTION USING SUGAR BEET MOLASSES AS A CARBON SOURCE	Zeynep Arslan, Bahar Korkmaz, Selin Tunç
		6	EFFECT OF FRUIT JUICE WASTE MIXTURE ON BROILER PERFORMANCE AND FEED EFFICIENCY IN INDONESIAN DIETS	Budi Santoso, Rina Dewi, Ahmad Syaifuddin
		7	IMPACT OF NANOCROP ADOPTION ON FOOD SECURITY: A CASE STUDY FROM INDONESIA	Siti Aisyah, Reza Wijaya, Riko Wulandari
		8	APPLICATION OF SOUS VIDE PACKAGING FOR EXTENDING SHELF LIFE OF SALAD WITH MEAT IN MAYONNAISE	Agnese Straujuma, Ilze Sproģe, Anna Dzenīte
		9	COMPARATIVE ANALYSIS OF BACTERIAL CELLULOSE PRODUCED BY GLUCONACETOBACTER XYLINUS FROM ALTERNATIVE SUGARS	Liam Chua, Sarah Tan, Wei Lin Cheong

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH AND SPORTS DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 17:30 – 19:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 10	Dr. Paolo Castaldo, Dr. Luigi Esposito	1	DISCOVERY OF FIBRINOLYTIC PROTEASE-PRODUCING FUNGI FROM HIBISCUS LEAVES IN ALGERIA	Dr. Mourad Belhadj, Dr. Samia Amine, Prof. Dr. Ahmed Bouziane
		2	EFFECTS OF BOVINE COLOSTRUM SUPPLEMENTATION ON INTESTINAL ENZYME ACTIVITY IN JUVENILE DOURADO (<i>Salminus brasiliensis</i>)	Dr. Mohamed Jebali, Prof. Dr. Yassir Abdelghani University of Tunis, Tunisia
		3	THE INNOVATIVE DESIGN OF A MECHANICAL FORCE GAUGE FOR SQUARE WATERMELON SHAPING	Dr. Paolo Castaldo, Dr. Luigi Esposito
		4	CYTOTOXICITY SCREENING OF NIGELLA SATIVA EXTRACTS: FRACTIONATION AND EVALUATION USING SULFORHODAMINE-B ASSAY	Ali Kamara, Mariama Ba, M'barka N'Dour
		5	IMPACT OF AMINOPOLYETHER ON 18F-FDG STABILITY AND PET IMAGING PERFORMANCE	Luciana Costa, João Santos, Pedro Martins
		6	Amino Acid-Driven Biodegradable Micelles for Targeted Drug Delivery	Ricardo Almeida, Sofia Pereira, Elena Costa
		7	EVALUATING THE CONSEQUENCES OF LOST TO FOLLOW-UP ON TUBERCULOSIS PATIENTS' QUALITY OF LIFE IN MOROCCO	Fatimah Benali, Ibrahim Tazi, Khadija Benlahcen
		8	UNVEILING THE ANTIBACTERIAL EFFICACY OF CHLOROBUTANOL: SYNTHESIS AND APPLICATIONS IN INFECTIOUS DISEASE THERAPY	Samira Jafari, Ali Rezaei, Niloofar Mohammadi
		9	ANTIBIOTIC STEWARDSHIP IN ACUTE CARE SETTINGS OF ALGERIA: AN ANALYSIS OF PRESCRIBING PATTERNS AND STRATEGIES FOR IMPROVEMENT	Hassan Belkacem, Karim Khellaf, Anwar Lakhdar

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH AND SPORTS DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 17:30 – 19:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 11	Dr. Rachid Benhalima, Dr. Samira Ziani	1	HEPATOPROTECTIVE EFFECTS OF SHARBAT DEENAR: A STUDY ON CARBON TETRACHLORIDE-INDUCED LIVER DAMAGE IN RATS	Sara Gul, Usman Ahmad, Faisal Rehman
		2	EVALUATING THE ANTIMICROBIAL EFFICACY OF CHLOROBUTANOL: SYNTHESIS, CHARACTERIZATION, AND POTENTIAL APPLICATIONS	Musa Adamu, Kola Oyelami, Ibrahim Musa
		3	OPTIMIZING FENOFIBRATE DISPERSIBLE TABLETS FOR PEDIATRIC USE: A FORMULATION STUDY AND EVALUATION	Mona Al-Sabah, Zainab Habib, Khalid Al-Mansour
		4	EXPLORING THE ANTIFUNGAL PROPERTIES OF TRADITIONAL KENYAN MEDICINAL PLANTS: A STUDY BASED ON INDIGENOUS KNOWLEDGE	Joseph Kamau, Naomi Wambui, Patrick Muriuki
		5	EXPLOITING THE MEDICINAL POTENTIAL OF TOXIC PLANTS: A STUDY ON TRADITIONAL MEDICINE IN TLEMCEN, ALGERIA	Dr. Rachid Benhalima, Dr. Samira Ziani
		6	ENHANCING ANTIPLATELET THERAPY USING SILVER DIAMINE FLUORIDE IN DRUG DELIVERY SYSTEMS: A DETAILED STUDY	Dr. Anand Choudhary, Dr. Rahul Mehta
		7	DEVELOPING A NOVEL BIOMIMETIC MODEL USING SHED SNAKE SKIN FOR TRANSDERMAL DRUG DELIVERY STUDIES	Dr. Leila Hachemi, Dr. Nouria Belkacem
		8	ENHANCING GLIBENCLAMIDE DELIVERY USING POLYMERIC MATRICES: A STUDY ON RELEASE KINETICS AND EFFICACY	Dr. Zohra Benouda, Dr. Samir Zaki
		9	OPTIMIZING NITROGEN FERTILIZATION USING MICROORGANISM-ASSISTED BIOSORPTION IN AGRICULTURE	Dr. Marco Bellini, Dr. Anna Giordano

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH AND SPORTS DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 17:30 – 19:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 12	.Prof. Dr. Ibrahim Kamara	1	ENHANCING THE GROWTH AND YIELD OF NIGELLA SATIVA L. USING ORGANIC AMENDMENTS: A COMPARATIVE STUDY	Dr. Adebayo Oluwaseun, Assoc. Prof. Dr. Ibrahim Kamara
		2	COMPREHENSIVE STUDY ON THE NUTRITIONAL AND FUNCTIONAL BENEFITS OF OATS	Dr. Kwame Mensah, Dr. Nana Yaw Osei
		3	REVOLUTIONIZING AGRICULTURE WITH AMBIENT INTELLIGENCE: A REVIEW OF INNOVATIVE PRACTICES	Dr. Yue Li, Assoc. Prof. Dr. Jian Zhao
		4	THE IMPACT OF LEAD ON THE PHYSIOLOGICAL RESPONSES OF TWO BROAD BEAN VARIETIES	Dr. Ahmed Farouk, Dr. Samira Elham
		5	CLIMATE CHANGE IMPACT ON MAIZE PRODUCTION IN NORTHEAST CHINA: A THIRTY-YEAR ANALYSIS	Dr. Wei Zhang, Dr. Lian Liu
		6	REVOLUTIONIZING SUSTAINABLE FARMING WITH AMBIENT INTELLIGENCE: A FUTURISTIC PERSPECTIVE	Dr. Anwar Hassan, Assoc. Prof. Dr. Sarah Li
		7	PROMOTING INNOVATIVE SKILLS IN ENGINEERING DRAWING: A NEW APPROACH FOR DEVELOPING DESIGN COMPETENCIES	Dr. Josefa Hernández, Prof. Abel Lemos, Antonio García, Helena Sanz

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH AND SPORTS DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 17:30 – 19:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 13	Assoc. Prof. Maria Sanchez	1	EXPLORING EPIGENETIC MODIFICATIONS IN DROSOPHILA MELANOGASTER EXPOSED TO ALPHA PARTICLES: A COMPUTATIONAL STUDY	Dr. Mariama Okafor, Prof. Zainab Amadi, Kamal Sulaimon
		2	IMPROVING REPRODUCTIVE PERFORMANCE IN SAHIWAL BULLS: THE ROLE OF EXERCISE IN SEXUAL BEHAVIOR AND SEMEN QUALITY	Dr. Ravi Kumar,
		3	OPTIMIZING GLIBENCLAMIDE RELEASE FOR SUSTAINED DIABETES MANAGEMENT USING POLYVINYL PYRROLIDONE AND ETHYL CELLULOSE	Dr. Emran Shaikh, Assoc. Prof. Nadira Bashir
		4	PRE-WEANING GROWTH TRAITS IN GENTILE DI PUGLIA LAMBS: IMPACT OF ENVIRONMENTAL FACTORS AND HERITABILITY	Dr. Ahmed Mirza, Assoc. Prof. Fatima Rashid
		5	HERITABILITY OF LACTATION TRAITS IN MALTESE GOATS: A QUANTITATIVE GENETICS STUDY	Dr. Juan Hernandez, Assoc. Prof. Maria Sanchez
		6	EXPLORING THE DUAL ROLE OF HYDERGINE IN ANTICOAGULATION AND NEUROPROTECTION	Dr. Karim Al-Hamadi, Prof. Leila Bakr
		7	CONVERTING CARROT WASTE INTO VALUABLE ANIMAL FEED ADDITIVES: A SUSTAINABLE APPROACH	Dr. Alia Benkhaled, Prof. Sami Haddad, Assoc. Prof. Hana Jebali
		8	EFFECTS OF TURMERIC SUPPLEMENTATION ON EGG PRODUCTION IN AGED HENS: A COMPARATIVE STUDY	Dr. Aslam Javed, Dr. Iqbal Shahid
		9	EFFECT OF HERBAL SEED SUPPLEMENTATION ON GROWTH PERFORMANCE AND OXIDATIVE STRESS IN BROILER CHICKENS	Dr. Rania Suleiman, Dr. Yara El-Shafie

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH AND SPORTS DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 17:30 – 19:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 14	Elena Dumitrescu,	1	ENHANCING COMPOSITE MATERIAL STRENGTH THROUGH NANOPARTICLE MODIFICATION: A REVIEW OF RECENT ADVANCES	Dr. Adnan Riaz, Dr. Talha Kamran
		2	EFFECT OF TRICHODINIASIS ON HISTOLOGICAL AND GROWTH PARAMETERS IN RAINBOW TROUT FARMING	Dr. Munir Hossain, Dr. Ahmed M. Rahman
		3	LEAD POISONING EFFECTS ON BEHAVIOR AND LEARNING CAPACITY IN RATS: AN EXPERIMENTAL STUDY	Dr. Khaled Hassan, Dr. Sara M. Farouk
		4	IMPACT OF COPPER AND ZINC DEFICIENCY ON DAIRY COW MILK YIELD IN NORTHEASTERN ROMANIA	Elena Dumitrescu, Mihai Neagu, Gabriela Ionescu
		5	AVIAN IMMUNE RESPONSE TO TUBERCULIN, TETANUS IMMUNOGLOBULIN, AND DPT VACCINE MITOGENS IN BROILER CHICKENS	Hassan Ali, Fatima Razaq, Kamran Shah
		6	TIMING OF COLOSTRUM CONSUMPTION AND IMMUNOGLOBULIN ABSORPTION IN NEWBORN CAMEL CALVES: IMPLICATIONS FOR CORTISOL AND THYROXIN LEVELS	Mohammed Al-Sahli, Rami Ghabash, Sara Ben Zayed
		7	EFFECT OF GOAT MILK FRACTIONS ON SERUM IgE RESPONSE AND LEUKOCYTE COUNT IN DINITROCHLOROBENZENE-SENSITIZED RATS	Rina Suryani, Taufik Darmawan, Indah Sulastri
		8	EMBRYO TRANSFER IN FARM ANIMALS: CURRENT PRACTICES AND FUTURE PROSPECTS	Yulia Sari, Arihanta Wibowo, Lutfiah Pramesti
		9	IMPACT OF OLIVE OIL SUPPLEMENTATION ON SEMEN QUALITY AND STORAGE STABILITY IN MALE CHICKENS	Sami B. Al-Kadhim, Layla R. Abdul-Sahib, Taha J. Al-Hassani

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH AND SPORTS DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 17:30 – 19:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 15	Siti Nurul A. Rahman	1	EFFECT OF RAW FIBER SUPPLEMENTATION ON THE GROWTH PERFORMANCE AND BLOOD PROFILE OF SUCKLING HOLSTEIN CALVES	Ali M. Jafari, Marjan S. Moradi, Hamid R. Ghaffari
		2	EFFECTS OF PROBIOTICS ON SUCRASE ACTIVITY IN THE SMALL INTESTINE OF BROILER CHICKS	Morteza S. Khorami, Mehrdad J. Rostami
		3	SPERM PRODUCTION AND RESERVES IN SOKOTO RED (MARADI) GOATS IN A TROPICAL ENVIRONMENT	Zainab A. Sani, Yusra K. Bashir
		4	SVM-BASED EVOLUTIONARY METHODS FOR GENE SELECTION IN MICROARRAY DATA CLASSIFICATION	Rajendra S. Banerjee, Yoshiki T. Matsuda
		5	EFFECT OF PLANT-BASED OIL MIXTURES ON BEETLES INFESTING AFRICAN CATFISH	Ahmed T. Bello
		6	IMMUNOLOGICAL ROLE OF VIBRIO ALGINOLYTICUS ADHESIN IN GROUPER IMMUNE RESPONSE	Siti Nurul A. Rahman
		7	ENZYME CHARACTERIZATION OF PHYTASE PRODUCED BY ENDOPHYTIC FUNGI	Faisal H. Ali, Hanan F. Zaki
		8	SOMATIC EMBRYOGENESIS IN SCAVOELA AEMULA FOR PLANT PROPAGATION	Vera S. Hartono, Lestari J. Sumadi
		9	STRUCTURAL BASIS OF ANTIMICROBIAL PEPTIDE RESISTANCE IN HELICOBACTER PYLORI	Siti A. Damanik, Reza P. Utomo

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON MATHEMATICS AND ENGINEERING DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 17:30 – 19:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 16	Joseph Ndongo	1	MAGNETIC COUPLING IMPACTS ON SENSORLESS CONTROL OF SWITCHED RELUCTANCE MOTORS	Ahmed Nguema, Issa Mounkaila, Joseph Ndongo
		2	ADVANCED PI CONTROLLER DESIGN FOR INDUCTION MOTOR SPEED REGULATION	Rachid Djeghloul, Ali Lounis, Ahmed Belkacemi
		3	FUZZY LOGIC CONTROL OF A THREE-PHASE INDUCTION MOTOR FOR OPTIMAL PERFORMANCE	Ahmad Zahir, Li Mei, Jun Tanaka
		4	AUTOMATED MOTOR QUALITY INSPECTION BASED ON SOUND ANALYSIS USING MACHINE LEARNING	Xue Fang, Wei Liu, Lin Zhang
		5	ANTI-SURGE CONTROL IN INDUSTRIAL COMPRESSORS: A COMPREHENSIVE APPROACH	Adem Kocak, Efe Yılmaz
		6	DESIGNING MOVING SLIDING SURFACES FOR VARIABLE STRUCTURE CONTROL IN DYNAMIC SYSTEMS	Carlos Pires, Sofia Martins
		7	USING BANANA PEELS FOR MANGANESE REMOVAL IN WATER TREATMENT: AN ECO-FRIENDLY APPROACH	Dr. Amina Sayeed
		8	EXAMINING THE ANTIBACTERIAL AND ANTIFUNGAL PROPERTIES OF Eucalyptus camendulensis ESSENTIAL OIL AGAINST SELECTED MICROORGANISMS	PhD Candidate Ahmad Tabrizi, Dr. Reza Khaleghi, Prof. Dr. Zahra Mousavi
		9	ADVANCING SQUARE WATERMELON SHAPING TECHNOLOGY: THE DEVELOPMENT OF A PRECISION FORCE MEASUREMENT DEVICE	Dr. Alireza Farhadi, Prof. Dr. Faezeh Soltani

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON MATHEMATICS AND ENGINEERING DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 17:30 – 19:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 17	Samuel Nwachukwu	1	OPTIMIZATION OF ENERGY CONSUMPTION IN GAS-FIRED HEATERS	Amir Hossein Jafari, Mohammad Reza Tabrizi
		2	DESIGN OF AUTONOMOUS ROBOTS FOR GUIDED MOBILE NAVIGATION USING MAGNETIC SENSORS	Hyun Suh, Min Joo Park
		3	SUPERVISORY CONTROL FOR SAFE SWITCHING IN DYNAMIC SYSTEMS	Vassilis K. Stefanou, Irini P. Konstantinou
		4	EOMETRIC DESIGN OPTIMIZATION FOR COLLISION-FREE PATH PLANNING IN PACKING APPLICATIONS	Daisuke Tanaka, Keisuke Shimizu, Hiroshi Sato
		5	HEURISTIC METHODS FOR EFFICIENT PROJECT SCHEDULING WITH LIMITED RESOURCES	Jan Urban, Lukas Černý
		6	FUZZY LOGIC CONTROLLER FOR ADAPTIVE ANTI-LOCK BRAKING SYSTEMS ON DIVERSE ROAD SURFACES	Omid Amiri, Farzad Soleimani
		7	DESIGN AND SIMULATION OF AN INNOVATIVE HYBRID VEHICLE FOR URBAN TRANSPORTATION	Li Wei, Zhang Hao, Wang Tian
		8	A KNOWLEDGE-BASED SYSTEM FOR AUTOMOBILE MALFUNCTION DIAGNOSIS	Sami Ahmed, Youssef Al-Sayed, Omar Saeed
		9	LIMIT CYCLE OSCILLATIONS IN A NEURAL CONTROLLER WITH DELAYED FEEDBACK	Johannes Schmidt, Klaus Wagner

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON MATHEMATICS AND ENGINEERING DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 17:30 – 19:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 18	Adebayo Olanrewaju	1	STUDY OF PHYSICOCHEMICAL PROPERTIES AND FATTY ACID PROFILE OF COCONUT OIL AND PALM OIL: A COMPARATIVE APPROACH	Adebayo Olanrewaju, Chidi Nwosu, Ngozi Akinwumi
		2	EFFECT OF MODIFIED YAM STARCH ON PHYSICAL STABILITY OF OIL-IN-WATER EMULSIONS	Ikramah Amin, Faridah Ibrahim, Suhaimi Abdullah
		3	OPTIMIZATION OF PHENOLIC COMPOUNDS EXTRACTION FROM AVICENNIA MARINA USING CENTRAL COMPOSITE DESIGN	Anju Kumari, Mohd Rashid, Tharun Kumar
		4	EVALUATION OF COWPEA SEED PROTEIN FROM GIZAN REGION: CHEMICAL AND BIOLOGICAL PROPERTIES	Hassan Ibrahim, Khalid Alhassan, Muna Abubakar
		5	INTERACTION EFFECT OF DGAT1 AND BETA-KAPPA CASEIN COMPOSITE GENOTYPE ON MILK PRODUCTION TRAITS IN CROSSBRED DAIRY CATTLE	Maria Silva, João Oliveira, Carlos Ferreira
		6	CASEIN MICELLE DISPERSION IN HIGH SALT ENVIRONMENTS: A STUDY ON PARTICLE SIZE EVOLUTION	Lina Zhang, Wei Liu, Xiaoyan Zhang
		7	PROCESSING OF RAW OYSTER MEAT USING GAMMA IRRADIATION FOR SAFE CONSUMPTION	Nida Hassan, Zainab Muhammad, Farida Ibrahim
		8	EFFECT OF BLANCHING ON THE PHENOLIC CONTENT AND ANTIOXIDANT ACTIVITY OF DILL UNDER DRYING CONDITIONS	Maja Petrović, Ivana Savić, Jelena Marković
		9	CHARACTERIZATION OF MOLECULAR MOBILITY IN WATER-SENSITIVE FOODS UNDER VARIED TEMPERATURE CONDITIONS	Ming Wei, Jun Zhang, Shun Li

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON MATHEMATICS AND ENGINEERING DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 17:30 – 19:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 19	Samuel Nwachukwu	1	PREDICTING FINANCIAL STRESS IN AFRICAN BANKING SYSTEMS USING MACHINE LEARNING	Chukwuemeka Obi, Adebayo Olamide, Samuel Nwachukwu
		2	SUSTAINABLE CITY GOVERNANCE AND COMPETITIVENESS: A COMPARATIVE STUDY OF MAJOR URBAN CENTERS	Li Wei, Zhang Ying, Wang Jun
		3	FORECASTING ECONOMIC GROWTH USING NEURO-FUZZY SYSTEMS IN DEVELOPING COUNTRIES	Mahir Yılmaz, Elif Bozkurt, Hüseyin Kaya
		4	REDUCING PAYMENT DELAYS IN THE MALAYSIAN CONSTRUCTION SECTOR	Aminah Tan, Zuraida Abdullah, Rashid Mohd
		5	THE DEVELOPMENT STATUS OF MANUFACTURING CONTROL SYSTEMS IN LIBYAN INDUSTRIES	Ali Mohamed Al-Jabari
		6	ASSESSING URBAN LAND DEVELOPMENT TRENDS IN KABUL CITY, AFGHANISTAN	Khalid Rahimi, Fahim Sediqi
		7	PLACE IDENTITY AND WALKABILITY: A STUDY OF TWO STREETS IN ISFAHAN, IRAN AND LEFKOSA, CYPRUS	Amina Rostami
		8	TRANSFORMATION OF URBAN WATERFRONTS: CASE STUDY OF EUROPEAN CITIES' DEVELOPMENT STRATEGIES	Sophia Braun, Maximilian Schuster
		9	THE INTERACTION OF AIR, WATER, LIGHT, AND TRANSIT IN THE SUPERILLES OF BARCELONA: A HUMAN-SCALE PERSPECTIVE	Carlos Sánchez

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON MATHEMATICS AND ENGINEERING DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 20:30 – 22:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 20	Monika Kováčová	1	ANTIBACTERIAL EFFICACY OF PLUMERIA ALBA PETALS AGAINST COMMON BACTERIAL STRAINS	Abdul Karim, Fatima Nazir, Omar Salahuddin, Amina Zahir
		2	ENHANCING DRUG-DRUG INTERACTION ALERT SYSTEMS: A SOLUTION TO FALSE ALERTS	Jin Xu, Mei Zhang, Xiaofeng Li, Zheng Xu
		3	COMPARATIVE EVALUATION OF ANTIBACTERIAL PROPERTIES OF ETHANOLIC AND ISOPROPYL-HEXANE EXTRACTS FROM GINGER ROOT (ZINGIBER OFFICINALE)	Noura Alavi, Ramin Vahidi
		4	NEUROGENIC POTENTIAL OF CLITORIA TERNATEA ROOT EXTRACT: A PATHWAY FOR ENHANCING MEMORY AND LEARNING	Aisha Adeyemi
		5	EXAMINING CORPORATE GOVERNANCE NETWORKS AND INTERLOCKING DIRECTORATES IN POLAND	Piotr Zawisza, Krzysztof Malinowski
		6	INFLUENCE OF STAKEHOLDER COMMUNICATION STRATEGIES ON CONSUMER ACCEPTANCE AND FINANCIAL PERFORMANCE IN THE MALAYSIAN FERTILIZER INDUSTRY	Zainab Abdul Rahman, Anwar Ibrahim, Tan Hui Mei
		7	ECOLOGICAL EFFICIENCY IN RUBBER WASTE UTILIZATION AT PANDORA PRODUCTION COMPANY LIMITED	Miroslav Novak, Jakub Svoboda
		8	STUDY ON PUBLIC CONSCIOUSNESS AMONG UNDERGRADUATE STUDENTS AT UNIVERSITY OF ECONOMICS, PRAGUE	Monika Kováčová
		9	RENEWABLE ENERGY SYSTEMS FOR SMALL INDUSTRIAL APPLICATIONS IN DEVELOPING ECONOMIES	Javier Mendoza, Rafael Rios, Juan Gonzalez

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON MATHEMATICS AND ENGINEERING DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 20:30 – 22:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Laila R. Kone,	1	OPTIMAL DESIGN OF LAUNCHING NOSE FOR INCREMENTAL BRIDGE CONSTRUCTION	Yuxuan Li, Jie Liu, Hao Zhang
		2	ENVIRONMENTAL IMPACT ESTIMATION USING MATERIAL ACCOUNTING TECHNIQUES	Lena Thompson, Michael Barker, Sarah Smith
		3	SIMULATION OF SPRINGBACK IN STEELS USED FOR PRESSURE EQUIPMENT FABRICATION	Anil K. Joshi, Ramesh N. Patel
		4	MOLECULARLY IMPRINTED POLYMERS FOR REMOVAL OF CARBAMAZEPINE FROM AQUEOUS SOLUTIONS	Fatoumata Diallo, Mohamed Konate, Amadou Traoré
		5	REMOVAL OF PENTACHLOROPHENOL VIA ADSORPTION AND BIODEGRADATION	Laila R. Kone, Salif T. Dembélé
		6	DEVELOPMENT AND EVALUATION OF VAGINAL SUPPOSITORIES CONTAINING LACTOBACILLUS PARACASEI HL32	Amit Patel, Rina Singh, Vikas Rathi
		7	PHYSICAL CHARACTERISTICS AND PERFORMANCE OF SILK SERICIN FILMS FOR WOUND HEALING	Sarika Yadav, Manisha Verma, Nikhil Joshi
		8	OPTIMIZATION OF RP-HPLC METHOD FOR DETERMINING NORFLOXACIN IN HUMAN PLASMA	Mariam Nasser, Ahmed El-Mansy, Rania Ahmed, Hossam Fawzy

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON MATHEMATICS AND ENGINEERING DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 20:30 – 22:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Lucia Černá, Peter Novák	1	ANALYSIS OF THE GRAND JETÉ: BIOMECHANICAL PERFORMANCE IN CLASSICAL DANCE	Lucia Černá, Peter Novák
		2	APPLICATION OF A COMPOSITE NEURAL NETWORK FOR DIAGNOSING ATRIOVENTRICULAR HEART BLOCK (AVB) USING ECG SIGNALS	Rachid Ait Mansour, Amine Benabdellah, Hafid Karim
		3	IMPACT OF CEMENT AND LIME ON SHEAR STRENGTH PARAMETERS OF LOESS SOILS IN GORGAN, IRAN	Hossein Ali Rezaei, Mahin Talebian, Reza Moradi
		4	CLOUD-BASED DEVELOPMENT OF BIM SOFTWARE FOR THE AEC INDUSTRY	Dong-Ho Lee
		5	MAGNETIC PROPERTIES OF MATERIALS CHARACTERIZATION USING C-SHAPED ELECTROMAGNETS	Carlos Martínez, Isabel Ríos
		6	CULTURAL FACTORS IN SUSTAINABLE BUILDING DESIGN	Mohammad Rahman, Leila Khatami, Niloofer Omidvar
		7	CONVECTIVE HEAT TRANSFER IN LIGHTWEIGHT TIMBER BUILDINGS INSULATED WITH MINERAL WOOL	Lukas Fuchs
		8	ANALYSIS OF CONSTRUCTION SITE SAFETY RISKS AND MANAGEMENT PRACTICES	Jiang Wu, Qing Liu
		9	OPTIMIZATION OF STABILITY IN FUNCTIONALLY GRADED PIPES CONVEYING FLUID	Ahmed Al-Mansoori, Samar Y. El-Sayed

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON MATHEMATICS AND ENGINEERING DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 20:30 – 22:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Öğr. Gör. Dr. EMRAH DURGUT	1	SECURITY MEASURES IN AT-HOME MEDICAL CARE SYSTEMS USING SENSOR NETWORKS	Nadia Raza, Tasneem Akhtar, Farida Khatoon
		2	DETECTION OF ATRIOVENTRICULAR HEART BLOCK IN ECG SIGNALS USING A COMPOUND NEURAL NETWORK	Moussa Djedid, Yassine Bencherif, Khaled Boudraa
		3	SIMULATION AND VALIDATION OF MULTIBODY MECHANICAL SYSTEMS WITH REVOLUTE JOINTS UNDER CLEARANCE	Mohammad Nasser, Ali Kamal, Abdelghani Mechaal
		4	DEVELOPING NON-FUNCTIONAL REQUIREMENTS FOR DECISION SUPPORT SYSTEMS IN THE HEALTHCARE SECTOR	Ahmed Sadiq
		5	RELIABILITY COST OF DISTRIBUTION CENTERS IN MULTI-CAPACITY SUPPLY CHAINS UNDER FAILURE SCENARIOS	Hassan Jafari, Reza Parsa, Fathollah Saeedi
		6	FACTORS AFFECTING ESTIMATION OF WORK EFFORT IN SOFTWARE DEVELOPMENT AND ENHANCEMENT PROJECTS	Sergei Ivankov
		7	ADVANCEMENTS IN SOFTWARE ARCHITECTURE FOR EFFICIENT SYSTEM DESIGN	Hassan Jamil, Yusra Alhassan
		8	AUTONOMOUS CONTROL STRATEGY FOR MULTI-ROTOR UAVs IN COMPLEX ENVIRONMENTS	Ahmed Taha, Khaled Mansour
		9		

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON MATHEMATICS AND ENGINEERING DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 20:30 – 22:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Assoc. Prof. Dr. Fatima Al-Rashid	1	FORMAL DEVELOPMENT OF THE WIRELESS TRANSACTION PROTOCOL IN EVENT-B	Assoc. Prof. Dr. Fatima Al-Rashid, Dr. Nabil Jamil
		2	COOPERATION EMERGENCE IN DEMOGRAPHIC MULTI-LEVEL DONOR-RECIPIENT GAMES	Dr. Lian Zhang, Assoc. Prof. Dr. Wei Liu
		3	SOLAR POWERED CLUSTER HEAD RELOCATION ALGORITHM FOR WIRELESS SENSOR NETWORKS	Dr. Yunfei Zhao, Prof. Dr. Li Wei
		4	DESIGN OF A VIA-LESS ULTRA-WIDEBAND MICROSTRIP FILTER	Assoc. Prof. Dr. Marcus Fischer, Dr. Elena Schmidt
		5	LOCALIZATION OF BLUETOOTH DEVICES USING IMPROVED RSSI-BASED TRILATERATION METHOD FOR THE VISUALLY IMPAIRED	Ahmad Younis, Imran Khan, Sadiq Ali
		6	DEVELOPMENT OF MAINTENANCE MANAGEMENT SYSTEM FOR FERTILIZER PLANT PERFORMANCE OPTIMIZATION	Khaled Al-Masri
		7	MULTI-AGENT SYSTEM MODELING OF INDUSTRIAL CONTROL SYSTEMS USING AGR FRAMEWORK	Rachid Boudraa, Ahmed Zeggai, Mohamed Dahmani
		8	OPTIMIZING LOGISTICS ROUTES IN COURIER DELIVERY SYSTEMS WITH CONGESTION FACTORS IN AMMAN	Jamal Hassan, Anwar Rashed, Omar Al-Fahad
		9	ADOPTION OF M-COMMERCE IN INDIA: A REVISED TECHNOLOGY ACCEPTANCE MODEL	Ravi Kumar, Pankaj Sharma, Manish Gupta

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON MATHEMATICS AND ENGINEERING DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 20:30 – 22:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Prof. Dr. Khalid M. Al-Harbi,	1	DEVELOPMENT OF CARBON NANOTUBE-BASED SUPERCAPACITORS FOR ADVANCED ENERGY STORAGE	Assoc. Prof. Dr. Sayeed Ahmed Shah, Prof. Dr. Ahmed Nadeem Khan
		2	OPTIMIZATION OF B-GALACTOSIDASE ACTIVITY IN YEAST USING ORGANIC SOLVENTS AND STATISTICAL MODELS	Prof. Dr. Manoj Kumar Sharma, Assoc. Prof. Dr. Rekha S. Gupta
		3	EFFECT OF FIELD TYPE ON COPPER CONCENTRATION IN LAMBS IN MOUNTAIN AND PLAIN REGIONS	Dr. Fadila Benkhaldoun, Assoc. Prof. Dr. Ali El Hadj
		4	VALIDITY, RELIABILITY AND OBJECTIVITY OF THE 90° PUSH-UPS TEST IN SPORTS SCIENCE STUDENTS	Dr. Zainal Abidin, Prof. Dr. Amirul Hakim, Assoc. Prof. Dr. Syafiq Hassan
		5	IMPACT OF CALCIUM CARBIDE ON SPERM MORPHOLOGY AND VIABILITY IN ALBINO MICE	Dr. Joseph O. Akpan, Assoc. Prof. Dr. Richard O. Okon, Dr. Anita O. Okafor
		6	EFFECTS OF THYMOQUINONE ON CADMIUM-INDUCED NEPHROTOXICITY IN RATS	Prof. Dr. Khalid M. Al-Harbi, Assoc. Prof. Dr. Jamal A. Al-Ghamdi, Dr. Rami M. Al-Omari
		7	PREVALENCE OF ADULT TAENIA SAGINATA IN CATTLE AT MAJOR ABATTOIRS IN PORT HARCOURT, NIGERIA	Dr. Chijioke O. Duru, Assoc. Prof. Dr. Obioma E. Nwachukwu
		8	ATTACKS ON THE ELLIPTIC CURVE DISCRETE LOGARITHM PROBLEM OVER PRIME AND BINARY FIELDS	Dr. Wei Zhang, Assoc. Prof. Dr. Liang Chen
		9	COMPARATIVE STUDY OF AUTOMATED JAVA TESTING USING JUNIT AND ASPECTJ D	Dr. Ahmed Al-Sayed, Prof. Dr. Khaled Zahran

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON MATHEMATICS AND ENGINEERING DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 20:30 – 22:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Prof. Dr. Hanan Hassan,	1	MATERIAL SELECTION FOR MANUAL WINCH DESIGN: A MULTI-ATTRIBUTE DECISION MAKING APPROACH	Dr. Peter O. Akinyi, Assoc. Prof. Dr. Moses N. Origa
		2	DEVELOPMENT OF UV-CURED COATINGS BASED ON BIO-BASED ACRYLATED EPOXIDIZED SOYBEAN OIL	Dr. Rania F. Al-Sabah, Prof. Dr. Imad F. Al-Khoury
		3	EXPERIMENTAL STUDY ON OVER-CUT IN ULTRASONIC MACHINING OF WC-CO COMPOSITE MATERIAL	Dr. Han Kim, Prof. Dr. Woo Seung Choi, Assoc. Prof. Dr. Jae Su Lee
		4	FABRICATION OF ALUMINUM-CARBON NANOTUBE NANOCOMPOSITE USING INDUCTION MELTING	Dr. Hamza Ali, Assoc. Prof. Dr. Fatima Zahra, Prof. Dr. Karim Abdel Rahman
		5	EFFECT OF MILLED WASTE GLASS ON CLAY CERAMIC FOAM PROPERTIES PRODUCED VIA DIRECT FOAMING	Dr. Mikhail Ivanov, Assoc. Prof. Dr. Elena Volodina, Prof. Dr. Dmitry Sergeev
		6	CRACK PROPAGATION IN COMPOSITE LAMINATES: ROLE OF INTERFACE PROPERTIES	Prof. Dr. Koji Tanaka, Assoc. Prof. Dr. Tetsuya Saito, Dr. Hiroshi Yamada
		7	GENETIC IDENTIFICATION OF DGAT2 GENES IN EGYPTIAN OLIVE CULTIVARS	Dr. Ahmed Farag, Prof. Dr. Hanan Hassan, Assoc. Prof. Dr. Rania Ibrahim
		8	EFFECT OF POLLEN SOURCES ON FRUIT SET AND QUALITY OF 'LONG RED B' WAX APPLE IN TAIWAN	Dr. Li Wei Zhang, Assoc. Prof. Dr. Yu Ming Lee
		9	ISOLATION AND IDENTIFICATION OF FIBRINOLYTIC PROTEASE-PRODUCING ENDOPHYTIC FUNGI FROM HIBISCUS IN MALAYSIA	Dr. Noor Hidayah Hassan, Prof. Dr. Muhammad Shamsul Bahari

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON MATHEMATICS AND ENGINEERING DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 20:30 – 22:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Assoc. Prof. Dr. Mohammed A. Al-Khatib	1	PREDICTION OF IN SITU PERMEABILITY FOR LIMESTONE ROCK USING ROCK QUALITY DESIGNATION INDEX	Dr. Faisal Al-Mansoori, Assoc. Prof. Dr. Yara Al-Din
		2	EFFECT OF NANO-SIO2 SOLUTION ON THE STRENGTH CHARACTERISTICS OF KAOLINITE	Dr. Nima Esfahani, Assoc. Prof. Dr. Reza Mohammadifar
		3	ROOT GROWTH OF MORUS ALBA AS AFFECTED BY SIZE OF CUTTINGS AND POLYTHENE LOW TUNNEL	Prof. Dr. Ali Aydin, Assis. Prof. Dr. Hasim Yilmaz
		4	RENEWED URBAN WATERFRONT: SPATIAL CONDITIONS OF A CONTEMPORARY URBAN SPACE TYPOLOGY	Dr. Sándor Kovács, Prof. Dr. Erzsébet Németh
		5	ONE-POT FACILE SYNTHESIS OF N-DOPED GRAPHENE SYNTHESIZED FROM PARAPHENYLENEDIAMINE AS METAL-FREE CATALYSTS FOR THE OXYGEN REDUCTION USED FOR ALKALINE FUEL CELLS	Prof. Dr. Tarek Salah, Assoc. Prof. Dr. Hossam Gharib
		6	SELECTION OF MATERIALS FOR FOOTWEAR INSOLES BASED ON PERFORMANCE AND DURABILITY	Dr. Khaled S. Al-Saleh, Assoc. Prof. Dr. Samir J. Al-Zoubi
		7	IMPACT OF TEST ENVIRONMENT ON SLIDING WEAR BEHAVIOR OF METAL ALLOYS AND COMPOSITES	Prof. Dr. Ahmed S. Al-Hassan, Dr. Fadi T. Kanaan
		8	PREDICTION OF CUTTING TOOL LIFE IN DRILLING COMPOSITES USING FUZZY LOGIC	Assoc. Prof. Dr. Mohammed A. Al-Khatib

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON MATHEMATICS AND ENGINEERING DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 20:30 – 22:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	Laila Zulkifli, Rahman Salleh	1	MICROBIAL COMMUNITIES OF AMMONIA-OXIDIZING ARCHAEA AND BACTERIA IN NITRIFYING WASTEWATER TREATMENT SLUDGE	Laila Zulkifli, Rahman Salleh
		2	BIOMIMETIC COATING SURFACE DERIVED FROM HUMAN ELASTIN TO PROMOTE CELL GROWTH	Feng Lin, Jia Li
		3	PREVALENCE AND PARASITE-HOST RELATIONSHIPS OF LIGULA INTESTINALIS IN SATTARKHAN LAKE (EAST AZERBAIJAN, IRAN)	Morteza Rahimi, Samira Eslami
		4	Vocalization and Communication in SOOTY-HEADED BULBUL (PYCNONOTUS AURIGASTER): A STUDY ON CALL TYPES AND PATTERNS	Amara Khamis, Hassan Al-Mansoori
		5	IMPACT OF POLYMER CONCENTRATION ON GLIBENCLAMIDE RELEASE KINETICS IN EXTENDED RELEASE FORMULATIONS	Anwar Asad, Bilal Sayeed
		6	EXAMINING THE EFFECTS OF EXPLOSION WAVES ON BUILDING STRUCTURES IN URBAN AREAS	Ali Kazemian, Sohrab Molaei
		7	MULTI-ROUTE SENSOR NETWORK FOR CRACK DETECTION IN METAL STRUCTURES USING FUZZY LOGIC	Chandran Kumar, Rajesh Rathi
		8	ADVANTAGES OF LARGER DIAMETER STRANDS IN PRECAST CONCRETE HIGHWAY INFRASTRUCTURE	Eduardo Silva, Marco Almeida
		9	TORSION BEHAVIOR OF HIGH-STRENGTH CONCRETE BEAMS REINFORCED WITH GFRP BARS	Mohamed El-Sayed, Ahmed Saeed

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON MATHEMATICS AND ENGINEERING DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 20:30 – 22:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	Carlos Jiménez, Adrián López	1	DEVELOPMENT OF CLOUD-BASED BIM SOFTWARE FOR CONSTRUCTION MANAGEMENT	Hyunsoo Park, Jinwoo Lee
		2	APPLICATIONS OF CARBON FIBERS IN INDUSTRIAL COMPOSITES	Ali Rezaei, Ali Farhadi
		3	ANALYSIS OF SAFETY RISKS IN CONSTRUCTION SITES AND THE PRIORITY OF IMPROVEMENT MEASURES FROM MULTIPLE PERSPECTIVES	Jiang Wei, Cheng Yu, Hua Wang
		4	STABILITY ASSESSMENT OF STEEL THIN-WALLED BEAMS UNDER LATERAL RESTRAINTS AND THEIR BUCKLING BEHAVIOR	Jan Novak, Martin Kováč, Tomáš Vacek
		5	MULTI-OBJECTIVE OPTIMIZATION OF DISTRIBUTION SYSTEMS WITH DISTRIBUTED GENERATION USING PARTICLE SWARM OPTIMIZATION (PSO)	Farhan Alavi, Shahram Rezaei
		6	DESIGN AND CONTROL OF A HIGH FREQUENCY AC CONVERSION CIRCUIT FOR INDUCTION HEATING APPLICATIONS	Ahmed Mohamed, Tarek Soliman
		7	IMPROVED MAXIMUM POWER POINT TRACKING ALGORITHM FOR PHOTOVOLTAIC SYSTEMS	Carlos Jiménez, Adrián López
		8	OPTIMAL IMPULSE RESPONSE SHORTENING IN DISCRETE MULTITONE TRANSCEIVERS USING CONVEX OPTIMIZATION	Sami Ahmed, Ali Nasser
		9	INHIBITION KINETIC DETERMINATION OF TRACE AMOUNTS OF RUTHENIUM(III) BY THE SPECTROPHOTOMETRIC METHOD WITH RHODAMINE B IN MICELLAR MEDIUM	Mohsen Keyvanfard

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON MATHEMATICS AND ENGINEERING DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 20:30 – 22:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 10	Gesine Hellwig	1	BREAST SKIN-LINE ESTIMATION AND BREAST SEGMENTATION IN MAMMOGRAMS USING FAST-MARCHING METHOD	Roshan Dharshana Yapa, Koichi Harada
		2	ENHANCEMENT OF SCATTERER DENSITY IN EDGE AND APPLICATION OF COHERENCE-ENHANCING NONLINEAR ANISOTROPIC DIFFUSION FOR REDUCING MEDICAL ULTRASOUND SPECKLE.	Ahmed Badawi, J. Michael Johnson, Mohamed Mahfouz
		3	T-WAVE DETECTION BASED ON ADJUSTED WAVELET TRANSFORM MODULUS MAXIMA.	Samar Krimi, Kaïs Ouni, Noureddine Ellouze
		4	CLOSING THE MENTAL GAP BETWEEN CONVOLUTION APPROACH AND COMPARTMENTAL MODELING IN FUNCTIONAL IMAGING: TYPICAL EMBEDDING OF AN OPEN TWO-COMPARTMENT MODEL INTO THE SYSTEMS THEORY APPROACH OF INDICATOR DILUTION THEORY.	Gesine Hellwig
		5	HYBRID ASSOCIATION CONTROL SCHEME FOR OPTIMIZING PERFORMANCE IN WIRELESS NETWORKS	Sung-Mo Kim, Hyeon-Jeong Park
		6	PROBABILISTIC BROADCASTING IN WIRELESS NETWORKS USING PERCOLATION THEORY	Li Wei, Zhang Xin
		7	CAPACITY ANALYSIS IN DYNAMIC MIMO SYSTEMS WITH SPATIAL MULTIPLEXING	Xiaoyu Li, Zhiqiang Zhang
		8	APPLICATIONS OF FIBER OPTIC SENSORS IN INDUSTRIAL AND MEDICAL FIELDS	Niloofer Rahimi, Reza Soltani

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON MATHEMATICS AND ENGINEERING DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 20:30 – 22:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 11	Hassan Farooq	1	APPLICATION OF DATA MINING AND FORMAL CONCEPT ANALYSIS FOR MEDICAL DIAGNOSTICS	Ibrahim Asad, Zainab Shahid, Fareeha Hameed
		2	IMPLEMENTING CASE-BASED REASONING IN MEDICAL DIAGNOSIS SYSTEMS	Yara El-Gamal
		3	DETECTING DIABETIC RETINOPATHY USING ANALOG ALGORITHMS IN RETINA IMAGES	Anca Popescu, Adrian Ionescu
		4	OPTIMIZING MEDICAL IMAGE COMPRESSION THROUGH FRACTAL ENCODING	Lina Melih, Burak Celik
		5	TRAFFIC CRASH PREDICTION USING A LOW-COST METHODOLOGY IN KARACHI	Hassan Farooq
		6	INTEGRATED APPROACH FOR LAND REORGANISATION IN RURAL DEVELOPMENT USING FUZZY MULTI-OBJECTIVE PROGRAMMING	Kumar Shubham, Priya K. Sahoo
		7	EXAMINING THE SPATIAL DYNAMICS OF THE JAKARTA METROPOLITAN AREA: IMPLICATIONS FOR REGIONAL GROWTH	Arifin Hasan, Tania S. Gultom
		8	SUSTAINABLE URBAN PLANNING: PRESERVING HERITAGE IN HISTORIC CITIES IN IRAN	Morteza Khodabandeh, Leila Sharifi

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON MATHEMATICS AND ENGINEERING DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 20:30 – 22:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 12	Ahmed H. Salim	1	RECYCLING CIGARETTE BUTTS INTO LIGHTWEIGHT BUILDING MATERIALS: A SUSTAINABLE APPROACH	Siti Khadijah Binti Mohd, Faizal Mohd. Ali
		2	ADVANCED COMPUTATIONAL GRID SYSTEM FOR WEATHER PREDICTION: A CASE STUDY USING HOAPS DATA	Neha Verma, Rajesh K. Singh
		3	IMPROVING CLUSTERING ANALYSIS AND VISUALIZATION THROUGH SELF-ORGANIZING FEATURE MAPS IN DATA SCIENCE	Liu Xian, Wang Yu, Zhang Ming
		4	IMPACT OF CONFINEMENT SHAPES ON THE BEHAVIOR OF REINFORCED CONCRETE BEAMS UNDER LOADING	Yin Zhou, Li Fei
		5	EVALUATING THE USE OF CONTOUR STRIPS OF BIO-FUEL GRASS IN WATER QUALITY MANAGEMENT	Zhao Wei, Li Cheng
		6	SOLAR-POWERED SMALL-SCALE WASTEWATER TREATMENT SYSTEM FOR EGYPT'S RURAL AREAS	Ahmed H. Salim
		7	A NEW CONDITION RATING SYSTEM FOR WASTEWATER TREATMENT PLANTS INFRASTRUCTURES	Ahmad Saleh, Tuan F. Ha, Ming Zhao
		8	IMPACT OF STONE CUTTING WASTE ON THE MECHANICAL PROPERTIES OF CONCRETE	Rami M. Al-Omari, Samir H. Al-Khudari
		9	COMPARATIVE ANALYSIS OF HEAVY METAL REMOVAL IN WASTEWATER USING ADSORPTION AND MEMBRANE TECHNOLOGIES	Nashit M. Sadiq, Ehsan A. Shaterian

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON MATHEMATICS AND ENGINEERING DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 20:30 – 22:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 13	Carlos Martinez, Adriana Garcia	1	STATISTICAL RISK ASSESSMENT OF AIR POLLUTANTS: A CASE STUDY ON SULFUR DIOXIDE	Mohammad R. Karim, Abbas M. Youssef
		2	EFFECTIVENESS OF GRAVEL BED FLOCCULATORS IN LOW-COST WATER TREATMENT PLANTS	Khalid T. Al-Saadi
		3	E-WASTE RECYCLING SYSTEMS IN SOUTH KOREA AND TAIWAN: A COMPARATIVE STUDY	Jae Hoon Lee, Ming-Hsiu Wu
		4	PREDICTING WATER QUALITY IN RIVERS USING FUZZY LOGIC: A CASE STUDY OF THE GANGES RIVER	Ravi Sandeep
		5	EVALUATING THE ROLE OF MICROORGANISMS IN STORMWATER WETLANDS IN CANADA	Lin Zhang, Mei Huang
		6	OPTIMIZING SEWAGE MANAGEMENT IN URBAN AREAS: A SIMULATION STUDY FROM MEXICO CITY	Carlos Martinez, Adriana Garcia
		7	EVAPORATION LOSS PREDICTION IN RESERVOIRS USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE: CASE STUDY OF THE NILE RIVER BASIN	Ahmed Abdallah, Fatma Hussein
		8	OXYGEN TRANSFER THROUGH INCLINED MULTIPLE WATER JETS FOR EFFICIENT WATER TREATMENT	Adeel M. Khan, Liang Z. Wang
		9	ENHANCEMENT OF LANDSLIDE ANALYSIS USING ADVANCED HEIGHT SYSTEMS AND ERROR REDUCTION TECHNIQUES	Mohammad A. Jasim, Mazen S. Khader

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON MATHEMATICS AND ENGINEERING DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 20:30 – 22:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 14	Zeljko Panian	1	PERFORMANCE ANALYSIS OF LOAD BALANCING STRATEGIES IN DISTRIBUTED COMPUTING SYSTEMS	Tariq J. Ahmed, Fadwa M. Al-Khaled
		2	PHOTOCATALYTIC TREATMENT OF DAIRY WASTEWATER USING TiO ₂ FOR SUSTAINABLE ZERO EFFLUENT DISCHARGE	Ranya F. Al-Zoubi, Sami Y. Al-Mazawi
		3	WAVELET-BASED OPTIMIZATION OF STRUCTURAL DESIGN UNDER FREQUENCY CONSTRAINTS FOR STEEL FRAMES	Omar H. Rahman, Ali M. Al-Fadhli
		4	CONCEPTUAL METHOD FOR FLEXIBLE BUSINESS PROCESS MODELING	Adla Bentellis, Zizette Boufaïda
		5	USING ONTOLOGY SEARCH IN THE DESIGN OF CLASS DIAGRAM FROM BUSINESS PROCESS MODEL	Wararat Rungworawut, Twittie Senivongse
		6	A QUANTITATIVE APPROACH TO STRATEGIC DESIGN OF COMPONENT-BASED BUSINESS PROCESS MODELS	Eakong Atpitamvaree, Twittie Senivongse
		7	A NEW DIMENSION OF BUSINESS INTELLIGENCE: LOCATION-BASED INTELLIGENCE	Zeljko Panian
		8	COMPUTATIONAL MODELING IN STRATEGIC MARKETING	Petr Cernohorsky, Jan Voracek

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON MATHEMATICS AND ENGINEERING DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 20:30 – 22:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 15	Yoshiko Tanaka	1	MEASURING BUSINESS AND INFORMATION TECHNOLOGY VALUE IN BPR: AN EMPIRICAL STUDY IN THE JAPANESE ENTERPRISES	Michiko Miyamoto, Shuhei Kudo, Kayo Iizuka
		2	PREDICTING REINFORCEMENT IN CONCRETE BEAMS USING ADVANCED MACHINE LEARNING MODELS	Zhang Wei, Li Jun, Xu Fang
		3	REVITALIZING PUBLIC TRANSPORTATION IN YOGYAKARTA, INDONESIA: A COMPREHENSIVE STUDY	Siti Aisyah, Rahman Syukri, Budi Santoso
		4	ENVIRONMENTAL SUSTAINABILITY IN MANUFACTURING: A SYSTEMS-BASED APPROACH FOR SMEs	Miguel Torres, João Pereira, Pedro Silva
		5	DRIVING BUSINESS TRANSFORMATION THROUGH SERVICES COMPUTING IN THE DIGITAL AGE	Amit Rao, Rajesh Gupta
		6	DESIGNING A MODEL FOR ENTERPRISE PERFORMANCE IN INFORMATION SYSTEMS IMPLEMENTATION	Khalid Al-Hassan, Noura Al-Saadi
		7	DEVELOPING FLEXIBLE BUSINESS PROCESS MODELS FOR RAPID ADAPTATION	Farah Al-Fassi, Nour Chabib
		8	UTILIZING ONTOLOGY SEARCH IN BUSINESS PROCESS MODELING FOR CLASS DIAGRAM DESIGN	Akira Nakamura, Yoshiko Tanaka
		9	DESIGNING REUSABLE COMPONENTS FOR BUSINESS PROCESS MODELS: A QUANTITATIVE APPROACH	Samuel Mwangi, Alice Njeri

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON MATHEMATICS AND ENGINEERING DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 20:30 – 22:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 16	Lukas Novotny	1	LOCATION-BASED INTELLIGENCE: A NEW FRONTIER IN BUSINESS INTELLIGENCE	Lukas Novotny
		2	STRATEGIC MARKETING THROUGH COMPUTATIONAL MODELS: HYBRID APPROACH	Tomislav Horvat, Petra Kralj
		3	EMPIRICAL STUDY ON BUSINESS AND IT VALUE IN JAPANESE ENTERPRISES: BPR ANALYSIS	Yuki Takahashi, Aiko Sato
		4	IMPROVING MAXIMUM POWER POINT TRACKING FOR SOLAR ENERGY SYSTEMS USING ESTIMATED POWER VALUES	Ayesha Bakar, Faris Al-Karim
		5	EFFECT OF COLLECTOR ASPECT RATIO ON THE THERMAL EFFICIENCY OF WAVY FINNED SOLAR AIR HEATERS	Adnan Karim, Rami Boudali
		6	THERMAL SCALE-UP SIMILITUDE FOR MULTIPHASE REACTORS IN THE CU-CL HYDROGEN PRODUCTION CYCLE	Mohammed Nabil, Samira Khalil
		7	ENHANCING THE THERMAL PERFORMANCE OF LATENT HEAT STORAGE SYSTEMS FOR SOLAR ENERGY APPLICATIONS	Omar H. Zaid, Khalid Al-Tahhan
		8	TECHNICAL ANALYSIS OF COMBINED SOLAR WATER HEATING SYSTEMS FOR COLD CLIMATES	Laila Zekri, Hassan Nasr
		9	TECHNO-ECONOMIC EVALUATION OF SOLAR ENERGY IN STEAM GENERATION IN THE MIDDLE EAST	Hassan Al-Mansoori, Layla Bint Ali

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES
BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH AND SPORTS
BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON ENGINEERING AND MATHEMATICS
ARTdergi 5TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 30, 2025
BURSA

SOSYAL MEDYA BAĞIMLILIĞININ İLİŞKİ DOYUMUNA ETKİSİNDE İKİLİ İLİŞKİLERDE MÜKEMMELİYETÇİLİĞİN ARACILIK ROLÜ

Gökdeniz Küçük

İstanbul Arel Üniversitesi, gokdenizkucuk22@istanbularel.edu.tr - 0009-0007-0245-8380

Dr. Öğr. Üyesi Diler HATİPOĞLU

İstanbul Arel Üniversitesi, dilerakturk@arel.edu.tr - ORCID ID

ÖZET

Bu araştırmada sosyal medya bağımlılığının ilişki doyumuna olan etkisinde ikili ilişkilerde mükemmeliyetçiliğin aracılık rolünün incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma, sosyal medya bağımlılığının romantik ilişkileri nasıl etkileyebileceği konusunda farkındalık kazandırmak, bu etkinin özellikle yüksek standartlar olgusuyla olmak üzere mükemmeliyetçilik aracılığıyla artış gösterdiğini ortaya koymak ve sosyal medya kullanımının sağlıklı şekilde kontrol altına almaya yönelik öneriler sunmayı amaçlamaktadır. Araştırmada ilişkisel tarama yöntemi kullanılmıştır. Örneklem, bir romantik ilişkisi olan, 18 yaş ve üzeri, bilgilendirilmiş onam alınmış ve gönüllük esaslı olan 385 katılımcıdan oluşmaktadır. Örneklemenin cinsiyet dağılımında denge gözetilmiştir. Örneklemde yüksek sosyal medya maruziyeti görülmüştür ve ilişki süresi 3 yıl ve üzeri olan katılımcılar ağırlıktadır. Araştırmada katılımcıların kişisel bilgilerine ulaşmak amacıyla araştırmacılar tarafından hazırlanan ‘Demografik Bilgi Formu’, sosyal medya bağımlılık düzeyini ölçmek amacıyla Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği – Yetişkin Formu (SMBÖ-YF), ikili ilişkilerde mükemmeliyetçilik düzeyini ölçmek amacıyla İkili İlişkilerde Olumlu Olumsuz Mükemmeliyetçilik Ölçeği (İİOOMÖ), ilişki doyumunu ölçmek amacıyla Romantik İlişkilerde Yakınlık Ölçeği (RİYÖ) kullanılmıştır. Araştırma için gerekli izinler İstanbul Arel Üniversitesi Etik Kurulu tarafından sağlanmıştır. Veri analizinde yapısal eşitlik modeli kullanılmıştır. Analiz sonucunda sosyal medya bağımlılığının ilişki doyumuna etkisinde ikili ilişkilerde mükemmeliyetçiliğinin anlamlı bir aracılık rolü olduğu bulgulanmıştır. Aşırı sosyal medya kullanımının ideal benlik algısını ve yüksek standartları arttırdığı, bu artışın da gerçek dışı ilişki beklentileri oluşturarak ilişki doyumunda azalmaya neden olduğu görülmüştür. Sosyal medya bağımlılığının günlük sosyal medya kullanım süresi, eğitim düzeyi ve cinsiyete göre farklılaştığı bulgusuna ulaşılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgular, literatürdeki bulgular ile büyük ölçüde tutarlıdır. Araştırmada kullanılan değişkenlerin daha önce bir arada değerlendirilmemiş olması bu araştırmanın ve bulguların önemini arttırmaktadır. Elde edilen bulgular, literatür taranarak ve kavramsal çerçeve ele alınarak tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal medya bağımlılığı, ilişki doyumu, ikili ilişkilerde mükemmeliyetçilik, bağımlılık.

THE RELATIONSHIP BETWEEN CHILDHOOD TRAUMA AND DARK TRIAD PERSONALITY TRAITS AND AGGRESSION

MA, NERMIN ABBASLI

Bursa Technical University, abbaslinarmin@mail.ru - 0000-0001-8015-8526

Assistant Professor, MERVE KARABURUN

Bursa Technical University, merve.karaburun@btu.edu.tr - 0000-0002-4589-5069

ABSTRACT

Childhood trauma (CT) is recognized as a critical factor influencing psychological development and behavioral outcomes in adulthood. Experiences such as emotional abuse, physical abuse, and neglect can shape personality traits and increase tendencies toward aggression. The Dark Triad (DT) personality traits are correlated with manipulative, self-centered, and antisocial behaviors. This study aims to investigate the relationship between childhood trauma (CT), Dark Triad (DT) personality traits, and aggression in a diverse adult sample. The study included 379 participants (83.6% women, 16.4% men) aged 18 and older. Data were collected using the Demographic Information Form, Childhood Trauma Questionnaire, Short Dark Triad Test, and Buss-Perry Aggression Questionnaire. Statistical analyses were conducted with SPSS v. 27.0. Significant positive correlations were found between CT and both DT traits and aggression. Emotional abuse ($r = .26, p < .01$) and emotional neglect ($r = .19, p < .01$) were significantly correlated with increased anger. Among DT traits, Psychopathy showed the strongest correlation with anger ($r = .54, p < .01$), followed by Narcissism ($r = .28, p < .01$) and Machiavellianism ($r = .14, p < .01$). Individuals at high risk for CT exhibited significantly higher DT traits and aggression. Those at risk for physical abuse scored higher on psychopathy, anger, hostility, and overall aggression. Emotional abuse was correlated with elevated levels of psychopathy, verbal aggression, anger, and hostility. Physical neglect correlated with psychopathy and physical aggression, while emotional neglect was correlated with increased anger, hostility, and total aggression, but not directly with DT traits. The findings demonstrate that childhood trauma has a significant impact on the development of personality traits and aggressive behaviors in adulthood.

Keywords: Childhood Traumas, Dark Triad Personality Traits, Aggression

1. INTRODUCTION

Parenting is a complex and demanding process in which mothers and fathers experience a wide range of emotions, including love, joy, stress, and anxiety. At the same time, parents are expected to provide a safe environment, regular health care, adequate shelter, and proper nutrition to raise psychologically, physically, and cognitively healthy individuals (Cirhinlioğlu, 2015). Caregiving and the role of the caregiver play a crucial role in a child's psychological, physical, emotional, and cognitive development. Engle and Lhotska (1999) emphasize that caregiving is not limited to meeting basic physical needs but also includes emotional support, security, adequate nutrition, and emotional and cognitive stimulation.

Failure to provide adequate care or exposure to maltreatment may lead to childhood trauma (Gülşen, 2024; Öztürk, 2021). Childhood trauma encompasses experiences of physical, sexual, and emotional/psychological abuse, as well as physical and emotional/psychological neglect. Such adverse experiences have been correlated with a wide range of negative outcomes, including conduct disorders, personality disorders, mood disorders, sleep and eating problems, panic disorder, suicide attempts, attention-deficit/hyperactivity disorder (ADHD), anxiety, and various adjustment difficulties (Genç, 2024; Karal & Atak, 2022; Öztürk, 2021). Moreover, exposure to adverse childhood experiences and dysfunctional parenting styles has been linked to the development of Dark Triad personality traits and aggressive behaviors (Şimşek, 2017; Wahl & Metzner, 2012). Individuals who experience abuse and neglect during childhood may develop post-traumatic anger problems and exhibit an increased tendency toward violence and criminal behavior in adulthood (Aydın, 2021).

The present study aims to examine the relationship between childhood trauma, Dark Triad personality traits, and aggression. In line with this objective, the following hypotheses were tested:

H1. Childhood traumatic experiences are significantly correlated with Dark Triad personality traits and aggression.

H2. Individuals with a history of childhood traumatic experiences exhibit higher levels of Dark Triad personality traits and aggression.

H3. Levels of Dark Triad personality traits and aggression differ according to the subdimensions of childhood trauma.

2. MATERIALS AND METHODS

2.1. Participants

The sample of the study consisted of a total of 379 young adults aged 18 years and older residing in Türkiye, including 317 women (83.6%) and 62 men (16.4%). The mean age of the

participants was 29.65 years ($SD = 11.47$). Regarding educational level, 104 participants (27.4%) held a postgraduate degree, 249 (65.7%) were university graduates, and 26 (6.9%) were high school graduates. In terms of marital status, 257 participants (67.8%) were single, 111 (29.3%) were married, and 11 (2.9%) were divorced.

2.2. Data Collection Instruments

2.2.1. Sociodemographic Information Form

The Sociodemographic Information Form was developed by the researcher and included questions regarding participants' age, gender, educational level, and marital status.

2.2.2. Childhood Trauma Questionnaire (CTQ-33)

The Childhood Trauma Questionnaire was originally developed by Bernstein et al. (2003), and its Turkish validity and reliability study was conducted by Şar et al. (2020). The revised and extended Turkish version consists of 33 items and includes six subdimensions: physical abuse, sexual abuse, emotional abuse, physical neglect, emotional neglect, and overprotection/control. The internal consistency coefficient (Cronbach's alpha) of the scale was reported as .87.

2.2.3. Short Dark Triad Scale (SD3-T)

The Short Dark Triad Scale was developed by Jones and Paulhus (2014), and its Turkish adaptation was carried out by Ağralı-Ermiş et al. (2018). The scale consists of 27 items and measures three personality traits: narcissism, Machiavellianism, and psychopathy. In the Turkish version, Cronbach's alpha coefficients were reported as .93 for narcissism, .93 for Machiavellianism, and .91 for psychopathy.

2.2.4. Buss-Perry Aggression Questionnaire (BPAQ)

The Buss-Perry Aggression Questionnaire was developed by Buss and Perry (1992), and its Turkish validity and reliability study was conducted by Demirtaş-Madran (2012). The scale consists of 29 items and includes four subdimensions: physical aggression, verbal aggression, anger, and hostility. Cronbach's alpha coefficients for the Turkish version were reported as .98 for physical aggression, .82 for verbal aggression, .85 for anger, .85 for hostility, and .97 for the total scale.

2.3 Procedure

Ethical approval for the study was obtained from the Ethics Committee of Bursa Technical University, Faculty of Science, Engineering, and Social Sciences (dated 20.09.2024; approval number: E-69707128-050.04-167986). Following ethical approval, data collection was initiated. The questionnaires were administered online via Google Forms. Participants were

informed about the purpose and procedures of the study in advance, and those who agreed to participate voluntarily provided informed consent before completing the questionnaires. The collected data were analyzed using SPSS version 27.0.

2.4. Data Analysis

Descriptive statistics were first computed to examine the demographic characteristics of the sample, as well as the mean, standard deviation, skewness, and kurtosis values of the total and subscale scores. Normality assumptions were evaluated based on skewness and kurtosis values. To assess internal consistency, Cronbach's alpha reliability coefficients were calculated for the total scores and subscales of each instrument. Participants were classified into low-risk and high-risk groups based on established cutoff scores for the relevant subdimensions, and subsequent analyses were conducted using these groups. Independent samples t-tests were performed to examine differences in Dark Triad personality traits and aggression across risk groups, and effect sizes (Cohen's d) were reported. Pearson correlation analyses were conducted to examine linear relationships among the variables. All statistical analyses were performed using SPSS 27.0, and the significance level was set at $p < .05$.

3. RESULTS

Table 1. Descriptive Statistics for the Scales and Subscales

Variables	N	M	SD	Skewness	Kurtosis
CTQ Total Score	379	61,33	12,89	1,69	4,26
CTQ Physical Abuse	379	6,21	2,60	3,32	13,66
CTQ Sexual Abuse	379	6,08	2,77	3,80	17,44
CTQ Emotional Abuse	379	8,23	3,56	1,56	2,56
CTQ Physical Neglect	379	7,95	3,03	1,15	1,10
CTQ Emotional Neglect	379	11,67	4,13	0,50	0,05
CTQ	379	10,90	3,78	0,65	0,30
Overprotection/Control					
BPAQ Physical Aggression	379	19,64	6,47	0,67	0,41
BPAQ Verbal Aggression	379	14,08	3,17	0,33	-,05
BPAQ Anger	379	19,07	5,32	0,14	-,31
BPAQ Hostility	379	23,23	5,55	0,04	0,36
BPAQ Total Score	379	76,02	16,30	0,23	0,25
SD3 Narcissism	379	27,99	5,19	0,06	0,41
SD3 Machiavellianism	379	26,71	5,01	0,04	1,16
SD3 Psychopathy	379	19,78	5,43	0,41	0,10
SD3 Total Score	379	74,47	11,28	0,20	0,20

The distributions of the scales and their subdimensions were evaluated using skewness and kurtosis values. Values within ± 1 indicate approximate normality, while values within ± 2 suggest that the normality assumption is not violated (Field, 2013). Accordingly, the Physical Abuse and Sexual Abuse subscales of the Childhood Trauma Questionnaire exhibited pronounced positive skewness and high kurtosis, which is considered an expected distributional characteristic in non-clinical samples due to the low prevalence of such traumatic experiences (Bernstein et al., 2003; Hardt & Rutter, 2004). The remaining trauma subscales, as well as the subscales and total scores of the Buss-Perry Aggression

Questionnaire and the Short Dark Triad Scale, were found to be approximately normally distributed.

Table 2. Reliability Coefficients of the Scales Used in the Study

Scale/Subscale	Cronbach's Alpha	Item count
CTQ Total Score	.872	33
CTQ Physical Abuse	.863	5
CTQ Sexual Abuse	.914	5
CTQ Emotional Abuse	.842	5
CTQ Physical Neglect	.808	5
CTQ Emotional Neglect	.849	5
CTQ Overprotection/Control	.799	5
SD3 Total Score	.787	27
SD3 Narcissism	.686	9
SD3 Machiavellianism	.678	9
SD3 Psychopathy	.731	9
BPAQ Total Score	.896	29
BPAQ Physical Aggression	.835	9
BPAQ Verbal Aggression	.563	5
BPAQ Anger	.785	7
BPAQ Hostility	.758	8

The total score of the Buss–Perry Aggression Questionnaire demonstrated high internal consistency ($\alpha = .896$). Examination of the subscales indicated high reliability for Physical Aggression ($\alpha = .835$), while the Anger ($\alpha = .785$) and Hostility ($\alpha = .758$) subscales showed acceptable levels of reliability. In contrast, the Verbal Aggression subscale yielded a relatively low Cronbach's alpha coefficient ($\alpha = .563$). For the Short Dark Triad Scale (SD3), the total score exhibited an acceptable level of internal consistency ($\alpha = .787$). Among the subscales, Psychopathy demonstrated higher reliability ($\alpha = .731$), whereas Narcissism ($\alpha = .686$) and Machiavellianism ($\alpha = .678$) showed moderate levels of internal consistency.

Table 3. Correlations Between Parental Attitudes, Dark Triad Personality Traits, and Aggression Levels

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
1	—															
2	-.56**	—														
3	-.33**	.75**	—													
4	-.21**	.61**	.47**	—												
5	-.64**	.83**	.63**	.41**	—											
6	-.39**	.67**	.47**	.25**	.41**	—										
7	-.78**	.74**	.37**	.22**	.65**	.55**	—									
8	-.50**	.73**	.39**	.35**	.57**	.28**	.51**	—								
9	-.09	.16**	.18**	.06	.14**	.08	.09	.16**	—							
10	.11*	-.02	.05	.06	-.01	-.03	-.14**	-.06	.11*	—						
11	-.09	.28**	.27**	.17**	.22**	.26**	.08	.21**	.43**	.28**	—					
12	-.03	.20**	.24**	.14**	.17**	.15**	.02	.15**	.72**	.63**	.81**	—				
13	-.19**	.14**	.13*	.03	.18**	.10	.11*	.14**	.40**	.25**	.55**	.56**	—			
14	-.23**	.25**	.15**	.06	.22**	.19**	.20**	.28**	.28**	.14**	.54**	.45**	.56**	—		
15	-.32**	.27**	.13*	.05	.22**	.20**	.29**	.33**	.51**	-.07	.34**	.37**	.38**	.50**	—	
16	-.28**	.31**	.20**	.09	.25**	.26**	.27**	.32**	.49**	.13**	.68**	.61**	.73**	.84**	.74**	—

Note.: $p < .05$; $p < .01$; 1 = CTQ Denial, 2 = CTQ Total Score, 3 = Physical Abuse, 4 = Sexual Abuse, 5 = Emotional Abuse, 6 = Physical Neglect, 7 = Emotional Neglect, 8 = Overprotection / Control, 9 = SD3 Narcissism, 10 = SD3 Machiavellianism, 11 = SD3 Psychopathy, 12 = SD3 Total Score, 13 = Verbal Aggression, 14 = Anger, 15 = Hostility, 16 = Total Aggression.

As shown in Table 3, childhood trauma variables were significantly correlated with Dark Triad personality traits and aggression. CTQ Total Score was moderately to strongly positively

correlated with Emotional Abuse ($r = .83, p < .01$), Emotional Neglect ($r = .74, p < .01$), and Overprotection/Control ($r = .73, p < .01$). CTQ Denial demonstrated significant negative correlations with CTQ Total Score ($r = -.56, p < .01$) and most trauma subscales, indicating an inverse relationship between denial and reported trauma severity. Dark Triad personality traits showed significant positive associations with aggression variables. SD3 Psychopathy was strongly correlated with Total Aggression ($r = .68, p < .01$), Anger ($r = .54, p < .01$), and Verbal Aggression ($r = .55, p < .01$). SD3 Total Score also demonstrated strong positive correlations with Total Aggression ($r = .61, p < .01$) and Anger ($r = .45, p < .01$). Narcissism was moderately correlated with Verbal Aggression ($r = .40, p < .01$) and Hostility ($r = .51, p < .01$). Aggression subscales were highly interrelated. Total Aggression showed strong correlations with Verbal Aggression ($r = .73, p < .01$), Anger ($r = .84, p < .01$), and Hostility ($r = .74, p < .01$), indicating a coherent aggression construct. Overall, the correlation analysis revealed that higher levels of childhood trauma were correlated with increased Dark Triad personality traits and aggression, particularly psychopathy and anger-related aggression. All reported significant correlations were at the $p < .05$ or $p < .01$ level.

Table 4. Comparison of Dark Triad Personality Traits and Aggression Levels Across Physical Abuse Risk Groups

Variable	Non-Risk Group (n=321) (M ± SD)	Risk Group (n=58) (M ± SD)	t	p	Cohen's d
SD3 Narcissism	27.71 ± 5.10	29.53 ± 5.45	-2.48	.013*	0.38
SD3 Machiavellianism	26.65 ± 4.81	27.03 ± 6.02	-0.54	.592	0.07
SD3 Psychopathy	19.33 ± 5.14	22.24 ± 6.33	-3.82	.000**	0.62
SD3 Total	73.69 ± 10.61	78.81 ± 13.77	-3.22	.001**	0.54
BPAQ Physical Aggression	19.13 ± 6.22	22.45 ± 7.16	-3.65	.000**	0.61
BPAQ Verbal Aggression	13.97 ± 3.08	14.72 ± 3.61	-1.67	.095	0.27
BPAQ Anger	18.77 ± 5.17	20.76 ± 5.85	-2.64	.009**	0.44
BPAQ Hostility	22.89 ± 5.35	25.10 ± 6.27	-2.82	.005**	0.46
BPSQ Total	74.75 ± 15.62	83.03 ± 18.26	-3.62	.000**	0.59

Note.: ** $p < 0.001$; * $p < 0.05$

As shown in Table 4, individuals in the physical abuse risk group scored significantly higher than the non-risk group on several Dark Triad and aggression variables. Specifically, the risk group exhibited higher levels of narcissism ($t = -2.48, p = .013, d = 0.38$), psychopathy ($t = -3.82, p < .01, d = 0.62$), and total Dark Triad score ($t = -3.22, p = .001, d = 0.54$). No significant difference was found for Machiavellianism ($p = .592$). Regarding aggression, the risk group reported significantly higher levels of physical aggression ($t = -3.65, p < .01, d = 0.61$), anger ($t = -2.64, p = .009, d = 0.44$), hostility ($t = -2.82, p = .005, d = 0.46$), and total aggression ($t = -3.62, p < .01, d = 0.59$). The difference in verbal aggression was not statistically significant ($p = .095$). Overall, these findings indicate that exposure to physical abuse is correlated with higher psychopathic traits and elevated aggression levels, with effect sizes ranging from moderate to large, particularly for psychopathy and physical aggression.

Table 5. Comparison of Dark Triad Personality Traits and Aggression Levels Across Sexual Abuse Risk Groups

Variable	Non Risk Group (n=321) (M ± SD)	Risk Group (n=58) (M ± SD)	t	p	Cohen's d
SD3 Narcissism	27.89 ± 5.24	28.50 ± 4.91	-0.83	.405	0.12
SD3 Machiavellianism	26.55 ± 4.81	27.57 ± 5.90	-1.45	.149	0.19
SD3 Psychopathy	19.55 ± 5.25	20.95 ± 6.26	-1.83	.068	0.24
SD3 Total	73.99 ± 10.78	77.02 ± 13.43	-1.91	.057	0.24
BPAQ Physical Aggression	19.47 ± 6.33	20.53 ± 7.17	-1.17	.242	0.16
BPAQ Verbal Aggression	14.07 ± 3.04	14.18 ± 3.83	-0.26	.793	0.03
BPAQ Anger	18.96 ± 5.19	19.68 ± 6.00	-0.97	.332	0.13
BPAQ Hostility	23.07 ± 5.47	24.07 ± 5.94	-1.27	.203	0.18
BPSQ Total	75.56 ± 15.84	78.47 ± 18.54	-1.27	.206	0.17

Note.: ** $p < 0.001$; * $p < 0.05$

As shown in the table, comparisons between the non-risk and risk groups revealed no statistically significant differences across Dark Triad personality traits or aggression variables ($p > .05$ for all comparisons). For Dark Triad traits, differences between groups were small and non-significant for narcissism ($t = -0.83, p = .405, d = 0.12$), Machiavellianism ($t = -1.45, p = .149, d = 0.19$), and psychopathy ($t = -1.17, p = .242, d = 0.16$). Similarly, no significant group difference was observed for the total Dark Triad score ($t = -1.91, p = .057, d = 0.24$), although this comparison approached statistical significance and showed a small effect size. With respect to aggression, the risk group showed slightly higher mean scores for physical aggression ($t = -0.97, p = .332, d = 0.13$), verbal aggression ($t = -1.27, p = .203, d = 0.18$), anger ($t = -1.27, p = .206, d = 0.17$), and total aggression ($t = -0.26, p = .793, d = 0.03$); however, these differences were not statistically significant and effect sizes were small. Overall, the findings indicate that membership in this risk group was not correlated with meaningful differences in Dark Triad personality traits or aggression levels. The consistently small effect sizes suggest that, although mean scores tended to be slightly higher in the risk group, these differences lack both statistical and practical significance.

Table 6. Comparison of Dark Triad Personality Traits and Aggression Levels Across Emotional Abuse Risk Groups

Variable	Non-Risk Group (n=321) (M ± SD)	Risk Group (n=58) (M ± SD)	t	p	Cohen's d
SD3 Narcissism	27.72 ± 5.21	28.73 ± 5.10	-1.67	.095	0.20
SD3 Machiavellianism	26.64 ± 4.77	26.90 ± 5.63	-0.44	.658	0.05
SD3 Psychopathy	19.29 ± 5.16	21.12 ± 5.97	-2.91	.004**	0.32
SD3 Total	73.66 ± 10.72	76.75 ± 12.49	-2.37	.018*	0.27
BPAQ Physical Aggression	19.19 ± 6.27	20.89 ± 6.89	-2.27	.024*	0.26
BPAQ Verbal Aggression	13.80 ± 3.00	14.89 ± 3.49	-2.99	.003**	0.33
BPAQ Anger	18.47 ± 5.05	20.74 ± 5.72	-3.72	.000**	0.42
BPAQ Hostility	22.48 ± 5.26	25.32 ± 5.83	-4.50	.000**	0.51
BPSQ Total	73.94 ± 15.33	81.84 ± 17.57	-4.25	.000**	0.48

Note.: ** $p < 0.001$; * $p < 0.05$

As presented in the table, significant differences were observed between the non-risk and risk groups on several Dark Triad and aggression variables. Individuals in the risk group scored significantly higher on SD3 Psychopathy ($t = -2.91, p = .004, d = 0.32$) and SD3 Total Score ($t = -2.37, p = .018, d = 0.27$), indicating small-to-moderate effect sizes. No statistically significant differences were found for SD3 Narcissism ($t = -1.67, p = .095, d = 0.20$) or SD3 Machiavellianism ($t = -0.44, p = .658, d = 0.05$). With regard to aggression, the risk group demonstrated significantly higher levels of physical aggression ($t = -2.27, p = .024, d = 0.26$), verbal aggression ($t = -2.99, p = .003, d = 0.33$), anger ($t = -3.72, p < .001, d = 0.42$), and hostility ($t = -4.50, p < .001, d = 0.51$). The total aggression score was also significantly higher in the risk group ($t = -4.25, p < .001, d = 0.48$). Overall, these findings suggest that belonging to the risk group is correlated with elevated psychopathic traits and markedly higher aggression levels, particularly in anger and hostility domains, with effect sizes ranging from small to moderate.

Table 6. Comparison of Dark Triad Personality Traits and Aggression Levels Across Physical Neglect Risk Groups

Variable	Non-Risk Group (n=321) (M ± SD)	Risk Group (n=58) (M ± SD)	t	p	Cohen's d
SD3 Narcissism	27.80 ± 5.10	28.21 ± 5.31	-0.78	.436	0.08
SD3 Machiavellianism	26.93 ± 4.96	26.45 ± 5.07	0.94	.346	-0.10
SD3 Psychopathy	18.61 ± 4.96	21.16 ± 5.66	-4.67	.000	0.47
SD3 Total	73.34 ± 10.90	75.82 ± 11.60	-2.14	.033	0.22
BPAQ Physical Aggression	18.52 ± 5.94	20.96 ± 6.84	-3.71	.000	0.39
BPAQ Verbal Aggression	13.86 ± 3.01	14.35 ± 3.34	-1.48	.140	0.15
BPAQ Anger	18.28 ± 5.15	20.01 ± 5.39	-3.19	.002	0.33
BPAQ Hostility	22.39 ± 5.49	24.23 ± 5.47	-3.26	.001	0.34
BPSQ Total	73.06 ± 15.13	79.55 ± 16.98	-3.93	.000	0.41

Note.: ** $p < 0.001$; * $p < 0.05$

As shown in the table, significant differences emerged between the non-risk and risk groups on several DT and aggression variables. The risk group scored significantly higher on SD3 Psychopathy ($t = -4.67, p < .001, d = 0.47$) and SD3 Total Score ($t = -2.14, p = .033, d = 0.22$), indicating small to moderate effect sizes. No significant differences were observed for SD3 Narcissism ($t = -0.78, p = .436, d = 0.08$) or SD3 Machiavellianism ($t = 0.94, p = .346, d = -0.10$). Regarding aggression, individuals in the risk group reported significantly higher levels of physical aggression ($t = -3.71, p < .001, d = 0.39$), anger ($t = -3.19, p = .002, d = 0.33$), hostility ($t = -3.26, p = .001, d = 0.34$), and total aggression ($t = -3.93, p < .001, d = 0.41$). The difference in verbal aggression was not statistically significant ($t = -1.48, p = .140, d = 0.15$). Overall, these findings indicate that membership in the risk group is correlated with elevated psychopathic traits and higher overall aggression, particularly in physical aggression, anger, and hostility, with effect sizes ranging from small to moderate.

Table 7. Comparison of Dark Triad Personality Traits and Aggression Levels Across Emotional Neglect Risk Groups

Variable	Non-Risk Group (n=321) (M ± SD)	Risk Group (n=58) (M ± SD)	t	p	Cohen's d
SD3 Narcissism	27.48 ± 5.85	28.22 ± 4.85	-1.31	.192	0.14
SD3 Machiavellianism	27.38 ± 4.76	26.40 ± 5.10	1.79	.075	0.20
SD3 Psychopathy	19.51 ± 5.78	19.90 ± 5.28	-0.65	.515	0.07
SD3 Total	74.37 ± 11.75	74.52 ± 11.08	-0.12	.901	0.01
BPAQ Physical Aggression	18.00 ± 6.45	20.39 ± 6.36	-3.39	.001**	0.38
BPAQ Verbal Aggression	13.78 ± 3.25	14.22 ± 3.13	-1.26	.209	0.14
BPAQ Anger	17.62 ± 5.26	19.75 ± 5.23	-3.68	.000**	0.41
BPAQ Hostility	21.03 ± 5.08	24.25 ± 5.47	-5.46	.000**	0.61
BPSQ Total	70.43 ± 15.96	78.61 ± 15.83	-4.67	.000**	0.52

Note.: ** $p < 0.001$; * $p < 0.05$

As presented in the table, no statistically significant differences were observed between the non-risk and risk groups in terms of Dark Triad personality traits. Specifically, group differences were non-significant for SD3 Narcissism ($t = -1.31, p = .192, d = 0.14$), SD3 Machiavellianism ($t = 1.79, p = .075, d = 0.20$), SD3 Psychopathy ($t = -0.65, p = .515, d = 0.07$), and the SD3 Total Score ($t = -0.12, p = .901, d = 0.01$). In contrast, significant group differences emerged for several aggression-related variables. Individuals in the risk group reported higher levels of physical aggression ($t = -3.39, p = .001, d = 0.38$), anger ($t = -3.68, p < .001, d = 0.41$), and hostility ($t = -5.46, p < .001, d = 0.61$). Consequently, the total aggression score was significantly higher in the risk group ($t = -4.67, p < .001, d = 0.52$). The difference in verbal aggression did not reach statistical significance ($t = -1.26, p = .209, d = 0.14$). Overall, these findings suggest that although the risk group did not differ from the non-risk group in Dark Triad personality traits, it exhibited substantially higher aggression levels, particularly in physical aggression, anger, and hostility, with medium to large effect sizes.

4. DISCUSSION AND CONCLUSION

The aim of this study was to examine the relationship between exposure to childhood trauma and Dark Triad personality traits as well as aggression. Overall, the findings indicate that childhood traumatic experiences are significantly and positively correlated with both Dark Triad traits and aggression. These results are consistent with theoretical and empirical research emphasizing that adverse experiences during childhood may exert long-lasting effects on personality development and behavioral tendencies in adulthood (Bernstein et al., 2003; Hardt & Rutter, 2004).

The analyses demonstrated that increases in Childhood Trauma Questionnaire scores were accompanied by increases in Dark Triad personality trait scores. In particular, psychopathy exhibited a strong association with childhood trauma, whereas narcissism showed a more limited relationship and Machiavellianism was not significantly correlated. This pattern suggests that traumatic experiences in childhood may be more directly related to characteristics such as emotional callousness, lack of empathy, and antisocial tendencies, which are central features of psychopathy (Dargis et al., 2016; Farina et al., 2018). Numerous studies in the literature similarly highlight the strong link between psychopathy and childhood trauma, supporting the current findings (Jonason et al., 2017; Tolan, 2023). In contrast, some research

has reported no direct relationship between childhood trauma and Dark Triad traits, instead identifying indirect associations mediated by variables such as guilt, anxiety, or impulsivity (Kalestan et al., 2023).

When examining the relationship between childhood trauma and aggression, emotional abuse, emotional neglect, and experiences of excessive control were found to be significantly correlated with anger and hostility. These findings suggest that individuals whose emotional needs were unmet or who were raised in overly controlling environments may experience difficulties in emotion regulation during adulthood, increasing their vulnerability to aggressive tendencies (Özen et al., 2010). Consistent with these results, Nehir et al. (2018) and Özer (2021) emphasized that childhood trauma is particularly related to anger and hostility and represents a significant risk factor for aggressive behavior.

Independent samples t-test results further revealed that risk profiles differed according to the type of childhood trauma. Individuals in the physical abuse and physical neglect risk groups exhibited significantly higher levels of psychopathy and aggression, particularly in physical aggression, anger, and hostility. These findings align with prior research demonstrating that physical abuse and neglect are closely correlated with antisocial tendencies and overt aggressive behavior (Ford et al., 2009; Felson & Lane, 2009; Dinç & Küçük, 2021).

Although participants in the sexual abuse risk group displayed higher mean scores for Dark Triad traits and aggression compared to the non-risk group, these differences did not reach statistical significance. While previous studies have reported associations between sexual abuse and psychopathy or Machiavellianism (Zeigler-Hill et al., 2014), the absence of significant findings in the present study may be attributed to sample size limitations, low disclosure rates, and cultural factors. In non-clinical samples, underreporting of sexual abuse is common and may reduce statistical power (Hardt & Rutter, 2004).

In contrast, individuals in the emotional abuse and emotional neglect risk groups exhibited significantly higher aggression levels, particularly in anger and hostility, whereas differences in Dark Triad personality traits were more limited. This pattern suggests that emotional abuse and neglect may exert a stronger influence on emotional and behavioral regulation processes rather than directly shaping maladaptive personality structures (Şimşek & Evrensel, 2018; Toksöz, 2022).

Several limitations of this study should be acknowledged. First, the predominance of female participants limits the generalizability of the findings with respect to gender. Second, the use of online data collection methods restricted participation to individuals with internet access. Additionally, the high skewness and kurtosis values observed in the physical and sexual abuse subscales of the Childhood Trauma Questionnaire, although expected in non-clinical samples, constrained the scope of advanced statistical analyses (Bernstein et al., 2003).

Future research should employ more balanced samples and utilize longitudinal or experimental designs to further elucidate the relationships among childhood trauma, parenting styles, Dark Triad personality traits, and aggression. Moreover, examining these variables within the context of forensic psychology and criminal behavior may contribute to the development of preventive mental health interventions and facilitate the early identification of individuals at risk (Porter et al., 2006; Gong et al., 2023).

REFERENCES

- [1] Aydın, B., *Çocukluk Çağı Travmalarının Suç ve Şiddetle İlişkisi*, 3. TURAZ Adli Bilimler, Adli Tıp ve Patoloji Kongresi, Bakü, Azerbaycan : Eylül 8-12.
- [2] Bernstein, D. P., Stein, J. A., Newcomb, M. D., Walker, E., Pogge, D., Ahluvalia, T., Stokes, J., Handelsman, L., Medrano, M., Desmond, D., Zule, W. Development And Validation of a Brief Screening Version of the Childhood Trauma Questionnaire, *Child Abuse & Neglect*, 27(2), 169-190, 2003.
- [3] Cirhinlioğlu, F. G., *Çocuk Gelişimi ve Eğitiminde Aile*, Nobel Akademik Yayıncılık/Ankara, 2015.
- [4] Dargis, M., Newman, J. P. & Koenigs, M. Clarifying The Link Between Childhood Abuse History and Psychopathic Traits in Adult Criminal Offenders, *Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment*, 7(3), 221-228, 2016.
- [5] Dinç, M., Küçük, L., The Relationship Between Childhood Trauma and Aggression in Young Adulthood, *Health Sciences Quarterly*, 5 (Supplement Issue), 163-175, 2021.
- [6] Farina, A. S., Holzer, K. J., DeLisi, M., Vaughn, M. G. Childhood Trauma and Psychopathic Features Among Juvenile Offenders, *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 62 (14), 4359-4380, 2018.
- [7] Felson, R. B., Lane, K. J., Social Learning, Sexual and Physical Abuse, and Adult Crime, *Journal of the International Society for Research on Aggression*, 35/6: 489-501, 2009.
- [8] Ford, J. D., Fraleigh, L. A., Connor, D. F. Child Abuse and Aggression Among Seriously Emotionally Disturbed Children, *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 39 (1), 25-34, 2009.
- [9] Engle, P. L., Lhotska, L. The Role of Care in Programmatic Actions for Nutrition: Designing Programmes Involving Care, *Food and Nutrition Bulletin*, 20(1), 121-135, 1999.

- [10] Gong, X., Quan, F., Wang, L., Zhu, W., Lin, D., Xia, L. X. The Relationship Among Regional Gray Matter Volume in The Brain, Machiavellianism and Social Aggression in Emerging Adulthood: A Voxel-Based Morphometric Study, *Current Psychology*,42 (29), 25160-25170, 2023.
- [11] Genç, E., *Çocuk ve Ergenlerde Travma ve Travma Odaklı Müdahaleler*, Nobel Yayınları/Ankara, 2024.
- [12] Gülşen, C., *Çocuk Gelişimi Araştırmaları*, İksad Yayınları/Ankara, 2024.
- [13] Hardt, J., Rutter, M. Validity of Adult Retrospective Reports of Adverse Childhood Experiences: Review Of The Evidence, *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45(2), 260–273, 2004.
- [14] Jonason, P. K., Foster, J. D., Egorova, M. S., Parshikova, O., Csathó, Á., Oshio, A., Gouveia, V. V. The Dark Triad Traits from a Life History Perspective in Six Countries, *Frontiers in Psychology*, 8:1476, 2017.
- [15] Kalestan, Z. J., Salahian, A., Nasrollahi, B. Modeling The Dark Personality Traits According to Childhood Trauma: The Mediating Role of Guilt Sense and Anxiety, *Social Determinants of Health*, 9, 2023.
- [16] Karal, D., Atak, H. Çocukluk Çağı Ruhsal Travmaları Üzerine Kavramsal Bir Çalışma, *Muş Alparslan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 82-103, 2022.
- [17] Nehir, S., Irmak, H., Demet, M. M., Toksöz, K. Bipolar Bozuklukta Çocukluk Çağı Travmaları ve Agresyon İlişkisi, *Anadolu Psikiyatri Dergisi*,19 (2), 163-168, 2018.
- [18] Özen, Ş., Subaşı, M., Yıldırım, A., Baştürk, M., Bez, Y. Öfkelenme, Anlık Cama Yumruk Atarak, Kendi Kendine Yaralayan, Problem Çözme ve Çocukluk Çağı Travmaları, *Klinik ve Deneysel Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 25-30, 2010.
- [19] Özer, B. *Üniversite Öğrencilerinde Çocukluk Çağı Ruhsal Travmaları ile Depresyon Arasındaki İlişkide Affetmemenin ve Sürekli Öfkenin Rolü*. Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli, 2021.
- [20] Öztürk, M. O., *Ruh Sağlığı ve Bozuklukları*, Nobel Tıp Kitabevleri/İstanbul, 2021.
- [21] Porter, S., Woodworth, M., Black, P. J. Psychopathy and Aggression, *Handbook of Psychopathy*, 481-494, 2006.

- [22] Şar, V., Necef, I., Mutluer, T., Parmis, F., Türk Kurtça, T. A Revised And Expanded Version Of The Turkish Childhood Trauma Questionnaire (CTQ-33): Overprotection-Overcontrol As Additional Factor, *Journal of Trauma & Dissociation*,22 (1), 35-51, 2020.
- [23] Şimşek, D. E. *Yetişkin Bireylerde Çocukluk Çağı Travmaları ile Saldırganlık Düzeyleri Arasındaki İlişki*, Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2017.
- [24] Şimşek, S., Evrensel, A., The Relationship Between Childhood Traumas and Aggression Levels in Adults, *Med Sci*,7, 622-6, 2018.
- [25] Toksöz, B., *Yetişkin Bireylerde Saldırganlık Düzeylerinin Yordayıcıları Olarak Çocukluk Çağı Travmaları, Bilişsel Duygu Düzenleme Stratejileri ve Sosyal Destek Düzeylerinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022.
- [26] Tolan, B., *Çocukluk Çağı Travmaları ile Karanlık Üçlü Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişkide Aracı Değişkenler*, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2023.
- [27] Wahl, K., Metzner, C. Parental Influences on The Prevalence and Development of Child Aggressiveness, *Journal of Child and Family Studies*, 21 (2), 344-355, 2012.
- [28] Zeigler-Hill, V., Besser, A., Morag, J. & Campbell, W. K., The Dark Triad and Sexual Harassment Proclivity, Personality and Individual Differences, 89, 47-54, 2016.

THE PREDICTIVE ROLE OF CHILDHOOD TRAUMA ON ATTITUDES TOWARD THE APPROVAL AND NORMALIZATION OF VIOLENCE

B.Sc. Student, KEZBAN ÜNAL

Bursa Technical University, kkezbanunal@gmail.com - 0009-0000-8271-9622

Assistant Professor, MERVE KARABURUN

Bursa Technical University, merve.karaburun@btu.edu.tr - 0000-0002-4589-5069

ABSTRACT

Violence is a multidimensional phenomenon involving individual, social, and cultural factors, and attitudes toward violence in young adulthood have important implications for psychological well-being and social adjustment. Beyond individual characteristics, early life experiences and developmental processes play a critical role in shaping these attitudes. Accordingly, this study aims to examine the effects of childhood trauma and its subdimensions on young adults' attitudes toward violence. The sample consisted of 384 university students aged between 18 and 25 years, including 228 female (66.9%) and 113 male (33.1). Data were collected through Google Forms using a Sociodemographic Information Form, Childhood Trauma Questionnaire, and the Attitudes Scale Toward the Violence. The findings indicate that childhood trauma is significantly correlated with attitudes toward violence. A significant difference was observed between participants with high and low trauma scores in terms of violence disapproval, $t(339) = 2.05$, $p = .042$, whereas the difference in violence normalization was not statistically significant, $t(338) = -1.78$, $p = .076$. Correlation analyses revealed a strong negative correlation between violence disapproval and violence normalization ($r = -.52$, $p < .001$). Childhood trauma was negatively correlated with violence disapproval ($r = -.22$, $p < .001$) and positively correlated with violence normalization ($r = .15$, $p < .01$). Regression analyses demonstrated that violence disapproval was significantly predicted only by sexual abuse ($\beta = -.14$, $p = .025$), whereas violence normalization was significantly predicted by physical neglect ($\beta = .29$, $p < .001$) and emotional neglect ($\beta = -.19$, $p = .012$). Overall, these findings suggest that the impact of childhood trauma on attitudes toward violence is limited but meaningful, varies according to the type of trauma experienced, and underscores the complex nature of violent attitudes, which cannot be adequately explained by a single factor.

Keywords: Childhood Trauma, Violence, Psychological Trauma

1. INTRODUCTION

Trauma is defined as a set of experiences that threaten an individual's physical or psychological integrity and disrupt developmental processes (Karal & Atak, 2022). Traumatic experiences may occur through direct exposure to events that threaten one's own life or physical integrity, witnessing such events, or learning that these experiences have occurred to close others (Herbert, 2022).

Childhood traumas (CT) refer to adverse experiences encountered before the age of 18, including physical, emotional, and sexual abuse; physical and emotional neglect, as well as parental loss, separation or divorce, exposure to domestic violence, migration, accidents, and natural disasters (Herman, 2011). Such experiences are conceptualized as acts or omissions that negatively affect a child's physical, psychological, social, and emotional development and are most often perpetrated by primary caregivers or individuals within the child's immediate environment (Helvacı Çelik & Hocoğlu, 2018). The repetitive nature of childhood trauma frequently complicates its identification and intervention, while its long-term consequences may leave enduring effects on mental health (Helvacı Çelik & Hocoğlu, 2018).

The literature consistently demonstrates that childhood trauma is strongly correlated with impairments in emotion regulation, which in turn are linked to a wide range of psychological difficulties in later life, including aggression, anxiety, depression, and violent tendencies (Cicchetti et al., 1995). Individuals who experience difficulties in regulating their emotions are more likely to encounter interpersonal conflicts and exhibit deficits in problem-solving skills (Cicchetti et al., 1995).

According to UNICEF data, one in five women and one in seven men worldwide report having been sexually abused during childhood, while a substantial proportion of children under the age of five are exposed to physical or psychological violence by their caregivers (UNICEF, 2024). Research conducted in Türkiye similarly indicates that a significant number of children experience physical, emotional, or sexual abuse during childhood (Turkish Statistical Institute, 2023).

Violence, which has been empirically linked to childhood trauma, is defined as the intentional use of physical force or power against oneself or others that results in, or has a high likelihood of resulting in, physical or psychological harm (World Health Organization, 2002). Contemporary studies suggest that childhood trauma and maladaptive parenting styles constitute major risk factors for the development of violent tendencies in later stages of life (Kelleci, 2023).

The primary aim of the present study is to examine the effects of childhood trauma and parenting styles on violence-related attitudes among university students in a comprehensive manner. Specifically, the study investigates the relationship between traumatic childhood experiences and violence-related attitudes, as well as the interactive role of these variables. By focusing on young adulthood, this research seeks to address a significant gap in the literature by elucidating the long-term effects of childhood experiences and contributing to preventive mental health interventions.

In line with these objectives, the following hypotheses were tested:

Hypothesis 1 (H1): There are significant differences in violence approval and violence normalization scores according to types of childhood trauma (physical abuse, emotional abuse, emotional neglect, sexual abuse, and physical neglect).

Hypothesis 2 (H2): There are significant differences in violence approval and violence normalization scores based on the presence or absence of a childhood trauma history.

Hypothesis 3 (H3): Childhood trauma subtypes significantly predict individuals' violence related attitudes.

Hypothesis 4 (H4): Childhood trauma subtypes (emotional abuse, physical abuse, physical neglect, emotional neglect, and sexual abuse) significantly predict individuals' levels of violence normalization.

2. MATERIALS AND METHODS

2.1. Data Collection Instruments

In the present study, the Sociodemographic Information Form, the Childhood Trauma Questionnaire (CTQ-33), and the Attitudes Scale Toward the Violence were administered to assess participants' childhood trauma experiences and violence related attitudes.

Sociodemographic Information Form: The Sociodemographic Information Form was developed by the researcher and included items assessing participants' demographic characteristics, such as age, gender, educational level, marital status, and history of psychiatric diagnosis.

Childhood Trauma Questionnaire (CTQ-33): The Childhood Trauma Questionnaire was originally developed by Bernstein et al. (1998) and later adapted into Turkish by Şar et al. (2012). The scale consists of six subscales: Emotional Abuse, Physical Abuse, Sexual Abuse, Physical Neglect, Emotional Neglect, and Overprotection–Control. In addition, the scale includes items assessing denial (minimization) tendencies. Reported Cronbach's alpha coefficients for the subscales range between .86 and .92, while the overall internal consistency coefficient for the total scale is .89, indicating high reliability (Şar et al., 2021).

Attitudes Scale Toward the Violence: The Attitudes Scale Toward the Violence Scale was developed by Adıbelli et al. (2018) and consists of 52 items rated on a five-point likert scale. The scale includes five subdimensions: Types of Violence, Normalization of Violence, Violence Against Women, Disapproval of Violence, and Different Dimensions of Violence. The overall Cronbach's alpha reliability coefficient of the scale was reported as .91.

2.2. Procedure

Prior to data collection, ethical approval was obtained from the Bursa Technical University Ethics Committee for Research in Science, Engineering, and Social Sciences (Approval date: May 20, 2025; Approval number: E-69707128-050.04-197435). Data were collected using the measurement instruments administered to the participants.

The survey was created using Google Forms, enabling efficient access to university students enrolled at different institutions. The online questionnaire included all study measures and was distributed electronically to participants.

Before participating in the study, individuals were informed about the purpose of the research, confidentiality principles, and the voluntary nature of participation. Participants were included in the study only after providing informed consent. Personal identifying information was kept confidential, and all collected data were used solely for scientific research purposes.

2.3. Data Analysis

All statistical analyses were conducted using Jamovi statistical software. Prior to analysis, the data were screened for missing values and accuracy. Descriptive statistics were calculated to summarize the sociodemographic characteristics of the sample.

The internal consistency of the scales and subscales was assessed using Cronbach's alpha coefficients. To examine differences in violence-related attitudes based on childhood trauma levels, independent samples t-tests were performed, and Cohen's d values were reported as measures of effect size.

Pearson correlation analyses were conducted to assess relationships between childhood trauma (total and subscale scores) and violence related attitudes. Finally, multiple linear regression analyses were performed to examine the predictive effects of childhood trauma subtypes on violence disapproval and violence normalization.

3. RESULTS

Table 1. Sociodemographic Characteristics of the Sample

Variables	Groups	F	%
Age	18-25	341	100.0
Gender	Female	228	66.9
	Male	113	33.1
Marital Status	Single, not in a relationship	192	56.3
	Single, in a relationship	116	34.0
	Married	30	8.8
	Divorced	3	0.9
Income Status	Income less than expenses	100	29.3
	Income equal to expenses	187	54.8
	Income greater than expenses	54	15.8

A total of 341 participants aged between 18 and 25 years were included in the study. Of the participants, 66.9% (n = 228) were female and 33.1% (n = 113) were male. Regarding marital status, 56.3% (n = 192) of the participants were single and not in a relationship, 34.0% (n = 116) were single and in a relationship, 8.8% (n = 30) were married, and 0.9% (n = 3) were divorced. In terms of income level, 29.3% (n = 100) of the participants reported that their

income was less than their expenses, 54.8% (n = 187) stated that their income was equal to their expenses, and 15.8% (n = 54) reported that their income was greater than their expenses.

Table 2. Comparison of High and Low Trauma Groups in Terms of Attitudes Toward Violence

Variables	Group 1 (n=166)	Group 2 (n=175)	t	df	p	Cohen's d
Violence Disapproval	M = 27.40, SD = 3.30	M = 26.70 SD = 3.60	2.05	339	.042	0.22
Violence Normalization	M = 27.20, SD = 6.64	M = 28.50 SD = 6.61	-1.78	338	.076	- 0.19

According to the results of the independent samples *t*-test, a statistically significant difference was found between the groups in terms of disapproval of violence, $t(339) = 2.05, p = .042, d = 0.22$. Participants with high trauma scores demonstrated significantly higher disapproval of violence scores (M = 27.40, SD = 3.30) compared to those with low trauma scores (M = 26.70, SD = 3.60). This finding suggests that individuals with higher levels of trauma exhibit relatively stronger negative attitudes toward violence. However, the effect size was small ($d = 0.22$).

In contrast, no statistically significant difference was observed between the groups in terms of normalization of violence, $t(338) = -1.78, p = .076, d = -0.19$. Although the mean normalization of violence score was higher among participants with low trauma scores (M = 28.50, SD = 6.61) than among those with high trauma scores (M = 27.20, SD = 6.64), this difference did not reach statistical significance.

Table 3. Pearson Correlation Coefficients Among Variables

Variables	1	2	3	4	5	6	7	8
1. Violence Disapproval	-							
2. Violence Normalization	-.52***	-						
3. CTQ Total	-.22***	.15**	-					
4. Emotional Abuse	-.18***	.12*	.88***	-				
5. Physical Abuse	-.23***	.20***	.73***	.68***	-			
6. Physical Neglect	-.20***	.23***	.74***	.52***	.46***	-		
7. Emotional Neglect	-.10	.01	.72***	.58***	.25***	.60***	-	
8. Sexual Abuse	-.23***	.19***	.57***	.44***	.48***	.31***	.13*	-

Not. * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$.

The results of the Pearson correlation analysis conducted to examine the relationships among the variables are presented in Table 1. The analysis revealed a significant and negative relationship between disapproval of violence and normalization of violence ($r = -.52, p < .001$). A significant negative correlation was found between the total childhood trauma score (CTQ) and disapproval of violence ($r = -.22, p < .001$), whereas a significant positive correlation was observed between CTQ and normalization of violence ($r = .15, p < .01$). Emotional abuse was significantly and negatively correlated with disapproval of violence ($r = -.18, p < .001$) and significantly and positively correlated with normalization of violence ($r = .12, p < .05$).

Emotional neglect showed a negative but non-significant relationship with disapproval of violence ($r = -.10, p > .05$) and was not significantly related to normalization of violence ($r = .01, p > .05$). Physical abuse was significantly and negatively correlated with disapproval of

violence ($r = -.23, p < .001$), while it was significantly and positively correlated with normalization of violence ($r = .20, p < .001$). Physical neglect was significantly and negatively correlated with disapproval of violence ($r = -.20, p < .001$) and significantly and positively correlated with normalization of violence ($r = .23, p < .001$). Finally, sexual abuse was significantly and negatively correlated with disapproval of violence ($r = -.23, p < .001$), indicating that higher levels of sexual abuse were correlated with lower levels of disapproval of violence. In contrast, sexual abuse was significantly and positively correlated with normalization of violence ($r = .19, p < .001$).

Table 4. Regression Analysis Results for the Prediction of Disapproval of Violence by Childhood Trauma Subdimensions

Predictor	B	SE	β	t	p
Constant	29.50	.63	-	47.16	< .001
Emotional Abuse	.01	.07	.02	.20	.843
Physical Abuse	-.13	.08	-.13	-1.67	.095
Physical Neglect	-.11	.07	-.11	-1.48	.140
Emotional Neglect	.01	.06	.01	.11	.915
Sexual Abuse	-.14	.06	-.14	-2.26	.025

Note. $R = .28, R^2 = .08, Adjusted R^2 = .07, F(5, 335) = 5.08, p < .05$. Dependent variable: Disapproval of Violence.

The multiple linear regression analysis conducted to examine whether childhood trauma subdimensions predict disapproval of violence revealed that the overall model was statistically significant and explained 8% of the variance in disapproval of violence, $F(5, 335) = 5.08, p < .05, R^2 = .08$. Within the model, sexual abuse was found to be a significant negative predictor of disapproval of violence ($\beta = -.14, p = .025$). The remaining subdimensions -emotional abuse, physical abuse, physical neglect, and emotional neglect- did not make a significant contribution to the model ($p > .05$).

Table 5. Regression Analysis Results for the Prediction of Normalization of Violence by Childhood Trauma Subdimensions

Predictor	B	SE	β	t	p
Constant	24.74	1.18	-	20.91	< .001
Emotional Abuse	-.02	.14	-.01	-.16	.871
Physical Abuse	.14	.14	.08	.99	.325
Physical Neglect	.57	.14	.29	4.09	< .001
Emotional Neglect	-.29	.12	-.19	2.52	.012
Sexual Abuse	.19	.12	.10	1.58	.115

Note. $R = .31, R^2 = .10, Adjusted R^2 = .09, F(5, 335) = 7.35, p < .001$. Dependent variable: Normalization of Violence.

The multiple linear regression analysis conducted to examine whether childhood trauma subdimensions predict normalization of violence indicated that the overall model was statistically significant and explained approximately 10% of the variance in normalization of violence, $F(5, 335) = 7.35, p < .001, R^2 = .10$. According to the results, physical neglect was a significant positive predictor of normalization of violence ($\beta = .29, p < .001$), whereas emotional neglect was a significant negative predictor ($\beta = -.19, p = .012$). The remaining

subdimensions -emotional abuse, physical abuse, and sexual abuse- did not make a significant contribution to the model ($p > .05$).

4. DISCUSSION AND CONCLUSION

In the present study, the relationships between childhood trauma and attitudes toward violence were examined, and the predictive effects of childhood trauma subdimensions on disapproval of violence and normalization of violence were evaluated. Overall, the findings largely align with the existing literature documenting the effects of childhood trauma on individuals' aggressive tendencies and violence related attitudes (Cicchetti et al., 1995; Karal & Atak, 2022).

When participants with high and low trauma scores were compared, individuals with higher levels of trauma demonstrated significantly higher levels of disapproval of violence. Although this finding may initially appear counterintuitive, it is consistent with studies suggesting that traumatic experiences may increase sensitivity to violence and lead some individuals to evaluate violence more negatively (Herman, 2011; Genç, 2016). However, the small effect size indicates that trauma alone is not a decisive factor in shaping violence-related attitudes and should be considered in conjunction with other individual and environmental variables.

The absence of a significant difference between high and low trauma groups in terms of normalization of violence is consistent with findings highlighting the complex role of emotional and cognitive processes in the normalization of violence (Kelleci, 2023). The normalization of violence is often correlated with learned attitudes, cultural norms, and parental modeling, rather than being explained solely by the presence of traumatic experiences (Genç, 2016).

Correlation analyses revealed a negative relationship between total childhood trauma scores and disapproval of violence, and a positive relationship between childhood trauma and normalization of violence. These findings are consistent with studies indicating that experiences of abuse and neglect during childhood may create a foundation for perceiving violence as a more acceptable phenomenon in later life (Polat, 2016; Karal & Atak, 2022). At the subdimension level, the negative correlations between emotional and physical abuse and disapproval of violence, alongside their positive correlations with normalization of violence, suggest that directly harmful childhood experiences influence violence-related attitudes. These results support evidence indicating that individuals exposed to abuse during childhood often experience impairments in emotion regulation, which may contribute to aggression-related attitudes and behaviors (Cicchetti et al., 1995).

Regression analyses further demonstrated that sexual abuse significantly and negatively predicted disapproval of violence. This finding is consistent with prior research showing that childhood sexual abuse is strongly correlated with long-term psychiatric and psychosocial consequences, particularly difficulties in emotion regulation, impaired empathic functioning, and maladaptive coping patterns (Hailes et al., 2019). Such outcomes may be related to weakened moral and cognitive evaluations of violence. Regarding normalization of violence, physical neglect emerged as a significant positive predictor, whereas emotional neglect was a significant negative predictor. The positive effect of physical neglect may be explained by the

failure to meet a child's basic needs, which may lead individuals to perceive violence as a normal aspect of life in later developmental stages (Bland, 2018). In contrast, the negative correlation between emotional neglect and normalization of violence may reflect a tendency among emotionally neglected individuals to develop more distant attitudes toward violence, favoring withdrawal or avoidance rather than internalization of violent behaviors (Webb, 2018).

Overall, the findings indicate that childhood trauma exerts both direct and indirect effects on attitudes toward violence. Moreover, the direction and magnitude of these effects vary depending on the type and nature of the trauma experienced. This highlights the multidimensional and heterogeneous structure of childhood trauma, emphasizing the role of individual differences in shaping long-term outcomes (Karal & Atak, 2022).

In conclusion, the results support the notion that experiences of abuse and neglect during childhood play a significant role in shaping violence-related attitudes in young adulthood and underscore the long-term impact of early adverse experiences. From this perspective, preventive and protective interventions targeting childhood trauma may play a critical role in reducing violence-related tendencies in later stages of life.

REFERENCES

- [1] Adıbelli, D., Saçan, S., Türkoğlu, N. Development of the Attitude Scale toward Violence among University Students. *Anatolian Journal of Psychiatry*, 19(2), 202-209, 2008.
- [2] Bernstein, D. P., Stein, J. A., Newcomb, M. D., Walker, E., Pogge, D., Ahluvalia, T., Stokes, J., Handelsman, L., Medrano, M., Desmond, D. & Zule, W. Development And Validation of a Brief Screening Version of the Childhood Trauma Questionnaire, *Child Abuse & Neglect*, 27(2), 169-190, 2003.
- [3] Bland, V. J., Lambie, I., Best, C. Does Childhood Neglect Contribute to Violent Behavior in Adulthood? A Review of Possible Links. *Aggression and Violent Behavior*, 41, 62–75, 2018.
- [4] Cicchetti, D., Ackerman, B. P., Izard, C. E. (1995). Emotions And Emotion Regulation in Developmental Psychopathology. *Development and Psychopathology*, 7(1), 1-10, 1995.
- [5] Helvacı Çelik, F. G., & Hocaoğlu, Ç. Çocukluk Çağı Travmaları: Bir Gözden Geçirme. *Sakarya Medical Journal*, 8(4), 695-711, 2018.
- [6] Genç, Y. Gençleri Fiziksel Şiddete İten Sebepler, Öğrenme Yolları ve Şiddet Eğilimleri, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 44, 51–62, 2016.

- [7] Hailes, H. P., Yu, R., Danese, A., & Fazel, S. (2019). Long-term outcomes of childhood sexual abuse: An umbrella review. *The Lancet Psychiatry*, 6(10), 830–839.
- [8] Herman, J. L. (2011). *Trauma and recovery: The aftermath of violence—from domestic abuse to political terror* (2nd ed.). Basic Books.
- [9] Karal, E., & Atak, H. (2022). Çocukluk çağı ruhsal travmaları üzerine kavramsal bir çalışma. *Muş Alparslan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 82-103.
- [10] Kelleci, A. (2023). Aile içi şiddet ve şiddet döngüsü: Bir alanyazın derlemesi. *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 47(1), 87-97.
- [11] Polat, O. (2016). Şiddet. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 22(1), 15-34.
- [12] Şar, V., Necef, I., Mutluer, T., Parmis, F., Türk Kurtça, T. A Revised And Expanded Version Of The Turkish Childhood Trauma Questionnaire (CTQ-33): Overprotection-Overcontrol As Additional Factor, *Journal of Trauma & Dissociation*, 22 (1), 35-51, 2020.
- [12] https://www.tuik.gov.tr/media/announcements/turkiye_cocuk_arastirmasi.pdf
(Erişim tarihi: 17.09.2025)
- [13] <https://www.unicef.org/media/173801/file/Global-annual-results-report-GA3-child-protection-2024.pdf>
(Erişim tarihi: 17.09.2025)
- [14] Webb, J. (2018). *Running on Empty: Overcome Your Childhood Emotional Neglect*. New Harbinger Publications.
- [15] <https://www.who.int/publications/i/item/9241545615>
(Erişim tarihi: 12.09.2025)

BİREYLE PSİKOLOJİK DANIŞMA UYGULAMASININ ADAY PSİKOLOJİK DANIŞMANLARIN KİŞİLERARASI İLETİŞİM YETKİNLİKLERİ, SOSYAL KAYGILARI VE PSİKOLOJİK DANIŞMA ÖZ YETERLİKLERİNE ETKİSİ

Uzm. Psk. Dan. Elifnur BARIŞ

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

elifnur.baris0823@gop.edu.tr

0000-0002-5340-9489

Prof. Dr. Özkan ÇIKRIKÇI

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

ozkan.cikrikci@gop.edu.tr

0000-0002-9789-5888

Dr. Öğr. Üyesi Neslihan ÇIKRIKÇI

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

neslihan.cikrikci@gop.edu.tr

0000-0002-6091-9356

Mevcut çalışmanın amacı bireyle psikolojik danışma uygulamasının, aday psikolojik danışmanların kişilerarası iletişim yetkinlikleri, sosyal kaygıları ve psikolojik danışma öz-yeterlikleri üzerindeki etkisini incelemektir. Bu kapsamda Orta Karadeniz bölgesinde yer alan bir üniversitenin, bireyle psikolojik danışma uygulaması kapsamında süpervizör denetiminde danışan gören dördüncü sınıf öğrencileri ile bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Çalışma nicel araştırma desenine dayalı olarak deneysel desende gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın verilerini toplamak amacı ile Kişisel Bilgi Formu, Kişilerarası İletişim Yetkinliği Envanteri, Psikolojik Danışma Öz Yeterlik Ölçeği, Liebowitz Sosyal Kaygı Ölçeği kullanılmıştır. Çalışmada 30 katılımcı yer almaktadır. Bu kapsamda katılımcıların 24'ünün (%80) kadın, 6'sının (%20) erkek olduğu söylenebilir. Katılımcıların 9'unun (%30) 21 yaşında, 17'sinin (%56.7) 22 yaşında ve 4'ünün (%13.3) 23 yaşında olduğu ifade edilebilir. Katılımcıların 3'ü (%10) bireyle psikolojik danışma uygulaması için lisans eğitimine ek olarak farklı bir eğitim aldığını belirtirken, 27'si (%90) farklı bir eğitim almadığını belirtmiştir. Katılımcıların 13'ü (%43.3) yaşamlarının herhangi bir döneminde bireysel terapi aldığını, 17'si (%56.7) bireysel terapi hizmeti almadığını vurgulamıştır. Son olarak katılımcıların 4'ü (%13.3) grup terapisi hizmeti aldıklarını belirtirken, 26'sı (%86.7) grup terapisi almamaktadır. Bireyle psikolojik danışma uygulamasının psikolojik danışman adaylarının kişilerarası iletişim yetkinliklerine, psikolojik danışma öz yeterliklerine ve sosyal kaygılarına etkileri bağımlı gruplar t testi kullanılarak analiz edilmiştir. Bağımlı gruplar t testi analiz sonuçları, deney grubunun sosyal kaygı ($t_{(29)} = 3.03, p$

<.05, %95CI [2.15, 11.04]) ve psikolojik danışma öz yeterliği ($t_{(29)} = -3.88$, $p < .05$, %95CI [-59.16, -18.36]) ön test ve son test puanları arasında anlamlı farklılığın olduğunu göstermektedir. Kişilerarası iletişim yetkinliği ön test ve son test puanları arasında ise anlamlı bir farklılık ($t_{(29)} = 1.05$, $p > .05$, %95CI [-1.02, 3.22]) bulunmamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bireyle Psikolojik Danışma Uygulaması, Aday Psikolojik Danışmanlar, Kişilerarası İletişim Yetkinliği, Sosyal Kaygı, Psikolojik Danışman Öz Yeterliği

BELİREN YETİŞKİNLİKTE DİJİTAL STRES VE İKİ BOYUTLU BENLİK SAYGISI ARASINDAKİ İLİŞKİ

Psikolog, MELİKE ASLAN

Haliç Üniversitesi, psk.melikeaslan@gmail.com - 0009-0009-1768-5951

ÖZET

Bu çalışmada, beliren yetişkinlik döneminde (18–29 yaş) bulunan bireylerde dijital stres düzeylerinin, iki boyutlu benlik saygısı (kendini sevme ve özyeterlik) ile olan ilişkisini incelenmiştir. Araştırmanın evreni, Türkiye’de beliren yetişkinlik döneminde yer alan (18-29 yaş arası) bireyler, örneklemini, Türkiye’de yaşayan ve beliren yetişkinlik döneminde bulunan (18-29 yaş arası) bireyler arasından çevrim içi olarak ulaşılan ve gönüllü olarak katılım gösteren toplam 422 kişi kolayda örnekleme yöntemi ile seçilerek oluşturulmuştur. Çalışmada demografik bilgi formu, Çok Boyutlu Dijital Stres Ölçeği ve İki Boyutlu Benlik Saygısı Ölçeği kullanılmıştır. Elde edilen veriler bağımsız örneklem t-testi, tek yönlü ANOVA, Post-Hoc. ve Pearson Korelasyon analizi ile değerlendirilmiştir.

Araştırmanın sonucuna göre dijital stres ile benlik saygısının kendini sevme ve özyeterlik boyutları arasında orta düzeyde, negatif yönlü ve anlamlı ilişkiler bulunduğunu ortaya koymuştur. Kadın katılımcıların erkek katılımcılara göre dijital stres düzeylerinin yüksek, benlik saygısı düzeylerinin ise düşük olduğu bulunmuştur. Dijital stresin, bireyin spor yapma durumu, siber zorbalığa uğrama durumu, günlük ortalama internet/sosyal medya kullanım süresi ile pozitif yönde anlamlı ilişkiler bulunduğunu ortaya koymuştur. Dijital stres düzeyi arttıkça değişkenler arasında benlik saygısının azaldığına yönelik bulgular ortaya çıkmıştır. Bireyin uyku süresiyle dijital stres ve benlik saygısı ile arasında anlamlı farklılık bulunmamıştır. Bu çalışma, beliren yetişkinlik döneminde dijital stres ve benlik saygısı arasındaki ilişkiyi çok boyutlu bir yaklaşımla ele alarak, dijitalleşmenin bireyin benlik algısı üzerindeki etkilerini hangi değişkenler açısından etkileyebileceğini ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler : Dijital stres, benlik saygısı, öz yeterlik, öz şefkat, beliren yetişkinlik

YETİŞKİNLERİN ÇOCUKLUK DÖNEMİ ÖRSELENME YAŞANTILARININ İYİ OLUŞLA İLİŞKİSİNDE KİNDARLIK VE BİLİŞSEL ESNEKLİĞİN ARACI ROLÜ

Psik. Dan. Kaan Altınışık

Yıldız Teknik Üniversitesi, kaan2001439 @gmail.com, 0000-0003-4959-2345

Prof. Dr. Seydi Ahmet Satıcı

Yıldız Teknik Üniversitesi, ahmet.satici@yildiz.edu.tr, 0000-0002-2871-8589

ÖZET

Bu araştırmanın temel amacı, yetişkin bireylerin çocukluk döneminde maruz kaldıkları örselenme (travma) yaşantılarının psikolojik iyi oluş düzeyleri üzerindeki etkisini incelemek ve bu ilişkide kindarlık ile bilişsel esnekliğin aracı rollerini belirlemektir. Çocukluk dönemi travmalarının yetişkinlikteki psikolojik sonuçları literatürde geniş yer bulsa da, bu mekanizmanın hangi bilişsel ve duygusal süreçler üzerinden işlediği sorusu güncelliğini korumaktadır. Araştırma, ilişkisel tarama modelinde tasarlanmış olup uygun örnekleme yöntemiyle ulaşılan, 18-65 yaş aralığındaki 502 katılımcı (361 kadın, 141 erkek) ile yürütülmüştür. Verilerin toplanmasında Çocukluk Dönemi Örselenme Yaşantıları Ölçeği, Kısa Psikolojik İyi Oluş Ölçeği, İntikam Ölçeği ve Bilişsel Esneklik Envanteri kullanılmıştır.

Yapısal Eşitlik Modellemesi (YEM) ile yapılan analiz sonuçları, çocukluk dönemi örselenme yaşantılarının psikolojik iyi oluşu doğrudan ve negatif yönde anlamlı şekilde yordadığını ortaya koymuştur. Önerilen modelin analiz edilmesi sonucunda; çocukluk travmaları ile iyi oluş arasındaki ilişkide hem kindarlığın (intikam eğilimi) hem de bilişsel esnekliğin kısmi aracı rollere sahip olduğu doğrulanmıştır. Bulgular, çocuklukta yaşanan olumsuz deneyimlerin bireylerin intikam alma eğilimlerini artırarak ve bilişsel esneklik becerilerini zayıflatarak genel iyi oluş hallerini dolaylı yoldan da olumsuz etkilediğini göstermektedir. Özellikle bilişsel esnekliğin bu süreçteki koruyucu rolü ve kindarlığın engelleyici etkisi dikkat çekicidir. Elde edilen bu sonuçlar, psikolojik danışma ve terapi süreçlerinde travma mağduru yetişkinlerle çalışırken, bireylerin bilişsel esnekliklerini güçlendirmenin ve geçmişe yönelik yıkıcı duygularla (kindarlık/intikam) başa çıkma becerilerini artırmanın, psikolojik iyi oluşu geri kazanmada kritik öneme sahip olduğunu vurgulamaktadır. Çalışma, travma odaklı müdahaleler için kuramsal ve pratik katkılar sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çocukluk dönemi örselenme yaşantıları, Psikolojik iyi oluş, Kindarlık, Bilişsel esneklik, Aracılık analizi.

ABSTRACT

The primary objective of this study is to investigate the impact of childhood maltreatment (trauma) experiences on psychological well-being among adults and to determine the mediating roles of vengefulness and cognitive flexibility in this relationship. While the adult psychological consequences of childhood trauma are extensively documented, the cognitive and emotional mechanisms underlying this connection remain a significant area of inquiry. Designed as a correlational survey model, the study was conducted with 502 participants (361 females, 141 males) aged 18-65, reached via convenience sampling. Data were collected using the Childhood Trauma Questionnaire, the Scales of Psychological Well-Being, the Vengeance Scale, and the Cognitive Flexibility Inventory.

Results from Structural Equation Modeling (SEM) indicated that childhood maltreatment significantly and negatively predicted psychological well-being directly. Furthermore, the analysis of the proposed model confirmed that both vengefulness (revenge tendency) and cognitive flexibility serve as significant partial mediators in the relationship between childhood trauma and well-being. These findings suggest that traumatic childhood experiences negatively affect overall well-being indirectly by increasing individuals' tendencies toward vengeance and weakening their cognitive flexibility skills. Notably, the protective role of cognitive flexibility and the inhibitory effect of vengefulness are prominent in this process. These results emphasize that in counseling and therapeutic processes with trauma-surviving adults, strengthening cognitive flexibility and enhancing coping skills for destructive emotions (such as vengefulness) are crucial for restoring psychological well-being. The study provides both theoretical and practical contributions to trauma-informed interventions and psychological counseling practices.

Keywords: Childhood maltreatment, Psychological well-being, Vengefulness, Cognitive flexibility, Mediation analysis.

Çalışma Belleğinde Değer Yönelimli Önceliklendirme: Motivasyonun Kapasite ve Stratejik Kontrol Üzerindeki Etkileri

Öğr. Gör. Dr Hatice ÇINAR¹

¹Kırklareli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü– 0009-0007-3660-5529

Özet

Çalışma belleği (ÇB), bilişi ve eylemi destekleyen ancak kapasitesi sınırlı olan merkezi bir bilişsel sistemdir. Bu sınırlılık, bilişsel talepler arttıkça “hangi bilginin korunacağı” sorusunu kritik hâle getirmektedir. Son yıllarda, bireylerin görev hedefleri açısından daha değerli bilgiyi seçici biçimde korumasını ifade eden değer yönelimli önceliklendirme yaklaşımı, ÇB performansını açıklamada önemli bir çerçeve sunmuştur. Bu derlemenin amacı, motivasyonun ÇB üzerindeki rolünü kapasite artışı ve stratejik kaynak tahsisi ayrımı üzerinden değerlendirmektir. İncelenen bulgular, yüksek değerli öğeler için hatırlama performansının artırılabilirliğini; ancak bu kazanımların genellikle düşük değerli öğelerdeki performans kayıplarıyla birlikte ortaya çıktığını göstermektedir. Bu durum, motivasyonun ÇB kapasitesini doğrudan artırmaktan ziyade, mevcut sınırlı kaynağın nasıl ve neyin lehine kullanılacağını belirlediğine işaret etmektedir. Parasal ödül manipülasyonlarına ilişkin bulgular da, ödülün genel ÇB kapasitesini genişlettiğine dair sınırlı kanıt sunmakta; buna karşın stratejik dikkat tahsisi ve yönergeye uyumu güçlendirdiğini düşündürmektedir. Sonuç olarak, bu derleme motivasyonun ÇB’de kapasite artışından çok, stratejik kontrol ve kaynak yönetimi süreçlerini modüle eden bir mekanizma olduğunu savunmaktadır.

Anahtar Kelimeler:

çalışma belleği, motivasyon, değer yönelimli önceliklendirme

Value-Directed Prioritization in Working Memory: Effects of Motivation on Capacity and Strategic Control

Abstract

Working memory (WM) is a central cognitive system that supports cognition and action but is characterised by a severely limited capacity. As cognitive demands increase, this limitation renders the question of which information is maintained particularly critical. In recent years, the concept of value-directed prioritisation, referring to the selective maintenance of high-value information in line with task goals, has provided a powerful framework for understanding WM performance. The present review aims to examine the role of motivation in WM by distinguishing between capacity expansion and strategic resource allocation. The reviewed evidence indicates that memory performance for high-value items can be reliably enhanced; however, these benefits are typically accompanied by costs to low-value items, suggesting a redistribution rather than an expansion of WM resources. Findings from monetary reward studies further show limited evidence that reward increases overall WM capacity, while consistently highlighting its role in strengthening strategic attention allocation and adherence to task instructions. Taken together, the evidence supports the view that motivation does not expand WM capacity per se, but instead determines how limited WM resources are allocated, prioritised, and maintained. Thus, motivation is best conceptualised as a modulator of strategic control processes, rather than a mechanism of capacity enhancement in working memory.

Keywords:

working memory, motivation, value-directed prioritisation

Giriş

Çalışma belleği (ÇB), bilgiyi kısa süreli olarak depolayan ve işleyen, bilişsel süreçler ile eylemin sürdürülmesinde merkezi bir rol oynayan, kapasitesi sınırlı bir sistem olarak tanımlanmaktadır (Baddeley ve ark., 2021). ÇB'nin işlevsel önemi; okuma ve matematik gibi akademik becerilerle (Gathercole ve ark., 2006), ifade edici kelime dağarcığı ve aritmetik akıl yürütmeyle (Henry & MacLean, 2003), metin anlama becerileriyle (Marshall & Nation, 2003) ve ileri dönem akademik başarıyla olan güçlü ilişkiler üzerinden kapsamlı biçimde ortaya konmuştur (Gathercole ve ark., 2003). Bu bulgular, çalışma belleğinin yalnızca geçici bir bilgi

deposu değil, karmaşık bilişsel etkinliklerin yürütülmesinde temel bir bilişsel kaynak olduğunu göstermektedir.

Bununla birlikte, ÇB'nin bu merkezi işlevi, sistemin yapısal sınırlılıkları göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir. Genç yetişkinlerde çalışma belleği kapasitesinin yaklaşık üç ila beş “anamlı” öge ile sınırlı olduğu öne sürülmektedir (Cowan, 2001; 2010). Gelişimsel açıdan bakıldığında, ÇB'nin temel yapısının altı yaş civarında ve muhtemelen daha erken bir dönemde şekillendiği; işlevsel kapasitenin ise çocukluktan ergenliğe doğru kademeli olarak arttığı bildirilmektedir (Gathercole ve ark., 2004). Buna karşın, ileri yaşlarda kapasitede azalma gözlenebilmekte (Naveh-Benjamin ve ark., 2007) ve çeşitli nörolojik ya da gelişimsel bozukluklarda ÇB performansı belirgin biçimde zayıflayabilmektedir (Martinussen ve ark., 2005).

Bu bulgular birlikte ele alındığında, önemli bir kuramsal soru gündeme gelmektedir: ÇB kapasitesi görece sabit ve sınırlıysa, bireyler artan bilişsel talepler karşısında bu sınırlı kaynağı nasıl daha etkili biçimde kullanabilmektedir? Bu soru, ÇB performansını destekleyebilecek stratejilere yönelik ilgiyi artırmış; özellikle hangi bilginin korunacağına ilişkin mekanizmalar araştırmaların odağı hâline gelmiştir. Bu bağlamda, değer ya da önem temelli önceliklendirme yaklaşımı, sınırlı çalışma belleği kaynaklarının stratejik olarak nasıl tahsis edildiğini açıklayan güçlü bir kuramsal çerçeve sunmaktadır.

Çalışma Belleğinde Değer Yönelimli Önceliklendirme

Değer yönelimli önceliklendirme, bireylerin görev hedefleri açısından daha değerli ya da önemli olan bilgiyi seçici biçimde koruyarak, sınırlı ÇB kaynaklarını stratejik olarak kullanmalarını ifade eder. Bu yaklaşım, ÇB'nin pasif bir depolama sistemi olmadığı; aksine dikkat, hedef sürdürme ve yürütücü kontrol süreçleriyle yakından ilişkili olduğu varsayımına dayanmaktadır.

Kane ve Engle'in (2002) kuramsal çerçevesine göre ÇB'nin temel işlevi, görev hedeflerini aktif biçimde sürdürmek ve dikkati hedefle uyumlu bilgiye yönlendirmektir. Bu bakış açısından önceliklendirme, belirli bir ögeye yönelik dikkat tahsisini artırarak, o ögenin ÇB'de korunma olasılığını yükselten stratejik bir süreç olarak ele alınabilir. Nitekim değer yönelimli önceliklendirme literatürü, katılımcıların “yüksek değerli” ögelere dikkatlerini yöneltmek bu

öğeler için hatırlama performansını artırabildiklerini tutarlı biçimde göstermiştir (Allen ve ark., 2021; Atkinson ve ark., 2018; 2019; Hitch ve ark., 2018).

Bu çalışmaların önemli bir ortak noktası, önceliklendirme etkisinin otomatik bir kapasite artışı ile açıklanamamasıdır. Aksine, yüksek değerli öğelerdeki performans kazanımları çoğu zaman düşük değerli öğelerdeki performans kayıplarıyla birlikte gözlenmektedir. Bu durum, ÇB’de gerçekleşen sürecin toplam kapasitenin artmasından ziyade, mevcut kaynakların yeniden dağıtılması olduğunu düşündürmektedir. Dolayısıyla önceliklendirme, ÇB’nin sınırlarını genişleten bir mekanizma değil; sınırlı kapasite içinde hangi bilginin korunacağına dair stratejik bir seçim süreci olarak değerlendirilmelidir.

Motivasyonun Önceliklendirme Sürecindeki Rolü

Önceliklendirme, “değerli olanı seç” talebinin davranışsal düzeyde hayata geçirilmesini gerektiren, bilişsel kaynak tahsisine dayalı bir stratejidir. Bu nedenle motivasyon, önceliklendirme etkilerinin ortaya çıkmasında kritik bir bileşen olarak karşımıza çıkmaktadır. Katılımcıların yönergelere uyması, yüksek değerli öğelere dikkatlerini bilinçli biçimde yöneltmesi ve bu stratejiyi görev boyunca sürdürebilmesi, doğrudan motivasyonel süreçlerle ilişkilidir.

Gelişimsel çalışmalardan elde edilen bulgular, bu noktayı açık biçimde desteklemektedir. Örneğin Berry ve ark. (2018), 7–10 yaş grubundaki çocukların önceliklendirme kapasitesinin sınırlı olduğunu raporlamış; buna karşın Atkinson ve ark. (2019), uygun görev koşulları ve değerlendirme düzenekleri altında çocukların etkili biçimde önceliklendirme yapabildiğini göstermiştir. Bu farklılıklar, önceliklendirme becerisinin yalnızca bilişsel kapasiteyle değil, aynı zamanda motivasyonel ve bağlamsal faktörlerle de şekillendiğini düşündürmektedir.

Motivasyonun bilişsel süreçler üzerindeki etkisi, uzun dönem bellek, dikkat ve inhibisyon literatüründe de kapsamlı biçimde belgelenmiştir (Adcock ve ark., 2006; Gruber & Otten, 2010; Murty & Adcock, 2014). Özellikle parasal ödül çalışmalarında, yüksek değerle eşleşen uyarıların daha iyi kodlandığı ve daha sonra daha yüksek hatırlama performansı sergilediği gösterilmiştir. Bu bulgular, ödülün bellek süreçlerini güçlendirebileceğini ortaya koymaktadır.

ÇB bağlamında ödülün etkileri ise daha heterojen bir görünüm sergilemektedir. Bazı çalışmalar, ödül değerinin görev performansını modüle edebildiğini göstermiş olsa da (Xu ve

ark., 2022), bu etkilerin genellikle görev zorluğuna ve bağlamsal koşullara bağlı olduğu görölmektedir. En önemlisi, ödölün ÇB kapasitesini doğrudan artırdığına dair kanıtlar sınırlıdır.

Bu noktada van den Berg ve ark. (2023) tarafından yürütölen çalışma kritik önemdedir. Araştırmacılar, performansa bağlı parasal bonuslar sunmalarına rağmen görsel ÇB kapasitesinde bir artış gözlemlememiştir. Bu bulgu, ödölün ÇB'nin yapısal sınırlarını genişletmekten ziyade, katılımcıların görevle etkileşim biçimini ve stratejik kaynak tahsisini etkilediğini düşündürmektedir. Başka bir ifadeyle, motivasyon ÇB'nin "ne kadar" bilgi tutabileceğini değil, mevcut kapasitenin nasıl kullanılacağını belirlemektedir.

Genel Değerlendirme

Bu derleme, ÇB'nin sınırlı kapasitesi bağlamında değer yönelimli önceliklendirme etkilerinin, stratejik dikkat ve yürütücü kontrol mekanizmalarına dayandığını ve motivasyon tarafından güçlü biçimde modüle edildiğini ortaya koymaktadır. Laboratuvar çalışmalarında puan ya da parasal ödüllerle yüksek değerli ögelerde daha iyi performansın tutarlı biçimde raporlanması, önceliklendirme etkisinin güvenilirliğini desteklemektedir. Buna karşın çevrimiçi çalışmalarda motivasyon ve dikkat sorunları, özellikle stratejik yönerge takibi gerektiren etkilerin görünürlüğünü azaltabilmektedir (Uittenhove ve ark., 2022).

Genel olarak mevcut bulgular, motivasyonun ÇB kapasitesini artırmadığı; ancak sınırlı bilişsel kaynakların nasıl tahsis edileceğini, hangi bilginin korunacağını ve bu stratejinin ne ölçüde sürdürüleceğini belirlediği yönünde birleşmektedir. Bu çerçevede değer yönelimli önceliklendirme, ÇB'de kapasite artışından ziyade stratejik kontrol ve kaynak yönetimi mekanizması olarak değerlendirilmelidir.

Gelecekteki çalışmaların, ödölün düzeyi, görev zorluğu, katılımcı havuzu ve test bağlamı gibi faktörleri sistematik biçimde ayrıştıran çok faktörlü tasarımlarla yürütölmeli, motivasyonun ÇB üzerindeki etkilerinin daha net biçimde anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Adcock, R.A., Thangavel, A., Whitfield-Gabrieli, S., Knutson, B. and Gabrieli, J.D.E. (2006). Reward-Motivated Learning: Mesolimbic Activation Precedes Memory Formation. *Neuron*, 50(3), pp.507–517.
doi:<https://doi.org/10.1016/j.neuron.2006.03.036>.
- Allen, R. J., Atkinson, A. L., & Nicholls, L. A. B. (2021). Strategic prioritisation enhances young and older adults' visual feature binding in working memory. *Quarterly Journal of Experimental Psychology*, 74(2), 363-376.
<https://doi.org/10.1177/1747021820960712>
- Atkinson, A., Berry, E., Waterman, A., Baddeley, A., Hitch, G., & Allen, R. (2018). Are there multiple ways to direct attention in working memory?. *Annals Of The New York Academy of Sciences*, 1424(1), 115-126. doi: 10.1111/nyas.13634
- Atkinson, A. L., Waterman, A. H., & Allen, R. J. (2019). Can children prioritize more valuable information in working memory? An exploration into the effects of motivation and memory load. *Developmental Psychology*, 55(5), 967–980. <https://doi.org/10.1037/dev0000692>
- Baddeley, A. D., Hitch, G. J., & Allen, R. (2021). A multicomponent model of working memory. *Working memory: State of the science*, 10-43.
- Berry, E. D. J., Waterman, A. H., Baddeley, A. D., Hitch, G. J., & Allen, R. J. (2018). The limits of visual working memory in children: Exploring prioritization and recency effects with sequential presentation. *Developmental Psychology*, 54(2), 240–253.
<https://doi.org/10.1037/dev0000427>
- Cowan, N. (2001). The magical number 4 in short-term memory: A reconsideration of mental storage capacity. *Behavioral And Brain Sciences*, 24(1), 87-114. doi: 10.1017/s0140525x01003922
- Cowan, N. (2005). Working Memory Capacity (1st ed.). *Psychology Press*.
<https://doi.org/10.4324/9780203342398>
- Cowan, N. (2010). The magical mystery four: How is working memory capacity limited, and why?. *Current directions in psychological science*, 19(1), 51-57.
- Gathercole, S. E., Brown, L., & Pickering, S. J. (2003). Working memory assessments at school entry as longitudinal predictors of National Curriculum attainment levels. *Educational and Child Psychology*, 20(3), 109-122.
- Gathercole, S. E., Pickering, S. J., Ambridge, B., & Wearing, H. (2004). The structure of working memory from 4 to 15 years of age. *Developmental Psychology*, 40(2), 177-190.
- Gathercole, S. E., Alloway, T. P., Willis, C., & Adams, A. M. (2006). Working memory in children with reading disabilities. *Journal of experimental child psychology*, 93(3), 265-281.
- Gruber, M. J., & Otten, L. J. (2010). Voluntary control over prestimulus activity related to encoding. *Journal of Neuroscience*, 30(29), 9793–9800. <https://doi.org/10.1523/JNEUROSCI.0915-10.2010>

- Henry, L., & MacLean, M. (2003). Relationships between working memory, expressive vocabulary and arithmetical reasoning in children with and without intellectual disabilities. *Educational and Child Psychology*, 20(3), 51-63.
- Hitch, G. J., Hu, Y., Allen, R. J., & Baddeley, A. D. (2018). Competition for the focus of attention in visual working memory: perceptual recency versus executive control. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1424(1), 64-75. <https://doi.org/10.1111/nyas.13631>
- Kane, M. J., & Engle, R. W. (2002). The role of prefrontal cortex in working-memory capacity, executive attention, and general fluid intelligence: An individual- differences perspective. *Psychonomic Bulletin & Review*, 9(4), 637–671. <https://doi.org/10.3758/bf03196323>
- Marshall, C. M., & Nation, K. (2003). Individual differences in semantic and structural errors in children's memory for sentences. *Educational and Child Psychology*, 20(3), 7–18. <https://doi.org/10.53841/bpsecp.2003.20.3.7>
- Martinussen, R., Hayden, J., Hogg-Johnson, S., & Tannock, R. (2005). A meta-analysis of working memory impairments in children with attention deficit/ hyperactivity disorder. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 44(4), 377–384. <https://doi.org/10.1097/01.chi.0000153228.72591.73>
- Murty, V. P., & Adcock, R. A. (2014). Enriched encoding: reward motivation organizes cortical networks for hippocampal detection of unexpected events. *Cerebral Cortex*, 24(8), 2160–2168. <https://doi.org/10.1093/cercor/bht063>
- Naveh-Benjamin, M., Cowan, N., Kilb, A., & Chen, Z. (2007). Age-related differences in immediate serial recall: Dissociating chunk formation and capacity. *Memory & Cognition*, 35(4), 724–737. <https://doi.org/10.3758/bf03193310>
- Uittenhove, K., Jeanneret, S., & Vergauwe, E. (2022). From lab-based to web-based behavioural research: Who you test is more important than how you test. Preprint]. *PsyArXiv*. <https://doi.org/10.31234/osf.io/uy4kb>.
- van den Berg R, Zou Q, Li Y, Ma WJ (2023) No effect of monetary reward in a visual working memory task. *PLoS ONE* 18(1): e0280257. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0280257>
- Xu, S., Qi, S., Duan, H., Zhang, J., Akioma, M., Gao, F., ... & Yuan, Z. (2022). Task Difficulty Regulates How Conscious and Unconscious Monetary Rewards Boost the Performance of Working Memory: An Event-Related Potential Study. *Frontiers in Systems Neuroscience*, 15, 716961. [doi:https://doi.org/10.3389/fnsys.2021.716961](https://doi.org/10.3389/fnsys.2021.716961).

GENÇ YETİŞKİNLERDE SOSYAL MEDYA KULLANIMI FİZİKSEL BENLİK ALGISI VE SOSYAL GÖRÜNÜŞ KAYGISI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Uzm. Klinik. Psk. Cemile Yıldırım

Yakın Doğu Üniversitesi, E-posta: 20253729@std.neu.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-6317-4046>

Yrd. Doç. Dr. Ayşe Buran

Yakın Doğu Üniversitesi, E-posta: ayse.buran@neu.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9697-7101>

ÖZET

Bu araştırmanın amacı; Genç yetişkinlerde sosyal medya kullanımı fiziksel benlik algısı ve sosyal görünüş kaygısı arasındaki ilişkisini incelemektir. Dijitalleşmenin artmasıyla birlikte genç yetişkinlerde sosyal medya kullanımına ilgide oldukça artmaya başlamıştır. Bu durum sonucunda da fiziksel benlik algılarının değiştiği estetik yapma, daha zayıf olma gibi algıları değiştirmekte olduğu görülür bununla birlikte sosyal medyada popülerleşme çabası, sosyal toplumun kabul etmesini isteme beğeni, takipçi artması için içerik üretmek zaman harcarlar birey bunları tüketmeye başladığında veya başka içerik üreticiler tarafından da etkilendiğinde ise sosyal görünüş kaygısı oluşturmaktadır. Bu anlamda yanlış sosyal medya kullanımı günün sonunda bir problem oluşturmaktadır. Bu çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın grubu 2024-2025 tarihleri arasında sosyal medya kullanan genç yetişkin bireylerden oluşmaktadır. Araştırma verileri amaca yönelik örneklem yöntemi ile 18 yaş ve üzeri 391 katılımcıdan oluşmaktadır. Veri toplama araçları olarak Sosyo-demografik bilgi formu, sosyal medya kullanım amaçları ölçeği (SMKAÖ), Fiziksel benlik ölçeği (FBÖ) ve Sosyal görünüş kaygısı ölçeği (SGKÖ) kullanılmıştır. Araştırmanın analizleri sonucunda katılımcıların en fazla Instagram uygulamasını kullandığı belirlenmiştir. Bu anlamda da sosyal medya kullanımı ve sosyal görünüş kaygısı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Sosyal görünüş kaygısı ve fiziksel benlik arasında ise anlamlı ve negatif

yönlü ilişki bulunmuştur. Sosyal medya kullanımı, sosyal görünüş kaygısını anlamlı ve pozitif şekilde yordadığı tespit edilmiştir. Sosyal medya kullanım süresini daha az geçirenlerin sosyal görünüş kaygısının daha düşük olduğu belirlenmiştir. Sosyal medya kullanım amacına göre de iş ve eğitim amacıyla kullananların sosyal görünüş kaygılarının düşük olduğu tespit edilmiştir. Bu alanda daha fazla araştırma yapılması araştırmacıların fiziksel benlik algısını, sosyal görünüş kaygısı farklı değişkenlerle incelemesi ve genç yetişkinlerde sosyal medya kullanımlarına yönelik stratejik müdahaleler geliştirilmesi etkili olacağı öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal medya kullanımı, Fiziksel benlik algısı, Sosyal görünüş kaygısı.

EVLİLİKTE SORUN ÇÖZME VE EMPATİ KURMANIN EVLİLİK DOYUMUNA ETKİSİ

Psikolog, ESRA KIYBIK

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, esraozrsln05@hotmail.com - 0009-0001-2895-4899

Arş. Gör., MERVE İBRAHİMOĞLU

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, merve.ibrahimoglu@omu.edu.tr - 0000-0001-8168-9505

Prof. Dr., ERCÜMEND ERSANLI

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, eersanli@omu.edu.tr - 0000-0003-4840-3629

ÖZET

Tarih boyunca evliliğe yüklenen anlamlar ve evlilik işlevleri toplumdan topluma değişiklik göstererek günümüze kadar süre gelen bir sistem olmuştur. Evlilik doyumu, evliliğin sürengeliği için en önemli faktörlerdendir. Evlilik doyumunu etkileyen birbirinden farklı faktörler olmakla birlikte temel faktörler arasında bireysel nitelikler ve ilişkinin gelişim süreçleri önemli yer tutmaktadır. Sağlıklı kimlik gelişimi, saygıya dayalı iletişim, kişisel seçimlerin sonuçlarını kabul etme, sorun çözme becerileri ve empatik tutum gibi bireysel sorumluluklar, evlilik bağlamında kritik unsurlar olarak ele alınmaktadır. Evlilik ilişkilerinin sağlıklı bir işleyişe sahip olabilmesi için bu unsurlar önem arz etmektedir.

Bu araştırma, evli çiftlerde sorun çözme ve empatik becerinin evlilik doyumuna olan etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmada, mevcut durumu araştıran, betimsel deseninin bir çeşidi olan tarama araştırma modeli tercih edilmiştir. Çalışmanın örneklemini 18 yaş ve üzeri bireyler içerisinde en az bir yıl evli olan tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilmiş 400 kadın ve erkek katılımcılar oluşturmaktadır. Verilerin toplanmasında; Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği, Temel Empati Ölçeği, Evlilik Yaşam Ölçeği ve Sosyo Demografik Bilgi Formu kullanılmıştır. Tüm istatistiksel hesaplamalar SPSS 22.0 V. istatistik paket programında yapılmıştır.

Araştırma sonucunda; Katılımcıların yaşlarına göre, cinsiyetlerine göre Evlilik Yaşam Ölçeği ve Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği puanları arasında anlamlı fark bulunmuştur. Evlilik öncesi eşyle sorun yaşayanların Evlilik Yaşam Ölçeği ve Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği puanlarının evlilik öncesi eşyle sorun yaşamayanlara göre daha düşük olduğu saptanmıştır. Mevcut evlilikte boşanmayı düşünenlerin Temel Empati Ölçeği puanlarının mevcut evlilikte boşanmayı düşünmeyenlere göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Mevcut evlilikte boşanmayı düşünenlerin Evlilik Yaşam Ölçeği puanlarının mevcut evlilikte boşanmayı düşünmeyenlere göre daha düşük olduğu saptanmıştır. Mevcut evlilikte boşanmayı düşünenlerin Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği puanlarının mevcut evlilikte boşanmayı düşünmeyenlere göre daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular bağlamında, empati becerisinin düşük olduğu ve sorun çözme becerisinin gelişmediği durumlarda evlilik doyumunun olumsuz etkilendiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler : Evlilik doyumu, problem çözme, empati

THE EFFECT OF PROBLEM-SOLVING AND EMPATHY IN MARITAL ON MARITAL SATISFACTION

Psychologist, ESRA KIYBIK

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, esraozrsln05@hotmail.com - 0009 0001 2895 4899

Res. Asst., MERVE İBRAHİMOĞLU

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, merve.ibrahimoglu@omu.edu.tr, 0000-0001-8168-9505

Prof. Dr., ERCÜMEND ERSANLI

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, eersanli@omu.edu.tr - 0000-0003-4840-3629

ABSTRACT

Throughout history, the meanings attributed to marriage and its functions have varied from society to society, yet marriage has remained a system that continues to the present day. Marital satisfaction is one of the most important factors for the continuity of marriage. Although there are various factors that affect marital satisfaction, individual characteristics and the developmental processes of the relationship occupy a central place among the fundamental factors. Individual responsibilities such as healthy identity development, respectful communication, acceptance of the consequences of personal choices, problem-solving skills, and an empathic attitude are considered critical elements within the context of marriage. These elements are of great importance for the healthy functioning of marital relationships.

This study aims to examine the effects of problem-solving and empathic skills on marital satisfaction among married couples. In the study, a survey research model, which is a type of descriptive design aimed at examining the existing situation, was employed. The sample of the study consisted of 400 male and female participants aged 18 and over who had been married for at least one year and were selected using a random sampling method. Data were collected using the Marital Problem-Solving Scale, the Basic Empathy Scale, the Marital Life Scale, and a Sociodemographic Information Form. All statistical analyses were conducted using the SPSS 22.0 statistical software package.

The results of the study indicated that there were significant differences between participants' scores on the Marital Life Scale and the Marital Problem-Solving Scale according to age. Significant differences were also found between participants' scores on the Marital Life Scale and the Marital Problem-Solving Scale according to gender. It was determined that participants who experienced problems with their spouses before marriage had lower scores on the Marital Life Scale and the Marital Problem-Solving Scale compared to those who did not experience such problems prior to marriage. It was found that participants who considered divorce in their current marriage had higher scores on the Basic Empathy Scale than those who did not consider divorce. Additionally, participants who considered divorce in their current marriage had lower scores on the Marital Life Scale compared to those who did not consider divorce. Similarly, participants who considered divorce in their current marriage were found to have lower scores on the Marital Problem-Solving Scale than those who did not consider divorce. Within the context of the findings, it is observed that marital satisfaction is negatively affected in situations where empathic skills are low and problem-solving skills are insufficiently developed.

Keywords: Marital satisfaction, problem-solving, empathy

1. GİRİŞ

Evlilik, ailenin kurulmasına öncülük eden ve devamlılığı noktasında etkili olan bir süreci ifade etmektedir. Evlilik ailenin oluşumunu sağlamakla birlikte toplumun temel yapısını da oluşturmaktadır (İlkketenci, 2004; Yıldırım, 2018). Evliliğin temel amacı bireylerin duygusal, sosyal ve psikolojik gereksinimlerini karşılayarak, bir ilişkiler sistemi oluşturmaktır. Evliliğin sürekliliği ve niteliği içsel ve kişilerarası faktörlerden etkilenmektedir. Kişilik özellikleri, bağlılık ve sadakat, güven, sabır, destekleyici tutum, empati kurma yeteneği vb. faktörler içsel faktörleri; iletişim, bağlılık, karşılıklı saygı, rol ve sorumlulukların paylaşımı, problem ve çatışma çözme vb. faktörler ise kişilerarası faktörleri oluşturmaktadır. Tüm bu faktörler bağlamında evlilik ve evliliğe dair süreçler şekillenmektedir (Karimi vd., 2019). Bu faktörlerin etkilediği süreçlerden biri de evlilik doyumudur. Bu bağlamda, evlilik doyumunu; bireylerin evliliklerine ilişkin olumlu ve olumsuz nitelikteki genel tutumlarını ifade etmektedir (Celenk ve van de Vijver, 2013; Heller vd., 2006).

Çiftler evlilikleri boyunca; olumsuz iletişim, çocuk yetiştirme, çocukla ilgilenme, eşlerin birbirine olan ilgisinin azalması, iş yoğunluğunun fazla olması, isteklerin çatışması, kararları tek başına verme yönündeki tutum, evlilik ilişkisine dışarıdan müdahale, ekonomik güçlükler vb. stres kaynaklarıyla karşı karşıya kalmaktadırlar (Markman vd., 2010; Özasma, 2024). Bu sorunlar evlilik doyumunu üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır ancak sorunların yanı sıra çiftlerin bu sorunlar karşısında sergiledikleri tutumlar evlilik doyumunu üzerinde etkili olmaktadır (Yılmaz, 2020). Çiftlerin karşılaşılan bu sorunlara karşı etkili sorun çözme becerilerine sahip olması ve bunları kullanabilmesi evlilik doyumunu olumlu yönde etkilemektedir (Üzerek ve Şarlak, 2022). Bireylerin sorun çözme süreçlerini sağlıklı bir şekilde yürütebilmesi noktasında empati kurma becerisi temel bir unsur olarak görülmektedir. Evlilikte empatik yaklaşım, eşlerin birbirini anlaması ve karşılıklı anlayış geliştirmelerini mümkün kılmaktadır. Evlilikte empatik tutum evlilik doyumunu da etkileyen önemli bir unsurdur. Bunun yanı sıra empati evlilikte sorun çözme sürecinde de etkili olan bir tutumdur (Kışlak ve Göztepe, 2012; Tutarel Kışlak ve Çabukça, 2002).

Bu araştırmada, evlilik doyumunu üzerinde etkisi olan evlilikte sorun çözme ve empati kurma becerilerinin incelenmesi literatüre katkı sağlaması ve çiftler ve ailelerle çalışan meslek gruplarına uygulamalarında yol gösterici olması açısından önem arz etmektedir.

Bu araştırmanın amacı, evli bireylerin evliliklerinde sergiledikleri sorun çözme becerileri ve empati kurma düzeyleri ile evlilik doyumunu arasındaki ilişkileri incelemek ve bunlar üzerindeki değişkenleri belirlemektir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Araştırmada ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır.

2.2. Araştırmanın Örnekleme

Araştırmanın evreni, Samsun'da yaşayan en az bir yıl evli çiftlerden oluşmaktadır. Bu evren içerisinde, uygun örnekleme yöntemi ile belirlenen ve gönüllü olarak katılım sağlayan 400 kişilik bir örneklem grubu oluşturulmuştur.

Çizelge 1. Örneklem Grubunun Demografik Özellikleri

	N	%
Yaş (38,66 ± 10,66 Yıl)		
30 Altı	76	19,0
30 - 39	181	45,3
40 - 49	82	20,5
50 - 59	32	8,0
60 ve Üstü	29	7,2
Cinsiyet		
Erkek	187	46,8
Kadın	213	53,3
Eğitim Durumu		
İlkokul	33	8,3
Ortaokul	30	7,5
Lise	95	23,8
Lisans	216	54,0
Lisansüstü	26	6,5
Çalışma Durumu		
Evet	297	74,3
Hayır	75	18,8
Emekli	28	7,0
Meslek		
Memur	140	35,0
İşçi	62	15,5
Serbest Meslek	21	5,3
Çiftçi	3	0,8
Diğer	71	17,8
Aylık Ortalama Gelir		
5.000 TL ve Altı	70	17,5
5.001 - 17.000 TL	43	10,8
17.001 - 30.000 TL	70	17,5
30.001 - 45.000 TL	83	20,8
45.000 TL Üstü	134	33,5
Tütün Kullanımı		
Evet	165	41,3
Hayır	235	58,8
Alkol Kullanımı		
Evet	55	13,8
Hayır	345	86,3
Eşinin Eğitim Durumu		
İlkokul	60	15,0
Ortaokul	27	6,8
Lise	108	27,0
Lisans	179	44,8
Lisansüstü	26	6,5
Eşinin Çalışma Durumu		
Evet	268	67,0
Hayır	110	27,5
Emekli	22	5,5
Eşinin Mesleği		
Memur	92	23,0
İşçi	61	15,3
Serbest Meslek	40	10,0
Çiftçi	2	0,5
Diğer	73	18,3
Evlendiği Yaş (25,14 ± 4,54 Yıl)		
20 Yıl Altı	28	7,0
20 - 29 yıl	314	78,5
30 Yıl ve Üstü	58	14,5
Evlilik Süresi (13,18 ± 11,77 Yıl)		
10 Yıl Altı	189	47,3
10 - 19 Yıl	122	30,5
20 - 29 Yıl	40	10,0
30 - 39 Yıl	33	8,3
40 Yıl ve Üstü	16	4,0

Tanımadan Evliliğe Kadar Geçen Süre (27,52 ± 28,51 Ay)		
1 Yıl Altı	100	25,0
1 - 2 Yıl	178	44,5
3 Yıl ve Üstü	122	30,5
Mevcut Evlilikte Çocuk		
Evet	316	79,0
Hayır	84	21,0
Evlilik Sayısı		
1	389	97,3
2	11	2,8
Eşinin Evlilik Sayısı		
1	385	96,3
2	12	3,0
3	3	0,8
Evlenme Şekli		
Tanışarak / Anlaşarak	265	66,3
Aile ve Arkadaşları Aracılığıyla	46	11,5
Görücü Usulü	78	19,5
Kaçarak	8	2,0
Diğer	3	0,8
Evlilik Öncesi Eşyle Sorun Yaşama		
Evet	84	21,0
Hayır	316	79,0
Mevcut Evlilikte Boşanmayı Düşünme		
Evet	55	13,8
Hayır	345	86,3
Evlilik Süresince Yoğun Bir Korku/Çaresiz Hissettiği Bir Olay Yaşama		
Evet	44	11,0
Hayır	356	89,0
Toplam	400	100

2.3. Verilerin Toplanması

Veriler fiziki olarak halka açık alanlarda toplanmıştır.

2.4. Veri Toplama Araçları

Gerçekleştirilen bu araştırmada veri toplama aracı olarak; Sosyo-Demografik Bilgi Formu, Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği (Hünler, 2002), Temel Empati Ölçeği (Topçu vd., 2010) ve Evlilik Yaşam Ölçeği (Tezer, 1996) kullanılmıştır.

2.5. Verilerin Analizi

Toplanan veriler SPSS programına aktarılmış ve öncelikle verilerin geçerli olup olmadığına bakılmıştır. Normal dağılım testi uygulanarak verilerin dağılım özellikleri incelenmiş ve normal dağılım gösterdiği belirlenmiştir. Bunun yanı sıra, bağlantıları ortaya koymak amacıyla Pearson ilişki değerlendirme, değişkenlerin yordama kuvvetini değerlendirmek için ise birden fazla regresyon değerlendirme yapılmıştır. Elde edilen bulgular, %5 anlamlılık düzeyinde analiz edilmiştir.

3. BULGULAR

Çizelge 2. Katılımcıların Temel Empati Ölçeği, Evlilik Yaşam Ölçeği ve Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği Puanları

	X ± SS	M (Min - Max)
Temel Empati Ölçeği		
Bilişsel Empati	34,56 ± 4,27	35 (19 - 45)
Duygusal Empati	37,56 ± 5,61	38 (20 - 51)
Toplam	72,12 ± 8,59	72 (46 - 95)

Evlilik Yaşam Ölçeği	37,70 ± 7,60	39 (11 - 50)
Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği	35,79 ± 7,74	36 (9 - 45)

Katılımcıların Temel Empati Ölçeği, Evlilik Yaşam Ölçeği ve Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği puanları incelenmiştir (Tablo 2). Elde edilen sonuçlara göre; katılımcıların ortalama Bilişsel Empati alt boyutu puanı 34,56 ± 4,27, ortalama Duygusal Empati alt boyutu puanı 37,56 ± 5,61 ve ortalama Temel Empati Ölçeği puanı 72,12 ± 8,59 olarak bulunmuştur. Katılımcıların ortalama Evlilik Yaşam Ölçeği puanı 37,70 ± 7,60 ve ortalama Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği puanı 35,79 ± 7,74 olarak bulunmuştur.

Çizelge 3. Katılımcıların Yaşlarına Göre Temel Empati Ölçeği, Evlilik Yaşam Ölçeği ve Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği Puanları

	Yaş	N	X ± SS	M (Min - Max)	F	p	Fark ^a
Temel Empati Ölçeği							
Bilişsel Empati	30 Altı (1)	76	33,83 ± 4,29	34,0 (19 - 45)	2,970	0,019*	2>5
	30 - 39 (2)	181	35,11 ± 3,93	36,0 (23 - 45)			
	40 - 49 (3)	82	34,77 ± 4,46	35,0 (19 - 45)			
	50 - 59 (4)	32	34,47 ± 4,85	33,5 (27 - 45)			
	60 ve Üstü (5)	29	32,59 ± 4,49	32,0 (26 - 42)			
Duygusal Empati	30 Altı (1)	76	35,54 ± 5,85	35,0 (20 - 50)	4,182	0,002*	1<3
	30 - 39 (2)	181	37,66 ± 5,38	38,0 (23 - 51)			
	40 - 49 (3)	82	38,90 ± 5,19	39,0 (25 - 50)			
	50 - 59 (4)	32	38,75 ± 5,91	40,0 (27 - 50)			
	60 ve Üstü (5)	29	37,14 ± 5,96	37,0 (27 - 49)			
Toplam	30 Altı (1)	76	69,37 ± 8,50	69,0 (46 - 95)	3,669	0,006*	1<2 1<3
	30 - 39 (2)	181	72,77 ± 8,03	73,0 (52 - 92)			
	40 - 49 (3)	82	73,67 ± 8,55	74,5 (52 - 95)			
	50 - 59 (4)	32	73,22 ± 9,83	72,5 (54 - 93)			
	60 ve Üstü (5)	29	69,72 ± 9,28	68,0 (53 - 91)			
Evlilik Yaşam Ölçeği	30 Altı (1)	76	40,82 ± 6,85	41,0 (19 - 50)	8,763	<0,001**	1>3 1>4 2>3 2>4
	30 - 39 (2)	181	38,23 ± 7,39	39,0 (13 - 50)			
	40 - 49 (3)	82	34,85 ± 7,55	35,0 (21 - 50)			
	50 - 59 (4)	32	34,09 ± 8,23	35,5 (11 - 50)			
	60 ve Üstü (5)	29	38,17 ± 6,23	39,0 (28 - 50)			
Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği	30 Altı (1)	76	38,18 ± 6,59	39,5 (14 - 45)	4,450	0,002*	1>3 3<5
	30 - 39 (2)	181	35,36 ± 7,22	36,0 (9 - 45)			
	40 - 49 (3)	82	33,91 ± 9,08	36,0 (14 - 45)			
	50 - 59 (4)	32	34,75 ± 9,44	34,0 (13 - 45)			
	60 ve Üstü (5)	29	38,66 ± 5,29	41,0 (28 - 45)			

*Tek Yönlü Varyans Analizi, *p<0,05, **p<0,001, a: Bonferroni Posthoc Testi*

Katılımcıların yaşlarına göre Bilişsel Empati alt boyutu puanları arasında anlamlı fark bulunmuştur (F=2,970; p<0,05). 30 – 39 yaş grubunda yer alanların Bilişsel Empati alt boyutu puanlarının 60 ve üzerinde yer alanlara oranla yüksek olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların yaşlarına göre Duygusal Empati alt boyutu puanları arasında anlamlı fark bulunmuştur (F=4,182; p<0,05). 30 altı yaş grubunda yer alanların Duygusal Empati alt boyutu puanlarının 40 – 49 yaş grubunda yer alanlara göre daha düşük olduğu saptanmıştır. Katılımcıların yaşlarına göre Temel Empati Ölçeği puanları arasında anlamlı fark bulunmuştur (F=3,669; p<0,05). 30 altı yaş grubunda yer alanların Temel Empati Ölçeği puanlarının 30 – 39 yaş ve 40 – 49 yaş

grubunda yer alanlara göre daha düşük olduğu bulunmuştur. Katılımcıların yaşlarına göre Evlilik Yaşam Ölçeği puanları arasında anlamlı fark bulunmuştur ($F=8,763$; $p<0,001$). 30 altı ve 30 – 39 yaş grubunda yer alanların Evlilik Yaşam Ölçeği puanlarının 40 – 49 yaş ve 50 – 59 yaş grubunda yer alanlara göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların yaşlarına göre Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği puanları arasında anlamlı fark bulunmuştur ($F=4,450$; $p<0,05$). 40 – 49 yaş grubunda yer alanların Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği puanlarının 30 altı ve 60 ve üstü yaş grubunda yer alanlara göre daha düşük olduğu saptanmıştır.

Çizelge 4. Katılımcıların Cinsiyetlerine Göre Temel Empati Ölçeği, Evlilik Yaşam Ölçeği ve Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği Puanları

	Cinsiyet	N	X ± SS	M (Min - Max)	t	p
Temel Empati Ölçeği						
Bilişsel Empati	Erkek	187	34,10 ± 3,95	34,0 (19 - 44)	-2,055	0,041*
	Kadın	213	34,97 ± 4,50	35,0 (19 - 45)		
Duygusal Empati	Erkek	187	36,07 ± 5,63	36,0 (20 - 50)	-5,134	<0,001**
	Kadın	213	38,87 ± 5,27	39,0 (24 - 51)		
Toplam	Erkek	187	70,17 ± 8,27	70,0 (46 - 91)	-4,366	<0,001**
	Kadın	213	73,84 ± 8,51	73,0 (53 - 95)		
Evlilik Yaşam Ölçeği	Erkek	187	38,83 ± 6,70	40,0 (21 - 50)	2,836	0,005*
	Kadın	213	36,69 ± 8,19	38,0 (11 - 50)		
Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği	Erkek	187	37,25 ± 6,64	38,0 (14 - 45)	3,578	<0,001**
	Kadın	213	34,51 ± 8,40	36,0 (9 - 45)		

Bağımsız Örneklem t Testi, * $p<0,05$, ** $p<0,001$

Katılımcıların cinsiyetlerine göre Bilişsel Empati alt boyutu puanları arasında anlamlı fark bulunmuştur ($t=-2,055$; $p<0,05$). Erkeklerin Bilişsel Empati alt boyutu puanlarının kadınlara göre daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların cinsiyetlerine göre Duygusal Empati alt boyutu puanları arasında anlamlı fark bulunmuştur ($t=-5,134$; $p<0,001$). Erkeklerin Duygusal Empati alt boyutu puanlarının kadınlara göre daha düşük olduğu saptanmıştır. Katılımcıların cinsiyetlerine göre Temel Empati Ölçeği puanları arasında anlamlı fark bulunmuştur ($t=-4,366$; $p<0,001$). Erkeklerin Temel Empati Ölçeği puanlarının kadınlara göre daha düşük olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların cinsiyetlerine göre Evlilik Yaşam Ölçeği puanları arasında anlamlı fark bulunmuştur ($t=2,836$; $p<0,05$). Erkeklerin Evlilik Yaşam Ölçeği puanlarının kadınlara göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların cinsiyetlerine göre Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği puanları arasında anlamlı fark bulunmuştur ($t=3,578$; $p<0,001$). Erkeklerin Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği puanlarının kadınlara göre daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Çizelge 5. Katılımcıların Eğitim Durumlarına Göre Temel Empati Ölçeği, Evlilik Yaşam Ölçeği ve Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği Puanları

	Eğitim Durumu	N	X ± SS	M (Min - Max)	F ^a /KW ^b	p	Fark ^c
Temel Empati Ölçeği							
Bilişsel Empati	İlkokul (1)	33	31,55 ± 5,33	32,0 (19 - 45)	12,143 ^a	<0,001**	1<3
	Ortaokul (2)	30	31,07 ± 5,18	30,0 (19 - 41)			1<4
	Lise (3)	95	35,35 ± 4,35	35,0 (27 - 45)			1<5
	Lisans (4)	216	35,12 ± 3,55	36,0 (26 - 45)			2<3
	Lisansüstü (5)	26	34,92 ± 3,50	35,0 (26 - 42)			2<4
Duygusal Empati	İlkokul (1)	33	37,97 ± 6,12	39,0 (27 - 50)	1,305 ^a	0,268	-
	Ortaokul (2)	30	35,53 ± 5,72	35,0 (27 - 49)			-

	Lise (3)	95	37,66 ± 6,23	39,0 (23 - 51)			
	Lisans (4)	216	37,83 ± 5,16	38,0 (20 - 50)			
	Lisansüstü (5)	26	36,73 ± 5,89	38,5 (24 - 47)			
Toplam	İlkokul (1)	33	69,52 ± 10,06	69,0 (52 - 89)			
	Ortaokul (2)	30	66,60 ± 10,17	65,5 (46 - 88)			
	Lise (3)	95	73,01 ± 9,59	73,0 (52 - 95)	4,820 ^a	<0,001**	2<3 2<4
	Lisans (4)	216	72,95 ± 7,32	73,0 (52 - 95)			
	Lisansüstü (5)	26	71,65 ± 8,14	73,0 (56 - 89)			
Evlilik Yaşam Ölçeği	İlkokul (1)	33	36,30 ± 7,43	35,0 (21 - 50)			
	Ortaokul (2)	30	35,00 ± 7,42	36,0 (20 - 50)			
	Lise (3)	95	37,80 ± 7,38	39,0 (19 - 50)	1,889 ^a	0,112	-
	Lisans (4)	216	37,96 ± 7,95	39,0 (11 - 50)			
	Lisansüstü (5)	26	39,96 ± 4,51	39,0 (32 - 47)			
Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği	İlkokul (1)	33	37,42 ± 7,25	41,0 (13 - 45)			
	Ortaokul (2)	30	34,87 ± 8,79	35,5 (17 - 45)			
	Lise (3)	95	36,35 ± 6,53	37,0 (14 - 45)	2,554 ^b	0,635	
	Lisans (4)	216	35,30 ± 8,26	36,0 (9 - 45)			
	Lisansüstü (5)	26	36,81 ± 6,58	38,0 (18 - 45)			

a: Tek Yönlü Varyans Analizi, b: Kruskal Wallis H Testi, **p<0,001, a: Bonferroni Posthoc Testi

Katılımcıların eğitim durumlarına göre Bilişsel Empati alt boyutu puanları arasında anlamlı fark bulunmuştur (F=12,143; p<0,001). İlkokul ve ortaokul mezunlarının Bilişsel Empati alt boyutu puanlarının lise, lisans ve lisansüstü mezunlarına göre daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların eğitim durumlarına göre Temel Empati Ölçeği puanları arasında anlamlı fark bulunmuştur (F=4,820; p<0,001). Ortaokul mezunlarının Temel Empati Ölçeği puanlarının lise ve lisans mezunlarına göre daha düşük olduğu saptanmıştır.

Çizelge 6. Katılımcıların Eşlerinin Eğitim Durumlarına Göre Temel Empati Ölçeği, Evlilik Yaşam Ölçeği ve Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği Puanları

	Eşinin Eğitim Durumu	N	X ± SS	M (Min - Max)	F ^a /KW ^b	p	Fark ^c
Temel Empati Ölçeği							
Bilişsel Empati	İlkokul (1)	60	31,98 ± 4,50	32,0 (19 - 40)			1<3 1<4
	Ortaokul (2)	27	32,15 ± 5,17	33,0 (19 - 45)			1<5 2<3 2<4 2<5
	Lise (3)	108	35,34 ± 3,97	35,0 (25 - 45)	10,734 ^a	<0,001**	
	Lisans (4)	179	35,20 ± 3,89	36,0 (26 - 45)			
	Lisansüstü (5)	26	35,38 ± 3,38	34,0 (30 - 43)			
Duygusal Empati	İlkokul (1)	60	37,63 ± 6,01	38,0 (27 - 50)			
	Ortaokul (2)	27	35,93 ± 6,11	38,0 (23 - 44)			
	Lise (3)	108	37,73 ± 5,46	37,0 (27 - 51)	2,072 ^b	0,722	-
	Lisans (4)	179	37,56 ± 5,65	38,0 (20 - 50)			
	Lisansüstü (5)	26	38,35 ± 4,48	39,0 (24 - 45)			
Toplam	İlkokul (1)	60	69,62 ± 9,47	71,5 (52 - 85)			1<3 1<4 1<5 2<3 2<4 2<5
	Ortaokul (2)	27	68,07 ± 10,40	69,0 (46 - 89)			
	Lise (3)	108	73,07 ± 8,44	72,0 (56 - 95)	3,685 ^a	0,006*	
	Lisans (4)	179	72,77 ± 8,08	73,0 (52 - 95)			
	Lisansüstü (5)	26	73,73 ± 6,35	73,0 (56 - 86)			
Evlilik Yaşam Ölçeği	İlkokul (1)	60	35,37 ± 6,87	36,0 (21 - 49)			1<5 2<5
	Ortaokul (2)	27	35,15 ± 7,09	35,0 (25 - 49)	3,118 ^a	0,015*	
	Lise (3)	108	37,85 ± 8,54	40,0 (11 - 50)			

	Lisans (4)	179	38,50 ± 7,40	39,0 (18 - 50)			
	Lisansüstü (5)	26	39,50 ± 5,19	39,5 (26 - 49)			
Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği	İlkokul (1)	60	35,40 ± 8,43	36,0 (13 - 45)			
	Ortaokul (2)	27	34,81 ± 7,36	34,0 (14 - 45)			
	Lise (3)	108	35,83 ± 8,10	36,5 (13 - 45)	0,226 ^a	0,924	-
	Lisans (4)	179	35,93 ± 7,57	36,0 (9 - 45)			
	Lisansüstü (5)	26	36,58 ± 6,34	38,0 (18 - 45)			

*a: Tek Yönlü Varyans Analizi, b: Kruskal Wallis H Testi, *p<0,05, **p<0,001, a: Bonferroni Posthoc Testi*

Katılımcıların eşlerinin eğitim durumlarına göre Bilişsel Empati alt boyutu puanları arasında anlamlı fark bulunmuştur (F=10,734; p<0,001). Eşi ilkökul ve ortaokul mezunu olanların Bilişsel Empati alt boyutu puanlarının eşi lise, lisans ve lisansüstü mezunu olanlara göre daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların eşlerinin eğitim durumlarına göre Temel Empati Ölçeği skorlarında belirgin ayırım ortaya konmuştur. (F=3,685; p<0,05). Eşi ilkökul ve ortaokul mezunu olanların Temel Empati Ölçeği puanlarının eşi lise, lisans ve lisansüstü mezunu olanlara göre görece zayıf olduğu saptanmıştır. Katılımcıların eşlerinin eğitim durumlarına göre Evlilik Yaşam Ölçeği skorlarında belirgin ayırım ortaya konmuştur.(F=3,118; p<0,05). Eşi ilkökul ve ortaokul mezunu olanların Evlilik Yaşam Ölçeği puanlarının eşi lise, lisans ve lisansüstü mezunu olanlara göre görece zayıf bulunmuştur.

Çizelge 7. Katılımcıların Eşlerinin Çalışma Durumlarına Göre Temel Empati Ölçeği, Evlilik Yaşam Ölçeği ve Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği Puanları

		Eşinin Çalışma Durumu	N	X ± SS	M (Min - Max)	F	p	Fark ^a
Temel Empati Ölçeği								
Bilişsel Empati	Evet (1)	268	34,96 ± 4,34	35,0 (19 - 45)				
	Hayır (2)	110	33,82 ± 3,99	35,0 (19 - 41)	3,532	0,030*	1>2	
	Emekli (3)	22	33,50 ± 4,26	33,0 (28 - 42)			1>3	
Duygusal Empati	Evet (1)	268	38,14 ± 5,46	38,0 (23 - 51)				
	Hayır (2)	110	35,79 ± 5,61	37,0 (20 - 50)	8,323	<0,001**	1>2	
	Emekli (3)	22	39,36 ± 5,61	40,0 (30 - 49)			2<3	
Toplam	Evet (1)	268	73,09 ± 8,49	73,0 (52 - 95)				
	Hayır (2)	110	69,61 ± 8,37	70,5 (46 - 90)	6,693	0,001*	1>2	
	Emekli (3)	22	72,86 ± 8,65	70,0 (63 - 91)				
Evlilik Yaşam Ölçeği	Evet (1)	268	37,09 ± 7,86	39,0 (11 - 50)				
	Hayır (2)	110	38,94 ± 7,01	40,0 (21 - 50)	2,571	0,078	-	
	Emekli (3)	22	38,82 ± 6,40	39,0 (29 - 50)				
Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği	Evet (1)	268	35,25 ± 8,10	36,0 (9 - 45)				
	Hayır (2)	110	37,00 ± 7,09	39,0 (13 - 45)	2,078	0,127	-	
	Emekli (3)	22	36,36 ± 5,59	35,5 (26 - 45)				

*Tek Yönlü Varyans Analizi, *p<0,05, **p<0,001, a: Bonferroni Posthoc Testi*

Katılımcıların eşlerinin çalışma durumlarına göre Bilişsel Empati alt boyutu puanları arasında anlamlı fark bulunmuştur (F=3,532; p<0,05). Eşi çalışanların Bilişsel Empati alt boyutu puanlarının eşi çalışmayan ve emekli olanlara göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların eşlerinin çalışma durumlarına göre Duygusal Empati alt boyutu puanları arasında anlamlı fark bulunmuştur (F=8,323; p<0,001). Eşi çalışmayanların Duygusal Empati alt boyutu puanlarının eşi çalışan ve emekli olanlara göre daha düşük olduğu saptanmıştır. Katılımcıların eşlerinin çalışma durumlarına göre Temel Empati Ölçeği puanları arasında anlamlı fark

bulunmuştur ($F=6,693$; $p<0,05$). Eşi çalışanların Temel Empati Ölçeği puanlarının eşi çalışmayanlara göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Çizelge 8. Katılımcıların Eşlerinin Mesleklerine Göre Temel Empati Ölçeği, Evlilik Yaşam Ölçeği ve Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği Puanları

	Eşinin Mesleği	N	X ± SS	M (Min - Max)	KW	p
Temel Empati Ölçeği						
Bilişsel Empati	Memur	92	34,78 ± 3,92	35,0 (26 - 45)	1,870	0,760
	İşçi	61	34,85 ± 4,29	34,0 (25 - 45)		
	Serbest Meslek	40	34,85 ± 3,66	35,0 (26 - 45)		
	Çiftçi	2	30,50 ± 10,61	30,5 (23 - 38)		
	Diğer	73	35,44 ± 5,05	36,0 (19 - 45)		
Duygusal Empati	Memur	92	38,51 ± 5,63	38,5 (24 - 51)	1,377	0,848
	İşçi	61	38,08 ± 5,26	38,0 (23 - 50)		
	Serbest Meslek	40	38,35 ± 6,17	38,5 (28 - 48)		
	Çiftçi	2	38,00 ± 4,24	38,0 (35 - 41)		
	Diğer	73	37,60 ± 5,11	37,0 (26 - 50)		
Toplam	Memur	92	73,29 ± 8,42	74,0 (56 - 93)	0,654	0,957
	İşçi	61	72,93 ± 8,22	72,0 (52 - 88)		
	Serbest Meslek	40	73,20 ± 8,57	73,0 (54 - 89)		
	Çiftçi	2	68,50 ± 14,85	68,5 (58 - 79)		
	Diğer	73	73,04 ± 8,83	72,0 (53 - 95)		
Evlilik Yaşam Ölçeği	Memur	92	37,80 ± 7,74	38,0 (11 - 50)	3,961	0,411
	İşçi	61	37,56 ± 7,51	39,0 (20 - 50)		
	Serbest Meslek	40	34,88 ± 7,55	38,0 (21 - 49)		
	Çiftçi	2	37,00 ± 9,90	37,0 (30 - 44)		
	Diğer	73	37,03 ± 8,42	39,0 (13 - 50)		
Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği	Memur	92	35,36 ± 8,04	36,0 (13 - 45)	4,055	0,399
	İşçi	61	34,51 ± 7,52	35,0 (9 - 45)		
	Serbest Meslek	40	34,25 ± 8,90	34,0 (14 - 45)		
	Çiftçi	2	33,00 ± 16,97	33,0 (21 - 45)		
	Diğer	73	36,33 ± 8,07	38,0 (14 - 45)		

Kruskal Wallis H Testi

Katılımcıların eşlerinin mesleklerine göre Temel Empati Ölçeği, Evlilik Yaşam Ölçeği ve Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği puanları arasında anlamlı fark bulunmamıştır ($p>0,05$).

Çizelge 9. Katılımcıların Evlendikleri Yaşa Göre Temel Empati Ölçeği, Evlilik Yaşam Ölçeği ve Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği Puanları

	Evlendiği Yaş	N	X ± SS	M (Min - Max)	F	p
Temel Empati Ölçeği						
Bilişsel Empati	20 Yıl Altı	28	32,82 ± 4,11	34,5 (23 - 38)	2,980	0,052
	20 - 29 yıl	314	34,78 ± 4,15	35,0 (19 - 45)		
	30 Yıl ve Üstü	58	34,21 ± 4,78	34,0 (19 - 45)		
Duygusal Empati	20 Yıl Altı	28	37,25 ± 3,97	36,5 (30 - 44)	0,086	0,918
	20 - 29 yıl	314	37,55 ± 5,63	38,0 (20 - 51)		
	30 Yıl ve Üstü	58	37,78 ± 6,22	38,0 (24 - 50)		
Toplam	20 Yıl Altı	28	70,07 ± 6,81	70,0 (55 - 80)	0,899	0,408
	20 - 29 yıl	314	72,33 ± 8,53	72,0 (46 - 95)		
	30 Yıl ve Üstü	58	71,98 ± 9,61	72,5 (52 - 93)		

Evlilik Yaşam Ölçeği	20 Yıl Altı	28	35,14 ± 5,28	34,0 (26 - 44)	1,841	0,160
	20 - 29 yıl	314	37,97 ± 7,69	39,0 (11 - 50)		
	30 Yıl ve Üstü	58	37,41 ± 7,86	39,0 (21 - 50)		
Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği	20 Yıl Altı	28	37,68 ± 6,02	38,5 (21 - 45)	0,906	0,405
	20 - 29 yıl	314	35,67 ± 8,14	37,0 (9 - 45)		
	30 Yıl ve Üstü	58	35,52 ± 6,05	36,0 (17 - 45)		

Tek Yönlü Varyans Analizi

Katılımcıların evlendikleri yaşa göre Temel Empati Ölçeği, Evlilik Yaşam Ölçeği ve Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği puanları arasında anlamlı fark bulunmamıştır ($p>0,05$).

Çizelge 10. Katılımcıların Evlilik Sürelerine Göre Temel Empati Ölçeği, Evlilik Yaşam Ölçeği ve Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği Puanları

	Evlilik Süresi	N	X ± SS	M (Min - Max)	F	p	Fark ^a
Temel Empati Ölçeği							
Bilişsel Empati	10 Yıl Altı (1)	189	34,50 ± 4,30	35,0 (19 - 45)	3,105	0,016*	3>5
	10 - 19 Yıl (2)	122	35,00 ± 4,22	35,0 (23 - 45)			
	20 - 29 Yıl (3)	40	35,63 ± 3,48	35,5 (28 - 43)			
	30 - 39 Yıl (4)	33	33,09 ± 4,08	33,0 (26 - 42)			
	40 Yıl ve Üstü (5)	16	32,31 ± 5,29	30,5 (26 - 42)			
Duygusal Empati	10 Yıl Altı (1)	189	36,95 ± 5,73	37,0 (20 - 50)	2,045	0,087	-
	10 - 19 Yıl (2)	122	37,75 ± 5,61	37,0 (23 - 51)			
	20 - 29 Yıl (3)	40	39,38 ± 3,70	40,0 (30 - 44)			
	30 - 39 Yıl (4)	33	37,33 ± 5,82	38,0 (27 - 50)			
	40 Yıl ve Üstü (5)	16	39,25 ± 6,81	37,5 (30 - 49)			
Toplam	10 Yıl Altı (1)	189	71,45 ± 8,55	72,0 (46 - 95)	1,936	0,104	-
	10 - 19 Yıl (2)	122	72,75 ± 8,73	72,0 (52 - 95)			
	20 - 29 Yıl (3)	40	75,00 ± 5,89	77,0 (63 - 84)			
	30 - 39 Yıl (4)	33	70,42 ± 9,17	72,0 (53 - 92)			
	40 Yıl ve Üstü (5)	16	71,56 ± 11,08	66,5 (59 - 91)			
Evlilik Yaşam Ölçeği	10 Yıl Altı (1)	189	39,06 ± 7,56	40,0 (13 - 50)	5,004	<0,001**	1>3 1>4
	10 - 19 Yıl (2)	122	37,45 ± 7,33	38,0 (21 - 50)			
	20 - 29 Yıl (3)	40	34,25 ± 6,71	35,0 (24 - 44)			
	30 - 39 Yıl (4)	33	34,82 ± 8,74	35,0 (11 - 50)			
	40 Yıl ve Üstü (5)	16	37,94 ± 5,58	37,5 (30 - 46)			
Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği	10 Yıl Altı (1)	189	36,28 ± 7,29	37,0 (9 - 45)	2,758	0,028*	1>3
	10 - 19 Yıl (2)	122	35,66 ± 7,40	36,0 (17 - 45)			
	20 - 29 Yıl (3)	40	32,28 ± 10,20	34,0 (13 - 45)			
	30 - 39 Yıl (4)	33	36,58 ± 8,25	39,0 (13 - 45)			
	40 Yıl ve Üstü (5)	16	38,13 ± 5,16	38,5 (32 - 45)			

*Tek Yönlü Varyans Analizi, * $p<0,05$, ** $p<0,001$, a: Bonferroni Posthoc Testi*

Katılımcıların evlilik sürelerine göre Bilişsel Empati alt boyutu puanları arasında anlamlı fark bulunmuştur ($F=3,105$; $p<0,05$). Evlilik süresi 20 – 29 yıl olanların Bilişsel Empati alt boyutu puanlarının evlilik süresi 40 yıl ve üstünde olanlara göre daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Katılımcıların evlilik sürelerine göre Evlilik Yaşam Ölçeği puanları arasında anlamlı fark bulunmuştur ($F=5,004$; $p<0,001$). Evlilik süresi 10 yıl altında olanların Evlilik Yaşam Ölçeği puanlarının evlilik süresi 20 – 29 yıl ve 30 – 39 yıl olanlara göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların evlilik sürelerine göre Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği puanları arasında anlamlı fark ortaya koyulmuştur. ($F=2,758$; $p<0,05$). Evlilik süresi 10 yıl altında olanların

Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği puanlarının evlilik süresi 20 – 29 yıl olanlara oranla çok üst olduğu belirlenmiştir.

Çizelge 11. Katılımcıların Evlilik Öncesi Eşiyle Sorun Yaşamalarına Göre Temel Empati Ölçeği, Evlilik Yaşam Ölçeği ve Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği Puanları

	Evlilik Öncesi Eşiyle Sorun Yaşama	N	X ± SS	M (Min - Max)	t	p
Temel Empati Ölçeği						
Bilişsel Empati	Evet	84	34,43 ± 4,14	34,5 (26 - 45)	-0,323	0,747
	Hayır	316	34,60 ± 4,31	35,0 (19 - 45)		
Duygusal Empati	Evet	84	38,27 ± 5,46	38,0 (23 - 50)	1,313	0,190
	Hayır	316	37,37 ± 5,64	38,0 (20 - 51)		
Toplam	Evet	84	72,70 ± 8,50	71,0 (52 - 92)	0,696	0,487
	Hayır	316	71,97 ± 8,62	72,0 (46 - 95)		
Evlilik Yaşam Ölçeği	Evet	84	35,25 ± 8,24	37,5 (11 - 50)	-3,362	<0,001**
	Hayır	316	38,34 ± 7,29	39,0 (13 - 50)		
Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği	Evet	84	31,51 ± 8,79	32,5 (13 - 45)	-5,941	<0,001**
	Hayır	316	36,93 ± 7,02	38,0 (9 - 45)		

Bağımsız Örneklem t Testi, **p<0,001

Katılımcıların evlilik öncesi eşiyle sorun yaşamalarına göre Evlilik Yaşam Ölçeği skorlarında belirgin fark açığa çıkmıştır. (t=-3,362; p<0,001). Evlilik öncesi eşiyle sorun yaşayanların Evlilik Yaşam Ölçeği puanlarının evlilik öncesi eşiyle sorun yaşamayanlara göre daha düşük olduğu saptanmıştır. Katılımcıların evlilik öncesi eşiyle sorun yaşamalarına göre Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği puanları arasında anlamlı fark bulunmuştur (t=-5,941; p<0,001). Evlilik öncesi eşiyle sorun yaşayanların Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği puanlarının evlilik öncesi eşiyle sorun yaşamayanlara göre daha düşük olduğu tespit edilmiştir.

Çizelge 12. Katılımcıların Mevcut Evlilikte Boşanmayı Düşünmelerine Göre Temel Empati Ölçeği, Evlilik Yaşam Ölçeği ve Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği Puanları

	Mevcut Evlilikte Boşanmayı Düşünme	N	X ± SS	M (Min - Max)	t	p
Temel Empati Ölçeği						
Bilişsel Empati	Evet	55	36,16 ± 4,28	36,0 (27 - 45)	3,026	0,003*
	Hayır	345	34,31 ± 4,22	34,0 (19 - 45)		
Duygusal Empati	Evet	55	41,16 ± 6,15	43,0 (26 - 51)	5,301	<0,001**
	Hayır	345	36,99 ± 5,31	38,0 (20 - 50)		
Toplam	Evet	55	77,33 ± 9,30	79,0 (56 - 95)	4,983	<0,001**
	Hayır	345	71,29 ± 8,18	72,0 (46 - 95)		
Evlilik Yaşam Ölçeği	Evet	55	29,47 ± 8,16	29,0 (11 - 50)	-9,577	<0,001**
	Hayır	345	39,01 ± 6,63	40,0 (21 - 50)		
Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği	Evet	55	28,65 ± 9,52	31,0 (9 - 45)	-7,911	<0,001**
	Hayır	345	36,93 ± 6,77	38,0 (13 - 45)		

Bağımsız Örneklem t Testi, *p<0,05, **p<0,001

Katılımcıların mevcut evlilikte boşanmayı düşünmelerine göre Bilişsel Empati alt boyutu puanları arasında anlamlı fark bulunmuştur (t=3,026; p<0,05). Mevcut evlilikte boşanmayı düşünenlerin Bilişsel Empati alt boyutu puanlarının mevcut evlilikte boşanmayı düşünmeyenlere göre daha yüksek olduğu saptanmıştır. Katılımcıların mevcut evlilikte boşanmayı düşünmelerine göre Duygusal Empati alt boyutu puanları arasında anlamlı fark bulunmuştur (t=5,301; p<0,001). Mevcut evlilikte boşanmayı düşünenlerin Duygusal Empati

alt boyutu puanlarının mevcut evlilikte boşanmayı düşünmeyenlere göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların mevcut evlilikte boşanmayı düşünmelerine göre Temel Empati Ölçeği puanları arasında belirgin fark ortaya konmuştur. ($t=4,983$; $p<0,001$). Mevcut evlilikte boşanmayı düşünenlerin Temel Empati Ölçeği puanlarının mevcut evlilikte boşanmayı düşünmeyenlere göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların mevcut evlilikte boşanmayı düşünmelerine göre Evlilik Yaşam Ölçeği puanları arasında anlamlı fark bulunmuştur ($t=-9,577$; $p<0,001$). Mevcut evlilikte boşanmayı düşünenlerin Evlilik Yaşam Ölçeği puanlarının mevcut evlilikte boşanmayı düşünmeyenlere göre daha düşük olduğu saptanmıştır. Katılımcıların mevcut evlilikte boşanmayı düşünmelerine göre Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği puanları arasında anlamlı fark bulunmuştur ($t=-7,911$; $p<0,001$). Mevcut evlilikte boşanmayı düşünenlerin Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği puanlarının mevcut evlilikte boşanmayı düşünmeyenlere göre daha düşük olduğu tespit edilmiştir.

Çizelge 13. Katılımcıların Evlilik Süresince Yoğun Bir Korku/Çaresiz Hissettiği Bir Olay Yaşamalarına Göre Temel Empati Ölçeği, Evlilik Yaşam Ölçeği ve Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği Puanları

	Evlilik Süresince Yoğun Bir Korku/Çaresiz Hissettiği Bir Olay Yaşama	N	X ± SS	M (Min - Max)	t	p
Temel Empati Ölçeği						
Bilişsel Empati	Evet	44	35,50 ± 4,58	36,0 (27 - 45)	1,547	0,123
	Hayır	356	34,45 ± 4,22	35,0 (19 - 45)		
Duygusal Empati	Evet	44	40,57 ± 6,18	42,5 (27 - 51)	3,834	<0,001**
	Hayır	356	37,19 ± 5,43	38,0 (20 - 50)		
Toplam	Evet	44	76,07 ± 10,04	77,5 (56 - 93)	3,270	0,001*
	Hayır	356	71,63 ± 8,28	72,0 (46 - 95)		
Evlilik Yaşam Ölçeği	Evet	44	30,68 ± 9,38	29,0 (11 - 50)	-6,857	<0,001**
	Hayır	356	38,56 ± 6,88	39,5 (19 - 50)		
Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği	Evet	44	28,95 ± 10,76	29,5 (13 - 45)	-6,527	<0,001**
	Hayır	356	36,63 ± 6,84	37,0 (9 - 45)		

Bağımsız Örneklem t Testi, * $p<0,05$, ** $p<0,001$

Katılımcıların evlilik süresince yoğun bir korku/çaresizlik hissettiği bir olay yaşamalarına göre Duygusal Empati alt boyutu puanları arasında anlamlı fark bulunmuştur ($t=3,834$; $p<0,001$). Evlilik süresince yoğun bir korku/çaresizlik hissettiği bir olay yaşayanların Duygusal Empati alt boyutu puanlarının evlilik süresince yoğun bir korku/çaresizlik hissettiği bir olay yaşamayanlara göre daha yüksek olduğu saptanmıştır. Katılımcıların evlilik süresince yoğun bir korku/çaresizlik hissettiği bir olay yaşamalarına göre Temel Empati Ölçeği puanları arasında anlamlı fark bulunmuştur ($t=3,270$; $p<0,05$). Evlilik süresince yoğun bir korku/çaresizlik hissettiği bir olay yaşayanların Temel Empati Ölçeği puanlarının evlilik süresince yoğun bir korku/çaresizlik hissettiği bir olay yaşamayanlara göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların evlilik süresince yoğun bir korku/çaresizlik hissettiği bir olay yaşamalarına göre Evlilik Yaşam Ölçeği skorlarında belirgin fark bulunmuştur ($t=-6,857$; $p<0,001$). Evlilik süresince yoğun bir korku/çaresizlik hissettiği bir olay yaşayanların Evlilik Yaşam Ölçeği puanlarının evlilik süresince yoğun bir korku/çaresizlik hissettiği bir olay

yaşamayanlara göre daha düşük olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların evlilik süresince yoğun bir korku/çaresizlik hissettiği bir olay yaşamalarına göre Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği skorlarında belirgin fark bulunmuştur. ($t=-6,527$; $p<0,001$). Evlilik süresince yoğun bir korku/çaresizlik hissettiği bir olay yaşayanların Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği puanlarının evlilik süresince yoğun bir korku/çaresizlik hissettiği bir olay yaşamayanlara göre daha düşük olduğu bulunmuştur.

Çizelge 14. Katılımcıların Temel Empati Ölçeği, Evlilik Yaşam Ölçeği ve Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği Puanları Arasındaki İlişki

	Temel Empati Ölçeği						Evlilik Yaşam Ölçeği		Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği	
	Bilişsel Empati		Duygusal Empati		Toplam		r	p	r	p
	r	p	r	p	r	p				
Temel Empati Ölçeği										
Bilişsel Empati	1		0,502	<0,001**	0,825	<0,001**	0,068	0,176	-0,043	0,394
Duygusal Empati			1		0,903	<0,001**	-0,141	0,005*	-0,204	<0,001**
Toplam					1		-0,058	0,243	-0,155	0,002*
Evlilik Yaşam Ölçeği							1		0,581	<0,001**
Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği									1	

Pearson Korelasyon Analizi, * $p<0,05$, ** $p<0,001$

Katılımcıların Temel Empati Ölçeği, Evlilik Yaşam Ölçeği ve Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği puanları arasındaki ilişki değerlendirilmiştir (Tablo 24). Katılımcıların Duygusal Empati alt boyutu puanları ile Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği puanları arasında negatif yönlü zayıf düzey ilişki saptanmıştır ($r=-0,204$; $p<0,001$). Duygusal Empati alt boyutu puanları ile Evlilik Yaşam Ölçeği puanları arasında negatif yönlü çok zayıf düzey ilişki tespit edilmiştir ($r=-0,141$; $p<0,05$). Evlilik Yaşam Ölçeği puanları ile Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği puanları arasında pozitif yönlü orta düzey ilişki belirlenmiştir ($r=0,581$; $p<0,001$). Bu sonuçlar, katılımcıların empati, evlilikte sorun çözme ve evlilik doyumu değişkenleri arasında anlamlı ilişkiler bulunduğunu göstermektedir. Duygusal empati düzeyi arttıkça evlilikte sorun çözme puanlarının azalması yönünde zayıf düzeyde bir ilişki saptanmıştır. Benzer şekilde, duygusal empati ile evlilik yaşam doyumu arasındaki negatif yönlü çok zayıf ilişki tespit edilmiştir. Buna karşılık, evlilik yaşam doyumu ile evlilikte sorun çözme becerileri arasında saptanan pozitif yönlü orta düzey ilişki, evlilikte sorun çözme becerileri arttıkça evlilik doyumunun da anlamlı biçimde arttığını göstermektedir.

4. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Bu araştırmanın bulguları göz önünde bulundurulduğunda, empati, evlilik doyumu ve sorun çözme becerilerinin yaşa göre anlamlı biçimde farklılaştığı görülmektedir. 30-49 orta yaş döneminde empati düzeylerinin yükselmekte; ileri yaşlarda ise bilişsel empati ve sorun çözme becerilerinde düşüş yaşanmaktadır. Yaşın düşük olduğu gruplarda evlilik doyumu daha yüksektir. Bu durum çiftlerin beklentilerin henüz azalmamış olması ve evlilik rollerinin daha esnek algılanmasıyla ilişkili olabilir. Bu bağlamda çiftler, aileler ve evlilik özelinde çalışacak olan meslek gruplarının gerçekleştirecekleri koruyucu önleyici çalışmalar veya müdahalelerde yaş faktörünü göz önünde bulundurması önerilmektedir.

Araştırmanın bulguları bağlamında, kadınların empati düzeylerinin erkeklere göre daha yüksek olmakla birlikte evlilik doyumu ve sorun çözme puanlarının daha düşük olduğu görülmüştür.

Bu durum toplumsal cinsiyet rollerinin evlilik üzerindeki etkisi ile ilişkili olabilir. Bu bağlamda çiftlerle gerçekleştirilecek olan çalışmalarda bu hususların göz önünde bulundurularak ilgili becerilerin artırılması yönünde programlar ve eğitimler oluşturulabilir.

Elde edilen bulgular bağlamında bireylerin ve eşlerinin eğitim düzeyi yükseldikçe empati ve evlilik doyumu puanlarının arttığı görülmektedir. Eğitim düzeyi, iletişim becerileri, problem çözme kapasitesi, karşılıklı anlayış vb. birçok ilişkisel faktörü artırarak evlilik ilişkisinin niteliğini olumlu yönde etkilemektedir. Bu bağlamda eğitim düzeyi düşük çiftlerin ilişkisel beceri düzeylerinin artırılabilmesi için aile eğitim programlarının oluşturulması ve yaygınlaştırılması önerilmektedir.

Araştırma bulguları bağlamında eşi çalışan bireylerin empati düzeyleri daha yüksek bulunmuştur. Eşi çalışmayan bireylerdeki düşük empati düzeyinin, ekonomik ve psikososyal stres faktörleriyle ilişkili olabileceği düşünülmektedir.

Evlilik süresi değişkeni bağlamında, evliliğin ilk yıllarında evlilik doyumu ve sorun çözme becerilerinin daha yüksek olduğu ancak evlilik süresi arttıkça bu düzeylerin azaldığı sonucu elde edilmiştir. Bu bağlamda uzun süreli evlilikler ve aile yaşam döngüsü bağlamında sahip olunan rol ve sorumluluklar kapsamında evlilik ilişkisini güçlendirmeye yönelik çalışmalar geliştirilmesi önerilmektedir.

Evlilik öncesinde sorun yaşayan bireylerde evlilik doyumu ve sorun çözme becerilerinin daha düşük olduğu sonucu elde edilmiştir. Bu bulgu, evliliğin bugününün geçmişten bağımsız olmadığını göstermektedir. Bu bağlamda evlilik sürecindeki sorunların azaltılabilmesi için evlilik öncesi süreçlerdeki danışmanlık hizmetlerinin etkililiğinin, erişilebilirliğinin ve yaygınlığının artırılması ve çiftlerin ihtiyaç duydukları konular bağlamında şekillendirilmesi önerilmektedir.

Elde edilen bulgularda boşanmayı düşünen bireylerin empati düzeylerinin yüksek olduğu ancak evlilik doyumu ve sorun çözme becerilerinin düşük olduğu görülmektedir. Bu durum bireylerin evlilik doyumlarında empati düzeyinin yüksek olmasının tek başına yeterli olmadığını göstermektedir. Empati düzeyinin yapıcı sorun çözme becerileriyle birleşmediği takdirde sorunlarla baş etme konusunda yetersiz kaldığı görülmektedir. Bu nedenle sürecin bütüncül bir şekilde ele alındığı programların ve eğitimlerin geliştirilmesi ve sunulması önerilmektedir.

Elde edilen bulgular bağlamında evlilik sürecinde travmatik yaşantılar yaşayan bireylerin empati düzeylerinin artması, evlilik doyumu ve sorun çözme becerilerinin ise azalması sonucu elde edilmiştir. Bu durum travmanın ilişki üzerindeki yıpratıcı etkisini göstermektedir. Bu bağlamda herhangi bir travmatik yaşantının ardından çiftlere yönelik gerekli destek ve travma odaklı aile hizmetlerinin sunulması önerilmektedir.

Sonuç olarak bu araştırma bulguları bağlamında, empati ve sorun çözme becerilerinin evlilik doyumu üzerinde kritik bir öneme sahip olduğu görülmektedir. Ancak bu durumun demografik ve ilişkisel değişkenler bağlamında farklılaştığı görülmektedir. Bu bağlamda çift, aile, evlilik üzerine gerçekleştirilecek çalışmalarda, eğitimlerde, danışmanlıklar vb. uygulamalarda tek boyutlu bir bakış açısı ve uygulama yerine tüm değişkenlerin göz önünde bulundurulduğu kapsamlı planlamalar yapılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- [1] Celenk, O., van de Vijver, F. J. What makes couples happy? Marital and life satisfaction among ethnic groups in the Netherlands. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 44, 1273-1291, 2013.
- [2] Heller, D., Watson, D., Ilies, R. The dynamic process of life satisfaction. *Journal of Personality*, 74(5), 1421-1450 2006.
- [3] Hünler, O. S. The effects religiousness on marital satisfaction and mediatör role of perceived marital problem solving abilities between religiousness and marital satisfaction relationship. Unpublished master thesis, Middle East Technical University, Ankara, 2002.
- [4] İlkketenci, R. *Evlü Bireylerin Problem Çözme Becerileri ve Evlilik Uyumlulu Arasındaki İlişki*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2004.
- [5] Karimi, R., Bakhtiyari, M., Arani, A. M. Protective factors of marital stability in long-term marriage globally: a systematic review, *Epidemiol Health.*, 41, 2019.
- [6] Kışlak, Ş., Göztepe, I. DUYGU DIŞAVURUMU, EMPATİ, DEPRESYON Ve EVLİLİK UYUMU ARASINDAKİ İLİŞKİLER. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 27-46, 2012.
- [7] Markman, H. J., Rhoades, G. K., Stanley, S. M., Ragan, E. P., Whitton, S. W. The Premarital Communication Roots of Marital Distress and Divorce: The First Five Years of Marriage, *J Fam Psychol*, 24(3): 289–298, 2010.
- [8] Özasma, H. İ. Evli Bireylerin Yaşamış Oldukları Çatışmalar ve Başa Çıkma Yöntemleri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11/2, 611-638, 2024.
- [9] Tezer, E. Evlilik ilişkisinden sağlanan doyum: Evlilik Yaşam Ölçeği. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 7 (2), 1-7, 1996.
- [10] Topçu, Ç., Erdur-Baker, Ö. ve Çapa-Aydın, Y. Temel Empati Ölçeği Türkçe uyarlaması: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(34), 174-182, 2010.
- [11] Tutarel Kışlak, Ş., Çabukça, F. Empati ve Demografik Değişkenlerin Evlilik Uyumu ile İlişkisi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 5(5), 2002.
- [12] Üzerek, İ. ve Şarлак, D. Evli bireylerde erken dönem uyumsuz şemalar ve sorun çözme becerilerinin evlilik doyumunu ile ilişkisi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(4), 1067-1083, 2022.
- [13] Yıldırım, H. *Polislerde Evlilik Uyumu Ve Evlilikte Problem Çözme Becerilerinin İncelenmesi: Karaman Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2018.
- [14] Yılmaz, H. K. *Eşle Yaşanan Sorunlar İle Evlilik Doyumu Arasındaki İlişki*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE SIKIŞMIŞLIK HİSSİ VE AKADEMİK ERTELEME: BAĞLANMA STİLLERİNİN ETKİSİ

Psikolog, LOKMAN YILMAZ

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, psk.lokmanyilmz@gmail.com - 0009-0006-1304-8988

Arş. Gör., MERVE İBRAHİMOĞLU

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, merve.ibrahimoglu@omu.edu.tr, 0000-0001-8168-9505

Prof. Dr., ERCÜMEND ERSANLI

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, eersanli@omu.edu.tr - 0000-0003-4840-3629

ÖZET

Üniversite eğitimi, bireylerin kimliklerinin geliştiği, geleceğe dair yaşam hedeflerinin ve kariyer planlarının oluştuğu, hayata dair önemli ve kritik kararların verildiği bir dönemdir. Bu dönemde bireyler; sosyo ekonomik zorluklar, akademik başarı beklentileri, geleceğe ve yaşama dair kaygılar olmak üzere birçok stres faktörüyle karşı karşıya kalırlar. Karşı karşıya kalınan bu stres faktörleri bireylerin yaşamlarına yönelik karar almakta zorlanmalarına, kontrol duygularını kaybetmelerine ve bunların sonucunda sıkışmışlık hissi olarak tanımlanan bir psikolojik deneyimle karşılaşmalarına neden olabilir. Yaşanan bu durum bireylerin hayatlarının olağan akışında sorumlulukların ertelenmesine neden olabilir. Bu erteleme türlerinden biri de akademik erteleme davranışdır. Akademik erteleme davranışının ilişkili olduğu birçok faktör olmakla birlikte bireylerin erken dönem yaşantılarında gelişmiş olan bağlanma stilleri önemli bir faktördür. Bu nedenle sıkışmışlık hissini akademik erteleme ile olan ilişkisinin ve bağlanma stillerinin bu sürece olan etkisinin araştırılması önem arz etmektedir. Bu doğrultuda bu araştırmanın amacı, üniversite öğrencilerinde sıkışmışlık hissi ile akademik erteleme davranışı arasındaki ilişkiyi incelemek ve bu ilişkide bağlanma stillerinin etkisini ortaya koymaktır. İlişkisel tarama modeliyle gerçekleştirilen bu araştırmanın örneklemini 140 lisans öğrencisi oluşturmaktadır. Bağlanma Stilleri Ölçeği Kısa Formu, Akademik Erteleme Ölçeği Kısa Form, Sıkışmışlık Hissi Ölçeği Kısa Form ve Demografik Bilgi Formu kullanılarak elde edilen verilerin analizinde SPSS 25.0 programı kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, üniversite öğrencilerinde sıkışmışlık hissini akademik erteleme ile pozitif ve anlamlı bir ilişkiye sahip olduğu ve sıkışmışlık hissini akademik görevleri erteleme eğilimlerini arttırdığı bulgusu elde edilmiştir. Bağlanma stillerinin sıkışmışlık hissi ve akademik erteleme üzerindeki etkisi üzerine elde edilen sonuçlarda ise güvenli bağlanma stiline sahip öğrencilerin erteleme davranışlarının daha düşük olduğu, kaygılı ve kaçınan bağlanma stiline sahip öğrencilerde ise akademik erteleme davranışının daha yüksek olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler : Sıkışmışlık hissi, akademik erteleme, bağlanma stilleri

THE SENSE OF ENTRAPMENT AND ACADEMIC PROCRASTINATION AMONG UNIVERSITY STUDENTS: THE EFFECT OF ATTACHMENT STYLES

Psychologist, LOKMAN YILMAZ

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, psk.lokmanyilmz@gmail.com - 0009-0006-1304-8988

Res. Asst., MERVE İBRAHİMOĞLU

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, merve.ibrahimoglu@omu.edu.tr, 0000-0001-8168-9505

Prof. Dr., ERCÜMEND ERSANLI

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, eersanli@omu.edu.tr - 0000-0003-4840-3629

ABSTRACT

University education is a period in which individuals' identities develop, life goals and career plans for the future are formed, and important and critical decisions about life are made. During this period, individuals face numerous stressors, including socioeconomic difficulties, expectations regarding academic achievement, and concerns about the future and life in general. These stressors may lead individuals to experience difficulties in making decisions about their lives, to feel a loss of control, and consequently to encounter a psychological experience defined as a sense of entrapment. Such experiences may result in the postponement of responsibilities in the normal course of individuals' lives. One form of this postponement is academic procrastination behavior. Although many factors are associated with academic procrastination, attachment styles developed during individuals' early life experiences constitute an important factor. Therefore, examining the relationship between the sense of entrapment and academic procrastination, as well as the effect of attachment styles on this process, is of significant importance. Accordingly, the aim of this study is to examine the relationship between the sense of entrapment and academic procrastination behavior among university students and to reveal the effect of attachment styles on this relationship. This study was conducted using a relational survey model, and the sample consisted of 140 undergraduate students. The data were collected using the Attachment Styles Scale–Short Form, the Academic Procrastination Scale–Short Form, the Entrapment Scale–Short Form, and a Demographic Information Form, and were analyzed using the SPSS 25.0 software package. The results of the study indicated that the sense of entrapment among university students has a positive and significant relationship with academic procrastination and that a higher sense of entrapment increases the tendency to procrastinate on academic tasks. Regarding the effects of attachment styles on the sense of entrapment and academic procrastination, the findings showed that students with a secure attachment style exhibited lower levels of procrastination, whereas those with anxious and avoidant attachment styles demonstrated higher levels of academic procrastination.

Keywords: Sense of entrapment, academic procrastination, attachment styles

1. GİRİŞ

Bireylerin üniversite eğitimi aldıkları yıllara denk gelen 18-25 yaş arası dönem, çoğunlukla derin değişim ve dönüşümlerin yaşandığı, mesleki kariyerin şekillendiği, gelecek yaşam hedeflerinin belirlendiği önemli ve kritik kararların verildiği bir dönemdir. Bu dönem aynı zamanda düşünce dünyasında keşiflerin olduğu ve sık değişimlerin yaşandığı bir dönemdir (Arnett, 2000). Bu dönem aynı zamanda öğrencilerin; kariyer belirsizliği, iş bulma kaygısı, sınav kaygısı, depresyon, yalnızlık, ebeveynlerle çatışma, akademik erteleme, aşağılık duygusu, uyum sağlama, akademik beklentiler, gelecek kaygısı, ekonomik zorluklar ve sosyal ilişkiler gibi akademik, duygusal, ekonomik, sosyal ve kültürel boyutlarda çok yönlü stres kaynaklarıyla karşı karşıya kaldığı bir dönemdir (Dabanlı vd., 2024; Donat vd., 2019; Köksal ve Topkaya, 2021; Şahin ve Fırat, 2009).

Üniversite eğitimi sırasında yaşanan akademik, duygusal, ekonomik, sosyal ve kültürel boyutlardaki sorunların birbirinden farklı sonuçları olabilmektedir. Bu sonuçlardan biri de depresyon, kaygı, stres vb. ruhsal sorunlardır (Asıcı ve Sarı, 2022; Aktekin vd., 2001; Bayram ve Bilgel, 2008; Bruffaerts vd., 2018; Donat vd., 2019; Koç ve Polat, 2006; Köksal ve Topkaya, 2021).

Önemli bir psikolojik risk faktörü olan sıkışmışlık hissi; bir durum karşısında çıkış yolu bulamama ve ilerleyememe hissetme olarak tanımlanmaktadır. Sıkışmışlık hissi hem duygusal anlamda hem de bilişsel anlamda deneyimlenen bir engeldir (Ross ve Arfini, 2024). Literatürde yer alan araştırmalar duygusal düzenleme zorluklarının birçok farklı etkisi olmakla birlikte akademik erteleme davranışı ile de yakından ilişkili olduğunu göstermektedir (Chen ve Chung, 2025). Akademik erteleme, öğrencilerin görevlerini bilinçli olarak geciktirerek yerine getirmemesi olarak tanımlanmaktadır ve üniversite öğrencilerinin yaşadığı sorunlardan biri olarak gösterilmektedir (González-Brignardello vd, 2023; Son vd., 2020; Song vd., 2024) Öğrenciler mevcut durumla ilgili çıkış yolu bulamadıklarında ya da ilerleyememe hissettiklerinde mevcut durumu ertelemek isteyebilirler. Bu bağlamda sıkışmışlık hissi de akademik erteleme davranışına neden olan faktörlerden biri olabilir.

Birçok araştırma, üniversite öğrencilerinin yaşadıkları sorunlarda ailenin etkisine dair sonuçlar elde etmiştir (Dabanlı vd., 2024; Liu vd., 2023; Luvira vd., 2023). Bu bağlamda bireylerin üniversite döneminde yaşadıkları sorunlarla veya bu sorunlarla baş etme yöntemlerinde, erken çocukluk döneminde bakım verenleriyle geliştirdikleri bağlanma stiline etkili olabileceği düşünülmektedir. Bağlanma stilleri bireylerin ilişki kurma süreçlerinde, karar verme mekanizmalarında, stresle başa çıkmalarında vb. işlevlerde etkili olabilmektedir. Güvenli bağlanma stiline sahip bireyler stresli durumlarla daha sağlıklı başa çıkabilirken kaygılı veya kaçınan bağlanma stiline sahip bireyler stresle başa çıkmada daha çok zorlanabilmektedirler (Crugnola vd, 2021; Ma, 2024).

Son yıllarda yapılan araştırmalar, bağlanma stillerinin akademik erteleme davranışı ile anlamlı bir ilişkisi olduğunu ortaya koymaktadır. Güvensiz ve kaygılı bağlanma stillerinin bireylerin belirsizlikle başa çıkma süreçlerini zorlaştırdığı ve akademik erteleme davranışına zemin hazırladığı görülmektedir (Berber Çelik ve Odacı, 2020; Imran, 2024). Araştırmalar bağlanma stillerinin psikolojik iyi oluş bağlamında akademik erteleme ile ilişkisini ortaya koymaktadır.

Güvenli bağlanma, iyilik halini artırarak akademik ertelemeyi azaltırken, aksine, kaçınmacı ve kaygılı güvensiz bağlanma, iyilik halini azaltarak akademik ertelemeyi artırmaktadır (Delavarpour vd., 2024). Bu doğrultuda bağlanma stillerinin, sıkışmışlık hissi ile akademik erteleme arasındaki ilişkiye yön verebileceği ve bu ilişkide önemli bir rol oynayabileceği düşünülmektedir. Ancak sıkışmışlık hissini akademik erteleme ile olan ilişkisinin bağlanma stilleri doğrultusunda ele alındığı çalışmalara literatürde yeterli düzeyde rastlanmamıştır.

Bu araştırmanın amacı, üniversite öğrencilerinde sıkışmışlık hissi ile akademik erteleme davranışı arasındaki ilişkiyi incelemek ve bu ilişkide bağlanma stillerinin rolünü ortaya koymaktır. Böylece üniversite gençliğinde akademik başarıyı ve psikolojik iyi oluşu etkileyen temel mekanizmalar daha derinlemesine anlaşılabilir ve önleyici müdahale programlarının temelleri oluşturulabilecektir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Gerçekleştirilen bu araştırma nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

2.2. Araştırmanın Örnekleme

Araştırmanın örneklemini, 2024-2025 eğitim öğretim yılında Türkiye’de farklı üniversitelerde öğrenim gören toplam 140 lisans öğrencisi oluşturmuştur. Katılımcılar, amaçlı örnekleme yöntemiyle seçilmiştir. Katılımcıların yaş ortalaması 21,64 olup, %64.3’i kadın ve %35.7’si erkektir.

2.3. Verilerin Toplanması

Veriler online form aracılığıyla toplanmıştır.

2.4. Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada veri toplama aracı olarak; Çelik ve Türk (2024) tarafından Türkçeye uyarlanan Bağlanma Stilleri Ölçeği Kısa Formu, Balkıs ve Duru (2022) tarafından geliştirilen Akademik Erteleme Ölçeği- Kısa Formu, Türk, Yasdınan ve Kaya (2024) tarafından Türkçeye uyarlanan Sıkışmışlık Hissi Ölçeği Kısa Formu ve araştırmacı tarafından geliştirilen Demografik Bilgi Formu kullanılmıştır.

2.5. Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen verilerin analizi SPSS 25.0 istatistik programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Öncelikle, verilerin dağılım özelliklerini belirlemek amacıyla normallik analizleri yapılmıştır. Normalliği sağlayan değişkenler için parametrik testler tercih edilmiş; bu kapsamda gruplar arası karşılaştırmalarda Bağımsız Gruplar T-Testi uygulanmıştır. Normallik varsayımının sağlanmadığı durumlarda ise Kruskal-Wallis H testi ve Mann-Whitney U testi gibi non-parametrik testlerden yararlanılmıştır. Ayrıca, çalışmada yer alan değişkenler arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla Spearman's Sıra Farkları Korelasyon Katsayısı hesaplanmış ve korelasyonların yönü ile gücü değerlendirilmiştir. Değişkenlerin birbirini yordama gücünü incelemek üzere ise Regresyon Analizi kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Çizelge 1. Katılımcıların Yaş Dağılımları

Yaş Grubu	Katılımcı Sayısı (N)	Yüzde (%)
18-19	23	16,4
20-21	44	31,4
22-23	43	30,7
24+	30	21,5

Çizelge 2. Cinsiyetin Akademik Erteleme Üzerindeki Etkisi

Cinsiyet	N	Ortalama	Standart Sapma	t	df	p
Erkek	50	3,30	1,12	1,164	138	.247
Kadın	90	3,06	1,13			

Cinsiyetin akademik erteleme skorlarına etkisi Independent Samples t-testi ile incelenmiş ve Çizelge 2'deki sonuçlar elde edilmiştir. Anlamlılık düzeyi $p = .247$ olup, cinsiyetler arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Çizelge 3. Cinsiyetin Sıkışmışlık Hissi Üzerindeki Etkisi

Cinsiyet	N	Ortalama	Standart Sapma	t	df	p
Erkek	50	1,62	1,20	-1,587	138	.115
Kadın	90	1,88	1,04			

Cinsiyetin sıkışmışlık hissi skorlarına etkisi Independent Samples t-testi ile incelenmiş ve sonuçlar çizelgede gösterilmiştir. Anlamlılık düzeyi $p = .115$ olup, cinsiyetler arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Çizelge 4. Cinsiyet ve Güvenli Bağlanma

Cinsiyet	N	Median	Mann-Whitney U	p
Erkek	50	-	2033,000	.343
Kadın	90	-		

Cinsiyet ve güvenli bağlanma puanları arasındaki fark Mann-Whitney U testi ile incelenmiştir. Sonuçlar anlamlılık düzeyi $p = .343$ olarak bulunmuş ve anlamlı fark saptanmamıştır.

Çizelge 5. Yaş ve Akademik Erteleme

Yaş Grubu	N	Kruskal-Wallis H	df	p
18-19	23	1,980	3	.577
20-21	44			
22-23	43			
24+	30			

Yaş gruplarının akademik erteleme üzerindeki etkisi Kruskal-Wallis testi ile değerlendirilmiş, anlamlılık düzeyi $p = .577$ bulunmuştur. Yaş grupları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Çizelge 6. Yaş ve Sıkışmışlık Hissi

Yaş Grubu	N	Kruskal-Wallis H	df	p
18-19	23	7,738	3	.052
20-21	44			
22-23	43			
24+	30			

Yaş gruplarının sıkışmışlık hissi üzerindeki etkisi Kruskal-Wallis testi ile incelenmiştir. Sonuç sınırdadır olup $p = .052$ değerindedir. Yaşın etkisi potansiyel olarak değerlendirilebilir.

Çizelge 7. Yaş ve Bağlanma Stilleri

Yaş Grubu	N	Kruskal-Wallis H	df	p
18-19	23	10,485	3	.015
20-21	44			
22-23	43			
24+	30			

Bağlanma stili puanlarının yaşa göre farklılaşıp farklılaşmadığını Kruskal-Wallis testi göstermiştir. Genel bağlanma puanlarında yaş grupları arasında anlamlı fark vardır ($p = .015$). Bu sonuç, bireylerin yaş düzeylerine göre bağlanma stillerinin farklılaştığını göstermektedir.

Çizelge 8. Yaş ve Güvenli Bağlanma

Yaş Grubu	N	Kruskal-Wallis H	df	p
18-19	23	16,342	3	.001
20-21	44			
22-23	43			
24+	30			

Güvenli bağlanma skorları yaş gruplarına göre anlamlı farklılık göstermiştir (Kruskal-Wallis H = 16,342, $p = .001$). Bu bulgu, üniversite öğrencilerinin güvenli bağlanma düzeylerinin yaşa bağlı olarak değiştiğine işaret etmektedir.

Çizelge 9. Yaş ve Kaygılı Bağlanma

Yaş Grubu	N	Kruskal-Wallis H	df	p
18-19	23	6,857	3	.077
20-21	44			
22-23	43			
24+	30			

Kaygılı bağlanma skorları yaş gruplarına göre farklılaşma göstermiştir ancak sınırdadır anlamlıdır (Kruskal-Wallis H = 6,857, $p = .077$).

Çizelge 10. Akademik Erteleme, Sıkışmışlık Hissi ve Bağlanma Stilleri Arasındaki İlişkiler

Değişkenler	1. Erteleme Skor	2. Sıkışmışlık Skor	3. Bağlanma Skor
1. Erteleme Skor	1.00	.322	.227
2. Sıkışmışlık Skor	.322	1.00	.537
3. Bağlanma Skor	.227	.537	1.00

Araştırmada yer alan değişkenler arasındaki ilişkiler Spearman korelasyon testi ile incelenmiş ve sonuçlar Çizelge 10'da gösterilmiştir. Akademik erteleme ile sıkışmışlık hissi arasında bulunan pozitif ilişki ($\rho = .322$), erteleme davranışı arttıkça bireylerin kendilerini daha fazla sıkışmış, ilerleyemiyor veya çıkmazda hissedebildiklerini göstermektedir. Akademik erteleme ile bağlanma puanları arasındaki düşük düzeyde pozitif ilişki ($\rho = .227$), bağlanma stillerinin akademik erteleme davranışıyla ilişkili olduğunu, ancak bu ilişkinin görece sınırlı olduğunu göstermektedir. Ayrıca sıkışmışlık hissi ile bağlanma stili puanları arasında orta-yüksek düzeyde pozitif bir ilişki saptanmıştır ($\rho = .537$).

4. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Elde edilen bulgular bağlamında yaş grupları arasında sıkışmışlık hissi bakımından ancak anlamlılık değerinin sınırda olması nedeniyle yaş değişkeninin potansiyel bir rolü olabileceği düşünülmektedir. Bu bağlamda gelecek araştırmalarda bu potansiyel rolle ilgili daha büyük örneklerle çalışılarak, farklı analizler kullanılarak çalışmalar yapılması önerilmektedir.

Elde edilen bulgular bağlamında yaşın bağlanma stilleri ile ilişkisi olduğu görülmektedir. Özellikle güvenli bağlanma puanlarının yaş gruplarına göre anlamlı bir farklılaşması söz konusudur. Gelişimsel süreçler ve olgunlaşma bağlamında çocuklukta oluşan bağlanma stilleri değişim gösterebilmektedir. Segal (2009), araştırmasında genç yetişkinlerin kaygılı/kararsız bağlanma stillerinin orta veya ileri yaşlara göre daha fazla olduğunu, ileri yaşlarda bu kaygı eğiliminin azaldığını ifade etmiştir. Bu bağlamda üniversite öğrencilerinin sorun ve ihtiyaçlarına yönelik çalışmalarda yaşam döngüsü göz önünde bulundurularak yaş ve dönemin özelliklerine göre planlama ve uygulamalar gerçekleştirilmesi önerilmektedir.

Elde edilen bulgular, erteleme davranışı arttıkça bireylerin kendilerini daha fazla sıkışmış, hissedebildiklerini göstermektedir. Bu bulgu, ertelemenin yalnızca davranışsal değil, aynı zamanda duygusal ve bilişsel bir yük oluşturduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda, akademik ertelemeye yönelik gerçekleştirilecek müdahale ve uygulamalarda sadece zaman yönetimi odaklı bir bakış açısı yerine, öğrencilerin içinde buldukları ruhsal ve duygusal süreçlerin de göz önünde bulundurulmasının daha etkili bir müdahale süreci oluşturacağı düşünülmektedir.

Elde edilen bulgular, bağlanma stillerinin akademik erteleme davranışıyla ilişkili olduğunu, ancak bu ilişkinin sınırlı olduğunu göstermektedir. Hamdan-Kafi ve arkadaşları (2024) tarafından yapılan çalışmada güvenli bağlanma geliştiren bireylerin hayatlarını daha sorumluluk sahibi bir şekilde yürüttükleri için erteleme davranışının daha az görüldüğü sonucu elde edilmiştir. Sıkışmışlık hissi ve bağlanma stilleri üzerine elde edilen bulgular incelendiğinde güçlü bir ilişki olduğu sonucu elde edilmiştir. Bu sonuç bağlanma stillerinin bireylerin psikolojik iyi oluşu ve duygusal sıkışmışlık deneyimleriyle yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu ilişkinin, gerçekleştirilecek mesleki uygulamalarda ve müdahalelerde göz önünde bulundurulması önerilmektedir.

Gelecek araştırmalarda, sıkışmışlık hissi, akademik erteleme ve bağlanma stilleri arasındaki ilişkinin incelenmesinde yaş, cinsiyet vb. değişkenlerin yanı sıra mezuniyet beklentileri, kariyer süreçleri vb. değişkenlerin de yer almasının bağlamsal boyutların daha iyi açıklanmasını sağlayacağı düşünülmektedir. Bunun yanı sıra tarama modelinin yerine derinlemesine görüşmeler aracılığıyla bireylerin yaşantıları ve atfettikleri öznel anlamlara dair bilgilerin elde edilebileceği çalışmaların yapılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- [1] Aktekin, M., Karaman, T., Senol, Y. Y., Erdem, S., Erengin, H. Akaydin, M. Anxiety, depression and stressful life events among medical students: a prospective study in Antalya, Turkey. *Medical Education*, 35(1), 12-17, 2001.
- [2] Arnett, J. J. Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, 55(5), 469–480, 2000.
- [3] ASICI, E. ve Sarı, H. İ. Depression, Anxiety, and Stress in University Students: Effects of Dysfunctional Attitudes, Self-Esteem, and Age. *Acta Educationis Generalis*, 12(1), 109-126, 2022.
- [4] Balkıs, M. ve Duru, E. Akademik Erteleme Ölçeği'nin Kısa Formunun psikometrik özelliklerinin incelenmesi. *Pamukkale Eğitim Fakültesi Dergisi*, 54, 410-425, 2022.
- [5] Bayram, N. Bilgel, N. The prevalence and socio-demographic correlations of depression, anxiety and stress among a group of university students. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 43(8), 667-672, 2008.
- [6] Berber Çelik, Ç., Odacı, H. Subjective well-being in university students: what are the impactsof procrastination and attachment styles?. *British Journal Of Guidance & Counselling*, 50(5), 768–781, 2020.
- [7] Bruffaerts, R., Mortier, P., Kiekens, G., Auerbach, R. P., Cuijpers, P., Demyttenaere, K., ... & Kessler, R. C. Mental health problems in college freshmen: Prevalence and academic functioning. *Journal of Affective Disorders*, 225, 97-103, 2018.
- [8] Chen, W. L. ve Chung, S. H. Academic procrastination and emotion regulation: Parallel trajectories and reciprocal influences over an academic semester. *Personality and Individual Differences*, 237, 2025.
- [9] Crugnola, C. R., Bottini, M., Madeddu, F., Preti, E., Ierardi, E. Psychological distress and attachment styles in emerging adult students attending and not attending a university counselling service. *Health Psychol Open*, 8(1), 2021.
- [10] Çelik, M., Türk, N. Bağlanma Stilleri Ölçeği Kısa Formu'nun psikometrik özelliklerinin incelenmesi. *Journal of History School*, 73, 3121-314, 2024.
- [11] Dabanlı, A. F., Arslan, C. ve Yalçın, S. B. Üniversite öğrencilerinde kariyer kararsızlığı, benliğin farklılaşması ve uyumsuz düşünce stilleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Kariyer Psikolojik Danışmanlığı Dergisi*, 7(1), 1-22, 2024.
- [12] Delavarpour, M. A., Milani, F. B. A., Akbari, F. Explaining Students' Academic Procrastination Based on Attachment Style: Determining the Mediating Role of Psychological Well-Being. *The Quarterly Journal of New thoughts on Education*, 20(2), 7-19, 2024.
- [13] Donat A., Bilgiç B., Eskiocak A., Koşar D. Üniversite öğrencilerinin sorunları ve çözüm önerileri. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi/Journal of Higher Education and Science*, 9(3), 451-459, 2019.

- [14] González-Brignardello, M.P., Sánchez-Elvira Paniagua, A., López-González, M.Á. Academic Procrastination in Children and Adolescents: A Scoping Review. *Children*, 10, 1016, 2023.
- [15] Hamdan Kafi, A., Yousefi, Z., Hassan Obaid, R., Sajjadian, I. Prediction of Academic Procrastination Based on Attachment Styles, Family Relationships, Personality Traits, and Academic Enthusiasm. *Journal of Adolescent and Youth Psychological Studies*, 5(11), 62-69, 2024.
- [16] Imran, M. Attachment Styles, Perfectionism, And Academic Procrastination: The Mediating Role Of Impostor Phenomenon In University Students. (Master's thesis). Department Of Applied Psychology School Of Professional Psychology University Of Management And Technology, 2024.
- [17] Koç, M. ve Polat, Ü. Üniversite öğrencilerinin ruh sağlığı. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 3(2), 2006.
- [18] Köksal, B. Topkaya, N. Üniversite öğrencilerinin yaşadığı sorunlar ve sorun alanlarının depresyon, anksiyete ve stresle ilişkisi. *TEBD*, 19(2), 926-949, 2021.
- [19] Liu, L., Chen, J. Liang, S., Yang, W., Peng, X., Cai, C., Huang, A., Wang, X. Zhao, J. Impact of family functioning on mental health problems of college students in China during COVID-19 pandemic and moderating role of coping style: a longitudinal study. *BMC Psychiatry*, 23:244, 2023.
- [20] Luvira, V., Nonjui, P., Butsathon, N., Deenok, P., Aunruean, W. Family Background Issues as Predictors of Mental Health Problems for University Students. *Healthcare*, 11, 316, 2023.
- [21] Ma, X. Research on the Relationship Between Attachment Styles and Mental Health (Depression and Anxiety) among Chinese University Students. *Proceedings of the 2nd International Conference on Global Politics and Socio-Humanities*, 2024.
- [22] Ross, W., Arfini, S. Impasse-Driven Problem Solving: The Multidimensional nature of feeling stuck. *Cognition*, 246, 2024.
- [23] Segal, D. L., Needham, T. N., Coolidge, F. L. Age differences in attachment orientations among younger and older adults: evidence from two self-report measures of attachment. *Int'l. J. Aging And Human Development*, 69(2) 119-132, 2009.
- [24] Sahin, I., Firat, N. Ş. Üniversite öğrencilerinin sorunları. *Education Sciences*, 4(4), 1435-1449, 2009.
- [25] Son, C., Hegde, S., Smith, A., Wang, X., Sasangohar, F. Effects of COVID-19 on college students' mental health in the United States: Interview survey study. *Journal of Medical Internet Research*, 22(9), e21279, 2020.
- [26] Song, P., Liu, X., Cai, X., Zhong, m., Wang, Q, Zhu, X. Predictive analysis of college students' academic procrastination behavior based on a decision tree model. *Humanities And Social Sciences Communications*, 11, 869, 2024.
- [27] Türk, N., Yasdıman, M. B., Kaya, A. Defeat, Entrapment and Suicidal Ideation in a Turkish Community Sample of Young Adults: An Examination of the Integrated

Motivational-Volitional (IMV) Model of Suicidal Behaviour. *International Review of Psychiatry*, 2024.

4-5 YAŞ ÇOCUKLARDA MOTOR BECERİLERİN RÖLATİF YAŞ ETKİSİNE GÖRE İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, BUKET GÖKKAYA

İstanbul Nişantaşı Üniversitesi, gokkayabuket4@gmail.com- ORCID ID: 0009-0007-2348-6823

Dr. Öğretim Üyesi, EDA BAYTAŞ

İstanbul Nişantaşı Üniversitesi, eda.baytas@nisantasi.edu.tr- ORCID ID: [0000-0003-2963-0199](https://orcid.org/0000-0003-2963-0199)

ÖZET

Motor beceriler, çocukların öz güven kazanımları, fiziksel aktivitelere katılımları, hareket yetenekleri ve ilerideki spor başarıları için büyük bir öneme sahiptir. Bu nedenle, erken çocukluk döneminde motor gelişimi etkileyen unsurların tespit edilmesi, eğitim ve spor yönlendirmeleri açısından son derece önemlidir. Bu araştırma, okul öncesi yaş grubundaki çocukların motor becerilerinin gelişimini araştırarak, rölatif yaş etkisinin (aynı yaş dilimindeki bireylerin, doğum aylarına dayanan gelişim farklılıkları) antropometrik özellikler ve motor performans üzerindeki etkisini ortaya koymayı hedeflemektedir.

Araştırmaya 4-5 yaş aralığında yer alan erken çocukluk döneminde olan toplam 197 çocuk (Kız: 87, Erkek: 110) dahil edilmiştir. Çalışmada, katılımcıların boy uzunluğu, vücut ağırlığı ve vücut kütle indeksi (VKİ) gibi antropometrik özellikleri ile durarak uzun atlama, dinamik denge, statik denge ve çabukluk testleri uygulanmıştır. Çocukların antropometrik özellikleri ile motor beceri performans sonuçları çeyrek dilimler bazında analiz edilerek rölatif yaş etkisi ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Katılımcıların antropometrik özellikleri ve motor beceri performanslarının, belirlenen çeyrek dilimler (1., 2., 3. ve 4. çeyrek) arasındaki farklılıklarını incelemek amacıyla Kruskal–Wallis H testi kullanılmıştır. Kruskal–Wallis testi sonucunda istatistiksel olarak anlamlı farklılık saptanan değişkenlerde, farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla Dunn–Bonferroni post-hoc analizi uygulanmıştır.

Bulgular incelendiğinde, motor beceri parametreleri ile çeyrek dilimler arasında durarak uzun atlama, dinamik denge sağ bacak, dinamik denge sol bacak, statik denge sağ bacak, statik denge sol bacak, ve çabukluk parametrelerinde anlamlı farklılıklar bulunmuştur ($p<0,05$). Sonuçlar incelendiğinde 4-5 yaş gurubu çocukların durarak uzun atlama, dinamik denge sağ bacak,

dinamik denge sol bacak, statik denge sağ bacak, statik denge sol bacak ve çabukluk test bulgularında yılın birinci çeyrek diliminde doğan çocukların motor beceri performanslarının özellikle yılın üçüncü ve dördüncü çeyrek diliminde doğan çocuklara göre daha iyi performans göstermişlerdir.

Bu alışma rölatif yaş etkisinin okul öncesi dönemde motor beceriler üzerinde önemli bir tesiri olduğunu ve bu etkinin özellikle patlayıcı g, denge ve çabukluk gibi temel motor özelliklerde belirgin biçimde belirlendiğini ortaya koymaktadır. Erken ocukluk döneminde motor beceri değerlendirmelerinin yapılırken rölatif yaş etkisinin dikkate alınmasının, çocukların doğru şekilde değerlendirilmesi ve gelişimsel olarak desteklenmelerinde kritik bir role sahip olduğu ifade edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Rölatif yaş etkisi, motor beceriler, fiziksel uygunluk, erken ocukluk.

INVESTIGATION OF MOTOR SKILLS IN PRESCHOOL CHILDREN ACCORDING TO THE RELATIVE AGE EFFECT

Master's Student, BUKET GÖKKAYA

Istanbul Nişantaşı University, gokkayabuket4@gmail.com - ORCID ID: 0009-0007-2348-6823

Assistant Professor, EDA BAYTAŞ

Istanbul Nişantaşı University, eda.baytas@nisantasi.edu.tr - ORCID ID: 0000-0003-2963-0199

Motor skills are of great importance for children's self-confidence, participation in physical activities, movement abilities, and future sporting success. Therefore, identifying the factors affecting motor development in early childhood is extremely important for educational and sports guidance. This research aims to investigate the development of motor skills in preschool children and to reveal the effect of relative age (developmental differences between individuals in the same age group based on their birth months) on anthropometric characteristics and motor performance.

A total of 197 children (87 girls, 110 boys) aged 4-5 years in early childhood were included in the study. In the study, anthropometric characteristics such as height, body weight, and body mass index (BMI) of the participants were measured, and tests such as standing long jump, dynamic balance, static balance, and agility were administered. The anthropometric characteristics and motor skill performance results of the children were analyzed on a quartile basis, and the relative age effect was examined in detail. The Kruskal-Wallis H test was used to examine the differences in anthropometric characteristics and motor skill performance among the defined quartiles (1st, 2nd, 3rd, and 4th quartiles). For variables showing statistically significant differences in the Kruskal-Wallis test results, Dunn-Bonferroni post-hoc analysis was applied to determine which groups showed the differences. The findings revealed significant differences ($p<0.05$) in motor skill parameters across quartiles, including standing

long jump, dynamic balance right leg, dynamic balance left leg, static balance right leg, static balance left leg, and agility. The results showed that 4-5 year old children born in the first quartile of the year performed better in standing long jump, dynamic balance right leg, dynamic balance left leg, static balance right leg, static balance left leg, and agility tests, particularly compared to children born in the third and fourth quartiles.

This study reveals that the relative age effect has a significant impact on motor skills in the preschool period, and this effect is particularly evident in fundamental motor characteristics such as explosive power, balance, and agility. It can be stated that considering the relative age effect when conducting motor skill assessments in early childhood plays a critical role in the accurate assessment and developmental support of children.

Keywords: Relative age effect, motor skills, physical fitness, early childhood.

Yakın İlişkiler Bağlamında Algılanan Ebeveyn İlişkisi

Arş. Gör. Aylin UZUN

Gazi Üniversitesi

e-posta: aylinuzun@gazi.edu.tr

Orcid No: 0000-0002-3937-8946

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, algılanan ebeveyn ilişkilerinin bireyin yetişkinlik döneminde kurduğu yakın ilişkiler üzerindeki etkilerini kuramsal ve deneysel çalışmalar ışığında incelemektir. Yakın ilişkiler, bireylerin psikolojik iyi oluşu ve yaşam doyumu açısından önemli bir yere sahiptir. Bu ilişkilerin niteliğini etkileyen temel etkenlerden biri, bireylerin çocukluk ve ergenlik dönemlerinde ebeveynleri arasındaki ilişkiye dair algılarıdır. Algılanan ebeveyn ilişkisi, yalnızca ebeveynlerin gerçek etkileşimlerini değil, bireyin bu etkileşimleri nasıl yorumladığını da kapsamakta ve yetişkinlik dönemindeki yakın ilişkiler üzerinde kalıcı etkiler bırakabilmektedir. Çocukluk döneminde anne-baba arasındaki ilişki biçimi ve ebeveyn-çocuk etkileşimleri, bireyin kendisine, başkalarına ve ilişkilere yönelik geliştirdiği şemaların temelini oluşturmaktadır. Bu erken dönem deneyimler, yetişkinlikte partner seçimi, bağlanma biçimi, ilişki doyumu ve ilişkiyi sürdürme süreçlerinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu çalışmada psikanalitik kuram, bağlanma kuramı ve sosyal öğrenme kuramı çerçevesinde algılanan ebeveyn ilişkilerinin yakın ilişkiler üzerindeki etkileri ele alınmıştır. Özellikle bağlanma kuramı, çocuklukta geliştirilen güvenli ve güvensiz bağlanma örüntülerinin yetişkin romantik ilişkilerdeki yakınlık, güven, kıskançlık ve ilişki sürekliliği ile ilişkisini açıklamada merkezi bir konumda yer almaktadır. Bunun yanı sıra psikanalitik yaklaşım, bireylerin bilinçdışı süreçler aracılığıyla ebeveynlerine benzer özellikler taşıyan partnerleri tercih edebildiklerini vurgularken; sosyal öğrenme kuramı, ebeveynlerin ilişki tutumlarının çocuklar tarafından model alınarak içselleştirildiğini ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, algılanan ebeveyn ilişkilerinin bireyin yetişkinlikte kurduğu yakın ilişkilerin niteliğini çok boyutlu biçimde etkilediği görülmektedir. Bu bağlamda, aile içi ilişkilerin destekleyici, tutarlı ve duygusal olarak güvenli olması, bireyin sağlıklı ilişkiler geliştirebilmesi açısından önemli bir koruyucu faktör olarak değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Algılanan Ebeveyn İlişkileri, Yakın İlişkiler, Romantik İlişkiler.

GİRİŞ

Toplum içinde yaşayan bir varlık olarak birey, diğer insanlarla sürekli etkileşim halindedir. Birey etkileşim içinde olduğu kişilerle sosyal ilişkilerini geliştirmeye çalışmakta ve bu sayede çevresindeki insanlarla yakın ilişkiler kurmaktadır. Yakın ilişkiler, bireyin psikolojik iyi oluşu ve yaşam doyumu üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir. Özellikle romantik ilişkiler, bireyin duygusal güvenliği, kendilik algısı ve kişilerarası işlevselliği açısından merkezi bir rol oynamaktadır (Hazan & Shaver, 1987). Yetişkinlikte kurulan bu ilişkilerin niteliği yalnızca güncel deneyimlerle değil, çocukluk ve ergenlik döneminde aile ortamında yaşanan etkileşimlerle de yakından ilişkilidir (Bowlby, 1988; Uzun, 2020).

Ebeveynler arası ilişkinin niteliği ve ebeveyn-çocuk etkileşimleri, bireyin ilişkilere dair temel beklenti ve inançlarının oluşmasında önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle bireyin ebeveyn ilişkisini nasıl algıladığı, yetişkinlikte kurulan yakın ilişkilerin yapısını ve işleyişini etkileyen temel bir değişken olarak ele alınmaktadır (Collins & Read, 1990). Bu çalışma, algılanan ebeveyn ilişkilerinin bireyin yetişkinlik döneminde kurduğu yakın ilişkiler üzerindeki etkilerini psikanalitik kuram, bağlanma kuramı ve sosyal öğrenme kuramı çerçevesinde incelemeyi amaçlamaktadır.

ALGILANAN EBEVEYN İLİŞKİLERİ

Algılanan ebeveyn ilişkileri, ebeveynlerin birbirleri ile olan etkileşimlerinin birey tarafından öznel olarak değerlendirilmesini ifade etmektedir. Bu algı, ebeveynlerin gerçek davranışlarından bağımsız olarak bireyin bilişsel ve duygusal yorumlarını da içermektedir. Çocukluk döneminde gözlemlenen ebeveyn ilişkileri, bireyin kendisi, başkaları ve ilişkiler hakkında geliştirdiği şemaların temelini oluşturmaktadır (Bowlby, 1969). Erken dönem aile yaşantıları, bireyin ilerleyen dönemlerde kurduğu yakın ve romantik ilişkileri etkilemekte; bu yaşantılar, ilişkilere yönelik beklentileri, duygusal tepkileri ve ilişki içi davranış örüntülerini şekillendirmektedir. Bu bağlamda, algılanan ebeveyn ilişkilerinin bireyin yakın ilişkilere yönelik tutum ve davranışları üzerindeki etkisi, farklı kuramsal yaklaşımlar çerçevesinde ele alınmaktadır. Söz konusu etkinin nasıl ortaya çıktığı; psikanalitik kuram, sosyal öğrenme kuramı ve bağlanma kuramı perspektiflerinden açıklanarak, erken çocukluk deneyimlerinin yetişkinlikteki ilişki örüntülerine nasıl yansıdığı kuramsal olarak tartışılmaktadır.

Psikanalitik kurama göre, bireyin erken çocukluk döneminde anne ve babasıyla kurduğu ilişkiler, bilinçdışı mekanizmalar aracılığıyla yetişkinlikteki romantik ilişkilere yansımaktadır. Freud (1920), çocuklukta yaşanan duygusal deneyimlerin ve çözümlenmemiş çatışmaların, ilerleyen yıllarda bireyin yakın ilişkilerinde yeniden ortaya çıkabileceğini belirtmiştir. Bu bağlamda, romantik ilişkilerde partner seçiminin, bireyin ebeveyn figürlerine benzeyen özelliklerden etkilenebileceği ileri sürülmektedir. Freud'a göre, özellikle psikoseksüel gelişimin fallik döneminde yaşanan saplanmalar, bireyin eş seçimi üzerinde belirleyici bir rol oynayabilmektedir. Bu durum, bireyin ya kendisine benzer ya da kendisini tamamlayıcı özellikler taşıyan bir partner tercih etmesine yol açabileceği gibi, anne ya da babasına benzer niteliklere sahip bireylerle ilişki kurma eğilimini de artırabilmektedir. Psikanalitik yaklaşımda

yaygın olarak dile getirilen bir görüşe göre, bireyler bilinçdışı düzeyde karşı cinsten ebeveyn figürüne benzer özellikler taşıyan kişilere yönelme eğilimi gösterebilmektedir. Bu yaklaşım çerçevesinde, bireylerin bilinçdışı düzeyde ebeveynlerine benzer özellikler taşıyan partnerleri tercih edebildikleri ve erken dönem ilişki örüntülerini yeniden ürettikleri öne sürülmektedir. Kurama göre genel itibari ile algılanan ebeveyn ilişkilerinin niteliği, bireyin yakın ilişkilerdeki beklentilerini, bağlanma biçimlerini ve çatışma çözme stratejilerini etkileyebilmektedir.

Sosyal öğrenme kuramında ise bireyler, davranışları gözlem yoluyla öğrenmekte ve model aldıkları kişilerin tutumlarını içselleştirmektedir. Bandura (1977), çocukların ebeveynlerinin davranışlarını gözlemleyerek ilişkilere dair temel tutum ve beklentiler geliştirdiğini belirtmektedir. Ebeveynlerin sağlıklı iletişim kurduğu, destekleyici ve saygılı ilişkiler sergilediği aile ortamlarında büyüyen bireyler, yetişkinlikte benzer ilişki davranışları göstermektedir. Buna karşın, çatışmalı ebeveyn ilişkilerinin gözlemlendiği ailelerde yetişen bireyler, bu ilişki örüntülerini yakın ilişkilerinde yeniden üretebilmektedir (Bandura, 1977).

Algılanan ebeveyn ilişkilerinin yetişkin yakın ilişkiler üzerindeki etkilerini açıklamada kapsamlı kuramsal yaklaşımlardan biri de bağlanma kuramıdır. Bowlby (1969), çocukluk döneminde bakım verenlerle kurulan bağlanma ilişkilerinin, bireyin kendisi ve başkaları hakkında geliştirdiği şemaların temelini oluşturduğunu belirtmektedir. Güvenli bağlanma geliştiren bireyler, yetişkinlikte yakınlık kurma, güven geliştirme ve duygusal paylaşım konularında daha işlevsel davranışlar sergilemektedir (Bowlby, 1988). Buna karşılık, kaygılı veya kaçınmacı bağlanma örüntülerine sahip bireylerin romantik ilişkilerde yoğun kıskançlık, terk edilme korkusu ya da duygusal mesafe gibi sorunlar yaşadıkları ifade edilmektedir (Hazan & Shaver, 1987). Bu bağlamda, algılanan ebeveyn ilişkileri, bireyin bağlanma stiline oluşumunda belirleyici bir rol oynamaktadır.

Bağlanma kuramı, bireylerin çocuklukta geliştirdikleri bağlanma örüntülerinin yetişkin romantik ilişkilerde güven, yakınlık ve ilişki kalitesi üzerinde belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır (Bowlby, 1969; Sullivan, 1953). Türkiye’de gerçekleştirilen deneysel çalışmalar, algılanan ebeveyn ilişkilerinin yetişkinlikteki yakın ilişkilerle anlamlı biçimde ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Sümer ve Güngör (1999), algılanan ebeveyn tutumlarının yetişkin bağlanma stilleri ve yakın ilişki deneyimleri üzerinde önemli bir yordayıcı olduğunu göstermiştir.

Uzun (2020) tarafından gerçekleştirilen yüksek lisans tez çalışmasında, üniversite öğrencilerinin partner saygı düzeylerinin öğrencilerin duyguları yönetme beceri düzeylerine göre anlamlı biçimde farklılaştığı ve algılanan ebeveyn ilişki tutumları ile ilişkili olduğu bulunmuştur. Özellikle ebeveynlerini demokratik, koruyucu ya da ilgisiz olarak algılayan öğrencilerin romantik ilişkilerde sergiledikleri partner saygısı düzeylerinin anlamlı biçimde farklılaştığı belirlenmiştir. Bu bulgular, bireyin ebeveyn ilişkisini nasıl algıladığının, yetişkinlikte kurulan yakın ilişkilerin niteliğini ve ilişki tutumlarını önemli ölçüde etkilediğini göstermekte; algılanan ebeveyn ilişkilerinin romantik ilişkiler üzerindeki belirleyici rolünü deneysel olarak desteklemektedir.

Benzer şekilde Tosun ve Yazıcı (2021), üniversite öğrencileriyle yürüttükleri çalışmada, algılanan ebeveyn ilişki davranışlarının romantik ilişkilerin niteliği ve ilişki kalitesiyle anlamlı düzeyde ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Kazmaz ve Epli (2022) ise algılanan ebeveyn kabul-reddinin, yetişkin romantik ilişkilerde kendini açma düzeyi üzerinde etkili olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Bingöl'ün (2023) çalışması, algılanan ebeveyn ilişki tarzı ve bağlanma stillerinin romantik ilişkilerde öznel iyi oluşu anlamlı biçimde yordadığını göstermektedir.

Tatarhan ve Terzi İlhan (2025) tarafından gerçekleştirilen çalışmada ise, bekâr bireylerin algıladıkları ebeveyn ilişki tutumları ile evlilik rol beklentileri ve evlilik kaygısı arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Araştırma bulguları, bireylerin ebeveyn ilişkilerini nasıl algıladıklarının, evliliğe yönelik beklenti ve kaygı düzeyleriyle anlamlı biçimde ilişkili olduğunu göstermektedir. Özellikle daha olumlu ve destekleyici olarak algılanan ebeveyn ilişkilerinin, daha gerçekçi evlilik rol beklentileri ve daha düşük evlilik kaygısı ile ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Genel itibari ile ilgili alanyazın incelediğinde de araştırmalar, ebeveynleri arasındaki ilişkiyi güvenli ve destekleyici olarak algılayan bireylerin, yetişkinlikte ilişki doyumu yüksek ve daha istikrarlı yakın ilişkiler kurduklarını göstermektedir. Buna karşılık, ebeveyn ilişkisini çatışmalı veya güvensiz olarak algılayan bireylerde, yakın ilişkilerde kaygı, kaçınma ve güvensizlik düzeylerinin daha yüksek olduğu belirtilmektedir (Ainsworth, 1989; Collins & Read, 1990).

SONUÇ

Sonuç olarak bu çalışma, algılanan ebeveyn ilişkilerinin bireyin yetişkinlik döneminde kurduğu yakın ilişkiler üzerinde çok boyutlu ve kalıcı etkileri olduğunu göstermektedir. Aile içi ilişkilerin destekleyici, tutarlı ve duygusal olarak güvenli olması, bireyin sağlıklı yakın ilişkiler geliştirebilmesi açısından önemli bir koruyucu faktör olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle, hem önleyici ruh sağlığı çalışmalarında hem de psikolojik danışma ve terapi süreçlerinde bireyin algıladığı ebeveyn ilişkilerinin ele alınması büyük önem taşımaktadır. Psikanalitik kuram, bağlanma kuramı ve sosyal öğrenme kuramı, erken dönem aile deneyimlerinin yetişkin ilişkilerinin temelini oluşturduğu konusunda örtüşmektedir. Bu kuramsal yaklaşımlar, bireyin yakın ilişkilerindeki duygu düzenleme biçimleri, ilişki beklentileri ve partner seçimi süreçlerinin, çocukluk döneminde gözlemlenen ve içselleştirilen ebeveyn ilişkileriyle yakından ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, yetişkinlikte yaşanan ilişki sorunlarının anlaşılmasında yalnızca mevcut ilişki dinamiklerinin değil, bireyin erken dönem aile yaşantılarının da dikkate alınması gerekmektedir. Bu bağlamda, algılanan ebeveyn ilişkilerinin incelenmesi, hem kuramsal bilgi birikimine katkı sağlamak hem de uygulamalı alanlar için yol gösterici bir çerçeveye sunmaktadır.

KAYNAKLAR

Ainsworth, M. D. S. (1989). Attachments beyond infancy. *American Psychologist*, 44(4), 709–716. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.44.4.709>

Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. Prentice Hall.

Bingöl, Ç. (2023). *Genç yetişkinlerin algıladıkları ebeveyn ilişkileri tarzlarının ve bağlanma stillerinin romantik ilişkilerdeki öznel iyi oluş düzeylerini yordamadaki rolünün incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Başkent Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss: Vol. 1. Attachment*. Basic Books.

Bowlby, J. (1988). *A secure base: Parent-child attachment and healthy human development*. Basic Books.

Collins, N. L., & Read, S. J. (1990). Adult attachment, working models, and relationship quality in dating couples. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58(4), 644–663. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.58.4.644>

Freud, S. (1920). *Beyond the pleasure principle*. Hogarth Press.

Hazan, C., & Shaver, P. (1987). Romantic love conceptualized as an attachment process. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52(3), 511–524. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.52.3.511>

Kazmaz, A. N., & Epli, H. (2022). *Yetişkinlerde algılanan ebeveyn kabul-reddi ile romantik ilişkide kendini açma düzeyi arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13(3), 1046–1056.

Tosun, C., & Yazıcı, H. (2021). *Perceived parental relationship behaviors, dyadic perfectionism in romantic relationships and relationship quality among college students*. International Journal of Psychology and Educational Studies, 8(1), 158–165.

Tatarhan, M., & Terzi İlhan, S. (2025). *Bekâr bireylerin algılanan ebeveyn ilişki tutumları, evlilik rol beklentileri ve evlilik kaygısı arasındaki ilişkilerin incelenmesi*. Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi, 9(3), 596–617.

Uzun, A., (2020). *Üniversite öğrencilerinin partner saygı düzeylerinin, duyguları yönetme becerilerine ve algılanan ebeveyn ilişkilerine göre incelenmesi*. (Yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

OBSESİF KOMPULSİF BELİRTİLERİN SUÇLULUK-UTANÇ VE ANNEDEN ALGILANAN NARSİSİZM İLE İLİŞKİSİNİN İNCELENMESİ

Zeynep BEKAR

Haliç Üniversitesi

pskzeynepbekar@gmail.com – 0009-0007-6633-4336

Dr. Pınar ALGEDİK

Haliç Üniversitesi

pinaralgedik@gmail.com

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, üniversite öğrencilerinde obsesif kompulsif belirtiler ile suçluluk–utanç duyguları ve anneden algılanan narsisistik özellikler arasındaki ilişkileri incelemektir. Araştırma, nicel araştırma yöntemlerinden ilişkiisel tarama modeliyle yürütülmüştür. Çalışma grubunu, kolay örnekleme yöntemiyle seçilen, İstanbul’da yaşayan 18–25 yaş aralığında toplam 309 üniversite öğrencisi (211 kadın, %68,3; 98 erkek, %31,7) oluşturmaktadır. Veriler, Sosyodemografik Bilgi Formu, Vancouver Obsesif Kompulsif Envanteri, Suçluluk–Utanç Ölçeği ve Anneden Algılanan Narsisistik Özellikler Ölçeği kullanılarak Google Forms aracılığıyla çevrim içi olarak toplanmıştır. Veri analizleri IBM SPSS 27.0 programı kullanılarak gerçekleştirilmiş; betimsel istatistikler, Pearson korelasyon analizi, hiyerarşik regresyon analizi ve bağımsız örneklemler t-testi uygulanmıştır. Bulgular, obsesif kompulsif belirtiler ile suçluluk–utanç duyguları ve anneden algılanan narsisistik özellikler arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler olduğunu göstermektedir. Hiyerarşik regresyon analizine göre, obsesif kompulsif belirtilerdeki varyansın %6’sının anneden algılanan narsisistik özellikler, %8’inin ise suçluluk–utanç duyguları tarafından açıklandığı belirlenmiştir. Ayrıca cinsiyet değişkenine göre yapılan karşılaştırmalarda, kadın katılımcıların obsesif kompulsif belirtiler, suçluluk–utanç duyguları ve anneden algılanan narsisistik özellikler açısından erkek katılımcılara kıyasla anlamlı düzeyde daha yüksek puanlar aldığı saptanmıştır. Elde edilen bulgular, obsesif kompulsif belirtilerin gelişiminde bireysel duygulanımsal süreçler ile algılanan ebeveyn özelliklerinin birlikte ele alınmasının önemine işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Obsesif kompulsif belirtiler, suçluluk, utanç, anneden algılanan narsisistik özellikler

EXAMINATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN OBSESSIVE–COMPULSIVE SYMPTOMS, GUILT–SHAME, AND PERCEIVED MATERNAL NARCISSISM

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the relationships between obsessive–compulsive symptoms, feelings of guilt and shame, and perceived maternal narcissistic traits among university students. The research was conducted using a correlational survey model, one of the quantitative research methods. The study sample consisted of a total of 309 university students aged between 18 and 25, residing in Istanbul, who were selected through convenience sampling (211 women, 68.3%; 98 men, 31.7%). Data were collected online via Google Forms using the Sociodemographic Information Form, the Vancouver Obsessive Compulsive Inventory, the Guilt–Shame Scale, and the Perceived Maternal Narcissistic Traits Scale. Data analyses were carried out using IBM SPSS 27.0 software; descriptive statistics, Pearson correlation analysis, hierarchical regression analysis, and independent samples t-tests were applied. The findings indicate significant positive relationships between obsessive–compulsive symptoms and both guilt–shame feelings and perceived maternal narcissistic traits. According to the hierarchical regression analysis, 6% of the variance in obsessive–compulsive symptoms was explained by perceived maternal narcissistic traits, while 8% was explained by guilt–shame feelings. In addition, comparisons based on gender revealed that female participants scored significantly higher than male participants in obsessive–compulsive symptoms, guilt–shame feelings, and perceived maternal narcissistic traits. The findings underscore the importance of considering individual affective processes together with perceived parental characteristics in understanding the development of obsessive–compulsive symptoms.

Keywords: Obsessive–compulsive symptoms, guilt, shame, perceived maternal narcissistic traits

1. GİRİŞ

DSM V'e (2013) göre obsesyonlar, zaman zaman istenmeden geldiği deneyimlenen (intrusif), belirgin bir kaygıya neden olan, yineleyici ve sürekli düşünceler, itkiler ya da imgeler olarak; kişinin bu düşüncelere, itkilere ya da imgelere aldırılmamasıyla, baskılamaya çalışmasıyla ya da bir zorlantıyı (kompulsiyon) yerine getirerek bu düşünceyi nötrleştirmeye çalışmasıyla tanımlanır (APA, 2013). Kompulsiyonlar ise, kişinin obsesyonuna bir karşıt tepki niteliğinde ya da katı kurallar içinde yapmaya zorunlu hissedilen tekrarlayıcı davranışlar (el yıkama, düzenleme, denetleme) ya da zihinsel eylemler (sayı sayma, sözcükleri tekrarlama) ile; bu davranışların ve zihinsel eylemlerin yaşanan kaygıyı engelleme amacı taşıması ve bu eylemlerin gerçekçilikten uzak, aşırı düzeyde olmasıyla tanımlanır (APA, 2013).

Suçluluk ve utanç duygusunun obsesif kompulsif belirtilerin oluşumunda ve sürdürülmesinde etkisi olduğu ve obsesif kompulsif belirtilerdeki kontrol ihtiyacının abartılı sorumluluk duygusu ve mükemmeliyetçilikle ilgisi olduğu görülmüştür. Sorumluluğa atfedilen aşırı önem, suçluluk ve utançla ilgili korkuları ve bununla ilgili aşırı düşünceyi de beraberinde getirmektedir (Basile ve ark., 2011).

Suçluluk ve utanç duyguları üzerine yapılan çalışmalar, bu duyguların özellikle narsisistik ebeveyn figürleri altında büyüyen bireylerde daha yoğun yaşandığını ortaya koymaktadır. Masterson'a (2000) göre, suçluluk duygusu yüksek düzeyde narsisistik özellikleri olan annelerin neden olduğu etkilerden biridir. Annenin çocuğun ayrışmasına izin vermemesi nedeniyle çocuk bireyselleşmek istediği için suçluluk duyar ve bu suçluluk, hayat boyu devam eder (Masterson, 2000).

Benzer şekilde Rappoport (2005), patolojik düzeyde narsisistik kişilik özellikleri olan annenin, ihtiyaçlarını gideremeyen çocukları; fiziksel istismar, suçluluk duygusu uyandırma, duygusal çekilme ve eleştirme gibi çeşitli şekillerde cezalandırabileceğini, bunun bir sonucu olarak çocukların da bu beklentileri karşılamak için kendilerini zorlanmış hissedebileceklerini ifade etmektedir. Yüksek düzeyde narsisistik kişilik özelliği olan ebeveynler kontrol edici, suçlayıcı, bencil, başkalarının görüşlerine karşı hoşgörüsü olmayan ve çocuklarının ihtiyaçlarını fark edemeyen bir yapıdadır (Rappoport, 2005). Golomb (1992) ise, narsisistik annenin çocuğun bağımsızlığını ve kendine olan güvenini sistematik biçimde baltaladığını belirtmiştir.

Narsisistik özellikleri olan anne, talep edici, büyülenmeci, kronik olarak soğuk ve aşırı korumacıdır; çoğu zaman çocuklarından birini narsisistik uzantısı olarak kullanır (Golomb, 1992). Malancharuvil'e göre (2004), narsisistik özellikleri yüksek düzeyde olan annenin kendi içindeki utanç, suçluluk gibi olumsuz duyguları çocuğa yansıtması ve çocuğun da yansıtılmalı özdeşim mekanizmasının bir sonucu olarak bu olumsuz duyguları introjeksiyon yoluyla içselleştirmektedir. İçselleştirilen utanç ve suçluluk gibi olumsuz duyguların ise obsesif kompulsif belirtilere zemin hazırlayan unsurlar olduğu düşünülmektedir.

Bu bilgilerin ışığında bu çalışmada, 18-25 yaş üniversite öğrencilerinde obsesif kompulsif belirtiler, suçluluk-utanç duyguları ve anneden algılanan narsisistik özellikler çeşitli sosyodemografik bilgiler dahil olmak üzere incelenecektir. Literatür incelendiğinde, anneden algılanan narsisistik özellikler ile ilgili kısıtlı çalışma olduğu görülmektedir. Suçluluk ve utanç duygularının OK belirtileri açısından rolü vurgulanarak anneden algılanan narsisistik özellikler bağlamında klinik açıdan önemli olabilecek işaretlerin değerlendirilmesi açısından önem taşımaktadır. Bununla birlikte, narsisistik özelliklerin günümüz toplumunda daha sık

görülmeye başlanmasıyla birlikte, narsisistik ebeveynlik tutumları da artmaktadır (Barry ve Lee-Rowland, 2015; Grubbs vd., 2019). Bu açıdan algılanan ebeveyn özellikleri ile duygulanımsal süreçlerin birlikte ele alınması önemlidir. Literatüre bakıldığında obsesif kompulsif belirtiler, suçluluk-utanç ve anneden algılanan narsisistik özelliklerin birbiriyle olan ilişkilerini değerlendiren tek çalışma olması sebebiyle literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. YÖNTEM

2.1. Demografik Bilgi Formu

Katılımcıların yaş, cinsiyet, algılanan gelir düzeyi, psikiyatrik tanı durumu, psikolojik/psikiyatrik destek alma durumu, 0-3 yaş bakımveren bilgisi gibi kişisel özelliklerin toplanmasına yönelik sorular yer almaktadır.

2.2. Vancouver Obsesif Kompulsif Envanteri (VOKE)

Araştırmada katılımcıların OKB şiddetini ölçmek için kullanılan VOKE, Hodgson ve Rachmann tarafından 1977'de geliştirilen Maudsley Obsesif Kompulsif Envanteri'nin (MOKE) revize edilmiş halidir. Ölçek Thordarson, Radomsky, Rachman, Shafran, Sawchuk ve Hakstian (2004) tarafından geliştirilmiştir. 5'li Likert tipi (0 = hiç, 1 = çok az, 2 = biraz, 3 = oldukça, 4 = çok) şeklinde puanlandırma yapılan 55 maddelik ölçekte alınan daha yüksek puanlar, daha yüksek düzeyde OKB şiddetini göstermektedir.

VOKE, OKB'de görülen altı farklı belirti grubunun şiddetini ölçmek amacıyla geliştirilmiştir: bulaşma/kirlenme, kontrol etme, obsesyonlar, biriktirme, sadece doğru hissetme ve kararsızlık. Ölçeğin maddelerinin alt boyutlara dağılımı bulaşma/kirlenme için 3, 8, 13, 15, 21, 23, 25, 32, 39, 44, 49 ve 50 numaralı maddeler; kontrol etme için 7, 20, 33, 37, 41 ve 43 numaralı maddeler; obsesyonlar için 2, 6, 12, 16, 27, 28, 30, 34, 40, 46, 52, 54 numaralı maddeler; biriktirme için 10, 22, 26, 35, 42, 45 ve 51 numaralı maddeler; sadece doğru hissetme için 1, 5, 9, 14, 18, 19, 24, 36, 38, 47, 53 ve 55 numaralı maddeler; kararsızlık için 4, 11, 17, 29, 31 ve 48 numaralı maddeler şeklindedir.

Ölçeğin İnözü ve Yorulmaz (2013) tarafından gerçekleştirilen Türkçeye uyarlama, geçerlik ve güvenilirlik çalışmasında tüm ölçeğin Cronbach's alpha değeri 0.96 olarak bulunurken alt ölçeklerin Cronbach's alpha değerleri bulaşma/kirlenme için 0.89, kontrol etme için 0.90, obsesyonlar için 0.86, biriktirme için 0.81, sadece doğru hissetme için 0.87 ve kararsızlık için 0.77 olarak bulunmuştur (İnözü ve Yorulmaz, 2013).

2.3. Suçluluk-Utanç Ölçeği (SUTÖ)

Araştırmada katılımcıların suçluluk ve utanç düzeylerinin belirlenmesi için kullanılan ölçek, Şahin ve Şahin tarafından 1992’de geliştirilmiştir. 5’li Likert tipi (1 = hiç rahatsızlık duymazdım, 2 = biraz rahatsızlık duyardım, 3 = oldukça rahatsızlık duyardım, 4 = epey rahatsızlık duyardım, 5 = çok rahatsızlık duyardım) şeklinde puanlandırma yapılan ölçek, 24 maddeden oluşmaktadır.

Ölçek, suçluluk ve utanç olmak üzere iki alt boyuttan oluşmakta olup, ölçekten alınan daha yüksek düzeydeki puanlar, daha yüksek düzeyde suçluluk ve utanç duygularını göstermektedir. Ölçeğin maddelerinin alt boyutlara dağılımı suçluluk için 3, 6, 7, 11, 12, 14, 16, 17, 21, 22, 23, 24; utanç için 1, 2, 4, 5, 8, 9, 10, 13, 15, 18, 19, 20 numaralı maddeler şeklindedir.

Ölçeğin Şahin ve Şahin (1992) tarafından gerçekleştirilen geçerlik ve güvenilirlik çalışmasında suçluluk alt boyutunun Cronbach’s alpha değeri 0.81 olarak bulunurken, utanç alt boyutu için Cronbach’s alpha değeri 0.80 olarak bulunmuştur.

2.4. Anneden Algılanan Narsisistik Özellikler Ölçeği (AANÖÖ)

Araştırmada katılımcıların annelerinden algıladıkları narsisistik özellikleri belirlemek amacıyla kullanılan ölçek, Alpay tarafından geliştirilmiştir (2020). 4’lü Likert tipi (1 = hiçbir zaman, 2 = ara sıra, 3 = genellikle, 4 = her zaman) şeklinde puanlandırma yapılan ölçek, 23 maddeden oluşmaktadır.

AANÖÖ, anneden algılanan narsisistik özelliklerin kontrol-müdahalecilik, empati eksikliği, büyüklenmecilik-gösterişçilik, eleştirelilik-suçlayıcılık ve ebeveynleştirme olarak beş alt boyutunu incelemektedir. Ölçeğin maddelerinin alt boyutlara dağılımı kontrol-müdahalecilik için 4, 10, 13, 20 ve 23; empati eksikliği için 1, 7, 8 ve 14; büyüklenmecilik-gösterişçilik için 2, 5, 12, 17 ve 22; eleştirelilik-suçlayıcılık için 6, 9, 11, 16 ve 21; ebeveynleştirme için 3, 15, 18 ve 19 numaralı maddeler şeklindedir. Ölçekte yer alan 1, 6, 8 ve 14. maddeler ters kodlanmıştır.

Ölçeğin Alpay (2020) tarafından gerçekleştirilen geçerlik ve güvenilirlik çalışmasında tüm ölçeğin Cronbach’s alpha değeri 0.96 olarak bulunurken alt ölçeklerin Cronbach’s alpha değerleri kontrol-müdahalecilik için 0.78, empati eksikliği için 0.91, büyüklenmecilik-gösterişçilik için 0.88, eleştirelilik-suçlayıcılık için 0.88 ve ebeveynleştirme için 0.75 olarak bulunmuştur (Alpay, 2020).

2.5. Verilerin Değerlendirilmesi

Araştırma kapsamında değerlendirilecek verilerin istatistiksel analizi için IBM SPSS 27 programı kullanılmıştır. Katılımcıların betimsel istatistik değerleri yüzdeler ve frekans olarak belirtilerek ölçeklerden ve alt boyutlarından aldıkları puanların ortalaması ve standart sapmaları belirtilmiştir. Katılımcıların ölçeklerden aldıkları puanların istatistiksel analizinde normallik varsayımının karşılanıp karşılanmadığının belirlenmesi için ölçek puanlarının basıklık ve çarpıklık katsayılarının -2 ve +2 arasında olduğu görülerek veri setlerinin normal dağılıma uygun olduğu tespit edilmiştir. Normallik analizinde, George ve Mallery’nin (2010) belirttiği normalliğe uygunluk ölçütü ± 2 basıklık ve çarpıklık dikkate alınmıştır. Sonuç olarak çalışmada

parametrik testlerin kullanılması uygun bulunarak katılımcıların ölçeklerden aldıkları puanlar Pearson korelasyon analizi, hiyerarşik regresyon ve bağımsız örneklem t-testi ile analiz edilmiştir.

Çalışmadaki tüm istatistiksel analizler, %95 güven aralığında ve p değeri 0.05 anlamlılık düzeyi referans alınarak gerçekleştirilmiştir.

3. BULGULAR

3.1. Demografik Bulgular

Katılımcılar, yaş ortalamalarına göre incelendiğinde örneklemin tamamının yaş ortalaması 20.73 (SS = 1.37) olarak bulunmuştur. Çalışmaya katılan kadınların yaş ortalaması 20.69 (SS = 1.437) iken erkek katılımcıların yaş ortalaması 20.84 (SS = 1.216) olarak bulunmuştur. Katılımcılar cinsiyetlerine göre incelendiğinde, çalışma örneklemini oluşturan 309 kişinin %68.3'ü (211 kişi) kadın ve %31.7'si (98 kişi) erkektir. Katılımcılar psikiyatrik tanı geçmişlerine göre incelendiğinde, çalışmaya katılan 309 kişinin %84.8'i (262 kişi) daha önce psikiyatrik tanı almadığını belirtirken, %15.2'si (47 kişi) daha önce psikiyatrik tanı almış olduğunu belirtmiştir. Katılımcılar psikolojik/psikiyatrik destek alma durumuna göre incelendiğinde çalışmaya katılan 309 kişinin %56.6'sı (175 kişi) psikolojik/psikiyatrik destek almadığını bildirirken, %43.4'ü (134 kişi) psikolojik/psikiyatrik destek almış veya almakta olduğunu bildirmiştir. Katılımcılar gelir durumlarına göre incelendiğinde, çalışmaya katılan 309 kişinin %5.8'i (18 kişi) düşük gelir düzeyini düşük olarak, %82.8'i (256 kişi) gelir düzeyini orta olarak, %11.3'ü (35 kişi) gelir düzeyini yüksek olarak belirtmiştir (Çizelge 1).

Çizelge 1. Sosyodemografik Değişkenlerin Frekans Analizi Sonuçları

Değişken	Gruplar	n	%
Cinsiyet	Kadın	211	68.3
	Erkek	98	31.7
Psikiyatrik tanı	Yok	262	84.8
	Var	47	15.2
Psikolojik/psikiyatrik destek	Yok	175	56.6
	Var	134	43.4
Gelir durumu	Düşük	18	5.8
	Orta	256	82.8
	Yüksek	35	11.3

3.2. Ölçek Puanlarına İlişkin Betimsel İstatistikler

Çalışmada kullanılan Vancouver Obsesif Kompulsif Envanteri, Suçluluk-Utanç Ölçeği ve Anneden Algılanan Narsisistik Özellikler Ölçeğinin puanlarına ilişkin betimsel istatistikler hesaplanmıştır. Vancouver Obsesif Kompulsif Envanteri Bulaşma/Kirlenme alt boyutu toplam puanı en düşük 3 ve en yüksek 44 ($\bar{X} = 18.55 \pm 9.22$), Kontrol Etme alt boyutu toplam puanı en düşük 2 ve en yüksek 24 ($\bar{X} = 12.03 \pm 6.54$), Obsesyonlar alt boyutu toplam puanı en düşük 2 ve en yüksek 48 ($\bar{X} = 24.52 \pm 13.51$), Biriktirme alt boyutu toplam puanı en düşük 0 ve en yüksek 26 ($\bar{X} = 11.23 \pm 5.29$), Sadece Doğru Hissetme alt boyutu toplam puanı en düşük 4 ve en yüksek 26 ($\bar{X} = 11.49 \pm 5.32$), Kararsızlık alt boyutu toplam puanı en düşük 3 ve en yüksek 24 ($\bar{X} = 9.92 \pm 6.67$) olarak hesaplanmıştır.

Suçluluk-Utanç Ölçeği Suçluluk alt boyutu toplam puanı en düşük 12 ve en yüksek 60 ($\bar{X} = 41.64 \pm 11.35$), Utanç alt boyutu toplam puanı en düşük 14 ve en yüksek 59 ($\bar{X} = 32.85 \pm 10.44$) olarak hesaplanmıştır.

Anneden Algılanan Narsisistik Özellikler Ölçeği Kontrol-Müdahalecilik alt boyutu toplam puanı en düşük 5 ve en yüksek 20 ($\bar{X} = 11.68 \pm 4.29$), Empati Eksikliği alt boyutu toplam puanı en düşük 5 ve en yüksek 16 ($\bar{X} = 7.84 \pm 2.71$), Büyüklenmecilik-Gösterişçilik alt boyutu toplam puanı en düşük 6 ve en yüksek 19 ($\bar{X} = 10.17 \pm 3.28$), Eleştirelilik-Suçlayıcılık alt boyutu toplam puanı en düşük 5 ve en yüksek 20 ($\bar{X} = 13.14 \pm 4.36$), Ebeveynleştirme alt boyutu toplam puanı en düşük 4 ve en yüksek 15 ($\bar{X} = 7.59 \pm 2.48$) olarak hesaplanmıştır.

Buna ek olarak, ölçek puanlarının Cronbach Alpha iç tutarlılık güvenilirlik katsayıları hesaplanmıştır. Sonuçlara göre, Vancouver Obsesif Kompulsif Envanteri için 0.943, Suçluluk-Utanç Ölçeği için 0.879, Anneden Algılanan Narsisistik Özellikler Ölçeği için 0.768 Cronbach Alpha değerleri bulunmuştur.

Vancouver Obsesif Kompulsif Envanteri alt boyutlarına göre hesaplanan Cronbach Alpha değerlerinin 0.664 ile 0.798 arasında değiştiği, Suçluluk-Utanç Ölçeği alt boyutlarına göre hesaplanan Cronbach Alpha değerleri suçluluk ve utanç alt boyutları için sırasıyla 0.784 ve 0.787 olarak, Anneden Algılanan Narsisistik Özellikler Ölçeği alt boyutlarına göre hesaplanan Cronbach Alpha değerleri 0.594 ile 0.758 arasında değiştiği hesaplanmıştır (Çizelge 2).

Çizelge 2. Ölçek Puanlarının Betimsel İstatistik Sonuçları

Ölçek	Alt Boyut Puanları	n	Min.	Maks.	Ort.	SS	α
VOKE	Bulaşma/Kirlenme	309	3	44	18.55	9.22	0.787
	Kontrol Etme	309	2	24	12.03	6.54	0.664
	Obsesyonlar	309	2	48	24.52	13.51	0.798
	Biriktirme	309	0	26	11.23	5.29	0.688
	Sadece Doğru Hissetme	309	4	26	11.49	5.32	0.761
	Kararsızlık	309	3	24	9.92	6.67	0.677
SUTÖ	Suçluluk	309	12	60	41.64	11.35	0.784
	Utanç	309	14	59	32.85	10.44	0.787
AANÖÖ	Kontrol-Müdahalecilik	309	5	20	11.68	4.29	0.662

Empati Eksikliği	309	5	16	7.84	2.71	0.681
Büyüklenmecilik-Gösterişçilik	309	6	19	10.17	3.28	0.758
Eleştirelilik-Suçlayıcılık	309	5	20	13.14	4.36	0.673
Ebeveynleştirme	309	4	15	7.59	2.48	0.594

α : Cronbach Alpha iç güvenirlilik katsayısı

3.3. Pearson Korelasyon Analizi Bulguları

Toplam ölçek puanları arasındaki ilişkiyi ve Anneden Algılanan Narsisistik Özellikler Ölçeği alt boyutlarının Vancouver Obsesif Kompulsif Envanteri ile Suçluluk-Utanç Ölçeği arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla Pearson korelasyon analizi uygulanmıştır. Korelasyon katsayılarının yorumlanmasında Schober ve Schwarte'nin (2018) önerileri esas alınmış; 0–0.30 arası zayıf, 0.30–0.50 arası orta, 0.50–0.70 arası güçlü ve 0.70 üzeri çok güçlü etki olarak değerlendirilmiştir.

Analiz sonuçlarına göre, Vancouver Obsesif Kompulsif Envanteri toplam puanı ile Anneden Algılanan Narsisistik Özellikler Ölçeği toplam puanı arasında pozitif yönlü ve zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r = .256$; $p < .001$). Benzer biçimde, Suçluluk-Utanç Ölçeği toplam puanı ile Anneden Algılanan Narsisistik Özellikler Ölçeği toplam puanı arasında pozitif yönlü ve zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki saptanmıştır ($r = .196$; $p < .001$). Ayrıca, Vancouver Obsesif Kompulsif Envanteri toplam puanı ile Suçluluk-Utanç Ölçeği toplam puanı arasında pozitif yönlü ve orta düzey bir ilişki olduğu görülmüştür ($r = .338$; $p < .001$).

Anneden Algılanan Narsisistik Özellikler Ölçeği alt boyutları düzeyinde yapılan incelemelerde, Kontrol-Müdahalecilik alt boyutunun Vancouver Obsesif Kompulsif Envanteri toplam puanı ile pozitif yönlü ve zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki gösterdiği belirlenmiştir ($r = .227$; $p < .001$). Eleştirelilik-Suçlayıcılık alt boyutunun da Vancouver Obsesif Kompulsif Envanteri toplam puanı ile pozitif yönlü ve zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki sergilediği görülmüştür ($r = .185$; $p < .001$). Büyüklenmecilik-Gösterişçilik alt boyutu ile Vancouver Obsesif Kompulsif Envanteri toplam puanı arasındaki ilişkinin pozitif yönlü ve zayıf olduğu görülmüştür ($r = .124$; $p < .05$).

Buna karşın, Empati Eksikliği ($r = .084$; $p > .05$) ve Ebeveynleştirme ($r = .058$; $p > .05$) alt boyutlarının Vancouver Obsesif Kompulsif Envanteri toplam puanı ile ilişkilerinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı saptanmıştır.

Anneden Algılanan Narsisistik Özellikler Ölçeği alt boyutlarının Suçluluk-Utanç Ölçeği toplam puanı ile ilişkileri incelendiğinde, Eleştirelilik-Suçlayıcılık alt boyutunun Suçluluk-Utanç Ölçeği toplam puanı ile pozitif yönlü ve zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki gösterdiği belirlenmiştir ($r = .195$; $p < .001$). Buna ek olarak, Empati Eksikliği ($r = .116$; $p < .05$) ve Büyüklenmecilik-Gösterişçilik ($r = .138$; $p < .05$) alt boyutlarının da Suçluluk-Utanç Ölçeği toplam puanı ile pozitif yönlü ve zayıf düzeyde anlamlı ilişkiler sergilediği görülmüştür.

Kontrol-Müdahalecilik ($r = .035$; $p > .05$) ve Ebeveynleştirme ($r = .078$; $p > .05$) alt boyutlarının Suçluluk-Utanç Ölçeği toplam puanı ile olan ilişkilerinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı saptanmıştır (Çizelge 3).

Çizelge 3. Ölçek Puanları Arasındaki İlişkiye Dair Pearson Korelasyon Analizi Sonuçları

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
1. Vancouver Obsesif Kompulsif Envanteri	1															
2. Bulaşma/Kirlenme	0.524***	1														
3. Kontrol Etme	0.755***	0.208***	1													
4. Obsesyonlar	0.831***	0.181***	0.640***	1												
5. Biriktirme	0.301***	-0.040	0.208***	0.133*	1											
6. Sadece Doğru Hissetme	0.402***	0.161**	0.166**	0.187***	-0.005	1										
7. Kararsızlık	0.434***	0.093	0.244***	0.256***	0.013	0.093	1									
8. Suçluluk-Utanç Ölçeği	0.338***	0.157**	0.256***	0.298***	0.092	0.147**	0.137*	1								
9. Suçluluk	0.372***	0.163**	0.319***	0.323***	0.046	0.171**	0.178**	0.788***	1							
10. Utanç	0.136*	0.073	0.062	0.126*	0.097	0.049	0.023	0.741***	0.172**	1						
11. Anneden Algılanan Narsisistik Özellikler Ölçeği	0.256***	0.092	0.239***	0.223***	0.039	0.136*	0.106	0.196***	0.226***	0.067	1					
12. Kontrol-Müdahalecilik	0.227***	0.082	0.191***	0.211***	0.045	0.118*	0.082	0.035	0.092	-0.042	0.714***	1				
13. Empati Eksikliği	0.084	0.057	0.114*	0.091	-0.086	0.009	0.034	0.116*	0.135*	0.038	0.472***	0.165***	1			
14. Büyüklemeçilik-Gösterişçilik	0.124*	0.041	0.112*	0.094	-0.013	0.115*	0.081	0.138*	0.107	0.103	0.423***	0.093	0.091	1		
15. Eleştirelilik-Suçlayıcılık	0.185***	0.069	0.143*	0.156**	0.056	0.091	0.102	0.195***	0.214***	0.079	0.738***	0.381***	0.212***	0.091	1	
16. Ebeveynleştirme	0.058	-0.007	0.111	0.036	0.089	0.024	-0.033	0.078	0.088	0.282	0.419***	0.168**	0.025	-0.006	0.197**	1

*p<0.05; **p<0.01; ***p<0.001

3.4. Hiyerarşik Regresyon Bulguları

Vancouver Obsesif Kompulsif Envanteri toplam puanının yordayıcılarını incelemek amacıyla iki aşamalı hiyerarşik regresyon analizi gerçekleştirilmiştir.

Regresyon analizinin birinci aşamasında modele Anneden Algılanan Narsisistik Özellikler Ölçeği toplam puanı dahil edilmiştir. Birinci modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür ($F(1, 307) = 21.541, p < .001$). Bu modelde Anneden Algılanan Narsisistik Özellikler Ölçeği toplam puanı, Vancouver Obsesif Kompulsif Envanteri toplam puanındaki varyansın %6'sını açıklamıştır.

Birinci modelde, Anneden Algılanan Narsisistik Özellikler Ölçeği toplam puanının, Vancouver Obsesif Kompulsif Envanteri toplam puanını pozitif yönde ve anlamlı biçimde yordadığı belirlenmiştir ($\beta = .256, t = 4.641, p < .001$).

İkinci aşamada modele Suçluluk-Utanç Ölçeği toplam puanı eklenmiştir. Suçluluk-Utanç Ölçeği toplam puanı değişkeninin modele eklenmesiyle ikinci modelin de istatistiksel

olarak anlamlı bulunmuştur ($F(2, 306) = 27.386, p < .001$). İkinci model Vancouver Obsesif Kompulsif Envanteri toplam puanındaki varyansın %15'ini açıklamaktadır.

İkinci modelde, Anneden Algılanan Narsisistik Özellikler Ölçeği toplam puanı ($\beta = .197, t = 3.679, p < .001$) ve Suçluluk-Utanç Ölçeği toplam puanı ($\beta = .299, t = 5.578, p < .001$) Vancouver Obsesif Kompulsif Envanteri toplam puanının pozitif yönde ve anlamlı yordayıcıları olarak bulunmuştur (Çizelge 4).

Çizelge 4. Anneden Algılanan Narsisistik Özellikler ve Suçluluk-Utançın Obsesif Kompulsif Belirtileri Yordamasına İlişkin Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	B	SH	β	t	p	F	R^2
Sabit	53.212	7.606	-	6.996	<.001		
Anneden Algılanan Narsisistik Özellikler Ölçeği	0.691	0.149	0.256	4.641	<.001	21.541***	0.066
Sabit	25.038	8.842	-	2.832	.005		
Anneden Algılanan Narsisistik Özellikler Ölçeği	0.533	0.145	0.197	3.679	<.001	27.386***	0.152
Suçluluk- Utanc Ölçeği	0.485	0.087	0.297	5.578	<.001		

* $p < 0.05$; ** $p < 0.01$; *** $p < 0.001$

3.5. Bağımsız Örneklem T-Testi Bulguları

Cinsiyete göre Vancouver Obsesif Kompulsif Envanteri, Suçluluk-Utanç Ölçeği ve Anneden Algılanan Narsisistik Özellikler Ölçeği puanlarının karşılaştırmalı analizi için bağımsız örneklem t-testi uygulanmıştır.

Vancouver Obsesif Kompulsif Envanteri alt boyutlarının cinsiyete göre karşılaştırma sonuçlarına göre Bulaşma/Kirlenme alt boyutunda cinsiyetler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur ($t(307) = 4.013, p < .001$). Ortalama puanlar incelendiğinde, kadınların bu alt boyuttan aldıkları puanların erkeklerden anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu görülmüştür. Benzer biçimde, Kontrol Etme ($t(307) = 9.325, p < .001$), Obsesyonlar ($t(307) = 10.496, p < .001$), Sadece Doğru Hissetme ($t(307) = 3.066, p = .002$) ve Kararsızlık ($t(307) = 4.465, p < .001$) alt boyutlarında kadın katılımcıların ortalama puanlarının erkek katılımcılara kıyasla anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Buna karşın, Biriktirme alt boyutunda kadın ve erkek katılımcılar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark saptanmamıştır ($p > .05$).

Suçluluk-Utanç Ölçeği alt boyutlarının cinsiyete göre karşılaştırma sonuçlarına göre Suçluluk alt boyutunda cinsiyetler arasında anlamlı bir fark bulunmuştur ($t(307) = 12.639, p < .001$). Ortalama puanlar incelendiğinde, kadınların suçluluk düzeylerinin erkeklerden anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu görülmüştür. Benzer şekilde, Utanç alt boyutunda da cinsiyete göre anlamlı bir farklılık saptanmıştır ($t(307) = 3.116, p = .002$); kadın katılımcıların utanç puanlarının erkek katılımcılara kıyasla daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Anneden Algılanan Narsistik Özellikler Ölçeği alt boyutlarının cinsiyete göre karşılaştırma sonuçlarına göre Kontrol-Müdahalecilik ($t(307) = 4.642, p < .001$), Empati Eksikliği ($t(307) = 3.663, p < .001$), Büyükleme-Gösterişçilik ($t(307) = 2.959, p = .003$), Eleştirelilik-Suçlayıcılık ($t(307) = 8.544, p < .001$) ve Ebeveynleştirme ($t(307) = 2.488, p = .013$) alt boyutlarında cinsiyetler arasında istatistiksel olarak anlamlı farklar bulunmuştur. Tüm bu alt boyutlarda kadın katılımcıların ortalama puanlarının erkek katılımcılardan daha yüksek olduğu görülmüştür (Çizelge 5).

Çizelge 5. Cinsiyet Değişkenine Göre Ölçek Puanlarına İlişkin Bağımsız T-Testi Sonuçları

Değişken		Ort.	SS	t	df	p	
VOKE	Bulaşma/Kirlenme	Kadın	19.94	9.11	4.03	307	<.001
		Erkek	15.53	8.78			
	Kontrol Etme	Kadın	14.12	6.03	9.33	307	<.001
		Erkek	7.52	5.23			
	Obsesyonlar	Kadın	29.28	11.96	10.52	307	<.001
		Erkek	14.36	10.82			
	Biriktirme	Kadın	11.33	5.53	0.49	307	0.626
		Erkek	11.01	4.87			
	Sadece Doğru Hissetme	Kadın	12.14	5.32	3.07	307	0.002
		Erkek	10.21	4.81			
	Kararsızlık	Kadın	10.83	5.37	4.47	307	<.001
		Erkek	8.06	4.52			
	SUTÖ Suçluluk	Kadın	46.07	9.03	12.64	307	<.001
		Erkek	31.81	9.69			

Utanc	Kadın	34.09	10.13	3.12	307	0.002
	Erkek	30.18	10.54			
Kontrol-Müdahalecilik	Kadın	12.34	4.28	4.64	307	<.001
	Erkek	9.94	3.92			
Empati Eksikliği	Kadın	8.23	2.74	3.66	307	<.001
	Erkek	7.04	2.49			
AANÖÖ Büyüklenmecilik-Gösterişçilik	Kadın	10.41	3.29	2.96	307	0.003
	Erkek	9.27	2.89			
Eleştirelilik-Suçlayıcılık	Kadın	14.35	3.86	8.54	307	<.001
	Erkek	10.24	4.09			
Ebeveynleştirme	Kadın	7.79	2.57	2.48	307	0.013
	Erkek	7.02	2.47			

4. SONUÇLAR VE TARTIŞMA

Mevcut çalışmada, obsesif kompulsif belirtiler, suçluluk-utanç duyguları ve anneden algılanan narsisistik özellikler arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Çalışma sonucunda obsesif kompulsif belirtiler, suçluluk-utanç duyguları ve anneden algılanan narsisistik özellikler arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Hiyerarşik regresyon analizinden elde edilen sonuçlara göre obsesif kompulsif belirtilerdeki varyansın %6'sının anneden algılanan narsisistik özellikler, %8'inin ise suçluluk-utanç duyguları tarafından açıklanmaktadır. Cinsiyet değişkenine göre yapılan karşılaştırmalarda, kadın katılımcıların obsesif kompulsif belirtiler, suçluluk-utanç duyguları ve anneden algılanan narsisistik özellikler açısından erkek katılımcılara kıyasla anlamlı düzeyde daha yüksek puanlar aldığı saptanmıştır.

Suçluluk duygusu, ebeveyn tutumu ve obsesif-kompulsif belirtiler arasındaki ilişkiyi ele alan araştırmalar, erken dönemde ebeveynlerinden otoriter, yüksek talep içeren, mükemmeliyetçi, eleştirel ve suçluluk uyandırıcı tutumlar gören bireylerin, ilerleyen dönemlerde obsesif-kompulsif belirtiler geliştirmeye daha eğilimli olduklarını ortaya koymaktadır (Ayçiçeği, Harris ve Dinn, 2002). Buna paralel olarak Basile vd. (2011), obsesif-kompulsif belirtiler sergileyen bireylerde abartılı sorumluluk algısı ile suçluluk duygusu arasında güçlü bir ilişki bulunduğunu, sorumluluğa yüklenen aşırı anlamın bu bireyleri suçluluk yaşamaya daha yatkın hale getirdiğini ifade etmiştir. Utanç ile ilgili olarak ise, obsesif düşüncelerin benliğin bir parçası olarak algılanması durumunda yoğun özeleştirme ve kusurlu bir benlik algısının gelişmesine neden olarak obsesif-kompulsif semptomların devamlılığında rol oynadığı belirtilmiştir (Fergus vd., 2010). Mevcut çalışmadan elde edilen bulgular, değişkenler arasındaki ilişkiyi göstererek bu sonuçları desteklemektedir.

Obsesif kompulsif belirtilerin cinsiyete göre karşılaştırmasına ilişkin literatüre bakıldığında 7-12 yaş döneminde erkeklerde tanı alma oranlarının kadınlara kıyasla daha yüksek olduğu, ancak erken yetişkinlikte kadınlarda tanı alma oranlarının arttığı bildirilmiştir

(Günaydın, 2021). Duyguların cinsiyete göre farklılaşmasına ilişkin yürütülen kültürlerarası bir çalışmada ise korku, üzüntü, utanç ve suçluluk duygularının yaşanma sıklığı ve düzeylerinin kadınlarda erkeklere kıyasla anlamlı derecede daha yüksek olduğu saptanmıştır (Fischer, Manstead, Mosquera ve Van Vianen, 2004). Mevcut çalışma literatürdeki bulgulara paralel olarak, 18-25 yaş arası erken yetişkinlik dönemindeki kadın katılımcıların daha yüksek obsesif kompulsif belirti düzeyine ve suçluluk-utanç duygularına sahip olduğunu göstermekte olup literatürdeki bulguları doğrulamaktadır.

Anneden algılanan narsisistik özelliklerin cinsiyete göre incelendiği çalışmalarda çelişkili sonuçlar olduğu görülmektedir. Bazı çalışmalar kadınların çocukluk döneminde annelerinin narsisistik özelliklerine erkeklere kıyasla daha fazla maruz kaldığını vurgulamaktadır (Apter, 2012; Brown, 2008). Ancak, cinsiyet açısından farklılık saptanmayan çalışmalar da mevcuttur (Alpay, 2020; Leggio 2017). Mevcut çalışmada kadın katılımcıların annelerini daha yüksek oranda narsisistik olarak algıladıkları tespit edilmiş olmakla birlikte daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır.

KAYNAKÇA

Alpay, E. (2020). *Anneden algılanan narsisistik özellikler ile psikopatoloji arasındaki ilişkide kendini eleştirinin aracı rolü incelenmesi* [Yayınlanmamış doktora tezi]. Mersin Üniversitesi.

American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed.). American Psychiatric Publishing.

Ayçiçeği, A., Harris, C. L., & Dinn, W. M. (2002). Parenting style and obsessive compulsive symptoms and personality traits in a student sample. *Clinical Psychology & Psychotherapy*, 9(6), 406–417.

Basile, B., Mancini, F., Macaluso, E., Caltagirone, C., Frackowiak, R. S., & Bozzali, M. (2011). Deontological and altruistic guilt: Evidence for distinct neurobiological substrates. *Human Brain Mapping*, 32(2), 229–239.

Barry, C. T., & Lee-Rowland, L. M. (2015). Has there been a recent increase in adolescent narcissism? Evidence from a sample of at-risk adolescents (2005–2014). *Personality and Individual Differences*, 87, 153–157.

Brown, N. W. (2008). *Children of the self-absorbed: A grown-up's guide to getting over narcissistic parents*. New Harbinger Publications.

Fergus, T. A., Valentiner, D. P., McGrath, P. B., & Jencius, S. (2010). Shame- and guilt-proneness: Relationships with anxiety disorder symptoms in a clinical sample. *Journal of Anxiety Disorders*, 24(8), 811–815.

Fischer, A. H., Manstead, A. S. R., & Mosquera, P. M. R. (1999). The role of honor-related vs. individualistic values in conceptualizing pride, shame, and anger: Spanish and Dutch cultural prototypes. *Cognition and Emotion*, 13(2), 149–179.

- George, D., & Mallery, P. (2010). *SPSS for Windows step by step: A simple guide and reference* (17.0 update). Pearson.
- Golomb, E. (1992). *Trapped in the mirror: Adult children of narcissists in their struggle for self*. W. Morrow.
- Grubbs, J. B., Exline, J. J., McCain, J., Campbell, W. K., & Twenge, J. M. (2019). Emerging adult reactions to labeling regarding age-group differences in narcissism and entitlement. *PLOS ONE*, 14(5), e0215637. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0215637>
- Günaydın, S. A. E. (2021). *Obsesif kompulsif tanısı olan ergenlerde ebeveyn-çocuk metakognisyonlarının hastalık şiddeti, komorbidite ve psikolojik sağlamlık ile ilişkisi* [Yayımlanmış yüksek lisans tezi]. Sağlık Bilimleri Üniversitesi.
- İnözü, M., & Yorulmaz, O. (2013). Vancouver Obsesif-Kompulsif Ölçeği: Türkçe Formu'nun üniversite öğrencilerinde geçerlik ve güvenilirliği. *Türk Psikoloji Yazıları*, 16(32), 64–72.
- Malancharuvil, J. M. (2004). Projection, introjection, and projective identification: A reformulation. *The American Journal of Psychoanalysis*, 64(4), 375–382.
- Masterson, J. F. (2000). *The personality disorders: A new look at the developmental self and object relations approach: Theory, diagnosis, treatment*. Zeig Tucker & Theisen Publishers.
- Rappoport, A. (2005). Co-narcissism: How we accommodate to narcissistic parents. *The Therapist*, 1, 1–8.
- Schober, P., Boer, C., & Schwarte, L. A. (2018). Correlation coefficients: Appropriate use and interpretation. *Anesthesia and Analgesia*, 126(5), 1763–1768.
- Şahin, N., & Şahin, N. (1992). Adolescent guilt, shame and depression in relation to sociotropy and autonomy. *World Congress of Cognitive Therapy*, Toronto, Canada.
- Thordarson, D. S., Radomsky, A. S., Rachman, S., Shafran, R., Sawchuck, C. N., & Hakstian, A. R. (2004). The Vancouver Obsessional Compulsive Inventory (VOCI). *Behaviour Research and Therapy*, 42, 1289–1314.

YOGA YAPAN KADINLARIN ÖZNEL ZİNDELİĞİNİN DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

KÜBRA SÜMEYYE ŞAHİN

Yıldız Teknik Üniversitesi

sumeyye.sahin2@std.yildiz.edu.tr

ORCID ID: 0009-0009-7209-4919

DOÇ. DR. SEHER MERVE ERUS

Yıldız Teknik Üniversitesi

smerve@yildiz.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-5308-3872

Bu araştırmada, yoga yapan kadınların öznel zindelik düzeylerinin, demografik değişkenlere göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Araştırma kapsamında 351 katılımcıya ulaşılmıştır. Araştırma katılımcıları, en az haftada 1 kez yoga yapan 18 yaşın üzerindeki kadınlardan oluşmaktadır. Veri toplama aracı olarak Kişisel Bilgi Formu ve “Öznel Zindelik Ölçeği” kullanılmıştır. Çocuk sahibi olma ve yapılan yoga uygulamaları değişkenlerine göre farklılıkları belirlemek amacıyla bağımsız gruplar t-testi; yaş, medeni durum, eğitim düzeyi, yoga yapma sıklığı, yoga yapma süresi ve yoga yapma biçimine göre farklılığı belirlemek amacıyla da tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Analiz sonuçlarına göre öznel zindelik düzeyleri yaş, medeni durum, eğitim düzeyi, yoga yapma sıklığı, yoga yapma süresi ve yoga yapma biçimine göre anlamlı düzeyde farklılık bulunmuştur. En son mezuniyeti lisansüstü derecesinde olan kadınların, lise, önlisans ve lisans mezunlarına göre; romantik ilişkisi olanların, romantik ilişkisi olmayan ve evlilere göre; 41 yaş ve üzeri olanların 18-28 yaş aralığında olanlara göre; farklı biçimlerde birden fazla yöntem kullanan katılımcılar ile sadece bireysel pratik yapan katılımcıların sadece online ve/veya yüz yüze grup dersi yapanlara göre; haftada 4 ve üzerinde yoga yapanların, haftada 1 ile haftada 2-3 kez yoga yapanlara göre; haftada 2-3 kez yoga yapanların haftada 1 kez yoga yapanlara göre; 37-60 aydır ve 61 aydan uzun süredir yoga yapanların, 0-12 ve 13-36 aydır yoga yapanlara göre öznel zindelik düzeyleri anlamlı biçimde yüksektir. Son olarak yapılan yoga uygulamalarına ve çocuk sahibi olma değişkenlerine göre katılımcıların öznel zindelik düzeylerinde anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Anahtar Kelimeler: yoga, öznel zindelik, kadınlar

*Bu çalışma Doç. Dr. Seher Merve Erus'un tez danışmanlığında Kübra Sümeyye Şahin'in yüksek lisans tezinin bir kısmından üretilmiştir.

OBEZ BİREYLERDE BOZULMUŞ YEME DAVRANIŞLARININ YORDAYICILARI

Yüksek Lisans Öğrencisi Elif ÖVEÇ¹

Yıldız Teknik Üniversitesi, elifovec@gmail.com – 0009-0005-2533-2903

Prof. Dr., Ali ERYILMAZ

Yıldız Teknik Üniversitesi, aeryilmz@yildiz.edu.tr- 0000-0001-9301-5946

ÖZET

Bozulmuş yeme davranışları yeme bozuklukları tanı kriterlerini tam olarak sağlamayan zararlı yeme davranışlarıdır(NEDA 2019). Yeme bozuklukları literatüründe, klinik tanı alan olguların yanı sıra, tanı eşliğini tam karşılamayan ancak bireyin işlevselliğini ve ruh sağlığını olumsuz etkileyen bozulmuş yeme davranışları önemli bir yer tutmaktadır. Bu araştırmada obez bireylerde yas, yalnızlık ve bağlanma stillerinin bozulmuş yeme davranışları üzerindeki yordayıcı rollerini incelenmektedir. Araştırma 18-50 yaş aralığında, BKİ değeri 30 ve üstü olan obez bireylerden oluşmaktadır. Katılımcılara kolayda örnekleme yöntemi ile ulaşılmıştır. İlişkisel tarama modelinde yürütülen çalışmada veriler kişisel bilgi formu, Yeme Bozukluğu Değerlendirme Ölçeği EDE-Q 13- Kısa Formu, Üç Boyutlu Bağlanma Stilleri Ölçeği, Yetişkinler İçin Sosyal ve Duygusal Yalnızlık Ölçeği(SELSA-S) ve Temel Yas Unsurları Ölçeği ile toplanmıştır. Korelasyon analizi sonucunda bağımlı değişken olan bozulmuş yeme davranışları ile sosyal yalnızlık, kaygılı/kararsız bağlanma, imge ve düşünceler, akut ayrılık ve keder arasında pozitif yönde düşük düzey, duygusal yalnızlık arasında pozitif yönde orta düzey ve güvenli bağlanma arasında negatif yönlü düşük düzeyde istatistiksel açıdan anlamlı korelasyon bulunmuştur. Yalnızlık düzeylerinin bozulmuş yeme davranışları üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla yapılan çoklu regresyon analizi anlamlı bulunmuştur.($R=0.337$; $R^2=0.106$; $F=13.864$; $p<.05$). Yalnızlığın alt boyutları %10,6 oranında açıklamıştır. Tek tek incelendiğinde ise duygusal yalnızlık %28,2 oranında pozitif yönlü açıklamıştır. Bağlanma stillerinin bozulmuş yeme davranışlarını üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla yapılan çoklu regresyon analizi sonucu anlamlı bulunmuştur.($R=0.269$; $R^2=0.059$; $F=5.593$; $p<.05$). Bağlanma stilleri alt boyutları birlikte ele alındığında %5.9 oranında açıklamıştır. Tek tek incelendiğinde ise sadece kaygılı/kararsız bağlanma %23.4 oranında pozitif yönlü açıklamıştır. Yas unsurlarının bozulmuş yeme davranışlarını üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla yapılan çoklu regresyon analizi anlamlı bulunmuştur.($R=0.211$; $R^2=0.031$; $F=3.324$; $p<.05$). Yas unsurları alt boyutları birlikte ele alındığında %3.1 oranında açıklamıştır. Tek tek incelendiğinde ise sadece imaj ve düşünce alt boyutu yeme bozukluğunu %24.4 oranında pozitif yönlü anlamlı bir şekilde açıklamıştır.

Anahtar Kelimeler: Bozulmuş Yeme Davranışları, Yas, Yalnızlık, Bağlanma Stilleri

¹ Elif Öveç'in yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Assessing Health Insurance Awareness and Its Correlation with Economic Utilization Among Gujjars and Bakarwals For Seeking Health in Jammu and Kashmir

Iliyas Ahmad Rather, iliyasahmad21@gmail.com,

Islamic University of Science and Technology, Awantipora, Jammu and Kashmir, India

Sadam Hussain Pandow, Sadamah35@gmail.com,

Islamic University of Science and Technology, Awantipora, Jammu and Kashmir, India

Abstract:

The study aims to explore the awareness about Ayushman Bharat, a Pradhan Mantri Jan Arogya Yojana (PM-JAY) and its impact on financial burden of Gujjars and Bakarwals for seeking health in Jammu and Kashmir. The government of India launched Ayushman Bharat, as a flagship scheme to accomplish the dream of Universal Health Coverage (UHC). This scheme has been proposed to attain Sustainable Development Goals (SDGs) and its primary obligation, which is to "leave no one behind." The Gujjar and Bakarwal people are geographically and culturally distinct and undergo socioeconomic marginalization compared to the region's general population. They significantly rely on seasonal livestock farming and migrate between lower pastures to the upper Himalayas. This migratory nature makes them socio-culturally different from settled societies, compelling them to make concessions on various socio-cultural aspects of their lives. Despite the fact that they rely on livestock farming practices with poor economical status widely, little documented evidences are available about their awareness about this insurance scheme and how this scheme affect their lives from last five years. This study will use a quantitative survey approach to gather information from 384 respondents, who were chosen through a snowballing technique in different parts of Jammu and Kashmir. The results will demonstrate their awareness level, usage and its impact on their financial burden for seeking health.

Keywords--- Health Insurance, Gujjars and Bakarwals, Health, Awareness, Jammu and Kashmir

THE MECHANISM OF MIGRATION IN REDUCING INCOME DISTRIBUTION: A SOCIAL CAPITAL-BASED THEORETICAL MODEL

Dr. Recep KOÇ

Independent Researcher, reckoc@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0003-2626-9414

Assist. Prof. Dr. İsmail KOÇ

Sakarya University of Applied Sciences, ismailkoc@subu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-1944-2274.

ABSTRACT

This study examines the impact of internal migration on regional income inequality within the framework of a theoretical model based on social capital. Income inequality, particularly prevalent in countries with high regional development disparities, stands out as a persistent structural problem, while internal migration offers a multidimensional mechanism with the potential to both exacerbate and mitigate these inequalities. In the literature, the effects of migration on income distribution are mostly analyzed through labor markets and wage differences; social relations and institutional contexts are often considered secondary. This study aims to fill this gap. In this study, social capital is defined as an integrated structure encompassing four fundamental components: trust, cooperation, norms, and social networks. The study theoretically models how these components shape individuals' internal migration decisions and how they drive the economic outcomes of the migration process. The main argument is that internal migration, driven by social capital, creates a redistribution mechanism that reduces regional income inequalities by transferring gains from high-income regions to source regions. This mechanism considers migration not merely as the spatial mobility of populations, but as a socially embedded process that produces economic consequences. This study adopts a theoretical synthesis approach based on the literature and integrates the relationships between social capital, migration, and income distribution under a causal and testable model. In this respect, the research differs from studies that treat the components of social capital as separate variables; it positions migration as an intrinsic element of the social capital index. The developed model provides a strong theoretical foundation for subsequent empirical analyses and makes a unique contribution to policy discussions aimed at reducing regional inequalities.

Keywords: Social Capital, Migration, Income Distribution.

1. INTRODUCTION

Income inequality constitutes one of the fundamental structural problems that prevents economic growth from being converted into social welfare in both developed and developing economies. Regional income disparities, labor market imbalances, sectoral concentration, and spatial development differentials are among the primary determinants of this inequality. Within this context, migration should be understood not merely as a demographic phenomenon, but as a multidimensional economic mechanism that generates both direct and indirect effects on income distribution. Internal migration reshapes regional income distribution through labor mobility, wage differentials, and inter-household income transfers (Massey & Aysa-Lastra, 2011; Borjas, 1999; Algan, 2018).

The literature addresses the impact of migration on income distribution from a dual perspective. On the one hand, an increase in labor supply in migrant-receiving regions may exert downward pressure on wages. On the other hand, in migrant-sending regions, household incomes may increase through remittance flows, thereby producing an inequality-reducing effect. This latter mechanism becomes especially pronounced in the context of internal migration. When migrants transfer a portion of their earnings back to their regions of origin, regional income disparities tend to narrow (Blumenstock and Tan, 2017; Blumenstock et al., 2025; UNDP, 2005).

However, the relationship between income inequality and migration remains incomplete without incorporating the concept of social capital. Social capital - manifested through trust, norms, cooperation, and social networks - provides a framework that shapes individuals' economic decisions and guides migration behavior. Migration decisions are largely embedded in social networks, trust-based relationships, and shared norms, which in turn determine the direction, intensity, and persistence of migration flows (Coleman, 1988; Putnam, 1993; Massey and Aysa-Lastra, 2011). In this sense, migration emerges both as an outcome of social capital and as a functional mechanism through which social capital operates.

Within this framework, the interaction between social capital and migration constitutes an indirect yet powerful channel for reducing income inequality. Internal migration shaped by social capital enables income generated in high-income regions to be transferred to low-income regions, thereby contributing to the mitigation of regional disparities (Algan and Cahuc, 2014; Bilecen and Cardona, 2017; Zhang et al., 2024).

This study conceptualizes social capital as a multidimensional and integrated concept and examines, within the framework of a conceptual model, how its core components—trust, cooperation, norms, and social networks—shape internal migration processes. The primary objective of the study is to demonstrate how internal migration guided by social capital contributes to the reduction of regional income inequality through income transfer and income flow mechanisms. In this respect, the study departs from approaches that treat social capital components as separate variables, instead evaluating them within a unified structural framework and thereby offering an original contribution to the literature. Furthermore, the analysis aims to show that nominal declines in per capita income observed in migrant-receiving regions should not be interpreted solely as economic losses, but rather as part of an inequality-reducing mechanism operating through the spatial redistribution of income.

2. THE CONCEPT AND TYPES OF MIGRATION

2.1. The Concept of Migration: A Multidimensional Framework

Migration is defined as the process through which individuals or households change their place of residence temporarily or permanently for economic, social, demographic, or institutional reasons. In the contemporary literature, migration is understood not merely as the spatial mobility of population, but as a structural transformation process involving the redistribution of economic resources, social relations, and income flows (Massey and Aysa-Lastra, 2011; Gürsoy and Badur, 2022). For this reason, migration occupies a central position in debates on income distribution, regional inequality, and social integration.

Classical economic approaches have largely explained migration through wage differentials, employment opportunities, and expected income maximization. Within this framework,

migration has been conceptualized as an investment decision resulting from individuals' rational choices (Todaro, 1969; Borjas, 1999). However, this approach has proven insufficient in explaining why migration decisions tend to concentrate in specific regions and why individuals facing similar economic conditions exhibit different migration behaviors (Lőrinczi & Németh, 2022; Blumenstock et al., 2025).

These limitations have led to the development of approaches that place the social dimension of migration at the center of analysis. Social capital elements such as social networks, trust-based relationships, and norms are emphasized as key factors shaping migration decisions, highlighting migration as a socially embedded process rather than a purely individual choice (Coleman, 1988; Bilecen and Cardona, 2017; Sha, 2021). From this perspective, migration occurs not only through access to economic opportunities, but also through the reduction of uncertainty facilitated by social relations.

2.2. Internal and International Migration

One of the most fundamental distinctions in the migration literature is based on whether migration occurs within national borders or at the international level. While international migration involves a more complex structure due to legal and institutional barriers, internal migration represents a process in which the effects of social and economic factors can be observed more directly (Massey and Aysa-Lastra, 2011; Garip, 2008). Internal migration, which constitutes the focus of this study, has particularly critical implications for income distribution in countries characterized by pronounced regional development disparities.

Internal migration is closely associated with industrialization, urbanization, and the spatial concentration of regional employment opportunities. The clustering of industrial and service sectors in specific regions attracts labor to these areas, generating asymmetric economic relationships between migrant-receiving and migrant-sending regions (Nese et al., 2024; Zhang et al., 2024). However, internal migration entails not only labor mobility but also income transfers and the spatial expansion of social ties.

2.3. Selective Migration, Human Capital, and Social Capital

Internal migration processes are not homogeneous; rather, migrants are selected based on specific characteristics. In the literature, this phenomenon is referred to as "selective migration" and is closely associated with education levels, skill structures, and social capital (Lőrincz and Németh, 2022; Blumenstock et al., 2025). The movement of individuals with high levels of human capital toward economic centers of attraction may, in the short run, exacerbate regional income disparities.

By contrast, social capital plays a decisive role in the migration decisions of individuals with low and medium levels of education. Social networks reduce migration costs, while trust-based relationships and norms ensure the continuity of migration processes (Williams et al., 2020; Sha, 2021; Solano, 2024). This indicates that internal migration is not solely an economic phenomenon, but also a socially structured process.

2.4. Migration, Social Networks, and Income Transfers

The role of social networks in the migration literature has gained increasing prominence, particularly in relation to income transfers. Migrants' continued ties with their regions of origin

enable them to transfer a portion of their earnings back to these areas. Such income transfers emerge as an indirect yet powerful mechanism for reducing regional income inequalities (Blumenstock et al., 2025; Garip, 2008; Marino Fages, 2023).

This mechanism is even more pronounced in the context of internal migration. The transfer of income earned in high-income migrant-receiving regions to low-income migrant-sending regions through social networks exerts a balancing effect on income distribution (Zihnioğlu and Dalkıran, 2022; Garip, 2008). This process demonstrates that migration is not merely a spatial movement, but also a redistribution mechanism guided by social capital.

2.5. Migration, Income Distribution, and Regional Inequality

Recent empirical studies indicate that the effects of migration on income distribution vary depending on context and underlying mechanisms. While migration may increase inequality in migrant-receiving regions by exerting downward pressure on wages, it may reduce inequality in migrant-sending regions through income transfers (Nese et al., 2025; Palloni et al., 2001). This dual effect necessitates an integrated analysis of migration alongside social capital.

Internal migration shaped by social trust, norms, and social networks exhibits a strong inequality-reducing potential, particularly in countries with pronounced regional income disparities. In this context, migration is regarded as a functional extension of social capital, contributing to the spatial redistribution of economic gains (Algan, 2018; Zhang et al., 2024).

3. THE CONCEPT AND BOUNDARIES OF SOCIAL CAPITAL

The concept of social capital encompasses a multidimensional conceptual framework that refers to the resources individuals and groups can access through social relationships. The foundations of the concept were laid by Pierre Bourdieu, who defined social capital in terms of the social networks to which individuals belong, and the potential advantages derived from these networks. According to Bourdieu, social capital constitutes a source of power originating from social relations and, together with economic and cultural capital, plays a significant role in the reproduction of social inequalities (Bourdieu, 1986; Palloni et al., 2001).

James Coleman, by contrast, conceptualized social capital as a property of social structures that enables individuals' rational actions. In Coleman's framework, social capital is defined as a mechanism that facilitates individual action through elements such as trust, norms, obligations, and information channels (Coleman, 1988). This perspective is important insofar as it positions social capital not only at the individual level but also as a phenomenon operating at the societal level.

With Robert Putnam, the concept of social capital moved to the center of debates on regional development, governance, and economic performance. Putnam defined social capital as a set of features—such as social trust, norms of reciprocity, and social networks—that facilitate cooperation, arguing that societies with higher levels of social capital tend to exhibit greater institutional effectiveness and economic success (Putnam, 1993; Algan, 2018).

In Koç (2023), social capital is addressed within a framework that integrates these three major approaches, emphasizing its causal role in shaping economic processes. The study particularly highlights the relationship between social capital and spatial processes, internal migration, and regional income disparities.

3.1. The Definition and Analytical Framework of Social Capital

There is no single, universally agreed-upon definition of social capital in the literature. This lack of consensus stems primarily from the concept's interdisciplinary nature and the diverse functions it assumes across different contexts. In the economics literature, social capital is most often associated with growth, income distribution, and regional development, whereas sociological approaches emphasize dimensions such as belonging, trust, and social cohesion (Woolcock, 1998; Algan, 2018; Bilecen and Cardona, 2017).

In this study, social capital is conceptualized through four core boundaries (dimensions): trust, cooperation, norms, and social networks. These dimensions enable social capital to be both measurable and analytically linked to economic processes.

From this perspective, social capital is not a static structure but a dynamic phenomenon that expands spatially over time. Particularly in processes involving population mobility, such as migration, social capital allows individuals to reduce economic risks, access information, and enhance their income-generating capacities (Sha, 2021; Solano, 2024).

3.2. The Boundaries of Social Capital

3.2.1. Trust

Trust is regarded as the most fundamental component of social capital. In general terms, trust refers to individuals' positive expectations regarding the behavior of others and their willingness to engage in interaction based on these expectations. In societies characterized by high levels of trust, transaction costs decline, uncertainty is reduced, and economic interactions become more efficient (Algan, 2018).

In the context of migration, trust plays a critical role in individuals' migration decisions. Particularly in internal migration, the existence of trust-based social relationships in the destination region reduces perceived risks and encourages mobility (Williams et al., 2019; Gürsoy and Badur, 2022). Moreover, Koç (2023) emphasizes that trust functions as the core element that activates other components of social capital.

3.2.2. Cooperation

Cooperation refers to individuals' capacity to engage in collective action toward shared goals. This dimension of social capital is particularly important for productivity, regional development, and innovation processes. In regions with high levels of cooperative capacity, the coordination of economic activities tends to be more effective (Zhang et al., 2024; Marino Fages, 2023).

In the process of internal migration, cooperation facilitates migrants' integration into labor markets and enables the transfer of earned income to regions of origin through social ties. This mechanism strengthens the indirect effects of internal migration on income distribution (Nese et al., 2024; Zihnioğlu and Dalkıran, 2022).

3.2.3. Norms

Norms consist of unwritten rules that regulate social behavior. Social norms enhance predictability in individuals' economic and social interactions and shape mutual expectations (Garip, 2008).

Migration-related norms determine the legitimacy and continuity of migration. In communities where migration is perceived as a normal and acceptable behavior, migration propensity tends to be higher, and maintaining ties with regions of origin becomes a normative expectation for migrants (Massey and Aysa-Lastra, 2011).

3.2.4. Social Networks

Social networks constitute the most visible and functionally central dimension of social capital. In the migration literature, social networks are widely recognized as a key factor reducing migration costs through information flows, support mechanisms, and risk sharing (Sha, 2021; Blumenstock et al., 2017).

Network-based migration transforms migration into a self-reinforcing process and facilitates the transfer of a portion of migrants' earnings to their regions of origin. This mechanism plays a central role in explaining the balancing effect of internal migration on income distribution (Blumenstock et al., 2025; Solano, 2024).

3.5. Social Capital, Internal Migration, and Income Distribution

While social capital constitutes a precondition shaping internal migration, the migration process itself also contributes to the spatial reproduction of social capital (Koç, 2023). This bidirectional relationship is particularly effective in reducing income distribution inequality through income transfers from high-income regions to low-income regions.

In this context, social capital is regarded not only as a determinant of internal migration but also as a fundamental mechanism that shapes its economic outcomes.

4. LITERATURE REVIEW

This section systematically classifies the literature examining the relationships between migration, social capital, and income distribution along three main axes. The first group of studies focuses on explaining the relationship between social capital and migration, while the second group examines the effects of migration on income distribution. The third group consists of studies that analyze the multidimensional and indirect mechanisms linking social capital, migration, and income inequality. This classification aims to clarify the position of the mechanism developed in the model section of this study within the existing literature.

4.1. Social Capital and Migration

In the migration literature, social capital is regarded as a key factor shaping individuals' migration decisions. This perspective departs from neoclassical models that explain migration solely through wage differentials, emphasizing instead the determining role of trust, networks, norms, and cooperation. In particular, the information flows, risk-reduction mechanisms, and mutual trust provided by social networks play a critical role in sustaining migration over time.

Massey and Aysa-Lastra (2011) argue that migration is a self-reproducing process mediated through social ties. The core claim of their study is that migrant networks reduce migration costs by facilitating information sharing, trust, and risk pooling. Using conceptual and comparative analytical methods, the study emphasizes that migration should be understood as a collective process rather than a purely individual decision.

This approach is consistent with the concept of “migrant networks” previously developed by Boyd (1989), who argues that social networks accelerate information flows and reduce uncertainty in the migration process. Similarly, Portes (1998) maintains that social capital functions as a resource that generates both economic and social returns during migration. Coleman (1988) further emphasizes that social relationships provide a structural framework guiding individuals’ rational choices, highlighting that migration decisions cannot be analyzed independently of their social context.

Sha (2021) explicitly conceptualizes migrant networks as a form of social capital. Using micro-level data from African countries, the study demonstrates that networks formed by previous migrants strongly influence subsequent migration decisions. The findings indicate that social networks provide not only information transfer but also mechanisms of trust and solidarity in the migration process.

These results are consistent with the network-based migration dynamics documented by Palloni et al. (2001) in the Latin American context. In addition, Munshi (2003) empirically tests the effect of migrant networks on employment probabilities at the micro level, providing evidence of the economic returns to social capital. Dustmann and Glitz (2011) similarly show that social networks accelerate migrants’ integration into labor markets.

Lőrincz and Németh (2020) analyze the impact of community-level social capital on migration tendencies. Using multilevel modeling, the study finds that selective migration is more pronounced in regions with higher levels of social capital. These findings support Putnam’s (2000) argument that social capital generates spatial disparities. In a similar vein, Bourdieu (1986) emphasizes that social capital constitutes a resource that enhances individuals’ mobility potential.

Blumenstock et al. (2017) examine the effect of social networks on migration using big data and mobile phone records, demonstrating that the spatial distribution of social connections plays a decisive role in migration decisions. This finding empirically confirms that social networks function as an operational component of social capital in triggering migration. Moreover, Williams et al. (2019) report that migrants in high-trust communities are able to establish networks more rapidly, thereby increasing the persistence of migration flows.

4.2. Migration and Income Distribution

The effects of migration on income distribution are examined in the literature from the perspectives of both origin and destination regions. Internal migration is frequently discussed as a mechanism that can reduce regional income disparities.

Wei et al. (2009) analyze the impact of rural–urban internal migration on income inequality in China using dynamic panel data methods and identify an inverse U-shaped (Kuznets-type) relationship between migration and inequality. Their findings indicate that lagged migration leads to a reduction in inequality in the long run. These results are consistent with dynamic interpretations of the Harris and Todaro (1970) model.

Borjas (1999) examines the redistributive effects of migration at both micro and macro levels, highlighting its implications for income distribution. Giannetti (2003) demonstrates the effects of internal migration on regional convergence using evidence from Europe.

Coulibaly and Dembélé (2024) investigate the effects of remittances sent by internal and international migrants on poverty and income distribution in Mali using micro-level data. Their findings show that remittances play an inequality-reducing role through consumption expenditure distribution in rural areas, while their effects in urban areas are more limited and heterogeneous. These results align with the new economics of labor migration approach proposed by Stark and Bloom (1985). Adams and Page (2005) similarly provide empirical evidence of the poverty-reducing effects of migrant income.

4.3. Studies Integrating Social Capital, Migration, and Income Inequality

Bilecen and Cardona (2017) argue that migrant networks both facilitate migration processes and reduce inequality through income transfers. This perspective is consistent with Putnam's (2007) argument that while increasing ethnic diversity and migration may weaken social cohesion and trust in the short run, social capital can strengthen over time through the development of social networks and inclusive identities.

Alesina and La Ferrara (2005) discuss the effects of economic inequality on social ties and societal trust, showing that rising income disparities weaken social capital relations and negatively affect economic policy outcomes and collective action. Their analysis highlights the close relationship between social trust and economic inequality.

The literature widely recognizes social capital—particularly through social trust and norms of cooperation—as a key institutional factor influencing economic performance. Cross-country analyses demonstrate that societies with higher levels of social trust conduct economic activities with lower transaction costs, which positively affects per capita income and economic growth. In this context, social capital is regarded not only as a factor supporting economic growth but also as a mechanism contributing to a more balanced income distribution (Knack and Keefer, 1997).

As noted, social trust, as a core component of social capital, plays a decisive role in shaping economic performance and income distribution. Algan (2018) shows that societies with higher levels of social trust exhibit stronger economic performance, with higher per capita income, productivity, and long-term growth rates. The study emphasizes that social trust enhances cooperation among economic actors, reduces transaction costs, strengthens institutional effectiveness, and, through this mechanism, both supports economic growth and limits income inequality.

Zhang et al. (2024), examining the social integration processes of internal migrants in China, demonstrate that social capital components—particularly bridging social capital—significantly facilitate migrants' economic, cultural, and behavioral integration into local communities. The findings reveal that different dimensions of social capital indices influence migrants' social and economic adjustment processes, while strong social networks reduce migrants' perceptions of relative poverty and perceived inequalities within host communities. These results underscore the importance of incorporating social capital indicators into spatial and multidimensional models for analyzing not only individual welfare but also migration-related regional integration and inequality dynamics.

In sum, the literature indicates that the inequality-reducing effects of migration emerge not directly, but through social capital channels. However, most existing studies treat social capital

as an independent variable and do not model migration as an endogenous component of the social capital framework. This study points to an original mechanism in which trust, cooperation, norms, and social networks—constituting the boundaries of social capital—shape internal migration, while internal migration reduces regional income inequality through income transfer mechanisms.

4. THEORETICAL METHODOLOGY

This study proposes an original theoretical model that explains the interaction between social capital and internal migration and its implications for income inequality. In the existing literature on migration, social capital, and income inequality, different theoretical approaches have generally been addressed in isolation. The central claim of this study, however, is that modeling social capital components—trust, norms, cooperation, and social networks—jointly allows for a dynamic explanation of how internal migration affects income inequality. In doing so, the study departs from classical approaches that focus solely on the economic outcomes of migration and instead conceptualizes migration as both a determinant embedded within social capital and a mechanism that generates economic outcomes.

While the migration literature has demonstrated that migrant networks trigger migration dynamics, and social capital studies have shown that trust and norms are closely linked to economic outcomes, this study integrates both channels within a spatial and interaction-based framework. In this context, the theoretical framework builds upon prior experimental and empirical literature but advances a synthesis that simultaneously evaluates how social capital components shape internal migration decisions and how these decisions generate equalizing or redistributive effects on regional income distribution. The study aims to offer both theoretical and practical contributions by enabling policymakers and researchers to better understand the roles of migration and social capital in regional inequality.

The model proposed in this study is developed around four core components of social capital: trust, norms, cooperation, and social networks. These components are positioned as critical mechanisms influencing both individual migration decisions and the economic outcomes of migration. The model is grounded in studies demonstrating the relationship between social capital, individual economic performance, and societal inequality. For instance, empirical findings linking trust to economic performance indicate that social capital affects not only social relations but also economic outcomes. The model integrates these social capital elements with dynamic mechanisms related to migrants' propensity to transfer earned income back to their regions of origin. In doing so, it articulates the indirect channel through which the interaction between social capital and migration affects regional income inequality in a clear and testable manner.

The model development process draws on a broad body of literature. Studies examining the relationship between social capital and economic outcomes, empirical analyses of social networks and migration decisions, and the literature on the effects of remittances in the context of income inequality collectively form the foundation of this synthesis. Unlike previous studies, this research brings these elements together within a single interaction-based framework to propose a coherent theoretical model. The structural foundation of the model allows for a quantitative analysis of how social capital influences migration decisions and how these decisions are reflected in regional income dynamics. As such, the study offers an original

theoretical structure that contributes at the conceptual level to both the theoretical literature and policy debates.

5.1. Methodological Framework for the Development of the Theoretical Model

Prior to any empirical estimation, this study adopts a theory-driven model-building approach. The method followed in constructing the model is based on a literature-informed theoretical synthesis. Within this framework, the relationships between migration, social capital, and income distribution are systematically analyzed using the findings and conceptual structures of previous studies and integrated into a unified mechanism.

Three main strands of literature form the basis of the model development process:

- i. studies examining the determining role of social capital in migration decisions and migrant networks;
- ii. studies analyzing the effects of migration on income distribution and regional inequalities;
- iii. integrated approaches addressing the indirect interactions between social capital, migration, and economic inequality.

The conceptual and empirical insights derived from these strands are combined to construct a theoretical structure that is causally explicit, internally consistent, and empirically testable. As a result, the model goes beyond an intuitive narrative and provides a clear theoretical foundation for subsequent empirical analyses.

5.2. The Boundaries of Social Capital and the Mechanisms Shaping Internal Migration

In this study, social capital is conceptualized through four core boundaries: trust, cooperation, norms, and social networks. These elements constitute structural factors that directly or indirectly influence the internal migration decisions of individuals and households.

Social trust plays a central role in decision-making under uncertainty. Higher levels of trust reduce the perceived risks associated with migration and facilitate trust formation in destination regions through acquaintances, kinship ties, or institutional structures. This indicates that internal migration is not a random process but rather a socially embedded one. This process is illustrated in Figure 1.

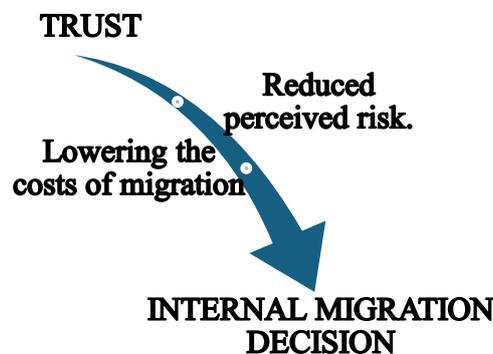

Figure 1. Internal Migration Mechanism Based on the Trust Factor
Source: Created by the author.

Social networks constitute one of the most powerful triggers of internal migration. Networks formed by individuals who have migrated previously reduce the costs of migration by facilitating information flows, access to housing, and job search processes. Through these mechanisms, migration shifts from an individual choice to a cumulative and self-reinforcing process. This dynamic is illustrated in Figure 2.

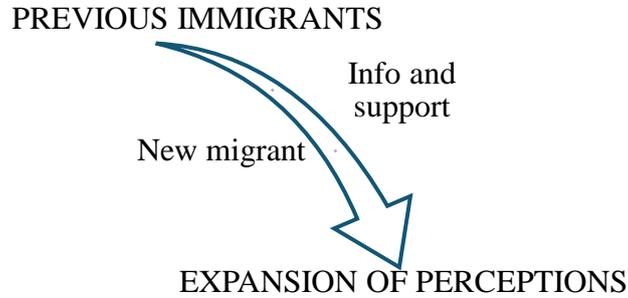

Figure 2. Cumulative Structure of Internal Migration Through Social Networks
Source: Created by the author.

Social norms and cultures of cooperation are fundamental factors shaping migrants' economic and social integration in destination regions. In regions where cooperation-based norms are strong, migrants integrate more rapidly into labor markets, thereby increasing the economic returns to migration. In this respect, norms shape not only the direction of migration but also its economic outcomes. This relationship is illustrated in Figure 3.

Figure 3. Immigrant Integration Through Norms and Cooperation
Source: Created by the author.

The impact of internal migration on income distribution arises not only through the spatial reallocation of labor, but also through income transfer mechanisms. Individuals who migrate to higher-income regions transfer a portion of their earnings back to their regions of origin, thereby creating a mechanism that mitigates regional income disparities.

In the case of Türkiye, considering NUTS-2 regions, the TR42 (East Marmara) Region emerges as a major destination for internal migration (Koç, 2023). Industrial capacity and employment opportunities in this region enable income earned by migrants from surrounding and lower-income regions to flow back to their places of origin. In this way, internal migration functions as a channel for regional income redistribution.

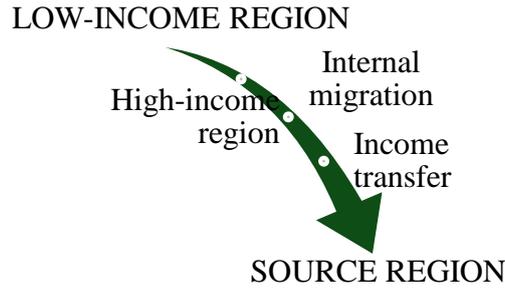

Figure 4. Income Transfer Mechanism Through Internal Migration
Source: Created by the author.

The central argument of this study is that the inequality-reducing effect of internal migration does not operate directly, but rather emerges through social capital channels. The boundaries of social capital—trust, social networks, norms, and cooperation—shape internal migration, while internal migration, in turn, reduces income inequality through income transfers and the spatial reallocation of labor.

From this perspective, the proposed model treats social capital not as an independent variable, but as an overarching framework that structures internal migration. Unlike existing approaches in the literature, the model conceptualizes migration as an endogenous component of the social capital index and explains its effects on income distribution within this integrated structure. This transmission mechanism is illustrated in Figure 5.

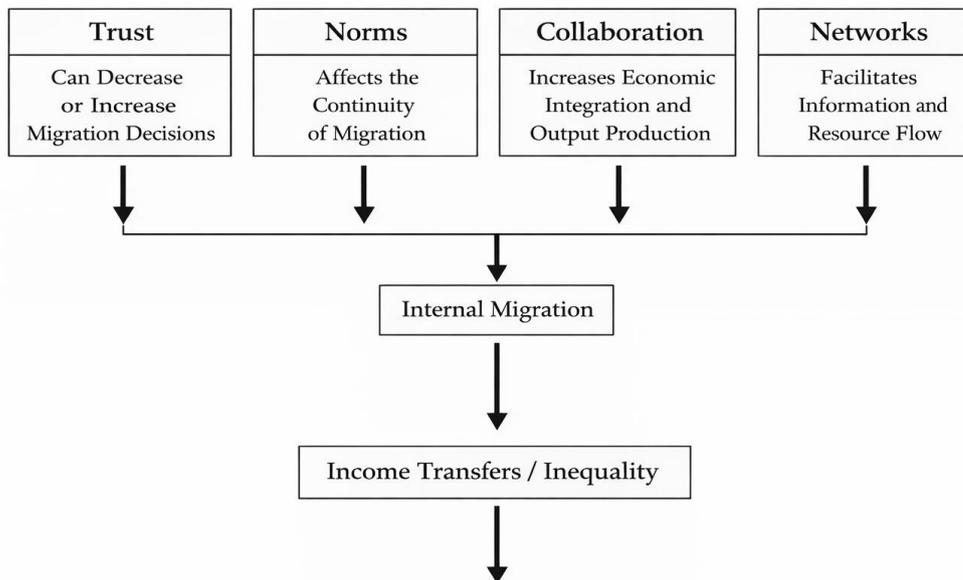

Figure 5. Social Capital-Based Internal Migration and Income Distribution Model
Source: Created by the author.

This section forms the theoretical backbone of the study and provides a strong conceptual foundation for empirical analyses. The model integrates the relationships between social

capital, migration, and income distribution—traditionally examined separately in the literature—into a single mechanism. In particular, it offers an original explanation of the role of internal migration in reducing income inequality through social capital. In this respect, the section represents the most distinctive and interesting part of the study.

CONCLUSION

This study aims to develop an original theoretical model explaining the interaction between social capital and internal migration and the effects of this interaction on regional income inequality. Adopting a literature-based, theory-based synthesis approach, the study considers the fundamental components of social capital (trust, norms, cooperation, and social networks) as an integrated whole and reveals how these elements shape internal migration decisions within a conceptual framework. Unlike approaches that explain migration solely through economic push-pull factors, the study conceptualizes migration as a mechanism structured by social capital and analyzes how the outcomes of this mechanism are shaped.

The key finding of the proposed theoretical model is that the inequality-reducing effect of internal migration occurs not directly, but through social capital channels. In social structures characterized by high levels of trust, the perceived risk associated with migration decisions decreases; social networks reduce migration costs and increase the continuity of migration; and norms and a culture of cooperation accelerate the economic integration of migrants, strengthening their income-generating capacity. In this process, the repatriation of income earned by migrants to their regions of origin allows internal migration to play a balancing role in regional income distribution. Therefore, social capital functions not only as a factor determining the direction and intensity of migration, but also as an indirect channel of income inequality.

However, the study has some limitations. First, it presents a theoretical framework, and empirically testing the proposed mechanism remains an important task for future research. The difficulties in measuring social capital and the limitations regarding regional-level data limit the degree to which the model can be directly supported by quantitative estimates. Future studies could test the empirical validity of the model using regional panel data and social capital indices, and conduct comparative analyses across different countries and regions. From a policy perspective, the findings indicate that internal migration should be considered not only as a spatial movement of population, but also as a tool for reducing income inequality when supported by investments in social capital. In this respect, the study offers a social capital-focused perspective on regional development and migration policies, highlighting the income inequality-reducing effect of migration.

KAYNAKÇA

- Adams R.H. and Page J., (2005). Do international migration and remittances reduce poverty in developing countries? *World Development*, 33 (10) (2005), pp. 1645-1669.
- Alesina, A. and Eliana, L. F.. 2005. "Ethnic Diversity and Economic Performance." *Journal of Economic Literature*, 43 (3): 762–800.
- Algan, Y. (2018). Trust and social capital. In J. E. Stiglitz, J.-P. Fitoussi, and M. Durand (Eds.), *For good measure: Advancing research on well-being metrics beyond GDP*, 285–322). OECD Publishing.

- Algan, Y. and P. Cahuc (2014). Trust, growth and well-being: New evidence and policy implications, in Aghion, P. and S. Durlauf (eds.), *Handbook of Economic Growth*, Vol. 2, Elsevier, North Holland, Amsterdam, 49-120.
- Bilecen, B. and Cardona, A., (2017). Do transnational brokers always win? A multilevel analysis of social support. *Social Networks*. 10.1016/j.socnet.2017.03.001.
- Bourdieu, P. (1986). The Forms of Capital. In J. Richardson (Ed.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, 241-258. New York: Greenwood.
- Borjas GJ. (1999). Assimilation and changes in cohort quality revisited: what happened to immigrant earnings in the 1980s?, *Journal of Labor Economy*, 13(2), 201-245.
- Boyd, M. (1989). Family and Personal Networks in International Migration: Recent Developments and New Agendas1. *International Migration Review*, 23(3), 638-670.
- Blumenstock, J. and Tan, X. (2017). *Migrant networks as social capital*. IZA Conference Paper.https://conference.iza.org/conference_files/GLMLICNetwork_2017/blumenstock_j9_152.pdf.
- Blumenstock, J., Chi, G., Tan, X., 2025. Migration and the Value of Social Networks, *The Review of Economic Studies*, 92 (1), 97–128.
- Coleman, J. S. (1988). *Social capital in the creation of human capital*. *American Journal of Sociology*, 94, 95–120.
- Coulibaly, I. And Dembélé, M., (2024). Impacts of remittances from internal and international migrants on poverty and inequality in Mali. *International Economics*, 177 (2024), Article 100482.
- Dustmann, C. and Glitz, A., (2011). Migration and Education. *Handbook of the Economics of Education*, 4, 327-439.
- Garip, F., (2008). Social capital and migration: How do similar resources lead to divergent outcomes?. *Demography* 45, 591–617.
- Giannetti, M. (2003). Do Better Institutions Mitigate Agency Problems? Evidence from Corporate Finance Choices. *The Journal of Financial and Quantitative Analysis*, 38(1), 185–212.
- Gursoy, F. and Badur, Be. (2022). Investigating internal migration with network analysis and latent space representations: An application to Turkey.
- Harris, J. R., and Todaro, M. P. (1970). Migration, Unemployment and Development: A Two-Sector Analysis. *The American Economic Review*, 60(1), 126–142.
- Knack, S., & Keefer, P. (1997). Does social capital have an economic payoff? A cross-country investigation. *The Quarterly Journal of Economics*, 112(4), 1251–1288.
- Koç, R. (2023). *Bölgesel kalkınmada sosyal sermaye ve inovasyon: TR42 doğu Marmara bölgesi üzerine mekânsal bir inceleme*, TC Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı (Doctoral dissertation, Doktora Tezi, Isparta).
- Lőrincz, L. and Németh, B., (2022). How Social Capital is Related to Migration Between Communities?. *Eur J Population* 38, 1119–1143.
- Marino Fages, D. (2023). Migration and Trust: Evidence on Assimilation from Internal Migrants. NICEP Working Papers.
- Massey D. S. and Aysa-Lastra M., (2011). Social Capital and International Migration from Latin America. *International Journal of Population Research*. Jan 1, (834145),1-18.
- Munshi, K. (2003) Networks in the Modern Economy: Mexican Migrants in the U. S. Labor Market. *The Quarterly Journal of Economics*, 118, 549-599.
- Nese, Annamaria and Sbriglia, Patrizia and Senatore, Luigi. (2025). Go Your Own Way? Social Perception, Migration and Trust. *Journal of Behavioral and Experimental Economics*. 119. 102453.

- Palloni, A., Massey, D. S., Ceballos, M., Espinosa, K., and Spittel, M. (2001). Social Capital and International Migration: A Test Using Information on Family Networks. *American Journal of Sociology*, 106(5), 1262–1298.
- Portes, A. (1998). Social capital: Its origins and applications in modern sociology. *Annual Review of Sociology*, 24, 1–24.
- Putnam, R. D. (1993). *Making democracy work: Civic traditions in modern Italy*. Princeton University Press.
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. Touchstone Books/Simon and Schuster.
- Putnam, R. D. (2007). E pluribus unum: Diversity and community in the twenty-first century. *Scandinavian Political Studies*, 30(2), 137–174.
- Sha, H. (2021). *Migrant networks as social capital: the social infrastructure of migration*. MIDEQ. <https://www.mideq.org/en/resources-index-page/migrant-networks-social-capital-social-infrastructure-migration>
- Solano, G. 2024. “Negative Social Capital and Requests for Resources in a Developing Country: The Case of Rural–Urban Migrants in Kampala, Uganda.” *International Migration* 63: e13244.
- Stark, O., and Bloom, D. E. (1985). The New Economics of Labor Migration. *The American Economic Review*, 75(2), 173–178.
- Todaro, M. P. (1969). A model of labor migration and urban unemployment in less developed countries. *American Economic Review*, 59(1), 138–148.
- UNDP (United Nations Development Programme), (2005). *Human Development Report 2005: International cooperation at a crossroads*. New York: UNDP.
- Wei, H., Junjian, Y. And Junsen, Z., 2009. "Internal Migration and Income Inequality in China: Evidence from Village Panel Data," MPRA Paper 16896, University Library of Munich, Germany.
- Williams, N. E., Hughes, C., Bhandari, P., Thornton, A., Young-DeMarco, L., Sun, C., and Swindle, J. (2020). When Does Social Capital Matter for Migration? A Study of Networks, Brokers, and Migrants in Nepal. *International Migration Review*, 54(4), 964-991.
- Woolcock, M. (1998). Social capital and economic development: Toward a theoretical synthesis and policy framework. *Theory and Society*, 27(2), 151–208.
- Zhang, X., Lu, X., Huang, C., Liu, W., and Wang, G. (2024). The Impact of Social Capital on Migrants’ Social Integration: Evidence from China. *Sustainability*, 16(13), 5564.
- Zihnioğlu, Ö., and Dalkıran, M. (2022). From social capital to social cohesion: Syrian refugees in Turkey and the role of NGOs as intermediaries. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 48(11), 2455–2472.

TÜRKİYE’DE AR-GE VERGİ TEŞVİKLERİ VE SANAYİ PERFORMANSI: BİR TREND ANALİZİ İNCELEMESİ

Dr. Öğretim Üyesi İsmail KOÇ

Sakarya Uygulamalı Bölümler Üniversitesi, ismailkoc@subu.edu.tr- 0000-0003-1944-2274

Dr. Yunus Emre Yayla

Bağımsız Araştırmacı, yunusemre.yayla@outlook.com- 0000-0003-1924-4550

ÖZET

Araştırma ve geliştirme (Ar-Ge) faaliyetleri, ülkelerin teknoloji üretimini artırarak ve yüksek katma değeri olan ürünleri destekleyerek ekonomik büyümenin itici gücü olarak öne çıkmaktadır. Türkiye özelinde de benzer amaçlar gözetilmekle birlikte, ülkeye özgü belli hedefler de bulunmaktadır. Bu hedefler; Ar-Ge yatırımlarının ve orta-yüksek teknolojili ürünlerin payını arttırmak, yüksek katma değerli ürünler geliştirmek, ürünlerin kilo başı ihracat değerinin artırılarak ihracat gelirlerinin yükseltilmesi, ithalata olan bağımlılığın azaltılması ve uluslararası pazarda daha üst basamaklara çıkılması olarak ifade edilebilir. Bu çalışmada Türkiye’de Ar-Ge faaliyetlerine yönelik vergi teşviklerinin sanayi performansı üzerindeki etkisi incelenmiştir. Yapılan inceleme, 2009-2024 döneminde Ar-Ge faaliyetlerine yönelik vergi teşvikleri ile sanayi sektörüne ait veriler kullanılarak gerçekleştirilmiş ve böylece teşvik ve desteklerin sanayi performansına olan katkısının ortaya konması amaçlanmıştır. Yapılan değerlendirme sonucunda, Türkiye’de Ar-Ge faaliyetlerine yönelik vergi teşviklerinin sanayi katma değeri üzerinde olumlu etkilere sahip olduğu ifade edilebilir. Bununla birlikte, bu etkinin son yıllarda giderek güçlendiği gözlemlenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ar-Ge Vergi Teşvikleri, Sanayi Performansı, Trend Analizi, Türkiye.

R&D TAX INCENTIVES AND INDUSTRIAL PERFORMANCE IN TURKEY: A TREND ANALYSIS REVIEW

ABSTRACT

Research and development (R&D) activities are emerging as a driving force of economic growth by increasing technology production and supporting high-value-added products. Although similar objectives are pursued in the context of Turkey, there are also specific national goals. These goals include increasing the share of R&D investments and medium-high technology products, developing high-value-added products, raising export revenues by increasing the export value per kilogram of products, reducing dependence on imports, and advancing in international markets. In this study, the effects of tax incentives for R&D activities on industrial performance in Turkey were examined. The analysis was conducted using data on tax incentives for R&D activities and industrial sector data for the 2009–2024 period, with the aim of demonstrating the contribution of incentives and supports to industrial performance. The evaluation results indicate that R&D tax incentives in Turkey have had positive effects on

industrial value added. Furthermore, it has been observed that this effect has strengthened in recent years.

Keywords: R&D Tax Incentives, Industrial Performance, Trend Analysis, Turkey.

1. GİRİŞ

Araştırma ve geliştirme (Ar-Ge) harcamaları, maliye politikaları içinde ekonomiyi etkileyen önemli bir araçtır. Harcamaların nicelik ve niteliği; üretim yapısını, verimliliği ve rekabet gücünü belirlerken; ekonomik büyüme ve kalkınma ile istihdam gibi makroekonomik göstergeleri de doğrudan etkilemektedir.

Ar-Ge kurumsal anlamda firma maliyetlerini düşürmekte, yenilik kapasitesi ile marka değerini arttırabilmektedir. Ekonomik açıdan bakıldığında ise sanayi katma değeri, ekonomik büyüme, ihracat ve istihdamı olumlu bir şekilde desteklemektedir. Ar-Ge harcamalarının verimlilik artışı sonucunda enflasyon baskılarını azaltabilmesi, sürdürülebilir ekonomik performans açısından Ar-Ge harcamalarının önemini göstermektedir. Türkiye’de Ar-Ge faaliyetlerine verilen önem ve bu alana tahsis edilen kamu kaynakları giderek artmaktadır. Bu anlamda teşvikler, sübvansiyonlar, hibeler ve özellikle dolaylı teşvikler (vergi teşvikleri) kamu mali politikalarının önemli bir unsuru haline gelmiştir.

Ar-Ge harcamalarının GSYH içindeki payı, özellikle 2010’lu yıllardan itibaren artış eğilimi göstermektedir. Bu süreçte hem doğrudan destek mekanizmaları (hibe, fon, TÜBİTAK projeleri) hem de dolaylı destek mekanizmaları (vergi istisnaları ve muafiyetleri) devreye sokulmuştur. Nitekim, 2009 yılında 430 milyon TL düzeyinde olan dolaylı Ar-Ge teşvikleri, 2024 yılına gelindiğinde 105,98 milyar TL’ye ulaşmıştır. Bu artış, Türkiye’nin Ar-Ge ekosisteminde vergi teşviklerinin giderek daha merkezi bir rol üstlendiğini göstermektedir. Sektörel dağılıma bakıldığında, imalat sanayii özellikle de otomotiv ve elektronik ürünler başta olmak üzere yüksek teknoloji gerektiren sektörlerin teşviklerden en fazla yararlanan alanlar olduğu dikkat çekmektedir (TÜİK, 2025a). Bu bağlamda çalışmada, Türkiye’de dolaylı Ar-Ge teşviklerinin sanayi katma değeri üzerindeki etkisi incelenmektedir.

Çalışmada öncelikle Ar-Ge kavramı ve gelişimi kısaca incelenmiştir. Daha sonra Ar-Ge faaliyetlerine yönelik vergi teşvikleri ele alınarak, Türkiye’de Ar-Ge vergi teşvikleri ve bu konudaki yasal düzenlemelerin tarihsel gelişimi açıklanmıştır. Ardından Türkiye’de vergi teşviklerinin sanayi katma değeri üzerindeki etkisi veriler kapsamında değerlendirilmiştir. Son olarak genel değerlendirme ve öneriler ile çalışmaya son verilmiştir.

2. ARAŞTIRMA VE GELİŞTİRME (AR-GE) VE VERGİ TEŞVİKLERİ

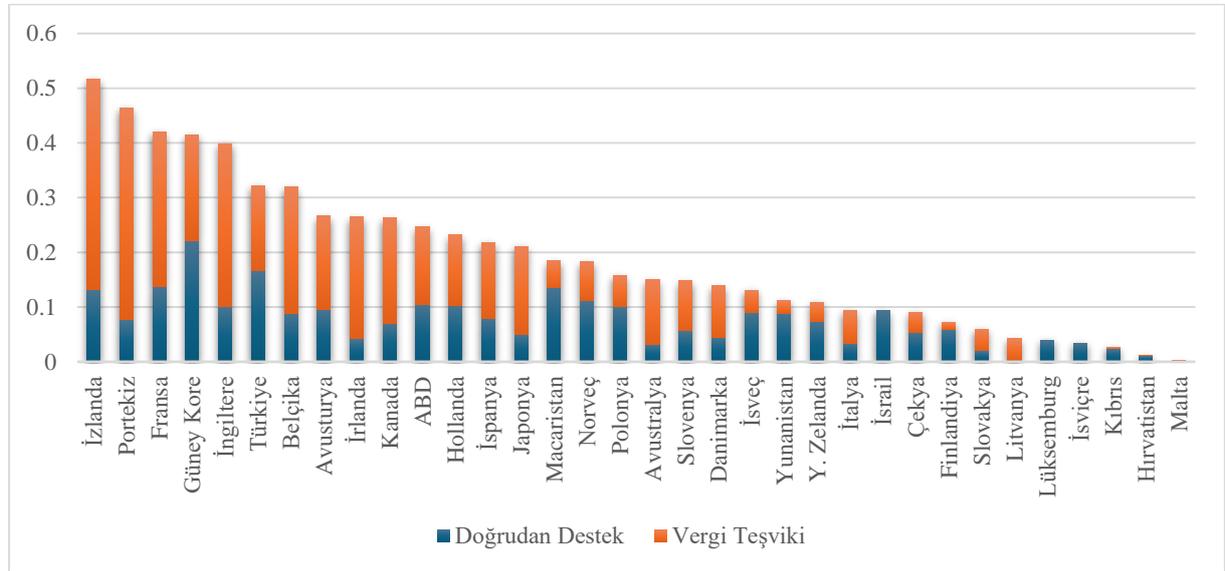
Ar-Ge, mevcut bilgi birikimini sistematik olarak artırmak ve bu bilgiyi yeni ürünler, süreçler veya hizmetler geliştirmek amacıyla yürütülen bilimsel ve inovatif çalışmaları kapsayan faaliyetlerdir (OECD, 2002: 30).

Araştırma ve geliştirme (Ar-Ge) faaliyetlerinin kökenleri, 19. yüzyılın sonlarında Almanya’daki Ar-Ge laboratuvarlarına dayanmaktadır. Ar-Ge faaliyetleri özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında daha fazla önem kazanmaya başlamıştır. Savaşın ardından Ar-Ge, büyümeyi destekleyen bir faktör olarak görülmüştür. Büyüme teorilerinde yaşanan gelişmeler, teknolojik

dönüşüm ve inovasyonun önemini daha da arttırmıştır (Taş ve Erdik, 2024: 6226-6227). Ar-Ge faaliyetlerine sağlanan vergi teşviklerinin modern olarak yayılmaya başlaması, ABD’nde 1981 yılında yürürlüğe giren Ar-Ge vergi kredisi uygulaması ile ilişkilendirilir. Sonraki dönemde bu uygulama, OECD ülkelerinde geliştirilen Ar-Ge vergi teşviklerine önemli bir referans oluşturmuştur (Hall ve Van Reenen, 2000). Yaşanan dönüşüm ve gelişmeler sonucunda Ar-Ge faaliyetleri önemli hale gelmiştir. Bu kapsamda ülkelerin kendi sosyolojik ve ekonomik bağlamlarına uygun olarak mali ve ekonomik teşvik ve destek araçları kullanılmaktadır.

Ar-Ge’ye yönelik vergi teşvikleri, OECD üyesi ülkelerin çoğunda ve diğer birçok büyük ekonomide yaygın olarak kullanılan ve ekonomik açıdan önemli bir inovasyon destek politikası aracıdır. 2000 yılında OECD’de Ar-Ge harcamalarına yönelik vergi indirimini ya da istisnası sağlayan ülke sayısı 19 olarak gerçekleşmiştir. Avrupa Birliği ülkelerindeki duruma bakıldığında ise, 2022 itibarıyla 27 üye ülkenin 22’si Ar-Ge vergi desteği sağlamıştır. 2000 yılına kıyasla Ar-Ge vergi desteği sunan AB ülkelerinin sayısının iki katına çıkmıştır (OECD, 2022). 2024 yılında gelindiğinde 38 OECD ülkesinden 34’ü Ar-Ge harcamaları için vergi indirimini sağlamıştır (OECD, 2025).

Aşağıda yer alan Görsel 1’de 2023 yılı OECD ülkelerinde, Ar-Ge faaliyetlerine verilen doğrudan destekler ve vergi teşvikleri sunulmuştur. Görsele bakıldığında Türkiye’nin Ar-Ge teşvik ve desteklerinde OECD ülkeleri arasında orta-üst sıralarda olduğu görülmektedir. Ayrıca doğrudan sağlanan desteklerin (0,1665), dolaylı desteklere (0,1554) göre daha fazla olduğu gözlemlenmiştir. Türkiye’de Ar-Ge faaliyetlerine yönelik doğrudan desteklerin dolaylı desteklere kıyasla daha belirleyici rol oynadığı ifade edilebilir. OECD ülkelerinde de doğrudan ve dolaylı Ar-Ge destek bileşimi ülkelere göre farklılıklar göstermektedir.

Görsel 1: 2023 Yılı OECD Ülkelerinde Ar-Ge Destekleri (GSYH’ya Oranı)
Kaynak: Veriler OECD (2025)’ten alınarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Ar-Ge vergi teşvikleri, Ar-Ge faaliyetlerini canlandırmak için kullanılan en yaygın politika araçlarından biri hâline gelmiştir. OECD ülkelerinde Ar-Ge faaliyetlerine vergi indirimini sağlayan ülke sayısı belirgin artış göstermiştir. Bu artışın nedenlerinden biri, vergi teşviklerinin doğasından kaynaklanmaktadır. Doğrudan desteklerle karşılaştırıldığında, vergi teşvikleri idari yükü ve ters seçim riskini azaltmakta ve Ar-Ge yatırımlarının dağılımına ilişkin kararları

hükümetlerden ziyade piyasalara bırakmaktadır (Laporšek vd., 2025: 2). Bununla birlikte Ar-Ge vergi teşviklerinin başka avantajları da bulunmaktadır. Bunlar aşağıda verilmiştir;

- Ar-Ge projelerinin maliyetlerini düşürerek projelerin net bugünkü değerini artırmaları,
- Doğrudan Ar-Ge teşviklerine erişimde zorluk yaşayan küçük ve orta ölçekli işletmelerde Ar-Ge faaliyetlerini teşvik etmeleri,
- Pek çok firmada Ar-Ge maliyetlerini azaltmak suretiyle, Ar-Ge faaliyetleri üzerinde genel bir teşvik mekanizması olarak işlev görmeleri.

Bu avantajlara rağmen, vergi teşviklerinin bazı dezavantajları da bulunmaktadır. Bunlar;

- Hükümetlerin, sosyal getirisi yüksek alanlardaki Ar-Ge faaliyetlerine kaynakları doğrudan yönlendirmesine imkân tanımamaları,
- Uzun vadeli Ar-Ge projeleri yerine kısa vadeli projeleri teşvik etme eğiliminde olabilmeleridir (Laporšek vd., 2025: 2).

3. TÜRKİYE'DE ARAŞTIRMA VE GELİŞTİRMEYE (AR-GE) YÖNELİK VERGİ TEŞVİKLERİ

Türkiye'de Ar-Ge faaliyetlerine yönelik teşvik ve desteklere yönelik yasal düzenlemeler incelendiğinde, ilk olarak 1985 yılında yürürlüğe giren 3239 sayılı Kanun ile 1986 yılında hayata geçirilen gelir ve kurumlar vergisi erteleme olduğu görülmektedir. Bu kanun kapsamında birçok vergi kanununda değişiklik yapılmış ve gelir ile kurumlar vergisinde de düzenlemelere gidilmiştir. Bu kapsamda, mükelleflerin yıl içerisinde yapmış oldukları Ar-Ge harcamaları tutarını aşmamak üzere ilgili dönemde ödemeleri gereken gelir ve kurumlar vergisinin %20'sinden kanuni süresinde tahsilinden vazgeçilmiştir. Gelir ve kurumlar vergisine ilişkin vergi erteleme hükümleri ilgili kanunda ayrı ayrı düzenlenmiştir. Bu orana isabet eden verginin tutarı üç yıl süre ile faizsiz olarak ertelenebileceği ve eşit taksitler halinde ödeneceği hükme bağlanmıştır. 2004 yılında çıkarılan 5228 Sayılı Kanun ile, 1985 yılında çıkarılan 3239 sayılı kanunu kapsamında getirilen vergi erteleme yerini vergi indirimine bırakmıştır. İlgili kanun ile gelir ve kurumlar vergisi kanunlarında değişiklik yapılmıştır. Mükelleflerin işletmesinde gerçekleştirdikleri sadece yeni teknoloji ve bilgi arayışına dönük Ar-Ge harcamaları tutarının %40'ı oranında hesaplanarak, Ar-Ge indirimi kapsamında gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerince beyan edilen gelirden indirilebilecekleri hükme bağlanmıştır. Gelir ve kurumlar vergisine ilişkin vergi indirim hükümleri ilgili kanunda ayrı ayrı düzenlenmiştir.

Türkiye'de 2000 sonrası dönemde vergi teşvikleri, Ar-Ge faaliyetlerini dolaylı finansman yoluyla desteklemek üzere kurgulanmış; bu çerçevenin omurgasını Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu, Kurumlar Vergisi Kanunu ve Ar-Ge Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanun oluşturmaktadır. Düzenlemeler; vergi indirimleri ve muafiyetleri başta olmak üzere çeşitli mali avantajlarla Ar-Ge yapan işletmelerin yükünü hafifletmeyi, böylece özel sektör Ar-Ge yatırımlarını, inovasyonu ve teknolojik ilerlemeyi teşvik etmeyi amaçlar (Barış & Farımaç, 2024, s. 26).

2001 yılında çıkarılan 4691 Sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu kapsamında; emlak vergisi, damga vergisi, harç, gümrük vergisi, gelir vergisi ve kurumlar vergisi desteği sağlanmaktadır. Ayrıca bu bölgelerde ilgili faaliyetlerde kullanılmak amacıyla yapılan yeni makine ile teçhizat teslimlerinin de KDV'den istisna edileceği 3065 sayılı KDV kanununda hükme bağlanmıştır. 2001 yılı sonrası uygulamaya konulan 4691 Sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu kapsamında, Türkiye'de Kasım 2025 tarihi itibarıyla, toplamda 113 adet Teknoloji Geliştirme Bölgesi bulunmaktadır. Bu bölgelerin 94'ü faaliyette iken 19'unun ise altyapı çalışmaları devam etmesi nedeniyle faaliyete geçmemişlerdir (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2025).

2008 yılında 5746 sayılı Araştırma, Geliştirme ve Tasarım Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanun'un 3. maddesinde, işletmelere sağlanan çeşitli Ar-Ge teşvikleri ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Bunlar arasında Ar-Ge ve tasarım indirimi, gelir vergisi stopaj teşviki, sigorta primi desteği, damga vergisi istisnası ile Tekno Girişim Sermaye Desteği gibi çeşitli indirim, istisna, destek ve teşvik mekanizmaları yer almaktadır. Bu düzenlemeler, işletmelerin Ar-Ge ve yenilik faaliyetlerini teşvik etmeyi amaçlamaktadır. 5746 sayılı Kanun ile; Türkiye'de Ar-Ge, yenilik ve tasarım faaliyetlerini desteklemek, teknoloji üretimini ve sanayi katma değerini artırmak amaçlanmıştır. Kapsamda yer alan birimler; Ar-Ge Merkezleri, Tasarım Merkezleri, Ar-Ge Projeleri, Tasarım Projeleri, Rekabet öncesi iş birliği projeleri, Tekno girişim desteklerinden oluşmaktadır. 2016, 2021 ve 2025 yıllarında gerçekleştirilen yasal düzenlemelerle 5746 sayılı Kanun'un kapsama alanı genişlemiş, uygulama çerçevesi çeşitlenmiş ve teşvik sistematigi daha düzenli bir yapıya kavuşturulmuştur. 5746 sayılı kanun kapsamında verilen Ar-Ge teşvik ve destekleri, ilgili kanun maddesi kapsamında aşağıda yer alan Çizelge 1'de verilmiştir.

Çizelge 1: 5746 Sayılı Kanun Kapsamında Ar-Ge Teşvik ve Destekleri

Destek / Teşvik	Kanun / Madde	Tutar / Oran / Kapsam
Ar-Ge ve tasarım harcaması indirimi	5746/ Md.3/1	Harcamaların tamamı matrahtan indirilebilir, harcama artışına %50'ye kadar ek indirim.
Gelir vergisi stopajı teşviki	5746/ Md.3/2	Doktoralı %95, yüksek lisans/lisans %90, diğer %80, merkez dışı çalışma süresi %20 (CB'na %100'e kadar artırma yetkisi)
Sigorta primi işveren payı desteği	5746/ Md.3/3	İşveren primi %50 Hazine tarafından karşılanır.
Damga vergisi istisnası	5746/ Md.3/4	Ar-Ge kağıtları damga vergisinden muaf, ücretler için brüt asgari ücretin 40 katı sınırdır.
Tekno girişim sermayesi desteği (hibe)	5746/ Md.3/5	100.000 TL'ye kadar hibe (Bakanlık 5 katına kadar artırabilir), sermaye destekleri matrahtan indirilebilir.
Rekabet öncesi iş birliği projeleri desteği	5746/ Md.3/6	Proje bütçesinin %50'sine kadar geri ödemesiz destek
Fon hesabı ve 5 yıllık kullanım şartı	5746/ Md.3/7	Destekler özel fonda izlenir, 5 yıl içinde sermayeye eklenmezse vergi gecikmeli tahakkuk eder.
İthal eşya için vergi/harç istisnası	5746/ Md.3/8	Ar-Ge projelerinde kullanılacak ithal eşya gümrük/fon/harçtan muaf

Siparişe dayalı Ar-Ge/ tasarım	5746/ Md.3/1	Harcama %50 Ar-Ge merkezi, %50 sipariş veren tarafından karşılanır (CB'na iki katına kadar artırma yetkisi).
Ar-Ge/ tasarım dışı süre teşviki	5746/ Md.3/2	Merkez dışında geçen süre toplam sürenin %20'si gelir vergisi stopajı teşvikine dâhil edilir (CB'na. %100'e kadar arttırma yetkisi).

Son olarak Ar-Ge yatırımlarının, 2025 yılı mayıs ayında yürürlüğe konulan 9903 sayılı yeni Yatırım Teşvik Sistemi kapsamında öncelikli yatırımlar arasında destekleneceği ifade edilmiştir. Ar-ge veya tasarım merkezlerinde yürütülen projeler kapsamında, İstanbul ili dışında gerçekleştirilen yatırımlar bu kapsamda değerlendirilecektir. Öncelikli yatırımlar teşvik sistemindeki teşvik ve destek unsurları; KDV istisnası, gümrük vergilerine ilişkin muafiyet, vergi indirimine dayalı uygulamalar, işveren sigorta primi payının desteklenmesi, çalışan sigorta primi payına yönelik katkılar ile yalnızca 5. ve 6. bölgelerde geçerli olmak üzere faiz veya kâr payı desteği ile yatırım yeri tahsisinden oluşmaktadır.

Bu bölümde incelenen Ar-Ge faaliyetlerine yönelik vergi teşvikleri, tarihsel süreçte gerçekleştirilen yasal düzenlemeler çerçevesinde Çizelge 2'de özetlenmiştir.

Çizelge 2: Türkiye'de Ar-Ge Vergi Teşvik Unsurları

Kanun	Teşvik Unsuru
2004/ 5228 Sayılı Kanun	Gelir ve kurumlar vergisinin %40'ına kadar indirim
2001 tarihli 4691 Sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu	Emlak vergisi, damga vergisi, harç, gümrük vergisi, gelir vergisi ve kurumlar vergisi desteği
3065 Sayılı KDV Kanunu	Teknoloji Geliştirme Bölgeleri'nde ilgili faaliyetlerde kullanılacak makine ve teçhizat alımının KDV'den istisna edilmesi
2008 tarihli 5746 sayılı Ar-Ge ve Tasarım Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanun	Ar-Ge ve tasarım indirimi, gelir vergisi stopaj teşviki, sigorta primi desteği, damga vergisi istisnası ile Tekno Girişim Sermaye Desteği
2025/ 9903 Sayılı Yatırım Teşvik Sistemi/Öncelikli Yatırımlar	Vergi, istihdam, finansman ve fiziksel altyapı teşviklerinden oluşmakta; bu kapsamda vergi yükünü azaltan uygulamalar, işveren-işçi prim destekleri, bölgesel faiz/kâr payı destekleri ile arsa ve yatırım yeri tahsisi sağlanmaktadır.

4. TÜRKİYE'DE AR-GE VERGİ TEŞVİKLERİNİN SANAYİ PERFORMANSINA ETKİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Ar-Ge faaliyetlerine yönelik kamu tarafından sağlanan doğrudan ve dolaylı destekler, ekonomi için en önemli sektörlerden biri olan sanayi üzerinde belirleyici ve güçlendirici bir etkiye sahiptir. Aşağıda yer alan Çizelge 3'te, Ar-Ge faaliyetlerine yönelik sağlanan doğrudan ve dolaylı teşvik ile desteklerin sanayi performansı üzerindeki etkisi kronolojik bir düzen içinde sunulmuştur. Doğrudan destekler; hibe ve programlar aracılığıyla firmanın Ar-Ge harcamaları, yenilik çıktıları ve üretkenliğinin artmasına odaklanmaktadır. Dolaylı etkiler ise vergi ve istihdam teşvikleri ile bilginin yayılması, sektörün verimliliği ve kapasitenin artırılması anlamında katkı sağlamaktadır. İki destek türü kıyaslandığında; doğrudan desteklerin firmanın

Ar-Ge kapasitesini güçlendirdiği, dolaylı desteklerin ise oluşturduğu ekonomik etkisinin daha geniş olduğu söylenebilir.

Çizelge 3: Ar-Ge Desteklerinin Sanayi Performansına Etkisi

	Doğrudan Etki	Dolaylı Etki
Ar-Ge Destekleri	Hibeler ve programlarla firmanın Ar-Ge harcamaları artar.	Vergi ve SGK teşvikleri ekonomiye dolaylı etki eder.
Firma Ar-Ge Harcamaları	Yeni ürün ve süreç inovasyonu gerçekleşir.	Bilgi ve deneyim diğer firmalara yayılır.
İnovasyon Çıktıları	Yeni ürün ve süreçler geliştirilir.	Sektörel/bölgesel bilgi transferi olur.
Verimlilik / Katma Değer	Firma üretkenliği ve katma değer artar.	Sektör genelinde verimlilik ve katma değer artar.
Politika ve Yayılım	Ar-Ge kapasitesi doğrudan artırılır.	Sektörel/bölgesel kapasite artışı sağlanır.

Kaynak: Taymaz & Saatçi (1997), Özçelik & Taymaz (2008), Griffith et al. (2006), OECD (2014).

Türkiye’de Ar-Ge faaliyetlerine yönelik teşvik ve desteklere bakıldığında; dolaylı Ar-Ge teşviklerinin, mali ve mali olmayan şirketlerin toplam Ar-Ge harcamaları içindeki payı 2015 yılında %14,8 iken, 2024 yılında %25,1’e yükselmiştir. Aynı dönemde, mali ve mali olmayan şirketlerin Ar-Ge harcamaları 2015 yılında 11,2 milyar TL düzeyindeyken, 2024 yılında 422 milyar TL’ye ulaşmıştır (TÜİK, 2025b).

Türkiye’de Ar-Ge faaliyetlerine yönelik toplam vergi teşviki, 2023 yılında 59 milyar 332 milyon TL iken 2024 yılında %78,6 oranında artarak 105 milyar 977 milyon TL’ye yükselmiştir. 2024 döneminde Türkiye’de dolaylı Ar-Ge teşviklerinin alt kalemleri Çizelge 4’te verilmiştir. 2024 yılında dolaylı Ar-Ge teşviklerinden yararlanan girişimler, en yüksek tutarda desteği gelir vergisi stopajı yoluyla alırken sağlanan stopaj teşviki 53 milyar 926 milyon TL olmuştur. Bunu 50 milyar 552 milyon TL ile kurumlar vergisi teşviki, 1 milyar 399 milyon TL ile gelir vergisi teşviki ve 99 milyon TL ile KDV teşviki izlemiştir.

Beyan edilen Ar-Ge harcamaları esas alındığında, sağlanan dolaylı Ar-Ge teşviklerinin %49,1’i kurumlar vergisi, gelir vergisi ve KDV teşviklerinden; %50,9’u ise gelir vergisi stopaj teşviklerinden kaynaklanmıştır. Ayrıca, 2024 yılında Ar-Ge vergi teşviklerinden yararlanan girişim sayısı 10 bin 569 olarak gerçekleşmiştir. İmalat sektöründe Ar-Ge teşviklerinden yararlanan girişim sayısı ise 2.310 olarak gerçekleşmiştir. Sektöre verilen Ar-Ge vergi teşviki ise 20 milyar 706 milyon TL’dir (TÜİK, 2025a).

Çizelge 4: 2024 Yılı Dolaylı Ar-Ge Teşviklerinin Alt Kalemleri (Nominal TL ve % Pay)

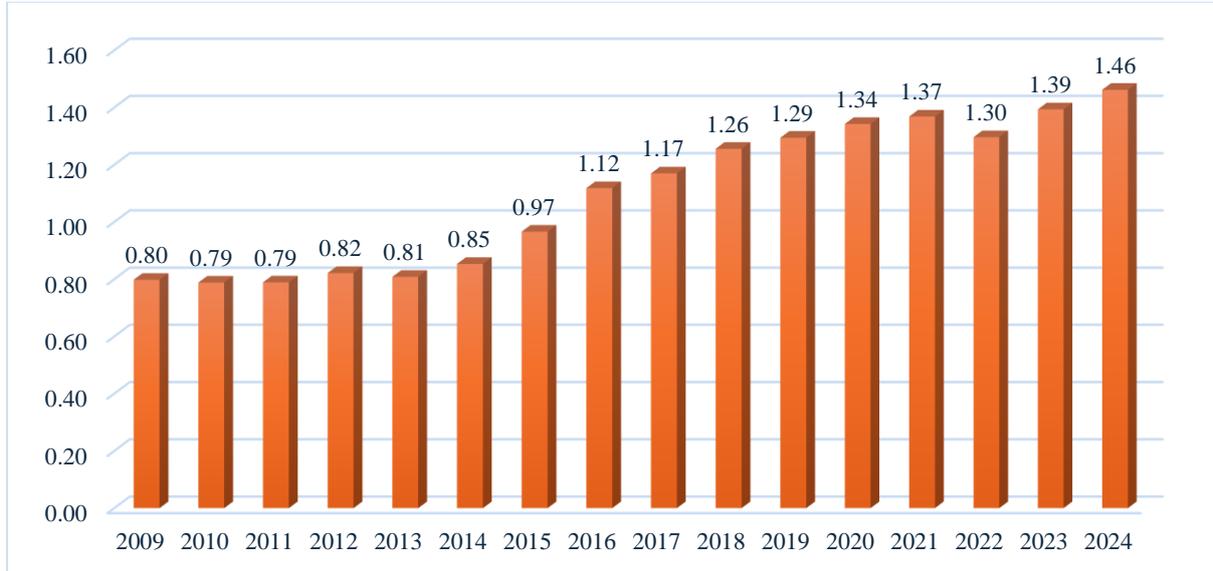
Teşvik Türü	2024 Tutarı (TL)	Pay (%)
--------------------	-------------------------	----------------

Kurumlar Vergisi Desteği	50.552.362.283	47,70
Gelir Vergisi Desteği	1.399.338.203	1,32
Katma Değer Vergisi (KDV)	99.142.631	0,09
Gelir Vergisi Stopaj Teşviki	53.926.328.451	50,88
Toplam	105.977.171.568	100,00

Kaynak: TÜİK (2025a).

Kamu mali yapısı içindeki teşvik politikalarının yanı sıra, özel sektörün Ar-Ge harcamaları da ekonomik yapı üzerinde doğrudan işlev gören stratejik bir unsurdur. Nitekim AB Endüstriyel Ar-Ge Yatırım Skor Tablosu'na göre, 2023 yılında dünyanın en büyük 2.000 şirketi toplam 1,257 milyar € tutarında Ar-Ge harcaması gerçekleştirmiştir. Bu harcamanın bölgesel dağılımı; %42,3 ABD, %18,7 AB, %17,1 Çin, %8,3 Japonya ve %13,5 diğer ülkeler şeklindedir. AB firmaları 2023'te nominal Ar-Ge harcamalarını %9,8 artırarak büyümede ABD'yi üst üste ikinci kez geride bırakmıştır. Dört ana sektör (ICT donanım, ICT yazılım, sağlık, otomotiv) Ar-Ge'nin üç çeyreğinden fazlasını oluşturur; AB otomotivde, ABD ise ICT ve sağlıkta öne çıkmaktadır (European Commission, 2024). Son yıllarda askerî ihtiyaçların yerli üretim kapsamında karşılanması sürecinde sanayi katma değeri açısından önemli bir rol üstlenen ASELSAN, 2024 AB Endüstriyel Ar-Ge Yatırım Skor Tablosu listesinde yer almaktadır (European Commission, 2024).

Aşağıda yer alan Görsel 2'de Türkiye'de Ar-Ge harcamalarının GSYH'ya oranı verilmiştir. Veriler 2009-2024 dönemini kapsamaktadır. Grafiğe bakıldığında, bazı yıllarda küçük dalgalanmalar olsa da Türkiye'de Ar-Ge harcamalarının GSYH'ya oranı genel olarak artış eğiliminde olduğu görülmektedir. Özellikle bu eğilimin 2016 yılı sonrası belirgin bir yükseliş trendi gözlemlenmektedir. Burada kamu tarafından sağlanan doğrudan ve dolaylı Ar-Ge destek ve teşviklerinin önemli bir etki meydana getirdiğini söylemek mümkündür.

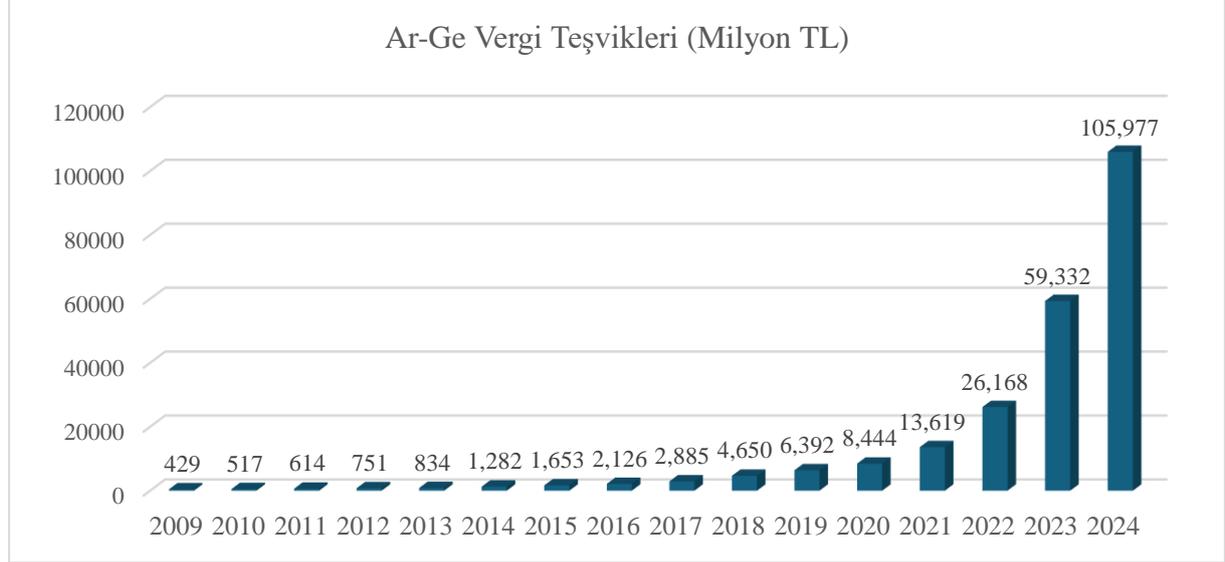

Görsel 2: Türkiye'de Ar-Ge Harcamalarının GSYH'ya Oranı (2009-2024)

Kaynak: TÜİK (2025b)'den alınarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Aşağıda yer alan Görsel 3'te Türkiye'de Ar-Ge faaliyetlerine sağlanan vergi teşviklerinin 2009-2024 dönemindeki gelişimi grafik üzerinde verilmiştir. Görsele bakıldığında Türkiye'de 2009-

2024 döneminde vergi teşvikleri 429 milyon TL'den 105.977 milyon TL'ye yükselmiştir. 2024 yılında 2009 yılına kıyasla, Ar-Ge vergi teşvikleri yaklaşık 247 kat artmıştır. Son 4 yılda Ar-Ge vergi teşviklerindeki artış dikkat çekmektedir. Diğer bir ifadeyle, 2021 ve sonrasında Ar-Ge vergi teşvikleri katlanarak artmıştır.

Görsel 3: Türkiye’de Ar-Ge Vergi Teşviklerinin Gelişimi (2009-2024)

Kaynak: TÜİK (2025a)

Aşağıda yer alan Çizelge 5’te Türkiye’de Ar-Ge faaliyetlerine sağlanan vergi teşvikleri, sanayi katma değeri tutarı (dolar), sanayi katma değerinin GSYH içindeki payı ve yıllık sanayi katma değerinin büyüme verisi verilmiştir. Vergi teşviki verisi Türkiye İstatistik Kurumu’ndan, sanayi sektörüne ait kullanılan veriler Dünya Bankası’ndan alınmıştır. Çizelge incelendiğinde Ar-Ge vergi teşviklerinin sanayi katma değeri tutarı, sanayi katma değeri/ GSYH ve sanayi katma değerinin büyüme oranı üzerinde dönemsel dalgalanmalar içerirse de olumlu katkısının olduğunu ve bu katkının son yıllarda daha belirgin hale geldiği ifade edilebilir.

Veriler ayrı ayrı incelendiğinde, vergi teşviklerinin sürekli ve belirgin bir artış gösterdiği, sanayi katma değeri tutarının dönemsel dalgalanmalarla birlikte genel olarak artış eğiliminde olduğu görülmektedir. Sanayi katma değerinin GSYH içindeki payının daha belirgin dönemsel dalgalanmalarla birlikte arttığı, ancak son iki yılda azalma eğilimine girdiği ve sanayi katma değerinin büyüme oranının yıllar itibarıyla dalgalı bir seyir izlediği gözlemlenmektedir. Bunun nedenleri arasında; vergi teşviklerinin gecikmeli etkisi, konjonktürel dalgalanmalar ve sektörler arasındaki farklı büyüme hızlarından kaynaklandığı ifade edilebilir. Sanayi katma değeri büyüme verisinin yıllık artış verisi olması nedeniyle vergi teşviklerinin etkisini hızlı görmek mümkün olmamaktadır. Diğer iki veri kümülatif olduğu için, vergi teşviklerinin etkisini yıllık veride görmek mümkündür. Özet olarak, vergi teşvikleriyle birlikte sanayi katma değerinin uzun vadede artış eğiliminde olduğu ifade edilebilir.

Çizelge 5: 2009- 2024 Dolaylı Ar-Ge Vergi Teşvikleri ve Sanayi Verileri

	Vergi Teşviki (Milyon TL)	Sanayi Katma Değeri (Milyon \$)	Sanayi Katma Değeri/ GSYH	Sanayi Katma Değeri Büyüme
2009	429	157.283	24,05	-10,93
2010	517	191.791	24,51	11,46

2011	614	226.644	26,85	19,34
2012	751	236.236	26,68	4,73
2013	834	267.014	27,75	10,86
2014	1.282	265.723	28,20	5,00
2015	1.653	242.011	27,96	4,62
2016	2.126	246.776	28,34	4,93
2017	2.885	250.823	29,03	8,96
2018	4.650	230.083	29,19	0,74
2019	6.392	210.007	27,07	-2,44
2020	8.444	203.929	27,80	1,18
2021	13.619	258.873	30,82	14,56
2022	26.168	286.072	30,89	-0,28
2023	59.332	321.753	28,19	3,14
2024	105.977	346.625	25,50	2,05

Kaynak: TÜİK (2025a) ve World Bank (2025).

Türkiye’de sanayi sektörüne ilişkin plan ve programlar kalkınma planları kapsamında ele alınmaktadır. Bu çerçevede hem nicelik hem de nitelik açısından geliştirilmesi hedeflenen sanayi kesiminde destek ve teşvikler önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle teknolojinin öneminin giderek artmasıyla birlikte Ar-Ge ve inovasyon destekleri sanayi politikalarının temel unsurlarından biri haline gelmiştir.

On Birinci Kalkınma Planı hedefleri arasında aynı zamanda imalat sanayinde rekabet kapasitesinin ve üretkenliğin güçlendirilmesi yoluyla, daha yüksek katma değer üreten üretim yapısının oluşturulması ve ihracat performansının artırılması hedeflenmektedir. On İkinci Kalkınma Planı’nda büyümenin; verimlilik artışı, sanayi sektörünün güçlendirilmesi ve yatırım–ihracat odaklı bir kompozisyon ile dengeli biçimde sürdürülmesi öngörülmektedir. Plan döneminde toplam faktör verimliliğinin büyümeye katkısının artması, GSYH içinde sanayi katma değeri payının önemli ölçüde yükselmesi ve imalat sanayinin yıllık ortalama %5,9 büyüme oranına ulaşması hedeflenmektedir. Üretim sektörü kompozisyonunda dönüşüm sağlanarak, sanayinin GSYH içindeki payının dönem sonunda %26,9 seviyesine çıkması amaçlanmaktadır (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023: 341-342).

Ar-Ge faaliyetlerine yönelik doğrudan ve dolaylı teşvikler, patent sayıları gibi yenilik ve üretim performansını yansıtan hem bir girdi hem de temel çıktı özelliği taşıyarak sanayi katma değerini etkileyebilmektedir (Bkz. Ela, 2019; Bayrak Urasoğlu & Çelik, 2025; Şenel, 2023; Özçelik & Taymaz, 2008). Verilen teşvik ile birlikte Ar-Ge harcaması artmakta ve bunun sonucunda patent sayısında artış yaşanabilmektedir. Patent sayılarındaki değişimin sanayi performansı üzerinde etkisinin olduğu ifade edilebilir. Teknoloji yoğun sektörlerde, patent sayıları katma değeri, verimliliği ve ihracatı olumlu yönde destekleyebilmektedir (Zhang ve Jiang, 2023).

Çizelge 6: Türkiye’de Ar-Ge Vergi Teşviki ve Patent Sayıları
(20009-2024 Dönemi)

	Vergi Teşviki (Milyon TL)	Patent Sayıları
2009	429	5610

2010	517	5510
2011	614	6539
2012	751	7816
2013	834	8925
2014	1.282	8530
2015	1.653	10100
2016	2.126	11074
2017	2.885	12424
2018	4.650	13882
2019	6.392	13720
2020	8.444	13017
2021	13.619	12566
2022	26.168	10335
2023	59.332	9934
2024	105.977	11512

Kaynak: TÜİK (2025a) ve Türk Patent ve Marka Kurumu (2025).

Çizelge 6’da Ar-Ge vergi teşvikleri ve patent sayıları yer almaktadır. Veriler incelendiğinde; 2009-2024 yılları arasında vergi teşviklerinin sürekli artışı yaşanırken, patent sayılarının da uzun vadede bu artışa paralel eğim sergilediği söylenebilir. Özellikle 2009- 2019 döneminde patent sayılarında güçlü bir yükseliş yaşanmıştır. 2019-2023 döneminde düşüşe geçen patent sayıları 2024 yılında tekrar artışa geçmiştir. 2019-2023 döneminde pandemi, ekonominin durumu, dışsal faktörler vb. buna sebep gösterilebilir. Genel olarak birbirlerine paralel eğim gösteren iki değişken verisinden hareketle, vergi teşviklerinin patent sayıları üzerinde olumlu bir etki bıraktığı ifade edilebilir.

Çalışmada elde edilen bulgular özetlenecek olursa; 2009-2024 döneminde Ar-Ge vergi teşviklerinin sanayi sektörü katma değeri ile patent sayılarını uzun vadede genel olarak olumlu yönde etkilediği görülmüştür. Bununla birlikte bu etkinin son yıllarda güçlendiği ifade edilebilir. Bulgular literatürle uyumlu olup, son yıllarda etkinin güçlendiği gözlenmiştir (Bkz. Tezcan ve Yanıktepe (2006), Özçelik ve Taymaz (2008), Appelt vd. (2020), Taş & Erdil (2024), Öz (2024), Yalçın ve Başaran (2025)).

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Ar-Ge faaliyetleri, sanayi kesiminde verimlilik artışı, teknolojik değişim ve katma değeri yüksek ürün açısından belirleyici bir role sahiptir. Türkiye’de sanayi katma değerinin arttırılması, üretimin düşük teknolojiye sahip yoğun sektörlerden, orta ve yüksek teknolojiye sahip yoğun sektörlerle doğru evrilmesiyle yakından ilişkilidir. Bu değişim sürecinde araştırma ve geliştirme (Ar-Ge) faaliyetlerine yönelik vergi teşvikleri, özel kesimin Ar-Ge yatırımlarını arttırmayı hedefleyen ana politika aracı olarak önemli olmaktadır. Diğer yandan Ar-Ge vergi teşviklerinin çeşitli riskleri ve uygulama zorlukları da kısaca ele alınmıştır. Ar-Ge vergi teşvikleri, yenilik faaliyetlerini destekleme potansiyeline sahip olmakla birlikte; etkinlik eksikliği, bütçe kaybı, suiistimal riski ve büyük ölçekli firmalara avantaj sağlama gibi riskler taşımaktadır. Ayrıca Ar-Ge harcamalarının tanımlanması ve ölçülmesi, denetim kapasitesi, hukuki belirsizlikler ve KOBİ’lerin teşvikten yararlanma güçlüğü gibi uygulama zorluklarıyla karşı karşıya kalabilmektedir.

Bu çalışmada Türkiye’de Ar-Ge faaliyetlerine sağlanan vergi teşviklerinin sanayi katma değeri üzerindeki etkisi değerlendirilmiştir. Çalışmada Ar-Ge faaliyetlerine dönük dolaylı destekler olan vergi istisna, muafiyet ve indirim mekanizmaları ele alınmıştır. Türkiye’de 2009-2024 yılları arasında sanayi katma değeri ile Ar-Ge vergi teşviklerine ilişkin veriler kullanılarak değerlendirme yapılmıştır. Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre 2009–2024 döneminde dolaylı Ar-Ge teşvikleri önemli ölçüde artırılmış ve 2024 yılında 105,98 milyar TL’ye ulaşmıştır. Bu teşvikler ağırlıklı olarak gelir vergisi stopajı ve kurumlar vergisi kanalları üzerinden uygulanmıştır.

Çalışma bulguları, Ar-Ge faaliyetlerine sağlanan vergi teşviklerinin bu faaliyetleri artırarak sanayi katma değeri üzerinde olumlu etkiler oluşturduğunu göstermektedir. Patent sayılarındaki artışın, özellikle teknoloji yoğun sanayi sektörlerinde verimlilik, katma değer ve ihracat performansını desteklediği söylenebilir. Trend analizleri, Ar-Ge teşvikleri ile sanayi katma değeri ve patent sayıları arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunduğuna işaret etmektedir. Bununla birlikte, söz konusu ilişkinin daha güçlü ve kesin biçimde ortaya konulabilmesi için verilerin farklı ekonometrik yöntemlerle analiz edilmesi önem taşımaktadır.

Sonuç olarak, Türkiye’de Ar-Ge faaliyetlerine sağlanan vergi teşvikleri, sanayi katma değerinin artırılmasında önemli bir rol üstelen politika aracı olarak değerlendirilmektedir. Bu kapsamda teşviklerin amaçlı, öngörülebilir ve performansa dayalı tasarlanarak sanayi politikalarıyla koordinasyonun daha da güçlendirilmesi ve etki analizlerinin sürekli yapılması teşviklerin etkinliğinin artırılması açısından önem taşımaktadır. Ayrıca mali teşviklerin, ters seçim ve firmalarda bedavacılık sorunlarına yol açmayacak şekilde rasyonel bir zeminde tasarlanması ve teşviklerin gelişim, etki ve sonuç süreçlerinin nesnel ve ölçülebilir göstergelerle izlenmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Appelt, S., Bajgar, M., Criscuolo, C., & Galindo-Rueda, F.. *The effects of R&D tax incentives and their role in the innovation policy mix: Findings from the OECD MicroBeRD Project, 2016-19*. OECD Publishing, Paris, 2020.
- Barış, A., & Farımaz, M. Innovation and R&D: Strategic government policies and incentives. *Amasya Üniversitesi Ekonomi Ticaret ve Pazarlama Dergisi*, 1(1), 14–39, 2024.
- Bayrak Urasoğlu, E. ve Çelik, N. KOBİ'lere Yönelik Ar-Ge Desteklerinin İnovasyon Kapasitesi Üzerindeki Etkinliği: İllere Dayalı Yatay Kesit Veri Analizi, *Verimlilik Dergisi*, 59(3), 625-646, 2025.
- Ela, M. Türkiye’de Ar-Ge Faaliyetlerine Sağlanan Vergisel Teşviklerin İnovasyona Etkisi. 5. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi*, 11-14 Temmuz 2019, Bandırma, 227-244, 2019.
- European Commission (2024). *The 2024 EU Industrial R&D Investment Scoreboard*. European Commission, Joint Research Centre. <https://iri.jrc.ec.europa.eu/scoreboard/2024-eu-industrial-rd-investment-scoreboard>, (Erişim Tarihi: 26.12.2025).
- Griffith, R., Huergo, E., Mairesse, J., & Peters, B.. Innovation and productivity across four European countries. *Oxford Review of Economic Policy*, 22(4), 483–498, 2006.

- Hall, B. H., & Van Reenen, J. How effective are fiscal incentives for R&D? A review of the evidence. *Research Policy*, 29(4–5), 449–469, 2000.
- Laporšek, S., Stibelj, I., & Vodopivec, M. The effects of tax reliefs on the R&D activity in Slovenia. *Ekonomika Misao i Praksa*, 1–20, 2025.
- OECD (2002). *Frascati manual 2002: Proposed standard practice for surveys on research and experimental development*. OECD Publishing. https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2002/12/frascati-manual-2002_g1gh2d91/9789264199040-en.pdf (Erişim Tarihi: 25.12.2025).
- OECD (2014). *Innovation and growth: Rationale for an innovation strategy*. OECD Publishing. <https://www.oecd.org/innovation/inno/innovation-and-growth.htm> (Erişim Tarihi: 27.12.2025).
- OECD (2022). *OECD R&D tax incentives database: 2022 edition*. OECD Publishing. <https://www.oecd.org/sti/rd-tax-incentives-database-2022-edition.htm> (Erişim Tarihi: 25.12.2025).
- OECD (2025). *R&D tax incentives continue to outpace other forms of government support for R&D in most countries*. <https://www.oecd.org/> (Erişim Tarihi: 25.12.2025).
- Öz, R. Ar-Ge vergi teşviklerinin makroekonomik performans üzerindeki etkisi: AB ve Türkiye örneği. *Maliye Dergisi*, 186 (Ocak–Haziran), 169–193, 2024.
- Özçelik, E., & Taymaz, E. R&D support programs in developing countries: The Turkish experience. *Research Policy*, 37(2), 258–275, 2008.
- Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (2025). *Teknoloji Geliştirme Bölgeleri: Ar-Ge Teşvikleri Genel Müdürlüğü*. <https://www.sanayi.gov.tr/assets/pdf/istatistik/TGBIstatistikiBilgiler2025.pdf> (Erişim Tarihi: 25.12.2025).
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2023). *İmalat Sanayii Politikaları Özel İhtisas Komisyonu Raporu: On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028)*. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2025/08/Imalat-Sanayii-Politikalari-OIK-Raporu_01082025.pdf (Erişim Tarihi: 26.12.2025).
- Şenel, K. KOSGEB Desteklerinin Seçilmiş Ekonomik Göstergeler Üzerindeki Etkileri: Düzey 2 Bölgeleri İçin Panel Veri Analizi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, 2023.
- Taş, E., & Erdil, E. Effectiveness of R&D tax incentives in Turkey. *Journal of the Knowledge Economy*, 15(2), 6226–6272, 2024.
- Taymaz, E., & Saatçi, G. Technical change and efficiency in Turkish manufacturing industries. *Journal of Productivity Analysis*, 8(4), 461–475, 1997.
- Tezcan, Y. D. D. K., & Yanıktepe, D. B. Current situation of R&D and tax incentives in Turkey. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(2), 267–282, 2006.
- TÜİK (2025a). *Dolaylı Ar-Ge Teşvikleri, 2024*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dolayli-Ar-Ge-Tesvikleri-2024-53987> (Erişim Tarihi: 25.12.2025).
- TÜİK (2025b). *Araştırma-Geliştirme Faaliyetleri Araştırması, 2024*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Arastirma-Gelistirme-Faaliyetleri-Arastirmasi-2024-53932> (Erişim Tarihi: 25.12.2025).

- Türk Patent ve Marka Kurumu (2025). Patent Tescillerinin Yıllara Göre Dağılımı. <https://www.turkpatent.gov.tr/patent-istatistik>, (Erişim Tarihi: 28.12.2025).
- World Bank (2025). Industry (including construction), value added. World Development Indicators. <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&series=NV.IND.TOTL.CD&country=#>, (Erişim Tarihi: 27.12.2025).
- Yalçın, E., & Başaran, A. A. Ar-Ge ve yenilik faaliyetlerine yönelik TÜBİTAK desteklerinin sektörel kârlılık üzerindeki etkisinin Heckman seçim modeli ile analizi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 85, 406–425, 2025.
- Zhang Q, Jiang J. Impact of patent quality on enterprises' export competitiveness under the background of big data and Internet of Things. *Journal of Computational Methods in Sciences and Engineering*. 2023;23(4):2153-2163, 2023.
- 3065 Sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu. *Resmi Gazete*, 18563, 02.11.1984.
- 3239 Sayılı Kanun. *Resmi Gazete*, 18955, 04.12.1985.
- 4691 Sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu. *Resmi Gazete*, 24454, 06.07.2001.
- 5228 Sayılı Kanun. *Resmi Gazete*, 25539, 31.07.2004.
- 5746 Sayılı Araştırma, Geliştirme ve Tasarım Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanun. *Resmi Gazete*, 26814, 12.03.2008.
- 9903 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı. *Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar, Resmî Gazete*, 32915, 30.05.2025.

DOKUMA SANAYİSİNDE PİYASA YOĞUNLAŞMASININ ANALİZİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Arş. Gör. Emine ABANOZ

İstanbul Nişantaşı Üniversitesi, emine.abanoz@nisantasi.edu.tr

ORCID ID– 0000-0001-8478-3425

Prof. Dr. Gülden ÜLGEN

İstanbul Üniversitesi, gulgen@istanbul.edu.tr

ORCID ID- 0000-0001-6998-7243

ÖZET

Türkiye ekonomisinin kalkınma stratejilerinde ve sektörler arası etkileşim ağında kritik bir rol üstlenen dokuma sanayisi, bu çalışmanın odak noktasını oluşturmaktadır. Bu çalışma, sektördeki pazar gücü dağılımını ve yoğunlaşma eğilimlerini belirlemek amacıyla ISO 500 listesinde yer alan dokuma firmalarının 2018-2024 dönemine ait net satış verilerini baz almaktadır. Piyasa yapısını analiz etmek için metodolojik olarak birbirini tamamlayan üç farklı ölçüt kullanılmıştır: Öncelikle pazarın genel rekabet düzeyini belirlemek amacıyla Herfindahl-Hirschman Endeksi (HHI) hesaplanmış; ardından en büyük beş firmanın payını ölçen CR5 (Concentration Ratio) değerlerine bakılmış ve son olarak lider firmalar arasındaki güç dengesini saptamak adına Linda Endeksi (LI) hesaplamaları yapılmıştır. Hesaplanan HHI endeksleri, incelenen dönemin genelinde sektörün rekabetçi bir piyasa yapısı sergilediğini teyit etmektedir. Ancak 2022 ve 2023 yıllarında endeks değerlerinde görülen artış, pazarın oligopolleşme sürecine girdiğine dair önemli bir sinyal vermiştir. Bu artışın niteliğini anlamak adına en büyük beş firmanın pazardan aldığı payları gösteren CR5 endeksi hesaplanmıştır. Tespit edilen CR5 bulguları da HHI sonuçlarıyla paralellik göstermiş ve özellikle 2023 yılında pazarın oligopolistik bir yapıya evrilme eğilimini ortaya çıkarmıştır. Sektörün en büyük beş aktörü arasındaki net ilişkiyi ölçmek için de Linda endeksi hesaplaması yapılmıştır. Endeks sonuçları bizlere lider firmalar arasındaki mesafenin piyasa genelini baskılayacak düzeyde olmadığını ve rekabetçi karakterin korunduğunu göstermiştir. Analiz sonuçları, 2018-2024 yılları arasında Türkiye dokuma sanayisinin genel olarak rekabetçi bir nitelik taşıdığını, ancak 2022-2023 periyodunda bir "oligopolleşmeye geçiş süreci" yaşandığını kanıtlamaktadır. ISO 500 verileri üzerinde yapılan

genel değerlendirme, pazarda en yüksek net satış yapan firma liderlerinin sürekli el değiştirdiğini göstermektedir. Bu durum, sektörün dinamik bir rekabet ortamına sahip olduğunu ancak aynı zamanda pazar payı dağılımında bir istikrarsızlığın hakim olduğunu göstermektedir. Ayrıca, ISO 500 listesine giren firmaların ve en yüksek net satış yapan şirketlerin sürekli değişmesi, piyasaya giriş-çıkış engelini düşük olduğunu ve bunun rekabetçi yapıyı güçlendiren olumlu bir gösterge niteliği taşıdığını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: CR5, HHI Endeksi, Linda Endeksi, Piyasa Yoğunlaşması

TÜRKİYE’DE ELEKTRİKLİ ARAÇ TALEBİNİN BİLEŞENLERİ: 2021-2025 DÖNEMİ ELEKTRİKLİ ARAÇ PİYASASININ ANALİZİ

Arş. Gör. Ömer Burak YEL

İstanbul Nişantaşı Üniversitesi, omerburak.yel@nisantasi.edu.tr

ORCID ID– 0000-0002-1283-8121

Prof. Dr. Gülden ÜLGEN

İstanbul Üniversitesi, gulgen@istanbul.edu.tr–

ORCID ID-0000-0001-6998-7243

ÖZET

Küresel otomotiv endüstrisi, sürdürülebilirlik hedefleri ve değişen tüketici tercihleri doğrultusunda radikal bir dönüşüm geçirmektedir. Türkiye otomotiv pazarı da bu dönüşümden etkilenmekte ve elektrikli araç (EA) satışları giderek artan bir grafik sergilemektedir. Bu çalışmanın amacı, Türkiye’deki elektrikli araç satışlarını etkileyen temel piyasa dinamiklerini ekonometrik yöntemlerle analiz etmektir. Çalışma kapsamında, elektrikli araç satış rakamları bağımlı değişken olarak ele alınmış; benzinli araç satışları, vergi yükü ve faiz oranları ise bağımsız değişkenler olarak modele dahil edilmiştir. Gerçekleştirilen OLS regresyon analizi, değişkenler arasındaki nedensellik ilişkilerini ve etkinin büyüklüğünü ortaya koymaktadır. Analiz bulguları incelendiğinde üç temel sonuç dikkat çekmektedir. İlk olarak, benzinli araç satışları ile elektrikli araç satışları arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Bu durum, elektrikli araçların henüz benzinli araçların tam bir ikamesi (alternatifi) olarak değil, genel otomotiv pazarındaki büyüme trendiyle birlikte hareket eden bir segment olarak geliştiğini göstermektedir. Tüketicilerin araç satın alma talebi aracın yakıt türünden farklı olarak piyasanın dinamikleriyle paralel ilerlemektedir. İkinci ve en çarpıcı bulgu ise vergi değişkeni üzerinde görülmüştür. Analiz sonuçlarına göre, vergi yükündeki artışlar elektrikli araç satışlarını pozitif yönde etkilemektedir. Bu bulgu, otomobil satışlarına yönelik vergi yükünün veya genel vergilerin artmasının, tüketicilerin araç alım taleplerini öne çekerek satın alma eğilimlerini artırdığını göstermektedir. Özellikle Türkiye gibi enflasyonist ülkelerde ürünlerin fiyatlarının artacağı beklentisi o ürüne yönelik talebi de arttırmaktadır. Son olarak, faiz

oranlarının elektrikli araç satışları üzerindeki etkisi istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur. Bu durum, incelenen dönemde tüketicilerin satın alma kararlarında finansman maliyetlerinden ziyade, araç bulunabilirliği, vergi avantajları ve beklentilerin daha baskın bir rol oynadığını düşündürmektedir. Sonuç olarak bu çalışma, elektrikli araç pazarının büyümesinde piyasa dinamiklerinin ve araçlara yönelik uygulanan vergilerin etkili olduğunu göstermektedir. İlerleyen dönemde elektrikli araç pazarının büyümesinde farklı faktörlerin de etkili olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Elektrikli Araç Piyasası, Tüketici Talebi, Regresyon Analizi

G-7 ÜLKELERİNDE SAĞLIK HARCAMALARI VE İŞGÜCÜ VERİMLİLİĞİ İLİŞKİSİ: KÓNYA PANEL NEDENSELLİK ANALİZİ

Doç. Dr. Mehmet AKYOL

Gümüşhane Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü
makyol@gumushane.edu.tr,
ORCID ID: 0000-0002-1173-200X

Doç. Dr. Mustafa ZUHAL

Gümüşhane Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü
mzuhal@gumushane.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-4645-4628

ÖZET

Bu çalışma, sağlık harcamaları ile işgücü verimliliği arasındaki nedensellik ilişkisini G7 ülkeleri (Kanada, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri) özelinde ampirik olarak incelemeyi amaçlamaktadır. Analiz, 2000-2022 dönemini kapsayan yıllık veriler kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, ülkeler arasında olası birimlerarası korelasyonun ve yapısal heterojenliğin varlığı dikkate alınarak Konya (2006) tarafından geliştirilen panel nedensellik testi uygulanmıştır. Bu testin tercih edilmesinin temel nedeni, her bir ülke için ayrı ayrı nedensellik ilişkilerini ortaya koyabilmesidir. Nedensellik analizine geçilmeden önce, modelde birimlerarası korelasyonun varlığı Breusch–Pagan LM testi ile eğim katsayılarının homojenliği ise Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilen Delta testi ile sınanmıştır. Elde edilen bulgular, panelde birimlerarası korelasyonun ve heterojen yapının varlığını doğrulamakta ve Konya nedensellik testinin uygulanabilirliğini desteklemektedir. Ampirik sonuçlar, panel genelinde sağlık harcamalarından işgücü verimliliğine doğru istatistiksel olarak anlamlı bir nedensellik ilişkisi bulunduğunu, buna karşılık işgücü verimliliğinden sağlık harcamalarına doğru herhangi bir nedensellik ilişkisinin olmadığını göstermektedir. Ülke bazlı analizler, Fransa, Almanya, Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri'nde sağlık harcamalarının işgücü verimliliğini artırıcı bir etkiye sahip olduğunu ortaya koyarken, diğer ülkelerde anlamlı bir nedensellik ilişkisine rastlanmamıştır. Elde edilen bulgular, sağlık harcamalarının işgücü verimliliği üzerinde belirleyici bir rol oynadığını ve özellikle gelişmiş ülkelerde sağlık yatırımlarının ekonomik performansın artırılmasında önemli bir politika aracı olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlar, sürdürülebilir büyüme ve rekabet gücünün artırılması açısından sağlık sektörüne yönelik politikaların stratejik önemini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sağlık Harcamaları, İşgücü Verimliliği, G-7 Ülkeleri.

THE RELATIONSHIP BETWEEN HEALTH EXPENDITURES AND LABOR PRODUCTIVITY IN G7 COUNTRIES: A KÓNIA PANEL CAUSALITY ANALYSIS

ÖZET

This study aims to empirically examine the causality relationship between health expenditures and labor productivity in the context of G7 countries, namely Canada, France, Germany, Italy, Japan, the United Kingdom, and the United States. The analysis is conducted using annual data covering the period from 2000 to 2022. Taking into account the potential presence of cross-sectional dependence and structural heterogeneity across countries, the panel causality test developed by Kónia (2006) is employed. The primary reason for adopting this methodology is its ability to identify country-specific causality relationships. Before the causality analysis, the existence of cross-sectional dependence in the model is tested using the Breusch–Pagan LM test, while the homogeneity of slope coefficients is examined through the Delta test proposed by Pesaran and Yamagata (2008). The results obtained from these preliminary tests confirm the presence of cross-sectional dependence and heterogeneity within the panel, thereby supporting the applicability of the Kónia panel causality approach. The empirical findings reveal a statistically significant unidirectional causality running from health expenditures to labor productivity at the panel level, whereas no evidence of causality from labor productivity to health expenditures is found. Country-specific results further indicate that health expenditures exert a productivity-enhancing effect in France, Germany, the United Kingdom, and the United States, while no significant causality relationship is observed for the remaining countries. Overall, the findings demonstrate that health expenditures play a crucial role in improving labor productivity, highlighting that investments in health constitute a significant policy instrument for enhancing economic performance, particularly in advanced economies. These results underscore the strategic importance of health-oriented policies in promoting sustainable economic growth and strengthening international competitiveness.

Keywords: Health Expenditures, Labor Productivity, G7 Countries

1. GİRİŞ

Günümüzde ekonomik büyümenin sürdürülebilirliği ve ülkelerin uluslararası rekabet gücünün artırılması, yalnızca sermaye birikimi ve teknolojik ilerlemelerle değil, aynı zamanda beşerî sermayenin niteliğiyle de yakından ilişkilidir. Beşerî sermayenin temel bileşenlerinden biri olan sağlık düzeyi, bireylerin çalışma kapasitesi, verimliliği ve işgücü piyasasına etkin katılımı üzerinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda sağlık harcamaları, yalnızca sosyal refahı artıran bir kamu politikası aracı olarak değil, aynı zamanda ekonomik performansı doğrudan etkileyen stratejik bir yatırım alanı olarak değerlendirilmektedir (Grossman, 1972; Bloom vd., 2004).

Sağlık harcamaları ile işgücü verimliliği arasındaki ilişki, iktisat literatüründe özellikle beşerî sermaye teorisi çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu yaklaşıma göre bireylerin sağlık düzeyindeki iyileşmeler, işgücünün fiziksel ve zihinsel kapasitesini artırarak üretkenliği yükseltmekte ve dolayısıyla ekonomik büyümeyi desteklemektedir (Schultz, 1961). Sağlıklı bireylerin daha uzun süre işgücü piyasasında kalabilmesi, devamsızlık oranlarının azalması ve

öğrenme kapasitesinin artması, sağlık harcamalarının işgücü verimliliği üzerindeki olumlu etkilerini güçlendiren temel kanallar arasında yer almaktadır (Weil, 2005).

Öte yandan, sağlık harcamaları ile işgücü verimliliği arasındaki ilişkinin yönü ve gücü ülkeler arasında farklılık gösterebilmektedir. Sağlık sistemlerinin kurumsal yapısı, sağlık hizmetlerine erişim düzeyi, harcamaların etkinliği ve işgücü piyasalarının yapısal özellikleri, bu ilişkinin ülkeden ülkeye değişmesine neden olmaktadır (Barro, 2013). Bu durum, sağlık harcamaları ile işgücü verimliliği arasındaki nedensellik ilişkisini panel veri çerçevesinde ve ülke bazında ele almayı gerekli kılmaktadır.

Literatürde sağlık harcamaları ile ekonomik büyüme veya işgücü verimliliği arasındaki ilişkiyi inceleyen çok sayıda ampirik çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmaların önemli bir kısmı sağlık harcamalarının ekonomik büyüme ve verimlilik üzerinde olumlu etkileri olduğunu ortaya koyarken (Bloom vd., 2004; Rivera & Currais, 1999), bazı çalışmalarda bu etkinin ülkelere göre farklılaştığı ve homojen bir yapı sergilemediği vurgulanmaktadır (Hartwig, 2010; Çetin & Ecevit, 2010). Dolayısıyla, sağlık harcamaları ile işgücü verimliliği arasındaki ilişkinin dinamiklerinin ülkeler bazında analiz edilmesi, politika önerilerinin etkinliği açısından büyük önem taşımaktadır.

Bu çalışmanın temel amacı, G7 ülkeleri olarak sınıflandırılan Kanada, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri'nde sağlık harcamaları ile işgücü verimliliği arasındaki nedensellik ilişkisini 2000-2022 dönemi için ampirik olarak incelemektir. Çalışmada, ülkeler arası heterojenliği ve birimler arası korelasyonu dikkate alan Kónya (2006) panel nedensellik testi kullanılarak, hem panel geneli hem de ülke bazında nedensellik ilişkileri analiz edilmektedir. Bu yönüyle çalışma, sağlık harcamaları ve işgücü verimliliği arasındaki ilişkiye dair literatüre metodolojik ve ampirik açıdan katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Elde edilecek bulguların, sağlık politikalarının ekonomik performans üzerindeki etkilerinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlaması ve özellikle gelişmiş ülkelerde sağlık yatırımlarının verimlilik artışı açısından taşıdığı stratejik önemin ortaya konulması açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Ayrıca çalışmanın sonuçları, sağlık harcamalarının yalnızca bir maliyet unsuru değil, uzun vadede ekonomik büyümeyi destekleyen bir yatırım aracı olarak değerlendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Literatür İncelemesi

Sağlık, beşerî sermayenin bir bileşeni olarak üretim fonksiyonuna hem doğrudan hem dolaylı yollarla dâhil olmaktadır. Sağlık düzeyindeki iyileşmeler, işgücünün çalışma kapasitesini ve bilişsel performansını yükselterek üretkenliği artırabilmekte, ayrıca hastalık kaynaklı işgücü kayıplarını azaltarak etkin emek arzını genişletebilir. Bu yaklaşım, “sağlık sermayesi” kavramını merkeze alan modellemelerde sağlık yatırımlarının bireyin üretken zamanını artırdığı varsayımıyla temellendirilmektedir (Grossman, 1972; (Ozyılmaz vd., 2022).

Makro düzeyde, sağlık ile gelir/üretkenlik arasındaki ilişkinin iki yönlü olabileceği de güçlü biçimde tartışılmakta ve gelir artışı sağlık yatırımlarını artırabilirken, daha iyi sağlık da

geliri ve verimliliği yükseltebilmektedir. Bu nedenle nedenselliğin yönünü belirlemek ampirik açıdan kritik bir sorun olarak görülmektedir (Bloom, 2018).

Sağlık göstergeleri veya sağlık harcamaları ile büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların önemli bir kısmı, sağlıkta iyileşmenin büyümeyle destekleyebileceğini ileri sürmektedir. Üretim fonksiyonu yaklaşımıyla sağlık ve ekonomik büyüme bağını ele alan çalışmalar, sağlık düzeyinin işgücü verimliliği ve gelir düzeyi üzerinde anlamlı etkiler doğurabileceğini göstermektedir (Bloom vd., 2004).

Bununla birlikte, özellikle gelişmiş ekonomilerde sağlık harcamalarının büyüme etkisi konusunda bulguların karmaşık olduğu görülmektedir. OECD örneğinde panel Granger nedensellik çerçevesi kullanan Hartwig (2010), sağlık sermayesi oluşumu ile uzun dönem büyüme arasında her zaman güçlü ve tek yönlü bir ilişki bulunmadığını vurgulamaktadır (Hartwig, 2010).

Ayrıca sağlık harcamaları ile gelir arasındaki ilişkiyi panel nedensellik çerçevesinde test eden çalışmalar, ülke gruplarına göre farklı yönlerde nedensellik bulabilmektedir. Örneğin sağlık harcamaları gelir ilişkisinde panel veri yaklaşımıyla nedensellik araştıran çalışmalar, bazı örneklerde çift yönlü, bazılarında tek yönlü veya ilişkisiz sonuçlara ulaşabilmektedir (Erdil & Yetkiner, 2009).

Sağlık harcamaları çoğu makro çalışmada büyüme üzerinden ele alınsa da, mekanizmanın en kritik halkası işgücü verimliliğidir. İşgücü sağlığı bozulduğunda üretkenlik, hem devamsızlık hem de işteyken verimin düşmesi yoluyla azalabilmektedir. Gelişmiş ekonomilerde işçi sağlığı ile verimlilik ilişkisinin yeniden tartışıldığı çalışmalar, fiziksel ve zihinsel sağlık durumunun üretkenlik üzerinde anlamlı etkiler yaratabildiğini vurgulamaktadır (Isham vd, 2021).

Bu çerçevede, makro düzeyde sağlık harcamaları ile verimlilik arasındaki bağın güçlenmesi ve sağlık harcamalarının yalnızca düzeyiyle değil, harcamaların etkinliği ve sağlık hizmetlerinin erişilebilirliğiyle de ilişkilendirilmektedir. Bu nedenle bazı ülkelerde aynı harcama artışı daha güçlü verimlilik kazanımına dönüşebilirken bazılarında dönüşmeyebilmekte, bu durum literatürde heterojen sonuçları açıklayan önemli bir argüman olarak değerlendirilmektedir (Saint-Martin vd., 2018).

Literatürde bir kısım çalışma sağlık harcamaları ile ekonomik büyüme arasında pozitif ilişki olduğunu ifade ederken, özellikle gelişmiş ülke örneklerinde sonuçların heterojenleştiği vurgulanmaktadır (Bloom vd., 2004; Hartwig, 2010). Bu bağlamda, çalışmalarda sağlık harcamaları ile işgücü verimliliği arasında neden bir ilişkinin olduğu belirtilmektedir (Saint-Martin vd., 2018).

Metodoloji ve Veri Seti

Bu çalışmada işgücü verimliliği ve sağlık harcamaları arasındaki nedensellik ilişkisi G7 ülkeleri olarak sınıflandırılan ve Kanada, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, İngiltere ve ABD'den oluşan yedi sanayileşmiş ülkede 2000-2022 arası dönem için incelenmiştir.

Çalışmanın değişkenlerinden sağlık harcamaları verisine Dünya Bankası internet sitesinden, işgücü verimliliğine ait verilere ise Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) internet sitesinden ulaşılmıştır. İşgücü verimliliği değişkeninin doğal logaritması alınmıştır. Bu çalışmada değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi Konya (2006) tarafından geliştirilen test ile sınımlanmaktadır. Çalışmada Konya nedensellik testinin seçilmesinin en önemli nedenlerinden biri her bir ülke için ayrı ayrı nedensellik ilişkilerini ortaya koymasındadır. Ayrıca Konya (2006) nedensellik testinin kullanılmasında birim kök testi ve eşbütünleşme ilişkisinin tespitine ihtiyaç duyulmamaktadır. Söz konusu testin iki temel ön şartı bulunmaktadır. Bunlardan ilki kurulan modelde birimler arası korelasyonun varlığıdır. Diğer ön şart ise modelde heterojen yapının sergilenmesidir. Bu bağlamda Konya (2006) nedensellik testine geçilmeden önce çalışmada öncelikle modellerde birimlerarası korelasyonun varlığı test edilmektedir. Literatürde çeşitli birimlerarası korelasyon testleri yer almaktadır. Bu çalışmada $N < T$ durumunda kullanılması uygun olan Breusch Pagan LM birimler arası korelasyon testinden yararlanılmıştır (Tatoğlu, 2017). Test sonuçlarına Çizelge 1’de yer verilmektedir.

Çizelge 1: LM Birimlerarası Korelasyon Testi Sonuçları

Test	İstatistik	Olasılık
LM	152.5	0.000***
LM Adj.	52.33	0.000***
LM CD	10.63	0.000***

Not:*** %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlılığı ifade etmektedir.

Yukarıdaki tablodan elde edilen sonuçlara göre birimlerarası korelasyonun varlığı doğrulanmaktadır. Çizelge 1’den elde edilen sonuçlar doğrultusunda eğim parametrelerinin homojenliğinin test edilmesi gerekmektedir. Çalışmada Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilen delta testi aracılığı ile eğim parametrelerinin homojenliği belirlenmiştir. Sonuçlara Çizelge 2’de yer verilmektedir.

Çizelge 2: Homojenlik Testi Sonuçları

	İstatistik	P value
Δ	10.191	0.000***
Δ_{adj}	10.929	0.000***

Not:*** %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlılığı ifade etmektedir.

Çizelge 2’deki sonuçlara göre delta testinde eğim katsayılarının homojen olduğunu ifade eden sıfır hipotezi iken alternatif hipotez ise eğim katsayılarının heterojenliğini ileri sürmektedir (Pesaran & Yamagata, 2008). Çizelge 2’deki eşitliklerden Δ testi genellikle büyük örneklem grupları için geçerlidir. Δ_{adj} ise küçük örneklem grubunda daha iyi sonuçlar vermektedir. Bu sonuçlara göre eğim katsayılarının heterojen olduğu panelin geneli için doğrulanmıştır. Birimlerarası korelasyon ve homojenlik testi sonrasında serilerde hem birimler arasında korelasyon olduğu hem de heterojenlik olduğu sonucuna ulaşılmakta ve nedensellik testi aşamasına geçilmektedir. Sonuçlara Çizelge 3 ve Çizelge 4’de yer verilmektedir.

Çizelge 3: Konya Nedensellik Testi Sonuçları (İşgücü Verimliliği → Sağlık Harcamaları)

Ülkeler	Katsayı	Standard Sapma	Wald	Boot-pval	Kritik Değer %1	Kritik Değer %5	Kritik Değer %10
---------	---------	----------------	------	-----------	-----------------	-----------------	------------------

Kanada	4.877	4.367	1.247	0.911	34.689	23.265	18.083
Fransa	0.118	2.253	0.003	0.980	13.481	7.180	5.128
Almanya	6.588	4.412	2.230	0.274	10.167	6.264	4.331
İtalya	-9.617	3.663	6.891	0.530	49.768	32.473	25.308
Japonya	12.259	9.201	1.775	0.266	7.168	4.426	3.428
İngiltere	-0.983	2.971	0.109	0.836	12.643	7.289	5.501
ABD	-10.218	4.891	4.363	0.597	57.242	28.497	21.824
Panel Geneli	Panel Fisher	8.124	Pval	0.883			

Çizelge 4: Konya Nedensellik Testi Sonuçları (Sağlık Harcamaları → İşgücü Verimliliği)

Ülkeler	Katsayı	Standard Sapma	Wald	Boot-pval	Kritik Değer %1	Kritik Değer %5	Kritik Değer %10
Kanada	0.005	0.002	9.740	0.409	29.458	21.412	18.526
Fransa	0.008	0.002	15.681	0.031**	19.858	13.943	11.743
Almanya	0.006	0.002	13.762	0.081*	23.737	16.532	12.539
İtalya	0.004	0.007	0.299	0.973	42.558	27.871	21.752
Japonya	0.002	0.001	2.921	0.561	18.140	11.807	9.896
İngiltere	0.007	0.002	18.755	0.002***	14.237	8.387	6.640
ABD	0.022	0.003	45.974	0.030**	58.014	41.451	33.582
Panel Geneli	Panel Fisher	34.415	Pval	0.002***			

Not:***,**,* sırasıyla %1,%5 ve %10 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlılığı ifade etmektedir.

Çizelge 3’de yer alan bilgilere göre işgücü verimliliğinden sağlık harcamalarına doğru hem panelin geneli için hem de ülke bazında herhangi bir nedensellik ilişkisi mevcut değildir. Çizelge 4’deki sonuçlara göre ise panel bazında sağlık harcamalarından işgücü verimliliğine doğru nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Ülke bazlı sonuçlar ise farklılık göstermektedir. Bu bağlamda Fransa, Almanya, İngiltere ve ABD’de sağlık harcamalarından işgücü verimliliğine doğru nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Diğer ülkelerde ise herhangi bir nedensellik ilişkisine rastlanmamaktadır. Bu durum nedensellik ilişkisinin ülkeler bazında heterojen bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca elde edilen bulgular, ekonomik ve yapısal farklılıkların, ülkeler arasındaki nedensel mekanizmaların gücü üzerinde belirleyici olabileceğini göstermektedir.

Elde edilen bulgular, sağlık harcamalarından işgücü verimliliğine doğru nedensellik ilişkisinin panel genelinde geçerli olduğunu, ancak bu ilişkinin ülkeler bazında homojen olmadığını ortaya koymaktadır. Bu sonuç, G7 ülkelerinde sağlık harcamalarının işgücü verimliliği üzerindeki etkisinin, ülkelerin kurumsal yapıları, sağlık sistemlerinin etkinliği ve işgücü piyasası dinamiklerine bağlı olarak farklılaştığını göstermektedir. Dolayısıyla, sağlık harcamalarının ekonomik performans üzerindeki etkilerine yönelik politika tasarımlarında tek bir yaklaşım yerine, ülkeye özgü koşulları dikkate alan farklılaştırılmış politikaların daha etkili olacağı söylenebilir.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmada G7 ülkelerinde sağlık harcamaları ve işgücü verimliliği arasındaki ilişki incelenmiştir. 2000-2022 yılları arası dönemi kapsayan çalışmadan elde edilen sonuçlarda sağlık harcamalarından işgücü verimliliğine doğru nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular, sağlık harcamalarının işgücü verimliliği üzerinde belirleyici bir rol oynadığını ve sağlık alanına yapılan yatırımların, çalışanların fiziksel ve zihinsel kapasitesini artırarak üretkenlik düzeylerini olumlu yönde etkilediğini göstermektedir. Ülke bazlı sonuçlara göre ise Fransa, Almanya, Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri'nde sağlık harcamalarından işgücü verimliliğine doğru istatistiksel olarak anlamlı bir nedensellik ilişkisinin bulunduğu görülmektedir. Bu sonuç adı geçen dört ülkenin sağlık sistemlerinin görece gelişmiş olması, sağlık hizmetlerine erişimin yaygınlığı ve sağlık harcamalarının etkin kullanımının, işgücü piyasasında verimlilik artışlarını destekleyen önemli unsurlar olduğunu düşündürmektedir.

Diğer ülkelerde nedensellik ilişkisinin tespit edilememesi çeşitli faktörlerden kaynaklanıyor olabilmektedir. Bu faktörler arasında sağlık harcamalarının düzeyi, sağlık hizmetlerinin etkinliği, kurumsal yapı farklılıkları ve işgücü piyasasının yapısal özellikleri sıralanabilir. Bu açıdan düşünüldüğünde, elde edilen bulgular sağlık harcamalarının işgücü verimliliği üzerindeki etkisinin ülkeler arasında heterojen bir yapı sergilediğini göstermektedir. Sonuç olarak, panel genelinde gözlemlenen nedensellik ilişkisi, sağlık harcamalarının ekonomik performansın önemli bir bileşeni olan işgücü verimliliğini artırmada kritik bir politika aracı olduğunu göstermektedir. Gelişmiş ülkelerde sağlık yatırımlarına yönelik politikaların sürdürülebilirliğinin sağlanması, ekonomik büyüme sürecinin hızlandırılması ve rekabet gücünün geliştirilmesi açısından stratejik bir rol üstlendiğine işaret etmektedir.

KAYNAKÇA

- Barro, R. (2013). Health and Economic Growth. *Annals Of Economics And Finance* 14-2(A), 305–342. <https://down.aefweb.net/AefArticles/aef140202Barro.pdf>.
- Bloom, D. E. (2018). Health and Economic Growth (IZA Discussion Paper), <https://docs.iza.org/dp11939.pdf>.
- Bloom, D., Canning, D., & Sevilla, J. (2004). The Effect of Health on Economic Growth: A Production Function Approach. *World Development* 32(1), 1-13. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2003.07.002>.
- Çetin, M., & Ecevit, E. (2010). Sağlık Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: OECD Ülkeleri Üzerine Bir Panel Regresyon Analizi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 11(2), 166-182. <https://dergipark.org.tr/download/article-file/2151955>.

- Erdil, E., & Yetkiner, I. H. (2009). The Granger-causality between health care expenditure and output: A panel data approach. *Applied Economics*, 41(4): Special Theme: The applied economics of health 511-518. <https://doi.org/10.1080/00036840601019083>.
- Grossman, M. (1972). On the Concept of Health Capital and the Demand for Health. *Journal of Political Economy*, 80(2), , 223-255. <https://www.jstor.org/stable/1830580>.
- Hartwig, J. (2010). Is health capital formation good for long-term economic growth? – Panel Granger-causality evidence for OECD countries. *Journal of Macroeconomics*, 32(1), 314-325. <https://doi.org/10.1016/j.jmacro.2009.06.003>.
- Isham, A., et al. (2021). Worker wellbeing and productivity in advanced economies. *Ecological Economics*, 184, 106989, <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2021.106989>.
- Kónya, L. (2006). Exports and growth: Granger causality analysis on OECD countries with a panel data approach. *Economic Modelling* 23 , 978–992.
- Ozyilmaz, A., Bayraktar, Y., Isik, E., Toprak, M., Er, M., Besel, F., . . . Collins, S. (2022). The Relationship between Health Expenditures and Economic Growth in EU Countries: Empirical Evidence Using Panel Fourier Toda–Yamamoto Causality Test and Regression Models. *Int J Environ Res Public Health*, 16;19(22), 15091. doi: 10.3390/ijerph192215091.
- Pesaran, M., & Yamagata, T. (2008). Testing slope homogeneity in large panels. *Journal of Econometrics* 142, 50–93.
- Rivera, B., & Currais, L. (1999). Income Variation and Health Expenditure: Evidence for OECD Countries. *Review of Development Economics*, 3(3), 258-267. <https://doi.org/10.1111/1467-9361.00066>.
- Saint-Martin, A., Inanc, H., & Prinz, C. (2018). Job Quality, Health and Productivity: An evidence-based framework for analysis. *OECD Social, Employment and Migration Working Papers*, No. 221, https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2018/11/job-quality-health-and-productivity_ea9f9573/a8c84d91-en.pdf.
- Schultz, T. (1961). Investment in human capital. *American Economic Review*, 51(1), , 1–17. <https://la.utexas.edu/users/hcleaver/330T/350kPEESchultzInvestmentHumanCapital.pdf>.
- Tatoğlu, F. (2017). *Panel Zaman Serileri Analizi*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Weil, D. (2005). Accounting for the Effect of Health on Economic Growth. *NBER Working Paper* No. 11455, https://www.nber.org/system/files/working_papers/w11455/w11455.pdf.

ORTA VE DOĞU AVRUPA ÜLKELERİNDE TURİZM GELİRLERİ VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: PANEL NEDENSELLİK ANALİZİ

Doç. Dr. Mehmet AKYOL

Gümüşhane Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü
makyol@gumushane.edu.tr,
ORCID ID: 0000-0002-1173-200X

Doç. Dr. Mustafa ZUHAL

Gümüşhane Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü
mzuhal@gumushane.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-4645-4628

ÖZET

Bu çalışma, Orta ve Doğu Avrupa (CEE) ülkelerinde turizm gelirlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini ve değişkenler arasındaki nedensellik ilişkilerini ampirik olarak incelemeyi amaçlamaktadır. Analiz, 2003–2021 dönemini kapsayan panel veri seti kullanılarak Arnavutluk, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Hırvatistan, Macaristan, Polonya ve Letonya'dan oluşan seçili yedi CEE ülkesi için gerçekleştirilmiştir. Ekonomik büyüme göstergesi olarak kişi başına gayri safi yurt içi hâsıla, turizm faaliyetlerini temsilen gelen turist sayısı ve dışa açıklığı yansıtan dış ticaret hacmi değişkenleri kullanılmıştır. Çalışmada, ülkeler arasındaki yapısal farklılıklar ve olası birimler arası etkileşimleri dikkate almak amacıyla ikinci nesil panel veri yöntemleri tercih edilmiştir. Bu kapsamda öncelikle yatay kesit bağımlılığı ve eğim homojenliği testleri uygulanmış, serilerin durağanlık özellikleri çok değişkenli genişletilmiş Dickey–Fuller (MADF) panel birim kök testi ile analiz edilmiştir. Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkileri ise heterojen paneller için geliştirilen Dumitrescu–Hurlin panel nedensellik testi aracılığıyla sınanmıştır. Ampirik bulgular, panel genelinde gelen turist sayısı ile ekonomik büyüme arasında karşılıklı nedensellik ilişkisi bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bu sonuç, turizmin yalnızca ekonomik büyümenin bir sonucu olmadığını, aynı zamanda büyümeyi destekleyen önemli bir itici güç olduğunu göstermektedir. Buna karşılık, dış ticaret ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelendiğinde, ekonomik büyümeden dış ticarete doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Ülke bazlı analizler ise söz konusu ilişkilerin ülkeler arasında farklılaştığını ve bazı ülkelerde turizm ve ticaretin büyümeyi destekleyici rolünün daha belirgin olduğunu ortaya koymaktadır. Elde edilen bulgular, turizm sektörünün ekonomik büyüme üzerindeki stratejik önemini vurgulamakta ve özellikle CEE ülkelerinde sürdürülebilir büyüme hedefleri doğrultusunda turizm odaklı politikaların desteklenmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Turizm Gelirleri, Ekonomik Büyüme, CEE Ülkeleri.

THE RELATIONSHIP BETWEEN TOURISM REVENUES AND ECONOMIC GROWTH IN CENTRAL AND EASTERN EUROPEAN COUNTRIES: A PANEL CAUSALITY ANALYSIS

ÖZET

This study aims to empirically examine the impact of tourism revenues on economic growth and the causal relationships among the relevant variables in Central and Eastern European (CEE) countries. The analysis is conducted using panel data covering the period from 2003 to 2021 for a selected group of seven CEE countries, namely Albania, Bulgaria, the Czech Republic, Croatia, Hungary, Poland, and Latvia. Economic growth is represented by real gross domestic product per capita, while tourism activity is proxied by the number of international tourist arrivals, and trade openness is captured by total trade volume. To account for structural heterogeneity across countries and potential cross-sectional dependence, second-generation panel data methods are employed. In this context, cross-sectional dependence and slope homogeneity tests are first applied, followed by an examination of the stationarity properties of the variables using the multivariate augmented Dickey–Fuller (MADF) panel unit root test. The causality relationships among the variables are subsequently investigated using the Dumitrescu–Hurlin panel causality test, which is designed explicitly for heterogeneous panels. The empirical findings indicate the existence of bidirectional causality between international tourist arrivals and economic growth at the panel level. This result suggests that tourism is not merely an outcome of economic growth but also serves as a significant driving force that supports economic expansion. In contrast, the analysis reveals a unidirectional causality running from economic growth to trade volume, with no evidence of causality in the opposite direction. Country-specific results further demonstrate that the nature and strength of these relationships vary across countries, with tourism and trade playing a more pronounced growth-enhancing role in certain CEE economies. Overall, the findings underscore the strategic importance of the tourism sector in promoting economic growth and highlight the need for policies that support tourism-led development, particularly in line with sustainable growth objectives in CEE countries.

Key Words: Tourism Revenues, Economic Growth, CEE Countries.

GİRİŞ

Genellikle üretim artışı olarak tanımlanan ekonomik büyüme toplumsal refahın artırılmasında ve sürdürülmesinde önemli rol oynamaktadır. Ekonomide meydana gelen iyileşmeler kişi başına düşen geliri arttırarak yaşam standartlarının yükselmesine katkı yapmaktadır. Diğer yandan ekonomik büyüme barınma, beslenme, eğitim, sağlığın yanı sıra kültür birikimi gibi alanlarda da toplumsal gelişmeyi sağlamakta ve ulusal kalkınmaya destek olmaktadır. Yine ekonomik büyüme istihdam düzeyinin artmasında önemli bir rol oynamaktadır. Ekonomik büyüme süreci ile teşvik edilen yeni yatırımlar yeni istihdam alanlarının oluşmasına imkân sunarken diğer yandan da beşeri sermayenin gelişimine katkı sağlamaktadır. Ayrıca süreklilik arz eden ekonomik büyüme kamu maliyesini genişlemesine

imkân sunmaktadır. Daha fazla vergi geliri alt ve üst yapı gibi kamu harcamalarının yanı sıra sosyal politikaları da teşvik ederek dolaylı olarak refah artışını uyarmaktadır.

Ekonomik büyüme sürecini uyaran çeşitli faktörler bulunmakla birlikte turizm sektörü söz konusu faktörler arasında kayda değer bir yer edinmektedir. Turizm sektörü gelişmiş ülkeler kadar gelişmekte olan ülkeler için de önem arz etmektedir. Gelişmiş ülkelerde ekonominin dengeleyici unsuru olan turizm sektörü gelişmekte olan ülkelerde ise büyüme ve kalkınma sürecine olumlu katkılar sağlamaktadır (Özışık, 2023). Turizm gelirlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi genel kabul görmekle birlikte beşeri sermaye istihdamının gelişimi, toplam talep üzerindeki olumlu etkisi, rekabet gücü sağlama ve bölgesel gelişmişliği artırma gibi kalkınma odaklı bir takım faktörleri de bünyesinde barındırmaktadır (Aslan, 2025). Bunun yanı sıra turizm sektörü ekonomik çeşitliliğin artırılmasında ve döviz girdisi sağlayarak dışa bağımlılığın azaltılmasında da rol oynamaktadır (Bozgeyik ve Yoloğlu, 2015). Sıklıkla bölgesel yoğunlaşma sergileyen turizm faaliyetleri yoğunlaştığı bölgelerde alt yapı gelişimini destekleyerek dolaylı olarak bölgenin kalkınmasına imkan sağlamaktadır. Turizm faaliyetlerinin gelir artırıcı etkisi, sosyal ve kültürel etkileşimi sağlaması, kalkınma sürecine hız vermesi gibi pozitif etkileri politika yapımcıların sektöre yönelik özendirici yaklaşımlarının nedeninin oluşturmaktadır.

Turizm sektörü gibi ekonomik büyüme sürecine önemli katkıları olan diğer bir sektör ise dış ticarettir. Ticaret hacminde meydana gelen artışlar ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkiler oluşturmaktadır. Dış ticaret uzmanlaşmayı sağlayarak kaynak verimliliğinde etkinliği arttırmaktadır. Ayrıca dış ticaret faaliyetleri küresel ekonomiyi canlandırdığı için ülkeler genellikle ihracatı ve ithalatı destekleyici politikalar geliştirmektedir. Özellikle ihracat gelirleri ülkenin milli gelirini artırır ve istihdamı desteklemekle birlikte ulusal şirketlerin rekabet gücünü artırarak verimliliklerini ve etkinliklerini yükseltmektedir. Ülke mallarına olan dış talebin etkisi ile üretim ve yatırım faaliyetleri özendirilmektedir. İthalat ise yerel tüketici talebinin yanı sıra üretim aşamasında gerekli olan hammadde ve ara mallarının temininde rol üstlenmektedir. İthalat ulusal tüketicilere geni kapsamlı mal demeti sunarak hayat standartlarının yükseltilmesini sağlar. Ayrıca ithalat ulusal üreticileri daha rekabet edebilir ürünler üretmelerini konusunda teşvik ederek verimliliği artırılmasına katkı sunmaktadır (Kırıcıçek ve Özparlak, 2023).

Bu çalışma, tam bilgi maksimum olasılık yöntemiyle tahmin edilen eş zamanlı denklem modeli kullanarak, jeoekonomik parçalanma dönemi (2017-2023) boyunca uluslararası ticaret ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Çalışma, 132 ülkeyi (30 gelişmiş ve 102 gelişmekte olan ülke) kapsamakta ve ayrıca büyük ve küçük ekonomiler için ticaret-büyüme dinamiklerini ayrı ayrı analiz etmektedir. Bulgular, ticaretin ekonomik büyüme için önemli bir faktör olmaya devam ettiğini, ancak doğrudan bir itici güçten ziyade kolaylaştırıcı bir rol oynadığını doğrulamaktadır. Gelişmiş ülkelerde, ihracat sermaye oluşumuna ve büyümeye olumlu katkıda bulunurken, sanayileşme ihracata önemli ölçüde katkıda bulunmakta, sermaye girişleri ise sabit sermaye oluşumu üzerinde olumsuz bir etkiye sahiptir. Gelişmekte olan ülkeler için sanayileşme, ihracatı ve dolayısıyla ekonomik büyümeyi önemli ölçüde artırmaktadır. Çalışma, jeoekonomik parçalanma döneminde korumacılığın artmasının ve ticaret aksamalarının, ticaretin büyüme üzerindeki olumlu etkisini zayıflatabileceğini

vurgulamaktadır. Sonuçlar, dinamik simülasyonlar yoluyla doğrulanmakta ve parçalanmış bir küresel ekonomide büyümeyi sürdürmek için stratejik sanayileşme ve ticaret ortaklıklarına duyulan ihtiyacın altını çizmektedir. Bu çalışmada gelen turist sayısı ve dış ticaret ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri olan seçili 7 ülke (Arnavutluk, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Hırvatistan, Macaristan, Polonya, Letonya) için 2003-2021 yılları arası dönem için analiz edilmiştir. Çalışmanın bundan sonraki kısmı literatür taraması, metodoloji ve veri seti ile devam etmekte son olarak ampirik çıktıların yorumlandığı ve politika önerilerinin sunulduğu sonuç kısmı ile son bulmaktadır.

Literatür taraması

Turizm ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki, tarihsel süreç içerisinde bir çok sosyal bilimcinin dikkatini çekmiş ve bu iki değişken arasındaki ilişkiyi ele alan geniş bir literatür oluşmuştur. Turizmin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini analiz eden çalışmalarda, farklı ülkeler, ülke grupları ve çeşitli zaman dilimleri için çeşitli ekonometrik yöntemler kullanılmıştır. Söz konusu çalışmalardan elde edilen bulgular, genel olarak turizmin ekonomik büyümeyi desteklediğini ve söz konusu değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki bulunduğunu ortaya koymuştur. Nitekim Aslan (2025) Türkiye’de turizm gelirleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1995- 2020 yılları arası dönemi ARDL yöntemi ile analiz etmiştir. Analiz sonucu, Türkiye’de turizm gelirlerinin ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkiler oluşturduğunu göstermektedir. Çinar ve Has (2024), yine Türkiye’de turizm ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi iller bazında 2008-2020 yılları arası dönem için dinamik panel veri analizi kullanarak analiz etmiştir. Özışık (2023), tarafından yapılan çalışmada turizm gelirlerinin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkisi 1980-2022 yıllarına ilişkin verilerle analiz edilmiştir. Nedensellik testinin yapıldığı çalışmadan elde edilen bulgular turizm gelirlerinin, ekonomik büyüme üzerinde etkili olduğunu işaret etmektedir.

Lee ve Chang (2008) tarafından yapılan bir başka çalışmada 1990-2002 dönemi için OECD ve OECD dışı ülkeler (Asya, Latin Amerika ve Sahra Altı Afrika ülkeleri dahil) turizm gelişimi ve ekonomik büyüme arasındaki uzun vadeli eş bütünleşik ve nedensellik ilişkileri incelenmiştir. Sonuçlar GSYİH ve turizm gelişimi arasında eşbütünleşik ilişkiyi doğrulamıştır. Ayrıca, turizm sektöründeki gelişmelerin GSYH üzerindeki OECD dışı ülkelerde OECD ülkelerine göre daha büyük olduğu gözlenmiştir. Uzun dönemde, panel nedensellik testi, OECD ülkelerinde turizm gelişiminden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkileri olduğunu kanıtlamıştır. OECD dışı ülkelerde ise söz konusu ilişki çift yönlüdür. Kalogiannidis (2024), tarafından yapılan çalışma Yunanistan özelinde turizm odaklı büyüme hipotezini değerlendirmek için zaman serisi ekonometri tekniklerini kullanmaktadır. Zaman kısıtı olarak 1995-2022 yılları arası dönemin belirlendiği çalışmada turizm büyümesi, turizm harcamaları, kişi başına ortalama turizm harcaması ve ekonomik büyüme değişkenleri kullanılmıştır. ARDL sınır testinin kullanıldığı çalışmada değişkenler arasında uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisi tespit edilmiştir. Uzun ve kısa dönemli katsayıların tahmin edildiği çalışmadan elde edilen sonuçlara göre, ekonomik büyüme ve turizm arasında uzun vadeli bir korelasyon olduğu ve uluslararası turizmin ekonomik genişlemeye olumlu bir etki yapacağı görülmektedir.

Dış ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini analiz eden bir çok çalışma literatürde yer almaktadır. Söz konusu çalışmaların bir kısmı ülkeler özeline ele alırken diğer bir kısmı ise ülke grupları kapsamında incelenmektedir. Örneğin Kırçiçek ve Özparlak (2023) tarafından yapılan çalışmada G-20 ülkelerinin son 25 yıla ait büyüme, ihracat ve ithalat rakamları ele alınmıştır. Değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki eşbütünleşme testleri ile kısa dönemli ilişki ise Wald testi ile sınanmıştır. Değişkenlerin karşılıklı nedensellik ilişkileri nedensellik testleri ile analiz edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, ihracat ve ithalatın ekonomik büyüme üzerinde etkili olduğu kanıtlanmıştır. Eşbütünleşme test sonuçları ülkelerin ihracat ve ithalatlarında meydana gelen gelişmelerin uzun dönemde ekonomik büyümeleri üzerinde olumlu etkiler oluşturacağı kanısına varmaktadır. Kısa dönemde ise hem ihracatın hem de ithalatın ekonomik büyüme ile çift yönlü nedensellik içerisinde olduğu gözlenmiştir. Salvatore ve Tripathi (2025) jeoekonomik parçalanma dönemi olarak adlandırılan 2017-2023 yılları arası dönemde uluslararası ticaret ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Çalışma, 30 gelişmiş ve 102 gelişmekte olan toplam 132 ülkeyi kapsamakta ve ayrıca büyük ve küçük ekonomiler için ticaret-büyüme dinamiklerini ayrı ayrı analiz etmektedir. Çalışma sonuçları ticaretin ekonomik büyüme için önemli bir faktör olmaya devam ettiğini göstermektedir. Fakat etki doğrudan değil kolaylaştırıcıdır. Gelişmiş ülkelerde, ihracat sermaye birikimi ve ekonomik büyümeye pozitif etki etmekte iken, sanayileşmenin ihracata katkısı önemlidir. Sermaye girişleri sabit sermaye oluşumunda olumsuz etkiye sahiptir. Gelişmekte olan ülkelerde ise sanayileşme, ihracatı ve ekonomik büyümeyi arttırmaktadır. Diğer yandan sonuçlara göre jeoekonomik parçalanma döneminde korumacılığın artması ve ticari aksamalar ticaretin büyüme üzerindeki olumlu etkisini azaltmaktadır. Yine Salvatore ve Tripathi (2024) farklı gelir seviyelerindeki gelişmekte olan ülkeler için ticaret açıklığı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmada 2004-2019 yılları arası dönemi ele almıştır. Sonuçlar ticaretin, gelişmekte olan yüksek gelirli, üst orta gelirli ve düşük gelirli ülkeler için büyümeyi olumlu yönde etkilediğini göstermektedir. Ticaret, gelişmekte olan yüksek gelirli ülkelerde ekonomik büyümeye, gelişmekte olan üst orta gelirli ve düşük gelirli ülkelere göre daha fazla katkı sağlamaktadır. Diğer yandan ticaret gelişmekte olan alt orta gelirli ülkelerde büyümeyi olumsuz etkilemektedir. Son olarak ticaret gelişmekte olan alt orta gelirli ülkeler için ise sermaye birikimine katkı sağlayarak ekonomik büyümeyi hızlandırmaktadır.

Metodoloji ve Veri Seti

Çalışmada turizm ve ekonomik büyüme ilişkisi 2003-2021 yılları arası dönem için Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri olan ve verisine ulaşılabilen seçili 7 ülke (Arnavutluk, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Hırvatistan, Macaristan, Polonya, Letonya) için panel veri analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Çalışmada kullanılan değişkenlerden ekonomik büyüme ve dış ticaret verilerine Dünya Bankası internet adresinden turizm değişkenini ifade eden gelen turist sayısı verisine ise Birleşmiş Milletler internet adresinden ulaşılmıştır. Gelen turist sayısı ve ekonomik büyüme verisini ifade eden milli gelir değişkenlerinin doğal logaritmaları alınmıştır. Ampirik analizde öncelikle değişkenlerde yatay kesit bağımlılığı olup olmadığı sınanmaktadır. Literatürde birkaç yatay kesit bağımlılığı testi bulunmakla birlikte bu çalışmada Breusch Pagan (1980) tarafından geliştirilen LM testinden yararlanılmıştır. Serilerde yatay kesit bağımlılığı yer alıyorsa yapılacak panel birim kök analizlerinde birinci kuşak testler yerine ikinci kuşak

testlerin kullanılması daha güvenilir sonuçlar elde edilmesine katkı sağlamaktadır (Tatoğlu, 2017). Yatay kesit bağımlılığı test sonuçlarına Çizelge 1 'de yer verilmektedir.

Çizelge 1: Birimlerarası korelasyon testi

Test	İstatistik	Olasılık
LM	105,8	0.000***
LM Adj.	28,23	0.000***
LM CD	9.252	0.000***

Not: ***, istatistiksel olarak %1 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Çizelge 1'de sunulan sonuçlara göre LM, Lm Adj ve LM CD test sonuçları serilerin yatay kesit bağımlılığına sahip olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlar doğrultusunda ikinci kuşak birim kök testlerinin kullanılması uygun olmaktadır. Panel verilerle çalışılırken çeşitli birim kök testlerinden yararlanılması mümkündür. Bu çalışmada çok değişkenli genişletilmiş Dickey Fuller Birim kök testi kullanılmıştır. Çizelge 2'de birim kök testi sonuçları yer almaktadır.

Çizelge 2: MADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	Gözlem	Gecikme	MADF	Aprox %5 CV
Lngt	18	1	310.875	45.195
Lngdp	18	1	116.264	45.195
Trade	18	1	55.353	45.195

MADF birim kök testinde $N < T$ şartının geçerli olması gerekmektedir. Gecikme uzunluğu 1 olarak seçilmiştir. MADF test istatistiğinin kritik değerleri 45.195 olarak gerçekleşmektedir. MADF test istatistiği kritik değerlerden büyük olduğu için temel hipotez %95 güven aralığında red edilmektedir. Değişkenlerin tamamı düzeyde durağandır. Birim kök testi sonrasında eğim parametrelerinin homojenliğinin sınanmasına geçilmektedir. Bu çalışmada Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilen homojenlik testinden yararlanılmıştır. Çizelge 3'de Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilen homojenlik testi sonuçları yer almaktadır.

Çizelge 3: Homojenlik Testi Sonuçları

	İstatistik	P value
Δ	6.304	0.000***
Δadj	7.095	0.000***

Not: ***, istatistiksel olarak %1 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Çizelge 3'de Delta testinde sıfır hipotez eğim katsayılarının homojen olduğunu belirtmektedir. Alternatif hipotez ise eğim katsayılarının heterojenliğini ileri sürmektedir (Pesaran ve Yamagata, 2008). Yukarıdaki eşitlikteki denklemlerden Δ testi büyük örneklem grubu için Δadj ise küçük örneklem grubunda geçerli olmaktadır (Isık vd, 2019: 30775). Sonuçlar panelin tümü için eğim katsayılarının heterojen olduğunu doğrulamaktadır. Homojenlik testi sonrasında değişkenlere Dumitrescu Hurlin (2012) tarafından geliştirilen

panel nedensellik testi uygulanmaktadır. Bahsi geçen test Granger nedensellik testinin heterojen paneller için geliştirilmiş halidir. Test sonuçları Çizelge 4’de yer almaktadır.

Çizelge 4: Dumitrescu Hurlin Panel Nedensellik Testi Sonuçları

Ülke Bazlı Sonuçlar					
Lngt → lngdp			Lngdp → Lngt		
	Wi	PVi		Wi	PVi
Arnavutluk	11.952104	0.015**	Arnavutluk	5.3913802	0.034**
Bulgaristan	9.4463273	0.030**	Bulgaristan	0.14107048	0.712
Hırvatistan	19.323141	0.003**	Hırvatistan	2.1690758	0.161
Çek Cumhuriyeti	10.086258	0.025**	Çek Cumhuriyeti	2.4178771	0.140
Macaristan	4.9019044	0.128	Macaristan	0.35979117	0.557
Polonya	3.5365906	0.212	Polonya	0.57157514	0.461
Letonya	9.4119867	0.030**	Letonya	5.1965465	0.037**
Panel Bazlı Sonuçlar					
	Z bar	Z bar Tilde		Z bar	Z bar Tilde
İstatistik	10.3294	6.6683	İstatistik	2.4714	1.6775
Olasılık	0.000	0.000***	Olasılık	0.013	0.093*
Ülke Bazlı Sonuçlar					
Trade → Lngdp			Lngdp → Trade		
	Wi	PVi		Wi	PVi
Arnavutluk	5.3769606	0.034**	Arnavutluk	3.6455838	0.513
Bulgaristan	0.37816191	0.547	Bulgaristan	6.7065737	0.271
Hırvatistan	2.1091416	0.167	Hırvatistan	18.708954	0.046**
Çek Cumhuriyeti	0.99884543	0.333	Çek Cumhuriyeti	12.606743	0.101
Macaristan	0.82533089	0.377	Macaristan	21.688146	0.034**
Polonya	0.69783803	0.416	Polonya	4.9532269	0.387
Letonya	4.122566	0.060*	Letonya	15.219375	0.071*
Panel Bazlı Sonuçlar					
	Z bar	Z bar Tilde		Z bar	Z bar Tilde
İstatistik	2.006	1.320	İstatistik	7.420	1.849
Olasılık	0.044	0.186	Olasılık	0.000	0.064*

Not:***,**, * istatistiksel olarak %1,%5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Çizelge 4’de sonuçlara göre gecikme uzunluğu AIC’ye göre belirlenmiştir. Öncelikle panel bazlı sonuçlar değerlendirildiğinde gelen turist sayısı ve ekonomik büyüme arasında karşılıklı nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bir başka ifade ile değişkenler arasında nedensellik olmadığını ileri süren temel hipotez reddedilmektedir. Çizelgenin ikinci

kısımında ise dış ticaret ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik sonuçları yer almaktadır. Söz konusu değişkenler arasında dış ticaretten ekonomik büyümeye doğru nedensellik söz konusu değilken ekonomik büyümeden dış ticarete doğru tek taraflı bir nedensellik ilişkisi vardır. Ülke bazlı sonuçlar ise farklılık göstermektedir. Gelen turist ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi ülke bazlı değerlendirildiğinde Macaristan ve Polonya haricindeki ülkelerde gelen turist sayısından ekonomik büyümeye doğru nedensel ilişki var iken Arnavutluk ve Letonya'da ekonomik büyümeden gelen turist sayısına doğru nedensel ilişki bulunmaktadır. Bu bağlamda Arnavutluk'da gelen turist sayısı ve ekonomik büyüme arasında çift taraflı nedensel ilişkiden bahsedilebilir. Dış ticaret ve ekonomik büyüme arasındaki ülke bazlı sonuçlar Arnavutluk ve Letonya'da dış ticaretten ekonomik büyümeye doğru nedensellik ilişkisi olduğu gözlenmekte, Hırvatistan, Macaristan ve Letonya'da ise ekonomik büyümeden dış ticarete doğru nedensellik ilişkisi mevcuttur. Dış ticaret ve ekonomik büyüme arasında Letonya'da karşılıklı nedensellik ilişkisinin varlığından söz edilebilir.

Sonuç ve Değerlendirme

Ülkeler açısından toplumsal refah düzeyinin artırılmasının ekonomik büyüme ile yakından ilişkili olduğu bilinmektedir. Turizm ve dış ticaret yapıları gereği ekonomik büyüme üzerinde önemli etkiler oluşturmaktadır. Çalışmadan elde edilen bulgular turizm, dış ticaret ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkilerin panel ve ülke bazında önemli farklılıklar içerdiği görülmektedir. Panel sonuçları, gelen turist sayısı ile ekonomik büyüme arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisinin varlığını ortaya koymaktadır. Diğer bir ifade ile turizm ve ekonomik büyüme karşılıklı olarak birbirlerini teşvik etmektedir. Turizm ve büyüme etkileşimi dinamik ve çift yönlü bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla, değişkenler arasında nedensellik bulunmadığını öne süren temel hipotez reddedilmiştir.

Dış ticaret ve ekonomik büyüme arasındaki panel sonuçları daha sınırlı bir ilişki sergilemektedir. Bu çerçevede, dış ticaretten ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisi tespit edilemezken, ekonomik büyümeden dış ticarete doğru tek yönlü bir nedensellik söz konusudur. Elde edilen bu sonuç incelenen ülkelerde ekonomik büyümenin dış ticaret hacmini artırıcı bir unsur olduğunu, ancak dış ticaretin büyüme üzerinde doğrudan belirleyici bir rol üstlenmediğini düşündürmektedir.

Ülkelere özgü sonuçlar incelendiğinde, ülkeler arasında heterojen bir yapı ortaya çıkmaktadır. Gelen turist sayısı ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi çoğu ülkede turizmden büyümeye doğru gerçekleşirken, Arnavutluk ve Letonya'da ekonomik büyümeden turizme doğru bir nedensellik söz konusudur. Özellikle Arnavutluk ve Letonya'da bu iki değişken arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin bulunması, turizm ve ekonomik büyümenin birbirini besleyen bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda ülkeye özgü ekonomik ve yapısal koşulların turizm-büyüme ilişkisini şekillendirdiği ileri sürülebilir. Dış ticaret ve ekonomik büyüme arasındaki ülkelere özgü sonuçlar da benzer biçimde heterojen bir yapı sergilemektedir. Arnavutluk ve Letonya'da dış ticaretten ekonomik büyümeye doğru nedensellik tespit edilirken, Hırvatistan, Macaristan ve Letonya'da ekonomik büyümeden dış ticarete doğru bir nedensellik ilişkisi mevcuttur. Letonya özelinde her iki yönde de nedensellik ilişkisinin varlığı, dış ticaret ve ekonomik büyüme arasındaki etkileşimin güçlü ve karşılıklı olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, elde edilen bulgular turizm ve dış ticaretin ekonomik büyüme ile ilişkilerinin ülkelere göre değişkenlik gösterdiğini ve tek tip bir nedensellik yapısından söz etmenin mümkün olmadığını ortaya koymaktadır. Bu nedenle, politika yapıcıların turizm ve dış ticaret politikalarını tasarlarken ülke özelindeki ekonomik yapı, gelişmişlik düzeyi ve sektörel dinamikleri dikkate almaları önerilmektedir. Özellikle turizmin ekonomik büyümeyi desteklediği ülkelerde turizm odaklı politikalara daha fazla yer verilmesi, büyümenin dış ticareti yönlendirdiği ülkelerde ise üretim ve ihracat kapasitesini artırıcı stratejilerin ön plana çıkarılması, sürdürülebilir ekonomik büyüme açısından faydalı olacaktır.

Kaynakça

- Aslan, B.K. (2025). Türkiye’de Turizm ve Ekonomik Büyüme İlişkisi Üzerine Bir İnceleme, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 13 (1), 453-467.
- Bozgeyik, Y. ve Yoloğlu, Y. (2015), Türkiye’de Turizm Gelirleri ile GSYH Arasındaki İlişki’, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(40), 627- 640.
- Breusch, T.S. and Pagan, A.R. (1980) The Lagrange Multiplier Test and Its Application to Model Specification in Econometrics. *Review of Economic Studies*, 47, 239-253. <https://doi.org/10.2307/2297111>.
- Çınar, S. ve Has, B. (2024). Türkiye’de Turizm Yanlı Büyüme Hipotezinin İller Bazında Analizi: Dinamik Panel Veri Yaklaşımı, *Maliye Dergisi*, Temmuz-Aralık, 187:1-20.
- Dumitrescu, E. I. ve Hurlin, C. (2012). Testing For Granger Non-Causality in Heterogeneous Panels, *Economic Modelling*, 29(4),1450-1460, <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2012.02.014>.
- Kalogiannidis, S. (2024). An Empirical Study on Tourism and Economic Growth in Greece: An Autoregressive Distributed Lag Boundary Test Approach. *WSEAS Transactions On Business And Economics*. <https://doi.org/10.37394/23207.2024.21.49>.
- Kırççek, T. ve Özparlak, G. (2023). The Essential Role Of International Trade On Economic Growth, *Journal of Economics, Finance and Accounting – JEFA* , 10(4), 191-202.
- Lee, C. ve Chang, C. (2008), *Tourism Development and Economic Growth: A Closer Look at Panels* *Tourism Management*, 29, 180-192.
- Özışık, T. (2023), Türkiye’deki Turizm Gelirleri ile Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi, *Journal of Life Economics*, Issn: 2148- 4139, 10(1), 37-46.
- Pesaran, M. H. and Yamagata, T. (2008). “Testing Slope Homogeneity in Large Panels”, *Journal of Econometrics*, *Sayı:142*, ss. 50–93.
- Salvatore, D. ve Tripathi, J.S. (2024). Relationship Between Trade and Growth For Developing Countries at Different Levels of Income, *Journal of Policy Modeling*, 46(4), 813-822.
- Salvatore, D. ve Tripathi, J.S. (2025). International Trade and Economic Growth in the Era of Geoeconomic Fragmentation, *Journal of Policy Modeling*, 47(4), 862-879.
- Tatoğlu, Yerdelen F. (2017). *Panel Zaman Serileri Analizi: Stata Uygulamalı*, Beta, İstanbul

TÜRKİYE'DE RESMİ KALKINMA YARDIMLARI VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: YAPISAL KIRILMALI BİR ANALİZ

Özgür ÖZAYDIN

Dr. Öğr. Üyesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İİBF
ozaydin@omu.edu.tr - ORCID ID: 0000-0003-0579-9432

Anıl DAĞDEMİR

Araştırma Görevlisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İİBF
anil.dagdemir@omu.edu.tr- ORCID ID: 0000-0002-1087-0849

ÖZ

Bu çalışmanın odak noktası, Türkiye ekonomisinin 1960–2023 yılları arasındaki ilgili verileri çerçevesinde, net resmi kalkınma yardımlarının (ODA) ülkenin Gayri Safi Yurt İçi Hasılası üzerindeki etkilerini irdelemektir. Analiz sürecinde, değişkenlerin zaman serisi özellikleri yapısal kırılmaları dikkate alan Lee-Strazicich birim kök testi ile sınanmış ve serilerin karma durağanlık (I(0) ve I(1)) yapısına sahip olduğu görülmüştür. Bu veri karakteristiği, değişkenler arasındaki uzun vadeli eşbütünleşme ilişkisinin incelenmesinde ARDL Sınır Testi yaklaşımının tercih edilmesine zemin hazırlamıştır. Kurulan ekonometrik modelin tutarlılığı ve güvenilirliği; otokorelasyon, değişen varyans ve normallik varsayımlarını denetleyen kapsamlı tanısal testler (Jarque-Bera, Breusch-Godfrey, ARCH ve Ramsey RESET) neticesinde doğrulanmıştır. Buna ek olarak, CUSUM ve CUSUM Square analizleri katsayıların istikrarlı bir seyir izlediğini kanıtlamaktadır. Kısa dönem dinamikleri Hata Düzeltme Modeli (ECM) çerçevesinde değerlendirildiğinde, hata düzeltme teriminin -0.35 katsayısıyla negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu, sistemde meydana gelen dengesizliklerin yaklaşık üçte birlik kısmının her dönem düzelerek uzun dönem dengesine yakınsadığını işaret etmektedir. Çalışmanın uzun dönem analiz sonuçları ise kalkınma yardımları ile ekonomik büyüme arasında doğrusal olmayan, kübik (üçüncü dereceden) bir ilişkinin varlığını ortaya koymaktadır. Elde edilen veriler, yardımların GSYH üzerindeki etkisinin “artış-azalış-artış” şeklinde dalgalı bir seyir izlediğini ve bu geçişlerin belirli kritik eşik değerlerinde (yaklaşık 90 milyon ve 165 milyon dolar) gerçekleştiğini göstermektedir. Dış yardımların ekonomik büyümedeki bu belirleyici rolü nedeniyle çalışma, Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları kapsamındaki “İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme” (Amaç 8) ve “Amaçlar için Ortaklıklar” (Amaç 17) hedefleriyle doğrudan örtüşmektedir. Araştırma sonuçları, politika yapıcıların dış kaynak akışlarını yönetirken bu eşik değerleri gözetmesi gerektiğine dair veri temelli bir perspektif sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Büyüme, Resmi Kalkınma Yardımları, ARDL Sınır Testi, Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları, Yapısal Kırılma.

THE RELATIONSHIP BETWEEN OFFICIAL DEVELOPMENT ASSISTANCE AND ECONOMIC GROWTH IN TURKEY: AN ANALYSIS WITH STRUCTURAL BREAKS

Özgür ÖZAYDIN

Asst. Prof. Dr., Ondokuz Mayıs University, FEAS
ozaydin@omu.edu.tr - ORCID ID: 0000-0003-0579-9432

Anıl DAĞDEMİR

Research Assistant, Ondokuz Mayıs University, FEAS
anil.dagdemir@omu.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-1087-0849

ABSTRACT

The focus of this study is to examine the effects of net official development assistance (ODA) on the country's Gross Domestic Product within the framework of relevant data for the Turkish economy between the years 1960–2023. In the analysis process, the time series properties of the variables were tested using the Lee-Strazicich unit root test, which allows for structural breaks, and it was observed that the series possess a mixed stationarity structure (I(0) and I(1)). This data characteristic laid the groundwork for choosing the ARDL Bounds Test approach to investigate the long-term cointegration relationship between the variables. The consistency and reliability of the established econometric model were confirmed through comprehensive diagnostic tests (Jarque-Bera, Breusch-Godfrey, ARCH, and Ramsey RESET) that check for autocorrelation, heteroscedasticity, and normality assumptions. Additionally, CUSUM and CUSUM Square analyses demonstrate that the coefficients follow a stable path. When short-term dynamics were evaluated within the Error Correction Model (ECM) framework, the error correction term was found to be negative and statistically significant with a coefficient of -0.35 . This finding indicates that approximately one-third of the disequilibria occurring in the system are corrected in each period, converging towards the long-term equilibrium. The long-term analysis results of the study reveal the existence of a non-linear, cubic (third-degree) relationship between development assistance and economic growth. The obtained data show that the impact of aid on GDP follows a fluctuating course in the form of "increase-decrease-increase" and that these transitions occur at specific critical threshold values (approximately 90 million and 165 million dollars). Due to this determinative role of foreign aid in economic growth, the study directly overlaps with the goals of "Decent Work and Economic Growth" (Goal 8) and "Partnerships for the Goals" (Goal 17) within the scope of the United Nations Sustainable Development Goals. The research results offer a data-based perspective suggesting that policymakers should consider these threshold values when managing external resource flows.

Keywords: Economic Growth, Official Development Assistance, ARDL Bounds Test, Sustainable Development Goals, Structural Break.

1. GİRİŞ

Gelişmekte olan ekonomilerde, resmi kalkınma yardımları (ODA) ve dış kaynakların büyüme üzerindeki muhtemel etkileri, ilgili literatürde en çok tartışılan konulardan biri olmaya devam etmektedir. Bu bağlamda, sermaye birikiminin yetersizliği ile büyüme hedefleri arasındaki makasın kapatılmasında dış yardımların rolü, “İki Açık Modeli” (Two-Gap Model) çerçevesinde tasarruf ve döviz kısıtlarını aşan stratejik bir kaldıraç olarak kavramsallaştırılmaktadır (Chenery ve Strout, 1966). Küresel fon hareketlerinin doğasındaki değişimler göz önüne alındığında, bu kaynakların makroekonomik istikrar arayışlarında, finansman sağlamanın ötesinde, yapısal değişim süreçlerine de katkı sunabileceği yönünde değerlendirmeler yapılmaktadır. Bu bağlamda, yardımların ekonomik performans üzerindeki olası yansımalarının ampirik bir zeminde tartışılmasının, geleceğe yönelik daha kapsamlı politika tasarımları geliştirilmesine imkân tanıyabileceği öngörülebilir.

Yukarıda çizilen genel çerçeve, dış yardımların gayri safi yurt içi hasıla üzerindeki yansımalarına dair teorik bir tartışmayı da beraberinde getirmektedir. “Büyük İtiş” (Big Push) teorisi ve benzeri yaklaşımlar (Rosenstein-Rodan, 1943) bağlamında yardımlar, yoksulluk tuzağını kırmak ve altyapı yatırımlarını finanse etmek adına önemli bir itici güç olarak kullanılabilir. Bu perspektife göre dış kaynaklar, beşerî sermayeye yapılan yatırımları destekleyerek ve teknoloji transferini kolaylaştırarak, toplam faktör verimliliğini artırmakta ve böylece uzun vadeli büyüme potansiyelini yukarı çekmektedir. Nitekim Rostow’un (1960) kalkınma aşamaları yaklaşımı bağlamında değerlendirildiğinde, dış yardımların ekonomiyi “kalkış” (take-off) aşamasına taşıyacak kritik yatırım düzeyine ulaşılmasında katalizör işlevi göreceği öne sürülebilir.

Kalkınma yardımlarının ekonomik büyümeyi sınırlayıcı, hatta engelleyici yan etkiler üretebileceğine dair güçlü karşıt argümanlar da mevcuttur. “Hollanda Hastalığı” (Dutch Disease) mekanizması üzerinden yürütülen tartışmalarda, yoğun döviz girişinin yerel paranın reel olarak değerlendirilmesine yol açarak ihracat rekabetçiliğini zayıflattığı ve ticarete konu olan sektörleri (özellikle sanayiye) daralttığı savunulmaktadır (Rajan ve Subramanian, 2011). Kurumsal iktisat perspektifine odaklanan çalışmalar, dış yardımların alıcı ülkelerdeki yönetim kalitesi ve bürokratik yapı üzerindeki aşındırıcı etkilerine dikkat çekmektedir. Bu yaklaşıma göre, yoğun yardım girişleri kamu maliyesinde disiplini gevşetmekte ve ekonomik aktörleri üretken faaliyetlerden ziyade, yardım fonlarından pay kapmaya yönelen rant kollama (rent-seeking) davranışlarına sevk etmektedir (Svensson, 2000; Knack, 2001).

Karşıt mekanizmaların eş anlı işlemesi veya birbirini nötrlemesi durumunda ise, yardımlar ile büyüme arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin gözlemlenememesi de teorik bir olasılıktır. Diğer yandan, Burnside ve Dollar (2000) tarafından ortaya konulan “koşullu etkinlik” hipotezi, yardımların ancak ve ancak iyi makroekonomik politikaların uygulandığı (düşük enflasyon, bütçe disiplini, dışa açıklık) ortamlarda büyümeyi desteklediğini, aksi takdirde etkisiz kaldığını ileri sürmektedir. Ayrıca, “azalan verimler” yasası gereği, yardımların belirli bir eşik değere kadar büyümeyi pozitif etkilediği, ancak ülkenin “özümseme kapasitesinin” (absorptive capacity) aşılmasıyla birlikte bu etkinin negatife döndüğü, dolayısıyla ilişkinin doğrusal olmayan (non-linear) bir karakter taşıdığı da vurgulanmaktadır (Hansen ve Tarp, 2001).

Dış yardımlar ve ekonomik büyüme etkileşimine dair literatürdeki bu teorik çeşitlilik, ilişkinin statik olmadığını, aksine yardımın miktarına, türüne ve alıcı ülkenin dinamiklerine göre değişen karmaşık bir yapı sergilediğini göstermektedir. Bu çok yönlü ilişkiyi Türkiye ekonomisi özelinde ve yapısal kırılmaları gözeten güncel yöntemlerle çözümlenmeyi hedefleyen bu çalışmanın ilerleyen bölümleri şu sistematik dâhilinde kurgulanmıştır: İkinci bölümde, konuya ilişkin ulusal ve uluslararası literatürdeki güncel bulgular özetlenmiştir. Üçüncü bölümde, analize dahil edilen veri seti, değişkenlerin kapsamı ve ekonometrik metodoloji detaylandırılmıştır. Dördüncü bölümde, 1960-2023 dönemini kapsayan analizlerden elde edilen bulgular yorumlanmıştır. Sonuç kısmında ise, ulaşılan veriler ışığında politika yapıcılar için stratejik öneriler sunulmuş ve çalışmanın sınırlılıkları ile birlikte gelecek araştırmalar için öneriler ortaya konmuştur.

2. YAZIN TARAMASI

Teorik çerçeveyi destekleyen ampirik bulguların özetlendiği bu bölümde, yazın taraması süreci Türkiye verileriyle yapılan çalışmalarla başlatılmış, ardından diğer ülke örnekleriyle elde edilen ampirik kanıtlarla genişletilmiştir.

Kösekahyaoğlu ve Yeğen (2010), Granger nedensellik testini temel aldıkları çalışmalarında, Avrupa Birliği tarafından sağlanan mali yardımların milli gelir üzerindeki yansımalarını Türkiye ile birliğe yeni katılan Bulgaristan, Estonya, Macaristan, Litvanya, Slovenya, Slovakya ve Letonya özelinde incelemişlerdir. Yeni üyeler için 1993-2007, Türkiye için ise 1996-2008 yıllarını kapsayan dönem verileriyle analiz gerçekleştiren yazarlar, söz konusu yardımların büyüme dinamikleriyle olan ilişkisini değerlendirmişlerdir. Elde edilen bulgular ışığında,

incelenen tüm ülkeler için mali yardımlar ile milli gelir arasında karşılıklı veya tek yönlü herhangi bir nedensellik ilişkisinin bulunmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Tüzemen ve Tüzemen (2015), Türkiye'nin 1967-2013 dönemine ait verilerini kullanarak dış yardımların ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini Johansen eşbütünleşme testi ve Hata Düzeltme Modeli aracılığıyla analiz etmişlerdir. Yazarlar, gerçekleştirdikleri analizler neticesinde dış yardımlar ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki tespit etmişler ve bu ilişkinin doğrusal bir nitelik taşımadığı sonucuna varmışlardır. Çalışmada, kalkınma yardımlarının belirli bir düzeye kadar ekonomik büyümeyi olumlu yönde desteklediği, ancak bu eşik değer aşıldıktan sonra yardımların büyüme üzerinde ters yönlü bir etki yaratarak artış hızını yavaşlattığı yönünde bulgulara ulaşmışlardır.

Koç (2016), Granger nedensellik testi yöntemini uyguladığı araştırmasında 1961-2014 dönemini ele alarak Türkiye özelinde dış yardımlar ve ekonomik büyüme arasındaki etkileşimi incelemiştir. Analizler sonucunda büyümenin dış yardımların bir nedeni olduğu ve büyüme gerçekleştiğinde dış yardımların artış eğilimine girdiği bulgusuna ulaşmıştır.

Adebayo vd. (2024), Sürekli Dalgacık Dönüşümü (CWT) nedensellik analizlerini uyguladıkları çalışmalarında, 1960-2022 periyodunu baz alarak Türkiye özelinde dış yardımlar ile ekonomik büyüme arasındaki dinamik etkileşimi incelemiştir. Analizler sonucunda, kısa ve orta vadede değişkenler arasında pozitif veya negatif yönlü bağlantılar gözlemlenirken, uzun vadede dış yardımlar ve ekonomik büyüme arasında ters yönlü bir ilişkinin varlığını saptanmıştır. Buna ek olarak araştırmacılar, toplulaştırılmış düzeyde, faz içi ve faz dışı koşullarda söz konusu göstergeler arasında karşılıklı etkileşimi ifade eden çift yönlü bir nedensellik yapısının (geri besleme hipotezi) geçerli olduğunu ortaya koymuşlardır.

Minoiu ve Reddy (2010), 1960 ile 2000 yılları arasındaki dönemi kapsayan analizlerinde, gelişmekte olan ülkelere oluşan geniş bir kesit veri setini En Küçük Kareler (EKK) ve panel veri analizine imkân tanıyan Sistem Genelleştirilmiş Momentler (Sistem GMM) yöntemlerini kullanarak incelemiştir. Yazarlar, yardımları niteliklerine göre sınıflandırarak gerçekleştirdikleri bu çalışmada, toplam yardım miktarının belirsiz etkisinin aksine, özellikle kalkınma motivasyonu ile sağlanan yardımların uzun vadeli ekonomik büyüme üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir etkisi olduğunu tespit etmişlerdir. Bununla birlikte, jeopolitik veya stratejik nedenlerle verilen ve kalkınma dışı olarak nitelendirilen yardımların büyüme üzerinde belirgin bir etkisinin bulunmadığı, hatta nötr veya negatif bir ilişki sergilediği sonucuna varmışlardır.

Tadesse (2011), çok değişkenli Johansen eşbütünleşme analizi ve Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM) yöntemlerini uyguladığı çalışmasında, 1970-2009 dönemini kapsayan verilerle Etiyopya örneğini incelemiştir. Yazar, dış yardımların tek başına modele dahil edildiğinde uzun dönemde ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği, ancak kısa dönemde bu etkinin istatistiksel olarak anlamsız olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Çalışmada ayrıca, yardım ve politika değişkenlerinin etkileşiminin büyüme üzerinde negatif bir etki yarattığı gözlemlenirken, azalan verimler hipotezinin aksine yardımın karesi değişkeninin pozitif işaretli bulunması, söz konusu ülkede dış yardımların akışına yönelik bir kapasite kısıtı sorunu bulunmadığını ortaya koymuştur.

Juselius vd. (2013), eşbütünleşik vektör otoregresif (CVAR) modellemesini temel aldıkları araştırmalarında, 1960'ların ortasından 2007 yılına kadar olan dönemi kapsayan veriler ışığında 36 Sahra Altı Afrika ülkesini mercek altına almışlardır. Çok değişkenli zaman serisi analizlerinin uygulandığı çalışmada, kalkınma yardımlarının yatırım harcamaları ve gayri safi yurtiçi hasıla gibi temel makroekonomik değişkenler üzerinde uzun dönemde pozitif bir etkiye sahip olduğu saptanmıştır. Araştırma sonucunda, yardımların etkisiz olduğu yönündeki görüşlerin aksine, söz konusu ülke grubunda yardım akışlarının ekonomik büyümeyi ve sermaye birikimini desteklediği bulgusuna ulaşılmıştır.

Yiew ve Lau (2018), resmi kalkınma yardımlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini inceledikleri çalışmalarında, 95 gelişmekte olan ülkeden oluşan bir örneklem grubunu analiz etmişlerdir. 2005 ile 2013 yılları arasındaki dönemi kapsayan bu araştırmada, ekonometrik yöntem olarak Havuzlanmış En Küçük Kareler, Tesadüfi Etkiler, Sabit Etkiler ve Sabit Etkiler Robust regresyon modelleri kullanılmıştır. Elde edilen bulgular ışığında, dış yardımlar ile ekonomik büyüme arasında U şeklinde doğrusal olmayan bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yazarlar, kalkınma yardımlarının başlangıçta büyümeyi negatif yönde etkilediğini ancak sürecin devamında bu etkinin pozitive dönüştüğünü belirlemiş, bununla birlikte ekonomik büyümenin dış yardımlara olan bağımlılığının diğer belirleyicilere kıyasla daha sınırlı kaldığını tespit etmişlerdir.

Lessmann ve Markwardt (2012), dış yardımların etkinliğinin mali ademi merkezizetçilik derecesiyle ilişkisini inceledikleri çalışmalarında, En Küçük Kareler (OLS), Araç Değişken (IV) ve Sistem Genelleştirilmiş Momentler (GMM) tahmincilerini uygulayarak 1966-2001 yılları arasındaki 60 gelişmekte olan ülkeye ait verileri analiz etmişlerdir. Araştırma sonucunda, kalkınma yardımlarının merkezizetçi yapıdaki gelişmekte olan ekonomilerde ekonomik

büyümeye olumlu katkı sağladığı, buna karşın ademi merkezîyetçi ülkelerde yardımların büyüme üzerindeki etkinliğinin azaldığı veya olumsuz bir etkiye dönüştüğü saptanmıştır.

Wamboye vd. (2013), Sistem GMM tahmin yöntemini uyguladıkları çalışmalarında, Afrika kıtasında yer alan ve en az gelişmiş ülke kategorisindeki 26 ekonominin 1984-2010 dönemine ait verilerini analiz etmişlerdir. Yazarlar, dış yardımların ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin yardımın hem miktarına hem de kalitesine göre değiştiğini ve bu etkinin ülkelerin hukuksal kökenlerine bağlı olarak farklılaştığını tespit etmişlerdir. Özellikle İngiliz hukuk sistemine sahip ülkelerde yardım miktarındaki artışın ekonomik büyümeyi desteklediği, buna karşın Fransız hukuk kökenli ülkelerde yardımların büyümeyi yavaşlatıcı etkiler doğurduğu veya etkisiz kaldığı sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca, jeostratejik unsurlar barındıran iki taraflı yardımların büyüme üzerinde genellikle olumsuz bir etki yarattığını, kalkınma odaklı çok taraflı kuruluşlardan sağlanan yardımların büyümeyi artırdığını, ancak acil durum ve mülteci odaklı yardımların büyümeyi negatif yönde etkilediğini ortaya koymuşlardır.

Kirikaleli vd. (2021), Çad ekonomisi özelinde 1982-2018 dönemini kapsayan yıllık verilerle dış yardımların ekonomik büyüme üzerindeki etkisini ARDL sınır testi, FMOLS, DOLS ve dalgacık uyumu (wavelet coherence) yöntemlerini kullanarak analiz etmişlerdir. Araştırma sonucunda, dış yardımların uzun dönemde ekonomik büyüme üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin bulunmadığı tespit edilmiştir. Dalgacık uyumu analiziyle elde edilen bulgular da değişkenler arasında genel olarak bir nedensellik veya korelasyon bulunmadığını göstererek uzun dönem tahminlerini desteklemiş, yalnızca çok sınırlı bir zaman diliminde ekonomik büyümeden dış yardımlara doğru bir etkileşim olduğu gözlemlenmiştir.

Abate (2022), Sistem Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi ve dinamik panel eşik regresyonu tekniklerini uyguladığı çalışmasında, 44 gelişmekte olan ülke ekonomisini 2002-2019 dönemini kapsayan verilerle analiz etmiştir. Yazar, dış yardımlar ile ekonomik büyüme arasında ters U şeklinde doğrusal olmayan bir ilişki tespit etmiş ve yardımların büyüme üzerindeki etkisinin kurumsal kalite ile ekonomik özgürlük düzeylerine bağlı olarak farklılaştığı bulgusuna ulaşmıştır. Araştırmada, kurumsal kalite ve ekonomik özgürlük göstergelerinin belirli bir seviyenin altında kaldığı durumlarda yardımların ekonomik büyümeyi negatif etkilediği, bu eşik değerlerin aşıldığı durumlarda ise yardımların büyüme üzerinde pozitif bir etki yarattığı sonucuna varılmıştır.

Nwude vd. (2022), Pooled Mean Group (PMG) tahmin yöntemini uyguladıkları çalışmalarında, 1982-2018 dönemini kapsayan verilerle 40 Sahra Altı Afrika ülkesini sömürge geçmişi ve gelir

düzeylelerine göre sınıflandırarak incelemişlerdir. İkili (bilateral) dış yardımların Frankofon ülkelerde ekonomik büyüme üzerinde güçlü ve olumlu bir etki yarattığını, ancak çok taraflı (multilateral) yardımların Anglofon ülkelerde büyümeyi olumsuz etkilediğini tespit eden araştırmacılar, gelir grupları özelinde ise ikili yardımların düşük ve alt-orta gelirli ülkelerde uzun vadeli büyümenin pozitif bir belirleyicisi olduğu bulgusuna ulaşmışlardır.

Tefera ve Odhiambo (2023), Afrika kıtasında yer alan 26 düşük gelirli ülkeyi kapsayan araştırmalarında, 2000-2017 yılları arasındaki verileri Pedroni, Kao ve Westerlund eşbütünleşme testlerinin ardından vektör hata düzeltme modeline dayalı dinamik panel Granger nedensellik yaklaşımıyla analiz etmişlerdir. Yazarlar, yardımları toplam, geleneksel ve geleneksel olmayan şeklinde sınıflandırdıkları bu çalışmada, kısa vadede toplam yardımlar ve geleneksel bağışçı yardımları ile ekonomik büyüme arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisinin bulunduğunu saptamışlardır. Uzun vadeli analizlerde ise ekonomik büyümeden toplam yardımlara ve geleneksel olmayan bağışçı yardımlarına doğru tek yönlü bir nedensellik akışının gerçekleştiği sonucuna varmışlardır.

3. MODEL ve VERİ SETİ

3.1. Model

Kalkınma yardımlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin, yardım miktarına bağlı olarak değişebileceği (eşik etkisi) konuya ilişkin literatürde sıkça tartışılan bir konudur. Bu bağlamda çalışmada kalkınma yardımları yardım-büyüme ilişkisinin analiz edilmesi için potansiyel doğrusal olmayan etkileri de kapsayan esnek bir model yapısı tercih edilmiş ve ilgili kübik model Denklem (1) ile ifade edilmiştir.

$$GDP_t = \alpha_{0a_t} + \alpha_{1a_t} ODA_t + \alpha_{2a_t} ODA_t^2 + \alpha_{3a_t} ODA_t^3 + \epsilon_{0a_t} \quad (1)$$

Denklem (1)'de GDP_t , t zamanındaki Gayri Safi Yurt İçi Hasılayı; ODA_t ise aynı dönemdeki Net Resmi Kalkınma Yardımlarını temsil etmektedir.

Analizi verilerin ölçek büyüklüğü sorunundan kurtararak daha sağlam bir zemine oturtmak amacıyla, ikinci aşamada model logaritmik forma dönüştürülmüş ve ilgili logaritmik model Denklem (2)'de verilmiştir.

$$gdp_t = \alpha_{0b_t} + \alpha_{1b_t} oda_t + \alpha_{2b_t} oda_t^2 + \alpha_{3b_t} oda_t^3 + \epsilon_{0b_t} \quad (2)$$

Denklem (2)'de yer alan seriler orijinal serilerin doğal logaritmasını temsil etmektedir.

3.2. Veri Seti

Çalışmada kullanılan veri seti Türkiye ekonomisi için 1960-2023 dönemini kapsayan yıllık verilerden oluşmaktadır. Analiz dönemi, verilerin tutarlılığı ve ulaşılabilirliği gözetilerek mümkün olan en geniş zaman aralığını kapsayacak şekilde belirlenmiştir. Çalışmada kullanılan tüm göstergeler, Dünya Bankası (World Bank) tarafından yayımlanan Dünya Kalkınma Göstergeleri (World Development Indicators - WDI) veri tabanından derlenmiştir. Bu çerçevede ekonomik büyüme performansı, Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GDP) ile temsil edilmiş olup, seri enflasyon etkisinden arındırılarak reel büyümeyi yansıtmaya amacıyla 2015 yılı sabit fiyatlarıyla ABD doları cinsinden analize dahil edilmiştir. Net Resmi Kalkınma Yardımları ve Alınan Resmi Yardımlar (Net official development assistance and official aid received) serisi ise benzer biçimde 2023 yılı sabit fiyatları ile ABD doları cinsinden ele alınmıştır.

4. YÖNTEM ve BULGULAR

Kalkınma yardımları ve ekonomik büyüme ilişkisinin analizi sürecinde öncelikle değişkenlerin bütünleşme derecelerinin birim kök testleri aracılığıyla incelendiği, daha sonra ise elde edilen durağanlık bulguları, çerçevesinde değişkenler arasındaki uzun ve kısa dönemli ilişkilerin hangi uygun ekonometrik teknik ile tahmin edilmesi gerektiğinin belirlendiği bir yöntemsel yaklaşım izlenmiştir.

4.1. Durağanlık Testi

Ekonometrik analizlerde, serilerin durağanlık özelliklerinin doğru tespiti, sahte regresyon (spurious regression) probleminin önüne geçilmesi adına kritik bir öneme sahiptir. Ancak literatürde yaygın olarak kullanılan Augmented Dickey Fuller (ADF) (Dickey ve Fuller, 1979), Phillips Perron (PP) (Phillips ve Perron, 1988) ve KPSS (Kwiatkowski vd., 1992) gibi geleneksel testlerin, serilerdeki yapısal değişimleri dikkate almadıkları için düşük güce (low power) sahip oldukları ve yanıltıcı sonuçlar üretebildikleri bilinmektedir. Bu nedenle çalışmada kullanılan serilerin bütünleşme derecelerinin tespit edilmesi sürecinde yapısal kırılmaya duyarlı Lee-Strazicich birim kök testi (LS) (Lee & Strazicich, 2013) birim kök testi kullanılmıştır. İlgili LS testi bulguları Tablo 1’de detaylandırılmıştır.

Tablo 1. LS Birim Kök Testi Bulguları

Değişken	Crash		Break	
	Test İstatistiği	Kırılma Yılı	Test İstatistiği	Kırılma Yılı
<i>gdp</i>	-2,06 (10)	1975	-4,07 (10)	1999
<i>Δgdp</i>	-4,74*** (3)	2015	-6,84*** (3)	1998
<i>oda</i>	-3,37* (5)	2010	-4,06 (5)	1996

Δoda	n/a	n/a	-5,63*** (6)	1998
oda^2	-3,49** (5)	2010	-4,25* (5)	2004
Δoda^2	n/a	n/a	n/a	n/a
oda^3	-3,61** (5)	2010	-4,43** (5)	2004
Δoda^3	n/a	n/a	n/a	n/a

***, **, ve * sırası ile 1%, 5%, ve 10% düzeyinde ilgili değişkenin durağan olduğunu göstermektedir. Parantez içindeki değerler uygun gecikme sayılarını göstermektedir.

Tablo 1’de özetlenen durağanlık bulguları incelendiğinde, *gdp* serisinin her iki modelde düzey değerlerinde birim kök içerdiği, ancak birinci farkı alındığında (Δgdp) %1 anlamlılık düzeyinde durağan hale geldiği dolayısı ile serinin $I(1)$ sürecine sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu çerçevede, ilgili değişken için Crash modelinde 2015, Break modelinde ise 1998 yılları yapısal kırılma tarihleri olarak belirlenmiştir.

Diğer değişkenler incelendiğinde ise karma bir durağanlık yapısı göze çarpmaktadır. *oda* değişkeni Crash modelinde düzeyde durağan $I(0)$ iken, Break modelinde birinci farkta durağan $I(0)$ bir özellik sergilemektedir. Buna karşın, doğrusal olmayan ilişkiyi temsilen modele dahil edilen oda^2 ve oda^3 serilerinin her iki model spesifikasyonunda da düzey değerlerinde $I(0)$ durağan oldukları saptanmıştır.

4.2. ARDL Eşbütünleşme Analizi

Resmi Kalkınma yardımları ile ekonomik büyüme arasındaki potansiyel denge ilişkisinin araştırılması amacıyla, serilerin durağanlık özelliklerindeki farklılıklara karşı dirençli olan ARDL sınır testi yaklaşımı (Pesaran ve Pesaran; 1997, Pesaran ve Smith; 1998, Pesaran ve Shin; 1995,1998,1999 ve Pesaran vd.; 2001) tercih edilmiştir. Bir önceki bölümde raporlanan ve değişkenlerin $I(2)$ olmamak kaydıyla farklı düzeylerde durağanlaştığını gösteren sonuçlar, bu yöntemin kullanılmasını metodolojik açıdan haklı kılan temel gerekçedir. ARDL modelinin literatürdeki diğer eşbütünleşme tekniklerine göre sağladığı diğer önemli üstünlükler ise hem uzun dönem hem de kısa dönem dinamiklerinin tek bir denklem sistemi içerisinde eşanlı olarak tahmin edilebilmesi, nispeten küçük gözlem sayısına sahip örneklerde dahi sağlam (robust) tahminler üretmesi ile içsellik sorununa yol açmaması olarak ifade edilebilir. (Özaydın ve Dağdemir; 2003)

Bu çerçevede oluşturulan ve birim kök testi tarafından belirlenen yapısal kırılma yılını temsil eden kukla değişken (d_{2015}) ile trend (T) değişkeninin de eklendiği ARDL modeli Denklem (3)'te sunulmuştur.²

$$\begin{aligned} gdp_t = & \alpha_{0c} + \sum_{i=1}^{c_1} \alpha_{1c} gdp_{t-i} + \sum_{i=0}^{c_2} \alpha_{2c} oda_{t-i} + \sum_{i=0}^{c_3} \alpha_{3c} oda_{t-i}^2 + \\ & \sum_{i=0}^{c_4} \alpha_{4c} oda_{t-i}^3 + \alpha_{5c} d_{2015} + \alpha_{6c} T + \beta_{1c} gdp_{t-1} + \beta_{2c} oda_{t-1} + \beta_{3c} oda_{t-1}^2 + \\ & \beta_{4c} oda_{t-1}^3 + \epsilon_{0ct} \end{aligned} \quad (3)$$

Denklem (3) ile ifade edilen model spesifikasyonunu takiben analiz sürecinde ilk adım olarak, değişkenler arasındaki dinamik ilişkileri en iyi açıklayan gecikme yapısı araştırılmıştır. Gecikme uzunluğunun seçiminde Akaike Bilgi Kriteri (AIC) (Akaike; 1973,1998) kullanılmış ve yapılan karşılaştırmalar sonucunda optimal model ARDL(2,1,3,3) olarak belirlenmiştir.

Tahmin edilen ARDL(2,1,3,3) modelinin tahmin gücünü sınamak amacıyla kapsamlı bir tanısal denetim süreci işletilmiştir. Bu kapsamda, hata terimlerinin normal dağılıp dağılmadığı Jarque-Bera testi ile, serilerde ardışık bağlanım sorunu olup olmadığı Breusch-Godfrey LM testi ile ve değişen varyans probleminin varlığı ise ARCH testi ile sınanmıştır. Ayrıca, kurulan modelde herhangi bir fonksiyonel yapı veya spesifikasyon hatası bulunup bulunmadığı Ramsey RESET testi aracılığıyla kontrol edilmiştir. Uygulanan bu tanısal denetim testlerine ait sonuçlar toplu halde Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Tanısal Denetim Testi Bulguları

Test	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Jarque-Bera ³	1.25	0.53
Breusch-Godfrey ⁴	1.11	0.36
ARCH ⁵	0.57	0.68
Ramsey RESET ⁶	0.06	0.80

Tablo 2'de sunulan tanısal test sonuçları incelendiğinde, tüm test istatistiklerine ait olasılık değerlerinin %5 anlamlılık düzeyinin ($p > 0.05$) üzerinde olduğu görülmektedir. Bu durum, ilgili testlerin boş hipotezlerinin reddedilemediği anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, modelin hata terimlerinin normal dağılım sergilediği (Jarque-Bera: 0.53), modelde otokorelasyon

² İlgili model LS testinin break modeli tarafından önerilen 1998 kırılma yılını ifade eden d_{1998} değişkeni kullanılarak da tahmin edilmiş; ancak ilgili değişkene ilişkin katsayı ve aynı zamanda ilgili değişkenin yer aldığı model istatistiki olarak anlamsız olduğundan söz konusu model yerine, kendisine ilişkin katsayı ve yer aldığı model istatistiki olarak anlamlı olan d_{2015} değişkeni tercih edilmiştir.

³ (Jarque & Bera, 1980)

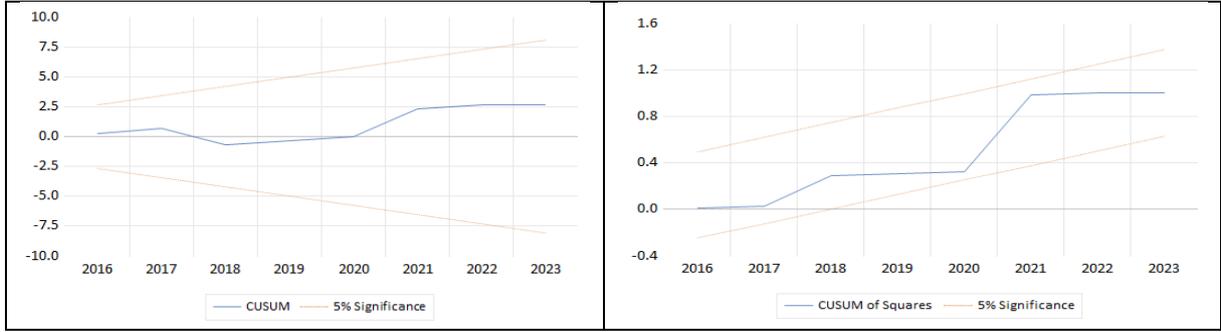
⁴ (Breusch & Godfrey,1981)

⁵ (Engle, 1982)

⁶ (Ramsey,1969).

(Breusch-Godfrey: 0.36) ve değişen varyans (ARCH: 0.68) sorunu bulunmadığı ve modelin fonksiyonel formunun doğru kurulduğu (Ramsey RESET: 0.80) anlamına gelmektedir.

Yukarıda ifade edilen tanısal denetim testlerinin yanı sıra modelin katsayılarının zaman içindeki kararlılığı, CUSUM ve CUSUMSQ testleri aracılığıyla incelenmiş ve ilgili sonuçlar Şekil 1’de sunulmuştur.

Şekil 1. CUSUM⁷ ve CUSUMSQ⁸ Testleri Bulguları

Şekil 1’de yer alan CUSUM ve CUSUMSQ test istatistiklerine ilişkin grafiklerin kritik değer aralığından sapmaması, katsayıların tahmin dönemi boyunca yapısal bir değişim geçirmediğine işaret etmektedir. Dolayısıyla, modelden elde edilen bulguların istikrarlı olduğu ve politika çıkarımları için güvenilir bir temel oluşturduğu sonucuna varılmıştır.

ARDL(2,1,3,3) modelinin tanısal denetim testlerinin geçmesi ve model parametrelerinin istikrarlı olduğunun ortaya konmasının ardından kalkınma yardımları ile ekonomik büyüme arasında eşbütünleşme ilişkisi bulunup bulunmadığı sınır testi süreci çerçevesinde incelenmiştir. Sınır testi sürecinde, boş hipotez değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin bulunmadığını ifade etmekte ve bu hipotez hesaplanan test istatistiklerinin kritik değerler ile karşılaştırılması yolu ile test edilmektedir. İlgili sınama sürecinde hesaplanan test istatistiğinin belirlenen anlamlılık düzeyindeki üst kritik sınırı aşması durumunda boş hipotez reddedilmekte ve serilerin uzun dönemde birlikte hareket ettiği sonucuna ulaşılmaktadır. Hesaplanan test istatistiğinin alt sınırın altında kalması durumunda ise eşbütünleşmenin olmadığı yönündeki boş hipotez reddedilemezken, istatistiğin alt ve üst sınırlar arasında yer alması durumunda ise sonuç belirsiz (inconclusive) olduğundan eşbütünleşmenin varlığına ya da yokluğuna ilişkin olarak herhangi bir karar verilememektedir.

Bu çerçevede, ARDL(2,1,3,3) modeli için gerçekleştirilen eşbütünleşme sınavına ilişkin bulgular Tablo 3’te yer almaktadır.

⁷ (Page,1954)

⁸ (Brown et.al, 1975)

Tablo 3. Sınır Testi

Test	F	Test	t
Hesaplanan Test İstatistiği	7,12***	Hesaplanan Test İstatistiği	-4,53**
Kritik Üst Sınır Değeri (%1)	7,10	Kritik Üst Sınır Değeri (%5)	-4,16
Kritik Alt Sınır (%1)	5,83	Kritik Alt Sınır (%5)	-3,41

***, **, ve * hesaplanan test istatistiği değerinin sırası ile 1%, 5%, ve 10% düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 3'te yer alan Sınır Testi bulguları incelendiğinde hesaplanan F-istatistiğinin (7,12) %1 anlamlılık düzeyindeki üst kritik sınır değerini (7,10) ve benzer biçimde hesaplanan t-istatistiğinin (-4,53) de %5 anlamlılık düzeyindeki üst sınır değerini (4,16) -mutlak değerce- aştığı görülmektedir. Elde edilen bu bulgu, 1960-2023 döneminde Türkiye'de resmi kalkınma yardımları ile ekonomik büyüme arasında bir eşbütünleşme ilişkisi bulunduğunu ortaya koymaktadır.

4.3. Hata Düzeltme Modeli

Resmi kalkınma yardımları ile ekonomik büyüme arasında eşbütünleşme ilişkisi bulunduğunun Sınır Testi ile ortaya konmasının ardından, ilgili ilişkinin kısa dönemli yapısı Hata Düzeltme Modeli aracılığı ile tahmin edilmiş ve bu kapsamda elde edilen bulgular Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. (2,1,3,3) Hata Düzeltme Modeli

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği	p-değeri
γ_{t-1}	-0,35	0,06	-5,51	0,00***
Δgdp_{t-1}	0,30	0,10	2,79	0,00***
Δoda_t	-1,99	0,93	-2,12	0,03**
Δoda_t^2	0,10	0,05	2,11	0,03**
Δoda_{t-1}^2	0,00	0,00	-4,50	0,00***
Δoda_{t-2}^2	0,00	0,00	-2,88	0,00***
Δoda_t^3	0,00	0,00	-2,08	0,04**
Δoda_{t-1}^3	0,00	0,00	4,21	0,00***
Δoda_{t-2}^3	0,00	0,00	2,86	0,00***
d_{2015}	0,03	0,01	2,43	0,01**
C	-12,84	2,33	-5,49	0,00***
T	0,01	0,00	5,44	0,00***

***, **, ve * ilgili katsayının sırası ile 1%, 5%, ve 10% düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 4 incelendiğinde, hata düzeltme terimi ile ilgili katsayının negatif işaretli (-0,35) ve %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu sistemde meydana gelen herhangi bir kısa dönemli sapmanın yaklaşık %35'inin bir sonraki dönemde giderildiğini göstermektedir.

4.4. Uzun Dönem Modeli

Kısa dönem dinamiklerinin ortaya konmasını takiben, değişkenler arasındaki uzun dönemli katsayılar tahminlenerek ilgili tahmin bulguları Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. ARDL (2,1,3,3) Eşbütünleşme Modeli

Değişken	Katsayı	Standart Hata	<i>t</i> -istatistiği	<i>p</i> -değeri
oda_t	9,34	4,48	2,08	0,04**
oda_t^2	-0,47	0,23	-2,03	0,04**
oda_t^3	0,008	0,00	1,99	0,05*

***, **, ve * ilgili katsayının sırası ile 1%, 5%, ve 10% düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 5'te yer alan bulgulara çerçevesinde uzun dönem katsayıları bütüncül olarak değerlendirildiğinde, dış yardımlar ile ekonomik büyüme arasında literatürde nadir rastlanan N-biçimli (N-shaped) bir ilişki bulunduğu tespit edilmiştir. Katsayılar üzerinden hesaplanan kritik dönüm noktaları, yardım-büyüme ilişkisinin üç farklı rejimde seyrettiğini göstermektedir.

Analiz bulgularına göre; 90 milyon dolar seviyesine kadar olan yardım girişleri, sermaye birikimini destekleyerek büyümeyi pozitif etkilemektedir. Ancak yardım miktarı 90 milyon dolar ile 1 milyar 648 milyon dolar aralığına yükseldiğinde büyüme üzerindeki etki negatife dönmektedir. Bu durum, soğurma kapasitesi sınırlarının aşılması veya yardımların yarattığı muhtemel rant kollama (rent-seeking) faaliyetleri ile açıklanabilir. En çarpıcı bulgu ise yardım hacminin 1 milyar 648 milyon dolar eşiğini aşmasıyla ortaya çıkmaktadır. Bu seviyenin üzerinde, kübik terimin pozitif etkisi devreye girmekte ve yardımlar ekonomide “Büyük İtiş” (Big Push) etkisi yaratarak büyümeyi yeniden ve güçlü bir şekilde teşvik etmektedir.

5. SONUÇ ve POLİTİKA ÖNERİLERİ

Bu çalışma, Türkiye ekonomisinin son altmış yıllık kalkınma serüveninde, dış kaynak girişlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini yapısal kırılmalar ve doğrusal olmayan dinamikler ekseninde analiz etmiştir. 1960-2023 dönemini kapsayan analizlerden elde edilen ampirik bulgular, dış yardımlar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin literatürdeki yaygın kabullerin aksine statik bir doğaya sahip olmadığını; yardım hacminin ölçeğine bağlı olarak evrilen karmaşık ve üç aşamalı bir mekanizmayı barındırdığını ortaya koymaktadır.

Ekonometrik analiz sonuçları, yardım akışlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin pozitif-negatif-pozitif şeklinde seyreden N-biçimli bir döngü izlediğini göstermektedir. Bu döngüsel yapı, Türkiye özelinde dış yardımların iktisadi etkilerinin tek bir teoriyle

açıklanamayacağını göstermektedir. Başlangıç aşamasında, tasarruf-yatırım açığını kapatarak büyümeyi finanse eden yardımlar, İkiz Açık Modeli ile uyumlu bir yapı sergilemektedir. Ancak analiz bulguları, yardım miktarının belirli bir yoğunluğa ulaşmasıyla birlikte bu pozitif etkinin sönümlendiğini ve sistemin bir verimsizlik tuzağına sürüklendiğini göstermektedir. Orta ölçekli yardım girişlerinde gözlemlenen bu negatif ayrışma, literatürdeki soğurma kapasitesi kısıtlarının aşıldığına ve/veya kurumsal yapının yoğun fon akışını verimli yatırımlara dönüştürmekte zorlandığına işaret etmektedir. Çalışmanın en çarpıcı çıkarımı ise, yardım hacminin kritik bir eşik değerin üzerine çıkmasıyla birlikte Büyük İtiş (Big Push) teorisinin devreye girmesi ve yardımların yeniden güçlü bir büyüme katalizörü haline gelmesidir.

Elde edilen bu sonuçlar, politika yapıcılar için kritik stratejik önermeler sunmaktadır. Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (Amaç 8 ve Amaç 17) perspektifinde, Türkiye'nin dış kaynak yönetim stratejisi, yalnızca daha fazla fon sağlamaya değil, fonların doğru ölçekte ve etkin kullanımına odaklanmalıdır. Politika yapıcılar, yardım girişlerinin büyümeyi baskıladığı orta ölçekli risk bölgesinden kaçınmak adına iki farklı strateji izlemelidir. Birincisi, mikro düzeyde yardımların kurumsal kapasiteyi aşmayacak şekilde, doğrudan verimlilik artışı sağlayan projelere (beşerî sermaye, teknoloji transferi vb.) kanalize edilmesidir. Bu, rant kollama faaliyetlerini engelleyerek negatif etkiyi minimize edecektir. İkincisi ve daha önemlisi ise yardımların makro düzeyde yapısal dönüşümü tetikleyecek kritik kütleye ulaşmasını sağlamaktır. Analizin işaret ettiği üzere, parçalı ve küçük ölçekli kaynaklar yerine, büyük ölçekli altyapı ve sanayi yatırımlarını finanse edecek konsolide fon paketlerinin oluşturulması, ekonominin yeniden yüksek büyüme patikasına girmesini sağlayacaktır.

Çalışmanın bulguları belirli kısıtlar çerçevesinde değerlendirilmelidir. Analizde kullanılan verilerin toplulaştırılmış (aggregate) yapısı, yardımların hibe veya kredi şeklinde türlerine göre ayrıştırılmasını veya sektörel bazda (eğitim, sağlık, altyapı) spesifik etkilerin gözlemlenmesini sınırlamaktadır. Ayrıca, tek ülke analizi olması nedeniyle elde edilen eşik değerlerin diğer gelişmekte olan ülkeler için genelleştirilmesi ihtiyatla karşılanmalıdır.

Bu kapsamda, gelecekte konuya ilişkin olarak yapılacak olan araştırmaların, yardımları alt bileşenlerine ayırarak incelemesi ve kurumsal kalite göstergelerini (yolsuzlukla mücadele, hukuk devleti vb.) modele dahil ederek verimsizlik bölgesinin nedenlerini daha derinlemesine araştırması literatüre önemli katkılar sağlayacaktır. Bu bağlamda, dış yardımların yalnızca miktarının değil, yönetim kalitesiyle etkileşiminin de büyüme üzerindeki belirleyici rolünün, yeni çalışmaların odak noktası olması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Abate, C. A. (2022). The relationship between aid and economic growth of developing countries: Does institutional quality and economic freedom matter? *Cogent Economics & Finance*, 10(1), Article 2062092. <https://doi.org/10.1080/23322039.2022.2062092>
- Adebayo, T. S., Kalmaz, D. B., & Awosusi, A. A. (2024). Wavelet analysis of the foreign aid and economic growth nexus in Turkey. *Economic notes*, 53(2). <https://doi.org/10.1111/ecno.12239>
- Akaike, H. (1973). Information theory and an extension of the maximum likelihood principle. In *Proceedings of the 2nd international symposium on information*, B. N. Petrow, & F. Czaki, Akademiai Kiado, Budapest.
- Akaike, H. (1998). Information Theory and an extension of the maximum likelihood principle. In *Selected papers of Hirotugu Akaike* (pp. 199-213). Springer, New York, NY. https://doi.org/10.1007/978-1-4612-1694-0_15
- Breusch, T. S., & Godfrey, L. G. (1981). A Review of recent work on testing for autocorrelation in dynamic simultaneous models. In D. Currie, R. Nobay, & D. Peel, (Eds.), *Macroeconomic analysis: essays in macroeconomics and econometrics* (pp. 63-105). Croom Helm.
- Brown, R. L., Durbin, J., & Evans, J. M. (1975). Techniques for Testing the Constancy of Regression Relationships Over Time. *Journal of the Royal Statistical Society Series B (Methodological)*, 37(2), 149-163. <https://doi.org/10.1111/j.2517-6161.1975.tb01532.x>
- Burnside, C., & Dollar, D. (2000). Aid, policies, and growth. *American Economic Review*, 90(4), 847–868. <https://doi.org/10.1257/aer.90.4.847>
- Chenery, H. B., & Strout, A. M. (1966). Foreign assistance and economic development. *The American economic review*, 56(4), 679–733. <http://www.jstor.org/stable/1813524>
- Dickey, D. A., & Fuller, W. A. (1979). Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root. *Journal of the American statistical association*, 74(366a), 427-431. <https://doi.org/10.1080/01621459.1979.10482531>
- Engle, R. F. (1982). Autoregressive conditional heteroscedasticity with estimates of the variance of United Kingdom inflation. *Econometrica*, 50(4), 987-1007. <https://doi.org/10.2307/1912773>
- Hansen, H., & Tarp, F. (2001). Aid and growth regressions. *Journal of development economics*, 64(2), 547–570. [https://doi.org/10.1016/S0304-3878\(00\)00150-4](https://doi.org/10.1016/S0304-3878(00)00150-4)
- Jarque, C. M., & Bera, A. K. (1980). Efficient tests for normality, homoscedasticity and serial independence of regression residuals. *Economics letters*, 6(3), 255-259. [https://doi.org/10.1016/0165-1765\(80\)90024-5](https://doi.org/10.1016/0165-1765(80)90024-5)
- Juselius, K., Møller, N. F., & Tarp, F. (2013). The long-run impact of foreign aid in 36 African countries: Insights from multivariate time series analysis. *Oxford bulletin of economics and statistics*, 76(2), 153–184. <https://doi.org/10.1111/obes.12012>
- Kirikaleli, D., Adeshola, I., Adebayo, T. S., & Awosusi, A. A. (2021). Do foreign aid trigger economic growth in Chad? A time series analysis. *Future business journal*, 7, Article 17. <https://doi.org/10.1186/s43093-021-00063-y>

- Knack, S. (2001). Aid dependence and the quality of governance: Cross-country empirical tests. *Southern economic journal*, 68(2), 310–329. <https://doi.org/10.1002/j.2325-8012.2001.tb00421.x>
- Kwiatkowski, D., Phillips, P. C., Schmidt, P., & Shin, Y. (1992). Testing the null hypothesis of stationarity against the alternative of a unit root: How sure are we that economic time series have a unit root?. *Journal of econometrics*, 54(1-3), 159–178. [https://doi.org/10.1016/0304-4076\(92\)90104-Y](https://doi.org/10.1016/0304-4076(92)90104-Y)
- Koç, B. (2016). Dış yardımların ekonomik büyüme üzerine etkisi: Türkiye örneği. *Kastamonu Üniversitesi iktisadi ve idari bilimler fakültesi dergisi*, 13(3), 144–156. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/309984>
- Kösekahyaoğlu, D. L., & Yeğen, İ. (2010). AB mali yardımları ve büyüme ilişkisi: Türkiye ve yeni AB üyeleri üzerine bir nedensellik ilişkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi iktisadi ve idari bilimler fakültesi dergisi*, 15(2), 27–42. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/194568>
- Lee, J., & Strazicich, M. C. (2013). Minimum LM unit root test with one structural break. *economics bulletin*, 33(4), 2483–2492. <http://www.accessecon.com/Pubs/EB/2013/Volume33/EB-13-V33-I4-P234.pdf>
- Lessmann, C., & Markwardt, G. (2012). Aid, growth and devolution. *World development*, 40(9), 1723–1749. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2012.04.023>
- Minoiu, C., & Reddy, S. G. (2010). Development aid and economic growth: A positive long-run relation. *The quarterly review of economics and finance*, 50(1), 27–39. <https://doi.org/10.1016/j.qref.2009.10.004>
- Nwude, E. C., Ugwuegbe, S. U., & Adegbayibi, A. T. (2022). Impact of income level and foreign aid on economic growth in Sub-Saharan Africa: the case of Anglophone and Francophone countries. *Economic Research-Ekonomiska Istraživanja*, 36(2). <https://doi.org/10.1080/1331677x.2022.2142826>
- Ozaydin, O., & Dagdemir, A. (2023). Unraveling the monetary policy-employment relationship in Norway: an empirical analysis using ARDL modeling. In S. Sarıbaş (Ed.), *Advanced and contemporary studies in social, human and administrative science* (Vol. 1, pp. 150–166). Duvar publishing.
- Page, E. S. (1954). Continuous inspection schemes. *Biometrika*, 41(1/2), 100–115. <https://doi.org/10.2307/2333009>
- Pesaran, M. H., & Pesaran, B. (1997). *Working with Microfit 4.0: Interactive Econometric Software Package (DOS and Windows Versions)*. Oxford, Oxford University Press.
- Pesaran, M. H., & Shin, Y. (1995). *An autoregressive distributed lag modeling approach to cointegration analysis*. Cambridge, UK: Department of Applied Economics, University of Cambridge.
- Pesaran, M. H., & Shin, Y. (1998). Generalized impulse response analysis in linear multivariate models. *Economics letters*, 58(1), 17–29. [https://doi.org/10.1016/S0165-1765\(97\)00214-0](https://doi.org/10.1016/S0165-1765(97)00214-0)
- Pesaran, M. H., & Shin, Y. (1999). An autoregressive distributed lag modeling approach to cointegration analysis. In Strom, S., Holly, A., & Diamond, P. (Eds.), *Centennial Volume of Ragnar Frisch* (pp. 371–413). Cambridge: Cambridge University Press.

- Pesaran, M. H., Shin, Y., & Smith, R. J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of applied econometrics*, 16(3), 289–326. <https://doi.org/10.1002/jae.616>
- Pesaran, M. H., & Smith, R. P. (1998). Structural analysis of cointegrating VAR's. *Journal of economic surveys*, 12(5), 471-505. <https://doi.org/10.1111/1467-6419.00065>
- Phillips, P. C., & Perron, P. (1988). Testing for a unit root in time series regression. *Biometrika*, 75(2), 335-346. <https://doi.org/10.1093/biomet/75.2.335>
- Rajan, R. G., & Subramanian, A. (2011). Aid, Dutch disease, and manufacturing growth. *Journal of development economics*, 94(1), 106–118. <https://doi.org/10.1016/j.jdeveco.2009.12.004>
- Ramsey, J. B. (1969). Tests for specification errors in classical linear least-squares regression analysis. *Journal of the royal statistical society series b: (methodological)*, 31(2), 350-371. <https://doi.org/10.1111/j.2517-6161.1969.tb00796.x>
- Rosenstein-Rodan, P. N. (1943). Problems of industrialisation of Eastern and South-Eastern Europe. *The economic journal*, 53(210/211), 202. <https://doi.org/10.2307/2226317>
- Rostow, W. W. (1960). *The stages of economic growth: A noncommunist manifesto*. Cambridge University Press.
- Svensson, J. (2000). Foreign aid and rent-seeking. *Journal of international economics*, 51(2), 437–461. [https://doi.org/10.1016/S0022-1996\(99\)00014-8](https://doi.org/10.1016/S0022-1996(99)00014-8)
- Tadesse, T. (2011). Foreign aid and economic growth in Ethiopia: A cointegration analysis. *Economic research guardian*, 1(2), 88–108. [http://www.ecrg.ro/files/p2011.1\(2\)3b4.pdf](http://www.ecrg.ro/files/p2011.1(2)3b4.pdf)
- Tefera, M. G., & Odhiambo, N. M. (2023). Foreign aid and economic growth nexus in Africa: Evidence from low-income countries. *International social science journal*, 74(251), 137–162. <https://doi.org/10.1111/issj.12449>
- Tüzemen, S., & Tüzemen, Ö. B. (2015). Dış yardımların ekonomik büyüme üzerine etkisi: Türkiye örneği. *Kastamonu Üniversitesi iktisadi ve idari bilimler fakültesi dergisi*, 8(2), 57–71. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/309246>
- Wamboye, E., Adekola, A., & Sergi, B. (2013). Economic growth and the role of foreign aid in selected African countries. *Development*, 56, 155–171. <https://doi.org/10.1057/dev.2013.24>
- Yiew, T., & Lau, E. (2018). Does foreign aid contribute to or impede economic growth? *Journal of International studies*, 11(3), 21–30. <https://doi.org/10.14254/2071-8330.2018/11-3/2>

KAMU TÜKETİM HARCAMALARININ ENFLASYON ÜZERİNDEKİ DOĞRUSAL OLMAYAN ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ İÇİN ARDL SINIR TESTİ YAKLAŞIMI

Anıl DAĞDEMİR

Araştırma Görevlisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İİBF
anil.dagdemir@omu.edu.tr- ORCID ID: 0000-0002-1087-0849

Özgür ÖZAYDIN

Dr. Öğr. Üyesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İİBF
ozaydin@omu.edu.tr - ORCID ID: 0000-0003-0579-9432

ÖZ

Makroekonomik istikrarın sağlanmasında maliye politikalarının rolünün tartışılmasının son derece önemli olduğu gerçeğinden hareketle bu araştırma, Türkiye ekonomisinin 1960–2024 periyodundaki verilerini baz alarak, genel yönetim nihai tüketim harcamalarının enflasyonist süreçler üzerindeki etkilerini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Ekonometrik inceleme sürecinde, serilerin durağanlık özelliklerini belirlemek için KPSS testi uygulanmış ve değişkenlerin seviye ile fark değerlerinde karma bir durağanlık yapısı sergilediği tespit edilmiştir. Bu veri davranışı, değişkenler arasındaki uzun vadeli ilişkilerin çözümlenmesinde ARDL Sınır Testi yönteminin kullanılması için uygun zemini oluşturmuştur. Oluşturulan modelin geçerliliği; otokorelasyon, değişen varyans ve normallik varsayımlarını sınavan bir dizi tanısal test ile doğrulanmış, katsayıların kararlılığı ise CUSUM ve CUSUM Square testleri aracılığıyla kanıtlanmıştır. Kısa dönem dinamikleri incelendiğinde, hata düzeltme mekanizmasının çalıştığı ancak dengeye dönüş hızının (-0.05) oldukça yavaş olduğu görülmekte ve bu durum şokların etkisinin uzun süre devam ettiğine işaret etmektedir. Araştırmanın en çarpıcı bulgusu ise uzun dönemde harcamalar ile enflasyon arasında doğrusal olmayan, ters-U biçimli (karesel) bir ilişkinin varlığıdır. Analiz sonuçları, kamu harcamalarının yaklaşık 23 milyar dolarlık bir eşik değere kadar enflasyonu artırıcı etki yarattığını, ancak bu kritik seviyenin aşılmasıyla birlikte etkinin yön değiştirdiğini ortaya koymaktadır. Elde edilen bulguların kamunun tüketim harcamalarının fiyat istikrarı üzerindeki önemini vurgulaması ve fiyat istikrarının bazı durumlarda açlık, yoksulluk ve ekonomik büyüme ile ilişkilendirilmesi bağlamlarında ele alındığında çalışma, Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarından “Sorumlu Üretim ve Tüketim” (amaç 12) ile doğrudan; “Yoksulluğa Son” (Amaç 1), “Açlığa Son” (Amaç 2) ve “İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme” (Amaç 8) hedefleri ile dolaylı olarak örtüşmektedir.

Anahtar Kelimeler: Enflasyon, Kamu Tüketim Harcamaları, ARDL Sınır Testi, Doğrusal Olmayan İlişki, Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları

THE NON-LINEAR EFFECT OF PUBLIC CONSUMPTION EXPENDITURES ON INFLATION: ARDL BOUNDS TEST APPROACH FOR THE CASE OF TURKEY

Anıl DAĞDEMİR

Research Assistant, Ondokuz Mayıs University, FEAS
anil.dagdemir@omu.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-1087-0849

Özgür ÖZAYDIN

Asst. Prof. Dr., Ondokuz Mayıs University, FEAS
ozaydin@omu.edu.tr - ORCID ID: 0000-0003-0579-9432

ABSTRACT

Based on the premise that discussing the role of fiscal policies is of utmost importance in ensuring macroeconomic stability, this research aims to analyze the effects of general government final consumption expenditures on inflationary processes by utilizing data from the Turkish economy covering the period of 1960–2024. During the econometric analysis process, the KPSS test was applied to determine the stationarity properties of the series, and it was determined that the variables exhibited a mixed stationarity structure at their level and difference values. This data behavior provided a suitable basis for employing the ARDL Bounds Test method to analyze the long-term relationships between the variables. The validity of the constructed model was verified through a series of diagnostic tests examining autocorrelation, heteroscedasticity, and normality assumptions, while the stability of the coefficients was proven via CUSUM and CUSUM Square tests. When short-term dynamics were examined, it was observed that the error correction mechanism is functional, but the speed of adjustment to equilibrium (-0.05) is quite slow, indicating that the effects of shocks persist for a long time. The most striking finding of the research is the existence of a non-linear, inverted-U shaped (quadratic) relationship between expenditures and inflation in the long run. The analysis results reveal that public expenditures create an inflationary effect up to a threshold value of approximately 23 billion dollars, but the direction of this effect reverses once this critical level is exceeded. Given that the findings highlight the importance of public consumption expenditures on price stability, and considering that price stability is associated with hunger, poverty, and economic growth in certain contexts, this study aligns directly with the United Nations Sustainable Development Goal of “Responsible Consumption and Production” (Goal 12); and indirectly with the goals of “No Poverty” (Goal 1), “Zero Hunger” (Goal 2), and “Decent Work and Economic Growth” (Goal 8).

Keywords: Inflation, Public Consumption Expenditures, ARDL Bounds Test, Non-linear Relationship, Sustainable Development Goals

6. GİRİŞ

Maliye politikası araçlarının genel fiyat düzeyindeki dalgalanmalar üzerindeki yansımaları, makroekonomik istikrarın sürdürülebilirliği ve toplam talep yönetiminin etkinliği açısından iktisat literatüründe merkezi bir tartışma zemini oluşturmaktadır (Sargent ve Wallace, 1981). Bu çerçevede, makroekonomik istikrarın ve bütçe disiplininin ekonomik performans üzerindeki belirleyici rolü, güçlü bir ampirik altyapıya işaret etmektedir. Fischer (1993), büyük bütçe açıklarının ve yüksek enflasyonun hem sermaye birikimini hem de verimlilik artışını azaltmak suretiyle ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla çalışma, düşük enflasyon ve küçük bütçe açıklarının sürdürülebilir büyüme için elverişli bir ortam sağladığını savunmaktadır. Fiyat İstikrarının Mali Teorisi gibi yaklaşımlar, bütçe kısıtları ve kamu harcamalarının finansman biçimlerini bu kuramsal zemine entegre ederek, enflasyonist süreçlerin yalnızca parasal bir olgu olmadığını, aynı zamanda mali disiplinle de sıkı bir ilişki içinde olduğunu sistematik bir biçimde ortaya koymaktadır (Woodford, 1995). Küresel ekonomik konjonktürde şokların sıklaştığı ve arz-talep dengesizliklerinin derinleştiği günümüzde, kamu harcamalarının enflasyon üzerindeki baskısının verimlilik ve büyüme hedefleriyle birlikte analiz edilmesi, tutarlı bir kalkınma perspektifi için gerekli görülmektedir. Dolayısıyla, fiyat istikrarı ve mali sürdürülebilirlik hedeflerinin eş anlı tartışıldığı bir politika düzleminde, kamu tüketim harcamaları ile enflasyon arasındaki bağın ampirik olarak test edilmesi, politika yapıcılarının stratejik kararları açısından son derece önemlidir.

Geleneksel Keynesyen yaklaşımlar (Keynes, 1936) bağlamında, kamu harcamaları eksik istihdam koşullarında efektif talebi canlandıran bir kaldıraç görevi görerek, âtil kapasitenin üretime katılmasına zemin hazırlayabilmektedir. Bu perspektifte kamu harcamaları, çarpan mekanizması aracılığıyla ekonomik aktiviteyi uyarabilmekte ve ekonominin potansiyel çıktı düzeyine yakınsamasına imkân tanıyarak, enflasyonist bir sarmal yaratmaksızın büyümeyi destekleyen bir unsur olarak değerlendirilebilmektedir.

Öte yandan, kamu harcamalarının genişlemesi belirli koşullar altında fiyat istikrarını tehdit eden mekanizmalar da üretebilmektedir. Toplam talebin toplam arzı aştığı durumlarda ortaya çıkan talep enflasyonu baskısı, kamu kesiminin piyasadaki kaynaklar üzerinde yarattığı dışlama etkisi ile birleştiğinde, özel sektör yatırımlarının maliyetini artırarak fiyatlar genel düzeyini yukarı yönlü tetikleyebilmektedir.

Bu teorik zıtlıklar bir arada değerlendirildiğinde, kamu harcamaları ile enflasyon arasındaki etkileşimin her zaman sabit ve tek yönlü olmayabileceği anlaşılmaktadır. Harcamaların

ekonomideki ağırlığının değişmesiyle birlikte, enflasyon üzerindeki etkinin şiddetinin ve hatta yönünün farklılaşması muhtemeldir. Dolayısıyla, ilişkinin salt doğrusal bir perspektifle ele alınması yerine, harcama düzeyine bağlı olarak değişkenlik gösterebilecek esnek bir yapıda incelenmesi, literatürdeki farklı bulguları anlamlandırmak adına daha kapsayıcı bir yaklaşım sunmaktadır.

Merkezi yönetim nihai tüketim harcamaları ve enflasyon arasındaki ilişkiyi Türkiye ekonomisi özelinde ve doğrusal olmayan yöntemlerle çözümlenmeyi amaçlayan bu çalışmanın izleyen bölümleri şu şekilde kurgulanmıştır: İkinci bölümde, kamu harcamalarının fiyat istikrarı üzerindeki etkilerini inceleyen ulusal ve uluslararası literatür özetlenmiştir. Üçüncü bölümde, çalışmanın veri seti ve analizde kullanılan modelin altyapısı detaylandırılmıştır. Analiz neticesinde elde edilen bulgular dördüncü bölümde tartışılmıştır. Çalışmanın sonuç bölümünde ise, elde edilen ampirik kanıtlar ışığında politika önerileri sunulmuş, çalışmanın sınırları ifade edilmiş ve gelecek araştırmalar için öneriler ortaya konmuştur.

7. YAZIN TARAMASI

Çalışmanın bu bölümünde, genel devlet nihai tüketim harcamalarının enflasyon üzerindeki etkilerini ampirik yöntemlerle inceleyen seçilmiş araştırmalar ve söz konusu araştırmalara ilişkin bulgular kısaca özetlenmiştir. Bu bağlamda yazın taramasında, öncelikle Türkiye üzerine yapılan çalışmalara daha sonra ise diğer ülkeleri kapsayan araştırmalara yer verilmiştir.

Biçen vd. (2015), Türkiye ekonomisinde enflasyon ile bütçe harcamaları arasındaki ilişkiyi 1999-2014 dönemine ait üçer aylık veriler üzerinden analiz etmişlerdir. Araştırmacılar, ARDL Sınır Testi yaklaşımı ve Hsiao Nedensellik Testi yöntemlerinden yararlandıkları bu çalışmada, enflasyonun kamu harcamaları üzerindeki etkisini Patinkin Etkisi çerçevesinde değerlendirmişlerdir. Analizden elde edilen bulgular, ilgili dönemde enflasyonun bütçe harcamalarının reel değerini azaltmadığını ortaya koymuştur. Bu doğrultuda araştırmacılar, bütçe harcamaları ile enflasyon arasındaki ilişkiyi ifade eden Patinkin Etkisinin hem kısa hem de uzun dönemde Türkiye için geçerli olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Kanca ve Bayrak (2016), VAR yöntemi, Granger nedensellik testi, etki-tepki analizleri ve varyans ayrıştırma tekniklerinden yararlanarak gerçekleştirdikleri çalışmalarında, kamu harcamalarından enflasyona doğru işleyen tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığını tespit etmişlerdir. Türkiye ekonomisinin 1980-2011 dönemini kapsayan bu araştırmada, kamu harcamalarında meydana gelen şokların enflasyon üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü tepkiler oluşturduğu, ayrıca enflasyondaki değişimlerin açıklanmasında kamu

harcamalarının etkili bir paya sahip olduğu ve harcama artışlarının toplam talebi uyararak fiyatlar genel düzeyini yükselttiği sonucuna ulaşmışlardır

Yılmaz (2024), Türkiye ekonomisi özelinde 1970-2021 dönemini kapsayan verileri kullanarak gerçekleştirdiği çalışmasında, değişkenler arasındaki asimetric bağları irdelemek amacıyla Doğrusal Olmayan Otoregresif Dağıtılmış Gecikme (NARDL) modelini kullanmıştır. Yazar, söz konusu analizler neticesinde genel devlet nihai tüketim harcamalarının enflasyon üzerindeki etkisine odaklandığında, bu harcamalardaki artışın tüketici fiyat endeksi üzerinde artırıcı bir rol oynadığı sonucuna ulaşmıştır.

Ersin ve Kırca (2024), Türkiye ekonomisi özelinde gerçekleştirdikleri ve 2006-2022 dönemini mercek altına aldıkları çalışmalarında, cari transfer harcamalarının enflasyon üzerindeki yansımalarını Kesirli Frekanslı Fourier ARDL sınır testi yaklaşımıyla incelemiştirler. Araştırmacılar, ele alınan dönem dahilinde cari transfer harcamalarının kısa vadede tüketici fiyat endeksi üzerinde istatistiksel açıdan anlamlı bir etki yaratmadığını, buna karşın uzun vadeli süreçte ilgili harcama kalemindeki artışların enflasyonu yükseltici yönde bir ilişkiye sahip olduğunu ortaya koymuşlardır.

Tuncer ve Yıldız (2024), Türkiye ekonomisi özelinde 2008:M1-2023:M12 dönemini kapsayan çalışmalarında, kamu harcamalarının enflasyon üzerindeki etkilerini ampirik olarak incelemek amacıyla ARDL eşbütünleşme analizi, hata düzeltme modeli ve Toda-Yamamoto nedensellik testi yöntemlerini kullanmışlardır. Yazarlar, gerçekleştirilen analizler neticesinde kamu harcamaları ile enflasyon arasında hem kısa hem de uzun vadede istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu sonucuna varmışlardır. Çalışmada ayrıca, değişkenler arasındaki etkileşimin yönü incelendiğinde, kamu harcamaları ve enflasyon arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin bulunduğu bulgusuna ulaşmışlardır.

Karadeniz (2025), Türkiye ekonomisi için 1979-2023 dönemini ele aldığı araştırmasında Hacker-Hatemi-J simetrik ve Hatemi-J asimetric nedensellik testlerini uygulamıştır. Yazar, cari kamu harcamalarının enflasyon üzerinde herhangi bir nedensel etkisinin bulunmadığını, buna karşın enflasyondan cari harcamalara doğru simetrik bir nedensellik ilişkisi olduğunu ve özellikle enflasyondaki pozitif şokların cari harcamaların pozitif şoklarını etkilediğini ortaya koymuştur.

Al-Shammari ve Al-Sabaey (2012), 1970-2007 yılları arasındaki verileri kullanarak gelişmiş ve gelişmekte olan 59 ülkeyi kapsayan bir örneklem üzerinde gerçekleştirdikleri çalışmalarında, rassal etkiler modeline dayalı panel veri analiz yöntemini kullanmışlardır. Enflasyonun

belirleyicilerini tespit etmeyi amaçlayan yazarlar, analiz sonucunda kamu harcamaları ile tüketici fiyat endeksi arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki tespit etmişlerdir. Yazarlar gerek genel örneklemede gerekse gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için yapılan ayrı tahminlemelerde, devletin nihai tüketim harcamalarındaki artışın enflasyonist baskıları artırdığı ve genel fiyat düzeyini yükselttiği bulgusuna ulaşmışlardır.

Çaklovica ve Efendic (2020), Sistem GMM yaklaşımını temel alan dinamik panel veri metodolojisini kullandıkları araştırmalarında, 2005-2015 zaman aralığındaki veriler ışığında 28 Avrupa geçiş ekonomisini değerlendirmişlerdir. Yazarlar, modelin duyarlılık analizleri kapsamında ele aldıkları genel devlet nihai tüketim harcamaları veya mali denge gibi değişkenlerin enflasyon dinamikleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir belirleyiciliğe sahip olmadığını ve nihai modelin açıklama gücüne katkı sağlamadığını raporlamışlardır.

Gbaka vd. (2021), simülasyon analizi ve makroekonometrik modelleme tekniklerini kullanarak Nijerya ekonomisini 1970-2016 dönemi kapsamında incelemişlerdir. Ekonomiyi birbirleriyle ilişkili bloklara ayırarak analiz eden yazarlar, toplam kamu harcamalarındaki genişlemenin makroekonomik değişkenler üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Elde edilen bulgular, kamu harcamalarındaki artışın enflasyonist baskıları kötüleştirdiğini ve tüketici fiyat endeksi üzerinde artırıcı bir etki yarattığını ortaya koymuştur.

Shifaniya vd. (2022), Sri Lanka ve Hindistan ekonomilerini mercek altına aldıkları araştırmalarında, 1977-2019 dönemini kapsayan veri setinden yararlanarak devlet harcamalarının fiyat istikrarı üzerindeki yansımalarını incelemişlerdir. ARDL sınır testi yaklaşımı ve Granger nedensellik analizinin yöntem olarak benimsendiği çalışmada, ele alınan her iki ülkede de hem kısa hem de uzun vadede kamu harcamaları ile tüketici fiyat endeksi arasında pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Analiz bulguları ayrıca, Sri Lanka özelinde kamu harcamalarından enflasyona doğru tek yönlü bir nedensellik akışının varlığını gösterirken, Hindistan örneğinde değişkenler arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunmadığını ortaya koymuştur.

Basconcillo (2023), Endonezya ekonomisi özelinde 2001:Ç1 – 2022:Ç4 dönemini kapsayan verilerle gerçekleştirdiği çalışmasında, maliye politikası bileşenlerinin makroekonomik değişkenler üzerindeki etkilerini yapısal vektör otoregresyon (SVAR) yöntemi kullanarak analiz etmiştir. Kamu kesimi ücretleri ile mal ve hizmet alımlarını temsil eden hükümet tüketim harcamalarındaki artış şoklarının enflasyon üzerindeki yansımalarının incelendiği araştırmada, bu harcamaların başlangıçta enflasyon oranlarını yükseltici yönde bir tepki oluşturduğu

gözlemlenmiştir. Ancak analiz sonuçları, söz konusu etkinin zaman içerisinde sönümlendiğini, etkinin genel olarak küçük kaldığını ve istatistiksel açıdan kalıcı veya belirgin bir enflasyonist baskıya yol açmadığını ortaya koymuştur

Checherita-Westphal vd. (2024), Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi (GMM) ve üç aşamalı en küçük kareler tahmincisi gibi ileri panel veri tekniklerinden yararlandıkları çalışmalarında, 1999-2019 yılları arasına odaklanarak Euro Bölgesi'ne (EA-19) üye ekonomileri mercek altına almışlardır. Kamu çalışanlarına yönelik tazminat ve ücret gelişimleri gibi genel devlet nihai tüketim harcamalarıyla ilişkili göstergelerin tüketici fiyat endeksi üzerindeki yansımalarını analiz eden yazarlar, söz konusu harcama kalemlerindeki artışların enflasyon farklılıklarını istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde etkilediği sonucuna varmışlardır.

8. MODEL ve VERİ SETİ

8.1. Model

Bu çalışmada, maliye politikasının fiyat istikrarı üzerindeki etkilerini daha kapsamlı bir şekilde analiz edebilmek amacıyla, genel yönetim nihai tüketim harcamaları ile enflasyon arasındaki ilişki karesel (quadratic) bir fonksiyon formunda kurgulanmıştır. Literatürdeki geleneksel yaklaşımların aksine, harcamaların enflasyon üzerindeki etkisinin harcama düzeyine veya zamana bağlı olarak değişebileceği varsayımı altında, Denklem (1)'de sunulan model oluşturulmuştur:

$$INF_t = \alpha_{0a_t} + \alpha_{1a_t}GFCE_t + \alpha_{2a_t}GFCE_t^2 + \epsilon_{0a_t} \quad (4)$$

Denklem (1)'de INF_t , t dönemindeki fiyat indeksini temsil ederken; $GFCE_t$, genel yönetim nihai tüketim harcamalarını ifade etmektedir.

Değişkenler arasındaki ilişkinin yüzdesel duyarlılığını ölçebilmek amacıyla, Denklem (1)'de verilen modelin doğal logaritması alınmış formu Denklem (2)'de sunulmuştur.

$$inf_t = \alpha_{0b_t} + \alpha_{1b_t}gfce_t + \alpha_{2b_t}gfce_t^2 + \epsilon_{0b_t} \quad (5)$$

Denklem (2)'de tüm değişkenler, logaritmik formda olmak üzere, daha önce ifade edilen anlamlarında kullanılmıştır.

8.2. Veri Seti

Çalışmanın ampirik analizinde, Türkiye ekonomisi için 1960-2024 dönemini kapsayan yıllık frekanstaki zaman serisi verileri kullanılmıştır. Ele alınan 65 yıllık bu geniş zaman aralığı, Türkiye ekonomisindeki yapısal dönüşümleri ve farklı maliye politikası rejimlerini kapsayacak

nitelikte olup, uzun dönemli dinamiklerin sağlıklı bir şekilde analiz edilmesine olanak tanımaktadır. Analizde, fiyat düzeyini temsilen Tüketici Fiyat Endeksi kullanılmıştır. Maliye politikasının talep yönlü etkisini ölçmek amacıyla ise Genel Yönetim Nihai Tüketim Harcamaları (General Government Final Consumption Expenditure) göstergesi seçilmiştir ve ilgili seri 2015 yılı sabit fiyatlarıyla (constant 2015 US\$) modele dahil edilmiştir. Analizde kullanılan tüm değişkenler, Dünya Bankası (World Bank) tarafından yayımlanan Dünya Kalkınma Göstergeleri (World Development Indicators-WDI) veri tabanından temin edilmiştir.

9. YÖNTEM ve BULGULAR

Çalışmanın ampirik analiz sürecinde, parametre tahminlerinin tutarlılığını ve güvenilirliğini sağlamak amacıyla öncelikle serilerin durağanlık yapıları incelenmiştir.

Analizin ikinci aşamasında ise, serilerin belirlenen bütünleşme derecelerine ve veri setinin karakteristik özelliklerine en uygun olan tahmin yöntemi tercih edilmiştir.

9.1. Durağanlık Testi

Zaman serisi analizlerinde, değişkenlerin stokastik özelliklerinin doğru tespit edilmesi, parametre tahminlerinin tutarlılığı ve sahte regresyon probleminin önlenmesi açısından kritik bir öneme sahiptir. Bu bağlamda literatürde sıklıkla; Augmented Dickey Fuller (ADF) (Dickey ve Fuller, 1979), Phillips Perron (PP) (Phillips ve Perron, 1988) ve yapısal kırılmaları dikkate alan Zivot-Andrews (ZA) (Zivot & Andrews, 1992) ve Lee-Strazicich (LS) (Lee & Strazicich, 2013) gibi birim kök testlerine başvurulmaktadır. Ancak bu testlerin ortak özelliği, sıfır hipotezinin incelenen serinin birim kök içerdiği (durağan olmadığı) varsayımı üzerine kurulmuş olmasıdır. Bu çalışmada ise, ilgili birim kök testlerinin düşük güç problemlerinden kaçınmak amacıyla sıfır hipotezinin serinin durağan olduğu varsayımı altında test edildiği KPSS (Kwiatkowski vd., 1992) testi uygulanmıştır. Bu çerçevede serilerin bütünleşme derecelerini belirlemek üzere gerçekleştirilen KPSS testine ait bulgular Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 6. KPSS Birim Kök Testi Bulguları

	Sabit	Sabit ve Trend
Değişken	Test İstatistiği	Test İstatistiği
<i>inf</i>	115,18*** (1,05)	17,20*** (75,7)
Δinf	0,12 (21,1)	0,11 (21,2)
<i>gfce</i>	4,14*** (201)	0,10 (17,6)
$\Delta gfce$	0,05 (3,73)	n/a
$gfce^2$	8,11*** (283)	0,11 (19,1)
$\Delta gfce^2$	0,05 (3,69)	n/a

***, **, ve * sırası ile 1%, 5%, ve 10% düzeyinde ilgili değişkenin durağan olduğunu göstermektedir.

Parantez içindeki değerler uygun gecikme sayılarını göstermektedir.

Tablo 1’de raporlanan KPSS birim kök testi bulguları incelendiğinde; yalnızca sabit içeren model bağlamında değişkenlerinin düzey değerlerinde hesaplanan test istatistiklerinin kritik değerleri aştığı ve dolayısıyla serinin durağan olduğu yönündeki sıfır hipotezinin %1 anlamlılık düzeyinde reddedildiği görülmektedir. Buna karşın, serilerin birinci farkları alındığında test istatistikleri kritik değerlerin altına inmekte ve durağanlık koşulu sağlanmaktadır. Hem sabit hem de trend içeren model bağlamında değerlendirildiğinde ise **inf** değişkeninin birinci farkında **gfce** ve **gfce**² değişkenlerinin ise düzeyde durağan oldukları saptanmıştır.

9.2. ARDL Eşbütünleşme Analizi

Değişkenlerin kullanılan model yapısına göre farklı derecelerden durağan olabildiklerini gösteren KPSS birim kök testi bulguları ışığında, seriler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi araştırmak üzere Pesaran ve Pesaran; 1997, Pesaran ve Smith; 1998, Pesaran ve Shin; 1995,1998,1999 ve Pesaran vd.; 2001 tarafından geliştirilen (ARDL) Sınır Testi yaklaşımı benimsenmiştir. Engle-Granger (1987) ve Johansen (1988) gibi geleneksel teknikler yerine ARDL yönteminin tercih edilmesinde rol oynayan bu durumun (farklı durağanlık derecelerinin) yanı sıra metodolojinin sunduğu üç temel üstünlük belirleyici olmuştur. İlk olarak yöntem, sınırlı sayıda gözleme sahip örneklerde dahi daha etkin ve güvenilir parametre tahminleri sunmaktadır. İkinci olarak, modele uygun gecikme uzunluklarının dahil edilmesiyle, açıklayıcı değişkenlerdeki olası içsellik (endogeneity) sorunları giderilebilmektedir. Son olarak ARDL yaklaşımı, uzun dönem katsayıları ile kısa dönem dinamiklerini tek bir denklem sistemi üzerinden eşanlı tahminine olanak tanımaktadır. (Özaydın ve Dağdemir; 2003)

Bu kapsamda oluşturulan ARDL modeli Denklem (3) ile ifade edilmiştir.

$$\begin{aligned} inf_t = & \alpha_{0c} + \sum_{i=1}^{c_1} \alpha_{1c} inf + \sum_{i=0}^{c_2} \alpha_{2c} gfce + \sum_{i=0}^{c_3} \alpha_{3c} gfce_{t-i}^2 + \alpha_{4c}T + \\ & \beta_{1c}inf_{t-1} + \beta_{2c}gfce_{t-1} + \beta_{3c}gfce_{t-1}^2 + \epsilon_{0ct} \end{aligned} \quad (6)$$

ARDL metodolojisinin uygulamasında, tahmin tutarlılığını sağlamak için en uygun gecikme uzunluğunun (optimal lag length) belirlenmesi kritik bir öneme sahiptir. Bu çerçevede, modelin dinamik yapısını en iyi yansıtan spesifikasyonun tespiti için Akaike Bilgi Kriteri (AIC) (Akaike, 1973; 1998) esas alınmış ve AIC değerini minimize eden model ARDL(5,5,5) olarak belirlenmiştir.

ARDL(5,5,5) modelinin parametrelerinin tutarlı ve yansız olabilmesi, hata terimlerine ilişkin klasik varsayımların sağlanmasına bağlı olduğundan, bu çerçevede, ilk olarak, modeldeki hata terimlerinin varyansının sabit olup olmadığı, bir başka deyişle değişen varyans sorununun varlığı ARCH testi aracılığıyla incelenmiştir. Akabinde, modelin formunun doğru kurgulanıp kurgulanmadığını ve olası bir spesifikasyon hatasını tespit etmek üzere Ramsey RESET testi uygulanmıştır.

Modelin hata terimlerinin normal dağılıma uyup uymadığı Jarque-Bera normallik testi ile kontrol edilirken; hata terimleri arasında ardışık bağlanım bulunup bulunmadığı ise Breusch-Godfrey LM testi ile sınanmıştır. Tahmin edilen modele ilişkin gerçekleştirilen tüm bu tanısal testlerin sonuçları Tablo 2’de özetlenmiştir.

Tablo 7. Tanısal Denetim Testi Bulguları

Test	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Jarque-Bera ⁹	1,56	0,45
Breusch-Godfrey ¹⁰	0,58	0,67
ARCH ¹¹	0,77	0,54
Ramsey RESET ¹²	0,73	0,39

Tablo 2’de özetlenen bulgular incelendiğinde; modelde değişen varyans sorunu olup olmadığını sınanan ARCH testi ve modelde belirleme hatası yapıp yapılmadığını denetleyen Ramsey RESET testine ait olasılık değerlerinin (sırasıyla 0,54 ve 0,39) standart anlamlılık düzeyi olan 0,05’in üzerinde olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar, modelin varyansının sabit olduğu ve herhangi bir spesifikasyon hatası barındırmadığı yönündeki sıfır hipotezlerinin reddedilemediğini gösterirken; Breusch-Godfrey (0,67) ve Jarque-Bera (0,45) test istatistikleri de hata terimlerinin otokorelasyon probleminden uzak olduğunu ve normal dağılım sergilediğini göstermektedir.

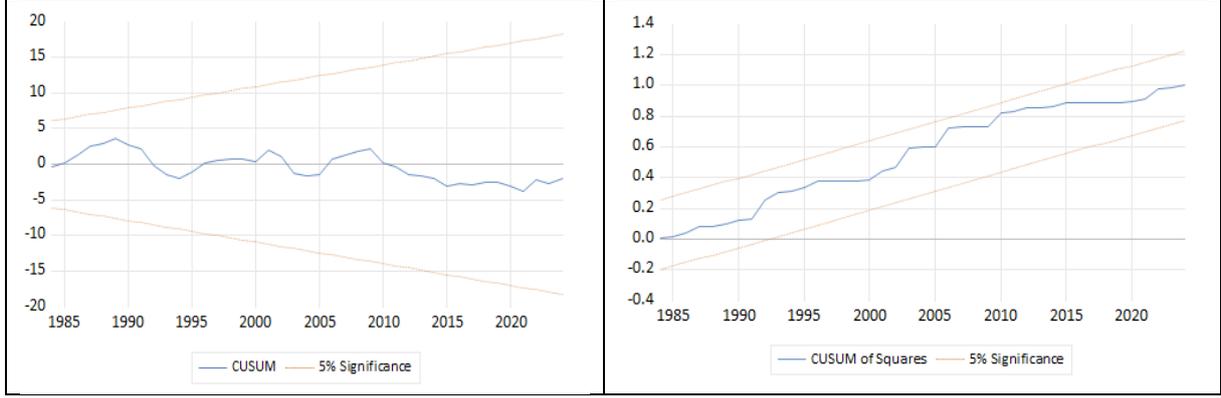
Tanısal denetimlerin ardından, tahmin edilen katsayıların zaman içerisinde istikrarlı bir seyir izleyip izlemediğini sınamak amacıyla CUSUM ve CUSUMSQ testleri uygulanmıştır ve ilgili testlere ilişkin bulgular Şekil 1’de yer alan grafikler ile özetlenmiştir.

⁹ (Jarque & Bera, 1980)

¹⁰ (Breusch & Godfrey,1981)

¹¹ (Engle, 1982)

¹² (Ramsey,1969).

Şekil 2. CUSUM¹³ ve CUSUMSQ¹⁴ Testleri Bulguları

Şekil 1’de sunulan grafikler incelendiğinde; her iki teste ait test istatistiklerinin %5 anlamlılık düzeyindeki kritik sınırların içerisinde kaldığı görülmektedir. Bu bulgu, analiz dönemi boyunca katsayıların kararlı bir yapı sergilediğini ve modelde herhangi bir parametre istikrarsızlığı sorunu bulunmadığını ortaya koymaktadır.

AIC kriterinin minimizasyonu çerçevesinde en uygun model olarak belirlenen ARDL(5,5,5) modelinin tanısıl denetim ve yapısal istikrar testlerini başarı ile geçmesinin ardından değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin sınır testi ile sınanması sürecine geçilmiştir.

Sınır testi prosedüründe hesaplanan test istatistikleri alt ve üst kritik sınır değerleri ile karşılaştırılmakta ve hesaplanan test istatistiğinin üst kritik sınır değerini aşması durumunda boş hipotez reddedilerek değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığına karar verilmektedir. Diğer yandan, test istatistiğinin alt sınırın altında kalması eşbütünleşmenin yokluğunu, iki sınır arasında gerçekleşmesi ise sonucun belirsiz (inconclusive) olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu kapsamda, çalışmaya konu olan değişkenler arasında bir eşbütünleşme ilişkisi bulunup bulunmadığına ilişkin olarak, ARDL(5,5,5) modeli çerçevesinde gerçekleştirilen sınama bulgularına Tablo 3’te yer verilmiştir.

Tablo 8. Sınır Testi

Test	F	Test	t
Hesaplanan Test İstatistiği	7,27***	Hesaplanan Test İstatistiği	-4,45**
Kritik Üst Sınır Değeri (%1)	6,22	Kritik Üst Sınır Değeri (%5)	-3,95
Kritik Alt Sınır (%1)	5,19	Kritik Alt Sınır (%5)	-3,41

***, **, ve * hesaplanan test istatistiği değerinin sırası ile 1%, 5%, ve 10% düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

¹³ (Page,1954)

¹⁴ (Brown et.al, 1975)

Tablo 3'te özetlenen Sınır Testi analiz sonuçlarına göre, hesaplanan F -istatistiği (7,27), %1 anlamlılık düzeyindeki üst kritik sınır değeri olan 6,22'nin üzerindedir. Benzer biçimde, hesaplanan t -istatistiği (-4,45) de -mutlak değer anlamında- %5 anlamlılık düzeyindeki üst kritik eşiği (-3,95) aşmaktadır. Bu durum, eşbütünleşmenin olmadığı yönündeki sıfır hipotezinin F ve t testleri bağlamında sırası ile %1 ve %5 düzeyinde reddedildiğini ve dolayısı ile Türkiye'de 1960-2024 döneminde genel yönetim nihai tüketim harcamaları ile tüketici fiyatları arasında istikrarlı ve uzun dönemli bir denge ilişkisinin bulunduğunu göstermektedir.

9.3. Hata Düzeltme Modeli

Çalışmaya konu değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin varlığının sınır testi bulguları ile gösterilmesini takiben, genel yönetim nihai tüketim harcamaları ile tüketici fiyatları ilişkisinin kısa dönem dinamikleri Tablo 4'te yer alan Hata Düzeltme Modeli bulguları ile ortaya konmuştur.

Tablo 9. ARDL (5,5,5) Hata Düzeltme Modeli

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği	p-değeri
γ_{t-1}	-0,05	0,01	-4,78	0,00***
Δinf_{t-1}	0,50	0,13	3,60	0,00***
Δinf_{t-2}	0,17	0,17	1,01	0,31
Δinf_{t-3}	-0,29	0,18	-1,60	0,11
Δinf_{t-4}	0,37	0,13	2,74	0,00***
$\Delta gfce_t$	12,31	5,03	2,44	0,01**
$\Delta gfce_{t-1}$	14,23	5,53	2,57	0,01**
$\Delta gfce_{t-2}$	16,21	6,11	2,65	0,01**
$\Delta gfce_{t-3}$	17,24	6,95	2,47	0,01**
$\Delta gfce_{t-4}$	14,15	7,08	1,99	0,05*
$\Delta gfce_t^2$	-0,26	0,10	-2,56	0,01**
$\Delta gfce_{t-1}^2$	-0,28	0,11	-2,54	0,01**
$\Delta gfce_{t-2}^2$	-0,33	0,12	-2,68	0,01**
$\Delta gfce_{t-3}^2$	-0,35	0,14	-2,47	0,01**
$\Delta gfce_{t-4}^2$	-0,29	0,14	-1,99	0,05*
C	-49,09	10,24	-4,79	0,00***
T	0,03	0,00	5,27	0,00***

***, **, ve * ilgili katsayının sırası ile 1%, 5%, ve 10% düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 4'te yer alan kısa dönem analiz sonuçları, hata düzeltme terimine ait katsayının (γ_{t-1}) %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif işaretli olduğunu göstermektedir. İlgili katsayı sayısal değeri bağlamında değerlendirildiğinde ise; sistemin uzun dönem dengesinden sapması durumunda, bu sapmaların %5'inin bir sonraki yılda telafi edildiği

anlaşılmaktadır. Düzeltme hızının bu denli düşük olması, Türkiye’de merkezi yönetim nihai tüketim harcamalarından kaynaklı enflasyonist sürecin yüksek bir atalete (inertia) sahip olduğunu ve meydana gelen bir dengesizliğin ortadan kalkarak sistemin tekrar kararlı dengeye ulaşmasının oldukça uzun bir zaman alacağını ortaya koymaktadır.

9.4. Uzun Dönem Modeli

Kısa dönem dinamiklerinin ortaya konmasından sonra analizin odak noktası değişkenler arasındaki kalıcı ilişkinin yönüne ve büyüklüğüne çevrilmiştir. Bu kapsamda, genel yönetim nihai tüketim harcamalarının enflasyon üzerindeki uzun vadeli etkisini ve modelin doğrusal olmayan yapısını ortaya koyan katsayı tahminleri Tablo 5’te özetlenmiştir.

Tablo 10. ARDL (5,5,5) Eşbütünleşme Modeli

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği	p-değeri
$gfce_t$	69,93	27,45	2,54	0,01**
$gfce_t^2$	-1,46	0,56	-2,59	0,01**

***, **, ve * ilgili katsayının sırası ile 1%, 5%, ve 10% düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 5’te özetlenen bulgulara çerçevesinde; merkezi yönetim nihai tüketim harcamalarına ilişkin doğrusal teriminin ($gfce_t$) katsayısı pozitif (69,93), karesel terimin ($gfce_t^2$) katsayısı ise negatif (-1,46) olarak bulunmuştur ve her iki katsayı da %5 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Söz konusu katsayıların işaretlerine ilişkin bu yapı merkezi yönetim nihai tüketim harcamalarının enflasyon üzerindeki etkisinin harcama büyüklüğüne bağlı olarak yön değiştirdiğini göstermektedir. İlgili katsayı değerleri kullanılarak hesaplanan kritik eşik değeri yaklaşık 23 milyar ABD dolarıdır. Bu kapsamda, Türkiye ekonomisinde merkezi yönetim nihai tüketim harcamalarının 23 milyar dolar seviyesine ulaşana kadar enflasyon üzerinde artırıcı bir baskı oluşturduğu; ancak, harcamaların bu kritik eşiği aşmasıyla birlikte etkinin negatife dönerek harcama artışlarının enflasyonist baskıyı hafifletici bir rol oynamaya başladığı tespit edilmiştir.

10. SONUÇ ve POLİTİKA ÖNERİLERİ

Maliye politikasının fiyat istikrarı üzerindeki rolünü analiz etmeyi amaçlayan bu çalışma, Türkiye ekonomisinin son altmış beş yılına ilişkin olarak genel yönetim nihai tüketim harcamaları ile enflasyonist süreçler arasındaki karmaşık ve doğrusal olmayan ilişkiyi ampirik olarak ortaya koymuştur. Elde edilen bulgular, genel yönetim nihai tüketim harcamalarının enflasyon üzerindeki etkisinin, literatürdeki geleneksel doğrusal varsayımların aksine, harcama hacminin ulaştığı ölçeğe bağlı olarak farklılaştığını göstermiştir.

Analiz sonuçları, genel yönetim nihai tüketim harcamaları kaynaklı mali genişlemenin, başlangıç aşamalarında, talep yönlü baskılar kanalıyla fiyatlar genel düzeyini yukarı çektiğini; ancak harcamaların belirli bir doygunluk noktasına veya kritik bir eşiğe ulaşmasından sonra bu etkinin yön değiştirerek enflasyonist baskıları hafiflettiğini göstermektedir. Bu durum, Türkiye ekonomisinde kamu harcamaları ile enflasyon arasında ters-U (Inverted-U) biçimli bir ilişkinin varlığını ortaya koymaktadır.

Elde edilen bu bulgular, politika yapıcılar için önemli stratejik çıkarımlar sunmaktadır. İlk olarak, genel yönetim nihai tüketim harcamalarının enflasyon üzerindeki etkisinin harcama büyüklüğüne bağlı olarak değişmesi, mali disiplin kavramının sadece harcama kısıntısı olarak algılanmaması gerektiğini ortaya koymaktadır. Politika yapıcılarının, genel yönetim nihai tüketim harcamaları düzeyini, analizin işaret ettiği kritik eşik seviyelerini gözeterek optimize etmeleri gerekmektedir. Kamunun tüketim kalıplarının bu şekilde optimize edilmesi, Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarından “Sorumlu Üretim ve Tüketim” (Amaç 12) ilkesiyle doğrudan örtüşmektedir. Harcamaların bu eşiğin altında kaldığı dönemlerde mali genişlemenin enflasyonist maliyeti yüksek olacağından, bütçe disiplinine daha sıkı riayet edilmesi son derece önemlidir. Ancak, harcamaların belirli bir eşik değerini aştıktan sonra fiyat istikrarını tehdit etmeyen, aksine destekleyen bir unsura dönüşebileceği göz ardı edilmemelidir. Bu dengenin sağlanmasıyla elde edilecek fiyat istikrarı ortamı; satın alma gücünün korunması yoluyla “Yoksulluğa Son” (Amaç 1) ve “Açlığa Son” (Amaç 2) hedeflerine dolaylı yoldan katkı sağlayacaktır. Dolayısıyla, salt niceliksel bir bütçe hedeflemesi yerine, harcamaların niteliğine odaklanan ve tahsis etkinliğini önceleyen bir maliye politikası tasarımı, “İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme” (Amaç 8) hedefiyle de uyumlu, sürdürülebilir bir kalkınma perspektifi sunacaktır.

Çalışmanın bulguları belirli kısıtlar çerçevesinde değerlendirilmelidir. Analizde kullanılan kamu harcamaları verisi, toplam nihai tüketim harcamalarını kapsamakta olup, harcamaların alt kalemlerine göre ayrıştırılmamıştır. Farklı harcama türlerinin enflasyon üzerindeki etkisinin değişkenlik gösterebileceği dikkate alındığında, bu durum çalışmanın temel kısıtını oluşturmaktadır. Ayrıca, tek bir ülke örneği kullanılmış olması, enflasyonun yalnızca merkezi idare nihai tüketim harcamaları bağlamında ele alınmış olması çalışmanın diğer önemli kısıtlarındandır

Gelecek araştırmaların, merkezi idare nihai tüketim harcamalarını alt bileşenlerine ayırarak veya fonksiyonel sınıflandırmayı baz alarak analiz etmesi, harcama kompozisyonunun fiyat istikrarı üzerindeki net etkisinin anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Bununla birlikte, maliye

politikasının etkilerinin konjonktürel olarak farklılaşp farklılaşmadığını inceleyen asimetrik modellerin kullanılmasının, modelin enflasyonu belirleme potansiyeline sahip diğer kontrol değişkenleri eklenerek genişletilmesinin ve gelişmekte olan ülkeler özelinde panel veri analizlerinin yapılmasının mevcut literatürü zenginleştirecek potansiyel araştırma alanları olduğu değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

- Akaike, H. (1973). Information theory and an extension of the maximum likelihood principle. In Proceedings of the 2nd international symposium on information, B. N. Petrov, & F. Czaki, Akademiai Kiado, Budapest.
- Akaike, H. (1998). Information Theory and an extension of the maximum likelihood principle. In Selected papers of Hirotugu Akaike (pp. 199-213). Springer, New York, NY. https://doi.org/10.1007/978-1-4612-1694-0_15
- Al-Shammari, N., & Al-Sabaey, M. (2012). Inflation sources across developed and developing countries: Panel approach. International business & economics research journal (IBER), 11(2), 185–? <https://doi.org/10.19030/iber.v11i2.6773>
- Basconcillo, J. A. Q. (2023). A nexus between fiscal policy and inflation: A case study of Indonesia using SVAR model. Public sector economics, 47(4), 477–503. <https://doi.org/10.3326/pse.47.4.5>
- Biçen, Ö. F., Görüş, M. Ş., & Türköz, K. (2015). Olivera–Tanzi ve Patinkin etkilerinin Türkiye’de geçerliliğinin incelenmesi. Maliye dergisi, 168, 170–185. <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/09/168-10.pdf>
- Breusch, T. S., & Godfrey, L. G. (1981). A Review of recent work on testing for autocorrelation in dynamic simultaneous models. In D. Currie, R. Nobay, & D. Peel, (Eds.), Macroeconomic analysis: essays in macroeconomics and econometrics (pp. 63-105). Croom Helm.
- Brown, R. L., Durbin, J., & Evans, J. M. (1975). Techniques for Testing the Constancy of Regression Relationships Over Time. Journal of the Royal Statistical Society Series B (Methodological), 37(2), 149-163. <https://doi.org/10.1111/j.2517-6161.1975.tb01532.x>
- Čaklovica, L., & Efendic, A. S. (2020). Determinants of inflation in Europe: A dynamic panel analysis. Financial internet quarterly, 16(3), 51–79. <https://doi.org/10.2478/fiqf-2020-0018>
- Checherita-Westphal, C., Leiner-Killinger, N., & Schildmann, T. (2024). Euro area inflation differentials: The role of fiscal policies revisited. Empirical economics, 68(2), 803–854. <https://doi.org/10.1007/s00181-024-02652-6>
- Dickey, D. A., & Fuller, W. A. (1979). Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root. Journal of the American statistical association, 74(366a), 427-431. <https://doi.org/10.1080/01621459.1979.10482531>
- Ersin, İ., & Kırca, M. (2024). Türkiye’de cari transfer harcamalarının enflasyon üzerindeki etkisi: Kesirli frekanslı Fourier ARDL sınır testi ile analizi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi iktisadi ve idari bilimler dergisi, 19(3), 887–905. <https://doi.org/10.17153/oguiibf.1372668>
- Engle, R. F. (1982). Autoregressive conditional heteroscedasticity with estimates of the variance of United Kingdom inflation. Econometrica, 50(4), 987-1007. <https://doi.org/10.2307/1912773>
- Engle, R. F., & Granger, C. W. J. (1987). Co-integration and error correction: Representation, estimation, and testing. Econometrica, 55(2), 251–276. <https://doi.org/10.2307/1913236>
- Fischer, S. (1993). The role of macroeconomic factors in growth. Journal of monetary economics, 32(3), 485–512. [https://doi.org/10.1016/0304-3932\(93\)90027-D](https://doi.org/10.1016/0304-3932(93)90027-D)

- Gbaka, S., Iorember, P. T., Abachi, P. T., & Obute, C. O. (2021). Simulating the macroeconomic impact of expansion in total government expenditure on the economy of Nigeria. *International social science journal*, 71(241–242), 283–300. <https://doi.org/10.1111/issj.12289>
- Jarque, C. M., & Bera, A. K. (1980). Efficient tests for normality, homoscedasticity and serial independence of regression residuals. *Economics letters*, 6(3), 255–259. [https://doi.org/10.1016/0165-1765\(80\)90024-5](https://doi.org/10.1016/0165-1765(80)90024-5)
- Johansen, S. (1988). Statistical analysis of cointegration vectors. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 12(2–3), 231–254. [https://doi.org/10.1016/0165-1889\(88\)90041-3](https://doi.org/10.1016/0165-1889(88)90041-3)
- Kanca, O. C., & Bayrak, M. (2016). Kamu harcamalarının Türkiye’de bazı makroekonomik değişkenler üzerine etkisi. *maliye ve finans yazıları*, (106), 169–242. <https://doi.org/10.33203/mfy.341769>
- Karadeniz, Y. (2025). Türkiye’de enflasyon ile kamu harcamaları arasındaki asimetric nedensellik ilişkisi: 1979–2023 döneminden kanıtlar. *Artvin Çoruh Üniversitesi uluslararası sosyal bilimler dergisi*, 11(1), 155–169. <https://doi.org/10.22466/acusbd.1674032>
- Keynes, J. M. (1936). *The general theory of employment, interest, and money*. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-70344-2>
- Kwiatkowski, D., Phillips, P. C., Schmidt, P., & Shin, Y. (1992). Testing the null hypothesis of stationarity against the alternative of a unit root: How sure are we that economic time series have a unit root?. *Journal of econometrics*, 54(1-3), 159–178. [https://doi.org/10.1016/0304-4076\(92\)90104-Y](https://doi.org/10.1016/0304-4076(92)90104-Y)
- Lee, J., & Strazicich, M. C. (2013). Minimum LM unit root test with one structural break. *economics bulletin*, 33(4), 2483–2492. <http://www.accessecon.com/Pubs/EB/2013/Volume33/EB-13-V33-I4-P234.pdf>
- Ozaydin, O., & Dagdemir, A. (2023). Unraveling the monetary policy-employment relationship in norway: an empirical analysis using ARDL modeling. In S. Sarıbaş (Ed.), *Advanced and contemporary studies in social, human and administrative science* (Vol. 1, pp. 150–166). Duvar publishing.
- Page, E. S. (1954). Continuous inspection schemes. *Biometrika*, 41(1/2), 100–115. <https://doi.org/10.2307/2333009>
- Pesaran, M. H., & Pesaran, B. (1997). *Working with Microfit 4.0: Interactive Econometric Software Package (DOS and Windows Versions)*. Oxford, Oxford University Press.
- Pesaran, M. H., & Shin, Y. (1995). *An autoregressive distributed lag modeling approach to cointegration analysis*. Cambridge, UK: Department of Applied Economics, University of Cambridge.
- Pesaran, M. H., & Shin, Y. (1998). Generalized impulse response analysis in linear multivariate models. *Economics letters*, 58(1), 17–29. [https://doi.org/10.1016/S0165-1765\(97\)00214-0](https://doi.org/10.1016/S0165-1765(97)00214-0)
- Pesaran, M. H., & Shin, Y. (1999). An autoregressive distributed lag modeling approach to cointegration analysis. In Strom, S., Holly, A., & Diamond, P. (Eds.), *Centennial Volume of Ragnar Frisch* (pp. 371–413). Cambridge: Cambridge University Press.

- Pesaran, M. H., Shin, Y., & Smith, R. J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of applied econometrics*, 16(3), 289–326. <https://doi.org/10.1002/jae.616>
- Pesaran, M. H., & Smith, R. P. (1998). Structural analysis of cointegrating VAR's. *Journal of economic surveys*, 12(5), 471-505. <https://doi.org/10.1111/1467-6419.00065>
- Phillips, P. C., & Perron, P. (1988). Testing for a unit root in time series regression. *Biometrika*, 75(2), 335-346. <https://doi.org/10.1093/biomet/75.2.335>
- Ramsey, J. B. (1969). Tests for specification errors in classical linear least-squares regression analysis. *Journal of the royal statistical society series b: (methodological)*, 31(2), 350-371. <https://doi.org/10.1111/j.2517-6161.1969.tb00796.x>
- Sargent, T. J., & Wallace, N. (1981). Some unpleasant monetarist arithmetic. *Quarterly review*, 5(3). <https://doi.org/10.21034/qv.531>
- Shifaniya, A., Hettiarachchi, K., Weeraddana, M., & Parmila, N. (2022). The impact of government expenditure on inflation: Evidence from Sri Lanka and India. *Sri Lankan Journal of Banking and Finance*, 5(1), 101–118. <https://doi.org/10.4038/sljbv.v5i1.28>
- Tuncer, G., & Yıldız, F. (2024). Kamu harcamaları ve enflasyon ilişkisinin ampirik analizi: Türkiye örneği (2008:M1–2023:M12). *Akademik araştırmalar ve çalışmalar dergisi (AKAD)*, 16(31), 377–389. <https://doi.org/10.20990/kilisiibfakademik.1508149>
- Woodford, M. (1995). Price-level determinacy without control of a monetary aggregate. *Carnegie-rochester conference series on public policy*, 43, 1–46. [https://doi.org/10.1016/0167-2231\(95\)90033-0](https://doi.org/10.1016/0167-2231(95)90033-0)
- Yılmaz, H. A. (2024). The asymmetric impacts of economic, social, and political globalization on inflation. *Journal of economic policy researches / iktisat politikası araştırmaları dergisi*, 11(1), 63–74. <https://doi.org/10.26650/jepr1349411>
- Zivot, E., & Andrews, D. W. K. (1992). Further evidence on the great crash, the oil-price shock, and the unit-root hypothesis. *Journal of business & economic statistics*, 20(1), 25-44. <https://doi.org/10.1198/073500102753410372>

**DAVRANIŞSAL İKTİSAT BAĞLAMINDA SÜRDÜRÜLEBİLİR AYAKKABI
TÜKETİMİNİN BELİRLEYİCİLERİ**
**DETERMINANTS OF SUSTAINABLE FOOTWEAR CONSUMPTION IN THE
CONTEXT OF BEHAVIORAL ECONOMICS**

Prof. Dr. Ferhat PEHLİVANOĞLU¹⁵

Kocaeli Üniversitesi, fpehlivanoglu@kocaeli.edu.tr, ORCID:0000-0001-6930-0181

Doktora Öğrencisi Yavuz USTA¹⁶

Kocaeli Üniversitesi, , yavuzusta977@gmail.com, ORCID: 0009-0003-2369-4631

ÖZET

Bu çalışma, davranışsal iktisat teorisi çerçevesinde ayakkabı sektöründe tüketicilerin kalıcı kullanım ile hızlı tüketim arasındaki tercihlerini belirleyen faktörleri incelemektedir. Geleneksel iktisat yaklaşımlarının öngördüğü tam rasyonellik varsayımının aksine, tüketici tercihlerinin duygular, sosyal normlar, bilgi sunumunun biçimi ve bilişsel önyargılar tarafından şekillendiği varsayımından hareket edilmektedir. Çalışmada, ayakkabı tüketiminin sürdürülebilirlik tartışmaları açısından taşıdığı önem dikkate alınarak, kalıcı kullanım ve hızlı tüketim modelleri davranışsal mekanizmalar temelinde ele alınmıştır. Literatür incelemesi ve kavramsal analiz bulguları, tüketicilerin sürdürülebilir ve dayanıklı ürünlere yönelik olumlu tutumlara sahip olmalarına rağmen bu tutumların satın alma davranışlarına her zaman yansımadağını göstermektedir. Bu durum, davranışsal iktisat literatüründe tutum-davranış boşluğu olarak tanımlanan olgunun ayakkabı sektörü için de geçerli olduğunu ortaya koymaktadır. Bulgular, kalıcı kullanım tercihinin destekleyen temel unsurların bilgi şeffaflığı, onarılabirlik algısı, ürün dayanıklılığı ve onarım hizmetlerine erişilebilirlik olduğunu göstermektedir. Buna karşılık düşük fiyat, anlık doyum arayışı, moda odaklı sosyal normlar ve bilgi eksikliği hızlı tüketim davranışlarını güçlendirmektedir. Çalışma sonuçları, ayakkabı sektöründe sürdürülebilir tüketimin teşvik edilmesinin yalnızca üretim süreçlerine yönelik teknik iyileştirmelerle sınırlı kalamayacağını, tüketici davranışlarını yönlendiren psikolojik ve sosyal mekanizmaların da dikkate alınması gerektiğini göstermektedir. Bu bağlamda davranışsal iktisat araçlarının, kalıcı kullanım tercihlerinin güçlendirilmesinde ve hızlı tüketimin olumsuz etkilerinin azaltılmasında önemli bir politika ve strateji çerçevesi sunduğu değerlendirilmektedir.

¹⁵ Prof. Dr. Kocaeli Üniversitesi, SBF, İktisat Bölümü, fpehlivanoglu@kocaeli.edu.tr, ORCID:0000-0001-6930-0181

¹⁶ Doktora Öğrencisi, Kocaeli Üniversitesi, SBE, İktisat Programı, yavuzusta977@gmail.com ORCID: 0009-0003-2369-4631

Anahtar Kelimeler: Davranışsal İktisat, Sürdürülebilir Tüketim, Kalıcı Kullanım, Hızlı Tüketim, Ayakkabı Sektörü

ABSTRACT

This study examines the factors determining consumers' preferences between durable use and fast consumption in the footwear sector within the framework of behavioral economics theory. Contrary to the assumption of perfect rationality predicted by traditional economic approaches, it is based on the assumption that consumer preferences are shaped by emotions, social norms, the form of information presentation, and cognitive biases. Considering the importance of footwear consumption in sustainability debates, the study addresses durable goods and fast fashion models based on behavioral mechanisms. Findings from the literature review and conceptual analysis indicate that although consumers hold positive attitudes toward sustainable and durable products, these attitudes do not always translate into purchasing behavior. This situation reveals that the phenomenon defined in behavioral economics literature as the attitude-behavior gap is also valid for the footwear sector. The findings show that the key factors supporting the preference for durable use are information transparency, perceived repairability, product durability, and accessibility to repair services. Conversely, low price, instant gratification, fashion-oriented social norms, and lack of information reinforce fast consumption behaviors. The study results show that promoting sustainable consumption in the footwear sector cannot be limited to technical improvements in production processes alone; psychological and social mechanisms that guide consumer behavior must also be taken into account. In this context, behavioral economics tools are considered to offer an important policy and strategy framework for strengthening durable use preferences and reducing the negative effects of fast consumption.

Keywords: Behavioral Economics, Sustainable Consumption, Durable Use, Fast Consumption, Footwear Industry

1. GİRİŞ

Ayakkabı endüstrisi, küresel tekstil ve giyim sektörü içerisinde üretim hacmi, tedarik zinciri karmaşıklığı ve tüketim sıklığı bakımından önemli bir yer tutmaktadır. Ancak son yıllarda hızla yaygınlaşan hızlı tüketim kültürü, bu sektörde ürün ömrünün kısılmasına, tekrar satın alma sıklığının artmasına ve buna bağlı olarak çevresel maliyetlerin belirgin biçimde yükselmesine neden olmaktadır. Özellikle kısa süreli kullanım için tasarlanan düşük maliyetli ayakkabıların yaygınlaşması, atık miktarını artırmakta ve doğal kaynaklar üzerindeki baskıyı derinleştirmektedir (Pacheco-Blanco vd., 2018, s. 1170; Schiaroli vd., 2025, s. 1).

Bu gelişmelere paralel olarak, son dönemde sürdürülebilir tüketim anlayışı çerçevesinde kalıcı kullanım kavramı yeniden önem kazanmaktadır. Kalıcı kullanım, ürünlerin daha uzun süre

kullanılmasını, onarılabilişliğini ve kullanım ömrü sonunda çevresel etkilerinin azaltılmasını esas alan bir tüketim yaklaşımını ifade etmektedir. Ayakkabı sektörü özelinde kalıcı kullanım tercihi; dayanıklılık, malzeme kalitesi, onarım olanakları ve ürünle ilgili bilginin şeffaflığı gibi unsurlarla doğrudan ilişkilidir. Buna karşılık hızlı tüketim modeli, düşük fiyat, moda döngülerinin hızlanması ve anlık tatmin gibi unsurlar üzerinden tüketicileri kısa vadeli karar almaya yöneltmektedir (Juárez-Varón vd., 2023, s. 2; Brand & Rausch, 2021, s. 3).

Geleneksel iktisat teorileri, tüketicilerin bu tür tercihlerde tam bilgiye sahip, rasyonel bireyler olarak davrandıklarını varsaymaktadır. Bu yaklaşımda bireyler, fiyat ve kalite gibi nesnel kriterleri dikkate alarak faydalarını maksimize eden kararlar almaktadır. Ancak ampirik çalışmalar, tüketici davranışlarının bu varsayımlarla tam olarak örtüşmediğini göstermektedir. Davranışsal iktisat literatürü, bireylerin karar alma süreçlerinde duyguların, alışkanlıkların, sosyal normların ve bilişsel önyargıların belirleyici rol oynadığını ortaya koymaktadır (Pehlivanoğlu & Şenveli, 2022, s. 356; Serim & Küçüksenel, 2020, s. 531).

Bu bağlamda ayakkabı satın alma kararları da yalnızca fiyat–kalite dengesi üzerinden şekillenmemekte; kayıptan kaçınma, dürtme mekanizmaları, bilginin sunum biçimi ve sosyal çevrenin etkisi gibi davranışsal unsurlar tarafından yönlendirilmektedir. Örneğin, yüksek fiyatlı fakat dayanıklı bir ayakkabı ile düşük fiyatlı ancak kısa ömürlü bir ayakkabı arasında yapılan seçimde, tüketiciler uzun vadeli maliyetleri dikkate almak yerine kısa vadeli finansal kayıp algısına göre hareket edebilmektedir. Benzer şekilde, ürün etiketlerinde sunulan bilginin kapsamı ve güvenilirliği, tüketicilerin kalıcı kullanım yönünde tercih geliştirmesinde önemli bir dürtü unsuru olarak ortaya çıkmaktadır (Çelik & Sağbaş, 2022, s. 71; Schiaroli vd., 2025, s. 1).

Bu çalışma, davranışsal iktisat teorisi çerçevesinde ayakkabı sektöründe tüketicilerin kalıcı kullanım ile hızlı tüketim arasındaki tercihlerini belirleyen davranışsal faktörleri incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, fiyat, kalite ve dayanıklılık gibi geleneksel değişkenlerin yanı sıra; kayıptan kaçınma, sosyal normlar, bilgi asimetrisi ve dürtme mekanizmalarının tüketici tercihleri üzerindeki rolü analiz edilmektedir. Bu yönüyle çalışma, sürdürülebilir tüketim literatürüne davranışsal iktisat perspektifinden katkı sağlamayı ve ayakkabı sektörü özelinde politika yapıcılar ile üreticilere yönelik çıkarımlar sunmayı hedeflemektedir.

2. DAVRANIŞSAL İKTİSAT

Davranışsal iktisat, bireylerin ekonomik karar alma süreçlerinde tam bilgiye sahip, tutarlı ve rasyonel aktörler oldukları varsayımına dayanan geleneksel iktisat yaklaşımına eleştirel bir perspektif sunmaktadır. Bu yaklaşım, bireylerin kararlarının sistematik biçimde bilişsel sınırlılıklar, psikolojik önyargılar ve sosyal etkileşimler tarafından şekillendirildiğini ileri sürmektedir. Dolayısıyla davranışsal iktisat, ekonomik tercihleri yalnızca fiyat ve gelir değişkenleriyle açıklamak yerine, bireylerin algıları, beklentileri ve karar verme süreçlerine ilişkin irrasyonel unsurları analizin merkezine almaktadır (Pehlivanoğlu & Şenveli, 2022, s. 356; Şeker, 2023, s. 34).

Bu çerçevede tüketici davranışları, fayda maksimizasyonu ilkesine indirgenemeyecek ölçüde karmaşık bir yapıya sahiptir. Özellikle dayanıklı ve yarı dayanıklı tüketim mallarında, bireylerin uzun vadeli fayda–maliyet hesaplarını eksiksiz biçimde değerlendiremedikleri, bunun yerine sezgisel karar verme kurallarına (heuristics) başvurdukları görülmektedir. Ayakkabı gibi hem fonksiyonel hem de sembolik özellikler taşıyan ürünlerde, bu durum daha da belirginleşmektedir. Tüketiciler, ürünün gerçek dayanıklılığından ziyade algılanan kaliteye, sosyal prestije veya kısa vadeli maliyetlere odaklanarak karar verebilmektedir (Çelik & Sağbaş, 2022, s. 70).

Davranışsal iktisat literatüründe bu tür karar süreçlerini açıklamak için öne çıkan mekanizmalardan biri kayıptan kaçınmadır. Kayıptan kaçınma, bireylerin eşit büyüklükteki kazanç ve kayıpları simetrik biçimde değerlendirmemesi, kayıplara kazançlardan daha fazla ağırlık vermesi anlamına gelmektedir. Bu durum, ayakkabı satın alma sürecinde tüketicilerin yüksek fiyatlı ancak uzun ömürlü bir ürünü satın almaktan kaçınmalarına yol açabilmektedir. Tüketiciler, pahalı bir ayakkabının satın alma anında yaratacağı finansal kaybı daha belirgin algımlarken, düşük fiyatlı ancak kısa ömürlü bir ayakkabının ilerleyen dönemde tekrar satın alma gerekliliğinden doğacak toplam maliyeti yeterince dikkate almamaktadır (Serim & Küçüksenel, 2020, s. 535; Çelik & Sağbaş, 2022, s. 71).

Davranışsal iktisadın bir diğer önemli katkısı dürtme (nudge) yaklaşımıdır. Dürtme mekanizması, bireylerin seçim özgürlüğünü kısıtlamadan, karar ortamının yeniden düzenlenmesi yoluyla daha arzu edilen davranışlara yönlendirilmesini amaçlamaktadır. Bu bağlamda seçim mimarisi (choice architecture), bireylerin karşılaştığı bilgi demetinin sunum biçimini, varsayılan seçenekleri ve sembolik işaretleri içermektedir. Ayakkabı sektöründe onarılabilirlik etiketleri, dayanıklılık sertifikaları veya çevresel etki bilgileri gibi araçlar, tüketicilerin kalıcı kullanım yönünde tercih geliştirmesinde etkili birer dürtü unsuru olarak işlev görebilmektedir (Erat & Savaş, 2022, s. 177; Serim & Küçüksenel, 2020, s. 531).

Davranışsal iktisat açısından önemli bir diğer mesele ise bilgi asimetrisi ve yetersiz bilgi sorunudur. Tüketiciler, ayakkabının üretim süreci, kullanılan malzemenin dayanıklılığı ve onarılabilirliği hakkında çoğu zaman sınırlı veya belirsiz bilgiye sahiptir. Bu durumda bireyler, mevcut alışkanlıklarını sürdürme eğilimi göstererek hızlı tüketim davranışını tercih edebilmektedir. Bilginin güvenilir kaynaklardan, açık ve karşılaştırılabilir biçimde sunulması ise tüketici tercihlerini kalıcı kullanım lehine dönüştürebilmektedir (Pacheco-Blanco vd., 2018, s. 1170; Juárez-Varón vd., 2023, s. 3).

Sonuç olarak davranışsal iktisat, ayakkabı tüketiminde kalıcı kullanım ile hızlı tüketim arasındaki tercih farklılıklarını açıklamada güçlü bir teorik çerçeve sunmaktadır. Bireylerin kararlarının yalnızca ekonomik rasyonaliteyle değil; psikolojik önyargılar, bilgi sunumunun biçimi ve sosyal normlarla şekillendiği dikkate alındığında, sürdürülebilir tüketim politikalarının da bu davranışsal mekanizmalar göz önünde bulundurularak tasarlanması gerekmektedir.

3. AYAKKABI SEKTÖRÜNDE KALICI KULLANIM VE HIZLI TÜKETİM

Ayakkabı sektörü, tüketim sıklığı, moda döngülerinin hızı ve ürün çeşitliliği bakımından sürdürülebilirlik tartışmalarının merkezinde yer almaktadır. Bu sektörde tüketici tercihleri, genel olarak kalıcı kullanım ile hızlı tüketim arasında şekillenmekte; söz konusu tercihler yalnızca fiyat ve kalite gibi nesnel değişkenlerle değil, aynı zamanda davranışsal, sosyal ve kültürel faktörlerle belirlenmektedir. Davranışsal iktisat perspektifi, ayakkabı tüketiminde gözlenen bu tercih farklılıklarının, bireylerin karar alma süreçlerinde rasyonel hesaplamaların ötesinde psikolojik ve bilişsel mekanizmalarla açıklanabileceğini ortaya koymaktadır (Schiaroli vd., 2025, s. 1).

Kalıcı kullanım yaklaşımı, ayakkabının uzun süreli kullanımını esas alan ve ürünün dayanıklılığı, onarılabirliği ve çevresel etkisini birlikte değerlendiren bir tüketim anlayışını ifade etmektedir. Bu yaklaşımda ayakkabı, tek seferlik bir tüketim nesnesi olarak değil; bakım ve onarım yoluyla kullanım ömrü uzatılabilen bir ürün olarak ele alınmaktadır. Yüksek kaliteli malzeme kullanımı, sağlam tasarım, onarım hizmetlerine erişim ve ürünle ilgili bilginin açık biçimde sunulması, tüketicilerin kalıcı kullanım yönünde tercih geliştirmesinde belirleyici olmaktadır. Özellikle onarılabirlik ve dayanıklılık bilgilerine ilişkin şeffaflık, tüketici kararlarını uzun vadeli fayda perspektifine yaklaştıran önemli bir unsur olarak öne çıkmaktadır (Guo vd., 2025, s. 2; Güsser-Fachbach vd., 2023, s. 2).

Davranışsal iktisat açısından kalıcı kullanım tercihi, bireylerin kısa vadeli maliyetleri aşarak uzun vadeli faydaları dikkate alabildiği durumlarda güçlenmektedir. Ancak ampirik bulgular, tüketicilerin çoğu zaman bu tür uzun vadeli değerlendirmeleri sistematik biçimde yapamadıklarını göstermektedir. Bu nedenle ürün etiketlerinde dayanıklılık, onarılabirlik ve çevresel etkilere ilişkin açık bilgilerin sunulması, tüketicilerin kalıcı kullanım yönünde tercih geliştirmesini kolaylaştıran bir dürtme mekanizması işlevi görmektedir. Bununla birlikte, çevre dostu ve sürdürülebilir ürünlere yönelik olumlu tutumların her zaman satın alma davranışına dönüşmediği, bu durumun literatürde tutum–davranış boşluğu olarak tanımlandığı görülmektedir (Pacheco-Blanco vd., 2018, s. 1170; Papamichael vd., 2024, s. 4).

Buna karşılık hızlı tüketim yaklaşımı, ayakkabı sektöründe özellikle moda odaklı ürünlerde yaygın olarak gözlemlenen bir tüketim biçimini yansıtmaktadır. Bu yaklaşımda tüketiciler, düşük fiyat, hızlı değişen moda trendleri ve anlık tatmin unsurları doğrultusunda kısa ömürlü ürünleri tercih etmektedir. Hızlı tüketim, ürünle uzun vadeli bir bağ kurulmasından ziyade yenilik arayışı, sosyal görünürlük ve duygusal tatmin gibi davranışsal motivasyonlara dayanmaktadır. Moda endüstrisinin dinamik yapısı ve medya etkisi, bu tüketim biçiminin yaygınlaşmasını destekleyen temel unsurlar arasında yer almaktadır (Juárez-Varón vd., 2023, s. 2; Brand & Rausch, 2021, s. 3).

Davranışsal iktisat açısından hızlı tüketim tercihi, kayıptan kaçınma ve sınırlı rasyonalite kavramlarıyla yakından ilişkilidir. Tüketiciler, yüksek fiyatlı bir ayakkabı satın almanın yaratacağı anlık finansal kaybı daha güçlü algılayarak, düşük fiyatlı ancak kısa ömürlü bir ürünün uzun vadede doğuracağı toplam maliyeti yeterince dikkate almamaktadır. Bu durum, bireylerin kısa vadeli maliyetlere aşırı ağırlık vermesi ve gelecekteki faydaları iskonto etmesiyle açıklanmaktadır. Ayrıca ürünün gerçek dayanıklılığı ve çevresel etkileri hakkında yeterli bilgiye sahip olunmaması,

tüketicilerin statüko yanlılığı göstererek hızlı tüketim davranışını sürdürmesine yol açmaktadır (Serim & Küçüksenel, 2020, s. 536; Erat & Savaş, 2022, s. 181).

Sonuç olarak ayakkabı sektöründe kalıcı kullanım ile hızlı tüketim arasındaki tercih, yalnızca ekonomik rasyonaliteyle açıklanamayacak kadar karmaşık bir yapı sergilemektedir. Tüketici kararları; bilgi sunumunun biçimi, sosyal normlar, duygusal uyarıcılar ve bilişsel önyargılar tarafından şekillenmektedir. Bu nedenle sürdürülebilir tüketimi teşvik etmeye yönelik politika ve stratejilerin, davranışsal iktisat kuramının sunduğu bu mekanizmaları dikkate alarak tasarlanması gerekmektedir.

4. LİTERATÜR ÖZETİ

Sürdürülebilir tüketim ve ayakkabı tercihlerine ilişkin literatür, son yıllarda davranışsal iktisat perspektifinin artan etkisiyle önemli ölçüde genişlemiştir. Özellikle ayakkabı sektöründe tüketici tercihlerini belirleyen faktörlerin yalnızca fiyat ve kalite gibi geleneksel değişkenlerle açıklanamayacağı, davranışsal, sosyal ve psikolojik unsurların karar alma süreçlerinde belirleyici rol oynadığı vurgulanmaktadır. Bu çerçevede yapılan çalışmalar, sürdürülebilir ayakkabı tercihlerinin çok boyutlu bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Schiaroli vd. (2025), farklı ülkeleri kapsayan karşılaştırmalı analizlerinde sürdürülebilir ayakkabı seçimlerini etkileyen temel faktörleri incelemiş ve fiyat, kalite, marka itibarı, çevresel kaygılar ve sosyal sorumluluk algısının tüketici tercihlerinde belirleyici olduğunu tespit etmiştir. Çalışma, özellikle kültürel ve bölgesel farklılıkların sürdürülebilir tüketim davranışlarını anlamada kritik bir rol oynadığını göstermekte ve tek tip tüketici varsayımlarının yetersizliğine dikkat çekmektedir. Bu bulgular, davranışsal iktisadın sosyal normlar ve bağlamsal faktörlere yaptığı vurguyla örtüşmektedir.

Ayakkabı satın alma sürecinde bilginin rolüne odaklanan Pacheco-Blanco vd. (2018), sürdürülebilirlik bilgisinin kaynağı ve sunum biçiminin tüketici kararları üzerindeki etkisini analiz etmiştir. Çalışma, güvenilir ve açık kaynaklardan sunulan sürdürülebilirlik bilgilerinin tüketicileri kalıcı kullanım yönünde teşvik ettiğini, buna karşılık belirsiz veya güvenilmez bilgi kaynaklarının tercihleri anlamlı ölçüde etkilemediğini ortaya koymaktadır. Bu bulgular, bilgi asimetrisi ve sınırlı rasyonalite kavramlarının ayakkabı tüketimi bağlamında ne denli önemli olduğunu göstermektedir.

Juárez-Varón vd. (2023), ayakkabı tüketiminde duygusal uyarıcıların ve estetik unsurların rolünü incelemiş; tüketicilerin fonksiyonel özellikler kadar sosyal prestij, duygusal bağ ve görsel çekicilik gibi unsurlara da önem verdiğini tespit etmiştir. Çalışma, özellikle anlık duygusal tatminin ve medya etkisinin hızlı tüketim davranışlarını güçlendirdiğini vurgulamaktadır. Bu sonuçlar, davranışsal iktisatta dürtüsel satın alma ve zaman yanlılığı kavramlarıyla doğrudan ilişkilidir.

Brand ve Rausch (2021), sürdürülebilir ve dayanıklı ayakkabılar için tüketicilerin ek ödeme istekliliğini analiz etmiş ve tüketicilerin dayanıklılık, onarılabirlik ve çevre dostu malzeme

kullanımına değer verdiğini; ancak bu özellikler için ödemeye razı oldukları fiyat farkının sınırlı olduğunu göstermiştir. Bu durum, sürdürülebilir tüketim literatüründe sıklıkla vurgulanan tutum–davranış boşluğunun ayakkabı sektörü için de geçerli olduğunu ortaya koymaktadır.

Ürün dayanıklılığına odaklanan Guo vd. (2025), fiziksel dayanıklılığın yalnızca malzeme kalitesiyle değil; tasarım, üretim süreci ve tüketicilerin bakım alışkanlıklarıyla birlikte şekillendiğini savunmuştur. Bu yaklaşım, kalıcı kullanımın yalnızca üretici sorumluluğu değil, aynı zamanda tüketici davranışlarıyla da doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde Güsser-Fachbach vd. (2023), onarım hizmetlerinin erişilebilirliği, maliyeti ve süresinin tüketicilerin onarıma yönelik ödeme istekliliğini belirleyen temel faktörler olduğunu ortaya koymuştur.

Papamichael vd. (2024), dairesel moda bağlamında tüketici davranışlarını incelemiş ve tüketicilerin sürdürülebilir ve döngüsel ekonomi ilkelerini normatif düzeyde desteklemelerine rağmen, bu desteğin satın alma davranışlarına yeterince yansımadığını tespit etmiştir. Çalışma, bu durumun davranışsal iktisat literatüründe tutum–davranış boşluğu olarak adlandırıldığını ve sürdürülebilir tüketim çalışmalarında temel bir sorun alanı oluşturduğunu vurgulamaktadır.

Onarım kararlarını sosyo-teknik bir çerçevede ele alan Dorland ve Jørgensen (2025), kültürel normlar, kullanıcı alışkanlıkları ve tüketici okuryazarlığının onarılabilir ürünlerin tercih edilmesinde belirleyici rol oynadığını göstermiştir. Çalışma, onarım kültürünün gelişmiş olduğu toplumlarda kalıcı kullanım davranışlarının daha yaygın olduğunu ortaya koymaktadır.

Türk literatüründe davranışsal iktisat yaklaşımı, ağırlıklı olarak tüketici davranışları ve kamu politikaları bağlamında ele alınmaktadır. Pehlivanoglu ve Şenveli (2022), tüketici kararlarında rasyonel varsayımların sınırlılığını ortaya koyarak, medeni durum gibi sosyo-demografik faktörlerin davranışsal mekanizmalar aracılığıyla tüketim tercihlerine etki ettiğini göstermiştir. Bulut ve Gültekin Tarla (2023), online ve geleneksel alışveriş kanallarında tüketici davranışlarının farklı davranışsal mekanizmalarla şekillendiğini tespit etmişlerdir.

Davranışsal mekanizmaların politika aracı olarak kullanımına odaklanan Erat ve Savaş (2022), dürtme yaklaşımlarının sosyal politikaların etkinliğini artırabileceğini vurgulamıştır. Serim ve Küçüksenel (2020) ise kayıptan kaçınma, sosyal normlar ve bilginin sunum biçiminin bireylerin tercihleri üzerindeki etkisini sağlık politikaları bağlamında analiz etmiş, ancak bu mekanizmaların tüketim davranışları açısından da güçlü açıklayıcı kapasiteye sahip olduğunu ortaya koymuştur. Çelik ve Sağbaş (2022) ile Şeker (2023) ise kayıptan kaçınma, sınırlı rasyonelite ve sezgisel karar verme süreçlerinin tüketici tercihlerindeki rolünü kavramsal ve ampirik düzeyde ortaya koymaktadır.

Genel olarak literatür, ayakkabı sektöründe sürdürülebilir tüketim tercihlerinin çok boyutlu bir yapıya sahip olduğunu ve bu tercihlerin davranışsal iktisat çerçevesinde ele alınmasının açıklayıcı gücünü artırdığını göstermektedir. Bu çalışma, mevcut literatürde yer alan bulguları davranışsal

mekanizmalar temelinde bütüncül bir çerçevede ele alarak, kalıcı kullanım ve hızlı tüketim arasındaki tercih farklılıklarını ayakkabı sektörü özelinde yeniden tartışmayı amaçlamaktadır.

5. BULGULAR

Çalışma kapsamında ele alınan bulgular, ayakkabı sektöründe tüketici tercihlerinin kalıcı kullanım ile hızlı tüketim arasında şekillenmesinde davranışsal iktisat mekanizmalarının belirleyici rol oynadığını ortaya koymaktadır. Bulgular, tüketicilerin sürdürülebilir ve dayanıklı ürünlere yönelik olumlu tutumlara sahip olduklarını, ancak bu tutumların her zaman satın alma davranışlarına yansımadığını göstermektedir. Bu durum, davranışsal iktisat literatüründe sıklıkla vurgulanan tutum–davranış boşluğunun ayakkabı tüketimi bağlamında da geçerli olduğunu teyit etmektedir (Papamichael vd., 2024, s. 4).

Tüketicilerin kalıcı kullanım yönünde tercih geliştirmelerinde bilgiye erişim ve bilginin sunum biçimi önemli bir belirleyici olarak öne çıkmaktadır. Ayakkabının dayanıklılığı, onarılabilirliği ve çevresel etkilerine ilişkin açık, güvenilir ve karşılaştırılabilir bilgilerin sunulması, tüketici kararlarını uzun vadeli fayda perspektifine yaklaştırmaktadır. Özellikle onarılabilirlik etiketleri ve ürün özelliklerine ilişkin şeffaf bilgilendirme araçları, dürtme mekanizması işlevi görerek kalıcı kullanım tercihini güçlendirmektedir (Pacheco-Blanco vd., 2018, s. 2–5). Buna karşılık bilgi eksikliği ve belirsizlik, tüketicilerin mevcut alışkanlıklarını sürdürmesine ve hızlı tüketim davranışını tercih etmesine yol açmaktadır.

Onarım hizmetlerine erişilebilirlik de kalıcı kullanım tercihini destekleyen önemli bir faktör olarak bulgular arasında yer almaktadır. Onarım süresinin kısa olması, maliyetinin makul düzeyde bulunması ve onarım hizmetlerine fiziksel olarak kolay erişilebilmesi, tüketicilerin ayakkabıyı uzun süre kullanmaya yönelik istekliliğini artırmaktadır. Bununla birlikte, içinde bulunulan toplumda onarımın sosyal olarak kabul gören bir davranış olması ve onarım kültürünün yaygınlığı, bireysel tercihler üzerinde belirgin bir etki yaratmaktadır. Bu bulgular, sosyal normların tüketim davranışları üzerindeki yönlendirici rolünü doğrulamaktadır (Güsser-Fachbach vd., 2023, s. 1–3; Dorland & Jørgensen, 2025, s. 2–3).

Ürün kalitesi ve dayanıklılık algısı, kalıcı kullanım tercihinin oluşmasında temel unsurlardan biri olarak ortaya çıkmaktadır. Yüksek kaliteli malzeme kullanımı, sağlam tasarım ve üretim sürecine duyulan güven, tüketicilerin ürünü uzun vadeli bir yatırım olarak görmesini sağlamaktadır. Ancak bu algının oluşabilmesi, ürünün gerçekten uzun ömürlü olduğuna dair inancın güçlenmesine bağlıdır. Aksi durumda, tüketiciler yüksek fiyatlı bir ürün satın almanın yaratacağı finansal kaybı daha baskın algılayarak hızlı tüketim alternatiflerine yönelmektedir (Guo vd., 2025, s. 5–7).

Hızlı tüketimi tetikleyen bulgular incelendiğinde, anlık doyum ihtiyacı ve duygusal etkenlerin belirgin bir rol oynadığı görülmektedir. Moda trendleri, sosyal medya ve reklamlar aracılığıyla sunulan görsel ve sembolik uyarıcılar, tüketicilerin dürtüsel satın alma davranışlarını artırmaktadır. Bu süreçte ayakkabı, yalnızca fonksiyonel bir ürün olmaktan çıkarak sosyal statü ve kendini ifade

etme aracı haline gelmektedir. Özellikle genç tüketiciler arasında hızlı modanın güçlü bir sosyal norm olarak algılanması, bu tüketim biçimini yaygınlaştırmaktadır (Juárez-Varón vd., 2023, s. 5–6; Schiaroli vd., 2025, s. 2).

Düşük fiyat ve yüksek erişilebilirlik, hızlı tüketimi destekleyen bir diğer önemli faktör olarak öne çıkmaktadır. Ucuz ayakkabı alternatifleri, tüketicilerin satın alma anındaki finansal kayıp algısını azaltmakta ve kayıptan kaçınma mekanizmasını tetikleyerek kısa ömürlü ürünlerin tercih edilmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda tüketiciler, uzun vadede daha maliyetli olabilecek tekrar satın alma olasılığını yeterince dikkate almadan karar vermektedir. Bulgular, bu davranış biçiminin sınırlı rasyonalite ve kısa vadeli düşünme eğilimleriyle açıklanabileceğini göstermektedir (Serim & Küçüksenel, 2020, s. 535–536; Çelik & Sağbaş, 2022, s. 68).

Bilgi eksikliği ve belirsizlik koşullarında tüketicilerin statüko yanlılığı sergilediği ve mevcut tüketim alışkanlıklarını sürdürdüğü gözlemlenmektedir. Ürünün gerçek dayanıklılığı ve çevresel etkileri hakkında yeterli bilgiye sahip olmayan bireyler, hızlı tüketim davranışını sorgulamadan devam ettirmektedir. Bu durum, davranışsal iktisatta sınırlı rasyonalite ve sezgisel karar alma süreçleriyle tutarlı bir görünüm sergilemektedir (Erat & Savaş, 2022, s. 181).

Genel olarak bulgular, ayakkabı tüketiminde kalıcı kullanım ile hızlı tüketim arasındaki tercihin çok boyutlu bir yapıya sahip olduğunu ve bu tercihin davranışsal iktisat mekanizmalarıyla güçlü biçimde açıklanabildiğini ortaya koymaktadır. Tüketicilerin sürdürülebilir tüketime yönelik olumlu tutumları, ancak uygun bilgi, erişilebilir onarım hizmetleri ve destekleyici sosyal normlar varlığında davranışa dönüşebilmektedir. Aksi durumda, kısa vadeli maliyetler ve duygusal uyarıcılar hızlı tüketim davranışını baskın hale getirmektedir.

6. DAVRANIŞSAL İKTİSAT PERSPEKTİFİNDEN KALICI KULLANIM

Davranışsal iktisat perspektifi, ayakkabı sektöründe kalıcı kullanım ile hızlı tüketim arasındaki tercihin yalnızca bireysel fayda maksimizasyonu çerçevesinde açıklanamayacağını ortaya koymaktadır. Tüketicilerin kararları; fiyat ve kalite gibi nesnel unsurların yanı sıra, algılanan kayıplar, duygusal uyarıcılar, sosyal normlar ve bilginin sunum biçimi tarafından yönlendirilmektedir. Bu bağlamda hızlı tüketimin yaygınlaşması, bireylerin irrasyonel davranışlar sergilediği istisnai durumlar olarak değil; mevcut karar ortamının ve seçim mimarisinin doğal bir sonucu olarak değerlendirilmektedir.

Kalıcı kullanımın teşvik edilmesi, davranışsal iktisat açısından bireylerin uzun vadeli faydaları daha görünür ve anlamlı hale getiren mekanizmaların devreye sokulmasını gerektirmektedir. Ürünlere ilişkin dayanıklılık, onarılabilirlik ve çevresel etki bilgilerinin açık, karşılaştırılabilir ve güvenilir biçimde sunulması, tüketicilerin bilgi eksikliği kaynaklı belirsizliklerini azaltarak kalıcı kullanım yönünde tercih geliştirmelerini kolaylaştırmaktadır. Bu tür şeffaf bilgilendirme araçları, tüketicilerin

karar alma sürecinde bilişsel yükü azaltmakta ve uzun vadeli maliyet–fayda değerlendirmelerini daha rasyonel biçimde yapabilmelerine imkân tanımaktadır (Pacheco-Blanco vd., 2018, s. 6–8).

Onarım altyapısının güçlendirilmesi de kalıcı kullanımın yaygınlaşmasında önemli bir rol oynamaktadır. Onarım hizmetlerinin erişilebilir, hızlı ve makul maliyetli olması, tüketicilerin ürünü uzun süre kullanma eğilimini artırmaktadır. Bunun yanı sıra, onarımın sosyal olarak kabul gören ve teşvik edilen bir davranış haline gelmesi, bireysel tercihler üzerinde güçlü bir normatif etki yaratmaktadır. Bu durum, davranışsal iktisatta sosyal normların yönlendirici rolüyle örtüşmekte ve kalıcı kullanım tercihlerinin bireysel olduğu kadar toplumsal dinamiklerle de şekillendiğini göstermektedir (Güsser-Fachbach vd., 2023, s. 8–9; Dorland & Jørgensen, 2025, s. 3).

Hızlı tüketimin azaltılmasına yönelik stratejiler ise davranışsal mekanizmaların ters yönde kullanılmasını gerektirmektedir. Özellikle kayıptan kaçınma eğilimi, hızlı tüketimin uzun vadede doğuracağı finansal ve çevresel kayıpların görünür kılınması yoluyla kalıcı kullanım lehine yönlendirilebilmektedir. Düşük fiyatlı ancak kısa ömürlü ayakkabıların toplam sahip olma maliyetinin vurgulanması, tüketicilerin kısa vadeli kazanç algılarını sorgulamalarını sağlayabilmektedir. Bu tür çerçeveleme stratejileri, bireylerin kararlarını yalnızca satın alma anına odaklanmak yerine ürünün tüm yaşam döngüsünü dikkate alarak vermelerine katkı sunmaktadır (Serim & Küçüksenel, 2020, s. 542; Çelik & Sağbaş, 2022, s. 71).

Sosyal normların dönüştürülmesi de hızlı tüketimin azaltılmasında önemli bir araç olarak öne çıkmaktadır. Moda, medya ve sosyal çevre aracılığıyla yeniden üretilen hızlı tüketim normlarının yerine, dayanıklılık ve uzun süreli kullanımın değerli olduğu bir tüketim anlayışının yerleştirilmesi, bireysel tercihleri kalıcı kullanım yönünde şekillendirebilmektedir. Bu süreçte kamu kurumları, markalar ve kanaat önderlerinin rolü belirginleşmekte; sürdürülebilir tüketimin sosyal olarak arzu edilen bir davranış haline getirilmesi mümkün hale gelmektedir (Schiaroli vd., 2025, s. 3–4; Juárez-Varón vd., 2023, s. 6).

Davranışsal iktisat çerçevesinde fiyatlandırma politikaları da tüketici tercihlerini yönlendiren önemli bir araçtır. Dayanıklı ve onarılabilir ürünlerin vergi avantajlarıyla desteklenmesi, buna karşılık kısa ömürlü ve çevresel etkisi yüksek ürünlerin görece daha maliyetli hale getirilmesi, tüketicilerin kayıptan kaçınma mekanizmalarını kalıcı kullanım lehine harekete geçirebilmektedir. Bu tür politika araçları, bireylerin tercihlerini zorlayıcı yasaklar olmaksızın yönlendirmeyi amaçlayan davranışsal yaklaşım ile uyumlu bir görünüm sergilemektedir (Erat & Savaş, 2022, s. 189).

Sonuç olarak kalıcı kullanıma geçiş, yalnızca teknolojik yenilikler veya üretim süreçlerindeki iyileştirmelerle sınırlı değildir. Tüketici davranışlarının arkasında yatan psikolojik ve sosyal mekanizmaların anlaşılması ve bu mekanizmaların politika ve strateji tasarımında etkin biçimde kullanılması gerekmektedir. Davranışsal iktisat araçlarının bilinçli ve bütüncül kullanımı, ayakkabı

sektöründe sürdürülebilir tüketim tercihlerinin güçlenmesine ve hızlı tüketimin olumsuz etkilerinin azaltılmasına katkı sağlayacaktır.

7. SONUÇ

Bu çalışma, davranışsal iktisat kuramı çerçevesinde ayakkabı sektöründe tüketicilerin kalıcı kullanım ile hızlı tüketim arasındaki tercihlerini belirleyen faktörleri incelemiş ve söz konusu tercihlerin yalnızca fiyat ve kalite gibi rasyonel unsurlarla açıklanamayacağını ortaya koymuştur. Elde edilen bulgular, tüketici kararlarının önemli ölçüde duygular, sosyal normlar, bilgi sunumunun biçimi ve bilişsel önyargılar tarafından şekillendiğini göstermiştir. Bu bağlamda ayakkabı tüketiminin, davranışsal iktisadın öngördüğü sınırlı rasyonalite, kayıptan kaçınma ve dürtü mekanizmalarının somut biçimde gözlemlenebildiği bir alan olarak öne çıktığı görülmüştür.

Çalışma kapsamında, tüketicilerin sürdürülebilir ve dayanıklı ürünlere yönelik olumlu tutumlara sahip oldukları, ancak bu tutumların çoğu zaman satın alma davranışlarına tam olarak yansımadağı tespit edilmiştir. Literatürde tutum–davranış boşluğu olarak tanımlanan bu durum, ayakkabı sektöründe de geçerliliğini korumakta; bireylerin çevresel kaygılar ve kalıcı kullanım bilinci ile fiili tüketim davranışları arasında belirgin bir ayrışma bulunduğunu göstermektedir. Bu ayrışmanın temelinde, kısa vadeli maliyet algısı, anlık doyum arayışı ve bilgi eksikliği gibi davranışsal faktörlerin yer aldığı görülmüştür.

Kalıcı kullanım tercihini güçlendiren unsurlar incelendiğinde, ürünle ilgili bilginin şeffaflığı, onarılabilirlik ve dayanıklılık algısı ile onarım hizmetlerine erişilebilirliğin belirleyici rol oynadığı ortaya çıkmaktadır. Özellikle açık ve güvenilir bilgi sunumu, tüketicilerin belirsizlik altında karar verme eğilimlerini azaltmakta ve uzun vadeli faydaların daha görünür hale gelmesini sağlamaktadır. Buna karşılık, bilgi eksikliği ve güven sorunu, tüketicilerin statüko yanlılığı sergileyerek hızlı tüketim davranışlarını sürdürmesine yol açtığı belirlenmiştir.

Hızlı tüketimi besleyen faktörler arasında ise düşük fiyat, moda odaklı sosyal normlar ve duygusal uyarıcıların ön plana çıktığı görülmüştür. Düşük maliyetli ayakkabıların satın alma anında yarattığı kayıp algısının zayıf olması, tüketicilerin kısa ömürlü ürünleri tercih etmesine neden olmuştur. Bu durum, kayıptan kaçınma mekanizmasının kısa vadeli değerlendirmeler üzerinden işlemesiyle açıklanmış ve davranışsal iktisat kuramının öngörülerıyla tutarlılık göstermiştir. Ayrıca medya ve sosyal çevrenin etkisiyle hızlı modanın özellikle genç tüketiciler arasında yaygın bir norm haline gelmesi, bu tüketim biçimini daha da güçlendirmiştir.

Bu bulgular doğrultusunda, ayakkabı sektöründe sürdürülebilir tüketimin teşvik edilmesinin yalnızca üretim teknolojilerinin geliştirilmesiyle sınırlı kalamayacağı anlaşılmıştır. Tüketici davranışlarını yönlendiren psikolojik ve sosyal mekanizmaların dikkate alındığı politika ve stratejilerin geliştirilmesi gerekliliği görülmüştür. Ürün etiketleme sistemlerinin güçlendirilmesi,

onarılabilirlik ve dayanıklılık bilgilerinin standartlaştırılması, onarım altyapısının desteklenmesi ve kalıcı kullanımın sosyal olarak arzu edilen bir davranış haline getirilmesi, tüketici tercihlerini uzun vadeli fayda ekseninde yeniden şekillendirebilecek araçlar olarak öne çıkmıştır. Bunun yanı sıra, fiyatlandırma ve vergi politikalarının davranışsal etkiler göz önünde bulundurularak tasarlanması, tüketicilerin kayıptan kaçınma eğilimlerini kalıcı kullanım lehine harekete geçirebileceği görülmüştür.

Sonuç olarak bu çalışma, davranışsal iktisat yaklaşımının ayakkabı sektöründe sürdürülebilir tüketim tercihlerinin anlaşılmasında güçlü bir analitik çerçeve sunduğunu göstermiştir. Kalıcı kullanıma geçişin, yalnızca bireysel bilinçlenmeye değil, aynı zamanda uygun şekilde tasarlanmış karar ortamlarına ve destekleyici sosyal normlara bağlı olduğu belirlenmiştir. Davranışsal iktisat araçlarının etkin kullanımının, hem çevresel sürdürülebilirliğin sağlanmasına hem de uzun vadede daha dengeli ve rasyonel tüketim kalıplarının oluşmasına katkı sağlayacağı görülmüştür.

KAYNAKÇA

- Brand, B. M., & Rausch, T. M. Examining Sustainability Surcharges for Outdoor Apparel Using Adaptive Choice-Based Conjoint Analysis. *Journal of Cleaner Production*, Aralık, 2020.
- Bulut, İ. D., & Gültekin Tarla, E. Tüketici Davranışlarının Davranışsal İktisat Perspektifinden İncelenmesi: Online Ve Geleneksel Alışveriş Karşılaştırması. *Bingöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Ocak, 26,01,2023.
- Çelik, E., & Sağbaş, İ. Davranışsal Maliye Perspektifinden Kayıptan Kaçınmayı Etkileyen Faktörlerin Analizi. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, Aralık, 31,12,2022.
- Dorland, J., & Jørgensen, M. S. Unpacking Repair: A Comparative Study Of Socio-Technical Factors Influencing Consumer Decisions In The Circular Economy Across Three Product Categories. *Circular Economy and Sustainability*, Mayıs, 22,05,2025.
- Erat, V., & Alma Savaş, D. Bir Kamu Politikası Aracı Olarak Dürtme. *Bingöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Ağustos, 31,08,2022.
- Guo, Y., Morris, K. E., Sumner, M., & Taylor, M. A Framework For Measuring Physical Garment Durability. *Cleaner and Responsible Consumption*, Aralık, 13,12,2024.
- Güsser-Fachbach, I., Lechner, G., & Reimann, M. The Impact Of Convenience Attributes On The Willingness-To-Pay For Repair Services. *Resources, Conservation & Recycling*, Ağustos, 18,08,2023.

Juárez-Varón, D., Mengual-Recuerda, A., Capatina, A., & Núñez Cansado, M. Footwear Consumer Behavior: The Influence Of Stimuli On Emotions And Decision Making. *Journal of Business Research*, Mayıs, 09,05,2023.

Pacheco-Blanco, B., Martínez-Gómez, M., Collado-Ruiz, D., & Capuz-Rizo, S. F. Sustainable Information in Shoe Purchase Decisions: Relevance Of Data Based on Source. *Sustainability*, Nisan, 13,04,2018.

Papamichael, I., Voukkali, I., Economou, F., Liscio, M. C., Sospiro, P., Naddeo, V., & Zorpas, A. A. Investigation of Customer Behavior Regarding Circular Fashion. *Sustainable Chemistry and Pharmacy*, Haziran, 22,06,2024.

Pehlivanoğlu, F., & Şenveli, Ç. Davranışsal İktisat Çerçevesinde Rasyonel Modern Tüketici Davranışları Üzerinde Medeni Durumun Etkileri: Kocaeli Örneği. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, Kasım, 30,11,2022.

Schiaroli, V., Alvino, L., Verdonk, E., Dangelico, R. M., & Fraccascia, L. Sustainability Across Borders: Which Factors Influence Sustainable Footwear Choices? *Journal of Cleaner Production*, Temmuz, 21,07,2025.

Serim, H., & Küçüksenel, S. Davranışsal İktisat ve Dürtme: Sağlık Politikaları Özelinde Bir İnceleme. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Mayıs, 12,05,2020.

Şeker, M. Tüketici Davranışlarının Davranışsal İktisat Özelinde Kavramsal Açıdan İncelenmesi. *Uluslararası Finansal Ekonomi ve Bankacılık Uygulamaları Dergisi*, Aralık, 31,12,2023.

FINDIK TARIMINDA KADINLAR: ORDU/ALTINORDU İLÇESİNDE TARIMSAL KATKILAR VE TOPLUMSAL ETKİLER¹⁷

Lisans Öğrencisi SELİN OĞURLU

Pamukkale Üniversitesi, Sogurlu000@gmail.com - 0009-0003-6990-3168

Doç. Dr. CENNET ŞANLI

Pamukkale Üniversitesi, cennet2011@gmail.com - 0000-0003-3285-0950

ÖZET

Bu çalışmada fındık tarımında kadının aile, sosyo-kültürel ve ekonomik hayattaki rolünü ortaya koymak amaçlanmıştır. Araştırma kapsamında Ordu'nun Altınordu İlçesinde fındık tarımında çalışan kadınlar ele alınmıştır. Araştırmada nitel araştırma desenlerinden durum çalışması kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu belirlemede ölçüt örnekleme yöntemi esas alınmış ve “*Altınordu ilçesinde fındık toplama sezonunda yevmiyeli olarak çalışan, bu ilçede ikamet eden, farklı eğitim düzeylerine sahip, tarım işçiliğinde ekonomik fayda sağlamayı amaçlayan, 18 yaş üzeri, gönüllük esaslı araştırmaya katılım sağlamak isteyen 20 kadın işçi*” kriterleri ölçüt kabul edilmiştir. Araştırmanın veri toplama araçlarını saha gözlemleri ve araştırmacılar tarafından hazırlanan görüşme formu oluşturmuştur. Araştırmada görüşmeler yüz yüze gerçekleştirilmiş ve ses kaydına alınarak yazıya aktarılmıştır. Elde edilen veriler betimsel analiz yöntemiyle çözümlenmiştir. Araştırmanın sonucunda kadınların fındık tarımına katılımının günlük yaşamda belirgin bir zaman daralmasına yol açtığı tespit edilmiştir. Fındık tarımında kadınların yoğun emeğine rağmen bu katkının hane içi sorumluluk paylaşımı ve karar alma süreçlerinde belirgin bir güçlenmeye dönüşmediği; kadınların hem tarımsal üretim hem de ev içi bakım yükünü birlikte taşıdığı (çifte yük) görülmüştür. Fındık tarımının, kadınların sosyo-kültürel yaşamını tarımsal takvime bağımlı hale getirirken, toplumsal cinsiyet temelli iş bölümü ve geleneksel rolleri büyük ölçüde koruduğu saptanmıştır. Ayrıca fındık tarımından elde edilen gelirin kadınlara tam bir ekonomik bağımsızlık sağlamamakla birlikte, öznel güçlenme algılarında ve hane içindeki konumlarında sınırlı bir iyileşme oluşturduğu gözlemlenmiştir. Bu sonuçlar dikkate alındığında fındık tarımı özelinde kadın emeğinin görünürlüğünü artırmaya ve ekonomik değerinin tanınmasını güçlendirmeye yönelik bütüncül politikaların geliştirilmesi önerilmiştir. Fındık üretiminde çalışan kadınların gelirler üzerindeki söz hakkını artıracak kadın odaklı kooperatifleşme modellerinin ve fındık tarımına özgü tasarruf-gelir paylaşım mekanizmalarının yaygınlaştırılması, kadınların bireysel ekonomik güçlenmesine katkı sağlayabilir.

Anahtar Kelimeler: Kadın Coğrafyası, Fındık, Tarım İşçisi, Ordu.

¹⁷ Bu çalışma 2209-A -Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı kapsamında desteklenen çalışmadan üretilmiştir.

THE ROLE OF WOMEN IN HAZELNUT FARMING: AGRICULTURAL CONTRIBUTIONS AND SOCIAL EFFECTS IN ORDU'S ALTINORDU DISTRICT

Undergraduate Student, SELİN OĞURLU

Pamukkale University, Sogurlu000@gmail.com, 0009-0003-6990-3168

Assoc. Prof. Dr. CENNET ŞANLI

Pamukkale University, cennet2011@gmail.com,0000-0003-3285-0950

ABSTRACT

This research examines the role of women engaged in hazelnut farm labor within family, socio-cultural, and economic life. Within the scope of the research, women working as agricultural laborers in hazelnut production in the Altınordu district of Ordu were examined. The study was conducted using the case study design, one of the qualitative research designs. In determining the study group, criterion sampling was employed, and the following criteria were applied: women who work as daily-wage laborers during the hazelnut harvesting season in the Altınordu district, reside in the district, have different educational backgrounds, aim to obtain economic benefits from agricultural labor, are over the age of 18, and voluntarily agreed to participate in the research. Accordingly, the study group consisted of 20 women workers meeting these criteria. Data collection tools included field observations and a semi-structured interview form developed by the researchers. Interviews were conducted face-to-face, audio-recorded with participants' consent, and transcribed verbatim. The collected data were analyzed using the descriptive analysis method. The findings indicate that women's participation in hazelnut farming leads to a significant constriction of time in their daily lives. Despite women's intensive labor in hazelnut farming, this contribution does not translate into a significant strengthening of their roles in household responsibility sharing or decision-making processes; women are observed to simultaneously carry both agricultural production labor and domestic care responsibilities (double burden). Women were observed to carry both agricultural production labor and domestic care responsibilities simultaneously. While hazelnut farming renders women's socio-cultural lives largely dependent on the agricultural calendar, traditional gender roles and gender-based divisions of labor remain largely preserved. Furthermore, although income obtained from hazelnut farming does not provide women with full economic independence, it contributes to limited improvements in their subjective perceptions of empowerment and their positions within the household. Based on these findings, it is recommended that comprehensive policies be developed to enhance the visibility of women's labor in hazelnut farming and to strengthen the recognition of its economic value. The expansion of women-centered cooperative models and the development of hazelnut-specific savings and income-sharing mechanisms that increase women's decision-making power over income may contribute to women's individual economic empowerment.

Keywords: Women's Geography, Hazelnut, Agricultural Laborer, Ordu

1. GİRİŞ

Kadın bir toplumun temel yapı taşıdır. Bu nedenle kadınla ilgili çalışmalar geçmişten günümüze en temel araştırma konularından biridir (Özgüç, 1998; 18). Kadın araştırmaları, kadının toplum hayatındaki sosyo-ekonomik ve kültürel yerini anlamamızı sağlar (Kaymaz, 2010; 13). Literatürdeki çalışmalarda kadınların 1800 yıllarda toplumsal yaşamda daha fazla yer almaya başladığı ilk kez “ücretli işçi” uygulamalarında çalışma hayatına dahil olduğu, 20.yy’dan sonra da iş hayatında yer aldığına dikkat çekilmektedir (Bedük, 2005). Bu gelişme kadınların ekonomik ve toplumsal rollerinde bir başlangıcını simgelemektedir. Bununla birlikte son yıllarda Türkiye’de kadına şiddetle ilgili yaşanan olaylar kadın araştırmalarının sosyal değişim için çözüm önerileri sunmada, politika belirlemede ve uygulama geliştirmede çok değerli olduğunu bir kez daha göz önüne koymaktadır (Yüksel-Kaptanoğlu,2020). Kadınların yaşadıkları sorunlarını yerel bağlamda ortaya koymak, başlangıçta bölgesel çözüm önerileri geliştirmede değerli bir katkı gibi görülse de uzak vadede toplumsal gelişmenin sağlanması için hayati öneme sahiptir.

Kadının toplumdaki kültürel yeri, süreçteki geleneksel değerler, inanç sistemleri, ekonomik koşullar ve toplumsal dönüşümlerle şekillenmiş dinamik ve çok yönlü bir konumdur (Tire, 2017; 8). Kadınlar, toplumda aile ve ev merkezli roller üstlenmiş; çocuk bakımı, ev işleri, yaşlıların gözetimi gibi özel alan sorumluluklarıyla toplumun temel direklerinden biridir. Kadınlar aynı zamanda toplumsal yapı içinde aileyi besleyen, geçim kaynaklarına katkı sağlayan ve üretkenliği destekleyen bireyler olarak aktif bir şekilde tarımsal hayatta yer almıştır (URL1).

Türkiye’de tarımda çalışan kadınlara yönelik çalışmalar 1970’li yıllarda başlamış; bu dönemde tarımsal iş gücündeki kadın emeğine ilişkin akademik araştırmalar yapılmıştır (Soysal, 2023). Zamanla kadınların kırsal kalkınma ve tarımsal üretimdeki rolleri hükümetler ve sivil toplum kuruluşları tarafından tanınmış ve daha görünür hale gelmiştir (URL2). Bugün kadınların tarım iş gücündeki rolü ise Türkiye’nin kırsal kalkınma stratejilerinde ve kadın girişimciliği destek programlarında önemli bir yere sahiptir (Marangoz vd., 2016). Kırsal alanlarda ekonomik çeşitliliğin artması, ekonomik dalgalanmalara karşı dayanıklılığı güçlendirmekte ve istihdam olanaklarını genişletmektedir. Tarımsal işletmelerin yanı sıra yöresel ürünler, gıda işleme, el sanatları ve agro-turizm gibi faaliyet alanlarının gelişmesi, gelir kaynaklarının çeşitlenmesine katkı sağlamaktadır. Bu süreç, kırsal bölgelerin ekonomik olarak güçlenmesini desteklerken, kadınların ekonomik yaşama daha görünür ve etkin biçimde katılımını da teşvik etmektedir (Aylan vd., 2019).

Kadın emeğinin daha fazla yer bulması, yerel istihdamın güçlendirilmesini yalnızca ekonomik açıdan etkilemekle kalmamış; aynı zamanda kırsal bölgelerde yeni çalışma alanlarının oluşmasına katkı sağlamıştır (Welsh, vd. 2018). Tarımsal üretim, hayvancılık, el sanatları, kooperatifçilik ve kırsal turizm gibi alanlarda üstlendikleri roller, mevcut faaliyetlerin profesyonelleşmesine ve yerel ekonominin sürdürülebilirliğine katkı sağlamıştır (Velmurugan vd., 2025). Ekonomik sürdürülebilirliğin sağlanması kritik bir kalkınma aracı olarak değerlendirilmektedir (Vuciterna vd., 2024). Kadın girişimciler, tarım ve el sanatları gibi sektörlerde yürüttükleri faaliyetlerle istihdam yaratarak ve yerel ekonomileri çeşitlendirerek ekonomik büyümeye önemli katkılar sağlamaktadır. Bu katkılar özellikle yoksulluğun

azaltılması, toplumsal cinsiyet eşitliğinin desteklenmesi ve sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın teşvik edilmesi açısından Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ile örtüşmektedir (Velmurugan vd., 2025; Doğan & Yılmaz, 2020).

Kadın girişimciliğinin desteklenmesi aynı zamanda toplumsal cinsiyete dayalı fırsat eşitsizliklerinin azaltılmasına (Ramos, vd., 2024) kadınların ekonomik karar alma süreçlerine katılımının artmasına (Yılmaz & Karaçelebi, 2020) ve kırsal topluluklarda sosyal dönüşümün hızlanmasına (Bakay vd., 2020) katkı sağlamaktadır. Özellikle STEM (Fen, Teknoloji, Mühendislik ve Matematik) alanında kadınların daha fazla yer alması için dünya çapında ve Türkiye’de kadın girişimcilere ve öğrencilere yönelik programlar uygulanmaktadır. Türkiye’de yapılan bu çalışmalar, teknoloji alanında kadınların girişimciliğinin desteklenmesinin önemini vurgulamakta ve bu alanda kadın liderler yetiştirmek için çeşitli teşviklerin hayata geçirildiğini ortaya koymaktadır (URL3).

Literatürde yer alan çalışmalarda; Kovancı ve Karakoç Yıldız’ın (2024) Adıyaman’da tarım işçiliğinde çalışan kadınların sosyo-ekonomik durumları ve mülkiyet sorunlarını, Bağış’ın (2020) Denizli’de yerel mevsimlik tarım işçiliğinde çalışan kadınları, Baş’ın (2019) ise Doğu Karadeniz’de tarımda çalışan kadın işçilerin karşılaştıkları sorunları incelediği görülmektedir. Bu araştırmalar, kadın emeğinin tarımsal üretimdeki konumunu görünür kılmaya ve bölgesel farklılıkları ortaya koymasına bakımından önemli olup, kadın çalışmaları alanının akademideki gerekliliğini ve artan önemini açıkça ortaya koymaktadır. Bu kapsamda araştırmada Ordu’nun Altınordu İlçesi’nde fındık tarımında çalışan kadınların aile, sosyo-kültürel ve ekonomik hayattaki rollerini incelemek amaçlanmıştır.

Bu amaç doğrultusunda araştırmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

- Kadınların aile içi rollerinde, fındık tarımı sürecine katılımının günlük yaşam, sorumluluk paylaşımı ve karar alma süreçleri üzerindeki etkileri nelerdir?
- Fındık tarımı kadınların sosyo-kültürel yaşam pratiklerini, toplumsal cinsiyet normlarına uyum biçimlerini ve kırsal toplum içindeki sosyal statülerini nasıl şekillendirmektedir?
- Kadınların fındık tarımından elde ettikleri ekonomik kaynakların kullanım ve tasarruf biçimleri, onların bireysel ve ailevi ekonomik güçlenmesine ne ölçüde katkı sağlamaktadır?

2. YÖNTEM

Bu araştırmada nitel araştırma modellerinden durum çalışması yöntemi kullanılmıştır. Durum çalışması; bir olgu, olay veya durumun kendi doğal ortamları içinde gerçekçi ve bütüncül bir şekilde ortaya koyan araştırma yöntemidir (Yıldırım & Şimşek, 1999). Araştırma sahası Ordu’nun Altınordu İlçesidir (Harita 1).

Harita 1: Altınordu Konum Haritası

Araştırmanın çalışma grubunu belirlemede ölçüt örnekleme yöntemi esas alınmıştır. Belirlenen ölçütler; “Altınordu ilçesinde fındık toplama sezonunda yevmiyeli olarak çalışan, bu ilçede ikamet eden, farklı eğitim düzeylerine sahip, tarım işçiliğinde ekonomik fayda sağlamayı amaçlayan, 18 yaş üzeri, gönüllük esaslı araştırmaya katılım sağlamak isteyen 20 kadın işçi” kabul edilmiştir (Tablo 1). Saha araştırması sürecinde araştırmanın katılımcıları belirlenmiştir. Araştırmanın yürütülmesinde Pamukkale Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu’ndan 27.05.2025 tarihli ve E-93803232-622.02-698533 sayılı karar ile izin alınmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak saha gözlemleri ve araştırmacılar tarafından tasarlanan görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formu, beş bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde; katılımcıların demografik bilgileri, ikinci bölümde; katılımcıların fındık toplama hasadı zamanında olan aile hayatındaki rolleri, üçüncü bölümde; katılımcıların fındık işçiliğinde sosyo-kültürel hayatları, dördüncü bölümde; katılımcıların fındık toplama hasatından elde ettikleri ekonomik kaynaklar ve bu kaynakların tasarruf edilme durumlarını ortaya koymaya yönelik açık uçlu sorular yer almaktadır. Açık uçlu maddelerle örneğin “*Fındık işçiliğinde*

hangi rollerde çalışıyorsunuz? Fındık işçiliğinden kazandığınız geliri nasıl harcıyorsunuz? Aile ve çevrenizin fındık işçiliğinde çalışmanıza ilişkin bakış açısı nedir?” gibi, araştırma sorularına cevap aranmıştır. Formun geçerlik ve güvenilirliğin sağlanmasında uzman görüşüne başvurulmuştur. Görüşmeler yüz yüze gerçekleştirilmiş ve katılımcıların onayı alınarak ses kaydına alınmıştır. Ses kayıtları yazılı metne dönüştürüldükten sonra, iki araştırmacı tarafından bağımsız olarak incelenmiş ve betimsel analiz yöntemi kullanılarak çözümlenmiştir. Analiz sürecinde araştırmacılar arasında karşılaştırma yapılarak ortak temalar üzerinde uzlaşa sağlanmış, böylece bulguların güvenilirliği artırılmıştır.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Bilgileri

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Medeni Durum
K1	Kadın	23	Bekar
K2	Kadın	45	Evli
K3	Kadın	21	Bekar
K4	Kadın	34	Evli
K5	Kadın	19	Bekar
K6	Kadın	40	Evli
K7	Kadın	20	Bekar
K8	Kadın	23	Bekar
K9	Kadın	68	Evli
K10	Kadın	45	Evli
K11	Kadın	27	Bekar
K12	Kadın	50	Evli
K13	Kadın	19	Bekar
K14	Kadın	21	Bekar
K15	Kadın	22	Evli
K16	Kadın	30	Bekar
K17	Kadın	22	Bekar
K18	Kadın	69	Evli
K19	Kadın	36	Evli
K20	Kadın	35	Evli

BULGULAR

1. Araştırmada ilk olarak kadınların aile içindeki rollerinde fındık tarımı sürecine katılımlarının günlük yaşam pratikleri, sorumlulukların paylaşımı ve karar alma süreçleri üzerindeki etkileri incelenmiştir. Elde edilen bulgular Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Kadınların Fındık Tarıma Katılımlarının Aile İçi Rollere Etkisi

Tema	Alt Tema (Tek Kavram)	Katılımcılar	Söylemsel Örnek
Günlük Yaşam	Zaman Azalması	K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K14, K15, K16, K17, K18, K19, K20,	“Zamanım azaldı, kendime vakit ayıramıyorum.” (K1)
	Çifte Yük	K8, K11, K12, K20	“Sabah 5’te kalkıp akşam 6’da bahçeden çıkarız; eve gelince yemek ve temizlik yine bizde.” (K20)
	Rutin Değişimi	K18	“Her ay iş var; bahçe bitiyor, hayvanlar başlıyor.” (K18)
Sorumluluk Paylaşımı	Ev İçi Yük	K5, K8	“Anne mutfakla ilgileniyor, ben temizlik yapıyorum.” (K5)
	Toplumsal İş Bölümü	K1, K2, K4, K6, K17	“Erkekler yük taşır, kadınlar yemek ve toplama yapar.” (K4)
	Kolektif	K2, K7, K16, K17, K19	“O gün ne iş varsa topluca yapılır.” (K17)
	Kritik Emek	K1, K3, K9, K20	“Kadın olmazsa süreç uzar, hiçbir iş ilerlemez.” (K3)
Karar Alma	Değersizlik	K9, K12	“Ayak işlerini yapan biri gibi görünüyorsun.” (K12)
	Baskı	K9	“Bahçeye gitmezsem suç işlemişim gibi tepki veriyorlar.” (K9)

Tablo 2 incelendiğinde en yüksek frekansın *zaman azalması* alt temasında yoğunlaştığı görülmektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğu fındık tarımıyla birlikte kişisel zamana ayrılan sürenin azaldığını ifade etmiştir. Bu durum, kadınların gündelik yaşam pratiklerinin tarımsal emek etrafında yeniden şekillendiğini göstermektedir. *Çifte yük* alt teması, daha sınırlı sayıda katılımcı tarafından dile getirilmesine rağmen söylemler bakımından yoğun bir emek birikimine işaret etmektedir. Fındık tarımıyla birlikte ev içi işlerin devam etmesi, kadınların üretim ve yeniden üretim süreçlerini yeniden üretimsel süreçleri (bakım, yemek, temizlik) eş zamanlı yürüttüğünü ortaya koymaktadır. Buna karşılık *rutin değişimi* yalnızca bir katılımcı tarafından belirtilmiş olup, bu durum uç bir örnek olarak tarımsal faaliyetlerin yıl boyu sürekliliğine dikkat çekmektedir. *Sorumluluk paylaşımı* temasında ev içi yükün sınırlı ölçüde paylaşıldığı, ancak toplumsal iş bölümünün daha yaygın bir biçimde vurgulandığı görülmektedir. Erkek ve kadın emeğinin farklı işler üzerinden tanımlandığı söylemler, geleneksel rol dağılımının sürdüğünü göstermektedir. Buna karşın *kolektif çalışma* ve *kritik emek* alt temalarında kadın emeğinin üretim sürecindeki merkezi konumuna doğrudan atıf yapılmıştır. Özellikle “kadın olmazsa işin ilerlemediği” yönündeki ifadeler oldukça dikkat

çekicidir. Ayrıca *değersizlik* ve *karar alma-baskı* alt temaları düşük frekanslı olmakla birlikte, aile içi ilişkilerde kadınların konumuna dair araştırmada uç söylemleri barındırmaktadır.

2. Araştırmada ikinci olarak fındık tarımının kadınların sosyo-kültürel yaşam pratikleri, toplumsal cinsiyet normlarına uyum biçimleri ve kırsal toplum içindeki sosyal statüleri üzerine etkisi incelenmiştir. Elde edilen bulgular Tablo 3’de gösterilmiştir.

Tablo 3. Kadınların Fındık Tarımına Katılımlarının Sosyo-Kültürel Yaşam ve Toplumsal Statüye Etkisi

<i>Tema</i>	<i>Alt Tema (Tek Kavram)</i>	<i>Katılımcılar</i>	<i>Söylemsel Örnek</i>
<i>Sosyo-Kültürel Yaşam</i>	Kültürel Roller	K4, K5, K6, K13	“Anne mutfakla ilgilenir, ben temizlik yaparım.” (K5)
	Çalışma Alışkanlığı	K1, K4, K7, K8, K10, K11, K15, K20	“Bu bölgelerde çalışmanın yaşı yok 5 yaşında anneme yardımla başlamışım” (K20)
	Mevsimsel Yaşam Düzeni	K1, K2, K4	“Ağustos–Eylül en yoğun dönem” (K2)
	Toplumsal Beklenti	K3	“Her şeyi eksiksiz ve temiz yapmamız bekleniyor.” (K3)
<i>Toplumsal Cinsiyet Normları</i>	İş Bölümü Normu	K4, K16, K19	“Erkekler yük taşır, kadınlar yemek ve toplama yapar.” (K4)
	Dayatılan Roller	K1, K2, K4	“Zamanım azaldı; roller dayatılmış.” (K1)
	Kadın Sorumluluğu	K20	“Eve gelince temizlik ve yemek yine bizde” (K20)
	Üretimde Belirleyicilik	K5, K6, K11, K13, K16	“Kadının emeği gerçekten çok büyük” (K16)
	Olağan karşılama	K7, K12	“Bence çalışmak normal; bu yüzden Karadeniz kadını kimseye minnet etmiyor.” (K12)
<i>Kırsal Toplumdaki Statü</i>	Gurur ve Takdir Değer Görmeme	K3, K10	“Kendi ihtiyaçlarını karşılayabiliyorlar diye gurur verici görülüyor.” (K3) “Kadın işi değil diyenler vardı.” (K10)

Tablo 3 incelendiğinde fındık işçiliğinin kadınların sosyo-kültürel yaşamı ve toplumsal statüsü üzerindeki etkilerine ilişkin bulgular, kültürel roller, toplumsal beklentiler ve cinsiyet normları etrafında yoğunlaşmaktadır. Tabloya göre *çalışma alışkanlığı* alt teması en yüksek frekansa sahip olup, kadınların tarımsal emeğe erken yaşlardan itibaren dâhil olduğunu göstermektedir. *Kültürel roller* ve *mevsimsel yaşam düzeni* alt temaları orta düzeyde frekansla temsil edilmekte; kadınların ev içi görevlerle tanımlanan rollerinin hasat dönemlerine göre yeniden organize

edildiği görülmektedir. Özellikle Ağustos-Eylül aylarının yoğunlukla vurgulanması, sosyo-kültürel yaşamın tarımsal takvime bağımlı biçimde şekillendiğine işaret etmektedir. *Toplumsal cinsiyet normları* temasında iş bölümü normu ve dayatılan roller alt temaları öne çıkmaktadır. Erkek ve kadın emeğinin farklı işler üzerinden ayrıştırıldığı söylemler toplumsal normların sürekliliğini yansıtmaktadır. Buna karşın *kadın sorumluluğu* alt teması düşük frekanslı olmakla birlikte aile ve çevre kaynaklı beklentilerin kadınların davranışlarını sınırlayabildiğini göstermektedir. Üretim sürecine ilişkin olarak *üretimde belirleyicilik* alt teması, kadın emeğinin tarımsal üretimdeki merkezi rolünü vurgulayan söylemlerle öne çıkmaktadır. *Olağan karşılama* alt teması ise çalışmanın kadınlar açısından normalleştirildiğini ve bu durumun kırsal yaşamda bir aidiyet unsuru olarak algılandığını göstermektedir.

Kırsal toplumdaki statü bağlamında gurur ve takdir ile değer görmeme ifadelerinin bir arada yer alması, kadın emeğinin toplumsal karşılığının homojen olmadığını ortaya koymaktadır. Bu bulgular, kadınların ekonomik katkılarının kimi durumlarda takdir edilirken kimi durumlarda geleneksel yargılarla sınırlandırıldığına işaret etmektedir.

3. Araştırmada üçüncü olarak kadınların fındık tarımından elde ettikleri ekonomik kaynakların kullanım ve tasarruf biçimleri, onların bireysel ve ailevi ekonomik güçlenmesine sunduğu katkılar incelenmiştir. Elde edilen bulgular Tablo 4’ de gösterilmiştir.

Tablo 4. Kadınların Fındık Tarımından Elde Ettikleri Ekonomik Kaynakları Kullanım ve Tasarruf Biçimleri

<i>Tema</i>	<i>Alt Tema (Tek Kavram)</i>	<i>Katılımcılar</i>	<i>Söylemsel Örnek</i>
<i>Ekonomik Kullanım</i>	Temel İhtiyaç Karşılama	K1, K2, K5, K8, K10, K15	“Eğitim ve kişisel ihtiyaçlarımı karşılıyorum.” (K1)
	Hane Katkısı	K1, K2, K16	“Aileme yardım ediyorum, bir kısmını kendim harcıyorum.” (K16)
	Çocuklara Aktarma	K18	“Çocuklarıma atıyorum, onlar okuyor.” (K18)
<i>Ekonomik Güçlenme</i>	Finansal Özerklik	K2, K3, K6, K7, K9, K10	“Kendi kazandığımı kendime harcıyorum, özgürüm.” (K3)
	Yatırım	K10, K14, K15	“Araba alacağım diye birikim yapıyorum.” (K14)
	Gelir Güvencesi	K15	“İyi ve düzenli bir gelir, yeterli geliyor.” (K15)
<i>Aile İçi Ekonomik Konum</i>	Değerinin Artması	K6	“Evin ihtiyaçlarını karşılayınca kendimi değerli hissediyorum.” (K6)
	Ortak Güç	K8., K10, K11	“Evin ihtiyaçlarını karşılamama yetiyor” (K8).

	Yetkisizlik	K13, K20 K19,	“Paramı kullanmakta özgür değilim.” (K19)
	Kısmi Değer Görme	K13, K14	“Kendi ihtiyacımı karşılıyorum ama eşim kadar bütçeye katkı sağlamıyorum, yeterli gelmiyor.” (K13)

Tablo 4 incelendiğinde, ekonomik kullanım temasında temel ihtiyaç karşılama alt temasının en yüksek frekansla öne çıktığı görülmektedir. Bu bulgu kadınların fındık tarımından elde ettikleri gelirleri ağırlıklı olarak eğitim ve kişisel gereksinimler gibi gündelik ihtiyaçlara yönlendirdiklerini göstermektedir. Hane katkısı alt teması ise gelirin aile bütçesine destek olacak şekilde kullanıldığını, bununla birlikte sınırlı da olsa bireysel harcamalara yer ayrılabilirdiğini ortaya koymaktadır. Ekonomik güçlenme teması kapsamında finansal özerklik alt teması en fazla katılımcı tarafından dile getirilmekte ve gelir üzerinde bireysel tasarruf ve harcama hakkına sahip olma vurgusu üzerinden tanımlanmaktadır. Yatırım alt teması, belirli bir hedef doğrultusunda birikim yapma söylemleriyle görünür olmakta; araç alma hedefi bu tasarruf pratiğine örnek olarak sunulmaktadır. Gelir güvencesi alt teması ise yalnızca bir katılımcı tarafından, gelirin yeterli ve düzenli olmasına ilişkin bir ifade üzerinden yer almaktadır. Aile içi ekonomik konum temasında ortak güç alt teması ev giderlerine ortak olma ve ekonomik sorumluluğun paylaşılması vurgusuyla öne çıkmaktadır. Buna karşılık yetkisizlik alt teması gelir elde edilmesine rağmen harcama ve karar süreçlerinde söz sahibi olunamamasını ifade eden söylemlerle temsil edilmektedir. Kısmi değer görme alt teması ise kadınların kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmelerine rağmen, eşle karşılaştırıldığında bütçeye katkılarının yetersiz algılanması durumunu yansıtmaktadır. Tabloda “çocuklara aktarma, gelir güvencesi ve değerinin artması” alt temaları ise daha sınırlı sayıda katılımcı tarafından dile getirilmiş olup görece düşük düzeyde temsil edilmektedir.

TARTIŞMA

Bu çalışmada, fındık tarım işçiliğinde kadının aile yapısı, sosyo-kültürel yaşam ve ekonomik faaliyetler içindeki rolünün incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda araştırma kapsamında üç temel araştırma sorusuna yanıt aranmıştır. Elde edilen bulgular, fındık tarımında kadın emeğinin üretim süreci açısından önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, söz konusu rolün aile içi ilişkiler ve toplumsal yapı içerisinde ağırlıklı olarak geleneksel roller çerçevesinde tanımlandığı ve değerlendirildiği sonucuna ulaşılmıştır.

İlk araştırma sorusu kapsamında kadınların aile içi rollerinde, fındık tarımı sürecine katılımının günlük yaşam, sorumluluk paylaşımı ve karar alma süreçleri üzerindeki etkileri incelenmiştir. Kadınların fındık tarımına katılımının günlük yaşamda belirgin bir zaman daralmasına yol açtığı tespit edilmiştir. Fındık tarımına aktif katılım, kadın işçilerin ev içi sorumluluklarını azaltmayıp, aksine ev içi emek ve bakım sorumluluklarını eş zamanlı olarak yürütmelerine neden olmaktadır. Bu durum literatürde sıklıkla vurgulanan “çifte yük” olgusunu akla getirmektedir. Bu ikili rol kadınların iş yükünü artırarak kırsal işgücü yapısındaki kalıcı toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini görünür kılmaktadır. Kadınların gün doğmadan bahçeye girip

geç saatlere kadar çalışmaları, buna karşılık yemek ve temizlik gibi ev içi sorumlulukları tek başlarına sürdürmeleri üretimde “kritik” ve “vazgeçilmez” olarak tanımlanan (Akbiyık, 2011; Bulut, 2013; Öztürk, 2024) kadın emeğinin hane içi iş bölümünde eşitliğe dönüşmediğini göstermektedir. Bu kapsamda elde edilen bulgular fındık tarımında kadınların üretim sürecindeki merkezi konumunun, hane içi emek paylaşımı ve karar alma pratiklerinde yapısal bir yeniden düzenlemeye karşılık gelmediğini; kadın emeğinin niceliksel artışına rağmen niteliksel bir güçlenme yaratmadığını ortaya koymaktadır. Araştırmada fındık tarımında kadınlarının çalışmasının sorumluluk paylaşımına ilişkin sınırlı örnekler bulunsa da karar alma süreçlerinde kadınların etkisinin zayıf olduğu, bazı durumlarda sosyal baskı ve zorunluluk algısıyla hareket ettikleri görülmektedir. Bu bulgular, fındık tarımında kadınların emek katkısının belirli ölçülerde sorumluluk paylaşımını teşvik edebilmesine karşın, hane içi karar alma süreçlerinde kadınların konumunun genel olarak sınırlı kaldığını ve bu süreçlerin çoğu zaman mevcut toplumsal ve kültürel çerçeveler içinde şekillendiğini düşündürmektedir.

Araştırmanın ikinci sorusu kapsamında fındık tarımının kadınların sosyo-kültürel yaşam pratiklerini, toplumsal cinsiyet normlarına uyum biçimlerini ve kırsal toplum içindeki sosyal statülerini nasıl şekillendirdiği incelenmiştir. Bu bağlamda, kültürel roller ve mevsimsel yaşam düzenine ilişkin bulgular, kadınların ev içi görevlerle tanımlanan rollerinin fındık tarımı sürecinde, özellikle Ağustos–Eylül döneminde belirgin biçimde yoğunlaştığını göstermektedir. Sosyo-kültürel yaşamın tarımsal takvime bağlı olarak şekillenmesi, kadınların iş yükünün bu dönemlerde önemli ölçüde artmasına neden olmaktadır. *Toplumsal cinsiyet normları* teması kapsamında yer alan *iş bölümü normu* ve *dayatılan roller* alt temaları, tarımsal üretim sürecinde kadın ve erkek emeğinin belirgin biçimde ayrıştırıldığını ortaya koymaktadır. Fındık tarımında erkekler ağırlıklı olarak yük taşıma gibi fiziksel güce dayalı işlerde konumlandırılırken, kadınlar yemek hazırlama ve ürün toplama faaliyetleriyle sorumlu tutulmaktadır. Ayrıca, kadınların erken yaşlardan itibaren bu sürece dâhil edilmesi, kadın emeğinin kırsal yaşamda olağanlaştırıldığını ve bir *aidiyet unsuru* olarak algılandığını göstermektedir. Buna karşılık, kadınların aile ekonomisine sağladıkları katkılar kimi durumlarda takdir edilmekte, kimi zaman ise görünmez kılınarak değersizleştirilmektedir. Bu durum, araştırmanın dikkat çeken önemli sonuçları arasında yer almaktadır. Literatürdeki araştırmalarda bu bulguyu destekleyen çalışmalara rastlanılmıştır (İnci, 2019; İçli, 2020). Bu manada kadınların fındık tarımına katılımı, kırsal toplum içindeki sosyal statülerini bir yandan güçlendirirken, diğer yandan emeğin görünmezleşmesi nedeniyle çelişkili bir yapı ortaya koymaktadır.

Araştırmanın üçüncü sorusu kapsamında kadınların fındık tarımından elde ettikleri ekonomik kaynakların kullanım ve tasarruf biçimleri, onların bireysel ve ailevi ekonomik güçlenmesine ne ölçüde katkı sağladığı incelenmiştir. Elde edilen bulgular fındık tarımından elde edilen gelirin kadınlar açısından öncelikle gündelik yaşamın sürdürülmesine yönelik bir işlev üstlendiğini ortaya koymaktadır. Ekonomik kullanım temasında temel ihtiyaç karşılama alt temasının öne çıkması, kadınların gelirlerini büyük ölçüde eğitim, kişisel gereksinimler ve hane içi ihtiyaçlara yönlendirdiklerini göstermekte ve tarımsal gelirlerin kadınlar açısından bireysel tüketimden ziyade aile ve bakım odaklı bir kullanım mantığı içinde değerlendirildiğini düşündürmektedir. Bu durum ekonomik kazanımın kadınlara mutlak bir güçlenme sağlamasa da kadın öznel algılarında ve aile içindeki konumlarında kısmi bir dönüşüme yol açtığı şeklinde yorumlanabilir. Literatürde kırsal alanlarda kadın emeğinin aile refahını öncelediği ancak kadın

gelirinin kullanımında özgür olunmadığına ilişkin bulgularla bu sonuçlar örtüşmektedir (Eştürk & Kılıç 2016). Güneş (2010), Karadeniz’de fındık üreticisi kadınlar üzerine yaptığı çalışmada, kadının geliri hane ihtiyaçları için kullanma eğiliminin özgür bir seçimden ziyade, hane içindeki çatışmadan kaçınma stratejisi olduğu ortaya konulmuştur. Benzer şekilde Dilek (2013) çalışmasında da fındık tarımıyla kadınların ekonomik kaynaklara erişimleri artsa da tasarruf yapma ve bağımsız ekonomik karar alma olanaklarının ataerkil aile yapısı içinde sınırlı kaldığı ortaya konulmuştur. Bir diğer taraftan fındık üretiminde çalışan kadınların ekonomik bağımsızlıkları tam olmasa bile, üretim sürecinde yer almalarının sağladığı “işe yarama” duygusunun, kadının öznel iyi oluşunu ve hane içi müzakere gücünü artırdığını bilinmektedir (Kaygın & Güven, 2015). Gelir elde etme deneyimi, kadınların kendilerini üretken, katkı sunan ve çalışkan bireyler olarak tanımlamalarını güçlendirmekte; bu durum aile içinde sınırlı da olsa bir söz hakkı sahibi olma eğilimini arttırmaktadır. Bu bulgu ekonomik güçlenmenin yalnızca yapısal göstergelerle değil, aynı zamanda kadınların öznel deneyimleri ve kendilik algıları üzerinden de değerlendirilmesi gerektiğini savunan literatürle uyumludur (Özçatal, 2023). Ancak kadınlarının kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmelerine rağmen, eşle karşılaştırıldığında bütçeye katkılarının yetersiz algılanması durumları kısmı değer gördükleri düşüncesini yansıtmaktadır. Bu bağlamda elde edilen bulgular kadınların, ekonomik yaşama katılımının her ne kadar tam bir bağımsızlık sağlamasa da, öznel düzeyde güçlenme ve hane içi konumlarında sınırlı bir iyileşme oluşturduğunu yansıtmaktadır. Dolayısıyla fındık tarımından elde edilen ekonomik kazanç, mutlak bir ekonomik bağımsızlık ve kadına özgüven sağlamasa da kadınların aile içi ilişkilerinde sınırlı bir dönüşüme sebep olmuştur.

Bu sonuçlar dikkate alındığında fındık tarımı özelinde kadın emeğinin görünürlüğünü artırmaya ve ekonomik değerinin tanınmasını güçlendirmeye yönelik bütüncül politikaların geliştirilmesi önerilmektedir. Fındık üretiminde çalışan kadınların gelirler üzerindeki söz hakkını artıracak kadın odaklı kooperatifleşme modellerinin ve fındık tarımına özgü tasarruf-gelir paylaşım mekanizmalarının yaygınlaştırılması, kadınların bireysel ekonomik güçlenmesine katkı sağlayabilir. Bununla birlikte, fındık tarımının yoğun olarak yürütüldüğü kırsal bölgelerde toplumsal cinsiyet eşitliğini destekleyen farkındalık ve eğitim çalışmalarının artırılması, tarımsal üretim süreciyle iç içe geçmiş geleneksel rol kalıplarının dönüştürülmesine katkı sunacaktır. Ancak bu çalışma nitel bir araştırma niteliği taşımakta olup, elde edilen bulgular belirli bir bağlam ve katılımcı grubuyla sınırlıdır; dolayısıyla sonuçların tüm fındık üreticisi kadınlara genellenmesi mümkün değildir. Buna rağmen çalışma, kadınların fındık tarımındaki ekonomik deneyimlerini ve güçlenme süreçlerini derinlemesine anlamaya yönelik önemli ipuçları sunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akbıyık, N. (2011). Malatya’da çalışan mevsimlik tarım işçilerinin sosyal ve ekonomik sorunlarının irdelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(36), 132-154.
- Aylan, F. K., Gök, H. S., & Şalvarci, S. (2019). Kırsal yoksulluğun giderilmesinde kadın girişimciliğin rolü: Lavanta kokulu köy örneği. *Turizm ve Gastronomi Çalışmaları Dergisi*, 7 (2), 1271-1289.
- Bağış, R. C. (2020). Her mevsimin işçileri: Denizli’de mahalli mevsimlik tarım işinde çalışan kadınlar, *Ç. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29 (4), 138-150.

- Bakay, M. E., Müftüoğlu, M., Naltbantoğlu, A., & Çoçan, E. (2020). Kırsal kesimlerdeki kadın girişimciliği ve girişimci kadınların karşılaştıkları sorunlar üzerine nitel bir araştırma: Manisa-Demirci örneği. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 15, 295-306.
- Baş, L. (2019). Fındık üretiminde kadın emeği: Fatsa örneği, Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi, Ordu.
- Bedük, Y. (2005). Türkiye’de çalışan kadın ve kadın girişimciliği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (12), 106-117.
- Bulut, E. (2013). Mevsimlik tarım işçilerinin yaşam ve çalışma koşullarına ilişkin bir saha araştırması: Kocaali örneği, Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Dilek, D. (2013). Türkiye’de tarım sektöründe kadın istihdamı: Bölgesel temelde bir inceleme, Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Doğan, A., & Yılmaz, V. (2020). D-8 ülkelerinin sürdürülebilir kalkınma amaçlarını gerçekleştirme düzeylerinin tahlili. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, (2020 Sonbahar Özel Sayı I/II), 1-9.
- Eştürk, Ö. & Kılıç, A. (2016). Türkiye kırsalında kadın yoksulluğu. *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(3), 143-153.
- Güneş, F. (2010). Yoksullukla başa çıkma stratejileri, “kaynakların yoksulluğu” ve kadın emeği. *Folklor/Edebiyat*, 16 (64), 33-64.
- İçli, S. (2020). *Kadınların çalışma hayatı ve ekonomik özgürlük algısı: Konya örneği*, Yüksek lisans tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- İnci, R. (2019). Çalışan kadınlarda şiddet algısı ve bu algıda ekonomik şiddetin yeri. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 3(1), 189-206.
- Kaygın, E., & Güven, B. (2015). *Güçlü Kadınlar: Türkiye’de Kadının Girişimciliği*. İstanbul: Veritaş Akademi.
- Kaymaz, İ. Ş. (2010). Çağdaş uygarlığın mihenk taşı: Türkiye’de kadının toplumsal konumu. *Atatürk Yolu Dergisi*, 12 (46), 333-366.
- Kovancı, E. & Karakoç Yıldız, D. (2024). Tarım sektöründe çalışan kadınların sosyo-ekonomik durumu ve mülkiyet sorununa ilişkin bir alan araştırması: Adıyaman ili örneği, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 19 (1), 1-25.
- Marangoz, M., Hız, G., & Aydın, A. E. (2016). Kırsal Alandaki kadınların girişimcilik eğilimi üzerine bir araştırma. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, 3 (5), 24-44.
- Özçatal, E. Ö. (2023). Sosyo-Kültürel ve Yapısal Faktörler Temelinde İşgücü Piyasasında Kadınların Ekonomik Güçlenme Süreci Önündeki Sorunları ve Nedenleri. *Fiscaoeconomia*, 7(3), 2539-2571.
- Özgüç, N. (1998). Kadınların Coğrafyası. İstanbul: Çantay Kitapevi.
- Öztürk, F. (2024). *Enformel sektörde çalışan kadın yoksulluğu: Ordu ve Giresun illeri örnekleri*, Yüksek lisans tezi, Ordu Üniversitesi, Ordu.
- Ramos Farroñán, E. V., Arbulú Ballesteros, M. A., Mogollón García, F. S., Heredia Llatas, F. D., Farfán Chilicaus, G. C., Guzmán Valle, M. D. L. Á., ... & Arbulú Castillo, J. C. (2024). Sustainability and rural empowerment: developing women’s entrepreneurial skills through innovation. *Sustainability*, 16 (23), 10226.

- Soysal, G. (2023). Türkiye’de sosyal yaşlanma ve çalışma hayatı: özellikler, sorunlar ve bir uygulama Doktora tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Tire, O. (2017). Toplumsal cinsiyet rolleri açısından Türkiye’de kadın yoksulluğu. *Mavi Atlas Dergisi*, 5(1), 97-112.
- Velmurugan, R., Bhuvanewari, R., & Senthilkumar, S. (2025). Economic Contributions and Social Impacts of Women Rural Entrepreneurs. In G. Erkol Bayram, A. Bayram, & M. Sak (Eds.), *Empowering Women Through Rural Sustainable Development and Entrepreneurship* (pp. 51-72). IGI Global Scientific Publishing. DOI: 10.4018/979-8-3693-6572-4.ch004
- Vuciterna, R., Ruggeri, G., Mazzocchi, C., Manzella, S., & Corsi, S. (2024). Women’s entrepreneurial journey in developed and developing countries: a bibliometric review. *Agricultural and Food Economics*, 12(36), 1-34.
- Welsh, D. H. B., Kaciak, E., Memili, E., & Minialai, C. (2018). Work-family interface and the performance of women entrepreneurs: Moderating effect of economic development. *International Journal of Emerging Markets*, 13 (2), 330-349.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (1999). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri . Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, E., & Karaçelebi, F. G. (2020). Kadın girişimcilerin girişim süreçleri üzerine bir araştırma . *İş ve İnsan Dergisi*, 7(2), 283-293.
- Yüksel-Kaptanoğlu, İ. (2020). Kadınlara yönelik şiddet ve toplumsal cinsiyet eşitliği. Ankara: *CEİD Yayınları*.

İnternet Adresleri

URL1: <http://https://www.kadinkoop.org/> Erişim tarihi:15.08.2024

URL2: <https://www.tarimorman.gov.tr> Erişim Tarihi:29.09.2024

URL3: <https://kadingirisimci.gov.tr/> Erişim Tarihi:29.09.2024

DAVRANIŞSAL İKTİSAT PERSPEKTİFİNDE TÜRKİYE’DE ENFLASYON- MUTLULUK İLİŞKİSİ: 2005-2024 DÖNEMİ

Prof. Dr. FERHAT PEHLİVANOĞLU

Kocaeli Üniversitesi, SBF, İktisat Bölümü, fpehlivanoglu@gmail.com – ORCID ID 0000-0001-6930-018

Doktora Öğrencisi CANSU ÇALIŞIR ÇETİN

Kocaeli Üniversitesi, SBE, İktisat, cansucalisir0@gmail.com - ORCID ID 0000-0001-5961-2579

ÖZET

Davranışsal iktisat çerçevesinde bireyler, karar alma süreçlerinde içsel motivasyonlarının, bilinçaltı ihtiyaçlarının, içsel çatışmalarının ve duygularının etkisi altında hareket eden sınırlı rasyoneldir. Mutlulukla ilişkilendirilen öznel olarak iyi olma hali, bireyin yaşamını nasıl değerlendirdiğiyle ilişkili olarak öznel bir olgu olma niteliği taşımaktadır. Ayrıca mutluluk, bireylerin nihai amacı olarak da görülmektedir. Farklı disiplinlerde çeşitli şekillerde tanımlanan mutluluk kavramının tek bir çerçeveye indirgenmesi mümkün olmamakla birlikte her disiplinin kendi teorik yaklaşımı doğrultusunda tanımı geliştirme çabası da bulunmaktadır. Mutluluk tanımı incelenirken iktisadi göstergelerin yanında fiziksel ve sosyal çevre, ülkenin sosyo-ekonomik ve demografik durumu gibi parametreleri de irrasyonel sonuçlara neden olmamak için göz ardı etmemek gerekir. Mutluluk, bir yandan bireylerin haz düzeylerini ifade ederken bir yandan da bireylerin yaşamdan beklentilerinin ne ölçüde karşılandığını ifade eder. Bu çalışmada, Türkiye’de 2005-2024 yılları arasındaki dönemde TÜFE ve işsizlik oranları ile Yaşam Memnuniyeti Araştırması 2024 verilerinden (TÜİK) yararlanılarak mutluluğun ekonomi ile ilişkisi araştırılmıştır. Çalışmada kullanılan veriler, TÜFE, işsizlik oranları, Yaşam Memnuniyet Araştırması’nda mutluluğun kaynağı olarak tanımlanan sağlık ve para verileri, Yaşam Memnuniyeti Araştırması’nda mutlu ve mutsuz oranları, Yaşam Memnuniyeti Araştırması’nda umutlu ve umutsuz oranları baz alınmıştır. Zaman serilerinin durağanlıkları ADF testiyle değerlendirilmiştir, mutluluğu etkileyen ekonomik ve sosyal değişkenlerin durağanlık sorunları mutluluğun dinamik bir yapısının bulunduğunu ortaya koymuştur. VAR modeli kurularak değişkenler arasındaki karşılıklı etkileşimler araştırılmış ardından Granger Nedensellik testiyle ekonomik göstergelerin mutluluğa etkileri araştırılmıştır. Ardından IRF testiyle değişkenlerde meydana gelen şokun diğer değişkenleri nasıl etkilediği araştırılmıştır. Çok boyutlu bir olgu olan mutluluğun düzeyi, ekonomik göstergelerle birlikte sosyal ve çevresel faktörlerle belirlenmektedir. Bu nedenle, mutluluk analizlerinde sadece ekonomik değişkenlere odaklanmak yetersiz kalacağından davranışsal unsurları da dikkate alarak bütüncül bir yaklaşım ile değerlendirilmelidir.

Anahtar Kelimeler : Mutluluk Ekonomisi, Davranışsal İktisat, TÜFE, Yaşam Memnuniyeti Araştırması 2024.

THE RELATIONSHIP BETWEEN INFLATION AND HAPPINESS FROM A BEHAVIORAL ECONOMICS PERSPECTIVE IN TURKEY: THE PERIOD 2005-2024

ABSTRACT

Within the framework of behavioral economics, individuals are boundlessly rational beings who act under the influence of their intrinsic motivations, subconscious needs, internal conflicts, and emotions in their decision-making processes. The subjective well-being associated with happiness is a subjective phenomenon related to how an individual evaluates their life. Furthermore, happiness is often seen as the ultimate goal of individuals. While it is impossible to reduce the concept of happiness, defined in various ways across different disciplines, to a single framework, each discipline strives to develop its own definition in accordance with its theoretical approach. When examining the definition of happiness, it is necessary to consider parameters such as the physical and social environment, and the socio-economic and demographic situation of the country, in addition to economic indicators, to avoid irrational conclusions. Happiness, on the one hand, expresses the level of pleasure individuals experience, and on the other hand, it expresses the extent to which their expectations from life are met. This study investigates the relationship between happiness and the economy in Turkey, using CPI and unemployment rates from 2005-2024, as well as data from the 2024 Life Satisfaction Survey (Turkish Statistical Institute). The data used in this study are based on CPI, unemployment rates, health and financial data identified as sources of happiness in the Life Satisfaction Survey, happy and unhappy rates, and hopeful and hopeless rates in the Life Satisfaction Survey. The stationarity of the time series was evaluated using the ADF test; stationarity problems of economic and social variables affecting happiness revealed that happiness has a dynamic structure. Interactions between variables were investigated by constructing a VAR model, and then the effects of economic indicators on happiness were investigated using the Granger Causality test. Subsequently, the IRF test was used to investigate how shocks in one variable affect other variables. Happiness, a multidimensional phenomenon, is determined by economic indicators along with social and environmental factors. Therefore, focusing solely on economic variables in happiness analyses is insufficient; a holistic approach, considering behavioral elements as well, should be adopted.

Keywords : Happiness Economics, Behavioral Economics, CPI, Life Satisfaction Survey 2024.

1. GİRİŞ

İktisat bilimi, insanların iktisadi eylemlerini ve tercihlerini incelemektedir, psikoloji ise bireylerin ruhsal açıdan davranışlarını da incelemektedir. İnsanı temel alan bu iki bilim dalı birbiriyle bağlantısı sonucunda ortaya çıkan davranışsal iktisat, iktisadi modelleri davranışsal, sosyal ve kuramsal varsayımları sadece mantıkla karar alındığını savunan klasik iktisattan farklı olarak bireylerin davranışlarındaki irrasyonelliği anlamaya çalışan bilim dalıdır. (Öztürk & Suluk, 2020, s. 234)

Davranışsal iktisadın ele aldığı sınırlı rasyonel birey, almış olduğu kararlarda içsel motivasyonları, bilinçaltından kaynaklı ihtiyaçları, içsel çatışmaları ve duygularından etkilenerek karar verirken öznel olarak en iyi olma durumunu kendisi için en tatmin edici olarak seçer. (Erman, 2019, s. 14) Öznel olarak iyi olma hali mutlulukla eş anlamda kullanıldığında mutluluk, bireylerin yaşamlarını yorumlamaları sonucunda ortaya çıkan bir olgu olarak yorumlanabilir. (Ulutürk Akman, 2021, s. 42) Bunun yanında kavram olarak mutluluk, bireylerin davranışlarındaki nihai amaç olarak da değerlendirilmektedir. (Sapmaz & Doğan, 2012, s. 63) Fakat insanların yaşamları süresince ulaşmayı amaçladıkları mutluluk kavramına yönelik olarak farklı disiplinlerde farklı mutluluk tanımları bulunmaktadır. Mutluluk kavramının tek bir kalıba indirilmemesi diğer disiplinlerinde kendi içlerinde tanım geliştirme sürecinde bulunmalarındandır. (Ulutürk Akman, 2021, s. 42) Bu nedendir ki mutluluk kavramını sadece iktisadi göstergelerle açıklamaya çalışmak ve bunu yaparken fiziksel ve sosyal çevre, ülkenin sosyo-ekonomik ve demografik durumu gibi parametreleri göz ardı etmek hesaplamada irrasyonelliğe neden olacaktır. (Aydın, 2020, s. 141) Mutluluğun bir tanımı, bireyin, hayatından zevk alma düzeyi iken; bireyin, bütün yaşamına yönelik bir değerlendirmeyi içinde barındırarak hayattan beklentilerinin ne kadarının karşılandığı gibi unsurları içinde barındırır. (Veenhoven, 2004)

Mutlulukla ilgili yapılan araştırmalar genel olarak gelir üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bireyin mutluluk anlayışı sadece gelir ile açıklanamaz bunun yanında “fayda” nında değerlendirilmesi gerekmektedir. Elbette bireylerin gelir seviyesi mutluluklarını doğrudan etkilemektedir fakat tek başına mutluluğun kaynağı olarak açıklanamaz. (Aydın, 2020, s. 139) Mutluluk, kişinin kendi değerlerine göre yaşamını anlamlı ve huzurlu algılamasıdır. Buradaki değişkenler bireyden bireye farklılık görebilir. Bunun yanında farklı coğrafyalardaki bireyler veya farklı değerlere sahip toplumlarda değişiklik gösterebilmektedir. (Şeker, 2009, s. 117) Frey ve Stutzer’e göre (2002) mutluluk üç faktöre bağlıdır: (i) demografik ve kişilik faktörleri, (ii) ekonomik faktörler, (iii) siyasi faktörler. (Erarslan & Yayar, 2022, s. 45)

Mutluluk sadece bireylerin içinde yaşadığı bir duygu değildir, aynı zamanda toplumların bütünleşmesini ya da ayrılmasını gösteren bir göstergedir. (Limanlı, 2021, s. 475) Bireylerin istihdam durumu mutluluğunu önemli ölçüde etkilemektedir. Zira bireylerin herhangi bir yerde çalışmaması onların mutluluğunda azalışa neden olmaktadır. Ek olarak, ülkelerdeki ekonomik büyüme vatandaşların mutluluğu üzerinde olumlu bir etki yaratmaktadır. (Güler & Gül, 2021, s. 295) Toplumlar da bireyin daha fazla paraya sahip olması genellikle bireysel mutluluk anlamına gelmektedir fakat herkesin gelirini arttırmak, herkesin mutluluğunu arttırmaz. Mutluluk araştırmalarının temelinde ülkenin ekonomik durumu gibi toplumsal olgularda bulunmaktadır. (Boadu, 2018, s. 7)

Choiden'in çalışmasından da göreceğimiz gibi mutluluğun temel belirleyicileri, gelir, geçim memnuniyeti ve bunun yanında duygular, sağlık gibi değişkenlerde bulunmaktadır. (Choiden, 2016, s. 159-160)

Bu çalışmada, Türkiye'de 2005-2024 dönemindeki TÜİK işsizlik oranları verileri (ISS), TÜFE (TÜFE) verileri ve 2024 Yaşam Memnuniyeti Anketi verilerinden mutlu birey oranı (MLU), mutsuz birey oranı (MSUZ), umutlu birey oranı (ULU), umutsuz birey oranı (USUZ), mutluluğun kaynağını sağlık olarak bildiren bireylerin oranı (SAG) ve mutluluğun kaynağını para olarak bildiren bireylerin oranı (PARA) incelenmiştir. Çalışmada yıllık veriler kullanılmıştır. Öncelikle ADF testi ile değerlendirilmiştir. Ardından VAR analizi ve Granger Nedensellik analizi uygulanmıştır.

2. DAVRANIŞSAL İKTİSAT VE MUTLULUK

Davranışsal iktisat, bireylerin karar alma süreçlerinde tam bilgiye ve sınırsız bilişsel kapasiteye sahip olmadıkları varsayımından hareket ederek, klasik ve neoklasik iktisadın rasyonel birey modelini sorgulamaktadır. Bu yaklaşım, bireylerin tercihlerini yalnızca gelir, fiyat ve fayda maksimizasyonu çerçevesinde değil; aynı zamanda algılar, duygular, beklentiler ve psikolojik eğilimler üzerinden şekillendirdiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda mutluluk, davranışsal iktisadın temel analiz alanlarından biri hâline gelmiştir (Kamilçelebi, 2012: s. 56-58).

Davranışsal iktisatta mutluluk çoğunlukla öznel iyi oluş (subjective well-being) kavramı ile ele alınmaktadır. Öznel iyi oluş, bireylerin yaşamlarını bilişsel ve duygusal olarak değerlendirmeleri sonucu ortaya çıkan bir durumdur. Bu değerlendirme yalnızca mevcut maddi koşulları değil; bireyin geçmiş deneyimlerini, geleceğe yönelik beklentilerini ve toplumsal konum algısını da kapsamaktadır. Bu nedenle mutluluk, anlık hazdan ziyade bireyin yaşamına dair genel bir değerlendirme süreci olarak tanımlanmaktadır (Veenhoven, 2004: s. 287-290).

Neoklasik iktisatta bireylerin faydası genellikle gözlemlenebilir tercihler üzerinden tanımlanırken, davranışsal iktisat bu yaklaşımın eksik kaldığını savunmaktadır. Davranışsal yaklaşıma göre bireylerin beyan ettikleri mutluluk düzeyi ile sergiledikleri ekonomik davranışlar her zaman örtüşmeyebilir. Bireyler çoğu zaman alışkanlıklar, sosyal normlar ve referans noktaları doğrultusunda karar almakta; bu durum da mutluluk ile gelir arasındaki ilişkinin doğrusal olmamasına neden olmaktadır (Şeker, 2009: s. 116-118).

Mutluluk literatüründe davranışsal iktisadın öne çıkardığı temel unsurlardan biri de beklentiler ve uyum (adaptasyon) mekanizmasıdır. Bireyler olumlu ya da olumsuz ekonomik şoklara belirli bir süre sonra uyum sağlayabilmekte, bu da mutluluk düzeyinin kalıcı olarak değişmesini engellemektedir. Bu durum, gelir artışlarının neden her zaman uzun dönemli mutluluk artışına yol açmadığını açıklamaktadır. Davranışsal iktisat, bu uyum sürecini dikkate alarak mutluluğun dinamik ve zamana bağlı bir yapı sergilediğini vurgulamaktadır (Kamilçelebi, 2012: s. 59-60).

Davranışsal iktisat açısından mutluluk yalnızca bireysel bir duygu durumu değil, aynı zamanda toplumsal refahın ve ekonomik politikaların başarısını ölçmede kullanılan önemli bir göstergedir. Bireylerin mutluluk düzeyleri; işsizlik, enflasyon, gelir dağılımı ve sosyal güvenlik gibi makroekonomik değişkenlere karşı verdikleri psikolojik tepkilerle yakından ilişkilidir. Bu nedenle mutluluk, ekonomik performansın tamamlayıcı bir göstergesi olarak

değerlendirilmekte ve refah analizlerinde giderek daha fazla önem kazanmaktadır (Ulutürk Akman, 2021: s. 36-38).

Ayrıca davranışsal iktisat, mutluluğun yalnızca maddi faktörlerle açıklanamayacağını; sağlık, sosyal ilişkiler, güven duygusu ve gelecek beklentileri gibi maddi olmayan unsurların da belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır. Bu yaklaşım, mutluluğun çok boyutlu bir yapı sergilediğini ve ekonomik analizlerde tek bir değişkenle açıklanmasının metodolojik olarak yetersiz kalacağını göstermektedir (Sapmaz ve Doğan, 2012: s. 63-65). Bu çerçevede davranışsal iktisat, mutluluğu hem bireysel refahın hem de toplumsal istikrarın önemli bir bileşeni olarak ele almakta; makroekonomik göstergeler ile psikolojik değişkenler arasındaki etkileşimi analiz ederek iktisat literatürüne bütüncül bir bakış açısı kazandırmaktadır.

3. LİTERATÜR ÖZETİ

Albayrak (2022), çalışmasında TÜİK'ten Yaşam Memnuniyeti verilerini ve uluslararası mutluluk verilerini karşılaştırmalı olarak ele almıştır. Toplumun gelir seviyesinin yükselmesi ülkenin mutluluk düzeyini değiştireceği sonucuna varmıştır. Bireysel mutluluk belirleyici tespit edilmeye çalışılarak bireylerin yaşam memnuniyeti ölçülmeye çalışılmıştır.

Aydın (2020), çalışmasında 2003-2019 yılları arasındaki Yaşam Memnuniyeti Araştırmasının mutluluğa dair verilerini karşılaştırarak değerlendirmiştir. Mutluluk ve umut düzeylerindeki düşüşün toplumsal refahı sürdürülebilmek açısından önemli olduğu sonucuna varmıştır. Ekonomik, sosyal ve kültürel politikaların yeniden değerlendirilmesi ve refah stratejilerinin birey odaklı olarak geliştirilmesi gerektiği sonucuna varmıştır.

Boadu (2018), çalışmasında nedenselliği araştırmıştır. Mutluluk ölçümlerinin makro ekonomik ve toplumsal unsurları yansıttığını ortaya koymuştur. Mutluluğun ekonomik analizlerde dikkate alınması gereken bir gösterge olduğu sonucuna varmıştır. İnsan odaklı, kapsayıcı politikalarla refah değerlendirilmesini vurgulamıştır.

Erarslan ve Yayar (2022), çalışmasında mutluluk ve yaşam memnuniyetinin belirleyicilerini incelemiştir. Düşük gelir düzeylerinde bile bireylerin önemli bir kısmının mutlu olduğu sonucuna varmışlardır. Türkiye'de mutluluğu artıran faktörlerin din, sağlık, finansal iyimserlik, evlilik ve ekonomi politikalarından memnuniyet olduğu sonucuna varmışlardır.

Gül ve Güler (2021), çalışmasında Avrupa Sosyal Anketinden Avrupa ülkelerinin mutluluk ve yaşam memnuniyeti üzerindeki etkilerini incelemiştir. Bireylerin sosyal ilişkilerinin güçlü olmasının ve hanehalkı geliriyle geçinmeleri durumunun yaşam memnuniyetini açıkladığı sonucuna varmışlardır.

Kamilçelebi (2012), çalışmasında davranışsal iktisadın fayda ve mutluluk ilişkisine getirmiş olduğu yaklaşımı incelemiştir. Fayda teorilerini eleştirerek mutluluğun ölçümünde anımsanan faydanın belirleyici olduğu sonucuna varmıştır. Mutluluk kavramının iktisadi analizlerle bir ölçüt haline geldiği ortaya konmuştur.

Limanlı (2021), çalışmasında ilk olarak Türkiye'deki yaşam memnuniyeti ve mutluluğun eşitsizliğini araştırmıştır. İkinci olarak, din, gelir dağılımı, ideoloji ve güven kapsamında yaşam

memnuniyetini ve mutluluğu araştırmıştır. 1990-2011 verilerini kullanarak yaptığı çalışmasında din, ideoloji ve kurumsal güven gibi faktörlerin yaşam memnuniyeti ve mutluluk üzerinde etkili olduğu sonucuna varmıştır.

Mercan (2021), çalışmasında yaşam memnuniyeti incelemesinin refah iktisadına dayandığını açıklamayı amaçlamış ve Refah İktisadi, Kamusal Mallar ve Yaşam Memnuniyeti kitabının analizini yapmıştır.

Öztürk ve Suluk (2020), çalışmasında G8 ülkelerine ait 2012-2018 yıllarına ait mutluluk ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Ekonomik büyüme anlamlı iken negatif bir etki oluşturmaktadır. Kişi başına düşen milli gelir arttıkça mutlulukta artmaktadır sonucuna varılmıştır. Ek olarak, ekonomik büyüme ve mutluluk arasında çift yönlü bir ilişki bulunmuştur.

Polat (2023), çalışmasında ilk olarak mutluluk ölçeği geliştirmeyi amaçlamıştır. İkinci olarak, mutluluk ölçeğini belirlediği modeller çerçevesinde test etmeyi amaçlamıştır. Bireylerin güven, ekonomik kazanç ve yaşam standartlarının gelecek beklentilerini etkilediğini ve beklentilerin mutluluk üzerinde önemli belirleyici olduğu sonucuna varmıştır.

Sapmaz ve Doğan (2012), çalışmasında katılımcılarını Sakarya Üniversitesinde öğrenim gören 206 öğrenci oluşturmuştur. İyimserliğin, mutluluk ve yaşam doyumuyla pozitif yönde ilişkili olduğu sonucuna varmıştır.

Şeker (2009), çalışmasında mutluluk ekonomisi literatürünü araştırmıştır. Mutluluk ölçümlerinin politika yönlendirme aracı olarak kullanılabilirliğini vurgulamıştır. Bireysel refah algısının kamu hizmetlerinin verimliliği ve etkinliği açısından anlamlı bir gösterge olduğu sonucuna varmıştır.

Ulutürk-Akman (2021), çalışmasında TÜİK 2019 yılındaki Yaşam Memnuniyeti Araştırması verileri ile mutluluğu etkileyen faktörleri incelemiştir. Çalışmada, lojistik regresyon analizi yapılmıştır. Çalışmada kadınların erkeklerden daha yüksek yaşam memnuniyetine sahip olduğu ve eğitim düzeyinin yaşam memnuniyetini arttırdığını tespit etmiştir. Ek olarak, gelir, sosyal yaşam, sağlık ve kişisel zamanın hem mutluluğu hem de yaşam memnuniyetini arttırdığı sonucuna varmıştır.

Vatansever-Deviren ve Yıldız (2017), çalışmasında ekonomik kalkınmada gayrisafi milli mutluluğun rolünü Bhutan Krallığı için değerlendirmiştir. Çalışmada Bhutan Krallığı ile ilgili ikincil kaynaklara, raporlara ve gayrisafi milli mutluluğa ilişkin veriler kullanılmıştır. Bhutan halkının, insanların yaşamları için temel oluşturan aile ilişkilerini ve aidiyet duygusuyla komşulara güvenmeyi mutluluğun bir parçası olarak gördükleri sonucuna varmıştır.

Veenhoven (2004), çalışmasında mutluluk beyanlarına ilişkin anket verilerini yaşam beklentisi tahminleriyle analiz etmiştir. Analize göre bir ülkedeki insanların yaşam uzunluğu ve mutluluğunu gösteren bir endeks ortaya çıkmıştır. Bu endeks “Mutlu Yaşam Yılları (HLY)” olarak isimlendirilmiştir. Son on yılda Batı ülkelerinde yükselişte olduğu ve eski Sovyet ülkelerinde düşüşte olduğu sonucuna varılmıştır.

4. AMPİRİK ANALİZ

4.1.Çalışmanın Kapsamı, Veri Seti ve Yöntemi

Bu çalışma kapsamında kullanılan veri seti, TÜİK tarafından yayınlanan 20005-2024 zaman aralığında Türkiye’deki TÜFE oranları, işsizlik oranları ve Yaşam Memnuniyeti Anketi (2024) verilerine göre; Türkiye’deki mutluluğun kaynağını sağlık ve para olarak tanımlayanların oranı, Türkiye’deki mutlu, mutsuz, umutlu ve umutsuz oranları temin edilerek oluşturulmuştur. Bu veriler yıllık veriler olarak E-views programı aracılığıyla incelenmiştir.

<i>Değişkenler</i>	<i>Açıklama</i>	<i>Kaynak</i>	<i>Tarih Aralığı</i>
<i>ISS</i>	İşsizlik Oranları	TÜİK	2005-2024
<i>TUFE</i>	Tüketici Fiyat Endeksi Oranları	TÜİK	2005-2024
<i>ULU</i>	Umutlu Olanların Oranları	Yaşam Memnuniyeti Anketi (2024)	2005-2024
<i>USUZ</i>	Umutsuz Olanların Oranları	Yaşam Memnuniyeti Anketi (2024)	2005-2024
<i>MLU</i>	Mutlu Olanların Oranları	Yaşam Memnuniyeti Anketi (2024)	2005-2024
<i>MSUZ</i>	Mutsuz Olanların Oranları	Yaşam Memnuniyeti Anketi (2024)	2005-2024
<i>SAG</i>	Mutluluğun Kaynağına Sağlık Diyenlerin Oranları	Yaşam Memnuniyeti Anketi (2024)	2005-2024
<i>PARA</i>	Mutluluğun Kaynağına Para Diyenlerin Oranları	Yaşam Memnuniyeti Anketi (2024)	2005-2024

4.2. Çalışmanın Bulguları

Çalışmada öncelikle durağanlık testi olan Augmented Dickey-Fuller Testi (ADF) ile serilerin birim kökleri sınanmıştır. Ardından VAR analizi ve Granger Nedensellik analiziyle nedensellik sınaması yapılmıştır. Son olarak, değişkenlerden birinde meydana gelen bir birimlik şoka diğer değişkenlerin tepkisini ölçmek için Impulse Response Functions (IRF) analizi yapılmıştır. Çalışmada hata payı %5 olarak alınmıştır.

Augmented Dickey-Fuller (ADF)

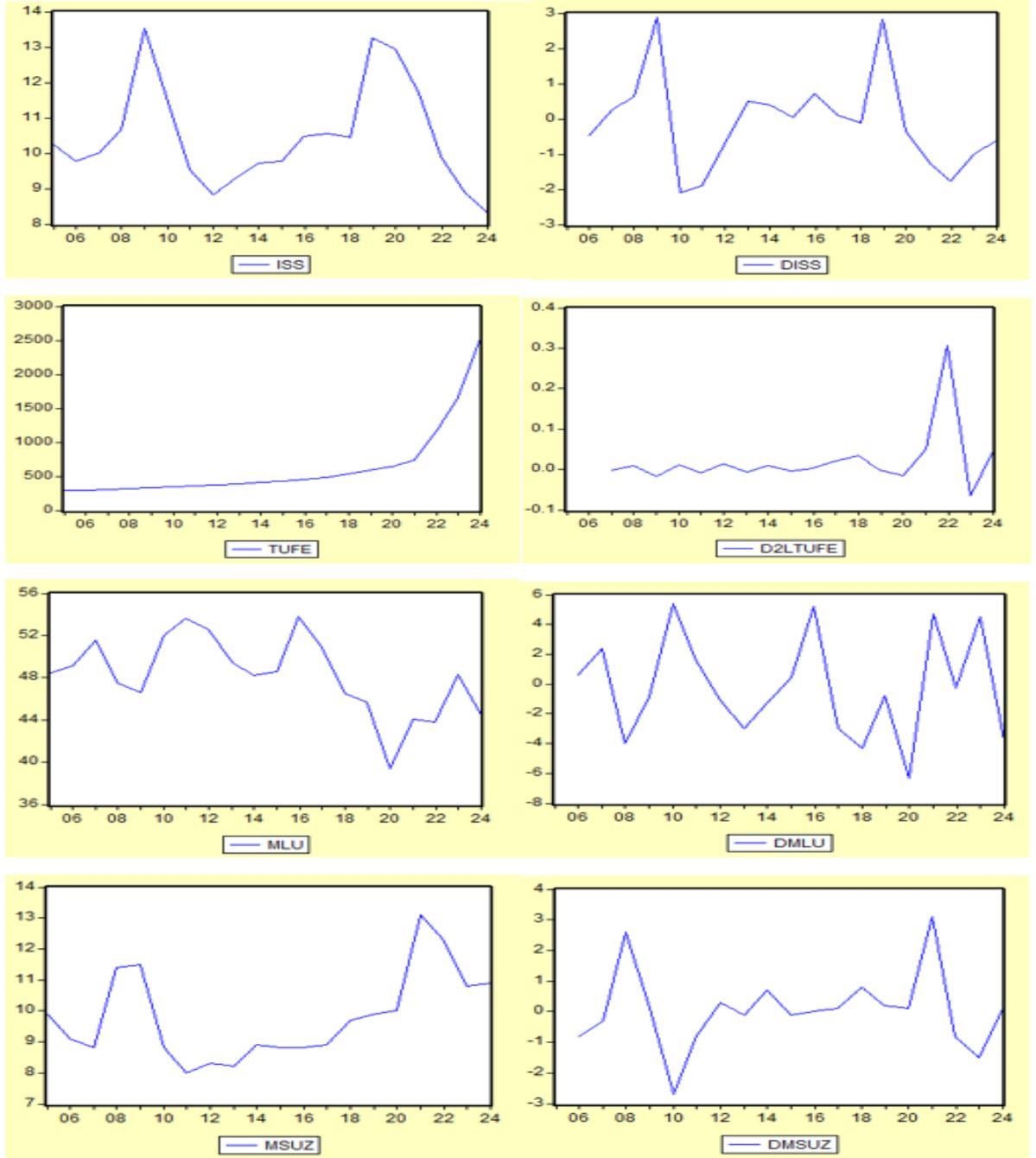
Zaman serisi analizinde modelleme yapılmadan önce serinin durağanlığını test ve kontrol etmek için yapılan temel testtir. (Dickey & Fuller, 1979)

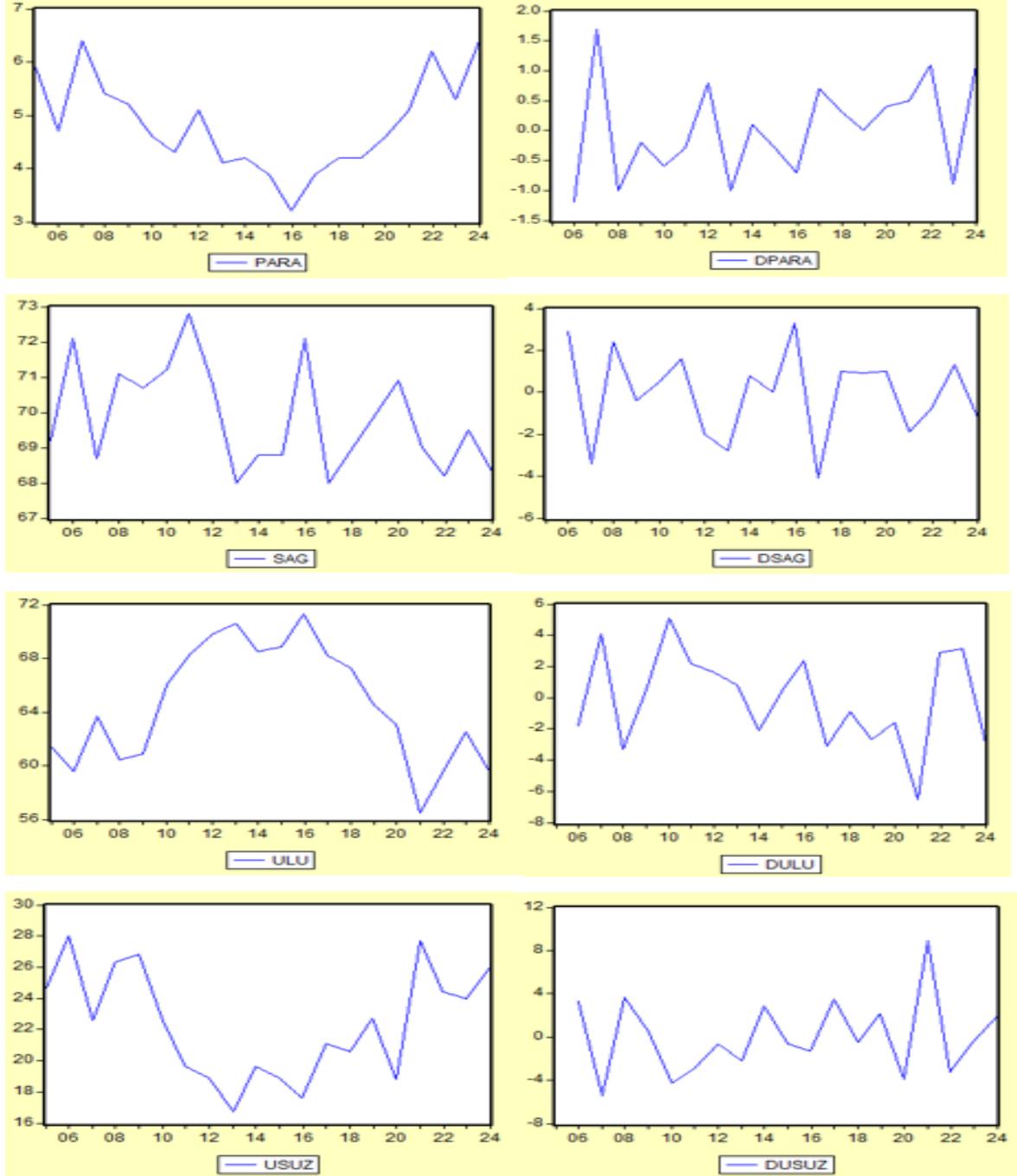
ADF Birim Kök Test İstatistik Değerleri

<i>Değişkenler</i>	<i>Seviye</i>	<i>Sabitli</i>		<i>Kritik Değerler</i>			<i>Sonuç</i>
		<i>Test</i>	<i>Prob.</i>	<i>%1</i>	<i>%5</i>	<i>%10</i>	
ISS	1. Fark	-3,021585	0,0151	-3,8877	-3,0521	-2,6672	DURAĞAN
TUFE	2. Fark	-4,555030	0,0003	-3,8877	-3,0521	-2,6672	DURAĞAN
ULU	1. Fark	-4,246533	0,0006	-3,8572	-3,0400	-2,6608	DURAĞAN

USUZ	1. Fark	-7,045553	0,0000	-3,8572	-3,0400	-2,6608	DURAĞAN
MLU	1. Fark	-3,305280	0,0017	-3,8877	-3,0521	-2,6672	DURAĞAN
MSUZ	1. Fark	-4,676291	0,0008	-3,8877	-3,0521	-2,6672	DURAĞAN
SAG	1. Fark	-4,140709	0,0000	-3,8877	-3,0521	-2,6672	DURAĞAN
PARA	1. Fark	-2,943157	0,0000	-3,8877	-3,0521	-2,6672	DURAĞAN

Kaynak: TÜİK ve Yaşam Memnuniyeti Anketi (2024) verileri alınmıştır.

VAR Analizi-Granger Nedensellik Sınaması

VAR analizi modelinden elde edilen veriler, değişkenlerin önceki değerlerinin cari dönemdeki etkilerini ve değişkenlerin anlamlı olarak birbirlerini etkiledikleri görülmektedir. Ekonomik değişkenler bireylerin algıları, beklentileri ve psikolojik tepkileri ile değişen davranışsal bir yapıda olduğu görülmektedir. DISS, DMLU, DPARA ve DSAG gibi ekonomik ve davranışsal değişkenler enflasyonun sadece fiyat hareketleriyle değil aynı zamanda ekonomik güven algıları, bireylerin kaygıları ve sağlık koşullarıyla da değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Yıllık verilerde ekonomik etkilerin kısa vadede ortaya çıkması ve bu çalışmada, veri setinin yıllık olarak seçilmesi, VAR modelinin gecikme uzunluğunun 1 olarak seçilmesinde etkili olmuştur. Ek olarak, 2 veya 3 gecikme uzunluğu eklenmesi modeli tutarsız ve ekonomik olarak geçersiz kılacağından zorunlu teknik bir seçim olarak gecikme uzunluğu 1 olarak seçilmiştir.

Çalışmada %5 anlamlılığı sağlayabilmek için t istatistik değerinin 2'den büyük olması gerekmektedir. T istatistiğinin 2'den küçük olması durumunda bulduğumuz sonuç anlamlı olmayacaktır. Buna göre çalışmanın VAR Analizi ve Granger Nedensellik Analizi bulguları aşağıdaki gibidir.

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	Katsayı	t-istatistiği	Sonuç
DMSUZ	DUSUZ(-1)	-0,543860	-2,52095	ANLAMLI
D PARA	DULU(-1)	-0,356557	-2,16815	ANLAMLI
D2LTUFE	DULU(-1)	-0,032625	-2,83406	ANLAMLI
D2LTUFE	DMLU(-1)	0,018905	3,80121	ANLAMLI
DMSUZ	D2LTUFE(-1)	-9,616000	-2,46826	ANLAMLI

%5 anlamlılık düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı olan değişkenler çalışmaların bulgularına göre oluşturulmuştur.

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	Gözlem Sayısı	f-istatistiği	Prob.	Sonuç
DMSUZ	D2LTUFE	17	5,39874	0,03572	ANLAMLI
DULU	D2LTUFE	17	5,97512	0,02835	ANLAMLI
DUSUZ	D2LTUFE	17	8,28637	0,01214	ANLAMLI
DMSUZ	DUSUZ	18	7,05155	0,01799	ANLAMLI
DUSUZ	DULU	18	7,06558	0,01790	ANLAMLI

%5 anlamlılık düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı olan değişkenler çalışmaların bulgularına göre oluşturulmuştur.

VAR Analizinin Bulguları;

Umutsuz bireylerin gecikmeli değeri, mutsuz bireyler üzerinde negatif ve anlamlı etki oluşturmaktadır. Bu demek oluyor ki umutsuz bireylerin sayısındaki artış bir sonraki yılda mutsuz birey sayısını azaltmaktadır. Davranışsal iktisat açısından bu durum umutsuzluk sonrasında bireylerin beklentilerini düşürdükleri ve dolayısıyla riskten kaçınmaya yönlendikleri şeklinde yorumlanabilir.

Umutlu bireylerin gecikmeli değeri, mutluluğun kaynağını para olarak değerlendiren bireyler üzerinde negatif ve anlamlı etki oluşturmaktadır. Umutlu olan bireylerin sayısındaki artış bir sonraki yılda mutluluğun kaynağını para olarak belirten birey sayısında azalışa neden olmaktadır. Bireylerin mutluluğu tanımlama şeklini etkileyen önemli değişkenlerden biri umuttur. Umut düzeyi arttıkça bireyler mutluluğu maddi beklentilere bağlamaktan uzaklaşma eğilimi göstermektedir. Bireyler geleceğe dair beklentilerini içsel motivasyonlara bağlayarak beklentilerini dengeli bir şekilde yönetebilirler.

Umutlu bireylerin gecikmeli değeri, enflasyon değeri üzerinde negatif ve anlamlı bir etki oluşturmaktadır. Umut düzeyi arttıkça risk algısı azalmakta ve tüketim davranışları dengeye gelmektedir. Bu nedenle umut, sadece bir duygu olarak değil makroekonomik verileri etkileyen davranışsal bir faktör olarak da değerlendirilmelidir.

Mutlu bireylerin gecikmeli değeri, enflasyon değeri üzerinde pozitif ve anlamlı bir etki oluşturmaktadır. Mutluluk düzeyi artan bireyler daha fazla tüketim davranışı sergiler, geleceğe dair iyimser beklentilerle ekonomik riskleri daha düşük algırlar.

Enflasyonun gecikmeli değeri, mutsuz bireyler üzerinde negatif ve anlamlı etkisi bulunmaktadır. Bireylerin ekonomik şoklara göstermiş olduğu uyum ile açıklanabilir. Enflasyonda gerçekleşen artış bireylerin ekonomik koşullara adaptasyonunun sağlanmasına neden olur. Artış sonrasındaki dönemlerde beklentisi düşen bireylerin mutsuzluk düzeylerini düşürmektedirler.

Granger Nedensellik Analizinin Bulguları;

Toplumdaki mutsuzluk düzeyinin artması, sonraki yıllarda enflasyon düzeyinde anlamlı bir etki oluşturmaktadır. Mutsuz bireyler yatırım amacıyla dövize, altın ya da gümüşe yönelerek güvenlik arayışına girebilir. Veyahut hızlı tüketime yönelebilir. Bu durumda fiyat baskısını oluşturma durumu söz konusudur.

Umut düzeyindeki artışın enflasyon üzerinde anlamlı etkisi bulunmaktadır. Geleceğe dair umutlu beklentiler içinde bulunan bireyler rasyonel tüketim yapar. Bu davranışlar sonucunda talep yönlü enflasyon baskısı azalır.

Umutsuzluk düzeyinin artışı enflasyonu anlamlı etkisi bulunmaktadır. Geleceğe dair karamsar beklentilere sahip olan bireyler ani ekonomik davranışlar gösterebilirler. Bu davranışlar sonucunda fiyat istikrarında bozulma olması nedeniyle enflasyon artışı görülebilir.

Mutsuz bireylerin oranı, umutsuz bireylerin oranını anlamlı şekilde arttırmaktadır. Duygusal durumların zaman içerisinde geleceğe dair umutların zayıflamasına neden olmaktadır.

Umutsuz bireylerin oranı umutlu bireylerin oranını anlamlı şekilde etkilemektedir. Umutsuzluk, toplumun psikolojik dayanıklılık sürecini etkileyerek umut düzeyinin yükselmesine katkı sağlamaktadır.

SONUÇ

Mutluluk toplumların yaşam kalitesini belirleyen en önemli unsurlardan bir tanesidir. Ekonomik ve toplumsal olarak bireylerin davranışlarının güçlü bir göstergesidir. Geleneksel

iktisatta bu duygu durumu göz ardı edilmiştir. Davranışsal iktisatla birlikte bireylerin duygu durumları ve davranışları gün yüzüne çıkmış ve araştırmalara konu olmuştur. Toplumun mutluluk düzeyindeki olumlu olumsuz değişiklikler sadece psikolojik sonuçları olan durumlar değildir. Aynı zamanda ekonomik olarak da sonuçları bulunmaktadır. Mutluluk hali bireylerin tüketim, tasarruf gibi davranışlarını etkilemektedir. Ek olarak, risk algısı ve beklenti yönetimi gibi ekonomik davranışlarını belirleyen hususlardandır. Mutluluğun ölçülmesi ve ekonomik göstergelerle analiz edilmesi hem teorik hem de politik açıdan önem arz etmektedir.

Mutlu olmak, mutsuz olmak, umutlu olmak, umutsuz olmak, mutluluğun kaynağının sağlık ve para olması gibi psikolojik değişkenlerin enflasyon, işsizlik gibi makroekonomik değişkenlerin ilişkisini VAR ve Granger nedensellik analizleriyle incelenmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre bireylerin duygusal durumları sadece mikroekonomik göstergeler üzerinde değil, makroekonomik göstergelerde de anlamlı sonuçlar oluşturduğunu göstermektedir.

VAR analizinin sonuçlarına göre mutluluk, umut ve umutsuzluk düzeylerinin bireysel refahı ve enflasyon gibi makroekonomik değişkenler üzerinde belirleyici olduğu sonucuna varılmıştır. Umutsuz bireylerin mutsuzluğu azaltması, bireylerin ekonomik ve psikolojik şoklara beklentiyle yaklaşmalarına bu nedenle bireylerin mutsuzluğun azalmasına neden olduğunu belirlemiştir. Umut düzeyindeki artış ise mutluluğun maddi beklentilerden uzaklaşmasına hem de enflasyon üzerinde dengeleyici bir etki oluşturmasına neden olur. Bunların yanında, mutluluk düzeyinin artışı iyimser beklentilerde artışa neden olarak enflasyonun yükselmesine neden olabileceği sonucuna varılmıştır.

Granger nedensellik analizinin bulgularına göre mutlu olmayan ve umutlu olmayan bireylerin oranındaki değişimlerin enflasyon üzerinde anlamlı sonuçları olduğu bulunmuştur. Mutsuz bireyler hızlı tüketime yönelerek fiyat baskısına neden olurken umutsuz bireyler ani kararlar alabilmesi sonucunda fiyat istikrarını bozabildiği sonucuna varılmıştır. Umutlu olan bireylerin oranlarındaki artış tüketimi rasyonelleştirerek talep yönlü enflasyon baskısını azaltır. Ek olarak, mutsuzluk umutsuzluğu arttırmaktadır, umutsuz bireylerin oranlarındaki artış zamanla umutlu bireylerin oranında artış sağlamaktadır. Çalışmanın bulguları genel olarak toplumun ekonomik davranışları ile psikolojik durumlarının iç içe bulunduğunu göstermektedir. Ekonomik göstergelerle psikolojik değişkenlerin güçlü etkileşim için olduğunu göstermektedir; mutluluk ekonomisi makroekonomik veriler ile dikkate alınması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Bu çalışmanın bulguları değerlendirildiğinde psikolojik değişkenlerin ekonomik davranışlar ve makroekonomik göstergelerle anlamlı etkilerinin bulunduğu sonucuna varılmıştır. Politika önerisinde bulunurken ekonomik göstergelerin yanında duygusal ve davranışsal durumlarında değerlendirilmesi gerekmektedir. Psikolojik refahı güçlendirirken ekonomik istikrarında sağlanacağı sosyal politikalar ortaya konmalıdır. Umut düzeyini artıran sosyal programlar uygulanabilir; gençlere yönelik gelecek planlama destekleri sağlanarak talep yönlü enflasyon baskısını azaltacak etki uygulanabilir. Gençlere yönelik olarak “Gelecek Planlama Merkezleri” kurulabilir. Bu merkezlerde kariyer danışmanlığı, psikolojik destek gibi yardımlarda bulunulabilir. Toplumun umutsuzluğunu azaltmaya yönelik psikososyal uygulamalarla destek hizmetleri sağlanarak ekonomik şoklara verilecek ani tepkilerin yumuşatılması sağlanarak fiyat istikrarı sağlanabilir. Büyük belediyelerde bulunan ücretsiz psikolojik danışmanlık hatları ülke

geneline yayılabilir. Toplumun psikolojik dayanıklılığını sağlamaya yönelik olarak ekonomik davranışların daha öngörülebilir hale gelmesini sağlamak için stres yönetimi, krizle baza çıkmayı öğrenme gibi eğitimler verilebilir.

Davranışsal araçların enflasyonla mücadelede kullanılması hususu da önemlidir. Enflasyon beklentilerini yönetmeye yönelik stratejiler geliştirilerek, tüketicinin güveni ve risk algısını politika yapımında veri olarak kullanmak gerekmektedir. Bu kapsamda, enflasyon raporlarının halkın anlayacağı şekilde sadeleştirilerek paylaşılabilir. Umut düzeyini arttırıcı şekilde belirsizlik dönemlerinde şeffaf ve beklentileri güçlendiren bir politika uygulayarak halka o şekilde yaklaşılması uygun olabilecektir. Toplumdaki bireylerin finansal okuryazarlığının artırılması ve düşük riskli yatırım alternatiflerinin teşvik edilmesi gerekmektedir. Bu şekilde ekonomik şoklara karşı uyum mekanizması geliştirilmesi kolaylaşacaktır.

KAYNAKÇA

- Albayrak, Ş. (2022). Mutluluk Ekonomisi ve Türkiye. *Turkish Business Journal*, 3(5), 57-74.
- Aydın, H. (2020). Mutluluk ve Ekonomi: Yaşam Memnuniyeti Araştırması Üzerinden Bazı Dikkatler. *Curr Res Soc Sci*, 6(2), 135-148.
- Boadu, K. (2018). Don't worry be Happy: Analysis of Happiness as an. *University of San Francisco*, 1-21.
- Choiden, S. (2016). The Economics of Happiness: Insights into Gross National Happiness in Bhutan. *Doctoral dissertation, Queensland University of Technology*, 1-289.
- Dickey, D., & Fuller, W. (1979). Distribution Of The Estimators For Autoregressive Time Series With A Unit Root. *Journal Of The American Statistical Association*, 74(366), 427-431.
- Erarslan, M., & Yayar, R. (2022). Türkiye'de Mutluluk Ekonomisi. *Journal of International Management, Educational and Economics Perspectives*, 10(1), 43-58.
- Erman, S. (2019). Davranışsal İktisat Bağlamında Tüketici Davranışlarının İncelenmesi: Çevre Dostu Tüketim Örneği. *Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 1-139.
- Güler, A., & Gül, S. (2021). "Sosyoekonomik Faktörler, Sosyal İlişki, Mutluluk ve Yaşam Memnuniyeti Arasındaki İlişki: 2018 Avrupa Sosyal Anketi'nden Bulgular. *Sosyoekonomi*, 29(49), 293-306.
- Kamilçelebi, H. (2012). Davranışsal İktisadın Neoklasik İktisat Fayda Teorilerine Eleştirisi ve Davranışsal İktisatta Fayda-Mutluluk İlişkisi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 4(2), 55-65.
- Limanlı, Ö. (2021). Yaşam Memnuniyeti ve Mutluluk Eşitsizliği: Türkiye'den Bulgular. *Journal of Yasar University*, 16(61), 455-477.
- Mercan, G. (2021). Refah İktisadi, Kamusal Mallar ve Yaşam Memnuniyeti Kitap İncelemesi. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 3(2), 263-264.
- Öztürk, S., & Suluk, S. (2020). Mutluluk Ekonomisi: G8 Ülkeleri Açısından Ekonomik Büyüme Ve Mutluluk Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(37), 226-249.
- Polat, M. (2023). Mutluluk Ekonomisi Üzerine Ölçek Geliştirme ve Uygulama. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 8(Özel Sayı), 117-136.
- Sapmaz, F., & Doğan, T. (2012). Mutluluk ve Yaşam Doyumunun Yordayıcısı Olarak İyimserlik. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(3), 63-69.
- Şeker, M. (2009). Mutluluk Ekonomisi. *Istanbul Journal of Sociological Studies*(39), 115-140.
- Ulutürk Akman, S. (2021). Mutluluk ve Yaşam Memnuniyetinin Belirleyicileri: Türkiye İstatistik Kurumu Yaşam Memnuniyeti Araştırması Üzerine Analizler. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*(81), 35-69.

- Vatansever Deviren, N., & Yıldız, O. (2017). Gayrisafi Milli Mutluluğun Ekonomik Kalkınmadaki Rolü: Bhutan Krallığı Örneği. *Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(4), 232-248.
- Veenhoven, R. (2004). Happy Life Years: A Measure of Gross National Happiness. *K.Ura & K. Galay (Ed.), in Gross National Happiness and Development*, 287-318.

KARBON EMİSYONLARININ BELİRLEYİCİLERİ OLARAK KENTLEŞME VE BÜYÜME: BRICS-T ÜLKELERİ

Dr. Öğretim Üyesi, Esra CEBECİ MAZLUM

Selçuk Üniversitesi Silifke-Taşucu Meslek Yüksekokulu

esracebeci@selcuk.edu.tr - ORCID ID: 0000-0001-5563-0681

ÖZET

Bu çalışma, CO₂ emisyonları ile kentleşme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi BRICS-T ülkeleri (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika ve Türkiye) için 1995–2020 dönemine ait yıllık veriler kullanarak incelemektedir. Çalışma, Çevresel Kuznets Eğrisi yaklaşımı çerçevesinde yürütülmüştür. Panel veri analizinde rastgele etkiler modeli kullanılmış, daha sağlam tahminler elde edebilmek amacıyla Driscoll–Kraay dirençli standart hatalar uygulanmıştır. Bulgular, ekonomik büyüme ile CO₂ emisyonları arasında ters-U biçiminde bir ilişki olduğunu ve böylece Çevresel Kuznets Eğrisi hipotezinin desteklendiğini göstermektedir. Ayrıca kentleşmenin CO₂ emisyonlarını azaltıcı yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: CO₂ emisyonları, kentleşme, ekonomik büyüme, panel veri analizi.

ABSTRACT

This study examines the relationship between CO₂ emissions and urbanization and economic growth using annual data from 1995–2020 for BRICS-T countries (Brazil, Russia, India, China, South Africa, and Turkey). The study was conducted within the framework of the Environmental Kuznets Curve approach. A random effects model was used in panel data analysis, and Driscoll–Kraay robust standard errors were applied to obtain more robust estimates. The findings show an inverted U-shaped relationship between economic growth and CO₂ emissions, thus supporting the Environmental Kuznets Curve hypothesis. Furthermore, it was concluded that urbanization has a reducing effect on CO₂ emissions.

Keywords: CO₂ emissions, urbanization, economic growth, panel data analysis.

Statecraft and Leadership in the Ramayana: A Blueprint for Ethical Administration,

Dr.Surendra Kumar.

Associate Professor,
Department of Business Management,
H.N.B. Garhwal Central University, Srinagar (Garhwal),
Uttarakhand India
Email:Ksurendra02@gmail.com

Dr. Shweta Verma

Dept. of History and Archaeology,
H.N.B. Garhwal (Central) University,
Srinagar Garhwal- 246174,
Email:meshweta17@gmail.com

Abstract

Indian cultural heritage maintains the *Ramayana* as its essential text, which reveals state leadership principles alongside ancient societal moral frameworks for governance. The research investigates *Ramayana's* historical dimensions while tracing the leadership teachings that apply to ancient Indian socio-political realities. Through examining *Ram Rajya* (utopia and governance), the study illustrates *Ramayana's* strategic focus on state governance through just systems with accountability and ethical integration in administrative structures.

The study analyses how the epic displays ancient Indian belief about *dharma* (righteous life) as fundamental to leadership principles. During essential chapters of the epic, historians examine central governance aspects, including power equilibrium, citizen welfare, and moral decision-making standards. The research establishes relationships between ancient Indian government and modern leadership principles by examining various themes.

This research presents an alternative interpretation through a historical framework demonstrating that the *Ramayana* is an essential historical document for studying Indian governance development. The research finds that these principles continue to address present-day administrative needs and ethical challenges because *text* sets enduring foundations for leadership and governance principles.

Keywords: *Statecraft, Leadership, Dharma, Governance, Ethical administration.*

Introduction

The *Ramayana*, one of the great epics of ancient India, stands as a remarkable work of literature and a profound repository of philosophy, culture, and administration. Authored by Maharishi Valmiki, this narrative centres on the noble Rama through his unswerving dedication to *dharma* (righteousness), as highlighted in the verse:

"Rāmo vighrahavān dharmah"

The text exists both as a religious source of ethical values and as a historical, cultural artefact that showcases management and governance systems from ancient Indian society. The epic contains several essential leadership lessons and ethical approaches to decision-making and governance while providing instructive historical examples of principle application.

This investigation examines historical and ethical dimensions of state governance, specifically in the text and modern administrative systems, alongside contemporary leadership structures. *Ram Rajya* represents political integration as an essential concept deep within India's political and social structure. The *Uttara Kanda* of the *Ramayana* describes this utopian state where:

"Na dharma chared kashchit, vyashrunaadapi kinchana"

The description offers an ideal vision of a state system which combines flourishing prosperity with integrated order and just moral practices. The *Ram Rajya* governance idea exists as an essential narrative which runs through political and social institutions across the country. In such a perfect state, individuals at all levels experience economic stability and fairness, and ethical conduct ensures the welfare of every citizen through their diverse origins.

In the *Ramayana*, the administration of *Rama* shows decisions that come from fairness and compassion to symbolise how *dharma* alongside duty must serve the community best. The universal tale functions beyond faith-specific limits to depict moral administration, thus becoming a wellspring of principles for present-day secular governance. The principles of the state become adaptable to establish social justice for all people when they focus on intactness alongside teamwork and multiculturalism recognition. In this vein, the text offers not only a religious story but also a blueprint for world governance, which is eternal.

Dramatically, the socio-political dynamics of the text are well revealed by the social relations in the historical frame. It is a dream of those who seek to see their leaders as instruments of

justice, as protectors of the population's well-being, and as bearers of moral values. From the epic story, Rama leads through duty and self-sacrifice, and we learn essential moral values and virtues of responsibility, empathy, and disaster response. These ideals envision leadership from the current ethical perspective, servant leadership, and people's well-being.

For instance, Rama's decision to uphold his father's promise, even at the cost of personal hardship, is a profound lesson in prioritising duty over personal desire. "*Pitruvākya paripālanam dharmam*". Moreover, the epic portrays the king as a servant of his people, responsible for their well-being and happiness. When Bharata pleads with Rama to return to *Ayodhya*, Rama explains the responsibilities of a king in Chitrakoot. "*Rājā prajānam upakāarakartā*". This research aims to compare the various principles of statecraft mentioned in the *Ramayana* and the current statecraft. The main aspects of governance and political responsibility are the conflict between the private and the public good, justice and fairness in public administration, and ethical principles' application. This is a text from a bygone age and a guidebook to effective leadership with something to say about present ethical and managerial problems.

To achieve this objective, this research will analyse *Ramayana*'s representation of leadership and governance to fill the gap between traditional knowledge and current administration theories. Formerly, it outlines the historical importance of the epic, which helps Indian civilisation remember the ideas of ethical leadership. It does so to contribute to a burgeoning body of literature that aims to generate usable knowledge from the histories.

The study finally posits the *Ramayana* as a text that should remain relevant in the modern world, especially in leadership. In this way, through the historical and administrative hermeneutics of the text under discussion, it becomes possible to discern the relevance of the text to leaders and policy-makers of the modern world.

Review of Literature

Being one of the epical texts of Indian civilisation, the study of the *Ramayana* has been vast in literature, culture, philosophy and ethics. This text has been read analytically by historians, literary critics, philosophers, and political scientists to establish permanent lessons about how societies ought to be governed and led. This paper reviews the published works that analyse the political dimensions of the *Ramayana* in terms of statecraft and leadership and their historical application. It also discusses where these studies can fit into bigger pictures regarding modern bureaucracy and leadership theories.

Historical Discourse of *Ramayana*

Several historians have examined the *Ramayana* from a historical perspective, highlighting its significance beyond being merely a mythological narrative of India. Bhattacharya (2010) emphasises that the epic provides a comprehensive overview of the governance system during its time, mainly focusing on the role of the king as the guardian of Dharma. According to Sharma (2005), the text provides insights into ancient India's leadership concepts, including justice delivery, inclusive governance, and welfare prioritisation. Scholarly investigations of the *Ramayana* present its complexity, demonstrating its dual function as a sacred religious text and constitutional record of ancient Indian governance.

Leadership Ideas

Scholars believe *Rama* exemplifies a virtuous king through his moral leadership anchor in the *Ramayana*. Legitimate scholars Gupta (2012) and Rao (2018) revealed multiple leadership traits within Ram, demonstrating responsibility, selflessness, and compassion when serving his people. The author also aligns the characteristics of Rama with the concepts of contemporary servant leadership, where the leader's objective is to serve other people.

Moreover, Rao (2018) also pointed out a conflict in which *Rama* can manage personal and public duty, consistent with the global leadership's emotional intelligence. This balance is evident, for example, when Ram is sent into exile from *Ayodhya* and makes his choices. The era represents perfect governance when righteousness predominates by demonstrating how individual sacrifices create benefits that benefit the entire community. Prince Srinivas rests his choices upon *dharma* preservation purposes, which will define proper conduct for future rulers between duty and self-centeredness. These studies imply that the leadership ideals of the *Ramayana* are not only set and practised in archaic contexts but are also relevant to modern leadership theories.

The Concept of *Ram Rajya*: Governance and Utopia

Ram Rajya has emerged as a concept which writers have widely analysed as the highest form of governance system. It, as described by Prakash (2016), is a state of justice, prosperity, and moral order in which real-life governance systems are fashioned across ages. Thus, *Ram Rajya*'s principles fit well into the abstract thinking on governance in the present-day world based on tenets of transparency, accountability and social justice. It is further claimed by Prakash (2016)

that the principles of *Ram Rajya*, about equality in which each person's welfare is equally considered, was the idea of present-day democratic governance.

Similarly, Verma (2014) analyses the prospects of *Rama Rajya* in the contemporary context of public administration. Verma draws a key difference between the two: the epic is about attaining sustainable development goals concerning social justice issues, environmental conversation, and economic growth. Altogether, these studies reaffirm the continuing importance of Ram Rajya in the socio-political imagination as a paradigm of good governance regardless of geographical location and time.

Ethical Decision-Making and Justice in the *Ramayana*

The area of ethical decision-making is inherently relevant to the plot of the *Ramayana* as the work provides many examples of the issue of moral administration. Kumar (2019) analyses how *Rama* decided to defend dharma at the cost of his own life. For example, *Rama's* decision to follow his father's word and go into exile represents an entirely ethical system of operations that cost *Rama* his family, friends, and home. Modern ethical issues are seen in these sections, and it is clear that the *Ramayana* has much to teach leaders about handling these matters.

In another work of Nair (2015), the author pays attention to the aspect of justice in the context of *Ramayana*, emphasising the role of Ram as the fair and just king. According to Nair, the epic supports the idea of justice as a significant part of governance when the primary function of the ruler is to provide justice and protect the rights of the people. This agrees with the current legal and administrative dictates that belong to the principle of fairness and accountability.

The Comparative Leadership Studies

Compared with other ancient texts, including the *Arthashastra* and the *Mahabharata*, the *Ramayana* has been used to understand its distinct contribution to the study of leadership and government. As Singh (2013) pointed out, while the *Ramayana* portrays the king's moral and ethical leadership styles, the *Arthashastra* presents a more practical aspect of leadership in a kingdom. Here, Singh opines that while the *Arthashastra's* structure is centred on the political process and motivated by real politics, the *Ramayana* presents the best ethical governance model. This comparative analysis raises the appreciation of ancient Indian statecraft by providing a comparative method to address the plurality of leadership frameworks within Indian traditions.

In addition, multiple examples, including Henderson (2020), investigated the comparison of *Ramayana* and Western leadership. Henderson also points out features of Rama's leadership that are comparable to the provisions of transformational leadership, which are based on inspiring followers and making them realise the goals of the collective. Crossing between cultural areas and societies emphasises the relevance of the teaching of *Ramayana*.

Leadership in Crisis: Lessons from the Ramayana

The *Ramayana* has a lot of lessons to teach the people, especially on leadership strategies during calamities. In the context of analysing Ram's responses to critical challenges like exile, Sita's abduction and the war with *Ravana*, as Patel (2017) has done. In Patel's opinion, these cases show the main leadership competencies: perseverance, calculation, and the capacity to engage followers. All these traits are relevant for ancient and modern leaders, especially during crises and challenges.

Similarly, Chakrabarti (2019) further emphasises how collaboration and alliance formation are depicted in the *Ramayana* through the alliance between Rama and Hanuman, Sugri and the Vanara Bal. In this regard, Chakrabarti has provided them with modern-day political and organisational coalition-building strategies. These works highlight the applicability of the crisis management principles highlighted in the book *Ramayana* of today's problems.

Relevance to Modern Governance

Recent writers have found the topic of the *Ramayana* more and more relevant to the modern political and bureaucratic systems. According to Mishra (2021), the applicability of epic in the contemporary political culture can heralded due to its assertion of the welfare state and democratic inclusiveness. He also argues that ethical leadership is essential in dealing with significant global issues like corruption, unfairness, and pollution.

Similarly, Das (2018) looks at how lessons people can learn from *Ramayana* apply to leadership in corporate organisations, focusing on integrity, empathy, and accountability. Das claims that the principles presented in the epic can help leaders create ethical work environments and build sustainable organisations. Thus, the narration, *Ayodhya Kanda*, which details a king's responsibilities and the citizens' expectations, provides timeless lessons on governance.
"Rājyaṃ prajānām iva pīṭvat pālayet"

Research Gaps

Thus, the prior research offers a theoretical understanding of the *Ramayana's* value to leadership and governance, but some knowledge gaps still exist. For example, very little is known about how some of the principles that define *Ram Rajya* can be applied to modern political systems and governance agendas. Furthermore, there seems to be no previous research on the applicability of the philosophical principles of *Ramayana* to current global leadership theories such as servant and transformational leadership.

Furthermore, relatively little scholarly attention has been paid to how secondary actors in the *Ramayana*, for instance, Sita, Lakshman, and Hanuman, contribute to the markup of governance and leadership. Analysing these views might allow a better understanding of the epic's lessons.

Need of study

More insights about leadership and governance principles exist in the *Ramayana* even though history has maintained its usefulness. Historical importance combined with contemporary practical usefulness emerges through the existing literature surrounding these matters. Additional research is necessary to explain how *Ramayana* principles apply to current governance challenges and build connections between existing scholarship and present-day governance theories. Individuals who engage with *Ramayana* teachings through scholarship or practice will uncover critical concepts for developing responsible leadership and effective administrative practices suited for today's world.

Objectives

1. To analyse the principles of ethical leadership and statecraft depicted in the *Ramayana*, focusing on their historical and cultural significance in ancient Indian governance.
2. To evaluate the relevance and applicability of the governance ideals from the *Ramayana*, such as the concept of *Ram Rajya*, in addressing contemporary leadership and administrative challenges.

Research Methodology

The objective can be analysed using a qualitative approach, examining key characters, their actions, and the moral principles depicted in the *Ramayana* to understand ethical leadership and statecraft.

The famous epic of ancient India, in vol. 4, has plenty of information about ethical aspects of leadership and statecraft and is still valuable today as a source illustrating basic principles governing righteous rule. As a pseudo epical literature, the text reflected the teachings about the *Rama*, giving insights into politico-moral paradigms that informed early Indian political theories. Based on these concepts, this analysis considers ethical leadership in connection with cultural and historical paradigms of ancient Indian governance, as reflected in *Ramayana*.

In essence, dharma is the legal principle of justice and morality together with the rightful actions of an individual. In the epic, dharma is each man's duty and the law for kings. *Rama*, of course, is the perfect monarch who does not underestimate the path of dharma, even if it costs the beloved's life. The best example is when he was sent to the forest to live in exile by his father, King *Dasaratha*, to fulfil his wife's wishes, *Kaikeyi*. Nonetheless, *Rama*'s decision demonstrates that in premodern monarchies, a sovereign should have no personal interest and focus on obligations to the kingdom. His pure intention of staying committed to the path of dharma takes him to a higher place, from where he sets an example of ethical leadership.

It also comes with *Rama*'s soft power as the protector of his people with a good moral compass. In the *Ramayana*, the king serves dual roles—leading citizens by name yet representing moral character while creating beneficial policies. According to its records, the Balinese mythology of *Rama* shows him granting wisdom alongside compassion. Public value remains constant through *Rama*'s governance, although he succeeds in achieving his aims without sacrificing the welfare of his subjects. His leadership style is opposite to that of *Ravana*, the epic villain, who has no respect for dharma and lusts to gain more and more power, but eventually, he meets a tragic end. *Ravana*'s dissolution and massive army, his reckless capture of *Sita*, his egocentricity and his failure to listen to counsel are some of the worst evils of unethical leadership. This is evident when *Ravana*'s kingdom is depicted as engulfed by anarchy and devastation after he deviates from the right path by capturing *Sita*.

The *Ramayana* also gives much consideration to the king's counsellors in dharma politics. *Vishwamitra*, *Bharata* and *Vibhishana* are good counsellors to *Rama* and stress the need for counselling to ensure the proper running of the kingdom. In the case of *Bharata*'s decision as to why he cannot accept the throne until *Rama* is released from exile and *Vibhishana* switches over to *Rama*'s side from *Ravana*, it revolves around loyalty to *dharma*. These characters teach lessons through leaders that an ethical leader is not only a king or a president's mandate but anyone who offers counsel to them. Though *Rama* is the central character of *Ramayana*, *Sita*,

Rama's wife, also has a significant moral lesson. All the qualities mentioned- purity, devotion, and strength- depict the kind of women expected of the royal family. But Sita does not cause any stir even after facing all the difficulties – the abduction, confinement for nine months, and having to cross the *Agni Pariksha* or the test of fire, she is a pure woman. She enshrines the concept that a ruler's family should be equally ethical as the ruler – in other words, the ethic of the kingdom.

The *Ramayana* also looks at the principle of justice concerning the state's craft. Rama reflects on war and government always in a moralist manner. He even stresses the principles of ‘Duty’, ‘propriety’, ‘tolerance’ and ‘fortitude’ even in the fight; for instance, he avoids killing Ravana’s buddies and is relatively kind to enemies at some point. In justice's true nature, the perfect ruler must always defend the concept regardless of external circumstances.

The *Ramayana* shows readers valuable ethical and administrative lessons relevant to all generations. Available through political understanding, rulers must rule according to principles of proper conduct while putting their nation's welfare before personal expenses. Its narrative teaches about the value of wise council alongside royal virtues and the need for justice systems in each governing system. The fundamental principles demonstrate the vital beliefs of ancient Indian political thinking since rulers exercised power through moral and ethical conduct for sustainably developing their states.

To evaluate the relevance and applicability of the governance ideals from the *Ramayana*, such as the concept of *Ram Rajya*, in addressing contemporary leadership and administrative challenges. The *Ramayana* is one of the most important ancient Indian epics, and studying it for lessons in governance and leadership, the author presents *Rama* as the ideal king and the dream of *Ram Rajya* as the perfect empire of justice, dharma and serenity. This is the dream state of leadership, and its principles are relevant to this generation and the many leadership and administrative issues facing the world today. When analysing whether *Ram Rajya* may be applied in modern governance, one can identify that it has messages relevant to modern leaders today and can be used to provide solutions for contemporary governance.

The key virtue of *Ram Rajya* is dharma, which means it is the righteous thing to do in any situation. In the concept of governance, the king has to be fair and do what is in the governed best interest. Rama is presented in this case as an ethical king whose actions are always aimed at the people's best interest at the cost of his convenience. This unswerving adherence to justice

and righteousness helps to create or maintain a social order where citizens are confident that their leaders will act in their best interest and for the common good.

Within the modern approach to governance, leaders struggle to navigate both the ethical questions and the questions of self, politics, and the public. Consequently, leaders of the contemporary world can apply lessons about Ram Rajya. When practised by today's leaders, Dharma fosters trust, the cornerstone of most modern Western societies, plagued with corruption, power struggles, and short-termism, which wilts the higher truthful values. In a world where ethical failures in leadership have been seen to reduce public confidence in leadership, Rama's characteristics are relevant today when leadership is supposed to be fair and compassionate concerning the needs of the majority.

The third feature of the *Ram Rajya* is that IT favours social justice and equality. In the Ramayana, there is a possibility of achieving justice regardless of belonging to the low strata of society and the protection of vulnerable citizens by the head of state. This commitment to social equality and the protection of the weak is one of the ideal models of modern governance, especially in tackling such questions as poverty, inequality and social exclusion of some categories of citizens. Modern societies' primary concern for governments is still addressing social justice issues, namely equal rights and opportunities to obtain resources for everybody.

In addition, *Ram Rajya* expresses a positive attitude towards governance, especially in the context of authority and moral responsibility. The protagonist of our story is a wise and fair king, Rama, whose primary virtues are transparency, personal integrity, and a strong sense of duty to his people. They continuously check on him, and everything he does is criticised, making his rule very just. In today's global village, many administrative systems are inefficient, corrupt, and untransparent; the Ram Rajya model provides a roadmap for modern leadership to establish an efficient and organised administration system. The concept of a superficial, efficient state whose leaders act as moral examples is relevant to developing proper governance.

Finally, introducing the subject of Ram Rajya, the work under analysis reveals how it refers not only to the ruler but all members of society. The rule of Rama, as told in the Ramayana, shows him as a king who acts in tandem with his subjects as all of them work hard towards uplifting society. This idea can be adopted in the present society by creating models of governance that accommodate citizens in politics and social and political activities. From Ram Rajya, leaders can learn ways to make it a policy from the top and the community, getting everyone involved in making it happen.

Overall, the principles of governance from Ramayana, especially the notion of Ram Rajya, offer great advice for tackling modern-day leadership and management issues. Thus, the use of justice, ethical leadership, accountability, and social equity inherent in Ram Rajya is still contemporary. These are ideas that today's leaders can follow in managing their affairs, maintaining the harmonious running of their countries, and building harmonious societies that reflect fairness and corporate social responsibility.

Timeless Governance: The Relevance of *Ram Rajya* in Modern Leadership

The governance principles introduced in Ram Rajya from Ramayana utilise worth-sharing features that continue to apply to modern administrative rule and leadership models. These historic values represent principles of moral governance dating back to ancient times and complement recent leadership ideas, including transformational and participatory governance and ethical leadership.

Ethical Leadership and Accountability

Through the teachings of the *Ramayana*, Rama demonstrates dharma, which represents his steadfast adherence to justice, fairness and the welfare of everyone. Modern ethical leadership overlaps with ancient teachings since it relies on leadership values that combine ethical integrity with moral accountability.

Leaders today, like Rama, are expected to act in the best interest of their people, even if it means personal sacrifice or going against popular opinion. The idea of *Ram Rajya*—a society governed by justice—relates to the modern need for leaders who can build trust through transparency and accountability.

Leaders who incorporate ethical practices today base their approach on sustained well-being for their employees by promoting honest management combined with diverse representation and fair treatment instead of quick wins. As a model here, Ram Rajya guides contemporary leaders in managing their administrative systems to follow ethical guidelines that benefit society.

Social Justice and Equality

Ram Rajya and modern governance share a compelling similarity, emphasising social justice and equity as a core value. In the epic, justice is made available to every social class simultaneously. At the same time, people with low incomes do not get less. This concern for

guaranteed social justice can be seen as a precise reflection of the contemporary concept of inclusive democracy in which leaders are expected to build systems that are fair to all developed layers of the society, where most of the attention is given to the backbone of the society.

Today's leadership theories suggest that the effects of policies on inequality should be addressed. Therefore, everybody, irrespective of race, gender, or socio-economic status, should have access to policies, opportunities, and resources. Today's governments tend to adopt measures that reduce social inequalities, consistent with the approach adopted during Rama's reign, where the welfare of the people at the bottom was prioritised. The application of modern governance systems succeeds because they implement the characteristics of Ram Rajya to establish justice and equality.

Participatory Governance and Collective Responsibility

The principle of *Ram Rajya* includes participatory governance, which expects citizens to become active participants in political administration work. Looking back on the Ramayana, Rama's rule does not simply encompass a central sovereign, Mihira or other kings making unilateral decisions. Instead, it requires a symbiotic relationship with the people where the society's interests and values influence the self. This is consistent with the principles modern society has embraced as the ideals of democracy. The desired form of governance requires active citizen participation in decision-making discussions and civic operations.

The effectiveness of this idea can now be observed in democratic governance as one of the key contributions is the emphasis on transparency and the participation of citizens in policy formation. People's leaders today, as Rama expected, should engage in dialogue, hear the voices of the people, and advocate for the people to take responsibility for their society.

Modern Leadership Theories and *Ram Rajya*

In a broad sense, *Ram Rajya* can see some aspects of transformational leadership that are essential to understanding governance concepts. Transformational leaders encourage people to act in broader organisational self-interests, which aligns with Rama's leadership in the Ramayana. He always puts the interests of his people above his rights, and thus, people keep loyal to him. As applied in the contemporary setting, transformational leadership empowers leaders to promote their followers' interests and transform them into better people by modelling appropriate attitudes, fostering the right vision and values, and ensuring that all organisational actions are responsible for the more significant benefit of society.

Reflecting on the ideas of *Ram Rajya* in contemporary leadership and administrative practices, we infer that the concepts of justice, social justice, concern for ethical behaviour and people's participation remain utterly relevant today. 200 years ago, or in today's world, the principles of Ram Rajya are as practical and relevant as ever, tools for constructing a just, morally competent social order. The conclusions made from the research prove that ethical leadership, social justice, and participation likely impregnated the framers of *Ramayana's* concepts, which are ideal in modern society in portraying the leadership and administrative challenges in contemporary leadership and administration.

Conclusion

The ideal governance, as portrayed by *Ram Rajya*, holds leadership and administrative lessons, which are still highly important even today. The justice, political morality, social justice, and democracy represented in the Ramayana do differ from some modern leadership theories and the current prevailing principles of governance. Integrating these ageless principles with current practices allows for building confidence, openness and inclusivity in the leaders' decision-making for the greater good of all citizens. *Ram Rajya* continues to provide an enviable model of equitable and ethical leadership; governance is argued to be timeless in structure and principle and relevant to the present predicaments and scenarios of the technologically enigmatic world.

References

1. Valmiki. (2007). *The Ramayana* (R. C. Parikh, Trans.). Jaico Publishing House. (Original work published ca. 500 BCE)
2. Griffith, T. H. Ralph, trans. *The Ramayan of Valmiki*. London: Trubner & Co..
3. Northouse, P. G. (2018). *Leadership: Theory and practice* (8th ed.). Sage publications.
4. Bass, B. M. (1985). *Leadership and performance beyond expectations*. Free Press.
5. Sen, A. (2009). *The idea of justice*. Belknap Press of Harvard University Press.
6. Sharma, K. S. (2016). *Ram Rajya: A vision for just governance*. Indian Journal of Governance, 7(2), 105-119.
7. Burns, J. M. (1978). *Leadership*. Harper & Row.

SOFT LEADERSHIP IN INDIAN HIGHER EDUCATION: ALIGNING EMPATHY AND INNOVATION WITH NEP 2020 REFORMS

Prof Mamta Sharma

KM College, University of Delhi, India

mamta610@gmail.com ; mamta610@kmc.du.ac.in

ORCID number 0009-0009-5804-7673

Prof Sandeep K Sharma

Rajdhani College, University of Delhi, India

sandeep259@gmail.com

ORCID number 0009-0005-0636-9102

ABSTRACT

This paper analyzes the emergence and significance of soft leadership within India's higher education sector in response to NEP 2020's ambitious policy reforms. Historically, leadership models in academia relied on authority and hierarchy, but rapid technological change, global standards, and evolving student expectations necessitate a shift towards participative, empathy-driven leadership. Soft leadership prioritizes emotional intelligence, trust, and open communication, creating conditions for innovation and collaborative governance. Indian institutions such as Ashoka University, IIT Bombay, and Christ University have successfully adopted this approach, resulting in enhanced faculty satisfaction and student engagement. International evidence further supports the link between participative leadership and superior institutional outcomes in innovation, retention, and student success.

NEP 2020's goals of autonomy, interdisciplinarity, and ethical governance demand a new breed of academic leaders—those skilled in building consensus, motivating stakeholders, and managing complex change across diverse teams. Soft leadership acts as the bridge between policy intentions and practical implementation by fostering inclusive decision-making and balancing academic rigor with creative independence. The adoption of digital and hybrid learning environments further elevates the need for leaders proficient in human-centered approaches.

This abstract argues that embedding empathy, gender equity, and intercultural sensitivity into leadership development is essential for Indian HEIs to achieve global competitiveness and sustainable social impact. By linking compassion with accountability and leveraging emotional

intelligence as a driver of measurable outcomes, soft leadership becomes the critical enabler of NEP 2020's transformation agenda in Indian higher education, cultivating responsible graduates and ethical institutions for the future.

Key Words: Soft Leadership; Higher Education; NEP 2020; Empathy; Innovation; Institutional Governance

1. Introduction

1.1 *Background: Transforming Indian Higher Education*

India's higher education system is one of the largest globally, encompassing over 1,100 universities and 43,000 colleges serving more than 40 million students (NITI Aayog, 2025). Over the past two decades, this system has experienced unprecedented massification, diversification, and pressures to enhance quality, relevance, and global competitiveness (Policy Circle, 2025; NITI Aayog, 2025). These pressures stem from demographic expansion, aspirations for a knowledge-based economy, and rising expectations from students, employers, and society for responsive, innovative institutions (Policy Circle, 2025).

The sector has been reshaped by internationalisation, digitalisation, and accountability frameworks. Global ranking systems (QS, Times Higher Education), accreditation requirements (NAAC, NBA), and outcome-based education models increasingly demand evidence of institutional performance, innovation, and equity (Riza, M. F., 2025; NITI Aayog, 2025). In this dynamic context, leadership in higher education institutions (HEIs) extends beyond routine administration to orchestrating organisational learning, stakeholder engagement, and strategic adaptation.

1.2 *Limitations of Traditional Leadership Models*

Historically, Indian HEIs have operated under hierarchical, authority-driven leadership models rooted in colonial and bureaucratic traditions (NIEPA, 2019). Decision-making authority typically resides with vice-chancellors, principals, and small senior leadership circles, with limited participation from faculty, staff, or students in governance processes (NIEPA, 2019). These models emphasise compliance, positional power, and top-down directives, assuming policy pronouncements from above will automatically translate into institutional practice (NIEPA, 2019).

However, organisational research demonstrates that purely hierarchical leadership struggles in complex, knowledge-intensive environments characterised by rapid change and professional autonomy (Riza, M. F., 2025; Wang, Q., Hou, H., 2022). Faculty members, as knowledge workers, derive motivation from perceived fairness, recognition, and intellectual freedom rather than command structures. Contemporary students expect dialogic, responsive institutions rather than rigid bureaucracies (Riza, M. F., 2025; Wang, Q., Hou, H., 2022). Consequently, authority-centric leadership risks disengagement, resistance to reform, and diminished innovation capacity.

1.3 Conceptualising Soft Leadership

Soft leadership emerges as an alternative orientation better suited to contemporary demands (Policy Circle, 2025). Defined as a leadership approach prioritising emotional intelligence, empathy, trust-building, open communication, and inclusive decision-making, soft leadership reframes authority as relational and service-oriented, exercised through influence and collaboration rather than command (Policy Circle, 2025).

Conceptually, soft leadership intersects established traditions. Participative leadership research shows that involving subordinates in decision processes enhances commitment, creativity, and performance across sectors, including education (Riza, M. F., 2025; Wang, Q., Hou, H., 2022; Nassani, A. A., 2024; Pham, T. K. T. (2025)). Transformational leadership emphasises inspirational motivation and individualised consideration (Riza, M. F., 2025). Servant leadership prioritises humility and stakeholder service. Soft leadership converges with these paradigms but explicitly centres emotional intelligence and empathy as foundational competencies (Policy Circle, 2025; Wang, Q., Hou, H., 2022; Nassani, A. A., 2024).

1.4 NEP 2020 and Leadership Imperatives

The National Education Policy 2020 represents India's most comprehensive educational reform since 1968, aiming to create a holistic, multidisciplinary, equitable ecosystem (Ministry of Education, 2020; Nirmal, 2024). For higher education, NEP 2020 prioritises:

- Institutional autonomy with flexible, multidisciplinary structures
- Student-centred, experiential learning
- Ethical governance minimising political interference
- Equity measures including Gender Inclusion Fund (GIF) and support for disadvantaged groups
- Technology integration and blended learning (Ministry of Education, 2020; Yadav, A., 2025; Nath, P. K., 2021)

These reforms demand cultural and behavioural transformation beyond structural redesign. Realising autonomy requires consultative leadership; interdisciplinarity demands cross-departmental collaboration; equity initiatives necessitate bias recognition and power redistribution (Kanive & G. S., 2024; Yadav, A., 2025). Traditional command models prove inadequate for these challenges.

1.5 Research Problem, Aim, and Questions

Despite extensive NEP discourse, conceptual and practical gaps persist regarding leadership capacities needed for implementation (NIEPA, 2019 ; NITI Aayog, 2025). Many leaders continue hierarchical practices while leadership research favours participative, emotionally intelligent approaches (Riza, M. F., 2025; Wang, Q., Hou, H., 2022; Nassani, A. A., 2024).

This paper aims to analyse how soft leadership enables NEP 2020 reforms in Indian higher education, emphasising empathy, innovation, gender equity, and digital transformation. It addresses:

RQ1: How does soft leadership relate to participative/emotionally intelligent leadership in higher education? (Riza, M. F., 2025; Wang, Q., Hou, H., 2022)

RQ2: How can soft leadership support NEP 2020 priorities? (Policy Circle, 2025; Ministry of Education, 2020)

RQ3: What lessons emerge from institutions practicing collaborative leadership? (Policy Circle, 2025)

1.6 Significance of the Study

The study contributes conceptually by integrating participative leadership, emotional intelligence, and NEP governance literature (Policy Circle, 2025; Riza, M. F., 2025; Wang, Q., Hou, H., 2022). Policymakers gain insights for leadership development and governance reform (NIEPA, 2019 ; IGIDR, 2025). Practitioners receive frameworks embedding empathy, equity, and intercultural sensitivity into leadership (Yadav, A., 2025). The paper addresses academic leaders, policymakers, and scholars shaping Indian higher education's future.

2. Methods

2.1 Research Design

Given soft leadership's emergent status in Indian higher education, this study employs a qualitative, interpretive design using conceptual analysis and multiple case illustration. Rather than hypothesis

testing, it builds theoretically informed understanding integrating leadership scholarship, policy discourse, and practice. Such designs suit evolving, context-sensitive constructs (Wang, Q., Hou, H., 2022).

2.2 Data Sources

Analysis draws from three secondary data categories:

1. Policy documents: NEP 2020, Gender Inclusion Fund guidelines, digital education policies (Ministry of Education, 2020; Nirmal, 2024; Yadav, A., 2025; Nath, P. K., 2021; Rao, Y. S., 2024 NCSL-NIEPA.)
2. Scholarly literature: Peer-reviewed studies on participative leadership, emotional intelligence, higher education governance (Riza, M. F., 2025; Wang, Q., Hou, H., 2022; Nassani, A. A., 2024; Pham, T. K. T. (2025); Oketch, C., 2021)
3. Institutional cases: Public reports on Ashoka University, IIT Bombay, Christ University governance/leadership (Policy Circle, 2025; LinkedIn, 2025)

2.3 Inclusion/Exclusion Criteria

Included sources addressed: leadership/governance in higher education; participative/emotional intelligence effects; NEP 2020, gender/inclusion, digital transformation (Ministry of Education, 2020; Riza, M. F., 2025; Wang, Q., Hou, H., 2022; Yadav, A., 2025; Nirmal, 2024; Nath, P. K., 2021). Excluded: corporate-only studies, unsubstantiated opinions, promotional materials lacking governance detail (Policy Circle, 2025).

2.4 Analytic Approach

Thematic content analysis combined deductive/inductive coding. Deductive codes: emotional intelligence, empathy, participative governance, gender equity, NEP pillars (Policy Circle, 2025; Riza, M. F., 2025; Wang, Q., Hou, H., 2022; Yadav, A., 2025). Inductive codes: psychological safety, consensus-building, innovation metrics (Riza, M. F., 2025; Nassani, A. A., 2024; Wang, Q., Hou, H., 2022).

Themes clustered into four strands: soft leadership characteristics; NEP alignment; institutional illustrations; governance/equity/digital implications (Policy Circle, 2025; Riza, M. F., 2025).

2.5 Trustworthiness and Limitations

Triangulation across sources enhanced trustworthiness (Riza, M. F., 2025; Wang, Q., Hou, H., 2022). Institutional cases used illustratively, recognising secondary accounts' selectivity (Policy Circle, 2025).

Limitations: secondary data reliance precludes causality; cases selective; soft leadership requires operationalisation. Positions as conceptual/policy contribution for future empirical work (Riza, M. F., 2025; Wang, Q., Hou, H., 2022).

3. Results

3.1 Core Characteristics of Soft Leadership

Literature identifies soft leadership characteristics: emotional intelligence (self-awareness, empathy, regulation) (Wang, Q., Hou, H., 2022); trust-based relationships/psychological safety (Policy Circle, 2025; Riza, M. F., 2025); dialogic communication explicating rationales/constraints (Policy Circle, 2025); inclusive decision-making involving faculty/students (Policy Circle, 2025; Riza, M. F., 2025); compassion-accountability balance (high expectations + support) (Policy Circle, 2025; Wang, Q., Hou, H., 2022).

Participative/emotional intelligence studies link these to commitment, innovation, performance (Riza, M. F., 2025; Wang, Q., Hou, H., 2022; Nassani, A. A., 2024; Pham, T. K. T. (2025)).

3.2 Alignment with NEP 2020 Priorities

Soft leadership aligns with NEP pillars: autonomy/flexibility—distributes decisions transparently (Ministry of Education, 2020; Nirmal, 2024; Policy Circle, 2025); interdisciplinarity—builds coalitions (Ministry of Education, 2020; Nirmal, 2024; Riza, M. F., 2025); ethical governance—value-based transparency (Ministry of Education, 2020; Nirmal, 2024; Policy Circle, 2025); equity/inclusion (GIF, marginalised support)—bias recognition (Yadav, A., 2025; Nath, P. K., 2021); technology/blended learning—human-centred adoption (Ministry of Education, 2020; Policy Circle, 2025).

3.3 Institutional Illustrations

Ashoka University: Student governance, faculty-administration collaboration, interdisciplinary liberal model (Policy Circle, 2025; LinkedIn, 2025).

IIT Bombay: Innovation labs, interdisciplinary programmes, faculty empowerment despite constraints (Policy Circle, 2025; Riza, M. F., 2025).

Christ University: Holistic development, gender initiatives, value education (Policy Circle, 2025; Yadav, A., 2025). Illustrate diverse adaptation (private/public, secular/faith-based).

3.4 *Digital/Hybrid Contexts*

Pandemic transition success linked to communication, empathy, support (Policy Circle, 2025; Ministry of Education, 2020; Rao, Y. S., 2024 NCSL-NIEPA.). Soft leadership perceives socio-emotional dimensions, encourages experimentation, adapts policies (Policy Circle, 2025; Ministry of Education, 2020).

3.5 *Outcomes*

Participative leadership correlates with innovation/learning/performance (Riza, M. F., 2025; Wang, Q., Hou, H., 2022; Pham, T. K. T. 2025; Nassani, A. A., 2024). Cases suggest faculty identification/reform support (Policy Circle, 2025; Riza, M. F., 2025). Engagement: safety/recognition → retention/satisfaction (Riza, M. F., 2025; Nassani, A. A., 2024). Student belonging/deeper learning aligns NEP holistic aims (Policy Circle, 2025; Ministry of Education, 2020). Institutional: accreditation/rankings/partnerships via quality/inclusion cultures (Riza, M. F., 2025; NITI Aayog, 2025).

4. Discussion

4.1 *Policy-Practice Bridge*

Soft leadership bridges NEP-policy-institution gap via co-constructed change, resistance management, ownership (Policy Circle, 2025; Ministry of Education, 2020; Nassani, A. A., 2024). Consensus/safety essential sustainability mechanisms.

4.2 *Leadership Theory Relations*

Intersects participative (commitment/creativity) (Riza, M. F., 2025; Wang, Q., Hou, H., 2022; Pham, T. K. T. 2025; Nassani, A. A., 2024), transformational (inspiration/consideration) (Riza, M. F., 2025), servant (humility) paradigms; centres emotional intelligence/empathy for university ecology (Policy Circle, 2025; Wang, Q., Hou, H., 2022).

4.3 *Gender/Equity Implications*

Supports NEP equity (GIF) confronting biases/redistributing voice (Kanive & G. S., 2024; Yadav, A., 2025; Nath, P. K., 2021). Inclusive processes/intersectionality/context-sensitive interventions reshape norms (Kanive & G. S., 2024). Requires structural reforms (hiring/promotion/grievance).

4.4 Digital Leadership

Technology adoption success hinges empathy/communication/support (Policy Circle, 2025; Ministry of Education, 2020; Rao, Y. S., 2024 NCSL-NIEPA.). Balances quality/care; champions innovation/equity.

4.5 HEI Implications

Selection/development: incorporate competencies (NIEPA, 2019 ; IGIDR, 2025). Programmes: emotional intelligence/conflict/inclusion/digital/change (NIEPA, 2019). Governance: participation/transparency/feedback reinforcing structure (Policy Circle, 2025; Riza, M. F., 2025; Nassani, A. A., 2024).

4.6 Limitations/Future Research

Secondary data/conceptual—no causality; selective cases; construct refinement. Future: instruments/outcomes (Riza, M. F., 2025; Pham, T. K. T. (2025); Nassani, A. A., 2024); longitudinal NEP cases; public/private comparative; gendered leadership (Yadav, A., 2025; Nath, P. K., 2021).

5. Conclusion

Soft leadership—anchored in emotional intelligence, empathy, participative governance, inclusive values—enables NEP 2020 transformation (Policy Circle, 2025; Riza, M. F., 2025). Contrasts hierarchical models; translates policy via relational capacities (Policy Circle, 2025; Ministry of Education, 2020; Yadav, A., 2025).

Synthesis shows alignment: autonomy/interdisciplinarity/governance/equity/technology (Policy Circle, 2025; Ministry of Education, 2020; Nirmal, 2024). Consensus/ownership foster innovation/care coexistence; digital human-centring sustains engagement/equity (Policy Circle, 2025; Ministry of Education, 2020; Rao, Y. S., 2024 NCSL-NIEPA.).

HEIs must invest strategically/ethically: selection/development/evaluation foreground relational competencies (NIEPA, 2019 ; IGIDR, 2025). Governance institutionalises participation/transparency (Policy Circle, 2025; Riza, M. F., 2025).

Conceptual/empirical/institutional convergence suggests soft leadership enhances NEP delivery/contributes just/innovative/humane society (Policy Circle, 2025; Riza, M. F., 2025).

References

1. Nassani, A. A., Badshah, W., Grigorescu, A., Cozorici, A. N., Yousaf, Z., & Zhan, X. (2024). Participatory leadership and supportive organisational culture: Panacea for job satisfaction—Regulatory role of work–life balance. *Heliyon*, 10, e36043. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e36043>
2. Riza, M. F., Hutahayan, B., & Chong, H. Y. (2025). Fostering high-performing organizations in higher education: The effect of participative leadership, organizational culture, and innovation on organizational performance and commitment. *Cogent Education*, 12*(1), 2448884. <https://doi.org/10.1080/2331186X.2024.2448884>
3. Pham, T. K. T. (2025). Participative leadership and team innovation: The roles of team cohesiveness and digital platform adoption. *International Journal of Innovation Science*. <https://doi.org/10.1108/IJIS-01-2025-0002>
<https://www.emerald.com/ijis/article/doi/10.1108/IJIS-01-2025-0002>
4. Indira Gandhi Institute of Development Research. (2025). Leadership development program for women in higher education [Programme brochure]. IGIDR. <http://www.igidr.ac.in/wp-content/uploads/2025/06/WLDP-2025-Poster.pdf>
5. Yadav, A., Ghosh, M., Dubey, L., & Ramu, S. N. (2025). Gender equality and NEP 2020: Investigating how the NEP 2020 promotes gender-sensitive education and how it addresses gender disparities in access and outcomes. *International Journal of Advanced Research in Science, Communication and Technology*, 5(16), 161–169.
6. Oketch, C., & Ainembabazi, R. (2021). Participative leadership style and staff motivation in private universities in Uganda: A case of Kampala International University. *International Journal of Business Management and Economic Review*, 4*(3), 20–35. <https://doi.org/10.35409/IJBMER.2021.3256>
7. Nath, P. K., & Saikia, S. (2021). Role of NEP 2020 in promoting women education in India. *Ilkogretim Online – Elementary Education Online*, 20(6), 5495–5502. <https://doi.org/10.17051/ilkonline.2021.06.532>
8. LinkedIn. (2025). How soft leadership is transforming Indian higher education. https://www.linkedin.com/posts/anil-nair-3105_soft-leadership-the-future-of-indian-higher-activity-7392432106729148416-8qdE
9. Ministry of Education. (2020). National Education Policy 2020. <https://wagonslearning.com/national-education-policy-2020-skill-development-guide/>
10. Rao, Y. S. (2024). *Module on school leadership for promoting gender inclusivity in government schools: Enhancing inclusive policies, classroom processes, and community engagement*. School Leadership Academy, SIEMAT–Samagra Shiksha, Government of Andhra Pradesh.

11. NIEPA. (n.d.). Leadership Development in Higher Education. https://www.niepa.ac.in/download/Reports_NIEPA/Report%20of%20the%20Workshop%20for%20Vice-Chancellors_web.pdf
12. NITI Aayog. (2025). Internationalisation of Higher Education. <https://www.pib.gov.in/PressReleasePage.aspx?PRID=2207555>
13. PGM Dharapur. (n.d.). Role of NEP 2020 in Promoting Gender Inclusiveness. <https://www.pgmdharapur.ac.in/journal/upload/journal/1741429236.pdf>
14. Policy Circle. (2025). Soft leadership: The future of Indian higher education. <https://www.policycircle.org/opinion/soft-leadership-in-education/>
15. Wang, Q., Hou, H., & Li, Z. (2022). Participative leadership: A literature review and prospects for future research. *Frontiers in Psychology*, 13, Article 924357. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.924357>
16. Nirmal, P. B. (2024). Multidisciplinary approach of NEP-2020: Transforming higher education in India. *TWIST*, 19(3), 336–338. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10049652>
17. Kanive, P., & G. S., M. (2024). Gender justice, New Education Policy–2020 and the Indian Constitution: A critical analysis. *Annual International Journal of Vaikunta Baliga College of Law (AIJVBCL)*, 1, 1–15.

ÖRGÜTSEL YAŞAMDA KADIN ÇALIŞANLARA YÖNELİK ALGILARIN DİJİTAL SÖYLEMLER ÜZERİNDEN İNCELENMESİ: EKŞİ SÖZLÜK ÖRNEĞİ

Dr. Öğretim Üyesi, TUBA YİYİT

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, tyiyit@ogu.edu.tr - <https://orcid.org/0000-0002-3307-8491>

ÖZET

Toplumsal kültürün bir yansıması olarak geleneksel toplumlarda kadın ve erkeğe yüklenen rollerin farklılaştığı bilinmektedir. Kadınların işgücüne katılım oranlarının artmasına karşın, örgütsel yapılarda eşitlikçi bir dönüşümün aynı hızda gerçekleşmediği, kadınların yetkinlik, liderlik ve karar alma kapasitelerinin sıklıkla sorgulandığı görülmektedir. Bu durum, kadın çalışanların yalnızca yapısal engellerle karşılaşmasına neden olmamakta, aynı zamanda önyargılar ve stereotipler aracılığıyla da örgütler içerisinde dezavantajlı konumlara itilmesine yol açmaktadır. Bu çalışmada, dijital ortamlarda üretilen söylemler aracılığıyla örgütsel yaşamda kadın çalışanlara yönelik algıları incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın verileri, Türkiye’de yaygın olarak kullanılan ve kayıtlı kullanıcıların yorumlarını içeren bir dijital platform olan Ekşi Sözlük’te, kadın iş arkadaşlarına ilişkin deneyimlerin paylaşıldığı bir başlık altında paylaşılan 198 girdiden oluşmaktadır. Araştırma yöntemi olarak nitel araştırma deseni benimsenmiş ve veriler tematik analiz yöntemiyle çözümlenmiştir. Analiz sonucunda; kadın çalışanlara yönelik olumsuz stereotipleştirme, kadının örgütsel yaşamda sorun kaynağı ve tehdit unsuru olarak konumlandırılması, erkek merkezli yapıların normal ve üstün görülmesi, kadınların örgütsel yaşamdan dışlanması meşrulaştıran kalıp yargılar ile karşıt düşünceler ve eleştirel farkındalık şeklinde beş tema belirlenmiştir. Bulgular, kadın çalışanların bilgi beceri, karar alma ve problem çözme yetkinlerinin erkeklere oranla daha düşük düzeyde olduğu; kadınların bireysel performanslarından bağımsız değerlendirilerek örgütsel düzen ve iş ortamı barışı açısından bir tehdit unsuru şeklinde konumlandırıldığı göstermektedir. Ayrıca erkeklerin çözüm odaklılık, rasyonelite ve doğal liderlik özellikleriyle özleştirildiği söylemler aracılığıyla, erkek egemen örgütsel yapıların vazgeçilmez ve değişmez olduğu algısının üretildiği; kadınların örgütsel yaşamdan dışlanmasının işlevsel ve gerekli bir düzenleme olarak meşrulaştırıldığı görülmektedir. Son olarak bazı söylemlerin ise örgütsel yapılar içerisinde toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dikkat çeken çekerek kadın emeğini savunan eleştirel bir farkındalık alanı oluşturduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet Algıları, Kadın Çalışanlar, Tematik Analiz

AN EXAMINATION OF PERCEPTIONS TOWARD FEMALE EMPLOYEES IN ORGANIZATIONAL LIFE THROUGH DIGITAL DISCOURSES: THE CASE OF EKŞİ SÖZLÜK

PhD, Assistant Professor TUBA YİYİT

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, tyiyit@ogu.edu.tr - <https://orcid.org/0000-0002-3307-8491>

ABSTRACT

It is widely acknowledged that, as a reflection of social culture, traditional societies assign differentiated roles to women and men. Despite the increasing participation of women in the workforce, it is observed that an egalitarian transformation within organizational structures has not occurred at the same pace, and that women's competencies, leadership abilities, and decision-making capacities are frequently questioned. This situation not only causes women employees to encounter structural barriers but also leads to their marginalization within organizations through prejudices and stereotypes.

This study aims to examine perceptions toward female employees in organizational life through discourses produced in digital environments. The research data consist of 198 entries shared under a title on Ekşi Sözlük—a widely used digital platform in Türkiye that features comments from registered users—where experiences related to female coworkers are discussed. A qualitative research design was adopted, and the data were analyzed using thematic analysis.

As a result of the analysis, five themes were identified: negative stereotyping of female employees; the positioning of women as a source of problems and a threat in organizational life; the normalization and privileging of male-centered structures; stereotypes that legitimize the exclusion of women from organizational life; and opposing views and critical awareness. The findings indicate that female employees are perceived as having lower levels of knowledge, skills, decision-making, and problem-solving abilities compared to men, and that women are positioned as a threat to organizational order and workplace harmony regardless of their individual performance. Furthermore, through discourses associating men with problem-solving orientation, rationality, and natural leadership, the perception that male-dominated organizational structures are indispensable and immutable is reproduced, and the exclusion of women from organizational life is legitimized as a functional and necessary arrangement. Finally, it was determined that some discourses create a space of critical awareness within organizational structures by drawing attention to gender inequality and advocating for women's labor.

Keywords: Gender Perceptions, Female Employees, Thematic Analysis

1. GİRİŞ

Örgütlerin etkinlik ve verimliliklerini sağlayarak sürdürülebilirliklerinin devam ettirebilmelerinde, ekonomik koşullar kadar örgütsel yapıları ile ilgili unsurlar da önemli bir rol oynamaktadır. Bu durum örgütlere çalışanlarının yalnızca ekonomik değil aynı zamanda psikolojik doyumlarını da sağlama sorumluluğu yüklemektedir. Ancak toplumsal normlar ve yerleşik algılardan etkilenen örgüt yapıları, özellikle kadın çalışanların yetersizlik algısı, üst pozisyonlara yükselememe, ücret dengesizliği ve kararlarına güvensizlik gibi konularla ilave bir mücadele içerisine girmesine, örgüt içerisinde bir takım yapısal engellerle karşılaşmalarına ve örgütsel sorunlara neden olmaktadır.

Kadınların iş hayatına katılımı, sanayileşme süreciyle birlikte artış göstermiş ve toplumsal yapıdaki dönüşümlerle paralel olarak çeşitlenmiştir. Kadınların iş gücüne katılım oranlarındaki artışı, modern toplumların ekonomik ve sosyal gelişmişlik düzeylerinin önemli göstergelerinden biri olarak değerlendirilse de; çalışma yaşamında karşılaştıkları eşitsizlikler hala varlığını korumaktadır (Oral ve Yıldız, 2025, s. 39). Bu durum eğitim hayatındaki kadınların iş hayatına girmeleri noktasında bireysel bir önyargıya neden olurken, erkek egemen iş ortamlarına girdiklerinde ise mesleki yeterliliklerinin sürekli olarak sorgulanması, kariyer olanaklarının kısıtlanması gibi durumlarla karşılaşmalarına neden olmaktadır. Bu nedenle bu çalışmada Ekşi Sözlük'te iş ortamında kadına ilişkin paylaşılan ifadeler analiz ederek, söz konusu söylemlerin toplumsal cinsiyet eşitsizliğini nasıl yeniden ürettiğini ve örgüt ortamında kadın çalışanı nasıl etkilediğinin incelenmesi amaçlanmaktadır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Toplumsal cinsiyet kavramı biyolojik cinsiyetten ayrı olarak kadın ve erkeklere yüklenen rolleri ve onlardan beklenen davranış kalıplarını ifade etmektedir (Vatandaş, 2007, s. 33). Bu roller toplumsal normlar ve kültürel kodlarla şekillenmektedir (Arslan, 2025, s. 13). Geleneksel yapıda kadınlar duygusallık, uyumluluk gibi özelliklerle kodlanırken (Günay ve Bener, 2011, s. 159); çocuk doğurma ve büyütme, temizlik yapma, gibi ev işlerinden sorumlu olma, onların mutluluğu ve rahatı için kendi isteklerinden ödün verme ve iş hayatında aktif olmama gibi roller yüklenmiştir (Bingöl, 2014, s. 109). Erkekler ise rasyonellik, rekabetçilik gibi özelliklerle birlikte (Yıldırım, 2021, s. 91); ev dışında çalışma, aileleri için zorluklarla mücadele etme, evin geçiminden sorumlu olma, parasal kaynaklar üzerinde kontrol sahibi olma gibi rollere sahip olmaktadır. Sonuçta gelenekçi toplumlarda iş hayatındaki kadınların üzerine daha fazla rol yüklendiği, gelişmiş toplumlarda ise toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin rol dağılımının her iki cinsiyet arasında daha dengeli olduğu görülmektedir (Çetinkaya vd., 2025, s. 552).

Toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin bu yerleşik algılar, bireylerin çalışma yaşamına katılım biçimlerini ve örgüt içindeki konumlanmalarını da doğrudan etkilemektedir. Özellikle geleneksel cinsiyet rollerinin baskın olduğu toplumlarda, kadınlar iş yaşamında duygusal, kırılgan ve ikincil rollerle özdeşleştirilirken; erkekler rasyonel, rekabetçi ve liderlik vasıflarına sahip bireyler olarak algılanmaktadır (Yıldırım, 2021, s. 92). Bu durum, örgüt ortamlarında kadınların yetkinliklerinin sorgulanmasına ve kariyer ilerlemelerinin sınırlandırılmasına zemin hazırlamaktadır (Irk ve Çeşmeci, 2025). Sadece 2025 yılı içerisinde Türkiye'de gerçekleştirilen çalışmalar, kadınların örgütler içerisinde tutunmalarının hâlen önemli bir sorun alanı olduğunu

ortaya koymaktadır. Irk ve Çeşmeci (2025), Kalkandeler Özđin (2025) ve İş ve Solmaz (2025) tarafından yapılan araştırmalar, turizm sektöründeki kadın çalışanlar ve kadın girişimciler ve okulöncesi eğitim kurumlarında çalışan kadın yöneticilerin cam tavan uygulamaları ve çeşitli yapısal engellerle karşı karşıya kaldıklarını göstermektedir. Akgün ve Derin Sağlam (2025), Arslan (2025) ve Çetinkaya vd. (2025) tarafından gerçekleştirilen çalışmalar, kadın güvenlik görevlilerinin, STEM alanında çalışan kadınların, seyahat acentalarında istihdam edilen kadın çalışanların iş yaşamında karşılaştıkları güçlükleri ve örgüt içinde kalıcı bir yer edinme süreçlerinde yaşadıkları sorunları ortaya koymaktadır. Bu bulgular, kadınların farklı sektörlerde benzer sorunlarla karşı karşıya kaldığını ve toplumsal cinsiyet temelli algıların örgüt ortamlarında belirleyici bir rol oynadığını göstermektedir

Toplumların tarihsel süreçleri, kültürel yapıları, ekonomik koşulları ve hâkim değer sistemleri toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin algılarını şekillendiren temel unsurlardır. Aile, eğitim kurumları, arkadaşlar ve kitle iletişim araçları ise bu algıların kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlayan başlıca sosyal aktörler olarak öne çıkmaktadır. Toplumsal cinsiyet temelli görüş ve ifadeler, yalnızca bireysel düşüncelerin yansımaları olmanın ötesinde, örgüt içi tutum ve davranışların şekillenmesinde de etkili olmaktadır. Kadın çalışanlara yönelik olumsuz ya da küçümseyici tutum ve ifadeler, zamanla örgüt içinde ayrımcı uygulamaların meşrulaştırılmasına ve eşitsizliğin normalleşmesine katkı sağlayabilmektedir.

Dijitalleşme ile birlikte sosyal medya platformları, bireylerin her konuda düşünce ve tutumlarını açıkça ifade edebildikleri önemli bir kamusal alan hâline gelmiştir. Toplumsal cinsiyet algıları da bu ortamlarda üretilmekte, pekiştirilmekte ve geniş kitlelere yayılmaktadır. Bu bağlamda kullanıcıların anonim olarak görüş paylaşabilmesine imkân tanıyan yapılarıyla, toplumsal cinsiyet temelli görüşlerin açık biçimde gözlemlenebildiği bir dijital mecra sunmaktadır. Bu yönüyle Ekşi Sözlük kullanıcılarının paylaşımları, yalnızca bireysel görüşleri değil, aynı zamanda örgüt ortamlarında kadınlara yönelik tutum ve yaklaşımların nasıl şekillendiğini anlamak açısından da önemli bir veri kaynağı oluşturmaktadır.

3. YÖNTEM

Bu çalışmada, toplumsal cinsiyet algılarının dijital ortamlardaki yansımalarını ve bu algıların örgüt ortamında kadın çalışanlar üzerindeki etkilerini incelemek amacıyla nitel bir araştırma yaklaşımı benimsenmiştir. Veri kaynağını Ekşi Sözlük platformunda yer alan “kadınlarla çalışmanın zor olması” başlığındaki kullanıcı paylaşımları oluşturmaktadır. Söz konusu başlık, ilk girdinin paylaşıldığı 2020 yılı ile 2025 yılı arasındaki dönemi kapsamakta olup, başlıkta 318 girdi bulunmaktadır. Veri seti oluşturulurken, başlıkla doğrudan ilişkisi bulunmayan ve araştırma amacıyla örtüşmeyen girdiler analiz kapsamı dışında bırakılmış, bu doğrultuda 198 girdi analize dâhil edilmiştir. Verilerin analizinde tematik analiz yöntemi kullanılmıştır. Tematik analiz kavramı, temelde bir veri kümesindeki ortak noktalara, ilişkilere ve farklılıklara göre verilerin analiz edilme sürecini ifade eden, veriler içindeki kalıpları (temaları) belirleme, analiz etme ve raporlama yöntemidir (Toker, 2022, s. Ö330). Bu kapsamda, Ekşi Sözlük’ten elde edilen girdiler tekrar tekrar okunmuş, benzer anlamlar taşıyan ifadeler bir araya getirilerek ortak temalar oluşturulmuştur. Analiz sonucunda; kadın çalışanlara yönelik olumsuz stereotipleştirme, kadının örgütsel yaşamda sorun kaynağı ve tehdit unsuru olarak konumlandırılması, erkek merkezli yapıların normal ve üstün görülmesi, kadınların örgütsel

yaşamdan dışlanmasını meşrulaştıran kalıp yargılar ile karşıt düşünceler ve eleştirel farkındalık şeklinde beş tema belirlenmiştir.

4. BULGULAR

Bu bölümde, Ekşi Sözlükte “kadınlarla çalışmanın zor olması” başlığı altında yer alan kullanıcı paylaşımlarının tematik analizinden elde edilen bulgulara yer verilmektedir. Analiz sürecinde, kadın çalışanlara yönelik algıların hangi söylem ve anlam çerçeveleri üzerinden kurulduğu ve bu algıların örgütsel yaşama nasıl yansıtıldığı ortaya konulmuştur. Elde edilen bulgular, dijital ortamlarda üretilen toplumsal cinsiyet temelli ifadelerin, her iki cinsiyetteki çalışanları etkileyerek, kadınların çalışma yaşamındaki konumlarını nasıl sorunlu hâle getirebildiğini göstermesi açısından önem taşımaktadır. Bu doğrultuda bulgular, belirlenen temalar çerçevesinde sistematik olarak sunulmuştur.

Tema 1: Kadın çalışanlara yönelik olumsuz stereotipleştirme: kadınların yetersizlik ve düşük yetkinlikle kodlanması

Bu tema, kadın çalışanların örgütsel yaşamda bilgi, beceri ve yetkinliklerine ilişkin olumsuz genellemeler üzerinden nasıl konumlandırıldığını ortaya koymaktadır. İncelenen dijital girdilerin 50 tanesinde kadınlar, karar alma ve problem çözme süreçlerinde erkeklere kıyasla daha yetersiz, profesyonellikten uzak ya da güvenilmez aktörler olarak betimlenmektedir. Özellikle duygusallık, irrasyonellik, detaylarda kaybolma, kriz yönetememe ve teknik yeterliliğin sınırlı olması gibi nitelikler, kadın çalışanlara atfedilen baskın özellikler arasında yer almaktadır.

İncelenen paylaşımlarda kadın çalışanların duygusal istikrarsız oldukları sıklıkla ifade edilmekte; “...ahh o hormonlar yok mu o hormonlar...,(g2)” “...kapisli ve kirisli olurlar...(g18)”, “...kadınların dengesiz ruh halleri...(g21)”, “...kapis kapis kapis...(g22)”, “...ağlamalar ... afrasını tafasını falan...(g29)” vb. gibi ifadelerle iş yaşamında duygularını kontrol edemeyen ve profesyonel davranamayan yapıda olukları şeklinde algılar oluşturulmaktadır. Ayrıca “...dört işlemi yapamaz ama hep en zekidir...,(g102)”, “...kadınlara işi anlatılmak ve olay örgüsünü izah edebilmek çok zor...(g47)”, “...kadınların pratik zekâsı ya az ya da hiç yok...(g134, g135)”ve “...kesinlikle rasyonel davranamıyorlar...(g134)” şeklindeki ifadelerle de kadın çalışanların rasyonelliği ve bilişsel yeteneklerin sorgulandığı görülmektedir. İncelenen girdilerde kadınların “...teknik açıdan standartları düşürdüğü...(g169)” ya da “...iş mühendisliği konusunda ileri görüşlülük açısından zayıf olduğu...(g132)” yönünde genelleme ifadeleri yer almaktadır. Bu tür değerlendirmeler, teknik uzmanlığın erkeklere özgü bir nitelik olarak algılandığını ve kadınların bu alanlarda ikincil konumda değerlendirildiğini göstermektedir.

Bu tür anlatılar, bireysel deneyimlerden hareketle, kadınların yönetsel rollere uygun olmadığı ve işleyişi zorlaştırdığı yönünde genelleme bir algının oluşmasına yol açmaktadır. Ayrıca, kadınların yönetsel ve karar verici pozisyonlardan uzak tutulması olağan bir durum gibi sunulurken, örgütsel hiyerarşide alt konumlarda kalmaları normalleştirilmektedir.

Tema 2: kadının örgütsel yaşamda sorun kaynağı ve tehdit unsuru olarak konumlandırılması

Bu tema da kadınların bireysel performanslarından bağımsız olarak değerlendirilip, örgütsel yaşamda kıskançlık, dedikodu, çatışma ve psikolojik şiddet üreten aktörler olarak görüldüğü; örgütsel düzen ve uyumu bozan ve iş barışı açısından bir tehdit unsuru şeklinde konumlandırıldığı söylemler bir araya getirilmiştir.

Ekşi Sözlükteki girdilerin 101 tanesinde, kadınların “...yüzüne gülüp arkadan konuştuğu...”, “...iftira, dedikodu, mağduriyet ve sevmediği insana karşı taraftar toplama çabası...(g105)” içinde olduğu ya da iş ortamında “...dedikodu girila...(g1, g119, g183)” bir ortam yarattığı sıkça vurgulanmaktadır. Bu tür bireysel deneyimlerin, örgütsel sorunları yapısal nedenler yerine kadınların davranışlarına bağlamakta ve kadın varlığını huzursuzlukla özdeşleştiren genelleyci bir algının oluşmasına katkı sağladığı görülmektedir. Ayrıca, kadınların bir arada olduklarında “...gruplaşma dibine kadar...(g96, g119, g124)” bir yapı oluşturduğu, “...birbirlerinin kuyusunu kazdığı...(g26, g30, g112, g137)” ve “...ayağını kaydırmak için açıklarını patrona ispiyonladığı...(g10, g119, g137, g148, g183)” yönündeki ifadeler öne çıkmaktadır. Bazı girdilerde bu durum, “...organize kadın şiddeti hayattan soğutur... (g171)” ya da “...karşılıklı haset ve kıskançlıktan delirirler...(g30, g48, g56, g81, g100, g101, g102, g146)” gibi ifadelerle daha da sert bir biçimde dile getirilmektedir. Bu ifadeler kadınların birlikte çalışmaları hakkında da olumsuz önyargılar olduğunu ve hatta bir kadın yöneticinin de “...bir sonraki personelimi erkek alacağım, gerçekten artık bu saçma sapan didişmelerle uğraşmaktan yoruldum...(g44)” şeklinde ifadesi bu algının kadın ve erkek, her iki cinsiyetten bağımsız tüm çalışanlarda oluştuğunu göstermektedir.

Tüm bu ifadelerle birlikte örgütlerde kadının varlığının iş ortamını bozduğu ya da bozabileceği algısına da güçlendirildiği görülmektedir. “...bir iş yerinde kadın varsa huzursuzluk vardır...(g48, g124, g152, g14)” , “...kadınlarla kadınlar bile çalışmak istemiyor...(g101)” ya da “...bir kadınla çalışmaktan daha kötü olan şey karşılıklı oturan iki kadınla çalışmaktır...(g101, g111)” gibi ifadelerle, kadınların sayıca varlığı doğrudan çatışma ve verimsizlikle ilişkilendirilmektedir. Huzursuzluğun kaynağının kadınların varlığına indirgenildiği ve kadını dışlayıcı bir algının olduğu görülmektedir.

Tema 3: Erkek merkezli yapıların normal ve üstün görülmesi

Bu tema kapsamında erkekler, örgütsel yaşamda daha rasyonel, net, çözüm odaklı, düzen kurucu ve dengeleyici aktörler olarak sunulurken; kadınlar ise karmaşa, sorun üreten ve istikrarı bozan, yönetimi zor unsurlar şeklinde kodlanmaktadır. Tema altında bir araya gelen 34 girdi incelendiğinde, erkekler ve kadınlara atfedilen bu özelliklerin toplumsal cinsiyet kalıp yargıları üzerinden şekillendiği; erkek merkezli yapıların ise olağan ve ideal bir örgütsel düzen olarak sunulduğu görülmektedir.

Girdilerde “...erkek kadın oranı birbirine yakın olunca seviye gerçekten yükseliyor...(g7)”, “...erkek ortamı her zaman daha akıcı ve iş bitirmeye yönelik...(g26, g80, g137),” ya da “...erkekler daha düz, daha makul, daha anlaşılabilir...(g72)” gibi ifadelerle erkeklerin çalışma biçimi ideal olarak tanımlanmaktadır. Buna karşılık kadın yöneticiler için “...yöneticisi kadın olan yerde çalışmak daha da zordur...”, “...kadın yönetici dünyada cehennemi yaşıyor...(g181)” ya da “...kadınların duygu değişimleri idarecilik yapmaya çok müsait değil...(g81)” gibi ifadeler kadın liderliğini açık biçimde sorunlu ve yetersiz gösterilmektedir. Hatta bazı paylaşımlarda “...bir erkek ve bir kadın ile çalışmak kolaydır...(g83)” ya da “...erkek

amirlerle çalıştım, hiç böylesini görmedim...(g179)” gibi ifadelerle erkek varlığı düzenleyici, kadın varlığı ise bozucu olarak kullanılmaktadır. Bu tema ile erkek egemen örgütsel yapıların rasyonellik, verimlilik ve düzenle özdeşleştirilerek normal ve olması gereken olarak kabul edildiğini, örgüt içerisinde kadınların varlığının ya da yönetim seviyelerindeki kadınların sorunlu ve düzen bozucu şekilde kodlandığını söylemek mümkündür. Tüm bu ifadeler erkek egemen örgütsel yapıların sorgulanmadan kabul edilmesine ve örgütsel düzeyde doğal yapılar olarak tercih edilmesine temel oluşturmaktadır.

Tema 4: Kadınların örgütsel yaşamdan dışlanmasını meşrulaştıran kalıp yargılar

Bu tema kapsamında incelenen girdilerde kadınların örgütsel yaşamdan dışlanmasını açık biçimde savunan, cinsiyet temelli ayrımı meşrulaştıran ve dışlayıcı uygulamaları olağanlaştıran ifadeler bir araya getirilmiştir. Örgütlerde oluşacak sorunların temelinde kadın çalışan ya da kadın yöneticileri gören bu tema içerisinde kadınları üretim süreçlerinin dışına iten, ev içi rollerle sınırlandırmayı normal ve gerekli gösteren dışlayıcı bir bakışı normalleştirmekte ve örgütsel eşitsizlikleri meşrulaştıran güçlü bir zemin oluşturmaktadır. Bu tema kapsamına alınan 15 girdi, “...hormonal olarak dengesiz bir canlıya üst basamak verilemez...(g183)”, “...iş yapıyoruz travmalarınızı onarmıyoruz...(g175)”, “...prens gibi büyütülmüş...(g194)” gibi ifadeler kadınların emir komuta zincirinde olmaması gerektiğini savunurken; “...maas bağlayıp evine yollamak...(g174)” ya da “...kadınlar sadece eğitim ve sağlıkta çalışmalı...(191)” gibi ifadelerle örgütsel yaşamdan tamamen dışlanmalarının açıkça savunulduğu görülmektedir.

Bu ifadeler bir arada değerlendirildiğinde, kadınların iş yerindeki varlığı sorunların nedeni gibi gören bir bakış oluştuğu; yönetim basamaklarından ve çalışma hayatından dışlanmasını meşrulaştıran bir çerçeve oluşturmaktadır.

Tema 5: Karşıt söylemler ve eleştirel farkındalık ifadeleri

Bu temada toplanan 18 girdi ise diğer cinsiyetçi ve kadınları örgütlerden uzaklaştırmayı savunan dört temadan ayrı olarak toplumsal cinsiyet eşitliğini savunan ve örgütsel yaşamda kadın emeğine önem veren bir yapıdadır. Bu girdiler de iş yaşamındaki sorunların kaynağını cinsiyette değil bireysel karakter, liyakat ve örgütsel kültürde arayan ifadeleri kapsamaktadır. Girdilerde, “...kadınla erkekle ne alakası var, karakter meselesi bu işler...(g4)” gibi doğrudan cinsiyetçiliği hedef alan söylemler dikkat çekmektedir. Benzer biçimde “...zor olan kadınlarla çalışmak değil, cinsiyetçiliğin olduğu iş yerinde çalışmaktır...(g9)” ifadesi, yaşanan sorunları yapısal ve kültürel bağlama yerleştirmektedir. Teknik alanlarda çalışan kadınların zaman içinde “...çatır çatır backend yazdığı, Linux’un dibine vurduğu...(g70)” örnekleri ise kadınların yetkinliğinin toplumsal önyargılarla görünmez kılındığını göstermektedir.

Bu tema altında yer alan ifadeler, cinsiyet temelli genellemeleri sorgulayan, eşitliği cinsiyetle değil, liyakat üzerinden tanımlayan bir karşı duruşun varlığını göstermektedir.

5. SONUÇ

Bu çalışma toplumsal cinsiyet algılarının, Ekşi Sözlükte “kadınlarla çalışmanın zor olması” başlığı altında paylaşılan kullanıcı girdileri üzerinden, dijital ortamlardaki yansımalarını ve bu algıların örgüt ortamında kadın çalışanlar üzerindeki etkilerini ortaya koymayı amaçlamıştır. Analiz bulguları, kadın çalışanların sıklıkla yetersizlik, duygusallık ve profesyonellikten uzaklık gibi niteliklerle kodlandığını; örgütsel sorunların önemli bir bölümünün kadınların

varlığına atfedildiğini göstermektedir. Elde edilen temalar, erkek merkezli örgütsel yapıların rasyonel, düzenli ve ideal olarak sunulduğunu; buna karşılık kadınların örgütsel yaşamda sorun kaynağı, tehdit unsuru ya da dışlanması gereken aktörler şeklinde konumlandırıldığını ortaya koymaktadır. Özellikle bazı söylemlerde kadınların yönetimden uzak tutulmasının ya da belirli alanlarla sınırlandırılmasının olağan ve gerekli bir çözüm olarak sunulması, cinsiyet temelli eşitsizliklerin nasıl meşrulaştırıldığını açık biçimde göstermektedir. Bununla birlikte, analiz edilen girdilerin bir kısmında cinsiyetçi genellemelere açık biçimde itiraz eden, iş yaşamındaki sorunları cinsiyetten ziyade bireysel karakter, liyakat ve örgütsel kültürle ilişkilendiren karşıt söylemlerin varlığı da dikkat çekmektedir. Bu durum, dijital platformlarda egemen toplumsal cinsiyet anlatılarının bütünüyle sorgulanmadan kabul edilmediğini ve eleştirel bir söylem alanının da mevcut olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, bu çalışma dijital ortamlarda üretilen söylemlerin kadınların örgütsel yaşamdaki konumlarının şekillenmesinde etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Kadınların yetkinliklerine yönelik sorgulayıcı yaklaşımlar ile erkek egemen normların doğal kabul edilmesi, eşitsizliğin sürmesine zemin hazırlayabilmekte ve terfi, yetkilendirme ve liderlik tercihlerini etkileyen kalıcı bir yapısal soruna dönüşmektedir. Çalışma hayatındaki kadınların sıklıkla karşılaştığı cam tavan, yapışkan zemin, cam uçurum, fırsat eşitsizliği ve görünmez emek gibi olguların, örgütsel yapılarda var olan yerleşik kabuller ve değerlendirme biçimlerinin ortadan kaldırılmadan tamamen yok olmasının mümkün olmadığı da ayrı bir gerçektir. Bu çerçevede, örgütsel yapılarda cinsiyet temelli önyargıların fark edilmesine ve azaltılmasına yönelik çalışmaların yürütülmesi, daha eşitlikçi iş ortamlarının geliştirilmesine katkı sağlayabilir.

Bu çerçevede toplumsal cinsiyet eşitliğinin desteklenmesi, kadınların çalışma hayatında daha etkin roller üstlenmelerini sağlarken, motivasyon ve iş doyumlarının artmasına da katkı sunacaktır. Toplumsal düzeyde hayata geçirilecek sosyal projeler ve eğitim sürecinde kız çocuklarının desteklenmesine yönelik çalışmalar ise, kadınların iş gücüne katılımını artırmanın yanı sıra örgütlerde daha adil, kapsayıcı ve sürdürülebilir çalışma ortamlarının oluşturulmasına zemin hazırlayacaktır. Bu araştırma, Ekşi Sözlükte belirli bir başlık altında paylaşılan kullanıcı girdileriyle sınırlı olmakla birlikte, gelecekte yapılacak çalışmaların farklı dijital platformları kapsayacak biçimde genişletilmesi, bulguların karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesine olanak sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Akgün, D., & Derin Sağlam, Ö. (2025). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Bağlamında Kadın Güvenlik Görevlilerinin Mesleki Deneyimleri. *Istanbul Gelisim University Journal of Social Sciences*, 12(2), 739-759.
- Arslan, F. (2025). Stem Alanında Toplumsal Cinsiyet Dengesi: Asya-Pasifik Bölgesindeki Akreditasyon Kurumlarında Çalışan Kadınlar Üzerine Bir İnceleme. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bingöl, O. (2014). Toplumsal Cinsiyet Olgusu ve Türkiye’de Kadınlık. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16(1), 108-114.

- Çetinaya, S. B., Zengin, B., & Şen, L. M. (2025). Seyahat Acentalarında Kadın Çalışanların Yaşadıkları Mesleki Sorunlar: İstanbul Örneği. *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, 8(7), 520-531.
- Günay, G., & Bener, Ö. (2011). Kadınların Toplumsal Cinsiyet Rollerini Çerçevesinde Aile İçi Yaşamı Algılama Biçimleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 153. doi:<https://doi.org/10.20296/tsad.36267>
- İrk, N., & Çeşmeci, N. (2025). Cam Tavandan Kurumsal Zirveye: Turizm Sektöründe Kadınların Yöneticilik Yolculuğu. *Turizm ve Araştırma Dergisi*, 14(1), 282-305.
- İş, E., & Solmaz, K. (2025). Okulöncesi eğitim kurumlarında çalışan kadın yöneticilerin cam tavan sendromunun etkilerine ilişkin görüşleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 29(1), 91-109.
- Kalkandeler Özden, N. (2025). Yapısal Engellerden Kültürel Değişime: Cam Tavanı Aşan Kadın Girişimciler Üzerine Bir Değerlendirme. *Turkish Studies*, 20(Ö1), 439-461.
- Oral, C. N., & Yıldız, E. (2025). The effect of perceived gender discrimination on career expectation and career satisfaction: a study on female employees. *PressAcademia Procedia*, 21, 39-48. doi:<http://doi.org/10.17261/Pressacademia.2025.1990>
- Toker, A. (2022). Sosyal Bilimlerde Nitel Veri Analizi İçin Bir Kılavuz. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 51(1), Ö319-Ö345.
- Vatandaş, C. (2007). Toplumsal cinsiyet ve cinsiyet rollerinin algılanışı. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, 35, 29-56.
- Yıldırım, S. (2021). Duygusal ve Rasyonel Algıların Toplumsal Cinsiyet Rollerini Bağlamında Kurgulanması. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 9(28), 91-103.

OVERCOMING SILENT EXCLUSION: THE MEDIATING ROLE OF EMPLOYEE RESILIENCE IN THE RELATIONSHIP BETWEEN WORKPLACE OSTRACISM AND EMOTIONAL EXHAUSTION

Dr. Gülay Murat Eminoğlu

Gebze Technical University

gulaymurat@gtu.edu.tr

ORCID-ID: 0000-0003-2444-6608

ABSTRACT

Workplace ostracism is a subject that has been frequently addressed in management and organizational behavior research, especially in recent years. Given its potentially highly destructive consequences for both employees and organizations, workplace ostracism has become an important issue. This study investigates the relationship between workplace ostracism and emotional exhaustion, and the mediating role of employee resilience in this relationship. The study sample consist of a total of 259 people working in the cities of Istanbul and Kocaeli, located in the Marmara Region of Türkiye. According to the results of the analysis, workplace ostracism is positively related to emotional exhaustion. In addition to this, employee resilience is moderated the relationship between workplace ostracism and emotional exhaustion was founded. The study provides some recommendations to managers and future researchers.

Keywords: Workplace ostracism, employee resilience, emotional exhaustion.

1. INTRODUCTION

Workplace ostracism is a situation where individuals perceive themselves as being excluded by an individual or group. So, it refers to a form of abuse among employees that includes oblivious behavior. This behavior encompasses both temporary and long-term exclusionary actions (Ibrahim and Olaleye, 2024). Ostracism is a behavior that frequently occurs in organizations (Chung, 2018; Hsieh and Karatepe, 2019), and negatively impacts organizational outcomes, performance, and behavior, and has become an increasingly popular topic in the literature. Workplace ostracism is an afflicting phenomenon for employees and consumed emotional resources (Attia et al., 2025). And plenty of studies showed that workplace ostracism causes emotional exhaustion (Anjum et al., 2022; Hussain, 2024; Jahanzeb and Fatima, 2018; Qi et al., 2020).

On the other hand, employee resilience is the ability of workers to use their resources for growth and adaptability in the workplace even in the face of challenges (Kuntz et al., 2016). Employee resilience creates positive attitudes and behaviors in the workplace (Malik and Garg, 2020). Resilience is crucial for both employees and organizations because it makes it easier to cope with challenges and achieving work goals (Teng-Calleja et al., 2020; Zhu et al., 2025). Individuals with high resilience may possess enhanced adaptability in response to ostracism (Jiang et al., 2021). In addition to this, employee resilience and emotional exhaustion have

negative relationship (Manzano Garcia and Calvo, 2012; Kim et al., 2025; Lee et al., 2021). In this context, employee resilience is expected to play a mediating role in this relationship. And investigating this relationship constitutes the aim of this study.

2. HYPOTHESES DEVELOPMENT

2.1 The Relationship Between Workplace Ostracism and Emotional Exhaustion

Workplace ostracism brings about emotional exhaustion in employees in various ways. Workplace ostracism can stem from a variety of causes, including disagreements, discrimination, and unfair competition. When employees exposed to ostracism, it can result in self-isolation and deterioration of relationships with colleagues. Combined with excessive workload pressure, this can cause the employee to feel extremely tired, deplete their emotional energy, and suffer from emotional exhaustion, reducing their ability to cope with daily workplace stressor (Endratno et al., 2023). Workplace ostracism is a distressing circumstance for employees. Individuals experiencing ostracism may feel worthless and unsupported, which increases tension. And continuous ostracism depletes emotional resources, leading to emotional exhaustion (Attia et al., 2025). Also, much research has shown that ostracism in the workplace can lead to emotional exhaustion (Anjum et al., 2022; Attia et al., 2025; Endratno et al., 2023; Hussain, 2024; Ibrahim and Olaleye, 2025; Qi et al., 2020; Shankar et al., 2024).

The "Conservation of Resources" (COR) theory, developed by Hobfoll (1989), is derived from the idea that individuals struggle to protect, preserve, and improve their resources, and that what threatens them is the potential or de facto loss of those resources. Environmental conditions threaten or cause individuals to lose their resources. And when these resources are lost, or perceived to be lost, individuals experience stress. Individuals try to conserve their resources to cope with threatening situations (Leung et al., 2011). And ostracism is a stress factor that consumes employees' emotional resources and negatively influences their behavior (Wang et al., 2023), and according to COR Theory, it is expected to increase emotional exhaustion (Wu et al., 2012). In other words, as employees experience ostracism, their personal resources such as energy and social interaction will be depleted, increasing their likelihood of experiencing emotional exhaustion (Koay, 2018). In light of this information, the first hypothesis of the study is:

H₁: Workplace ostracism is positively related to emotional exhaustion.

2.2 Mediating Role of Employee Resilience

Emotional exhaustion means to a state in which an individual feels excessively overloaded and depleted as a result of work demands, manifesting itself in both physical fatigue and a sense of emotional depletion (Wright and Cropanzano, 1998), and is defined as a constituent of job burnout (Maslach and Jackson, 1981). On the other hand, employee resilience means to the capacity of employees to benefit their resources for adaptation and development in the workplace, even though confronted with difficulty (Kuntz et al., 2016). Resilience reflects an employee's ability to adapt to challenges and continuously seek opportunities for improvement (Näswall et al., 2019). Studies have shown a negative relationship between

resilience and emotional exhaustion (Manzano Garcia and Calvo, 2012; Kim et al., 2025; Lee et al., 2021). In other words, it can be said that as an employee's resilience increases, the likelihood of them experiencing emotional exhaustion decreases. Personality traits like resilience lead people to evaluate and react differently when faced with stress, and the relationship between ostracism and emotional exhaustion can vary depending on resilience. Individuals with high resilience may be better able to adapt to situations when exposed to ostracism (Jiang et al., 2021). In addition to this, a study reveals the mediating effect of psychological resilience in the relationship between ostracism and burnout (Polat et al., 2023). Emotional exhaustion is considered a constituent of burnout, and therefore resilience is expected to have a mediating effect on the relationship between workplace ostracism and emotional exhaustion. In light of this information, the second hypothesis of the study is:

H₂: Employee resilience mediates the relationship between workplace ostracism and emotional exhaustion.

3. METHODOLOGY

3.1 Sampling and Measurement

The study's data was collected from the cities of Istanbul and Kocaeli in Türkiye's Marmara Region. Table 1 presents detailed information on the demographic characteristics of the participants.

Table 1. Demographic Information

Variable		Frequency	Percent (%)
Gender	Women	97	37.5
	Men	162	62.5
	<i>Total</i>	259	100
Age	18-25	17	6.6
	26-35	113	43.6
	36-45	80	30.9
	46-55	47	18.1
	56+	2	0.8
	<i>Total</i>	259	100
Education	Primary School Graduate	26	10
	High School Graduate	52	20.1
	Associate Degree Holder	18	7
	Bachelor's Degree Holder	96	37
	Master's Degree Holder & PhD Holder	67	25.9

	<i>Total</i>	259	100
Working Year	1-5	65	25.1
	6-10	67	25.9
	11-20	78	30.1
	21-30	35	13.5
	30+	14	5.4
	<i>Total</i>	259	100
Working Position	Senior Manager	12	4.6
	Mid-Level Manager	38	14.7
	Engagement Director & Specialist	100	38.6
	Support & Administrative Staff	54	20.8
	Operational & Field Staff	55	21.3
	<i>Total</i>	259	100
Work City	Istanbul	124	47.9
	Kocaeli	135	52.1
	<i>Total</i>	259	100
Firm Ownership	Public	41	15.8
	Private	218	84.2
	<i>Total</i>	259	100

The 9-item scale created by Näswall et al. (2019) was used for measuring "employee resilience". A 10-item scale created by Ferris et al. (2008) was used for measuring "workplace ostracism." And finally, a 9-item scale developed by Maslach and Jackson (1981) was used for measuring "emotional exhaustion"

3.2 Measure Validity and Reliability

Explanatory factor analysis was implemented to the data using the SPSS statistical program. Also, Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) and Bartlett's test of sphericity were evaluated. The KMO value was found to be .863, since this value is higher than 0.50, it can be said that the value is adequate. In addition to this, Bartlett's test of sphericity was found statistically significant (χ^2 (351): 3981.555; $p < 0.05$). One question from the "workplace ostracism" dimension was removed from the analysis because its factor loading was below .50. The eventual factor analysis table is presented below.

Table 2. Explanatory Factor Analysis

Variable	Item	Component		
		1	2	3
Emotional Exhaustion	EE5	.836		
	EE2	.832		
	EE6	.819		
	EE3	.817		
	EE4	.796		
	EE1	.788		
	EE9	.733		
	EE8	.711		
	EE7	.655		
Ostracism	OS6		.853	
	OS7		.802	
	OS1		.799	
	OS5		.770	
	OS8		.746	
	OS9		.674	
	OS2		.650	
	OS10		.578	
	OS4		.567	
	Employee Resilience	ER4		
ER5				.776
ER3				.773
ER6				.732
ER2				.716
ER7				.708
ER8				.637
ER1				.596
ER9				.557
KMO (Kaiser-Meyer- Olkin)		.863		

Following the explanatory factor analysis, the correlation table was generated. Table 3 presents the correlation coefficients between the variables, and Cronbach's alpha reliability values. Cronbach's alpha reliability coefficients were evaluated using Nunnally's (1978) approach. According to the Nunnaly (1978) for reliability to be ensured, all Cronbach's alpha values should be above 0.70. Based on the results obtained, it can be said that the coefficients are sufficient (*emotional exhaustion: .921; workplace ostracism: .876; employee resilience: .870*). Based on the validity and reliability analyses conducted, it can be expressed that the measurement is valid and reliable.

Table 3. Correlation coefficients, descriptive statistics and Cronbach's alpha values

Variable	1	2	3	Means	Std. Deviations	Cronbach's Alpha
Emotional Exhaustion	1			2.4033	.9807	.921
Workplace Ostracism	.209**	1		1.0854	.2412	.876
Employee Resilience	-.206**	-.174**	1	4.3175	.6077	.870

3.3 Hypotheses Testing

First, regression analysis was used to test the first hypothesis. According to the results, model is statistically significant (F: 11.797; R²: 0.04; p<0.05). In Model-1, it was found that workplace ostracism is positively related to emotional exhaustion (β : .852; p<0.05). So, H₁ was supported.

Table 4. Regression Analysis Result

Model-1	DV: Emotional Exhaustion		
Workplace Ostracism	β	t	p
	.852	3.435	0.001

The mediator analysis used the PROCESS Macro on model 4 (Hayes, 2013). According to the results, Model-1 (F: 11.7969; R²: 0.04; p<0.05), Model-2 (F: 8.0086; R²: 0.03; p<0.05), and Model-3 (F: 10.1437; R²: 0.07; p<0.05) are statistically significant. As seen in Model-1, it was found that workplace ostracism is positively related to emotional exhaustion (β : .8517; t: 3.4347; p<0.05). In Model-2, it was found that workplace ostracism is negatively related to employee resilience (β : -.4379; t: -2.8300; p<0.05). In Model-3, both workplace ostracism (β : .7284; t: 2.9325; p<0.05) and employee resilience (β : -.2817; t: -2.8569; p<0.05) are related to emotional exhaustion. But, when an employee resilience is imparted the analysis, the effect of workplace ostracism on emotional exhaustion declines. However, the relationship between workplace ostracism and emotional exhaustion is still statistically significant (p<0.05). So, these results revealed that employee resilience partially mediates the relationship between workplace ostracism and emotional exhaustion to Baron and Kenny (1986) procedure.

Table 5. Mediation Analysis Result

	Model-1 (DV: Emotional exhaustion)		Model-2 (DV: Employee Resilience)		Model-3 (DV: Emotional Exhaustion)	
	β	t	β	t	β	t
Workplace Ostracism	.8517**	3.4347	-.4379**	-2.8300	.7284**	2.9325

Employee Resilience			-.2817**	-2.8569
----------------------------	--	--	----------	---------

**p<0.05; DV: Dependant Variable

Moreover, X's (workplace ostracism) indirect effect (.0182, .3301) and direct effect (.2392, 1.2175) on Y (emotional exhaustion) are significant (Table 6). According to these results, employee resilience partially mediates the relationship between workplace ostracism and emotional exhaustion. So, H2 is supported.

Table 6. Mediating Effect of Employee Resilience

	Effect	SE	t	p	95% CI
Indirect Effect	.1234	.0801			.0182; .3301
Direct Effect	.7284	.2484	2.9325	.0037	.2392; 1.2175
Total Effect	.8517	.2480	3.4347	.0007	.3634; 1.3400

4. CONCLUSION

This study aims to examine the effect of workplace ostracism on emotional exhaustion and the mediating role of employee resilience. The first finding of the study is that workplace ostracism increases emotional exhaustion. This means that, when workers feel shunned in the workplace, when their greetings go unanswered, and when they are ignored by other employees, they will feel burned out, fed up, and stressed. This result is consistent with other studies in the literature (Anjum et al., 2022; Attia et al., 2025; Endratno et al., 2023; Hussain, 2024; Ibrahim and Olaleye, 2025; Qi et al., 2020; Shankar et al., 2024). Second, analysis revealed that employee resilience partially mediates the relationship between workplace ostracism and emotional exhaustion. This result is consistent with the research of Polat et al. (2023), which found that psychological resilience acts as a mediator in the relationship between ostracism and burnout.

Based on the research results, some recommendations are present for managers. Managers should primarily focus on preventing exclusionary and undesirable situations like ostracism. In order to achieve this, managers should help marginalized employees, ensure fair workload distribution, and develop policies to reduce ostracism (Shankar et al., 2024). Anti-bullying policies, inclusion programs, and employee feedback are crucial for creating an inclusive culture in the workplace. These strategies can reduce exclusionary behaviors like ostracism by making employees feel valued. Regular team meetings and surveys allow employees to voice their concerns. Furthermore, employees should be informed about exclusion and how harmful it is (Endratno et al., 2023). In addition to this, attention should be paid to signs of emotional exhaustion among employees. To reduce exhaustion, managers should first value employees' opinions and seek their view on work-related matters. Also, they should especially assume a peacemaker role among employees experiencing conflict. Furthermore, the goal should be to create a positive organizational culture by establishing fair and equitable

policies in the workplace. Furthermore, employee resilience appears to be an important concept at this point. The study shows that employee resilience reduces emotional exhaustion. In this context, efforts to increase employee resilience will benefit both the employees and the organization. To increase resilience, employees should receive training and seminars, their achievements should be rewarded, and open communication channels should be improved in the workplace.

As with all scientific studies, this research has some limitations. First, the study sample consists of only two cities in Türkiye. From this perspective, conducting the study in different cities and regions is important in order to increase findings generalizability. Second, this study used a survey as its data collection method. To increase the depth of the study, methods such as focus groups or interviews could be used to investigate what truly emotionally exhausts employees. In addition to this, future researchers could explore concepts like optimism and self-efficacy as moderators in this relationship.

References

- Anjum, M. A., Liang, D., Durrani, D. K., & Parvez, A. (2022). Workplace mistreatment and emotional exhaustion: The interaction effects of self-compassion. *Current Psychology*, 41(3), 1460-1471.
- Attia, N. M., Saleh, M. S. M., El-Sayed, S. H., Ali El-slamoni, M. A. E. F., Ahmed Elnabawy, M. G. A. E., Ata, A. A., ... & Mohamed, H. M. (2025). From exclusion to deviance: understanding the impact of workplace ostracism on nurses' deviant behaviors through emotional exhaustion and defensive silence. *BMC nursing*, 24(1), 786.
- Baron, R. M. & Kenny, D. A. (1986), "The Moderator-Mediator Variable Distinction in Social Psychological Research: Conceptual, Strategic, and Statistical Considerations", *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173-1182.
- Chung, Y. W. (2018). Workplace ostracism and workplace behaviors: A moderated mediation model of perceived stress and psychological empowerment. *Anxiety, Stress, & Coping*, 31(3), 304-317.
- Endratno, H., Adawiyah, W. R., & Purnomo, R. (2023). Workplace ostracism, emotional exhaustion, and deviant behavior: the moderating role of workplace spirituality. *The Journal of Behavioral Science*, 18(3), 17-32.
- Ferris, D. L., Brown, D. J., Berry, J. W., & Lian, H. (2008). The development and validation of the Workplace Ostracism Scale. *Journal of Applied Psychology*, 93(6), 1348.
- Hayes, A. F. (2013). Mediation, moderation, and conditional process analysis. *Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis: A regression-based approach*, 1, 20.
- Hobfoll, S. E. (1989). Conservation of resources: a new attempt at conceptualizing stress. *American Psychologist*, 44(3), 513.
- Hsieh, H., & Karatepe, O. M. (2019). Outcomes of workplace ostracism among restaurant employees. *Tourism Management Perspectives*, 30, 129-137.
- Hussain, K. (2024). Navigating workplace challenges: the interplay of mistreatment, defensive silence, emotional exhaustion and spiritual resilience. *Current Psychology*, 43(42), 32482-32503.
- Ibrahim, R., & Olaleye, B. R. (2025). Relationship between workplace ostracism and job productivity: the mediating effect of emotional exhaustion and lack of motivation. *Asia-Pacific Journal of Business Administration*, 17(1), 190-211.
- Jahanzeb, S., & Fatima, T. (2018). How workplace ostracism influences interpersonal deviance: The mediating role of defensive silence and emotional exhaustion. *Journal of Business and Psychology*, 33(6), 779-791.

Jiang, H., Jiang, X., Sun, P., & Li, X. (2021). Coping with workplace ostracism: the roles of emotional exhaustion and resilience in deviant behavior. *Management Decision*, 59(2), 358-371.

Kim, H. Y., Kim, H. J., & Yeun, E. J. (2025). Impact of Resilience, Emotional Exhaustion, and Communication Competency on Organizational Commitment Among Nurses in a Tertiary Hospital Setting in South Korea: A Cross-Sectional Study. *Sage Open*, 15(4), 21582440251385661.

Koay, K. Y. (2018). Workplace ostracism and cyberloafing: a moderated–mediation model. *Internet Research*, 28(4), 1122-1141.

Kuntz, J. R., Näswall, K., & Malinen, S. (2016). Resilient employees in resilient organizations: Flourishing beyond adversity. *Industrial and Organizational Psychology*, 9(2), 456-462.

Lee, Y. H., Richards, K. A. R., & Washburn, N. (2021). Mindfulness, resilience, emotional exhaustion, and turnover intention in secondary physical education teaching. *European Review of Applied Psychology*, 71(6), 100625.

Leung, A. S., Wu, L. Z., Chen, Y. Y., & Young, M. N. (2011). The impact of workplace ostracism in service organizations. *International Journal of Hospitality Management*, 30(4), 836-844.

Malik, P., & Garg, P. (2020). Learning organization and work engagement: The mediating role of employee resilience. *The International Journal of Human Resource Management*, 31(8), 1071-1094.

Manzano García, G., & Ayala Calvo, J. C. (2012). Emotional exhaustion of nursing staff: influence of emotional annoyance and resilience. *International Nursing Review*, 59(1), 101-107.

Maslach, C., & Jackson, S. E. (1981). The measurement of experienced burnout. *Journal of organizational behavior*, 2(2), 99-113.

Näswall, K., Malinen, S., Kuntz, J., & Hodliffe, M. (2019). Employee resilience: Development and validation of a measure. *Journal of Managerial Psychology*, 34(5), 353-367.

Nunnally, J.C. (1978), *Psychometric Theory*, McGraw-Hill, New York.

Polat, H., Karakose, T., Ozdemir, T. Y., Tülübaş, T., Yirci, R., & Demirkol, M. (2023). An examination of the relationships between psychological resilience, organizational ostracism, and burnout in K–12 teachers through structural equation modelling. *Behavioral Sciences*, 13(2), 164.

Qi, L., Cai, D., Liu, B., & Feng, T. (2020). Effect of workplace ostracism on emotional exhaustion and unethical behaviour among Chinese nurses: A time-lagged three-wave survey. *Journal of Advanced Nursing*, 76(8), 2094-2103.

Shankar, U., Kaul, V., Gupta, V., & Mishra, N. K. (2024). Workplace ostracism and counterproductive work behaviour: parallel mediation of felt accountability and emotional exhaustion. *Journal of Management Development*, 43(6), 849-862.

Teng-Calleja, M., Hechanova, M. R. M., Sabile, P. R., & Villasanta, A. P. V. P. (2020). Building organization and employee resilience in disaster contexts. *International Journal of Workplace Health Management*, 13(4), 393-411.

Wang, L. M., Lu, L., Wu, W. L., & Luo, Z. W. (2023). Workplace ostracism and employee wellbeing: A conservation of resource perspective. *Frontiers in Public Health*, 10, 1075682.

Wright, T. A., & Cropanzano, R. (1998). Emotional exhaustion as a predictor of job performance and voluntary turnover. *Journal of applied psychology*, 83(3), 486.

Wu, L. Z., Yim, F. H. K., Kwan, H. K., & Zhang, X. (2012). Coping with workplace ostracism: The roles of ingratiation and political skill in employee psychological distress. *Journal of management studies*, 49(1), 178-199.

Zhu, Z., Hu, X., & Zhang, B. (2025). The role of resilience in navigating work stress and achieving daily work goals. *Journal of Organizational Behavior*, 46(8), 1107-1119.

Akademik Etkinliklerde Web 3.0 Yaklaşımı: Blockchain Tabanlı Sertifikasyon ve Yapay Zekâ Destekli Süreç Yönetimi

Ahmet Gökhan ULUÇAY

İstanbul Kültür Üniversitesi

g.ulucay@iku.edu.tr - 0009-0002-5275-2952

ÖZET

Günümüzde akademik kongre ve sempozyumlar, bilimsel bilginin dolaşıma girmesi ve akademik etkileşimin güçlendirilmesi açısından merkezi bir rol üstlenmektedir. Ancak bu etkinliklerin yönetiminde kullanılan mevcut dijital çözümler çoğunlukla parçalı yapılar sunmakta; bildiri başvurusu, değerlendirme, program planlama ve sertifikasyon gibi temel işlevler birbirinden bağımsız platformlar üzerinden yürütülmektedir. Bu durum, organizasyon ekipleri açısından operasyonel verimlilik kaybına yol açarken, katılımcılar için süreç karmaşıklığı ve güven sorunları yaratmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, akademik etkinlik yönetimini Web 3.0 yaklaşımı çerçevesinde ele alarak, blockchain tabanlı sertifikasyon ve yapay zekâ destekli süreç yönetimi bileşenlerini bütünlüklü bir model kapsamında tartışmaktır. Çalışma, mevcut akademik etkinlik yönetim sistemlerinin yapısal sınırlılıklarını ortaya koymakta ve merkezi olmayan, doğrulanabilir ve veri temelli bir dijital altyapının kavramsal olarak nasıl yapılandırılabilceğini irdelemektedir.

Önerilen modelde, blockchain teknolojisi aracılığıyla katılım ve sunum sertifikalarının değiştirilemez, doğrulanabilir ve kalıcı dijital belgeler olarak üretilmesi öngörülmektedir. Bu yaklaşım, akademik sertifikasyon süreçlerinde güvenilirliği artırırken, sahteciliğin önlenmesine ve akademik çıktılara uzun vadeli dijital kimlik kazandırılmasına olanak tanımaktadır. Buna ek olarak, yapay zekâ destekli süreç yönetimi; bildiri değerlendirme, oturum planlama ve etkinlik sonrası raporlama gibi süreçlerin otomatikleştirilmesini ve veri temelli karar mekanizmalarının geliştirilmesini mümkün kılmaktadır.

Sonuç olarak bu çalışma, akademik etkinliklerin Web 3.0 teknolojileri doğrultusunda yeniden yapılandırılmasının şeffaflık, güvenilirlik ve sürdürülebilirlik açısından önemli potansiyeller sunduğunu ortaya koymaktadır. Önerilen bütünlüklü model, akademik etkinlik yönetimi literatürüne kavramsal bir katkı sunmakta ve gelecekte geliştirilecek uygulama ve ampirik çalışmalar için kuramsal bir zemin oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Web 3.0, Akademik Etkinlik Yönetimi, Blockchain Tabanlı Sertifikasyon, Yapay Zekâ, Dijital Dönüşüm

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN YOKSULLUK VE MUTLULUK DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Dilara KÜÇÜKTANIŞ

Çukurova Üniversitesi, ozcakmakdilara@gmail.com - 0009-0008-1197-8975

Prof. Dr. Gülsel KIRAL

Çukurova Üniversitesi, gakiral@cu.edu.tr - 0000-0002-0541-0178

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, üniversite öğrencilerinin ekonomik zorluk, maddi yoksunluk ve algılanan gelir gibi yoksulluk göstergeleri ile mutlulukları (öznel refah) arasındaki ilişkiyi incelemektir. Öznel refah, algılanan ekonomik zorluk ve maddi yoksunluk ölçekleri üzerine mevcut literatürden uyarlanmış bir anket, Çukurova Üniversitesi öğrencilerine uygulanmıştır. Üniversite, gençlerin tam ekonomik bağımsızlığa ulaşamadıkları ancak hayatlarını büyük ölçüde kendi kararlarıyla yönetmeye başladıkları kritik bir dönem olduğundan, ekonomik koşulların mutluluk üzerindeki etkisinin analiz edilmesi çok önemlidir. Çalışmada elde edilen veriler, nicel analiz teknikleri kullanılarak değerlendirilecektir. Öğrencilerin mutluluk düzeylerini açıklayan bir regresyon çerçevesi, çalışmanın ana modeli olarak kullanılacaktır. Bu bağlamda, mutluluk puanı bağımlı değişken olarak, algılanan ekonomik zorluk, maddi yoksunluk göstergeleri, algılanan gelir ve demografik değişkenler (cinsiyet, sınıf düzeyi, konut tipi, burs durumu, istihdam durumu vb.) ise bağımsız değişkenler olarak modele dahil edilecektir. Ayrıca, değişkenler arasındaki ilişkileri incelemek için tanımlayıcı istatistikler, korelasyon analizleri ve ölçek güvenilirlik testleri uygulanacaktır. Bu çalışma, üniversite öğrencilerinde yoksulluk ve mutluluk arasındaki ilişkiyi çok boyutlu bir perspektiften inceleyerek, gençlerin ekonomik durumlarının psikolojik refahları üzerindeki etkisini araştırmakta ve bu alanda sosyal politika geliştirilmesine bilimsel olarak katkıda bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Üniversite Öğrencileri, Mutluluk, Öznel İyi Oluş, Ekonomik Zorluk, Gelir Algısı.

EXAMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN POVERTY INDICATORS AND HAPPINESS AMONG UNIVERSITY STUDENTS

Dilara KÜÇÜKTANIŞ

Çukurova University, ozcakmakdilara@gmail.com - 0009-0008-1197-8975

Prof. Dr. Gülsel KIRAL

Çukurova University, gkiral@cu.edu.tr - 0000-0002-0541-0178

ABSTRACT

The purpose of this study is to examine the relationship between poverty indicators such as economic hardship, material deprivation, and perceived income among university students and their happiness (subjective well-being). A survey adapted from existing literature on subjective well-being, perceived economic hardship, and material deprivation scales was administered to students in the Çukurova University. Because university is a critical period during which young people fail to achieve full economic independence but begin to largely manage their lives through their own decisions, analyzing the impact of economic conditions on happiness is crucial. The data obtained in the study will be evaluated using quantitative analysis techniques. A regression framework explaining students' happiness levels will be used as the main model of the study. In this context, the happiness score will be included as the dependent variable, while perceived economic hardship, indicators of material deprivation, perceived income, and demographic variables (gender, grade level, housing type, scholarship status, employment status, etc.) will be included as independent variables in the model. Furthermore, descriptive statistics, correlation analyses, and scale reliability tests will be applied to examine the relationships between the variables. This study examines the relationship between poverty and happiness among university students from a multidimensional perspective, exploring the impact of young people's economic circumstances on their psychological well-being and contributing scientifically to social policy development in this area.

Keywords: University Students, Happiness, Subjective Well-being, Economic Hardship, Income Perception.

1. GİRİŞ

Yoksulluk, bireylerin yalnızca ekonomik kaynaklara erişim düzeyini değil, aynı zamanda yaşam kalitelerini, psikolojik iyi oluşlarını ve toplumsal hayata katılım biçimlerini de etkileyen çok boyutlu bir olgudur. Gelir eksikliği, maddi yoksunluk ve ekonomik güçlük gibi farklı görünümle ortaya çıkan yoksulluk, bireylerin gündelik yaşam pratiklerini sınırlamakta ve öznel refah düzeyleri üzerinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu nedenle yoksulluk, yalnızca ekonomik bir sorun olarak değil, bireyin yaşamdan aldığı doyum ve mutluluk düzeyini şekillendiren önemli bir sosyal ve psikolojik süreç olarak ele alınmaktadır. Kahneman ve Deaton (2010) gelirdeki düşüşün daha düşük yaşam memnuniyeti ve büyük bir refah kaybıyla ilişkili olduğunu göstermiştir. Yoksulluğun yaygın olduğu gelişmekte olan ülkelerde, ekonomik sonuçlar ve yaşam memnuniyeti arasındaki ilişki daha da güçlüdür (Howell ve Howell, 2008). Örneğin; sosyal nedensellik hipotezi, yoksulluk koşullarının psikolojik rahatsızlık riskini arttırdığını, yetersiz beslenme, şiddete eğilimli olma veya sosyal dışlanma yoluyla psikolojik refahı dolayısıyla da mutluluğu etkilediğini ifade etmektedir (Lund vd., 2011). Ekonomi alanındaki bazı çalışmalar, bu tür bir geri bildirim döngüsünün psikolojik yoksulluk tuzağına yol açabileceğini öne sürmektedir (Ridley vd., 2020; Haushofer, 2019). Ekonomik koşullar ve öznel iyi oluş veya mutluluk üzerine yapılan çalışmalar her zaman aynı sonucu sunmamaktadır. Literatürün büyük bir bölümü, ekonomik koşullardaki iyileşmenin bireylerin mutluluk düzeylerini artırdığını ortaya koymaktadır (Ferrer-i-Carbonell, 2005). Ancak bu ilişkinin gücü konusunda literatürde tam bir görüş birliği bulunmamaktadır. Farklı ülke ve bölgeler için yapılan çalışmalar, ekonomik durum ile mutluluk arasındaki ilişkinin bağlamsal ve yapısal faktörlere bağlı olarak değiştiğini göstermektedir (Ayala ve Jurado, 2011; Camfield ve Esposito, 2014; Madden, 2003). Bu belirsizliğin önemli nedenlerinden biri, yoksulluğun ölçülmesinde karşılaşılan kavramsal ve yöntemsel güçlüklerdir. Özellikle ülke düzeyindeki gelir göstergelerine dayalı ölçümler, bölgesel fiyat ve ihtiyaç farklılıklarını yeterince yansıtmayarak yoksulluğun kapsamı ve dağılımına ilişkin yanıltıcı değerlendirmelere yol açabilmektedir (Mogstad vd., 2007).

Yoksulluk, coğrafi, ekonomik ve toplumsal koşullara bağlı olarak farklı ülkelerde ve bölgelerde değişen biçimlerde ortaya çıkan karmaşık bir olgudur. Bu olgunun ortaya çıkmasında ekonomik yetersizlikler kadar siyasi istikrarsızlıklar, çevresel sorunlar ve toplumsal yapıdaki eşitsizlikler de etkili olmaktadır. Günümüzde yoksulluk, yalnızca gelirin belirli bir eşik değerinin altında kalmasıyla açıklanmakta olmayıp, bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılayabilme kapasiteleri ve yaşamlarını sürdürebilme imkânlarıyla birlikte değerlendirilmektedir. Küresel ölçekte yapılan çalışmalar, dünya nüfusunun önemli bir bölümünün temel ihtiyaçlarını karşılamakta zorlandığını ve düşük gelir düzeylerinin yaşam kalitesi üzerinde ciddi sınırlayıcı etkiler yarattığını göstermektedir (Gündoğan, 2008).

Ülkeler arasındaki refah farklılıkları, insani gelişme göstergeleri aracılığıyla daha görünür hâle gelmektedir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından yayımlanan insani gelişme raporları, bazı ülkelerin yüksek yaşam standartlarına sahip olduğunu ortaya koyarken, pek çok ülkenin hâlen düşük insani gelişmişlik düzeyinde yer aldığını göstermektedir. Türkiye ise yüksek insani gelişme grubunda yer almakla birlikte, sosyoekonomik göstergeler bakımından

lkeler arasında orta sıralarda bulunmaktadır (UNDP, 2016). TK verilerine göre ise Türkiye’de yoksulluk oranı eēitim düzeyine baēlı olarak önemli ölçüde farklılaşmaktadır. Üniversite mezunlarında yoksulluk oranının görece düşük olması, ērencilik döneminde yoksulluk deneyiminin yařanmadıēı anlamına gelmemekte; aksine niversite ērencilerinin geçici ve kırılgan ekonomik koşullarla karşı karşıya kalabildiklerini göstermektedir. Üniversite ērencileri, ekonomik baēımsızlıklarını henüz tam olarak kazanamamış olmaları nedeniyle maddi yoksunluk ve ekonomik güçlüklerle karşılaşmaya daha açık bir grubu oluşturmaktadır. ērencilerin büyük bir kısmı yaşamlarını aile desteēi, burs, ērenim kredisi veya sınırlı düzeyde yarı zamanlı çalışmalarla sürdürmektedir. Bu durum, özellikle artan barınma, ulaşım ve eēitim giderleri karşısında ērencilerin günlük yaşamlarında çeşitli kısıtlarla karşılaşmalarına neden olmaktadır. Dirimeşe’nin (2022) alışması, niversite ērencilerinin yoksulluēu yalnızca gelir eksikliēi olarak deēil; sosyal ilişkilerden feragat etme, sosyal ve kültürel faaliyetlerden uzaklaşma, gelecek hedeflerinin ertelenmesi ve psikolojik huzurun bozulması gibi çok yönlü bir deneyim olarak algıladıklarını ortaya koymaktadır.

Benzer Şekilde Terlemez (2024), niversite ērencilerinin ekonomik koşullar ile gelecek beklentileri arasındaki ilişkiyi incelemiş ve ērenciler için ekonomik refahın, umut, mutluluk, güven duygusu ve kaygının azalması gibi psikolojik faktörlerle yakından ilişkili olduēunu göstermiştir. Bu bulgular, gençler açısından ekonomik yoksunluēun yalnızca maddi deēil, aynı zamanda duygusal ve bilişsel sonuçlar doēurduēunu göstermektedir.

Araştırmalar, mutluluk düzeyi yüksek bireylerin hem fiziksel hem de ruhsal saēlık açısından daha avantajlı bir konumda olduklarını ve yaşamdan daha fazla doyum saēladıklarını ortaya koymaktadır (Bostani vd., 2014). Bununla birlikte mutluluk, yalnızca ulaşılmak istenen bir sonuç deēil; aynı zamanda bireysel davranışları yönlendiren ve motivasyonu artıran bir unsurdur (Huppert, 2010). Genç yetişkinlik döneminde yaşanan ekonomik belirsizlikler ve maddi yoksunluk deneyimleri, bireylerin mutluluk düzeylerini ve psikolojik dayanıklılıklarını olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Nitekim bu yaş grubunda depresyon ve stres düzeylerinin daha yüksek olduēuna ilişkin bulgular mevcuttur (Rodowicz vd, 2020).

Üniversite dönemi, bireylerin yetiřkinliēe geçiş sürecinde önemli bir aşamayı temsil etmektedir. Ancak bu dönemde ērenciler, akademik sorumlulukların yanı sıra ekonomik baskılarıyla da baş etmek zorunda kalmaktadır. Özellikle maddi açıdan dezavantajlı ērenciler için ekonomik güçlükler, stresin artmasına ve mutluluk düzeylerinin düşmesine yol açabilmektedir (L vd, 2014). Üniversite ērencilerinin farklı sosyoekonomik çevrelerden gelmeleri, barınma biçimleri, gelir kaynakları ve çalışma durumlarındaki çeşitlilik, yoksulluēu algılama ve deneyimleme biçimlerini de farklılaştırmaktadır (Tepe ve zer, 2020).

Literatürde, yoksulluēun toplumsal gruplar açısından tek tip bir anlam tařımadıēı ve bireylerin sosyal konumlarına göre farklı biçimlerde deneyimlendiēi vurgulanmaktadır (Sezgin vd., 2022; Seçkiner Bingöl, 2015; Nussbaum, 2009). Üniversite ērencileri, sahip oldukları ortak yaşam koşulları ve gelecek beklentileri nedeniyle yoksulluēu toplumun diēer kesimlerinden farklı Şekilde algılayabilen bir grup olarak öne çıkmaktadır. Bu çerçevede bu çalışma, Çukurova niversitesi ērencilerinde ekonomik güçlük, maddi yoksunluk ve gelir algısı gibi yoksulluk göstergeleri ile mutluluk düzeyleri arasındaki ilişkinin analiz edilmesini amaçlamaktadır.

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Tasarımı

Bu çalışma, üniversite öğrencilerinin ekonomik güçlük, maddi yoksunluk ve gelir algısı gibi yoksulluk göstergeleri ile mutluluk (öznel iyi oluş) düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlayan kesitsel ve nicel bir araştırmadır. Araştırma, anket tekniğine dayalı olarak yürütülmüş ve veriler istatistiksel analiz yöntemleri kullanılarak değerlendirilmiştir.

2.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Çukurova Üniversitesi'nde öğrenim gören üniversite öğrencileri oluşturmaktadır. Çalışmanın örnekleme ise gönüllülük esasına dayalı olarak ankete katılan öğrencilerden oluşmaktadır. Araştırma kapsamında elde edilen geçerli anket sayısı 498'dir. Örneklem; cinsiyet, sınıf düzeyi, barınma durumu, çalışma durumu ve burs/kredi durumu gibi demografik özellikler bakımından heterojen bir yapı göstermektedir.

2.3. Veri Toplama Aracı

- 1) Araştırmada kullanılan anket formu dört ana bölümden oluşmaktadır:
- 2) **Demografik Bilgiler:** Katılımcıların yaş, cinsiyet, sınıf düzeyi, barınma durumu, çalışma durumu, burs/kredi durumu ve aile gelir düzeyine ilişkin bilgileri içermektedir.
- 3) **Ekonomik Güçlük (Temel İhtiyaçlarda Zorluk) Ölçeği:** Öğrencilerin temel ihtiyaçlarını karşılarken yaşadıkları ekonomik zorlukları ölçmek amacıyla 5 maddeden oluşan Likert tipi bir ölçek kullanılmıştır. Maddeler 1 (Kesinlikle katılmıyorum) ile 5 (Kesinlikle katılıyorum) arasında derecelendirilmiştir. Yüksek skorlar, daha yüksek düzeyde ekonomik zorluk yaşandığını göstermektedir.
- 4) **Maddi Yoksunluk Göstergeleri:** Öğrencilerin son 12 ay içerisinde yaşadıkları maddi yoksunluk deneyimlerini ölçmek amacıyla dört adet ikili (Evet/Hayır) soru kullanılmıştır. Bu maddeler fatura ödeme gecikmesi, öğün atlama, ulaşım masrafları nedeniyle okula gidememe ve sağlık harcamalarını erteleme durumlarını kapsamaktadır. Bu maddeler toplanarak maddi yoksunluk skoru oluşturulmuştur.
- 5) **Mutluluk (Öznel İyi Oluş) Ölçeği:** Öğrencilerin mutluluk düzeylerini ölçmek amacıyla 7 maddeden oluşan Likert tipi bir ölçek kullanılmıştır. Ölçekte yer alan iki madde ters kodlanmıştır. Ölçekten elde edilen maddeler birleştirilerek mutluluk skoru hesaplanmıştır. Yüksek skorlar daha yüksek mutluluk düzeyine işaret etmektedir.

2.4. Güvenirlilik Analizi

Araştırmada kullanılan ölçeklerin iç tutarlılığı Cronbach Alfa katsayısı ile test edilmiştir. Mutluluk ölçeği ve ekonomik zorluk ölçeği için elde edilen alfa katsayıları kabul edilebilir düzeyin ($\alpha \geq 0,70$) üzerinde olup, ölçeklerin güvenilir olduğunu göstermektedir.

2.5. Verilerin Analizi

Araştırma verileri SPSS paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz süreci şu aşamalardan oluşmaktadır:

- Sürekli değişkenler için tanımlayıcı istatistikler (ortalama, standart sapma, minimum–maksimum),
- Kategorik değişkenler için frekans ve yüzde dağılımları,
- Ölçeklerin iç tutarlılığını değerlendirmek amacıyla Cronbach Alfa analizi,
- Mutluluk düzeyi ile ekonomik zorluk ve maddi yoksunluk göstergeleri arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla korelasyon analizleri,
- Mutluluk skorunun belirleyicilerini analiz etmek amacıyla hiyerarşik regresyon analizi uygulanmıştır.

Hiyerarşik regresyon analizinde bağımlı değişken olarak mutluluk skoru kullanılmıştır. Modeller aşamalı olarak kurulmuştur:

- **Model 1:** Cinsiyet, sınıf düzeyi, barınma durumu, çalışma durumu ve burs/kredi durumu gibi demografik değişkenler modele dâhil edilmiştir.
- **Model 2:** Model 1'e ek olarak ekonomik zorluk skoru, maddi yoksunluk skoru ve gelir algısı modele eklenmiştir.

Bu yaklaşım sayesinde ekonomik değişkenlerin mutluluk üzerindeki ek açıklayıcı gücü (ΔR^2) değerlendirilmiştir.

3. Bulgular

Sosyo-Demografik Bilgiler

Araştırma örnekleminin %63,9'u kadın, %36,1'i erkek öğrencilerden oluşmaktadır. Bu durum örnekleme kadın öğrencilerin sayısal olarak daha fazla temsil edildiğini göstermektedir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin sınıf düzeylerine ilişkin dağılım incelendiğinde, örneklemin ağırlıklı olarak lisansın ilk yıllarında yoğunlaştığı görülmektedir. Katılımcıların %31,1'i 1. sınıf, %28,7'si 2. sınıf öğrencilerinden oluşmaktadır. Buna karşılık, 3. sınıf öğrencilerinin oranı %16,3, 4. sınıf öğrencilerinin oranı %14,3 olarak hesaplanmıştır. Hazırlık sınıfında öğrenim gören öğrencilerin oranı %4,4 iken, 5. sınıf ve üzerindeki öğrencilerin oranı %5,2 ile görece düşük düzeydedir.

Tablo 1: Kategorik değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler

		Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	318	%63,9
	Erkek	180	%36,1
Sınıf düzeyiniz	Hazırlık	22	4,4
	1. Sınıf	155	31,1
	2. Sınıf	143	28,7
	3.Sınıf	81	16,3
	4. Sınıf	71	14,3
	5 Ve Üzeri	26	5,2
Barınma durumunuz	Devlet Yurdu	225	45,2
	Özel Yurt	20	4,0
	Aile İle	213	42,8
	Arkadaşla Ev	14	2,8

	Tek Başına Ev	26	5,2
Çalışma durumunuz	Çalışmıyorum	402	80,7
	Part Time Çalışıyorum	83	16,7
	Tam Zamanlı Çalışıyorum	13	2,6
Burs-Kredi durumunuz	Hiçbiri	135	27,1
	Kyk Burs	145	29,1
	Kyk Kredi	190	38,2
	Özel Burs	15	3,0
	Birden Fazla	13	2,6
Ailenizin yaklaşık aylık toplam geliri	0-15bin	45	9,0
	15-25bin	117	23,5
	25-35bin	82	16,5
	35-50bin	87	17,5
	50 Bin Üzeri	167	33,5
Sizin kişisel aylık harcama bütçeniz	0-3 Bin	39	7,8
	3-5bin	78	15,7
	5-7bin	102	20,5
	7-10bin	118	23,7
	10bin Ve Üzeri	161	32,3
Aylık bütçenizi genelde nasıl tanımlarsınız?	Masraflarıma Yetmiyor	143	28,7
	Ucu Ucuna Yetiyor	168	33,7
	Genel Olarak Yetiyor	157	31,5
	Rahat Yetiyor	30	6,0
Kendinizi ekonomik açıdan nasıl görüyorsunuz?	Yoksul	81	16,3
	Alt Orta	156	31,3
	Orta	221	44,4
	Üst Orta Yüksek	40	8,0

Öğrencilerin %45,2'si devlet yurdunda, %42,8'i ailesiyle birlikte, %4,0'ı özel yurttaki, %2,8'i arkadaşlarıyla evde, %5,2'si tek başına evde yaşamaktadır. Bu sonuçlar öğrencilerin büyük çoğunluğunun yurt veya aile yanında barınmayı tercih ettiğini, bireysel konut tercihlerinin ise sınırlı olduğunu göstermektedir.

Çalışma durumuna göre dağılım incelendiğinde, öğrencilerin %80,7'sinin çalışmadığı, %16,7'sinin part-time çalıştığı, yalnızca %2,6'sının tam zamanlı çalıştığı görülmektedir. Bu bulgu, öğrencilerin büyük çoğunluğunun eğitim sürecinde düzenli bir gelir getirici faaliyette bulunmadığını ortaya koymaktadır.

Araştırmaya katılan 498 öğrencinin burs ve kredi durumlarına ilişkin dağılım incelendiğinde, öğrencilerin önemli bir bölümünün öğrenim sürecinde devlet destekli finansal kaynaklara bağımlı olduğu görülmektedir. Katılımcıların %38,2'si KYK kredisi aldığını belirtirken, %29,1'i KYK bursundan yararlanmaktadır. Buna karşılık öğrencilerin %27,1'inin herhangi bir burs ya da kredi desteği bulunmamaktadır. Özel burs (vakıf, dernek vb.) alan öğrencilerin oranı oldukça sınırlı olup %3,0 düzeyindedir. Birden fazla burs veya kredi kaynağından (KYK + özel burs vb.) yararlanan öğrenciler ise toplam örneklemin yalnızca %2,6'sını oluşturmaktadır. Bu bulgular, üniversite öğrencilerinin büyük çoğunluğunun kamusal destek mekanizmalarına

dayalı bir finansal yapı içinde eğitimlerini sürdürdüğünü, özel burs olanaklarına erişimin ise oldukça sınırlı kaldığını göstermektedir. Ayrıca kayda değer bir öğrenci grubunun herhangi bir burs ya da kredi desteği olmaksızın eğitimine devam etmesi, öğrenciler arasındaki ekonomik kırılganlık ve eşitsizliklerin önemli bir boyutunu ortaya koymaktadır.

Tablo 1'e göre öğrencilerin ailelerinin yaklaşık aylık toplam gelir dağılımı incelendiğinde, en yüksek payın 50 bin TL ve üzeri gelir grubunda yer aldığı görülmektedir. Bu grupta bulunan öğrenciler toplam örneklemin %33,5'ini (n=167) oluşturmaktadır. Bunu sırasıyla 15–25 bin TL gelir grubunda yer alan öğrenciler (%23,5; n=117) ve 35–50 bin TL gelir grubunda yer alan öğrenciler (%17,5; n=87) izlemektedir. 25–35 bin TL gelir grubunda bulunan öğrencilerin oranı %16,5 (n=82) iken, 0–15 bin TL aralığında gelire sahip ailelerden gelen öğrencilerin oranı %9,0 (n=45) ile en düşük düzeydedir. Kümülatif yüzdelere bakıldığında, öğrencilerin yaklaşık %66,5'inin aile gelirinin 35 bin TL ve altında toplandığı, buna karşılık %33,5'inin 50 bin TL ve üzeri gelir grubunda yer aldığı görülmektedir. Bu bulgu, örneklemin önemli bir bölümünün düşük ve orta gelir grubunda yoğunlaştığını göstermektedir. TÜRK-İŞ Konfederasyonu'nun Ekim 2025 Açlık ve Yoksulluk Sınırı Araştırmasına göre, dört kişilik bir ailenin açlık sınırı 28.412 TL, yoksulluk sınırı ise 92.547 TL olarak hesaplanmıştır. Bu çerçevede değerlendirildiğinde, örnekleme yer alan öğrencilerin ailelerinin yaklaşık üçte ikisinin (%66,5), açlık sınırına yakın ya da yoksulluk sınırının oldukça altında bir gelir düzeyinde yaşadığı görülmektedir. Özellikle 35.000 TL ve altındaki gelir düzeyi, temel gıda harcamaları dışındaki barınma, ulaşım, eğitim ve sağlık gibi zorunlu ihtiyaçların karşılanmasında ciddi kısıtlar yaratabilecek bir düzeye işaret etmektedir. Bu durum, öğrencilerin önemli bir bölümünün ekonomik kırılganlık içinde bulunduğunu ve aile gelir yapısının, öğrencilerin yaşam standartları ve öznel iyi oluşları üzerinde belirleyici bir rol oynayabileceğini göstermektedir.

Tablo 1'e göre öğrencilerin aylık harcama bütçeleri ağırlıklı olarak düşük ve orta düzey gelir gruplarında yoğunlaşmaktadır. Katılımcıların %7,8'i aylık 0–3 bin TL, %15,7'si 3–5 bin TL, %20,5'i 5–7 bin TL ve %23,7'si 7–10 bin TL aralığında harcama yaptığını belirtmiştir. Buna karşılık, 10 bin TL ve üzeri harcamaya sahip öğrencilerin oranı %32,3'tür. Kümülatif yüzdelere bakıldığında, öğrencilerin yaklaşık %67,7'sinin aylık harcama bütçesinin 10 bin TL'nin altında olduğu görülmektedir. Bu bulgu, örnekleme yer alan öğrencilerin önemli bir bölümünün sınırlı bir harcama kapasitesine sahip olduğunu ve ekonomik kaynaklar açısından görece kısıtlı koşullar altında eğitim hayatlarını sürdürdüklerini göstermektedir.

Tablo 1'e göre öğrencilerin %28,7'si gelirlerinin masraflarını karşılamaya yetmediğini, %33,7'si ise **ucu** ucuna yettiğini belirtmiştir. Buna karşılık, gelirinin masraflarını genel olarak yeterli bulanların oranı %31,5 iken, rahatça yettiğini ifade eden öğrencilerin oranı yalnızca %6,0'dır. Kümülatif yüzdelere bakıldığında, öğrencilerin toplam %62,4'ünün gelirlerinin masraflarını karşılamakta zorlandığı veya yalnızca sınırdaki karşıladığı görülmektedir. Bu bulgu, örnekleme yer alan öğrencilerin önemli bir bölümünün ekonomik açıdan kırılgan bir konumda bulunduğunu ve gelir–gider dengesi açısından sınırlı bir mali esnekliğe sahip olduğunu göstermektedir.

Tablo 1'e göre öğrencilerin %16,3'ü kendisini yoksul, %31,3'ü alt-orta, %44,4'ü orta ve yalnızca %8,0'i üst-orta/yüksek gelir grubunda değerlendirmektedir. Kümülatif yüzdelere

dikkate alındığında, öğrencilerin %47,6'sının kendisini yoksul veya alt-orta gelir grubunda konumlandığı görülmektedir. Bu bulgu, örneklemin yaklaşık yarısının ekonomik açıdan kırılgan bir konumda olduğunu ve gelir güvencesi açısından sınırlı imkânlarla sahip olduğunu göstermektedir. Buna karşılık, öğrencilerin büyük çoğunluğu (%92,0) kendisini orta ve altı gelir gruplarında tanımlarken, üst-orta ve yüksek gelir grubunda yer aldığını belirtenlerin oranının oldukça düşük kalması (%8,0), üniversite öğrencileri arasında ekonomik refahın homojen dağılmadığına ve genel olarak sınırlı bir ekonomik kapasiteye işaret etmektedir.

Tablo 2: Sürekli Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler

	Minumum	Maksimum	Ortalama	Standart sapma
Yaş	17,00	34,00	20,8273	1,94861
Gelir	,00	65000,00	9172,7771	8448,91994
mutluluk_skor	1,00	5,00	3,1317	,88528
ekonomik_zorluk	1,00	5,00	2,5534	1,20044
temel_ihtiyac_zorlugu	1,00	2,00	1,7073	,34537

Analiz sonuçlarına göre araştırmaya katılan öğrencilerin yaşları 17 ile 34 arasında değişmektedir. Katılımcıların ortalama yaşı 20,83 olup, standart sapma 1,95 olarak hesaplanmıştır. Örneklemin yaş ortalaması, çalışmanın üniversite öğrencilerini temsil etme amacına uygun bir dağılım sergilediğini göstermektedir.

Katılımcıların aylık kişisel geliri 0 TL ile 65.000 TL arasında değişmektedir. Ortalama gelir 9.172,78 TL, standart sapma ise 8.448,92'dir. .standart sapmanın görece yüksek olması, öğrenciler arasında gelir düzeyleri açısından belirgin bir heterojenlik bulunduğuna işaret etmektedir. Bu durum öğrencilerin ekonomik koşullar bakımından (bazı öğrenciler burs, kredi vb., bazıları ise çalışıyor) farklı profillere sahip olduğunu göstermektedir.

Mutluluk Skoru

Mutluluk skoru 1 ile 5 arasında değer almakta olup, öğrencilerin mutluluk düzeyi ortalaması 3,13, standart sapması ise 0,89 olarak bulunmuştur. Bu sonuç, öğrencilerin mutluluk düzeylerinin orta düzeyin biraz üzerinde olduğunu göstermektedir. Standart sapmanın görece düşük olması, mutluluk algısının örneklem genelinde büyük farklılıklar göstermediğini düşündürmektedir.

Ekonomik Zorluk Skoru

Ekonomik zorluk skoru 1 ile 5 arasında değişmekte olup, ortalama değer 2,55, standart sapma ise 1,20'dir. Bu bulgu, öğrencilerin ekonomik açıdan orta düzeye yakın bir zorluk algısına sahip olduklarını göstermektedir. Standart sapmanın görece yüksek olması, öğrencilerin ekonomik koşullarının birbirinden kayda değer ölçüde farklılaştığını ortaya koymaktadır.

Temel İhtiyaç Zorluğu Skoru

Temel ihtiyaç zorluğu skoru 1 ile 2 arasında değişmektedir. Ortalama skor 1,71, standart sapma ise 0,35 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuç, öğrencilerin önemli bir kısmının temel ihtiyaçlarını karşılama konusunda zorluk yaşadığını göstermektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, öğrencilerin mutluluk düzeylerinin orta–yüksek seviyede olduğu, buna karşın ekonomik zorluk ve özellikle gelir değişkenlerinde belirgin farklılıklar bulunduğu görülmektedir. Bu durum, ekonomik koşulların öğrencilerin öznel iyi oluşları üzerinde önemli bir belirleyici olabileceğine işaret etmektedir.

Tablo 3: Mutluluk Skoru için Cronbach Alfa Katsayıları

	Soru-Bütün Korelasyonları	Soru Silindiğinde Alfa Katsayısı
Genel olarak hayatımdan memnunum.	,752	,792
Geleceğe umutla bakıyorum.	,740	,792
Kendimi çoğu zaman mutlu hissediyorum.	,778	,788
Hayatımda beni mutlu eden birçok şey var.	,698	,800
Günlük hayatta stres ve sıkıntılarımla genelde iyi yönetebiliyorum.	,563	,821
Çoğu zaman kendimi mutsuz ve umutsuz hissediyorum.	,288	,862
Hayatımda iyi giden pek bir şey yok.	,376	,849
Güvenilirlik Alfa Katsayısı	0,839	

Mutluluk düzeyini ölçmek amacıyla oluşturulan ölçeğin iç tutarlılığı Cronbach Alfa katsayısı ile değerlendirilmiştir. Ölçeğin genel güvenilirlik katsayısı $\alpha = 0,839$ olarak hesaplanmış olup, bu değer ölçeğin iyi düzeyde güvenilir olduğunu göstermektedir. Maddelere ait düzeltilmiş madde–toplam korelasyonlarının büyük çoğunluğunun 0,30’un üzerinde olduğu görülmüş, bu durum maddelerin ölçeğin bütününe temsil etme gücünün yeterli olduğunu ortaya koymuştur. Bazı maddelerde korelasyon katsayısının görece düşük olduğu görülse de, ilgili maddelerin ölçekten çıkarılması durumunda Cronbach Alfa katsayısında belirgin bir artış olmadığı için maddeler ölçek içerisinde tutulmuştur.

Tablo 4: Ekonomik Zorluk Skoru İçin Cronbach Alfa Katsayıları

	Soru-Bütün Korelasyonları	Soru Silindiğinde Alfa Katsayısı
Fatura (elektrik, su, internet vb.) ödemesini geciktirmek zorunda kaldım.	,519	,747
Para yetersizliği nedeniyle öğün atladığım / daha az beslenmek zorunda kaldığım oldu.	,589	,712
Ulaşım masrafları nedeniyle okula gelmediğim / derse giremediğim oldu.	,564	,727
Para nedeniyle sağlıkla ilgili bir harcamayı erteledim.	,640	,682
Güvenilirlik Alfa Katsayısı: 0,772		

Öğrencilerin ekonomik zorluk düzeylerini ölçmek amacıyla oluşturulan ölçeğin güvenilirliği Cronbach Alfa katsayısı ile incelenmiştir. Analiz sonucunda ölçeğin genel güvenilirlik katsayısı

$\alpha = 0,772$ olarak hesaplanmıştır. Maddelere ait soru-bütün korelasyonları 0,519 ile 0,640 arasında değişmektedir. Bu sonuçlar, ekonomik zorluk ölçeğinin kabul edilebilir düzeyde güvenilir olduğunu göstermektedir.

Tablo 5: Temel ihtiyaç zorluk skoru için Cronbach Alfa Katsayıları

	Soru-Bütün Korelasyonları	Soru Silindiğinde Alfa Katsayısı
Temel ihtiyaçlarımı (yemek, ulaşım, barınma) karşılamakta zorlanıyorum.	,822	,915
Para sıkıntısı, günlük hayatımı ciddi şekilde etkiliyor.	,836	,913
Maddi durumum nedeniyle sosyal aktivitelere (sinema, kafe, gezi vb.) katılamıyorum.	,848	,910
Maddi durumum eğitimimi (kitap, fotokopi, internet vb.) sürdürmemde zorlanmama neden oluyor.	,813	,917
Beklenmedik bir 500-1000 TL'lik harcamayı karşılamakta zorlanırım.	,777	,924
Güvenilirlik Alfa Katsayısı: 0,932		

Temel ihtiyaç zorluk skoru için güvenilirlik analizi sonuçları, ölçeğin iç tutarlılığının oldukça yüksek olduğunu göstermektedir. Ölçeğe ait Cronbach Alfa katsayısı 0,932 olarak hesaplanmış olup, bu değer literatürde kabul edilen 0,70 eşliğinin oldukça üzerindedir. Bu bulgu, temel ihtiyaç zorluğu ölçeğinin öğrencilerin ekonomik güçlüklerini tutarlı ve güvenilir biçimde ölçtüğünü göstermektedir.

Ölçekte yer alan maddelerin soru-bütün korelasyonları 0,777 ile 0,848 arasında değişmektedir. Tüm maddelerin soru-bütün korelasyonlarının 0,30'un üzerinde olması, her bir maddenin ölçeğin genel yapısıyla güçlü ve anlamlı bir ilişki içinde olduğunu ve ölçeğin ölçtüğü kavrama katkı sağladığını göstermektedir. Özellikle “maddi durumum nedeniyle sosyal aktivitelere katılamıyorum” ve “para sıkıntısı günlük hayatımı ciddi şekilde etkiliyor” ifadelerinin yüksek korelasyon değerleri, ekonomik zorluğun öğrencilerin sosyal ve günlük yaşamları üzerindeki belirleyici rolünü ortaya koymaktadır.

“Soru silindiğinde alfa katsayısı” değerleri incelendiğinde, herhangi bir maddenin ölçekten çıkarılması durumunda Cronbach Alfa katsayısının 0,910-0,924 aralığında kaldığı görülmektedir. Bu durum, hiçbir maddenin ölçeğin güvenilirliğini düşürücü nitelikte olmadığını ve tüm maddelerin ölçekte tutulmasının uygun olduğunu göstermektedir. Özellikle beklenmedik harcamaları karşılamaya ilişkin maddenin çıkarılması durumunda alfa katsayısının 0,924'e yükselmesine rağmen, mevcut alfa değerinin zaten çok yüksek olması nedeniyle bu maddenin de ölçeğin bütünlüğüne anlamlı katkı sunduğu söylenebilir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, temel ihtiyaç zorluk skoru ölçeği; öğrencilerin temel ihtiyaçlarını karşılama, sosyal yaşama katılım, eğitim giderleri ve beklenmedik harcamalar gibi farklı boyutlardaki ekonomik güçlüklerini güvenilir bir şekilde ölçen, güçlü bir ölçme aracı

niteliği taşımaktadır. Bu nedenle, söz konusu ölçeğin çalışmanın ilerleyen analizlerinde kullanılması metodolojik açıdan uygundur.

Tablo 6: Mutluluk skorunun açıklanmasına yönelik Hiyerarşik Regresyon Modeli

Değişkenler	Model 1 (Demografi)	Model 2 (Demografi + Ekonomik Zorluklar)
Kadın (1=Kadın)	0.100 (1.201)	-0.002 (-0.034)
Sınıf 1	0.094 (0.469)	-0.024 (-0.134)
Sınıf 2	-0.170 (-0.842)	-0.138 (-0.777)
Sınıf 3	-0.050 (-0.234)	-0.099 (-0.524)
Sınıf 4	-0.033 (-0.151)	-0.095 (-0.503)
Sınıf 5 ve üzeri	0.012 (0.047)	-0.030 (-0.134)
Barınma 2	0.050 (0.238)	-0.059 (-0.321)
Barınma 3	0.268 (3.120)**	-0.178 (-1.343)
Barınma 4	0.031 (0.125)	0.064 (0.298)
Barınma 5	0.125 (0.675)	-0.058 (-0.350)
Part-time çalışma	0.049 (0.460)	0.175 (1.836)
Tam zamanlı çalışma	-0.418 (-1.648)	-0.302 (-1.356)
KYK burs	-0.262 (-2.345)*	-0.093 (-0.938)
KYK kredi	-0.293 (-2.833)**	-0.203 (-2.228)*
Özel burs	-0.150 (-0.622)	0.061 (0.285)
Birden fazla burs	-0.421 (-1.633)	-0.339 (-1.490)
Ekonomik zorluk skoru	—	-0.158 (-4.358)***
Temel ihtiyaç zorluğu	—	-0.516 (-4.251)***
Öznel ekonomik algı	—	0.195 (3.754)***
Sabit	3.182 (15.182)***	2.442 (8.071)***
R ²	0.069	0.287
Düzeltilmiş R ²	0.038	0.259
F	2.238*	10.139***
ΔR ²	—	0.218

Not: * p < 0.10, ** p < 0.05, *** p < 0.01

Referans kategoriler: Erkek, hazırlık sınıfı, devlet yurdu, çalışmıyor, burs almıyor

Çalışmanın bu aşamasında üniversite öğrencilerinin mutluluk düzeylerini belirleyen faktörler hiyerarşik regresyon analizi ile incelenmiştir. Tablo 6'da görüldüğü üzere ilk aşamada demografik ve yapısal değişkenler (Model 1), ikinci aşamada ise ekonomik zorluk göstergeleri ve öznel ekonomik algı (Model 2) modele dahil edilmiştir.

Demografik değişkenlerin yer aldığı Model 1 istatistiksel olarak anlamlı olmakla birlikte (F = 2.24, p < 0.01), açıklanan varyansın oldukça sınırlı olduğu görülmektedir (Adj. R² = 0.038). Cinsiyet, sınıf düzeyi, barınma türü ve çalışma durumu gibi değişkenlerin büyük çoğunluğu mutluluk skoru üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etki yaratmamaktadır. Bu durum, öğrencilerin mutluluk düzeylerinin demografik özelliklerden ziyade daha derin yapısal ve ekonomik faktörler tarafından şekillendiğine işaret etmektedir.

Mutluluk ve öznel iyi oluş üzerine yapılan birçok çalışmada, cinsiyet başta olmak üzere sosyodemografik değişkenlerin öznel iyi oluşu açıklamada zayıf yordayıcılar olduğu sonucuna

ulaşmıştır (Diener vd., 1999; Csikszentmihalyi ve Hunter, 2003). Bununla birlikte literatürde, cinsiyetin mutluluk üzerinde etkili bir faktör olarak ele alındığı ve özellikle çalışma durumu ile birlikte değerlendirildiğinde mutluluğu etkileyebildiğini gösteren çalışmalar da bulunmaktadır (Çirkin ve Göksel, 2016; Clark ve Oswald, 1994). Ayrıca erkek ergenlerin yaşam doyumu düzeylerinin kız öğrencilere kıyasla daha yüksek olduğunu ortaya koyan araştırmalar da mevcuttur (Goldbeck vd., 2007; Moksnes, Løhre ve Espnes, 2012; Moksnes ve Espnes, 2013).

Türkiye’de üniversite öğrencileri üzerinde gerçekleştirilen bir çalışmada ise cinsiyetin öznel iyi oluş üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı, buna karşılık sınıf düzeyinin anlamlı bir yordayıcı olduğu ve özellikle son sınıf öğrencilerinin öznel iyi oluş düzeylerinin alt sınıflara göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir (Şahin vd., 2012). Öte yandan, ergenler ve çocuklar üzerinde yürütülen çalışmalarda yaş, sınıf, cinsiyet ve sosyoekonomik durum gibi sosyodemografik değişkenlerin öznel iyi oluşla ilişkisine dair tutarlı ve ortak bir bulguya ulaşılamadığı ifade edilmektedir (Chui ve Wong, 2016).

Bu çalışmada cinsiyet ve çalışma durumunun mutluluk üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmaması, örnekleme oluşturan öğrencilerin büyük ölçüde benzer demografik ve yaşam koşullarına sahip olmalarıyla açıklanabilir. Nitekim mutluluğun zaman içinde ve farklı bağlamlarda değişebilen bir yapı olduğunu vurgulayan çalışmalar, sosyodemografik değişkenlerin etkisinin çoğu zaman sınırlı kaldığını ve mutluluğun daha çok ekonomik koşullar ve bireysel değerlendirmelerle ilişkili olduğunu göstermektedir (Stevenson ve Wolfers, 2008)

İkinci modelde ekonomik zorluk göstergeleri ve öznel ekonomik algının eklenmesiyle modelin açıklayıcılığı önemli ölçüde artmıştır (Adj. R² = 0.259). Bu artış, ekonomik değişkenlerin mutluluk üzerindeki belirleyici rolünü açık biçimde ortaya koymaktadır.

- Ekonomik zorluk skoru mutluluk üzerinde güçlü ve negatif bir etkiye sahiptir ($\beta < 0$, $p < 0.001$). Temel ihtiyaçların karşılanmasında yaşanan güçlükler, sosyal ve eğitimle ilgili harcamalardaki kısıtlar ile beklenmedik giderleri karşılayamama durumu arttıkça öğrencilerin mutluluk düzeyleri anlamlı biçimde azalmaktadır. Bu bulgu, ekonomik stresin öğrencilerin öznel iyi oluşu üzerinde doğrudan olumsuz bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır ayrıca yoksulluğun yalnızca gelir eksikliği değil, günlük yaşamı doğrudan kısıtlayan bir deneyim olduğunu ortaya koymaktadır.

- Temel ihtiyaçları karşılamada yaşanan zorluk (Son 12 ay içerisinde fatura ödemelerini geciktirme, öğün atlama, ulaşım veya sağlık harcamalarını erteleme), mutluluk skorunu azaltan önemli bir değişken olarak bulunmuştur. Bu sonuç, ekonomik stresin psikolojik iyi oluş üzerindeki olumsuz etkilerine vurgu yapan literatürle uyumludur.

- Buna karşılık, öğrencilerin öznel ekonomik algısı pozitif ve anlamlıdır ($p < 0.001$). Kendini ekonomik açıdan daha iyi konumda algılayan öğrencilerin mutluluk düzeyleri daha yüksektir. Bu sonuç, bireylerin nesnel gelir düzeylerinden bağımsız olarak, öznel ekonomik algılarının psikolojik iyi oluş üzerinde belirleyici bir rol oynadığını göstermektedir. Bu bulgu, yoksulluğun öznel boyutuna dikkat çeken ve gelir algısının mutluluk üzerindeki etkisini vurgulayan çalışmaları desteklemektedir.

4. SONUÇ VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

Bu çalışma, üniversite öğrencilerinin mutluluk düzeyleri ile ekonomik zorluklar arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamış ve Çukurova Üniversitesi öğrencilerinden elde edilen anket verileri kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışma kapsamında oluşturulan mutluluk skoru ile ekonomik zorluk, temel ihtiyaçlarda zorlanma ve öznel ekonomik algı değişkenleri arasındaki ilişkiler hiyerarşik regresyon analizi aracılığıyla değerlendirilmiştir.

Elde edilen bulgular, üniversite öğrencilerinin mutluluk düzeylerinin demografik özelliklerden ziyade ekonomik koşullarla daha yakından ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Hiyerarşik regresyon analizinin ilk aşamasında modele dâhil edilen cinsiyet, sınıf düzeyi, barınma biçimi, çalışma durumu ve burs/kredi kullanımı gibi demografik değişkenlerin mutluluk üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin bulunmadığı görülmüştür. Bu sonuç, mutluluk üzerinde sosyodemografik değişkenlerin etkisinin sınırlı kaldığını ileri süren önceki çalışmalarla uyumludur (Diener vd., 1999; Csikszentmihalyi ve Hunter, 2003).

Buna karşılık, ikinci aşamada modele eklenen ekonomik zorluk göstergeleri, modelin açıklayıcılık gücünü anlamlı biçimde artırmıştır. Özellikle temel ihtiyaçları karşılamada yaşanan güçlükler ve ekonomik zorluk skoru, mutluluk düzeyi üzerinde negatif ve güçlü bir etkiye sahiptir. Öğrencilerin son 12 ay içinde fatura ödemelerini geciktirme, öğün atlama, ulaşım masrafları nedeniyle derslere katılamama ve sağlık harcamalarını erteleme gibi maddi yoksunluk deneyimlerinin artması, mutluluk düzeylerinde belirgin bir azalışa yol açmaktadır. Buna karşın, öğrencilerin kendi ekonomik durumlarını daha olumlu algılamaları, mutluluk düzeylerini anlamlı biçimde artırmaktadır. Bu bulgu, öznel ekonomik algının mutluluk üzerindeki koruyucu rolüne işaret etmektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, üniversite öğrencilerinin mutluluğunun; cinsiyet, sınıf veya çalışma durumu gibi demografik özelliklerden çok, ekonomik zorlukların yoğunluğu ve temel ihtiyaçlara erişimde yaşanan kısıtlarla şekillendiği söylenebilir. Bu durum, öğrenci yoksulluğunun yalnızca geçici bir gelir eksikliği değil; bireylerin psikolojik iyi oluşunu doğrudan etkileyen yapısal bir sorun olduğunu göstermektedir.

Bu çalışmadan elde edilen bulgular doğrultusunda, üniversite öğrencilerinin mutluluk düzeylerini artırmaya yönelik politika önerileri şu şekilde sıralanabilir:

- Temel ihtiyaçlara yönelik desteklerin güçlendirilmesi: Öğrencilerin beslenme, barınma ve ulaşım gibi temel ihtiyaçlarını karşılamada yaşadıkları zorluklar, mutluluk üzerinde en güçlü olumsuz etkiye sahiptir. Bu nedenle üniversitelerde ücretsiz veya düşük maliyetli yemek hizmetleri, ulaşım destekleri ve barınma olanaklarının artırılması önem taşımaktadır.
- Burs ve kredi sistemlerinin yeniden yapılandırılması: Öğrencilerin önemli bir kısmı yaşamlarını burs ve öğrenim kredileriyle sürdürmektedir. Bu desteklerin miktar ve

kapsam açısından güncellenmesi, öğrencilerin ekonomik baskılarını azaltarak mutluluk düzeylerini olumlu yönde etkileyebilir.

- Öğrenci yoksulluğuna yönelik hedefli sosyal politikalar: Üniversite öğrencileri homojen bir grup değildir. Ekonomik açıdan daha kırılgan durumda olan öğrencilerin belirlenmesi ve bu gruplara yönelik hedefli destek mekanizmalarının geliştirilmesi, öğrenci yoksulluğunun derinleşmesini önleyebilir.
- Psikososyal destek ve danışmanlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması: Ekonomik zorlukların mutluluk üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak amacıyla, üniversitelerde psikolojik danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin güçlendirilmesi önemlidir. Bu hizmetler, öğrencilerin ekonomik stresle başa çıkma becerilerini artırabilir.
- Özel ekonomik algıyı güçlendirmeye yönelik müdahaleler: Bulgular, öğrencilerin ekonomik durumlarını nasıl algıladıklarının mutluluk üzerinde belirleyici olduğunu göstermektedir. Finansal okuryazarlık eğitimleri ve bütçe yönetimi destekleri, öğrencilerin ekonomik kontrol algısını güçlendirebilir.

Sonuç olarak bu çalışma, üniversite öğrencilerinin mutluluğunu artırmaya yönelik politikaların, demografik farklılıklardan ziyade ekonomik zorlukları azaltmaya ve temel ihtiyaçlara erişimi kolaylaştırmaya odaklanması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu yönüyle çalışma, öğrenci yoksulluğu ve özel iyi oluş literatürüne katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Kaynakça

Ayala, L., Jurado, A., & Pérez-Mayo, J. (2011). Income poverty and multidimensional deprivation: Lessons from cross-regional analysis. *Review of income and wealth*, 57(1), 40-60.

Bostani, M., Nadri, A., & Nasab, A. R. (2014). A study of the relation between mental health and academic performance of students of the Islamic Azad University Ahvaz Branch. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 116, 163-165.

Camfield, L., & Esposito, L. (2014). A cross-country analysis of perceived economic status and life satisfaction in high-and low-income countries. *World Development*, 59, 212-223.

Chui, W. H., & Wong, M. Y. (2016). Gender differences in happiness and life satisfaction among adolescents in Hong Kong: Relationships and self-concept. *Social Indicators Research*, 125(3), 1035-1051.

Clark, A. E., & Oswald, A. J. (1994). Unhappiness and unemployment. *The economic journal*, 104(424), 648-659.

Csikszentmihalyi, M., & Hunter, J. (2003). Happiness in everyday life: The uses of experience sampling. *Journal of happiness studies*, 4(2), 185-199.

Çirkin, Z., & Göksel, T. (2016). Mutluluk ve gelir. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 71(2), 375-400.

Diener, E., Suh, E. M., Lucas, R. E., & Smith, H. L. (1999). Subjective well-being: three decades of progress. *Psychological bulletin*, 125(2), 276.

Dirimeşe, E. (2022). Üniversite Öğrencilerinin Gözünden Yoksulluk. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 12(3), 545-559.

Goldbeck, L., Schmitz, T. G., Besier, T., Herschbach, P., & Henrich, G. (2007). Life satisfaction decreases during adolescence. *Quality of Life Research*, 16(6), 969-979.

Gündoğan, N. (2008). Türkiye’de yoksulluk ve yoksullukla mücadele. *Ankara Sanayi Odası*, 11, 2022.

Ferrer-i-Carbonell, Ada. (2005). Income and Well-Being: An Empirical Analysis of the Comparison Income Effect. *Journal of Public Economics*. 89. 997-1019. 10.1016/j.jpubeco.2004.06.003.

Haushofer, J. (2019). Is there a Psychological Poverty Trap ? *

Howell, Ryan & Howell, Colleen. (2008). The Relation of Economic Status to Subjective Well-Being in Developing Countries: A Meta-Analysis. *Psychological Bulletin*. 134. 536-560. 10.1037/0033-2909.134.4.536.

<https://www.undp.org/tr/turkiye/publications/insani-gelisme-raporu-2016>

(Erişim tarihi: 15.12.2025)

Huppert, F. (2010). Happiness breeds prosperity. *Nature*, 464(7292), 1275–1276. <https://doi.org/10.1038/4641275a>

Kahneman, Daniel & Deaton, Angus. (2010). High Income Improves Evaluation of Life But Not Emotional Well-Being. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*. 107. 16489-93. 10.1073/pnas.1011492107.

Lund, C., De Silva, M., Plagerson, S., Cooper, S., Chisholm, D., Das, J., Knapp, M., & Patel, V. (2011). Poverty and mental disorders: breaking the cycle in low-income and middle-income countries. *Lancet (London, England)*, 378(9801), 1502–1514. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(11\)60754-X](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(11)60754-X)

Lü, W., Wang, Z., Liu, Y., & Zhang, H. (2014). Resilience as a mediator between extraversion, neuroticism and happiness, PA and NA. *Personality and Individual Differences*, 63, 128-133.

Madden, J. F. (2003). The changing spatial concentration of income and poverty among suburbs of large US metropolitan areas. *Urban Studies*, 40(3), 481-503.

Mogstad, M., Langørgen, A., & Aaberge, R. (2007). Region-specific versus country-specific poverty lines in analysis of poverty. *The Journal of Economic Inequality*, 5(1), 115-122.

Moksnes, U. K., & Espnes, G. A. (2013). Self-esteem and life satisfaction in adolescents—gender and age as potential moderators. *Quality of life research*, 22(10), 2921-2928.

Moksnes, U. K., Løhre, A., & Espnes, G. A. (2013). The association between sense of coherence and life satisfaction in adolescents. *Quality of Life Research*, 22(6), 1331-1338.

Nussbaum, M. C. (2009). Creating capabilities: The human development approach and its implementation. *Hypatia*, 24(3), 211-215.

Ridley, M., Rao, G., Schilbach, F., & Patel, V. (2020). Poverty, depression, and anxiety: Causal evidence and mechanisms. *Science (New York, N.Y.)*, 370(6522), eaay0214. <https://doi.org/10.1126/science.aay0214>

Rodowicz, C. M., Morris, L., Sidman, C. L., & Beyer, K. (2020). The impact of an online happiness course on subjective happiness among college students. *Building Healthy Academic Communities Journal*, 4(1), 69-81.

Seçkiner Bingöl, E. (2015). Yerel Yoksulluk Yönetimi: İngiltere Örneği ve Sosyal Belediyecilik Bağlamında Türkiye’de Büyükşehir Belediyeleri Üzerine Bir Araştırma (Yayımlanmamış Doktora Tezi). *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara*.

Sezgin, F. H., Hobikoğlu, E. H., & Budak, Y. (2022). YOKSULLUK ALGI ÖLÇEĞİ GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 14(26), 229-244.

Stevenson, B., & Wolfers, J. (2008). *Economic growth and subjective well-being: Reassessing the Easterlin paradox* (No. w14282). National Bureau of Economic Research.

Şahin, M., Aydın, B., Sarı, S. V., Kaya, S. ve Pala, H. (2012). Öznel iyi oluşu açıklamada umut ve yaşamda anlamın rolü. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 20(3), 827-836.

Tepe, N. K., & Özer, Y. (2020). Üniversite öğrencilerinin yoksulluk algısı üzerine nitel bir araştırma. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 3(1), 166-188.

Terlemez, P. (2024). Genç Yoksulluğu Bağlamında Üniversite Öğrencilerinin İstihdam Eğilimleri ve Gelecek Beklentileri. (Doktora Tezi). Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

ÇEVRE BİLİNCİ VE YAŞAM MEMNUNİYETİ ÜZERİNE AMPİRİK BİR ÇALIŞMA: ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

Melike AKBIYIK GÜN

Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
mmelikee98@gmail.com, 0009-0009-5307-5878

Prof. Dr. Gülsen KIRAL

Çukurova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
gkiral@cu.edu.tr 0000-0002-0541-0178

ÖZET

Çevre sorunları zamanla kötüleşmiştir. Bu büyüme birçok soruyu gündeme getiriyor. İnsanlar çevreyle ilgileniyor mu? Çevre bilincinin yaşam memnuniyeti üzerindeki etkisi nedir? Bireyler, memnuniyetlerinin ne ölçüde çevre bilincinden kaynaklandığının farkında mı? Birçok birey, çevre bilincinin genel yaşam memnuniyetini etkileyen hem somut hem de soyut faktörleri kapsadığını fark edemiyor. Bu, yaşam memnuniyetinin önemli bir belirleyicisidir. Birçok faktör, bireylerin dünya hakkındaki endişelerini ve genel yaşam memnuniyetlerini etkiler. Hem kabul edilen hem de kabul edilmeyen faktörlerin varlığı, kişilerin farkındalığının göz ardı edilmesiyle birlikte, uzun vadeli refahlarını etkileyen çevresel zorluklara çözüm bulunmasını engelleyebilir ve ilgili endişelerin devam etmesine yol açabilir. Bu çalışma, daha önce bu gruba yönelik akademik çalışmaların eksikliği göz önüne alındığında, hem geçmişimizi hem de geleceğimizi temsil eden gençler üzerine seçilmiş grup olan Adana Çukurova Üniversitesi öğrencilerinin çevre bilincini ve yaşam memnuniyetini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu değerlendirme, Google anket formu aracılığıyla toplanan 538 anket yanıtından türetilen iki ayrı ölçek kullanılarak yapılacaktır. Bu çalışma, Adana Çukurova Üniversitesi öğrencilerinde çevre bilincini ve yaşam memnuniyetini etkileyen faktörleri araştırarak ve bu ölçütlerdeki farklılıkları cinsiyet, yaş, kişisel harcama ve sınıf gibi demografik parametrelere göre değerlendirilecektir.

Anahtar Kelime: Çevre Bilinci, Üniversite Öğrencileri, Çevre Sorunları, Yaşam Memnuniyeti

AN EMPIRICAL EXAMINATION OF LIFE SATISFACTION AND ENVIRONMENTAL CONSCIOUSNESS: THE CASE OF ÇUKUROVA UNIVERSITY

Melike AKBIYIK GÜN

Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
mmelikee98@gmail.com, 0009-0009-5307-5878

Prof. Dr. Gülsen KIRAL

Çukurova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
gakiral@cu.edu.tr 0000-0002-0541-0178

ABSTRACT

Environmental issues have deteriorated over time. This growth raises numerous inquiries. Is humanity concerned about the environment? What is the impact of environmental awareness on life satisfaction? Are individuals aware of the extent to which their satisfaction derives from environmental consciousness? Many individuals fail to recognize that environmental awareness encompasses both tangible and conceptual factors that influence overall life satisfaction. This is a significant determinant of life satisfaction. Numerous factors influence individuals' concern about the world and their overall life satisfaction. The existence of both acknowledged and unacknowledged factors, along with the disregard for persons' awareness, may obstruct the discovery of solutions to environmental challenges affecting their long-term well-being, leading to the continuation of related concerns. This study seeks to evaluate the environmental consciousness and life satisfaction of students at Adana Çukurova University, a cohort that embodies both our history and future, given the lack of previous academic studies targeting this group. The assessment will employ two separate scales derived from 538 survey responses gathered via a Google survey form. This study will investigate the factors influencing environmental consciousness and life satisfaction among students and Adana Çukurova University, as well as assess the variations in these metrics according to demographic parameters like as gender, age, department and year of study.

Keywords: Ecological Consciousness, University Scholars, Environmental Issues, Life Contentment

1.GİRİŞ

Çevre denildiğinde çoğunlukla hava, su ve toprak gibi somut unsurlar akla gelse de, bireyin yaşam memnuniyetini etkileyen çevresel unsurlar yalnızca bunlarla sınırlı değildir. Aile, sosyal çevre ve yaşam koşulları gibi soyut faktörler de çevrenin önemli bir parçasıdır. Ancak çoğu zaman bu unsurların da çevre kavramının içinde yer aldığı yaşam memnuniyetini etkilediği göz ardı edilmektedir. Oysa bireyin yaşam doyumunu etkileyen temel unsurlardan biri çevreye yönelik bilinç düzeyidir.

Çevre bilinci; bireyin doğaya ve çevresine karşı farkındalığını, tutumlarını, davranışlarını ve sorumluluk duygusunu kapsayan geniş bir kavramdır. Bu bilinç çevre sorunlarına duyarlılık gösterilmesini, sürdürülebilirliği benimsemeyi ve çevreyi korumaya yönelik davranışların gelişmesini amaçlar. Çevre bilincinin yeterince gelişmediği durumlarda ise, insanların oluşturduğu çevresel sorunlardan ve yaşam memnuniyetlerinden en fazla yine insanların kendisi olumsuz etkilenmektedir.

Bundan kaynaklı olarak araştırma da Çevre Bilinç Ölçeği ve Yaşam Memnuniyet Ölçeği kullanılarak cinsiyet, yaş, gelir gibi demografik yapıya göre farklılıkların olup olmadığını belirlemeye çalışılmıştır.

2. ÇEVRE

2.1 Çevre Bilinci Kavramı

Çevre bilinci, bireyin çevresel sorunları fark etmesi, bu konularda bilgi sahibi olması ve edindiği bilgileri çevreyi korumaya yönelik davranışlara dönüştürmesi sürecini ifade eder. Bu bilinç düzeyi arttıkça bireyin çevreye karşı duyarlılığı güçlenmekte ve çevreyi korumaya yönelik davranışların daha sürdürülebilir hale gelmesi sağlanmaktadır (Darıcan 2025, s.593).

Çevre bilinci, bireyin hem kendisine hem de doğaya karşı sorumluluk taşımasını ifade eden, bireysel ve toplumsal boyutları olan bir kavramdır. Bu bilinç; çevreye ilişkin düşünceler, duygular ve davranışlardan oluşan çok yönlü bir yapıya sahiptir. Başka bir ifadeyle çevre bilinci, çevreyle ilgili değerlere yönelik farkındalık, bu değerlere yönelik tutumlar ve bunların davranışa yansımaları süreciyle şekillenir. Ayrıca çevre bilinci, bireyin kişilik gelişimiyle birlikte çeşitli faktörlerin etkileşimi sonucunda zamanla gelişmektedir (Kürtül vd. 2025, s.23).

Çevre bilinci, bireyin toplumsal, tarihsel ve doğal çevresini anlayabilmesi, çevresine karşı bilinçli bir duyarlılık geliştirmesi ve çevre sorunlarının çözümüne yönelik sorumluluk üstlenmesi anlamına gelir. Aynı zamanda doğal yaşamın ve doğal kaynakların insan hayatı için vazgeçilmez olduğunun farkında olmayı da kapsar. Bu doğrultuda, çevreye ilişkin hak ve sorumlulukların bilincinde olunması büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle çevre eğitimi ve çevre bilincinin geliştirilmesine yönelik çalışmaların özenle ele alınması gerekmektedir (Erkal, Şafak, ve Yertutan 2011, s.150).

2.2 Çevre Bilincinin Önemi

Çevre bilinci, doğal kaynakların korunması ve sürdürülebilir bir yaşamın sağlanması açısından büyük önem taşımaktadır. Günümüzde artan çevre sorunları, bireylerin çevreye yönelik farkındalık düzeylerinin yükselmesini zorunlu kılmaktadır. Bu süreçte yalnızca bireylerin değil, toplumun genelinin çevresel sorunlara karşı bilinçlenmesi, alınacak önlemlerin benimsenmesi

ve uygulanması açısından büyük önem taşımaktadır. Çevre bilincinin güçlenmesi, bireysel davranışların ötesinde toplumsal sürdürülebilirliğin sağlanmasına katkı sunmaktadır. Ayrıca çevre bilinci, sürdürülebilir kalkınma ile yaşam memnuniyeti arasında önemli bir bağ kurmakta; çevresel sorunların yalnızca ekolojik değil, aynı zamanda bireylerin psikolojik ve sosyal yaşamlarını da doğrudan etkilediğini ortaya koymaktadır (Özdemir 2007, s.33).

2.3 Çevre Sorunları

Çevre sorunları, insanların yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli olan doğal koşulların bozulmasına yol açan engeller olarak tanımlanabilir. Bu sorunların temelinde çevre kirliliği yer almaktadır. Hızla artan nüfus, plansız sanayileşme, sağlıksız kentleşme, nükleer faaliyetler, bölgesel çatışmalar ile tarımda kullanılan etkenler sonucunda hava, su ve toprak ciddi ölçüde kirlenmekte; ortaya çıkan kirlilik canlı yaşamını tehdit edecek boyutlara ulaşarak ekolojik dengeyi önemli ölçüde etkilemektedir (Çabuk ve Karacaoğlu 2003, s.190).

2.4 Çevre Eğitimi

İnsanlığın çevre sorunlarını fark ederek bu sorunlara çözüm üretme çabası, çevre eğitiminin önemini ortaya çıkarmıştır. Bu süreçte çevre eğitimi iki temel boyutta ele alınmaktadır. İlk olarak, çevre bilincini yaygınlaştıracak ve toplumda çevre sorunlarına karşı duyarlılık oluşturacak bireylerin yetiştirilmesi amaçlanmaktadır. Bu tür bir eğitim, bireylerde hem kişisel hem de toplumsal sorumluluk bilincini geliştirerek davranış değişikliğini teşvik etmektedir. İkinci olarak ise, çevre sorunlarının çözümünde kullanılacak mühendislik ve ekolojik bilgi birikiminin kazandırılması hedeflenmektedir. Bu iki boyutun bir arada ele alınması, çevre eğitiminin etkili ve sürdürülebilir olmasını sağlamaktadır. Çevre eğitiminin ilk odak noktaları, doğayı tanıma ve koruma çalışmaları olmuştur. Bu eğitim süreci, bireyin hem doğal hem de sosyal çevresiyle olan ilişkisini ele almalı; insanın diğer canlılarla etkileşimini, çevre kirliliğini, doğal kaynakların kullanımını ve korunmasını, kaynakların azalmasını, kentleşmeyi, teknolojik gelişmeleri ve doğal alanların planlanmasını kapsamaktadır. Bu yönüyle çevre eğitimi, insanın çevreyle olan ilişkisini bütüncül bir bakış açısıyla ele almayı amaçlamaktadır (Tekeli vd. 2002, s.32-33).

3.LİTERATÜR TARAMASI

Çabuk ve Karacaoğlu (2003); yaptıkları araştırma, üniversite öğrencilerinin çevre duyarlılığına ilişkin görüşlerini belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bulgular, örgün eğitim kurumlarında hava, su ve toprak kirliliği konularında yeterli eğitimin verilmediğini ve öğrencilerin çevre duyarlılıklarının bazı kişisel özelliklere göre farklılık gösterdiğini ortaya koymuştur.

Atasoy (2005); yaptığı çalışmada; 6, 7 ve 8. Sınıf öğrencilerinin çevreye yönelik bilgi ve tutum düzeylerinin belirlenmesini amaçlamıştır. Veri toplama aracı olarak Çevre Bilgi Testi ve Çevre Tutum Ölçeği kullanılmıştır. Elde ettiği bulgulara göre, öğrencilerin bilgi ve tutum puanları sosyoekonomik düzeye göre anlamlı bir farklılık göstermemiştir. Buna karşın, tutum puanlarında cinsiyete bağlı anlamlı farklar olduğu ve kız öğrencilerin bilgi düzeylerinin erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğunu belirlemiştir.

Kaya Durna (2016); çalışmada ki amaç, ilköğretim okullarında görev yapan sınıf öğretmenlerinin çevre bilinci düzeylerini ve okullardaki çevre eğitimine yönelik durumlarını

incelemektir. Veri toplama sürecinde, Çevre Bilinci Anketi ile Çevre Eğitim Tarama Listesini kullanmıştır. Elde ettiği verilere göre araştırma sonucunda öğretmenlerin genel olarak çevreye duyarlı ve olumlu tutumlara sahip oldukları, ancak çevreye ilişkin bilgi düzeylerinin yeterli olmadığı ve bu nedenle olumlu tutumlarını davranışa dönüştürmekte zorlandıklarını belirtmiştir.

Zorlu ve Bacanlı (2019); araştırmalarında, katılımcılar arasında en yaygın benlik yapısının Özerk İlişkisel olduğunu belirlemişlerdir. Benlik yapılarının cinsiyet, yerleşim yeri ve öğrenim görülen bölüme göre anlamlı biçimde farklılaştığını saptamıştır.

Ulutürk Akman (2021); yaptığı çalışmasında, Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2019 yılına ait Yaşam Memnuniyeti Araştırması mikro veri setini kullanarak bireylerin cinsiyet, medeni durum ve kılık kıyafet konularında hissettikleri toplumsal baskının cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediğini lojistik regresyon yöntemiyle incelemiş olup söz konusu baskının bireylerin diğer demografik özellikleriyle ilişkisini de analiz etmiştir.

4.BULGULAR

Bu çalışmada, insanların veya toplumun çevre bilinci ve yaşam memnuniyeti düzeylerini ortaya koymak amacıyla çevresel ve yaşam memnuniyetlerine ilişkin tutumları incelenmiştir. Katılımcıların büyük çoğunluğu çevre kirliliğine dair konularda yeterli bilgiye sahip olduklarını düşündükleri görülmüştür. Bunun yanında çevrenin insanlar tarafından büyük ölçüde zarar gördüğüne dair farkındalık düzeylerinin oldukça yüksek olması, çevresel sorunların kişiler için ciddi bir tehdit olarak görülmesini göstermektedir. Elde edilen sonuçlar, kişilerin genel olarak yüksek seviyede çevre bilincine sahip olduklarının sonucuna varılmıştır.

Katılımcıların yaşam memnuniyet düzeylerinin genel olarak orta ve yüksek düzeyde olduğu özellikle aile hayatı, yaşanılan konut, sosyal çevre ile ilişkiler ve manevi yaşam için duyulan memnuniyet düzeyinin yüksek olduğu görülmüştür. Bununla birlikte ekonomik durum ve yaşam standartlarına ilişkin memnuniyet seviyelerinin diğerlerine kıyasla daha düşük olduğu belirlenmiştir. Elde edilen sonuçlar, insanların sosyal ve duygusal alanlarda daha yüksek bir memnuniyet algısına eriştikleri, ekonomik koşullar için ise yaşam memnuniyetini sınırlayan temel sebeplerden biri olduğu sonucuna varılmıştır.

Tablo 1 ve Tablo 2' de bu sonuçların değerleri yer almaktadır.

Sorular	Katılmıyorum		Kısmen		Katılıyorum	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
S1.Çöpleri atarken sınıflandırırım.	43	8,0	241	44,8	254	47,2
S2.Hava kirliliği konusunda bilinçlenmem için yeterli eğitim aldığımı inanıyorum.	54	10,0	205	38,1	279	51,9

S3.Su kirliliği konusunda bilinçlenmem için yeterli eğitim aldığıma inanıyorum.	53	9,9	181	33,6	304	56,5
S4.Toprak kirliliği konusunda bilinçlenmem için yeterli eğitim aldığıma inanıyorum.	56	10,4	189	35,1	293	54,5
S5.Ekolojik denge konusunda bilinçlenmem için yeterli eğitim aldığıma inanıyorum.	57	10,6	209	38,8	272	50,6
S6.Çevrenin insanlar tarafından büyük oranda tahrip edildiğine inanıyorum.	6	1,1	71	13,2	461	85,7

Tablo 1 Çevre Bilinci Ölçek Soruları Frekans Tablosu

Tablo 2 Yaşam Memnuniyet Ölçek Soruları Frekans Tablosu

Sorular	Katılmıyorum		Kısmen		Katılıyorum	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
S7.Aile hayatımdan çok memnunum.	44	8,2	196	36,4	298	55,4
S8.Oturduğum konuttan çok memnunum.	61	11,3	215	40,0	262	48,7
S9.Oturduğum semtten ya da mahalleden çok memnunum.	78	14,5	214	39,8	246	45,7
S10.Yakın çevremdeki insanlarla ilişkilerimden memnunum.	25	4,6	189	35,1	324	60,2
S11.Ekonomik durumumdan memnunum.	128	23,8	240	44,6	170	31,6
S12.Manevi yaşantımdan memnunum.	52	9,7	210	39,0	276	51,3
S13.Hayat standartlarımdan memnunum.	102	19,0	252	46,8	184	34,2
S14.Aldığım eğitimin kalitesinden memnunum.	76	14,1	251	46,7	211	39,2

4.1 Normallik Testi

Çevre bilinci ve yaşam memnuniyetinin cinsiyet, yaş, kişisel harcama gibi demografik değişkenler üzerinde etkilerine bakabilmek adına öncelikle çevre bilinci ve yaşam memnuniyetinin de belirlenen ölçekler için normallik testine bakılmıştır. Örneklem 538 kişinin ankete verdiği yanıtlardan oluştuğu için büyük örneklerde normallik kontrolü yapan 'Kolmogorov-Smirnov' testi kullanılmıştır.

Hipotez şu şekilde kurulmuştur;

H₀: Veriler normal dağılıma uyar

H₁: Veriler normal dağılıma uymaz

Tablo 3 Normallik Testi Sonuçları

Soru Numarası	Kolmogorov- Smirnov Testi
---------------	---------------------------

		Sig. Değeri
Çevre Bilinci Ölçeği	Soru 1	,000
	Soru 2	,000
	Soru 3	,000
	Soru 4	,000
	Soru 5	,000
	Soru 6	,000
Yaşam Memnuniyeti Ölçeği	Soru 7	,000
	Soru 8	,000
	Soru 9	,000
	Soru 10	,000
	Soru 11	,000
	Soru 12	,000
	Soru 13	,000
	Soru 14	,000

Hesaplanan analiz sonucuna göre, yaşam memnuniyeti ve çevre bilinci ölçeklerindeki sorulara ait olasılık (sig değeri) 0.000 olarak bulunmuştur. Bu değer anlamlılık düzeyi olan 0.10 dan küçük olması nedeni ile H_0 hipotezi ret edilir ve ölçeklerdeki değişkenlerin hiçbirinin normal dağılıma uymadığı sonucuna ulaşılr.

Bu nedenle ikili ve çoklu karşılaştırmalarda non-parametrik yöntemlerden yararlanılmıştır.

4.2 Cinsiyete Göre

Yaşam memnuniyeti ve çevre bilinci ölçeklerine ait sorulara verilen cevapların cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için non-parametrik yöntem olan Mann-Whitney U testi uygulanmıştır. Toplam 538 kişiden 343 kişi kadını 195 kişi erkeklerden oluşmaktadır. Hesaplamalarda anlamlılık düzeyi %10 olarak alınmıştır ($\alpha=0.10$).

İlgili hipotez;

H_0 : İlgili Ölçeklerdeki Sorulara Verilen Cevaplar Cinsiyete Göre Farklılık Göstermez

H_1 : : İlgili Ölçeklerdeki Sorulara Verilen Cevaplar Cinsiyete Göre Farklılık Gösterir

Tablo 4 Cinsiyete göre farklılıkların incelenmesi

Cinsiyete Göre	Soru Numarası	Mann-Whitney U Testi Sig. Değeri
	Soru 1	,075

Çevre Bilinci Ölçeği	Soru 2	,097
	Soru 3	,023
	Soru 4	,008
	Soru 5	,034
	Soru 6	,074
Yaşam Memnuniyeti Ölçeği	Soru 7	,470
	Soru 8	,684
	Soru 9	,866
	Soru 10	,295
	Soru 11	,193
	Soru 12	,642
	Soru 13	,625
	Soru 14	,196

Yapılan analiz sonuçlarına göre, çevre bilinci ölçeğine ait soruların hepsinde olasılık değeri anlamlılık düzeyimiz olan 0.10'un altında olup tüm sorular için verilen cevapların cinsiyete göre değiştiği sonucuna ulaşılırken, yaşam memnuniyet ölçeğine ait sorular için yapılan inceleme sonuçlarında ilgili olasılık değerlerinin hepsi anlamlılık düzeyimiz olan 0.10'nun üzerinde bulunmuştur Yani yaşam memnuniyet ölçeği sorularına verilen cevaplar cinsiyete göre farklılık göstermemektedir.

4.3 Yaşa ve Sınıfa Göre

Yaşam memnuniyeti ve çevre bilinci ölçeklerine ait sorulara verilen cevapların yaşa göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için Mann-Whitney U testi uygulanmıştır. Toplam 538 kişiden 243 kişi 17 ile 20 yaş arasında, 295 kişi 21 yaş ve üzerinde; 166 kişi hazırlık ya da 1. sınıfta, 151 kişi 2. sınıfta, 73 kişi 3. sınıfta, ve 148 kişi 4. sınıf ya da üzerinde şeklinde ayrılmıştır. Bundan kaynaklı olarak yaşam memnuniyeti ve çevre bilinci ölçeklerine ait sorulara verilen cevaplar sınıfa göre farklılık gösterip göstermediğine bakmak için Kruskal Wallis testi hesaplanmıştır. Hesaplamalarda anlamlılık düzeyi %10 olarak alınmıştır. ($\alpha=0.10$)

İlgili hipotez;

H1: İlgili Ölçeklerdeki Sorulara Verilen Cevaplar Yaşa Göre Farklılık Gösterir

H2: İlgili Ölçeklerdeki Sorulara Verilen Cevaplar Sınıfa Göre Farklılık Gösterir

Tablo 5 Yaşa ve sınıfa göre farklılıkların incelenmesi

Yaşa ve Sınıfa Göre	Soru Numarası	Mann-Whitney U Testi (H1Hipotezi ile) ilgili Sig. Değeri	Kruskal-Wallis Testi (H2 Hipotezi ile ilgili) Sig. Değeri
	Soru 1	,411	,520

Çevre Bilinç Ölçeği	Soru 2	,697	,359
	Soru 3	,743	,407
	Soru 4	,619	,429
	Soru 5	1,000	,391
	Soru 6	,758	,564
Yaşam Memnuniyet Ölçeği	Soru 7	,835	,945
	Soru 8	,392	,922
	Soru 9	,671	,153
	Soru 10	,221	,464
	Soru 11	,000	,025
	Soru 12	,824	,194
	Soru 13	,307	,381
	Soru 14	,384	,197

Yapılan analiz sonuçlarına göre, yaşam memnuniyet ölçeğine ait sorulara verilen cevaplar içinde sadece Soru 11’de olasılık değeri anlamlılık düzeyimiz olan 0,10’dan küçük hesaplandığından, yaşam memnuniyeti ölçeğine ait “ekonomik durumundan memnunum” sorusuna verilen cevapların yaşa ve sınıfa göre farklılık göstermekte olduğu sonucuna varılmıştır. Bunun dışında ki ölçeklere ait diğer sorulara verilen cevap için, H₀ hipotezini ret edecek yeterince kanıt bulunamadığından yaşa ve sınıfa göre farklılık yoktur sonucuna ulaşılmıştır.

4.4 Aile Gelir Düzeyine Göre

Yaşam memnuniyeti ve çevre bilinci ölçeklerine ait sorulara verilen cevapların aile gelir düzeyine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için toplam 538 kişinin geliri iyi, orta ve kötü olarak 3 alt kategoride incelendiğinden hesaplamada Kruskal Wallis testi kullanılmıştır. Hesaplamalarda anlamlılık düzeyi %10 olarak alınmıştır ($\alpha=0.10$).

İlgili hipotez;

H₀: İlgili Ölçeklerdeki Sorulara Verilen Cevaplar Aile Gelir Düzeyine Göre Farklılık Göstermez

H₁: İlgili Ölçeklerdeki Sorulara Verilen Cevaplar Aile Gelir Düzeyine Göre Farklılık Gösterir

Tablo 6 Aile gelir düzeyine farklılıkların incelenmesi

Aile Gelir Düzeyine Göre	Soru Numarası	Kruskal-Wallis Testi Sig. Değeri
--------------------------	---------------	-------------------------------------

Çevre Bilinç Ölçeği	Soru 1	,890
	Soru 2	,221
	Soru 3	,612
	Soru 4	,405
	Soru 5	,536
	Soru 6	,915
Yaşam Memnuniyet Ölçeği	Soru 7	,010
	Soru 8	,000
	Soru 9	,000
	Soru 10	,007
	Soru 11	,000
	Soru 12	,000
	Soru 13	,000
	Soru 14	,001

Yapılan analiz sonuçlarında, yaşam memnuniyeti ölçeğine ait sorulara verilen cevapların hepsi için olasılık değeri anlamlılık düzeyimiz olan 0,10'dan küçük hesaplanmıştır ve tüm sorular için verilen cevapların aile gelir düzeyine göre farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılırken, çevre bilinci ölçeğine ait sorulara verilen cevapları için olasılık değerlerinin hiçbiri anlamlılık düzeyimiz olan 0,10'dan küçük hesaplanmamıştır. Dolayısıyla yaşam memnuniyet ölçeğine ait sorulara verilen cevaplar için H_0 hipotezi ret edilerek yaşam memnuniyetinin aile gelir düzeyine göre fark gösterdiği sonucuna varılırken, çevre bilinci ölçeğine ait sorulara verilen cevaplar için H_0 hipotezini ret edecek yeterince kanıt bulunamadığından çevre bilinci ölçeğinde aile gelir düzeyine göre farklılık yoktur sonucuna ulaşılır.

4.5 Kişisel Harcamaya Göre

Yaşam memnuniyeti ve çevre bilinci ölçeklerine ait sorulara verilen cevapların kişisel harcamaya göre fark olup olmadığını belirlemek için toplam 538 kişiye ait kişisel harcamalar: 5000 TL'nin altında, 5000 TL ile 14999 TL arasında ve 15000 TL'nin üzerinde olmak üzere 3 farklı alt kategoride tanımlanmış olduğundan hesaplamada karşılaştırma Kruskal Wallis testi kullanılarak yapılmıştır.

İlgili hipotez;

H_0 : İlgili Ölçeklerdeki Sorulara Verilen Cevaplar Kişisel Harcamaya Göre Farklılık Göstermez

H_1 : İlgili Ölçeklerdeki Sorulara Verilen Cevaplar Kişisel Harcamaya Göre Farklılık Gösterir

Tablo 7 *Kişisel harcamaya göre farklılıkların incelenmesi*

Kişisel Harcamalarına Göre	Soru Numarası	Kruskal-Wallis Testi
		Sig. Değeri

Çevre Bilinç Ölçeği	Soru 1	,380
	Soru 2	,156
	Soru 3	,044
	Soru 4	,031
	Soru 5	,082
	Soru 6	,050
Yaşam Memnuniyet Ölçeği	Soru 7	,631
	Soru 8	,273
	Soru 9	,017
	Soru 10	,984
	Soru 11	,000
	Soru 12	,431
	Soru 13	,073
	Soru 14	,323

Yapılan analiz sonuçlarına göre, yaşam memnuniyet ölçeğine ait sorulara verilen cevaplardan sadece üç sorunun olasılık değeri anlamlılık düzeyimiz olan 0,10'un altında hesaplanmıştır; Dolayısıyla 9, 11 ve 13. sorularında yaşam memnuniyeti ölçeğine ait sorulardan olan oturduğu semt ya da mahalleden memnunum ekonomik durumundan memnunum ve hayat standartlarından memnunum sorularına verilen cevaplar için H_0 yani yokluk hipotezi ret edilerek kişisel harcamaya göre farklılık gösterdiği sonucuna varılmıştır. Çevre bilinci ölçeğine ait sorulara verilen cevaplardan da dört sorunun olasılık değeri anlamlılık düzeyimiz olan 0,10'un altında olduğu görülmüştür. Dolayısıyla 3., 4., 5. ve 6. sorularında çevre bilincine ait sorulardan olan su, toprak kirliliği ve ekolojik denge konularında yeterli eğitim aldığıma inanıyorum ile çevrenin insan tarafından tahrip edildiğine inanıyorum sorularına verilen cevapların kendilerinin kişisel harcamalarına göre anlamlı farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Bunun dışında ki diğer faktörler için, H_0 hipotezini ret edecek yeterince kanıt bulunamadığından ölçeklere ait diğer sorulara verilen cevapların kişisel harcamaya göre farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır.

4.6 Annenin Eğitimine Göre

Yaşam memnuniyeti ve çevre bilinci ölçeklerine ait sorulara verilen cevapların annenin eğitimine göre farklılık olup olmadığını belirlemek için toplam 538 kişide 175'inin annesi ilkokul, 112'sinin annesi ortaokul, 161'inin annesi lise ve 90'nının annesi üniversite ve üstü mezunlardan oluşmakta olduğu görülmüştür. İncelemeye alınan 4 farklı alt kategori olduğu için karşılaştırmada Kruskal Wallis testi kullanılmıştır.

İlgili hipotez;

H_0 : İlgili Ölçeklerdeki Sorulara Verilen Cevaplar Annenin Eğitimine Göre Farklılık Göstermez

H_1 : İlgili Ölçeklerdeki Sorulara Verilen Cevaplar Annenin Eğitimine Göre Farklılık Gösterir

Tablo 8 *Annenin eğitimine göre farklılıkların incelenmesi*

Anne Eğitimine Göre	Soru Numarası	Kruskal-Wallis Testi
		Sig. Değeri
Çevre Bilinç Ölçeği	Soru 1	,954
	Soru 2	,168
	Soru 3	,546
	Soru 4	,657
	Soru 5	,413
	Soru 6	,779
Yaşam Memnuniyet Ölçeği	Soru 7	,936
	Soru 8	,183
	Soru 9	,085
	Soru 10	,316
	Soru 11	,000
	Soru 12	,243
	Soru 13	,022
	Soru 14	,324

Yapılan analiz sonuçlarında, yaşam memnuniyeti ölçeğine ait sorulara verilen cevaplardan sadece üç sorunun olasılık değeri anlamlılık düzeyimiz olan 0,10'dan küçük hesaplanmıştır. Dolayısıyla 9, 11 ve 13. sorularında yaşam memnuniyeti ölçeğine ait sorulara (oturduğu semt ya da mahalleden memnunum, ekonomik durumundan memnunum ve hayat standartlarından memnunum) verilen cevapların annenin eğitimine göre farklılık gösterdiği sonucuna varılmıştır. Bu üç soru dışında kalan diğer sorulara verilen cevaplarda yokluk hipotezini ret edecek yeterince kanıt bulunamadığından annenin eğitimine göre anlamlı farklılık yoktur sonucuna ulaşılmıştır.

4.7 Babanın Eğitimine Göre

Yaşam memnuniyeti ve çevre bilinci ölçeklerine ait sorulara verilen cevapların babanın eğitimine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için toplam 538 kişide 108'inin babası ilkokul ve ortaokul, 188'inin babası lise ve 134'ünün babası üniversite ve üstü mezunlardan oluşmakta olduğu görülmüş. İncelenmek istenilen alt kategori sayısı dört olması nedeni ile de hesaplamalarda Kruskal Wallis test istatistiğinden yararlanılmıştır.

İlgili hipotezler;

H₀: İlgili Ölçeklerdeki Sorulara Verilen Cevaplar Babanın Eğitimine Göre Farklılık Göstermez

H₁: İlgili Ölçeklerdeki Sorulara Verilen Cevaplar Babanın Eğitimine Göre Farklılık Gösterir

Tablo 9 *Babanın eğitimine göre farklılıkların incelenmesi*

Baba Eğitimine Göre	Soru Numarası	Kruskal-Wallis Testi
		Sig. Değeri
Çevre Bilinç Ölçeği	Soru 1	,622
	Soru 2	,097
	Soru 3	,163
	Soru 4	,215
	Soru 5	,152
	Soru 6	,176
Yaşam Memnuniyet Ölçeği	Soru 7	,310
	Soru 8	,038
	Soru 9	,019
	Soru 10	,679
	Soru 11	,003
	Soru 12	,260
	Soru 13	,208
	Soru 14	,296

Yapılan analiz sonuçlarında, yaşam memnuniyeti ölçeğine ait sorulara verilen cevaplardan sadece üç sorunun olasılık değeri anlamlılık düzeyimiz olan 0,10'dan küçük hesaplanmıştır. Yaşam memnuniyeti ölçeğine ait 8., 9. ve 11. sorulara (oturduğu oturduğum konuttan memnunum, semt ya da mahalleden memnunum ve ekonomik durumundan memnunum) verilen cevapların, babanın eğitimine göre farklılık gösterdiği sonucuna varılmıştır. Çevre bilinci ölçeğine ait sorulara verilen ikinci sorunun cevabının olasılık değeri anlamlılık düzeyimiz olan 0,10'dan küçük hesaplandığından, babanın eğitim düzeyine göre farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu sorular dışında kalan diğer sorulara verilen cevaplar için H_0 yani yokluk hipotezini ret edecek yeterince kanıt bulunamadığından bu sorulara verilen cevapların, babanın eğitim düzeyine göre farklılaşmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

5.SONUÇ

Çevre herkes için önemlidir. Çevreye zarar veren, sahip çıkan da, çevreyi koruyan geliştiren de biz insanlardır. Günümüze artarak gelen çevre sorunlarının her geçen gün büyümesi nedeni ile çevreyi korurken bilinçli olmamız gerektiği gözle görülür bir gerçektir. Bu konu ile alakalı olarak Çevre bilinci ve yaşam memnuniyeti kavramlarının üniversite öğrencileri için ne düzeyde olduğu ve bu kavramlar ile ilgili sorulara verilen cevaplarda; yaş, cinsiyet, gelir düzeyi gibi farklı demografik değişkenlerin etkileri belirlenmeye çalışılmıştır.

Yaşam memnuniyet ölçeği sorularına verilen cevapların cinsiyete göre değişmediği, çevre bilinci ölçeğinin 4, yaşam memnuniyeti ölçeğinin ise 3 alt sorusu kişisel harcama değişkenine göre anlamlı bir farklılık içerdiği sonucuna ulaşılmıştır. Oturduğu mahalle ya da semtten memnuniyet ve ekonomik durumundan memnuniyet sorularına verilen cevaplar

değerlendirildiğinde de bu sorulara verilen cevapların hem annenin hem de babanın eğitime göre anlamlı farklılık içerdikleri sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- Akın, A., Ve A. Yalnız. 2015. “Yaşam Memnuniyeti Ölçeği (Ymö) Türkçe Formu: Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması Turkish Version Of Contentment With Life Scale (Clas): The Study Of Validity And Reliability”. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 14(54):95-102. [Www.Esosder.Org](http://www.esosder.org).
- Atasoy, E. 2005. “Çevre İçin Eğitim İlköğretim Öğrencilerinin Çevresel Tutum Ve Çevre Bilgisi Üzerine Bir Çalışma”. Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Çabuk, B., Ve C. Karacaoğlu. 2003. “Üniversite Öğrencilerinin Çevre Duyarlılıklarının İncelenmesi”. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 36(1):189-98.
- Darıcan, Şule. 2025. “Yeşil Örgütsel Davranış Ve Çevre Bilincinin Örgütsel Performansa Etkisi”. *İktisadi İdari Ve Siyasal Araştırmalar Dergisi* 10(27):588-607. Doi:10.25204/İktisad.1687150.
- Demir, İ. 2011. “Gençlerde Yaşam Doyumu ile Kimlik İşlevleri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi”. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 10(38). www.esosder.org.
- Ergüt, Ö., ve A. M. Çilingirtürk. 2022. “Türkiye’nin yaşam memnuniyetine mekansal etkinin analizi”. *JOURNAL OF LIFE ECONOMICS* 9(2):65-80. doi:10.15637/jlecon.9.2.02.
- Erkal, S., Ş. Şafak, ve C. Yertutan. 2011. *Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre Bilincinin Oluşturulmasında Ailenin Rolü*.
- Gülcan, A., ve P. Nedim Bal. 2014. “Genç Yetişkinlerde İyimserliğin Mutluluk ve Yaşam Doyumu Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi”. *Asya Öğretim Dergisi* 2(1):41-52.
- İzci, E., ve Z. Kekeç. 2023. “Okul Öncesi Öğretmenlerinin Çevre Bilinci Oluşturma Etkinliklerine Yönelik Görüşlerinin İncelenmesi”. *Journal of Social Research and Behavioral Sciences* 9(18):54-75. doi:10.52096/jsrbs.9.18.05.
- Kaya Durna, D. 2016. “İlköğretim Okullarında Görev Yapan Sınıf Öğretmenlerinin Çevre Bilinci ve Bu Okullardaki Çevre Eğitimi”. Yüksek Lisans Tezi, Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Amasya.
- Kürtül, K., N. Durğar, G. Körz, M. A. Kozan, ve H. Özbek Ulaş. 2025. “Yeşil Gelecek: Çevre Bilinci ve Duyarlılığını Keşfetmek”. *Multidisipliner Yaklaşımlarla Coğrafya Dergisi* 3(1):21-32.
- Özdemir, O. 2007. “Yeni Bir Çevre Eğitimi Perspektifi: ‘Sürdürülebilir Gelişme Amaçlı Eğitim’”. *Cilt* 32(145):23-39.
- Sezmez, T. 2018. “Çevre Bilincinin Yaşam Memnuniyeti Üzerindeki Etkisi: Edirne, Uzunköprü İlçesi Örneği”. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Tekeli, İ., N. Algan, A. Erim, Ç. Güler, E. Özhan, S. A. Vaizoğlu, A. Kaya Dünder, M. Kadioğlu, ve Ö. F. Tekbaşa. 2002. *Türkiye İçin Sürdürülebilir Kalkınma Öncelikleri*. Ankara.
- Ulutürk Akman, S. 2021. “Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği ve Toplumsal Baskı: Türkiye İstatistik Kurumu Yaşam Memnuniyeti Araştırması Üzerine Analizler”. *Ekoist: Journal of Econometrics and Statistics* 35(0):83-109. doi:10.26650/ekoist.2021.35.984568.

- Zorlu, H., ve H. Bacanlı. 2019. “Benlik Yapılarına Göre Yaşam Doyumunun İncelenmesi”. *Journal of International Social Research* 12(65):711-18. doi:10.17719/jisr.2019.3482.
- Zülfikar, H. 2013. “İstanbul İlindeki Üniversite Öğrencilerinin Katı Atıklara İlişkin Algı ve Davranışları Üzerine Ölçüm ve Analizler”. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi* 1-2(64-65):61-74. <http://dergipark.gov.tr/iusskd>.

ÜÇÜNCÜ YAŞ TURİZMİ VE YAŞLI BAKIMININ AYRILAN YÖNLERİ

Sosyolog Aysel GÜLEN

**Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sağlık Turizmi
Disiplinlerarası Yüksek Lisans Programı Öğrencisi, Aydın, Türkiye agulen@adu.edu.tr
ORCID: 0009-0002-7125-6807**

**Prof.Dr.Emine GERÇEK ÖTER
ORCID: 0000-0002-0310-5479
eminegercekoter@adu.edu.tr**

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Hemşirelik Fakültesi, Aydın, Türkiye

Küresel ölçekte yaşanan demografik dönüşüm, yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki payının hızla artmasına yol açmış ve bu durum turizm sektöründe yeni bir pazar segmenti olarak üçüncü yaş turizmini ön plana çıkarmıştır. Üçüncü yaş turizmi; bağımsız, sağlıklı ve aktif yaşlanma sürecini sürdürebilen yaşlı bireylerin seyahat eğilimleri ve beklentilerine odaklanırken, yaşlı bakım hizmetleri ise daha yüksek düzeyde destek ve sağlık bakımına ihtiyaç duyan bireylere yönelik profesyonel hizmet sunumunu içermektedir. Bu iki alan, hizmet hedef kitlesi, ihtiyaç profili, maliyet yapısı ve politika öncelikleri bakımından önemli farklılıklar barındırmaktadır. Çalışma, teorik bir yaklaşımla geliştirilmiş olup, çerçevesi ulusal ve uluslararası literatürden farklı ikincil veriler oluşmaktadır. Bu araştırmanın temel amacı, üçüncü yaş turizmi ile yaşlı bakım hizmetleri arasındaki kavramsal ve işlevsel ayrımlarından hareketle bu iki alan arasındaki kesişim noktasını analitik bir perspektifle değerlendirmektir. Bu doğrultuda çalışma, turizm destinasyonlarında yaş dostu altyapı tasarımı, erişilebilirlik, bakım destekli turizm hizmetleri ve aktif yaşlanma politikaları çerçevesinde mevcut uygulamaların değerlendirilmesine katkı sunmaktadır.

Üçüncü yaş turizmi ve yaşlı bakımı arasındaki ayrımın doğru biçimde tanımlanması; turizmde hizmet planlamasının, yatırım önceliklerinin ve pazar segmentasyonunun isabetli şekilde yapılabilmesine imkân sağlamaktadır. Böylelikle sektör paydaşları; aktif yaşlanma sürecindeki turistlere yönelik wellness, rekreasyon ve kültürel deneyim odaklı hizmetleri geliştirirken, bakım gereksinimi yüksek yaşlı bireyler için sağlık personeli istihdamı, rehabilitatif destek ve medikal güvenlik altyapısı gibi unsurları planlayabilmektedir. Bu çalışma, doğru konumlandırılmış hizmet modellerinin destinasyon rekabetçiliğini artırabileceğini, kamu kaynaklarının israfını önleyebileceğini ve sürdürülebilir turizm politikalarının geliştirilmesine katkı sağlayabileceğini ortaya koymaktadır. Böylece turizm sektörünün, yaşlanan dünya nüfusunun ihtiyaçlarına uyum sağlayarak daha kapsayıcı ve erişilebilir bir yapıya dönüşmesi için stratejik bir yol haritası sunmaktadır. Konu ile ilgili yapılacak araştırmalara ve yürütülecek tez çalışmalarına da katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yaşlılık, Aktif yaşlanma, Yaşlı bakımı, Üçüncü yaş turizmi

THIRD-AGE TOURISM VS. ELDERLY CARE: A COMPARATIVE PERSPECTIVE

Sociologist Aysel GÜLEN

**Aydin Adnan Menderes University, Institute of Health Sciences, Health Tourism
Interdisciplinary Master's Program, Seminar, Aydin, 2025.**

agulen@adu.edu.tr

ORCID: 0009-0002-7125-6807

Prof.Dr.Emine GERÇEK ÖTER

ORCID: 0000-0002-0310-5479

eminegercekoter@adu.edu.tr

**Department of Nursing, Faculty of Nursing, Aydin Adnan Menderes University, Aydin,
Turkey**

The global demographic transformation has led to a rapid increase in the proportion of older individuals within the total population, bringing the third-age tourism segment to the forefront of the tourism industry. Third-age tourism focuses on the travel motivations and expectations of older adults who are independent, healthy, and capable of maintaining an active aging process, while elderly care services target individuals who require higher levels of assistance and professional health support. These two fields differ considerably in terms of target populations, need profiles, cost structures, and policy priorities. This study is theoretically structured and based on secondary data obtained from national and international literature. The primary aim of this research is to analytically examine the intersection between third-age tourism and elderly care by identifying their conceptual and functional differences. In this context, the study contributes to the evaluation of current practices through a focus on age-friendly destination design, accessibility, care-supported tourism services, and active aging policies.

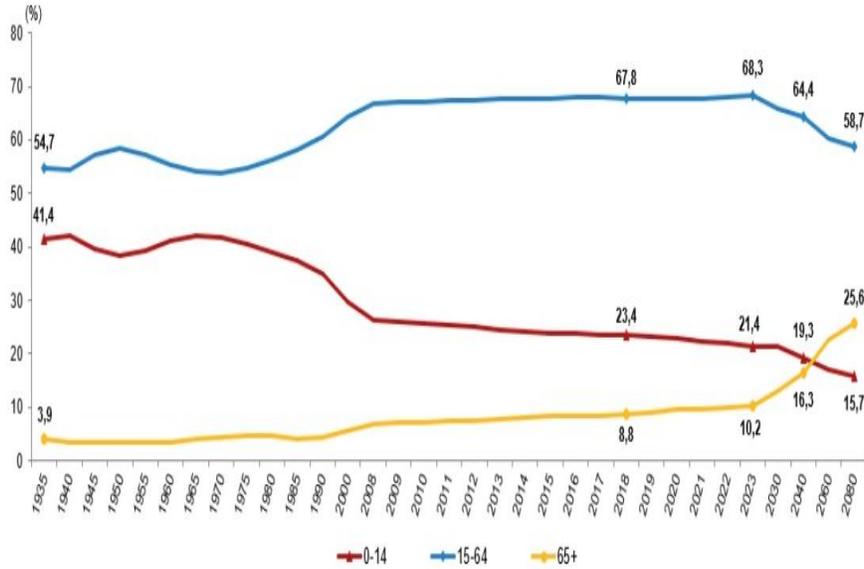
Accurately distinguishing between third-age tourism and elderly care enables more effective planning of tourism services, investment priorities, and market segmentation. Accordingly, tourism stakeholders can develop wellness, recreational, and cultural experience-oriented services for active older tourists, while planning medical safety infrastructure, rehabilitative support, and the employment of healthcare personnel for elderly individuals with higher care needs. The findings emphasize that well-positioned service models may increase destination competitiveness, prevent inefficient allocation of public resources, and support the development of sustainable tourism strategies. Consequently, this research highlights a strategic roadmap for transforming the tourism sector into a more inclusive and accessible structure aligned with the needs of an aging global population. It is anticipated that this will also contribute to research and thesis studies on the subject.

Keywords: Aging, Active aging, Elderly care, Third-age tourism

1. GİRİŞ

Günümüzde bilimsel ve teknolojik gelişmeler yaşam kalitesini önemli ölçüde artırmıştır. Bununla bağlantılı olarak dünya nüfusunun demografik yapısı önemli bir değişim geçirmektedir. Demografik dönüşüm, yaşlılık kavramının ve bu kavramın tanımının yeniden ele alınmasına yol açmaktadır. Fiziksel, biyokimyasal, bilişsel ve psikolojik değişimleri kapsayan ve zamanla bireylerde hareketliliğin azalmasına neden olabilen yaşlanma süreci, özellikle medikal alanındaki bilimsel ilerlemelerden doğrudan etkilenmektedir (Akyıldız, 2020).

Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) 2017 Raporu'na göre, son yarım yüzyılda pek çok ülkede yaşanan sosyo-ekonomik gelişmeler doğurganlığın azalmasına ve yaşam süresinin uzamasına neden olmuştur. Bu demografik değişim, toplam nüfus içerisinde yaşlı bireylerin oranının önemli ölçüde artmasına ve bu artışın devam etmesine yol açmaktadır (WHO, 2017; Aktin, 2020). Bu bağlamda dünya nüfusu giderek yaşlanmakta; genç nüfusun oranı düşerken bağımlı yaşlı nüfusun oranı artmaktadır (Caner ve diğerleri, 2013). Örneğin, ülkemizde çalışma çağındaki yüz kişiye düşen yaşlı sayısı olarak ifade edilen yaşlı bağımlılık oranı, 2018 yılında %12,9 iken 2023 yılında %15,0'a yükselmiştir (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK],2024).

Şekil 1: Yaş grubuna göre nüfus oranı 1935-2080 yılları (TÜİK,2023)

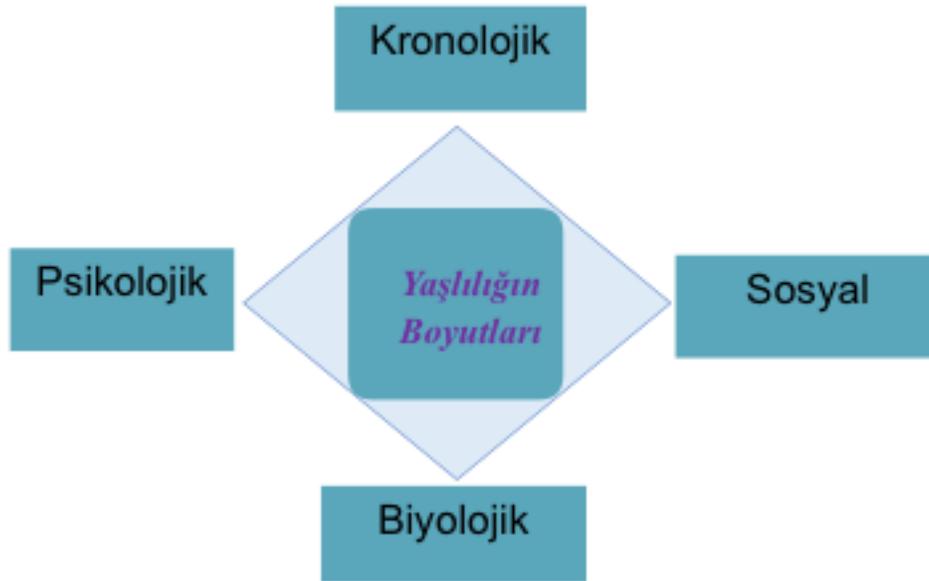
Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], (2024). İstatistiklerle Yaşlılar, 2023 Yayın Tarihi 27 Mart 2024 Erişim: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yasli-lar-2023-53710>

Demografik yaşlanmanın etkisiyle turizm bağlamında ortaya çıkan yeni bir segment, üçüncü yaş turizmi olarak adlandırılmaktadır. Üçüncü yaş turizmi, genellikle 65 yaş ve üzeri bireylerin seyahat deneyimlerini ve bu bireylerin özel gereksinimlerini kapsayan bir turizm türüdür

ve dünya genelinde bu segmentin gerektirdiği hizmetlerin planlanması giderek daha önemli bir konu hâline gelmiştir (Lee ve Reher, 2011).

Üçüncü yaş turizmi yalnızca ekonomik bir fırsat yaratmakla kalmaz, aynı zamanda yaşlı bireylerin psikolojik ve sosyal iyilik hâllerini destekleyen aktiviteler sunarak yaşam kalitesini artırma potansiyeline de sahiptir. Bu özellik, turizmin “iyi yaşlanma (active aging)” çerçevesiyle de doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir (Ruiz-Moreno ve diğerleri, 2024). Yaşlı bakımının turizme entegrasyonu yalnızca ekonomik veya pazarlama stratejisi olarak değerlendirilmemelidir; bu entegrasyon, aktif yaşlanma politikaları ve yaşam kalitesi hedefleriyle de örtüşen bir sosyal gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır (Dağ, 2025; Ruiz-Moreno ve diğerleri, 2024).

Üçüncü yaş turizminin planlanmasında yaşlanma kavramının daha geniş bir çerçevede tanımlanması gerekmektedir. Literatürde yaşlanmanın tek bir boyutla açıklanamayacağı; kronolojik, biyolojik, psikolojik ve sosyal olmak üzere birden fazla boyutla ele alınması gerektiği belirtilmektedir (Akçay, 2011; Aslan ve Hocaoğlu, 2017). Kronolojik yaşlanma bireyin doğumundan itibaren geçen zamanla ilişkilidir ve yaşlanma kavramını açıklamada yaygın kabul gören bir ölçüttür (Akçay, 2011; Aslan ve Hocaoğlu, 2017). Buna karşın biyolojik yaşlanma genetik yapı, sağlık durumu ve fizyolojik işlevlerin değişimiyle tanımlanır. Psikolojik yaşlanma, bireyin yaşlanma sürecindeki değişimleri kabullenme ve bu süreçle başa çıkma becerilerini içeren bir boyuttur. Sosyal yaşlanma ise bireyin toplumsal rolleri, statüsü ve beklentilerindeki dönüşümlere odaklanır (Akçay, 2011).

Şekil 2: Yaşlılığın Boyutları

Kaynak: 1) Akçay, C. (2011). *Yaşlılık kavramlar, kuramlar ve yaşlılığa hazırlık*. İstanbul: Kriter Yayınevi.

2) Aslan, M., ve Hoccoğlu, Ç. (2017). Yaşlanma ve Yaşlanma Dönemiyle İlişkili Psikiyatrik Sorunlar. Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 7(1), 53-62.

Bu çok boyutlu yaşlanma anlayışı, turizm planlamasında yaşlı bireylerin ihtiyaçlarının doğru şekilde belirlenmesine ve buna uygun hizmetlerin geliştirilmesine temel oluşturmaktadır.

Bu araştırma, üçüncü yaş turizmi ile yaşlı bakım hizmetleri arasındaki etkileşim alanına odaklanarak, turizm politikalarının kapsayıcılığının artırılmasına yönelik önemli bir perspektif sunmaktadır. Üçüncü yaş turistlerinin ihtiyaç ve beklentilerinin doğru biçimde tanımlanması, erişilebilirlik ve bakım odaklı turizm hizmetlerinin geliştirilmesi ile destinasyon rekabetçiliğinin sürdürülebilir bir şekilde güçlendirilmesi açısından bu araştırmanın ortaya koyacağı sonuçlar yol gösterici nitelikte olacaktır. Çalışma, teorik bir yaklaşımla geliştirilmiş olup, çerçevesi ulusal ve uluslararası literatürden farklı ikincil veriler oluşmaktadır.

Bu araştırmanın temel amacı, üçüncü yaş turizmi ile yaşlı bakım hizmetlerinin kuramsal, işlevsel ve uygulamaya dönük yönleri arasındaki farklılıkları ortaya koymak ve bu iki alanın kesişim noktalarını analitik bir yaklaşımla değerlendirmektir. Bu kapsamda, üçüncü yaş turistlerinin ihtiyaç, beklenti ve davranışlarının; yaşlı bakım hizmetlerinin sunuluş biçimi, erişilebilirlik düzeyi ve bakım odaklı gereksinimlerle hangi açılardan ayrıştığı incelenecektir.

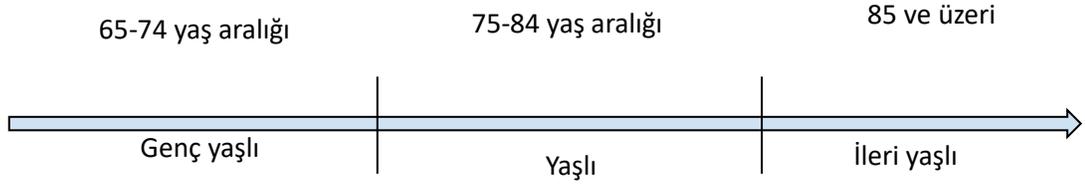
Araştırma ayrıca, yaşlı bireylerin turizm faaliyetlerine katılımını etkileyen bakım temelli destek mekanizmalarının turizm sektöründeki karşılıklarını irdeleyerek, üçüncü yaş turizminin hizmet planlamasında bakım perspektifinin ne ölçüde yer bulduğunu değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Böylece üçüncü yaş turizmi politikalarının kapsamının genişletilmesine ve turizm destinasyonlarında yaş dostu hizmet modellerinin geliştirilmesine yönelik öneriler sunulması hedeflenmektedir.

2. GENEL BİLGİLER

2.1. Yaşlanma

Günümüzde toplumun önemli bir kesimi konumunda olan yaşlılar, yaşamlarını sürdürürken bedensel, zihinsel ve fiziksel yeterliliklerini koruma ve bunu içinde buldukları topluma göstererek saygınlıklarını koruyabilme çabası içerisindeyler. Yaşlılığın başlangıcını; toplumsal roller, ekonomik durum, mental ve fiziksel aktiviteler ile sağlık durumu gibi değişkenler belirlemektedir (Özmete, 2017). Yaşlanma, bütün canlılarda oluşan ve türüne göre zaman farklılığı olabilen, belirli bir dönem sonunda ölümlle sonuçlanan, normal fizyolojik bir süreç olarak tanımlanabilir.

Yaşlanmanın bireyin biyolojik açıdan yaşam beklentisine, bedeninin organik yapısı ile gelişim sürecine ve 'çöküşüne' işaret eden bir süreç olduğu da ifade edilmektedir (Nazlı, 2016). Dünya Sağlık Örgütü "Çevresel faktörlere uyum sağlayabilme yeteneğinin azalması" şeklinde betimlediği yaşlılığı kendi içinde şöyle sınıflandırmaktadır (Caner ve diğerleri, 2013; WHO,1984).

Şekil 3: Yaşlılık Sınıflandırılması

Kaynak: WHO (1984). The uses of epidemiology in the study of the elderly. Report of a WHO Scientific Group on the Epidemiology of Aging. Technical Report Series 1984; 706: 1-84.

Durduran Y, Okka B, Şafak Ş, Karaoğlu N. ve Uyar M. (2018). Yaşlılıkta Yaşam Kalitesi Değerlendirilmesi: Kamu Hastanesine Başvuranlar Örneği. Genel Tıp Derg 2018;28(3):113-120

İnsan bedeninde meydana gelen geri dönüşü olmayan süreci anlatan *Yaşlılığın, insan bedeninde oluşturduğu değişimler şöyle ifade edilebilir;*

- 1) Fiziksel Değişim:** Örneğin hareketlerde yavaşlık, çabuk yorulma hissi, cinsel isteksizlik, şişmanlama ya da ciltte kırışıklık gibi değişiklikleri içermektedir.
- 2) Biyokimyasal Değişim:** İnsan vücudunun biyokimyasında oluşan bağışıklık sisteminin zayıflaması, bedende elastikiyet kaybı sonucu küçülme, işitme ve görmede azalma ve ayrıca metabolik ve endokrin sisteminde fonksiyon bozukları ile menopoz, antropoz sürecine girilmesi söylenebilir
- 3) Bilişsel Değişim:** Dikkat azalması, unutkanlık hatta bu demansa kadar gidebilir, günlük yaşama aktivitelerinde bağımsız hareket edebilme yetisinin azalması, zamanla yarı bağımlı hatta tam bağımlı duruma kadar gelebilmekte, kişinin yaşamdan beklentisini, yaşam sevincini etkileyen bir değişim sürecidir.
- 4) Psikolojik Değişimler:** Bireyin bedeninde beliren bu farklılaşmaya verdiği tepki akut stres kaynağı olabilir (Özkan Tuncay ve Kars Fertelli, 2018; Sadıç ve Yükrük, 2023).

A Fresh Map of Life: The Emergence of the Third Age (Hayatın Yeni Bir Haritası: Üçüncü Çağın Ortaya Çıkışı) adlı çalışmasında Laslett (1992) insan yaşamında sayısal yaş kavramından uzak ifade edilebilecek dört dönem olduğunu belirtmekte ve şöyle açıklamaktadır.

Birinci Yaş Dönemi: Gelişim, eğitim, bilinçlenme ve hayata hazırlık aşamasını kapsar.

İkinci Yaş Dönemi: Çalışma hayatını kapsar.

Üçüncü Yaş Dönemi: «Gönüllü» ve ödüllendirici faaliyetler peşinde koşmayla karakterize edilen, sorumlulukların önemli bir bölümünün bittiği (emeklilik) dönemi.

Dördüncü Yaş Dönemi: Yaşlanmanın etkilerinin görüldüğü ve aktif çalışma hayatının sona erdiği, sağlıklarında belirli düşüşlerin/kırılmaların yaşandığı dönem olarak açıklamıştır.

2.2. Aktif Yaşlanma

Yaşlanma döneminde olan kişilerin sosyal, kültürel ve ekonomik etkinliklerde aktif rol aldıkları süredir ve bireylerin istedikleri faaliyetlere imkânları ölçüsünde katılabilmeleridir (Tamkoç ve Bilgin, 2020). Aktif yaşlanmanın önündeki en büyük tehdit hareketsizlik, yani sedanter yaşamdır. Hareketsizlik ve ilerleyen yaşla birlikte obezite, kalp ve damar hastalıkları, diyabet, hipertansiyon, osteoarroz, osteoporoz ve bazı kanser türleri artış göstermekte ve bilişsel yetersizlikler gelişmektedir. Böylece yaşlı, bakıma muhtaç durumuna gelebilmektedir. (Aydın ve diğerleri, 2018).

Yeh ve Yang'ın (2024) çalışması, yaşlı nüfusun turizm deneyimini yalnızca dinlenme veya basit bir gezme faaliyeti olarak görmediğini, bunun yerine *anlamlı, zenginleştirici ve kişisel hedeflere hizmet eden bir deneyim arayışı* olarak değerlendirdiğini ortaya koymaktadır. Diğer yandan hizmet tasarımı, sadece hareket kabiliyeti odaklı olmamalı; aynı zamanda kültürel içerik ve bilişsel tatmini destekleyen etkinliklerle zenginleştirilmelidir. Örneğin Yürüyüş gibi fiziksel aktiviteler ile müze ziyaretleri, gastronomi deneyimleri gibi bilişsel tatmini sağlayan etkinlikler arasındaki dengenin kurulması, hizmet tasarımında kritik önemdedir.

Dünya Sağlık Örgütü'nün 2013'de yayınladığı raporda aktif yaşlanmanın belirleyicileri olarak sıralanan ve yaşlılığın sosyal boyutu kapsamında yer alan unsurlar (Özkan, 2017) şöyle sıralanmaktadır;

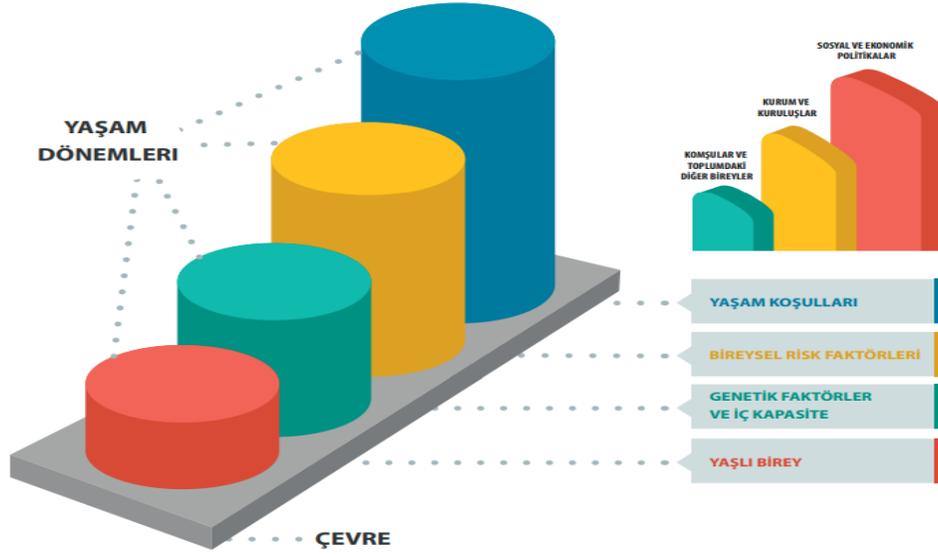
- 1) Karşılıklı etkileşim halinde olan kültür ve cinsiyet
- 2) Sağlık ve sosyal hizmetler
- 3) Davranışsal
- 4) Kişisel belirleyiciler
- 5) Fiziksel çevre
- 6) Sosyal çevre
- 7) Ekonomik belirleyiciler
- 8) Sağlık hizmetleri alanında organizasyonlar

Sağlıklı olarak yaşlanmak ya da yaşlanmayı, sağlıklı olarak geciktirmenin diğer deyişle uzun yaşamın mümkün oluşu (Taneli ve Taneli, 2015) bilimsel ve teknolojik gelişmelerin önemli bir getirisidir. Düzenli ve uygun egzersizlerin, hastalıkların önlenmesi ve tedavisindeki yeri çok önemlidir. (Aydın ve diğerleri., 2018) Nitekim yaşlı kişilerin iyi oluşu, mutluluğu ve yaşam doyumu açısından turizmin olumlu etkileri ve hatta aktif yaşlanmaya cazibe unsuru olarak bakışı beraberinde getirmektedir (Câmara ve diğerleri, 2024).

2.3. Yaşlı Bakımı

Yaşlı bakımı ağırlıklı olarak Lasslett'in (1992) dönemleştirdiği yaş gruplarından Dördüncü Yaş Döneminde görülmektedir. Yaşlanma süreci ile görülen bu fiziksel, biyokimyasal, bilişsel ve psikolojik değişimler beraberinde hareketsizliğin yol açtığı sonuçlar getirmekte ve hayat bir kısır döngüye dönüşmektedir (Akyıldız, 2020) Yaşlanma süreci ve yaşlılık dönemiyle ilgili konuları

inceleyen bir bilim dalı olan Gerontoloji disiplini üzerine yapılan araştırmalarda yaşlının bakım ihtiyacını değerlendirmeye yönelik kriterler şekilde görüldüğü haliyle şöyle sıralanmıştır: (Nazlı, 2016).

Şekil 4: Yaşlı Bakımı İhtiyacını Değerlendirme Kriterleri

Kaynak: Nazlı, A. (2016). Yaşlanma, Birey Ve Toplum: Yaşlanmaya Sosyolojik Bakış, *Ege Tıp Dergisi / Ege Journal of Medicine* 55 (Ek Sayı / Supplement): 1-5

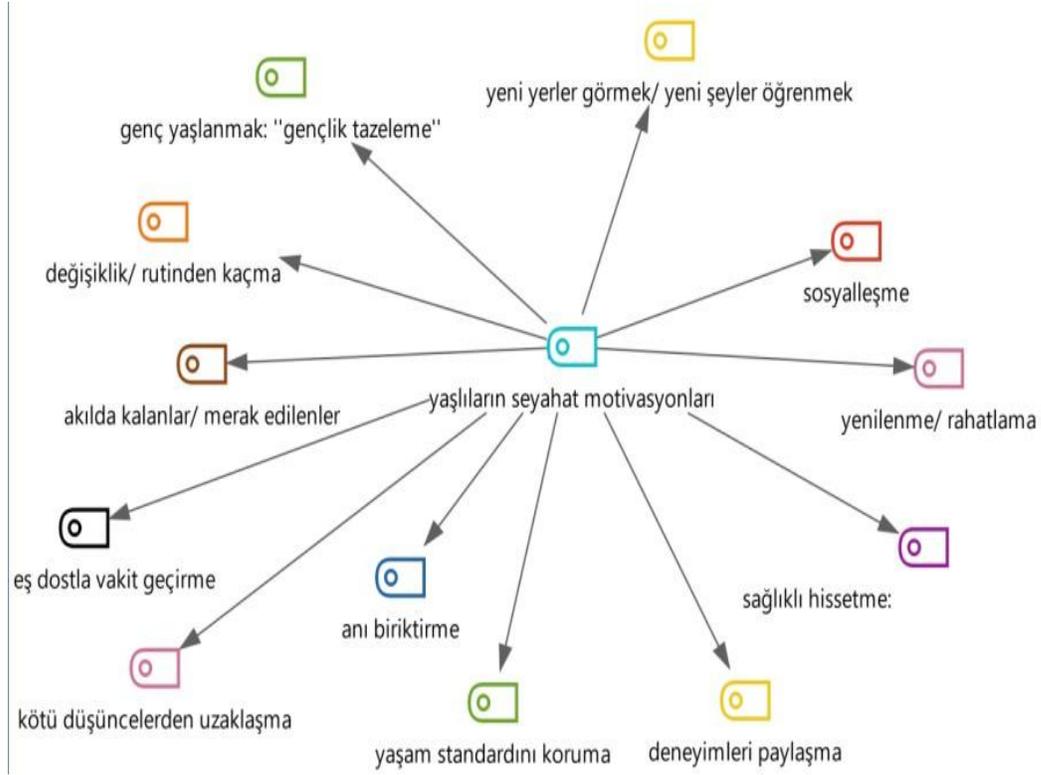
Dünya Sağlık Örgütü'nün onayladığı “Yaşlanma ve Sağlık” programında öncelikli olarak sağlıklı yaşlanmanın hedeflenmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bu hedefe yönelik uygulamalar, yaşlılık nedeniyle karşılaşılacak sağlık problemlerinin görünürlüğünü azaltacağı gibi yaşama aktif katılımın sağlanması “İYİ YAŞLANMA” algısının oluşmasına neden olacaktır (Caner ve diğ., 2013)

2.3. Üçüncü Yaş Turizmi

Turizm sınıflamasında bilindiği üzere turist sayısı, türü, planlama süreci, seyahat sezonu, yaş grupları vb. pek çok ölçütler kullanılmaktadır. Yaş ölçütünü kriter olarak alan anlayış, belli bir yaşın üzerinde yer alan bu yaşlı turist grubunun turistik aktivite şeklini; “üçüncü yaş turizmi”, “ileri yaş turizmi”, “yaşlı turizmi”, “olgun/kıdemli turizm” (Arıcı, 2019), “geriatri turizmi”, “gümüş turizmi,” (Ateş ve Sunar, 2020) vb. gibi aynı anlama gelebilecek kavramları araştırma diline katmıştır. Tüm bu kavramlar arasında sıklıkla “üçüncü yaş turizmi” kullanılmakta olup bu yaş grubundakilerin; aktiviteleri, ilgileri, seyahat motivasyonları vb. olası araştırma konusu olabilmektedir (Arıcı, 2019).

Bilinmelidir ki, uzun yaşamı değerli kılan aktif, üretken, topluma yararlı ve sağlıklı olmaktır (Aydın ve diğ.,2018). Temel dayanağını bu anlayıştan alan Üçüncü Yaş Turizmi, günümüzde diğer turizm çeşitlerine kıyasla yükselen bir ivme kazanmıştır ve gelecekte daha etkin olma konumuna geleceği söylenebilir. Sağlık Bakanlığı 2012 araştırma raporunda üçüncü yaş turizmi, ileri yaş turizmi olarak adlandırılmış ve sağlık turizminin alt başlıklarından birisi olarak gösterilmiştir. Pek çok araştırmada da üçüncü yaş turizmi, yaşlı ve çoğunlukla hasta ve hatta engelli bireylerin sağlık amaçlı yapmış oldukları seyahatler olarak nitelendirilmektedir (Arıcı, 2019).

Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) üçüncü yaş turizmini; “*para kazanma, çocuk yetiştirme gibi birtakım sorumlulukları önemli oranda azalmış veya sona eren, genel olarak boş zamanların değerlendirmek amacıyla seyahat eden, yapmış olduğu seyahatlerin mal ve hizmetlerinden faydalanan 50 yaş ve üzeri bireyleri kapsayan turizm türü*” olarak tanımlanmıştır.

Şekil 5: Yaşlıların (Üçüncü Yaş Turizmi) seyahat motivasyonlarına ilişkin kelime haritası

Kaynak: Alaydın, N.N. Temurçin, K. (2022). Yaşlıların Seyahatleriyle İlgili Deneyimleri: Nitel Bir Çalışma, *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi (YSAD) Elderly Issues Research Journal (EIRJ)* 15(1), ss:15-26

“Yeni yerler görmek, farklı kültürleri ve tatları keşfetmek, sosyalleşme, kültür/sanat, sağlık, tarih, iklim, doğal manzara ve en önemlisi hoş vakit geçirmek gibi seyahat motivasyonlarına sahip olan üçüncü yaş turizmi;

- a) Katılımcılarının yaş ve bilinç düzeylerine uygun;
- b) Fazla aktivite istemeyen;
- c) Daha çok kültürel, tarihi ve doğal turizm kaynaklarına yönelik ilgilerinin daha baskın olduğu görülür.” (Arıcı, 2019)

Üçüncü yaş turizm faaliyetleri yaşlanma dönemindeki kişilerin yaşamla daha barışık olmalarına ve pozitif bakış açısının psiko-sosyal durumlarına yansımaya diğer deyişle aktif yaşlanmalarına sebep olacaktır. Diğer yandan hastalık, engellilik ya da kronik sorunlarının en aza inmesine katkı sağlayacaktır. Hatta bu durum hastalık giderlerinin düşmesine de sebep olabilecektir (Tamkoç ve Bilgin, 2020). Birçok yaşlının hastalık ve sakatlığın başlangıcını önlemek veya ertelemek için benimsediği sağlıklı bir yaşam tarzıyla ilişkili bir dizi önlem vardır. Bunlara dengeli bir diyet, düzenli egzersiz, rahatlama ve uyku için yeterli zaman, tütün ve uyuşturucudan kaçınma, alkolün ılımlı kullanımı, zihinsel uyarım ve düzenli sosyal temas ve ayrıca önleyici ve tıbbi hizmetler bunlara örnek olarak verilebilir (Patterson ve Pan, 2007) Sözkonusu her uygulama üçüncü yaş turizmi kapsamına girmektedir. Anlaşılacağı üzere; üçüncü yaş turizmi de yaşlı bakımı da yaşlı yetişkinlerle ilgilidir. Bu iki kavram, yaşlı bireylerin farklı ihtiyaçlarına yönelik olarak hizmet veriyor olmakla birlikte, birbirini tamamlayıcı nitelikte olabilir. Örneğin sağlıklı yaşlı bireyler üçüncü yaş turizmine katılırken, ihtiyaç duyduklarında yaşlı bakım hizmetlerinden faydalanabilirler.

3. ÜÇÜNCÜ YAŞ TURİZMİ İLE YAŞLI BAKIMI ARASINDAKİ FARKLAR

Yaşlı bakımında olduğu gibi üçüncü yaş turizmde de yaşlı yetişkinler üzerine temellenmiştir. Bu iki kavram, yaşlı bireylerin farklı ihtiyaçlarına yönelik olarak hizmet veriyor olmakla birlikte, birbirini tamamlayıcı nitelikte olabilir. Örneğin sağlıklı yaşlı bireyler üçüncü yaş turizmde katılırken, ihtiyaç duyduklarında yaşlı bakım hizmetlerinden faydalanabilirler.

Farklı amaçlara ve bağlamlara hizmet eden Üçüncü Yaş Turizmi ile Yaşlı Bakımının farklılıkları şöyle açıklanabilir;

1) Odak Noktalarındaki Amaçsal Farklılık

Üçüncü Yaş Turizmi: Rekreasyon, deneyim, seyahat motivasyonu odaklıdır. Yaşlı bireylerin seyahat ederek, tatil yaparak, sosyal ve kültürel etkinliklere katılarak vakit geçirmeleri amaçlanır (Alaydın ve Temuçin, 2022). Sağlıklı ve aktif yaşlıların, eğlenme ve dinlenme odaklı olarak yaptıkları seyahatlerdir (Arıcı, 2019)

Yaşlı Bakımı: Medikal destek, günlük yaşam aktivitelerinde yardım ve güvenlik sağlama odaklıdır (Qiao ve diğ., 2022). Yaşlı bireylerin günlük yaşam aktivitelerini yerine getirmesine, sağlık durumlarını korumalarına veya iyileştirmelerine yönelik hizmetler sunar (Tel, Güler ve Tel, 2011).

2) Katılımcıların Profili Açısından

Üçüncü Yaş Turizmi: Genellikle sağlıklı, bağımsız ve seyahat etmeye uygun yaşlı bireylerden oluşur. Bu kişilerin fiziksel ve zihinsel olarak seyahat etmeye elverişli olmaları önemlidir Diğer deyişle aktif yaşlılara hitap eder (Qiao ve diğ., 2022).

Yaşlı Bakımı: Günlük aktivitelerde (örneğin, banyo yapma, giyinme) yardıma ihtiyaç duyanlardan daha yoğun tıbbi bakıma ihtiyaç duyanlara kadar farklı seviyelerde bakım gerektiren yaşlıları kapsar (Qiao ve diğ., 2022).

3) Sunulan Hizmet (Çevre) ve Kapsamı Açısından

Üçüncü Yaş Turizmi: Seyahat acenteleri ve tur operatörleri tarafından organize edilen turlar, tatil paketleri, kültürel geziler, deniz veya kaplıca tatilleri gibi etkinlikleri içerir. Sosyal, kültürel ve rekreasyonel hizmetler ön plandadır (Khan Rony, ve diğ., 2024).

Yaşlı Bakımı: Evde, destekli yaşam tesislerinde veya huzurevlerinde Tıbbi destek, fiziksel terapi, beslenme, kişisel hijyen gibi günlük bakım hizmetlerini içerir. (Altındış ve Üner, 2023). Yaşlıların temel ihtiyaçlarının karşılanması ve sağlık durumunun takibi esas alınır (Qiao ve diğ., 2022).

4) Hizmet Süresi Açısından Farklılık

Üçüncü Yaş Turizmi: Kısa süreli olup, genellikle birkaç gün ile birkaç hafta arasında değişen tatil programlarını içerir (Szczepanska ve Kowalski (2022).

Yaşlı Bakımı: Uzun vadeli ve düzenli bir hizmettir. Yaşlıların ihtiyaçlarına bağlı olarak günün belirli saatlerinde veya tam zamanlı olarak devam edebilir (Khan Rony ve diğ., 2024).

5) Maliyet ve Ekonomi Açısından Farklılık

Üçüncü Yaş Turizmi: Turizm sektörüne ekonomik katkı sağlar. Yaşlı bireyler, tatil sürecinde otel, restoran, ulaşım, etkinlikler gibi hizmetler için harcama yaparlar (Bulut, 2022).

Yaşlı Bakımı: Sağlık sektörü ve sosyal hizmetler alanında ekonomiye katkı sağlar. Özellikle huzurevleri, bakım evleri veya evde bakım hizmetleri bu alanda önemli rol oynar (Zhao ve Smith (2021).

4. SONUÇ

Her yaşlı turist bakım ihtiyacı olan birey değildir ve aktif yaşlanmayı başarabilenler üçüncü yaş turizminde potansiyel turistir. Bu ayırım yapılmazsa, sunulacak hizmet tasarımı ve planlaması yanlış hedeflenmiş olur.

Üçüncü yaş turizmi ile yaşlı bakımı arasındaki odak farklılığının ortaya konması, destinasyonlarda hangi hizmetin, hangi beklentiye cevap vereceği öngörüsünü vereceğinden doğru konumlandırmayı sağlayacaktır. Kaynakların yatırım planlamasına yönelik politika belirlemede turizm tesislerinde hangi altyapıya öncelik verileceği belirlenir: Bu engelli erişilebilirliği ve sağlık personeli istihdamı olabileceği gibi wellness ve rekreatif alanların oluşturulması da olabilir. Nitekim doğru planlama ve strateji oluşturulması israfın önlenip kamu desteklerinin doğru alana

yönlendirilmesi ve böylece verimliliğin sürdürülebilmesi mümkün olabilecektir (Baştürk, 2025; Akoğlan Kozak, Acar ve Zencir, 2019; Przybysz ve Stanimir, 2022).

Turizm politikalarının kapsamı hizmet alanların potansiyeline göre dönüşüme uğraması sözkonusudur. Bu durum bağımsız, sağlıklı yaşlı turiste sunulan hizmetin oluşturacağı segment ile düşük düzeyli destek gerektiren turiste sunulan hizmetin farklı segmentleri oluşturabileceği açıktır. Diğer yandan bakım odaklı turizmden yararlanan turist ayrı kategoride yer alacaktır. Doğal olarak herbir segment ulusal rekabetçiliği arttıracak yeni girişimcilğe imkan verecektir.

KAYNAKLAR

- Akçay, C. (2011). *Yaşlılık kavramlar, kuramlar ve yaşlılığa hazırlık*. İstanbul: Kriter Yayınevi.
- Akoğlan Kozak, M., Acar, D., ve Zencir, E. (2019). Üçüncü yaş turizminin geliştirilmesinde yaşlı dostu şehir (YDŞ) konsepti. *Turizm Akademik Dergisi*, 6(2), 99–114.
- Aktin, S. (2020). Emeklilik Sonrası Gündelik Yaşam ve Boş Zaman Pratikleri: Kabul Günleri Örneği. *Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi*, 4, 17-39
- Akyıldız, N. A. (2020). Sürdürülebilir Yaş Dostu Kentler İçin Aktif Yaşlanmanın Değeri. *Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi*(5), 49-70
- Alaydın, N.N. Temurçin, K. (2022). Yaşlıların Seyahatleriyle İlgili Deneyimleri: Nitel Bir Çalışma, *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi (YSAD) Elderly Issues Research Journal (EIRJ)* 15(1), 15-26.
- Altındış. E., Üner E. ve Yaşlı (2023). Yaşlı Bakım Modellerinin Karşılaştırılması, *Geriatrik Bilimler Dergisi* 6(1)
- Arıcı, F. (2019). Türkiye’de Üçüncü Yaş Turizm Potansiyeli ve Kaynak Kullanımı. *Doğu Coğrafya Dergisi* 24 (42), 1-15.
- Aslan, M., ve Hocoğlu, Ç. (2017). Yaşlanma ve Yaşlanma Dönemiyle İlişkili Psikiyatrik Sorunlar. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 53-62.
- Ateş, A., ve Sunar, H. (2020). *Üçüncü yaş turizmi*. A. Ateş ve A. Akmeşe (Ed.), Turizmde Güncel Konular (s. xx–xx). İKSAD Yayıncılık.
- Aydın, H., Gül, Ö., Aydın, M. (2018). Kurumsal Bakım ve Rehabilitasyon Sürecinde Sporun Önemi, Kamu ve Sivil Toplum Kuruluşu İşbirliği: Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmet Bakanlığı İle Aile ve Sosyal Politikalar Gençlik ve Spor Kulübü, *The Journal of Academic Social Science (Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi)*, 6 (80) ss: 627-644.

- Baştürk, Y. A. (2025). *A bibliometric analysis of senior tourism: Trends, insights, and future directions. Health Tourism Journal, 1*(1). <https://doi.org/10.5281/zenodo.15699834>
- Bulut, A. (2022). *Türkiye'nin üçüncü yaş turizm potansiyeli ve geleceği. Yönetim, Ekonomi ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi, 6*(4), 231-249.
- Büyük, Ö., ve Akkuş, G. (2022). *Geriatrik-Turizmin üçüncü yaş turizminden ayrılan yönleri ve fizik tedavi rehabilitasyon ve termal tedavilerle ilişkisi. Journal of Tourism Intelligence and Smartness, 5*(2), 112–131.
- Câmara, E., Pocinho, M., Neves de Jesus, S., ve Agapito, D. (2024). Senior tourists' well-being, happiness, and satisfaction with life: A systematic literature review. *Journal of Tourism, Sustainability and Well-Being, 12*(2), 87–110. <https://doi.org/10.34623/jc4r-9a80>
- Caner, Ö.C., Gözün, G., Hilwah, A. Gökçek, M. (2013). Yaşlı Dostu Şehirler: Kavramsal Çerçeve Ve Örneklerle Değerlendirmeler. *Güneş Tıp Kitabevleri. Erişim Adresi https://www.geriatri.org.tr/pdf/Yasli_Dostu_Sehirler_Baski11_11_2013.pdf*
- Dağ, E. (2025). *Health services in the context of third-age tourism: expectations and service satisfaction of older tourists. Health Tourism Journal. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15699917>*
- Derse, B., ve Kaya, N. (2023). *Sağlık turizminde yaşlı bakımının yeri. Journal of Academic Perspective on Social Studies, 1*(1), 1–12.
- Durduran Y, Okka B, Şafak Ş, Karaoğlu N. ve Uyar M. (2018). Yaşlılıkta Yaşam Kalitesi Değerlendirilmesi: Kamu Hastanesine Başvuranlar Örneği. *Genel Tıp Derg 2018;28*(3):113-120
- Ian Patterson, Rebecca Pan (2007), The Motivations of Baby Boomers to Participate in Adventure Tourism and the Implications for Adventure Tour Providers, *Annals of Leisure Research 10*
- Khan Rony, M.K., Parvin Mst.R., Wahiduzzaman, Md., Akter K., Ullah, M. (2024). Challenges and Advancements in the Health-Related Quality of Life of Older People, *Advencer Public Health, Vol. 1-18. DOI: 10.1155/2024/8839631*
- Laslett, P. (1989) Lasletta, P. (1992) Fresh Map of Life: The Emergence of the Third Age London: *The British Journal of Psychology Dergisi Cilt: 83 Sayı: 1 Sayfa: 153-153 Londra*
- Lee, R., ve Reher, D. (2011). Demographic change and tourism. *akt. Yönetim, Ekonomi ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi, 6*(4), 231-249.
- Nazlı, A. (2016). Yaşlanma, Birey Ve Toplum: Yaşlanmaya Sosyolojik Bakış, *Ege Tıp Dergisi / Ege Journal of Medicine 55* (Ek Sayı / Supplement): 1-5
- Özkan, S. (2017). *Türkiye'de Sağlık Okuryazarlığı: Sağlıklı Yaşlanma Perspektifi İle Bir Değerlendirme, Türkiye Aktif ve Sağlıklı Yaşlanma Zirvesi – 2017, İ. B. Akçakaya, E.*

- Özmete (Ed.). T. C. Sağlık Bakanlığı Sağlığın Geliştirilmesi Genel Müdürlüğü ve Ankara Üniversitesi Yaşlılık Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (YAŞAM). Ankara: Sağlık Bakanlığı Yayın No:1. Baskı yaşam.ankara.edu.tr/e-kutuphane
- Özkan Tuncay, F. ve Kars Fertelli, T. (2018) Yaşlılarda Bilişsel İşlevlerin Günlük Yaşam Aktiviteleri ve Yaşam Doyumunu ile İlişkisi, *DEÜ Tıp Fakültesi Dergisi*, 32(3),183-190 doi:105505/deutfd.2018.82712
- Özmete, E. (2017) Açılış Konuşması, *Türkiye Aktif ve Sağlıklı Yaşlanma Zirvesi, 2017*. İ. B. Akçakaya, E. Özmete (Ed.). T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlığın Geliştirilmesi Genel Müdürlüğü ve Ankara Üniversitesi Yaşlılık Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (YAŞAM). Ankara: Sağlık Bakanlığı Yayın No:1. Baskı
- Patterson, T., ve Pan, Y. (2007). *Healthy lifestyle behaviors and aging: Prevention of chronic disease in older adults. Journal of Aging and Health*, 19(4), 123–135.
- Przybysz, K., ve Stanimir, A. (2022). Tourism-related needs in the context of seniors' living and social conditions. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(22), 15325. <https://doi.org/10.3390/ijerph192215325>
- Qiao, G., Ding, L., Xiang, K., Prideaux, B., ve Xu, J. (2022). Understanding the Value of Tourism to Seniors' Health and Positive Aging. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(3), 1476. <https://doi.org/10.3390/ijerph19031476>
- Ruiz-Moreno, C., Picón-Berjoyo, A., Rodríguez-Serrano, M. Á., ve Domínguez-CC, M. (2024). *The impact of tourism on senior well-being: A study of IMSERSO programmes. Journal of Tourism, Sustainability and Well-Being*, 12(2), 167–187. <https://doi.org/10.34623/7pf2-kk95>
- Sadıç, C.ve Yükrük, F. (2023). Yaşlanma Biyokimyası, *Ders Notları*, Balıkesir Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Kimya Bölümü
- Szczepanska, A., ve Kowalski, M. (2022). Tourism-related needs in the context of seniors' living and social participation. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(22), 15325.
- Szromek, A. R., Pytel, S., Markiewicz-Patkowska, J., ve Oleśniewicz, P. (2021). Impact of tourist trips on seniors' migrations – case study from Poland. *Journal of Tourism and Cultural Change*, 20(6), 741–755. <https://doi.org/10.1080/14766825.2021.1999460>
- Tamkoç, B. ve Bilgin, Ö. F. (2020). Aktif Yaşlanma Bağlamında Yaş Dostu Kent Kavramı. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 2 ('Erişilebilirlik' Özel Sayısı), s. 211-226.
- Tanel, B.ve Taneli, Y. (2015). Yaşlı Dostu Kentlerin Sağlıklı Yaşlılar ve Alzheimer Hastaları İçin Önemi. *Yaşlı Dostu Kentler Sempozyumu 2015*. Engelli ve Yaşlı Genel Müdürlüğü, ISBN 978-605-462-883-4, Ankara. Erişim adresi

<https://www.aile.gov.tr/uploads/eyhgm/uploads/pages/yasli-dostu-kentler-sempozyumu-bildiri-kitabi/yasli-dostu-kentler-sempozyumu-bildiri-kitabi-ni-indirmek-icin-tiklayiniz.pdf>

Tel, H., Güler, N., Tel, H. (2011). Yaşlıların Evde Günlük Yaşam Aktivitelerini Sürdürme Durumu ve Yaşam Kaliteleri, *Hemşirelikte Araştırma Geliştirme Dergisi - 2011-2*

Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], (2024). İstatistiklerle Yaşlılar, 2023 Yayın Tarihi 27 Mart 2024
Erişim Linki: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=İstatistiklerle-Yaslılar-2023-53710>

World Health Organisation [WHO], (2017) v-4-17162-world-health-statistics-2017
PDF (www.who.int)

World Health Organisation [WHO], (1984). The uses of epidemiology in the elderly. Report of a WHO Scientific Group on the Epidemiology of Aging. Technical Report Series 1984; 706: 1-84.

World Tourism Organization and European Travel Commission (2018). *Exploring Health Tourism – Executive Summary*, UNWTO, Madrid, DOI: <https://doi.org/10.18111/978928442030.8>.

Yeh, n.-h. ve Yang, c.-h (2024) Service innovation model on memorable tourism experiences for active elderly walking route: a service design perspective. *American journal of tourism and Hospitality*, 3 (1) <https://doi.org/10.54536/ajth.v3i1.3821>.

Zhao, Y., ve Smith, R. (2021). *Economic implications of health care burden for elderly population. Journal of Economic Growth Studies*.

Sağlık Çalışanlarında Kayropratik Farkındalık Düzeyinin Araştırılması: Bartın İli Hastane Örneği

Fizyoterapist Şule ALATLI

Bahçeşehir Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

alatlisule@gmail.com ORCID:0009-0001-5707-6407

Dr. Öğr. Üyesi Berkay Eren PEHLİVANOĞLU

Bahçeşehir Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi

Berkayeren.pehlivanoglu@bau.edu.tr ORCID: 0000-0002-1182-6161

Dr. Öğr. Üyesi Sefa Haktan HATIK

Sinop Üniversitesi, Türkeli Meslek Yüksekokulu

haktanhtk@gmail.com / sefahatik@sinop.edu.tr ORCID: 0000-0003-0517-4600

Özet

Bu çalışmanın amacı, Bartın ilinde görev yapan sağlık personeli ve sağlık idari personelinin kayropratik mesleğine yönelik farkındalık düzeylerini, bilgi kaynaklarını ve kayropratik tedaviye ilişkin tutumlarını değerlendirmektir. Tanımlayıcı ve kesitsel olarak planlanan bu ankete dayalı çalışmaya, Bartın Özel Aktıp Hastanesi'nde görev yapan ve gönüllü olarak katılan toplam 150 sağlık personeli ve sağlık idari personeli dâhil edilmiştir. Veriler, demografik bilgiler ile kayropratik tedaviye yönelik farkındalık, bilgi, tutum ve algıları değerlendiren 45 maddelik yapılandırılmış bir anket aracılığıyla çevrim içi olarak toplanmıştır. Anket maddeleri 3'lü Likert tipi olarak düzenlenmiştir. Veriler SPSS 28.0 yazılımı kullanılarak analiz edilmiş, kategorik değişkenler sayı ve yüzde olarak raporlanmış ve gruplar arası karşılaştırmalarda Ki-Kare testi kullanılmıştır. Sağlık personelinin kayropratik tedaviye ilişkin farkındalık ve bilgi düzeyinin sağlık idari personele kıyasla daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Sağlık personelinin kayropratik hakkında daha çok sağlık uzmanları aracılığıyla, sağlık idari personelinin ise ağırlıklı olarak sosyal medya yoluyla bilgi edindiği görülmüştür. Kayropratik tedaviyi deneyimleme oranı düşük olmakla birlikte, tedaviyi denemeye yönelik isteğin yüksek olduğu ve tedaviyi deneyimleyen katılımcıların çoğunlukla olumlu geri bildirim bildirdiği saptanmıştır. Katılımcıların büyük bir bölümü kayropratik uygulamaların lisanslı sağlık uzmanları tarafından yapılmasını ve sağlık kurumlarında yer almasını desteklemektedir. Çalışma bulguları, kayropratik mesleğine yönelik farkındalık düzeyinin özellikle sağlık personelinde daha yüksek olduğunu, ancak toplum genelinde doğru bilginin yeterince yaygın olmadığını göstermektedir. Bu durum, kayropratik mesleğinin tanınırlığının artırılması, eğitim faaliyetlerinin yaygınlaştırılması ve sağlık sistemine entegrasyonuna yönelik düzenlemelerin önemini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kayropratik, Farkındalık, Sağlık Personeli, Sağlık İdari Personeli, Kesitsel Çalışma

Investigation of Chiropractic Awareness Levels Among Healthcare Workers: A Hospital-Based Study in Bartın Province

Abstract

The aim of this study was to evaluate the awareness levels, sources of information, and attitudes toward the chiropractic profession among healthcare professionals and healthcare administrative staff working in Bartın Province. This descriptive, cross-sectional, questionnaire-based study included a total of 150 healthcare professionals and healthcare administrative staff working at Bartın Private Aktip Hospital who voluntarily participated. Data were collected online using a structured 45-item questionnaire assessing demographic characteristics as well as awareness, knowledge, attitudes, and perceptions regarding chiropractic treatment. All items were formatted using a 3-point Likert scale. Data were analyzed using SPSS version 28.0. Categorical variables were presented as frequencies and percentages, and group comparisons were performed using the chi-square test. Healthcare professionals demonstrated higher levels of awareness and knowledge regarding chiropractic treatment compared with healthcare administrative staff. Healthcare professionals primarily obtained information from other healthcare providers, whereas administrative staff mainly relied on social media. Although the rate of previous chiropractic treatment experience was low, willingness to try chiropractic treatment was high, and participants who had experienced chiropractic care generally reported positive outcomes. The majority of participants supported the provision of chiropractic services by licensed healthcare professionals and their integration into healthcare institutions. The findings indicate that awareness of the chiropractic profession is higher among healthcare professionals; however, accurate knowledge remains insufficient at the broader societal level. These results highlight the need to enhance public and professional education, increase visibility of the chiropractic profession, and support its integration into the healthcare system.

Keywords: Chiropractic, Awareness, Healthcare Professionals, Healthcare Administrative Staff, Cross-Sectional Study

1.Giriş

Kayropratik; kas-iskelet ve sinir sistemi bozukluklarının tanı, tedavi ve önlenmesine odaklanan, manuel tedavi temelli ve dünya genelinde uygulanan lisanslı bir sağlık mesleğidir. Kayropratik uygulamalar, özellikle spinal subluksasyon ve eklem disfonksiyonlarının düzeltilmesine yönelik manuel manipülasyon tekniklerini içermekte ve sinir-kas-iskelet sistemi bütünlüğünü fonksiyonel bir yaklaşımla ele almaktadır (Federasyonu, 2009; Arslan & Şen, 2023; Aydın & Arslan, 2023).

Kayropratik tedavi; ilaç ve cerrahi girişim gerektirmeksizin, konservatif yöntemlerle kas-iskelet sistemi rahatsızlıklarının yönetilmesini amaçlamakta; spinal manipülasyonlar, manuel terapi teknikleri, rehabilite edici egzersizler ve hasta eğitimi gibi uygulamaları kapsamaktadır (Ünal, 2020; Alkadeem, 2022). Güncel literatürde, kayropratik tedavinin bazı kas-iskelet sistemi rahatsızlıklarında etkili olabileceğine dair kanıtlar bulunmakla birlikte, klinik

uygulamalarda çoğunlukla konvansiyonel tedavi yaklaşımlarının ön planda olduğu bildirilmektedir (Dilekoğlu, 2025). Bununla birlikte, multidisipliner bir yaklaşım çerçevesinde kayropratik uygulamaların sağlık sistemine entegrasyonu, hasta merkezli bakımın kalitesini artırabilmektedir (Ünal, 2020; Zeren, 2024).

Türkiye’de kayropratik alanına yönelik eğitim ve uygulamalar sınırlı olup, sağlık çalışanlarının bu alandaki bilgi ve farkındalık düzeylerine ilişkin çalışmaların sayıca yetersiz olduğu görülmektedir (Alwasel, 2023; Ağaoğlu, 2022). Oysa kas-iskelet sistemi rahatsızlıklarının artan prevalansı, sağlık çalışanlarının alternatif ve tamamlayıcı tedavi yaklaşımlarına yönelik bilgi düzeylerinin önemini artırmaktadır (Arslan & Şen, 2023).

Bu bağlamda, bu çalışmanın amacı Bartın ilinde görev yapan sağlık personeli ve sağlık idari personelinin kayropratik tedaviye yönelik bilgi düzeylerini, farkındalıklarını ve bu tedavi yöntemine ilişkin tutumlarını değerlendirmektir. Elde edilen bulguların, kayropratik mesleğine yönelik farkındalığın artırılmasına ve bu alanın sağlık sistemi içerisindeki konumunun güçlendirilmesine katkı sağlaması hedeflenmektedir (Kıran, 2024; Aydın & Arslan, 2023).

Hipotezler:

- Sağlık çalışanlarının kayropratik tedaviye ilişkin bilgi ve farkındalık düzeyleri bulunmaktadır.
- Sağlık çalışanlarının kayropratik tedaviye yönelik tutumları farklılık göstermektedir.
- Sağlık çalışanları kayropratik tedavinin yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmaları desteklemektedir.

2.Yöntem

2.1 Araştırma Modeli ve Tipi

bu çalışma, Bartın ilinde bulunan Hastanelerde görev yapan sağlık personeli ve sağlık idari personelinin kayropratik mesleğine yönelik farkındalık düzeylerini, bakış açılarını ve görüşlerini belirlemek amacıyla tanımlayıcı ve kesitsel olarak planlanmıştır. Araştırma, ankete dayalı kesitsel bir çalışma olup veriler, Google Forms platformu kullanılarak hazırlanan çevrim içi anket aracılığıyla toplanmıştır.

2.2 Çalışma Grubu

Bu çalışmanın evrenini Bartın ilinde bulunan Bartın Özel Aktıp Hastanesi’nde görev yapan sağlık personeli ve sağlık idari personeli oluşturmuştur. Araştırmaya, çalışmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden toplam 150 sağlık personeli ve sağlık idari personeli dâhil edilmiştir.

Çalışmaya Dâhil Edilme Kriterleri:

- Gönüllü olarak çalışmaya katılmayı kabul etmek
- 20 yaş ve üzerinde olmak
- Bartında yer alan Hastanelerde aktif olarak çalışan sağlık personeli veya sağlık idari personeli olmak

Çalışmaya Dâhil Edilmeme Kriterleri:

- Çalışmaya gönüllü olarak katılmayı kabul etmemek
- 20 yaş altı olmak

2.3 Veri Toplama Araçları

2.3.1 Demografik Bilgilerin Toplama Formu

Veri toplama formunun ilk bölümünde katılımcıların yaş, cinsiyet, meslek grubu, çalıştıkları kurum türü ve mesleki deneyim sürelerine ilişkin demografik ve tanımlayıcı bilgiler yer almaktadır. Bu bölüm, katılımcıların sosyodemografik ve mesleki profilini tanımlamak amacıyla hazırlanmış olup elde edilen veriler tanımlayıcı istatistikler kullanılarak analiz edilmiştir.

2.3.2 Kayropraktik Tedaviye Yönelik Farkındalık, Bilgi, Tutum ve Algı Değerlendirme Formu

Veri toplama formu, katılımcıların kayropraktik tedaviye ilişkin farkındalık, bilgi düzeyi, kullanım alanlarına yönelik algıları, güven ve yasal değerlendirmeleri ile mesleki destek ve iş birliği eğilimlerini değerlendirmek amacıyla oluşturulmuştur. Formda yer alan maddeler; kayropraktik terimini duyma durumu, bilgi düzeyi, tedavinin tanımı ve kullanım alanları, algılanan etkinlik, güvenilirlik ve olası riskler, uygulamaların kimler tarafından yapılması gerektiği, yasal statü, sağlık kurumlarında uygulanabilirlik, tedaviye yönelik kişisel deneyim ve tutumlar ile toplumdaki bilinirlik, mesleki önem, eğitim ve seminerlere yönelik destek ve kayropraktik uzmanlarıyla iş birliği yapma isteğini kapsamaktadır. Formda yer alan ifadeler **3'lü Likert tipi** (Katılıyorum / Kararsızım / Katılmıyorum) olarak düzenlenmiş olup tüm maddeler **kategorik (ordinal)** yapıdadır. Katılımcı yanıtları sağlık personeli ve sağlık idari personel grupları arasında karşılaştırılmıştır.

2.4 Etik Onay

Bu çalışma, Üsküdar Üniversitesi Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulu tarafından 61351342/020/-1484 sayılı 10 nolu toplantısında 26/09/2025 tarihinde onaylanmıştır. Tüm katılımcılardan çalışma öncesinde bilgilendirilmiş onam alınmıştır.

2.5 İstatistiksel analiz

Araştırmada elde edilen tüm veriler Excel programında düzenlendikten sonra istatistiksel analizler IBM SPSS Statistics 28.0 yazılımı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Kategorik değişkenler sayı (n) ve yüzde (%) olarak ifade edilmiştir. Demografik verilerin dağılımını belirlemek amacıyla frekans analizi yapılmış, gruplar arasındaki kategorik değişkenlerin karşılaştırılmasında Ki-Kare testi kullanılmıştır. Tüm istatistiksel analizlerde anlamlılık düzeyi $p < 0,05$ olarak kabul edilmiştir.

3. Bulgular

Katılımcılara ait demografik bilgiler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Demografik Veriler

Parametreler		Sayı	%
Yaş	20-29 Yaş	61	40,7
	30-39 Yaş	33	22,0
	40-49 Yaş	34	22,7
	50 ve Üzeri	21	14,0
Cinsiyet	Kadın	90	60,0
	Erkek	60	40,0
Meslek	Sağlık Personeli	106	70,7
	İdari Personel	44	29,3
Kurum	Devlet Hastanesi	3	2,0
	Özel Hastane	135	90,0
	Üniversite Hastanesi	5	3,3
	Aile Sağlığı Merkezi	1	0,7
	Diğer	6	4,0
Deneyim	0-1 Yıl	21	14,0
	1-5 Yıl	52	34,7
	6-10 Yıl	20	13,3
	11-15 Yıl	26	17,3
	16 yıl ve Üzeri	31	20,7

Katılımcıların kayropraktik farkındalığı, bilgi düzeyi ve tutumları incelendiğinde, sağlık personelinin sağlık idari personele kıyasla kayropraktik terimini daha önce duyma, kayropraktik hakkında bilgi sahibi olma, kayropraktik uygulamayı manuel bir tedavi yöntemi olarak tanımlama ve kayropraktik mesleğini bir sağlık mesleği olarak kabul etme oranlarının anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu görülmüştür ($p<0,05$). Benzer şekilde, sağlık personelinin kayropraktik tedaviyi daha önce deneme, güvenli bulma ve kas-iskelet sistemi problemlerinde kayropraktik tedaviye başvurmayı düşünme oranları da sağlık idari personele göre anlamlı olarak daha yüksektir ($p<0,05$). Kayropraktik tedavilerin güvenilirliği konusunda her iki grupta da kararsızlık oranı dikkat çekicidir. Kayropraktik hakkında bilgi edinme kaynakları incelendiğinde, sağlık personelinin ağırlıklı olarak sağlık uzmanlarını, sağlık idari personelin ise sosyal medyayı tercih ettiği belirlenmiştir ($p<0,05$). Kayropraktik tedaviye başvurmama nedenleri açısından sağlık personelinde maliyet, sağlık idari personelinde ise diğer tedavileri tercih etme öne çıkmaktadır ($p<0,05$). Ayrıca, sağlık personelinin kayropraktik tedavilerin ülkemizde daha yaygınlaşmasını isteme oranı sağlık idari personele kıyasla anlamlı derecede daha yüksektir ($p<0,05$). İlgili bulgular Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Kayropraktik ile ilgili genel sorular

Parametreler		Sağlık Personeli	İdari Personel	Genel	X ²	p
		Sayı (%)	Sayı (%)	Sayı (%)		
<i>Kayropraktik Terimini Duyma</i>	Evet	84 (79,2)	17 (38,6)	101 (67,3)	23,312	0,001*
	Hayır	22 (20,8)	27 (61,4)	49 (32,7)		
<i>Kayropraktik Hakkında Bilgi Düzeyi</i>	Hiç Bilgim Yok	22 (20,8)	27 (61,4)	49 (32,7)	24,017	0,001*
	Kısmen Biliyorum	47 (44,3)	11 (25,0)	58 (38,7)		
	Orta Biliyorum	25 (23,6)	3 (6,8)	28 (18,7)		
	Tam Biliyorum	12 (11,3)	3 (6,8)	15 (10,0)		
<i>Kayropraktik Tedavi Yöntemi</i>	Manuel Tedavi	79 (74,6)	14 (31,8)	93 (62,0)	26,923	0,001*
	Fizik Tedavi	23 (21,7)	27 (61,4)	50 (33,3)		
	Cerrahi Tedavi	1 (0,9)	0 (0)	1 (0,7)		
	Beslenme Tedavi	1 (0,9)	0 (0)	1 (0,7)		
	Diğer	2 (1,9)	3 (6,8)	5 (3,3)		
<i>Kayropraktik Mesleği</i>	Evet	90 (84,9)	29 (65,9)	119 (79,3)	11,916	0,003*
	Hayır	6 (5,7)	1 (2,3)	7 (4,7)		
	Emin Değilim	10 (9,4)	14 (31,8)	24 (16,0)		
<i>Kayropraktik Tedaviyi Deneme</i>	Evet, Düzenli	18 (17,0)	3 (6,8)	21 (14,0)	11,199	0,011*
	Evet, Bir Kez	19 (17,9)	3 (6,8)	22 (14,7)		
	Hayır, Deneyeceğim	41 (38,7)	15 (34,1)	56 (37,3)		
	Hayır, Düşünmüyorum	28 (26,4)	23 (52,3)	51 (34,0)		
<i>Kayropraktik Tedavinin Güvenirliliği</i>	Evet	43 (40,6)	6 (13,6)	49 (32,7)	11,603	0,003*
	Hayır	5 (4,7)	1 (2,3)	6 (4,0)		
	Emin Değilim	58 (54,7)	37 (84,1)	95 (63,3)		
<i>Kayropraktik Hakkında Alınan Kaynaklar</i>	TV/Radyon	2 (1,9)	0 (0)	2 (1,3)	21,705	0,001*
	Sosyal Medya	13 (12,3)	15 (34,0)	28 (18,7)		
	Sağlık Uzmanı	59 (55,7)	8 (18,2)	67 (44,7)		
	İnternet Sitesi	16 (15,1)	9 (20,5)	25 (16,7)		
	Aile/Arkadaş Çevresi	5 (4,7)	3 (6,8)	8 (5,3)		
	Bilgi Almadım	11 (10,3)	9 (20,5)	20 (13,3)		
<i>Kas-İskelet Sistemi Problemlerinde Kayropraktik Tedaviye Başvurma</i>	Evet	63 (59,4)	14 (31,8)	77 (51,3)	9,545	0,008*
	Hayır	8 (7,5)	5 (11,4)	13 (8,7)		
	Emin Değilim	35 (33,0)	25 (56,8)	60 (40,0)		
<i>Kayropraktik Tedaviye Başvurmama Sebebi</i>	Şehirimde Yok	8 (7,5)	1 (2,3)	9 (6,0)	8,734	0,033*
	Çok Pahalı	43 (40,6)	9 (20,5)	52 (34,7)		
	Başka Tedaviler	36 (34,0)	24 (54,5)	60 (40,0)		
	Diğer	19 (17,9)	10 (22,7)	29 (19,3)		
<i>Kayropraktik Tedavilerin Ülkemizde Yaygınlaşması</i>	Evet	91 (85,8)	25 (56,8)	116 (77,3)	22,308	0,001*
	Hayır	6 (5,7)	1 (2,3)	7 (4,7)		
	Diğer	9 (8,5)	18 (40,9)	27 (18,0)		

*p<0,05

Katılımcıların kayropraktik tedavi yöntemlerine ilişkin bilgi ve algıları incelendiğinde, sağlık personelinin kayropraktik tedavi yöntemlerini bilme, uygulamaların sağlık alanında yer alan bilimsel yöntemler olduğunu kabul etme ve tedavinin hangi sağlık sorunlarında kullanıldığını bilme oranlarının sağlık idari personele kıyasla anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu görülmüştür (p<0,05). Sağlık personeli, kayropraktik uygulamaların yalnızca bel ve boyun

ağrılarıyla sınırlı olmadığını ve esas olarak kas-iskelet sistemi hastalıklarında etkili olduğunu daha yüksek oranda belirtmiştir ($p<0,05$). Buna karşın, kayropratik uygulamaların cerrahi düzeydeki hastalıkları tedavi ettiği görüşü her iki grupta da düşük olup, sağlık personelinde bu algının daha sınırlı olduğu saptanmıştır ($p<0,05$). Kayropratik tedavinin etkinliğine ilişkin olarak, sağlık personeli migren, bel-boyun ağrıları ve ağrı yönetimi alanlarında kayropratik uygulamaları daha etkili bulurken; psiko-sosyal sorunların tedavisindeki etkinlik algısı her iki grupta da görece düşük kalmıştır ($p<0,05$). Ayrıca, sağlık personelinin kayropratik ile fizyoterapinin aynı uygulama olmadığı, kayropratik tedavinin ağrıyı yalnızca geçici olarak baskılamadığı ve ilaçsız, doğal bir tedavi yöntemi olduğu yönündeki görüşleri sağlık idari personele kıyasla anlamlı derecede daha yüksektir ($p<0,05$). Kayropratik uygulamaların tüm yaş grupları için uygun olup olmadığına ilişkin görüşler arasında ise gruplar arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p>0,05$). İlgili bulgular Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. Kayropratik Tedavisi Hakkında Bilgi İle İlgili Sorular

Parametreler		Sağlık Personeli	İdari Personel	Genel	X ²	p
		Sayı (%)	Sayı (%)	Sayı (%)		
<i>Kayropratik Tedavi Yöntemlerini Bilme</i>	Katılıyorum	59 (55,7)	9 (20,5)	68 (45,3)	18,164	0,001*
	Kararsızım	21 (19,8)	10 (22,7)	31 (20,7)		
	Katılmıyorum	26 (24,5)	25 (56,8)	51 (34,0)		
<i>Kayropratik Uygulamaların Bilimselliği</i>	Katılıyorum	78 (73,6)	19 (43,2)	97 (64,7)	13,204	0,001*
	Kararsızım	24 (22,6)	23 (52,3)	47 (31,3)		
	Katılmıyorum	4 (3,8)	2 (4,5)	6 (4,0)		
<i>Kayropratik Tedavinin Kullanıldığı Sağlık Sorunlarını Bilme</i>	Katılıyorum	69 (65,1)	6 (13,6)	75 (50,0)	38,731	0,001*
	Kararsızım	23 (21,7)	14 (31,8)	37 (24,7)		
	Katılmıyorum	14 (13,2)	24 (54,5)	38 (25,3)		
<i>Kayropratik Uygulamanın Sadece Baş-Boyun Ağrılarında Kullanılması</i>	Katılıyorum	16 (15,1)	12 (27,3)	28 (18,7)	11,443	0,003*
	Kararsızım	29 (27,4)	20 (45,5)	49 (32,7)		
	Katılmıyorum	61 (57,5)	12 (27,3)	73 (48,6)		
<i>Kayropratik Uygulamanın Kas-İskelet Sistemi Hastalıklarında Kullanılması</i>	Katılıyorum	86 (81,1)	17 (38,6)	103 (68,7)	33,058	0,001*
	Kararsızım	16 (15,1)	27 (61,4)	43 (28,7)		
	Katılmıyorum	4 (3,8)	0 (0)	4 (2,6)		
<i>Kayropratik Uygulamanın Cerrahi Düzeydeki Hastalıkları Tedavi Etmesi</i>	Katılıyorum	7 (6,6)	3 (6,8)	10 (6,7)	7,429	0,024*
	Kararsızım	45 (42,5)	29 (65,9)	74 (49,3)		
	Katılmıyorum	54 (50,9)	12 (27,3)	66 (44,0)		
<i>Kayropratik Uygulamanın Migren Tedavisinde Kullanılması</i>	Katılıyorum	38 (35,8)	5 (11,4)	43 (28,7)	10,230	0,006*
	Kararsızım	53 (50,0)	27 (61,4)	80 (53,3)		
	Katılmıyorum	15 (14,2)	12 (27,3)	27 (18,0)		
<i>Kayropratik Uygulamanın Bel-Boyun Ağrılarında Etkili Olması</i>	Katılıyorum	87 (82,1)	23 (52,2)	110 (73,3)	14,163	0,001*
	Kararsızım	14 (13,2)	16 (36,4)	30 (20,0)		
	Katılmıyorum	5 (4,7)	5 (11,4)	10 (6,7)		
<i>Kayropratik Uygulamanın Psiko-Sosyal Sorunların Tedavisinde Etkili Olması</i>	Katılıyorum	39 (36,8)	3 (6,8)	42 (28,0)	22,168	0,001*
	Kararsızım	44 (41,5)	16 (36,4)	60 (40,0)		
	Katılmıyorum	23 (21,7)	25 (56,8)	48 (32,0)		
<i>Kayropratik ile Fizyoterapi</i>	Katılıyorum	8 (7,5)	19 (43,2)	27 (18,0)	34,159	0,001*
	Kararsızım	30 (28,3)	16 (36,4)	46 (30,7)		
	Katılmıyorum	68 (64,2)	9 (20,4)	77 (51,3)		
	Katılıyorum	72 (67,9)	18 (40,9)	90 (60,0)	10,288	0,006*

<i>Kayropratik Uygulamanın Ağrı Tedavisinde Etkili Olması</i>	Kararsızım	29 (27,4)	24 (54,6)	53 (35,3)		
	Katılmıyorum	5 (4,7)	2 (4,5)	7 (4,7)		
<i>Kayropratik Tedavinin Ağrılı Geçici Olarak Bastırması</i>	Katılıyorum	23 (21,7)	10 (22,7)	33 (22,0)	11,384	0,003*
	Kararsızım	43 (40,6)	29 (65,9)	72 (48,0)		
	Katılmıyorum	40 (37,7)	5 (11,4)	45 (30,0)		
<i>Kayropratik Tedavinin İlaçsız ve Doğal Olması</i>	Katılıyorum	79 (74,5)	14 (31,8)	93 (62,0)	24,496	0,001*
	Kararsızım	24 (22,6)	28 (63,6)	52 (34,7)		
	Katılmıyorum	3 (2,8)	2 (4,5)	5 (3,3)		
<i>Kayropratik Uygulamaların Tüm Yaş Grupları İçin Uygun Olması</i>	Katılıyorum	13 (12,3)	2 (84,5)	15 (10,0)	4,912	0,086
	Kararsızım	41 (38,7)	25 (56,9)	66 (44,0)		
	Katılmıyorum	52 (49,1)	17 (38,6)	69 (46,0)		

* $p < 0,05$

Katılımcıların kayropratik tedaviye yönelik güven, yasal algı ve uygulamaya ilişkin tutumları değerlendirildiğinde, sağlık personelinin kayropratik uygulamaların lisanslı uzmanlar tarafından yapılması gerektiği görüşüne sağlık idari personele kıyasla anlamlı düzeyde daha fazla katıldığı görülmüştür ($p < 0,05$). Buna karşın, kayropratik tedavinin doktor tarafından uygulanması gerektiği görüşü sağlık idari personelinde daha yüksek oranda ifade edilmiştir ($p < 0,05$). Sağlık personelinin kayropratik uygulamaların Türkiye’de yasal olduğu bilgisine sahip olma ve uygulamaları güvenli bulma oranları sağlık idari personele göre anlamlı derecede daha yüksektir ($p < 0,05$). Kayropratik uygulamaların kalıcı hasara yol açabileceği ve yan etkilerinin olabileceği yönündeki görüşler açısından gruplar arasında anlamlı bir fark saptanmamıştır ($p > 0,05$). Öte yandan, kayropratik mesleğine ilişkin olumsuz haberlerin kafa karıştırıcı olduğu algısı sağlık idari personelinde daha belirgindir ($p < 0,05$). Sağlık personelinin sağlık kurumlarında kayropratik uygulamalara yer verilmesini destekleme, kayropratik tedavi sonrası fayda gördüğünü belirtme, sağlık problemi yaşaması durumunda kayropratik tedaviyi düşünme ve kayropratik tedavi gören bireylerden olumlu geri bildirim duyma oranları sağlık idari personele kıyasla anlamlı düzeyde daha yüksektir ($p < 0,05$). Tedavi sonrası fayda görmediğini belirten katılımcı oranları ise her iki grupta düşük olup gruplar arasında anlamlı fark bulunmamıştır ($p > 0,05$). İlgili bulgular Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4. Kayropratik Tedavi Yöntemine Güven ve Etkinliğine İlişkin İnançlar ile İlgili Sorular

Parametreler		Sağlık Personeli	İdari Personel	Genel	X ²	p
		Sayı (%)	Sayı (%)	Sayı (%)		
<i>Kayropratik Tedavinin Doktor Tarafından Uygulanması</i>	Katılıyorum	65 (61,3)	35 (79,5)	100 (66,7)	5,944	0,050*
	Kararsızım	13 (12,3)	5 (11,4)	18 (12,0)		
	Katılmıyorum	28 (26,4)	4 (9,1)	32 (21,3)		
<i>Kayropratik Uygulamaların Lisanslı Uzmanlarca Yapılması</i>	Katılıyorum	89 (84,0)	25 (56,8)	114 (76,0)	13,313	0,001*
	Kararsızım	12 (11,3)	11 (25,0)	23 (15,3)		
	Katılmıyorum	5 (4,7)	8 (18,2)	13 (8,7)		
<i>Kayropratik Uygulamaların Yasallığı</i>	Katılıyorum	77 (72,6)	16 (36,4)	93 (62,0)	19,911	0,001*
	Kararsızım	19 (17,9)	13 (29,5)	32 (21,3)		
	Katılmıyorum	10 (9,4)	15 (34,1)	25 (16,7)		

<i>Kayropratik Uygulamaların Güvenirliliği</i>	Katılıyorum	48 (45,3)	7 (15,9)	55 (36,7)	19,566	0,001*
	Kararsızım	38 (35,8)	14 (31,8)	52 (34,7)		
	Katılmıyorum	20 (18,9)	23 (52,3)	43 (28,6)		
<i>Kayropratik Uygulamaların Kalıcı Hasara Yol Açması</i>	Katılıyorum	28 (26,4)	14 (31,8)	42 (28,0)	5,091	0,078
	Kararsızım	51 (48,1)	26 (59,1)	77 (51,3)		
	Katılmıyorum	27 (25,5)	4 (4,1)	31 (10,7)		
<i>Kayropratik Tedavilerin Yan Etkisi</i>	Katılıyorum	51 (48,1)	24 (54,5)	75 (50,0)	1,787	0,409
	Kararsızım	43 (40,6)	18 (40,9)	61 (40,7)		
	Katılmıyorum	12 (11,3)	2 (4,5)	14 (9,3)		
<i>Kayropratik Mesleğine Yönelik Olumsuz Haberlerin Kafa Karıştırmaları</i>	Katılıyorum	27 (25,5)	19 (43,2)	46 (30,7)	11,792	0,003*
	Kararsızım	31 (29,2)	18 (40,9)	49 (32,7)		
	Katılmıyorum	48 (45,3)	7 (15,9)	55 (36,7)		
<i>Sağlık Kurumlarında Kayropratik Uygulamalara Yer Verilmesi</i>	Katılıyorum	87 (82,1)	19 (43,2)	106 (70,7)	27,705	0,001*
	Kararsızım	16 (15,1)	25 (56,8)	41 (27,3)		
	Katılmıyorum	2 (2,8)	0 (0)	3 (2,0)		
<i>Kayropratik Tedavi Sonrası Fayda Görme</i>	Katılıyorum	34 (32,1)	8 (18,2)	42 (28,0)	10,932	0,004*
	Kararsızım	31 (19,2)	6 (13,6)	37 (24,7)		
	Katılmıyorum	41 (38,7)	30 (68,2)	71 (47,3)		
<i>Kayropratik Tedavi Sonrası Fayda Görmeme</i>	Katılıyorum	6 (5,7)	3 (6,8)	9 (6,0)	1,313	0,519
	Kararsızım	23 (21,7)	6 (13,6)	29 (19,3)		
	Katılmıyorum	77 (72,6)	35 (79,5)	112 (74,7)		
<i>Kayropratik Tedaviyi Düşünme</i>	Katılıyorum	68 (64,2)	12 (27,3)	80 (53,3)	24,853	0,001*
	Kararsızım	27 (25,5)	13 (29,5)	40 (26,7)		
	Katılmıyorum	11 (10,3)	19 (43,2)	30 (20,0)		
<i>Kayropratik Tedavi Görenlerden Olumlu Dönütler</i>	Katılıyorum	64 (60,4)	12 (27,3)	76 (50,7)	21,458	0,001*
	Kararsızım	23 (21,7)	8 (18,2)	31 (20,7)		
	Katılmıyorum	19 (17,9)	24 (54,5)	43 (28,6)		

*p<0,05

Katılımcıların kayropratik tedavi yönteminin toplumdaki bilinirliği ve mesleki destek algılarına ilişkin görüşleri değerlendirildiğinde, her iki grupta da toplumda kayropratik hakkında doğru bilginin yeterince yaygın olmadığı ve sağlık çalışanlarının bu alanda yeterli bilgiye sahip olmadığı yönünde benzer görüşler olduğu, gruplar arasında anlamlı bir fark bulunmadığı görülmüştür (p>0,05). Buna karşın, sağlık personelinin kayropratik uygulamaların tamamlayıcı ve alternatif tıp kapsamında değerlendirilmesi gerektiği, kayropratik hakkında bilgi sahibi olmanın mesleki açıdan önemli olduğu ve kayropratik uzmanlarıyla iş birliği içinde çalışmaya istekli olduğu görüşlerini sağlık idari personele kıyasla anlamlı düzeyde daha fazla ifade ettiği saptanmıştır (p<0,05). Ayrıca sağlık personelinin kayropratik alanında düzenli seminerlerin yapılmasını destekleme, kendi uzmanlık alanı ile kayropratik uygulamaların entegre edilebileceğini düşünme, kayropratik tedavi yöntemlerine yönelik toplumsal ilginin arttığını gözlemlenmesi ve kayropratik mesleğinin ülkemizde daha fazla tanıtılması gerektiği yönündeki görüşleri sağlık idari personele göre anlamlı derecede daha yüksektir (p<0,05). İlgili bulgular Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Kayropratik Tedavi Yönteminin Bilinirliği, Mesleki Algı ve Destek Düzeyi ile İlgili Sorular

Parametreler		Sağlık Personeli	İdari Personel	Genel	X ²	p
		Sayı (%)	Sayı (%)	Sayı (%)		
<i>Toplumda Kayropraktik Hakkındaki Bilginin Yaygınlığı</i>	Katılıyorum	9 (8,4)	2 (4,5)	11 (7,3)	0,945	0,624
	Kararsızım	22 (10,8)	8 (18,2)	30 (10,0)		
	Katılmıyorum	75 (70,8)	34 (77,3)	109 (72,7)		
<i>Sağlık Çalışanlarının Kayropraktik Hakkındaki Bilgisi</i>	Katılıyorum	9 (8,5)	2 (4,5)	11 (7,3)	1,207	0,547
	Kararsızım	40 (37,7)	20 (45,5)	60 (40,0)		
	Katılmıyorum	57 (53,8)	22 (50,0)	79 (52,7)		
<i>Kayropraktik Uygulamaların Tamamlayıcı Alternatif Tıp Kapsamında Değerlendirilmesi</i>	Katılıyorum	66 (62,3)	7 (15,9)	73 (48,7)	29,417	0,001*
	Kararsızım	32 (30,2)	34 (77,3)	66 (44,0)		
	Katılmıyorum	8 (7,5)	3 (6,8)	11 (7,3)		
<i>Kayropraktik Hakkında Bilginin Mesleği için Önemi</i>	Katılıyorum	61 (57,5)	6 (13,6)	67 (44,7)	31,607	0,001*
	Kararsızım	30 (28,3)	15 (34,1)	45 (30,0)		
	Katılmıyorum	15 (14,2)	23 (52,3)	38 (25,3)		
<i>Kayropraktik Uzmanları ile Çalışmak İsteme</i>	Katılıyorum	51 (48,1)	6 (13,6)	57 (38,0)	19,651	0,001*
	Kararsızım	43 (40,6)	23 (52,3)	66 (44,0)		
	Katılmıyorum	12 (11,3)	15 (34,1)	27 (18,0)		
<i>Kayropraktik Üzerine Seminer Düzenlenmesi</i>	Katılıyorum	89 (84,0)	30 (68,2)	119 (79,3)	6,543	0,038*
	Kararsızım	13 (12,2)	13 (29,5)	26 (17,3)		
	Katılmıyorum	4 (3,8)	1 (2,3)	5 (3,3)		
<i>Kayropraktik ile Entegre Çalışmak</i>	Katılıyorum	50 (47,2)	5 (11,4)	55 (36,7)	27,480	0,001*
	Kararsızım	30 (28,3)	9 (20,5)	39 (26,0)		
	Katılmıyorum	26 (24,5)	30 (68,2)	56 (37,3)		
<i>Kayropraktik Tedavi Yöntemine Toplumun İlgisi</i>	Katılıyorum	69 (65,1)	14 (31,8)	83 (55,3)	17,099	0,003*
	Kararsızım	30 (28,3)	19 (43,2)	49 (32,7)		
	Katılmıyorum	7 ((6,6)	11 (25,0)	18 (12,0)		
<i>Kayropraktik Mesleğinin Ülkemizde Tanıtılması</i>	Katılıyorum	93 (87,7)	27 (61,4)	120 (80,0)	13,615	0,001*
	Kararsızım	11 (10,4)	15 (34,1)	26 (17,3)		
	Katılmıyorum	2 (1,9)	2 (4,5)	4 (2,7)		

*p<0,05

4. Tartışma

Bu çalışma, sağlık personeli ve sağlık idari personelinin kayropraktik mesleğine y6nelik farkındalık, bilgi d6zeyi ve tutumlarını inceleyen anket temelli bir araştırmadır. İl bazında y6r6t6lm6ř olması, T6rkiye’de kayropraktik uygulamaların bilinirliğine ilişkin sınırlı literat6re katkı sağlaması açısından 6nem taşımaktadır.

Bu çalışmada, sağlık personeli ve sağlık idari personelinin kayropraktik tedaviye y6nelik farkındalık, bilgi d6zeyi, algı, g6ven ve mesleki destek tutumları karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular, sağlık personelinin sağlık idari personele kıyasla kayropraktik terimini daha 6nce duyma, kayropraktik hakkında bilgi sahibi olma ve uygulamaları manuel ve bilimsel bir tedavi y6ntemi olarak tanımlama oranlarının anlamlı d6zeyde daha y6ksek olduğunu g6stermiştir. Ayrıca sağlık personeli, kayropraktik tedavinin 6zellikle kas-iskelet sistemi hastalıkları ile bel-boyun ağrılarında etkili olduğunu daha fazla kabul etmekte ve uygulamaları daha g6venilir bulmaktadır. Bununla birlikte, kayropraktik uygulamaların olası yan etkileri ve kalıcı hasar riski konularında her iki grupta da belirgin bir kararsızlık dikkat çekmektedir. Mesleki ve kurumsal d6zeyde değerlendirildiğinde, sağlık personelinin kayropraktik uygulamaların sağlık kurumlarında yer almasını, mesleki iş birliğini, eğitim ve seminerlerin artırılmasını ve kayropraktik mesleğinin 6lkemizde daha fazla tanıtılmasını sağlık idari personele kıyasla daha g6l6 biiimde desteklediği g6r6lm6ştir.

Çalışmada sağlık personelinin kayropraktik hakkında daha y6ksek d6zeyde farkındalık ve bilgiye sahip olduğu, kayropraktik uygulamayı daha doğru biiimde manuel tedavi kapsamında tanımladığı g6r6lmektedir. Literat6rde de sağlık profesyonellerinin kayropraktik konusunda genellikle sınırlı bilgiye sahip olmakla birlikte, bu alana y6nelik 6đrenmeye açık oldukları ve eğitim m6dahaleleriyle bilgi ve tutumların geliştirilebildiği bildirilmektedir (Smith et al., 2016; Brown et al., 2014).

Bilgi kaynakları değerlendirildiğinde, sağlık personelinin daha çok sağlık uzmanları aracılığıyla, sağlık idari personelinin ise sosyal medya ve dijital kaynaklar yoluyla bilgi edindiği g6r6lmektedir. Bu durum, mesleki etkileşim ve klinik ortamda bulunmanın bilgiye erişim açısından belirleyici olduğunu d6ř6nd6rmektedir. Benzer şekilde, tamamlayıcı ve alternatif tıp uygulamalarına y6nelik farkındalığın sağlık profesyonellerinde daha y6ksek olduğu 6nceki çalışmalarda da vurgulanmıştır (Yıldırım, 2023; Ngubane et al., 2024).

Kayropraktik tedavinin kullanım alanlarına ilişkin değerlendirmelerde, uygulamanın yalnızca bel ve boyun ağrılılarıyla sınırlı olmadığına y6nelik farkındalığın sağlık personelinde daha belirgin olduğu g6r6lmektedir. Bu bulgu, Kanada ve Avrupa’da aile hekimleri ve kayropraktik uygulayıcılarıyla yapılan çalışmalarda bildirilen bilgi farklılıkları ve klinik deneyimin algıyı şekillendirmesiyle uyumludur (Smith et al., 2021; Johansen et al., 2023).

G6venlik ve uygulayıcı yeterliliği konularında, katılımcıların b6y6k çoğunluğu kayropraktik uygulamaların lisanslı ve yetkin sağlık uzmanları tarafından yapılması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu yaklaşım, uluslararası literat6rde kayropraktik uygulamaların genel olarak g6venli olduğunu, ciddi advers olayların ise nadir g6r6ld6đ6n6 bildirilen çalışmalarla 6rt6şmektedir (Lau, 2023; Bronfort et al., 2017; Cassidy et al., 2024; Mior et al., 2014).

Sağlık kurumlarında kayropraktik uygulamalara yer verilmesine y6nelik destek, 6zellikle sağlık personelinde daha g6l6d6r. Bu bulgu, Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik

Devletleri'nde yapılan çalışmalarda bildirilen, kayropratik uygulamaların sağlık sistemine entegrasyonunun hasta memnuniyetini artırdığı ve maliyet etkinliği sağlayabildiği yönündeki sonuçlarla paralellik göstermektedir (James et al., 2015; Goertz et al., 2015).

Ayrıca, katılımcıların kayropratik uzmanlarıyla iş birliği yapılmasını ve mesleğe yönelik eğitim ile seminerlerin artırılmasını desteklemesi, interdisipliner yaklaşımın önemini ortaya koymaktadır. Literatürde, interprofesyonel etkileşimin sağlık profesyonellerinin kayropratik mesleğine yönelik tutumlarını olumlu yönde etkilediği bildirilmektedir (Bond et al., 2018; Hammerich et al., 2019).

Genel olarak değerlendirildiğinde, çalışmanın bulguları sağlık personelinin kayropratik mesleğine daha aşina ve daha olumlu bir tutuma sahip olduğunu, ancak toplum genelinde ve idari personel düzeyinde bilgi eksikliğinin sürdüğünü göstermektedir. Bu durum, kayropratik mesleğinin tanınırlığının artırılması, eğitim faaliyetlerinin yaygınlaştırılması ve sağlık sistemine entegrasyonunun güçlendirilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Çalışmamızın bazı limitasyonları (sınırlılıkları) bulunmaktadır. Çalışmamız İl kapsamında sadece Bartın'da yürütülmüş olup, sayı olarak tek özel hastane de araştırmamız tamamlanmıştır. Araştırmamızın katılımcılarında istenen sayıya ulaşılmıştır fakat katılımcılarımız sadece kurum içine bağlı kalmıştır. Bununla birlikte; kayropratik tedavinin bilinirliği ve farkındalık düzeninin ele alınmasında, katılımcıların "meslek" açısından bilinirlik düzeyinin fazla olduğu yapılan araştırmalarda elde edilmiştir.

5. Sonuç

Çalışma kapsamında, sağlık personelinin kayropratik tedaviye ilişkin farkındalık ve bilgi düzeyinin sağlık idari personele kıyasla daha yüksek olduğu; bilgi kaynaklarının sağlık personelinde ağırlıklı olarak sağlık uzmanları, sağlık idari personelde ise sosyal medya olduğu belirlenmiştir. Kayropratik tedaviyi deneyimleme oranı düşük olmakla birlikte, tedaviyi denemeye yönelik isteğin yüksek olması ve tedaviyi deneyimleyen katılımcıların çoğunlukla olumlu geri bildirim vermesi dikkat çekmektedir. Katılımcılar, kayropratik uygulamaların lisanslı sağlık uzmanları tarafından yapılmasının güveni artırdığını ve sağlık kurumlarında yer almasının desteklenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bununla birlikte, toplumda kayropratik hakkında doğru bilginin yeterince yaygın olmadığı görüşü öne çıkmaktadır. Bu çerçevede, kayropratik mesleğinin tanınırlığının artırılması ve sağlık sistemine entegrasyonuna yönelik çalışmalara ihtiyaç olduğu değerlendirilmektedir.

Kaynakça

Ağaoğlu, S. (2022). *Sağlık çalışanlarının tamamlayıcı ve alternatif tedavilere bakış açıları*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi].

Alkadeem, M. (2022). Chiropractic manipulation techniques in musculoskeletal disorders. *Journal of Manual Therapy*, 15(2), 85–92.

Alwasel, S. (2023). Awareness of complementary and alternative medicine among healthcare professionals. *International Journal of Health Sciences*, 17(4), 233–240.

Arslan, M., & Şen, E. (2023). Spinal disfonksiyonlar ve manuel tedavi yaklaşımları. *Türkiye Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon Dergisi*, 69(2), 145–152.

Aydın, B., & Arslan, M. (2023). Kas-iskelet sistemi bozukluklarında kayropratik yaklaşımlar. *Journal of Musculoskeletal Research*, 26(1), 1–9.

Dilekoğlu, A. (2025). Konvansiyonel ve tamamlayıcı tedavi yöntemlerinin karşılaştırılması. *Sağlık Bilimleri Dergisi*, 34(1), 55–62.

Federasyonu, D. K. (2009). *Kayropratik uygulamalar ve mesleki standartlar*. Dünya Kayropratik Federasyonu Yayınları.

Kıran, H. (2024). *Türkiye 'de kayropratik farkındalığı ve sağlık çalışanlarının tutumları*. [Yayımlanmamış doktora tezi].

Ünal, S. (2020). Manuel terapi ve bütüncül tedavi yaklaşımları. *Fizyoterapi ve Rehabilitasyon Dergisi*, 31(3), 210–218.

Zeren, M. (2024). Multidisipliner yaklaşımlarda manuel terapinin yeri. *Klinik Rehabilitasyon Dergisi*, 18(1), 44–51.

Bond, B. M., Dehan, J., & Horacek, M. (2018). Does interprofessional interaction influence physical therapy students' attitudes toward chiropractic? *Journal of the Canadian Chiropractic Association*, 62(3), 143–148.

<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6319428/>

Bronfort, G., Haas, M., Evans, R., Leininger, B., & Triano, J. (2017). Effectiveness and safety of spinal manipulative therapy for migraine: A systematic review and meta-analysis. *Journal of Manipulative and Physiological Therapeutics*, 40(3), 177–185.

<https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/28324697/>

Brown, B. T., Hansen, D. J., & Johnson, M. A. (2014). Impact of chiropractic education on medical students: A pilot study. *Journal of Chiropractic Education*, 28(2), 101–108.

<https://doi.org/10.7899/JCE-13-21>

Cassidy, J. D., Boyle, E., & Côté, P. (2024). Adverse events following chiropractic care: A prospective cohort study in routine clinical settings. *The Spine Journal*, 24(2), 210–218.

<https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/39159155/>

Goertz, C. M., et al. (2015). Integration of chiropractic care in the healthcare system: A review of patient satisfaction and cost-effectiveness. *Journal of Alternative and Complementary Medicine*, 21(12), 735–740.

<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4688561/>

Hammerich, K., et al. (2019). Attitudes of patient-centred care among students in chiropractic educational programs. *International Journal of Science Education Research*, 3(1), 1–14.

<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6739992/>

James, S., et al. (2015). Attitudes and knowledge of UK healthcare professionals towards chiropractic care. *Journal of Complementary Medicine*, 23(4), 299–306.

<https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/2156587215604073>

Johansen, L., Hansen, T., & Olsen, R. (2023). Evidence-based practice and barriers among chiropractic practitioners in Norway. *BMC Health Services Research*, 23, Article 354.

<https://doi.org/10.1186/s12913-023-09354-2>

Lau, M. (2023). Retrospective analysis of adverse events in chiropractic spinal manipulative therapy in Hong Kong. *Chiropractic Clinics of Hong Kong*.

<https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/36690712/>

Mior, S., et al. (2014). Safety of spinal manipulation in adults: A systematic review. *The Spine Journal*, 14(4), 537–548. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4211583/>

Ngubane, T., Govender, S., & Ramklass, S. (2024). Knowledge, attitudes, and perceptions of chiropractic and physiotherapy practitioners in South Africa. *Journal of Interprofessional Care*, 38(1), 55–62. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/38445218/>

Smith, A. R., Jones, L. M., & Carter, K. L. (2016). Nurse practitioners and physician assistants' knowledge of chiropractic care: A survey study. *Journal of Allied Health*, 45(4), 231–236.

Smith, J., Brown, K., & Taylor, M. (2021). Knowledge and attitudes towards chiropractic care among family physicians in Canada: A cross-sectional survey. *BMC Primary Care*, 22, Article 154. <https://bmcprimcare.biomedcentral.com/articles/10.1186/s12875-021-01535-4>

Yıldırım, H. (2023). Knowledge, practice, and attitudes about complementary and alternative medicine among physiotherapists in Turkey. *Turkish Journal of Complementary Medicine*, 12(3), 213–220.

OKUL ÖNCESİ EĞİTİM KURUMLARINDA RESİM İŞ EĞİTİMİNDE YAPAY ZEKÂ KULLANIMINA İLİŞKİN ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ

Prof. Dr. Necdet KONAN

İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü necdet.konan@inonu.edu.tr

ORCID: 0000-0001-6444-9745

Nidanur GÜRDAL

İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Resim İş Eğitimi Bilim Dalı Yüksek Lisans

öğrencisi, nidasgrmn44@gmail.com ORCID ID: 0009-0002-6471-8647

ÖZET

Bu araştırmanın temel amacı okul öncesi eğitim kurumlarında resim iş eğitimindeki yapay zekâ kullanımına ilişkin öğretmen görüşlerini belirlemektir. Bu amacı gerçekleştirmek üzere nitel araştırma yöntemlerinden olgubilim deseni tercih edilmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu 2025-26 öğretim yılında Malatya'daki okul öncesi eğitim kurumlarında görev yapan öğretmenlerden, ,okul öncesi eğitim kurumlarında resim iş eğitiminde yapay zekanın kullanımına ilişkin görüş,deneyim ve önerilerini belirten 10 kişi oluşturmaktadır. Araştırmanın veri toplama aracı, araştırmacılar tarafından geliştirilen ve iki bölümden oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formudur. Bu yarı yapılandırılmış görüşme formunun birinci bölümünde katılımcı öğretmenlerinin cinsiyeti ve öğretmenlikteki kıdemini belirlemeyi amaçlayan iki soru yer almaktadır. İkinci bölümde ise okul öncesi eğitim kurumlarında resim iş eğitiminde yapay zekâ kullanımına ilişkin öğretmenlerin görüş,deneyim ve önerilerini belirlemeyi amaçlayan sekiz açık uçlu soru yer almaktadır.Oluşturulan bu yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığı ile araştırmanın çalışma grubunda yer alan okul öncesi eğitimi kurumlarında görev yapan öğretmenlerin görüşlerine ilişkin veriler toplanmıştır. Araştırma sonucunda sonucunda okul öncesi eğitim kurumlarında görev yapan resim-iş öğretmenlerinin yapay zekâ uygulamalarındaki yetkinlikleri açısından hazırbulunuşluklarının istenilen düzeyden uzak olduğu anlaşılmaktadır. Kendilerini yapay zekâ araçları ve uygulamaları konusunda geliştirmek için yaygın olarak sosyal medyaya yöneldikleri; yapay zeka araçlarını, çok büyük oranda, sadece metin üretmek amaçlı kullandıkları; yapay zekâ kullanımının yaratabileceği riskler / tehditlere ilişkin görüşlerinden en öne çıkanın “Hazıra alışma,

kopyalama, yaratıcılığı öldürme” olduğu; resim-iş etkinliklerinde yapay zekânın kullanımına ilişkin yeterliklerinin geliştirilmesi için hizmet öncesinde ve hizmet içinde eğitimlerin verilmesi gerektiği görüşünde oldukları belirlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Okul öncesi eğitim,yapay zekâ, resim iş eğitimi.

GİRİŞ

1973 tarih ve 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu’na göre okul öncesi eğitimi kurumları, örgün eğitim sisteminin ilk basamağıdır.

Zorunlu ilköğrenim çağına gelmemiş çocukların eğitimini kapsayan ve isteğe bağlı olan okul öncesi eğitiminin amaç ve görevleri, milli eğitimin genel amaçlarına ve temel ilkelerine uygun olarak: (1). Çocukların beden, zihin ve duyu gelişmesini ve iyi alışkanlıklar kazanmasını sağlamak; (2). Onları ilk öğretime hazırlamak; (3). Şartları elverişsiz çevrelerden ve ailelerden gelen çocuklar için ortak bir yetiştirme ortamı yaratmak; (4). Çocukların Türkçeyi doğru ve güzel konuşmalarını sağlamaktır.

Bu amaçları gerçekleştirmek üzere okul öncesi eğitim kurumlarında çok farklı etkinlikler yapılmaktadır. Bunlardan öğrenciler için en keyifli etkinlikler arasında, resim iş etkinlikleri gelmektedir.

Bu etkinliklerin hazırlanması, sunulması ve paylaşılması süreçlerinde teknolojinin olanaklarından yararlanmak gittikçe kaçınılmaz hale gelmektedir. Son zamanlarda bunun öncülüğünü yapay zekâ araçları ve uygulamaları almıştır.

Okul öncesi eğitim kurumlarında resim-iş eğitiminde öğretmenlerin yapay zekâ kullanımına ilişkin hazırbulunuşluk düzeyleri, hangi amaçlarla kullandıkları, risklerine ilişkin algıları ve etkili kullanımı için önerilerini belirlemenin önemli olduğu düşünülerek bu araştırma gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı okul öncesi eğitim kurumlarında resim iş eğitimindeki yapay zekâ kullanımına ilişkin öğretmen görüşlerini belirlemektir.

Bu amacı gerçekleştirmek üzere aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Resim-iş öğretmenlerinin yapay zekâ uygulamalarındaki yetkinlikleri açısından hazırbulunuşluk düzeylerine ilişkin görüşleri nelerdir?
2. Resim-iş öğretmenlerin, resim-iş etkinliklerinde yapay zekânın kullanım amaçlarına ilişkin görüşleri nelerdir?
3. Resim-iş öğretmenlerin, yapay zekâ kullanımının resim-iş etkinliklerinde yaratacağı risklere / tehditlere ilişkin görüşleri nelerdir?
4. Resim-iş öğretmenleri resim-iş etkinliklerinde yapay zekanın kullanımına ilişkin yeterliklerinin geliştirilmesi için neler yapılmasını önermektedirler?

YÖNTEM

Bu bölümde Araştırmanın Deseni, Çalışma Grubu, Veri Toplama Aracı, Verilerin Toplanması ve Analizine ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Araştırmanın Deseni

Bu araştırma olgubilim deseninde nitel bir araştırmadır. Olgubilim deseni farkında olduğumuz ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanmaktadır. Olgubilim deseninde amaç bireylerin bir olguya ilişkin yaşantılarını, algılarını ve bunlara yüklediği anlamları belirlemektir. Olgubilim araştırmaları nitel araştırmanın doğasına uygun olarak kesin ve genellenebilir sonuçlar ortaya koymayabilir. Ancak bir olguyu daha iyi tanımamıza ve anlamamıza yardımcı olacak sonuçlar sağlayacak örnekler, açıklamalar ve yaşantılar ortaya koyabilir. Bu yönüyle hem bilimsel alan yazına hem de uygulamaya önemli katkılar getirebilir (Yıldırım ve Şimşek, 2013, Akt. Konan, Bozanoğlu ve Çetin, 2019: 1452).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2025-26 öğretim yılında Malatya ilindeki okul öncesi kurumlarında görev yapan resim-iş öğretmenlerinden yapay zekâ kullanımına ilişkin görüşlerini belirten 10 kişi oluşturmaktadır.

Çalışma grubunda yer alan resim-iş öğretmenlerine ilişkin demografik bilgiler Çizelge 1’de verilmiştir.

Çizelge 1

Çalışma Grubunda Yer Alan Resim-iş Öğretmenlerinin Demografik Bilgileri

Kod	Cinsiyet	Kıdem (yıl)
RÖ 1	Kadın	6
RÖ 2	Kadın	3
RÖ 3	Kadın	10
RÖ 4	Kadın	21
RÖ 5	Kadın	4
RÖ 6	Kadın	2
RÖ 7	Kadın	1
RÖ 8	Kadın	6
RÖ 9	Kadın	8
RÖ 10	Kadın	17

Veri Toplama Aracı

Araştırmanın veri toplama aracı, araştırmacılar tarafından geliştirilen ve iki bölümden oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formudur. Birinci bölümde katılımcı okul öncesi eğitimi kurumlarında görev yapan öğretmenlerinin cinsiyet ve öğretmenlikteki hizmet süresin belirlemeyi amaçlayan iki soru yer almaktadır. İkinci bölümde ise okul öncesi eğitim kurumlarında görev yapan görsel sanatlar öğretmenlerinin görsel sanatlar derslerinde yapay zekâ kullanımına ilişkin görüş, deneyim ve önerilerini belirlemeyi amaçlayan sekiz açık uçlu soru yer almaktadır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmanın verileri, 2025-26 öğretim yılı güz yarıyılında, veri toplama aracının uygulanması ile elde edilmiştir. Malatya ilindeki okul öncesi kurumlarında görev yapan resim öğretmenlerinden yapay zekâ destekli resim etkinliklerine ilişkin görüş, deneyim ve önerileri yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla elde edilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formunda yer alan sorular, araştırmacılar tarafından çalışma grubuna yüz yüze yapılan görüşmelerden ve Google form aracılığıyla ulaşılarak yöneltmiştir.

Çalışma grubundan yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla alınan görüşler içerik analizi yoluyla çözümlenmiştir.

BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde; araştırmanın amacını gerçekleştirmek için toplanan verilerin çözümlenmesi sonucunda elde edilen bulgularla, bu bulgulara ilişkin yorumlar yer almaktadır. Bulgular ve ilgili yorumlar, araştırma alt problemlerinin düzenlenişindeki sıraya uyularak verilmiştir.

1. Resim-iş Öğretmenlerinin Yapay Zekâ Uygulamalarındaki Yetkinlikleri Açısından Hazırbulunuşluk Düzeylerine İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmanın birinci alt problemi “Resim-iş öğretmenlerinin yapay zekâ uygulamalarındaki yetkinlikleri açısından hazırbulunuşluk düzeylerine ilişkin görüşleri nelerdir?” biçiminde düzenlenmiştir. Bu alt probleme yanıt bulmak amacı ile resim-iş öğretmenlerinin yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla sorulan sorulara verdikleri yanıtlar içerik analizi yoluyla çözümlenmiştir.

“Yapay zekâ kullanımı alanında kendinizi geliştirmek için neler yaptınız?” sorusuna verilen yanıtlar Çizelge 1’de verilmiştir.

Çizelge 1

“Yapay Zekâ Kullanımı Alanında Kendinizi Geliştirmek İçin Neler Yaptınız?” Sorusuna Verilen Yanıtlar

Geliştirme Yolları	Katılımcılar	f
Sosyal medya ve güncel platformları takip ettim	RÖ2, RÖ4, RÖ5, RÖ6, RÖ7, RÖ8, RÖ9, RÖ10	8
Bilimsel yayınları takip ettim	RÖ1	1

Çizelge 1 incelendiğinde okul öncesi eğitim kurumlarında görev yapan resim-iş öğretmenlerinin yapay zekâ kullanımı alanında kendilerini geliştirmek için yaptıklarına ilişkin görüşlerinden en öne çıkanın “Sosyal medya ve güncel platformları takip ettim” olduğu, görülmektedir.

Yapay zekâ kullanımında öne çıkan görüşlere bakıldığında sosyal medyanın büyük bir etken olduğunu görüyoruz. Tüm bunların yanında bilimsel yayınların kullanımının azınlıkta kalması araştırma inceleme konusunda öğretmenlerin yeterli çabayı göstermedikleri biçiminde yorumlanabilir.

“Bildiğiniz veya aktif olarak kullandığınız yapay zekâ araçları nelerdir?” sorusuna verilen yanıtlar Çizelge 2’te verilmiştir.

Çizelge 2

“Bildiğiniz veya Aktif Olarak Kullandığınız Yapay Zekâ Araçları Nelerdir?” Sorusuna Verilen Yanıtlar

Kullanılan Yapay Zekâ Araçları	Katılımcılar	f
Metin üretim araçları	RÖ1,RÖ2, RÖ3, RÖ4, RÖ5, RÖ6, RÖ7, RÖ8, RÖ9, RÖ10	10

Çizelge 2 incelendiğinde okul öncesi eğitim kurumlarında görev yapan resim-iş öğretmenlerinin bildikleri veya aktif olarak kullandıkları yapay zekâ araçlarına ilişkin görüşlerinden verilen tek cevabın “Metin üretim araçları” olduğu görülmektedir.

Metin üretim araçlarının çok fazla işaretlenmesi ve tercih edilmesinin sebebi metin üretim araçlarının daha bilinir ve kullanılabilir olarak görülmesi olabilir. Bu sonuçlar, öğretmenlerin teknolojiye bakış açısının kısıtlı ve öğretmenlerin yapay zekâ’ya yaklaşımının da önyargılı ve gelişime yeterince açık olmadığı biçiminde yorumlanabilir.

2. Resim-iş Öğretmenlerinin Resim-iş Etkinliklerinde Yapay Zekânın Kullanım Amaçlarına İlişkin Görüşlerine Dair Bulgular ve Yorum

Araştırmanın ikinci alt problemi “Resim-iş öğretmenlerin, resim-iş etkinliklerinde yapay zekânın kullanım amaçlarına ilişkin görüşleri nelerdir?” biçiminde düzenlenmiştir. Bu alt probleme yanıt bulmak amacı ile okul öncesi kurumlarda görevli resim-iş öğretmenlerinin yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla sorulan sorulara verdikleri yanıtlar içerik analizi yoluyla çözümlenmiştir.

"Yapay zekâyı hangi amaçlarla kullanıyorsunuz?" sorusuna verilen yanıtlar Çizelge 3'te verilmiştir.

YZ Kullanım Amaçları	Katılımcılar	f
Görsellerle soyut içerikleri somut hale getirme	RÖ2, RÖ5,RÖ3,RÖ8	4
Etkinlik çeşitliliğini arttırmak	RÖ6, RÖ9, RÖ10,RÖ7,RÖ4	5
Sanat etkinlikleri hazırlama ve uygulama	RÖ4,RÖ9	2

Çizelge 3 incelendiğinde resim iş öğretmenlerinin yapay zekâyı kullanım amaçlarına ilişkin görüşlerinden en öne çıkanın "Etkinlik çeşitliliğini arttırmak" olduğu, bunu sırasıyla "Görsellerle soyut içerikleri somut hale getirme" ve "Sanat etkinlikleri için hazırlama ve uygulama" izlediği görülmektedir.

"Resim iş derslerinde yapay zekâyı hangi amaçlarla kullanıyorsunuz?" sorusuna resim iş öğretmenlerinden üçünün cevapları şu şekilde olmuştur:

"Görsellerle soyut olaylar somutlaştırılabilir." (RÖ3)

"Çocuklar karalama döneminde olduğu için yaratıcılıklarını somutlaştırmaya yardımcı olur." (RÖ8)

" Sanat etkinlikleri için hazırlama ve uygulama." (RÖ4)

Yapay zekâyı kullanım amaçlarına ilişkin resim iş öğretmenlerinin görüşleri bir bütün olarak incelendiğinde, yapay zekâ uygulamalarının daha çok soyut gördüğümüz görselleri somuta çevirerek görsel alanda, farklı etkinlik arayışında yardım aldıklarını görülmektedir. Çocukların dikkatlerini en iyi seviyeye çıkarmak için farklı etkinlik arayışında olan öğretmenlerin yapay zekadan bu alanda da faydalandıkları anlaşılmaktadır.

3. Yapay Zekâ Kullanımının, Resim-iş Etkinliklerinde Oluşturabileceği Risklere / Tehditlere İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmanın üçüncü alt problemi "Resim-iş öğretmenlerin, yapay zekâ kullanımının resim-iş etkinliklerinde yaratacağı risklere / tehditlere ilişkin görüşleri nelerdir?" biçiminde düzenlenmiştir. Bu alt probleme yanıt bulmak amacı ile resim-iş öğretmenlerinin yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla sorulan sorulara verdikleri yanıtlar içerik analizi yoluyla çözümlenmiştir.

"Yapay zekâ kullanımı, resim-iş etkinliklerinde ne tür risklere / tehditlere neden olabilir?" sorusuna verilen yanıtlar Çizelge 4'te verilmiştir.

"Yapay Zekâ Kullanımı, Resim iş etkinliklerinde Ne Tür Risklere / Tehditlere Neden Olabilir?" Sorusuna Verilen Yanıtlar

Riskler / Tehditler	Katılımcılar	f
Hazıra Alışma,Kopyalama,Yaratıcılığı Öldürme	RÖ5, RÖ6, RÖ7, RÖ8, RÖ9,	5
Ekran Bağımlılığı	RÖ10,RÖ4	2

Çizelge 4 incelendiğinde resim-iş öğretmenlerinin yapay zekâ kullanımının yaratabileceği riskler / tehditlere ilişkin görüşlerinden en öne çıkanın "Hazıra alışma, kopyalama, yaratıcılığı öldürme" olduğu, bunu "Ekran bağımlılığı" görüşünün takip ettiği görülmektedir.

"Yapay zekâ kullanımı, resim-iş etkinliklerinde ne tür risklere / tehditlere neden olabilir?" sorusuna, resim-iş öğretmenlerinin üçünün cevapları şu şekilde olmuştur:

" Yüzde/yüz doğru bilgiye ulaşamıyoruz. Yanlış bilgiler de veriliyor. Ülkemizdeki internet pahalı . Ulaşım zor." (RÖ4)

" En büyük korkum , çocukların hazıra alışması . Her şey önlerine geliyor anında ve bu biraz tembelleştiriyor." (RÖ5)

" Bir işin içine ekran girince çocukları ekrandan koparmak çok zor oluyor." (RÖ10)

Yapay zekâ kullanımının yaratabileceği riskler / tehditlere ilişkin resim öğretmenlerinin görüşleri bir bütün olarak incelendiğinde, okul öncesi eğitim kurumlarında görev yapan resim-iş öğretmenlerinin çoğunlukla yapay zekâyı resim derslerinde öğrenciler için hazıra alışma, ekran bağımlılığı gibi risklere yol açabileceği kaygısında oldukları anlaşılmaktadır. Öğretmenler bunun nedeni olarak, karalama döneminde olan öğrencilerin özgün düşüncelerinin yerini yapay zekanın almasıyla, el – göz koordinasyonunu zayıflattığını ileri sürmektedirler.

4. Resim-iş Öğretmenlerinin Resim-iş Etkinliklerinde Yapay Zekanın Kullanımı Alanındaki Yeterliklerinin Geliştirilmesine Yönelik Önerilerine İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmanın dördüncü alt problemi "Resim-iş öğretmenleri resim-iş etkinliklerinde yapay zekanın kullanımına ilişkin yeterliklerinin geliştirilmesi için neler yapılmasını önermektedirler?" biçiminde düzenlenmiştir. Bu alt probleme yanıt bulmak amacıyla yarı

yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla sorulan iki soruya verdikleri yanıtlar içerik analizi yoluyla çözümlenmiştir.

Resim-iş öğretmenlerin resim-iş etkinliklerinde yapay zekanın kullanımına ilişkin yeterliklerinin geliştirilmesi için neler yapılmasını önerdiklerine ilişkin görüşleri Çizelge 5’de verilmiştir.

Çizelge 5

Resim-iş Öğretmenlerinin Derslerinde Yapay Zekanın Kullanımına İlişkin Yeterliklerinin Geliştirilmesine İlişkin Önerileri

	Öneriler	Katılımcılar	f
Hizmet Öncesinde	Yapay Zekanın Temel Kullanım Bilgisine Yönelik Müfredata Ekleme İhtiyacı	RÖ2, RÖ3, RÖ4, RÖ5,	4
	Uygulamalı Yapay Zekâ Eğitimi	RÖ3, RÖ7,RÖ8,RÖ9	4
Hizmet İçinde	Seminer, Konferans ve Eğitim Etkinlikleriyle Destekleme	RÖ2, RÖ5,RÖ6,RÖ7,RÖ8	5
	MEB ve Resmî Kurumlar Tarafından Planlanan Yaygın Eğitimler	RÖ7,RÖ2	2
	Uzmanlar Tarafından Verilen Hizmet İçi Eğitimler	RÖ6,RÖ7	2

Çizelge 5 incelendiğinde okul öncesi eğitim kurumlarında görev yapan resim-iş öğretmenlerinin yapay zekanın kullanımına ilişkin yeterliklerinin geliştirilmesi için yapılmasını önerdiklerine ilişkin görüşlerinden en öne çıkanın “Yapay zeka ile ilgili seminer, konferans ve eğitim etkinlikleriyle destekleme” olduğu, bunu sırasıyla “Yapay zekanın temel kullanım bilgisine yönelik müfredata ekleme ihtiyacı” ve “Uygulamalı yapay zekâ eğitimi” izlediği görülmektedir.

Okul öncesi eğitim kurumlarında görev yapan resim-iş öğretmenlerinden üçünün, resim iş derslerinde yapay zekanın kullanımına ilişkin yeterliklerinin geliştirilmesine ilişkin önerileri şu şekildedir:

“Yapay zekâ programları ücretsiz olabilir. Öğretmenlere eğitim verilebilir.” (RÖ3)

“Öğretmenlere ücretsiz ve güvenli yapay zekâ araçlarına erişim sağlanmalıdır.” (RÖ8)

"Üniversitelerde gençlere sadece program kullanmayı öğretmesinler. Bol bol uygulama yapsınlar. Teknolojiye yatkınlık önemli." (RÖ10)

Yapay zekanın kullanımına ilişkin yeterliklerinin geliştirilmesi için yapılmasını önerdiklerine ilişkin okul öncesi eğitim kurumlarında görev yapan resim-iş öğretmenlerinin görüşleri bir bütün olarak incelendiğinde okul öncesi eğitim kurumlarında görev yapan resim-iş öğretmenlerinin resim iş derslerinde yapay zekânın müfredata eklenmesi, seminer, konferans ve eğitim etkinlikleriyle yapay zekanın ders halinde verilmesi gerektiğine dair görüşlerini belirtmişlerdir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmanın temel amacı okul öncesi eğitim kurumlarında resim iş eğitimindeki yapay zekâ kullanımına ilişkin öğretmen görüşlerini belirlemektir.

Okul öncesi eğitim kurumlarında görev yapan resim-iş öğretmenlerinin yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla yöneltilen sorulara verdikleri yanıtlar içerik analizi yoluyla çözümlenmiştir. Bu analiz sonucunda, okul öncesi eğitim kurumlarında görev yapan resim-iş öğretmenlerinin yapay zekâ uygulamalarındaki yetkinlikleri açısından hazırbulunuşluklarının istenilen düzeyden uzak olduğu anlaşılmaktadır. Kendilerini yapay zekâ araçları ve uygulamaları konusunda geliştirmek için yaygın olarak sosyal medyaya yöneldiklerini belirtmişlerdir. Yapay zekâ araçlarını, çok büyük oranda, sadece metin üretmek amaçlı kullandıkları belirlenmiştir.

Okul öncesi eğitim kurumlarında görev resim-iş öğretmenlerinin yapay zekâ kullanımının yaratabileceği riskler / tehditlere ilişkin görüşlerinden en öne çıkanın “Hazıra alıştırma, kopyalama, yaratıcılığı öldürme” olduğu, bunu “Ekran bağımlılığı” kaygısının izlediği görülmektedir.

Okul öncesi eğitim kurumlarında görev resim-iş öğretmenleri, resim-iş etkinliklerinde yapay zekanın kullanımına ilişkin yeterliklerinin geliştirilmesi için hizmet öncesinde ve hizmet içinde eğitimlerin verilmesi gerektiği görüşündedirler. Bu önerilerin gerçekleştirilmesinde resim iş eğitimi öğretmenlerini yetiştiren yüksek öğretim kurumlarında, resim-iş eğitiminde yapay zekâ konulu derslerin yer alması gerekliliği vurgulanmıştır.

Okul öncesi eğitim kurumlarında görev yapan resim-iş öğretmenleri, okul öncesi eğitim kurumlarında resim-iş eğitimi öğretmeni olarak görev yapanların da Millî Eğitim Bakanlığınca düzenlenecek hizmet içi eğitimler yoluyla resim-iş eğitimi etkinliklerinde yapay zekâ araçlarının etkili, amaca dönük ve işlevsel biçimde kullanımı yeterliklerini arttırmaları gerektiği görüşündedirler.

Öneriler

Araştırmada ulaşılan bulgulara dayalı olarak geliştirilen öneriler şunlardır:

Uygulamacılar için Öneriler

1. Okul öncesi eğitimi kurumlarında görev yapan resim-iş öğretmenlerinin resim-iş derslerinde yapay zekâ araçlarını etkili biçimde kullanabilmelerini sağlamak amacıyla hizmet öncesi ve hizmet içinde eğitimler almaları sağlanmalıdır.
2. Resim iş etkinliklerinde, yapay zekâ araçlarından elde edilecek yapay görseller, her zaman sanatsal duyarlılıkla değerlendirilmeli ile desteklenmeli; yaş grubuna uygunluğuna özen gösterilmelidir.
3. Resim iş etkinliklerinde kullanılacak yapay zekâ araçları geliştirilip, okul öncesi eğitimi kurumlarında görev yapan resim-iş öğretmenlerinin bunları kullanımına yönelik eğitimler verilebilir.

Araştırmacılar için Öneriler

1. Yapay zekâ kullanımının okul öncesi dönemdeki çocukların ince motor becerileri, hayal gücü gelişimi, sanatsal ifade biçimleri üzerindeki etkileri boylamsal araştırmalarla incelenebilir.
2. Yapay zekâ araçlarının okul öncesi sanat etkinliklerine entegrasyonuna yönelik pedagojik modeller geliştirebilir ve bu araçların derslerin hazırlık sürecinde etkinlik ve materyal hazırlamayı ne ölçüde kolaylaştırdığı araştırılabilir.
3. Yapay zekâ'nın ürettiği kusursuz görsellerin, okul öncesi çocukların kendi yaptıkları resimlere yönelik estetik algıları üzerindeki olumsuz, baskılayıcı etkileri üzerine nitel çalışmalar yürütülebilir.

KAYNAKÇA

- Konan, N., Bozanoğlu, B. ve Çetin, R.B. (2019). Millî Eğitim Bakanlığı teftiş politikalarına ilişkin okul yöneticileri ve öğretmen görüşleri. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 7(4), 1449-1474. doi: 10.14689/issn.2148- 624.1.7c.4s.7m
- Türkiye Cumhuriyeti. (1973). *Milli Eğitim Temel Kanunu* (Kanun No. 1739). Resmî Gazete, 14574, 24 Haziran 1973. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=1739&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>

OKUL ÖNCESİ EĞİTİMDE AİLE KATILIMINI ARTTIRAN VE ENGELLEYEN FAKTÖRLER

Elif YÜKSEL

Bursa Teknik Üniversitesi, e.dundar.1991@gmail.com - 0009-0008-0231-6216

Prof. Dr. , Gazanfer ANLI

Bursa Teknik Üniversitesi, gazanfer.anli@btu.edu.tr- 0000-0002-6141-7964

ÖZET

Bu çalışma, okul öncesi dönemde aile katılımının çocuk, aile ve öğretmen üzerindeki etkilerini ve aile katılımını artıran ve engelleyen faktörleri alanyazın bulguları doğrultusunda incelemeyi amaçlamaktadır. Aile, bireyin ilk sosyalleşme ve öğrenme ortamı olup çocuğun gelişimsel, duygusal ve toplumsal gereksinimlerinin karşılandığı temel kurumdur. Erken çocukluk dönemi, çocuğun bütünsel gelişimi açısından kritik bir evre oluşturmakta; bu dönemde sunulan eğitimin niteliği, çocuğun ileriki yaşamındaki akademik başarı ve uyum becerileri üzerinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda okulda verilen eğitimin ev ortamında desteklenmesi ve okul-aile iş birliğinin güçlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Aile katılımı; ebeveynlerin çocuklarının eğitim ve gelişim süreçlerine evde ve okulda aktif biçimde katılmalarını, öğretmenler ve okul yönetimiyle iş birliği içinde olmalarını kapsayan çok boyutlu bir süreçtir. Alanyazında bulunan araştırmalar, aile katılımının çocukların akademik başarılarını, erken akademik becerilerini, sosyal-duygusal gelişimlerini, okula uyumlarını ve motivasyonlarını artırdığını; devamsızlık ve davranış sorunlarının azalmasına katkı sağladığını göstermektedir. Bunun yanı sıra aile katılımı, ebeveynlerin ebeveynlik yeterliklerini ve okula yönelik olumlu tutumlarını güçlendirirken, öğretmenlerin çocuğu ve aileyi daha bütüncül bir bakış açısıyla tanımalarına olanak tanımaktadır. Aile katılımını artıran faktörler arasında okul ve aile arasında kurulan açık ve çift yönlü iletişim, aileyi merkeze alan katılım anlayışı, öğretmenlerin aile katılımına yönelik bilgi ve yeterlikleri, okul yönetiminin destekleyici tutumları ve ailelerin karar süreçlerine dâhil edilmesi yer almaktadır. Buna karşılık zaman yetersizliği, yoğun çalışma koşulları, iletişim sorunları, olumsuz tutumlar, sosyoekonomik güçlükler ve geçmişte yaşanan olumsuz okul deneyimleri aile katılımını engelleyen temel faktörler olarak öne çıkmaktadır. Bu doğrultuda çalışma, okul öncesi eğitimde aile katılımını güçlendirmeye yönelik bütüncül, sürdürülebilir ve kapsayıcı yaklaşımların önemini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Aile katılımı, okul öncesi eğitim, okul-aile iş birliği, erken çocukluk dönemi, ebeveyn katılımı, çocuk gelişimi

FACTORS THAT INCREASE AND HINDER FAMILY INVOLVEMENT IN PRESCHOOL EDUCATION

Elif YÜKSEL

Bursa Teknik Üniversitesi, e.dundar.1991@gmail.com - 0009-0008-0231-6216

Prof. Dr. , Gazanfer ANLI

Bursa Teknik Üniversitesi, gazanfer.anli@btu.edu.tr- 0000-0002-6141-7964

ABSTRACT

This study aims to examine the effects of family involvement in the preschool period on children, families, and teachers, and the factors that increase and hinder family involvement, in line with the findings in the literature. The family is the individual's first environment for socialization and learning, and it is the fundamental institution where the child's developmental, emotional, and social needs are met. Early childhood is a critical stage for a child's holistic development; the quality of education provided during this period plays a decisive role in the child's future academic success and adaptation skills. In this context, supporting the education provided at school in the home environment and strengthening school-family cooperation are of great importance. Family involvement is a multifaceted process that includes parents actively participating in their children's education and development at home and school, and collaborating with teachers and school administration. Research in the literature indicates that family involvement increases children's academic achievement, early academic skills, social-emotional development, school adjustment, and motivation, and contributes to a decrease in absenteeism and behavioral problems. In addition, family involvement strengthens parents' parenting skills and positive attitudes toward school, while allowing teachers to get to know the child and family from a more holistic perspective. Factors that increase family involvement include open and two-way communication between school and family, a family-centered understanding of involvement, teachers' knowledge and skills regarding family involvement, supportive attitudes of school administration, and the inclusion of families in decision-making processes. In contrast, time constraints, intense working conditions, communication problems, negative attitudes, socioeconomic difficulties, and negative school experiences in the past are prominent as the main factors hindering family involvement. In this direction, the study

emphasizes the importance of holistic, sustainable, and inclusive approaches to strengthen family involvement in early childhood education.

Keywords: Family involvement, preschool education, school-family cooperation, early childhood period, parental involvement, child development

1. AİLE KATILIMI KAVRAMININ TANIMI

Bireyin ilk sosyalleşme deneyimlerini yaşadığı ortam aile olup, bireyin tutum, inanç ve davranışlarının temelleri bu ortamda atılmaktadır (MEB, 2013b). Doğum öncesinden başlayarak yaşam boyu etkisini sürdüren aile kurumu, çocuğun yalnızca gelişimsel değil aynı zamanda toplumsal ihtiyaçlarını da karşılamaktadır (Oğuz, 2008; McWayne ve diğerleri, 2004). Bu yönüyle aile, çocuğun ilk öğrenmelerinin gerçekleştiği temel eğitim ortamı olarak değerlendirilmektedir (Waanders, Mendez ve Downer, 2007).

Alan yazındaki bulgular, okul öncesi dönemde verilen eğitimin çocukların gelişim alanları üzerinde uzun süreli etkiler oluşturduğunu ve bu etkilerin ortaya çıkmasında eğitimin niteliğinin temel belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır (Yavuzer, 2003). Erken çocukluk dönemi, zihinsel, sosyal ve kişilik gelişimi açısından kritik bir evre olarak kabul edilmekte; bu dönemde kazanılan davranışların bireyin ileriki yaşamındaki tutum, alışkanlık ve değerlerini önemli ölçüde etkilediği belirtilmektedir (Bloom, 1964; Piaget, 1951; akt., Yavuzer, 2003; Oktay, 2003). Okul öncesi eğitim kurumları, bu dönemde çocukların fiziksel, sosyal-duygusal ve bilişsel gelişimlerini desteklemeyi, hayata uyumlarını kolaylaştırmayı ve aileleri eğitim süreci hakkında bilinçlendirmeyi amaçlamaktadır (Kandır, 2001). Bu doğrultuda yapılan çalışmalar, ebeveynlerin eğitim sürecine etkin biçimde dâhil edilmesinin gerekliliğini vurgulamaktadır (Seçkin ve Koç, 1997; Zembat ve Unutkan, 2001).

Comer ve Haynes'e (1991) göre okul ve aile, çocukların psikolojik ve eğitsel gelişimini destekleyen temel kurumlardır ve hedeflenen kazanımların elde edilmesi bu iki kurumun iş birliğine bağlıdır (Başaran ve Koç, 2000). Okul öncesi eğitimde çocuğun bütüncül olarak desteklenebilmesi için okulda verilen eğitimin ev ortamında da sürdürülmesi önem taşımaktadır (Tárraga García ve diğerleri, 2018). Bu bağlamda aile katılımı, çocukların sağlıklı gelişimini desteklemek ve okula hazırlanmalarını sağlamak amacıyla planlanan eğitim etkinliklerinin okul personeli ve aile bireylerinin ortak katkısıyla yürütülmesi olarak tanımlanmaktadır (Cavkaytar, 2000). Aile katılımı; ebeveynlerin ve diğer aile bireylerinin çocukların eğitim ve gelişim süreçlerine katkı sunmalarını ve eğitim süreçlerini destekleyip izlemelerini kapsayan sosyal etkileşim temelli bir süreçtir (Morrison, 2003; Epstein, 2010). Alanyazında aile katılımı, çocukların sosyal, duygusal ve akademik gelişim alanlarına ebeveynlerin aktif katılımı (Castro ve diğerleri, 2015), ebeveynlerin eğitim sorumluluğunu paylaşmaları (Barr ve Saltmarsh, 2014) ve çocukların öğrenme

yaşantılarına katılım göstermeleri (Jeynes, 2007) şeklinde tanımlanmaktadır. Aile katılımı; ebeveynlerin çocukları evde, okulda ve toplumsal yaşamda desteklemeleri, eğitimle ilgili karar süreçlerine katılmaları ve öğretmenler ile okul yönetimiyle iş birliği içinde olmalarını içeren bütüncül bir yaklaşım olarak tanımlanmaktadır (Ahioğlu Lindberg ve Oğuz, 2016)

Sosyokültürel kurama göre öğrenme ve gelişim, bireyin zihinsel süreçleri ile çevresi arasındaki etkileşim sonucunda gerçekleşmektedir (Ergün ve Özsüzer, 2006; Günay Bilaloğlu ve Aktaş Arnas, 2019). Aile katılımı, çocuğun yaşamında yer alan ev ve okul ortamları arasında bütünlük sağlayarak öğrenme sürecini güçlendirmektedir (Hendrick, 1991'den akt., Öncül, 2011). Nitekim Türkiye 2023 Eğitim Vizyonu'nda da ailelerin eğitim sürecinin temel unsurlarından biri olduğu ve aile katılımının olmadığı bir eğitim sisteminin başarıya ulaşamayacağı vurgulanmaktadır (Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], 2018).

2. AİLE KATILIMININ ÖNEMİ

Okul ve aile çocuğun eğitim ve gelişiminde kritik bir öneme sahiptir (Dodge, Colker ve Heroman, 2002; Tezel Şahin ve Özyürek, 2016). Eğitimin ev ve okul ortamlarında süreklilik kazanabilmesi açısından aile katılımına yönelik etkinlikler giderek daha fazla önem kazanmaktadır (Çamlıbel Çakmak, 2010). Yapılan araştırmalar, aile katılımının çocukların akademik başarıları, erken akademik becerilerinin gelişimi ile sosyal ve kişilik gelişimleri üzerinde önemli ve olumlu etkiler yarattığını ortaya koymaktadır (Anders, Rossbach, Weinert, Kuger, Lehl ve von Maurice, 2012; Arnold, Zeljo, Doctoroff ve Ortiz, 2008; Bennet). Benzer biçimde çocuk ve aileyi birlikte ele alan okul öncesi eğitim programlarının, yalnızca çocuğu merkeze alan programlara kıyasla daha etkili olduğu belirlenmiştir (Colbert, 1979; Yıldırım, 1983; akt., Çelenk, 2003). Aile katılımına yönelik çalışmaların, anne-babaların okula karşı daha olumlu tutum geliştirmelerine katkı sağladığı; bununla birlikte çocukların gelişimsel ve akademik yaşantılarını desteklediği görülmektedir (Ihmeideh ve Oliemat, 2015; Koçyiğit, 2015; La Paro ve diğerleri, 2003; Kartal, 2007; Ma ve diğerleri, 2016; Mazer ve Thompson, 2017; Nitecki, 2015).

2.1. Aile Katılımının Çocuk Açısından Önemi

Yapılan çalışmalar, aile katılımı bileşenlerini içeren eğitim uygulamalarının çocukların gelişim süreçlerine olumlu yönde katkıda bulunduğunu ortaya koymaktadır (Şahin ve Turla, 1996; Nezahat ve Koç, 1997; Can Yaşar, 2001; Temel, 2001; Gürşimşek, 2003). Çocuk açısından ele alındığında, aile katılımı; çocuğun eğitim sürecine daha etkin katılmasını sağlamakta, okul ile ev arasındaki iş birliğini güçlendirmekte ve ailenin çocuk üzerindeki destekleyici rolünü artırmaktadır. Bu durum, eğitim sürecinde hedeflenen kazanımların elde edilmesine katkı sunmaktadır (MEB, 2013b). Aile katılımının akademik başarı üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalarda, ailelerinden yeterli destek alan öğrencilerin erken okuryazarlık (Çelenk, 2003), okuduğunu anlama (Çalışkan, 2022) ve matematik becerilerinde (Uslu Çavdarıcı ve Ünal, 2021) daha yüksek başarı gösterdikleri belirlenmiştir.

Meta-analiz bulguları, aile katılımının yalnızca çocukların akademik başarılarını artırmakla sınırlı kalmadığını; aynı zamanda ebeveyn ile öğretmen arasındaki etkileşimi güçlendirdiğini, öğretmenlerin motivasyonunu desteklediğini ve okul iklimini olumlu yönde geliştirdiğini göstermektedir. Ayrıca aile katılımının, çocukların okula devam durumları, tutum ve davranışları ile ruh sağlıklarının desteklenmesinde etkili olduğu; ebeveynlerin kendi eğitimlerine yönelik güven, memnuniyet ve ilgilerini artırdığı belirtilmektedir (Fan ve Chen, 2001; Pomerantz ve

diğerleri, 2007). Araştırmalar, ebeveynlerin okulda yürütölen çalışmaları desteklemesinin yanı sıra evdeki öğrenme süreceğine katılımının da öğrencilerin akademik başarısını artırdığını göstermektedir (Harris ve Goodall, 2008). Green'e (2002) göre, ailelerin çocuklarının eğitimine aktif olarak katılması; çocukların okul yaşamları boyunca daha başarılı olmalarını, okula karşı olumlu tutum geliştirmelerini, bir üst eğitim kademesine geçmeye daha istekli davranmalarını ve yükseköğretimi tamamlama olasılıklarının artmasını sağlamaktadır.

Araştırmalar, ebeveyn katılımı ile çocukların dil ve okuryazarlık becerileri arasında anlamlı bir ilişki bulunduğunu göstermektedir (Britto, 2011). Okul ve aile arasındaki iş birliği, çocuğun yeni davranışlar kazanmasını, bu davranışları kalıcı hâle getirmesini ve problem çözüme, araştırma yapma ile ilkokula hazırlık gibi temel beceriler geliştirmesini desteklemektedir (Kang, Horn ve Palmer, 2017; Mazer ve Thompson, 2017; O'Donnell ve Kirkner, 2014). Okul öncesi dönemde, aile katılımı çocukların bilişsel, sosyal, duygusal, dil ve psikomotor gelişim alanlarında ilerlemelerine katkı sağlamakta; aynı zamanda akademik yeterlilik kazanmalarına ve hayata hazırlanmalarına olanak tanımaktadır(Kartal, 2007; La Paro, Kraft-Sayre ve Pianta, 2003; Temel ve diğerleri, 2010). Yapılan çalışmalarda, aile katılımı sayesinde çocukların özellikle zihinsel, duygusal ve sosyal gelişimlerinde ilerlemeler meydana geldiği belirtilmektedir (Çağdaş ve Seçer, 2010). Ayrıca aile katılımının, çocukların okula yönelik olumlu tutum geliştirmelerine, okul içinde kendilerini daha güvende hissetmelerine ve kültür ile farklı meslekleri öğrenme gibi sosyal hayata ilişkin öğeleri tanımalarına katkı sağladığı ifade edilmektedir (Kandır ve Ersoy, 2003). Yaşar Ekici (2017) tarafından yapılan araştırmada ise aile katılımına dâhil olan ebeveynlerin çocuklarında beceri düzeyinin yükselmesine paralel olarak sosyal davranış problemlerinin azaldığı belirlenmiştir. Aile katılımı çalışmalarında çocukların aileleri ile öğretmenleri arasındaki iş birliğini gözlemlemeleri, okula yönelik algılarını olumlu yönde etkilemektedir (Decker ve Decker, 2005). Ailelerin ev ödevlerinde çocuklarına rehberlik etmeleri, çocukların sınıf içi performanslarını artırmakta ve davranış sorunlarının azalmasına yardımcı olmaktadır (Hoover-Dempsey ve diğerleri, 2001; Domina, 2005). Özellikle okul öncesi dönemde, çocukların okula uyum sağlaması, okulda gerçekleştirilen çalışmaların evde desteklenmesi ve okul ile ev arasındaki tutarlılığın güçlendirilmesi açasından okul ve aile iş birliği büyük önem taşımaktadır (Tezel şahin ve Özyürek, 2016).

Okul ve aile arasındaki iş birliği, öğretmenlerin eğitim hedeflerine daha kolay ulaşmalarını sağlamakta ve yaşanan sorunların daha hızlı çözümlenmesine katkı sunmaktadır (Cömert ve Güleç, 2004). Ailenin eğitim programının etkin bir bileşeni olarak sürece dâhil edilmesi, okul öncesi dönemde verilen eğitimin etkilerinin yaşam boyu sürdürülebilmesine katkı sağlamaktadır (Hohman ve Weikart, 2000). şama ve Tarım (2007) tarafından öğretmenlerle yapılan bir araştırmada, öğrencilerin başarısızlığının temel nedenleri arasında ailelerin çocuklarının eğitimine karşı ilgisiz olmalarının ilk sırada yer aldığı; bunu aile içi huzursuzluk, aile bireylerinin düşük eğitim düzeyi ve ekonomik sorunların izlediği belirlenmiştir. Benzer biçimde Akbaba Altun'un (2009) çalışmasında da öğretmenler, öğrenciler ve veliler, öğrenci başarısızlığının en önemli nedeninin ailelerin eğitime yeterince ilgi göstermemesi olduğunu belirtmişlerdir. Yurt dışında gerçekleştirilen çalışmalar, çocuğun okul başarısını belirleyen en önemli çevresel unsurun aile olduğunu; ayrıca düşük akademik başarıya sahip öğrencileri akranlarından ayıran temel etkenin, ailenin eğitime yönelik ilgisizliği olduğunu ifade etmektedir (Diaz, 1989'dan akt., Çelenk, 2003). Okul iklimi ve disiplin olayları ile aile katılımı arasındaki ilişkiyi inceleyen Epstein ve Sheldon (2002a), aile katılımını artırmaya yönelik etkinliklerin düzenlendiği okullarda disiplin

sorunlarının azaldığını ortaya koymuştur. Benzer şekilde Epstein ve Sheldon (2002b), aile katılımının öğrenci devamsızlığını azalttığını belirtmektedir. Anne ve babaların okul etkinliklerine katılım düzeyleri arttıkça, çocukların okula devam etme isteğinin güçlendiği ve sosyal uyum ile sosyal becerilerinin geliştiği ifade edilmektedir (Kotaman, 2008). Okul ve aile arasındaki güçlü etkileşim sayesinde öğrenciler; yaratıcı düşünme, başkalarına yardım etme ve okula devam etmenin önemi konusunda farklı kaynaklardan olumlu mesajlar alabilmektedirler (Epstein, 1995). Ayrıca aile katılımı yoluyla kazandırılan bilgi, davranış ve beceriler ev ortamında da desteklenmekte ve böylece öğrenmelerin kalıcılığı artmaktadır (Ömeroğlu, Yazıcı ve Dere, 2003).

2.2. Aile Katılımının Aile Açısından Önemi

Aile katılımı, eğitim programlarına ve çocukların gelişimine katkı sağladığı gibi aileler açısından da önemli kazanımlar sunmaktadır. Aile katılımı sayesinde ebeveynler, eğitim ve öğretim rollerini geliştirme fırsatı bulmakta ve çocuklarının eğitim süreçlerini daha iyi anlayabilmektedirler (Decker ve Decker, 2005). Eliason ve Jenkins'e (2003) göre, aile katılım programları ebeveynlerin çocuklara okulda öğretilen konulara daha aşina olmalarını ve okulun işleyişi ile eğitim programının amacını daha iyi kavramalarını sağlamaktadır. Bunun yanı sıra okula karşı olumlu tutum geliştirmelerine de yardımcı olmaktadır (Epstein, 2018; Ihmeideh ve Oliemat, 2015; Kurtulmuş, 2016).

Şahin (2004) tarafından yapılan araştırmada, aile katılımı çalışmalarının anne-babaların hem çocuklarını hem de okulu daha iyi tanımalarına katkı sağladığı; okul ile aile arasındaki ilişkinin güçlendiği ve ebeveynlerin bu çalışmaların devam etmesini istedikleri belirlenmiştir. Bekyürek'in (2008) çalışmasında ise okula düzenli olarak katılan velilerin, ara sıra katılan velilere göre daha olumlu tutumlara sahip oldukları görülmüştür. Ailelerin eğitim sürecine aktif katılım göstermelerinin, aileler açısından da çeşitli yararlar sağladığı birçok araştırmada vurgulanmaktadır (Henderson, 1987; Lontos, 1992; Epstein, 1995). Bu süreçte anne-babalar çocukları hakkında daha fazla bilgi sahibi olmakta, çocuklarıyla daha sağlıklı iletişim kurabilmekte ve buna bağlı olarak kendilerine olan güvenleri artmaktadır (Özel, Çağdaş ve Konca, 2016). Aile katılımı, çocukların okul başarısını desteklemenin ötesinde, ebeveynlerin sahip olduğu becerilerin desteklenmesine ve daha sağlıklı aile içi ilişkiler geliştirmelerine de katkı sağlamaktadır (Keçeli Kaysılı, 2008). Bu nedenle aile katılımı, hem çocukların hem de anne ve babaların gelişimini destekleyen bir süreç olarak değerlendirilmektedir (Çamlıbel Çakmak, 2010). Ayrıca aileler, çocuklarının gelişimini ve okulda yürütülen çalışmaları yakından izleme ve çocuklarını daha iyi tanıma fırsatı bulmaktadırlar (Oktay, 2002). Nitekim Griffith tarafından yapılan araştırmada da aile katılım programlarının, ailelerin kaynaşmasına ve anne-babaların çocuklarının gelişimlerini gözlemlemelerine katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır (Akkök, Ögetürk ve Kökdemir, 1997).

2.3. Aile Katılımının Öğretmen Açısından Önemi

Ailelerle kurulan etkili iletişim sayesinde öğretmenler, aileler tarafından daha fazla desteklenmekte ve mesleki açıdan daha çok saygı görmektedirler. Bu iş birliği ortamı, velilerin okulda buldukları zamanlarda öğretmenlerin kendilerini daha rahat hissetmelerine de katkı sağlamaktadır (Eliason ve Jenkins, 2003). Okul öncesi eğitimde aile katılımı çalışmaları, öğretmenlere çocuğun içinde yaşadığı kültürü, aile yapısını, aile içi ilişkilerini ve ailenin çocuğa yüklediği anlamı daha yakından tanıma fırsatı sunmaktadır. Ayrıca öğretmenler, ev ortamındaki pedagojik imkânlar hakkında bilgi edinerek çocuğu daha bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirebilmektedirler (NAEYC, 2005). Ailelerden alınan bilgi ve geri bildirimler doğrultusunda

öğretmenler, öğrenme ortamlarını zenginleştirme ve eğitim sürecini daha etkili hâle getirme olanağı bulmaktadırlar (Cömert ve Güleç, 2004). Bunun yanı sıra aile katılımı, öğretmenlere anne-babaları daha yakından tanıma ve çevredeki toplumsal kaynakların farkına varma imkânı da sağlamaktadır (Aktaş Arnas, 2011).

3. AİLE KATILIMINI ARTTIRAN FAKTÖRLER

Werf, Creemers ve Guldemon'd'a (2001) göre, okullarda aile katılımını artırmak her zaman kolay olmasa da bu tür uygulamalar çocukların akademik başarıları üzerinde etkili sonuçlar vermektedir. Nakamura (2000), aile katılımının artırılabilmesi için en etkili yolun ebeveynlerle açık ve çift yönlü bir iletişim kurulması olduğunu vurgulamaktadır. Bu doğrultuda öğretmenlerin, farklı yöntem ve stratejiler kullanarak anne-babaları okulun bir parçası hâline getirmeleri ve katılım konusunda onları teşvik etmeleri gerekmektedir (Aktaş Arnas, 2017). Öğretmenler, velilerle iletişimi güçlendirmek amacıyla bu tür yolların yanı sıra farklı iletişim yöntemlerine de başvurabilmektedirler (Burden, 1999). Bu uygulamalar arasında; öğretim yılı başında velilere bilgilendirici mektuplar gönderilmesi, okul geceleri düzenlenmesi, velilerle telefon veya internet aracılığıyla iletişim kurulması, öğrenciye ilişkin notların veya bilgilendirme pusulalarının velilere iletilmesi, veli toplantılarının yapılması, velilerle birlikte parti, piknik ve gezi gibi sosyal etkinliklerin düzenlenmesi, okul bülteni hazırlanması ya da çevrim içi bülten yayımlanması, gerekli durumlarda dönem içinde ek bilgilendirme mektuplarının gönderilmesi ve belirli bir plan dâhilinde ev ziyaretlerinin gerçekleştirilmesi yer almaktadır.

Yapılan bir çalışmada, okul öncesi öğretmenlerinin okulu merkeze alan aile katılım uygulamaları yerine, aileyi merkeze alan bir yaklaşım geliştirdikleri ve bu sayede ebeveynleri aile katılım çalışmalarına daha etkili biçimde dâhil ettikleri belirlenmiştir (Knopf ve Swick , 2008). Benzer şekilde yapılan araştırmalar, anne-babaların sınıf içi etkinliklere katılmalarının sağlanması, ev ziyaretlerinin planlanması ve ebeveynlerle kurulan olumlu etkileşimin sürdürülmesinin aile katılım çalışmalarının etkili bir biçimde gerçekleştirilmesinde önemli bir rol oynadığını göstermektedir (Bæck, 2010; Kurtulmuş, 2016; Murray ve diğerleri, 2015; Souto-Manning ve Swick, 2006). Okul öncesi dönemde yürütülen aile katılım çalışmalarına ilişkin araştırmalar incelendiğinde, ailelerin eğitim sürecine katılımında okul öncesi öğretmenlerinin genellikle planlayıcı ve uygulayıcı bir rol üstlendikleri görülmektedir (Çamlıbel-Çakmak, 2010; Ok, 2016; Ömeroğlu ve diğerleri, 2005; Köksal-Eğmez, 2008; MEB, 2006). Bu nedenle aile katılım çalışmalarında öğretmenlerin rolü, aile katılımına yönelik tutumları, süreç içerisinde karşılaştıkları güçlükler ile kullandıkları stratejiler ve çözüm yollarının belirlenmesi büyük önem taşımaktadır (Bayraktar, Güven ve Temel, 2016; Greenwood ve Hickman, 1991; Souto-Manning ve Swick, 2006).

Eliason ve Jenkins (2003), öğretmenlerin aile katılımı çalışmalarını etkili biçimde yürütebilmeleri için sahip olmaları gereken bazı temel becerileri şu şekilde sıralamaktadır:

- Ailelerin düşüncelerine, değerlerine ve aldıkları kararlara saygı göstermek,
- Ailelerle empati kurabilmek ve saygılı bir tutum sergilemek,
- Ev ve okul arasında güçlü ve sürekli bir iletişim sağlamak,
- Ailelere karşı önyargılı tutumlardan kaçınmak,

- Aileleri, çocuklarının gelişim ve eğitim süreçlerinde yararlanabilecekleri kişi, kurum ve yayınlar gibi kaynaklar hakkında bilgilendirmek,
- Farklı iletişim yöntem ve tekniklerini kullanabilmek,
- Gerektiğinde diğer kurum ve topluluklarla iş birliği yapabilmek.

Okul–aile ilişkileri yalnızca veli toplantılarına katılımı sınırlı tutulmamalı; ailelerin çocuklarını okula hazırlamaları, okul ile sürekli ve düzenli iletişim kurmaları, okul etkinliklerine katılmaları, çocuklarının evdeki eğitim süreçlerini desteklemeleri ve okul yönetimi tarafından alınan kararlara katkı sunmaları gibi boyutları da kapsmalıdır (Çalık, 2007). Benzer biçimde Hornby ve Lafaele (2011), aileleri olumlu bir biçimde karşılayan ve aile katılımına önem verdiğini açıkça gösteren okulların, aile katılımını daha etkili biçimde geliştirebildiğini belirtmektedir. Aile katılımının artırılması, okulların daha nitelikli eğitim standartlarına ulaşmasına katkı sağlamakta ve çocukların farklı öğrenme fırsatlarıyla karşılaşmalarını desteklemektedir. Ayrıca öğretmenlere aile katılımına yönelik hizmet öncesi eğitimler verilmesi, öğretmenlerin bu alanda etkili uygulama ve müdahale yöntemleri geliştirmelerine yardımcı olmaktadır. Bununla birlikte aileler, öğretmenler ve toplum arasında olumlu iletişimin güçlendirilmesi; aile katılımını engelleyen durumların azaltılması (örneğin çocuk bakım desteği sağlanması, ailelerin uygun zamanlarına göre görüşmeler planlanması) ve ailelerin çocuklarının akademik potansiyelleri konusunda bilgilendirilmesi amacıyla eğitim çalıştaylarının düzenlenmesi önerilmektedir (Machen, Wilson ve Notar, 2005).

Okul öncesi eğitimde okul ile aile arasındaki iş birliğini güçlendirmek amacıyla aile katılımına yönelik çeşitli çalışmalar geliştirilmiştir (MEB, 2006). Bu süreçte, ailelere uygulanacak planlar hakkında açık ve sağlıklı bilgi paylaşımının yapılması ve sürecin planlı bir biçimde yürütülmesi önem taşımaktadır (Oktay ve Polat Unutkan, 2003). Köksal Eğmez'e (2008) göre aileleri eğitim sürecine daha fazla dahil etmek amacıyla; okul yönetimince düzenlenen aile eğitim çalışmaları, öğretmenler tarafından gerçekleştirilen ebeveynlerle iletişim etkinlikleri, ailelerin sınıf içi ve sınıf dışı etkinliklere katılımı ile ailenin evde sürdürebileceği eğitim etkinlikleri uygulanabilir. Çamlıbel-Çakmak (2010) okul öncesi dönemde yürütülen aile katılımı çalışmalarını; iletişim uygulamaları, eğitim faaliyetleri, servis etkinlikleri, karar verme süreçleri ve okul genelinde yürütülen faaliyetler olmak üzere beş ana başlık altında ele almaktadır.

Ebeveynlerin okul faaliyetlerine katılımını artırmaya yönelik çalışmalar farklı biçimlerde yürütülebilmektedir. Bu çalışmalar; ailelerin okulda gözlemci olarak bulunması, materyal hazırlama ve onarım süreçlerine destek vermesi, planlanan sosyal etkinlikler ve alan gezilerinde öğretmene yardımcı olması, sınıf içi etkinliklere kendi ilgi ve yetenekleri doğrultusunda katkı sağlaması şeklinde sıralanabilir. Bunun yanı sıra aileler; yiyecek hazırlama, çocuklarla oyun oynama, öykü okuma, fen etkinliklerine destek olma, sanat ve müzik çalışmaları ile öğretmen tarafından planlanan çeşitli etkinliklerde görev alabilmektedirler (MEB, 2013). Tezel Şahin ve Özyürek (2011), aile katılımı çalışmalarını; ilk görüşmeler, tanışma ve veli toplantıları, grup ve bireysel görüşmeler, ebeveyn köşeleri, eğitim ve haberleşme panoları, afişler, broşürler, kitapçıklar, dergi ve gazeteler, dilek kutuları, haber mektupları, yazışmalar, gelişim raporları, toplu dosyalar, fotoğraflar, telefon ve internet görüşmeleri, video veya ses kayıtları, sınıf içi etkinliklere katılım, konferanslar, ev ziyaretleri, özel günlerde anne-babaların okula davet edilmesi ve yıl sonu sergileri şeklinde sınıflandırmıştır. Bu sınıflandırmaya ek olarak Çağdaş ve Seçer (2010), anne-baba kütüphanelerini aile katılım çalışmaları arasında göstermiştir. Aktaş Arnas (2011) ise okula geliş ve gidiş saatlerinde yapılan kısa görüşmeler, ailelerin sınıf dışı etkinliklere katılımı, günlükler,

makale kutuları, eve etkinlik gönderilmesi ve anne-babaların yönetim ile karar verme süreçlerine katılımını aile katılımına yönelik uygulamalar arasında değerlendirmiştir.

Arslan ve Nural'a (2004) göre, etkili ve sürdürülebilir bir okul-aile iş birliği oluşturabilmek için okulların çeşitli etkinlikler planlaması gerekmektedir. Bu etkinlikler arasında ev ziyaretlerinin yapılması; anne-babalar, öğretmenler ve çocukların birlikte katılabilecekleri gezi, gözlem, konferans ve okul geceleri gibi faaliyetlerin düzenlenmesi yer almaktadır. Ayrıca anne-babalardan sınıf içi etkinliklerde ve mesleki rehberlik çalışmalarında yararlanılması, velilerle düzenli görüşme toplantılarının planlanması ve duyurulması, ailelere okulun imkânlarını kullanma fırsatları sunulması da önem taşımaktadır. Bununla birlikte velilerin okul hakkındaki görüşlerini almak amacıyla anketler uygulanması, özel günlerin kutlanmasında velilere görev verilmesi, okul bültenine yazı yazmalarının teşvik edilmesi, sınıflarda belirli aralıklarla gösteriler düzenlenerek velilerin çocuklarının performansı hakkında bilgilendirilmesi ve velilere örnek ders uygulamaları sunulması okul-aile iş birliğini güçlendiren uygulamalar arasında yer almaktadır.

Naftchi-Ardebili (1995) ise aile katılımının artırılabilmesi için öğretmenlerin, okul personelinin ve ailelerin okul-aile iş birliğine yönelik olarak bilinçli bir şekilde hazırlanmaları gerektiğini vurgulamaktadır. Okul personelinin, ailelerin farklı biçimlerde katılım gösterebileceğini göz önünde bulundurarak katılım türlerini ailelerin özelliklerine göre belirlemesi gerektiğini ifade etmektedir. (Naftchi-Ardebili, 1995). Araştırmalar, ebeveynlerin eğitim düzeyi arttıkça çocuklarının eğitim sürecine katılımlarının da arttığını göstermektedir (Pena, 2000; Kotaman, 2008; Ekinci Vural ve Gürşimşek, 2009). Gürşimşek (2010) tarafından yapılan çalışmada, ebeveynlerin eğitim düzeyi yükseldikçe evde çocuklarının eğitimine destek amacıyla yapılan etkinliklerin arttığı belirlenmiştir. Benzer şekilde Can'ın (2008) araştırmasında, velilerin çocuklarının eğitimiyle ilgilenme sıklığının eğitim düzeyine paralel olarak arttığı; ancak çocuk sayısı arttıkça bu ilginin azaldığı görülmüştür.

3. AİLE KATILIMINI ENGELLEYEN FAKTÖRLER

Eğitimciler, ailelerin okula gelmeme davranışını doğrudan ilgisizlikle ilişkilendirmek yerine, ailelerin çocuklarının eğitim sürecine katılımını zorlaştıran etkenleri anlamaya çalışmak gerektiğini belirtmektedir (Finders ve Lewis, 1994). Wherry (2009), anne-babaların çocuklarının eğitimine katılımını engelleyen başlıca nedenlerden birinin iletişim sorunları olduğunu belirtmektedir. Bu sorunlar, okul ile aile arasındaki yetersiz iletişimden kaynaklanabileceği gibi, öğretmenlerin aileleri bilgilendirme biçimlerinden ya da ailelerin okul etkinliklerine katılımı sırasında öğretmenlerin sergilediği tutumlardan da kaynaklanabilmektedir (Nakamura, 2000). Gökçe (2000) tarafından yapılan çalışmada, velilerin okul-aile iş birliğinin geliştirilmesi için öğretmenlerden daha etkili bir iletişim ve iş birliği bekledikleri belirlenmiştir. Benzer biçimde Balkar'ın (2009) çalışmasında da veliler, öğretmenler ve okul yönetimi ile yeterli düzeyde iletişim kurulmadığını, bu iletişimin artırılması gerektiğini ve okul-aile iş birliğinin yalnızca velilerden beklenmemesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Aile katılımını engelleyen en güçlü faktörlerin çoğu zaman öğretmenler ve anne-babaların duygusal tutumlarından kaynaklandığı belirtilmektedir. Her iki tarafın da birbirlerine yönelik yanlış önyargılar geliştirebildiği ifade edilmektedir (Oğuzkan-Oral, 1997). Anthony (2008) ise ailelerin okula karşı ilgisiz görünmelerinin temelinde, okul yönetimi ve öğretmenlerle yeterli iletişim kurulamamasından doğan yanlış anlamalar ve güvensizliklerin yer aldığını belirtmektedir. Aile katılımına ilişkin yapılan çalışmalarda ayrıca, okul ile ilgili bilgilerin

çoğunlukla öğrenciler aracılığıyla ailelere iletilmesi nedeniyle, öğretmenler ve yöneticiler ile anne-babaların birbirlerini yeterince tanımadıkları sonucuna ulaşılmıştır (Koçak, 1991).

Ailelerin çocuklarının eğitim sürecine katılımını gereksiz görmeleri (Crites, 2008), katılım konusunda örnek alabilecekleri bir rol modelin bulunmaması, eğitimi tamamen okula bırakarak pasif bir tutum sergilemeleri ve bu süreçte sorumluluk üstlenmekten kaçınmaları aile katılımının önündeki önemli engeller arasında yer almaktadır (Christenson, 2004; McGhee, 2007). Bunun yanı sıra bazı eğitimcilerin ailelere karşı olumsuz tutumlar sergilemeleri ve aile katılımının önemine yeterince inanmamaları da bu süreci olumsuz etkilemektedir (Shannon, 1996; Christenson, 2004). Kültürel farklılıklar, ailelerin eğitim süreci hakkında yeterli bilgiye sahip olmamaları ve kendilerini bu konuda yetersiz hissetmeleri ile okul ve aile arasındaki iletişim eksikliği de aile katılımını sınırlayan diğer faktörler arasında gösterilmektedir (Carrasquillo, 1993; Christenson, 2004; McGhee, 2007; Crites, 2008). Eğitim düzeyi düşük ve kendi yeterliliklerine güvenmeyen ebeveynlerin, çocuklarının eğitime katkı sunma konusunda çekingen davrandıkları ve bu sorumluluğu büyük ölçüde okula bıraktıkları görülmektedir. Bu durumun temelinde, anne-babaların çocuklarının eğitime nasıl destek olabileceklerine dair kendilerine duydukları güvensizlik yer almaktadır (Hornby, 2000; Nakamura, 2000). Yapılan araştırmalar, ebeveynlerin aile katılımına yönelik olumsuz tutumlarının bu çalışmaların uygulanmasında önemli bir engel oluşturduğunu ve ailelerin gönüllü olmaktan ziyade zorunlu katılımcı hâline getirilmelerinin süreci olumsuz etkilediğini ortaya koymaktadır (Borg ve Mayo, 2001; Grolnick ve Slowiaczek, 1994; Kim, 2009; Sheldon, 2002).

Beaty (2000), ailelerin eğitim çalışmalarına katılımının sağlanmasında yaşanan güçlüklerin, çoğu zaman anne-babaların kendi öğrencilik yıllarından taşıdıkları olumsuz okul deneyimlerinden kaynaklandığını belirtmektedir. Okul, dersler ve öğretmenlere yönelik olumsuz duygu ve tutumlara sahip olan ailelerin desteğini kazanmanın zor olabileceği ifade edilmekle birlikte, bu durumun öğretmenlerin istekli ve kararlı çabalarıyla aşılabileceği vurgulanmaktadır. Beaty'ye göre öğretmenler, eğitim programı içerisinde ailelerin sürece katılımını destekleyecek birçok fırsat yaratabilirler. Wherry (2003) ise aile katılımında yapılan bazı yanlış uygulamalara dikkat çekmektedir. Bu uygulamalar; ailelere karşı ilgisiz davranılması, aile katılımında aşırı denetleyici bir tutum sergilenmesi, aile katılımının yalnızca okulda gerçekleştirilen etkinliklerle sınırlandırılması, ailelerin çocukları hakkındaki bilgilerinin önemsenmemesi, ailelere yapılacak etkinliklerin açık ve anlaşılır biçimde açıklanmaması ve planlamaların ailelerin uygun zamanları dikkate alınmadan yapılması şeklinde sıralanmaktadır.

Hornby ve Lafaele (2011), bazı ebeveynlerin esnek çalışma saatlerine sahip olmamaları nedeniyle okulda düzenlenen aile katılım etkinliklerine katılmadıklarını; bazı ebeveynlerin ise gün sonunda yaşadıkları yorgunluk nedeniyle çocuklarının evdeki öğrenme etkinliklerine destek veremediklerini belirtmektedir. Koçak (1991) tarafından yapılan çalışmada da okul yöneticileri ve öğretmenler, okul-aile iletişimini zorlaştıran etkenlerden biri olarak anne-babaların yoğun iş temposunu göstermişlerdir. Yurt dışında gerçekleştirilen bazı araştırmalarda da benzer bulgulara ulaşılmış; ebeveynlerin çalışma koşullarının aile katılımını sınırladığı ifade edilmiştir (Sheldon, 2002; Turbiville, Umbarger ve Guthrie, akt. Carlisle ve diğerleri, 2005). Carlisle ve arkadaşları (2005), çok sayıda çocuğa sahip olan ya da ev işleriyle yoğun biçimde meşgul olan ebeveynlerin aile katılımı için yeterli zamanı bulmakta zorlandıklarını belirtmektedir. Gürşimşek'in (2010) çalışmasında ise çocuk sayısı arttıkça ebeveynlerin hem ev hem de okul temelli aile katılım etkinliklerine katılım düzeylerinin azaldığı ortaya konmuştur. Bununla birlikte ailelerin eğitim

düzeyleri, sosyo-ekonomik koşulları, geçmişte yaşadıkları olumsuz okul deneyimleri ve ulaşım sorunları da çocuklarının eğitim sürecine katılma isteklerini ve yeterliliklerini etkilemektedir (Barge ve Loges, 2003).

Benzer araştırmalarda; yoğun çalışma saatleri, çocuk sayısının fazlalığı, ev işleri, ebeveynlerin eğitim seviyesi, önyargılar ve öğretmenlerle yaşanan iletişim güçlüklerinin aile katılımını engelleyen başlıca etkenler arasında yer aldığı görülmektedir (Günay Bilaloğlu ve Aktaş Arnas, 2018; Erdoğan ve Demirkasımoğlu, 2010; Hornby ve Lafaele, 2011; Toran ve Özgen, 2018). Yoğun iş temposu, okul-ev mesafesinin fazla olması ve küçük çocuğa sahip olunması velilerin okul etkinliklerine katılımını zorlaştırdığı belirtilmektedir (Çıkar ve Aslan, 2022). Güzelyurt, Birge ve Ökten (2019) tarafından yapılan araştırmada da okul öncesi öğretmenlerinin ailelerle iletişim kurmakta zorlandıkları, deneyim eksikliği nedeniyle aile eğitimine yeterince önem vermedikleri ve bu alandaki uygulamalarda yetersiz kaldıkları belirtilmiştir.

Etkili ebeveyn katılımının önünde yer alan engelleri açıklamak amacıyla Hornby ve Lafaele (2011) kapsamlı bir model geliştirmiştir. Bu modele göre aile katılımını zorlaştıran etkenler; ebeveyn kaynaklı, çocuk kaynaklı, ebeveyn-öğretmen etkileşimine bağlı ve toplum kaynaklı olmak üzere dört grupta ele alınmaktadır. Ebeveyn kaynaklı etkenler arasında ebeveynlerin aile katılımına yönelik inançları, yaşam koşulları, etnik kökenleri ve okullar tarafından yapılan katılım davetlerini nasıl algıladıkları yer almaktadır. Çocuk kaynaklı etkenler ise çocuğun yaşı, öğrenme güçlükleri, sahip olduğu yetenekler ve davranış sorunları ile ilişkilidir. Ebeveyn-öğretmen kaynaklı engeller, tarafların tutumları ve iletişimde kullanılan dile bağlı olarak ortaya çıkarken; toplum kaynaklı etkenler tarihsel, demografik, politik ve ekonomik koşulları kapsamaktadır (Hornby ve Lafaele, 2011).

Bazı araştırmalarda, ailelerin eğitime katılımının büyük ölçüde öğretmenlerden ya da okuldan gelen davetleri nasıl algıladıklarıyla ilişkili olduğu belirtilmektedir (Hoover-Dempsey ve Sandler, 1997; Hoover-Dempsey ve diğerleri, 2005). Aile katılım çalışmalarına yönelik olumsuz tutumlar, bu çalışmalara ilişkin önyargılar, ilgisizlik ve benimsememe gibi durumlar da katılımı engelleyen faktörler arasında yer almaktadır. Bunun yanı sıra anne-babaların aile katılımına yönelik inançlarının sürecin yürütülmesinde belirleyici olduğu; okul öncesi öğretmenlerinin ebeveynlere yönelik tutumlarının da aile katılımının etkililiğini doğrudan etkilediği ifade edilmektedir (Hornby ve Lafaele, 2011; Bæck, 2010). Koçyiğit (2015) tarafından yapılan araştırmada da anne-babaların ilgisizliği, isteksizliği ve zaman ayıramamaları gibi nedenlerin aile katılımını sınırlandırdığı benzer bulgularla ortaya konmuştur.

Aslanargun'un (2007) okul-aile iş birliği ve öğrenci başarısına ilişkin yaptığı tarama çalışmasında ise ailelerin okul süreçlerine katılımını zorlaştıran etkenler arasında, okul-aile birliklerinin etkili biçimde işletilememesi, okul yöneticileri ile velilerin kayıt dönemleri ve özel durumlar dışında yeterince bir araya gelememesi ve okul-aile birliği toplantılarının tam katılımı ve verimli şekilde gerçekleştirilememesi yer almaktadır. Bu durumlar, okul-aile iletişimde yaşanan temel sorunlar arasında değerlendirilmektedir. Balkar'ın (2009) okul-aile iş birliği sürecine ilişkin veli ve öğretmen görüşlerini inceleyen araştırmasında, veliler okul-aile iş birliğini destekleyecek yeterli sayıda toplantı yapılmadığını belirtirken; öğretmenler ise okul ve veli toplantılarının çoğunlukla yalnızca not öğrenme amacıyla gerçekleştirildiğini ifade etmişlerdir. Bu nedenle her iki grubun da okul-aile iş birliğini yetersiz buldukları görülmektedir. Ancak bazı araştırmalarda aile katılımını engelleyen faktörler arasında yer alan çalışma koşulları (McGhee, 2007; Crites, 2008) ile dil ve kültürel

farklılıkların (Shannon, 1996; Christenson, 2004), Balkar'ın (2009) araştırma bulgularına göre aile katılımı açısından belirleyici bir engel oluşturmadığı ortaya konmuştur. Bu çalışmada veli ve öğretmenler arasında yaşanan sorunların temelinde, taraflar arasındaki görüş ve beklenti farklılıklarının yer aldığı ifade edilmektedir.

Yurt dışında yapılan araştırmalarda, okul–aile ilişkisinin etkili olmasını engelleyen unsurlar ailenin sosyo-ekonomik durumu, aile içindeki olumsuzluklar, kültür farklılığı ve ebeveynlerin eğitim durumu gibi etkenler belirtilmektedir (Faust-Horn, 2003). Yurt içinde gerçekleştirilen araştırmalar ise okul–aile iş birliğini sınırlayan başlıca etkenler olarak velilerin okula yeterince zaman ayıramamaları, velilerde okulun maddi talepte bulunacağına dair kaygılar ve öğretmenlerin velilere karşı resmi ya da sert tutumlarını göstermektedir (Yıldırım ve Dönmez, 2008). Öğretmenler, bir yandan velilerin okuldaki toplantı ve etkinliklere katılmalarını ve çocuklarının problemleriyle daha yakından ilgilenmelerini beklerken; diğer yandan okul yönetiminden velilerin görüş ve önerilerini dikkate almasını beklemektedirler (Gökçe, 1998).

Aslanargun ve arkadaşlarının (2004) araştırmasında, aileler okula yeterince ilgi gösterememe nedenlerini çoğunlukla yoğun iş koşulları ve kendi eğitim düzeylerini yetersiz görmeleriyle açıklamışlardır. Ayrıca dikkate değer sayıda veli, okula yönelik ilgisizliklerinin nedenini öğretmen ve yöneticiler tarafından yeterince ilgi görmemeleri olarak ifade etmiştir. Genel olarak değerlendirildiğinde, ailelerin okula yönelik ilgi yetersizliğinin temelinde okul yönetimi ve öğretmenlerle yaşanan iletişim sorunlarının, yanlış anlamaların ve güvensizliklerin yer aldığı görülmektedir. Bununla birlikte sosyal, kültürel ve ekonomik koşullar hem eğitim sürecine katılan aile sayısını hem de ailelerin okula katılım düzeylerini etkilemekte; birçok aile çalışma koşulları nedeniyle sınırlı zaman ve imkâna sahip olmaktadır (Coulombe, 1995).

1990 yılından sonra Türkiye'nin farklı bölgelerindeki üniversitelerde yürütülen ve araştırma raporu, yüksek lisans ya da doktora tezi olarak hazırlanan çalışmalarda, okul–aile ilişkilerini etkileyen etmenler incelenmiştir (Bilgin, 1990; Aslan, 1994; Doğan, 1995; Oğan, 2000; Başaran ve Koç, 2001; Saraçoğlu, 2002; Aslanargun ve diğerleri, 2004). Bu çalışmalarda velilerin okula karşı ilgisiz kalmalarının nedenleri şu şekilde özetlenmektedir:

- Öğretmenlerin velilere yönelik olumsuz tutumlar sergilemesi,
- Çocuğun okulda başarısız olması,
- Okulla yapılan görüşmelerden somut bir sonuç alınamaması,
- Okul tarafından maddi taleplerde bulunulması,
- Okul ortamının velilere kendi olumsuz öğrencilik deneyimlerini hatırlatması,
- Öğretmenlerin sürekli öğüt verici bir yaklaşım sergilemesi,
- Okullarda resmî ve mesafeli bir ortamın hâkim olması,
- Okul ile veli arasında yeterli iletişimin kurulamaması,
- Ailenin maddi imkânlarının yetersiz olması,
- Veli toplantılarına yeterli önem verilmemesi,
- Okul–aile birliklerinin etkili ve yeterli görülmemesi,
- Velilere yeterli zaman ayrılmaması,
- Okulun çocuklara sağlayacağı yararları yeterince inanılmaması,
- Velilerin iş yüklerinin fazla olması,
- Ailenin evinin okula uzak olması,
- Veli toplantılarının kalabalık ve uygun olmayan ortamlarda yapılması,

- Öğretmenlerin velilere karşı otoriter bir tutum sergilemesi,
- Velilerin kendi eğitim düzeylerini yetersiz görmeleri.

Ailelerin kültürel açıdan farklı özelliklere sahip olması, sosyoekonomik düzeyin düşük olmasından kaynaklanan destek yetersizlikleri ve okulların aile katılımını artırma konusunda yeterince istekli olmamaları, aile katılımını sınırlayan önemli etkenler arasında yer almaktadır (Englund ve diğerleri, 2004; Okpala ve diğerleri, 2001). Bunun yanı sıra anne-babaların kendi okul yaşantılarına ilişkin olumsuz deneyimleri, ailelerin düşük eğitim seviyesine sahip olması, ekonomik güçlükler, okula ayırdıkları sürenin kısıtlılığı, öğretmenlerin olumsuz yaklaşımları ile ev ve okul kültürleri arasındaki farklılıklar da aile katılımını engelleyen diğer faktörler olarak belirtilmektedir (Zembat ve Unutkan, 1999; Pehlivan, 1997).

3. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu bulgular doğrultusunda, okul öncesi eğitimde aile katılımının güçlendirilmesi; çocuğun bilişsel, sosyal-duygusal ve akademik gelişiminin bütüncül biçimde desteklenmesi, öğrenmelerin ev ve okul ortamları arasında süreklilik kazanması ve olumlu bir okul ikliminin oluşturulması açısından temel bir gereklilik olarak değerlendirilmektedir. Aile katılımını artırmaya yönelik olarak okullarda açık, sürekli ve çift yönlü iletişim kanallarının yapılandırılması; aileyi merkeze alan, esnek ve kapsayıcı katılım uygulamalarının planlanması; öğretmenlerin ailelerle etkili iletişim ve iş birliği becerilerinin hizmet öncesi ve hizmet içi eğitimlerle desteklenmesi önem taşımaktadır. Ayrıca ailelerin yalnızca uygulamalara katılan değil, eğitimle ilgili karar süreçlerine aktif olarak dâhil edilen paydaşlar hâline getirilmesi, katılımın niteliğini güçlendirecektir. Bununla birlikte zaman yetersizliği, yoğun çalışma koşulları, iletişim sorunları, olumsuz tutumlar, sosyoekonomik güçlükler ve geçmiş okul deneyimleri gibi aile katılımını sınırlayan etkenlerin azaltılmasına yönelik düzenlemelerin (uygun zamanlı görüşmeler, erişilebilir bilgilendirme, çocuk bakım desteği ve kapsayıcı okul iklimi) planlanması gerekmektedir. Sonuç olarak, okul öncesi eğitimde aile katılımına yönelik sürdürülebilir, çok boyutlu ve kapsayıcı stratejilerin geliştirilmesi; hem çocukların gelişimsel ve akademik kazanımlarının güçlenmesine hem de okul-aile iş birliğinin kalıcı biçimde yapılandırılmasına önemli katkılar sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- [1] MEB, (2013b). Okul öncesi eğitim programı ile bütünleştirilmiş aile destek eğitim rehberi (MEB). Ankara: MEB.
- [2] Oğuz, O. (2008). Öğretmen aile işbirliğinin öğrenci başarısına etkisi[Yayınlanmamış yüksek lisans tezi].Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- [3] Christine Waanders, Julia L. Mendez, Downer, J.T.(2007). “Parent Characteristics, Economic Stress and Neighborhood Context as Predictors of Parent Involvement in Preschool Children's Education”, *Journal of School Psychology*, 45 , 619–636.
- [4] Yavuzer , H. (2003). *Çocuğu Tanımak ve Anlamak*. Ankara: Remzi Kitapevi.
- [5] Oktay, A. (2003). *Okul Öncesinde Temel Kavramlar, Okul Öncesi Eğitimin Amaçları Ve Temel İlkeleri. Özel Öğretim Yöntemleri*. Eskisehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları.
- [6] Kandır, A. (2001). Çocuk gelişiminde okul öncesi eğitim kurumlarının yeri ve önemi. *Milli Eğitim Dergisi*, 151, 102-104.
- [7] Nezahat Seçkin, Koç, G., “Okul Öncesi Eğitimde Okul-aile sbirligi”, *Yasadıkça Eğitim*. Yayın yılı: 11, 1997, No:51, s.5–10.
- [8] Zembat, Rengin ve Özgül Polat Unutkan (1999). “Okulöncesinde Çocugun Sosyal Gelisiminde Aile Katılımının Önemi”, *Marmara Üniversitesi Anaokulu Öğretmeni El Kitabı*. YA-PA Yayınları
- [9] Tárraga García, V., García Fernández, B., Ruiz-Gallardo, J. R. (2018). Home-based family involvement and academic achievement: a case study in primary education. *Educational Studies*, 44(3), 361-375.
- [10] Cavkaytar, Atilla (2000). “Okulöncesi Eğitimde Okul, Aile, Çevre İsbirligi” *Okulöncesi Eğitimin İlke ve Yöntemleri*. Eskisehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, ss.133–143,
- [11] Morrison, G.S. (2003). *Fundamentals of Early Childhood Education*, Upper Saddle River; New Jersey, Columbus, Ohio
- [12] Epstein, J. L. (2010). School / family / community partnerships: Caring for the children we share. *Phi Delta Kappan*, 92(3), 81-96.
- [13] Castro, M., Expósito-Casas, E., López-Martín, E., Lizasoain, L., Navarro-Asencio, E., & Gaviria, J. L. (2015). Parental involvement on student academic achievement: A meta-analysis. *Educational research review*, 14, 33-46.
- [14] Barr, J., Saltmarsh, S. (2014). “It all comes down to the leadership” the role of the school principal in fostering parent-school engagement. *Educational Management Administration & Leadership*, 42(4), 491-505.
- [15] Jeynes, W. H. (2007). The relationship between parental involvement and urban secondary school student academic achievement: A meta-analysis. *Urban Education*, 42(1), 82-110.
- [16] Ergün, M., Özsüer, S. (2006). Vygotsky'nin yeniden değerlendirilmesi. *Afyonkarahisar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 269-292.
- [17] Bilaloğlu, R. G., & Arnas, Y. A. (2019). Okul öncesi eğitimde aile katılımı engelleri ve süreçte karşılaşılan sorunlar. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34(3), 804-823.
- [18] Milli Eğitim Bakanlığı. (2018). 2023 Eğitim Vizyonu. http://2023vizyonu.meb.gov.tr/doc/2023_EGITIM_VIZYONU.pdf adresinden erişilmiştir.
- [19] Dodge D.T., Colker, L.J., Heroman, C. (2002). *The Creative Curriculum For Preschool, Teaching Strategies*, Washington,DC

- [20] Tezel-Şahin, F., & Özyürek, A. (2016). Anne Baba Eğitimi ve Aile Katılımı. Ankara: İstatistik Dünyası. Ünüvar, P. (2010). Aile katılımı çalışmalarına yönelik ebeveyn ve öğretmen görüşlerinin karşılaştırılması. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 18(3), 719-730.
- [21] Çamlıbel-Çakmak, Ö. (2010). Okul öncesi eğitim kurumlarında aile katılımı. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20, 1-18.
- [22] Anders, Y., Rossbach H.G., Weinert, S., Ebert, S., Kuger, S., Lehrl, S. Et al. (2012). Home and preschool learning environments and their relations to the development of early numeracy skills. *Early Childhood Research Quarterly*, 27, 231-244.
- [23] Arnold, D. H., Zeljo, A., Doctoroff, G. L (2008) Parent Involvement in Prescholl: Predictors and the Relation of Involvement to Preliteracy Development. *Scholl Pyschology Review*. 37 (1).
- [24] Bennet, K. K., Weigel, D. J. & Martin, S. S. (2002). Children's acqusition of early literacy skills: examining family contributions. *Early Childhood Research Quarterly*, 17, 295-317.
- [25] Çelenk, S. (2003). Okul Başarısının Ön Koşulu: Okul - Aile Dayanışması. *İlköğretim-Online Dergisi*, 2(2), 28-34.
- [26] Ihmeideh, F., & Oliemat, E. (2015). The effectiveness of family involvement in early childhood programmes: perceptions of kindergarten principals and teachers. *Early Child Development and Care*, 185(2), 181-197.
- [27] La Paro, K. M., Kraft-Sayre, M., & Pianta, R. C. (2003). Preschool to kindergarten transition activities: Involvement and satisfaction of families and teachers. *Journal of Research in Childhood Education*, 17(2), 147-158.
- [28] Tezel Şahin, F. ve Turla, A. (2003). Okul öncesi eğitim kurumlarında yapılan aile katılım çalışmalarının incelenmesi. *Omep 2003 dünya konsey toplantısı ve konferans kitabı* (I. Cilt, s. 379-392), Ankara: Ya-Pa Yayınları.
- [29] Temel, Z. F. (2001). Okul öncesi eğitime aile katılımı. *Gazi Üniversitesi Anaokulu-Anasınıfı Öğretmen El Kitabı*. İstanbul:YA-PA.
- [30] Gürşimşek, I.(2003). Okul öncesi eğitime aile katılımı ve psikososyal gelişim. *Kuramda ve Uygulamada Eğitim Bilimler Dergisi*, 3(1), 125-144.
- [31] Uslu Çavdarıcı, T. & Ünal, F. (2021). Aile destekli matematik eğitimi programının okul öncesi dönem çocuklarının erken matematik becerisine etkisi. *Uluslararası Dil, Eğitim ve Sosyal Bilimlerde Güncel Yaklaşımlar Dergisi (CALESS)*, 3(2), 244-264.
- [32] Fan, X. ve Chen, M. (2001). Parental involvement and students' academic achievement: A meta-analysis. *Educational Psychological Review*, 13 (1), 1-22.
- [33] Pomerantz, E. M., Moormann, E. A. & Litwack, S. D. (2007). The how, whom, and why of parents' involvement in children's academic lives: More is not always better. *Review of Educational Research*, 77 (3), 373-410.
- [34] Harris, A., & Goodall, J. (2008). Do parents know they matter? Engaging all parents in learning. *Educational Research*, 50(3), 277-289.
- [35] Britto, P. R. (2001). Family literacy environments and young children's emerging literacy skills. *Reading Research Quarterly*, 36, 346-347.
- [36] Kang, J., Horn, E. M., & Palmer, S. (2017). Influences of family involvement in kindergarten transition activities on children's early school adjustment. *Early Childhood Education Journal*, 45(6), 789-800.

- [37] Kartal, H. (2007). Erken çocukluk eğitimi programlarından anne-çocuk eğitim programı'nın altı yaş grubundaki çocukların bilişsel gelişimlerine etkisi. *İlköğretim Online*, 6(2), 234-248.
- [38] Decker,C.A. ve Decker J.R.(2005). *Planning and Administering Early Childhood Programs*. Upper Saddle River; New Jersey, Columbus, Ohio
- [39] Hohman, M. ve Weikart D.P.(2000). *Küçük Çocukların Eğitimi*. (Çev: Sibel Saltiel Kohen).Hisar Eğitim Vakfı Yayınları. No.1. Kuruçeşme/İstanbul
- [40] Diaz, S. L. (1989). The home environment and Puerto Rican Children's achievement: A researcher's diary. The National Association for Education Conference, Hulston, April-May; Çelenk, S. (2003). Okul başarısının ön koşulu: Okul aile dayanışması. *İlköğretim-Online*, 2(2), 28-34.
- [41] Eliason, C. Ve Jenkins, L.(2003). *A Practical Guide to Early Childhood Curriculum*, Upper Saddle River, N.J. : Merrill
- [42] Nakamura, R. M. (2000). *Healthy classroom management: Motivation, communication, and discipline*. Wadsworth Thomson Pub. Canada.
- [43] Werf, G., Creemers, B., & Guldmond, H. (2001). Improving parental involvement in primary education in Indonesia: implementation, Effects and Costs. *School Effectiveness and School Improvement*, 12 (4), 447-466.
- [44] Knopf, H. T., & Swick, K. J. (2008). Using our understanding of families to strengthen family involvement. *Early Childhood Education Journal*, 35(5), 419-427.
- [45] Machen, S. M., Wilson, J. D. & Notar, C. E. (2005). Parental involvement in the classroom. *Journal of Instructional Psychology*. 32 (1), 13-16.
- [46] Arslan, Ü., Nural, E. (2004). Okul Öncesi Eğitiminde Okul-Aile İds Birliğinin Önemi, *Milli Eğitim Dergisi*, S. 162.
- [47] Beaty, Janice J. (2000). *Skills For Preschool Teachers*. Upper Saddle River, N.J.: Merrill.
- [48] Wherry, J.H. (2003). Selected Parent Involvement Research. Retrieved. tarihi15 mayıs2008,<http://www.parentinstitute.com/educator/resources/research/research.php>
- [49] Aslanargün, E. (2007). Okul-aile işbirliği ve öğrenci başarısı üzerine bir tarama çalışma. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18, 119-135.
- [50] Englund, M.M., Luckner, A.E., Whaley, G.J.L., & Egeland, B. (2004). Children achievement in early elementary school: Longitudinal effects of parental Involvement, expectations and quality of assistance. *Journal of Educational Psychology*, 96 (4), 723-726.
- [51] Zembat, R. ve Haktanır, G. (2005). *Okulöncesi eğitim kurumlarında velilerin eğitime katılımları. okulöncesi eğitimde denetim rehber kitabı*. İstanbul: Ya-Pa.

OKUL ÖNCESİ DÖNEM ÇOCUKLARINDA 21. YÜZYIL BECERİLERİNİN SOSYODEMOGRAFİK DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ

Prof. Dr. Fatma ÇALIŞANDEMİR

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, fcalisandemir@mehmetakif.edu.tr- ORCID: 0000-0001-5913-0553

Prof. Dr. Perihan ÜNÜVAR

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, punuvar@gmail.com – ORCID: 0000-0002-6285-5181

Ferda ÖZMEN EV

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, fozmenev@gmail.com- ORCID: 0009-0009-3837-9910

ÖZET

Günümüzün hızla değişen toplumsal ve teknolojik yapısı, erken çocukluk döneminden itibaren eleştirel düşünme, yaratıcılık, iş birliği ve iletişim gibi 21. yüzyıl becerilerinin kazandırılmasını gerekli kılmaktadır. Bu çalışmanın amacı, okul öncesi dönem çocuklarının 21. yüzyıl becerilerini belirlemek ve bu becerilerin sosyodemografik değişkenlere göre farklılaşp farklılaşmadığını incelemektir. Çalışma nicel araştırma deseninde yürütülmüş olup betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Çalışma grubunu, okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden 5-6 yaş grubu 179 çocuk oluşturmuştur. Veriler, “5–6 Yaş Çocukları için 21. Yüzyıl Becerileri Ölçeği (DAY-2)” ile araştırmacılar tarafından hazırlanan “Kişisel Bilgi Formu” aracılığıyla toplanmıştır. Elde edilen veriler, betimsel istatistikler, bağımsız örneklem t-testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışmanın bulgularından elde edilen sonuçlara göre, çocukların “öğrenme ve yenilik becerileri” alt boyutunda en yüksek düzeyde beceriye; “bilgi, medya ve teknoloji becerileri” alt boyutunda ise en düşük düzeyde beceriye sahip oldukları görülmüştür. Kız çocuklarının “öğrenme ve yenilik becerileri”, “yaşam ve kariyer becerileri” ve “bilgi, medya ve teknoloji becerileri” erkek çocuklara göre anlamlı düzeyde yüksektir. Yaş değişkenine göre anlamlı bir farklılık bulunmazken, okul türüne göre okul öncesi dönem çocuklarının 21. yüzyıl becerilerinde farklılıklar oluşturduğu bulgusu elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Okul öncesi dönem, okul öncesi eğitimi, 21. yüzyıl becerileri

1. GİRİŞ

Okul öncesi eğitim, çocukların gelişiminde kritik bir rol oynamaktadır. Bu dönemde edinilen bilgi ve beceriler, çocukların sonraki eğitim süreçlerinde uluslararası literatürde tanımlanan 21. yüzyıl becerilerine ulaşmalarını sağlamaktadır. Özellikle erken çocukluk eğitimi, çocukların temel akademik becerilerinin, sosyal becerilerinin ve duygusal becerilerinin gelişimini destekleyerek, onların ilerideki akademik başarıları üzerinde olumlu bir etki yaratmaktadır (Hacıbrahimoğlu, 2022; Skibbe vd., 2013). 21. yüzyıl becerileri arasında eleştirel düşünme, yaratıcılık, işbirliği ve iletişim gibi beceriler yer almaktadır (Aydın & Şişman, 2021). Bu becerilerin kazanılması, çocukların karmaşık ve hızla değişen bir dünyada etkili bir biçimde yer alabilmeleri için gereklidir, zira bunlar sadece akademik başarılarını değil, aynı zamanda sosyal etkileşimlerini de güçlendirecektir (Pholphirul, 2016).

21. yüzyıl becerilerinin öğrenilmesi, okul öncesi dönemde çocukların gelişimi için son derece önemlidir. Bu beceriler, çocukların yalnızca akademik başarılarını değil, aynı zamanda sosyal ve duygusal becerilerini de geliştirmelerine olanak tanır. Eğitimde 21. yüzyıl becerileri genellikle dört ana grupta toplanmaktadır: eleştirel düşünme, yaratıcılık, iletişim ve işbirliği (4C'ler) olarak tanımlanan bu beceriler, bu durum Thornhill-Miller vd. (2023) ve Manzunzu ve Maera (2024) tarafından da vurgulanmaktadır. Bu becerilerin kazanılması, çocukların gelecekteki eğitim ve iş hayatlarına hazırlanmalarında kritik bir rol oynamaktadır (Aydın & Şişman, 2021). Özellikle erken yaşta bu becerilerin edinilmesi, çocukların problem çözme ve yaratıcı düşünme yeteneklerinin geliştirilmesine katkıda bulunur (Ratnasari vd., 2019). Ayrıca, bu beceriler bireylerin yaşam boyu öğrenme yeteneklerini de artırarak, onları sürekli öğrenme ve gelişme sürecine dahil eder (Gündüz, 2023). Erken yaşta edindiği bu beceriler öğrenme ve iş hayatlarına hazırlanmalarında önemli bir rol oynadığı belirtilmektedir. Bu beceriler, çocukların ileride daha karmaşık konularla başa çıkmasına ve kendi kendine öğrenme becerilerini artırmasına yardımcı olur (Kozikoğlu & Altunova, 2018).

Sosyodemografik değişkenler, çocukların erken dönemdeki öğrenme fırsatlarına erişimini ve bu süreçte kazandıkları becerileri doğrudan etkileyen önemli faktörlerdendir. Yaş, cinsiyet, ebeveynlerin eğitim durumu ve ekonomik düzey gibi unsurlar, çocukların erken dönemdeki öğrenme fırsatlarına erişimini ve eğitimdeki başarılarını etkilemektedir (Sánchez-Vincitore & Castro, 2021; Connery vd., 2023). Öğrenme ortamı, çocukların gelişiminde belirleyici bir rol oynamaktadır; örneğin, yüksek sosyoekonomik durumdaki ailelerin çocukları genellikle daha iyi eğitim olanaklarına sahip olurken, düşük sosyoekonomik koşullardaki çocuklar daha sınırlı kaynaklarla karşılaşabilmektedir (Lyesmaya vd., 2022). Bu durum, çocukların bu becerileri ne ölçüde edinebildiğini doğrudan etkileyebilmektedir (Bornstein vd., 2010).

Okul öncesi öğretmenler, bu 21. yüzyıl becerilerinin çocuklara kazandırılmasında hayati bir rol oynamaktadır. Öğretmenler, çocukların öğrenme süreçlerini desteklemek ve bireysel ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli bilgi ve becerilere sahip olmalıdır (Stein & Albritton, 2022; Wahyuni & Rakimahwati, 2022). Etkili öğretim stratejileri geliştirmek, öğretmenlerin eğitimdeki rollerini güçlendirirken, çocukların duygusal ve sosyal gelişimlerini de olumlu yönde etkilemektedir (Aydın & Şişman, 2021; Tebeka vd., 2021). Özellikle öğretmenlerin bu becerileri öğretmeye yönelik inançları ve yeterlilik algıları, öğrencilere sağlanan öğretim kalitesini etkileyebilir. Örneğin, erken çocukluk öğretmenlerinin STEM (bilim, teknoloji,

mühendislik ve matematik) konularında öğretim için yeterli hazırlık algısına sahip olmaları gerektiği vurgulanmaktadır (Park vd., 2016). Bunun yanı sıra, öğretmenin sürekli mesleki gelişimi, çocukların öğretim sürecinde daha etkili bir şekilde yönlendirilmesini sağlayarak, öğrenim deneyimlerini zenginleştirmektedir (Mutaf-Yıldız vd., 2020). Öğretmenlerin, bu becerileri etkili bir şekilde kazandırmak için çeşitli pedagojik yaklaşımlar benimsemeleri önemlidir, çünkü öğretmenlerin yetkinlikleri doğrudan öğrencilerin öğrenme deneyimlerini şekillendirmektedir (Stehle & Peters-Burton, 2019).

Sonuç olarak, okul öncesi dönem, çocukların gelişiminde kritik bir yere sahiptir ve bu dönemde edinilen 21. yüzyıl becerileri, bireylerin yaşam boyu öğrenme yolculuklarında onlara rehberlik edecektir. Bu becerilerin kazandırılması, sadece akademik başarı değil aynı zamanda sosyal uyum ve yaşam boyu öğrenme gibi önemli alanlarda da gelişimi destekler. Sosyodemografik değişkenlerin etkisi göz önünde bulundurularak, öğretmenlerin rolü, bu sürecin başarısında belirleyici bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Bu araştırma, okul öncesi dönem çocuklarının 21. yüzyıl becerilerinin sosyodemografik değişkenlere göre incelenmesini amaçlamaktadır. Okul öncesi öğretmenlerinden toplanan verilere dayanarak okul öncesi çocuklarının 21. yüzyıl becerileri ile sosyodemografik değişkenlere göre incelenmesidir. Bu çerçevede, araştırmanın amacı, okul öncesi dönem çocuklarının 21. Yüzyıl beceri düzeylerini (eleştirel düşünme, yaratıcılık, iş birliği ve iletişim) belirlemek ve çocukların sosyodemografik özelliklerine göre (çocuğun yaşı, cinsiyeti ve devam ettikleri okul türü) 21. yüzyıl becerilerinin farklılaşp farklılaşmadığını incelemektir.

Bu bağlamda, aşağıdaki araştırma soruları belirlenmiştir:

1. Okul öncesi dönem çocuklarının 21. yüzyıl becerileri düzeyleri nedir?
2. Çocukların sosyodemografik özelliklerine göre (yaş, cinsiyet, devam ettikleri okul türü) 21. yüzyıl becerileri farklılaşmakta mıdır?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Bu araştırma, okul öncesi dönem çocuklarında 21. yüzyıl becerilerinin (eleştirel düşünme, yaratıcılık, iş birliği ve iletişim) sosyodemografik değişkenlere göre incelenmesine yönelik olarak nicel yöntemde tasarlanmış ve tarama modeli kullanılarak yürütülmüş bir çalışmadır. Tarama modeli; bireylerin ya da grupların belirli özelliklerini, mevcut durumlarıyla ortaya koymayı amaçlayan, araştırmacının değişkenler üzerinde herhangi bir müdahalede bulunmadığı ve elde edilen bulguların evrene genellenmesine olanak sağlayan araştırma desenlerinden biridir (Büyüköztürk vd., 2014; Karasar, 2014).

2.2. Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu okul öncesi eğitime devam eden 5-6 yaş grubunda yer alan 179 çocuk oluşturmaktadır. Çalışma grubu, hem devlet okullarına (Millî Eğitim Bakanlığına bağlı anasınıfları ve bağımsız anaokulları) hem de özel okullara (özel anasınıfları ve özel anaokulları) devam eden 5-6 yaş çocuklarından oluşmaktadır. Çalışma grubunun belirlenmesinde, araştırmaya hızlı ve kolay erişim sağlanabilmesi ile zaman ve maliyet

açısından avantaj sunması nedeniyle uygun örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Uygun örnekleme, araştırmacının ulaşabildiği ve araştırmaya katılmaya gönüllü bireyleri kapsayan, özellikle eğitim alanındaki nicel araştırmalarda sıklıkla tercih edilen bir örnekleme yöntemidir (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz & Demirel, 2014).

2.3. Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada araştırma sürecinde geliştirilmiş olan Kişisel Bilgi Formu ve 5-6 Yaş Çocukları için 21. Yüzyıl Becerileri Ölçeği (DAY-2) veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Kullanılan ölçeklerin özellikleri aşağıda açıklanmıştır.

Kişisel Bilgi Formu

Çalışmanın sosyodemografik bilgilerinin saptanması amacıyla araştırmacılar tarafından oluşturulan formdur. Bu formda çocuğun yaşı, cinsiyeti ve devam ettiği okul türüne ilişkin bilgiler sorulmuştur.

5-6 Yaş Çocukları İçin 21. Yüzyıl Becerileri Ölçeği (DAY-2)

Bu çalışmada, 5-6 yaş grubu çocukların 21. yüzyıl becerilerini ölçmek amacıyla Yalçın ve diğerleri (2020) tarafından geliştirilen 5-6 Yaş Çocukları İçin 21. Yüzyıl Becerileri Ölçeği (DAY-2) kullanılmıştır. Ölçek, çocukların Öğrenme ve Yenilik Becerileri (4Cs), Yaşam ve Kariyer Becerileri, Bilgi-Medya ve Teknoloji Becerileri olmak üzere üç alt boyutta değerlendirildiği toplam 33 maddeden oluşmaktadır. DAY-2 Ölçeği, 4'lü Likert tipi bir derecelendirme sistemiyle yapılandırılmış olup, maddeler “Hiçbir zaman”, “Nadiren”, “Genellikle” ve “Her zaman” şeklinde sıklık zarfları ile değerlendirilmiştir. Ölçeğin alt boyutları ve maddelerin dağılımı şu şekildedir:

- Öğrenme ve Yenilik Becerileri (4Cs) (OYBT): 1-15. maddeler
- Yaşam ve Kariyer Becerileri (YKBT): 16-28. maddeler
- Bilgi-Medya ve Teknoloji Becerileri (BMTBT): 29-33. maddeler

2.3. Verilerin Analizi

Çalışmanın verilerinin analizinde öncelikle puanların normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla betimsel istatistikler ve normallik incelenmiştir. Bu doğrultuda, verilerin çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerleri dikkate alınarak normal dağılıma uygunlukları değerlendirilmiştir. 21. Yüzyıl becerileri toplam puanlarının çarpıklık değeri -0,734, basıklık değeri -0,341 Öğrenme ve Yenilik değişkeni için çarpıklık değeri -0,676, basıklık değeri -0,598; Yaşam ve Kariyer değişkeni için çarpıklık -0,749, basıklık -0,224; Bilgi, Medya ve Teknoloji değişkeni için ise çarpıklık -0,777 ve basıklık 0,009 olarak bulunmuştur. George ve Mallery'ye (2010) göre, çarpıklık ve basıklık değerlerinin ± 1 aralığında bulunması, verilerin normal dağılıma yakın olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, tüm değişkenlerin bu aralıkta olduğu görülmekte ve verilerin normal dağılıma uygun olduğu değerlendirilmektedir.

Değişkenlerin normal dağılım varsayımını karşıladığı belirlendiğinden, çalışmanın sorularını test etmek için parametrik istatistiksel yöntemler kullanılmıştır. Bu kapsamda; çocuğun cinsiyetine ve yaşına göre 21. Yüzyıl becerileri puanlarındaki farklılıkları incelemek için Bağımsız Örneklem t-Testi, çocuğun devam ettiği okul türüne göre ise; ikiden fazla gruba sahip kategorik değişkenlere göre aynı bağımlı değişkenlerdeki farklılıkları analiz etmek için Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) uygulanmıştır. ANOVA sonuçları anlamlı çıkan karşılaştırmalarda, farkın kaynağını belirlemek için Bonferroni testi kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Bu çalışmanın amacı 5-6 yaş grubunda bulunan çocukların 21. yy. çeşitli sosyodemografik değişkenlere göre incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda ilk olarak çocukların DAY-2 ölçeğinde bulunan farklı alt boyutlar ile almış oldukları puanların betimsel analizi yapılarak sonuçlar Çizelge 1’de verilmiştir.

Çizelge 1. Okul Öncesi Dönem Çocuklarının 21. Yüzyıl Becerilerine İlişkin Gelişim Düzeylerinin Betimsel İstatistikleri

Ölçek /Altboyutlar	N	Min.	Max.	Ort.	ss
Ölçek Toplam	179	33	132	102,54	24,89
Öğrenmeye Yenilik	179	15	60	46,65	11,89
Yaşam ve Kariyer	179	13	52	40,15	10,26
Bilgi, Medya ve Teknoloji	179	5	20	15,74	3,90

Okul öncesi dönem çocuklarının 21. yüzyıl becerilerine ilişkin betimsel istatistikler Çizelge 1’de verilmiştir. Çocukların 21. Yüzyıl becerilerine ait toplam puanlarının ortalaması 102,54; standart sapması ise 24,89’dur. Ölçek alt boyutlarına ilişkin ortalamalar ise; “öğrenme ve yenilik becerileri” için 46,65, “yaşam ve kariyer becerileri” için 40,15 ve” bilgi, Medya ve Teknoloji becerileri” için ise 15,74 olduğu Çizelge 1 de görülmektedir.

Çocukların cinsiyetlerine göre 21 yüzyıl becerilerinin farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin olarak bağımsız gruplar t testi yapılmış elde edilen değerler Çizelge 2’de verilmiştir.

Çizelge 2. Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Cinsiyetine Göre 21. Yüzyıl Becerileri Alt Boyutlarında Anlamlı Farklılıkların t-Testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Cinsiyet	N	ort	ss	sd	t	p
Toplam	Kız	92	108,11	20,47	177	3,128	.002*
	Erkek	87	96,66	26,76			
Öğrenme ve Yenilik	Kız	92	48,95	10,46	177	2,699	.008*
	Erkek	87	44,23	12,85			
Yaşam ve Kariyer	Kız	92	42,71	7,79	177	3,536	.001*
	Erkek	87	37,45	11,81			

Alt Boyutlar	Cinsiyet	N	ort	ss	sd	t	p
Toplam	Kız	92	108,11	20,47	177	3,128	.002*
	Erkek	87	96,66	26,76			
Bilgi, Medya ve Teknoloji	Kız	92	16,46	3,33	177	2,578	.011*
	Erkek	87	14,98	4,31			

Çocukların cinsiyetlerine göre 21. Yüzyıl berilerinin analiz edildiği Bağımsız Örneklem t-Testi sonuçlarına göre, 21. Yüzyıl becerileri hem toplam puanlarda hem de alt boyutlarda çocukların cinsiyetlerine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır. Bu farklılaşma toplam puanlarda ve alt boyutların tamamında kız çocuklar lehinedir. Bir başka ifade ile kız çocukları 21. Yüzyıl becerileri konusunda erkek çocuklarından anlamlı derecede iyi durumdadır.

Okul öncesi dönem çocuklarının yaş gruplarına (5–6 yaş) göre 21. yüzyıl becerileri toplam ve alt boyutlarındaki farklılıkları incelemek amacıyla gerçekleştirilen Bağımsız Örneklem t-Testi sonuçları Çizelge 3’te verilmiştir.

Çizelge 3. Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Yaşlarına (5–6 Yaş) Göre 21. Yüzyıl Becerilerinin t-Testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Yaş	N	ort	ss	sd	t	p
Toplam	5	145	102,26	24,90	177	-0,318	.751
	6	34	103,76	25,18			
Öğrenme ve Yenilik	5	145	46,41	11,97	177	-0,572	.568
	6	34	47,71	11,65			
Yaşam ve Kariyer	5	145	40,14	10,17	177	-0,016	.987
	6	34	40,18	10,77			
Bilgi, Medya ve Teknoloji	5	145	15,70	3,93	177	-0,240	.810
	6	34	15,88	3,80			

Çocukların yaşlarına göre 21. Yüzyıl becerilerinin analiz edildiği bağımsız örneklem t-Testi sonucunda çocukların yaşlarına göre toplam puanlarda ve alt boyutlarda anlamlı bir farklılaşma olmadığı Çizelge 3’te görülmektedir.

Okul öncesi dönem çocuklarının devam ettiği okul türüne göre 21. yüzyıl becerileri alt boyutlarındaki farklılıkları incelemek amacıyla gerçekleştirilen tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ve Bonferroni post-hoc test sonuçları Çizelge 4’te sunulmaktadır.

Çizelge 4. Okul Türlerine Göre Okul Öncesi Dönem Çocuklarının 21. Yüzyıl Becerileri Alt Boyutları Arasındaki Farklılıkların ANOVA Sonuçları

Beceri Alt Boyutları	Varyans Kaynağı	df	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Toplam Ölçek	Gruplar Arası	3	6900,030	3,895	.010*	3-4
	Gruplar İçi	175	103342,405			

Beceri Alt Boyutları	Varyans Kaynağı	df	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
	Toplam	178	110242,436			
Öğrenme ve Yenilik	Gruplar Arası	3	504.50	3.735	.012*	3-4
	Gruplar İçi	175	135.08			
	Toplam	178	25152.53			
Yaşam ve Kariyer	Gruplar Arası	3	366.25	3.633	.014*	3-4
	Gruplar İçi	175	100.80			
	Toplam	178	18738.93			
Bilgi, Medya ve Teknoloji	Gruplar Arası	3	43.64	2.967	.033*	3-4
	Gruplar İçi	175	14.71			
	Toplam	178	2704.66			

Çocukların devam ettikleri okul türüne göre 21.yüzyıl becerileri toplam puanlarının anlamlı şekilde farklılaştığı [$F(3, 175) = 3.895, p = .010$] bu farklılaşmanın bağımsız anaokulları ile özel anaokulları arasında bağımsız anaokulları lehine olduğu Çizelge 4'te görülmektedir. Benzer şekilde ANOVA sonuçlarına göre, öğrenme ve yenilik becerileri [$F(3, 175) = 3.735, p = .012$], yaşam ve kariyer becerileri [$F(3, 175) = 3.633, p = .014$] ve bilgi, medya ve teknoloji becerileri [$F(3, 175) = 2.967, p = .033$] bakımından da okul türüne göre anlamlı farklılıklar olduğu görülmüştür. Bonferroni çoklu karşılaştırma testine göre, her üç beceri alt boyutunda da anlamlı farkın bağımsız anaokulları ile özel anaokulları arasında, bağımsız anaokulları lehine olduğunu Çizelge 4'te yer almaktadır.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışma, okul öncesi dönem çocuklarının 21. yüzyıl becerilerinin bazı sosyo-demografik değişkenlere göre farklılaşp farklılaşmadığını incelemeyi amaçlamıştır. Araştırma bulguları, bazı sosyo-demografik değişkenlere göre çocukların 21. yüzyıl becerilerinde istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunduğunu, bazı değişkenlere göre ise anlamlı bir farklılaşma olmadığını ortaya koymuştur. Bu bölümde sonuçlar literatür ışığında tartışılacak ve yorumlanacaktır.

Bulgular, çocukların öğrenme ve yenilik becerilerinde en yüksek, bilgi, medya ve teknoloji becerilerinde ise en düşük ortalama puanlarına sahip olduklarını göstermektedir. Bu durum, erken çocukluk döneminde teknolojik yeterliliklerin gelişiminde diğer becerilere kıyasla daha sınırlı bir ilerleme olduğunu düşündürmektedir. Bu durum, erken yaşta çocukların öğrenme ve yenilik becerilerine odaklanmalarının daha yüksek olduğunu ancak bilgi ve teknoloji becerilerinde sınırlı bir gelişim göstermelerinin, öğretim süreçlerinin bu alanlardaki yetersizliğinden kaynaklanmış olabilir (Yalçın vd., 2020)

Araştırma bulguları, kız çocuklarının 21. yüzyıl becerilerinin tüm alt boyutlarında (öğrenme ve yenilik becerileri, yaşam ve kariyer becerileri ile bilgi, medya ve teknoloji becerileri) erkek çocuklara kıyasla anlamlı olarak daha yüksek puanlar aldığını göstermektedir. Cinsiyet okul

öncesi çocukların 21. yüzyıl becerilerinin gelişiminde önemli bir değişken olarak görülmektedir (Brandlistuen vd., 2020). Kız çocuklarının sosyal iletişim becerilerine yönelik toplumsal beklentilerin ve bu doğrultuda verilen yönlendirmenin, onların sosyal ilişkiler kurma ve sürdürme becerilerini desteklediği ifade edilebilir. Buna karşılık, erkek çocukların daha erken yaşlardan itibaren daha yüksek düzeyde agresif davranışlara maruz kalmaları ya da bu davranışları model almaları, gelişimsel süreçleri olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Owens & Scharf, 2016). Bu durum, cinsiyet temelli gelişimsel farklılıkların yalnızca biyolojik değil, aynı zamanda çevresel ve kültürel faktörler tarafından da şekillendiğini göstermektedir. Sonuç olarak, eğitim alanında cinsiyet farklılıklarının ele alınması ve bu farklılıklara uygun stratejilerin geliştirilmesi, her iki cinsiyetin de 21. yüzyıl becerilerine yönelik yeterliliklerini artırmak açısından kritik öneme sahiptir. Eğitim politikalarının, her cinsiyetin ihtiyaçlarına göre uyarlanması, eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanmasına katkıda bulunmanın yanı sıra, daha etkili öğretim uygulamalarının geliştirilmesine de yol açabilecektir (Anagün, 2018).

Çalışmada ya değişkenine göre 21. Yy becerilerinde anlamlı farklılaşma olmadığı sonucu elde edilmiştir. Yaş değişkenine göre anlamlı bir fark saptanmaması, okul öncesi dönemin belirli yaş aralığındaki bireysel gelişim farklılıklarının henüz netleşmediğini göstermektedir. Çocukların gelişiminde pek çok faktör rol oynamaktadır (Aydın & Şişman, 2021; Odabaşı vd., 2023). Eğitimsel deneyimlerin ve ortamların çocuklara sağladığı olanaklar, yaş faktöründen çok daha belirleyici olabilir. Örneğin, farklı yaş gruplarındaki çocukların eğitim aldığı ortamlardaki öğretim yöntemleri ve kullanılan materyaller, öğrenme ve yenilik becerilerinin kazandırılmasında etkili olabilir (Odabaşı vd.,2023).

Okul türüne göre yapılan analizlerde, bağımsız anaokullarına devam eden çocukların 21. yüzyıl becerilerinde özel anaokullarına kıyasla anlamlı şekilde daha yüksek puanlara sahip olduğu görülmüştür. Özellikle bağımsız anaokulları ile özel anaokulları arasında her üç beceri alt boyutunda da anlamlı farkların bulunması, okul türünün çocukların 21. yüzyıl beceri düzeyleri üzerinde ayırt edici bir değişken olduğunu göstermektedir. Elde edilen sonuçlar, alanyazında okul türüne göre çocukların beceri düzeylerinde farklılaştığını ortaya koyan çalışmalarla paralellik göstermektedir (Çetin & Çetin, 2021; Buldu & Olgan, 2018). Araştırma bulguları, bağımsız anaokullarının çocukların 21. yüzyıl becerilerinin gelişiminde özel anaokullarına kıyasla daha etkili olabileceğini düşündürmektedir. Bu durum, okul öncesi eğitimde kullanılan müfredatların ve öğretim stratejilerinin kalitesinin, çocukların 21. yüzyıl becerilerine olan yönelimlerini belirlemede önemli bir rol oynadığını göstermektedir (Çetin & Çetin, 2021; Yıldırım & Altınpulluk, 2022).

Araştırma bulgularında kız çocuklarının 21. yüzyıl becerilerinin erkek çocuklara kıyasla daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu doğrultuda, okul öncesi eğitim ortamlarında erkek çocukların öğrenme ve yenilik, yaşam ve kariyer ile bilgi, medya ve teknoloji becerilerini desteklemeye yönelik planlı ve yapılandırılmış etkinliklere daha fazla yer verilmesi önerilmektedir. Okul türüne göre bağımsız anaokullarına devam eden çocukların 21. yüzyıl becerilerinin daha yüksek düzeyde olduğu dikkate alındığında, bağımsız anaokullarında uygulanan etkili öğretim yöntem ve etkinliklerin özel anaokullarında da uygulanabilirliğinin artırılması önerilmektedir. Bu araştırma nicel yöntemle yürütülmüştür. Gelecek çalışmalarda, nitel ya da karma yöntemlerin

kullanılmasıyla çocukların 21. yüzyıl becerilerinin gelişim sürecinin daha derinlemesine incelenmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- [1] Anagün, Ş. (2018). Teachers' perceptions about the relationship between 21st century skills and managing constructivist learning environments. *International Journal of Instruction*, 11(4), 825–840. <https://doi.org/10.12973/iji.2018.11452a>
- [2] Aydın, A. & Şişman, G. (2021). Hizmet öncesi İngilizce öğretmen eğitiminde 21. yüzyıl becerileri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 19(2), 1223–1251. <https://doi.org/10.37217/tebd.975533>
- [3] Bornstein, M., Hahn, C. & Haynes, O. (2010). Social competence, externalizing, and internalizing behavioral adjustment from early childhood through early adolescence: Developmental cascades. *Development and Psychopathology*, 22(4), 717–735. <https://doi.org/10.1017/s0954579410000416>
- [4] Brandlistuen, R. E., Flatø, M., Stoltenberg, C., Helland, S. S., & Wang, M. V. (2020). Okul öncesi dönemde cinsiyet farkları: Davranış, nörogelişim ve akademik öncesi beceriler üzerine bir çalışma. *Scandinavian Journal of Public Health*, 49(5), 503–510. <https://doi.org/10.1177/1403494820944740>
- [5] Buldu, E., & Olgan, R. (2018). Fen okur-yazarlık beceri puanları arasındaki farklılaşmanın bazı göstergeler açısından incelenmesi: PISA-Türkiye bulguları. *Journal of Human Sciences*, 15 (3), 1453–1465. <https://doi.org/10.14687/jhs.v15i3.5279>
- [6] Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F., Bilimsel Araştırma Yöntemleri (11. bs.), Pegem Akademi, Ankara, 2012.
- [7] Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F., *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, 18. Baskı, Pegem Akademi, Ankara, 2014.
- [8] Büyüköztürk, Ş., Kılıç, E., Çakmak, A., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F., Bilimsel Araştırma Yöntemleri (19. baskı), Pegem Akademi, Ankara, 2015.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (18. baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- [9] Connery, A., Raghunathan, R., Colbert, A., Erdödi, L., Warschausky, S., Huth-Bocks, A. & Lajiness-O'Neill, R. (2023). The influence of sociodemographic factors and response style on caregiver report of infant developmental status. *Frontiers in Pediatrics*, 10. <https://doi.org/10.3389/fped.2022.1080163>
- [10] Çetin, M., & Çetin, G. (2021). 21. yüzyıl becerileri açısından MEB okul öncesi eğitim programına eleştirel bir bakış. *Yaşadıkça Eğitim*, 35(1), 235–255. <https://doi.org/10.33308/26674874.2021351258>

- [11] Field, A., *Discovering Statistics Using IBM SPSS Statistics* (4. baskı), SAGE Publications, London, 2013.
- [12] George, D., & Mallery, P., *SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference* (10. baskı), Pearson, Boston, 2010.
- [13] Gündüz, A. (2023). The importance of investigating students' lifelong learning levels and perceptions of 21st-century skills. *International E-Journal of Educational Studies*, 7(15), 788–796. <https://doi.org/10.31458/iejes.1346220>
- [14] Hacıbrahimoglu, B. (2022). Mathematical skills in early childhood: Various variables and early mathematics intervention programs. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 12(2), 665–690. <https://doi.org/10.18039/ajesi.929169>
- [15] Karasar, N., *Bilimsel Araştırma Yöntemi* (27. bs.), Nobel Yayıncılık, Ankara, 2014.
- [16] Kozikoğlu, İ. & Altunova, N. (2018). The predictive power of prospective teachers' self-efficacy perceptions of 21st century skills for their lifelong learning tendencies. *Journal of Higher Education and Science*, 8(3), 522. <https://doi.org/10.5961/jhes.2018.293>
- [17] Lyesmaya, D., Musthafa, B. & Sunendar, D. (2022). The role of mother's education and early skills in language and literacy learning opportunities. *International Journal of Learning Teaching and Educational Research*, 21(8), 129–143. <https://doi.org/10.26803/ijlter.21.8.8>
- [18] Manzunzu, N. & Maera, J. (2024). Teachers' perspectives on the development of 21st century skills in early childhood development. *Journal of Research Innovation and Implications in Education*, 159–169. <https://doi.org/10.59765/iryhf8e4>
- [19] Mutaf-Yıldız, B., Sasanguie, D., Smedt, B. & Reynvoet, B. (2020). Probing the relationship between home numeracy and children's mathematical skills: A systematic review. *Frontiers in Psychology*, 11. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.02074>
- [20] Odabaşı, H. F., Emmungil, E. A., Atabay, E., & Demir, M. (2023). Türkiye'de eğitimde 21. yüzyıl becerileri üzerine yapılan araştırmalara eleştirel bir bakış: 2017–2022. *Qualitative Inquiry in Education: Theory & Practice*, 1(1), 29–49. <https://doi.org/10.59455/qietp.3>
- [21] Owens, J. (2016). Early childhood behavior problems and the gender gap in educational attainment in the United States. *Sociology of Education*, 89(3), 236–258. <https://doi.org/10.1177/0038040716650926>
- [22] Park, M., Dimitrov, D., Patterson, L. & Park, D. (2016). Early childhood teachers' beliefs about readiness for teaching science, technology, engineering, and mathematics. *Journal of Early Childhood Research*, 15(3), 275–291. <https://doi.org/10.1177/1476718x15614040>
- [23] Pholphirul, P. (2016). Pre-primary education and long-term education performance: Evidence from PISA Thailand. *Journal of Early Childhood Research*, 15(4), 410–432. <https://doi.org/10.1177/1476718x15616834>
- [24] Ratnasari, D., Roemintoyo, R. & Winarno, W. (2019). Implementation of education management as a medicine in the achievement of 21st century skills in primary school. <https://doi.org/10.4108/eai.27-4-2019.2286827>

- [25] Sánchez-Vincitore, L. & Castro, A. (2021). The role of sociodemographic and psychosocial variables in early childhood development: A secondary data analysis of the 2014 MICS. <https://doi.org/10.1101/2021.02.22.21251784>
- [26] Skibbe, L., Hindman, A., Connor, C., Housey, M. & Morrison, F. (2013). Relative contributions of prekindergarten and kindergarten to children's literacy and mathematics skills. *Early Education and Development*, 24(5), 687–703. <https://doi.org/10.1080/10409289.2012.712888>
- [27] Stehle, S. & Peters-Burton, E. (2019). Developing student 21st century skills in selected exemplary inclusive STEM high schools. *International Journal of STEM Education*, 6(1). <https://doi.org/10.1186/s40594-019-0192-1>
- [28] Stein, R. & Albritton, K. (2022). Early childhood-focused training in school psychology. *Training and Education in Professional Psychology*, 16(1), 36–43. <https://doi.org/10.1037/tep0000350>
- [29] Tebeka, S., Strat, Y., Mandelbrot, L., Benachi, A., Dommergues, M., Kayem, G. & Dubertret, C. (2021). Early- and late-onset postpartum depression exhibit distinct associated factors: The IGedePP prospective cohort study. *BJOG: An International Journal of Obstetrics & Gynaecology*, 128(10), 1683–1693. <https://doi.org/10.1111/1471-0528.16688>
- [30] Thornhill-Miller, B., Camarda, A., Mercier, M., Burkhardt, J., Morisseau, T., Bourgeois-Bougrine, S. & Lubart, T. (2023). Creativity, critical thinking, communication, and collaboration: Assessment, certification, and promotion of 21st century skills. *Journal of Intelligence*, 11(3), 54. <https://doi.org/10.3390/jintelligence11030054>
- [31] Yalçın, V., Simsar, A., & Dinler, H. (2020). 5–6 yaş çocukları için 21. yy becerileri ölçeği (DAY-2): Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Mediterranean Journal of Educational Research*, 14(32), 78–97. <https://doi.org/10.29329/mjer.2020.258.5>
- [32] Yıldırım, Y., & Altınpulluk, H. (2022). Açık ve uzaktan öğrenenlerin 21. yüzyıl öğrenme becerileri düzeyleri ile bağlılık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(4), 1253–1273. <https://doi.org/10.32709/akusosbil.946644>

OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLİĞİ LİSANS ÖĞRENCİLERİNİN ÖĞRETMENLİK UYGULAMASI DENEYİMLERİ İLE ÖĞRETMEN KİMLİĞİ ALGILARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Prof. Dr. Fatma ÇALIŞANDEMİR

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, fcalisandemir@gmail.com – ORCID: 0000-0001-5913-0553

Prof. Dr. Perihan ÜNÜVAR

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, punuvar@gmail.com - ORCID: 0000-0002-6285-5181

İrem KAHVECİOĞLU

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi, iremkahvecioglu944@gmail.com

Özet

Öğretmenlik uygulaması dersinin, öğretmen adaylarının, öğretmenlik mesleğinin gelişmesinde, öğretmen kimliğini kazanmalarında önemli bir yere sahip olduğu düşünülmektedir. Bu çalışmanın temel amacı, okul öncesi öğretmenliği lisans programında öğrenim gören lisans öğrencilerinin öğretmen kimliği algılarının, öğretmenlik uygulamasına katılma durumlarına göre farklılaşp farklılaşmadığını incelemektir. Çalışma nicel araştırma yöntemlerinden tarama deseninde yürütülmüştür. Veri toplama aracı olarak Kişisel Bilgi Formu ve Öğretmen Kimliği Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu, Okul Öncesi Öğretmenliği lisans programında öğrenim gören ve araştırmaya gönüllü olarak katılan lisans öğrencileri oluşturmaktadır. Veri analizinde, öğretmen adaylarının öğretmen kimliği düzeylerini betimlemek amacıyla betimsel istatistiklerden, öğretmenlik uygulamasına katılma durumuna göre gruplar arasında anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek amacıyla ise bağımsız örneklem t-testi kullanılacaktır. Araştırmadan elde edilecek bulgular doğrultusunda, öğretmen yetiştirme sürecinde yer alan uygulama ve öğretmenlik uygulaması derslerinin okul öncesi öğretmenliği öğrencilerinin mesleki kimlik gelişimi arasındaki ilişki tartışılacaktır. Bu yönüyle çalışma, okul öncesi eğitim alanında öğretmen kimliği oluşumuna ilişkin güncel ve nesnel veriler sunmayı amaçlamaktadır. Araştırmanın verilerinin analizi tamamlanma aşamasındadır.

Anahtar Kelimeler: Okul Öncesi Öğretmenliği Öğrencileri, Öğretmen Kimliği, Öğretmenlik Uygulaması

Giriş

Öğretmenlik büyük gayret gerektiren mesleki bir serüvene çıkmaktır. Öğretmen olma kararı, öğretmen olarak yeni bir kimlik gelişim sürecine başlamaktır (Aydın & Aslan, 2024). Okul öncesi öğretmenliğinin duyuşsal boyutu yoğun, çok yönlü etkileşime sahip ve pedagojik yaratıcılık isteyen bir alan olması nedeniyle, bu alandaki geleceğin öğretmenlerinin meslek kimlik algısının erken dönemde yetkinliğini yükseltmek önem taşımaktadır. Öğretmen kimliği, öğretmenlerin ders içeriği öğretimi, mesleki uygulamaları, eğitim-öğretim ilişkileri ve diğer mesleki rollerini nasıl tanımladığına (Avalos, 2016; Lasky, 2005; Lerseth, 2013) ve kendi kimliğini bu rollere ne ölçüde uygun gördüğü ile ilgili çok boyutlu bir yapıdır. Gee'nin (2000), kimlik tanımından hareketle öğretmen meslek kimliğini, öğretmenin kendisi ya da başkaları tarafından belirli bir tür öğretmen olarak tanınması biçiminde tanımlamıştır. Öğretmen kimliği, öncelikle öğretmenin mesleğine yönelik hissettiği adanmışlık, motivasyon, tatmin, bağlılık gibi algılardan ve duygulardan etkilenmekle birlikte kişilik, hayat hikayesi, bilgiler, tutum, düşünce, umut, endişe, kaygı, güven gibi çeşitli psikolojik faktörlerden etkilenmektedir (Starr vd., 2006). Bununla beraber zorluklara rağmen öğretmenlerin mesleklerini etkin biçimde yürütme ve sağladıkları eğitim kalitesini üst düzey tutma konusunda onlara yardımcı olacaktır (Hanna vd., 2019). Öğrencilerinin alacakları eğitimin kalitesi onların mesleki alanda sunacakları hizmetin kalitesini etkileyebilmektedir. Alınacak olan kaliteli eğitim sayesinde bir takım mesleki tutum ve beceriler kazanılmaktadır. Bu tutum ve beceriler mesleklerini yaparken öğrencilerin iyi birer okul öncesi öğretmeni olmasına katkı sağlamaktadır. Ayrıca bu tutum ve becerilere içselleştirme düzeyleri mesleklerine ilişkin yeterlik algılarını da etkilemektedir (Kaysi, 2021). Öğrencilerin elde ettiği bu becerileri geliştirmelerine katkı sunan uygulamalar arasında öğretmenlik uygulamaları da yer almaktadır. Okul öncesi bölümü öğrencileri öğretmenlik uygulamaları aracılığıyla okulda kazandıkları teorik bilgileri gerçek iş ortamında uygulayarak mesleki yeterlilikleri konusunda farkındalık kazanmaktadır (Çiftçi & Tunç, 2025). Uygulama süresince öğrenciler iş yerindeki hiyerarşik yapı, etkileşim, ekip arkadaşları ile ilişkiler ve karşılaşabilecekleri zorlukları gözlemleyerek profesyonel hayata uyum sağlama yetisi edinirler (Karacan & Karacan, 2004). Öğretmenlik Uygulaması öğrencilerden öğretmenlik mesleğinin yeterliliklerini geliştirme, kullanılan materyalleri uygulayabilme, değerlendirebilme ve gerektiğinde ek öğretim materyalleri geliştirebilme, ölçme ve değerlendirme yapabilme, ilgili alanın eğitim programını kavrayabilme ve çalışmalarını rehber öğretmen, üniversite uygulama dersi öğretim elemanı ve gerektiğinde diğer uygulama arkadaşlarıyla paylaşarak kendilerini geliştirebilmeleri hedeflenmektedir (Sarıçoban, 2008). Özetle, öğretmen kimliklerinin pozitif mi yoksa negatif mi, istikrarlı ya da kararsız olarak şekillenmesi, belirli dönemlerde etkili olan etmenlere ve öğretmenlerin okul, sınıf, politika ve ortamlarına ilişkin entelektüel ve duygusal etkileri üzerinden ne kadar iyi üstesinden gelebildiklerine ve bunları hangi düzeyde yönetebildikleriyle ilişkilidir (Azim, 2017).

Yapılan araştırmalar ışığında ele alınan öğretmenlik mesleğine hazırlanan öğrencilerin öğretmen kimliği algılarını etkileyen çok çeşitli faktörlerin incelendiği çalışmalar bulunmaktadır. Okul öncesi öğretmenliği öğrencileri lisans eğitim sürecinde yaşadıkları yaşadıkları tecrübe ve tecrübelendikleri etkileşimler öğretmenlik kimliğinin oluşumunda kritik bir rol üstlenmektedir (Saribaş & Özgün, 2022). Öğretmen kimliğinin gelişimi; mesleki

deneyimler, eğitim süreci, sınıf içi faaliyetler, eğitim kadrosuyla iletişim ve özellikle öğretmenlik uygulaması süreçleri tarafından biçimlenmektedir. Uygulama sürecine katılan öğretmen adaylarının, sınıf yönetimi, iletişim, öğretim sürecini planlama ve uygulama gibi becerilerde deneyim kazandıkları; bunun da mesleklerini nasıl algıladıkları üzerinde belirleyici olduğu belirtilmektedir. Okul deneyimi ve öğretmenlik uygulaması dersleri öğretmenlik bölümü öğrencileri hem bireysel hem de mesleki açıdan bir gelişim sürecidir (Topkaya & Yalın, 2005). Bu bağlamda öğretmenlik uygulaması öğretmen kimliğini güçlendiren önemli bir faktör olabileceği düşünülmektedir. Öğretmen kimliği ile öğretmenlik uygulaması deneyimi arasındaki ilişki doğrudan karşılaştırmalı olarak ele alan çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Çalışma kapsamında elde edilen bulguların, öğretmen kimliği algılarının öğretmenlik uygulamasına katılma durumuna göre nasıl farklılaşıp farklılaşmadığını ortaya koyduğu bulgular bakımından önemlidir. Bu çalışmanın amacı okul öncesi öğretmenliği öğrencilerinin öğretmen kimliği algılarının öğretmenlik uygulaması deneyimlerine göre incelenmesidir.

Alt Problemler

1. Öğrencilerin meslek öncesi öğretmen kimliği algıları ne düzeydedir?
2. Öğrencilerin öğretmen kimliği algıları öğretmenlik uygulaması deneyimine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
3. Öğrencilerin öğretmen kimliği algıları cinsiyet, sınıf düzeyi ve yaş gibi değişkenlere göre anlamlı farklılık göstermekte midir?

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu çalışmada, okul öncesi öğretmenliği lisans programında öğrenim gören öğrencilerinin öğretmen kimliği algılarının, öğretmenlik uygulamasına katılma durumlarına göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemeye yönelik nicel bir çalışmadır. Mevcut durumu ortaya koymayı amaçladığından tarama deseninde yürütülmüştür. Tarama modeli ile planlanmıştır. İlişkisel tarama modelleri, iki ve daha çok sayıdaki değişken arasındaki değişimin varlığını ve düzeyini saptamayı amaçlayan araştırma modelleridir (Gay, 1987; Gall vd., 1999).

Çalışma Grubu

Çalışmanın grubunu, okul öncesi öğretmenliği lisans programında eğitim alan ve araştırmaya gönüllü olarak katılan 121 öğrenci oluşturmaktadır. Çalışma grubunun seçilmesinde kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Çalışma örnekleme seçilirken olasılıklı olmayan örnekleme yöntemlerinden kolay erişilebilir örnekleme yöntemi kullanılmıştır (Zikmund, 2003). Kolay erişilebilir örnekleme yöntemi, yakın çevrede yer alan ve ulaşılması nispeten kolay olan katılımcıların örnekleme dâhil edilmesidir (Erkuş, 2013).

Çizelge 1. Çalışma Grubuna Ait Demografik Özellikler

Değişken	Grup	n	%
Cinsiyet	Kadın	90	74,4
	Erkek	31	25,6
Sınıf Düzeyi	1. Sınıf	45	37,2
	2. Sınıf	15	12,4
	3. Sınıf	14	11,6
	4. Sınıf	47	38,8
Öğretmenlik Uygulamasına Katılım	Katılan	47	38,8
	Katılmayan	74	61,2
Toplam		121	100

Araştırmaya katılan öğrencilerin %37,2'si (45) 1. sınıf, %12,4'ü (15) 2. sınıf, %11,6'sı (14) 3. sınıf ve %38,8'i (47) 4. sınıf düzeyindedir. Katılımcıların %61,2'si (74) öğretmenlik uygulamasına katılmadığını, %38,8'i (47) ise öğretmenlik uygulamasına katıldığını belirtmiştir.

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu

Formda öğrencilerin cinsiyet, yaş, sınıf düzeyi ve öğretmenlik uygulamasına katılma durumuna ilişkin sorulara yer verilmiştir.

Öğretmen Kimliği Ölçeği

Aydın ve Aslan (2024) tarafından geliştirilen ölçek görev algısı, öğretmen benliği, motivasyon, özyeterlik, iş tatmini ve mesleki adanmışlık olmak üzere altı alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmış olup, Cronbach Alfa katsayısı 0,92 olarak bulunmuştur. Ölçek, 5'li likert tipte derecelendirme ile uygulanmaktadır.

Verilerin Toplanması

Veriler, araştırmacı tarafından belirlenen sınıflara gidilerek internet tabanlı anket üzerinden uygulanmıştır. Katılımcılara ilk beş dakika ölçeğin amacı ve kullanımı hakkında bilgi verilmiş, katılımın gönüllülük esasına dayandığı vurgulanmıştır. Veriler, staja katılan ve katılmayan gruplardan aynı dönem içinde toplanmıştır. Ölçek uygulaması yaklaşık 10-15 dakika sürmüştür, verilerin toplanması sırasında etik kurallara ve katılımcı gizliliğine dikkat edilmiştir.

Verilerin Analizi

Çalışma kapsamında elde edilen verilerin analizine geçilmeden önce, verilerin normallik varsayımını sağlayıp sağlamadığı incelenmiştir. Bu amaçla yapılan analiz sonucunda, ölçek toplam puanlarına (ve alt boyutlarına) ilişkin çarpıklık (skewness) değerlerinin -,052 ile -,933; basıklık (kurtosis) değerlerinin ise -,397 ile 2,232 arasında değiştiği saptanmıştır. Kline (2011), çarpıklık ve basıklık için ± 3 sınırları içerisindeki değerlerin normal dağılım varsayımı için kabul edilebilir olduğunu belirtmiştir. Bu doğrultuda, elde edilen değerlerin literatürde kabul

gören sınırlar içerisinde olduğu belirlenmiş ve analizlerde parametrik istatistiksel yöntemler kullanılmıştır. Çalışma kapsamında betimsel istatistikler, Bağımsız Örneklem t-Testi, Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Anlamlı farklılık bulunan durumlarda, farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için post-hoc testlerinden yararlanılmıştır

BULGULAR

Bu bölümde, araştırma verilerinden elde edilen bulgular, araştırma sorularına göre uygun analizler yapılarak tablolar halinde sunulmuş ve yorumlanmıştır.

Öğrencilerin meslek öncesi öğretmen kimliği algıları ne düzeydedir? sorusuna yanıt aramak amacıyla betimsel istatistik analizleri yapılmıştır. Analiz sonuçları Çizelge 2’de sunulmuştur.

Çizelge 2. Öğretmen adaylarının meslek öncesi öğretmen kimliği algı düzeylerine ilişkin betimsel istatistikler

Ölçek	N	Min.	Maks.	\bar{x}	Ss
Motivasyon	121	17,00	45,00	38,65	5,75
Öz-yeterlik	121	8,00	40,00	32,48	5,42
Öğretmen Benliği	121	7,00	35,00	28,26	4,90
Görev Algısı	121	17,00	30,00	25,94	3,82
Mesleki Adanmışlık	121	6,00	30,00	24,67	4,12
İş Tatmini	121	5,00	25,00	17,31	4,57
Öğretmen Kimliği (Toplam)	121	61,00	210,00	170,43	24,01

Çizelge 2 incelendiğinde, öğretmencilerin toplam puan ortalamalarına göre ($\bar{x}= 170,43$) öğretmen kimliği algılarının yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. Alt boyutlar bazında en yüksek ortalama Motivasyon ($\bar{x}=38,65$) alt boyutunda saptanırken, İş Tatmini ($\bar{x}=17,31$) boyutunun diğerlerine göre daha sınırlı kalarak orta düzeyde olduğu belirlenmiştir.

Öğrencilerin öğretmen kimliği algılarının öğretmenlik uygulaması deneyimine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla bağımsız örneklem t-testi yapılmıştır. Analiz sonuçları çizelge 3’te yer almaktadır.

Çizelge 3. Öğrencilerin öğretmen kimliği toplam puanlarının öğretmenlik uygulaması deneyimine göre bağımsız örneklem t-Testi sonuçları

Ölçek	Öğretmenlik Uygulamasına	N	\bar{X}	SS	t	sd	p
Öğretmen Kimliği	Katılan	47	168,28	24,01			
Toplam Puanları	Katılmayan	74	171,80	24,07	-0,785	119	0,443

Çizelge 3 incelendiğinde, öğrencilerin öğretmen kimliği algılarının öğretmenlik uygulaması deneyimlerine göre anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir ($p>0,05$).

Öğrencilerin öğretmen kimliği algılarının öğretmenlik uygulaması deneyimine göre alt boyutlar açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla bağımsız örneklem t-Testi yapılmıştır. Analiz sonuçları çizelge 4'te yer almaktadır.

Çizelge 4. Öğrencilerin öğretmen kimliği alt boyut toplam puanlarının öğretmenlik uygulaması deneyimine göre bağımsız örneklem t-Testi sonuçları

Alt Boyut	Öğretmenlik Uygulamasına	N	\bar{X}	SS	t	sd	p
Öğretmen Benliği	Katılan	47	28,15	5,20	-0,206	119	,837
	Katılmayan	74	28,34	4,74			
Özyeterlik	Katılan	47	31,81	5,57	-1,086	119	,280
	Katılmayan	74	32,91	5,31			
Görev algısı	Katılan	47	25,53	4,19	-0,942	119	,348
	Katılmayan	74	26,20	3,57			
Motivasyon	Katılan	47	34,04	5,09	-0,304	119	,762
	Katılmayan	74	34,34	5,28			
İş Tatmini	Katılan	47	17,00	4,84	-0,601	119	,549
	Katılmayan	74	17,51	4,41			
Mesleki Adanmışlık	Katılan	47	24,09	4,03	-1,245	119	,216
	Katılmayan	74	25,04	4,17			

Öğrencilerin öğretmen kimliği algılarının alt boyutlarının, öğretmenlik uygulamasına katılma durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan bağımsız örneklem t-Testi sonucunda, gruplar arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p>0,05$).

Öğrencilerin öğretmen kimliği algılarının cinsiyete göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla bağımsız örneklem t-testi yapılmıştır. Analiz sonuçları Çizelge 5'te yer almaktadır.

Çizelge 5. Öğrencilerin öğretmen kimliği toplam puanlarının cinsiyete göre bağımsız örneklem t-Testi sonuçları

Ölçek	Cinsiyet	N	\bar{X}	SS	t	sd	p
Öğretmen Kimliği Toplam Puanları	Kadın	90	172,56	20,65	1,672	119	,097
	Erkek	31	164,26	31,42			

Öğrencilerin öğretmen kimliği toplam puanlarının, cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan bağımsız örneklem t-Testi sonucunda, gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p>0,05$).

Öğrencilerin öğretmen kimliği alt boyut toplam puanlarının cinsiyete göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla bağımsız örneklem t-Testi yapılmıştır. Analiz sonuçları Çizelge 6'da yer almaktadır.

Çizelge 6. Öğrencilerin öğretmen kimliği alt boyut toplam puanlarının cinsiyete göre bağımsız örneklem t-testi sonuçları

Alt Boyut	Cinsiyet	N	\bar{X}	SS	t	df	p
Öğretmen Benliği	Kadın	90	28,71	4,43	1,493	42,01	,143
	Erkek	31	26,97	5,96			
Özyeterlik	Kadın	90	32,92	4,74	1,283	39,98	,207
	Erkek	31	31,19	6,97			
Görev Algısı	Kadın	90	26,28	3,63	1,540	46,11	,130
	Erkek	31	24,97	4,23			
Motivasyon	Kadın	90	34,71	4,71	1,551	42,30	,128
	Erkek	31	32,81	6,25			
İş Tatmini	Kadın	90	17,33	4,39	0,073	45,93	,942
	Erkek	31	17,26	5,14			
Mesleki Adanmışlık	Kadın	90	25,00	3,67	1,282	40,91	,207
	Erkek	31	23,71	5,17			

Öğrencilerin öğretmen kimliği algılarının alt boyutlarının, cinsiyete göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan bağımsız örneklem t-Testi sonucunda, tüm alt boyutlar açısından gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p > 0,05$).

Öğrencilerin öğretmen kimliği algılarının sınıf düzeyine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla tek yönlü varyans (ANOVA) analizi yapılmıştır. Analiz sonuçları Çizelge 7’de yer almaktadır.

Çizelge 7. Öğrencilerin öğretmen kimliği algılarının sınıf düzeyine göre ANOVA sonuçları

	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı fark
Öğretmen Benliği	Gruplar arası	65,916	3	21,972	,912	,437	
	Grup içi	2817,621	117	24,082			
	Toplam	2883,537	120				
Öz Yeterlik	Gruplar arası	328,520	3	109,507	4,009	,009*	1-2, 2-3
	Grup içi	3195,679	117	27,313			
	Toplam	3524,198	120				
Görev Algısı	Gruplar arası	58,840	3	19,613	1,360	,259	
	Grup içi	1687,755	117	14,425			
	Toplam	1746,595	120				
Motivasyon	Gruplar arası	260,257	3	86,752	2,739	,047	
	Grup içi	3705,165	117	31,668			
	Toplam	3965,421	120				
İş Tatmini	Gruplar arası	330,587	3	110,196	5,926	,001*	1-2, 2-3,

	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı fark
	Grup içi	2175,479	117	18,594			2-4
	Toplam	2506,066	120				
Mesleki	Gruplar arası	84,950	3	28,317	1,694	,172	
Adanmışlık	Grup içi	1955,827	117	16,716			
	Toplam	2040,777	120				
Toplam Puan	Gruplar arası	5710,316	3	1903,439	3,510	,018	1-2, 2-3
	Grup içi	63449,337	117	542,302			
	Toplam	69159,653	120				

Varyans analizi sonucunda öğrencilerin sınıf düzeylerine göre öğretmen kimliği algısı ölçeğinin öz yeterlik ($F = 4,009$, $p < 0,05$) ve iş tatmini ($F = 5,926$, $p < 0,05$) alt boyutlarından ve toplam puan ($F = 3,510$, $p < 0,05$) açısından anlamlı farklılıklar gösterdiği belirlenmiştir. Post-hoc analizleri, bu farklılıkların özellikle 1-2, 2-3 ve 2-4 sınıf düzeyleri arasında olduğunu göstermektedir. Öz yeterlik alt boyutunda 2 sınıf öğrencilerinin 1 ve 3 sınıflardan daha yüksek puan almıştır. İş tatmini alt boyutunda 2 sınıf öğrencilerinin birinci, 3 ve 4 sınıflardan daha yüksek puan alırken ölçek toplam puanlarında 2 sınıf öğrencilerinin 1 ve 3 sınıflardan daha yüksek puan aldığını görülmektedir. Öte yandan, öğretmen benliği ($F = 0,912$, $p > 0,05$), görev algısı ve mesleki adanmışlık puanlarında gruplar arasında anlamlı bir fark saptanmamıştır ($p > 0,05$).

Öğrencilerin öğretmen kimliği algılarının yaş gruplarına göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla tek yönlü varyans (ANOVA) analizi yapılmıştır. Analiz sonuçları Çizelge 8’de yer almaktadır.

Çizelge 8. Öğretmen Kimliği Algısının Yaş Gruplarına Göre ANOVA Sonuçları

	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
Öğretmen Benliği	Gruplar Arası	42,435	3	14,145	0,583	,628
	Grup İçi	2841,102	117	24,283		
	Toplam	2883,537	120			
Özyeterlik	Gruplar Arası	35,917	3	11,972	0,402	,752
	Grup İçi	3488,281	117	29,814		
	Toplam	3524,198	120			
Görev Algısı	Gruplar Arası	20,379	3	6,793	0,460	,710
	Grup İçi	1726,216	117	14,754		
	Toplam	1746,595	120			
Motivasyon	Gruplar Arası	14,743	3	4,914	0,146	,932
	Grup İçi	3950,679	117	33,766		
	Toplam	3965,421	120			
İş Tatmini	Gruplar Arası	6,574	3	2,191	0,103	,958
	Grup İçi	2499,492	117	21,363		
	Toplam	2506,066	120			
Mesleki Adanmışlık	Gruplar Arası	92,461	3	30,820	1,851	,142
	Grup İçi	1948,316	117	16,652		
	Toplam	2040,777	120			

Toplam Puan	Gruplar Arası	742,053	3	247,351	0,423	,737
	Grup İçi	68417,600	117	584,766		
	Toplam	69159,653	120			

Bulgular sonucunda öğrencilerin öğretmen kimliği algılarının yaş değişkenine göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi sonucunda, gruplar arasında anlamlı bir fark olmadığı belirlenmiştir ($p > 0,05$).

TARTIŞMA

Çalışmada ulaşılan sonuçlardan biri olan okul öncesi öğretmen adaylarının öğretmen kimliği algılarının genel olarak yüksek düzeyde olduğudur. Bu bulgu literatürde yer alan bazı çalışmalarla paralellik göstermektedir (Çelik & Kalkan, 2019; Eğmir & Erdem, 2021; Karatepe & Akay, 2020; Ulubey vd., 2018). Her ne kadar Samuel (2008), başlangıç aşamasındaki öğretmen kimliğinin genellikle tam olarak oluşmadığını ifade etse de mevcut çalışmadaki yüksek algı düzeyi, adayların mesleki rolleri erken aşamada içselleştirdiklerine dair olumlu bir kanıt olarak değerlendirilebilir. Adayların henüz mesleğe başlamadan öğretmenlik rolünü bu denli benimsemeleri (Beijaard vd., 2004), mesleki kimlik gelişimlerinin sağlıklı bir seyir izlediğine işaret etmektedir. Özellikle adayların bir çocuğun yeni bir şey öğrenmesine yardımcı olmaktan duydukları manevi doyum ve mutluluk (Alptekin Yolcu, 2018), uygulama deneyiminden bağımsız olarak gelişen güçlü bir duyuşsal aidiyetin göstergesidir.

Çalışma kapsamında ortaya çıkan dikkat çekici bulgulardan biri, öğretmenlik uygulamasına katılan ve katılmayan okul öncesi öğretmen adaylarının öğretmen kimliği algıları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın bulunmamasıdır. Bu sonuç, öğretmen kimliğinin yalnızca kısa süreli bir uygulama dersi veya uygulama deneyimi deneyimiyle şekillenmeyen, çok boyutlu, dinamik ve üniversite öncesinden başlayan bütüncül bir inşa süreci olduğu görüşüyle açıklanabilir (Gee, 2000; Starr vd., 2006). Nitekim Chong ve diğerleri (2011), yetkin kimliğin öğretmen hazırlık programına başlamadan önce şekillenmeye başladığını ve program sürecinde gelişmeye devam ettiğini belirtmektedir. Bu bağlamda uygulama deneyiminin anlamlı bir fark yaratmaması, Olsen (2008)'in vurguladığı gibi; adayların kimlik inşasında geçmiş yaşantılarının, içsel süreçlerinin ve sosyal kültürel birikimlerinin, kısa süreli dışsal deneyimlerden daha baskın olduğunu göstermektedir. Ayrıca, uygulama derslerinde adayların otonom becerilerini ve işbirliği yeteneklerini aktif kullanabilecekleri özerk alanlara yeterince yer verilmemesi de (İpekşen, 2019; Orhan-Göksün, 2016), uygulama deneyiminin kimlik dönüşümü üzerindeki etkisini sınırlamış olabilir.

Çalışmada öğrencilerin öğretmen kimliği algılarının cinsiyete göre istatistiksel olarak farklılık göstermediği bulunmuştur. Bu durum, öğretmen kimliğinin cinsiyetten bağımsız olarak benzer eğitim süreçleri ve mesleki yaşantılar doğrultusunda şekillenebileceğini düşündürmektedir. Benzer şekilde, öğretmen kimliği algılarının cinsiyete göre farklılaşmadığını gösteren ulusal çalışmalar da bulunmaktadır (Kaysi, 2021; Sarıbaş & Özgün, 2022).

Çalışma sonuçlarına göre öğretmen kimliği algılarının sınıf düzeyi açısından istatistiksel olarak farklılık gösterdiği bulunmuştur. Bu durum, öğrencilerin lisans eğitimi sürecinde ilerledikçe öğretmenlik mesleğine ilişkin algılarının ve farkındalıklarının değişebileceğini düşündürmektedir. Öğretmen kimliğinin zaman içerisinde gelişen bir yapı olduğu ve eğitim

süreci ilerledikçe daha belirgin hâle geldiği alan yazında ifade edilmektedir (Avalos, 2016; Azim, 2017). Rodgers ve Scott (2008) ile Beauchamp ve Thomas (2009)'ın ifade ettiği gibi, kimlik değişken, kararsız ve sürekli yeniden yapılandırılan bir yapıdır; sınıflar arasındaki bu değişim adayların mesleki farkındalıklarının eğitim süreciyle birlikte daha bilinçli bir hâl aldığını göstermektedir.

Çalışmada öğrencilerin öğretmen kimliği algılarının yaşa göre istatistiksel olarak farklılık göstermediği bulunmuştur. Bu bulgu, yaş değişkeninin tek başına öğretmen kimliği algısını belirleyici bir unsur olmayabileceğini göstermektedir. Öğretmen kimliğinin daha çok mesleki deneyimler ve eğitim süreci ile ilişkili olarak şekillendiğini vurgulayan çalışmalar bu sonucu destekler niteliktedir (Gee, 2000; Lasky, 2005).

Bu çalışmada, okul öncesi öğretmenliği öğrencilerinin öğretmen kimliği algılarının öğretmenlik uygulamasına katılma durumuna göre anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Öğretmen kimliği algılarının cinsiyet ve yaş değişkenlerine göre farklılaşmaması, öğrencilerin mesleki algılarının belirli demografik özelliklerden bağımsız olarak şekillendiğini göstermektedir. Sınıf düzeyi değişkenine göre öğretmen kimliği algılarında anlamlı farklılıkların bulunması, öğrencilerin lisans eğitimleri süresince edindikleri akademik bilgi, mesleki farkındalık ve deneyimlerin öğretmen kimliği gelişiminde etkili olabileceğine işaret etmektedir. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda hazırlanan öneriler şu şekildedir;

- 1- Öğretmen kimliği algılarının sınıf düzeyine göre farklılaşması dikkate alınarak, özellikle alt sınıflarda öğrenim gören öğrenciler için mesleğe yönelik farkındalık kazandırıcı etkinliklerin artırılması yararlı olabilir.
- 2- Öğretmen kimliği algılarının farklı alt boyutları (özyeterlik, motivasyon, mesleki aidiyet gibi) ayrı ayrı ele alınarak daha ayrıntılı analizler gerçekleştirilebilir.
- 3- Öğretmen kimliği gelişiminin zaman içinde şekillenen bir yapı olduğu dikkate alınarak, öğretmen kimliğini izlemeye yönelik boylamsal çalışmalar yapılabilir.
- 4- Öğretmenlik uygulaması sürecinde öğrencilerin yaşadıkları deneyimlerin niteliğini ortaya koyan nitel çalışmalar yapılması önerilebilir.

KAYNAKÇA

- [1] Alkoç, N. (2020). *Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının 21. Yüzyıl Öğrenen Becerileri ile Eleştirel Düşünme Eğilimleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Kafkas Üniversitesi.
- [2] Ávalos, B., & Aylwin, P. (2006). How young teachers experience their professional work in Chile. *Teaching and Teacher Education*, 23(4), 515–528.
- [3] Aydın, F., & Aslan, M. (2024). Öğretmen kimliği algıları ve öğretmen kimlik algılarının demografik değişkenlere göre değişimi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 59, 171–204.
- [4] Azim, M. (2017). Being a teacher: Developing self-efficacy and teacher identity through self-reflective techniques in teacher education programs. *Journal of Education and Practice*, 8(34), 7–14.
- [5] Bacakoğlu, G. (2018). *Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Kimliklerini Geliştirmelerinde Etkili Olan Faktörlerin Değerlendirilmesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi.
- [6] Beauchamp, C., & Thomas, L. (2009). Understanding teacher identity: An overview of issues in the literature and implications for teacher education. *Cambridge Journal of Education*, 39(2), 175–189.
- [7] Beijaard, D., Meijer, P. C., & Verloop, N. (2004). Reconsidering research on teachers' professional identity. *Teaching and Teacher Education*, 20, 107–128.
- [8] Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2020). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi.
- [9] Chong, S., Low, E., & Goh, K. (2011). Emerging professional teacher identity of pre-service teachers. *Australian Journal of Teacher Education*, 36(8), 50–64.
- [10] Çelik, S., & Kalkan, A. (2019). Okul öncesi öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik öz-yeterlik inançları ile öğretmen kimliği algılarının incelenmesi. *Uluslararası Eğitim Spektrumu Dergisi*, 1(1), 22-38.
- [11] Çiftçi, K., & Tunç, Y. (2025). Mesleki staj uygulamalarının Çocuk Gelişimi Bölümü öğrencilerinin mesleki yeterlik algıları üzerindeki etkisi. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (40), 95.
- [12] Eğmir, E., & Erdem, C. (2021). Öğretmen adaylarının meslek öncesi öğretmen kimliklerinin yordayıcısı olarak 21. yüzyıl öğrenen becerileri. *Trakya Eğitim Dergisi*, 11(2), 953–968.
- [13] Esen, E. (2019). *Öğretmenlik Uygulaması Dersinin İngilizce Öğretmen Adaylarının Profesyonel Kimlik Algılarına ve Gelişimlerine Yansımaları* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Hacettepe Üniversitesi.

- [14] Gall, J., Gall, M. D., & Borg, W. R. (1999). *Applying educational research*. New York: Longman.
- [15] Gay, L. R. (1987). *Educational research competencies for analysis and application*. New York: Macmillan Publishing Company.
- [16] Gee, J. P. (2000). Chapter 3: Identity as an analytic lens for research in education. *Review of Research in Education*, 25(1), 99–125.
- [17] Hanna, F., Oostdam, R., Severiens, S. E., & Zijlstra, B. J. (2019). Domains of teacher identity: A review of quantitative measurement instruments. *Educational Research Review*, 27, 15–27.
- [18] İpekşen, S. (2019). *Fen Bilimleri Öğretmen Adaylarının 21.Yüzyıl Öğrenen Becerileri ile Öğrenme Biçimleri, Öğrenme Stilleri ve Çoklu Zekâ Alanları Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Kütahya Dumlupınar Üniversitesi.
- [19] Karacan, S., & Karacan, E. (2004). Meslek Yüksekokullarında (MYO) yapılan staj uygulamalarına ilişkin bir araştırma: Kalite ve verimlilik için iş yerleri – MYO işbirliğinin gereği. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(2).
- [20] Karalı, M. A. (2018). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının meslek öncesi öğretmen kimlik düzeyleri ile olası benlik düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Uşak Üniversitesi.
- [21] Kaysi, F. (2021). Mesleki ilgi ölçeğinin geliştirilmesi ve uygulanması. *Journal of University Research*, 4(1).
- [22] Kline, R. B. (2011). *Principles and practice of structural equation modeling (3rd ed.)*. New York: Guilford Press.
- [23] Lasky, S. (2005). A sociocultural approach to understanding teacher identity, agency and professional vulnerability in a context of secondary school reform. *Teaching and Teacher Education*, 21, 899–916.
- [24] Lerseth, K. A. (2013). *Identity development among pre-service teacher candidates*. (Unpublished dissertation). Iowa State University.
- [25] Olsen, B. (2008). *Teaching what they learn, learning what they live*. Boulder, CO: Paradigm Publishers.
- [26] Olsen, B., & Anderson, L. (2007). Courses of action: A qualitative investigation into urban teacher retention and career development. *Urban Education*, 42(1), 5-29.
- [27] Rodgers, C., & Scott, K. (2008). The development of the personal self and identity in learning to teach. *Handbook of Research on Teacher Education*.
- [28] Samuel, M. (2008). Accountability to whom? For what? Teacher identity and the force field model of teacher development. *Perspectives in Education*, 26(2), 3-16.
- [29] Samuel, M., & Stephens, D. (2000). Critical dialogues with self: Developing teacher identities and roles - A case study of South African student teachers. *International Journal of Educational Research*, 33, 475–491.

- [30] Sarıbaşı, Ş., & Özgün, Ö. (2022). Öğretmenlik kimliğinin öncülleri: Olumlu ve olumsuz öğretmenlik kimliğine sahip öğretmen adaylarının üniversite deneyimleri ve algıları. *Temel Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 17–28.
- [31] Sarıçoban, A. (2008). Okul deneyimi ve öğretmenlik uygulaması derslerine ilişkin uygulama öğretmenleri ve öğretmen adaylarının görüşleri. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(3), 31–55.
- [32] Sfard, A., & Prusak, A. (2005). Telling identities: In search of an analytic tool for investigating learning as a culturally shaped activity. *Educational Researcher*, 34(4), 14–22.
- [33] Starr, S., Haley, H.-L., Mazor, K. M., Ferguson, W., Philbin, M., & Quirk, M. (2006). Initial testing of an instrument to measure teacher identity in physicians. *Teaching and Learning in Medicine*, 18(2), 117–125.
- [34] Topkaya, E. Z., & Yalın, M. (2005). Uygulama öğretmenliğine ilişkin tutum ölçeği geliştirilmesi. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 1(1–2), 14–24.
- [35] Uluyol, Ç., & Şahin, S. (2018). Pedagojik formasyon öğrencilerinin öğretmen kimliği ve mesleki kaygı durumlarının incelenmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 22(4), 1051-1072.
- [36] Yavuz, D. (2009). *Öğretmen Adaylarının Öz-Yeterlik Alguları ve Üstbilişsel Farkındalıklarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Zonguldak Karaelmas Üniversitesi.
- [37] Yıldız, H. (2012). *Üst Biliş Stratejilerinin Öğretmen Adaylarının Üst Bilişsel Farkındalıklarına ve Öz Yeterliklerine Etkisi* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. İnönü Üniversitesi.
- [387] Zikmund, W. G. (2003). Sample designs and sampling procedures. *Business Research Methods*, 7(2), 368–400.

ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE KAYNAŞTIRMA ÖĞRENCİLERİ İÇİN AİLE KATILIMI VE ÖĞRENCİ MOTİVASYONUNA YÖNELİK ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ: TRABZON İLİ ÖRNEĞİ

BERNA ÖZÇEP

Trabzon Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Özel Eğitim Anabilim Dalı,
berna_ozcep23@trabzon.edu.tr -0009-0002-9147-5011

ALPTUĞ CANBEG AVŞAR

Trabzon Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Özel Eğitim Anabilim Dalı,
alptugcanbeg@gmail.com – 0009-0009-1130-2200

Dr. Öğr. Üyesi MEHTAP KOT

Trabzon Üniversitesi Eğitim Fakültesi Özel Eğitim Anabilim Dalı,
mehtapkot@trabzon.edu.tr – 0000-0002-1085-0645

ÖZET

Erken çocukluk dönemi, bireyin bilişsel, duyuşsal ve sosyal gelişimine ilişkin temel yapı taşlarının atıldığı kritik bir evre olarak kabul edilmektedir. Bu dönemde edinilen öğrenme deneyimlerinin niteliği, özellikle kaynaştırma öğrencilerinin akademik gelişimleri ve öğrenmeye yönelik motivasyonları üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir. Matematik öğretimi, erken çocuklukta kavramsal anlayış ve problem çözme becerilerinin temellendiği önemli bir alan olup, sunulan öğretimin niteliği aile katılımı ve öğrenci motivasyonu ile yakından ilişkilidir. Bu doğrultuda, bu araştırmanın amacı, okul öncesi öğretmenlerinin kaynaştırma öğrencilerine yönelik matematik öğretiminde aile katılımı ve öğrenci motivasyonuna ilişkin görüşlerini ortaya koymaktır. Araştırma, 2025–2026 eğitim-öğretim yılında Trabzon ilindeki anaokulu ve anasınıflarında görev yapan 10 öğretmenle yürütülmüş; nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması deseni kullanılmıştır. Veriler, yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla toplanmış ve içerik analizi ile çözümlenmiştir.

Araştırma bulguları, öğretmenlerin aile katılımını matematik öğretiminde kritik bir unsur olarak görmelerine rağmen mevcut katılım düzeyini yetersiz bulduklarını ortaya koymaktadır. Aile katılımını etkileyen temel faktörler arasında ailelerin eğitim düzeyi, ilgi ve işbirliği düzeyi öne çıkmaktadır. Öğretmenler, ailelerle iletişimde ağırlıklı olarak WhatsApp, yüz yüze toplantılar ve yazılı materyallerden yararlanmaktadır. Öğretim sürecinde karşılaşılan güçlükler, hem mesleki hem de aile kaynaklı sorunlardan oluşmaktadır. Mesleki sorunlar tanı çeşitliliği, eğitsel ilerleme eksikliği ve mesleki bilgi yetersizliği şeklinde ifade edilirken; aile kaynaklı sorunlar tanının reddedilmesi, yanlış öğrenmeler ve gerçekçi olmayan beklentilerle ilişkilendirilmiştir. Öğrenciye yönelik güçlükler ise bilişsel, duyuşsal, dil, motor, sosyal ve davranışsal alanlarda yoğunlaşmaktadır. Bu doğrultuda öğretmenler, motivasyonu artırmak amacıyla oyun temelli etkinlikler, işitsel ve görsel uyarılar, sosyal-duygusal destekler ve uygun fiziksel düzenlemeler kullanmaktadır. Son olarak öğretmenler, matematik öğretiminde bireysel farklılıklara duyarlı planlamaların yapılmasını, teknolojik araçların ve gerçek yaşam

bağlamlarının kullanılmasını, öğrencinin güçlü yönlerinin desteklenmesini ve öğrenmenin sık tekrarlarla pekiştirilmesini önermektedir.

Anahtar Kelimeler: Kaynaştırma eğitimi, Okul öncesi eğitim, Matematik öğretimi, Aile katılımı, Öğrenci motivasyonu

TEACHERS' VIEWS ON FAMILY INVOLVEMENT AND STUDENT MOTIVATION FOR INCLUSION STUDENTS IN EARLY CHILDHOOD: THE CASE OF TRABZON PROVINCE

ABSTRACT

Early childhood is considered a critical stage in which the fundamental building blocks of an individual's cognitive, emotional, and social development are laid. The quality of learning experiences acquired during this period has a decisive impact, particularly on the academic development and motivation to learn of students in inclusive education. Mathematics education is an important area where conceptual understanding and problem-solving skills are established in early childhood, and the quality of the education provided is closely related to family involvement and student motivation. Accordingly, the purpose of this study is to reveal the views of preschool teachers regarding family involvement and student motivation in mathematics education for inclusion students. The research was conducted with 10 teachers working in kindergartens and nursery schools in Trabzon province during the 2025–2026 academic year; a case study design, one of the qualitative research methods, was used. Data were collected through semi-structured interviews and analyzed using content analysis.

The findings of the study reveal that although teachers see family involvement as a critical element in mathematics teaching, they find the current level of involvement insufficient. Among the main factors affecting family involvement, the level of education, interest and cooperation of families stand out. Teachers mainly use WhatsApp, face-to-face meetings and written materials to communicate with families. Difficulties encountered during the teaching process consist of both professional and family-related problems. Professional problems were expressed as diagnostic diversity, lack of educational progress and lack of professional knowledge, while family-related problems were associated with diagnosis rejection, mislearning and unrealistic expectations. Student-related difficulties are concentrated in cognitive, affective, language, motor, social and behavioral areas. Accordingly, teachers use game-based activities, auditory and visual stimuli, social-emotional supports, and appropriate physical arrangements to increase motivation. Finally, teachers recommend planning mathematics instruction that is sensitive to individual differences, using technological tools and real-life contexts, supporting students' strengths, and reinforcing learning through frequent repetition.

Keywords: Inclusive education, Preschool education, Mathematics teaching, Family involvement, Student motivation

1. GİRİŞ

Erken çocukluk dönemi, bireyin bilişsel, duyuşsal ve sosyal gelişiminde temel yapı taşlarının atıldığı kritik bir evre olarak kabul edilmektedir. Çocuklar, doğumdan itibaren çevrelerini keşfetmeye yönelik doğal bir merak geliştirir ve bu süreçte duyu organlarını kullanarak dünyayı anlamlandırmaya çalışırlar (Servi, 2021). Bu dönemde sunulan eğitim, çocuğun temel akademik becerileri kazanmasında belirleyici bir rol oynamaktadır. Özellikle matematik eğitimi, erken yaşta kazanılan deneyimlerin ileriki yaşamda akademik başarı ve problem çözme becerileri üzerindeki etkisi göz önüne alındığında büyük bir öneme sahiptir (Clements ve Sarama, 2007; Claessens ve Engel, 2013; Shanley vd., 2017).

Erken çocukluk döneminde çocukların matematiksel gelişiminde aile ve öğretmen iş birliği, başarının anahtar unsurlarından biridir. Ailenin matematik eğitimine katılımı, yalnızca ödev yardımı ya da okul etkinliklerine katılımı sınırlı olmayıp, çocuğun öğrenme sürecini destekleyici birçok etkinliği kapsamaktadır. Nitelikli aile katılımı, çocukların matematiksel anlayışını geliştirmekte ve öğrenmeye yönelik motivasyonlarını arttırmaktadır (Saputra, 2024; Xu & Filler, 2008). Araştırmalar, evde öğrenme ortamı sağlayan ve öğretmenlerle iş birliği içinde olan ebeveynlerin, çocuklarının matematiksel güçlükleri aşmasında önemli rol oynadığını ortaya koymaktadır (Yıldırım, 2019; Knapp vd., 2017).

Çocukların matematiğe olan ilgisi ve içinde buldukları sosyoekonomik koşullar da öğrenme süreçlerini ve matematik becerilerini doğrudan etkilemektedir (Fisher vd., 2012; Jordan ve Levine, 2009). Bunun yanı sıra, özel gereksinimli bireylerin matematik öğrenme sürecinde çeşitli engellerle karşılaşma olasılığı daha yüksektir. Ön koşul becerilerdeki yetersizlikler, dil ve okuma güçlükleri, motor beceri eksiklikleri ve sosyal-duygusal sorunlar, bu bireylerin matematiksel kavramları öğrenmesini zorlaştırabilmektedir (Gurganus, 2017). Bu bağlamda, erken çocukluk döneminde özel gereksinimli çocuklara yönelik etkili desteklerin sunulması, matematiksel becerilerin kazandırılmasında kritik bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır.

Ulusal alanyazın incelendiğinde, erken çocukluk döneminde matematik öğretime ilişkin çalışmaların sınırlı bir bölümünün **özel gereksinimli çocuklara** odaklandığı görülmektedir. Mevcut araştırmaların ağırlıklı olarak **belirli matematiksel beceriler** çerçevesinde yapılandırıldığı; özellikle **sayı hissi** gibi temel matematik alanlarına odaklanan çalışmaların öne çıktığı dikkat çekmektedir (Uras, Soylu & Karakuş, 2020; Aydın & Cavkaytar, 2020). Bunun yanı sıra, erken çocukluk matematik programlarına ilişkin **eğitmen görüşlerinin** incelendiği sınırlı sayıda çalışmaya rastlanılmaktadır (Yazçayır, Önal, Akkaya & Semiz, 2020).

Bununla birlikte, erken çocukluk döneminde **özel gereksinimli çocuklara yönelik matematik öğretiminin** öğretim süreci, öğretimsel kararlar ve öğrenme ortamları bağlamında **bütüncül bir yaklaşımla ele alındığı çalışmaların** oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Özellikle matematik öğretiminde **aile katılımı** ve **öğrenci motivasyonu** gibi öğrenme sürecini doğrudan etkileyen değişkenlerin, erken çocukluk özel eğitim bağlamında sistematik biçimde ele alındığı **görüş temelli araştırmalara** alanyazında rastlanılmamaktadır.

Bu bağlamda, erken çocukluk özel eğitiminde matematik öğretime ilişkin uygulamaların derinlemesine incelenmesi; öğretim sürecinde aile katılımı ve öğrenci motivasyonunun nasıl

ele alındığının ortaya konulması, hem alanyazındaki önemli bir boşluğun doldurulmasına hem de uygulamaya yönelik bilimsel temelli önerilerin geliştirilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu gereksinimler doğrultusunda bu araştırmanın amacı; okul öncesi eğitim kurumlarında görev yapan öğretmenlerin, kaynaştırma öğrencilerine yönelik matematik öğretiminde aile katılımı ve öğrenci motivasyonuna ilişkin görüşlerinin incelenmesidir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Bu çalışmada, erken çocukluk döneminde kaynaştırma öğrencileri için matematik öğretiminde aile katılımı ve öğrenci motivasyonuna yönelik öğretmen görüşlerini incelemek amacıyla nitel araştırma yöntemlerinden biri olan durum çalışması deseni kullanılmıştır. Durum çalışmaları, incelenen varlık ya da olgunun belirli bir zaman ve mekân bağlamında tanımlandığı ve çok boyutlu olarak analiz edildiği araştırma türleri olarak literatürde yer bulmaktadır (Büyüköztürk vd.,2020).

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, 2025-2026 eğitim-öğretim yılında Trabzon'da Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı anaokulları ya da anasınıflarında görev yapan 10 okul öncesi öğretmeni oluşturmaktadır. Araştırmanın amacına uygun olması için amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme yöntemlerinden de ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın katılımcılarını belirlemek için belirlenen ölçütler şu şekildedir.

- ✓ Sınıfında kaynaştırma öğrencisi bulunması
- ✓ MEB' e bağlı anaokulları ya da anasınıflarında görev yapması
- ✓ Okul öncesi öğretmeni olması
- ✓ Trabzon ilinde görev yapması

Çizelge 1: Öğretmenlerin demografik Özellikleri

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Kıdem Yılı	Eğitim düzeyi	Mezun Olduğu Bölüm
K1	Kadın	42	20	Lisans	Okul Öncesi Öğretmenliği
K2	Kadın	30	4	Lisans	Okul Öncesi Öğretmenliği
K3	Kadın	36	12	Lisans	Okul Öncesi Öğretmenliği
K4	Kadın	45	23	Lisans	Anaokulu Öğretmenliği
K5	Kadın	40	18	Lisans	Okul Öncesi Öğretmenliği
K6	Kadın	38	12	Lisans	Okul Öncesi Öğretmenliği
K7	Kadın	38	16	Lisans	Okul Öncesi Öğretmenliği
K8	Kadın	35	7	Lisans	Okul Öncesi Öğretmenliği
K9	Kadın	34	12	Lisans	Okul Öncesi Öğretmenliği
K10	Kadın	33	10	Lisans	Okul Öncesi Öğretmenliği

2.3. Verilerin Toplanması

Araştırmada veri toplama amacıyla araştırmacılar tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmeler, araştırmacıya önceden belirlenen soru çerçevesi doğrultusunda esneklik sağlayarak katılımcılardan daha ayrıntılı ve derinlemesine veri elde etme imkânı sunan nitel bir veri toplama tekniğidir (Büyüköztürk vd., 2020). Çalışmanın amacı belirlenip literatür taranmıştır. Araştırma amacına uygun görüşme soruları belirlenmiştir. Görüşme sorularının oluşturulma sürecinde, soruların açık, sade ve anlaşılır bir biçimde yapılandırılmasına özen gösterilmiştir. Veri toplama aracının kapsam geçerliğini sağlamak amacıyla hazırlanan sorular uzman görüşüne gönderilmiştir. Uzman görüşleri doğrultusunda gerekli düzenlemeler yapılarak sorulara son biçimi verilmiştir. Görüşmeler öncesinde katılımcılara araştırmanın amacı hakkında bilgilendirme yapılmış, görüşmelerin ses kayıt cihazı ile kaydedileceği ve bu kayıtların yalnızca araştırmacı tarafından dinleneceği açıkça belirtilmiştir. Veri gizliliğini temin etmek amacıyla, katılımcıların kimlik bilgileri gizli tutulmuş ve her birine kod isimler atanmıştır. Görüşmeler, katılımcıların uygunluk durumlarına göre görev yaptıkları okulların boş sınıflarında gerçekleştirilmiştir. Bireysel görüşme süreleri ise 7 ile 28 dakika arasında değişkenlik göstermektedir.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen verilerin analiz edilmesinde içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Geniş bir içeriğin analiz edilerek anlamlı bilgilerin oluşturulmasında, içerikler arasında anlam ilişkilerinin belirlenmesinde, içerikteki anlamsal ve duygusal bileşenlerin keşfi amacıyla içerik analizi tekniğine başvurulmuştur. Bu analiz sürecinde, veriler kavramlara dönüştürülerek temalar ve kavramlar arasındaki ilişkilerin belirlenmesi amaçlanır (Yıldırım & Şimşek, 2021). İçerik analizinde okul öncesi öğretmenlerine "K1", "K2", "K3", semboller kodlanmıştır. Araştırmada elde edilen nitel verilerin analizi için öncelikle tüm görüşmeler tamamlandıktan sonra ses kayıtlarının yazıya döküm sürecine geçilmiştir. Bu süreçte, ses kayıtlarında yer alan tüm ifadeler, içerik bütünlüğünü koruyacak şekilde herhangi bir müdahalede bulunmadan eksiksiz biçimde yazılı hale getirilmiştir. Dökümlerden elde edilen veriler; kodlar alt temalar ve temalar oluşturulmuştur. Süreç sonucunda elde edilen temalar doğrultusunda verilerin sistematik bir şekilde raporlaştırılması gerçekleştirilmiştir.

3. BULGULAR

Bu bölümde, erken çocukluk döneminde kaynaştırma öğrencileri için matematik öğretiminde aile katılımı ve öğrenci motivasyonuna yönelik okul öncesi öğretmen görüşlerine ve önerilerine yer verilmiştir. Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı anaokulları ya da anasınıflarında görev yapan 10 okul öncesi öğretmenin araştırmacı tarafından hazırlanmış olan yarı yapılandırılmış görüşme sorularına verdikleri cevaplar gruplandırılmıştır. Bu doğrultuda a)Aile Katılımı, b)Yaşanan Sorunlar, c) Öğrenci İle Yaşanan Sorunlar, d)Motivasyon, e)Dikkat, f)İşbirliği ve g)Öneriler olmak üzere 7 tema ile bu temalara bağlı 23 alt tema oluşturulmuştur.

Tema1: Aile Katılımı

Alt tema

Kod

Aile desteğinin gerekliliği	Gerekli
Alt tema	Kod
Aile desteğinin yeterliliği	Yetersiz
Alt tema	Kod
Süreci etkileyen durumlar	Ailelerle işbirliği Aile ilgisiyle gerçekleşen başarı Ailenin eğitim seviyesi
Alt tema	Kod
İletişim kanalları	Whatsapp Yüz yüze toplantı/görüşme Yazılı doküman gönderimi

Tema 1’de aile desteğinin gerekliliği hakkında katılımcıların görüşleri incelendiğinde %100’ünün (n=10) aile desteğinin gerekli olduğunu ifade ettikleri görülmektedir. Aile desteğinin yeterliliği incelendiğinde katılımcıların %100’ünün (n=10) aile desteğinin yetersiz olduğunu ifade ettikleri görülmektedir. Süreci etkileyen durumlara ilişkin bulgular incelendiğinde, katılımcıların %70’inin (n=7) ailelerle kurulan iş birliğinin, %30’unun (n=3) aile ilgisiyle ilişkili öğrenci başarısının ve %10’unun (n=1) aile eğitim düzeyinin süreci etkileyen temel etmenler olduğunu ifade ettikleri görülmektedir. Süreci etkileyen durumları aile ilgisiyle gerçekleşen başarı kodu altında K3, “*Yani aile eğer ilgili bir aileyse zaten normalde evde de sadece matematikte değil diğer tüm alanlarda çocuktaki etkisini görebiliyoruz zaten. İlgilenen ailenin çocuğu matematikte de iyi oluyor. Türkçe gibi etkinliklerinde de iyi oluyor. Ama ilgilenmeyen ailenin çocuğunun tüm alanlardan geri kaldığını net bir şekilde görebiliyoruz.*” ifadeleriyle belirtmiştir. İletişim kanalları incelendiğinde ise katılımcıların %40’ı (n=4) whatsapp aracılığıyla, %40’ı (n=4) ise yüz yüze toplantı/görüşme, %20’si (n=2) ise yazılı doküman gönderimi gerçekleştirdiğini belirtmiştir.

Tema 2: Yaşanan Sorunlar

Alt tema	Kod
Öğretmenlerin yaşadıkları sorunlar	Mesleki bilgi yetersizliği Eğitsel ilerleme eksikliği Tanı çeşitliliği Etik/duygusal yük
Alt tema	Kod
Ailelerle yaşanan sorunlar	Sosyoekonomik ve kültürel etmenler Tanının reddedilmesi Beklentinin yüksek olması Yanlış öğrenmeler gerçekleştirme

Tema 2 kapsamında öğretmenlerin yaşadıkları sorunlar incelendiğinde, katılımcıların tamamının (%100; n=10) mesleki bilgi yetersizliği, %80’inin (n=8) eğitsel ilerleme eksikliği, %10’unun (n=1) tanı çeşitliliği ve %10’unun (n=1) etik/duygusal yük sorunu yaşadıklarını ifade ettikleri görülmektedir. Öğretmenlerin yaşadıkları sorunlarda eğitsel ilerleme eksikliği kodu altında K3, “*Diğer çocuklar üçüncü basamakta oluyorsa onlar çoğunlukla birinci basamakta*

kalıyorlar. Farklı bir yöntemle anlatmaya çalışıyorum. İşitsel olarak desteklemeye çalışıyorum. Farklı zeka yönlerine yönelik bir şeyler yapmaya çalışıyorum. Ama çoğunlukla gördüğüm çok fazla öğretimde ilerleme olmuyor.” şeklinde ifade etmiştir. Ailelerle yaşanan sorunlara ilişkin bulgular incelendiğinde, katılımcıların %30'unun (n=3) sosyoekonomik ve kültürel etmenler, %20'sinin (n=2) tanının reddedilmesi, %10'unun (n=1) beklentinin yüksek olması ve %10'unun (n=1) yanlış öğrenmelerin sürdürülmesi nedeniyle sorun yaşadıklarını ifade ettikleri görülmektedir. Ailelerle yaşanan sorunlarda sosyoekonomik ve kültürel etmenler kodu altında K7, *“Aileler mesela çok etkili. Burası biraz daha sosyokültürel olarak ya da maddi anlamda daha düşük. Onun için tabii ki çocuklara yeri geliyor ulaşmak da bazen daha zor olabiliyor.”* şeklinde ifade etmiştir.

Tema 3: Öğrenci ile yaşanan sorunlar	
Alt Tema	Kod
Bilişsel Sorunlar	Bellek süreçlerinde yetersizlik Dikkat süresi Bilgi işleme süreçlerinde zorluk Düşük hazırbulunuşluk
Alt Tema	Kod
Duyuşsal sorunlar	Kaygı Öğrenilmiş çaresizlik Olumsuz tavırlar
Alt Tema	Kod
Dil becerileri	İfade edici dil becerileri sorunları Alıcı dil becerileri sorunları
Alt Tema	Kod
Motor beceriler	İnce motor becerilerde yetersizlik
Alt Tema	Kod
Sosyal sorunlar	Akran zorbalığı
Alt Tema	Kod
Davranışsal sorunlar	Aşırı hareketlilik Dürtüsellik

Tema 3 kapsamında öğrencilerin yaşadıkları bilişsel sorunlar incelendiğinde, katılımcıların %70'inin (n=7) bellek süreçlerinde yetersizlik, %40'ının (n=4) dikkat süresinde sınırlılık, %20'sinin (n=2) bilgi işleme süreçlerinde zorluk ve %10'unun (n=1) düşük hazırbulunuşluk yaşadığını ifade ettikleri görülmektedir. Öğrencilerin yaşadıkları bilişsel sorunlarda bellek süreçlerinde yetersizlik kodu altında K9, *“Çabuk unutmaları diyebilirim. Hani işte işliyorsun bir rakamını ama çocuk onu çok çabuk untabiliyor. Sık tekrara ihtiyaçları var.”* şeklinde ifade etmiştir. Duyuşsal sorunlar incelendiğinde, katılımcıların %40'ının (n=4) kaygı, %30'unun (n=3) öğrenilmiş çaresizlik ve %20'sinin (n=2) olumsuz tavırlar bağlamında öğrencilerin sorun yaşadıklarını ifade ettikleri görülmektedir. Duyuşsal sorunlarda kaygı kodu altında K2, *“Öğrencilerimde özgüven eksikliği var. Özellikle davranış ve hiperaktivite bozukluğu olan öğrencilerimde. Hadi etkinlik zamanı çocuklar dediğimde yapamam, başaramam diye*

ağlamaya başlıyorlar. Gerçekten çok zorlanıyorum.” şeklinde ifade etmiştir. Dil becerilerine ilişkin bulgular incelendiğinde, katılımcıların %30’unun (n=3) ifade edici dil, %10’unun (n=1) ise alıcı dil becerilerinde öğrencilerin sorun yaşadıklarını ifade ettikleri görülmektedir. Dil becerilerinde ifade edici dil kodu altında K6, “*Çocuk kendini ifade edemiyor. Bu sefer bağırma başlıyor. Anlatamayınca kendini bağırıyor.*” şeklinde ifade etmiştir. Motor beceriler incelendiğinde katılımcıların %20’si (n=2) ince motor becerilerde yetersizlik sorununu ifade etmiştir. Sosyal sorunlar incelendiğinde katılımcıların %10’u (n=1) akran zorbalığı sorununu ifade etmiştir. Davranışsal sorunlara ilişkin bulgular incelendiğinde, katılımcıların %30’unun (n=3) aşırı hareketlilik, %10’unun (n=1) ise dürtüsellik sorununu ifade ettikleri görülmektedir. Davranışsal sorunlarda dürtüsellik kodu altında K1, “*Dürtüselligi fazla. Etkinliği yapıp bitirme, odaklanma problemi fazla olduğu için bu matematiğe de yansıyor. Çocuk yapabiliyor ama odaklanamadığı için yapamıyor.*” şeklinde ifade etmiştir.

Tema 4: Motivasyon	
Alt Tema	Kod
Oyun temelli uyarıcılar	Etkinlik düzenleme Oyun köşeleri kurma
Alt tema	Kod
İşitsel ve dilsel uyarıcılar	Şarkı Video Kukla Tekerleme Dans etkinlikleri
Alt tema	Kod
Sosyal ve duygusal destekleyiciler	Etkinlik pekiştireci Sözel motivasyon cümleleri Sosyal etkileşim
Alt tema	Kod
Fiziksel ortamın düzenlenmesi	Etkinlikleri sergileme Fiziksel çevre düzenlemeleri

Tema 4 kapsamında motivasyonun sağlanmasında kullanılan oyun temelli uyarıcılar incelendiğinde, katılımcıların %30’unun (n=3) etkinliklerin düzenlenmesine, %10’unun (n=1) ise oyun köşeleri oluşturulmasına yönelik uygulamalara yer verdiklerini ifade ettikleri görülmektedir. Oyun temelli uyarıcılarda oyun köşeleri oluşturma kodu altında K1, “*Boş bir sınıfa girmektense her masada bir oyun olduğu sınıf olunca çocuk bir an önce sınıfa girip oyuna başlamak istiyor. Yani çevreyi boş bırakmaktansa alanı düzeltip, hazır olup bir şeyleri oyun yoluyla öğretmeyi daha doğru buluyorum. Yani motivasyonları yükseliyor.*” şeklinde ifade etmiştir. İşitsel ve dilsel uyarıcılar incelendiğinde, katılımcıların %30’unun (n=3) şarkı, %20’sinin (n=2) video, %10’unun (n=1) kukla, %10’unun (n=1) tekerleme ve %10’unun (n=1) dans etkinliği kullandıklarını ifade ettikleri görülmektedir. İşitsel ve dilsel uyarıcılar şarkı kodu altında K4, “*Böyle yorulduklarında sevdikleri bir şarkıyı söylüyoruz. O şekilde daha istekli hale getirmeye çalışıyoruz.*” şeklinde ifade etmiştir. Sosyal ve duygusal destekleyiciler incelendiğinde, katılımcıların %50’sinin (n=5) etkinlik temelli pekiştireçleri ve %30’unun

(n=3) sözel motivasyon ifadelerini ve %20'sinin (n=2) sosyal etkileşimi kullandıklarını belirttikleri görülmektedir. Sosyal ve duygusal destekleyicilerde sözel motivasyon cümleleri kodu altında K5, “*Evet, onların öğrenme güçlüklerini veya gelen çocuğun hangi düzeyde sıkıntısı olduğunu bildiğimiz için ona o anlamda yaklaşıyoruz. Çocukta öğrenme gücü varsa öğrenme sürecinde daha motive edici ilerliyoruz. Daha moral verici yapacaksın, başaracaksın gibi olumlu cümlelerle ilerliyoruz.*” şeklinde ifade etmiştir. Fiziksel ortamın düzenlenmesi incelendiğinde katılımcıların %10'u (n=1) etkinlikleri sergileme, %30'u (n=3) fiziksel çevre düzenlemelerini belirtmiştir.

Tema 5: Dikkat	
Alt tema	Kod
Sözel uyarıcılar	Şarkı Soru sorma Sohbet Bilmeceler sorma Sözel yönerge Tonlama
Alt tema	Kod
Oyun ve Etkileşim Temelli uyarıcılar	Parmak oyunları Tekerleme Dans Göz teması Drama
Alt tema	Kod
Görsel ve Materyal Tabanlı Uyarıcılar	Sade renk ve amaca uygun materyal Kukla Görsel aksesuar Somut materyaller
Alt tema	Kod
Dikkatin Yönünü Değiştirme	İlgisini farklı yöne çekme

Tema 5 kapsamında dikkati sağlamada kullanılan sözel uyarıcılar incelendiğinde, katılımcıların %40'ının (n=4) şarkı, %30'unun (n=3) soru sorma, %20'sinin (n=2) sohbet, %10'unun (n=1) bilmeceler sorma, %10'unun (n=1) sözel yönerge ve %10'unun (n=1) tonlama kullandıklarını ifade ettikleri görülmektedir. Oyun ve etkileşim temelli uyarıcılar incelendiğinde katılımcıların %70'i (n=7) parmak oyunları, %30'u (n=3) tekerleme, %10'u (n=1) dans, %10'u (n=1) göz teması, %10'u (n=1) drama kullandıklarını belirtmiştir. Oyun ve etkileşim temelli uyarıcılarda parmak oyunları kodu altında K10, “*Yani mesela etkinlik sırasında ne bileyim bir şarkı, bir parmak oyunu tarzı bir şeyle geçiş yaparak sıkılmalarını engelleyebiliyoruz. İşte kendimiz işte parmak oyunları yaparak dikkatini toplamaya çalışıyoruz.*” şeklinde ifade etmiştir. Görsel ve materyal tabanlı uyarıcılar incelendiğinde katılımcıların %10'u (n=1) sade renk ve amaca uygun materyal, %10'u (n=1) kukla, %10'u (n=1) görsel aksesuar, %10'u (n=1) somut materyaller kullandıklarını belirtmiştir. Görsel ve materyal tabanlı uyarıcılarda sade renk ve amaca uygun materyal kodu altında K3, “*Çok fazla rengin olduğu, çok fazla işitsel anlamda uyarının olduğu bir ortamda çocukların dikkati daha çok dağılıyor. O yüzden olabildiğince*

sade renkler az materyal, amaca hizmet eden materyallerin olduğu bir sınıf ortamında çocuklar çok daha iyi odaklanıyor, daha iyi öğreniyorlar.” şeklinde ifade etmiştir. Dikkatin yönünü değiştirme incelendiğinde katılımcıların %10’u (n=1) ilgisini farklı yöne çekmeyi kullandığını belirtmiştir.

Tema 6: İşbirliği	
Alt Tema	Kod
Eğitim Ortaklarıyla Etkileşim	Aile Özel eğitim öğretmeni Rehber öğretmen Destek eğitim öğretmeni Doktor Okul öncesi öğretmeni

Tema 6 kapsamında eğitim ortaklarıyla etkileşim incelendiğinde, katılımcıların tamamının (%100; n=10) ailelerle etkileşim kurdukları; bunu sırasıyla %50 (n=5) özel eğitim öğretmeni, %40 (n=4) rehber öğretmen, %20 (n=2) destek eğitim öğretmeni, %10 (n=1) doktor ve %10 (n=1) okul öncesi öğretmeni ile kurulan etkileşimlerin izlediği görülmektedir. Eğitim ortaklarıyla etkileşimde doktor kodu altında K4, *“İkinci dönem destek eğitimine gelince biraz daha doktorlarla iletişimdeyiz. Güzel sonuçlar elde ettik yani şu an diğer öğrencilerle eğitime katabiliyoruz her anlamda.”* şeklinde ifade etmiştir. Aile kodu altında K2, *“Rakam öğretiminde yaptığım, anlattığım hikayeyi video çekerek velilere atıyorum. Bakın işte bu rakamı biz böyle yazıyoruz. Şu an bu rakamı öğreniyoruz. Çocuklara, velilere planımı aylık bülten olarak atıyorum. Hangi gün ne yapacağımı velilerim bilir. Bunun için de tekrar her gün söylememe gerek yok. Bunu kesinlikle destekleyin diye onlarla iş birliği yapıyorum.”* şeklinde ifade etmiştir.

Tema 7: Öneriler	
Alt Tema	Kod
Öğretmenlere öneriler	Bireysel farklılıklara göre öğretim
Alt Tema	Kod
Ailelere öneriler	Gerçek yaşamla ilişkilendirme Kitap, video ve oyun Çevresel düzenleme Teknolojiden faydalanma Güçlü yönlerin desteklenmesi Birebir eğitim Sık tekrar

Tema 7’de öğretmenlere öneriler incelendiğinde katılımcıların %20’si (n=2) bireysel farklılıklara göre öğretim önerisinde bulunmuştur. Ailelere yönelik öneriler incelendiğinde ise, katılımcıların %60’ının (n=6) matematik öğretiminin gerçek yaşamla ilişkilendirilmesini önerdiği; bunu %30 (n=3) kitap, video ve oyunlardan yararlanma ve %30 (n=3) çevresel düzenlemeler yapma önerilerinin izlediği belirlenmiştir. Ayrıca katılımcıların %10’unun (n=1) teknolojiden faydalanma, %10’unun (n=1) çocuğun güçlü yönlerini destekleme, %10’unun

(n=1) birebir eğitim sağlama ve %10'unun (n=1) sık tekrar yapma yönünde öneriler sundukları görülmektedir. Ailelere önerilerde gerçek yaşamla ilişkilendirme kodu altında K7, “*Yani biraz böyle doğadaki daha böyle günlük hayatımızın içindeki eşyaları kullanarak, mesela velilerime de söylüyorum, evimizde Trabzon'dayız, herkesin fındığı vardır. Mesela fındıkla bir toplama yaptırın. Ya da günlük hayatınızda matematiğe yer verin. İşte, aa bak işte mesela masa hazırlıyoruz, hadi çatalı koy, ailemiz kaç kişi mesela? İşte beş kişiyiz, beş çatal koy masaya.*” şeklinde ifade etmiştir.

4. SONUÇ

Bu araştırma kapsamında 2025-2026 eğitim-öğretim yılında Trabzon'da Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı anaokulları ya da anasınıflarında görev yapan ve sınıfında kaynaştırma öğrencisi bulunan 10 okul öncesi öğretmenin görüş ve önerileri alınmıştır. Bu amaçla 7 tema ile bu temalara bağlı 23 alt tema oluşturulmuştur.

Elde edilen bulgular incelendiğinde katılımcılar, matematik öğretim sürecinde aile katılımının önemli olduğunu, ancak aile desteğinin yetersiz kaldığını belirtmişlerdir. Aile katılımını etkileyen faktörler ele alındığında katılımcılar; ailenin eğitim düzeyi, aile ilgisiyle ilişkili başarı durumu ve ailelerle iş birliği yapılması gerektiğine ilişkin görüşlerini ifade etmişlerdir. Aile katılımında kullanılan iletişim kanalları kapsamında ise katılımcılar, WhatsApp, yüz yüze toplantı ve görüşmeler ile yazılı doküman gönderme yöntemlerinden yararlandıklarını belirtmişlerdir.

Yaşanan sorunlar kapsamında öğretmenlerin karşılaştıkları güçlükler incelendiğinde katılımcılar; tanı çeşitliliği, eğitsel ilerleme eksikliği, mesleki bilgi yetersizliği ile etik ve duygusal yük gibi sorunlar yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Ailelerle yaşanan sorunlar ise tanının reddedilmesi, ailelerin yanlış öğrenmeler geliştirmesi, beklentilerin yüksek olması ile sosyoekonomik ve kültürel etmenler olarak belirtilmiştir. Öğrenciyle yaşanan sorunlar kapsamında katılımcılar, bilişsel sorunlar olarak dikkat süresinin kısalığı, bellek süreçlerindeki yetersizlikler, bilgi işleme süreçlerinde yaşanan güçlükler ve düşük hazırbulunuşluk düzeyini ifade etmişlerdir. Duyuşsal sorunlar; olumsuz tutumlar, kaygı ve öğrenilmiş çaresizlik olarak belirtilmiştir. Dil becerilerine ilişkin sorunlar alıcı ve ifade edici dil alanlarında, motor becerilere ilişkin sorunlar ise ince motor becerilerde yoğunlaşmaktadır. Sosyal sorunlar kapsamında akran zorbalığına, davranışsal sorunlar kapsamında ise aşırı hareketlilik ve dürtüselliğe dikkat çekilmiştir.

Motivasyona yönelik uygulamalar kapsamında katılımcılar, oyun temelli uyarıcılarda oyun köşeleri oluşturduklarını ve oyun etkinlikleri düzenlediklerini belirtmişlerdir. İşitsel ve dilsel uyarıcılarda kukla, tekerleme, şarkı, video ve dans etkinliklerinden yararlandıklarını; sosyal ve duygusal destekleyicilerde ise sosyal etkileşim, etkinlik pekiştiricileri, sözel motivasyon ifadeleri ve ödül kullanımına yer verdiklerini ifade etmişlerdir. Fiziksel ortamın düzenlenmesine ilişkin olarak ise etkinliklerin sergilenmesi ve fiziksel çevre düzenlemeleri yaptıklarını belirtmişlerdir. Dikkat kapsamında katılımcılar sözel uyarıcılarda bilmeceler sorma, soru sorma, sohbet şarkı, sözel yönerge, tonlama kullandıklarını ifade etmişlerdir. Oyun

ve etkileşim temelli uyarıcılarda parmak oyunları, dans, tekerleme, göz teması, drama kullandıklarını ifade etmişlerdir. Görsel ve materyal tabanlı uyarıcılarda sade renk ve amaca uygun materyal, kukla, görsel aksesuar, somut materyaller kullandıklarını ifade etmişlerdir. Dikkatin yönünü değiştirmede ilgiyi farklı yöne çekmeyi kullandıklarını ifade etmişlerdir.

İş birliği kapsamında katılımcılar, eğitim sürecinde aile, doktor, rehber öğretmen, özel eğitim öğretmeni, destek eğitim öğretmeni ve okul öncesi öğretmeni gibi eğitim paydaşlarıyla etkileşim hâlinde olduklarını belirtmişlerdir. Öneriler kapsamında katılımcılar, öğretmene yönelik öneriler bölümünde bireysel farklılıklara göre öğretim yapılmasını vurgularken; ailelere yönelik öneriler bölümünde ise kitap, video ve oyun kullanımının yanı sıra çevresel düzenlemeler yapılması, gerçek yaşamla ilişkilendirme, teknolojiden faydalanma, güçlü yönlerin desteklenmesi, birebir eğitim ve sık tekrar gibi önerilerde bulunmuşlardır.

Bu araştırmadan elde edilen bulgular, matematik öğretim sürecinde aile katılımının öğrencilerin akademik gelişimi açısından kritik bir rol oynadığını; ancak söz konusu katılımın uygulamada çeşitli yapısal ve bireysel nedenlerle yeterli düzeyde sağlanamadığını ortaya koymaktadır. Ailelerin eğitim düzeyi, öğrenme sürecine yönelik farkındalıkları ve öğretmenlerle kurdukları iş birliğinin niteliği, öğrencilerin matematiksel becerilerinin gelişiminde belirleyici faktörler olarak öne çıkmaktadır. Bununla birlikte öğretmenlerin, tanı çeşitliliği, mesleki yeterlilik algısındaki sınırlılıklar ve artan duygusal yük nedeniyle öğretim sürecinde çok boyutlu güçlüklerle karşılaştıkları görülmektedir. Öğrencilerde bilişsel, duyuşsal, dilsel, motor, sosyal ve davranışsal alanlarda gözlenen sorunlar, matematik öğretiminin standart uygulamalarla sınırlandırılmayacağını; aksine bireyselleştirilmiş, yapılandırılmış ve çoklu uyarıcılarla desteklenen bir öğretim yaklaşımını zorunlu kıldığını göstermektedir. Bu bağlamda motivasyonun desteklenmesi, dikkatin sürdürülebilir hâle getirilmesi ve eğitim paydaşları arasındaki iş birliğinin güçlendirilmesi, etkili bir matematik öğretim sürecinin temel bileşenleri olarak değerlendirilmektedir.

Öneriler

- Matematik öğretiminde bireysel farklılıkları merkeze alan öğretim yaklaşımlarının yaygınlaştırılması amacıyla öğretmenlere yönelik hizmet içi eğitim programlarının planlanması ve özellikle özel gereksinimli öğrencilerle çalışmaya ilişkin mesleki yeterliliklerin desteklenmesi önerilmektedir.
- Aile katılımının niteliğini artırmak amacıyla ailelere yönelik bilgilendirme ve farkındalık çalışmaları düzenlenmeli; ailelerin çocuklarının öğrenme süreçlerine bilinçli ve etkin biçimde katılımını destekleyecek rehber materyaller geliştirilmelidir.
- Öğrencilerin motivasyon ve dikkat düzeylerini artırmak amacıyla oyun temelli, çoklu duyuşsal, teknoloji destekli ve gerçek yaşamla ilişkilendirilmiş matematik etkinliklerinin öğretim sürecine sistematik biçimde entegre edilmesi önerilmektedir.
- Okul, aile ve diğer eğitim paydaşları (rehber öğretmen, özel eğitim öğretmeni, sağlık uzmanları vb.) arasında düzenli iletişimi ve iş birliğini destekleyen yapıların oluşturulması, eğitim sürecinin bütüncül ve sürdürülebilir biçimde yürütülmesine katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Aydın, O., ve Cavkaytar, A. (2020). Otizm spektrum bozukluğu olan bir çocuğa temel matematik becerilerinin öğretiminde baba eğitim programının etkililiği. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 21(1), 71-93. <https://doi.org/10.21565/ozelegitimdergisi.523342>
- Bapoğlu Dümenci, S., ve Gürsoy, F. (2024). Açık alanda uygulanan matematik programının 5-6 yaş grubu çocukların matematiği sevmelerine olan etkisinin incelenmesi. *EKEV Akademi Dergisi* (98), 208-222. <https://doi.org/10.17753/sosekev.1418419>
- Büyüköztürk Ş. *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem, 2020.
- Claessens, A., and Engel, M. (2013). How important is where you start? Early mathematics knowledge and later school success. *Teachers College Record*, 115(6), 1-29. <https://doi.org/10.1177/0161468113111500603>
- Clements, D. H., and Sarama, J. (2007). Effects of a preschool mathematics curriculum: Summative research on the Building Blocks project. *Journal for Research in Mathematics Education*, 38(2), 136-163. <https://doi.org/10.2307/30034954>
- Çelik, M. (2017). Okul öncesi öğretmenlerin erken matematik eğitimine ilişkin özyeterliliklerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Kafkas Üniversitesi, e-Kafkas Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 4(1).
- Fisher, P. H., Dobbs-Oates, J., Doctoroff, G. L., and Arnold, D. H. (2012). Early math interest and the development of math skills. *Journal of Educational Psychology*, 104(3), 673-681. <https://doi.org/10.1037/a0027756>
- Gurganus, S.P. (2017). *Math instruction for learning problems* (2nd ed). Newyork: Routledge.
- Knapp, A., Landers, R., Liang, S., & Jefferson, V. (2017). We all as a family are graduating tonight: a case for mathematical knowledge for parental involvement. *Educational Studies in Mathematics*, 95(1), 79-95. <https://doi.org/10.1007/S10649-016-9741-4>
- Orcan, M. (2013). Erken çocukluk dönemi matematik eğitimi için örnek bir model: Yapı taşları (Building Blocks). *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi* 2(2).
- Pekince, P., & Avcı, N. (2016). Okul öncesi öğretmenlerinin erken çocukluk matematiği ile ilgili uygulamaları: Etkinlik planlarına nitel bir bakış. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 24(5), 2391-2408.

- Saputra, H. (2024). Peran Orang Tua Dalam Mendukung Pembelajaran Matematika di Rumah Bagi Siswa Sekolah Dasar. *Jurnal Arjuna*, 2(5), 313–329. <https://doi.org/10.61132/arjuna.v2i5.1230>
- Servi, C. Erken matematik becerileri. T. Kargın ve B. Güldenoğlu (Ed.), *Özel eğitimde matematik öğretimi içinde* (s.176-206). Pegem, 2021.
- Shanley, L., Clarke, B., Doabler, C. T., Kurtz-Nelson, E., and Fien, H. (2017). Early number skills gains and mathematics achievement: Intervening to establish successful early mathematics trajectories. *The Journal of Special Education*, 51(3), 177-188. <https://doi.org/10.1177/0022466917720455>
- Tantekin Erden, F., ve Tonga, F. E. (2020). Okul öncesi öğretmenlerinin matematik eğitimine ilişkin görüşleri: Matematik öğretimi, cinsiyet farklılıkları, öğretmenin rolü *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 23(44), 845–862.
- Xu, Y., & Filler, J. (2008). Facilitating Family Involvement and Support for Inclusive Education. *School Community Journal*, 18(2), 53. <https://www.adi.org/journal/fw08/XuFillerFall2008.pdf>
- Yazçayır, G., Önal, Y., Akkaya, G., ve Semiz, Y. E. (2022). Erken çocukluk özel eğitim programlarına ilişkin eğitimcilerin deneyimlerinin incelenmesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 35(3), 693–721.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Seçkin Yayınları,2021.
- Yıldırım, S. (2019). Matematik Başarısını Yordama: Sosyoekonomik Statü, Ebeveyn Katılımı ve Öz-Güvenin Rolü. 44(198). <https://doi.org/10.15390/EB.2019.7868>

OKUL ÖNCESİ DÖNEM ÇOCUKLARININ MOTOR GELİŞİMLERİNDE FİZİKSEL AKTİVİTENİN ROLÜ

Dr. Öğr. Üyesi, Cihangir KAÇMAZ

Kayseri Üniversitesi, cihangikacmaz@kayseri.edu.tr - 0000-0003-0649-5254

Ar. Gör. Dr., Kevser ŞEVİK KAÇMAZ

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, kevser_sevik@hotmail.com - 0000-0003-1675-0757

ÖZET

Bu çalışma, okul öncesi dönem çocuklarının motor gelişimlerinde fiziksel aktivitenin rolünü literatüre dayalı olarak değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Erken çocukluk, temel motor becerilerin hızla geliştiği ve fiziksel aktivite alışkanlıklarının şekillendiği kritik bir dönemdir. Bu dönemde çocukların hareket yoluyla çevrelerini keşfetmeleri, motor kilometre taşlarına ulaşmaları ve hem ince hem de kaba motor yeterliklerini geliştirmeleri beklenmektedir. Fiziksel aktivitenin kemik sağlığı, psikososyal iyilik hali ve kardiyometabolik göstergeler üzerinde olumlu etkilerinin yanı sıra, obezite riskini azaltmada koruyucu bir rolü olduğu bildirilmektedir. Bu nedenle okul öncesi eğitim ortamlarında hareketsiz sürenin azaltılması ve özellikle aktif oyun temelli etkinliklerin artırılması önem taşımaktadır. Araştırmada geleneksel literatür taraması yöntemi kullanılmış olup, Web of Science ve Google Scholar'da motor gelişim ve fiziksel aktiviteyi ilişkilendiren anahtar kelimelerle Aralık 2025'te taramalar yapılmış ve erişilen çalışmalar temalar doğrultusunda incelenmiştir. Bulgular, fiziksel aktivitenin hem ince hem kaba motor becerilerin gelişimini desteklediğini göstermektedir. Oyun temelli hareketli etkinliklerin, özellikle ince motor ve toplam motor gelişim puanlarında anlamlı artışlar sağladığı rapor edilmiştir. Ayrıca fiziksel etkinliğe dayalı oyun programlarının dikey sıçrama, durarak uzun atlama, sürat, denge, fırlatma, kavrama kuvveti ve çeviklik gibi performans göstergelerinde deney grubu lehine gelişmeler yarattığı belirtilmektedir. Literatür, fiziksel aktivitenin etkisinin yalnızca varlığına değil, gün içine yayılmış süresine, sıklığına ve niteliğine de bağlı olduğuna işaret etmektedir. Buna karşın, okul öncesi çocukların önemli bir kısmı önerilen orta ve yüksek şiddette fiziksel aktivite düzeylerine ulaşamamaktadır ve zamanlarının büyük bölümünü hareketsiz geçirmektedir. Yetersiz fiziksel aktivite motor deneyimi ve pratik fırsatlarını azaltarak motor yeterliklerin güçlenmesini sınırlayabilir ve obezite gibi sağlık risklerini artırabilir. Sonuç olarak, okul öncesi kurumlarda oyun temelli fiziksel aktivite

fırsatlarının artırılması, uzun süreli hareketsizliğin azaltılması ve aile okul iş birliğinin güçlendirilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Okul Öncesi, Motor Gelişim, Fiziksel Aktivite

1. GİRİŞ

Fiziksel aktivite (FA), her yaştan insanın sağlıklı ilişkili yaşam kalitesini iyileştirmek için yapabileceği en önemli eylemlerden biridir. Çocukluk ve okul öncesi dönemde hareket, çocukların yaşamının ayrılmaz bir parçasıdır. Yaşamlarının ilk altı yılında çocuklar, hareket yoluyla kendilerini ve dünyayı keşfederler ve bedenleri ve duyuuları aracılığıyla çevrelerini algırlarlar [1]. Bu dönemde çocuklar hızla gelişim gösterir ve desteksiz oturma, yardımla ayakta durma, yardımla yürüme, tek başına ayakta durma ve tek başına yürüme gibi çeşitli gelişimsel kilometre taşlarına ulaşır. Bu süreçte edinilen beceriler, temel motor yeteneklerinin ve FA alışkanlıklarının gelişimi için kritik bir temel oluşturur [2]. Çocuklarda FA, normal büyüme ve gelişimi desteklemekte, günlük işlevselliği ve yaşam kalitesini iyileştirmekte ve kronik hastalık risklerini azaltmaktadır [2]. Çocukların normal büyüme ve gelişme, sağlık ve zindeliğin korunması ve yetişkinliğe taşınan FA beceri ve davranışlarının geliştirilmesi için düzenli FA'ya ihtiyaçları vardır [3].

Erken çocukluk dönemi, sağlıklı yaşam tarzı davranışlarının teşvik edilmesi açısından kritik bir dönemdir. Bu süreçte, çocukların hem mevcut hem de gelecekteki sağlıklarını desteklemek amacıyla önerilen fiziksel aktivite düzeylerine ulaşmaları ve hareketsiz davranışlarını sınırlamaları büyük bir öneme sahiptir [4]. FA'nın kemik sağlığı, psikososyal sağlık, kardiyometabolik sağlık göstergeleri ve erken çocukluk döneminde obezite riskinin azalması için faydalı olduğu bildirilmektedir [5]. Okul öncesi dönemde FA, çocuğun eğitim sürecinin temel bir unsuru olup öz farkındalığın gelişmesine, ifade biçimlerinin öğrenilmesine ve aktif yaşam tarzlarının teşvik edilmesine katkı sağlar. Beden hareketleri, çocukların iletişim kurmasına, çevrelerini algılamasına ve özerklik kazanarak duygularını ifade etmesine olanak tanır. Araştırmalar, FA'nın hastalıkları önleme ve yaşam kalitesini artırmadaki rolünü vurgulamakta, bu doğrultuda hareketsiz sürenin azaltılmasını ve aktif oyunun teşvik edilmesini önermektedir [6]. Ayrıca FA, taklit (nesneleri ve olayları temsil etmek için vücudun kullanımı), sembolik oyun (nesnelerin diğer nesneleri temsil etmek için kullanımı) ve modelleme, çizim ve kesme (nesnelerin inşası) gibi önemli aktivitelerin gerçekleştirilmesi için temel sağlar [7]. Bu bağlamda araştırmamız, okul öncesi dönem çocuklarının motor gelişimlerinde fiziksel aktivitenin rolünü literatüre dayalı olarak tematik biçimde değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

2. YÖNTEM

Araştırmamızda literatür tarama türlerinden geleneksel literatür taraması yöntemi kullanılmıştır. Geleneksel taramalar geniş ve disiplinler arası konularda literatürü tema ve yaklaşım ekseninde haritalayarak araştırılan konunun özetini veya genel görünümünü ortaya koymaya yardımcı olur [8]. Bu doğrultuda Web of Science ve Google Scholar'da ("motor development") AND ("physical activity") AND ("Infant*" OR "Toddler*" OR "child*" OR "presch*") anahtar kelimeleri ve bu anahtar kelimelerin Türkçe karşılıklarıyla taramalar gerçekleştirilmiş ve erişilen araştırmaların tam metinleri incelenerek değerlendirmeye

alınmıştır. Taramalar Aralık 2025'te yapılmıştır. Okul öncesi dönemi kapsayan ve FA ile motor gelişim ilişkisini inceleyen çalışmalar değerlendirilmiştir.

3. BULGULAR VE TARTIŞMA

3.1. Fiziksel Aktivitenin İnce ve Kaba Motor Becerilere Etkisi

Erken çocukluk eğitiminde FA, geleneksel olarak çocukların kaba motor becerilerinin (örneğin, koşma veya fırlatma) ve ince motor becerilerinin (örneğin, yazma veya küçük nesnelere kavrama) geliştirilmesinde temel bir araç olarak görülmektedir [4]. İnce motor gelişim, uzanma ve kavrama gibi küçük hareket becerilerinin geliştirilmesi ve kontrolü iken, kaba motor gelişimi, emekleme, ayakta durma ve yürüme gibi daha az rafine olma eğiliminde olan daha büyük hareket becerilerinin kontrolünü ifade eder. Çocuklar büyüdükçe, vücutları daha az ağır ve daha akıcı hale gelir, algısal ve bilişsel kapasiteleri gelişir ve mevcut motor becerileri üzerine inşa ederek daha karmaşık hareket kalıpları öğrenirler [9].

Genel olarak, çocuk ilk önce motor becerilerin gelişimi için gerekli olan temel süreçleri geliştirir veya edinir. Çocuk daha sonra motor gelişim kilometre taşlarını edinir. Bunu temel kaba motor becerilerin gelişimi izler. Nihayetinde bu beceriler ve/veya davranışlar, daha büyük çocuk ve genç yetişkin için tipik olan çeşitli özelleşmiş hareket becerilerinde kendini gösterir [7]. Bu gelişimsel süreç dikkate alındığında, fiziksel aktivitenin çocuklara sağladığı hareket deneyimi ve tekrar fırsatlarının motor becerilerin güçlenmesine katkı sağlayabileceği anlaşılmaktadır. Yapılan deneysel bir araştırmada, oyun temelli hareketli etkinliklerin okul öncesi dönemde çocukların motor becerilerini desteklediği; özellikle ince motor ve toplam motor gelişim puanlarında uygulama sonrası lehine anlamlı artışlar sağladığı rapor edilmiştir [10].

3.2. Oyunun Etkisi

Çocuk gelişiminin temel taşları olan hareket ve oyun, birbirini tamamlayan unsurlardır. Oyun temelli aktiviteler; kas ve kemik yapısının güçlenmesi, dolaşım sisteminin düzenlenmesi ve kardiyovasküler sağlık gibi fiziksel süreçleri doğrudan destekler. Bu bağlamda, çocukların fiziksel aktivite düzeyini artıran oyunlara yönlendirilmesi kritik öneme sahiptir [11]. Motor gelişim açısından oyun, yalnızca hareket etme fırsatı sunmakla kalmayıp, aynı zamanda becerilerin çeşitlenmesine ve sürdürülmesine de zemin hazırlar.

Oyun temelli fiziksel aktivite kapsamında çocuğun koparma, kesme, tutma, düğmeleme, yoğurma, boyama ve geçirme gibi tekrar eden el etkinlikleri, küçük kas gruplarını çalıştırarak ince motor gelişimi destekler ve günlük yaşam becerilerinin kullanımını güçlendirir. Açık havada oynanan hareketli oyunlar ile jimnastik temelli etkinliklerde top, ip, çember ve bisiklet gibi araçların kullanılması ise kaba motor gelişimi olumlu yönde etkiler. Bu nedenle fiziksel aktivite ile bütünleşen oyunların, erken dönemden itibaren ev ve okul ortamlarında motor becerileri destekleyecek şekilde planlanması önemlidir [10]. Bu bulgulara paralel olarak, okul öncesi dönem çocuklarıyla gerçekleştirilen bir deneysel araştırmada, fiziksel aktiviteye dayalı oyunların çocukların psikomotor/motor performansını artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Deney grubunda dikey sıçrama, durarak uzun atlama, sürat, denge, fırlatma, pençe kuvveti ve çeviklik gibi değişkenler ve birçok ölçütte son test lehine anlamlı gelişmeler görülmüştür [12].

3.3. Fiziksel Aktivitenin Süresi, Sıklığı ve Niteliği

Çocukların sağlıklarını desteklemek ve obeziteyi önlemek için önerilen fiziksel aktivite düzeylerine ulaşılmasında aile, okul ve toplumun bütüncül bir iş birliği gereklidir [13]. Sağlık Bakanlığına göre erken çocukluk döneminde çocuklar gün içerisinde farklı iç ve dış ortamlarda, farklı şiddetlerde, hareket becerilerini destekleyici en az 1 saati hareketli aktiviteler olmak üzere toplamda 3 saat fiziksel aktivite yapmalıdırlar [14]. Dünyadaki örnekler incelendiğinde; Amerika Birleşik Devletleri'nde, Ulusal Spor ve Beden Eğitimi Derneği okul öncesi dönem çocuklarının uyku süreleri haricinde her gün en az 60 dakika yapılandırılmış ve en az 60 dakika ve birkaç saate kadar yapılandırılmamış fiziksel aktivite yapmasını ve 60 dakikadan fazla hareketsiz kalmamalarını önermektedir. Birleşik Krallık 'ta Fiziksel Aktivite ve Sağlık Birliğine göre yardımsız yürüeyebilen çocuklar günde en az 3 saat fiziksel olarak aktif olmalıdır. Bebekler ve çocuklar hareketsiz kalmaktan caydırılmalıdır. Hiçbir hareketsiz davranış 1 saatten fazla sürmemelidir. Son olarak Avustralya da, Sağlık Bakanlığı'na göre yeni yürümeye başlayan çocukların ve okul öncesi çocuklar her gün, güne yayılmış en az 3 saat fiziksel olarak aktif olması önerilmektedir [15]. Bir araştırmada okul öncesi dönem çocukların fiziksel aktivite düzeylerini artırmak ve temel motor becerilerinin performansını geliştirmek için, haftada iki seans olmak üzere, haftada en az 80 ila 150 dakika, mümkünse açık havada yapılandırılmış aktiviteler gerçekleştirmeleri önerilmektedir [16]. Bu öneriler birlikte değerlendirildiğinde, ortak vurgunun fiziksel aktivitenin gün içine yayılması, farklı şiddet düzeylerinde hareket fırsatlarının artırılması ve uzun süreli hareketsizliğin sınırlandırılması olduğu görülmektedir.

3.4. Yetersiz Fiziksel Aktivite ile İlgili Risk Faktörleri

Çocuklarda fiziksel aktivitenin yararları kapsamlı bir şekilde ortaya konmuş olsa da, dünya genelinde çocukların aktivite düzeyleri son on yıllarda gerilemiş, okul öncesi dönemdeki çocukların önemli bir kısmı da günlük önerilen orta ve yüksek şiddette fiziksel aktivite düzeylerine düzenli olarak ulaşamamaktadır [17]. Okul öncesi çocukların günlük fiziksel aktivite düzeylerine ilişkin araştırmalar, uyanık olunan saatlerin %2,6 ila %4'ünün orta-şiddette aktivite ile geçirildiğini göstermektedir. Çocukların okul öncesi eğitim kurumlarında buldukları saatlerde ise çocukların saat başına ortalama 7,7 dakika orta-şiddette fiziksel aktivite yaptıklarını tespit etmiştir. Buna paralel olarak, okul öncesi çocukların zamanının yaklaşık üçte ikisi hareketsiz davranışlarla geçmektedir. Bu bulgular, küçük çocukların oldukça hareketsiz olduklarını ve olumsuz sağlık sonuçları açısından risk altında olabileceklerini göstermektedir [18]. Bu durum, motor becerilerin gelişimi için gerekli hareket deneyimi ve pratik fırsatlarının azalmasına yol açarak temel motor yeterliklerin güçlenmesini sınırlayabilir.

Hareketsiz yaşam tarzına sahip olan çocukların, kardiyovasküler risk faktörleri, tip 2 diyabet ve obezite gibi önemli kısa vadeli sağlık sorunları yaşama olasılığı daha yüksektir. [19]. Küçük çocuklarda obezitenin artması önemli problemlere neden olmaktadır. Erken çocuklukta obezite, ergenlik ve yetişkinliğe kadar sürebilen kısa ve uzun vadeli sağlık sonuçlarıyla ilişkilidir. Kısa vadede sosyal izolasyon, düşük benlik saygısı, depresyon, olumsuz beden algısı, hipertansiyon, hiperlipidemi, kardiyovasküler işlev bozukluğu, hiperinsülinemi ve insülin direnci, astım, diyabet ve ayak sağlığı sorunları görülebilmektedir. Uzun vadede ise obezitenin yetişkinlikte sürmesiyle birlikte kardiyovasküler hastalık, tip 2 diyabet ve erken ölüm riskinde artış gibi ek sorunlar ortaya çıkabilmektedir [20]. Bu bulgular, erken dönemde fiziksel aktivitenin artırılmasının koruyucu bir yaklaşım olarak ele alınması gerektiğine işaret etmektedir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Literatür, okul öncesi dönemde fiziksel aktivitenin hem ince hem de kaba motor becerilerin gelişimini desteklediğini ve çocukların hareket deneyimini artırarak motor yeterliklerin güçlenmesine katkı sağladığını göstermektedir. Bu nedenle okul öncesi eğitim ortamlarında gün içine yayılmış, farklı şiddet düzeylerinde ve mümkün olduğunca oyun temelli fiziksel aktivite fırsatlarının artırılması; uzun süreli hareketsizliğin sınırlandırılması ve aile-okul iş birliğinin güçlendirilmesi önerilmektedir.

KAYNAKLAR

- [1] H. Gümüşdag, "Effects of Pre-School Play on Motor Development in Children," *Universal Journal of Educational Research*, vol. 7, pp. 580-587, 2019.
- [2] A. K. Karppanen, T. Hurtig, J. Miettunen, M. Niemelä, T. Tammelin, and R. Korpelainen, "Infant Motor Development And Physical Activity And Sedentary Time At Midlife," *Scandinavian Journal of Medicine & Science in Sports*, vol. 31, pp. 1450-1460, 2021.
- [3] T. Jurimae and J. Jurimae, *Growth, Physical Activity, And Motor Development In Prepubertal Children*. Florida: CRC Press, 2001.
- [4] C. Lu and B. Montague, "Move to Learn, Learn to Move: Prioritizing Physical Activity in Early Childhood Education Programming," *Early Childhood Education Journal*, vol. 44, pp. 409-417, 2016/09/01 2016.
- [5] J. Arts, E. Drotos, A. S. Singh, M. J. Chinapaw, T. M. Altenburg, and J. S. Gubbels, "Correlates of Physical Activity in 0-to 5-year-olds: A Systematic Umbrella Review and Consultation of International Researchers," *Sports Medicine*, vol. 53, pp. 215-240, 2023.
- [6] D. Colella and M. Morano, "Gross Motor Development And Physical Activity In Kindergarten Age Children," *International Journal of Pediatric Obesity*, vol. 6, pp. 33-36, 2011.
- [7] H. G. Williams and E. V. Monsma, "Assessment Of Gross Motor Development," in *Psychoeducational Assessment Of Preschool Children*, B. Bracken and R. Nagle, Eds., ed: Routledge, 2017, pp. 397-464.
- [8] H. Snyder, "Literature Review As A Research Methodology: An Overview And Guidelines," *Journal Of Business Research*, vol. 104, pp. 333-339, 2019.
- [9] L. E. Berk and A. B. Meyers, *Infants, Children, And Adolescents*, 8 ed. Boston: Pearson, 2016.
- [10] E. Durualp and N. Aral, "Çocukların İnce Ve Kaba Motor Gelişimlerine Oyun Etkinliklerinin Etkisinin İncelenmesi," *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, vol. 20, pp. 243-258, 2018.
- [11] N. Dereobalı and T. Çandır, "Erken Çocukluk Döneminde Motor Gelişim Ve Riskli Oyun İlişkisi," *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, pp. 560-581, 2021.
- [12] B. Karaman and E. Süel, "Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Oynatılan Fiziksel Etkinliğe Dayalı Oyunların Psikomotor Gelişimi Üzerine Etkisi," *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, vol. 14, pp. 529-539, 2020.
- [13] L. Colombo and R. Bianchi, *Preschool Children: Physical Activity, Behavioral Assessment and Developmental Challenges*: Nova Science Publishers, 2010.
- [14] Sağlık Bakanlığı. (2014). *Türkiye Fiziksel Aktivite Rehberi*. Available: https://okulsagligi.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_01/27102602_TYrkiye_Fiziksel_Aktivite_Rehberi.pdf (Erişim Tarihi: 20.12.2025)

- [15] A. Ali, D. Pigou, L. Clarke, and C. McLachlan, "Literature Review On Motor Skill And Physical Activity In Preschool Children In New Zealand," 2017.
- [16] A. Orona Escapite, S. Jesus Lopez-Alonzo, J. Cristobal Barron-Lujan, J. Cesar Guedea-Delgado, and C. V. Villegas Balderrama, "Physical Education, Motor Development And Physical Activity In Preschool Children: A Systematic Review," *Viref Revista de Educación Física*, vol. 11, pp. 28-41, 2022.
- [17] A. C. Lindsay, M. L. Greaney, S. F. Wallington, T. Mesa, and C. F. Salas, "A Review Of Early Influences On Physical Activity And Sedentary Behaviors Of Preschool-Age Children In High-Income Countries," *Journal for Specialists in Pediatric Nursing*, vol. 22, p. e12182, 2017.
- [18] C. McWilliams, S. C. Ball, S. E. Benjamin, D. Hales, A. Vaughn, and D. S. Ward, "Best-Practice Guidelines For Physical Activity At Child Care," *Pediatrics*, vol. 124, pp. 1650-1659, 2009.
- [19] T. W. Rowland, "Promoting Physical Activity For Children's Health," *Sports Medicine*, vol. 37, pp. 929-936, 2007.
- [20] E. A. Hodges, C. Smith, S. Tidwell, and D. Berry, "Promoting Physical Activity In Preschoolers To Prevent Obesity: A Review Of The Literature," *Journal Of Pediatric Nursing*, vol. 28, pp. 3-19, 2013.

ÖZEL EĞİTİMDE SERBEST ZAMAN BECERİLERİNİN ÖĞRETİMİ: YÖNTEMLER, EĞİLİMLER VE KATILIM DİNAMİKLERİ ÜZERİNE SİSTEMATİK BİR İNCELEME

Doç. Dr. Öğretim Üyesi HAVVA AYSUN KARABULUT

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, havvakarabulut@ibu.edu.tr - 0000-0001-9119-3626

BETÜL EBRAR YAVRUTÜRK

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, betulebrar54@gmail.com - 0009-0009-2130-3610

ÖZET

Serbest zaman etkinlikleri, özel gereksinimli bireylerin yalnızca boş vakitlerini değerlendirmelerini değil, aynı zamanda sosyal etkileşim, özgüven gelişimi ve toplumsal kabul süreçlerini destekleyen kritik bir rehabilitasyon bileşeni olarak kabul edilmektedir. Buna karşın, mevcut uygulamaların akademik becerilerin gölgesinde kalarak sistematik bir öğretim sürecinden ziyade, sıklıkla bir oyalanma etkinliği biçiminde ele alındığına dair eleştiriler mevcuttur. Bu çalışmada, 2005-2024 yılları arasında ulusal alanyazında yayımlanan araştırmaların metodolojik ve içeriksel eğilimlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda, ilgili veri tabanlarında taranan, nicel ve nitel desenlere sahip, doğrudan müdahale içeren 9 araştırma, önceden belirlenmiş dahil etme ve dışlama ölçütleri çerçevesinde analiz kapsamına alınmıştır. Bu çalışmalar, betimsel analiz yaklaşımı kullanılarak; hedef beceri alanları ve çeşitlilik, öğretim yöntemleri ve etkililik, mevcut durum ve eğilimler bağlamında sistematik bir biçimde analiz edilmiştir.

Araştırma bulguları, eşzamanlı ipucuyla öğretim, sabit bekleme süreli öğretim ve video modellerle öğretim gibi bilimsel dayanaklı uygulamaların ve görsel destek sistemlerinin, beceri ediniminde ağırlıklı olarak tercih edildiğini ortaya koymaktadır. İçerik açısından bakıldığında, beceri çeşitliliğinin geleneksel el sanatlarından tablet kullanımı gibi güncel dijital yetkinliklere doğru bir eğilim gösterdiği saptanmıştır. Ancak kritik bir bulgu olarak, çalışmaların büyük çoğunluğunun zihin yetersizliği ve otizm spektrum bozukluğu tanılı bireylerle sınırlı kaldığı; öğretim süreçlerinin ise gerçek rekreasyon alanlarından kopuk biçimde, ağırlıklı olarak yapılandırılmış sınıf ortamlarında yürütüldüğü belirlenmiştir. Araştırma sonuçları, serbest zaman becerilerinin öğretiminin akademik beceriler kadar yapılandırılmış bir sürece ihtiyaç duyduğunu kanıtlamaktadır. Ancak, alandaki en büyük sınırlılık, çalışmaların "beceri öğretimi" aşamasında başarılı olmasına rağmen, "toplumsal katılım" ve "gerçek ortamda uygulama" aşamalarında eksik kaldığı görülmektedir. Özel gereksinimli öğrencilerle çalışan öğretmenlere, boş zaman becerileri ve bu becerilerin öğrenciler için önemi konusunda seminerler düzenlenmesi önerilebilir. Ayrıca, bu becerilerin gerçek yaşam ortamlarında uygulanmasına yönelik araştırmaların sayısının artırılması önerilmektedir. Çalışmaların büyük çoğunluğu zihin

yetersizliği ve OSB grubuna odaklandığından, işitme, görme ve bedensel yetersizliği olan bireylere yönelik serbest zaman müdahalelerine daha fazla yer verilmelidir.

Anahtar Kelimeler : Özel eğitim, özel gereksinimli birey, serbest zaman becerileri, betimsel analiz

ORTA-AĞIR DÜZEYDE OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU OLAN ÇOCUKLARDA ÖRÜNTÜ OLUŞTURMA BECERİSİ ÖĞRETİMİNDE SABİT BEKLEME SÜRELİ ÖĞRETİMİN ETKİLİLİĞİ

Furkan COŞAN

Trabzon Üniversitesi, furkancosan63@gmail.com- 0009-0005-9496-7187

Dicle FİDAN

Trabzon Üniversitesi, diclefdn56@gmail.com- 0009-0002-6782-8083

Dr. Öğr. Üyesi Mehtap KOT

Trabzon Üniversitesi, mehtapkot@trabzon.edu.tr- 0000-0002-1085-0645

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, orta-ağır düzeyde otizm spektrum bozukluğu (OSB) tanısı olan çocuklarda örüntü oluşturma becerisinin öğretiminde sabit bekleme süreli öğretimin etkililiğini incelemektir. Araştırma, tek denekli araştırma modellerinden AB modeli kullanılarak yürütülmüştür. Çalışmanın katılımcıları, orta-ağır düzeyde OSB tanısı almış, biri 12 yaşında kız, diğeri 9 yaşında erkek olmak üzere Millî Eğitim Bakanlığına bağlı özel eğitim uygulama okulunda öğrenim gören iki öğrenciden oluşmaktadır. Katılımcıların örüntü oluşturma becerilerinin sınırlı olduğu ve bu beceriye yönelik daha önce planlı ve sistematik bir öğretim almadıkları belirlenmiştir.

Araştırmada bağımsız değişken olarak sabit bekleme süreli öğretim yöntemi, bağımlı değişken olarak örüntü oluşturma becerisi ele alınmıştır. Bekleme süresi olarak 5 saniye belirlenmiştir. Uygulamalar bire bir öğretim oturumları şeklinde gerçekleştirilmiş ve öğretim sürecinde somut materyaller ve geometrik şekiller kullanılmıştır. Uygulama boyunca bütün oturumlar video kaydına alınmıştır. Başlangıç düzeyi (A) evresinde katılımcıların örüntü oluşturma becerilerine ilişkin performansları belirlenmiş, ardından uygulama (B) evresinde sabit bekleme süreli öğretim yöntemi uygulanmıştır. Öğretim sürecinde hedef uyarıcı sunulduktan sonra belirlenen süre kadar beklenmiş, öğrencinin tepkisine göre ipucu sunulmuştur. Katılımcıların doğru ve yanlış tepkileri sistematik olarak veri kayıt formuna kaydedilmiş ve grafikler aracılığıyla analiz edilmiştir.

Araştırma bulguları, her iki katılımcının da uygulama evresinde örüntü oluşturma becerisinde belirgin bir gelişme gösterdiğini ortaya koymuştur. Başlangıç düzeyinde düşük performans sergileyen katılımcıların, öğretim süreci sonunda hedeflenen ölçütleri karşıladıkları belirlenmiştir. Elde edilen sonuçlar, sabit bekleme süreli öğretimin orta-ağır düzeyde OSB olan çocuklarda örüntü oluşturma becerisinin kazandırılmasında etkili bir öğretim yöntemi olduğunu göstermektedir. Araştırmanın, özel eğitim alanında erken matematik becerilerinin öğretimine yönelik uygulamalara katkı sağlaması ve öğretmenlere kanıta dayalı öğretim yöntemleri konusunda yol göstermesi beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Otizm spektrum bozukluğu, örüntü oluşturma, sabit bekleme süreli öğretim

ABSTRACT

The aim of this study was to examine the effectiveness of constant time delay instruction in teaching pattern formation skills to children diagnosed with moderate-to-severe autism spectrum disorder (ASD). The study employed an AB design, one of the single-subject research models. The participants were two students—a 12-year-old girl and a 9-year-old boy—diagnosed with moderate to severe ASD and enrolled in a special education application school affiliated with the Ministry of National Education. It was determined that both participants had limited pattern formation skills and had not previously received planned or systematic instruction targeting this skill.

The independent variable of the study was the constant time delay instructional method, while the dependent variable was pattern formation skills. The waiting time was set at 5 seconds. Instruction was delivered through one-to-one teaching sessions, and concrete materials and geometric shapes were used throughout the teaching process. All sessions were video-recorded. Participants' performance in pattern formation skills was assessed during the baseline (A) phase, followed by the intervention (B) phase, during which constant time delay instruction was implemented. During instruction, after the presentation of the target stimulus, the predetermined waiting time was observed, and prompts were provided based on the student's response. Participants' correct and incorrect responses were systematically recorded using a data collection form and analyzed graphically.

The findings revealed that both participants demonstrated significant improvement in pattern formation skills during the intervention phase. Although their performance was low during the baseline phase, both participants met the predetermined performance criteria by the end of the instructional process. These results indicate that constant time delay instruction is an effective teaching method for promoting the acquisition of pattern formation skills in children with moderate to severe ASD. The study is expected to contribute to instructional practices for teaching early mathematical skills in special education and to provide guidance for teachers regarding evidence-based instructional methods.

Key Words: Autism Spectrum Disorder, Pattern Formation, Constant Time Delay.

1.GİRİŞ

Otizm Spektrum Bozukluğu; sosyal etkileşim ve iletişim alanlarında sınırlılıklar, sınırlı ilgi alanları ve yineleyici davranış örüntüleri ile karakterize edilen, genellikle yaşamın ilk üç yılında belirtileri fark edilen, nörogelişimsel temelli bir bozukluk olarak tanımlanmaktadır (Korkmaz, 2003; Layne, 2007). OSB'li bireylerin önemli bir bölümünde zihin yetersizliği ve dil gelişiminde gecikmelerin eşlik ettiği (American Psychiatric Association [APA], 2013, s. 52), ayrıca yürütücü işlevlerde görülen yetersizliklerin de yaygın olduğu belirtilmektedir (Assouline, Nicpon & Dockery, 2012). Bu durum, OSB'li bireylerin günlük yaşam becerileri ile işlevsel ve akademik becerilerin ediniminde çeşitli güçlükler yaşamalarına neden olmaktadır (King, Lemons & Davidson, 2016).

Özellikle ortak dikkat ve sembolik oyun becerilerindeki sınırlılıkların, dil gelişimi ve soyut düşünme becerilerini olumsuz yönde etkilediği; bu durumun ise matematiksel kavramların zihinsel temsillerinin oluşturulmasını güçleştirdiği ifade edilmektedir (Kasari, Freeman & Paparella, 2006; Donlan, Cowan, Newton & Lloyd, 2007; Hart Barnett & Cleary, 2019). Amerika Birleşik Devletleri'nde Hastalık Kontrol ve Önleme Merkezleri'nin (Centers for Disease Control and Prevention [CDC]) tarafından yürütülen Otizm ve Gelişimsel Yetersizlikler İzleme Ağı (Autism and Developmental Disabilities Monitoring Network; ADDM) kapsamında elde edilen güncel epidemiyolojik tahminlere göre, 2022 izleme yılı verileri temel alındığında 8 yaş grubundaki çocukların yaklaşık her 31 çocuktan 1'inde (yaklaşık %3,2) Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB) tanısının bulunduğu rapor edilmiştir (CDC, 2025). Tanı ölçütlerindeki değişiklikler ve erken tarama uygulamalarının yaygınlaşmasıyla birlikte, OSB tanısı alan çocuk sayısının giderek arttığı görülmektedir.

Bu artış, özel ve resmî eğitim kurumlarında öğrenim gören OSB'li öğrenci sayısının da her geçen yıl yükselmesine yol açmakta; dolayısıyla genel eğitim programlarında yer alan akademik becerilerin öğretimini daha da önemli hâle getirmektedir (Barnett & Cleary, 2015; Whitby, 2012). Ancak OSB'li bireylere yönelik geliştirilen öğretim programları incelendiğinde, bu programların çoğunlukla iletişim (Petursdottir & Carr, 2011; Plavnick & Ferreri, 2011) ve sosyal becerilere (Banda vd., 2010; Wang & Spillane, 2009) odaklandığı, akademik becerilerin öğretimini ise büyük ölçüde ihmal edildiği görülmektedir (Wei vd., 2015).

Otizm Spektrum Bozukluğu olan çocuklara erken dönemde matematik becerilerinin öğretimi, yalnızca akademik kazanımların desteklenmesi açısından değil, aynı zamanda günlük yaşam ve sosyal etkileşim becerilerinin gelişimi açısından da önemli katkılar sunmaktadır. Matematiksel kavramlar, çocukların günlük yaşam deneyimleri içerisinde doğal olarak karşılaştıkları ve işlevsel bağlamlarda kullandıkları temel bilişsel araçlar arasında yer almaktadır. Bu kapsamda çocuklar; kendilerinin ve kardeşlerinin yaşını ifade etme, aile bireyelerine ait telefon numaralarını hatırlama, sahip oldukları oyuncakların sayısını belirleme, boy ve kilo gibi ölçüsel değerleri tanıma, saatin gösterimini yorumlama, para kullanma ve bir nesneyi eşit parçalara ayırarak paylaşma gibi günlük yaşam durumları aracılığıyla matematiksel terim ve kavramlarla tanışmaktadırlar (Çimen-Erdoğan & Baran, 2003).

Matematik, bireylerin nicelikleri, şekilleri ve mekânsal ilişkileri tanımlamalarına ve bu ilişkileri temsil etmelerine olanak sağlayan temel bir düşünme ve iletişim aracıdır. Bu yönüyle matematiksel bilgi, bireylerin çevrelerini anlamlandırmalarını, dünyaya ilişkin algı ve düşüncelerini sistematik bir biçimde düzenlemelerini desteklemektedir (Cross, Woods & Schweingruber, 2009). Matematik öğretiminin temel amaçları arasında; bireylere günlük yaşamda gereksinim duyulan matematiksel bilgi ve becerilerin kazandırılması, problem çözme becerilerinin geliştirilmesi ve bireylerin karşılaştıkları durumları problem çözme süreçlerini dikkate alarak değerlendirebilen bir düşünme biçimi edinmelerinin sağlanması yer almaktadır (Alkan & Altun, 1998).

Matematik kavramlarının zihinsel süreçlerde gelişimi belli aşamaları takip etmektedir. Sınıflama, gruplama, eşleme ve ilişkilendirmeyi içine alan sayı öncesi dönem, bu aşamaların ilkidir (Ünay ve Anlı, 2021). Bu dönemde kazanılan beceriler okul başarısı için önemli

görülmektedir. Okul öncesinde betimleme, örüntü oluşturma, karşılaştırma, eşleme, sınıflama, sıralama gibi alanlarda kazanılan beceriler, gelecekte matematiği anlamlandırılmalarına yardımcı olmaktadır (Akman, 2002). Bu dönemde bu becerilerin öğretilmemiş olması her ne kadar bireyin hayatına olumsuz yansısı da ilerleyen dönemlerde bu becerilerin kazandırılması bireyin hayatını kolaylaştıracaktır. Bireyin hayatını kolaylaştıracak, sosyal beceri ve günlük yaşam becerilerine kadar olumlu yansımaları olacak olan matematik becerilerinden birisi de örüntü oluşturma becerisidir.

Örüntüler; matematik, fen bilimleri, sanat, mimarlık ve mühendislik gibi pek çok disiplinde temel bir yapılandırma ve anlamlandırma aracı olarak kullanılmaktadır. Matematik alanında ise örüntü oluşturma becerisi, erken matematik becerileri arasında yer almakta olup; geometrik şekillerin, seslerin, sembollerin ya da eylemlerin belirli bir kurala dayalı olarak sistematik biçimde birleştirilmesini içermektedir. Bu beceri, matematiksel nesnelere düzenli bir sıra içerisinde yapılandırılmasını ve oluşturulan matematiksel dizilerde yer alan öğeler arasındaki ilişkilerin fark edilmesini sağlayan önemli bir araç olarak tanımlanmaktadır (Sazak-Pınar & Kocabıyık, 2014).

“Örüntü” kavramı, günlük dilde sınırlı düzeyde kullanılmakla birlikte, Türkiye’de matematik öğretim programlarında eğitimcilerin karşısına ilk kez 2004 yılı Matematik Dersi Öğretim Programı ile sistematik bir kavram olarak çıkmıştır. Erken çocukluk ve ilkökul döneminde örüntüler; çocukların sayı kavramını yapılandırmalarında, matematiksel keşiflerde bulunmalarında, sıralama ve dizme becerilerini geliştirmelerinde, hesaplama süreçlerini anlamlandırmalarında ve temel işlemlere yönelik düşünme stratejileri oluşturmalarında önemli bir işleve sahiptir (Reys ve diğerleri, 1998). Örüntüler, oluşturuldukları öğelerin türüne göre sayı örüntüleri ve şekil örüntüleri olarak adlandırılmakta; öğeler arasındaki ilişkilerin niteliğine göre ise yinelemeli örüntüler ile artış ve azalış gibi nicel değişimlerin dikkate alındığı doğrusal ve ikinci dereceden örüntüler biçiminde sınıflandırılmaktadır (Lee & Freiman, 2006).

Örüntü oluşturma becerilerinin, matematiksel bilgi ve kavramların anlaşılmasında merkezi bir rol üstlendiği; matematiksel ilişkilerin fark edilmesini kolaylaştırarak matematiğin düzeni ve mantığının kavranmasına temel oluşturduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca örüntü becerilerinin çocukların sıralama, dizme ve hesaplama becerilerinin gelişimini desteklediği; akıl yürütme, iletişim, ilişkilendirme ve problem çözme gibi üst düzey bilişsel becerilerin kazanılmasında da önemli katkılar sağladığı belirtilmektedir (Tanışlı & Özdaş; Yaman, 2010; Sazak-Pınar & Kocabıyık, 2014).

Özel eğitime ihtiyaç duyan çocuklarda örüntü oluşturma becerisinin uygun materyaller ve yöntemle kazandırılabilceğini yapılan araştırmalar desteklemektedir. Sunulacak olan somut materyaller ve çocuğa uygun bekleme süreleriyle hedeflenen beceri öğretilir. Bu yöntemlerden birisi de sabit bekleme süreli öğretimdir.

Sabit bekleme süreli öğretim yöntemi, 0 saniye bekleme süreli denemeler ile sabit bekleme süreli denemeler olmak üzere iki aşamada uygulanan; farklı yetersizlik gruplarında ve çeşitli yaş düzeylerinde tek basamaklı ve zincirleme becerilerin öğretiminde kullanılan, etkililiği deneysel çalışmalarla kanıtlanmış tepki ipuçlarına dayalı sistematik bir öğretim yöntemidir (Tekin-İftar & Kırcaali-İftar, 2012; Wolery, Ault & Doyle, 1992). Bu yöntemde öğretime

başlamadan önce uygun bir ipucu türü (örneğin model olma ya da sözel ipucu) belirlenmekte ve belirlenen ipucu öğretim süreci boyunca değiştirilmeksizin kullanılmaktadır. Öğretim boyunca ipucunun yoğunluğu sabit tutulmakta; ipucuya ilişkin herhangi bir artırma ya da azaltma yapılmamakta, ipucu zaman gecikmesine bağlı olarak sistematik biçimde geri çekilmektedir (Cooper, Heron & Heward, 2020; Sönmez, 2019).

Sabit bekleme süreli öğretim yönteminin, özellikle hata oranını azaltması, bağımsız tepkileri desteklemesi ve öğretim sürecini öğretmen açısından yapılandırması nedeniyle özel gereksinimli bireylerle yapılan öğretimlerde etkili bir yöntem olduğu belirtilmektedir (Tekin-İftar & Değirmenci, 2019; Wolery et al., 1992). Türkiye’de ve uluslararası alanyazında bu yöntemin çeşitli akademik ve işlevsel becerilerin öğretiminde kullanıldığı çalışmalar bulunmakla birlikte, orta-ağır düzeyde Otizm Spektrum Bozukluğu olan çocuklarla ve özellikle örüntü oluşturma becerisinin öğretimine odaklanan çalışmalara rastlanmamaktadır. Bu durum, hem yetersizlik düzeyi hem de hedeflenen matematiksel beceri açısından alanyazında önemli bir boşluğa işaret etmektedir. Bu doğrultuda söz konusu çalışma, orta-ağır düzeyde Otizm Spektrum Bozukluğu olan çocuklarda örüntü oluşturma becerisinin öğretiminde sabit bekleme süreli öğretim yönteminin etkililiğini incelemeyi amaçlamakta ve aşağıdaki araştırma sorularına yanıt aramaktadır.

1. Orta- ağır otizm spektrum bozukluğu olan çocuklarda örüntü oluşturma becerisi öğretiminde sabit bekleme süreli öğretim etkili midir?
2. Sabit bekleme süreli öğretimle sunulan örüntü oluşturma becerisi ile ilgili öğretmen ve ebeveyn görüşleri nelerdir?

2.YÖNTEM

2.1.Araştırma Modeli

Örüntü oluşturma becerisinin öğretiminde sabit bekleme süreli öğretimin etkililiğini belirlemeye çalışan bu çalışma tek denekli araştırma modellerinden AB modeli kullanarak yürütülmüştür. Tek denekli araştırmalarda bir ya da birkaç denekten standart koşullar altında yinelenen ölçümler alınarak bir uygulamanın etkililiği her bir denekte kendi içinde değerlendirilmektedir (Tekin, 2000). AB modelinde; A evresinde bağımlı değişken, doğal süreçte gözlenir, kaydedilir. Bu evre başlama düzeyi evresi olarak adlandırılır. B evresi uygulama evresidir ve bağımsız değişken uygulanır, uygulama sırasında bağımlı değişken gözlenmeye ve kaydedilmeye devam edilir (Kırcalı-İftar ve Tekin, 1997).

2.2.Katılımcılar

Bu araştırma, iki katılımcı ile yürütülmüştür. Katılımcıların belirlenmesinde, daha önce örüntü oluşturma becerisine yönelik sistematik bir öğretim çalışmasına katılmamış olmaları temel ölçüt olarak dikkate alınmıştır. Bunun yanı sıra katılımcıların çalışmaya dâhil edilebilmesi için belirlenen önkoşul davranışlar; herhangi bir fiziksel yetersizliğinin bulunmaması, en az 10 dakika süreyle dikkatini sürdürebilmesi, yerinde oturma becerisine sahip olması, nesne takibi yapabilmesi, bir ve iki basamaklı yönergeleri yerine getirebilmesi ve temel geometrik şekilleri tanınması olarak belirlenmiştir.

Belirlenen bu önkoşulları karşılayan öğrenciler, Gaziantep iline bağlı bir uygulama okulunda öğrenim gören öğrenciler arasından uygulamacı tarafından belirlenmiştir. Öğrencilerin tanı bilgileri, Rehberlik ve Araştırma Merkezi (RAM) tarafından düzenlenen eğitsel değerlendirme ve tanılama raporları incelenerek doğrulanmış; her iki öğrencinin de orta-ağır düzeyde Otizm Spektrum Bozukluğu tanısına sahip olduğu belirlenerek katılımcı grubunu oluşturmuştur.

Katılımcılardan biri Yeliz, 12 yaşında olup ikinci kademe uygulama okulunda öğrenimine devam etmektedir. Haftada iki gün özel eğitim ve rehabilitasyon merkezinde destek eğitim hizmeti almaktadır. Dil ve konuşma bozukluğu bulunan Yeliz, el çırpma gibi stereotip davranışlar sergilemektedir. Nesnelere eşleyebilmekte ve yönerge verildiğinde nesnelere gösterebilmektedir. Temel geometrik şekilleri tanımaktadır ve yerinde oturma becerisine sahiptir. Matematik becerilerine yönelik daha önce planlı bir öğretim çalışması yapılmamış; eğitim sürecinde ağırlıklı olarak kesme-yapıştırma, katlama ve boyama gibi etkinliklere yer verilmiştir.

Diğer katılımcı Aras, 9 yaşında olup birinci kademe uygulama okulunda öğrenim görmektedir. Haftada üç gün özel eğitim ve rehabilitasyon merkezinde destek eğitim hizmeti almaktadır. Dil ve konuşma alanında güçlükleri bulunan Aras, nesnelere eşleyebilmekte ve yönerge doğrultusunda nesnelere gösterebilmektedir. Ayrıca 1'den 10'a kadar olan sayıları ve temel geometrik şekilleri tanımaktadır. Yerinde oturma becerisine sahip olan Aras'ın da matematik becerilerine yönelik daha önce sistematik bir öğretim sürecine dâhil edilmediği; eğitim etkinliklerinin ağırlıklı olarak kesme-yapıştırma, katlama ve boyama gibi çalışmalarla sınırlı kaldığı belirlenmiştir. Katılımcıların demografik özellikleri Çizelge 1.'de verilmiştir.

Çizelge 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Adı	Cinsiyeti	Yaşı	Yetersizlik Türü
Yeliz	Kız	12	Orta-Ağır Otizm Spektrum Bozukluğu
Aras	Erkek	9	Orta-Ağır Otizm Spektrum Bozukluğu

2.3.Uygulamacı

Uygulamacı, Özel Eğitim Öğretmenliği lisans mezunu olup, aynı zamanda Trabzon Üniversitesi bünyesinde yüksek lisans eğitimine devam etmektedir. Araştırma kapsamında yürütülen öğretim uygulamaları, çalışmanın birinci yazarı tarafından gerçekleştirilmiştir. Sabit bekleme süreli öğretim yöntemine ilişkin uygulama süreci öncesinde, araştırmada kullanılacak öğretim planları ve materyaller hazırlanmış; söz konusu öğretim planları diğer yazarlar tarafından incelenmiş ve gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra uygulamaya başlanmıştır.

2.4.Ortam

Araştırma kapsamında yürütülen öğretim uygulamaları, katılımcıların bireysel özellikleri ve mevcut fiziksel koşullar dikkate alınarak farklı ortamlarda gerçekleştirilmiştir. Katılımcılardan Yeliz için uygulamalar ev ortamında, Aras için ise okul ortamında yürütülmüştür. Yeliz ile gerçekleştirilen uygulamalar, öğrencinin öğrenim gördüğü okulda uygun ve dikkat dağıtıcı uyaranlardan arındırılmış ayrı bir boş sınıfın bulunmaması, ev ortamında kendisine ait bir çalışma odasının olması ve ev ortamının öğrencinin dikkatini daha rahat sürdürebileceği bir

öğrenme bağlamı sunacağı öngörüsü doğrultusunda planlanmıştır. Bu nedenle, veli onayı alınarak uygulamanın ev ortamında yürütülmesine karar verilmiştir. Uygulamalar sırasında kullanılan çalışma odası, dikkat dağıtıcı uyaranlardan arındırılmış; ortam bir masa ve iki sandalyeden oluşacak şekilde düzenlenmiştir. Araştırmanın güvenilirliğini sağlamak amacıyla, öğrencinin dikkatini dağıtmayacak bir konuma video kamera yerleştirilmiş ve öğretim oturumları kayıt altına alınmıştır. Aras için ise okulda öğrencinin kendi sınıfında uygulama gerçekleştirilmiş ve gerekli düzenlemeler yapılmıştır.

2.5.Araç- Gereç

Orta- ağır otizm spektrum bozukluğu olan öğrencilerde örüntü oluşturma becerisinin öğretiminde sabit bekleme süreli öğretimin etkililiğini belirleyen bu çalışmada uygulamacı tarafından 50 cm'lik eni ve 8 cm'lik boyuna sahip bir örüntü tahtası oluşturulmuştur. Bu örüntü tahtası 10 bölmeden oluşup her bölme arası 5 cm'lik genişliğe sahiptir. Örüntü tahtasının zemini sarı renkte folyo ile kaplanmıştır. Örüntü tahtasındaki bölmelere yerleştirilecek olan geometrik şekiller uygulamacı tarafından aynı boyaya sahip olacak şekilde lazer makinasında yapılmış olup kare, üçgen, dikdörtgen, daire ve yıldızdan oluşan beş şekilden oluşmaktadır. Çalışma güvenilirliğini sağlamak için de bir video kamera ve bunu sabitleyecek bir tripod temin edilmiştir. Araştırmada kullanılan örüntü tahtası Şekil 1.'de verilmiştir.

Şekil 1. Örüntü tahtası

2.6.Bağımlı ve Bağımsız Değişken

Bu araştırmada bağımlı değişken, öğrencilerin örüntü oluşturma becerisidir. Araştırma kapsamında hedeflenen davranışlar, geometrik şekiller kullanılarak ikili ve üçlü örüntü oluşturma becerileri olarak belirlenmiştir. Araştırmanın bağımsız değişkeni ise, söz konusu hedef davranışların öğretiminde kullanılan sabit bekleme süreli öğretim yöntemiyle sunulan öğretim uygulamasıdır.

2.7.Uygulama Süreci

2.7.1.Başlama düzeyi ve yoklama oturumları

Başlama düzeyi oturumları, katılımcıların örüntü oluşturma becerisine ilişkin mevcut performanslarını belirlemek amacıyla öğretim öncesinde gerçekleştirilmiş ve öğretim sürecine geçilmeden önce üç ardışık oturumda kararlı veri elde edilmiştir. Yoklama oturumları, öğretim oturumlarından yaklaşık 10 dakika önce, öğrencinin evinde bulunan bireysel çalışma masasında gerçekleştirilmiştir. Oturumlarda masa üzerinde örüntü tahtası/zemini ve geometrik şekiller yer

almış; ilerleme kayıt çizelgesi öğrencinin dikkatini çekmeyecek bir konuma yerleştirilmiş ve tüm süreç video kaydına alınmıştır. Yoklama oturumunun başlangıcında uygulamacı, materyalleri tanıtarak öğrencinin öğretime hazır oluşunu kontrol etmiş; ardından “Örüntü oluştur.” yönergesini sunmuştur. İkili örüntü yoklamalarında uygulamacı, örüntü zemininin ilk iki bölmesine kare ve üçgen şekillerini yerleştirerek sözel model sunmuş, devam eden bölmeyi işaret ederek öğrencinin tepkisini beklemiştir. Yönergenin sunulmasının ardından öğrenciye 5 saniyelik bekleme süresi tanınmış; bu süre içinde doğru tepki vermesi durumunda tepki doğru olarak değerlendirilerek veri kayıt formuna (+), yanlış tepki vermesi, tepkisiz kalması ya da süre içinde yanıt vermemesi durumunda ise yanlış tepki olarak değerlendirilerek (-) şeklinde kaydedilmiştir. Yoklama oturumlarında toplam 10 deneme gerçekleştirilmiş ve herhangi bir ipucu sunulmamıştır. İkili örüntü oluşturma becerisine ilişkin üç ardışık oturumda kararlı veri elde edilmesinin ardından, aynı uygulama ve veri kayıt basamakları izlenerek üçlü örüntü oluşturma becerisine yönelik yoklama oturumlarına geçilmiştir. Belirlenen ölçütün karşılanmasıyla birlikte öğretim oturumları başlatılmıştır.

2.7.2.Uygulama Oturumları

Başlama düzeyi oturumlarında kararlı veri elde edilmesinin ardından, sabit bekleme süreli öğretim yöntemi kullanılarak yürütülecek öğretim oturumlarına geçilmiştir. Öğretim süreci, ikili ve üçlü örüntü oluşturma becerilerinde, katılımcının üst üste üç oturum boyunca, her biri 10 denemeden oluşan oturumların en az 8’inde doğru tepki vermesi ölçütü karşılanıncaya kadar sürdürülmüştür.

Uygulama oturumlarında, uygulamacı gerekli ortam düzenlemelerini yaptıktan sonra öğrenciyle karşılıklı olarak oturmuştur. Uygulamacı, örüntü oluşturma sürecinde kullanılacak materyalleri masa üzerine yerleştirmiş ve öğrencinin bu materyalleri tanınmasına fırsat tanımıştır. Bu kapsamda, 4 cm büyüklüğünde geometrik şekillerden oluşan nesnelere ile 10 bölmeden oluşan örüntü zemini öğrenciye tanıtılmıştır. Ardından uygulamacı, öğrenciye materyalleri göstererek öğretim sürecine ilişkin kısa bir açıklama yapmış ve öğrencinin motivasyonunu artırmaya yönelik sözel pekiştirme içeren bir ifade kullanmıştır. Öğrencinin geometrik şekilleri doğru biçimde adlandırmasının ardından, öğretime hazır oluşunu belirlemek amacıyla yöneltilen soruya olumlu tepki vermesi durumunda öğretim süreci başlatılmıştır. Öğretim sürecinde uygulamacı, öncelikle 0 saniye bekleme süreli denemelerde yönerge ile kontrol edici ipucunu eş zamanlı olarak sunmuştur. Öğretime, ikili örüntü oluşturma becerisi ile başlanmış; bu aşamada üçgen ve kare geometrik şekilleri kullanılarak örüntü oluşturma öğretilmiştir. Uygulamacı tarafından tasarlanan kırmızı renkte ve 4 cm büyüklüğünde üçgen ve kare şekiller ile 50 cm uzunluğunda, 10 bölmeye ayrılmış ve bölmeler arası 5 cm mesafe bulunan örüntü zemini öğrencinin önüne yerleştirilmiştir. Uygulamacı, “Örüntü oluştur.” yönergesini sunduktan sonra, zeminin birinci bölmesine üçgeni, ikinci bölmesine kareyi yerleştirmiş; parmağıyla işaret ederek “Üçgen-kare” şeklinde sözel model sunmuştur. Ardından üçüncü bölmeyi göstererek “Buraya hangi şekil gelecek?” sorusunu yöneltmiş ve 0 saniye bekleme süresi kapsamında kontrol edici ipucu olarak “Üçgen” yanıtını sözel biçimde sunmuştur. Aynı süreç dördüncü bölme için de tekrarlanmış; daha sonra 5 saniye bekleme süreli denemelere geçilmiştir.

Beş saniye bekleme süreli öğretim oturumlarında, “Buraya hangi şekil gelecek?” yönergesinin ardından öğrenciye 5 saniyelik yanıt aralığı tanınmıştır. Öğrencinin bu süre içerisinde doğru tepki vermesi durumunda, “Aferin” ve “Harikasin” gibi sözel pekiştireçler sunulmuştur. Öğrencinin yanıt vermemesi ya da yanlış tepki vermesi durumunda ise kontrol edici ipucu sunularak doğru tepki vermesi sağlanmıştır. İkili örüntü oluşturma becerisinde üst üste üç oturumda %100 doğruluk ölçütü karşılandıktan sonra, öğretim süreci üçlü örüntü oluşturma becerisine geçirilmiş ve bu aşamada üç farklı geometrik şekil kullanılarak aynı öğretim basamakları izlenmiştir.

2.8.Güvenirlilik Verileri

Bu araştırmada elde edilen bulguların güvenilirliğini sağlamak amacıyla uygulama güvenirliliği ve gözlemciler arası güvenirlilik verileri toplanmıştır. Araştırma sürecinde gerçekleştirilen tüm oturumlar video kaydına alınmış; toplanan verilerin doğruluğunu değerlendirmek üzere oturumların yaklaşık %30’u, birbirinden bağımsız iki gözlemci tarafından izlenerek gözlemciler arası güvenirlilik analizleri gerçekleştirilmiştir. Her iki güvenirlilik türü de uygulama oturumlarına ait video kayıtlarının incelenmesi yoluyla hesaplanmış; bu kayıtlar öğretim sürecinin nesnel biçimde değerlendirilmesine ve uygulamaların araştırma planına uygun olarak yürütülüp yürütülmediğinin belirlenmesine olanak sağlamıştır. Uygulama güvenirliliği, öğretim oturumlarının araştırma protokolünde belirtilen basamaklara uygunluğunu belirlemek amacıyla; uygulamacının yönerge sunma, bekleme süresine uyma, ipucu sunma, pekiştireç verme ve veri kaydı yapma gibi davranışlarını içeren bir kontrol listesi kullanılarak değerlendirilmiş ve “gözlenen uygulamacı davranışı / planlanan uygulamacı davranışı \times 100” formülü ile hesaplanmıştır. Bu araştırmada uygulama güvenirliliği ortalama %84 olarak belirlenmiş olup, güvenirlilik değerlerinin %72 ile %100 arasında değiştiği saptanmıştır.

Gözlemciler arası güvenirlilik ise, araştırmacı ve bağımsız bir gözlemcinin video kayıtlarını ayrı ayrı izleyerek öğrencilerin doğru ve yanlış tepkilerini veri kayıt formlarına işlemesi sonucunda hesaplanmış; “görüş birliği / (görüş birliği + görüş ayrılığı) \times 100” formülü kullanılarak elde edilen güvenirlilik katsayısının %100 olduğu belirlenmiştir. Bu bulgular, araştırmada elde edilen verilerin yüksek düzeyde tutarlı ve güvenilir olduğunu göstermektedir.

2.9.Etkililik Verilerinin Toplanması

Bu araştırmadaki etkililik verileri başlama düzeyi, günlük yoklama ve izleme oturumlarının uygulanışı aynı olması sebebiyle yoklama oturumları için hazırlanan veri toplama formu kullanılarak toplanmıştır.

2.10.Sosyal Geçerlilik Verilerinin Toplanması

Araştırmada, örüntü oluşturma becerisi ve bu becerinin öğretiminde kullanılan sabit bekleme süreli öğretim yöntemine ilişkin görüşleri belirlemek amacıyla ebeveynler ve öğretmenler için Sosyal Geçerlilik Soru Formları geliştirilmiştir. Formların içerik uygunluğu uzman görüşleri doğrultusunda sağlanmıştır. Ebeveynlere yönelik form, beş açık uçlu sorudan oluşmakta ve yüz yüze görüşme yoluyla uygulanarak ebeveynlerin örüntü öğretimine ilişkin görüşlerini belirlemeyi amaçlamaktadır. Öğretmenlere yönelik form ise, örüntü öğretimi ve sabit bekleme

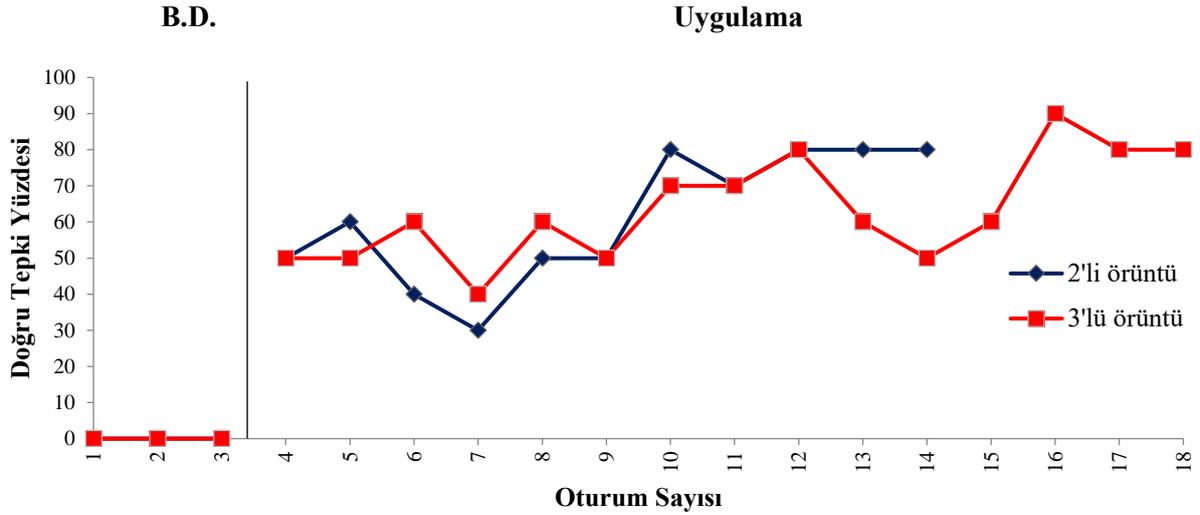
sürelî öğretim yönteminin uygulanabilirliğine ilişkin öğretmen görüşlerini belirlemek üzere hazırlanmış ve beş açık uçlu sorudan oluşmaktadır.

3.BULGULAR

Araştırmanın bu kısmında sabit bekleme sürelî öğretim yönteminin orta-ağır otizm spektrum bozukluğu olan çocuklarda örüntü becerisinin öğretilmesine ilişkin bulgular yer almaktadır. Ayrıca çalışmanın sosyal geçerlik verileri bulgularına da bu bölümde yer verilmiştir.

3.1.Etkililiğe İlişkin Bulgular

Bu bölümde, araştırmacı tarafından hazırlanan geometrik şekiller ve örüntü tahtası kullanılarak yürütülen öğretim sürecinde katılımcıların örüntü oluşturma becerilerine ilişkin elde edilen etkililik verileri sunulmaktadır. Katılımcıların ikili ve üçlü örüntü oluşturma becerilerine yönelik başlama düzeyi ve uygulama oturumlarında sergiledikleri doğru tepki yüzdeleri çizgi grafikler aracılığıyla gösterilmiş; araştırmanın etkililiği görsel analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir. 1. Grafik, Yeliz'e ait ikili ve üçlü örüntü oluşturma becerilerinin başlama düzeyi, öğretim ve yoklama oturumlarındaki performansını; 2. Grafik ise Aras'a ait aynı becerilere ilişkin verileri göstermektedir.

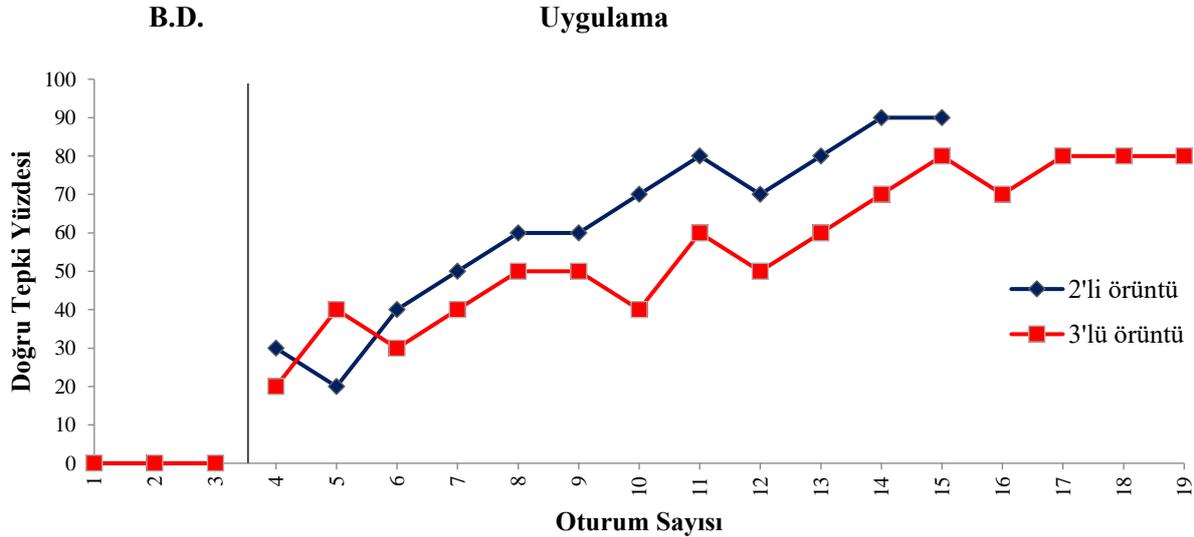
Grafik 1. Yeliz'in 2'li ve 3'lü örüntü becerisi doğru tepki yüzdesi

Grafik 1'de Yeliz'in ikili ve üçlü örüntü oluşturma becerilerine ilişkin başlama düzeyi ve uygulama oturumlarında sergilediği doğru tepki yüzdeleri yer almaktadır. Görsel analiz sonuçları, öğretim süreciyle birlikte Yeliz'in her iki örüntü türünde de belirgin bir performans artışı gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Yeliz'in ikili örüntü oluşturma becerisine ilişkin başlama düzeyi verileri incelendiğinde, ilk üç oturumda doğru tepki yüzdesinin %0 olduğu ve kararlı bir başlama düzeyi sergilediği görülmektedir. Öğretim oturumlarının başlamasıyla birlikte dördüncü oturumda doğru tepki oranı %50'ye yükselmiş, beşinci oturumda %60'a çıkmıştır. Ancak altıncı (%40) ve yedinci (%30) oturumlarda doğru tepki oranlarında geçici bir düşüş gözlenmiştir. Bu düşüşün ardından

sekizinci ve dokuzuncu oturumlarda performans yeniden %50 düzeyine ulaşmıştır. Onuncu oturumda doğru tepki oranının %80'e yükseldiği, izleyen oturumlarda ise %70–%80 aralığında dalgalanarak sürdüğü görülmektedir. On ikinci, on üçüncü ve on dördüncü oturumlarda doğru tepki oranının %80 düzeyinde seyretmesiyle birlikte, Yeliz'in ikili örüntü oluşturma becerisinde üç oturum üst üste kararlı veri elde ederek ölçütü karşıladığı belirlenmiştir.

Yeliz'in üçlü örüntü oluşturma becerisine ilişkin başlama düzeyi verileri de ikili örüntüye benzer biçimde ilk üç oturumda %0 düzeyinde seyretmiş ve kararlı bir başlama düzeyi ortaya koymuştur. Öğretim oturumlarının başlamasıyla birlikte dördüncü ve beşinci oturumlarda doğru tepki oranı %50 düzeyine ulaşmıştır. Altıncı oturumda %60'a yükselen performans, yedinci oturumda %40'a gerilemiş; sekizinci oturumda yeniden %60'a çıkmıştır. Dokuzuncu ve onuncu oturumlarda doğru tepki oranlarının sırasıyla %50 ve %70 olduğu görülmektedir. İzleyen oturumlarda performans %60–%80 aralığında dalgalanmış; on altıncı oturumda doğru tepki oranı %90'a ulaşmıştır. On altıncı, on yedinci ve on sekizinci oturumlarda doğru tepki oranlarının %80 ve üzerinde seyretmesiyle birlikte, Yeliz'in üçlü örüntü oluşturma becerisinde üç oturum art arda kararlı veri elde ederek ölçütü karşıladığı görülmüştür.

Grafik 2. Aras'ın 2'li ve 3'lü örüntü becerisi doğru tepki yüzdesi

Grafik 2'de Aras'ın ikili ve üçlü örüntü oluşturma becerilerine ilişkin başlama düzeyi ve uygulama oturumlarında sergilediği doğru tepki yüzdeleri sunulmaktadır. Görsel analiz sonuçları, öğretim süreciyle birlikte Aras'ın her iki örüntü türünde de performansında belirgin bir artış olduğunu göstermektedir.

Aras'ın ikili örüntü oluşturma becerisine ilişkin başlama düzeyi verileri incelendiğinde, ilk üç oturumda doğru tepki yüzdesinin %0 olduğu ve kararlı bir başlama düzeyi sergilendiği görülmektedir. Öğretim oturumlarının başlamasıyla birlikte dördüncü oturumda doğru tepki oranı %30'a yükselmiş, beşinci oturumda %20'ye gerilemiş; altıncı oturumda %40'a çıkarak artış eğilimi göstermiştir. Yedinci ve sekizinci oturumlarda doğru tepki oranlarının sırasıyla %50 ve %60 olduğu, dokuzuncu oturumda bu düzeyin korunduğu görülmektedir. Onuncu oturumda %70'e yükselen performans, on birinci oturumda %80'e ulaşmıştır. On ikinci oturumda %70 düzeyine kısa süreli bir düşüş gözlenmekle birlikte, on üçüncü oturumda %80'e

yeniden yükselmiş; on dördüncü ve on beşinci oturumlarda %90 düzeyinde seyretmiştir. Bu doğrultuda Aras, ikili örüntü oluşturma becerisinde üç oturum art arda kararlı veri elde ederek ölçütü karşılamıştır.

Aras'ın üçlü örüntü oluşturma becerisine ilişkin başlama düzeyi verileri de ilk üç oturumda %0 düzeyinde seyretmiş ve kararlı bir başlama düzeyi ortaya koymuştur. Öğretim oturumlarının başlamasıyla birlikte dördüncü oturumda doğru tepki oranı %20'ye yükselmiş, beşinci oturumda %40'a çıkmıştır. Altıncı ve yedinci oturumlarda performans %30–%40 aralığında değişkenlik göstermiş; sekizinci ve dokuzuncu oturumlarda %50 düzeyine ulaşmıştır. Onuncu oturumda %40'a kısa süreli bir düşüş gözlenmiş; izleyen oturumlarda doğru tepki oranlarının yeniden artış gösterdiği belirlenmiştir. On birinci oturumda %60, on dördüncü oturumda %70 ve on beşinci oturumda %80 düzeyine ulaşan performans, on yedinci, on sekizinci ve on dokuzuncu oturumlarda %80 düzeyinde kararlı biçimde sürmüştür. Bu bulgular doğrultusunda Aras, üçlü örüntü oluşturma becerisinde üç oturum art arda kararlı veri elde ederek ölçütü karşılamıştır.

3.2.Sosyal Geçerlilik Bulguları

Sosyal Geçerlilik Formunda yer alan sorulardan Yeliz'in annesine sunulan örüntü kavramına ait önceden bilginiz var mıydı sorusuna, “daha önce gittiğimiz rehabilitasyon merkezinde çalışılacağı söylenmişti oradan bir bilgim var!” diye cevaplamıştır. Aras'ın annesi ise “daha önceden pek duymadım, biz genellikle nesne takip ve göz teması kurma gibi becerileri çalıştık!” Diye cevapladı. Yeliz'in annesine sunulan örüntü becerisini öğrenmesiyle ilgili düşünceleriniz nelerdir sorusuna, “çok mutlu oldum, kızımın bir şeyler başarması -özellikle matematikte- çok hoşuma gidiyor!” şeklinde cevaplamıştır. Aras'ın annesi ise “evladımın böyle becerileri çalıştığını görünce bile mutlu oluyorum!” şeklinde cevaplamıştır. Örüntü becerisini öğrenmesinin hayatına olumlu yansıtacağını düşünüyor musunuz sorusuna Yeliz'in annesi, “ben sadece sayıların işe yaradığını biliyordum ama sizinle konuşmamızdan sonra izlediğim birkaç video oldu. Orada hayata yapacağı katkıları gördükten sonra çok ümitlendim!” diyerek cevapladı. Aras'ın annesi ise “sizinle yaptığımız sohbet ve izlememi tavsiye ettiğiniz videolar sayesinde günlük hayatta bazı şeylere katkısı olacağını düşünüyorum!” şeklinde cevaplamıştır.

Okul öğretmenlerine sunulan otizm spektrum bozukluğu olan öğrencilerle hangi yöntemlerle çalışıyorsunuz sorusuna Yeliz'in öğretmeni, “genellikle doğrudan öğretim yöntemi ile çalışıyorduk!” şeklinde cevapladı. Aras'ın öğretmeni ise sabit bekleme süreli öğretim yöntemi, eş zamanlı ipucuyla öğretim ve doğrudan öğretim yöntemini tercih ediyorum ama konudan konuya yöntemler değişiyor!” diye cevapladı. Örüntü kavramıyla ilgili önceden hazırladığımız bir materyal var mı sorusuna Yeliz'in öğretmeni, “kartondan yapılmış bir materyal elimizde mevcut ama üstüne düşünerek hazırladığım bir materyal yok!” cevabını vermiştir. Aras'ın öğretmeni ise “elimde tahtadan yapılmış bir örüntü tahtası var ve bunlarla üçlü örüntüye kadar çalışabiliyoruz!” şeklinde cevaplamıştır. Bu uygulamadan sonra sabit beklemeli süreli öğretim yöntemini daha sık kullanmayı düşünüyor musunuz sorusuna, “mezuniyetim özel eğitim olmadığı için yöntemlere fazla hâkim değilim ama bu yöntemi sınıfımda daha sık kullanacağım!” cevabını vermiştir. Aras'ın öğretmeni ise “bu yöntem zaten sıklıkla kullandığım bir yöntem matematik derslerinde fazlaca yer veriyorum!” şeklinde cevaplamıştır

4.TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma sonucunda elde edilen bulgular, sabit bekleme süreli öğretim yönteminin, orta-ağır düzeyde Otizm Spektrum Bozukluğu olan çocuklara örüntü oluşturma becerisinin öğretiminde etkili bir öğretim yöntemi olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulgular, sabit bekleme süreli öğretimin farklı yetersizlik grupları ve öğretim bağlamlarında etkililiğini inceleyen önceki araştırma sonuçlarıyla da tutarlılık göstermektedir. Nitekim Ağaoğlu (2023) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, hafif düzeyde zihinsel yetersizliği olan çocuklara sabit bekleme süreli öğretim yöntemi kullanılarak örüntü oluşturma becerisinin öğretiminin etkili olduğu rapor edilmiştir. Benzer şekilde, matematik becerilerinin öğretiminde bu yöntemin etkililiğini ortaya koyan çalışmalardan biri olan Kırcaali-İftar, Ergenekon ve Uysal (2008), sabit bekleme süreli öğretim yöntemiyle toplama ve çıkarma işlemlerine ilişkin beceri basamaklarının başarıyla kazandırıldığını ve bu kazanımların sürdürüldüğünü bildirmiştir. Sabit bekleme süreli öğretim yönteminin akademik ve işlevsel becerilerin öğretimindeki etkililiğini destekleyen diğer araştırmalar da mevcuttur. Aldemir (2011), gelişimsel yetersizlik gösteren okul öncesi dönem çocuklarına akademik becerilerin öğretiminde küçük grup öğretim düzenlemesiyle sunulan sabit bekleme süreli öğretim yönteminin etkili olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca Şahin (2015), otizm spektrum bozukluğu olan çocuklara toplumsal uyarı işaretlerinin öğretiminde, geleneksel öğretim ve gömülü öğretim düzenlemeleriyle sunulan sabit bekleme süreli öğretim yöntemlerinin etkililik ve verimliliklerini karşılaştırmış; yöntemin hem masa başı öğretim hem de oyun temelli öğretim bağlamlarında etkili olduğunu rapor etmiştir. Benzer biçimde Doğan (2016), otizm spektrum bozukluğu olan çocuklara mesleklerin öğretiminde küçük grup öğretim düzenlemesiyle sunulan sabit bekleme süreli öğretim yönteminin etkili bir öğretim yaklaşımı olduğunu bildirmiştir. Bu bağlamda, mevcut araştırmanın bulguları alan yazındaki ilgili çalışmalarla tutarlılık göstermekte; sabit bekleme süreli öğretim yönteminin yalnızca işlevsel ve temel akademik becerilerin öğretiminde değil, aynı zamanda matematiksel örüntü oluşturma gibi bilişsel açıdan yapılandırılmış erken matematik becerilerinin öğretiminde de etkili bir yöntem olduğunu desteklemektedir.

Araştırmaya ilişkin sosyal geçerlilik bulguları, hedeflenen amaçlar doğrultusunda yüksek düzeyde olup, sabit bekleme süreli öğretim yöntemi kullanılarak örüntü oluşturma becerisinin öğretilmesinin öğretmenler ve ebeveynler tarafından kabul edilebilir, işlevsel ve etkili bir uygulama olarak değerlendirildiğini göstermektedir. Bu bulgu, Ağaoğlu (2023) tarafından yürütülen çalışmada rapor edilen sosyal geçerlilik sonuçlarıyla paralellik göstermektedir.

Araştırma süresince kullanılan örüntü materyallerinin, çocukların dikkatini çektiği ve somut yapıları sayesinde görsel ve dokunsal duylara hitap ederek öğrenme sürecini desteklediği gözlenmiştir. Araştırmalar, matematik öğretiminde somut materyallerin öğrenci başarısını ve matematiksel kavrayışı artırdığını göstermektedir; manipülatif materyaller kullanıldığında öğrenciler matematiksel kavramlarla somut deneyimler aracılığıyla etkileşime girerek öğrenme süreçlerini güçlendirmektedirler (Erarslan-Baykal, 2025). Yapılan meta-analiz çalışması, somut manipülatiflerle yürütülen öğretimin soyut sembollerle sınırlı öğretime göre öğrenci başarısında küçük ila orta düzeyde olumlu etkiler gösterdiğini ortaya koymuştur (Carbonneau vd., 2013). Bu bulgular, somut materyallerin matematik öğretiminde kullanılmasının öğrenme etkinliğini artırdığını desteklemektedir. Hazırlanan materyallerle yürütülen öğretim uygulamalarının genel

olarak etkili olduğu belirlenmekle birlikte, Yeliz ile gerçekleştirilen ikili örüntü oluşturma öğretiminin uygulama aşamasında, üçüncü, dördüncü, beşinci ve altıncı oturumlarda öğrencinin sağlık durumuna bağlı olarak doğru tepki oranlarında geçici bir düşüş yaşanmıştır. Bu durumun ğretim sürecini olumsuz etkilememesi amacıyla, oturumlara  gün ara verilmiş ve öğrencinin iyileşmesinin ardından öğretime yeniden devam edilmiştir. Araştırma sürecinin sonunda, her iki katılımcının da örüntü oluşturma becerisini belirlenen ltleri karşılayacak düzeyde kazandığı grlmştir.

Bu araştırmadan elde edilen bulgular ve alanyazın incelemeleri doğrultusunda bazı önerilerde bulunulabilir. Öncelikle, alanyazında örüntü oluşturma becerisine yönelik çalışmaların sınırlı sayıda olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, ilerleyen araştırmalarda zihin yetersizliği, otizm spektrum bozukluğu ve öğrenme güçlüğü gibi farklı yetersizlik türlerine sahip öğrencilerle örüntü oluşturma becerisinin öğretime odaklanan çalışmaların artırılması önerilmektedir. Ayrıca, bu araştırmada etkililiği ortaya konulan sabit bekleme süreli ğretim yönteminin, farklı yaş gruplarında, farklı matematiksel becerilerin ğretiminde ve farklı ğretim ortamlarında uygulanarak etkililiğinin yeniden sınanması alanyazına önemli katkılar sağlayabilir. Uygulamada görev yapan öğretmenlerin, örüntü oluşturma gibi erken ve işlevsel matematik becerilerinin ğretiminde bilimsel dayanaklı ğretim yöntemlerini kullanmalarını desteklemek amacıyla hizmet içi eğitimlerin planlanması da yararlı olabilir. Bununla birlikte, Mill Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan ğretim programlarında örüntü oluşturma becerisinin kapsamının genişletilmesi ve bu beceriye ilişkin kazanımların farklı sınıf düzeylerinde daha sistematik biçimde ele alınması önerilmektedir. Son olarak, ders kitaplarında ve yardımcı ğretim materyallerinde yer alan örüntü oluşturma etkinliklerinin sayısının ve çeşitliliğinin artırılması, öğrencilerin bu beceriyi farklı bağlantılarda genelleme fırsatı bulmalarına katkı sağlayabilir.

KAYNAKÇA

Ağaoğlu, S. (2023). The effectiveness of fixed-time delay instruction in teaching pattern formation. *International Journal of Eurasian Education and Culture*, 8(18), 1–20. <https://doi.org/10.35826/ijoecc.802>

Akçamete, A. G. (2010). *zel gereksinimli ocuklar*. Kök Yayıncılık.

Akman, B. (2002). Okul ncesi dönemde matematik. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23, 244–248.

Aldemir, . (2011). *Gelişimsel yetersizlik gösteren çocuklara okul öncesi dönem akademik becerilerin ğretiminde küçük grup ğretim düzenlemesiyle sunulan sabit bekleme süreli öğretimin etkililiği* [Yüksek lisans tezi]. Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Alkan, H., & Altun, M. (1998). Matematik ğretimi. A. zdaş (Ed.), *Matematik ğretmenliği: Matematik ğretimi içinde*. T.C. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları (Yayın No: 591).

Anlı, İ., & Ünay, E. (2021). Okul öncesi dönemde erken matematik uygulamaları ve özel eğitim gereksinimi olan öğrenciler. A. S. Saracaloğlu, A. Aytaç, G. S. Derman, M. Talas, & A. S. Yücel (Ed.), *Sosyal, beşerî ve eğitim bilimleri içinde*. Güven Plus Grup A.Ş.

Banda, D. R., Hart, S. L., & Liu-Gitz, L. (2010). Impact of training peers and children with autism on social skills during center time activities in inclusive classrooms. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 4(4), 619–625. <https://doi.org/10.1016/j.rasd.2009.12.005>

Barnett, J. E. H., & Cleary, S. (2015). Review of evidence-based mathematics interventions for students with autism spectrum disorders. *Education and Training in Autism and Developmental Disabilities*, 50(2), 172–185.

Carbonneau, K. J., Marley, S. C., & Selig, J. P. (2013). A meta-analysis of the efficacy of teaching mathematics with concrete manipulatives. *Journal of Educational Psychology*, 105(2), 380–400. <https://doi.org/10.1037/a0031084>

Cavkaytar, A. (2015). *Otizm spektrum bozukluğu*. T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.

Centers for Disease Control and Prevention. (2025). *Prevalence and early identification of autism spectrum disorder among children aged 4 and 8 years — Autism and Developmental Disabilities Monitoring Network, 16 sites, United States, 2022*. *MMWR Surveillance Summaries*, 74(SS-2), 1–22. <https://www.cdc.gov/mmwr/volumes/74/ss/ss7402a1.htm>

Cross, C. T., Woods, T. A., & Schweingruber, H. (Eds.). (2009). *Mathematics learning in early childhood: Paths toward excellence and equity*. National Academies Press.

Çimen-Erdoğan, S., & Baran, G. (2003). Erken çocukluk döneminde matematik. *Eğitim ve Bilim*, 28(130), 32–40.

Doğan, S. (2016). *Otizm spektrum bozukluğu olan çocuklara mesleklerin öğretiminde küçük grupla sunulan sabit bekleme süreli öğretimin etkililiği* [Yüksek lisans tezi]. Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Hall, L. J. (2009). *Autism spectrum disorders: From theory to practice*. Pearson Education.

Karaaslan, Ö., & Karaaslan, D. (2016). Otizimli çocukların tıbbi tanılama sürecinde yer alan uzman doktorların tanılamaya ilişkin görüşleri. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(2), 271–293.

Kırcaali-İftar, G., Ergenekon, Y., & Uysal, A. (2008). Zihin yetersizliği olan bir öğrenciye sabit bekleme süreli öğretimle toplama ve çıkarma öğretimi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 309–320.

Kırcaali-İftar, G., & Tekin-İftar, E. (1997). *Tek-denekli araştırma yöntemleri*. Türk Psikologlar Derneği Yayınları.

Lee, L., & Freiman, V. (2006). Developing algebraic thinking through pattern exploration. *Mathematics Teaching in the Middle School*, 11(9), 428–433.

Millî Eğitim Bakanlığı. (1997). *573 sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname*.

Petursdottir, A. I., & Carr, J. E. (2011). A review of recommendations for sequencing receptive and expressive language instruction. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 44(4), 859–876. <https://doi.org/10.1901/jaba.2011.44-859>

Pınar, E. S., & Kocabıyık, D. (2014). Orta düzeyde zihinsel yetersizliği olan öğrencilere örüntü oluşturma becerisinin öğretiminde doğrudan öğretim yönteminin etkililiği. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(3), 281–300.

Reys, R. E., Suydam, M. N., Lindquist, M. M., & Smith, N. L. (1998). *Helping children learn mathematics* (5th ed.). Allyn & Bacon.

Sönmez, N. (2019). Yanlırsız öğretim uygulamaları ile matematik becerilerinin öğretimi. S. Alptekin (Ed.), *Özel eğitimde matematik içinde* (ss. 421–456). Eğiten Kitap.

Şahin, Ş. (2015). *Otizmlı çocuklara toplumsal uyarı işaretlerinin öğretiminde geleneksel ve gömülü öğretimle sunulan sabit bekleme süreli öğretimin etkililik ve verimliliklerinin karşılaştırılması* [Yüksek lisans tezi]. Anadolu Üniversitesi.

Tanırlı, D., & Özdaş, A. (2009). İlköğretim beşinci sınıf öğrencilerinin örüntüleri genellemede kullandıkları stratejiler. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 9(3), 1453–1497.

Tekin, E. (2000). Karşılaştırmalı tek-denekli araştırma modelleri. *Özel Eğitim Dergisi*, 2(4), 1–12.

Tekin-İftar, E., & Değirmenci, H. D. (2019). Yanlırsız öğretim yöntemleri. E. Tekin-İftar (Ed.), *Özel eğitimde öğretim yöntemleri içinde*. Pegem Akademi.

Tekin-İftar, E., & Kırcaali-İftar, G. (2012). *Özel eğitimde yanlırsız öğretim yöntemleri*. Vize Yayıncılık.

Wang, P., & Spillane, A. (2009). Evidence-based social skills interventions for children with autism: A meta-analysis. *Education and Training in Developmental Disabilities*, 44(3), 318–342.

Wei, X., Christiano, E. R., Yu, J. W., Wagner, M., & Spiker, D. (2015). Reading and math achievement profiles and longitudinal growth trajectories of children with an autism spectrum disorder. *Autism*, 19(2), 200–210. <https://doi.org/10.1177/1362361313516549>

Whitby, P. J. S. (2012). The effects of Solve It! on the mathematical word problem solving ability of adolescents with autism spectrum disorders. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities*, 28(2), 78–88. <https://doi.org/10.1177/1088357612468764>

Wolery, M., Ault, M. J., & Doyle, P. M. (1992). *Teaching students with moderate to severe disabilities: Use of response prompting strategies*. Longman.

Yaman, H. (2010). *İlköğretim öğrencilerinin matematiksel örüntülerdeki ilişkileri algılayışları üzerine bir inceleme* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Hacettepe Üniversitesi.

Yaman, H., & Umay, A. (2013). İlköğretim öğrencilerinin sunum biçimlerine göre matematiksel örüntüleri algılayışları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(1), 405–416.

Yosunkaya, E. (2013). Otizm etyolojisinde genetik ve güncel perspektif. *İstanbul Tıp Fakültesi Dergisi*, 76(4), 84–88.

EBEVEYN TEKNOFERANSININ ÇOCUK VE AİLE İÇİ İLETİŞİME ETKİLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Buket TAN YAVUZ

Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü,

Çocuk Gelişimi Doktora Programı, Ankara.

bukettan1997@gmail.com, 05412443028

ORCID NO: 0000-0002-4809-5366

Polen ÇINGİLOĞLU

Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü,

Çocuk Gelişimi Doktora Programı, Ankara.

polencngoglu@gmail.com, 05392500859

ORCID NO: 0000-0002-4664-4704

Prof. Dr. Figen GÜR SOY

Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü

Çocuk Gelişimi Programı, Ankara

gursoy.f@gmail.com, Orcid: 0000-0002-6199-4024

ÖZET

Dijital teknolojinin günlük hayata derinlemesine entegre olması, ebeveynlerin akıllı telefonlar ve diğer dijital cihazları kullanması hem çocuğun gelişimini hem de ebeveyn ile olan iletişiminin doğasını etkilemektedir. Çocukluk ve ergenlik dönemleri, duygusal, sosyal ve bilişsel gelişimin hızla sürdüğü ve ebeveyn-çocuk ilişkisinin güvenli bağlanma, öz düzenleme, benlik gelişimi açısından kritik önem taşıdığı dönemlerdir. Bu süreçte çocuğun temel ihtiyaçlarından biri, bakım verenin fiziksel varlığının yanı sıra duygusal ve zihinsel mevcudiyetidir. Ancak akıllı telefon ve benzeri cihazlara sık ve bağlama duyarsız biçimde yönelmek ebeveynin çocuğa olan dikkatini bölmekte; göz teması, ortak dikkat ve karşılıklı konuşma gibi temel etkileşim bileşenlerini gölgeleyebilmektedir. Bu durumu tanımlamak için "ebeveyn teknoloferansı" terimi kullanılmaya başlanmıştır. "Ebeveyn teknoloferansı" olarak bilinen olgu, ebeveynin odağının çocuk yerine dijital cihazda olması sonucu ebeveyn ve çocuk arasındaki etkileşimlerin miktarında ve kalitesinde azalmayı ifade etmektedir. Mevcut literatür çerçevesinde bu inceleme, ebeveyn teknoloferansının

çocukların duygusal ve davranışsal uyumunu ve aile iletişim süreçlerini nasıl etkilediğini ele alan ulusal ve uluslararası çalışmaları, incelemeleri ve meta-analizleri tartışmaktadır. Araştırmalar, ebeveyn teknolojisinin ebeveyn-çocuk etkileşimlerinde duyarlılık ve tepkiselliğin azalması, ortak dikkat olanaklarının azalması ve aile iletişiminde kesintiler ve aksamalarla ilişkilendirmiştir. Ek olarak, ebeveynlerin teknoloji odaklı iletişim düzeyleri arttıkça çocukların içselleştirme (kaygı, depresyon, içe kapanma) ve dışsallaştırma (saldırganlık, itaatsizlik, davranış sorunları) zorlukları artmakta, öznel iyilik halleri azalmakta ve sorunlu medya kullanımını artmaktadır. Bu etkileşimlerin ebeveyn-çocuk çatışması, aile uyumu, ebeveyn stresi düzeyleri ve ebeveynlik tutumları tarafından aracılık edildiği ve/veya düzenlendiği düşünülmektedir. Bu derleme, çocuk gelişimini ve sağlıklı aile iletişimini destekleyen koruyucu ve müdahale stratejileri olarak dijital ebeveynlik, dijital okuryazarlık ve "ekransız aile zamanı" uygulamalarının önemini vurgulamanın yanı sıra, Türkiye bağlamında ebeveynlerin teknoloji odaklı iletişimine yönelik sistematik araştırmalara duyulan ihtiyacın altını çizmektedir.

Anahtar Kelimeler : ebeveyn teknolojisini; aile içi iletişim; çocuk gelişimi; dijital ebeveynlik

A STUDY ON THE EFFECTS OF PARENTAL TECHNOLOGY CONFERENCES ON CHILD AND FAMILY COMMUNICATION

Buket TAN YAVUZ

Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü,

Çocuk Gelişimi Doktora Programı, Ankara.

bukettan1997@gmail.com, 05412443028

ORCID NO: 0000-0002-4809-5366

Polen ÇINGİLOĞLU

Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü,

Çocuk Gelişimi Doktora Programı, Ankara.

polencngoglu@gmail.com, 05392500859

ORCID NO: 0000-0002-4664-4704

Prof. Dr. Figen GÜRSOY

Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü

Çocuk Gelişimi Programı, Ankara

gursoy.f@gmail.com, Orcid: 0000-0002-6199-4024

ABSTRACT

The deep integration of digital technology into daily life, and parents' use of smartphones and other digital devices, affects both the child's development and the nature of their communication with the parent. Childhood and adolescence are periods of rapid emotional, social, and cognitive development, and the parent-child relationship is critically important for secure attachment, self-regulation, and self-development. During this process, one of the child's basic needs is the emotional and mental presence of the caregiver, in addition to their physical presence. However, frequent and contextually insensitive use of smartphones and similar devices divides the parent's attention from the child; it can overshadow fundamental interaction components such as eye contact, shared attention, and reciprocal conversation. The term "parental technoconference" has begun to be used to describe this situation. The phenomenon known as "parental technoconference" refers to the decrease in the quantity and quality of interactions between parent and child as a result of the parent's focus being on the digital device instead of the child. Within the framework of the existing literature, this review discusses national and international studies, reviews, and meta-analyses addressing how parental technoconference affects children's emotional and behavioral adjustment and family communication processes. Research has associated parental technoconference with decreased sensitivity and responsiveness in parent-child interactions, reduced opportunities for shared attention, and interruptions and disruptions in family communication. Additionally, as parents' levels of technology-focused communication increase, children experience increased difficulties with internalization (anxiety, depression, withdrawal) and externalization (aggression, disobedience, behavioral problems), decreased subjective well-being, and increased problematic media use. These interactions are thought to be mediated and/or regulated by parent-child conflict, family harmony, parental stress levels, and parenting attitudes. This review highlights the importance of digital parenting, digital literacy, and "screen-free family time" practices as protective and intervention strategies supporting child development and healthy family communication, as well as underlining the need for systematic research on parental technology-focused communication in the Turkish context.

Keywords: parent tech conference; family communication; child development; digital parenting

1. GİRİŞ

Günümüzün hızla dijitalleşen toplumunda akıllı telefonlar ve diğer taşınabilir dijital cihazlar, aile iletişiminin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Bu durum, bir yandan iletişim ve bilgiye erişimi kolaylaştırırken, diğer yandan ebeveynlerin sosyal medyaya, anlık mesajlaşmaya ve çevrimiçi içeriklere artan maruziyeti nedeniyle yüz yüze ilişkilerin niteliği konusunda önemli kaygılar doğurmaktadır. Literatürde bu bağlam, çoğunlukla “ebeveyn teknoloferansı” kavramı ile ele alınmakta; kimi çalışmalarda ise “ebeveyn phubbing’i” ve “dijital dikkat bölünmesi” gibi kavramlarla tartışılmaktadır (McDaniel ve Radesky, 2018; Zhang vd., 2023).

Teknoferans, ebeveynin dijital cihaz kullanımını nedeniyle ebeveyn-çocuk etkileşiminin kesintiye uğraması ve dikkatinin çocuktan ekrana kayması olarak tanımlanmaktadır (McDaniel vd., 2024). Bu olgu, çocukların sosyal-duygusal, bilişsel ve davranışsal gelişimi açısından önemli riskler ve sonuçlar barındırmaktadır. Çocukluk ve ergenlik döneminde hızlı duygusal, sosyal ve bilişsel gelişim yaşanmakta; güvenli bağlanma, öz-düzenleme, sosyal yeterlik ve benlik gelişimi büyük ölçüde bakım verenin hem fiziksel hem de duygusal mevcudiyetine dayanmaktadır. Ancak akıllı telefonların sık ve bağlama duyarsız biçimde kullanılması, göz teması, ortak dikkat ve karşılıklı diyalog gibi etkileşimin temel unsurlarını gölgede bırakabilmektedir. Bu durum ebeveynin duyarlılığını ve erişilebilirliğini zayıflatarak bağlanma süreçlerini de olumsuz etkileyebilmektedir (Braune-Krickau vd., 2021; Radesky vd., 2014).

Son yıllarda yürütülen çalışmalar, ebeveyn teknoloferansının çocukların iyi oluşu ve davranışsal uyumu üzerinde bir dizi olumsuz sonuçla ilişkili olduğunu göstermektedir. Boylamsal bulgular, teknoloferans düzeyi arttıkça çocuklarda içselleştirme (kaygı, depresif duygu durum, içe kapanma) ve dışsallaştırma (saldırganlık, öfke, itaatsizlik) problemlerinin yükseldiğini ortaya koymaktadır. Bu ilişkide ebeveynlik stresinin de önemli bir rol oynadığı belirlenmiştir (McDaniel ve Radesky, 2018; Selak vd., 2025; Zhang vd., 2023). Ayrıca ebeveyn teknoloferansının aile içi iletişimi daha kısa, kesintili ve duygusal açıdan olumsuz bir yapıya dönüştürebildiği; çocukların problemleri medya kullanımına ve dijital risklere yatkınlığını artırabildiği bildirilmektedir. Bu ilişkiler hem kesitsel hem de meta-analitik düzeyde tutarlı biçimde desteklenmektedir (Knitter ve Zemp, 2020; McDaniel, 2024; Zhang vd., 2025).

Bu bağlamda mevcut çalışma, ebeveynlerin teknoloji odaklı iletişiminin çocukların duygusal ve davranışsal gelişimini ve aile içi iletişim süreçlerini nasıl etkilediğine dair güncel araştırmaları kapsamlı bir şekilde sunmayı amaçlayan geleneksel bir derlemedir. Çalışma; ebeveyn-çocuk etkileşiminin kalitesi, çocukların psikososyal uyumu, aile içi iletişim, aile uyumu ve çatışma konularındaki ampirik bulguları bütüncül bir çerçevede ele almaktadır. Ayrıca dijital ebeveynlik, medya okuryazarlığı ve problemleri medya kullanımı gibi kavramlarla teknoloferans arasındaki kesişim noktalarını tartışmaktadır. Son olarak, literatürdeki boşlukları ve Türkiye bağlamına özgü ihtiyaçları değerlendirerek gelecekteki araştırmalara, önleyici programlara ve müdahale odaklı uygulamalara yönelik öneriler sunmaktadır.

Teknoferans ve İlişkili Kavramlar

Dijital teknolojinin günlük hayata derinlemesine entegrasyonu nedeniyle ebeveynlerin akıllı telefonlarla geçirdikleri süre önemli ölçüde artmıştır. Bu bağlamda araştırmalarda “ebeveyn teknoferansı” ve “ebeveyn phubbing” terimleri, ebeveynlerin dijital cihazlara olan dikkatlerinin çocuklarıyla ilişkilerini bozmasını tanımlamak için kullanılmaktadır.

Teknoferans, ebeveynin dikkati çocuğu yerine dijital bir cihaza odaklandığında, ebeveyn-çocuk bağlantısının sıklığında ve kalitesinde yaşanan kesintileri ifade eder. Phubbing ise teknoferansın daha belirgin bir davranış biçimi olup, ebeveynin sosyal ortamlarda çocuğunu görmezden gelerek telefonuna odaklanması anlamına gelir (Zhang ve ark., 2023). Bu kavramlar, ebeveynin teknoloji kullanımının süresine ek olarak bağlamını, zamanlamasını ve ilişkisel etkilerini vurgulamaktadır.

Kuramsal çerçevede akıllı telefonlar, hem bir aile iletişim aracı hem de ebeveynin duygusal ve zihinsel varlığını azaltarak ebeveynliğe müdahale edebilecek bir “kesinti kaynağı” olarak işlev görebilir (Kushlev ve Dunn, 2019; Kushlev ve Leitao, 2020).

Dijital Ebeveynlik ve Çocuk Gelişimi

Ebeveynlerin dijital ebeveynlik tutumları ve kendi teknoloji kullanım düzeyleri, çocukların dijital davranışları ve bağımlılık riskiyle yakından ilişkilidir. Araştırmalar, ebeveynlerin dijital tutumları ile teknoloji bağımlılık düzeylerinin ebeveynlik pratikleri ve çocukların internet bağımlılığı riskleriyle bağlantılı olduğunu göstermektedir (Arıcı Doğan ve Döğler, 2023; Yazıcı ve Özcan, 2021). Dijital ebeveynlik farkındalığına yönelik ölçek geliştirme çalışmaları; verimli kullanım, risklerden koruma, olumsuz model olma ve dijital ihmal boyutlarını öne çıkarmaktadır (Manap ve Durmuş, 2020). Bu boyutların aile içi roller ve çocukların internet bağımlılığı düzeyiyle anlamlı ilişkiler gösterdiği bildirilmektedir (Manap ve Durmuş, 2021). Bu nedenle dijital ebeveynlik, yalnızca ekran süresini değil, çocuğun hangi içeriklere ve hangi rehberlik çerçevesinde maruz kaldığını da kapsayan gelişimsel bir yapı olarak değerlendirilmektedir.

Çocuk gelişimi açısından dijital ebeveynlik, bilişsel, sosyal ve duygusal gelişimi etkileyen ebeveynlik yeterlikleriyle ilişkilidir. Dijital ebeveynlik öz-yeterliği; çevrimiçi riskleri tanıma, dijital güvenlik hakkında iletişim kurma, teknik önlemler alma, uygun içerik seçme ve rol model olma gibi becerileri içermekte; bu yeterlik arttıkça çocukların daha güvenli ve dengeli dijital davranışlar sergilediği görülmektedir (Yaman vd., 2019). Güncel bulgular, dijital ebeveynlik farkındalığının artmasının çocukların problemlili teknoloji kullanımını azalttığını; ilişki odaklı, sıcak ama sınır koyan tutumların özellikle erken çocuklukta uzun vadede koruyucu etkiler yaratabildiğini göstermektedir (Altındağ Kumaş, 2024; Yıldırım vd., 2025). Çocuklarla sağlıklı iletişim için ebeveynlerin teknolojiyi bilinçli kullanmaları ve dinamik bir ebeveynlik anlayışı geliştirmeleri gerektiği vurgulanmaktadır (Kurşun, 2022). Bu çerçevede, tümünden sınırlama yerine çocuğa eşlik eden ve içerik ile duyguyu birlikte ele alan “etkin arabuluculuk” stratejileri öne çıkmakta; bu stratejilerin bilişsel gelişimi, karmaşık düşünmeyi ve dijital öz-düzenlemeyi

desteklediği belirtilmektedir (Nikken ve Schols, 2015; Livingstone ve Helsper, 2008; Merdin, 2025). Erken çocuklukta evdeki medya ortamı (cihaz sayısı, ebeveyn görüşleri, kurallar) belirleyici olurken (Merdin, 2023; Tatar, 2018), orta çocukluk ve ergenlikte ebeveyn rolü daha çok rehberlik, müzakere ve güven ilişkisi üzerinden şekillenmektedir; arabuluculuk stratejileri çevrimiçi fırsatları desteklerken riskleri sınırlayan bir koruyucu faktör olarak öne çıkmaktadır (Livingstone vd., 2017; Helsper vd., 2024). Bu çerçevede dijital ebeveynlik, risk ve koruyucu etmenleri birlikte barındıran, bağlama duyarlı bir yapı olup; ebeveynin kendi teknoloji kullanımını düzenlemesi, dijital becerilerini güçlendirmesi ve çocukla açık, güvene dayalı iletişim kurması, teknolojinin olumsuz etkilerini azaltarak çocukların dijital ortamı daha sağlıklı kullanmalarına katkı sağlayabilir.

2. YÖNTEM

Bu çalışma, geleneksel derleme niteliğinde desenlenmiştir. Araştırmanın amacı, ebeveyn teknolojinin çocukların duygusal ve davranışsal uyumu ile aile içi iletişim süreçleri üzerindeki etkilerine ilişkin güncel literatürü kapsamlı ve bütüncül bir bakış açısıyla incelemektir. Literatür taraması, uluslararası ve ulusal veri tabanlarını kapsayacak biçimde yürütülmüş; uluslararası alanda Web of Science, Scopus, PubMed, PsycINFO ve ScienceDirect, ulusal alanda ise TR Dizin, DergiPark ve YÖK Ulusal Tez Merkezi taranmıştır. Buna ek olarak Google Scholar üzerinden ileri düzey aramalar yapılmış ve ilgili çalışmaların kaynakçaları incelenerek ek yayınlara ulaşılmıştır.

İngilizce anahtar sözcükler: “parental technofence”, “parental phubbing”, “technofence”, “parental smartphone use”, “parent-child interaction”, “parent-child relationship”, “family communication”, “family interaction”, “child behavior problems”, “internalizing”, “externalizing”, “socio-emotional adjustment”

Türkçe anahtar sözcükler: “ebeveyn teknoloji”, “ebeveyn phubbing”, “ebeveyn telefon kullanımı”, “ebeveyn akıllı telefon kullanımı”, “ebeveyn-çocuk etkileşimi”, “aile içi iletişim”, “çocuk davranış sorunları”, “sosyal-duygusal uyum”

Bu terimler Boolean operatörleri (AND, OR, NOT) kullanılarak çeşitli kombinasyonlarla birleştirilmiştir. Taramada özellikle 2015 yılı sonrasında yayımlanan çalışmalar önceliklendirilmiştir. Çalışmaların yayın dili olarak İngilizce ve Türkçe ile sınırlama getirilmiş; tam metnine erişilebilen yayınlar değerlendirmeye alınmıştır. Çalışma nicel bir meta-analiz ya da sistematik derleme olmayıp betimleyici bir sentez sunmayı hedeflemektedir. Bu nedenle çalışmaların bulguları sayısal olarak birleştirilmemiş; bunun yerine kavramsal açıdan ortak noktalar ön plana çıkarılmış ve anlatı şeklinde sunulmuştur.

3. BULGULAR

3.1.Ebeveyn-Çocuk İletişiminin Kalitesi

Ebeveyn-çocuk iletişiminin kalitesi, teknolojinin en doğrudan etkilediği alanlardan biridir. Yapılandırılmış etkileşim çalışmalarında, annelerin mobil cihaz kullanımının artmasıyla sözlü

iletişim, göz teması ve ortak etkinliklerin azaldığı; buna karşılık gerilim ve çatışma davranışlarının arttığı rapor edilmiştir. Küçük çocukların etkileşim sırasında tekrarlayan dikkat çekme girişimlerinin, ebeveynin telefona odaklandığı durumlarda sıklıkla yanıtızsız kaldığı gösterilmiştir (Radesky vd., 2014; Radesky vd., 2015). Benzer biçimde, ebeveyn akıllı telefon kullanımının çocuğa yönelik duyarlılığı ve zamanında yanıt vermeyi sistematik olarak azalttığı; erken çocuklukta bakım verenin duygusal ve zihinsel mevcudiyetinin güvenli bağlanma ve öz-düzenleme için kritik bir koruyucu faktör olduğu vurgulanmaktadır (Braune-Krickau vd., 2021).

Oyun parklarında yapılan doğal gözlem çalışmalarında, annelerin çocuklarla birlikteyken akıllı telefonu ne kadar uzun süre kullandıklarının annelik duyarlılığı puanlarını anlamlı biçimde düşürdüğü bulunmuştur. Buna karşın kullanım sıklığının tek başına aynı etkiyi göstermediği belirlenmiştir (Wolfers vd., 2020). Benzer biçimde bekleme odası ve oyun alanı gibi gündelik ortamlarda 0-5 yaş arası çocuklarla ebeveynlerini inceleyen çalışmalar önemli bulgular ortaya koymuştur. Ebeveynler telefonlarını kullandıklarında çocukların dikkat çekme girişimlerine yanıt verme olasılığı azalmaktadır. Verilen yanıtlar ise daha geç, daha zayıf ve duygusal açıdan daha sınırlı olmaktadır (Vanden Abeele vd., 2020). Dijital aile yaşamına ilişkin sistematik analizler, ebeveynlerin akıllı telefon kullanımının ebeveyn-çocuk ilişkisini daha parçalı, kesintili ve yüzeysel hâle getirdiğini göstermektedir (Knitter ve Zemp, 2020). Ebeveyn akıllı telefon kullanımına bağlı teknoloferansın, özellikle ortak dikkat, ebeveyn yanıt verebilirliği ve karşılıklı etkileşim ritmini bozarak çocukların erken dil gelişimi üzerinde dolaylı olumsuz etkiler yaratabileceği de vurgulanmaktadır (Morris vd., 2022).

Bu bulgular birlikte ele alındığında, teknoloferansın ebeveyn-çocuk iletişimini yalnızca miktar bakımından değil; duyarlılık, ortak dikkat, karşılıklılık ve duygusal erişilebilirlik gibi çocuk gelişimi açısından temel süreçlerin niteliği bakımından da zayıflattığı söylenebilir.

3.2.Çocukların Duygusal ve Davranışsal Uyumu

Literatür, ebeveyn teknoloferansının çocukların duygusal ve davranışsal uyumu açısından önemli bir risk faktörü olduğunu tutarlı biçimde göstermektedir. Boylamsal çalışmalar ve meta-analizler, ebeveynin dijital cihaz kullanımının ebeveyn-çocuk etkileşimine müdahale ettiği durumlarda çocukların içselleştirme ve dışsallaştırma sorunlarının arttığını ortaya koymaktadır. Benlik algısı ve sosyal-duygusal uyum göstergelerinin ise zayıfladığı belirlenmiştir (McDaniel ve Radesky, 2018; Zhang vd., 2023).

Dışsallaştırma problemleri: Teknoferans düzeyi yüksek ailelerde çocuklarda saldırganlık, öfke ve karşıt gelme davranışları daha yüksek rapor edilmektedir. Ebeveynin özellikle günlük bakım ve oyun etkileşimleri sırasında sık sık telefona yönelmesi, çocukların davranış sorunlarıyla anlamlı biçimde ilişkilidir (McDaniel ve Radesky, 2018; Zhang vd., 2023).

İçselleştirme problemleri: Kaygı, depresif duygu durum ve içe kapanma gibi belirtiler ebeveyn teknoloferansı ve phubbing ile pozitif yönde ilişkilidir. Ebeveynin dikkatini sık sık ekrana

kaydırması, çocukta reddedilme ve ihmal edilme algısını güçlendirerek içe dönük sorunları besleyebilmektedir (McDaniel ve Radesky, 2018; Zhang vd., 2023).

Öznel iyi oluş: Teknoferans arttıkça çocukların öznel iyi oluş düzeyleri azalmaktadır. Özellikle ebeveynin çocukla sohbet veya oyun sırasında akıllı telefon kullanması, çocukların öfke ve üzüntü gibi olumsuz duyguları daha sık deneyimlemesiyle ilişkilidir. Ayrıca ebeveynin dikkatini geri kazanmaktan “vazgeçme” eğilimi de gözlemlenmektedir. Bu duygusal tepkiler daha düşük iyi oluş düzeyleriyle bağlantılıdır (Selak vd., 2025).

Benlik algısı ve sosyal yeterlik: Ebeveyn phubbing’ini inceleyen meta-analiz, ebeveynlerin çocuklarıyla birlikteyken sık telefon kullanmasının çocukların benlik algısında zayıflama ve sosyal-duygusal yeterlikte azalma ile anlamlı biçimde ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Ebeveynin çocuğu yerine ekranla meşgul olması, çocuğun “değer görme” ve “önemsenme” algısını zedeleyebilmektedir. Bu durum hem kendilik algısını hem de akran ve yetişkinlerle ilişkilerdeki güveni olumsuz etkileyebilmektedir (Zhang vd., 2023).

3.3.Aile İçi İletişim, Bütünlük ve Çatışma

Ebeveyn teknoferansı, yalnızca çocukların bireysel uyum göstergelerini değil, aile içi iletişimin niteliğini ve aile bütünlüğünü de etkilemektedir. Özellikle stres ve yoğunluk dönemlerinde ebeveynlerin dijital cihazlara yönelmesi, ebeveyn-çocuk etkileşimlerini daha kopuk ve olumsuz duygulanım içeren bir yapıya dönüştürebilmektedir. Bu durum, çocuğun kendini geri planda ya da ihmal edilmiş hissetmesine zemin hazırlayabilir. Güncel çalışmalar, ebeveyn phubbing’inin çocuk ve ergenlerin aile bütünlüğünü daha düşük algılaması ve depresif belirtilerinin artmasıyla ilişkili olduğunu göstermektedir (Yu vd., 2025; Zhang vd., 2023). Dijital aile yaşamına odaklanan derleme çalışmalarında, akıllı telefonun aile sistemi içinde kimi zaman “görünmez bir üçüncü kişi” gibi işlev görerek yüz yüze etkileşimi gölgelediği ifade edilmektedir (Knitter ve Zemp, 2020). Ebeveyn teknoferansı ile aile içi çatışma arasındaki ilişkide ebeveynin stres düzeyi, ebeveynlik stilleri ve dijital medya tutumları önemli rol oynamaktadır. Buna karşın, açık iletişimin desteklendiği, aile ritüellerinin korunduğu ve “ekransız aile zamanı” uygulamalarının benimsendiği ailelerde dijital teknolojilerin olumsuz etkileri görece sınırlanabilmektedir (Kushlev ve Dunn, 2019; Selak vd., 2025).

3.4.İlişkili Psikolojik Olgular

Dijital çağın psikolojik boyutlarına odaklanan çalışmalar, “kaçırma korkusu” (FoMO) ve phubbing gibi olguların çocuk ve ergen ruh sağlığıyla yakından ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. FoMO alanındaki bibliyometrik analizler, bu kavramın özellikle son yıllarda yoğun biçimde çalışıldığını ve kaygı, depresif belirtiler ve problemlili sosyal medya kullanımıyla birlikte ele alındığını göstermektedir (Ayaz, 2024). Phubbing davranışına yönelik analizler ise, yüz yüze etkileşim sırasında telefonla meşgul olmanın ilişkilerde ihmal, dışlanmışlık ve yalnızlık duygularını beslediğini ortaya koymaktadır (Cebollero-Salinas ve ark., 2025; Chura-Quispe vd., 2025). Phubbing’in psikolojik iyi oluş üzerindeki etkilerini inceleyen bir çalışma, yoğun phubbing

davranışının depresyon ve psikolojik sıkıntıyla pozitif yönde ilişkili olduğunu göstermiştir. Özellikle genç kadınlarda somatik belirtiler daha yüksek rapor edilmektedir (Garrido ve ark., 2024). Bu bulgular, ebeveynlerin çocuklarıyla etkileşim sırasında dijital cihazlara yönelmelerinin duygusal iyi oluşu dolaylı olarak şekillendirebileceğini düşündürmektedir.

3.5.Türkiye Bağlamındaki Çalışmalar

Türkiye bağlamındaki içerik analizi ve doküman incelemeleri, çocuk ve ergenlerde teknoloji bağımlılığı araştırmalarının son yıllarda arttığını göstermektedir. Lisansüstü tezleri inceleyen bir çalışmada, tezlerin çoğunun sosyodemografik değişkenler, teknoloji kullanımı ve bağımlılık düzeyi ile bunların psikososyal, akademik ve ailevi etkilerine odaklandığı; deneysel ve boylamsal desenlerin ise sınırlı kaldığı belirtilmiştir (Yılmaz ve Özkan, 2024). Tezlerin ağırlıklı ilişkisel tarama modeline dayandığı ve örneklemelerin çoğunlukla ortaöğretim/özellikle yükseköğretim öğrencilerinden oluştuğu; erken çocukluk ve müdahale etkililiği çalışmalarının görece az olduğu vurgulanmaktadır. COVID-19 sürecinde yürütülen nitel bir çalışma, artan stres ve belirsizliğin ebeveyn-çocuk ilişkisini zorlayabildiğini; ancak güçlü iletişim ve paylaşımın olduğu ailelerde ekran süresi artsa da aile işlevselliğinin görece korunabildiğini göstermiştir (Sağlık ve Ecer, 2022). Bu bulgu, teknolojinin etkilerinin aile sisteminin dayanıklılığı ve başa çıkma kaynaklarıyla birlikte ele alınması gerektiğine işaret etmektedir.

Üniversite öğrencileriyle yapılan bir çalışmada, katılımcıların genel olarak ekran bağımlısı olmadığı; buna karşın çevrimiçi mahremiyet/gizlilik farkındalıklarının yüksek olduğu ve ekran bağımlılığı puanlarının cinsiyet, sınıf düzeyi ile sosyal medya kullanım süresine göre anlamlı biçimde farklılaşmadığı rapor edilmiştir (Avcı ve Kayıran, 2023). Bu bulgular, mahremiyet duyarlılığının tek başına problemleri kullanım riskini her zaman ortadan kaldırmayabileceğine işaret etmektedir. Ebeveyn tutumları açısından bakıldığında 4–6 yaş çocuğu olan anne-babalarla yürütülen araştırmada ise ailelerin en çok demokratik tutum sergilediği; demokratik ve aşırı koruyucu tutum yükseldikçe olumlu ebeveyn-çocuk ilişkisinin güçlendiği, otoriter tutum arttıkça olumlu ilişki algısının zayıfladığı belirtilmiştir (Durmuşoğlu, İlhan İyi ve Yıldız Taşdemir, 2024). Dolayısıyla teknolojinin etkileri değerlendirilirken temel ebeveynlik stili ve aile içi ilişki ikliminin birlikte ele alınması gerekmektedir.

Türkiye’de dijital ebeveynlik ve teknoloji bağımlılığına ilişkin çalışmalar, ebeveyn-çocuk ilişkisini anlamaya yönelik önemli bulgular sunmaktadır. Ergen çocuğu olan annelerle yapılan araştırmada, dijital ebeveynlik tutumları ile çocukların internet bağımlılığı arasında pozitif yönlü ilişki bulunmuş; özellikle sınır koyma ve rehberlik zayıfladıkça bağımlılık puanlarının yükseldiği gösterilmiştir (Arıcı Doğan ve Döğler, 2023). Annelerin teknoloji bağımlılığı arttıkça dijital ebeveynlik tutumlarında olumsuz örüntülerin belirginleştiği; çevrimiçi oyun ve sosyal medya bağımlılığı yüksek annelerde daha sorunlu dijital ebeveynlik profillerinin görüldüğü rapor edilmiştir (Yazıcı ve Özcan, 2021). Ebeveyn teknolojisini ele alan Türkçe çalışmalar da artmaktadır. Ölçek ve nitel/kuramsal bulgular, teknolojinin akıllı telefon kullanımı, dikkat

bölünmesi ve aile içi çatışma algısıyla ilişkili olduğunu; ebeveyn-çocuk iletişimi ile çocukların duygusal-bilişsel süreçleri üzerinde olumsuz etkiler doğurabildiğini tartışmaktadır (Özdemir, 2024; Akbağ ve Sayiner, 2021). Buna karşın doküman analizleri, Türkiye’deki çalışmaların çoğunlukla betimsel-kesitsel düzeyde kaldığını; teknoferans ve phubbing’e odaklanan boylamsal/deneysel araştırmaların sınırlı olduğunu göstermektedir (Yılmaz ve Özkan, 2024; Altunbaş ve Yüksel-Şahin, 2025). Bu nedenle alanın, çocuk çıktıları üzerindeki etkileri boylamsal, çok yöntemli ve müdahale odaklı tasarımlarla inceleyen çalışmalara gereksinimi sürmektedir.

4. Kuramsal Yaklaşımlar

Yukarıda özetlenen ampirik bulgular, birden fazla kuramsal çerçeveye açıklanmaktadır.

4.1.Bağlanma Kuramı

Bağlanma kuramı, özellikle erken çocuklukta bakım verenin duyarlılık ve tutarlılığının güvenli bağlanma için kritik olduğunu vurgular. Bu açıdan ebeveynin sık ve bağlama duyarsız telefon kullanımı, çocuğun yakınlık ve güvenlik arayışına zamanında ve uygun yanıt verilmesini engelleyerek bağlanma süreçlerini zayıflatabilecek bir risk faktörü olarak ele alınmaktadır (Braune-Krickau ve ark., 2021; Radesky ve ark., 2015).

4.2.Aile Sistemleri Kuramı

Aile sistemleri kuramı, aileyi karşılıklı etkileşim halindeki alt sistemlerden oluşan dinamik bir bütün olarak görür. Bu çerçevede akıllı telefon, aile sistemine dışarıdan girerek özellikle ebeveyn-çocuk alt sistemindeki etkileşim kalıplarını dönüştüren bir unsur olarak konumlandırılır (Knitter ve Zemp, 2020).

4.3.Dikkat ve Müdahale Modelleri

Dikkat temelli yaklaşımlar, insan dikkatinin sınırlı bir kaynak olduğunu ve çoklu görev durumlarında bu kaynağın bölündüğünü vurgular. Akıllı telefon kullanımının “sürekli kısmi dikkat” (continuous partial attention) hâli yarattığı belirtilmektedir. Bu durum sosyal etkileşimlerin kalitesini azaltmaktadır. Bu bağlamda teknoferans, ebeveynlik işlevinde “eşzamanlı dikkat bölünmesi” olarak ortaya çıkar. Dikkat temelli yaklaşımlar, sınırlı dikkat kaynaklarının dijital cihaza yönelmesiyle ebeveynin çocuğa ayırdığı bilişsel ve duygusal kaynakların azaldığını vurgular. Teknoferans, ebeveynlik işlevinde “eşzamanlı dikkat bölünmesi” olarak ortaya çıkmaktadır (Kushlev ve Leitao, 2020).

Sosyal Öğrenme ve Dijital Ebeveynlik Perspektifleri

Sosyal öğrenme kuramı, çocukların ebeveynlerinin tutum ve davranışlarını gözlem yoluyla içselleştirdiğini varsayar. Çocuklar, yalnızca kendilerine nasıl davranıldığını değil, ebeveynlerin teknolojiyi ne sıklıkta, hangi bağlamlarda ve ne amaçla kullandığını da model almaktadır. Sosyal öğrenme perspektifi, çocukların ebeveynlerinin teknoloji kullanımına ilişkin tutum ve

davranışlarını model aldığı ileri sürmektedir. Dolayısıyla ebeveyn teknoloferansı, hem ebeveynlik stillerini hem de çocukların medya kullanım örüntülerini şekillendiren temel bir bileşen olarak dijital ebeveynlik bağlamında ele alınmalıdır (McDaniel ve Radesky, 2018; Knitter ve Zemp, 2020).

Bu kuramsal çerçeveler birlikte ele alındığında, ebeveyn teknoloferansı yalnızca bireysel bir teknoloji alışkanlığı değil, bağlanma ilişkilerini, aile sistemini, dikkat süreçlerini ve sosyal öğrenme mekanizmalarını eşzamanlı olarak etkileyen çok katmanlı bir olgu olarak kavramsallaştırılmakta; bu nedenle ampirik bulguların yorumlanması ve önleyici/müdahale edici programların tasarımında bütüncül biçimde dikkate alınması gerekmektedir.

5. SONUÇ ve ÖNERİLER

5.1.Sonuç

Bu derleme çalışmasında, ebeveyn teknoloferansının çocukların duygusal ve davranışsal uyumu ile aile içi iletişim süreçleri üzerindeki etkilerine ilişkin güncel bulgular bütüncül bir bakış açısıyla ele alınmıştır. İncelenen çalışmalar, ebeveynlerin akıllı telefon ve benzeri dijital cihazlara yönelimlerinin, özellikle çocukla geçirilen ortak zaman dilimlerinde yoğunlaştığında, ebeveyn-çocuk etkileşiminin niteliğini belirgin biçimde zayıflattığını göstermektedir. Teknoferans; ebeveynin çocuğa yönelik duyarlılık ve yanıt verebilirliğinde azalma, göz teması ve ortak dikkat fırsatlarının sınırlanması, etkileşimde kesinti ve duygusal kopukluk yaşanması gibi çok boyutlu sonuçlar doğurmaktadır. Bu süreçler, başta erken çocukluk olmak üzere gelişimin kritik dönemlerinde ilişkisel bir risk faktörü olarak ortaya çıkmaktadır. Literatürdeki bulgular, ebeveyn teknoloferansı düzeyinin artmasıyla birlikte çocuklarda içselleştirme ve dışsallaştırma problemlerinde yükselme, öznel iyi oluşta azalma ve problemlerli medya kullanımını riskinde artış görülebildiğini ortaya koymaktadır. Aile içi iletişim açısından teknoloferans, etkileşimleri daha kısa, kesintili ve olumsuz duygulanım içeren bir yapıya dönüştürmektedir. Aile bütünlüğü ve desteğine ilişkin algıyı zayıflatarak ebeveyn-çocuk çatışmalarını artırabilmektedir. Kuramsal açıdan elde edilen bulgular; bağlanma kuramı, aile sistemleri yaklaşımı, dikkat ve müdahale modelleri ile sosyal öğrenme ve dijital ebeveynlik çerçeveleri içinde anlamlı bir bütün oluşturmaktadır. Bununla birlikte ilgili literatürün büyük ölçüde belirli kültürel bağlamlarda yoğunlaştığı ve Türkiye bağlamını esas alan ampirik çalışmaların sınırlı olduğu dikkat çekmektedir. Bu durum, hem kavramsal derinleşme hem de uygulamaya dönük politika ve müdahale geliştirme açısından önemli bir boşluk olarak değerlendirilebilir.

5.2.Öneriler

5.2.1. Uygulayıcılara ve Ailelere Yönelik Öneriler

-Ebeveynlere, cihaz kullanımının yalnızca süre değil, etkileşimde yarattığı kesinti ve duygusal uzaklık açısından da ele alınması gerektiğini vurgulayan bilgilendirme ve eğitimler sunulmalıdır.

- Yemek, uyku öncesi, ortak oyun ve sohbet gibi kritik anlarda dijital cihazları devre dışı bırakan aile içi kurallar ve rutinler oluşturulmalıdır.

- Çocuklara konulan ekran sınırları, ebeveynlerin kendi teknoloji kullanım davranışlarıyla tutarlı olacak şekilde uygulanmalıdır.

5.2.2. Ruh Sağlığı Uzmanları ve Eğitimcilerle Yönelik Öneriler

- Ruh sağlığı uzmanları, klinik değerlendirme ve danışmanlıkta ebeveyn teknoferansını kısa ölçekler ya da yapılandırılmış sorularla rutin biçimde değerlendirmelidir.

- Ebeveyn eğitimlerine dijital ebeveynlik, teknoferans ve aile içi ekran kuralları modülleri eklenerek ebeveynlere uygulanabilir beceri ve stratejiler kazandırılmalıdır.

- Okullarda ebeveyn ve öğretmenlere yönelik seminer/atölyelerle dijital teknolojilerin aile içi iletişim ve çocuk iyi oluşuna etkileri ele alınarak farkındalık temelli önleyici çalışmalar yürütülmelidir.

5.2.3. Araştırmacılara Yönelik Öneriler

- Neden-sonuç ilişkilerini daha güçlü test edebilmek için boylamsal ve deneysel araştırmalar artırılmalıdır.

- Kültürel ve ailevi farklılıklar dikkate alınarak ebeveyn teknoferansı Türkiye örneklemelerinde nicel ve nitel yöntemlerle ayrıntılı biçimde incelenmelidir.

- Annelerin yanı sıra babaların teknoloji kullanımını çift ilişkisi ve kardeş etkileşimleriyle birlikte ele alan çalışmalar çoğaltılmalıdır.

- Teknoferansın nasıl deneyimlendiğini ve hangi anlamlarla yorumlandığını ortaya koymak için nitel ve karma yöntemli çalışmalar güçlendirilmelidir.

- Koruyucu değişkenlerin teknoferansın olumsuz etkilerini nasıl azalttığını inceleyen araştırmalar artırılmalı ve kültüre duyarlı müdahale programları geliştirilmelidir.

KAYNAKÇA

Akbağ, M., & Sayiner, B. (2021). Ebeveyn teknoloferansı ve sosyotelizmin çocuk ve ergenler üzerindeki etkileri: Kuramsal bir bakış. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*.

Altındağ Kumaş, Ö. (2024). Exploring digital parenting awareness, self-efficacy and behaviours in relation to children's digital resilience. *British Journal of Educational Technology*.

Altunbaş, T., & Yüksel-Şahin, F. (2025). Türkiye'de yapılan dijital ebeveynlik farkındalığı ile ilgili araştırmaların doküman analizi yöntemi ile incelenmesi. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(4), 868–892.

Arıcı Doğan, D., & Döğer, S. S. (2023). Annelerin dijital ebeveynlik tutumları ile aile-çocuk internet bağımlılığı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 9(1), 1–14.

Avcı, A., & Kayıran, D. (2023). Çocuk gelişimi ön lisans öğrencilerinin ekran bağımlılığı ve çevrimiçi mahremiyet farkındalıklarının incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 11(3), 1802–1815.

Ayaz, E. (2024). Bibliometric analysis of studies on the concept of fear of missing out with VOSviewer. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 7(2), 645–655.

Braune-Krickau K, Schneebeli L, Pehlke-Milde J, Gemperle M, Koch R, von Wyl A. (2021). Smartphones in the nursery: Parental smartphone use and parental sensitivity and responsiveness within parent-child interaction in early childhood (0-5 years): A scoping review. *Infant Ment Health J*.42(2):161-175.

Cebollero-Salinas, A., Gutiérrez-Nieto, B., & Cano-Escoriaza, J. (2025). Phubbing behaviour: A bibliometric analysis of scientific production. *Behavioral Sciences*, 15(6), 745.

Chura-Quispe, G., Bullon, Y. S. N. R., Estrada-Araoz, E. G., & Pujaico-Espino, J. R. (2025). Phubbing and feelings of loneliness: A study with future health professionals. *Educational Process: International Journal*, 15(1), e2025182.

Durmuşoğlu, M., İlhan İyi, T., & Yıldız Taşdemir, C. (2024). The relationship between parental attitudes and parent-child relationship. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 61, 2214–2231.

Garrido, E. C., Cubo Delgado, S., & Gutiérrez Esteban, P. (2024). Phubbing and its impact on the individual's psychological well-being. *Acta Psychologica*, 248, 104388.

Helsper, E. J., Veltri, G. A., & Livingstone, S. (2024). Parental mediation of children's online risks: The role of parental risk perception, digital skills and risk experiences. *New Media & Society*.

Knitter, B., & Zemp, M. (2020). Digital Family Life: A Systematic Review of the Impact of Parental Smartphone Use on Parent-Child Interactions. *Digital Psychology*, 1(1), 29–43. <https://doi.org/10.24989/dp.v1i1.1809>

Kurşun, Ü. S. (2022). Dijital çocuk. *APJEC – Academic Platform Journal of Education and Change*, 5(2), 265–270.

Kushlev, K., & Dunn, E. W. (2018). Smartphones distract parents from cultivating feelings of connection when spending time with their children. *Journal of Social and Personal Relationships*, 36(6), 1619-1639.

Kushlev, K., & Leita, M. R. (2020). The effects of smartphones on well-being: Theoretical integration and research agenda. *Current Opinion in Psychology*, 36, 77–82.

Livingstone, S., & Helsper, E. (2008). Parental mediation of children's internet use. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 52(4), 581–599.

Manap, A., & Durmuş, E. (2020). Dijital Ebeveynlik Farkındalık Ölçeğinin Geliştirilmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(2), 978-993.

Manap, A., & Durmuş, E. (2021). Dijital Ebeveynlik Farkındalığının Aile içi Roller ve Çocukta İnternet Bağımlılığına Göre İncelenmesi. *e-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 12(1), 141-156.

McDaniel, B. T. (2024). Parent technoference: How parents' mobile device use shapes family life and child development. In S. L. Walker (Ed.), *Parenting in the digital age* (ss. 55–78). Routledge.

McDaniel, B. T., & Radesky, J. S. (2018). Technoference: Longitudinal associations between parent technology use, parenting stress, and child behavior problems. *Pediatric Research*, 84(2), 210–218.

McDaniel, B.T., Linder, L., Vanden Abeele, M.M.P., Ventura, A.K., Coyne, S.M., Barr, R. (2025). Technoference in Parenting and Impacts on Parent–Child Relationships and Child Development. In: Christakis, D.A., Hale, L. (eds) *Handbook of Children and Screens*. Springer.

Merdin, E., & Şahin, V. (2023). Young Children's Electronic Media Use and Parental Rules and Regulations. *Journal of Learning and Teaching in Digital Age*, 8(2), 187-196.

Merdin, E. (2025). Theoretical framework of parental media mediation in early childhood. *Journal of Child Development and Education*, 1, (1), 47-54.

Morris, A. J., Filippetti, M. L., & Rigato, S. (2022). The impact of parents' smartphone use on language development in young children. *Child Development Perspectives*, 16(2), 103–109.

Nikken, P., & Schols, M. (2015). How and why parents guide the media use of young children. *Journal of Child and Family Studies*, 24(11), 3423–3435.

Özdemir, B. (2024). *Ebeveyn teknoloji kullanışının geliştirilmesi ve psikometrik özelliklerinin incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi.

Radesky J, Miller AL, Rosenblum KL, Appugliese D, Kaciroti N, Lumeng JC. Maternal mobile device use during a structured parent-child interaction task. *Acad Pediatr*. 2015 Mar-Apr;15(2):238-44.

Radesky, J. S., et al. (2014). Patterns of mobile device use by caregivers and children during meals in fast food restaurants. *Pediatrics*, 133(4), e843–e849.

Sağlık, C., & Ecer, H. (2022). Covid-19 pandemi sürecinin ebeveyn-çocuk ilişkisine etkisi. *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 463–481.

Selak MB, Merkaš M, Žulec Ivanković A. Effects of Parents' Smartphone Use on Children's Emotions, Behavior, and Subjective Well-Being. *Eur J Investig Health Psychol Educ*. 2025 Jan 13;15(1):8. doi: 10.3390/ejihpe15010008.

Sonia Livingstone, Kjartan Ólafsson, Ellen J. Helsper, Francisco Lupiáñez-Villanueva, Giuseppe A. Veltri, Frans Folkvord (2017), Maximizing Opportunities and Minimizing Risks for Children Online: The Role of Digital Skills in Emerging Strategies of Parental Mediation, *Journal of Communication*, Volume 67, Issue 1, Pages 82–105

Vanden Abeele, M. M. P., Abels, M., & Hendrickson, A. T. (2020). Are parents less responsive to young children when they are on their phones? A systematic naturalistic observation study. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 23(6), 363–370.

Wolfers, L. N., Kitzmann, S., Sauer, S., & Sommer, N. (2020). Phone use while parenting: An observational study to assess the association of maternal sensitivity and smartphone use in a playground setting. *Computers in Human Behavior*, 102, 31–38.

Yaman, F., Dönmez, O., Akbulut, Y., Kabakçı Yurdakul, I., Çoklar, A. N., & Guyer, T. (2019). Exploration of parents' digital parenting efficacy through several demographic variables. *Education and Science*, 44(199), 149–172.

Yazıcı, Z. N., & Özcan, E. N. (2021). Annelerdeki teknoloji bağımlılığı düzeyi ile dijital ebeveynlik düzeyi arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan Bilimleri Dergisi*, 2(1), 15–28.

Yıldırım, Y., ve ark. (2025). Shaping children's digital futures: The role of parenting strategies in regulating children's technology use. *Acta Psychologica*.

Yılmaz, B., & Özkan, Y. (2024). Çocuk ve gençlerde teknoloji bağımlılığı üzerine yazılan lisansüstü tezlerin içerik analizi. *İGÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 23, 656–678.

Yu, B., Tong, J., & Guo, C. (2025). Association between parental phubbing and adolescents' depression: Roles of family cohesion and resilience. *Children and Youth Services Review*.

Zhang J, Dong C, Jiang Y, Zhang Q, Li H, Li Y. (2023). Parental Phubbing and Child Social-Emotional Adjustment: A Meta-Analysis of Studies Conducted in China. *Psychol Res Behav Manag*. 19;16: 4267-4285.

Zhang, J., Zhang, Q., Xiao, B., Cao, Y., Chen, Y., & Li, Y. (2025). Parental technoference and child problematic media use: Meta-analysis. *Journal of Medical Internet Research*, 27.

ÇOCUK GELİŞİMİNDE BABA KATILIMI VE DESTEKLEYİCİ UYGULAMALAR

Arş. Gör. Esra Nur TUNÇ

Bitlis Eren Üniversitesi, entunc@beu.edu.tr – 0000-0001-8459-136X

ÖZET

Baba katılımı, çocuk gelişimi ve aile işlevselliği üzerinde belirleyici etkileri bulunan, tarihsel süreç içerisinde anlamı ve kapsamı önemli ölçüde değişen çok boyutlu bir ebeveynlik bileşenidir. Geleneksel yaklaşımlarda babalar ağırlıklı olarak ailenin ekonomik gereksinimlerini karşılayan figürler olarak tanımlanırken güncel literatürde babaların çocukların bakım, eğitim, oyun ve duygusal gelişim süreçlerinde aktif rol üstlendikleri vurgulanmaktadır. Bu bağlamda baba katılımı; babanın çocukla doğrudan etkileşimini, ulaşılabilirliğini ve çocuğun yaşamına ilişkin sorumluluk almasını içeren bütüncül bir yapı olarak ele alınmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, baba katılımının çocukların gelişim alanları üzerindeki etkilerini ve baba katılımını artırmaya yönelik yürütülen program ve uygulamaları literatür temelli bir yaklaşımla incelemektir. Çalışma, ilgili ulusal ve uluslararası araştırmalar ile baba odaklı programlara ilişkin raporların incelenmesine dayalı bir derleme niteliği taşımaktadır. Literatür bulguları, nitelikli baba katılımının çocukların bilişsel ve akademik başarılarını desteklediğini; sosyal-duygusal uyumlarını, öz güvenlerini ve duygu düzenleme becerilerini güçlendirdiğini göstermektedir. Ayrıca baba katılımının, davranış problemlerinin azalması ve çocukların stresle baş etme kapasitelerinin artmasıyla ilişkili olduğu bildirilmektedir. Kişilik ve cinsel kimlik gelişimi açısından da babaların çocuklar için önemli bir rol model olduğu vurgulanmaktadır. Çalışma kapsamında baba katılımını artırmaya yönelik uygulama örnekleri de ele alınmıştır. AÇEV tarafından yürütülen Baba Destek Programı (BADEP), eşitlikçi ve şiddetten uzak babalık anlayışını yaygınlaştırmayı hedefleyen “Babayım” kampanyası, UNTF ve UNFPA iş birlikleriyle gerçekleştirilen projeler ile Erasmus+ kapsamında yürütülen “Haydi Babalar, Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına!” projesi incelenmiştir. Bu uygulamaların, babaların ebeveynlik rollerine ilişkin farkındalıklarını artırdığı ve aile içi iş birliğini güçlendirdiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Baba katılımı, babalık rolleri, baba destek programları

FATHER INVOLVEMENT IN CHILD DEVELOPMENT AND SUPPORTIVE PRACTICES

ABSTRACT

Father involvement is a multidimensional component of parenting that has significant effects on child development and family functioning, and whose meaning and scope have changed considerably throughout history. While traditional approaches primarily defined fathers as figures responsible for meeting the family's economic needs, contemporary literature emphasizes that fathers play an active role in children's care, education, play, and emotional development processes. In this context, father involvement is addressed as a holistic construct that includes direct interaction with the child, accessibility, and taking responsibility for aspects of the child's life.

The aim of this study is to examine the effects of father involvement on children's developmental domains and to review programs and practices aimed at increasing father involvement through a literature-based approach. The study is designed as a review based on the examination of relevant national and international research and reports on father-focused programs. Findings from the literature indicate that high-quality father involvement supports children's cognitive development and academic achievement, and strengthens their social-emotional adjustment, self-confidence, and emotion regulation skills. In addition, father involvement is reported to be associated with a reduction in behavioral problems and an increase in children's capacity to cope with stress. Fathers are also emphasized as important role models for children in terms of personality and sexual identity development.

Within the scope of the study, examples of practices aimed at increasing father involvement are also discussed. These include the Father Support Program (BADEP) implemented by AÇEV, the "I Am a Father" campaign promoting an egalitarian and non-violent understanding of fatherhood, projects carried out in cooperation with UNTF and UNFPA, and the "Come on Fathers, to Preschool Education Institutions!" project conducted within the scope of Erasmus+. These initiatives are found to increase fathers' awareness of their parenting roles and strengthen cooperation within the family.

Keywords: Father involvement, fatherhood roles, father support programs

1. BABA-ÇOCUK İLİŞKİSİNİN NİTELİĞİ VE YAŞAM BOYU ÖNEMİ

Baba ve çocuk arasındaki ilişki, çocuğun doğumundan önce başlayan ve yaşam boyu etkisini sürdüren bir etkileşim sürecidir (Cabrera, Tamis-Lemonda, Bradley, Hoffert, & Lamb, 2000). Bu ilişki yalnızca fiziksel birliktelik üzerinden değil duygusal bağ, iletişim biçimi ve paylaşılan deneyimler aracılığıyla şekillenmektedir (Lamb, 2000; Trinder, 2008). Erken dönemden itibaren babayla kurulan güvenli ilişki, çocuğun çevresini keşfetme isteğini artırmakta, sosyal dünyayı anlamlandırmasını kolaylaştırmakta ve kendilik algısının gelişimine katkı sağlamaktadır (Haryanto, 2024).

Araştırmalar, baba-çocuk ilişkilerinin niteliğinin çocuğun ileriki yaşamındaki akademik başarı, sosyal uyum ve psikolojik iyi oluşla ilişkili olduğunu göstermektedir. Babaların çocuklarıyla kurdukları tutarlı, duyarlı ve destekleyici iletişim; özellikle risk altında bulunan çocuklar için koruyucu bir işlev üstlenmektedir (Lewis & Lamb, 2003). Bu bağlamda baba katılımı, yalnızca gelişimsel bir destek değil, aynı zamanda çocuk için uzun vadeli bir psikososyal koruma mekanizması olarak değerlendirilmektedir.

2. BABA KATILIMININ BOYUTLARI

Baba katılımı, babaların çocuklarının hayatına olumlu, geniş kapsamlı ve aktif bir şekilde dâhil olması olarak tanımlanır. Lamb ve arkadaşları tarafından geliştirilen ve literatürde en kabul gören Üç Boyutlu Baba Katılım Modeli'ne göre katılım şu boyutlardan oluşur:

- **Etkileşim (Doğrudan Temas):** Etkileşim boyutu, babanın çocukla doğrudan temas kurduğu ve birlikte zaman geçirdiği davranış örüntülerini kapsamaktadır. Bu boyut, babanın çocukla fiziksel ya da sözel etkinlikler yoluyla kurduğu karşılıklı ilişkiyi ifade etmektedir. Araştırmalar, babaların çocuklarıyla etkileşimlerinde bakım verme davranışlarından ziyade oyun temelli etkinliklere daha fazla yer verdiklerini ortaya koymaktadır. Özellikle babaların çocuklarıyla gerçekleştirdikleri etkileşimlerin, hareket içeren, fiziksel güç gerektiren ve bedensel temasın yoğun olduğu oyunlar aracılığıyla şekillendiği görülmektedir. Anneler ve babalar arasındaki oyun tercihleri incelendiğinde, ebeveynler arasında belirgin farklılıklar olduğu dikkat çekmektedir. Annelerin çocuklarıyla daha çok sözel, dilsel ve yapılandırılmış oyunlar oynadıkları; buna karşılık babaların rekabet içeren, keşfetmeye dayalı ve fiziksel etkinlik ağırlıklı oyunları tercih ettikleri belirtilmektedir. Bu farklılaşma, çocuğun sosyal, bilişsel ve motor gelişiminin farklı yönlerinin desteklenmesine katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla etkileşim boyutu, yalnızca geçirilen zamanın niceliğini değil, bu zaman dilimi içerisinde kurulan ilişkinin niteliğini de içeren kritik bir boyut olarak değerlendirilmektedir.
- **Ulaşılabilirlik:** Babanın çocukla doğrudan etkileşimde olmasa bile, çocuğun ihtiyaç duyduğu her an fiziksel veya psikolojik olarak orada olduğunu hissettirmesidir. Ulaşılabilirlik boyutu, babanın çocuk için fiziksel ya da psikolojik olarak erişilebilir olma durumunu ifade etmektedir. Bu boyut, baba ile çocuğun her zaman aynı mekânda bulunmasını zorunlu kılmamakta; bunun yerine, çocuğun ihtiyaç duyduğu anlarda babasına kolaylıkla ulaşabilmesini ve babanın da bu ihtiyaçlara duyarlı olmasını içermektedir. Dolayısıyla ulaşılabilirlik, yalnızca fiziksel varlıkla sınırlı olmayan, aynı

zamanda duygusal yakınlık ve psikolojik erişilebilirliği de kapsayan bir kavramdır. Babanın çocuğun evde bulunduğu zaman dilimlerinde ev ortamında yer alması, çocuğun günlük yaşantısını takip etmesi ve gerektiğinde destek sunması, ulaşılabilirlik boyutunun önemli göstergeleri arasında yer almaktadır. Bununla birlikte, babanın çocuğun yaşantısına yönelik farkındalığının yüksek olması ve çocuğun kendisini babasına duygusal olarak yakın hissetmesi, bu boyutun temelini oluşturmaktadır. Ulaşılabilirlik, çocuğun güven duygusunun gelişmesi ve baba-çocuk ilişkisinin süreklilik kazanması açısından belirleyici bir rol üstlenmektedir.

- **Sorumluluk:** Sorumluluk boyutu, babanın çocuğun yaşamına ilişkin planlama, düzenleme ve karar alma süreçlerinde üstlendiği rolleri kapsamaktadır. Bu boyut, çocuğun fiziksel, ruhsal ve sosyal açıdan sağlıklı bir gelişim göstermesi için babanın yerine getirmesi beklenen görev ve yükümlülükleri ifade etmektedir. Çocuğun eğitim sürecinin takip edilmesi, akademik performansının izlenmesi, sağlık kontrollerinin ve aşı takviminin düzenlenmesi, günlük yaşam aktivitelerinin planlanması ve çocuğun ihtiyaçlarının organize edilmesi bu boyut kapsamında değerlendirilmektedir. Sorumluluk boyutu, baba katılımının en temel ve belirleyici bileşeni olarak tanımlanmaktadır. Bununla birlikte, ilgili literatürde bu boyutun uygulamada çoğunlukla anneler tarafından yerine getirildiği, babaların ise daha sınırlı düzeyde sorumluluk üstlendiği belirtilmektedir. Bu durum, toplumsal cinsiyet rolleri ve ebeveynlik beklentileriyle yakından ilişkilendirilmektedir. Ancak çağdaş yaklaşımlar, babaların sorumluluk boyutunda daha aktif roller üstlenmelerinin, çocukların gelişimsel çıktıları üzerinde olumlu etkiler yarattığını vurgulamaktadır (Lamb, Pleck, Charnov & Levine, 1985).

3. BABA KATILIMININ ÇOCUK GELİŞİMİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Babaların çocuk gelişimindeki aktif rolü, çocukların çok boyutlu başarısında belirleyici bir faktördür.

3.1. Bilişsel ve Akademik Gelişim

Babasıyla kaliteli zaman geçiren çocukların akademik başarılarının, zekâ puanlarının ve analitik becerilerinin daha yüksek olduğu; matematik ve okuma becerilerinde daha yetkin oldukları tespit edilmiştir (Ramchandani, Domoney, Sethna, Psychogiou, Vlachos & Murray, 2013). Bilişsel gelişim, genetik faktörlerin yanı sıra çevresel uyaranlarla şekillenen dinamik bir süreçtir (Bolton & Hattie, 2017). Babaların çocuklarıyla kurdukları etkileşimler, özellikle keşfe dayalı oyunlar, problem çözme etkinlikleri ve ortak öğrenme deneyimleri yoluyla çocukların bilişsel gelişimlerini desteklemektedir (Wilson & Prior, 2011). Babaların çocuklara sunduğu daha bağımsız ve risk almaya izin veren etkileşim tarzları, çocukların analitik düşünme, nedensellik kurma ve bilişsel esneklik becerilerinin gelişmesine katkı sağlamaktadır (Bekmezci & Özkan, 2015). Literatürde, erken çocukluk döneminde babalarıyla nitelikli zaman geçiren çocukların okul hazırlık düzeylerinin daha yüksek olduğu, akademik başarılarının arttığı ve bilişsel performanslarının güçlendiği vurgulanmaktadır. Özellikle babanın eğitim sürecine aktif katılım göstermesi, çocuğun öğrenmeye yönelik motivasyonunu artıran önemli bir faktör olarak değerlendirilmektedir (Jeynes, 2015; Uzun & Baran, 2019).

3.2. Sosyal ve Duygusal Gelişim

Aktif baba katılımı; çocuklarda özgüven artışı, duygu düzenleme başarısı, sosyal kabul ve empati becerilerini desteklerken depresyon, çekingenlik ve uyumsuzluk gibi problemleri azaltmaktadır (Hayman, 2016). Sosyal-duygusal gelişim alanında baba katılımı, çocuğun duygu düzenleme becerileri, empati kapasitesi ve sosyal ilişkilerdeki yeterliliği üzerinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Babalarıyla güvenli bağlar geliştiren çocukların, olumsuz duygularla baş etme becerilerinin daha gelişmiş olduğu, davranış problemlerinin daha az görüldüğü ve sosyal uyum düzeylerinin daha yüksek olduğu ifade edilmektedir (Downer, Campos, McWayne & Gartner, 2008; Torres Verissimo, Monteiro, Ribeiro & Santos, 2014). Demokratik ve destekleyici baba tutumlarının, çocukların kendilerini değerli hissetmelerine katkı sağladığı; bu durumun da sosyal kabul ve akran ilişkileri üzerinde olumlu yansımaları olduğu belirtilmektedir. Ayrıca baba katılımı, çocuğun stresli yaşam olayları karşısında daha dirençli olmasını sağlayan önemli bir koruyucu faktör olarak ele alınmaktadır (Ehrensaft, 1990).

3.3. Kişilik ve Cinsel Kimlik Gelişimi

Çocuklar cinsiyet rollerini ve toplumsal uyumu babalarını gözlemleyerek öğrenirler. Babalar, özellikle erkek çocukları için rol model teşkil ederken; kız çocuklarının ileride karşı cinsle kuracakları sağlıklı ilişkilerin temelini oluşturmaktadırlar (Özdemir, Özdemir, Kadak & Nasıroğlu, 2012). Kişilik gelişimi, çocukluk döneminde atılan temeller üzerine inşa edilen ve yaşam boyu devam eden bir süreçtir. Baba figürü, çocuğun benlik algısı, öz saygısı ve kendine yönelik değerlendirmeleri üzerinde güçlü bir etkiye sahiptir (Şahin & Demiriz, 2014). Baba-çocuk etkileşiminin yüksek olduğu aile ortamlarında büyüyen çocukların, daha olumlu kişilik özellikleri geliştirdikleri ve yaşam doyumlarının daha yüksek olduğu belirtilmektedir (Taşkın, 2011). Ayrıca babaların çocuklarıyla kurdukları ilişkilerin, çocukların ileriki yaşantılarında sergileyecekleri ebeveynlik tutumlarını da etkilediği görülmektedir. Erkek çocuklar için baba, gelecekte üstlenecekleri babalık rolünün önemli bir modeli olurken; kız çocuklar için baba figürü, karşı cinsle kurulan ilişkilerin temelini oluşturmaktadır (Allgood, Beckert & Peterson, 2012).

Cinsel kimlik gelişimi, çocukların kendi bedenlerini, toplumsal cinsiyet rollerini ve ilişkisel sınırlarını anlamlandırdıkları karmaşık bir süreçtir. Bu süreçte baba figürü, özellikle toplumsal cinsiyet rollerinin içselleştirilmesinde önemli bir model işlevi görmektedir (Mangır & Baran, 1990). Babaların sergiledikleri tutumlar, çocukların cinsiyet rollerine ilişkin algılarını ve beklentilerini doğrudan etkilemektedir (Langlois & Downs, 1980). Araştırmalar, baba yoksunluğunun ya da baba ile kurulan ilişkinin niteliğinin zayıf olmasının, özellikle ergenlik döneminde kimlik gelişimiyle ilişkili bazı güçlükleri beraberinde getirebildiğini ortaya koymaktadır (Deniz & Altan, 2019, Tezel Şahin & Özbey, 2009). Bu nedenle baba katılımı, cinsel kimlik gelişimi açısından da kritik bir öneme sahiptir.

4. BABA KATILIMINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Baba katılımı sosyoekonomik düzey, eğitim durumu, annenin çalışma hayatındaki yeri ve toplumsal beklentiler gibi dinamik değişkenlerden etkilenmektedir. Eğitim düzeyi arttıkça babaların daha eşitlikçi bir tutum sergileyerek çocuk bakımına ve ev işlerine daha fazla

katıldıkları görülmektedir (Yoshida, 2012). Ayrıca annenin çalışıyor olması babaları daha fazla sorumluluk almaya teşvik etmektedir. Ancak babanın bilgi eksikliği, toplumsal desteğin yetersizliği ve geleneksel otoriter tutumlar katılımı kısıtlayan faktörler olarak öne çıkmaktadır (Seçer, Çeliköz & Yaşa, 2007).

Baba katılımı, çok sayıda bireysel ve çevresel faktörün etkileşimi sonucunda şekillenmektedir. Babanın eğitim düzeyi, psikolojik iyi oluşu, ebeveynlik yeterlik algısı ve stres düzeyi; baba katılımını doğrudan etkileyen bireysel faktörler arasında yer almaktadır (Lamb, 2000). Aile içi ilişkilerin niteliği, eşler arası destek ve annenin çalışma durumu ise baba katılımının biçimlenmesinde belirleyici rol oynamaktadır.

Toplumsal düzeyde ise geleneksel cinsiyet rolleri, sosyal politikalar ve babalara sunulan destek mekanizmaları, baba katılımını artıran ya da sınırlandıran unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Mcbride & Mcbride, 1990, Şölen, 2020). Özellikle babalık izinleri ve ebeveyn destek programları, baba katılımını güçlendirmede önemli araçlar olarak değerlendirilmektedir.

5. BABA KATILIMINI ARTIRMAYA YÖNELİK PROJELER

Baba katılımının artırılmasına yönelik geliştirilen programlar, babaların ebeveynlik rollerine ilişkin farkındalıklarını artırmayı ve çocuklarıyla daha nitelikli ilişkiler kurmalarını hedeflemektedir. Bu programlar aracılığıyla babalar, çocuk gelişimi, etkili iletişim, olumlu disiplin ve eşitlikçi ebeveynlik konularında desteklenmektedir. Literatürde yer alan bulgular, bu tür programlara katılan babaların çocuklarıyla kurdukları ilişkilerin güçlendiğini ve aile içi iş birliğinin arttığını göstermektedir.

5.1. Baba Destek Programı (BADEP)

Baba Destek Programı (BDP), Anne Çocuk Eğitim Vakfı (AÇEV) tarafından geliştirilmiş olup, babaların çocuk gelişim sürecine etkin, bilinçli ve sürdürülebilir biçimde katılımını desteklemeyi amaçlayan yapılandırılmış bir ebeveyn eğitim programıdır (AÇEV, 2018). Program, 3–6 ve 7–11 yaş aralığında çocuğu bulunan babalara yönelik olarak tasarlanmış ve çocukların bilişsel, sosyal-duygusal, dil ve psikomotor gelişim alanlarının bütüncül biçimde desteklenmesini hedeflemiştir (AÇEV, 2020).

Programın temel amacı, babaların çocuk gelişimi, bakım ve eğitim süreçlerine ilişkin bilgi ve farkındalık düzeylerini artırmak ve bu bilgilerin günlük yaşamda uygulanabilir ebeveynlik becerilerine dönüştürülmesini sağlamaktır. Bu doğrultuda program süresince babalara, çocuklarının yaş ve gelişim özellikleri doğrultusunda üstlenebilecekleri sorumluluklar hakkında sistematik bilgi sunulmaktadır. Babaların yalnızca ekonomik rollerle sınırlı kalmadan; bakım verme, rehberlik etme, eğitsel destek sağlama ve duygusal erişilebilirlik gibi alanlarda da aktif roller üstlenmeleri teşvik edilmektedir (AÇEV, 2018).

Oturlar boyunca, babaların çocuklarının gelişimini destekleyici ev ve öğrenme ortamları oluşturabilmelerine yönelik bilgi ve beceriler kazanmaları amaçlanmaktadır. Bu kapsamda, çocukların gelişim düzeylerine uygun öğrenme fırsatlarının sunulması, oyun temelli öğrenmenin önemi, ev ortamında eğitsel uyaranların düzenlenmesi ve baba-çocuk etkileşiminin niteliğinin artırılması gibi konular ele alınmaktadır (AÇEV, 2020). Ayrıca babaların

çocuklarının okul süreçlerini yakından takip etmeleri, akademik yaşantılarına ilgi göstermeleri ve okul-aile iş birliğini güçlendirmeleri programın temel kazanımları arasında yer almaktadır.

Baba Destek Programı'nın önemli hedeflerinden biri de babaların çocuklarıyla daha nitelikli zaman geçirmelerini ve güvene dayalı, sıcak ve destekleyici ilişkiler kurmalarını sağlamaktır. Bu doğrultuda olumlu ebeveynlik tutumlarının geliştirilmesi, etkili iletişim becerilerinin kazandırılması ve çocukların duygusal ihtiyaçlarına duyarlı ebeveynlik anlayışının benimsenmesi hedeflenmektedir (Lamb, 2010). Bununla birlikte program kapsamında, aile içi şiddetin her türüne, çocuk ihmali ve istismarına yönelik tutum ve davranışların dönüştürülmesi amaçlanmakta; şiddet içermeyen disiplin yaklaşımlarının benimsenmesi ve çocuk haklarına duyarlı ebeveynlik tutumlarının geliştirilmesi vurgulanmaktadır (AÇEV, 2018).

Programın uygulama sürecinde, babaların edindikleri bilgi ve deneyimlerin günlük yaşama aktarılmasını desteklemek amacıyla annelerin de sürece dâhil edilmesi öngörülmüştür. Bu kapsamda annelere yönelik iki ayrı oturum düzenlenmekte; bu oturumlarda annelerin baba katılımını destekleyici tutumlar geliştirmeleri ve ebeveynler arası iş birliğinin güçlendirilmesi hedeflenmektedir (AÇEV, 2020). Böylece aile içinde tutarlı, iş birliğine dayalı ve çocuğun yüksek yararını gözetken bir ebeveynlik anlayışının geliştirilmesi amaçlanmaktadır.

5.2. "Cinsiyet Eşitliği İçin Babalar Burada" Projesi – UNTF

Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA) desteğiyle, Anne Çocuk Eğitim Vakfı (AÇEV) iş birliğinde yürütülen ve 2016–2019 yılları arasında kapsayan kapsamlı bir sosyal müdahale ve savunuculuk projesidir. Proje, toplumsal cinsiyet eşitliğinin güçlendirilmesinde erkeklerin ve özellikle babaların rolünü merkeze alan bir yaklaşım benimsemekte; babalığın dönüşümünü destekleyen program uygulamaları ile farkındalık ve savunuculuk faaliyetlerini bütüncül bir çerçevede ele almaktadır (AÇEV, 2019; UNFPA, 2018).

Projenin temel amacı, babaların çocuk bakım ve gelişim süreçlerindeki rollerine ilişkin farkındalıklarını artırmak, bu süreçlerde daha aktif sorumluluk üstlenmelerini sağlamak ve eşitlikçi ebeveynlik anlayışının yaygınlaştırılmasına katkı sunmaktır. Bu doğrultuda proje kapsamında, babaların çocukların fiziksel, bilişsel ve sosyal-duygusal gelişimlerine yönelik sorumluluklarını tanımaları ve bu sorumlulukları gündelik yaşam pratiklerine yansıtılmaları hedeflenmiştir. Aynı zamanda babalığın dönüşümünü destekleyen toplumsal, kültürel ve bireysel faktörlerin güçlendirilmesi amaçlanmıştır (AÇEV, 2019).

Proje sürecinde, babalara yönelik yapılandırılmış eğitim programları ile, toplumsal cinsiyet eşitliğini savunan geniş kapsamlı kampanya faaliyetleri yürütülmüştür. Bu faaliyetler aracılığıyla erkeklerin bakım emeğine katılımının artırılması, geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin sorgulanması ve şiddet içermeyen, eşitlikçi ebeveynlik tutumlarının desteklenmesi hedeflenmiştir (UNFPA, 2018). Proje, yalnızca bireysel düzeyde davranış değişikliği yaratmayı değil, aynı zamanda toplumsal düzeyde tutum ve normların dönüşümüne katkı sağlamayı amaçlayan bir yapı sunmaktadır.

Proje kapsamında yürütülen faaliyetler belirli dönemler hâlinde planlanmış ve uygulamaya geçirilmiştir. Özellikle üç ay süren yoğun uygulama dönemlerinde, Baba Destek Programı (BADEP) uygulamaları gerçekleştirilmiş; BADEP gönüllü eğitimcilerine yönelik yenileme

eğitimi düzenlenmiştir. Bunun yanı sıra, yerel düzeyde faaliyet gösteren kurum ve oluşumların kapasitelerinin güçlendirilmesine yönelik destek çalışmaları yürütülmüş; böylece projenin yerel bağlamda sürdürülebilirliğinin artırılması hedeflenmiştir (AÇEV, 2019).

Projenin önemli bileşenlerinden biri olan “Babayım” kampanyası, babaların çocuk bakımına aktif katılımını teşvik eden mesajların yaygınlaştırılmasını amaçlamış ve ulusal düzeyde görünürlük kazanmıştır. Kampanya çalışmaları aracılığıyla babalığın yalnızca ekonomik sorumluluklarla sınırlı olmadığı, bakım verme, duygusal destek sağlama ve çocukla nitelikli zaman geçirme gibi rollerin de babalığın temel bileşenleri arasında yer aldığı vurgulanmıştır (UNFPA, 2018). Tüm bu faaliyetlerin sonunda, proje sürecini ve elde edilen çıktıları değerlendirmek amacıyla kapsamlı bir değerlendirme raporu hazırlanmış ve kamuoyu ile paylaşılmıştır.

5.3. "Ben Babayım" Kampanyası ve UNTF Projesi

“Babayım” Kampanyası, Anne Çocuk Eğitim Vakfı (AÇEV) tarafından, Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA) desteğiyle yürütülen; Türkiye’de babalık rollerinin dönüşümünü desteklemeyi, eşitlikçi ve şiddetten uzak ebeveynlik anlayışını yaygınlaştırmayı amaçlayan ulusal düzeyde bir farkındalık ve savunuculuk kampanyasıdır (AÇEV, 2019; UNFPA, 2018).

Kampanyanın temel amacı, babalığın yalnızca ekonomik sorumluluklarla sınırlı bir rol olmadığına ilişkin toplumsal farkındalık oluşturmak ve babaların çocuk bakımına, gelişimine ve eğitimine aktif biçimde katılım göstermelerini teşvik etmektir. Bu doğrultuda “Babayım” kampanyası, babaların çocuklarını güvenli, destekleyici, eşitlikçi ve şiddetten arındırılmış bir ortamda yetiştirmelerinin çocukların gelişimsel iyilik hâli açısından taşıdığı öneme dikkat çekmektedir (AÇEV, 2019).

Kampanya kapsamında, babaların çocuklarıyla kurdukları ilişkilerde duygusal erişilebilirlik göstermeleri, bakım sorumluluklarını paylaşmaları ve çocuk haklarına duyarlı bir ebeveynlik yaklaşımı benimsemeleri vurgulanmaktadır. Ayrıca toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden üretildiği geleneksel baba figürünün ötesine geçilerek; bakım veren, destekleyici, ilgili ve katılımcı bir babalık anlayışının güçlendirilmesi hedeflenmektedir. Bu yaklaşım, toplumsal cinsiyet eşitliğinin aile içi ilişkiler yoluyla erken çocukluk döneminden itibaren desteklenmesine katkı sunmaktadır (UNFPA, 2018).

“Babayım” kampanyası, yalnızca bireysel tutum ve davranış değişikliğini hedeflemekle sınırlı kalmamakta; aynı zamanda toplumsal normların ve ebeveynlik algılarının dönüşümünü amaçlayan bir savunuculuk çerçevesi sunmaktadır. Kampanya mesajları aracılığıyla, aile içi şiddetin her türüne karşı net bir duruş sergilenmekte; şiddet içermeyen iletişim, olumlu disiplin yöntemleri ve çocukların üstün yararını merkeze alan ebeveynlik tutumları teşvik edilmektedir (AÇEV, 2019).

Kampanya sürecinde kullanılan iletişim materyalleri, sosyal medya çalışmaları ve kamuoyuna yönelik mesajlar aracılığıyla babaların bakım emeğine katılımının görünür kılınması sağlanmış; babalık deneyiminin toplumsal olarak desteklenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu yönüyle “Babayım” kampanyası, baba katılımını artırmaya yönelik program uygulamalarını

tamamlayıcı nitelikte olup, politika yapıcılar, uygulayıcılar ve toplum genelinde farkındalık yaratmayı amaçlayan önemli bir sosyal girişim olarak değerlendirilmektedir (UNFPA, 2018).

5.4. Çocuk Yaşta, Erken ve/veya Zorla Evliliklerin Önlenmesi İçin Babaların ve Toplumun Desteklenmesi Projesi

“Çocuk Yaşta, Erken ve/veya Zorla Evliliklerin Önlenmesi İçin Babaların ve Toplumun Desteklenmesi Projesi”, Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA) uygulayıcı partnerliği ile ortak program çerçevesinde yürütülmüş olup, çocuk yaşta, erken ve/veya zorla evliliklerin kız ve oğlan çocuklarının yaşamları üzerindeki çok boyutlu ve olumsuz etkilerine ilişkin toplumsal farkındalık oluşturmayı amaçlamaktadır (UNFPA, 2019). Proje, çocuk hakları temelli bir yaklaşımla ele alınmış; erken evliliklerin çocukların eğitim, sağlık, psikososyal iyilik hâli ve toplumsal katılım süreçleri üzerindeki risklerini görünür kılmayı hedeflemiştir.

Projenin temel hedefleri arasında, erken ve zorla evliliklerin neden olduğu yapısal eşitsizlikler konusunda toplumun farklı kesimlerinin bilgilendirilmesi ve özellikle erkeklerin ve babaların bu süreçlerdeki rol ve sorumluluklarına ilişkin farkındalıklarının artırılması yer almaktadır. Bu doğrultuda proje kapsamında, yalnızca bireysel tutum değişikliğini değil, aynı zamanda toplumsal normların dönüşümünü destekleyen çok bileşenli müdahale stratejileri benimsenmiştir (UNFPA, 2019).

Uygulama sürecinde, eğitim temelli faaliyetlerin yanı sıra toplumu bilgilendirmeye yönelik seminerler, erkeklere özel farkındalık toplantıları ve savunuculuk odaklı kampanya çalışmaları yürütülmüştür. Bu faaliyetler aracılığıyla, erken yaşta ve zorla evliliklerin çocukların temel haklarını ihlal eden bir sorun alanı olduğu vurgulanmış; ebeveynlerin, özellikle de babaların, çocukların korunmasında üstlendikleri kritik roller ön plana çıkarılmıştır. Proje kapsamında geliştirilen eğitim içerikleri, gönüllü eğitimciler aracılığıyla gerçekleştirilen toplantılar yoluyla toplam 642 kişiye aktarılmıştır (AÇEV, 2019).

Projenin önemli bileşenlerinden biri, erken ve zorla evliliklere ilişkin hazırlanan içeriklerin Baba Destek Programı'na entegre edilmesidir. Bu kapsamda söz konusu içerikler, 2019 yılı boyunca yürütülen 76 Baba Destek Programı grubu aracılığıyla 1140 babaya ulaştırılmıştır. Böylece erken evliliklerin önlenmesine yönelik farkındalık çalışmaları, baba katılımını güçlendirmeyi hedefleyen yapılandırılmış bir ebeveyn eğitim programı aracılığıyla yaygınlaştırılmıştır (AÇEV, 2019).

Proje sürecinde, toplumun farklı sosyoekonomik ve kültürel kesimlerinde yer alan babaların aktif biçimde sürece dâhil edilmesi hedeflenmiş; babaların çocuk haklarının korunmasına ilişkin sorumluluklarının güçlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda babaların, çocukların erken yaşta evlendirilmesine karşı koruyucu ve önleyici bir rol üstlenmelerinin önemi vurgulanmış; çocukların eğitim hakkı, gelişimsel gereksinimleri ve üstün yararı temelinde bir ebeveynlik anlayışının benimsenmesi desteklenmiştir (UNFPA, 2019).

5.5. Erasmus+ Projesi: “Haydi Babalar, Okulöncesi Eğitim Kurumlarına!”

“Haydi Babalar, Okulöncesi Eğitim Kurumlarına!” Projesi, T.C. Avrupa Birliği Başkanlığı koordinasyonunda, Avrupa Birliği Eğitim ve Gençlik Programları Merkezi

Başkanlığı tarafından yürütülen Erasmus+ Programı kapsamında Avrupa Komisyonu tarafından desteklenen çok ortaklı bir projedir (European Commission, 2020). Proje, okul öncesi eğitimde baba katılımının güçlendirilmesini stratejik bir hedef olarak ele almakta ve bu hedef doğrultusunda öğretmenlerin ve kurumların ihtiyaç duyduğu kaynakları artırmayı amaçlamaktadır.

Projenin temel amacı, okul öncesi öğretmenlerinin baba katılımını planlama, uygulama ve sürdürülebilir hâle getirme süreçlerinde gereksinim duydukları pedagojik ve uygulamaya dönük materyalleri geliştirmek; baba katılımını istisnai bir beklenti olmaktan çıkararak eğitim ortamlarının doğal ve rutin bir bileşeni hâline dönüştürmektir. Bu kapsamda, babaların okul öncesi eğitim süreçlerine daha etkin biçimde dâhil olmalarını destekleyecek etkinlikler ve öğrenme ortamları tasarımlarına öğretmenlerin rehberlik edebilmesini sağlayacak araçların sunulması hedeflenmektedir (European Commission, 2020).

Proje çıktıları arasında, okul öncesi eğitimciler için hazırlanan “baba katılım rehberi ve kılavuzu” önemli bir yer tutmaktadır. Bu rehberlerin, öğretmenlerin baba katılımına ilişkin farkındalıklarını artırmasının yanı sıra; farklı sosyokültürel bağlamlara uyarlanabilir örnek etkinlikler, uygulama önerileri ve iyi örnekler sunması amaçlanmaktadır. Böylece eğitimcilerin, babaların okula ve eğitim süreçlerine katılımını teşvik eden kapsayıcı ve eşitlikçi uygulamaları planlayabilmeleri desteklenmektedir (OECD, 2012).

Proje kapsamında geliştirilen rehber materyallerin, yalnızca okul öncesi eğitim kurumlarıyla sınırlı kalmayarak üniversite–okul iş birliği temelinde oluşturulan öğrenme ortamlarına da katkı sağlaması beklenmektedir. Bu yönüyle proje, öğretmen yetiştirme süreçlerinde baba katılımına ilişkin bilgi ve becerilerin güçlendirilmesini destekleyen bir yapı sunmaktadır. Akademik bilgi ile saha uygulamalarının bütünleştirilmesi yoluyla, erken çocukluk eğitiminde aile katılımının niteliğinin artırılması hedeflenmektedir (Sheridan Kim, Coutts & Sjuts, 2011).

Proje, İsveç, Hollanda ve Türkiye ortaklığında yürütülmekte olup, farklı ülkelerin erken çocukluk eğitimi deneyimlerinin karşılaştırmalı olarak ele alınmasına olanak tanımaktadır. Uluslararası ortaklık yapısı sayesinde geliştirilen materyallerin kültürlerarası geçerliliğinin artırılması ve iyi uygulama örneklerinin paylaşılması amaçlanmaktadır. Proje sonuçlarının İngilizce başta olmak üzere farklı dillere çevrilerek yaygınlaştırılması planlanmakta; böylece Avrupa genelinde ve uluslararası düzeyde daha geniş bir kullanım alanına ulaşması hedeflenmektedir (European Commission, 2020).

KAYNAKÇA

Allgood, S. M., Beckert, T. E., & Peterson, C. (2012). The role of father involvement in the perceived psychological well-being of young adult daughters: A retrospective study. *North American Journal of Psychology*, 14(1), 95-110.

Anne Çocuk Eğitim Vakfı (AÇEV). (2018). *Baba Destek Programı uygulayıcı rehberi*. İstanbul: AÇEV Yayınları.

Anne Çocuk Eğitim Vakfı (AÇEV). (2019). *Cinsiyet eşitliği için babalar burada: Babayım kampanyası tanıtım ve değerlendirme raporu*. İstanbul: AÇEV Yayınları.

Anne Çocuk Eğitim Vakfı (AÇEV). (2019). *Çocuk yaşta, erken ve zorla evliliklerin önlenmesi için babaların ve toplumun desteklenmesi projesi: Uygulama ve değerlendirme raporu*. İstanbul: AÇEV Yayınları.

Anne Çocuk Eğitim Vakfı (AÇEV). (2020). *Baba Destek Programı: Program tanıtım ve etki değerlendirme raporu*. İstanbul: AÇEV Yayınları.

Bekmezci, H., & Özkan, H. (2015). Oyun ve oyuncağın çocuk sağlığına etkisi. *İzmir Dr. Behçet Uz Çocuk Hastalıkları Dergisi*, 5(2), 81-87.

Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF). (2020). *Child marriage: A threat to girls' and boys' rights*. New York: UNICEF.

Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA). (2018). *Engaging men and fathers for gender equality: Programme approaches and outcomes*. New York: UNFPA.

Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA). (2018). *Engaging men and boys in gender equality and positive fatherhood*. New York: UNFPA.

Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA). (2019). *Child, early and forced marriage: Programme strategies and engaging men and boys*. New York: UNFPA.

Bolton, S., & Hattie, J. (2017). Cognitive and brain development: Executive function, Piaget, and the prefrontal cortex. *Archives of Psychology*, 1(3).

Cabrera, N. J., Tamis-LeMonda, C. S., Bradley, R. H., Hoffert, S. & Lamb, M. E. (2000). Fatherhood in the twenty-first century. *Child Development*, 71(1), 127- 136.

Deniz, Ü., & Altan, R. Y. (2019). Millî Eğitim Bakanlığı 0-36 aylık çocuklar için eğitim programında cinsel gelişim ve eğitim. *Çocuk ve Gelişim Dergisi*, 2(3), 34-44.

- Downer, J., Campos, R., McWayne, C., & Gartner, T. (2008). Father involvement and children's early learning: A critical review of published empirical work from the past 15 years. *Marriage & Family Review*, 43(1-2), 67-108.
- Ehrensaft, D. (1990). *Parenting Together: Men and women sharing the care of their children*. University of Illinois Press.
- European Commission. (2020). *Erasmus+ programme guide*. Brussels: European Union.
- Haryanto, S. (2024). Parental involvement in education: Building partnerships for student success and well-being. *Education Studies and Teaching Journal (EDUTECH)*, 1(1), 19-36. <https://doi.org/10.62207/wy18zj13>
- Hayman, S. (2016). Mutlu aile başarılı çocuk (O. Samancı, G. Atik. Çev.). Pegem Akademi.
- Jeynes, W. H. (2015). A meta-analysis: The relationship between father involvement and student academic achievement. *Urban Education*, 50(4), 387-423.
- Lamb, M. E. (2000). The history of research on father involvement: An overview. *Marriage & family review*, 29(2-3), 23-42.
- Lamb, M. E. (2010). *The role of the father in child development* (5th ed.). Hoboken, NJ: Wiley.
- Lamb, M. E., Pleck, J. H., Charnov, E. L. & Levine, J. A. (1987). A Biosocial perspective on paternal behavior and Involvement. In J. Lancaster, J. Altmann, A. Rossi and L. Sherrod (Eds.), *Parenting across the lifespan: Biosocial dimensions* (p.111142). Aldine de Gruyter. file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/9781315126005_previewpdf.pdf adresinden erişilmiştir.
- Langlois, J. H., & Downs, A. C. (1980). Mothers, fathers, and peers as socialization agents of sex-typed play behaviors in young children. *Child development*, 1237-1247.
- Lewis, C., & Lamb, M. E. (2003). Fathers' influences on children's development: The evidence from two-parent families. *European journal of psychology of education*, 18, 211-228.
- Mangır, M., & Baran, G. (1990). Çocukta rol özdeşimi ve cinsel kimliğin kazanılması. *Eğitim ve Bilim*, 14(76).
- McBride, B. A., & McBride, R. J. (1990). The Changing Roles of Fathers: Some Implications for Educators. *Journal of Home Economics*, 82(3), 6.
- OECD. (2012). *Starting strong III: A quality toolbox for early childhood education and care*. Paris: OECD Publishing.
- Özdemir, O., Özdemir, P. G., Kadak, M. T., & Nasıroğlu, S. (2012). Kişilik gelişimi. *Psikiyatride güncel yaklaşımlar*, 4(4), 566-589.
- Ramchandani, P. G., Domoney, J., Sethna, V., Psychogiou, L., Vlachos, H., & Murray, L. (2013). Do early father-infant interactions predict the onset of externalising behaviours in young children? Findings from a longitudinal cohort study. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 54(1), 56-64.

Seçer, Z., Çeliköz, N., & Yaşa, S. (2007). Bazı kişisel özelliklerine göre okulöncesi eğitim kurumlarına devam eden çocukların babalarının babalığa yönelik tutumları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (18), 425- 438.

Sheridan, S. M., Kim, E. M., Coutts, M. J., & Sjuts, T. M. (2011). Parent engagement and family–school partnerships: Examining the content, processes, and outcomes of family–school partnerships. *School Psychology Review*, 40(1), 3–17.

Şahin, H., & Demiriz, S. (2014). Beş altı yaşında çocuğu olan babaların, babalık rolünü algılamaları ile aile katılım çalışmalarını gerçekleştirmeleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 18(1), 273-294.

Şölen, Y. (2020). 4-6 yaş arası çocuğu olan babaların ebeveyn tutumları ve yaşam boyu öğrenmelerinin baba eğitim programına katılım durumuna göre incelenmesi [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Kocaeli Üniversitesi.

Taşkın, N. (2011). Çocukların gelişiminde katkıları unutulmalar: Babalar. *Eğitime Bakış Dergisi*, Yıl, 7, 43-47.

Tezel Şahin, F., & Özbey, S. (2009). Okul öncesi eğitim programlarında uygulanan aile katılım çalışmalarında baba katılımının yeri ve önemi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 17(17), 30-39.

Torres, N., Verissimo, M., Monteiro, L., Ribeiro, O., & Santos, A. J. (2014). Domains of father involvement, social competence and problem behavior in preschool children. *Journal of Family Studies*, 20(3), 188-203.

Trinder, L. (2008). Maternal gate closing and gate opening in postdivorce families. *Journal of family issues*, 29(10), 1298-1324.

Uzun, H., & Baran, G. (2019). Babaların okul öncesi dönemdeki çocuklarıyla ilişkisinin bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), 47-60.

Wilson, K. R., & Prior, M. R. (2011). Father involvement and child well- being. *Journal of paediatrics and child health*, 47(7), 405-407.

Yoshida, A. (2012). Dads who do diapers: Factors affecting care of young children by fathers. *Journal of Family Issues*, 33(4), 451-477.

SÜRDÜRÜLEBİLİR YATIRIM FONLARINDA ESG KRİTERLERİNİN PORTFÖY YAPISINA ETKİSİ: KAVRAMSAL BİR İNCELEME

Yüksek Lisans Öğrencisi Oğuzhan ÖZYOL

Hitit Üniversitesi LEE İşletme ABD, oguzhanozyol@hotmail.com

ORCID: 0000-0003-3543-4872

Prof. Dr. Fatih KONAK

Hitit Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü, fatihkonak@hitit.edu.tr

ORCID: 0000-0002-6917-5082

ÖZET

Sürdürülebilir yatırım fonları ve ESG (Çevresel, Sosyal ve Yönetişim) kriterleri, sermaye piyasalarında yatırım kararlarının şekillenmesinde giderek daha belirleyici bir rol üstlenmektedir. Paris Anlaşması ve Birleşmiş Milletler 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri çerçevesinde, yatırımcıların yalnızca finansal getirilere odaklanmadığı; çevresel ve toplumsal etkileri de karar alma süreçlerine dâhil ettiği görülmektedir. Bu dönüşüm sürecinde sürdürülebilir yatırım fonları, negatif ve pozitif tarama, tematik yatırım stratejileri ve ESG temelli performans izleme mekanizmaları aracılığıyla sermayenin yönlendirilmesinde önemli bir araç hâline gelmiştir. Mevcut literatürde ESG kriterleri ile finansal performans arasındaki ilişki yoğun biçimde incelenmiş olmakla birlikte, sürdürülebilir yatırım fonlarının gerçek çevresel ve sosyal etkilerinin ölçülmesine yönelik çalışmaların sınırlı kaldığı dikkat çekmektedir. Ölçüm ve raporlama araçlarındaki yetersizlikler, kullanılan metodolojiler arasındaki farklılıklar ve yeşil ya da etki yıkama riskleri, sürdürülebilir yatırım uygulamalarının güvenilirliğini zayıflatabilmektedir. Bu durum, ESG temelli fonların uzun vadeli değer yaratma potansiyelinin ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine olan katkısının sağlıklı biçimde değerlendirilmesini güçleştirmektedir. Bu çalışma, sürdürülebilir yatırım fonlarını ESG kriterleri çerçevesinde kavramsal olarak ele almakta; finansal performans ile sürdürülebilirlik performansı arasındaki ilişkiyi bütüncül bir perspektiften değerlendirmektedir. Çalışmada, mevcut uygulamaların sınırlılıkları tartışılmakta ve sürdürülebilir finansın etkinliğini artırmaya yönelik daha tutarlı, karşılaştırılabilir ve kapsayıcı değerlendirme yaklaşımlarının geliştirilmesine duyulan gereksinim vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir Yatırım Fonları, ESG Kriterleri, Sürdürülebilir Finans, Yeşil Yıkama

THE IMPACT OF ESG CRITERIA ON PORTFOLIO STRUCTURE IN SUSTAINABLE INVESTMENT FUNDS: A CONCEPTUAL REVIEW

ABSTRACT

Sustainable investment funds and ESG (Environmental, Social, and Governance) criteria have become increasingly influential in shaping investment decisions within capital markets. Within the framework of the Paris Agreement and the United Nations 2030 Sustainable Development Goals, investors are no longer focused solely on financial returns but increasingly incorporate environmental and social considerations into their decision-making processes. In this transformation, sustainable investment funds play a significant role in capital allocation through negative and positive screening, thematic investment strategies, and ESG-based performance monitoring mechanisms. Although the existing literature extensively examines the relationship between ESG criteria and financial performance, studies aimed at measuring the actual environmental and social impacts of sustainable investment funds remain limited. Deficiencies in measurement and reporting tools, methodological inconsistencies, and the risks of greenwashing or impact washing tend to undermine the credibility of sustainable investment practices. These limitations make it difficult to accurately assess the long-term value creation potential of ESG-oriented funds and their contribution to sustainability objectives. This study addresses sustainable investment funds from a conceptual perspective within the ESG framework and evaluates the relationship between financial performance and sustainability performance in a holistic manner. The limitations of current practices are discussed, and the need for more consistent, comparable, and comprehensive evaluation approaches to enhance the effectiveness of sustainable finance is emphasized. In this respect, the study aims to provide a conceptual framework for policymakers and practitioners regarding the role of sustainable investment funds in capital markets.

Keywords: Sustainable Investment Funds, ESG Criteria, Sustainable Finance, Greenwashing

1. GİRİŞ

Paris Anlaşması ve Birleşmiş Milletler (BM) 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, sermaye piyasalarının küresel dönüşüm sürecine etkin biçimde katılımını zorunlu kılmaktadır (UNCTAD, 2014; UNFCCC, 2015). 2030 yılına kadar her yıl yaklaşık 7 trilyon ABD doları tutarında finansmana ihtiyaç duyulmakta, ancak mevcut finansal akışlar bu ihtiyacın oldukça gerisinde kalmaktadır; örneğin 2016 yılında iklim finansmanı yalnızca 681 milyar ABD doları seviyesinde gerçekleşmiştir (UNEP, 2019; Yeo, 2019). Buna karşılık, sürdürülebilir olarak sınıflandırılan varlıkların hacmi çok daha yüksek olup, ABD’de yaklaşık 12 trilyon ABD doları, Avrupa’da ise 11 trilyon Euro’ya ulaşmaktadır; ancak bu varlıkların yalnızca sınırlı bir kısmı doğrudan olumlu çevresel veya sosyal etki yaratmayı hedeflemektedir (Eurosif, 2018; US SIF, 2018; EFAMA, 2020).

Sürdürülebilir yatırım alanındaki hızlı büyüme, yeşil yıkama ve etki yıkama gibi riskleri beraberinde getirmekte ve ölçüm ile raporlama standartlarındaki eksiklik, yatırımcılar için belirsizlik yaratmaktadır (OECD, 2020; Revelli, 2017; Berg vd., 2020). Bu sorunlara yanıt olarak Avrupa Birliği Taksonomi Çerçevesi ve AB 2019/2088 Yönetmeliği gibi düzenleyici girişimler, sürdürülebilirlik ölçümü ve raporlamasında yeni bir dönemi başlatırken, Çin’in Yeşil Sanayi Rehberi gibi bölgesel girişimler de sürdürülebilir finansın yönlendirilmesini hedeflemektedir (BM PRI, 2021; OECD, 2019).

Sürdürülebilirlik ile kesin bir tanımı bulunmasa da literatürde genel olarak sosyal, ekonomik ve çevresel üç sütuna dayalı bir yaklaşım benimsenmektedir (Elkington, 1998; Purvis vd., 2019; Sala vd., 2013). Yatırım dünyasında ise sürdürülebilirlik, çoğunlukla çevresel, sosyal ve yönetim (ESG) kriterleri üzerinden değerlendirilmektedir (BM Küresel İlkeler Sözleşmesi, 2004). Bu bağlamda sosyal ve sürdürülebilir yatırım (SRI) fonları, uzun vadede olumlu bir sürdürülebilirlik etkisi yaratmayı hedefleyen, ESG taramaları ve aktif katılım stratejilerini kullanan araçlar olarak tanımlanmaktadır (Eurosif, 2018; Renneboog vd., 2008; UN PRI, 2018). Ancak mevcut ölçüm ve raporlama araçları, bu fonların sürdürülebilirlik hedeflerine olan katkısını tam olarak yansıtamamaktadır (Busch vd., 2016; Kölbel vd., 2019; Schoenmaker & Schramade, 2018; Vörösmarty vd., 2018).

ESG kavramı, ilk kez 2004 yılında Birleşmiş Milletler Çevre Programı tarafından ortaya atılmış ve şirketlerin yalnızca ekonomik kazanç sağlamakla kalmayıp, toplumsal refahı da artırmaları gerektiği vurgulanmıştır. Aynı yıl yayımlanan “Birleşmiş Milletler Sorumlu Yatırım İlkeleri Raporu”, yatırımcıların karar alma süreçlerinde ESG ölçütlerini dikkate almalarını tavsiye etmiştir (Yoon vd., 2021). ESG yaklaşımı, sürdürülebilir kalkınma perspektifinden bakıldığında, şirketlerin çevresel (E), sosyal (S) ve yönetim (G) sorumluluklarını dikkate alan finansal olmayan faktörleri ön plana çıkarır. Bu bağlamda ESG puanları, sadece şirketlerin finansal performansını değil, aynı zamanda sürdürülebilirlik odaklı faaliyetlerini de bütüncül bir şekilde yansıtarak, uzun vadede değer yaratmalarına katkı sağlar (Gillian vd., 2021; Lee, 2024).

Ölçülenebilir yatırım alanındaki akademik çalışmaların sayısı giderek artmasına rağmen, yatırım fonları özelinde sürdürülebilirlik etkisinin nasıl ölçüldüğü konusu literatürde sınırlı ölçüde ele alınmaktadır. Mevcut araştırmalar çoğunlukla ESG kriterleri ile finansal performans arasındaki ilişkiye, düşük karbonlu yatırım stratejilerinin geliştirilmesine ya da veri kalitesi ve muhasebe kaynaklı zorluklara odaklanmaktadır (Friede vd., 2015; Andersson vd., 2016; Busch

vd., 2020). Buna karşın, yatırım fonlarında kullanılan sürdürülebilirlik ölçüm araçlarını kapsamlı ve karşılaştırmalı bir yaklaşımla inceleyen akademik çalışmaların oldukça az olduğu görülmektedir. Bu durum, fon düzeyinde sürdürülebilirlik performansının bütüncül biçimde değerlendirilmesine yönelik önemli bir araştırma boşluğuna işaret etmektedir (Fabregat-Aibar vd., 2019; Losse & Geissdoerfer, 2021).

2. SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK VE ESG KAVRAMI

Sürdürülebilirlik kavramı tarih boyunca tarım, ormancılık, balıkçılık ve doğal kaynak yönetimi gibi çeşitli alanlarda uygulanmıştır. Bu alandaki ilk önemli çalışma olarak, 1732 yılında Hans Carl Von Carlowitz'in *Sylvicultura Oeconomica* eseri kabul edilmektedir; Carlowitz, ormanların yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda çevresel ve toplumsal değer taşıdığını vurgulamış ve bu kaynakların gelecek nesiller için korunması gerektiğini belirtmiştir (Von Carlowitz, 1732; Schumacher vd., 2023, s. 45). 1798 yılında Thomas Malthus'un *An Essay on The Principle of Population* çalışması ise nüfus artışının mevcut kaynaklar üzerindeki etkilerini ele alarak, kaynak kullanımının sürdürülebilir bir biçimde düzenlenmesi gerekliliğine dikkat çekmiştir (Malthus, 1798, s. 1–6).

Sanayi devriminin etkisiyle doğal kaynakların kontrolsüz tüketimi ve çevresel zararlar, sürdürülebilirlik konusunun önemini artırmıştır. 1970'li yıllarda çevresel sorunlara yönelik küresel farkındalık artmış ve 1972'de Stockholm'de düzenlenen "İnsan ve Çevre Konferansı" ile sürdürülebilir kalkınma uluslararası düzeyde resmîyet kazanmıştır. Bunu takiben, 1987'de yayımlanan Brundtland Raporu (*Ortak Geleceğimiz*), çevre kirliliği ile doğal kaynakların sürdürülebilirliği arasındaki ilişkiyi ortaya koymuş; 1992 Rio Konferansı ise kaynakların sürdürülebilir kullanımı ve çevre duyarlılığını yeniden vurgulamıştır (Tüyen, 2020, s. 102; Schumacher vd., 2023, s. 66). Bu süreç, küresel sürdürülebilir kalkınma politikalarının şekillenmesine ve iklim değişikliği ile mücadele stratejilerinin geliştirilmesine önemli katkılar sağlamıştır.

Sürdürülebilirlik kavramının tarihsel gelişimi, sadece çevresel ve toplumsal alanlarda değil, finans sektöründe de kendini göstermeye başlamıştır. Günümüzde sermaye piyasaları, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine katkı sağlamak amacıyla yatırım kararlarını yeniden şekillendirmektedir. Bu çerçevede, sosyal ve çevresel etkileri göz önünde bulunduran sürdürülebilir yatırım fonları (Socially Responsible Investment – SRI), uzun vadeli olumlu etki yaratmayı hedefleyen finansal araçlar olarak öne çıkmaktadır. Bu fonlar, şirketlerin çevresel, sosyal ve yönetim (ESG) performanslarını değerlendiren portföy taramaları ve yatırımcı katılım stratejilerini kullanarak, yatırım kararlarını sürdürülebilirlik kriterleriyle uyumlu hâle getirir (Eurosif, 2018; Renneboog vd., 2008; UN PRI, 2018).

ESG kavramı, ilk kez 2004 yılında Birleşmiş Milletler Çevre Programı tarafından ortaya atılmış ve şirketlerin yalnızca ekonomik kazanç sağlamakla kalmayıp, toplumsal refahı da artırmaları gerektiği vurgulanmıştır. Aynı yıl yayımlanan Birleşmiş Milletler Sorumlu Yatırım İlkeleri Raporu, yatırımcıların karar alma süreçlerinde ESG ölçütlerini dikkate almalarını tavsiye etmiştir (Yoon vd., 2021). ESG yaklaşımı, sürdürülebilir kalkınma perspektifinden bakıldığında, şirketlerin çevresel (E), sosyal (S) ve yönetim (G) sorumluluklarını dikkate alan

finansal olmayan faktörleri ön plana çıkarır. Bu bağlamda ESG puanları, sadece şirketlerin finansal performansını değil, aynı zamanda sürdürülebilirlik odaklı faaliyetlerini de bütüncül bir şekilde yansıtarak, uzun vadede değer yaratmalarına katkı sağlar (Gillian vd., 2021; Lee, 2024).

Birleşmiş Milletler üye devletlerinin tamamı tarafından 2015 yılında kabul edilen 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi, insanlar ve gezegen için hem şimdi hem de gelecekte barış ve refah için ortak bir yol haritası sunmaktadır. Bu gündemin özünde, gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkeler için küresel bir ortaklık içinde acil bir eylem çağrısı olan 17 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi (SKH) yer almaktadır. Bu hedefler, yoksulluğu ve diğer yoksunlukları sona erdirmenin, sağlık ve eğitimi iyileştiren, eşitsizliği azaltan ve ekonomik büyümeyi teşvik eden stratejilerle birlikte yürütülmesi gerektiğini kabul ederken, aynı zamanda iklim değişikliğiyle mücadele etmeyi ve okyanuslarımızı ve ormanlarımızı korumayı da amaçlamaktadır.

Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları, ülkeler ve BM'nin, BM Ekonomik ve Sosyal İşler Dairesi de dahil olmak üzere, onlarca yıldır sürdürdüğü çalışmalara dayanmaktadır.

- Haziran 1992'de Brezilya'nın Rio de Janeiro kentinde düzenlenen Dünya Zirvesi'nde, 178'den fazla ülke, insan yaşamını iyileştirmek ve çevreyi korumak için sürdürülebilir kalkınma konusunda küresel bir ortaklık kurmayı amaçlayan kapsamlı bir eylem planı olan Gündem 21'i kabul etti.
- Üye Devletler, Eylül 2000'de New York'taki BM Genel Merkezi'nde düzenlenen Milenyum Zirvesi'nde Milenyum Bildirgesi'ni oybirliğiyle kabul etti. Zirve, 2015 yılına kadar aşırı yoksulluğu azaltmak için sekiz Milenyum Kalkınma Hedefinin (MDG) geliştirilmesine yol açtı.
- 2002 yılında Güney Afrika'da düzenlenen Sürdürülebilir Kalkınma Dünya Zirvesi'nde kabul edilen Johannesburg Sürdürülebilir Kalkınma Bildirgesi ve Uygulama Planı, küresel topluluğun yoksulluğun ortadan kaldırılması ve çevreye yönelik taahhütlerini yeniden teyit etmiş ve çok taraflı ortaklıklara daha fazla önem vererek Gündem 21 ve Milenyum Bildirgesi'ni temel almıştır.
- Haziran 2012'de Brezilya'nın Rio de Janeiro kentinde düzenlenen Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı'nda (Rio+20), üye devletler "İstedığımız Gelecek" başlıklı sonuç belgesini kabul ederek, diğer hususların yanı sıra, Binyıl Kalkınma Hedeflerine (MDG) dayalı bir dizi Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi geliştirme sürecini başlatmaya ve BM Sürdürülebilir Kalkınma Yüksek Düzeyli Siyasi Forumu'nu kurmaya karar ve BM Rio+20 sonuç belgesi ayrıca, kalkınma finansmanı, küçük ada gelişmekte olan devletler ve daha fazlası alanlarında gelecekteki çalışma programları için yetkilendirmeler de dahil olmak üzere, sürdürülebilir kalkınmanın uygulanmasına yönelik diğer önlemleri de içeriyordu.
- 2013 yılında Genel Kurul, Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları konusunda bir öneri geliştirmek üzere 30 üyeli bir Açık Çalışma Grubu kurdu.

- Ocak 2015'te Genel Kurul, 2015 sonrası kalkınma gündemi üzerine müzakere sürecini başlattı. Bu süreç, Eylül 2015'te BM Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesinde, temelinde 17 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi bulunan 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündeminin kabul edilmesiyle sonuçlandı.

2015, birçok önemli anlaşmanın kabul edilmesiyle çok taraflılık ve uluslararası politika şekillendirme açısından dönüm noktası niteliğinde bir yıl oldu:

- Afet Riskini Azaltmaya Yönelik Sendai Çerçevesi (Mart 2015)
- Addis Ababa Kalkınma Finansmanı Eylem Gündemi (Temmuz 2015)
- Dünyamızı dönüştürmek: 17 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi içeren 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi, Eylül 2015'te New York'ta düzenlenen BM Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'nde kabul edildi.
- Paris İklim Değişikliği Anlaşması (Aralık 2015)

Günümüzde, yıllık Yüksek Düzeyli Sürdürülebilir Kalkınma Siyasi Forumu, Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarının takibi ve gözden geçirilmesi için BM'nin merkezi platformu olarak hizmet vermektedir.

Bugün, Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Dairesi'ndeki (UNDESA) Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Bölümü (DSDG), su, enerji, iklim, okyanuslar, kentleşme, ulaşım, bilim ve teknoloji, Küresel Sürdürülebilir Kalkınma Raporu (GSDR), ortaklıklar ve Küçük Ada Gelişmekte Olan teknoloji, Küresel dahil olmak üzere Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ve ilgili tematik konular için önemli destek ve kapasite geliştirme sağlamaktadır. DSDG, BM sistem genelinde 2030 Gündeminin uygulanmasının değerlendirilmesinde ve Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ile ilgili savunuculuk ve bilgilendirme faaliyetlerinde kilit bir rol oynamaktadır. 2030 Gündemini gerçeğe dönüştürmek için, Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarının geniş çaplı sahiplenilmesi, tüm paydaşların küresel hedefleri uygulamaya yönelik güçlü bir taahhüdüne dönüşmelidir. DSDG, bu katılımı kolaylaştırmaya yardımcı olmayı amaçlamaktadır. (<https://sdgs.un.org/goals#history>, 17.12.2025, 19.30)

Sürdürülebilir Yatırım Fonları, yatırımcılara tasarruflarını farklı bir bakış açısıyla şirket hisselerine yatırma alternatifleri sunarak geleneksel yatırım yöntemini genişletmektedir. Bu yatırım fonları, yatırımcıları hisse senedi piyasasına yatırım yaparken yaşadıkları çevre ve toplumu dikkate almaya teşvik etmektedir. Ancak, sürdürülebilir yatırım fonlarının etkinliği, yalnızca finansal getirilerle değil, gerçek ekonomi üzerindeki sürdürülebilirlik etkileri ile de ölçülmelidir. Mevcut ölçüm ve raporlama araçları, bu etkiyi tam olarak yansıtmakta yetersiz kalmakta, ESG derecelendirmelerindeki metodolojik farklılıklar ise yatırımcılar için karmaşık sinyaller oluşturmaktadır (Busch vd., 2016; Berg vd., 2020; Kölbel vd., 2019). Dolayısıyla, sürdürülebilir yatırım alanında, fonların gerçek dünyadaki sosyal ve çevresel etkilerini ölçmeye odaklanan daha sağlam ve tutarlı yöntemlerin geliştirilmesi kritik öneme sahiptir (OECD, 2020).

Sürdürülebilir yatırım fonlarının operasyonel temelini büyük ölçüde çevresel, sosyal ve yönetim (ESG) kriterleri oluşturmaktadır. ESG kriterleri, şirketlerin çevresel etkileri, sosyal sorumlulukları ve kurumsal yönetim uygulamalarını sistematik biçimde değerlendirmeyi amaçlayan bir çerçeve sunmakta ve sürdürülebilirlik kavramının finansal karar alma süreçlerine

entegre edilmesini sağlamaktadır. Sürdürülebilir yatırım fonları, portföy oluşturma ve varlık seçimi aşamalarında ESG performansını temel bir filtre olarak kullanarak, sürdürülebilirlik hedefleri ile yatırım stratejileri arasında bağ kurmaktadır (Eurosif, 2018; Renneboog vd., 2008; UN PRI, 2018).

ESG kriterlerinin yaygın biçimde kullanılması, sürdürülebilirlik etkisinin otomatik olarak güvence altına alındığı anlamına gelmemektedir. ESG temelli değerlendirmeler çoğu zaman şirketlerin risk profilleri ve kurumsal uygulamalarına odaklanmakta, yatırımların toplum ve çevre üzerinde yarattığı gerçek ve ölçülebilir etkiyi tam olarak yansıtamamaktadır. Bu durum, farklı ESG derecelendirme sağlayıcıları arasında görülen metodolojik farklılıklarla daha da belirginleşmekte ve yatırımcılara iletilen sinyallerin tutarlılığını zayıflatmaktadır (Busch vd., 2016; Berg vd., 2020; Kölbel vd., 2019).

Dolayısıyla, sürdürülebilir yatırım fonlarının değerlendirilmesinde ESG kriterleri gerekli bir başlangıç noktası olmakla birlikte, bu kriterlerin ötesine geçen ve yatırımların gerçek ekonomi üzerindeki sosyal ve çevresel etkilerini ortaya koyabilen tamamlayıcı ölçüm yaklaşımlarına ihtiyaç duyulmaktadır (OECD, 2020). Bu gereksinim, çalışmanın temel motivasyonunu oluşturarak, mevcut ESG temelli değerlendirme araçlarının kapsamı ve sınırlılıklarının eleştirel biçimde incelenmesini gerekli kılmaktadır.

3. SÜRDÜRÜLEBİLİR YATIRIM FONLARI

Sosyal sorumluluk bilinciyle yatırım (Socially Responsible Investment – SRI), yatırım kararlarının yalnızca finansal getiri beklentisiyle değil, aynı zamanda çevresel, etik ve sosyal etkiler dikkate alınarak alınmasını ifade eden bir yatırım yaklaşımıdır. Bu çerçevede yatırımcılar, yatırımlarının ekonomik performansının yanı sıra toplum ve çevre üzerindeki olası sonuçlarını da değerlendirmektedir. Yatırım kararları alınırken çeşitlendirme, getiri oranı, temettüler, enflasyon, vergilendirme ve risk gibi geleneksel finansal unsurlar önemini korumakla birlikte, günümüzde bu kriterlere toplumsal fayda boyutu da eklenmektedir. Güncel eğilimler, sosyal sorumluluk bilinciyle hareket eden yatırımcıların yalnızca finansal kazanç elde etmeyi değil, aynı zamanda olumlu bir toplumsal etki yaratmayı da amaçladıklarını göstermektedir. Bu yaklaşım, yatırım tercihlerini bireysel değerlerle uyumlu hâle getirmekte ve sermayenin daha sorumlu alanlara yönlendirilmesini teşvik etmektedir. Sosyal sorumluluk bilinciyle yatırımın kökenleri 18. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Bu yaklaşımın ilk örnekleri, Dini Dostlar Topluluğu'na (Quakerlar) mensup bireylerin köle ticareti ve insan sömürüsüyle bağlantılı faaliyetlerden bilinçli olarak kaçınmalarıyla ortaya çıkmıştır. Benzer şekilde, John Wesley de başkalarının refahı pahasına elde edilen kazançları etik dışı olarak nitelendirmiş ve kumar ile zararlı maddeler üreten sektörlerden uzak durulmasını savunmuştur. Uzun yıllar boyunca sosyal sorumluluk bilinciyle yatırım, tütün, alkol ve kumar gibi günah endüstrilerinden kaçınma şeklinde uygulanmıştır. Ancak 1960'lı yıllardan itibaren bu yaklaşım daha geniş bir çerçeve kazanmış; sivil haklar, çevresel koruma ve toplumsal eşitlik gibi konular yatırım kararlarında belirleyici hâle gelmiştir. 1980'lerde Güney Afrika'daki apartheid rejimine karşı yürütülen yatırımların geri çekilmesi hareketi, sosyal sorumluluk yatırımının küresel ölçekte

görünürlük kazanmasına önemli bir örnek teşkil etmiştir. Günümüzde SRI, başlangıçta dini ve etik motivasyonlarla sınırlı olan yapısından çıkarak hem bireysel hem de kurumsal yatırımcılar tarafından benimsenen yaygın bir yatırım yaklaşımı hâline gelmiştir.

Sosyal sorumluluk yatırımları, ortak paydası olumlu sosyal ve çevresel etki olan farklı yatırım stratejilerini içermektedir. Bu stratejiler genellikle çevresel, sosyal ve yönetim (ESG) kriterleri çerçevesinde şekillenmektedir. Yatırımcılar, bir yatırımın sürdürülebilirliğini ve toplumsal etkisini değerlendirmek için bu üç boyutu temel almaktadır. Bu kapsamda kullanılan başlıca yaklaşımlar şunlardır:

- **Negatif tarama;** yatırım yapılması planlanan şirketlerin faaliyet alanlarının ve uygulamalarının önceden incelenmesini ve etik açıdan sakıncalı görülen sektörlerin portföy dışında bırakılmasını ifade eder. Zararlı ürünler üreten veya etik dışı uygulamalarda bulunan şirketler bu kapsamda elenmektedir.
- **Pozitif yatırım;** yaklaşımında ise yatırımcılar, çevresel ve sosyal açıdan sorumlu uygulamaları benimseyen şirketleri bilinçli olarak tercih etmektedir. Yenilenebilir enerji yatırımları, enerji verimliliği uygulamaları, geri dönüşüm programları ve çevre dostu çalışma politikaları bu kapsamda öne çıkan örnekler arasında yer almaktadır.
- **Topluluk yatırımı;** yerel toplulukların ekonomik ve sosyal olarak güçlendirilmesini amaçlayan projelere kaynak aktarılmasını ifade eder. Bu yaklaşım, özellikle dezavantajlı gruplar için istihdam ve finansmana erişim imkânı sağlayan girişimleri desteklemektedir.

Sosyal sorumluluk yatırımları farklı finansal araçlar aracılığıyla gerçekleştirilebilmektedir. ESG kriterlerine dayalı yatırım fonları ve borsa yatırım fonları (ETF'ler), yatırımcılara çeşitlendirilmiş ve profesyonel olarak yönetilen portföyler sunmaktadır. Bunun yanı sıra, topluluk kalkınma finans kurumları aracılığıyla gerçekleştirilen yatırımlar ve mikro finans uygulamaları, sosyal etki yaratmayı hedefleyen önemli yatırım türleri arasında yer almaktadır. Mikro Finans, özellikle gelişmekte olan ülkelerde küçük ölçekli girişimlerin desteklenmesi yoluyla ekonomik kalkınmaya katkı sağlamaktadır. Sosyal sorumluluk bilinciyle yatırım, finansal getiriler ile toplumsal ve çevresel faydalar arasında denge kurmayı amaçlayan, giderek daha fazla benimsenen bir yatırım yaklaşımıdır. Bu yaklaşım, yatırımcıların hem değerleriyle uyumlu portföyler oluşturmalarına hem de sürdürülebilir kalkınma hedeflerine katkıda bulunmalarına olanak tanımaktadır (Corporatefinanceinstitute, 2025).

Son yıllarda, yatırımcıların yalnızca finansal getirileri değil, aynı zamanda yatırımların çevresel, sosyal ve yönetim (ESG) boyutlarını da dikkate alma eğilimi giderek artmaktadır. ESG yatırımları, şirketlerin çevresel sorumluluklarını artırmalarını, toplumsal etkilerini göz önünde bulundurmasını ve etik yönetim ilkelerini benimsemelerini teşvik eder. Bu bağlamda ESG fonları, yatırımcıların finansal hedefleri ile sürdürülebilir değer yaratma hedeflerini uyumlu hâle getiren önemli araçlar olarak ön plana çıkmaktadır. ESG fonları, yatırım sürecini belirli aşamalar üzerinden yürütür:

- **Eleme Süreci:** Fonlar, yatırım evrenini oluştururken tütün, kumar veya silah üretimi gibi etik dışı faaliyetlerde bulunan şirketleri portföy dışı bırakır. Bu tarama süreci,

yalnızca sorumlu ve sürdürülebilir uygulamalara sahip şirketlerin değerlendirilmesini sağlar.

- **Yatırım Tahsisi:** Fonlar, çeşitli sektörlerde yatırım yaparken sürdürülebilir ve adil uygulamaları benimseyen şirketlere öncelik verir. Bu yaklaşım, yatırım portföyünün hem çeşitlendirilmesini hem de ESG kriterleri ile uyumlu olmasını sağlar.
- **Performans İzleme:** Fon yöneticileri, yatırımların hem finansal hem de ESG performansını sürekli olarak izler ve gerektiğinde portföyde düzenlemeler yapar. Böylece fon, karlılık ve sürdürülebilirlik hedeflerini eş zamanlı olarak takip eder.

ESG fonları, yatırımcılara çeşitli faydalar sağlamaktadır:

- **Etik Yatırım İmkânı:** Yatırımcılar, sermayelerini çevreye ve topluma duyarlı şirketlerde değerlendirerek etik bir yatırım yaklaşımını benimser.
- **Uzun Vadeli Büyüme:** Sürdürülebilir iş modellerine ve güçlü yönetim uygulamalarına sahip şirketler, uzun vadede istikrarlı büyüme ve güvenli kazanç olanağı sunar.
- **Düşük Risk:** ESG fonları, kötü yönetilen veya etik dışı uygulamalara sahip şirketlerden uzak durdukları için kurumsal skandallar ve ani değer kayıpları riskini azaltır.
- **Portföy Çeşitlendirmesi:** Farklı sektör ve endüstrilere yatırım yaparak dengeli bir portföy oluşturur, böylece riskler dağıtılır ve çeşitlendirilmiş yatırım olanağı sağlar.

ESG fonları, yatırım stratejileri ve hedefleri doğrultusunda farklı türlerde yapılandırılabilir:

- **Dışlayıcı Fonlar:** Topluma veya çevreye zarar verebilecek sektörlerdeki yatırımları hariç tutar.
- **Sektörün En İyi Fonları:** Her sektörde ESG derecelendirmelerinde en üstte yer alan ve sürdürülebilir uygulamalarda öncü şirketleri seçer.
- **Tematik ESG Fonları:** Yenilenebilir enerji, su tasarrufu veya cinsiyet çeşitliliği gibi belirli ESG temalarına odaklanır.
- **Etki Fonları:** Temiz enerji, sağlık hizmetleri veya sosyal kalkınma gibi alanlarda olumlu çevresel ve sosyal etki yaratmayı hedefleyen yatırımları içerir.

ESG fonları yalnızca finansal getiri sağlamakla kalmaz, aynı zamanda sürdürülebilir ve etik bir yatırım yaklaşımının uygulanmasına imkân tanır. Bu fonlar, yatırımcıların sermayelerini sorumlu ve uzun vadeli değer yaratacak projelere yönlendirmelerine yardımcı olarak, sürdürülebilir finansın gelişimine doğrudan katkıda bulunur. Yue vd. (2020), 2014–2018 dönemini kapsayan çalışmalarında sürdürülebilir fonlar ile geleneksel fonları karşılaştırmış ve sürdürülebilir fonların daha düşük risk düzeyine sahip olduğunu ortaya koymuştur. Bununla birlikte, sürdürülebilir fonların daha yüksek getiri sağladığını kesin biçimde destekleyen bulgulara ulaşılamamıştır. Benzer biçimde, Folger-Laronde vd. (2022) de ESG temelli ETF'lerin yüksek sürdürülebilirlik performansının, özellikle ciddi piyasa dalgalanmaları ve kriz dönemlerinde yatırımcıları finansal kayıplara karşı koruduğuna dair güçlü kanıtlar sunmadığını ortaya koymaktadır.

4. SONUÇ

Bu çalışma, sürdürülebilir yatırım fonlarında ESG kriterlerinin portföy yapısının oluşumundaki rolünü kavramsal bir bakış açısıyla ele almıştır. Geleneksel portföy teorilerinin ağırlıklı olarak risk–getiri dengesi üzerinden şekillenen yaklaşımı, ESG kriterlerinin giderek artan önemini açıklamada sınırlı kalmaktadır. Bu bağlamda çalışma, çevresel, sosyal ve yönetim unsurlarının yatırım fonlarının varlık seçimi ve portföy kompozisyonu üzerindeki potansiyel etkilerini bütüncül bir çerçevede tartışmayı amaçlamıştır.

Çalışmada yapılan değerlendirmeler, ESG kriterlerinin sürdürülebilir yatırım fonlarında yalnızca bir dışlama veya sınıflandırma aracı olarak değil, aynı zamanda portföy yapısını yönlendiren stratejik bir unsur olarak ele alındığını göstermektedir. Bununla birlikte, ESG puanlamalarındaki metodolojik farklılıklar ve ölçüm sorunları, fon portföylerinin sürdürülebilirlik düzeyinin sağlıklı biçimde karşılaştırılmasını zorlaştırmaktadır. Bu durum, ESG temelli portföylerin yapısal özelliklerinin yatırımcılar tarafından her zaman net biçimde anlaşılmasını engelleyebilmektedir.

Sürdürülebilir yatırım fonlarının portföy yapısı incelendiğinde, ESG kriterlerinin risk yönetimi ve uzun vadeli değer yaratma hedefleriyle ilişkilendirildiği, ancak bu ilişkinin uygulamada her zaman tutarlı bir biçimde yansıtılmadığı görülmektedir. Özellikle çevresel ve sosyal boyutların fon düzeyinde nasıl ağırlıklandırıldığı ve bu ağırlıkların portföy çeşitlendirmesine nasıl yansıdığı konusunda belirsizlikler bulunmaktadır. Bu durum, sürdürülebilirlik iddiası taşıyan fonların gerçek etki kapasitesinin sorgulanmasına neden olmaktadır.

Sonuç olarak bu çalışma, sürdürülebilir yatırım fonlarında ESG kriterlerinin portföy yapısının şekillenmesinde önemli bir referans noktası oluşturduğunu, ancak tek başına yeterli bir değerlendirme çerçevesi sunmadığını ortaya koymaktadır. Kavramsal bulgular, ESG kriterlerinin daha şeffaf, karşılaştırılabilir ve etki odaklı yaklaşımlarla desteklenmesi gerektiğine işaret etmektedir. Bu yönüyle çalışma, sürdürülebilir yatırım fonlarının değerlendirilmesine ilişkin literatüre eleştirel bir katkı sunmakta ve gelecekte yapılacak ampirik araştırmalar için teorik bir zemin oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

Amir, A. Z., & Serafeim, G. (2018). Why and how investors use ESG information: Evidence from a global survey. *Financial Analysts Journal*, 74(3), 87–103.
<https://doi.org/10.2469/faj.v74.n3.2>

Busch, T., Bauer, R., & Orlitzky, M. (2016). Sustainable development and financial markets: Old paths and new avenues. *Business & Society*, 55, 303–329.
<https://doi.org/10.1177/0007650315570701>

Berg, F., Kölbel, J., & Rigobon, R. (2020). Aggregate confusion: The divergence of ESG ratings. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3438533>

Elkington, J. (1998). Partnerships from cannibals with forks: The triple bottom line of 21st-century business. *Environmental Quality Management*, 8, 37–51.
<https://doi.org/10.1002/tqem.3310080106>

European Sustainable Investment Forum (Eurosif). (2018). European SRI study 2018.
<https://www.eurosif.org/wp-content/uploads/2021/10/European-SRI-2018-Study.pdf>

Folger Laronde, Z., Pashang, S., Feor, L., & ElAlfy, A. (2022). ESG ratings and financial performance of exchange traded funds during the COVID-19 pandemic. *Journal of Sustainable Finance & Investment*, 12(2), 490–496.

Gillan, S. L., Koch, A., & Starks, L. T. (2021). Firms and social responsibility: A review of ESG and CSR research in corporate finance. *Journal of Corporate Finance*, 66, 101889.
<https://doi.org/10.1016/j.jcorpfin.2021.101889>

Kölbel, J., Heeb, F., Paetzold, F., & Busch, T. (2019). Can sustainable investing save the world? Reviewing the mechanisms of investor impact. *SSRN Electronic Journal*.
<https://doi.org/10.2139/ssrn.3289544>

Kölbel, J. F., Heeb, F., Paetzold, F., & Busch, T. (2020). Can sustainable investing save the world? Reviewing the mechanisms of investor impact. *Organization & Environment*, 33(4), 554–574. <https://doi.org/10.1177/1086026620919202>

Losse, M., & Geissdoerfer, M. (2021). Mapping socially responsible investing: A bibliometric and citation network analysis. *Journal of Cleaner Production*. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2021.126376>

OECD. (2019a). *Social impact investment 2019: The impact imperative for sustainable development*. OECD Publishing.

OECD. (2019b). *Due diligence for responsible corporate lending and securities underwriting: Key considerations for banks implementing the OECD guidelines for multinational enterprises*. OECD Publishing.

OECD. (2020a). *Measuring and managing the impact of sustainable investments: A two axes mapping*. OECD Publishing.

OECD. (2020b). *Developing sustainable finance definitions and taxonomies*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/134a2dbe-en>

OECD. (2020c). *ESG investing: Environmental pillar scoring and reporting*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/80680dc8-en>

Principles for Responsible Investment (PRI). (2018). *Annual report 2018*. UN PRI. https://www.unpri.org/Uploads/z/b/u/pri_ar2018_761642.pdf

Purvis, B., Mao, Y., & Robinson, D. (2019). Three pillars of sustainability: In search of conceptual origins. *Sustainability Science*, 14, 681–695. <https://doi.org/10.1007/s11625-018-0627-5>

Revelli, C. (2017). Socially responsible investing (SRI): From mainstream to margin? Research in International Business and Finance, 39, 711–717. <https://doi.org/10.1016/j.ribaf.2015.11.003>

Sala, S., Farioli, F., & Zamagni, A. (2013). Progress in sustainability science: Lessons learnt from current methodologies for sustainability assessment (Part 1). International Journal of Life Cycle Assessment, 18, 1653–1672. <https://doi.org/10.1007/s11367-012-0508-6>

Tüyen, Z. (2020). ESG ve sürdürülebilir yatırım yaklaşımları. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19(37), 91–117.

UN PRI. (2021). Regulation database. <https://www.unpri.org/policy/regulation-database>

UNCTAD. (2014). World investment report 2014: Investing in the SDGs—An action plan. United Nations.

Yue, X.-G., Han, Y., Teresiené, D., Merkyte, J., & Liu, W. (2020). Sustainable funds' performance evaluation. Sustainability, 12(19), 8034. <https://doi.org/10.3390/su12198034>

Qin, M., & Lee, E. T. (2024). Does information transparency moderate the relationship between ESG and green innovation? Empirical evidence from China. Sustainability, 16(23), 10245. <https://doi.org/10.3390/su162310245>

Yoon, B., Lee, J.-H., & Cho, J.-H. (2021). The effect of ESG performance on tax avoidance: Evidence from Korea. Sustainability, 13(12), 6729. <https://doi.org/10.3390/su13126729>

Yeo, S. (2019). Where climate cash is flowing and why it's not enough. Nature. <https://doi.org/10.1038/d41586-019-02712-3>

Corporate Finance Institute. (n.d.). Socially responsible investment (SRI). <https://corporatefinanceinstitute.com/resources/esg/socially-responsible-investment>

United Nations. (n.d.). Sustainable development goals: History.
<https://sdgs.un.org/goals#history>

ZİHİNSEL MUHASEBENİN YATIRIM STRATEJİLERİNİ ŞEKİLLENDİRMEDEKİ ROLÜ

Yüksek Lisans Öğrencisi Oğuzhan ÖZYOL

Hitit Üniversitesi LEE İşletme ABD, oguzhanozyol@hotmail.com

ORCID: 0000-0003-3543-4872

Prof. Dr. Fatih KONAK

Hitit Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü, fatihkonak@hitit.edu.tr

ORCID: 0000-0002-6917-5082

ÖZET

Davranışsal finans literatüründe önemli bir yere sahip olan zihinsel muhasebe kavramı, bireylerin finansal karar alma süreçlerinde parayı kaynağına, kullanım amacına ve algılanan niteliğine göre farklı zihinsel hesaplara ayırmaları biçiminde tanımlanmaktadır. Rasyonel karar verme varsayımlarından sapmaları açıklamada güçlü bir araç sunan zihinsel muhasebe, yatırımcı davranışlarının anlaşılmasında merkezi bir rol üstlenmektedir. Bu yaklaşım, ekonomik birimlerin eşdeğer parasal değerleri farklı biçimlerde değerlendirebildiğini ve bu durumun sistematik karar hatalarına yol açabildiğini ortaya koymaktadır. Bu çalışma, zihinsel muhasebe olgusunu davranışsal finans çerçevesinde kavramsal olarak ele almakta ve yatırımcı kararları üzerindeki etkilerini teorik bir bakış açısıyla incelemektedir. Beklenti teorisi, kayıptan kaçınma eğilimi ve bilişsel önyargılarla olan ilişkiler üzerinden zihinsel muhasebenin nasıl işlediği açıklanmaktadır. Özellikle yatırımcıların kazanç ve kayıpları farklı zihinsel kategoriler altında değerlendirmeleri, risk algısının çarpıtılmasına, portföy bileşiminin rasyonel temellerden uzaklaşmasına ve optimal olmayan yatırım kararlarının sürdürülmesine neden olabilmektedir. Çalışmada ayrıca zihinsel muhasebenin, yatırımcıların zarar eden pozisyonları elde tutma, kazanç sağlayan yatırımları erken realize etme ve belirli yatırım araçlarına aşırı bağlanma gibi davranışsal eğilimleri nasıl beslediği tartışılmaktadır. Bu bağlamda zihinsel muhasebe, finansal karar alma süreçlerinin yalnızca bilgi ve beklentilerle değil, aynı zamanda algısal ve psikolojik faktörlerle şekillendiğini göstermektedir. Çalışma, zihinsel muhasebenin yatırımcı davranışları üzerindeki belirleyici rolünü kavramsal düzeyde ortaya koyarak, ileride yapılacak ampirik araştırmalar için teorik bir çerçeve sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Zihinsel Muhasebe, Davranışsal Finans, Yatırımcı Davranışları, Kayıptan Kaçınma

THE ROLE OF MENTAL ACCOUNTING IN SHAPING INVESTMENT STRATEGIES

ABSTRACT

Mental accounting, a core concept in behavioral finance literature, refers to the tendency of individuals to categorize money into separate mental accounts based on its source, intended use, or perceived characteristics. This framework provides a powerful explanation for deviations from rational decision-making assumptions and plays a central role in understanding investor behavior. Mental accounting demonstrates that economically equivalent monetary outcomes may be evaluated differently, leading to systematic and predictable decision biases. This study examines the concept of mental accounting within a behavioral finance framework and analyzes its implications for investor decision-making from a purely conceptual perspective. The mechanisms of mental accounting are discussed in relation to prospect theory, loss aversion, and cognitive biases. In particular, the tendency of investors to evaluate gains and losses within separate mental categories may distort risk perception, weaken portfolio optimization, and contribute to the persistence of suboptimal investment decisions. The study further explores how mental accounting reinforces behavioral tendencies such as holding losing positions, realizing gains prematurely, and developing excessive attachment to specific investment assets. Through these mechanisms, mental accounting highlights that financial decision-making processes are shaped not only by information and expectations but also by psychological and perceptual factors. By offering a structured conceptual analysis, this study emphasizes the importance of mental accounting in explaining investor behavior and provides a theoretical foundation for future empirical research in behavioral finance.

Keywords: Mental Accounting, Behavioral Finance, Investor Behavior, Loss Aversion

1. GİRİŞ

Geleneksel finans teorileri, yatırımcıların risk ve belirsizlik ortamında rasyonel davranış sergileyerek faydayı maksimize ettiklerini, piyasaların sürekli etkin olduğunu, yatırımcıların beklentilerinin büyük ölçüde uyumlu olduğunu ve menkul kıymet fiyatlarının rastlantısal hareketlerle belirlendiğini varsayar. Davranışsal finans ise geleneksel finans teorisinin aksine duyguların ve psikolojik etkilerin insan davranışını etkilediğini ve bu sebeple yatırımcıların sürekli rasyonel davranış sergilemediğini öne sürmüştür (Kendirli, Selçuk & Cihangir, Ahmet Erkan (2023)). Finansçıların geleneksel yaklaşımlarla açıklayamadığı yatırım kararlarının psikolojik ve davranışsal boyutlarını inceleyen davranışsal finansın önemini artırmıştır ve yatırım sürecinde kritik bir rol oynamasına neden olmuştur. Davranışsal çalışmalar, ekonomi alanında büyük hız kazanmış ve finans, muhasebe alanlarında yapılan araştırmalarla devam etmiştir. Simon'ın çalışmalarından etkilenen Kahneman ve Tversky (1979), Beklenti Teorisini ortaya koymuş ve davranışsal finansın ortaya çıkmasında önemli katkılar sağlamışlardır. Kahneman ve Tversky çalışmalarındaki Beklenti Teorisinin tüketici üzerindeki etkilerini inceleyen Richard Thaler (1980,1985) Zihinsel Muhasebe (Mental Accounting) kavramını literatüre kazandırmıştır (Güven B., 2021).

Zihinsel muhasebe, “bireylerin ve hane halklarının mali faaliyetlerini düzenlemek, değerlendirmek ve izlemek için kullandıkları bilişsel süreçler bütünü” olarak tanımlanır (Thaler, 1999). Geleneksel muhasebe uygulamaları işletmelerde uzun yıllara dayanan köklü bir yapıya sahiptir. Bireylerin kendi finansal davranışlarını nasıl sınıflandırdığı ve yönettiği, giderek genişleyen ve oldukça ilgi çekici bir araştırma alanı haline gelmiştir.

Zihinsel muhasebe literatürü; insanların harcamalarını farklı kategorilere ayırma biçimlerini, bu kategorilere kaynak tahsis etme yöntemlerini, bütçe oluşturma süreçlerini ve maliyet ve fayda değerlendirmelerini nasıl yaptıklarını detaylı biçimde ele alır. Bireylerin finansal kararları rasyonel bir "tek hesapta toplama" yaklaşımından ziyade, farklı zihinsel hesaplar oluşturarak yönetme eğiliminde olduğunu ortaya koymaktadır (Zhang C., Sussman A., 2018).

Zihinsel muhasebenin insanların mali durumlarını nasıl yönettiklerini etkileyebileceğini anlamak ayrıca önem taşımaktadır. Şeklinde muhasebe, bireylerin finansal davranışlarını tıpkı işletmelerdeki muhasebe uygulamalarına benzer biçimde bölümlere ayırarak değerlendirmesi şeklinde açıklanabilir. İşletmeler nasıl her mali işlemi belirli bir hesap altında kaydedip izliyorsa, insanlar da yaptıkları her harcama veya finansal kararı bağımsız bir “zihinsel hesap” içinde konumlandırma eğilimindedir. Bir olay ya da karar belirli bir zihinsel hesaba yerleştirildiğinde, o durumu daha geniş bir perspektiften yeniden değerlendirmek güçleşir. Böylece zihinsel muhasebe, bireyin finansal kararlarını farkında olmadan yönlendirebilir ve kimi zaman rasyonel düşünmenin önüne geçerek beklenmedik sonuçlar doğurabilir. Bu eğilim, karar sürecinin bütünü üzerinde tahmin edilmesi zor etkilere neden olabilir (Döm, 2003, s. 111). Zihinsel muhasebe, yatırımcıların yaptıkları işlemleri bir bütün olarak görmek yerine ayrı ayrı hesaplar altında değerlendirmelerine sebep olmaktadır ve portföyü genel değerlendirmeyi zorlaştırmaktadır. Bu durum, doğru zamanlama yapma ya da yatırımları yeterince çeşitlendirme gibi önemli konularda hatalı kararlar verilmesine neden olabilir. Hem günlük hayatta hem de finansal piyasalarda akıl yürütmekten uzaklaşmanın önemli kaynaklarından biri olan zihinsel muhasebe, çoğu zaman yatırımcının kendine fark ettirmeden verimsiz seçimler yapmasına ve maddi kayıplarla karşılaşmasına sebep olabilir (Müjdet, 2007).

İnsanların beklemedikleri bir para elde ettiklerinde bu geliri çoğu zaman düşünmeden, kolayca harcamaya yöneldikleri görülür. Bu eğilim, paranın aynı ekonomik değere sahip olmasına rağmen kaynağına göre farklı biçimde algılanmasından kaynaklanır. Buna karşın, bireylerin zorunlu harcamalar için bir kenara ayırdıkları “emniyet marjı” niteliğindeki fonları, riskli ya da lüzumsuz bir harcama için kullanmaya gönülsüz olmaları oldukça dikkat çekicidir. Aslında tüm bu paraların satın alma gücü aynıdır; ancak insanlar, paranın geliş şekline ilişkin zihinsel etiketler oluşturur ve kararlarını bu etiketlere göre verir. Böylece rasyonel görünen fakat gerçekte yanlış olan pek çok davranış ortaya çıkabilir (Atık, Yılmaz & Köse, 2018).

Zihinsel muhasebe, bireylerin finansal kararlarını çeşitli psikolojik hesaplara ayırarak değerlendirmesine yol açar. Ekonomik açıdan gereksiz ya da mantıksız görülebilecek bu ayrımlar, yatırımcı davranışlarını doğrudan şekillendirir (Thaler, 1985, 1999). İnsanlar tüm varlıklarını tek bir bütün olarak düşünmek yerine, her yatırımını bağımsız bir “hesap” altında ele alma eğilimindedir. Bu da portföy dağılımının bozulmasına, risk algısının değişmesine ve yanlış zamanlama gibi hatalara yol açabilir (Shefrin & Statman, 2000; Barberis & Thaler, 2003).

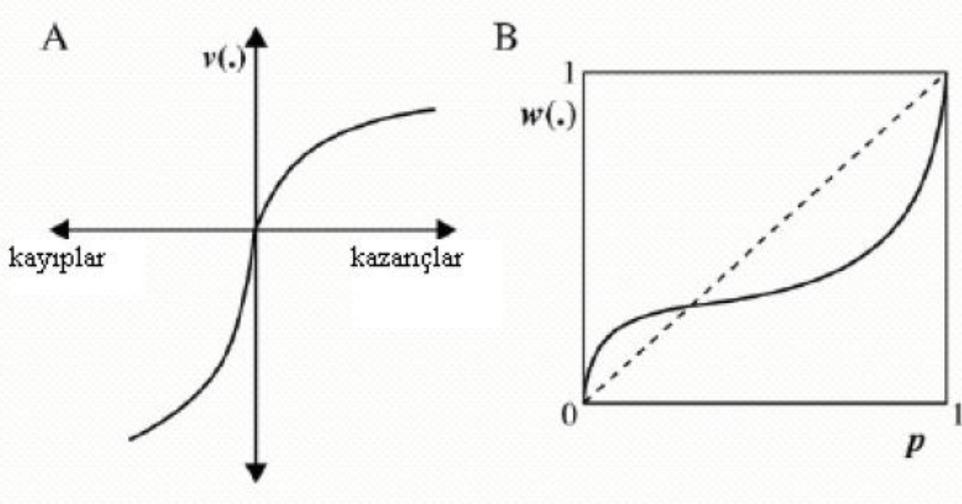
Bu süreç aynı zamanda Beklenti Teorisi ile de yakından ilişkilidir. Bireyler, elde ettikleri ani kazançları “harcanabilir kazanç” olarak kodladıklarında daha fazla risk alabilir; buna karşılık emniyet marjı niteliğindeki varlıklarını kayıp olarak görme ihtimali onları aşırı temkinli kararlar almaya iter. Böylece yatırımcı davranışları hem zihinsel hesapların etkisi hem de Beklenti Teorisi’nin öngördüğü çerçeveleme ve kayıptan kaçınma eğilimleriyle şekillenir.

Zihinsel muhasebenin işleyişini anlamak, insanların neden rasyonel görünen fakat aslında psikolojik temelli hatalı finansal kararlar verdiğini açıklamak açısından büyük önem taşır. Bu kavram, Beklenti Teorisi ile değerlendirildiğinde, yatırımcıların neden kazançları kolayca harcadığını, kayıplardan neden aşırı kaçındığını ve neden her finansal kararı tek bir bütün yerine parçalar hâlinde ele aldığını daha net bir şekilde ortaya koyar.

2. BEKLENTİ TEORİSİ VE KAYIPTAN KAÇINMA

Beklenti Teorisi; psikolojik, bilişsel, kültürel ve sosyal faktörlerin insanların kararlar alırken oluşturduğu etkileri ve bu etkilerin sonuçları ve bu sonuçların geleneksel finans teorilerinden farklarını incelemektedir. Beklenti Teorisi, geleneksel iktisadın en temel teorilerinden Beklenen Fayda Teorisinin yaptığı tahminlerin çoğunlukla yanlış olmasından ve teorinin dayanaklarının çoğu durumda ihlal edilmesinden dolayı risk altında karar verme için doğru kararlar almayı sağlayacak bir teori olarak geliştirilmiştir. Kahneman ve Tversky (1979), Beklenen Fayda Teorisini risk altında karar verme modeli olarak eleştirmişler ve alternatif bir model olarak Beklenti Teorisini geliştirmişlerdir. Beklenti Teorisi, risk koşulları altında bireylerin karar alma süreçlerini betimsel biçimde açıklamak amacıyla geliştirilmiş; Beklenen Fayda Teorisi’ne yönelik eleştirilerden doğmuş ve ona alternatif bir yaklaşım olarak ortaya konmuştur.

Şekil 1. Beklenti Teorisinin Değer ve Ağırlıklandırma Fonksiyonları

Şekil 1. de verilen grafikte, Beklenti Teorisi'nin iki temel bileşenini göstermektedir: A şeklinde yatay eksen kazançlar ve kayıpları, dikey eksen ise bireyin algıladığı değeri göstermektedir.

- Eğrinin kazançlar tarafında içbükey olması, bireylerin kazançlarda riskten kaçınan bir tutum sergilediğini ifade eder.
- Kayıplar tarafında dışbükey olması ise kayıp durumunda bireylerin risk almaya daha yatkın olduklarını gösterir.
- Eğrinin kayıplar tarafında daha dik olması ise, kayıpların kazançlara kıyasla daha güçlü hissedildiğini, yani kayıptan kaçınma davranışını yansıtmaktadır.

B şeklinde yatay eksen gerçek olasılıkları (p), dikey eksen ise bireylerin bu olasılıkları algılama biçimini göstermektedir.

- Kesikli doğru, olasılıkların nesnel (doğrusal) algılandığı durumu temsil eder.
- Sürekli eğri ise bireylerin olasılıkları sistematik biçimde çarpıttığını gösterir: düşük olasılıklar olduğundan daha yüksek, yüksek olasılıklar ise daha düşük algılanmaktadır.

Genel olarak grafik, bireylerin karar alırken yalnızca sonuçlara değil, bu sonuçların kazanç mı kayıp mı olduğuna ve olasılıkların nasıl algılandığına bağlı olarak rasyonel modellerden uzaklaştığını ortaya koymaktadır. Beklenen fayda, belirsizlik altında alınan kararlar neticesinde beklenen olası faydanın, olayın gerçekleşme olasılığı ile çarpılmasıyla elde edilen sonuç olarak tanımlanmaktadır. Beklenen fayda teorisine göre rasyonel bir fayda optimizasyonu takip eden tüm bireyler, belirsizlik karşısında her bir olay için gerçekleşme olasılığını Bayesyen yöntemlerle hesaplarlar. Hesaplanan olasılıklarla, olaylardan elde etmeyi beklenen kazanımlar çarpılarak beklenen fayda maksimum olur (Bostancı, 2003:3). Beklenen fayda (değer);

$$BD = \sum_{r=i}^n u(x_i)p_i$$

şeklinde ifade edilebilir (Aksoy ve Şahin, 2009:5). Burada p_i , x_i sonucunun gelme olasılığı, $u(x_i)$ ise x_i sonucu elde etmenin faydasını göstermektedir.

Beklenti Teorisinin temel kavramlarından kayıptan kaçınma ise, davranışsal iktisatta en yaygın kullanılan olgudur. “Kayıplar, aynı büyüklükteki kazançlara kıyasla bireylere daha ağır algılanma eğilimindedir” ve insanlar çoğu zaman kazanç söz konusu olduğunda riskten kaçınan bir tutum sergilerken, kayıp durumlarında risk almaya daha yatkın davranabilmektedirler

(Kahneman ve Tversky, 1979, 1984; Tversky ve Kahneman, 1981, 1992; Corr ve Plagnol, 2019: 90, 140).

Kayıptan kaçınma, tüketicilerin karar alma süreçlerinde etkili olan önemli bir unsurdur. Aynı ürün ya da hizmet için aynı bedel ödenmiş olsa bile, indirimli olduğu düşüncesi tüketicinin aldığı haz ve memnuniyeti artırabilmektedir. Bu durum, fiyat değişimlerinin nasıl sunulduğunun tüketicilerin algı ve davranışlarını önemli ölçüde etkilediğini göstermektedir. Kayıptan kaçınmanın bu etkisi özellikle sigorta poliçelerinde belirgindir; fiyat artışlarının tüketiciler üzerindeki etkisinin, aynı büyüklükteki fiyat indirimlerine kıyasla daha güçlü olduğu görülmektedir (Corr ve Plagnol, 2019: 202).

Kayıplardan aşırı kaçınma, insanların sahip oldukları bir şeyi kaybetmenin yol açacağı olumsuz duyguların, aynı şeyi elde etmenin getireceği olumlu duygulardan daha güçlü hissedilmesi durumunda ortaya çıkar. Bu sebepten bireyler, kazanç sağlamak yerine, kayıplardan kaçınmayı öncelik verebilirler. İnsanlar belirli bir kazanç elde etmektense olası bir kaybı önlemeyi tercih ettiği görülmektedir (Altunöz ve Altunöz, 2018: 26).

Zihinsel muhasebe kavramı temelde Beklenti Teorisi (Prospect Theory) ile desteklenir. Bu teorinin üç temel unsuru zihinsel muhasebenin işleyişini doğrudan açıklar: beklenti, araçsallık ve değer. Beklenti; bireyin çabalarının istenen performans düzeyine ulaşacağına olan inancını yansıtır. Araçsallık; performansın olumlu sonuçlar veya ödüllerle pozitif ilişkili olduğu algısıdır. Değer; bu sonuçların çekiciliğini veya arzu edilirliliğini temsil eder.

Beklenti Teorisi, bireylerin riskli kararları değerlendirirken mutlak sonuçlardan çok, sahip oldukları referans noktalarına göre hareket ettiklerini vurgular. Bu çerçevede kayıpların psikolojik ağırlığı kazançlardan daha yüksek olup, bireyleri kayıpları önlemeye yönelik davranışlara yöneltir (Kahneman & Tversky, 1979). Zihinsel muhasebe ise bu psikolojik mekanizmaların finansal karar alma sürecinde nasıl somutlaştığını ortaya koyar. Çünkü insanlar, finansal işlemlerini farklı zihinsel hesaplarda kategorize ederek her bir hesap için ayrı bir referans noktası oluşturur. Bu durum, Beklenti Teorisi'nin öne çıkardığı kayıp kaçınma ve çerçeveleme etkisini güçlendiren davranışsal bir zemin hazırlar (Thaler, 1985, 1999). Örneğin yatırımcılar, bir yatırım pozisyonunu portföyün tamamından bağımsız bir hesapta değerlendirdiğinde, o pozisyona özgü bir "kazan-kayıp çerçevesi" geliştirir. Bu çerçeve kayıpları realize etmekten kaçınmayı, yani zararda beklemeyi daha olası hâle getirir (Shefrin & Statman, 1985). Böylece yatırımcılar kazanç durumlarında daha temkinli, kayıplar karşısında ise daha fazla risk almaya açık bir davranış örüntüsü sergileyebilir. Zihinsel muhasebe, Beklenti Teorisi'nin psikolojik tutumlarını finansal davranışların pratik işleyişine taşıyan tamamlayıcı bir mekanizmadır.

Zihinsel muhasebe, Beklenti Teorisi'nin öne sürdüğü davranışsal sapmaların finansal piyasalar ve yatırım kararları bağlamında nasıl gerçekleştiğini açıklayan önemli bir yapı taşı niteliği taşır. Kayıptan kaçınma, bireylerin eşdeğer büyüklükteki kazançlara kıyasla kayıplara yaklaşık 2-2,5 kat daha duyarlı olmasını ifade eden temel bir davranışsal önyargıdır (Kahneman & Tversky, 1979). Bu önyargı, finansal karar alma süreçlerinin yönünü belirler. İnsanlar kimi zaman kayıplardan uzak durmak için aşırı temkinli davranırken, kimi zaman da kayıpları telafi etmek için gereğinden fazla risk alırlar. Zihinsel muhasebe ise bu psikolojik mekanizmanın nasıl işlediğini açıklayan tamamlayıcı bir çerçeve sunar. Bireyler finansal işlemlerini farklı zihinsel

hesaplarda sınıflandırdıkça, her bir hesap için ayrı bir referans noktası oluşturur ve böylece kayıplar ile kazançları bağlamdan bağımsız olarak değerlendirir (Thaler, 1985). Bu durum yatırım kararlarında belirgin bir şekilde görünür. Örneğin bir yatırımcı, emeklilik birikimindeki kazançları korumaya aşırı özen gösterirken, kısa vadeli yatırım hesabındaki kayıpları telafi etmek için daha yüksek riskli pozisyonlara yönelebilir. Böylece kayıptan kaçınma, referans bağımlılığı ve zihinsel muhasebe süreçleri birleşerek yatırımcı davranışında sistematik hatalara yol açar (Shefrin & Statman, 1985).

3. ZİHİNSEL MUHASEBEDE KARAR VERME SÜRECİ

Bireylerin ekonomik kararları yalnızca objektif maliyet ve fayda hesaplarına dayanmaz; aynı zamanda finansal olayların zihinsel olarak nasıl sınıflandırıldığı ve değerlendirildiğiyle de şekillenir. Zihinsel muhasebe yaklaşımı, bireylerin gelir ve giderlerini farklı zihinsel hesaplara ayırarak değerlendirdiğini ve bu durumun karar alma süreçlerini önemli ölçüde etkilediğini ortaya koymaktadır (Thaler, 1999). Zihinsel muhasebede karar verme sürecinde şu yollar izlenmektedir:

➤ İşlem Faydası Kavramı

Bir tüketici bir ürünü satın almaya karar verdiğinde, elde edilen ürünü kazanç, ödenen bedeli ise kayıp olarak algılama eğilimindedir. Bu süreçte tüketicilerin iki temel fayda türü elde ettiği ifade edilmektedir: satın alma faydası ve işlem faydası. Satın alma faydası, tüketicinin ürüne biçtiği değer ile ödediği fiyat arasındaki farkı yansıtır. Tüketicinin ürünü ücretsiz elde etmesi durumunda ona biçtiği değerden ödediği bedelin çıkarılmasıyla oluşan faydayı temsil eder. İşlem faydası ise yapılan alışverişin ne derece avantajlı algılandığını göstermektedir. Bu fayda, ödenen fiyat ile tüketicinin zihnindeki referans fiyat arasındaki farktan kaynaklanır (Thaler, 1999; Anolam vd., 2015).

➤ Hesap Açma ve Kapama Davranışı

Zihinsel muhasebe sisteminin önemli bileşenlerinden biri, bireylerin finansal hesapları ne zaman açıp ne zaman kapattıklarına ilişkin tercihleridir. Örneğin, belirli bir fiyattan hisse senedi satın alan bir yatırımcı, bu yatırımı başlangıçta sabit bir değer üzerinden değerlendirirken, piyasa fiyatlarındaki değişimlere bağlı olarak kazanç ya da kayıp durumlarıyla karşılaşmaktadır. Zihinsel muhasebe açısından bakıldığında, kâğıt üzerindeki kazanç ve kayıpların değerlendirilmesi daha zor ve zamana bağlı bir süreçtir. Gerçekleşmiş kayıpların insanlar üzerinde yarattığı psikolojik etki, henüz gerçekleşmemiş kayıplara kıyasla daha güçlü olmaktadır (Thaler, 1999).

➤ Ekonomik İhlaller

Zihinsel muhasebe kapsamında ortaya çıkan ekonomik ihlaller, bireylerin rasyonel karar verme süreçlerinden sapmasına neden olabilmektedir. Paranın elde edilme biçimi, harcama davranışını önemli ölçüde etkilemekte; özellikle beklenmedik gelirler plansız ve dikkatsiz tüketim eğilimini artırmaktadır. Bireyler ayrıca kaybetmeyi göze alabilecekleri belirli bir para miktarını

zihinsel olarak ayırarak bu tutarı şans oyunları veya riskli yatırımlarda kullanmakta, buna karşılık zorunlu harcamalar için ayrılan birikimleri koruma eğilimi göstermektedir. Kazancın kaynağına bağlı olarak yapılan bu ayrımlar, şans oyunlarından elde edilen gelirlerin lüks harcamalara yönlendirilmesine yol açmaktadır. Zihinsel muhasebe aynı zamanda batık maliyet yanılığını güçlendirerek yapılan harcamaların mutlaka sonuna kadar değerlendirilmesi gerektiği düşüncesini pekiştirmekte ve maddi olarak eşit değere sahip varlıkların farklı bağlamlarda farklı fiyatlandırılmasına neden olmaktadır (Atik vd., 2018: 719).

4. ZİHİNSEL MUHASEBENİN YATIRIM KARARLARINA ETKİSİ

Karar alma süreci oldukça karmaşık bir yapıya sahiptir. Mevcut koşullar dikkate alındığında, bireylerin sahip oldukları mali varlıklar ve çok boyutlu yapıların varlığı nedeniyle doğrudan ve basit bir seçim yapılması çoğu zaman mümkün olmamaktadır. Bu sürece etki eden çeşitli faktörler bulunmakta ve kararlar bilişsel süreçlerin etkisiyle şekillenmektedir. Genel anlamda karar alma, mevcut alternatifler arasından bir seçeneğin tercih edilmesi süreci olarak tanımlanmaktadır (Kannadhasan, 2010). Apalı ve Eker'e (2018: 1258) göre ise karar alma, geleceğe yönelik en uygun seçeneğin bilişsel değerlendirmeler sonucunda belirlenmesi ve uygulanmasını kapsayan bir süreçtir.

Kişisel finansal kararlar, bireylerin tasarruflarını değerlendirme biçimleri ile ihtiyaçlarına yönelik aldıkları kararları ifade etmektedir (Çiftçi, 2017: 8). Bu kararların sonucunda bireyler memnuniyet ya da pişmanlık gibi duygular yaşayabilmektedir. Aslında karar alma süreci, bireylerin tutum ve davranışlarıyla doğrudan ilişkilidir. Benzer özelliklere ve koşullara sahip bireylerin aynı ürün veya hizmet için yaptıkları harcamalar ya da üründen beklentileri birbirinden farklılık gösterebilmektedir (Akçi, 2017: 285).

Ekonomik karar alma davranışı, çeşitli psikolojik ve duygusal durumların etkisiyle ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda bazı davranışlar bilinçli farkındalık düzeyinde gerçekleşirken, bazı durumlarda bireylerin kontrolü dışında gelişen tepkiler söz konusu olabilmektedir (Aydın ve Ağan, 2018: 277). Geleceğe yönelik bir süreci ifade eden finansal karar alma davranışı, aynı zamanda risk ve belirsizlik unsurlarını da bünyesinde barındırmaktadır (Aktaş-Şenkardeşler, 2016: 374).

Thaler, finansal karar alma sürecinde duyguların ve bilişsel eğilimlerin önemli bir rol oynadığını vurgulayarak "fırsat maliyeti" ve "batık maliyet" kavramları üzerinden zihinsel muhasebe yaklaşımını açıklamaktadır (Hobikoğlu, 2014: 5). Zihinsel muhasebe, bireylerin karar alma sürecini dar bir çerçeveye indirgemesine neden olan ve bazı alternatifleri değerlendirme dışı bırakan bilişsel bir mekanizma olarak ifade edilmektedir. Thaler'e göre bireyler, finansal tercihlerini daha kolay yönetebilmek amacıyla yaşamlarının farklı alanları için ayrı zihinsel kategoriler oluşturmaktadır.

Zihinsel muhasebenin karar verme üzerindeki etkisini bütüncül biçimde değerlendirmek amacıyla sistematik literatür taraması yaklaşımını benimsemektedir. Sistematik literatür taraması, teorik varsayımların sorgulanmasına, kavramsal yapıların netleştirilmesine ve farklı

disiplinlerden gelen yaklaşımların yönetim literatürüyle bütünleştirilmesine olanak tanıyan güçlü bir yöntem olarak kabul edilmektedir (Alvesson & Sandberg, 2020; Fan, 2022; Post vd., 2020).

Zihinsel muhasebenin finansal karar alma süreçleri, borç ve tasarruf hedefleri üzerindeki etkisini araştıran önceki çalışmalar, kişilik özelliklerinin ve davranışlardaki bireysel farklılıkların da önemli bir etkisi olduğunu göstermiştir. Son on yıllarda görülen ve sadece hane halklarının finansal istikrarı için değil, aynı zamanda ekonomik ve finansal krizlerin de habercisi olma eğiliminde olan artan hane halkı borçluluğu seviyesini (Šubová vd., 2021), borç artışını etkileyen ve bireysel borçlanmaya neden olan faktörleri inceleyen çalışmalara duyulan artan ihtiyacı (Gathergood, 2012) ve hükümetlerin bireylerin katılımını ve sosyal güvenlik katkısını teşvik etme konusundaki artan endişelerini (Balasuriya & Yang, 2019) göz önünde bulundurarak, kişilik özelliklerini ve davranışsal ekonomi varsayımlarını birleştirerek borçlanmanın belirleyicilerini araştıran çalışmalar, gelecekteki çalışmalar için verimli bir alan oluşturmaktadır.

5. SONUÇ

Bu çalışma, zihinsel muhasebe kavramını davranışsal finans literatürü çerçevesinde ele alarak, yatırım stratejilerinin şekillenmesinde oynadığı rolü kavramsal düzeyde incelemiştir. Geleneksel finans teorilerinin varsaydığı tam rasyonellik yaklaşımının, yatırımcıların gerçek hayattaki karar alma süreçlerini açıklamada sınırlı kaldığı görülmektedir. Bu bağlamda zihinsel muhasebe, bireylerin finansal kararlarını tek bir bütün yerine farklı zihinsel hesaplar altında değerlendirmelerinin, yatırım davranışlarında sistematik sapmalara yol açabileceğini ortaya koyan önemli bir açıklayıcı çerçeve sunmaktadır.

Çalışmada ele alınan tartışmalar, yatırımcıların kazanç ve kayıpları mutlak değerleriyle değil, zihinsel olarak oluşturdukları referans noktalarına göre değerlendirdiklerini göstermektedir. Beklenti Teorisi ile birlikte ele alındığında, kayıptan kaçınma eğiliminin zihinsel muhasebe süreçleriyle etkileşerek yatırımcıların risk algısını, zamanlama kararlarını ve portföy dağılımını etkilediği anlaşılmaktadır. Bu durum, yatırımcıların kazançları erken realize etme, zarar eden pozisyonları ise elde tutma eğilimlerinin yalnızca rasyonel beklentilerle değil, psikolojik mekanizmalarla da şekillendiğine işaret etmektedir.

Zihinsel muhasebenin yatırım stratejileri üzerindeki etkileri, yatırımcı davranışlarının homojen olmadığını ve bireysel farklılıkların karar süreçlerinde belirleyici rol oynadığını ortaya koymaktadır. Gelirin kaynağına göre farklı harcama ve yatırım tercihleri yapılması, emniyet marjı olarak görülen fonların korunması ya da beklenmedik kazançların daha yüksek riskle değerlendirilmesi gibi davranışlar, finansal karar alma sürecinin çok boyutlu yapısını yansıtmaktadır. Bu çerçevede zihinsel muhasebe, yatırımcıların portföylerini bütüncül biçimde değerlendirmesini zorlaştıran ve kimi zaman farkında olunmadan verimsiz stratejilerin benimsenmesine yol açan bir bilişsel mekanizma olarak öne çıkmaktadır.

Sonuç olarak bu çalışma, zihinsel muhasebenin yatırımcı davranışlarını ve stratejik tercihleri anlamada merkezi bir kavramsal araç olduğunu ortaya koymaktadır. Elde edilen değerlendirmeler, yatırım kararlarının yalnızca finansal göstergelerle değil, aynı zamanda psikolojik ve bilişsel süreçlerle birlikte ele alınması gerektiğini göstermektedir. Bu yönüyle çalışma, davranışsal finans alanında yapılacak gelecekteki ampirik araştırmalar için teorik bir zemin sunmakta ve yatırımcı davranışlarını açıklamaya yönelik bütüncül yaklaşımların önemini vurgulamaktadır.

KAYNAKÇA

Akçi, Y. (2017), Fiyat algısında zihinsel muhasebe ve tüketici tercihi. *International Journal of Academic Value Studies*, 3(9),285-297.

Aktaş-Şenkardeşler, R. (2016). Belirsizlik ve risk altında karar alma problemini geleneksel ve davranışsal finans perspektiflerinden değerlendirme. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 8(4),360379.

Altunöz, U., & Altunöz, H. (2018), *Davranışsal Ekonomi Nörofinans: Kavram, Teori,Uygulama*, (Güncellenmiş 3. Baskı). Seçkin Yayıncılık: Ankara.

Alvesson, M., & Sandberg, J. (2020). The problematizing review: A counterpoint to Elsbach and van Knippenberg's argument for integrative reviews. *Journal of Management Studies*, 57(6), 1290–1304. <https://doi.org/10.1111/joms.12582>

Anolam, O. M., Okoroafor, S. N. ve Ajaero, O. O. (2015), Effect of Mental Accounting on Corporate Profitability, *West African Journal of Industrial & Academic Research*, Vol.14, Issue.1, (100-114).

Apalı, A. ve Eker, Y. (2018). Karar alma sürecinde etkili olan modern muhasebe yaklaşımlarının incelenmesi. *Innovation and Global Issues Congress IV*, 1258-1263.

Atik, M., Yılmaz, B. ve Köse, Y., (2018), Bireysel Finansal Kararlarda Zihinsel Ön Yargıların Etkisi: Mental Muhasebe, s.17, (717-730).

Aydın, Ü. ve Ağan, B. (2018). Yükselen davranışsal finans: Optimal finansal yapının tesisi için davranışsal politika önerileri. A. Cebeci, E. Torres ve H.G. Beken (Ed.) *Current Debates in Economics İçinde* (s. 277-287), London: IJOPEC Publication

Balasuriya, J., & Yang, Y. (2019). The role of personality traits in pension decisions: Findings and policy recommendations. *Applied Economics*, 51(27), 2901–2920. <https://doi.org/10.1080/00036846.2018.1563670>

Barberis, N., & Xiong, W. (2009). *What drives the disposition effect An analysis of a long-standing preference-based explanation*. *Journal of Finance*, 64(2), 751-784.

Breslin, D., & Gatrell, C. (2020). Theorizing through literature reviews: The miner- prospector continuum. *Organizational Research Methods*. <https://doi.org/10.1177/1094428120943288>

Corr, P., & Plagnol, A. (2019). *Behavioral Economics the basics*. New York: Routledge, Taylor & Francis Group. ISBN 978-1-138-22891-7.

Çiftçi, A. (2017). Finansal yatırım kararlarında davranışsal eğilimlerin davranışsal finans açısından incelenmesi: Şanlıurfa ili merkez ilçeleri örneği (Yüksek Lisans Tezi). Batman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Batman.

Earl, P. (2018). Richard H. Thaler: A nobel prize for behavioural economics. *Review of Political Economy*, 30(2), 107-125.

Fan, D., Breslin, D., Callahan, J. L., & Iszatt-White, M. (2022). Advancing literature review methodology through rigour, generativity, scope and transparency. *International Journal of Management Reviews*, 24(2), 171–180. <https://doi.org/10.1111/ijmr.12291>

Gathergood, J. (2012). Self-control, financial literacy and consumer over-indebtedness. *Journal of Economic Psychology*. <https://doi.org/10.1016/j.joep.2011.11.006>

Göcekli, S. G. B. (2022). Davranışsal İktisat ve Beklenti Teorisi: Riskten Kaçınma, Kayıptan Kaçınma ve Sahiplenme Etkisi Üzerine Deneysel Bir Çalışma. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

Hobikoğlu, E. H. (2014). Nöro ekonomi kavramı çerçevesinde tüketici karar alma davranışını etkileyen duygusal temelli faktörler ve tüketim kararı etki aracı olarak dikkat çekici tüketim ilişkisi. Erişim haykirhobikoglu.pdf

Kahneman, D. & Tversky, A. (1979). Prospect Theory: An Analysis of Decision Under Risk, *Econometrica: The Econometric Society*, Vol.47, No.2, s.263-264.

Kannadhasan, M. (2010). Role of behavioral finance in investment decisions. *Journal of behavioral finance*, 1-7.

FİNANSAL KARARLARDA MENTAL MUHASEBE DAVRANIŞININ SENARYO TEMELLİ İNCELENMESİ

Dr., Öğr. Üyesi , Ayşegül ŞAHİN

Dokuz Eylül Üniversitesi, aysegul.sahin@deu.edu.tr – ORCID: 0000-0002-4005-1086

ÖZET

Bu çalışma, bireylerin finansal karar süreçlerinde gelirin kaynağına bağlı olarak farklı tercihlerde bulunup bulunmadıklarını mental muhasebe çerçevesinde incelemektedir. Davranışsal finans literatürüne dayanan araştırmada, üniversite lisans öğrencilerine aynı parasal tutarın beklenmeyen gelir ve biriktirilmiş gelir olarak sunulduğu iki senaryo uygulanmıştır. Katılımcıların verdikleri yanıtlar hedonik harcama, yatırım, birikim, borç ödeme ve reddetme kategorilerine ayrılarak analiz edilmiştir. Senaryolara verilen cevaplara göre belirlenen kategorilerin frekans dağılımlarının karşılaştırılması amacıyla Pearson Ki-kare homojenlik testi ve Fisher Exact testi uygulanmıştır. Bulgular, gelir kaynağının harcama tercihleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğunu göstermekte ve mental muhasebe davranışını desteklemektedir. Çalışma ayrıca deneysel öğrenmeye dayalı bir eğitim uygulaması sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Davranışsal Finans, Mental Muhasebe, Bilişsel Yanılgılar

SCENARIO-BASED EXAMINATION OF MENTAL ACCOUNTING BEHAVIOR IN FINANCIAL DECISIONS

ABSTRACT

This study examines whether individuals make different financial decisions depending on the source of income, within the framework of mental accounting. Drawing on the behavioral finance literature, the research involved presenting undergraduate university students with two scenarios in which the same monetary amount was framed either as unexpected income or as accumulated savings. Participants' responses were categorized into five spending types: hedonic spending, investing, saving, debt repayment and rejection. To compare the frequency distributions of these categories across the two scenarios, Pearson's Chi-square homogeneity test and Fisher's Exact Test were applied. The findings indicate that the source of income has a statistically significant effect on spending preferences, supporting the existence of mental accounting behavior. The study also introduces an educational application based on experiential learning.

Keywords: Behavioral Finance, Mental Accounting, Cognitive Biases

1. GİRİŞ

Geleneksel finans teorileri, bireylerin finansal kararlarını tam rasyonel varsayımlar altında aldığını ve tüm bilgileri eksiksiz biçimde işleyerek faydalarını maksimize ettiklerini kabul etmektedir. Ancak gerek günlük hayatta gözlemlenen davranışlar gerekse ampirik çalışmalar, bireylerin finansal karar süreçlerinde bu varsayımlardan sıklıkla saptığını göstermektedir. Bu durum, finansal kararların yalnızca matematiksel ve nesnel hesaplamalarla değil, aynı zamanda psikolojik, bilişsel ve duygusal faktörlerle de şekillendiğine işaret etmektedir. Bu bağlamda ortaya çıkan davranışsal finans yaklaşımı, yatırımcı ve tüketici davranışlarını açıklamada klasik finans teorilerinin yetersiz kaldığı noktaları tamamlamayı amaçlamaktadır.

Davranışsal finans literatürü, bireylerin belirsizlik altında karar alırken sistematik yanılırlara düştüğünü, zihinsel kısayollar kullandığını ve bu nedenle ekonomik açıdan tutarsız gibi görünen tercihlerde bulunabildiğini ortaya koymaktadır. Bu yanılırlar arasında yer alan ve Richard H. Thaler (1985) tarafından literatüre kazandırılan mental muhasebe kavramı, bireylerin parayı nesnel toplam servet düzeyi üzerinden değil, zihinsel olarak oluşturdukları ayrı hesaplar aracılığıyla değerlendirdiklerini ileri sürmektedir. Mental muhasebe yaklaşımına göre, paranın kaynağı, elde edilme biçimi, kullanım amacı ve zaman boyutu bireylerin harcama, tasarruf ve yatırım kararlarını önemli ölçüde etkilemektedir.

Mental muhasebe davranışı, ekonomik açıdan eşdeğer olan gelirlerin bireyler tarafından psikolojik olarak eşdeğer algılanmamasına yol açmaktadır. Özellikle beklenmeyen gelirler ile uzun süreli birikimler arasındaki ayırım, bireylerin harcama eğilimlerinde belirgin farklılıklar yaratabilmektedir. Beklenmedik şekilde elde edilen gelirlerin daha kolay ve haz odaklı harcamalara yönlendirilmesi, buna karşılık emek ve özdenetim gerektiren birikimlerin daha temkinli değerlendirilmesi, mental muhasebe yanılırlığının tipik yansımaları arasında yer almaktadır. Bu durum, bireylerin finansal refahını ve uzun vadeli ekonomik sonuçlarını doğrudan etkileyebilecek niteliktedir.

Bu çalışmanın temel amacı, bireylerin paranın kaynağına bağlı olarak farklı finansal kararlar alıp almadıklarını mental muhasebe çerçevesinde incelemektir. Bu amaç doğrultusunda üniversite lisans öğrencileri üzerinde senaryo temelli bir uygulama gerçekleştirilmiş ve aynı parasal tutarın beklenmeyen gelir ile biriktirilmiş gelir olarak sunulması durumunda harcama tercihlerinin nasıl farklılaştığı analiz edilmiştir. Çalışma, mental muhasebe davranışını deneysel bir yaklaşımla test etmenin yanı sıra, sınıf içi bir mini-deney aracılığıyla davranışsal finans kavramlarının öğrenilmesini de hedeflemektedir.

Bu yönüyle araştırma, hem davranışsal finans literatürüne ampirik katkı sağlamayı hem de finans eğitiminde deneysel öğrenmeye dayalı bir uygulama örneği sunmayı amaçlamaktadır.

2. DAVRANIŞSAL FİNANSTA YATIRIMCI YANILGILARI

Davranışsal finans yaklaşımı, finansal piyasalar ve yatırımcı davranışlarını açıklarken bireylerin kararlarını her zaman tam rasyonel biçimde almadığını ön görmektedir. Bu yaklaşıma göre, psikolojik önyargılar ve bilişsel sınırlılıklar nedeniyle piyasa fiyatları temel değerlerinden sapabilmektedir (Barberis & Thaler, 2003: 1052). Davranışsal Finans literatürünün ortaya çıkmasında Tversky ve Kahneman (1974)'in öncü çalışması önemli bir yer tutmaktadır. Bu bağlamda, yazarların davranışsal yanılırlara dair yayımladıkları makale, alanın temel

taşlarından biri olarak kabul edilmektedir. Söz konusu çalışmada, bireylerin belirsizlik koşulları altında karar alırken ve olasılıkları değerlendirirken karmaşık hesaplamalar yerine basitleştirici zihinsel kısayollara başvurdukları ortaya konulmaktadır. Bu zihinsel kısayollar çoğu zaman işlevsel olmakla birlikte, karar süreçlerinde sistematik yanılığa yol açabilmektedir. Yazarlar bu çalışmalarında temsiliyet, erişilebilirlik ve demirleme olmak üzere üç temel yanılığa odaklanmıştır. Bu çalışmanın ardından davranışsal finans alanında yapılan diğer çalışmalarla davranışsal yanılıklar çeşitlenmiş, yatırımcıların karar süreçlerini etkileyen önemli bir yanılığa olarak *mental muhasebe* literatürde önemli bir yer bulmuştur.

2.1. Mental Muhasebe Yanılgısı

Richard H. Thaler (1985), mental muhasebe kavramını, bireylerin ekonomik kararlarını nesnel toplam servet düzeyine göre değil, zihinsel olarak oluşturdukları ayrı hesaplar üzerinden değerlendirme süreci olarak tanımlamaktadır. Yazar, tüketicilerin parayı kaynağına, kullanım amacına ya da harcama türüne göre ayrı “zihinsel hesaplar” içinde değerlendirdiğini ve bu nedenle ekonomik olarak eşdeğer olan seçeneklerin psikolojik olarak eşdeğer algılanmadığını savunur.

Mental muhasebe kavramına göre para; kaynağa (maaş, ikramiye, vergi iadesi), kullanıma (tatil, gıda, eğitim) ve zamana göre ayrılarak (Thaler, 1999: 184) zihnimize buna göre muhasebeleştirilir. Bu durum, zihnimize farklı algıların oluşmasına neden olur. Örneğin, bir restoranda yemek için ayrılan 2.000 TL yüksek bir harcama olarak görülebilirken, hastalandığımızda ilaç almak için harcanan 2.000 TL yüksek bir harcama olarak algılanmayabilir. Paranın zihnimize hangi bütçe için harcandığı algımızda değişiklik yaratabilmektedir. Sağlık harcamasını, restoranda yemek yemeye göre daha önemli gördüğümüz için harcama acısı daha düşük hissedilebilir. Harcamaların zihinsel olarak kategorilere ayrılması, bireylerin ödeme ve tüketim davranışlarını sistematik biçimde etkilemektedir (Soman, 2001: 170). Benzer şekilde ek mesai yaparak kazandığımız 5.000 TL'nin verdiği haz ile, bir şans oyunundan kazanılan 5.000 TL'nin verdiği haz arasında farklılık olacaktır. Mental muhasebe etkileri akademik araştırmalarda ölçülmekle birlikte, günlük hayattaki tüketim davranışlarında bireylerce fark edilmektedir (Levav & McGraw, 2009: 75). Mental muhasebe yanılgısının bireylerde yarattığı etkileri ölçen akademik çalışmalar bir sonraki başlıkta daha detaylı ele alınmaktadır.

2.2. Literatür Taraması

Shefrin ve Thaler (1988), çalışmalarında bireylerin tasarruf ve tüketim kararlarını tam rasyonellik varsayımıyla değil, psikolojik ve davranışsal sınırlamalar altında aldıklarını savunmaktadır. Yazarlara göre insanlar servetlerini tek bir bütün olarak değerlendirmek yerine, zihinsel muhasebe yoluyla cari gelir, mevcut birikimler ve gelecekteki (özellikle emeklilik) gelirler gibi ayrı kategorilere ayırır ve her birine farklı harcama eğilimleri gösterir. Cari gelir daha kolay harcanırken, emeklilik birikimleri gibi geleceğe yönelik varlıklar daha sıkı bir özenle korunur.

Heath ve Soll (1996), tüketicilerin harcamalarını kontrol etmek için oluşturdukları zihinsel bütçelerin kararlar üzerindeki etkilerini incelemiştir. Yazarlara göre bireyler, harcamalarını eğlence, yemek, giyim gibi belirli bütçe kategorilerine ayırmakta ve bu kategoriler içinde

kalmaya güçlü biçimde eğilim göstermektedir. Bu durum, tüketicilerin toplam faydayı maksimize etmek yerine, belirledikleri bütçe sınırlarını aşmaktan kaçınmalarına yol açabilmektedir. Heath ve Soll, zihinsel bütçelerin özdenetimi artırıcı bir işlev gördüğünü kabul etmekle birlikte, bu mekanizmanın aynı zamanda katı ve esnek olmayan kararlar doğurarak tüketici refahını azaltabileceğini vurgulamaktadır.

Prelec ve Loewenstein (1998) çalışmalarında, bireylerin tasarruf ve borcu ekonomik açıdan bütüncül bir çerçevede değerlendirmek yerine, zihinsel muhasebe yoluyla birbirinden ayrı hesaplar olarak ele aldıklarını göstermektedir. İnsanların aynı anda hem tasarruf yapıp hem de yüksek faizli borç taşıyabilmelerinin temel nedeninin, tasarrufları “iyi” (kazanım, erdem) ve borcu “kötü” (kayıp, suçluluk) olarak ayrı psikolojik kategorilerde değerlendirmeleri olduğunu savunmaktadırlar. Bu ayrım, bireylerin borcu kapatmanın sağlayacağı mali faydayı yeterince dikkate almamalarına ve tasarrufu ahlaki olarak daha tatmin edici görmelerine yol açar.

Cheema ve Soman (2006), çalışmalarında mental muhasebenin esnekliğinin bireylerin harcama kararlarını nasıl etkilediğini deneysel bir yaklaşımla incelemişlerdir. Araştırmada katılımcılara farklı senaryolar sunulmuş, belirli bir bütçenin farklı biçimlerde tanımlanmasının tüketim tercihleri üzerindeki etkisi test edilmiştir. Uygulamada katılımcılara belirli bir parasal bütçe sunulmuş ve bu bütçenin ya katı bir harcama kategorisine ya da daha esnek ve genel bir bütçe çerçevesine ait olduğu belirtilmiştir. Katılımcılardan, cazip ancak zorunlu olmayan bir harcamayı yapıp yapmayacaklarını değerlendirmeleri istenmiştir. Deney sonuçları, bütçe esnekliğinin artırıldığı koşullarda katılımcıların bu tür hedonik harcamaları daha kolay gerekçelendirdiğini ve harcamaya yönelme olasılığının anlamlı biçimde yükseldiğini göstermektedir. Buna karşılık, bütçenin belirli ve katı bir zihinsel hesapla sınırlandırıldığı durumlarda katılımcıların harcamayı erteleme ya da reddetme eğilimlerinin arttığı tespit edilmiştir.

Antonides, Groot ve Raaij (2011) çalışmalarında zihinsel muhasebenin yalnızca harcama ve tasarruf kararlarını değil, aynı zamanda gelirlerin değerlendirilmesi, kazanç ve kayıpların algılanması, risk alma davranışı ve özdenetim mekanizmalarını da şekillendirdiğini savunmaktadır. Çalışma, bireylerin parayı kaynağına ve kullanım amacına göre farklı zihinsel hesaplara ayırmasının, ekonomik açıdan tutarsız gibi görünen ancak psikolojik olarak anlamlı kararlar doğurduğunu göstermektedir. Ayrıca zihinsel muhasebenin, bir yandan harcamaları kontrol etmeye ve finansal disiplin sağlamaya yardımcı olurken, diğer yandan katı bütçe sınırları ve çerçeveleme etkileri nedeniyle refah kayıplarına yol açabileceği vurgulanmaktadır.

Gąsiorowska (2014) çalışmasında, bireylerin materyalist değerleri ile zihinsel muhasebe kullanımı arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Özellikle materyalist bireylerin, paranın kaynağına ve kullanım amacına daha fazla önem verdiği, bazı zihinsel hesapları (örneğin “özel” ya da “hak edilmiş” gelirler) harcamaya daha açık gördüğü ortaya konmaktadır. Çalışma, materyalizmin yalnızca daha fazla harcama eğilimiyle değil, aynı zamanda paraya yüklenen psikolojik anlamlar ve özdenetim stratejileriyle de ilişkili olduğunu vurgular.

Huang (2025) çalışmasında, zihinsel muhasebe kavramını hem kuramsal hem de gerçek hayattaki uygulamaları üzerinden ele alarak, bireylerin finansal kararlarının neden çoğu zaman ekonomik rasyonellikten saptığını açıklamayı amaçlamaktadır. Makale, insanların parayı kaynağına, kullanım amacına ve zaman boyutuna göre ayrı zihinsel hesaplara ayırdığını ve bu

ayrımın harcama, tasarruf, yatırım ve borçlanma kararlarını doğrudan etkilediğini vurgular. Uygulama kısmında ise zihinsel muhasebenin özellikle kişisel finans yönetimi, emeklilik tasarrufları, kredi kartı kullanımı ve yatırım kararlarında nasıl somut sonuçlar doğurduğu örneklerle gösterilmektedir. Huang, bireylerin örneğin beklenmedik gelirleri daha kolay harcamasını, borçları kapatmak yerine tasarrufu tercih etmesini ya da riskli yatırımları “ayrı bir hesapta” değerlendirmesini zihinsel muhasebenin doğal çıktıları olarak ele alır.

3. UYGULAMA TASARIMI VE YÖNTEM

Araştırmanın temel amacı, bireylerin gelir kaynağına bağlı olarak farklı finansal kararlar alıp almadıklarını mental muhasebe çerçevesinde incelemektedir. Aynı parasal tutarın farklı zihinsel hesaplarda nasıl harcandığı üzerinden mental muhasebe yanılığının deneysel olarak test edilmesi amaçlanmaktadır. Bununla birlikte, üniversite lisans öğrencileri ile gerçekleştirilen araştırmanın eğitsel bir araç olarak kullanılması planlanmıştır. Mental muhasebe davranışının deneyimlenmesi ile öğrenme faaliyetinin artırılması hedeflenmiştir.

Uygulama, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme bölümünde “Yatırımcı Psikolojisi ve Davranışsal Finans” dersini alan öğrenciler ile yürütülmüştür. Araştırma, deneysel ve tanımlayıcı bir tasarıma sahiptir. Örnekleme, söz konusu dersi kendi isteği ile seçmiş ve araştırmaya katılım isteginde olan 21 öğrenciden oluşmaktadır.

Araştırma, lisans öğrencilerinin iki ayrı senaryoya verdikleri yanıtların kategorize edilmesi ve karşılaştırılması yoluyla yürütülmüştür. Katılımcılara önce Senaryo 1 (Beklenmeyen Gelir) yazılı olarak sunulmuştur:

Bir akraban sana hiç beklemediğin bir anda 20.000 TL gönderdi. Bu parayı nasıl değerlendirirsin?

Cevaplar toplanmış, ardından Senaryo 2 (Biriktirilmiş Gelir) yazılı olarak sunulmuştur:

Yaklaşık 1–2 yıldır azar azar kenara koyarak biriktirdiğin para sonunda 20.000 TL'ye ulaştı. Bu parayı nasıl değerlendirirsin?

Öğrencilerden her iki durumda da parayı nasıl kullanacaklarını serbest metin şeklinde ifade etmeleri istenmiştir. Yanıtlar anonim olarak toplanmış, bireysel eşleştirme yapılmamış ve veriler toplulaştırılmış biçimde analiz edilmiştir. Cevaplar hedonik harcama, yatırım, borç ödeme, birikim ve reddetme gibi davranışsal kategorilere ayrılmıştır. Çalışmada belirlenen kategoriler aşağıda belirtildiği şekilde tanımlanmaktadır:

Hedonik Harcama: Bu çalışmada hedonik harcama, bireylerin zorunlu ihtiyaçlar dışında, haz, keyif ve anlık tatmin amacıyla gerçekleştirdikleri tüketim harcamalarını ifade etmektedir. Alışveriş, eğlence, kişisel keyif ve benzeri harcamalar bu kategori kapsamında değerlendirilmiştir.

Yatırım: Bireylerin parayı gelecekte finansal getiri elde etme amacıyla değerlendirmeye yönelik kararlarını kapsamaktadır. Altın, döviz, fon, borsa ve benzeri finansal araçlara yönlendirme bu kategori altında sınıflandırılmıştır.

Birikim: Bireylerin elde ettikleri parayı harcamadan saklamayı veya ileride kullanılmak üzere yerel para birimi ile biriktirmeyi tercih ettikleri davranışlardır. Parayı kenara koyma, birikime devam etme ve hesapta tutma gibi ifadeler bu kategori kapsamında değerlendirilmiştir.

Borç Ödeme: Bireylerin elde ettikleri parayı mevcut borçlarını kapatma veya azaltma amacıyla kullanma eğilimlerini ifade etmektedir. Kredi, kredi kartı ve benzeri borçların ödenmesine yönelik kararlar bu başlık altında sınıflandırılmıştır.

Reddetme: Bireyin kendisine sunulan parayı kabul etmeme veya geri gönderme yönündeki kararlarını ifade etmektedir. Bu davranış, özellikle beklenmeyen gelir senaryosunda ortaya çıkan normatif veya etik temelli bir tercih olarak değerlendirilmiştir.

Senaryolara göre verilen cevaplar, istatistiksel analizlere geçilmeden önce yukarıda tanımlanan kategorilere göre ayrılmıştır. Akrabalarından hediye niteliğinde gelen 20.000 TL’lik parayı nasıl harcayacakları sorusuna, “alışveriş yaparım”, “tatile giderim”, “hepsini yeni kıyafetlere harcarım” gibi cevaplar (10 kişi) “*hedonik harcama*” kategorisini oluşturmuştur. Altın, döviz, faiz gibi yatırım araçlarında değerlendireceğini söyleyen cevaplar (4 kişi) “*yatırım*” kategorisinde ele alınmıştır. 6 kişi ise bu para ile “kredi kartı borcu öderim”, “borçlarımı kapatırım” gibi cevaplar iletmış, bu cevaplar “*borç ödeme*” kategorisini oluşturmuştur. Bu soruya hiç kimse “harcamam, biriktiririm, elde tutarım...” gibi cevaplar vermemiş, dolayısıyla hediye olarak gelen gelirin “*birikim*” kararına dönüşmediği görülmüştür. Sadece bir öğrenci, gelen parayı istemeyeceğini ve geri göndereceğini belirtmiş, bu nedenle “*reddetme*” kategorisine bir adet cevap eklenmiştir. Cevaplar toplandıktan sonra öğrencilere ikinci senaryo olan biriktirilmiş gelir sorusu iletilmiş, bir süredir biriktirdikleri paranın 20.000 TL’ye ulaştığı ve bu parayı nasıl harcayacakları sorulmuştur. Yazılı olarak toplanan cevaplar, ilk senaryoda olduğu gibi kategorilere ayrılmıştır. Senaryo 2’de kişilerin “birikim” odaklı cevaplarındaki artış dikkat çekmektedir. “Parayı harcamam, aynı şekilde biriktirmeye devam ederim, hesaba dokunmam, zor günler için saklarım” gibi cevaplar iletilmiştir. Senaryo 2’de gelen cevaplar birikim (9 kişi), yatırım (6 kişi), hedonik harcama (3 kişi), borç ödeme (3 kişi) şeklinde kategorilere ayrılmıştır.

4. ARAŞTIRMA BULGULARI VE YORUMLAR

Bu çalışmada, öğrencilerin gelir kaynağına göre harcama tercihlerini incelemek amacıyla 21 öğrenciye iki farklı senaryo sunulmuştur. Öğrencilerin her iki senaryoda verdikleri cevaplar kategorize edilmiş ve buna göre gözlenen frekanslara (O_{ij}) ve beklenen frekanslara (E_{ij}) Çizelge 1’de yer verilmiştir.

Çizelge 1. Gözlenen ve Beklenen Frekanslar

	Beklenmeyen Gelir		Biriktirilmiş Gelir	
	Gözlenen	Beklenen	Gözlenen	Beklenen
Hedonik harcama	10 (%47,62)	6,5	3 (%14,29)	6,5
Yatırım	4 (%19,05)	5,0	6 (%28,57)	5,0
Birikim	0 (%0,00)	4,5	9 (%42,86)	4,5

Borç ödeme	6 (%28,57)	4,5	3 (%14,29)	4,5
Reddetme	1 (%4,76)	0,5	0 (%0,00)	0,5

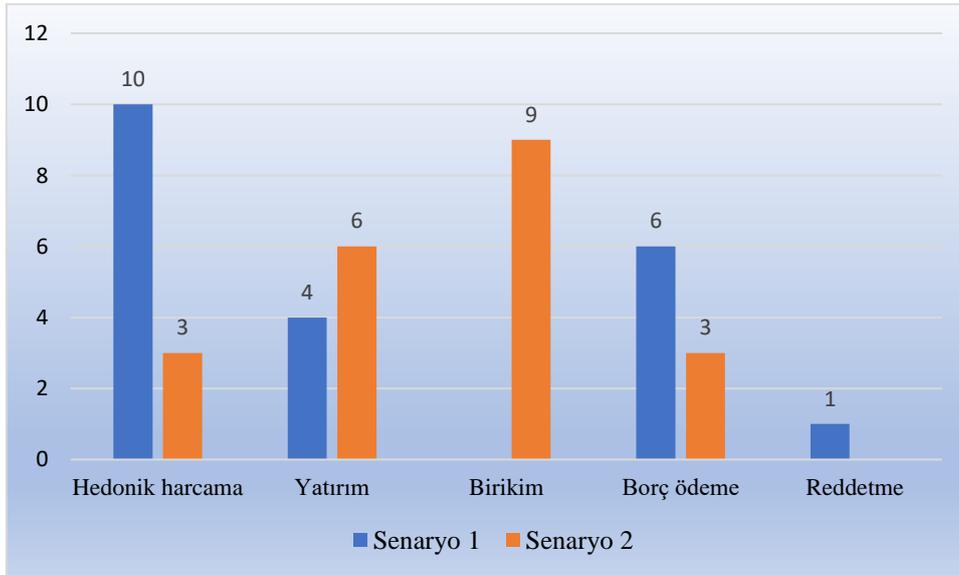
Not: Parantez içindeki değerler yüzdesel dağılımı göstermektedir.

Çizelge 1’de yer alan beklenen frekanslar (1) no’lu eşitlik kullanılarak hesaplanmıştır.

$$E_{ij} = \frac{\text{Satır Toplamı} \times \text{Sütun Toplamı}}{\text{Genel Toplam}} \quad (1)$$

Çizelge 1 incelendiğinde, öğrencilerin geliri değerlendirme kararlarında bazı kategorilerde belirgin farklılıklar görülmektedir. Öğrencilerin %47,62’si beklenmeyen geliri hedonik harcamaya ayırırken, öğrencilerin sadece %14,29’u biriktirilmiş gelirlerini hedonik harcamalara ayırmaktadır. Öğrencilerin büyük kısmı beklenmeyen gelirleri alışveriş, tatil gibi keyfi harcamalara ayırmaktan çekinmezken, parayı kendileri biriktirdiğinde hedonik harcama tercih oranı azalmaktadır. Benzer şekilde, söz konusu geliri kendilerinin biriktirmesi senaryosunda, birikim yapmaya devam etme oranı %42,86’dır. Akrabadan gelen beklenmedik gelir senaryosunda hiçbir öğrenci birikim yapmayı tercih etmemiştir. Beklenmeyen gelir ile borç ödeme tercihi %28,57 iken, biriktirilmiş gelir ile borç ödeme tercihi %14,29’dur. Akrabadan gelen beklenmeyen geliri 1 öğrenci reddetmiş, açıklama olarak “parayı iade etmenin uygun olacağını” belirtmiştir. Beklenmeyen gelir senaryosunda 4 öğrenci döviz, faiz, altın gibi çeşitli yatırım araçlarında paralarını değerlendirmek istediğini belirtmiştir. İkinci senaryoda ise 21 öğrencinin 6’sı (%28,57) biriktirilmiş paralarını yatırım araçlarına yönlendirmeyi tercih etmektedir.

Görsel 1’de de görüldüğü üzere, sunulan Senaryo 1 (Beklenmeyen Gelir) ile Senaryo 2 (Biriktirilmiş Gelir)’de öğrencilerin harcama tercihlerinde farklılıklar göze çarpmaktadır. Elde edilen kategorilerin frekanslarının dağılımlarının istatistiksel olarak farklı olup olmadığının test edilmesi gerekmektedir. Bu amaçla uygun istatistiksel yöntemler kullanılmış, analizler SPSS programı aracılığıyla gerçekleştirilmiştir.

Görsel 1. Senaryolara Göre Gözlenen Frekanslar

Verilen cevaplarla belirlenen kategorilerin frekans dağılımlarının karşılaştırılması amacıyla Pearson Ki-kare homojenlik testi uygulanmıştır. Pearson Ki-kare homojenlik testi, senaryolarda gözlenen frekanslar ile senaryolar arasında fark olmadığı varsayımı altında hesaplanan beklenen frekanslar arasındaki sapmaları inceleyerek dağılımlar arasında fark olup olmadığını test etmektedir.

Uygulanan senaryolara göre çalışmanın hipotezi şu şekildedir: Katılımcıların harcama tercihleri gelirin kaynağına göre değişmektedir. “Beklenmeyen Gelir” senaryosu ile “Biriktirilmiş Gelir” senaryosunda verilen cevapların frekans dağılımlarının anlamlı bir şekilde farklı olması beklenmektedir. Dolayısıyla Pearson Ki-kare homojenlik testine ait hipotezler aşağıdaki gibidir.

H₀: İki senaryoda katılımcıların geliri değerlendirme tercihleri kategorilere göre aynı dağılıma sahiptir.

H₁: İki senaryoda katılımcıların geliri değerlendirme tercihleri kategorilere göre aynı dağılıma sahip değildir.

Pearson Ki-kare homojenlik testine ait sonuç Çizelge 2’de yer almaktadır.

Çizelge 2. Pearson Ki-kare Testi Sonucu

	Test İstatistiği (prob.)
Pearson Ki-kare	15.169 (0.004)

Çizelge 2’de yer alan Pearson Ki-kare test istatistiği (2) no’lu eşitlik kullanılarak hesaplanmaktadır.

$$\chi^2 = \sum_{i=1}^5 \sum_{j=1}^2 \frac{(O_{ij} - E_{ij})^2}{E_{ij}} \quad (2)$$

Çizelge 2 incelendiğinde, elde edilen prob. değerinin (0.004) $\alpha = 0.05$ anlamlılık düzeyinden küçük olduğu ve H_0 hipotezinin reddedildiği görülmektedir. Böylece, iki senaryoda verilen cevapların dağılımlarının istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaştığı ve gelirin algılanan kaynağının katılımcıların geliri değerlendirme tercihlerini değiştirdiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Pearson Ki-kare homojenlik testi yapılırken bazı hücrelerde beklenen frekansların 5’ten küçük olduğu görülmüş ve Ki-kare testinin varsayımlarının ihlal edilme riski ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, sonuçların tutarlılığını incelemek amacıyla küçük örneklem ve düşük beklenen frekanslar için daha güvenilir sonuçlar sunan Fisher-Freeman-Halton Exact (Fisher Exact) testi uygulanmış ve test sonucuna Çizelge 3’te yer verilmiştir.

Çizelge 3. Fisher Exact Testi Sonucu

	Test İstatistiği (prob.)
Fisher Exact	15.825 (0.001)

Çizelge 3’te görüldüğü üzere prob. değeri (0.001) $\alpha = 0.05$ anlamlılık düzeyinden küçük olduğu için H_0 hipotezi reddedilmektedir. Elde edilen sonuç Pearson Ki-kare testi sonucunu destekler nitelikte olup, iki senaryoda katılımcıların geliri değerlendirme tercihlerine ilişkin frekans dağılımları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

5. SONUÇLAR

Davranışsal finans, bireylerin finansal karar süreçlerinde her zaman rasyonel davranmadıklarını öne sürer ve alandaki çalışmalar yatırımcı davranışlarını ölçmeyi ve anlamayı hedeflemektedir. Bu çalışmada, zihinsel yanılgılardan biri olan mental muhasebe davranışı incelenmektedir.

Bireylerin beklenmeyen gelirleri “harcanabilir para” olarak görme eğilimi, mental muhasebe literatüründe sıkça vurgulanmaktadır (Arkes vd., 1994: 332). Bu nedenle gelirlerin kaynağı, bireylerin harcama tutumlarını değiştirebilmektedir. Gerçekleştirilen uygulama, mini bir senaryo analizi şeklinde tasarlanmış, aynı miktardaki para tutarının kaynağa göre farklı kategorilerde ve oranlarda değerlendirildiği tespit edilmiştir.

Araştırma, Türkiye’de bir devlet üniversitesinde lisans düzeyindeki öğrenciler örnekleminde gerçekleştirilmiştir. Finans bilim alanı dersi olan bu seçimlik ders, öğrenciler tarafından seçimlik ders havuzundan kendi istekleri ile seçilmiştir. Dolayısıyla alana ilgi duyan ve finansal okur yazarlığını artırmak isteyen bir örneklem olduğu varsayılmaktadır. Bu uygulama hem mental muhasebe davranışının tespiti hem de alana ilgi duyan öğrenci grubunun konuyu daha iyi anlamasına imkan sağlayacak bir çalışma olarak yürütülmüştür. Çalışmaya katılan öğrenciler katılım isteklerini bildirmiş, uygulama yapıldıktan sonraki hafta derste araştırma bulguları ve sonuçları öğrenciler ile paylaşılmıştır.

Çalışmanın temel amacı, kişilerin finansal karar süreçlerinde gelir kaynağına bağlı olarak farklı karar alıp almadıklarını ölçmek ve bunu mental muhasebe çerçevesinde incelemektir. Bu sebeple ders içinde uygulanacak bir mini-deney tasarlanmıştır. Bu çalışmada öncelikle sınıfta bulunan öğrencilere yazılı olarak açık uçlu bir soru sorulmuş, 20.000 TL’lik beklenmedik bir geliri nasıl değerlendireceklerine yönelik cevapları toplanmıştır. Ardından yazılı olarak yeni bir soru yöneltilmiş, kendi biriktirdikleri 20.000 TL’lik geliri nasıl değerlendirecekleri konusunda görüşleri alınmıştır.

Her iki senaryodan elde edilen cevaplar arasında dramatik düşüşler veya artışlar görülmekle birlikte, farklılıkları bilimsel anlamda ölçmek için istatistiksel testlerden faydalanılmıştır.

Uygulanan Pearson Ki-kare homojenlik testi ve Fisher-Freeman-Halton Exact testi sonuçları, iki senaryoda elde edilen frekans dağılımlarının istatistiksel olarak anlamlı biçimde farklılaştığını doğrulamaktadır. Bu durum, gelirin kaynağının katılımcıların harcama, tasarruf ve yatırım kararları üzerinde belirleyici bir rol oynadığını ortaya koymakta ve mental muhasebe yanılgısına ilişkin literatürdeki önceki bulgularla örtüşmektedir. Özellikle beklenmeyen gelirlerin daha kolay harcanabilir olarak algılanması, bireylerin özdenetim mekanizmalarının gelir türüne göre farklı çalıştığını düşündürmektedir.

Araştırma bulgularına göre, beklenmeyen gelir senaryosunda katılımcıların önemli bir kısmının hedonik harcamalara yöneldiği, buna karşılık biriktirilmiş gelir senaryosunda bu tür harcamaların belirgin biçimde azaldığı görülmektedir. Biriktirilmiş gelir durumunda katılımcıların ağırlıklı olarak birikim ve yatırım tercihlerini ön plana çıkardıkları, borç ödeme ve hedonik harcama eğilimlerinin ise görece azaldığı tespit edilmiştir. Bu bulgular, ekonomik açıdan eşdeğer olan iki gelirin psikolojik olarak eşdeğer algılanmadığını ve bireylerin mental muhasebe yoluyla parayı farklı hesaplarda değerlendirdiğini göstermektedir.

Çalışmanın bir diğer katkısı, mental muhasebe davranışının sınıf içi bir mini-deney tasarımı ile deneysel olarak gösterilmesidir. Bu yönüyle araştırma, davranışsal finans kavramlarının soyut teorik çerçeveler olmaktan çıkarılarak, öğrencilerin kendi karar süreçleri üzerinden somut biçimde gözlemlenmesine imkan sağlamıştır. Dolayısıyla çalışma, yalnızca akademik literatüre ampirik katkı sunmakla kalmamakta, aynı zamanda finans eğitiminde deneysel öğrenme yaklaşımlarının etkinliğine de işaret etmektedir.

Bununla birlikte araştırmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Örneklemin sınırlı sayıda ve tek bir üniversitenin öğrencilerinden oluşması, elde edilen sonuçların genellenebilirliğini kısıtlamaktadır. Gelecek çalışmalarda daha geniş ve heterojen örneklerle, farklı demografik gruplar üzerinde benzer senaryo temelli uygulamaların gerçekleştirilmesi, mental muhasebe davranışının daha kapsamlı biçimde incelenmesine katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Antonides, G., de Groot, I. M., & van Raaij, W. F. (2011). Mental accounting and economic behavior. *Journal of Economic Psychology*, 32(4), 546–555.
- Arkes, H. R., Joyner, C. A., Pezzo, M. V., Nash, J. G., & Stone, E. (1994). *The psychology of windfall gains*. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 59(3), 331–347.
- Barberis, N., & Thaler, R. (2003). A survey of behavioral finance. *Handbook of the Economics of Finance*, 1, 1053-1128.
- Cheema, A., & Soman, D. (2006). Malleable mental accounting: The effect of flexibility on the justification of attractive spending and consumption decisions. *Journal of Consumer Psychology*, 16(1), 33–44.
- Gasiorowska, A. (2014). The relationship between materialism and mental accounting. *Journal of Economic Psychology*, 44, 75–84.
- Heath, C., & Soll, J. B. (1996). Mental budgeting and consumer decisions. *Journal of Consumer Research*, 23(1), 40–52.
- Huang, P. (2025). The mental accounting and its impact in reality. *Finance & Economics*, 14(2), 55–67.
- Levav, J., & McGraw, A. P. (2009). *Emotional accounting*: How feelings about money influence consumer choice. *Journal of Marketing Research*, 46(1), 66–80.
- Prelec, D., & Loewenstein, G. (1998). The red and the black: Mental accounting of savings and debt. *Marketing Science*, 17(1), 4–28.
- Shefrin, H. M., & Thaler, R. H. (1988). The behavioral life-cycle hypothesis. *Economic Inquiry*, 26(4), 609–643.
- Soman, D. (2001). The mental accounting of sunk time costs: Why time is not like money. *Journal of Behavioral Decision Making*, 14(3), 169–185.
- Thaler, R. (1985). Mental accounting and consumer choice. *Marketing Science*, 4(3), 199–214.
- Thaler, R. H. (1999). Mental Accounting Matters. *Journal of Behavioral Decision Making*, 12(3), 183–206.
- Tversky, A., & Kahneman, D. (1974). Judgment under Uncertainty: Heuristics and Biases. *Science*, 185(4157), 1124-1131.

DENETİM KOMİTESİ YAPISININ KRİZ DÖNEMLERİNDE ROLÜ

Dr. Öğr. Üyesi, Özge ÖZKAN

Malatya Turgut Özal Üniversitesi, ozge.ozkan@ozal.edu.tr - 0000-0002-9047-8627

ÖZET

Bu çalışmanın amacı Borsa İstanbul (BIST) 30 endeksinde işlem gören işletmelerin denetim komitesi özelliklerini incelemek ve özsermaye karlılığına etkisini görebilmektir. Çalışmada, küresel ekonomik belirsizliklerin ve pandeminin etkilerinin hissedildiği 2018-2023 dönemini kapsayan veriler kullanılmıştır. Analiz bulgularına göre, denetim komitesi üye sayısı ile öz sermaye karlılığı arasında istatistiksel olarak anlamlı ve negatif bir ilişki tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Denetim Komitesi, BIST-30, Driscoll-Kraay Analizi.

THE ROLE OF THE AUDIT COMMITTEE STRUCTURE DURING CRISIS PERIODS

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the characteristics of the audit committees of companies traded on the Borsa Istanbul (BIST) 30 index and to see their impact on return on equity. The study uses data covering the period 2018-2023, during which the effects of global economic uncertainties and the pandemic were felt. According to the analysis findings, a statistically significant and negative relationship was found between the number of audit committee members and return on equity.

Keywords: Audit Committee, BIST-30, Driscoll-Kraay Analysis.

1. GİRİŞ

Küresel ölçekte yaşanan ekonomik dalgalanmalar, özellikle 2000'li yılların başında Enron ve WorldCom gibi büyük ölçekli şirketlerde yaşanan muhasebe usulsüzlükleri, COVID-19 salgını döneminde yaşanan belirsizlik ortamı kurumsal yönetim mekanizmalarının ve iç denetim yapılarının önemini artırmıştır. Finansal piyasalarda artan risk algısı işletmelerin finansal performans göstergelerinin yanısıra aynı zamanda kurumsal yönetim ve iç kontrol mekanizmalarıyla da değerlendirilmesini gerekli kılmıştır. Denetim komiteleri; finansal raporlamanın güvenilirliği, iç kontrol süreçlerinin gözetimi ve risklerin izlenmesi açısından kritik bir kurumsal yapı olarak öne çıkmaktadır.

Literatürde kriz dönemlerinde kurumsal yönetim mekanizmalarının rolünü inceleyen çeşitli çalışmalar bulunmakla birlikte, denetim komitelerinin yapısal özelliklerinin doğrudan kriz dayanıklılığı ile ilişkilendirilmesi sınırlı sayıda çalışmayla ele alınmıştır. Literatürde yer alan çalışmalar, etkin bir denetim komitesinin finansal raporlama kalitesini artırdığını ve hile riskini azalttığını ortaya koymaktadır (Abbott, Parker ve Peters, 2004). Özellikle denetim komitesinin

eğitim düzeyi, toplantı sıklığı ve raporlama yoğunluğu gibi göstergelerin, kriz dönemlerinde finansal performans üzerindeki etkisinin ayrıntılı biçimde test edilmediği görölmektedir. Bazı araştırmacılar, sık toplanan ve uzman üyelerden oluşan komitelerin firma performansını olumlu etkilediğini savunurken (Aldamen vd., 2012); bazıları ise aşırı düzenlemenin ve kalabalık komitelerin karar alma süreçlerini yavaşlatarak performansı negatif etkileyebileceğini öne sürmektedir (Vafeas, 1999). Bu çalışma, bu boşluğu gidermeyi amaçlamakta ve Borsa İstanbul BIST-30 endeksinde yer alan işletmeler üzerinden denetim komitesi yapısının kriz dönemindeki rolünü ampirik olarak incelemektedir.

Çalışmada 2018–2023 dönemine ait panel veri seti kullanılmıştır. Bu dönemin COVID-19 krizi ile özdeşleşen dönem olarak kabul edilmiş ve kriz etkisi bir kukla değişken aracılığıyla modele dâhil edilmiştir. Böylece, denetim komitesi göstergelerinin normal dönemlerdeki etkilerinden bağımsız olarak, kriz döneminde performans üzerindeki marjinal etkisi analiz edilmiştir. Elde edilecek sonuçların, hem literatüre kurumsal yönetim–kriz dayanıklılığı ekseninde katkı sağlaması hem de işletme yöneticileri ve politika yapımcılar açısından uygulamaya dönük çıkarımlar sunması beklenmektedir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Denetim komitesi şirketlerin finansal raporlama süreçlerinin bütünlüğünü ve iç kontrol sistemlerinin etkinliğini sağlamak üzere yönetim kurulu bünyesinde oluşturulan önemli bir kurumsal yönetim mekanizmasıdır (Ercan, Bekci ve Köse, 2025). Özellikle yaşanan büyük şirket skandallarıyla birlikte düzenleyici otoriteler denetim komitelerinin bağımsızlık ve finansal uzmanlık gibi niteliklerini güçlendirmeye yönelik kurallar getirmişlerdir (Galal, 2025). Böylece denetim komitesine finansal tablolara güveninin tesis edilmesi ve üst yönetimin sağlıklı şekilde denetlenmesi noktasında kritik roller yüklenmiştir (Sevim ve Eliuz, 2007). Literatürde de etkin bir denetim komitesinin iç ve dış denetim süreçlerini koordine ederek finansal raporlamanın şeffaflığını artırdığı ve dolayısıyla şirket performansına olumlu katkı yaptığı vurgulanmaktadır (Ercan vd., 2025). Etkili bir denetim komitesinin kurumsal yönetim yapısı için gerekli bir unsur olduğu ve özellikle halka açık şirketlerde bağımsız üyelerden oluşan komitelerin bulundurulmasının iyi yönetişimin gereği sayıldığı belirtilmektedir ve Türkiye’de de 2003 yılından itibaren Sermaye Piyasası Kurulu düzenlemeleri ile halka açık şirketlerin bağımsız yönetim kurulu üyelerinden oluşan bir denetim komitesi kurmaları zorunlu hale getirilmiştir (Sevim ve Eliuz, 2007).

Küresel finansal krizler ve ekonomik dalgalanmalar şirketlerin finansal performansını ve risk profilini derinden etkileyerek kurumsal yönetim mekanizmalarının önemini daha da arttırmaktadır. Kriz dönemlerinde şirketlerin maruz kaldığı belirsizlik ve risk artışı denetim komitesinin daha titiz bir gözetim rolü üstlenmesini gerektirmektedir. COVID-19 küresel salgınının yarattığı ekonomik krizde, denetim komitesinin finansal performans üzerindeki etkisinin büyük ölçüde devam ettiği gözlemlenmiştir. Endonezya’da pandemi sürecinde Borsa şirketleri üzerinde yapılan bir çalışmada denetim komitesi özelliklerinin (komite üye sayısı, bağımsız üye oranı ve finans alanında uzman üye sayısı gibi) şirketlerin aktif kârlılığı (ROA) ve özkaynak kârlılığı (ROE) üzerinde pozitif bir etkiye sahip olmaya devam ettiği saptanmıştır. Çalışmada denetim komitesinin piyasa değeri göstergesi olan Tobin’s Q oranı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olmadığı belirtilmiştir (Azizah,2023). Söz konusu

durum kriz şartlarında denetim komitesinin şirketin temel kârlılık göstergelerini desteklemeye devam edebildiğini, ancak piyasa katma değeri açısından etkisinin sınırlı kalabileceğini göstermektedir. İngiltere’de kriz öncesi ve sırasındaki dönemde FTSE 350 şirketlerinin incelendiği bir çalışmada denetim komitesi üyelerinin “aşırı meşgul” olma durumunun yani, üyelerin birden çok şirkette birden fazla yönetim görevine sahip olmalarının finansal raporlama kalitesini olumsuz etkilediği bulunmuştur. Özellikle kriz yıllarında birden fazla pozisyonda görev alan denetim komitesi üyelerine sahip şirketlerde kazanç yönetimi ve finansal tablo manipülasyonu riskinin daha yüksek seyrettiği gözlemlenmiştir (Ghfran vd., 2022). Aldamen vd. (2012), finansal kriz yıllarını kapsayan araştırmasında daha küçük boyutlu fakat üyeleri daha tecrübeli ve finansal açıdan uzman denetim komitelerine sahip şirketlerin kriz sırasında daha iyi performans gösterdiği tespit edilmiştir.

3. YÖNTEM

Çalışmada Borsa İstanbul (BIST) 30 endeksinde işlem gören işletmelerin denetim komitesi özelliklerinin finansal performans üzerindeki etkisini incelemek amacıyla panel veri analizi yöntemi kullanılmıştır. Veri seti, 2018-2023 yıllarını kapsayan 6 yıllık dönemi ve 30 firmayı (toplam 180 gözlem) içermektedir.

Bağımlı değişkenin (ROE) ve bağımsız değişkenlerin yer aldığı ekonometrik model aşağıda sunulmuştur.

$$ROE_{it} = \beta_0 + \beta_1UYE_{it} + \beta_2TOP_{it} + \beta_3RAP_{it} + \beta_5LIS_{it} + \beta_6DEN_{it} + \epsilon_{it}$$

Burada;

i: Firmayı

t: Zamanı (yılı),

ε_{it}: Hata terimini ifade etmektedir

Modelde değişen varyans ve otokorelasyon sorunlarını dikkate alan dirençli standart hataları kullanmak amacıyla Driscoll-Kraay tahmincisi esas alınmıştır.

Modelde kullanılan değişkenlere ait tanımlamalar ve hesaplama yöntemleri Çizelge 1’de gösterilmiştir.

Çizelge 1. Değişkenler

Değişken Türü	Kod	Değişken Adı	Açıklama / Hesaplama Yöntemi
Bağımlı Değişken	ROE	Özsermaye Karlılığı	Net Kar / Toplam Özsermaye
Bağımsız Değişkenler	UYE	DK Üye Sayısı	Denetim komitesindeki toplam üye sayısı
	TOP	DK Toplantı Sayısı	Denetim komitesinin yıl içinde yaptığı toplantı adedi
	RAP	DK Rapor Sayısı	Denetim komitesi tarafından yönetim kuruluna sunulan rapor sayısı

	<i>LIS</i>	Lisansüstü Eğitim Oranı	Denetim komitesi üyeleri arasında Yüksek Lisans/Doktora yapanların oranı
Kontrol Değişkeni	<i>DEN</i>	Denetim Firması	Firma "Dört Büyük" (Big4) denetim firmasından biri tarafından denetleniyorsa 1, değilse 0

4. BULGULAR

Araştırma örneklemini oluşturan firmaların finansal performans göstergeleri ve denetim yapısına ilişkin tanımlayıcı istatistikler Çizelge 2’de sunulmuştur. İncelenen dönemde firmaların ortalama Özsermaye Karlılığı (ROE) %18,62 olarak gerçekleşmiştir. Denetim komitesi yapısı incelendiğinde, komite üye sayısının yasal düzenlemeler gereği 2 civarında yoğunlaştığı (Ortalama: 2,2), buna karşılık toplantı sayısının firmalar arasında büyük farklılıklar gösterdiği (Standart Sapma: 59,90) görülmektedir.

Çizelge 2. Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Gözlem	Ortalama	Std. Sapma	Min	Max
ROE (Özsermaye Karlılığı)	130	25.00	18.09	-21.64	82.91
DK Üye Sayısı	130	2.20	0.49	1.00	3.00
DK Toplantı Sayısı	130	20.00	59.90	0.00	453.00
DK Rapor Sayısı	130	7.10	6.37	1.00	54.00
Denetçi Lisansüstü Oranı	130	0.55	0.35	0.00	1.00
Denetim Firması (Kukla)	130	0.92	0.27	0.00	1.00

Veri setinde tespit edilen değişen varyans ve otokorelasyon sorunlarını gidermek amacıyla, dirençli standart hatalar üreten Driscoll-Kraay tahmincisi kullanılmıştır. Denetim komitesi özelliklerinin firma performansı (ROE) üzerindeki etkisine ilişkin analiz sonuçları Çizelge 3’de yer almaktadır.

Çizelge 3 . Driscoll-Kraay Regresyon Sonuçları

Değişkenler	Katsayı (β)	Drisc/Kraay Std. Sap.	p-değeri	Anlamlılık
Sabit Terim	26.85	2.01	0.000	
DK Üye Sayısı	-3.38	1.29	0.057	*

DK Toplantı Sayısı	-0.05	0.08	0.45	-
DK Rapor Sayısı	0.29	0.19	0.20	-
Denetçi Lisansüstü Oranı	0.58	1.60	0.68	-
Denetim Firması (Kontrol)	-2.89	2.95	0.34	-
Model İstatistikleri				
F-İstatistiği	95.00		(Prob: 0.0003)	
Gözlem Sayısı	130			

** ve *** işaretleri sırasıyla %10, %5 ve %1 güven düzeylerini ifade etmektedir

Analiz bulguları incelendiğinde Modelde istatistiksel olarak anlamlı bulunan tek denetim değişkeni "DK Üye Sayısı" olmuştur ($p < 0.10$). Ancak katsayının negatif (-3.42) olması, denetim komitesindeki üye sayısı arttıkça özsermaye karlılığının (ROE) azaldığını göstermektedir. Bu durum, literatürde belirtildiği üzere kalabalık komitelerde karar alma süreçlerinin yavaşlaması veya fikir ayrılıklarının artması ile açıklanabilir. Denetim komitesi toplantı sayısı ve sunulan rapor sayısı ile firma performansı arasında Driscoll-Kraay tahmincisine göre istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir ($p > 0.10$). Modelin genel açıklayıcılığı (F-istatistiği: 95.00) oldukça yüksek ve istatistiksel olarak anlamlıdır ($p < 0.01$). Bu durum kurulan modelin BIST-30 firmalarındaki performans değişimlerini açıklamada başarılı olduğunu ancak bireysel değişken etkilerinin karmaşık bir yapı sergilediğini göstermektedir.

5. SONUÇ

Küresel ekonomideki belirsizliklerin ve risklerin arttığı son yıllarda işletmelerin finansal performansını korumada kurumsal yönetim mekanizmalarının rolü daha da önem kazanmıştır. Bu çalışmada Borsa İstanbul (BIST) 30 endeksinde işlem gören büyük ölçekli işletmelerin denetim komitesi özelliklerinin (üye sayısı, toplantı sıklığı, raporlama sayısı ve uzmanlık) finansal performans (ROE) üzerindeki etkisi incelenmiştir. Ekonomik dalgalanmaların ve COVID-19 pandemisinin etkilerinin yoğun hissedildiği 2018-2023 dönemini kapsayan analizde değişen varyans ve otokorelasyon sorunlarına karşı dirençli sonuçlar üreten Driscoll-Kraay tahmincisi kullanılmıştır.

Çalışmada denetim komitesi üye sayısı ile özsermaye karlılığı (ROE) arasında negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Bu durum komite üye sayısının artmasının her zaman etkinliği artırmadığına işaret etmektedir. Aksine, üye sayısı arttıkça karar alma süreçlerinin yavaşladığı, iletişim ve koordinasyon maliyetlerinin yükseldiği ve "sosyal kaytarma" davranışlarının ortaya çıkabildiği görülmektedir.

Elde edilen sonuçlara göre işletmeler denetim komitelerini oluştururken sadece üye sayısını artırmaya değil, üyelerin uyumuna ve karar alma hızına odaklanmalıdır. Daha az sayıda ancak nitelikli üyeden oluşan komitelerin daha çevik kararlar alabildiği göz ardı edilmemelidir.

KAYNAKÇA

- Abbott, L. J., Parker, S., & Peters, G. F. (2004). Audit committee characteristics and restatements. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 23(1), 69-87.
- Aldamen, H., Duncan, K., Kelly, S., McNamara, R., & Nagel, S. (2012). Audit committee characteristics and firm performance during the global financial crisis. *Accounting & finance*, 52(4), 971-1000.
- Aldamen, H., Duncan, K., Kelly, S., McNamara, R., & Nagel, S. (2012). Audit committee characteristics and firm performance during the global financial crisis. *Accounting & Finance*, 52(4), 971-1000.
- Azizah, A. (2023). Audit Committee and Firm Performance During the Covid-19 Pandemic. *Jurnal Analisis Bisnis Ekonomi*, 21(1), 69-84.
- Ercan, T., Bekci, İ. & Köse, E. (2025). Denetim Komitesi Özellikleri Ve Denetim Kalitesi İle Firma Performansı İlişkisi. *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi* (Yıl: 2025, Sayı : 76, Sayfa : 67-80) <https://doi.org/10.55322/mdbakis.1640246>
- Fogaça, D. R., Grijalvo, M., & Sacomano Neto, M. (2025). What Are Industry 4.0 and Industry 5.0 All About? An Integrative Institutional Model for the New Industrial Paradigms. *Administrative Sciences*, 15(4), 118. <https://doi.org/10.3390/admsci15040118>
- Galal, H. M. (2025). The Effect of Audit Committee Characteristics on Firm Value: Evidence from Firms Listed on the Egyptian Stock Market. *American Journal of Industrial and Business Management*, 15, 1125-1154. doi: 10.4236/ajibm.2025.158056.
- Ghafran, C., O'Sullivan, N., & Yasmin, S. (2022). When does audit committee busyness influence earnings management in the UK? Evidence on the role of the financial crisis and company size. *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*, 47, 100467.
- Jiménez Rios, A., L. Petrou, M., Ramirez, R., Plevris, V., & Nogal, M. (2024). Industry 5.0 concepts and enabling technologies, towards an enhanced conservation practice: Systematic literature review protocol. *Open Research Europe*, 4, 75.
- Muravskiy, V., Zarudna, N., & Prokipchuk, L. (2024). Accounting in the new generation society and Industry 5.0. *Herald of Economics*, 2(2).
- Sevim, Ş., & Eliuz, A. (2007). Denetim komitelerinin iç denetimin etkinliği üzerindeki rolleri ve İMKB'de bir araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (36), 60-70.
- Soepriyanto, G., & Maryani, N. L. (2023). Challenges of accounting profession on information technology in the industrial revolution 5.0 era. *Journal of Theoretical and Applied Information Technology*, 101(12).
- Vafeas, N. (1999). Board meeting frequency and firm performance. *Journal of Financial Economics*, 53(1), 113-142.

AKILLI SİSTEMLER VE GÜVENİLİR FİNANSAL RAPORLAMA: HİLE TESPİTİNDE YÜKSELEN TEKNOLOJİLER ÜZERİNE BİR İNCELEME

Dr. Öğr. Üyesi, Özge ÖZKAN

Malatya Turgut Özal Üniversitesi, ozge.ozkan@ozal.edu.tr - 0000-0002-9047-8627

ÖZET

Bu çalışma dijitalleşmenin hız kazandığı bir dönemde akıllı sistemlerin hileli finansal raporlamanın tespitine sunduğu katkıları incelemeyi amaçlamaktadır. Finansal bilginin kasıtlı biçimde çarpıtılması, yatırımcı güveninin azalmasına, sermaye maliyetinin yükselmesine ve piyasa disiplininin zayıflamasına yol açan önemli bir kurumsal risk oluşturmaktadır. Geleneksel denetim yaklaşımları ve manuel süreçlere bağımlılık nedeniyle karmaşık hile şemalarını zamanında ortaya çıkarmakta zorlanabilmektedir. Bu bağlamda yapay zekâ, blok zinciri, büyük veri analitiği ve robotik süreç otomasyonu gibi yükselen teknolojiler denetim ve finansal raporlama süreçlerinde yeni olanaklar yaratmaktadır.

Çalışmada kavramsal literatür incelemesi yöntemi kullanılarak uluslararası alanyazında yer alan güncel araştırmalar tematik olarak sınıflandırılmıştır. Bulgular makine öğrenmesi ve anomali tespit algoritmalarının hile belirlemede geleneksel oran analizlerine kıyasla daha yüksek performans gösterebildiğini; blok zinciri altyapısının ise değiştirilemez kayıt yapısı sayesinde hileyi tespit etmenin ötesinde önleyici bir etki yarattığını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte veri gizliliği, model açıklanabilirliği, standartlarla uyum ve etik sorumluluklar gibi alanlarda önemli politika tartışmalarının devam ettiği görülmektedir.

Elde edilen sonuçlar, denetim fonksiyonunun insan uzmanlığı ile teknoloji tabanlı araçların birlikte kullanıldığı hibrit bir yapıya doğru evrildiğini göstermektedir. Çalışma, düzenleyiciler, denetçiler ve işletme yöneticileri açısından teknoloji destekli sürekli denetim mekanizmalarının yaygınlaştırılmasının finansal raporlamada güvenilirlik ve şeffaflığı artırabileceğini vurgulamaktadır. Gelecekte açıklanabilir yapay zekâ uygulamaları, gerçek zamanlı denetim mimarileri ve blok zinciri tabanlı muhasebe sistemlerinin entegrasyonu, hile tespit kapasitesinin daha da güçlendirilmesine olanak sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hileli Finansal Raporlama, Yapay Zekâ, Blok Zinciri, Akıllı Sistemler, Denetim.

SMART SYSTEMS AND RELIABLE FINANCIAL REPORTING: A REVIEW OF EMERGING TECHNOLOGIES IN FRAUD DETECTION

ABSTRACT

This study aims to examine the contributions of smart systems to the detection of fraudulent financial reporting in a period characterized by accelerated digitalization. The intentional distortion of financial information constitutes a major corporate risk that leads to a decline in investor confidence, an increase in the cost of capital, and a weakening of market discipline.

Traditional auditing approaches struggle to uncover complex fraud schemes in a timely manner due to sampling limitations and reliance on manual procedures. In this context, emerging technologies such as artificial intelligence, blockchain, big data analytics, and robotic process automation create new opportunities within auditing and financial reporting processes.

In the study, a conceptual literature review method is employed, and recent international research in the field is thematically classified. The findings indicate that machine learning and anomaly-detection algorithms can outperform traditional ratio-based approaches in identifying fraud, while blockchain infrastructures—through their immutable record structure—may create a preventive effect beyond mere detection. Nevertheless, significant policy debates continue regarding data privacy, model explainability, compliance with standards, and ethical responsibility.

The results show that the auditing function is evolving toward a hybrid structure in which human expertise and technology-based tools are used together. The study emphasizes that the widespread adoption of technology-supported continuous auditing mechanisms may enhance reliability and transparency in financial reporting for regulators, auditors, and corporate managers. In the future, the integration of explainable artificial intelligence applications, real-time auditing architectures, and blockchain-based accounting systems is expected to further strengthen fraud-detection capacity.

Keywords: Fraudulent Financial Reporting, Artificial Intelligence, Blockchain, Smart Systems, Auditing.

1. GİRİŞ

Hileli finansal raporlama finansal bilgilerin kasten yanlış sunulmasını ifade etmektedir. Bu tür hileler her yıl küresel ölçekte trilyonlarca dolarlık zarara yol açmakta ve yatırımcı güvenini sarsarak ekonomik istikrarı tehdit etmektedir (ACFE, 2024). Nitekim Enron ve Wirecard gibi yüksek profilli şirket skandalları, manuel denetimlerin ve kural bazlı tespit sistemlerinin zayıf yönlerini gözler önüne sermiştir (Jan, 2021; Riskiyadi, 2024; Sodnomdavaa & Lkhagvadorj, 2025) Bu durum, finansal raporlamada güvenilirliğin sağlanması ve hilelerin önlenmesinde mevcut yöntemlerin yetersizliklerini vurgulamaktadır.

Geleneksel hile tespit modelleri, özellikle Beneish (1999) M-Score gibi yaklaşımlar, finansal manipülasyon olasılığını belirlemede önemli içgörüler sunmuştur. Bununla birlikte, bu modellerin açıklayıcılık gücünün sınırlı kaldığı görülmektedir. Bu sınırlılık, söz konusu modellerin temel olarak doğrusal varsayımlara dayanması, firmalar arası sektörel ve kurumsal farklılıkları yeterince yansıtamaması ve veri setlerindeki kalite farklılıklarına duyarlılığı ile ilişkilendirilmektedir (Perols, 2011). Bu durum, hileli finansal raporlamanın karmaşık, çok boyutlu ve bağlama duyarlı bir süreç olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla daha esnek, veri odaklı ve ileri analitik yöntemlere ihtiyaç duyulmaktadır.

Bağımsız denetim işlevinin de hile tespitinde belirli yapısal sınırlılıklara sahip olduğu kabul edilmektedir. Denetimler finansal tablolarda önemli bir hata veya hile bulunup bulunmadığının makul güvence düzeyinde ortaya konulmasını amaçlamaktadır. Ancak denetçinin rolü esas itibarıyla finansal beyanların doğruluğunun teyidi ile sınırlı kalmaktadır. Bu süreçte

incelemelerin çoğunlukla örnekleme yoluyla yürütülmesi, ustaca kurgulanan ve sistematik biçimde gizlenen hilelerin rutin denetim prosedürleriyle gözden kaçabilmesi riskini artırmaktadır. Nitekim son dönemde artan kurumsal hile vakaları karşısında, denetim ekiplerinin adli muhasebe uzmanlığıyla desteklenmesi gerektiği yönünde bir literatür oluştuğu görülmektedir. Adli muhasebe; muhasebe ve denetim bilgisi ile hukuk perspektifini bir araya getirerek, hilelerin araştırılması, kanıtların toplanması ve olayların yeniden kurgulanması konusunda uzmanlaşmış bir alan olarak geleneksel denetimin bıraktığı boşlukları tamamlayıcı bir rol üstlenmektedir (Aman, 2022; Verma & Verma, 2022). Bu çerçevede mevcut denetim yöntemlerinin kapsam ve derinlik bakımından belirli kısıtlar taşıdığı ve bu nedenle hileli finansal raporlamanın tamamen engellenmesinde her zaman yeterli olmadığı ileri sürülmektedir. Söz konusu sınırlılıklar, denetim süreçlerinde daha analitik, veri temelli ve teknolojik çözümlere, özellikle yapay zekâ destekli yaklaşımlara duyulan ihtiyacı giderek daha görünür kılmaktadır.

Son yıllarda yapay zekâ ve makine öğrenimi gibi akıllı sistemlerin denetim alanında kullanımı hızla yaygınlaşmıştır. Gelişen teknolojik araçlar büyük ve karmaşık veri setlerini insan analizinin ötesinde bir hız ve derinlikle inceleyebilmekte; bu sayede finansal raporlardaki sıra dışı örüntü ve tutarsızlıklar daha etkin biçimde belirlenebilmektedir (Dos Santos & Dos Santos, 2025). Özellikle denetim amaçlı veri madenciliği ve makine öğrenimi teknikleri, hileli finansal raporlamanın tespitinde öne çıkmaktadır. Bazı çalışmalar karar ağaçları, yapay sinir ağları ve destek vektör makineleri gibi yöntemlerin uygulanmasıyla, finansal tablolardaki hilelerin yakalanmasında geleneksel kural tabanlı yöntemlere kıyasla daha yüksek doğruluk ve duyarlılık elde edildiğini belirtmektedir (Achakzai & Peng, 2023; Kirkos vd., 2007; Ravisankar vd., 2011). Topluluk algoritmalarının ve derin öğrenme yaklaşımlarının, finansal anormallikleri tespit etmede insan yargısına dayalı sistemleri geride bıraktığı çeşitli araştırmalarda gösterilmiştir. Bu bağlamda yapılan sistematik derlemeler de birden çok modeli bir arada kullanan hibrit yaklaşımların farklı veri setlerinde öngörü başarımını belirgin biçimde artırdığını ortaya koymaktadır (Ali vd., 2022; Shahana vd., 2023; Hernandez Aros vd., 2024). Bu bulgular, akıllı sistemlerin hile tespitinde geleneksel yöntemlere kıyasla önemli avantajlar sağlayabildiğine işaret etmektedir.

Yapay zekâ tabanlı yaklaşımların yanı sıra, diğer yükselen teknolojiler de finansal raporlamanın güvenilirliğini artırmak ve denetim süreçlerini güçlendirmek üzere kullanılmaktadır. Örneğin blok zinciri (blockchain) teknolojisi finansal kayıtların değiştirilmesini neredeyse imkânsız hale getiren bir defter sistemi ile birlikte raporlama sürecinde veri bütünlüğünü güvence altına almaktadır. Kayıtların geri döndürülemez oluşu finansal tablolarda sonradan manipülasyon yapılmasını büyük ölçüde zorlaştırdığı için hile girişimlerine karşı koruyucu olmaktadır (Kantarıcı & Uzay, 2025). Yine büyük veri analitiği ve gelişmiş denetim yazılımları ile olağan dışı işlemler ve riskli kalemler gerçek zamanlı olarak izlenebilmektedir. Bununla birlikte bu teknolojilerin uygulanmasıyla ilgili bazı zorluklar ve riskler de literatürde vurgulanmaktadır. Örneğin, yapay zekâ modellerinin parametre ayarlarından kaynaklanan hatalar ya da önyargılar söz konusu olabilmektedir. Ayrıca, bu sistemlerin kurulumu ve bakımı yüksek maliyetli olabildiğinden özellikle küçük ve orta ölçekli işletmeler için benimseme süreci zorlaşabilmektedir (Dos Santos & Dos Santos, 2025). Akıllı sistemler hile tespitinde önemli

fırsatlar sunmakla birlikte, bunların etkin ve etik şekilde kullanılabilmesi için teknik kapasitenin geliştirilmesi ve maliyet engellerinin aşılması gerekmektedir.

Bu çalışma finansal raporlarda hile tespitine yönelik akıllı sistemler ve yükselen teknolojiler üzerine kapsamlı bir inceleme sunmayı amaçlamaktadır. Mevcut denetim yöntemlerinin sınırlılıklarını ve bu sınırlılıkların yol açtığı problemleri ortaya koyarak, teknoloji tabanlı çözümlerin nasıl konumlandığını analiz etmektedir. Çalışmada literatürdeki güncel yaklaşımlar incelenerek yapay zekâ, makine öğrenimi, blok zinciri gibi teknolojilerin denetim fonksiyonuna etkileri değerlendirilmektedir. Çalışmanın özgün katkısı dağınık haldeki en yeni akademik bulguları bir araya getirerek hileli finansal raporlamanın önlenmesi ve tespiti konusunda bütüncül bir bakış açısı sunmasıdır. Böylelikle, teknolojinin denetim süreçlerine entegrasyonu sayesinde finansal raporlamanın güvenilirliğini artırma potansiyeli hem kuramsal hem de pratik boyutlarıyla tartışılmaktadır. Bu incelemenin, söz konusu alanda hem akademik araştırmalara yön vermesi hem de uygulayıcılar için yol gösterici bilgiler sağlaması beklenmektedir.

3. KURAMSAL ÇERÇEVE

3.1. Hileli Finansal Raporlama Kavramı ve Teorileri

Hileli finansal raporlama finansal tablolarda yer alan tutar veya açıklamaların kasıtlı olarak yanlış sunulması ya da önemli bilgilerin gizlenmesi ile finansal tablo kullanıcılarının yanıltılması şeklinde tanımlanmaktadır (ACFE, 2018). Finansal tablo hileleri genel olarak hileli finansal raporlama ve varlıkların kötüye kullanımı olmak üzere iki ana kategoriye ayrılmaktadır (Ngai vd., 2011). Literatürde Hile Üçgeni Teorisi ile hileli finansal raporlama açıklanmaktadır. Bu teoriye göre hile davranışı baskı, fırsat ve gerekçelendirme unsurlarının bir araya gelmesiyle ortaya çıkmaktadır (Kazan, 2021). Zayıf iç kontrol sistemleri ve uygun etik kültürün bulunmaması durumunda, bu üç unsurun birleşmesi hile riskini artırmaktadır. Bu teori Wolfe ve Hermanson (2004) tarafından genişletilmiş ve dördüncü unsur olarak yetkinlik eklenmiştir. Bu model Hile Elması olarak adlandırılmaktadır ve bireyin örgütsel kaynaklara erişimi ile teknik bilgi ve becerisinin hileyi mümkün kılabildiğini ortaya koymaktadır. Daha sonra geliştirilen Hile Beşgeni modelinde ise kibir ve beceri gibi psikolojik unsurların da sürece dâhil olduğu belirtilmektedir (Kazan, 2021).

Güncel literatürde bu modeller, hile motivasyonlarının anlaşılması ve sınıflandırılması açısından hem denetim hem de adli muhasebe çalışmalarında önemli bir kuramsal dayanak olarak kullanılmaktadır (Ngai et al., 2011). İşletmeler açısından performans baskısı, finansal sıkıntılar, iç kontrol zafiyetleri, etik değerlerdeki zayıflık ve yönetimin kibirli tutumu hileli raporlama riskini artıran temel unsurlar olarak değerlendirilmektedir (Wolfe & Hermanson, 2004).

3.2. Geleneksel Hile Tespit Yöntemleri

Hile tespitinde uzun yıllar boyunca finansal analizlere ve uzman yargısına dayalı geleneksel yöntemlerden yararlanılmıştır. Bu kapsamda oran analizi, finansal tablolardaki olağandışı değişimlerin belirlenmesine yardımcı olarak potansiyel hile sinyalleri sunmaktadır (Omar et al., 2014). Satış ve alacaklar arasındaki dengesizlikler, brüt kâr marjındaki beklenmedik dalgalanmalar veya borçluluk oranlarındaki ani artışlar olası manipülasyon göstergeleri olarak değerlendirilmektedir.

Denetim uygulamalarında sıklıkla kullanılan bir diğer yöntem Beneish M-Skoru Modeli'dir. Beneish (1999) tarafından geliştirilen bu model, sekiz finansal oran üzerinden bir skor hesaplayarak kazanç manipülasyonu olasılığını tahmin etmektedir. Model daha sonra farklı ülkelerde test edilmiş ve yatırımcılar ile denetçiler tarafından yaygın şekilde kullanılmaya başlanmıştır (Beneish et al., 2013; Omar et al., 2014). Türkiye'de yapılan çalışmalar da modelin Borsa İstanbul işletmelerinde hile tespitinde işlevsel olduğunu ortaya koymuştur (Fındık & Öztürk, 2016). Benford Yasası da sayısal verilerin dağılımını inceleyerek anormal örüntüleri belirlemede kullanılmaktadır (Nigrini, 2012). Ancak modern işletmelerde finansal işlemlerin karmaşıklığı göz önüne alındığında, bu geleneksel tekniklerin tek başına yeterli olmadığı; özellikle iyi planlanmış yaratıcı muhasebe uygulamalarını yakalamada sınırlı kaldığı belirtilmektedir (Özçelik & Kurt, 2021)

3.3. Yükselen Teknolojilerle Hile Tespiti

Son yıllarda yapay zekâ (YZ) ve makine öğrenmesi temelli uygulamalar, büyük ve karmaşık veri setlerinde insan tarafından fark edilmesi güç örüntüleri ortaya çıkarma kapasiteleri nedeniyle öne çıkmaktadır. Makine öğrenmesi algoritmaları, finansal ve finansal olmayan çok sayıda değişkeni birlikte analiz ederek hileye işaret eden ilişkileri tespit edebilmektedir (Zhou & Kapoor, 2011). Bu sayede denetçiler, veri analitiği araçları aracılığıyla daha güçlü kanıtlara ulaşabilmekte ve karar süreçlerini destekleyebilmektedir (Sharma & Panigrahi, 2013). Bir diğer önemli yenilik blok zinciri teknolojisidir. Dağıtık defter yapısı sayesinde işlemler kriptografik yöntemlerle kayıt altına alınmakta ve onaylanan kayıtların geriye dönük olarak değiştirilmesi neredeyse imkânsız hale gelmektedir (Deloitte, 2017). Bu finansal kayıtların bütünlüğünü güçlendirerek hile riskini azaltmaktadır. Blok zinciri tabanlı muhasebe sistemlerinin denetimde örnekleme yaklaşımından sürekli denetim anlayışına geçişi desteklediği belirtilmektedir (Wang & Kogan, 2018; Smith & Castonguay, 2020).

Büyük veri analitiği, farklı veri kaynaklarından elde edilen geniş veri setlerinin bütünlük biçimde analiz edilmesine olanak tanımakta; normal dışı işlemler gerçek zamanlı olarak izlenebilmektedir. Bu teknolojiler sayesinde denetim faaliyetleri dönemsel olmaktan çıkmakta ve yıl boyunca süren sürekli bir izleme sürecine dönüşmektedir (Brennan vd., 2017). Türkiye'de yapılan nitel araştırmalar da denetim uzmanlarının, yapay zekâ ve makine öğreniminin kısa sürede denetim süreçlerinin vazgeçilmez bir bileşeni haline geleceğini öngördüklerini göstermektedir (Kantarıcı & Uzay, 2025).

4. YÖNTEM

Bu çalışmada yükselen teknolojilerin hileli finansal raporlamanın tespitine katkılarını bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirebilmek amacıyla kavramsal literatür incelemesi yaklaşımı benimsenmiştir. Literatür taraması uluslararası veri tabanı olan scopus veri tabanını kapsayacak şekilde gerçekleştirilmiştir. Scopus'un tercih edilmesinin temel gerekçesi, muhasebe, denetim, finans, bilgi sistemleri ve bilgisayar bilimleri gibi disiplinleri aynı platformda bir araya getiren geniş kapsama alanı ve atıf izleme olanağı sunmasıdır. Tarama sürecinde, çalışmanın amacına uygun biçimde aşağıdaki anahtar kelimeler ve bunların çeşitli kombinasyonları kullanılmıştır:

“financial statement fraud”

“fraudulent financial reporting”

“fraud detection”

“artificial intelligence AND auditing”

“machine learning AND fraud detection”

“blockchain AND accounting”

Scopus üzerinden elde edilen çalışmalar belirli kriterlere göre değerlendirilmiştir. İncelemeye hakemli dergilerde yayımlanan makaleler, doğrudan hileli finansal raporlama, hile tespiti veya denetimde teknoloji kullanımı ile ilişkili çalışmalar, son 15 yıl içinde yayımlanan güncel araştırmalar dahil edilmiştir.

Seçilen çalışmalar tam metinleri üzerinden incelenmiş ve içerik analizi yöntemiyle tematik olarak kodlanmıştır. Kodlama sonucunda literatür şu eksenlerde sınıflandırılmıştır:

- Hileli finansal raporlama kavramı ve teorik yaklaşımlar
- Geleneksel hile tespit yöntemleri
- Yapay zekâ ve makine öğrenimi temelli yaklaşımlar
- Blok zinciri tabanlı muhasebe ve denetim sistemleri
- Büyük veri analitiği ve sürekli denetim uygulamaları

Bu sınıflandırma, yükselen teknolojilerin geleneksel yaklaşımlarla nasıl etkileştiğini ve hangi alanlarda katkı sağladığını görünür kılmıştır.

5. BULGULAR

Scopus veri tabanı üzerinden gerçekleştirilen literatür taraması sonucunda elde edilen çalışmalar, hileli finansal raporlamanın tespitine yönelik yaklaşımların son on yılda belirgin biçimde dönüşmekte olduğunu göstermektedir. İncelenen araştırmalar, yükselen teknolojilerin geleneksel denetim tekniklerini tek başına ikame etmekten ziyade tamamlayıcı ve güçlendirici bir işlev üstlendiğini ortaya koymaktadır. Bulgular, üç temel tema altında değerlendirilebilir:

1. Yapay zekâ ve makine öğreniminin tespit kapasitesini artırması,
2. Blok zincirinin hileyi önleyici ve izlenebilirliği güçlendirici rolü,
3. Büyük veri analitiği ile sürekli denetime geçişin hızlanması.

Literatürde yapay zekâ ve makine öğrenimi tabanlı yaklaşımların, geleneksel denetim yöntemlerine kıyasla hileli finansal raporlamayı daha yüksek doğruluk ve hızla tespit edebildiği gösterilmiştir. Özellikle büyük veri üzerinde çalışan makine öğrenimi algoritmaları (örn. yapay sinir ağları ve destek vektör makineleri), insan denetçilerin gözünden kaçabilecek karmaşık anomalileri saptama kapasiteleriyle öne çıkmaktadır. Bazı modellerin finansal tablo hilelerini %90'ın üzerinde bir doğruluk oranıyla sınıflandırabildiği literatürde rapor edilmiştir (Gaganis, 2009). Ayrıca yakın dönemli bir çalışmada, farklı yöntemler karşılaştırılmış ve Random Forest algoritmasının hem eğitim hem de test verilerinde en yüksek başarıyı sergilediği, buna karşın k-en yakın komşu ve karar ağacı gibi yöntemlerin aşırı uyum nedeniyle yeni verilere genellemede zorlandığı belirtilmiştir (Lee vd., 2025). Bu çalışmalar yapay zekâ uygulamalarının finansal anormallikleri tespit etmede önemli bir potansiyel taşıdığını ortaya

koymaktadır. Bununla birlikte yapay zekâ tabanlı yaklaşımların uygulanmasında bazı sınırlılıklara dikkat çekilmektedir. Hileli finansal raporlamanın görece seyrek görülmesi, veri setlerinde sınıf dengesizliği sorununu beraberinde getirmekte ve bu durum, modellerin azınlıkta kalan hile vakalarını gözden kaçırmaya veya nadiren de olsa hatalı biçimde normal kayıtları hileli olarak işaretlemesine yol açabilmektedir. Ayrıca, kompleks derin öğrenme modellerinin karar verme süreçlerinin açıklanabilir olmaması (“kara kutu” problemi), denetçiler ve düzenleyiciler için sonuçların güvenilirliğini değerlendirmeyi zorlaştırmaktadır (Warren vd., 2015). Bazı çalışmalar, makine öğrenimi modellerinin yanlış pozitif (hile olmadığı hâlde riskli olarak sınıflandırılan) ve yanlış negatif (gerçek hileli durumu tespit edemeyen) hatalar verebildiğini, bunun da gereksiz soruşturmalara ve bazı hilelerin gizli kalmasına yol açabileceğini vurgulamıştır (Lee vd., 2025). Bu nedenle yapay zekâ uygulamaları yüksek doğruluk potansiyeline sahip olmakla birlikte bu modellerin veri kalitesi, model genelleme kabiliyeti ve sonuçların açıklanabilirliği konularında dikkatli yönetilmesi gerekmektedir.

Akademik yazında blokzinciri teknolojisinin, dağıtık defter yapısı sayesinde finansal kayıtların değişmezliğini ve şeffaflığını artırarak hileli raporlama riskini azaltabileceği belirtilmektedir. Blokzincirinin kriptografiye dayalı onay mekanizmaları sayesinde bir kez kaydedilen verinin sonradan değiştirilmesi neredeyse imkânsızdır; bu da finansal tablolaradaki potansiyel manipülasyon girişimlerini önlemekte ve kayıtların güvenilirliğini pekiştirmektedir. blokzincirin kullanıma alındığı örnek vakalarda finansal işlemlerde hile girişimlerinin azaldığı ve işlemlerin daha izlenebilir hale geldiği yönünde bulgular rapor edilmiştir (Wang & Wang, 2022; Rozario & Vasarhelyi, 2018). Söz konusu bulgular blokzinciri teknolojisinin önleyici bir kontrol mekanizması olarak finansal raporlama süreçlerine katkı sunabileceğini göstermektedir.

Öte yandan, blokzincirinin hile tespitinde sihirli bir çözüm olmadığı ve uygulamada bazı kısıtlar içerdiği de vurgulanmalıdır. Literatürde, blokzinciri entegrasyonunun teknik karmaşıklığı, mevcut sistemlerle uyum zorlukları ve ölçeklenebilirlik sorunları ile karşılaşılacağı, ayrıca düzenleyici belirsizlikler nedeniyle kurumların bu teknolojiye temkinli yaklaştığı belirtilmektedir. Özellikle finansal raporlama alanında blokzinciri kullanımının yaygınlaşması için mevcut altyapılarda önemli dönüşümlere ihtiyaç duyulduğu, entegrasyon maliyetlerinin yüksek olabileceği ve farklı sistemler arasında standartların henüz oturmamış olması gibi engeller olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle, blokzinciri teknolojisi hile tespitinde teorik olarak vaat ettiği faydalarına rağmen, uygulama aşamasında dikkatli bir değerlendirme gerektirmekte; teknik ve düzenleyici engellerin giderilmesi halinde etkinliğinin artacağı literatürde belirtilmektedir.

Büyük veri analitiğinin ve sürekli denetim amaçlı gerçek zamanlı izleme sistemlerinin kullanımı, finansal raporlardaki hileli işlemleri erken aşamada ve detaylı bir şekilde tespit etme imkânını artırmaktadır. Çok yüksek hacimli ve çeşitli kaynaklardaki finansal verilerin gelişmiş analiz teknikleriyle taranması sayesinde, geleneksel denetim yaklaşımlarıyla fark edilemeyecek anomaliler ortaya çıkarılabilmektedir. Bu durum, şirketlerin olası hileli faaliyetleri gerçek zamanlı olarak saptayıp henüz zarar büyümeden müdahale etmesini mümkün kılarak denetim işlevini dönüştürmektedir. Literatürde büyük veri tabanlı sürekli izleme uygulamalarının hile tespitine önleyici bir boyut kazandırdığı, denetim süreçlerini yalnızca gerçekleşmiş hilelere sonradan tepki veren bir yapıdan çıkarıp öngörücü ve önleyici bir

mekanizmaya dönüştürdüğü vurgulanmaktadır. Bu bulgular, veri analitiğinin doğru kullanıldığında denetim etkinliğini önemli ölçüde artırabildiğini göstermektedir.

Bununla birlikte, büyük veri ve ileri veri analitiği uygulamalarının başarısının, kurumların altyapı ve yönetim kapasiteleri ile doğrudan ilişkilidir. Araştırmalar, gelişmiş analitik teknikleri benimseyen işletmelerin hileleri tespit ve önleme kapasitelerinde belirgin iyileşmeler elde edebildiğini ortaya koymaktadır (Ngai vd., 2012 ; Kokina & Davenport, 2017).

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada yükselen teknolojilerin hileli finansal raporlamanın tespitine etkisi kavramsal bir çerçevede incelenmiştir. Scopus veri tabanına dayalı literatür incelemesi sonucunda, denetim fonksiyonunun giderek teknolojiyle bütünleşen bir yapıya doğru evrildiği görülmüştür. Bulgular söz konusu teknolojilerin geleneksel denetim yöntemlerini tamamen ortadan kaldıran değil, bu yöntemleri tamamlayan ve güçlendiren mekanizmalar olarak konumlandığını göstermektedir.

Yapay zekâ ve makine öğrenimi uygulamalarının finansal tablolarda gizli ve karmaşık örüntüleri yakalamada önemli imkanlar sunduğu; özellikle büyük ve çok boyutlu veri setleri üzerinde çalışıldığında tespit kapasitesini artırabildiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte veri kalitesi, açıklanabilirlik ve model önyargısı gibi konuların dikkatle yönetilmediği durumlarda, bu sistemlerin denetim açısından tartışmalı sonuçlar üretebileceği de belirtilmektedir..

Blok zinciri teknolojisinin ise daha çok önleyici bir kontrol mekanizması işlevi gördüğü söylenebilir. Dağıtık defter yapısı, kayıtların geri dönük manipülasyonunu zorlaştırarak şeffaflığı artırmakta; ancak teknik maliyetler, entegrasyon güçlükleri ve düzenleyici belirsizlikler nedeniyle uygulamanın yaygınlaşmasının zamana yayıldığı anlaşılmaktadır.

Büyük veri analitiği ve sürekli denetim yaklaşımlarının, hile tespitine önleyici bir boyut kazandırdığı; denetim faaliyetlerinin yıl sonu odaklı kontrollerden, yıl boyunca devam eden izleme süreçlerine dönüştüğü gözlemlenmiştir. Ancak bu dönüşümün etkin olabilmesi, güçlü bilgi sistemleri altyapısı, veri yönetimi ve nitelikli insan kaynağı gerektirmektedir.

Genel olarak yükselen teknolojilerin hileli finansal raporlamayla mücadelede tek başına mucizevi çözümler sunmadığı, ancak doğru tasarlandıklarında ve etik-düzenleyici çerçeveye desteklendiklerinde denetim etkinliğini anlamlı ölçüde artırabildikleri sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla, en uygun yaklaşımın, insan uzmanlığı ile teknoloji tabanlı araçların birlikte kullanıldığı hibrit bir denetim modeli olduğu değerlendirilmektedir.

Bu bulgular, denetim mesleğinin dijital dönüşüm sürecinde yeniden konumlandığını göstermekte ve gelecekte yapılacak araştırmalar için önemli bir zemin oluşturmaktadır. Özellikle açıklanabilir yapay zekâ, blok zinciri tabanlı muhasebe sistemlerinin kurumsal düzeyde uygulanabilirliği ve sürekli denetimin örgütsel maliyet-fayda analizleri gibi konular, ilerleyen çalışmalar için dikkat çekici araştırma alanları olarak öne çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

ACFE Association of Certified Fraud Examiners. (2024). Occupational fraud 2024: A report to the nations.

- ACFE. (2018). Report to the Nations: Global Study on Occupational Fraud and Abuse. Association of Certified Fraud Examiners.
- Achakzai, M. A. K., & Peng, J. (2023). Detecting financial statement fraud using dynamic ensemble machine learning. *International Review of Financial Analysis*, 89, 102827.
- Ali, A., Abd Razak, S., Othman, S. H., Eisa, T. A. E., Al-Dhaqm, A., Nasser, M., Elhassan, T., Elshafie, H., & Saif, A. (2022). Financial fraud detection based on machine learning: A systematic literature review. *Applied Sciences*, 12(19), 9637.
- Aman, Q. (2022). Forensic accounting: An innovative tool for corporate fraud risk management. *International Journal of Scientific Research in Engineering and Management*, 6(5), 62–69. <https://doi.org/10.55041/IJSREM16288>
- Beneish, M. D. (1999). Incentives and penalties related to earnings overstatements that violate GAAP. *The Accounting Review*, 74(4), 425–457.
- Brennan, N., Kirwan, C., & Redmond, J. (2017). Artificial intelligence and the future of auditing. *Accountancy Ireland*, 49(6), 10–13.
- Dos Santos, D. L. D. J. S., & Dos Santos, G. C. (2025). Technological convergence in financial auditing: A systematic literature review. *Data Science in Finance and Economics*, 5(4), 440–465
- Fındık, H., & Öztürk, E. (2016). Finansal bilgi manipülasyonunun Beneish modeli ile tespiti. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 69, 101–116.
- Gaganis, C. (2009). Classification techniques for the identification of falsified financial statements: A comparative analysis. *Intelligent Systems in Accounting, Finance & Management: International Journal*, 16(3), 207–229.
- Hernandez Aros, L., Bustamante Molano, L. X., Gutiérrez-Portela, F., Moreno Hernández, J. J., & Rodríguez Barrero, M. S. (2024). Financial fraud detection through the application of machine learning techniques: A literature review. *Humanities and Social Sciences Communications*, 11, 1130.
- Jan, C.-L. (2021). Detection of financial statement fraud using deep learning for sustainable development of capital markets under information asymmetry. *Sustainability*, 13(17), 9879.
- Kantarıcı, N., & Uzay, Ş. (2025). Yapay zekâ, blok zinciri ve diğer yeni teknolojilerin hileli finansal raporlamanın tespitine etkisi: Nitel bir analiz. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 2025(107), 1–28
- Kazan, G. (2021). Hile üçgeni, hile elması ve hile beşgeni. *Muhasebe ve Denetime Bakış*, 62, 245–258.
- Kirkos, E., Spathis, C., & Manolopoulos, Y. (2007). Data mining techniques for the detection of fraudulent financial statements. *Expert Systems with Applications*, 32(4), 995–1003.
- Kokina, J., & Davenport, T. H. (2017). The emergence of artificial intelligence: How automation is changing auditing. *Journal of Emerging Technologies in Accounting*, 14(1), 115–122.

- Lee, C. W., Fu, M. W., Wang, C. C., & Azis, M. I. (2025). Evaluating machine learning algorithms for financial fraud detection: insights from Indonesia. *Mathematics*, 13(4), 600.
- Lkhagvadorj, G., & Sodnomdavaa, T. (2025). Financial Statement Fraud Detection Through an Integrated Machine Learning and Explainable AI Framework.
- Ngai, E. W. T., Hu, Y., Wong, Y. H., Chen, Y., & Sun, X. (2011). The application of data mining techniques in financial fraud detection. *Decision Support Systems*, 50(3), 559–569.
- Ngai, E. W., Leung, T. K. P., Wong, Y. H., Lee, M. C., Chai, P. Y. F., & Choi, Y. S. (2012). Design and development of a context-aware decision support system for real-time accident handling in logistics. *Decision Support Systems*, 52(4), 816–827.
- Nigrini, M. (2012). *Benford's Law: Applications for forensic accounting, auditing, and fraud detection*. Wiley.
- Omar, N., Koya, R. K., Sanusi, Z. M., & Shafie, N. A. (2014). Financial statement fraud: A case examination using Beneish model and ratio analysis. *International Journal of Trade, Economics and Finance*, 5(2), 184–186.
- Özçelik, M., & Kurt, G. (2021). Varlıkların kötüye kullanımı ve finansal raporlamada hile göstergeleri. *Denetim ve Güvence Hizmetleri Dergisi*, 1(1), 1–21.
- Perols, J. (2011). Financial statement fraud detection: An analysis of statistical and machine learning algorithms. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 30(2), 19–50.
- Ravisankar, P., Ravi, V., Rao, G. R., & Bose, I. (2011). Detection of financial statement fraud and feature selection using data mining techniques. *Decision Support Systems*, 50(2), 491–500.
- Riskiyadi, M. (2024). Detecting future financial statement fraud using a machine learning model in Indonesia: A comparative study. *Asian Review of Accounting*, 32(3), 394–422.
- Rozario, A. M., & Vasarhelyi, M. A. (2018). Auditing with Smart Contracts. *International Journal of Digital Accounting Research*, 18.
- Shahana, T., Lavanya, V., & Bhat, A. R. (2023). State of the art in financial statement fraud detection: A systematic review. *Technological Forecasting and Social Change*, 192, 122527.
- Sharma, A., & Panigrahi, P. K. (2013). A review of financial accounting fraud detection based on data mining techniques. *International Journal of Computer Applications*, 39(1), 37–47.
- Smith, T., & Castonguay, M. (2020). Blockchain's effect on auditors. *CPA Journal*, 90(8), 34–39.
- Verma, M., & Verma, R. (2022). Forensic accounting and audit to strengthen corporate governance. *Sachetas*, 1(4), 56–61
- Wang, E., & Kogan, A. (2018). Designing dependable distributed ledgers for financial institutions. *IEEE Security & Privacy*, 16(4), 31–39.
- Wang, J.; Wang, D. Corporate Fraud and Accounting Firm Involvement: Evidence from China. *J. Risk Financ. Manag.* 2022, 15, 180.

Warren, J. D., Moffitt, K. C., & Byrnes, P. (2015). How big data will change accounting. *Accounting Horizons*, 29(2), 397–407.

Wolfe, D. T., & Hermanson, D. R. (2004). The fraud diamond: Considering the four elements of fraud. *The CPA Journal*, 74(12), 38–42.

Zhou, W., & Kapoor, G. (2011). Detecting evolutionary financial statement fraud. *Decision Support Systems*, 50(3), 570–575.

DÜZENLEYİCİ VE DENETLEYİCİ KURUMLARDA PARASAL OLMAYAN VARLIKLARIN MUHASEBELEŞTİRİLMESİ VE ENFLASYONİST ETKİ: SAYIŞTAY BULGULARI IŞIĞINDA BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Oğuz KUYUMCU

Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi,
oguzkuyumcu@isparta.edu.tr- 0000-0003-4153-7210

ÖZET

Yüksek enflasyon dönemlerinde mali tabloların paranın satın alma gücündeki değişimleri yansıtacak şekilde düzenlenmesi, kamu mali yönetiminde şeffaflık ve hesap verebilirlik açısından kritik öneme sahiptir. Türkiye’de 2023-2024 yıllarında enflasyon muhasebesi uygulamış olup bu kapsamda çalışmada, Türkiye’deki 11 Düzenleyici ve Denetleyici Kurumun (DDK) 2023 ve 2024 yılları mali tabloları ile Sayıştay denetim raporları incelenerek, parasal olmayan varlıkların muhasebeleştirilmesinde enflasyon düzeltmesi uygulamasının etkileri analiz edilmiştir. Araştırma verileri, 2023 yılı finansal tablolarında uygulamanın faaliyet sonuçlarına etkisinin sınırlı kaldığını; ancak 2024 yılında kurumların mali yapılarında milyar Türk Lirası seviyelerine varan önemli parasal farkların oluştuğunu göstermektedir. Özellikle Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK) ve Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK) gibi yüksek hacimli duran varlığa sahip kurumlarda, yeniden değerlendirme işlemleri bilançoların aktif büyüklüklerini ve faaliyet sonuçlarını radikal biçimde değiştirmiştir. Buna karşın denetim bulguları, uygulamanın teknik detaylarında eksiklikler olduğunu ortaya koymaktadır. Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu (SEDDK) örneğinde tespit edildiği üzere, dayanıklı taşınır için taşıma katsayısının kullanılmaması gibi hatalar, varlık değerlerinin ve enflasyon düzeltmesi hesabının mali tablolarda gerçeğinden düşük raporlanmasına neden olmaktadır. Çalışma sonucunda, parasal olmayan kıymetlerin endekslenmesinde mevzuat hükümlerine tam uyumun, kamu varlıklarının gerçek değerinin raporlanması ve mali bilgi kalitesinin artırılması için zorunlu olduğu değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Enflasyon Muhasebesi, Parasal Olmayan Varlıklar, Sayıştay Denetimi, Düzenleyici ve Denetleyici Kurumlar, Kamu Maliyesi

1. GİRİŞ

Enflasyon, fiyatlar genel düzeyinde meydana gelen sürekli ve hissedilir artışlar sonucu paranın satın alma gücünde yaşanan düşüş olarak tanımlanmakta olup, bu durum finansal raporlamanın temel varsayımlarından biri olan "parayla ölçülme" ilkesini zedelemektedir (Akpınar vd., 2024; Maden & Karakuş Büyükben, 2026). Ekonomik istikrarsızlık dönemlerinde, tarihi maliyet esasına göre hazırlanan finansal tablolar, işletmelerin ve kamu idarelerinin varlık ve kaynak yapısını, faaliyet sonuçlarını ve finansal performansını gerçeğe uygun şekilde yansıtmaktan uzaklaşmaktadır (Yenisu, 2022). Özellikle enflasyonun yüksek seyrettiği dönemlerde, nominal değerler üzerinden yapılan raporlamalar, "fiktif kârların" oluşmasına, özkaynakların reel olarak erimesine ve finansal analizlerin yanıltıcı sonuçlar vermesine neden olmaktadır (Reyhan, 2025; Yaylalı, 2025). Bu bağlamda, finansal tabloların enflasyonun bozucu etkilerinden arındırılarak, raporlama tarihindeki satın alma gücüne göre düzeltilmesi, şeffaflık ve hesap verebilirlik açısından bir zorunluluk halini almaktadır (Özer & Celayir, 2024).

Türkiye'de enflasyon muhasebesi uygulamaları, geçmişte yaşanan yüksek enflasyonist süreçlerle birlikte gündeme gelmiş; 5024 sayılı Kanun ile Vergi Usul Kanunu'na (VUK) eklenen hükümler çerçevesinde ilk kez 2003 ve 2004 yılı mali tablolarına uygulanmıştır (Açık, 2006; Akçay, 2024). Ancak takip eden yıllarda enflasyon oranlarının yasal düzeltme şartlarının (son üç hesap döneminde %100 ve içinde bulunulan dönemde %10 artış) altında kalması nedeniyle uygulama askıya alınmış ve uzun bir süre "kısmi düzeltme yöntemleri" ile yetinilmiştir (Güneş & Uysal, 2024; Yenisu, 2022). 2021 yılı sonrasında küresel ve ulusal ekonomik konjonktürde yaşanan gelişmelerle birlikte enflasyon oranlarının yeniden yükselişe geçmesi, enflasyon düzeltmesi şartlarının tekrar oluşmasına neden olmuştur. Bu kapsamda, 213 sayılı VUK'un Geçici 33. maddesi ve ilgili tebliğler uyarınca, şartların oluşup oluşmadığına bakılmaksızın 31.12.2023 tarihli mali tabloların enflasyon düzeltmesine tabi tutulması yasal bir zorunluluk haline gelmiştir (Akçay, 2024; Yaylalı, 2025).

Bu düzenlemeler yalnızca özel sektörü değil, kamu mali yönetimini de doğrudan etkilemiştir. Hazine ve Maliye Bakanlığı, Devlet Muhasebesi Standartları (DMS 10 - Yüksek Enflasyonlu Ekonomilerde Mali Raporlama) ve Genel Yönetim Muhasebe Yönetmeliği çerçevesinde, genel yönetim kapsamındaki kamu idareleri için de enflasyon düzeltmesi esaslarını belirlemiştir (Özer & Celayir, 2024). Bu çalışma, 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'na ekli (III) sayılı cetvelde yer alan Düzenleyici ve Denetleyici Kurumların (Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu [BDDK], Sermaye Piyasası Kurulu [SPK], Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu [EPDK], Radyo ve Televizyon Üst Kurulu [RTÜK], Kamu İhale Kurumu [KİK], Rekabet Kurumu, Kişisel Verileri

Koruma Kurumu [KVKK], Nükleer Düzenleme Kurumu [NDK] vb.) mali tablolarını kapsamaktadır. Bu kurumlar, idari ve mali özerklikleri ile kamu bütçesi içerisindeki stratejik konumları nedeniyle, enflasyonun finansal tablolar üzerindeki etkisinin izlenmesi açısından kritik bir örneklem oluşturmaktadır.

Bu çalışmanın temel amacı, Türkiye’de 2023 yılı itibarıyla yeniden uygulanmaya başlanan enflasyon düzeltilmesi işlemlerinin Düzenleyici ve Denetleyici Kurumların finansal tabloları üzerindeki etkilerini analiz etmek ve bu süreçte ortaya çıkan uygulama sorunlarını Sayıştay denetim bulguları ışığında değerlendirmektir. Çalışmada, ilgili kurumların (Örn: RTÜK, EPDK, BTK, SPK, BDDK, KİK, NDK, KVKK, SEDDK, Rekabet Kurumu) 2023 ve 2024 yılları Sayıştay Düzenlilik Denetim Raporları ve mali tabloları incelenerek; parasal olmayan varlıkların (stoklar, maddi duran varlıklar vb.) düzeltilmesi, düzeltme katsayılarının uygulanması ve muhasebeleştirme süreçlerinde karşılaşılan hatalar ortaya konulacaktır. Literatürde genellikle özel sektör işletmelerine odaklanan enflasyon muhasebesi çalışmalarının aksine (Akpınar vd., 2024; Gökten vd., 2023), bu çalışma kamu idareleri özelinde, özellikle "parasal olmayan kalemlerin" muhasebeleştirilmesindeki sistemsel ve mevzuatsal aksaklıkları somut denetim verileriyle ele alması bakımından özgün bir nitelik taşımaktadır.

2. TEORİK ÇERÇEVE: KAMUDA VE ÖZEL SEKTÖRDE ENFLASYON MUHASEBESİ

Enflasyonist dönemler, finansal raporlamanın temel varsayımlarından biri olan "paranın değerinin sabit kaldığı" (parayla ölçülme) ilkesini zedeleyerek, tarihi maliyet esasına göre hazırlanan mali tabloların gerçeği yansıtmaya yeteneğini ortadan kaldırmaktadır (Akpınar vd., 2024; Konchitchki, 2011). Bu bölümde, enflasyonun mali tablolar üzerindeki bozucu etkileri, parasal ve parasal olmayan kalemlerin ayrımının teorik temelleri ve Türkiye’deki yasal mevzuat (VUK, TMS 29 ve DMS 10) çerçevesinde uygulamanın esasları incelenmiştir.

2.1. Enflasyonun Mali Tablolara Etkisi

Enflasyon, fiyatlar genel düzeyinde meydana gelen sürekli ve hissedilir artışlar sonucunda paranın satın alma gücünde yaşanan düşüş olarak tanımlanmaktadır (Açık, 2010; Dinler, 2008). Yüksek enflasyon ortamlarında, muhasebenin "maliyet esası" kavramı işlevsiz hale gelmekte; varlıklar ve kaynaklar bilançoda edinildikleri tarihteki değerleriyle (tarihi maliyet) yer aldıkları için, raporlama tarihindeki cari değerlerinden uzaklaşmaktadır (Gökten vd., 2023; Yenisu, 2022).

Enflasyonun mali tablolar üzerindeki en kritik etkisi, işletmelerin ve kamu idarelerinin "fiktif kâr" (gerçek olmayan kâr) raporlamasına neden olmasıdır. Enflasyonist dönemlerde, satış gelirleri cari

fiyatlarla artarken, satılan malın maliyeti ve amortisman giderleri tarihi maliyetlerle düşük kaldığı için, işletmeler reel olmayan, enflasyon kaynaklı sanal bir kâr elde etmiş gibi görünmektedir (Akdoğan & Tenker, 1998; Yaylalı, 2025). Bu durum, işletmelerin fiktif kârlar üzerinden vergilendirilmesine ("enflasyon vergisi"), temettü dağıtarak özkaynaklarını eritmesine ve işletme sermayesinin zayıflamasına yol açmaktadır (Karasioğlu & Erdemir, 2005; Özden & Ökdem, 2024).

Kamu sektörü açısından bakıldığında ise, enflasyonun mali tablolara etkisi "hesap verebilirlik" ve "mali saydamlık" ilkelerini zedelemektedir. Devletin varlık ve yükümlülüklerinin tarihi maliyetlerle raporlanması, kamu kaynaklarının gerçek değerinin kamuoyu ve uluslararası kuruluşlar (IMF vb.) nezdinde doğru analiz edilmesini engellemektedir (Özer & Celayir, 2024).

2.2. Parasal (Monetary) ve Parasal Olmayan (Non-monetary) Kalem Ayrımı

Enflasyon muhasebesinin temel mekanizması, bilanço kalemlerinin "parasal" ve "parasal olmayan" olarak sınıflandırılmasına dayanmaktadır. Bu ayrım, hangi kalemlerin düzeltmeye tabi tutulacağını ve hangilerinin satın alma gücü kaybına uğradığını belirlemesi açısından çalışmanın metodolojik temelini oluşturur (Heath, 1972).

- Parasal Kalemler: Ulusal para biriminin değerindeki değişimler karşısında nominal değerleri aynı kalan, ancak satın alma güçleri fiyat hareketlerine göre ters yönde değişen kalemlerdir (Kasa, Banka, Alacaklar, Borçlar vb.) (Gökten vd., 2023; TMS 29, 2021). Parasal varlıklar (örneğin kasa), enflasyonist ortamda elde tutulduğunda satın alma gücü kaybına (enflasyon zararı) neden olurken; parasal yükümlülükler (örneğin borçlar), borçluya satın alma gücü kazancı sağlamaktadır (Güneş & Uysal, 2024; Konchitchki, 2011). Parasal kalemler, halihazırda raporlama tarihindeki cari para birimiyle ifade edildikleri için enflasyon düzeltmesine tabi tutulmazlar (Reyhan, 2025).

- Parasal Olmayan Kalemler: Fiyat hareketlerine paralel olarak nominal değerleri değişen ancak reel değerlerini (satın alma güçlerini) koruma eğiliminde olan kalemlerdir (Stoklar, Maddi Duran Varlıklar, Özkaynaklar vb.) (Aktaş, 2009; Heath, 1972). Tarihi maliyetle kaydedilen bu kalemler, bilançoda güncel değerlerini yansıtmadıkları için, belirlenen bir fiyat endeksi (Türkiye’de Yİ-ÜFE) kullanılarak düzeltme işlemine tabi tutulmalıdır (Özer & Celayir, 2024; VUK Mükerrer Md. 298).

Bu kapsamda aradaki farkların daha iyi anlaşılabilmesi için iki kavram arasındaki farklar ve bu farkların yansımış olduğu örnek kalemler ile enflasyon düzeltmesine ilişkin bilgi aşağıda yer alan Çizelge 1’deki gibidir.

Çizelge 1: Parasal ve Parasal Olmayan Kalemlerin Sınıflandırılması

Kalem Türü	Tanım	Örnek Kalemler	Enflasyon Düzeltmesi
Parasal Kalemler	Ulusal para biriminin değerindeki değişimler karşısında nominal değerleri aynı kalan ancak satın alma güçleri değişen kalemlerdir.	• Kasa / Banka • Ticari Alacaklar • Ticari Borçlar • Ödenecek Vergiler	Yapılmaz (Halihazırda cari değeri yansıttığı varsayılır)
Parasal Olmayan Kalemler	Fiyat hareketlerine paralel olarak nominal değerleri değişen ancak reel değerlerini koruma eğiliminde olan kalemlerdir.	• Stoklar • Maddi Duran Varlıklar (Bina, Arsa) • Özkaynaklar • Hisse Senetleri	Yapılır (Düzeltilme katsayısı ile güncellenir)

Kaynak: (Arzova & Şahin, 2022, s. 24; PWC, 2006, s. 9).

2.3. Yasal Mevzuat ve Standartlar

Türkiye’de enflasyon muhasebesi uygulamaları, vergi mevzuatı (VUK) ve finansal raporlama standartları (TMS/TFRS ve DMS) olmak üzere iki ana ekseninde yürütülmektedir.

2.3.1. TMS 29 ve VUK Düzenlemeleri Arasındaki Farklar Uluslararası Muhasebe Standardı (IAS) 29 ile uyumlu olan "TMS 29 Yüksek Enflasyonlu Ekonomilerde Finansal Raporlama" standardı, enflasyon muhasebesinin finansal raporlama boyutunu düzenlerken; Vergi Usul Kanunu (VUK) Mükerrer 298. maddesi ve Geçici 33. maddesi, uygulamanın vergisel boyutunu düzenlemektedir (Arzova & Şahin, 2022; Varol, 2022). Bu iki düzenleme arasında temel farklar bulunmaktadır:

- Amaç: TMS 29, yatırımcılar ve paydaşlar için "gerçeğe uygun sunum"u hedeflerken; VUK düzenlemeleri, vergi matrahının tespiti ve fiktif kârların vergilendirilmesinin önlenmesi (veya vergi gelirinin korunması) odaklıdır (Doğan, 2023).
- Kullanılan Endeks: TMS 29, genellikle Tüketici Fiyat Endeksi’ni (TÜFE) esas alırken (Türkiye uygulamasında KGK tarafından açıklanan endeksler kullanılır), VUK uygulamalarında Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi (Yİ-ÜFE) kullanılması zorunludur (Güneş & Uysal, 2024; Şavlı, 2023).
- Kapsam: TMS 29, sadece bilançonun değil, Gelir Tablosu ve Nakit Akış Tablosu gibi tüm finansal tabloların düzeltilmesini öngörürken; VUK düzenlemeleri (özellikle 2023 uygulaması), esas olarak bilançonun düzeltilmesini zorunlu kılmış, gelir tablosu kalemlerini (kâr/zarar etkisi hariç) kapsam dışı bırakmıştır (Akpınar vd., 2024; Güneş & Uysal, 2024).

Özette bu iki kavram arasında ortaya çıkan temel farklılıklar aşağıda yer alan Çizelge 2’de sunulmuştur.

Çizelge 2: TMS 29 ve VUK (555 Sıra No.lu Tebliğ) Arasındaki Temel Farklar

Özellik	TMS 29 (Finansal Raporlama)	VUK 555 No.lu Tebliğ (Vergi Mevzuatı)
Kullanılan Endeks	TÜFE (Tüketici Fiyat Endeksi)	Yİ-ÜFE (Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi)
Uygulama Zorunluluğu	İşletme tercihine veya raporlama standardına bağlıdır.	Yasal şartlar oluştuğunda (son 3 yıl %100 artış) zorunludur.
Stok Düzeltme Yöntemi	Aktife giriş tarihi esas alınır.	Toplulaştırılmış yöntemler (Basit ortalama, stok devir hızı) kullanılabilir.
Reel Olmayan Finansman Maliyeti (ROFM)	Özel bir düzenleme yoktur (Genel ilkelere tabidir).	ROFM'nin ayrıştırılması zorunludur (Md. 34).
Ertelenmiş Vergi	TMS 12 kapsamında muhasebeleştirilir.	Düzenleme bulunmamaktadır.

Kaynak: (Güneş & Uysal, 2024, s. 14; Şavlı, 2023).

2.3.2. Devlet Muhasebesi Standartları (DMS 10) ve Kamu İdarelerinde Uygulama Kamu mali yönetiminde şeffaflık ve hesap verebilirliğin sağlanması amacıyla, Uluslararası Kamu Sektörü Muhasebe Standartları (IPSAS 10) ile uyumlu olarak "DMS 10 Yüksek Enflasyonlu Ekonomilerde Mali Raporlama" standardı yayımlanmıştır (Özer & Celayir, 2024). Bu standart, genel yönetim kapsamındaki kamu idarelerinin (Belediyeler, Düzenleyici ve Denetleyici Kurumlar vb.) mali tablolarının enflasyon etkisinden arındırılmasını amaçlamaktadır.

Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından yayımlanan "Genel Yönetim Kapsamındaki Kamu İdarelerinde Enflasyon Düzeltmesi Uygulaması" tebliği ile 2023 yılı mali tablolarının (özellikle bilançonun) düzeltilmesi zorunlu hale getirilmiştir (Özer & Celayir, 2024). Bu düzenlemeye göre:

- Parasal olmayan varlıklar (özellikle Maddi Duran Varlıklar ve Stoklar) Yİ-ÜFE endeksiyle düzeltilir.
- Düzeltme farkları "698 Enflasyon Düzeltme Hesabı"na kaydedilir ve dönem sonunda "570 Geçmiş Yıllar Olumlu Faaliyet Sonuçları" veya "580 Geçmiş Yıllar Olumsuz Faaliyet Sonuçları" hesaplarına aktarılarak kapatılır (Özer & Celayir, 2024).
- Bu uygulama, kamu idarelerinin varlıklarının gerçek değerleriyle raporlanmasını ve devletin mali gücünün (özkaynaklarının) doğru analiz edilmesini sağlamaktadır.

3. METODOLOJİ

Bu çalışmada, Türkiye’de Düzenleyici ve Denetleyici Kurumların (DDK) finansal raporlama süreçlerinde enflasyon muhasebesi uygulamalarının etkinliğini ve sonuçlarını değerlendirmek

amacıyla nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi (document analysis) yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsayan sistematik bir süreçtir. Bu yöntem, özellikle finansal tabloların tarihsel gelişimi ve mevzuat değişikliklerinin finansal raporlamaya yansımalarının izlenmesi açısından elverişli bir zemin sunmaktadır (Akpınar vd., 2024).

3.1. Veri Seti ve Kapsam

Araştırmanın evrenini, 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'na ekli (III) sayılı cetvelde yer alan düzenleyici ve denetleyici kurumlar oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklemini, veri erişilebilirliği ve enflasyon düzeltmesi uygulamalarının izlenebilirliği dikkate alınarak seçilen aşağıdaki kurumlardan oluşmaktadır:

- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK)
- Sermaye Piyasası Kurulu (SPK)
- Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK)
- Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK)
- Kamu İhale Kurumu (KİK)
- Nükleer Düzenleme Kurumu (NDK)
- Kişisel Verileri Koruma Kurumu (KVKK)
- Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu (SEDDK)
- Rekabet Kurumu

Veri seti, bu kurumların T.C. Sayıştay Başkanlığı tarafından yayımlanan 2023 ve 2024 yılı Düzenlilik Denetim Raporları ile bu raporların ekinde yer alan Mali Tablolarından (Bilanço ve Faaliyet Sonuçları Tablosu) oluşmaktadır (T.C. Sayıştay Başkanlığı, 2024; T.C. Sayıştay Başkanlığı, 2025). 2023 yılı, VUK Geçici 33. Madde uyarınca enflasyon düzeltmesinin zorunlu olarak uygulanmaya başlandığı ilk yıl olması; 2024 yılı ise uygulamanın devamlılığı ve "taşımaya katsayısı" gibi tekniklerin devreye girdiği dönem olması nedeniyle analiz kapsamına alınmıştır (Güneş & Uysal, 2024; Yenisu, 2022).

3.2. Verilerin Analizi

Elde edilen verilerin analizinde, Fiyatlar Genel Düzeyi Muhasebesi (General Price Level Accounting) yaklaşımı temel alınmıştır. Bu yaklaşım, finansal tabloların homojenliğini sağlamak ve tarihi maliyet esasına göre hazırlanan verileri raporlama tarihindeki satın alma gücüne dönüştürmek amacıyla kullanılmaktadır (Karasioğlu & Erdemir, 2005; Yenisu, 2022).

Analiz süreci üç aşamada gerçekleştirilmiştir:

1. Parasal Olmayan Kalemlerin Tespiti: İncelenen kurumların bilançolarında yer alan "Maddi Duran Varlıklar" (25 Grubu), "Stoklar" (15 Grubu) ve "Özkaynaklar" (5 Grubu) gibi parasal olmayan kalemler tespit edilmiştir. Reyhan'ın (2025) belirttiği üzere, parasal olmayan kalemler fiyat hareketlerine paralel olarak nominal değerleri değişen ancak reel değerlerini koruma eğiliminde olan kalemlerdir ve düzeltmeye tabi tutulmaları esastır.

2. Karşılaştırmalı Bilanço Analizi: Kurumların 2023 ve 2024 yılı bilançoları, enflasyon düzeltmesi öncesi ve sonrası değerler dikkate alınarak karşılaştırılmıştır. Özellikle "698 Enflasyon Düzeltme Hesabı"nın bakiyesi ve bu bakiyenin özkaynak kalemlerine (Geçmiş Yıllar Olumlu/Olumsuz Faaliyet Sonuçları) aktarımı incelenmiştir. Literatürde belirtildiği gibi, enflasyon düzeltmesi sonrası işletmelerin finansal yapılarında ve özkaynak büyüklüklerinde önemli değişimler meydana gelmektedir (Akpınar vd., 2024). Örneğin, EPDK ve RTÜK gibi kurumların bilançolarında enflasyon düzeltmesi kaynaklı özkaynak artışları bu kapsamda değerlendirilmiştir (T.C. Sayıştay Başkanlığı, 2024; T.C. Sayıştay Başkanlığı, 2025).

3. Sayıştay Bulgularının Değerlendirilmesi: Sayıştay denetim raporlarında yer alan "Diğer Bulgular" başlıkları altında, enflasyon muhasebesi uygulamasına ilişkin tespit edilen hatalar (örneğin; taşıma katsayısının uygulanmaması, varlıkların yanlış sınıflandırılması nedeniyle düzeltme dışı kalması vb.) sınıflandırılarak analiz edilmiştir. Örneğin, KVKK ve BDDK raporlarında maddi olmayan duran varlıkların veya arsa devirlerinin muhasebeleştirilmesindeki eksikliklerin enflasyon düzeltmesine etkileri irdelenmiştir (T.C. Sayıştay Başkanlığı, 2025).

Bu yöntemle, sadece sayısal veriler değil, aynı zamanda uygulamanın mevzuata uygunluğu ve denetim otoritesinin tespitleri üzerinden nitel bir değerlendirme yapılması hedeflenmiştir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu bölümde, Türkiye’de faaliyet gösteren Düzenleyici ve Denetleyici Kurumların (DDK) 2023 ve 2024 yılları mali tabloları üzerinden enflasyon muhasebesi uygulamasının nicel sonuçları

analiz edilmiş ve Sayıştay denetim raporlarına yansıyan uygulama hataları sınıflandırılarak değerlendirilmiştir. Vergi Usul Kanunu'nun (VUK) Mükerrer 298. maddesi ve Geçici 33. maddesi uyarınca yapılan düzeltme işlemleri, kurumların finansal yapılarında önemli değişimlere yol açmış; ancak denetim bulguları, uygulamanın teknik boyutunda sistemsal aksaklıkların devam ettiğini göstermiştir.

4.1. Finansal Tablolara Yansıyan Nicel Etkiler (Bilanço Analizi)

Enflasyon muhasebesi uygulaması, DDK'ların bilançolarında özellikle "Parasal Olmayan Varlıklar" ve "Özkaynaklar" kalemlerinde nominal değerlerin ötesinde, satın alma gücünü yansıtan önemli artışlar meydana getirmiştir. Yapılan analizlerde, 2023 yılı sonu itibarıyla yapılan düzeltmelerin doğrudan özkaynak kalemlerine (Geçmiş Yıllar Kârları/Zararları), 2024 yılı düzeltmelerinin ise gelir tablosu hesaplarıyla ilişkilendirilerek faaliyet sonuçlarına yansıdığı gözlemlenmiştir.

Çizelge 3: Düzenleyici ve Denetleyici Kurumlarda Enflasyon Düzeltmesinin Mali Tablolara Etkisi (2024)

Kurum	Yıl	Faaliyet Sonuçları Tablosundaki Enflasyon Düzeltmesi Etkisi (TL)	Maddi Duran Varlıklar (Net - TL)	Enflasyon Etkisi Yorumu
EPDK	2024	+ 437.218.416,56	1.696.077.619,56	Varlıkların yeniden değerlendirilmesi faaliyet sonucuna pozitif yansımıştır.
SPK	2024	+ 399.105.011,24	1.805.577.198,36	Enflasyon düzeltmesi geliri, kurumun olumlu faaliyet sonucunu artırmıştır.
BDDK	2024	+ 83.403.618,29	365.745.764,61	Düzeltilme farkı, dönem faaliyet sonucuna olumlu katkı sağlamıştır.
RTÜK	2024	+ 144.904.555,50	615.421.274,43	Parasal olmayan varlıkların değerlendirilmesi gelir etkisini artırmıştır.
KİK	2024	+ 112.551.726,16	508.411.729,17	Enflasyon düzeltmesi kaynaklı artış belirgindir.

Not: Veriler, ilgili kurumların 2024 yılı Sayıştay Düzenlilik Denetim Raporlarında yer alan "Faaliyet Sonuçları Tablosu" ve "Bilanço" kalemlerinden derlenmiştir.

Özkaynaklarda ve Duran Varlıklarda Görülen Artışlar: İncelenen kurumların mali tablolarında, enflasyon düzeltmesi sonucu oluşan farkların "698 Enflasyon Düzeltme Hesabı" üzerinden bilançoya entegre edilmesiyle aktif büyüklüklerinde ciddi artışlar tespit edilmiştir.

- Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK): Kurumun 2024 yılı "Faaliyet Sonuçları Tablosu"nda "Enflasyon Düzeltmesi" kalemi 437.218.416,56 TL olarak gerçekleşmiş ve bu tutar faaliyet sonucunu pozitif yönde etkilemiştir. Bilançoda ise "Maddi Duran Varlıklar" 1.69

milyar TL seviyesine ulaşmış, bu artışın önemli bir kısmı arsa ve binaların yeniden değerlendirilmesinden kaynaklanmıştır.

• Sermaye Piyasası Kurulu (SPK): SPK'nın 2024 yılı mali tablolarında "Enflasyon Düzeltmesi" kaleminden kaynaklanan 399.105.011,24 TL'lik bir artış raporlanmıştır. Bu durum, kurumun dönem faaliyet sonucunun 731 milyon TL seviyesine ulaşmasında belirleyici bir faktör olmuştur.

• Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK): RTÜK'ün 2024 yılı tablosunda enflasyon düzeltmesi kaynaklı 144.904.555,50 TL'lik bir etki görülmüş, bu durum kurumun geçmiş yıllar olumlu faaliyet sonuçlarının 1.4 milyar TL seviyesini aşmasına katkı sağlamıştır.

Bu veriler, literatürde belirtilen "enflasyonist dönemlerde parasal olmayan varlıkların nominal değerinin artmasıyla özkaynakların güçlendiği" teziyle örtüşmektedir. Ancak bu artışların bir kısmı, nakit girişi sağlamayan "değerleme farkları" niteliğinde olduğundan, kurumların nakit akış tabloları ile faaliyet sonuçları arasında bir ayrışmaya işaret etmektedir.

4.2. Sayıştay Denetim Bulguları Işığında Tespit Edilen Uygulama Hataları

Sayıştay Başkanlığı tarafından 2023 ve 2024 yılları için hazırlanan Düzenlilik Denetim Raporları incelendiğinde, enflasyon muhasebesi uygulamasına ilişkin hataların temel olarak varlıkların sınıflandırılması, kayıt zamanlaması ve taşıma katsayısının uygulanmaması noktalarında yoğunlaştığı görülmektedir. Tespit edilen hatalar üç ana başlıkta sınıflandırılmıştır:

Çizelge 4: Sayıştay Denetimlerinde Tespit Edilen Enflasyon Muhasebesi Uygulama Hataları

Kurum	Tespit Edilen Hata Türü	Bulgu Özeti	Etkisi / Risk
BDDK	Varlık Sınıflandırma Hatası	Bedelsiz devredilen arsanın "250 Arazi ve Arsalar" yerine "258 Yapılmakta Olan Yatırımlar" hesabında izlenmesi.	Yanlış hesapta izlenen varlık, doğru enflasyon düzeltme katsayısı ile değerlendirilememektedir (318 Milyon TL'lik hata).
KVKK	Muhasebeleştirme Hatası	Aktifleştirilmesi gereken yazılımların (Lisanslar) doğrudan gider yazılması.	Varlık bilançoda görünmediği için parasal olmayan kıymet olarak enflasyon düzeltmesine tabi tutulamamıştır.
SEDDK	Taşıma Katsayısı Hatası	Dayanıklı taşınır için 2024 yılında "taşıma katsayısı" uygulanarak yapılması gereken düzeltmenin yapılmaması.	Tesis, makine ve demirbaş hesaplarında yaklaşık 4.6 Milyon TL'lik eksik değerlendirilmiştir.

Kaynak: T.C. Sayıştay Başkanlığı 2023 ve 2024 Yılı Düzenlilik Denetim Raporları.

Hata Türü 1: Varlıkların Yanlış Sınıflandırılması ve Kayıt Dışı Bırakılması Nedeniyle Düzeltme Yapılamaması Enflasyon düzeltmesinin temel şartı, varlığın bilançoda "parasal

olmayan kalem" olarak yer almasıdır. Ancak denetim bulguları, bazı varlıkların giderleştirilerek veya yanlış hesaplarda izlenerek düzeltme kapsamı dışında kaldığını göstermektedir.

- Yazılımların Giderleştirilmesi (KVKK, SPK, BDDK): Kişisel Verileri Koruma Kurumu (KVKK) ve Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) denetimlerinde, lisans ve yazılım alımlarının "260 Haklar" hesabında aktifleştirilmesi gerekirken doğrudan giderleştirildiği tespit edilmiştir. Bu uygulama hatası, ilgili varlıkların bilançoda görünmemesine ve dolayısıyla enflasyon düzeltmesine tabi tutulamamasına neden olmuştur. Örneğin, KVKK'da bu hata nedeniyle bilançoda yaklaşık 3.7 milyon TL'lik bir eksiklik oluşmuş, bu tutar üzerinden yapılması gereken değerlendirme farkları mali tablolara yansımamıştır. Benzer bir durum BDDK raporlarında da yer almış, yazılımların gider yazılması nedeniyle "260 Haklar" hesabının eksik görüldüğü ve amortisman/değerleme işlemlerinin yapılamadığı vurgulanmıştır.

- Arsa Devrinin Yanlış Hesapte İzlenmesi (BDDK): BDDK'nın TOKİ'ye devrettiği arsanın "258 Yapılmakta Olan Yatırımlar" hesabında izlendiği görülmüştür. Arsa vasfındaki bir varlığın yatırım hesabında tutulması, varlığın türüne göre belirlenen düzeltme katsayılarının ve amortisman süreçlerinin yanlış uygulanmasına veya hiç uygulanmamasına zemin hazırlamaktadır. Bu hata, 2023 yılı bilançosunda yaklaşık 248 milyon TL'lik bir tutarsızlığa neden olmuştur.

Hata Türü 2: Taşıma Katsayısının Uygulanmaması ve Süreklilik Sorunu Enflasyon muhasebesinde, bir önceki yıl düzeltilmiş değerlerin cari yıla taşınması işlemi (taşıma katsayısı ile çarpılması) uygulamanın sürekliliği için zorunludur.

- Dayanıklı Taşınırlarda Düzeltme Eksikliği (SEDDK): Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu (SEDDK) 2024 yılı denetim raporunda, 2023 yılında enflasyon düzeltmesi yapılmasına rağmen, 2024 yılında "taşıma katsayısı" kullanılarak yapılması gereken düzeltme işlemlerinin yapılmadığı tespit edilmiştir. Bu ihmal sonucunda; Tesis Makine ve Cihazlar, Taşıtlar ve Demirbaşlar hesaplarında toplamda 4.6 milyon TL'yi aşan bir eksiklik oluşmuş ve "698 Enflasyon Düzeltmesi Hesabı" gerçeği yansıtmamıştır. Bu bulgu, kurumların enflasyon muhasebesini tek seferlik bir işlem olarak algıladığını ve sürecin takibinde zafiyet yaşadığını göstermektedir.

Hata Türü 3: Kullanım Ömrü Dolan veya Mevcut Olmayan Varlıkların Kayıtlarda Tutulması Enflasyon düzeltmesinin sağlıklı sonuç vermesi için aktifte yer alan varlıkların fiilen mevcut ve ekonomik değer taşıyor olması gerekir.

- Kullanım Olanı Kalmayan Haklar (KVKK): KVKK denetiminde, kullanım ömrü dolan ve ekonomik faydası kalmayan hakların "260 Haklar" hesabından çıkarılmadığı belirlenmiştir.

Mevcut olmayan bir varlığın bilançoda tutulması, bu "hayalet varlık" üzerinden enflasyon düzeltilmesi yapılmasına ve bilançonun sanal olarak şişirilmesine neden olmaktadır. Bu durum, raporlama standartlarının "gerçeğe uygun sunum" ilkesiyle çelişmektedir.

Hata Türü 4: Dönemsellik İlkesine Aykırı Kayıtlar

- Depozito ve Teminatların Yanlış Sınıflandırılması (KİK): Kamu İhale Kurumu (KİK) denetiminde, bir yıldan uzun vadeli alınan depozito ve teminatların "430" nolu uzun vadeli hesap yerine "330" nolu kısa vadeli hesapta izlendiği tespit edilmiştir. Parasal ve parasal olmayan kalemlerin vade yapısı, enflasyonun aşındırıcı etkisinin (parasal pozisyon kâr/zararı) hesaplanmasında kritik öneme sahiptir. Yanlış vade sınıflandırması, işletmenin net parasal pozisyonunun ve dolayısıyla enflasyon karşısındaki risk durumunun hatalı analiz edilmesine yol açabilir.

Bu bulgular, DDK'larda enflasyon muhasebesi uygulamasının nicel olarak bilançoları büyüttüğünü, ancak nitel olarak (muhasebe standartlarına uyum, varlık sınıflandırması ve süreç takibi) henüz tam anlamıyla uygulanmadığını ortaya koymaktadır.

5. TARTIŞMA VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada, Türkiye'de Düzenleyici ve Denetleyici Kurumların (DDK) finansal tablolarına 2023 ve 2024 yıllarında uygulanan enflasyon düzeltilmesi işlemlerinin sonuçları, Sayıştay denetim bulguları ışığında incelenmiştir. Elde edilen bulgular, enflasyon muhasebesinin teorik amaçları ile uygulamadaki gerçekleştirmeler arasında, özellikle varlıkların sınıflandırılması ve değerlendirme katsayılarının sürekliliği noktalarında önemli sapmalar olduğunu göstermektedir.

5.1. Fiktif Kâr ve Vergi Etkisi

Enflasyonist dönemlerde, tarihi maliyet esasına göre hazırlanan finansal tablolar, varlıkların değerini düşük, kârları ise olduğundan yüksek (fiktif kâr) gösterme eğilimindedir. Literatürde belirtildiği üzere, enflasyon muhasebesinin temel amacı, bu fiktif kârları elimine ederek işletmelerin sermayesinin erimesini önlemek ve vergi matrahını ekonomik gerçekliğe uygun hale getirmektir (Akpınar vd., 2024; Yaylalı, 2025). Ancak, incelenen Sayıştay raporları, DDK'ların varlık yönetimindeki muhasebe hatalarının bu amaca ulaşılmasını engellediğini ortaya koymaktadır.

Örneğin, Kişisel Verileri Koruma Kurumu (KVKK) ve Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) denetimlerinde tespit edildiği üzere, "260 Haklar" hesabında aktifleştirilmesi gereken lisans ve yazılımların doğrudan giderleştirilmesi, bilançoda parasal olmayan varlıkların eksik görünmesine neden olmaktadır (T.C. Sayıştay Başkanlığı, 2024; T.C. Sayıştay Başkanlığı, 2024). Parasal olmayan bir varlığın bilançoğa kaydedilmemesi, o varlığın enflasyon

düzeltilmesine tabi tutulamaması anlamına gelmektedir. Enflasyon düzeltmesi, normal şartlarda varlığın değerini artırıp, ayrılacak amortisman giderini yükselterek vergi matrahını (veya kurum fazlasını) reel seviyeye çekerken; varlığın doğrudan gider yazılması veya yanlış hesapta izlenmesi bu mekanizmayı bozmaktadır. Bu durum, Akçay'ın (2024) belirttiği, enflasyon düzeltmesinin fiktif kârları önleyerek vergi adaletini sağlama fonksiyonunu zedelemektedir.

5.2. Uygulama Zorlukları ve Sistemsel Hatalar

Enflasyon muhasebesi, teknik olarak karmaşık hesaplamalar ve süreklilik arz eden bir takip gerektirmektedir. 555 Sıra No.lu VUK Genel Tebliği ve TMS 29 standartları, düzeltme işlemlerinin birbirini takip eden dönemlerde tutarlı bir şekilde sürdürülmesini, özellikle "taşıma katsayısı" kullanılarak bir önceki yılın düzeltilmiş değerlerinin cari yıla taşınmasını zorunlu kılmaktadır (Güneş & Uysal, 2024; KGK, 2005).

Ancak Sayıştay bulguları, kurumların muhasebe birimlerinde teknik bilgi eksikliği veya kullanılan yazılım altyapısındaki (Bütünleşik Kamu Mali Yönetim Bilişim Sistemi - BKMYBS) entegrasyon sorunları nedeniyle bu sürekliliğin sağlanamadığını göstermektedir. Özellikle Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu (SEDDK) örneğinde görüldüğü üzere, 2023 yılında yapılan düzeltmenin ardından, 2024 yılında "taşıma katsayısı" uygulanmaması, mali tablolarda milyonlarca liralık eksikliklere yol açmıştır (T.C. Sayıştay Başkanlığı, 2024). Bu durum, Demir'in (2018) çalışmasında vurguladığı "uygulamaya yönelik yasal mevzuatın ve teknik altyapının yeterli açıklıkta olmaması veya personel tarafından tam anlaşılabilmesi" sorunuyla örtüşmektedir. Kurumların enflasyon düzeltmesini tek seferlik bir işlem gibi algılayıp, izleyen dönemlerde taşıma işlemlerini atlaması, finansal tabloların zaman içindeki karşılaştırılabilirliğini ve tutarlılığını ortadan kaldırmaktadır.

5.3. Hesap Verebilirlik ve Mali Saydamlık

5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, kamu kaynaklarının etkili, ekonomik ve verimli kullanılmasının yanı sıra "mali saydamlık" ve "hesap verebilirlik" ilkelerini temel almaktadır (Özer & Celayir, 2024). Devlet enflasyon muhasebesinin temel hedeflerinden biri de devletin varlık ve yükümlülüklerinin gerçek değerleriyle raporlanarak kamuoyuna doğru bilgi sunulmasıdır.

Ancak BDDK örneğinde olduğu gibi, TOKİ'ye devredilen bir arsanın "Yapılmakta Olan Yatırımlar" hesabında izlenmesi gibi sınıflandırma hataları veya KVKK örneğindeki gibi kullanım ömrü dolan hakların bilançodan çıkarılmaması (T.C. Sayıştay Başkanlığı, 2024; T.C. Sayıştay Başkanlığı, 2024), mali tabloların gerçeği yansıtmaya yeteneğini zayıflatmaktadır. Varlıkların yanlış hesaplarda tutulması, bu varlıklar için uygulanacak enflasyon düzeltme

katsayılarının ve yöntemlerinin de yanlış seçilmesine neden olmaktadır. Bu durum, Özer ve Celayir'in (2024) belirttiği üzere, kamu mali tablolarının uluslararası standartlara (IPSAS/DMS 10) uygunluğunu ve IMF gibi uluslararası kuruluşlar nezdindeki güvenilirliğini zedelemektedir. Gerçek değerinden uzaklaşmış mali tablolar, kamuoyunun ve karar alıcıların kurumların finansal performansını doğru analiz etmesini engelleyerek hesap verme sorumluluğunun yerine getirilmesinde zaafiyet oluşturmaktadır.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, 2023 ve 2024 yıllarında Düzenleyici ve Denetleyici Kurumlar (DDK) nezdinde uygulanan enflasyon muhasebesi süreçleri, Sayıştay denetim raporları ve akademik literatür ışığında incelenmiştir. Elde edilen bulgular, enflasyon düzeltmesinin kurumların finansal tablolarında yarattığı radikal nicel değişimleri ortaya koyarken, uygulamanın niteliğine ilişkin sistemsal zafiyetleri de gözler önüne sermiştir.

6.1. Sonuç

Enflasyon muhasebesi uygulaması, tarihi maliyet esasına göre hazırlanan bilançoların, paranın satın alma gücündeki değişimler dikkate alınarak güncellenmesini sağlamış ve DDK'ların aktif büyüklükleri ile özkaynaklarında çarpıcı artışlara neden olmuştur. Literatürdeki uygulama örnekleri incelendiğinde, enflasyon düzeltmesi sonrası bir işletmenin toplam aktif büyüklüğünün ve özkaynaklarının yaklaşık %288 oranında artış gösterdiği tespit edilmiştir (Reyhan, 2025). Bu durum, EPDK ve RTÜK gibi kurumların 2024 yılı bilançolarında "Maddi Duran Varlıklar" ve "Geçmiş Yıllar Olumlu Faaliyet Sonuçları" kalemlerinde görülen devasa artışlarla paralellik göstermektedir (T.C. Sayıştay Başkanlığı, 2024; T.C. Sayıştay Başkanlığı, 2025).

Ancak Sayıştay denetimleri, bu nicel büyümenin niteliksel bir muhasebe disiplini ile tam olarak desteklenemediğini ortaya koymuştur. Uygulamanın henüz kurumsal hafızaya tam olarak yerleşmediği, özellikle varlıkların sınıflandırılması ve düzeltme katsayısının sürekliliği konularında sistemsel hatalar yapıldığı görülmüştür. Örneğin, Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu (SEDDK) örneğinde olduğu gibi, bir önceki yıl düzeltilen değerlerin cari yıla taşınmasında kullanılan "taşıma katsayısı"nın uygulanmaması, mali tablolarda milyonlarca liralık eksikliklere yol açmıştır (T.C. Sayıştay Başkanlığı, 2024). Benzer şekilde, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) ve Kişisel Verileri Koruma Kurumu (KVKK) örneklerinde görülen, varlıkların (arsa, yazılım vb.) yanlış hesaplarda izlenmesi veya doğrudan giderleştirilmesi, bu varlıkların "parasal olmayan kalem" statüsünde değerlendirilmesini engellemiş ve enflasyon düzeltmesinin "gerçeğe uygun sunum" amacını

zedelemiştir (T.C. Sayıştay Başkanlığı, 2024; T.C. Sayıştay Başkanlığı, 2025). Sonuç olarak, enflasyon muhasebesi DDK bilançolarını nominal olarak büyütmüş olsa da, teknik uygulama hataları nedeniyle mali tabloların tam anlamıyla güvenilir ve karşılaştırılabilir olmaktan uzak olduğu anlaşılmaktadır.

6.2. Öneriler

Elde edilen bulgular ve tespit edilen sorunlar ışığında, kamu mali yönetiminde enflasyon muhasebesi uygulamasının etkinliğini artırmak amacıyla aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

1. Eğitim ve Farkındalık Artırma: Sayıştay bulguları, muhasebe personelinin parasal ve parasal olmayan kalem ayrımı konusunda tereddütler yaşadığını göstermektedir. Literatürde de vurgulandığı üzere, yanlış sınıflandırma düzeltme işlemlerinin hatalı yapılmasına veya hiç yapılamamasına neden olmaktadır (Güneş & Uysal, 2024; Reyhan, 2025). Bu nedenle, DDK'ların strateji geliştirme ve mali hizmetler birimlerinde görevli personele yönelik, VUK mükerrer 298. madde ve ilgili tebliğler kapsamında, özellikle "taşıma katsayısı" uygulaması ve varlık sınıflandırması konularında periyodik ve uygulamalı eğitimler verilmelidir.

2. Bilişim Altyapısının Güçlendirilmesi (BKMYBS Entegrasyonu): Kamu idarelerinin muhasebe işlemlerini yürüttüğü Bütünleşik Kamu Mali Yönetim Bilişim Sistemi (BKMYBS) üzerinde, enflasyon düzeltmesi modüllerinin manuel müdahaleye kapalı hale getirilerek tam otomasyona geçilmesi gerekmektedir. Özer ve Celayir (2024) tarafından belirtildiği üzere, teknolojik yeniliklerin entegrasyonu ve otomasyon, hata riskini minimize etmektedir. Yazılımın, bir önceki yıl düzeltilmiş değerleri otomatik olarak algılayıp cari yıla "taşıma katsayısı" ile revize ederek aktaracak bir "hata denetim mekanizması" ile güçlendirilmesi, SEDDK örneğindeki gibi unutulma veya atlama risklerini ortadan kaldıracaktır.

3. Mevzuat Uyumu ve Varlık Yönetimi Disiplini: Enflasyon düzeltmesinin anlamlı sonuçlar verebilmesi, öncelikle varlıkların bilançoda doğru hesaplarda yer almasına bağlıdır. KVKK ve BDDK denetimlerinde görülen "yazılımların giderleştirilmesi" veya "arsaların yatırım hesabında tutulması" gibi hatalar, varlıkların enflasyon karşısında erimesine rağmen bilançoda güncellenememesine yol açmaktadır (T.C. Sayıştay Başkanlığı, 2024; T.C. Sayıştay Başkanlığı, 2025). Bu nedenle, Merkezi Yönetim Muhasebe Yönetmeliği ve VUK hükümleri uyarınca, ekonomik ömrü bir yıldan uzun olan ve belirli bir parasal limiti aşan tüm iktisadi kıymetlerin (yazılım, lisans, arsa vb.) mutlaka aktifleştirilmesi sağlanmalıdır. Aksi takdirde, bilançoda yer almayan bir varlığın enflasyon düzeltmesine tabi tutulması imkânsız hale gelecek ve uygulamanın temel amacı olan "sermayenin korunması" ilkesi işlevsiz kalacaktır.

KAYNAKÇA

- Açık, S., Enflasyonun Finansal Tablolar Üzerindeki Etkilerini Giderici Bir Tedbir Olarak Enflasyon Muhasebesi ve Türkiye'deki Yasal Düzenlemeler, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8, 2, 2006.
- Akçay, S., Türkiye'de Yeniden Yüksek Enflasyon Nedeniyle Enflasyon Muhasebesi Süreci ve Bir Uygulama, Malatya Turgut Özal Üniversitesi İşletme ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 5, 1, 2024.
- Akpınar, Y., Ciğer, A., Güngör Karyağdı, N. ve Kaya, A., Enflasyon Muhasebesi Uygulamasının İşletmelerin Finansal Yapıları Üzerine Etkileri: Oran Analizi ile İnceleme, Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, 16, 31, 2024.
- Aksay, M., Türkiye'de Enflasyon Muhasebesi Alanında Hazırlanan Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi, Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9, 3, 2025.
- Aktaş, R., Enflasyon Muhasebesi Uygulamasının KOBİ'ler ile SPK'ya Tabi İşletmelerin Finansal Tabloları Üzerindeki Etkisi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 23, 2009.
- Arzova, S. B. ve Şahin, B. Ş., Yüksek Enflasyonlu Ekonomilerde Finansal Raporlama Süreçleri ve Enflasyon Muhasebesinin Finansal Tablolara Etkisi, Mali Çözüm Dergisi, 32, 170, 2022.
- Ball, R., Accounting for Inflation: The Dog That Didn't Bark, Abacus, 59, 1, 2023.
- Doğan, Ö., Enflasyon Muhasebesi ile İlgili Yasal Düzenlemelerin Finansal Raporlama Çerçevesi Kapsamında Karşılaştırılmalı Değerlendirilmesi, Malatya Turgut Özal Üniversitesi İşletme ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 4, 2, 2023.
- Gökten, S., Gökten Okan, P. ve Mollaoğulları, B. F., Stoklar ve Enflasyon Muhasebesi Uygulaması: BIST30 İmalat İşletmeleri Üzerine Bir Değerlendirme, İşletme Araştırmaları Dergisi, 15, 1, 2023.
- Güneş, R. ve Uysal, M., 555 Sıra No.lu Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği ve TMS 29 Standardı Kapsamında Enflasyon Muhasebesi Üzerine Bir Değerlendirme, Uşak Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi Dergisi, 4, 2, 2024.
- Heath, L. C., Distinguishing Between Monetary and Nonmonetary Assets and Liabilities in General Price-Level Accounting, The Accounting Review, April, 47, 3, 1972.
- Karapınar, A., Zaif, F. ve Bayırlı, R., Impact of Inflation Accounting Application on Key Financial Ratios, İşletme Araştırmaları Dergisi, 4, 1, 2012.
- Karasioglu, F. ve Erdemir, N. K., Enflasyon Muhasebesi Uygulamalarında Temel İşlemler Üzerine Bir Çalışma, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 2, 2005.
- Konchitchki, Y., Inflation and Nominal Financial Reporting: Implications for Performance and Stock Prices, The Accounting Review, May, 86, 3, 2011.
- Maden, M. ve Karakuş Büyükben, N., Enflasyon Muhasebesinin Kurumlar Vergisi Mükelleflerine Etkisi, Gümrük ve Ticaret Dergisi, 13, 39, 2026.
- Özer, M. F. ve Celayir, D., Devlet Enflasyon Muhasebesi ve Nitel Bir Araştırma, All Sciences Academy/İstanbul, 2024.
- Özer, M. F. ve Celayir, D., Enflasyonun Devlet Muhasebesine Etkisi, Vergi Raporu, Ağustos, 299, 2024.
- Peker, A. A., Yüksek Enflasyonlu Ekonomilerde Finansal Raporlama Standartları Çerçevesinde Enflasyon Muhasebesi: Borsa İstanbul Üzerine Bir Uygulama, Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 1, 1, 2023.
- Reyhan, Y., Enflasyon Muhasebesi Uygulamalarında Parasal Olmayan Kalemlerin Düzeltilmesi ve Muhasebeleştirilmesi, Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 6, 1, 2025.

- T.C. Sayıştay Başkanlığı, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu 2023 ve 2024 Yılı Sayıştay Düzenlilik Denetim Raporları. <https://www.sayistay.gov.tr/> (Erişim tarihi: 05.02.2025)
- T.C. Sayıştay Başkanlığı, Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu 2023 ve 2024 Yılı Sayıştay Denetim Raporları. <https://www.sayistay.gov.tr/> (Erişim tarihi: 05.02.2025)
- T.C. Sayıştay Başkanlığı, Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu 2023 ve 2024 Yılı Sayıştay Düzenlilik Denetim Raporları. <https://www.sayistay.gov.tr/> (Erişim tarihi: 05.02.2025)
- T.C. Sayıştay Başkanlığı, Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu 2023 ve 2024 Yılı Sayıştay Denetim Raporları. <https://www.sayistay.gov.tr/> (Erişim tarihi: 05.02.2025)
- T.C. Sayıştay Başkanlığı, Kamu İhale Kurumu 2023 ve 2024 Yılı Sayıştay Düzenlilik Denetim Raporları. <https://www.sayistay.gov.tr/> (Erişim tarihi: 05.02.2025)
- T.C. Sayıştay Başkanlığı, Kişisel Verileri Koruma Kurumu 2023 ve 2024 Yılı Sayıştay Denetim Raporları. <https://www.sayistay.gov.tr/> (Erişim tarihi: 05.02.2025)
- T.C. Sayıştay Başkanlığı, Nükleer Düzenleme Kurumu 2023 ve 2024 Yılı Sayıştay Denetim Raporları. <https://www.sayistay.gov.tr/> (Erişim tarihi: 05.02.2025)
- T.C. Sayıştay Başkanlığı, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu 2023 ve 2024 Yılı Sayıştay Denetim Raporları. <https://www.sayistay.gov.tr/> (Erişim tarihi: 05.02.2025)
- T.C. Sayıştay Başkanlığı, Rekabet Kurumu 2023 ve 2024 Yılı Sayıştay Denetim Raporları. <https://www.sayistay.gov.tr/> (Erişim tarihi: 05.02.2025)
- T.C. Sayıştay Başkanlığı, Sermaye Piyasası Kurulu 2023 ve 2024 Yılı Sayıştay Denetim Raporları. <https://www.sayistay.gov.tr/> (Erişim tarihi: 05.02.2025)
- T.C. Sayıştay Başkanlığı, Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu 2023 ve 2024 Yılı Sayıştay Denetim Raporları. <https://www.sayistay.gov.tr/> (Erişim tarihi: 05.02.2025)
- Yaylalı, İ., Enflasyon Muhasebesi ve Muhasebe Hileleri, MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, 14, 3, 2025.
- Yenisu, E., Enflasyonun Finansal Tablolara Etkisi ve Enflasyon Muhasebesi, Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi, 14, 27, 2022.
- Yükçü, S. ve Özkan, S., SPK Mevzuatına Göre Enflasyon Muhasebesi, Yaklaşım Yayıncılık/Ankara, 2003.

Green Growth Performance Across Countries: An MCDM-Based Assessment with Policy Implications for Sustainable Finance

Master Student, ASMA HEIDARI

Yildiz Technical University, Department of Business Administration,
esmaheidari@gmail.com - 0009-0002-0475-5892

Assoc. Prof., GÖKHAN ÖZKAYA

Yildiz Technical University, Department of Business Administration,
gozkaya@yildiz.edu.tr - 0000-0002-2267-6568

ÖZET

In recent years, green growth- aimed at achieving economic growth while adapting to environmental constraints- has become one of the key policy frameworks for attaining the Sustainable Development Goals. Although the use of various indicators to assess green performance has increased, comparative studies remain limited, particularly in the field of multidimensional assessments of structural similarities and differences across countries and continents. The aim of this study is to examine and compare the performance of countries and continents in the field of green growth.

This study is based on data from the Green Growth Index Report and includes 40 countries. The top 10 countries from each continent- Asia, Europe, Africa, and the Americas- were selected based on the Human Development Index (HDI 2025). It should be noted that HDI was not included as an analytical variable in the study and was used solely as a criterion for sample selection. Methodologically, a Multi-Criteria Decision-Making (MCDM) framework was adopted. The CRITIC (Criteria Importance through Correlation Between Criteria) method was employed to determine the objective weights of the Green Growth Index criteria. The PROMETHEE method was then used to rank countries and continents based on their Green Growth Index performance. In addition, cluster analysis was used to group and classify countries into homogeneous groups.

Overall, the results indicate significant heterogeneity in green growth performance across countries and continents. In fact, countries at similar levels of development do not necessarily perform similarly in green growth outcomes. Furthermore, continental patterns do not capture significant intra-continental differences. Finally, this study integrates advanced MCDM techniques with cross-country and cross-continental analyses to advance the green growth literature. The findings provide policy-relevant analytical insights into how green growth performance can inform sustainable finance strategies at the national and regional scales, offering valuable guidance for policymakers to develop a green growth-aligned strategy tailored to the region's circumstances.

Anahtar Kelimeler : Green Growth; Sustainable Finance; Multi-Criteria Decision Making (MCDM)

YALIHANINDAN VALHALLA METAL PUBA ÇANAKKALE’DE METAL MÜZİĞİN KENTSEL MEKÂNDA DAĞILIMI: 1997-2025

Dr. Eylem ŞEVİK

Bağımsız Araştırmacı

sevikeylem@gmail.com – ORCID: 0000-0002-7276-964X

ÖZET:

Çalışmanın amacı Çanakkale’nin kentsel mekânında Heavy Metal müziğinin nasıl dağıldığını ve bu müzik kültürünün kent kimliğindeki yerini analiz etmektir. Çalışma niteliksel bir araştırma olup saha çalışmasından oluşmaktadır. Saha çalışmasının aşamaları şu şekildedir: katımlı gözlem, fotoğraflama, açık uçlu sorulardan oluşan yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak yapılan derinlemesine görüşme ve Lynch Analizi. Kevin Lynch’in kentsel mekânın imaj/imge ve kimlik kriterlerine uygun şekilde, Rock ve Metal müzik dinleyenlerin 1997 yılından 2025 yılına toplanma mekânları olan Yalı Hanı (Fetvane Sokak), Kordon Boyu ve Fener, Şişe Bar (Çanakkale İskele Kordon Boyu), Promil Bar (Fetvane Sokak) ve Valhalla Metal Pub (Dibek Sokak) analize dahil edilmiştir. Araştırmanın bulguları şu şekildedir: Mekânsal süreklilik değil ama Heavy Metal yaşam biçimini ve kültürünün sürekliliği mekânsal anlamda söz konusudur. 1993 yılında kurulan ÇOMÜ Çanakkale’de Heavy Metal müziğinin dinleyici kitlesinde ve bu kültürün taşıyıcılığında herhangi önemli bir işleve sahip değildir. Metal müzik ekonomik nedenler sonucu Fetvane Sokaktan (barlar sokağı) mekânsal olarak daha içe kapalı olan Dibek Sokağa çekilmiştir. Çanakkale’nin kendine has olan Rock/Metal kültürü tek bir mekânın sürekliliği üzerinden değil, bu kültürün sürekliliğini sağlayan mekânlar üzerinden korunmaktadır. Şöyle ki, bir mekân kapanınca diğer bir mekân açılmaktadır. Metal müziğinin kemik dinleyicisi sayesinde bu kültür kentin kendi kodlarında bulunmaktadır. Sonuç olarak, Heavy Metal müzik kültürü Çanakkale kentsel kimliğinin küçük ama özel bir parçasını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Heavy Metal, Çanakkale, Kimlik, İmaj, Kentsel Mekân

MODERN AİLELERDE İLETİŞİM SORUNLARI VE YABANCILAŞMA KONULARINA İLİŞKİN ARAŞTIRMA

Yüksek Lisans Öğrencisi, KADİR MEMİŞ

Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tasarım ASD,
kadirmemis@trakya.edu.tr - (0009-0003-8757-3521)

Prof. Dr. Öğretim Üyesi, ALİ MUHAMMET BAYRAKTAROĞLU

Trakya Üniversitesi, alibayraktaroglu@trakya.edu.tr - OrcID:0000-0002-0480-4044

Özet

Modern dünyada aile ilişkileri, kültürel yapılar değişse de popüler kültür ve dizi endüstrisinin en sık işlediği temalardan biri olarak popülaritesini sürdürmektedir. Aile içi iletişimde ortaya çıkan çatışmalar, mesafe-yakınlaşma süreçleri ve duygusal kırılmalar, çağdaş medya ürünlerinde farklı biçimlerde temsil edilerek geniş kitlelere aktarılmaktadır. Bu çalışma, popülerliği yüksek bir bilim kurgu-komedi animasyonu olan *Rick ve Morty*'nin aile ilişkilerini nasıl temsil ettiğini incelemektedir. Beş sezondan oluşan dizide aile temsili ilk iki sezonda daha arka planda tutulurken, üçüncü sezonda aile bireyleri arasındaki iletişimin belirgin biçimde öne çıktığı görülmektedir. Bu bağlamda üçüncü sezon, aile içi iletişimdeki kopuklukların hem dramatik hem de mizahi öğeler üzerinden kurgulanarak çağdaş aile ilişkilerinin dönüşümünü görünür kılması; aile bağlarının güncel sosyo-kültürel koşullar altında nasıl yeniden tanımlandığını göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca sezonun anlatı yapısında kullanılan eleştirel mizah, aile içi gerilimlerin yalnızca bireysel düzeyde değil, daha geniş toplumsal değişimlerle bağlantılı biçimde okunmasına olanak sağlamaktadır.

Karakterlerin birbirleriyle kurdukları ilişki biçimlerinde görülen değişkenlik, çağdaş aile yapısının istikrarsızlık, uyum arayışı ve bireysel beklentilerin aile içi sorumluluklarla sürekli olarak yeniden dengelenmesi gibi süreçler üzerinden nasıl şekillendiğinin görünür kılınması amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda çalışma, üçüncü sezonun aile temsiline ilişkin çok katmanlı anlatı yapısını dikkate alarak modern aile iletişiminin güncel medya içeriklerinde hangi açılardan yeniden üretildiğini daha kapsamlı biçimde değerlendirmeyi hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Rick ve Morty, Popüler Kültür, Aile, Temsil, Güç İlişkileri.

A STUDY ON COMMUNICATION AND ALIENATION PROBLEMS IN MODERN FAMILIES

Master's Student, KADİR MEMİŞ

Trakya University, Institute of Social Sciences, Design ASD,
kadirmemis@trakya.edu.tr - (0009-0003-8757-3521)

Professor, ALİ MUHAMMET BAYRAKTAROĞLU

Trakya University, alibayraktaroglu@trakya.edu.tr - OrcID:0000-0002-0480-4044

Abstract

In the modern world, family relationships remain one of the most popular themes in popular culture and the television industry, despite changes in cultural structures. Conflicts arising in family communication, processes of distancing and closeness, and emotional breakdowns are represented in various forms in contemporary media products and conveyed to wide audiences. This study examines how Rick and Morty, a highly popular science fiction-comedy animation, represents family relationships. In the five-season series, family representation is kept more in the background in the first two seasons, while in the third season, communication between family members is seen to come to the fore in a pronounced way. In this context, the third season is significant in that it reveals the transformation of contemporary family relationships by constructing the disconnections in family communication through both dramatic and humorous elements, showing how family ties are redefined under current socio-cultural conditions. Furthermore, the critical humor used in the narrative structure of the season allows family tensions to be interpreted not only at an individual level but also in connection with broader social changes.

The study aims to reveal how contemporary family structures are shaped through processes such as variability, instability, the search for harmony, and the constant rebalancing between individual expectations and family responsibilities in the relationships established between characters. In this context, the study aims to evaluate more comprehensively how modern family communication is reproduced in contemporary media content, taking into account the multi-layered narrative structure of family representation in the third season.

Key Words: Rick and Morty, Popular Culture, Family, Representation, Family Relations.

1. GİRİŞ

Modern toplumlarda aile, sosyal yapının en temel kurumsal birimi olmayı sürdürse de kültürel ve teknolojik dönüşümlerle birlikte hem işlevsel hem de ilişkisel boyutları yeniden tanımlanan bir yapı hâline gelmiştir. Dijitalleşme, bireyselleşme, toplumsal süreçlerin giderek hızlanması ve modern yaşamın akışkan yapısı ve küreselleşme gibi dinamikler, aile üyelerinin birbirleriyle kurdukları iletişim biçimlerini doğrudan dönüştürmekte; sorumluluk paylaşımı, duygusal yakınlık ve aile içi bağlanma pratikleri yeni anlamlar kazanmaktadır. Bu durum yalnızca sosyolojik bir değişime işaret etmez; modern bireyin aidiyet, ilişkisel yapılarının yeniden tanımlanması ve bağlanma arzularının da yeniden biçimlendiğini gösterir. Bauman'ın (2017) akışkan modernite kavramı aile ilişkilerinde istikrarsızlaşma, geçici bağlanmalar ve kırılmalı duygusal yapıların anlaşılmasında açıklayıcı bir çerçeve sunarken; Goffman'ın (2018) etkileşim kuramı, aile içi rollerin görünür ve görünmez iletişim kodları üzerinden müzakere edildiğini hatırlatarak modern aile iletişiminin çok katmanlı doğasını ortaya koyar. Bu perspektiften bakıldığında popüler kültür ürünleri, özellikle geniş kitlelere ulaşan dizi ve animasyonlar, çağdaş aile ilişkilerinin analizinde önemli temsil alanları yaratmaktadır. Medya metinleri, aile yapısındaki çatışmaları, kopuşları, beklenti uyumsuzluklarını ve duygusal kırılmaları dramatik ya da mizahi anlatılar içerisinde yeniden üretirken; izleyiciye mevcut toplumsal koşulları değerlendirme fırsatı da sunmaktadır. Böylece popüler kültürün anlatı stratejileri, gündelik yaşamdan türetilen kesitler aracılığıyla aile ilişkilerini yeniden kurgulamakta ve modern bireyin iletişim sorunlarını toplumsal bağlamla ilişkilendirmektedir.

Bu bağlamda *Rick ve Morty*, bilim kurgu ile kara mizahı harmanlayan yapısıyla çağdaş aile iletişimini absürt fakat eleştirel bir perspektiften ele alan özgün bir animasyon dizisidir. Beş sezonluk yapının genelinde aile üyeleri arasındaki ilişkiler işlenmekle birlikte özellikle üçüncü sezon, aile içi çatışmaların belirginleştiği ve yabancılaşma süreçlerinin görünür hâle geldiği anlatılarıyla ön plana çıkmaktadır. Bu sezonda kopukluk, hayal kırıklığı, bireysel özgürlük arayışının aile bağlarıyla çatışması ve sorumluluklardan kaçış temaları, dramatik ve mizahi öğelerle iç içe geçirilerek modern aile yapısına dair eleştirel bir okuma sunar. Simmel'in (2009) modern bireyin yabancılaşma deneyimine ilişkin vurguları, karakterlerin giderek zayıflayan ilişkisel bağlarını ve duygusal kopuşlarını görünür kılar; bu kopuş özellikle üçüncü sezonda belirgin bir anlatı unsuru hâline gelmektedir.

Bu araştırma, modern aile iletişimde ortaya çıkan çatışma, yabancılaşma ve ilişkisel çözülme dinamiklerinin popüler kültür anlatılarında hangi temsil stratejileriyle görünür kılındığını incelemeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda çalışma, güncel medya içeriklerinin aile bağlarını nasıl yeniden tanımladığını ve modern bireyin iletişim sorunlarını hangi anlatısal araçlar üzerinden toplumsal bağlama yerleştirdiğini analiz ederek kavramsal bir çerçeve sunmayı hedeflemektedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE: MODERNİTE, AİLE VE POPÜLER KÜLTÜR

2.1. Aile Kurumunun Sosyolojik Dönüşümü

Modernite, tarihsel süreç içerisinde geleneksel yapıların çözüldüğü ve bireyin ön plana çıktığı bir dönemdir. Zygmunt Bauman, 20. yüzyılın sonundaki toplumsal durumu "akışkan modernite" (liquid modernity) kavramıyla açıklar. Bauman'a göre, eski dönemin katı kuralları, ömür boyu süren evlilikleri ve sarsılmaz sadakatleri erimiş; yerini belirsizliğin hakim olduğu, bağların pamuk ipliğine bağlı olduğu bir yapıya bırakmıştır.

Bu yeni düzende insan ilişkileri, Anthony Giddens'in(2010) tabiriyle "saf ilişki" (pure relationship) formundadır. Yani ilişkiler, ekonomik zorunluluklar veya gelenekler nedeniyle değil, taraflar ilişkiden duygusal tatmin sağladığı sürece devam eder. Tatmin bittiğinde ilişki de biter. Bu durum aileyi bir kader birliği olmaktan çıkarıp, her an sonlandırılabilir bir proje haline getirir. *Rick ve Morty* dizisindeki ebeveynlerin boşanma süreci, tam da bu teorik zeminde, sürekli müzakere edilen bir ilişki modeli sunar.

2.2. Metropol Hayatı ve Bıkkınlık

Alman sosyolog Georg Simmel, modern şehir hayatının bireyi sürekli aşırı uyaranlara maruz bıraktığını belirtir. Birey, bu yoğunluktan akıl sağlığını korumak için duygularını köreltir ve "bıkkın" (blasé) bir tavır geliştirir. Bu tavır, olaylara ve kişilere karşı kayıtsız kalmayı, derinlemesine bağ kurmaktan kaçınmayı içerir. Dizideki Rick karakteri, bu tavrın en uç örneğidir. Evrenin sonsuzluğunu gören Rick, insan ilişkilerine tamamen duyarsızlaşmış, her şeye alaycı bir mesafeye yaklaşan bir savunma mekanizması geliştirmiştir.

2.3. Yetişkin Animasyonlarında Aile Temsili

Animasyon türü, Paul Wells'in de belirttiği gibi gerçekliğin altını oyma potansiyeline sahiptir. Canlı aksiyon (live-action) dizilerde izleyiciye çok ağır gelebilecek ailevi travmalar, animasyonun estetik mesafesi sayesinde daha izlenebilir ve tartışılabilir hale gelir. *The Simpsons* ile başlayan bu gelenek, *Rick ve Morty* ile daha nihilist ve karanlık bir boyuta taşınmıştır (Yuen & Abad-Santos, 2018). Dizi, aileyi kutsal bir yapı olarak değil; bireysel patolojilerin, narsisizmin ve iletişimsizliğin üretildiği bir laboratuvar olarak resmeder.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli ve Evreni

Bu çalışma, nitel araştırma geleneğine dayalı bir durum çalışması olarak tasarlanmıştır. Medya metinleri, toplumsal gerçekliğin yeniden üretildiği alanlar olduğundan, *Rick ve Morty* dizisi kültürel bir metin olarak ele alınmıştır. Araştırmanın evrenini dizinin tüm bölümleri oluşturmakla birlikte, örneklem olarak **Üçüncü Sezon (2017)** seçilmiştir.

3.2. Örneklem Seçimi ve Analiz

Üçüncü sezonun seçilmesinin nedeni, dizinin bu sezonda bilim kurgu aksiyonundan ziyade "aile dramına" ve boşanma sürecine odaklanmasıdır. İncelenen temel bölümler şunlardır:

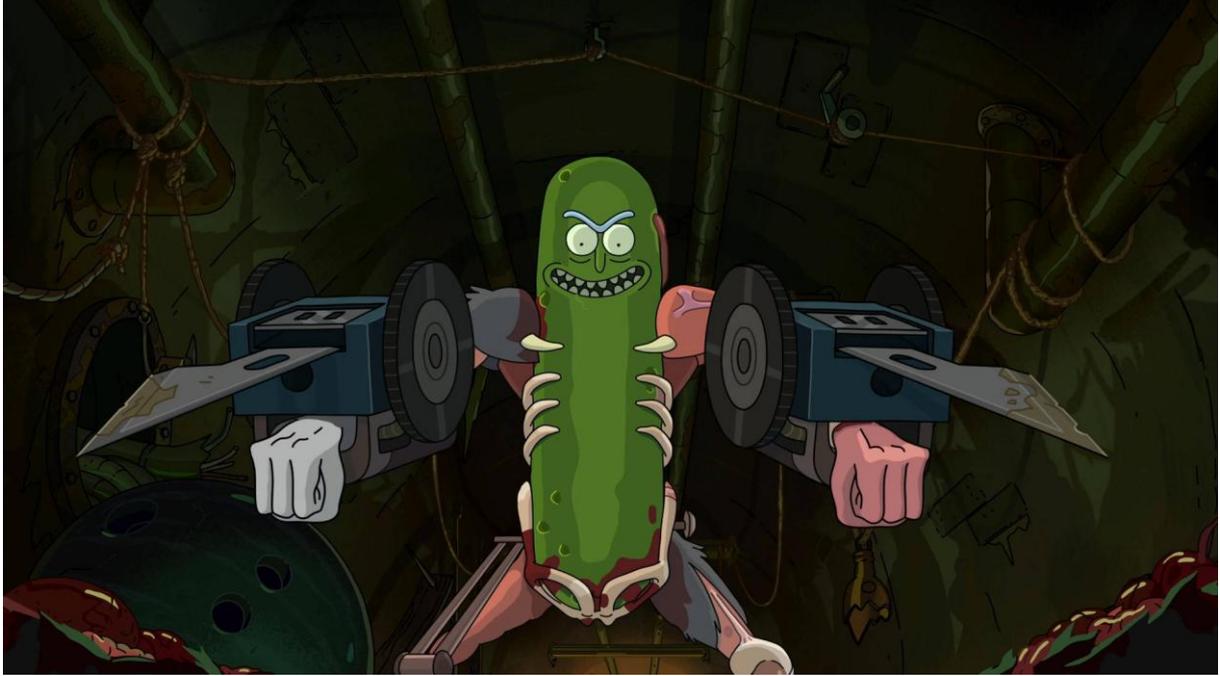
- *The Rickshank Rickdemption* (Ailenin yeniden yapılanması)
- *Rickmancing the Stone* (Çocukların boşanma ile baş etme yöntemleri)
- *Pickle Rick* (Terapi reddi ve kaçış)
- *The Whirly Dirly Conspiracy* (Rick ve Jerry'nin güç mücadelesi)

Elde edilen veriler betimsel analiz yöntemiyle incelenmiş; karakterlerin diyalogları, mekan kullanımları (garaj vs. ev) ve davranış kalıpları sosyolojik kavramlar ışığında yorumlanmıştır.

4. BULGULAR VE TARTIŞMA

4.1. Sorumluluktan Kaçışın Metaforu: "Turşu Rick"

Üçüncü sezonun en ikonik bölümü olan "Turşu Rick", modern bireyin duygusal yüzleşmeden kaçmak için neler yapabileceğinin en abartılı örneğidir. Bölümde aile, boşanma sonrası sorunlarını konuşmak için bir aile terapistine gidecektir. Ancak Rick, bu yüzleşmeye katılmamak ve duygularından bahsetmemek için kendini genetik mühendisliğiyle bir turşuya dönüştürür.

Görsel 1. Sorumluluktan kaçışın metaforu olarak "Turşu Rick" bedeni ve kanalizasyon ortamı

Bu dönüşüm, Simmel'in bahsettiği modern bireyin, insani ilişkilerin getirdiği yükten kaçma arzusunu simgeler. Rick için lağımlarda farelerle savaşmak, kızıyla göz teması kurup nasılsın? diye sormaktan daha kolaydır. Terapist Dr. Wong'un bölümde Rick'e söylediği şu sözler, dizinin aileye bakışını özetler: *"Sen zekanı, onarılması gereken ilişkilerden kaçmak için bir kalkan olarak kullanıyorsun."* Bu cümle, teknoloji ve rasyonelliğin modern ailede iletişimi nasıl kestiğinin özetidir.

4.2. Boşanma Süreci ve Akışkan İlişkiler

Geleneksel ailede baba figürü otoriteyi temsil ederken, dizideki boşanma süreci bu otoritenin kaybını gösterir. Beth'in babası Rick'i (kaosu ve macerayı) seçip, kocası Jerry'i (sıradanlığı ve güvenliği) evden kovması, modern ilişkilerde gücün belirleyiciliğini kanıtlar. Bauman'ın akışkan modernite kavramındaki gibi, ilişki artık sağlam bağlar üzerine değil, anlık tatmin ve güç dengeleri üzerine kuruludur.

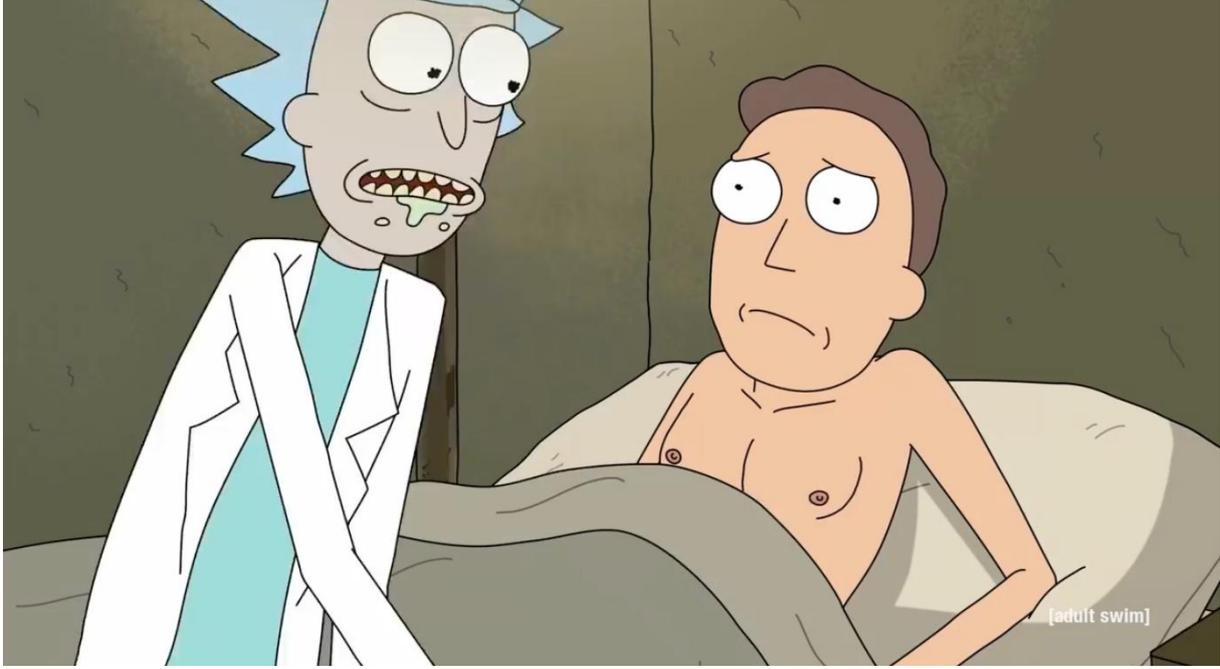

Görsel 2. Aile terapi sahnesindeki fiziksel ve duygusal mesafe

Jerry'nin gidişiyile evde oluşan boşlukta çocuklar (Morty ve Summer) sahipsiz kalır. Ebeveynler kendi bireysel krizleriyle o kadar meşguldür ki, çocukların yaşadığı travmayı görmezden gelirler.

4.3. Krizdeki Erkeklik Halleri: Hegemonik ve Tabi Kılınmış Erkeklik

Dizi, aile içi yabancılaşmayı bir erkeklik krizi üzerinden de okumaktadır. R.W. Connell'ın toplumsal cinsiyet teorisi bağlamında bakıldığında; Rick karakteri, duygusuz, hükmedici ve rasyonel yapısıyla hegemonik erkekliği temsil eder. Buna karşın damadı Jerry, ekonomik gücü olmayan, işsiz ve duygusal onay bekleyen yapısıyla tabi kılınmış (subordinated) erkekliği temsil eder.

Görsel 3. Hegemonik ve tabi kılınmış erkekliğin görsel temsili: Rick ve Jerry

Richard Sennett'in *Karakter Aşınması* kitabında bahsettiği işlevsizleşen modern birey profili Jerry'de kendini gösterir. Jerry'nin acınası halleri ve sürekli kurban rolünü oynaması, aslında güçlü figürler (Rick ve Beth) karşısında hayatta kalma stratejisidir. Bu durum, modern ekonomide statüsünü kaybeden babanın aile içindeki itibar kaybını simgeler.

4.4. Nihilizm ve Kuşaklararası Çatışma

Dizinin felsefi omurgasını oluşturan "kozmetik nihilizm" (hiçbir şeyin anlamı yoktur görüşü), aile ilişkilerini zehirler (Plane, 2018). Rick sürekli olarak torunu Morty'e evrende özel olmadığını hatırlatır. Ancak üçüncü sezonda Morty, bu durumu kabullenip dedesine başkaldırmaya başlar. "*Bizi sevdiğin için değil, işine yaradığımız için yanındasın*" diyerek dedesinin yüzüne vurur. Bu, Z kuşağının otorite figürlerine karşı geliştirdiği eleştirel bakışın bir yansımasıdır. Aile içi birlikteliklerde artık samimiyet değil, karşılıklı bir strateji savaşı vardır.

Görsel 4. Aile içi samimiyetin yerini alan strateji savaşı ve çatışma ortamı.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Rick ve Morty dizisinin üçüncü sezonu üzerine yaptığımız bu inceleme gösteriyor ki; bu yapım sadece gülüp geçilecek bir animasyon değil, aslında günümüz modern ailesinin yaşadığı krizleri yüzümüze vuran sert bir eleştiridir. Bölümler boyunca gördüğümüz olaylar, ailenin artık "huzurlu bir yuva" olmaktan çıkıp, herkesin kendi egosunu tatmin etmeye çalıştığı bir çatışma alanına dönüştüğünü açıkça gösterir.

Çalışmada öne çıkan en belirgin sonuç, teknolojinin ve aşırı zekanın insanları birbirine yaklaştırmak yerine uzaklaştırdığıdır. Rick karakteri bunun en canlı örneğidir; evrendeki her şeyi bilmesine rağmen, kızıyla veya torunlarıyla basit bir duygusal bağ kuramaz. Simmel'in bahsettiği o bıkkınlık hali Rick'te tam olarak görülür; her şeyden sıkıldığı için ailesine karşı da duyarsızlaşmıştır. Özellikle incelediğimiz "Turşu Rick" bölümü, bir babanın ailesiyle sorunlarını konuşmak yerine kendini bir sebzeyle dönüştürecek kadar iletişimden kaçtığını, yani zekasını bir kaçış yolu olarak kullandığını gözler önüne serer.

Diğer yandan dizi, evdeki güç dengelerinin nasıl değiştiğini de Rick ve Jerry üzerinden anlatır. Evde parayı kazanan veya evi yöneten değil, "güçlü ve zeki" olanın sözü geçmektedir. Connell'in teorisindeki gibi Rick baskın erkekliği temsil ederken, Jerry sürekli ezilen ve onay bekleyen taraf olarak kalmıştır. Bu da bize Bauman'ın dediği gibi ilişkilerin artık ne kadar pamuk ipliğine bağlı olduğunu, sevgi bittiği anda veya güç dengesi değiştiği anda ailenin dağılabileceğini göstermektedir.

Özetle, üçüncü sezonda izlediğimiz bu aile tablosu aslında oldukça karanlıktır. Kuşaklar birbirini anlamamakta, evin içinde sohbet yerine strateji savaşları dönmektedir. Ancak dizi bu işlevsiz aileyi göstererek, aslında izleyiciye kendi hayatındaki iletişimsizlikleri ve teknolojik yalnızlığı sorgulama fırsatı sunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Bauman, Z. (2017). *Akışkan Modernite*. (Çev. S. O. Çavuş). İstanbul: Can Yayınları.
- Bauman, Z. (2005). *Bireyselleşmiş Toplum*. (Çev. Y. Alogan). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Connell, R. W. (1998). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*. (Çev. C. Soydemir). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Giddens, A. (2010). *Mahremiyetin Dönüşümü: Modern Toplumlarda Cinsellik, Aşk ve Erotizm*. (Çev. İ. Ö. Şahin). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Goffman, E. (2018). *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*. (Çev. B. Cezar). İstanbul: Metis Yayınları.
- Harmon, D. & Roiland, J. (Yapımcılar). (2013-Günümüz). *Rick and Morty* [TV Dizisi]. Cartoon Network & Adult Swim.
- Plane, A. (2018). "Existentialism and the Absurd in Rick and Morty". *The Science of Rick and Morty* içinde (ss. 15-28). New York: Atria Books.
- Sennett, R. (2011). *Karakter Aşınması: Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri*. (Çev. B. Yıldırım). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Simmel, G. (2009). *Bireysellik ve Kültür*. (Çev. T. Birkan). İstanbul: Metis Yayınları.
- Wells, P. (2002). *Animation: Genre and Authorship*. London: Wallflower Press.
- Yuen, W. K., & Abad-Santos, A. (Eds.). (2018). *Rick and Morty and Philosophy: In the Beginning Was the Squanch*. Chicago: Open Court Publishing.

(Görsel Kaynakça)

- Görsel 1.** Sorumluluktan kaçışın metaforu olarak "Turşu Rick" bedeni ve kanalizasyon ortamı, 2017.
- Görsel 2.** Aile terapisi sahnesindeki fiziksel ve duygusal mesafe, 2017.
- Görsel 3.** Hegemonik ve tabi kılınmış erkekliğin görsel temsili: Rick ve Jerry, 2017.
- Görsel 4.** Aile içi samimiyetin yerini alan strateji savaşı ve çatışma ortamı, 2017.

**YAŞLI BAKIMI: İNSAN HAKLARI VE BAKIM YÜKÜ EKSENİNDE BİR
DEĞERLENDİRME**
**ELDERLY CARE: AN EVALUATION IN THE CONTEXT OF HUMAN RIGHTS
AND CAREGIVER BURDEN**

Dr. Öğretim Üyesi Zeynep KURNAZ

Karabük Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü
zkurnaz@karabuk.edu.tr - 0000-0002-7648-8992

Dr. Öğretim Üyesi Özkan ÖZTÜRK

Karabük Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü
ozkanozturk@karabuk.edu.tr - 0000-0001-6165-5009

ÖZET

Türkiye, demografik dönüşüm süreciyle birlikte "çok yaşlı ülkeler" sınıfına dahil olmuş ve 65 yaş üzeri nüfus oranı 2024 yılında %10,6'ya yükselmiştir. Nüfus projeksiyonları, yaşlı bağımlılık oranının 2080 yılında %61,9'a ulaşacağını öngörmektedir. Bu demografik durum, yaşlı bireylerin temel haklarını ve insan onurunu koruyacak sürdürülebilir bakım modellerinin geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Yaşlı bakımı; evde bakım, kurum bakımı ve destekleyici hizmetler olarak sınıflandırılmakta olup, küresel ölçekte bakımın büyük kısmı, özellikle kadınlar tarafından sunulan enformel evde bakım hizmetlerine dayanmaktadır.

Bakım süreçleri hem yaşlı birey hem de bakım veren açısından çok boyutlu riskler barındırmaktadır. Yaşlı bireyler için bakım süreci; karar alma özerkliğinin kısıtlanması, mahremiyet ihlalleri gibi onur zedeleyici durumlara yol açabilmektedir. Yaşlıların ailelerine yük olma korkusuyla ihtiyaçlarını gizlemeleri ve kendilerini "yük" olarak tanımlamaları, bu sürecin psikolojik boyutunu derinleştirmektedir. Öte yandan bakım verme eylemi, bakım veren üzerinde fiziksel, psikolojik, sosyal ve ekonomik boyutları olan ağır bir bakım yükü (caregiver burden) yaratmaktadır. Özellikle demans gibi hastalıklarda bakım verenlerin tükenmişlik ve depresyon düzeyleri artmakta, yaşam kaliteleri düşmektedir.

Bakım yükünün cinsiyetlendirilmiş doğası, bakım veren kadınların işgücünden çekilmesine, gelir kaybına ve sosyal izolasyona sürüklenmesine neden olmaktadır. Sonuç olarak yaşlı bakımı, sadece tıbbi bir ihtiyaç değil; uygun destek mekanizmaları ve insan hakları temelli bir yaklaşım eksikliğinde, yaşlı için özerklik kaybı, bakım veren için ise çok yönlü bir yıkıma dönüşebilen karmaşık bir sosyo-ekonomik sorundur. Bu çalışma, bakım yükünün bireysel ve toplumsal maliyetlerini değerlendirerek, yükün "kişisel bir vicdan borcu" olmaktan çıkarılıp, bir sosyal sorumluluğa dönüştürülmesi gerekliliğini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler : Yaşlı Bakımı, Bakım Yükü, Aktif Yaşlanma

ABSTRACT

Turkey has joined the category of "very old countries" through its demographic transition process, and the proportion of the population aged 65 and over rose to 10.6% in 2024. Population projections predict that the old-age dependency ratio will reach 61.9% in 2080. This

demographic situation necessitates the development of sustainable care models that protect the fundamental rights and human dignity of elderly individuals. While elderly care is classified into home care, institutional care, and supportive services, the majority of care on a global scale relies on informal home care services provided primarily by women.

Care processes entail multidimensional risks for both the elderly individual and the caregiver. For elderly individuals, the care process can lead to situations that damage dignity, such as the restriction of decision-making autonomy and privacy violations. The fact that the elderly conceal their needs due to the fear of being a burden to their families and define themselves as a "burden" deepens the psychological dimension of this process. On the other hand, the act of caregiving creates a heavy caregiver burden on the provider, encompassing physical, psychological, social, and economic dimensions. Particularly in diseases such as dementia, caregivers experience increased levels of burnout and depression, and their quality of life deteriorates.

The gendered nature of the care burden leads to women caregivers withdrawing from the workforce, suffering income loss, and drifting into social isolation. Consequently, elderly care is not merely a medical necessity; it is a complex socio-economic problem that, in the absence of appropriate support mechanisms and a human rights-based approach, can transform into a loss of autonomy for the elderly and multifaceted devastation for the caregiver. By evaluating the individual and societal costs of the care burden, this study emphasizes the necessity of transforming this burden from a "personal debt of conscience" into a social responsibility.

Keywords: Elderly Care, Caregiver Burden, Active Aging

GİRİŞ

Dünya nüfusunun yaşlanması hızlanmaktadır. 65 yaş ve üzeri kişi sayısının 2023'te 808 milyondan 2050'de 1,6 milyara çıkması, 80 yaş ve üzeri nüfusun ise üç katına çıkarak 459 milyona ulaşması beklenmektedir (Kamiya, 2024). Türkiye, son on yılda doğurganlık hızındaki düşüşle birlikte "çok yaşlı ülkeler" sınıfına girmiştir. 2019 yılında %9,1 olan yaşlı nüfus oranı, 2024 yılında %10,6'ya yükselmiştir. Nüfus projeksiyonlarına göre bu oranın 2060 yılında %27,0'ye, 2100 yılında ise %33,6'ya ulaşacağı öngörülmektedir. Çalışma çağındaki her 100 kişiye düşen yaşlı sayısını ifade eden yaşlı bağımlılık oranı Türkiye'de 2024 yılında %15,5 olmuştur ve 2080 yılında %61,9'a ulaşması beklenmektedir (TÜİK, 2025)

Bu çalışma, yaşlı bakımlarını insan hakları ve bakım yükü ekseninde ele alarak, bakımın bireysel bir sorumluluk alanı olmaktan çıkarılıp kamusal ve sosyal bir politika meselesi olarak yeniden düşünülmesi gerektiğini tartışmayı amaçlamaktadır.

YAŞLANMA VE BAKIM İHTİYACININ ARTIŞI

Yaşlı nüfusun artışı, özellikle "en yaşlı" (80+) grubun büyümesi, bakım ihtiyacını kaçınılmaz olarak artırmaktadır. Bakım ihtiyacı, bireylerin günlük yaşam aktivitelerini (banyo yapma, giyinme, yemek yeme) ve enstrümental aktiviteleri (alışveriş, telefon kullanma, para yönetimi) bağımsız yapamamalarından doğar. Yaşlılıkta çoklu kronik hastalıklar (komorbidite) yaygındır. Demans ve Alzheimer gibi hastalıklar, bilişsel ve davranışsal sorunlar yaratarak bakım yükünü fiziksel ihtiyaçların ötesine taşır. Japonya ve İsveç'te yapılan çalışmalarda, demanslı hastalardaki davranışsal bozuklukların (agresiflik, ajitasyon), bakım veren üzerindeki yükü fiziksel bağımlılıktan daha fazla artırdığı tespit edilmiştir (Grafstrom vd. 1994; Tessier, 2022).

Evde Bakım

Yaşlı bireylerin kendi yaşam alanlarında kalmalarını ve bağımsızlıklarını sürdürmelerini amaçlayan, dünya genelinde en yaygın ve tercih edilen bakım türüdür. "Yerinde yaşlanma" (aging in place) kavramı bu modelin temelini oluşturur. Genellikle aile üyeleri, arkadaşlar veya komşular tarafından ücretsiz olarak sağlanan bakım, gayri resmi evde bakımdır. Küresel olarak bakımın büyük çoğunluğu bu şekilde yürütülmektedir (OECD, 2023). Türkiye'de yaşlıların büyük bir kısmı aileleri tarafından evde bakılmaktadır (TÜİK, 2024). Profesyonel çalışanlar tarafından ücret karşılığı sunulan hizmetler ise resmi evde bakım kapsamındadır. Bu hizmetler şunları kapsar: Yıkama, giyinme, tuvalet ihtiyacı gibi temel günlük yaşam aktiviteleri (Kelly, vd., 2024); Temizlik, yemek hazırlama, alışveriş gibi enstrümental günlük yaşam aktiviteleri (Tessier, 2022); Damar içi ilaç tedavisi, kateter bakımı gibi tıbbi işlemlerin evde yapılması gibi hizmetler (Zarit, 2004).

Kurum Bakımı

Evde bakımın mümkün olmadığı veya yetersiz kaldığı durumlarda, yaşlıların toplu halde yaşadığı tesislerde kurum bakımı hizmetleri verilir. Barınma ve bakımın bir paket olarak sunulduğu, temel hizmetin "bakım" olduğu yerler huzurevleri ve bakımevleridir. Dünya genelinde 65 yaş üstü nüfusun yaklaşık %3'ü, 80 yaş üstü nüfusun ise %5,5'i bu kurumlarda yaşamaktadır (Kamiya, 2023). Daha yoğun tıbbi bakım ve gözetim gerektiren durumlar için tasarlanmış, genellikle uzun süreli yatış imkanı sunan tesisler ise kronik hastalık hastaneleri ve rehabilitasyon merkezleridir. Kurum bakımı, enfeksiyonların yayılması (örn. grip, tüberküloz, ilaca dirençli bakteriler) açısından yüksek risk taşır. Personel yetersizliği ve eğitimsizliği bu riski artırır (Garibaldi, 1999).

Paylaşılan Bakım

Paylaşılan Bakım, bakımı tek taraflı bir "yük" veya "hizmet sunumu" olmaktan çıkarıp, yaşlı ve bakım veren arasında karşılıklı bir etkileşim olarak tanımlar. Bakım alan yaşlı ile bakım verenin iletişim, karar verme ve karşılıklılık becerilerini kullanarak süreci birlikte yönettiği bir modeldir. Semptomların, duyguların ve bilgilerin açıkça paylaşılması önemlidir. Çünkü yetersiz iletişim bakımın kalitesini düşürür. Yaşlının, kendi bakımıyla ilgili kararlara aktif katılımı ve bilgi arayışı içinde olması önemli bir bileşendir. Son olarak, karşılıklılık, empati kurma, dinleme ve hastalığı yönetmede "ortaklık" hissi olarak tanımlanan bir bileşendir. Yaşlının sadece bakım alan değil, aynı zamanda ilişkiye katkı sağlayan bir birey olarak görülmesi, depresyonu azaltmakta ve ilişki kalitesini artırmaktadır. (Sebern, 2005).

Diğer Bakım Hizmetleri

Yaşam Sonu Bakımı: Genellikle terminal dönemdeki (örn. ileri evre kanser) hastalara yönelik, ağrı yönetimi ve konforu hedefleyen palyatif bakımdır. Hastanede veya evde verilebilir (Zarit, 2004).

Gündüz Bakım Hizmetleri: Yaşlıların gün içinde sosyalleşebileceği merkezlerdir. Bu hizmetler, aile bakım verenlerine dinlenme (mola) fırsatı sunar (Arai, 1999).

Teknoloji Destekli Bakım: Bilgi ve iletişim teknolojilerinin (robotik, uzaktan izleme, e-sağlık) kullanıldığı, yaşlının evde bağımsız yaşamasına destek olan yeni nesil bakım türüdür (Tessier, 2022).

İNSAN HAKLARI TEMELLİ BAKIMIN TEMEL BİLEŞENLERİ

Onur ve Saygı: Bakım, yaşlının geçmiş yaşam olaylarını, tercihlerini ve kimliğini tanıyan "biyografik" bir yaklaşımı içermelidir. Yaşlı bireyin "sadece bir sayı" olmadığını hissettirmek

esastır. Ev, sadece bir barınma yeri değil, anıların biriktiği, güvenliğin ve özgürlüğün hissedildiği bir alandır. Bakım hizmetleri ve tıbbi ekipmanlar eve girdiğinde, ev ortamının "klinikleşmesi" veya "mini-kurum"a dönüşmesi, yaşlının mahremiyetine ve kişisel alanına saygısızlık olarak algılanabilir. Bakım verenlerin dürüst, şefkatli ve yaşlının bütünlüğüne saygılı olması, insan onurunu korumanın ön koşuludur (Kelly vd., 2024).

Özerklik: Özerklik, yaşlının kendi hayatı üzerindeki kontrolünü ifade eder. Karar verme özerkliği, bağımsız karar alabilme yeteneğidir. Uygulama Özerkliği ise bir kararı bağımsız olarak eyleme dökebilme yeteneğidir. Bakım verenlerin, işleri daha hızlı yapmak adına görevleri yaşlı birey ile birlikte yapmak yerine onun adına yapmaları, yaşlının becerilerini kaybetmesine ve güçsüzleşmesine neden olur. Bu durum bir hak ihlalidir (Kelly vd., 2024).

Katılım ve Ortaklık: İnsan hakları temelli bakım, bakımın yaşlı birey için değil, yaşlı bireyle "birlikte" yapılmasını gerektirir. Yaşlı bireylerin (demanslı olsalar dahi), kendi bakımları ve yaşamları hakkındaki kararlara aktif katılımları sağlanmalıdır. Bakımın, hizmet sağlayıcının ihtiyaçlarına göre değil, yaşlının tercihlerine göre esnek bir şekilde düzenlenmesi gerekir (Kelly vd., 2024).

Eşitlik: Bakım, yaşlının yaşam öyküsüne, bilgisine ve deneyimlerine ayrımcılık yapılmaksızın saygı duyulmasını gerektirir (Kelly vd., 2024).

İletişim: İletişim sadece bilgi aktarımı değil, ilişki kurma ve sürece "insaniyet" katma aracıdır. Yaşlılarla konuşurken kullanılan üstten bakan, patronize edici ses tonu veya onların işitme/bilişsel kapasiteleri hakkında varsayımlarda bulunmak, saygı ilkesinin ihlalidir (Kelly vd., 2024).

BAKIM VERENLER AÇISINDAN BAKIM YÜKÜ (CAREGIVER BURDEN)

Bakım verenler açısından bakım yükü (caregiver burden), hasta veya yaşlı bir bireye bakım sağlamanın fiziksel, psikolojik, duygusal, sosyal ve finansal açıdan yarattığı zorlukları ve stresi ifade eder. Literatürde bu kavram, bakım verenin bakım verme sürecine dair algıladığı öznel ve nesnel zorlukları kapsayacak şekilde tanımlanmıştır (Arai, 1999; Garlo, 2010; Warnes, 1993).

Yaşlı bireylerdeki, özellikle demans hastalarındaki davranışsal bozuklukların (agresiflik, ajitasyon vb.), bakım yükünü artıran en güçlü faktörlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Grafstrom, 1994). İki'den fazla davranışsal sorunu olan hastalara bakanların, "ağır" bakım yükü hissetme olasılığının yaklaşık beş kat daha fazla olduğu bulunmuştur (Arai, 1999). Bakım alan kişinin fiziksel bağımlılığı ile yük arasındaki ilişki karmaşıktır. Bazı çalışmalar, günlük yaşam aktivitelerinde (banyo yapma, giyinme vb.) tam bağımlı olanlara bakmanın, kısmen bağımlı olanlara bakmaktan daha az yük oluşturabileceğini göstermiştir. Bunun nedeni, hareket kabiliyeti kısıtlı olan "tam bağımlı" hastaların, kısmen hareketli olanlara göre daha az gözetim gerektirmesi olabilir (Arai, 1999). Kadın bakım verenler, erkeklere göre daha yüksek bakım yükü hissetmektedir. Özellikle kız çocukları hem kendi aileleri ve çocukları hem de iş hayatları ile ebeveyn bakımı arasında kaldıkları için "rol çatışması" yaşamakta ve çoklu stres faktörlerine maruz kalmaktadır (Grafstrom, 1994). Bakım verenlerin günlük işlerde daha fazla yardıma ihtiyaç duyması ve yeterli duygusal destek alamaması, yüksek bakım yükü ile güçlü bir şekilde ilişkilendirilmiştir (Garlo, 2010).

Bakım yükü, bakım verenin sağlığını ve yaşam kalitesini ciddi şekilde tehdit etmektedir. Bakım verenlerde depresyon ve anksiyete oranları yüksektir. Demans hastalarına bakanların %40 ila %70'inde klinik düzeyde depresif belirtiler görülmektedir (Zarit, 2004). Ayrıca bakım yükü arttıkça tükenmişlik (burnout) hissi de artmaktadır (Jesus, 2018). Bakım vermenin yarattığı stres, bağışıklık sistemini zayıflatabilir ve bakım vermeyen yaşlılara göre ölüm riskini

artırabilir (Garlo, 2010). Bakım verenlerin büyük çoğunluğu sosyal izolasyon yaşadığını belirtmiştir. Ayrıca bakım süreci, işten ayrılma zorunluluğu veya çalışma saatlerinin azalması nedeniyle finansal zorluklara ve yoksulluk riskine yol açmaktadır. Çalışan bakım verenlerin işlerini bırakmak zorunda kalması, sadece mevcut gelir kaybına değil, gelecekteki emeklilik haklarının kaybına da neden olmaktadır (Unver, 2016).

Bakım alan yaşlı ile bakım veren arasındaki iletişimin güçlü olması, kararların ortak alınması ve karşılıklılık ilkesi, yükü hafifleten faktörlerdir. Bakım verenin, yaşlı bireyin bakım sürecine katılımını sağlaması ve bir "ortaklık" hissi oluşturması ilişkinin kalitesini artırır (Sebern, 2005). Bakım verenin, bakım sürecini yönetebileceğine dair kendine olan inancı (öz-yeterlilik), depresyon ve yük hissini azaltmada etkilidir (Unver, 2016). Bakım verenlerin sosyal destek alması ve günlük görevlerde yardım edilmesi, tükenmişliği azaltmak için kritik öneme sahiptir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Türkiye'nin hızla yaşlanan nüfus yapısı ve 2080 yılına yönelik çarpıcı projeksiyonlar, mevcut geleneksel bakım modellerinin sürdürülebilirliğini yitirdiğini ve acil bir paradigma değişimine ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Mevcut sistemde büyük ölçüde aile içindeki kadınların omuzlarına yüklenen enformel bakım süreçleri, kurumsal destekten yoksun kaldığında hem yaşlı bireyin özerkliğini ve mahremiyetini zedelemekte hem de "yerinde yaşlanma" hakkını insan onuruna yaraşır biçimde sürdürmesini zorlaştırmaktadır. Bu bağlamda yaşlı bakımı, sadece karşılanması gereken fizyolojik bir ihtiyaç değil; bireyin kararlara aktif katılımını, saygıyı ve onuru merkeze alan temel bir insan hakları meselesi olarak yeniden tanımlanmalıdır.

Öte yandan, bakım verme eyleminin yarattığı çok boyutlu "bakım yükü", bakım verenleri ciddi fiziksel, psikolojik ve ekonomik risklerle (tükenmişlik, depresyon, işgücünden çekilme) karşı karşıya bırakmaktadır. Bu sorunun çözümü, bakımın bireysel bir "vicdan borcu" veya aile içi fedakarlık alanı olmaktan çıkarılıp; "paylaşılan bakım" ilkeleri, teknolojik destekler ve güçlü sosyal politikalarla temellendirilmiş kamusal bir sorumluluğa dönüştürülmesinde yatmaktadır. Sonuç olarak hem yaşlının insan onurunu koruyan hem de bakım vereni sosyal ve ekonomik yıkımdan kurtaran bütüncül, hak temelli bir sosyal bakım sisteminin inşası Türkiye için kaçınılmaz bir zorunluluktur.

KAYNAKÇA

- Arai, Y., Zarit, S. H., Sugiura, M., & Washio, M. (1999). Patterns of outcome of caregiving for the impaired elderly: A longitudinal study in rural Japan. *Ageing & Society*, 19(4), 443–461.
- Garibaldi, A. (1999). Care burden and family support systems among elderly caregivers. *Journal of Aging Studies*, 13(3), 259–272.
- Garlo, K., O'Leary, J. R., Van Ness, P. H., & Fried, T. R. (2010). Caregiver burden in caregivers of older adults with advanced illness. *Journal of the American Geriatrics Society*, 58(12), 2315–2322.
- Jesus, I. T. M. de, Orlandi, A. A. dos S., & Zazzetta, M. S. (2018). Burden, profile and care: Caregivers of socially vulnerable elderly persons. *Revista Brasileira de Geriatria e Gerontologia*, 21(2), 194–204.
- Kamiya, Yumiko (2024). Measuring Older Populations in Collective Living Quarters: A methodological paper. United Nations, Department of Economics and Social Affairs, Population Division, Technical Paper No. UN DESA/POP/2023/TP/No.8.

- OECD. (2023). Ageing and long-term care. Organisation for Economic Co-operation and Development.
- Sebern, M. (2005). Shared care: Elder and family member skills used to manage burden. *Journal of Advanced Nursing*, 52(2), 170–179.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2025). İstatistiklerle Yaşlılar, 2024
- Unver, V., Basak, T., Tosun, N., Aslan, O., & Akbayrak, N. (2016). Care burden and self-efficacy levels of family caregivers of elderly people in Turkey. *Holistic Nursing Practice*, 30(3), 166–173.

İHTİYAÇ, SINIR VE PLANLAMA: ÇEVRECI EKONOMİ ÇERÇEVESİNDE ÇEVRE–EKONOMİ İLİŞKİSİNİ YENİDEN DÜŞÜNMEK

NEED, LIMITS, AND PLANNING: RETHINKING THE ENVIRONMENT– ECONOMY RELATIONSHIP WITHIN THE FRAMEWORK OF ENVIRONMENTALIST ECONOMICS

Dr. Öğretim Üyesi Özkan ÖZTÜRK

Karabük Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü

ozkanozturk@karabuk.edu.tr – ORCID: 0000-0001-6165-5009

Dr. Öğretim Üyesi Zeynep KURNAZ

Karabük Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü

zkurnaz@karabuk.edu.tr – ORCID: 0000-0002-7648-8992

ÖZET

Bu bildiri, çevre ve ekonomi arasındaki ilişkinin çevreci bir perspektiften yeniden düşünülmesini amaçlamaktadır. Çalışma, özellikle 1960’lardan itibaren çevre tahribatının toplumsal bir sorun olarak görünür hâle gelmesiyle birlikte, ekonomik büyüme ideolojisinin ve kapitalist üretim ilişkilerinin sorgulanmasını merkezine alır. Roma Kulübü’nün Büyümenin Sınırları raporu, sınırlı bir gezegende sınırsız büyüme anlayışının sorgulanmasında tarihsel bir dönüm noktası olarak ele alınmakta; büyümenin doğası ve sınırları tartışılırken “sıfır büyüme” önerisinin ekonomik olduğu kadar siyasal sonuçları da vurgulanmaktadır. Bildiri, bu tartışmanın daha sonraki yıllarda sürdürülebilir kalkınma ve ekolojik modernleşme söylemleri etrafında nasıl yeniden formüle edildiğini ayrıntılı biçimde incelemektedir. Sürdürülebilir kalkınma, üretim ve tüketim süreçlerinin ekolojik sınırlar gözetilerek planlanmasını savunan bir çerçeve sunarken, ekolojik modernleşme mevcut politik ve ekonomik kurumların çevre duyarlılığını içselleştirebileceğini varsayan “kazan–kazan” mantığına dayanır. Ancak çalışma, bu reformist yaklaşımların çoğu durumda kapitalizmin büyüme mantığını temelden dönüştürmek yerine, ekolojik bedelleri dışsallaştırarak ve doğayı metalaştırarak sistemi yeniden ürettiğini savunmaktadır. Bu çerçevede çevresel maliyetlerin görünmezleştirilmesi, özellikle yoksul topluluklar ve küresel Güney üzerindeki orantısız yükleri derinleştiren bir adaletsizlik mekanizması olarak ele alınmaktadır. Bulgular, egemen ekonomik modelin zenginliği mal ve hizmet birikimi ve kâr artışı üzerinden tanımladığını; buna karşılık çevreci ekonomi perspektifinin planlama, ihtiyaç–istek ayrımı ve zenginliğin ekosistemin kendini yeniden üretebilme kapasitesi üzerinden tanımlanması gerektiğini öne sürdüğünü göstermektedir. Çalışma, bu tartışmayı ekolojik ekonomi ve siyasal ekoloji literatürüyle ilişkilendirerek çevre–ekonomi gerilimini kavramsal düzeyde yeniden çerçevelemektedir. Ayrıca ihtiyaç temelli, planlı ve ekolojik sınırlarla belirlenmiş bir üretim–tüketim rejiminin ana hatlarını çizerek alternatif bir politika ufku da önermektedir. Sonuç olarak bildiri, çevre–ekonomi ilişkisinin

teknik bir uyum ya da verimlilik problemi değil, üretim biçimlerinin, mülkiyet ilişkilerinin ve toplumsal ihtiyaç anlayışının yeniden tanımlanmasını gerektiren siyasal bir mesele olduğunu ileri sürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çevreci Ekonomi, Sürdürülebilirlik, Ekonomik Büyüme, İhtiyaç, Tüketim

ABSTRACT

This paper aims to rethink the relationship between environment and economy from an environmentalist perspective. Focusing on the period since the 1960s—when environmental degradation became visible as a social problem—it centers on the critique of the ideology of economic growth and capitalist relations of production. The Club of Rome’s Limits to Growth report is examined as a historical turning point in questioning the notion of unlimited growth on a finite planet; while debating the nature and limits of growth, the paper also underscores the political as well as economic implications of the “zero growth” proposal. It then analyzes in detail how these debates were subsequently reformulated through the discourses of sustainable development and ecological modernization. Whereas sustainable development offers a framework that advocates planning production and consumption processes in line with ecological limits, ecological modernization rests on a “win-win” logic that assumes existing political and economic institutions can internalize environmental sensitivity. However, the paper argues that these reformist approaches often reproduce the system rather than fundamentally transforming capitalism’s growth imperative—by externalizing ecological costs and commodifying nature. In this context, the invisibilization of environmental costs is addressed as a mechanism of injustice that deepens disproportionate burdens, particularly on impoverished communities and the Global South. The findings show that the dominant economic model defines wealth in terms of the accumulation of goods and services and the expansion of profit; by contrast, an environmentalist economic perspective maintains that wealth should be redefined through planning, a distinction between needs and wants, and the ecosystem’s capacity for self-regeneration. By engaging the literatures on ecological economics and political ecology, the study conceptually reframes the environment–economy tension. It also outlines the main contours of an alternative policy horizon by proposing a needs-based, planned regime of production and consumption structured by ecological limits. In conclusion, the paper contends that the environment–economy relationship is not a technical problem of harmonization or efficiency, but a political issue that requires redefining modes of production, property relations, and prevailing understandings of social need.

Keywords: Environmentalist Economics, Sustainability, Economic Growth, Need, Consumption

GİRİŞ

Çevre ve ekonomi arasındaki ilişki, özellikle 1960'lı yıllardan itibaren çevre tahribatının toplumsal bir sorun olarak algılanmaya başlamasıyla birlikte, çevreci eleştirilerin merkezine yerleşmiştir. Bu dönemde çevre kirliliği, doğal kaynakların hızla tükenmesi, sanayileşmenin ve kentleşmenin yarattığı ekolojik baskılar yalnızca teknik ve yerel sorunlar olarak değil, modern ekonomik sistemin yapısal sonuçları olarak tartışılmaya başlanmıştır. Böylece çevre krizi, ekonomik büyüme mantığıyla, kapitalist üretim ilişkileriyle ve bunları meşrulaştıran ideolojik çerçeveye birlikte ele alınan siyasal bir mesele hâline gelmiştir.

Aynı dönemde ekonomi dünyasında da çevreyle ekonomi arasındaki ilişkinin yeniden düzenlenmesi gerektiğine dair tartışmalar ortaya çıkmıştır. Bu tartışmaların en görünür ve etkili örneklerinden biri, pek çok sanayici ve iş insanının da içinde yer aldığı Roma Kulübü'nün hazırladığı *Büyümenin Sınırları* (Limits to Growth) raporudur. Meadows ve arkadaşlarının (1972) yürüttüğü çalışma, ekonomik büyüme kavramını ilk kez bu denli açık şekilde çevreyi merkeze alarak analiz etmiş; büyümenin fiziksel sınırları, teknolojik kapasite ve ekolojik tahribat arasındaki ilişkileri dünya sistemi ölçeğinde modellemeye çalışmıştır. Raporda ulaşılan temel sonuç, büyümenin kaçınılmaz biçimde sınırlı olduğu, bu sınırlar dikkate alınmadığında ekonomik faaliyetlerin çevreyi geri dönülmez biçimde tahrip edeceği ve "sıfır büyüme"nin bir politika seçeneği olarak düşünülmesi gerektiğidir.

Bu tartışmalar, ekonomik büyüme kavramının doğrudan kapitalist üretim biçimiyle ilişkili olduğunu, kapitalizmin temel dinamiğinin sürekli genişleme ve pazar büyütme ihtiyacına dayandığını görünür kılar. Kapitalizmin bu dinamiği, bir yandan toplumsal pratikleri ve tüketim kalıplarını belirlerken, diğer yandan doğayı da üretim sürecinin yalnızca bir girdisi, ekonomik bir kaynak olarak tahayyül eder. Bu nedenle çevre tahribatı, mevcut sistem içerisinde "dışsal" bir maliyet değil, bizzat büyüme mantığının içkin bir sonucudur.

Bu metnin amacı, çevre–ekonomi ilişkisini çevreci bir perspektiften ele alarak, büyüme eleştirisi, sürdürülebilir kalkınma ve ekolojik modernleşme söylemleri etrafında gelişen tartışmaları çözümlenmek ve bunların kapitalist üretim ilişkileriyle kurduğu gerilimli ilişkiyi ortaya koymaktır. Bu doğrultuda metin, sürdürülebilirlik ve ekolojik modernleşme kavramlarının bir yandan çevreci politika üretiminde açtığı imkânları, diğer yandan kapitalizmin büyüme mantığını yeniden üreten işlevlerini tartışarak, çevreci ekonomi anlayışının liberal ekonomi karşısındaki alternatif konumunu incelemeyi amaçlamaktadır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Çevre–ekonomi ilişkisinin tartışılmasında temel kavramlardan ilki ekonomik büyümedir. Büyüme, modern iktisadın ve kalkınma söyleminin merkezinde yer alır; ulusal refah, gelişmişlik ve toplumsal ilerleme çoğunlukla Gayrisafi Yurtiçi Hasıla'daki artış üzerinden tanımlanır. Ancak çevreci perspektif, büyüme kavramının doğasının ve sınırlarının, dünyanın sınırlı kaynakları ve ekosistemlerin taşıma kapasitesi göz önüne alınmaksızın ele alınamayacağını savunur. Roma Kulübü'nün *Büyümenin Sınırları* raporu bu bakımdan kurucu bir metindir; ekonomik büyümeyi, nüfus artışı, sanayileşme, kirlilik, tarım üretimi ve kaynak kullanımı gibi değişkenlerle birlikte değerlendirilerek sınırlı bir gezegende sınırsız büyüme ideolojisinin sürdürülemez olduğunu göstermeye çalışır (Keleş vd., 2012: 257).

Büyüme kavramının kapitalizmle ilişkisi, çevreci eleştirilerin ikinci temel kavramsal odağıdır. Kapitalist üretim biçiminin mantığı, üretimin yalnızca ihtiyaçların karşılanmasına yönelik

değil, kârın ve sermaye birikiminin sürekliliğine hizmet edecek biçimde genişletilmesine dayanır. Speth'in (2008) vurguladığı gibi, kapitalist büyüme mantığındaki temel dinamik, tüketime yönelik ürünlerin sürekli çoğaltılması ve bu ürünlerle birlikte pazarın genişletilmesidir. Bu genişleme, yalnızca toplumsal tüketim kalıplarını değil, aynı zamanda doğayı da sınırsızca kullanılabilir bir "girdi" olarak kodlayan bir zihniyeti yeniden üretir. Bu noktada sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma kavramları devreye girer. Sürdürülebilirlik, en genel anlamıyla insanlığın, ekolojik çeşitliliğe ve ekosistemlerin bütünlüğüne zarar vermeden toplumsal ve ekonomik varlığını devam ettirebilmesi olarak tanımlanır (Roosa, 2007: 1). Sürdürülebilir kalkınma ise Birleşmiş Milletler'in 1987 tarihli *Ortak Geleceğimiz* (Brundtland) raporunda "gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılama olanaklarını tehlikeye atmadan bugünkü kuşakların ihtiyaçlarının karşılanabildiği kalkınma" olarak formüle edilmiştir (Mawhinney, 2002: 3). Bu tanım, ekonomik ihtiyaçların ekolojik sınırlar ve siyasal gerekliliklerle birlikte yeniden düzenlenmesi gerektiğini ima eder.

Sürdürülebilirlik söylemi, üretim ve tüketim süreçlerinin planlanması, kaynak kullanımının sınırlandırılması ve teknolojinin çevresel etkilerinin kontrol altına alınması gibi çeşitli politika araçlarını içeren geniş bir çerçeve sunar. Ancak bu çerçeve, aynı zamanda çevreciliğin mevcut siyasal ve ekonomik düzenle entegrasyonunun da anahtar kavramlarından biridir. Sürdürülebilir kalkınma, çoğu tartışmada radikal bir sistem değişiminden ziyade, mevcut kapitalist üretim ilişkileri içinde gerçekleştirilecek iyileştirmelere dayanır (O'Riordan, 1999).

Sürdürülebilirlik söylemiyle yakından ilişkili bir başka kavram ise ekolojik modernleşmedir. Hajer'in (2002: 25) tanımladığı biçimiyle ekolojik modernleşme, çevre sorunlarının yapısal niteliğinin farkında olmasına rağmen, mevcut politik, ekonomik ve sosyal kurumların çevre duyarlılığını içselleştirebileceği varsayımına dayanır. Ekolojik modernleşme teorisi, üretim süreçlerinde emek ve teknoloji kullanımının ekolojikle uyumlu hale getirilebileceğini, çevre dostu teknolojilerin geliştirilmesiyle hem ekonomik büyümenin hem de çevrenin korunmasının mümkün olduğunu ileri sürer (Christoff, 2006: 182–183). Burada temel argüman, yeni teknoloji ve düzenlemeler sayesinde ekonomi ve ekoloji arasında "kazan-kazan" ilişkisi kurulabileceği yönündedir. Ne var ki hem sürdürülebilir kalkınma hem de ekolojik modernleşme, radikal çevreci perspektiften bakıldığında kapitalizmin büyüme mantığını sorgulamak yerine, bu mantığı "yeşilleştirerek" yeniden üreten reformcu yaklaşımlar olarak değerlendirilmektedir (Castro, 2004). Bu eleştirilere göre, sürdürülebilirlik politikaları mevcut mülkiyet ve üretim ilişkilerini temelden dönüştürmek yerine, doğal kaynakların daha verimli kullanılması ve çevresel maliyetlerin yönetilebilir hale getirilmesi üzerinden kapitalist sistemin sürdürülebilirliğini sağlayan bir işlev görmektedir (O'Connor, 2000).

Bu bağlamda çevreci ekonomi, liberal "bırakınız yapsınlar" yaklaşımına karşı, planlamayı, ihtiyaç-istek ayrımını ve zenginliğin ekosistemin kendini yeniden üretebilme kapasitesi üzerinden tanımlanmasını merkeze alan alternatif bir çerçeve sunar (Eckersley, 2006). Çevreci ekonomi, üretim ve tüketim süreçlerinin yalnızca insan ihtiyaçlarını değil, ekolojik bütünlüğü de gözeten ölçütlerle düzenlenmesini savunur. Buna göre zenginlik, mal ve hizmet stoklarının artışıyla değil, tüm ekosistemin kendini yeniden üretebilme koşullarına ve ihtiyaçların adil paylaşımına göre tanımlanmalıdır.

BULGULAR

Metnin odağına alınan literatür ve kavramlar birlikte değerlendirildiğinde, çevre-ekonomi ilişkisinin çevreci perspektiften nasıl yeniden kurulduğuna dair birkaç temel bulgu ortaya çıkmaktadır. İlk olarak, *Büyümenin Sınırları* raporu, büyüme ideolojisiyle çevresel sınırlar

arasındaki gerilimi görünür kılmak bakımından tarihsel bir dönüm noktasıdır. Meadows ve arkadaşlarının çalışması, o dönem için radikal sayılabilecek bir biçimde, ekonomik büyümenin hem nicelik hem de nitelik olarak sorgulanmasını gündeme taşımıştır. Raporun vardığı “sıfır büyüme” önerisi, yalnızca teknik bir model çıktısı değil, aynı zamanda güçlü bir siyasal mesaj içerir: Gelişmekte olan ülkelerin de dahil olduğu küresel sistemde, büyümeyi sürekli bir hedef olarak dayatan kalkınma anlayışı sorgulanmadığı sürece, ekolojik krizin önüne geçmek mümkün olmayacaktır.

Ancak bu radikal ton, kısa sürede daha ılımlı ve sistem içi bir söylemle yer değiştirmiştir. Sürdürülebilir kalkınma kavramının yükselişi, bu dönüşümün temel göstergelerindedir. Brundtland raporunun tanımı, ilk bakışta ekolojik kaygı ile ekonomik ihtiyaçlar arasında denge kurmayı amaçlayan kapsayıcı bir formül gibi görünse de kavramın belirsizliği ve esnekliği, çok farklı politik projelerin altında toplanmasına imkân sağlamıştır. Bir yandan, üretim ve tüketim süreçlerinin ekolojik sınırlar çerçevesinde planlanması gerekliliğine işaret eden bu yaklaşım, diğer yandan ekonomik büyüme hedefini tümüyle terk etmez; onu “daha temiz”, “daha verimli”, “daha yeşil” hâle getirme iddiasıyla yeniden tanımlar. Böylece sürdürülebilir kalkınma, radikal büyüme eleştirisinden sistem içi uyum stratejilerine geçişin anahtar kavramlarından biri hâline gelir. Ekolojik modernleşme söylemi bu geçişi daha da pekiştirir. Ekolojik modernleşme teorisyenleri, çevre sorunlarının yapısal boyutunu inkâr etmeksizin, mevcut kurumların ve piyasa mekanizmalarının çevre duyarlılığını içselleştirebileceğini savunur. Yeni çevre teknolojileri, temiz üretim süreçleri, enerji verimliliği gibi araçlar hem ekonomik rekabet gücünü artıracak hem de çevresel yükü azaltacaktır. Bu yaklaşım, pratik düzeyde pek çok iyileştirme ve politika aracını mümkün kılmakla birlikte, temel bir varsayımı paylaşır: Ekonomik büyüme, doğru yönetildiği sürece, ekolojik sınırlarla uyumlu hale getirilebilir.

Radikal çevreci eleştiriler ise tam da bu noktada yoğunlaşır. Sürdürülebilirlik ve ekolojik modernleşme söylemlerinin, kapitalist büyüme mantığını sorgulamak yerine onu daha “yönetilebilir” ve “görünüşte uyumlu” bir formda yeniden ürettiği öne sürülür. Bu eleştirilere göre, çevresel maliyetlerin “dışsallaştırılması” mekanizması, kapitalist sistemin çevre sorunlarıyla baş etme biçimini açıklar. Kirlilik, doğal kaynak kaybı veya ekosistem tahribatı, sürecin içsel bir bileşeni olarak değil, maliyet hesabına sonradan eklenen, para ile telafi edilebileceği varsayılan unsurlar olarak görülür (Özer, 2017). Bu bakış açısı, çevresel sorunları üretim ilişkilerinin zorunlu sonuçları olarak değil, “yönetilmesi gereken yan etkiler” olarak kodlar.

Doğanın metalaşması bu sürecin ikinci yüzünü oluşturur. Doğa, yalnızca kullanım değeri üzerinden değil, değişim değeri üzerinden de tanımlanır; örneğin toprak, su, orman veya biyolojik çeşitlilik, piyasada alınıp satılabilir, üzerinde spekülasyon yapılabilir ve kâr üretilebilir birer meta hâline gelir (Çoban, 2018). Böylece doğaya yüklenen araçsal değer, ekolojik sistemlerin korunması gibi hedefleri geri plana iter; temel amaç, doğanın sunduğu unsurlardan maksimum ekonomik getiri elde etmektir.

Çevreci ekonomi perspektifi ise bu tabloya karşı planlama, ihtiyaç–istek ayrımı ve zenginlik kavramının yeniden tanımı üzerinden alternatif bir yaklaşım geliştirmeye çalışır. Bu perspektife göre, hâkim liberal ekonomi anlayışındaki “bırakınız yapsınlar” ilkesi, çevreyle ekonomi arasındaki ilişkiyi piyasa dinamiklerine terk ederek ekolojik krizi derinleştirir. Oysa planlanmış bir ekonomi, üretim ve tüketim süreçlerini hem insan ihtiyaçlarını hem de ekolojik sınırları gözeterek düzenlemelidir. Burada “ihtiyaç” ve “istek” arasındaki ayrım kritik bir önem kazanır: Mevcut sistemde zenginlik, mal ve hizmetlerin, dolayısıyla da kârın artışıyla

ölçülürken; çevreci ekonomide zenginlik, ekosistemin kendini yeniden üretme kapasitesi ve temel ihtiyaçların adil ve ekolojik sınırlar içinde karşılanabilmesiyle tanımlanır.

Bu bulgular, çevre–ekonomi ilişkisine dair çevreci tartışmaların yalnızca teknik ya da yönetsel düzeyde değil, aynı zamanda derin bir siyasal ve normatif düzeyde yürütüldüğünü göstermektedir. Sürdürülebilir kalkınma ve ekolojik modernleşme, çevre politikaları açısından önemli araçlar sunsa da kapitalist büyüme mantığını temelden dönüştürmedikleri ölçüde, ekolojik krizin nedenlerini değil semptomlarını yönetmeye dönük reformcu yaklaşımlar olmaya devam etmektedir.

SONUÇ

Bu çalışma, çevre ve ekonomi arasındaki ilişkinin çevreci perspektiften yeniden düşünülmesinin, modern siyasal ve ekonomik düzenin temel kabullerini sorgulamayı zorunlu kıldığını göstermiştir. 1960’lı yıllardan itibaren çevre tahribatının toplumsal bir sorun olarak görünür hâle gelmesi, ekonomik büyüme ideolojisinin ve kapitalist üretim biçimlerinin ekolojik sınırları zorlayan niteliğini açığa çıkarmıştır. Roma Kulübü’nün *Büyümenin Sınırları* raporu, sınırlı bir gezegende sınırsız büyüme fikrinin sürdürülemezliğini ortaya koyarak, büyüme kavramının doğasını ve sınırlarını tartışmaya açmış; bu tartışma, sonraki on yıllarda sürdürülebilir kalkınma ve ekolojik modernleşme gibi kavramlar etrafında yeniden şekillenmiştir.

Sürdürülebilirlik ve ekolojik modernleşme söylemleri, bir yandan çevre duyarlılığının politika süreçlerine eklenmesini, üretim ve tüketim süreçlerinde belirli iyileştirmelerin yapılmasını ve teknoloji kullanımının kısmen de olsa ekolojik kaygılarla uyumlu hâle getirilmesini mümkün kılmıştır. Ancak diğer yandan, bu kavramların çoğu zaman kapitalizmin büyüme mantığını sorgulanamaz bir veri olarak kabul ettiği, çevresel sorunları sistemin içsel çelişkileri olarak değil, yönetilmesi gereken yan etkiler olarak ele aldığı görülmektedir. Ekolojik bedellerin dışsallaştırılması, doğanın metalaşması ve zenginliğin mal ve hizmet birikimi üzerinden tanımlanması, kapitalist üretim biçimini sürdürülebilirlik söylemi içinde yeniden üreten mekanizmalar olarak çalışmaktadır. Çevreci ekonomi perspektifi bu noktada, liberal ekonomiye alternatif bir çerçeve sunar. Planlama, ihtiyaç–istek ayrımı ve zenginliğin ekosistemin yeniden üretim kapasitesiyle ilişkilendirilmesi hem ekolojik bütünlüğü korumayı hem de toplumsal adaleti gözeten bir yaklaşımın temel unsurlarıdır. Böyle bir yaklaşım, çevre–ekonomi ilişkisini teknik bir uyum probleminden ziyade, üretim biçimlerinin, mülkiyet ilişkilerinin ve toplumsal ihtiyaç anlayışının yeniden tanımlanması gereken siyasal bir sorun olarak görür.

Sonuç olarak çevreci bakış açısından ekonomik sistemin sürdürülebilirliğini tartışmak, yalnızca çevre politikalarını “yeşillendirmek” değil, büyüme, zenginlik ve ihtiyaç kavramlarını ekolojik ve toplumsal sınırlar içinde yeniden düşünmeyi gerektirir. Bu yeniden düşünme, çevre mücadelesini ekonomi politik tartışmalarının merkezine yerleştirir ve ekolojik geleceğin, mevcut üretim ve tüketim ilişkilerinin devamı ile değil, bunların dönüştürülmesi ile mümkün olabileceğini hatırlatır. Böylelikle çevreci ekonomi, ekolojik krize yanıt arayan her ciddi siyasal ve akademik projenin göz ardı edemeyeceği bir normatif referans alanı olarak önem kazanmaktadır.

KAYNAKÇA

Çoban, A. (2018), Doğanın Metalaştırılması, Toplum Bilim 143, 209-243.

Eckersley, R. (2006), Free Market Environmentalism: Friend or Foe?. H. G. Stephens (ed.), Contemporary Environmental Politics içinde (145-159). New York: Routledge.

Castro, C. J. (2004), Sustainable Development Mainstream and Critical Perspective Organization & Environment, 17:2 195-225. Doi: 10.1177/1086026604264910.

Christoff, P. (2006), Ecological Modernisation, Ecological Modernitie H. G. Stephens (ed.), Contemporary Environmental Politics içinde (179-200). New York: Routledge.

Hajer, M. A. (2002), The Politics Of Environmental Discourse. New York: Oxford.

Keleş, R., Hamamcı, C., Çoban, A. (2012), Çevre Politikası. Ankara: İmge.

Mawhinney, M., (2002), Sustainable Development Understanding the green debate Oxford: Blackwell

Meadows, D. H., Meadows, D. L., Raders, J., Behrens, W. W. (1972), Limits to Growth New York: Universe Books.

O'Connor, J. (2000), Sürdürülebilir Kalkınma Mümkün mü? G. N. Demirer, M. Duran, G. Özgür (ad.). Maksizm ve Ekoloji içinde (15-48) Ankara: Öteki.

O'Riordan, T. (1999), From Environmentalism To Sustainability. Scottish Geographical Journal, 15:2, 151-165, DOI: 10.1080/14702549908553824

Özer, N. B. (2017), Uluslararası Kuruluşların Kalkınma Politikaları, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8:2, 120-149.

Roosa, A., (2008), Sustainable Development Handbook. Lilburn: Fairmont.

Speth, J. G. (2008), The Bridge at The Edge of The World. New Haven: Yale Univeresity Press.

SUÇA SÜRÜKLELEN ÇOCUKLAR BAĞLAMINDA AİLE DİNAMİKLERİ

Yüksek Lisans Öğrencisi Murat DOĞAN

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet Tezli Yüksek Lisans Programı Öğrencisi,
muratdgn188@gmail.com, ORCID ID: 0009-0003-5704-3490

Prof. Dr. Melek ZUBAROĞLU YANARDAĞ

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü,
Prof. Dr., mzyanardag@mehmetakif.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-3425-483X

ÖZET

Suçta sürüklenen çocuk kavramı, toplumsal anlamda önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kavram biyolojik, psikolojik ve çevresel faktörlerin etkisiyle şekillenen karmaşık bir olgudur. Çocuğun suçta sürüklenmesine neden olan etmenler arasında kişilik ve davranışlarının büyük çoğunluğunun olduğu aile ortamı önemli bir yere sahiptir. Çocukların suçta sürüklenmesine sebep olan aile dinamikleri arasında; aile içindeki şiddet, iletişim eksiklikleri, bozulmuş aile yapıları, düşük sosyoekonomik düzey ve yetersiz eğitim fırsatları öne çıkmaktadır. Bu unsurlar, çocukların gelişimini olumsuz yönde etkileyerek, onları suçta yönlendiren bir zemin oluşturmaktadır. Ayrıca ailedeki suç teşkil eden davranışların varlığı, suçun nesilden nesile aktarılmasına yol açabilecek bir döngü oluşmasına sebep olabilmektedir. Bu bağlamda, aile dinamiklerinin suçta sürüklenme üzerine etkisi, yalnızca bireysel düzeyde değil, toplumsal düzeyde de etkili olmaktadır. Bu sebeple suçta sürüklenmenin önüne geçmek adına, aile dinamiklerinin suçta sürüklenme eylemi üzerindeki etkilerinin incelenmesi önem bir yere sahiptir. Aile içindeki sağlıklı iletişimin güçlendirilmesi, şiddetin önlenmesi, ebeveyn eğitiminin artırılması ve aile yapısının desteklenmesi gibi stratejiler, çocukların suçtan korunmasında etkili yöntemler olarak önerilmektedir. Ailelerin suçun önlenmesine yönelik farkındalıklarının artırılması ve kurumsal destek mekanizmalarıyla güçlendirilmesi, çocukların suçta sürüklenmesinin önlenmesinde temel bir müdahale alanı olarak değerlendirilmektedir. Aileyi merkeze alan çözüm önerilerinin geliştirilmesi çocukların suçta sürüklenmelerini engellemeye yönelik etkili bir araçtır. Bu nedenle, toplumda çocukların suçta sürüklenmesini azaltmaya yönelik sosyal hizmet müdahalelerinin merkezine aile temelli stratejiler yerleştirilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, Suçta Sürüklenme, Aile, Aile Dinamikleri, Sosyal Hizmet.

FAMILY DYNAMICS IN THE CONTEXT OF CHILDREN DRAGGED INTO CRIME

ABSTRACT

The concept of children being drawn into crime is a significant social problem. This concept is a complex phenomenon shaped by biological, psychological, and environmental factors. The family environment, which largely shapes a child's personality and behavior, plays a significant role among the factors that cause children to be drawn into crime. Among the family dynamics that cause children to be drawn into crime, violence within the family, communication gaps, broken family structures, low socioeconomic status, and inadequate educational opportunities stand out. These elements negatively affect children's development, creating a breeding ground that leads them to crime. Furthermore, the presence of criminal behavior within the family can lead to a cycle that may cause crime to be passed down from generation to generation. In this context, the impact of family dynamics on criminal behavior is significant not only at the individual level but also at the societal level. Therefore, in order to prevent criminal behavior, it is important to examine the effects of family dynamics on criminal behavior. Strategies such as strengthening healthy communication within the family, preventing violence, increasing parental education, and supporting family structure are recommended as effective methods for protecting children from crime. Increasing families' awareness of crime prevention and strengthening them with institutional support mechanisms is considered a fundamental area of intervention in preventing children from being drawn into crime. Developing solutions that focus on the family is an effective tool for preventing children from being drawn into crime. Therefore, family-based strategies should be placed at the center of social service interventions aimed at reducing children's involvement in crime in society.

Keywords: Child, To be drawn into crime, Family, Family Dynamics, Social Services.

GİRİŞ

Çocukların sağlıklı bir şekilde gelişimlerini tamamlamaları, hem bireysel hem de toplumsal açıdan önemli bir yere sahiptir. Gelişimleri sağlıklı bir şekilde tamamlanan çocuklar geleceğin sağlıklı bireyleri olarak yetişmekte ve toplumun hem bireysel hem de sosyal olarak iyilik hali desteklenmektedir. Günlük yaşamda, toplumsal düzenin sağlanması ve sosyal etkileşimlerin etkin biçimde yürütülmesi, normlar ve hukuki düzenlemeler aracılığıyla mümkün olmaktadır. Bireylerin bu hukuki düzenlemelerle ortaya konan bu kurallara aykırı davranması durumunda suç olgusunu ortaya çıkmaktadır. Günümüz toplumunda hukuka aykırı eylemlerde bulunan bireyler suçlu olarak tanımlansa da çocuklarda bu durum; bireysel, sosyal, çevresel vb. birçok faktörün etkisiyle suça sürüklenerek adli süreçlere dahil olmaları olarak adlandırılmaktadır. Suça sürüklenme, birçok ülkede çocuk adalet sistemlerinin en temel problemlerinden biri olarak kabul edilmekte, bu durum, sadece bireysel değil, toplumsal bir sorun olarak ele alınmaktadır. Türkiye'de bu kavram, 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nda "kanuna aykırı fiil işlediği iddiasıyla hakkında güvenlik tedbiri uygulanan çocuk" olarak açıklanmaktadır (Çocuk Koruma Kanunu, 2005). Çocukların suça sürüklenmesini yetişkin bireylerin suça karışmasından ayıran en belirgin özellik, ayırt etme özelliği başta olmak üzere çocuğun gelişiminin tam anlamıyla

tamamlanmamış olması olarak görünmektedir. Eğer suça yönelen çocuklar için etkili önleme ve rehabilitasyon mekanizmaları uygulanmazsa, çocuklar ilerleyen yetişkinlik dönemlerinde suç işleme potansiyeline sahip bireylere dönüşebilmektedir. Suça sürüklenen çocukların incelenmesi, yalnızca bireysel özellikler ve davranışsal faktörler değil, aynı zamanda çevresel etmenler ve özellikle aile dinamikleri üzerinden değerlendirilmelidir. Çocuğun bireysel ve sosyal kimliğinin şekillendiği aile ortamı hangi davranışın doğru hangi davranışın yanlış olduğu bilinci ve ayırt etme becerisi kazanmasında önemli bir rol oynamaktadır.

Aile ortamı, çocuğun ilk sosyalleşme alanıdır ve çocukların davranışlarında belirleyici bir rol oynamaktadır. Gelişimin büyük bir bölümünün şekillendiği aile ortamı ve bu ortamda meydana gelen dinamikler çocuğun suça sürüklenmesinde de etkili olabilmektedir. Özellikle parçalanmış aile yapıları, ebeveyn ihmali, düşük sosyoekonomik durum ve aile içi şiddet gibi faktörlerin, çocukların suça yönelme riskini artırdığı birçok araştırmayla ortaya konulmuştur (Gökkaya, 2022). Çocukların suça sürüklenmesinde büyük etkiye sahip olan aile dinamiklerinin ve suça sürüklenme süreçlerinin ayrıntılı bir şekilde ele alınması, çocukların suça sürüklenmesinde proaktif bir anlayış yürütülmesi ve değişen toplumsallaşma sürecinin sağlıklı bir şekilde tamamlanmasında büyük önem arz etmektedir.

Bu bildiriye, suça sürüklenen çocuklar bağlamında aile dinamiklerinin önemi ele alınacak, bu süreçte ortaya çıkan risk faktörleri değerlendirilecektir. Amaç genel olarak, aile yapılarının çocuk suçluluğu üzerindeki etkisini hem teorik hem de pratik bir perspektifle incelemek ve bu alandaki literatüre katkı sağlamaktır.

1.Suç, Çocuk ve Suça Sürüklenme Kavramları

Suç, genel olarak "mevcut hukuk sistemi içinde ceza verilmesini gerektirecek her türlü eylem ve ihmal" olarak tanımlanmaktadır (Birleşmiş Milletler, Pekin Kuralları, 1985). Suç, bir toplumun yasalarına veya normlarına aykırı, cezai yaptırıma tabi eylem ya da davranışlardır. Genel anlamda bireylerin hukuksal norm ve kuralları ihlal etmesi veya aykırı davranması olarak adlandırılan suç kavramı, hem bireysel hem de toplumsal etkenlerle ortaya çıkabilir. Büyük çoğunluğu toplumlar tarafından kabul edilen genel geçer kurallar olsa da bazen suç algısı, toplumdan topluma ve zaman içinde değişiklik gösterebilmektedir. Bu farklılık ve değişikliklerde toplumdaki örf, adet ve alışkanlıklar etkili olmaktadır.

Türkiye'deki hukuksal düzenlemelere göre erken yaşta ergin olsa dahi 18 yaşını doldurmamış birey çocuk olarak kabul edilmektedir (5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu). Tanımdan da anlaşılacağı üzere çocuk olarak kabul edilmenin ana şartı 18 yaşın altında olmaktır. Bundan farklı olarak çocukluk, bireyin fiziksel, bilişsel ve duygusal gelişim sürecinin olduğu kritik bir dönemdir. Çocuğun büyüdüğü çevre, gelişiminde önemli bir rol oynamaktadır. Suça konu eylemlerin hakim olduğu bir çevrede büyüyen çocuk, yanlış normları öğrenebilir ve bu kurallar zamanla onun normal davranışı haline gelebilmektedir. Ayrıca bu dönemde ilk suç davranışının göz ardı edilmesi, çocuğu suça sürükleyebilmekte ve tekrar suç işlemeye teşvik ederek suça karışmayı alışkanlık haline getirebilmektedir (Çopur ve ark., 2015; akt. Çabuk, 2022).

Çocuklar, gelişimlerinin ilk dönemlerinde, neyin doğru neyin yanlış ve gerçekleştirdikleri davranışlarının sonuçlarını algılayabilecek ruhsal-bilişsel gelişime sahip değillerdir. Çocuğun yetişkinliğe adım attığı, duygusal dalgalanmaların yaşandığı ergenlik döneminde, fiziksel, psikolojik değişimler, genetik nedenler, sevgi eksikliği, yetersiz eğitim gibi faktörler çocukların suça sürüklenmesine sebep olabilmektedir. Çocukların gelişimi ilerledikçe, toplumsal ilişkiler ve çevreden öğrenme yoluyla toplumsal bütünleşme süreçleri tamamlanmaktadır (Çabuk, 2022). Bunun yanında çocuğun içinde bulunduğu durumdan etkilenme süreci farklıdır. Suça sürüklenme, çocuğun psikolojik durumu ve duygusal haliyle bağlantılıdır; bu nedenle suçlu terimi yerine "suça sürüklenen çocuk" (SSÇ) kavramı kullanılmaktadır (Limoncu, 2017).

Çocuğun suça sürüklenmesiyle ilgili olarak, Çocuk Koruma Kanunu'nun 3. maddesinde, suça sürüklenen çocuk, hakkında soruşturma veya kovuşturma yapılan veya güvenlik tedbiri uygulanan çocuk olarak tanımlanır (Resmi Gazete, 2005). Diğer taraftan Türk Ceza Kanununda çocukların cezai ehliyet durumları "Yaş Küçüklüğü" başlığında açıklanmıştır. Buna göre; olayın gerçekleştiği tarihte 12 yaşını doldurmamış hiçbir çocuğun cezai ehliyeti bulunmamaktadır. Ancak bu çocuklara özgü güvenlik tedbirleri uygulanmaktadır. 12-15 yaş grubundaki çocuklarda ise işledikleri fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını algılayıp algılayamadıkları incelenmekte ve algılama yeteneği bulunmayan çocukların cezai sorumlulukları da olmamaktadır. Algılama yeteneği olan çocukların ise, yargılama süreci devam etmekte olup kanunlarda belirtilen oranlarda cezai indirimle gidilebilmektedir. 15 yaşını doldurmuş çocuklarda ise, cezai sorumluluk başlamakta ve suçun türüne göre kanunlar çerçevesinde cezai indirimlere gidilebilmektedir (Resmi Gazete, 2004).

2. Suça Sürüklenme Kavramının Kuramsal Çerçevesi

Çocukların suça sürüklenme nedenlerini anlamak ve bu davranışları önlemek için kuramsal çerçeveler önemli bir rehber sunmaktadır. Bu konuda birçok kuram ve teori ortaya konmaktadır ve bundan hareketle birkaç önemli teori ve kuramın ele alınması çocukların suça sürüklenme süreçlerinin anlamlandırılmasında fayda sağlayacaktır. Bandura'nın sosyal öğrenme teorisi, bu bağlamda en sık başvurulan yaklaşımlardan biridir. Bu kuramda sosyal ortamda gözlem, etkileşim ve taklit yoluyla meydana gelen bir süreç olduğu düşüncesi hakimdir. Bandura, kişilerin etrafındakilerin davranışlarını gözlemleyerek öğrenme eylemini gerçekleştirebileceğini ortaya koymuştur. Sosyal Öğrenme "edimsel koşullanma" ve "model alma-taklit" olmak üzere iki öğrenme süreciyle tamamlanmaktadır. Tekrar edilmesi istenilen davranışın ödüllendirildiği ya da pekiştirildiği öğrenme edimsel koşullanmadır. Model alma ve taklit ise; rol model alınan çevrenin gözlemlenerek davranışları taklit etme şeklinde açıklanmaktadır (Bandura, 2006, akt; Tatlıoğlu, 2021). Bu teoriye göre, çocuklar çevrelerindeki bireylerden davranış kalıplarını öğrenmekte ve model alarak kendi davranışlarını şekillendirmektedir. Özellikle olumsuz rol modellerine maruz kalan çocukların, bu davranışları benimseyerek suç davranışlarına yönelme riskinin arttığı belirtilmiştir. Çocuğun bireysel ve sosyal kimliğinin şekillendiği aile ortamı; hangi davranışın doğru hangi davranışın yanlış olduğu bilincini kazanmasında rolü çok büyüktür.

Durkheim tarafından ortaya konan suçun yapısal-fonksiyonel sınırlandırılması kuramı, ilk sosyolojik suç teorisi olarak kabul görmektedir (Demirbaş, 2016). Bu teoriye göre suç evrenseldir; yani bütün topluluklarda rastlanır. Toplumun karma bir nüfus popülasyonuna sahip olması dolayısıyla bu çeşitlilik içerisinde bazı kişilerin yasa ve kurallara uymama davranışında bulunmasını beraberinde getirmektedir. Yasa ve kurallara uymayan bireylere uygulanan cezanın aslında ortak değerlerin korunması adına işlev sağladığına inanılmaktadır. Konusu suç olan davranış çoğu zaman işlevseldir, suç davranışının artması bazen toplum yararına sosyal değişimin olması gerekliliğini de ortaya koymaktadır (İçli, 2016; Oktik, 2016). Durkheim'ın anomi teorisi ise, toplumsal normların zayıfladığı veya belirsizleştiği durumlarda bireylerin suç işlemeye daha yatkın hale geldiğini savunur. Bu bağlamda, toplumsal yapıdaki değişimler ve norm çatışmaları, çocukların suça sürüklenme olasılığını artırabilir. Örneğin, ekonomik kriz dönemlerinde veya hızlı toplumsal değişimlerin yaşandığı süreçlerde, suç oranlarının arttığı gözlemlenmiştir. Bu dönemlerde çocukların desteklenerek değişime veya döneme uyum sağlamaları gereklilik arz etmektedir. Merton tarafından ortaya konan gelirim teorisinde Durkheim'dan ödünç aldığı anomi kavramı teorisinin merkezinde yer almaktadır. Bu kavram kuralların ve normların olmadığı bir durumu ifade etmektedir. Merton'a göre anomi, "kültürel amaçlar ve bu amaçlara ulaşmayı sağlayacak kurumsal araçlar arasındaki bir kopukluğun sonucudur" (Polama, 2007). Toplumun kişileri ortaya çıkmakta ve anomi başlamaktadır (Bağış, 2017). Bu teoriye göre, bireylerin toplum tarafından belirlenen hedeflere ulaşamaması, bu bireylerde hayal kırıklığı ve öfke yaratmaktadır. Bu durum, bireyleri alternatif ve çoğu zaman yasa dışı yollarla bu hedeflere ulaşma çabasına itebilir. Çocukların eğitim olanaklarına erişimde yaşadıkları eşitsizlikler veya ekonomik imkânsızlıklar, bu bağlamda suça yönelme riskini artıran etkenler arasında sayılabilir. Özellikle ergenlik döneminde çocukların yaşadıkları hayal kırıklıkları durumlarının analiz edilerek desteklenmeleri suça sürüklenme bağlamında önem arz etmektedir.

Ekolojik sistem teorisi, bireylerin davranışlarını çevresel etkileşimlerle anlamaya çalışan bir başka çerçeve sunmaktadır. Bu teoriye göre, çocukların bireysel gelişimleri ve davranışları, mikro, mezzo ve makro düzeydeki çevresel faktörlerin bir sonucudur. Bireylerin suç teşkil eden davranışlarda bulunmalarının sebebi içinde bulunduğu çevre ve şartlarının olduğu kabul edilmektedir. Bu yaklaşımın önde gelen isimlerinden Park ve Burgess yoğun göç alan Chicago kentinde yaptıkları araştırmada, kentin fabrikalarda çalışan göçmenlerin ve yoksul işçilerinin yaşadığı, hızlı bir nüfus hareketliliği bulunduğu, sosyo-ekonomik seviyenin düşük olduğu bölgelerde ise konusu suç teşkil edecek davranışların yoğun olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca şehir merkezlerinden kırsala gidildikçe suç işleme eğilimlerinin azaldığını tespit etmişlerdir (Başbüyük ve Karkuş, 2012). Özellikle aile, okul ve toplum düzeyindeki etkiler, çocukların suça yönelme süreçlerine yön veren kritik unsurlar arasında yer almaktadır. Bu teoriden de anlaşılacağı üzere çocuğu çevreleyen ilk kurum olan aile çocukların davranışlarını büyük anlamda şekillendirmektedir.

Geleneksel alt kültür teorisi ise, suç olan davranışların meydana gelmesinde bireyin içinde yaşadığı çevre ve toplumun baskısı üzerinde etkili olduğu ortaya konmaktadır (Johnson, 1979). Çocukların suça sürüklenmelerini açıklarken alt sınıfta yaşayan çocuklar arasında suça yönelmenin yaygın olduğu bu durumun genellikle çete üyeliği şeklinde gündeme geldiği

üzerinde durulmuştur. Orta sınıf değerlerine göre eğitim alan ve toplumsallaşma sürecine dahil olan alt kültüre mensup ailenin çocukları, buna rağmen toplumsallaşma sürecini başarılı olarak tamamlayamazlar. Elde edemedikleri bu kültüre suça sürüklenerek ulaşmayı hedeflerler. (Demirbaş, 2016). Orta sınıfa olan bu düşmanlıkları çocukları, suç odaklı çete kültürünün mensubu olmaya yönlendirmektedir.

Etiketleme kuramı açısından suç, suç işleyen bireyler ile suça karışmayan kişiler arasındaki etkileşim sonucu ortaya çıktığı düşünülmektedir. Konusu suç teşkil eden eylemi gerçekleştiren bireylerin etrafında sosyal etkileşim içerisinde bulunduğu bireyler tarafından suçlu etiketi ile nitelendirildikleri için kişilerin suçlu olduğu ortaya konulmaktadır. Bu gibi etiketlerin kişilere zarar verdiği inancı hakimdir (Siegel, 1989 akt. İçli, 2016). Çatışma teorisinde ise; toplumda kurallar ve yasalar gücü elinde tutanlar tarafından konulmaktadır. Gücü elinde tutan bu kesimin kimin suçlu olduğunu belirlediği inancı hakimdir. Gücü elinde tutanlar ise sosyo ekonomik anlamda daha üstün olanlardır. Bu sosyal eşitsizliğe bağlı olarak toplumda sapkın davranışlar ortaya çıkmaktadır (Oktik, 2016).

Sosyal bağlar teorisi ise, bireyin içinde yaşadığı toplum ile bağı ne kadar zayıf ise kişiler topluma karşı kuralsız davranışlar sergilediğini savunmaktadır. Sağlıklı bir toplumsallaşma süreci yaşayamayan çocuklar içinde bulunduğu gruptan sapma eylemi göstermektedirler. Bu doğrultuda çoğunlukla suça sürüklenme davranışını da beraberinde getirmektedir (İçli, 2016). Bu durumda toplumun güçlü temeller üzerine kurulması kendi içerisinde kontrol mekanizmasının aktif işlemesi gerekmektedir. Suça sürüklenme kavramı, birden fazla kuramsal perspektif üzerinden incelenebilecek çok boyutlu bir olgudur. Bu olgular hem çocukların suça sürüklenmesini anlamada hem de önleyici müdahaleler geliştirmede yol gösterici bir rehber sunmaktadır. Suça sürüklenen çocukların topluma kazandırılması için kuramsal çerçevelerin rehberliğinde geliştirilecek sosyal politikalar, çocukların daha sağlıklı bir gelişim süreci geçirmelerine katkı sağlayacaktır.

3. Çocukları Suça Sürükleyen Etmenler

3.1. Bireysel Nedenler

Çocukların suça sürüklenmelerine sebebiyet veren bireysel nedenler; kalıtsal, biyolojik, psikolojik olarak 3 başlık altında ele alınmaktadır. Çoğunlukla bireysel nedenler çocukların suça sürüklenmelerinde tek başına bir etken olmasa da ailevi ve çevresel etmenlerle bir araya geldiğinde suç davranışının gerçekleştirilmesine ortam oluşturmaktadır. Örneğin, görme veya fiziksel engeli bulunan bir bireyin bu durumu aşağılık kompleksi olarak algılaması söz konusu olabilir. Bu kompleksin suç davranışına dönüşüp dönüşmemesi ise, bireyin çevresinin engellilik durumuna yönelik tutum ve yaklaşımlarına bağlıdır (Bıyıklı, 1972, akt; Horasan, 2017). Suça sürüklenen çocuklarda stresle başa çıkma yeteneklerinin yeterince gelişmediği, karşılaştıkları durumlarla baş edemedikleri, stres altında olduklarını gösteren davranışlar sergiledikleri ve ahlaki anlamda diğer çocuklardan daha düşük seviyede oldukları tespit edilmiştir. (Basut ve Erden, 2005; Eryılmaz, 2009). Bu etkenlerin yanında çocuğun daha önce suça karışmış olma durumu suça tekrar sürüklenme olasılığını etkilemektedir. Çocukların madde kullanımı ve bu maddelerin etkisiyle suça sürüklenmeleri ise, çoğunlukla bireysel faktörler içerisinde ele alınsa

da çocuğun çevresinde madde kullanan veya zararlı alışkanlıkları bulunan bireylerin yer alması, bu bireylerin etkisi altında suça sürüklenmeleri çevresel etmenler içerisinde değerlendirilmektedir. Bireysel etmenler değerlendirildiğinde çoğunlukla tek başına suça sürüklenmede yeterli olmadığı, diğer faktörlerle birleştiğinde suç eyleminin gerçekleşmesine sebep olduğu anlaşılmaktadır.

3.2.Çevresel Etmenler

Bu başlıkta çocuğun yakın çevresinde yer alan akran grubu, okul ortamı, sosyal medya ve kitle iletişim araçları ile yaşanan çevrenin demografik yapısı, göç gibi etmenlerin suça sürüklenme açısından etkileri ele alınmaktadır.

Okul Ortamı

Çocuklar yetişkinliğe adım atıncaya kadar bir değişim ve gelişim sürecinin içerisinde. Bu süreçte çocukların kişiliklerinin oluşmasında ve değerlerinin gelişmesinde aileden sonra en önemli etmenlerden biri de okul ortamıdır. Çocuklar okula başlama ile birlikte aileden farklı bir ortamda sosyalleşme imkanı bulmakta çevresindeki akranları ve diğer bireyler ile etkileşim kurarak kapsamlı bir toplumlaşma sürecine dahil olmaktadır. Ayrıca okul, çocukların kendi yeteneklerinin farkına vararak birçok davranış arasından doğru davranışa yönlendirilebileceği bir ortam sunma işlevi görmektedir.

Okulun çocukların toplumsallaşma sürecine etkisini değerlendirildiğinde, okul ortamı çocuğun sağlıklı bireyleri rol model alabileceği ve bilinçli bir gelişim süreci yaşayabileceği bir ortam oluşturmakta olup, çocuğun kendi akran grupları ile iletişim kurabileceği bir fırsat sunmaktadır. Okulda başarısız olan bir çocuk eksik toplumsallaşma süreci yaşayabilmektedir. Okul Ortamı toplumsal değer ve normların değişim ve gelişimine de imkan tanımaktadır(Uluğtekin, 1991). Özellikle akranları ile iletişim ve etkileşim içerisinde olması çocukların toplumsal normlara uyum sağlamalarını kolaylaştırmanın yanında, akran etkisine bağlı olarak hukuksal değer ve normlara aykırı davranışlara yönlendirmelerine sebep olabilmektedir. Bu durumda çocukların suça sürüklenmeleri kaçınılmaz hale gelmektedir. Özellikle ergenlik dönemi başlangıcında çocukların kendi arasında uyguladıkları şiddet eğilimli davranışlar, başlarda akran zorbalığı ya da siber zorbalık olarak karşımıza çıksa da bu davranışın düzeyi arttıkça suç ortaya çıkabilmektedir. Zorbalığa uğrayan çocuklar ya da izleyiciler bu davranışı öğrenerek zamanla bir başkasının zorbası haline gelebilmektedir.

Okul idarecileri ve öğretmenlerin bireysel ve sosyo ekonomik şartlara bağlı olarak okula uyum sağlamada zorlanan çocukların tespiti ve desteklenmeleri adına çalışmaları suça sürüklenmede proaktif önlemlerin alınmasında önem arz etmektedir. Okula uyum sağlamak zorlanan çocukların okul dışı ortamlara ve sokaklara yönelmesine sebep olabilir. Her türlü suç ve suçlunun bulunabileceği sokaklar çocuklar için suça sürüklenme adına bir risk ortamı oluşturabilmektedir. Bu durumda okul çalışanları, idareciler, eğitimcilere ve diğer aktörlere önemli roller düşmektedir(Yıldız, 2009). Çocukların okulu sevmeleri, uyum sağlamaları ve sağlıklı bir gelişim sürecine dahil olmaları adına okul, aile ve çocuklarla bu süreçte etkileşim halinde olan bütün çalışanların uyum ve işbirliği içerisinde çalışmaları büyük önem arz etmektedir.

Akran Grubu

Çocuğun aileden sonra girdiği ilk sosyal ortam akran grubudur. Bu ortamda çocuklar sosyal öğrenme kuramında olduğu gibi akranlarından doğru veya yanlış davranışları öğrenebilmektedir. Çocuğun etkileşim kurduğu akran grubu içerisinde suç teşkil edecek davranış ve eylemlerin hakim olması suça sürüklenme riskini arttırmaktadır(Polat, 2004). Ailenin çocuk üzerindeki etkisi azaldıkça yani çocuk ve aile arasındaki kopmalar yaşandıkça ailenin bu ilgisizliğine bağlı olarak çocuklar akran grubuna yönelebilmektedirler(Uluğtekin, 1991). Çocuklar genellikle ergenlik dönemiyle birlikte hem bedensel hem de ruhsal anlamda hızlı bir değişim sürecine girmektedirler. Bu değişim sürecinde çeşitli nedenlerle ailesinden yeterli desteği göremeyen çocuklar bu desteği dış dünyada aramaktadırlar. Kuşak farkı olarak da adlandırdığımız ebeveynin kendisini anlamadığı düşüncesi, çocukların akran gruplarına doğru yönelmesinde ana etken olabilmektedir. Dış dünyaya olan güven duygusu ile birlikte akran grubunda etkin olan olumlu veya olumsuz davranışlar, gruba dahil olan yeni çocuklar tarafından kabul görmektedir. Bu durumda çocuklar akran grubundaki davranışı kabul ederek suça sürüklenme eyleminde bulunabilmektedir. Çocukların her gelişim döneminde iyi analiz edilerek her şeye rağmen aile tarafından uygun iletişim tarzlarıyla desteklenmeleri, risk faktörünü azaltmada en önemli etken olduğunu göstermektedir.

Diğer yandan çağımızın sorunu diyebileceğimiz akran zorbalığı kavramı da zamanla değişerek suç davranışına dönüşebilmektedir. Akranların birbirleri üzerinde güç gösterme ya da üstünlük kurma arayışı olarak da tanımlayabileceğimiz bu kavram çocukların fiziksel, bilişsel, duygusal, sosyo ekonomik v.b. durumlarına bağlı olarak zorbalık mağduru ya da zorba olmalarına sebebiyet vermektedir. Ayrıca bir çocuk tarafından zorbalığa uğrayarak mağdur olan çocuk, bu davranışı öğrenerek kendinden daha güçsüz başka bir çocuğun zorbası haline gelebilmektedir. Bu durum süreci karmaşık bir hale getirmekte çocukların erken yaşta suça sürüklenmelerine sebebiyet verebilmektedir. Her ne kadar çalışmamızda çocukların suça sürüklenmesinde aile faktörü detaylı bir şekilde incelenecek olsa da günümüz toplumunda çocuklar arasındaki akran zorbalığı ve siber zorbalık başlı başına çalışma konusu olacak ve çocukları suça sürüklenmesine sebebiyet veren etmenler arasında ayrıntılı bir şekilde ele alınabilecek bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Medya-Kitle İletişim Araçları

Çocuklar günlük hayatta; televizyon, kitap , dergi v.b. araçlarla ve internet, sosyal medya gibi sanal ortamlarla dış dünya ile iletişim kurmakta bu araç ve ortamlarda yer alan her türlü bilgiye ulaşabilmektedirler. Bu bilgilerden bazıları çocukları olumlu davranışlara yönlendirebileceği gibi olumsuz davranışlara da yönlendirmeye sebep olabilmektedir. Bu bağlamda Sanal ortam ve kitle iletişim araçları ile paylaşılan verilerde bazen cinsellik ve şiddet içeren materyallerin bulunabildiği bilinmektedir. Televizyon ve sanal ortamda yayınlanan bazı dizi, film v.b. içerikler bunlara örnek gösterilebilir. Bu materyallere ulaşabilen çocukların ise çoğunlukla sorgulamadan kabullendikleri, hatta doğruyu ve yanlışı ayırt edemeyecek küçük yaşlarda olan çocukların bu sanal ortamlara ulaşabildikleri görülmektedir. Algılama ve sorgulama yetenekleri yeterince gelişmeyen çocuklar, sanal ortamlarda gördüğü kişileri rol model olarak onları taklit etmeye çalışmaktadır.

Çocuklar açısından özellikle şiddet içerikli programların rol model alınacağı sebeple ailelerin bu konudaki etkin bir denetim ve gözetim içerisinde olması gerekliliği ortaya çıkmaktadır(Ereş, 2009). Akran zorbalığının sanal ortamlarda gerçekleştiği hali olan siber zorbalık ise çağımızın

önemli bir sorunu olarak her geçen gün büyümeye devam etmektedir. Sosyal medya platformları, yapay zeka çalışmaları, online oyunlar, sınırsız bilgiye erişim gibi sebepler daha küçük yaşta çocukların sanal ortamlarla tanışmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Çocuklar artık tartışmalarını, sohbetlerini, bilgi alışverişlerini sosyal medya platformlarında ve sanal ortamlarda gerçekleştirmektedir. Bu ortamlarda yanlış davranışın ne olduğunu algılama yetenekleri tam anlamıyla gelişmemiş birçok çocuk kolayca suça sürüklenmekte ya da suç mağduru olabilmektedir. Bu noktada medya okuryazarlığının önemi ortaya çıkmaktadır. Tüm yaş gruplarında herkesin medya okuryazarlığı eğitimini tamamlayarak toplumda daha bilinçli kitle iletişim araçlarını ve sanal ortamları kullanmaları çocukların suça sürüklenmelerini önleme açısından etkin bir role sahip olabilir.

Diğer çevresel etmenleri sıralayacak olursak; çocuğun veya ailenin bir başka kültürde yaşamasına sebep olacak göç, çocuğun yaşadığı çevrede suç içeren eylemlerin ve davranışların hakim olması, yaşanan mahalle veya semtte suçlu profillerinin çoğunlukta olması gibi durumlar da çocukların suça sürüklenmelerine sebep olabilmektedir. Çocuklar çevresinde gördükleri davranışları iyi veya kötü ayırt edemeden kabullenmekte çevresinin etkisiyle suç içeren eylemi öğrenmektedir.

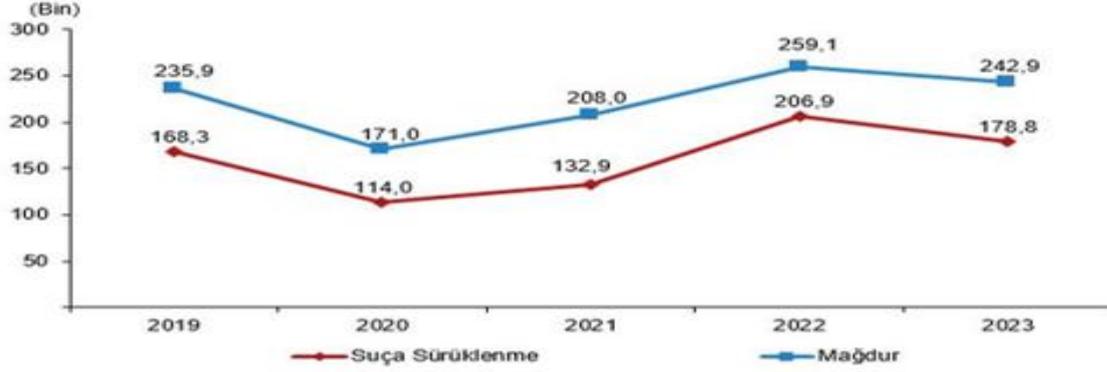
3.3.Aile

Toplumun temel taşı olarak kabul edilen aile kişilerin doğumu ile tanıştığı ve birçok değişim ve gelişim sürecine dahil olduğu bir yapıdır. Çocukların dünya ile tanıştığı ilk ortam olan aile kişiliklerinin gelişmesinde ve toplumda sağlıklı bireyler olarak yer almalarına katkı sağlamaktadır. Çocukların aile içerisinde şahit olduğu olumsuz davranışların, suça sürüklenmelerine sebep olması kaçınılmazdır. Çalışmanın ana temasını aile dinamiklerinin çocuk suçluluğuna etkisi oluşturmaktadır. Bu sebeple aile dinamikleri içerisinde yer alan; aile içi iletişim, şiddet, sosyo-ekonomik durum, aile yapısı, ailede suçlu bireylerin bulunması gibi etmenler ayrı bir başlık altında ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

4.Türkiye’de Suça Sürüklenen Çocuklar

Türkiye’de suça sürüklenen çocuklar, hem bireysel hem de sosyal anlamda ciddi bir sorun oluşturmaktadır. Bu durumun arkasında aile yapısı, sosyo-ekonomik faktörler, eğitim düzeyi ve çevresel koşullar gibi birçok neden bulunmaktadır (Erten & Ertay, 2023). 2023 yılında Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yayımlanan rapor, güvenlik birimlerine gelen ya da getirilen çocuk sayısının 400.000’i aştığını ortaya koymuştur (TÜİK, 2023). Çocukların suça sürüklenmesinin temel sebepleri arasında yoksulluk, aile içi şiddet, ebeveyn ilgisizliği ve eğitim eksikliği yer almaktadır. Aile içinde yaşanan çatışma ve ihmal, çocukları suç işlemeye yöneltti önemli faktörlerden biridir. Buna ek olarak, göç alan bölgelerdeki ekonomik zorluklar ve sosyal uyum problemleri, suç oranlarını arttırmaktadır (Erten & Ertay, 2023). Suça sürüklenme, çocukların yaşamlarında kalıcı etkiler yaratabilmekte, toplumsal çözüm ihtiyacını daha da kritik hale getirmektedir.

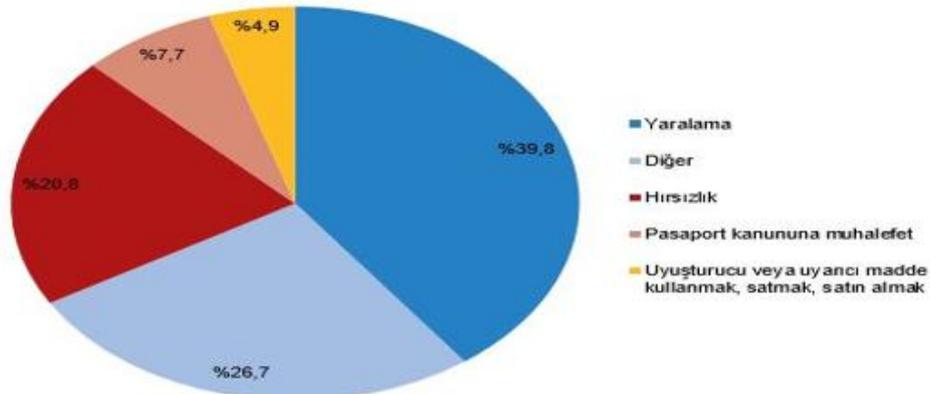
Seçilmiş geliş nedenlerinin yıllara göre sayısı, 2019-2023

TÜİK 5 yıllık güvenlik birimlerine getirilen Çocuk Sayıları (<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Guvencuk-Birimine-Gelen-veya-Getirilen-Cocuk-Istatistikleri-2023-53674> E.T:24.12.2024)

Güvenlik birimlerine gelen veya getirilen çocukların karıştığı olay sayısı 2023 yılında, 2022 yılına göre %10,7 oranında azalarak 537 bin 583 olduğu gözlemlenmiştir. Bu olaylar kapsamında da çocukların 242 bin 875'i mağdur olarak, 178 bin 834'ü suça sürüklenme gerekçesiyle (kanunlarda suç olarak tanımlanan bir fiili işlediği iddiasıyla), 84 bin 751'i bilgisine başvurma amacıyla, 15 bin 716'sı kayıp müracaatı olmasından dolayı, 11 bin 179'u suç işlediği isnadıyla, 4 bin 228'i ise bu sebeplerin dışında kalan diğer sebeplerden ötürü güvenlik birimlerine gelmiş ya da getirilmiştir.

Suça sürüklenen çocuklara isnat edilen suç türü dağılımı (%), 2023

Grafikteki rakamlar yuvarlamadan dolayı toplamı vermeyebilir.

TÜİK 2023 yılı SSÇ isnat edilen suça göre dağılımları;
(<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Guvenlik-Birimine-Gelen-veya-Getirilen-Cocuk-Istatistikleri-2023-53674> E.T:24.12.2024)

2023 yılı itibariyle, güvenlik birimlerine gelen çocukların %30'unun mala zarar verme, %25'inin kasten yaralama ve %20'sinin hırsızlık gibi suçlarla ilgili olduğu tespit edilmiştir(TÜİK, 2023). SSÇ olma durumuyla ilgili güvenlik güçlerine gelen veya getirilen çocukların %39,8'ine yaralama, %20,8'ine hırsızlık, %7,7'sine pasaport kanununa muhalefet, %4,9'u uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanmak, satmak veya satın almak, %26,7'si diğer suçlardan güvenlik birimlerine getirilmiştir.

5.Suçta Sürüklenen Çocuklar ve Aile Dinamikleri

Çocukların suça yönelme olgusu, yalnızca bireysel etkenlerle değil, aynı zamanda aile, toplum ve çevre kaynaklı faktörlerin etkileşimiyle şekillenen çok boyutlu bir süreçtir. Aile, bir çocuğun gelişiminde temel rolü oynayan ilk sosyal çevredir ve bu çevrede yaşanan dinamikler, çocuğun toplumsal davranışlarını doğrudan etkiler. Aile içindeki iletişim biçimleri, şiddet, yapı, disiplin yöntemleri, sosyo-ekonomik durum ve boşanmış aile yapıları, suça sürüklenmiş çocukların gelişiminde belirleyici faktörler olarak öne çıkmaktadır.

5.1.Aile İçi İletişim

Bireyin yaşam serüveninde; ruhsal, bedensel ve kişilik gelişiminin büyük bir bölümünü tamamladığı dönem çocukluk dönemidir. Yapılan araştırmalar sevgiden uzak büyüyen çocukların kişilik gelişimlerini tam anlamıyla tamamlayamadıklarını, güven duygusunun yerleşmediğini ortaya koymaktadır (Çelik, 2019). Hirschi (1969) tarafından aile ve çocuk arasında kurulacak güçlü bir sosyal bağın çocukların suça sürüklenmesinde önemli bir koruyucu faktör olduğu dile getirilmiştir. Bu sebeple aile fertlerinin çocukları ile kuracağı sağlıklı iletişim ve bağlanma çocuğun suça yönelmesini önlemede etkili olacaktır. Aile içindeki bireylerin birbirlerine duyduğu güven, çocukların psikolojik gelişimi için hayati öneme sahiptir. Bu güven ortamı, çocukların hem aile içindeki hem de dış dünyadaki ilişkilerinde sağlıklı ve olumlu tutumlar geliştirmelerine imkan tanımaktadır. Bu durum ebeveyn ve çocuk arasındaki ilişki ve iletişimin güçlü olduğu ailelerde çocukların suç içeren eylemlerden uzak kaldıklarını göstermektedir.

Erdoğan (2005) tarafından ortaya konan bir çalışmada, suça sürüklenmeyen çocukların suça sürüklenen çocuklara göre aile ilişkilerinin daha sağlıklı ve saldırganlık seviyelerinin daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Çocuğun aile içinde temel ihtiyaçlarından biri de sevgidir. Aile fertlerinin çocuğun duygusal anlamda gereksinimi olan sevgiyi göstermedikleri durumda çocukların gelişimleri sekteye uğramakta, ebeveynleri tarafından sevgi görmemek, reddedilmek ve sevildiğini hissetmemek suç davranışına yönelme risklerini arttırmaktadır (Güneş-Kayma ve Gökler, 2017). Sevgi ve güven duygusunun hakim olmadığı bir aile ortamında yetişen çocuklar zamanla ailelerinden kopmaya ve suç içeren eylemlerin olduğu çevrelere yönelebilmektedir. İletişimdeki eksiklikler veya yanlış anlamalar, çocuğun kendini

ifade etmekte zorlanmasına ve içsel çatışmalar yaşamasına neden olmaktadır. Aile üyelerinin birbirlerini anlamakta güçlük çekmeleri, çocukların da toplumsal kurallara ve normlara uyum sağlama becerilerini engellemektedir. Özellikle, çocuklar aileleriyle sağlıklı iletişim kuramadıklarında, dış dünyada da benzer şekilde olumsuz sosyal ilişkiler geliştirme eğiliminde olabilmektedir. Bu durumun bir sonucu olarak çocuk ile aile arasında kopuşlar yaşanmakta çocuk içinde bulunduğu durumdan çıkış yolunu dış dünyada aramaktadır.

Aile içi iletişimin kalitesi, çocuğun gelişiminde büyük bir belirleyicidir. Aile üyelerinin birbirlerine anlayışla yaklaşması, çocuğun güven duygusunu pekiştirir ve olumsuz davranışların önlenmesinde önemli bir engel oluşturur. İletişim sorunları yaşayan ailelerde çocuklar, daha fazla stres ve kaygı yaşama eğilimindedirler. Bu durum onları suç teşkil eden davranışlara yönlendirebilir. Çocuklar, özellikle ebeveynlerinin duygusal desteklerini yeterince alamadıklarında, içsel boşluklar ve yalnızlık duyguları yaşayabilirler, bu da onların suç işlemeye yönelik davranışlar sergilemelerine sebep olabilir (Kahraman ve Çokomay, 2016).

5.2.Aile İçi Şiddetin Rolü

Aile içi şiddet, çocukların psikolojik, davranışsal, bilişsel v.b. gelişimlerini önemli ölçüde etkileyen bir faktördür. Çocuklar, aile içindeki şiddete şahit olduklarında, bu şiddet yalnızca bir travma kaynağı olmakla kalmaz, aynı zamanda gelecekteki davranışlarını da şekillendirebilmektedir. Şiddet ebeveynler tarafından çocuklara uygulanabileceği gibi yetişkinler arasında da gerçekleşebilmektedir. Aile fertlerinin birbirine karşı uyguladıkları şiddete şahit olan çocuklarda; korkma, içe kapanıklık, ağlama gibi tepkilerin yanında öfke nöbetleri, saldırganlık gibi davranışlar sergileyen çocuklar da olabilmektedir. Ayrıca şiddete şahit olan çocuk bu davranışı öğrenerek çevresinde bulunan bireylere uygulamaktadır. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda aile içi şiddete şahit olan çocukların suça yönelme riskinin arttığı düşünülmektedir (Bayındır, 2010; Topçuoğlu, 2014).

Aile içinde meydana gelen şiddetin etkilerinin ailede yaşayan bütün bireyleri olumsuz anlamda etkilediği, özellikle ailenin en savunmasız üyesi olan çocukları daha derinden etkilediği bilinmektedir. Çocukların stres kaynağının araştırıldığı bir çalışmada; aile ortamında meydana gelen şiddet davranışlarının çocuklar üzerindeki etkileri incelendiğinde çocuklardaki en büyük stres kaynağının ailesi tarafından cezalandırılması olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Tütüncüler ve ark., 2008). Aile içi şiddet yaşayan çocuklar, bu şiddeti normalleştirme eğilimine yönelebilmektedir. Şiddetin bulunduğu bir ailede yetişen çocuk, başkalarına karşı şiddet uygulamayı normal bir davranış olarak görmeye başlayabilir. Bu çocuklar, şiddetle başa çıkma becerilerini, genellikle kendilerine veya başkalarına zarar verme şeklinde geliştirebilir (Söylev, 2022).

Aile içi şiddetin etkileri, yalnızca çocuğun fiziksel sağlığını etkilemekle kalmaz, aynı zamanda duygusal ve sosyal gelişimini de olumsuz yönde etkiler. Şiddet gören çocuklar, çoğu zaman güven duygusundan yoksun kalır ve bu güvensizlik, onların toplumla uyumsuz bir şekilde etkileşime girmelerine yol açabilir. Ayrıca, aile içindeki şiddet ortamlarında yetişen çocuklar, kendilerini ifade etme veya duygusal ihtiyaçlarını dile getirme konusunda zorluk yaşayabilirler

(Baysan Arabacı & Taş, 2017). Ailedeki şiddet, çocuğun öz saygısını da zedeleyebilir; bu durum da onu, toplumdan dışlanmış hissetmesine ve kendi kimliğini oluşturmada zorluklar yaşamasına yol açabilir (Badanka Çelikten ve Demirli, 2018).Böylelikle, çocukların içsel çatışmalarını çözme becerilerini sınırlayarak, onları suça sürüklenmeye yöneltmektedir.

Şiddetin hakim olduğu bir aile ortamında büyümek, çocuğun suçlu davranışlar geliştirmesinde en büyük etkenlerden biri olarak görülmektedir. Çünkü çocuklar, şiddeti içinde buldukları durumun çözümü olarak görmekte ve bunu toplumsal ilişkilerde de uygulama eğilimine yönelmektedirler. Aile içi şiddetle büyüyen çocukların, ilerde benzer şiddet davranışlarını sergileyen bireyler olma olasılığını da beraberinde getirmektedir. Şiddetin çocuklar üzerindeki etkilerinin anlaşılması, suçlu davranışların önlenmesine yönelik önemli bir adımdır. Bu nedenle, aile içindeki şiddetle mücadele etmek, sadece bireysel bir sorumluluk değil, aynı zamanda toplumsal bir görev olarak görülmelidir (Kahraman ve Çokomay, 2016).

5.3.Aile Yapısının Etkisi

Çocuğun gelişiminde, doğduğu ailenin yapısı ve işleyişi kritik bir rol oynamaktadır. Ailenin yapısı, çocuğun psikolojik, duygusal ve sosyal gelişimini etkilemektedir. Aile yapısındaki değişiklikler; özellikle boşanma, ebeveynlerin iş bölümü, ya da tek ebeveynli ailelerdeki sorunlar, çocukların toplumsal uyumunu ve davranışlarını ciddi şekilde değişime uğratmaktadır. Ölüm, terk, boşanma v.b. nedenlerle dul eşler ve çocuklardan oluşan aile tipi parçalanmış aile olarak adlandırılmaktadır (Dündar, 2012). Parçalanmış ailede gelişim sürecine devam eden çocuklar, çeşitli sebeplerle ailede bulunan ebeveyn eksikliğinden kaynaklı çevrelerine uyum sağlamak zorlanabilmektedir. Boşanma, ölüm, kayıp, ayrı yaşama gibi nedenlerle aile fertlerinin eksik olduğu bir ortamda çocukların büyümesi, onları suç teşkil eden davranışlara yönlendirebilmektedir (Obuz Tekgöz, 2019). Adana Çocuk Şube Müdürlüğüne gelen getirilen çocuklarla yapılan bir çalışmada; çocukların %18,7'sinin bir şekilde parçalanmış ailelerden geldiği tespit edilmiştir (Gönültaş ve ark. , 2014, akt; Gökkaya, 2022).

Tek ebeveynli ailelerde yetişen çocukların suçlu davranışlar sergileme eğilimlerinin daha yüksek olduğu bilinmektedir (Söylev, 2022). Tek ebeveynli ailelerde, çocuğun yalnızca bir ebeveyn tarafından büyütülmesi, hem ekonomik hem de duygusal anlamda bazı zorlukları beraberinde getirebilir. Bu ailelerde çocuklar genellikle tek bir ebeveynin desteğiyle hayatta kalmaya çalışırlar ve bu da aile içindeki stres seviyelerini yükseltebilir. Ebeveynin yalnızca bir kişinin üzerine düşen tüm sorumlulukları yerine getirmesi, çocuk için bir miktar ihmal ve ilgisizlikleri beraberinde getirmektedir. Bu durum da çocuğun psikolojik iyilik halini olumsuz etkilemekte ve onları olumsuz sosyal çevrelere yönlendirebilmektedir.

Boşanma süreci, çocukların aile içinde karşılaştığı stresin artmasına yol açmaktadır. Ebeveynlerin sürekli olarak birbirlerinden uzaklaşması, çocukların güvenli ve istikrarlı bir aile ortamından mahrum kalmalarına neden olabilir. Bu durum, çocuğun duygusal gelişimini olumsuz etkilemekte ve onu sosyal ilişkilerde zorluklar yaşamaya itebilmektedir. Boşanmış ailelerde yetişen çocuklar, ebeveynlerinin çatışmalarını gözlemleyerek, şiddet ve güvensizlik gibi olumsuz davranışları normal davranışlar olarak görebilmektedirler. Bu da onların ilerleyen yaşlarda benzer davranışlar sergileme riskini arttırmaktadır (Çetinöz ve Alkan, 2021). Aynı şekilde, boşanmış ailelerdeki çocuklar, iki ebeveynin de çocuklarına yeterli ilgiyi göstermekte

zorlanabileceği bir ortamda büyüyebilir. Çocuklar, ebeveynlerinin duygusal ve ekonomik olarak tükenmiş olmalarından dolayı ihmal edilebilir veya duygusal olarak ihmal edilmiş hissedebilirler. Bu ihmal duygusu, çocukların içsel boşluklarını doldurmak için suça yönelmelerine sebep olabilir. Ayrıca, boşanmış ailelerdeki çocuklar, diğer çocuklarla sosyal uyum sağlama konusunda da zorluklar yaşayabilirler. Günümüz toplumunda etkili olan hızlı değişim süreci ve bireyselleşme döngüsü ailelerin daha hızlı parçalanabildiklerini ortaya koymaktadır. Çocukların bu durumdan olumsuz etkilenmelerini en aza indirebilmek adına ebeveyn eğitimi ve aile birliğini güçlendirici çalışmalar büyük önem arz etmektedir.

Aile yapısındaki farklılıklar, çocuğun sosyal becerilerini ve toplumsal kurallara uyum sağlama kapasitesini de etkiler. Çocuklar, daha dengeli ve uyumlu aile yapılarında daha iyi bir duygusal gelişim gösterirken, çatışmalı ve bozuk aile yapılarında duygusal çatışmalar yaşayabilirler (Baysan Arabacı & Taş, 2017). Aile içindeki huzursuzluk, çocukların toplumsal normlara ve değerlere uyum sağlamalarını zorlaştırabilir. Aynı şekilde, ebeveynlerin sık çatışmalar yaşadığı ve duygusal olarak birbirlerinden uzaklaştığı ailelerde çocuklar, şiddet, öfke ve güvensizlik gibi olumsuz tutumları içselleştirebilirler. Bu da onların gelecekteki davranışlarını etkileyebilir ve suça sürüklenmelerini kolaylaştırabilir. Aile içindeki huzursuzluk, stres ve güvensizlik, çocukların gelecekteki ilişkilerini ve toplumsal davranışlarını şekillendirmektedir. Çocuklar, ailelerinden aldıkları modelleri dış dünyaya yansıtır ve bu da onların suça sürüklenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, aile yapısının sağlıklı bir biçimde oluşturulması, çocuğun suça sürüklenmesini engellemede önemli bir önleyici faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

5.4.Ailenin Eğitim ve Sosyoekonomik Durumu

Ailenin eğitim durumu ve sosyoekonomik koşulları, çocuğun gelişimi üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Ailedeki eğitim seviyesi, çocukların eğitime gösterilen ilgi ve verilen destekle doğrudan ilişkilidir. Sosyoekonomik durum ise, aile içindeki kaynakların, imkanların ve yaşam standartlarının çocuğun gelişimi üzerinde nasıl bir etki yarattığını belirler. Suça sürüklenen çocukların aile dinamikleri ile ilgili önemli faktörlerden biri de eğitim düzeyleridir. Çocukların eğitimle ilk tanıştıkları aile ortamı, çocuğun kişiliğinin gelişiminde ve toplumsallaşmasında önemli bir etkidir. Eğitim seviyesi yüksek ebeveynlere sahip çocuklara bilinçli bir gelişim ortamı sağlanırken aile fertlerinin eğitim durumunun düşük olması çocuğun eğitim ve gelişimde aksaklıklar meydana gelmesine sebep olabilmektedir. Aile üyeleri tarafından yeterli desteği göremeyen çocuklarda davranış sorunları meydana gelebilmekte, bu durum suça sürüklenme ihtimalini de beraberinde getirmektedir. (Güneş-Kayma ve Gökler, 2017).

Suçta yönelen çocukların ailelerinin eğitim seviyesinin genellikle düşük olduğu tespit edilmiştir. Suçta yönelen çocukların ailelerinin, çocuklarını kendi çocukluk deneyimlerine dayalı yetiştirme yöntemleriyle büyüttükleri görülmektedir. Bu durum sürekli gelişen ve değişen toplum ve kültüre çocukların uyum problemleri yaşamasına sebebiyet vermektedir. Gelişen ve değişen toplumsal değerler ile aile değerleri arasında çatışma yaşayan çocuklar, bazen suça sürüklenmektedirler (Bal,2004; Akbaba,2011). Yapılan çalışmalarda suça sürüklenen çocukların ebeveynlerinin eğitim seviyelerinin düşük olduğu ortaya konmuş, bu ailelerin

okuma-yazma bilmediği, okulu terk ettiği ya da ilkökul mezunu olduğu gibi sonuçlara ulaşmıştır. (Yörükoğlu, 2000; Bal, 2004). Anne babanın öğrenim düzeyinin düşük olması çocukların da öğrenim düzeyini önemli ölçüde etkilemektedir. Ebeveynlerin eğitim seviyesi, çocukların eğitim başarıları üzerinde belirleyici bir faktördür. Yüksek eğitim seviyesine sahip ebeveynler, çocuklarının eğitimine daha fazla yatırım yapar ve daha iyi rehberlik ederler. Bu tür ailelerde, çocuklar genellikle daha yüksek başarı gösterir ve toplumsal normlara uyum sağlama konusunda daha sağlıklı bir gelişim süreci geçirirler. Aksine, düşük eğitim seviyesine sahip ebeveynlerin çocukları, eğitim konusunda daha az destek alabilirler ve bu durum, çocukların okulda başarısızlık yaşama ve suça yönelme olasılıklarını artırabilmektedir.

Ailenin sosyo-ekonomik durumu da çocukların gelişimi üzerinde belirleyici bir diğer faktördür. Düşük gelirli ailelerde büyüyen çocuklar, genellikle daha fazla stres ve kaygı ile karşı karşıya kalmaktadır. Ailedeki ekonomik yetersizlikler, çocuğun psikolojik sağlığını etkilemekte ve bu durum, çocuğun suç davranışları geliştirmesine zemin oluşturabilmektedir (Çetinöz ve Alkan, 2021). Sosyoekonomik açıdan zor durumda olan ailelerde, çocuklar sıklıkla sağlıklı bir yaşam biçimi ve düzenli eğitim imkanlarından yoksun kalır. Bu çocuklar, çevrelerinden gelen olumsuz etkilere daha açık hale gelirler ve toplumsal kurallara uyum sağlama konusunda zorlanabilirler. Ekonomik yetersizlikler, çocukların sadece eğitsel değil, duygusal gelişimlerini de olumsuz etkileyebilir. Ailedeki maddi sıkıntılar, ebeveynlerin stres seviyelerini yükseltebilir ve bu da çocuklarla olan ilişkilerinde olumsuz etkiler yaratabilir. Düşük sosyoekonomik düzeydeki ailelerde, ebeveynlerin çocuklarıyla yeterli vakit geçirmeleri ve onları doğru şekilde rehberlik etmeleri zorlaşabilir. Çocuklar, ebeveynlerinin maddi ve psikolojik olarak tükenmiş olmasından dolayı ihmal edilebilir veya duygusal olarak ihmal edilmiş hissedebilirler. Bu durum, çocukların içsel boşluklarını doldurmak için suçlu davranışlar sergilemelerine yol açabilir.

Diğer taraftan yeterli ekonomik seviyeye sahip olmayan ailelerin çocukları, sosyo-ekonomik anlamdan daha iyi seviyede olan bireylere özenmesine neden olabilmektedir. Bu durumu yasal yollarla çözememesi meşru olmayan yollara yönelmesine sebep olabilmektedir. (Şahinli, 2018). Günümüzde sabır ve emekle para kazanmanın yerini, gençler ve çocuklar dahil artık kolay yoldan zengin olma arayışı almıştır. Bu arayış çocuk ve gençleri online bahis sitelerine, kripto para kazanma yöntemlerine itebilmektedir. Bu durumun sonucu olarak hem suç içeren bir davranış gerçekleştirirken aynı zamanda dolandırılma mal varlığını kaybetme gibi suç mağduriyeti olan durumlarla karşı karşıya kalabilmektedirler. Çocukların erken yaşta zararlı sitelerle, sanal ortamlarla, kumar gibi alışkanlıkla kolay yolla zengin olma arayışlarının aslında onları daha mağdur hale getirebileceği bilincine ulaşmaları bu konuda gereklilik arz etmektedir. Eğitim ve ekonomik kaynaklar, çocuğun toplumsal kurallara uyum sağlamasında ve suçtan korunmasında belirleyici faktörlerdir. Ailelerin, çocuklarının eğitimine daha fazla odaklanması ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi, suçlu davranışların önlenmesinde etkili bir yöntem olacağı ortaya konmaktadır.

5.5.Ailenin Tutumu, Disiplin Yöntemleri ve Suç İşleme Davranışları

Aile çocuğun sosyal anlamda yaşam tecrübesi edindiği ilk kurumdur. Çocuğa karşı ebeveynlerin tutumu onların gelişim dönemleri adına büyük öneme sahiptir. Ailenin tutumu ve

disiplin yöntemleri, çocukların gelişiminde önemli bir rol oynamaktadır. Ebeveynlerin çocuklarına yaklaşım biçimleri, onların duygusal, sosyal ve davranışsal gelişimlerini doğrudan etkilemektedir. Ailedeki disiplin anlayışı ve tutumlar, çocuğun toplumsal normlara uyum sağlamasında ve suçlu davranışlar sergileyip sergilememe kararında belirleyici bir faktördür. Ebeveynlerin tutumları, çocukların aile içindeki rollerini, kimliklerini ve dış dünyaya bakış açılarını şekillendirir. Çocuklar aile içerisinde gelişim süreçlerini tamamlarken rol model alacağı bireylere ihtiyaç duymaktadır. Bu durum kişilik gelişimi adına gereklilik arz etmektedir. Bozuk kişilik yapısına sahip ebeveynlerinin bu özelliklerinin zamanla çocuklarına da yansıtacağı sonucunu beraberinde getirmektedir (Yavuzer,1998; Karakuş ve Tekin 2012, akt; Acar ve ark. , 2015).

Aile fertlerinin çocuklarına olumlu bir rol model olamaması çocukları suça iten önemli etmenler arasındadır. Ebeveynlerin otoriter baskıcı disiplin anlayışları itaatsiz çocuklar yetişmesine sebep olabilirken, tam anlamıyla serbest bırakan bir anlayışla yetiştirilen çocuklar başkaları için tehdit oluşturabilmekte doyum arayışı içinde davranışlar gerçekleştirebilmektedir (Gürler,2005; Akbaba,2011). Ebeveynlerin tutumları arasında otoriter, yetkilendirici, ihmalkâr gibi farklı kategoriler bulunmaktadır. Otoriter ebeveynler, çocuklarına çok sıkı kurallar koyar ve bu kurallara uyulmadığında sert cezalar uygularlar. Bu tür bir yaklaşım, çocuğun duygusal gelişimini engelleyebilir. Otoriter disiplin yöntemleri, çocuğun öfke, ve pasiflik gibi duyguları geliştirmesine yol açabilir ve bu da onların suçlu davranışlar sergilemelerine sebep olabilir. Baskıcı otoriter bir aile anlayışı ile büyüyen çocuklarda öfke nöbetleri, saldırganlık gibi davranışlar görülebilmektedir. Çocukların bu duyguları doğrudan aile yansıtmayarak içine atması, bu duyguların zamanla birikerek iç çatışmalar yaşamasına sebep olmaktadır. Bu iç çatışmaların zamanla farklı davranış şekilleri olarak dışa vurmaktadır ki suça sürüklenmek de bunlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır(Çakır, 2013).Aksine, yetkilendirici ebeveynler, çocuklarıyla daha demokratik bir ilişki kurmakta ve onlara hem rehberlik eder hem de özgürlük tanırlar. Bu tür ebeveynler, çocuklarının bireysel haklarına saygı gösterirler ve onların özgür iradeleriyle hareket etmelerini teşvik etmektedir. Bu doğrultuda yetkilendirici disiplin yöntemleri, çocukların daha sağlıklı gelişmesine ve toplumla uyum içinde olmalarına yardımcı olabilir.

Ailede suç işleme davranışlarının varlığı, çocuğun suçlu davranışlar geliştirmesinde önemli bir etken olabilir. Aile içindeki suç işleme davranışları, çocuklar için bir model teşkil eder ve bu durum onların toplumsal normları ve değerleri anlamalarına, dolayısıyla da kendi davranışlarını şekillendirmelerine yol açabilir. Çocuklar hayatlarında birçok şeyi aile bireylerini rol model alarak ve gözlemleyerek öğrenirler. Sosyal öğrenme kuramının bir sonucu olan bu durum aile içerisinde konusu suç olan davranışlar sergileyen bireylerin bulunması, çocukların gelişimlerini olumsuz yönde etkilemektedir. (Güneş-Kayma ve Gökler, 2017; Çelikten-Badanka ve Demirli, 2018). Aile fertleri arasında suça karışmış bireylerin bulunması çocuğun bu davranışı öğrenmesine sebep olacağı gibi suç davranışını normal bir davranış hatta çözüm aracı gibi görmesine de neden olabilmektedir. Bu durum çocukların suça sürüklenmesine sebep olabilir(Şahinli, 2018). Ailedeki suçlu davranışlar, çocukların suçluluk ve suçsuzluk arasındaki farkı ayırt etmelerini engelleyebilir. Ailedeki suç işleme davranışlarının, çocuğun ruhsal sağlığı üzerinde de uzun vadeli etkileri olabilir. Ebeveynlerin suç teşkil eden davranışları, çocukların

güvensizlik, korku ve depresyon gibi duygusal problemler yaşamalarına neden olabilir. Bu duygusal sorunlar, çocukları daha sonra toplumsal normlara uyumsuz davranışlar sergileyebilecekleri bir yola sürükleyebilir. Ayrıca, suç işleyen ebeveynlerin çocukları, suçluluğu içselleştirerek suçlu kimlikler geliştirebilirler (Söylev, 2022). Bu içsel suçluluk duygusu, çocukların sağlıklı bir kimlik geliştirmelerini engeller ve onları içinde suç barındıran davranışlara itebilir. Aile dinamikleri içinde; ailenin tutumu, disiplin anlayışı ve Aile içindeki içinde suç barındıran davranışlar, çocuğun sosyal ve duygusal gelişimini olumsuz yönde etkileyerek onların toplumsal uyumsuzluk sergilemelerine neden olabildiği görülmektedir. Bu nedenle sağlıklı bir aile ortamı oluşturulması, çocukların suç unsurlarından korunmasında önemli bir rol oynamaktadır.

6.Sonuç ve Öneriler

Çocukların suça sürüklenmesi, toplumsal açıdan günümüzdeki en ciddi sosyal problemlerin başında gelmektedir. Çocukların suça sürüklenmesine neden olan biyolojik, sosyolojik ve çevresel faktörler arasında karmaşık bir ilişki bulunmaktadır. Bu etmenler bazen tek başına etkili olabilse de çoğunlukla birden fazla faktörün etkileşimiyle çocuklar suça sürüklenmektedirler. Çocuğun insanlar ile ilk temas kurduğu aile; öğrenmeden, davranışa hatta kişiliğe kadar birçok gelişiminin büyük çoğunluğunu tamamladığı önemli bir yapıdır. Bu yapı ve içerisindeki dinamikler suça sürüklenme eyleminde önemli bir yere sahiptir. Aile, çocuğun sosyal gelişiminde ilk ve en güçlü etkendir; bu nedenle sağlıklı bir aile ortamının oluşturulması, çocukların suçla tanışmalarının önlenmesinde kritik bir rol oynadığı görülmektedir.

Aile içi şiddet, iletişim eksiklikleri, aile yapısının zayıf olması ve ailenin sosyo-ekonomik durumunun yetersizliği, çocukların suçla tanışmasına zemin hazırlayan temel faktörler arasındadır. Bu unsurların, çocukların gelişiminde kalıcı etkiler bırakarak, suçlu davranışların şekillenmesine neden olduğu görülmektedir. Aile içi tutumlar, disiplin yöntemleri ve ebeveynlerin çocuklarına yönelik tutumları, özellikle çocukların psikolojik sağlığını ve toplumsal uyumlarını doğrudan etkilemektedir. Ailede suç potansiyeli taşıyan davranışın varlığı da, bir nesilden diğerine geçen suça yönelme davranışını pekiştirebilmektedir. Bu dinamiklerin doğru bir şekilde anlaşılması, suça sürüklenme olgusunun önlenmesinde kritik bir yere sahiptir. Proaktif bir anlayışla aile içerisinde yer alan dinamiklerin çocuk üzerindeki spesifik etkilerinin araştırılması ve suç davranışı meydana gelmeden çözüm yollarının geliştirilmesi önem arz etmektedir.

Suçta sürüklenme, yalnızca bireysel bir sorun olarak değil, aynı zamanda toplumsal bir risk olarak da ele alınmalıdır. Ailelerin ve toplulukların bilinçlendirilmesi, bu sorunun temelinde yatan nedenlerin azaltılması için kritik bir adımdır. Ayrıca, sosyal yardım ve destek programlarının daha geniş kitlelere ulaşması sağlanmalıdır. Örneğin Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüklerince sağlanan Sosyal ve Ekonomik Destek (SED) yardımlarının doğru tespitlerin yapılarak yaygınlaştırılması bu adımlardan biri olabilir. Suça sürüklenme oranlarını azaltmak için çocuklara yönelik koruyucu ve önleyici tedbirlerin hayata geçirilmesi önemlidir. Aile destek programları, eğitim fırsatlarının artırılması ve sosyal hizmetlere erişimin iyileştirilmesi bu konuda etkili yaklaşımlar olabilir. Özellikle, okul temelli sosyal yardım projeleri ve topluluk

merkezli rehabilitasyon programları, çocukların topluma yeniden kazandırılmasında kritik bir rol oynayabilir. Toplumsal düzeyde, bireylerin ve ailelerin öncülüğünde herkesin işbirliği içinde hareket etmesi gerektiği anlayışı, bireysel ilgisizliği esas alan ‘bana dokunmayan yılan bin yaşasın’ yaklaşımının yerine geçmelidir. Bunun yanında, ebeveyn eğitimlerinin yaygınlaştırılması ve aile birliğinin güçlendirilmesi öncelikli hedeflerden biri olmalıdır. Günümüz toplumunda etkili olan hızlı değişim süreci ve bireyselleşme döngüsü ailelerin daha hızlı parçalanabildiklerini ortaya koymakta çocukların bu durumdan olumsuz etkilenmelerini en aza indirebilmek adına ebeveyn eğitimleri ve aile birliğini güçlendirici çalışmalar Kritik bir rol oynamaktadır.

Türkiye’de suça sürüklenen çocuklar, toplumsal ve bireysel düzeyde ele alınması gereken karmaşık bir sorundur. Bu doğrultuda hem kamu kurumları hem de sivil toplum kuruluşlarının iş birliği, çocukların suçtan uzak tutulmasında önemli bir rol oynayacaktır. Bu iş birliği ile çocuk ve ailelerin ihtiyaçlarının tespitinden rehabilite edilme çalışmalarına kadar senkronize hareket edilmesi gerekmektedir. Bu anlamda çocukların aile ortamından kopmadan gelişimlerini tamamlayabilmeleri adına aile bireylerinin bilişsel, kültürel ve sosyoekonomik alanlarda güçlendirilmesi önem arz etmektedir. Bu da sosyal hizmet yaklaşımlarından olan güçlendirme yaklaşımının çocukların suça sürüklenmesini önlemede etkili bir strateji olabileceğini göstermektedir. Aile içi iletişim, şiddetin engellenmesi, ebeveyn eğitimi ve aile yapısının güçlendirilmesi gibi stratejiler, suça sürüklenmeyi önlemek için diğer önemli önleyici çalışmalardır. Ailelerin, çocuklarıyla sağlıklı bir ilişki kurmalarını teşvik etmek ve toplumsal kaynaklardan daha etkin bir şekilde yararlanmalarını sağlamak, uzun vadeli çözüm önerileri olarak öne çıkmaktadır.

Sonuç olarak, suça sürüklenen çocukların bu riskli davranışlarının önlenmesinde aile dinamiklerinin önemi üzerinde durularak, bu sorunun çözülmesi için adımlar atılmalıdır. Bu bağlamda, sosyal hizmet alanında yapılan araştırmalar ve müdahaleler, aile temelli yaklaşımların geliştirilmesi ve uygulanması adına önemli bir zemin oluşturmaktadır. Gelecek nesillerin suça sürüklenmesinin önüne geçebilmek için ailelerin güçlendirilmesi, doğru müdahalelerin yapılması sağlıklı bir toplumun inşası adına kritik öneme sahiptir.

Kaynakça

Acar, G., Demir, A., Görmez, D., & Keser, İ. (2015). Aile ve çocuk suçluluğu ilişkisi. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 1(2), 651–656.

Akbaba, T. (2011). *Kartal-Kadıköy bölgesi çocuk suçluluğu profili* (Doktora tezi). Marmara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Badanka Çelikten, B., & Demirli, C. (2018). Suça sürüklenmiş çocukların olumlu sosyal ve

saldırğan davranışlarının bazı bireysel ve ailesel faktörler bağlamında incelenmesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 28(1), 73–83.

Bağış, R. C. (2017). *Çocuk emeğine ve çıraklık eğitime sosyolojik bir bakış: Denizli kent örneği* (Yayınlanmamış doktora tezi). Pamukkale Üniversitesi, Denizli.

Bal, H. (2004). *Çocuk suçluluğu* (1. baskı). Fakülte Kitabevi.

Bandura, A. (2006). Autobiography. In M. G. Lindzey & W. M. Runyan (Eds.), *A history of psychology in autobiography* (Vol. 9). American Psychological Association.

Basut, E., & Erden, G. (2005). Suça yönelen ve yönelmeyen ergenlerin stres belirtileri ve stresle başa çıkma örüntüleri yönünden incelenmesi. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 12(2), 48–55.

Bayındır, N. (2010). Aile içinde yaşanan şiddete karşı çocuğun gösterdiği tepkiler. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(2), 1–9.

Baysan Arabacı, L., & Taş, G. (2017). Çocuklarda suça sürükleyen faktörler, ruhsal problemler ve hemşirelik bakımı. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 8(2), 110–117.

Başbüyük, O., & Karakuş, Ö. (2012). Sosyal çevre ve suç: Sosyal yapı teorileri. In O. Dolu (Ed.), *Kriminoloji* (1. baskı, ss. 48–59). Anadolu Üniversitesi Yayını.

Bıyıklı, H. İ. (1972). Çocuk suçluluğunun nedenleri ülkemizde çocuk mahkemeleri. *Adalet Dergisi*, 1, 760-772.

Çabuk, G. (2022). Çocuk suçluluğu bağlamında çocuğu suça iten nedenler. *Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet Çalışmaları Dergisi*, 3(1), 129–143.

Çakır, M. (2013). *Suçta sürüklenen çocukların korunmasına yönelik politikalar ve Kocaeli ili verilerinin değerlendirilmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Yalova Üniversitesi.

Çelik, E. (2019). *Suçta sürüklenen çocukların yeniden toplumsallaşmasında dinin rolü: İzmir Çocuk ve Gençlik Kapalı Ceza İnfaz Kurumu ve Kadın Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Örneği* (Yayınlanmamış doktora tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi.

Çetinöz, E., & Alkan, H. (2021). Suça itilmiş çocuklar ve mükerrer çocuk suçluluğu ile ilişkili

değişkenlerin incelenmesi: Meta-analitik bir çalışma. *İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 20(2), 443–469.

Çopur, E., Ulutaşdemir, N. ve Balsak, H. (2015). Çocuk ve suç. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 1(Supp. 2), 120-124

Demirbaş, T. (2016). *Kriminoloji* (6. baskı). Seçkin Yayıncılık.

Dündar, Ö. Z. (2012). Değişen ve değiş(e)meyen yönleriyle aile: Yapısı, türleri, işlevleri. In N. Adak (Ed.), *Değişen toplumda değişen aile: Sosyolojik tartışmalar* (ss. 39–62). Siyasal Kitabevi.

Erdoğan, M. Y. (2005). Suça yönlendirilen ve yönlendirilmeyen çocukların aile ilişkileri ile saldırganlık davranışlarının karşılaştırılması. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 12(3), 106–114.

Ereş, F. (2009). Toplumsal bir sorun: Suçlu çocuklar ve ailenin önemi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 17(17), 88–96.

Erten, M., & Ertay, Y. (2023). TÜİK verilerine göre suça sürüklenen çocuklar ve sıklıkla işlenen suç türleri. *Uluslararası Düzce Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1(2), 91–113.

Eryılmaz, A. (2009). Ergenlik döneminde stres ve başa çıkma. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(2), 20–37.

Gönültaş, B. M., Akduman, İ., Çelik, D., & Oral, G. (2014). The role of substance abuse in juvenile delinquency and solution proposals. *Türkiye Klinikleri Journal of Forensic Medicine*, 11(2), 55–62.

Gökkaya, V. B. (2022). Suça sürüklenen çocuk ve aile faktörü. *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 46(2), 193–204.

Güneş, D. K., & Gökler, R. (2017). Türkiye'de suça sürüklenen çocukların aile özellikleri. *Journal of Human Sciences*, 14(4), 3742–3755.

Gürler, A. (2005). *Çocuğun suça yönelmesinde aile faktörünün ve akran gruplarının rollerinin incelenmesi* (Doktora tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi.

Hirschi, T. (1969). *Causes of delinquency*. University of California Press.

Horasan, İ. (2017). Çocuk suçluluğu ve yerel yönetimler. Akademik Kaynak.

İçli, T. (2016). *Kriminoloji* (9. baskı). Seçkin Yayıncılık.

Johnson, R. E. (1979). *Juvenile delinquency and its origins: An integrated theoretical approach*. Cambridge University Press.

Kahraman, M. S., & Çokomay, G. (2016). Aile içi şiddet ve çocuklar üzerindeki etkileri. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 8(4), 321–336.

Karakuş, Ö., & Tekin, H. H. (2012). Çocuk Koruma Kanunu uyarınca haklarında danışmanlık tedbiri uygulanan çocukların özellikleri. *Sosyal Politika Çalışmaları*, 7(29), 29–44.

Limoncu, M. (2017). *Türk hukukunda suça sürüklenen çocukların infazı* (Yayımlanmış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Obuz Tekgöz, A. (2019). Suça sürüklenen ve hakkında danışmanlık tedbir kararı verilen çocukların suça sürüklenme nedenleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(67), 630–641.

Oktik, N. (2016). Sosyal sapma ve suçun sosyolojisine sosyolojik yaklaşımlar. İçinde G. Önkal & Ö. Sarı (Eds.), *Suçun sosyolojisi cezanın felsefesi* (ss. 3–44). Nobel Yayıncılık.

Polama, M. (2007). *Çağdaş sosyoloji kuramları* (H. Erbaş, Çev.). Eos Yayınevi. (Orijinal çalışma 1979).

Polat, O. (2004). *Kriminoloji ve kriminalistik üzerine notlar*. Seçkin Yayıncılık.

Resmî Gazete. (2005). 5395 sayılı *Çocuk Koruma Kanunu*.

Siegel, L.J. (1989). *Criminology* (3rd Ed.). West Publishing Company.

Söylev, Ö. F. (2022). *Suçta sürüklenmiş çocuklar ve maneviyat*. Sonçağ Akademi.

Şahinli, K. (2018). Çocuğun suça sürüklenmesinde etkisi olabileceği düşünülen ailesel faktörler üzerine betimsel bir alan araştırması. *Journal of Human Sciences*, 15(2), 717–731.

Tatlıoğlu, S. S. (2021). Öğrenmeye sosyal bilişsel bir bakış: Albert Bandura. *Sosyoloji Notları*, 5(1), 15–30.

Topçuoğlu, T. (2014). Çocuk suçluluğu ve gelişimsel suç önleme. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16(Özel Sayı I), 217–226.

Tütüncüler, A., Karagöz, Y. M., Demirçin, S., & Atılın, M. (2008). Matruşka: Göç ve çocuk suçluluğu. *Adli Tıp Bülteni*, 13(3), 97–105.

Türk Ceza Kanunu. (2004). *Resmî Gazete*, 25611.

Türkiye İstatistik Kurumu. (2023). *Güvenlik birimine gelen veya getirilen çocuk istatistikleri, 2023*. TÜİK.

Uluğtekin, S. (1991). *Hükümlü çocuk ve yeniden toplumsallaşma*. Bizim Büro Basımevi.

Yavuzer, H. (1998). *Çocuk ve suç* (9. basım). Remzi Kitabevi.

Yıldız, Ö. (2009). Toplumsal değişme sürecinde çocuk suçluluğu. VI. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildirileri. Adnan Menderes Üniversitesi.

Yörükoğlu, A. (2000). *Değişen toplumda aile ve çocuk*. Özgür Yayınları.

YEREL YÖNETİMLERİN SOSYAL POLİTİKA KAPASİTESİ VE GÖÇ: BÜYÜKŞEHİRLERDE SOSYAL HİZMET GÖSTERGELERİNİN AÇIK VERİYLE KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

Prof. Dr. Veysel EREN

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
veysel@mku.edu.tr-ORCID ID: 0000-0003-3607-1583

Doç. Dr. Soner AKIN

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
sakin77@gmail.com- ORCID ID: 0000-0002-2403-8041

ÖZET

Bu çalışma, büyükşehir belediyelerinin sosyal politika kapasitesini göç bağlamında karşılaştırmalı olarak değerlendirmeyi ve kapasite farklılıklarının sosyal hizmet çıktılarına nasıl yansıdığını açık veri üzerinden incelemeyi amaçlar. Araştırma, belediyelerin bütçe/faaliyet raporları ve kamuya açık performans göstergelerinden hareketle sosyal hizmet kapasite endeksi oluşturur: sosyal yardım kalemlerinin payı, sosyal hizmet birimi ölçeği, hizmet çeşitliliği, kişi başı sosyal harcama, yararlanıcı kapsamı ve kriz/afet destek programları gibi boyutlar endekse dahil edilir. Bu kapasite göstergeleri, büyükşehirlerdeki göçmen yoğunluğu ve demografik baskı göstergeleriyle eşleştirilir. Analitik strateji, (i) kümelenme ile “yüksek göç–yüksek kapasite”, “yüksek göç–düşük kapasite” gibi tipolojiler üretmeyi, (ii) regresyon/mukayeseli analiz ile kapasite–çıktı ilişkisini sınamayı içerir. Ayrıca yerel gelir tabanı, işsizlik, yoksulluk proxy’leri ve merkezi transferler gibi faktörler kontrol edilerek kapasite ölçümünün bağlamsallığı korunur. Beklenen katkı, belediyelerin göç baskısı karşısında yalnız harcama büyüklüğüyle değil, kurumsal düzenek ve program bileşimiyle de ayrıştığını göstermektedir. Çalışma, yerel düzeyde sosyal politika eşgüdümü ve kaynak tahsisi için ölçülebilir bir çerçeve önerir.

Anahtar Kelimeler: Yerel yönetimler, belediye kapasitesi, sosyal hizmet, büyükşehir, göç, kapasite endeksi, karşılaştırmalı analiz

**LOCAL GOVERNMENTS' SOCIAL POLICY CAPACITY AND MIGRATION: A
COMPARATIVE ANALYSIS OF SOCIAL SERVICE INDICATORS IN
METROPOLITAN MUNICIPALITIES USING OPEN DATA**

Prof. Dr. Veysel EREN

Hatay Mustafa Kemal University, Faculty of Economics and Administrative Sciences,
Department of Political Science and Public Administration
veysel@mku.edu.tr – ORCID ID: 0000-0003-3607-1583

Assoc. Prof. Dr. Soner AKIN

Hatay Mustafa Kemal University, Faculty of Economics and Administrative Sciences,
Department of Political Science and Public Administration
sakin77@gmail.com – ORCID ID: 0000-0002-2403-8041

ABSTRACT

This study aims to comparatively assess the social policy capacity of metropolitan municipalities in the context of migration and to examine how differences in capacity are reflected in social service outputs using open data. Drawing on municipal budget and activity reports as well as publicly available performance indicators, the research constructs a social service capacity index that incorporates dimensions such as the share of social assistance items, the scale of social service units, service diversity, per capita social spending, beneficiary coverage, and crisis/disaster support programs. These capacity indicators are matched with migrant density and demographic pressure indicators in metropolitan areas. The analytical strategy includes: (i) generating typologies through clustering, such as “high migration–high capacity” and “high migration–low capacity,” and (ii) testing the capacity–output relationship through regression and comparative analyses. To preserve contextual validity, factors such as local revenue base, unemployment, poverty proxies, and central government transfers are controlled for. The expected contribution is to demonstrate that municipalities facing migration pressures differ not only in the magnitude of spending but also in institutional arrangements and program composition. The study proposes a measurable framework to inform local-level social policy coordination and resource allocation.

Keywords: Local governments, municipal capacity, social services, metropolitan municipalities, migration, capacity index, comparative analysis

Giriş

Bu çalışma, Türkiye’deki büyükşehir belediyelerinin sosyal politika kapasitelerini ve bu kapasitenin göçmen yoğunluğu ile ilişkisini açık veri kullanarak karşılaştırmalı olarak incelemektedir. Büyükşehirlerdeki göçmen nüfusu son yıllarda artmış olup bu artış yerel hizmetlere yönelik talebi de yükseltmiştir. Araştırmada dört büyükşehir (Ankara, Bursa, İzmir ve Gaziantep) için belediye bütçelerinin sosyal yardım harcamaları, toplam bütçe içindeki payı, nüfus başına düşen sosyal yardım ve göçmen yoğunluğu gibi göstergeler hesaplanmıştır.

Veri ve Yöntem

Veriler tamamen açık ve ikincil kaynaklardan derlenmiştir. Ankara Büyükşehir Belediyesi’nin 2023 Faaliyet Raporu’nda, toplam 33,65 milyar TL olarak belirlenen belediye bütçesinin %6,25’inin sosyal yardım ve sosyal politika harcamalarına tahsis edildiği belirtilmektedir (Ankara Büyükşehir Belediyesi, 2023). Bursa Büyükşehir Belediyesi’nin 2023 mali yılı bütçe kitabında ise Sosyal Hizmetler Dairesi Başkanlığı altında yer alan “Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım” harcama kalemi için toplam 325 milyon TL ödenek ayrıldığı görülmektedir (Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2022). Benzer şekilde İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2023 yılı bütçe taslağında sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetleri kapsamında 997 milyon TL’lik bir kaynağın ayrıldığını kamuoyuna açıklamıştır (İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2023). Buna karşılık, göçmen yoğunluğunun en yüksek olduğu illerden biri olan Gaziantep’te, 2023 yılı için öngörülen 8 milyar TL’lik büyükşehir belediyesi bütçesinde sosyal yardım harcamalarının toplam bütçenin yalnızca %1,5’i düzeyinde kaldığı, yerel basında yer alan haber metinlerinde ifade edilmektedir (Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, 2022).

Göçmen yoğunluğuna ilişkin veriler, Asylum Information Database (AIDA) tarafından yayımlanan ve 30 Ocak 2025 itibarıyla il düzeyinde kayıtlı Suriyeli sığınmacı sayılarını içeren rapordan alınmıştır (Asylum Information Database, 2025). İlgili veriler, Türkiye İstatistik Kurumu’nun (TÜİK) aynı yıla ait il nüfusu tahminleriyle eşleştirilerek analizlerde kullanılmıştır (Türkiye İstatistik Kurumu, 2025). Bu kapsamda oluşturulan veri setinde, her il için sosyal yardım harcamalarının bütçe içindeki payı, kişi başına düşen sosyal yardım tutarı ve göçmen yoğunluğu göstergeleri hesaplanarak karşılaştırmalı analiz gerçekleştirilmiştir.

. Veri setindeki göstergeler şu şekilde hesaplanmıştır:

- Sosyal yardım payı (%) = (Sosyal yardım harcaması / Toplam belediye bütçesi) × 100

- Kişi başına sosyal yardım (TL) = Sosyal yardım harcaması / Belediye nüfusu
- Sosyal politika kapasite endeksi = sosyal yardım payı ve kişi başına sosyal yardım göstergelerinin min–maks normlaştırılmış ortalaması

Çalışmada bu göstergeler arasındaki ilişki incelenmiş ve göçmen yoğunluğunun sosyal yardım payı üzerinde etkisi olup olmadığı araştırılmıştır.

Araştırma Hipotezleri

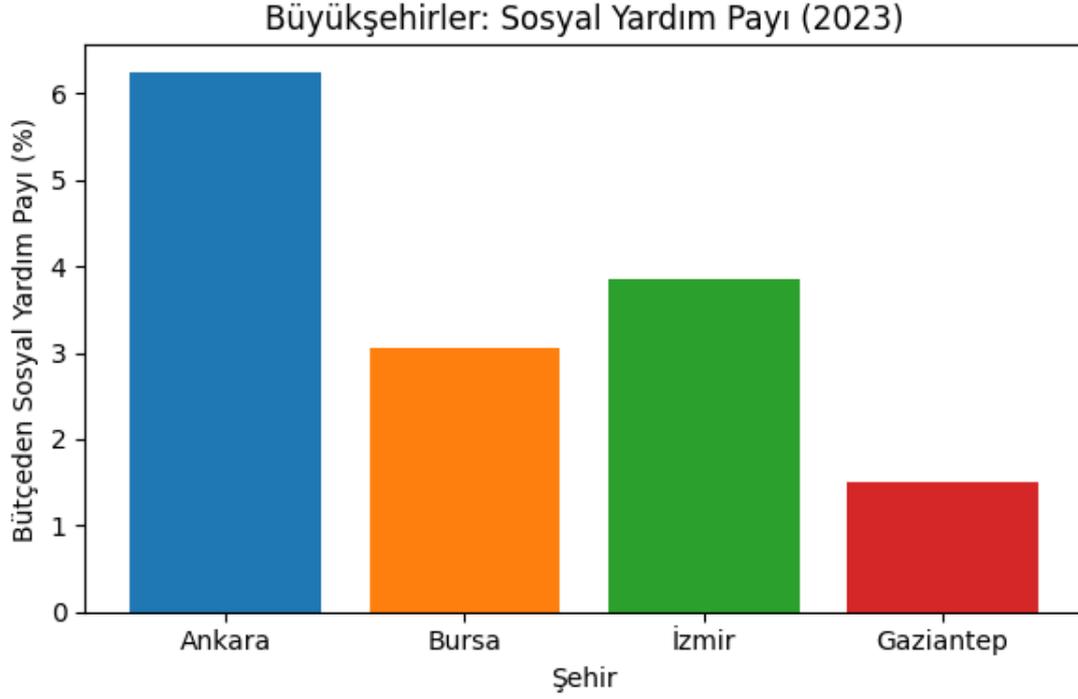
- H1: Göçmen yoğunluğu artan büyükşehirlerde toplam bütçe içindeki sosyal yardım payı artar.
- H2: Kişi başına düşen sosyal yardım harcaması, göçmen yoğunluğu ile pozitif ilişkilidir.
- H3: Sosyal politika kapasite endeksi göçmen yoğunluğuyla pozitif ilişki gösterir.

Bulgular ve Analiz Sonuçları

Aşağıdaki tablo, dört büyükşehirin bütçe büyüklüğü, sosyal yardım harcaması, bu harcamanın bütçe içindeki payı, nüfus, kişi başına sosyal yardım harcaması ve göçmen yoğunluğu gibi göstergeleri sunmaktadır.

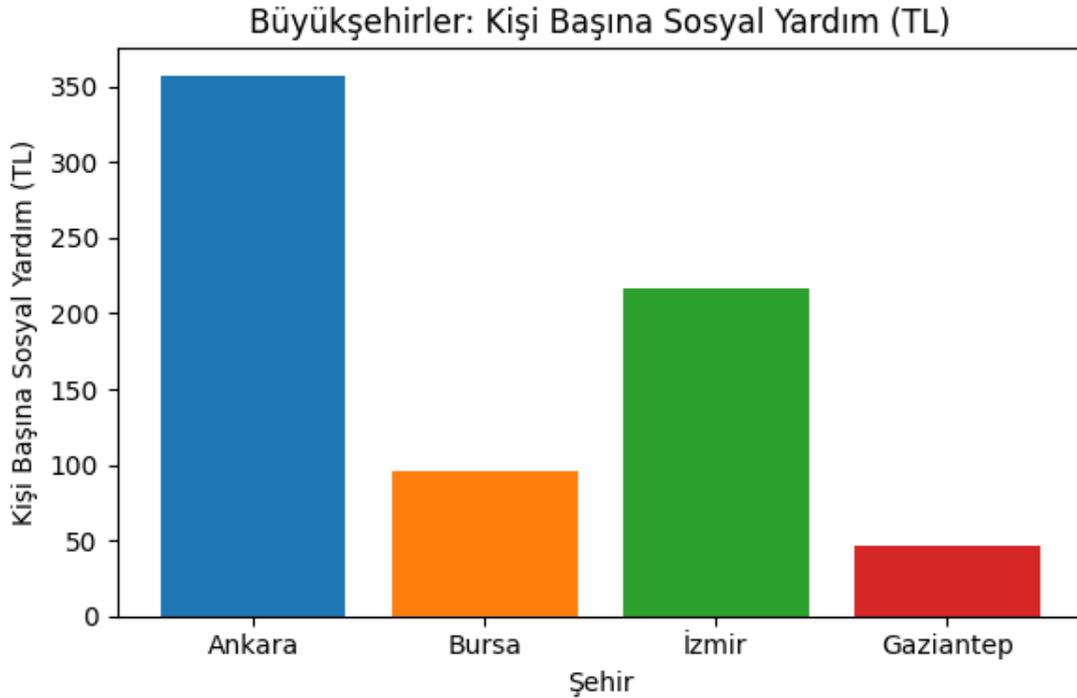
Şehir	Toplam Bütçe (Milyar TL)	Sosyal Yardım (Milyar TL)	Sosyal Yardım Payı (%)	Nüfus	Kişi Başına Sosyal Yardım (TL)	Göçmen Yoğunluğu (%)
Ankara	33,65	2,10	6,25	5 887 037	357,27	1,42
Bursa	10,60	0,33	3,07	3 379 842	96,16	4,89
İzmir	25,90	0,997	3,85	4 593 299	217,06	2,48
Gaziantep	8,00	0,12	1,50	2 565 313	46,78	15,64

Tablo 1: Büyükşehirlerde sosyal yardım harcamaları, payları ve göçmen yoğunluğu. Bütçeler 2023 yılı verileridir.

Şekil 1: Büyükşehirlerin toplam bütçeleri içinde sosyal yardım payları-sosyal yardım payı grafiği

. İzmir ve Bursa'nın sosyal yardım payı %3 civarında iken Ankara'da bu oran %6,25'e ulaşmaktadır. Gaziantep'te ise sosyal yardım payı %1,5 seviyesinde kalmaktadır.

Şekil 2: Büyükşehirlerde kişi başına düşen sosyal yardım harcamaları- kişi başına sosyal yardım grafiği

Ankara kişi başına en yüksek sosyal yardım bütçesine sahiptir; Gaziantep'te ise kişi başına düşen sosyal yardım oldukça düşüktür. Göçmen yoğunluğu ile sosyal yardım payı arasındaki Pearson korelasyon katsayısı **-0,84**, kişi başına sosyal yardım ile göçmen yoğunluğu arasındaki korelasyon katsayısı ise **-0,79** bulunmuştur. Negatif ve güçlü olan bu değerler, yüksek göçmen yoğunluğuna sahip kentlerin bütçelerinde sosyal yardıma ayrılan payın ve kişi başına harcamanın daha düşük olduğunu göstermektedir. Ancak örneklem büyüklüğünün sınırlı olması ve verilerin tahmine dayalı olması nedeniyle bu sonuçların temkinli yorumlanması gerekmektedir.

Değerlendirme ve Sonuç

Açık bütçe ve göç istatistiklerine dayalı karşılaştırma, büyükşehir belediyelerinin sosyal politika kapasitesinin (özellikle sosyal yardım harcamalarının) göçmen/koruma altındaki nüfus yoğunluğu arttıkça otomatik olarak yükselmediğine işaret etmektedir. Örneğin İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin 2023 bütçesinde sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetlerine ayrılan tutarın 997 milyon TL olduğu ve toplam bütçenin 25,9 milyar TL düzeyinde gerçekleştiği raporlanmaktadır; bu da sosyal yardım kaleminin toplam bütçe içinde yaklaşık %3,85'lik bir paya karşılık geldiğini göstermektedir.

Bursa Büyükşehir Belediyesi'nde ise 2023 mali yılı bütçesinde sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetleri için 325 milyon TL ödenek öngörülmüş; aynı yıl toplam bütçe büyüklüğünün 10,6 milyar TL olduğu dikkate alındığında bu kalemin payı yaklaşık %3,07 seviyesinde kalmaktadır. Buna karşılık göçmen/koruma altındaki nüfusun yoğun olduğu illerden Gaziantep'te, 2023 bütçesinde sosyal yardım harcamalarının yaklaşık 209 milyon TL ve toplam bütçe içindeki payının yaklaşık %1,5 olduğu ifade edilmektedir. Gaziantep'in koruma/başvuru sahibi nüfus büyüklüğünün yüksekliği de açık istatistiklerde görünürdür.

Bu bulgu seti, "göçmen yoğunluğu \uparrow \Rightarrow yerel sosyal yardım harcaması \uparrow " yönündeki basit doğrusal beklentiyi desteklememektedir. Kamu ekonomisi ve yerel yönetimler literatürü, yerel sosyal harcamaların yalnızca ihtiyaç baskısıyla değil; görev-yetki paylaşımı, dikey mali dengesizlik, öz gelir kapasitesi ve merkezi transfer mimarisi gibi kurumsal belirleyicilerle şekillendiğini vurgular (Oates, 1972; Peterson, 1981).

Bu çerçevede, göçmen yoğunluğu yüksek kentlerde sosyal hizmet talebi artsa dahi, belediyelerin bütçe esnekliğinin sınırlı olması ve göçe ilişkin temel mali sorumlulukların

önemli ölçüde merkezi idarede toplanması, yerel düzeyde sosyal yardım harcamalarının görece düşük kalmasıyla sonuçlanabilmektedir (OECD, 2018).

Dolayısıyla gözlenen ilişki, ihtiyaç artışının yerel bütçeye bire bir yansımadağı; bunun yerine merkezi kaynak tahsisi, program tasarımı ve yerel mali kapasite kısıtları üzerinden “dolaylı” işlediğı bir yapıya işaret etmektedir.

Araştırmanın en kritik kısıtı, açık veri standardizasyonunun zayıflığı nedeniyle örneklemin sınırlı kalmasıdır. Belediyeler sosyal yardım programlarını faaliyet raporlarında sıklıkla niteliksel olarak açıklasa da, *harcama tutarı-faydalanıcı sayısı-program kırılımı* üçlüsünü düzenli ve karşılaştırılabilir biçimde yayımlamadıkları için kapsam genişletmek güçleşmektedir.

Bu nedenle ileriki çalışmalar için (i) belediyelerin faaliyet raporlarında sosyal yardım harcamalarını alt programlar düzeyinde ve faydalanıcı sayılarıyla birlikte yayımlaması, (ii) fonksiyonel/ekonomik sınıflandırma kalemlerinin açık veri sözlükleriyle standardize edilmesi ve (iii) göçmen yoğunluğu yüksek kentlerde artan sosyal hizmet ihtiyacını dengelemek üzere merkezi yönetim tarafından öngörülebilir, formüle dayalı ve hedefli transfer mekanizmalarının güçlendirilmesi önerilmektedir (Oates, 1972; OECD, 2018).

Kaynakça

Oates, W. E. (1972). *Fiscal federalism*. Harcourt Brace Jovanovich.

Peterson, P. E. (1981). *City limits*. University of Chicago Press.

Organisation for Economic Co-operation and Development. (2018). *Working together for local integration of migrants and refugees*. OECD Publishing.

İnternet tabanlı veri ve doküman kaynakları

Asylum Information Database. (2025). *Turkey: Statistics* (30 Ocak 2025 verileri). European Council on Refugees and Exiles.

Ankara Büyükşehir Belediyesi. (2023). *Ankara Büyükşehir Belediyesi 2023 yılı Sayıştay düzenlilik denetim raporu*. T.C. Sayıştay Başkanlığı.

Bursa Büyükşehir Belediyesi. (2022). *Bursa Büyükşehir Belediyesi 2023 mali yılı bütçesi* (PDF doküman). Bursa Büyükşehir Belediyesi.

Gaziantep Büyükşehir Belediyesi. (2022). *2023 yılı bütçesine ilişkin değerlendirmeler* (yerel basın haberi).

İzmir Büyükşehir Belediyesi. (2023). *İzmir Büyükşehir Belediyesi 2023 yılı Sayıştay düzenlilik denetim raporu*. T.C. Sayıştay Başkanlığı.

Ege Postası. (2022). *İzmir Büyükşehir Belediyesi 2023 yılı bütçesinde sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetlerine ayrılan kaynak*

Referans Gazetesi. (2022). *Gaziantep Büyükşehir Belediyesi 2023 yılı bütçesinde sosyal yardım harcamaları ve bütçe payı*

Türkiye İstatistik Kurumu. (2025). *Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi sonuçları ve nüfus tahminleri*. TÜİK.

TÜRKİYE’DE GÖÇMEN YOĞUNLUĞU İLE SOSYAL YARDIM HARCAMALARI ARASINDAKİ İLİŞKİ: İL DÜZEYİNDE AÇIK VERİYLE PANEL ANALİZ

Prof. Dr. Veysel EREN

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
veysel@mku.edu.tr-ORCID ID: 0000-0003-3607-1583

Doç. Dr. Soner AKIN

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
sakin77@gmail.com- ORCID ID: 0000-0002-2403-8041

ÖZET

Bu çalışma, Türkiye’de il düzeyinde göçmen yoğunluğundaki değişimin sosyal yardım harcamaları ve sosyal yardım yararlanıcılığı ile ilişkisini açık veri temelli bir panel tasarım içinde incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma, göçmen yoğunluğu göstergelerini (örneğin il nüfusu içinde geçici koruma veya yabancı nüfus payı gibi) sosyal politika çıktılarıyla (sosyal yardım harcaması, yararlanıcı sayısı, yardım türlerinin dağılımı) eşleştirerek çok yıllı bir veri seti kurar. Temel hipotez, göçmen yoğunluğu artan illerde sosyal yardım talebi ve/veya harcama kompozisyonunun anlamlı biçimde farklılaşacağı yönündedir. Analitik strateji; il ve yıl sabit etkileri, makroekonomik şokları ve il-özellik yapısal farkları kontrol eden panel regresyonlar üzerinden kurgulanır. Ayrıca kişi başı harcama, yoksulluk proxy’leri, işsizlik ve belediye kapasitesi gibi kontrol değişkenleriyle model sağlamlaştırılır. Çalışmanın beklenen katkısı, göç ve sosyal politika ilişkisinin “toplam harcama” düzeyinin ötesine geçerek kompozisyon ve yararlanıcı dinamikleriyle birlikte tartışılmasını sağlaması; karar alıcılar için il bazında hedefleme ve kaynak tahsisi açısından ampirik bir zemin sunmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Göç, göçmen yoğunluğu, sosyal yardım, panel veri analizi, il düzeyi, sosyal politika, hedefleme

**THE RELATIONSHIP BETWEEN MIGRANT DENSITY AND SOCIAL
ASSISTANCE EXPENDITURES IN TÜRKİYE: A PROVINCE-LEVEL PANEL
ANALYSIS USING OPEN DATA**

Prof. Dr. Veysel EREN

Hatay Mustafa Kemal University, Faculty of Economics and Administrative Sciences,
Department of Political Science and Public Administration
veysel@mku.edu.tr – ORCID ID: 0000-0003-3607-1583

Assoc. Prof. Dr. Soner AKIN

Hatay Mustafa Kemal University, Faculty of Economics and Administrative Sciences,
Department of Political Science and Public Administration
sakin77@gmail.com – ORCID ID: 0000-0002-2403-8041

ABSTRACT

This study aims to examine the relationship between changes in migrant density and social assistance expenditures and beneficiary coverage at the provincial level in Türkiye within an open-data-based panel design. The research constructs a multi-year dataset by matching indicators of migrant density (e.g., the share of the population under temporary protection or the proportion of foreign residents within provincial populations) with social policy outcomes (social assistance expenditures, number of beneficiaries, and the distribution of assistance types). The core hypothesis posits that provinces experiencing higher migrant density will exhibit statistically significant differences in social assistance demand and/or expenditure composition. The analytical strategy relies on panel regressions that control for province and year fixed effects, macroeconomic shocks, and province-specific structural heterogeneity. Model robustness is further enhanced through control variables such as per-capita expenditures, poverty proxies, unemployment, and municipal capacity. The expected contribution of the study lies in advancing the migration–social policy nexus beyond aggregate spending levels to incorporate compositional and beneficiary dynamics, thereby providing an empirical basis for province-level targeting and resource allocation for policymakers.

Keywords: Migration, migrant density, social assistance, panel data analysis, provincial level, social policy, targeting

GİRİŞ

Bu çalışma, Türkiye’de il düzeyinde göçmen yoğunluğu ile sosyal yardım harcamaları arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamaktadır. Güncel açık veriler, sığınmacı nüfusunun bazı illerde nüfusun önemli bir kısmını oluşturduğunu göstermektedir. Sosyal yardım harcamalarının göçmen yoğunluğuna nasıl tepki verdiği ise bilinmemektedir. Panel veri analizi yapılabilmesi için yıllar itibarıyla il bazında sosyal yardım harcaması verisi gerekmektedir birlikte, bu tür verilerin kamuya açık olmaması sebebiyle çalışma kapsamı 2023–2025 dönemindeki çapraz kesit analizi şeklinde sınırlandırılmıştır.

Veri ve Yöntem

Göçmen yoğunluğu verileri Asylum Information Database (AIDA) raporundan alınan 30 Ocak 2025 tarihli kayıtlı Suriyeli sığınmacı sayıları ve il nüfuslarına dayanmaktadır. İllere ilişkin sosyal yardım harcaması verisi bulunmadığından, belediye bütçelerine yönelik sınırlı açık verilerden hareketle il nüfusu başına düşen sosyal yardım harcamaları yaklaşık olarak tahmin edilmiştir. Çalışmada belediye bütçe verisi bulunan Ankara (%6,25), Bursa (%3,07), İzmir (%3,85) ve Gaziantep (%1,5) için sosyal yardım payı doğrudan bu kaynaklardan alınmış ve kişi başına sosyal yardım tutarları hesaplanmıştır. Diğer iller için belediye bütçelerinin nüfus başına yaklaşık 4 500 TL olduğu ve sosyal yardım payının %3 düzeyinde gerçekleştiği varsayılmıştır. Bu varsayım, sosyal yardım payının iller arası farklılıklarını ortadan kaldırarak göçmen yoğunluğunun olası etkisinin izlenebilmesini sağlar.

Panel analiz yaklaşımında kullanılan temel model şu şekilde ifade edilebilir:

$$Y_{it} = \beta_0 + \beta_1 G_{it} + u_{it}$$

(1)

Burada (Y_{it}) il (i) için kişi başına sosyal yardım harcamasını, (G_{it}) göçmen yoğunluğunu, (u_{it}) ise hata terimini temsil etmektedir. Veri eksikliği nedeniyle (t) zamana

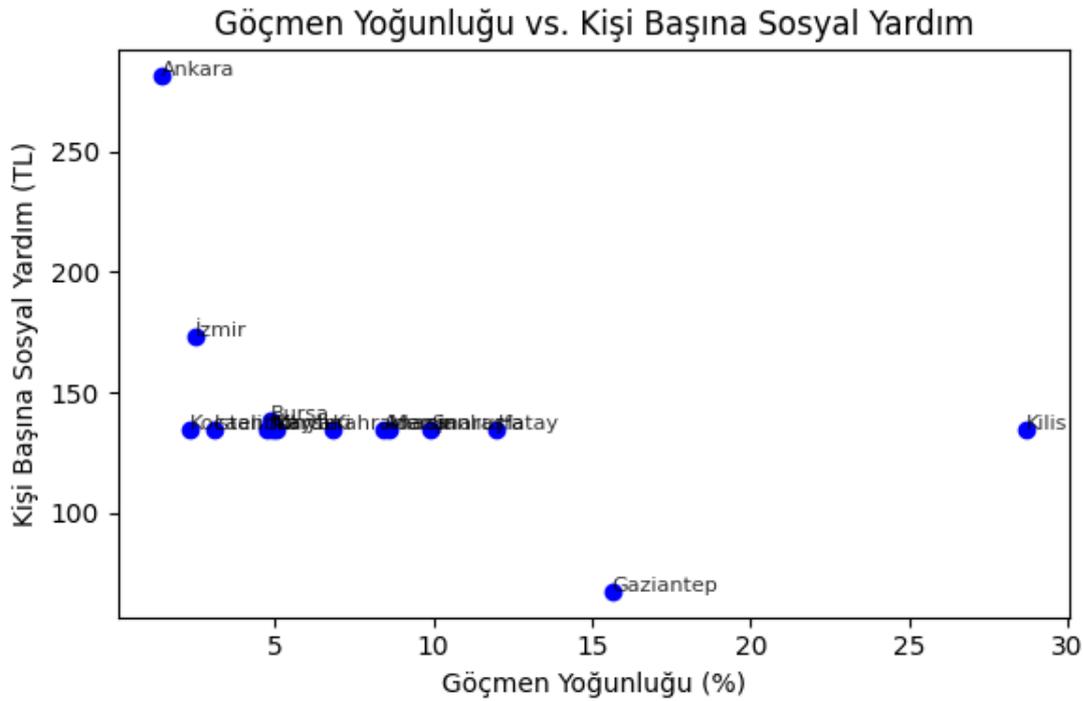
bağlı bileşen yalnızca 2023–2025 dönemini kapsayan tek bir zaman dilimi olarak değerlendirildiğinden, model basit doğrusal regresyon olarak uygulanmıştır.

Araştırma Hipotezleri

- H1: İllerde göçmen yoğunluğu arttıkça kişi başına düşen sosyal yardım harcaması artar.
- H2: Göçmen yoğunluğu ile toplam sosyal yardım harcaması arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.

Bulgular

Aşağıdaki grafik, illerin göçmen yoğunluğu ile kişi başına tahmini sosyal yardım harcamaları arasındaki ilişkiyi göstermektedir.

Grafik 1. İllerin göçmen yoğunluğu ile kişi başına tahmini sosyal yardım harcamaları

Göçmen yoğunluğu vs kişi başına sosyal yardım

İllerde göçmen yoğunluğu ile kişi başına sosyal yardım harcaması arasındaki ilişki. Veriler 2025 AIDA raporundan ve belediye bütçe varsayımlarından türetilmiştir. Görselde

yüksek göçmen yoğunluğuna sahip Gaziantep ve Kilis gibi illerin kişi başına sosyal yardım harcamalarının düşük olduğu dikkat çekmektedir.

Yapılan basit doğrusal regresyon analizinde göçmen yoğunluğunun kişi başına sosyal yardım harcaması üzerindeki katsayısı $-2,50$ olarak bulunmuştur ($p \approx 0,14$). Bu sonuç, göçmen yoğunluğunun artmasının kişi başına sosyal yardım harcamasını azaltma eğiliminde olduğunu göstermektedir fakat istatistiksel olarak anlamlı değildir. Panel veri oluşturulamaması nedeniyle modelde zaman sabitleri ve il sabitleri kullanılamamış, bu durum sonuçların genellenebilirliğini kısıtlamıştır.

İl Bazında Özet Veriler:

İl	Göçmen Sayısı	Nüfus	Göçmen Yoğunluğu (%)	Kişi Başına Sosyal Yardım (TL)
İstanbul	497 456	16 153 380	3,08	135,00
Gaziantep	401 179	2 565 313	15,64	67,50
Şanlıurfa	243 562	2 457 526	9,91	135,00
Hatay	210 751	1 755 391	12,01	135,00
Adana	209 363	2 479 661	8,44	135,00
Mersin	182 523	2 120 912	8,61	135,00
Bursa	165 271	3 379 842	4,89	138,15
Konya	116 465	2 436 706	4,78	135,00
İzmir	113 774	4 593 299	2,48	173,25
Ankara	83 555	5 887 037	1,42	281,25
Kahramanmaraş	81 431	1 198 049	6,80	135,00
Kayseri	76 867	1 552 550	5,05	135,00
Kilis	62 498	217 677	28,71	135,00
Mardin	46 097	934 971	4,93	135,00
Kocaeli	50 085	2 152 992	2,33	135,00

Tablo 1: 2025 itibarıyla kayıtlı Suriyeli sayısı, il nüfusları, göçmen yoğunluğu ve yaklaşık kişi başına sosyal yardım harcaması.

** (Ankara, Bursa, İzmir ve Gaziantep için gerçek sosyal yardım payları kullanılmış; diğer iller için varsayımlar yapılmıştır)

Değerlendirme ve Sonuç

İl düzeyindeki analiz, göçmen yoğunluğu ile kişi başına sosyal yardım harcaması arasında negatif bir ilişki olduğunu göstermektedir. Özellikle göçmen yoğunluğu yüksek olan Gaziantep ve Kilis gibi illerde kişi başına sosyal yardım harcamalarının düşük olduğu, göçmen yoğunluğu nispeten düşük olan Ankara’da ise bu harcamaların yüksek olduğu görülmüştür. Bu bulgu, Türkiye’deki göçmenlere yönelik sosyal yardım hizmetlerinin büyük ölçüde merkezi idarenin sorumluluğunda olduğunu ve yerel yönetimlerin göç yükünü karşılamak için yeterli bütçe tahsis etmediğini ima etmektedir.

Çalışmanın en önemli kısıtlaması veri erişimidir. Belediye bütçelerinin sosyal yardım harcamalarını il bazında sistematik olarak yayınlamamaları, panel veri analizinin yapılmasını engellemiştir. Varsayımlara dayalı yaklaşık harcama tutarları kullanılmıştır; bu nedenle sonuçlar yalnızca eğilimleri göstermektedir ve kesin yargılar için yeterli değildir. Gelecekte, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve yerel yönetimler tarafından il bazında sosyal yardım harcamaları ve faydalanıcı sayılarını içeren açık veri setlerinin oluşturulması önem arz etmektedir.

Kaynakça

Ankara Büyükşehir Belediyesi. (2025). *2024 yılı faaliyet raporu*.

Buğra, A., & Keyder, Ç. (2006). The Turkish welfare regime in transformation. *Journal of European Social Policy*, 16(3), 211–228.

Bursa Büyükşehir Belediyesi. (2025). *2024 yılı faaliyet raporu*.

Cuevas, P. F., Inan, O., Twose, N., & Çelik, S. (2019). *Vulnerability and protection of refugees in Turkey: Findings from the rollout of the largest humanitarian cash assistance program in the world*. World Bank.

European Council on Refugees and Exiles (ECRE). (2025). *Türkiye: Statistics* (Asylum Information Database—AIDA).

European Court of Auditors. (2024). *The Facility for Refugees in Turkey—Beneficial for refugees and host communities, but impact and sustainability not yet ensured* (Special Report 06/2024).

Gaziantep Büyükşehir Belediyesi. (2025). *2024 faaliyet raporu*.

- Göçmen, İ. (2014). Religion, politics and social assistance in Turkey: The rise of religiously motivated associations. *Journal of European Social Policy*, 24(1), 92–103.
- İçduygu, A., & Diker, E. (2017). Labor market integration of Syrians refugees in Turkey: From refugees to settlers. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 12–35.
- İzmir Büyükşehir Belediyesi. (2025). *2024 faaliyet raporu*.
- Maunder, N., Seyfert, K., Aran, M. A., Baykal, D., Marzi, M., & Smith, G. (2018). *Evaluation of the DG ECHO funded Emergency Social Safety Net (ESSN) in Turkey* (Final report). Oxford Policy Management.
- Öktem, K. G. (2018). *Turkey's social assistance regime in comparative perspective: History, administrative structure, programmes and institutional characteristics* (Working Paper 1). Bielefeld University.
- Öktem, K. G., & Leisering, L. (2025). Emerging social assistance regimes in middle income countries: Turkey in comparative perspective. *Global Social Policy*, 25(3), 433–459.
- Robson, S., Djankov, S., & Saleh, K. (2022). *Social protection for refugees in Turkey: Insights from the Emergency Social Safety Net (ESSN)* (OPHI Working Paper 142). Oxford Poverty and Human Development Initiative, University of Oxford.
- Robson, S., Saleh, K., Djankov, S., & Foley, E. (2024). Social protection for refugees: The impact of cash transfers in Turkey. *World Development*, 179, 106599.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2025). *Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi sonuçları, 2024* (Haber Bülteni).

Engelli Çocuğu Olan Ebeveynlerin Sosyal Destek Alguları ve Sosyal Hizmet

Hanim Şener

Yalova Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sosyal Hizmet Bölümü

Hanim.4240@gmail.com

0009-0008-2360-6909

ÖZET

Engelli çocuğu bulunan ebeveynler, hayatlarının birçok noktasında çeşitli güçlükler yaşayabilmektedir. Bu güçlükler, hem psikolojik hem de sosyal alanlarda kendini gösterebilir. Sosyal destek, bu ebeveynlerin karşılaştıkları zorlukları aşmalarında önemli bir rol üstlenmektedir. Aile, arkadaşlar ve komşular gibi bireylerden oluşan sosyal çevrelerin dışında, profesyonel sosyal hizmetler de bu süreçte büyük bir destek sunmaktadır. Sosyal hizmet uzmanları, ebeveynlerin duygusal yüklerini azaltmak, ihtiyaç duydukları kaynaklara ulaşmalarını sağlamak ve toplumsal entegrasyonlarını artırmak amacıyla çeşitli müdahaleler yapabilir. Bunun yanı sıra, engelli çocukların gelişimsel gereksinimlerini karşılamak ve aile içindeki ilişkileri güçlendirmek için rehberlik ve danışmanlık hizmetleri verilebilir. Bu çerçevede, sosyal destek algısının güçlendirilmesi, ebeveynlerin yaşam standartlarını yükseltmek ve daha sağlıklı bir aile yapısı oluşturmak açısından kritik bir öneme sahiptir. Sosyal hizmet alanındaki araştırmaların, engelli çocuğa sahip ailelerin ihtiyaçlarını daha iyi anlamak ve bunlara uygun çözümler bulmak amacıyla sürekli olarak geliştirilmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Engellilik, Sosyal Destek, Sosyal Hizmet.

GİRİŞ

Sağlıklı bir çocuğun dünyaya gelmesi, anne ve baba için hayatlarında büyük bir anlam taşır. Çocuğun doğum öncesinde, doğum sırasında ya da sonrasında çeşitli anormalliklere sahip olduğu ya da özel ihtiyaçlarının olacağı bilgisi, her iki ebeveyn için zorlayıcı ve stresli bir durumu beraberinde getirir. Engelli bir çocuğun doğması, ebeveynlerin yaşamında beklenmedik ve zorlu bir dönüm noktası ortaya çıkarır. Bu süreç, özellikle babalar için psikolojik ve sosyal açıdan özel zorluklar barındırmaktadır. Babalar ve anneler, engelli çocuğun kendi başına hayatını sürdüremeyeceği düşüncesiyle daha fazla özveri göstererek çocuğun bakımına yönelirler. Bu durum, ebeveynlerin sosyal yaşamlarına ve birbirlerine yeterince zaman ayıramadığı, sosyalleşme konusunda zorlandığı, arkadaşlarıyla görüşemedikleri ve kalabalık ortamlara katılmakta güçlük çektiğini ortaya koymaktadır. Babalar ve anneler, sürecin içeriği ve başa çıkma yolları hakkında yeterli bilgiye sahip olmak, birbirlerini bilgilendirmek, bakım sağlamak ve çocuğun eğitimine yardımcı olmak gibi konularda belirsizlik

yaşayabilmektedirler. Babaların aile içindeki yeni düzenlere uyum sağlamakta zorluk yaşadığı, iş hayatında ve diğer aile üyeleriyle olan ilişkilerinde sorunlar yaşadığı ve bunun sosyal bağları koparmaya yol açtığı gözlemlenmiştir (Akandere vd., 2009).

Bu karmaşık ve uzun süreç, bakım verenin destek ihtiyacını artırmakta ve babaların kurumsal yardım talebinde bulunduğu görülmektedir. Profesyonel ve uzman kişilerden bilgi almak ve süreci konuşmak istemeleri de ortaya çıkmıştır. Ailelerin rehabilitasyon hizmetleri dışında psikolojik, sosyolojik, eğitimsel ve ekonomik destek gibi sosyal yardımlara ihtiyaç duyduğu belirlenmiştir (Metin, 2018). Temel bakım verenin genellikle anne olmasına rağmen, araştırmalar babaların duygusal anlamda annelerden daha fazla etkilendiğini göstermektedir. Engelli çocuğa sahip babaların, annelere göre daha fazla stres hissettiği ve sosyal çevre desteğine daha fazla ihtiyaç duyduğu belirtilmektedir. Yapılan bir araştırma, babaların da annelerle benzer şekilde stres yaşadığı ve aynı başa çıkma yöntemlerine ihtiyaç duyduğu sonucuna ulaşmıştır. Farklı bakım gereksinimlerine sahip çocukları olan babaların, geceleri uyanarak bakım vermek, tedavi süreçlerini sürdürmek, temizlik sağlayarak görevlerini yerine getirmek gibi durumlar, stres seviyelerini artırmakta ve bazı babaların bu durumu görmezden gelme mekanizması ile baş etmeye çalıştıkları tespit edilmiştir (Whiting, 2014).

Ailenin toplulukların en temel yapısını oluşturmasında çocuk sahibi olmanın büyük bir rolü vardır. Çocuk, anne ve babanın bir ürünü olarak, neslin devamı için bir güç simgesi ve ailenin geleceğe güvence sağlaması olarak kabul edilmektedir (Kaytez vd., 2015). Tüm topluluklarda çocuklar, geleceğin yetişkinleri olarak değerlendirilmektedir. Çocuklar, dikkatle büyütülen, eğitilen ve tüm ihtiyaçları özenle karşılanan bireylerdir (Doğru ve Arslan, 2008).

Ebeveynlerin çocuk sahibi olmaları, yaşamlarında yeni düzenlemelere gitmeleri ve planlar yapmaları gereken keyifli, fakat zorlu yanları da olan bir süreçtir (Köksal ve Kabasakal, 2012). Eve çocuğun gelmesi, ebeveynlerin hayatında ayrı bir öneme sahiptir ve onların o zamana kadar sürdürdüğü yaşam tarzlarının temel bir parçası haline gelir. Ebeveynler, çocuk doğduktan sonra hayatlarındaki değişikliklere uyum sağlamaya çalışırlar (Bilgin, 2012). Bunun yanında ebeveynler güzel duygularla birlikte kaygı ve stres gibi farklı hisler de yaşayabilirler. Bu durum, ebeveynlerin mükemmel bir çocuk doğurma isteğinin yanı sıra, çocuğun engelli olmasından kaynaklanan kaygıları olduğunu göstermektedir (Duru ve Duyan, 2017).

Bireyin engelli olması, ebeveynlerinin psikolojik durumunu ciddi şekilde etkiler. Ebeveynler, çocukla sürekli beraber olma zorunluluğu taşır. Çocuk, kişisel ihtiyaçlarını karşılarken anne babaya duyduğu ihtiyaç, onları gelecekteki yaşamları için endişeli ve stressiz bir hale getirebilir (Avşaroğlu ve Okutan, 2018). Engelli bir birey olmak, ebeveynlerin yaşamlarını, davranışlarını ve ruh hallerini olumsuz yönde etkiler. Aileler, sosyal hayatlarını, maddi harcamalarını ve çocuklarının ihtiyaçları doğrultusunda oluşacak giderleri planlamak zorundadır (Canarlan ve Ahmetoğlu, 2015). Özel gereksinimleri olan bir birey, hayatın ve hayal edilen çocuğun olmaması anlamına gelir (Sevinç ve Babahanoğlu, 2016). Engelli bir çocuğa sahip olmak, aile için engelin türüne bağlı olarak çeşitli zorluklar sunar. Bu sorunlar; eğitim, psikolojik sağlık,

ekonomi, sosyal yaşam ve arkadaşlık ilişkilerini etkileyen durumlardır (Avşaroğlu ve Güleş, 2019).

Bireyin, anne ve babasına ihtiyaç duyması, gelişim aşamasında bazı becerileri kazanmasında ve geliştirmesinde önemlidir. Ebeveynler, bu dönemde çocukların öğretmeni olurlar. Çocuğun özel gereksinimleri nedeniyle, ebeveynlerin, çocuğun engeli ve ihtiyaçları ile başa çıkabilmek için sosyal destek almaları kritik öneme sahiptir (Ersoy ve Çürük, 2009).

Sosyal destek, kaygı verici olayların olumsuz etkilerini azaltarak bireyin kaygılarıyla başa çıkmasına yardımcı olur (Efeoğlu, 2016). Ayrıca, sosyal destek, ebeveynlerin birbirleriyle olan ilişkilerinin uyumlu olmasını sağlamanın yanı sıra birlikte olma, ekonomik durum ve kişisel kimliklerini tanıma gibi unsurlarla aile bağlarının güçlenmesine katkıda bulunur (Kurtbeyoğlu, 2018).

Literatüre göz attığımızda, çoğunlukla evde bakım maaşı, bakım yükü, toplumsal cinsiyet rolleri ile ilgili bakım, bakım verenlerin tükenmişlik, kaygı, yaşam memnuniyeti ve yaşam deneyimleri gibi konular üzerinde çalışıldığı görülmektedir. Bunun yanı sıra, engelli ailelerine yönelik araştırmalar oldukça sınırlıdır. Bu nedenle, engelli bireyleri kurum bakımına gönderen ebeveynlerin, evde engelli bireylere bakan ailelerin incelenmesine ihtiyaç bulunduğu ve Ebeveynlerin Sosyal Destek Algıları ve Sosyal Hizmetlerin belirlenmesinin araştırmanın alana değerli bir katkı yapacağı düşünülmektedir.

1.Sosyal Destek Sistemleri

Sosyal destek, tanımlanması zor olan oldukça değişken bir kavramdır ve bu konuda farklı tanımlamalar yapılabilmektedir. Schumaker ve Brownell, sosyal desteği; “en az iki kişi arasında kaynakların değişimi olarak, alıcının refahını artırma niyetiyle, hem alıcı hem de sağlayıcı tarafından algılanan bir durum” şeklinde tanımlamışlardır (Baheiraei vd., 2012).

Kahn (1979) teorisine göre sosyal destek; merhamet desteği, onay desteği ve maddi destek şeklinde sınıflandırılmıştır. Merhamet, beğeni, takdir, saygı veya sevgiyle birlikte bakım, empati, sevgi ve güven sağlama biçimindedir. Onay desteği, karşındakinin davranış ve ifadelerinin uygunluğunu onaylama anlamına gelir. Maddi destek, para, bilgi, zaman ve sorumluluk alma şeklinde kendini gösterir. İnsanlar arasında sosyal destek, bireyler ve gruplar arasında hem alınır hem de verilir. Bu tür desteği sunabilen ana kaynaklar, yakın çevredeki resmi olmayan kişiler (aile ve arkadaşlar), iş ortamı veya özel hizmet sunan profesyonel ya da yarı profesyonel kişiler ve gruplar gibi geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Sosyal destek genellikle arkadaşlar, aile ve toplum tarafından sağlansa da, sağlık uzmanları tarafından sunulan destek çok daha hayati bir rol oynamaktadır. Sosyal destek, işlevlerine göre belirli kategorilere ayrılmakta olup, bu bileşenler duygusal, bilgi, fiziksel, benzer grup desteği ve savunuculuk desteğidir (Sauls, 2002).

1.2.Sosyal Destek Türlerinin Önemi

Sosyal destek, bireylerin zorlayıcı yaşam şartlarında ve deneyimlerinin olumlu bir şekilde sürdürülmesini sağlamak amacıyla aldıkları maddi ve manevi yardımların toplamıdır (Abay Alyüz, 2020). İnsanların karşılaştıkları olumsuz olayların ve değişimlerin etkilerini azaltmak için yaptıkları çabalara sosyal destek denir. Bu kavram, bireyin yakın gelecekte ya da anında karşılaşabileceği krizler, korkular ve olumsuz durumlarla baş edebilmesi için aldığı yardımı temsil etmektedir. Sosyal destek, stres tamponu hipotezine göre bireyin zorlu bir durumda stres seviyesini düşürmesine yardımcı olan bir mekanizma olarak işlev görmektedir. Sosyal destek, insanların ihtiyaç duyduğu bilgileri sağlamakla kalmayıp, gerekli duygusal destekle de tamamlanan bir kavram olarak kabul edilmektedir (Cutrona ve Russell, 1987). Bu destekler, bireyin ailesi, akrabaları, meslektaşları ve komşuları tarafından sağlanarak, kişinin toplumun bir parçası olduğuna ve takdir edildiği hissine sahip olduğunu göstermektedir (Cobb, 1976).

Sosyal destek, algılanan ve alınan olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Algılanan sosyal destek, bireyin ne düzeyde destek aldığı hissettiğini ifade ederken, alınan sosyal destek ise kaynaktan sağlanan yardımın miktarını temsil eder. Bu farklılık, sunulan destekle algılanan destek arasındaki değişimin bireyin stres durumu ile ilgili olmasından kaynaklanmaktadır (Yılmaz ve Aydoğan, 2024).

Caplan ve diğer araştırmacılar (1975), sosyal desteği iki ana kategoride ele almışlardır: duygusal destek (başkaları tarafından onaylanma) ve somut destek (yardımın kabulü) olarak sınıflandırmışlardır.

Kişinin değerlerine ve tecrübelerine değer verildiğini, çevresindeki insanların zorluklar ve kişisel eksiklikler karşısında onu kabul ettiğini ifade eder. Bu destek türü, sevgi, anlayış, kabul ve takdir gibi unsurları içerir ve “özsaygı desteği” olarak da bilinir. Bireyin içinde bulunduğu zor durumları anlamasına yardımcı olan destek türüdür. Diğer insanlarla bir araya gelmek, yeni arkadaşlıklar kurmak ve eğlenceli etkinliklere katılmak anlamına gelir. Bu destek, sosyal etkileşim gereksinimini karşılar ve insanların kaygılarını azaltarak olumlu bir ruh hali geliştirmelerine yardımcı olur. Bu destek, maddi kaynakların ve gerekli hizmetlerin sağlanmasını kapsar. Özellikle para gibi maddi yardımları içerir. Araçsal destek, maddi sorunları doğrudan çözerek veya kişiye dinlenme ve iyileşme gibi aktiviteler için zaman tanıyarak sıkıntıları azaltmaya katkıda bulunabilir (Nalbantoğlu, 2022).

Cohen ve Wills (1985) sosyal desteğin bireyler üzerindeki etkisini iki modelle açıklamıştır. İlk model, Temel Etki Modeli, verilen sosyal desteğin her durumda birey üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu belirtirken; ikinci model olan Tampon Etki Modeli, stresli durumlarla başa çıkma mekanizması olarak sosyal desteğin tampon görevi üstlendiğini ortaya koymaktadır (Cohen ve Wills, 1985). Sosyal destek çeşitli şekillerde sınıflandırılabilir ancak tüm sınıflandırmalar birbiriyle bağlantılı ve ayrılmaz bir bütün oluşturmaktadır (Kaner, 2003).

Sosyal destek kaynaklarını iki ana kategoriye ayırabiliriz: resmi ve gayri resmi. Resmi kaynaklar, öğretmen ve doktor gibi uzman kişileri içerirken, gayri resmi kaynaklar aile üyeleri,

yakınlar, akrabalar ve komşular gibi bireyleri kapsar. Ancak sosyal destek kaynaklarının en önemlisi, insanın doğumuyla birlikte aile içerisinde başlar (Aydoğdu, 2024). Engelli çocukların ailelerinde bu destek, daha zorlayıcı ve ağır bir süreç olarak devam etmektedir. Sürekli ve yaşam boyu süren bu destek, engelli bireylere sağlandığı kadar, bakımı üstlenen özellikle annelere de verilmelidir. Bu nedenle, sosyal destek aile üyeleri için, özellikle anneler açısından oldukça önemlidir. Sosyal destek sayesinde anneler, stresin olumsuz etkilerinden korunarak güven, ait olma, kabul edilme ve özsaygı gibi olumlu duygular geliştirebilir ve böylece psikolojik, fiziksel ve sosyal sorunları daha rahat aşma imkanı bulabilirler (Ünlü ve Gökler, 2021). Engelli çocukların annelerinin ihtiyaç duyduğu destek mekanizmasının varlığı, zor süreçlerdeki kaygıyı azaltmaktadır (Şahin, 2011). Kısacası, sosyal desteğin varlığı, bireyin fiziksel ve ruhsal sağlığında olumlu bir etki yarattığına dair genel bir bilgi birikimi mevcuttur (Kaner, 2010).

2. Algılanan Sosyal Destek

Kişinin diğer bireyler tarafından sevilmesi, ilgi gösterilmesi, değerli bulunması ve karşılıklı iletişim kurulması, algılanan sosyal destek olarak tanımlanmaktadır. Bireyin ihtiyaç duyduğu sosyal destek yaşamı boyunca değişiklik gösterebilir ve bu duruma çeşitli olaylar etki edebilir. Kişinin çevresinden yardım istemesi ve sosyal destek almaya başlaması, bireyin algılarını değiştirebilir (Varol, 2018).

Algılanan sosyal destek, kültürel farklılıklar ve ülkeler arası benzerlikler nedeniyle değişkenlik gösterebilir. Araştırmalarda, Kore ile Avrupa'daki ülkelerde sunulan sosyal desteklerin belirgin farklılıklar taşıdığı görülmektedir. Kore kültüründe aile bağlarının ön planda tutulması, güvenli bir ortam sağlanması ve toplumsal normlara uygun davranılması gibi unsurlar, bu kültürün beklentilerini karşılayabilmektedir. Avrupa'da ise bireylerin kişisel hedeflerine ulaşmaları ve kendi ihtiyaçlarının karşılanması daha fazla önem taşımaktadır. Bu nedenle, özel gereksinimli bir çocuğa sahip ailelere sosyal destek sağlanırken kültürel farklılıklar dikkate alınmalıdır (Shin, 2002).

Çevre tarafından bireye saygı gösterilmesi, ona destek olunması ve hoşgörölü bir tutum sergilenmesi, algılanan sosyal destek olarak ifade edilmektedir. Öznel destek algısı, kişilerin davranışlarını ve gelişimlerini destekleyebilir. Ebeveynlerin ruh hallerini olumlu yönde etkileyebilir. Genellikle ebeveynler, engelin sürekliliği, akrabaları ve arkadaşları tarafından kabul görmeme ya da çevresel destek eksikliği gibi konularda kaygı duyabilirler (Boyd, 2002).

Özel gereksinimli çocukların ebeveynlerini bağımsız olarak düşünmemek gerekir. Çocuğun durumu, ebeveynlerin ve çevrenin yaşamını da etkiler. Bu nedenle, ebeveynlerin destek alması, aile ve arkadaşlarıyla olan iletişimlerini ve iş hayatlarını etkileyebilir. Ebeveynlerin sosyal çevresindeki birey sayısı ve akraba ziyaretleri, iletişimlerini olumlu hale getirebilir (Kuru ve Piyal, 2018). Ebeveynlerin kaygılarını en aza indirmeleri için iki ana başlık oluşturulabilir: uyum ve uyarlanabilirlik. Ebeveynler arasındaki duygusal ilişki, uyumu simgelerken; bireyin, yaşamındaki sorunlara göre kendine adapte olabilmesi uyarlanabilirliği ifade eder. Ebeveynler

arasındaki sorunlar depresyona yol açabilir. Ebeveynler arası ilişki ne kadar sağlıklı olursa, huzur ve yaşam standartları o denli yüksek olabilir (Lei ve Kantor, 2021).

Sosyal desteğin ebeveynlerin cinsiyetleriyle de ilişkilendirilebileceği söylenebilir. Anneler, çocuklarıyla daha fazla zaman geçirdikleri için sosyal desteğe daha fazla ihtiyaç duyarlarken, babalar genellikle iş hayatında oldukları için sosyal çevrenin içinde daha fazla yer alırlar (Boyd, 2002). Bireyin, istediklerinde yardım alabileceklerini bilmesi, endişelerini azaltabilmektedir. Bireylere sosyal destek sağlarken kullanılan dil ve ifadeler oldukça önemlidir. Bir cümle bazı kişiler tarafından destekleyici olarak algılanırken, başka bir kişi için rahatsız edici olabilir (Şahin, 2011).

Sosyal destek, bir kişinin sosyal etkileşimlerinin sıklığı veya kalitesi ile değil, zor zamanlarda etrafında ona yardımcı olabilecek insanların bulunduğunu bilmekle ilgilidir. Bazı bireyler, karşılaştıkları zorlukları aşabilmek için aile üyelerinin, yakın dostların ve arkadaşların sağladığı sosyal desteğin, kendilerini yeniden toparlamaları açısından oldukça önemli olduğunu hissederler (Arslantürk, 2009).

Sosyal destek araştırmaları incelendiğinde, insanların sosyal destek algısının aynı oranda hissetseler de farklı seviyelerde oldukları gözlemlenmiştir. Sosyal destek, bireyin çevresindeki kişilerden aldığı maddi ve manevi yardımın tümünü içermektedir. Sosyal destekler, insanların sevgi, ilgi, öz saygı ve bir topluluğa ait olma gibi temel sosyal ihtiyaçlarını karşılayabilmektedir. Bu ihtiyaçların karşılanması, bireyin fiziksel ve zihinsel sağlığı üzerinde olumlu bir etki yaratmanın yanı sıra, karşılaştıkları zorluklarla başa çıkmalarında da önemli bir yardımcı rolü oynamaktadır. Bireyin etrafındaki insanların onu sevdiğini, değerli bulunduğunu ve gerektiğinde destek alabileceğini bilmesi, ona güven ve mutluluk aşılayabilmektedir (Sorias, 1988).

Sosyal destek kaynaklarının varlığı kadar, bireyin bu desteği nasıl değerlendirdiği, ne derecede hissettiği ve ihtiyaçlarına ne ölçüde yanıt verildiği de büyük bir önem taşımaktadır. Bu destekten memnuniyet, bireyin algısını şekillendirir. Bir kişinin sosyal destek talebi ve ulaşılabilirliği, zaman içinde değişkenlik göstermekte ve pek çok faktörden etkilenmektedir. Sosyal desteğin birey tarafından olumlu bir şekilde algılanabilmesi için belirli koşulların sağlanması gereklidir. Birey, destek ihtiyacı hissetmeli ve bu desteği nasıl kullanacağını bilmelidir. Sosyal destek kullanımını etkileyen pek çok unsur vardır. Bireyin bu desteği istemesi ve kullanmaya yönelmesi, algısı üzerinde etki yapar (Karadağ, 2007).

Bireylerin sosyal çevreleri tarafından kabul edilmesi, algılanan sosyal destek üzerinde olumlu bir etki yaratırken, aynı zamanda çevresi tarafından desteklenen kişilerin yaşadığı olumsuzluklardan daha az etkilenebildiği görülmektedir. Bireyin sosyal destek sistemleri kadar, bu desteği nasıl ve ne derece algıladığı da son derece önemlidir. Bireylerin bu destekten aldıkları memnuniyet, algılarını oluşturur (Sungur Bozdoğan, 2011). Bununla birlikte, algılama öznel bir kavram olduğu için aynı durum farklı bireyler tarafından farklı şekillerde algılanabilir.

Bu nedenle, bireylere sunulan sosyal destek ile algılanan destek arasında farklılıklar olabileceği görülmektedir.

3.Engelli Çocuğu Olan Ebeveynlerle Sosyal Hizmet Uygulamaları

Sosyal hizmetin bir uygulama alanı da engellilik konusudur. Engelli bireylerle ilgilenen sosyal hizmet uzmanları; koruma-önleme, gelişim sağlama ve rehabilitasyon yapma görevlerini yerine getirmektedir. Ayrıca sosyal hizmet uygulamaları, danışmanlık, kaynak yönetimi ve eğitim olmak üzere üç ana işlev üzerinden sürdürülmektedir (Miley, O'Melina ve DuBois, 1998).

Sosyal hizmet mesleği, bütünsel bir bakış açısıyla engelli bireyler ve ailelerinin karşılaştığı problemleri önlemek ve bu problemlere çözüm bulmak için çaba göstermektedir. Bu çerçevede sosyal hizmet mesleğinin hedefi, engelli bireyler ve onların ailelerinin psikososyal ve ekonomik işlevselliğine dikkat çekmektir. Sosyal hizmet uzmanının görevi, engelli bireyler ve ailelerini engelleri hakkında bilgilendirmek, onlara destek sağlamak ve başa çıkma yeteneklerini öğretmektir (Bulut ve Tunç, 2013). Sosyal hizmet uzmanı, bu aşamada tüm mesleki faaliyetlerini insanların hakkı olduğu gerekçesiyle yürütmektedir (Şahin, 2002).

Sosyal hizmet uzmanları, engelli bireyler ve aileleri için istihdam, sosyal yardım, barınma, sosyal yaşam, evlilik, çocuk bakımı ve duygusal yaşam konularında karşılaştıkları sorunlarla başa çıkmaları için destek sağlayan müdahalelerde bulunmaktadır. Bu müdahaleleri yaparken mesleğin en önemli unsuru olan 'bireyi çevresiyle birlikte ele alma' anlayışı temel alınmaktadır. Aynı zamanda, engelli bireyler ve ailelerinin sosyal destek sistemini etkinleştirmeye yönelik çalışmalara da önem verilmektedir. Engellilere yönelik sosyal hizmetler uygulamalarında güçlendirme yöntemi tercih edilmektedir.

Küçükkaraca (2004)'te vurgulandığı üzere, bu yaklaşımın temelinde insan haklarının korunması, iyileştirilmesi ve ayrımcılığın sona erdirilmesi düşüncesi yer almaktadır. Güçlendirme yönteminin esasını, engelli bireylerin ve onların ailelerinin sahip olduğu gizli güçler oluşturmaktadır. Süreç boyunca bireylerin ve ailelerin sahip oldukları yetenekleri keşfetmeleri ve bu yetenekleri kullanmaları beklenmektedir. Bu şekilde bireylerin ve ailelerinin sosyal işlevselliğinin yükseltilmesi mümkün olacaktır. Sosyal hizmet uzmanlarının engelli bireyler ve aileleri ile yaptığı mikro, mezo ve makro düzeydeki çalışmalar büyük bir öneme sahiptir. Mikro düzeyde, engelli bireyler ve aileleri ile bire bir görüşmeler gerçekleştirerek onların ihtiyaçlarını ve sorunlarını belirlerler ve bu sorunlara yönelik çözümler önerirler. Bireyleri ve aileleri hakları hakkında bilgilendirmek ve kaynaklarla tanıştırmak öncelikli bir roldür. Orta düzeyde engeli olan bireyler ve ailelerinin hislerini ve düşüncelerini ifade etmelerine destek olmak amacıyla grup faaliyetleri düzenlenmektedirler. Bu şekilde bireylerin ve ailelerinin hissettikleri yalnızlık duygusu azalacak ve paylaşılan deneyimlerle, bu sürecin yalnızca kendilerine özgü olmadığı düşüncesi gelişecektir. Makro seviyede uygulanacak işlemler, hukuki düzenlemeler ve politikalar açısından organize edilmektedir. Engelli bireyler ve ailelerine sağlanan hizmetler, karşılaştıkları sorunlara bağlı olarak, sosyal hizmet uzmanları tarafından titizlikle incelendikten sonra ihtiyaçlarına uygun bir biçimde düzenlenmektedir.

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, sosyal ve ekonomik sebeplerle ihtiyaç duyan engellilerin aile ortamında korunması ve bakımı için gerekli çalışmaları öncelikli olarak yürütmektedir. Bununla birlikte, aile yanında bakım önlemlerine rağmen ailesiyle bakılamayan engelli bireylerin bakımı bakım merkezlerinde gerçekleştirilmektedir. Bu bağlamda, özel bakım merkezleri, umut evleri, bakım, rehabilitasyon ve aile danışma merkezleri ile özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri engelli bireyler ve aileleri için hizmetler sunmaktadır. Bakım hizmetlerinde öncelikli hedef, engelli bireylerin beslenme, korunma ve temizlik gibi temel yaşam gereksinimlerinin sağlanmasıdır. Bunun yanı sıra, sosyal hayata uyum sağlama ile ilgili bakım ve sosyal rehabilitasyon hizmetleri de verilmektedir (Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2014).

SONUÇ

Engelli bir çocuğa sahip olmak, ailelerin hayatlarında çeşitli değişikliklere yol açan, hem psikolojik hem de sosyolojik yönleri olan bir durumdur. Bu süreçte ebeveynlerin hissettiği stres, kaygı, suçluluk ve belirsizlik, sadece bireyleri değil, aynı zamanda toplumsal destek sistemlerinin etkinliğini de zorunlu kılan bir durumdur. Araştırmalar, ebeveynlerin sosyal destek algısının, hem ruh sağlığı düzeylerini hem de engelli çocuklarına sağladıkları bakım kalitesini doğrudan etkilediğini ortaya koymaktadır. Sosyal destek; ailelerin karşılaştığı zorluklarla başa çıkma yeteneğini geliştirmekte, umut duygusunu güçlendirmekte ve toplumsal dışlanma riskini azaltmaktadır.

Bu çerçevede, sosyal hizmet alanı ebeveynlerin hayatında mühim bir rol oynamaktadır. Sosyal hizmet, sadece bireylere yardım etmeyi değil; aynı zamanda sosyal politikalar, kurumlar arasında iş birliği ve toplumsal farkındalık çalışmaları aracılığıyla ailelerin güçlenmesini amaçlar (Zastrow, 2017). Engelli çocuk sahibi olan ebeveynlerin karşılaştığı zorlukların çoğu, toplumsal ön yargılar, yetersiz hizmet sunumu ve sosyal dışlanma ile bağlantılıdır (Topçu, 2019). Bu nedenle, sosyal hizmet uzmanları ailelerin yalnızca bireysel olarak değil, aynı zamanda sistemsel düzeyde de desteklenmesini temin etmelidir.

Ailelerin sosyal yardımlaşma kaynakları arasında en önemli olanlar; eş, akraba, arkadaş grubu ve mesleki destek ağlarıdır. Bununla birlikte, kurumsal destek hizmetlerinin (rehabilitasyon merkezleri, aile danışmanlık birimleri, belediyelerin sosyal yardımları gibi) daha erişilebilir ve kapsayıcı bir biçimde sunulması gerekmektedir (Bozgeyikli, 2016). Sosyal hizmet uzmanlarının ailelerle gerçekleştirdiği faaliyetler; bilgilendirme, danışmanlık, savunuculuk ve rehberlik işlevlerini birlikte kapsamalıdır.

Aileye dayalı yöntemler, sosyal hizmet uygulamalarında ebeveynlerin psikososyal ve ekonomik anlamda güçlenmelerini sağlar. Özellikle grup etkinlikleri, benzer deneyimlere sahip ebeveynlerin bir araya gelerek bilgi paylaşımında bulunmalarını, birbirlerinden öğrenmelerini ve duygusal destek oluşturmalarını mümkün kılar. Bu gruplar sayesinde aileler, yalnızlık hissetmediklerini anlar ve yaşam tatminlerini artıran bir destek ağı oluştururlar (Corey, Corey,

and Corey, 2018). Bu şekilde, sosyal destek sadece bireysel bir bakış açısı değil, aynı zamanda sosyal bir güçlendirmenin süreci haline gelir.

Sonuç olarak, engelli çocuğa sahip ebeveynlerin sosyal destek anlayışının güçlendirilmesi, sadece bireylerin psikolojik dayanıklılığını değil, aynı zamanda engelli bireylerin yaşam standartlarını da doğrudan etkilemektedir. Sosyal hizmet disiplini, bu sürecin hem mikro (birey ve aile) hem de makro (toplum ve siyaset) seviyelerde etkili bir biçimde yürütülmesine olanak tanıyan önemli bir faktördür. Ailelerin sosyal destek sistemlerinin güçlendirilmesi; sosyal hizmetin ana ilkelerinden biri olan katılım, eşitlik ve insan onuruna saygı kavramlarıyla doğrudan bağlantılıdır.

Son yıllarda Türkiye'de engelli çocukların ailelerine yönelik sosyal hizmet politikalarının geliştiği görülse de, uygulamada hala ciddi eksiklikler mevcuttur. Özellikle kırsal alanlardaki hizmet eksiklikleri, ailelerin bilgilere ulaşmada yaşadıkları sorunlar ve profesyonel yardımın sınırlı olması, sosyal destek algısının düşmesine yol açmaktadır. Bu çerçevede, sosyal hizmet uzmanlarının aile merkezli programları artırmaları, toplum bazlı sosyal yardım sistemlerini iyileştirmeleri ve kamu ile sivil toplum kuruluşları arasında daha sağlam iş birlikleri oluşturmaları son derece önemlidir.

Sonuç olarak, engelli çocuğa sahip olan ebeveynlerin sosyal destek görüşünün iyileştirilmesi, sosyal hizmetin hem önleyici hem de güçlendirici yönlerinin etkili bir şekilde uygulanmasıyla gerçekleştirilebilir. Sosyal destek, sadece kişisel bir gereksinim değildir; aynı zamanda toplumsal adaletin sağlanması için bir zorunluluktur. Bu nedenle, sosyal hizmet uygulamaları ebeveynlere sadece destek sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda onların güçlenmesini, karar alma süreçlerine katılımını teşvik etmeli ve topluma aktif üyeler olarak dahil edilmesini sağlamalıdır. Bu bağlamda geliştirilmesi planlanan her sosyal politika, ebeveynlerin ve engelli çocukların yaşam standartlarını yükseltecek; daha kapsayıcı, adil ve duyarlı bir toplumun oluşmasına yardımcı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Abay Alyüz, S. B. (2020). *Sosyal desteğin birey yaşamında önemi ve sosyal hizmet*. Talim, 4(1), 115-134.
- Akandere M, Acar M, Baştuğ G (2009). Zihinsel ve fiziksel engelli çocuğa sahip anne ve babaların yaşam doyumu ve umutsuzluk düzeylerinin incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 22: 23-32.
- Arslantürk, C.T. (2009). *Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Kendi Ebeveynlerinden Algıladıkları Destek ile Ailenin Fonksiyonelliği Arasındaki İlişki*. Yüksek Lisans Tezi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Marmara Üniversitesi.
- Avşaroğlu, S., Güleş, E. (2019). Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Anne Babaların Yaşam Doyumlarının Öz-Anlayış ve Merhamet Düzeyleri Açısından İncelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi* 27(1): 365- 376.

- Avşaroğlu, S., Okutan, H. (2018). Zihin Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Yaşam Doyumları, İyimsellik ve Psikolojik Belirti Düzeylerinin İncelenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(1): 59-76.
- Aydoğdu, Z. (2024). *Engelli bireyi kurum bakımında bakılan aileler ile engelli bireyi evde bakılan ailelerin iyi oluş ve sosyal destek algılarının incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. T.C. İstanbul Aydın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sosyal Hizmet Ana Bilim Dalı Sosyal Hizmet Programı.
- Baheiraei A, Mirghafourvand M, Mohammadi E, Charandabi SMA, Nedjat S. (2012). Social support for women of reproductive age and its predictors: A populationbased study. *BMC Womens Health*.18: 12-30.
- Bilgin, Ş. (2012). *Otizmlı ve Down Sendromlu Çocuğu Olan Ailelerde Sosyal Destek Algısı ve Aile İşlevselliğinin Psikolojik İyi Oluş Üzerindeki Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Atatürk Üniversitesi.
- Boyd, B.A. (2002). Examining the Relationship Between Stress and Lack of Social Support in Mothers of Children with Autism. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities*, 17(4): 208-215.
- Boyd, B.A. (2002). Examining the Relationship Between Stress and Lack of Social Support in Mothers of Children with Autism. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities*, 17(4): 208-215.
- Bozgeyikli, H. (2016). *Engellilik, aile ve sosyal hizmet müdahaleleri*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Bulut, I. & Tunç, M. (2013). *Evde bakımda bir disiplin olarak sosyal hizmetin rolü*. Evde Sağlık ve Bakım Kitabı. Göktuğ Yayınları, Amasya.
- Canarslan, H., Ahmetoğlu, E. (2015). Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Yaşam Kalitesinin İncelenmesi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 17(1): 13-31.
- Caplan, Robert et al., (1975). *Job demands and worker health: Main effects and of occupational differences*. Washington, DC:U.S. Government Printing Office.
- Cobb, S. (1976). Social support as a moderator of life stress. *Psychosomatic Medicine*, 38(5). <https://doi.org/10.1097/00006842-197609000-00003>
- Cohen, S. ve Wills, T. A. (1985). Stress, social support, and the buffering hypothesis. *Psychological Bulletin*, 98(2), 310–357.
- Corey, M. S., Corey, G., & Corey, C. (2018). *Groups: Process and practice* (10th ed.). Boston, MA: Cengage Learning.
- Cutrona, C. E., & Russell, D. W. (1987). The provisions of social relationships and adaptation to stress. *Advances in personal relationships*, 1(1), 37-67.
- Doğru, S.S.Y., Arslan, E. (2008). Engelli Çocuğu Olan Annelerin Sürekli Kaygı Düzeyi ile Durumluk Kaygı Düzeylerinin Karşılaştırılması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (19): 543-553.
- Duru, S., Duyan, V. (2017). Engelli Çocuğa Sahip Ailelerde Toplumsal Cinsiyet Rollerı. *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*, 3(2): 200-211.
- Efeoğlu, A. (2016). *Çocuğu Özel Eğitime Devam Eden Annelerin Yaşam Doyumları ile Sosyal Destek Algıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Uludağ Üniversitesi.

- Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2014). *Aile eğitim rehberi: Ruhsal duygusal bozukluğu olan çocuklar*. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Ankara.zast
- Ersoy, Ö., Çürük, N. (2009). Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Annelerde Sosyal Desteğin Önemi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 17(17): 104-110.
- Kaner, S. (2003). *Aile destek ölçeği: faktör yapısı, güvenirlik ve geçerlik çalışmaları*. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, 4(1), 57-72.
- Kaner, S. (2010). Yenilenmiş ana-baba sosyal destek ölçeğinin psikometrik özellikleri. *Eğitim ve Bilim*, Cilt 35, Sayı 157.
- Karadağ, İ. (2007). ‘İlköğretim Beşinci Sınıf Öğrencilerinin Akademik Başarılarının Sosyal Destek Kaynakları Açısından İncelenmesi’, (Yüksek Lisans Tezi), Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çukurova Üniversitesi.
- Kaytez, N., Durualp, E., Kadan, G. (2015). Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Gereksinimlerinin ve Stres Düzeylerinin İncelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 4(1): 197-214.
- Köksal, G., Kabasakal, Z. (2012). Zihinsel Engelli Çocukları Olan Ebeveynlerin Yaşamlarında Algıladıkları Stresi Yordayan Faktörlerin İncelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, (32): 71-91.
- Kurtbeyoğlu, Z. (2018). *Özel Öğrenme Güçlüğü Tanılı Çocuğu Olan Anne-Babaların Algılanan Sosyal Destek ve Depresyon Düzeyleri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Kuru, N., Piyal, B. (2018). Perceived Social Support and Quality of Life of Parents of Children with Autism. *Nigerian Journal of Clinical Practice*, 21(9): 1182-1189.
-
- Küçükkaraca, N. (2004). *Farklılık ve kültürel yetkinliği olan sosyal hizmet uygulaması. Türkiye’de sosyal hizmet uygulamaları, ihtiyaçlar ve sorunlar*. Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmetler Bölümü, Sosyal Hizmet Sempozyumu.
- Lei, X., Kantor, J. (2021). Social support and family functioning in Chinese families of children with autism spectrum disorder. *International journal of environmental research and public health*, 18(7): 3504.
- Metin, N. (2018). *Özel Gereksinimli Çocuğun Aileye Katılımı*. Metin N (Ed.), Özel Gereksinimli Çocuklar. Anı Yayıncılık, Ankara, Sayfa: 15-35.
- Miley, K. G., M O’Melia & B. Dubois (1998). *Generalist social work practice: An empowering approach*, Second Ed., Boston: Allyn and Bacon.
- Nalbantoğlu, B. (2022). ‘Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Sosyal Destek Düzeyinin İncelenmesi’, (Yüksek Lisans Tezi), Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Üsküdar Üniversitesi.
- Sauls, D.J. (2002). Effects of labor support on mothers, babies, and birth outcomes. *JOGNN*. 31(6): 733-41.
- Sevinç, İ., Babahanoğlu, R. (2016). Engelli çocuğa sahip ailelerin aile yükü değerlendirme durumlarının tükenmişlik düzeylerine etkisi: Konya örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, 19(2): 109-121.
- Shin, J.Y. (2002). Social Support for Families of Children with Mental Retardation: Comparison Between Korea and the United States. *Mental Retardation*, 40(2): 103-118.
- Sorias, O. (1988). Sosyal Destek Kavramı. İzmir: *Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 27 (1): 353-357.

- Sungur Bozdoğan, İ. B. (2011). ‘*Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Algıladıkları Sosyal Destek Ve Yalnızlık Puanları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*’’, (Yüksek Lisans Tezi), Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Atatürk Üniversitesi.
- Şahin, F. (2002). Engelliler ve medical model: Yardım veren meslekler için sosyal hizmet örneğinde bir değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 13(2), 70-76.
- Şahin, G.N. (2011). *Üniversite Öğrencilerinin Kendini Açma, Öznel İyi Oluş ve Algıladıkları Sosyal Destek Düzeylerinin Karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Topçu, S. (2019). Engellilik, toplumsal katılım ve sosyal hizmet perspektifi. *Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(3), 112–128.
- Ünlü, İ. İ., Gökler, R. (2021). Otizmli çocuğa sahip ailelerde sosyal destek sisteminin önemi. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, (18): 194-215.
- Varol, H.Ş. (2018). *Engelli Çocuğu Olan Annelerin Algıladıkları Sosyal Destek ve Depresif Semptomlar Açısından İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Cumhuriyet Üniversitesi.
- Whiting, M. (2014). Support requirements of parents caring for a child with disability and complex health needs. *Nursing Children and Young People* 26 (4): 24-27.
- Yılmaz, Ş., & Aydoğan, D. (2024). Algılanan sosyal destek ve genel aidiyet düzeyinin sosyal medya bağımlılığı üzerine etkisinin incelenmesi. *İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(2), 305-329.
- Zastrow, C. (2017). *Introduction to social work and social welfare: Empowering people* (12th ed.). Boston: Cengage Learning.

KAYMAKAMLIK KURUMU EKSENİNDE MERKEZ–YEREL İLİŞKİSİ: KURUMSAL EŞGÜDÜM, İDARİ VESAYET VE 6360 SONRASI YENİDEN YAPILANMA

Tokat GAZİOSMANPAŞA Üniversitesi Yüksek Lisans Öğrencisi Fatih Burak GÖKSU
Fburakgoksu@gmail (0009-0002-7197-7751)

Tokat GAZİOSMANPAŞA Üniversitesi Doç.Dr.Çetin KAPLAN
cetin.kaplan@gop.edu.tr (0000-0002-6787-9684)

Özet

Bu çalışma, Türkiye’de merkezden yönetimin taşra örgütlenmesi olan mülki idare ile yerinden yönetimin temel kurumu olan yerel yönetimler arasındaki ilişkinin, kaymakamlık perspektifinden nasıl kurulduğunu ve sahada hangi mekanizmalarla işlediğini incelemektedir. Çalışma, anayasal düzeyde Anayasa m.127’nin yerel özerklik–idari vesayet dengesini, idari düzeyde ise 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu kapsamında kaymakamın “ilçe genel idaresinin başı” konumunu birlikte ele alır. Bu çerçevede belediye ve il özel idaresi kararlarının kesinleşme ve denetim usulleri (belediyelerde 5393 m.23, il özel idarelerinde 5302 m.15) üzerinden, yerel karar alma süreçlerinde hukuka uygunluk denetiminin nasıl bir “fren-denge” mantığı yarattığı tartışılır.

~~Çakışma noktası,~~ Çakışma noktası seçimle gelen yerel organların demokratik meşruiyeti ile merkezi idarenin kamu düzeni ve hizmette birlik hedefinin aynı alanda karşılaşmasıdır. Kaymakam, bu temas alanında hiyerarşik bir üst gibi değil; daha çok koordinasyon, kamu hizmetlerinde uyum, kriz/afet yönetimi, denetim kanallarının işletilmesi ve kurumsal arabuluculuk rollerini bir arada yürütmek zorunda olan yönetsel bir aktör olarak konumlanır. Ayrıca 6360 sayılı Kanun sonrası büyükşehir modelinin getirdiği kurumsal dönüşüm (YİKOB) gibi yeni yapıların ortaya çıkışı üzerinden, merkez-yerel ilişkilerinde koordinasyon ihtiyacının arttığı ve sahadaki yönetim mimarisinin yeniden şekillendiği ortaya koyulur. ~~diği ortaya konur.~~

Sonuç olarak çalışma, kaymakamlık mesleğinin yalnızca mevzuat bilgisi değil; mevzuatın ürettiği dengeyi sahada yönetebilecek yüksek bir kurumsal eş-güdüm ve iletişim kapasitesi gerektirdiğini vurgular ve yeni düzenlemeler ile yerel yönetimlerle ilişkilerindeki yeni dönemin getirdiği sürece değinmektedir.

Anahtar Kelimeler: mülki idare, kaymakam, yerel yönetimler, idari vesayet, yetki genişliği, 6360, YİKOB, koordinasyon

Ortaokul Öğrencilerinde Dijital Bağımlılığın Akademik Başarıya Etkileri: Fenomenolojik Bir Çalışma

Birgül Şahin

Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

birgulsahin361@gmail.com

ORCID: 0009-0007-4194-3362

Prof. Dr. Ahmet ÜSTÜN

Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi

ahmet.ustun@amasya.edu.tr

ORCID: 0000-0002-2457-5381

Öz

Bu araştırmanın amacı, dijital bağımlılığın ortaokul öğrencilerinin akademik başarıları üzerindeki etkilerini öğrencilerin yaşantıları ve algıları doğrultusunda incelemektir. Araştırma, nitel araştırma yaklaşımlarından fenomenolojik desen ile yürütülmüştür. Çalışma grubunu, Çarşamba İmam Hatip Ortaokulunda öğrenim gören ve dijital araçları yoğun biçimde kullandığını belirten öğrenciler oluşturmaktadır. Veriler yarı yapılandırılmış görüşmeler aracılığıyla toplanmış ve betimsel analiz yöntemiyle çözümlenmiştir. Bulgular, dijital bağımlılığın akademik başarıyı zaman yönetimi güçlüğü, dikkat dağınıklığı, derslere yönelik ilginin azalması ve ödev sorumluluklarının aksaması temaları üzerinden olumsuz etkilediğini ortaya koymuştur. Araştırma sonuçları, ortaokul düzeyinde dijital bağımlılığın önlenmesine yönelik rehberlik ve bilinçlendirme çalışmalarının önemini göstermektedir.

Anahtar kelimeler: dijital bağımlılık, akademik başarı, ortaokul öğrencileri, fenomenoloji, nitel araştırma

1. Giriş

Dijital teknolojiler, çocuk ve ergenlerin günlük yaşamlarında önemli bir yer tutmaktadır. Akıllı telefonlar, tabletler, dijital oyunlar ve sosyal medya platformları, ortaokul öğrencilerinin eğlenme, iletişim kurma ve bilgiye erişme süreçlerinde yaygın olarak kullanılmaktadır. Ancak bu teknolojilerin aşırı ve kontrolsüz kullanımı, öğrencilerin akademik yaşamlarını olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

Dijital bağımlılık, bireyin dijital araçları kullanma isteğini kontrol edememesi ve bu kullanımın akademik, sosyal ve duygusal sorumluluklarını aksatması olarak tanımlanmaktadır (Young, 2017). Ortaokul dönemi, öğrencilerin akademik alışkanlıklar kazandığı ve öğrenmeye yönelik tutumlarının şekillendiği kritik bir gelişim sürecidir. Bu nedenle dijital bağımlılığın akademik başarı üzerindeki etkilerinin öğrencilerin öznel yaşantıları üzerinden incelenmesi önem taşımaktadır.

Bu çalışmada, ortaokul öğrencilerinin dijital bağımlılığa ilişkin deneyimleri ve bu deneyimlerin akademik başarılarına yansımaları fenomenolojik bir yaklaşımla ele alınmıştır.

2.Yöntem

2.1 Araştırma Deseni

Bu araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik desen ile yürütülmüştür. Fenomenoloji, bireylerin belirli bir olguyu nasıl deneyimlediklerini ve bu olguya yükledikleri anlamları derinlemesine incelemeyi amaçlamaktadır (Creswell, 2016). Bu çalışmada ele alınan olgu, dijital bağımlılığın akademik başarıya etkisidir.

2.2 Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, 2024–2025 eğitim-öğretim yılında bir devlet ortaokulunda öğrenim gören 10 öğrenci oluşturmaktadır. Katılımcılar, amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme ile belirlenmiş; günlük dijital araç kullanım süresi yüksek olan öğrenciler araştırmaya dâhil edilmiştir.

2.3 Veri Toplama Aracı

Veriler, ortaokul öğrencilerinin gelişim düzeylerine uygun olarak hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla toplanmıştır. Görüşme soruları, öğrencilerin dijital araç kullanım alışkanlıkları, ders çalışma süreçleri ve akademik yaşantılarına etkileri üzerine odaklanmıştır.

2.4 Verilerin Analizi

Elde edilen veriler betimsel analiz yöntemiyle analiz edilmiştir. Analiz sürecinde görüşmeler yazıya dökülmüş, anlamlı ifadeler kodlanmış ve benzer kodlar temalar altında birleştirilmiştir. Bulgular, öğrencilerin görüşlerinden doğrudan alıntılarla desteklenmiştir (Yıldırım & Şimşek, 2021).

3. Bulgular

Verilerin analizi sonucunda dijital bağımlılığın akademik başarıya etkilerine ilişkin dört temel tema belirlenmiştir.

3.1 Zaman Yönetimi Güçlüğü

Öğrenciler, dijital oyun ve video izleme sürelerinin farkında olmadan uzadığını ve bu durumun ders çalışma sürelerini azalttığını ifade etmişlerdir.

3.2 Dikkat Dağınıklığı

Katılımcılar, ders çalışırken telefon ve tabletlerden gelen bildirimlerin dikkatlerini dağıttığını ve derse odaklanmalarını zorlaştırdığını belirtmişlerdir.

3.3 Derslere Yönelik İlginin Azalması

Bazı öğrenciler, dijital ortamlarda geçirilen zamanın dersleri sıkıcı bulmalarına neden olduğunu ve akademik motivasyonlarının azaldığını dile getirmiştir.

3.4 Ödev ve Sorumlulukların Aksaması

Öğrenciler, dijital bağımlılık nedeniyle ödevlerini ertelediklerini ve bazı sorumluluklarını yerine getirmekte zorlandıklarını ifade etmişlerdir.

4. Tartışma

Araştırma bulguları, dijital bağımlılığın ortaokul öğrencilerinin akademik başarılarını olumsuz etkilediğini göstermektedir. Özellikle zaman yönetimi ve dikkat sorunları, akademik başarının düşmesinde belirleyici faktörler olarak öne çıkmaktadır. Fenomenolojik yaklaşım sayesinde öğrencilerin dijital bağımlılığı nasıl deneyimledikleri ve bu durumun akademik yaşantılarına nasıl yansıdığı ayrıntılı biçimde ortaya konmuştur. Bu bulgular, dijital bağımlılığın akademik başarı üzerindeki olumsuz etkilerini ortaya koyan önceki araştırmalarla tutarlıdır (Young, 2017).

5. Sonuç ve Öneriler

Bu araştırma, ortaokul öğrencilerinin dijital bağımlılığa ilişkin yaşantılarının akademik başarı üzerinde olumsuz etkiler yarattığını ortaya koymuştur. Dijital araçların bilinçli kullanımına yönelik çalışmaların erken yaşlarda başlatılması önemlidir.

Öneriler:

- Okullarda dijital bağımlılığa yönelik rehberlik programları uygulanmalıdır.
- Velilere dijital ebeveynlik konusunda eğitimler verilmelidir.
- Öğrencilere zaman yönetimi ve sağlıklı teknoloji kullanımı becerileri kazandırılmalıdır.
- Gelecek araştırmalarda farklı okul türleri ve yaş gruplarıyla karşılaştırmalı çalışmalar yapılabilir.

Kaynakça

Creswell, J. W. (2016). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches* (4th ed.). SAGE Publications.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (11. baskı). Seçkin Yayıncılık.

Young, K. S. (2017). Internet addiction: A review of the literature. *Journal of Behavioral Addictions*, 6(3), 1–10. <https://doi.org/10.1556/2006.6.2017.035>

İLKOKUL ÖĞRENCİLERİNİN ÖZ DÜZENLEME BECERİLERİ İLE DİJİTAL OYUN BAĞIMLILIĞI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, FATMA SİMGE YAVUZ

Yıldız Teknik Üniversitesi, simge.sensoy@gmail.com - 0000-0002-9003-6570

ÖZET

Dijital teknolojilerin hızla yaygınlaşmasıyla birlikte çocukların dijital oyunlara erişimi ve bu oyunlarla geçirdikleri süre artmaktadır. Özellikle bilişsel, duyuşsal ve sosyal gelişimin devam ettiği ilkököl döneminde, dijital oyunların kontrolsüz ve aşırı kullanımı dijital oyun bağımlılığı riskini beraberinde getirmektedir. Dijital oyunlar eğlence, öğrenme ve problem çözme becerilerine katkı sağlayabilse de, aşırı kullanım durumunda akademik başarıda düşüş, sosyal ilişkilerde zayıflama ve duygusal sorunlar gibi olumsuz sonuçlara yol açabilmektedir. Bu bağlamda, bireyin davranışlarını planlama, izleme ve değerlendirme becerilerini kapsayan öz düzenleme, dijital oyun kullanımını dengeleyici önemli bir koruyucu faktör olarak öne çıkmaktadır.

Bu araştırmanın amacı, ilkököl öğrencilerinin öz düzenleme becerileri ile dijital oyun bağımlılığı düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Ayrıca cinsiyet ve sınıf düzeyi gibi bazı demografik değişkenlere göre öz düzenleme becerileri ve dijital oyun bağımlılığı düzeylerinin farklılaşp farklılaşmadığı da araştırma kapsamında ele alınmıştır. Araştırma, nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeliyle yürütülmüştür. Çalışma grubunu, 2025–2026 eğitim öğretim yılında İstanbul ili Çatalca ilçesindeki okullarda öğrenim gören ilkököl öğrencileri oluşturmaktadır.

Verilerin toplanmasında Öz Düzenleme Becerileri Ölçeği, Dijital Oyun Bağımlılığı Ölçeği ve öğrencilerin demografik özelliklerini belirlemeye yönelik kişisel bilgi formu kullanılmıştır. Elde edilen verilerin analizinde betimsel istatistiklerin yanı sıra, bağımsız örneklem için t testi, tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ve öz düzenleme becerileri ile dijital oyun bağımlılığı arasındaki ilişkinin belirlenmesi amacıyla Pearson korelasyon analizi uygulanmıştır.

Araştırma bulguları, ilkököl öğrencilerinin öz düzenleme becerileri ile dijital oyun bağımlılığı arasında negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Buna göre, öz düzenleme becerileri arttıkça dijital oyun bağımlılığı düzeyinin azaldığı belirlenmiştir. Elde

edilen sonuçların, ilkokul döneminde dijital oyun bağımlılığının önlenmesine yönelik erken müdahale programlarının geliştirilmesine katkı sağlayacağı; öğretmenler, okul psikolojik danışmanları ve ebeveynler için yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Öz düzenleme becerileri, dijital oyun bağımlılığı, ilkokul öğrencileri

Kaynakça:

Gagne, J. R., Liew, J., & Nwadinobi, O. K. (2021). How does the broader construct of self-regulation relate to emotion regulation in young children? *Developmental Review*, 60, 100965. <https://doi.org/10.1016/j.dr.2021.100965>

Hazar, Z. (2019). An analysis of the relationship between digital game playing motivation and digital game addiction among children. *Asian Journal of Education and Training*, 5(1), 31–38. <https://doi.org/10.20448/journal.522.2019.51.31.38>

Horzum, M. B. (2011). İlköğretim öğrencilerinin bilgisayar oyunu bağımlılık düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 36(159), 56–68. <https://www.guvenliweb.org.tr/dosya/kGlzN.pdf>

Kaya, A., Türk, N., Batmaz, H., & Griffiths, M. D. (2024). Online gaming addiction and basic psychological needs among adolescents: The mediating roles of meaning in life and responsibility. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 22, 2413–2437. <https://doi.org/10.1007/s11469-022-00994-9>

Koşan, Y., & Ulaş, S. (2023). Mediating Effect of Self-Regulation on the Relationship Between Digital Game Addiction and School Refusal in Adolescents. *Journal of STEM Teacher Institutes*, 3(2), 75–86. <https://jstei.com/index.php/jsti/article/view/57>

Montroy, J. J., Bowles, R. P., Skibbe, L. E., & McClelland, M. M. (2016). The development of self-regulation across early childhood. *Developmental Psychology*, 52(11), 1744–1756. <https://doi.org/10.1037/dev0000159>

Tilki, M., & Çetin, M. Ç. (2021). Ortaokul öğrencilerinin dijital oyun bağımlılığı ile sosyal duygusal öğrenme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 17(3), 288–302. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3455600>

Yalçın-Irmak, A., & Erdoğan, S. (2016). Ergen ve genç erişkinlerde dijital oyun bağımlılığı: Güncel bir bakış. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 27(2), 128–137.
<https://www.turkpsikiyatri.com/PDF/C27S2/07.pdf>

Yönet Demirhan, C., Cırcır, O., Aydemir, M., & Balcı, H. (2023). Ergenlerde dijital oyun bağımlılığı ile bilinçli farkındalık arasındaki ilişkide duygu düzenlemenin aracı rolünün incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 52(239), 1875–1896.
<https://doi.org/10.37669/milliegitim.1131011>

Sayı Kavramına İlişkin Yanılgıların Tarihsel Gelişim Süreci Bağlamında İncelenmesi

Dr. Atiye Ayyıldız Altınbaş

Milli Eğitim Bakanlığı, atiyea42@gmail.com- 0000-0001-7411-9838

ÖZET

Bu araştırma, sayılarda aritmetik işlemlere ve sayıların bazı temsillerine ilişkin kavram yanılgılarının kaynaklarını belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada doğal sayılar, doğal sayılarda aritmetik işlemler, doğal sayıların temsili, basamak kavramı ve sıfır sayısına ilişkin son on yılda yapılmış çalışmalar dikkate alınarak veriler toplanmıştır. Doküman analizi tekniğiyle veriler analiz edilmiş ve elde edilen bulgular kavram haritasından yararlanarak sunulmuştur. Araştırma sonucunda doğal sayılarda aritmetik işlemlere ve doğal sayıların temsiline ilişkin kavram yanılgılarının, temelde basamak kavramının ve sıfır sayısının anlaşılmasından kaynaklandığı sonucuna varılmıştır. Elde edilen bu sonuca paralel olarak, sayıların çok eski medeniyetlere dayanan tarihsel gelişim sürecinde de basamak kavramına ve sıfır sayısına ilişkin zorluklar yaşandığı bilinmektedir. Basamak kavramının ve sıfır sayısının keşfedilmemiş olması ve dolayısıyla kullanılmaması, matematiksel kavramların tarihsel gelişim sürecinde sayılarda işlemlere ilişkin birçok zorluk yaşanmasına neden olmuştur. Diğer taraftan, matematik tarihi incelendiğinde, cebir alanında gelişmiş medeniyetlerin basamak kavramını ve dolayısıyla konumsal sayı sistemlerini kullanan toplumlar arasında olması (Aslan Seyhan, 2021) basamak kavramının önemini ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra, cebir alanının doğmasına öncülük eden sıfır sayısının keşfedilmesi (Karakaya ve Sekman, 2019), matematik alanı için devrim niteliğinde bir adım (Altıntaş, 2022) olarak nitelendirilmektedir. Bu çalışmadan elde edilen sonuç; tarihsel gelişim sürecine paralel olarak günümüzde de basamak kavramının ve sıfır sayısının, sayılarda işlemlere ve sayıların temsiline ilişkin yaşanan zorlukların kaynakları arasında olmasıdır. Elde ettiğimiz sonuçlara paralel olarak alanyazında, matematiksel kavramları öğrenmeye rehberlik eden matematik tarihinin (NCTM, 2000), matematiksel düşünme yollarının belirlenmesine ışık tutan bir faktör (Ernest, 2004) olduğu belirtilmektedir. Böylece matematiğin gelişmesine sorun teşkil eden durumların dikkate alınması hususunda öğretimde matematik tarihinden yararlanılması gerekmektedir (NCTM, 2000).

Anahtar Kelimeler: basamak, sıfır, matematik tarihi.

İlköğretim Matematik Öğretmen Adaylarının Lineer Bağımlılık ve Lineer Bağımsızlığa İlişkin Sergiledikleri Temsil Biçimleri

Dr. Atiye Ayyıldız Altınbaş

Milli Eğitim Bakanlığı, atiyea42@gmail.com- 0000-0001-7411-9838

ÖZET

Bu çalışma, lisans öğrencilerinin lineer bağımlılık ve lineer bağımsızlık kavramlarını cebirsel ve geometrik olarak nasıl temsil ettiklerini incelemek ve bu temsil biçimlerine ilişkin yanılgıları ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın katılımcılarını, 2021-2022 öğretim yılında İç Anadolu bölgesinde bir devlet üniversitesinin ilköğretim matematik öğretmenliği bölümüne kayıtlı olan 3. sınıf öğretmen adayları oluşturmaktadır. Araştırmada veriler; öğretmen adaylarının cebirsel ve geometrik temsil biçimlerini belirlemek için araştırmacı tarafından geliştirilen, “Görüşme Formu” aracılığı ile toplanmıştır. Verilerin analizinde, nitel analiz metodlarından sürekli karşılaştırmalı analiz metodundan kullanılmıştır. Araştırma sonucunda öğretmen adaylarının, geometrik temsili göstermede cebirsel temsile göre daha çok yanılgıları olduğu tespit edilmiştir. Lineer bağımlılık ve lineer bağımsızlık kavramlarının cebirsel temsiline öğretmen adaylarının çoğu tarafından doğru sergilendiği bunun yanı sıra özellikle lineer bağımlılık kavramının geometrik temsiline öğretmen adaylarının çoğu tarafından doğru bir şekilde sergilenemediği tespit edilmiştir. Bu çalışmada, “bağımlı” teriminin “bağlı (ortak noktası) olma” ve “bağımsız” teriminin “bağlı (ortak noktası) olmama” eylemlerini çağrıştırmış olabileceğinden öğrencilerin bu kavramın geometrik temsiline gösteriminde yanılgıya konmuştur. Öğretmen adaylarının, lineer cebiri öğrenmede yaşadığı güçlüklerin diğer kaynakları; nokta, vektör, doğru, lineer toplam, vektörel toplam vb. kavramlarına ilişkin yanılgılarının olmasıdır. Araştırma sonuçlarımıza paralel olarak; öğretmen adaylarının lineer bağımlılık/bağımsızlık kavramının formal tanımı ile geometrik temsili arasında ilişki kuramadığını ortaya koyan çalışma bulunmaktadır (Ertekin vd., 2010). Bu durumun kaynağı alan yazında; lineer bağımlılık/bağımsızlık kavramının ifadesinde geçen “bağımlılık” ve “bağımsızlık” kelimesinin anlamıyla ilişkilendirilmesi olarak açıklanmaktadır (Ertekin vd., 2010). Farklı temsil biçimleri temelinde kavramları öğrenmenin gerekliliğine ve lineer cebir ve geometri alanıyla ilgili bazı kavramlara ilişkin hataların ve kavram yanılgılarının giderilmesine işaret etmesi bağlamında, bu çalışmanın matematik eğitime katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Geometrik temsil, karşılaştırmalı analiz, lineer bağımlılık, lineer bağımsızlık.

MACARİSTAN EĞİTİM SİSTEMİ

Sarp Kan GÜL

Şırnak Üniversitesi, sarpvekan@gmail.com - 0009-0004-7153-4023

Dr. Öğr. Üyesi Hasan Fehmi ÖZDEMİR

Şırnak Üniversitesi, hfozdemir@sirnak.edu.tr – 0000-0002-0705-8032

ÖZET

Bu çalışma, Macaristan eğitim sisteminin yapısal özelliklerini, tarihsel gelişimini, güncel uygulamalarını ve ülkenin Uluslararası Matematik ve Fen Eğilimleri Araştırması (Trends in International Mathematics and Science Study - TIMSS) sonuçlarını inceleyerek Türk eğitim sistemi için çıkarımlar sunmayı amaçlamaktadır. Çalışmada Macaristan'ın süregelen TIMSS performansı, eğitim felsefesi, yönetim yapılanması, finansman modeli ve eğitim kademeleri detaylı olarak ele alınmıştır. 2011 Ulusal Eğitim Yasası ile merkezi yönetim modeline geçen ülke, Klebelsberg Merkezi aracılığıyla standartlaştırılmış bir yapı oluşturmuştur. 2004 yılında Avrupa Birliği'ne katılımı birlikte eğitimde dijitalleşme, STEM eğitimi ve sürdürülebilirlik konularına odaklanılmıştır. Çalışma, Macaristan ve Türkiye eğitim sistemleri arasında eğitim felsefesi, kademe yapıları ve temel hedefler açısından önemli benzerliklerin bulunduğunu ortaya koymaktadır. Her iki ülke de bireysel gelişim ve toplumsal sorumluluk dengesini gözetken, evrensel değerlerle yerel kültürü harmanlayan bir yaklaşım benimsemektedir.

Anahtar Kelimeler: Macaristan eğitim sistemi, TIMSS, eğitim reformları, karşılaştırmalı eğitim sistemleri

Yeni Öğretim Programlarının Alan Becerileri Açısından İncelenmesi

Sarp Kan GÜL

Şırnak Üniversitesi,
sarpvekan@gmail.com-0009-0004-7153-4023

Doç. Dr. Ömer NAYCI

Şırnak Üniversitesi,
nayciomer@gmail.com-0000-0002-6087-6456

Dr. Öğr. Üyesi Hasan Fehmi ÖZDEMİR

Şırnak Üniversitesi,
hfzdemir@sirnak.edu.tr-0000-0002-0705-8032

Özet

Bu araştırma, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli (TYMM) bağlamında geliştirilen Matematik, Fen Bilimleri ve Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programlarında başvuru alan becerilerinin hangi sıklıkla yer aldığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışma nitel bir çalışma olup, doküman incelemesi yoluyla veriler elde edilmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 2024 yılında yayımlanan öğretim programları incelenmiş ve veriler betimsel analiz tekniği ile çözümlenmiştir. Alan becerileri, sınıf düzeyi ve temalar/üniteler/öğrenme alanları bağlamında kodlanarak frekans ve dağılımları ortaya konulmuştur. Elde edilen bulgular incelendiğinde; Matematik Dersi Öğretim Programı ilkökul ve ortaokul kademesinde “Matematisel Temsil”, Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı ilkökul kademesinde “Deney Yapma”, ortaokul kademesinde “Bilimsel Çıkarım Yapma”, Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ilkökul kademesinde “Kanıt Dayalı Sorgulama ve Araştırma”, “Tarihsel Empati” ve “Sosyal Katılım” ortaokul kademesinde ise “Sosyal Katılım” becerileri en sık işe koşulan alan becerileri olmuştur. Ayrıca alan becerilerinin en sık yer aldığı temalar kademe ve sınıf bazında incelenmiştir. Bu çerçevede ilkökul ve ortaokul kademeleri birlikte değerlendirildiğinde alan becerilerinin en sık yer aldığı tema/ünite/öğrenme alanlarının Matematik Dersi Öğretim Programında yedinci sınıf “Sayılar ve Nicelikler (2)” teması, Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programında altıncı sınıf “Maddenin Ayırt Edici Özellikleri” ünitesi ve Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında altıncı sınıf “Hayatımızdaki Ekonomi” öğrenme alanı olduğu bulgularına ulaşılmıştır. Buna karşın öğretim programlarının kademe ve sınıf düzeylerinde yer verilmeyen alan becerileri olduğu da görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Alan becerileri, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli (TYMM), Öğretim Programları

Examination of the New Curricula in Terms of Domain Skills

Abstract

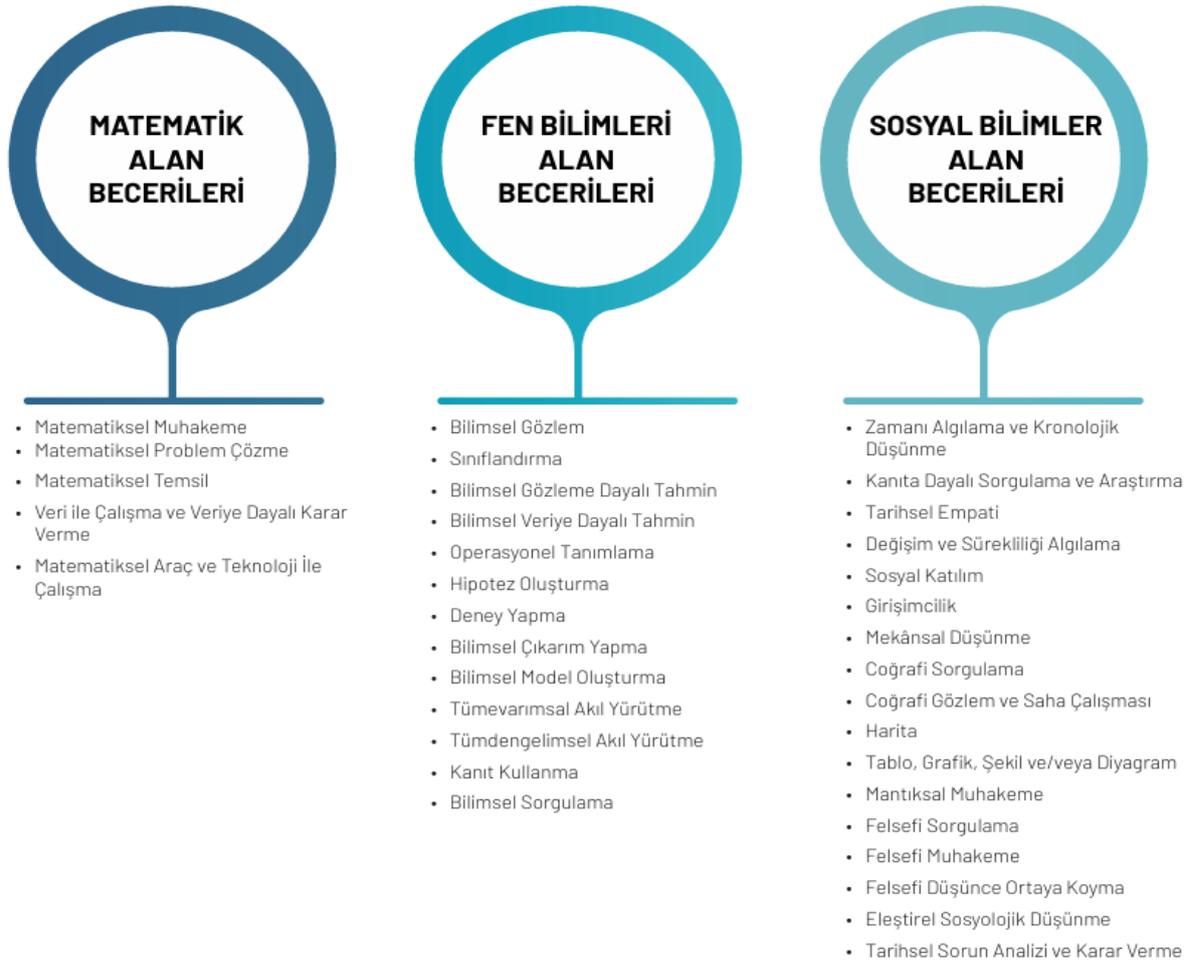
This research aims to reveal the frequency of domain skills referenced in the Mathematics, Science and Social Studies Course Curricula developed within the context of the Century of Türkiye Education Model (TYMM). The study is a qualitative study and data were obtained through document analysis. The curricula published by the Ministry of National Education in 2024 were examined and the data were analyzed using the descriptive analysis technique. Domain skills were coded in the context of grade level and themes/units/learning domains and their frequencies and distributions were revealed. When the findings obtained were examined, the most frequently employed domain skills were "Mathematical Representation" in the Mathematics Course Curriculum at both primary and secondary school levels, "Conducting Experiments" at the primary school level and "Making Scientific Inferences" at the secondary school level in the Science Course Curriculum and "Evidence-Based Inquiry and Research," "Historical Empathy," and "Social Participation" at the primary school level and "Social Participation" at the secondary school level in the Social Studies Course Curriculum. Additionally, the themes in which domain skills were most frequently included were examined by level and grade. In this context, when primary and secondary school levels were evaluated together, it was found that the themes/units/learning domains in which domain skills were most frequently included were the seventh grade "Numbers and Quantities (2)" theme in the Mathematics Course Curriculum, the sixth grade "Distinguishing Properties of Matter" unit in the Science Course Curriculum and the sixth grade "Economics in Our Lives" learning domain in the Social Studies Course Curriculum. However, it was observed that there were domain skills that were not included at the level and grade levels of the curricula.

Keywords: Domain skills, The Century of Türkiye Education Model, Curricula

1. GİRİŞ

Toplumsal değişim ve dönüşüm süreci bireyin sahip olması gereken yetkinlikleri de dönüştürmüştür. Bu doğrultuda birey ve toplum etkileşimi sürecinde toplumun bireyden beklentileri bireyin de topluma yüklediği anlam açısından yeni gereksinimler ortaya çıkmıştır. Bu gereksinimler doğrultusunda öğretim programları da geliştirilmektedir. Bu çerçevede günümüzde artık ne bilindiğinin ötesinde bilinenin nasıl uygulandığı da önem kazanmaya başlamıştır. Nitekim öğretim programları son otuz yıl içinde belirli içerikleri ortaya koymaktan ziyade beceriye dayalı öğrenme hedeflerini belirlemeye yönelmiş, küresel çapta bir öğretim programı dönüşümü de yaşamaya başlamıştır (Hughson, 2021). Beceri temelli eğitim anlayışı da bu doğrultuda önem kazanan bir yaklaşım olarak öğretim programlarının dayandığı temel yaklaşımlardan biri olmuştur.

Söz konusu dönüşüm süreci bağlamında Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli (TYMM) geliştirilmiş ve 2024 yılında belirli sınıf düzeylerinde uygulanmaya başlanmıştır. Söz konusu modelde öğretim programlarının temel yaklaşımının dayandırıldığı bileşenlerden biri de beceriler çerçevesi olmuştur. Söz konusu becerilerden biri de alan becerileridir. Alan becerileri; kavramsal beceriler ile alana özgü bütünleşik becerileri içine alacak bir biçimde organize edilmiştir (MEB, 2025). Bu çalışma kapsamında ele alınan öğretim programlarına ilişkin TYMM Öğretim Programları Ortak Metninde yer verilen alan becerileri Görsel 1’de verilmiştir.

Görsel 1: Alan Becerileri (MEB, 2024a)

Buna göre bu çalışma kapsamında ele alınan derslere ilişkin alan becerileri incelendiğinde, Matematik için beş, Fen Bilimleri için on üç, Sosyal Bilimler için ise on yedi alan becerisi belirlenmiştir. Konuya ilişkin alanyazın incelendiğinde, öğretim programları ile ilgili alan becerilerini ele alan bazı çalışmalara rastlanmıştır (Güven ve Dere, 2025; Polat vd., 2024; Doğan vd., 2023; Şahin ve Çelik, 2024). Ancak genel olarak incelendiğinde üç farklı derse ilişkin alan becerilerini ele alan bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Bu çalışma ile TYMM Öğretim Programları Ortak Metni (MEB, 2024a) ölçüt alınarak geliştirilen İlkokul Matematik (MEB, 2024c) ve Ortaokul Matematik (MEB, 2024d) ile Fen Bilimleri (MEB, 2024b) ve Sosyal Bilgiler (MEB, 2024e) Dersi Öğretim Programları ayrı ayrı ele alınarak incelenmiştir. İlgili öğretim programlarında söz konusu alan becerilerinin işe koşulma durumları ele alınmıştır. Elde edilen bulguların hem alanyazına hem de program geliştirme süreçlerine katkı sunması beklenmektedir. Çalışmada her bir ders bağlamında ilgili alan becerilerine yer verilme durumları ayrı ayrı ele alınarak sınıf, öğrenim kademesi ve tema/ünite/öğrenme alanı çerçevesinde sunulmuştur. Bu doğrultuda araştırma, TYMM Öğretim Programları Ortak Metni bağlamında geliştirilen Matematik, Fen Bilimleri ve Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programlarında başvurulan alan becerilerinin nasıl dağılım gösterdiğini ayrıntılı bir şekilde ortaya koymayı amaçlamaktadır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

TYMM kapsamında geliştirilmiş olan Matematik, Fen Bilimleri ve Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programlarında alan becerilerine yer verilme durumunun incelenmesini amaçlayan bu çalışma nitel bir araştırmadır. Çalışma kapsamında elde edilen veriler doküman incelemesi yoluyla toplanmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman analizi, bir dizi belgenin incelenerek veri toplanmasına ve analiz edilmesine dayanır (Bowen, 2009). Bu yöntemin, anketler gibi nicel veri toplama yöntemleri ya da derinlemesine bilgi elde edilmesini sağlayan görüşmeler veya katılımcı gözlemler kadar iyi olduğu, dahası bu yöntemlere göre daha az maliyetli olmasının bir avantaj olduğu vurgulanmaktadır (Mogalakwe, 2006). Dokümanlar, nitel araştırmalarda etkili bir biçimde kullanılacak önemli bilgi kaynakları olarak görülmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

2.2. Verilerin Toplanması

Araştırmanın veri kaynaklarını 2024 yılında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanan TYMM Öğretim Programları Ortak Metni çerçevesinde ele alınan alan becerileri ile bu becerilerin kullanıldığı öğretim programları oluşturmuştur. Bu kapsamda İlkokul Matematik ve Ortaokul Matematik, Fen Bilimleri ve Sosyal Bilgiler Derslerinin Öğretim Programları incelenmiştir. Bu öğretim programlarının ünite/tema/öğrenme alanı girişinde bulunan “Alan Becerileri” ile “Beceriler Arası İlişkiler” başlıkları kapsamında yer verilen alan becerileri araştırmaya dahil edilmiştir. Söz konusu öğretim programlarında yer verilen alan becerilerin sınıf düzeylerine, kademeler ile ünite/tema/öğrenme alanlarına göre dağılımı incelenmiştir.

2.3. Verilerin Analizi

Bu çalışma kapsamında doküman incelemesi yoluyla elde edilen verilerin çözümlenme sürecinde betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Betimsel analiz, daha önceden tanımlı bir çerçeve kapsamında nitel verilerin işlenmesi, bulguların ortaya konulması ve ortaya konulan bu bulguların yorumlanması adımlarını içeren bir analiz yaklaşımıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Kim, ne, nerede, ne zaman ve ne ölçüde gibi soruları yanıtlamayı amaçlayan betimsel analiz, aynı zamanda nedensel ilişkilerin ardındaki mekanizmaların da ortaya koyulmasına yardımcı olabilir (Loeb vd., 2017). Bu bağlamda, çalışmada alan becerilerinin, programın farklı kademelerinde nasıl dağılım gösterdiği ayrıntılı bir şekilde ortaya konmuş ve alan becerilerinin programlar içerisindeki dağılımı ve sınıf seviyelerine göre değişimi analiz edilmiştir.

3. BULGULAR

Bu bölümde ilgili çalışma kapsamında incelenen öğretim programlarının her biri bağlamında alan becerileri ayrı ayrı sunulmuştur. Söz konusu öğretim programlarında yer verilen alan becerilerinin sınıf düzeylerine, öğrenim kademesine ve tema/ünite/öğrenme alanlarına göre dağılımı karşılaştırmalı bir şekilde verilmiştir.

3.1. Matematik Dersi Öğretim Programına İlişkin Bulgular

Öğretim programında yer verilen alan becerilerinin dağılımına ait bulgular Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Alan becerilerinin dağılımı

Sınıf Düzeyi	Matematik Alan Becerileri						Toplam
	Tema	(MAB1) Matematiksel Muhakeme	(MAB2) Matematiksel Problem Çözme	(MAB3) Matematiksel Temsil	(MAB4) Veri ile Çalışma ve Veriye Dayalı Karar Verme	(MAB5) Matematiksel Araç ve Teknoloji ile Çalışma	
1. Sınıf	1. Nesnelerin Geometrisi (1)	-	-	-	-	-	-
	2. Sayılar ve Nicelikler (1)	-	-	1	-	-	1
	3. Sayılar ve Nicelikler (2)	-	-	-	-	1*	1
	4. İşlemden Cebirsel Düşünmeye	1	-	-	-	-	1
	5. Sayılar ve Nicelikler (3)	-	-	1	-	1	2
	6. Nesnelerin Geometrisi (2)	-	-	-	-	-	-
	7. Verilere Dayalı Araştırma	-	-	2*	1	-	3
	Toplam	1	-	4	1	2	8
2. Sınıf	1. Nesnelerin Geometrisi (1)	-	-	-	-	1*	1
	2. Sayılar ve Nicelikler (1)	-	-	1	-	-	1
	3. İşlemlerden Cebirsel Düşünmeye	1	1	-	-	1*	3
	4. Sayılar ve Nicelikler (2)	-	-	1*	-	1*	2
	5. Nesnelerin Geometrisi (2)	-	1*	-	-	-	1
	6. Verilere Dayalı Araştırma	-	-	1*	1	-	2
	Toplam	1	2	3	1	3	10
	3. Sınıf	1. Sayılar ve Nicelikler (1)	-	-	1	-	1*
2. Sayılar ve Nicelikler (2)		-	-	1	-	-	1
3. İşlemden Cebirsel Düşünmeye		1	1	-	-	-	2
4. Nesnelerin Geometrisi (1)		-	-	-	-	1	1
5. Nesnelerin Geometrisi (2)		-	-	-	-	-	-
6. Verilere Dayalı Araştırma		-	-	1*	1	-	2
Toplam		1	1	3	1	2	8
4. Sınıf		1. Sayılar ve Nicelikler (1)	-	-	1	-	-

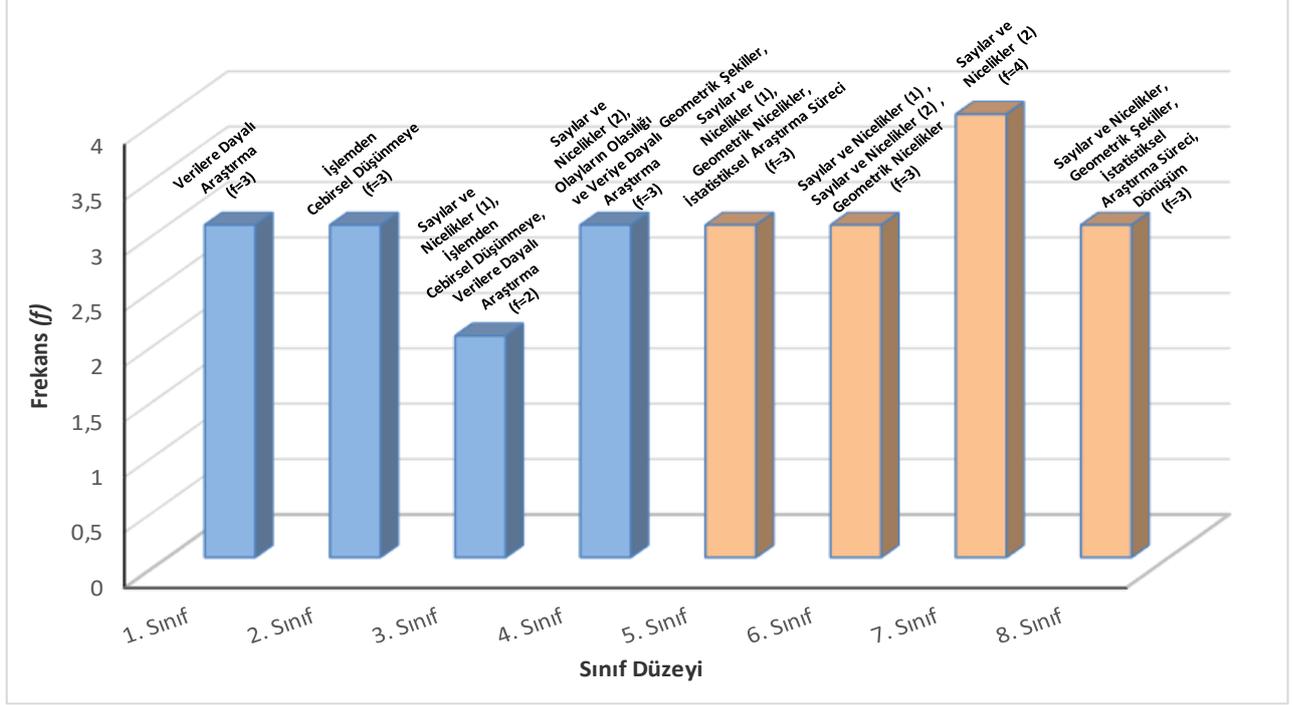
	2. Sayılar ve Nicelikler (2)	-	1	1	-	1*	3
	3. İşlemden Cebirsel Düşünmeye	-	1	-	-	-	1
	4. Nesnelerin Geometrisi (1)	-	-	-	-	1	1
	5. Nesnelerin Geometrisi (2)	-	-	-	-	1*	1
	6. Nesnelerin Geometrisi (3)	-	-	-	-	1*	1
	7. Olayların Olasılığı ve Veriye Dayalı Araştırma	-	-	1*	1	1*	3
	Toplam	-	2	3	1	5	11
	İlkokul Genel Toplam	3	5	13	4	12	37
5. Sınıf	1. Geometrik Şekiller	1	-	1*	-	1	3
	2. Sayılar ve Nicelikler (1)	-	1	1*	-	1*	3
	3. Geometrik Nicelikler	-	1	1*	-	1	3
	4. Sayılar ve Nicelikler (2)	-	-	1	-	-	1
	5. İstatistiksel Araştırma Süreci	-	-	1*	1	1*	3
	6. İşlemlerle Cebirsel Düşünme	1	-	1*	-	-	2
	7. Veriden Olasılığa	-	-	1*	-	-	1
	Toplam	2	2	7	1	4	16
6. Sınıf	1. Sayılar ve Nicelikler (1)	1	-	1*	-	1*	3
	2. İstatistiksel Araştırma Süreci	-	-	-	1	1*	2
	3. Sayılar ve Nicelikler (2)	-	1	1*	-	1*	3
	4. Veriden Olasılığa	-	-	1*	-	1*	2
	5. Geometrik Şekiller	-	1	-	-	1*	2
	6. İşlemlerle Cebirsel Düşünme ve Değişimler	1	-	1*	-	-	2
	7. Geometrik Nicelikler	-	1	1*	-	1*	3
	Toplam	2	3	5	1	6	17
7. Sınıf	1. Sayılar ve Nicelikler (1)	-	1	1*	-	-	2
	2. Geometrik Nicelikler (1)	-	1	1*	-	1*	3
	3. İstatistiksel Araştırma Süreci	-	-	1*	1	1*	3
	4. Dönüşüm	-	-	-	-	1*	1
	5. Geometrik Şekiller	-	-	-	-	1*	1
	6. Sayılar ve Nicelikler (2)	1	1	1*	-	1*	4
	7. Veriden Olasılığa	-	-	1*	-	-	1
	8. İşlemlerle Cebirsel Düşünme ve Değişimler	1	1	1*	-	-	3
	9. Geometrik Nicelikler (2)	-	1	1*	-	1*	3
Toplam	2	5	7	1	6	21	
8. Sınıf	1. Sayılar ve Nicelikler	1	-	1*	-	1*	3
	2. Geometrik Şekiller	-	1	1*	-	1*	3
	3. Veriden Olasılığa	-	-	1*	-	1*	2
	4. Cebirsel Düşünme ve Değişimler	-	-	1	-	1*	2
	5. Geometrik Nicelikler	-	-	1*	-	1*	2
	6. İstatistiksel Araştırma Süreci	-	-	1*	1	1*	3
	7. Dönüşüm	-	1	1*	-	1*	3
	Toplam	1	2	7	1	7	18
Ortaokul Genel Toplam		7	12	26	4	23	72

*Beceriler arası ilişkilerde yer verilen alan becerilerini temsil edilmektedir. Kaynak: (MEB, 2024c;2024d).

Tablo 1'e göre ilgili öğretim programının ilkökul kademesinde alan becerilerine en fazla yer verilen sınıf dördüncü sınıf (f=11) iken, en az ise birinci ve üçüncü sınıflar (f=8); ortaokulda ise en fazla yedinci sınıf (f=21) iken, en az ise beşinci sınıf (f=16) olduğu bulgusu elde edilmiştir. Ayrıca alan becerileri açısından hem ilkökul "Matematiksel Temsil" (f=13) hem de ortaokul "Matematiksel Temsil" (f=26) kademesinde en fazla kullanılan becerinin ortak olduğu görülmüştür.

Her iki kademeye ait alan becerileri incelendiğinde en az yer verilen alan becerilerinin ilkökul kademesinde "Matematiksel Muhakeme" (f=3) ve ortaokul kademesinde ise "Veri ile

Çalışma ve Veriye Dayalı Karar Verme” (f=4) olduğu görülmüştür. Aşağıdaki Şekil 1’de alan becerilerinin temalar bağlamında dağılımı yer almaktadır.

Şekil 1. Alan becerilerinin temalar bağlamında dağılımı

Şekil 1’e göre kademe ve sınıf bazında yer verilen alan becerileri ele alındığında, ilkökul kademesinde birinci sınıfta “Verilere Dayalı Araştırma” (f=3), ikinci sınıfta “İşlemlerden Cebirsel Düşünmeye” (f=3), üçüncü sınıfta “Sayılar ve Nicelikler (1)” (f=2), “İşlemlerden Cebirsel Düşünmeye” (f=2) ve “Veriye Dayalı Araştırma” (f=2), dördüncü sınıfta “Sayılar ve Nicelikler (2)” (f=3) ve “Olayların Olasılığı ve Veriye Dayalı Araştırma” (f=3) temalarında alan becerilerine daha fazla yer verildiği bulgusuna ulaşılmıştır. Ortaokul kademesinde ise beşinci sınıfta “Geometrik Şekiller” (f=3), “Sayılar ve Nicelikler (1)” (f=3), “Geometrik Nicelikler” (f=3) ve “İstatistiksel Araştırma Süreci” (f=3), altıncı sınıfta “Sayılar ve Nicelikler (1),(2)” (f=3) ve “Geometrik Nicelikler” (f=3), yedinci sınıfta “Sayılar ve Nicelikler (2)” (f=4), sekizinci sınıfta “Sayılar ve Nicelikler” (f=3), “Geometrik Şekiller” (f=3), “İstatistiksel Araştırma Süreci” (f=3) ve “Dönüşüm” (f=3) temalarında alan becerilerine daha fazla yer verildiği görülmüştür.

Alan becerileri tema bazında incelendiğinde, ilkökul kademesi birinci sınıflarda “Nesnelerin Geometrisi (1)” ve “Nesnelerin Geometrisi (2)” ve üçüncü sınıflarda “Nesnelerin Geometrisi (2)” temalarında hiçbir alan becerisine yer verilmediği tespit edilmiştir. Ortaokul kademesinde her tema için en az bir alan becerisinin yer aldığı görülmüştür.

3.2. Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programına İlişkin Bulgular

Öğretim programında yer verilen alan becerilerinin dağılımına ait bulgular Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Alan becerilerinin dağılımı

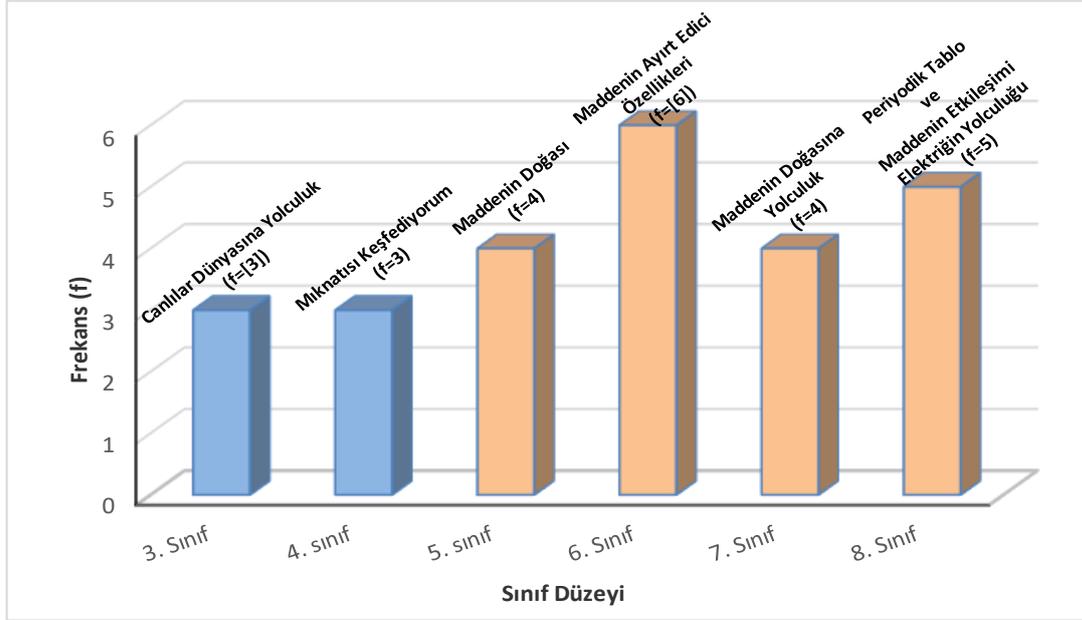
Sınıf Düzeyi	Ünite	Fen Bilimleri Alan Becerileri											Toplam		
		(FBAB1) Bilimsel Gözlem	(FBAB2) Sınıflandırma	(FBAB3) Bilimsel Gözleme Dayalı Tahmin	(FBAB4) Bilimsel Veriye Dayalı Tahmin	(FBAB5) Operasyonel Tanımlama	(FBAB6) Hipotez Oluşturma	(FBAB7) Deneysel Yapma	(FBAB8) Bilimsel Çıkarım Yapma	(FBAB9) Bilimsel Model Oluşturma	(FBAB10) Tümevarıma Dayalı Akıl Yürütme Becerisi	(FBAB11) Tümdengelimle Dayalı Akıl Yürütme		(FBAB12) Kanıt Kullanma	(FBAB13) Bilimsel Sorgulama
3. Sınıf	1. Bilimsel Keşif Yolculuğu	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
	2. Canlılar Dünyasına Yolculuk	-	1	-	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	
	3. Yer Bilimciler İş Başında	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
	4. Maddeyi Tanıyalım, Karıştırıp Ayırılım	-	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	
	5. Hareketi Keşfediyorum	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
	6. Yaşamımızı Kolaylaştıran Elektrik	-	-	-	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	
	7. Toprağı Tanıyorum, Tarımı Keşfediyorum	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
	8. Canlıların Yaşam Alanlarına Yolculuk	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1	-	
	Toplam	1	2	1	1	1	-	1	2	-	1	-	1	-	11
4. Sınıf	1. Bilime Yolculuk	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
	2. Sağlıklı Besleniyorum	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	
	3. Dünya'mızı Keşfedelim	-	-	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	
	4. Maddenin Değişimi	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	
	5. Miknatısı Keşfediyorum	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1	
	6. Enerji Dedektifleri	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	
	7. Işığın Peşinde	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	
	8. Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	
	Toplam	-	-	2	-	-	1	3	1	1	1	-	-	3	12
İlkokul Genel Toplam		1	2	3	1	1	1	4	3	1	2	-	1	3	23
5. Sınıf	1. Gökyüzündeki Komşularımız ve Biz	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	
	2. Kuvveti Tanıyalım	-	-	-	-	1	-	-	-	1	1	-	-	-	
	3. Canlıların Yapısına Yolculuk	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
	4. Işığın Dünyası	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
	5. Maddenin Doğası	-	1	1	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	
	6. Yaşamımızdaki Elektrik	-	1	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	
	7. Sürdürülebilir Yaşam ve Geri Dönüşüm	-	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	
	Toplam	1	5	1	-	1	1	1	3	3	1	-	-	-	17
	6. Sınıf	1. Güneş Sistemi ve Tutulmalar	-	1	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-
2. Kuvvetin Etkisinde Hareket		-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	
3. Canlılarda Sistemler		1	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	
4. Işığın Yansıması ve Renkler		1	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	-	
5. Maddenin Ayırt Edici Özellikleri		-	-	1	1	-	-	1	1	1	-	1	-	-	
6. Elektrikğin İletimi ve Direnç		-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	
7. Sürdürülebilir Yaşam ve Etkileşim		-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Toplam		2	1	1	2	-	1	3	5	2	-	1	1	-	19
7. Sınıf	1. Uzay Çağı	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	
	2. Kuvvet ve Enerjiyi Keşfedelim	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	
	3. Vücudumuzdaki Sistemler	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
	4. Işığın Kırılması ve Mercekler	1	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	
	5. Maddenin Doğasına Yolculuk	-	1	-	-	-	1	1	-	1	-	-	-	-	
	6. Elektriklelenme	-	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	
	7. Sürdürülebilir Yaşam ve Enerji	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	
	Toplam	2	3	-	-	-	1	2	2	2	1	-	-	-	14
8. Sınıf	1. Mevsimler ve İklim	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	
	2. Yaşamı Kolaylaştıran Kuvvet	-	1	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	
	3. Yaşamın Gizemi	1	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	
	4. Sesin Dünyası	-	-	-	-	-	1	1	1	-	-	-	-	1	
	5. Periyodik Tablo ve Maddenin Etkileşimi	-	1	1	-	-	-	1	1	-	1	-	-	-	
	6. Elektrikğin Yolculuğu	-	1	-	-	1	-	1	-	1	1	-	-	-	
	7. Sürdürülebilir Yaşam ve Madde Döngüleri	-	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	
	Toplam	1	3	1	-	1	2	3	5	2	2	-	-	1	21
Ortaokul Genel Toplam		6	12	3	2	2	5	9	15	9	4	1	1	2	71

*Beceriler arası ilişkilerde yer verilen alan becerilerini temsil edilmektedir. Kaynak: (MEB, 2024b).

Tablo 2'ye göre ilgili öğretim programının ilkökul kademesinde alan becerilerinin en fazla yer verildiği sınıf dördüncü sınıf (f=12) iken, en az ise üçüncü sınıf (f=11); ortaokulda ise en çok sekizinci sınıf (f=21), en az ise yedinci sınıf (f=14) olduğu görülmüştür. Ayrıca alan

becerileri açısından her iki kademe ayrı ayrı incelenmiştir. Bunun sonucunda ilkokulda “Deney Yapma” (f=4), ortaokulda ise “Bilimsel Çıkarım Yapma” (f=15) becerilerinin en fazla kullanılan beceriler olduğu görülmüştür.

İlkokul ve ortaokul dahilinde alan becerileri incelendiğinde, ilkokulda “Tümdengelim Dayalı Akıl Yürütme” becerisine yer verilmediği görülmüştür. Ortaokul kademesinde ise alan becerilerinin tümüne en az bir kez yer verilmiştir. Şekil 2’de alan becerilerinin üniteler bağlamında dağılımı yer almaktadır.

Şekil 2. Alan becerilerinin üniteler bağlamında dağılımı

Şekil 2’ye göre kademe ve sınıf bazında yer verilen alan becerileri ele alındığında, ilkokul üçüncü sınıfta “Canlılar Dünyasına Yolculuk” (f=3), dördüncü sınıfta “Mıknatısı Keşfediyorum” (f=3) ünitelerinde en fazla sayıda alan becerisine yer verildiği bulgusuna ulaşılmıştır. Ortaokulda ise beşinci sınıfta “Maddenin Doğası” (f=4), altıncı sınıfta “Maddenin Ayırt Edici Özellikleri” (f=6), yedinci sınıfta “Maddenin Doğasına Yolculuk” (f=4), sekizinci sınıfta “Periyodik Tablo ve Maddenin Etkileşimi” (f=5) ve “Elektriğin Yolculuğu” (f=5) ünitelerinde en fazla sayıda alan becerisine yer verildiği saptanmıştır.

Alan becerileri ünite bazında incelendiğinde ise ilkokul üçüncü sınıfta “Bilimsel Keşif Yolculuğu”, “Yer Bilimciler İş Başında” ünitelerinde ve dördüncü sınıflarda “Bilime Yolculuk” ünitesinde herhangi bir alan becerisine yer verilmediği bulgusu elde edilmiştir. Ortaokul kademesinde ise her ünite için en az bir alan becerisine yer verildiği görülmüştür.

3.3. Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programına İlişkin Bulgular

Öğretim programında yer verilen alan becerilerinin dağılımına ait bulgular Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. Alan becerilerinin dağılımı

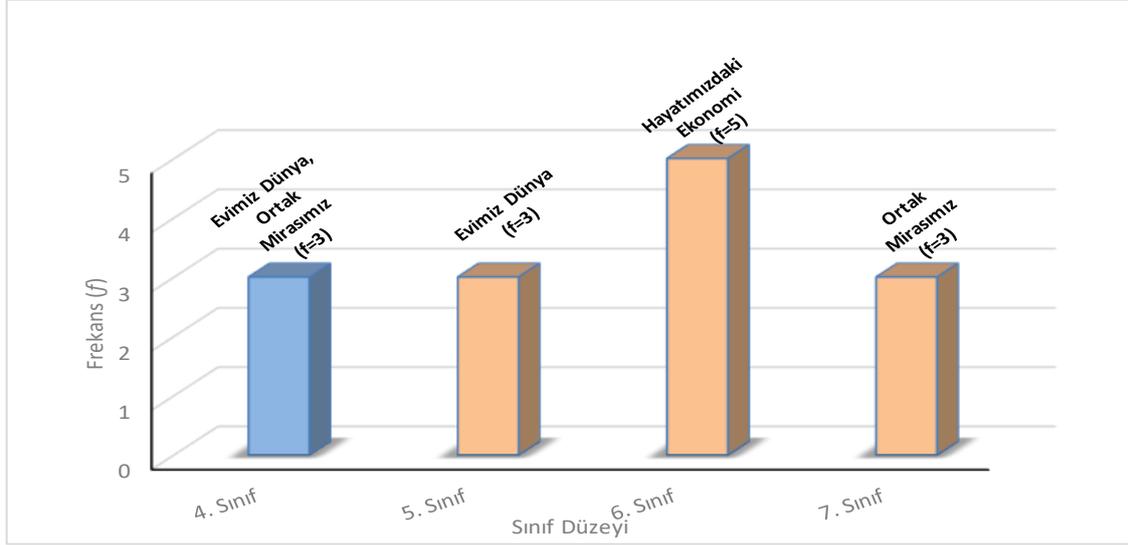
Sınıf Düzeyi	Öğrenme Alanı	Sosyal Bilimler Alan Becerileri																	
		(SBAB1) Zamanı Algılamak ve Kronolojik Düşünme	(SBAB2) Kanıtı Dayalı Sorgulama ve Araştırma	(SBAB3) Tarihsel Empati	(SBAB4) Değişim ve Sürekliliği Algılamak	(SBAB5) Sosyal Katılım	(SBAB6) Girişimcilik	(SBAB7) Mekansal Düşünme	(SBAB8) Coğrafi Sorgulama	(SBAB9) Coğrafi Gözlem ve Saha Çalışması	(SBAB10) Harita	(SBAB11) Tablo, Grafik, Şekil ve/veya Diyagram	(SBAB12) Mantıksal Muhakeme	(SBAB13) Felsefi Sorgulama	(SBAB14) Felsefi Muhakeme	(SBAB15) Felsefi Düşünce Ortaya Koyma	(SBAB16) Eleştirel Sosyolojik Düşünme Becerisi	(SBAB17) Tarihsel Sorun Analizi ve Karar Verme Becerisi	Toplam
4. SINIF	1. Birlikte Yaşamak	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
	2. Evimiz Dünya	-	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
	3. Ortak Mirasımız	*1	-	*1	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	3
	4. Yaşayan Demokrasimiz	-	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
	5. Hayatımızdaki Ekonomi	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-	2
	6. Teknoloji ve Sosyal Bilimler	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
	Toplam	1	2	2	1	2	1	-	1	-	1	1	-	-	-	-	-	-	12
İlkokul Genel Toplam		1	2	2	1	2	1	-	1	-	1	1	-	-	-	-	-	12	
5. Sınıf	1. Birlikte Yaşamak	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
	2. Evimiz Dünya	-	-	-	1	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
	3. Ortak Mirasımız	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
	4. Yaşayan Demokrasimiz	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
	5. Hayatımızdaki Ekonomi	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
	6. Teknoloji ve Sosyal Bilimler	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
	Toplam	-	2	1	1	3	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	9
6. Sınıf	1. Birlikte Yaşamak	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
	2. Evimiz Dünya	-	-	-	-	-	-	2	-	-	1*	-	-	-	-	-	-	-	3
	3. Ortak Mirasımız	1*	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
	4. Yaşayan Demokrasimiz	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	5. Hayatımızdaki Ekonomi	-	1*	-	1	-	1	-	-	-	1*	1*	-	-	-	-	-	-	5
	6. Teknoloji ve Sosyal Bilimler	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Toplam	1	1	1	1	1	1	2	-	-	2	1	-	-	-	-	-	-	11
7. Sınıf	1. Birlikte Yaşamak	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
	2. Evimiz Dünya	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	3. Ortak Mirasımız	-	1	-	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	3
	4. Yaşayan Demokrasimiz	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
	5. Hayatımızdaki Ekonomi	-	-	-	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
	6. Teknoloji ve Sosyal Bilimler	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	2
	Toplam	-	1	1	3	2	-	-	1	-	1	-	-	1	-	-	-	-	10
Ortaokul Genel Toplam		1	4	3	5	6	2	3	1	-	3	1	-	1	-	-	-	30	

*Beceriler arası ilişkilerde yer verilen alan becerilerini temsil etmektedir. Kaynak: (MEB, 2024e)

Tablo 2'ye göre ilgili öğretim programı kapsamında alan becerilerinin en fazla yer verildiği sınıf ilkökul dördüncü sınıf (f=12) ile ortaokul altıncı sınıf (f=11) olmuştur. Alan becerilerinin en az yer verildiği sınıf ise beşinci sınıf (f=9) olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca alan becerileri açısından her iki kademe incelendiğinde, ilkökul kademesinde “Kanıtı Dayalı Sorgulama ve Araştırma” (f=2), “Tarihsel Empati” (f=2) ve “Sosyal Katılım” (f=2), ortaokul kademesinde ise “Sosyal Katılım” (f=6) becerilerinin en fazla yer verilen beceriler olduğu görülmüştür.

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı kapsamında alan becerileri incelendiğinde ilkökul kademesinde “Mekansal Düşünme”, “Coğrafi Gözlem ve Saha Çalışması”, “Mantıksal Muhakeme”, “Felsefi Sorgulama”, “Felsefi Muhakeme”, “Felsefi Düşünce Ortaya Koyma”, “Eleştirel Sosyolojik Düşünme” ve “Tarihsel Sorun Analizi ve Karar Verme” becerilerine yer verilmediği bulgusuna ulaşılmıştır. Ortaokul kademesinde ise hiç yer verilmeyen alan

becerilerinin “Mantıksal Muhakeme”, “Coğrafi Gözlem ve Saha Çalışması”, “Felsefi Muhakeme”, “Felsefi Düşünce Ortaya Koyma”, “Eleştirel Sosyolojik Düşünme”, “Tarihsel Sorun Analizi ve Karar Verme” becerileri olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Şekil 3’te alan becerilerinin öğrenme alanları bağlamında dağılımı yer almaktadır.

Şekil 3. Alan becerilerinin öğrenme alanları bağlamında dağılımı

Şekil 3’e göre kademe ve sınıf bazında yer verilen alan becerileri ele alındığında, ilkokul dördüncü sınıfta “Evimiz Dünya” (f=3) ve “Ortak Mirasımız” (f=3), ortaokulda beşinci sınıfta “Evimiz Dünya” (f=3), altıncı sınıfta “Hayatımızdaki Ekonomi” (f=5), yedinci sınıfta “Ortak Mirasımız” (f=3) öğrenme alanlarında alan becerilerine daha fazla yer verildiği görülmüştür.

Alan becerileri öğrenme alanları bazında incelendiğinde, ortaokul kademesi altıncı sınıf düzeyinde “Yaşayan Demokrasimiz”, “Teknoloji ve Sosyal Bilimler” öğrenme alanlarında ve yedinci sınıf düzeyinde “Evimiz Dünya” öğrenme alanında alan becerilerine yer verilmediği görülmüştür.

4. TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu bölümde çalışma kapsamında ele alınan öğretim programlarına ilişkin elde edilen bulgular üç farklı ders için ayrı ayrı ele alınmış ve tartışılmıştır.

Matematik Dersi Öğretim Programı bağlamında elde edilen bulgular

Matematik Dersi Öğretim Programı bağlamında elde edilen bulgular incelendiğinde, İlkokul ve Ortaokul Matematik Dersi Öğretim Programlarında en fazla yer verilen becerinin “Matematiksel Temsil” olduğu görülmüştür. Söz konusu beceri matematik öğreniminde öğrenenlerin problemleri kolayca yorumlayabilmelerine ve çözmelerine olanak sağlayan önemli bir beceridir (Supandi vd., 2018). Bu açıdan ele alındığında ilgili becerinin alan açısından bireye kazandırılması gereken önemli beceriler arasında yer aldığı söylenebilir. Dolayısıyla ilgili öğretim programında sıklıkla yer verilmesi alan açısından önemlidir. Bununla birlikte, alan becerilerinin temalar bağlamında dağılımı incelendiğinde hem ilkokul hem de

ortaokul kademelerinde verilen alan becerilerinin birbirine yakın sayıda olduğu görülmüştür. Her iki öğrenim kademesi açısından bakıldığında ise ortaokul kademesi yedinci sınıfta “Sayılar ve Nicelikler (2)” temasının en fazla alan becerisine yer verilen tema olduğu görülmüştür. İlgili öğretim programı incelendiğinde bu tema altında ve özellikle bu sınıf düzeyinde gerçek yaşam durumları veya matematiksel durumlara ilişkin bazı becerileri kapsadığı görülmüştür. Sözelimi doğal sayı, tam sayı ve rasyonel sayıları yorumlama yine rasyonel sayıların ondalık gösterimlerini yansıtmaya, rasyonel sayıları sıralamanın yanı sıra karşılaştırma ile birlikte ilişkilerini yorumlayabilme gibi çeşitli becerileri içermektedir (MEB, 2024d). Dolayısıyla temanın içeriği ve kapsamı ele alındığında ilgili alan becerisinin sıklıkla işe koşulmasının gerekçesinin daha iyi anlaşılmasını sağladığı söylenebilir.

Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı bağlamında elde edilen bulgular

Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programında alan becerilerine yer verilme durumu incelendiğinde, ilkökul kademesinde “Deney Yapma”, ortaokulda ise “Bilimsel Çıkarım Yapma” becerilerinin en fazla kullanılan beceriler olduğu görülmüştür. İlkokul kademesi açısından ele alındığında en fazla yer verilen “Deney Yapma” becerisinin bilimsel düşünme açısından ele alındığında temel bir bileşen olduğu bilinmektedir (Osterhaus vd., 2015). Ayrıca teknoloji ve doğa bilimlerinin gittikçe önem kazandığı günümüzde öğrenenlerin deney yapma ve buna ilişkin bilgi ve becerileri edinmeleri oldukça önemlidir. Nitekim alana özgü öğretim programlarında deney yapmaya önemli bir yer ayrıldığı da bilinmektedir (Kranz vd., 2023). Bu açıdan bakıldığında deney yapma becerisine ilgili öğretim programlarında sıklıkla yer verilmesinin çeşitli gerekçelerle alanyazınla da desteklenmektedir. Ortaokulda ise ön plana çıkan beceri “Bilimsel Çıkarım Yapma” becerisi olmuştur. “Bilimsel Çıkarım Yapma” becerisi, gözlem verilerine dayalı olarak destekleyici kanıtlara ve bununla birlikte geçmiş deneyimlere dayalı bir sonuca varmanın yanı sıra yargıda bulunmayı ifade eder (MEB, 2025). Hem ilkökul hem de ortaokul kademesinde en fazla yer verilen iki becerinin karşılıklarına bakıldığında söz konusu becerilerin birbirini destekleyen beceriler olduğu bunun da TYMM’nin temel yaklaşımını yansıttığı söylenebilir. Bununla birlikte ilkökul ve ortaokul dahilinde alan becerileri incelendiğinde, ilkökulda “Tümdengelim Dayalı Akıl Yürütme” becerisine yer verilmediği görülmüştür. Ortaokul kademesinde ise alan becerilerinin tümüne en az bir kez yer verilmiştir. Bu açıdan bakıldığında beceri bağlamında bireyin bütüncül gelişimi göz önünde bulundurularak yer verilmeyen becerinin de ilgili programda yer verilmesi önemlidir.

Sosyal Bilimler Dersi Öğretim Programı bağlamında elde edilen bulgular

Sosyal Bilimler Dersi Öğretim Programı bağlamında elde edilen bulgular bağlamında, her iki kademe incelendiğinde, ilkökul kademesinde “Kanıt Dayalı Sorgulama ve Araştırma”, “Tarihsel Empati” ve “Sosyal Katılım”, ortaokul kademesinde ise “Sosyal Katılım” becerilerinin en fazla yer verilen beceriler olduğu görülmüştür. Hem ilkökul hem de ortaokul kademesinde en fazla yer verilen becerinin “Sosyal Katılım” becerisi olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Söz konusu beceri bireyin hem kendini hem de yakın çevresini etkileyecek nitelikteki konulara ilişkin bilgi sahibi olma ile birlikte ihtiyaçlarını giderme noktasında sosyal gruplara dahil olmasıyla fikir ortaya koymaktan eyleme geçme sürecine karşılık gelmektedir (MEB, 2025). Açıklamasından da anlaşılacağı üzere bireyin öğrenme-öğretme sürecinin birçok

aşamasında sahip olması gereken becerilerden biri olduğu söylenebilir. Öğrenme-öğretme sürecinin farklı aşamalarında edineceği bu tür bir becerinin bireyin toplumsal uyumu açısından birçok yönden kolaylaştırıcı rolünden söz edilebilir.

Buna karşın ilgili öğretim programında ilkokul kademesinde “Mekansal Düşünme”, “Coğrafi Gözlem ve Saha Çalışması”, “Mantıksal Muhakeme”, “Felsefi Sorgulama”, “Felsefi Muhakeme”, “Felsefi Düşünce Ortaya Koyma”, “Eleştirel Sosyolojik Düşünme” ve “Tarihsel Sorun Analizi ve Karar Verme” becerilerine yer verilmediği bulgusuna ulaşılmıştır. Bunlardan bazı becerilerin ilgili öğretim programının öğrenim kademesi, ilgili dersin içerik çerçevesi veya öğrenenin gelişim düzeyine bağlı olarak yer verilmemiş olabilir. Bununla birlikte yine içerik çerçevesinden kaynaklı olduğu düşünülen ortaokul kademesinde de bazı öğrenme alanlarında alan becerilerine yer verilmediği de görülmüştür.

Araştırma kapsamında ulaşılan bulgulardan yola çıkarak şu önerilerde bulunulabilir:

- Öğretmenlere, özellikle alan becerilerinin bireye kazandırılması konusuna ilişkin eğitimler verilebilir ve bununla ilgili materyaller geliştirilebilir.
- İlgili öğretim programlarında yer verilmeyen alan becerilerine TYMM'nin bütüncül eğitim yaklaşımının gereği olarak, içerik çerçevesi de göz önünde bulundurulurken yer verilebilir.
- İlgili öğretim programlarında öğrenme çıktılarının kaynağı olarak yer verilemeyen alan becerilerine, beceriler arası ilişkilerde daha sık yer verilebilir.
- Bu çalışmada alan becerileri ele alınırken ünite/tema/öğrenme alanı girişinde bulunan “Alan Becerileri” ile “Beceriler Arası İlişkiler” başlıkları altında yer verilen becerilerle sınırlı tutulmuştur. Buna ek olarak beceriler arası ilişkilerde yer verilen ve öğrenme-öğretme uygulamalarında işe koşulan becerilerin verilme sıklığı da çalışmaya dahil edilerek yeni bir çalışma yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27–40. <https://doi.org/10.3316/QRJ0902027>
- Doğan, Y., Kabapınar, Y., Zaman, S., ve Duman, E. Z. (2023). Sosyal bilimler alan becerileri: Kavram, kapsam ve geliştirilme öyküsü. *Millî Eğitim*, 52(1), 1055–1118. <https://doi.org/10.37669/milliegitim.1309009>
- Güven, G., ve Dere, F. (2025). Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli 2024 okul öncesi eğitim programında değerler ve alan becerileri arasındaki ilişkinin analizi. *Millî Eğitim*, 54(1), 1471–1500. <https://doi.org/10.37669/milliegitim.1705437>
- Hughson, T. A. (2021). Learnification and the outcomes-focused curriculum: The case of secondary school English in Aotearoa New Zealand. *The Curriculum Journal*, 32(4), 652-666. <https://doi.org/10.1002/curj.91>
- Kranz, J., Baur, A., & Möller, A. (2023). Learners' challenges in understanding and performing experiments: A systematic review of the literature. *Studies in Science Education*, 59(2), 321–367. <https://doi.org/10.1080/03057267.2022.2138151>

- Loeb, S., Dynarski, S., McFarland, D., Morris, P., Reardon, S., & Reber, S. (2017). *Descriptive analysis in education: A guide for researchers. (NCEE 2017–4023)*. Washington, DC: U.S. Department of Education, Institute of Education Sciences, National Center for Education Evaluation and Regional Assistance.
- Mogalakwe, M. (2006). *The use of documentary research methods in social research. African Sociological Review, 10*(1), 221-230.
- MEB. (2025). *Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli öğretim programları ortak metni*. Millî Eğitim Bakanlığı. 25 Ekim 2025 tarihinde https://tymm.meb.gov.tr/upload/brosur/ortak_metin.pdf adresinden edinilmiştir.
- MEB. (2024a). *Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli öğretim programları ortak metni*. Millî Eğitim Bakanlığı. 28 Nisan 2025 tarihinde https://tymm.meb.gov.tr/upload/brosur/ortak_metin.pdf adresinden edinilmiştir.
- MEB. (2024b). *Fen bilimleri dersi öğretim programı. (3,4,5,6,7 ve 8. sınıflar) (Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli)*. Millî Eğitim Bakanlığı. 15 Mayıs 2025 tarihinde <https://tymm.meb.gov.tr/ogretim-programlari/fen-bilimleri-dersi> adresinden edinilmiştir.
- MEB. (2024c). *İlkokul matematik dersi öğretim programı. (1,2,3 ve 4. Sınıflar) (Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli)*. Millî Eğitim Bakanlığı. 5 Mayıs 2025 tarihinde <https://tymm.meb.gov.tr/ogretim-programlari/ilkokul-matematik-dersi> adresinden edinilmiştir.
- MEB. (2024d). *Ortaokul matematik dersi öğretim programı. (5,6,7 ve 8. sınıflar) (Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli)*. Millî Eğitim Bakanlığı. 8 Mayıs 2025 tarihinde <https://tymm.meb.gov.tr/ogretim-programlari/ortaokul-matematik-dersi> adresinden edinilmiştir.
- MEB. (2024e). *Sosyal bilgiler dersi öğretim programı. (4,5,6 ve 7. sınıflar) (Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli)*. Millî Eğitim Bakanlığı. 25 Nisan 2025 tarihinde <https://tymm.meb.gov.tr/ogretim-programlari/sosyal-bilgiler-dersi> adresinden edinilmiştir.
- Osterhaus, C., Koerber, S., & Sodian, B. (2015). *Children's understanding of experimental contrast and experimental control: An inventory for primary school. Frontline Learning Research, 3*(4), 56–94. <https://doi.org/10.14786/flr.v3i4.220>
- Polat, Y., Deniz, K., ve Kurtul, K. (2024). K12 beceriler çerçevesi: Türkiye bütüncül modeli bağlamında Türkçe alan becerileri. *Millî Eğitim, 53*(241), 473–498. <https://doi.org/10.37669/milliegitim.1309211>
- Supandi, S., Waluya, B., Rochmad, R., Suyitno, H., & Dewi, K. (2018). Think–talk–write model for improving students' abilities in mathematical representation. *International Journal of Instruction, 11*(3), 77–90. <https://doi.org/10.12973/iji.2018.1136a>
- Şahin, E. N., ve Çelik, H. (2024). The status of social sciences field skills in the field skills section of the 2024 social studies curriculum. *International Journal of Values in Education and Society, 2*(3). <https://doi.org/10.5281/zenodo.14575945>
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2013). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Seçkin Yayıncılık.

TÜRKİYE'DEKİ SU OKURYAZARLIĞI TEMALI LİSANSÜSTÜ TEZLERİN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ

Dr. Öğr. Üyesi, MEHMET KARABAL

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, mehmetkarabal@mehmetakif.edu.tr

ORCID: 0000-0002-3129-748X

Yüksek Lisans Öğrencisi, AHMET CANBOLAT

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, combojoy@gmail.com

ORCID: 0009-0004-8816-5957

Yüksek Lisans Öğrencisi, YAVUZ UYAR

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, yavuzbjk32@gmail.com

ORCID: 0000-0001-8562-9518

ÖZET

Su, yalnızca biyolojik yaşamın devamlılığı için gerekli bir bileşik değil; aynı zamanda ekonomik kalkınma, toplumsal refah ve ekolojik dengenin merkezinde yer alan stratejik bir değerdir. Günümüzde iklim değişikliği, hızlı nüfus artışı ve kontrolsüz tüketim alışkanlıkları, su kaynakları üzerindeki baskıyı artırarak küresel bir su krizini tetiklemiştir. Bu krizle mücadelede teknolojik ve idari çözümler kadar, bireylerin suyla olan ilişkisini yeniden tanımlayacak bir zihniyet dönüşümü de elzemdir. Eğitim, bu dönüşümü gerçekleştirecek en güçlü araçtır. Bireylerin suyun değerini anlaması, koruma bilinci geliştirmesi ve sürdürülebilir tüketim davranışlarını içselleştirmesi ancak nitelikli bir "su okuryazarlığı" eğitimi ile mümkündür. Alanyazında su okuryazarlığı; suyun döngüsünden yönetimine, korunmasından su etiğine kadar geniş bir perspektifi kapsayan, bireyi sorumlu bir karar verici haline getirmeyi amaçlayan bütüncül bir yetkinlik alanıdır.

Bu açıdan değerlendirildiğinde, su okuryazarlığı alanında yapılan lisansüstü tezlerin analizi büyük önem taşımaktadır. Nitel araştırma yaklaşımlarından doküman incelemesi yöntemiyle yürütülen bu çalışmada, YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanında 2025 yılı sonuna kadar erişime açılmış tüm lisansüstü tezler taranmıştır. Künye bilgilerinde su okuryazarlığı bileşenlerini temsil eden; su okuryazarlığı, eğitimi, farkındalığı, bilinci, tutumu, algısı, duyarlılığı, tasarrufu, ayak izi, tüketimi, kirliliği, deniz/okyanus okuryazarlığı, su koruma, su teması, kullanımı ve sürdürülebilirliği gibi toplam 17 anahtar kelime dizini kullanılarak bir veri seti oluşturulmuştur. Bu küme içinden "Eğitim ve Öğretim" başlığındakiler ile farklı kategorilerde olsa da çevre eğitimi bağlamında öğrenci, öğretmen ve aile gibi paydaşlarla çalışılmış disiplinlerarası tezler analize dahil edilmiştir.

Elde edilen 50 tezlik veri seti; konu alanları, akademik düzeyleri, yayın yılları, dilleri, kurumları, yöntemleri, örneklem grupları ve analiz teknikleri açısından bütüncül bir bakış açısıyla çözümlenmiştir. Araştırmada, alandaki akademik üretimin özellikle son üç yılda çarpıcı bir ivme kazandığı görülmüştür. 1992-2022 arasındaki 30 yıllık süreçte sadece 21 tez (%42) üretilirken; 2023-2025 yılları arasında yayınlanan 29 tez, toplam üretimin %58'ini oluşturmaktadır. Bu durum, konunun akademik güncelliğini kanıtlamaktadır. Ayrıca 2019 yılından itibaren bir odak değişimi yaşandığı; klasik "tasarruf" veya "kirlilik" başlıklarının yerini "su okuryazarlığı" ve "su ayak izi" gibi teknik kavramlara bıraktığı saptanmıştır. İncelenen tezlerin %86'sının yüksek lisans düzeyinde olması ve doktora çalışmalarının azlığı derinlemesine araştırmalara duyulan ihtiyacı ortaya koymaktadır. Çalışma, akademik çalışmalarda çeşitliliğin ve özellikle çevre eğitimi süreçlerinde su okuryazarlığına verilen değerin artırılmasına yönelik önerilerle tamamlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Su Okuryazarlığı, Bibliyometrik Analiz, Çevre Eğitimi, Lisansüstü Tezler.

BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF GRADUATE THESES ON WATER LITERACY IN TÜRKİYE

Asst. Prof., MEHMET KARABAL

Burdur Mehmet Akif Ersoy University, mehmetkarabal@mehmetakif.edu.tr

ORCID: 0000-0002-3129-748X

Master's Student, AHMET CANBOLAT

Burdur Mehmet Akif Ersoy University, combojoy@gmail.com

ORCID: 0009-0004-8816-5957

Master's Student, YAVUZ UYAR

Burdur Mehmet Akif Ersoy University, yavuzbjk32@gmail.com

ORCID: 0000-0001-8562-9518

ABSTRACT

Water is not merely a compound essential for biological survival; it is a strategic asset at the heart of economic development, social welfare, and ecological balance. Today, climate change, rapid population growth, and uncontrolled consumption habits have triggered a global water crisis by intensifying pressure on water resources. Combating this crisis necessitates not only technological and administrative solutions but also a fundamental mindset shift that redefines the relationship between individuals and water. Education serves as the most potent instrument for achieving this transformation. Internalizing sustainable consumption behaviors, understanding the intrinsic value of water, and developing a consciousness for resource protection are only attainable through high-quality ‘water literacy’ education. In the literature, water literacy is defined as a holistic competency encompassing a broad spectrum—from the water cycle and management to water ethics and conservation—aiming to cultivate informed and responsible decision-makers.

From this perspective, analyzing graduate theses produced in the field of water literacy is of significant importance. This study, conducted through the qualitative document analysis method, scanned all graduate theses made accessible in the Council of Higher Education (YÖK) National Thesis Center database until the end of 2025. A comprehensive data set was constructed using 17 keyword indices representing water literacy components, such as water literacy, education, awareness, consciousness, attitude, perception, sensitivity, conservation, footprint, consumption, pollution, maritime/ocean literacy, water protection, theme, usage, and sustainability. Within this pool, studies listed under the “Education and Training” category, as well as interdisciplinary theses focusing on environmental education with stakeholders such as students, teachers, and families, were included in the analysis.

The resulting data set of 50 theses was analyzed from a holistic perspective regarding subject areas, academic levels, publication years, languages, institutions, methodologies, sampling groups, and data analysis techniques. The findings reveal that academic production in the field has gained striking momentum, particularly within the last three years. While only 21 theses (42%) were produced during the 30-year period between 1992 and 2022, the 29 theses published between 2023 and 2025 account for 58% of the total output. This demonstrates the current academic relevance of the subject. Furthermore, a thematic shift was observed starting in 2019; traditional titles such as “water saving” or “water pollution” have transitioned toward more holistic and technical concepts like “water literacy” and “water footprint.” The fact that 86% of the analyzed theses are at the Master’s level, alongside a scarcity of doctoral studies, underscores the necessity for more in-depth research. The study concludes with recommendations aimed at increasing academic diversity and the valuation of water literacy in environmental education processes.

Keywords: Water Literacy, Bibliometric Analysis, Environmental Education, Graduate Theses.

MATEMATİK EĞİTİMİNDE AKILLI TAHTA KULLANIMI: ÖĞRENCİ ODAKLI ÇALIŞMALAR ÜZERİNE BİR BİBLİYOMETRİK İNCELEME

Yüksek Lisans Öğrencisi, Selimcan BÜKER

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, selimcanbuker@gmail.com

Doç. Dr. Sezan SEZGİN

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, sezansezgin@mehmetakif.edu.tr - 0000-0002-0878-591X

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, matematik eğitiminde akıllı tahta kullanımını öğrenci odaklı boyutlarıyla ele alan araştırmaların eğilimlerini ve tematik yönelimlerini bibliyometrik yöntemlerle incelemektir. Veriler, Web of Science Core Collection veri tabanında 28.12.2025 tarihinde gerçekleştirilen tarama sonucunda elde edilmiştir. Uluslararası literatür görünümünü izlemek amacıyla yalnızca İngilizce yayımlanan hakemli makale ve derlemeler dikkate alınmış; başlık, özet ve yazar anahtar kelimeleri üzerinden yürütülen PRISMA uyumlu tarama süreci sonunda analiz kapsamına 61 çalışma dâhil edilmiştir. Bulgular, yayınların 2007 yılından itibaren görünür hâle geldiğini ve üretimin özellikle 2013–2017 döneminde yoğunlaştığını göstermektedir. Ülke dağılımı incelendiğinde Türkiye, İspanya ve Avustralya'nın öne çıktığı belirlenmiştir. Tematik analizler, yazar anahtar kelimeleri düzeyinde ICT, e-öğrenme ve teknoloji entegrasyonu gibi kavramların, özet metinleri düzeyinde ise etkileşim, ölçme-değerlendirme ve başarı/etki odaklı ifadelerin daha baskın olduğunu ortaya koymuştur. Dönemsel değerlendirme, literatürün erken dönemde uygulama ve tasarım odaklı, orta dönemde entegrasyon ve pedagojik çerçeveler odaklı, son dönemde ise öğrenme çıktıları ve değerlendirme ekseninde olgunlaştığını göstermektedir. Yöntem dağılımı, nicel çalışmaların ağırlığını koruduğunu, karma yöntemlerin ise sınırlı kaldığını işaret etmektedir. Sonuç olarak çalışma, matematik eğitiminde akıllı tahta kullanımına ilişkin öğrenci odaklı literatürün yapısal bir haritasını sunmakta ve gelecekteki araştırmalar için tematik ve yöntemsel boşluklara işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Akıllı tahta; Matematik eğitimi; Bibliyometrik analiz; Öğrenci deneyimi; Web of Science; PRISMA

1. GİRİŞ

Son yirmi yılda dijital teknolojilerin eğitim ortamlarına entegrasyonu, öğretme ve öğrenme süreçlerini hem pedagojik hem de yapısal açıdan önemli ölçüde dönüştürmüştür. Bu dönüşümün sınıf içi uygulamalardaki en görünür örneklerinden biri, özellikle ilköğretim ve ortaöğretim düzeyinde yaygınlaşan akıllı tahta (interactive whiteboard) teknolojileridir. Akıllı tahtalar; görsel, işitsel ve etkileşimli özellikleri bir arada sunarak öğretim sürecini zenginleştiren, öğretmen-öğrenci ve öğrenci-içerik etkileşimini artırmayı amaçlayan çok işlevli dijital araçlar olarak tanımlanmaktadır (Glover & Miller, 2001; Higgins, Beauchamp & Miller, 2007).

Akıllı tahta teknolojilerinin eğitimde giderek daha fazla benimsenmesinin temel gerekçelerinden biri, bu araçların öğrenen katılımını artırma, öğrenme süreçlerini somutlaştırma ve sınıf içi etkileşimi destekleme potansiyelidir. Literatürde, akıllı tahta destekli öğretimin öğrencilerin dikkat, motivasyon ve derse katılım düzeyleri üzerinde olumlu etkiler yaratabileceğine ilişkin bulgular rapor edilmiştir (Warwick & Kershner, 2008; Türel & Johnson, 2012). Ancak bu etkilerin büyük ölçüde, teknolojinin pedagojik amaçlarla nasıl ve ne ölçüde bütünleştirildiğine bağlı olduğu vurgulanmaktadır (Kennewell & Beauchamp, 2007).

Matematik eğitimi bağlamında akıllı tahta kullanımının ayrı bir önemi bulunmaktadır. Matematiksel kavramların soyut yapısı, öğrencilerin bu kavramları anlamlandırma sürecinde görselleştirme, dinamik temsil ve anında geri bildirim gibi pedagojik desteklere duyulan ihtiyacı artırmaktadır. Bu bağlamda akıllı tahtalar, matematik öğretiminde kavramsal anlama, problem çözme ve sınıf içi etkileşimi destekleyebilecek araçlar olarak değerlendirilmektedir (Pierce & Stacey, 2010). Nitekim bazı ampirik çalışmalar, akıllı tahta kullanımının matematik derslerinde öğrencilerin derse yönelik tutumlarını ve öğrenme deneyimlerini olumlu yönde etkileyebileceğini ortaya koymuştur (Tataroğlu & Erduran, 2010).

Bununla birlikte, matematik eğitiminde akıllı tahta kullanımına ilişkin literatür incelendiğinde, araştırmaların önemli bir bölümünün öğretmen inançları, teknoloji entegrasyonu süreçleri veya donanımsal yeterlilikler üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Öğrencilerin akıllı tahta destekli matematik derslerindeki deneyimleri, algıları, tutumları ve etkileşim biçimleri ise çoğu çalışmada ikincil düzeyde ele alınmakta ya da sınırlı örneklemeler üzerinden parçalı biçimde incelenmektedir (Kennewell & Beauchamp, 2007; Türel & Johnson, 2012). Bu durum, öğrenci merkezli bulguların alan genelinde nasıl bir dağılım gösterdiğini ve hangi temaların öne çıktığını bütüncül olarak görmeyi güçleştirmektedir.

Öte yandan, akıllı tahta kullanımına ilişkin araştırmalar farklı yıllarda, farklı dergilerde ve farklı kavramsal çerçeveler altında yayımlanmış olup, bu çalışmaların zaman içindeki eğilimlerini, tematik odaklarını ve araştırma yönelimlerini sistematik biçimde ortaya koyan sentez çalışmalarının sınırlı olduğu görülmektedir. Geleneksel derleme çalışmalarının aksine, bibliyometrik analizler; bir araştırma alanındaki yayın eğilimlerini, baskın temaları, etkili dergileri ve kavramsal yapıları nicel göstergeler aracılığıyla ortaya koyma olanağı sunmaktadır. Bu yönüyle bibliyometrik yaklaşım, literatürün yapısal bir haritasını çıkarmak ve araştırma boşluklarını görünür kılmak açısından güçlü bir yöntem olarak değerlendirilmektedir.

Bu çalışmanın amacı, matematik eğitiminde akıllı tahta kullanımına ilişkin öğrenci odaklı araştırmaları bibliyometrik yöntemler kullanarak incelemektir. Çalışma kapsamında, Web of Science Core Collection veri tabanında yayımlanmış hakemli makaleler analiz edilerek; yayın eğilimleri, öne çıkan araştırma temaları ve literatürün genel yapısı ortaya konulmaktadır. Bu yönüyle çalışma, matematik eğitiminde akıllı tahta kullanımını öğrenci deneyimleri bağlamında ele alan araştırmaların sistematik bir çerçevesini sunmayı ve gelecekte yapılacak ampirik çalışmalara kuramsal ve yöntemsel bir zemin sağlamayı amaçlamaktadır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Deseni

Bu çalışma, matematik eğitiminde akıllı tahta kullanımına ilişkin öğrenci odaklı araştırmaların yayın eğilimlerini ve tematik yönelimlerini ortaya koymayı amaçlayan bibliyometrik bir araştırma olarak tasarlanmıştır (Donthu vd., 2021). Bibliyometrik yaklaşım, belirli bir araştırma alanına ilişkin bilimsel üretimin nicel göstergeler üzerinden sistematik biçimde haritalanmasına; alanın yapısal özelliklerinin (yayın eğilimleri, dergi dağılımı, kavramsal odaklar) görünür kılınmasına olanak tanır.

2.2. Veri Kaynağı ve Veri Tabanının Seçim Gerekçesi

Araştırmanın veri kaynağı, Web of Science (WoS) Core Collection veri tabanında dizinlenen hakemli yayın kayıtlarıdır. WoS'un tercih edilme gerekçesi; dergi kabul ve sürdürme süreçlerinde editörler tarafından uygulanan standartlaştırılmış değerlendirme ölçütleri (toplam 28 kriter; 24'ü kalite, 4'ü etki ölçütü) aracılığıyla editoryal titizlik ve iyi yayıncılık uygulamalarına dayalı bir seçicilik sağlamasıdır (Clarivate, 2025). Bu yönüyle WoS, uluslararası literatürün görece tutarlı bir kalite çerçevesi içinde izlenebilmesine imkân verir.

2.3. Arama Stratejisi

Veri toplama süreci, WoS üzerinde Topic (TS) alanında gerçekleştirilen anahtar sözcük temelli taramaya dayanmaktadır. Arama, akıllı tahta teknolojisini, matematik eğitimi bağlamını ve öğrenci/öğrenen odağını birlikte yakalayacak biçimde yapılandırılmıştır. Tam arama sorgusu Ek 1'de sunulmuştur. Arama 20.12.2025 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın "uluslararası literatür görünümünü" izlemeye odaklanması nedeniyle yalnızca İngilizce yayınlar dâhil edilmiştir. Yıl aralığına ilişkin herhangi bir sınırlandırma uygulanmamıştır (timespan filtresi kullanılmamıştır). Yayın türü olarak makale (article) ve derleme (review) türleri dikkate alınmıştır.

2.4. Dahil Etme ve Dışlama Ölçütleri

Elde edilen kayıtlar, PRISMA 2020 raporlama mantığıyla uyumlu biçimde, başlık-özet-anahtar kelime düzeyinde taranarak elenmiştir. Bibliyometrik amaçlı haritalama çalışmaları, temel olarak bibliyografik kayıtlar üzerinden yürütüldüğünden, eleme süreci metadata (kayıt) düzeyinde gerçekleştirilmiştir.

Dâhil etme ölçütleri:

1. Akıllı tahta (interactive whiteboard/smart board/digital whiteboard) kullanımını doğrudan ele alması,
2. Matematik öğretimi veya matematik öğrenmesi bağlamında yürütülmüş olması,
3. Öğrenci/öğrenen odaklı bir boyut içermesi (öğrenci deneyimi, algısı, tutumu, katılımı vb. değişkenler),
4. İngilizce yayımlanmış olması,
5. WoS Core Collection’da dizinlenmiş olması,
6. Yayın türünün makale veya derleme olması.

Dışlama ölçütleri

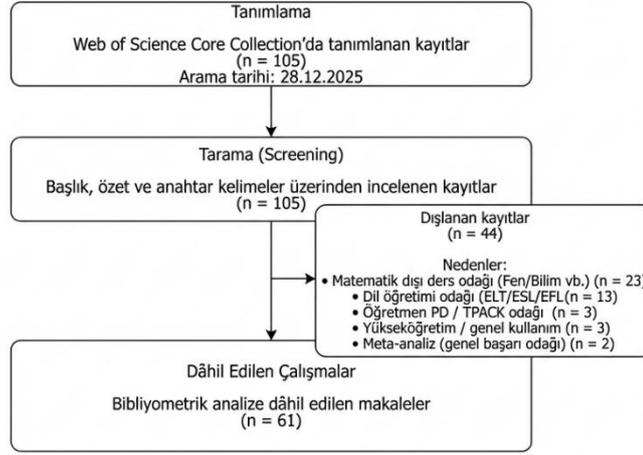
- Matematik dışı derslere odaklanan (özellikle fen/bilim vb.) çalışmalar,
- Dil öğretimi odaklı (ELT/ESL/EFL) çalışmalar,
- Matematik bağlamı zayıf olup ağırlıklı olarak öğretmen PD/TPACK ya da entegrasyon süreçlerine odaklanan çalışmalar,
- Yükseköğretimde genel kullanım/ilk izlenim gibi matematik odağı taşımayan çalışmalar,
- Matematik/IWB ilişkisini doğrudan hedeflemeyen genel başarı odaklı meta-analizler.

2.5. Çalışma Seçim Süreci ve PRISMA Akışı

İlk arama sonucunda 105 kayıt elde edilmiştir. Kayıtlar başlık–özet–anahtar kelime düzeyinde taranmış ve 44 kayıt konu kapsamına uygun olmadığı gerekçesiyle dışlanmıştır. Dışlama gerekçelerinin dağılımı şu şekildedir:

- Matematik dışı ders odağı (Fen/Bilim vb.): n = 23
- Dil öğretimi odağı (ELT/ESL/EFL): n = 13
- Öğretmen PD/TPACK odağı: n = 3
- Yükseköğretim/genel kullanım: n = 3
- Meta-analiz (genel başarı odağı): n = 2

Eleme süreci sonunda 61 makale bibliyometrik analize dâhil edilmiştir. Çalışma seçim adımları PRISMA 2020 akış şemasına uygun olarak Şekil 1’de raporlanmıştır.

Şekil 1. Araştırmaya İlişkin PRISMA Akış Diyagramı

2.6. Veri Analizi

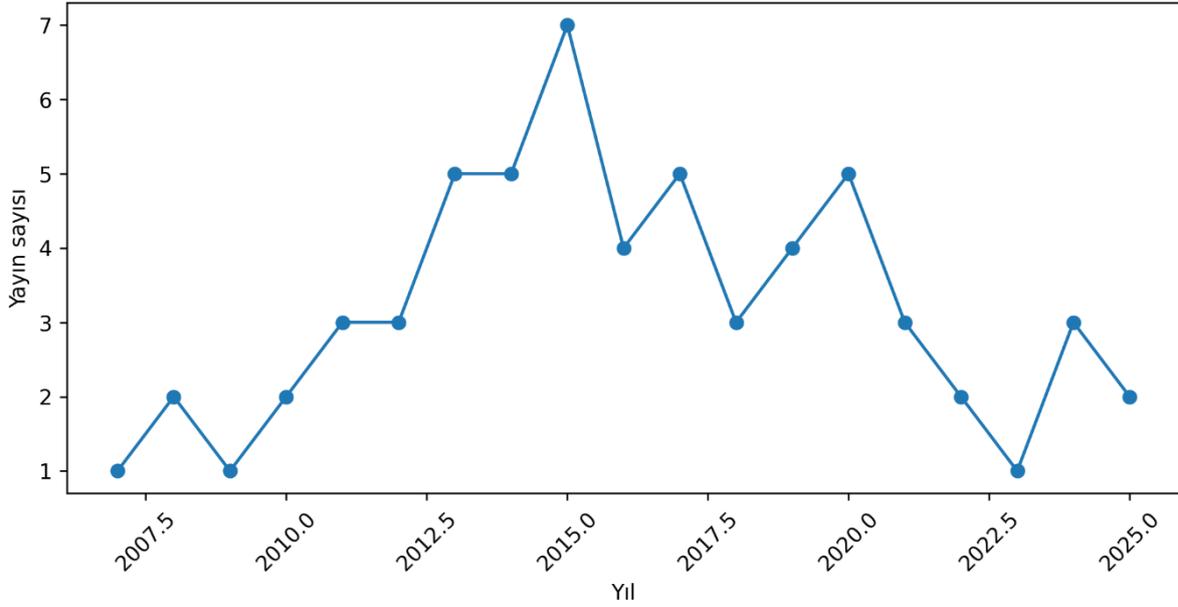
Dâhil edilen 61 makale üzerinde, bibliyometrik haritalama amacıyla betimleyici analizler yürütülmüştür. Bu kapsamda yayınların bibliyografik bilgileri üzerinden (i) yayınların zamansal dağılımı, (ii) dergi dağılımı ve (iii) anahtar kelime temelli tematik görünümün raporlanması hedeflenmiştir. (Bu alt analizlerin sonuçları Bulgular bölümünde sunulacaktır.)

3. BULGULAR

Bu bölümde, matematik eğitiminde akıllı tahta kullanımına ilişkin öğrenci odaklı araştırmaların bibliyometrik analizi sonucunda elde edilen bulgular sunulmaktadır. Bulgular; (i) yıllara göre yayın eğilimleri, (ii) öne çıkan ülkeler, (iii) tematik eğilimler (author keywords ve özetler temelinde), (iv) bütünleşik konu yapısı ve (v) araştırma yöntemlerinin dağılımı başlıkları altında ele alınmıştır.

3.1. Yıllara Göre Yayın Eğilimleri

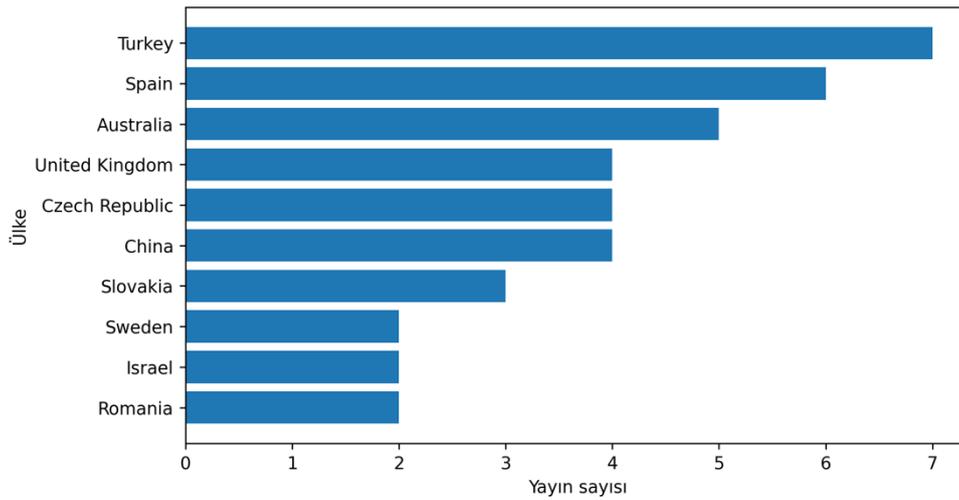
Analize dâhil edilen 61 makalenin yıllara göre dağılımı incelendiğinde, matematik eğitiminde akıllı tahta kullanımına yönelik öğrenci odaklı araştırmaların 2007 yılından itibaren görünür hâle gelmeye başladığı görülmektedir (Şekil 2). Yayın sayılarının özellikle 2013–2017 yılları arasında belirgin bir artış gösterdiği, bu dönemin alan açısından en üretken dönemlerden biri olduğu söylenebilir. İncelenen zaman diliminde en yüksek yayın sayısına 2015 yılında (n = 7) ulaşılmıştır. 2018 sonrasında yayın sayılarında görece dalgalanmalar görülmekle birlikte, alanın güncelliğini koruduğu ve düzenli biçimde araştırma üretildiği dikkat çekmektedir.

Şekil 2. Yıllara göre yayın sayılarının dağılımı (n = 61)

3.2. Öne Çıkan Ülkeler

Çalışmalarda yer alan yazar adresleri temel alınarak yapılan ülke analizine göre, matematik eğitiminde akıllı tahta kullanımına ilişkin öğrenci odaklı araştırmaların belirli ülkelerde yoğunlaştığı görülmektedir (Şekil 3). En fazla yayına sahip ülkeler sırasıyla Türkiye (n = 7), İspanya (n = 6) ve Avustralya (n = 5) olarak belirlenmiştir. Bu ülkeleri Çin, Çekya ve Birleşik Krallık izlemektedir. Bulgular, akıllı tahta teknolojilerinin farklı eğitim sistemlerinde benimsenmiş olduğunu ve konunun uluslararası bir araştırma gündemi oluşturduğunu göstermektedir.

Şekil 3. Yayın sayısına göre öne çıkan ülkeler (ilk 10)

3.3. Yazar Anahtar Kelimelerine Göre Öne Çıkan Temalar

Yazar anahtar kelimelerine dayalı analiz sonuçları, literatürde öne çıkan kavramsal çerçeveleri ortaya koymaktadır (Tablo 1). En sık kullanılan anahtar kelimeler arasında ICT, e-learning, primary education, mathematics teaching, TPACK ve technology integration gibi kavramlar yer almaktadır. Bu bulgular, matematik eğitiminde akıllı tahta kullanımına ilişkin çalışmaların büyük ölçüde teknoloji entegrasyonu ve pedagojik çerçeveler etrafında şekillendiğini göstermektedir. Ayrıca collaborative learning, digital technologies ve multimedia gibi anahtar kelimelerin varlığı, öğrenci etkileşimi ve çoklu ortam kullanımı temalarının da önemli bir yer tuttuğunu düşündürmektedir.

Çizelge 1. En sık kullanılan yazar anahtar kelimeleri (ilk 10)

sıra	yazar anahtar kelimeleri	frekans
1	ICT	6
2	technology integration	4
3	primary education	3
4	e-learning	3
5	mathematics teaching	3
6	mathematics teachers	2
7	tpack	2
8	collaborative learning	2
9	innovation	2
10	multimedia	2

3.4. Özet Bölümlerine Göre Öne Çıkan Temalar

Abstract metinleri temel alınarak gerçekleştirilen içerik taraması, literatürde baskın odakların belirli tematik eksenlerde toplandığını göstermektedir. En yüksek düzeyde tekrar eden tema etkileşim olup, çalışmaların çok büyük bir kısmında sınıf içi etkileşim, etkileşimli öğrenme süreçleri veya öğrenci–içerik/öğretmen etkileşimini ifade eden kavramlar yer almaktadır. Bunun yanında beceri gelişimi (özellikle problem çözme ve benzeri beceriler), öğretim tasarımı/strateji, teknoloji entegrasyonu/TPACK ve kavramsal anlama temalarının da kayda değer bir görünürlüğe sahip olduğu görülmektedir. Abstract'larda deneysel veya yarı deneysel desen ifadelerinin orta düzeyde yer alması, alanın belirli bir bölümünde “etki değerlendirme” yaklaşımının sürdüğüne işaret eder. Buna karşılık tutum/algı teması, öğrenci merkezli olmasına rağmen diğer temalara göre daha sınırlı düzeyde raporlanmaktadır.

Çizelge 2. Özet bölümlerine göre öne çıkan temalar (n = 61)

Tema (abstract)	Makale sayısı (n)	Oran (%)
Etkileşim (interaction)	53	86.9
Beceri gelişimi (skills / problem solving vb.)	17	27.9

Öğretim tasarımı / strateji (instructional design / strategy vb.)	16	26.2
Teknoloji entegrasyonu / TPACK (integration / TPACK / ICT vb.)	15	24.6
Kavramsal anlama / düşünme (conceptual understanding / reasoning vb.)	14	23.0
DeneySEL / yarı deneySEL desen (experimental / quasi-experimental / control group vb.)	13	21.3
Akademik başarı / performans (achievement / performance vb.)	10	16.4
Motivasyon / katılım (motivation / engagement vb.)	10	16.4
Ölçme-değerlendirme (assessment / pre-post test / quiz vb.)	9	14.8
Tutum / algı (attitude / perception / views vb.)	6	9.8

Özet temelli bulgular, literatürün “akıllı tahta”yı çoğunlukla etkileşimsel süreçler üzerinden tartıştığını; ikinci düzeyde ise beceri–tasarım–entegrasyon–kavramsal anlama eksenlerinde yoğunlaştığını göstermektedir. Bu durum, çalışmaların önemli bir bölümünün teknolojiyi tek başına bir araç olarak değil, sınıf içi öğretim tasarımı ve öğrenme etkileşimi içinde konumlandığını düşündürmektedir. Ayrıca deneySEL/yarı deneySEL desen dilinin göz ardı edilemeyecek düzeyde görünmesi, alanın bir kısmında “öğrenme çıktıları/etki” odağının sürdüğünü; buna karşın öğrenci tutumu ve algısı gibi daha öznel boyutların özet düzeyinde daha sınırlı raporlandığını göstermektedir.

3.5. Bütünleşik Tema Yapısı (Anahtar kelime + özet)

Anahtar kelime ve özet temelli bulgular birlikte değerlendirildiğinde, matematik eğitiminde akıllı tahta kullanımına ilişkin literatürün dört ana tematik ekseninde bütünleştiği görülmektedir:

1. Teknoloji entegrasyonu ve pedagojik çerçeveler (*ICT, TPACK, teknoloji entegrasyonu*),
2. Sınıf içi etkileşim ve öğrenci katılımı (*interaction, collaborative learning*),
3. Öğrenme çıktıları ve ölçme-değerlendirme (*achievement, assessment, effects*),
4. Öğretim tasarımı ve uygulama süreçleri (*design, framework, instructional support*).

Bu bütünleşik yapı, akıllı tahta kullanımının matematik eğitiminde yalnızca teknik bir araç olarak değil, pedagojik, etkileşimsel ve değerlendirmeye dayalı çok boyutlu bir öğretim bileşeni olarak ele alındığını göstermektedir.

3.6. Araştırma Yöntemlerinin Dağılımı

Çalışmaların yöntemsel dağılımı incelendiğinde, nicel araştırmaların (n = 17) ve nitel araştırmaların (n = 12) önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Karma yöntem yaklaşımını benimseyen çalışmaların sayısı ise görece sınırlıdır (n = 4). Dikkat çekici bir bulgu olarak, incelenen çalışmaların önemli bir bölümünde (n = 28) yöntem türünün özet veya başlık düzeyinde açık biçimde raporlanmadığı belirlenmiştir. Bu durum, alan yazında yöntemsel raporlamaya ilişkin standartların her zaman tutarlı biçimde uygulanmadığına işaret etmektedir.

3.7. Dönemlere Göre Tematik Eğilimler (2007–2012 / 2013–2017 / 2018+)

Yıllara göre konu dağılımları (yazar anahtar kelimeleri ve özet metinleri) her yıl değişen örneklem büyüklükleri nedeniyle yer yer dalgalanabilmektedir. Bu nedenle tematik kaymayı daha okunur ve karşılaştırılabilir biçimde ortaya koymak amacıyla yayınlar, 2007–2012, 2013–2017 ve 2018 ve sonrası olmak üzere üç dönemde birleştirilerek değerlendirilmiştir. Bu yaklaşım, yıllık düzeyde görülen “gürültüyü” azaltarak literatürdeki baskın yönelimleri daha net biçimde görünür kılmaktadır (dönemsel özet, yıllık ayrıntılı tabloların tamamlayıcısı olarak ele alınmıştır).

2007–2012 dönemi, literatürün görece erken evresini temsil etmekte ve tematik odakların daha çok akıllı tahta destekli öğrenme ortamlarının tanıtımı/uygulanabilirliği, sınıf içi kullanım senaryoları ve teknoloji tabanlı öğretim tasarımı etrafında kümelenildiği görülmektedir. Bu dönemde anahtar kelimeler, daha çok teknoloji temelli uygulama alanlarını işaret ederken, özet metinlerinde de öğretim sürecine ilişkin tasarım, yaklaşım ve sınıf içi uygulama düzenekleri gibi ifadelerin daha belirginleştiği izlenmektedir.

2013–2017 dönemi, yayın üretiminin yoğunlaştığı ve akıllı tahta kullanımının matematik öğretimindeki konumunun daha sistematik biçimde tartışıldığı bir evre olarak öne çıkmaktadır. Bu dönemde yazar anahtar kelimeleri düzeyinde ICT, teknoloji entegrasyonu, e-öğrenme ve pedagojik çerçeveler (örn. TPACK gibi) daha görünür hâle gelmekte; özet metinlerinde ise akıllı tahtanın sınıf içi etkileşim, öğretim süreçleri ve öğrenme çıktılarıyla ilişkilendirildiği çalışmaların arttığı görülmektedir. Başka bir ifadeyle, erken dönemdeki “uygulanabilirlik/deneyim” vurgusu, bu dönemde daha belirgin biçimde entegrasyon ve pedagojik çerçeve tartışmalarına evrilmektedir.

2018 ve sonrası dönemde ise tematik odağın daha çok öğrenci öğrenme çıktıları, ölçme-değerlendirme ve etkileşim eksenine kaydığı anlaşılmaktadır. Özet temelli bulgularda başarı/performans, değerlendirme/ölçme, ön-test/son-test, kontrol grubu gibi ifadelerin daha sık görülmesi; alanın bu evrede etki değerlendirmesine ve çıktı odaklı araştırma desenlerine daha fazla yöneldiğini düşündürmektedir. Yazar anahtar kelimeleri düzeyinde ise teknoloji entegrasyonunu işaret eden genel kavramlar korunmakla birlikte, çalışmaların odaklandığı değişkenlerin daha çok sınıf içi etkileşim ve öğrenme çıktıları etrafında yoğunlaştığı gözlenmektedir.

Genel olarak dönemsel karşılaştırma, matematik eğitiminde akıllı tahta kullanımına ilişkin öğrenci odaklı literatürün; (i) erken dönemde kullanımın betimlenmesi ve uygulama senaryoları, (ii) orta dönemde entegrasyon ve pedagojik çerçeveler, (iii) son dönemde ise öğrenme çıktıları ve değerlendirme odaklı araştırmalar doğrultusunda kademeli bir tematik olgunlaşma sergilediğini göstermektedir.

Elde edilen bulgular, matematik eğitiminde akıllı tahta kullanımına ilişkin öğrenci odaklı araştırmaların zaman içinde artış gösterdiğini, belirli ülkelerde yoğunlaştığını ve ağırlıklı olarak teknoloji entegrasyonu, etkileşim ve öğrenme çıktıları ekseninde şekillendiğini ortaya koymaktadır.

4. TARTIŞMA

Bu çalışmada, matematik eğitiminde akıllı tahta kullanımına ilişkin öğrenci odaklı araştırmalar bibliyometrik yöntemlerle incelenmiş ve alanın zaman içindeki tematik ve yöntemsel yönelimleri ortaya konulmuştur. Bulgular, literatürün yalnızca niceliksel olarak büyümediğini; aynı zamanda kavramsal ve metodolojik açıdan da belirgin bir dönüşüm geçirdiğini göstermektedir.

Yıllara göre yayın eğilimleri, matematik eğitiminde akıllı tahta kullanımına yönelik araştırmaların özellikle 2010'lu yılların ortalarından itibaren ivme kazandığını ortaya koymaktadır. Bu artış, akıllı tahta teknolojilerinin okullarda yaygınlaşması ve sınıf içi öğretim süreçlerinde daha görünür hâle gelmesiyle paralellik göstermektedir. Benzer biçimde, önceki derleme çalışmalarında da akıllı tahtaların özellikle 2010 sonrası dönemde eğitim araştırmalarında daha yoğun biçimde ele alındığı vurgulanmaktadır (Higgins, Beauchamp & Miller, 2007; Kennewell & Beauchamp, 2007). Ancak bu çalışmanın bulguları, söz konusu artışın matematik eğitimi özelinde ve öğrenci odaklı araştırmalar bağlamında daha sınırlı ve seçici bir şekilde gerçekleştiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Ülke dağılımlarına ilişkin bulgular, matematik eğitiminde akıllı tahta kullanımına yönelik öğrenci odaklı çalışmaların belirli ülkelerde yoğunlaştığını ortaya koymaktadır. Türkiye, İspanya ve Avustralya'nın öne çıkan ülkeler arasında yer alması, bu ülkelerde eğitim teknolojilerine yönelik politika ve altyapı yatırımlarının görece erken dönemlerde hayata geçirilmiş olmasıyla ilişkilendirilebilir. Nitekim literatürde, akıllı tahta kullanımının yaygınlığı ile ulusal düzeyde yürütülen teknoloji entegrasyon politikaları arasında güçlü bir ilişki olduğu belirtilmektedir (Türel & Johnson, 2012). Bu durum, akıllı tahta araştırmalarının yalnızca pedagojik tercihlerle değil, aynı zamanda sistem düzeyindeki uygulamalarla da şekillendiğini düşündürmektedir.

Tematik analiz sonuçları, literatürün dönemsel olarak farklı odaklara yöneldiğini göstermektedir. Erken dönem çalışmalarda (2007–2012) akıllı tahtaların matematik öğretiminde kullanılabilirliği, sınıf içi uygulama senaryoları ve öğretim tasarımı ön plandayken; 2013–2017 döneminde teknoloji entegrasyonu, ICT ve pedagojik çerçeveler (örneğin TPACK) daha belirgin hâle gelmiştir. Bu bulgu, akıllı tahta kullanımının başlangıçta bir “yenilik” olarak ele alındığını, zamanla ise pedagojik bütünleşme çabalarının öne çıktığını göstermektedir. Benzer bir evrim, Kennewell ve Beauchamp (2007) tarafından da vurgulanmış; teknolojinin etkisinin, araçtan ziyade pedagojik kullanım biçimleriyle ilişkili olduğu ifade edilmiştir.

2018 ve sonrasında ise literatürdeki odağın daha çok öğrenci öğrenme çıktıları, ölçme-değerlendirme ve etkileşim eksenine kaydığı görülmektedir. Abstract temelli bulgularda deneysel ve yarı deneysel desenlere ilişkin ifadelerin artması, alanın giderek daha fazla etki değerlendirmesine yöneldiğini göstermektedir. Bu yönelim, matematik eğitimi literatüründe uzun süredir tartışılan “teknolojinin öğrenme üzerindeki gerçek etkisi” sorusuna daha sistematik yanıtlar üretme çabasıyla örtüşmektedir (Pierce & Stacey, 2010). Bununla birlikte, etki odaklı çalışmaların artmasına rağmen, öğrenci deneyimlerinin nitel boyutlarını derinlemesine ele alan araştırmaların hâlen sınırlı kaldığı dikkat çekmektedir.

Araştırma yöntemlerinin dağılımına ilişkin bulgular da bu durumu destekler niteliktedir. Nicel çalışmaların ağırlıkta olması ve karma yöntem araştırmalarının görece azlığı, alanın hâlen ölçülebilir çıktı ve performans göstergelerine odaklandığını düşündürmektedir. Buna karşın, öğrencilerin akıllı tahta destekli matematik derslerindeki algılarını, duygularını ve etkileşim deneyimlerini bütüncül biçimde ortaya koyabilecek nitel ve karma desenlerin daha sınırlı kullanılması, literatürde önemli bir boşluk olarak değerlendirilebilir. Warwick ve Kershner (2008), akıllı tahta kullanımının öğrenme üzerindeki etkilerinin anlaşılabilmesi için öğrenci etkileşimlerinin bağlamsal ve nitel boyutlarıyla ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bibliyometrik analiz, matematik eğitiminde akıllı tahta kullanımına ilişkin öğrenci odaklı araştırmaların zaman içinde niceliksel olarak arttığını, ancak tematik ve yönetsel açıdan belirli sınırlılıklar barındırdığını ortaya koymaktadır. Literatürün erken dönemlerde kullanım ve uygulama senaryolarına, orta dönemde entegrasyon ve pedagojik çerçevelere, son dönemde ise öğrenme çıktıları ve değerlendirmeye yönelmesi; alanın kademeli bir olgunlaşma sürecinden geçtiğini göstermektedir.

Bununla birlikte, elde edilen bulgular, öğrenci deneyimlerini merkeze alan bütüncül ve derinlemesine araştırmaların hâlen sınırlı olduğunu ortaya koymaktadır. Matematik gibi soyut ve bilişsel yükü yüksek bir ders alanında, akıllı tahta kullanımının öğrenciler tarafından nasıl deneyimlendiğinin yalnızca başarı puanlarıyla değil; etkileşim, motivasyon ve anlamlandırma süreçleriyle birlikte ele alınması gerekmektedir. Bu bağlamda, gelecekte yapılacak çalışmaların nitel ve karma yöntem desenlerine daha fazla yer vermesi, alan yazına önemli katkılar sağlayabilir.

Ayrıca, bibliyometrik bulgular, belirli ülkelerde yoğunlaşan araştırma üretiminin farklı bağlamlarda karşılaştırmalı çalışmalarla genişletilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Farklı eğitim sistemlerinde akıllı tahta kullanımına ilişkin öğrenci deneyimlerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi, teknoloji entegrasyonunun bağlamsal boyutlarını daha görünür kılabilir.

Sonuç olarak, bu çalışma, matematik eğitiminde akıllı tahta kullanımına ilişkin öğrenci odaklı literatürün yapısal bir haritasını sunarak hem araştırmacılar hem de uygulayıcılar için yol gösterici bir çerçeve ortaya koymaktadır. Elde edilen bulguların, gelecekte yürütülecek ampirik çalışmalara kuramsal ve yönetsel bir zemin oluşturması ve öğrenci merkezli teknoloji entegrasyonu yaklaşımlarının geliştirilmesine katkı sağlaması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

Donthu, N., Kumar, S., Mukherjee, D., Pandey, N., & Lim, W. M. (2021). How to conduct a bibliometric analysis: An overview and guidelines. *Journal of business research*, 133, 285-296.

Glover, D., & Miller, D. (2001). Running with technology: The pedagogic impact of the large-scale introduction of interactive whiteboards in one secondary school. *Journal of*

Information Technology for Teacher Education, 10(3), 257–276.
<https://doi.org/10.1080/14759390100200115>

Higgins, S., Beauchamp, G., & Miller, D. (2007). Reviewing the literature on interactive whiteboards in teaching and learning. *Learning, Media and Technology*, 32(3), 213–225.
<https://doi.org/10.1080/17439880701511040>

Kennewell, S., & Beauchamp, G. (2007). The features of interactive whiteboards and their influence on learning. *Learning, Media and Technology*, 32(3), 227–241.
<https://doi.org/10.1080/17439880701511073>

Pierce, R., & Stacey, K. (2010). Mapping pedagogical opportunities provided by mathematics analysis software. *International Journal of Computers for Mathematical Learning*, 15(1), 1–20. <https://doi.org/10.1007/s10758-009-9162-3>

Tataroğlu, B., & Erduran, A. (2010). Examining students' attitudes and views towards usage of an interactive whiteboard in mathematics lessons. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 2(2), 2533–2538. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2010.03.369>

Türel, Y. K., & Johnson, T. E. (2012). Teachers' belief and use of interactive whiteboards for teaching and learning. *Educational Technology & Society*, 15(1), 381–394.

Warwick, P., & Kershner, R. (2008). Primary teachers' understanding of the interactive whiteboard as a tool for children's collaborative learning and knowledge-building. *Learning, Media and Technology*, 33(4), 269–287.
<https://doi.org/10.1080/17439880802497079>

EK 1 – WOS Sorgusu

TS = (("interactive whiteboard*" OR "smart board*" OR "digital whiteboard*") AND (math* OR mathematic* OR "math education") AND (student* OR learner*))

**MAARİF MODELİ KAPSAMINDA EĞİTSEL OYUN KULLANIMININ 6. SINIF
ÖĞRENCİLERİNİN DENETLEYİCİ ve DÜZENLEYİCİ SİSTEMLER
KONUSUNDAKİ AKADEMİK BAŞARILARINA ETKİSİ**

Yüksek Lisans Öğrencisi, NİHAL SEVİM

Yıldız Teknik Üniversitesi, nihalexsevim@gmail.com - 0009-0006-7569-8003

Prof. Dr. MUSTAFA ARSLAN

Yıldız Teknik Üniversitesi, arslanm@yildiz.edu.tr - 0000-0002-8625-6546

ÖZET

Bu çalışmada, ortaokul 6.sınıf fen bilimleri dersinde “Canlılar Dünyası” ünitesini Türkiye Yüzyıl Maarif Modeli eğitim modeline göre “Denetleyici ve Düzenleyici Sistemler” konusunu eğitsel oyunla destekleyerek öğrencilerde kalıcı değişimler amaçlanmaktadır. Araştırmada yarı deneysel desen modeli kullanılacaktır. Öğrencilerin akademik durumlarını ölçmeye yönelik ölçekler ön test, son test olarak uygulanacaktır. Araştırmada deney ve kontrol grupları kullanılarak, deney grubunda üniteye yer alan “Denetleyici ve Düzenleyici Sistemler” konusu eğitsel oyun öğretim yöntemiyle desteklenecektir. Kontrol grubuna ise müfredatta verildiği şekliyle ders anlatımı yapılacaktır. Araştırma öncesinde her iki gruba ön test uygulanacaktır. Çalışmada deney grubunda hem bireysel hem de grup çalışmaları şeklinde yürütüleceğinden gruplar oluşturulacaktır. İlk hafta konu anlatımına başlanarak Merkezi ve Çevresel Sinir Sistemi konusu anlatılacaktır. İkinci hafta ise İç salgı bezleri ve ergenlik dönemine geçiş yapılarak öğrencilerin bilgiyi analiz etmesi sağlanacaktır. Üçüncü hafta ise eğitsel oyun destekli Denetleyici ve Düzenleyici Sistemler konusunda verimli bir öğrenme gerçekleştirilecektir. Son hafta ise deney ve kontrol gruplarına ölçekler son test olarak uygulanacaktır. Veriler, “Vücudumuzdaki Sistemler ve Sağlığı Başarı Testi” (KARGIN ve GÜL 2021) ile toplanacak ve SPSS programı ilişkisiz örneklem t-testi ile analiz edilecektir. Araştırma sonucunda, önce deney ve kontrol gruplarının kendi içerisinde, sonra deney ve kontrol grupları arasında anlamlı farkların olup olmadığı ortaya çıkarılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Fen bilimleri, Fen Eğitimi, Türkiye Yüzyıl Maarif Modeli, Eğitsel oyun, Denetleyici ve Düzenleyici Sistemler.

Pansiyonda Kalan ve Ailesiyle Yaşayan Ortaöğretim Öğrencilerinin Eğitim Süreçlerine İlişkin Öğretmen Görüşlerinin İncelenmesi

Emir Buğra GÜLER
Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
emirbguler@gmail.com
ORCID: 0009-0006-4230-6181

Prof. Dr. Ahmet ÜSTÜN
Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
ahmet.ustun@amasya.edu.tr
ORCID: 0000-0002-2457-5381

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, pansiyonda kalan ve ailesiyle birlikte yaşayan ortaöğretim öğrencilerinin eğitim süreçlerine ilişkin öğretmen görüşlerini incelemektir. Çalışmada öğrencilerin okul yaşamı, akademik başarıları ve sosyal uyum süreçleri; pansiyon yaşamının sunduğu fırsatlar ve beraberinde getirdiği güçlükler bağlamında ele alınmıştır. Araştırma, nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde fenomenolojik desen kullanılarak yürütülmüştür. Çalışma grubunu, 2025–2026 eğitim-öğretim yılında Amasya ili merkezindeki bir Anadolu Lisesinde görev yapan 8 öğretmen oluşturmaktadır. Veriler, yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla toplanmış ve içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir.

Araştırma bulguları, pansiyonda kalan öğrencilerin sorumluluk bilinci ve öz disiplin açısından daha gelişmiş olduklarını, ancak ailelerinden uzak olmalarına bağlı olarak zaman zaman duygusal destek eksikliği ve motivasyon kaybı yaşayabildiklerini göstermektedir. Ailesiyle birlikte yaşayan öğrencilerin ise aile desteği bakımından avantajlı olmalarına rağmen, bazı durumlarda zaman yönetimi ve çalışma disiplini konusunda güçlük yaşadıkları belirlenmiştir. Pansiyon ortamının akademik başarı üzerinde etüt saatleri, öğretmen gözetimi ve akran öğrenmesi gibi unsurlar yoluyla olumlu etkiler sunduğu; buna karşın kalabalık ve gürültülü ortamların bireysel çalışma verimini olumsuz etkileyebildiği ortaya konmuştur. Sosyal uyum açısından pansiyon yaşamının öğrenciler arasında aidiyet duygusu ve sosyal etkileşimi güçlendirdiği, ancak özellikle ilk dönemlerde bazı öğrencilerin yalnızlık ve içe kapanma yaşadıkları belirlenmiştir.

Araştırma sonucunda, pansiyonda kalan öğrencilerin eğitim süreçlerinin daha verimli hâle getirilmesi için rehberlik ve psikolojik destek hizmetlerinin güçlendirilmesi, ailelerle düzenli iletişimin sağlanması, sosyal ve akademik etkinliklerin artırılması ve fiziksel koşulların iyileştirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda çalışma, pansiyonlu okullarda öğrenci destek sistemlerinin geliştirilmesine yönelik önemli bulgular sunmakta ve uygulayıcılara yol gösterici nitelik taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Pansiyonlu öğrenciler, ortaöğretim, öğretmen görüşleri, akademik başarı, sosyal uyum, okul yaşamı

Abstract

The aim of this study is to examine teachers' views on the educational processes of secondary school students who reside in school dormitories and those who live with their families. Within this scope, students' school life, academic achievement, and social adjustment processes were addressed in relation to the opportunities provided by dormitory life as well as the challenges it entails. The study was conducted using a qualitative research approach based on a phenomenological design. The study group consisted of eight teachers working at an Anatolian High School located in the city center of Amasya during the 2025–2026 academic year. Data were collected through semi-structured interviews and analyzed using the content analysis method.

The findings indicate that students staying in dormitories tend to have a higher sense of responsibility and self-discipline; however, due to being away from their families, they may occasionally experience a lack of emotional support and a decrease in motivation. Although students living with their families benefit from greater family support, they were found to experience difficulties in time management and study discipline in certain cases. The dormitory environment was found to have positive effects on academic achievement through supervised study hours, teacher monitoring, and peer learning, while crowded and noisy conditions sometimes negatively affected individual study efficiency. In terms of social adjustment, dormitory life was found to strengthen students' sense of belonging and social interaction, although some students experienced feelings of loneliness and social withdrawal, particularly during the initial period.

As a result of the study, it was concluded that guidance and psychological counseling services should be strengthened, regular communication with families should be ensured, social and

academic activities should be increased, and physical conditions should be improved in order to make the educational processes of dormitory students more effective. In this regard, the study provides significant findings for the development of student support systems in boarding schools and offers practical guidance for educators and practitioners.

Keywords: Boarding students, secondary education, teachers' views, academic achievement, social adjustment, school life

1. GİRİŞ

Eğitim, bireylerin kendilerini geliştirmelerine ve topluma uyum sağlamalarına katkıda bulunan temel bir yaşam alanıdır. Bir ülkenin gelişmişlik düzeyi, eğitim sisteminin nitelikli bireyler yetiştirme kapasitesiyle yakından ilişkilidir. Eğitim süreci, bireylere yalnızca bilgi kazandırmakla kalmaz; değer ve beceri boyutunda da toplumsal gelişimin temelini oluşturur; bu da toplumsal, ekonomik ve kültürel ilerlemenin başlangıcıdır (Aydın, 2020). Sonuç olarak eğitimde fırsat eşitliği ve kaliteli birey yetiştirmenin sağlanması, ülkelerin en çok önem verdiği konulardan biridir.

Ortaöğretim düzeyinde öğrenim gören öğrencilerden bazıları eğitimlerini pansiyonlu okullarda, bazıları ise ailelerinin yanında sürdürmektedir. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, herkesin eğitim hakkına sahip olduğunu ve bu hakkın ücretsiz, erişilebilir ve zorunlu olması gerektiğini vurgular (United Nations, 1948). Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 42. maddesi de eğitimi devletin gözetimi ve denetimi altına alarak bu sorumluluğu yasal zemine taşımaktadır (TBMM, 1982). Benzer şekilde, Milli Eğitim Temel Kanunu'nda (MEB, 1973) eğitimde fırsat eşitliği ilkesine vurgu yapılmış; tüm bireylerin cinsiyet, kültür, din, dil, ırk veya sosyoekonomik durum farkı gözetilmeksizin eğitime erişiminin güvence altına alınması gerektiği belirtilmiştir. Türkiye'de pansiyonlu okullar, özellikle kırsal alanlarda yaşayan öğrencilerin eğitime erişim olanaklarını artırmak ve fırsat eşitliğini desteklemek amacıyla oluşturulmuştur (Demirel ve Kurt, 2021). Bu kurumlar yalnızca barınma ve beslenme gereksinimlerini karşılamakla kalmaz; aynı zamanda öğrencilerin sosyal ilişkilerini ve akademik gelişim süreçlerini de etkiler. Bu nedenle, aile ortamından uzak yaşamaya başlayan öğrenciler, bağımsız hareket etme ve sorumluluk alma becerilerini geliştirirken aynı zamanda duygusal açıdan zorlanabilirler. Özellikle yalnızlık, aidiyet eksikliği veya uyum problemleri bu süreçte sıkça gözlemlenebilir.

Pansiyonda yaşayan öğrenciler, erken yaşlarda kendi yaşam düzenlerini oluşturma sorumluluğunu üstlenirler. Bu süreç bireysel olgunlaşmayı desteklese de, aile özlemi, yalnızlık ve sosyal uyum güçlükleri gibi duygusal sorunlara da yol açabilmektedir (Özdemir ve Orhan, 2020). Bu öğrencilerin günlük yaşam biçimleri, okul başarıları, arkadaşlık ilişkileri ve motivasyon düzeyleri ailelerinin yanında yaşayan öğrencilere göre farklılaşabilmektedir. Ailesiyle birlikte yaşayan öğrenciler ise aile desteğini yakından hissetmelerine karşılık ev ortamında zaman yönetimi ve çalışma disipliniyle ilgili zorluklarla karşılaşabilmektedir (Yıldırım, 2022).

Öğretmenler, bu farklı yaşam biçimlerine sahip öğrencilerle doğrudan etkileşimde buldukları için önemli gözlemlere sahiptirler. Alan yazında, öğretmenlerin pansiyonda kalan öğrencilerde disiplin, sorumluluk ve dayanıklılık gibi nitelikler gözlemledikleri; buna karşılık motivasyon ve sosyal uyum konularında zaman zaman güçlük yaşandığı belirtilmiştir (Demirel ve Kurt, 2021). Bundan dolayı hem öğrencilerin hem de öğretmenlerin görüşlerinin birlikte ele alınması, pansiyon yaşamının öğrencilerin eğitim süreçlerine nasıl yansıdığını anlamak açısından son derece önemlidir.

Bu araştırmanın temel amacı, pansiyonda kalan ve ailesiyle birlikte yaşayan ortaöğretim öğrencilerinin okul yaşamı, akademik başarı ve sosyal uyum süreçlerini, öğretmen görüşleri doğrultusunda incelemektir. Araştırmada aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır:

1. Öğretmenlerin pansiyonlu okul kavramına ilişkin algıları nasıldır?
2. Pansiyonda kalan öğrencilerin eğitim süreçlerine ilişkin öğretmen görüşleri nelerdir?
3. Öğretmenlerin, pansiyonda kalan öğrencilerin eğitim süreçlerine ilişkin deneyim ve gözlemleri nelerdir?
4. Öğretmenlerin, ailesiyle yaşayan öğrencilerin eğitim süreçlerine yönelik değerlendirmeleri nelerdir?
5. Pansiyonlu okullarda kalan öğrenciler ile ailesiyle kalan öğrencilerin eğitim süreçlerinin daha verimli olması için neler yapılabilir?

2. YÖNTEM

Bu araştırma, pansiyonda kalan ve ailesiyle yaşayan ortaöğretim öğrencilerinin okul yaşamı, akademik başarıları ile sosyal uyumlarına ilişkin öğretmen ve öğrenci görüşlerini ayrıntılı biçimde incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmada nitel araştırma yaklaşımı benimsenmiştir. Nitel yöntem, katılımcıların yaşantılarını, algılarını ve düşüncelerini kendi doğal ortamlarında anlamlandırmayı hedeflediğinden, araştırma amacına uygun bir çerçeve sunmaktadır (Yıldırım

ve Şimşek, 2021; Creswell, 2021). Bu yönüyle çalışma, sayısal veriler yerine anlamın, deneyimin ve yorumun ön planda olduğu bir yapıya sahiptir.

2.1. ARAŞTIRMA DESENİ

Bu çalışma nitel yaklaşım çerçevesinde yürütülmüştür. Araştırma deseni olarak fenomenolojik (olgu bilim) yaklaşım tercih edilmiştir. Fenomenoloji, bireylerin belirli bir olguya ilişkin yaşantılarını ve bu yaşantılara yükledikleri anlamları anlamaya odaklanır (Creswell, 2013). Bu nedenle, pansiyonda kalan ve ailesiyle yaşayan öğrencilerin okul yaşamı, akademik başarı ve sosyal uyum deneyimlerinin öznel yönlerini ortaya koymak için fenomenolojik yaklaşım uygun bulunmuştur.

2.2. ÇALIŞMA GRUBU

Araştırmanın çalışma grubunu, 2025–2026 eğitim-öğretim yılında Amasya ili merkezindeki bir Anadolu Lisesinde görev yapan öğretmenler oluşturmuştur. Toplam 8 katılımcı yer almıştır: 8 öğretmen (4 kadın, 4 erkek).

Katılımcılar, amaçlı örnekleme yöntemlerinden benzeşik (homojen) örnekleme yoluyla seçilmiştir. Bu yöntem, ortak özelliklere sahip bireylerin belirli bir olguya ilişkin deneyimlerini derinlemesine incelemeye olanak tanır (Yıldırım ve Şimşek, 2022). Bu doğrultuda, aynı okul ortamında yer alan öğretmenler seçilerek “pansiyon yaşamı” olgusuna ilişkin görüşlerin bütüncül biçimde incelenmesi amaçlanmıştır.

Katılımcılar gönüllülük esasına göre belirlenmiş, tüm katılımcılardan yazılı onam alınmış ve etik ilkeler gözetilmiştir. Katılımcıların kimlik bilgileri gizli tutulmuş, her birine K1, K2, K3... K7, K8 şeklinde kodlar verilmiştir.

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Eğitim Düzeyi	Kıdem	Branş
K1	Kadın	32	Lisans	9	Türkçe
K2	Kadın	30	Yüksek Lisans	8	Matematik
K3	Kadın	38	Lisans	16	Biyoloji
K4	Kadın	27	Lisans	5	İngilizce
K5	Erkek	48	Lisans	25	Tarih

K6	Erkek	35	Yüksek Lisans	12	Rehberlik
K7	Erkek	40	Lisans	17	Kimya
K8	Erkek	36	Lisans	12	Fizik

Tablo 1 incelendiğinde, katılımcıların %50'sinin kadın, %50'sinin erkek olduğu görülmektedir. Katılımcıların yaşları 27 ile 48 arasında değişmektedir. Mesleki kıdemleri 4 yıldan 25 yıla kadar çeşitlilik göstermektedir. Eğitim düzeyine göre 6 öğretmenin lisans, 2 öğretmenin ise yüksek lisans mezunu olduğu belirlenmiştir. Katılımcılar Türk Dili ve Edebiyatı, Matematik, Biyoloji, İngilizce, Coğrafya, Tarih, Rehberlik, Felsefe, Kimya, Fizik ve Beden Eğitimi gibi farklı branşlarda görev yapmaktadırlar. Bu durum, araştırmada farklı alanlardan öğretmen görüşlerinin alınmasına olanak tanıyarak verilerin çeşitliliğini ve geçerliliğini güçlendirmiştir.

2.3. VERİLERİN TOPLANMASI

Araştırmada veriler, yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla toplanmıştır. Görüşme formunun hazırlanmasında ilgili literatür incelenmiş, alan uzmanlarından görüş alınmış ve pilot uygulama sonucunda gerekli düzenlemeler yapılmıştır.

Formda, öğrencilerin ve öğretmenlerin okul yaşamı, akademik başarı, sosyal uyum ve pansiyon deneyimlerine ilişkin algılarını ortaya çıkarmayı hedefleyen açık uçlu sorular yer almıştır.

Veri toplama süreci öncesinde katılımcılara araştırmanın amacı, gizlilik ilkeleri ve gönüllülük esasları açıklanmış; yazılı onayları alınmıştır. Görüşmeler bireysel olarak, sessiz ve uygun bir ortamda gerçekleştirilmiş; katılımcıların izniyle ses kaydı alınmış ve daha sonra yazılı metne dönüştürülmüştür. Görüşmelerin ortalama süresi 20–30 dakika arasında değişmiştir.

2.4. VERİLERİN ANALİZİ

Araştırmadan elde edilen veriler, içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiştir. Görüşme kayıtları yazıya aktarılmış, veriler dikkatle okunarak anlamlı ifadeler belirlenmiştir. Bu ifadelerden kodlar oluşturulmuş, benzer kodlar birleştirilerek temalar elde edilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2022; Ekiz, 2015).

İki araştırmacı bağımsız olarak kodlama yapmış, sonuçlar Miles ve Huberman'ın (1994) formülüyle karşılaştırılarak güvenilirlik sağlanmıştır. Bulgular, doğrudan katılımcı ifadeleriyle desteklenerek yorumlanmıştır.

3.BULGULAR

Bu bölümde, araştırmanın amacı doğrultusunda hazırlanan görüşme sorularından elde edilen veriler analiz edilerek alt problemler halinde açıklanmaya çalışılmıştır.

3.1. Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

Araştırmanın birinci sorusu olarak katılımcılara “*Sizce pansiyonda kalan öğrenciler ile ailesiyle yaşayan öğrenciler arasında eğitim sürecine katılım açısından fark var mı?*” sorusu yöneltilmiştir. Öğretmenlerden elde edilen veriler analiz edilerek, katılımcıların öğrencilere ilişkin görüşleri tema, frekans, yüzde ve örnek ifadelerle Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Öğrencilerin Eğitim Sürecine Katılım Biçimlerine İlişkin Öğretmen Görüşleri

Tema	F	%	Örnek Katılımcı İfadeleri
Bireysel gelişim ve sorumluluk	4	50	“Pansiyonda kalan öğrenciler sorumluluk almayı daha erken öğreniyor.” (K3); “Öz disiplinleri ve planlı çalışma alışkanlıkları daha gelişmiş.” (K2)
Duygusal durum	2	25	“Ailelerinden uzak olmaları bazı dönemlerde onları duygusal olarak zorlayabiliyor.” (K7); “Motivasyon düşüklüğü yaşayabiliyorlar.” (K5)
Aile desteği ve konfor	2	25	“Ailesiyle yaşayan öğrenciler aile desteği açısından avantajlı.” (K1); “Ancak zaman yönetimi ve rehabet sorunları görülebiliyor.” (K6)
Toplam	8	100	—

Tablo 2 incelendiğinde, öğretmenlerin yarısının (%50) pansiyonda kalan öğrencilerin eğitim sürecine katılımını bireysel gelişim ve sorumluluk bilinci açısından daha olumlu değerlendirdiği görülmektedir. Katılımcıların bir kısmı (%25), bu öğrencilerin ailelerinden uzak olmalarına bağlı olarak zaman zaman duygusal destek eksikliği ve motivasyon kaybı yaşayabildiklerini belirtmiştir. Öğretmenlerin %25’i ise ailesiyle yaşayan öğrencilerin aile desteği açısından avantajlı olmalarına rağmen, bazı durumlarda zaman yönetimi yetersizliği ve aşırı bağımlılık gibi sorunlar yaşayabildiklerini ifade etmiştir.

Öğretmenlerin konuya ilişkin bazı doğrudan görüşleri aşağıda sunulmuştur:

“Pansiyonda kalan öğrenciler genelde kendi işlerini kendileri hallediyorlar, bu da onlarda sorumluluk duygusunu güçlendiriyor. Bu durum derslerine de yansıyor, daha planlı hareket edebiliyorlar.” (K3)

“Ailelerinden uzakta olmaları bazen onları duygusal olarak zorluyor. Özellikle sınav dönemlerinde veya özel günlerde aile özlemi ders motivasyonlarını ciddi anlamda düşürebiliyor.” (K7)

3.2. Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

Araştırmanın ikinci sorusu olarak katılımcılara “*Pansiyon ortamının öğrencilerin akademik başarılarına etkisi hakkında ne düşünüyorsunuz?*” sorusu yöneltilmiştir. Öğretmenlerden elde edilen veriler analiz edilerek, pansiyon ortamının akademik başarıya etkisine ilişkin görüşler tema, frekans, yüzde ve örnek ifadelerle Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. Pansiyon Ortamının Öğrencilerin Akademik Başarısına Etkisine İlişkin Öğretmen Görüşleri

Tema	F	%	Örnek Katılımcı İfadeleri
Akademik gelişimi destekleyen faktörler	5	62.5	“Zorunlu etüt saatleri öğrencilerde ciddi bir çalışma disiplini oluşturuyor.” (K2); “Akran öğrenmesi sayesinde öğrenciler birbirlerinden çok şey öğreniyor.” (K5)
Fiziksel ortam koşulları	3	37.5	“Kalabalık ve gürültülü ortamlar odaklanmayı zorlaştırabiliyor.” (K4); “Özel çalışma alanının olmaması bireysel verimi düşürüyor.” (K6)
Toplam	8	100	—

Tablo 3 incelendiğinde, öğretmenlerin çoğunluğunun (%62.5) pansiyon ortamını akademik gelişimi destekleyen bir unsur olarak değerlendirdiği görülmektedir. Katılımcılar, özellikle zorunlu etüt saatleri, öğretmen gözetimi ve planlı çalışma düzeninin öğrencilerin akademik disiplin kazanmalarında etkili olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca akran öğrenmesinin, öğrencilerin ders başarısını artıran önemli bir avantaj olduğu belirtilmiştir. Buna karşın öğretmenlerin bir kısmı (%37.5), pansiyonlardaki kalabalık ve gürültülü ortamların, özel çalışma alanlarının yetersizliğiyle birlikte, öğrencilerin bireysel çalışma verimini olumsuz etkileyebildiğine dikkat çekmiştir.

Konuya ilişkin öğretmenlerin bazı doğrudan görüşleri aşağıda sunulmuştur:

“Pansiyonda akşamları herkesin aynı anda etüde girmesi ciddi bir çalışma disiplini oluşturuyor; bu durum evdeki rehaveti engelliyor.” (K2)

“Akran öğrenmesi çok güçlü; öğrenciler anlamadıkları soruları anında birbirlerine sorabiliyorlar. Ancak kalabalık odalar bazen odaklanmayı güçleştiriyor.” (K5)

3.3. Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

Araştırmanın üçüncü sorusu olarak katılımcılara “*Pansiyonda kalan öğrencilerin sosyal uyum süreçleri hakkında ne düşünüyorsunuz?*” sorusu yöneltilmiştir. Öğretmenlerden elde edilen veriler analiz edilerek, pansiyonda kalan öğrencilerin sosyal uyum süreçlerine ilişkin görüşler tema, frekans, yüzde ve örnek ifadelerle Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4. Pansiyonda Kalan Öğrencilerin Sosyal Uyum Süreçlerine İlişkin Öğretmen Görüşleri

Tema	F	%	Örnek Katılımcı İfadeleri
Sosyal etkileşim ve aidiyet	6	75	“Pansiyon ortamı öğrencilerin arkadaşlık ilişkilerini güçlendiriyor.” (K1); “Birlikte yaşamak paylaşma ve aidiyet duygusunu artırıyor.” (K4)
Uyum sürecinde yaşanan güçlükler	2	25	“Özellikle ilk dönemlerde yalnızlık ve içe kapanma görülebiliyor.” (K8); “Bazı öğrenciler uyum sürecinde zorlanıyor.” (K6)
Toplam	8	100	—

Tablo 4 incelendiğinde, öğretmenlerin büyük çoğunluğunun (%75) pansiyon ortamının öğrencilerin sosyal etkileşim becerilerini geliştirdiğini ve aidiyet duygusunu desteklediğini ifade ettikleri görülmektedir. Katılımcılar, pansiyon yaşamının öğrenciler arasında güçlü arkadaşlık ilişkilerinin kurulmasına ve paylaşma kültürünün gelişmesine katkı sağladığını belirtmiştir. Bununla birlikte öğretmenlerin bir kısmı (%25), özellikle pansiyon yaşamının ilk dönemlerinde bazı öğrencilerin yalnızlık hissi yaşadıklarını ve sosyal uyum sürecinde güçlüklerle karşılaşabildiklerini vurgulamıştır.

Öğretmenlerin konuya ilişkin bazı doğrudan görüşleri aşağıda sunulmuştur:

“Pansiyonda kalan öğrenciler zamanla birbirlerine alışıyor ve güçlü arkadaşlık bağları kuruyorlar.” (K1)

“Özellikle ilk aylarda bazı öğrenciler içine kapanabiliyor, bu süreçte rehberlik desteği çok önemli.” (K8)

3.4. Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

Araştırmanın dördüncü sorusu olarak katılımcılara “Pansiyonda kalan öğrencilerin eğitim süreçlerinin daha verimli olması için neler yapılabilir?” sorusu yöneltilmiştir. Öğretmenlerden elde edilen veriler analiz edilerek, pansiyonda kalan öğrencilerin eğitim süreçlerinin geliştirilmesine yönelik öneriler tema, frekans, yüzde ve örnek ifadelerle Tablo 5’te sunulmuştur.

Tablo 5. Pansiyonda Kalan Öğrencilerin Eğitim Sürecini Geliştirmeye Yönelik Öğretmen Önerileri

Tema	F	%	Örnek Katılımcı İfadeleri
Rehberlik ve psikolojik destek	3	37.5	“Öğrencilere bireysel danışmanlık verilmesi çok önemli.” (K3); “Duygusal destek eksikliği giderilmeli.” (K7)
Aile ile iletişimin güçlendirilmesi	2	25	“Ailelerle düzenli iletişim kurulmalı.” (K4); “Öğrenciler kendilerini yalnız hissetmemeli.” (K6)
Sosyal ve akademik etkinlikler	2	25	“Sosyal ve sportif etkinlikler artırılmalı.” (K5); “Etütlerin daha çeşitli hâle getirilmesi gerekir.” (K2)
Fiziksel koşulların iyileştirilmesi	1	12.5	“Sessiz çalışma odalarının oluşturulması başarıyı artırır.” (K8)
Toplam	8	100	—

Tablo 5 incelendiğinde, öğretmenlerin en fazla (%37.5) pansiyonda kalan öğrenciler için rehberlik ve psikolojik destek hizmetlerinin güçlendirilmesini önerdikleri görülmektedir. Katılımcılar, bireysel danışmanlık ve düzenli rehberlik görüşmelerinin öğrencilerin duygusal

ve akademik gelişimlerini destekleyeceğini vurgulamıştır. Bunun yanı sıra aile ile iletişimin güçlendirilmesi (%25) ve sosyal–akademik etkinliklerin artırılması (%25) öğrencilerin eğitim süreçlerini daha verimli hâle getirecek önemli unsurlar olarak değerlendirilmiştir. Fiziksel koşulların iyileştirilmesi (%12.5) ise özellikle ders çalışma verimliliğini artırmaya yönelik tamamlayıcı bir öneri olarak ifade edilmiştir.

Öğretmenlerin konuya ilişkin bazı doğrudan görüşleri aşağıda sunulmuştur:

“Ailelerle düzenli iletişim sağlanmalı, öğrenciler kendilerini yalnız hissetmemeli.” (K4)

“Pansiyonda sosyal etkinliklerin artırılması çocukların motivasyonunu yükseltiyor.” (K5)

“Sessiz çalışma odalarının oluşturulması, özellikle sınav gruplarının başarısını artırır.” (K8)

4. TARTIŞMA

Bu araştırmada, pansiyonda kalan ve ailesiyle birlikte yaşayan ortaöğretim öğrencilerinin eğitim süreçlerine ilişkin öğretmen görüşleri incelenmiştir. Elde edilen bulgular, öğrencilerin barınma biçimlerinin akademik başarı, sosyal uyum ve duygusal durum üzerinde belirgin etkiler oluşturduğunu göstermektedir. Bu sonuçlar, eğitimde fırsat eşitliği amacıyla kurulan pansiyonlu okulların yalnızca akademik değil, aynı zamanda psikososyal boyutlarıyla da değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Araştırma bulgularına göre pansiyonda kalan öğrencilerin sorumluluk bilinci ve öz disiplin düzeylerinin daha gelişmiş olduğu belirlenmiştir. Öğretmenler, pansiyon yaşamının öğrencileri planlı çalışmaya yönelttiğini, etüt sistemi ve öğretmen gözetiminin akademik sorumlulukları desteklediğini ifade etmiştir. Bu bulgu, pansiyon yaşamının öğrencilerde disiplin, sorumluluk ve bağımsızlık becerilerini geliştirdiğini ortaya koyan önceki çalışmalarla örtüşmektedir. Özdemir ve Orhan’ın (2020) çalışmasında da pansiyon ortamının öğrenciler tarafından “hayata hazırlayan” ve “disiplin kazandıran” bir yapı olarak algılandığı belirtilmiştir. Benzer şekilde Sarıduman ve Kılıçoğlu (2018), pansiyonda kalan öğrencilerin erken yaşta kendi yaşam düzenlerini oluşturmak zorunda kaldıklarını ve bunun bireysel olgunlaşmayı desteklediğini vurgulamaktadır.

Bununla birlikte, bu araştırmada pansiyonda kalan bazı öğrencilerin aileden uzak olmanın etkisiyle duygusal destek eksikliği, yalnızlık ve motivasyon kaybı yaşayabildikleri belirlenmiştir. Özellikle pansiyona yeni başlayan öğrencilerin uyum sürecinde zorlandıkları

öğretmen görüşleriyle ortaya konmuştur. Bu durum, Karataş'ın (2011) çalışmasında pansiyonda kalan ergenlerin kaygı düzeylerinin arttığı ve problem çözme becerileriyle kaygı arasında anlamlı bir ilişki bulunduğu bulgusuyla paralellik göstermektedir. Ayrıca, Özdemir ve Orhan (2020) öğrencilerin pansiyona uyum sürecinde en sık yaşadıkları sorunun "aile özlemi" olduğunu belirtmişlerdir. Bu bulgular, pansiyon yaşamının akademik kazanımlar sağlarken duygusal açıdan destekleyici mekanizmalarla güçlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Ailesiyle birlikte yaşayan öğrencilerin ise aile desteği açısından daha avantajlı oldukları; ancak zaman yönetimi ve çalışma disiplini konusunda daha fazla sorun yaşayabildikleri öğretmenler tarafından ifade edilmiştir. Ev ortamında akademik sürecin yeterince denetlenmemesi, öğrencilerin sorumluluklarını ertelemelerine neden olabilmektedir. Yıldırım'ın (2022) çalışmasında da aile yanında kalan öğrencilerin motivasyonlarının yüksek olmasına rağmen düzenli ders çalışma alışkanlığı geliştirmekte zorlanabildikleri belirtilmiştir. Bu durum, aile yanında yaşamının tek başına akademik başarıyı garanti etmediğini ortaya koymaktadır.

Araştırmada pansiyon ortamının akademik başarı üzerindeki etkilerinin çift yönlü olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Etüt saatleri, akran öğrenmesi ve öğretmen rehberliği akademik başarıyı desteklerken; kalabalık yaşam alanları, gürültü ve fiziksel koşullar bireysel çalışma verimini olumsuz etkileyebilmektedir. Nitekim Sarıduman ve Kılıçoğlu'nun (2018) yöneticilerle gerçekleştirdiği nitel çalışmada, pansiyonların fiziksel yetersizlikleri, gürültü, güvenlik ve donanım eksikliklerinin öğrencilerin akademik ve psikosozal gelişimlerini olumsuz etkilediği belirtilmiştir.

Sosyal uyum açısından bakıldığında, pansiyon yaşamının öğrenciler arasında aidiyet duygusunu ve sosyal etkileşimi güçlendirdiği; ancak özellikle ilk dönemlerde uyum sorunlarının yaşandığı görülmektedir. Öğrencilerin arkadaş ortamı sayesinde zamanla sosyal ilişkilerini geliştirdikleri, fakat başlangıçta içe kapanma ve yalnızlık gibi sorunlarla karşılaşabildikleri bulgusu, alan yazındaki çalışmalarla örtüşmektedir. Özdemir ve Orhan (2020), pansiyon öğrencilerinin sosyal çevreyi zamanla olumlu bir unsur olarak değerlendirdiklerini, ancak ilk uyum sürecinin kritik bir dönem olduğunu vurgulamaktadır.

Sonuç olarak, bu araştırma pansiyonlu okulların eğitimde fırsat eşitliği sağlamada önemli bir işleve sahip olduğunu; ancak bu kurumların yalnızca barınma ve akademik destekle sınırlı kalmaması gerektiğini ortaya koymaktadır. Öğrencilerin akademik gelişimlerinin yanı sıra duygusal, sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarının da bütüncül bir yaklaşımla ele alınması gerekmektedir. Rehberlik ve psikolojik danışmanlık hizmetlerinin güçlendirilmesi, aile ile

iletişimin artırılması ve fiziksel koşulların iyileştirilmesi, pansiyon yaşamının öğrenciler üzerindeki olumsuz etkilerini azaltarak eğitim süreçlerini daha verimli hâle getirebilir. Bu yönüyle araştırma bulguları, pansiyonlu okulların niteliğinin artırılmasına yönelik eğitim politikalarına önemli katkılar sunmaktadır.

5. SONUÇ

Bu araştırmada, pansiyonda kalan ve ailesiyle birlikte yaşayan ortaöğretim öğrencilerinin eğitim süreçlerine ilişkin öğretmen görüşleri incelenmiştir. Araştırma sonuçları, öğrencilerin barınma biçimlerinin akademik, sosyal ve duygusal gelişimleri üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur.

Elde edilen bulgulara göre, pansiyonda kalan öğrencilerin sorumluluk bilinci, öz disiplin ve akademik planlama becerilerinin daha gelişmiş olduğu belirlenmiştir. Pansiyon yaşamının sunduğu etüt sistemi, öğretmen gözetimi ve düzenli çalışma ortamı, öğrencilerin akademik sorumluluklarını yerine getirmelerinde destekleyici bir rol oynamaktadır. Ancak aileden uzak olmanın, bazı öğrencilerde duygusal destek ihtiyacını artırdığı; özellikle motivasyon, yalnızlık ve uyum sorunlarının bu süreçte öne çıktığı görülmüştür.

Ailesiyle birlikte yaşayan öğrencilerin ise aile desteği bakımından avantajlı oldukları, ancak zaman yönetimi, çalışma disiplini ve akademik sorumlulukları sürdürme konusunda daha fazla güçlük yaşayabildikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum, aile yanında yaşamının tek başına akademik başarıyı garanti etmediğini ve öğrencilerin bireysel sorumluluk becerilerinin geliştirilmesinin önemini ortaya koymaktadır.

Araştırma kapsamında, pansiyon ortamının akademik başarı üzerindeki etkilerinin çift yönlü olduğu belirlenmiştir. Etüt saatleri, akran öğrenmesi ve öğretmen rehberliği akademik başarıyı desteklerken; fiziksel koşulların yetersizliği, gürültü ve bireysel çalışma alanlarının sınırlılığı bu olumlu etkiyi sınırlandırabilmektedir. Sosyal uyum açısından ise pansiyon yaşamının öğrenciler arasında aidiyet duygusunu ve sosyal etkileşimi güçlendirdiği; ancak bu sürecin her öğrenci için aynı hızda ve düzeyde gerçekleşmediği tespit edilmiştir.

Sonuç olarak, pansiyonlu okullarda öğrencilerin eğitim süreçlerinin daha verimli hâle getirilebilmesi için akademik, sosyal ve duygusal boyutların bütüncül bir yaklaşımla ele alınması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Pansiyonların yalnızca barınma işlevi gören yapılar

olarak değil, öğrencilerin çok yönlü gelişimlerini destekleyen eğitim ortamları olarak yapılandırılması büyük önem taşımaktadır.

6. ÖNERİLER

Araştırmadan elde edilen sonuçlar doğrultusunda aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

1. Pansiyonda kalan öğrencilerin duygusal ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla rehberlik ve psikolojik danışmanlık hizmetleri güçlendirilmeli, bireysel ve grup danışmanlığı çalışmaları yaygınlaştırılmalıdır.
2. Aile-okul-pansiyon iş birliği artırılmalı; düzenli veli görüşmeleri ve etkili iletişim kanalları oluşturularak öğrencilerin aileleriyle bağlarının sürdürülmesi desteklenmelidir.
3. Pansiyonların fiziksel koşulları iyileştirilerek sessiz, düzenli ve bireysel çalışmaya uygun alanlar artırılmalı; özellikle sınav gruplarının ihtiyaçları göz önünde bulundurulmalıdır.
4. Öğrencilerin sosyal uyumlarını ve motivasyonlarını desteklemek amacıyla sosyal, kültürel ve sportif etkinliklere daha fazla yer verilmelidir.
5. Pansiyona yeni başlayan öğrenciler için uyum sürecini kolaylaştıracak oryantasyon ve rehberlik programları planlanmalı ve uygulanmalıdır.
6. Gelecek araştırmalarda farklı okul türleri, daha geniş örneklem grupları ve öğrenci ile veli görüşleri de dâhil edilerek pansiyon yaşamının çok boyutlu etkileri daha kapsamlı biçimde incelenebilir.

KAYNAKÇA

- Karataş, Z. (2011). Okul pansiyonunda kalan ergenlerin kaygı düzeyleri ve problem çözme becerilerinin incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(21), 208–222.
- Özdemir, T. Y., & Orhan, M. (2020). Ortaöğretim kurumlarının pansiyonlarında kalan öğrencilerin pansiyon hakkındaki görüşleri. *Anadolu Eğitim Liderliği ve Öğretim Dergisi*, 8(1), 18–41.
- Sarıduman, S., & Kılıçoğlu, G. (2018). Yatılı ortaöğretim okullarının pansiyonlarında yaşanan sorunlara ilişkin yöneticilerin görüşlerinin incelenmesi: Nitel bir araştırma. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(1), 1045–1065.
- Tıraş, İ., Karagöz, M., Karagöz, G., & Zorlu, M. (2024). Okul pansiyonlarının öğrencilerin ders başarısı ve öğrenci davranışları üzerindeki etkisinin incelenmesi. *International Journal of Original Educational Research*, 2(4), 18–33.
- Ünal, A., & Üreyen, S. (2019). Müdür yardımcılarının gözüyle ortaöğretim öğrenci pansiyonlarında yaşanan sorunlar (Karaman ili örneği). *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3), 2308–2335. <https://doi.org/10.33206/mjss.528197>
- Yarım, M. A. (2023). Erzurum'daki pansiyonlu liselerde barınan öğrencilerin akademik ve sosyal yaşamlarına ilişkin fenomenolojik bir çalışma. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(28), 318–337. <https://doi.org/10.38155/ksbd.1098939>
- Yarım, M. A., & Bedirhanoglu, I. (2021). Nöbet görevi alan öğretmenlere göre ortaöğretim pansiyonlarında yaşanan sorunlar. *Sosyal Bilimler ve Değerler Eğitimi Dergisi*, 2(1), 51–64. <https://doi.org/10.29329/jsve.2021.410.3>

TÜRKİYE'DE CİNSİYET, YAŞ VE KENTLEŞMENİN SİYASAL KONUMLANMAYA ETKİSİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Doktorant, M. Sencer Aydemir

İnönü Üniversitesi, senceraydemirr@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-6370-4545

Doç. Dr. Ender Akyol

İnönü Üniversitesi, ender.akyol@inonu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-4715-0017

ÖZET

Bu çalışma, yaş, cinsiyet ve kentleşme düzeyinin bireylerin sol ve sağ eksenindeki siyasal konumlanmaları üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, Türkiye geneline ilişkin temsili veriler sunan Türkiye Genel Sosyal Saha Araştırması (TGSS) 2024 veri seti kullanılmıştır. Çalışmanın bağımlı değişkeni, katılımcıların 0 en sol ve 10 en sağ olmak üzere bunlar arasında kendilerini konumlandıkları siyasal konumlanma ölçeğidir. Bağımsız değişkenler cinsiyet ve kentleşme olarak belirlenmiştir. Yaş değişkeni ise kovaryant olarak analize dâhil edilmiştir. Analizler geçerli yanıt veren 2099 katılımcı üzerinden gerçekleştirilmiştir. Öncelikle betimsel istatistikler ve bağımsız örneklem t-testi ile cinsiyetin siyasal konumlanma üzerindeki etkisi incelenmiş ardından tek yönlü varyans analizi ile kentleşme düzeyine göre farklılıklar test edilmiştir. Son aşamada ise cinsiyet, kentleşme ve yaş değişkenlerinin ortak etkisini değerlendirmek amacıyla kovaryans analizi (UNIANOVA) uygulanmıştır. Araştırma bulguları, kentleşme düzeyinin siyasal konumlanma üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğunu ($p < ,01$), yerleşim yerinin kırsaldan kente doğru değişmesiyle birlikte siyasal konumlanmanın sağdan merkeze doğru kaydığını göstermektedir. Öte yandan, cinsiyetin siyasal konumlanma üzerinde tek başına anlamlı bir etkisinin bulunmadığı ($p > ,05$) tespit edilmiştir. Bulgular, modernleşme kuramının öngörülleri doğrultusunda, Türkiye bağlamında kentsel yaşamın getirdiği rasyonelleşme ve sosyal etkileşim süreçlerinin bireylerin ideolojik tercihlerini geleneksel-sağ ekseninden daha seküler-merkez bir düzleme taşıdığını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Siyasal Konumlanma, Cinsiyet, Kır-Kent Ayrışması, Siyasi Toplumsallaşma, Modernleşme Kuramı.

AN ASSESSMENT OF THE EFFECTS OF GENDER, AGE, AND URBANIZATION ON POLITICAL SELF-PLACEMENT IN TURKEY

PhD Student, M. Sencer Aydemir

İnönü University, senceraydemirr@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-6370-4545

Assoc. Prof. Dr. Ender Akyol

İnönü University, ender.akyol@inonu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-4715-0017

ABSTRACT

This study aims to examine the effects of age, gender, and level of urbanization on individuals' political self-placement along the left–right ideological spectrum in Turkey. The analysis is based on data from the 2024 wave of the Turkey General Social Survey (TGSS), which provides nationally representative information on the Turkish population. The dependent variable of the study is political self-placement, measured on an eleven-point scale ranging from 0 (left) to 10 (right), on which respondents locate themselves. Gender and level of urbanization are included as independent variables, while age is incorporated into the analysis as a covariate. The analyses are conducted on a sample of 2,099 respondents who provided valid responses to all relevant variables. First, descriptive statistics and an independent samples t-test are used to examine the effect of gender on political self-placement. Next, a one-way analysis of variance (ANOVA) is applied to test differences across levels of urbanization. In the final stage, a univariate analysis of covariance (UNIANOVA) is employed to assess the joint effects of gender, urbanization, and age on political self-placement. The findings indicate that urbanization has a statistically significant effect on political self-placement ($p < .01$), with ideological positions shifting from the right toward the center as residential context moves from rural to urban areas. By contrast, gender does not have a statistically significant independent effect on political self-placement ($p > .05$). Overall, the results are consistent with the expectations of modernization theory, suggesting that the processes associated with urban life—such as increased rationalization and social interaction—are linked to more centrist political orientations in the Turkish context.

Keywords: Political Self-Placement, Gender, Rural–Urban Divide, Political Socialization, Modernization Theory

GİRİŞ

Bu çalışmada cinsiyet ve kentleşmenin, sol-sağ bağlamında siyasal konumlanmaya etkisi incelenmiştir. Çalışmada, Türkiye'nin ekonomik, sosyal, kültürel, siyasal ve çok çeşitli parametreler bağlamında Türkiye'de öncü bir çalışma olan Türkiye Genel Sosyal Saha Araştırması TGSS 2024 (Turkish General Social Survey) veri seti kullanılmıştır. Genel sosyal araştırmalar, uzun yıllardan beri çeşitli ülkelerde gerçekleştirilmektedir. Genel sosyal araştırmaların dünyada ilk örneği Amerika Birleşik Devletleri'nde General Social Survey – GSS olarak gerçekleştirilmiştir. Takip eden yıllarda sosyal saha araştırmaları İngiltere, Güney Kore, Almanya, Japonya, Güney Afrika Avustralya ve Kanada gibi çeşitli ülkelerde de yapılmaya başlanmıştır. Avrupa Sosyal Araştırması (ESS), Uluslararası Sosyal Araştırma Programı (ISSP), Dünya Değerler Araştırması (WVS) gibi sosyal araştırmalar dünya genelinde başlıca bilinen ve önemli araştırmalardır (Nişancı et al., 2025). Bu çalışmada, oldukça kapsamlı ve içinde çok sayıda değişken bulunan TGSS 2024 veri setinden cinsiyet, kentleşme ve siyasal konumlanma değişkenleri ele alınarak çıkarımsal istatistik yapılmıştır.

1. KURAMSAL ÇERÇEVE

Sağ ve sol ifadeleri, tüm siyasi görüşlerin bir yelpazede sınıflandırılabilirliğini iddia edenler tarafından ortaya atılmıştır. Sağ ve sol iki karşıt siyasal tutumu ifade etmektedir. Sağ ve sol ideologlar tarafından bilimsel bağlamda net oldukları iddia edilse de bu terimlerin netlikten uzak olduğu ve duygusal anlam taşıdıklarına ilişkin tartışmalar da ayrıca mevcuttur (Huber ve Inglehart,1995; Mair, 2007). Sağ ve sol birlikte ele alındığında siyasi partilerin program içeriğinde ya da siyasi rejimlerde ifade edilen siyasi bir alternatif yelpazesini kapsamamaktadırlar. Sağ ve sol terimlerinin kökeni 1789 Fransız Devrimine dayanmaktadır. Terimler, devrimin siyasal ilkelerine yönelik lehte veya aleyhte tavırları tanımlama amacıyla kullanılmıştır. Paris'te toplanan Ulusal Meclis'te meclis başkanlığı kürsüsünün soluna, daha devrimci olarak tanımlanan üyelerin oturması; sağına, solda oturanlara kıyasla daha az devrimci üyelerin oturması sonucunda ortaya çıkmıştır. 1815 yılında ise Fransız monarşisinin restorasyonu ile devrim yanlıları “sol” ile ilişkilendirilirken devrim karşıtları “sağ” ile ilişkilendirilmiştir. Sol egemenliğin halkta olduğuna inanmakta cumhuriyetçi ve antiklerikal bir rejimi yeğliyordu. Sağ “taht ve sunak” olarak tanımlanan kilisenin değerleriyle desteklenen otoriter ve monarşik bir rejime inanmaktaydı (Bogdanor, 2003). Marcel Gauchet, restorasyon devrinin sağ ve sol terimlerinin kendi aralarında dayanışmaya girmiş olduğu ve bu terimlere çok kesin bir şekilde güven duyulan bir devir olduğu fikrini savunmaktadır. Böylesi bir ortamda bu ikilinin dayanışmasının üçlü bir birliktelikten geçtiğini belirten Gauchet (2021), sağ ve solun var olmasının ana sebebi olarak merkezin varlığını öne sürmektedir. Merkezin varlığında da yan partiler soldan sağa bir doğru biçimde konumlanacak şekilde aşırı sol, sol, sağ ve aşırı sağ şeklinde sıralanmaktadır.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupa'da başlayan sanayi devrimi ile sol ve sağ terimleri emek ya da sermayenin çıkarlarına yönelik lehte veya aleyhte tavırları tanımlamak amacıyla kullanılmıştır. Sol ve sağ terimlerinin, emek ve sermaye ilişkisine yönelik tanımlamalar günümüzde de varlığını sürdürmektedir (Bobbio, 1999; Bogdanor, 2003). Norberto Bobbio, sağ-sol ayrımının modern dönem içerisinde en ayırt edici ölçütü olarak emek ve sermayenin birbirine olan karşıtlığının ötesinde eşitlik ilkesine verilen anlam üzerinden somutlaştığı fikrini

savunmaktadır. Sağ ve sol arasındaki temel farkın, özgürlük veya devletçilik gibi ikincil ölçütlerde değil eşitsizliklere yönelik tavırda aranması gerektiği anlayışını ortaya koymuştur. Bu anlayışa göre sol, insanlar arasındaki eşitsizlikleri azaltılabilir tarihsel ve toplumsal olgular olarak ele alırken; sağ, eşitsizlikleri doğal, kaçınılmaz ya da işlevsel olarak kabul etme eğilimindedir. Sağ açısından eşitsizlik sıklıkla toplumsal düzenin doğal bir sonucu olarak meşrulaştırılmaktadır. Bobbio sağ-sol ayrımının tarihsel koşullara göre farklı içeriklerle doldurabileceğini fikrini kabul etse de bu ayrımın bütünüyle anlamsız hâle geldiğine ilişkin iddiaları reddetmektedir. Örneğin küreselleşme, sınıf yapılarını dönüştürüp, ideolojik esneklikler oluştursa da sağ-sol ayrımını ortadan kaldırmamış aksine bu ayrımı toplumsal eşitsizlikler üzerinden yeniden üretmiştir. Göç, yurttaşlık, dışlanma ve kapsanma gibi günümüz meseleleri sağ ve sol arasında belirgin tutum farkları ortaya çıkarmıştır (Bobbio, 1999). Çarkoğlu'na (2020) göre Türkiye'de sol ve sağ arasındaki ayrım emek ve sermaye ilişkisinden ziyade daha çok kültürle ilişkilidir. Türkiye'de kültürel sol ve sağ ayrışması dinin kamusal alandaki yeri ve dindarlığa yönelik farklılaşmalara dayanmaktadır. Kültürel ayrışmaya rağmen Türkiye'de de bireyler küresel sol ve sağ ayrımından uzak değillerdir. Günümüz Türkiye'sinde devletin ekonomideki konumuna ilişkin sol ve sağ partiler arasında piyasaya yönelik müdahale konusunda fark görünmese de Türkiye'de solcular piyasaya şüphe ile yaklaşırken sağcılar piyasayı daha sıkı savunmaktadırlar. Siyasi toplumsallaşma, siyasal tutum, değer ve siyasal davranış kalıplarının birey tarafından öğrenilip benimsenmesi ya da toplumun çeşitli kurumları aracılığıyla bireye öğretilmesi süreci olarak tanımlanır (Hyman, 1959). Siyasi toplumsallaşma çalışmaları doğumdan ölüme kadar bireyin siyasal yönelimlerini ve davranışlarını etkileyen aktörler üzerine odaklanmıştır. Kimi siyasi toplumsallaşma teorilerinin vurguladığı gibi siyasi toplumsallaşma süreçlerinin başlangıcı aile ve erken çocukluk dönemine kadar geriye giderken, kimileri ise yaşam boyu oluşan toplumsallaşma süreçlerinin önemine dikkat çekerler (Hyman, 1959; Sears ve Levy, 2003). Kentleşme, cinsiyet ve yaş siyasi toplumsallaşma bağlamında önemli parametrelerdir. Bu parametreleri önemli kılan bireyin kimlik ve kır/kent gibi çevrelerde toplumsallaşmasıdır. Siyasi toplumsallaşma bağlamında çeşitli kuramlar ortaya atılmıştır. Bunlar, modernleşme kuramı, sosyal temas hipotezi ve merkez-çevre ilişkisidir.

Siyasi toplumsallaşma süreçlerini modernleşme bağlamında ele alan en temel yaklaşımlardan biri Daniel Lerner tarafından kaleme alınan "Geleneksel Toplumun Çöküşü" adlı çalışmadır. Lerner (1968)'a göre modernleşme yalnızca ekonomik bir büyüme değil, bireyin zihninde meydana gelen sistematik bir dönüşüm sürecidir. Bu dönüşüm sürecinin ilk ve en kritik aşaması kentleşmedir. Kentleşme ile bireyler geleneksel ve kapalı toplum yapılarından (cemaat bağları, dinsel referanslar, hiyerarşik otorite ilişkileri) kopararak daha karmaşık ve dinamik bir sosyal çevreye taşınmaktadır. Bu durum da modernleşmenin diğer halkaları olan okuryazarlığı ve medyaya maruziyeti tetiklemektedir. Bu kuramın merkezinde yer alan en özgün kavram ise "empati" ya da başka bir deyişle "zihinsel hareketlilik". Lerner, empatiyi bireyin kendisini farklı toplumsal rollerde veya coğrafyalarda hayal edebilme yeteneği olarak tanımlamaktadır. Kentleşme ve kitle iletişim araçları aracılığıyla bakış açısı genişleyen birey, geleneksel sınırları aşarak sınırların ötesindeki dünyayı kavrama yetisi kazanarak modern bir kişiye dönüşür. Bu dönüşümün son halkası ise siyasal katılımdır. Inkeles ve Smith'e (1976) göre toplumsallaşma sürecinin temel basamağını okullar oluşturmaktadır. Ancak modernleşme okullarla sınırlı değildir. Modern fabrikalar bireyin okulda aldığı eğitimin adeta devamı niteliğinde ikinci bir

toplumsallaşma okulu işlevi görmektedir. Fabrika ortamındaki teknik disiplin, rasyonel hiyerarşi ve işleyiş, planlı üretim süreci, bireyin dünyaya bakışını “geleneksel-kadercî” çizgiden “rasyonel-etkili” çizgiye taşımaktadır. Zihinsel olarak modernleşen birey, içerisinde bulunduğu toplumun ve siyasal sistemin etkin bir parçası hâline gelerek seçimlerde oy kullanma ve çeşitli siyasi pozisyonlar geliştirme eğilimi gösterir (Lerner, 1968). Lerner, İnkeles ve Smith’in kuramlarından geleneksel olarak tasvir edilen insan dini referanslara bağlı, hiyerarşik otoriteye bağlı ve değişime kapalıdır. Bu tasvir günümüzde “sağ” veya “muhafazakar” olarak tanımlanan siyasal tutumun özellikleriyle örtüşmektedir. Modern insan ise rasyonel, seküler ve değişime açık olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlar aydınlanma değerleri ve toplumsal değişime dayanan “sol” veya “liberal/ilerici” tutumla örtüşmektedir. Buradan hareketle modernleşme kuramı bağlamında kentleşme arttıkça birey sağdan merkeze doğru konumlanmaktadır.

Sosyal temas hipotezi, toplum içerisindeki farklı siyasal konumlanmaya sahip gruplar arasında kurulan etkileşimin ön yargıları azaltabileceğini ve sert tutumları yumuşatıp daha esnek hâle gelmesini sağlayabileceğini öne sürmektedir. Hipotezin kökeni Gordon Allport’un gruplar arası ilişkiler literatürü bağlamında geliştirdiği kuramsal çerçeveye dayanmaktadır. Allport bireylerin veya grupların farklı gruplarla kurdukları doğrudan ve sürekli temasın stereotiplerin zayıflatıldığı ve karşılıklı anlayış artmasına katkı sağladığı fikrini savunmaktadır. Hipotez aynı zamanda temasın her koşulda bu sonucu doğuracağını varsaymamaktadır. Temasın önyargıları azaltıcı ve esnekleştirici bir etki yaratabilmesi için belirli koşulların sağlanması gerektiği vurgulanmaktadır. Gruplar arasında statü eşitliği, ortak hedefler doğrultusunda iş birliği, temasın kurumsal ya da toplumsal olarak desteklenmesi ve son olarak temasın sürekliliği olmak üzere sosyal temas hipotezinin beklenen etkiyi yaratabilmesi için bu dört koşulun bir arada bulunması gerekmektedir (Allport, 2016). Pettigrew (1998) sosyal temas hipotezini doğrulasa da hipotezi yetersiz görerek genişletmiştir. Allport’un dört koşulunu temel kabul eden Pettigrew (1998) bunların tek başına yeterli olmadığı fikrini savunmaktadır. Pettigrew’e göre sosyal temas sonucu doğan dönüştürücü etki kendiliğinden gerçekleşmemektedir. Temasın dönüştürücü olabilmesi için tek bir mekanizma değil çeşitli süreçlerin yaşanması ile gerçekleşeceğini savunmaktadır. Dış grup hakkında öğrenme, davranışın değişmesi, duygusal bağların oluşması ve iç grubun yeniden değerlendirilmesi bu dört süreçtir. Dış grup hakkında öğrenilen yeni ve olumlu bilgiler, eksik veya yanlış bilgileri düzelterek grup hakkında basmakalıp yargıların sorgulanmasını sağlar. Pettigrew yalnızca bilgi öğrenmekle önyargının azalmayacağını da tek başına yeterli olmadığını bunun diğer süreçlerle desteklenmesi gerektiğini fikrini savunmaktadır. Temas bireyleri genellikle yeni davranışlar sergilemeye zorlamaktadır. Birey, kendi grubunun dışındakilerle etkileşime girdiğinde sergileyeceği yeni ve olumlu davranışlar ile bilişsel çelişkiyi azaltmak amacıyla tutumların da yeni davranışlarla uyumlu olacak şekilde değişmesine neden olur. Duygunun bilişsel süreçlerden daha etkili olduğunu savunan Pettigrew, temasın gruplar arasında empati kurmayı sağlaması, kaygıyı azaltması ve arkadaşlık gibi derin duygusal bağların oluşmasına zemin hazırlamasından ötürü önyargının azalmasıdaki en güçlü unsur olduğunu savunur. Pettigrew iç grubun değerlendirilmesini ise “deprovincialization” (taşralılıktan kurtulma veya dar görüşlülüğü aşma) olarak adlandırmaktadır. Kendi grubunun dışındaki grupla temas eden birey, kendi grubunun normlarının ve yaşam tarzının tek seçenek veya evrensel olmadığını anlamaya

başlamaktadır. Bu bireyin kendi grubuna olan mutlak ve dar bağlılığını esneterek daha kapsayıcı ve açık bir dünya görüşü geliştirmesini sağlamaktadır (Pettigrew, 1998).

Merkez-çevre yaklaşımı, siyasal ve toplumsal yapının homojen bir bütünlükten ziyade, farklı güç, değer ve kaynak dağılımlarına sahip alanlardan oluşan heterojen bir bütünlüğü ifade eden bir yaklaşımdır. Edward Shils tarafından ortaya konulan merkez-çevre yaklaşımına göre toplumsal yapı yalnızca ekonomik ya da coğrafi farklılıklar üzerinden değil, esas olarak değerler, inançlar ve meşruiyet ilişkileri üzerinden şekillenmektedir. Her toplum, bireylerin ve grupların kendilerini ilişkilendirdikleri bir merkez etrafında örgütlenmektedir. Bu merkez, fiziksel ya da mekânsal bir konumdan ziyade, toplumun neyin doğru, meşru ve anlamlı olduğuna dair ortak kabullerinin üretildiği ve korunduğu sembolik bir odak niteliği taşımaktadır. Siyasal otorite, hukuki düzen, dini semboller ve kültürel normal üzerinden toplumsal düzenin meşruiyetini sağlayan merkezin temel özelliği ise Shils'e göre kutsal bir nitelik taşımasıdır. Merkez yalnızca iktidarın yoğunlaştığı bir alan değil, aynı zamanda toplumsal değerlerin ve kolektif anlamın üretildiği bir referans noktasıdır. Toplum içerisindeki bireylerin bu "kutsal" merkeze olan yakınlığı ya da uzaklığı onların bu değerler sistemiyle kurdukları ilişkinin yoğunluğuyla ilişkilidir. Shils'in bahsettiği bu merkezi değerler sisteminin çevreye doğru genişlemesi ve çevrenin bu sisteme entegre edilmesi modernleşme olarak adlandırılmaktadır (Shils, 1961).

2. YÖNTEM

Bu çalışma, Türkiye geneline ait Türkiye Genel Sosyal Saha Araştırması 2024 yılı verileri kullanılarak bireylerin siyasal konumlanmalarını etkileyen sosyo-demografik faktörleri incelemektedir. Analizde bir bağımlı ve iki bağımsız değişken kullanılmıştır. Bağımlı değişken, katılımcıların siyasal konumlanmalarını ölçen sol-sağ öz-konumlama değişkenidir. Bu değişken, "Siyasette bazen insanlar 'sol' ve 'sağ'dan bahseder. 0 'Sol' ve 10 'Sağ' olacak şekilde hazırlanan bir ölçekte kendinizi nerede konumlandırırsınız?" sorusu ile ölçülmüş olup 0 ile 10 arasında sürekli bir ölçek olarak ele alınmıştır. "Bilmiyorum" ve "Cevap vermek istemiyorum" yanıtları analiz dışı bırakılmıştır. Bağımsız değişkenlerden ilki, katılımcıların cinsiyetini ifade eden değişkendir. Cinsiyet değişkeni erkek ve kadın olmak üzere iki kategoriden oluşmakta ve nominal ölçekte değerlendirilmektedir. İkinci bağımsız değişken ise katılımcıların kentleşme durumunu ifade eden yerleşim yeri değişkenidir. Bu değişken, bireylerin yaşadıkları yerleşim birimini kırsal, orta yoğun kent ve yoğun kent olmak üzere üç kategoride sınıflandırmakta ve sıralı (ordinal) ölçekte ele alınmaktadır. Analizlerde ayrıca cinsiyet ve kentleşme değişkenlerinin siyasal konumlanma üzerindeki etkileşim etkisi test edilmiştir.

2.1. Araştırma Deseni ve Türü

Bu çalışma nicel araştırma yaklaşımı çerçevesinde tasarlanmış, kesitsel ve betimsel-ilişkisel bir araştırmadır. Araştırmada, Türkiye Genel Sosyal Saha Araştırması 2024 verileri kullanılarak bireylerin siyasal konumlanmaları ile cinsiyet ve kentleşme durumu arasındaki farklar ve etkileşimler incelenmiştir. Araştırma, tek bir zaman diliminde (2024 yılı) toplanan veriler üzerinden gerçekleştirildiği için kesitsel nitelik taşımakta; herhangi bir deneysel müdahale içermemesi nedeniyle nedensel değil, gruplar arası farklılıkları ve ilişkileri ortaya koymayı amaçlayan betimsel-ilişkisel bir desen izlemektedir. Bu kapsamda, bağımlı değişken olan

siyasal konumlanmanın bağımsız değişkenler olan cinsiyet ve kentleşme durumu açısından farklılaşp farklılaşmadığı istatistiksel yöntemlerle test edilmiştir.

Betimsel araştırmalar verili bir durumu mümkün olduğunca tam ve dikkatli şekilde tanımlamaktadır. Araştırmacılar nezdinde betimsel araştırmalar, insanlar ve belirli durumlar hakkında tam manasıyla bir kavrayış sağlamadığı için tatmin edici olamayabilmektedir. İnsanlar ve belirli durumlar hakkında tam manasıyla bir kavrayışın elde edilmesi, insanlar ve belirli durumlarla ilişkili olguların farklı yönleri ve bunlar arasındaki ilişkilere dair daha detaylı analiz gerekebilmektedir. İlişkisel araştırma burada devreye girmektedir. İlişkisel araştırma, iki ya da daha fazla değişken arasındaki birlikte değişimi, etkileşimi veya farkı inceleyen bu inceleme neticesinde değişkenler arasında nedensel bir ilişkinin kurulmasının amaçlandığı araştırma desenidir (Büyüköztürk vd., 2021).

2.2. Araştırma Kapsamı

Bu araştırmanın kapsamını, Türkiye Genel Sosyal Saha Araştırması (TGSS) 2024 veri setinde yer alan ve 18 yaş ve üzeri Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarından oluşan katılımcılar oluşturmaktadır. Araştırma, Türkiye geneline ilişkin temsili bir örneklem üzerinden yürütülmüş olup, bireylerin siyasal konumlanmalarını etkileyen sosyo-demografik faktörlerin incelenmesiyle sınırlandırılmıştır.

Çalışma kapsamında analizler cinsiyet, kentleşme durumu ve siyasal konumlanma (sol-sağ konumlanma) değişkenleri ile sınırlı tutulmuştur. Veri setinde yer alan diğer demografik, sosyo-ekonomik ve tutumsal değişkenler araştırma kapsamı dışında bırakılmıştır. Bu doğrultuda araştırma, bireylerin siyasal konumlanmalarının cinsiyet ve yaşanan yerleşim birimi bağlamında nasıl farklılaştığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırmanın kapsamı, TGSS 2024 verilerinin kesitsel yapısı gereği 2024 yılı ile sınırlıdır. Bu nedenle elde edilen bulgular, yalnızca ilgili yıl ve örneklem çerçevesinde değerlendirilmiş; zamansal karşılaştırma veya nedensel çıkarım yapılmamıştır. Analizler, ilgili değişkenlere geçerli yanıt veren katılımcılarla sınırlandırılmış; “bilmiyorum” ve “cevap vermek istemiyorum” gibi geçersiz yanıtlar analiz dışı bırakılmıştır.

2.3. İncelenen Dokümanlar ve Veri Setleri

Bu çalışmada ilgili literatüre ilişkin makale, kitap, rapor gibi basılı kaynaklar incelenmiştir. Çalışmada 2024 yılında gerçekleştirilen Türkiye Genel Sosyal Saha Araştırması (TGSS) veri seti kullanılmıştır. Veri seti içerisinde yalnızca çalışma ile ilgili değişkenler analize dâhil edilmiştir.

2.4. Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada kullanılan veriler, daha önce toplanmış olan Türkiye Genel Sosyal Saha Araştırması (TGSS) 2024 veri setinden elde edilmiştir. Çalışmada, söz konusu araştırma kapsamında kullanılan yapılandırılmış anket formunda yer alan sorular arasından, araştırmanın amacıyla ilişkili olan değişkenler analize dâhil edilmiştir.

2.5. Veri Toplama Süreci

Bu çalışmada kullanılan veriler, Türkiye Genel Sosyal Saha Araştırması (TGSS) 2024 kapsamında yürütülen saha çalışmaları sonucunda elde edilmiştir. TGSS saha çalışmaları, Türkiye genelini kapsayacak şekilde yapılandırılmış ve standart veri toplama prosedürleri çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Veri toplama sürecinde, bilgisayar destekli kişisel görüşme (CAPI) ve bilgisayar destekli kendi kendine görüşme (CASI) yöntemlerinden yararlanılmıştır.

Bu araştırma kapsamında, söz konusu saha süreci araştırmacı tarafından yürütülmemiş; analizler, TGSS tarafından daha önce toplanmış olan ikincil veriler üzerinden gerçekleştirilmiştir.

2.6. Geçerlik ve Güvenirlik

Bu çalışmada kullanılan veriler, Türkiye Genel Sosyal Saha Araştırması (TGSS) 2024 kapsamında oluşturulmuş ikincil bir veri setine dayanmaktadır. TGSS veri setinde yer alan ölçme araçlarının geçerlik ve güvenirliliği, araştırmayı yürüten kurum tarafından sağlanmıştır. Bu nedenle çalışmada kullanılan ölçümlerin, standartlaştırılmış bir araştırma süreci çerçevesinde geçerli ve güvenilir olduğu kabul edilmiştir.

Bu çalışma kapsamında, söz konusu veri setinden yalnızca araştırmanın amacıyla ilişkili değişkenler seçilerek analiz edilmiş; ikincil veri kullanımı nedeniyle ayrıca bir geçerlik veya güvenirlilik analizi yapılmamıştır.

3. BULGULAR

3. 1. Betimsel Bulgular

Analizler, ilgili değişkenlere geçerli yanıt veren 2.099 katılımcı üzerinden gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların %54,8'i erkek (n=1.150), **%45,2'si kadın (n=949)**'dir. Kentleşme durumuna göre dağılım incelendiğinde, katılımcıların %15,6'sının kırsal (n=328), %16,6'sının orta yoğun kent (n=349) ve %67,8'inin yoğun kent (n=1.422) yerleşim birimlerinde yaşadığı görülmektedir. Katılımcıların siyasal konumlanma puanlarının genel ortalaması 5,29 olup, bu değer örneklemin genel olarak merkez-sağ bir eğilime sahip olduğunu göstermektedir.

3. 2. Cinsiyete Göre Siyasal Konumlanma

Cinsiyete göre siyasal konumlanma puanları arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını test etmek amacıyla bağımsız örneklem t-testi uygulanmıştır. Levene testi sonuçları, varyansların eşitliği varsayımının sağlanmadığını göstermiştir (F=11,922; p<,01). Bu nedenle analizlerde eşit varyans varsayımı sağlanmadan elde edilen t-testi sonuçları dikkate alınmıştır. Analiz sonuçlarına göre erkeklerin siyasal konumlanma puan ortalaması 5,31 (SS=3,46), kadınların ise 5,26 (SS=3,22) olarak hesaplanmıştır. Buna karşın, erkekler ile kadınlar arasındaki ortalama farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmüştür (t(2066,38)=0,39; p>,05). Bu bulgu, siyasal konumlanmanın cinsiyet değişkenine göre tek başına anlamlı biçimde farklılaşmadığını göstermektedir.

3.3. Kentleşme Durumuna Göre Siyasal Konumlanma

Katılımcıların siyasal konumlanmalarının kentleşme durumuna göre farklılaşp farklılaşmadığını incelemek amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Analiz öncesinde varyansların homojenliği Levene testi ile sınanmış ve homojenlik

varsayımının sağlanmadığı görülmüştür (Levene=10,478; $p<,001$). Bununla birlikte, örneklem büyüklüğünün yüksek olması nedeniyle varyans analizinin bu ihlale karşı dayanıklı olduğu kabul edilerek analiz sürdürülmüştür. ANOVA sonuçları, kentleşme durumunun siyasal konumlanma üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olduğunu göstermektedir ($F(2,2096)=8,068$; $p<,001$). Betimsel istatistikler incelendiğinde, kırsal alanda yaşayan katılımcıların siyasal konumlanma puanlarının (Ort.=5,97) orta yoğun kent (Ort.=5,11) ve yoğun kentte (Ort.=5,18) yaşayan katılımcılara kıyasla daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu bulgu, kentleşme düzeyinin artmasıyla birlikte siyasal konumlanmanın merkeze doğru yaklaştığına işaret etmektedir.

3.4. Cinsiyet, Yaş ve Kentleşme Durumunun Siyasal Konumlanma Üzerindeki Etkileşimi

Cinsiyet ve kentleşme durumunun siyasal konumlanma üzerindeki ortak etkisini incelemek amacıyla iki faktörlü varyans analizi (UNIANOVA) uygulanmıştır. Analiz öncesinde varyansların homojenliği Levene testi ile sınanmış ve homojenlik varsayımının ihlal edildiği görülmüştür ($F(5,2093)=5,587$; $p<,001$). Ancak örneklem büyüklüğünün yüksek olması nedeniyle analiz bu ihlale karşı dayanıklı kabul edilerek sürdürülmüştür.

Analiz sonuçları, cinsiyet ve kentleşme durumunun etkileşim etkisinin istatistiksel anlamlılık sınırına oldukça yakın olmakla birlikte, %5 anlamlılık düzeyinde anlamlı olmadığını göstermektedir ($F(2,2093)=2,902$; $p=,055$; $\eta^2p=,003$). Bu bulgu, cinsiyetin siyasal konumlanma üzerindeki etkisinin kentleşme düzeyine göre sistematik biçimde farklılaşmadığını göstermektedir.

Yaş değişkeni kovaryant olarak modele dâhil edildiğinde, yaşın siyasal konumlanma üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olduğu görülmektedir ($F(1,2092)=18,95$; $p<,001$). Parametre tahminleri, yaş arttıkça bireylerin siyasal konumlanmalarının sağa doğru kaydığını göstermektedir ($B=,021$). Bu bulgu, siyasal konumlanmanın yaşam döngüsü ve kuşak deneyimleriyle ilişkili olduğuna işaret etmektedir.

Bununla birlikte, betimsel istatistikler ve tahmini marjinal ortalamalar incelendiğinde, kırsal alanda yaşayan erkeklerin siyasal konumlanma puanlarının kırsal alanda yaşayan kadınlara kıyasla daha yüksek olduğu; buna karşılık orta yoğun ve yoğun kentlerde kadınlar ile erkekler arasındaki farkın büyük ölçüde ortadan kalktığı görülmektedir. Bu durum, kentleşme düzeyinin artmasıyla birlikte cinsiyet temelli siyasal konumlanma farklılıklarının zayıfladığına işaret etmektedir.

3.5. Bulguların Kısa Özeti

Bu çalışmada, Türkiye Genel Sosyal Saha Araştırması (TGSS) 2024 verileri kullanılarak bireylerin siyasal konumlanmalarının cinsiyet ve kentleşme durumu bağlamında nasıl farklılaştığı incelenmiştir. Betimsel bulgular, siyasal konumlanmanın sol-sağ ekseninde ağırlıklı olarak merkez çevresinde kümelenildiğini göstermektedir. Çıkarımsal analizler, cinsiyet değişkeninin siyasal konumlanma üzerinde tek başına anlamlı bir etkisinin bulunmadığını ortaya koyarken, kentleşme durumunun siyasal konumlanmayı anlamlı biçimde etkilediğini göstermiştir. Buna göre kırsal alanda yaşayan bireylerin siyasal konumlanma puanlarının, orta yoğun ve yoğun kentlerde yaşayan bireylere kıyasla daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Cinsiyet ve kentleşme durumunun etkileşim etkisi ise istatistiksel olarak anlamlı bulunmamakla

birlikte, betimsel sonuçlar özellikle kırsal alanda cinsiyetler arasında daha belirgin bir farklılaşmaya işaret etmektedir. Genel olarak bulgular, siyasal konumlanmayı açıklamada cinsiyetten ziyade yerleşim bağlamının daha belirleyici bir faktör olduğunu göstermektedir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Araştırma sonucunda elde edilen bulgular, siyasal konumlanmanın açıklanmasında cinsiyetten ziyade yerleşim bağlamının daha belirleyici bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Özellikle kentleşme düzeyinin artmasıyla birlikte bireylerin siyasal konumlanmalarının sağ eksenden merkeze doğru kayması, Türkiye’de sol-sağ ayrımının klasik sınıfsal veya ekonomik hatlardan ziyade bağlamsal ve kültürel süreçler üzerinden şekillendiğine işaret etmektedir.

Araştırmanın en temel bulgularından biri, cinsiyet değişkeninin siyasal konumlanma üzerinde tek başına istatistiksel olarak anlamlı bir etki üretmemesidir. Bu sonuç, ilk bakışta literatürde sıkça tartışılan “toplumsal cinsiyet farkları” beklentisiyle çelişkili gibi görünse de güncel siyasi toplumsallaşma çalışmalarıyla birlikte değerlendirildiğinde teorik olarak tutarlı bir tablo sunmaktadır. Özellikle toplumsal cinsiyet farklarının biyolojik veya sabit özelliklerden ziyade siyasi toplumsallaşma süreçleri içerisinde ve bağlama bağlı olarak inşa edildiğini vurgulayan yaklaşımlar, bu bulguyu açıklayıcı niteliktedir. Van Ditmars ve arkadaşlarının (2022) ortaya koyduğu üzere, siyasal tutumlara ilişkin cinsiyet farkları erken yaşlarda zayıf olmakta; bu farklar ancak belirli toplumsal ve siyasal bağlamlarda güçlenmektedir. Bu çerçevede, cinsiyetin tek başına anlamlı bir etki üretmemesi, siyasal konumlanmanın demografik kategorilerden çok öğrenme, temas ve bağlamsal deneyimler yoluyla şekillendiğini göstermektedir.

Kentleşme düzeyine ilişkin bulgular ise çalışmanın en güçlü sonuçlarını oluşturmaktadır. Kırsal alanda yaşayan bireylerin siyasal konumlanma puanlarının daha yüksek olması, buna karşılık orta yoğun ve yoğun kentlerde yaşayan bireylerin merkeze daha yakın konumlanmaları, modernleşme kuramının öngörülerıyla uyumludur. Kentsel yaşam, bireyleri geleneksel ve homojen sosyal çevrelerden çıkararak daha karmaşık, çok aktörlü ve çok değerli etkileşim alanlarına taşımaktadır. Bu durum, siyasal tutumların katı ideolojik uçlar yerine daha esnek ve merkezî referanslar etrafında şekillenmesine zemin hazırlamaktadır. Lerner’in modernleşme kuramında vurguladığı zihinsel hareketlilik ve empati kapasitesinin artışı, bu bağlamda siyasal konumlanmanın merkezileşmesini açıklayan önemli bir mekanizma olarak değerlendirilebilir. Kentleşmenin bir sonucu da hiç şüphesiz sosyal teması ancak çalışma kapsamına alınan seçili değişkenlerden oluşan veri seti içerisinde bireylerin farklı sosyo-politik değerlere sahip bireylerle etkileşimine dair veri bulunmaması sosyal temas hipotezini doğrulayan bir bulgu elde edilmesini olanaksızlaştırmaktadır. Çalışma bulguları sosyal temas hipotezini doğrulama da kentleşmenin bir sonucu olarak sosyal temas bağlamında bu hipotezi güçlü biçimde desteklemektedir. Kentleşme düzeyi arttıkça siyasal konumlanmanın merkeze yönelmesi, sol-sağ ekseninin normatif bir ideolojik bağlılıktan ziyade, bireylerin karmaşık siyasal alanı anlamlandırmak için başvurduğu bir bilişsel kısayol (heuristic) olarak işlev gördüğünü düşündürmektedir (Durmuşoğlu ve van der Brug, 2025). Bulgularımızda gözlenen merkez etrafında kümelenme, Durmuşoğlu ve van der Brug’un (2025) sol-sağ algısının bireyler tarafından çoğunlukla “medyan seçmen” referansı üzerinden inşa edildiği yönündeki bulgularıyla örtüşmektedir. Kentleşme düzeyinin artmasıyla siyasal konumlanmanın merkeze

yaklaşması, sol–sağ ekseninin toplumsal düzeyde paylaşılan bir anlam seti hâline gelmesiyle ilişkilendirilebilir. Nitekim ideolojik etiketlerin siyasal iletişimde işlev görebilmesi, bu etiketlerin ortak biçimde anlaşılmasına bağlıdır (Durmuşoğlu ve van der Brug, 2025).

Bu bulgular, Türkiye bağlamında sol–sağ ekseninin nasıl kullanıldığına ilişkin literatürle de örtüşmektedir. Çarkoğlu'nun çalışmaları, Türkiye'de sol–sağ ayrımının büyük ölçüde kültürel ve değer temelli bir anlam taşıdığını; bireylerin bu ölçeği ince ideolojik ayrımlardan ziyade daha geniş kategoriler (sol, merkez, sağ) üzerinden kullandığını göstermektedir. Bu çalışmada elde edilen merkez etrafında kümelenme eğilimi, ideolojik belirsizlikten ziyade, toplumsal olarak paylaşılan bir “merkez” referansının varlığına işaret etmektedir. Bu merkez, bireylerin karmaşık siyasal alanı anlamlandırmak için başvurdukları ortak bir sembolik çerçeve olarak değerlendirilebilir. Shils tarafından geliştirilen merkez-çevre yaklaşımı bağlamında merkez olan kentler ve çevresi olan kırsal alanlar arasında, merkezin değerlerinin benimsenmesine ilişkin bir veri bulunmasa da kırsal alandan kentlere doğru gidildikçe siyasal konumlanmanın merkeze yaklaşması merkez-çevre yaklaşımını da güçlü biçimde desteklemektedir. Bu bağlam Şerif Mardin'in Türkiye örneğinde geliştirdiği merkez-çevre yaklaşımıyla birlikte ele alındığında daha anlamlı hâle gelmektedir. Mardin'e göre (1973) Türk siyasetinde devleti ve resmî ideolojiyi temsil eden seküler ve bürokratik merkez ile sağ eksende yoğunlaşmış olan çevrenin varlığı çalışmada elde edilen bulgular ile doğrulanmaktadır. Ancak Türkiye'de toplumsal değişim ve iktidar ilişkilerinin değişen doğası bağlamında merkez-çevre yaklaşımına değişen koşullar bağlamında daha derinlemesine ve boylamsal çalışmalarla yeniden ele almak gerekmektedir. Kentleşmenin artmasıyla birlikte aile merkezli ve cinsiyet temelli siyasal aktarımın etkisinin zayıflaması, siyasal tutumların yalnızca kuşaklararası değil, bağlamsal etkileşimler yoluyla yeniden şekillendiğini ortaya koymaktadır (Van Ditmars vd., 2022).

Cinsiyet ve kentleşme etkileşiminin istatistiksel olarak sınırdan kalması ($p=,055$) ise, toplumsal cinsiyet farklarının bağlama duyarlı ve homojen olmayan bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Betimsel bulgular, kırsal alanda erkeklerin siyasal konumlanma puanlarının kadınlara kıyasla daha yüksek olduğunu; ancak kentleşme düzeyi arttıkça bu farkın büyük ölçüde ortadan kalktığını ortaya koymaktadır. Bu durum, kentsel bağlamlarda siyasal bilgiye erişim, toplumsal temas ve siyasal deneyimlerin daha eşit biçimde dağılmasıyla birlikte cinsiyet temelli farklılaşmaların zayıfladığına işaret etmektedir. Dolayısıyla kentleşme, yalnızca ideolojik konumlanmayı merkezileştiren bir süreç değil, aynı zamanda siyasal konumlanmayı belirleyen toplumsal cinsiyet kalıplarını da dönüştüren bir bağlam olarak değerlendirilebilir. Cinsiyetin siyasal konumlanma üzerinde tek başına anlamlı bir etki üretmemesi, sol–sağ algısının biyolojik ya da demografik farklılıklardan ziyade, siyasal bilgiye erişim ve toplumsal bağlamlar aracılığıyla şekillendiğini gösteren bulgularla uyumludur. Kırsal bağlamda cinsiyete dayalı siyasal farklılaşmaların daha görünür olması, buna karşılık kentsel bağlamda bu farkların büyük ölçüde silinmesi, kentleşmenin ideolojik farklılıkları törpüleyici ve ortak referanslar etrafında homojenleştirici etkisine işaret etmektedir (Durmuşoğlu ve van der Brug, 2025). Cinsiyetin siyasal konumlanma üzerinde tek başına anlamlı bir etki üretmemesi, toplumsal cinsiyet farklarının biyolojik değil, siyasal sosyalleşme süreçleri içinde ve bağlama bağlı olarak inşa edildiğini savunan yaklaşımlarla uyumludur. Kentleşme düzeyinin artmasıyla birlikte cinsiyet temelli siyasal konumlanma farklarının zayıflaması, siyasal bilgiye ve siyasal

deneyimlere erişimin daha eşit olduğu bağlamlarda toplumsal cinsiyet farklarının daraldığını gösteren bulgularla örtüşmektedir (Van Ditmars vd., 2022).

Yaş değişkeninin kovaryant olarak modele dâhil edilmesiyle elde edilen bulgular, yaş arttıkça bireylerin siyasal konumlanmalarının sağa doğru kaydığını göstermektedir. Bu sonuç, siyasal konumlanmanın yaşam döngüsü ve deneyimlerle ilişkili olduğuna işaret etmektedir. Ancak bu kaymanın kentleşme bağlamında yumuşaması, yaş etkisinin de bağlamsal koşullar tarafından filtrelendiğini düşündürmektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, bu çalışma siyasal konumlanmayı açıklamada cinsiyet gibi bireysel demografik özelliklerden ziyade, bireylerin içinde buldukları toplumsal ve mekânsal bağlamın belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır. Kentleşme, siyasal tutumları yalnızca sağdan sola veya soldan sağa kaydıran doğrusal bir süreç değil; ideolojik sertlikleri törpüleyen, merkezileştirici ve farklılıkları homojenleştirici bir etki üretmektedir. Bu bulgular, siyasal sosyalleşmenin durağan değil, yaşam boyu süren ve bağlama duyarlı bir süreç olduğunu bir kez daha göstermektedir.

KAYNAKLAR

- Allport, G. W. (2016). *Önyargının Doğası* (N. Nirven, Trans.). Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları.
- Bobbio, N. (1999). *Sağ ve Sol - Bir Politik Ayrımın Anlamı* (Z. Yılmaz & C. K. Ekmek, Trans.). Dost Kitabevi Yayınları.
- Bogdanor, V. (2003). *Blackwell'in Siyaset Bilimi Ansiklopedisi II (L-Z)* (Yükselci Erhan, Ed.; E. Yükselci, S. Yükselci, ve B. Peker, Trans.). Ümit Yayıncılık.

- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Erkan, A. Ö., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2021). Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri. In *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi Yayıncılık. <https://doi.org/10.14527/9789944919289>
- Çarkoğlu, A. (2007). The nature of left–right ideological self-placement in the Turkish context. *Turkish Studies*, **8**(2), 253–271.
<https://doi.org/10.1080/14683840701312209>
- Çarkoğlu, A. (2020, September 22). *Türkiye’de sol-sağ cetveli ve oy tercihleri*. <https://Yetkinreport.Com/2020/09/22/Turkiyede-Sol-Sag-Cetveli-ve-Oy-Tercihleri/>.
- Durmuşoğlu, L. R., ve van der Brug, W. (2025). Young and informed: Adolescents’ perceptions of left and right. *Political Psychology*, **46**(1), 123–142.
<https://doi.org/10.1111/pops.12918>.
- Gauchet, M. (2021). *La droite et la gauche: Histoire et destin*.
- Huber, J., ve Inglehart, R. (1995). Expert interpretations of party space and party locations in 42 societies. *Party Politics*, **1**(1), 73–111.
- Hyman, H. (1959). *Political socialization: A study in the psychology of political behavior*. Glencoe: Free Press.
- Inkeles, A., & Smith, D. H. (1976). *Becoming Modern: Individual Change in Six Developing Countries*. Harvard University Press.
- Lerner, D. (1968). *The Passing of Traditional Society*. The Free Press.
- Mair, P. (2007). Left-right orientations. In R. J. Dalton & H. D. Klingemann (Eds.), *The Oxford handbook of political behavior* (pp. 206–222). Oxford University Press.
- Mardin, Ş. (1973). Center-Periphery Relations: A Key to Turkish Politics? *Daedalus*, **102**(1), 169–190. <http://www.jstor.org/stable/20024114>
- Nişancı, Z., Kılavuz, M. T., ve Yüce, B. (2025). Giriş: TGSS 2024 Araştırması. In Z. Nişancı ve M. T. Kılavuz (Eds.), *Türkiye’nin Toplumsal Haritası - TGSS 2024*. İSAR Yayınları.
- Pettigrew, T. F. (1998). Intergroup Contact Theory. *Annu. Rev. Psychol*, **49**, 65–85.
- Sears, D. O., ve Levy, S. (2003). Childhood and adult political development. In D. O. Sears, et al. (Eds.), *Oxford handbook of political psychology* (pp. 60–109). Oxford University Press.
- Shils, E. (1961). Center and periphery. In M. Polanyi (Ed.), *The Logic of Personal Knowledge: Essays Presented to Michael Polanyi*. Routledge & Kegan Paul.
- Van Ditmars, M. M., Ivarsflaten, E., ve Stubager, R. (2022). Political socialization, political gender gaps, and the intergenerational transmission of political orientations. *European Journal of Political Research*, **61**(4), 1089–1112.
<https://doi.org/10.1111/1475-6765.12508>

TÜRKİYE'DE YEREL YÖNETİMLERDE PERFORMANS DENETİMİ

Prof. Dr. H. Tuğba EROĞLU
Selçuk Üniversitesi İİBF
hteroglu@selcuk.edu.tr
Orcid ID: 0000-0003-0067-2766

ÖZET

1980'lerden itibaren geleneksel kamu yönetiminin mevcut yapısı ile yetmezliği, hantallaşması, yaşanan aksaklıklar, tekrar eden eksiklikler, yaşanan ihlaller ve ihmaller kamu yönetiminde reformu gerekli kılmıştır. Bu yıllarda gelişen neo-liberal politikalar ve minimal devlet anlayışı ile bu reform kaçınılmaz hale gelmiştir. Diğer yandan bu reform hareketleri, kamu yönetiminde özellikle kaynakların kullanımında yaşanan verimsizlik ve savurganlığa ayrıca değinilmesini beraberinde getirmiştir. Yeni kamu yönetimi anlayışının hesapverebilirlik, saydamlık, sonuç odaklılık, verimlilik, etkinlik ve tutumluluk gibi ilkeleri ile birlikte kamu yönetiminde kaynak kullanımından insan kaynaklarının değerlendirilmesine kadar her alanda performans denetiminin önemi artmaktadır. Kamuda performans denetimi ile birlikte yönetsel süreçlerde etkinlik ve kaynakların kullanımı konusunda paydaşlara nitelikli bilgilerin sağlanması hedeflenmektedir. Kamu performans yönetimi ile birlikte kamusal karar ve eylemlerin belirlenmesinde stratejik davranılması söz konusudur. Kamu performans yönetimi ve en önemli aşaması olan performans denetimi kamu yönetiminde sadece kaynakların doğru kullanımını sağlamamaktadır. Kaynakların verimli, etkin ve tutumlu bir şekilde kullanılmasını öngörmektedir. Kurumların belirledikleri amaçların ve hedeflerin ne ölçüde gerçekleştirilebilir olduklarını da denetlemektedir. Bunun yanı sıra kurumların belirledikleri performans göstergelerinin ölçülebilirlikleri ile birlikte başarılı ve başarısızlıklarının değerlendirilmesinde birer ölçüt belirlemektedir. Yerel yönetimlerde de bu kapsamda çalışmalar yapılmakta özellikle belediyelerin ve belediye personelinin performanslarının değerlendirilmesi üzerinde durulmakta ve performans denetiminin nasıl gerçekleştirileceği konusunda çalışmalar artmaktadır. Bu çalışma, Türkiye'de yerel yönetimler reformları ile birlikte performans denetimi ile ilgili çalışmaların olumlu ve olumsuz yönlerini ortaya koyarak kurumsal olarak etkin bir performans denetimi modelinin nasıl olabileceğini ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler :Kamuda Performans Yönetimi, Kamuda Performans Denetimi, Yerelde Performans Denetimi

1. KAMU PERFORMANS DENETİMİNİN TANIMI VE KAPSAMI

Yeni kamu yönetimi anlayışının hesapverebilirlik, saydamlık, sonuç odaklılık, verimlilik, etkinlik ve tutumluluk gibi ilkeleri ile birlikte kamu yönetiminde kaynak kullanımından insan kaynaklarının değerlendirilmesine kadar her alanda performans denetiminin önemi artmaktadır. Yerel yönetimlerde de bu kapsamda çalışmalar yapılmakta özellikle belediyelerin ve belediye personelinin performanslarının değerlendirilmesi üzerinde durulmaktadır. Son gelişmeler ışığında belediyelerin performanslarının nasıl değerlendirileceği, performans denetiminin nasıl

gerçekleştirileceği konusunda çalışmalar artmaktadır. Bu çalışma, Türkiye’de yerel yönetimler reformları ile birlikte performans denetimi konusunda neler yapıldığını ele alarak yürütülen çalışmaların olumlu ve olumsuz yönlerini ortaya koyarak bireysel ve kurumsal olarak etkin bir performans denetimi modelinin nasıl olabileceğini ele almaktadır.

Performans denetimi, “kurumlar tarafından kaynakların ne derece verimli, etkin ve tutumlu bir biçimde kullanıldığını ortaya koyan bir süreçtir” (Sayıştay, 2002: iii). Kamuda uygulanan proje ve programlara harcanan kaynakların artması, sorumluluğun önem kazanması ve kamu yönetimi alanındaki gelişmeler performans denetiminin önemini artırmıştır (Atakan vd, 1997: 1). Kamu yönetiminde hesap verme sorumluluğu olarak görülen kamu denetimi, yeni kamu yönetimi anlayışı ile birlikte performans denetimi olarak değerlendirilmeye başlanmıştır (Özer, 1997: 181). Kamu performans denetiminin kuruma sağlayacağı yararları şu şekilde sıralamak mümkündür (Atakan vd, 1997: 1; Sayıştay, 2002: 3-4):

- Kamu kurumlarının faaliyetleri hakkında değerlendirmeler yapılması
- Denetim sonucunda anlamlı standartlar belirlenmesi
- Kamu kurumlarına gerçek değer katacak önemli fırsatlar sunulması
- Amaçların gerçekleşip gerçekleşmediği ve ne ölçüde gerçekleştiğinin belirlenmesi
- Kamu kaynaklarının tutumluluk, verimlilik ve etkinlik yönlerinden uygunluğunu denetlenmesi
- Hesap verme sorumluluğunun geliştirilmesi
- Kamu kaynaklarının yönetiminin kalitesi hakkında yurttaşlara bilgi ve güvence sağlanması
- İyi yönetim uygulamalarının geliştirilmesi
- Yüksek kalitede kamu hizmeti sunumu

Kamu performans denetimi aracılığıyla finansal denetimin ötesinde kurumun işleyişini, hizmet sağlayıcıların ve hizmetlerden yararlananların memnuniyetlerini ölçen ve performansın sürekli geliştirilmesine yönelik bir kurum kültürünün oluşturulmasına zemin hazırlayan kurumsal yapının oluşturulmasına vurgu yapılmaktadır.

2. TÜRK KAMU YÖNETİMİNDE PERFORMANS DENETİMİ

Türkiye’de 1938 yılında çıkarılan 3460 sayılı Sermayenin Tamamı Devlet Tarafından Verilmek Suretiyle Kurulan İktisadi Teşekküllerin Teşkilatıyla İdare ve Murakabelen Hakkında Kanunda ilk kez performans denetimi kavramı yer almıştır (Yenice, 2006a: 156). 1960’lardan sonra Türk kamu yönetiminde verimlilik, etkinlik ve tutumluluk sorunları ele alınmaya başlanmış, Merkezi Hükümet Araştırma Projesinde kamu idarelerinin kendilerine verilen görevleri etkinlik ve tutumluluk içinde yerine getirmedikleri dile getirilmiştir. 1970’lerde yaşanan program bütçe deneyimi performans değerlendirmesinin performans yönetimi içindeki önemini ortaya çıkarmıştır (Yenice, 2006b: 126). 1971 yılında tamamlanan İdarenin Yeniden Düzenlenmesi İlkeler ve Öneriler adlı raporda, kamu kaynaklarının etkin ve verimli kullanılması gerekliliği üzerinde durulmuştur.

Kamu yönetiminde düzenlilik denetiminden başka modern denetim türlerinden biri olan performans denetimine ilişkin 1979 tarih ve 2171 sayılı “Kamu Yönetiminde ve Harcamalarında Etkinlik ve Verimliliği Sağlamak ve Savurganlığı Önlemek Amacıyla Alınacak Ekonomik ve Mali Önlemler Hakkında Yetki Kanunu” bu konudaki önemli bir kanundur (Özer, 1997: 196). 1991 yılında tamamlanan KAYA Raporunda gerek merkezi yönetim gerekse yerel yönetimlerde yaşanan etkililik ve verimlilik sorunlarından söz edilmiş, kurumların etkililik ve verimliliklerinin artırılması yönünde çözüm önerileri getirilmiştir.

Türk kamu yönetiminde gerçekleştirilen reform çalışmalarında performans yönetimine vurgu yapılmıştır. 2003 tarihli 58. Hükümet Acil Eylem Planı’nda en önemli hedeflerden bir tanesi “*Kamuda performans odaklı denetim sistemine geçilmesi*” olmuştur. Planda, Sayıştay’ın performans denetimini yapması ile birlikte kamu yönetiminde etkinlik, vatandaş ve hizmet odaklı çalışma anlayışı ve hedefe dönük faaliyet gösterme uygulamalarının yaygınlaştırılacağı ifade edilmiştir. 2003 tarihli 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu bu hedeflerin gerçekleştirilmesi ve performans odaklı bir yönetim anlayışının gerçekleştirilmesinde en önemli yasal düzenlemelerinden biri olmuştur. Kanunun 68. maddesinde “*Sayıştay tarafından yapılacak harcama sonrası dış denetimin amacı, genel yönetim kapsamındaki kamu idarelerinin hesap verme sorumluluğu çerçevesinde, yönetimin malî faaliyet, karar ve işlemlerinin; kanunlara, kurumsal amaç, hedef ve planlara uygunluk yönünden incelenmesi ve sonuçlarının Türkiye Büyük Millet Meclisine raporlanması*” gerektiği belirtilmiştir. Aynı maddede uluslararası denetim standartları dikkate alınarak kamu kaynaklarının etkili, ekonomik ve verimli olarak kullanılıp kullanılmadığının belirlenmesi, faaliyet sonuçlarının ölçülmesi ve performans bakımından değerlendirilmesi yetkisi Sayıştay’a verildiği belirtilmiştir.

3. YEREL YÖNETİMLERDE PERFORMANS DENETİMİ

2005 yılında kabul edilen 5393 sayılı Belediye Kanununun 37. maddesinde belediye başkanının görevleri içinde “Belediyeyi stratejik plâna uygun olarak yönetmek, belediye idaresinin kurumsal stratejilerini oluşturmak, bu stratejilere uygun olarak bütçeyi, belediye faaliyetlerinin ve personelinin performans ölçütlerini hazırlamak ve uygulamak, izlemek ve değerlendirmek, bunlarla ilgili raporları meclise sunmak” yer almaktadır. Kanunun 55. maddesinde de “Belediyelerde iç ve dış denetim yapılır. Denetim, iş ve işlemlerin hukuka uygunluk, malî ve performans denetimini kapsar” denilerek performans ölçütleri ve performans denetiminin yasal bir zorunluluk olarak belediye yönetiminde nasıl yer aldığına işaret edilmektedir (mevzuat.gov.tr, 2019).

5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanununun 18. maddesinde başkanın görevleri arasında “Belediyeyi stratejik plâna uygun olarak yönetmek, belediye idaresinin kurumsal stratejilerini oluşturmak, bu stratejilere uygun olarak bütçeyi hazırlamak ve uygulamak, belediye

faaliyetlerinin ve personelinin performans ölçütlerini belirlemek, izlemek ve değerlendirmek, bunlarla ilgili raporları meclise sunmak” yer almaktadır (mevzuat.gov.tr, 2019).

5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanununda 30. maddede valinin görevleri arasında “İl özel idaresini stratejik plâna uygun olarak yönetmek, il özel idaresinin kurumsal stratejilerini oluşturmak, bu stratejilere uygun olarak bütçeyi, il özel idaresi faaliyetlerinin ve personelinin performans ölçütlerini hazırlamak ve uygulamak, izlemek ve değerlendirmek, bunlarla ilgili raporları meclise sunmak” sayılmıştır. Kanunun 38. maddesinde de “İl özel idarelerinde iç ve dış denetim yapılır. Denetim, iş ve işlemlerin hukuka uygunluk, malî ve performans denetimini kapsar” denilmek suretiyle performans denetimi üzerinde durulmaktadır (mevzuat.gov.tr, 2019).

2010 tarihli 6085 sayılı Kanunun 36. maddesi uyarınca Sayıştay’ın denetim görevleri, “düzenlilik denetimi” ve “*performans denetimi*”ni kapsamaktadır. Yerel yönetimler Sayıştay denetimine tabi kurumlardır. 6085 sayılı Kanunun 36. maddesinde performans denetimi şu şekilde ifade edilmektedir: “Hesap verme sorumluluğu çerçevesinde idarelerce belirlenen hedef ve göstergelerle ilgili olarak faaliyet sonuçlarının ölçülmesi suretiyle gerçekleştirilir.” Yeni Sayıştay denetimi modelinde cari yıla ilişkin evrak ve dokümanlar incelenmekte; ayrıca kurumun amaçları, hedefleri, politikaları ile bunlara ulaşmak için oluşturulan performans ölçüm sistemleri değerlendirilmektedir (Karaaslan, 2015: 102).

Sayıştay denetiminin “Performans denetimi” olarak adlandırılan bölümüyle ilgili 2014 yılında yeni bir rehber (Performans Denetim Rehberi) yayınlanmıştır. Yayınlanan “Performans Denetim Rehberi” yerel yönetimleri de kapsayacak şekilde kamu alanında Sayıştay müfettişleri tarafından yapılacak performans denetiminin çerçevesini oluşturmaktadır (Karaaslan, 2015: 102).

4. PERFORMANS DENETİMİ KRİTERLERİ

Performans denetiminin nasıl yapılacağı ile ilgili olarak Performans Denetim Rehberinde değerlendirme kriterleri sıralanmaktadır. Bu kriterler kurumların stratejik amaç ve hedeflerinin belirlenmesi, uygulanması ve başarılı olup olmadığının değerlendirilmesinde önemli birer ölçüt olarak değerlendirilmektedir.

Çizelge 1: Kamu Performans Denetimi Kriterleri

Denetim Kriteri	Tanım
Mevcudiyet	Denetlenen idarenin, yasal düzenlemelere göre ilgili dokümanları hazırlaması
Zamanlılık	Performans bilgisinin yasal süre içinde raporlanması
Sunum	Performans bilgisinin düzenleyici esaslara uygun şekilde raporlanması
İlgililik	Amaç, hedef, gösterge ve faaliyetler arasında mantıksal bağlantı olması
Ölçülebilirlik	Hedeflerin veya göstergelerin ölçülebilir olması
İyi tanımlama	Hedeflerin ve göstergelerin açık ve net bir tanımının olması
Tutarlılık	Hedeflerin (göstergeler dahil), denetlenen idarenin planlama ve raporlama dokümanlarında tutarlı olarak kullanılması
Doğrulanabilirlik	Raporlanan performans bilgisinin kaynağına kadar izleniyor olması

Geçerlilik/İkna edicilik	Planlanan ve raporlanan performans arasındaki her tür sapmanın denetlenen idare tarafından ele alınmıyor olması sapmayı açıklayan nedenlerin inandırıcı ve ikna edici olması
Güvenilirlik	Veri kayıt sistemlerinin gerçekleşmeleri tam ve doğru şekilde ölçerek faaliyet raporunda güvenilir veri sunuyor olması

Kaynak: (Sayıştay Başkanlığı, 2014: 7).

Bu kriterler çerçevesinde kurumların belirledikleri amaçların ve hedeflerin belirlenen gerçekleştirilebilirlikleri, amaçların ve hedeflerin iyi tanımlanıp tanımlanmadıkları, performans göstergelerinin ölçülebilirlikleri stratejik planlar, performans programları ve faaliyet raporları üzerinde değerlendirmeler yapılmaktadır.

Bu denetim plan, program ve raporlar üzerinde yapılmaktadır. Denetimin işlevselliğini artırmak ve özellikle belediyelerde performans denetimini iyileştirmek üzere Balanced Scorecard yeni bir yöntem olarak sunulabilir. Balanced Scorecard, plan, program ve raporların birer belge olmasının ötesine geçmesi sağlanarak, başarılı ve başarısız belediyelerin belirlenmesini kolaylaştıracaktır.

4. BELEDİYELER İÇİN BALANCED SCORECARD

Balanced Scorecard gerek özel sektör gerekse kamu sektöründe bir örgütün misyon, vizyon ve stratejisinin fiziksel ölçüler haline dönüştürülerek ifade edilmesidir. Ortaya çıkan ölçüler, kurumun paydaşları için olan dış ölçüler ile kritik iş yöntemleri, yenileme, öğrenme ve büyüme gibi ölçüler arasında bir dengeyi temsil etmektedir. Yeniliğe açık olan örgütler, Scorecard'ları uzun dönemli stratejilerini yönetmek amacıyla yönelik bir stratejik yönetim sistemi olarak kullanmaktadırlar (Kaplan, Norton, 1999: 12):

Balanced Scorecard, finansal ve finansal olmayan performans ölçüleridir (Crabtree, DeBusk, 2008: 9). Performans ölçmede finansal ölçüler kadar diğer faktörler bilgi, rekabet, müşteri memnuniyeti ve işlevsel verimlilik, yenilik de önemlidir. Balanced Scorecard, maddi ve maddi olmayan bütün unsurları bir araya getirmektedir (Gumbus, 2005: 619). Balanced Scorecard, finansal, müşteri, iç iş süreçleri, öğrenme ve gelişme ile olmak üzere dört boyuttan oluşmaktadır (Kaplan, Norton, 1996: 76).

Balanced Scorecard, finansal ve finansal olmayan ölçütleri birlikte kullanılmasından dolayı, kamu yönetimi için etkin bir performans yönetimi aracı olarak kullanılmaktadır. Balanced Scorecard'a kamu yararı boyutu ya da sosyal fayda boyutu eklenmektedir ve bu boyutlar kurum misyonuna bağlanmaktadır (Kaplan, Norton, 2004: 7-9). Bu bağlamda vatandaşın sürekli etkileşim içinde olduğu ve vatandaşlar en yakın kurumlar olarak değerlendirilen belediyeler açısından Balanced Scorecard'ın kamu yönetiminde performans denetiminin etkinliğinin artırılmasında yeni bir yüz olarak ele alınması yanlış olmayacaktır. Aşağıda yer alan tabloda Balanced Scorecard'ın boyutlarının bir belediye üzerinde nasıl uygulanabileceği gösterilmektedir.

Çizelge 2: Belediyeler İçin Balanced Scorecard

	Hedef	Gerçekleşen	Performans
Yurttaş (Kent ve Kentli)	Planlı Alanların % 60'tan % 70'e çıkarılması		
	10 hektar alanda İmar Uygulaması yapılması		
	Plan yollarında açılma oranının % 70'den % 80'e çıkarılması		
	Mevcut yollarda asfalt oranının % 80'den % 90'a çıkarılması		
	İçme Suyu kanallarının tamamlanması		
	Atık su kanallarında tamamlanma oranının % 90'dan % 95'e çıkarılması		
	2 araç alt geçiti yapılması		
	Tretuvar-Bordur bulunan cadde oranının % 10 artırılması		
	Kişi başı yeşil alanın % 10 artırılması		
	Günde Kişi başı 1 kg çöp toplanması		
	İşyeri ruhsat sayısının % 10 artırılması		
	Denetlenen işyeri sayısının % 20 artırılması		
	Sosyal yardımların % 10 artırılması		
	Meslek edindirme kursiyer sayısının % 20 artırılması		
1 kültür merkezi açılması			
Finans	% 20 gelir artışı		
	Gelir/gider karşılama oranının % 100 olması		
	Tahakkuk miktarının % 25 artırılması		
	Tahakkuk Tahsilat Oranının % 80'e çıkarılması		
	Yatırım/gider oranının % 35'e çıkarılması		
	Hizmet/gider oranının % 25'e çıkarılması		
	Personel/gider oranının % 20'ye indirilmesi		
	Bütçe Gerçekleşme Oranının % 90'a çıkarılması		
Kurum İçi	Birimlerin ortalama performanslarının % 10 artırılması		
	Vatandaş şikayetlerinin 3 gün içinde cevaplandırılması		
	Emlak Beyanı verme süresinin 3 dakikaya indirilmesi		
	İmar Durumu düzenleme süresinin 1 saate indirilmesi		
	Elektrik Proje onaylarının 1 günde yapılması		
	Makine Proje onaylarının 1 günde yapılması		
	Ambulans hizmetinde erişim süresinin 8 dakikaya indirilmesi		

	İtfaiye müdahale süresinin 8 dakikaya indirilmesi		
	İşyeri ruhsatları hazırlanma süresinin bir güne indirilmesi		
	Vatandaşın belediye hizmetlerini beğeni oranının % 20 artırılması		
Ar-Ge	Çalışan başına 5 saat eğitim		
	3 belediye ile kıyaslama çalışması		
	Personel memnuniyet seviyesinin % 20 artırılması		
	1 adet Arama konferansı düzenlenmesi		
ORTALAMA KURUM PERFORMANSI			

Kaynak: (Şentürk, 2008: 34-35)

Belediyelerin Balanced Scorecard ile performanslarının ölçülmesi aslında belediyelerin hedeflere ulaşım seviyesinin değerlendirilmesidir (Şentürk, 2008: 38). Bu değerlendirme, finansal değerlendirme ile sınırlı değildir, belediyelerin hazırladıkları plan ve kalkınma hedefleriyle uyumlu olması da buna dahildir. Balanced Scorecard kurumların başarılarının artırılmasında, kaynak kullanımlarındaki disiplinde, hesapverebilir, katılımcı, şeffaf bir örgüt kültürünün oluşturulmasında ve kurumun tüm değerlerinin bir arada tutulmasında önemli bir yönetim biçimidir.

Balanced Scorecard'ın kamu yönetiminde uygulanması ile ilgili sorunların ortaya çıkması kaçınılmazdır. Kamu hizmetinin ücretsiz olarak sunulmasından dolayı, müşteri mi? yurttaş mı? tartışmaları bunlardan bir tanesidir. Kamu yönetiminin geleneksel yapısının statükocu olması, değişime kolay uyum sağlayamaması gelişme ve öğrenme boyutunu da olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Katılımcı yönetim anlayışının tam gerçekleştirilememesi bir başka sorundur. Kamu hizmetinin ölçülemezliği de bir başka sorundur. Kamu yönetiminde kamu yararının ön planda olması Balanced Scorecard'ın uygulanmasında birtakım sorunları ortaya çıkaracaktır. Ayrıca vatandaş memnuniyetinin ölçülmesi de kamu yönetiminde kolay gerçekleştirilebilecek bir süreç değildir. Dolayısıyla kamu yönetiminde Balanced Scorecard uygulanması denildiği zaman tüm bu yaşanan ve yaşanması muhtemel sorunların dikkate alınması gerekmektedir (Eroğlu, 2010: 105).

5. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Kamuda performans denetimi ile yönetsel süreçlerde etkinlik ve kaynakların kullanımı konusunda paydaşlara nitelikli bilgilerin sağlanması hedeflenmektedir. Kamu performans denetimi ile birlikte kamusal karar ve eylemlerin belirlenmesinde stratejik davranılması söz konusudur. Performans denetimi kamu yönetiminde sadece kaynakların doğru kullanımını sağlamamaktadır, kurumların belirledikleri amaçların ve hedeflerin ne ölçüde gerçekleştirilebilir olduklarını da denetlemektedir. Kurumun belirlediği misyon ve vizyonun

gerçekleştirilmesi için kurumun sahip olduğu maddi ve maddi olmayan tüm değerler bir arada ele alınmaktadır ve maddi ölçütlerin ve maddi olmayan ölçütlerin bir arada ele alınmaktadır

Balanced Scorecard, kamu yönetimi için sadece etkin bir performans denetimi değildir. Aynı zamanda misyon, vizyon ve strateji arasında bir köprü vazifesi gören, kurumun amaçlarına odaklanmasını sağlayan, hedeflerini gerçekleştirmesini kolaylaştıran, kurum ve çalışan amaçlarını birleştiren değişim ve gelişme için gerekli bir denetim aracıdır. Yerel yönetimler bağlamında performans denetiminin etkinliğinin sağlanmasında ve özelde belediyelerin performanslarının değerlendirilmesinde Balanced Scorecard belediyelerin hazırladıkları stratejik planları birer şablon belge olmasının ötesine taşıyacaktır.

KAYNAKÇA

Atakan, N., Coşkun A., Sonuvar, M., *Performans Denetimi Pakistan Sayıştay Uygulaması*, Ankara, 1997.

Crabtree, A., Coerald D., DeBusk K., (2008), “The Effects of Adopting the Balanced Scorecard on Shareholder Returns, *Advances in Accounting*”, *Incorporating Advances in International Accounting*, (24), 2008.

Eroğlu, H. T., *Kamu Yönetiminde Performans (Balanced Scorecard)*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2010.

Gumbus, A., “Introducing the Balanced Scorecard Creating Metrics to Measure Performance”, *Journal of management Education*, Vol. 29, No. 4, 2005.

Kaplan, R. S., David P. N., “Using the Balanced Scorecard as a Strategic Management System”, *Harvard Business Review*, 1996.

Kaplan, R. S., David P. N., *Balanced Scorecard*, Şirket Stratejisini Eyleme Dönüştürmek, Çev. Serra Egeli, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 1999.

Kaplan, R. S., David P. N., *Strategy Maps*, Harvard Business School Press, Boston, 2004.

Karaaslan, H., “Yerel Yönetimlerde Performans Ölçümü ve Göstergeler”, *Strategic Public Management Journal (SPMJ)*, Issue No: 2, 2015.

Özer, H., *Kamu Kesiminde Performans Denetimi ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi*, Sayıştay Yayınları, Ankara, 1997.

Sayıştay Başkanlığı *ASOSAI Performans Denetimi Rehberi*, Çev. Sacit Yörüker, Baran Özeren, Sayıştay Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2002.

Sayıştay Başkanlığı, *Performans Denetimi Rehberi*, Sayıştay Yayınları, Ankara. 2014.

Şentürk, H., *Belediyeler İçin Performans Yönetim Rehberi*, Belediye Yönetim Dizisi, İstanbul, 2008.

Yenice, E., “Performans Denetimi ve Türkiye Uygulaması”, Ed. Coşkun Can Aktan, *Kamu Mali Yönetiminde Stratejik Planlama ve Performans Esaslı Bütçeleme*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2006a.

Yenice, E., “Kamu Kesiminde Performans Değerlendirmesi”, *Maliye Dergisi*, Sayı: 150, ss. 122-133, 2006b.

KAMU KURUMLARINDA KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK UYGULAMALARININ YAYGINLAŞMA NEDENLERİ: AVRUPA ÜLKELERİNDE KARŞILAŞTIRMALI ANALİZ¹⁸

ZAFER TAYIM

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, tayimzafer@gmail.com, 0009-0001-6252-8594

Dr. Öğr. Üyesi SALİH ARSLAN

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, salih.arslan@ogu.edu.tr, 0000-0002-0602-3890

ÖZET

Bu çalışma kamu kurumlarındaki kurumsal sosyal sorumluluk (KSS) uygulamalarını sürdürülebilirlik kavramı ve sosyal paydaşlar teorisi açısından ele almaktadır. Çalışma özel sektörde ortaya çıkan ve gelişen KSS'nin niçin kamu örgütlerinde yaygınlaşmaya başladığı temel sorunsalından hareket etmekte ve Avrupa ülkelerinin KSS uygulamalarındaki farklılaşmanın temel nedenlerini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Çalışma nitel olarak örnek olay yöntemiyle tasarlanmıştır. Örnek olay olarak Fransa, Birleşik Krallık, Avusturya, Almanya, Hollanda ve Belçika kamu sektörü uygulamaları seçilmiş ve örnek uygulamalar karşılaştırmalı analiz yöntemiyle çözümlenmiştir. Analiz bulguları KSS'nin kamuda yaygınlaşmasının nedenlerinin dört başlık altında toplanabileceğini göstermektedir. Birincisi; özel işletmelerin yürütmeyi kârlı bulmadığı ya da yürütmek konusunda tereddüt gösterdiği faaliyetlerin, gereklilik ve önem derecesine göre kamu kurumları tarafından üstlenilmesidir. İkincisi; kurumsal imaj kaygısıyla paydaşlara karşı itibarlarını pekiştirmek ve yasal görevlerinin dışında topluma veya çevreye olan sorumluluklarını yerine getirdiklerini göstermek istemeleridir. Üçüncüsü; şeffaflık ve hesap verilebilirlik ilkeleri çerçevesinde vatandaştan toplanan vergilerin verimli bir şekilde harcandığının ve toplum için maksimum faydanın gözetildiğinin paydaşlara göstermek istediğidir. Dördüncüsü; geçmişte kamu kurumlarının meşruluğu yalnızca kanunlar nezdinde değerlendirilmekteyken, günümüzde kavramın kapsamı genişlemiş ve kamu kurumlarının meşru olabilmesi yasal görevlerinin dışında kurumsal çevre beklentilerine uygun hareket etme zorunluluğunun ortaya çıkmasıdır. Fransa'da devlet merkezli düzenleyici anlayışın, Birleşik Krallık'ta piyasa destekli gönüllülük esaslı yaklaşımın, Avusturya'da ulusal sürdürülebilirlik stratejisinde oynadığı entegre rol anlayışının, Almanya'da kamu alımlarında gözetilen sert sosyal ve çevresel kriterler anlayışının, Hollanda ve Belçika'da döngüsel ekonomi ve kamu ihale politikaları yaklaşımının KSS uygulamalarında etkin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulgu ve sonuçlardan hareketle

¹⁸ Bu çalışma, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Dr. Öğr. Üyesi Salih Arslan danışmanlığında Zafer Tayım tarafından yazılmakta olan "Sürdürülebilirlik Kavramı Çerçevesinde Kamu Örgütlerinde Kurumsal Sosyal Sorumluluk: Türk Kamu Sektörü Örnek Olayı" isimli Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

bu çalışma, Avrupa kamu sektöründe KSS uygulamalarının yaygınlaşmasının temelde sürdürülebilirlik kavramı ve sosyal paydaşlar yönetimi ile ilişkili olduğunu öne sürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal Sosyal Sorumluluk, Sürdürülebilirlik, Sosyal Paydaşlar Teorisi, Avrupa Kamu Sektörü

THE REASONS FOR THE WIDESPREAD ADOPTION OF CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY PRACTICES IN PUBLIC INSTITUTIONS: A COMPARATIVE ANALYSIS OF EUROPEAN COUNTRIES¹⁹

ZAFER TAYIM

Eskişehir Osmangazi University, tayimzafer@gmail.com, 0009-0001-6252-8594

Assist. Prof. Dr. SALİH ARSLAN

Eskişehir Osmangazi University, salih.arслан@ogu.edu.tr, 0000-0002-0602-3890

ABSTRACT

This study examines corporate social responsibility (CSR) practices in public institutions within the framework of the concept of sustainability and stakeholder theory. Departing from the fundamental question of why CSR—originally emerging and developing in the private sector—has begun to become widespread in public organizations, the study aims to reveal the main reasons underlying the differentiation of CSR practices among European countries. The research is qualitatively designed using the case study method. Public sector practices in France, the United Kingdom, Austria, Germany, the Netherlands, and Belgium were selected as case studies, and exemplary practices were analyzed through a comparative analysis method. The findings indicate that the reasons for the widespread adoption of CSR in the public sector can be grouped under four main headings. First, public institutions undertake activities that private enterprises consider unprofitable or approach with hesitation, depending on their level of

¹⁹ This study is derived from the master's thesis entitled "Corporate Social Responsibility in Public Organizations within the Framework of the Concept of Sustainability: The Case of the Turkish Public Sector," which is being written by Zafer Tayım under the supervisor of Assist. Prof. Dr. Salih Arslan at the Graduate School of Social Sciences, Eskişehir Osmangazi University.

necessity and importance. Second, public institutions aim to strengthen their reputation among stakeholders due to concerns about corporate image and to demonstrate that they fulfill responsibilities toward society or the environment beyond their legal obligations. Third, within the framework of the principles of transparency and accountability, public institutions seek to show stakeholders that taxes collected from citizens are used efficiently and that maximum public benefit is pursued. Fourth, whereas in the past the legitimacy of public institutions was evaluated solely on the basis of legal compliance, today the scope of legitimacy has expanded, creating an obligation for public institutions to act in accordance with institutional and environmental expectations beyond their statutory duties. The study concludes that a state-centered regulatory approach is effective in France; a market-supported, voluntary-based approach in the United Kingdom; an integrated role within the national sustainability strategy in Austria; strict social and environmental criteria applied in public procurement in Germany; and approaches centered on the circular economy and public procurement policies in the Netherlands and Belgium. Based on these findings, the study argues that the widespread adoption of CSR practices in the European public sector is fundamentally associated with the concepts of sustainability and stakeholder management.

Keywords: Corporate Social Responsibility, Sustainability, Stakeholder Theory, European Public Sector

SAĞLIK SİSTEMLERİNE YÖNELİK SALDIRILARIN RETROSPEKTİF ANALİZİ (2000–2025) VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

Öğr. Gör. Dr. Kemal TORPUŞ

Artvin Çoruh Üniversitesi, kemaltorpus@artvin.edu.tr ORCID: 0000-0002-2204-0666

Dr. Öğr. Üyesi Fatma GÜNDÜZ ZEYBEKOĞLU

Sinop Üniversitesi, fgunduz@sinop.edu.tr ORCID: 0000-0001-9585-3759

ÖZET

Savaş ve terör olayları sırasında sağlık tesisleri ile sağlık personelinin zarar görme veya doğrudan saldırıya uğrama riski bulunmaktadır. Bu tür saldırılar, sağlık hizmetlerinin sürekliliğini olumsuz şekilde etkilemekte sağlık personelinin can güvenliğini ve sağlık tesislerinin güvenliğini ciddi biçimde tehlikeye atmaktadır. Bu çalışmada da sağlık hizmetlerine yönelik saldırıların kapsamlı bir biçimde değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın verileri, 20.12.2025 tarihinde <https://extranet.who.int/ssa/Index.aspx> adresinden elde edilmiştir. Araştırma, 01.01.2000–20.12.2025 tarihleri arasında kapsayacak şekilde retrospektif olarak planlanmıştır. Analizler sonucunda, incelenen dönemde toplam 9.506 saldırı olayı meydana geldiği belirlenmiştir. Bu saldırılar sonucunda 4.827 kişinin yaşamını kaybettiği, 7.040 kişinin ise yaralandığı tespit edilmiştir. Saldırıların 26 farklı ülke/bölgeyi etkilediği değerlendirilmiştir. Saldırı türlerine göre yapılan sınıflandırmada, ağır silahlar (heavy weapons) kaynaklı saldırıların 4.381 olay ile öne çıktığı görülmüştür. Bu bulgu, ağır silah kullanımının saldırıların hem sıklığı hem de yıkıcılığı açısından belirleyici bir unsur olduğunu göstermektedir. Sağlık sistemlerine yönelik saldırıların sistematik ve düzenli biçimde izlenmesinin, olası fiziksel saldırı risklerine karşı sağlık tesislerinin yapısal ve operasyonel açıdan güçlendirilmesinin, sağlık personellerinin ve sağlık tesislerinin korunmasına yönelik denetim mekanizmalarının güçlendirilmesinin önem arz ettiği söylenebilir. Bu doğrultuda, mevcut politika ve mevzuatların gözden geçirilerek güncellenmesi, sağlık sistemlerine yönelik saldırı risklerini azaltmaya yönelik koruyucu ve önleyici yaklaşımları merkeze alan bütüncül bir çerçevede ele alınması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Savaş, Afet, Sağlık Tesisleri, Sağlık Tesislerine Saldırı

GOVERNMENT EFFECTIVENESS AND CO2 EMISSIONS: EVIDENCE FROM G7 COUNTRIES

Dr. BÜŞRA ŞİMŞEK

Istanbul Institute for Advanced Studies

busrasimsek02@gmail.com

ORCID: 0000-0001-5295-375X

ABSTRACT

Carbon dioxide emissions (CO₂), one of the most fundamental indicators of environmental pollution, are a major source of concern worldwide because they cause climate change. The role of government effectiveness on CO₂ emissions is a relatively new topic of debate among studies testing the Environmental Kuznets Curve (EKC) hypothesis. The aim of this study is to investigate the effects of government effectiveness, urbanization, renewable energy consumption, and growth on CO₂ emissions in G7 countries within the scope of the EKC hypothesis. Annual data from 2002 to 2021 were used, and the panel data analysis method was used as the econometric method. The findings show that the EKC hypothesis is valid in G7 countries and that there is an inverted U-shaped relationship between growth and CO₂ emissions. Government effectiveness has been found to have a statistically significant, positive effect on CO₂ emissions. This result indicates that the increase in government effectiveness within the analyzed countries has led to an increase in emissions. In other words, this finding suggests a potential incompatibility between economic and environmental goals. On the other hand, urbanization and renewable energy have been found to have a statistically significant negative effect on CO₂ emissions. The increase in renewable energy consumption is generally associated with a reduction in CO₂ emissions due to its contribution to reducing dependence on fossil fuels, while the urbanization process can contribute to limiting emissions through improvements in infrastructure and energy efficiency. These findings contribute to understanding the impact of government effectiveness on CO₂ emissions and demonstrate that policies aimed at increasing government effectiveness should be planned concurrently with environmental policies that target reducing CO₂ emissions.

Keywords: Government Effectiveness, CO₂ Emissions, EKC, Renewable Energy, G7 Countries

TÜRKİYE KALKINMA PLANLARINDA SAĞLIK PARADİGMASININ DÖNÜŞÜMÜ:

SON BEŞ KALKINMA PLANI ÜZERİNDEN GENEL BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Öğr. Üyesi SEMA DALKILIÇ

Yozgat Bozok Üniversitesi, sema.karatas@yobu.edu.tr - 0000-0002-0620-6195

Arş.Gör.,PİNAR NUR DALGIÇ

Yozgat Bozok Üniversitesi, p.nur.dalgic@yobu.edu.tr- 0009-0002-0534-6767

ÖZET

Bu çalışma, Türkiye Cumhuriyeti'nin VIII. (2001–2005) ile XII. (2024–2028) Kalkınma Planları üzerinden sağlık paradigmasının son çeyrek yüzyılda geçirdiği dönüşümü incelemektedir. Nitel doküman analiziyle yürütülen çalışma, sağlık alanındaki söylem ve politika eksenlerinin üç aşamada yeniden çerçeveslendiğini ortaya koymaktadır. İlk aşamada, parçalanmış sosyal sigorta yapıları, altyapı yetersizlikleri ve kronik mali açıklar karşısında Genel Sağlık Sigortası ve Sağlıkta Dönüşüm Programı ile erişim ve kapsayıcılık odaklı bir reform gündemi öne çıkmaktadır. İkinci aşamada, artan erişim başarısının ardından kalite, verimlilik, mali sürdürülebilirlik ve sağlık turizmi, ilaç–tıbbi cihaz endüstrileri gibi alanlar üzerinden sağlık, ekonomik katma değer üreten bir sektöre dönüşmektedir. Son aşamada ise COVID-19 pandemisi, afetler, demografik yaşlanma ve dijitalleşme etkisiyle sağlık; dirençlilik, ulusal tedarik güvenliği, dijital sağlık hizmetleri ve yapay zekâ tabanlı teknolojilerle ilişkilendirilen stratejik bir politika alanı hâline gelmektedir. Bulgular, kalkınma planlarında sağlığın yalnızca klinik hizmetlerden ibaret görülmediğini; sosyal adalet, ekonomik rekabet ve sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle birlikte ele alınan bütüncül bir devlet stratejisine dönüştüğünü göstermektedir.

Anahtar Kelimeler : Türkiye Kalkınma Planı, Sağlıkta Dönüşüm, Teknolojik Entegrasyon

**THE TRANSFORMATION OF THE HEALTH PARADIGM IN TURKEY'S
DEVELOPMENT PLANS: A GENERAL ASSESSMENT BASED ON THE LAST
FIVE DEVELOPMENT PLANS**

Assist. Prof. SEMA DALKILIÇ

Yozgat Bozok University, sema.karatas@yobu.edu.tr – ORCID: 0000-0002-0620-6195

Res. Asst. PINAR NUR DALGIÇ

Yozgat Bozok University, p.nur.dalgic@yobu.edu.tr – ORCID: 0009-0002-0534-6767

ABSTRACT

This study examines the transformation of the health paradigm in the Republic of Türkiye over the last quarter century, based on the Eighth (2001–2005) through Twelfth (2024–2028) Development Plans. Conducted through qualitative document analysis, the study reveals that discourses and policy orientations in the health sector have been reframed in three main stages. In the first stage, in response to fragmented social insurance structures, infrastructural deficiencies, and chronic fiscal deficits, a reform agenda focused on access and inclusiveness emerged through the introduction of General Health Insurance and the Health Transformation Program. In the second stage, following improvements in access, health increasingly came to be framed as a sector generating economic added value, with an emphasis on quality, efficiency, financial sustainability, health tourism, and the pharmaceutical and medical device industries. In the final stage, shaped by the impacts of the COVID-19 pandemic, disasters, demographic ageing, and digitalization, health has evolved into a strategic policy domain associated with resilience, national supply security, digital health services, and artificial intelligence-based technologies. The findings demonstrate that health is no longer regarded solely as a field of clinical services within development plans, but rather as a comprehensive state strategy integrated with social justice, economic competitiveness, and sustainable development goals.

Keywords: Türkiye Development Plans, Health Transformation, Technological Integration

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti'nin planlı kalkınma dönemine geçişi, 1960 sonrası anayasal ve demokratik düzenleme iradesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963–1967), dönemin Başbakanı İsmet İnönü'nün sunuş yazısında

vurgulandığı üzere, insan hak ve hürriyetlerini, millî dayanışmayı ve sosyal adaleti güvence altına alacak bir demokratik düzen içerisinde birey ve toplum refahını artırmayı amaçlamaktadır. Plan yalnızca ekonomik gelişmeyi değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel kalkınmayı da demokratik yollarla gerçekleştirme hedefi taşımış; millî tasarrufların artırılması ve yatırımların toplum yararına yönlendirilmesi temel ilke olarak benimsenmiştir. Bu nedenle kalkınma planları, Türkiye’de ekonomik yönetimi düzenleyen, kaynakların etkin dağılımını sağlayan ve devlete uzun vadeli yön veren temel politika belgeleri olarak 1 Mart 1963 itibarıyla yürürlüğe girmiştir (DPT, 1963).

1960’lı yıllardan itibaren kalkınma planları yalnızca ekonomik büyüme belgeleri olarak değil, toplumsal refahın artırılması, bölgesel dengesizliklerin giderilmesi, temel kamu hizmetlerinin geliştirilmesi ve sosyal adaletin kurumsallaşması açısından da merkezi bir rol üstlenmiştir (Keskin, 2023; Atakişi & Cebeci, 2022). Bu süreçte planların kapsamı ve öncelikleri, hem ulusal hem de küresel gelişmelere bağlı olarak önemli kırılma noktalarıyla yeniden şekillenmiştir.

Türkiye’de sağlık politikalarının çeyrek asırlık dönüşümünü belirleyen en kritik kırılmalardan biri, 2003 yılında Sağlıkta Dönüşüm Programı’nın (SDP) ilan edilmesi olmuştur. Bu dönem, Genel Sağlık Sigortası’nın kurulması, hizmet sunumunun yeniden örgütlenmesi, birinci basamağın güçlendirilmesi ve performans temelli yapıya geçilmesiyle sağlık sisteminin köklü biçimde yeniden tanımlandığı bir eşiktir. Söz konusu dönüşüm, IX. ve X. Kalkınma Planlarına doğrudan yansımış; sağlık hizmetlerinin erişilebilirliği, finansmanı ve yönetişimi bu planların temel bileşenleri hâline gelmiştir.

Türkiye’de kalkınma planlarını etkileyen diğer büyük kırılma noktası, Covid-19 pandemisidir. Pandemi, sağlık sistemlerinin yalnızca erişim ve kapasite üzerinden değil, aynı zamanda dayanıklılık (resilience), tedarik zinciri güvenliği, halk sağlığı altyapısı ve kriz yönetimi üzerinden değerlendirilmesini zorunlu kılmıştır. XI. ve XII. Kalkınma Planlarında sağlık, küresel şoklara karşı dayanıklı bir yapının oluşturulması ve olağanüstü durumlara hazırlığın kurumsallaştırılması perspektifiyle ele alınmıştır (Demirel & Şamat, 2024).

Bir diğer önemli kırılma noktası ise 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş ve Hatay depremleridir. Bu afet, acil sağlık hizmetleri, sağlık tesislerinin fiziki dayanıklılığı, afet yönetimi ve risk azaltma politikalarının kalkınma planlarına entegrasyonunun önemini pekiştirmiştir. XII. Kalkınma

Planı özellikle sağlık altyapısının afete dayanıklı hâle getirilmesi ve bölgesel sağlık kapasitesinin güçlendirilmesi gibi hedefleri öne çıkarmıştır.

Son yıllarda hız kazanan dijital dönüşüm, kalkınma planlarında sağlık paradigmasını değiştiren bir diğer kritik eşiktir. Tele-sağlık, e-Nabız, uzaktan izlem, yapay zekâ destekli klinik karar sistemleri ve büyük veri analitiği gibi uygulamalar, sağlık hizmetlerinin mekândan bağımsız şekilde sunulmasını mümkün kılmış; dijital sağlık, artık kamu politikalarının ana bileşenlerinden biri hâline gelmiştir (Özen & Özen, 2021). Bu gelişmeler, sağlık hizmeti sunumunun niteliğini, erişilebilirliğini ve sürdürülebilirliğini yeniden tanımlamaktadır.

Aynı zamanda kalkınma planlarının şekillenmesinde küresel düzeyde benimsenen 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri belirleyici olmuştur. Sağlık, sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik, çevresel ve sosyal boyutlarının kesişim kümesinde yer almakta; SKH 3 (“Sağlıklı ve kaliteli yaşamı güvence altına almak”) plan hedeflerinin ana referanslarından biri hâline gelmektedir (Saraçoğlu & Saraçoğlu, 2023). Bu nedenle sağlık, kalkınma planlarında yalnızca klinik hizmetler bağlamında değil, eşitsizliklerin azaltılması, çevresel risklerin yönetimi, sağlıklı kentleşme, aktif yaşlanma ve dijital okuryazarlık gibi geniş bir politika alanı ile birlikte ele alınmaktadır.

Bu literatür çerçevesi, Türkiye’de kalkınma planlarının hem tarihsel hem de kavramsal açıdan önemli kırılma noktalarıyla sürekli yeniden şekillendiğini göstermektedir. Bu çalışma, bu dönüşümün özellikle VIII.–XII. Kalkınma Planları bağlamında sağlık alanına nasıl yansıdığını analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda sağlık kavramının hizmet sunumu odaklı dar bir çerçeveden çıkarak; stratejik sektör, teknolojik entegrasyon alanı, ulusal güvenlik unsuru ve sürdürülebilir kalkınmanın temel bileşeni hâline gelişi sistematik biçimde ortaya konulmaktadır.

Yöntem

Araştırma Deseni

Bu çalışma, Türkiye Cumhuriyeti kalkınma planlarında sağlık kavramının zaman içindeki dönüşümünü inceleyen nitel, betimleyici ve yorumlayıcı bir doküman analizi olarak tasarlanmıştır. Kalkınma planları, sağlık politikalarına ilişkin üst ölçekli yönelimleri ve söylem değişimlerini incelemek amacıyla politika metni niteliğinde birincil veri kaynağı olarak ele alınmıştır.

Veri Kaynakları

Araştırmanın veri setini, Türkiye'nin planlı kalkınma döneminin son çeyrek asrını kapsayan beş kalkınma planı oluşturmaktadır:

VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001–2005)

IX. Kalkınma Planı (2007–2013)

X. Kalkınma Planı (2014–2018)

XI. Kalkınma Planı (2019–2023)

XII. Kalkınma Planı (2024–2028)

Planların tamamı, resmi olarak yayımlanan dijital/PDF metinlerden temin edilmiştir.

Analiz Yaklaşımı

Bu çalışmada, sağlık kavramının kalkınma planlarındaki seyrini ortaya koymak için yorumlayıcı ve karşılaştırmalı bir okuma yaklaşımı benimsenmiştir. Klasik anlamda satır satır kodlama yapılmamış; bunun yerine, sağlık ifadesinin geçtiği bölümler, her plan için bir bütün olarak okunmuş ve zaman içinde değişen vurgu ve anlamlar araştırmacı tarafından not edilmiştir.

Okuma sürecinde özellikle şu tür değişim ve örüntülere odaklanılmıştır:

- Sağlık kavramının hangi politika alanlarıyla birlikte anıldığı (örneğin, VIII. Planda sağlık turizminin sadece turizm çeşitliliği bağlamında birkaç cümle ile geçerken, XII. Planda “Health Türkiye” markası ve küresel rekabet vizyonu ile ilişkilendirilmesi),
- Sağlığa atfedilen kurumsal sorumluluğun ve sektörel konumlanışın nasıl değiştiği (örneğin, fiziksel aktivitenin erken dönem planlarda daha çok Gençlik ve Spor alanı altında yer alırken, sonraki planlarda Sağlık Bakanlığı'nın öncelikleri ve halk sağlığı programları içinde sıkça vurgulanması),
- Sağlığın teknoloji ile ilişkisinin nasıl dönüştüğü (VIII. ve IX. planlarda dijitalleşmenin ağırlıklı olarak kayıt ve bilgi sistemleriyle sınırlı bir “altyapı unsuru” olarak ele alınmasına karşın, XII. Planda giyilebilir teknolojiler, yapay zekâ ve tele-sağlık uygulamalarıyla birlikte “hizmetin kendisini dönüştüren” bir unsur hâline gelmesi),

- Kullanılan dildeki niteliksel kaymalar (örneğin, “mali yük” ve “kriz” vurgusundan, “stratejik sektör”, “ihracat”, “direnç” ve “ulusal marka” vurgusuna geçiş).

Bu çerçevede, her bir plan için oluşturulan “sağlık geçen bölümler” dosyaları önce kendi içlerinde, ardından planlar arası karşılaştırmalı olarak okunmuştur. Gözlenen kırılma noktaları, benzeşen temalar ve yeni ortaya çıkan politika alanları araştırmacı tarafından not edilmiş; bulgular bölümünde sunulan eksenler (finansman/kurumsal yapı, hizmet sunumu, insan gücü, teknoloji–endüstri, çevre–toplum–sürdürülebilirlik) bu tekrarlanan okuma ve karşılaştırmalı değerlendirme sürecinin ürünü olarak yapılandırılmıştır.

Bulgular

Sağlığın Kalkınma Eksenlerindeki Konumu

Beş kalkınma planının karşılaştırmalı okuması, sağlığın plan metinlerinde yalnızca “temel kamu hizmeti” olarak değil, zamanla kalkınma eksenlerinin merkezinde konumlanan stratejik bir alan hâline geldiğini göstermektedir.

VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda sağlık, daha çok sosyal hizmetler, insan kaynaklarının geliştirilmesi ve sosyal güvenlik başlıkları altında, altyapı ve erişim sorunlarıyla birlikte ele alınmaktadır. Sağlık sistemi; parçalı sosyal sigorta yapıları, yetersiz fiziki kapasite ve finansman baskısı nedeniyle “iyileştirilmesi gereken sorun alanı” olarak tanımlanmaktadır.

IX. ve X. Kalkınma Planları ile birlikte, Sağlıkta Dönüşüm Programı’nın getirdiği yapısal reformlar doğrultusunda sağlık, giderek daha belirgin biçimde “insan kaynakları ve rekabet gücünü artıran” bir unsur olarak çerçevelenmeye başlanmaktadır. Bu dönemde evrensel kapsama yaklaşılması, sağlık göstergelerindeki iyileşmeler ve memnuniyet düzeylerindeki artış, kalkınma belgelerinde “başarı hikâyesi” olarak yer almakta; ancak hemen yanında mali sürdürülebilirlik ve etkinlik tartışmaları devreye girmektedir.

XI. ve XII. Kalkınma Planlarında ise sağlık, doğrudan “Nitelikli insan, güçlü aile, sağlıklı toplum” ekseninin ana bileşeni olarak tanımlanmaktadır. Özellikle XII. Planda sağlık; demografik dönüşüm, dijitalleşme, iklim değişikliği, afetler ve küresel salgınlar ile kesişen, ulusal güvenlik ve toplumsal direnç boyutları olan bir alan hâline gelmiştir. Böylece sağlık, sadece refah artırıcı bir kamu hizmeti değil, büyüme, sosyal bütünlük ve uluslararası konumlanışı etkileyen stratejik bir politika alanı olarak konumlanmaktadır.

Hizmet Sunumu ve Sağlık Sisteminin Yapısal Dönüşümü

Plan metinlerinde sağlık hizmet sunumuna ilişkin söylem, 2000'lerin başından 2020'lere doğru erişim odaklı kriz yönetimi yaklaşımından, kalite–etkinlik–direnç ekseninde tasarlanan bir sistem yaklaşımına evrilmiştir.

VIII. Plan, ağırlıklı olarak sağlık hizmetlerine erişim sorunları, yetersiz yatak–hekim sayıları ve bölgesel dengesizlikler üzerinden bir “tamamlama ve iyileştirme” gündemi ortaya koymaktadır. Bu dönemde aile hekimliği sistemi ve Genel Sağlık Sigortası (GSS) daha çok “ngrlen reformlar” olarak ifade edilmektedir.

IX. Plan, GSS'nin fiilen hayata geçmesi ve Sağlıkta Dönüşüm Programı'nın yaygınlaştırılmasıyla birlikte, evrensel kapsama, vatandaş memnuniyetine ve altyapı yatırımlarındaki artışa vurgu yapmaktadır. Bununla birlikte, artan harcamaların sosyal güvenlik sisteminde yarattığı baskı ve sürdürülebilirlik kaygısı açık biçimde dile getirilmektedir.

X. Plan, dönüşüm sonrasında gelinen noktayı kabul ederek, odağı sevk zinciri, klinik kalite, akreditasyon ve hizmet basamakları arası entegrasyon konularına kaydırmaktadır. Birinci basamağın etkin kullanımı, sevk mekanizmasının işlerliği ve performans sisteminin revizyonu bu plan döneminde ne çıkan başlıklardır.

XI. Plan, hizmet sunumunda evde sağlık, palyatif bakım, geriatri, organ nakli, yoğun bakım ve onkoloji gibi özellikli alanların kapasitesini artırmayı hedeflemekte; birinci basamak, sağlıklı hayat merkezleri ve aile hekimliği yapısının güçlendirilmesi ile kronik hastalık yönetimini ön plana çıkarmaktadır.

XII. Plan ise hizmet sunumunu, şoklara dirençli ve dijitalleşme ile bütünleşmiş bir sistem perspektifiyle ele almaktadır. Tele-sağlık, aile hekimliği, g sağlığı, nadir hastalıklar ve özel gereksinimli bireylere yönelik birinci basamak temelli hizmetler, klasik hastane merkezli modeli aşan, çok katmanlı bir hizmet tasarımına işaret etmektedir.

Bu bütüncül okuma, sağlık hizmet sunumunun planlarda “erişilebilirlik”ten “erişilebilir ve kaliteli”ye; oradan da “erişilebilir, kaliteli ve dirençli” bir modele doğru aşamalı biçimde genişlediğini göstermektedir.

Mali Sürdürülebilirlik, Sosyal Güvenlik ve Değer Temelli Yaklaşıma Geçiş

Beş plan birlikte değerlendirildiğinde, sağlık harcamalarının sosyal güvenlik sistemi ve kamu maliyesi üzerindeki baskısı tüm dönemler boyunca tekrar eden, ancak içeriği giderek karmaşık hle gelen bir tema olarak öne çıkmaktadır.

VIII. Plan, sosyal sigorta kurumları arasındaki parçalanmış yapının mali sürdürülemezliğine vurgu yapmakta; GSS'nin kurulmasını sistematik bir reforma duyulan ihtiyaç üzerinden gerekçelendirmektedir.

IX. Plan'da GSS'nin yürürlüğe girmesiyle birlikte kapsama alanı genişlemiş, ancak bu durum sosyal güvenlik açığının beklenen ölçüde azalmaması ve sağlık harcamalarının artışıyla birlikte, mali sürdürülebilirlik başlığını daha görünür hâle getirmiştir.

X. Plan, "Sağlık Harcamalarının Etkinleştirilmesi" programları, global bütçe, Teşhis İlişkili Gruplar (TİG), akılcı ilaç kullanımı ve SGK denetimlerinin güçlendirilmesi gibi araçlarla, sağlık harcamalarını kontrol etmeye dönük teknik enstrümanların planlama diline girdiği dönemi temsil etmektedir.

XI. Plan ile birlikte sağlık tedarik zinciri, "sağlık market", akılcı laboratuvar ve görüntüleme, tıbbi sarf ve ilaç kullanım komisyonları gibi mekanizmalar üzerinden daha sistematik bir maliyet-etkinlik yaklaşımı benimsenmiştir.

XII. Plan, önceki planlara göre bir adım daha ileri giderek, sağlık sistemini aktüeryal denge, tamamlayıcı emeklilik ve sağlık sigortacılığı, değer bazlı geri ödeme ve risk temelli denetim yaklaşımlarıyla ilişkilendirmektedir. Sağlık harcamalarının düzenlenmesinde, kanıta dayalı modellerin, geriye dönük etkililik analizlerinin ve yapay zekâ destekli tedarik yönetimi uygulamalarının kullanılacağı açık biçimde ifade edilmektedir. Bu dönemde özellikle COVID-19 pandemisinin etkisiyle, biyolojik ürünler ve aşılar başta olmak üzere ilaç ve tıbbi cihazlarda ulusal üretim kapasitesi ile arz güvenliği de mali sürdürülebilirlik tartışmasının ayrılmaz bir boyutu hâline gelmiştir.

Bu çerçevede, mali sürdürülebilirliğe ilişkin söylemin; "harcama baskısı ve açıkların kontrolü"nden, "aktüeryal denge, değer temelli ödeme ve risk analitiği"ne dayalı daha rafine bir finansal yönetim modeline doğru evrildiği söylenebilir.

Koruyucu Sağlık, Yaşam Tarzı ve Sağlık Okuryazarlığı

Kalkınma planlarında koruyucu sağlık hizmetleri ve yaşam tarzı odaklı politikalar, zaman içinde hem kapsam hem de derinlik bakımından belirgin biçimde genişlemiştir.

VIII. Plan, klasik halk sağlığı yaklaşımına uygun olarak bulaşıcı hastalıklarla mücadele, anne-çocuk sağlığı ve aşılama programlarını önceliklendirmekte; koruyucu hizmetleri temel olarak bu ekseninde tanımlamaktadır.

IX. ve X. Planlarda, bulaşıcı olmayan hastalıkların (obezite, diyabet, kardiyovasküler hastalıklar vb.) artışı, dengesiz beslenme, fiziksel aktivite yetersizliği ve tütün kullanımı gibi risk faktörleriyle birlikte ele alınmaya başlanmıştır. X. Planda “Sağlıklı Yaşam ve Hareketlilik” programı, koruyucu sağlık politikalarının kurumsal bir çerçeveye kavuşturulduğu dönüm noktasını oluşturmaktadır.

XI. Plan, koruyucu sağlık yaklaşımını genişleterek; gıda güvenilirliği, çevre sağlığı, iş sağlığı ve güvenliği, bağımlılıkla mücadele ve sağlık okuryazarlığı gibi alanları, çok paydaşlı modellerle birlikte sağlık politikalarının parçası hâline getirmektedir.

XII. Plan’da ise koruyucu sağlık, iklim değişikliğinin sağlık üzerindeki etkileri, kanser tarama programlarının çeşitlendirilmesi, ergen sağlığı, geleneksel ve tamamlayıcı tıp (GETAT) uygulamalarının kanıta dayalı standardizasyonu ve takviye edici gıdalara yönelik düzenlemelerle daha da genişletilmektedir. Sağlık okuryazarlığı, yalnızca genel nüfus için değil, çocuklar, gençler ve yaşlılar için hedeflenmiş biçimde ele alınmakta; aynı zamanda sosyal medya ve dijital okuryazarlıkla da iç içe geçmektedir.

Bu bulgular, sağlık kavramının kalkınma planlarında “hastalık odaklı korumadan, davranışsal, çevresel ve dijital boyutları olan bir yaşam tarzı politikası”na doğru genişlediğini ortaya koymaktadır.

Dijital Sağlık, Veri Yönetimi ve Sağlık Endüstrileri

Plan metinlerinin zaman içindeki okumaları, dijitalleşmenin sağlık alanındaki rolünün altyapı unsuru olmaktan çıkarak, hizmet sunumunun biçimini dönüştüren ve endüstriyel kapasiteyi şekillendiren bir faktöre dönüştüğünü göstermektedir.

VIII. Plan’da sağlıkla ilişkili dijitalleşme, daha çok hastane bilgi sistemleri, otomasyon ve kayıt süreçlerinin iyileştirilmesi bağlamında, teknik bir altyapı ihtiyacı olarak çerçevenmektedir.

IX. Plan, e-devlet uygulamaları ve bilişim altyapısındaki gelişmelerle birlikte, sağlık verilerinin entegrasyonu ve paylaşımının önemine işaret etmektedir; ancak dijital sağlık henüz ayrı bir politika alanı olarak tanımlanmamaktadır.

X. Plan, e-Nabız, MHRS ve entegre sağlık bilgi sistemleri ile klinik karar süreçlerinin veriyle desteklenmesini gündeme getirmekte; sağlık bilişimi, hizmet sunum kalitesi ve yönetim süreçleriyle daha organik bağlar kurmaya başlamaktadır.

XI. Plan, büyük veri ve mobil uygulamaların sağlık da dâhil olmak üzere kamu hizmetlerinin iyileştirilmesinde kullanılmasını öngörmekte; sosyal medya ve mobil veri akışının karar alma mekanizmalarına girdi sağlamasını politika düzeyinde tanımlamaktadır.

XII. Plan, bu çizgiyi ileri taşıyarak; tele-sağlık ve tele-bakım, kronik hastalıkların uzaktan takibi, dijital sağlık hizmetlerinin geri ödenmesi, dijital sağlık okuryazarlığı ve sağlık verilerinin anonimleştirilerek Ar-Ge için ikincil kullanımına yönelik hukuki–idari altyapıyı açık biçimde tarif etmektedir. Ayrıca ilaç ve tıbbi cihaz politikalarında, yapay zekâ tabanlı sağlık teknolojileri, biyoteknolojik ürünler, Sağlık Vadisi ve akredite test–analiz merkezleri ile tam entegre bir sağlık ekosistemi hedeflenmektedir. COVID-19 pandemisi ve 6 Şubat depremleri ise, bu dijital altyapının yalnızca bir verimlilik aracı değil, kriz dönemlerinde hizmet sürekliliğini ve sağlık sisteminin dirençliliğini sağlayan zorunlu bir bileşen olduğunu somut biçimde göstermiştir.

Bu bütüncül perspektif, dijital teknolojilerin kalkınma planlarında “kayıt sistemi”nden “hizmet sunumunun ana taşıyıcısı ve yeni sağlık endüstrileri için üretken bir zemin”e dönüştüğünü ortaya koymaktadır.

Demografik Dönüşüm, Yaşlanma ve Kırılğan Gruplar

Planlar arası karşılaştırma, demografik dönüşüm ve yaşlanmanın, sağlık alanıyla kurulan ilişkinin merkezine giderek daha fazla yerleştiğini göstermektedir.

VIII. ve IX. Planlar, Türkiye’nin genç nüfus yapısını “demografik fırsat” olarak tanımlarken, yaşlanma olgusunu daha çok geliştirilen ülkeler için bir risk olarak işaret etmektedir. Türkiye’nin önümüzdeki dönemde benzer bir sürece gireceği vurgulanmakla birlikte, spesifik sağlık politikaları bu dönemde sınırlı kalmaktadır.

X. Plan ile birlikte, yaşlanma sürecinin Türkiye için de hızlandığı kabul edilmekte; yaşlı nüfusun artan sağlık ve bakım ihtiyacına atıf yapılmaktadır. Ancak bu dönemde henüz aktif yaşlanma politikasından çok, mali baskı ve sosyal güvenlik boyutu öne çıkmaktadır.

XI. Plan, yaşlı nüfusa ilişkin söylemi belirgin biçimde dönüştürerek, aktif yaşlanma, evde bakım, geriatri ve palyatif bakım kavramlarını sağlık hizmet sunumunun ayrılmaz parçası hâline getirmektedir. Evde sağlık hizmetleri ve yaşlılara yönelik koruyucu–tedavi edici hizmetler bu planın önemli bileşenleridir.

XII. Plan, yaşlı nüfusu hem nüfus politikası hem de sağlık ve sosyal hizmet politikası bağlamında ele almakta; tele-bakım ve tele-sağlık uygulamalarını, yaşlı dostu kent tasarımlarını, yaşlılara yönelik dijital ve sağlık okuryazarlığı eğitimlerini, aktif yaşlanma ve uzun süreli bakım hizmetleriyle bütünleştirmektedir. Aynı zamanda çocuklar, gençler, engelliler ve yoksulluk riski altındaki gruplar için sağlık–eğitim–sosyal hizmet entegrasyonu güçlendirilmektedir.

Bu çerçevede, demografik dönüşümün plan metinlerinde “yaklaşan risk”ten “kurumsal politika alanı”na dönüştüğü; yaşlanma ve kırılgan gruplara yönelik sağlık hizmetlerinin, sürdürülebilir kalkınma ve sosyal içermeye doğrudan ilişkilendirildiği görülmektedir.

Sağlık Turizmi ve Küresel Rekabet Vizyonu

Son olarak, kalkınma planlarında sağlık turizmine ilişkin söylem de belirgin bir yön değişikliği sergilemektedir.

VIII. Planda sağlık turizmi, turizm çeşitliliği bağlamında görece sınırlı ve potansiyel düzeyde anılırken, IX. Plan’da turizm gelirlerinin artırılması çerçevesinde sağlık ve termal turizmden daha sık bahsedilmektedir. X. Plan ile birlikte sağlık turizmi, öncelikli dönüşüm programlarıyla birlikte ele alınan, altyapı yatırımları (Şehir Hastaneleri) ve ulaşım kolaylığıyla desteklenen bir ekonomik fırsat alanına dönüşmektedir.

XI. Plan, medikal turizmin yanı sıra termal, yaşlı ve rehabilitasyon turizmini entegre biçimde ele alarak, akreditasyon ve tanıtım faaliyetlerini sistematik bir politika çerçevesine oturtmaktadır. XII. Plan ise bu çizgiyi ileri taşıyarak, “Health Türkiye” markasıyla 2053’te Türkiye’nin “dünyanın sağlık turizmi başkenti” olması vizyonunu ortaya koymakta; sağlık turizmi faydalanıcılarının uzaktan takibi, dijital altyapı ve yüksek katma değerli hizmet ihracatı ile sağlık turizmini doğrudan döviz kazandırıcı hizmetler ve küresel rekabet alanı olarak tanımlamaktadır.

Bu bulgu, sağlık turizminin kalkınma planlarında “turizm çeşidi” olmaktan çıkıp, teknoloji ve kaliteyle bütünleşmiş stratejik bir hizmet ihracatı alanına dönüştüğünü göstermektedir.

Tartışma

Bu çalışma, Türkiye’nin son beş kalkınma planında (VIII–XII) sağlık alanına ilişkin söylem ve politika eksenlerinin, ulusal reform dinamikleriyle (Sağlıkta Dönüşüm Programı, GSS, şehir hastaneleri vb.) ve küresel şoklarla (COVID-19, afetler, iklim krizi) eşzamanlı ve karşılıklı

etkileşim içinde evrildiğini göstermektedir. Bulgular, literatürde Türkiye sağlık sisteminin “erişim ve kapsayıcılık sorunları yaşayan bir sosyal sigorta sistemi”nden, evrensel sağlık kapsayıcılığına yaklaşan, teknoloji ve endüstriyle iç içe geçmiş bir modele yöneldiğini ortaya koyan çalışmalarla uyumludur. Atun ve arkadaşlarının Türkiye Sağlıkta Dönüşüm Programı’nı inceledikleri kapsamlı değerlendirmede, 2003 sonrasında sigorta kapsamının genişlediği, cepten harcamaların azaldığı ve sağlık göstergelerinde belirgin iyileşmeler sağlandığı vurgulanmakta; ancak mali sürdürülebilirlik ve hizmetlerin verimliliği alanında yeni baskıların ortaya çıktığına dikkat çekilmektedir (Atun vd.,2013). Kalkınma planlarında VIII. ve IX. Planlardan itibaren görülen “mali yük, etkinlik, verimlilik” vurgusunun giderek güçlenmesi, bu bulgularla tutarlıdır.

Çalışmanın bir diğer önemli bulgusu, sağlık alanının kalkınma planlarında “sosyal hizmet” konumundan çıkıp stratejik bir ekonomik sektör ve dış politika aracı olarak çerçevelenmesidir. X., XI. ve özellikle XII. Planda sağlık turizmi, ilaç ve tıbbi cihaz endüstrileri, biyoteknolojik ilaçlar ve Ar-Ge destekleri üzerinden sağlık, ihracat ve yüksek katma değer yaratma kapasitesi olan bir alan olarak ele alınmaktadır. Türkiye’nin sağlık turizminde küresel bir destinasyon olma hedefi, ulusal strateji belgelerinde ve sektörel analizlerde de güçlü biçimde vurgulanmakta; nitelikli insan gücü, teknolojik altyapı ve akreditasyon süreçlerinin bu hedef için kritik olduğu belirtilmektedir (Uslu vd., 2021). Bu eğilim, kalkınma planlarının söylemi ile literatürdeki değerlendirmeler arasında uyum olduğunu göstermektedir.

Dijitalleşme ve veri temelli yönetim boyutunda, bulgular, sağlık bilişim altyapısının VIII. ve IX. Planlarda daha çok “kayıt ve yönetim aracı” olarak ele alınırken; XII. Plan’da tele-sağlık, giyilebilir teknolojiler, yapay zekâ ve büyük veri ile birlikte bizzat hizmet sunumunun temel bileşeni haline geldiğini göstermektedir. Türkiye’de e-Nabız Kişisel Sağlık Kaydı Sistemi ve Merkezi Hekim Randevu Sistemi (MHRS) üzerine yapılan çalışmalar, bu platformların hasta–hekim etkileşimini, randevu davranışlarını ve hasta katılımını belirgin biçimde etkilediğini ortaya koymakta; ancak dijital eşitsizlikler, kullanıcı deneyimi, veri güvenliği ve mahremiyet konularında dikkatle yönetilmesi gereken risklere de işaret etmektedir (İnal ve Çağiltay, 2019).

Kalkınma planlarında dijital sağlık okuryazarlığı, veri anonimleştirme ve ikincil kullanım, siber güvenlik ve yapay zekâ tabanlı sağlık teknolojilerine ayrı başlıklar açılması, literatürde vurgulanan bu fırsat ve risklerin politika düzeyinde fark edildiğini göstermektedir. Buna karşın, plan metinlerinde etik yönetim, algoritmik şeffaflık ve vatandaşın veriye dayalı karar

süreçlerine katılımı gibi temaların sınırlı düzeyde yer alması, ileride derinleştirilmesi gereken bir boşluk olarak değerlendirilebilir.

XII. Planda, ani sağlık şokları ve afetlere karşı hazırlık, biyolojik ürün ve aşı üretim kapasitesinin artırılması, sağlık tesislerinin fiziki dayanıklılığının güçlendirilmesi ve olağanüstü durumlara özel yol haritalarının oluşturulması gibi hedeflerin açıkça tanımlanması, literatürde “sağlık sistemi dayanıklılığı” tartışmalarıyla uyumludur.

Demografik dönüşüm, yaşlanma ve kronik hastalık yüküne ilişkin sonuçlar, Türkiye'nin sağlık sisteminin “genç nüfus avantajından yaşlanan nüfus baskısına geçiş” sürecinde olduğunu doğrulayan çalışmalarla paralellik arz etmektedir. Uzun dönemli projeksiyonlar, 2050 sonrasında yaşlı nüfus oranındaki artışın sosyal güvenlik sistemi, uzun süreli bakım ve evde sağlık hizmetleri üzerinde ciddi baskılar oluşturacağını göstermektedir. Kalkınma planlarında aktif yaşlanma, evde bakım, palyatif bakım merkezleri, tele-sağlık ve tele-bakım uygulamalarının güçlendirilmesi; yaşlı dostu kentler ve yaşlılara yönelik sağlık/dijital okuryazarlık eğitimlerinin yaygınlaştırılması yönündeki hedefler, literatürde önerilen politikalarla uyumlu bir yöneliş ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, uzun dönemli bakım finansman modeli, aile içi bakım yükünün cinsiyete göre dağılımı ve bakım sigortası gibi konuların henüz normatif çerçevede olduğunu, uygulama ayrıntılarının plan belgelerinde tam olarak olgunlaşmadığını söylemek mümkündür.

Son olarak, bulgular, kalkınma planlarında sağlık kavramının SKH 3 başta olmak üzere sürdürülebilir kalkınma gündemiyle giderek daha fazla iç içe geçtiğini göstermektedir. Sağlık; yoksulluğun azaltılması, iklim değişikliğiyle mücadele, sağlıklı kentleşme, toplumsal cinsiyet eşitliği ve dijital dönüşüm hedefleriyle birlikte ele alınması, literatürde sağlığın “sürdürülebilir kalkınmanın kesişim kümesi” olduğu yönündeki tespitlerle örtüşmektedir(Sırmaçek vd., 2022).

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma, VIII.–XII. Kalkınma Planları üzerinden Türkiye’de sağlık paradigmasının dönüşüm geçirdiğini ortaya koymuştur. Çalışmanın bulgularına dayanarak, sağlık politikalarında birkaç temel eksen öne çıkmaktadır. Öncelikle, sağlık turizmi, biyoteknoloji ve özel sektör yatırımları güçlendirilirken, sağlık hizmetlerinin temel bir sosyal hak olduğu ve dezavantajlı grupların korunması gerektiği unutulmamalı; bu durum kalkınma planlarının izleme–değerlendirme çerçevesine somut göstergelerle yansıtılmalıdır. Dijital dönüşüm

sürecinde e-Nabız, MHRS, tele-sağlık ve yapay zekâ tabanlı sistemler yaygınlaştırılırken, dijital sağlık okuryazarlığı, veri mahremiyeti, algoritmik şeffaflık ve dijital uçurumun azaltılması gibi etik ve toplumsal boyutlar da güçlü biçimde dikkate alınmalıdır. COVID-19 ve depremlerle birlikte öne çıkan “dirençlilik” söylemi yalnızca fiziki altyapı ve tedarik zinciriyle sınırlı kalmamalı; psikososyal destek, sağlık çalışanlarının iyi olma hâli ve ruh sağlığı hizmetleri ile yerel düzeyde test edilen afet ve salgın planlarıyla derinleştirilmelidir. Ayrıca aktif yaşlanma, tele-bakım ve yaşlı dostu kent vizyonlarının, bakım sigortası, evde bakım hizmetlerinin finansmanı ve aile içi bakım yükünün paylaşımı gibi somut politika araçlarıyla desteklenmesi gerekmektedir. Son olarak, kalkınma planlarında sağlıkla ilgili hedeflerin hangi göstergelerle izleneceği, bu verilerin kamuoyuyla nasıl paylaşılacağı ve geri bildirimlerin politika döngüsüne nasıl yansıtılacağı açık biçimde tanımlanmalı; böylece planlar hem yön gösteren hem de hesap verebilirlik ve kurumsal öğrenme sağlayan dinamik belgeler haline gelebilmelidir.

Kaynakça

Akbulut, F., & Çölgeçen, B. (2023). Birleşmiş Milletler 2030 sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin ulusal kamu politikalarına dönüştürülmesi çerçevesinde bölgesel kalkınma planlarının rolü. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 11(1), 200–220. <https://doi.org/10.14782/marmarasbd.1162481>

Atakişi, A., & Cebeci, A. (2022). Kalkınma planlarının kıyaslamalı analizi: Türkiye örneği. *Ekonomi ve Finansal Araştırmalar Dergisi*, 4(2), 157–172. <https://doi.org/10.56668/jefr.1123716>

Atun, R., Aydın, S., Chakraborty, S., Sümer, S., Aran, M., Gürol, I., ... & Akdağ, R. (2013). Universal health coverage in Turkey: Enhancement of equity. *The Lancet*, 382(9886), 65–99.

Devlet Planlama Teşkilatı. (1963). Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963–1967).

İnal, Y., & Çağıltay, N. E. (2019). E-Nabız mobil sağlık uygulamasına yönelik kullanıcı değerlendirmesi. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 22(2), 375–388.

Keskin, M. (2023). Türkiye’deki kalkınma planlarının bölgesel kalkınma perspektifinden değerlendirilmesi. *Ekonomi İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 1–24. <https://doi.org/10.38009/ekimad.1183480>

Özhan, M., & Keser, Y. (2021). Bölgesel kalkınma ve yönetim. *Akademik İzdüşüm Dergisi*, 6(2), 19–36.

Özen, H. (2021). Dijital sağlık hizmetlerinin sürdürülebilir kalkınma hedefleri açısından değerlendirilmesi. *OPUS International Journal of Society Researches*, 17(38), 5440–5472. <https://doi.org/10.26466/opus.927187>

Saraçoğlu, İ. K., & Saraçoğlu, S. (2023). Sürdürülebilir kalkınma ve sağlık: Türkiye üzerine bölgesel bir değerlendirme. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 58(1), 667–688.

Sırmaçek, B., Gupta, S., Mallor, F., Azizpour, H., Ban, Y., Eivazi, H., ... & Vinuesa, R. (2023). The potential of artificial intelligence for achieving healthy and sustainable societies. In *The ethics of artificial intelligence for the sustainable development goals* (pp. 65–96). Springer International Publishing.

Şamat, M. Z., & Demirel, N. (2024). Stratejik planlama ve sürdürülebilirlik ilişkisinin yerel yönetimlere yansımaları. *Journal of International Management Educational and Economics Perspectives*, 12(1), 18–28.

Uslu, Y. D., Kedikli, E., Yılmaz, E., Çiçek, A., Karataş, M., & Aydın, S. (2021). Developing strategies for increasing market share of Turkey on health tourism by using fuzzy AHP method. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 10(2), 159–171.

BÖLGESEL KALKINMADA YENİLİKÇİ DÖNÜŞÜM: TÜRKİYE'DEKİ BÖLGE KALKINMA İDARELERİNİN 2024–2028 EYLEM PLANLARINDA GİRİŞİMCİLİK VE İNOVASYON TEMASININ İÇERİK ANALİZİ

Yüksek Lisans Öğrencisi GAMZE İSPİR

Hasan Kalyoncu Üniversitesi İşletme Anabilim Dalı
256163015@hku.edu.tr- ORCID ID: 0009-0007-7717-6134
0506 344 38 28

Doç. Dr. BURHAN AKYILMAZ

Hasan Kalyoncu Üniversitesi İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, İşletme Anabilim
Dalı, Öğretim Üyesi
burhan.akyilmaz@hku.edu.tr - ORCID ID: 0000-0003-4039-9442

ÖZET

Bu çalışma, Türkiye'nin dört bölgesel kalkınma idaresi olan Doğu Anadolu Projesi (DAP), Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP), Konya Ovası Projesi (KOP) ve Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Bölge Kalkınma İdarelerinin 2024–2028 eylem planlarını “girişimcilik” ve “inovasyon” ekseninde incelemektedir. Araştırmanın amacı, bu idarelerin kalkınma politikalarında yenilikçi dönüşümün nasıl kavramsallaştırıldığını ve bölgesel düzeyde girişimcilik ekosistemine hangi stratejik yaklaşımlarla katkı sağlandığını ortaya koymaktır.

Yöntem olarak nitel araştırma desenine dayalı **içerik analizi** kullanılmıştır. Her bir eylem planı “inovasyon”, “Ar-Ge”, “girişimcilik”, “teknoloji”, “kümelenme” ve “dijital dönüşüm” temaları üzerinden kodlanmış; elde edilen bulgular ortak ve farklı yönleriyle karşılaştırılmıştır.

Bulgulara göre, tüm bölge kalkınma idareleri inovasyon ve girişimciliği bölgesel kalkınmanın temel itici gücü olarak tanımlamaktadır. Ancak vurgu alanları farklılaşmaktadır: DAP ve GAP daha çok **kırsal inovasyon** ve **tarımsal girişimcilik**, KOP ve DOKAP ise **teknoloji tabanlı girişimcilik** ve **sanayi-üniversite işbirliği** temalarına yoğunlaşmaktadır. Bu sonuçlar, Türkiye'de bölgesel kalkınma politikalarının yenilikçi dönüşüm ekseninde giderek çeşitlendiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Bölgesel Kalkınma, Girişimcilik, İnovasyon,

**INNOVATIVE TRANSFORMATION IN REGIONAL DEVELOPMENT: A
CONTENT ANALYSIS OF THE ENTREPRENEURSHIP AND INNOVATION
THEME IN THE 2024–2028 ACTION PLANS OF REGIONAL DEVELOPMENT
ADMINISTRATIONS IN TÜRKİYE**

Master’s Student: GAMZE İSPIR

Hasan Kalyoncu University
256163015@hku.edu.tr- ORCID ID:0009-0007-7717-6134

Doç. Dr. BURHAN AKYILMAZ

Hasan Kalyoncu Üniversitesi
burhan.akyilmaz@hku.edu.tr - ORCID ID: 0000-0003-4039-9442

ABSTRACT

This study examines the 2024–2028 action plans of four regional development administrations in Türkiye — the Eastern Anatolia Project (DAP), the Eastern Black Sea Project (DOKAP), the Konya Plain Project (KOP), and the Southeastern Anatolia Project (GAP) — through the lens of “entrepreneurship” and “innovation.” The aim of the research is to reveal how these administrations conceptualize innovative transformation within their development policies and what strategic approaches they adopt to contribute to the regional entrepreneurship ecosystem.

A **qualitative research design** based on content analysis was employed. Each action plan was coded under themes such as “innovation,” “R&D,” “entrepreneurship,” “technology,” “clustering,” and “digital transformation.” The coded data were analyzed comparatively to identify common and divergent strategic orientations.

Findings indicate that all regional development administrations define innovation and entrepreneurship as the main driving forces of regional development. However, their areas of emphasis differ: DAP and GAP focus more on **rural innovation** and **agricultural entrepreneurship**, while KOP and DOKAP prioritize **technology-based entrepreneurship** and **university–industry collaboration**. These results demonstrate that regional development policies in Türkiye are increasingly diversified around the axis of innovative transformation.

Keywords: Regional Development, Entrepreneurship, Innovation

DİJİTAL PAZARLAMADA DUYUSAL TEKNOLOJİ KULLANIMI ÜZERİNE YENİLİKLER

B. Yüksek Lisans Öğr. Tuba GÜRGEN

Kırıkkale Üniversitesi, tbgrgn@gmail.com, ORCID:0009-0003-7799-6846

Doç. Dr. Cihat KARTAL

Kırıkkale Üniversitesi, dr_cihat_kartal@yahoo.com, ORCID:0000-0003-2390-8268

Prof. Dr. Tülin DURUKAN

Kırıkkale Üniversitesi, t.durukan@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-5228-3274

Dr. Öğr. Üye. Serhat KARAOĞLAN

Kırıkkale Üniversitesi, serhatkaraoglan@kku.edu.tr, ORCID:0000-0002-4120-4013

ÖZET

Duyusal pazarlama, tüketici kitlesine farklı deneyimler yaratabilmek için beş duyunun en az birini ya da daha fazlasının kullanılmasını ifade etmektedir. Örneğin; bir gazlı içecek reklamında sadece ürünü görmek yetmeyecektir. Tüketicide istenen hareketin başlatılabilmesi için görselin hemen arkasına eklenebilecek bir ses ürünü daha çekici hale getirebilecektir. Ya da bir parfüm mağazasında ürünün kendisinin yanı sıra ortamda ilgili ürünün kokusunun bulunması ürün ile tüketici arasında daha derin bir bağlantının kurulmasını sağlayabilecektir.

Esasen günümüzde de tüketiciler artık daha sık ve dürtüsel satın alma davranışı göstermektedir. Bunun sebepleri; teknolojik gelişmeler, finansal araçların çeşitlenmesi, sosyal medya etkisi, hızlı moda ve planlı eskitme gibi faktörlere dayanmaktadır. Tüketicilerin satın alma davranışlarındaki bu artış rekabetin artmasına ve yeni pazarlama stratejilerinin doğmasına sebep olmaktadır. Bu kapsamda öne çıkan pazarlama stratejilerinden biri ise “duyusal pazarlama” olmuştur. Duyusal pazarlamada amaç, uyarılar aracılığıyla tüketicilerde merak ve istek duygularını ortaya çıkarmak ve bu sayede satın alma karar sürecini etkilemektir. Günümüzde klasik pazarlama için bu yöntemler kullanılabilir. Ancak dijital pazarlama için bu alan oldukça kısıtlıdır. Görme ve işitme dışında koklama, dokunma ve tatma duyularından henüz yeterince yararlanılamamaktadır. Bu çalışma dijital pazarlamada tüketiciler üzerindeki duyusal boşluğu doldurmaya yönelik kullanılacak teknolojiler üzerine vurguda bulunmaktadır. Deneyimlenemeyen duyuların dijital ortamda kullanılabilmesi için haptik sistemler, OVR teknolojileri, elektriksel ve termal tat simülasyonları, e-nose, e-tongue gibi teknolojiler incelenmiştir. Sonuç olarak, bu teknolojilerin dijital pazarlamaya uyarlanması tüketici deneyimlerini zenginleştirerek, ürünlerin algılanan değerini artırma ve iade oranlarını düşürme konusunda büyük bir potansiyel taşımaktadır. Ayrıca bu tür inovasyonlar her geçen gün gelişen ve değişen dünyada markaların varlığını sürdürmek ve rekabet avantajı elde etmek için bir gerekliliktir.

Anahtar Kelimeler: Dijital Pazarlama, Duyusal Pazarlama, Duyusal Boşluk, Duyusal Teknolojiler

INNOVATIONS IN THE USE OF SENSORY TECHNOLOGY IN DIGITAL MARKETING

Int. Master's Student Tuba GÜRGEN

Kırıkkale University, tbgrgn@gmail.com, ORCID: 0009-0003-7799-6846

Assoc. Prof. Dr. Cihat KARTAL

Kırıkkale University, dr_cihat_kartal@yahoo.com, ORCID:0000-0003-2390-8268

Prof. Dr. Tülin DURUKAN

Kırıkkale University, t.durukan@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-5228-3274

Assist. Prof. Dr. Serhat KARAOĞLAN

Kırıkkale University, serhatkaraoglan@kku.edu.tr, ORCID:0000-0002-4120-4013

ABSTRACT

Sensory marketing refers to the use of at least one or more of the five senses to create different experiences for the consumer audience. For example, simply seeing a carbonated beverage in an advertisement will not be enough. Adding sound to the visual immediately behind it could make the product more appealing, triggering the desired action in the consumer. Or, in a perfume store, having the scent of the product in the environment, in addition to the product itself, could establish a deeper connection between the product and the consumer.

Essentially, consumers today are increasingly engaging in more frequent and impulsive purchasing behavior. The reasons for this are based on factors such as technological developments, diversification of financial instruments, the influence of social media, fast fashion, and planned obsolescence. This increase in consumer purchasing behavior has led to increased competition and the emergence of new marketing strategies. One of the prominent marketing strategies in this context is “sensory marketing.” The goal of sensory marketing is to stimulate curiosity and desire in consumers through stimuli and thereby influence the purchasing decision process. Today, these methods can be used for traditional marketing. However, this area is quite limited for digital marketing. Apart from sight and hearing, the senses of smell, touch, and taste are not yet sufficiently utilized. This study emphasizes technologies that can be used to fill the sensory gap in digital marketing. Technologies such as haptic systems, OVR technologies, electrical and thermal taste simulations, e-nose, and e-tongue have been examined for the use of non-experiential senses in the digital environment. In conclusion, adapting these technologies to digital marketing has great potential to enrich consumer experiences, increase the perceived value of products, and reduce return rates. Furthermore, such innovations are essential for brands to maintain their presence and gain a competitive advantage in an ever-evolving world.

Keywords: Digital Marketing, Sensory Marketing, Sensory Gap, Sensory Technologies

1. GİRİŞ

Çeşitli uyaranlara maruz kaldığımız her anda duyularımız beynimize sinyaller gönderir. Olumlu ve olumsuz bu anlar belleğimizde depolanır. Bu nedenle bir koku veya ses, bellekte depolanan eski bir anıyı tetiklediğinde, o anıya eşlik eden duygular da (nostalji, güven, mutluluk) gün yüzüne çıkar ve tüketici o ürünü bu pozitif duygularla eşleştirir (Odabaşı ve Barış, 2007). Duyusal pazarlama tüketicilerde bu olumlu duyguları uyandırarak satın alma isteğini artırmayı amaçlar. Martin Lindstrom'un araştırmasına göre, görme duyusunun %58, koklama duyusunun %45, işitme duyusunun %41, tatma duyusunun %31 ve dokunma duyusunun %25 oranında tüketici davranışı üzerinde oldukça yüksek öneme sahip olduğu vurgulanmıştır (Lindstrom, 2005).

Sonuç olarak dijital pazarlamada koklama, dokunma ve tatma duyularının kullanılmaması büyük bir sorundur. Bu tüketicilerde duyusal boşluğa neden olmaktadır. Ayrıca dijital ortamda ürünün kalitesinin yeterince algılanamaması tüketicilerin beklemediği durumlarla karşılaşabilmesine yol açabilmektedir. Bu durum yüksek iade oranları ve düşük memnuniyet düzeylerine neden olmaktadır. Bu sorunları gidermek amacıyla koku, tat ve dokunma duyularının dijital pazarlamaya entegre edilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda; haptik sistemler, OVR teknolojileri, elektriksel ve termal tat simülasyonları, e-nose ve e-tongue gibi duyuları dijitalleştiren teknolojilerin dijital pazarlamaya uyarlanması, dijital pazarlamanın sebep olduğu duyusal boşluğu dolduracak ve bu durumun beraberinde getirdiği sorunların üstesinden gelecektir. Bu çalışma kapsamında, literatürde yer alan teknolojiler incelenmiş ve dijital pazarlamaya uyarlanma potansiyelleri değerlendirilmiştir.

2. LİTERATÜR

2.1. Dokunma Duyusunu Dijitalleştiren Teknolojiler

a) Dokunsal (Haptik) Eldivenler

Haptik eldivenler, dokunma duyusunu simüle ederek bir nesnenin şeklinin, dokusunun ve sertliğinin hissedilmesini sağlar. Cihazdaki sensörler etkileşimde olunan nesnenin şeklini, sertliğini ve dokusunu algılar. Daha sonra aktüetörler sayesinde elektrik enerjisi mekanik hareketlere dönüştürülür ve dokunma hissini taklit eden titreşimler ve diğer geri bildirim yöntemlerini oluşturur. Yani eldivendeki sensörler parmağın bir yüzeye temas ettiğini algılar ve aktüatöre elektrik sinyali gönderir bu da bir titreşim veya hava baloncuklarının şişip inmesi gibi başka bir dokunsal geri bildirim tetikler ve bu şekilde nesne eldiven sayesinde hissedilir. Bu teknoloji sanal gerçeklikte basınç, doku ve sıcaklık gibi verileri ileterek üst düzey bir deneyim sağlamaktadır. Örneğin bir enstrüman çalma hissini simüle ederek tuşlara basma veya tellere vurma gibi hisleri sanal ortamda kullanıcıların hissetmesini sağlar (Shanmugam vd., 2023).

Görsel 3. Dokunsal haptik eldiven ve VR başlık kullanan bir kullanıcı (360AVM.t.y.)

b) Mid-air Haptics (Havada Temassız Haptik Teknolojisi)

Mid-air Haptics, herhangi bir giyilebilir aparat takılmadan ultrasonik dalgalar sayesinde havada hislerin iletilmesini sağlayan bir teknolojidir. Aynı zamanda cihazları uzaktan kontrol etmek için kullanılan bu sistem, tamamen temassız bir teknolojidir ve bu sayede kullanım kolaylığı ve rahatlığı vaat eder (Pittera, 2020).

Görsel 2. Ultrasonik dalgalar ile havada 3 boyutlu şekillerin hissedilmesi (CNN; ty.)

Görsel 3. Bilgisayar ortamındaki nesnenin havada hissedilmesi (EDN Network, t.y.)

Dokunma duyusunu dijitalleştiren bu teknolojiler duyu eksikliği gidermek için dijital pazarlamaya entegre edilebilir. Özellikle dokunsal eksikliğin yoğun bir biçimde hissedildiği tekstil ve mobilya sektörlerinde kumaşın dokusu, kalitesi gibi verilere sanal ortamdan ulaşabiliyor olmak müşteri güvenini artırır. Dolayısıyla tüketicinin ürünü güvenle satın almasını ve ürün eline ulaştığında beklemediği bir durumla karşılaşmayacağı için büyük ölçüde iade oranlarının düşmesini sağlar. Aynı zamanda araştırmalara göre bir ürüne dokunmak, sahiplik hissini tetikler ve bu durum satın alma kararını hızlandırabilir (Peck & Shu, 2009).

2.2. Koklama Duyusunu Dijitalleştiren Teknolojiler

a) OVR Koku Teknolojileri (Koku Adaptörü)

Koku adaptörleri VR başlıklarına takılabilen ek bir cihaz görevi görür. Bu cihaz, koku kartuşları sayesinde temel kokuları kullanarak farklı koku kombinasyonları üretip kullanıcının burnuna iletilir. Örneğin; kullanıcı dijital ortamda bir kamp ateşinin isli kokusunu ve kızaran marshmallow kokusunu alabilir. Aynı zamanda bu koku unsurlarına yaklaştıkça eş zamanlı olarak kokunun yoğunluğu da artmaktadır (Flavian vd., 2021)

Görsel 4. Koku adaptörlü VR cihazı (ITNetwork, 2023)

Görsel 5. Sanal ortamda dijital koku deneyimi (Okur, 2024)

b) Aroma Shooter

Dr. Dong Wook Kim tarafından geliştirilen bu teknoloji çeşitli koku kartuşları kullanarak (örn; barut, deniz, çeşitli çiçekler, bitter çikolata ve turunçgiller) ilgili görselle eş zamanlı bir şekilde koku püskürtmektedir. Kokular arası geçiş minimum 0,1 saniyedir. Koku geçişlerinde püskürtülen koku cihaz tarafından geri çekilmektedir. Bu sayede ortamda kokuların uzun süre kalması ve birbirine karışması engellenmektedir. Çünkü farklı kokuların tam olarak algılanabilmesi için bu gereklidir (Kim, 2017). Aynı zamanda bu teknolojinin entegre edildiği dijital tabela olarak adlandırılan parfüm, kozmetik, sabun, deterjan, yumuşatıcı, oda kokusu gibi koku ürünleri sunan mağazalarda kullanılmak üzere yeni bir teknolojiye piyasaya sunulmuştur (Aromajoin Corporation, t.y.).

Görsel 6. Aroma shooter ve dijital tabela (Aromajoin, ty)

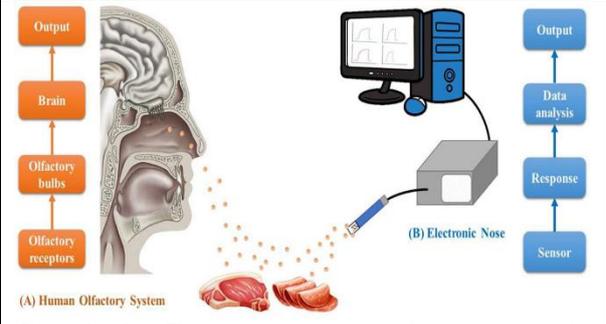

c) E-Nose

E-burun; havadaki kimyasal bileşenleri tespit etmek için bir dizi sensör kullanan ve bu sensörler tarafından üretilen sinyalleri yorumlamak için algoritmalarından yararlanan, böylece çeşitli kokuların tanımlanmasını ve sınıflandırılmasını sağlayan, biyolojik koku almayı taklit eden bir cihazdır (Tan vd., 2025). Bu teknoloji özellikle ürünlerin kalitesinin ölçülmesinde ve taklit ürünlerin tespitinde kullanılmaktadır.

Görsel 7. Et bozulma oranını tespit eden taşınabilir e-nose cihazı (electronic nose analyzes, 2014)

Görsel 8. E-nose sistemi çalışma prensibi (Rabehi v.d., 2024)

Kokuyu dijitalleştiren ve analiz eden bu teknolojiler; dijital pazarlamada parfüm, kahve gibi sektörlerde faydalı olacaktır. Özellikle parfüm sektöründe, tüketicilerin çoğu deneyimleyemediği ürünleri yalnızca yorumlara güvenerek internet üzerinden almayı tercih etmemektedirler. Bu nedenle bu sektörde tüketiciye koku deneyimini yaşatmak bu sorunların önüne geçecektir. Aynı zamanda araştırmalara göre ortamdaki rahatlatıcı ve güzel kokular; tüketicilerin mağazalarda daha uzun süre vakit geçirmelerini, olumlu duygular hissetmelerini ve satın alma davranışlarını artırmalarını sağlamaktadır.

Literatüre göre, bu konudaki araştırmalar ortam kokusunun varlığının ortalama bir mağazada harcamalarda %3'lük bir artışa yol açtığını göstermektedir. Bu etki için, en elverişli koşulda teorik olarak %23'lük bir harcama artışı ve en az elverişli koşul için %17'lik bir azalma öngörülmektedir (Roschk& Hosseinpour,2020). Dolayısıyla tüketicilerin ortam kokusu maruziyetinde değişen davranış ve tepkileri üzerine yapılan araştırmalar benzer bulguları içermektedir. Yani üründen bağımsız olsa dahi hoş kokular tüketicilerin mağazada vakit geçirme sürelerini, algılanan ürün kalitesini büyük ölçüde etkilemekte ve satın alma isteklerini artırmaktadır.

2.3. Tat Alma Duyusunu Dijitalleştiren Teknolojiler

a) Norimaki Synthesizer

Norimaki Synthesizer, Meiji Üniversitesi'nden Prof. Dr. Homei Miyashita tarafından 2020 yılında geliştirilmiştir. Bu teknoloji beş temel tada (tatlı, tuzlu, ekşi, acı ve umami) karşılık gelen elektrolit jeller kullanarak çalışan bir tat simülasyon cihazıdır. Cihaz tatlı tadı için glisin, tuzlu tadı için sodyum klorür, acı tadı için magnezyum klorür ve umami tadının simüle edilmesi için glutamat adı verilen kimyasal bileşikler kullanır (Miyashita, 2020).

Görsel 9. Norimaki Synthesizer cihazı ve elektrolit jeller (Dezeen, 2020)

b) Taste the TV

Taste the TV, Meiji Üniversitesi'nden Prof. Dr. Homei Miyashita tarafından 2021 yılında geliştirilmiştir. Bu teknoloji, kullanıcının ekranda görülen yiyeceğin tadını doğrudan yalayarak almasını sağlamaktadır. Temelde beş tat çeşidi vardır. Ancak bu sistem burukluğu, tıbbi ürünlerde bulunan acılık ve gıdalarda bulunan acılık gibi tat türlerini de elde edebilmektedir. Sistem, sıvı çözeltileri şeffaf bir film üzerine püskürtme ve karıştıran 10 adet püskürtme cihazıyla donatılmıştır. Filmin altında görüntüyü ileten bir ekran bulunmaktadır. Kullanıcı bu ekranı yaladığında, ekranda gösterilen içeriğe bağlı olarak film üzerine püskürtülmüş sıvı karışımını tadabilmektedir (Miyashita, 2021).

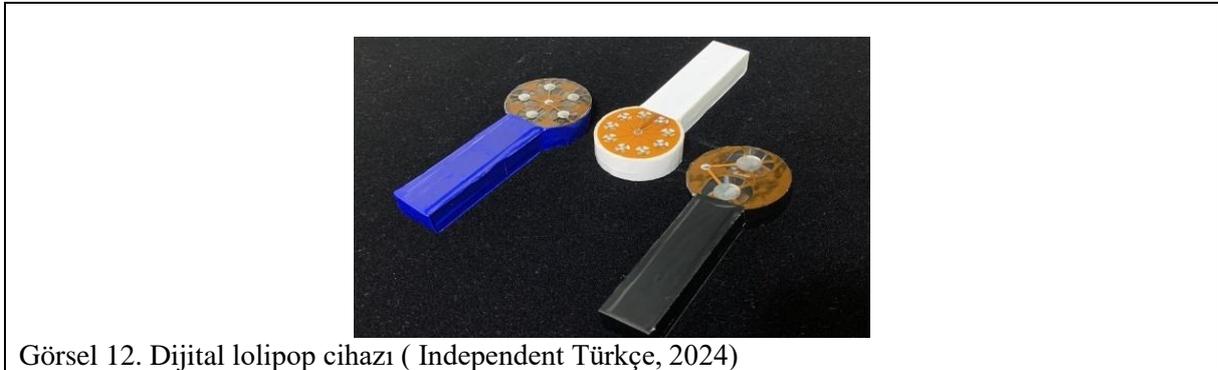
Görsel 10. TTTV cihazının tankları ve mekanizması (Daily Mail, 2021)

Görsel 11. TTTV ekran deneyimi örneği (Trend Hunter, 2021)

c) Dijital Lolipop

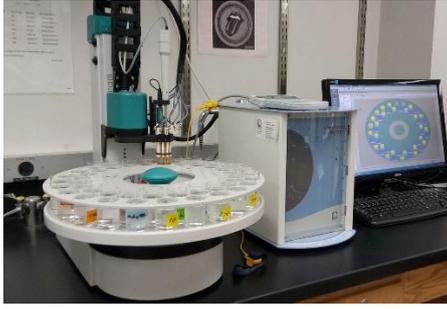
Dijital lolipop, Singapur Ulusal Üniversitesi'nden Nimesha Ranasinghe liderliğindeki bir grup tarafından geliştirilmiştir. Galvanik bir sisteme sahip olan bu cihaz, düşük frekanslı elektrik akımlarını dile ileterek beyne tat alıyormuş gibi sinyaller gönderilmesini ve bu sayede kullanıcının var olmayan dijital bir tadı hissetmesini sağlamaktadır (Duggal, 2022).

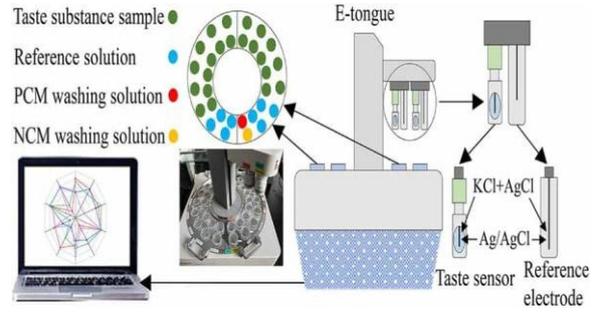
Görsel 12. Dijital lolipop cihazı (Independent Türkçe, 2024)

d) E-Tongue

Elektronik dil, Kyushu Üniversitesi'nden Kiyoshi Toko tarafından geliştirilen sıvı numunelerini ölçmek için kullanılan bir tat sensörüdür. Gıdaların acılığını, ekşiliğini, tatlılığını, burukluğunu ve umami tadını ölçmek için kullanılmaktadır. Cihaz öncelikle bir numuneyi analiz eder, ardından bir çıktı verir. Bu çıktılar veriye dönüştürülüp kaydedilir. Tat sensörlerinden elde edilen veritabanı; içecekler, işlenmiş gıdalar, baharatlar, tarım, hayvancılık ve farmasötik ürünlerin araştırılması ve geliştirilmesinde kullanılmaktadır. Aynı zamanda bu cihaz sayesinde gıda sektöründe ürünlerin kalite ve tadının standardizasyonu kontrol edilmektedir (Toko, 2023).

Görsel 13. E-tongue cihazı (Mercer, 2024)

Görsel 14. The e-tongue detection system (Zheng vd., 2022)

İncelenen tat simülasyon ve analiz teknolojileri ile gıda endüstrisinde gerçekleştirilecek inovasyonlar, gıdyla ilgili uzun süreli sorunların üstesinden gelecektir. Sağlık açısından büyük risk taşıyabilecek gıda ürünlerinin tat ve kalitesi gibi verilere ulaşabiliyor olmak tüketici üzerinde güven oluştururken ürünle ilgili soru işaretleri ortadan kalkacak ve bu sayede tüketiciler güzel bir deneyim yaşayacaktır. Bu durum işletmelere hem maddi katkı sağlayacak hem de güvenilirliklerini ve prestijlerini artıracaktır.

3. SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRME

Dokunma, koku, tat simülasyon ve analiz teknolojilerinin kullanılması; özellikle sanal mağazacılıkta müşteri memnuniyetinin artırılması ve iade oranlarının düşürülmesi konusunda büyük bir potansiyel taşımaktadır. Çünkü sanal mağazacılıkta duyuusal eksiklik nedeniyle tüketici memnuniyeti konusunda sorunlar yaşanmaktadır. Örneğin, sanal mağazacılık alanında uzaktan verilen siparişler her zaman tüketicilerin beklentilerini karşılayamamaktadır. Özellikle meyve ve sebze seçimlerinde tüketici açısından ürünün sertliği-yumuşaklığı, kokusu ve görüntüsü seçim konusunda önemli bir referanstır. Ancak bu alanda görevli kişi bu hususlara dikkat etmeden kötü durumdaki ürünleri seçebilmektedir. Bu durum, müşteri memnuniyetini olumsuz etkilemektedir. Bu alanda gelişmiş teknolojilerden yararlanarak tüketicilerin kendi seçimlerini gerçekleştirmeleri sağlanabilir. Örneğin, sanal siparişleri hazırlamakla görevli çalışan; görüntü, koku, dokunma hislerini ileten donanımda bir cihazla tüketicilere uzaktan eşlik edebilir ya da bu verileri canlı olarak tüketiciye iletecek bir yapay zekâ yardımıyla alışveriş yürütülebilir. Aynı zamanda tekstil alanında da bir kıyafeti denemeden sipariş vermek, özellikle beden konusunda sorunlara yol açabilmektedir. Bu alanda tüketicilerin beden ölçüsü ve yüz hatlarına göre bir avatar oluşturulması bu sorunun çözümü olabilir. Bu sayede tüketici beğendiği ürünleri sanal kabinler aracılığıyla avatari üzerinde dener ve beden konusunda bir sıkıntı yaşamaz. Bu da dolaylı yoldan iade oranlarının büyük ölçüde düşmesini sağlar.

Sonuç olarak günümüz dünyası her geçen gün biraz daha dijitalleşmekte, yeni platformlar ve yeni ara yüzler ile çeşitlenmektedir. Teknolojide yaşanan bu hızlı gelişim, inovasyonu kaçınılmaz bir zorunluluk haline getirmektedir. Bu bağlamda duyuusal pazarlama stratejilerinin dijital pazarlamada kullanılabilmesi ve tüketiciler üzerindeki duyuusal boşluğun doldurulabilmesi amacıyla incelenen; dokunma, koku ve tat duyuularını dijitalleştiren teknolojiler şu an yaygın olmasa da yakın gelecekte rakiplerin önüne geçmek ve varlığını sürdürmek amacıyla markalar için zorunlu bir rekabet aracı haline gelecektir. Bu sebeple markalar, gittikçe dijitalleşen bu yeni evrene hazırlık yapmalı ve dijital pazarlamayı yalnızca

görsellik kullanılan bir alandan çıkartıp çok duyulu hale getirerek bir deneyim merkezine dönüştürmelidir. Şüphesiz, gelecekte dijital pazarlamada rekabetin galibi, fiziksel mağaza deneyimini gelişen teknolojiyle harmanlayıp tüketiciye sunabilenler olacaktır.

KAYNAKLAR

- [1] Aromajoin Corporation. (t.y.). Aroma Shooter. <https://aromajoin.com/products/aroma->
- [2] 360AVM. (t.y.). Senso Glove AR-VR dokunsal haptik eldiven. 21 Aralık 2025 tarihinde <https://360avm.com/>
- [3] CAO, M. T., & DUONG, Q. N. (2021). Effect of ambient scents and behavior responses of customer. *Revista Argentina de Clínica Psicológica*, 30(2), 133. https://www.researchgate.net/profile/Quynh-Nga-Duong/publication/350104142_Effect_of_Ambient_Scents_and_behavior_responses_of_customer/links/6051533a299bf173674ae1ad/Effect-of-Ambient-Scents-and-behavior-responses-of-customer.pdf?origin=journalDetail&_tp=eyJwYWdlIjoiam91cm5hbERldGFpbCJ9
- [4] Daily Mail. (2021, 23 Aralık). Lick it up: Japan professor creates 'tele-taste' TV screen that mimics food flavors. *Daily Mail Online*. <https://www.dailymail.co.uk/sciencetech/article-10338747/Lick-Japan-professor-creates-tele-taste-TV-screen.html>
- [5] Duggal, A. S., Singh, R., Gehlot, A., Rashid, M., Alshamrani, S. S., & AlGhamdi, A. S. (2022). Digital taste in mulsemmedia augmented reality: perspective on developments and challenges. *electronics*, 11(9), 1315. <https://doi.org/10.3390/electronics11091315>
- [6] Electronic nose' analyzes spoilage levels to determine food safety. (2014, 23 Mayıs). *Food Logistics*. <https://www.foodlogistics.com/safety-security/food-safety/news/11479736/electronic-nose-analyzes-spoilage-levels-to-determine-food-safety>
- [7] Flavián, C., Ibáñez-Sánchez, S., & Orús, C. (2021). The influence of scent on virtual reality experiences: The role of aroma-content congruence. *Journal of Business Research*, 123, 289–301. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2020.09.036>
- [8] Google. (2025). Gemini [Görsel üretim yapay zeka modeli]. <https://gemini.google.com>
- [9] Hitti, N. (2020, 28 Mayıs). Norimaki Synthesizer device uses electrically charged gel to simulate different flavours. *Dezeen*. <https://www.dezeen.com/2020/05/28/norimaki-synthesizer-device-taste-technology/>
- [10] Independent Türkçe. (t.y.). Elektrikli lolipop sanal dünyaya tat katacak. <https://www.indyturk.com/node/749581/bi%CC%87li%CC%87m/elektrikli-lolipop-sanal-d%C3%BCnyaya-tat-katacak>

- [11] Kim, D. W. (2017). Scent presentation device and scent presentation method (U.S. Patent No. 9,616,145). U.S. Patent and Trademark Office. https://r.search.yahoo.com/_ylt=Awr.iHhf6kFpIAIARMcDjgx.;_ylu=Y29sbwNpcjIEcG9zAzEEdnRpZAMEc2VjA3Ny/RV=2/RE=1767137120/RO=10/RU=https%3a%2f%2fpatents.google.com%2fpatent%2fWO2022254884A1%2fen/RK=2/RS=sC0kTNkPYENUIBzA3QFspLk6d1U-
- [12] Lindstrom, M. (2005). Brand sense: Build powerful brands through touch, taste, smell, sight, and sound. Free Press.
- [13] Mercer, C. (2024, 19 Nisan). 'Electronic tongue' finds white wine faults before human panel. Decanter. <https://www.decanter.com/wine-news/electronic-tongue-finds-white-wine-faults-before-human-panel-527423/>
- [14] Miyashita, H. (2020). Norimaki synthesizer: Taste display using ion electrophoresis in five gels. Proceedings of the 2020 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems, 1-6. <https://doi.org/10.1145/3334480.3382984>
- [15] Miyashita, H. (2021). TTTV (Taste the TV): Taste presentation display for “licking the screen” using a rolling transparent sheet and a mixture of liquid sprays. Adjunct Proceedings of the 34th Annual ACM Symposium on User Interface Software and Technology (UIST '21), 37–40. <https://doi.org/10.1145/3474349.3480223>
- [16] Odabaşı, Y., & Barış, G. (2007). Tüketici davranışı (7. bs.). Media Cat Kitapları.
- [17] Okur, O. N. (2024, 23 Kasım). Dijital koku teknolojisi. GazeteBilim. <https://gazetebilim.com.tr/dijital-koku-teknolojisi/>
- [18] Peck, J., & Shu, S. B. (2009). The effect of mere touch on perceived ownership. Journal of Consumer Research, 36(3), 434-447. <https://doi.org/10.1086/598614>
- [19] Pittera, D. (2020). Touching is believing: creating illusions and feeling of embodiment with mid-air haptic technology (Doctoral dissertation, University of Sussex). https://scholar.google.com/scholar?hl=tr&as_sdt=0%2C5&q=mid+hair+haptik&btnG=#d=gs_qabs&t=1766156382652&u=%23p%3DV3C2yCbwxp4J
- [20] Prisco, J. (2015, 1 Nisan). Touching the invisible: The new technology of haptics. CNN Business. <https://edition.cnn.com/2015/04/01/tech/ultrahaptics-tactile-feedback-mci>
- [21] Quinnell, R. (2016, 11 Mayıs). Mid-air haptics open door to new interface applications. EDN. <https://www.edn.com/mid-air-haptics-open-door-to-new-interface-applications/>
- [22] Rabehe, A., Helal, H., Zappa, D., & Comini, E. (2024). Advancements and Prospects of Electronic Nose in Various Applications: A Comprehensive Review. Applied Sciences, 14(11), 4506. <https://www.mdpi.com/2076-3417/14/11/4506>

- [23] Roschk, H., & Hosseinpour, M. (2020). Pleasant ambient scents: a meta-analysis of customer responses and situational contingencies. *Journal of Marketing*, 84(1), 125-145.<https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0022242919881137>
- [24] Shanmugam, M., Venusamy, K., Subin, S., Srivatsan, S., & Kumar, N. (2023, March). A comprehensive review of haptic gloves: advances, challenges, and future directions. In *2023 Second International Conference on Electronics and Renewable Systems (ICEARS)* (pp. 227-233). IEEE. <https://doi.org/10.1109/ICEARS56392.2023.10085607>
- [25] Tan, Y., Chen, Y., Zhao, Y., Liu, M., Wang, Z., Du, L., Wu, C., & Xu, X. (2025). Recent advances in signal processing algorithms for electronic noses. *Talanta*, 283, 127140. <https://doi.org/10.1016/j.talanta.2024.127140>
- [26] Toko, K. (2023). Research and development of taste sensors as a novel analytical tool. *Proceedings of the Japan Academy, Series B*, 99(6), 173–189.https://www.researchgate.net/publication/371692635_Research_and_development_of_taste_sensors_as_a_novel_analytical_tool
- [27] Trend Hunter. (2021, 27 Aralık). Multisensory Television Screens: Taste the TV.<https://www.trendhunter.com/trends/taste-the-tv>
- [28] Yüceer, A. İ. (2023, 5 Ocak). AR ve VR teknolojileriyle dijital tat ve koku alabilecek miyiz? ITNetwork.<https://www.itnetwork.com.tr/ar-ve-vr-teknolojileriyle-dijital-tat-ve-koku-alabilecek-miyiz/>
- [29] Zheng, W., Shi, Y., Xia, X., Ying, Y., & Men, H. K. (2022). Taste sensation evaluation for an electronic tongue based on an optimized computational model of taste pathways. *Measurement Science and Technology*, 34(2).https://www.researchgate.net/figure/The-e-tongue-detection-system_fig3_363814497

SOSYAL MEDYA ETKİLEYİCİLERİ (INFLUENCER) BAŞARISININ CİNSİYET ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

B. Yüksek Lisans Öğr. İrem Dilay HARMAN

Kırıkkale Üniversitesi, iremdilayharman01@gmail.com, ORCID:0009-0002-9567-3103

B. Yüksek Lisans Öğr. Mahmut Muaz ÜRÜN

Kırıkkale Üniversitesi, muaz_urun@hotmail.com, ORCID:0009-0007-8896-7716

Doç. Dr. Cihat KARTAL

Kırıkkale Üniversitesi, dr_cihat_kartal@yahoo.com, ORCID:0000-0003-2390-8268

Prof. Dr. Tülin DURUKAN

Kırıkkale Üniversitesi, t.durukan@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-5228-3274

Dr. Öğr. Üye. Serhat KARAOĞLAN

Kırıkkale Üniversitesi, serhatkaraoglan@kku.edu.tr, ORCID:0000-0002-4120-4013

ÖZET

Günümüz pazarlama literatürü, sosyal medya etkileyicilerin cinsiyetinin önemli bir değişken olduğunu göstermektedir. Etkileyici başarısı, sosyal medya verileri yani etkileşim oranları ile değerlendirilebilir. Oysa etkileyicilerin başarısı, bir markaya yarattığı değer, etkileşim ile sınırlı değildir. Etkileyici başarısı, tüketicinin algıladığı güvenilirlik, satın alma eğilimi ve içerikte oluşturduğu toplumsal etki gibi boyutlarıyla ele alınmalıdır. Özellikle, etkileyicilerin cinsiyetlerinin hangi başarı boyutlarında daha etkili olduğuna veya tam tersi bir olguya dair açıklayıcı bir bilimsel çalışma bulunmamaktadır.

Bu çalışma, sosyal medya etkileyicilerinin başarısının; satın alma eğilimi, güvenilirlik algısı ve toplumsal etki boyutları üzerindeki cinsiyetin etkisini, gerçek sosyal medya yorumları üzerinden nitel ve nicel bir içerik analiziyle incelemektedir. Popüler bir sosyal medya platformundan (Instagram) elde edilen ikincil veriler (5 kadın ve 5 erkek etkileyicinin yorum analizleri ve etkileşim metrikleri) kullanılarak bir içerik analizi gerçekleştirilmiştir.

Nicel bulgular, kadın etkileyicilerin ortalama etkileşim oranlarının erkek etkileyicilere kıyasla anlamlı ölçüde yüksek olduğunu ve niş kitlelerle kurulan güçlü bağın yüksek etkileşim getirdiğini ortaya koymuştur. Nitel analizler, kadın etkileyicilerin başarısının temelini duygusal bağ ve samimiyet üzerine kurduğunu, bu durumun anlık ve duygusal temelli satın alma eğilimini tetiklediğini göstermiştir. Bunun özellikle kişisel bakım ve giyim gibi kategorilerde etkili olduğu, yapılan araştırma sonucu söylenebilmektedir. Ancak bu bağın, etik tutarsızlık algısı karşısında hızla kırılabilir hale geldiği tespit edilmiştir. Erkek etkileyiciler ise, başarılarını uzmanlık ve bilgiye dayalı güven üzerinden inşa etmekte, bu güveni daha rasyonel ve kategori odaklı satın alma kararlarına dönüştürmektedir. Aynı zamanda eğlence ve aile odaklı içeriklerde de güvenilirlik boyutunu da kullandığı tespit edilmiştir. Bu bulgular etkileyici pazarlamasında güvenin kritik bir rol oynadığını göstermektedir.

Elde edilen bulgular, pazarlama literatürüne, etkileyici başarısını nicel sonuçlar üzerinden tanımlayan yeni bir perspektif sunması beklenmektedir. Bununla birlikte marka yöneticilerine, kampanya hedeflerine göre etkileyici seçimi yaparken, nicel metriklerin ötesinde, algılanan güvenilirlik boyutunu (samimiyet vs. uzmanlık) temel almaları gerektiğini önererek pazarlama literatürüne önemli bir katkı sağlaması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Medya, Sosyal Medya Etkileyicileri, Cinsiyet Rolü

THE IMPACT OF GENDER ON THE SUCCESS OF SOCIAL MEDIA INFLUENCERS

Int. Master's Student İrem Dilay HARMAN

Kırıkkale University, iremdilayharman01@gmail.com, ORCID: 0009-0002-9567-3103

Int. Master's Student Mahmut Muaz ÜRÜN

Kırıkkale University, muaz_urun@hotmail.com, ORCID: 0009-0007-8896-7716

Assoc. Prof. Dr. Cihat KARTAL

Kırıkkale University, dr_cihat_kartal@yahoo.com, ORCID:0000-0003-2390-8268

Prof. Dr. Tülin DURUKAN

Kırıkkale University, t.durukan@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-5228-3274

Assist. Prof. Dr. Serhat KARAOĞLAN

Kırıkkale University, serhatkaraoglan@kku.edu.tr, ORCID:0000-0002-4120-4013

ABSTRACT

Contemporary marketing literature indicates that the gender of social media influencers is a significant variable. An influencer's success can be evaluated using social media data, namely engagement rates. However, an influencer's success is not limited to the value they create for a brand through engagement. Influencer success should be considered in terms of dimensions such as the credibility perceived by consumers, their purchasing tendency, and the social impact created by the content. In particular, there is no explanatory scientific study on which success dimensions influencers' gender is more effective in, or whether the opposite is true.

This study examines the effect of gender on the success of social media influencers in terms of purchasing tendency, perceived credibility, and social impact dimensions through a qualitative and quantitative content analysis of real social media comments. A content analysis was conducted using secondary data (comment analyses and engagement metrics of 5 female and 5 male influencers) obtained from a popular social media platform (Instagram).

Quantitative findings revealed that female influencers had significantly higher average engagement rates compared to male influencers, and that strong connections with niche audiences led to high engagement. Qualitative analyses showed that female influencers built their success on emotional connection and sincerity, triggering impulsive and emotionally

driven purchasing tendencies. This was particularly effective in categories such as personal care and clothing, according to the research. However, it was found that this connection quickly became fragile in the face of perceived ethical inconsistencies. Male influencers, on the other hand, built their success on trust based on expertise and knowledge, translating this trust into more rational and category-focused purchasing decisions. They also utilized the dimension of trustworthiness in entertainment and family-oriented content. These findings demonstrate that trust plays a critical role in influencer marketing.

The findings are expected to offer a new perspective to the marketing literature by defining influencer success through quantitative results. Furthermore, it aims to make a significant contribution to the marketing literature by suggesting to brand managers that when selecting influencers based on campaign objectives, they should consider the perceived credibility dimension (authenticity vs. expertise) beyond quantitative metrics.

Keywords: Social Media, Social Media Influencers, Gender Role

GİRİŞ

Dijital pazarlamanın hızla gelişimi, sosyal medya etkileyicileri, markalar ve tüketiciler arasındaki iletişimini etkilemektedir. Etkileyici pazarlaması, markaların hedef kitleleriyle iletişim kurmasının merkezi haline gelmiştir. Sosyal medya platformunda yüksek takipçi etkileşim oranlarına sahip kişiler kullanılması bu bağlamda önemli bir rol oynadığı görülmektedir (Ren, 2023). Bu yaklaşım, yalnızca etkileşim oranlarıyla sınırlı kalmamakla birlikte satın alma eğilimi, güvenilirlik ve toplumsal etki gibi boyutlarıyla da değerlendirilebilmektedir (Lou & Yuan, 2019). Bu boyutlar, tüketicinin marka algılarını şekillendiren temel faktörler olarak öne çıkmaktadır.

Pazarlama literatüründe, kadın ve erkek etkileyicilerin takipçileriyle kurduğu etkileşim biçimleri, güvenilirlik ve satın alma eğilimleri arasında farklılık olduğunu göstermektedir (Djafarova & Rushwort, 2017). Aynı reklamı yapan etkileyicilerin takipçi profilleri değişiklik

Boyut	Açıklama	Kaynak
Erişim (Reach)	Takipçi ve gösterim sayısı	(Gräve, 2019)
Etkileşim (Engagement)	Beğeni, yorum ve paylaşım	(Beichert et al., 2023)
Güvenilirlik (Perceived Credibility)	Samimiyet ve uzmanlık	(Lou & Yuan, 2019)
İçerik Kalitesi (Content Value)	Bilgilendiricilik, marka uyumu	(Lou & Yuan, 2019) (Gräve & Greff, 2018)
Dönüşüm (Conversion)	Satış dönüşümü ve yatırım getirisi	(Beichert et al., 2023)
Toplumsal Etki (Social Impact)	Farkındalık, kültürel ve toplumsal etkiler	(Perez Vega, Waite & O'Gorman, 2016)

gösterebilmektedir. Cinsiyetin, etkileyici başarısının boyutları üzerindeki etkisinin incelenmesi ise literatürdeki önemli bir boşluğu doldurması açısından fayda sağlayacaktır.

Tablo 1. Akademik Literatürde Yer Alan Başarı Metrikleri

Kaynak. Yazarlar tarafından oluşturulmuştur

LİTERATÜR

1. Etkileyici (Influencer) Pazarlaması ve Başarı Metrikleri

Etkileyici (influencer) pazarlaması, tüketicilerin markaların farkına varması, satın alma kararlarında etkili olması (Sunar & Ateş, 2021) ve markaların mesajlarının tüketicilere ulaşması için sosyal medya etkileyicisini kullanmasıdır (Ren, 2023). Etkileyicilerin içeriklerinin takipçilerine bilgilendirici, güvenilir, çekici ve onlara kendilerinden hissettirerek iş birliği yaptığı markaya karşı güven oluşmasını sağlayıp markanın bilinirliğini ve o markadan satın alma eğiliminde etkili olduğu görülebilmektedir (Lou & Yuan, 2019). Son zamanlardaki araştırmalar, etkileyici başarısının tek bir boyutu olmadığını ve bu yapının beklenen ticari hedeflere ulaşabilirliğini gösteren birçok metrik incelemesi yapılması gerektiğini gün yüzüne çıkarmaktadır (Pan, Blut, Ghiassaleh & Lee (2025). Akademik literatürde bahsi geçen metrikler Tablo 1’de yer almaktadır. Bunlar: erişim (takipçi), etkileşim (beğeni, yorum, paylaşım), güvenilirlik (samimiyet, uzmanlık), satın alma eğilimi, içerik kalitesi (marka uyumu, bilgilendiricilik)

1.1.Cinsiyetin Rolü

Cinsiyet, etkileyici pazarlamasında davranışsal ve algısal açıdan farklılıklar yaratabilmektedir. Kadın etkileyiciler genellikle samimiyet ve güvenilirlik ile ilişkilendirilirken, erkek etkileyiciler uzmanlıkla öne çıkmaktadır (Djafarova & Rushworth, 2017; Sokolova & Kefi, 2020). Kadın takipçilerin / tüketicilerin kendilerini erkek etkileyicilerden daha çok kadın etkileyicilere yakın görürken ve onların görüşlerini önemserken, erkek takipçiler / tüketiciler cinsiyet faktörünü ele almadan, kendilerini herhangi bir cinsiyette etkileyiciye yakın görmeden görüşleri iki taraf için de nötr bir şekilde önemsemektedir (Hudders, L., & De Jans, 2021). Bu durumun, erkeklerin herhangi bir cinsiyet tercihinde bulunmadıkları, kadınların ise cinsiyet ile ilgili bir tercihlerinin olduğu hipotezine uygun olduğunu göstermektedir (Rudman & Goodwin, 2004). Kadınların, erkeklere nazaran daha fazla etkileyici olma istekleri, kadın etkileyicileri örnek alması ve onlardan etkilenmesi fakat erkeklerin cinsiyet farkı gözetmeksizin etkileyici takip etmeleri gibi sebeplerle kadın etkileyicilerin daha başarılı olabileceği ve daha fazla kitleye hitap etmeleri, bununla birlikte cinsiyet faktörünün olmadığı ürünlerde (spor ve ev dekorasyonu gibi)kadın etkileyicilerin seçilmesi varsayımı doğrulanabilir niteliktedir (Hudders, L., & De Jans, 2021).

1.2.Erişim ve Etkileşim

Araştırmacılar sosyal medya kampanyalarında erişim ve etkileşim yani takipçi sayısı, yorum sayısı ve beğeni sayısı gibi nicel verilerin başarı göstergesi olup olmadığını düşünmektedir. Yapılan bir araştırma da “*Profesyonellerin genellikle bir SMI (sosyal medya etkileyicileri) ’in erişimini ve etkileşim sayısını başarı ölçütleri olarak kullandığını ortaya koyuyor. Birden fazla ölçüt arasında denge kurmak zorunda kaldıklarında, bu profesyoneller ağırlıklı olarak yorum duyarlılığına güveniyorlar; bu da yaygın olarak kullanılan ölçütlerin yetersiz olduğunun farkında olduklarını gösteriyor.*” (Gräve, 2019).

1.3.İçerik Kalitesi

İçerik kalitesi, etkileyicinin takipçilerine düzenli, bildirici ve eğlenceli içerikler üretmesinden geçmektedir. Sosyal medya etkileyicilerin kaliteli içerik üretmesi, takipçilerinin (etkilenen) güvenini doğrudan etkilediği görülmektedir. Takipçilerin, etkileyiciye olan güveni ve bakış açısı sayesinde, içeriğin değeri markaya olan güveni etkilemekle beraber takipçilerin etkileşim durumunda farklılık göstermektedir. Fakat içeriğin kalitesinde, diğer boyutlar (etkileşim, erişim) ölçümde yardımcı olmakta ancak yetersiz kalmaktadır (Lou & Yuan, 2019).

1.4. Güvenilirlik Algısı ve Cinsiyet İlişkisi

Güvenilirlik, iletişim sırasında algılanan mesaja duyulan güven (Ohanian, 1990) ve iletilen bilgiye olan güvenilirlik algısı (Eisend, 2004) olarak tanımlanmaktadır. Kaynak güvenilirliği, ilk olarak Hovland vd. (1951-1952) tarafından ileri sürülen bir teoridir. Bu teori, edinilen bilginin kaynağına karşı duyulan güvenilirlik ve kaynağın uzman görünmesi üzerine dayanarak oluşturulmuştur. Uzmanlık, bilgiyi veren kaynağın bilgi düzeyini ve o alanda oluşturmuş olduğu tecrübelerine dayanmaktadır (Wiedmann & Von Mettenheim, 2021).

Tüketicilerin güvenilir olarak gördükleri kaynaklardan edinmiş olduğu bilgiler, onların tutum ve davranışlarını etkilediği görülmektedir (Sternthal vd., 1978). Araştırmalara göre kadın etkileyicilerin daha çok takipçiye sahip olduğu görülse de güvenilirlik ve uzmanlık göz önünde bulduğunda erkek etkileyiciler ön plana çıkmaktadırlar (Canöz, K., Gülmez, Ö., & Eroğlu, G. (2020).

Cinsiyetin Satın Alma Eğilimi Üzerindeki Karşılaştırmalı Etkisi

Etkileyici pazarlaması, tüketicinin satın alma kararında önemli bir rol oynamaktadır. Tüketiciler genellikle satın alma davranışı öncesinde o ürün ve markaya dair bilgi edinmeye çalışırlar. Bu süreçte tüketiciler etkileyicilerin içeriklerini incelemeyen satın alma sürecini tamamlamamaktadırlar. Etkileyicilerin, takipçileriyle kurdukları iletişim şekli de satın alma eğilimine yönlendirici bir davranıştır (Canöz, K., Gülmez, Ö., & Eroğlu, G. (2020).

Cinsiyetin satın alma eğilimi üzerindeki etkisi, hedef kitlenin cinsiyeti ile de ilgilendirilir. Genellikle tüketicilerin kendi cinsiyetlerinden olan etkileyicilere karşı daha yüksek bir tanımlama (identification) ve dolayısıyla daha yüksek bir satın alma niyeti sergilediğini göstermektedir (Migkos, S. P., Giannakopoulos, N. T., & Sakas, D. P. (2025)). Güvenilirlik algısı ve cinsiyet ilişkisi başlığında da bahsedildiği gibi; erkek etkileyicilerin güvenilir ve uzman olarak görülmeleri nedeniyle takipçilerini daha çok satın alma eğilimine ve harcamaya yönlendirdikleri saptanmıştır (Canöz, K., Gülmez, Ö., & Eroğlu, G. (2020). Kadın etkileyiciler ise uzmanlık ve çekicilik ile takipçilerinde satın alma eğilimi oluşturabilmektedirler. Uzmanlığın yanı sıra fiziksel çekicilikleri ön planda tutulmaktadır. Takipçileri, kadın etkileyicilerin çekiciliğine kapıldığı ve bu sayede satın almaya ikna olup, tanıtılan ürüne karşı ani satın alma (Khalid & Yasmeen, 2019; Li vd., 2022; Liu, 2022) ve daha yüksek fiyatlar ödeme yapabilmektedirler (Canöz, K., Gülmez, Ö., & Eroğlu, G. (2020).

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Araştırma Tasarımı ve Örneklem

Bu araştırma aynı sosyal medya platformunda, en az on yıllık bir deneyime sahip olduğu düşünülen, öncü kabul edilen etkileyiciler arasında yapılmıştır.

Etkileyici başarısının cinsiyet üzerindeki etkisi incelemek amacıyla yapılan bu çalışma, ikincil veri analizi yaklaşımını benimseyen bir tasarıma sahiptir. Çalışmanın örnekleme, popüler bir sosyal medya platformunda (Instagram) belirli ürünler kategorisinde aktif olan, benzer takipçi sayısına (makro ve mega etkileyiciler) ve etkileşim oranına sahip Türkiye'deki 5 kadın ve 5 erkek etkileyicilerden oluşmaktadır. Çalışmanın verileri kullanıcılar tarafından sağlanan gerçek gözlemlere dayalı olarak seçilmiştir. Her bir etkileyicinin son altı ayda yayımladığı, markalı içerik içeren rastgele seçilmiş beş gönderi seçilecektir. Bu seçilen reklam içeriklerinin altına yapılmış yorumların hepsi ikincil veri olarak toplanacaktır.

Ölçüm ve Analiz Planı

Çalışmanın değişkenleri olan erişim, etkileşim, güvenilirlik algısı, satın alma eğilimi ve toplumsal etki; toplanan tüketici yorumları üzerinden ölçülecektir. Erişim ve etkileşim, içeriğin izlenme, beğenme, paylaşma ve yorum sayılarına bakılarak; güvenilirlik algısı, yorumlardaki Kaynak Güvenilirliği Model'inin boyutlarına atıfta bulunan ifadelerin sıklığı ve duygusal tonu ile ölçülecektir. Örneğin, "Bu konuda çok bilgilisin" gibi ifadeler uzmanlığa, "Çok samimi ve dürüst" gibi ifadeler ise güvenilirliğe işaret edecektir. Satın alma eğilimi için ise, yorumlarda yer alan "Satın aldım", "Link nerede?", "Tavsiyen üzerine deneyeceğim" gibi doğrudan satın alma niyeti veya eylemini belirten anahtar kelimeleri baz alarak nicelleştirilecektir. Toplumsal etki ise, yorumlarda ürünün ötesinde, etkilenicilerin toplumsal bir konuya (örneğin, sürdürülebilirlik, milli değerler vb.) dikkat çekme veya takipçinin davranışını değiştirme (örneğin, "Artık daha bilinçli tüketiyorum") yönündeki ifadelerin varlığı ile belirlenecektir.

BULGULAR

Bu çalışma, sosyal medya etkileyicilerinin başarısının cinsiyetler arası farklılıklarını, nicel etkileşim metriklerinin ötesinde, algılanan güvenilirlik, satın alma eğilimi ve toplumsal etki boyutları üzerinden incelemiştir. Instagram yorum verilerinin içerik analizi sonucunda elde edilen bulgular, kadın ve erkek etkileyicilerin takipçileriyle kurduğu bağın ve yarattığı etkinin niteliksel olarak ayrıştığını göstermektedir.

1. Nicel Veri Bulguları ve Etkileşim Oranları

Nicel veriler, etkileyicilerin erişim, etkileşim ve reklam sayıları üzerinden cinsiyetler arası belirgin farklılıklar ortaya koymaktadır.

1.1. Kadın Etkileyiciler Nicel Veri Bulguları

Tablo 2: Kadın Etkileyiciler Nicel Veri Bulguları

Etkileyici	Takipçi (Milyon)	Ort. İzlenme (Milyon)	Ort. Beğeni (Bin)	Ort. Yorum (Adet)	Ort. Paylaşım (Adet)	Son 6 Ay Reklam (Adet)	Etkileşim Oranı (%)
K1	0.837	1.3	20.1	119	127	30	2.43
K2	6.000	1.3	160.0	220	160	25	2.67
K3	1.900	1.5	150.0	180	170	15	7.91
K4	0.800	1.0	100.0	150	140	10	12.54
K5	4.600	2.0	200.0	250	200	25	4.36

Tablo 2 incelendiğinde, kadın etkileyiciler arasında K4'ün takipçi sayısı nispeten düşük olmasına rağmen (%12.54) en yüksek etkileşim oranına sahip olduğu görülmektedir. Bu durum, küçük ve niş kitlelerle kurulan güçlü bağın, büyük kitlelere kıyasla daha yüksek etkileşim getirebileceğini göstermektedir. K2 ve K5 gibi yüksek takipçili etkileyicilerin etkileşim oranları ise, takipçi sayısına oranla daha düşük kalmaktadır.

1.2. Erkek Etkileyiciler Nicel Veri Bulguları

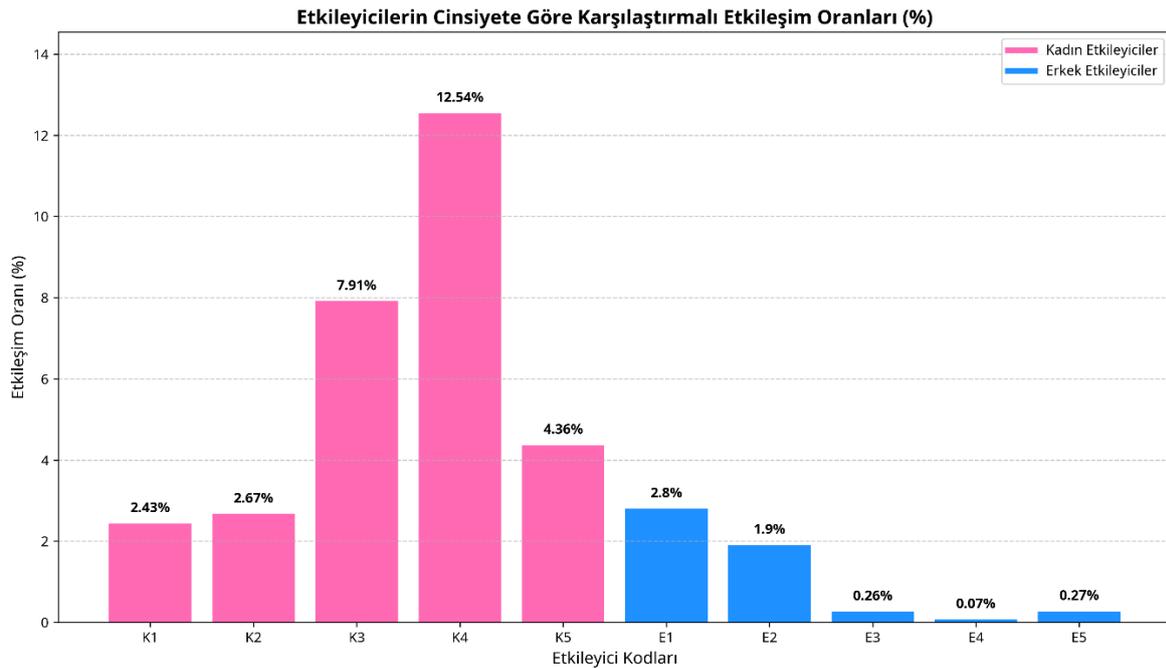
Tablo 3: Erkek Etkileyiciler Nicel Veri Bulguları

Etkileyici	Takipçi (Milyon)	Ort. İzlenme (Milyon)	Ort. Beğeni (Bin)	Ort. Yorum (Adet)	Ort. Paylaşım (Adet)	Son 6 Ay Reklam (Adet)	Etkileşim Oranı (%)
E1	1.4	0.94	24.6	116	931	6	2.8
E2	3.3	1.16	21.5	144	502	7	1.9
E3	1.2	5.71	9.3	358	5302	34	0.26
E4	1.6	11.23	6.8	87	517	25	0.07
E5	1.2	3.60	8.9	127	880	25	0.27

Erkek etkileyicilerin nicel performans metrikleri Tablo 3'te sunulmuştur. Erkek etkileyicilerde genel olarak kadın etkileyicilere kıyasla daha düşük etkileşim oranları gözlemlenmektedir. En yüksek takipçiye sahip E2'nin etkileşim oranı dengeli sayılabilmektedir. Ancak E3 ve E4'ün etkileşim oranları (0.26) ve (0.07) en düşük seviyededir. Bu durum, erkek etkileyicilerin içeriklerinin doğası gereği (daha çok bilgi verme, uzmanlık veya büyük prodüksiyon odaklı) daha az kişisel etkileşim gerektirmesiyle açıklanabilir. E4'ün yüksek ortalama izlenme sayısına (11.23 milyon) rağmen düşük beğeni ve yorum sayıları, izleyicinin içeriği tüketip geçtiğini, ancak kişisel bir bağ kurmadığını düşündürmektedir.

1.3. Cinsiyete Göre Karşılaştırmalı Etkileşim Oranları

Şekil 1, tüm etkileyicilerin etkileşim oranlarını karşılaştırmalı olarak sunmaktadır.

Şekil 1: Etkileyicilerin Cinsiyete Göre Karşılaştırmalı Etkileşim Oranları

Şekil 1'de açıkça görüldüğü üzere, kadın etkileyicilerin (pembe çubuklar) etkileşim oranları, erkek etkileyicilere (mavi çubuklar) kıyasla belirgin şekilde daha yüksektir. Bu, kadın etkileyicilerin takipçileriyle daha duygusal ve kişisel bir bağ kurarak daha yoğun bir etkileşim yarattığını desteklemektedir.

2. Güvenilirlik Algısı ve Cinsiyetin Rolü

Elde edilen bulgular, etkileyicilerin cinsiyetinin, takipçiler tarafından algılanan güvenilirlik boyutunu doğrudan etkilediğini ortaya koymaktadır.

Güvenilirlik Boyutu	Kadın Etkileyiciler (K1-K5)	Erkek Etkileyiciler (E1-E5)
Samimiyet / Güven (Trustworthiness)	Yüksek ve duygusal bağ odaklı. Takipçiler, etkileyicileri "abla", "kız kardeş" veya "arkadaş" gibi yakın rollerle tanımlamaktadır (K1, K4). Bu durum, özellikle kişisel bakım ve giyim gibi kişisel deneyime dayalı kategorilerde yüksek güvenilirlik sağlamaktadır. Ancak, marka sadakatsizliği (K2) veya lüks yaşam tarzı (K5) bu algıyı zedeleyebilmektedir.	Orta ve karakter/aile odaklı. Güvenilirlik, genellikle eşleriyle (E1, E2) veya aileleriyle (E5) kurdukları samimi ilişki üzerinden pekiştirilmektedir. Takipçiler, bu etkileyicilerin içeriklerini "dizi gibi" veya "aile gibi" izlediklerini belirtmektedir.
Uzmanlık (Expertise)	Düşük/Orta. Uzmanlık algısı, genellikle "güzellik" veya "stil" gibi kişisel özellikler üzerinden kurulmaktadır (K3, K4). Takipçiler, ürünün teknik detaylarından çok, etkileyicinin kişisel kullanım deneyimine odaklanmaktadır.	Yüksek ve kategori odaklı. Uzmanlık, etkileyicinin ana içerik alanıyla (Otomotiv: E3, Teknoloji: E2) doğrudan ilişkilidir. Bu etkileyiciler, teknik bilgi ve deneyimleriyle takipçileri ikna etmektedir. Takipçiler, bu alanlarda etkileyicinin tavsiyesine koşulsuz güven duymaktadır.

Kadın etkileyiciler, takipçileriyle kurdukları duygusal bağ ve samimiyet (K1, K4) üzerinden ortaklık rolünü benimserken, erkek etkileyiciler ise kendi alanlarında (E3) veya içerik üretimindeki yaratıcılıklarıyla (E1, E2) uzmanlık rolünü ön plana çıkarmaktadır.

3. Satın Alma Eğilimi Üzerindeki Etki

Satın alma eğilimi, her iki cinsiyet için de farklı mekanizmalarla tetiklenmektedir.

3.1. Kadın Etkileyiciler:

Satın alma eğilimi, genellikle duygusal özdeşleşme ve anlık heves ile ilişkilidir. Yorumlarda "Link nerede?", "canım çekti hemen alıp yiyeyim" (K1), "hemen sipariş ediyorum" (K1) gibi doğrudan satın alma eylemini belirten ifadeler sıkça görülmektedir. K1'in eşiyle çektiği gıda

reklamında “canımız çakti hemen alıp yiyeyim”, “bu reklamdan olsa size hisse verirdim” gibi yorumlar duygusal bağın satın almaya dönüştüğünü göstermektedir. Ancak, ürünün fiyatı veya içerik listesi gibi rasyonel faktörler (K2'nin “içerik listesi yüzünden almayı düşünmüyoruz” yorumları) bu eğilimi hızla düşürebilmektedir. K2'de marka sadakatsizliği (“bir G... diyorsun bir N... hangisini alacağız”, “PR gücü yok”) güvenilirlik krizine ve satın alma reddine yol açmaktadır. K5 gibi lüks yaşam tarzını yansıtan etkileyicilerde ise satın alma eğilimi, daha çok özendirme ve hayranlık (“Büyüyünce sen olmak istiyorum”) üzerinden oluşmaktadır.

3.2. Erkek Etkileyiciler:

Satın alma eğilimi, bilgiye dayalı güven ve mantıksal ikna ile gerçekleşmektedir. Özellikle E3 (Otomotiv) gibi uzmanlık gerektiren alanlarda, takipçiler etkileyicinin tavsiyesini bir referans olarak görmekte ve doğrudan satın alma kararı vermektedir.

E1 ve E2 gibi eğlence odaklı içerik üreten etkileyicilerde ise satın alma eğilimi, içeriğin yaratıcılığı ve eğlence değeri (“dizi gibi izledim”, “reklam bahane C. ablam şahane”) ile artmaktadır. E1'in hayvan barınağı kampanyası reklamında “ses getirmeniz çok kıymetli”, “çok güzel düşünülmüş” yorumları sosyal sorumluluk projesinin olumlu algılandığını göstermektedir.

E2'nin teknoloji reklamında “yapay zekâda son nokta”, “çok güzel olmuş” gibi yorumlar uzmanlık ve eğlencenin birleştiğini, ancak doğrudan satın alma ifadelerinin sınırlı olduğunu göstermektedir.

4. Toplumsal Etki ve Eleştirel Yaklaşım

Sosyal medya etkileyicilerinin toplumsal konulardaki duruşları, özellikle kadın etkileyiciler üzerinde yoğun bir eleştiri ve baskı yaratmaktadır.

4.1. Kadın Etkileyiciler:

K2'nin paylaşımları altında, özellikle boykot çağrıları ve etik duyarlılık eksikliği eleştirileri (“boykot”, “vicdanını susturan” gibi ifadeler olmamasına rağmen marka sadakatsizliği eleştirileri) yoğunlaşmaktadır. K2'nin G... ve N... arasındaki tutarsızlığı “PR gücü yok”, “asla inandırıcı gelmiyor” yorumlarıyla eleştirilmektedir. Bu durum, kadın etkileyicilerin takipçileriyle kurduğu samimiyet ve güven bağının, etik ve toplumsal konularda tutarsızlık algılandığında hızla tersine dönebildiğini göstermektedir. Öte yandan K5'in lüks yaşam tarzı, takipçiler arasında hayranlık yaratırken, bazı yorumlarda maddi eşitsizlik hissi de gözlemlenmektedir. K3'ün içeriklerinde ise nostalji ve sadakat vurgusu (“2018'den beri takip ediyorum”, “eski K3 geri döndü”) güvenilirliği pekiştirmektedir.

4.2. Erkek Etkileyiciler:

Erkek etkileyicilerde toplumsal etki, genellikle yardım kampanyaları (E1'in hayvan barınağı projesi) veya teknik/bilimsel konular (E2'nin yapay zekâ içeriği) üzerinden olumlu yönde gerçekleşmektedir.

E1'in hayvan barınağı kampanyası “çok güzel bir proje”, “desteğiniz çok kıymetli” yorumlarıyla olumlu karşılanmıştır. E3'ün otomotiv içeriği ise, takipçiler arasında maddi zorluklar konusunu gündeme getirmektedir. Takipçilerinin çekiliş beklentisi (“arabam yok nasıl ekspertiz yaptırayım”) gibi sosyal-ekonomik konuları gündeme getirmektedir. E2'nin teknoloji

içeriğinde yapay zekânın kişisel bilgilere erişimi konusunda endişeler (“bir tek beni mi korkutuyor?”, “kesin dünyayı ele geçirecek”) dile getirilse de genel olarak içerik eğlenceli ve bilgilendirici bulunmaktadır.

5. Nicel Etkileşim Metriklerinin Sınırlılığı

Nicel veriler (izlenme, yorum, beğeni sayıları) tek başına etkileyici başarısını ölçmekte yetersiz kalmaktadır. Örneğin, K2'nin yüksek izlenme ve beğeni sayılarına rağmen, yorumlarda yoğun bir güvenilirlik krizi ve satın alma reddi gözlemlenmiştir. Benzer şekilde, E3'ün yüksek etkileşimli çekiliş içeriklerinde, yorumların büyük çoğunluğu çekilişe katılma veya kişisel yardım talepleri (“ihtiyacı olan birine gitmesi dileğiyle”) içermekte, bu da etkileşimin marka değeri yerine kişisel çıkar odaklı olduğunu göstermektedir. İzlenme sayılarına (12,0 milyon ortalama) rağmen düşük etkileşim oranı (%0.26), içeriğin pasif tüketildiğini ancak takipçilerle derin bir bağ kurulmadığını göstermektedir. Nicel veriler (izlenme, yorum, beğeni sayıları) tek başına etkileyici başarısını ölçmekte yetersiz kalmaktadır. Örneğin, K2'nin yüksek izlenme ve beğeni sayılarına rağmen, yorumlarda yoğun bir güvenilirlik krizi ve satın alma reddi gözlemlenmiştir (“içerik listesi yüzünden almayı düşünmüyoruz”, “PR gücü yok”). K4'ün düşük takipçi sayısına (0.8 milyon) rağmen en yüksek etkileşim oranına (%12.54) sahip olması, niş kitlelerin güçlü bağının nicel metriklerin ötesinde bir başarı göstergesi olduğunu kanıtlamaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, sosyal medya etkileyicilerinin (influencer) başarısında cinsiyet değişkeninin oynadığı kritik rolü hem nicel etkileşim metrikleri hem de nitel içerik analizi yöntemleriyle kapsamlı bir şekilde ortaya koymuştur. Instagram platformu üzerinden seçilen 5 kadın ve 5 erkek etkileyicinin son altı aylık performanslarının ve takipçi yorumlarının incelenmesi sonucunda, başarının sadece sayılarla ifade edilemeyeceği, cinsiyete dayalı algısal farklılıkların tüketici davranışlarını ve marka sadakatini derinden etkilediği saptanmıştır. Bu bağlamda, kadın ve erkek etkileyicilerin başarılarını inşa ettikleri temel dinamikler arasında belirgin bir ayrım olduğu gözlemlenmiştir. Kadın etkileyicilerin başarısı büyük oranda duygusal bağ, samimiyet ve özdeşleşme üzerine kuruludur; takipçiler, onları "abla", "kız kardeş" veya "yakın arkadaş" gibi rollerle tanımlamakta, bu durum özellikle kişisel bakım, moda ve gıda gibi kategorilerde anlık ve duygusal temelli satın alma eğilimlerini tetiklemektedir. Ancak bu duygusal bağın bir dezavantajı olarak, kadın etkileyicilerin etik tutarsızlıklara veya marka sadakatsizliğine karşı çok daha kırılğan bir güven zemininde hareket ettikleri ve bu durumun güvenilirlik krizlerine yol açtığı tespit edilmiştir. Erkek etkileyicilerde ise başarı, uzmanlık, teknik bilgi ve rasyonel güven ekseninde şekillenmektedir; özellikle otomotiv ve teknoloji gibi uzmanlık gerektiren alanlarda tavsiyeleri, takipçiler tarafından birer referans noktası olarak kabul edilmekte ve daha rasyonel satın alma kararlarına dönüşmektedir. Erkek etkileyicilerin aile ve eğlence odaklı içeriklerinde dahi güven unsuru, duygusal bir bağdan ziyade karakter tutarlılığı ve içerik kalitesi üzerinden pekiştirilmektedir.

Çalışma, pazarlama dünyasında sıkça kullanılan "etkileşim oranı" ve "izlenme sayısı" gibi nicel verilerin tek başına başarıyı temsil etmediğini kanıtlamıştır. Bu durum, nicel metriklerin yanıltıcılığı ve niş kitlelerin gücü başlığı altında incelenmiştir. Örneğin, düşük takipçi sayısına sahip K4 etkileyicisinin niş bir kitleyle kurduğu derin bağ sayesinde %12.54 gibi çok yüksek

bir etkileşim oranı ve güçlü bir satın alma dönüşümü sağlayabildiği görülmüştür. Buna karşılık, yüksek izlenme ve beğeni sayılarına sahip K2 etkileyicisinin yorumlarında ciddi bir güvenilirlik krizi ve “satın alma reddi” gözlemlenmiştir. Benzer şekilde, E3 etkileyicisinin milyonlarca izlenmeye ulaşan içeriklerinin, takipçilerle kalıcı bir bağ kuramadığı ve etkileşimin marka değerinden ziyade kişisel çıkar (çekiliş vb.) odaklı kaldığı tespit edilmiştir. Bu bulgular, marka yöneticilerinin “erişim” odaklı stratejiler yerine, içeriğin yarattığı “duygusal ton” ve “güven derinliği” odaklı nitel analizlere yönelmesi gerektiğini açıkça göstermektedir.

Ayrıca, araştırma, etkileyicilerin toplumsal konulardaki duruşlarının başarılarını doğrudan etkilediğini ortaya koymuştur. Kadın etkileyiciler üzerinde toplumsal beklentilerin ve etik denetimin daha yoğun olduğu, tutarsız reklam iş birliklerinin takipçiler tarafından hızla fark edilerek sert eleştirilere yol açtığı saptanmıştır. Erkek etkileyicilerde ise toplumsal etkinin daha çok sosyal sorumluluk projeleri veya teknik bilgilendirme üzerinden “pozitif bir otorite” inşasına hizmet ettiği görülmüştür. Elde edilen bu bulgular ışığında, sektör profesyonellerine stratejik öneriler sunulmaktadır. Eğer kampanya hedefi anlık satış ve duygusal etkileşim ise samimiyeti yüksek kadın etkileyiciler; eğer hedef uzun vadeli güven ve rasyonel ikna ise uzmanlığı tescillenmiş erkek etkileyiciler tercih edilmelidir. Etkileyici seçiminde sadece takipçi ve beğeni sayılarına değil, yorumların duygusal tonuna ve takipçilerin etkileyiciye atfettiği rollere bakılmalıdır. Özellikle kadın etkileyicilerle yapılan iş birliklerinde, markanın etkileyicinin yaşam tarzı ve önceki paylaşımlarıyla çelişmemesine azami özen gösterilerek etik tutarlılık sağlanmalıdır.

Sonuç olarak bu çalışma, sosyal medya etkileyici pazarlamasında cinsiyetin sadece demografik bir veri değil, stratejik bir başarı bileşeni olduğunu ve gelecekteki çalışmaların farklı platformlar ve kültürel bağlamlar üzerinden bu bulguları genişletmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Marka yöneticilerine, kampanya hedeflerine göre etkileyici seçimi yaparken, nicel metrikler yerine algılanan güvenilirlik boyutunu (samimiyet vs. uzmanlık) temel almaları önerilmektedir. Özellikle toplumsal duyarlılığın arttığı günümüzde, kadın etkileyicilerle çalışırken etik tutarlılığın ve şeffaflığın kritik öneme sahip olduğu vurgulanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Canöz, K., Gümez, Ö. & Eroğlu, G. (2020). Pazarlamanın Yükselen Yıldızı Influencer Marketing: Influencer Takipçilerinin Satın Alma Davranışını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, Yıl 2020, Cilt: 23 Sayı: 1, 73 - 91, 30.04.2020, <https://doi.org/10.29249/selcuksbmyd.606009>
- Dijafarova, E. & Rushworth, C. (2017). Exploring the credibility of online celebrities' Instagram profiles in influencing the purchase decisions of young female users, *Computers in Human Behavior*, Volume 68, March 2017, Pages 1-7, <https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.11.009>.
- Khalid, R. & Yasmeen, T. (2019). Celebrity Physical Attractiveness Effect on Consumer Buying Behavior, *Semantic Scholar*, DOI:10.31106/JEMA.V16I2.2708.
- Lou, C. & Yuan, S. (2019). Influencer Marketing: How Message Value and Credibility Affect Consumer Trust of Branded Content on Social Media, *Journal of Interactive Advertising* Volume 19, 2019- Issue 1, <https://doi.org/10.1080/15252019.2018.1533501>.

- Perez-Wega, R., Waite, K. & O’Gorman, K. (2016). Social Impact Theory: an examination of how immediacy operates as an influence upon social media interaction, *The Marketing Review* 16(3):299-321, DOI: 10.1362/146934716X14636478977791
- Rudman, L.A. & Stephanie A. G. (2004). Gender Differences in Automatic In-Group Bias: Why Do Women Like Women More Than Men Like Men? *Journal of Personality and Social Psychology*, 87(4), 494–509. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.87.4.494>
- Sokolova, K. & Kefi, H. (2019). Instagram and YouTube bloggers promote it, why should I buy? How credibility and parasocial interaction influence purchase intentions, *Journal of Retailing and Consumer Services* 53(1), DOI: 10.1016/j.jretconser.2019.01.011
- Mettenheim, W.V. & Wiedman, K.P. (2021). The complex triad of congruence issues in influencer marketing, *J. Of Consumer Behaviour*, 20(5), <https://doi.org/10.1002/cb.1935>.
- Hudders, L., & De Jans, S. (2021). Gender effects in influencer marketing: An experimental study on the efficacy of endorsements by same- vs. other-gender social media influencers on Instagram. *International Journal of Advertising*, 41(1), 128–149. <https://doi.org/10.1080/02650487.2021.1997455>
- Gräve, J.-F. (2019). What KPIs are key? Evaluating performance metrics for social media influencers. *Social Media + Society*, 5(3), 1–9. <https://doi.org/10.1177/2056305119865475>
- Migkos, S. P., Giannakopoulos, N. T., & Sakas, D. P. (2025). Impact of influencer marketing on consumer behavior and online shopping preferences. *Journal of Theoretical and Applied Electronic Commerce Research*, 20(2), 111. <https://doi.org/10.3390/jtaer20020111>
- Ohanian, R. (1990). Construction and validation of a scale to measure celebrity endorsers’ perceived expertise, trustworthiness, and attractiveness. *Journal of Advertising*, 19(3), 39–52. <https://doi.org/10.1080/00913367.1990.10673191>
- Ren, S., Karimi, S., Bravo Velázquez, A., & Cai, J. (2023). Endorsement effectiveness of different social media influencers: The moderating effect of brand competence and warmth. *Journal of Business Research*, 156, 113476. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2022.113476>
- Beichert, M., Bayerl, A., Goldenberg, J., & Lanz, A. (2024). Revenue generation through influencer marketing. *Journal of Marketing*, 88(4), 40–63. <https://doi.org/10.1177/00222429231217471>
- Li, Y., Peng, L., Ma, S. ve Zhou, X. (2021). Paylaşımli konaklama durumlarında güzellik primi mi yoksa güzellik cezası mı? Gündelik teoriler temelinde bir inceleme. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, ahead-of-print(ahead-of-print). <https://doi.org/10.1108/IJCHM-03-2021-0300>
- Jan-Frederik Gräve, Annika Greff, (2018), Good KPI, Good Influencer?: Evaluating Success Metrics for Social Media Influencers, <https://doi.org/10.1145/3217804.3217931>

- Hovland, C. I., & Weiss, W. (1951–1952). The influence of source credibility on communication effectiveness. *Public Opinion Quarterly*, 15(4), 635–650. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1086/266350>
- Sunar, H. ve Ateş, A. (2021). Konaklama işletmeleri hakkında yapılan çevrimiçi değerlendirmelerin tüketici tutum kararsızlığındaki rolü ve satın alma niyeti üzerine etkisi. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(4), 2347–2366. <https://doi.org/10.26677/TR1010.2021.875>
- Brian Sternthal , Ruby Dholakia , Clark Leavitt, (1978), The Persuasive Effect of Source Credibility: Tests of Cognitive Response, <https://doi.org/10.1086/208704>
- Tanyeri Mazıcı, E., & Hekimoğlu Toprak, H. (2020). Nüfuz pazarlaması (influencer marketing) ve satın alma davranışı ilişkisi: Sosyal ağ kullanıcıları üzerinden bir araştırma. *OPUS – Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(31), 1410–1438.* <https://doi.org/10.26466/opus.714203>
- Liu, M. (2022). Determining the role of influencers’ marketing initiatives on impulse buying tendency and purchase intention. *Frontiers in Psychology*, 13, Article 940649. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.940649>
- Eisend, M. (2004). Is it still worth to be credible? A meta-analysis of temporal patterns of source credibility effects in marketing. In B. E. Kahn & M. F. Luce (Eds.), *Advances in Consumer Research* (Vol. 31, pp. 352–357). Association for Consumer Research
- Yıldız, S. Y. (2023). Influencer kullanan markaların dikkatine! Influencer cinsiyeti tüketicilerin ödeme istekliliğini nasıl etkiliyor? *Pazarlama İçgörüsü Üzerine Çalışmalar (Studies on Marketing Insights)*, 7(1), 1–13.
- Pan, M., Blut, M., Ghiassaleh, A., & Lee, Z. W. Y. (2025). Influencer marketing effectiveness: A meta-analytic review. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 53, 52–78. <https://doi.org/10.1007/s11747-024-01052-7>

VIDEO OYUNLARINDA PAZARLAMA STRATEJİSİ: MARKET GÖRSELLERİNDEKİ ESTETİK İDEALİZASYON

Yüksek Lisans Öğrencisi, YILMAZ AŞIKLAR

Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tasarım ASD,

yilmazasiklar16@trakya.edu.tr - OrcID:0009-0003-6236-1450

Prof. Dr. Öğretim Üyesi, ALİ MUHAMMET BAYRAKTAROĞLU

Trakya Üniversitesi, alibayraktaroglu@trakya.edu.tr - OrcID:0000-0002-0480-4044

ÖZET

Video oyunlarının potansiyel kullanıcıyla kurduğu ilk temas çoğunlukla dijital mağazalarda yer alan market görselleri aracılığıyla sağlanmakta ve bu görseller, oyunların pazarlama stratejilerinde kritik bir rol üstlenmektedir. İçerik pazarlama süreçlerinin merkezinde firmaların ticari hedeflerinin bulunması, oyun gelirlerinin sürekliliğini zorunlu kılmakta. Dolayısıyla tanıtım amacıyla kullanılan imgelerin, vaat ettikleri içerikleri temsil etmesini stratejik açıdan önemli hâle getirmektedir. Buna rağmen, günümüz dijital mağazalarında özellikle Steam, Epic Games ve benzeri platformlarda kullanılan tanıtım görselleri, ürünü ve/veya oyunu birebir temsil etmek yerine, “görece” daha yüksek estetik kaygılarla alıcısının ilgisini çekme amacıyla idealize edilerek sunulduğunu ifade etmemiz mümkündür. Bu bağlamda tasarım ilkeleriyle ve ticari kaygılarla oluşturulan bu estetik abartı, kısa vadede ticari başarı sağlıyor gibi görünse de uzun vadede markanın görsel iletişimdeki güvenilirliğinin sorgulanabilirliğine ve dolayısıyla kullanıcı kaybına yol açabilmektedir. Araştırma, seçilen popüler oyunların mağaza görselleri ile oyun içi görüntüleri arasındaki ilişkiyi karşılaştırmalı görsel analiz yöntemiyle incelemektedir. Analizlerden elde edilen bulgular; kullanıcı oylamaları, kullanıcı yorumları ve aktif oyuncu sayıları gibi erişilebilir verilerle birlikte değerlendirilmiştir. Çalışmanın sonunda, dijital mağaza görsellerinin idealize edilme düzeyinin kullanıcı beklentilerini nasıl şekillendirdiğine ve bu durumun ticari geri dönüşlere nasıl yansdığına dair önemli çıkarımlar sunulmaktadır. Araştırmanın, video oyunu endüstrisinde daha güvenilir, sürdürülebilir ve kullanıcı odaklı bir pazarlama stratejisi geliştirilmesine dair tartışmalara katkı sağlaması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Video Oyunu, Market Görselleri, Pazarlama, Kullanıcı Deneyimi

1. GİRİŞ

İnternetin gelişmesi ve geniş kitleler tarafından kullanılmaya başlanması, insan yaşamının birçok alanıyla birlikte markaların ticari stratejilerinin de dijital ortama taşınmasını sağlamış ve yeni iletişim biçimlerinin ortaya çıkmasına katkı sunmuştur (Sargın ve Ventura, 2022:59-60). Dijital oyun endüstrisinde de oyunların üretim, dağıtım ve pazarlama süreçleri Steam²⁰ gibi dijital platformlar aracılığıyla yeniden şekillendiği söylenebilir. Video oyunlarının potansiyel kullanıcılarıyla kurduğu ilk temas, çoğunlukla dijital mağazalarda sunulan illüstrasyonlar, sinematik tanıtım videoları ve grafik ağırlıklı ürün görselleri üzerinden gerçekleşmektedir. Dolayısıyla görsel iletişim tasarımının oyun endüstrisindeki rolünü yalnızca estetik bir tercih olmaktan çıkararak, kullanıcı kararlarını yönlendiren/etkileyen stratejik bir araç haline getirdiği söylenebilir.

Dijital mağaza tanıtımlarında kullanılan görseller için oyunun gerçek oynanış deneyimini her zaman birebir yansıtmak yerine, idealize edilmiş estetik bir temsil sunma eğiliminde olduğu da görülmektedir. Bu temsil, yüksek detaylı konsept illüstrasyonları, oyun içi ekran görüntüleri, sinematik motorlarla üretilmiş “parlatılmış” görüntüler şeklinde sunulmaktadır. Video oyunlarının mağaza görsellerinin, oyun içi görüntüleriyle ne derece uyumlu olduğu, kullanıcı beklentilerini nasıl şekillendirdiği ve ticari geri dönüşleri nasıl etkilediği tartışmaya açık bir alandır. Bu bağlamda; araştırma, dijital mağaza görselleri ile oyun içi görüntüler arasındaki uyum/uyumsuzluk ilişkisini karşılaştırmalı görsel analiz yöntemiyle incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın uygulanabilirliği ve veri tutarlılığı açısından, sürdürülebilir oyuncu kitlesine sahip, düzenli içerik güncellemeleri (DLC²¹/yeni sezon gibi) üreten ve istatistikleri erişilebilir olan oyunlar tercih edilmiştir. Bu çerçevede Hunt: Showdown 1896; günümüzde devam ediyor olmakla birlikte, 2019-2025 yılları arasında istikrarlı bir oyuncu grafiği sergileyen ve yoğun kozmetik içerik güncellemeleriyle tanıtım görsellerini çeşitlendiren bir örnek oyun olarak seçilmiştir. Karşıt örnek olarak, tanıtım materyalleri ile piyasaya sürülen oyun arasındaki belirgin farklar nedeniyle 2023 yılında video oyunu camiasında tartışma yaratan ve çıkış tarihinden 4 gün sonra mağazadan kaldırılan The Day Before, estetik idealizasyonun kullanıcı tepkisi üzerindeki olumsuz etkisini temsil eden karşıt bir örnek olarak sunulmaktadır. Söz konusu oyunlar, mağaza sayfalarında yer alan ana tanıtım görselleri ve fragmanları, oyun içi oynanış görüntüleri ile karşılaştırılmıştır. Karşılaştırma, video oyunlarının biçimsel özelliklerden olan kompozisyon, ışık-renk kullanımı, doku kalitesi, karakter/çevre

²⁰ Steam, Valve Corporation tarafından geliştirilen ve dijital oyunların dağıtım, satışı ve güncellenmesi için kullanılan bir çevrim içi platformdur. 2003 yılında Valve oyunlarının çevrim içi yönetimini kolaylaştırmak amacıyla başlatılan sistem, 2005 yılından itibaren üçüncü taraf geliştiricilerin oyunlarını yayımlayabildiği geniş kapsamlı bir dijital pazar yerine dönüşmüştür. (“Steam”, 2025)

²¹ DLC, (Downloadable Content) yani “İndirilebilir İçerik, bir oyunun piyasaya sürülmesinden sonra geliştiriciler tarafından eklenen ekstra içeriklere verilen isimdir. Bu içerikler; yeni görevler, ek bölümler, karakterler, silahlar, kostümler ya da haritalar olabilir. (“Oyunlarda DLC Nedir? DLC Paketi Ne İşe Yarar?”, 2025)

tasarımı gibi temsil biçimleri üzerinden yürütülmüştür. Elde edilen bulgular, kullanıcı yorumları, mağaza oylamaları ve aktif oyuncu sayısı gibi erişilebilir verilerle birlikte değerlendirilip çıkarımlarda bulunulmuştur. Yapılan çıkarımlar doğrultusunda çalışmanın, video oyunu endüstrisinde güvenilir ve sürdürülebilir bir pazarlama stratejisi geliştirilmesine dair tartışmalara katkı sağlaması beklenmektedir.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1 Görsel İletişim ve Pazarlama

Görsel iletişim kavramının pazarlama alanındaki yerinin açıklanabilmesi için, ilk önce görsel olandan ayrılarak iletişim kavramının açıklanabilmesi gerekir. İletişim “en dar anlamıyla iki kişi, en geniş boyutuyla ise tüm insanlar arasında gerçekleşen karşılıklı bilgi, duygu, düşünce aktarımı” olarak açıklanabilir (Ulusoy, 2012:233). Bu bağlamda; bilgi, duygu ve düşüncelerin çeşitli nedenlerle iletme/iletmeye olan ihtiyacı, iletişimin hangi kitleyle, hangi yollarla ve ne kadar süre ile kurulacağını belirlenmesini gerektirmektedir. Lasswell’in “kim?, kime?, neyi?, hangi araçla? ve hangi etkiyle?” şeklinde formüle ettiği iletişim modeli, iletişimin temel unsurlarını tanımlamak açısından yol göstericidir. Becer de bu sorulardan yola çıkarak, iletişimin sürecini; gönderici, ileti (mesaj), kanal, alıcı ve etki gibi temel öğelerden oluştuğunu söylemektedir (Becer, 2011:21-22). Dolayısıyla ileti, ileticinin ihtiyacı doğrultusunda görsel ve/veya işitsel unsurlarla iletmeye hazır hale getirilir. Ardından iletinin, alıcıya bir şekilde ulaşması beklenir ve bu sebeple seçilen platform ya da yöntem “kanal” aracılığıyla ileti, alıcısına sunulur. Pazarlama ve görsel iletişimin kesiştiği noktanın da bu olduğu söylenebilir. Bu çerçevede değerlendirildiğinde, görsel iletişim yalnızca bilgi aktaran bir araç değil; aynı zamanda algı, beklenti yani “etki” oluşturan stratejik bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu stratejik kullanım alanlarından biri de pazarlama faaliyetleridir.

2.2 Pazarlamada Estetik İdealizasyon

Firmaların ürünlerini ve/veya hizmetlerini müşterilerine sunma yöntemleri ve pazarlama stratejilerinin, geçmişten günümüze çağın imkanlarına ve ulaşılabilirliklerine göre sürekli şekil değiştirdiği söylenebilir. Bahsi geçen değişimin, evde üretilerek küçük çaplı satışlardan sokaklarda ya da pazarlarda görülen seyyar tezgahlara, tezgahların düzenlenmesine ve sunumuna, tezgahlardan seri üretimin artmasıyla birlikte binalarda yer bulan satış birimlerine yani marketlere, bu yapının da genişleyerek zincir market oluşumuna kadar ilerlediğini ve geliştiğini ifade edebiliriz (Rona, 2009:169-171). Süreçle ilerleyen dönüşüm, yalnızca satış mekanlarını değil, ürünlerin sunum biçimlerini ve görsel temsil stratejilerini de etkilemiştir. Özellikle seri üretimin yaygınlaşmasıyla birlikte, benzer işlemlere ve içeriklere sahip ürünlerin aynı raflarda yan yana konumlanması, markalar arasında yoğun bir görsel rekabet ortamı yaratmıştır. Rekabet ortamında ambalaj tasarımı, yalnızca ürünü koruyan bir dış yüzey değil; aynı zamanda ürünü temsil eden, tanımlayan ve tüketiciyle doğrudan ilişki kuran bir iletişim aracıdır. Ambalaj tasarımının dikkat çekici, bilgilendirici ve ürünü tanımlayıcı nitelikte olması beklenirken, bu temsilin ürünün gerçek nitelikleriyle uyumlu olması da önem taşımaktadır (Becer, 2011:205). Ancak pazarlama süreçlerinde artan rekabet ve ticari kaygılar, ambalajın temsil işlevinin zaman zaman idealize edilmiş estetik öğeler üzerinden kurgulanmasına yol

açabilmektedir. Bu bağlamda estetik idealizasyon, ürünün fiziksel ya da işlevsel gerçekliğini birebir yansıtmak yerine, daha çekici, kusursuz veya abartılı bir görsel temsil aracılığıyla sunulması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Becer'in de vurguladığı üzere, ambalaj üzerinde kullanılan fotoğraf ya da illüstrasyonların ürünü olduğundan farklı göstermesi, tüketicide yanlış beklentiler oluşturma riskini de beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla, ambalaj tasarımında estetik kaygılar ile temsil doğruluğu arasındaki denge, pazarlama etiği açısından kritik bir noktaya işaret etmektedir.

Fiziksel market raflarında ürün ambalajları aracılığıyla kurulan estetik temsil stratejilerinin, dijitalleşme süreciyle birlikte çevrim içi pazarlara da taşındığı görülebilmektedir. Dijital mağazalarda ürün ambalajlarının yerini alan market görselleri, benzer bir işlev üstlenerek tüketiciyle kurulan ilk görsel temas noktası haline gelmiştir. Görseller, ürünün içeriği, kalitesi ve vaat ettiği deneyim hakkında ön bilgi sunmaktadır, bu bağlamda, ambalaj tasarımında sıklıkla karşılaşılan estetik idealizasyonun, dijital oyunların mağaza görsellerinde de benzer biçimde sürdürüldüğü söylenebilir. Fiziksel ambalajlarda ürünün olduğundan daha cazip, kusursuz ya da idealize edilmiş bir temsilin sunulması nasıl yaygın bir pazarlama stratejisi ise; dijital oyun mağazalarında kullanılan görsellerde de oyun deneyiminin estetik açıdan parlatılmış ve idealize edilmiş biçimlerde sunulduğu gözlemlenmektedir. Video oyunu pazarlarında idealize edilmiş temsillerin, kullanıcı beklentileri ile deneyimleri arasındaki ilişkiyi ve bahsi geçen oyunların; olası ticari yansımaları, çalışmanın üçüncü bölümünde karşılaştırmalı görsel analiz yoluyla ve nicel, nitel veri değerlendirmesiyle birlikte ele alınmıştır.

3. KARŞILAŞTIRMALI ANALİZ

Araştırmanın bu bölümünde, dijital oyunların mağaza sayfalarında kullanılan tanıtım görselleri ile oyun içi oynanış görüntüleri arasındaki temsil ilişkisi, karşılaştırmalı görsel analiz yöntemiyle ele alınmaktadır. Analizin temel amacı, dijital mağazalarda sunulan görüntülerin, oyun deneyimi sırasında karşılaşılan görsel, mekansal ve etkileşimsel gerçeklikle ne derece örtüştüğünü incelemektir. Bu bağlamda analiz, doku kalitesi, çevresel detaylar, etkileşim gibi unsurların, oyuncu deneyimi üzerindeki etkisini merkeze alarak yürütülmüştür. Analiz sürecinde elde edilen bulgular, yalnızca biçimsel karşılaştırmalarla sınırlı tutulmayarak; kullanıcı deneyimine dair geri bildirimler ve erişilebilir nicel verilerle birlikte ele alınmıştır. Bu doğrultuda, Steam platformunda “en yararlı” olarak sınıflandırılan kullanıcı yorumları, mağaza görselleri ile oyun içi deneyim arasındaki kullanıcı tarafından farkları anlamlandırmak amacıyla incelenmektedir. Devamında, SteamDB²² üzerinden elde edilen aktif oyuncu sayısı verileri, görsel temsil ile kullanıcı ilgisinin sürekliliği arasındaki olası ilişkilere dair bağlantılı bir okuma sunmak amacıyla değerlendirmeye dahil edilmiştir.

3.1 The Day Before

²² SteamDB (Steam Data Base), Steam kataloğunda yer alan oyunlara ilişkin aktif oyuncu sayıları, bölgesel fiyat geçmişleri, güncelleme süreçleri ve ürün bazlı ayrıntılı istatistikler sunan bağımsız bir veri tabanı olarak tanımlanmaktadır (SteamDB, t.y.).

The Day Before, Fntastic firması tarafından geliştirilen ve 2023 yılında erken erişim sürümüyle piyasaya sunulan, çok oyunculu hayatta kalma (survival) türünde bir video oyunudur. Oyun, zombi kıyameti sonrası olan bir evrende geçen yapısı, çevrim içi oynanış dinamikleri ve geniş açık dünya vaadiyle tanıtılmıştır. Özellikle duyuru sürecinde paylaşılan mağaza görselleri ve sinematik fragmanlar, yüksek düzeyde detaylı çevre tasarımları, yoğun atmosfer kullanımı ve gerçekçi görsel anlatım diliyle dikkat çekmiştir.

Görsel 1. Oynanış Tanıtımı Videosu Ekran Görüntüsü, 2021

Görsel 2. Mağaza Tanıtım Görseli, 2023

Görsel 3. Oynanış Tanıtımı Videosu Ekran Görüntüsü, 2021

Görsel 4. Oynanış Tanıtımı Videosu Ekran Görüntüsü, 2021

3.1.1 Mağaza Görselleri ve Tanıtım Dili

The Day Before'un Steam mağaza sayfasında ve tanıtım fragmanlarında kullanılan görseller, sinematik anlatım diliyle kurgulanmış yüksek estetik düzeyli sahneler sunmaktadır. Paylaşılan görüntülerde, düşük ışık koşullarında detaylı çevre tasarımları, atmosferik sis kullanımı ve dramatik ışık-gölge kontrastları dikkat çekmektedir (Görsel 1, Görsel 2, Görsel 3). Özellikle açık alan sahnelerinde sis, ışık hüzmeleri ve yüzey yansımaları gibi atmosferik efektler ön plana çıkarılarak, oyuncuya yüksek gerçeklik algısı vaat eden bir görsel dil oluşturulmuştur (Görsel 2, Görsel 3). Bu görsel dil, oyuncuya yüksek bütçeli, gerçekçi ve sürükleyici bir hayatta kalma deneyimi vaadi sunmaktadır.

Tanıtım materyallerinde sıklıkla yer alan aksiyon sahneleri, karakter animasyonlarının akıcı olduğu, çevresel etkileşimin yoğun biçimde vurgulandığı ve fizik motorunun²³ gerçekçi tepkiler

²³ "Fizik motoru, oyunlarda fizik kurallarını simüle etmek için kullanılan bir yazılım bileşenidir. Gerçek dünyadaki yerçekimi, kuvvet, hareket, çarpışma, sıvı dinamiği gibi fizik yasalarının sanal ortamda uygulanmasını sağlar.

ürettiği bir oynanış izlenimi yaratmaktadır. Bu bağlamda mağaza görsellerinin, oyun deneyimine dair güçlü bir estetik beklenti oluşturduğu söylenebilir.

3.1.2 Oyun İçi Deneyimi

Görsel 5. Oynanış Tanıtım Videosu Ekran Görüntüsü, 2021

Görsel 6. Gerçek Oynanış Videosu Ekran Görüntüsü, 2023

Görsel 7. Oynanış Tanıtım Videosu Ekran Görüntüsü, 2021

Görsel 8. Gerçek Oynanış Videosu Ekran Görüntüsü, 2023

Oyun içi oynanış görüntülerinde görülen, tanıtım materyallerinde sunulan bu atmosferin sürekliliğinin korunamadığı görülmektedir (Görsel 6, Görsel 8). Mekansal yerleşim benzerliğini korusa da, doku detaylarının sadeleştiği, ışıklandırmanın daha düz bir yapıya dönüştüğü ve çevresel etkileşimin sınırlı kaldığı gözlemlenmiştir (Görsel 5, Görsel 6, Görsel 7, Görsel 8).

Oyunun tanıtım görüntülerinde (Görsel 1, Görsel 2, Görsel 9) vurgulanan yoğun zombi istilası ve gerilim odaklı hayatta kalma atmosferi, oyun içi deneyimde yerini büyük bir boşluğa bırakmıştır (Görsel 10).

Yapılan incelemeler sonucunda, tanıtımlarda vad edilenin aksine oyun dünyasında zombi etkileşimlerinin oldukça seyrek olduğu saptanmıştır. Mekansal ve kurgusal eksikliğin yanı sıra, oyunun temel dinamiklerinden olan “vuruş hissi” ve düşmanların saldırılara verdiği fiziksel tepkimelerin oldukça zayıf ve teknik açıdan yetersiz olduğu görülmüştür. Bu durum, sadece

Fizik motorları, oyun dünyasını daha gerçekçi, etkileşimli ve oyuncular için daha sürükleyici hale getiren temel bir araçtır.” (Olcan, 2025)

görsel kalitenin değil, oyunun pazarlama sürecinde vad edilen aksiyon yoğunluğunun ve fizik motoru kapasitesinin de estetik bir idealizasyondan ibaret olduğunu göstermektedir.

Görsel 9. Oynanış Tanıtımı Videosu Ekran Görüntüsü, 2021

Görsel 10. Gerçek Oynanış Videosu Ekran Görüntüsü, 2023

3.1.3 Mağaza verileri ve Kullanıcı Geri Dönüşleri

Month	Peak	Gain	% Gain	Average	Avg % Gain
December 2024	1	0	+0.0%	-	-
November 2024	1	0	+0.0%	-	-
October 2024	1	0	+0.0%	-	-
September 2024	1	0	+0.0%	-	-
August 2024	1	0	+0.0%	-	-
July 2024	1	0	+0.0%	-	-
June 2024	1	0	+0.0%	-	-
May 2024	1	0	+0.0%	-	-
April 2024	1	0	+0.0%	-	-
March 2024	1	0	+0.0%	-	-
February 2024	1	-1	-50.0%	-	-
January 2024 Server Shutdown	2	-38,102	-100.0%	-	-
December 2023 Steam Release, Frantic Studio Shutdown	38,104	-	-	-	-

Görsel 11. The Day Before Aktif Oyuncu Grafiği, 2025

SteamDB verilerine göre (Görsel 11), piyasaya sürüldüğünde 30 binden fazla anlık oyuncuya ulaşarak en çok satanlar listesine giren The Day Before, kısa sürede bir başarı göstermiş gibi gözükse de, devam eden sürede mağaza oylamalarından yaklaşık %85 oranında olumsuz geri dönüş aldığı görülmektedir (Görsel 12). Tanıtım görsellerinde vad edilen niteliklerin oyun içinde karşılık bulmaması sonucunda, kullanıcıların üzerinde güvenin azaldığı söylenebilir. Oyunun piyasaya sürülmesinden dört gün sonra geliştirici stüdyo finansal başarısızlığını gerekçe göstererek stüdyoyu kapatmış ve oyununu mağazadan kaldırmıştır. "yanlış pazarlama" ve "aşırı idealizasyon" ile dijital oyun endüstrisindeki en yıkıcı sonuçlarından biri olarak kayda geçmiştir (Park, 2023).

Görsel 12. The Day Before Mağaza Oylaması, 2023

3.2 Hunt: Showdown 1896

Hunt: Showdown 1896, Crytek tarafından geliştirilen ve 2019 yılında piyasaya sürülen, çok oyunculu birinci şahıs nişancı (FPS) türünde bir video oyunudur. Oyun, 19. yüzyıl sonu Louisiana'sında²⁴ geçen karanlık atmosferi, PvPvE (oyuncuya karşı oyuncu ve çevre) yapısıyla yüksek risk ve ödül dengesi üzerine kurulu oynanış dinamikleriyle öne çıkmaktadır. Oyunun sürekli güncellenen yapısı ve sunduğu estetik kalite, dürüst görsel iletişimin sürdürülebilir başarıdaki rolünü incelemek için ideal bir zemin sunmaktadır.

3.2.1 Mağaza Görselleri ve Tanıtım Dili

Görsel 13. Mağaza Tanıtım Görseli, 2025

Görsel 14. Mağaza Tanıtım Görseli, 2025

Mağaza sayfalarında kullanılan tanıtım görselleri ve videolar, oyunun atmosferik yapısını vurgulayan düşük doygunluklu renk paleti, yoğun ışık-gölge kontrastı ve gerilim odaklı sahne kurguları aracılığıyla sunulmaktadır (Görsel 13, Görsel 14). Oyunun sunduğu görsel dil, vaat ettiği deneyimin temel unsurlarını doğrudan temsil etmeyi amaçlayan, stilize fakat oynanışla uyumlu bir anlatım biçimi oluşturduğu görülmektedir.

Seçilen market görselleri (Görsel 13 ve 14), oyunun vaat ettiği atmosferini, aydınlatma kalitesini ve doku detaylarını sinematik bir dille sunarken, aslında kullanıcıya oyun içi yaşanması muhtemel deneyime dair gerçekçi ipuçları barındırmaktadır. Bu noktada kullanılan estetik idealizasyon, teknik ve biçimsel kapasiteyi gizlemek yerine, oyunun halihazırda sahip olduğu grafik gücünü sanatsal bir kompozisyonla vurgulamayı amaçladığı söylenebilir.

3.2.2 Oyun İçi Deneyimi

Mağaza görsellerinde (Görsel 13, 14, 15, 17) vadedilen karanlık, puslu ve tekinsiz atmosfer; oyun içi ekran görüntülerinde de (Görsel 16, Görsel 18) aynı teknik nitelikte korunduğu görülmektedir. Görsel 15'teki dramatik ışık süzmeleri ve gölge detayları, pazarlama materyallerindeki estetik idealizasyonun oyunun teknik ve biçimsel kapasitesiyle örtüştüğünü göstermektedir (Görsel 16).

Steam platformunda yer alan ve "en yararlı" olarak sınıflandırılan kullanıcı yorumları incelendiğinde, oyuncuların Hunt: Showdown 1896'nın atmosferi, görsel dili ve gerilim unsurları konusunda büyük ölçüde tutarlı değerlendirmelerde bulunduğu görülmektedir. Kullanıcı yorumlarında, oyunun tanıtım materyallerinde sunulan karanlık atmosferin, oyun içi

²⁴ Louisiana, Amerika Birleşik Devletleri'nin orta-güney kısmında yer alan bir eyalettir (Norrell, 2025).

deneyimde de korunmuş olması sıklıkla vurgulanmaktadır. Bu durum, mağaza görselleri aracılığıyla oluşturulan beklentinin, oyun içi deneyimle desteklenmesi sayesinde kullanıcı memnuniyetinin sürdürülebilir hale geldiğini göstermektedir.

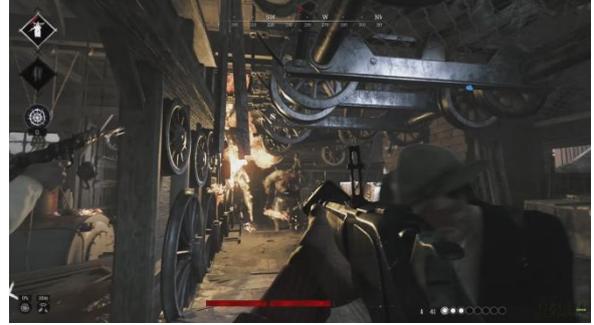
Görsel 15. Mağaza Tanıtım Görseli, 2025

Görsel 16. Gerçek Oynanış Videosu Ekran Görüntüsü, 2025

Görsel 17. Oynanış Tanıtımı Videosu Ekran Görüntüsü, 2025

Görsel 18. Gerçek Oynanış Videosu Ekran Görüntüsü, 2025

3.2.3 Mağaza Verileri ve Kullanıcı Geri Dönüşleri

Steam platformu üzerindeki kullanıcı değerlendirmeleri incelendiğinde (Görsel 19), Hunt: Showdown'ın toplam kullanıcı yorumlarının yaklaşık %74'ünün olumlu olduğu görülmektedir. Kullanıcı yorumlarında öne çıkan ifadeler; oyunun atmosferi, ses tasarımı, gerilim hissi ve taktiksel oynanış yapısının mağaza tanıtımlarında sunulan beklentilerle örtüştüğü yönündedir. Bu bağlamda, estetik temsil ile deneyim arasındaki tutarlılığın, kullanıcı memnuniyetine doğrudan katkı sunduğu söylenebilir.

Görsel 19. Hunt: Showdown 1896 Mağaza Oylaması, 2025

SteamDB verileri (Görsel 20) üzerinden değerlendirildiğinde ise oyunun günlük ortalama 30.000 civarında aktif oyuncuya sahip olduğu ve zaman içerisinde bu oyuncu sayısında istikrarlı bir artış eğilimi gösterdiği gözlemlenmektedir. Grafik incelendiğinde, içerik güncellemeleriyle paralel ilerleyen dalgalı fakat sürdürülebilir bir kullanıcı ilgisi söz konusudur. Bu bağlamda Hunt: Showdown 1896, dijital mağaza görsellerinde sunulan estetik

temsilin, oyun içi deneyimle uyumlu olması durumunda, kullanıcı güveninin korunabildiğini ve uzun vadeli ticari sürdürülebilirliğin desteklenebildiğini gösteren olumlu bir örnek olarak değerlendirilebilir.

Görsel 20. Hunt: Showdown 1896 Aktif Oyuncu Grafiği, 2025

4. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Araştırma kapsamında, video oyun endüstrisinde dijital mağaza görsellerinin kullanımı ve bu görsellerdeki estetik idealizasyonun kullanıcı sadakati ile ticari sürdürülebilirlik üzerindeki etkileri iki farklı vaka üzerinden incelenmiştir. Karşılaştırmalı görsel analiz, nitel araştırmalar ve nicel veriler ışığında elde edilen bulgular, çalışmanın başında öne sürülen hipotezleri doğrular niteliktedir.

Yapılan analizler sonucunda, pazarlama stratejilerinde estetik idealizasyonun bir araç olarak kullanılmasının tek başına bir risk taşımadığı, ancak bu idealizasyonun teknik ve biçimsel gerçeklikten koparak bir "yanıltma" aracına dönüşmesinin yıkıcı sonuçlar doğurduğu gözlemlenmiştir.

The Day Before vakası, estetik abartının teknik kapasiteyi gizlemek amacıyla kullanıldığında, kısa vadeli bir ilgi yarattığı görülse de, ürünün piyasaya çıkışıyla birlikte markanın hem dijital mağazadan hem de piyasadan silinmesine yol açan bir güven krizine sebep olduğunu kanıtlamıştır. Buna karşın Hunt: Showdown 1896 örneği, "dürüst pazarlama" ilkelerine sadık kalmanın uzun vadeli avantajlarını somutlaştırmaktadır. Mağaza görsellerindeki estetik derinliğin oyun içi atmosfer ve teknik detaylarla uyuması durumu; kullanıcıda oluşan beklentinin, deneyim anında karşılanmasını sağlamıştır. Mağaza görselleri ile oyuncuların oyun içi deneyimindeki tutarlılık, SteamDB verilerinde de görüldüğü üzere, yıllara yayılan istikrarlı bir oyuncu trafiği ve sadık bir topluluk yapısı oluşturduğu görülmektedir.

Görsel 21. Örnek Bir İletişim Öğeleri Tablosu, 2022

Sonuç olarak, Görsel 21’de sunulan iletişim öğeleri tablosu bağlamında değerlendirildiğinde; "kaynak" firma tarafından gönderilen "mesajın" (market görseli), "alıcıda" (oyuncu) yarattığı "etkinin" (satın alma ve deneyim) sürdürülebilirliği; mesajın içeriği ile vaat ettiği ürünün, gerçekliği arasındaki uyuma bağlıdır. Dolayısıyla, dijital oyun pazarlamasında görsel iletişim tasarımı, sadece kullanıcıyı satın alma eylemine yönlendiren estetik bir kapak değil; kullanıcı ile marka arasında kurulan güven ilişkisinin temel taşıdır. Gelecekte yapılacak çalışmalar için, oyun sektöründeki bu görsel temsil stratejilerinin sadece AAA stüdyolar²⁵ değil, bağımsız "indie" geliştiriciler üzerindeki etkilerinin ve kullanıcıların mağaza görselleri ile oyun içi görüntü ayırımına dair değişen algılarının derinlemesine incelenmesi önerilmektedir.

²⁵ AAA veya Triple-A oyun sanatı, büyük bütçeli video oyunlarının büyük ekipler tarafından yaratılan yüksek kaliteli görsel ve sanatsal unsurlarını ifade eder (Hari, 2025).

KAYNAKÇA

- [1] Becer, E. (2011). *İletişim ve Grafik Tasarım* (Sekizinci Baskı). Dost Kitabevi Yayınları.
- [2] Hari, S. H. S. (2025, 7 Aralık). *The Complete Guide to AAA Game Development & Studio Strategies: 2026 Edition*. 27 Aralık 2025 tarihinde <https://www.juegostudio.com/blog/guide-to-aaa-game-development-and-studio-strategies> adresinden erişilmiştir.
- [3] Norrell, Robert J., Howard, Perry H.. *Louisiana*. Encyclopedia Britannica , 23 Aralık 2025, <https://www.britannica.com/place/Louisiana-state>. Erişim tarihi: 26 Aralık 2025.
- [4] Odabas-Sargın, M., Ventura, K. (2022). Digital transformation in retail industry: The case of Watsons. *PressAcademia Procedia (PAP)*, 15, 59-63.
- [5] Olcan, M. (2025, 3 Ocak). *Fizik motoru nedir?*. Merlin'in Kazanı. 23 Aralık 2025 tarihinde <https://www.merlininkazani.com/fizik-motoru-nedir-makale-127093> adresinden erişilmiştir.
- [6] *Oyunlarda DLC nedir, DLC paketi ne işe yarar?* (2025). Turknet. 26 Aralık, 2025 tarihinde <https://www.turk.net/blog/oyunlarda-dlc-nedir-dlc-paketi-ne-ise-yarar> adresinden erişilmiştir.
- [7] Park, M. (2023, 12 Aralık). *The Day Before saga, explained: From Steam's most wishlisted game to the end of a studio*. PC GAMER. 24 Aralık 2025 tarihinde <https://www.pcgamer.com/the-day-before-saga-explained-from-steams-most-wishlisted-game-to-the-end-of-a-studio> adresinden erişilmiştir.
- [8] Rona, L. (2009). *VİTRİN VE GÖRSEL İLETİŞİM*. İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi, 1(1), 169-173.
- [9] *Steam* (t.y.). Wikipedi. 26 Aralık, 2025 tarihinde <https://tr.wikipedia.org/wiki/Steam> adresinden erişilmiştir.
- [10] *SteamDB* (t.y.). SteamDB. 26 Aralık, 2025 tarihinde <https://steamdb.info/> adresinden erişilmiştir.
- [11] Ulusoy, B. (2012). *İLETİŞİM NEDİR?, NASIL OLMALIDIR?* İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi | Istanbul University Faculty of Communication Journal(13). <https://doi.org/10.17064/iüifhd.80481>

GÖRSEL KAYNAKÇA

- [12] Görsel 1, Oynanış Tanıtımı Videosu Ekran Görüntüsü, 2021. 24 Aralık 2025 tarihinde <youtu.be/13NzZfbATW8?t=262> adresinden erişilmiştir.
- [13] Görsel 2, Mağaza Tanıtım Görseli, 2023. 24 Aralık 2025 tarihinde <https://steamdb.info/app/1372880/screenshots/> adresinden erişilmiştir.
- [14] Görsel 3, Oynanış Tanıtımı Videosu Ekran Görüntüsü, 2021. 23 Aralık 2025 tarihinde

<https://youtu.be/13NzZfbATW8?t=223> adresinden erişilmiştir.

[15] Görsel 4, Oynanış Tanıtımı Videosu Ekran Görüntüsü, 2021. 23 Aralık 2025 tarihinde <https://youtu.be/13NzZfbATW8?t=387> adresinden erişilmiştir.

[16] Görsel 5, Oynanış Tanıtımı Videosu Ekran Görüntüsü, 2021. 23 Aralık 2025 tarihinde <https://youtu.be/13NzZfbATW8?t=131> adresinden erişilmiştir.

[17] Görsel 6, Gerçek Oynanış Videosu Ekran Görüntüsü, 2023. 23 Aralık 2025 tarihinde <https://youtu.be/SwJHxla9Zp8?t=183> adresinden erişilmiştir.

[18] Görsel 7, Oynanış Tanıtımı Videosu Ekran Görüntüsü, 2021. 23 Aralık 2025 tarihinde <https://youtu.be/13NzZfbATW8?t=549> adresinden erişilmiştir.

[19] Görsel 8, Gerçek Oynanış Videosu Ekran Görüntüsü, 2023. 23 Aralık 2025 tarihinde <https://youtu.be/SwJHxla9Zp8?t=293> adresinden erişilmiştir.

[20] Görsel 9, Oynanış Tanıtımı Videosu Ekran Görüntüsü, 2021. 23 Aralık 2025 tarihinde <https://steamdb.info/app/1372880/screenshots/> (oynanış tanıtımı videosu dakika 1:25) adresinden erişilmiştir.

[21] Görsel 10, Gerçek Oynanış Videosu Ekran Görüntüsü, 2023. 23 Aralık 2025 tarihinde <https://youtu.be/BCrivIKlByI?t=1183> adresinden erişilmiştir.

[22] Görsel 11. The Day Before Günlük Aktif Oyuncu Grafiği, 2025. 23 Aralık 2025 tarihinde <https://steamdb.info/app/1372880/charts/> adresinden erişilmiştir.

[23] Görsel 12. The Day Before Mağaza Oylaması, 2023. 23 Aralık 2025 tarihinde <https://steamdb.info/app/1372880/charts/> adresinden erişilmiştir.

[24] Görsel 13. Mağaza Tanıtım Görseli, 2025. 24 Aralık 2025 tarihinde https://store.steampowered.com/app/594650/Hunt_Showdown_1896/ adresinden erişilmiştir.

[25] Görsel 14. Mağaza Tanıtım Görseli, 2025. 24 Aralık 2025 tarihinde https://store.steampowered.com/app/594650/Hunt_Showdown_1896/ adresinden erişilmiştir.

[26] Görsel 15. Oynanış Tanıtımı Videosu Ekran Görüntüsü, 2025. 24 Aralık 2025 tarihinde https://store.steampowered.com/app/594650/Hunt_Showdown_1896/ adresinden erişilmiştir.

[27] Görsel 16. Gerçek Oynanış Videosu Ekran Görüntüsü, 2025. 24 Aralık 2025 tarihinde <https://youtu.be/krXqtIP7ZQY?t=621> adresinden erişilmiştir.

[28] Görsel 17. Oynanış Tanıtımı Videosu Ekran Görüntüsü, 2025. 24 Aralık 2025 tarihinde https://store.steampowered.com/app/594650/Hunt_Showdown_1896/ (oynanış tanıtımı videosu dakika 0:43) adresinden erişilmiştir.

[29] Görsel 18. Gerçek Oynanış Videosu Ekran Görüntüsü, 2021. 24 Aralık 2025 tarihinde <https://youtu.be/W35cTdR5GaI?t=470> adresinden erişilmiştir.

[30] Görsel 19. Hunt: Showdown 1896 Mağaza Oylaması, 2025. 24 Aralık 2025 tarihinde <https://steamdb.info/app/1372880/charts/> adresinden erişilmiştir.

[31] Görsel 20. Hunt: Showdown 1896 Aktif Oyuncu Grafiği, 2025. 24 Aralık 2025 tarihinde <https://steamdb.info/app/1372880/charts/> adresinden erişilmiştir.

[32] Görsel 21. Örnek Bir İletişim Ögeleri Tablosu, 2022. 24 Aralık 2025 tarihinde <https://boenstitu.com/blog/iletisimin-ogeleri-nelerdir?> adresinden erişilmiştir.

ÇEVRESEL GÖÇ OLGUSUNUN İNSAN HAKLARI VE ULUSLARARASI HUKUKİ DAVALAR BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Doktora Öğrencisi, Süleyman KOÇ

Selçuk Üniversitesi, suleymankoc42@gmail.com - ORCID ID: 0000-0002-2321-0583

Doç. Dr. Hayriye SAĞIR

Selçuk Üniversitesi, hayriyesamur@selcuk.edu.tr - ORCID ID: 0000-0003-3302-0203

ÖZET

Çevresel göç, son yıllarda uluslararası alanda kendine yer bulmaya başlayan bir olgudur. 2050 yılına kadar dünya nüfusunun büyük çoğunluğunu çevresel göçmenlerin oluşturacağı düşünülmektedir. Uluslararası davalar yoluyla çevresel bozulma ve etkilere yönelik kararlar alınmaya başlanmış ve bu kararlar neticesinde ülkelere sorumluluklar yüklenmektedir. Deniz seviyesindeki yükselmeler, kuraklık, seller, erozyon, iklim değişikliği ve deprem gibi doğal afetler yoluyla çevrenin bozulması sonucunda oluşan insan hareketliliğini tanımlamak için çevresel göç kavramı kullanılmaktadır. Çevresel göçün kavramsal çerçevesinin analiz edilmesi konunun anlaşılması açısından önem arz etmektedir. Çevresel göçe yönelik tanımlamaların belirsizliği ve uluslararası temel hukuki sözleşmelerde yer almaması durumu göç alanındaki devletlerin sorumluluk duygusunu zayıflatmaktadır. Devletlerin yükümlülük altına girebilmeleri için yasal düzenlemelere ihtiyaç bulunmaktadır. Çevresel zararların ve bozulmanın insan yaşamını olumsuz etkilediğinden ve hak ihlallerine sebep olduğundan dolayı insan hakları hukuku bağlamında ele alınması konunun çözümü açısından önemlidir. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve ülkelerin ulusal yerel mahkemelerinde çevresel ve iklimsel etkilerin insan yaşamı üzerine açılan davalarda çevresel göçle ilgili devletleri yükümlülük altına sokan düzenlemeler yapılmaktadır. Çalışmada, açılan uluslararası ve ulusal davalar sonucunda çevresel göçün insan hakları bağlamında değerlendirilmesi ve ülkelerin çevresel etkilere yönelik düzenleme yapmasının gerekliliği üzerine bir incelenme yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çevresel Göç, Çevresel Bozulma, İnsan Hakları Hukuku, Ulusal ve Uluslararası Hukuki Davalar.

EVALUATION OF THE ENVIRONMENTAL MIGRATION PHENOMENA IN THE CONTEXT OF HUMAN RIGHTS AND INTERNATIONAL LEGAL CASES

ABSTRACT

Environmental migration is a phenomenon that has begun to find its place internationally in recent years. It is thought that environmental migrants will constitute the majority of the world's population by 2050. Decisions regarding environmental degradation and impacts have begun to be taken through international lawsuits, and as a result of these decisions, responsibilities are being imposed on countries. The concept of environmental migration is used to describe human mobility that occurs as a result of environmental degradation through natural disasters such as sea level rise, drought, floods, erosion, climate change and earthquakes. Analyzing the conceptual framework of environmental migration is important in understanding the subject. The vagueness of definitions regarding environmental migration and the fact that they are not included in basic international legal agreements weaken the sense of responsibility of states in the field of migration. Legal regulations are needed for states to be obliged to do so. Since environmental damage and degradation negatively affects human life and causes rights violations, it is important to address the issue in the context of human rights law. The United Nations Human Rights Committee, the European Court of Human Rights and the national local courts of the countries make regulations that put states under obligation regarding environmental migration in cases filed on human life due to environmental and climatic effects. In the study, an examination is made on the evaluation of environmental migration in the context of human rights as a result of international and national lawsuits and the necessity of countries to make regulations regarding environmental impacts.

Key Words: Environmental Migration, Environmental Degradation, Human Rights Law, National and International Legal Cases.

GİRİŞ

Çevresel afetler ve iklim değişikliği 21. yüzyılın en önemli sorunları arasında yer almaktadır. Çevre sorunlarına yol açan doğa olayları yalnızca çevrenin değişmesine sebep olmamaktadır. Yaşanan çevre olayları küresel ölçekte insan hareketliliğine neden olarak ülkelerin egemenlik alanlarını etkilemektedir. Her yıl çevresel nedenlerle milyonlarca insan göçe tabi tutulmaktadır (IOM, 2021). Çevresel nedenlerle yerlerinden edilen insanların haklarının korunması için uluslararası alanda bağlayıcılığı olan sözleşmelere ihtiyaç duyulmaktadır (UNEP, 2023). İklim ve çevreye bağlı göçlerin ilerleyen zamanlarda dünya gündemini daha fazla meşgul edeceği belirtilmektedir.

Çevre ve iklime bağlı göçler, deniz seviyesinde yaşanan yükselmeler, kuraklık, erozyon ve sel gibi doğa olayları sonucunda gelişen zorunlu veya gönüllü insan hareketliliğini kapsamaktadır. Yaşanan göç süreçleri sonucunda temel insan hakları başta olmak üzere sağlık ve barınma gibi haklar konusunda sıkıntılar yaşanmaktadır (IPCC, 2022). Göç olayları sonucunda yaşanan hak kayıpları insanların çevre felaketlerinin oluşturduğu zararları yönetilebilir hale getirmek amacıyla çaba harcamaları gerektiğini ortaya koymaktadır.

Uluslararası hukuk sisteminde göç olaylarıyla ilgili düzenlemeler yer almasına rağmen çevresel göçle ilgili kapsayıcı tanım ve normatif çerçeve bulunmamaktadır. Göç alanındaki temel sözleşmelerden olan 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesi, korku ve zulüm temelli mültecilik tanımı yapmaktadır. Bu sözleşme oluşturduğu dar çerçeveli tanım gereğince çevresel nedenlerle yerlerinden edilen göçmenler kapsam dışında kalmaktadır (Goodwin-Gill & McAdam, 2021, s.16). Bu durum, çevre ve iklime bağlı göçlerin tanınmasını ve göçmenlerin haklarının korunmasını zorlaştırmaktadır.

Çevresel olarak yerinden edilen göçmenlerin uluslararası hukukta yer alan mülteci kavramı içerisinde yer almaması nedeniyle sözleşmelerden kaynaklanan korumadan yararlanamamaktadır. Bu tanımlama ve statü boşluğu çevresel faktörlerin sebep olduğu göçlerin artışıyla birlikte hukuksal davaların görülmeye başlamasına yol açmıştır. Çevresel göçmenlerin devletlere karşı açmış olduğu davalar ulusal mahkemeler tarafından çoğunlukla kabul görmemektedir. Ulusal davalarda yaşanan belirsizlikler göçmenler açısından statü sorunlarına neden olmaktadır (Bodansky, 2016, s.299). Çevresel doğal afetlerinin yaşanmasıyla birlikte oluşan göçler nedeniyle göçmenlerin haklarının korunmasına yönelik davalar açılmaya başlamaktadır. Son yıllarda yoğun bir şekilde yaşanan çevre ve iklime bağlı göçler nedeniyle insan hakları ihlallerinin yargı kararlarında giderek daha fazla kabul görmesi durumu çevresel göçün uluslararası davalar aracılığıyla dolaylı biçimde ele alınmasına olanak tanımaktadır.

Çevre ve iklim değişikliklerinden etkilenen göçmenler dünyanın çeşitli yerlerinde davalar açarak hak mücadelesine girmektedirler. Davalar çevre konularını içerisine alarak zenginleşmekte ve sayıları gün geçtikçe artmaktadır. Ülkeler açısından çevresel afetler ve iklim olaylarına yönelik davalarda emsal karar oluşturabilecek durumlar ortaya çıkabilmektedir.

1. Çevresel Göçün Kavramsal ve Hukuki Temelleri

Çevresel göç kavramı, deniz yükselmesi, kuraklık, sel ve kasırga gibi çevresel afetler nedeniyle oluşan insan hareketliliğini tanımlamak amacıyla kullanılmaktadır. Çevre ve iklim olayları sonucunda oluşan göçmen nüfus için çevresel mülteci veya iklim mültecileri gibi farklı tanımlamalar yapılmaktadır. Çevresel olarak yerinden edilen göçmenleri tanımlamak amacıyla oluşturulan çevresel göç olgusu yeni bir kavram olmamasına rağmen sistematik olarak ele alınması süreci 20. yüzyılın sonlarına doğru denk gelmektedir. Çevresel bozulma ve insan hareketliliği noktasındaki ilişkiler ağı kalkınma süreçleriyle değerlendirilmeye başlanmıştır. El-Hinnawi'nin 1985 tarihli çevresel mültecilik adlı çalışması çevresel göç kavramının tanınırlığını artırma noktasında önemli bir aşamayı oluşturmaktadır (El-Hinnawi 1985, s.3). Çevresel bozulmalar sonucunda yaşam alanları terk eden kişileri tanımlamak için kullanılan çevresel olarak yerinden edilenler ifadesi göç kavramını daha iyi açıklamak için kullanılmaktadır.

Çevresel afet ve olayların çeşitliliği nedeniyle göç kavramı genişletilerek iklim değişikliği ve çevreyle ilgili durumları da içerisine almaktadır. Çevresel göçün uluslararası hukuk tarafından korunma sorunu devam etmektedir. Dünyadaki göç alanındaki temel sözleşmelerden olan 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesinde çevresel değişkenlere bağlı göçlerin yer almaması durumu tanımlamada ve korunma aşamasında sorunların oluşmasına sebep olmaktadır. Bu kapsamda çevresel göç kavramı hukuki temel dayanaktan yoksun bırakılmaktadır. Çevresel olarak yerinden edilen kişilere yönelik çeşitli tanımlamalar geliştirilmesine rağmen hukuki bağlayıcılığı bulunmamaktadır (McAdam, 2012, s.187). Çevre ve iklime bağlı gelişen göçlere yönelik tanımlamaların yapılması gelecek açısından umut ışığı olan gelişmeler arasındadır. Temel sözleşmelerde yer alan mültecilik tanımında çevreye bağlı değişkenler yer almamaktadır.

Çevresel göçe yönelik tanımlamaların belirsizliği ve sözleşmelerde yer almaması durumu göç alanındaki devletlerin sorumluluk duygusunu zayıflatmaktadır. Uluslararası alandan yaşanan kavram kargaşası ve hukuki güvenceden yoksun bırakılması sorunu çevresel göçmenlerin haklarının devletler tarafından tanınmasını zorlaştırmaktadır (Betts, 2011, s.25). Uluslararası alanda yapılan sözleşmelerden olan Cenevre Sözleşmesinde zulüm temelli yaklaşımlar mülteciliği dar çerçevede tutarak çevresel etkenleri sürecin içerisine dahil etmemektedir. Çevresel zararlar sonucunda oluşan göç hareketlerinin uluslararası sözleşmelere dahil edilmesi olasılığı göçmenlerin statü belirsizliğini ortadan kaldıracaktır. Uluslararası sözleşmede yer almayan çevresel olarak yerinden edilen göçmenlerin statülerinin olmaması nedeniyle insan hakları başta olmak üzere temel haklardan yararlanamamaktadırlar (Hathaway & Foster, 2014, s.362). Çevresel göç alanında oluşan boşluk nedeniyle göçmenlerin hakları hukuki korumadan yoksun kalmaktadır. İnsan hakları temelli yaklaşımlarla göç kavramının değerlendirilmesi ve göçmenlerin haklarının korunması noktasında uluslararası sözleşmelerden yararlanılarak devletlerin yasal mevzuatlarını geliştirmesi gerekmektedir. Çevreye bağlı göç kavramının tanımının geliştirilmesi ve mülteci hukuku kapsamında yer alması göçmenlerin statülerinin belirlenmesi noktasında önem arz etmektedir.

2. İnsan Hakları Hukuku ve Çevresel Göç

Çevresel göç konusunda insan hakları hukuku, doğrudan olmasa da dolaylı yollardan etkileyen bir mekanizmaya sahip olmaktadır. Yaşam hakkı ve kültürel hakların yanında sağlıklı çevrede yaşama hakkı insan hakları hukuku bağlamında değerlendirilmektedir. İnsan hakları hukuku insanların doğuştan kazandığı devredilmez ve vazgeçilmez hakların bütününe kapsayan düzenlemelerdir. Yaşam hakkı ve çevre hakkı gibi insanların hayatlarını etkileyebilme potansiyeli olan haklar hukukun temel özelliğini yansıtmaktadır (Knox, 2018, s.6). Çevresel zararlar ve bozulmalar göçmenlerin yaşam alanlarını olumsuz etkileyerek insan hakları bakımından adaletsizliklere yol açmaktadır.

Çevresel göç kavramı çevrenin bozulması nedeniyle göçmenlerin yer değiştirme hareketliliği olarak tanımlanmakta ve sağlıklı çevrede yaşama hakkı Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi tarafından insan hakları bağlamında değerlendirilmektedir. İnsan hakları hukuku ile çevresel göç kavramının sıkı bir ilişki içerisinde olması göç davaları açısından dayanak oluşturmaktadır (UNHRC, 2021). Çevresel afet ve iklim değişikliklerinin sebep olduğu çevresel göçün insan hakları hukuku içerisinde değerlendirilmesi göçmenlerin haklarının korunması ve yaşam standartlarının düzeltilmesi açısından gerekli olmaktadır.

Çevre ve iklim adaleti yaklaşımı, çevresel bozulmaların ve iklim değişikliğinin eşitsizlikleri oluşturduğu ifade edilmektedir. Eşitsizlikler sonucunda oluşan çevresel göç olayı insan hakları bağlamında sorunların oluşmasına sebep olmaktadır. Ülkeler arasında göçün paylaşımı noktasında yaşanan adaletsizlikler sorunların kaynağını oluşturmaktadır. Bu bağlamda çevresel göç kavramı sadece bir yer değiştirme hareketliliği değil aynı zamanda adaletsizlikler sonucunda oluşan insan hakları ihlallerinin karşılığıdır. Çevresel olarak yerinden edilen göçmenler zorunlu göçü içerisinde barındırdığından dolayı insan hakları hukuku açısından sorun oluşturma potansiyeli yüksektir (Yurtcanlı, 2021, s.80). Çevresel etkiler nedeniyle oluşan göçler insanların iradeleri dışında gerçekleşen yer değiştirmeyi vurgulamak amacıyla kullanılmaktadır.

Kişisel haklar ve sağlıklı çevrede yaşama hakkı devletlerin anayasalarında güvence altına alınmaktadır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde de çevre hakkına değinilerek ülkelere yükümlülükler getirmektedir. Çevresel afetler ve zararlar insan yaşamını olumsuz etkilediğinden dolayı ülkelerin çevresel riskleri önleme ve azaltma sorumluluğu bulunmaktadır (Gözler, 2019, s.55).

Göç hukuku alanında sağlıklı çevrede yaşama hakkı üçüncü kuşak hakları kapsamında değerlendirilmekte ve çevresel göçün statü kazanmasında önemli rol oynamaktadır. Çevreye bağlı göçlerin insan hakları açısından değerlendirilmesi hukuki temelleri sağlamlaştırmaktadır (Kaboğlu, 2020, s.47). Çevresel göçten etkilenen göçmen nüfus ekonomik ve sosyal açıdan kırılgan grupları oluşturmaktadır. İnsan hakları hukuku toplumda yaşanan eşitsizlikleri ortadan kaldırmak için oluşturulan sistemli kurallar bütününe yansıtmasından dolayı çevresel zararların oluşturduğu sorunların çözümünde etkili olmaktadır. Göçmenlerle toplum arasındaki ayrımcılığın ortadan kaldırılması ve dezavantajlı grupların sorunlarının çözümü insan hakları hukukunun görev alanları arasındadır (Tanör & Yüzbaşıoğlu, 2020, s.133).

Çevresel göçün toplumdaki kadın ve çocukların oluşturduğu dezavantajlı grupları daha çok etkilediği ifade edilmektedir. Toplumsal eşitsizliklerin derinleştiği göç olgusunda kadın ve çocuklar üzerinde kalıcı etkiler oluşturduğu vurgulanmaktadır (Şirin, 2022, s.125). Çevre ve iklime bağlı göçler doğrudan uluslararası hukukun korumasından yararlanamadığından dolayı insan hakları hukuku kapsamında değerlendirilmesi önemli bir koruma alanı oluşturmaktadır. Çevresel etkilerin oluşturduğu göçün tanımlanmasının yapılarak göçmenlerin haklarının korunduğu uluslararası sözleşmelerdeki düzenlemeye ihtiyaç duyulmaktadır.

Uluslararası alanda ve ülkelerde açılan çevresel göçle ilgili davalar göçün tanımlanmasında önemli rol oynamaktadır. Davalar sayesinde göçün yönetilmesi ve mevzuat düzenlemelerinin yapılması konuları tartışılmaktadır.

3. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi Kararları

Birleşmiş Milletler dünyada birçok ülkenin üye olduğu teşkilattır. İnsan Hakları Komitesi de BM'nin organları arasındadır. Birçok konuda ülkeler için bağlayıcı yükümlülükler getiren komite Yeni Zelanda ve Avustralya davalarında da çevresel göçle ilgili çözüm önerilerini paylaşmaktadır.

3.1. Yeni Zelanda Kararı

Yeni Zelanda kararı, çevresel ve iklime bağlı göçün uluslararası alana ve yargı organları önüne taşınması bakımından önem arz etmektedir. Kiribati vatandaşı Ioane Teitiota, başvurusunda deniz seviyesinin yükselmesi nedeniyle ülkesine geri gönderilmesinin yaşam hakkını tehlikeye atacağını öne sürmüş ve İnsan Hakları Komitesi çevresel etkilerin ve iklim değişikliğinin geri göndermeme ilkesini ihlal edebileceği yönünde karar vermiş bulunmaktadır (UNHRC, 2020). Komite başvuruyu reddetmiş olmakla birlikte geri göndermeme ilkesine yaptığı çevresel vurgular göçmenlerin haklarının korunması noktasında önemli bir kapıyı aralamaktadır (McAdam, 2021, s.574).

Çevresel etkiler ve iklim değişikliği ada ülkelerinde deniz seviyesinin yükselmesi sonucunu doğurarak yaşam alanlarını tehdit etmesiyle birlikte göç hareketlerine sebep olmaktadır. 1951 Mültecilerin Hukuki Durumuna Yönelik Cenevre Sözleşmesinde yapılan mültecilik tanımında çevresel etkilerin göz ardı edilmesi nedeniyle çevresel göçmenler hukuki korumadan yararlanamamakta ve açık bir statüye kavuşamamaktadır (Akbay, 2021, s.233). Çevreye bağlı göçler sonucunda oluşan göçmen nüfusun haklarının korunması noktasında hukuki boşluk belirginleşmektedir.

Teitiota davası, çevresel göçle insan hakları hukukunun güçlü bir ilişkisinin olduğunu açığa çıkaran karar olmaktadır. Çevreye bağlı göçlerin uluslararası korumadan yararlanamaması durumu insan hakları hukukundan yararlanması durumunu ortaya çıkarmaktadır (Safi, 2020, s.519). Dava konusu Kiribati vatandaşı Teitiota, ülkesindeki çevresel bozulmanın yaşamını tehlikeye attığı ve yaşam koşullarını sürdürülemez hale getirdiği gerekçesiyle Yeni Zelanda'ya sığınma başvurusunda bulunmuştur. Göçmenin bu talebi Yeni Zelanda ülkesinin yargı mercilerince kabul edilmemiştir. Bunun üzerine Teitiota, BM İnsan Hakları Komitesi'ne

bireysel başvuruda bulunmuştur. Çevresel ve iklimsel etkilerin Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesine göre yaşam hakkını tehlikeye soktuğundan dolayı geri göndermeme ilkesinin göçmenler aleyhine ihlal edilmesi hususunu düzenlemektedir (CCPR Centre, 2025). Ülkelerde yaşanan çevresel bozulmalar yaşam alanlarını olumsuz etkilediğinden dolayı dava konusu olabilmektedir.

Kiribati ada ülkesinde deniz seviyesinin yükselmesi ve buzulların erimesi sonucunda yaşanabilir çevrenin bozulması nedeniyle yaşam hakkı doğrudan etkilenenler tarafından dava konusu edilmektedir. Komite, başvuruyu doğrudan değerlendirme aşamasında yakın tehlike eşliği oluşmadığından dolayı kabul etmemiştir (Safi, 2020, s.527). Davada çevresel bozulmanın ve iklim değişikliğinin göçmenlerin sağlıklı çevrede yaşama hakkını ihlal edebileceği yönündeki kararlarının önünü açarak milat oluşturmaktadır.

Komite kararı kabul etmemiş olmasına rağmen çevre ve iklime bağlı değişkenlerin insan yaşamını etkileyebilme potansiyeline yapılan vurgu önem arz etmektedir. Göçmenlerin çevresel etkiler nedeniyle geri göndermeme ilkesinden yararlanabilmelerinin yolu açılmaktadır. Yaşam hakkının onurlu bir çerçevede kullanılabilmesi için çevresel faktörlerin sürece dahil edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Bianet, 2020)

Göç hukuku ve insan hakları hukuku açısından geri göndermeme ilkesi temel ilkelerden olmakla birlikte birçok düzenlemeye yön vermektedir. Komite, Teitiota kararında geri göndermeme ilkesini çevresel bozulmalar ve iklim değişikliğini de dahil ederek incelemektedir. Aşırı çevresel bozulmalarının göçmenlerin yaşam alanlarını daraltarak sağlıklı çevrede yaşama hakkını tehdit ettiğini vurgulamaktadır (Hatano, 2021, s.42). Komite, göçmenlerin gidecekleri ülkelerde yaşamlarını olumsuz etkileyebilecek ağır çevresel etkilerin olması durumunda geri göndermeme ilkesinin devreye girerek insan hakları ihlallerinin önüne geçmeyi planlamaktadır.

Göç hukuku alanındaki temel uluslararası sözleşmelerin mültecilik tanımındaki dar kapsamı çevresel göçmenlerin haklarının korunması noktasında eksiklik oluşturmaktadır. Teitiota davası, bu hukuki boşluğu insan hakları üzerinden değerlendirme sürecine girerek doldurma çabası içerisindedir. Komitenin davada vermiş olduğu kararlar ülkeler için bağlayıcı değildir ancak ülkelere yol göstermektedir. Uluslararası davalar göçmenlerin haklarının insan hakları bağlamında korunması açısından göç hukuk içerisinde önemli yere sahiptirler (Global Panorama, 2022). İnsan hakları hukukunun genişletilerek göçmenlerin haklarının korunması yoluna gidilmektedir.

Teitiota kararı çevresel göçün bir olgu olarak farkındalığını artırarak göçmenlerin statü kazanmaları yolundaki ilk adımı oluşturmaktadır. Komite vermiş olduğu karar sonucunda pratik olarak çözüm sunamasa bile teorik çerçevede bir perspektif sunmaktadır. Davanın çevresel göçün insan hakları çerçevesinde yorumlanmasının önünü açması bakımından önemi büyüktür. Komite kararının çevresel etkilerle gerçekleşen göçlere karşı içtihat oluşturabilmesi ve ülkelere yol göstermesi açısından değerli bulunmaktadır büyüktür (Akbat, 2021, s.240). Teitiota kararının geri göndermeme ilkesini çevresel bağlamda yorumlama yönünde önemli bir içtihat olarak işlev görebileceğini, ancak başvuru sahibinin durumuna özgü somut kanıtların Komite tarafından yeterli bulunmadığını belirtir.

Çevresel göçmenlerin haklarının korunması ve göçün tanımlanmasının doğru bir şekilde yapılarak statü belirleme işleminin tamamlanabilmesi için emsal kararların sayısının artması gerekmektedir. Kararın bağlayıcı olamaması durumu eksiklik olarak görülmesine rağmen göçmenlerin haklarının korunması noktasında etkisinin olduğu ifade edilmektedir (Amnesty Pacific, 2025). Yeni Zelanda kararı, çevresel göçün gündemde kalmasını sağlayan ve göçün insan hakları hukuku ile beraber değerlendirilmesine olanak tanıyan bir miladı oluşturmaktadır. Komite'nin kararı, çevre ve iklimle bağlı değişkenlerin insan yaşamı üzerinde etkili olabileceği yönündeki iradesi çevresel göçün geleceğini şekillendirmektedir. Karar uluslararası alanda çevresel göçün korunmasının ve tanınmasının yolunu açmaktadır. Uluslararası koruma rejimlerine çevresel göçün dahil edilmesi konusunun tartışılmasına sebep olmaktadır.

3.2. Billy ve Diğerleri Avustralya Davası

Avustralya'nın Torres Adaları'nda yaşayan sakinler tarafından açılan davada iklim değişikliği ve çevresel etkilerin insan yaşamını olumsuz etkilediğine dair karar verilmektedir. İnsanların çevresel etkilerden dolayı sosyal ve ekonomik hayatları olumsuz olarak şekillenmektedir (UNHRC, 2022). Komite kararında çevresel zararların göç hareketinin gerçekleşip gerçekleşmediğine bakılmaksızın insan yaşamını olumsuz etkileyebileceği ve hak ihlallerine sebep olacağını belirtmektedir. Avustralya'da yaşayan yerli halk deniz yükselmesi ve kıyı erozyonu gibi çevresel olayların insan yaşamını sürdürülemez hale getirdiğini vurgulamaktadırlar. Avustralya yerlilerinin çevresel etkilerden dolayı yaşamlarının sürdürülemez hale gelmesi nedeniyle Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesini dayanak göstererek açmış oldukları davada devletin öngörülebilir çevresel zararlara karşı başarısız olduğu ve gerekli önlemleri almadığı kararı verilmiştir (Bhardwaj, 2023, s.188).

Çevre ve iklimle bağlı değişikliklerin oluşturduğu göçler devletlere yeni sorumluluklar getirmektedir. Göç olgusunun yönetimi için yeni düzenlemelerin yapılması gerekli olmaktadır. Avustralya kararı, ülkelerin çevresel bozulma ve zararlara karşı yükümlülüklerini yerine getirmemesinden dolayı sorumlu olabileceğini ifade etmektedir. Karar çevre ve iklimle bağlı göçlere yönelik devletlerin düzenlemelerinin gecikmesi hususu kişisel ve sosyal hakların ihlal edilmesi durumunu doğruladığını ortaya koymaktadır (UNHRC, 2022). Ülkelerin çevresel göçe karşı sorumlu olmasının yolunu açan içtihadı bir karar olma yolunda önemli bir adım olmaktadır.

Avustralya kararı çevre ve iklimle bağlı etkiler sonucu oluşan göçlerin insan hakları hukuk kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Çevresel zararlara karşı ülkelere yöneltilen yükümlülüklerin artacağı öngörülmektedir (R2HE, 2022). Çevresel ve iklimsel değişikliklerin sebep olduğu yerinden edilmelere yönelik davalar sonucunda ülkelere yüklenen sorumluluklar göçün yönetilmesi açısından önemli bir unsur olmaktadır. Komite, Avustralya kararında çevre ve iklimle bağlı etkilere karşı devletlerin eylemsiz bir tavır içerisinde olmalarının hak ihlallerine neden olabileceği şeklinde değerlendirme yapmaktadır. Karar çevresel değişikliklere karşı devletlerin pasif tutumunun ve dikkatli özeni göstermemesinin yükümlülüklerini artıracaklarını göstermektedir. Ülkelerin çevresel olaylara yönelik eylemsizlik göstermesi insan hakları hukuku bağlamında sorumlu olmalarının önüne geçememektedir

(Akby, 2021, s.242). Ulusal düzeyde açılan davalar sonucu verilen kararların uluslararası alanda çevresel göçe yönelik düzenleme yapılarak ülkelere sorumluluk yüklenmesi noktasında idareyi güçlendireceği belirtilmektedir.

Avustralya kararında çevresel bozulmanın ve iklim değişikliğinin toplumların kültürel ve sosyal kimliğine zarar verdiği ifade edilmektedir. Çevresel göçün yaşayan çevrenin bozulması sonucunda ortaya çıktığı ve mekânsal yapıların zarar görmesi nedeniyle de kültürel kimliğin yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olduğu ortaya koyulmaktadır (BIICL, 2023). Toplumların çevreyle ilişkisinin sürdürülemez boyutlara ulaşması göç olgusunu tetiklemekte ve toplumların sosyal ve kültürel kimliğinin yok olma tehlikesini ortaya çıkarmaktadır.

Kararın Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesine getirdiği yoruma göre çevresel ve iklimsel etkiler nedeniyle oluşan mekânsal bozulmalar sonucunda göçlerin yaşandığı ve çevresel ihlallerin kişisel ve sosyal haklara zarar verdiği ifade edilmektedir. Çevresel zararların ve bozulmaların kişisel hakların ihlal edilmesine neden olabileceği tartışması ortaya çıkmaktadır. Komite vermiş olduğu kararda çevresel risklerin ileriye dönük zararlarının insan yaşamına etkilerini tartışmaya açmaktadır (Hatano, 2021, s.125).

Yeni Zelanda kararında devletlerin çevresel göçe yönelik ileriye dönük riskler hesaplanmazken Avustralya kararında ise öngörülebilir çevresel risklerden de devletlerin sorumlu olabileceği tartışma konusu olmaktadır. Dolayısıyla Avustralya kararında çevresel zararların sadece gerçekleştiğinde değil gerçekleşme ihtimaline karşı da ülkelerin yükümlülüklerini ifade etmesi açısından önem arz etmektedir (Sussman, 2023, s.51). Komitenin vermiş olduğu karar çevre ve iklime bağlı göçlerin salt çevre hukuku bağlamında değerlendirmek yerine insan hakları bağlamında da değerlendirilerek ülkelerin politikalarının yargısal denetiminin önünü açmaktadır.

4. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadı

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tek yargıç, komite, daire ve büyük daire organlarıyla kişilerin ve devletlerin davalarına bakmaktadır. Mahkeme çeşitli konulardaki davalara bakarak çözüm üretmeye çalışmaktadır. İsviçre davası çevresel ve iklimsel değişikliklerinin insan yaşamı üzerine etkilerinin görüşüldüğü karar imkânı sunmaktadır.

4.1. Klima Seniorinnen ve Diğerleri İsviçre Davası

AIHM devletler düzeyinde karar alabilme ve ülkelere yükümlülük getirebilme potansiyeline sahip organların başında gelmektedir. Mahkemenin büyük dairesinin 2024 yılında vermiş olduğu kararda İsviçre’de yaşayan yaşlı kadınlardan oluşan derneğin yapmış olduğu başvuru sonucunda devletin yaşanabilir çevre ve iklim değişikliğine karşı sorumluluklarının olduğu belirtilmektedir. Bu karar çevresel göçün önlenmesinde devletlerin yükümlülüklerinin olduğunu ifade eden güçlü bir irade açıklamasıdır (Peel & Osofsky, 2024, s.11).

Ülkelerin çevresel bozulma ve iklim değişikliğine karşı geliştirdiği politikaların insan hakları hukukuyla da bağlantılı olması gerektiği vurgulanmaktadır. İsviçre davasında çevre ve iklim

değişikliğinin insan yaşamı üzerinde etkilerini incelenmektedir. Davada, İsviçre’de yaşayan kadınlardan oluşan sivil toplum örgütünün ülkenin çevresel bozulmalara karşı politika üretmede yetersiz kaldığı ve bunun sonucunda insan yaşamının olumsuz etkilendiği belirtilmektedir. Bu durum, çevresel etkilerin insan hakları hukuku kapsamında ele alınması gerektiği noktasında yeni bir yaklaşım ortaya koymaktadır (Chatham House, 2024).

İsviçre davasında iklim değişikliğine bağlı olarak sıcaklıkların artması ve çevresel bozulmalar nedeniyle devletin pozitif yükümlülükleri sonucunda insan yaşamının kalitesini artırmaya yönelik düzenleme yapmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Mahkeme, İsviçre’nin çevre politikalarına yönelik uyum ve azaltım stratejilerinin yetersizliği nedeniyle insanların sağlıklı çevrede yaşama hakkının sınırlandığı sonucuna varmaktadır (Eurolegal, 2024).

AİHM içtihadı, devletlere yalnızca çevresel zararlara karşı müdahaleden kaçınma değil aynı zamanda aktif olarak çevresel bozulmalara karşı koruma önlemleri geliştirme yükümlülüğü yüklemektedir. Ülkelerin çevresel göçten etkilenen dezavantajlı gruplara yönelik özel önlemlerin içerisinde olduğu politikaları geliştirmesi gerektiği ifade edilmektedir (Greenpeace Schweiz, 2025). Karar, insan hakları hukuku ile çevre ve iklim politikaları arasında kavramsal bir köprü oluşturmaktadır. Paris Anlaşmasının devletlere getirmiş olduğu çevreye yönelik yükümlülükler insan hakları hukukuyla uyumlu politikalarla desteklenmesi zorunluluğu ortaya konulmaktadır (Forbes, 2024).

Mahkeme kararlarını uygulamak ülkelerin politika anlayışlarıyla ilgili olmaktadır. Çevresel bozulmaların insan yaşamını etkileyerek çevresel göçe sebep olduğu davalar sonucu kanıtlanmış olup devletlerin çevresel etkilerin düzeltilmesi noktasında sorumluluklarının olduğu belirtilmektedir.

5. Ulusal Mahkemelerde Stratejik İklim Davaları

Çevre ve iklime bağlı değişiklikler konusunda ülkelerin yerel mahkemelerinde davalar açılmaktadır. Yerel ve bölgesel mahkemelerde açılan davalar sonucunda çevresel göçle ilgili kararlar verilmektedir. Hollanda ve Almanya devletleri tarafından görülen davalar neticesinde çevresel konularda düzenleme yapılmaktadır.

5.1. Urgenda Vakfı ve Hollanda Devleti Davası

Hollanda devleti davasında Urgenda vakfı tarafından bölgesel mahkemede çevresel bozulma ve iklim değişikliği konu edinilmiştir. Davada devletlerin sera gazı azaltım noktasında yükümlülüklerinin olduğu ifade edilmekte ve çevresel göçün önlenmesinde devletlerin sorumluluğu pekiştirilmektedir. Çevresel zararlar ve iklim değişikliğini ele alan dava, devletleri çevrenin düzenlenmesini insan haklarıyla eş değer tutarak sorumluluğu yeniden tanımlamaktadır. Çevre ve iklim konularının bağımsız mahkemeler tarafından yorumlanması ve sonrasında devletlere karşı sorumluluk yüklenmesi önemlidir (Boyd, 2020, s.55). Davalar küresel etkileşim içerisinde gelişim göstermektedir.

Hollanda davasında çevresel bozulma ve iklim değişikliği konularına yönelik Paris Anlaşmasının getirdiği yükümlülükler çerçevesinde devletler sorumlu tutulmaktadır (Franssen, 2019, s.225). Mahkeme çevre ve iklim değişkenliklerinin öngörülebilir olduğu ve bu nedenle önleme mekanizmalarının geliştirilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Karar, Hollanda ülkesinde iklim ve çevre politikalarının yeniden gözden geçirilmesini sağlayarak yasal düzenlemelerde katı kurallar getirmeye çalışmaktadır (Henderson, 2020, s.351).

Küresel ölçekte değerlendirilen çevresel olaylar ve iklim değişikliği konularının çözümü için insan hakları hukukundan yararlanılarak bağlantı kurulması gerekmektedir (Savaresi & Setzer, 2022, s.95). Mahkemelerin devletleri yükümlülük altına sokmaları durumu ekonomik maliyet ve siyasi meşruiyet açısından tartışmalı alan olarak görülmektedir (Lavanya, 2021, s.143). Çevresel sorunlara karşı ülkelerin yerel mahkemelerinde açılan davalar sonucunda konunun insan hakları boyutuyla ele alınarak küresel çerçevede çözüm bulunmasının yolu açılmaktadır.

5.2. Lliuya RWE ve Almanya Davası

Almanya davasında çevresel etkiler ve iklim değişikliği uluslararası alanda insan hakları hukuku bağlamında ele alınmaktadır. Almanya'da yaşayan Perulu bir çiftçinin Alman şirketine açmış olduğu davada şirketin emisyon salınımı nedeniyle çevreye verdiği zarardan dolayı insan yaşamının etkilenmesi süreci ele alınmaktadır. Davada özel şirketin çevreye verdiği zararlar neticesinde insan yaşamını olumsuz etkilediği ve bu zararlardan nedensellik ilkesi gereğince sorumlu olabileceği değerlendirilmektedir (Reuters, 2025). Dava çevresel zararlar ve emisyon düzenlemesi açısından özel şirketlerin sorumlu tutulabileceği yönünde irade beyanı ortaya koymaktadır.

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren çevresel afetlerin etkileri daha fazla artmaktadır ve bu artışa istinaden çevresel olayların etkilerinden devletlerin ve özel şirketlerin sorumlu tutulması konusu tartışılır hale gelmektedir. Almanya davasında şirketlerin çevresel zararlardan nedensellik ilkesi gereğince sorumlu tutulması konusu hukuk alanında önemli bir eşik oluşturmaktadır (Setzer & Higham, 2021, s.27).

Almanya davası yerel mahkeme tarafından reddedilmiş olmakla birlikte bölgesel mahkeme tarafından kabul edilebilir kararı verilmiştir. Çevresel olaylara yönelik şirketlere yükümlülük getirilmesi süreci çevre ve iklim davaları açısından emsal teşkil etmektedir. Davada özel şirketin Paris Anlaşması hükümlerince sorumlu tutulması durumu çevresel davaların özel hukukun kapsamı içerisine girmesi sürecini başlattığı belirtilmektedir (Klimakrise & Menschenrechte, 2025). Çevresel davalarda sorumlu muhatapların bulunması ve buna göre yükümlülük getirilmesi gerekmektedir.

Almanya davası çevresel zararlardan özel şirketlerinde sorumlu olabileceğinin yolunu açmaktadır. Çevresel etkilerin ve iklim değişikliğinin özel hukukun kapsamı içerisinde değerlendirilerek sorumluluk alanının genişletilmesi sağlanmaktadır. Karar, uluslararası hukukta çevre ve iklim davalarına yönelik emsal oluşturabilme potansiyeline sahip olmakla birlikte konunun uluslararası hukuk alanına taşınmasına yardımcı olmaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çevresel olaylardan olan deniz seviyesindeki yükselmeler, kuraklık, seller, iklim değişikliği ve deprem gibi insan hareketliliğine sebep olan eylemler çevresel göç olarak tanımlanmaktadır. Çevresel etkiler sonucunda oluşan göç hareketleri zorunlu veya gönüllü olarak gerçekleşebilmektedir. Çevresel olaylar nedeniyle gerçekleşen göç hareketlerinin uluslararası alanda geçerliliği olan bir tanımı bulunmamaktadır. Çevresel etkiler ve iklim değişikliğine bağlı olarak gerçekleşen göçün tanımının yapılması ve kavramsal çerçevesinin çizilmesi insan hareketliliğinin yönetimi için gerekli olmaktadır. Uluslararası alanda çevresel göç politikalarının kabul edilebilirliği yüksek olabilmesi için insan hakları bağlamında değerlendirilmesi gerekmektedir.

Çevreye ve iklime bağlı göçlerin konusunun geçtiği temel uluslararası sözleşme bulunmamaktadır. Çevresel göçün uluslararası sözleşmelerde yer almaması durumu koruma boşluğunu gündeme getirmektedir. Çevresel zararların ve iklim değişikliğinin insan yaşamını olumsuz etkilemesinden dolayı insan hakları hukuku kapsamında değerlendirilmesi halinde hak ihlallerinin önüne geçileceği belirtilmektedir. Çevresel bozulmalar insanların sağlıklı çevrede yaşama hakkı başta olmak üzere kişisel, sosyal ve ekonomik haklarının zarar görmesine sebep olmaktadır. Çevresel göç kavramı ekonomik ve sosyal kalkınmanın temel unsuru olmanın yanında insan hakları hukuku bağlamında değerlendirilerek hak kayıplarının önüne geçildiği konuların başında gelmektedir.

BM İnsan Hakları Komitesi çevresel etkilerin insan yaşamına getirmiş olduğu olumsuz durumlara karşı düzenleme yapma yetkisine sahip uluslararası bir organdır. Komitenin çevresel göç konusunda Yeni Zelanda ve Avustralya davalarında aldığı kararlar emsal niteliği teşkil etmektedir. Yeni Zelanda davasında deniz yükselmesine bağlı çevrenin bozulmasıyla insan yaşamının olumsuz etkilendiği ve bu durumun geri göndermeme ilkesinin yanında insan hakları hukukuyla değerlendirilerek giderilmeye çalışılmaktadır. Avustralya davasında da insanların deniz yükselmesi ve kıyı erozyonu gibi çevresel olaylar karşısında zarar gördükleri ve bu zararı öngörülebilir olması nedeniyle devletin yükümlülük altına girebilmesi hususu ifade edilmektedir.

Avrupa Konseyinin yargı organı olan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de çevre ve iklime bağlı göçler konusunda karar verebilmektedir. Mahkemeye taşınmış olan İsviçre davasında çevresel bozulmanın insan yaşamını olumsuz etkilediği sonucuna varılmaktadır. Davada çevresel zararlardan dolayı insanların yaşadığı hak ihlallerinden devletin sorumlu tutulmasının önü açılmaktadır. Çevresel zarar ve etkiler konusunda uluslararası komite ve mahkemelerin yanında yerel ve bölgesel mahkemeler tarafından da davalar açılmaktadır. Hollanda ve Almanya ülkelerinin bölgesel mahkemeleri tarafından görülen çevresel göçle ilgili davalar bulunmaktadır. Hollanda davasında sera gazı salınımı ve çevresel etkiler noktasında Paris Anlaşması bünyesinde devletlerin sorumluluğuna dikkat çekilmektedir. Almanya davasında ise çevresel zararlara neden olan özel şirketin insan yaşamının olumsuz etkilemekten sorumlu olabileceği vurgulanmaktadır.

Sonuç olarak çevresel göçün tanımının yapılması ve kavramsal çerçevesinin çizilerek uluslararası korumadan yararlanması gerekmektedir. Çevresel zarar ve bozulmalar sonucunda insanların yaşamlarının olumsuz etkilendiği ve bu durumun insan hakları bağlamında incelenmesi gerektiği ortadadır. Çevresel etkiler neticesinde açılan ulusal ve uluslararası davaların devletleri ve kişi gruplarını yükümlülük altına sokması hak ihlallerinin ortadan kaldırmak için milat oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akbay, K. M. (2021). Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi'nin Teitiota Kararının Ardından "İklim Mültecileri". *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(1), 223-248.
- Amnesty International Pacific. (2025). *UN Landmark Case For People Displaced By Climate Change*. Amnesty International NZ. Erişim Adresi: <https://amnesty.org.nz/un-landmark-case-people-displaced-climate-change/>. (25.12.2015).
- Betts, A. (2011). *Global Migration Governance*. Oxford University Press.
- Bhardwaj, A. (2023). *Climate Justice and Human Rights in the Age of Environmental Displacement*. Routledge.
- Bianet. (2020). Birleşmiş Milletler'den İklim Göçü İçin Karar. Erişim Adresi: <https://bianet.org/haber/birlesmis-milletler-den-iklim-multeciligi-karari>. (24.12.2025)
- Bodansky, D. (2016). The Paris Climate Change Agreement: A New Hope? *American Journal of International Law*, 110(2), 288–319.
- Boyd, D. R. (2020). *The Rights of Nature and the Future of Human Rights*. Cambridge University Press.
- British Institute of International and Comparative Law. (2023). *Climate Change Law and Related programmes*. Erişim Adresi: <https://www.biicl.org/index?utm>. (25.12.2025).
- CCPR Centre. (2025). *Ioane Teitiota v. New Zealand* (CCPR/C/127/D/2728/2016). Centre for Civil and Political Rights.
- Chatham House. (2024). *Climate Litigation and Human Rights: The Swiss Case Before the ECtHR*. Erişim Adresi: <https://www.chathamhouse.org/>. (26.12.2025).
- El-Hinnawi, E. (1985). *Environmental Refugees*. United Nations Environment Programme.
- Eurolegal. (2024). *Analysis of Klimasenorinnen Judgment and Article 6 Implications*. Erişim Adresi: <https://eurolegal.ch/>. (26.12.2025).
- Forbes. (2024). *Swiss Government Rejects Court's Ruling Linking Climate Change And Human Rights*. Forbes. Erişim Adresi: <https://www.forbes.com/sites/jonmcgowan/swiss-government-rejects-courts-ruling-linking-climate-change-and-human-rights/?utm>. (26.12.2025).
- Franssen, L. (2019). Judicial Activism in Climate Litigation: The Urgenda Case Reconsidered. *Netherlands Quarterly of Human Rights*, 37(4), 215-238.
- Global Panorama. (2022). *İklim Değişikliği, Uluslararası Hukuk ve Pasifik Ada Devletleri Üzerine Bir Değerlendirme*. Erişim Adresi: <https://www.globalpanorama.org/2022/01/iklim-degisikligi-uluslararasi-hukuk-ve-pasifik-ada-devletleri-uzerine-bir-degerlendirme/>. (24.12.2025).

- Goodwin-Gill, G. S. & McAdam, J. (2021). *The Refugee in International Law* (4th ed.). Oxford University Press.
- Gözler, K. (2019). *İnsan Hakları Hukuku*. Ekin Yaymevi.
- Greenpeace Schweiz. (2025). *Reactions to The Ecthr's Climate Ruling Against Switzerland*. Erişim Adresi: <https://www.greenpeace.ch/de/>. (26.12.2025).
- Hatano, A. (2021). Emerging International Norms to Protect "Climate Refugees"?: Human Rights Committee's Decision on Teitiota V. New Zealand. *Journal of Human Security Studies*, 10(2), 32-50.
- Hatano, R. (2021). Climate-Induced Displacement and State Responsibility in the Asia-Pacific Region. *Journal of Environmental Human Rights*, 14(2), 115-142.
- Hathaway & Foster. (2014). *The Law of Refugee Status*, Cambridge University Press.
- Henderson, J. (2020). Climate Obligations and State Responsibility After Urgenda. *Journal of Environmental Law*, 32(2), 341-367.
- IOM. (2021). *World Migration Report*. International Organization for Migration.
- IPCC. (2022). *Sixth Assessment Report*. Cambridge University Press.
- Kaboğlu, İ. Ö. (2020). *Çevre Hakkı*. İmge Kitabevi.
- Klimakrise & Menschenrechte. (2025). *Historic Judgment: Hamm Higher Regional Court Rules on Climate Lawsuit Against RWE*. Erişim Adresi: <https://amnesty-klimakrise.de/en/historic-judgment-hamm-higher-regional-court-rules>. (27.12.2025).
- Knox, J. H. (2018). *Human Rights and the Environment*. United Nations.
- Lavanya, R. (2021). Climate Change Litigation and Separation of Powers in Urgenda. *Transnational Environmental Law*, 10(1), 133-160.
- McAdam, J. (2012). *Climate Change, Forced Migration, and International Law*. Oxford University Press.
- McAdam, J. (2021). Protecting People Displaced by Climate Change. *UNSW Law Journal*, 44(2), 564-589.
- Peel, J., & Osofsky, H. (2024). Climate Change Litigation. *Annual Review of Law and Social Science*, 20, 1-22.
- R2HE. (2022). *Daniel Billy and Others v. Australia (Torres Strait Islanders Petition) Summary*. Erişim Adresi: <https://r2he.info/summaries/daniel-billy-and-others-v-australia-torres-strait-islanders-petition>. (25.12.2025).

- Reuters. (2025). *Citing Melting Glaciers, Peruvian Farmer Tests Global Climate Law*. Erişim Adresi: <https://www.reuters.com/sustainability/climate-energy/citing-melting-glaciers-peruvian-farmer-tests-global-climate-law>. (27.12.2025).
- Safi, S. (2020). Ioane Teitiota Kiribati/Yeni Zelanda Davası ve BM İnsan Hakları Komitesi'nin İklim Mültecileri ile İlgili Tarihi Kararı. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 22(2), 509-540.
- Savaresi, A., & Setzer, J. (2022). Human Rights and Climate Litigation: Trends and Implications. *Carbon & Climate Law Review*, 16(2), 89-102.
- Setzer, J., & Higham, C. (2021). *Global Climate Litigation Report: 2021 Snapshot*. Grantham Research Institute on Climate Change and the Environment.
- Sussman, C. M. (2023). *A Global Migration Framework Under Water: How Can The International Community Protect Climate Refugees?* *Chicago Journal of International Law Online*, 2(1), 41-68.
- Şirin, T. (2022). İklim Değişikliği ve Kırılgan Gruplar. *İnsan Hakları Yılığ*, 40, 115-140.
- Tanör, B., & Yüzbaşıoğlu, N. (2020). *1982 Anayasasına göre Türk Anayasa Hukuku*, 20. Baskı, Beta Yayınları.
- UN Human Rights Council. (2021). *Human Rights and the Environment: Resolution Adopted by the Human Rights Council on 23 March 2021 (A/HRC/RES/46/7)*. United Nations.
- UNEP. (2023). *Climate Change and Displacement*. United Nations Environment Programme.
- United Nations Human Rights Committee. (2020). *Teitiota v. New Zealand* (CCPR/C/127/D/2728/2016).
- United Nations Human Rights Committee. (2022). *Billy et al. v. Australia* (CCPR/C/135/D/3624/2019).
- Yurtcanlı, D. S. (2021). *İklim Değişikliği, Afetler ve İnsan hakları: Çevresel Zorunlu Göç*. Adalet Yayınevi.

TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARETİNDE ÇİN

Cem SEYHAN

Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası Ticaret ve
Finans Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi

seyhancem97@gmail.com

C.SEYHAN ORCID: 0009-0001-0129-6785

&

Prof. Dr. Halil ERDEMİR

Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve
Finansman Bölümü Öğretim Üyesi

uygula@yahoo.com

H.ERDEMİR ORCID: 0000-0003-3531-0386

Giriş: Küresel Ticarete Yeni Yönelimler ve Türkiye'nin Stratejisi

Küresel ekonominin yeniden şekillendiği, tedarik zincirlerinin çeşitlendiği ve geleneksel pazarlardaki büyümenin yavaşladığı bir konjonktürde, Türkiye ekonomisi için ihracat odaklı büyüme modeli kritik önemini korumaktadır. Ticaret Bakanlığı ve Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM) tarafından belirlenen hedefler, bu dinamik yaklaşımı yansıtmaktadır. 2025 yılı için \$279,6 milyar ila \$280 milyar arasında bir mal ihracatı hedefi bulunmaktadır (Ticaret Bakanlığı, 2024; TİM, 2024). Eş zamanlı olarak, Türkiye'nin cari açık üzerindeki baskıyı hafifleten en önemli kalemlerinden biri olan hizmet ihracatının da \$113 milyar ila \$121 milyar seviyelerine çıkarılması amaçlanmaktadır (Ticaret Bakanlığı, 2024; TİM, 2024).

Bu iddialı hedeflere ulaşmak, Türkiye'nin geleneksel ihracat pazarlarına (özellikle Avrupa Birliği) olan bağımlılığının ötesine geçmeyi zorunlu kılmaktadır. Hedefler mevcut ekonomik şartlarda ulaşılması güç gibi görülse de pazar alternatiflerinin genişletilerek hedefe ulaşılmalıdır. Bu bağlamda, Türkiye'nin pazar çeşitlendirme arayışı, bir tercih değil, ekonomik sürdürülebilirlik için bir zorunluluk haline gelmiştir. Bu arayışın merkezinde ise Ticaret Bakanlığı'nın "Uzak Ülkeler Stratejisi" yer almaktadır (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2022).

Türkiye'nin Dış Ticaret Vizyonu: Uzak Ülkeler Stratejisi

Ticaret Bakanlığı tarafından 2022 yılında hayata geçirilen "Uzak Ülkeler Stratejisi", Türkiye'nin ihracat menziline ve pazar çeşitliliğini artırmak amacıyla tasarlanmış proaktif bir plandır (ConsultSight, 2023). Bu strateji, Türkiye'nin geleneksel pazarlarının dışında kalan, ancak küresel ekonomide önemli bir ağırlığa sahip ülkelerle ticari ilişkileri derinleştirmeyi hedeflemektedir (ConsultSight, 2023; T.C. Ticaret Bakanlığı, 2022).

Strateji kapsamında, \$85 trilyon dolarlık dünya ekonomisinden yaklaşık %64 pay alan 18 ülke belirlenmiştir. Bu ülkeler arasında ABD, Brezilya, Çin Halk Cumhuriyeti, Endonezya, Güney Kore, Hindistan, Japonya, Kanada, Malezya ve Meksika gibi ekonomik devler bulunmaktadır (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2022). Stratejinin temel amacı, coğrafi uzaklıklarına rağmen bu 18 ülkeye yapılan ihracatı dört katına çıkararak \$21 milyar seviyesinden \$80 milyar dolar seviyesinin üzerine taşımaktır (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2022; ConsultSight, 2023). Bu vizyon, Çin Halk Cumhuriyeti'ni Türkiye için sadece büyük bir ithalat ortağı değil, aynı zamanda stratejik bir ihracat hedefi olarak da konumlandırmaktadır (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2022).

Odak Pazar Olarak Çin Halk Cumhuriyeti

Uzak Ülkeler Stratejisi kapsamında yer alan Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC), \$1,4 milyarı aşan nüfusu, yıllık \$700 milyar dolara ulaşan gıda tüketimi ve \$118 milyar doları aşan gıda ithalatı ile Türk ihracatçıları için devasa bir potansiyel sunmaktadır (Ege İhracatçı Birlikleri, 2020). Gelir düzeyi giderek artan Çinli tüketiciler, özellikle kaliteli ve niş ürünlere yönelik artan bir talep göstermektedir.

Ancak Çin, Türkiye'nin stratejik hedefleri arasında benzersiz ve karmaşık bir konuma sahiptir. Diğer uzak ülkelere farklı olarak, Türkiye'nin Çin ile olan ticari ilişkisi, ihracat potansiyelinden ziyade, yönetilmesi zor, devasa ve yapısal bir ticaret açığı ile tanımlanmaktadır. Bu durum, Çin pazarını, Türk dış ticaret stratejisi için hem en büyük fırsatlardan biri hem de en çetin zorluklardan biri haline getirmektedir. Dolayısıyla, Çin'e yönelik strateji, sadece pazar payı kazanmayı değil, aynı zamanda mevcut derin dengesizliği yönetmeyi de hedeflemek zorundadır.

Türkiye-Çin Ticari İlişkilerinin Mevcut Durumu: Derin Dengesizlik

Türkiye ile Çin arasındaki ticari ilişkilerin mevcut durumu, ikili ticaretin hukuki altyapısını oluşturan anlaşmalarla desteklenmektedir. Bu anlaşmalar arasında "Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması" (2015'te revize edilmiştir), "Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması" (1995) ve "Gümrük Konularında Karşılıklı İdari Yardım ve İş birliği Anlaşması" (2002) gibi temel metinler bulunmaktadır (T.C. Ticaret

Bakanlığı, 2024). Ancak bu hukuki zemine rağmen, ticari veriler ciddi bir yapısal soruna işaret etmektedir.

Ticaret Hacmi ve Dış Ticaret Açığı

Dışişleri Bakanlığı verilerine göre, 2025 yılının ilk 8 ayında (Ocak-Ağustos) Türkiye'nin Çin'e ihracatı 2,1 milyar dolar seviyesinde gerçekleşirken, Çin'den yapılan ithalat 32,5 milyar dolara ulaşmıştır. Bu dönemde iki ülke arasındaki toplam ticaret hacmi 34,6 milyar dolar olarak kaydedilmiştir (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2025).

Bu rakamlar, 2025'in ilk 8 aylık döneminde Türkiye aleyhine yaklaşık 30,4 milyar dolarlık bir dış ticaret açığı oluştuğunu ortaya koymaktadır. Eylül 2025 verilerine bakıldığında ise Çin'in Türkiye'nin toplam ithalatındaki payının yaklaşık %14,5 seviyesine (4,26 milyar dolar ithalat ile) yükseldiği görülmektedir (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2025). Bu veriler, Türkiye'nin Çin'e olan ticari bağımlılığının ve yapısal açığın derinleşerek devam ettiğini göstermektedir.

Sektörel Analiz: İthalat ve İhracatın Yapısı

Ticaret açığının temel nedeni, iki ülkenin birbirine sattığı ürünlerin niteliğindeki yapısal farktır. Bu durum, klasik bir "merkez-çevre" ticaret modelini andırmaktadır:

Türkiye'nin Çin'e İhracatı: Türkiye'nin ihracatı büyük ölçüde düşük ve orta teknolojili, hammadde ağırlıklı ürünlerden oluşmaktadır.

Ana Sektör: Madencilik ürünleri, toplam ihracatın %57,5'ini oluşturmaktadır.

● **Başlıca Ürünler:** En çok ihraç edilen ilk beş ürün ve payları şöyledir:

1. Demir cevheri ve metal hurdası (%36,0)
2. Mermer ve Traverten (%16,1)
3. Sebze ve meyveler (%4,9)
4. Pamuk- Tekstil elyafı (%4,3)
5. Demir dışı metaller (%3,1)

Bu ilk beş hammadde ve yarı mamul, Çin'e yapılan toplam ihracatın %64,4'ünü tek başına oluşturmaktadır (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2025). Öne çıkan sektör madencilik ürünleridir.

Türkiye'nin Çin'den İthalatı: Türkiye'nin ithalatı ise neredeyse tamamen katma değerli sanayi ürünlerinden ve ileri teknoloji kalemlerinden oluşmaktadır.

Ana Sektör: Sanayi ürünleri, toplam ithalatın %96,5'ini domine etmektedir.

• **Başlıca Ürünler:** En çok ithal edilen ilk beş ürün ve payları şöyledir:

1. Elektrikli makine, cihaz ve ekipmanlar (%14,8)
2. Telefonlar; ses, görüntü, veri cihazları (%9,2)
3. Demir ve Çelik (%8,4)
4. Genel endüstriyel makine ve ekipman ve parçaları (%8,2)
5. Ofis makineleri ve otomatik veri işleme makineleri (%6,8)

Bu ilk beş yüksek ve orta-yüksek teknolojili ürün grubu, ithalatın %47,4'ünü oluşturmaktadır (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2025).

Bu tablo, Türkiye'nin Çin'e \$1'lık ihracat yapabilmek için yaklaşık \$15,5'lık ithalat yaptığını göstermektedir. Uzak Ülkeler Stratejisi'nin Çin bacağına başarılı olabilmesi, sadece ihracatı artırmaktan değil, aynı zamanda bu yapısal açığı kapatacak katma değerli ürün ve hizmetlerin devreye sokulmasından geçmektedir.

Stratejik İş Birliği Alanları ve Pazar Fırsatları

Mevcut dengesizliğe rağmen Çin pazarı, Türkiye için doğru sektörlerde ve doğru stratejilerle değerlendirilebilecek önemli fırsatlar barındırmaktadır.

Kuşak ve Yol Girişimi ve Orta Koridor

Çin'in 2013'te duyurduğu "Kuşak ve Yol" (BRI (Belt and Road Initiative) veya OBOR (One Belt One Road)) projesi, Türkiye'nin jeopolitik ve jeoekonomik konumunu yeniden öne çıkarmıştır (DergiPark, 2017; DergiPark, 2018). Projenin beş ana hedefi; politika koordinasyonu, altyapı bağlanabilirliği, sorunsuz ticaret, finansal bütünlük ve halklar arası bağların kurulmasıdır (DergiPark, 2017).

Türkiye, bu projenin "Orta Koridor" olarak bilinen ve Çin'den başlayıp Orta Asya, Kafkasya ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya ulaşan demiryolu ve karayolu hattının merkezinde yer almaktadır (DergiPark, 2018). Bu koridor, Türkiye-Çin ekonomik ilişkilerinin gelişmesi için yeni fırsatlar sunmaktadır (DergiPark, 2017). Stratejik hedef, Türkiye'nin sadece Çin malları için bir transit geçiş ülkesi olmasının ötesine geçerek, bu altyapıyı Türk ihraç ürünlerinin Asya pazarlarına daha hızlı ve düşük maliyetle ulaşması için çift yönlü bir ticaret otoyoluna dönüştürmektir.

Hizmet Sektörü: Turizm ve Ötesi

Türkiye'nin Çin ile olan mal ticaretindeki devasa açığının aksine, hizmet ticaretinde fazla verdiği gözlemlenmektedir (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, 2018). Bu alandaki en büyük potansiyel ise turizm sektöründedir.

Turizm: Turizm, iki ülke arasında en çok gelecek vadeden sektör olarak öne çıkmaktadır (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2025; Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, 2018). 2024 yılında Türkiye'yi ziyaret eden Çinli turist sayısı, bir önceki yıla göre %65,1 artarak 409.000'i aşmıştır. Bu oran, Çin'i Türkiye için en hızlı büyüyen turizm pazarı yapmaktadır (Daily Sabah, 2024). Pandemi öncesi seviyelere henüz ulaşılammış olsa da imzalanan turizm iş birliği mutabakatları ve Türkiye'nin Kapadokya gibi destinasyonlarının Çinli turistler için çekiciliği, bu alanda büyük bir büyüme potansiyeli olduğunu göstermektedir (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2025).

Diğer Hizmetler: Turizmin yanı sıra, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) raporlarına göre, Çin'in artan orta sınıfının taleplerine paralel olarak eğitim, finansal hizmetler ve sağlık sektörlerinde de Türk firmaları için önemli fırsatlar bulunmaktadır (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, 2018).

Tarım ve Gıda Sektörü Fırsatları

Çin'in devasa gıda ithalatı pazarı, Türk tarım sektörü için önemli bir hedefdir (Ege İhracatçı Birlikleri, 2020). Bu pazara girişte teknik engellerin aşılması kritik önem taşımaktadır.

- Süt ve Süt Ürünleri: Yakın zamanda 54 Türk firmasının Çin'e süt ve süt ürünleri ihracatı yapabilmek için onay alması, bu alandaki en somut başarı hikayelerinden biridir (Ege İhracatçı Birlikleri, 2020).
- Yaş Meyve ve Sebze: Çin pazarı, özellikle taze ürünlere önem vermektedir. Kiraz ihracatında sağlanan başarının, diğer taze meyve ve sebzeler için de tekrarlanması hedeflenmektedir. Özellikle ABD-Çin ticaret gerilimleri nedeniyle ABD menşeli ürünlere uygulanan ek vergiler, Türkiye'nin kiraz gibi ürünlerde rekabet avantajı elde etmesi için ortam hazırlamıştır (Ege İhracatçı Birlikleri, 2020).

E-Ticaret: Yeni Nesil Pazar Yeri

Çin pazarında e-ticaret, geleneksel kanallardan daha hızlı büyümektedir. Türk firmalarının bu pazara girişi için Tmall (Alibaba Group'a ait, markalı ürünler için B2C), JD.com (güçlü lojistiği ile bilinen B2C) ve Taobao (C2C) gibi platformlar kritik önem taşımaktadır (Demir, 2024). Ticaret Bakanlığı ve TİM destekli PttAVM.com gibi girişimler, Türk markalarının bu platformlarda yer alarak Çinli tüketiciye doğrudan ulaşmasını kolaylaştırmayı

amaçlamaktadır (CRI Türkçe, 2020). Pazara girişte B2B ve B2C online/offline yöntemlerin bir kombinasyonunun kullanılması önerilmektedir (Ege İhracatçı Birlikleri, 2020).

Çin Pazarına Girişteki Zorluklar ve Stratejik Engeller

Çin pazarı, büyüklüğü oranında zorlukları da içinde barındıran karmaşık bir yapıdır. Türk firmalarının bu pazarda başarılı olmaları için sadece iyi bir ürüne değil, aynı zamanda bu engelleri aşacak kapsamlı bir stratejiye ihtiyaçları vardır. Bu stratejiler aşağıda listelenmiştir.

Yüksek Rekabet ve Artan Maliyetler

DEİK raporlarına göre, Çin pazarındaki rekabet son derece yüksektir ve bu durum, Türk firmalarının pazara girişini zorlaştırmaktadır (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, 2018). Ayrıca, uzun yıllar Çin'i cazip kılan düşük maliyet avantajı giderek ortadan kalkmakta, tüm girdi maliyetleri yükselmektedir. Bu nedenle, emek yoğun yatırımlar için Çin'in gelişmiş doğu bölgeleri yerine, maliyetlerin daha uygun olduğu orta bölgelerine veya kültürel bağların bulunduğu Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ne odaklanmak daha stratejik bir tercih olabilir (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, 2018).

Teknik ve Tarife Dışı Engeller: GACC Prosedürleri

Çin pazarında asıl caydırıcı unsur gümrük tarifelerinden ziyade, teknik ve tarife dışı engellerdir (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2010). Özellikle gıda, kozmetik ve sağlık ürünleri ithalatında Çin Gümrük Genel İdaresi (GACC- General Administration of Customs of China) kilit bir rol oynamaktadır (Orta Anadolu İhracatçı Birlikleri, 2019). GACC'den alınması gereken onay ve kayıt belgeleri (GACC Belgesi), pazara giriş için yasal bir zorunluluktur. Bu süreç karmaşık ve zaman alıcı olabilmekle birlikte, belgeye sahip olmak firmalara kalite ve güvenilirlik açısından önemli bir rekabet avantajı sağlamaktadır (Ekol Belgelendirme, n.d.). Süt ürünlerinde 54 firmanın GACC onayı alması, bu engelin aşılabildiğini gösteren önemli bir örnektir (Ege İhracatçı Birlikleri, 2020).

Fikri Mülkiyet Riskleri: 'First-to-File' İlkesi

Çin, fikri mülkiyet hakları konusunda Türkiye ve Batı hukuk sistemlerinden kökten farklı bir yaklaşım benimsemektedir. Çin'de markaların korunması, "kullanım" (common law) esasına göre değil, "İlk Başvuran Kazanır" (First-to-File) ilkesine göre işlemektedir (Etkin Patent, n.d.). Bu durum, Türk firmaları için ciddi bir risk oluşturmaktadır. Markanın Çin'de dünyaca ünlü olması veya yıllardır kullanılıyor olması, tescil edilmediği sürece hiçbir yasal koruma sağlamaz (Etkin Patent, n.d.). "Marka gaspçıları" (trademark squatters) olarak bilinen

yerel aktörler, pazara girmeyi planlayan Türk markalarını Çin Ulusal Fikri Mülkiyet İdaresi (CNIPA) nezdinde kendi adlarına tescil ettirebilirler. Bu durumda, asıl marka sahibi pazara girdiğinde ya bu kişilere fahiş lisans bedelleri ödemek ya da kendi markasını kullanamama riskiyle karşı karşıya kalır (Etkin Patent, n.d.). Dolayısıyla, Çin ile en ufak bir ticari faaliyete (fuara katılmak dâhil) başlamadan önce marka tescilinin yapılması, hayati bir ön koşuldur.

Kültürel Engeller ve 'Guanxi' Faktörü

Çin iş kültürünün temel taşı 'Guanxi' (关 / 系) kavramıdır. Doğrudan bir çevirisi olmayan bu kavram; kişisel ilişkiler ağı, sosyal ağlar ve karşılıklı faydaya dayalı bir güven sistemi anlamına gelir. Çin'de yaygın olan "Neyi bildiğiniz değil, kimi bildiğiniz önemlidir" deyişi, Guanxi'nin önemini vurgular (İş Kültürü, n.d.).

Guanxi, güvene dayalı ve uzun vadeli ilişkiler kurmayı gerektirir; bu ilişkiler kurulduğunda ise birçok bürokratik ve ticari kapıyı açabilir. Ancak bu ağın bir parçası olmak (o "kapıdan" geçmek), Batılı iş yapma biçimlerine alışkın Türk iş insanları için zaman alıcı ve zorlayıcı olabilir (İş Kültürü, n.d.). Çin pazarında kalıcı başarı, sadece ürün kalitesine değil, bu kültürel kodları anlama ve uygulama becerisine de bağlıdır.

Sonuç ve Stratejik Değerlendirme

Türkiye'nin dış pazarlarda çeşitlendirme arayışı, küresel ekonomik belirsizlikler karşısında ulusal ekonomi için bir zorunluluktur. Ticaret Bakanlığı'nın "Uzak Ülkeler Stratejisi" bu ihtiyaca cevap veren doğru bir vizyon ortaya koymaktadır. Ancak bu stratejinin en karmaşık ve en önemli ayağını Çin Halk Cumhuriyeti oluşturmaktadır.

Analizler, Türkiye-Çin ticaret ilişkisinin \$30 milyar doları aşan (ilk 8 ay) devasa ve yapısal bir açıkları tanımlandığını net bir şekilde göstermektedir. Türkiye'nin Çin'e hammadde (cevher, mermer) (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2025) satıp, karşılığında yüksek teknolojlili bitmiş ürünler (elektronik, makine) (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2025) alması, bu açığın kısa vadede kapanmasını imkânsız kılmaktadır.

Bu nedenle, Çin'e yönelik strateji, salt "ihracatı artırma" hedefinden daha karmaşık olmalıdır:

1. Stratejik Nişlere Odaklanma: Türkiye, Çin ile kitlesel sanayi ürünlerinde rekabet edemez. Başarı, Çin'in ihtiyaç duyduğu ve Türkiye'nin rekabetçi olduğu alanlarda yatmaktadır. Bunlar; güvenilir ve yüksek kaliteli gıda ürünleri (GACC onayı almış süt ürünleri ve yaş meyve gibi) (Ege İhracatçı Birlikleri, 2020), Çinli orta sınıfın taleplerine cevap veren hizmetler

(özellikle turizm) (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, 2018) ve e-ticaret platformları (Demir, 2024) üzerinden markalı niş tüketim mallarıdır.

2. Savunma ve Risk Yönetimi: Çin pazarına girmek, kapsamlı bir hazırlık gerektirir. Teknik engeller (GACC) ve fikri mülkiyet riskleri ('First-to-File' ilkesi) konusunda proaktif yasal ve idari adımlar atılmadan pazara giriş denemeleri, ciddi kayıplara yol açabilir.

3. Altyapı ve Yatırım Dengesi: "Orta Koridor" ve "Kuşak ve Yol", Türkiye'nin lojistik üstünlüğünü kullanması için bir fırsattır. Ancak bu koridorun tek yönlü bir ithalat kapısına dönüşmemesi için Çin'den Türkiye'ye, özellikle ithal edilen yüksek teknolojili ürünlerin Türkiye'de üretilmesini sağlayacak doğrudan yatırımların çekilmesi, ticaret açığını yönetmek için kritik öneme sahiptir.

Sonuç olarak Çin, "Uzak Ülkeler Stratejisi" içinde en yüksek potansiyele sahip, ancak aynı zamanda en yüksek riski barındıran pazardır. Bu pazarda başarı, yüzeysel bir ticari ilişkiden ziyade, kültürel kodları ('Guanxi') anlayan, hukuki riskleri ('First-to-File') yöneten ve yapısal dengesizlikleri (hizmet ticareti ve doğrudan yatırımlarla) gideren uzun vadeli ve sofistike bir yaklaşım gerektirmektedir.

Kaynakça

- Anadolu Ajansı (AA). (2024). *Türkiye'nin Çin'e ihracatı 2,8 milyar dolara çıkarken, öne çıkan sektör madencilik ürünleri oldu.* <https://www.aa.com.tr>
- Brandstock. (2021). *Importance of "first-to-file" for trademarks in China.* <https://www.brandstock.com>
- ConsultSight. (2023). *Uzak Ülkeler Stratejisi.* <https://www.consultsight.com>
- CRI Türkçe (YouTube). (2020). *PttAVM.com Genel Müdürü Hakan Çevikoğlu: Çin'e giriş imkanı.* <https://www.youtube.com>
- Daily Sabah. (2024). *Turkiye sees 65% rise in Chinese visitors in 2024, envoy says.* <https://www.dailysabah.com>
- Demir, Ç. (2024). *Çin E-Ticaret Siteleri.* <https://cagataydemir.com.tr>
- DergiPark. (2017). *Çin'in "Kuşak-Yol" Projesi ve Türkiye-Çin İlişkilerine Etkisi.* <https://dergipark.org.tr>
- DergiPark. (2018). *Orta Koridorun Türkiye Çin İlişkileri ve Ekonomiye Etkisi.* <https://dergipark.org.tr>

- Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK). (2018). *Asya Yüzyılında Ejder & Hilâl: Türkiye-Çin Ekonomik İlişkileri*. <https://www.deik.org.tr>
- Ege İhracatçı Birlikleri (EİB). (2020). *Uzakdoğu ülkelerine yönelik tarım ürünleri ihracatının önündeki engeller bir bir kalkıyor*. <https://www.eib.org.tr>
- Ekol Belgelendirme. (n.d.). *Çin'e İhracatta GACC Belgesi : Gereklilikler ve Süreç*. <https://www.ekolbelgelendirme.com>
- Etkin Patent. (n.d.). *Çin'de Marka Koruması Nasıl Sağlanır: Öncelik Tescil ve Hukuki Savunma Rehberi*. <https://etkinpatent.com>
- İş Kültürü. (n.d.). *Guanxi: Çin İş Kültürü*. <https://www.iskulturu.com>
- Orta Anadolu İhracatçı Birlikleri (OAİB). (2019). *Ticarette Teknik Engeller*. <https://oaib.org.tr>
- Tarım ve Orman Bakanlığı. (2010). *Uzmanlık Tezi: Tarife Dışı Engeller*. <https://www.tarimorman.gov.tr>
- T.C. Ticaret Bakanlığı. (2022). *Bilişim Sektörü 2022-2023 Yılı Hedef/Uzak Ülkeler Listesi*. <https://ticaret.gov.tr>
- T.C. Ticaret Bakanlığı. (2024). *İki Ülke Arasında Ticaretin Altyapısını Oluşturan Anlaşmalar ve Protokoller*. <https://ticaret.gov.tr>
- T.C. Ticaret Bakanlığı. (2025). *Çin Halk Cumhuriyeti Pazara Giriş Raporu (10.01.2025)*. <https://ticaret.gov.tr>
- T.C. Ticaret Bakanlığı. (n.d.). *EK-2 Hedef/Uzak Ülkeler Listesi*. <https://ticaret.gov.tr>
- T.C. Ticaret Bakanlığı. (n.d.). *Uzak Ülkeler Stratejisi*. <https://ticaret.gov.tr>
- Ticaret Bakanlığı. (2024). *Ticaret Bakanı Ömer Bolat Türkiye İhracat Seferberliği Programı'nda Konuştu*. <https://ticaret.gov.tr>
- Trading Economics. (2025). *China Balance of Trade*. <https://tr.tradingeconomics.com>
- Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM). (2023). *TIMReport210*. <https://tim.org.tr>
- Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM). (2024). *İhracat 2025 Raporu*. <https://tim.org.tr>
- Yeni Şafak. (2023). *Ticaret Bakanlığı'ndan 80 milyar dolarlık hedef: Uzak Ülkelere İhracat Stratejisi belli oldu*. <https://www.yenisafak.com>

THE ENTREPRENEURS' PSYCHOLOGICAL RESILIENCE: THE ROLE OF BUSINESS AGE AND BUSINESS SIZE

Izmy Ratih AZIZAH

Sakarya Üniversitesi, izmy.azizah@ogr.sakarya.edu.tr - 0009-0006-5159-5050

ABSTRACT

This study examines whether psychological resilience differs across business age and business size among micro, small, and medium-sized enterprise (MSME) entrepreneurs in Indonesia. Entrepreneurs operate under conditions of uncertainty, financial pressure, and continuous change, making psychological resilience a critical personal resource in the entrepreneurial process. Unlike prior studies that primarily associate resilience with firm performance outcomes, this research focuses on experiential and structural business characteristics as sources of resilience differences. The study is based on survey data collected from 260 MSME entrepreneurs in Indonesia. Psychological resilience was measured using the Connor–Davidson Resilience Scale (CD-RISC). Mean comparisons, one-way ANOVA, and two-way ANOVA were employed to assess group differences and interaction effects. The results revealed significant differences in psychological resilience across business age groups. Entrepreneurs operating their businesses for 2–5 years demonstrated significantly higher resilience than those with less than 2 years and those with 6–10 years of experience. In contrast, business size, measured by number of employees, did not significantly differentiate resilience levels. Furthermore, the interaction between business age and business size was not significant, indicating that the effect of business age on resilience is consistent across firm sizes. These findings suggest that entrepreneurial resilience is shaped more by experiential factors related to business tenure than by structural characteristics such as firm size. The study highlights the importance of supporting entrepreneurs during early and later stages of business development and contributes to a clearer understanding of resilience dynamics within the MSME context of developing economies.

Keywords: Psychological Resilience, Entrepreneurship, Business Age, Business Size, MSMEs

1. INTRODUCTION

Psychological resilience is widely understood as a dynamic process of adjustment and maintenance of normal functioning when individuals face stressful events (Windle, 2011). Recent studies highlight a paradigm shift from viewing resilience as a static, inborn attribute (“being resilient”) toward a responsive process of “becoming resilient” that is triggered by specific stressors in the work environment (Ahmed et al., 2022). This adaptive process involves

the alignment between an individual's reserve capacity and response mechanisms, producing longer-term consequences for health and well-being (Bergeman & Nelson, 2025).

Entrepreneurship is inherently characterised by complex job demands, ambiguity, and a persistent threat of failure (Rauch et al., 2018; Ucbasaran et al., 2013). Because entrepreneurial action necessarily entails a degree of uncertainty, the capacity to build resilience through lived experience in confronting adversity becomes a central factor for sustaining the entrepreneurial process (McKelvie et al., 2011).

Business size plays a critical role because it shapes the extent of resource capacity or buffers available to absorb economic shocks (Amin et al., 2023). Consistent with the concept of the liability of smallness, smaller business units are more vulnerable due to limited cash reserves, constrained access to formal finance, and dependence on a narrower set of suppliers (Freeman et al., 1983). Evidence during the COVID-19 period indicates that MSMEs experienced a substantially sharper sales decline of 34.8% compared to 22.6% among large firms (Amin et al., 2023). This evidence reinforces that business size is often inversely associated with business mortality because of limited resources to respond to continuously changing environments (Soto-Simeone et al., 2020).

Beyond size, business age is a differentiating factor because it reflects the maturity of organisational routines and legitimacy available to entrepreneurs (Bloodgood, 2023). In line with the liability of newness, newly established ventures face higher failure risk because owners must learn new roles and have not yet built stable relationships with stakeholders (Stinchcombe, 1965 in Yang & Aldrich, 2017; Soto-Simeone et al., 2020). As ventures age, entrepreneurs tend to develop organisational routines that promote efficiency and greater operational stability (Nelson & Winter, 1982 in Bloodgood, 2023). Accumulated prior industry experience that develops alongside venture age has been shown to significantly reduce failure risk because individuals possess specific knowledge to navigate obstacles (Klepper, 2001).

The Indonesian context provides a distinctive setting in which uncertainty is described as "uncertainty as usual" due to repeated exposure to economic crises (Dahles & Susilowati, 2015). Indonesian MSME entrepreneurs operate in a high-pressure environment characterised by capital and infrastructure constraints that compel continuous learning under conditions of extreme uncertainty. In rural Indonesian areas, resilience is also frequently driven by collectivist values and moral responsibility toward family rather than by personal profit alone (Kromidha & Bachtiar, 2024).

Although the resilience literature continues to expand, a significant research gap remains because prior studies often treat resilience primarily as an outcome that is directly linked to business performance or growth. Current literature still offers limited critical exploration of how resilience is built or what constitutes the sources of differences in resilience levels at the individual level. Accordingly, business age and business size are used as contextual grouping variables. These characteristics capture heterogeneity in entrepreneurial experience and resource conditions that may be reflected in individual psychological resilience.

Based on this gap, the present study aims to examine differences in psychological resilience across categories of business age and business size among Indonesian MSME entrepreneurs. By focusing on the interplay between experiential factors (age) and structural support capacity

(size), this study is expected to contribute theoretically to the entrepreneurial learning literature. The findings are also expected to offer practical guidance for strengthening entrepreneurs' adaptive capacities to sustain business continuity under uncertainty. Based on the background and empirical rationale outlined above, the present study is guided by the following research question and hypotheses.

Research Question (RQ)

Do psychological resilience levels differ across business age and business size (number of employees) among Indonesian MSME entrepreneurs?

Hypotheses

H1. Psychological resilience differs significantly across business age groups.

H2. Psychological resilience differs significantly across business size groups.

2. METHODOLOGY

2.1. Research Design

This study employed a quantitative, cross-sectional research design to examine differences in psychological resilience among micro, small, and medium-sized enterprise (MSME) entrepreneurs based on business age and business size. A comparative research approach was adopted, as the primary objective was to identify whether psychological resilience levels differ across predefined business-related groups rather than to test causal relationships. Psychological resilience was treated as an individual-level construct, while business age and business size were used as contextual grouping variables reflecting differences in entrepreneurial experience and business structure.

2.2. Sampling

The study sample consisted of 260 MSME entrepreneurs operating in Indonesia. Participants were selected using a non-probability sampling technique, as access to entrepreneurs was facilitated through professional networks and online distribution channels. Eligibility criteria required participants to be (a) business owners and (b) actively involved in managing their businesses at the time of data collection.

Regarding business age, respondents were categorized into three groups: less than 2 years, 2–5 years, and 6–10 years of business operation. In terms of business size, enterprises were classified based on the number of employees into 1–4 employees, 5–19 employees, and 20–99 employees, in line with commonly used MSME classifications. This categorization allowed for meaningful group comparisons reflecting different stages of business development and organizational scale

2.3. Data Collection Instrument

Psychological resilience was assessed using the Connor–Davidson Resilience Scale (CD-RISC). The scale was administered in its Indonesian version, which has been previously adapted and psychometrically validated by Almasyhur (2021). The validation study

demonstrated satisfactory convergent validity ($r = 0.539$, $p < 0.001$) and excellent internal consistency reliability, with a Cronbach's alpha coefficient of 0.917, indicating high reliability of the instrument.

The CD-RISC consists of 25 items, items were rated on a 5-point Likert scale ranging from 0 ("not true at all") to 4 ("true most of the time"). Higher total scores reflect higher levels of psychological resilience. The scale captures resilience as a multidimensional construct comprising five subdimensions: a) personal competence, high standards, and tenacity; b) trust in one's instincts, tolerance of negative affect, and the strengthening effect of stress; c) positive acceptance of change and secure relationships; d) sense of control and; e) spiritual influences. This multidimensional structure allows for a comprehensive assessment of entrepreneurs' psychological resilience in coping with adversity and uncertainty

2.4. Data Analysis

Data were analysed using quantitative statistical techniques appropriate for group comparison research. Descriptive statistics, including means and standard deviations, were calculated to summarise psychological resilience levels across business age and business size categories. Prior to hypothesis testing, the assumption of homogeneity of variances was examined to ensure the suitability of variance-based analyses.

To examine differences in psychological resilience across business age groups and business size categories, one-way analysis of variance (ANOVA) was conducted. When statistically significant differences were identified, post-hoc multiple comparison tests were performed to determine which specific group pairs differed significantly. In addition, a two-way ANOVA was employed to simultaneously assess the main effects of business age and business size, as well as their potential interaction effect on psychological resilience. Statistical significance was evaluated at the 0.05 level, and effect sizes were reported to indicate the magnitude of observed differences

3. FINDINGS

3.1. Descriptive Statistics

Table 1. Respondent Distribution by Business Age and Business Size (N = 260)

Factors	Groups	N	%
Business Age	<2 years	163	62.7
	2 –5 years	58	22.3
	6 –10 years	39	15.0
Number of Employees	1 –4 employees	152	58.5
	5 –19 employees	79	30.4
	20 –99 employees	29	11.2

Table 1 shows that the sample is dominated by early-stage entrepreneurs, with 62.7% of respondents operating their businesses for less than two years. In terms of business size, the majority of respondents managed micro-sized enterprises, with 58.5% reporting 1–4 employees, followed by 30.4% with 5–19 employees, and 11.2% with 20–99 employees.

3.2. Differences in Psychological Resilience by Business Age

Table 2. One-way ANOVA Result for Business Age

Variable	Groups	N	Mean	Std. Dev	Std. Error	η^2	p	Result
Psychological Resilience	<2 years	163	74.950	11.098	0.869	0.041	0.004	**.
	2–5 years	58	79.724	8.260	1.084			
	6–10 years	39	73.461	10.985	1.759			

Note. **. = significant ($p < 0.05$); n.s. = not significant ($p > 0.05$). Eta squared (η^2): 0.01 = small, 0.06 = medium, 0.14 = large (Cohen, 1988; Richardson, 2011). Effect size indicates the magnitude of observed differences, independent of statistical significance.

As shown in Table 2, psychological resilience differed significantly across business age groups ($p = 0.004$) with a small effect size ($\eta^2 = 0.041$). Therefore, **H1** was supported, indicating that resilience levels vary across stages of business operation.

Table 3. Post-hoc Comparisons (Tukey) for Business Age Groups

(I) Business Age	(J) Business Age	Mean Diff (I-J)	Std. Error	p
<2 years	2–5 years	-4.773	1.608	0.009
<2 years	6–10 years	1.489	1.874	0.707
2–5 years	6–10 years	6.262	2.177	0.012

Table 3 indicates that entrepreneurs operating their businesses for 2–5 years reported significantly higher resilience than those with less than 2 years ($p = 0.009$) and those with 6–10 years of experience ($p = 0.012$). No significant difference was found between the <2 years and 6–10 years groups ($p = 0.707$). Overall, the results suggest that resilience peaks during the mid-stage (2–5 years) of business operation.

3.3. Differences in Psychological Resilience by Business Size (Number of Employees).

Table 4. One-way ANOVA Results for Business Size

Variable	Groups	N	Mean	Std. Dev	Std. Error	η^2	p	Result
Psychological Resilience	1–4	152	75.269	10.714	0.869	0.004	0.599	n.s.
	5–19	79	76.278	10.952	1.232			
	20–99	29	77.206	10.076	1.871			

Note. See Table 2.

As shown in Table 4, psychological resilience did not differ significantly across business size categories ($p = 0.599$) and the effect size was negligible ($\eta^2 = 0.004$). Therefore, **H2** was not supported, indicating that business size (number of employees) does not meaningfully differentiate individual resilience levels among MSME entrepreneurs.

3.4. Interaction Effect of Business Age and Business Size

Table 5. Two-way ANOVA Summary

Factors	df	F	p	Partial η^2
Business age	2	3.683	0.027	0.029
Business size	2	0.718	0.489	0.006

Business age x Business size	4	1.151	0.333	0.018
------------------------------	---	-------	-------	-------

Table 5 shows that the interaction between business age and business size was not statistically significant ($p = 0.333$, partial $\eta^2 = 0.018$). This suggests that the effect of business age on psychological resilience is consistent across business size categories. Consistent with the one-way results, the main effect of business age remained significant ($p = 0.027$), whereas the main effect of business size was not significant ($p = 0.489$).

4. DISCUSSION

This study aimed to examine whether psychological resilience differs among entrepreneurs based on business age and business size. The findings indicate that psychological resilience varies significantly across business age groups, with resilience tending to be higher during the mid-stage of business operation (2–5 years). These results **support H1**, suggesting that entrepreneurs' resilience levels differ by the stage or duration of business operation ($p < 0.05$). Resilience can be understood as a dynamic adaptive process that enables entrepreneurs to remain future-oriented despite harsh market conditions and unstable events (Ayala & Manzano, 2014).

Higher resilience among entrepreneurs whose businesses have operated for 2–5 years may reflect a phase in which they have passed the period of highest failure risk known as the liability of newness. Surviving this critical stage may function as mastery experiences that strengthen confidence and perceived capability in managing business demands (Newman et al., 2019; Yang & Aldrich, 2017). At this stage, the accumulation of resources (e.g., human, social, and financial capital) not only enhances operational capacity but may also strengthen perceived control and coping effectiveness in dealing with stressors, which aligns with higher resilience levels (Azoulay et al., 2020; Guo et al., 2022).

However, the results also show that resilience is significantly lower among entrepreneurs with 6–10 years of business operation compared to those in the 2–5 years group. This decline in resilience among entrepreneurs with longer business age may be interpreted through the lens of burnout, a condition in which sustained high work involvement depletes individuals' energy and social resources and is associated with emotional exhaustion and reduced perceived effectiveness (de Mol et al., 2018). In the entrepreneurial context, work patterns that are difficult to disengage from may gradually erode mental resources over time (de Mol et al., 2018; Obschonka et al., 2023). Persistent emotional demands without sufficient recovery may further drain entrepreneurs' psychological capacity and reduce overall resilience (Tahar et al., 2023; Wach et al., 2021). Nevertheless, this interpretation should be approached cautiously, as lower resilience may also be influenced by factors not measured in this study, such as changing role demands, financial pressure, work–family conflict, social support, and individual coping and recovery strategies.

In contrast to business age, business size measured by the number of employees did not meaningfully differentiate individual resilience levels. Therefore, **H2 was not supported** ($p > 0.05$), with a negligible effect size ($\eta^2 = 0.004$). This finding is consistent with prior work suggesting that firm size is often included as a structural/control variable and does not

necessarily relate to owners' psychological outcomes (Liu et al., 2022). Other evidence also indicates that firm size is not robustly associated with individuals' subjective well-being (Bjørnskov & Foss, 2020). In addition, employee-based size indicators may produce mixed or non-significant results when included in entrepreneurship psychology models (van Hugten et al., 2021; Obschonka et al., 2023).

Additional two-way ANOVA results showed that the interaction between business age and business size was not statistically significant. This non-significant interaction suggests that business-age-related differences in resilience are relatively consistent across business size categories. Overall, the pattern of resilience differences by business age appears more closely related to entrepreneurs operating businesses of different sizes.

The finding that resilience differs by business age highlights the importance of tailoring psychological support to different business stages. For early-stage entrepreneurs (<2 years), support may focus on strengthening basic coping skills, establishing sustainable work routines, and improving access to mentoring to manage uncertainty. For mid-stage entrepreneurs (2–5 years), support may emphasize adaptive strategies and continuous learning to sustain resilience. For entrepreneurs with longer business age (6–10 years), support may focus on managing emotional demands, preventing burnout, and strengthening recovery strategies to avoid depletion of psychological resources.

Theoretically, these findings reinforce the view that entrepreneurial resilience is a dynamic capacity that varies across phases of operational experience, and that differences appear more salient for “time in business” than for firm size based on employee numbers. However, this study has several limitations. Its cross-sectional design does not capture changes in resilience over time; self-report data may be subject to perceptual bias and common method variance; differences in sample composition across categories may affect the stability of mean estimates and group comparisons; and categorical groupings of business age and business size may not fully represent within-group variability.

REFERENCES

- Ahmed, A. E., Ucbasaran, D., Cacciotti, G., & Williams, T. A. (2022). Integrating Psychological Resilience, Stress, and Coping in Entrepreneurship: A Critical Review and Research Agenda. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 46(3), 497–538. <https://doi.org/10.1177/10422587211046542>
- Amin, M., Jolevski, F., & Islam, A. M. (2023). The Resilience of SMEs and Large Firms in the COVID-19 Pandemic. In *World Bank*.
- Ayala, J., & Manzano, G. (2014). The resilience of the entrepreneur. Influence on the success of the business. A longitudinal analysis. *Journal of Economic Psychology*, 42, 126–135.
- Azoulay, B. P., Jones, B. F., Kim, J. D., & Miranda, J. (2020). Age and High-Growth Entrepreneurship. *American Economic Review: Insights*, 2(1), 65–82.
- Bergeman, C. S., & Nelson, N. A. (2025). *Building a Dynamic Adaptational Process Theory of*

Resilience (ADAPTOR): Stress exposure, reserve capacity, adaptation and consequence. 79(8), 1063–1075.

- Bjørnskov, C., & Foss, N. J. (2020). Well-being and entrepreneurship: Using establishment size to identify treatment effects and transmission mechanisms. *Plos One*, 15(1).
- Bloodgood, J. M. (2023). Venture Aging: A Process Model of Legitimacy , Routinization, and Competitor Imitation of Venture Innovation Capabilities. *International Journal of Innovation and Business Strategy (IJIBS)*, 18(2), 1–16.
- Dahles, H., & Susilowati, T. P. (2015). Business resilience in times of growth and crisis. *Annals of Tourism Research*, 51, 34–50.
- De Mol, E., Ho, V. T., & Pollack, J. M. (2018). Predicting entrepreneurial burnout in a moderated mediated model of job fit. *Journal of Small Business Management*, 56(3), 392–411.
- Freeman, J., Carroll, G. R., & Hannan, M. T. (1983). The liability of newness: Age dependence in organizational death rates. *American Sociological Review*, 692-710.
- Guo, H., Zhang, Y., Tian, Y., & Zheng, W. (2022). Exploring psychological resilience of entrepreneurial college students for post-pandemic pedagogy : The mediating role of self-efficacy. *Frontiers in Psychology*, 13, 1001110.
- Hugten, J. Van, Hejazi, Z., & Brassey, J. (2021). EUR Research Information Portal What Makes Entrepreneurs Happy ? Psychological Flexibility and Entrepreneurs ' Satisfaction. *Journal of Business Venturing Insights*, 16(Cc), e00263.
- Klepper, S. (2001). *Employee startups in high-tech industries. Industrial and corporate change.* 10(3), 639–674.
- Kromidha, E., & Bachtiar, N. K. (2024). Developing entrepreneurial resilience from uncertainty as usual: a learning theory approach on readiness, response and opportunity. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*, 30(4), 1001–1022.
- Liu, Y., Dilanchiev, A., Xu, K., & Merdan, A. (2022). Financing SMEs and business development as new post Covid-19 economic recovery determinants. *Economic Analysis and Policy*, 76, 554–567.
- McKelvie, A., Haynie, J. M., & Gustavsson, V. (2011). Unpacking the uncertainty construct: Implications for entrepreneurial action. *Journal of Business Venturing*, 26(3), 273–292.
- Newman, A., Obschonka, M., Schwarz, S., Cohen, M., & Nielsen, I. (2019). Entrepreneurial self-efficacy: A systematic review of the literature on its theoretical foundations, measurement, antecedents, and outcomes, and an agenda for future research. *Journal of Vocational Behavior*, 110, 403–419.
- Obschonka, M., Pavez, I., Kautonen, T., Kibler, E., Salmela-aro, K., & Wincent, J. (2023). Job burnout and work engagement in entrepreneurs : How the psychological utility of entrepreneurship drives healthy engagement. *Journal of Business Venturing*, 38(2), 106272.

- Rauch, A., Fink, M., & Hatak, I. (2018). Stress processes: An essential ingredient in the entrepreneurial process. *Academy of Management Perspectives*, 32(33), 340–357.
- Soto-Simeone, A., Sirén, C., & Antretter, T. (2020). New venture survival: A review and extension. *International Journal of Management Reviews*, 22(4), 378–407.
- Tahar, Y. B., Rejeb, N., Maalaoui, A., Kraus, S., Westhead, P., & Jones, P. (2023). Emotional demands and entrepreneurial burnout: the role of autonomy and job satisfaction. *Small Business Economics*, 61(2), 701–716.
- Ucbasaran, D., Shepherd, D. A., Lockett, A., & Lyon, S. J. (2013). Life after business failure. *Journal of Management*, 39(1), 163–202.
- Wach, D., Stephan, U., Weinberger, E., & Wegge, J. (2021). Entrepreneurs' stressors and well-being: A recovery perspective and diary study. *Journal of Business Venturing*. *Journal of Business Venturing*, 36(5), 106016.
- Windle, G. (2011). What is resilience? A review and concept analysis. *Reviews in Clinical Gerontology*, 21(1), 152–169.
- Yang, T., & Aldrich, H. E. (2017). “ The liability of newness ” revisited : Theoretical restatement and empirical testing in emergent organizations. *Social Science Research*, 63, 36–53.

CONCEPTUAL FRAMEWORK FOR THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN MARKETING AND ADVERTISING

Assoc. Prof. Burçe AKCAN

Selçuk University, burce@selcuk.edu.tr - 0000-0003-0907-8229

ABSTRACT

The use of artificial intelligence in marketing and advertising has predominantly been examined through the lenses of automation, scalability, and operational efficiency, positioning algorithmic systems as technical tools that holistically optimize communication processes. Such approaches, however, tend to obscure the analytical capacity of artificial intelligence to identify where, when, and to what extent intervention is required within communication processes. Addressing this limitation, the present study conceptualizes artificial intelligence use in marketing and advertising as a system of AI-generated, context-sensitive, and graduated interventions, rather than as a fully autonomous operational agent.

Within this framework, artificial intelligence is not approached as an actor that directly intervenes in communication processes, but as a decision-support system that identifies critical decision thresholds through data-driven analysis, delineates points requiring intervention, and produces actionable recommendations for human decision-makers. These AI-generated recommendations enable high-precision interventions focused on specific messages, audience segments, timing strategies, and communication touchpoints, as opposed to generalized, process-wide optimization mechanisms.

Building on the recommendation-producing capacity of artificial intelligence, the study proposes a four-level conceptual framework encompassing: (i) assistive recommendations, (ii) directive recommendations, (iii) decision-preparatory recommendations, and (iv) recommendations influencing representational communication processes. This classification differentiates the roles assumed by artificial intelligence in marketing and advertising practices along the dimensions of recommendation intensity, degree of influence on decision-making, and the level of human oversight involved.

By shifting the analytical focus from automation-centered logics toward algorithmic recommendation generation and human-centered decision-making, the proposed framework

offers a transferable and empirically testable analytical ground. In doing so, the study contributes to the marketing and advertising literature by providing a structured perspective that foregrounds responsibility, contextual sensitivity, and controlled human–AI collaboration across diverse communication environments.

Anahtar Kelimeler: AI-assisted decision-making, algorithmic recommendation systems, human-centered marketing communication

1. INTRODUCTION

The rapid diffusion of artificial intelligence (AI) technologies across marketing and advertising practices has fundamentally reshaped how communication processes are designed, managed, and evaluated. In both academic research and industry discourse, AI is predominantly framed as a driver of automation, scalability, and operational efficiency, enabling organizations to process large volumes of data, personalize content, and optimize performance at unprecedented speed [1], [2]. Within this dominant framing, algorithmic systems are often positioned as technical infrastructures that holistically manage communication processes, from audience targeting to content delivery and performance measurement.

While this automation-centered perspective has generated valuable insights into the instrumental benefits of AI, it has also contributed to a conceptual narrowing of how AI's role in marketing and advertising is understood. Much of the existing literature implicitly assumes that more extensive algorithmic involvement necessarily leads to superior outcomes, thereby emphasizing continuous optimization over selective intervention. As a result, relatively limited attention has been paid to a critical analytical question: where, when, and to what extent should AI intervene within communication processes? This question is particularly salient in marketing and advertising contexts, where communication outcomes are shaped not only by technical efficiency but also by strategic judgment, contextual sensitivity, and ethical responsibility.

Recent scholarship has increasingly challenged the assumption that AI systems should operate as fully autonomous decision-makers. Research in information systems and human–computer interaction emphasizes the importance of human-in-the-loop approaches, arguing that intelligent systems should support, rather than replace, human judgment in complex decision environments [3], [4]. From this perspective, AI is most effective when it functions as a decision-support system that augments human capabilities by identifying patterns, detecting

anomalies, and generating recommendations, while leaving ultimate responsibility and accountability with human actors.

Despite these developments, marketing and advertising research has yet to fully integrate this shift into its conceptual models of AI use. Existing frameworks continue to privilege end-to-end automation and large-scale optimization, often overlooking the possibility that AI may contribute most meaningfully by pinpointing critical decision thresholds rather than by managing entire communication processes. This gap is particularly problematic given the inherently contextual and interpretive nature of marketing communication, where meaning construction, persuasion, and brand representation cannot be reduced to purely technical calculations.

Moreover, the growing reliance on algorithmic systems in marketing has raised concerns regarding transparency, accountability, and governance. Scholars have noted that algorithmic decision-making redistributes authority within organizations, subtly reshaping who—or what—holds power over strategic choices [5]. In advertising contexts, this redistribution has direct implications for responsibility, as algorithmic recommendations may influence message framing, audience inclusion or exclusion, and the timing of communication interventions. Understanding AI's role therefore requires moving beyond efficiency-driven narratives toward a more nuanced examination of how algorithmic influence is structured and constrained within decision-making processes.

Against this backdrop, the present study proposes a reconceptualization of AI use in marketing and advertising that shifts the analytical focus from automation to algorithmic recommendation generation and human-centered decision-making. Rather than approaching AI as an autonomous actor that directly intervenes in communication processes, the study conceptualizes AI as a system that identifies intervention points, assesses alternative courses of action, and produces context-sensitive recommendations for human decision-makers. This approach foregrounds the selective, graduated, and situational nature of AI involvement, emphasizing precision over total process control.

The primary objective of this study is to develop a conceptual framework that systematically differentiates the roles AI may assume in marketing and advertising practices based on the intensity of its recommendations, its influence on decision-making, and the degree of human oversight involved. By doing so, the study seeks to provide a transferable analytical tool

applicable across diverse marketing contexts, platforms, and organizational settings, while laying the groundwork for future empirical research.

2. ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN MARKETING AND ADVERTISING: DOMINANT APPROACHES

Research on artificial intelligence in marketing and advertising has expanded rapidly over the past decade, largely driven by advances in data analytics, machine learning, and computational power. Within this growing body of literature, AI is predominantly conceptualized as a technological enabler that enhances efficiency, scalability, and precision in marketing communication processes. Common application areas include audience targeting, content personalization, media planning, and performance optimization, all of which rely on the automated processing of large-scale consumer data [1], [2].

A significant portion of existing studies adopts an instrumental perspective, framing AI as a tool that improves decision accuracy and operational outcomes by reducing human error and cognitive limitations. From this viewpoint, algorithmic systems are expected to outperform human decision-makers by identifying patterns invisible to manual analysis and by continuously optimizing communication strategies in real time. Consequently, the value of AI is often assessed through performance metrics such as click-through rates, conversion rates, and return on investment, reinforcing an outcome-oriented understanding of algorithmic effectiveness [1].

Closely related to this instrumental framing is the emphasis on end-to-end automation. Many models implicitly assume that the optimal use of AI involves delegating entire decision processes to algorithmic systems, thereby minimizing human intervention. In marketing and advertising contexts, this logic manifests in automated bidding systems, algorithm-driven content distribution, and real-time campaign optimization. While such systems undoubtedly increase speed and scale, they also contribute to a conceptual homogenization in which AI involvement is treated as uniformly beneficial, regardless of context or communication objectives [2].

More recent scholarship has begun to question this automation-centric paradigm by highlighting the limitations of fully autonomous algorithmic decision-making. Studies in information systems and organizational research suggest that algorithmic outputs are not neutral but reflect the assumptions, data structures, and objectives embedded within their design [4].

As a result, excessive reliance on automation may obscure contextual nuances, marginalize strategic judgment, and reduce opportunities for reflective decision-making in marketing communication.

In parallel, concerns regarding transparency, accountability, and control have gained increasing attention. Algorithmic systems not only execute decisions but also reshape organizational power relations by redistributing authority between human actors and technological infrastructures [5]. In advertising practices, this redistribution is particularly consequential, as algorithmic recommendations may influence which audiences are addressed, which messages are amplified, and which voices are excluded. These dynamics raise critical questions about responsibility and governance that cannot be fully addressed through performance-based evaluations alone.

Despite these emerging critiques, marketing and advertising research has yet to fully move beyond dominant automation and optimization narratives. Existing frameworks continue to privilege continuous algorithmic control over selective and situational intervention. This theoretical imbalance creates a gap in the literature regarding how AI might be more productively understood as a decision-support system that enhances, rather than replaces, human judgment. Addressing this gap requires a conceptual shift toward examining how algorithmic recommendations are generated, interpreted, and acted upon within specific communication contexts.

3. RECONCEPTUALIZING ARTIFICIAL INTELLIGENCE AS A DECISION-SUPPORT SYSTEM IN MARKETING AND ADVERTISING APPROACHES

Dominant approaches to artificial intelligence in marketing and advertising have largely conceptualized algorithmic systems as engines of continuous automation and large-scale optimization. Within these frameworks, AI is expected to assume extensive control over communication processes, minimizing human involvement in favor of speed, scale, and predictive accuracy [1], [2]. This orientation is closely aligned with broader data-driven marketing paradigms that privilege predictive performance and computational efficiency over interpretive judgment [6].

However, such approaches tend to overlook the fact that marketing communication is not a purely technical process, but one that is inherently contextual, symbolic, and strategically contingent. Research in marketing theory has long emphasized that communication

effectiveness depends not only on optimization, but also on meaning construction, cultural interpretation, and situational sensitivity [7]. From this perspective, treating AI as a fully autonomous decision-maker risks flattening the complexity of communicative action.

Recent discussions in organizational studies and information systems research increasingly argue that intelligent systems generate value not by replacing human judgment, but by structuring and supporting decision-making processes [3], [4], [8]. In this view, artificial intelligence functions most productively as a decision-support system that identifies patterns, highlights anomalies, and proposes courses of action, while leaving final judgment and responsibility with human actors. Such systems are particularly relevant in environments characterized by uncertainty, ambiguity, and competing strategic goals [9].

In marketing and advertising contexts, this distinction becomes especially critical. Decisions regarding message framing, audience inclusion or exclusion, timing, and channel selection involve normative and interpretive considerations that cannot be fully resolved through algorithmic optimization alone. Scholars have noted that algorithmic decision systems may reproduce existing biases or prioritize efficiency at the expense of ethical and cultural considerations when left unchecked [10], [11]. Conceptualizing AI as a decision-support system allows algorithmic outputs to inform, rather than determine, these judgments.

This perspective foregrounds the selective and graduated nature of algorithmic intervention. Instead of assuming that more automation necessarily leads to superior outcomes, it acknowledges that excessive algorithmic control may obscure contextual cues, reduce reflexivity, and amplify unintended consequences. Studies on algorithmic governance emphasize that the influence of computational systems must be actively delimited and institutionally constrained in order to preserve accountability and human agency [5], [12].

Moreover, positioning AI as a recommendation-generating system clarifies issues of responsibility within marketing organizations. When algorithms are framed as autonomous decision-makers, accountability for communication outcomes becomes diffuse and difficult to trace. In contrast, recommendation-based systems maintain human agency by making algorithmic influence visible, contestable, and subject to professional judgment. This visibility is particularly important in advertising, where decisions carry ethical, social, and cultural implications beyond measurable performance indicators [11], [13].

Building on this reconceptualization, the present study argues that the contribution of artificial intelligence to marketing and advertising lies not in continuous optimization, but in its capacity to generate context-sensitive, graduated recommendations that enhance human judgment at specific moments within the communication process. This conceptualization provides the theoretical foundation for the framework developed in the following section, which systematically differentiates AI roles based on recommendation intensity, influence on decision-making, and the degree of human oversight involved.

4. A FOUR-LEVEL CONCEPTUAL FRAMEWORK FOR AI-GENERATED RECOMMENDATIONS IN MARKETING AND ADVERTISING

Building on the reconceptualization of artificial intelligence as a decision-support system, this study proposes a four-level conceptual framework that differentiates AI involvement in marketing and advertising based on the intensity of algorithmic recommendations, the degree of influence on decision-making, and the level of human oversight involved. Rather than treating AI use as a binary choice between automation and non-automation, the framework conceptualizes AI participation as graduated, selective, and context-dependent, reflecting the heterogeneous nature of marketing communication decisions [8], [14].

4.1. Level I: Assistive Recommendations

At the first level, artificial intelligence generates assistive recommendations that support human decision-makers without constraining their choices. These recommendations typically include descriptive analytics, exploratory insights, or creative suggestions such as message variations, audience tendencies, and preliminary performance indicators. AI involvement remains low in intensity, functioning primarily as an informational resource rather than a decision guide.

Human actors retain full interpretive and strategic control, using AI-generated outputs as supplementary inputs within broader deliberative processes. This level corresponds closely with augmentation-oriented perspectives emphasizing the complementary relationship between human cognition and intelligent systems [3], [8], [15]. As algorithmic influence is limited and transparent, ethical and governance risks remain relatively low.

4.2. Level II: Directive Recommendations

The second level involves directive recommendations, where AI systems actively prioritize, rank, or narrow decision alternatives. Rather than merely informing decision-makers, algorithmic systems structure the decision environment by emphasizing preferred options based

on predictive modeling or optimization criteria. Typical applications include recommended audience segments, prioritized content formats, or suggested media allocations.

Although final decisions remain formally under human control, algorithmic influence becomes more pronounced at this level. Decision-makers operate within a choice architecture shaped by AI-generated recommendations, increasing the importance of interpretability and critical oversight [12], [16]. This level exemplifies the growing tension between automation and augmentation, as efficiency gains may come at the cost of reduced reflexivity [8].

4.3. Level III: Decision-Preparatory Recommendations

At the third level, AI systems produce decision-preparatory recommendations that construct the foundation upon which strategic decisions are made. These systems simulate scenarios, forecast outcomes, and assemble decision-ready configurations, such as budget allocation models, campaign performance projections, or temporal optimization strategies.

Human involvement shifts toward evaluative and supervisory roles, as decision-makers approve, modify, or reject algorithmically structured options. While such systems can enhance strategic performance in complex and uncertain environments [9], they also increase the risk of epistemic dependence on algorithmic reasoning. Scholars have warned that extensive reliance on such systems may obscure underlying assumptions and normalize specific strategic logics [5], [10], [14].

4.4. Level IV: Recommendations Influencing Representational Processes

At The fourth level represents the highest degree of algorithmic influence and concerns recommendations that shape representational and communicative outcomes. At this level, AI-generated recommendations affect not only strategic decisions but also the form, tone, and structure of brand communication itself. Examples include automated message framing suggestions, conversational response strategies, and interaction patterns in AI-mediated communication environments.

Although AI systems at this level may not directly generate final messages, their recommendations exert a constitutive influence on how brands speak, whom they address, and which meanings are amplified or marginalized. This raises critical issues of accountability, as algorithmic influence becomes embedded within communicative practice rather than remaining

an external decision aid [11], [17]. As representational consequences extend beyond performance metrics, maintaining human oversight becomes essential to ensure ethical, cultural, and contextual appropriateness.

Taken together, the proposed four-level framework conceptualizes AI involvement in marketing and advertising as graduated rather than total, emphasizing recommendation intensity over automation depth. By distinguishing between different forms of algorithmic influence, the framework provides a structured analytical lens for examining how AI-generated recommendations interact with human judgment across diverse communication contexts. This model not only clarifies the operational roles of AI but also establishes a foundation for empirically examining the consequences of varying degrees of algorithmic influence in future research.

5. CONCLUSION

This study has sought to reconceptualize the role of artificial intelligence in marketing and advertising by moving beyond dominant automation-centered perspectives. Rather than approaching AI as an autonomous system that executes decisions across entire communication processes, the article has conceptualized AI as a decision-support mechanism that generates context-sensitive and graduated recommendations for human decision-makers. This shift in perspective foregrounds precision, selectivity, and situational judgment over continuous algorithmic control.

The proposed four-level conceptual framework contributes to the literature by offering a structured and nuanced understanding of how AI-generated recommendations interact with human judgment at different stages of the marketing communication process. By differentiating assistive, directive, decision-preparatory, and representationally influential recommendations, the framework avoids treating AI use as a uniform phenomenon and instead highlights varying degrees of algorithmic influence and human oversight. In doing so, it provides a vocabulary for analyzing AI involvement that is sensitive to responsibility, accountability, and contextual interpretation.

A central implication of this study is that the value of artificial intelligence in marketing and advertising does not lie in its capacity to replace human decision-making, but in its ability to enhance judgment at critical decision thresholds. Conceptualizing AI as a recommendation-

generating system makes algorithmic influence more visible and contestable, thereby supporting more responsible and transparent forms of human–AI collaboration. This is particularly important in advertising contexts, where communication decisions carry ethical, cultural, and social consequences that extend beyond performance metrics.

While the framework is conceptual in nature, it offers a foundation for future empirical research. Subsequent studies may operationalize the proposed levels to examine how different forms of AI-generated recommendations affect campaign effectiveness, professional decision-making practices, or perceptions of accountability and trust. Comparative research across industries, platforms, or organizational settings may further illuminate how governance structures shape the deployment of AI-supported decision systems.

In conclusion, this study argues that understanding artificial intelligence in marketing and advertising requires a shift from total automation toward selective, human-centered algorithmic intervention. By emphasizing recommendation intensity rather than automation depth, the proposed framework contributes a flexible and analytically robust foundation for examining the evolving role of AI in marketing communication.

KAYNAKÇA

- [1] Davenport, T. H. ve Ronanki, R., *Artificial Intelligence for the Real World*, Harvard Business Review, Cilt 96, Sayı 1, ss. 108–116, 2018.
- [2] Huang, M.-H. ve Rust, R. T., *Artificial Intelligence in Service*, Journal of Marketing, Cilt 85, Sayı 4, ss. 1–19, 2021.
- [3] Amershi, S., Weld, D., Vorvoreanu, M., Fourney, A., Nushi, B., Collisson, P., Suh, J., Iqbal, S., Bennett, P. N., Inkpen, K., Teevan, J., Kikin-Gil, R. ve Horvitz, E., *Guidelines for Human–AI Interaction*, Communications of the ACM, Cilt 62, Sayı 1, ss. 52–63, 2019.
- [4] Shrestha, Y. R., Ben-Menahem, S. M. ve von Krogh, G., *Organizational Decision-Making Structures in the Age of Artificial Intelligence*, MIS Quarterly Executive, Cilt 18, Sayı 2, ss. 103–118, 2019.
- [5] Yeung, K., *Algorithmic Regulation: A Critical Interrogation*, Philosophical Transactions of the Royal Society A, Cilt 376, Sayı 2128, 2018.
- [6] Wedel, M. ve Kannan, P. K., *Marketing Analytics for Data-Rich Environments*, Journal of Marketing, Cilt 80, Sayı 6, ss. 97–121, 2016.

- [7] Keller, K. L., *Conceptualizing, Measuring, and Managing Customer-Based Brand Equity*, Journal of Marketing, Cilt 57, Sayı 1, ss. 1–22, 1993.
- [8] Raisch, S. ve Krakowski, S., *Artificial Intelligence and Management: The Automation–Augmentation Paradox*, Academy of Management Review, Cilt 46, Sayı 1, ss. 192–210, 2021.
- [9] Simon, H. A., *Administrative Behavior*, 4. Baskı, New York, Free Press, 1997.
- [10] O’Neil, C., *Weapons of Math Destruction*, New York, Crown Publishing, 2016.
- [11] Eubanks, V., *Automating Inequality*, New York, St. Martin’s Press, 2018.
- [12] Kitchin, R., Thinking Critically About and Researching Algorithms, Information, Communication & Society, Cilt 20, Sayı 1, ss. 14–29, 2017.
- [13] Floridi, L. ve Cowls, J., *A Unified Framework of Five Principles for AI in Society*, Harvard Data Science Review, Cilt 1, Sayı 1, 2019.
- [14] Autor, D. H., Why Are There Still So Many Jobs? The History and Future of Workplace Automation, *Journal of Economic Perspectives*, Cilt 29, Sayı 3, ss. 3–30, 2015.
- [15] Faraj, S., Pachidi, S. ve Sayegh, K., Working and Organizing in the Age of the Learning Algorithm, Information and Organization, Cilt 28, Sayı 1, ss. 62–70, 2018.
- [16] Kahneman, D., *Thinking, Fast and Slow*, New York, Farrar, Straus and Giroux, 2011.
- [17] Gillespie, T., *The Relevance of Algorithms, Media Technologies: Essays on Communication, Materiality, and Society*, MIT Press, ss. 167–194, 2014.

ADVERTISING AS GAMEPLAY

Assoc. Prof. Burçe AKCAN

Selçuk University, burce@selcuk.edu.tr - 0000-0003-0907-8229

ABSTRACT

The relationship between digital games and advertising has long been examined within the frameworks of advergames, product placement, and in-game advertising formats. These approaches predominantly conceptualize advertising as a representational and largely visual element that is subsequently embedded into the game experience. Contemporary digital game practices, however, indicate a structural shift in which advertising no longer functions merely as inserted content, but increasingly operates as one of the foundational logics shaping the game itself. Building on this transformation, the present study reconsiders the digital game–advertising relationship from an inverse perspective and proposes the conceptualization of “advertising as game” rather than “advertising within games.”

Within this framework, advertising is approached not through message transmission or brand representation, but as a form of persuasive architecture operating through game mechanics, progression systems, reward–punishment loops, and patterns of behavioral repetition. Quest structures, leveling systems, daily login rewards, and in-game economies enable advertising to function not merely as something that is seen, but as something that is played, repeated, and internalized. Consequently, persuasion occurs not at the level of cognitive awareness, but at the level of action and habit formation.

The study discusses the “advertising as game” approach across three interrelated dimensions: (i) the embedding of advertising within game mechanics, (ii) the production of persuasion through interaction rather than representation, and (iii) the transformation of players from passive target audiences into active participants in the persuasive process. In this respect, the proposed conceptual framework extends existing game and advertising literature by positioning digital games not simply as carriers of advertising content, but as advertising structures in themselves, thereby offering a new analytical ground for debates on persuasion, ethics, and advertising literacy.

Keywords : Advertising as game, persuasive game mechanics, digital game advertising

1. INTRODUCTION

The relationship between digital games and advertising has long been examined within marketing and advertising scholarship through established conceptual frameworks that primarily position games as interactive environments hosting commercial messages. Within this dominant perspective, digital games are treated as media spaces into which advertising content is inserted, embedded, or displayed, while advertising itself is conceptualized as a representational element layered onto gameplay. Practices such as advergames, in-game advertising formats, and product placement exemplify this approach, in which the game functions as a carrier and advertising remains a secondary communicative layer [1], [2].

This representational logic has been reinforced by classical persuasion and communication theories that conceptualize advertising effectiveness in terms of message exposure, symbolic meaning, and cognitive processing [3], [4]. Accordingly, persuasion is assumed to operate through awareness, interpretation, and attitude formation, with emphasis placed on visibility, recall, and brand recognition. Much of the empirical literature on digital game advertising continues to rely on these assumptions, focusing on variables such as brand prominence, message integration, and player recall [5]–[8].

However, contemporary digital game practices increasingly challenge the explanatory limits of this framework. In mobile gaming environments, platform-based games, and game-as-a-service models, advertising is no longer confined to discrete visual placements or narrative insertions. Instead, it becomes embedded within the structural logic of gameplay itself, shaping progression systems, reward mechanisms, and behavioral loops. In such contexts, advertising is not merely something players observe but something they repeatedly enact through play [9]–[12].

This shift necessitates a reconsideration of how persuasion operates within digital games. Rather than functioning primarily at the level of symbolic representation, persuasion increasingly unfolds through action, repetition, and rule-based interaction. Behavioral theories have long demonstrated that repeated action within structured systems can shape preferences and habits independently of conscious awareness [13]. In digital games, gameplay mechanics such as quests, leveling systems, and reward–punishment cycles create conditions under which persuasion operates at the level of practice rather than cognition.

Despite this transformation, much of the existing advertising literature remains analytically anchored in message-based models of persuasion. By prioritizing visibility and representational prominence, these studies often overlook how gameplay mechanics themselves function as persuasive architectures. As a result, the role of gameplay in structuring consumer behavior and shaping long-term engagement remains insufficiently theorized within marketing and advertising research [14]–[16].

This study addresses this gap by proposing a conceptual shift from “advertising within games” to “advertising as game.” Rather than conceptualizing games as spaces that host advertising messages, the study positions advertising as an integral component of gameplay. From this perspective, persuasion is operationalized through playable structures—such as rules, tasks, feedback systems, and repetition—rather than through isolated visual or narrative cues. Advertising thus becomes an enacted process, continuously reproduced through interaction [5], [11].

Within this framework, the role of the player is fundamentally reconfigured. Players are no longer passive target audiences exposed to persuasive messages but active participants who co-produce persuasion by engaging with gameplay systems. Through repeated actions and compliance with game rules, players internalize persuasive logics embedded within gameplay, often without explicit awareness of commercial intent. This dynamic raises critical questions regarding agency, transparency, and advertising literacy, particularly in platformized digital environments where behavioral data is continuously harvested and optimized [17]–[20].

The primary objective of this study is to develop a gameplay-centered conceptual framework that explains how advertising functions as a form of playable persuasion in digital games. By foregrounding gameplay mechanics as persuasive structures, the study seeks to extend advertising theory beyond representational models and contribute to a more practice-oriented understanding of persuasion. In doing so, it aims to bridge marketing and advertising scholarship with game studies and critical digital media research, offering an analytical lens capable of addressing both the behavioral effectiveness and ethical implications of advertising as gameplay.

2. FROM IN-GAME ADVERTISING TO THE LIMITS OF REPRESENTATIONAL APPROACHES

Research on the relationship between digital games and advertising has predominantly evolved around the concept of in-game advertising, a broad category encompassing advergames, product placement, and embedded commercial messages within gameplay environments. Early studies conceptualized games as interactive media spaces that could enhance advertising effectiveness by increasing engagement, attention, and emotional involvement compared to traditional media formats [5], [6]. Within this framework, the primary analytical focus has been placed on how advertising messages are integrated into games and how players cognitively process these messages.

A substantial body of empirical research has examined variables such as brand prominence, congruence between game content and advertised products, repetition, and recall. Findings from these studies suggest that subtle and well-integrated advertising elements tend to generate more favorable brand attitudes than intrusive or highly salient placements [7], [8]. As a result, effectiveness has largely been evaluated through metrics associated with visibility and memory, reinforcing a representational understanding of advertising as something that is perceived, interpreted, and remembered.

Advergames, in particular, have been celebrated for their capacity to merge entertainment and promotion, allowing brands to engage consumers in immersive environments [5]. However, even within advergame research, advertising is often treated as a narrative or visual layer attached to gameplay rather than as a structural component of the game itself. The persuasive function of the game is thus attributed primarily to message exposure within a playful context, rather than to the mechanics that organize player behavior.

More recent studies have begun to acknowledge that gameplay mechanics may exert persuasive influence beyond conscious message processing. Research drawing on behavioral and media psychology has shown that repeated interaction, goal-oriented tasks, and reward-based systems can shape attitudes and behaviors independently of explicit persuasion awareness [13], [14]. Nevertheless, these insights are rarely integrated into mainstream advertising models, which continue to privilege symbolic representation over procedural engagement.

This limitation becomes particularly evident when examining contemporary digital game ecosystems. Platform-based games and free-to-play models rely heavily on progression systems, daily rewards, scarcity mechanisms, and microtransaction-driven economies. These structures are designed to encourage repeated engagement and habit formation, often blurring

the boundary between play and consumption. Scholars in game studies and digital economy research argue that such systems function less as communicative channels and more as behavioral infrastructures that guide user action over time [11], [19].

Recent critical scholarship has further problematized representational approaches by highlighting the political and economic dimensions of platformized play. Nieborg and Poell argue that the platformization of cultural production transforms games into data-driven systems optimized for retention, monetization, and behavioral prediction [19]. Similarly, Whitson emphasizes that contemporary games operate as socio-technical assemblages in which design choices systematically shape player conduct, rendering persuasion inseparable from gameplay itself [21]. These perspectives suggest that advertising influence cannot be adequately understood by focusing solely on visible messages or brand placements.

Despite these developments, marketing and advertising literature has been slow to fully incorporate gameplay-centered analyses. In-game advertising is still predominantly framed as a question of message integration rather than behavioral structuring. As a result, the persuasive capacity of gameplay mechanics remains conceptually under-theorized, particularly in relation to long-term engagement, habit formation, and player agency.

In response to these limitations, this study argues for a conceptual departure from representational models of in-game advertising toward a gameplay-centered understanding of persuasion. By shifting the analytical focus from what advertising communicates to how gameplay organizes action, repetition, and compliance, it becomes possible to reconceptualize digital games not merely as advertising environments but as persuasive systems in their own right. This shift lays the groundwork for the conceptual framework developed in the following section, which theorizes advertising as game through the lens of gameplay mechanics and enacted persuasion.

3. ADVERTISING AS GAMEPLAY: A CONCEPTUAL FRAMEWORK OF PLAYABLE PERSUASION

Building on the critique of representational approaches to in-game advertising, this section develops a conceptual framework that theorizes advertising as an integral component of gameplay itself. Rather than treating advertising as content embedded within games, the framework positions gameplay mechanics as persuasive structures through which commercial influence is enacted, repeated, and internalized. This shift foregrounds play not as a neutral or

purely entertaining activity, but as a rule-based system capable of organizing behavior and producing persuasion through practice.

From a game studies perspective, gameplay is constituted by rules, goals, feedback systems, and player actions that together create structured experiences of engagement [9]–[12]. These elements do not merely facilitate play but actively guide how players act, decide, and persist within game environments. When examined through the lens of advertising and persuasion, gameplay mechanics emerge as procedural architectures that shape user behavior in ways analogous to, yet distinct from, traditional persuasive communication [5], [14].

In this framework, persuasion does not operate primarily through symbolic representation or explicit messaging. Instead, it unfolds through procedural engagement, whereby players repeatedly perform actions aligned with the game’s underlying commercial logic. Tasks, quests, and progression systems establish behavioral pathways that players must follow to advance, while reward structures reinforce compliance and repetition. Behavioral theories have long demonstrated that such reinforcement mechanisms can shape preferences and habits independently of conscious awareness [13], [15].

The concept of advertising as gameplay therefore reframes persuasion as an enacted process. Players are not persuaded because they have interpreted a message, but because they have repeatedly acted within systems designed to encourage specific forms of engagement. This perspective aligns with research on persuasive technologies and gamification, which highlights how interactive systems can guide behavior by structuring choice environments and feedback loops [14], [16]. However, unlike conventional gamification frameworks that treat game mechanics as tools applied to external contexts, advertising as gameplay suggests that the game itself functions as the persuasive medium.

To systematically capture this dynamic, the proposed conceptual framework identifies three interrelated dimensions through which gameplay operates as advertising.

3.1. Gameplay Mechanics as Behavioral Architecture

At the first level, gameplay mechanics function as behavioral architectures that define what actions are possible, desirable, or necessary within the game. Rules, objectives, and constraints establish the boundaries of player behavior, effectively scripting engagement over time. In advertising contexts, these mechanics often align with monetization strategies, such as incentivizing repeated play, encouraging microtransactions, or promoting brand-aligned

behaviors. As such, persuasion is embedded in the structure of play rather than appended as external content.

3.2. Repetition, Progression, and Habit Formation

The second dimension concerns the temporal organization of gameplay. Progression systems, leveling mechanics, daily rewards, and scarcity-based incentives encourage repeated engagement and sustained participation. Research on habit formation suggests that such repetition, especially when coupled with variable rewards, can normalize specific behaviors and reduce critical reflection [15]. Within advertising as gameplay, persuasion thus operates cumulatively, shaping user dispositions through ongoing interaction rather than isolated exposure.

3.3. Player Agency and Enacted Persuasion

The third dimension addresses the reconfiguration of player agency. While players appear to act freely within game environments, their choices are structured by underlying systems optimized for retention and monetization. Players become active participants in persuasive processes by complying with rules, pursuing goals, and internalizing reward logics. This dynamic complicates traditional distinctions between persuasion and manipulation, as agency is exercised within preconfigured systems that subtly guide behavior [17], [19].

Together, these dimensions conceptualize advertising not as a communicative act but as a playable system of persuasion. Advertising as gameplay shifts analytical attention from messages to mechanics, from exposure to enactment, and from cognition to practice. This framework also highlights the asymmetrical power relations embedded within contemporary digital games, particularly in platformized environments where behavioral data is continuously collected and optimized [18], [20], [21].

By articulating how gameplay mechanics function as persuasive infrastructures, this framework provides a foundation for examining the broader implications of advertising as gameplay. It enables scholars to move beyond surface-level analyses of message integration and toward a deeper understanding of how commercial influence is operationalized through play. The framework also opens space for critical inquiry into issues of transparency, agency, and advertising literacy, which are addressed in the concluding section.

5. CONCLUSION

This study set out to reconceptualize the relationship between digital games and advertising by moving beyond dominant representational models of in-game advertising. Rather than approaching advertising as content embedded within games, the article proposed a conceptual shift toward understanding advertising as gameplay, in which persuasion is enacted through playable structures, behavioral repetition, and system-driven interaction. By foregrounding gameplay mechanics as persuasive architectures, the study contributes to a practice-oriented understanding of advertising that extends beyond message exposure and symbolic representation.

The core contribution of the article lies in its gameplay-centered conceptual framework, which positions persuasion as an enacted and iterative process rather than a purely cognitive one. Within this framework, advertising operates through rules, progression systems, rewards, and feedback loops that guide player behavior over time. Persuasion is thus produced not through what is said or shown, but through what is repeatedly done within structured environments. This perspective challenges conventional advertising models that privilege awareness, recall, and attitude change as primary indicators of influence.

By reframing the player as an active participant in persuasive processes, the study also reconsiders the notion of agency in digital advertising contexts. While gameplay affords a sense of autonomy and choice, these actions are embedded within systems optimized for engagement, retention, and monetization. Advertising as gameplay therefore highlights the tension between perceived agency and system-level control, complicating clear distinctions between persuasion and manipulation. This insight is particularly relevant in platformized digital environments, where behavioral data is continuously collected and leveraged to refine persuasive systems.

The implications of this reconceptualization extend to advertising ethics and literacy. When persuasion is embedded within gameplay mechanics rather than explicit messages, traditional forms of advertising literacy—centered on recognizing persuasive intent—become insufficient. The framework underscores the need to expand literacy models to account for procedural and behavioral forms of persuasion that operate below the level of conscious awareness. At the same time, it invites renewed attention to ethical design practices and accountability in game-based advertising ecosystems.

While the study is conceptual in nature, it provides a foundation for future empirical research. Subsequent studies may operationalize gameplay mechanics as persuasive variables, examine player perceptions of agency and influence, or investigate long-term behavioral effects of advertising as gameplay across different genres and platforms. Methodologically, such research may benefit from combining gameplay analysis with longitudinal and qualitative approaches capable of capturing enacted persuasion over time.

In conclusion, this article argues that understanding advertising in digital games requires a shift from viewing games as advertising environments to recognizing them as persuasive systems in their own right. By conceptualizing advertising as gameplay, the study offers a theoretical lens that is better suited to the realities of contemporary digital play, where persuasion is increasingly produced through interaction, repetition, and system design. This perspective contributes to advertising and game studies literature by opening new analytical pathways for examining persuasion, agency, and responsibility in digital cultures.

KAYNAKÇA

- [1] Kotler, P. ve Keller, K. L., *Marketing Management*, 15th ed., Pearson, Harlow, 2016.
- [2] McQuail, D., *McQuail's Mass Communication Theory*, 6th ed., Sage, London, 2010.
- [3] Petty, R. E. ve Cacioppo, J. T., *Communication and Persuasion: Central and Peripheral Routes to Attitude Change*, Springer, New York, 1986.
- [4] Friestad, M. ve Wright, P., "The Persuasion Knowledge Model: How People Cope with Persuasion Attempts," *Journal of Consumer Research*, vol. 21, no. 1, pp. 1–31, 1994.
- [5] Bogost, I., *Persuasive Games: The Expressive Power of Videogames*, MIT Press, Cambridge, 2007.
- [6] Chen, J. ve Ringel, M., "Can Advergaming Be the Future of Interactive Advertising?," *Harvard Business Review*, 2001.
- [7] Wise, K., Bolls, P., Kim, H., Venkataraman, A. ve Meyer, R., "Enjoyment of Advergaming and Brand Attitudes," *Journal of Interactive Advertising*, vol. 5, no. 1, pp. 1–20, 2008.
- [8] Cauberghe, V. ve De Pelsmacker, P., "Advergaming: The Impact of Brand Prominence and Game Repetition on Brand Responses," *Journal of Advertising*, vol. 39, no. 1, pp. 5–18, 2010.
- [9] Huizinga, J., *Homo Ludens: A Study of the Play-Element in Culture*, Routledge, London, 1949.

- [10] Caillois, R., *Man, Play and Games*, University of Illinois Press, Urbana, 2001.
- [11] Juul, J., *Half-Real: Video Games between Real Rules and Fictional Worlds*, MIT Press, Cambridge, 2005.
- [12] Salen, K. ve Zimmerman, E., *Rules of Play: Game Design Fundamentals*, MIT Press, Cambridge, 2004.
- [13] Skinner, B. F., *Science and Human Behavior*, Macmillan, New York, 1953.
- [14] Fogg, B. J., *Persuasive Technology: Using Computers to Change What We Think and Do*, Morgan Kaufmann, San Francisco, 2003.
- [15] Eyal, N., *Hooked: How to Build Habit-Forming Products*, Penguin, New York, 2014.
- [16] Zichermann, G. ve Cunningham, C., *Gamification by Design: Implementing Game Mechanics in Web and Mobile Apps*, O'Reilly Media, Sebastopol, 2011.
- [17] Gillespie, T., *Custodians of the Internet: Platforms, Content Moderation, and the Hidden Decisions That Shape Social Media*, Yale University Press, New Haven, 2018.
- [18] Couldry, N. ve Mejias, U. A., *The Costs of Connection: How Data Is Colonizing Human Life*, Stanford University Press, Stanford, 2019.
- [19] Nieborg, D. B., "The Platformization of Cultural Production," *Social Media + Society*, vol. 4, no. 3, 2018.
- [20] Zuboff, S., *The Age of Surveillance Capitalism*, PublicAffairs, New York, 2019.
- [21] Whitson, J. R., "Gaming the Quantified Self," *Surveillance & Society*, vol. 11, no. 1/2, pp. 163–176, 2013.
- [22] Poell, T., Nieborg, D. B. ve Van Dijck, J., "Platformisation," *Internet Policy Review*, vol. 8, no. 4, 2019.

MERCE CUNNINGHAM, JUDSON DANCE THEATER, TRISHA BROWN VE WILLIAM FORSYTHE HATTI ÜZERİNDEN KOREOGRAFİDE YAPI KURULUMU

Doç. Dr. ŞEBNEM YÜKSEL

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, sebnemyuksel@comu.edu.tr, 0000-0002-0078-9772

ÖZET

Bu çalışma, koreografinin şekilsel düzenlemeyi aşip yapısal bir düşünme sistemi olarak ele alınmasına doğru ilerleyen dönüşüm sürecini incelemektedir. 20. yüzyılın ortasından itibaren modern danstan post-modern ve çağdaş döneme uzanan bu tarihsel süreç, Merce Cunningham, Judson Dance Theater, Trisha Brown ve William Forsythe'ın pratikleri üzerinden, nitel veri inceleme yöntemi kullanılarak analiz edilmektedir. Çalışmanın odak noktasını, koreografinin nasıl inşa edildiği ve hangi ilkelere dayandırıldığı soruları oluşturmaktadır. Çalışmada koreografinin geçici bir performans pratiği olmaktan çıkıp kalıcı, analiz edilebilir ve disiplinler arası bir bilgi yapısı olarak yeniden konumlanmış sürecinin aktarılması amaçlanmaktadır. Bu metinle, hem koreografi alanında Türkçe bir kaynak oluşturulması hem de alana dair mevcut bakış açısını genişletecek bir perspektif sunulması hedeflenmektedir.

Araştırmanın John Cage bölümünde, sanatçının koreografik dönüşümü tetikleyen önemli yaklaşımlarına; Cunningham incelemesinde, koreografik unsurların özerkleşmesine ve analitik yapıların geliştirilmesine; Judson Dance Theater kapsamında, koreografinin gündelik hareketler ve doğaçlama aracılığıyla demokratik, süreç odaklı bir organizasyona dönüşmesine; Trisha Brown bölümünde, doğaçlamanın bedene içkin sistemler ve görev temelli yapılar üzerinden rafine edilmesine ve William Forsythe araştırmasında, koreografinin bedensel icranın ötesine taşınıp nesnelere, mekânlar ve dijital ortamlar aracılığıyla çalıştırılabilen yapısal sistemler olarak yeniden tanımlanma sürecine yer verilmektedir.

Çalışmanın sonundaki karşılaştırmalı incelemeler, koreografik otoritenin koreograftan yapıya doğru kaydığını göstermektedir. Ayrıca süreç içinde beden, koreografinin tek ve mutlak kaynağı olmaktan çıkarak yapısal sistemlerin bir bileşenine dönüştüğü gözlemlenmektedir. Araştırmanın sonucunda, koreografinin sadece dans edilen bir tasarım olmanın ötesine geçip çalıştırılan bir sistem haline geldiği anlaşılmaktadır. Bu bulgulara dayanarak koreografik üretimin, kurulan yapılar sayesinde, yeni olasılıklara açılacağı, aktarılacağı ve dansın geçiciliği içinde kaybolmadan daha kalıcı bir seviyeye ulaşabileceği ümit edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Koreografi, Yapısal Organizasyon, Kompozisyon, Dans, Koreografik Nesne

STRUCTURE BUILDING IN CHOREOGRAPHY THROUGH THE COURSE OF MERCÉ CUNNINGHAM, JUDSON DANCE THEATER, TRISHA BROWN AND WILLIAM FORSYTHE

Doç. Dr. ŞEBNEM YÜKSEL

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, sebnemyuksel@comu.edu.tr, 0000-0002-0078-9772

ABSTRACT

This study examines the transformation process of choreography, moving beyond mere form-based organization into becoming a structural system of thought. This historical process, spanning from modern dance in the mid-20th century to the post-modern and contemporary era, is analyzed through the practices of Merce Cunningham, Judson Dance Theater, Trisha Brown, and William Forsythe. using a qualitative data analysis method. The focus of the study is on how choreography is constructed and the principles used to structure it. The aim is to convey the process of choreography's repositioning from an ephemeral performance practice to a permanent, analyzable, and interdisciplinary structure of knowledge. This text aims both to create a Turkish-language resource in the field of choreography and to offer a broader perspective on choreographic thinking.

The research includes a section on John Cage, focusing on the artist's significant approaches that triggered choreographic transformation; an analysis of Cunningham, focusing on the autonomization of choreographic elements and the development of analytical structures; and, within the context of Judson Dance Theater, on the transformation of choreography into a democratic, process-oriented organization through everyday movements and improvisation. Trisha Brown's section explores the refinement of improvisation through bodily systems and task-based structures, while William Forsythe's research examines the redefinition of choreography as structural systems that can be operated through objects, spaces, and digital environments, transcending mere bodily performance.

The comparative analyses at the end of the study demonstrate a shift in choreographic authority from the choreographer to the structure. Furthermore, it is observed that the body, taken as the sole and absolute source of choreography, transforms into a component of structural systems. As a result, the research puts forward that choreography transcends being merely a danced design and becomes a systematic mechanism. Based on these findings, it is hoped that choreographic production, through established structures, can open up to new possibilities, be transmitted, and reach a more lasting without being lost in the ephemerality of dance.

Keywords: Choreography, Structural Organization, Composition, Dance, Choreographic Object

1. GİRİŞ

Klasik gelenek içinde koreografi, çoğunlukla hareketlerle adımların düzenlenmesine odaklanmış ve sahnede ya bir görsel biçim ya da eserin temasını yansıtacak bir düzenleme olarak ele almıştır. 20.yüzyıl başlarında ise modern dansın öncüleri Isadora Duncan ve Martha

Graham, klasik geleneğe karşı çıkararak koreografilerini anlam dolu içsel duyguları yansıtacak şekilde düzenlemeye yönelmişlerdir. Böylece yalnızca görsel bir uyum üretme fikrinden yavaş yavaş uzaklaşmaya başlanmıştır.

Ancak koreografinin daha da geniş bir perspektife açılmasının temelleri 1950'li yıllarda atılmıştır. 21. yüzyıla kadar uzanan bu değişim süreci, koreografinin yalnızca görsel bir ürün olmanın ötesine geçip işleyiş prensipleri olan, yapısal bir organizasyon olarak yeniden tanımlanmasına doğru evrilmiştir.

Bu çalışma, söz konusu yapısal dönüşümü nitel verilere dayanarak modern, postmodern ve çağdaş dans tarihinin kritik figürleri üzerindeki bir hatta izlemeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda 1950'lerde ilk kırılma noktasını oluşturan Merce Cunningham'dan başlayarak sırasıyla Judson Dance Theater, Trisha Brown ve William Forsythe'in koreografik yapıya etki eden bakış açıları incelenecektir. Daha sonra bu yaklaşımlar karşılaştırmalı bir şekilde analiz edilerek koreografik otoritenin nasıl değiştiği ve beden artık tek kaynak olmaktan çıkıp nasıl farklı bir konuma evrildiğinin izi sürülecektir. Yapılan bu çalışma, koreografinin kendi iç tutarlılığı olan, analiz edilebilir, kalıcı bir bilgi yapısına doğru dönüşüm sürecini somutlaştırmayı hedeflemektedir.

Metnin odağı, koreografiyi estetik bir üslup ya da anlatım biçimi olarak ele almak değil, koreografinin nasıl kurulduğunu ve hangi yöntemlerle yapılandırıldığını ortaya koymaktır. Çalışma, bu nedenle koreografiyi ağırlıklı olarak dramaturjik, anlatsal ya da biyografik temellere dayandıran yaklaşımları kapsam dışı bırakmaktadır. Bu bağlamda, örneğin Pina Bausch'un tanztheater pratiği, koreografik yapıdan ziyade insanın duygusal deneyimi ve sahne dramaturjisi üzerine yoğunlaşması nedeniyle bu incelemenin merkezinde yer almamaktadır. Bu dışlama koreografinin yapı odaklı ele alınmasına yönelik metodolojik bir tercihtir.

Koreografinin bir yapı biçimi olarak değerlendirilmesi ilk kez Cunningham'ın eserlerinde karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu dönüşümü tetikleyen asıl güç ve koreografideki köklü kırılmanın temelleri, John Cage'in kompozisyon ve performans getirdiği radikal bakış açısında bulunmaktadır. Bu nedenle, konuyu incelerken söze önce John Cage'in yaklaşımlarıyla başlamak yerinde olacaktır.

2. KOREOGRAFİK YAPIDA DÖNÜŞÜM HATTI

2.1. John Cage

Çağımızın en önemli sanatçılarından biri olarak kabul edilen John Cage, 1912–1992 yılları arasında yaşamış Amerikalı bir besteci ve müzik teorisyenidir. Zen Budizmine olan yakınlığı ile Tao felsefesinin klasik metinlerinden biri olan I Ching'deki (Değişimler Kitabı) öğretiler, hem sanat ile hayatın iç içeliğini savunduğu yaşam felsefesinin hem de belirsizlik, rastlantı, şans ve sürece dayalı müzik anlayışının temelini oluşturmuştur (Akan, 2020).

John Cage, sanatsal üretimin merkezine yerleştirdiği *rastlantısallık (şans)* kavramıyla, müzik ve performans sanatlarında önemli bir dönüşümü başlatmıştır. Jackson Pollock'un boyayı kanvasa rastgele dökerek resim yapma anlayışını müziğe uyarlama düşüncesiyle Cage, Music of Changes gibi eserlerini üretirken zar atmayı, tarot kartlarını ve I Ching tahminlerini birer kompozisyon aracı olarak kullanmıştır. (Akan, 2020). Böylece rastlantısallık (şans) yöntemi,

hem müzik hem de diğer sanat dalları için alışılmış kalıpların ötesine geçecek bir zemin oluşturmuştur. Diğer bir yandan Cage, *belirsizlik* yönteminin öncüsü kabul edilmektedir. Belirsizlik, eserin bazı yönleri (seslerin sırası, dinamikler gibi) kısmen belirlendikten sonra icranın büyük bölümünü icracıya bırakan kompozisyon aracıdır. Yönlendirilmiş doğaçlama olarak da tanımlanabilecek bu metodda, her performans farklı bir yapı kazanmakta ve her seferinde yeni etkileri ortaya çıkarmaktadır (Akan, 2020). Rastlantısallık (şans) ile belirsizlik birbiriyle yakından ilişkili olmalarına rağmen iki ayrı yöntemdir. Rastlantısallık eserin yapılandırma aşamasında kullanılırken kararları besteci değil, rastlantı belirlemektedir. Belirsizlik ise eserin icrası esnasında ortaya çıkan bir yöntemdir ve eserin performansında yorumcunun payı büyüktür. Bu iki yöntemin bilinçli bir araç olarak kullanılması, bestecinin mutlak otoritesini ortadan kaldırmaktadır. Bu durum, Cage'in hayata bakışındaki özgürlük anlayışının müziğe yansımalarıdır.

Görsel 1: John Cage, prepared (hazırlanmış) piano üzerine çalışma (tarih belirtilmemiş)

Cage'in en önemli vurgularından biri de ses kavramına yöneliktir. Cage, ses ile müziği birbirinden ayırmamakta, hayattaki her sesi müzik olarak kabul etmektedir. Ona göre süpürge, zımbalı dosya, sandalye gibi gündelik nesnelere, müziği ortaya çıkartan birer enstrümandır. Sessizlik ve gürültü de müziğin eşit derecede önemli parçalarıdır. Bu anlayış doğrultusunda ve Robert Rauschenberg'in Beyaz Tabloları'nın da verdiği ilhamla 4'33'' isimli yapıtı oluşturmuştur. Dört dakika otuz üç saniye süren ve hiçbir enstrümanın çalınmadığı bu performansta Cage, dinleyicinin dikkatini çevredeki seslere yöneltmekle aslında, tam anlamıyla sessizliğin mümkün olmadığını göstermeyi amaçlamıştır (Akan, 2020).

Merce Cunningham ile tanışması, 1938 yılında Seattle'daki Cornish School'da Bonnie Bird'ün modern dans derslerine eşlik müziği yaptığı döneme dayanmaktadır. İkili, 1942'de New York'ta yeniden bir araya gelmiş, 1992'de Cage'in ölümüne kadar birlikte çalışmış ve yaşamlarını paylaşmıştır (Laban Library, 2024).

Ayrıca Cage, David Tudor, Merce Cunningham ve Robert Rauschenberg gibi sanatçılarla birlikte tiyatro, dans, resim, şiir, görsel sanatlar ve müziği eş zamanlı bir araya getiren etkinlikler düzenlemiştir. "Happening" olarak adlandırılan bu etkinlikler, önceden

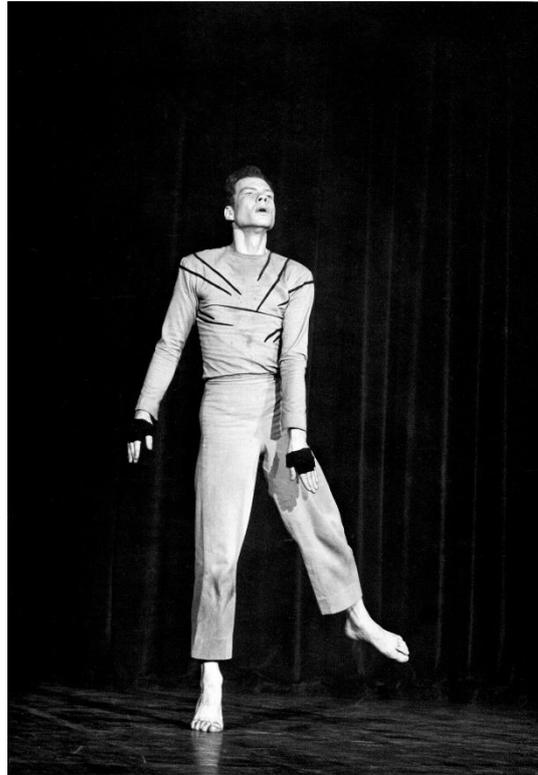
planlanmayan, doğaçlamaya dayalı ve tamamen ana ait deneyimler olup izleyici, yaratım sürecinin bir parçası hâline getirmektedir (Akan, 2020).

Sonuç olarak John Cage, müziği yalnızca bestecinin kontrolünde olan bir yapı olmaktan çıkararak dinleyiciye, icracıya ve ana açık; özgür ve demokratik bir deneyime dönüştürmüştür. Rastlantı, belirsizlik, sessizlik ve gündelik sesleri müziğin bir parçası hâline getirerek sanat ile hayat arasındaki sınırları ortadan kaldırmıştır. Bu yaklaşımıyla 20. yüzyıldaki müzik ve sanat anlayışını değiştiren en önemli figürlerden biri olarak kabul edilmektedir.

2.2. Merce Cunningham

Cage'in rastlantı, belirsizlik ve sanat- yaşam ayrımını ortadan kaldıran yaklaşımı öncelikle Merce Cunningham'ın koreografik pratiğinde somutlaşmıştır.

Avangard hareketin bir parçası olan Merce Cunningham (1919-2009), modern dans, sanat ve teknoloji arasında gezinen eserler üretmiş Amerikalı bir dansçı ve koreografıdır. Cunningham, 2009 yılına kadar uzanan kariyeri boyunca John Cage'in yanı sıra görsel sanatlardan Marcel Duchamp, Robert Rauschenberg, Jasper Johns gibi sanatçılarla işbirliği içinde çalışmıştır. (Dankworth, 2024, ss. 63–86). 20. yüzyılın ortalarına kadar sadece şekilsel bir uyumu ya da dramatik anlatımı önemseyen koreografi anlayışının köklü biçimde dönüşmesini başlatan ise, eserlerinde şans yöntemlerini, müzikten bağımsızlaşan hareketi ve soyutlamayı kullanması olmuştur.

Görsel 2: M.Cunningham, *Root of an Unfocus*, New York City, 1944. Fotoğraf: Fred Fleh © Estate of Fred Fleh.

Son derece analitik bir şekilde ele aldığı ve henüz keşfedilmemiş olasılıklara açık yapılar kuran Cunningham için koreografi, o güne kadar sıklıkla uygulanan formları tekrar etmemeli, sahne mekânı tek bir odak noktasından özgürleşerek yaşamın kendisi gibi, eşzamanlı ve bağımsız olayların birlikte gerçekleşmesine alan açan bir yapıya sahip olmalıdır. Buna ulaşmak için

koreografilerinde şans (rastlantısal) yöntemini kullanmış, zar atma da dâhil olmak üzere rastlantıyı ortaya çıkartacak çeşitli yapılar oluşturmuştur (Cunningham & Lesschaeve, 2010, ss. 29–34).

Cunningham, koreografilerine her zaman, kendisinden önce gelen modern dansın kurucuları Duncan ve Graham'ın anlam yüklü eserlerinin aksine, bir insan bedeni ya da bir nesnede oluşan herhangi bir hareketle başlamayı tercih etmiştir. “*Sonrasında eylem kendi ölçülerini kazanmaya başlar ve dans ilerledikçe başka olasılıklar ortaya çıkar. Yeni durumlar belirir- dansçılar arasında, dansçılar ile mekân arasında, mekân ile zaman arasında. Nasıl ilerlemesi gerektiği, önceden düzenlenmiş bir fikre bağlı değildir; tıpkı yürürken bir arkadaşınızla yaptığınız bir sohbet gibi. Yani, kendi momentumunu kazanabilir. Bu da sürprize (rastlantıya) açık bir alan bırakır ve bu çok önemlidir*” (Cunningham, 1968, *On Composing a Dance*, para. 2) Cunningham'ın bu sözleri; esere zihindeki bir formu dayatmak yerine, koreografinin kendi ilişkilerini ve yapısını özgürce kurmasına nasıl olanak tanıdığını ortaya koyar. Bu yaklaşım, aynı zamanda sanatçının rastlantısallığı yaratım sürecinin merkezine yerleştirdiğinin de bir göstergesidir.

Cunningham'ın alana kazandırdığı diğer çığır açıcı nokta ise, dans ve müzik ilişkisindedir. Koreografik yapının, “*herhangi bir hareket olayının herhangi bir sırayla gerçekleşebileceği ve her türlü uzunlukta durağanlığın yer bulabileceği zamansal bir alan*” (Cunningham, 1952, *Space, Time, and Dance*, para. 6) şeklinde düşünülmesinin, hem müziği danstan hem de dansı müzikten özgürleştireceğini savunur. Böylece dans ile müzik arasındaki ilişki, sadece bazı yapısal noktalarda birbirine bağlanan özerk varlıklar hâline gelebilir. Bu yaklaşım görsel sanatlar için de geçerlidir. Her unsur ayrı ayrı üretilir ve sahnede yan yana gelir. Müzikte olduğu gibi, görsel unsur koreografiyi açıklama derdi taşımadığı gibi, koreografi de görseli yorumlamaz.

Hareketin soyutlanması ve müzik-hareket ilişkisinin yanı sıra Cunningham, “*Albert Einstein'in 'Uzamda hiç bir sabitlenmiş nokta yoktur' sözünü okuyunca, eğer sabitlenmiş noktalar yoksa o zaman her nokta ilginç ve eşit derecede değişkendir*” (Cunningham & Lesschaeve, 2010, s. 29) düşüncesiyle sahnede odak noktası ve solist dansçı fikirlerini de dönüştürmüştür. Bu yaklaşımıyla dansçıları mekânda her yerde ve her yöne doğru konumlandırma anlayışını koreografiye kazandırmıştır. Böylece tüm dansçılar, bir grubun parçası olmasının yanı sıra, birer solist pozisyonunda da bulunarak eşit bir öneme sahip olmuş ve sahne mekânı tamamıyla kullanılmaya başlanmıştır.

Sonuç olarak Cunningham koreografiyi modern dans tarihinde ilk kez, olasılıklara açık, analitik bir yapı kurma faaliyeti olarak konumlandırarak sonraki postmodern ve çağdaş yaklaşımlar için temel bir referans noktası oluşturmuştur.

2.3. Judson Dance Theater

Cunningham ile başlayan koreografi unsurlarının özerkliği, 1960'ların başında Judson Dance Theater çevresinde daha da ileri taşınmıştır. Judson Dance Theater (Judson), 1960'ların başından 1964'e kadar New York Greenwich Village'da bulunan avangart koreografların oluşturduğu ve dans tarihinde önemli bir dönüm noktasına işaret eden bir kolektiftir. Dansçıların yanı sıra görsel sanatçılar, müzisyenler, yazarlar, tiyatro yönetmenleri ve film

yapımcılarını da içeren Judson'daki üretim ortamının temeli, Robert Dunn tarafından atılmıştır. Bir dans kompozisyonu öğretmeni ve düşünür olan Dunn'ın 1960'ların başında Cunningham stüdyosunda verdiği koreografi dersleri, Judson sanatçıları bir araya getiren zemini oluşturmuştur. Aslen bir besteci olarak yetişmiş olan Dunn, John Cage'in deneysel müzik anlayışından, özellikle şans yöntemlerinden ve her şeyi mümkün gören tutumundan etkilenerek bunları dans alanına taşımıştır. Cage'in disiplinlerarası ve açık yaklaşımı, Dunn'ın koreografi derslerinde yöntemin kendisini bir yaratım alanı olarak ele almasına yol açmış, bu da Judson'da her türlü hareketin, bedenin ve yöntemin meşru kabul edildiği özgür ve deneysel bir ortamın oluşumunu sağlamıştır (Banes, 1979, ss. 350–361).

Görsel 3: Yvonne

Rainer, *We Shall Run*, 1963. Judson Dance Theater performansı, Wadsworth Atheneum, New York, 7 Mart 1965. Fotoğraf: Peter Moore. © Barbara Moore. Soldan sağa: Robert Rauschenberg (karanlıkta), Sally Gross, Joseph Schlichter (karanlıkta), Tony Holder, Deborah Hay, Yvonne Rainer, Alex Hay, Robert Morris (karanlıkta), and Lucinda Childs.

Böylece dans ve koreografi kavramları, Judson Dance Theater'ın Yvonne Rainer, Simone Forti, Steve Paxton ve Trisha Brown gibi üyeleri aracılığıyla sorgulanmaya açılmış ve kendilerinden önceki modern dans kuşağının dans tekniği virtüözitesine karşı bir tutum benimsenmiştir. Bu doğrultuda araştırmalarında yürüme, koşma, düşme gibi gündelik eylemleri öne sürmüşlerdir. Bu yaklaşım dansa salt fiziksel olanı, harekette yalınlığı ve post- minimalizmi ön plana çıkartmıştır. Sally Banes'in (1979) gözlemlerine göre Judson'da koreografi ise tek bir kompozisyon anlayışına bağlı kalmamıştır ve bedenin hareketinden çok, hareketi mümkün kılan koşulların tasarlanması olarak düşünülmüştür. Koreografiler, verili bir durum, çevre ya da temel yönergeler zemininde, detayların kendiliğinden, doğaçlama bir şekilde ortaya çıktığı demokratik yapılar olarak ele alınmıştır. Bu anlayışla; şans, skor yazımı ve kolaj en çok öne çıkanları olmak üzere; müziğe dayalı ya da müzikten bağımsız zaman kurguları; önceden konmuş talimatlar; limitler, oyun kuralları, yazılı notlar, talimat dizileri, mekânın, çizimlerin ya da gündelik aktivitelerin performans skoru gibi okunması; çocuk ve yetişkin oyunlarından beslenen yapılar; durum ve çevre kurguları, koşullar ya da ortamlar; bedensel ve sözel doğaçlama; fiziksel çevreyle doğrudan ilişki; farklı disiplinlerin bir arada kullanımı; klasik müzik formları; imge inşası, birlik ve tutarlılık gibi geleneksel yöntemlerin bilinçli bir şekilde yeniden ele alınması gibi geniş bir yelpazede araştırmalar yapılmıştır (ss. 350–361).

Judson'ın alana getirdiği yenilik, koreografik yapının bedensel virtüözlükten ve stilistik tutarlılıktan bilinçli olarak ayrıştırılmasıdır. Koreografik yapıların skorlar üzerinden kurgulanması ve bu esnada gündelik, dans dışı eylemlerin kullanılması, eserin farklı bedenlerde ve çeşitli bağlamlarda nasıl şekillendiğini doğrudan gözlemlenebilir hale getirmektedir (Julian, 2024, s. 158). Sonuç olarak Judson ile koreografi, o anda, orada bulunan bedenler aracılığıyla ve süreç içinde oluşan demokratik bir yapı haline gelmiştir.

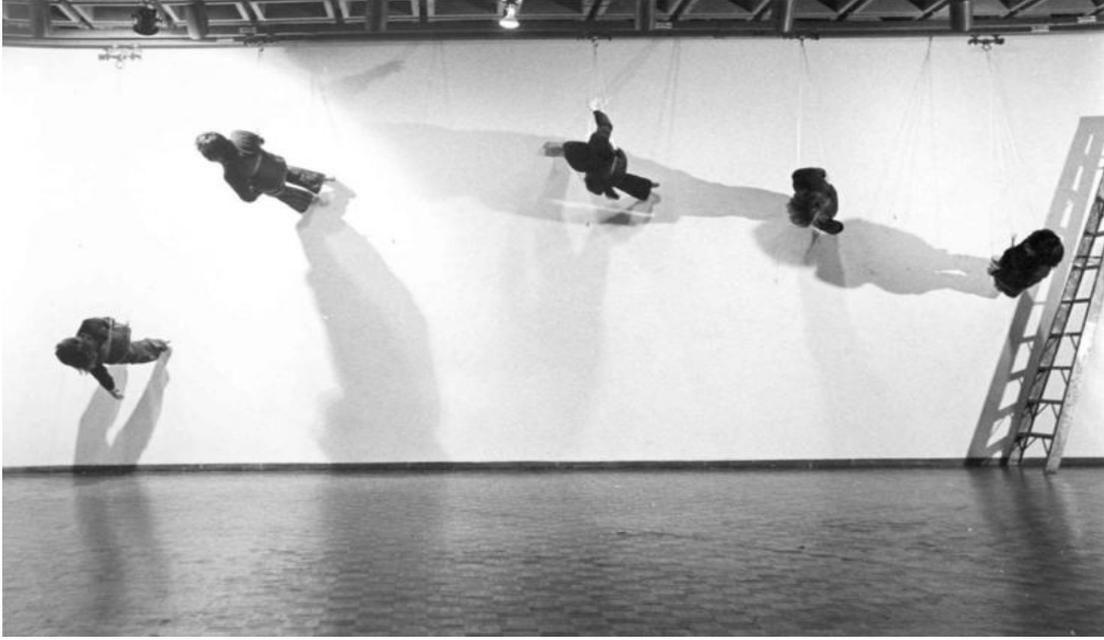
2.4. Trisha Brown

Judson'un açtığı bu deneysel alan, post modern dansın öncü figürlerinden Trisha Brown (1936-2017)'un 1970'lerdeki çalışmalarıyla daha sistematik bir koreografik dile doğru evrilmiştir.

Judson'un çekirdek üyelerinden olan Brown bedenini, yerçekimi, ağırlık, zaman, tekrar, sıralama gibi, hareketin temel kavramlarıyla ilişkisi üzerine araştırmalar gerçekleştiren Amerikalı bir dansçı ve koreografıdır. Geliştirdiği koreografik sistemler, Judson'dan taşıdığı gündelik hareketler ile Anna Harplin sayesinde öğrendiği ve dansçıyı, şimdiki anla kinestetik bir yüzleşmeye getirdiğini düşündüğü, 'görev' (task) yaklaşımı üzerinden şekillenmiştir (Goldberg, 2002, s. 30). Bu doğrultuda Brown koreografiyi, oyunlar, görevler ve sistemler aracılığıyla bedendeki doğal hareketi görünür kılan, görsel ve kavramsal bir yapılandırma sistemi olarak düşünmüştür. İçeriden işleyen bu sistem, koreografik yapının kendini, hareketin sürekliliği içinde ortaya çıkartmasına zemin oluşturmaktadır (Rosenberg, 2012, ss. 18-44). Dolayısıyla yapı, seyirciye gösterilen bir şema olmaktan çok, hareketin akışında hissedilen ama açıkça adlandırılmayan bir iç mantık olarak varlık gösterir. Kariyerinin başlangıcında kullandığı yapılar, izleyicinin neye baktığını kolayca anlayabileceği basitlikte olsa da, zamanla daha karmaşık hâle gelmiş ve ilk bakışta çözülemeyen düzenlere doğru evrilmiştir (Goldberg, 2002, s. 35).

Brown da, tıpkı Cage gibi, sanat ile yaşamın iç içe olduğunu savunan bir sanatçıdır. Bu bakış açısıyla yaptığı araştırmaları ve oluşturduğu görev-temelli eserleri, seyirci ile icracı arasındaki sınırları, bakan ile bakılan arasındaki ilişkiyi ve gündelikle sıra dışı arasındaki farkları yeniden değerlendirmeye açan bir noktada konumlanmıştır (Teicher, 2002, ss. 9). Aynı zamanda dışavurumcu psikoloji ile saf geometri arasındaki ilişkiyi araştıran Brown, bir hikâye hissi uyandıran anlamlarla, dışarıdan bakıldığında soyut görünen zaman yapıları arasındaki bağlantıları da keşfetmeye yönelmiştir (Goldberg, 2002, s. 44).

Kendini bir dansçı olarak tanımlasa da, Brown'ın pratiği yalnızca dansla sınırlı kalmamıştır. Çünkü dansı yalnızca sahneye ait bir alan olarak değil, sanatın diğer disiplinleriyle ilişki kuran bir düşünme biçimi olarak ele almıştır. Kariyeri boyunca, farklı alanlardan Robert Whitman ve Robert Rauschenberg gibi sanatçılarla yaptığı işbirlikleri ve mekâna özgü eserleriyle daha geniş, disiplinler arası bir sanatsal deneyimin parçası olmuştur (Teicher, 2002, ss. 9).

Görsel 4: Trisha Brown'ın *Walking on the Wall* performans fotoğrafı, Belgeleme: Carol Goodden

Brown, Cage ya da Cunningham'dan farklı olarak görsel sanatlar ile mimariyi koreografik düşüncenin bir parçası olarak kabul edip hareketi etkilemesine ve koreografik yapıyı oluşturmasına izin vermiştir. Bu bağlamda bina cepheleri, çatı katları ve kamusal alanlarda birçok eser gerçekleştirmiştir. Bu yönüyle Trisha Brown, mekâna özgü performans üretiminin öncülerinden biri olarak kabul edilmektedir. *Walking on the Wall* adlı çalışması, hem görev hem de mekâna dayalı eserlerinin yapısını anlamak üzere iyi bir örnek teşkil etmektedir. 1971'de Whitney Museum of American Art'ta sergilenen bu eserde Brown, dansçıları tavana bağlı kablolarla havaya asmış ve onları, yere paralel biçimde yürümeleri ya da koşmaları üzere görevlendirmiştir.

Brown'un pratiği temel olarak beden, beden hareketle olan ilişkisi ve bu süreçteki dönüşümleri üzerine kurulmuştur. Eserlerini, beden devinim kapasitesini, gücünü ve sınırlarını keşfetmek amacıyla yapılandırmıştır. Bu araştırma sürecinde bedenin geçirdiği evreleri tüm çıplaklığıyla sergileyerek izleyiciyi bu bedensel deneyimin aktif bir ortağı haline getirmektedir. (Berger, 2002, s. 22).

Böylece Trisha Brown'un pratiği, postmodern dansın kavramsal açıklığını devam ettirirken koreografiyi yeniden yüksek düzeyde bedensel bir araştırma alanına dönüştürmüştür. Sonuç olarak gündelik hareketlerin sadeliği ve karmaşık matematiksel sistemlerin disiplininin birleşiminde koreografi, bir iç mantık inşası haline gelmiştir.

2.5. William Forsythe

1980'lerden sonra çağdaş döneme gelindiğinde ise, William Forsythe koreografik yapıyı bedensel icranın ötesine taşıyan bir yeniden tanımlama önerir.

Forsythe, klasik geleneğe bağlı ama bu sanatın kurallarını genişletip çeşitlendirerek ileri taşıyan, vizyoner bir dansçı ve koreografıdır. 1949 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde doğan sanatçı 1984–2004 yılları arasında Almanya'daki Ballet Frankfurt'un sanat yönetmenliğini yapmış, bu dönemde dans anlayışını kökten değiştiren birçok önemli eser

üretmiştir. Daha sonra 2005–2015 yılları arasında The Forsythe Company'yi (Frankfurt ve Dresden merkezli) kurarak yönetmiştir.

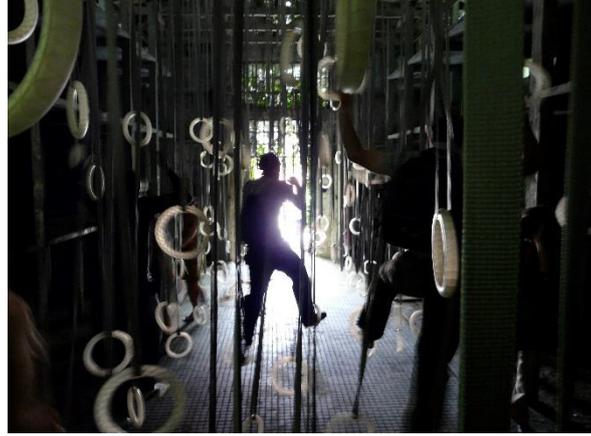
Forsythe, balenin hem temel kurallarını hem de hala yaşayan, bir fiziksel dil olarak nasıl var olabileceğini sorgulamasıyla çağımızın en önemli sanatçılarından biri olarak kabul edilmektedir (Spier, 2011, ss. 1–3).

William Forsythe karmaşık ve çok sıkı koreografik yapılar kurmasıyla tanınmaktadır. Eserlerinin yapısı üç ana sistemle şekillenmektedir: Hareket temaları, İpuçları(cueing) ve Hizalanmalar. Eserlerindeki hareket malzemesi, önceden belirlenmiş hareket temalarının, tekrar tekrar parçalanmış ve farklı dansçılar arasında paylaşılmasıyla oluşur. İpucu sistemi, dansın zamanlamasını belirler ve dansçıların müziğe değil birbirlerine dikkat ederek harekete geçmesini sağlarken görünmeyen bir iletişim ağı kurar. Hizalanmalar ise dansçıların tamamen aynı olmadan, anlık olarak benzer yönler, zamanlamalar veya şekiller yakaladıkları anlardır ve dansın görsel dokusunu oluşturmaktadır. Bu yapı kontrpuan* olarak tanımlanır. Başka bir deyişle, sahnede ilk bakışta karmaşa gibi görünen eser, farklılıkların içinde beliren düzensiz ama derinden algılanan bir uyumu ortaya çıkarır (Shaw, 2011, ss. 207-224).

Forsythe kariyeri boyunca balenin ve koreografinin temelde nasıl işlediğini anlamak üzere derinlemesine incelemeler yapmıştır. Çalışmalarında bu alanları farklı şekillerde düşünerek yeni olasılıklara kapı açan yapılar oluşturmaya odaklanmıştır. Bu yönde çağımıza etki eden en önemli önerisi koreografik yapıyı bedensel icranın ötesine taşımasıdır. Forsythe, koreografiyi yalnızca dans etmek için veya dansçılar tarafından icra edilen bir kompozisyon olarak değil, farklı bedenler, nesnelere ve bağlamlar tarafından çalıştırılabilen bir yapısal sistem olarak önermektedir (Spier, 2011, ss. 1-3). Forsythe'nin, "*Koreografi ve dansın çakıştığı durumlarda; koreografi genellikle dans etme arzusuna aracılık eden bir kanal görevi görür. Kişi kolaylıkla, koreografik düşüncenin özünün sadece bedende bulunduğunu varsayabilir. Ancak koreografinin, bedene ihtiyaç duymadan kendi ilkelerinden özerk ifadeler, yani bir 'koreografik nesne' üretmesi mümkün müdür?*" (Forsythe, 2011, s. 90) sözleri, koreografinin nesnelere, mekânda, dijital ortamda da var olabileceğini somutlaştıran Choreographic Objects (Koreografik Nesne) fikrinin doğuşunu ifade etmektedir.

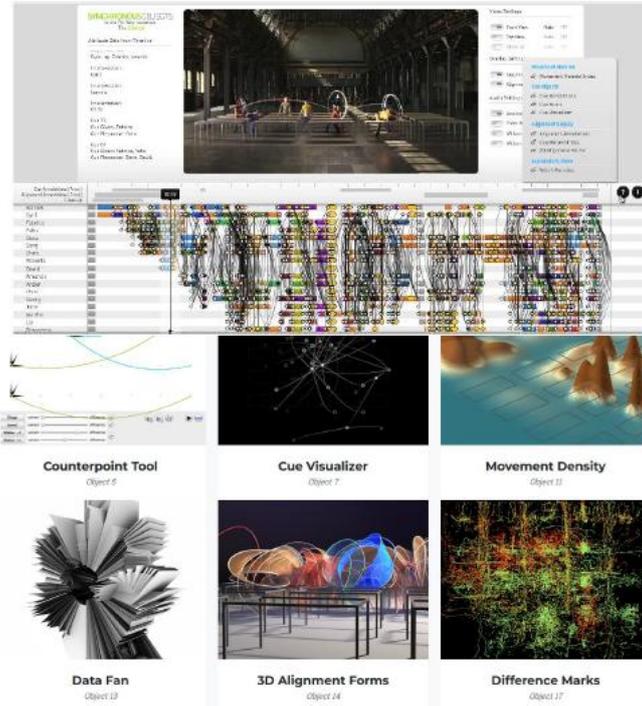

Görsel 5: William Forsythe, *Scattered Crowd*, 2002. Koreografik yerleştirme.
Fotoğraf: William Forsythe Company. Kaynak: William Forsythe Installation Archive.

Görsel 6: William Forsythe, *The Fact of Matter*, 2009. Koreografik enstalasyon.
Fotoğraf: William Forsythe Company. Kaynak: William Forsythe Installation Archive.

William Forsythe ile birlikte çalışan sanat yönetmenlerinden Norah Z. Shaw'un (2011) aktardığı üzere Choreographic Objects, koreografinin zorunlu olarak bedene özdeş olup olmadığı ve bir yapı olarak bedenden bağımsız biçimde tanımlanıp tanımlanamayacağı sorusuna odaklanmaktadır. Bu yaklaşım bedeni yok saymadan koreografik düşünceyi başka alanlara aktarmaktadır ve dansın yerine geçerse de koreografik bakış açısının çoğaltmasını sağlamaktadır. Choreographic Objects projesinde, yukarıda bahsedilen koreografi yapılandırma sistemi, bedenden bağımsızlaştırılarak bu kez balonlar, ağaçlar, ipler ya da mimari boşluklar gibi unsurlar üzerinden kurulmaktadır. Burada koreografi, izleyicinin mekânla kurduğu ilişki, verdiği kararlar ve diğer insanlarla olan etkileşimiyle oluşmaktadır. Diğer bir deyişle koreografi, sahnede dansçılar arasında kurulan bir sistem olmaktan çıkmakta, ziyaretçilerle birlikte işleyen bir organizmaya dönüşmektedir. (ss. 207-221).

Görsel 7: William Forsythe, *Synchronous Objects: One Flat Thing, reproduced*, 2009. Dijital koreografik analiz ve görselleştirme projesi. “Ohio State University”

Diğer bir örnek ise Choreographic Objects projesi içinde yer alan Synchronous Objects projesidir. Synchronous Objects, One Flat Thing, reproduced isimli dans eserinin sayılara (veriye), grafiklere, animasyonlara dönüştürülmesine odaklanan bir projedir. Amaç, dansı kaydetmek değil, dansın içindeki düşünme biçimini ve yapısal ilişkileri açığa çıkarmaktır. Burada, bedenden dijital platforma aktarılan verilerin, duyu ya da beden hissi gibi bazı unsurları gizlediği, yapı ya da organizasyon gibi unsurları ise netleştirdiği farkedilmiştir (Shaw, 2011, ss. 207-224)

Sonuç olarak Forsythe’ın Choreographic Objects araştırmalarında beden, koreografik yapının saf kaynağı olmaktan ziyade onun araçlarından ya da olası tezahürlerinden biri olarak konumlanmaktadır. Böylece koreografi, dans alanını aşan bir düşünme ve kural-tabanlı, uzamsal, algoritmik bir yapılandırma pratiğine dönüşmektedir.

3. KARŞILAŞTIRMALI İNCELEME

Bu bölümde, çalışmada yer verilen sanatçıların yaklaşımları karşılaştırmalı incelenerek koreografi yapılandırma yöntemlerindeki ortaklıklar, benzerlikler ve farklılıkların ortaya koyulması amaçlanmaktadır.

Yapılan incelemelerde, Cunningham ve Judson’ın, koreografiyi otoriteden, merkezden ve hiyerarşiden kurtarma fikrini paylaştığı görülmektedir. Cunningham, sahnedeki her noktayı ve her dansçıyı eşit öneme taşımıştır. Judson’da bu eşitlik anlayışı daha ileri gitmiş, her beden, her hareket ve her yöntem eşit kabul edilmiştir. Böylelikle Judson’ın, Cunningham’daki mekânsal ve yapısal eşitliği, bedensel ve politik bir düzleme taşıdığı anlaşılmaktadır.

Cunningham ve Trisha Brown’a bakıldığında, farklı disiplinlerden sanatçılarla kurdukları iş birliğinde ortaklaştıkları idrak edilmiştir. Her iki sanatçı da mimariyi, görsel ve işitsel sanatı koreografiye eşlik eden değil, koreografiyi genişleten bir yöntem olarak ele almıştır. Fakat Cunningham, disiplinler arasında mesafe koymuş ve bağımsızlığı önemsemiştir. Görsel tasarım, müzik ve dans ayrı ayrı üretilmiş ve sahnede ilk kez bir araya gelmiştir. Trisha Brown ise disiplinler arasında bir geçişkenlik kurmuş ve etkileşimi ön plana çıkarmıştır. Mekân, çizim ve yerleştirmenin hareketi şekillendirmesine ve böylece koreografiyi yapılandırmasına izin vermiştir. Özetle Cunningham’da yan yanalık öne çıkarken, Brown’da iç içelik ilkesi hakim olduğu görülmektedir.

Cunningham ve Forsythe’ın ise, rastlantı yöntemini ve analitik düşünceyi paylaştığı ancak bu unsurları farklı düzlemlerde kullandığı gözlemlenmektedir. Cunningham’da rastlantı, yapıyı kurmak için kullanılan bir araç işlevi görmüştür. Forsythe’ta ise yapı sabit kalmış, ancak rastlantı yapının içinde sürekli olarak dolaşarak her icrada yeni ilişkiler üretmiştir. Cunningham analitik düşünceyle koreografiyi sadeleştirirken, Forsythe analitik düşünceyle koreografiyi karmaşık hale getirmiştir. Cunningham’da rastlantı, koreografin öznel tercihlerini devre dışı bırakmış, Forsythe’ta ise şans dansçıların ve yapının birbirini etkilemesini sağlamıştır. Özetle birinin rastlantı yöntemini karar öncesine, diğerinin ise karar sonrasında yerleştirdiği fark edilmiştir.

Judson ve Trisha Brown birlikte incelendiğinde, doğaçlama ve görev temelli yaklaşımlarla birbirine bağlandıkları görülmektedir. Judson'da doğaçlama, koreografinin sınırlarını gevşetmek ve dansın ne olabileceğini sorgulamak için kullanılmıştır. Seyirci ve dansçılar neyle karşılaşacağını o an öğrenmiş, hatta bazen bu alışagelmış kalıpların dışında kalmıştır. Trisha Brown'da ise doğaçlama bulunmakla birlikte bu süreç sınırsız bırakılmamıştır. Görevler ve önceden kurulu yapılar içinde doğaçlamaya yer verilmiş, bu sayede seyircinin bir düzen ve süreklilik hissedebileceği bir yapı oluşturulmuştur.

Judson Dance Theater ve William Forsythe'ın ise, koreografıyı kurallar ve ilişkiler üzerinden işleyen bir sistem olarak ele almalarıyla ortaklaştıkları görülmektedir. Judson'da bu sistem çok basit görevler, gündelik eylemler ve açık yönergelerle kurulmuşken Forsythe'ta daha karmaşık sistemler üzerinde çalışılmıştır. Ölçekleri ve yoğunlukları farklı olsa da her ikisinde de koreografinin, anlık ilişkiler üzerinden kurulduğu anlaşılmaktadır.

Son olarak Trisha Brown ve Forsythe karşılaştırmasına bakıldığında, koreografinin gizlenmiş yapısında buldukları fark edilmektedir. Trisha Brown'da yapı, bedensel akışın içine gömülmüştür. Dolayısıyla Brown, yapıyı doğrudan göstermeden, sadece onun sonucunu ve hissini yaşatmayı tercih etmiştir. Forsythe'ta ise bir karmaşıklık bulunmasına ve ilk bakışta anlaşılmasına rağmen yapının, analiz edilebilir, aktarılabilir ve hatta bedenden bağımsız olarak çalıştırılabilen açık bir sistem hâline gelmiş olduğu gözlemlenmektedir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışma, koreografinin şekilsel düzenlemeyi aşır yapısal bir düşünme sistemi olarak ele alınmasına doğru ilerleyen dönüşüm sürecini, Merce Cunningham, Judson Dance Theater (Judson), Trisha Brown ve William Forsythe hattında incelemiştir. Nitel veri taraması yöntemi kullanılarak yapılan araştırmanın sonucunda, koreografinin giderek daha soyut, sistematik ve aktarılabilir bir yapı olarak ele alındığı gözlemlenmiştir. Analizler yoluyla, John Cage'in, bu hattın görünmez omurgasını oluşturduğu fark edilmiştir. Dönüşüm könuşüm kronolojik olarak Cunningham'la başlasa da, Cage'in etkilerinin Judson'dan Trisha Brown'a ve Forsythe'a kadar uzandığı gözlemlenmiştir.

Cunningham'ın rastlantı, belirsizlik ve müzik-hareket özerkliği yaklaşımlarının doğrudan Cage ile yakın işbirliği esnasında oluştuğu bilinmektedir. Metin kapsamındaki incelemeler ile Judson'ın demokratik duruşu, özerklik anlayışı ve rastlantısallığa verdiği önemin, Cunningham stüdyosundaki derslerde temeli atılan Cage etkisinin bir yansıması olduğu düşünülmüştür. Cage çizgisinin diğer bir yankısı ise Judson ile Trisha Brown'da, görevler, skorlar ve sanat-yaşam ayrımının silinmesi bağlamında fark edilmiştir. Forsythe'ın, Cage'den hem rastlantı hem de açık düşünme biçimini alarak bunu kurallara, sistemlere ve çalıştırılabilir yapılara dönüştürdüğü gözlemlenmiştir. Bunun yanında, Cage'de sistemin sonucu serbest bıraktığı, Brown ve Forsythe'ta ise sistemin koreografinin kendisi hâline geldiği anlaşılmıştır.

Diğer bir açıdan yaklaşıldığında bahsi geçen dönüşüm sürecinde koreografik otoritenin de yer değiştirdiği görülmüştür. Merce Cunningham ile başlayan süreçte koreografinin, ne anlatacağını söyleyen bir hikâyeciden, kompozisyonun kendi başına oluşması için olasılıkları hesaplayan bir moderatöre dönüştüğü fark edilmiştir. Judson Dance Theater'ın ise otoriteyi dans dışı, gündelik eylemler yoluyla bedenin özgül deneyimine vermiş olduğu anlaşılmıştır. Judson'dan

doğarak gelişen Trisha Brown'un koreografik otoriteyi, mekân, yerçekimi ve ağırlık ilişkileri gibi fiziksel bir mekanizmaya bağlamış olduğu gözlemlenmiştir. Forsythe'in ise en sonunda koreografi, bedenden tamamen bağımsız bir sistem tasarımcısı olarak konumlandığına tanık olunmuştur.

Ayrıca bu dönüşümün en radikal sonuçlarından birinin de bedenin statüsündeki değişim olduğu fark edilmiştir. Cunningham için beden, rastlantısal olayların içinden geçtiği bir araçken Judson'da bedenin demokratik bir deneyim sürecine dönüştüğü anlaşılmıştır. Trisha Brown'un pratiğinde ise bedenin fiziksel zorunluluklarla birleşerek yapıyı bizzat yaşatan bir unsur haline geldiği gözlemlenmiştir. William Forsythe'in Choreographic Object fikri ile birlikte ise bedenin artık koreografinin tek ve mutlak kaynağı olmaktan çıktığı fark edilmiştir. Burada bedenin, koreografik fikrin tezahür edebileceği olasılıklardan biri ve algoritmik yapının bir parçası olarak konumlandırıldığı gözlemlenmiştir.

Bu çalışmanın sonucunda, dans tarihinin başlangıcından itibaren bedenin merkezde olduğu bir sanat dalı olan koreografinin, zaman içinde yapının merkezde olduğu bir düşünme disiplinine doğru da geçiş yaptığı anlaşılmıştır. Ayrıca koreografinin dans edilen bir tasarım olmasının ötesine geçip çalıştırılan bir düzenek haline de geldiği fark edilmiştir.

Bu bulgular ile kurulan yapılar sayesinde, koreografik üretimin yeni olasılıklara açılabileceği, aktarılabilir bir nitelik kazanabileceği ve dansın geçiciliğine rağmen kalıcı bir bilgi yapısına dönüşebileceği öngörülmektedir.

KAYNAKÇA

Kitap

Banes, S., *Choreographic Methods of the Judson Dance Theater*, ed. A. Dils – A. C. Albright, *Moving History / Dancing Cultures*, 350–361, Wesleyan University Press/Middletown, 1979.

Berger, M., *Gravity's Rainbow*, ed. H. Teicher, *Trisha Brown: Dance and Art in Dialogue, 1961–2001*, 17–28, Addison Gallery of American Art; MIT Press/Cambridge, 2002.

Cunningham, M. – Lesschaeve, J., *There Are No Fixed Points in Space*, ed. A. Carter – J. O'Shea, *The Routledge Dance Studies Reader (2. bs.)*, 29–34, Routledge/London–New York, 2010.

Dankworth, L. E., *Process to Performance: Merce Cunningham and Richard Hamilton*, ed. L. E. Dankworth – H. Rottenberg – D. Williams, *Dance, Performance and Visual Art: Intersections with Material Culture*, 63–86, Palgrave Macmillan/Cham, 2024.

Forsythe, W., *Choreographic Objects*, ed. S. Spier, *William Forsythe and the Practice of Choreography: It Starts from Any Point*, 90–93, Routledge/London–New York, 2011.

Goldberg, M., *Trisha Brown, U.S. Dance, and Visual Arts: Composing Structure*, ed. H. Teicher, *Trisha Brown: Dance and Art in Dialogue, 1961–2001*, 29–46, Addison Gallery of American Art; MIT Press/Cambridge, 2002.

Julian, I., *Singular Plural Ways of Staging Together: Perspectives on Contemporary Dance, Art Performance and Visual Art*, transcript Verlag/Bielefeld, 2024.

Teicher, H., *Preface*, ed. H. Teicher, *Trisha Brown: Dance and Art in Dialogue, 1961–2001*, 9–10, Addison Gallery of American Art; MIT Press/Cambridge, 2002.

Makale

Nesrin Akan, *John Cage ve Rastlamsallık, Felsefi Düşün: Akademik Felsefe Dergisi*, sayı 15 (Müzik ve Felsefe), Ekim 2020, 1–17.

Rosenberg, S., *Trisha Brown: Choreography as Visual Art*, *OCTOBER*, 140, Summer, 2012, 18-44.

İnternet Ortamı

Cunningham, M., *On Composing a Dance, Dance Perspectives*, no. 34, Merce Cunningham Trust, <https://www.mercecunningham.org/the-work/writings/on-composing-a-dance/> (Erişim 20.12.2025).

Cunningham, M., *Space, Time, and Dance, Trans/Formations*, 1, Merce Cunningham Trust, <https://www.mercecunningham.org/the-work/writings/space-time-and-dance/> (Erişim 20.12.2025).

Laban Library, *Merce Cunningham and John Cage: A Collaboration*, <https://labanlibrary.wordpress.com/2024/06/26/merce-cunningham-and-john-cage-a-collaboration-june-2024/> (Erişim 27.12.2025).

GÖRSEL KAYNAKLAR

John Cage, prepared piano (fotoğraf), *How John Cage's 4'33" Rewrote Music Composition*, The Collector, <https://www.thecollector.com/how-john-cage-4-33-rewrote-music-composition/> (Erişim 27.12.2025).

Merce Cunningham, *Root of an Unfocus*, New York City, 1944, fotoğraf: fotoğraf, Fred Fleh, Walker Art Center, <https://walkerart.org/magazine/introduction-merce-cunningham-common-time/> (Erişim 27.12.2025).

Yvonne Rainer, *We Shall Run*, 1963, Judson Dance Theater performansı, Wadsworth Atheneum, New York, 7 Mart 1965, fotoğraf: Peter Moore, SmartHistory, <https://smarthistory.org/judson-dance-theater/> (Erişim 27.12.2025).

Trisha Brown, *Walking on the Wall*, 1971, fotoğraf, Carol Goodden, Merce Cunningham and John Cage: A Collaboration, Laban Library Wordpress, <https://teaching.ellenmueller.com/walking/2021/11/26/trisha-brown-walking-on-the-wall-1971/> (Erişim 27.12.2025).

William Forsythe, *Scattered Crowd*, 2002, koreografik enstalasyon. fotoğraf, William Forsythe Company, https://www.williamforsythe.com/installations.html?&no_cache=1&detail=1&uid=22 (Erişim 27.12.2025).

William Forsythe, *The Fact of Matter*, 2009, koreografik enstalasyon. fotoğraf, William ForsytheCompany

https://www.williamforsythe.com/installations.html?&pid=4&count=36&no_cache=1&detail=1&uid=29 (Erişim 27.12.2025).

William Forsythe, *Synchronous Objects: One Flat Thing, reproduced*, 2009, dijital koreografik analiz projesi, Ohio State University, <https://synchronousobjects.osu.edu/> (Erişim 27.12.2025).

HAYVAN FİGÜRLERİYLE KURGULANAN MEKÂN: M.C. ESCHER'İN BASKİRESİMLERİNDE DOĞA VE GEOMETRİ

Doç. Dr. Gökçe Aysun Kılıç

Balıkesir Üniversitesi, gokcekilic@balikesir.edu.tr ORCID ID: 0000-0003-2078-6621

ÖZET

Bu çalışma, 20. yüzyıl baskiresim sanatının özgün temsilcilerinden biri olan Maurits Cornelis Escher'in baskiresimlerinde hayvan figürlerinin kullanımını, doğa gözlemi ve geometri bağlamında incelemeyi amaçlamaktadır. Escher'in sanatında sıklıkla görülen metamorfoz (şekil dönüşümü) teması, hayvan figürlerinin yalnızca dekoratif bir unsur değil, aynı zamanda yüzey düzeni ve görsel algı üzerinde kurucu bir rol üstlendiğini göstermektedir. Çalışma, nitel bir araştırma yöntemiyle, sanatçının seçili baskiresim çalışmalarını ikonolojik ve biçimsel analiz teknikleriyle değerlendirmekte; figürlerin geometrik formlarla nasıl bütünleştiğini ve sanatsal kompozisyonun yapısal unsurlarına nasıl dönüştüğünü tartışmaktadır. Elde edilen bulgular, Escher'in hayvan figürlerini, düzlemi boşluksuz doldurma, simetri, yansıma ve dönüşüm gibi matematiksel kavramlarla harmanlayarak hem estetik hem de kavramsal düzeyde özgün bir anlatı geliştirdiğini ortaya koymaktadır. Hayvan formları, sanatçının doğayı gözlemleyerek kurguladığı ve geometri aracılığıyla yeniden biçimlendirdiği bir görsel sistemin parçalarıdır. Bu bağlamda, sanat ve bilim arasında kurduğu ilişki, yalnızca görsel etki yaratmakla kalmaz aynı zamanda düşünsel derinlik ve biçimsel çözümleme sunar. Sonuç olarak, Escher'in baskiresimleri, doğa ve geometri arasındaki etkileşimi hayvan figürleri üzerinden görsel bir dile dönüştürerek disiplinlerarası bir bakış açısı kazandırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ağaçbaskı, Baskiresim, Geometri, Hayvan figürü, Maurits Cornelis Escher

ABSTRACT

This study aims to examine the use of animal figures in the prints of Maurits Cornelis Escher, one of the most distinctive representatives of 20th-century printmaking art, in the context of nature observation and geometry. The frequently recurring theme of metamorphosis (transformation of form) in Escher's art demonstrates that animal figures are not merely decorative elements, but also play a foundational role in surface organization and visual perception. Using a qualitative research method, this study analyzes selected print works of the artist through iconological and formal analysis techniques. It discusses how the figures integrate with geometric forms and how they are transformed into structural elements of the artistic composition. The findings reveal that Escher blends animal figures with mathematical concepts such as tessellation, symmetry, reflection, and transformation, thereby developing an original narrative both aesthetically and conceptually. Animal forms are parts of a visual system constructed by the artist through the observation of nature and reshaped via geometry. In this context, the relationship Escher establishes between art and science not only creates a visual

impact but also offers intellectual depth and formal analysis. In conclusion, Escher's prints provide an interdisciplinary perspective by transforming the interaction between nature and geometry into a visual language through animal figures.

Keywords: Woodcut, Printmaking, Geometry, Animal Figure, Maurits Cornelis Escher

GİRİŞ

20. yüzyıl baskıresim sanatının önde gelen isimlerinden biri olan Hollandalı sanatçı Maurits Cornelis Escher (1898–1972), yalnızca estetik değeri yüksek görsel kompozisyonlar üretmekle kalmamış, aynı zamanda matematiksel düşünce, simetri, biçim dönüşümü ve görsel algı ilkelerini sanatının merkezine yerleştirmiştir. Escher'in özgünlüğü, onun sanat ile bilimi, özellikle de geometriyi, kavramsal ve biçimsel düzeyde birleştirme becerisinde yatmaktadır. Bu yönüyle Escher, geleneksel sanat tarihinin sınıflandırmalarını zorlayan, disiplinlerarası bir yaklaşım benimseyen nadir sanatçılardan biridir. Escher'in üretiminde özellikle baskıresim teknikleri ön plana çıkmaktadır. Sanatçı, kariyeri boyunca başta ağaçbaskı ve litografi olmak üzere çeşitli baskı tekniklerini kullanarak hem teknik anlamda ustalığını sergilemiş hem de tekrarlayan motiflere, biçim dönüşümlerine ve yüzeyin matematiksel olarak doldurulmasına olanak tanımıştır. Bu teknik altyapı, Escher'in metamorfoz olarak adlandırılan görsel dönüşüm temalarını derinlemesine işleyebilmesinin temel araçlarından biri olmuştur. Bu dönüşüm temalarının merkezinde ise çoğu zaman hayvan figürleri yer almaktadır. Escher'in birçok eserinde balıklar, kuşlar, kertenkeleler gibi çeşitli hayvanlar geometrik biçimlerle bütünleşerek tekrar eden desenlerin temel öğeleri haline gelmiştir. Bu figürler, doğanın gözlemlenmesine dayalı sanatsal bir yaklaşımın ürünü olmasının yanı sıra düzlemin boşluksuz doldurulması gibi matematiksel problemlere yaratıcı çözümler sunan biçimler olarak değerlendirilir. Escher'in hayvanları, klasik temsiliyetin ötesinde hem biçim hem de işlev olarak da bilimsel ve sanatsal ilkelerin kesişim noktasında yer alır.

Bu makalenin temel amacı, Maurits Cornelis Escher'in baskıresim sanatında hayvan figürlerini nasıl kullandığını ve bu figürler aracılığıyla gerçekleştirdiği görsel dönüşüm stratejilerini incelemektir. Özellikle dönüşüm temasının, geometrik yüzey düzenlemeleri ve bilimsel yaklaşımlarla nasıl iç içe geçtiği analiz edilecektir. Çalışma, hayvan figürlerinin sadece dekoratif bir unsur olarak değil, aynı zamanda yüzeydeki yapısal dönüşümün bir aracı olarak kullanıldığını ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu bağlamda Escher'in baskıresimleri, yalnızca sanatsal bir ifade biçimi değil; doğa gözlemi ve matematiksel düzen aracılığıyla sanatın nasıl yapılandırılabilirliğini gösteren bir düşünme ve modelleme yöntemidir. Sonuç olarak, Escher'in hayvan figürleri aracılığıyla inşa ettiği dönüşüm estetiği, yalnızca biçimsel yaratıcılığın değil, aynı zamanda disiplinlerarası düşüncenin de somut bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

1. YÖNTEM

Bu araştırma, M.C. Escher'in baskıresimlerinde hayvan figürlerinin doğa gözlemi ve geometrik düzen bağlamında nasıl yapılandırıldığını incelemeyi amaçlayan nitel araştırma yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Çalışma, sanatsal üretimin görsel, kavramsal ve teknik boyutlarını analiz

eden, betimleyici ve yorumlayıcı bir yaklaşımla yürütülmüştür. Nitel araştırma yöntemi, sanatsal eserlerin çok katmanlı yapısını, bağlamsal ilişkilerini ve sanatçının yaratım sürecindeki anlam yapılarını derinlemesine irdelemeye olanak tanıdığı için tercih edilmiştir.

Araştırmada döküman analizi temel veri toplama tekniği olarak kullanılmıştır. Bu kapsamda, M.C. Escher'in özgün baskiresim eserleri özellikle litografi ve ağaçbaskı teknikleriyle üretilmiş olanlar incelenmiş; sanatçının grafik dili, hayvan figürlerini yapılandırma biçimi, metamorfoz teması ve geometrik düzenlemeleri görsel analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir. Escher'in Gündüz ve Gece, Gökyüzü ve Su I, Metamorfoz II, Sürüngenler, Gittikçe Küçülen, Kuğular, Yılanlar, gibi önemli baskiresim çalışmaları, araştırmanın temel analiz materyalini oluşturmuştur. Veriler, ikonolojik analiz ve biçimsel çözümlene yaklaşımları çerçevesinde değerlendirilmiştir. İkonolojik analiz ile sanatçının kullandığı figürlerin kültürel, simgesel ve düşünsel bağlamları yorumlanırken; biçimsel çözümlene, görsel öğelerin kompozisyon içindeki yerleşimi, simetri kullanımı, negatif pozitif alan ilişkisi ve yüzeyin matematiksel olarak doldurulması gibi yönleri ele almıştır. Bu yaklaşımla, Escher'in sanatsal üretiminin yalnızca estetik bir ifade olmadığı aynı zamanda bilişsel ve bilimsel bir organizasyon biçimi de olduğu ortaya konulmuştur.

2. BULGULAR

Maurits Cornelis Escher, sanatı ve matematiği eşsiz bir biçimde bir araya getiren dikkat çekici baskiresim sanatçılarından biri olarak kabul edilmektedir. Özellikle baskiresim alanında ürettiği eserlerde, geometrik yapıların sanatsal form ile birleştiği, tekrarlanan desenlerin tanınabilir hayvan figürlerine dönüştüğü ve izleyiciyi optik bir illüzyonla baş başa bırakan özgün bir görsel dil geliştirmiştir. Escher'in çalışmalarının önemli bir yönü, doğadan ilhamla kurguladığı figüratif formların, matematiksel doğruluk ve görsel estetikle bütünleşerek izleyicide hem bilişsel hem de estetik bir farkındalık yaratmasıdır.

Escher'in hayvan figürlerini sanatına entegre etmesi, yalnızca görsel ilginin ötesinde, şekil tanınırlığı ile geometrik yapı arasında kurduğu ilişki açısından büyük önem taşır. Sanatçının temel kaygısı, bir formu dönüştürerek hem estetik olarak tanınabilir hem de matematiksel olarak tekrar edilebilir bir yapı içinde sunmaktır. Bu yaklaşım, özellikle baskiresim tekniğiyle üretilmiş eserlerinde açıkça gözlemlenmektedir. Escher, figüratif formu bir tür matematiksel görev haline getirmiş, çokgen şekiller üzerinde çeşitli dönüşümler; dönme, yansıma, kaydırma uygulayarak onları tanınabilir hayvanlara dönüştürmüştür (Cooper, Spitzer ve Tomayko, 2013, s. 378). Bu bağlamda, Escher'in 1922 ve 1936 yıllarında ziyaret ettiği El Hamra Sarayı'ndaki İslami geometrik döşemelerle tanışması, onun sanatsal yöneliminde belirleyici bir kırılma noktası olmuştur. El Hamra'daki mozaikler, soyut geometrik formlarla düzenlenmiş yüzey örüntüleriyle tanınır; hayvan ya da insan figürü içermezler. Escher, bu desenleri dikkatle incelemiş, onların ardındaki matematiksel mantığı analiz ederek figüratif formlarla dönüştürmüştür (Erkan Yazıcı, 2011, s. 73–74). Böylece, klasik İslami döşeme anlayışının soyut ve simetrik yapısını, figüratif yorumlarla zenginleştirmiştir. Bu uygulama, sanatçıya yalnızca estetik bir olanak değil, aynı zamanda bilimsel bir merak ve çözümlene süreci de sunmuştur. Escher'in sanat anlayışında hayvan figürlerinin bu şekilde kullanımı, yalnızca bir doğa gözlemi ya da sembolik anlam yükleme değildir. Aksine bu figürler sanatsal formun

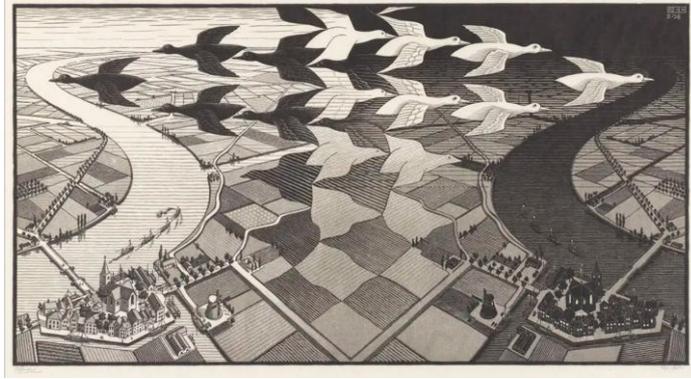
yapısal bir bileşenidir. Her bir figür, geometrik bir formdan yola çıkılarak dönüştürülmüş ve ardından bütün düzleme yayılan bir yapı haline gelmiştir. Bu yöntem, düzlem doldurma (tessellation) olarak adlandırılır ve matematiksel olarak bir yüzeyin boşluk ya da çakışma olmadan kaplanması anlamına gelir. Escher, bu sistemi hayvan figürleriyle birleştirerek eşsiz bir görsel dile ulaşır (Schattschneider, 2010, s. 716). Sanatçının kullandığı baskıresim teknikleri de bu figüratif geometrik birleşimi destekler niteliktedir. Özellikle ağaç baskı ve litografi baskıresim teknikleri, desenin tekrarlanabilirliğini ve detayların net bir biçimde aktarılmasını mümkün kılar. Bu tekniklerde tekrar eden figürlerin sınırları belirginleştirilirken, aynı zamanda formlar arasında akışkan bir geçiş sağlanır. Escher'in bu teknik ustalığı, onun şekil dönüşümlerini hem teknik hem de kavramsal düzeyde başarıyla gerçekleştirmesine olanak tanımıştır. Baskıresim sanatında bu dönüşümlerin etkileyici biçimde sunulması, eleştirmenler tarafından zaman zaman fazla akılcı veya entelektüel bulunmuştur. Örneğin, sanat tarihçi Gottfried Wilhelm Locher, Escher'in baskıresim eserlerinin zihinsel bir oyun gibi algılanmasının onun geleneksel sanat kategorilerinden dışlanmasına neden olduğunu belirtir (Locher, 1971, s. 41). Ancak bu dışlama, zamanla yerini çok disiplinli bir takdire bırakmış, eserleri hem bilimsel yayınlarda hem de popüler kültür ürünlerinde sıkça yer alır hale gelmiştir. Bu bağlamda Broos, Escher'in sanatının hem bilimsel ders kitaplarında hem de albüm kapaklarında görselleştirme aracı olarak kullanılmasını, onun eserlerinin kültürel etki gücünün göstergesi olarak değerlendirir (Broos, 1971, s. 29–36). Escher'in hayvan figürleriyle gerçekleştirdiği geometrik dönüşümler, yalnızca sanat tarihi açısından değil, aynı zamanda çağdaş grafik tasarım, eğitim ve hatta veri görselleştirme alanlarında da model alınmıştır.

Günümüzde Escher'in bu estetik matematiksel yaklaşımları dijital platformlara da aktarılmıştır. Özellikle günümüz sanatında Escher'in iki boyutlu baskıresimlerinde uyguladığı dönüşümleri dijital modelleme ve 3D baskı teknolojileriyle de yeniden üretilmektedir. (Pasko vd. 2011, s. 411–416). Bu teknolojik uyarlamalar, hayvan figürlerinin yalnızca estetik olmasının yanı sıra fiziksel ve dijital formda yeniden canlandırılabilmesini ortaya koymaktadır. Bütün bu veriler ışığında değerlendirildiğinde, Escher'in baskıresimlerinde doğa ve geometri arasındaki ilişki, yalnızca formel bir estetik uyumdan ibaret değildir. Aksine, bu ilişki doğanın gözlemine dayalı figüratif temsillerin, matematiksel sistemler aracılığıyla yeniden yorumlandığı çok katmanlı bir görsel düşünce biçimini temsil eder. Hayvan figürleri bu bağlamda doğanın simgesel birer temsilcisi değil, geometrik disiplinin sanatsal anlatımdaki işlevsel unsurları olarak konumlandırılır. Böylece Escher, baskıresim aracılığıyla yalnızca görsel dönüşümleri değil, aynı zamanda doğa yasaları ile insan zihninin soyut düşünce yapısını da sentezleyen bir yaratıcı paradigma sunmuştur.

3. ESCHER'İN BASKİRESİMLERİNDE HAYVAN FİGÜRÜ VE MATEMATİKSEL DÜZEN

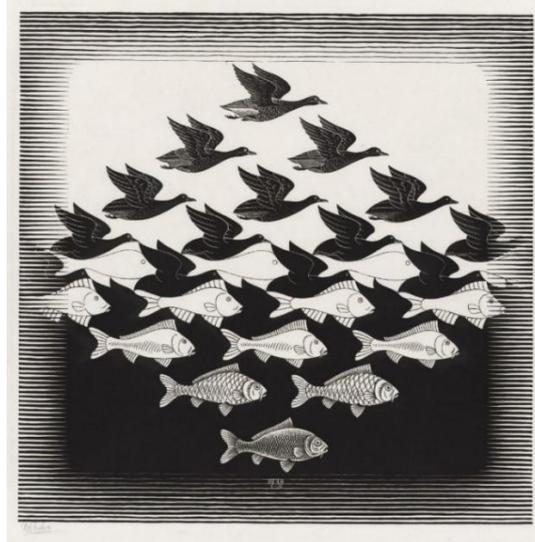
Escher'in baskıresimlerinde hayvan figürü, doğanın betimleyici bir temsili olmanın ötesine geçerek matematiksel düzenin görsel bir taşıyıcısı hâline gelir. Sanatçı, kuşlar, balıklar, sürüngenler ve benzeri hayvan formlarını tekrar, simetri ve döşeme ilkeleri doğrultusunda yapılandırarak yüzeyi geometrik bir sistem olarak kurgular. Bu figürler, bireysel varlıklarından sıyrılarak kompozisyonun bütününü oluşturan modüler birimler şeklinde işlev görür. Baskıresmin çizgisel kesinliği ve çoğaltılabilir yapısı, Escher'in matematiksel düşünceyi görsel

bir dile dönüştürmesine olanak tanır. Hayvan imgeleri aracılığıyla kurulan bu düzen, figür ile zemin arasındaki sınırları belirsizleştirerek algısal süreklilik ve dönüşüm kavramlarını öne çıkarır.

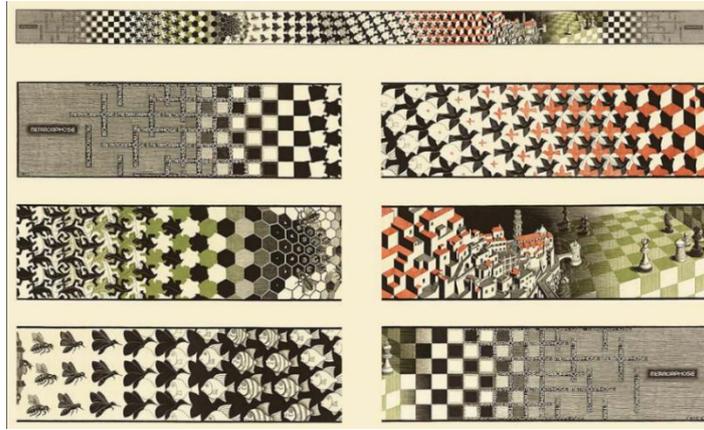
Görsel 1. M.C. Escher, “Gündüz ve Gece”, ağaçbaskı, 39,1x67,7 cm, 1938

M.C. Escher’in “Gündüz ve Gece” adlı ağaçbaskı eseri (Görsel1), doğa, matematik ve görsel illüzyonun kesiştiği özgün bir örnektir. Eserin alt kısmında yer alan düzenli tarım arazileri, simetrik ve ritmik bir düzende yerleştirilmiş, geometrik bir yüzey gibi tasarlanmıştır. Bu yüzeyin üzerine yerleştirilen siyah ve beyaz kaz figürleri, birbirlerinin negatif alanlarını dolduracak şekilde tasarlanmış ve gökyüzüne doğru yükseldikçe üç boyutlu form kazanmışlardır. Burada Escher, iki boyutlu bir düzlemde üç boyutlu bir doğa tasvirine geçişi, hayvan figürleri aracılığıyla gerçekleştirmiştir. Sanatçı, sadece biçimsel bir dönüşüm sunmakla kalmaz; aynı zamanda doğadaki düzenin, simetri ve zıtlık ilkeleriyle nasıl algılandığını da sorgular. Kuşların karşılıklı yönlerde uçmaları, gündüz ve gece temasıyla birlikte zıtlık ilkesini pekiştirirken, aynı anda hem geometrik yapı hem de doğa imgesi işlevi görürler. Bu eserde hayvan figürleri, mekânın yapısal öğelerine dönüşür; bir yandan doğal yaşamı temsil ederken, öte yandan matematiksel simetriyle uyum içinde yerleştirilmiş soyut öğelerdir. Böylece Escher, figüratif ve soyutun bir arada bulunduğu çok katmanlı bir görsel alan yaratır. Bu bağlamda eser, Escher doğayı, geometriyi ve hayvan imgelerini bir arada kullandığı baskıresim sanatının en çarpıcı örneklerinden birini temsil eder (Schattschneider, 1994, s. 71).

Görsel 2. M.C. Escher, “Gökyüzü ve Su I”, ağaçbaskı, 1938

M.C. Escher’in “Gökyüzü ve Su I” adlı eseri (Görsel 2), doğa gözlemiyle matematiksel düzenin birleştiği özgün bir mekânsal kurgu örneğidir. Baskiresmin, üst bölümünde yer alan siyah kuş figürleri, negatif alanların dönüşümüyle beyaz balıklara evrilir böylece görsel bir süreklilik ve dönüşüm sağlanır. Sanatçının kullandığı hayvan figürleri burada yalnızca temsili öğeler olmanın yanı sıra yüzeyi dolduran yapısal birimler olarak kullanılır. Her bir kuş ve balık figürü, kompozisyonun bütünü oluşturarak geometrik sistem içinde yer almakta, bireysel varlıklarının ötesinde kolektif bir düzenin parçası haline gelmektedir. Kuşlar gökyüzüne doğru yükselirken, balıklar suya doğru yönelir bu karşıtlık, yer ve yön kavramları üzerinden doğanın iki zıt unsuru olan hava ve suyu metaforik olarak bir araya getirir. Escher’in bu kompozisyonu simetri, ters çevrim ve pozitif negatif alan ilişkileri gibi matematiksel kavramların sanatsal bir düzleme aktarımına örnek teşkil eder. Hayvan figürlerinin tanınırlığı, izleyicinin zihinsel düzlemde hem gerçek doğa formlarını hem de soyut geometrik yapıları aynı anda algılamasına olanak tanır. Bu sayede, Escher’in baskiresmi bir hayvan sahnesi sunmaz; mekânın kendisi de hareket eden ve ritmik olarak değişen bir organizmaya dönüşür. Dolayısıyla baskiresim aracılığıyla doğa ve geometrinin bütüncül bir biçimde kurgulandığı, figüratif ve soyutun iç içe geçtiği güçlü bir sanatsal anlatı sunar. Figürler arasındaki geçişin kesintisizliği, ise Escher’in mekânı sabit bir zemin olarak değil, dönüşüm halinde bir sistem olarak ele aldığını ortaya koyar. Kuş ve balık imgeleri arasındaki bu görsel süreklilik, baskiresim yüzeyini hem anlatsal hem de yapısal bir alan hâline getirerek eserin kavramsal derinliğini güçlendirir.

Görsel 3. M.C. Escher, “Metamorfoz II”, ağaç baskı, 1940

M.C. Escher’in “Metamorfoz II” adlı eseri (Görsel 3) ise hayvan figürleri aracılığıyla mekânın geometrik ve kavramsal olarak yeniden kurgulandığı en kapsamlı çalışmalarından biridir. Eser, yazı, dama tahtası, geometrik örgüler, hayvan figürleri ve mimari formlar arasında kesintisiz bir dönüşüm süreci sunarak metamorfoz kavramını mekânsal bir anlatıya dönüştürür. Özellikle balıklar, kuşlar ve böcekler gibi hayvan figürleri, soyut geometrik yüzeylerden türeyerek düzlemi dolduran temel yapı birimleri hâline gelir. Bu figürler, yalnızca doğayı temsil eden imgeler değil, aynı zamanda geometrik sistemlerin görselleştirilmesini sağlayan işlevsel elemanlardır. Escher, hayvan formlarını kullanarak iki boyutlu baskı yüzeyini, algısal olarak derinlik ve süreklilik hissi veren bir mekâna dönüştürür. Eserde yer alan hayvan figürleri, yazıdan mimariye uzanan bir dönüşüm zincirinin parçası olarak, doğa ile kültür arasındaki

geçişleri simgeler. Escher'in ağaçbaskı tekniğiyle üretilen baskıresmi bilimsel ders kitaplarından popüler kültür ürünlerine kadar geniş bir kullanım alanı bulması, Escher'in sanatının kendine özgü, "Eschervari" doğasını açıkça ortaya koymaktadır (Broos, s. 36). Bu çok katmanlı yapı, matematiksel düşüncenin baskıresim yüzeyinde ardışık dönüşümler ve modüler tekrarlar aracılığıyla nasıl görselleştirilebileceğini ortaya koyar. Sanatçı hayvan figürlerini matematiksel sürekliliğin taşıyıcıları olarak konumlandırarak, baskıresmi statik bir imge olmaktan çıkarıp zamansal ve kavramsal bir süreç alanına dönüştürür. Bu bağlamda yapıt, hayvan figürleri aracılığıyla geometrik düzen, doğa gözlemi ve düşünsel mekân kurgusunun baskıresim sanatı içinde nasıl bütünleştiğini açık biçimde ortaya koymaktadır.

Görsel 4. M.C. Escher, "Sürüngenler", litografi, Mart 1943

M.C. Escher'in "Sürüngenler" adlı yapıtı (Görsel 4), geometrik bir sistem içinde yer alan hayvan figürlerinin gerçek dünyaya taşındığı alışılmadık bir kompozisyon sunar. Eserde düzlemsel yüzeyde tekrar eden kertenkele formları, baskı yüzeyinden fiziksel nesnelere üzerine tırmanan üç boyutlu canlılara dönüşerek iki ve üç boyutlu mekânlar arasında görsel bir geçiş yaratır. Bu dönüşüm, Escher'in biçimsel metamorfoz anlayışını yalnızca yüzey düzeyinde değil, hacimsel algı düzeyinde de irdelediğini gösterir. Kertenkele figürlerinin düzlemdeki tekrarından türeyerek fiziksel nesnelere dokunması, doğa ve geometrinin, imge ve nesnenin iç içe geçtiği bir kurgusal mekân oluşturur. Escher burada hayvanları yalnızca temsili öğeler olarak değil, aynı zamanda matematiksel desenin yaşayan uzantıları olarak kullanır. Geometrik yüzeydeki düz kertenkele figürlerinin, kitap, kalem, çok yüzlü cisim gibi objelerin üzerine tırmanması, bilimsel bilgi ile doğal yaşam arasında bir köprü işlevi görür. Kompozisyon, doğayı temsil eden sürüngen figürleri ile kültürel nesnelere aynı sahnede buluşturarak epistemolojik düzlemde bir karşılaşma da yaratır. Bu karşılaşma, sanatçının doğaya ve onun yapısal düzenine dair matematiksel bakışını görselleştirir. Litografinin sağladığı yüksek detay ve tonlama imkanları, figürlerin yüzeyden çıkışını hem teknik hem de metaforik olarak güçlendirir. Bu bağlamda eser, geometrik düzenin baskıresim tekniği aracılığıyla nasıl kavramsal bir anlatı alanına dönüştürülebileceğini göstermektedir. Hayvan figürleri, tekrara dayalı geometrik yapı içinde biçimsel bir unsur olmanın ötesinde, hareket ve süreklilik fikrini taşıyan dinamik bileşenler olarak işlev görür. Baskı yüzeyindeki düzenli desen ile gerçek nesnelere üzerindeki organik sürüngen bedenleri arasındaki karşıtlık, iki farklı algı rejimini bilinçli biçimde karşı

karşıya getirir. Böylece Escher yılan figürü üzerinden geometri, mekân ve baskiresim ilişkisini sorgulayan çok yönlü bir görsel yapı kurar.

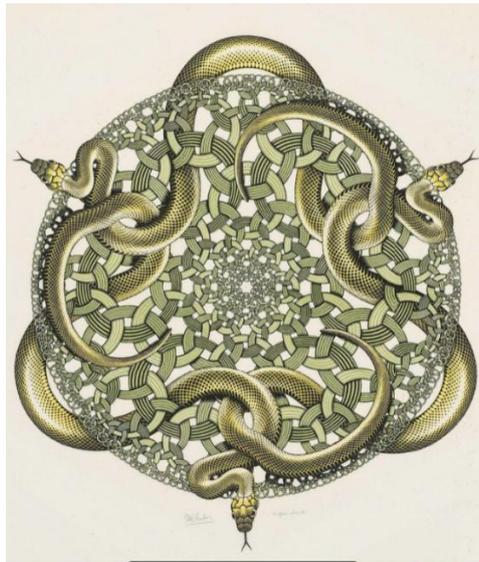
Görsel 5. M.C. Escher, “Gittikçe Küçülen”, ağaçbaskı, 1956

M.C. Escher’in “Gittikçe Küçülen” adlı ağaçbaskı eseri (Görsel 5), hayvan figürlerinin geometrik düzen içerisinde sonsuz küçülmeye maruz kaldığı bir kompozisyonla dikkat çeker. Eserde, kertenkele benzeri figürler siyah, beyaz ve turuncu gibi renkler üzerinden simetrik biçimde döşenmiş ve merkezden dışa doğru büyüyen ya da merkezde küçülen bir yapı sergilemiştir. Escher bu eserinde, hiperbolik düzlem geometrisini sanat diliyle bütünleştirerek, matematiksel sonsuzluk fikrini hayvan imgeleri aracılığıyla somutlaştırır. Hayvan figürleri, yalnızca dekoratif öğeler olarak değil, aynı zamanda geometrik dönüşümün vücut bulmuş hâli olarak yerleştirilmiştir. Kompozisyondaki ritmik tekrarlar, simetri gruplarını ve sürekli değişen ölçekleri içeren bir görsel döngü oluşturur. Bu bağlamda baskiresim, sadece doğayı yalnızca temsil etmez doğanın ardındaki yapısal sistemleri de açığa çıkaran bir araç olarak işlev görür. Hayvan figürlerinin iç içe geçmiş yapısı, doğadaki organizmaların çokluk ve düzen arasındaki ilişkisine de göndermede bulunur. Baskiresimdeki geometrik alan içinde evrimleşen canlı imgeleriyle mekânsal algının sınırlarını zorlar. Bu tür kompozisyonlar, Escher’in doğa ve canlılığa ilişkin yaklaşımının salt görsel betimleme düzeyinde kalmadığını; aksine, matematiksel düzen, oran ve yapısal süreklilik kavramları üzerinden kurgulanan kavramsal bir düşünce sistemine dayandığını ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda eser sanatçının doğayı geometrik ilkeler aracılığıyla yeniden inşa etme ve algısal gerçekliği soyut bir düzleme taşıma yönündeki estetik arayışının güçlü ve temsil niteliği taşıyan bir örneği olarak değerlendirilebilir.

Görsel 6. M.C. Escher, “Kuğular”, ağaçbaskı, 19,84x31,75 cm, 1956

M.C. Escher 1956 tarihli “Kuğular” adlı ağaçbaskı eserinde (Görsel 6), hayvan figürlerinin matematiksel formlarla nasıl bütünleştiğini çarpıcı bir biçimde ortaya koyar. Kompozisyonda, kuğu figürleri birbirine kenetlenmiş şekilde tekrarlayarak yüzeyde kusursuz bir döşeme oluşturur. Siyah, beyaz ve gri tonlarında işlenen kuğular hem negatif hem pozitif alanlarda yer kaplayarak çift yönlü bir görsel etkileşim yaratır. Bu biçimsel kurgu, döşeme (teselasyon) ilkesine dayanmakta ve simetri gruplarıyla ilişkili bir düzlem organizasyonunu yansıtmaktadır. Kuğuların hareket hissi veren pozisyonları, durağan bir yüzey üzerinde dinamik bir akış izlenimi uyandırır. Escher burada hem doğayı gözlemleyip stilize etmiş hem de onu geometrik ilkelere bağlı kalarak dönüştürmüştür. Figürlerin spiral formda ilerleyişi, izleyicinin bakışını merkeze çekerek bir derinlik yanılsaması yaratır. Hayvan formu, sadece bir doğa temsili olarak değil, aynı zamanda yapısal bir modül olarak kurgulanmıştır. Bu yaklaşım, sanatçının doğa ve matematik arasında kurduğu disiplinlerarası diyalogun önemli bir göstergesidir. Eserde tekrar ve süreklilik kavramları, kompozisyonun temel belirleyicileri olarak öne çıkmakta; biçim ile zemin arasındaki sınırlar bilinçli biçimde belirsizleştirilmektedir. Bu sayede izleyici, figüratif bir düzenle karşı karşıya olduğunu fark ederken aynı anda soyut bir yüzey algısına da yönlendirilir.

Görsel 7. M.C. Escher, “Yılanlar”, ağaçbaskı, 59,8 x47,5 cm,1969

M.C. Escher'in 1969 tarihli "Yılanlar" adlı ağaçbaskı eseri (Görsel 7), hayvan figürleriyle geometrik yapının iç içe geçtiği üst düzey bir görsel kurguyu temsil eder. Kompozisyonun merkezinden dışa doğru spiral biçiminde gelişen örgü desen, doğadaki döngüsel yapılarla matematiksel sonsuzluk kavramını aynı yüzeyde birleştirir. Üç adet yılan figürü, bu karmaşık örgü yapısının çevresine simetrik biçimde yerleştirilmiş olup, izleyiciye hem biçimsel hem de simgesel düzeyde çok katmanlı bir anlatı sunar. Yılanlar, sonsuzluk, dönüşüm ve yeniden doğuş gibi mitolojik temaları çağrıştırırken; formları iç içe geçmiş dairesel geometrilerle birleşerek yapısal bütünlüğün bir parçası haline gelir. Escher burada hayvan figürünü, sadece doğal bir varlık olarak değil, aynı zamanda matematiksel bir formun taşıyıcısı olarak işler. Dolayısıyla "düzlemsel" ile "küresel" olan sürekli bir karşıtlık içerisindedir ve zihnin gözüyle çözülmesi gereken karmaşık bir "dügümler mozaığı"ne dönüşür (Schattschneider & Emmer, 2005, s. 79). Eserdeki spiral yapı, fraktal geometriye göz kırpan bir sonsuzluk illüzyonu yaratır. Yılanların hareket hissi veren kıvrımları ise durağan bir yüzeyde devinim etkisi oluşturarak mekânı dinamikleştirir. Bu görsel düzenleme, Escher'in doğadan esinlenerek oluşturduğu sistematik düşünceyle baskıresim tekniklerini nasıl sentezlediğini ortaya koyar. Yılanlar, doğanın organik formlarını matematiksel prensiplerle yorumlayan Escher'in sanatında, hayvan imgesinin nasıl sembolik ve yapısal işlevler üstlendiğini en açık şekilde gösteren örneklerden biridir.

SONUÇ

Maurits Cornelis Escher, sanatıyla yalnızca estetik bir ifade sunmakla kalmayıp, matematiksel düşünce yapısını ve doğa gözlemini sanatsal üretiminin temel bileşenleri hâline getiren özgün bir sanatçı kimliğiyle 20. yüzyıl grafik sanatına damgasını vurmuştur. Özellikle baskıresim alanında gösterdiği teknik ustalık, onun hayal gücüyle bilimsel ilkeleri bir araya getirerek çok katmanlı yapıtlar üretmesine olanak sağlamıştır. Escher'in sanatında dikkat çeken en temel öğelerden biri olan hayvan figürleri, yalnızca doğayı simgeleyen temsiller olmaktan ziyade, sanatçının şekil dönüşümü, düzlem doldurma ve simetri prensiplerini uyguladığı yapı taşlarıdır. Kuşlar, balıklar, sürüngenler, kelebekler ve böcekler gibi çeşitli hayvanlar, Escher'in eserlerinde geometrik yüzeyler üzerinde hem görsel hem de matematiksel bir düzen içerisinde yeniden yapılandırılmıştır.

Escher'in görsel dili, özellikle metamorfoz kavramı etrafında şekillenmiştir. Hayvan figürlerinin bir geometrik düzlemden başlayarak başka bir figüre dönüşmesi süreci, sanatçının yalnızca estetik bir geçiş değil, aynı zamanda kavramsal bir dönüşüm yarattığını göstermektedir. Araştırma kapsamında incelenen eserlerde, hayvan figürleri düzlem üzerinde dönüşerek, izleyicide hem optik hem de zihinsel bir algı değişimi yaratır. Bu eserlerdeki dönüşümler, yalnızca grafik bir etki yaratmaktan öte, Escher'in doğadaki biçimsel süreklilik ve değişkenlik ilkelerini kavramsallaştırma biçimini ortaya koyar. Sanatçının İslam geometrisiyle kurduğu ilişki, figüratif biçimleri soyut geometrik formlarla birleştirmesinin arka planını oluşturur. İslami döşemelerdeki simetrik ve boşluksuz yüzey doldurma tekniklerinden esinlenerek kendi sanatsal dilini kuran Escher, bu yöntemleri figüratif biçimlerle yeniden yorumlamıştır. Böylece, hayvan figürleri yalnızca doğadan alınan gözlemlerle değil, aynı zamanda matematiksel ve kültürel birikimle de yoğrulmuştur.

Escher'in baskıresim tekniklerini tercih etmesi, figürlerin netliğini ve dönüşüm süreçlerinin grafik olarak izlenebilirliğini artıran önemli bir unsurdur. Ağaçbaskı ve litografi gibi tekniklerle çalışan sanatçı, bu yöntemleri geometrik düzeni bozmadan figüratif geçişleri tasarlamak ve aktarmak için kullanmıştır. Teknik açıdan bu üretim biçimi, eserlerdeki ritmik yapıyı ve formlar arası sürekliliği desteklemiştir. Eleştirmenlerin kimi zaman fazla entelektüel bulduğu bu yapı, zaman içinde disiplinler arası bir değere dönüşmüştür. Escher'in baskıresim eserleri yalnızca sanat tarihi bağlamında değil; aynı zamanda matematik, optik, mimarlık ve dijital görselleştirme gibi birçok alanda referans kaynağı hâline gelmiştir.

Sonuç olarak, M.C. Escher'in baskıresimlerinde hayvan figürlerinin kullanımı, doğa gözlemi, geometrik düşünce ve estetik formun kesişiminde şekillenen özgün bir sanatsal pratiğe işaret etmektedir. Hayvanlar, Escher'in sanatında yalnızca temsili değil; dönüşüm, süreklilik ve sistematik düzenin görselleştirildiği kavramsal araçlardır. Bu yönüyle sanatçı, doğayı kopyalamaktan çok, doğanın yapısal mantığını sanatsal biçime dönüştürmeyi başarmıştır. M.C. Escher'in baskıresimleri doğa ile matematiği, sanatla bilimsel düşünceyi bir araya getiren bütüncül bir bakış açısının ürünüdür ve günümüzde hâlâ çağdaş sanat ve düşünce alanlarında yankı bulmaktadır.

KAYNAKÇA

Erkan Yazıcı, Y. (2011). Matematikten sanata yansımalar: M.C. Escher. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 1(8), 59–75. Ankara: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi.

Broos, C. H. A. (1971). Escher: Science and fiction. In J. L. Locher (Ed.), *The world of M. C. Escher* (pp. 29–36). New York, NY: Abrams.

Schattschneider, D. (2010). The mathematical side of M. C. Escher. *Notices of the American Mathematical Society*, 57(6), 706–718.

Schattschneider, D., & Emmer, M. (Ed.). (2005). *M.C. Escher's legacy: A centennial celebration*. Springer.

Schattschneider, D. (1994). Escher's metaphors. *Scientific American*, 271(5), 66–71. <https://www.jstor.org/stable/24942907>

Emmer, M. (2000). Homage to Escher. *Leonardo*, 33(1), 3–16.

Goldstein, L. (1996). Reflexivity, contradiction, paradox and M. C. Escher. *Leonardo*, 29(4), 299–308. <https://www.jstor.org/stable/1576313>

Cooper, L. L., Spitzer, S. M., & Tomayko, M. C. (2013). Become an Escher sleuth. *Mathematics Teaching in the Middle School*, 18(6), 378–385. <https://www.jstor.org/stable/10.5951/mathteacmiddscho.18.6.0378>

Parker, A. M. (2001). Drawing Borges: A two-part invention on the labyrinths of Jorge Luis Borges and M. C. Escher.

Locher, G. W. (1971). Structural sensation. In J. L. Locher (Ed.), *The world of M. C. Escher* (41–48). New York, NY: Abrams.

Pasko, G., Pasko, A., Vilbrandt, T., Lixandrão Filho, A. L., & Lopes da Silva, J. V. (2011). Ascending in space dimensions: Digital crafting of M.C. Escher's graphic art. *Leonardo*, 44(5), 411–416. <https://www.jstor.org/stable/41421763>

Escher, M. C. (2000). *The graphic work* (U. Becks-Malorny, Ed.). Köln, Germany: Taschen GmbH.

GÖRSEL KAYNAKÇA

Görsel 1. <https://escherinhetspaleis.nl/en/about-escher/masterpieces/day-and-night>

Görsel 2. <https://escherinhetspaleis.nl/en/about-escher/escher-today/sky-and-water>

Görsel 3. <https://escherinhetspaleis.nl/en/about-escher/escher-today/metamorphosis-ii>

Görsel 4. <https://escherinhetspaleis.nl/en/about-escher/escher-today/repeating-reptiles>

Görsel 5. <https://escherinhetspaleis.nl/en/about-escher/escher-today/repeating-reptiles>

Görsel 6. <https://www.nga.gov/artworks/54266-swans>

Görsel 7. <https://www.artsy.net/artwork/m-c-escher-snakes>

FIRÇADAN PROMPTA: HİBRİT ZEKÂ ÇAĞINDA İNSAN FAİLLİĞİ Sağlık, Akademi ve Sanatta Ajans–Katkı–Sorumluluk (AKS) Çerçevesi

Dr. Öğretim Üyesi Hatice BÜBER KAYA
Kırklareli Üniversitesi buberkaya@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-4726-4412>

ÖZET

Bu çalışma, insan ve yapay zekânın birlikte çalıştığı hibrit zekâ uygulamalarının sağlık, akademi ve sanat alanlarında yarattığı dönüşümü Ajans–Katkı–Sorumluluk (AKS) çerçevesiyle karşılaştırmalı olarak tartışır ve etik meşruiyetin; ajansın görünürlüğü, katkının şeffaf sınırları ve sorumluluğun açık bir şekilde üstlenilmesiyle nasıl kurulduğunu analiz eder. Yapay zekâ teknolojilerinin hızla olgunlaşması, insan ile makinenin birlikte çalıştığı hibrit zekâ yaklaşımını daha görünür kılmıştır. Bu amaçla çalışma, hibrit zekânın üç alandaki yansımalarını AKS kuramsal çerçevesi üzerinden değerlendirir. Çalışma, kavramsal-kuramsal analiz yaklaşımıyla üç alandan güncel vakayı karşılaştırmalı olarak inceler: sağlıkta yapay zekâ destekli klinik not sistemleri, akademide yapay zekâ destekli yazım süreçleri ve sanatta üretken yapay zekâ ile yaratım pratikleri. Analiz, üç alanda da ortak bir mekanizmanın öne çıktığını ileri sürmektedir: yan iş yükünü ve teknik sürtünmeyi azaltarak insan emeğini çekirdek kapasiteye yeniden tahsis etmek. Sağlıkta bu kapasite iyileştirme, akademide düşünme ve muhakeme, sanatta ise yaratma olarak tezahür etmektedir. Üretken yapay zekâ bağlamında yaratıcılık, yoktan var etmekten çok seçenek uzayını yöneten seçim ve düzenleme pratikleriyle yeniden tarif edilmektedir. Bununla birlikte etik risklerin kaynağı, teknolojinin varlığından çok AKS dengesindeki kopukluklarda belirginleşmektedir. Yapay zekâ katkısının yüksek, insan ajansının düşük ve sorumluluğun muğlak olduğu senaryolarda aşırı güven, denetimsizlik, görünmez emek ve güven kaybı gibi sorunlar artmaktadır. Bu çerçevede prompt (istem/yönerge) temelli çalışma, ‘tembellik’ olarak değil; insanın yönlendirme gücünü ve hesap verebilirliğini somutlaştıran bir faillik biçimi ve yönetim pratiği olarak ele alınmalıdır. Sonuç olarak hibrit zekânın etik meşruiyeti insan ajansının görünür kılınmasına, yapay zekâ katkısının şeffaf biçimde sınırlandırılmasına ve sorumluluğun açıkça sahiplenilmesine bağlıdır. Bu çerçeve, profesyonel yetkinliği cevapları bilmekten çok doğru soruları kurmak ve makine çıktısını denetleyip gerekçelendirebilmek olarak yeniden tanımlar.

Anahtar Kelimeler: Hibrit zekâ, yapay zekâ etiği, insan-makine sembiyozu, prompt mühendisliği, ajans, hesap verebilirlik

FROM BRUSH TO PROMPT: HUMAN AGENCY IN THE AGE OF HYBRID INTELLIGENCE

The Agency–Contribution–Responsibility (ACR) Framework in Healthcare, Academia, and Art

Author: Hatice Büber Kaya, PhD

Affiliation: Kırklareli University

Email: buberkaya@gmail.com

ORCID: 0000-0002-4726-4412

EXTENDED ABSTRACT

Introduction and Problem Statement

The rapid maturation of artificial intelligence technologies has brought the paradigm of hybrid intelligence—where humans and machines work as complementary rather than competing agents—into sharper focus. Physicians are trained to heal yet spend significant portions of their time on data entry. Academics live to think yet drown in formatting rituals. Artists exist to create yet struggle with technical barriers. This paper examines how hybrid intelligence promises to resolve these paradoxes across healthcare, academia, and art, while simultaneously raising fundamental questions about agency, contribution transparency, and accountability.

Theoretical Framework

This study proposes the **Agency–Contribution–Responsibility (ACR)** framework as an analytical tool for evaluating the ethical legitimacy of hybrid intelligence applications. The framework operationalizes three fundamental questions:

1. **Agency:** Who directs the process? This encompasses problem framing, goal definition, input structuring (e.g., prompt design), selection among alternatives, and crucially, the authority to approve, modify, or reject outputs.
2. **Contribution:** What is the AI's weight in shaping the final output? Contribution exists on a continuum from minimal assistance (language correction, formatting) to high-impact generation (content creation, argument construction, decision recommendations).
3. **Responsibility:** Who bears accountability for accuracy, potential harms, and ethical violations? This addresses the accountability gap that emerges when participation is distributed but ownership remains undefined.

The framework's critical insight is that ethical risks intensify not when any single dimension is high or low, but when the balance between them breaks down—particularly in scenarios combining **high contribution + low agency + ambiguous responsibility**.

Comparative Analysis Across Three Domains

Healthcare: From Burnout to Healing

Electronic health record systems have significantly shifted the balance between caregiving and documentation in favor of the latter. Time-motion studies reveal that substantial portions of clinical workdays are spent on “desktop medicine,” with documentation extending into after-hours “pajama time.” This administrative burden correlates systematically with physician burnout.

Ambient AI scribes represent a hybrid intelligence intervention: systems that transcribe conversations during consultations, extract clinical concepts, and generate structured draft notes for physician review and approval. Early evidence suggests promising reductions in documentation time and perceived cognitive load. However, the critical design principle remains maintaining ACR balance—AI handles transcription and structuring while clinical reasoning, decision-making, and final content agency remain with the physician.

Key risks include **automation bias**, where clinicians may approve flawed outputs too readily under time pressure, and **algorithmic bias** that could perpetuate healthcare inequities. Safe hybrid operation depends not merely on model performance but on verification workflow design, clearly defined oversight, and mechanisms for meaningful human control.

Academia: From Publication Pressure to Intellectual Depth

Academic production has long operated under “publish or perish” pressure, with significant researcher time and attention flowing into preparatory tasks—literature scanning, formatting, reference management, and linguistic revision. Large language model-based tools carry potential to reduce this mechanical friction, allowing researchers to allocate more cognitive resources to problem formulation and argument construction.

Experimental studies report productivity increases in certain writing tasks and meaningful efficiency gains in code generation contexts. However, hybrid intelligence in academia requires explicit ACR calibration. The fundamental principle is that AI cannot attain authorship status because it cannot assume obligations of accuracy, integrity, originality, conflict-of-interest disclosure, and accountability. This approach appears as a common thread in guidelines from COPE, ICMJE, WAME, and APA: AI tools should not be listed as authors, usage must be transparently disclosed, and ultimate responsibility for the text remains with human authors.

The most visible risk is **epistemic relaxation through passive acceptance**: when researchers begin using AI not merely as an accelerator but effectively as an adjudicator, convincing but incorrect outputs can infiltrate scientific text. The phenomenon of large language models generating fabricated sources and erroneous information—known as hallucination—particularly increases citation verification burdens.

Art: From Technical Barriers to Conceptual Depth

Artistic production is often shaped by tension between creative vision and the technical capacity required to realize it. AI-based production tools, similar to earlier technological breaks like photography or digital editing, can reduce friction in the production process while expanding the artist’s conceptual agency.

Refik Anadol's *Unsupervised* installation at MoMA exemplifies generative AI's transformative effect in artistic practice—processing over 138,000 images from MoMA's collection through machine learning to produce continuously generating visual forms. Here, AI functions not merely as a tool but as a “thinking brush” that transforms data into material and expands the possibility space.

In this framework, creativity becomes visible less as creation *ex nihilo* and more as the capacity to select, arrange, and contextualize within a vast option space. The ACR balance in art concentrates agency in the artist's data selection, parameterization, conceptual framing, and curatorial decisions; contribution in the model's generated variations and formal suggestions; and responsibility in the work's signature, meaning world, public impact, and copyright/attribution order.

Key ethical risks cluster around **training data and copyright issues**—generative models often draw from copyright-protected content universes, raising questions of consent, compensation, and transparency—and **authenticity and aesthetic value debates** about whether AI-assisted works constitute “real” art.

Key Findings

The common pattern observed across healthcare, academia, and art is that AI reduces peripheral workload and technical friction rather than taking over the core work itself:

- In clinical settings: Documentation burden lightens, enabling physician attention to return to patient interaction and clinical reasoning
- In academia: Automation of mechanical processes allows researchers to devote more time to problem formulation and argument construction
- In art: Reduction of technical barriers amplifies the artist's conceptual framing and curatorial agency

This framework requires repositioning criticisms that “working with prompts is laziness.” Just as pressing a camera shutter is physically simple while framing, lighting, and moment capture represent the true carriers of creative agency, prompt-based production's real labor lies in formulating the right question, defining context, specifying constraints, critically evaluating output, and iteratively improving. Research demonstrates that effective prompt design is far from random command-giving; it has become a learnable expertise requiring systematic strategies, with non-expert users showing systematic difficulties in prompt creation.

Conclusions and Implications

Hybrid intelligence's ethical legitimacy rests on three conditions:

1. **Visible and active human agency:** Questioning, selection, editing, and verification actions genuinely remaining with humans
2. **Transparent delimitation and declaration of AI contribution:** Preventing contribution from becoming invisible
3. **Explicit ownership of responsibility:** Accountability for output accuracy, appropriateness, and potential harms remaining with humans

The transformation from brush to prompt is not merely a change of tool—it is a redefinition of professional competence, creativity, and responsibility. In the age of hybrid intelligence, competence is being reshaped from knowing answers to formulating correct questions, supervising machine output, and providing justification. As the option space expands, judgment can also deepen.

Institutions must develop AI contribution disclosure standards, incorporate prompt and AI literacy into professional education curricula, establish domain-specific ethical guidelines, and institutionalize verification and oversight mechanisms. As long as the hand holding the brush or prompt is a human hand, responsibility and meaning belong to humanity.

Keywords: Hybrid intelligence, AI ethics, human-machine symbiosis, prompt engineering, agency, accountability, meaningful human control

1. GİRİŞ

Doktorlar iyileştirmek için eğitilir, zamanlarının çoğunu veri girişine harcar. Akademisyenler düşünmek için yaşar, formatlama ritüellerinde boğulur. Sanatçılar yaratmak için var olur, teknik bariyerlerle uğraşır. Hibrit zekâ çağı, bu paradoksu çözme vaadi taşımaktadır.

Sağlık alanında bu gerilim, klinik emeğin görünmeyen yükünün dijital kayıt ve belge üretimine kaymasıyla daha görünür hale gelmektedir. ESK günlükleri ve zaman-hareket çalışmaları, hekim emeğinin anlamlı bir bölümünün ekran başında ‘masaüstü tıbbı’ işlerine ayrıldığını göstermektedir[1]. Akademide benzer bir gerilim, artan idari yük ve ‘yayınla ya da yok ol’ baskısıyla belirginleşmekte; araştırma emeği biçimsel-yönetsel süreçlere doğru kayabilmektedir [2,3]. Sanat alanında ise üretken yapay zekâ araçları, yaratıcı niyet ile araç pratiği arasına teknik okuryazarlık ve prompt (istem/yönerge) tasarımı gibi yeni bir sürtünme katmanı ekleyebilmektedir [4–6].

Bu ortak paradoksu çözmeye aday bir iş birliği ufku açılmıştır: hibrit zekâ. Hibrit zekâ, insan ve yapay zekânın rekabet eden değil tamamlayıcı biçimde çalıştığı bir ortak üretim yaklaşımıdır. Bu yaklaşımda makinenin ölçeklenebilir hesaplama ve örüntü çıkarma gücü ile insanın bağlamsal kavrayış, eleştirel muhakeme ve etik yargısı birlikte düzenlenmektedir [7,8]. Hibrit zekâ, üç alanda farklı biçimde somutlaşmaktadır. Sağlık alanında bu, muayene sırasında konuşmayı metne çeviren dijital kâtipleri demektir: sistem notun taslağını oluştururken, yazının nihai onayı ve sorumluluğu hekimde kalır. Akademide, hibrit zekâ literatürü taraması, referans formatlaması ve yazımsal revizyonu otomatikleştirerek araştırmacıyı mekanik işlerden kurtarıp akademik çalışmaya yöneltir. Sanatta ise, üretken yapay zekâ görsel varyasyonlar ve parametre önerileri sunarak teknik bariyerleri düşürürken, kavramsal çerçeve ve estetik seçim sanatçıda kalır. Üç alanda da ortak nokta şudur: yapay zekâ rutini devrettiği yerde insan yargı ve sorumluluğu saklıyor olmalıdır. Ancak bu dönüşüm basit bir araç kullanımından ibaret değildir. Görev paylaşımı, denetim ilişkileri ve mesleki sorumluluk hatları yeniden çizilmektedir. İnsan-yapay zekâ eşgüdümünde verimli sonuç kadar, yanlış delege etme ve denetimi gevşetme gibi bilişsel riskler de belirginleşmektedir [9,10].

Bu bağlamda iki uç senaryo yan yana durmaktadır. Bir uçta, klinik dokümantasyonda ortam dinlemeli (ambient) çözümler ve dijital yazıcı uygulamalarına ilişkin erken bulgular, dokümantasyon yükünü ve algılanan iş yükünü azaltma potansiyeline işaret etmektedir [11,12]. Diğer uçta ise otomasyon yanlılığı, aşırı güven ve sorumluluğun belirsizleşmesi gibi sorunlar, hatalı çıktının makul görünerek hızla benimsenmesi riskini büyütmektedir [9,13,14]. Akademik yazımda da benzer biçimde, üretken modellerin akıcı ama hatalı ya da uydurma içerik üretebilmesi (halüsinasyon) ve şeffaflık-yazarlık ilkeleri etrafındaki gerilim, araştırma bütünlüğü açısından dikkat gerektirmektedir [15,16]. Sanatta ise tanınırlık payı ve faillik atfı yeniden tartışılmaktadır; yapay zekânın bir araç mı yoksa ajans taşıyan bir aktör mü olduğu, izleyicinin sorumluluk ve emek payını kime yazdığını etkileyebilmektedir [17].

Bu nedenle hibrit zekâ tartışmasını alanlara özgü örneklerde kaybetmeden, ortak bir etik mantıkla izlemek gerekmektedir. Bu çalışma, hibrit zekâ uygulamalarının sağlık, akademi ve sanat alanlarında yarattığı dönüşümü karşılaştırmalı biçimde tartışmayı amaçlamaktadır. Etik meşruiyeti değerlendirmek üzere karar ajansı, katkı dağılımı ve sorumluluk hattını birlikte sorgulayan Ajans–Katkı–Sorumluluk (AKS) adlı analitik bir çerçeve önerilmektedir. Böylece amaç, yapay zekânın rutini devraldığı bir ortamda profesyoneli sorumsuz bir konfor alanına çekmek yerine, insan ajansını görünür kılan, katkıyı sınırlı ve şeffaf kuran, hesap verebilirliği koruyan bir hibrit çalışma düzenini gerekçelendirmektir [18].

2. KURAMSAL ÇERÇEVE: AJANS–KATKI–SORUMLULUK (AKS) ÜÇGENİ

Hibrit zekâ senaryolarında etik tartışma, çoğu zaman insan mı yaptı, makine mi yaptı ikiliğine sıkışmaktadır. Oysa algoritmik sistemlerin etik önemini belirleyen şey yalnızca sonuç değil; sonuca giden yolda kimin yön verdiği, kimin ne kadar katkı yaptığı ve hesabın kimden sorulduğu gibi süreç ilişkileridir. Bu nedenle hibrit zekânın etik değerlendirmesi, tek boyutlu norm listelerinden çok, insan–yapay zekâ etkileşimini ilişkisel olarak çözümleyen bir analiz mantığı gerektirmektedir [19].

Bu bölüm, Ajans–Katkı–Sorumluluk (AKS) üçgenini hibrit zekâ senaryolarında etik değerlendirme için bir ‘kalibrasyon aracı’ olarak tanımlamakta ve üç temel soruyu operasyonel hale getirmektedir. AKS, evrensel bir doğru kullanım reçetesi değildir. Her insan–makine iş birliği bağlamında aynı üç soruyu tekrar tekrar sormayı sağlayan bir kalibrasyon aracıdır: Kim karar veriyor (ajans)? Ne kadar makine ne kadar insan (katkı)? Hata olursa kim sorumlu (sorumluluk)? Bu üç soru birlikte düşünüldüğünde hibrit sistemlerin etik meşruiyeti, soyut ilkelerden ziyade somut iş akışları üzerinden test edilebilir hale gelmektedir.

AKS'nin ilk köşesi olan **ajans**, insanın süreç üzerindeki yönlendirici gücünü ifade etmektedir: problemi çerçevelemek, hedefi tanımlamak, girdileri yapılandırmak (örneğin prompt yazmak), alternatifler arasından seçim yapmak ve en kritik olarak çıktıyı onaylama, düzeltme ya da reddetme yetkisini fiilen kullanmak. Hibrit bağlamda ajansın kâğıt üzerinde değil, pratikte korunması; literatürde anlamlı insan kontrolü olarak tartışılan gereklilikle doğrudan kesişmektedir [18]. Ajansın kırılanaştığı noktayı ise sıklıkla iki gözlem ele vermektedir: İnsan aktörün sistemi geçersiz kılma kapasitesi zayıfladığında ve kullanıcı, çıktının gerekçesini kuracak ölçüde süreci izleyemez hale geldiğinde, kontrol duygusu hızla biçimsel bir onaya dönüşmektedir. Bu kırılanalık özellikle üretken modellerde belirgindir; çünkü iyi prompt yazma basit bir kullanıcı becerisi değil, birçok kullanıcı için deneme-yanılma ve pragmatik stratejilerle yürüyen zor bir tasarım problemidir [6]. Benzer biçimde, insan–yapay zekâ iş birliğinde doğru ölçekte delegasyon yapma ve ne zaman devralıp ne zaman devretme kararı, bilişsel olarak zorlayıcı olabilmektedir; iş birliği performansı, ancak insanın hem kendi sınırlarını hem de sistemin sınırlarını okuyabildiği koşullarda yükselmektedir [10].

İkinci köşe olan **katkı**, yapay zekânın nihai çıktıyı şekillendirmedeki ağırlığıdır. Katkı pratikte bir süreklilik üzerinde düşünülmelidir: bir uçta yalnızca dil ve biçim düzeltimi gibi asistan rolü vardır. Diğer uçta ise argüman örgüsü, içerik üretimi ve karar önerisi gibi yüksek etkili üretim rolü yer alır. Etik açıdan belirleyici olan, bu katkının sınırlarının şeffaf biçimde çizilmesi ve izlenebilir kılınmasıdır [8]. Bu yüzden katkı sadece yapay zekâ ne kadar yazdı ya da üretti sorusu değildir; aynı zamanda bu katkı nasıl beyan edildi ve denetlenebilir hale getirildi sorusudur. Akademik üretim alanında APA, üretken yapay zekâ kullanımının uygun biçimde açıklanması ve referanslamasının [20]; COPE ise yapay zekâ araçlarının yazar olamayacağını (dolayısıyla sorumluluk taşıyamayacağını) açık biçimde belirtmektedir [21].

Üçüncü köşe olan **sorumluluk**, çıktının doğruluğunu, olası zararlarını ve etik ihlallerini üstlenme kapasitesidir. Hibrit sistemlerde sorumluluğun dağıldığı izlenimi, çoğu zaman pratik bir hesap verebilirlik boşluğu üretmektedir: herkes süreçte vardır ama kimse sonuçtan tam sorumlu değildir. OECD'nin yapay zekâ ilkeleri, güvenilir yapay zekânın ancak uygun gözetim ve hesap verebilirlik mekanizmalarıyla mümkün olacağını vurgulamaktadır. Yayın etiği çerçeveleri de benzer biçimde, yapay zekânın araç olarak kalması ve insan aktörlerin doğrulama, atfetme ve düzeltme yükümlülüklerini üstlenmesi gerektiğini belirtmektedir [22,23].

AKS'yi kritik kılan, üç köşenin tek tek yüksek ya da düşük olmasından çok, aralarındaki dengenin kopmasıdır. Etik risklerin yoğunlaştığı tipik senaryo, **yüksek katkı + düşük ajans + muğlak sorumluluk** kombinasyonudur. Bu kombinasyon, otomasyon yanlılığı ve aşırı güven gibi iyi belgelenmiş mekanizmalarla beslenmektedir: Kullanıcı, sistemin önerisini kestirme bir karar gibi benimseyebilmekte; hataları gözden kaçırabilmekte, hatalı öneriyi uygulayarak komisyon ya da ihmal türü yeni hata biçimlerine sürüklenebilmektedir [9,13]. Üstelik denetim zayıfladığında, sistemin taşıdığı önyargılar da daha görünmez hale gelmektedir; önyargı, yalnızca veri ya da tasarımda değil, kullanım bağlamında da ortaya çıkan biçimde üreyebilmekte ve süreçte yeterli ajans yoksa fark edilmeden normalize olabilmektedir [24].

Buna karşılık **yüksek katkı + yüksek ajans + açık sorumluluk dengesi**, hibrit zekânın etik meşruiyeti için daha sağlam bir zemin oluşturmaktadır. Bu denge, yapay zekânın rutini devraldığı yerde insanı pasif onaylayıcıya çevirmek yerine; insanı hedefi kuran, sınır çizen, çıktıyı denetleyen ve gerekçelendiren fail olarak konumlandırmaktadır. AKS çerçevesi bu nedenle bir kontrol listesi değil, sağlık, akademi ve sanat gibi farklı alanlarda katkı eşiği ve sorumluluk beklentileri değişse bile, her bağlamda aynı etik omurgayı canlı tutan bir soru üretim mekanizmasıdır [18].

3. ÜÇ ALAN, BİR ÇERÇEVE: HİBRİT ZEKÂ

3.1. Sağlıkta Hibrit Zekâ: Tükenmişlikten İyileştirmeye

Elektronik sağlık kaydı (ESK) sistemleri sağlık hizmetlerinde süreklilik, erişilebilirlik ve izlenebilirlik hedefleriyle hızla yaygınlaşmıştır; ancak klinisyenlerin günlük emeğinde bakım verme ile belgeleme arasındaki dengeyi belirgin biçimde belgeleme lehine kaydırmıştır. Birinci

basamak hekimlerinin ESK etkileşimlerini hem zaman-hareket gözlemleri hem de olay günlükleriyle inceleyen çalışmalar, klinik günün hatırı sayılır bir bölümünün ekranda geçtiğini; ESK görevlerinin yalnızca mesai içinde değil, mesai sonrasında da sürdüğünü göstermiştir [1,25]. Bu mesai sonrası evde not tamamlama pratiği, literatürde pijama zamanı olarak adlandırılmıştır; ESK'nin zaman maliyetinin, klinik karşılaşmanın insani ve ilişkisel boyutlarını zayıflatma riski taşıdığına dikkat çekilmiştir [26].

Bu yükün yalnızca zaman kaybı olmadığı, tükenmişlik ile sistematik bir ilişki kurduğu artık daha net biçimde ölçülebilmektedir. Birincil bakımda nesnel ESK kullanım ölçütlerini (mesai sonrası ESK süresi, gelen kutusu mesaj hacmi vb.) tükenmişliğin boyutlarıyla birlikte değerlendiren bulgular, özellikle tükenme ve bitkinlik bileşeninin mesai sonrası ESK zamanı ve mesaj yüküyle ilişkili olduğunu ortaya koymuştur [27]. ESK'nin tasarım ve kullanım özelliklerine ilişkin memnuniyetsizlik ya da kullanılabilirlik zayıflığı da klinisyen stresini ve tükenmişliği artıran etmenler arasında raporlanmıştır [28,29]. Daha geniş çerçevede ise, elektronik ortamın getirdiği bürokratik ve idari yükün, hekim tükenmişliği ve mesleki doyumla bağlantılı olduğu uzun süredir vurgulanmaktadır [30].

Tam da bu noktada sağlıkta hibrit zekâ, bir iyileştirme stratejisi olarak öne çıkmaktadır [7,8,31]. Bu yaklaşımın klinik dokümantasyondaki somut karşılığı, dijital kâtip ya da ortam dinlemeli dokümantasyon teknolojileridir: muayene sırasında (hasta bilgilendirmesi ve onamı ile) konuşmayı kaydedip yazıya döken, klinik kavramları ayıklayan ve hekimin düzenleyip imzalayacağı yapılandırılmış bir not taslağı üreten sistemler. Bu tür sistemlerin geliştirilmesinde doğruluk, bağlamı anlama, klinik iş akışına uyum ve güvenlik gibi zorluklar erken dönemden beri tartışılmaktadır [12]. Son yıllarda ise özellikle büyük dil modelleriyle güçlenen ortam dinlemeli yapay zekâ yazıcısı çözümleri, belgeleme yükünü azaltma ve klinisyen-hasta etkileşimini güçlendirme vaadiyle hızla gerçek dünya pilotlarına taşınmıştır [32].

Ampirik kanıtlar, bu vaadin belirli bağlamlarda karşılık bulduğunu; ancak etkinin homojen olmadığını göstermektedir. Ayaktan bakımda ortam dinlemeli kâtip kullanımını değerlendiren bir kalite iyileştirme çalışması, randevu başına not yazımına ayrılan sürede azalma, aynı gün kapanan randevu oranında artış ve mesai sonrası ESK süresinde gerileme ile birlikte, klinisyenlerin dokümantasyonun zihinsel yükünün azaldığını ve hastaya daha fazla odaklanabildiklerini bildirmiştir; bununla birlikte notların uzama eğilimi gibi ikincil sonuçlar da raporlanmıştır [33]. Daha geniş ölçekli iki sağlık sisteminde yürütülen anket çalışmalarında da ortam dinlemeli dokümantasyon teknolojisi kullanımının, tükenmişlikte azalma ve algılanan iyi oluşta artışla ilişkili olduğu bildirilmiştir [34]. Öte yandan, Nuance DAX gibi ortam dinlemeli çözümlerin değerlendirildiği kohort verileri, hasta ve klinisyen deneyiminde olumlu sinyaller saptasa da üretkenlik ölçütlerinde belirgin iyileşmelerin her zaman ortaya çıkmadığını; bazı ölçütlerde beklenmedik olumsuzlukların da görülebileceğini göstermektedir [35]. Nitekim sistematik derlemeler de, yapay zekâ kâtiplerinin verimlilik ve iş akışında umut vadettiğini; fakat mevcut kanıt tabanının sınırlı ve heterojen olduğunu, genellenebilir sonuçlar için daha kapsamlı gerçek-dünya değerlendirmelerine ihtiyaç bulunduğunu vurgulamaktadır [36]. Bu tablo, tek seferde mucize çözüm söyleminden ziyade, uygulamanın bağlama duyarlı biçimde tasarlanması gerektiğine işaret etmektedir.

Hibrit zekâ çerçevesinde kritik tasarım ilkesi, ajans–katkı–sorumluluk dengesinin doğru kurulmasıdır. Yapay zekâ, konuşmayı metne çevirme, yapılandırma ve taslak üretme gibi mekanik işlerde katkı sunabilir. Klinik muhakeme, karar ve notun nihai içeriği üzerindeki ajans hekimde kalmalıdır; hukuki ve etik sorumluluk da hekimin imzasıyla somutlaşır. Bu çerçeve pratikte iki gereklilik doğurur: (i) sistem çıktısının hekim tarafından anlamlı biçimde gözden geçirilmesi, (ii) çıktının kalite–güvenlik–adalet boyutlarında sürekli izlenmesi.

Bu risklerin başında pasif kabul ve buna eşlik eden otomasyon yanlılığı gelmektedir. Klinik karar destek sistemleri literatürü, otomasyona aşırı güvenin kullanıcıyı doğrulama davranışından uzaklaştırabildiğini; özellikle zaman baskısı ve iş yükü altında hatalı önerilerin daha kolay doğruymuş gibi benimsenebildiğini göstermektedir [13]. Ortam dinlemeli kâtip bağlamında bu, yanlış ya da eksik bir taslağın hızlıca imzalanmasıyla hem tıbbi hem de hukuki sorunlara yol açabilecek bir kırılma noktasıdır. Dolayısıyla hibrit zekânın güvenli çalışması, yalnızca model performansına değil; iş akışında doğrulama adımlarının kolay yapılabilir olmasına, denetim ve hesap verebilirliğin açıkça tanımlanmasına ve klinisyenin anlamlı insan kontrolünü sürdürebilmesine bağlıdır [18].

İkinci kritik risk, algoritmik önyargı ve sağlık eşitsizliklerinin pekişmesidir. Sağlık alanında yaygın kullanılan bir risk yönetim algoritmasında Siyah hastaların sağlık ihtiyaçlarının sistematik biçimde eksik tahmin edildiğini gösteren çalışma, verinin (örneğin maliyet gibi vekil değişkenlerin) tarihsel eşitsizlikleri modele taşıyabileceğini çarpıcı biçimde ortaya koymuştur [37]. Benzer şekilde, ESK verisiyle eğitilen modellerde eksik veri, örneklem dengesizliği ve ölçüm hataları gibi kaynaklardan doğan yanlılıkların, klinik karar destek araçlarında sosyoekonomik eşitsizlikleri artırma potansiyeli taşıdığı da vurgulanmaktadır [38]. Ortam dinlemeli dokümantasyon sistemleri doğrudan tedavi önerisi vermese bile, klinik anlatıyı nasıl yapılandırdığı, hangi semptomları nasıl kayda geçirdiği ve dil, aksan ve çok dillilik gibi alanlarda performansı, dolaylı olarak bakım süreçlerini etkileyebilmektedir; bu nedenle adalet ve temsil boyutu tasarımın ayrılmaz parçası olmalıdır.

Sonuç olarak sağlıkta hibrit zekâ, doğru uygulandığında, ESK'nin yarattığı pijama zamanı döngüsünü kırmaya ve klinisyen-hasta ilişkisinin merkeziliğini yeniden güçlendirmeye adaydır. Ancak bu etki, teknolojinin notu yazmasından çok, klinisyenin ajansını koruyacak doğrulama pratiklerinin, otomasyon yanlılığını azaltacak kullanım tasarımının ve önyargı–güvenlik–mahremiyet eksenlerinde kurumsal yönetimin birlikte inşa edilmesine bağlıdır. Mevcut kanıtlar umut verici ama parçalıdır; dolayısıyla en rasyonel yönelim, geniş ölçekli yaygınlaştırmalardan önce farklı uzmanlık alanlarında karşılaştırmalı, uzun dönemli ve ölçüm temelli değerlendirmeleri standart uygulama haline getirmektir. Yapay zekâ dinleme ve yazma angaryasını üstlenirken, doktor göz teması, empati ve klinik yargıya geri dönmektedir. Teknoloji insanı makineleştirmemekte - onu tekrar insan kılmaktadır.

3.2. Akademiye Hibrit Zekâ: Üretim Baskısından Düşünsel Derinliğe

Akademik üretim uzun süredir yaygınla ya da yok ol baskısının belirlediği bir ritim içinde ilerlemektedir: araştırmacıların zaman ve dikkatinin önemli bir bölümü, literatürü hızla tarama, metni biçimsel standartlara uydurma, referansları düzenleme ve tekrar tekrar dilsel revizyon yapma gibi düşünmeye hazırlık işlerine akmaktadır [2,39]. Bu durum yalnızca verimlilik

meselesi değil; akademik refah ve bilgi kalitesi meselesidir. Nitekim lisansüstü eğitim ve araştırma ortamlarında kaygı ve depresyon göstergelerinin yaygınlığına işaret eden bulgular, akademik ekosistemde bir zihinsel sağlık krizi tartışmasını beslemektedir [40,41]. Üretim baskısı ayrıca seçici raporlama ve araştırmacı yanlılığı gibi davranışsal riskleri artırabilen bir teşvik yapısı yaratabilmektedir; niceliğe dönük ölçütler ağır bastığında derinlik yerine çıktıyı maksimize eden stratejiler öne çıkabilmektedir [42].

Bu tabloda büyük dil modeli tabanlı araçlar -özetleme, dil düzeltme, taslak metin üretme, referans biçimleme ve hatta kod ve analiz iskeleti çıkarma gibi işlerde- akademik emek için hibrit zekâ karakterinde bir yardımcıya dönüşme potansiyeli taşımaktadır [43,44]. Etki yalnızca anekdotlara dayanmamaktadır. Deneysel çalışmalar, belirli tür orta düzey yazma görevlerinde üretkenliğin arttığını ve tamamlanma süresinin kıaldığını raporlamaktadır; kurumsal bağlamda kod üretimi gibi görevlerde de anlamlı verimlilik kazanımları bildirilmektedir [45,46]. Akademik açıdan kritik nokta şudur: Bu araçlar soru kurma, kavramsal çerçeve kurma, yöntemsel gerekçelendirme ve argümanı sınama işini ortadan kaldırmamaktadır; tersine, mekanik sürtünmeyi azaltarak bu çekirdek bilişsel işlere daha fazla kaynak ayırmayı mümkün kılabilmektedir.

Ancak hibrit zekânın akademide meşru ve sürdürülebilir olabilmesi, Ajans-Katkı-Sorumluluk (AKS) dengesinin açık biçimde kurulmasına bağlıdır. Buradaki temel ilke, katkı ne kadar büyük görünürse görünsün, yapay zekânın yazarlık statüsü kazanamayacağıdır: çünkü doğruluk, bütünlük, özgünlük, çıkar çatışması beyanı ve gerektiğinde hesap verebilirlik gibi yükümlülükleri üstlenememektedir. Bu yaklaşım, COPE, ICMJE, WAME ve APA gibi kuruluşların yönlendirmelerinde ortak bir çizgi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çizgi üç ilke içerir: (i) yapay zekâ araçları yazar olarak listelenmemelidir, (ii) kullanım şeffaf biçimde beyan edilmelidir, (iii) metnin tamamından nihai sorumluluk insan yazarda kalmalıdır [20,21,47,48]. Benzer biçimde Nature ve JAMA gibi mecralar, dil modeli kullanımının açıklanmasını ve sorumluluğun insanda olduğunu vurgulayan politik çerçeveler yayımlamıştır [16,49].

Etik riskler bu dengenin bozulduğu yerde başlamaktadır. En görünür risk, pasif kabul ve aşırı güvenle gelen epistemik gevşemedir: araştırmacı aracı yalnızca hızlandırıcı değil, fiilen hakem gibi kullanmaya başladığında, yanlış ama ikna edici çıktılar bilimsel metne sızabilmektedir. Literatürde büyük dil modellerinin uydurma kaynaklar ve hatalı bilgi üretebilmesi -akademik bağlamda halüsinasyon diye anılan olgu- özellikle atıf doğrulama yükünü artırmaktadır [50,51]. Bu risk, uygun güven ve uygun bağımlılık tartışmasıyla da kesişmektedir: kullanıcıların yapay zekâ çıktısını denetlemeden devralması, hataların yakalanmasını zorlaştırmakta ve insan denetimini kâğıt üzerinde bırakabilmektedir [9,10]. Dahası, yayıncı ve dergi politikalarının yapay zekâ kullanımına ilişkin rehberliği homojen değildir; bu da araştırmacıların ne açıklanmalı, nerede açıklanmalı sorusunu sistematik biçimde yönetmesini gerektirmektedir [52]. Dolayısıyla iyi uygulama, (i) yapay zekânın hangi aşamada ve ne amaçla kullanıldığını yöntem, teşekkür veya ek bilgi içinde açıkça yazmak, (ii) yapay zekânın ürettiği her iddia ve kaynağı birincil kaynaktan doğrulamak, (iii) mümkünse istemleri, sürümü ve tarihçeyi kayıt altına almak ve (iv) gizlilik ve telif sınırlarını gözetmektir.

Bu çerçevede uzak yazarlık (daha doğru ifadeyle: aracılı yazarlık) fikri işe yarar bir kavramsallaştırma sunmaktadır: metnin ilk taslağı bir araç tarafından üretilse bile, araştırma sorusunun seçiminden argümanın kurulmasına, kanıtın tartışılmasından son metnin etik ve

bilimsel bütünlüğüne kadar belirleyici ajans insandadır. Buradaki ajans, yalnızca komut vermek değildir; problem çerçeveleme, uygun prompt tasarımı, çıktı eleştirisi ve doğrulama döngüsünü yönetme becerisidir. Nitekim çalışmalar, uzman olmayan kullanıcıların prompt tasarımında sistematik biçimde zorlandığını; iyi çıktı almanın çoğu zaman alan bilgisi ve denetim stratejisi gerektirdiğini göstermektedir [6]. Bu nedenle hibrit zekâ okuryazarlığı, hem yapay zekânın nasıl çalıştığını ve hangi sınırlılıkları taşıdığını kavramayı (yapay zekâ okuryazarlığı) hem de istemleme ve denetleme pratiklerini kurumsal etikle uyumlu biçimde işletmeyi içermektedir [53,54]. Akademik yazım özelinde önerilen en iyi uygulamalar da aynı yere çıkmaktadır: yapay zekâ, üretimin hızını artırabilmektedir; fakat bilimsel değer, insanın eleştirel muhakemesi ve doğrulama disipliniyle korunmaktadır [15]. Metni yapay zekâ üretse bile, o metnin niyeti ve doğruluğunun teyidi tamamen insana aittir. Yapay zekâ ile üretilmiş bir eserde "insan yoktur" demek, orkestra şefine "sen enstrüman çalmıyorsun, müziği sen yapmadın" demekle eşdeğerdir.

3.3. Sanatta Hibrit Zekâ: Teknik Bariyerden Kavramsal Derinliğe

Sanatta üretim, çoğu zaman yaratıcı vizyon ile bu vizyonu hayata geçirmeyi mümkün kılan teknik kapasite arasındaki gerilimde biçimlenmektedir. Görsel sanatlarda çizim ve kompozisyon hâkimiyeti, müzikte notasyon ve orkestrasyon bilgisi, yeni medyada ise yazılım ve donanım becerileri; yaratıcı fikrin gerçekleşmesi için uzun bir öğrenme ve emek süreci gerektirmektedir. Bu tür teknik bariyerler, yalnızca üretim hızını düşürmekle kalmamakta; aynı zamanda sanatçının bilişsel ve zamansal kaynaklarını yapmaya doğru çekerken düşünmeye ayrılabilir alanı daraltmaktadır. Yapay zekâ tabanlı üretim araçları bu noktada, sanat tarihindeki fotoğraf veya dijital kurgu gibi önce itirazla karşılaşılıp sonrasında yeni estetik olanaklar açan teknolojik kırılmalara benzer bir biçimde, üretim sürecindeki sürtünmeyi azaltarak sanatçının kavramsal ajansını genişletebilmektedir [55].

Üretken yapay zekânın sanatsal pratikteki dönüştürücü etkisini görünür kılan örneklerden biri Refik Anadol'un MoMA'daki *Unsupervised* yerleştirmesidir. MoMA'nın sergi metni, işin MoMA'daki 200 yılı aşkın sanat birikimini yapay zekâ aracılığıyla yorumlayıp dönüştürmeyi hedeflediğini vurgulamaktadır; işin temel deneyimi, gerçek zamanlı üreten ve izleyiciyi kuşatan büyük ölçekli bir görsel akış olarak kurgulanmaktadır [56]. Bu çalışma, Refik Anadol Studio'nun Machine Hallucinations projesinin bir parçası olarak, MoMA koleksiyonundan 138.151 görseli makine öğrenmesiyle işleyip sürekli yeni formlar üreten bir sistem mantığıyla tanımlanmaktadır; kullanılan yaklaşım, geniş veri kümelerinin (kolektif görsel bellek) üretken modellerle varyasyon uzayına çevrilmesi ve ardından sanatçının seçim ve kürasyonu ile eserin anlamının kurulmasıdır [57]. Bu nedenle yapay zekâ, Anadol'un pratiklerinde sıklıkla işaret edildiği üzere, yalnızca bir araç değil; veriyi malzemeye çeviren, olasılık uzayını genişleten bir düşünen fırça gibi konumlanmaktadır [58,59].

Bu çerçevede yaratıcılık, yoktan var etmeden ziyade, çok geniş bir seçenek uzayında (olasılık uzayı) anlamlı olanı seçme, düzenleme ve bağlamlandırma becerisi olarak yeniden görünür hâle gelmektedir. Boden'in yaratıcılığı birleştirici, keşifsel ve dönüştürücü hatlar üzerinden tartışan yaklaşımı, üretken modellerin sunduğu varyasyon zenginliğinin ancak insanın kavramsal yönlendirmesiyle sanatsal bir forma dönüşebildiğini açıklamak için elverişlidir [60]. Nitekim güncel ampirik çalışmalar da üretken görsel yapay zekânın üretkenliği artırabildiğini; fakat aynı zamanda ortalama yenilik düzeyinin düşmesi gibi, fikir uzayının genişlemesine rağmen seçme

ve ayıklama yükünün önem kazandığını göstermektedir [61]. Dolayısıyla hibrit zekâ bağlamında kritik soru, makinenin ne ürettiğinden çok, insanın bu üretimi hangi estetik ve etik ilkelere göre yönettiğidir.

Bu nokta AKS (Ajans–Katkı–Sorumluluk) dengesini sanat özelinde daha belirgin kılmaktadır: Ajans, sanatçının veri seçimi, parametreleme, kavramsal çerçeve ve kürasyon kararlarında; katkı, modelin ürettiği varyasyon ve biçimsel önerilerde; sorumluluk ise eserin imzası, anlam dünyası, kamusal etkisi ve telif ile atıf düzeninde toplanmaktadır. Yapay zekâ estetiğine ilişkin kuramsal tartışmalar da yapay zekânın kültürel üretimdeki rolünün otomatik üretim kadar seçim ve dağıtım rejimleri üzerinden okunması gerektiğine işaret etmektedir [62]. Buna paralel olarak, yapay zekâ tarafından üretilen işlerde izleyicinin makineye zihin veya niyet atfetmesi değer algısını etkileyebilmektedir; bu da sanatçının şeffaflık ve çerçeveleme sorumluluğunu güçlendirmektedir [17,63]. Makine rüya görür, insan o rüyalardan hangisinin sanat olduğuna karar verir.

Öte yandan hibrit üretimin etik riskleri, özellikle iki hatta yoğunlaşmaktadır. İlki eğitim verisi ve telif meselesidir: üretken modellerin, çoğu zaman telifle korunan geniş içerik evrenlerinden beslenmesi, rıza, bedel ve şeffaflık tartışmalarını doğurmaktadır. ABD Telif Hakları Ofisi'nin politika rehberi, tamamen yapay zekâ tarafından üretilen kısımların tek başına telif koruması alamayacağını; telifin kapsamının insan yazarlık ve yaratıcılık unsurlarına göre değerlendirildiğini [64]. Daha yakın tarihli ABD Telif Hakları Ofisi raporları ise, üretken yapay zekâ eğitiminde kullanılan veri setleri ve şeffaflık ile izin mekanizmalarının hukuki ve politik gerilim alanı olduğunu ayrıntılandırmaktadır [65]. Bu tartışma yalnızca hukukî değil; aynı zamanda kültürel bir adalet meselesidir: yaratıcı emeğin görünmez hale gelmesi, sanat piyasasında güven erozyonuna ve kurumsal meşruiyet tartışmalarına yol açabilmektedir [66]. İkinci hat, özgünlük ve estetik değer tartışmasıdır. Yapay zekâ destekli eserlerin gerçek sanat olup olmadığına dair itirazlar, tarihsel olarak fotoğraf, hazır nesne veya dijital sanat gibi örneklerde görülen benzer gerilimlerle akrabadır; mesele çoğu zaman tekniğin kendisinden çok, niyetin, bağlamın ve eleştirel kürasyonun nasıl kurulduğunda düğümlenmektedir [67]. Yapay zekâ ve sanat ilişkisini irdeleyen çalışmalar, makine üretiminin estetik ve kurumsal rejimleri dönüştürürken, sanatçının rolünü üretici elden anlam kurucu küratöre doğru kaydırabildiğini; bunun da yeni bir eleştirel okuryazarlık gerektirdiğini tartışmaktadır [68,69]. Bu nedenle çözüm, hibrit sanatı toptan reddetmekten ziyade, veri kaynakları ve katkı beyanı konusunda kurumsal standartlar geliştirmek; üretimin etik koşullarını görünür kılmak ve sanatçının ajansını sorumlulukla birlikte tanımlamaktır.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ: PROMPTAN SORUMLULUĞA

Sağlıkta, akademide ve sanatta gözlenen ortak örüntü, yapay zekânın işin özünü devralmasından çok, özü çevreleyen yan iş yükünü ve teknik sürtünmeyi azaltmasıdır. Klinik ortamda bu, dokümantasyon yükünün hafiflemesiyle hekimin dikkatini yeniden hasta etkileşimine ve klinik muhakemeye yöneltebilmesidir. Akademide ise literatür, format ve atıf gibi mekanik işlerin otomasyonu ile araştırmacının problem kurma ve argüman inşasına daha fazla zaman ayırabilmesidir. Sanatta da üretim araçlarının teknik bariyerleri düşürmesi, sanatçının kavramsal çerçeveleme ve kürasyon ajansını büyütme [8,31,70].

Bu çerçeve, promptla çalışmak tembelliktir türü eleştirileri de yeniden konumlandırmayı gerektirmektedir. Fotoğraf makinesinde deklanşöre basmak, fiziksel olarak basit bir eylemdir; fakat kadrajın seçimi, ışığın yönetimi ve anın yakalanması yaratıcı faillğin asıl taşıyıcılarıdır. Benzer biçimde prompt temelli üretimde de asıl emek, soruyu doğru kurmak, bağlamı tanımlamak, kısıtları belirtmek, çıktıyı eleştirel olarak değerlendirmek ve yinelemeli biçimde iyileştirmektir. Prompt mühendisliği üzerine geliştirilen desen ve katalog çalışmaları, bu pratiğin rastgele komut vermekten ibaret olmadığını; sistematik stratejiler ve kalıplarla öğretilen bir uzmanlık alanına dönüştüğünü göstermektedir [71]. Prompt tabanlı yöntemlerin NLP literatüründeki kapsamlı sınıflandırmaları da doğru soru kurmanın aslında model davranışını yöneten teknik bir tasarım problemi olduğunu ortaya koymaktadır [53]. Dahası, kullanıcı çalışmalarında alan dışı kişilerin etkili prompt tasarlamakta zorlandığı ve bunun belirli bilişsel stratejiler ile geri bildirim okuryazarlığı gerektirdiği bulgulanmıştır [6]. Bu nedenle prompt, tembellik göstergesi değil; ajansın (yönlendirme), katkının (üretim) ve sorumluluğun (doğrulama) aynı arayüzde düğümlendiği bir profesyonel uygulamadır.

Ne var ki prompt temelli çalışmanın faillik olarak tanınması, otomatik olarak doğru veya etik olduğu anlamına gelmemektedir. Hibrit üretimde temel kırılma, pasif kabul ve aşırı güven (otomasyon yanlılığı) riskidir: insanlar, özellikle hız ve akıcılık yüksek olduğunda, sistem çıktısını yeterince denetlemeden onaylama eğilimindedir. Bu olgu sağlık bilişimi literatüründe sistematik biçimde incelenmiş; hatalı önerilerin rahatlatıcı biçimde kabul edilmesiyle yeni tür hata mekanizmaları doğurabildiği gösterilmiştir [13]. Üretken yapay zekâ bağlamında da, uygun güven kalibrasyonu sağlanmadığında performans düşüşleri, hatalı kararlar ve ürün terki kadar giden sonuçların görülebileceği; bu yüzden uygun bağımlılık tasarımının kritik olduğu vurgulanmaktadır [9]. İnsan artık tuğla dizen işçi değil, binayı tasarlayan mimar. Tuğlaları makine dizer, ama sağlamlık ve estetikten mimar sorumludur.

Buradan, hibrit zekânın etik meşruiyetinin üç koşula dayandığı sonucu çıkmaktadır: (i) insan ajansının görünür ve etkin tutulması (soru kurma, seçim, redaksiyon ve doğrulama eylemlerinin gerçekten insanda kalması); (ii) yapay zekâ katkısının şeffaf biçimde sınırlandırılması ve beyan edilmesi (katkının görünmez hale gelmemesi); (iii) sorumluluğun açık biçimde sahiplenilmesi (çıktının doğruluğu, uygunluğu ve olası zararları için hesap verebilirliğin insanda kalması). Bu koşullar, yalnızca bireysel etikle değil, kurumsal yönetimle de ilgilidir. Nitekim 200 farklı yapay zekâ etik rehberi ve politika dokümanının meta-analizi, küresel ölçekte sık tekrarlanan ilkelerin (şeffaflık, hesap verebilirlik, adalet, güvenlik vb.) var olduğunu; ancak bu ilkelerin uygulamaya çevrilmesinin kurumsal mekanizmalar gerektirdiğini göstermektedir [72]. Kurumsal düzeyde etik ilkedan pratiğe geçişi hedefleyen yönetim modelleri, süreçlerin çevresel, kurumsal ve sistem düzeylerinde tasarlanması gerektiğini savunmaktadır [73] ve çok paydaşlı (devlet-şirket-vatandaş) çok katmanlı çerçevelerin güven boyutlarını merkeze almaktadır [74]. Benzer biçimde yapay zekâ yönetimi literatürüne dönük sistematik derlemeler, kim, neyi, ne zaman ve nasıl yönetiyor sorularının çoğu çalışmada parçalı kaldığını; bu nedenle daha bütüncül yönetim tasarımlarına ihtiyaç olduğunu vurgulamaktadır [75]. Politika ve standart tarafında da OECD'nin 2024 güncellemesi, özellikle genel amaçlı ve üretken yapay zekâ bağlamında ilkelerin güncellenmesi gerektiğini belirtirken [22], NIST AI RMF 1.0 risk temelli bir yaklaşımı kurumsal süreçlere bağlamayı hedefleyen uygulanabilir bir çatı sunmaktadır [76]. Liderlik ve hesap verebilirlik boyutunu tartışan güncel çalışmalar ise,

sorumluluğun kimseye ait değilmiş gibi dağıldığı yapılarda etik kör noktaların büyüdüğünü ve yönetim çerçevelerinin bu boşluğu kapatması gerektiğini ileri sürmektedir [77].

Bu tartışma, prompt okuryazarlığını yeni bir 21. yüzyıl becerisi olarak ele almanın neden önemli olduğunu da açıklamaktadır: konu yalnızca üretkenliği artırmak değildir; doğru soruyu kurma, çıktığı eleştirel değerlendirme ve riskleri yönetme kapasitesi, hibrit sistemlerin güvenli ve meşru biçimde işleminin ön koşuludur. Eğitim araştırmaları prompt mühendisliğini ölçülebilir bir beceri olarak ele alırken [78], yapay zekâ okuryazarlığı literatürü de kullanıcıların yapay zekâ ile etkileşimde ihtiyaç duyacağı yetkinlik kümelerini tanımlamaktadır [54]. Üretken yapay zekâ okuryazarlığına yönelik yetkinlik modelleri ve bu yetkinlikleri ölçmeye dönük ölçek geliştirme çalışmaları, promptun kurumsal eğitim ve değerlendirme süreçlerine dâhil edilebileceğini gösteren işaretlerdir [79,80]. Ayrıca deneysel çalışmalar, üretken yapay zekâ destekli yazma görevlerinde zamanın azalıp çıktığı kalitesinin artabildiğini bulgulamaktadır; ancak bu kazanımların sürdürülebilirliği yine doğrulama disiplini ve uygun güven kalibrasyonuna bağlıdır [46].

Sonuç olarak fırçadan prompta uzanan dönüşüm, yalnızca aracın değişmesi değildir; profesyonel yetkinliğin, yaratıcılığın ve sorumluluğun yeniden tanımlanmasıdır. Hibrit zekâ çağında yetkinlik, cevapları bilmekten çok doğru soruları kurmak, makine çıktısını denetlemek ve gerekçelendirmek olarak yeniden biçimlenmektedir. Bu nedenle kurumların yapay zekâ katkı beyanı standartları geliştirmesi, mesleki eğitim müfredatlarına prompt ve yapay zekâ okuryazarlığını eklemesi, alan-özel etik rehberler oluşturması ve doğrulama ile denetim mekanizmalarını kurumsallaştırması gerekmektedir. Ajans insanda, katkı şeffaf, sorumluluk sahiplenildiği ölçüde; seçenek uzayı büyürken yargı da derinleşebilmektedir. Fırçayı ya da promptu tutan el insan eli olduğu sürece, sorumluluk da anlam da insana aittir.

KAYNAKÇA

1. Tai-Seale, M.; Olson, C.W.; Li, J.; Chan, A.S.; Morikawa, C.; Durbin, M.; Wang, W.; Luft, H.S. Electronic Health Record Logs Indicate That Physicians Split Time Evenly Between Seeing Patients And Desktop Medicine. *Health Aff* 2017, 36, 655–662, doi:10.1377/hlthaff.2016.0811.
2. Adler-Milstein, J.; Zhao, W.; Willard-Grace, R.; Knox, M.; Grumbach, K. Electronic Health Records and Burnout: Time Spent on the Electronic Health Record after Hours and Message Volume Associated with Exhaustion but Not with Cynicism among Primary Care Clinicians. *Journal of the American Medical Informatics Association* 2020, 27, 531–538, doi:10.1093/jamia/ocz220.
3. Miller, A.N.; Taylor, S.G.; Bedeian, A.G. Publish or Perish: Academic Life as Management Faculty Live It. *Career Development International* 2011, 16, 422–445, doi:10.1108/13620431111167751.
4. Woelert, P. Administrative Burden in Higher Education Institutions: A Conceptualisation and a Research Agenda. *Journal of Higher Education Policy and Management* 2023, 45, 409–422, doi:10.1080/1360080X.2023.2190967.
5. Düzenli, K.; Perdahçı, N.Z. The Role of Digitalization in Today's Art: A Perspective from NFT and Artificial Intelligenc. *Journal of Arts* 2024, 7, 43–59, doi:10.31566/arts.2291.
6. Lehmann, H. AI Art and the Creativity Space of the Arts. In *The Humanities and the Rise of AI Implications of Cultural and Societal Engineering*; Johannes Pause, Christoph Purschke, Isabell Baumann, Till Dembeck, Georg Mein, Eds.; Melusina Press: Luxembourg, 2025; Vol. 1.
7. Zamfirescu-Pereira, J.D.; Wong, R.Y.; Hartmann, B.; Yang, Q. Why Johnny Can't Prompt: How Non-AI Experts Try (and Fail) to Design LLM Prompts. In Proceedings of the Proceedings of the 2023 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems; ACM: New York, NY, USA, April 19 2023; pp. 1–21.
8. Akata, Z.; Balliet, D.; de Rijke, M.; Dignum, F.; Dignum, V.; Eiben, G.; Fokkens, A.; Grossi, D.; Hindriks, K.; Hoos, H.; et al. A Research Agenda for Hybrid Intelligence: Augmenting Human Intellect With Collaborative, Adaptive, Responsible, and Explainable Artificial Intelligence. *Computer (Long Beach Calif)* 2020, 53, 18–28, doi:10.1109/MC.2020.2996587.
9. Dellermann, D.; Ebel, P.; Söllner, M.; Leimeister, J.M. Hybrid Intelligence. *Business & Information Systems Engineering* 2019, 61, 637–643, doi:10.1007/s12599-019-00595-2.
10. Passi, S.; Vorvoreanu, M. *Overreliance on AI: Literature Review*; 2022;
11. Fügener, A.; Grahl, J.; Gupta, A.; Ketter, W. Cognitive Challenges in Human–Artificial Intelligence Collaboration: Investigating the Path Toward Productive Delegation. *Information Systems Research* 2022, 33, 678–696, doi:10.1287/isre.2021.1079.
12. Galloway, J.L.; Munroe, D.; Vohra-Khullar, P.D.; Holland, C.; Solis, M.A.; Moore, M.A.; Dbouk, R.H. Impact of an Artificial Intelligence-Based Solution on Clinicians' Clinical Documentation Experience: Initial Findings Using Ambient Listening Technology. *J Gen Intern Med* 2024, 39, 2625–2627, doi:10.1007/s11606-024-08924-2.
13. Shah, S.J.; Devon-Sand, A.; Ma, S.P.; Jeong, Y.; Crowell, T.; Smith, M.; Liang, A.S.; Delahaie, C.; Hsia, C.; Shanafelt, T.; et al. Ambient Artificial Intelligence Scribes: Physician Burnout and

- Perspectives on Usability and Documentation Burden. *Journal of the American Medical Informatics Association* 2025, 32, 375–380, doi:10.1093/jamia/ocae295.
14. Goddard, K.; Roudsari, A.; Wyatt, J.C. Automation Bias: A Systematic Review of Frequency, Effect Mediators, and Mitigators. *Journal of the American Medical Informatics Association* 2012, 19, 121–127, doi:10.1136/amiajnl-2011-000089.
 15. Floridi, L.; Cowl, J.; Beltrametti, M.; Chatila, R.; Chazerand, P.; Dignum, V.; Luetge, C.; Madelin, R.; Pagallo, U.; Rossi, F.; et al. AI4People-An Ethical Framework for a Good AI Society: Opportunities, Risks, Principles, and Recommendations. *Minds Mach (Dordr)* 2018, 28, 689–707, doi:10.1007/s11023-018-9482-5.
 16. Buriak, J.M.; Akinwande, D.; Artzi, N.; Brinker, C.J.; Burrows, C.; Chan, W.C.W.; Chen, C.; Chen, X.; Chhowalla, M.; Chi, L.; et al. Best Practices for Using AI When Writing Scientific Manuscripts. *ACS Nano* 2023, 17, 4091–4093, doi:10.1021/acsnano.3c01544.
 17. Nature Editorial Tools Such as ChatGPT Threaten Transparent Science; Here Are Our Ground Rules for Their Use. *Nature* 2023, 613, 612–612, doi:10.1038/d41586-023-00191-1.
 18. Epstein, Z.; Levine, S.; Rand, D.G.; Rahwan, I. Who Gets Credit for AI-Generated Art? *iScience* 2020, 23, 101515, doi:10.1016/j.isci.2020.101515.
 19. Santoni de Sio, F.; van den Hoven, J. Meaningful Human Control over Autonomous Systems: A Philosophical Account. *Front Robot AI* 2018, 5, doi:10.3389/frobt.2018.00015.
 20. Mittelstadt, B.D.; Allo, P.; Taddeo, M.; Wachter, S.; Floridi, L. The Ethics of Algorithms: Mapping the Debate. *Big Data Soc* 2016, 3, doi:10.1177/2053951716679679.
 21. APA APA Journals Policy on Generative AI - Additional Guidance Available online: <https://www.apa.org/pubs/journals/resources/publishing-tips/policy-generative-ai> (accessed on 29 December 2025).
 22. COPE Council *Authorship and AI Tools*; 2024;
 23. OECD *AI Principles*;
 24. OECD *Advancing Accountability in AI*; 2023;
 25. Friedman, B.; Nissenbaum, H. Bias in Computer Systems. *ACM Trans Inf Syst* 1996, 14, 330–347, doi:10.1145/230538.230561.
 26. Arndt, B.G.; Beasley, J.W.; Watkinson, M.D.; Temte, J.L.; Tuan, W.-J.; Sinsky, C.A.; Gilchrist, V.J. Tethered to the EHR: Primary Care Physician Workload Assessment Using EHR Event Log Data and Time-Motion Observations. *The Annals of Family Medicine* 2017, 15, 419–426, doi:10.1370/afm.2121.
 27. Saag, H.S.; Shah, K.; Jones, S.A.; Testa, P.A.; Horwitz, L.I. Pajama Time: Working After Work in the Electronic Health Record. *J Gen Intern Med* 2019, 34, 1695–1696, doi:10.1007/s11606-019-05055-x.
 28. Melnick, E.R.; Dyrbye, L.N.; Sinsky, C.A.; Trockel, M.; West, C.P.; Nedelec, L.; Tutty, M.A.; Shanafelt, T. The Association Between Perceived Electronic Health Record Usability and Professional Burnout Among US Physicians. *Mayo Clin Proc* 2020, 95, 476–487, doi:10.1016/j.mayocp.2019.09.024.
 29. Kroth, P.J.; Morioka-Douglas, N.; Veres, S.; Babbott, S.; Poplau, S.; Qeadan, F.; Parshall, C.; Corrigan, K.; Linzer, M. Association of Electronic Health Record Design and Use Factors With Clinician Stress and Burnout. *JAMA Netw Open* 2019, 2, e199609, doi:10.1001/jamanetworkopen.2019.9609.

30. Shanafelt, T.D.; Dyrbye, L.N.; Sinsky, C.; Hasan, O.; Satele, D.; Sloan, J.; West, C.P. Relationship Between Clerical Burden and Characteristics of the Electronic Environment With Physician Burnout and Professional Satisfaction. *Mayo Clin Proc* 2016, *91*, 836–848, doi:10.1016/j.mayocp.2016.05.007.
31. Jarrahi, M.H. Artificial Intelligence and the Future of Work: Human-AI Symbiosis in Organizational Decision Making. *Bus Horiz* 2018, *61*, 577–586, doi:10.1016/j.bushor.2018.03.007.
32. Tierney, A.A.; Gayre, G.; Hoberman, B.; Mattern, B.; Balleca, M.; Wilson Hannay, S.B.; Castilla, K.; Lau, C.S.; Kipnis, P.; Liu, V.; et al. Ambient Artificial Intelligence Scribes: Learnings after 1 Year and over 2.5 Million Uses. *NEJM Catal* 2025, *6*, doi:10.1056/CAT.25.0040.
33. Duggan, M.J.; Gervase, J.; Schoenbaum, A.; Hanson, W.; Howell, J.T.; Sheinberg, M.; Johnson, K.B. Clinician Experiences With Ambient Scribe Technology to Assist With Documentation Burden and Efficiency. *JAMA Netw Open* 2025, *8*, e2460637, doi:10.1001/jamanetworkopen.2024.60637.
34. You, J.G.; Dbouk, R.H.; Landman, A.; Ting, D.Y.; Dutta, S.; Wang, J.C.; Centi, A.J.; Macfarlane, M.; Bechor, E.; Letourneau, J.; et al. Ambient Documentation Technology in Clinician Experience of Documentation Burden and Burnout. *JAMA Netw Open* 2025, *8*, e2528056, doi:10.1001/jamanetworkopen.2025.28056.
35. Haberle, T.; Cleveland, C.; Snow, G.L.; Barber, C.; Stookey, N.; Thornock, C.; Younger, L.; Mullakhel, B.; Ize-Ludlow, D. The Impact of Nuance DAX Ambient Listening AI Documentation: A Cohort Study. *Journal of the American Medical Informatics Association* 2024, *31*, 975–979, doi:10.1093/jamia/ocae022.
36. Sasseville, M.; Yousefi, F.; Ouellet, S.; Naye, F.; Stefan, T.; Carnovale, V.; Bergeron, F.; Ling, L.; Gheorghiu, B.; Hagens, S.; et al. The Impact of AI Scribes on Streamlining Clinical Documentation: A Systematic Review. *Healthcare* 2025, *13*, 1447, doi:10.3390/healthcare13121447.
37. Obermeyer, Z.; Powers, B.; Vogeli, C.; Mullainathan, S. Dissecting Racial Bias in an Algorithm Used to Manage the Health of Populations. *Science (1979)* 2019, *366*, 447–453, doi:10.1126/science.aax2342.
38. Gianfrancesco, M.A.; Tamang, S.; Yazdany, J.; Schmajuk, G. Potential Biases in Machine Learning Algorithms Using Electronic Health Record Data. *JAMA Intern Med* 2018, *178*, 1544, doi:10.1001/jamainternmed.2018.3763.
39. Rawat, S.; Meena, S. Publish or Perish: Where Are We Heading? *J Res Med Sci* 2014, *19*, 87–89.
40. Evans, T.M.; Bira, L.; Gastelum, J.B.; Weiss, L.T.; Vanderford, N.L. Evidence for a Mental Health Crisis in Graduate Education. *Nat Biotechnol* 2018, *36*, 282–284, doi:10.1038/nbt.4089.
41. Guthrie, S.; Lichten, C.A.; van Belle, J.; Ball, S.; Knack, A.; Hofman, J. *Understanding Mental Health in the Research Environment: A Rapid Evidence Assessment*; RAND Corporation: Santa Monica, CA, 2017;
42. Fanelli, D. Do Pressures to Publish Increase Scientists' Bias? An Empirical Support from US States Data. *PLoS One* 2010, *5*, e10271, doi:10.1371/journal.pone.0010271.

43. He, S.; Yang, F.; Zuo, J.; Lin, Z. ChatGPT for Scientific Paper Writing-Promises and Perils. *The Innovation* 2023, 4, 100524, doi:10.1016/j.xinn.2023.100524.
44. Dwivedi, Y.K.; Kshetri, N.; Hughes, L.; Slade, E.L.; Jeyaraj, A.; Kar, A.K.; Baabdullah, A.M.; Koohang, A.; Raghavan, V.; Ahuja, M.; et al. Opinion Paper: “So What If ChatGPT Wrote It?” Multidisciplinary Perspectives on Opportunities, Challenges and Implications of Generative Conversational AI for Research, Practice and Policy. *Int J Inf Manage* 2023, 71, 102642, doi:10.1016/j.ijinfomgt.2023.102642.
45. Gambacorta, L.; Qiu, H.; Shan, S.; Rees, D. *Generative AI and Labour Productivity: A Field Experiment on Coding*; BIS Working Papers ; 2024;
46. Noy, S.; Zhang, W. Experimental Evidence on the Productivity Effects of Generative Artificial Intelligence. *Science (1979)* 2023, 381, 187–192, doi:10.1126/science.adh2586.
47. WAME Board; Zielinski, C.; Winker, M.; Aggarwal, R.; Ferris, L.; Heinemann, M.; Lapeña, J.; Pai, S.; Ing, E.; Citrome, L.; et al. Chatbots, Generative AI, and Scholarly Manuscripts: WAME Recommendations.
48. ICMJE Defining the Role of Authors and Contributors: Artificial Intelligence (AI)-Assisted Technology Available online: <https://www.icmje.org/recommendations/browse/roles-and-responsibilities/defining-the-role-of-authors-and-contributors.html>? (accessed on 29 December 2025).
49. Flanagin, A.; Kendall-Taylor, J.; Bibbins-Domingo, K. Guidance for Authors, Peer Reviewers, and Editors on Use of AI, Language Models, and Chatbots. *JAMA* 2023, 330, 702, doi:10.1001/jama.2023.12500.
50. Stokel-Walker, C.; Van Noorden, R. What ChatGPT and Generative AI Mean for Science. *Nature* 2023, 614, 214–216, doi:10.1038/d41586-023-00340-6.
51. Alkaiissi, H.; McFarlane, S.I. Artificial Hallucinations in ChatGPT: Implications in Scientific Writing. *Cureus* 2023, doi:10.7759/cureus.35179.
52. Ganjavi, C.; Eppler, M.B.; Pekcan, A.; Biedermann, B.; Abreu, A.; Collins, G.S.; Gill, I.S.; Cacciamani, G.E. Publishers’ and Journals’ Instructions to Authors on Use of Generative Artificial Intelligence in Academic and Scientific Publishing: Bibliometric Analysis. *BMJ* 2024, 384, e077192, doi:10.1136/bmj-2023-077192.
53. Liu, P.; Yuan, W.; Fu, J.; Jiang, Z.; Hayashi, H.; Neubig, G. Pre-Train, Prompt, and Predict: A Systematic Survey of Prompting Methods in Natural Language Processing. *ACM Comput Surv* 2023, 55, 1–35, doi:10.1145/3560815.
54. Long, D.; Magerko, B. What Is AI Literacy? Competencies and Design Considerations. In Proceedings of the Proceedings of the 2020 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems; ACM: New York, NY, USA, April 21 2020; pp. 1–16.
55. Hertzmann, A. Can Computers Create Art? 2018.
56. MoMA Refik Anadol: Unsupervised (Exhibition Page). *Museum of Modern Art (MoMA)* 2022.
57. Refik Anadol Studio Unsupervised - Machine Hallucinations - MoMA (Work Page) Available online: <https://refikanadol.com/works/unsupervised/> (accessed on 29 December 2025).
58. *Vogue Photo Vogue*. 2023,.
59. Nurton, J. *WIPO Magazine*. December 1 2024,.
60. Boden, M.A.. *Creativity and Art : Three Roads to Surprise*; Oxford University Press, 2012; ISBN 9780199590735.

61. Zhou, E.; Lee, D. Generative Artificial Intelligence, Human Creativity, and Art. *PNAS Nexus* 2024, 3, doi:10.1093/pnasnexus/pgae052.
62. Manovich, L. *AI Aesthetics*; Strelka Press, 2018;
63. Messingschlager, T.V.; Appel, M. Mind Ascribed to AI and the Appreciation of AI-Generated Art. *New Media Soc* 2025, 27, 1673–1692, doi:10.1177/14614448231200248.
64. U.S. Copyright Office *Copyright Registration Guidance: Works Containing Material Generated by Artificial Intelligence*; 2023; pp. 16190–16194;.
65. U.S. Copyright Office *Copyright and Artificial Intelligence Part 3: Generative AI Training (Pre-Publication Version)*; 2025;
66. Taylor, G. *WIPO Magazine*. April 23 2025,.
67. Zylinska, Joanna. *AI Art : Machine Visions and Warped Dreams*; Open Humanities Press, 2020; ISBN 9781785420863.
68. Mazzone, M.; Elgammal, A. Art, Creativity, and the Potential of Artificial Intelligence. *Arts* 2019, 8, 26, doi:10.3390/arts8010026.
69. Denson, S. From Sublime Awe to Abject Cringe: On the Embodied Processing of AI Art. *Journal of Visual Culture* 2023, 22, 146–175, doi:10.1177/14704129231194136.
70. Davenport, T.H.; Kirby, Julia. *Only Humans Need Apply : Winners and Losers in the Age of Smart Machines*; Harper Business, 2016; ISBN 9780062438614.
71. White, J.; Fu, Q.; Hays, S.; Sandborn, M.; Olea, C.; Gilbert, H.; Elnashar, A.; Spencer-Smith, J.; Schmidt, D.C. A Prompt Pattern Catalog to Enhance Prompt Engineering with ChatGPT. 2023.
72. Corrêa, N.K.; Galvão, C.; Santos, J.W.; Del Pino, C.; Pinto, E.P.; Barbosa, C.; Massmann, D.; Mambrini, R.; Galvão, L.; Terem, E.; et al. Worldwide AI Ethics: A Review of 200 Guidelines and Recommendations for AI Governance. *Patterns* 2023, 4, 100857, doi:10.1016/j.patter.2023.100857.
73. Mäntymäki, M.; Minkkinen, M.; Birkstedt, T.; Viljanen, M. Putting AI Ethics into Practice: The Hourglass Model of Organizational AI Governance. 2023.
74. Choung, H.; David, P.; Seberger, J.S. A Multilevel Framework for AI Governance. 2023.
75. Batool, A.; Zowghi, D.; Bano, M. Responsible AI Governance: A Systematic Literature Review. 2023.
76. Tabassi, E. *Artificial Intelligence Risk Management Framework (AI RMF 1.0)*; 2023;
77. Skeja, A.; Sadiku-Dushi, N. Toward Sustainable AI Leadership: Ethical Blind Spots, Accountability Gaps and the CARE Governance Framework. *Leadership & Organization Development Journal* 2025, 1–19, doi:10.1108/LODJ-06-2025-0530.
78. Federiakin, D.; Molerov, D.; Zlatkin-Troitschanskaia, O.; Maur, A. Prompt Engineering as a New 21st Century Skill. *Front Educ (Lausanne)* 2024, 9, doi:10.3389/feduc.2024.1366434.
79. Gibreel, O.; Arpaci, I. Development and Validation of the Prompt Engineering Competence Scale (PECS). *Information Development* 2025, doi:10.1177/02666669251336455.
80. Annapureddy, R.; Fornaroli, A.; Gatica-Perez, D. Generative AI Literacy: Twelve Defining Competencies. 2024, doi:10.1145/3685680.

POSTMODERN SANATTA METİNLERARASILIK: ALINTI, ESİNLENME VE PASTİŞ EKSENİNDE YENİ YAKLAŞIMLAR

Do. Dr. AYSUN CANÇAT

İstanbul Gelişim Üniversitesi-acancat@gelisim.edu.tr-<https://orcid.org/0000-0003-3837-5302>

ÖZET

Postmodernizm; modernizmin pozitivist rasyonaliteye dayanan ilerleme ülküsünün ve evrensel hakikat iddialarının, 20. yüzyılın getirdiği ontolojik ve toplumsal krizler neticesinde sarsılmasıyla filizlenen karmaşık bir düşünce dizgesidir. Kelime kökeni itibarıyla "modern sonrası" veya "modern ötesi" gibi zamansal ve niteliksel bir kopuşu imleyen bu kavram, tarihsel varoluşunu paradoksal bir biçimde diyalektik bir bağla bağlı olduğu modernizme borçludur. Ancak bu ilişki, basit bir ardılığın ötesinde; modernizmin aşırı rasyonelleşmiş, duyu dünyasından arındırılmış ve disipliner yapısına karşı bir anti-modernist duruşu temsil etmektedir. Özellikle II. Dünya Savaşı'nın yarattığı derin travmalar, insanlık tarihinin karanlık sayfaları, atom bombasının teknolojik dehşeti ve derinleşen ekolojik krizler; modernitenin "daha iyi bir dünya" vaadini boşa çıkarmıştır. Sanat alanında bu dönüşüm, 1960'lı yıllardan itibaren geleneksel estetik kuralların çözülmesiyle kendini göstermiştir. Klasik "güzel" anlayışının ve biçimsel mükemmeliyetçiliğin yerini kavramsal bir derinlik ve "fikrin" mutlak önceliği almıştır. Bu süreçte modernizmin kutsadığı "teklik", "özgünlük" ve "sanatsal saflık" gibi kavramlar, yerini kopyanın ve yeniden üretimin meşruiyetine bırakmıştır. Postmodern sanat anlayışı; katı hiyerarşileri ve simetriyi reddederek, geçmişin kültürel mirasını dışlamadan, eklektik ve melez bir estetik dil inşa etmiştir. Bu yeni paradigmanda sanatçı, tarihsel verileri ve imgeleri herhangi bir kronolojik veya hiyerarşik kısıtlama olmaksızın serbestçe dolaşıma sokmaya başlamıştır. Bu noktada; pastiş, parodi, ironi ve metinlerarasılık gibi stratejik araçlar, sanat yapıtının merkezine yerleşmiştir. Sanat ve gündelik gerçeklik arasındaki keskin sınırların muğlaklaşması, sanatın seçkinci konumunu sorgulatırken; alıntı ve öykünme yoluyla gerçekleştirilen yeniden üretimler, eserin "aura"sını yeniden tanımlamıştır. Bu çalışmada, bu yeni anlayışla ortaya konana uygulamalardan; Alıntı, Esinlenme ve Pastiş bir seçki olarak ele alınmış ve süreç içerisinde değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Postmodernizm, Alıntı, Esinlenme, Pastiş

ÜRETKEN YAPAY ZEKA TEKNOLOJİLERİ VE SANAT ÜRETİMİ SÜREÇLERİ

PROF. DR. ANIL ERTOK

Karabük Üniversitesi | Safranbolu Fethi Toker Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi

anilertok@karabuk.edu.tr

0000-0002-2653-839X

KEREM GÜLEM

Marmara Üniversitesi | Güzel Sanatlar Enstitüsü

keremgulem@marun.edu.tr

0009-0000-4640-0366

ÖZET

Günümüz sanat üretiminde teknoloji (özellikle yapay zeka - YZ), yaratıcı süreçlerin sınırlarını yeniden çizmektedir. Geleneksel yöntemlerin ötesine geçen “genişletilmiş sanat pratikleri”, disiplinlerarası yaklaşımları, deneysel üretim süreçlerini ve izleyiciyle etkileşimli deneyimleri kapsamaktadır. YZ artık yalnızca bir araç değil, sanatçının yaratıcı sürecine aktif olarak katılan bir ortak haline gelmektedir. Algoritmaların sunduğu sürprizler ve öngörülemezlikler, sanatçının kontrolünü zenginleştirmekte ve eserleri yeni boyutlara taşımaktadır. Bu yaklaşım, sanat üretiminde yalnızca bir yenilik değil, aynı zamanda yaratıcı düşüncenin yeniden tanımlanması anlamına gelmektedir. YZ ile üretim, klasik teknikleri dijital algoritmalarla birleştirerek benzersiz sonuçlar ortaya çıkarabilmektedir. Görsel sanatlarda “generatif” algoritmalar bir tabloyu sürekli evrimleştirirken, performans sanatında YZ’nin tepkileri sahnedeki canlı oyuncuyla dinamik bir etkileşim yaratmaktadır. Dijital müzikte algoritmalar, sanatçının belirlediği temaları yorumlayarak sürpriz harmoniler ve ritmik yapılar üretebilmektedir. Yeni medya ve interaktif enstalasyonlarda ise izleyicinin hareketleri ve tercihleri, algoritmalar aracılığıyla anlık olarak eserin biçimini ve deneyimini değiştirmektedir. Bu süreç, sanatçının yaratıcı kontrolü ile makinenin öngörülemez katkısını birleştirerek hibrit bir üretim süreci oluşturmaktadır. Genişletilmiş sanat pratiklerinde YZ kullanımı, estetik deneyimi ve izleyici etkileşimini de yeniden tanımlamaktadır. Eserler artık yalnızca sergilenen nesnelere değil, algoritmaların sürecine tanıklık etmek anlamına gelmekte, hatta onlarla etkileşime girmektedir. Bu durum, izleyici ile eser arasındaki sınırları bulanıklaştırırken, deneyimi hem katılımcı hem de yaratıcı odaklı hale getirmektedir. Ayrıca yapay zekanın

sunduğu rastlantısallık ve veri tabanlı öğrenme süreçleri, sanat eserlerini tekilleştirmekte ve her izleyici için farklı bir deneyim yaratmaktadır. Böylece YZ, sanatın üretim, sunum ve algılanma biçimlerini dönüştüren hem araç hem de yaratıcı bir ortak olarak işlev görmektedir.

Anahtar Kelimeler: Genişletilmiş Sanat, Üretken Yapay Zeka, Yaratıcı Süreç, Hibrit Üretim

ABSTRACT

In contemporary art production, technology, particularly artificial intelligence (AI), is redefining the boundaries of creative processes. "Expanded art practices," which go beyond traditional methods, encompass interdisciplinary approaches, experimental production processes, and interactive experiences with the audience. Here, artificial intelligence is not merely a tool but becomes an active partner in the artist's creative process. The surprises and unpredictabilities offered by algorithms enrich the artist's control and carry the works to new dimensions. This approach represents not only an innovation in art production but also a redefinition of creative thinking. AI-driven production combines classical techniques with digital algorithms to produce unique outcomes. In visual arts, generative algorithms continuously evolve a painting, while in performance art, AI's reactions create a dynamic interaction with the live performer on stage. In digital music, algorithms interpret themes determined by the artist to produce surprising harmonies and rhythmic structures. In new media and interactive installations, the movements and choices of the audience dynamically alter the form and experience of the work through algorithms. This process creates a hybrid production method by combining the artist's creative control with the machine's unpredictable contribution. The use of AI in expanded art practices also redefines aesthetic experience and audience interaction. Works are no longer merely exhibited objects but signify witnessing the process of algorithms and even interacting with them. This situation blurs the boundaries between the audience and the work, making the experience both participatory and creatively focused. Moreover, the randomness and data-driven learning processes offered by artificial intelligence individualize artworks and create a different experience for each viewer. Thus, AI functions as both a tool and a creative partner, transforming the ways art is produced, presented, and perceived.

Keywords: Expanded Art, Generative Artificial Intelligence, Creative Process, Hybrid Production

TÜRK KÜLTÜRÜNDE KULLANILAN MOTİFLERİN YAPAY ZEKÂ İLE SANATSAL BAĞLAMDA YENİDEN YORUMLANMASI

REINTERPRETATION OF MOTIFS USED IN TURKISH CULTURE IN AN ARTISTIC CONTEXT THROUGH ARTIFICIAL INTELLIGENCE

Prof.Dr. Anıl ERTOK

Karabük Üniversitesi - Safranbolu

Fethi Toker Güzel Sanatlar Ve Tasarım Fakültesi

anilertok@karabuk.edu.tr

0000-0002-2653-839X

Şüheda YILMAZ

Karabük Üniversitesi - Safranbolu

Fethi Toker Güzel Sanatlar Ve Tasarım Fakültesi

suhedayilmaz8451@gmail.com

0009-0005-8701-6607

ÖZET

Türk kültürü, tarih boyunca zengin bir sembol ve motif geleneği oluşturmuştur. Halı, kilim, çini, minyatür ve hat sanatında karşımıza çıkan bu motifler, toplumun estetik anlayışını olduğu kadar inanç sistemini, yaşam biçimini ve dünya görüşünü de yansıtır. Kuş, hayat ağacı, koçboynuzu ya da su dalgası gibi desenler; doğaya, doğurganlığa, koruyucu güçlere ve ruhani değerlere dair derin anlamlar taşır. Bu yönüyle motifler, yalnızca süsleme unsurları değil, kültürel mirasın devamlılığını sağlayan görsel bir dil ve anlatım biçimidir. Günümüzde dijitalleşme ve teknolojik ilerlemeler, sanatın üretim biçimlerinde köklü değişimlere yol açmıştır. Yapay zekâ, sanatçılar için yalnızca teknik bir araç değil, aynı zamanda yeni bir düşünme ve ifade biçimi haline gelmiştir. Bu çalışma, yapay zekâ destekli görsel üretim sistemlerinin geleneksel Türk motiflerini çağdaş bir anlatım diliyle nasıl dönüştürebileceğini araştırmaktadır. Araştırma kapsamında, seçilen motifler yapay zekâ modelleri aracılığıyla yeniden yorumlanmış; ortaya çıkan formlar biçimsel, estetik ve kavramsal yönleriyle incelenmiştir. Bu süreçte, geleneksel motiflerin dijital ortamda nasıl yeniden üretildiği, yapay zekânın kültürel temsiller üzerindeki etkisi ve dijital çağda anlamın dönüşümü üzerine odaklanılmıştır. Elde edilen görseller, geçmişin motifsel dilinin çağdaş estetikle birleştiği özgün örnekler sunmuştur. Yapay zekâ teknolojileri yalnızca bir üretim yöntemi değil, aynı zamanda kültürel mirasın günümüzdeki taşıyıcısı olma potansiyeline sahiptir. Türk motiflerinin dijital çağda yeniden yorumlanması, hem kültürel mirasın korunmasına katkı sağlamakta hem de sanatın sınırlarını genişleten yeni bir ifade alanı yaratmaktadır. Bu yönüyle çalışma, geleneksel sanatın geleceğe aktarımında yapay zekânın dönüştürücü rolünü vurgulamak bakımından önem taşımaktadır. Sonuç olarak, yapay zekâ teknolojileri yalnızca bir üretim yöntemi değil, aynı zamanda kültürel mirasın günümüzdeki taşıyıcısı olma potansiyeline sahiptir. Türk motiflerinin dijital çağda yeniden yorumlanması, hem kültürel mirasın korunmasına katkı sağlamakta hem de sanatın sınırlarını genişleten yeni bir ifade alanı yaratmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk Motifleri, Yapay Zekâ, Dijital Sanat, Kültürel Miras

Abstract

Turkish culture has formed a rich tradition of symbols and motifs throughout history. These motifs, which appear in carpet, kilim, tile, miniature, and calligraphy arts, reflect not only the society's aesthetic understanding but also its belief system, lifestyle, and worldview. Patterns such as the bird, tree of life, ram's horn, or water wave carry deep meanings related to nature, fertility, protective powers, and spiritual values. In this sense, motifs are not merely decorative elements but also a visual language and form of expression that ensure the continuity of cultural heritage. Today, digitalization and technological advancements have led to radical changes in the methods of artistic production. Artificial intelligence has become not only a technical tool for artists but also a new way of thinking and expression. This study examines how AI-supported visual production systems can transform traditional Turkish motifs into a contemporary language of expression. Within the scope of the research, selected motifs were reinterpreted through AI models, and the resulting forms were analyzed in terms of their formal, aesthetic, and conceptual aspects. In this process, the focus was on how traditional motifs are reproduced in digital environments, the impact of artificial intelligence on cultural representations, and the transformation of meaning in the digital age. The obtained visuals presented unique examples where the motif-based language of the past meets contemporary aesthetics. Artificial intelligence technologies are not only a method of production but also have the potential to serve as the carrier of cultural heritage today. The reinterpretation of Turkish motifs in the digital age contributes to the preservation of cultural heritage while creating a new field of expression that expands the boundaries of art. In this respect, the study is significant in emphasizing the transformative role of artificial intelligence in transferring traditional art into the future. In conclusion, artificial intelligence technologies are not only a method of production but also have the potential to serve as the carrier of cultural heritage today. The reinterpretation of Turkish motifs in the digital age contributes to the preservation of cultural heritage while creating a new field of expression that expands the boundaries of art.

Keywords: Turkish Motifs, Artificial Intelligence, Digital Art, Cultural Heritage

GİDEMEME: EMİLY JACİR'İN SANATSAL PRATIĞİNDE GÖÇ, HAREKET VE BEKLEYİŞ

Prof. Ayşegül Türk

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Görsel
Sanatlar Bölümü, Ankara, Türkiye

gulturkgulturk@gmail.com

ORCID: 00 00000174679456

ÖZET

Bu bildiri, çağdaş sanatta göçün temsiline ilişkin tartışmayı Emily Jacir'in sanatsal pratiği üzerinden ele almaktadır. Göç, bu çalışma kapsamında yalnızca coğrafi bir yer değiştirme ya da zorunlu hareketlilik deneyimi olarak değil; gidememe, erişememe, geri dönememe, askıya alınmış zaman ve sessizlik rejimleri üzerinden işleyen çok katmanlı bir deneyim alanı olarak kavramsallaştırılmaktadır. Çalışmanın temel amacı, Jacir'in göçle ilişkili üretimlerinde temsilin nasıl kurulduğunu açıklamaktan ziyade, temsilin hangi noktalarda askıya alındığını ve sınırlarının nasıl görünür kılındığını ortaya koymaktır.

Araştırma, nitel yöntemle yürütülmüş olup sanatçının *Where We Come From* (2001–2003), *Memorial to 418 Palestinian Villages Which Were Destroyed, Depopulated and Occupied by Israel in 1948* (2001) ve *Ramallah / New York* (2004) adlı yapıtlarını görsel ve kavramsal çözümlemeye tabi tutmaktadır. Bu yapıtlar birlikte ele alındığında, göçün Jacir'in pratiğinde dramatik ya da anlatısal bir temsil nesnesi olarak değil; talep, vekâlet, mekânsal silinme, yas ve kapanmayan bellek biçimleri üzerinden yapılandığı görülmektedir. Sanatçı, göç deneyimini doğrudan görünür kılmak yerine, bu deneyimin neden ve nasıl temsil edilemediğini açığa çıkaran bir estetik dil geliştirir.

Where We Come From, başkalarının gerçekleştiremediği eylemlerin sanatçı tarafından vekâleten yerine getirilmesi üzerinden, hareket özgürlüğünün eşitsiz dağılımını ve göçün gündelik hayatla kurduğu kırılmalı ilişkiyi görünür kılar. *Memorial to 418 Palestinian Villages...*, yok edilmiş ve haritadan silinmiş yerleşimleri zamansız bir anıt formunda yeniden yazarak göçü tamamlanmış bir kayıp değil, süreklilik arz eden bir yas ve bellek pratiği olarak ele alır. *Ramallah / New York* ise iki mekân arasında kurulan kesintili ilişki üzerinden göçü, eşzamanlılık yanlısının bozulduğu parçalı ve askıda bir mekânsal deneyim olarak düşünmeye açar.

Yapıtlar bağlamında göç, tamamlanmış hikâyeler üretmez; sürekli ertelenen eylemler, yarım kalan anlatılar ve geri dönülemeyen mekânlar aracılığıyla işler. Bu

yaklaşım, göçü tekil bir olaydan çok, süreklilik kazanan bir bekleyiş, askı ve kesinti hâli olarak konumlandırır.

Çalışmanın kuramsal çerçevesi, temsili etik bir sorumluluk alanı olarak ele alır. Trinh T. Minh-ha'nın temsil eleştirisi, Jacir'in başkaları adına konuşmaktan kaçınan ve tanıklığı vekâlet üzerinden kuran yaklaşımını anlamak için eleştirel bir zemin sunarken; Jacques Ranciere'in "duyumsanabilir olanın paylaşımı" kavramı, görünürlük, sessizlik ve politik talep arasındaki gerilimi tartışmaya açmaktadır. Sonuç olarak bu çalışma, Emily Jacir'in üretiminin göçü mağduriyet ikonografisine indirgemenen; sessizlik, boşluk, geri çekilme ve bekleyiş gibi stratejiler aracılığıyla etik ve politik bir tanıklık alanı oluşturduğunu savunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Temsil, Sessizlik, Emily Jacir.

INABILITY TO GO: MIGRATION, MOVEMENT, AND WAITING IN EMILY JACİR'S ARTISTIC PRACTICE

ABSTRACT

This paper examines debates on the representation of migration in contemporary art through the artistic practice of Emily Jacir. Within the scope of the study, migration is conceptualized not merely as geographical displacement or forced mobility, but as a multilayered experiential field structured by inability to go, restricted access, impossibility of return, suspended time, and regimes of silence. Rather than explaining how representation is constructed, the primary aim of the study is to reveal the points at which representation is suspended and to make visible the limits of representation in Jacir's migration-related works.

The research is conducted using a qualitative methodology and undertakes visual and conceptual analyses of the artist's works *Where We Come From* (2001–2003), *Memorial to 418 Palestinian Villages Which Were Destroyed, Depopulated and Occupied by Israel in 1948* (2001), and *Ramallah / New York* (2004). Considered together, these works demonstrate that migration in Jacir's practice does not function as a dramatic or narrative object of representation; rather, it is articulated through demand, proxy action, spatial erasure, mourning, and forms of unresolved memory. Instead of rendering the migration experience directly visible, the artist develops an aesthetic language that exposes why and how this experience resists representation.

Where We Come From foregrounds the unequal distribution of freedom of movement and the fragile relationship between migration and everyday life through actions carried out by the artist on behalf of others. *Memorial to 418 Palestinian Villages...* re-inscribes destroyed and erased settlements in the form of a timeless memorial, framing migration not as a completed loss but as an ongoing practice of mourning and memory. *Ramallah / New York*, in turn, invites an understanding of migration as a fragmented and suspended spatial experience in which the illusion of simultaneity between two places is disrupted.

Across these works, migration does not generate completed narratives; instead, it operates through perpetually deferred actions, unfinished stories, and unreachable

places. This approach situates migration not as a singular event, but as a sustained condition of waiting, suspension, and interruption.

The theoretical framework of the study approaches representation as an ethical field of responsibility. Trinh T. Minh-ha's critique of representation provides a critical ground for understanding Jacir's refusal to speak on behalf of others and her construction of witnessing through proxy, while Jacques Ranciere's concept of the "distribution of the sensible" opens a discussion of the tensions between visibility, silence, and political demand. In conclusion, the study argues that Emily Jacir's work constructs an ethical and political space of witnessing without reducing migration to an iconography of victimhood, employing strategies of silence, absence, withdrawal, and waiting.

Keywords: Migration, Representation, Silence, Emily Jacir.

1.GİRİŞ

Göç, çoğu zaman coğrafi bir yer değiştirme süreci olarak ele alınsa da bu yaklaşım göç deneyiminin bedensel, duygulanımsal ve politik boyutlarını kavramakta yetersiz kalmaktadır. Göç, yalnızca mekânsal bir hareket değil; bedenün mekânla kurduğu ilişkinin kesintiye uğradığı, dilin askıya alındığı ve aidiyetin yeniden müzakere edildiği çok katmanlı bir dönüşüm sürecidir. Bu dönüşüm, bireysel deneyim ile kolektif yapıları eşzamanlı olarak dönüştüren, süreklilikten çok kesinti üreten bir deneyim alanı olarak işler. Dolayısıyla göç, yaşanıp geride bırakılan bir olgudan ziyade, temsile girdiği her anda yeni gerilimler üreten çatışmalı bir süreç olarak ele alınmalıdır.

Bu çok katmanlı yapı, göçün tekil, sabit ve homojen bir tanım altında kavranmasını güçleştirir. Göç, farklı toplumsal konumlar, bedensel kırılğanlıklar ve tarihsel eşitsizlikler üzerinden işleyen bir süreç olarak, her bağlamda farklı biçimlerde deneyimlenir ve temsil edilir. Bu nedenle göç, temsile girdiği her durumda belirli deneyimleri görünür kılarken diğerlerini zorunlu olarak dışarıda bırakan seçici anlatılar üretir. Nitekim sosyal bilimler literatüründe de bu durum açık biçimde vurgulanmaktadır. Uslu Ak'a göre, "göç olgusunun sebepleri ve sonuçlarıyla birlikte tam anlamıyla açıklanabildiği tek bir büyük kuram yoktur. Göç kavramına ilişkin olarak 20. yüzyıl toplumbilimcileri tarafından farklı varsayımlar, farklı kavramlar ve farklı başvuru kalıpları kullanılarak, farklı nedensellik süreçlerine dayandırılan çeşitli kuramsal modeller tasarlanmıştır" (Uslu Ak, 2021, s. 1751). Bu kuramsal çoğulluk, göçün sabit bir tanıma indirgenemeyeceğini; her temsil girişiminin kaçınılmaz olarak konumlanmış ve seçici olduğunu ortaya koyar.

Bu noktada göç, yalnızca açıklanması gereken bir toplumsal olgu olmaktan çıkar; temsile girdiği anda etik ve politik sorular üreten bir deneyim alanı hâline gelir. Çünkü göç, anlatıya, imgeye ya da sanatsal bir düzeneğe dönüştüğü her durumda, deneyimin tamamını değil; yalnızca temsil edilebilir olan katmanlarını dolaşıma sokar. Asıl mesele, göçmenin temsilde yer alıp almaması değil; temsilde hangi deneyimlerin görünür kılındığı, hangilerinin sessizlikle çevrelendiği ve kimin adına konuşulduğudur. Temsil, bu bağlamda nötr bir aktarım süreci olmaktan çıkar; görünürlük, sessizlik ve söz hakkının yeniden dağıtıldığı ilişkiyel bir yapı olarak işler.

Göçün tarihsel sürekliliği, bu temsil sorununun geçici ya da bağlamsal olmadığını da göstermektedir. Göç hareketleri, insanlık tarihi boyunca toplumsal örgütlenme biçimlerini,

üretim ilişkilerini ve kimlik yapılarını dönüştüren temel dinamiklerden biri olmuştur. Nitekim tarihsel düzlemde bakıldığında, “göç hareketlerinin insanlığın varlığıyla eş değer olduğu” ve bu hareketlerin “özlem, beklenti, dram ve duyguları barındırdığı” görülmektedir (Doğan, 2018, s. 13 akt. Demir, 2025, s. 476). Ancak bu süreklilik, göçün temsilde hiçbir zaman tamamlanamayan ve her zaman eksik kalan bir deneyim olarak belirmesine de neden olur. Göç, tarihsel olarak sürekli yaşanan bir olgu olsa da temsilde sürekli olarak parçalanan, yarım kalan ve sessizlikle

Bu temsil gerilimi, Emily Jacir’in sanatsal pratiğinde merkezi bir problem alanı olarak ortaya çıkar. Jacir, göçü anlatılabilir, temsil edilebilir ya da tamamlanabilir bir deneyim olarak ele almak yerine, göç deneyiminin neden ve nasıl temsil edilemediğini sorgulayan estetik stratejiler geliştirir. Sanatçının yapıtlarında göç, dramatik bir olay ya da duygusal bir anlatı nesnesi olarak kurulmaz; aksine, erişememe, geri dönememe, ertelenmiş talepler ve askıya alınmış eylemler üzerinden işler. Bu yaklaşım, göçü bir olaydan çok, süreklilik arz eden bir askı ve kesinti hâli olarak konumlandırır.

Bu nedenle bu çalışma, göçü tematik bir içerik olarak ele alan yaklaşımlardan bilinçli olarak uzaklaşır. Göç, Jacir’in pratiğinde sanatsal temsile girdiği anda yalnızca anlatılan bir deneyim olmaktan çıkar; temsilin kendisini etik ve politik olarak sorunlu hâle getiren bir eşik durumuna dönüşür. İmge, anlatı ya da estetik form bu eşikte masum değildir; her biri, seçme, dışlama ve konumlandırma pratikleri üretir. Dolayısıyla temel sorun, göçün sanatta nasıl anlatıldığı değil; hangi deneyimlerin temsil edilebilir, hangilerinin ise temsil dışı bırakıldığıdır.

Bu kavramsal konumlanma, çalışmanın yöntemsel yaklaşımını da belirler. Araştırma, nitel bir çözümleme temelinde yürütülmüş; Jacir’in yapıtları, göçü konu edinip edinmedikleri üzerinden değil, temsili nasıl kurdukları ve bu süreçte hangi etik mesafeleri ürettikleri üzerinden analiz edilmiştir. Amaç, göçün sanatta nasıl anlatıldığını yeniden üretmek değil; temsilde hangi noktalarda etik gerilimlerin açığa çıktığını ve bu gerilimlerin estetik olarak nasıl yapılandırıldığını ortaya koymaktır.

Bu çalışma, göçün çoğu zaman anlatının tamamlandığı noktalarda değil; kesintiye uğradığı, eksik kaldığı ya da sessizlikle ilişkilendiği anlarda anlam kazandığı varsayımına dayanır. Bu bağlamda, Yıldız’ın belirttiği gibi, “göç, sanatta daha yaratıcı bir sürecin tetikleyicisidir” (Yıldız, 2021, s. 116). Ancak bu yaratıcılık, göçün anlatılmasını kolaylaştıran bir estetik imkân olarak değil; temsili sürekli olarak zorlayan, askıya alan ve yeniden düşünmeye açan bir problem alanı olarak ele alınmaktadır.

2.KURAMSAL ÇERÇEVE

Bu çalışma açısından kuramsal çerçeve, sanat yapıtını açıklayan tamamlayıcı bir arka plan olarak değil; bakışı yönlendiren, yer yer zorlayan ve izleyiciyi konforlu bir okuma pozisyonundan bilinçli olarak çıkararak eleştirel bir okuma aygıtı olarak işlev görür. Bu nedenle temel soru, yapıtın göçü nasıl anlattığı değil; temsili nasıl kurduğu, hangi noktalarda askıya aldığı ve bu süreçte hangi etik riskleri ürettiğidir. Göç, bu bağlamda anlatılacak bir içerik değil; temsil edildiği anda estetik, politik ve etik kararları zorunlu kılan bir eşik durumu olarak ele alınır. Bu yaklaşım, Emily Jacir’in sanatsal pratiğini çözümlemek için temel bir kavramsal zemin oluşturur. Bu zeminin ilk hattı, temsili nötr bir aktarım değil, ikame ve yer değiştirme riski taşıyan bir eylem olarak ele alan Trinh T. Minh-ha’nın temsil eleştirisine dayanır. “Temsil, çoğu zaman ‘başkası adına konuşma’ iddiasıyla ortaya çıkar; ancak bu iddia, konuşulmanın sesini

geri çekmek pahasına işler. Temsil edilen, bu süreçte sabitlenir, tanımlanır ve politik olarak yerinden edilir.”

Minh-ha, temsili başkası adına konuşma, sesi devralma ve deneyimi sabitleme riski taşıyan bir pratik olarak problematize eder. Bu yaklaşım, göçmen öznenin deneyiminin estetik dolaşıma sokulmasının etik sınırlarını düşünmek açısından belirleyicidir. Jacir’in pratiği, bu bağlamda, doğrudan temsil üretmekten kaçınan; konuşma yerine vekâlet, talep ve ertelenmiş eylem üzerinden ilerleyen bir estetik strateji olarak okunur. Temsil burada ses vermek değil, konuşmanın neden mümkün olmadığını görünür kılmak üzerinden işler.

Kuramsal çerçevenin ikinci hattı, görünürlük ve sessizlik arasındaki ilişkiyi politik bir dağıtım meselesi olarak ele alan Jacques Rancière’in yaklaşımına yaslanır. Rancière, görünürlük rejimlerini “duyumsanabilir olanın paylaşımı” kavramı üzerinden düşünür ve kimin, neyin, hangi koşullar altında görünür olabileceğini belirleyen bu paylaşımın yapısal olarak eşitsiz olduğunu vurgular. Bu bağlamda sorun, görünürlük eksikliği değil; görünürlüğün nasıl ve hangi uzlaşma koşulları içinde düzenlendiğidir.

Bu perspektif, Emily Jacir’in yapıtlarında görünürlüğün neden bir çözüm üretmediğini; aksine, hangi deneyimlerin dolaşıma sokulamadığını açığa çıkaran bir problem alanına dönüştüğünü kavramayı mümkün kılar. Nitekim Rancière, temsili taklide dayalı bir yaratım olarak ele almanın, yapıt ile izleyici arasında süreklilik ve uzlaşma varsayan kapalı bir anlam rejimi ürettiğini belirtir; bu rejimde “bir yerlerde bizi bekleyen tek bir anlam ve hakikat olduğu” ön kabulü vardır (Phillips, 2010, akt. Cınbarcı, 2025, s. 404).

Bu nedenle Jacir’in yapıtlarında temsil, tekil bir anlamı aktaran kapalı bir düzenek olmaktan çok, anlamın ertelendiği, deneyimin askıda kaldığı ve izleyicinin konforunun bilinçli biçimde bozulduğu bir eşik alanı olarak işler. Göç, bu bağlamda, temsil edildikçe kapanan bir anlatı değil; temsil edildikçe çatlayan, sınırları belirginleşen ve yeni politik gerilimler üreten bir deneyim alanı olarak konumlanır.

Üçüncü kuramsal hat, göçmen öznenin kamusal ve politik alandaki konumunu, hukuki düzen ile yaşam arasındaki kopuş üzerinden düşünen Giorgio Agamben’in yaklaşımına dayanır. Agamben, modern egemenlik biçimlerinin yalnızca yasalarla değil, yasaların askıya alındığı istisna alanları üzerinden işlediğini ortaya koyar. Bu istisna alanlarında özne, hukuken tanınmış bir yurttaş olmaktan çıkar; yaşamı korunur ya da görünür olabilir, ancak politik olarak temsil edilebilir bir konuma yerleşemez. Göçmen figürü, bu bağlamda, modern siyasetin merkezinde yer alan istisna rejiminin en belirgin taşıyıcılarından biri hâline gelir.

Agamben’in “çıplak hayat” kavramı, göçmen öznenin neden görünürlükle eşdeğer bir politik özneleşme yaşayamadığını açıklamak açısından belirleyicidir. Çıplak hayat, bütünüyle yok sayılan bir yaşamı değil; hukuki ve politik statüden arındırılmış, yalnızca biyolojik varlık düzeyinde tanınan bir yaşam biçimini ifade eder. Bu nedenle görünürlük, burada koruyucu bir çerçeve üretmez; aksine, yaşamın askıya alınmış statüsünü daha da belirgin hâle getirir. Göçmen özne, temsil edilir ya da belgelenir; ancak bu temsil, onu karar alma mekanizmalarının içine dahil etmez. Nitekim Agamben’e göre homo sacer, “öldürülebilir ama kurban edilemeyen” bir figür olarak, hukukun hiçbir biçimde dahil olmadığı bir yaşam alanına hapsedilir; bu yaşam formu, öldürülebilirlik üzerinden tanımlanan ve her tür politik temsilden yoksun bırakılan bir varoluşu ifade eder (Yağbasan, 2017, s. 14).

Bu perspektif, Emily Jacir'in yapıtlarında göçün neden bir "hareket" ya da "yer değiştirme" anlatısı olarak kurulmadığını anlamayı mümkün kılar. Jacir'in işleri, göçmeni dramatik bir figür ya da tamamlanmış bir mağduriyet anlatısı olarak sunmaz; bunun yerine, hukuki, mekânsal ve tarihsel askı hâllerini görünür kılan estetik düzenekler üretir. Bu düzeneklerde göç, bir yolculuk deneyimi değil; sürekli ertelenen, askıda kalan ve hiçbir zaman tamamlanamayan bir varoluş koşulu olarak belirir.

Agamben'in istisna hâli kavramı, Jacir'in yapıtlarında neden kapanış, çözüm ya da uzlaşma üretilmediğini de açıklar. Gidememek, bu bağlamda, bireysel bir yoksunluk ya da geçici bir engel değil; yaşamın politik düzlemde askıya alındığı yapısal bir durumdur. Temsil, bu askı hâlini ortadan kaldırmaz; aksine, çoğu zaman onu yeniden üretir. Jacir'in sanatsal pratiği, bu nedenle, temsilin kendisini bir çözüm olarak sunmak yerine, temsilin neden her seferinde yetersiz kaldığını görünür kılan bir eşik alanı olarak işler.

Bu kuramsal hat, göçü temsile giren bir deneyim olmaktan çok, temsili sürekli olarak kriz hâline getiren bir sınır durumu olarak düşünmeyi mümkün kılar. Göçmen özne, burada ne bütünüyle dışlanmış ne de tam anlamıyla içeri alınmıştır; aksine, hukukun, mekânın ve anlatının kesintiye uğradığı bir ara bölgede konumlanır. Jacir'in yapıtları, tam da bu ara bölgeyi estetik olarak kurarak, izleyiciyi göçün temsil edilebilirliğinden çok, temsil edilemeyen koşullarıyla yüzleştirir.

Kuramsal çerçevenin dördüncü hattı, göç, kriz ve çağdaş sanat ilişkisini estetik formun politik sorumluluğu üzerinden ele alan T. J. Demos'un analizlerine dayanır. Demos, göçün sanatsal üretimde yalnızca tematik bir içerik olarak değil, biçimsel stratejiler aracılığıyla işleyen politik bir düzenek olarak belirlediğini vurgular. Nitekim, "göç, sanatçıların üretimlerini ve sanatsal formları da etkiler; bağlamından kopartılmış readymade'ler, ayrıştırıcı montajlar, görsel ve metinsel parçalamalar (...) sanatta jeopolitik yer değiştirmelerin terimleri olarak kullanılır" (Demos, 2013, s. 5, akt. Yıldız, 2021, s. 484).

Bu perspektif, sanatsal temsilin yalnızca bir durumu betimlemediğini; aynı zamanda izleyicinin politik konumunu da ürettiğini ortaya koyar. Bu yaklaşım, Jacir'in yapıtlarında izleyicinin pasif bir tanık konumunda bırakılmadığını, bakışın konforunun bozulduğunu ve izleyicinin etik sorumlulukla yüzleştirildiğini anlamak açısından belirleyicidir. Temsil, bu noktada yalnızca neyin gösterildiğiyle değil; izleyiciye ne yaptırdığıyla da değerlendirilir.

Bu kuramsal hatlar bir araya geldiğinde, temsilin ne anlatıldığına odaklanan bir çözümleme yerine, temsili sürekli olarak etik bir karar anı hâline getiren bir düşünsel zemin ortaya çıkar. Bu çalışma, söz konusu kuramsal çerçeveyi, Jacir'in yapıtlarını açıklamak ya da meşrulaştırmak için değil; temsili askıya alan, kesintiye uğratan ve izleyicinin konumunu problematize eden estetik stratejileri görünür kılmak için kullanır.

Bu doğrultuda Emily Jacir'in sanatsal pratiği, göçü konu edinmesi nedeniyle değil; temsili bilinçli olarak kırılğanlaştıran, sessizlikle çalışan ve etik mesafeyi sürekli olarak yeniden kuran bir estetik rejim geliştirdiği için çalışmanın merkezine yerleştirilmiştir. Kuramsal çerçeve, böylece sanat yapıtını anlamlandırılacak bir nesne olarak değil; temsilin sınırlarını zorlayan, etik riskler üreten ve bakışı sürekli olarak yeniden konumlandırılan politik bir düzenek olarak ele almayı mümkün kılar. Göç, bu bağlamda, anlatıldıkça kapanan değil; temsil edildikçe yeni sorular üreten bir deneyim alanı hâline gelir.

Kuramsal çerçevenin bu noktada ulaştığı temel sonuç, belgeselin temsil eden bir anlatı olmaktan ziyade, öz-temsili mümkün kılan bir eylem kipine dönüşmüş olmasıdır. Nitekim Uskan, belgesel-eylem kavramını tartışırken, öz-temsilin yalnızca estetik bir tercih değil, doğrudan politik bir kazanım olarak belirdiğini vurgular ve bu dönüşümü şu şekilde ifade eder:

“Kaçınılmaz bir özellik olarak öz temsilin bu belgesel-eylemler aracılığıyla ele geçmesiyle beraber belgesel sinema, aynen video ile dönüşümü hedefleyen video-eylemlerde olduğu gibi dönüştürücü role bürünmüştür” (Uskan, 2018, s. 26). Bu yaklaşım, belgeseli bir anlatı biçimi olarak değil, gerçekliğe müdahale eden ve sonuç üreten bir pratik olarak konumlandırır. Tam da bu nedenle, Emily Jacir’in sanatsal pratiği, temsil üretmekten bilinçli biçimde geri çekilen; bunun yerine, başkaları adına konuşmak yerine konuşma ve eyleme geçme koşullarını düzenleyen bir belgesel-eylem hattı içinde okunabilir hâle gelir. Bu kuramsal zemin, bir sonraki bölümde ele alınacak yapıt çözümlenmeleri için metodolojik bir eşik oluşturur.

3. GİDEMEMEK REJİMLERİ: EMİLY JACİR’İN YAPITLARI ÜZERİNDEN ÇÖZÜMLEMELER

Bu bölüm, Emily Jacir’in sanatsal pratiğini tekil yapıtlar üzerinden betimlemekten ziyade, bu yapıtların birlikte kurduğu “gidememek” rejimlerini çözümlenmeyi amaçlamaktadır. Jacir’in işleri, göçü yalnızca bir hareket, geçiş ya da yer değiştirme anlatısı olarak ele almaz; aksine, hareketin askıya alındığı, ertelendiği ya da yapısal olarak imkânsızlaştırıldığı farklı düzenekleri görünür kılar. Bu bağlamda “gidememek”, bireysel bir eksiklik ya da kişisel bir talihsizlik olarak değil; politik, bürokratik, mekânsal ve tarihsel katmanlar üzerinden işleyen yapısal bir durum olarak ele alınmaktadır.

Jacir’in yapıtları, göç deneyimini temsil etmeye çalışmak yerine, bu deneyimin neden ve nasıl temsil edilemediğini açığa çıkaran estetik ve etik stratejiler üretir. Dolayısıyla bu bölümde yapılacak çözümlenme, yapıtların ne anlattığına değil; hangi deneyimleri askıda bıraktığına, hangi hareket biçimlerini imkânsızlaştırdığına ve tanıklığı nasıl yapılandırdığına odaklanmaktadır. Bu doğrultuda yapıtlar, kronolojik bir üretim sırasına göre değil; gidememenin farklı yoğunluklarını açığa çıkaran kavramsal bir hat üzerinden ele alınmaktadır.

Jacir’in pratiğinde gidememek, tekil ve homojen bir durum olarak ortaya çıkmaz. Kimi zaman gündelik bir talebin sürekli ertelenmesi biçiminde belirir; kimi zaman geri dönecek mekânın bütünüyle silinmesiyle radikalleşir; kimi zaman ise iki yer arasında çözülemeyen, askıda kalmış bir varoluş hâline dönüşür. Bu nedenle bu bölüm, Jacir’in pratiğini bütüncül biçimde ele almak yerine, gidememenin üç temel rejimini görünür kılan seçili yapıtlar üzerinden ilerlemektedir.

Bu doğrultuda ilk olarak *Where We Come From* (2001–2003) ele alınmaktadır. Bu yapıt, gidememeyi açık bir yasak ya da doğrudan bir engelleme olarak değil; gündelik arzuların sürekli ertelendiği prosedürel bir deneyim olarak kurar. Filistinli bireylerin “orada olsaydım...” diye başlayan talepleri, sanatçı tarafından vekâleten yerine getirilir. Bu talepler, büyük politik jestlerden ziyade, denize girmek, bir şeyler yemek ya da bir mezarı ziyaret etmek gibi sıradan eylemlerdir. Ancak tam da bu sıradanlık, hareket edebilmenin eşitsiz biçimde dağıtıldığını açığa çıkarır. Yapıt, gidememeyi dramatik bir kriz anı olarak değil; normalleştirilmiş bir ertelenme rejimi olarak görünür kılar. Temsil, burada deneyimi aktarmaktan çok, deneyimin neden başkası tarafından yaşanmak zorunda kaldığını ifşa eden bir stratejiye dönüşür.

İkinci olarak Memorial to 418 Palestinian Villages Which Were Destroyed, Depopulated and Occupied by Israel in 1948 (2001) ele alınmaktadır. Bu yapıt, gidememeyi ertelenmiş bir hareket ya da geçici bir engel olarak değil; geri dönecek yerin bütünüyle ortadan kaldırılması üzerinden düşünmeye açar. Yok edilen, boşaltılan ya da işgal edilen köylerin adlarının tek tek kayda geçirilmesiyle oluşturulan bu anıt, kapanmış bir tarih ya da tamamlanmış bir yas sunmaz. Aksine, sürekli açık kalan bir mekânsal yokluk üretir. Burada gidememek, hareketin askıya alınması değil; hareketin anlamını yitirmesi olarak belirir. Göç, geçici bir yer değiştirme deneyimi olmaktan çıkar; tarihsel olarak kapanmayan bir silinme rejimi hâline gelir.

Bu hattı Ramallah / New York (2004) izler. Bu yapıt, gidememeyi doğrudan bir engelleme ya da mekânsal yokluk olarak değil; iki yer arasında çözülemeyen bir bölünmüşlük hâli olarak kurar. Burada sorun, bir yere gidememekten çok, iki yere aynı anda ait olamama durumunun süreklilik kazanmasıdır. Gidememek, bu bağlamda, engellenmiş bir geçiştenden ziyade, tamamlanamayan bir yerleşiklik ve kalıcı bir askı hâli olarak deneyimlenir. Yapıt, hareketin her zaman özgürleştirici olmadığı; kimi zaman yalnızca bölünmüşlüğü derinleştiren bir deneyim üretebildiği fikrini görünür kılar.

Bu üç yapıt birlikte ele alındığında, gidememenin tekil bir eksiklik ya da geçici bir sorun olmadığı; farklı rejimler hâlinde örgütlenen yapısal bir durum olduğu ortaya çıkar. Where We Come From'da gidememek ertelenmiş gündelik talepler üzerinden işlerken, Memorial to 418 Palestinian Villages... 'ta geri dönüşün yapısal olarak imkânsızlaştırıldığı radikal bir yokluk hâline gelir. Ramallah / New York ise bu iki uç arasında, çözülemeyen bir mekânsal askı durumu üretir.

Bu bütünlüklü okuma, Jacir'in yapıtlarını göçü anlatan örnekler olarak değil; göçün ne zaman ve kimin için mümkün olmadığını sorgulayan estetik düzenekler olarak konumlandırmayı mümkün kılar. Göç, bu bağlamda, temsil edildikçe kapanan bir deneyim değil; temsil edildikçe yeni sorular üreten, etik ve politik bir eşik hâline gelen bir süreç olarak belirir. Jacir'in sanatsal pratiği, bu eşığı dramatize etmek yerine, izleyiciyi kendi bakışının ayrıcalıklarıyla ve temsilin sınırlarıyla yüzleştiren bir düşünsel alan açar.

1.Emily Jacir – Where We Come From (Nereden Geldiğimiz, 2001–2003): Gidememenin Prosedürel Deneyimi

Where We Come From (2001–2003), Filistinlilerin sanatçıya yönelttiği tek bir soru etrafında şekillenir: “Eğer orada olsaydın ne yapardın?” Bu soruya verilen yanıtlar, büyük politik taleplerden değil; denize girmek, eve dönmek, bir mezarı ziyaret etmek gibi son derece gündelik arzulardan oluşur. Ancak bu eylemler, içinde bulunulan politik ve hukuki rejim nedeniyle fiilen imkânsızdır. Yapıtın çıkış noktası tam da bu imkânsızlık hâlidir. Jacir, bu talepleri kendi bedeni aracılığıyla yerine getirir; her bir eylemi fotoğraf ve kısa metinlerle kaydeder. Böylece çalışma, göçü hareketin kendisi üzerinden değil, gidememe durumunun kayıt altına alınması üzerinden kurar. (Görsel 1)

Görsel 1. Emily Jacir, Where We Come From, 2001–2003.

Göç, hareket hâlindeki bir deneyim olarak değil; hareketin askıya alındığı bir rejim olarak görünürlük kazanır. Göç, yalnızca yurtsuzluk ya da yer değiştirme değil; erişememe, geri dönememe ve gündelik arzuların sürekli ertelenmesi hâlidir. Where We Come From, göçü temsil edilebilen bir içerik olarak sunmaz; aksine, ısrarla talep edilen ancak hiçbir zaman tamamlanamayan bir deneyim alanı olarak açar. İzleyici, bu deneyimi büyük anlatılar ya da dramatik imgeler üzerinden değil, sıradan eylemlerin neden gerçekleştirilemediği üzerinden kavrar. Gidememek, burada soyut bir durum değil; tekrar eden, gündelik ve yapısal bir engel olarak işler.

Bu yaklaşım, temsile ilişkin kuramsal tartışmalar açısından belirleyici bir açılım sunar. Jacir, başkaları adına konuşan bir anlatıcı konumuna yerleşmez; bunun yerine, başkalarının yerine geçici olarak hareket eder. Bu fark, temsil ile vekâlet arasındaki ayrımı görünür kılar. Sanatçı, deneyimi aktaran bir ses üretmek yerine, deneyimin neden doğrudan aktarılamadığını bedensel bir işlem üzerinden açığa çıkarır. Bu strateji, Trinh T. Minh-ha'nın temsil eleştirisinde vurguladığı, “başkası adına konuşmak” yerine “yanında durmak” fikriyle örtüşür. Jacir'in pratiğinde temsil, gidemeyen öznenin sesini devralmak değil; gidememe hâlinin kendisini görünür kılmak üzerinden işler.

Yapıtın bir diğer temel hattı sessizlikle ilişkilidir. Where We Come From'da sessizlik bir yokluk ya da eksiklik değildir. Talepler açıktır, görünürdür ve dile getirilmiştir; ancak bu taleplerin gerçekleşmesi sistematik olarak engellenir. Denize girme, eve dönme ya da mezar ziyareti gibi arzular herkes tarafından anlaşılabilir olmasına rağmen, politik rejim bu eylemleri imkânsız kılar. Bu noktada sessizlik, talebin bastırılması değil; talebin sürekli askıda bırakılması olarak işler. Jacques Rancière'in “duyumsanabilir olanın paylaşımı” kavramı bağlamında düşünüldüğünde, bazı arzuların görünür olduğu ancak hareket alanına dönüşemediği bir düzen ortaya çıkar. Göç, bu anlamda, sesin tamamen susturulması değil; duyulup karşılıksız bırakılmasıdır.

Yapıtın üçüncü temel açılımı tanıklık kavramı üzerinden şekillenir. Where We Come From bir hikâye anlatmaz; bir başlangıç, gelişme ve sonuç sunmaz. Bunun yerine belge, liste, kayıt ve

yerine getirilmiş ama tamamlanmamış eylemler üretir. Tanıklık burada anlatsal değil, prosedürel bir yapı kazanır. İzleyici bir öyküyü takip etmez; gidemeyenlerin taleplerinin tekrar eden ve kapanmayan yapısıyla karşılaşır. Bu durum, göçün çözümlenmiş bir deneyim değil; sürekli açık kalan, sonuçlanmayan bir süreç olduğunu vurgular.

Bu anlamda *Where We Come From*, yalnızca göç deneyimine ilişkin tekil anlatılar sunan bir çalışma olarak değil; temsili askıya alan, tamamlanmamışlık üzerinden işleyen ve belgesel anlatının kurucu sınırlarını görünür kılan bir pratik olarak, belgesel sinemaya ilişkin temsil tartışmalarının güncel ve somut bir karşılığı hâline gelir. Bu yönüyle *Where We Come From*, makalenin temel omurgasını oluşturan “gidememek” kavramını kurucu bir düzeye taşır. Yapıt, göçü temsil edilen bir olaydan çok, hareketin neden mümkün olmadığını sürekli yeniden üreten bir deneyim alanı olarak kurar. İzleyici neyin yaşandığını bütünüyle öğrenmez; bunun yerine, neden yaşananın hiçbir zaman tamamlanamadığını fark eder. Böylece çalışma, göçü anlatan bir örnek olmaktan çok, gidememenin nasıl bir rejim hâline geldiğini açığa çıkaran bir eşik olarak işler.

Belgesel sinemaya ilişkin kuramsal tartışmalar, temsilin sabit, güvenilir ve şeffaf bir aktarım biçimi olarak ele alınamayacağını uzun süredir ortaya koymaktadır. Trinh T. Minh-ha'nın belgesel kavramına yönelttiği eleştiri, bu bağlamda temsilin doğrudanlığına duyulan güveni temelden sarsan önemli bir eşik oluşturur. Minh-ha, belgeselin tanımsal olarak kapalı ve yekpare bir alan olmadığını; aksine, tarihsel ve söylemsel olarak sürekli yeniden düzenlenmeye ihtiyaç duyan kırılmalı bir yapı olduğunu şu sözlerle ifade eder: “Belgesel diye bir şeyden söz edilemez; bu terim bir malzeme, bir tür, bir yaklaşım ya da teknikler dizisi olsa dahi. Bu iddianın —isimler ve gerçekler arasındaki antagonizm kadar eski ve temel olarak— bir belgesel geleneğinin görünürdeki mevcudiyetine rağmen sürekli olarak yeniden düzenlenmeye ihtiyacı vardır” (Trinh T. Minh-ha, 1990, akt. Uskan, 2018, s. 29). Bu yaklaşım, belgeselin temsil edici iddiasını doğal ya da nötr bir zemin olmaktan çıkararak, etik ve politik riskler içeren bir müdahale alanı olarak yeniden düşünmeyi gerekli kılar. Tam da bu noktada Emily Jacir'in sanatsal pratiği, temsil eden sanatçı konumunu bilinçli biçimde askıya alan bir strateji olarak okunabilir. *Where We Come From* gibi çalışmalarda Jacir, anlatıyı kendi sesi üzerinden kurmak yerine, başkalarının taleplerini ve eylemlerini görünür kılarak temsilin sahiplenilmesini reddeder; böylece belgesel pratiği, başkaları adına konuşmaktan çok, konuşma ve eyleme geçme koşullarını açan etik bir düzenleme alanına dönüşür.

Memorial to 418 Palestinian Villages Which Were Destroyed, Depopulated and Occupied by Israel in 1948 (1948'de İsrail Tarafından Yok Edilen, Boşaltılan ve İşgal Edilen 418 Filistin Köyü Anıtı, 2001): Arşivsel Tanıklık

Memorial to 418 Palestinian Villages Which Were Destroyed, Depopulated and Occupied by Israel in 1948 (2001), tek kanallı video temelli bir çalışmadır. Yapıt, siyah bir zemin üzerinde beyaz yazıyla akan metinden oluşur. Video boyunca, 1948 yılında İsrail tarafından yok edilen, boşaltılan ya da işgal edilen 418 Filistin köyünün adı, alfabetik bir düzen içinde, herhangi bir görsel eşik olmaksızın ekranda tek tek belirir. (Görsel 2)

Görsel 2. Emily Jacir, Memorial to 418 Palestinian Villages Which Were Destroyed, Depopulated and Occupied by Israel in 1948, 2001.

Videoda fotoğraf, harita, arşiv belgesi ya da tarihsel görüntü yer almaz. Görsel alan tamamen metne ayrılmıştır. Köy isimleri, eşit hızda ve kesintisiz bir biçimde akar; her isim aynı tipografik ağırlıkla, aynı görsel statüyle sunulur. Yapıtın süresi boyunca izleyici yalnızca isimlerle karşı karşıya kalır. Anlatıcı sesi, müzik ya da açıklayıcı bir metin bulunmaz.

Bu yapısal tercih, yapıtı bir anlatıdan çok, liste, kayıt ve arşivsel bir dizin formuna yaklaştırır. Video, tarihsel bir olayın temsiline ya da görsel yeniden inşasına yönelmez; kaybolmuş mekânların adlarının ardışık biçimde sıralanmasına dayanır. Yapıt, bir geçmişî “göstermek” yerine, geri dönülemeyen yerle

Bu işte göç, bireysel bir deneyim ya da öznel bir anlatı olarak değil; mekânın silinmesi üzerinden görünürlük kazanır. İzleyici bir göç hikâyesi izlemez; yüzler, bedenler, yolculuklar ya da dramatik sahnelerle karşılaşmaz. Bunun yerine, ardı ardına akan köy adlarıyla yüz yüze gelir. Bu durum, göçü hareket eden bedenlerden çok, geri dönülecek yerin ortadan kaldırılması üzerinden düşündürür.

İzleyici açısından yapıtın etkisi, tekdüzelik ve tekrar üzerinden oluşur. Her köy adı, diğerleriyle aynı biçimde sunulur; hiçbir isim vurgulanmaz, hiçbirine ayrıcalık tanınmaz. Bu eşitlik, duygusal yoğunluk üretmekten çok, sayının ağırlığını hissettirir. İzleyici zamanla tekil isimleri ayırt edemez hâle gelir; ancak listenin bitmemesi, kaybın ölçüğünü bedensel bir süreklilik olarak algılamasına neden olur.

Gidememek, artık bireyin hareketinin engellenmesiyle sınırlı değildir. Gidememek, gidilecek yerin artık var olmaması hâlidir. Köy adları vardır, ancak köylerin kendisi yoktur; isimler dolaşımdadır, mekânlar ise erişilemez durumdadır. İzleyici, bu kopuşu imgelerle değil, adların boşlukta asılı kalması üzerinden deneyimler. Göç, burada bir yere varamama değil; geri dönmenin yapısal olarak imkânsız hâle gelmesi olarak kurulur.

Temsil, bu işte bilinçli biçimde en aza indirgenmiştir. Jacir, yıkımı görselleştirmez; travmayı betimlemez, tanıklığı dramatik bir anlatıya dönüştürmez. Bunun yerine, isimleri kayda geçirerek temsili geri çeker. Gösterilen şey bir olay değil, olayın ardından geriye kalan soyut bir izdir. Bu strateji, izleyiciyi empatiye zorlamaz; ancak kaçınılmaz bir farkındalık üretir: Göç, yalnızca insanların yer değiştirmesi değil, yerlerin ortadan kaldırılmasıdır.

Tanıklık bu işte anlatısal değildir. Where We Come From'da talep ve vekâlet üzerinden, Entry Denied'da bürokratik engelleme üzerinden kurulan tanıklık, burada sayma ve kayıt yoluyla işler. Video, izleyiciye bir sonuç ya da kapanış sunmaz. Köy adları akmaya devam eder; liste bitse bile etki kapanmaz. Göç, tamamlanmış bir tarihsel olay olarak değil, süregelen bir mekânsal silinme rejimi olarak algılanır.

Bu bağlamda Memorial to 418 Palestinian Villages, makaledeki “gidememek” omurgasını en radikal noktaya taşır: Artık hareket askıya alınmaz; hareketin mümkün olacağı yer bütünüyle ortadan kaldırılmıştır.

Ramallah / New York (2004): İki Yer Arasında Askıda Kalma Rejimi Olarak Gidememek

Ramallah / New York (2004), video temelli bir çalışmadır. Yapıt, iki farklı şehirde—Ramallah ve New York—çekilmiş gündelik görüntülerden oluşur. Videoda her iki kentten sahneler ardışık biçimde sunulur; ancak bu sunum, iki mekân arasında dramatik bir karşıtlık kurmaya yönelik değildir. Görüntüler sakin, durağan ve gündelik niteliktedir: sokaklar, binalar, kamusal alanlar ve sıradan hareketler. (Görsel 3)

Görsel 3. Emily Jacir, Ramallah / New York, 2004.

Video boyunca belirgin bir anlatıcı sesi, açıklayıcı metin ya da yönlendirici bir kurgu bulunmaz. Görüntüler arasında nedensel ya da kronolojik bir bağ kurulmaz; izleyici, iki kent arasında doğrudan bir karşılaştırmaya yönlendirilmez. Ramallah ve New York, eşit görsel statüyle yan yana getirilir. Yapıt, bir yolculuğu, geçiş anını ya da varışı göstermez; iki ayrı mekânın gündelik ritmini art arda sunmakla yetinir.

Bu biçimsel yapı, yapıtın ilk bakışta iki yerin birlikte sunulduğu bir temsil gibi algılanmasına neden olur. Ancak ne Ramallah'a ulaşma süreci ne de New York'tan ayrılma anlatılır. Hareket, yalnızca ima düzeyinde kalır; fiziksel geçiş hiçbir zaman görünür hâle gelmez.

Ramallah / New York, izleyiciyi göçün dramatik ya da kriz anlarıyla karşı karşıya getirmez. Sınır, pasaport, kontrol noktası ya da doğrudan engelleme sahneleri yoktur. Bunun yerine izleyici, iki mekân arasında askıda kalmış bir birlikte-olamama hâli ile karşı karşıya bırakılır. Video, Ramallah ve New York'u yan yana getirir; ancak bu yan yanalık bir bütünleşme üretmez.

İzleyici açısından göç, bu işte bir hareket ya da geçiş deneyimi olarak algılanmaz. Aksine, iki yerin eşzamanlı varlığı, aynı anda yalnızca bir yerde olabilme zorunluluğunu görünür kılar. İzleyici, iki mekânı arka arkaya izler; ancak bu izleme, mekânlar arasında özgürce dolaşabilen bir öznenin bakışını temsil etmez. Tam tersine, mekânlar arasındaki bağın kopukluğu sürekli hissedilir.

Bu noktada gidememek, bir yere ulaşamamak anlamında değil; iki yere birden ait olamamak anlamında çalışır. Göç, bedensel bir yer değiştirme olarak değil; mekânsal bir bölünme hâli olarak deneyimlenir. Ramallah ve New York arasında yalnızca coğrafi bir mesafe değil, aynı zamanda politik ve hukuki bir ayırım vardır. Yapıt bu ayırımı açıklamaz; ancak izleyici, iki mekânın bir araya gelemeyişini görüntülerin yan yanılığı üzerinden sezgisel olarak kavrar.

Temsil stratejisi, bu işte de bilinçli olarak düşük yoğunluktur. Jacir, iki kenti karşılaştırmalı bir anlatıya dönüştürmez; biri “özgür”, diğeri “kısıtlı” olarak işaretlenmez. Bu tercih, izleyicinin empatik ya da ahlaki bir konuma hızla yerleşmesini engeller. Eksiklik doğrudan gösterilmez; eksikliğin kendisi, yapıtın temel deneyimi hâline gelir.

Bu bağlamda Ramallah / New York, göçü bir kopuş ya da engellenme anı olarak değil; sürekli bölünmüş bir mekânsallık olarak düşünmeyi mümkün kılar. İzleyici, bir yere gidememenin değil, iki yer arasında kalmanın yarattığı sessiz gerilimle karşı karşıya kalır. Gidememek, burada hareketin askıya alınması değil, aidiyetin çözülememesi olarak çalışır.

Sonuç

Jacir'in pratiğinde gidememek, tekil ve sabit bir deneyim değildir; farklı yoğunluklar ve biçimler olarak süreklilik kazanır. Where We Come From, gidememeyi gündelik arzuların politik olarak imkânsızlaştırılması üzerinden, prosedürel bir askı hâli olarak kurar. Memorial to 418 Palestinian Villages Which Were Destroyed, Depopulated and Occupied by Israel in 1948, bu askıyı radikalleştirerek geri dönüşün yapısal olarak ortadan kaldırıldığı tarihsel bir silinme rejimini görünür kılar. Ramallah / New York ise gidememeyi açık bir yasak ya da yokluk olarak değil, iki yer arasında çözülemeyen ve kalıcılaşan bir mekânsal bölünme olarak deneyimler. Bu yapıtlar birlikte ele alındığında, göçün hareketle değil; hareketin kime, ne zaman ve hangi koşullarda mümkün olduğu sorusuyla belirlendiği açığa çıkar.

Bu bağlamda Jacir'in işleri, tanıklığı bir anlatı kurma pratiği olarak değil; tamamlanmayan eylemler, askıda kalan talepler, silinmiş mekânlar ve bölünmüş aidiyetler üzerinden yapılandırır. Temsil, başkası adına konuşan bir aktarım aracı olmaktan çıkar; kendi sınırlarını, boşluklarını ve etik risklerini ifşa eden bir sorgulama alanına dönüşür. İzleyici, empatik bir özdeşleşme pozisyonuna yerleştirilmez; aksine, kendi hareket özgürlüğünün koşullarıyla ve bu koşulların başkaları için nasıl işlediğiyle yüzleşmeye zorlanır.

Sonuç olarak bu çalışma, çağdaş sanatta göçün temsilinin estetik bir sorun olmaktan çok, etik ve politik bir karar alanı olduğunu ortaya koymaktadır. Emily Jacir'in sanatsal pratiği, göçü “anlatılacak” bir deneyim olarak değil; temsili her seferinde eksik, kırılmalı ve sorunlu kılan bir

eşik durumu olarak ele alır. Bu yaklaşım, çağdaş sanatı göçün izlerini kaydeden bir belgeleme alanından çıkararak, gidememek rejimlerini ifşa eden eleştirel bir müdahale alanına dönüştürür. Jacir'in işleri, izleyiciyi rahatlatan bir tanıklık vaat etmez; izleyiciyi, temsile dair etik sorumluluğunun geri çekilemeyeceği bir konumda sabitler.

KAYNAKÇA

Cımbarcı, A. (2025). Sanat, politika ve temsil sorunu: Alain Badiou ve Jacques Rancière. *Uluslararası Akademik Birikim Dergisi*, 8(3), 402–419. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15529994>

Demir, E. (2025). Göç sosyolojisi: Göç, göç çeşitleri, sebepler ve etkiler. *Turkish Academic Research Review*, 10(2), 471–484. <https://doi.org/10.30622/tarr.1548522>

Özgün, A., & Şavk, S. (2018). Akdeniz'de savaş ve göç üzerine. *Meltem: İzmir Akdeniz Akademisi Dergisi*, (3), 76–79. <https://doi.org/10.32325/iaad.2018.4>

Uskan, N. (2018). 2000 sonrası Türkiye'de eylem olarak belgesel (Doktora tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

<https://acikerisim.msgsu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.14124/2699/534153.pdf>

Uslu Ak, B. (2021). Göç kavramı ve kuramları. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 8(72), 1749–1758. <https://doi.org/10.26450/jshsr.2579>

Yağbasan, E. B. (2017). İstisnalar kaideyi bozar mı? Agamben ve çıplak hayat. *Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü e-Dergisi*, 1(1), 9–22.

<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/389764>

Yıldız, E. (2021). Çağdaş sanatta göç teması, temsili ve çelişkileri üzerine. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 11(2), 482–497.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/sanattasarim/issue/67212/1049029>

GÖRSEL KAYNAKLAR

Görsel 1. Emily Jacir, *Where We Come From*, 2001–2003.

<https://universes.art/en/nafas/articles/2003/emily-jacir/emily-jacir-where-we-come-from/10-jacir>

Görsel 2. Emily Jacir, *Memorial to 418 Palestinian Villages Which Were Destroyed, Depopulated and Occupied by Israel in 1948*, 2001.

<https://collection.emst.gr/en/projects/ΕΙς-Μνήμην-των-418-Παλαιστινιακών-Χωριών/>

Görsel 3. Emily Jacir, *Ramallah / New York*, 2004.

<https://www.moma.org/collection/works/110909>

ANADOLU VE TÜRK KÜLTÜR COĞRAFYASINDA GELENEKSEL MOTİFLERİN GÜNCEL TASARIMLARA AKTARIMI

Sibel ERDURAN

Kiğili Giyim Tic. A.Ş,

sibekizilkaya@kigili.com.tr – ORCID ID: 0000-0002-7684- 2744

Zeynep DUMAN

Kiğili Giyim Tic. A.Ş,

zeynepduman@kigili.com.tr

ÖZET

Geleneksel motifler, toplumların kültürel kimliğini, ilkelerini, inanç sistemlerini, tarihsel belleğini ve sosyal ortamını yansıtan en güçlü görsel iletişim araçlarıdır. Anadolu ve Orta Asya motifleri, sadece birer estetik unsur olmanın ötesinde, desenleri, renkleri, teknikleriyle çeşitlenerek geçmişten bugüne dek bir akış sağlayan, Türk toplumunun Orta Asya'dan Anadolu'ya uzanan tarihsel süreçteki kültürel kimliğini yansıtan görsel hafızasını oluşturmaktadır. kültürel belgelerdir. Her motifin kendine has bir hikayesi vardır. Motiflerdeki tüm öğeler ve birbirleri arasındaki uyum, zamanla gelişen kültürel izlerin bir araya gelmesini simgeler. Bu motiflerin, geçmişin izlerini koruyarak çağdaş tasarımlarla yeniden yorumlanması kültürel süreklilik adına değerlidir.

Bu çalışmada, Anadolu ve Orta Asya odaklanarak Türk kültür coğrafyasındaki motifleri , bunların mitolojik kökenlerini ve sembolik anlamları incelenmiştir. Türk sanatının temelini oluşturan bu görsel dilden ilham alarak, farklı devlet yapıları altında dahi özünü korumuş bu kültürün gücünü vurgulayan yeni desen tasarımları geliştirilmiştir. Çalışma, bu görsel mirasın çağdaş tasarımlara entegre edilerek sürdürülebilir hale getirilme, kültürel süreklilik ve uluslararası sanat anlayışı için taşıdığı önemi vurgulamaktadır.

Araştırma kapsamında ele alınan motiflerden Svastika, antik çağlardan bu yana uğur ve iyi şans gibi anlamları temsil ederken motiflerde öne çıkan kozalak figürü Hititlerden Osmanlı'ya kadar uzanan süreçte doğurganlık ve ebediyetin simgesi olmuştur. Osmanlı imparatorluk amblemi olan Çintemani ise güç, kuvvet ve koruyuculuğu temsil eden en üst düzey sembollerden biri olarak nitelendirilmiştir.

Türkmen dokumalarında boy kimliğini yansıtan ve birer bayrak niteliği taşıyan göl desenleri ile koruyucu ruhları simgeleyen kartal gibi ongun figürleri, sanatın toplumsal hiyerarşi ve astrolojiyle olan derin bağını göstermektedir. Anadolu kilimlerinde yer alan elibelinde, bukağı

ve pıtrak gibi motiflerin ise dişilik, aile birliği ve nazardan korunma gibi yaşamsal temaları stilize bir dille ifade ettiği saptanmıştır.

Sonuç olarak, Türk süsleme sanatının bu zengin motif dili sadece geçmişi değil, günümüz tasarımlarına iz bırakması sürdürülebilirlik yaklaşımlarıyla ele alınmasının önemi büyüktür. Kültürel mirasın yozlaşmadan korunması ve yerini sağlamlaştırması açısından değerli bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler : Geleneksel Motif, Sembolizm, Kültürel Miras

Erken Çocuklukta Doğa Deneyiminin Yaratıcılığa Etkisi: Richard Louv'un "Doğadaki Son Çocuk" Kitabı Bağlamında Bir İnceleme

Ceylan ÇELİK

250236024@alparslan.edu.tr

Muş Alparslan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muş, Türkiye

Doç. Dr. Esra DEMİR ÖZTÜRK

e.demir@alparslan.edu.tr 0000-0003-4996-0355

Muş Alparslan Üniversitesi, Okul Öncesi Eğitimi ABD, Muş, Türkiye

ÖZET

Bu çalışmada, erken çocukluk döneminde doğa deneyimlerinin yaratıcılık üzerindeki etkisi, Richard Louv'un *Doğadaki Son Çocuk* adlı eseri temel alınarak incelenmiştir. Araştırma, nitel araştırma yaklaşımı kapsamında yürütülmüş olup doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. İnceleme, kitabın "*Çocukluğun Dehası: Doğa Yaratıcılığı Nasıl Besler?*" başlıklı bölümüne odaklanmıştır. Bu bölümde yaratıcılıkla yakından ilişkili olduğu düşünülen altı anahtar kavram ("yaratıcı/yaratıcılık", "hayal gücü", "esrik", "duyu", "dağınık parçalar" ve "doğa deneyimleri") sıklık analizi yoluyla değerlendirilmiştir. Doküman analizi sonucunda, "yaratıcı/yaratıcılık" kavramının 45 kez kullanılarak bölümde en sık yer alan kavram olduğu belirlenmiş ve bölümün temel odağının doğanın yaratıcı gelişim üzerindeki rolü olduğu saptanmıştır. "Hayal gücü" ve "esrik" kavramlarının da dikkate değer sıklıkta kullanılması, doğa deneyimlerinin yalnızca bilişsel süreçleri değil, aynı zamanda duygusal ve psikolojik durumu da etkilediğini göstermektedir. Bunun yanı sıra, "dağınık parçalar" kuramına yapılan vurgular, doğanın çocukların açık uçlu keşif, problem çözme ve sentez yapma becerilerini desteklediğine işaret etmektedir. Elde edilen bulgular, erken çocukluk döneminde doğayla kurulan etkileşimin yaratıcılık, hayal gücü ve problem çözme becerilerinin gelişiminde kritik bir role sahip olduğunu ortaya koymakta; eğitim ortamlarının doğa temelli, keşfe dayalı ve duysal uyaranlarla zenginleştirilmesine yönelik öneriler sunmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Erken Çocukluk Dönemi, Yaratıcılık, Doğa Deneyimi

The Effect of Nature Experiences on Creativity in Early Childhood: An Analysis Based on Richard Louv's *Last Child in the Woods*

ABSTRACT

This study examines the impact of nature experiences on creativity in early childhood based on Richard Louv's book *Last Child in the Woods*. The research was conducted within a qualitative research framework using the document analysis method. The analysis focused on the chapter

entitled “*The Genius of Childhood: How Nature Nurtures Creativity.*” In this chapter, six key concepts considered to be closely related to creativity—“creative/creativity,” “imagination,” “ecstasy,” “sensory,” “loose parts,” and “nature experiences”—were evaluated through frequency analysis. The results of the document analysis revealed that the concept of “creative/creativity” was the most frequently used term in the chapter, appearing 45 times, indicating that the primary focus of the chapter is the role of nature in creative development. The notable frequency of concepts such as “imagination” and “ecstasy” suggests that nature experiences influence not only cognitive processes but also children’s emotional and psychological states. Furthermore, references to the “loose parts” theory highlight how nature supports children’s open-ended exploration, problem-solving, and synthesis skills. Overall, the findings demonstrate that interaction with nature in early childhood plays a critical role in the development of creativity, imagination, and problem-solving abilities, and they offer recommendations for enriching educational environments with nature-based, exploratory, and sensory-rich experiences.

Keywords: Early Childhood, Creativity, Nature Experience

1.Giriş

Yaratıcılık kavramı özgün ve aynı zamanda işlevsel ürünler, fikirler ya da çözümler ortaya koyabilme becerisi olarak tanımlanabilir. (Aktamış ve Ergin, 2007, s. 12) Dolayısıyla, yaratıcı bir çıktıdan bahsedebilmek için hem yenilik hem de fayda kriterlerinin bir arada bulunması gerekmektedir. Yaratıcı bireyler, bu süreci bilişsel, kişisel benlik ve içsel motivasyon özellikleri ile sergilerler. Kaufman ve Beghetto (2009), yaratıcılığın farklı düzeylerini ("4C" modeli) ele alırken, "Mini-c" düzeyinde kişisel anlam ve keşif tutkusunun önemine vurgu yapar. Guilford (1967), yaratıcı düşüncenin ayırt edici faktörleri olarak iraksak düşünme (çok ve çeşitli fikir üretme) ile yakınsak düşünmeyi (en iyi çözümü seçme) tanımlamıştır. Yaratıcı kişiler, görünüşte ilgisiz alanlar, kavramlar veya nesnelere arasında anlamlı bağlantılar kurarak bunlardan yeni sentezlere ulaşır. Bu, "sistemli düşünme" olarak da bilinir. "Yaratıcı fikirler genellikle uzak kavramsal alanlar arasında bağlantı kurulması sonucunda ortaya çıkar" (Mednick, 1962, s. 221). Yaratıcı süreç, denenmemişi denemeyi ve başarısızlık riskini göze almayı gerektirir. Yaratıcı bireyler, "belirsizlik durumunda tahammül" gösterebilir ve başarısızlığı bir öğrenme fırsatına çevirebilirler. Sternberg ve Lubart (1995), "Yatırım Teorisi"nde yaratıcı kişilerin, toplumun değer vermediği, fark etmediği fikirlere "yatırım yapma" cesareti gösterdiğini ve bunun riskli bir durum olduğunu söyler. Yaratıcı çalışmanın en güçlü itici kuvveti, genellikle dış ödüllerden (para, şöhret) ziyade, işin kendisine duyulan istek, ilgi ve tatmin (içsel motivasyon) duygusudur. Amabile'nin (1996) "İçsel Motivasyon Prensipleri"ne göre, kişiler bir işi keyif, meydan okuma veya kişisel ilgi için yaptığında, dışsal baskılar altında yapmaya zorlandığında olduğundan daha yaratıcı olma eğilimindedir. Yaratıcılık sadece "ilham gelmesi" değil, sıkı çalışma ve uzun süreli bağlılık ve emek gerektirir. Yaratıcı bireyler, fikirlerini geliştirmek ve somutlaştırmak için derin bir odaklanma ve azim sergiler. "Yaratıcı deha, %1 ilham ve %99 terdir" şeklindeki ünlü sözü bilimsel olarak destekleyen araştırmalar, istekli pratik ve uzmanlık bilgisinin (alan hakimiyeti) yaratıcılık için temel olduğunu gösterir (Ericsson vd., 1993; Csikszentmihalyi, 1996). Dinamik ve karışık 21. Yüzyıl dünyasında ortaya çıkan becerilerden yaratıcılık, bireylerin ve toplumların gelişime

uyum sağlama ve ilerleme kapasiteleri için en değerli becerilerden biri olarak kabul edilmektedir. Yaratıcılıkla beraber yenilikçi düşünme kavramı da ortaya çıkmıştır. Yaratıcılık ve yenilikçi düşünce yeni fikirler üretip değerlendirmeyi ve açıklamayı içermesinin yanı sıra belli amaçlara ulaşmak için yeni fikirlerin uygulanmasını kapsar. (Simsar, Yalçın, 2022) Yaratıcı düşüncenin tohumları ise gelişimde kritik bir dönemi kapsayan erken çocukluk döneminde atılır. Erken çocukluk dönemi (0-8 yaş), çocuğun bilişsel, sosyal, duygusal ve fiziksel gelişiminin en hızlı olduğu dönemdir. Yaratıcılık, bu dönemde sadece sanatsal bir ifade aracı değil, aynı zamanda çocuğun problem çözme, eleştirel düşünme, uyum sağlama ve özgüven geliştirme gibi temel yaşam becerilerini kazanmasında kilit bir rol oynar. Bu dönemde çocuğun içinde bulunduğu çevrenin niteliği belirleyici bir rol oynar (Polat ve Demirci, 2021). Modern yaşam tarzları, kentleşme ve dijital teknolojilerin yaygınlaşması, çocukların doğal çevrelerle olan bağlarını giderek zayıflatmaktadır. Richard Louv'un *Doğadaki Son Çocuk* adlı kitabı, modern çağda çocukların doğadan giderek uzaklaşmasının bilişsel, duygusal ve yaratıcı gelişimleri üzerindeki olumsuz etkilerini ele alır. Louv, teknolojinin yaygınlaşması ve şehirleşmeyle birlikte çocukların doğal ortamlarda serbest oyun oynama fırsatlarının azaldığını, bunun da yaratıcılık, merak duygusu ve duygusal gelişimin önündeki en büyük engellerden olduğunu ve bu yüzden doğayla geçirilen zamanın artmasıyla yaratıcılığın da artacağına çeşitli kavramlar üzerinden anlatmıştır. Bu çalışmada, Louv'un kitabından "Çocukluğun Dehası: Doğa Yaratıcılığı Nasıl Besler?" bölümünün doğa deneyimlerinin Erken çocukluk dönemindeki çocukların yaratıcılıkları üzerindeki rolü şu soru üzerinden incelenecektir:

1. "Çocukluğun Dehası: Doğa Yaratıcılığı Nasıl Besler?" bölümünde yaratıcılıkla yakından ilgili olduğu bilinen "yaratıcı/yaratıcılık", "hayal gücü", "esrik", "duyu", "dağınık parçalar" ve "doğa deneyimleri" kelime/kavramları hangi sıklıkla geçmektedir? Bu sıklık, bölümün ana odağının yaratıcı gelişim olduğunu destekler nitelikte midir?

2.Yöntem

Bu makalede, nitel araştırma yöntemi benimsenmiş olup, yazılı kaynakların sistemli bir biçimde incelenmesi için kullanılan doküman analizi yöntemi kullanılmıştır.

2.1 Araştırmanın Modeli/ Deseni

Bu araştırma doküman analizi yöntemi ile yürütülmüştür. "Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar." (İrgin ve Öztürk, 2025). Bu çalışmada Richard Louv'un "Doğadaki Son Çocuk" kitabı doğanın yaratıcılığa etkisi bağlamında analiz edilmiştir. İçeriği başlıklar halinde olan bu kitapta yaratıcılıkla ilgili bir bölüm içindeki Yaratıcılıkla ilişkili kelimelerin sıklık frekansına bakılmış ve buradan hareketle doğanın yaratıcılığa etkisi değerlendirilmeye çalışılmıştır.

2.2 Evren-Örneklem/Çalışma Grubu/ İncelenen Dokümanlar

Araştırmanın evrenini yaratıcılıkla ilgili literatür oluştururken örneklem grubunu ise Richard Louv'un *Doğadaki Son Çocuk* kitabı oluşturmaktadır. Bu kitabın tercih edilmesinde doğa ve yaratıcılığın ilişkili olduğu düşüncesine yer verilmesi etkili olmuştur.

2.3 Verilerin Analizi

Verilerin analizinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. “Bu yöntemde veriler, net bir şekilde ortaya koyularak yorumlanır ve sonuçlara ulaşılır.” (İrgin ve Öztürk,2025).

3.Bulgular

3.1Birinci Soruna İlişkin Bulgular

Richard Louv’un çalışmaya konu olan “ Doğadaki Son Çocuk” kitabı incelenmiştir. Kitapta doğa ile ilgili bir çok konu ele alınmış ve "Çocukluğun Dehası: Doğa Yaratıcılığı Nasıl Besler ?" bölümündeki "yaratıcı/yaratıcılık", "hayal gücü", "esrik", "duyu", "dağınık parçalar" ve "doğa deneyimleri" kelimelerinin kullanım sıklığı tablo hâlinde sunulmuştur.

Tablo1: "Çocukluğun Dehası: Doğa Yaratıcılığı Nasıl Besler ?" bölümündeki "yaratıcı/yaratıcılık", "hayal gücü", "esrik", "duyu", "dağınık parçalar" ve "doğa deneyimleri" kelimelerinin kullanım sıklığı

Anahtar Kavram	Metin İçerisinde Geçiş Sayısı
Yaratıcı/Yaratıcılık	45
Hayal Gücü	11
Dağınık Parçalar	11
Esrik	10
Doğa Deneyimleri	8
Duyu	6
Toplam	91

Tablodan edinilen bilgiye göre Yaratıcı/Yaratıcılık kelimesi toplamda kırk beş farklı yerde tespit edilmiştir. Kitabın"Çocukluğun Dehası: Doğa Yaratıcılığı Nasıl Besler ?" bölümündeki "yaratıcılık“ kelime/kavramına işaret eden cümleler şunlardır:

"Çocukluğun Dehası: Doğa Yaratıcılığı Nasıl Besler ?"(s.105)

"Sanat eleştirmeni Bernard Berenson,insan gelişimi kuramının babası psikolog Erik Erikson'dan yaptığı bir alıntıda yaratıcılığın"çocuğun doğal dehasında ve yerin ruhunda"başladığını söylemişti."(s.105)

"Moore,"Doğal alanlar ve doğal malzemeler çocukların sınırsız hayal gücünü uyarır,buluş ve yaratıcılık gücü için ortam sağlar."diyor.(s.106)

"Herkes doğuştan gelen bir yaratıcılığa sahiptir,ancak modern toplum bir yandan yaratıcı içgüdüyü baskılarken bir yandan da sanatçıları "bir şekilde bütün keyfi kendileri süren "yetenekli seçkinler olarak gösterir." (s.106)

"Herhangi bir ortamdaki buluş ve yaratıcılık derecesi ve keşif olanakları,ortamda yer alan değişkenlerin sayısı ve niteliği ile doğru orantılıdır." (s.106)

“Nicholson’un tanımıyla “dağınık parçalı” bir oyuncak açık uçludur;bir çocuk onu çeşitli şekillerde kullanabilir ve hayal gücünü ve yaratıcılığını kullanarak başka dağınık parçalarla birleştirebilir.” (s.106)

“Bu arada,İsveç,Avustralya,Kanada ve A.B.D. ’de yeşil alanlar ve yapay oyun alanları içeren okul bahçelerinde yapılan çalışmalarda,çocukların yeşil alanlarda daha yaratıcı oyun formlarına yöneldiği bulundu.” (s.107)

“Araştırmacılar yaratıcı oyun kavramını geniş bir kapsamla tanımlamışlardı:oyuncak kahramanlarla ve oyuncak bebeklerle oynamak ;hayali savaş alanlarında ,hayali gezegenlerde,periler ve kraliçelerin yaşadığı destansı coğrafyalarda rol yapmak;karmaşık ip atlama rutinleri;parçalardan binalar ve nesnelere yapmak ve çevreyi keşfetmek.” (s.107)

“Doğal anaokulundaki çocukların daha dikkatli,bedenlerini kullanmada daha becerikli ve kendi oyunlarını yaratmaya önemli derecede daha yatkın olduğu bulundu.” (s.108)

“Çocuklar daha çok düşünme dayalı oyunlar oynadılar ve toplumsal konuları fiziksel yeteneklerine daha az bağlı olup daha çok dil becerilerine,yaratıcılıklarına ve buluş yetilerine dayalı hale geldi.” (s.108)

“Başka bir deyişle,doğal oyun alanlarında,yaratıcılığı daha yüksek olan çocuklar lider oluyordu.” (s.108)

“Onlara göre bir çocuğa seçme şansı verildiğinde,yaratıcı oyunlar oynamaya niyetli ise yeşil alanları seçiyor olabiliyordu.” (s.108)

“Dolayısıyla bu çalışmalar doğal oyun ile yaratıcılık arasında doğrudan bir ilişki olduğunu kesin olarak kanıtlamamaktadır.” (s.108)

“Ne var ki,yaratıcı çocukların oyunları için doğal alanları seçiyor olma olasılığı beraberinde başka bir önemli soru getiriyor:Yaratıcı bir çocuk,yaratıcılığını ortaya koyabileceği bir yeşil alan bulamadığı zaman ne olur?.” (s.108)

“Doğa ve Ünlü Yaratıcılar.” (s.108)

“Yaratıcılıklarıyla ünlü kişilerin çocuklukta gelişimleri üzerinde doğanın nasıl bir etkisi olduğunu merak ediyordum.” (s.108)

“Ya da Amerikan tarihinde halkın tanıdığı en yaratıcı kişilerden biri olan Eleanor Roosevelt’i düşünün.” (s.110)

“Doğa,ünlü olsun olmasın birçok kişinin,içinden yaratıcı bir düzen ve bağlantı duygusu çektiği bir kuyudur.” (s.112)

“Bu olay örgülerinin değerinin anlaşılması,yaratıcılığın beslenmesi için çok önemlidir.” (s.112)

“Yaratıcılık ise elbette yalnızca sanatın değil,bilimin ve hatta siyasetin de alanına girer.” (s.112)

“Yaratıcılık başka ilgilere de beslenir.” (s.113)

“Matthew ve ben daha yakın tarihte yaşayan yaratıcı kişiliklerin yaşamöykülerini incelediğimizde,esin kaynağı olarak doğa bahsinin giderek azaldığını gördük.” (s.113)

“1970’lerde yetişen yaratıcı kişilerin(ki bunların arasında rock müziği yıldızları da var)çocukluklarında doğadan esinlendiklerini anlattıkları pek görülmez.” (s.113)

“Öyle görünüyor ki yaratıcılık doğanın etkisi olmadan da ortaya çıkıyor,ama büyük olasılıkla farklı bir tarzda.” (s.113)

“Doğa,Yaratıcılık ve Esrik Mekanlar” (s.113)

“Çözümlemelerinin büyük kısmını,farklı kültürlerde ve çağlarda yaşamış olan yaratıcı düşünürlerin özyaşamöykülerindeki çocukluk anılarından oluşan yaklaşık üç yüz ciltlik bir derlemeye dayandırmıştı.” (s.114)

“Vardığı sonuç,araştırdığı yaratıcı kişiliklerin neredeyse hepsinin buluş yeteneği ve hayal gücünün kaynağının erken yaşlardaki doğa deneyimleri olduğuydu.” (s.114)

“Şöyle yazıyordu:Şairin ve çocuğun yaratıcı algılarında düşüncenin kendisinin biyolojisine,hatta hayal gücünün ekolojisine yaklaşıyoruz.” (s.114)

“Yaratıcı düşünürlerin ihtiyaç duydukları güç ve itkiyi bulmak için,yaratımın kaynağına ulaşmak üzere belleklerine başvurduklarını düşünüyordu.” (s.114)

“Chawla,Cobb’un kuramını reddetmiyor;yalnızca yaratıcılıkla çevre arasındaki ilişkinin onun düşündüğünden daha karmaşık olduğunu iddia ediyor.” (s.115)

“Chawla’nın kendi araştırmaları ayrıca,yaratıcılık ile çocukluktaki doğa deneyimleri arasında derin ama hala anlaşılmamış bir bağlantının var olduğunu öne sürüyor.” (s.115)

“Nihai yaratıcılık kumaşını dokumak üzere birçok ip bir araya gelir.” (s.115)

“Chawlaya göre,esrik anılar bize “anamlı imgeler,içsel bir dinginlik ,bir doğayla bütünleşme duygusu ve bazılarımıza,yaratıcı bir eğilim” verir.” (s.116)

“Bunların birçoğu,dünyadaki yolumuzu yaratıcı düşünürler olarak çizsek de çizmesek de hepimiz için birer kazançtır.” (s.116)

“Japonların ,yaratıcılığımızın büyük ölçüde özgürlüğümüzden,hem fiziksel hem de zihinsel alanımızın genişliğinden kaynaklandığını bildiklerini söyledi.” (s.117)

“Gelecek kuşakların serilip uzanmaya bile yer bulamayacak kadar mekânsal olarak kısıtlanmasının sonucunda ülkenin içsel yaratıcılığına,bunun sonucunda ekonomik sağlığımıza ne olacak?” (s.117)

“Yaratıcılık mekanı olarak kırların ve ormanların yerini internetin aldığı iddia edilebilir,ama hiçbir elektronik ortam bütün duyuları harekete geçiremiyor.” (s.117)

“Yaratıcılığı tanımlamak ve ölçmek çok zordur;tanım gereği çok öznel dir.” (s.118)

“Doğa insan yapısı çevreye göre daha farklı bir yaratıcılık ve farklı sanat türleri esinleyebilir.” (s.118)

“Bu şehirli,elektronik yaratıcılıkfadesi modern kulaklara ve gözlere hitap ediyor,kendi ritimlerini ve metaforlarını taşıyor.” (s.118)

“Çocuklarını modern(ya da postmodern)yaratıcılığa götüren bir iklimde yetiştirmek isteyen anne babalar onları bu dünyayla tanıştırmakla doğru bir şey yapıyorlar;ama doğal dünyadan yoksun bırakmamak koşuluyla.” (s.118)

Tablodan edinilen bilgiye göre “Hayal Gücü” kelimesi toplamda on bir farklı yerde tespit edilmiştir. Kitabın“Çocukluğun Dehası: Doğa Yaratıcılığı Nasıl Besler ?” bölümündeki “Hayal Gücü “ kelime/kavramına işaret eden cümleler şunlardır:

“Moore’a göre birden fazla duyunun etkin olduğu doğa deneyimleri “kesintisiz zihinsel gelişim için gerekli olan bilişsel yapıların” oluşmasına yardım eder ve çocuklara “yapım ve üretim” için gerekli serbest alanı ve malzemeleri sağlayarak hayal gücünü uyarır.”(s.106)

“Moore doğal alanlar ve doğal malzemeler çocukların sınırsız hayal gücünü uyarır, buluş ve yaratıcılık gücü için ortam sağlar.”(s.106)

“Nicholson’un tanımıyla “dağınık parçalı” bir oyuncak açık uçludur;bir çocuk onu çeşitli şekillerde kullanabilir ve hayal gücünü ve yaratıcılığını kullanarak başka dağınık parçalarla birleştirebilir.” (s.106)

“Bu oyun alanının daha da ötesine,ormanlara,kırlara ve derelere gidildiğinde parçalar daha dağınık ve hayal gücü için çok daha güçlü hale gelir.”(s.107)

“Bu çalışmalardan biri,bir okul bahçesinin daha doğal olmasının,erkek ve kız çocuklara bir arada ve daha eşitlikçi şekillerde oynama olanağı sağlayan,hayal gücüne ve rol yapmaya dayalı oyunları teşvik ettiğini,bir başka çalışma ise çocukların merak duygusunu arttırdığını gösterdi.”(s.107)

“Üzerindeki sessiz gece gökyüzü hayal gücünü harekete geçiriyor ve gelecek imgeleri doğuruyordu.”(s.109)

“Doğanın gizemi ile hayal gücü arasındaki bağlantı Beatrix Potter için daha da açık.”(s.111)

“Cobb 1977’de yıllar süren ve (tam olarak bilimsel olmasa bile)özverili araştırmaların ardından,etkili kitabı The Ecology of İmagination in Childhood’u(Çocuklukta hayal gücünün ekolojisi)yayınladı.”(s.113)

“Vardığı sonuç,araştırdığı yaratıcı kişiliklerin neredeyse hepsinin buluş yeteneği ve hayal gücünün kaynağının erken yaşlardaki doğa deneyimleri olduğuydu.” (s.114)

“Şöyle yazıyordu:Şairin ve çocuğun yaratıcı algılarında düşüncenin kendisinin biyolojisine,hatta hayal gücünün ekolojisine yaklaşıyoruz.” (s.114)

“Yetişme Çağlarımızda bir çoğumuza,geniş bir doğal mekan ve bu mekanı dolduran bir hayal gücü nasip olmuştu.”(s.117)

Tablodan edinilen bilgiye göre “Dağınık Parçalar” kelimesi toplamda on bir farklı yerde tespit edilmiştir. Kitabın“Çocukluğun Dehası: Doğa Yaratıcılığı Nasıl Besler ?” bölümündeki “Dağınık Parçalar” kelime/kavramına işaret eden cümleler şunlardır:

“Nicholson’un “dağınık parçalar” kuramı birçok peyzaj mimarı ve çocuk oyunu uzmanı tarafından benimsenmiştir.”(s.106)

“Nicholson’un tanımıyla “dağınık parçalı” bir oyuncak açık uçludur;bir çocuk onu çeşitli şekillerde kullanabilir ve hayal gücünü ve yaratıcılığını kullanarak başka dağınık parçalarla birleştirebilir.” (s.106)

“Doğal bir oyun alanında tipik olarak şu dağınık parçalar bulunur:su,ağaçlar,çalılar,çiçekler ve uzun çimler;küçük bir göl,gölün içindeki ve başka yerlerdeki diğer canlılar;kum(suyla karıştırılabilirse en iyisi);içine,üzerine ve altına oturabilecek yerler;mahremiyet ve manzara sağlayan yapılar.”(s.106,107)

“Bu oyun alanının daha da ötesine,ormanlara,kırlara ve derelere gidildiğinde parçalar daha dağınık ve hayal gücü için çok daha güçlü hale gelir.”(s.107)

“Neredeyse sonsuz kodlama olanağıyla bir bilgisayarın tarihin en büyük dağınık parçalar kutusu olduğu iddia edilebilir.”(s.107)

“Bütün duylara seslenen doğa,dağınık parçaların ez zengin kaynağı olmayı sürdürür.”(s.107)

“Yeşil,doğal oyun alanları ile asfalt zeminli oyun alanlarını karşılaştıran araştırmalar dağınık parçalar kuramını detekliyor.”(s.107)

“Büyük bir dağınık parçalar kutusu sunmuş ve bütün bir çocuk araştırmacıları kuşağını etkilemiştir.”(s.113)

“Ancak elektronik ortam ve yapılandırılmış çevre,çocuklara ne bir fiziksel dağınık parçalar dizisi ne de gezinmek için alan sunuyor..”(s.117)

“Çamurla,tozla,ısrırgan otlarıyla,gökyüzüyle,aşkın deneyim anlarıyla ve dizlerdeki sıyrıklarla,dağınık parçalar ve olanaklar sunar.”(s.118)

Tablodan edinilen bilgiye göre “Esrik” kelimesi toplamda on farklı yerde tespit edilmiştir. Kitabın“Çocukluğun Dehası: Doğa Yaratıcılığı Nasıl Besler ?” bölümündeki “Esrik” kelime/kavramına işaret eden cümleler şunlardır:

“Çocukluk ve delikanlılık çağlarımda,dışarıdayken mutlu olduğum zamanlarda,bu esriklik beni ansızın yakalardı..”(s.105)

“Doğa,Yaratıcılık ve Esrik Mekanlar” (s.113)

“Chawla, daha yakın tarihli çalışmalarında “esrik yerler”i inceliyor. (s.115)

’Esrik’(İng.’ecstatic’)sözcüğünü özgün anlamında kullanıyor.”(s.115)

“Bu sevinç,korku ya da her ikisini birden içeren esriklik anları,ya da Chawla’nın zarif ifadeleriyle “içimizde gömüü olan ve ömrümüz boyunca enerji yayn radyoaktif mücevherler”en çok yetişme çağlarında,doğada deneyimleniyor.”(s.116)

“Yazar Phyllis Theroux,bir kapı önü sundurmasında yatarken yaşadığı bir esriklik anını etkileyici bir şekilde anlatmıştır.”(s.116)

“Chawla esrik anıların yaşandığı koşulları gözden geçirirken,”bu ortamların hassaslığından” etkilenmiş.”(s.116)

“Esrik anılar mekan genişliği,özgürlük,keşif ve “her beş duyuya seslenen olağanüstü bir gösteri” gerektirir.”(s.116)

“Esrik yerler çocuklarımıza ve bize Cobb’un söylediğinden de fazlasını verir.”(s.116)

“Chawla’ya göre,esrik anılar bize “anamlı imgeler,içsel bir dinginlik,bir doğayla bütünleşme duygusu ve bazılarımıza,yaratıcı bir eğilim verir.”(s.116)

Tablodan edinilen bilgiye göre “Doğa Deneyimleri” kelimesi toplamda sekiz farklı yerde tespit edilmiştir. Kitabın“Çocukluğun Dehası: Doğa Yaratıcılığı Nasıl Besler ?” bölümündeki “Doğa Deneyimleri” kelime/kavramına işaret eden cümleler şunlardır:

“Moore’a göre birden fazla duyunun etkin olduğu doğa deneyimleri “kesintisiz zihinsel gelişim için gerekli olan bilişsel yapıların” oluşmasına yardım eder ve çocuklara “yapım ve üretim” için gerekli serbest alanı ve malzemeleri sağlayarak hayal gücünü uyarır.”(s.106)

“Moore’un işaret ettiği gibi,”doğa deneyimleri,”çocukların birincil deneyim yoluyla doğal sistemlerdeki olguları anlamaların ayardım eder.”(s.112)

“Elbette çocukluktaki bu doğa deneyimleri her insanı bu şekilde etkilemez.(s..113)

“Vardığı sonuç,araştırdığı yaratıcı kişiliklerin neredeyse hepsinin buluş yeteneği ve hayal gücünün kaynağının erken yaşlardaki doğa deneyimleri olduğuydu.” (s.114)

“Örneğin işadamları ve siyasetçiler,sanatçılara kıyasla,çocukluğun erken dönemlerindeki doğa deneyimlerine daha az önem atfederler.”(s.115)

“Chawla’nın kendi araştırmaları ayrıca,yaratıcılık ile çocukluktaki doğa deneyimleri arasında derin ama hala anlaşılmamış bir bağlantının var olduğunu öne sürüyor.” (s.115)

“Doğa deneyimleri de bunlardan biridir.”(s.115)

“Bu sevinç,korku ya da her ikisini birden içeren esriklik anları,ya da Chawla’nın zarif ifadeleriyle “içimizde gömüü olan ve ömrümüz boyunca enerji yayn radyoaktif mücevherler”en çok yetişme çağlarında,doğada deneyimleniyor.”(s.116)

Tablodan edinilen bilgiye göre “Duyu” kelimesi toplamda altı farklı yerde tespit edilmiştir. Kitabın“Çocukluğun Dehası: Doğa Yaratıcılığı Nasıl Besler ?” bölümündeki “Duyu” kelime/kavramına işaret eden cümleler şunlardır:

“Oyun ve öğrenme ortamlarının tasarımı konusunda bir uzaman olan Moore,doğal ortamların bütün duyuları harekete geçirdiği serbest oyunla biçimsel eğitim, birleştirdiği için sağlıklı çocuk gelişimi için temel öneme sahip olduğunu yazdı.”(s.106)

“Moore’a göre birden fazla duyunun etkin olduğu doğa deneyimleri “kesintisiz zihinsel gelişim için gerekli olan bilişsel yapıların” oluşmasına yardım eder ve çocuklara “yapım ve üretim” için gerekli serbest alanı ve malzemeleri sağlayarak hayal gücünü uyarır.”(s.106)

“Bütün duylara seslenen doğa,dağınık parçaların ez zengin kaynağı olmayı sürdürür.”(s.107)

“Joseph P.Lash,Eleanor and Franklin(Eleanor ve Franklin)adlı kitabında,”doğanın güzelliğinin,onun çocukluktan ergenliğe geçerken uyanmakta olan duyularına seslenişi’ni anlatıyor.(s.111)

“Esrik anılar mekan genişliği,özgürlük,keşif ve “her beş duyuya seslenen olağanüstü bir gösteri” gerektirir.”(s.116)

“Yaratıcılık mekanı olarak kırların ve ormanların yerini internetin aldığı iddia edilebilir,ama hiçbir elektronik ortam bütün duyuları harekete geçiremiyor.” (s.117)

4.Tartışma Ve Sonuç

Bu çalışmada Richard Louv’un “Doğadaki Son Çocuk “kitabının ikinci kısmında "Çocukluğun Dehası: Doğa Yaratıcılığı Nasıl Besler ?” bölümünde yer alan 6 kavram üzerinden incelenmiştir. Tablodaki veriler sonucunda bu bölümün araştırmanın konusu olan erken çocukluk döneminde doğa deneyimlerinin yaratıcılıkla ilişkili olduğunu destekler niteliktedir. "Yaratıcılık" kavramının en sık kullanılan kavram olması (45 kez), bölümün odak noktasının doğanın yaratıcı süreçleri ne yönde etkilediği üzerine olduğunu göstermektedir. "Hayal gücü" ve "esrik" (çoşku, kendilik hali) gibi kavramların da yaratıcılıktan sonra önemli bir sıklıkta yer alması, doğada geçirilen zamanın yalnızca becerileri,davranışları değil, aynı zamanda duygusal ve psikolojik durumu da etkilediği fikrini düşündürmektedir. "Dağınık parçalar" ifadesinin 11 kez geçmesi, doğanın, çocuğun zihnindeki bilgi ve izlenimleri birleştirerek anlamlı bütünler oluşturmasına nasıl yardımcı olduğu temasını anlamlı kılmaktadır. "Duyu" ve "doğa deneyimleri" terimlerinin varlığı ise, bu süreçlerin teoriden ziyade,yaparak yaşayarak , duygusal ve deneyimsel temellerinin varlığına dikkat çekmektedir.

Öneriler

- Okul öncesi ve ilköğretim ders programlarına, "yaratıcılığı destekleyici” ve "keşfi “merkeze alan doğa temelli öğrenme modüllerinin uygulanması konusunda zorunluluklar getirilmelidir. Program uygulanması zor olan (Ormanlık alanlar)konulara değil, "yanı başımızdaki yeşil bahçelere “odaklanmalıdır.
- Nicholsun’un "Dağınık parçalar" kuramından esinlenerek, okul bahçeleri asfalt yapılı oyun alanlarından, çocukların hayal gücünü ve yaratıcılığını destekleyecek materyallere(doğal malzemeler, su öğeleri, kum, çamur,tümsekler, gizli köşeler, ekilebilir alanlar) sahip "yeşili bol olan oyun mekanlara" çevrilmelidir.
- Yetişkinler, doğaya karşı merak, saygı ve hayranlık duygularını önce kendileri yaşayarak sonra çocuklarına bu konuda olumlu model olmalı ve bu konuda onları cesaretlendirmelidirler. Doğayı "tehlikeli" veya kirlilik sebebi olarak değil, bir keşif ve huzur alanı olarak sunmalı ve sevdirmelidirler.

Kaynakça

Amabile, T. M. (1996). *Creativity in context: Update to the social psychology of creativity*. Westview Press.

Aktamış, H., & Ergin, Ö. (2007). Bilimsel süreç becerileri ile bilimsel yaratıcılık arasındaki ilişkinin belirlenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33(33), 11-23.

Chawla, L. (1998). Significant life experiences revisited: A review of research on sources of environmental sensitivity. *The Journal of Environmental Education*, 29(3), 11–21. <https://doi.org/10.1080/00958969809599114>

Cobb, E. (1977). *The ecology of imagination in childhood*. Columbia University Press.

Csikszentmihalyi, M. (1996). *Creativity: Flow and the psychology of discovery and invention*. HarperCollins.

Ericsson, K. A., Krampe, R. T., & Tesch-Römer, C. (1993). The role of deliberate practice in the acquisition of expert performance. *Psychological Review*, 100(3), 363–406. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.100.3.363>

İrgin, T., & Öztürk, B. (2025). Mümine Yıldız'ın çocuk kitaplarının değerler eğitimi açısından incelenmesi. *Çocuk Edebiyat ve Dil Eğitimi Dergisi*, 8(1), 139-155. <https://doi.org/10.47935/ceded.1664868>

Kaufman, J. C., & Beghetto, R. A. (2009). Beyond big and little: The four c model of creativity. *Review of General Psychology*, 13(1), 1–12. <https://doi.org/10.1037/a0013688>

Louv, R. (2005). *Doğadaki son çocuk* (C. Çapan, Çev.). TÜBİTAK Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 2005)

Mednick, S. A. (1962). The associative basis of the creative process. *Psychological Review*, 69(3), 220–232. <https://doi.org/10.1037/h0048850>

Moore, R. C. (1986). *Childhood's domain: Play and place in child development*. Croom Helm.

Polat, Ö., & Demirci, F. G. (2021). Erken çocukluk döneminde bilişsel gelişime bir uyarın olarak doğa ile temas ve doğa temelli açık alan etkinlikleri. *Muş Alparslan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(2), 95-113.

Sternberg, R. J., & Lubart, T. I. (1995). *Defying the crowd: Cultivating creativity in a culture of conformity*. Free Press.

Taylor, A. F., & Kuo, F. E. (2009). Children with attention deficits concentrate better after walk in the park. *Journal of Attention Disorders*, 12(5), 402–409. <https://doi.org/10.1177/1087054708323000>

ÇOCUK HAKLARI PERSPEKTİFİNDEN DOĞA VE ÇOCUKLUK: DOĞADAKİ SON ÇOCUK ÜZERİNE BİR İNCELEME

Büşra ÇAKIR ÜMİT

250236015@alparslan.edu.tr 0009-0005-6956-073X

Muş Alparslan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muş, Türkiye

Doç. Dr. Esra DEMİR ÖZTÜRK

e.demir@alparslan.edu.tr 0000-0003-4996-0355

Muş Alparslan Üniversitesi, Okul Öncesi Eğitimi ABD, Muş, Türkiye

Öz

Bu çalışmada, Richard Louv tarafından kaleme alınan *Doğadaki Son Çocuk* adlı eser, çocuk hakları perspektifi çerçevesinde incelenmiştir. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılmış; kitap, içerik analizi yoluyla ele alınarak çocuk haklarının yaşama, gelişim, korunma ve katılım boyutları kapsamında değerlendirilmiştir. İnceleme sonucunda, çocukların doğayla olan etkileşimlerinin azalmasının; oyun, serbest zaman, sağlıklı gelişim ve çevresel farkındalık gibi temel haklar üzerinde olumsuz etkiler yarattığı görülmüştür. Eserde, teknolojinin yaygınlaşması, kentleşme ve yetişkin tutumlarının çocukların doğadan uzaklaşmasında belirleyici rol oynadığı vurgulanmaktadır. Bulgular, doğada geçirilen zamanın çocukların duygusal iyilik hâllerini, bilişsel ve sosyal becerilerini desteklediğini, aynı zamanda çocukların katılım ve sorumluluk bilinci kazanmalarına katkı sağladığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda çalışma, çocuk haklarının yalnızca hukuksal düzenlemelerle değil, günlük yaşam pratikleri ve eğitim ortamları aracılığıyla da desteklenmesi gerektiğini göstermektedir. Sonuç olarak *Doğadaki Son Çocuk* kitabının, çocukların doğayla ilişkisini güçlendirme ve çocuk haklarını bütüncül bir bakış açısıyla ele alma açısından önemli bir kaynak olduğu söylenebilir. **Anahtar Kelimeler:** Çocuk hakları, doğa ve çocuk, gelişim hakkı, yaşama hakkı, korunma hakkı, katılım hakkı

THE LAST CHILD IN NATURE FROM A CHILD RIGHTS PERSPECTIVE

Öz

In this study, the book *Last Child in the Woods* by Richard Louv was examined from the perspective of children's rights. Document analysis, one of the qualitative research methods, was used in the study; the book was analyzed through content analysis and evaluated in terms of the dimensions of children's rights to life, development, protection, and participation. The review revealed that the decline in children's interaction with nature has negative effects on fundamental rights such as play, free time, healthy development, and environmental awareness. The book emphasizes that the proliferation of technology, urbanization, and adult attitudes play a decisive role in distancing children from nature. The findings reveal that time spent in nature

supports children's emotional well-being, cognitive and social skills, and contributes to their participation and sense of responsibility. In this context, the study shows that children's rights should be supported not only through legal regulations but also through daily life practices and educational environments. In conclusion, it can be said that the book *The Last Child in the Woods* is an important resource in terms of strengthening children's relationship with nature and addressing children's rights from a holistic perspective.

Keywords: Children's rights, nature and children, right to development, right to life, right to protection, right to participation.

GİRİŞ

Doğadaki son çocuk kitabı, çocukların doğayla ilgili deneyimlerinin zaman içerisinde nasıl değiştiğini gösteren 2005 ve sonrası çalışmaları ele alan bir eserdir. Kitap çocukların doğadan uzaklaşmasıyla çocuklar üzerinde oluşan gelişimsel sonuçları ele almasıyla çevreye karşı çocuklarda oluşan algı, deneyim ve çocuk hakları üzerine yapılan değerlendirmelere yol gösteren bir eser olarak değerlendirilebilir.

Çocuk kavramına hukuksal ve uluslararası bir açıdan baktığımızda karşımıza şöyle bir tanımlama çıkmaktadır; “ Türkiye'nin onayladığı Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesinin 1'inci maddesi, 18 yaşından küçük herkesi “çocuk” olarak tanımlamaktadır.”(Kulaksız,2014)

Birleşmiş Milletler öncülüğünde gelişen evrensel çocuk hakları yaklaşımı, zaman içerisinde geniş kabul görmüş ve 1989 senesinde Birleşmiş Milletler Kurulunca Çocuk Hakları Sözleşmesi kabul edilmiş ve uluslararası bir çerçeve oluşturulmuştur. Türkiye bu sözleşmeyi 1994 senesinde onaylamıştır. Bu sözleşme çocuğun yalnızca yaşama hakkıyla eğitim ve sağlık hakkının güvence altına alınmasını değil, aynı zamanda sosyal yaşamın tüm alanlarında kendini geliştirmesine yönelik fırsatlar sunmayı hedeflemektedir. Söz konusu uluslararası düzenlemeler, dünyanın her yerindeki çocukların iyi olma halini güçlendirmesi ve refahlarının artırılmasına yönelik uygulamaların hayata geçirilmesini amaçlayan düzenlemelerdir. Bu doğrultuda, çocuk haklarına ilişkin standartların oluşturulması ve çocuk refah sistemlerinin ulusal düzeyde güçlendirilmesi yönünde politikaların geliştirilmesi istenmektedir. (Karakaş ve Çevik, 2016) Sözleşme, çocuğun üstün yararını sağlamak amacıyla, çocukların her türlü korku, tehdit ve baskı ortamından uzak ve güvende yaşamaları, yeme, içme, giyim ve eğitim gibi ihtiyaçlarının karşılanması, kendilerini etkileyen kararların verilmesine katılmaları ve ihtiyaç duydukları bilgilere erişebilmeleri gibi hususları güvence altına almıştır. (Şen,2021) Çocuk Hakları Anlaşmasıyla, çocuğun ebeveynleriyle birlikte yaşaması, çocuğa gerekli bakımın verilmesi, çocuğun yetiştirilmesi ve dahil edilmesi esastır. Çocuğa ebeveynleri tarafından gereken bakımın verilmesi;ebeveynlerin çocuğa rehber olması, ebeveyn sorumluluğu ön planda olarak ifade edilmiştir. Çocuğun ebeveyninden bağımsız olma aşamasında çocuğun sosyal, ekonomik ve kültürel hakları korunmuştur. Çocukların eğitimi, boş zamanlarını değerlendirilmesi ve kültürel etkinliklere katılımlarını hak olarak ele alan sözleşme, çocukların çağdaş eğitim ortamlarında, çok yönlü insanlar olarak yetişmelerini, üretken ve yaratıcı olmalarını hedeflemiştir. (Dirican, 2018) Dirican'a göre çocuk hakları , çocuğun hem insan olmasından hem de bakım, büyütülme ve koruma gereksinimi olmasından kaynaklanan haklardır.

Çocuk Hakları Sözleşmesinin alt temalarını yaşama hakkı, gelişim hakkı, korunma hakkı ve katılım hakkı oluşturur. (Karaman, Kepenekci ve Aslan, 2011, aktaran Bağçeli Kahraman, Kartal ve Yıldız,2020)

- ✓ **Yaşama Hakkı:** Çocuğun yaşama, barınma, tıbbi bakım, bir isme sahip olma, beslenme gibi temel ihtiyaçlarının karşılanmasını içermektedir.
- ✓ **Gelişim Hakkı:** Oyun, eğitim, dinlenme, boş zamanlarını değerlendirme, eğlenme gibi hakları içermektedir.
- ✓ **Korunma Hakkı:** Çocuğun duygusal, fiziksel, ekonomik ve cinsel her türlü istismardan korunmasını içermektedir.
- ✓ **Katılım Hakkı:** Çocuğun görüşlerini açıklama, dernek kurma ve kararlara katılım gibi haklarını içermektedir.

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin temelini yaşama, gelişim, korunma ve katılım hakları kapsar. Bu haklar, çocukların oyun oynama, serbest zamanlarını değerlendirme, çevreyle etkileşim kurma ve kendilerini ifade edebilme süreçleriyle doğrudan ilişkilidir. Özellikle oyun ve doğayla etkileşim, çocukların gelişim haklarının önemli bir parçası olarak değerlendirilmektedir.

Bu bağlamda, çocukların doğaya erişiminin kısıtlanması yalnızca pedagojik bir sorun değil, aynı zamanda çocuk haklarının ihlali olarak ele alınabilecek bir durumdur. Doğal çevre, çocuklar için yalnızca bir oyun alanı değil; öğrenme, keşfetme, katılım ve çevresel sorumluluk geliştirme alanıdır. Bu nedenle çocukların doğayla kurdukları

Bu çalışmada “Doğadaki Son Çocuk Kitabı” Çocuk Hakları kapsamında değerlendirilecektir. Bu değerlendirmede Doğadaki Son Kitabının hangi boyutları ortaya çıkaracağı incelenecektir.

Yöntem

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılmıştır. Doküman analizi, basılı ve elektronik materyaller olmak üzere tüm belgeleri incelemek ve değerlendirmek için kullanılan sistemli bir yöntemdir. Nitel araştırmada kullanılan diğer yöntemler gibi doküman analizi de anlam çıkarmak, ilgili konu hakkında bir anlayış oluşturmak, ampirik bilgi geliştirmek için verilerin incelenmesini ve yorumlanmasını gerektirmektedir (Corbin & Strauss, 2008, aktaran Kırıl,2020). Araştırma sürecinde Doğadaki Son Çocuk kitabı elde edildi. Elde edilen kitap süreç içerisinde okundu ve kitabın karakterleri, önemli noktaları, bölüm başlıkları ve temaları açısından içerik analizi yapıldı.

Bulgular

Bu kısımda Doğadaki Son Çocuk Kitabı Çocuk Hakları açısından incelenmiştir. Elde edilen bulgular şu şekildedir;

Kitabın birinci bölümünde çocukların doğaya çıkıp oyun oynamak, deneyim kazanmak gibi çocukları gelişimsel açıdan destekleyen durumlar yerine evde ya da sosyal alanlarda bulunan teknolojik durumları daha fazla tercih ettikleri görülmektedir. Bu durum çocukların doğadan uzaklaşmasına teknolojik aletlere bağımlı hale gelmesine yol açmaktadır. Çocukların doğadan

uzaklaşarak teknolojik durumlara bağımlı hale gelmesiyle çocuklarda dikkat eksikliği, kaygı, depresyon, davranış bozukluğu gibi durumlarda artış görüldüğü ifade edilmektedir.

Bu durum çocuk hakları bakış açısıyla ele alındığında çocuğun doğadan uzaklaşarak teknolojik durumlara ve ebeveynlere bağlanması gelişim hakkı içerisinde yer alan çocuğun oyun, boş zamanlarını değerlendirme ve eğlenme gibi hakları olumsuz etkilediği görülür. Çocuğun sağlıklı bir şekilde gelişim göstermesi için çocuğun doğa ortamında bulunması gerektiği ve teknolojik aletlerin bilinçli bir şekilde kullanılması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Kitabın ikinci bölümünde yazar çocukların doğayla kurduğu iletişimin zaman içinde değiştiğinin ve bu değişimle birlikte çocukların doğadan uzaklaştığını ele almıştır. Yazar önceki dönemlerdeki doğayla etkileşiminin şimdiki döneme göre daha fazla olduğundan bahsetmiştir. Bu durumda günümüzde çocukların doğayla etkileşim içinde bulunarak deneyim kazanmasını daha sınırlı hale getirmiştir. Yazar bu bölümde çocukların doğayı tanıyabilmesi için doğayı koklaması, işitmesi, tatması ve görmesi gerektiğini belirtmiştir. Çocuklar doğa ile iletişim kurarak ve etkileşime girerek oyunlar oynamalı, deneyim kazanmalıdır.

Çocukların doğayla iletişim kurup deneyim kazanmaları hayal güçlerini, problem çözme becerilerinin gelişimine olumlu yönde katkı sağlar. Bu durumlar çocuk hakları kapsamında değerlendirilince doğa çocukların gelişim haklarına, yaşama haklarına ve katılım haklarına olumlu etkileri bulunmaktadır.

Kitabın üçüncü bölümünde doğanın çocuklar üzerindeki stres düzeyini azaltma, kaygıları hafifletme ve rahatlatıcı etkisinden bahsedilmiştir. Doğanın anlaşılabilmesi için planlanmamış zamanlara ihtiyacı olduğu vurgulanmıştır. Planlanmamış zaman içerisinde çocuklara fırsatlar verilerek çocukların daha mutlu, daha özgür hissetmelerine fırsatlar verilmelidir. Doğanın ebeveynler tarafından boş zaman geçirilme olarak algılandığı ve bu durumun zamanla çocuklara aktarıldığı görülür. Çocukların gelecekte başarılı olmak için hayallere dalmadan akademik başarıya odaklanmak olarak gördüğünden bahsedilmiştir. Oysaki doğada geçirilen zaman çocukların sağlıklı gelişimlerine katkı sağlar yani doğada geçirilen zaman boş zaman değildir. Doğada yapılan aktiviteler çocukların motor becerilerini destekler ve hareketli yaşam fırsatı sunar.

Bu bölüm çocuk hakları kapsamında değerlendirildiğinde doğada geçirilen zamanların çocukların motor becerilerine olan katkıları, çocukların eğlenmesine ,oyun oynamasına verdiği fırsatlarla gelişim haklarına; çocuğun kendini özgür hissetmesi yaşama haklarına; çocuğu duygusal, fiziksel olarak korunmasıyla korunma haklarına katkı sağlar.

Kitabın dördüncü bölümünde yazar ebeveynlerin çocuklarla birlikte doğayı keşfetmesini daha etkili ve eğlenceli olduğundan bahseder. Çocuklarının doğayla etkileşimini sağlayan ebeveynlerin çocuklarının daha az stresli, yaratıcılığı ve oyun duygusunun ise daha çok geliştiğinden bahsedilir. Yazar çocukların doğayla iletişim kurmasının daha kolay olabilmesi için ebeveynlerin de doğayla iletişim kurmasıyla oluşacağından bahseder. Çocuklar günümüzde "sıkıldım" kelimesini kullanınca çocukları avm, film, dijital oyunlar gibi alanlara yönlendirmekteyiz. Ama bu yönlendirme çocukların keyifli vakit geçirmeleri için ideal alternatifler değildir. Bu yönlendirmeler çocukların zihinlerini uyuşmuş hale getirir. Oysaki

çocukların daha uzun, daha rahatlatıcı doğa yürüyüşlerine yönlendirmek yapıcı bir zihnin ortaya çıkmasına zemin hazırlar.

Doğada deneyimler elde eden çocuklar kendilerini sınımayı öğrenir ve bazı riskler alabilirler. Çocukların doğada deneyimler kazanması küçük yaşlardan itibaren desteklenmelidir. Aksi durumda ileriki zamanlarda çocuklarda doğadan korkma ve doğaya karşı ilgi kaybetme durumları görülebilir.

Kitabın dördüncü bölümü çocuk hakları kapsamında değerlendirildiğinde çocukların doğada vakit geçirmelerinin gelişim haklarına katkısı görülmektedir. Çocukların doğayla iletişimine önem verilerek çocuğun kendi sınırlarını keşfetmesine olanak sağlaması açısından hem çocuğun yaşama hakkına hem de korunma hakkına destek verilir.

Kitabın beşinci bölümünde Finlandiya eğitim sisteminin çevre tabanlı olduğu ve Finlandiya eğitim sistemi oyunun önemli bir yerinin olduğu belirtilmiştir. Finlandiya eğitim sistemiyle okul sistemlerinin değiştirilmesi gerektiği ve daha çok çevre tabanlı eğitim sistemlerinin yaygınlaştırılması gerektiği belirtilmiştir. Çevre tabanlı eğitim doğa yoksunluğuna çözüm olacağı vurgulanmıştır. Çevre tabanlı eğitim çocuklara birçok gelişim alanında katkı sağlar, toplumsal çalışmalara fırsat verir. Çocukların eleştirel düşünme ve karar verme becerilerinin gelişmesinde çevre tabanlı eğitimin gerekliliği savunulmuştur. Bu bölümde kamp çalışmalarının çocuklara çeşitli açılardan sağladığı gelişimsel katkılara da değinilmiştir.

Kitabın beşinci bölümü çocuk hakları kapsamında incelendiğinde eğitim sistemine vurgu yapmasıyla çocukların gelişim hakkına değinir. Çocukların gelişimsel faydalarına değinmesiyle yaşama, korunma ve katılım haklarına değinir.

Kitabın altıncı bölümünde yazar, çocukların doğaya yabancılaşmasının yalnızca bireysel değil, aynı zamanda toplumsal bir sorun olduğuna dikkat çekmektedir. Bu bölümde kentleşme, güvenlik kaygıları ve teknolojinin günlük yaşamın merkezine yerleşmesi nedeniyle çocukların doğayla olan bağlarının zayıfladığı vurgulanmaktadır. Çocukların doğal ortamlarla yeterince temas etmemesi, çevreyi tanıma ve çevreye karşı sorumluluk geliştirme süreçlerini olumsuz etkilemektedir. Bu durum çocuk hakları kapsamında değerlendirildiğinde çocukların gelişim, katılım ve yaşama haklarının olumsuz etkilendiği görülmektedir. Doğanın çocuklar için yalnızca bir oyun alanı değil, çevresel farkındalığın geliştiği bir öğrenme alanı olduğu görülmektedir.

Kitabın yedinci bölümünde yazar, çocukların doğayla yeniden bağ kurabilmeleri için ailelere, eğitimcilere ve yerel yönetimlere önemli görevler düştüğünü ifade etmektedir. Çocukların doğada serbest zaman geçirebilecekleri güvenli alanların oluşturulması gerektiği vurgulanmaktadır. Doğada geçirilen zamanın çocukların özgüven gelişimine, sorumluluk alma becerilerine ve kendilerini ifade edebilmelerine katkı sağladığı belirtilmektedir. Bu bölüm çocuk hakları kapsamında değerlendirildiğinde doğayla etkileşimin çocukların gelişim hakkı, oyun ve serbest zaman hakkı ile katılım hakkını desteklediği görülmektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada Doğadaki Son Çocuk kitabı çocuk hakları perspektifiyle ele alınmıştır. Kitapta çocukların doğayla etkileşiminin azalmasının gelişim, oyun, sağlık ve katılım hakları üzerinde olumsuz etkiler yarattığı görülmektedir. Çocukların doğaya erişiminin yalnızca bireysel tercihlerle değil, toplumsal yapı ve yetişkin yaklaşımlarıyla şekillendiği anlaşılmaktadır.

Elde edilen bulgular, çocukların doğayla temasının onların duygusal iyilik hâllerini, sosyal becerilerini ve çevreye karşı sorumluluk bilincini desteklediğini ortaya koymaktadır. Bu durum çocuk haklarının yalnızca yasal düzenlemelerle değil, günlük yaşam pratikleriyle de desteklenmesi gerektiğini göstermektedir. Araştırma sonucunda Doğadaki Son Çocuk kitabının çocuk hakları açısından önemli bir kaynak olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çocukların doğayla etkileşimi; gelişim, sağlık, oyun ve katılım haklarının hayata geçirilmesinde önemli bir role sahiptir.

ÖNERİLER

Bu doğrultuda; ailelerin çocuklarını doğayla buluşturmaya teşvik etmesi.

1. Eğitim ortamlarında çevre ve doğa temelli etkinliklere yer verilmesi,
2. Yerel yönetimler tarafından çocuklara uygun yeşil alanların artırılması,
3. Çocukların serbest ve yapılandırılmamış oyun alanlarına erişiminin desteklenmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Bağçeli Kahraman, P., Kartal, T. ve Yıldız, S. (2020). Resimli çocuk kitaplarında çocuk hakları. *Çocuk Edebiyatı ve Dil Eğitimi Dergisi*, 3(2), 138–163.

Dirican, R. (2018). Tarihi süreçte çocukluk ve çocuk hakları. *Çocuk ve Gelişim Dergisi*, 51-62.

Karakaş, B. ve Çevik, N. (2016). Çocuk refahı ve çocuk hakları bağlamında sosyal politikalar. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 36(2), 45–60.

Karaman Kepenekci, Y. ve Aslan, C. (2011). *Okul öncesi döneme seslenen kitaplarda çocuk hakları*. Ankara: Ankara Üniversitesi.

Kıral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 170–189.

Kulaksız, Y. (2014). Yoksulluk bağlamında çocuk işgücü. *Çalışma Dünyası Dergisi*, 2(3), 91–111.

Louv, R. (2005). *Last child in the woods: Saving our children from nature-deficit disorder*. Chapel Hill: Algonquin Books.

Şen, B. (2021). İnsan hakları, çocuk hakları ve insan hakları eğitimi. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 11(1), 462-482

Doğayla Etkileşimin Çocuk Gelişim Alanlarına Yansımaları: *Doğadaki Son Çocuk* Örneği

Gülbin SEYKAN

gulbinsoykan@gmail.com 0009-0006-2295-4923

Muş Alparslan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muş, Türkiye

Doç. Dr. Esra DEMİR ÖZTÜRK

e.demir@alparslan.edu.tr 0000-0003-4996-0355

Muş Alparslan Üniversitesi, Okul Öncesi Eğitimi ABD, Muş, Türkiye

Öz

Bu çalışma, Richard Louv'un "Doğadaki Son Çocuk" adlı eserinde yer alan doğa deneyimlerinin gelişim alanları üzerindeki etkilerini içerik analizi yöntemiyle incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, kitapta yer alan anlatılar, araştırma bulguları ve deneyim paylaşımları, gelişimsel psikoloji alanındaki temel gelişim alanları (sosyal-duygusal, bilişsel, fiziksel ve sağlık, dil gelişimi) çerçevesinde kategorize edilmiştir. Toplam 331 alıntı ve örnek cümle analiz edilmiştir. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemi kullanılmış ve veriler içerik analizi ile analiz edilmiştir. Bulgular, doğa deneyimlerinin en yoğun olarak sosyal ve duygusal gelişim alanına katkı sağladığını, bunu bilişsel gelişim ve fiziksel-sağlık gelişiminin takip ettiğini göstermiştir. Dil gelişimi ise daha az sıklıkta gözlemlenmiştir. Ancak, birçok doğa deneyiminin birden fazla gelişim alanına katkı sağlaması, doğanın bütüncül bir gelişim desteği sunduğunu göstermektedir. Araştırma bulgularına göre, doğa temelli deneyimlerin çocuk gelişiminin bütünsel desteklenmesinde önemli bir rol oynadığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Gelişim alanları, doğadaki son çocuk, kitap incelemesi

ABSTRACT

Reflections of Interaction with Nature on Areas of Child Development: The Last Child in Nature Example

The purpose of this study is to examine the effects of nature experiences, as described in Richard Louv's book Last Child in the Woods, on children's developmental areas. Document analysis, one of the qualitative research methods, was used in the study. The narratives, research findings, and experience sharing in the book were categorized within the framework of the basic developmental areas accepted in developmental psychology, namely social-emotional, cognitive, physical and health, and language development. Within this scope, a total of 331 quotations and example sentences were analyzed. The findings show that nature experiences contribute most intensely to social and emotional development, followed by cognitive development and physical and health development. It was determined that the contributions to language development were more limited compared to other areas of development. However, the fact that many nature-based experiences simultaneously support multiple areas of development demonstrates that nature offers a holistic contribution to child development. The

research results show that nature-based experiences play an important role in supporting child development in a multidimensional and holistic manner.

Keywords: Areas of development, nature experiences, the last child in nature

Giriş

Doğa, çocuklar için hem bir oyun alanı hem de öğrenme ortamıdır. Çocukların doğayla kurdukları doğrudan temas, onların motor, bilişsel, duyuşsal ve sosyal becerilerinin gelişiminde önemli bir faktör olarak etki etmektedir. (Fjørtoft, 2004; Kuo ve Taylor, 2004). Doğada geçirilen zaman, çocukların hayal gücünü besler, problem çözme becerilerini geliştirir ve duyuşsal sağlığa katkı sağlar (Wells ve Evans, 2003). Çocukların rutin bir şekilde doğada geçirdikleri uzunca vakitlerin ve doğal alanlara kolayca erişimlerinin olması onların doğaya yönelimlerini, bağlılıklarını vs etkileyen faktörlerdir (Moore ve Marcus, 2008).

Yapılan bazı çalışmalara göre, doğada geçirilen zamanın ya da doğa temelli açık hava oyunlarının çocukların gelişim alanlarına, iyi olma hallerine, çeşitli psikolojik etkilere olumlu katkı sağladığı tespit edilmiştir (Cooper, 2015). Doğum öncesinden itibaren 8 yaşına kadar olan evreyi kapsayan erken çocukluk dönemi, bilişsel, sosyal ve duyuşsal, fiziksel gelişim için önemli bir aşamadır (Phillips ve Shonkoff, 2000). Bu dönem boyunca çocuklar hızlı bir gelişim gösterirler ve ileri zamanlardaki sağlıklı gelişimin temelini oluşturan önemli beceriler elde ederler (Bornstein, Britto, Nonoyama-Tarumi, Ota, Petrovic ve Putnick, 2012). Araştırmada, çocuk gelişimi alan yazınında yaygın olarak kabul edilen dört temel gelişim alanı analiz kategorisi olarak kullanılmıştır (T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Temel Eğitim Genel Müdürlüğü, 2024). Bunlar:

1. **Sosyal ve Duyuşsal Gelişim:** Bu bölüm, bireyin doğumdan itibaren çevresel uyarıcılara, grup yaşamına duyarlı olabilmesini ayrıca sosyal ilişkiler kurma, işbirliği yapma, sosyal beceriler, arkadaşlık ilişkileri, sevme, güvenme gibi psikolojik ihtiyaçları vs içermektedir (Millî Eğitim Bakanlığı, t.y.).
2. **Bilişsel Gelişim:** Bu bölüm, doğumdan itibaren yaşadığımız evrenle etkileşime geçmemizi sağlayan ve çevremizi algılamamıza olanak sağlayan bilginin edinilip işlem görmesine, gizlenmesine, yorumlanarak tekrardan hazırlanmasına ve değerlendirilmesine katkı sağlayan, zihinle ilgili tüm süreçleri içermektedir (Millî Eğitim Bakanlığı, t.y.).
3. **Fiziksel ve Sağlık Gelişimi:** Bu bölüm, vücudu oluşturan tüm organların gelişmesini, boy ve kilo artışını, tüm sistemlerde duyu organlarının gelişimini, ince motor (tutma, bırakma gibi) ve kaba motor (koşma, atlama, tırmanma gibi) becerilerini ve fiziksel sağlığı kapsamaktadır (Millî Eğitim Bakanlığı, t.y.).
4. **Dil Gelişimi:** Bu bölüm, seslerin, kelimelerin, sembollerin kazanılması, saklanması ve dilin kurallarına uygun olarak kullanılmasını, iletişimi, isteklerini, duyuş ve düşüncelerini iletme gereksinimini, sözel ifadeyi vs kapsar (Millî Eğitim Bakanlığı, t.y.).

Doğanın etkileyici ve şifacı yönlerini farklı bakış açılarından ve çok çeşitli araştırma kaynaklarından bizlere sunan, Richard Louv'un "Doğadaki Son Çocuk" (Last Child in the Woods) adlı eseri, çocukların doğayla olan bağının kopmasının onlarda yarattığı sorunlara dikkat çeken önemli ve öncü çalışmalardan biridir. Kitap, bilimsel araştırma bulgularını, uzman görüşlerini ve kişisel tecrübeleri bir araya getirerek, doğa deneyimlerinin çocuk gelişimi üzerindeki çok yönlü ve dikkate değer etkilerini geniş bir açıdan ele almaktadır. Kitap 7 ana ve 23 alt bölümden oluşmaktadır. Kitap içeriği analiz edildiğinde; *birinci bölümde*; doğanın çocukların zihninde farklı anlamlar oluşturabileceğinden, doğanın çocuklarda hayal gücünü kullanabileceği ortamlar sağladığı, kendilerini daha huzurlu ve yaratıcı hissedip yetişkinlerin dünyalarından uzaklaşabileceği, “doğa sendromu yoksunluğu” kavramının belirtilerinden ve hangi durumlardan kaynaklı olarak ortaya çıktığından, 3 sınır boyundan ve bu sınır boylarının özelliklerine değinilmiştir. İkinci bölümde; doğanın faydalarından, doğada yetişen bitkilerin bilinmesi sayesinde insan sağlığı için kullanılabileceğinden, doğada zaman geçirmenin çocuklarda ve yetişkinlerde olumlu özellikler geliştirdiğinden, evde balık yetiştirmenin insan psikolojisine olan olumlu birtakım etkilerinden, teknolojiye maruz kalmanın çocuklarda bazı duygusal gerilemelere neden olduğundan bahsedilmiştir. Üçüncü bölümde; çocukların dışarıda oyun oynamamasının sebeplerinden, çocukların serbest olarak kurdukları oyunların vakit kaybı olarak görülmemesi gerektiğinden, “ekofobi” kavramından, ders müfredatlarında doğaya yer kalmamasından, doğa tarihinin öneminden, bazı milli parkların özelliklerinden, yabancı doğa kavramından, bağlanma kuramının doğaya uzandığı etkisinden bahsedilmiştir. Dördüncü bölümde; doğanın şifa yönünden, çocuklarda görülen sıkılma ruh halinin tarihinden ve ebeveynlere, çocuklardaki bu durumu olumluya çevirecek tavsiye fikirlerden, yürüyüşün olumlu etkilerinden ve bunun sonucunda çocuklarda oluşabilecek duygu durumlarından, çocukların teknolojiye fazla maruz kalmasından, çocukları doğada özgür bırakmanın onlara vereceği özgüvenden, çocukların ve gençlerin doğa ile ilk temaslarının avcılık ve balıkçılık yolu ile olduğu günümüzde ise birçok çocuğun denizi görememesinden ve balıkları sadece belli koruma alanlarında gördüklerinden ve dolayısıyla insanların eski alışkanlıklarına dönmesi gerektiği öneri olarak sunulmuştur. Beşinci bölümde; okulların çevre tabanlı okullara dönüşebileceğinden ve okulların sınav sistemine dayalı eğitimden ziyade doğayı merkeze alan bir eğitim sistemine geçilmesi gerektiğinden, çevre tabanlı eğitim programının çocuklar üzerinde önemli etkileri olduğundan ve bunun örneklerinden, bir okulda çevre tabanlı program uygulanmadan önce işlenen disiplin suçlarının çevre tabanlı programa geçildikten sonra düştüğü orandan, “eko okul” kavramından ve örneklerinden, okulların bahçelerinin çocukların doğa ile ilişkiye girecek şekilde düzenlenmesi gerektiğinden bahsedilmiştir. Altıncı bölümde; Batı Avrupa ülkelerinde ve Amerika Birleşik Devletleri’nde çocuklara açılan davaların sebep ve sonuçlarından, şehirlerin ise birer “Zoopolis” (Bitki ve Hayvan dostu şehir) olarak tasarlanması gerektiğinden, öğrencilerin yeşil alanlarda vakit geçirmeye teşvik edildiği örnek araştırma bulgularından bahsedilmiştir. Yedinci bölümde ise; çocukluk çağının insanların kişilik özelliklerinin oluşmaya başladığı yıllar olması sebebiyle çocukların manevi ve ahlaki gelişimlerinde doğanın önemli bir rolü olduğundan bu yüzden doğanın getireceği faydanın gözetilerek çevre tabanlı etkinliklerin yapılmasının çocuklarda olumlu yönde ahlaki gelişim sağlayabileceği vurgulanmıştır. Kitabın son kısmında ise çocukların doğaya hayranlık

duymalarını sağlayacak, çocuklar ve aileler için doğada yapılabilecek 100 etkinlik önerisine yer verilmiştir.

Bu çalışma, Louv'un eserinde yer alan doğa deneyimlerini ve bunların çocuk gelişimi üzerindeki etkilerini sistematik bir içerik analizi yöntemiyle incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın temel araştırma soruları şu şekildedir:

1. "Doğadaki Son Çocuk" kitabında yer alan doğa deneyimleri ve araştırma bulguları, çocuk gelişiminin hangi alanlarına katkı sağlamaktadır?
2. Bu katkılar, gelişim alanları açısından nasıl bir dağılım göstermektedir?

Yöntem

Araştırmanın verileri, nitel veri toplama yöntemlerinden doküman incelemesi yoluyla toplanmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgular hakkında bilgi içeren yazılı ve görsel materyallerin analizidir (Yıldırım & Şimşek, 2011). Çalışmada elde edilen verilerin değerlendirilmesinde ise içerik analizi tekniği kullanılmıştır. İçerik analizi, belirli bir metnin objektif bir şekilde incelenerek, içeriğindeki temaların, kavramların ve anlamların ortaya çıkarılmasını sağlayan bir araştırma tekniğidir (Krippendorff, 2004). Bu çalışmada, Richard Louv'un "Doğadaki Son Çocuk" adlı kitabında yer alan doğa deneyimleri ve araştırma bulguları, çocuk gelişimi alanlarına göre kategorize edilerek analiz edilmiştir.

Çalışmanın veri kaynağını, Richard Louv'un 2005 yılında yayınlanan ve Türkçeye çevrilen 6. basım "Doğadaki Son Çocuk" adlı kitabı oluşturmaktadır. Kitap, toplam 447 sayfa üzerinden incelenmiş ve doğa deneyimlerinin çocuk gelişimine etkilerini gösteren cümleler, paragraflar ve araştırma bulguları sistematik olarak kayıt altına alınmıştır. Veri toplama süreci, iki temel amaç doğrultusunda yürütülmüştür: 1-Çocukların doğada yaptıkları eylemler, aktiviteler ve bunların onlarda uyandırdığı duygular ile ilgili cümlelerin tespit edilmesi. 2- Kitapta bahsedilen bilimsel araştırmalarda çocukların doğada geçirdikleri zamanların ve oyunların hangi gelişim alanlarına katkı sağladığının belirlenmesi.

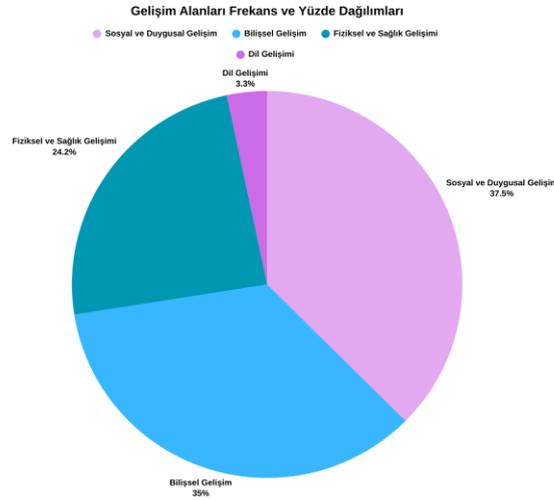
Kitap okunurken, bu iki amaçla ilgili tüm alıntılar ve örnek cümleler araştırmacı tarafından oluşturulan "Gelişim Alanları Belirleme Tablosu" na kaydedilmiştir. Her bir alıntı için sayfa numarası ve ilgili gelişim alan (ları) belirtilmiştir. Toplam 331 ayrı alıntı ve örnek cümle tespit edilmiştir. Her bir alıntı, içeriğine göre bir veya birden fazla gelişim alanına göre belirlenmiştir. Alanları belirleme sürecinde, birçok doğa deneyiminin, birden fazla gelişim alanına katkı sağladığı görülmüştür. Ve bunlar ilgili alanlara göre kodlanmıştır. Her alıntı, kitaptaki bağlamı içinde değerlendirilmiştir. Bir cümlenin hangi gelişim alanına ait olduğuna karar verirken, o cümlenin geçtiği paragraf, bölüm ve genel bağlam dikkate alınmıştır. Araştırma kapsamında her alıntı en az iki kez okunmuştur, belirsiz durumlarda, gelişim psikolojisi literatürüne başvurulmuştur, alanların belirlenmesi sırasında tutarlılık sağlanması için periyodik gözden geçirmeler yapılmıştır. Toplanan veriler, hem nicel hem de nitel analiz teknikleri kullanılarak değerlendirilmiştir.

Nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenirlik kavramları, nicel araştırmalara göre farklı Şekillerde ele alınmaktadır (Lincoln & Guba, 1985). Bu çalışmada geçerlik ve güvenirlik sağlamak için aşağıdaki önlemler alınmıştır: Kitabın tamamı sistematik olarak incelenmiş, seçici örneklem kullanılmamıştır. Veri toplama ve analiz süreci detaylı olarak belgelenmiştir. rnek alıntılar bulgular bölümünde sunulurken, okuyucunun yorumları değerlendirmesine olanak sağlanmıştır. Araştırma süreci detaylı olarak tanımlanmıştır. Kodlama kriterleri açıkça tanımlanmıştır. Sistematik bir veri toplama ve analiz süreci izlenmiştir. Periyodik gözden geermeler yapılmıştır. Ham veri (alıntılar ve sayfa numaraları) sistematik olarak kaydedilmiştir. Bulgular, doğrudan alıntılarla desteklenmiştir.

Bu çalışmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır: Çalışma, yalnızca bir kitap üzerinden geerleştirilmiştir. Farklı kaynaklardan elde edilecek bulgular, sonuçların genellenebilirliğini artırabilir. Kitapta yer alan deneyimler, çoğunlukla Kuzey Amerika bağlamında geerleşmiştir. Kültürel ve coğrafi farklılıklar, bulguların genellenebilirliğini sınırlayabilir. Çalışma, ikincil kaynak analizi üzerinden geerleştirilmiş olup, doğrudan gözlem veya deneysel veri içermemektedir. Bu sınırlılıklar, bulguların yorumlanmasında dikkate alınmıştır.

Bulgular

Araştırmanın ikinci sorusu kapsamında "Doğadaki Son ocuk" kitabı üzerinde yapılan içerik analizi sonucunda, toplam 331 ayrı alıntı ve örnek cümle tespit edilmiştir. Bu alıntılar, dört temel gelişim alanına göre kategorize edilmiştir. Tablo 1, gelişim alanlarının frekans ve yüzde dağılımlarını göstermektedir.

Görsel 1. Gelişim Alanlarının Frekans ve Yüzde Dağılımları

Bulgular, doğa deneyimlerinin en yoğun olarak sosyal ve duygusal gelişim alanına (f=124; %37,5) katkı sağladığını ortaya koymaktadır. Bunu bilişsel gelişim (f=116; %35,0) yakından takip etmektedir. Fiziksel ve sağlık gelişimi nc sırada yer alırken (f=80; %24,2), dil gelişimi (f=11; %3,3) en düşük frekansa sahiptir.

Görsel 2. Doğadaki Son Çocuk Kitabını İçeren İlgili Gelişim Alanları

Sosyal ve Duygusal Gelişim Alanına İlişkin Bulguları

Sosyal ve duygusal gelişim alanı, en yüksek frekansa sahip kategori olarak öne çıkmaktadır (%37,5). Bu alandaki bulgular, doğa deneyimlerinin çocukların duygusal sağlığı, özgüven gelişimi, sosyal ilişkileri ve duygusal düzenleme becerileri üzerindeki derin ve çok yönlü etkilerini vurgulamaktadır.

Kitapta yer alan çok sayıda alıntı, doğanın çocuklar için güçlü bir duygusal sığınak işlevi gördüğünü ortaya koymaktadır. Çocuklar, doğada huzur bulmakta, sakinleşmekte ve duygusal açıdan yenilenmektedir:

"Yıkıcı bir aile ortamında ya da çevrede yaşayan bir çocuk için şifa sunar" (s.9).

"Doğa beni sakinleştirir, odaklanmamı sağlar ve duyularımı harekete geçirirdi" (s.12).

"Çok sinirlendiğim zamanlarda bazen oraya giderim oradaki huzur beni iyileştirmeye yeter" (s.16).

Özellikle stresli yaşam olayları sonrasında, çocukların ve gençlerin doğal ortamlara yöneldiği ve orada rahatlama, netleşme ve perspektif kazandıkları vurgulanmaktadır:

"Fin gençlerle ilgili bir çalışma, gençlerin üzücü olaylardan sonra genellikle doğal ortamlara gittiklerini ortaya çıkardı. Orada zihinleri temizlenebiliyor, geniş bir bakış açısı kazanabiliyor ve rahatlayabilir diyorlardı" (s.61).

Doğa deneyimlerinin çocukların özgüven ve özsaygılarını güçlendirdiğine dair çok sayıda bulgu elde edilmiştir. Doğada, çocuklar kendilerini özgür hissetmekte, kendi kararlarını alabilmekte ve yeteneklerine güvenmeyi öğrenmektedirler:

"Oraya gittiğinde kendini özgür hissediyorsun" (s.16).

"Kendimi özgür hissederdim; orası sanki benim yerimdi, ne istersem yapabilirdim, kimse beni durduramazdı" (s.16).

Doğada oynayan çocukların daha güçlü sosyal bağlar kurduğu, işbirliği becerilerinin geliştiği ve daha derin arkadaşlıklar oluşturduğu belirtilmektedir:

"İsveç'te yapılan bir çalışma açık hava mekanlarına erişimi olan yerlerde yaşayan çocukların ve anne babaların, trafik nedeniyle dışarıya erişimi kısıtlı olanlara göre 2 kat fazla arkadaşları olduğunu gösteriyor" (s.61).

Doğa deneyimlerinin, çocuklarda diğer canlılara karşı empati ve çevreye karşı sorumluluk duygusunu geliştirdiği vurgulanmaktadır:

"...bu etkinlikler çocuklara sabırlı ve gezegendeki diğer canlılara karşı saygılı olmayı öğretebilir; bu biraz zaman alacak olsa bile" (s.238).

Bilişsel Gelişim Alanına İlişkin Bulguları

Bilişsel gelişim, ikinci en yüksek frekansa sahip kategoridir (%35,0). Bu alandaki bulgular, doğa deneyimlerinin dikkat, yaratıcılık, problem çözme, gözlem, sorgulama ve bilişsel esneklik üzerindeki güçlü etkilerini ortaya koymaktadır.

Doğa ile temasın, çocukların dikkat kapasitesini önemli ölçüde artırdığına dair güçlü ve tutarlı bulgular elde edilmiştir. Özellikle Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu (DEHB) olan çocuklar için, doğa deneyimlerinin terapötik etkisi vurgulanmaktadır:

"Doğa ile temasın Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğunun (DEHB) belirtilerini azaltabileceğini, ayrıca bütün çocukların bilişsel yetilerini geliştirebileceğini ve olumsuz baskılara ve depresyona karşı dirençlerini artırabileceğini gösteriyor" (s.43).

Doğal ortamların yaratıcılığı ve hayal gücünü güçlü bir şekilde desteklediği vurgulanmaktadır. Doğa, çocuklara sınırsız olasılıklar sunan, açık uçlu bir oyun ortamı sağlamaktadır:

"Görsel imgelem gücünün ve duyuların tam kullanımını teşvik ederek çocuğun yaratıcılığını destekler" (s.10).

"Çocuk doğada özgürlük, hayal gücü için alan genişliği ve mahremiyet bulur" (s.10).

Okul bahçeleri üzerine yapılan araştırmalar da bu bulguyu desteklemektedir:

"...yeşil alanlar ve yapay oyun alanları içeren okul bahçelerinde yapılan çalışmalarda, çocukların yeşil alanlarda daha yaratıcı oyun formlarına yöneldiği bulundu" (s.107).

Doğada oynayan çocukların problem çözme becerilerinin geliştiği ve yaparak-yaşayarak derin öğrenmeler gerçekleştirdiği belirtilmektedir:

"Başarısızlıklarımız bize şeylerin işleyişi hakkında derin, içsel bir anlayış veriyordu. Fizik yasalarını okullu olmadan çok önce tanımıştık" (s.97).

Risk değerlendirme ve karar verme becerilerinin gelişimi de vurgulanmaktadır:

"Bu yolla onun karşılaştığı durumları değerlendirme yetisini kazanmasına yardımcı oluyorum. ... Buzun üzerinde ilerlerken ona çatlakları okumayı, buzun kalınlığını ve dokusunu anlamının yollarını, su akımı olan yerleri görmeyi, kısaca buzun nerede ince, nerede kalın olduğunu anlamayı öğretiyorum" (s.224).

Kitapta, birçok yaratıcı kişiliğin buluş yeteneği ve hayal gücünün kaynağının erken yaşlardaki doğa deneyimleri olduğuna dair bulgular aktarılmaktadır:

"...vardığı sonuç, araştırdığı yaratıcı kişiliklerin neredeyse hepsinin buluş yeteneği ve hayal gücünün kaynağının erken yaşlardaki doğa deneyimleri olduğuydu" (s.114).

Fiziksel ve Sağlık Gelişim Alanına İlişkin Bulguları

Fiziksel ve sağlık gelişimi alanı, toplam bulguların %24,2'sini oluşturmaktadır (f=80). Bu kategori, motor becerilerin gelişimi, fiziksel aktivite düzeyi, genel sağlık ve psikolojik iyi oluş ile ilgili bulguları içermektedir.

Doğada oynayan çocukların motor becerilerinde önemli gelişmeler gösterdiği bildirilmektedir:

"Bir yıllık bir sürenin sonunda, doğal alanlarda oynayan çocukların, başta denge ve çeviklik olmak üzere, hareket testlerinde daha başarılı oldukları bulundu" (s.58).

"Çalışmalar 'yeşil' ortamda bakılan ve hava durumu ne olursa olsun her gün dışarıda oynayan çocukların daha iyi hareket eşgüdümüne ve konsantrasyon yeteneğine sahip olduğunu gösterdi" (s.128).

Doğadaki oyunların, çocukların fiziksel sınırlarını keşfetmelerine ve risk değerlendirme becerilerini geliştirmelerine güvenli bir ortam sağladığı belirtilmektedir:

"Orada kimsenin yaralandığını hatırlamıyorum. Düşününce, belki de birbirimizin sınırlarını sınarken kendi sınırlarımızı da tanıyorduk diyorum" (s.96).

"Çocukken fiziksel bedeninin doğanın zorluklarına maruz kalması, ortaya daha güçlü bir yetişkin çıkarır" (s.218).

Doğanın stres azaltıcı ve psikolojik iyileşme sağlayan güçlü etkileri vurgulanmaktadır:

"...doğanın duygusal ve fiziksel strese karşı ne kadar güçlü bir panzehir olduğunu bilmeliler" (s.59).

"Doğada zaman geçirmenin temel yararlarından birinin stresin azaltılması olduğunu onaylayan yüzü aşkın araştırmanın bulgularına dikkat çekiyor" (s.60).

Doğa deneyimlerinin, davranış bozuklukları, kaygı ve depresyon belirtilerini azalttığına dair önemli bulgular aktarılmaktadır:

"Evlerinin yakınında daha fazla doğa olan çocukların, daha az olan yaşlılarına göre davranış bozukluğu, kaygı ve depresyon ölçümlerinde daha düşük puan aldıklarını buldular" (s.60).

Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu belirtilerinin doğa deneyimleriyle azaldığına dair çok sayıda bulgu elde edilmiştir:

"Oğlum hala Ritalin kullanıyor, ama doğada o kadar sakinleşiyor ki dağlık bir bölgeye taşınmayı ciddi şekilde düşünüyoruz" (s.125).

"...sosyal konutlarda da olduğu gibi, anne babalar çocuklarının yeşil ortamlarda zaman geçirdikten sonra daha az DEHB belirtisi gösterdiğini bildirdiler" (s.130).

Doğanın genel sağlık ve iyileşme üzerindeki olumlu etkileri kapsamlı bir şekilde vurgulanmaktadır:

"...toprağı kazmanın akıl hastalıkları üzerinde sağaltıcı bir etkisi olduğunu bildirmişti" (s.54).

Dil Gelişimi Alanına İlişkin Bulguları

Dil gelişimi, en düşük frekansa sahip kategoridir (%3,3; f=11). Ancak bu alandaki bulgular, doğa deneyimlerinin dolaylı ama önemli şekillerde dil becerilerine katkı sağladığını göstermektedir.

Doğa gözlemlerinin, çocukların kelime dağarcığını zenginleştirdiği ve betimleyici dil kullanımını geliştirdiği belirtilmektedir:

"Gözde oyunlarımızdan biri doğada gördüğümüz sıra dışı renklere adlar vermektir. 'Bu bir mum ışığı' derdi Julia, birlikte günbatımını izlerken" (s.93).

Doğa deneyimlerinin, anlatı becerilerini ve yazı yeteneğini geliştirdiği vurgulanmaktadır:

"Janet, erken yaşta doğanın ayrıntılarına dikkat etmeyi öğrenmiş olmasının kızının konuşma gelişimine, yazı ve sanat yeteneğine büyük katkı sağladığına ve ayrıntılara gösterdiği dikkatin ona gelecekte de hizmet edeceğine inanıyor" (s.94).

Çevre tabanlı eğitim programlarının, dil sanatları alanındaki akademik başarıyı artırdığı bildirilmektedir:

"Çevre tabanlı eğitim öğrencilere toplumsal çalışmalar, fen, dil sanatları ve matematikte yarar sağlıyor" (s.247).

Doğa temelli etkinliklerin, sosyal iletişimi ve dil kullanımını teşvik ettiği gözlemlenmiştir:

"Alabalıklar büyürken, kıyın ve şehrin çocukları, kaydettikleri ilerlemeyi birbirlerine mektuplarla ve e postalarla bildirdiler" (s.256).

Gelişim Alanları Arası İlişkiler

Analiz edilen alıntıların önemli bir bölümü, birden fazla gelişim alanına katkı sağlayan deneyimleri içermektedir. Bu durum, doğa deneyimlerinin bütüncül bir gelişim desteği sağladığını güçlü bir şekilde göstermektedir.

"Doğa beni sakinleştirir, odaklanmamı sağlar ve duyularımı harekete geçirirdi" (s.12). Bu alıntı hem duygusal düzenleme (sakinleşme) hem de bilişsel işlevleri (odaklanma) içermektedir.

"Daha önce yaşadığımız yerin tersine çocuklar dışarıda, ağaçların çevresinde koşturuyor, kaleler yapıyor ve hayal güçlerini kullanarak oyunlar oynuyorlardı" (s.34). Bu alıntı fiziksel aktivite, bilişsel beceriler ve sosyal etkileşimi bir arada içermektedir.

Bütüncül Gelişim Örnekleri

Bazı uzun ve zengin anlatılar, doğa deneyimlerinin birden fazla gelişim alanını nasıl desteklediğini çarpıcı bir şekilde göstermektedir:

"Bir yerim vardı. Büyük bir çağlayanın yanından bir dere akardı. Oraya büyük bir çukur kazmıştım. Bazen yanıma bir çadır ya da battaniye alır o çukurda öylece uzanır ve ağaçlara gökyüzüne bakardım. Bazen orada uyur kalırdım. Kendimi özgür hissedirdim; orası sanki benim yerimdi, ne istersem yapabiliirdim, kimse beni durduramazdı" (s.16).

Bu anlatı, fiziksel-sağlık gelişimi (kazma, yürüme, rahatlama, dinlenme), bilişsel süreçler (planlama, hayal kurma) ve sosyal-duygusal gelişim (özgürlük hissi, özerklik) alanlarının tamamını içermektedir.

Benzer şekilde, bir babanın çocuklarıyla yaptığı doğa gezileri hakkındaki anlatısı:

"Babamın küreği depoda bulamadığı zaman nasıl hiddetlendiğini hatırlıyorum. Çünkü küreği ben almış olurdu; çömelerek tam sığabileceğim derinlikte, üzerini kontrplakla kapattığımız siperler kazmak için. ... Başka serüvenlerimizde vardı: ağaçlardan sallanmak, ipi altı yüz metre olan uçurtmalar uçurmak. ... Tepemizde her seferinde neyi nasıl yapacağımızı söyleyen birisi olmasındansa, bu şekilde çok daha fazla şey öğreniyorduk. Başarısızlıklarımız bize şeylerin

işleyişi hakkında derin, içsel bir anlayış veriyordu. Fizik yasalarını okullu olmadan çok önce tanımiştık" (s.97).

Bu anlatı, fiziksel beceriler (kazma, sallanma, uçurtma uçurma), bilişsel gelişim (problem çözme, fizik yasalarını anlama, deneme-yanılma), sosyal-duygusal gelişim (özgüven, işbirliği, başarı ve başarısızlıkla başa çıkma) alanlarını kapsamaktadır.

Tartışma

Bu çalışma, "Doğadaki Son Çocuk" kitabında yer alan doğa deneyimlerinin çocuk gelişimi alanlarının üzerindeki etkilerini sistematik bir şekilde ortaya koymuştur. Bulgular, doğa deneyimlerinin çocuk gelişiminin tüm alanlarına katkı sağladığını, özellikle sosyal-duygusal gelişim ve bilişsel gelişim alanlarında yoğunlaştığını göstermiştir.

Çalışmanın en önemli bulgusu, doğa deneyimlerinin en yoğun olarak sosyal ve duygusal gelişim alanına katkı sağlamasıdır (%37,5). Bu bulgu, alan yazındaki diğer araştırma sonuçlarıyla yüksek düzeyde tutarlıdır (Wells ve Evans, 2003; Chawla, 2015; Kaplan, 1995).

Bilişsel gelişim alanının ikinci en yüksek frekansa sahip olması (%35,0), doğa deneyimlerinin zihinsel süreçler üzerindeki güçlü etkisini ortaya koymaktadır. Özellikle dikkat, konsantrasyon, yaratıcılık ve problem çözme becerilerinde gözlenen gelişmeler, mevcut literatürü desteklemektedir (Faber Taylor ve Kuo, 2009; Herrington ve Studtmann, 1998).

Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu (DEHB) belirtilerinin doğa deneyimleriyle azaldığına dair bulgular, özellikle dikkat çekicidir ve önemlidir. Kuo ve Taylor'ın (2004) öncü araştırması, yeşil alanlarda geçirilen zamanın DEHB'li çocukların dikkat kapasitesini önemli ölçüde artırdığını göstermiştir. Bu çalışmadan elde edilen bulgular, hem bu araştırma ile hem de alanyazındaki diğer araştırmanın dikkat üzerindeki etkisi üzerinden tutarlılık göstermektedir (McCurdy vd., 2010).

Fiziksel ve sağlık gelişimi alanındaki bulgular (%24,2), doğal ortamların motor becerilerin gelişimi, fiziksel aktivite düzeyinin artırılması ve genel sağlığın desteklenmesi açısından önemini vurgulamaktadır. Fjortoft'un (2004, 2021) çalışmaları ile tutarlı olarak, doğal oyun alanlarının denge, koordinasyon, çeviklik ve genel motor becerileri geliştirdiği bulunmuştur. Ayrıca McCurdy ve diğerlerinin (2010) çalışması, fiziksel aktivitenin çocukların sağlığını iyileştirdiği göstermiştir ve bu çalışma sonucuyla tutarlıdır.

Dil gelişimi alanının en düşük frekansa sahip olması (%3,3), doğa deneyimlerinin bu alana doğrudan değil, dolaylı yollarla katkı sağladığını göstermektedir. Ancak, dil gelişiminin genellikle diğer gelişim alanlarıyla (özellikle bilişsel ve sosyal-duygusal) birlikte kodlanması, doğanın bütüncül gelişim desteğinin bir göstergesidir.

Çalışmanın en önemli bulgularından biri, birçok doğa deneyiminin birden fazla gelişim alanına katkı sağlamasıdır. Bu durum, doğa deneyimlerinin izole becerileri değil, çocuğun bütüncül

gelişimini desteklediğini göstermektedir. Gelişim alanları arasındaki bu etkileşim, Bronfenbrenner'in (1979) Ekolojik Sistemler Teorisi ile uyumludur; çocuğun gelişimi, çevresel faktörlerle karşılıklı etkileşim içinde, bütüncül bir şekilde gerçekleşmektedir.

Özellikle sosyal-duygusal ve bilişsel gelişim arasındaki güçlü bağlantı dikkat çekicidir. Duygusal olarak rahatlamış, özgüven sahibi çocukların daha iyi konsantre oldukları, daha yaratıcı düşündükleri ve daha etkili problem çözdükleri gözlemlenmiştir. Bu bulgu, duygu-biliş etkileşimine dair nörobilim araştırmalarını desteklemektedir (Immordino-Yang ve Damasio, 2007).

Sonuç

Richard Louv'un "Doğadaki Son Çocuk" adlı eserinde yer alan doğa deneyimlerinin çocuk gelişimi alanları üzerindeki etkileri sistematik bir içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Toplam 331 alıntı ve örnek cümle üzerinden yapılan analiz, doğa deneyimlerinin çocuk gelişiminin tüm alanlarına katkı sağladığını ortaya koymuştur. Bulgular, doğa deneyimlerinin en yoğun olarak sosyal ve duygusal gelişim (%37,5) ve bilişsel gelişim (%35,0) alanlarına katkı sağladığını göstermiştir. Fiziksel gelişim ve sağlık (%24,2) ve dil gelişimi (%3,3) ise daha düşük frekanslarla gözlemlenmiştir. Ancak, birçok doğa deneyiminin birden fazla gelişim alanına katkı sağlaması, doğanın bütüncül bir gelişim desteği sunduğunu ortaya koymaktadır.

"Bu araştırmanın bulguları, doğa temelli deneyimlerin çocuk gelişiminin bütüncül desteklenmesinde kritik ve önemli bir rol oynadığını göstermekte ve bu sonuçlar, son yıllarda yapılan meta-analiz çalışmalarıyla da desteklenmektedir (Tillmann vd., 2018; Beyer vd., 2014)."

"Araştırma sonuçları, özellikle kentsel alanlarda yaşayan ve doğada vakit geçirmek için sınırlı erişimi olan çocukların, rutin olarak doğa deneyimleri yoluyla bilişsel, sosyal-duygusal ve fiziksel gelişimlerinde anlamlı iyileşmeler gösterdiğini ortaya koyan çalışmalarla anlamlı şekilde tutarlılık göstermektedir (Dadvand vd., 2015; Amoly vd., 2014)."

"Eğitim politikalarının, çocukların günlük rutinlerinde doğayla etkileşim fırsatlarını artıracak şekilde yeniden yapılandırılması gerektiği, uluslararası araştırma ve raporlarda da önerilmektedir (Natural England, 2016; Charles, 2009)."

"21. yüzyılda çocuk yetiştirme ve eğitim uygulamalarının, teknoloji ile doğayı dengeleyen bir yaklaşım benimsemesi gerekliliği, hem teorik hem de ampirik çalışmalarla desteklenmektedir (Kellert, 2012; Louv, 2016)."

Sonuç olarak, doğa çocuklar için sadece bir "oyun alanı" değil, aynı zamanda kesintisiz öğreten bir "öğretmen", şifa veren bir "terapi merkezi", güven veren bir "ev" ve sınırsız keşif sunan bir "atölye"dir. Çocukların doğayla olan bağını güçlendirmek, onların bugününe, geleceğine ve yaşadığımız gezegenin sürdürülebilirliğine yapılacak en değerli yatırımdır. Doğayla bağ kuran çocuklar, yalnızca daha sağlıklı, dirençli ve mutlu bireyler olmakla kalmaz; aynı zamanda

çevreye karşı sorumlu, diğer canlılara karşı empatik, yaratıcı problem çözücü ve sürdürülebilir bir gelecek için çaba gösteren bilinçli yurttaşlar haline gelirler.

Öneriler

Bu çalışmanın bulguları ışığında, bazı öneriler sunulabilir:

- ◆ Okul müfredatlarına doğa temelli öğrenme etkinlikleri entegre edilebilir.
- ◆ Okul bahçelerinin beton ve asfalt yerine doğal unsurlar (ağaçlar, çalılar, sulu alanlar, doğal malzemeler) içerecek şekilde yeniden tasarlanabilir.
- ◆ Düzenli açık hava öğrenme etkinlikleri (haftalık doğa gezileri, köy ziyaretleri) eğitim programlarına dahil edilebilir.
- ◆ Öğretmenlere doğa temelli öğretim yöntemleri konusunda hizmet içi eğitim çalışmaları yapılabilir.
- ◆ Tüm okulların, özellikle dezavantajlı bölgelerdeki okulların, doğal alanlara erişiminin sağlanması için politikalar geliştirilebilir.
- ◆ Çocukların doğada serbest, yapılandırılmamış oyun oynayabilecekleri zaman ve mekan sağlanabilir.
- ◆ Sınıflarda ve okul bahçelerinde doğa köşeleri (böcek otelleri, kuş yemlikleri, sebze bahçeleri) oluşturulabilir.

Kaynakça

Amoly, E., Dadvand, P., Forns, J., López-Vicente, M., Basagaña, X., Julvez, J., ... & Sunyer, J. (2014). Green and blue spaces and behavioral development in Barcelona schoolchildren: the BREATHE project. *Environmental health perspectives*, 122(12), 1351.

Beyer, K. M., Kaltenbach, A., Szabo, A., Bogar, S., Nieto, F. J., & Malecki, K. M. (2014). Exposure to neighborhood green space and mental health: evidence from the survey of the health of Wisconsin. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 11(3), 3453-3472.

Bornstein, M. H., Britto, P. R., Nonoyama-Tarumi, Y., Ota, Y., Petrovic, O., & Putnick, D. L. (2012). Child development in developing countries: Introduction and methods. *Child development*, 83(1), 16-31.

Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design* (Vol. 352). Harvard university press.

Charles, C. (2009). The ecology of hope: Natural guides to building a children and nature movement. *Journal of Science Education and Technology*, 18(6), 467-475.

Chawla, L. (2015). Benefits of nature contact for children. *Journal of planning literature*, 30(4), 433-452.

Cooper, A. (2015). Nature and the outdoor learning environment: the forgotten resource in early childhood education. *International Journal of Early Childhood Environmental Education*, 3(1), 85-97.

Dadvand, P., Nieuwenhuijsen, M. J., Esnaola, M., Forn, J., Basagaña, X., Alvarez-Pedrerol, M., ... & Sunyer, J. (2015). Green spaces and cognitive development in primary schoolchildren. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 112(26), 7937-7942.

Fjørtoft, I. (2004). Landscape as playscape: The effects of natural environments on children's play and motor development. *Children Youth and Environments*, 14(2), 21-44.

Fjørtoft, I. (2021). The natural environment as a playground for children: The impact of outdoor play activities in pre-primary school children. *Early childhood education journal*.

Herrington, S., & Studtmann, K. (1998). Landscape interventions: new directions for the design of children's outdoor play environments. *Landscape and urban planning*, 42(2-4), 191-205.

Kaplan, S. (1995). The restorative benefits of nature: Toward an integrative framework. *Journal of environmental psychology*, 15(3), 169-182.

Kellert, S. R. (2012). *Birthright: People and Nature in the Modern World*. Yale University Press.

Krippendorff, K. (2004). *Content analysis: An introduction to its methodology* (2nd ed.). Sage Publications.

Kuo, F. E., & Faber Taylor, A. (2004). A potential natural treatment for attention-deficit/hyperactivity disorder: evidence from a national study. *American journal of public health*, 94(9), 1580-1586.

Lincoln, Y. (1980). Guba. E.(1985). *Naturalistic inquiry*. Beverly Hills: Sage. *Lincoln Naturalistic Inquiry*1985.

Louv, R. (2008). *Last child in the woods: Saving our children from nature-deficit disorder*. Algonquin books.

Louv, R. (2016). *Vitamin N: The essential guide to a nature-rich life*. Hachette UK.

McCurdy, L. E., Winterbottom, K. E., Mehta, S. S., & Roberts, J. R. (2010). Using nature and outdoor activity to improve children's health. *Current problems in pediatric and adolescent health care*, 40(5), 102-117.

Milli Eğitim Bakanlığı. *Gelişim alanları*. MEGEP (Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi). Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri (10. bs.). Ankara: Seçkin.

Moore, R. C., & Marcus, C. C. (2008). Healthy planet, healthy children: Designing nature into the daily spaces of childhood. *Biophilic design: The theory, science, and practice of bringing buildings to life*, 385.

England, N. (2016). A review of nature-based interventions for mental health care. *Natural England Commissioned Reports*, (204).

Phillips, D. A., & Shonkoff, J. P. (Eds.). (2000). From neurons to neighborhoods: The science of early childhood development.

T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Temel Eğitim Genel Müdürlüğü. (2024). *Güncellenen Okul Öncesi Eğitim Programı* [PDF]. <https://tegm.meb.gov.tr/dosya/okuloncesi/guncellenenokuloncesiegitimprogrami.pdf>

Tillmann, S., Tobin, D., Avison, W., & Gilliland, J. (2018). Mental health benefits of interactions with nature in children and teenagers: A systematic review. *Journal of Epidemiology and Community Health*, 72(10), 958-966.

Wells, N. M., & Evans, G. W. (2003). Nearby nature: A buffer of life stress among rural children. *Environment and behavior*, 35(3), 311-330.

Yildirim, A., & Şimşek, H. (2011). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. *Ankara: Seçkin Yayıncılık*, 8.

ORTAOKUL İNGİLİZCE ÖĞRETMENLERİNİN YAPAY ZEKÂ DESTEKLİ İNGİLİZCE ÖĞRETİMİNE İLİŞKİN GÖRÜŞ, DENEYİM VE ÖNERİLERİ

Berkan Salık

İngilizce Öğretmenliği ve Bütünleşik Yüksek Lisans Öğrencisi berkansalik@gmail.com

ORCID ID: 0009-0001-6637-9848

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, ortaokul İngilizce öğretmenlerinin yapay zekâ destekli İngilizce öğretimine ilişkin görüşlerini, deneyimlerini ve önerilerini kapsamlı biçimde ortaya koymaktır. Araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden olgubilim deseni ile yürütülmüştür. Çalışma grubunu 2025–2026 eğitim-öğretim yılında farklı devlet ortaokullarında görev yapan 24 İngilizce öğretmeni oluşturmaktadır. Veriler, araştırmacı tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla toplanmış ve içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiştir. Bulgular, öğretmenlerin büyük çoğunluğunun yapay zekâya yönelik sistemli bir eğitim almadığını, yapay zekâ araçlarını daha çok ders materyali hazırlama, ölçme-değerlendirme ve içerik geliştirme amacıyla kullandıklarını göstermektedir. Bununla birlikte öğretmenler, yapay zekâ kullanımının öğrencilerde tembellik, hazır bilgiye bağımlılık ve yüzeysel öğrenme gibi riskler oluşturabileceğini belirtmişlerdir. Araştırma sonuçları, yapay zekâ yeterliklerinin hizmet öncesi eğitim sürecinde kazandırılmasının önemini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yapay zekâ, İngilizce öğretimi, ortaokul, öğretmen görüşleri

AN EXAMINATION OF MIDDLE SCHOOL ENGLISH TEACHERS' VIEWS, EXPERIENCES, AND RECOMMENDATIONS REGARDING AI-ASSISTED ENGLISH LANGUAGE INSTRUCTION

ABSTRACT

This study aims to comprehensively reveal the views, experiences, and suggestions of middle school English teachers regarding AI-supported English teaching. The research was conducted using the phenomenology design, one of the qualitative research methods. The study group consists of 24 English teachers working in different public middle schools during the 2025–2026 academic year. The data were collected through a semi-structured interview form developed by the researcher and analyzed using the content analysis method. The findings indicate that the majority of teachers have not received

systematic training on artificial intelligence and that they use AI tools mainly for lesson material preparation, assessment and evaluation, and content development. However, teachers also stated that the use of artificial intelligence may pose risks such as laziness, dependence on ready-made information, and superficial learning among students. The results of the study reveal the importance of equipping teachers with AI competencies during the pre-service education process.

Keywords: Artificial intelligence, English teaching, middle school, teacher views

1. GİRİŞ

İngilizce öğretimi, küreselleşmenin hız kazandığı günümüz dünyasında bireylerin akademik, sosyal ve mesleki yaşamlarında önemli bir rol üstlenmektedir. İngilizce, yalnızca bir iletişim aracı değil; aynı zamanda bilim, teknoloji, eğitim ve kültürlerarası etkileşim alanlarında ortak bir dil olarak kullanılmaktadır. Bu bağlamda İngilizce öğretmenleri, öğrencilerin dilsel yeterliklerini geliştirmenin ötesinde, onları küresel dünyaya hazırlayan temel eğitim aktörleri olarak öne çıkmaktadır.

21. yüzyılda yaşanan dijital dönüşüm, eğitim ortamlarını ve öğretmen rollerini önemli ölçüde dönüştürmüştür. Yapay zekâ teknolojileri, öğretim süreçlerini daha bireyselleştirilmiş, etkileşimli ve verimli hâle getirme potansiyeline sahiptir. Ancak bu teknolojilerin pedagojik açıdan etkili biçimde kullanılabilmesi, öğretmenlerin bilgi, deneyim ve tutumlarıyla doğrudan ilişkilidir.

2. YÖNTEM

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden olgubilim (fenomenoloji) deseni kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu, 2025–2026 eğitim-öğretim yılında farklı devlet ortaokullarında görev yapan 24 İngilizce öğretmeni oluşturmaktadır. Katılımcılar gönüllülük esasına göre belirlenmiştir.

Araştırmada veri toplama aracı olarak, araştırmacı tarafından geliştirilen ve iki bölümden oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formunda öğretmenlerin yapay zekâyâ yönelik hazırbulunuşlukları, kullanım deneyimleri ve önerilerini ortaya koymaya yönelik sorular yer almıştır. Elde edilen veriler içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiş, benzer ifadeler kodlanarak temalar oluşturulmuştur.

3. BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

Araştırma bulguları beş alt probleme bölünmüştür: yapay zekâya yönelik hazırbulunuşluk düzeyi, bilinen ve kullanılan yapay zekâ araçları, yapay zekânın kullanım amaçları, algılanan risk ve tehditler ile yapay zekâ yeterliklerinin geliştirilmesine yönelik öneriler Hazırbulunuşluk düzeyine ilişkin bulgular, öğretmenlerin büyük çoğunluğunun yapay zekâ kullanımına yönelik herhangi bir resmi eğitim almadığını göstermektedir. Katılımcılardan yalnızca ikisi kısa süreli çevrim içi eğitimlere katıldığını belirtmiştir. Bu durum, öğretmenlerin yapay zekâya yönelik öz-yeterlik algılarının sınırlı olduğunu ortaya koymaktadır.

Çizelge 1

“Yapay Zekâ Kullanımı Alanında Kendinizi Geliştirmek İçin Neler Yaptınız?” Sorusuna Verilen Yanıtlar:

GELİŞTİRME YOLLARI	KATILIMCILAR	FREKANS
Sosyal medya ve güncel platformları takip ettim	İÖ1, İÖ5, İÖ7, İÖ9	4
Okul içinde deneme/yanılma yoluyla öğrendim	İÖ10, İÖ11	2
Video/online içerikler izledim	İÖ12, İÖ13, İÖ14, İÖ15, İÖ16, İÖ17, İÖ18	7
Bilimsel yayınları takip ettim	İÖ19, İÖ20, İÖ21	3
Kurs/seminer/çevrim içi eğitim aldım	İÖ2, İÖ4	2
Hiçbir şey yapmadım	İÖ3, İÖ6, İÖ8, İÖ22, İÖ23, İÖ24	6

Katılımcıların yapay zekâ konusundaki gelişim çabaları incelendiğinde, ortaya oldukça karmaşık ve dikkat çekici bir tablo çıkmaktadır.

En çok öne çıkan bulgu, katılımcıların büyük bir kısmının bu alanda kendilerini geliştirmek için video ve çevrim içi içeriklere (7 kişi) yönelmesidir. İnternet üzerindeki pratik bilgilere duyulan bu ilgiye rağmen, çalışmanın en çarpıcı sonuçlarından biri de azımsanmayacak sayıda katılımcının (6 kişi) gelişim süreci için henüz hiçbir adım atmamış olmasıdır. Bu durum, grubun bir kısmının yapay zekâya çok hızlı uyum

sağlarken, bir diğer kısmının ise bu teknolojiye henüz mesafeli durduğunu göstermektedir.

Gelişimini sürdüren diğer katılımcılara bakıldığında; 4 kişinin sosyal medyayı bir bilgi kaynağı olarak gördüğü, 3 kişinin ise konuyu daha akademik bir zeminde, yani bilimsel yayınlar üzerinden takip ettiği görülmektedir. Öte yandan, kurumsal eğitimler (kurs/seminer) veya okul içindeki uygulamalı denemeler gibi yöntemler (toplam 4 kişi) diğer seçeneklere göre daha az tercih edilmiştir.

Çizelge 2

“Bildiginiz veya Aktif Olarak Kullandığınız Yapay Zekâ Araçları Nelerdir?” Sorusuna Verilen Yanıtlar

Kullanılan Yapay Zekâ Araçları	Katılımcılar	Frekans
Genel metin üretim araçları(GPT&Gemini vb.)	İÖ3, İÖ5, İÖ7, İÖ11, İÖ13, İÖ15, İÖ17, İÖ19, İÖ21, İÖ24	10
Çeviri araçları(DeepL vb.)	İÖ1, İÖ4, İÖ6, İÖ9, İÖ12, İÖ15, İÖ17, İÖ19, İÖ21, İÖ23	10
Slayt/Sunum/Görsel hazırlama araçları(Canva, Midjourney vb.)	İÖ1, İÖ3, İÖ5, İÖ7, İÖ9, İÖ11, İÖ13	7

Sonuçlara göre, metin yazma ve çeviri yapma işlemleri katılımcılar arasında tam olarak aynı popülerliğe sahip. Hem ChatGPT ve Gemini gibi metin üreten araçlar hem de DeepL gibi gelişmiş çeviri platformları 10'ar kişi tarafından aktif olarak kullanılıyor. Bu durum, grubun yapay zekâyı öncelikle bir "dijital asistan" veya "dil yardımcısı" olarak konumlandığını gösteriyor. Katılımcılar, hem karmaşık metinleri oluştururken hem de yabancı dildeki kaynakları anlamlandırırken bu teknolojilerden yoğun şekilde faydalanıyor.

Diğer taraftan, Canva ve Midjourney gibi görsel üretim veya sunum hazırlama araçları da azımsanmayacak bir kitle (7 kişi) tarafından tercih ediliyor. Bu da yapay zekânın sadece

yazılı işlerde değil, görsel tasarım ve sunum gibi yaratıcılık gerektiren alanlarda da kendine sağlam bir yer edindiğini kanıtlıyor.

Çizelge 3

"Yapay zekâyı hangi amaçlarla kullanıyorsunuz?" sorusuna verilen yanıtlar:

Kullanım Amaçları	Katılımcılar	Frekans
Sınav/soru hazırlamak	İÖ10, İÖ12, İÖ13, İÖ14, İÖ15, İÖ17	6
Ders içeriği geliştirmek	İÖ2, İÖ7, İÖ11, İÖ16, İÖ18, İÖ19, İÖ20, İÖ21, İÖ22, İÖ23, İÖ24	11
Çeviri yapmak	İÖ4, İÖ6, İÖ9, İÖ16, İÖ21	5
Bilimsel araştırma yapmak	İÖ3, İÖ7, İÖ8, İÖ11	4
Resim üretmek için	İÖ1, İÖ2, İÖ5	3

Verilerdeki en baskın sonuç, 11 katılımcının yapay zekâyı doğrudan ders içeriklerini geliştirmek için kullanmasıdır. Bu durum, yapay zekânın artık sadece bir merak konusu olmadığını, eğitimcilerin ders hazırlık aşamasında en büyük yardımcılarından biri haline geldiğini kanıtlıyor. Bunu destekleyen bir diğer önemli bulgu ise 6 katılımcının sınav ve soru hazırlama gibi zaman alan teknik işlerde yapay zekâdan destek almasıdır. Yani katılımcılar, iş yüklerini hafifletmek için bu teknolojiyi bir "mutfak çalışanı" gibi konumlandırmış durumdadır.

Daha teknik ve akademik tarafta ise; 5 katılımcı çeviri yapmak, 4 katılımcı ise bilimsel araştırmalarına katkı sağlamak amacıyla yapay zekâyı başvurmuştur. Yapay zekânın en popüler özelliklerinden biri olan resim üretme ise (3 kişi), diğer kullanım amaçlarına kıyasla daha sınırlı bir kitle tarafından tercih edilmektedir.

Çizelge 4

‘‘Sizce yapay zekâ kullanımı İngilizce öğretimi konusunda ne tür risk/tehditlere yol açabilir?’’ sorusuna verilen yanıtlar:

Risk/Tehditler	Katılımcılar	Frekans
Tembelliğe sürükleyebilmesi	İÖ1, İÖ3, İÖ5, İÖ7, İÖ8, İÖ10, İÖ12, İÖ14, İÖ16, İÖ18, İÖ19, İÖ20, İÖ21, İÖ23, İÖ24	15
Grammer eksikliğine yol açabilmesi	İÖ2, İÖ6, İÖ11, İÖ17	4
Ev ödevlerini verimsizleştirebilmesi	İÖ3, İÖ7, İÖ9, İÖ12, İÖ15, İÖ18, İÖ21, İÖ22	8
Yaratıcılığı törpülemesi	İÖ4, İÖ13, İÖ16, İÖ18, İÖ20, İÖ21	6

Verilerdeki en baskın endişe, açık ara farkla "tembellik" konusudur. 15 katılımcı, yapay zekânın öğrenciyi kolayca kaçmaya ve zihinsel tembelliğe sürükleyebileceğini düşünmektedir. Bu durum, eğitimcilerin yapay zekâyı öğrencinin gelişimini destekleyen bir araçtan ziyade, öğrenme çabasını devre dışı bırakan bir "kısayol" olarak görme eğiliminde olduğunu göstermektedir.

Bu endişeyi destekleyen ikinci büyük risk ise ev ödevlerinin verimsizleşmesi (8 kişi) olarak öne çıkmaktadır. Katılımcılar, öğrencilerin kendi özgün çalışmalarını üretmek yerine ödevleri yapay zekâyı yaptırmasından ve bu yüzden ödevlerin asıl amacına hizmet etmemesinden korkmaktadır. Ayrıca 6 katılımcı, her şeyin hazır sunulduğu bir ortamda öğrencilerin yaratıcılıklarının köreleceği riskine dikkat çekmiştir.

Diğer risklere kıyasla daha teknik bir konu olan gramer eksikliği ise sadece 4 kişi tarafından dile getirilmiştir.

Çizelge 5

İngilizce Öğretmenlerinin Yapay Zekânın Kullanımına Dair Yeterliklerinin Geliştirilmesine İlişkin Önerileri:

Öneriler	Katılımcılar	Frekans
Yapay Zekanın Temel Kullanım Bilgisine Yönelik Müfredat Değişikliği	İÖ1, İÖ2, İÖ3, İÖ4, İÖ5, İÖ6, İÖ7, İÖ8, İÖ9, İÖ10, İÖ11, İÖ12, İÖ13, İÖ14, İÖ15, İÖ16, İÖ18, İÖ19, İÖ21, İÖ23, İÖ24	21
Uygulamalı Olarak Öğretim Desteği Sunulması	İÖ3, İÖ7, İÖ14, İÖ22	4
Sınıfların Yapay Zeka Kullanımına Uygun Hale Getirilmesi	İÖ9, İÖ24	2

Elde edilen sonuçlara göre en temel öneri, müfredatın yapay zekâ okuryazarlığını kapsayacak şekilde yeniden düzenlenmesidir. Bu kadar yüksek bir katılım oranı, öğretmenlerin yapay zekayı artık "ekstra" bir bilgi değil, eğitimin temel bir parçası olarak gördüklerini kanıtlıyor. Katılımcılar, bu konunun kişisel çabaların ötesine geçmesini ve resmi bir eğitim politikası haline getirilmesini beklemektedir.

Bunun yanı sıra, az sayıda katılımcı teorik bilginin ötesine geçilerek uygulamalı destek verilmesi gerektiğini (4 kişi) ve bu teknolojinin okulda verimli kullanılabilmesi için sınıf ortamlarının ve teknik altyapının iyileştirilmesi gerektiğini (2 kişi) dile getirmiştir.

4.ÖNERİLER

Araştırmada ulaşılan bulgulara dayalı olarak geliştirilen öneriler şunlardır:

Uygulamacılar İçin Öneriler

İngilizce öğretmenlerin ders içi veya ders dışı yapay zeka araçlarını etkili biçimde kullanabilmelerini sağlamak amacıyla hizmet öncesi eğitimler almaları sağlanmalıdır.

İngilizce öğretmenlerinin pekiştirme amacıyla verdiği görevlerin yapay zekaya yaptırılmasının zararları hakkında velilere ve öğrencilere bilinç kazandırıcı faaliyetler yürütülmelidir.

İngilizce öğretmenlerinin sınıf içi etkinliklerde kullanabileceği yapay zeka araçları geliştirilip, bunları kullanabileceği bir sınıf ortamı onlara tahsis edilmelidir.

Araştırmacılar İçin Öneriler

Farklı eğitim kademelerinde (ilkokul, lise) görev yapan İngilizce öğretmenlerinin yapay zekâ destekli öğretime ilişkin görüş, tutum ve uygulamalarını karşılaştıran çalışmalar yürütülerek, kademeler arası benzerlik ve farklılıklar ortaya konabilir.

Yapay zekâ destekli İngilizce öğretiminde etik boyut, veri güvenliği, öğrenci mahremiyeti gibi konular derinlemesine nitel çalışmalarla ele alınabilir.

Yapay zekânın yol açabileceği tembelliğe karşı alınabilecek önlemler konusunda kapsamlı bir çalışma yürütülebilir.

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Araştırma sonuçları, yapay zekânın İngilizce öğretiminde destekleyici bir araç olarak önemli fırsatlar sunduğunu, ancak bilinçsiz kullanımının pedagojik açıdan çeşitli riskler barındırdığını göstermektedir. Özellikle öğrencilerin hazır bilgiye yönelmesi ve öğrenme sürecinde pasifleşmesi, öğretmenler tarafından önemli bir tehdit olarak algılanmaktadır.

Bu bağlamda, öğretmen adaylarının yapay zekâ okuryazarlıklarının hizmet öncesi eğitim sürecinde geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Eğitim fakültelerinde yapay zekâya yönelik derslerin programa dâhil edilmesi, öğretmenlerin bu teknolojileri bilinçli ve pedagojik amaçlarla kullanmalarına katkı sağlayacaktır.

ORTAOKUL FEN BİLİMLERİ DERSİNDE DİJİTAL EĞİTİCİ OYUNLAR KULLANIMININ ÖĞRENCİLERİN AKADEMİK BAŞARISINA VE FENE YÖNELİK TUTUMLARINA ETKİSİ

Büşra Kürsü Örencik

Yıldız Teknik Üniversitesi, busra.kursu@std.yildiz.edu.tr, ORCID ID: 0009-0002-5235-5631

Prof. Dr. Mustafa Arslan

Yıldız Teknik Üniversitesi, arslanm@yildiz.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-8625-6546

ÖZET

Bu araştırmanın amacı 8. Sınıf fen bilimleri dersinde “Besin Zinciri ve Enerji Akışı” konusunda dijital eğitici oyunlar kullanımının öğrencilerin akademik başarısına ve fene yönelik tutumlarına etkisini incelemektir. Bu çalışmada deneysel araştırma yöntemlerinden yarı deneysel desenin ön test- son test kontrol gruplu deneme modeli kullanılmıştır. “Besin Zinciri ve Enerji Akışı” konusu deney grubunda müfredatta belirtildiği şekilde ve dijital eğitici oyunlar kullanılarak, kontrol grubunda ise müfredatta belirtildiği şekilde işlenmiştir. Her iki gruptaki dersler aynı öğretmen tarafından işlenmiştir. Süreç başında ve sonunda “Besin Zinciri ve Enerji Akışı Başarı Testi” ve “Fen Bilimleri Dersine Yönelik Tutum Ölçeği” uygulanmıştır. Her iki grup arasında da Besin Zinciri ve Enerji Akışı konusuna yönelik akademik başarılarında ve Fen Bilimleri dersine yönelik tutumlarında anlamlı farklılık olup olmadığı belirlenmiştir. Araştırma sonuçları nicel yöntemlerle analiz edilerek bulgular tablolar halinde sunulmuştur. Ön test-son test farklarının normal dağılıma uygun olduğu Shapiro Wilk testi sonucu karar verilmiştir. Bu sebeple ön test, son test sonuçları Bağımlı Örneklem t testi ile karşılaştırılmıştır. Deney ve kontrol grubunda uygulanan son test, akademik başarı puanı karşılaştırmasında ise Bağımsız örneklem t testi uygulanmıştır. Deney ve kontrol grubunda akademik başarı puanının son test sonuçlarının karşılaştırmasında anlamlı farklılık bulunmuştur. Deney grubunda son test başarı puanı ortalaması (64,82), kontrol grubu ortalamasından (37,33) daha yüksektir. Fen dersine yönelik tutumun deney grubunda kontrol grubundan daha fazla olduğu görülmüştür. Araştırma sonuçları diğer araştırmalarla kıyaslanarak tartışılacak, en son araştırmacılara ve öğretmenlere öneriler sunulacaktır.

Anahtar kelimeler: Web 2.0, Wordwall, Dijital Eğitici Oyunlar, Besin Zinciri ve Enerji Akışı, Akademik Başarı, Fen Bilimleri

YENİ İSTANBUL B1 DERS KİTABINDAKİ YAZMA BÖLÜMÜNDEKİ SORULARIN “METİN YAZMA YÖNTEM VE TEKNİKLERİ BAKIMINDAN” DEĞERLENDİRİLMESİ

Öğr. Gör. Gizem TÜRE,

İstanbul Gelişim Üniversitesi, Türkçe ve Yabancı Dil Uygulama ve Araştırma
Merkezi gture@gelisim.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-6409-6027

ÖZET

Dil, insanların arasındaki iletişimi sağlayan en önemli araçtır. İnsanları diğer canlılardan ayıran en büyük özellik ise dili kullanarak toplumun her alanında varlığını sürdürmesidir. Dil dört temel beceriden meydana gelmektedir. Dili meydana getiren dört temel beceri; dinleme, okuma, yazma ve konuşma becerileridir. Dil becerileri anlama ve anlatma olarak kendi içinde ikiye ayrılmaktadır. Anlama becerisi; dinleme ve okuma becerilerinden oluşmaktadır. Anlatma becerisi ise; yazma ve konuşma becerisiyle varlığını sürdürmektedir. Ancak yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde yazma becerisinde öğrenciler daha çok zorlanmaktadır. Yabancılar Türkçe öğretiminde yazma becerisi bilişsel sürecin aktif olarak kullanıldığı hem dil geliştirici bir süreci kapsar hem de iletişimi sözsüz olarak devam etmesini sağlamaktadır. Bu çalışmanın amacı: “Yeni İstanbul B1 Ders Kitabı” içerisinde yer alan yazma bölümlerindeki soruların değerlendirilmesidir. İlgili çalışmada “Yeni İstanbul B1 Türkçe Ders Kitabı” içinde yer alan yazma etkinlik bölümlerindeki sorular bakımından incelenmiştir. Her temada yer alan 18 yazma bölümündeki yazma becerisine ait sorular araştırmacılar (Coşkun, 2019; Göçer, 2017; Yıldız, Okur, Arı ve Yılmaz,2013; Gündüz ve Şimşek, 2011; Akbayır,2010) tarafından 2006 Türkçe öğretim programı ve ilgili konuyla literatür araştırması yapılarak belirlenmiştir. Çalışmanın analiz sonucunda: Analiz sonucunda, Kitaptaki her üniteye yer alan A, B ve C bölümlerindeki yazma becerisine yönelik sorular ilgili yöntem ve tekniklerle incelendiğinde: “Kontrollü Yazma”, “Yaratıcı Yazma” ve “Bir Metinden Hareketle Yeni Bir Metin Oluşturma” etkinliklerine ağırlık verildiği belirlenmiştir. “Not Alma”, “Özet Çıkararak Yazma”, “Boşluk Doldurarak Yazma”, “Dikte Yazma”, “Metni Tamamlayarak Yazma”, “Tahminde Bulunarak Yazma”, “Eleştirel Yazma” “Kelime ve Kavram Havuzundan Seçerek Yazma” ve “Serbest Yazma” yöntem ve tekniklerine yer verilmediği sonucuna varılmıştır. Bu değerlendirme sonucunda kitapta yazma bölümünde

yazma becerisine yönelik etkinliklerin sayısında sınırlılık olduğu ve var olan yazma sorularının iki yöntem ve teknik üzerinde yoğunlaştığı seçilen konuların bilişsel işleyişinde eksikliklere neden olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yazma Becerisi, Yazma Etkinlikleri, Metin Yazma Yöntem ve Teknikleri

1. GİRİŞ

Dil, insanların birbirleriyle anlaşabilmeleri için en temel araçtır. İnsan, duygu ve düşüncesini kelimelerle oluşturup diğer insanlara aktarmaktadır. Toplumlari bir arada tutan ve yaşayış biçimlerini, gelenek ve görenekleri, inançları, nesilden nesile aktararak milleti birbirine kaynaştıran en güçlü kurumdur (Barın, E. s:19). Dil, toplumlumun kültürel ve akademik gelişimini sağlayan en önemli araçtır. Dil kullanımı evrenseldir. Ana dili öğreniminden sonra akademik ve kişisel gelişimimizi destekleyen birincil araç yabancı dil öğrenimidir. Dil öğrenimindeki en etkili araç ise okuma metinleridir. Yabancılar Türkçe öğretiminde okuma becerisi öğrencilerin seviyelerine göre özel olarak hazırlanmış metinler aracılığıyla sağlanmaktadır. Okuma becerisi çok yönlüdür. Birden fazla işlevi aynı anda gerçekleşmektedir. Yeni bir anlam kurma süreci olarak nitelendirilebilecek olan okumada bilişsel, duyuşsal ve devinişsel becerilerin bir arada kullanılması gerekir (Sever, 1997 akt. Balcı,A. ve Dündar S. A.s:260).

Öğrencilerin okuduğunu anlama yeteneği, yalnızca yabancı dil yeterliliği değil, aynı zamanda eleştirel düşünme ve problem çözme gibi üst düzey zihinsel depolamanın ön kayıdır. Bu nedenle, okuma becerisinin etkin bir şekilde geliştirilmesi, yabancı dil öğretim programlarının başarısındaki kilit noktalardan biridir.

Türkçe dersinde dil becerileri anlama (okuma, dinleme) ve anlatım (konuşma, yazma) becerileri olarak ayrılır. Anlama ve anlatım becerileri, yani dinleme, konuşma, okuma, yazma becerileri gelişmiş bir bireyin Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanma becerisi de gelişmiş demektir (Hezen, 2009: 63 akt. Kurudayıoğlu, M. ve Çetin, Ö. s:4). Buradan da anlaşılacağı üzere başta okuma olmak üzere bütün beceri türleri eş zamanlı olarak varlığını sürdürmekte ve gelişimini bir bütünlük içerisinde var etmektedir. Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde ders kitapları en önemli ve temel materyallerdendir (Ulutaş, M. ve Kara, M. s:2198). Bu nedenle diğer bir önemli konu ise ders içerisinde kullanılan öğrenci

ile dil gelişimindeki en önemli köprü niteliğinde olan kitapların içerisindeki metinlerdir. Ders kitaplarında yer alan soruların niteliği, öğretmenlerin hazırlayacağı sorulara da model oluşturacağından oldukça önemlidir. Anadili öğretiminin temel amaçlarından birisi de öğrencilerde eleştirel ve yaratıcı düşünme yeteneği geliştirmektir. Bu alanda kullanılan en etkili yöntemlerden biri ise soru-cevap yöntemidir (Kuzu, S.T, s:60).

Bu çalışmanın amacı: “Yeni İstanbul B1 Ders Kitabı” içerisinde yer alan yazma bölümlerindeki soruların değerlendirilmesidir. İlgili çalışmada “Yeni İstanbul B1 Türkçe Ders Kitabı” içinde yer alan yazma etkinlik bölümlerindeki sorular bakımından incelenmiştir. Her temada yer alan 18 yazma bölümündeki yazma becerisine ait sorular birçok araştırmacı (Coşkun, 2019; Göçer, 2017; Yıldız, Okur, Arı ve Yılmaz,2013; Gündüz ve Şimşek, 2011; Akbayır,2010) tarafından 2006 Türkçe öğretim programı ve ilgili konuyla literatür araştırması yapılarak belirlenmiştir. Çalışmanın analiz sonucunda yazma becerisine ait bölümlerdeki sorular: “1.Not Alma, 2. Özet Çıkararak Yazma, 3. Boşluk Doldurarak Yazma, 4. Kelime Ve Kavram Havuzundan Seçerek Yazma, 5. Serbest Yazma, 6. Kontrollü Yazma, 7. Gülümlü Yazma, 8. Dikte Yazma, 9. Yaratıcı Yazma, 10. Metni Tamamlayarak Yazma, 11. Tahminde Bulunarak Yazma, 12. Eleştirel Yazma, 13. Bir Metni Kendi Kelimeleriyle Yeniden Oluşturma, 14. Bir Metinden Hareketle Yeni Bir Metin Oluşturma, 15.Duyulardan Hareketle Yazma Ve 16. Grup Olarak Yazma” olarak belirlenen on altı yöntem ve tekniğe göre incelenmiştir.

2. BULGULAR

2.1. Metinde Yer Temalar ve Temalarda Yer Alan Yazma Bölümlerindeki Sorular

İncelenen kitabın adı “*Yeni İstanbul B1 Ders Kitabı*”dır.

İlgili Türkçe ders kitabı altı temadan oluşmaktadır. Temalar sırasıyla: 1.Yeni Bir Hayat, 2. İş Dünyası, 3. Her Şeyin Başı Sağlık, 4. Eğitim Hayatı, 5. Hayallerimiz 6. İnsanlar Konuşa Konuşa’dır.

2.2.Kitapta Yer Yazma Bölümündeki Soruların Metin Yazma Yöntem ve Teknikleri Bakımından Değerlendirilmesi

İlgili çalışma Yeni İstanbul B1 Türkçe Ders Kitabı bütüncül bir yaklaşımla sadece yazma bölümlerindeki sorular bakımından incelenmiştir.

Çalışma içerisinde, kitapta yer alan yazma bölümündeki 18 yazma becerisini geliştirmeye yönelik hazırlanmış etkinliklerde; bir soru ve bu soruya ait alt sorular bulunmaktadır.

Yazma bölümünde yer alan sorular ait sorular araştırmacılar (Coşkun, 2019; Göçer, 2017; Yıldız, Okur, Arı ve Yılmaz,2013; Gündüz ve Şimşek, 2011; Akbayır,2010) tarafından 2006 Türkçe öğretim programı ve ilgili konuyla literatür araştırması yapılarak belirlenmiştir. Araştırma içerisinde özel olarak seçilen bir etkinlik ya da yazma etkinliği bulunmamaktadır. Kitabın ilgili bölümleri bütüncül olarak incelenmiştir.

- 1. Not Alma: Bir konuşma dinlenirken veya bir metin okunurken anlatılanlar arasında kayda değer görülenler bir kenara not edilir. Gerçekteşen bu yazma işine not tutma denir (Göçer, 2016).
- 2. Özet Çıkararak Yazma: Özet çıkarmak metnin temel düşüncelerini ve sırasını bozmadan kısaltmak olarak tanımlanmaktadır (Gündüz ve Şimşek, 2011).
- 3. Boşluk Doldurarak Yazma: Boşluk doldurma öğrencilerin yaratıcılıklarını geliştiren ve hazır bir metne uygun cümle kurmalarını sağlayan oldukça etkili bir yazma yöntemidir (Gündüz ve Şimşek, 2011).
- 4. Kelime ve Kavram Havuzundan Seçerek Yazma: Bireylerin sahip olduğu kelime ve kavramları ortaya çıkarma ve kullandırmada etkili olan kelime ve kavram havuzundan seçerek yazma tekniği öğrencilerin kelime hazinelerini geliştirmelerine katkıda bulunacaktır (Dađtaő, 2012).
- 5. Serbest Yazma: Serbest yazma çalışmalarıyla öğrenenlerin duygu ve düşüncelerini kendi tarzlarına göre ve yazım kurallarına dikkat ederek yazmaları istenir. Genellikle iki ya da daha çok verilen başlıklardan biri seçilerek kompozisyon yazılması istenir (Ünsal, 2008).
- 6. Kontrollü Yazma: Kodları ve boyutları öğretmen tarafından belirlenmiőt bir konuda yapılan yazma çalışmasıdır (Gündüz ve Şimşek, 2011).
- 7. GÜdümlü Yazma: Öğrencilerin önceden belirlenen belli bir konu hakkında tartışmaları, düşünce üretmeleri ve yargıya ulaşmaları için yapılan sınıf içi çalışmadır (Gündüz ve Şimşek, 2011).
- 8. Dikte Yazma: Genel olarak söylenen ya da dinlenen yazma amacıyla kullanılan yazı çalışmalarına verilen isimdir (Coşkun, Taşkaya ve Bal, 2013).
- 9. Yaratıcı Yazma: Yaratıcı yazı kişinin bir konudaki duygu ve düşüncelerini hayal gücünü kullanarak özgürce kağıda dökmesidir (Oral, 2003).
- 10. Metni Tamamlayarak Yazma: Düşünce ağırlıklı ama daha çok kurmaca metinlerin tamamlanmasında başvurulan bir yazma tekniğidir (Gündüz ve Şimşek, 2011).
- 11. Tahminde Bulunarak Yazma: Öğrenenlerin metnin öncesi veya sonrasına dair tahminlerde bulunmaktır (Coşkun, 2019).
- 12. Eleştirel Yazma: Eleştirel yazma bir konuyu veya olayı farklı açılardan ele alarak yorum yapma ve bu düşünceleri sentezleyerek tutarlı bir metin ortaya koymaktır. Eleştirel yazmada her Şeyden önce sorgulayıcı bir bakış açısı gerekir (Coşkun, 2019).

- 13. Bir Metni Kendi Kelimeleriyle Yeniden Oluşturma: Öğrencilere özgün ve rahat okunabilir metinler verip okuttuktan sonra izleği ve konuyu değiştirmeden kendi üsluplarıyla yeni bir metin yazdırmaktır (Gündüz ve Şimşek, 2011).
- 14. Bir Metinden Hareketle Yeni Bir Metin Oluşturma: Herhangi bir türde yazılmış bir metnin ana düşüncesinden ve amacından uzaklaşmadan başka bir metin türünde kaleme alınmasıdır (Coşkun, 2019).
- 15. Duyulardan Hareketle Yazma: Duyu organlarının işin içine katıldığı, hissedilenlerin, algılananların anlamlı bir şekilde yazıya aktarılmasıdır (Coşkun, 2019).
- 16. Grup Olarak Yazma: Bir grup öğrencinin belli bir konu çerçevesinde bir araya gelerek her bireyin konunun farklı yönlerini ele aldığı iş birliğine dayalı bir yazma uygulamasıdır (Coşkun, 2029).

Tablo 1. Yazma Bölümündeki Soruların Değerlendirilmesi

Yazma Bölümü	Kontrollü Yazma	Güdümlü Yazma	Yaratıcı Yazma	Bir Metinden Hareketle Yeni bir Metin Oluşturma	Duyulardan Hareketle Yazma	Grup Olarak Yazma
1-A	X					
1-B		X				X
1-C	X					X

2-A	X					
2-B	X					
2-C	X		X			
3-A	X					
3-B	X			X		
3-C		X		X		
4-A	X					
4-B	X					
4-C	X		X		X	
5-A	X		X			
5-B	X		X	X		
5-C	X			X		
6-A	X					
6-B	X					

6-C	X			X		
-----	---	--	--	---	--	--

2.3.Kitapta Yer Alan Yazma Bölümlerinin “Yazma Yöntem ve Teknikler” Doğrultusunda Değerlendirildiğinde:

1.Ünite 1A’da bulunan yazma bölümündeki soru:

14 Nerede oturuyorsunuz ya da aileniz nerede oturuyor? Aşağıdaki konulardan yararlanarak bir metin yazalım.

Konum ve büyüklük (yer, metrekafe)
İç /dış özellikler (ısıtma, döşeme, güvenlik, bahçe, park, spor salonu vb.)
Ulaşım (metroya, otobüs duraklarına, iskeleyle yakınlık)
Ev tipi (daire, müstakil ev, yurt vb.)
Merkeze yakınlık (çarşı, alışveriş merkezi, hastane vb.)
Evin yaşı ve durumu (eski, yeni, sıfır ev, tadilat durumu vb.)
Ev ile ilgili diğer detaylar (aidat, kaç kişi yaşıyor vb.)

Görsel 1: 1.Ünite 1A Yazma Bölümü Resmi

Etkinliğe ait soru, kontrollü yazma metin yazma yöntem ve tekniğinden meydana gelmiştir.

1B’de bulunan yazma bölümünde bir ilan verilmiştir.

9 Aşağıdaki konularla ilgili bir arkadaşımızla iş bölümü diyalogu yazalım.

	Temizlik	Yemek	Bulaşık	Fatura Ödeme
Durum	Ev arkadaşınızla haftalık düzenli temizlik yapmak istiyorsunuz. Evi süpürmek, toz almak, yerleri silmek vb. görevler için aranızda iş bölümü yapın.	Eşiniz de siz de çalışıyorsunuz. Evde yemek yapmak için ikinizin de az zamanı var. Yemeği hazırlamak, sofrayı toplamak vb. konularda iş bölümü yapın.	Evde üç arkadaş yaşıyorsunuz. Bulaşıklar sık sık mutfakta bekliyor ve bu durumdan rahatsızsınız. Ev arkadaşlarınızla bir toplantı yapıp bulaşıkları düzenli olarak yıkamak için iş bölümü yapın.	Ev arkadaşlarınızla elektrik, su, doğal gaz, internet vb. faturalarını hesaplayarak ödemek için bir plan yapın.

Görsel 2: 1.Ünite 1B Yazma Bölümü Resmi

Etkinliğe ait soru, güdümlü yazma ve grup olarak yazma metin yazma yöntem ve tekniğinden meydana gelmiştir.

1C’de yazma bölümündeki soru:

8 Aşağıdaki tabloyu dolduralım. Daha sonra ikili gruplar oluşturalım ve arkadaşlarımızla birbirimize sorular soralım.

Ne zaman / nerede / kiminle / nasıl ?	Kendi ülkendeyken neler yapıyordun?	Şimdi neler yapıyorsun?
Okul / iş / kurs	Örnek: Kendi ülkemdeyken liseye gidiyordum.	Örnek: Şimdi İstanbul’da Türkçe kursuna gidiyorum.
Boş zamanlarda		
Hafta içi evde / okulda / işte		
Hafta sonu ailenle / arkadaşlarıyla / çocuklarıyla		
Sosyal Medya		

Görsel 3: 1.Ünite 1C Yazma Bölümü Resmi

Etkinliğe ait soru, kontrollü yazma metin yazma yöntem ve tekniğinden meydana gelmiştir.

2A’da yazma konusu:

12 Daha önce yaz tatilinde çalıştınız mı?

13 İnternette iş ilanlarına başvuru yaptınız mı?

www.yazlikisbul.com

<p>Türkçeni ve İstanbul hakkındaki tarihi bilgilerini kullanarak para kazanmak ister misin? Tatil döneminde güzel bir iş ister misin?</p> <p>Başvuru Şartları:</p> <ul style="list-style-type: none">• İyi derecede Türkçe ve İngilizce bilmek (en az B2 sertifikasına sahip olmak)• İstanbul’un tarihi ve turistik yerleri hakkında bilgi sahibi olmak• Üniversite mezunu olmak	<p>Çocuklarla birlikte oyunlar oynayarak güzel bir tatil geçirmek ister misiniz? Uluslararası bir yaz kampında 10-15 yaş grubundaki çocuklarla ilgilenmek için, eleman aranmaktadır.</p> <p>Başvuru Şartları:</p> <ul style="list-style-type: none">• Aktivite ve geziler organize etmek• İyi derecede İngilizce ve Türkçe bilmek• Daha önce çocuklarla resim yapma ve kitap okuma gibi aktivitelere katılmak• “Çocuk Gelişimi” ve “Oyunlarla Eğitim” gibi sertifikalara sahip olmak	<p>Minipizza’da akşam çalışmaya ne dersiniz?</p> <p>Başvuru Şartları:</p> <ul style="list-style-type: none">• Motosiklet ehliyetine sahip olmak• 18 yaşını tamamlamak• Akşam ve hafta sonu çalışabilmek• Ankara Emek bölgesini bilmek• Güler yüzlü ve sosyal bir kişi olmak
---	--	--

Görsel 4: 2.Ünite 2A Yazma Bölümü Resmi

Etkinliğe ait soru, kontrollü yazma metin yazma yöntem ve tekniğinden meydana gelmiştir.

2B’de bulunan yazma bölümünde bir yönerge verilmiştir:

13 Hayatınızdaki en başarılı insanın başarı hikâyesini aşağıdaki sorulardan yararlanarak anlatınız.

- Bu kişi kim? (Nereli, kaç yaşında, siz onu nasıl tanıdınız?)
- Hangi konuda başarılı oldu ve nasıl bu başarıya ulaştı?
- Hangi engelleri aştı ve nasıl zorluklar yaşadı?
- Kimlerden yardım aldı?
- Bu kişi ve onun başarıları sizin için neden önemli?

Görsel 5: 2.Ünite 2B Yazma Bölümü Resmi

Etkinliğe ait soru, kontrollü yazma metin yazma yöntem ve tekniğinden meydana gelmiştir.

2C yazma bölümündeki konu:

HAYALİNİZDEKİ MESLEK

10 Aşağıdaki sorulardan yararlanarak hayalimizdeki meslek hakkında bir metin yazalım.

Mesleğin adı ve çalışma yeri

Mesleği seçme sebebiniz

Maaş

Bu işin özellikleri (Bol kazançlı, eğlenceli, tehlikeli, esnek saatler, takım çalışması, seyahat etmek vb.)

İşin koşulları (Eğitim seviyesi, sertifika, dil bilmek vb.)

Görsel 6: 2.Ünite 2C Yazma Bölümü Resmi

Etkinliğe ait soru, kontrollü yazma ve yaratıcı metin yazma yöntem ve tekniğinden meydana gelmiştir.

3A’de bulunan yazma bölümündeki soru:

- 10 Sağlıklı olmak için nasıl beslenmeliyiz? Neler yapmalıyız? Nasıl yaşamalıyız? Sizin tavsiyeleriniz nelerdir? Aşağıdaki yönlendirmelere bakınız ve bu konular ile ilgili bir metin yazınız.

Giriş Paragrafı:

Sağlık neden önemlidir?

Gelişme Paragrafı 1:

Öncelikle... / İlk olarak... / Örneğin...

Sağlıklı olmak için nasıl beslenmeliyiz? (Neler yemeli/içmeliyiz? / Öğünlerimiz nasıl olmalı? / Hangi besinler sağlıklıdır? Örnekler veriniz.)

Gelişme Paragrafı 2:

Ayrıca... / Bunun yanı sıra... / Örneğin...

Sağlıklı olmak için nelerden uzak durmalıyız? (Stresli bir hayat / bağımlılıklar sağlığımızı nasıl etkiler? Örnekler veriniz.)

Gelişme Paragrafı 3

Buna ek olarak... / Örneğin...

Başka hangi yöntemler sağlıklı bir hayat yaşamamıza yardım eder? (Uyku düzeni, spor, sosyal ilişkiler konusunda neler yapmamız gerekir? Örnekler veriniz.)

Sonuç Paragrafı:

Sonuç olarak ... / Sonuçta ... / Son olarak ...

Size göre genel olarak sağlıklı bir hayat nasıl olmalıdır? Siz bu tavsiyelere ne kadar uyuyorsunuz? Uzun ve sağlıklı bir yaşam sizin için neden önemli?

Görsel 7: 3.Ünite 3A Yazma Bölümü Resmi

Etkinliğe ait soru, kontrollü yazma metin yazma yöntem ve tekniğinden meydana gelmiştir.

3B’de bulunan yazma bölümündeki soru:

- 17 Tabloyu inceleyelim ve bir metin yazalım.

Metinde şu taslağı kullanabilirsiniz:

Giriş Paragrafı:

Hastalıklarla ilgili genel bilgiler. Hangi hastalıklar ölümlere sebep olmaktadır? Size göre bu hastalıkların sebepleri neler olabilir? (Bulaşıcı hastalıklar, genetik, beslenme alışkanlıkları, yaralanmalar vb.)

Gelişme Paragrafları:

Bu hastalıklara karşı önlemler, insanların görevleri, yetkililerin (devlet, sağlık kuruluşları, uluslararası kuruluşlar vb.) görevleri. Araştırmalardan örneklerle yer verin. Kendi hayatınızdaki tecrübelerinizi paylaşın.

Sonuç:

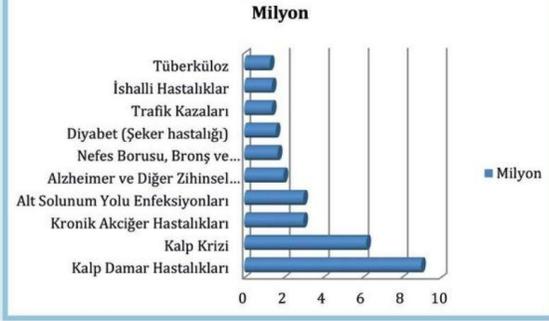
Kısaca özetleyin, son düşüncelerinizi ve çözüm önerilerinizi yazın.

Görsel 8: 3.Ünite 3B Yazma Bölümü Resmi 1

DÜNYADA HANGİ HASTALIKLAR SEBEBİYLE İNSANLAR ÖLÜYOR?

Dünya Sağlık Örgütü'ne (WHO) göre her yıl dünyada yaklaşık 60 milyon kişi ölmektedir. Bu ölümlerin neredeyse yarısına beş hastalık sebep oluyor. Kalp damar hastalıkları ve kalp krizi bu sebeplerin başında gelmektedir. Yandaki tabloda insanların ölüm sebepleri verilmiştir.

Görsel 9: 3.Ünite 3B Yazma Bölümü Resmi 2

Etkinliğe ait soru, kontrollü yazma ve bir metinden hareketle yeni bir metin oluşturma metin yazma yöntem ve tekniğinden meydana gelmiştir.

3C'de bulunan yazma bölümündeki soru:

ANLAT DERDİNİ BANA derdininlat.com.tr

Melek Abla, uzun zamandır üniversite sınavına çalışıyorum. İki ay sonra sınav var. Ben bu sınava çok çalıştım ama çok stresli ve gerginim. Stresten uyuyamıyorum. Ne yapmam gerek? (Yavuz, 19)

Sevgili Yavuz,
Sınav stresi yaşıyorsun, bu çok normal. Ama stresten uzak durman gerek. Bu, sınavını olumsuz etkileyebilir. Kendine güvenmelisin. Çalışmayı bırakmaman gerek. Başarılar dilerim.
Melek Abla

Ben genellikle çok mutlu ve neşeli biriyim. Son zamanlarda hayatımda hep olumsuz olaylar yaşıyorum. Kendimi mutlu hissetmek için abur cubur yiyorum. Geçen gece çikolata kavanozunu kaşıklayarak bitirdim. Ne yapmam lazım? (Esra, 32)

Melek Abla, iki gün önce sevgilimden ayrıldım. Ama şu an onu çok özledim. Onunla tekrar konuşmak istiyorum. Ne yapmam gerek? (Özge, 23)

Melek Abla, ben her gün alışveriş yapıyorum. Ya alışveriş merkezinden ya da internet üzerinden bir şeyler satın alıyorum. Aslında benim hiçbir şeye ihtiyacım yok ama ben yine de alışveriş yapmak istiyorum. Ne yapmam lazım? (Damla, 35)

12 Yukarıdaki blogda Esra, Özge ve Damla sorunlarını anlatmış. Onlar için ayrı ayrı tavsiye yazısı yazalım.

Görsel 10: 3.Ünite 3C Yazma Bölümü Resmi

Etkinliğe ait soru, güdümlü yazma ve bir metinden hareketle yeni bir metin oluşturma metin yazma yöntem ve tekniğinden meydana gelmiştir.

4A yazma bölümündeki konu ve konu alt başlıkları aşağıdaki gibidir:

Aşağıdaki bölümlere bakalım ve adımları takip ederek karşılaştırmalı yazma çalışması yapalım.

Konu:

- Üniversite okumanın avantajları ve dezavantajları nelerdir?
- Hangi meslek grubu için üniversite okumak avantajlıdır?
- Hangi meslek grubu için üniversite okumak dezavantajlıdır?

Giriş:

- Konuyu açıkla (öncelikle, ilk olarak, başta..)
- Avantaj ve dezavantajlar hakkında kısa bilgi

Gelişme: Paragraf (1)

- Avantajlar hakkında bilgi ver.
- Açıkla ve detay ver.
- Örnek ver. (örneğin, buna ek olarak, örnek vermek gerekirse, mesela)

Paragraf (2)

- Dezavantajlar hakkında bilgi ver.
- Açıkla ve detay ver.
- Örnek ver. (örneğin, buna ek olarak, örnek vermek gerekirse, mesela)

Sonuç:

- Ana konuyu özetle (sonuç olarak, özetle, son olarak)
- Avantaj ve dezavantajlar hakkında kendi düşüncelerini yaz.

Görsel 11: 4.Ünite 4A Yazma Bölümü Resmi

Etkinliğe ait konu ve soruları kontrollü yazma tekniğinden meydana gelmiştir.

4B yazma bölümündeki konu ve konu alt başlıkları aşağıdaki gibidir:

Yeni bir dil öğrenmek istiyorsunuz. Sizinle aynı şehirdeki bir yabancı dil öğretmenine bir e-posta yazalım. Metnimizde tablodaki bilgilere yer verelim.

1. Bölüm-Giriş	Öğretmeninize hitap edin ve kendinizi tanıtırın.	<i>Sayın / Sevgili / Değerli / Kıymetli</i>
2. Bölüm-Sebep	E-posta yazma sebebinizi açıklayın.	<i>(... için bu e-postayı yazıyorum. Bu e-postayı yazma sebepim, bu e-postayı size.... için yazıyorum.)</i>
3. Bölüm-Detaylar	Daha fazla bilgi almak için sorular sorun. (Haftalık ders saati ve ders konuları, öğretmenin yöntemleri, kaynakları, öğretmenin tecrübesi vs.)	<i>Size bir de (yı) danışmak istiyorum. / hakkında bilgi almak istiyorum.</i>
4. Bölüm-Sonuç	Uygun ifadelerle e-postanızı bitirin.	<i>Saygılarımla / ilginize şimdiden teşekkür ederim. / Kolaylıklar dilerim / İyi çalışmalar dilerim</i>

Görsel 12: 4.Ünite 4B Yazma Bölümü Resmi

Etkinliğe ait konu ve soruları kontrollü yazma tekniğinden meydana gelmiştir.

4C yazma bölümündeki konu ve konu alt başlıkları aşağıdaki gibidir:

9 Eğitimde başarı için okul mu, aile mi yoksa çevre mi daha önemlidir? Bu konuda bir metin yazalım.

Planlama:

Her bir resmin altına aklınızdaki fikirleri kelimeler halinde yazın. Bu ögeler neden önemli, neler ile ilişkili?

Örneğin, Aile için "ilk eğitim" gibi tanımlar yazabilirsiniz. Daha sonra bu fikirleri her bir öge için ayrı paragraflarda yazarak açıklayın.

Okul	Aile	Çevre
		
.....
.....
.....
.....

Metin için ipuçları:

- Metninizde okul, aile ve çevreden sadece birini en önemli öge olarak belirleyin.
- Her bir ögenin önemini ayrı paragraflarda anlatın.
- Sizin için o öge neden en önemli, anlatın. Örnekler verin.
- Sonuç paragrafınızda düşüncelerinizi özetleyin.

Görsel 13: 4.Ünite 4C Yazma Bölümü Resmi

Etkinliğe ait soru, kontrollü yazma, yaratıcı yazma ve duyulardan hareketle yazma metin yazma yöntem ve tekniğinden meydana gelmiştir.

5A yazma bölümündeki konu ve konu alt başlıkları aşağıdaki gibidir:

11 Hayatınızdan memnun musunuz? Ne tür hayalleriniz var? Aşağıdaki konulardan bahsederek bir kompozisyon yazalım.

- Aile (Evlilik, çocuk sahibi olmak, şehirde ev, köyde ev, kalabalık aile, küçük aile)
- İş hayatı (Meslek, maaş, çalışma yeri, çalışma ortamı)
- Eğitim hayatı (Bölüm, okul ortamı, arkadaşlar, ev / yurt)
- Yaşam tarzı (Seyahat etme sıklığı, zamanı değerlendirme şekli, arkadaş çevresi)

Görsel 14: 5.Ünite 5A Yazma Bölümü Resmi

Etkinliğe ait soru, kontrollü yazma ve yaratıcı yazma metin yazma yöntem ve tekniğinden meydana gelmiştir.

5B yazma bölümündeki konu ve konu alt başlıkları aşağıdaki gibidir:

8 Hayatınızda herhangi bir şeyden dolayı hiç pişman oldunuz mu? Aşağıdaki kişi ve durumları düşünelim. Metni okuyalım ve tamamlayalım.

- Kim ile ilgili?
 - bir arkadaş
 - iş arkadaşı
 - yabancı bir insan
 - öğretmen
- Olay neydi?
 - bir şey satın alma
 - eğitim
 - aile veya arkadaşlık ilişkileri
 - iş
- Ne yaptınız veya ne yapmadınız?
- Neden pişman oldunuz?
- Ne yapmanız lazımdı?

Pişmanlık aslında insan hayatında hep vardır. Gün içinde küçük pişmanlıklar yaşarız. “Keşke evden daha erken çıksaydım.”, “Keşke başka bir kıyafet giyseydim.” gibi küçük pişmanlıklarımız olur. Hepimiz hata yaparız. Çünkü insanız.

Ama bazı pişmanlıklar vardır ki geceleri bunları düşünmekten uyuyamayız. Belki aile, belki iş, belki arkadaşlarla ilgili.

Benim de böyle bir pişmanlığım var. Geçmişe dönüp baktığımda “Keşke” diyorum.

(...)

Görsel 15: 5.Ünite 5B Yazma Bölümü Resmi

Etkinliğe ait soru, kontrollü yazma, yaratıcı ve bir metinden hareketle yeni bir metin oluşturma metin yazma yöntem ve tekniğinden meydana gelmiştir.

5C yazma bölümündeki konu ve konu alt başlıkları aşağıdaki gibidir:

Şikâyet E-postası Yazalım

10 Daha önce hiç şikâyet e-postası yazdınız mı? Aşağıdaki şikâyet e-postasına bakarak yan taraftaki e-posta taslağını doğru bir şekilde sıralayalım.

- () E-postayı nereye / kime yazıyorsun?
- () E-postanın eklerinden bahset.
- () Uygun ifadelerle e-postayı sonlandır. (Saygılarımla / Sevgilerimle)
- () Kısa ve net bir şekilde isteğini açıkla.
- () Durumu anlat.

Sayın Murat Aydın, (1)

Ben sizin sitenizin yıllardır müşterisiyim. Bu siteden bir ayakkabı aldım ama ayakkabının numarası yanlış geldi. Bu sebeple ürünü geri gönderdim ve para iadesi talep ettim. (2) Para iadesi talebimi reddettiler. Mümkün olan en kısa zamanda para iadesi talep ediyorum. (3) Ürünün faturası ve dilekçelerim ekte- dir. (4)

Saygılarımla (5)
Sinan GÜVEN

11 Aşağıdaki durumlar için birer şikâyet e-postası yazalım. E-postayı yazarken yukarıdaki bilgilere dikkat edelim.

Bir internet sitesinden çocuğunuz için bebek maması aldınız. İndirimdeydi ve tam 15 adet aldınız. Ama mamaların hepsinin son kullanma tarihi geçmiş. Ürünleri geri iade etmek için bir şikâyet e-postası yazınız.

Anneler günü için annenize çok pahalı bir mutfak robotu aldınız. Robotun bıçakları kutudan çıkmadı. Eksik parçaları istemek için internet sitesine bir şikâyet e-postası yazınız.

Görsel 16: 5.Ünite 5C Yazma Bölümü Resmi

Etkinliğe ait soru, kontrollü yazma ve bir metinden hareketle yeni bir metin oluşturma metin yazma yöntem ve tekniğinden meydana gelmiştir.

6A yazma bölümündeki konu ve konu alt başlıkları aşağıdaki gibidir: konu ve konu alt başlıkları aşağıdaki gibidir:

10 Aşağıdaki sorulara cevap vererek beden dili ve kültürel farklılıklar hakkında bir metin yazalım.

- Türkiye ve kendi ülkeniz arasında beden dili farklılıkları var mı? Bu farklılıkları örnekleyerek açıklayınız.
- Türkiye’de kendi kültürünüze ait beden dilinizi kullanırken insanlar sizi yanlış anladılar mı? Ya da siz Türk kültürüne ait beden dili hareketlerini yanlış anladınız mı? Örnekler veriniz.
- Hangi beden dili hareketlerini Türkiye’de ilk defa gördünüz? Bunu insanlarla iletişim kurarken kullandınız mı?

Görsel 17: 6.Ünite 6A Yazma Bölümü Resmi

Etkinliğe ait soru, kontrollü yazma metin yazma yöntem ve tekniğinden meydana gelmiştir.

6B yazma bölümündeki konu ve konu alt başlıkları aşağıdaki gibidir:

12 Köyde yaşamak şehirde yaşamaktan daha mı iyidir? Aşağıdaki tabloyu inceleyelim ve konuya uygun bir metin yazalım.

Giriş	Uygun bir şekilde metne başlayın ve okuyucunun ilgisini çekin. Konu hakkındaki görüşlerinizi kısaca yazın. Diğer paragraflarda bu görüşünüzü destekleyeceksiniz.
Gelişme	Bilgi ve iddialarınızı verilerle destekleyin. Konu hakkında veriler, bilgiler, istatistikler, kısa açıklamalar, önemli kişilerin sözlerini yazabilirsiniz.
Gelişme	Konuyla ilgili karşıt görüşlerden bahsedin. Diğer görüşlerle ilgili bilgileri yazın. Bu görüşlere neden katılmıyorsunuz? Sebeplerini yazın.
Sonuç	Metninizin ana fikrinden kısaca bahsedin ve metni sonlandırın.

Görsel 18: 6.Ünite 6B Yazma Bölümü Resmi

Etkinliğe ait soru, kontrollü yazma metin yazma yöntem ve tekniğinden meydana gelmiştir.

6C yazma bölümündeki konu ve konu alt başlıkları aşağıdaki gibidir:

9 Aşağıdaki örnek festival programını ve davet mektubunu inceleyelim. Konuşma bölümündeki etkinliğinizden yola çıkarak bir festival programı ve davet mektubu hazırlayalım.

Sınıf arkadaşlarınızla 3 kişilik gruplar oluşturun.

“Kültür Günü” etkinliğiniz için bir festival programı hazırlayın.

“Kültür Günü” etkinliğiniz için bir davet mektubu yazın.

Festival programınızı ve davet mektubunuzu sınıf arkadaşlarınızla paylaşın.

Görsel 19: 6.Ünite 6C Yazma Bölümü Resmi 1

Görsel 20: 6.Ünite 6C Yazma Bölümü Resmi 2

Etkinliğe ait soru, kontrollü yazma ve bir metinden hareketle yeni bir metin oluşturma metin yazma yöntem ve tekniğinden meydana gelmiştir.

3. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME:

Dil gelişimi sadece dili sürekli olarak ve daimi vakit harcayarak kullanmak değildir. Bu nedenle öğrencilerin sadece dili öğrenmesi yeterli değildir. Dili bilişsel süreç içerisinde üst düzey dil yeterliliği seviyesine çıkartmak için çabalamak ve bu yönde kişinin kendisini geliştirmesi de gerekmektedir.

Çalışma içerisinde, kitapta yer alan yazma bölümündeki 18 yazma becerisini geliştirmeye yönelik hazırlanmış etkinliklerde; bir soru ve bu soruya ait alt sorular bulunmaktadır. Yazma bölümünde yer alan sorular ait sorular araştırmacılar (Coşkun, 2019; Göçer, 2017; Yıldız, Okur, Arı ve Yılmaz,2013; Gündüz ve Şimşek, 2011; Akbayır,2010) tarafından 2006 Türkçe öğretim programı ve ilgili konuyla literatür araştırması yapılarak belirlenmiştir. Araştırma içerisinde özel olarak seçilen bir etkinlik ya da yazma etkinliği bulunmamaktadır. Kitabın ilgili bölümleri bütüncül olarak incelenmiştir.

Analiz sonucunda, Kitaptaki her ünite de yer alan A, B ve C bölümlerindeki yazma becerisine yönelik sorular ilgili yöntem ve tekniklerle incelendiğinde: “Kontrollü Yazma”, “Yaratıcı Yazma” ve “Bir Metinden Hareketle Yeni Bir Metin Oluşturma” etkinliklerine

ağırlık verildiği belirlenmiştir. “Not Alma”, “Özet Çıkararak Yazma”, “Boşluk Doldurarak Yazma”, “Dikte Yazma”, “Metni Tamamlayarak Yazma”, “Tahminde Bulunarak Yazma”, “Eleştirel Yazma” “Kelime ve Kavram Havuzundan Seçerek Yazma” ve “Serbest Yazma” yöntem ve tekniklerine yer verilmediği sonucuna varılmıştır. Bu değerlendirme sonucunda kitapta yazma bölümünde yazma becerisine yönelik etkinliklerin sayısında sınırlılık olduğu ve var olan yazma sorularının iki yöntem ve teknik üzerinde yoğunlaştığı seçilen konuların bilişsel işleyişinde eksikliklere neden olduğu tespit edilmiştir.

Bu bakımdan genel bir değerlendirmeye tabi tutularak incelenen metinlerin temel anlamlandırma bölümlerinden oluştuğu gözlenmektedir. “Kelime ve Kavram Havuzundan Seçerek Yazma”, “Serbest Yazma”, Metni Tamamlayarak Yazma”, “Tahminde Bulunarak Yazma” ve “Eleştirel Yazma” öğrencilerin bilişsel sürecini harekete geçiren bir süreci kapsarken etkinlerde buna yer verilmediği gözlenmektedir.

İlk seviyelerde yazma etkinliğindeki dilsel zorlukların yazma becerisi üzerindeki etkisi tartışmasız ortadadır. Orta seviye B1 seviyesindeki dili kullanma becerisi gelişmeye başlamıştır. İlerleyen dil seviyelerinde yazma becerisinin tam gelişiminde kısıtlılıklar olduğu belirlenmiştir.

B1 dil düzeyindeki yazma bölümünde: Öğrencilerden karşılaştırmalar yapmaları, metnin sonunu değiştirip yeniden yazmaları, metindeki kişilerin arasındaki geçen konuşmaları kendi cümleleriyle yeniden oluşturmaları, konuyla ilgili değerlendirme sorularını yanıtlamalarını veya öğrencilerden alternatif başlıklar önermelerinin istenmesi gibi çeşitli soru türleriyle var olan tekdüzelikten öğrenciler kurtarılmış olunabilir. Bununla beraber çeşitlendirilmiş etkinliklerin materyallere düzenli olarak aktarılması, hem dilsel akıcılığı hızlandıracaktır.

Elde edilenlere dayanılarak bu çalışmayla temel çıkarımı: Ders kitaplarında yer alan yazma etkinliklerinin tasarımında öğrenciyi bilişsel düzeyde düşünmeye yönlendirici ve bu doğrultuda harekete geçirici aktif bir süreç içerisinde yapılandırılması gerekmektedir.

Soruların, öğrencilerin analitik ve yaratıcı düşünmeyi geliştirmesini sağlayan; farklı, sistematik ve stratejik bakımdan çok yönlü görev türlerini içermesi gerekir. Öte yandan, geliştiriciler de mevcut ders kitaplarının alt düzeyde kalan soru seçeneği, sınıf içi uygulamalar aracılığıyla üst düzey paketler teşvik eden ek etkinliklerle zenginleştirme ile üst düzeyde yenilenebilir.

KAYNAKÇA

Coşkun, H., 2019. Metin Yazma Yöntem ve Teknikleri, Türk Dili 1 Yazma Eğitimi, PEGEM Yayınları, 2019 Ankara

Göçer, A., 2019. Yazma Uğraşı Yazı Nasıl Yazılır? Nasıl Yazar Olunur? Yazma Eğitimi, Baskı:4, Pegem Yayınları, Ankara.

Göçer, A., 2010. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, volüme:3, issue:12, Türkçe Öğretiminde Yazma Eğitimi

Gül, F. ve Soysal, B., 2009. SBArD. Sayı:13, Mart, S.66

Güneş, F., 2003. Okuma-Yazma Öğretiminde Cümlenin Önemi, TÜBAR-XIII.

Karageçiti, M. N., 2006. Edebiyat Öğretimi-Kompozisyon Öğretimi Açısından Orta Öğretim Kurumlarındaki Kompozisyon Öğretiminin Analizi, Milli Eğitim Dergisi, 34(169).

Koç R., ve Kardaş, M. N.,2019. Türk Dili 1 Yazma Eğitimi, PEGEM Yayınları,Ankara.

Yeni İstanbul B1 Ders Kitabı, Kültür Sanat Basımevi, 2020 İstanbul

Yıldırım, A., & Şimşek, H., 2016. Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri (10. baskı). Seçkin Yayıncılık.

**Doğa Temelli Fen Eğitiminin Özel Gereksinimli Öğrenciler Üzerindeki Etkileri:
Etkileşimli Doğa Eğitimi Programı Örneği**

Prof. Dr. S.Sunay YILDIRIM DOĞRU

Dokuz Eylül Üniversitesi

sunay.dogru@deu.edu.tr

Orchid ID: 0000-0003-0573-0128

Selenay GÜLER

Dokuz Eylül Üniversitesi

selenayguler501@gmail.com

Orchid ID:0009-0006-4121-4154

Sıla BOYACI

Dokuz Eylül Üniversitesi

silaaaboyaci@gmail.com

Orchid ID:0009-0007-2938-5847

Dr. Nilay GÜLPERÇİN

Ege Üniversitesi

nilay.gulpercin@ege.edu.tr

Orchid ID: 0000-0002-9309-6528

Dr. Doğan Seyfettin ALDAĒ

Şehit Ahmet Özsoy Fen Lisesi

dogansaldag@gmail.com

Orchid ID: 0009-0001-9906-8499

Dr. Süleyman DOĞRU

Biruni Üniversitesi

sdogru@biruni.edu.tr

Orchid ID: 0000-0002-1942-4781

Sibel AĒAOĒLU ÖZER

İzmir Menemen İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü

sblozer@hotmail.com

Orchid ID:0009-0000-7098-7099

Aysel KARCI

İzmir Menemen İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü

ayselkarci45@gmail.com

Orchid ID:0009-0008-1806-7146

ÖZET

Özel gereksinimli bireylerin eğitim süreçlerinde, bilişsel kazanımların yanı sıra sosyal uyum ve psikolojik iyi oluşun desteklenmesi, bütüncül eğitim yaklaşımlarını gerekli kılmaktadır. Zihinsel yetersizliği ve otizm spektrum bozukluğu (OSB) olan öğrenciler, akranlarıyla benzer fiziksel, sosyal ve duygusal gereksinimlere sahip olmakla birlikte, öğrenme süreçlerinde yapılandırılmış ve deneyim temelli ortamlardan daha fazla yarar sağlamaktadır. Bu bağlamda doğa temelli eğitim uygulamaları, öğrencilerin yaparak–yaşayarak öğrenmelerine olanak tanıyan, çok yönlü gelişimi destekleyen önemli bir öğretim modeli olarak öne çıkmaktadır.

Bu çalışma, özel gereksinimli öğrencilerin doğa içinde yüz yüze gerçekleştirilen etkileşimli fen ve doğa eğitimi etkinliklerine katılımının; bilimsel farkındalık, sosyal etkileşim, sosyal kaygı düzeyleri ve benlik saygısı üzerindeki etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma, hafif ve orta düzey zihinsel yetersizliği bulunan öğrenciler ile otizm spektrum bozukluğu tanılı öğrencilerden oluşan bir çalışma grubu ile yürütülmüştür. Uygulamalar, Ege Üniversitesi Tabiat Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi ile Ege Üniversitesi Botanik Bahçesi ve Herbaryum Merkezi’nde gerçekleştirilmiştir.

Etkileşimli doğa eğitimi programı kapsamında; gezi–gözlem çalışmaları, bahçe terapisi uygulamaları, görsel sanat etkinlikleri, drama temelli öğrenme etkinlikleri, açık ve kapalı uçlu fen deneyleri, doğa ve yaban hayatı gözlemleri ile doğal öğretim yaklaşımlarına yer verilmiştir. Program sürecinde öğrencilerin aktif katılımı desteklenmiş, akran etkileşimleri

teşvik edilmiş ve öğrenme ortamları öğrencilerin bireysel gereksinimlerine uygun biçimde yapılandırılmıştır. Ölçme ve değerlendirme sürecinde ön test ve son test uygulamaları gerçekleştirilmiş; veri toplama aracı olarak Ergenler İçin Sosyal Kaygı Ölçeği ile İki Boyutlu Benlik Saygısı Ölçeği (kendini sevme ve öz-yeterlik) kullanılmıştır.

Araştırma sonucunda, doğa temelli fen ve doğa eğitimi etkinliklerine katılan özel gereksinimli öğrencilerin sosyal etkileşimlerinde sosyal kaygı düzeylerinin azaldığı, benlik saygısı ve öz-yeterlilik algılarında ise anlamlı düzeyde artışlar olduğu öngörülmektedir. Elde edilen bulguların, doğa temelli öğrenme yaklaşımlarının özel gereksinimli bireyler için yalnızca akademik değil; aynı zamanda sosyal ve psikolojik gelişimi destekleyen bütüncül bir eğitim modeli sunduğunu ortaya koyması beklenmektedir. Bu yönüyle çalışmanın, özel eğitim alanında doğa temelli uygulamaların yaygınlaştırılmasına ve kapsayıcı eğitim ortamlarının geliştirilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Doğa Temelli Fen Eğitimi, Özel Gereksinimli Öğrenciler, Zihinsel Yetersizlik, Otizm Spektrum Bozukluğu, Sosyal Kaygı, Benlik Saygısı

ABSTRACT

In the educational processes of individuals with special needs, supporting social adaptation and psychological well-being alongside cognitive gains necessitates holistic educational approaches. Students with intellectual disabilities and autism spectrum disorder (ASD), while having physical, social, and emotional needs similar to their peers, benefit more from structured and experiential learning environments in their learning processes. In this context, nature-based educational practices stand out as an important instructional model that enables learning by doing and experiencing and supports multidimensional development.

This study aims to examine the effects of participation in interactive science and nature education activities conducted face-to-face in natural settings on students with special needs in terms of scientific awareness, social interaction, social anxiety levels, and self-esteem. The research was carried out with a study group consisting of students with mild and moderate intellectual disabilities and students diagnosed with autism spectrum

disorder. The implementations were conducted at Ege University Natural History Application and Research Center and Ege University Botanical Garden and Herbarium Center.

Within the scope of the interactive nature education program, field trips and observations, garden therapy practices, visual arts activities, drama-based learning activities, open- and closed-ended science experiments, nature and wildlife observations, and natural teaching approaches were included. Throughout the program, students' active participation was supported, peer interactions were encouraged, and learning environments were structured in accordance with students' individual needs. In the measurement and evaluation process, pre-test and post-test applications were carried out, and the Social Anxiety Scale for Adolescents and the Two-Dimensional Self-Esteem Scale (self-liking and self-competence) were used as data collection tools. As a result of the research, it is anticipated that students with special needs who participated in nature-based science and nature education activities will show decreased social anxiety levels in their social interactions, while experiencing significant increases in self-esteem and self-competence perceptions. The findings are expected to demonstrate that nature-based learning approaches offer a holistic educational model for individuals with special needs that supports not only academic development but also social and psychological development. In this respect, the study is considered to contribute to the dissemination of nature-based practices in the field of special education and to the development of inclusive educational environments.

Keywords: Nature-Based Science Education, Students with Special Needs, Intellectual Disability, Autism Spectrum Disorder, Social Anxiety, Self-Esteem

1.Giriş

Doğa tüm canlıların yaşam alanı olup insanın gelişiminde fiziksel, bilişsel ve sosyal açıdan belirleyici bir role sahiptir. Ancak günümüzde çocukların doğadan uzaklaşması, onları dört duvar arasında sınırlı bir yaşantıya mecbur bırakmakta ve bu durum birçok gelişimsel alanı olumsuz etkilemektedir (Chawla, 2015). Özellikle özel gereksinimli çocuklarda doğa ile

etkileşim fırsatlarının sınırlı olması, öğrenme deneyimlerinin zayıflamasına, bilimsel farkındalıklarının azalmasına, fiziksel ve sosyal gelişimlerinin yavaşlamasına yol açabilmektedir (Barakat ve ark., 2019). Doğa eğitimi, çocukların doğanın işleyişini gözlemleyerek öğrenmesini sağlayan, onların merak, keşif ve araştırma becerilerini destekleyen çok disiplinli bir uygulama alanıdır. Yapılan çalışmalar, doğa ile düzenli etkileşimin çocuklarda problem çözme, yaratıcılık, bilişsel performans, motor beceriler ve psikolojik iyi oluş üzerinde önemli kazanımlar sağladığını göstermektedir (Wells ve Evans, 2003). Doğa temelli etkinlikler aynı zamanda özel gereksinimli bireylerin sosyal uyumunu, sorumluluk alma davranışlarını, öz denetimlerini ve grup içi etkileşimlerini güçlendirmektedir.

Eğitim programlarının etkin, sağlam ve sürdürülebilir bir yapıya sahip olabilmesi için tüm eğitim süreçlerinde dikkatli bir planlama ve uygulama gereklidir. Bu durum özel eğitim programlarının gelişimi ve etkililiği için de geçerlidir. Özel gereksinimli bireylere çok yönlü kazanımlar sağlamak güncel yaklaşımlardandır. Özel eğitim öğretmenlerinin, özel gereksinimli bireylerin ihtiyaçlarına ve yeteneklerine göre özgün öğretim programları geliştirmeleri, teknolojik araçlar kullanmaları ve materyal hazırlamaları gerekmektedir (Bahçeci, 2019). Doğa temelli fen eğitimi bu kapsamda değerlendirildiğinde özel gereksinimli bireylerin çevresel, bilişsel, duygusal ve sosyal deneyimler yaşamasına olanak tanır. Öğretmenler ise, öğrencilerinin doğa içerisindeki etkileşimlerini gözlemleyerek bireysel ihtiyaçlarını daha iyi anlayabilir ve bireyselleştirilmiş eğitim planları oluşturabilirler (Kaya, 2023).

Fen eğitimi doğadaki olayları sistemli biçimde inceleyen bir alan olup, bilimsel süreç becerilerinin geliştirilmesi bakımından okul öncesi dönemden itibaren kritik bir yere sahiptir. Özel gereksinimli öğrencilerin fen bilimleri derslerine aktif katılımı, öğretim ortamlarının yaparak–yaşayarak öğrenmeye uygun biçimde düzenlenmesiyle mümkün olmaktadır. Bu bağlamda doğa temelli fen etkinlikleri, özel gereksinimli öğrencilerin öğrenme ihtiyaçlarına en uygun modellerden biridir (İsmi Hapsari & Mareza, 2021). Doğa temelli fen etkinlikleri çocukların gelişimini birçok alanda geliştirmiş, becerileri kademeli olarak artmış ve bu süreç, çocukların potansiyellerini keşfetmelerine yardımcı olmuştur. Mann ve ark. (2022) tarafından yürütülen çalışmada etkililiği, erişilebilir oluşu ve

uygulama sürecinin kolaylığı nedeniyle doğa temelli öğrenmenin toplum genelinde yaygınlaştırılarak uygulanabileceği sonucuna varılmıştır. Özellikler davranış bozukluğu ve öğrenmede güçlük yaşanan öğrenciler için doğa temelli fen etkinlikleri bireysel faydalar sağlar. Bu bireysel faydalar arasında öz düzenleme, öz güven ve öz yeterlilik düzeyleri öncelikli becerilerdir.

Tüm dünyadaki çocuklar ve gençler doğada daha az vakit geçirmeye başlamış ve doğadan uzaklaşmış durumdadır. Yapılan araştırmalara göre çocukların açık havada (parklar, bahçeler, sokaklar vb.) oynayarak veya etkinlik yaparak geçirdiklerin süre ortalama 7 dakika iken elektronik cihazları (telefon, tablet, bilgisayar vb.) kullanma oranları 7.5 saati bulmaktadır (Doles, 2012; akt. Newman, 2020). Doğanın eğitim ortamlarına entegrasyonunun sağlanması etkileşim ve yaparak-yaşayarak öğrenmenin temelini oluşturmaktadır. Buna rağmen günümüz dünyasında özel gereksinimli olsun ya da olmasın tüm bireylerin doğayla olan bağlarının kopmaya başladığı görülmektedir. Doğa ile etkileşimlerinin sınırlı olduğu bireylerde kaygı, depresyon ve obezite problemlerinin daha fazla görüldüğü yadsınamaz bir gerçek haline gelmiştir. Doğa temelli etkinliklerin çocukların büyüme ve gelişimini destekleyerek, bilişsel yeteneklerinin gelişmesine, yaratıcılığının artmasına ve problem çözme becerilerinin geliştiğini araştırmalar ortaya koymaktadır (Oswald, Rumbold, Kedzior, ve Moore, 2020). Doğada gerçekleştirilen öğretimsel etkinliklerin özel gereksinimli bireylerde dikkat süresini arttırdığı görülmektedir. Özel gereksinimli çocuğun problem davranışların azalması, dikkatini aynı etkinlik üzerinde tamamlanıncaya kadar sürdürülebilmesi ya da yapılan etkinliğe ilgisinin artması olumlu geri dönüşlerdendir. Bu sayede öğrenme süreci öncelikle özel gereksinimli çocuk sonrasında eğitimciler ve aileler için daha kolay hale gelmektedir (Newman, 2020). Doğa temelli öğrenme, eğitimcinin programına uygun olarak öğretmek istediği konu veya beceriyi destekleyecek şekilde öğrencileri ders saatlerinde doğaya götürmesi veya doğa içerisinde öğrenilecek bir konunun anlatımı için planlama yapması ile gerçekleşir (Louv ve Charles, 2011). Yapılan çalışmalar incelendiğinde özel gereksinimli öğrencilere fen bilimleri öğretiminde farklı yöntem ve tekniklerin kullanımı öğrenci başarısını ve öğrencinin fen bilimlerine yaklaşımını olumlu yönde artırdığını ortaya koymaktadır. Özellikle doğa gibi rahat bir ortamda eğitsel oyun ve etkinlikler hem fen bilimleri öğretimini hem de öğretilen becerinin pekiştirilmesi hususunda öğrencilerin kendilerini

rahat hissetmelerine olanak tanır (Devecioğlu, Zorluoğlu ve Doğru, 2022). Çocukların yaşadıkları doğal çevrenin farkında olmadan büyümeleri çevreyi anlamlandırmalarını ve doğal öğrenme becerilerini olumsuz etkilemektedir. Doğa temelli fen uygulamaları ve eğitimler, çocukları aktif kılan bir yöntem olduğu için sosyal etkileşimi artırarak öğrendiklerini başkalarına aktarma konusunda istekli hale getirmektedir. Bu sayede akran etkileşimi artmakta ve öğrendiğini aktaran çocukta öz güven ve öz yeterlilik hislerinin gelişmesi gözlenmektedir (Karaoğlu, 2024). Son yıllarda yapılan çalışmalar yapılandırılmış ve yapılandırılmamış doğa gözlemi etkinliklerinin özel gereksinimli bireylerin psikolojik sağlamlığı ve bilimsel süreç becerilerinin gelişimine katkı sağladığını ortaya koymuştur. Doğada aktif zaman geçiren öğrencilerin muhakeme ve yordama gibi yüksek düzeyde yürütücü işlevlerde daha başarılı oldukları tespit edilmiştir (Jutila, 2024). Bu çalışma, doğa içinde yüz yüze gerçekleştirilecek etkileşimli fen ve doğa eğitimi etkinliklerinin, özel gereksinimli öğrenciler üzerindeki etkilerini inceleyen bir proje kapsamında hazırlanmıştır.

2.Yöntem

Bu araştırma, doğa temelli fen ve doğa eğitimi etkinliklerinin özel gereksinimli öğrencilerin sosyal kaygı düzeyleri ile kendini algılayışlarına etkisini incelemek amacıyla planlanmıştır. Araştırma betimsel ve ön test–son test yaklaşımına dayalı olarak yapılandırılmıştır. Çalışmada nicel veri toplama araçlarından elde edilen veriler betimsel düzeyde analiz edilmiştir.

2.1.Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, İzmir ili Menderes ilçesinde Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı özel eğitim kurumlarında öğrenim gören hafif ve orta düzey zihinsel yetersizlik tanısı bulunan öğrenciler ile otizm spektrum bozukluğu (OSB) tanılı üçüncü kademe öğrencileri oluşturmaktadır. Çalışma grubunda yer alan katılımcılar, ergenlik ve genç yetişkinlik döneminde bulunan bireylerden seçilmiştir.

Araştırmaya toplam 30 öğrenci katılmış olup, katılımcılar iki grup halinde planlanmıştır. Katılımcıların bir bölümü kadın, bir bölümü erkek öğrencilerden oluşmaktadır. Gruplar

oluşturulurken öğrencilerin tanı özellikleri, yaş aralıkları ve eğitimsel gereksinimleri dikkate alınmış; grupların olabildiğince dengeli bir dağılım göstermesine özen gösterilmiştir.

Çalışmaya dâhil edilen öğrencilerin temel yönergeleri anlayabilme, basit sözel ya da sözel olmayan yönergeleri takip edebilme, grup etkinliklerine sınırlı da olsa katılım gösterebilme ve yapılandırılmış etkinliklere kısa süreli odaklanabilme becerilerine sahip olmaları ölçüt olarak belirlenmiştir. Ayrıca öğrencilerin uygulama sürecinde gerçekleştirilen doğa temelli etkinliklere katılımını engelleyecek herhangi bir fiziksel ya da duyuşsal yetersizliklerinin bulunmamasına dikkat edilmiştir.

Bu özelliklere sahip bir çalışma grubunun seçilmesi, araştırmanın bulgular bölümünde ortaya konulan sosyal etkileşim eğilimleri, sosyal kaygı düzeylerindeki bireysel farklılıklar ve kendini algılayış örüntülerinin daha sağlıklı biçimde yorumlanabilmesine olanak sağlamıştır.

2.3.Uygulama Ortamları

Araştırmanın uygulama süreci, doğa temelli öğrenme yaklaşımına uygun olarak Ege Üniversitesi Tabiat Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi ile Ege Üniversitesi Botanik Bahçesi ve Herbarium Merkezi'nde gerçekleştirilmiştir. Bu ortamlar, katılımcıların doğrudan deneyimleyerek öğrenmelerine olanak tanıyan; doğal uyaranlar, canlı ve cansız materyaller ile açık alan etkileşimleri bakımından zengin öğrenme fırsatları sunmaktadır.

Seçilen uygulama ortamları, araştırma bulgularında öne çıkan sosyal etkileşim isteği, fiziksel etkinliklere ilgi ve yaparak-yaşayarak öğrenmeye açıklık gibi özellikleri destekleyecek niteliktedir. Özellikle açık alanlarda gerçekleştirilen etkinliklerin, katılımcıların sosyal katılımını artırırken olumsuz değerlendirilme ve sosyal tedirginlik gibi kaygı tetikleyicilerini daha düşük düzeyde deneyimlemelerine olanak sağladığı gözlemlenmiştir.

2.4.Etkinlik Türleri

Araştırma kapsamında uygulanan etkinlikler, katılımcıların sosyal, duygusal ve bilişsel gelişim alanlarını bütüncül biçimde destekleyecek şekilde planlanmıştır. Bu doğrultuda uygulama sürecinde aşağıdaki etkinlik türlerinden yararlanılmıştır:

- Gezi–gözlem çalışmaları,
- Bahçe terapisi uygulamaları,
- Görsel sanat etkinlikleri,
- Drama temelli öğrenme etkinlikleri,
- Açık ve kapalı uçlu fen deneyleri,
- Doğa ve yaban hayatı gözlemleri,
- Doğal öğretim yaklaşımına dayalı uygulamalar,
- Yarı yapılandırılmış görüşmeler.

2.5.Ölçme ve Değerlendirme Araçları

Araştırmada, katılımcıların sosyal kaygı düzeyleri ile kendilik algılarını değerlendirmek amacıyla ön test–son test yaklaşımı benimsenmiş ve iki farklı ölçme aracı kullanılmıştır.

2.5.1. Ergenler İçin Sosyal Kaygı Ölçeği

Katılımcıların sosyal ortamlarda yaşadıkları kaygı düzeylerini belirlemek amacıyla LaGreca, Dandes ve Wick (1988) tarafından geliştirilen ve LaGreca ve Lopez (1998) tarafından ergenlere uyarlanan Ergenler İçin Sosyal Kaygı Ölçeği kullanılmıştır (Akt. Aydın ve Tekinsav-Sütçü, 2007). Ölçek, dördü ilişkisiz olmak üzere toplam 22 maddeden oluşmakta ve olumsuz değerlendirilme korkusu, genel durumlarda sosyal kaçınma ve huzursuzluk duyma ile yeni durumlarda sosyal kaçınma ve huzursuzluk duyma olmak üzere üç faktörlü bir yapıya sahiptir. Ölçeğin Türkçe uyarlaması Aydın ve Tekinsav-Sütçü (2007) tarafından ilköğretim ikinci kademe öğrencileri üzerinde gerçekleştirilmiştir. Ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayıları alt boyutlar için .68 ile .83 arasında, ölçeğin tamamı için ise .88 olarak raporlanmıştır.

Bulgular bölümünde elde edilen sonuçlar, katılımcıların özellikle olumsuz değerlendirilme, sataşılma ve başkalarının ne düşündüğüne ilişkin endişe içeren maddelerde daha yüksek düzeyde kaygı bildirdiklerini göstermektedir. Bu durum, ölçeğin araştırmanın amacına uygun biçimde sosyal kaygının temel bileşenlerini yansıttığını ortaya koymaktadır.

2.5.2.İki Boyutlu Benlik Saygısı Ölçeği (Kendini Sevme / Özyeterlik)

Katılımcıların kendilerine yönelik algılarını değerlendirmek amacıyla Tafarodi ve Swann (2001) tarafından geliştirilen ve Türkçe uyarlaması Doğan (2011) tarafından yapılan İki Boyutlu Benlik Saygısı Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek, kendini sevme ve özyeterlik olmak üzere iki alt boyuttan oluşmakta ve toplam 16 maddeden meydana gelmektedir. Ölçme aracı 5'li Likert tipi derecelendirme ile puanlanmakta olup, bazı maddeler ters kodlanmaktadır. Öçekten alınan puanların yüksekliği, katılımcının benlik saygısının yüksek olduğunu göstermektedir.

Bu çalışmada yapılan güvenirlik analizi sonucunda ölçeğin Cronbach Alpha katsayısının .80 olduğu, alt boyutlara ait güvenirlik katsayılarının ise özyeterlik alt boyutu için .71 ve kendini sevme alt boyutu için .72 olduğu belirlenmiştir. Bulgularla uyumlu olarak, katılımcıların kendini sevme düzeylerinin genel olarak olumlu olduğu; buna karşın özyeterlik algılarının daha değişken ve temkinli bir dağılım gösterdiği görülmüştür.

3.Bulgular

Bu bölümde, araştırmaya katılan katılımcılardan elde edilen Ergenler İçin Sosyal Kaygı Ölçeği (ESKÖ) ile Kendini Sevme/Özyeterlik Ölçeği verileri betimsel düzeyde sunulmuş ve akademik bir çerçevede analiz edilmiştir. Bulgular, katılımcıların sosyal kaygı örüntüleri ile kendini sevme ve özyeterlik algılarına ilişkin genel eğilimleri ve bireysel farklılıkları ortaya koymayı amaçlamaktadır.

3.1. Ölçek Yapısı ve Alt Boyutların Dağılımı

Araştırmada kullanılan Kendini Sevme/Özyeterlik Ölçeği, kuramsal çerçevede doğrultusunda iki alt boyutta ele alınmıştır: Kendini Sevme (Self-liking) (1, 3, 5, 6, 7, 9, 11 ve 15. maddeler) ve Özyeterlik (Self-competence) (2, 4, 8, 10, 12, 13, 14 ve 16. maddeler). Puanlama sürecinde ölçme aracının yapısına uygun olarak bazı maddelerin (1, 6, 7, 8, 10, 13, 15 ve 16) tersten kodlandığı dikkate alınmıştır.

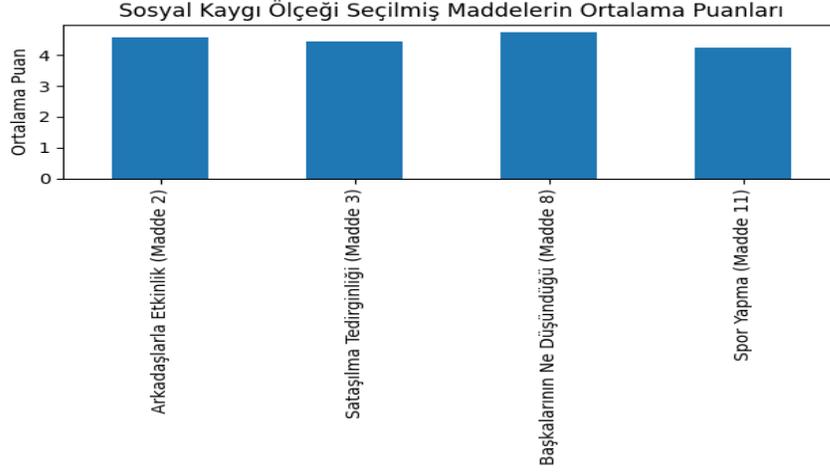
Ergenler İçin Sosyal Kaygı Ölçeği ise toplam 22 madde üzerinden, ergenlerin sosyal ortamlarda yaşadıkları çekince, tedirginlik ve olumsuz değerlendirilme korkusu gibi sosyal kaygı bileşenlerine yönelik yanıtlarını yansıtmaktadır.

3.2. Katılımcıların Sosyal Kaygı Profillerine İlişkin Genel Benzerlikler

Katılımcıların ESKÖ maddelerine verdikleri yanıtlar incelendiğinde, sosyal etkileşim eğilimleri ve kaygıyı tetikleyen durumlar açısından belirgin ortak örüntüler gözlenmiştir.

İlk olarak, katılımcıların önemli bir bölümünün “Arkadaşarımla bir şeyler yapmaktan hoşlanırım” (Madde 2) ve “Spor yapmaktan hoşlanırım” (Madde 11) maddelerine yüksek düzeyde katılım (çoğunlukla 4–5 puan) gösterdiği belirlenmiştir. Bu bulgu, örneklem grubunun sosyal etkileşim ve rekreasyonel/bedensel etkinliklere yönelik tutumunun genel olarak olumlu olduğunu düşündürmektedir.

İkinci olarak, akran baskısı ve olumsuz sosyal deneyimlere duyarlılık ile ilişkili maddelerde yüksek katılım örüntüsü dikkat çekmiştir. Özellikle “Bana sataşılmasından tedirgin olurum” (Madde 3) maddesinin birçok katılımcı tarafından yüksek düzeyde işaretlenmesi, sosyal kaygının örneklemde önemli bir tetikleyicisinin sataşılma/olumsuz akran davranışı olabileceğine işaret etmektedir. Buna karşılık, dolaylı sosyal tehdit algısını yansıtan “Yaşıtlarımlın arkamdan benim hakkımda konuştuklarını düşünürüm” (Madde 6) maddesinde, birçok katılımcının düşük sıklık düzeylerini (1–2) tercih ettiği görülmüştür. Bu durum, katılımcıların sosyal kaygısının bazı alanlarda yoğunlaşırken, her tür sosyal tehdit algısına eş düzeyde yayılmadığını göstermektedir.

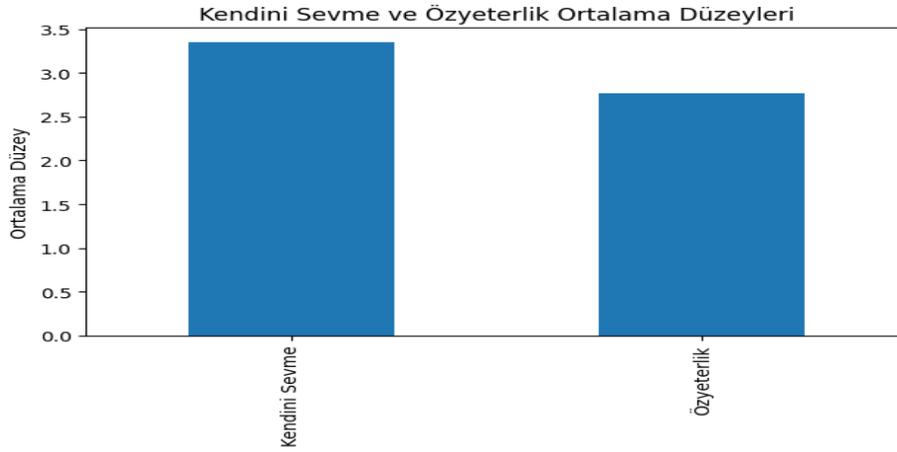
3.3. Bireysel Farklılıklar ve Kaygı Düzeylerindeki Varyasyonlar

Genel örüntülere ek olarak, katılımcılar arasında sosyal kaygı yoğunluğu ve sosyal tercihlere ilişkin yanıtlar bakımından belirgin bireysel farklılıklar gözlenmiştir. Bazı katılımcılar ölçek maddelerinin önemli bir kısmını düşük sıklık seçenekleriyle yanıtlarken, bazı katılımcıların yüksek sıklık seçeneklerini daha yaygın kullandığı görülmüştür. Bu bulgu, örneklem içerisinde sosyal kaygı deneyiminin homojen olmadığını, bireyler arasında düzey ve içerik bakımından değişkenlik gösterdiğini ortaya koymaktadır. Özellikle “Başkalarının önünde yeni bir şeyler yapmaya çekinirim” (Madde 1) maddesinde yanıtların geniş bir aralığa yayılması, performans/sergileme durumlarının bazı katılımcılar için belirgin bir kaygı alanı oluştururken, bazıları için daha sınırlı bir zorluk alanı olabileceğini düşündürmektedir. Benzer şekilde, “Kendi başıma bir şeyler yapmak hoşuma gider” (Madde 16) maddesine verilen yanıtların heterojen dağılım göstermesi, katılımcıların yalnız etkinlik tercihi ve sosyal katılıma yönelim bakımından farklı profiller sergilediğine işaret etmektedir.

3.4. Kendini Sevme/Özyeterlik Bulguları

Kendini Sevme/Özyeterlik Ölçeği verileri, katılımcıların kendilerine ilişkin algılarında da farklılaşan örüntüler olduğunu göstermektedir. Genel olarak, kendini sevme boyutunu yansıtan olumsuz ifadeler karşısında bazı katılımcıların daha net olumsuzlama eğilimi sergilediği; buna karşılık özyeterlik boyutunda yer alan performans, yeterlik ve başa çıkma

temalı maddelerde yanıtların daha değişken bir dağılım gösterdiği gözlenmiştir. Ayrıca bazı katılımcıların pek çok madde için en yüksek düzeyde uygunluk bildirmesi, kendilik algılarının daha güçlü olabileceğine işaret ederken; bazı katılımcıların yanıtlarının orta seçeneklerde yoğunlaşması daha temkinli/ölçülü bir öz değerlendirme eğilimini düşündürmektedir.

Sonuç olarak bulgular, katılımcıların sosyal katılım isteğinin ve sosyal etkinliklere ilgisinin görece yüksek olmasına karşın, özellikle olumsuz değerlendirilme ve sataşılma gibi akran etkileşimi temelli durumlarda kaygı hassasiyetinin belirginleştiğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, sosyal kaygı düzeyleri ve kendilik algıları örneklem içinde bireyden bireye anlamlı biçimde farklılaşmakta, bu da sosyal kaygı ve kendilik algısının çok boyutlu bir yapı sergilediğini düşündürmektedir.

4.Tartışma

Literatür, doğa temelli eğitimlerin çocukların bütüncül gelişimi üzerinde belirleyici etkileri olduğunu açık biçimde göstermektedir. Özel gereksinimli çocuklar için bu etkiler daha da belirgindir; çünkü doğa, sınıf ortamlarında sağlanması güç olan çoklu duyuşal uyarılar ve deneyim fırsatları sunmaktadır. Bu çalışmada planlanan etkinlikler, öğrencilerin fen

bilimlerine yönelik tutumlarını güçlendirmeyi, bilimsel bilgiyi günlük yaşamla ilişkilendirmelerini sağlamayı ve doğa ile bağlarını pekiştirmeyi amaçlamaktadır.

Ayrıca özel gereksinimli bireylerin sosyal etkileşim ihtiyaçları göz önüne alındığında, grup temelli doğa etkinliklerinin onların toplumsal katılımını desteklediği görülmektedir. Sanat, drama ve bahçe terapisi gibi faaliyetler ise yaratıcılığı ve benlik algısını güçlendirmektedir. Bu proje, doğa temelli eğitimleri fen öğretimi ile bütünleştirerek literatüre önemli bir katkı sunmaktadır.

5.Sonuç

Bu çalışma kapsamında planlanan etkileşimli doğa temelli fen eğitimi, özel gereksinimli öğrencilerin bilişsel, duygusal, sosyal ve motor gelişimlerini destekleyecek çok yönlü bir model sunmaktadır. Fen okuryazarlığının artması, bilimsel düşünme becerilerinin güçlenmesi, sosyal uyumun gelişmesi ve doğanın öğrenciler üzerindeki iyileştirici etkilerinin ortaya çıkması proje çıktıları arasında yer almaktadır. Proje sonunda elde edilecek bulguların e-kitapçık, web sayfası ve akademik yayınlarla geniş kitlelere ulaştırılması, doğa temelli eğitimin yaygınlaşmasına katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

Aydın, A., & Tekinsav-Sütçü, S. (2007). Ergenler için sosyal kaygı ölçeğinin Türkçe uyarlaması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Türk Psikoloji Yazıları*, 10(20), 1–15.

Bahçeci, B. (2019). Özel eğitim alanında çalışan öğretmenlerin yardımcı teknolojilere yönelik tutumlarının ve bireysel yenilikçilik düzeylerinin incelenmesi.

Barakat, H. A. E. R., Bakr, A., & El-Sayad, Z. (2019). Nature as a healer for autistic children. *Alexandria Engineering Journal*, 58(1), 353–366.

Chawla, L. (2015). Benefits of nature contact for children. *Journal of Planning Literature*, 30(4), 433–452.

Devecioğlu, G., Zorluoğlu, S. L., & Doğru, M. (2022). Özel gereksinimli oğrencilere fen konularının eğitsel oyunla oğretilmesi hakkında fen bilimleri oğretmenlerinin gorusleri. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakóltesi Dergisi*, 24(1), 60–71.

Dođan, T. (2011). İki boyutlu benlik saygısı ołçeđinin Törkçe uyarlaması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Törk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(36), 126–137.

Hapsari, M. I., & Mareza, L. (2021). Özel gereksinimli çocukların refahı için doğada oğrenmenin etkisi. *AECon 2020: 6. Asya-Pasifik Eğitim ve Bilim Konferansı Bildirileri* (s. 158). Avrupa İnovasyon İttifakı.

Jutila, K. M. (2024). From classroom to forest: An analysis of outdoor learning environments and nature-centric pedagogical approaches at Idaho Natural Resources Camp (Doctoral dissertation, University of Idaho).

Karaoğlu, S. (2024). Türkiye’de okul öncesi oğretmenlerinin ve çocuklarının doğa temelli eğitim deneyimleri. *E-Uluslararası Pedandragoji Dergisi*, 4(2), 101–116. <https://doi.org/10.7051/e-ijpa.130>

Kaya, S. (2023). Özel gereksinimli oğrenciler için doğa yürüyüşünün MEB derslerinde kullanılabilirliğinin özel eğitim oğretmenlerinin gorusüyle incelenmesi. *Eğitim Yayınevi*.

Kaya, S., & Mutlu, O. (2024). Özel gereksinimli oğrenciler için doğa yürüyüşünün MEB derslerinde kullanılabilirliğinin özel eğitim oğretmenlerinin gorusüyle incelenmesi. *Eğitim Bilimlerinde Uluslararası Araştırmalar XXII*, 13.

La Greca, A. M., Dandes, S. K., Wick, P., Shaw, K., & Stone, W. L. (1988). Development of the social anxiety scale for children: Reliability and concurrent validity. *Journal of Clinical Child Psychology*, 17(1), 84–91. https://doi.org/10.1207/s15374424jccp1701_11

La Greca, A. M., & Lopez, N. (1998). Social anxiety among adolescents: Linkages with peer relations and friendships. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 26(2), 83–94. <https://doi.org/10.1023/A:1022684520514>

Louv, R., & Charles, C. (2011). Doğada oyun oynayarak doğa eksikliğiyle mücadele. *Amerikan Oyun Dergisi*, 4(2).

Mann, J., Gray, T., Truong, S., Brymer, E., Passy, R., Ho, S., Sahlberg, P., Ward, K., Bentsen, P., Curry, C., & Cowper, R. (2022). Getting out of the classroom and into nature: A systematic review of nature-specific outdoor learning on school children's learning and development. *Frontiers in Public Health*, 10, Article 877058.

Newman, G. (2020). Nature-based learning for students with disabilities. *Culminating Projects in Special Education*, 93.

Oswald, T. K., Rumbold, A. R., Kedzior, S. G., & Moore, V. M. (2020). Screen time and green time for children and adolescents: A systematic scoping review. *PLOS ONE*, 15(9), e0237725.

Wells, N. M., & Evans, G. W. (2003). Nearby nature: A buffer of life stress among rural children. *Environment and Behavior*, 35(3), 311–330. <https://doi.org/10.1177/0013916503035003001>

MÜZİK EĞİTİMİNİN METAFORLAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Doç. Dr. Özlem ÖZTÜRK

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi,

ozlem.ozturk@ibu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-1500-2968

Doç. Dr. Gökhan ÖZTÜRK

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi,

gokhan.ozturk@ibu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-1667-3758

ÖZET

Eğitimde, öğrenme-öğretme süreçlerini etkileyen birçok unsur vardır. Öğretim programının işlevselliği, eğitimcinin alan yeterliği, ders ortamı, fiziki koşullar, ders materyalleri, teknoloji ve daha niceleri... Madalyonun diğer tarafına geçtiğimizde öğrencilerin sahip olduğu özellikler öne çıkar. Hazır bulunuşluk, ön bilgi, motivasyon, kaygı gibi pek çok unsur öğrenciler açısından öğrenme-öğretme süreçlerini etkileyen bireysel değişkenlerdir. Diğer bir ifadeyle, öğrenciler eğitim ortamına belli düzeyde bilgi ve becerinin yanı sıra belli algılarla gelir. Bireysel ve çevresel etkenlerin yönlendirdiği algılar bir taraftan öğrencilerin eğitim sürecine katılımını olumlu etkilerken diğer taraftan olumsuz etkileyebilir. Bu anlamda öğrencilerin belli konu, olay, olgu, kişi hakkında sahip oldukları algılar hakkında fikir sahibi olmak, öğrenme sürecini ve öğrenme çıktılarını kontrol altında tutmamızı sağlar. Bu çalışma bir grup sınıf öğretmeni adayının müzik ve müzik öğretimine yönelik algılarını metaforlar üzerinden ele almaktadır. Çalışma grubunu, sınıf öğretmenliği lisans programına kayıtlı olan 70 öğrenci oluşturmaktadır. Veriler betimsel analiz ve içerik analizi teknikleri kullanılarak çözümlenmiştir. Bulgular, Sınıf öğretmenliği programlarında nasıl bir müzik eğitimi süreci yürütülmeli? sorusuna cevap niteliğinde bazı ipuçları orta koymuştur.

Anahtar Kelimeler : Sınıf öğretmenliği, müzik eğitimi, metafor

1. GİRİŞ

Eğitim literatürü, özellikle 1990'larda yapılandırmacı yaklaşım felsefesinin öğrenme- öğretilme süreçlerine entegre edilmesiyle birlikte önemli bir dönüşüm yaşamıştır. Bu dönüşüm Dünya'da ve Türkiye'de Eğitim araştırmalarının çerçevesini genişletmiş ve sayısız araştırma yürütülmesini sağlamıştır. Eğitim araştırmaları temalı güncel meta-analiz ve meta-sentez çalışmalarında bu dönüşümün yönünü ve şiddetini görmek mümkündür. Buna karşın eğitimde,

öğrenme-öğretme süreçlerini etkileyen birçok unsurun olduğu ve bu unsurların eğitimin tarihiyle paralel şekilde varlığını koruduğu bilinmektedir. Öğretim programının işlevselliği, eğitimcinin alan yeterliği, ders ortamı, fiziki koşullar, ders materyalleri, teknoloji ve daha niceleri...Madalyonun diğer tarafına geçtiğimizde öğrencilerin sahip olduğu özellikler öne çıkar. Hazır bulunuşluk, ön bilgi, motivasyon, kaygı gibi pek çok unsur öğrenciler açısından öğrenme-öğretme süreçlerini etkileyen bireysel değişkenlerdir. Bununla birlikte, öğrenciler eğitim ortamına belli düzeyde bilgi ve becerinin yanı sıra belli algılarla gelir. Bireysel ve çevresel etkenlerin yönlendirdiği algılar bir taraftan öğrencilerin eğitim sürecine katılımını olumlu etkilerken diğer taraftan olumsuz etkileyebilir. Bu anlamda öğrencilerin belli konu, olay, olgu, kişi hakkında sahip oldukları algılar hakkında fikir sahibi olmak, öğrenme sürecini ve öğrenme çıktılarını kontrol altında tutmamızı sağlar.

Konumuz bağlamında, sınıf öğretmenliği programlarında yürütülen müzik eğitimi derslerine ilişkin öğrencilerin görüşlerini belirlemek ve sahip oldukları algıları saptamak müziksel öğrenme-öğretme süreçlerinin yapılandırılması konusunda önemli ipuçları sunabilir. Zira, sınıf öğretmeni adaylarıyla yürütülen araştırmalar ön bilgi, hazır bulunuşluk, sınıf ortamı materyal gibi bireysel ve çevresel bazı değişkenlerin müziksel öğrenme-öğretme süreçlerine olumsuz yansıdığını göstermektedir (Bkz. Arapirlioğlu ve Karagöz, 2011; Demirbatır ve Helvacı, 2006; Kutluk, 2010; Topoğlu, 2015). Benzer şekilde sınıf öğretmeni ve sınıf öğretmeni adayları ile müzik eğitimi özyeterlik inancı ve mesleki yeterlik bağlantısına odaklanan çalışmalarda da adayların doğrudan öğrenme-öğretme süreçlerini etkileme gücüne sahip olan olumsuz algılar geliştirdikleri ve mesleki yeterlik konusunda beklenen donanıma sahip olmadıkları belirlenmiştir (Bkz. Avşar, 2024; Kavaklı, 2022; Kocamanoğlu, 2019; Ocak, 2023; Topoğlu, 2014).

İlgili araştırmalardan anlaşılacağı üzere sınıf öğretmeni adaylarının müzik ve müzik öğretimine ilişkin algılarının günümüzdeki durumunu ele alan araştırmalara ihtiyaç vardır. Bu bağlamda, son yıllarda eğitim araştırmalarında sıklıkla tercih edilen metafor yardımıyla veri toplama yaklaşımı bu yönde yapılacak bir çalışmaya metodolojik olarak katkı sağlayabilir. Şahan'ın (2017: 167) ifadesiyle; “metafor, kendine felsefe alanındaki kullanımından edebiyata, matematiğe, psikolojiye, reklamcılığa kadar uzanan geniş bir kavramsal alan yaratmıştır. İnsan zihninin işleyişi ve dil ile doğrudan bağlantılı terim, sözlüklerdeki kısıtlı alanlarda açıklanmak için elverişli değildir”. Demir ve Yıldırım (2019: 1094), metaforu “kelimelerin bize çağrıştırdığı ve çoğu kez sözlükte açıklanmamış kavram ve tasavvurlar” şeklinde tanımlamaktadır. Yazarlara göre metafor; “günlük konuşmalarımızda anlama ve anlatmayı kolaylaştıran, sanat ürünlerinde söze estetik değer katan, eğitim-öğretimde ise kalıcı öğrenmelere zemin oluşturan çok çeşitli ve çok yönlü anlatım öğeleridir” (Demir ve Yıldırım: 2019: 1094).

Eğitim araştırmaları literatürü incelendiğinde, Dünya’da ve Türkiye’de son yıllarda metafor yöntemine ilginin arttığı görülmektedir. Aslan’a (2015: 366) göre bu tür çalışmalar, uluslararası literatürde 1990’lı yıllarda, Türkiye’de ise 2000’li yılların ikinci yarısından itibaren yoğunlaşmaya başlamıştır. Tortop (2013) ve Aslan’ın (2015) yaptıkları literatür taramasında metafor kullanarak yürütülen çalışmalarda ağırlıklı olarak öğrenci, öğretmen, yönetici, müfettiş, okul gibi eğitimin bileşenlerine odaklanıldığı; öğretmen ve öğrencilerin öğrenme,

öğretme, bilgi, ders vb. konular hakkındaki görüş, tutum, eğilimlerinin incelendiği görülmektedir. Son yıllarda ise metafor çalışmalarında öğretmen yeterlikleri, mesleki yeterlik, özyeterlik inancı gibi konuların öne çıktığı görülmektedir.

Metafor araştırmaları, müzik ve müzik öğretimi temaları altında sınıf öğretmeni, özel eğitim öğretmeni ve okul öncesi öğretmeni adaylarının müzik, müzik öğretimi ve müzik öğretimi özyeterlikleri inançlarını belirlemek için de kullanılmıştır. Çalışmaların sayıca günden güne arttığı gözlemlenmektedir. Yazarlar tarafından yapılan literatür taramasında, 2013-2025 yılları arasında; 7'si sınıf öğretmeni adayları, 3'ü okul öncesi öğretmen adayları ve 1'i özel eğitim öğretmeni adayları olmak üzere müzik ve müzik öğretimi odaklı toplam 11 metafor çalışmasının yürütüldüğü saptanmıştır (Aksoy, 2024; Eren, 2018; Gülle ve Akay, 2019; Mamuk, 2025; Sözbilir ve Çakmak, 2016; Şenol vd., 2018; Umuzdaş ve Umuzdaş 2013; 2015; Yazıcı vd., 2020; Yazıcı, 2015, 2018a, 2018b). Çalışmalar önemli bulgular ortaya koymakla birlikte, daha fazla veriye ihtiyacımız olduğunu göstermektedir. Vadeboncoeur'un da (1998) vurguladığı gibi; "metaforlar, öğretmen eğitiminde, öğretmenlerin rolleriyle ilgili geleneksel düşünme yollarını değiştirerek kavramsal değişim ve rollerinin yeniden tanımlanmasını teşvik etmek için kullanılabilir" (akt. Yüzbaşıoğlu, 2019: 589). Bu bağlamda bu çalışmada, bir grup sınıf öğretmeni adayının müzik ve müzik öğretimine yönelik mevcut algılarının belirlenmesi ve planlanan bir öğrenme-öğretme sürecinin metaforlarda değişim yaratıp yaratmadığının saptanması amaçlanmıştır. Çalışmanın, sınıf öğretmenliği alanında yaşanan müzik temalı sorunlara ilişkin daha derinlemesine okumalar sağlayan meta-sentez çalışmalara bazı değerli veriler sunması beklenmektedir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Deseni

Nitel araştırma perspektifini yansıtan bu çalışma tekil tarama modeline dayalı boylamsal bir araştırmadır. Araştırmada metaforlardan yararlanılmıştır. Ulusal literatürde araştırma yöntem ve tekniklerinin çeşitlilik gösterdiği bilinmektedir. Sınıflamalar temelde çalışmanın felsefesi, amacı ve verisi dikkate alınarak yapılmaktadır. Genel bir ifadeyle araştırmalar, temel aldığı felsefeye göre nicel, nitel ve karma araştırmalar; amacına göre temel, analitik ve uygulamalı araştırmalar; müdahaleye göre grup içi, gruplar arası ve karışık desenli araştırmalar ve yapıldığı yere göre saha, laboratuvar ve klinik araştırmaları şeklinde sınıflanmaktadır. Diğer taraftan araştırma verisine dayalı sınıflamalar, veri toplama tekniklerine göre görgül ve belgesel araştırmalar; verinin özelliğine göre birincil veriye dayalı ve ikincil veriye dayalı araştırmalar; veri toplama zamanına göre ise anlık, kesitsel ve boylamsal araştırmalardır.

Bu çalışmada temel alınan boylamsal desen, bazı çalışmalarda yarı deneysel (Aypay vd., 2012; Ayvar, 2019), betimsel-boylamsal (Baltaoğlu vd., 2015; Emrahoğlu ve Öztürk, 2009) veya boylamsal tarama (Salı, 2019) şeklinde de açıklanmaktadır. Boylamsal/izleme çalışmalarında; "zamansal gelişimi ya da değişimi belirlenmek istenen değişken, aynı eleman ya da birimler üzerinde, belli bir başlangıç noktasından alınarak, sürekli olarak ya da belli aralıklarla gözlenir [...] Bu yaklaşım, özellikle, konunun derinliğine ve genişliğine kapsamlı gözlemlerin yapılmak istendiği durumlar için uygundur [...] İzleme yaklaşımının içeren tarama modelleriyle yapılan araştırmaların en ayırıcı özelliği, bu tür araştırmaların, daha uzun zaman dilimi gerektirmesidir" (Karasar, 2023: 112).

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, 2018-2019 eğitim-öğretim yılı bahar döneminde bir devlet üniversitesinin sınıf öğretmenliği lisans programına kayıtlı olan lisans 2 düzeyindeki öğrenciler oluşturmaktadır. Çalışma, 12 Şubat 2019 - 14 Mayıs 2019 tarihleri arasında sınıf öğretmenliği programında yer alan Müzik Öğretimi dersi kapsamında yürütülmüştür. Çalışma boylamsal desene göre yapılandırıldığı için veri toplama sürecinde dönem başı ve dönem sonu olmak üzere iki uygulama yapılmıştır. Derse 108 öğrenci kayıt yaptırmıştır. İlk uygulamaya 98 öğrenci katılmıştır. İkinci uygulama ise ilk uygulamaya katılan 70 öğrenciyle (kadın=51/erkek=19) tamamlanmıştır. Çalışmada, ilk ve son uygulamaya katılan 70 öğrencinin görüşü değerlendirilmiş ve gönüllülük esas alınmıştır.

2.3. Verilerin Toplanması

Araştırmada veri toplama aracı olarak yapılandırılmamış görüşme formu kullanılmıştır. Metafor çalışmalarında araştırmacılar tarafından kabul gören ve sıklıkla kullanılan yöntemlerden biri boşluk doldurma sorusunun yer aldığı cümle kalıbıdır. Bu çalışmada öğrencilerden müzik ile ilgili bir metafor üretmeleri ve metaforun gerekçesini açıklamaları istenmiştir. Bu amaçla görüşme formunda “Müzik.....gibidir. Çünkü.....” cümle kalıbı kullanılmıştır. Araştırma için kurumdan gerekli izinler alınmıştır.

“Boylamsal araştırmalar aynı kişi ya da örneklem grubu ile çalışılarak, 2 ya da daha fazla kez aynı ya da benzer ölçme araçlarının kullanılarak veri toplanmasına ve ölçülmek istenen özellikteki zaman içindeki farklılaşmayı tespit etmeye yönelik araştırmalardır” (Aypay vd., 2012). Bu çalışmada, görüşme formu öğrencilere dönem başında uygulanmıştır. Sonrasında, öğrenme-öğretme sürecinde araştırmacılar tarafından dönem içi gözlem notları tutulmuştur. Dönem sonunda ise görüşme formu, üzerinde herhangi bir değişiklik yapılmadan tekrar uygulanmıştır.

2.4. Verilerin Analizi ve Geçerlik/Güvenirlilik

Çalışma verileri betimsel analiz ve içerik analizi teknikleri kullanılarak çözümlenmiştir. Betimsel analiz daha çok araştırmanın kavramsal yapısının önceden açık biçimde belirlendiği durumlarda tercih edilir (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Bu çalışmada betimsel analiz sonuçları için sıklık durumu (f) kullanılmıştır. İçerik analizinde ise amaç, konuyu ortak başlıklar altında toplanan küçük birimler üzerinden anlaşılır hale getirmektir. Dolayısıyla içerik analizi süreçlerinde, tercih edilen araştırma yaklaşımlarına göre farklı analiz adımları izlenebilir. Bu tür çalışmalarda veri analizi için standart ortak adım ve yöntemlerden bahsetmek zordur. İçerik analizinde, analiz sürecinin aslında veri toplama süreciyle birlikte başladığı ve araştırmacıların küçük farklılıklarla benzer işlem adımlarını takip ettikleri bilinmektedir (Konan vd., 2018; Polat ve Ay, 2016). Bu çalışmada da standart nitel veri analizi işlemleri ve süreçleri izlenmiştir. Bu işlemler; kaynakların toplanması, verilerin kodlanması, temaların oluşturulması, sürecin ayrıntılı biçimde açıklanması (geçerlik/güvenirliğin sağlanması) ve bulguların sunulması (Konan vd., 2018; Polat ve Ay, 2016) şeklinde özetlenebilir.

Bu amaçla, öncelikle araştırmacılar tarafından uygulama öncesi ve uygulama sonrası elde edilen formların ön okuması yapılmıştır. İlk uygulamada veri özelliği taşımayan formlar değerlendirme dışında tutulmuştur. Boylamsal araştırmalarda, ilk ve son uygulamada kullanılan

ölçme araçları farklılık gösterse de bu araçların aynı gruba uygulanması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu koşul doğrultusunda, ikinci uygulamanın verileri, ilk uygulamaya katılan ve değerlendirme dışı tutulmayan öğrencilerden elde edilmiştir. İkinci uygulamada, veri özelliği taşımayan formlar yine değerlendirmeye dahil edilmemiştir. Bu öğrencilerin ilk uygulama formları da havuzdan çıkarılmıştır. Bu işlemler sonunda 70 öğrenciye ait formun yer aldığı bir veri havuzu oluşturulmuştur. Veriler, Excel dosyasına aktarılmıştır. Araştırmacılar betimsel analiz ve içerik analizi süreçlerinde ayrı ayrı çalışmıştır. Verileri kodlama ve temaları oluşturma sürecinden sonra yazarlar kodlamaları karşılaştırarak analiz sürecini tamamlanmıştır.

Nitel araştırmalarda, toplanan verilerin ayrıntılı olarak rapor edilmesi ve araştırmacının sonuçlara nasıl ulaştığını açıklaması geçerliğin önemli ölçütleri arasında yer alır (Konan vd., 2018; Yıldırım ve Şimşek, 2006). Güvenirlik ise; “araştırmalardan elde edilen bulguların yeniden üretilip üretilmemesi ile ilgilidir” (Merriam, 2013, akt. Konan vd., 2018: 100). Bu çalışmada geçerliği sağlamak için veri havuzu oluşturma süreci detaylandırılmıştır. Güvenirlik için önemli kriterlerden biri sayısallaştırmadır. Nitel analiz türlerinde, yazılı biçimdeki verinin belli süreçlerden geçirilerek sayılara veya rakamlara dökülmesi mümkündür. İçerik analizinde sayısallaştırmanın amacı, yanlılığı azaltmak, ulaşılan tema ve kategoriler arasında karşılaştırmalara imkân sunmak ve çalışmanın tekrar sınanmasına katkıda bulunmakla birlikte güvenilirliği arttırmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Bu bağlamda analiz sonuçları, bulgular bölümünde tablolar halinde sayısallaştırılarak sunulmuş ve yorumlanmıştır.

3. BULGULAR

Bu bölümde bulgular; 1) Ders öncesi metaforlar ve tematik yapı, 2) Ders sonrası metaforlar ve tematik yapı, 3) Ders öncesi ve sonrası metaforların ve tematik yapıların karşılaştırılması başlıkları altında sunulmuştur.

3.1. Ders Öncesi Metaforlar ve Tematik Yapı

Tablo 1. Ders öncesi metaforların dağılımı

Sıra	Metafor	f	Sıra	Metafor	f	Sıra	Metafor	f
1	Su	11	13	Ağaç dalı	1	25	Kahve	1
2	Çikolata/Tatlı	6	14	Akarsu	1	26	Kitap	1
3	Gıda/Yemek	6	15	Akıl	1	27	Okyanus	1
4	Hayat	5	16	Anne	1	28	Özgürlük	1
5	Güneş	3	17	Antidepresan	1	29	Resim	1
6	İlaç	3	18	Aşk	1	30	Ruhun Gıdası	1
7	Matematik	3	19	Doğa	1	31	Rüya	1
8	Nefes Almak	3	20	Gece	1	32	Sevgili	1
9	Çiçek/Bitki	2	21	Gün	1	33	Sigara	1
10	Huzur	2	22	Hasat	1	34	Toprak	1
11	Terapi	2	23	Humus	1	35	Uyku	1

12	Adana Kebap	1	24	Işık	1	36	Yaşam	1
----	-------------	---	----	------	---	----	-------	---

Tablo 1'e göre öğrenciler ders öncesinde birbirinden farklı 36 metafor kullanmıştır. En çok **su** (f=11) metaforu kullanılmıştır. Bu kelimeyi **cikolata/tatlı** (f=6) ve **yemek/gıda** (f=6) metaforu izlemektedir. Öğrencilerin hayat metaforunu da sıklıkla kullandığı görülmektedir. Bunların yanı sıra, güneş, ilaç, matematik, nefes almak, çiçek/ bitki, huzur ve terapi metaforları da müziği tanımlamak için sıklıkla kullanılmıştır.

Tablo 2. Ders öncesi metaforların tematik dağılımı

Sıra	Tema	Metafor	f
1	Temel İhtiyaç	Su (11), Gıda/Yemek (6), İlaç (3), Nefes Almak (3), Özgürlük (1), Ruhun Gıdası (1)	25
2	Keyif	Çikolata/Tatlı (6), Huzur (2), Terapi (2), Adana Kebap (1), Antidepresan (1), Aşk (1), Gece (1), Kahve İçmek (1), Rüya (1), Sevgili (1), Sigara (1), Uyku (1)	19
3	Hayat/Doğa	Hayat (5), Güneş (3), Çiçek/Bitki (2), Ağaç Dalı (1), Akarsu (1), Doğa (1), Gün (1), Yaşam (1)	15
4	Üretkenlik	Anne (1), Hasat (1), Humus (1), Işık (1), Kitap (1), Okyanus (1), Resim (1), Toprak (1)	8
5	Akıl oyunu	Matematik (3), Akıl (1)	4

Tablo 2'de görüleceği üzere ders öncesi üretilen metaforları 5 tema altında açıklamak mümkündür. Sıklık sırasına göre en fazla metafor Temel İhtiyaç (f=25) teması altında üretilmiştir. Bu temayı Keyif (f=19) ve Hayat/Doğa (f=15) temaları izlemektedir. Benzer şekilde bazı metaforların Üretkenlik (f=8) ve Akıl Oyunu (f=4) temaları altında toplandığı görülmektedir.

3.2. Ders Sonrası Metaforlar ve Tematik Yapı

Tablo 3. Ders sonrası metaforların dağılımı

Sıra	Metafor	f	Sıra	Metafor	f	Sıra	Metafor	f
1	Su	6	15	Bina	1	29	Mevsim	1
2	Çikolata/Tatlı	5	16	Çocuk	1	30	Mum	1
3	Ağaç	4	17	Dans	1	31	Oyun	1
4	Çiçek	4	18	Deniz	1	32	Öğrenci	1
5	Güneş	4	19	Dert Ortağı	1	33	Papatya Çayı	1
6	Gökkuşakı	3	20	Doğa	1	34	Psikolog	1
7	Toprak	3	21	Evren	1	35	Puzzle	1
8	Adana kebabı	2	22	Gözlük	1	36	Sonsuzluk	1

9	Ben	2	23	Hayat	1	37	Tohum	1
10	Nefes almak	2	24	İlkbahar	1	38	Uyku	1
11	Ruhun gıdası	2	25	İnsan	1	39	Yatak	1
12	Terapi	2	26	İş	1	40	Yemek	1
13	Yağmur	2	27	Kuş sesi	1	41	Yuva	1
14	Aşık olmak	1	28	Manzara	1	42	Zekâ Oyunu	1

Tablo 3'e göre öğrenciler ders sonrasında birbirinden farklı 42 metafor üretmiştir. En çok **su** (f=6) metaforu kullanılmıştır. Bu metaforu **çikolata/tatlı** (f=5) izlemektedir. Öğrencilerin ağaç, çiçek, güneş, gökkuşuğu ve toprak metaforlarını da sıklıkla kullandığı görülmektedir. Bunların yanı sıra, müziği tanımlamak için Adana kebabı, ben, nefes almak, ruhun gıdası, terapi ve yağmur metaforları da sıklıkla tercih edilmiştir.

Tablo 4. Ders sonrası metaforların tematik dağılımı

Sıra	Tema	Metafor	f
1	Hayat/Doğa	Ağaç (4), Çiçek (4), Güneş (4), Gökkuşuğu (3), Toprak (3), Yağmur (2), Deniz (1), Doğa (1), Evren (1), Gözlük (1), Hayat (1), İlkbahar (1), İnsan (1), Kuş Sesi (1), Manzara (1), Mevsim (1), Tohum (1)	31
2	Keyif	Çikolata/Tatlı (5), Adana Kebabı (2), Ben (2), Terapi (2), Aşık Olmak (1), Dans (1), Papatya Çayı (1), Psikolog (1), Yatak (1)	16
3	Temel İhtiyaç	Su (6), Nefes Almak (2), Ruhun Gıdası (2), Dert Ortağı (1), Uyku (1), Yemek (1), Yuva (1)	14
4	Üretkenlik	Bina (1), Çocuk (1), İş (1), Mum (1), Oyun (1), Öğrenci (1)	6
5	Akıl oyunu	Puzzle (1), Sonsuzluk (1), Zekâ Oyunu (1)	3

Tablo 2'de görüleceği üzere ders sonrasında en fazla metafor Hayat/Doğa (f=31) teması altında üretilmiştir. Bu temayı Keyif (f=16) ve Temel İhtiyaç (f=14) temaları izlemektedir. En az metaforun ise Üretkenlik (f=6) ve Akıl Oyunu (f=3) temaları altında üretildiği görülmektedir.

3.3. Ders Öncesi ve Sonrası Metaforların ve Tematik Yapıların Karşılaştırılması

Tablo 5. Ders öncesi ve sonrası en sık tekrarlanan metaforların karşılaştırılması

Ders Öncesi			Ders Sonrası		
Sıra	Metafor	f	Sıra	Metafor	f
1	Su	11	1	Su	6
2	Çikolata/Tatlı	6	2	Çikolata/Tatlı	5
3	Gıda/Yemek	6	3	Ağaç	4

4	Hayat	5	4	Çiçek	4
5	Güneş	3	5	Güneş	4
6	İlaç	3	6	Gökkuşluğu	3
7	Matematik	3	7	Toprak	3
8	Nefes Almak	3	8	Adana Kebabı	2
9	Çiçek/Bitki	2	9	Ben	2
10	Huzur	2	10	Nefes Almak	2
11	Terapi	2	11	Ruhun Gıdası	2
			12	Terapi	2
			13	Yağmur	2

Tablo 5’te ders öncesi ve ders sonrasında öğrenciler tarafından en sık üretilen metaforlar yer almaktadır. Her iki uygulamada müziği anlatmak için en çok tercih edilen metaforların **su** ve **çikolata/tatlı** olduğu görülmektedir. Buna karşın, sıklık durumu öğrencilerin ürettiği metaforların uygulama öncesinde ve sonrasında değiştiğini göstermektedir. Uygulama sonrasında daha fazla metaforun üretildiği dikkat çekmektedir. Mevcut bulgu, müzik öğretimi dersinin öğrencilerin müziğe ilişkin ürettikleri metaforlar üzerinde etkili olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 6. Ders öncesi ve sonrası tematik yapıların karşılaştırılması

Sıra	Tema	Ders Öncesi	Ders Sonrası
		f	f
1	Temel İhtiyaç	25	14
2	Keyif	19	16
3	Hayat/Doğa	15	31
4	Üretkenlik	8	6
5	Akıl Oyunu	4	3

Tablo 6’da metaforlara ilişkin üretilen temaların ders öncesi ve ders sonrası sıklık durumuna göre karşılaştırması yer almaktadır. İlk uygulamada en fazla metaforun Temel İhtiyaç (f=25) teması altında toplandığı, buna karşın ikinci uygulamada Hayat/Doğa (f=31) teması altında açıklandığı görülmektedir. Hayat/Doğa temasının sıklık durumunun, uygulama sonrasında dikkat çekici şekilde arttığı söylenebilir. Diğer taraftan Keyif (f=16), Temel İhtiyaç (f=14), Üretkenlik (f=6) ve Akıl Oyunu (f=3) temalarında sıklık durumuna göre bir düşüş mevcuttur. Özellikle Temel İhtiyaç temasında göz ardı edilemeyecek oranda düşüş söz konusudur. Mevcut durum, müzik öğretimi dersinin öğrencilerin müziğe bakış açısını değiştirdiği ve bu değişen bakış açısının metaforlara yansıdığı şeklinde yorumlanabilir.

4. SONUÇ ve TARTIŞMA

Giriş bölümünde vurguladığımız üzere bireyler örgün eğitim sistemine, sahip oldukları belli algılarla gelirler. Durum üniversitelere mesleki eğitim için gelen öğrenciler için de geçerlidir. Dolayısıyla, sınıf öğretmenliği eğitimi almak isteyen adayların müzik konusunda halihazırda bazı bilgi, beceri, tecrübe ve algılara sahip olması beklendik bir durumdur. Algıların değiştirilebilir özellikte olduğu bilinmektedir. Bireysel ve çevresel unsurların katkısı bu süreçte göz ardı edilmemelidir. Öğrenci profili, öğretmenin derslerdeki tutumu, kullanılan materyaller, ders içeriği gibi belli başlı faktörler doğru okunduğu ve doğru kullanıldığı takdirde sınıf öğretmeni adaylarının müzik öğretimi konusundaki olumsuz algıları değişebilir. Bu çalışmada da algıların değişebileceğine ilişkin bazı ipuçları yakalanmıştır.

Çalışma, literatürde var olan araştırmaları tersten okumuş ve metaforların değişip değişmeyeceğine odaklanmıştır. Bu amaçla, bir eğitim-öğretim dönemi boyunca yürütülen müzik öğretimi derslerinde sınıf öğretmeni adaylarının müzik ve müzik öğretimine ilişkin algıları boylamsal bir düzlemde mercek altına alınmıştır. Ders öncesinde adaylar müziği ifade etmek için 36 farklı metafor kullanmıştır. Bunların arasında sıklık sırasına göre su, çikolata/tatlı ve yemek/gıda metaforları öne çıkmıştır. Benzer şekilde ders sonrasında adaylar 42 farklı metafor üretmiştir. Adaylar bu süreçte yine sıklık sırasına göre aynı metaforları üretmişlerdir. Bu bulguya dayanarak müzik öğretimi dersinin öğrencilerin algılarında bir değişim yaratmadığı ileri sürülebilir. Ancak, tematik bulgulara baktığımızda sonuç farklılaşmaktadır. Çalışmada elde edilen metaforlar 5 tema altında toplanmıştır. Ders öncesi metaforların tematik dağılımı incelendiğinde sıklık sırasına göre en fazla metaforun temel ihtiyaç teması altında toplandığı görülmüştür. Bu temayı keyif ve hayat/doğa temaları izlemiştir. Buna karşın ders sonrası metaforların toplandığı tematik yapı incelendiğinde ilk bulgunun aksine yine sıklık sırasına göre en fazla hayat/doğa teması altında metaforlar üretilmiştir. Bunu keyif ve temel ihtiyaç temaları izlemiştir. Kısaca adayların metaforlar üzerinden algılarını okuduğumuzda öğretim sürecinin algılarını değiştirme konusunda etkili olmadığı buna karşın temalar üzerinden okuduğumuzda etkili olduğu ileri sürülebilir. Mevcut bulguyu Şenol vd. (2018) tarafından yürütülen çalışma bulgularıyla desteklemek mümkündür.

Yapılan ilgili araştırmalar sınıf öğretmeni adaylarının, müzik konusunda baskın bir çoğunluğunun olumlu algılara sahip olduklarını ve araştırmamızda ulaştığımız metaforları ve/veya benzerlerini ürettiklerini göstermektedir (Bkz. Aksoy, 2024; Eren, 2018; Gülle ve Akay, 2019; Mamuk, 2025; Sözbilir ve Çakmak, 2016; Şenol vd., 2018; Umuzdaş ve Umuzdaş, 2013; Yazıcı, 2015). Bu durum, sınıf öğretmeni adaylarına nitelikli eğitim yoluyla iyi bir mesleki müzik eğitimi vermek isteyen eğitimciler için göz ardı edilmemesi gereken bir potansiyeldir. Nitekim çalışmamızda, öğrencilerin müziğe karşı olan ilgileri, diğer bir ifadeyle halihazırda var olan potansiyelleri metaforlara da yansımıştır.

Öğrenciler ilk uygulamada müziği, klasik bir söylemle ruhun gıdası, yemek yemek, su içmek, uyumak gibi temel ihtiyaçlar üzerinden tanımlarken son uygulamada ağaç, ağaç dalı, rüzgâr, yağmur, ırmak, okyanus, çiçek gibi üretken ve çevresine yararlı olan nesnelere, olaylar ve olgular üzerinden tanımlamıştır. Bu algı değişimini adayların maruz kaldığı ders içeriği ile ilişkilendirilmek olasıdır. Halihazırda müzik sınıflarına müzik yeteneği ve öğretimi konusunda düşük özyeterlik inancıyla gelen adaylar, süreç sonunda performans dayalı bazı temel

becerileri rahatlıkla sergileyebileceklerini görmüşlerdir. Bu tecrübe sayesinde müziği üretkenlik, yarar, çevreye olumlu etki gibi faktörler üzerinden okudukları düşünülmektedir.

Metaforlara dönersek; çalışmada en fazla tercih edilen metafor **su** olmuştur. ‘Su hayatın kendisidir’ cümlesindeki metaforu motivasyon kuramları çerçevesinde değerlendirmek anlamlı olabilir. Hümanistik yaklaşımın öncülerinden Maslow, ihtiyaçlar hiyerarşisinde fizyolojik/biyolojik ve sosyal/psikolojik motivasyon kaynaklarını bütüncül bir bakış açısıyla ele alır. Maslow’a göre insanoğlunun doğuştan bazı ihtiyaçları vardır ve bu ihtiyaçlar hiyerarşik bir yapıya sahiptir (Duy, 2012; Feldman, 1997). Maslow, insan güdülenmesini, yoksunluk ve gelişme kavramları altında sınıflandırdığı beş temel hiyerarşik ihtiyaç alanına göre açıklar. Bu alanlar; fizyolojik ihtiyaçlar, güvenlik ihtiyacı, sevgi ve aidiyet ihtiyacı, saygınlık kazanma ihtiyacı ve kendini gerçekleştirme ihtiyacıdır. Kendini gerçekleştirme veya ait olma gibi üst düzeydeki ihtiyaçlar karşılanmadan önce fizyolojik veya güvenlik gibi alt düzey ihtiyaçların belli oranda karşılanması gerekir. Diğer bir ifadeyle insanlar, öncelikle fizyolojik ihtiyaçlarını karşılamak üzere güdülenmişlerdir (Feldman, 1997; Slavin, 2006). Dolayısıyla, elimizdeki bulgu, öğrencilerin müziği önemli bir motivasyon kaynağı olarak gördüğü, kendi temel ihtiyaçlarıyla özdeşleştirerek tanımladıkları şeklinde değerlendirilebilir.

Son söz olarak, Kahiloğulları vd. (2022: 3) tarafından belirttiği gibi; “eğitim sürecinin önemli özelliklerinden birisi de öğrencilerde etkili, kalıcı ve anlamlı öğrenmeyi sağlamaya yönelik olmasıdır. Öğrencilerin katılımcı oldukları söz konusu süreçlerde bu kalıcılığının ne derecede sağlandığının anlaşılabilmesi amacı ile farklı zaman dilimlerini içerecek şekilde tekrarlı testlerin uygulanması ve bunlardan derlenen verilerin karşılaştırılmasının yapılması gerekmektedir”. Bu bağlamda çalışmamız sınıf öğretmeni adaylarının müzik konusunda mesleki gelişime katkı sağlayacak düzeyde olumlu algıya sahip olduğunu göstermiştir. Bu potansiyelin müzik öğretimi süreçlerine kanalize edilmesi anlamlı olur. Dolayısıyla etkili ve performansa dayalı müzik öğrenme-öğretme süreç ve ortamları tasarlandığı ve uygulandığı taktirde temel eğitim düzeyinde genel müzik eğitimi alanında yaşanan bazı sorunların kısmen çözüleceği düşünülmektedir. Diğer taraftan, Kahiloğulları’nın tespiti tarafımızca önemli görülmektedir. Anlık taramalar yerine boylamsal taramalarla elde edeceğimiz veriler önemli ipuçları sunabilir. Bu tür çalışmalar giriş bölümünde vurguladığımız gibi sınıf öğretmenliği alanında yaşanan müzik temalı sorunlara ilişkin daha derinlemesine okumalar sağlayan, resmin tamamını ortaya koyan meta-sentez çalışmalar için bazı değerli veriler sunabilir.

KAYNAKÇA

- Aksoy, Y. (2024). Sınıf öğretmeni adaylarının müzik öğretimine yönelik metaforik algıları. E. Zeteroğlu (Ed.), *Müzik eğitimi alanında uluslararası çalışma ve değerlendirmeler* (pp. 51-65). Ankara: Serüven Yayınevi.
- Arapgirlioğlu, H. ve Karagöz, B. (2011). Sınıf öğretmenliğinde müzik eğitimi sürecinin durumu ve değerlendirilmesi. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 6(1), 183-196.
- Aslan, G. (2015). Öğretmen adaylarının toplumsal cinsiyet algılarına ilişkin metaforik bir çözümleme. *Eğitim ve Bilim*, 40(181), 363-384.

- Avşar, S. Ö. (2024). *Sınıf öğretmenlerinin eğitim müziği dağarına ilişkin yeterlikleri*. Yüksek Lisans Tezi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi.
- Aypay, A., Sever, M. ve Demirhan, G. (2012). Üniversite öğrencilerinin sosyal ve akademik entegrasyonu: Boylamsal bir araştırma. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 407-422.
- Ayvar, İ. (2019). *Etkili harmanlanmış öğrenme ortamının fen bilgisi öğretmen adaylarının bilimsel araştırma-sorgulama temalarını anlamaları üzerine etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Baltaoğlu, M. G., Sucuoğlu, H. ve Yurdabakan, İ. (2018). Öğretmen adaylarının öz-yeterlik algıları ve başarı/başarısızlık yüklemeleri: Boylamsal bir araştırma. *Elementary Education Online*, 14(3), 803-814.
- Demir, C. ve Yıldırım, Ö. K. (2019). Türkçede metaforlar ve metaforik anlatımlar. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(4), 1085-1096.
- Demirbatır, E. ve Helvacı, A. (2006). Uludağ üniversitesi eğitim fakültesi sınıf öğretmenliği anabilim dalı öğrencilerinin müzik derslerine ilişkin görüş ve beklentilerinin değerlendirilmesi. *Ulusal Müzik Eğitimi Sempozyumu - Cilt.1* (pp. 121-135), Denizli, Türkiye.
- Duy, B. (2012). Güdülenme ve bireysel farklılıklar. A. Kaya (Ed.), *Eğitim psikolojisi* (pp. 505-551). Ankara: Pegem Akademi.
- Emrahoğlu, N. ve Öztürk, A. (2009). Fen bilgisi öğretmen adaylarının astronomi kavramlarını anlama seviyelerinin ve kavram yanlışlarının incelenmesi üzerine boylamsal bir araştırma. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(1), 165-180.
- Eren, B. (2018). Özel eğitim öğretmeni adaylarının “müzik” kavramına ilişkin metaforik algıları. *Turkish Studies*, 13(19), 697-716.
- Feldman, R. S. (1997). *Essentials of understanding psychology*. New York: McGraw-Hill.
- Gülle, A. ve Akay, C. (2019). Sınıf öğretmeni adaylarının müzik öğretimi öz yeterlik inançlarının, müzik kavramına yönelik yazılı ve görsel metaforlarının incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(62), 1043-1057.
- Kahiloğulları, S. vd. (2022). Fen eğitiminde gerçekleştirilen boylamsal araştırmaların yöntemsel özellikler bakımından incelenmesi. *Studies in Educational Research and Development*, 6(1), 1-19.
- Karasar, N. (2023). *Bilimsel araştırma yöntemleri: Kavramlar-ilkeler-teknikler* (38. Basım). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kavaklı, H. (2022). *Sınıf öğretmeni ve okul öncesi öğretmeni adaylarının müzik öz-yeterlik düzeylerinin karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi.
- Kocamanoğlu, K. (2019). *Sınıf öğretmenlerinin müzik eğitimi yeterliği*. Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi.

- Konan, N., Çelik, O. ve Çetin, R. (2018). Türkiye’de okul yöneticisi görevlendirme sorunu: Bir meta sentez çalışması. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 44, 92-113.
- Kutluk, Ö. (2010). Sınıf öğretmeni adaylarının ilköğretim müzik eğitimi hakkındaki görüşleri ve müzik dersi verme konusunda kendilerine güvenleri. *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29, 289-302.
- Mamuk, M. A. (2025). *Okul öncesi öğretmen adaylarının müzik dersine ilişkin metaforik algıları*. Yüksek Lisans Tezi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi.
- Ocak, C. Ç. (2023). *Sınıf öğretmenlerinin müzik eğitiminde karşılaştıkları sorunlar*. Yüksek Lisans Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi.
- Polat, S. ve Ay, O. (2016). Meta-sentez: Kavramsal bir çözümleme. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 52-64.
- Şahan, K. (2017). Metafor ne değildir? *Kesit Akademi Dergisi*, 3(8), 166-176.
- Salı, G. (2019). Çocuklarda yaratıcılığın gelişimine ilişkin boylamsal bir araştırma. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(4), 1574-1589.
- Şenol, F. B., Akyol, T. ve Yüksel, A. (2018). Identifying early childhood teacher candidates’ music perceptions. *Turkish Studies*, 13(4), 1113-1136.
- Slavin, R. E. (2006). *Educational psychology: Theory and practice*. Boston: Allyn and Bacon.
- Sözbir, S. A. ve Çakmak, Ö. Ç. (2016). Okul öncesi öğretmen adaylarının “müzik” kavramına ilişkin metaforik algıları. *International Journal of Social Science*, 42, 269-282,
- Topoğlu, O. (2014). Sınıf öğretmeni adaylarının müzik öğretimine yönelik özyeterlik inançlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *International Journal of Human Sciences*, 11(2), 730-743.
- Topoğlu, O. (2015). Sınıf öğretmeni adaylarının müzik eğitimine ilişkin görüşleri. *International Journal of Human Sciences*, 12(2), 654-673.
- Tortop, H. S. (2013). Öğretmen adaylarının üniversite hocası hakkındaki metaforları ve bir değerlendirme aracı olarak metafor. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 3(2), 153-160.
- Umuzdaş, S. ve Umuzdaş, M. S. (2013). Sınıf öğretmenliği öğrencilerinin müzik dersine ilişkin algılarının metaforlar yoluyla belirlenmesi. *International Journal of Human Sciences*, 10(1), 719-729.
- Yazıcı, T. (2015). Metaphorical perceptions of class teacher candidates in relation to “music course” concept. *Educational Research and Reviews*, 10(24), 2937-2943.
- Yazıcı, T. (2018a). Sınıf öğretmeni adaylarının müzik etkinliklerine ilişkin tutumlarının metaforik analizi. *Journal of Institute of Economic Development and Social Researches*, 4(8), 75-83.
- Yazıcı, T. (2018b). Sınıf öğretmeni adaylarının müzik öğretimine ilişkin tutumlarının metaforik analizi. *International Journal of Social Science*, 69, 37-48.

- Yazıcı, T., Çelebioğlu, O. ve Topalak, Ş. (2020). Metaphoric perceptions of teacher candidates about the concept of “music”. *Eurasian Academy of Sciences Eurasian Art & Humanities Journal*, 13, 99-113.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yüzbaşıoğlu, H. B., Tekkol, İ. A. ve Faiz, M. (2019). Sınıf öğretmeni adaylarının “ideal öğretmen”e ilişkin metaforları. *18th International Primary Teacher Education Symposium* (pp. 588-594), Antalya, Turkey.

SINIF ÖĞRETMENİ ADAYLARININ MÜZİK EĞİTİMİNDEN BEKLENTİLERİ

Doç. Dr. Özlem ÖZTÜRK

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi,

ozlem.ozturk@ibu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-1500-2968

Doç. Dr. Gökhan ÖZTÜRK

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi,

gokhan.ozturk@ibu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-1667-3758

ÖZET

Müzik eğitimi, genel olarak müziksel davranışları değiştirme süreci olarak tanımlanmakla birlikte, bireyin bireysel, sosyal ve kültürel gelişiminde önemli işlevlere sahiptir. Ülkemizde müzik eğitimi ilkokullarda sınıf öğretmeni tarafından yürütülmektedir. Sınıf öğretmeni adaylarının müzik eğitimi açısından donanımlı yetiştirilmeleri de bu bağlamda önemlidir. Sınıf öğretmeni adaylarına sunulan müzik ve müzik öğretimine yönelik dersler, bu derslerin içerikleri, derslerde yapılan müziksel uygulamalar, dersi yürüten öğretim elemanları, sınıf öğretmeni adaylarının dersle ilgili tutumları vb. bir çok etken adayların akademik başarılarını ve dersle ilgili beklentilerini şekillendiren önemli unsurlardır. Beklenti, bireyin belli durumlarla ve/veya kendisiyle ilgili gerçekleşmesini istediği ve umut ettiği her türlü olgu olarak tanımlanabilir. Öğrenci beklentilerinin belirlenmesi eğitim süreçlerinin yapılandırılması adına önemlidir. Bu araştırma, sınıf öğretmeni adaylarının mesleki eğitim süreçlerinde aldıkları müzik eğitiminden beklentilerine odaklanmaktadır. Araştırma, Türkiye’de bir devlet üniversitesinin sınıf öğretmenliği programına kayıtlı olan 75 öğrenciyle (kadın=56/erkek=19) yürütülmüştür. Çalışma tekil tarama modeline göre yapılandırılmış, veriler içerik analizi ile çözümlenmiştir. Araştırma bulguları literatüre dayandırılarak tartışılmıştır. Çalışmanın, konuyla ilgili yapılacak olan meta-sentez çalışmalara katkı sağlaması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Müzik eğitimi, sınıf öğretmeni adayları, beklentiler

1. GİRİŞ

Müzik, insan hayatında sosyal, kültürel, ekonomik, teknolojik vb. pek çok alanda farklı şekillerde ve farklı düzeylerde yer almaktadır. Bu alanlardan biri de eğitimidir. Müzik, hem bir eğitim aracı hem de bir eğitim alanı olmasından dolayı eğitim disiplininde önemli bir yere sahiptir. Müzik eğitimi, genel olarak müziksel davranışları değiştirme süreci olarak tanımlanmaktadır. Bununla birlikte müzik eğitimi, bireyin bireysel, sosyal ve kültürel gelişiminde önemli işlevlere sahiptir. Kogkou vd. (2021), müziğin ve müzik eğitiminin önemini şu cümlelerle ifade etmektedir:

“Müzikalitenin geliştirilmesi, insanın doğasında var olan sanatsal ve yaratıcı ifade kapasitesi, çocuğun kişiliğinin dengeli ve uyumlu gelişimine katkıda bulunur ve aynı zamanda ses sanatlarıyla ömür boyu sürecek bir ilişkinin oluşmasını sağlar. Nitelikli müzik eğitimi, her çocuğun hakkı ve her modern eğitim sisteminin görevidir; böylece müzikal açıdan izole olmayan, estetik deneyimleri takdir eden ve bu deneyimler aracılığıyla hem iç dünyalarıyla hem de içinde yaşadıkları ve geliştikleri yakın çevreyle sağlıklı bir ilişki kuran vatandaşlar yetiştirilebilir” (2021: 349).

Müzik eğitimi, literatürde mesleki, amatör ve genel müzik eğitimi şeklinde sınıflandırılmaktadır (Uçan (1994). Genel müzik eğitimi, eğitim sistemi içerisinde okul öncesi dönemden ortaöğretime kadar bütün eğitim kademelerinde verilmektedir. Genel uygulamaya göre ise müzik dersi branş öğretmenleri tarafından yürütülmektedir. Özellikle temel eğitim sürecinin bireyi üst öğrenim kademelerine ve hayata hazırlayan, çeşitli sosyal becerileri kazandıran, duygu ve düşüncelerini geliştiren bir süreç olduğu düşünüldüğünde müziğin eğitim alanı ve aracı olarak etkili ve nitelikli kullanılması önem kazanmaktadır. Bu noktada öğretim programı ve öğrenci faktörü ile birlikte dersi yürüten öğretmen de önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Günümüzde genel müzik eğitimi, ilkokul ve ortaokullarda zorunlu, liselerde ise seçmeli ders olarak verilmektedir. Ortaokul ve liselerde müzik dersleri müzik öğretmenleri tarafından, ilkokullarda ise sınıf öğretmenleri tarafından yürütülmektedir (Resmi Gazete, 2014: Madde 43/3). Müzik dersinin çok boyutlu işlevleri düşünüldüğünde, sınıf öğretmenlerinin müzik derslerini etkili bir biçimde yürütmesi beklenir. Buna karşın araştırmalar bu konuda bazı sorunlar yaşandığını ortaya koymaktadır (Dinç Altun ve Uzuner, 2018; Göğüş, 2008; Kaptan, 2004; Kılıç, 2009). Sınıf öğretmenlerinin lisans eğitimleri, yaşanan sorunları analiz etmek ve çözüm bulmak açısından önem kazanmaktadır. Çünkü nitelikli müzik eğitimi ve müzik dersi için gerekli yeterlikleri lisans eğitimleri süresince kazanmış olmaları beklenmektedir (Barış ve Özata, 2009; Kalyoncu ve Öztürk, 2009; Kocabaş, 2000; Küçüköncü, 2000; Şahin ve Aksüt, 2002; Saydam, 2003). Ancak yine ilgili araştırmalar bu beklentinin tam olarak gerçekleşmediğini gösteren önemli kanıtlar sunmaktadır. Dolayısıyla, sınıf öğretmenliği programlarında verilen müzik eğitime kısaca değinmek anlamlı olabilir.

Öğretmen yetiştiren bölümlerin lisans programları, Milli Eğitim Bakanlığı'nın yaptığı öğretim programları değişikliklerine paralel olarak değişmektedir. YÖK'ün 2018 yılında gerçekleştirdiği program değişikliği ile sınıf öğretmenliği lisans programında yer alan müzik ve müzik öğretimi dersleri birleştirilerek tek derse düşürülmüş, müzik öğretimi dersine 7. dönemde yer verilmiştir. Bu ders, ilköğretim müzik programına paralel olarak ilgili etkinlik

uygulamalarını içermektedir. ‘Müzik Öğretimi’ dersinin programda yer alan içeriği şu şekildedir:

“Müzik öğretim yöntem ve teknikleri, nota öğretimi teknikleri, ritm ve melodiden yararlanarak Orff çalgılarıyla çocuklar için şarkıların düzenlenmesi, çalgının şarkı öğretiminde etkili kullanımı, oyun, müzik, dans, drama ve konuşma ilişkisi, müzik-estetik ilişkisi ile müziksel beğenin gelişirilmesi, müzik dersi etkinliklerinin diğer disiplinlerle ilişkilendirilmesi, İlköğretim müzik programı ile ilgili etkinlik uygulamaları” (2018: 12).

Sınıf öğretmeni adaylarının aldıkları müzik öğretimine yönelik ders içerikleri ve uygulamaları, dersi yürüten öğretim elemanı ve sınıf öğretmeni adaylarının dersle ilgili tutumları, sınıf öğretmeni adaylarının başarılarını ve dersle ilgili beklentilerini şekillendiren önemli unsurlardır. Beklenti; bireyin belli durumlarla ve kendisiyle ilgili öngörüsü, gerçekleşmesini istediği, umut ettiği her türlü olgu ya da durum olarak tanımlanabilir. Sınıf öğretmeni adaylarının müzik eğitimi konusunda beklentilerini tespit etmek, görüşleri üzerinden mevcut uygulamaları değerlendirmek eğitim süreçlerinin niteliği hakkında fikir verebilir. Ulusal literatürde bu bakış açısıyla gerçekleştirilmiş çeşitli araştırmalar mevcuttur. Örneğin Arapgirlioğlu ve Karagöz (2011), 4. sınıf öğretmeni adayları ile yürüttükleri araştırmalarında, öğrencilerin aldıkları müzik dersini gerekli gördüklerini, bununla birlikte farklı yetenek düzeyine, farklı ön öğrenmelere sahip öğrencilerin yetersiz fiziki koşullarda ve kalabalık sınıflarda eksik donanım ve malzeme ile ders yapmalarını sorun olarak gördüklerini tespit etmişlerdir. Diğer taraftan Demirbatır ve Helvacı (2006), yine sınıf öğretmeni adayları ile yürüttükleri araştırmada, öğrencilerin müzik derslerini süre ve içerik bakımından yeterli gördüklerini ve aldıkları müzik eğitimini gelecekte için gerekli gördüklerini tespit etmişlerdir. Bununla birlikte müzik derslerine hazır bulunuşluk ve dağarcık yetersizliği, araç-gereç donanım eksikliği, öğretim elemanlarının yaklaşımı ve kullandıkları öğretim yöntemleriyle birlikte bireysel nedenler ise yine öğretmen adayları tarafından dile getirilen sorunlar olarak araştırmadaki bulgularda yerini almıştır. Kutluk (2010) ve Topoğlu’nun (2015) yaptığı çalışmalarda da benzer bulgulara ulaşılmıştır.

Sınıf öğretmeni adaylarının müzik öğretimi özyeterlik inançlarına odaklanan araştırmalarda da farklı bazı önemli bulgular raporlanmıştır. Çalışmalarda, adayların müziğe ve müzik derslerine önem verdikleri ancak özyeterlik inançlarının düşük olduğu görülmektedir. Örneğin Topoğlu (2014), sınıf öğretmeni adaylarının müzik öğretimine yönelik özyeterlik inançlarının çeşitli değişkenlerle ilişkisini araştırdığı çalışmada, adayların müzik öğretimine yönelik özyeterliklerinin 1. sınıftan sonra yükseldiğini ve 4. sınıfta tekrar düştüğünü belirlemiştir. Benzer şekilde Kavaklı (2022) ise sınıf öğretmeni ve okul öncesi öğretmeni adaylarının müzik öz-yeterlik düzeylerini ve çeşitli değişkenlerle ilişkisini belirlemek üzere yürüttüğü çalışmada, sınıf öğretmeni adaylarının müzik öz-yeterlik düzeylerinin okul öncesi öğretmeni adaylarına göre düşük olduğunu ortaya koymuştur. Sınıf öğretmenleri ile yürütülen çalışmaların mevcut bulguları desteklediği de görülmektedir. Örneğin Ocak (2023), sınıf öğretmenlerinin ilköğretim müzik eğitiminde karşılaştıkları sorunları belirlemek amacıyla yürüttüğü çalışma sonucunda, sınıf öğretmenlerinin büyük bir bölümünün lisans eğitiminde aldıkları müzik eğitiminin yetersiz olduğunu düşündüğünü ortaya koymuştur.

Yukarıdaki araştırma sonuçlarından anlaşılacağı üzere sınıf öğretmeni adaylarının mesleki eğitim sürecinde müzik eğitimi konusunda sorunları ve bazı beklentileri vardır. Bu beklentilerin günümüzdeki durumunun veya beklentilerin yönünün değişip değişmediğinin saptanması önemli görülmektedir. Bu görüşler doğrultusunda bu araştırma, sınıf öğretmeni adaylarının müzik eğitiminden beklentilerine odaklanmaktadır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Deseni

Nitel araştırma perspektifine göre yapılandırılan çalışmada tarama modeli esas alınmıştır. Tarama, bireylerin veya grupların yetenek, tercih, davranış veya görüşlerini kendi koşulları içinde ve var olduğu şekliyle belirlemeyi amaçlayan çalışmalarda sıklıkla tercih edilen bir modeldir. Tarama modelleri ile tekil ya da ilişkisel taramalar yapılabilir (Karasar, 2014). Sınıf öğretmeni adaylarının, müzik eğitiminden beklentilerine odaklanan bu çalışmada tekil tarama modeli tercih edilmiştir.

2.2. Çalışma Grubu ve Verilerin Toplanması

Araştırmanın çalışma grubunu, bir devlet üniversitesinin sınıf öğretmenliği lisans programına kayıtlı olan lisans 2 düzeyindeki öğrenciler oluşturmaktadır. 2018-2019 eğitim-öğretim yılı bahar döneminde yürütülen çalışmaya 56 kadın ve 19 erkek olmak üzere toplam 75 öğrenci katılmıştır.

Araştırmada veri toplama aracı olarak yapılandırılmamış görüşme formları kullanılmıştır. Öğrencilerin beklentilerini saptamak için dönem başında bir görüşme formu uygulanmıştır. Formda, sınıf öğretmeni adaylarının müzik eğitiminden beklentilerini saptamaya yönelik bir açık uçlu soru yer almaktadır. Ders sürecini değerlendirilmek ve beklentilerin karşılanma durumunu saptamak için dönem sonunda yine bir açık uçlu sorunun yer aldığı farklı bir görüşme formu kullanılmıştır. Araştırma için kurumdan gerekli izinler alınmıştır.

2.3. Verilerin Analizi ve Geçerlik/Güvenirlik

Çalışma verileri içerik analizi ile çözümlenmiştir. İçerik analizinde amaç, konuyu ortak başlıklar altında toplanan küçük birimler üzerinden anlaşılır hale getirmektir. Bu tür çalışmalarda veri analizi için standart ortak adım ve yöntemlerden bahsetmek zordur. İçerik analizinde, analiz sürecinin aslında veri toplama süreciyle birlikte başladığı ve araştırmacıların küçük farklılıklarla benzer işlem adımlarını takip ettikleri bilinmektedir. Bu çalışmada standart nitel veri analizi işlemleri ve süreçleri izlenmiştir. Bu işlemler; kaynakların toplanması, verilerin kodlanması, temaların oluşturulması, sürecin ayrıntılı biçimde açıklanması (geçerlik/güvenirliğin sağlanması) ve bulguların sunulması yorumlanmasıdır (Konan vd., 2018; Polat ve Ay, 2016). Bu amaçla, araştırmacılar tarafından formların ön okuması, değerlendirilmesi, veri havuzunun oluşturulması ve verilerin kodlanması yapılmıştır. Araştırmacılar kodlama sürecinde ayrı ayrı çalışmış, verileri kodlama ve temaları oluşturma işleminden sonra kodlamaları karşılaştırmış ve kodlamalara son halini vererek analiz sürecini tamamlamıştır. Beklentilere ilişkin bulgular, ders öncesi ve ders sonrası olmak üzere iki başlıkta, frekans (f) ve yüzde (%) değerleriyle birlikte, tematik bir yapı altında sunulmuş ve karşılaştırma yapılarak yorumlanmıştır. Ayrıca, beklentilerin karşılanma durumu öğrenci

görüşlerinden yapılan alıntılarla desteklenmiş ve genel bir değerlendirme yapılmıştır. Öğrenciler için Ö1, Ö2, Ö3... kodlaması kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Bu bölümde sınıf öğretmeni adaylarının müzik öğretimi dersinden beklentilerine ve ders sonunda beklentilerinin karşılanma durumuna ilişkin bulgular yer almaktadır.

3.1. Sınıf Öğretmeni Adaylarının Müzik Öğretimi Dersinden Beklentileri

Tablo 1. Ders öncesi beklentilere ilişkin tematik dağılım

Beklenti	f	%
Mesleki yeterlik	55	37,2
Çalgı eğitimi	27	18,2
Teorik bilgi	26	17,6
Değer görme	16	10,8
Kişisel farkındalık	12	8,1
Müzik kültürü	8	5,4
Ses eğitimi	4	2,7
N	148	100

Tablo 1’de sınıf öğretmeni adaylarının müzik öğretimi dersinden beklentilerine ilişkin görüşlerinin tematik dağılımı yer almaktadır. Tabloya göre adaylar en fazla mesleki yeterlik (f=55-%37,2) teması altında beklentiye sahiptir. Bu beklentiye çalgı eğitimi (f=27-%18,2) ve teorik bilgi (f=26-%17,6) konusundaki beklentiler izlemektedir. Benzer şekilde değer görme (f=16-%10,8) ve kişisel farkındalık (f=12-%8,1) konusundaki beklentilerinin de göreceli olarak yüksek olduğu ileri sürülebilir. Buna karşın müzik kültürü (f=8-%5,4) ve ses eğitimi (f=4-%2,7) konusundaki beklentilerinin düşük olduğu dikkat çekmektedir. Tabloya dayanarak, sınıf öğretmeni adaylarının müzik öğretimi dersinden beklentilerinin mesleki gelişim, çalgı eğitimi ve teorik bilgi konularında yoğunlaştığı söylenebilir.

3.2. Sınıf Öğretmeni Adaylarının Müzik Öğretimi Dersi Sonrası Beklentilerinin Karşılanma Durumu

Tablo 2. Ders sonrası beklentilere ilişkin tematik dağılım

Beklenti	f	%
Mesleki yeterlik	30	32,7
Çalgı eğitimi	29	26,6
Değer görme	25	22,9
Teorik bilgi	14	12,84
Kişisel farkındalık	8	7,3
Müzik kültürü	2	1,8

Ses eğitimi	1	0,9
N	109	100

Tablo 2’de sınıf öğretmeni adaylarının müzik öğretimi dersi kapsamında yürütülen öğrenme-öğretme süreçlerinden sonraki beklentilerine ilişkin tanımlayıcı bulgular sunulmuştur. Tabloya göre adaylar, en fazla mesleki yeterlik (f=30-%32,7), çalgı eğitimi (f=29-%26,6) ve değer görme (f=25-%22,9) konularında beklentiye sahiptir. Bu beklentileri teorik bilgi (f=14-%12,84) ve kişisel farkındalık (f=8-%7,3) konusundaki beklentiler izlemektedir. Buna karşın müzik kültürü (f=2-%1,8) ve ses eğitimi (f=1-%0,9) konusundaki beklentilerin düşük olduğu görülmektedir.

Tablo 1 ve Tablo 2 birlikte değerlendirildiğinde, müzik öğretimi dersi kapsamında yürütülen öğrenme-öğretme süreçleri sonunda sınıf öğretmeni adaylarının mesleki beklentilerinin göreceli olarak yüksek oranda karşılandığı söylenebilir. Karşılaştırmada dikkat çeken ve aynı zamanda dikkat edilmesi gereken bulgu değer görme temasıdır. Ders öncesi değer görme temasına ilişkin elde edilen düşük sıklık durumu, öğrencilerin yeteneklerine ilişkin yönlendirme ve destekleme eksikliğini ifade etmektedir. Buna karşın Tablo 2’de sunulan değer verme teması, bu araştırma kapsamındaki öğrenme-öğretme süreçlerinde eğitimciler tarafından öğrencilere verilen olumlu desteği ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle öğrenci görüşleri, bu temaya ilişkin sayısal değerlerin ters kodlanmasını ve bu kodlamaya göre yorumlanmasını gerektirmiştir. Bu bağlamda tablolara dayanarak, adayların değer verme temasına ilişkin beklentilerinin olumlu yönde geliştiği, bu yöndeki beklentilerinin önemli oranda karşılandığı söylenebilir. Genel bir ifadeyle mevcut bulgulara dayanarak, sınıf öğretmeni adaylarının müzik öğretimi dersi öncesindeki beklentilerinin ders sonrasında önemli oranda karşılandığı ileri sürülebilir.

Aşağıda, sınıf öğretmeni adaylarının müzik öğretimi dersini ilişkin beklentilerinin karşılanma durumunu gösteren bazı alıntılara yer verilmiştir.

“Öğretmenimiz bize çalgı olarak melodika öğretti çok güzel şarkılar öğrendik öğretmenimizin başarılı olmamız için elinden geleni yaptı beklentilerimi fazlasıyla karşıladı ama benim çok yeteneğim olmadığı için başarılı bir performans gösteremedim” (Ö16)

“Müzik dersine korkarak bakmak yerine daha ılımlı bakmamız sağlandı, müzik parçalarına dair bilgimiz arttı” (Ö23).

“Açıkçası başta ilk dönemdeki gibi üstün körü bir müzik dersi alacağımı düşünüyordum çünkü okul hayatımın her basamağında özenli bir eğitim almadım fakat tam aksine aldığım eğitim özellikle teorik bana çok şey kattı ayrıca bir müzik aletine bir çocuğa öğretebilecek yeterliğe sahip oldum” (Ö32).

“Beklentimin üzerinde oldu çünkü parçaları çalabileceğime inandım, parçalar çalabildim” (Ö38).

“Müzik öğretimi konusunda beklentilerim kısmen gerçekleşti çünkü kendimi yetersiz ve yeteneksiz bulduğum için müzik öğretimi dersi yeterli fakat kendinden dolayı kısmen yetersizdir. Buna rağmen birçok müzik bilgisi de ilk defa karşılaştım” (Ö51).

“Daha önce kendimi hiç güvenim yoktu, müzik öğretiminden sonra bir güven geldi” (Ö52).

“İlk başlarda beklentim yoktu öğrenemeyiz yapamayız bu ne ya ve benzeri derdim ama hiç beklediğim gibi olmadı çok eğlendim benim açımdan çok iyi bir ders oldu” (Ö59).

“Öncelikle ders beklediğimden zevkli geçti ben müziğe ilgisiz olmama rağmen yine de yeni şeyler öğrenebildim” (Ö64).

“Beklentimi karşıladı kendime yeteneksiz görüyordum ama gördüm ki çalışmayla da bir şeyler olabiliyormuş ve çaldıkça tabii ki de yapabildiğimi gördüğüm için mutlu oldum” (Ö67).

“Notaları öğrendim ve şarkıya ritim tutturan biliyorum melodika da küçük parçaları çalıp şarkıya eşlik edebilecek yeterliliğe geldim öğretmenlik hayatımda öğrencilerim müzik dersinde matematik işlemek zorunda kalmayacaklar” (Ö69).

“Beklentilerimin de üstündeydi aldığım eğitim çünkü sınıf öğretmenliğinde müzik dersinin pek etkili bir ders olduğunu düşünmüyordum bu yüzden başlarda pek bir beklentim yoktu ama sonralarda beklentimin üstü bir şekilde nitelikli ve verimli bir müzik dersi aldığımı düşünüyorum” (Ö72).

“Gerçekten beklentimin üstünde bir ilgi ve alaka vardı değerli öğretmenlerimiz eğitim fakültesinde olmamızı bir yana bırakıp gerçek bir müzik eğitimi vererek bizleri müzik konusunda daha bilgili daha duyarlı bir hale getirdiler ve kendimi müzik konusunda daha iyi hissediyorum ve daha çok seviyorum müziği sayelerinde” (Ö73).

“Ben bu dersin meslek hayatımda birçok katkıları olacağına inanıyorum dersin temelden alınması bizim için bir avantaj oldu ben de öğrencilerime müzik dersinde matematik fen Türkçe testleri çözdüm demeyeceğim çocuklara müzik bilincinin doğru olarak aktaracağım” (Ö74).

“Beklentilerine fazlasıyla karşıladı müzikte çoğu konuda yetersizim ancak şu an temel bilgileri öğrendiğime inanıyorum konser de yapabilesek güzel olurdu (Ö75).

Yukarıdaki alıntılara dayanarak sınıf öğretmeni adaylarının müzik ve müzik öğretimine yönelik görüşlerinin olumlu yönde değiştiği söylenebilir. Bu alıntılar özellikle seçilmiştir. Dikkat edilecek olursa alıntılarda öğrencilerin özyeterlik inançlarına gönderme yapan ifadeler vardır. Genel olarak öğrenciler, ilk bulgudaki beklentilerde görüleceği üzere, müziği ve müzik öğretimini yapamayacaklarını düşünürken uygulama sonunda bu becerilerin geliştiğini ifade etmiştir. Bu bağlamda ders içeriğinin özyeterlik inancı konusunda öğrencilere katkı sağladığı söylenebilir.

Diğer taraftan ifadelerde öne çıkan vurgu çalgıdır. Ders sonunda, öğrencilerin meslek hayatlarında çocuk şarkılarını seslendirebilecek düzeyde bir çalgıyı temel düzeyde öğrendikleri düşünülmektedir. İlk bulguda öğrencilerin müzik ve müzik eğitimi performans odaklı olarak algıladıkları, bu konuda kendilerini yetersiz gördükleri ve çalgı eğitimi konusunda talepleri

olduğu görülmüştür. Alıntılarda ise bazı öğrencilerin kendilerini bu konuda yeterli görmedikleri buna karşın yine de çalgı çalma becerilerini geliştirdikleri vurgusu öne çıkmaktadır. Bu ifadeler araştırmacılar tarafından, beklentilerin gerçekleştiğini ve özyeterlik inancının arttığını gösteren değerli çıktılar olarak yorumlanmaktadır. Dikkat çeken diğer bir bulguya göre öğretmen adayları aldıkları eğitim sonunda müzik dersinin değerli olduğunu düşünmektedir. Özellikle bu değer yüklemesi; “*öğretmenlik hayatımda öğrencilerim müzik dersinde matematik işlemek zorunda kalmayacaklar*”, “*öğrencilerime müzik dersinde matematik fen Türkçe testleri çözdüm demeyeceğim çocuklara müzik bilincinin doğru olarak aktaracağım*” vb. görüşlerle ifade edilmiştir. Genel bir değerlendirmeyle; öğrencilerin beklentileri doğrultusunda yapılandırılan müzik öğrenme-öğretme süreçlerinin alana özgü teorik bilginin yanısıra tematik yapıda öne çıkan mesleki yeterlik, çalgı eğitimi değer görmek ve kişisel farkındalık konularında önemli kazanımlar sağladığı ve adayların özellikle özyeterlik inancını olumlu yönde geliştirdiği söylenebilir.

4. SONUÇ ve TARTIŞMA

Bu araştırmada elde edilen bulgular, sınıf öğretmeni adaylarının müzik öğretimi dersinden beklentilerinin olduğunu ve uygun ders ortamları yaratıldığı takdirde bu beklentilerin önemli oranda karşılanabileceğini göstermiştir. Mesleki eğitim kapsamında yürütülen müzik derslerinde, dersin içeriğinin doğru sunulmasından derste yapılan etkinliklere, içeriğin öğrenci profiline göre düzenlenmesinden sınıf yönetimine, etkili iletişimden rehberliğe kadar pek çok değişkenin etkili olduğu söylenebilir. Diğer taraftan öğretim elemanının donanımı, bu donanımı etkili biçimde aktarmasını sağlayan öğretim becerisi, öğrenciyle iletişim biçimi, empati becerisi vb. gibi bireysel özellikleri de öğrencinin derse karşı tutumunu, müziğe ilişkin önyargısını ve derse katılım niyetini farklı şekillerde etkileyebilir. Kısaca, ders sorumlusunun, sınıf öğretmeni adaylarının müzik öğretimi dersinden beklentilerinin karşılanmasında en etkili unsurlardan biri olduğu düşünülmektedir. Bu görüşü Demirbatır ve Helvacı'nın (2006) çalışma bulgularıyla desteklemek mümkündür.

Öğrenci görüşleri ve beklentileri, eğitimciler olarak sınıf öğretmeni adaylarının müzik ve müzik öğretimi konusunda sahip oldukları özyeterlik inancına odaklanmamız gerektiğini göstermiştir. Öztürk (2020) çalışmasında görüleceği üzere; özyeterlik, sosyal bilişsel öğrenme kuramının temel kavramıdır. Bandura (1995) kavramı “kişinin bir göreve ilişkin organize etme ve yürütme yeteneklerine olan inancı” şeklinde tanımlamaktadır. Diğer bir tanıma göre özyeterlik, bireyin kendisi için hedef belirleme ve kendi öğrenmelerini pekiştirme yetenekleriyle ilgili olan yetkinlik duygusudur (McPherson ve Zimmerman, 2002).

Eğitim perspektifinden bakıldığında özyeterlik kavramı, öğretmenler için güdüsel bir unsurdur. Kendi kapasitesi, birikimi ve becerileri hakkında olumlu inanç taşıyan öğretmenin, nitelikli eğitim vereceği ve öğrencilerini başarılı şekilde eğitebileceği söylenebilir. Bu bağlamda, giriş bölümünde değinildiği üzere, sınıf öğretmenleri ile yapılan ve müzik öğretiminde özyeterlik inancını merkeze alan araştırma sonuçları konuyla ilgili önemli ipuçları sunmaktadır. Örneğin Afacan (2007), sınıf öğretmeni adaylarının müzik öğretimine yönelik öz yeterlilik düzeylerini belirlemek amacıyla yürüttüğü araştırmada, sınıf öğretmeni adaylarının genel anlamda kendilerine güvendiklerini, müzik öğretimi konusunda kendilerini yeterli gördüklerini ve yeterlik algısının 4. sınıf düzeyinde daha yüksek olduğunu belirlemiştir. Buna karşın

Kocamanoğlu (2019), sınıf öğretmenleri ile yürüttüğü çalışmada, öğretmenlerin müzik eğitimiyle ilgili kuramsal bilgi ve çalgı çalabilme becerileri açısından yeterli olmadıklarını saptamıştır. Benzer şekilde Avşar (2024), sınıf öğretmenlerinin eğitim müziği dağarına yönelik yeterliklerini araştırdığı çalışmasında, çalışma grubunu oluşturan sınıf öğretmenlerinin eğitim müziği dağarına yönelik yeterlilik düzeylerinin düşük olduğunu ortaya koymuştur. Araştırmacı, sınıf öğretmenliği lisans eğitiminin yeniden gözden geçirilerek güncellenmesi ve müzik derslerinin artırılması yönünde öneriler sunmuştur. Yazarlar olarak Avşar'ın tespitlerinin göz ardı edilmemesi gerektiğini düşünmekteyiz. Nitekim ortada bir kısır döngü oluşmuş gibi görünmektedir. Her kademedeki müzik eğitiminin niteliği, alt veya üst kademedeki diğer müzik eğitimi süreçlerini de farklı şekillerde etkileme gücüne sahiptir. Bu bağlamda genel müzik eğitimi kapsamında müzik ve müzik öğretimi konusundaki beklentileri merkeze alan yeni bir yapılanmaya ihtiyaç olduğu ve bu sürecin kolektif bir bakış açısıyla yürütülmesi gerektiği düşünülmektedir. Başlangıç için sınıf öğretmenliği lisans programları akla yatkın görünmektedir.

KAYNAKÇA

- Afacan, Ş. (2007). Sınıf öğretmeni adaylarının müzik öğretimine yönelik öz yeterlilik düzeylerinin tespiti. *16. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi*, Tokat.
- Arapgirlioğlu, H. ve Karagöz, B. (2011). Sınıf öğretmenliğinde müzik eğitimi sürecinin durumu ve değerlendirilmesi. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 6(1), 183-196.
- Avşar, S. Ö. (2024). *Sınıf öğretmenlerinin eğitim müziği dağarına ilişkin yeterlikleri*. Yüksek Lisans Tezi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi.
- Bandura, A. (1995). Exercise of personal and collective efficacy in changing societies. A. Bandura (Ed.), *Self-efficacy in changing societies* (pp. 1-45). Cambridge: Cambridge University Press.
- Barış, D. A. ve Özata, E. (2009). Sınıf öğretmenliği anabilim dalında alınan müzik-müzik öğretimi derslerinin öğretmenlik uygulamalarındaki yansımaları. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 9(18), 27-42.
- Demirbatır, E. ve Helvacı, A. (2006). Uludağ üniversitesi eğitim fakültesi sınıf öğretmenliği anabilim dalı öğrencilerinin müzik derslerine ilişkin görüş ve beklentilerinin değerlendirilmesi. *Ulusal Müzik Eğitimi Sempozyumu* (Cilt.1, pp. 121-135), Denizli.
- Dinç Altun, Z. ve Uzuner, F. G. (2018). Sınıf öğretmenlerinin müzik öğretimine yönelik görüşlerinin incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(3), 1416-1632.
- Göğüş, G. (2008). İlköğretim I. kademe müzik eğitiminde öğretmenin etkinliği. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(2), 369-382.
- Kalyoncu, N. ve Öztürk, Ö. (2009). Sınıf öğretmenliği anabilim dallarında verilen 'müzik' ve 'müzik öğretimi' derslerinin içerikleri. *8. Ulusal Müzik Eğitimi Sempozyumu* (pp. 215-224), Samsun.

- Kaptan, M. (2004). *Bolu ili ilköğretim kurumlarında görev yapan sınıf öğretmenlerinin, müzik derslerinin işleyişi ile ilgili karşılaştıkları sorunların incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
- Karasar, N. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kavaklı, H. (2022). *Sınıf öğretmeni ve okul öncesi öğretmeni adaylarının müzik öz-yeterlik düzeylerinin karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi.
- Kılıç, I. (2009). İlköğretim birinci kademe sınıf öğretmenlerinin müzik öğretiminde karşılaştıkları sorunlar. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(1), 123-137.
- Kocabaş, A. (2000). Sınıf öğretmenlerinin müzik derslerindeki yetersizliklerine ilişkin görüşleri. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(7), 7-11.
- Kocamanoglu, K. (2019). *Sınıf öğretmenlerinin müzik eğitimi yeterliği*. Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi.
- Kogkou, E. vd. (2021), Investigating the training needs of music teachers in primary education: A Greek Case Study. *Education Quarterly Reviews*, 4(2), 349-362.
- Konan, N., Çelik, O. ve Çetin, R. (2018). Türkiye’de okul yöneticisi görevlendirme sorunu: Bir meta sentez çalışması. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 44, 92-113.
- Küçüköncü, Y. (2000). Sınıf öğretmenliğinde müzik eğitimi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(7), 1-28.
- Kutluk, Ö. (2010). Sınıf öğretmeni adaylarının ilköğretim müzik eğitimi hakkındaki görüşleri ve müzik dersi verme konusunda kendilerine güvenleri. *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29, 289-302.
- McPherson, G. E. ve Zimmerman, B. J. (2002). Self-regulation of musical learning: A social cognitive perspective. R. Colwell ve C. Richardson (Ed.), *The new handbook of research on music teaching and learning* (pp. 327-347). England: Oxford University Press.
- Ocak, C. Ç. (2023). *Sınıf öğretmenlerinin müzik eğitiminde karşılaştıkları sorunlar*. Yüksek Lisans Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi.
- Öztürk, G. (2020). Müzik eğitimi ve motivasyon: Motivasyon kuramları çerçevesinde uluslararası alanyazına genel bir bakış. B. Tunçsiper ve D. İnan (Eds), *Beşeri bilimler ekseninde güncel araştırmalar: Kuramlar, kavramlar, uygulamalar* (pp. 473-508). İstanbul: Kriter Yayınevi.
- Polat, S. ve Ay, O. (2016). Meta-sentez: Kavramsal bir çözümleme. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 52-64.
- Resmi Gazete, (2014). Millî Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği, Madde 43/3. *Resmî Gazete Tarihi: 26.07.2014 Resmî Gazete Sayısı: 29072*.
- Şahin, K. ve Aksüt, M. (2002). I. Kademe müzik derslerine ilişkin öğretmen görüşleri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 105-118.
- Saydam, R. (2003). İlköğretim Okulu I ve II Devre Müzik Eğitiminde Eğitimci Sorunu. *Cumhuriyetimizin 80. Yılında Müzik Sempozyumu* (pp. 75-81), Malatya.

- Topoğlu, O. (2014). Sınıf öğretmeni adaylarının müzik öğretimine yönelik özyeterlik inançlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *International Journal of Human Sciences*, 11(2), 730-743.
- Topoğlu, O. (2015). Sınıf öğretmeni adaylarının müzik eğitimine ilişkin görüşleri. *International Journal of Human Sciences*, 12(2), 654-673.
- Uçan, A. (1994) *Müzik eğitimi: Temel kavramlar-ilkeler- yaklaşımlar*. Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları.
- YÖK [Yükseköğretim Kurulu] (2018). Sınıf Öğretmenliği Lisans Programı. Ankara: YÖK Yayınları.

BUDİZM VE TASAVVUFTA AHLAK ANLAYIŞI: KARŞILAŞTIRMALI BİR DEĞERLENDİRME

Prof. Dr. Şengül DEMİREL

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

senguldemirel@yyu.edu.tr - [0000-0002-0174-6379](tel:0000-0002-0174-6379)

ÖZET

Bu tebliğ, Budizm ve Tasavvuf geleneklerinde ahlak anlayışını karşılaştırmalı bir yaklaşımla ele almayı amaçlamaktadır. Tarihsel, kültürel ve metafizik arka planları farklı olan bu iki düşünce geleneği, insanın ahlaki olgunlaşması, benliğin ya da nefsin dönüştürülmesi ve erdemli bir yaşam idealine ulaşma çabası gibi ortak temalar etrafında dikkat çekici benzerlikler sunmaktadır. Bu yönüyle çalışma, ahlakın evrensel boyutlarına dair karşılaştırmalı bir tartışma zemini oluşturmayı hedeflemektedir. Çalışmada öncelikle Budist ahlak anlayışı, Dört Yüce Gerçek ve Sekiz Katlı Asil Yol çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu bağlamda şefkat (karuṇā), bilgelik (prajñā), doğru eylem ve arzuya bağlı ıstırabın aşılması gibi temel ilkeler incelenmekte; ahlaki disiplinin bireyin zihinsel ve davranışsal dönüşümündeki rolü üzerinde durulmaktadır. Budist öğretilerde ahlak, bireyin ıstıraftan kurtuluşuna yönelik pratik bir yol olarak değerlendirilmektedir. Ardından Tasavvuf geleneğinde ahlak anlayışı, nefsin tezkiyesi, edep, ihsan ve insan-ı kâmil kavramları çerçevesinde ele alınmaktadır. Tasavvufta ahlak, bireyin içsel arınma süreciyle doğrudan ilişkili olup, Allah'a yakınlık ve ahlaki kemal hedefi doğrultusunda şekillenmektedir. Bu süreçte sabır, tevazu, merhamet ve öz denetim gibi erdemler ön plana çıkmaktadır. Karşılaştırmalı bölümde, Budizm ve Tasavvufta ahlakın amacı, yöntemi ve bireysel dönüşümle ilişkisi ele alınmakta; benlik algısı, arınma süreci ve ahlaki disiplinin nihai hedefleri bakımından benzerlikler ve farklılıklar ortaya konulmaktadır. Sonuç olarak bu tebliğ, kesin hükümler ortaya koymaktan ziyade, karşılaştırmalı din çalışmaları açısından yeni yorumlara ve araştırmalara açık bir çerçeve sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler : Budizm, Tasavvuf, Ahlak.

BUDİZM VE TASAVVUFTA AHLAK ANLAYIŞI: KARŞILAŞTIRMALI BİR DEĞERLENDİRME

Giriş

Dinî ve felsefî gelenekler, insanın ahlaki olgunlaşmasını ve erdemli bir yaşam sürmesini temel bir amaç olarak görmüşlerdir. Bu bağlamda ahlak, yalnızca bireysel davranışları düzenleyen bir normlar bütünü değil; aynı zamanda insanın kendisiyle, toplumla ve varlıkla kurduğu ilişkinin merkezinde yer alan bir kavramdır. Farklı kültürel ve metafizik zeminlere sahip geleneklerde ahlak anlayışı değişkenlik göstermekle birlikte, insanın içsel dönüşümünü hedefleyen ortak yönler de dikkat çekmektedir.

Budizm ve Tasavvuf, tarihsel ve coğrafi bakımdan farklı ortamlarda ortaya çıkmış olmalarına rağmen, ahlakı bireyin içsel arınması ve benlik bilincinin dönüştürülmesi üzerinden ele alan iki önemli düşünce geleneğidir. Budizm’de ahlak, ıstırapın kaynağını oluşturan arzu ve cehaletin aşılmasıyla ilişkilendirilirken; Tasavvufta ahlak, nefsin tezkiyesi ve insanın manevi olgunluğa ulaşması süreci içinde değerlendirilmektedir. Her iki gelenekte de ahlaki disiplin, bireyin iç dünyasında başlayan ve davranışlara yansıyan bir dönüşüm süreci olarak ele alınmaktadır.

Bu tebliğ, Budizm ve Tasavvuf geleneklerinde ahlak anlayışını karşılaştırmalı bir yaklaşımla ele almayı amaçlamaktadır. Çalışmada, Budist ahlak anlayışı Dört Yüce Gerçek ve Sekiz Katlı Asil Yol çerçevesinde incelenirken; Tasavvuf geleneğinde ahlak kavramı nefis terbiyesi, edep ve insan-ı kâmil anlayışı bağlamında değerlendirilecektir. Tebliğin temel amacı, iki geleneğin ahlak anlayışlarını kesin sonuçlara ulaşma iddiası taşımadan, benzerlik ve farklılıkları üzerinden tartışmaya açmak ve karşılaştırmalı din çalışmaları açısından bir değerlendirme zemini oluşturmaktır.

Tarihsel süreçte Budizm ve Tasavvuf, ahlaki kavramlar bakımından empati ve anlayış geliştirmeyi temel alan yaklaşımlar sergilemiştir. Her iki gelenek de acıyı hafifletme ve refahı artırma ihtiyacını vurgular. Merhamet üzerindeki bu ortak vurgu, iki manevi yol arasındaki ortak zemini oluşturan temel hareket noktasıdır. Budizm’de ahlak, bireyin kendi çabası ve farkındalığıyla şekillenirken; Tasavvuf’ta ahlak (hulk), ilahi bir kaynağa dayanmakla birlikte insanın içsel yolculuğundaki en önemli duraktır (Çağrı, 1989, s. 10-14).

Budizm’de Ahlak Anlayışı

Budizm, bir inanç sistemi olmakla beraber ahlak ve ahlak kavramlarına ilişkin geliştirdiği öğretileriyle de dikkat çekmektedir. Dolayısıyla Budizm sadece bir din değil aynı zamanda bir yaşam biçimi olarak da yaşanmaktadır. Budizm’de "Uyanış" veya "Nirvana" nihai hedefine ulaşmada ahlakın ve ahlaki kavramların önemini vurgulamaktadır. Bu bağlamda "Buda'ya giden yol" kavramı, Budizm’in ahlaki kurallar çerçevesinde özeti niteliğinde olan Budist Etik’te uygulamaya yönelik rehberlik sağlamaktadır. Dolayısıyla Buda'ya giden yol genellikle Budist ahlakının temelini oluşturan birbirine bağlı sekiz uygulama veya unsurdan

oluşan "Sekiz Katlı Yüce Yol" olarak anılmaktadır. Bu unsurlar arasında doğru anlayış, doğru niyet, doğru konuşma, doğru eylem, doğru geçim, doğru çaba, doğru farkındalık ve doğru konsantrasyon yer almaktadır (Güç & Sert, 2020, s. 3-28). Bu unsurların her biri bireyin ahlaki ve etik davranışının gelişiminde çok önemli bir roller oynayarak bireydeki farkındalığı ortaya çıkaran birer dinamik unsurlardır. Bu yönüyle Budist Etiği, kutsal hedefe ulaşmada faydalı (kusala) ve zararlı (akusala) davranışlar arasında ayrımlar yaparak yaklaşımlarını geliştirmektedir.

Bu bakımdan Sekiz katlı yol tüm Budistler içindir ve maddi şeylere bağlanmadan cömert bir hayat yaşamanın yanı sıra Budizm'in en yüksek idealleri olarak kabul edilen bekarlık ve keşilik için çabalama da içermektedir. Bu yönüyle Budist felsefesi, aydınlanma durumuna veya Nirvana'ya ulaşmanın bir yolu olarak ahlaka ve etik davranışın uygulanmasına güçlü bir vurgu yapmaktadır. Buna göre yukarıda bahsi geçen Sekiz Katlı Büyük Yol, bireylerin günlük yaşamlarında ahlaki ve etik davranışları geliştirmeleri için pratik rehberlik sağlayarak onlara yol göstermektedir. Bunlardan (Tümer, 1992, s.352-360): İlk unsur, doğru anlayış olup; Buda'nın öğrettiği şekliyle Dört Yüce Gerçek ve gerçekliğin doğası hakkında derin bir anlayış kazanmayı da ilke edinmiştir. Bu anlayış bireylerin onurlu bir hayat sürmelerinde ve Budist ilkelerle uyumlu bir hayat sürmelerinde onları yönlendirmektedir. Diğer doğru niyet olup; Sekiz Katlı Yolun ikinci unsurudur ve şefkatli ve özverili bir zihniyet geliştirmeyi içerir. Bu, bencil arzuların vazgeçmeyi ve başkalarına yardım etmek için gerçek bir arzu geliştirmeyi ön planda tutar. Bir diğer unsur doğru konuşma olup; konuşmayı olumlu ve şefkatli bir şekilde kullanmaya odaklanır. Bu yalan söylemekten, dedikodu yapmaktan ve konuşmaktan kaçınmak anlamına gelmektedir. Yine dördüncü unsur, ahlaki ve etik bir şekilde davranmayı içeren doğru eylemlere atıf yapmaktadır. Bu, şiddet, hırsızlık ve cinsel taciz gibi zararlı davranışlardan kaçınmak ve bunun yerine başkalarına karşı nezaket, cömertlik ve saygı göstermek yaklaşımlarını ilke edinmektedir. Beşinci unsur olan doğru geçim, başkalarına zarar vermeyecek veya onların geçimine katkıda bulunmayacak şekilde geçimini sağlamayı savunmaktadır. Bu yaklaşım güncel anlamıyla da etik olmayan uygulamalarla uğraşan işletmelerden veya işçileri sömüren veya çevreye zarar veren endüstrilerden kaçınmak anlamına da gelebilmektedir. Bu durum aynı zamanda kişinin kişisel değer ve ilkelerine uygun bir iş seçmesi anlamına da gelmektedir. Yine altıncı unsur olan doğru çaba, olumsuz alışkanlıkların üstesinden gelmek ve olumlu olanları geliştirmek için güçlü ve ısrarlı bir çaba geliştirmeyi taraftarlarına önermektedir. Bu, daha olumlu ve şefkatli bir ruh hali geliştirmek için meditasyon, kendini yansıtma ve farkındalık konusunda bilinçli bir çaba sarf etmek düşüncelerini içselleştirmeyi vurgulamaktadır.

Yukarıda yaklaşımları sergilenen söz konusu altı unsur Budizm'den türetilmiş olup genellikle bir kişinin aydınlanmaya ulaşmak ve bir iç huzur ve mutluluk durumuna ulaşmak için izleyebileceği bir dizi kılavuz olan Sekiz Katlı Yüce Yol olarak da anılmaktadır. Dolayısıyla bu unsurlar birbirine bağlıdır ve birbirlerinin üzerine inşa edilmiş olarak savunulmaktadır. Bu da her bir unsurun diğerlerini desteklediği ve güçlendirdiği anlamına gelmekte ve adeta birbirinin devamı olarak bütünlük oluşturmaktadır. Birbirini tamamlayan bu unsurların nihai olarak oluşturduğu bütünlükte bir sistem yarattığı görülmektedir.

Esasen Budizm'de ahlak kavramının kökeni Dört Yüce Gerçek'in öğretilmesine dayanmaktadır. Bu gerçekler Budist felsefesinin temelini oluşturmakta ve acının doğasını ve kurtuluşa giden yolu anlamak için bir çerçeve sağlamaktadır. Birinci gerçek, yaşamda acının varlığını vurgularken, ikinci gerçek, acının nedenini arzu ve bağıllık olarak tanımlar. Üçüncü gerçek, acının sona ermesi şeklinde umut sunar ve dördüncü gerçek, acının sona ermesine giden yolu sunmaktadır (Gül, 2022, s. 147-186). Bireyler bu gerçekleri anlayıp uygulayarak şefkati, bilgeliği ve bağlanmamayı ön planda tutan bir ahlaki bakış açısı geliştirerek kendilerini gerçekleştirmektedirler.

Bu bağlamda bahsi geçen ilkeler Budist ahlakının önemli bileşenlerini oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu kurallar etik davranış için kılavuz görevi görmekte ve hem sıradan insanlar hem de din adamları tarafından uyulması istenilmektedir. İlgili kurallar ise canlıları öldürmekten veya onlara zarar vermekten kaçınm; verilmeyen şeyi çalmaktan veya almaktan kaçınm; cinsel istismardan kaçınm; yalan söylemekten kaçınm; zihni bulanıklaştıran sarhoş edici maddelerden kaçınm biçimindeydi (Dere, 2022, s. 183-198). Bireyler bu kuralları gözlemleyerek ahlaki bir disiplin duygusu geliştirebilir ve eylemleri ve bunların başkaları üzerindeki etkileri konusunda daha büyük bir farkındalık geliştirebilirlerdi. Yine bu ilkeler ahlaki açıdan dürüst bir yaşam sürmenin temelini de oluşturmakta olup ilgili kurallara uyulması, Budist uygulamanın temel bir yönü olarak da görülmektedir (Dere, 2022, s. 183-198).

Sekiz Katlı Yol da mevcut ilkelerle birlikte Budist ahlakının teşekkülünde başat rol oynamaktadır. Bu yollar: Doğru anlayış - Doğru niyet - Doğru konuşma - Doğru hareket - Doğru geçim - Doğru çaba - Doğru farkındalık - Doğru konsantrasyon olarak Sekiz Katlı Yolu takip ederek bireyler ahlaki bir netlik duygusu geliştirebilir ve gerçekliğin doğasına dair daha derin bir anlayış geliştirebilirler. Budizm ahlakında yer alan bu yollar bireyleri acının sona ermesine ve aydınlanmaya veya Nirvana'ya ulaştıracak argümanları da taşımaktadır (Dere, 2022, s. 183-198). Dolayısıyla burada esas olan şeyin Sekiz Katlı Yolun doğrusal bir şekilde takip edilmesi değil, ahlaki yaşama entegre ve bütünsel bir yaklaşım olmasının hedeflenmesidir. Ki bu hedefe varmak ise amaçların gerçekleşmesi anlamına gelmektedir.

Bu bakımdan Budizm'de ahlak önemli bir yere sahiptir ve kökleri Dört Yüce Gerçek, Beş İlke ve Sekiz Katlı Yol'a dayanmaktadır. Bu yönüyle de Budizm, ahlaki davranış ve ahlaki davranışın önemini vurgulayan bir inanç sistemi olarak görülebilir. Onda ahlak, aydınlanmaya giden yolun önemli bir bileşeni olarak kabul edilmekte ve Budist öğretisi ve uygulamalara derinlemesine işlenmiş halde görülmektedir. İşte bu durum ve ilgili kavramalara bakınca Budizm'in ahlaka çok önem verdiği anlaşılmaktadır. Dört Yüce Gerçek, Budist ahlakının temelini oluşturur ve acının doğasını, nedenlerini ve acının sona ermesine giden yolu tanımının önemini vurgular. Beş İlke, temel etik ilkeleri özetlemektedir. Budist ahlak yaklaşımı, ceza veya ödül gibi dış faktörlere değil, bireyin içsel gelişimine ve gerçekliğin doğasına dair anlayışına dayanmaktadır. Ahlak yolunu takip ederek insan iç huzuruna kavuşabilir ve sonunda aydınlanmaya ulaşabilir. Bu nedenle Budizm, ahlaki açıdan dürüst bir yaşam sürmede kişisel düşünmenin, şefkatin ve farkındalığın önemini vurgulayan eşsiz bir ahlak perspektifi sunarak ön plana çıkmaktadır. Taraflarına bu ilkelere uyarak geliştirecekleri ahlak sistemini

özümsemelerini salık veren Budizm geliştirdiği yaklaşımla ve ahlak kurallarıyla mutlu ve dingin bir hayat yolu sunmaktadır.

Budist düşüncesinde ahlaki yaşamın pratik karşılığı "Sekiz Katlı Yüce Yol"dur. Bu yolun "Sila" (ahlak) bölümünü oluşturan doğru konuşma, doğru eylem ve doğru geçim unsurları, bireyin dünyevi hayattaki etik duruşunu belirler (Güç ve Sert, 2020, s. 3-28). Doğru eylem, canlılara zarar vermemeyi; doğru konuşma ise yalandan kaçınmayı öğütler. Bu öğretilerde ahlak, kişinin kendi zihinsel huzuruna giden bir idman olarak görülür (Dere, 2022, s. 183-198).

Tasavvuf Düşüncesinde Ahlak

Tasavvuf geleneğinde ahlak, insanın içsel dünyasında gerçekleşen manevi dönüşümün temel unsurlarından biri olarak ele alınmaktadır. Tasavvufi düşüncede ahlak, yalnızca toplumsal ilişkileri düzenleyen davranış kurallarıyla sınırlı olmayıp, insanın nefsini tanıması, arındırması ve ilahi hakikate yönelmesi sürecinin ayrılmaz bir parçasıdır. Bu yönüyle Tasavvuf, ahlakı bireyin varoluşsal yolculuğunun merkezine yerleştiren bir anlayış sunmaktadır (Gülseroğlu, 2021, s. 105-119; Çağrı, 1989, s. 10-14).

Tasavvuf, İslam ahlakının bireysel tecrübe ile derinleştirilmesidir. Tasavvufi düşüncede ahlak, nefsin kötü huylardan arındırılması ve güzel sıfatlarla donatılması sürecidir (Demirli, 2021, s. 419-437).

Tasavvufun ahlak sisteminde nefis terbiyesi (tezkiye) merkezi bir rol oynamaktadır. Tasavvufun eğitimle ilişkisi bağlamında bu sürecin, bireyin karakter gelişimindeki önemine dikkat çekilmektedir (Beken, 2020, s. 256-278). Nefsin bencil arzularından arınması, kişinin ilahi aşkıta yok olması (fenâ) durumuna kapı aralamaktadır. Fenâ kavramının ahlaki boyutu incelendiğinde, bu durumun kişinin kendi egosundan vazgeçerek mutlak bir ahlaki yetkinliğe ulaşması olduğu vurgulanmaktadır (Yalçın, 2019). Ayrıca takva ve ahlak ilişkisi çerçevesinde, bireyin her an gözetlendiği bilinciyle hareket etmesi sağlanmaktadır (Koç, 2020, s. 39-91).

Her iki sistemde de ahlakın temel itici gücü merhamettir. Budizm'deki "Metta" (şefkat) kavramı ile Tasavvuf'taki "merhamet" ve "hizmet" anlayışı birbirine paraleldir. Her iki yol da iç gözlem ve farkındalığı şart koşar. Tasavvufta bu uyanıklık zikir ve tefekkürle sağlanırken, Budizm'de farkındalık meditasyonu (Vipassana) gerçekleştirilir. (Gül, 2022, s. 147-186), Budist ahlak klasikleri üzerinden yaptığı incelemede, erdemli eylemlerin insanı nasıl yücelttiğini anlatır ki bu, Tasavvuftaki "insan-ı kâmil" olma çabasıyla örtüşür.

İki gelenek arasındaki en temel fark, teslimiyet noktasında ortaya çıkar. Tasavvufta ahlakın kaynağı ve nihai hedefi Allah'tır; dolayısıyla bir "kul" bilinci ve "teslimiyet" (tevekkül) esastır (Gülseroğlu, 2021, s. 105-119). Budizm'de ise ahlak daha çok seküler bir iç disiplin ve neden-sonuç (Karma) ilişkisi çerçevesinde değerlendirilir; dışsal bir otoriteye teslimiyetten ziyade, bireyin kendi zihnini kontrol etmesi beklenir (Tümer, 1992, s. 352-360).

SONUÇ

Bu tebliğde, Budizm ve Tasavvuf geleneklerinde ahlak anlayışı karşılaştırmalı bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Farklı tarihsel, kültürel ve metafizik zeminlerde ortaya çıkan bu iki düşünce geleneğinin, ahlakı insanın içsel dönüşümü ve olgunlaşması süreciyle ilişkilendirmeleri bakımından ortak bir yönelime sahip oldukları görülmüştür. Her iki gelenekte de ahlak, bireyin yalnızca dışsal davranışlarını düzenleyen kurallar bütünü olarak değil, insanın benlik algısını dönüştürmeyi amaçlayan bütüncül bir disiplin olarak değerlendirilmektedir.

Budizm’de ahlak, ıstırapın kaynağı olarak görülen arzu ve cehaletin aşılması, farkındalık ve bilgelik yoluyla zihinsel arınmanın sağlanması süreciyle temellendirilirken; Tasavvufta ahlak, nefsin tezkiyesi, edep ve ilahi hakikate yönelme bağlamında anlam kazanmaktadır. Bu durum, ahlaki dönüşümün hedefi bakımından benzerlikler bulunmasına rağmen, ahlakın metafizik temellendirilme biçimi açısından iki gelenek arasında belirgin farklılıkların olduğunu ortaya koymaktadır.

Karşılaştırmalı değerlendirme sonucunda, Budizm ve Tasavvufun ahlaki olgunlaşmayı bireyin içsel çabası ve disiplinli bir yaşam pratiğiyle ilişkilendirdikleri, ancak bu süreci dayandırdıkları ontolojik ve teolojik zeminlerin farklılaştığı görülmüştür. Budizm’de ahlaki dönüşüm daha çok bireysel farkındalık ve nedensellik ilkeleri üzerinden açıklanırken, Tasavvufta ahlak ilahi irade ve kulluk bilinci çerçevesinde anlamlandırılmaktadır.

Sonuç olarak bu tebliğ, Budizm ve Tasavvuf arasında ahlak merkezli bir karşılaştırma yaparak, farklı dinî ve düşünsel geleneklerde ahlak kavramının nasıl temellendirildiğine dair genel bir çerçeve sunmayı amaçlamıştır. Çalışma, kesin yargılara ulaşma iddiası taşımadan, karşılaştırmalı din çalışmaları alanında yeni tartışmalara zemin hazırlamayı ve disiplinler arası araştırmalar için kavramsal bir bakış açısı geliştirmeyi hedeflemektedir.

KAYNAKÇA

Beken, A. (2020). Ahlâkî Bir Alan Olarak Tasavvufun Eğitimle/Din Eğitimiyle İlişkisi. *Antakiyat*, 3(2), 256-278.

Çağrı, M. (1989). Ahlak. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 2, 10-14.

Demirli, E. (2021). Tasavvuf Ahlak İlmi Olarak Kabul Edilebilir mi? *İslam Tetkikleri Dergisi*, 11 (2), 419-437.

Dere, O. (2022). Erken Budist Etiği-Doktrini ve Disiplini. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (1), 183-198.

Güç, A. & Sert, E. (2020). Budizm’de dört temel gerçek, Sekiz dilimli yol ve nirvana. *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 5 (1), 3-28.

Gül, A. (2022). Bir Budist Ahlak Klasığı: Aryaşura’nın Catakamala’sı. *Milel ve Nihal*, 19(2), 147-186.

Gülseroğlu, F. (2021). Erken Dönemin Ahlâk Tasavvuru Doğrultusunda Tasavvufun Din Bilimleri Arasına Girmesi. *ATEBE*, (5), 105-119.

Koç, M. (2020). Bir Osmanlı bilgini olarak Mehmed Birgivi'nin eserlerinde takva ve ahlak ilişkisi. *Türk Din Psikolojisi Dergisi*, (2), 39-91.

Tümer, G. (1992). Budizm. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 6, 352-360.

Yalçın, İ. (2019). *Tasavvufî Düşüncede Fenâ Kavramı*. (Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi).

TAC MAHAL: MÜMTAZ MAHAL'İN HATIRASI

Prof. Dr., ŞENGÜL DEMİREL

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, senguldemirel@yyu.edu.tr - [0000-0002-0174-6379](tel:0000-0002-0174-6379)

ÖZET

Tac Mahal, Babür İmparatorluğu'nun yalnızca mimari bir şaheseri değil; aşk ve yas duygusunun estetik bir dile dönüştüğü simgesel bir mekândır. Yapının merkezinde, İmparator Şah Cihan'ın eşi Mümtaz Mahal (Ercümen Bânû Begüm) yer almaktadır. Babür sarayında aldığı eğitim ve imparatorla kurduğu yakın ilişki sayesinde Mümtaz Mahal, yalnızca hükümdarın eşi değil; saray yaşamında itibarlı ve etkili bir figür olarak öne çıkmıştır. Kaynaklar, onun seferlere eşlik ettiğini ve Şah Cihan nezdinde özel bir konuma sahip olduğunu göstermektedir. 1631 yılında Burhanpur'da, on dördüncü doğumu sırasında hayatını kaybeden Mümtaz Mahal'in ölümü, Şah Cihan için derin bir yas sürecinin başlangıcı olmuştur. Bu kayıp, imparatorun kişisel acısının kalıcı bir anıta dönüştürülmesine yol açmış; Tac Mahal, hatıranın mimari bir ifadesi olarak inşa edilmiştir. Beyaz mermerin hâkim olduğu yapı, simetrik planı, çahar bağ düzeni ve Kur'an ayetleriyle İslam estetiğinde cennet ve ebediyet tasavvurunu yansıtmaktadır. Bu tebliğde Tac Mahal, Mümtaz Mahal merkezli bir yaklaşımla ele alınacak; Babür saray kültürü içinde kadının konumu ile yas ve hatıra kavramları üzerinden değerlendirilecektir. Böylece Tac Mahal'in yalnızca bir anıt mezar değil, aynı zamanda kişisel bir kaybın kültürel bir hafızaya dönüştüğü simgesel bir yapı olduğu gösterilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler : Tac Mahal, Mümtaz Mahal, Babür Saray Kültürü, Şah Cihan

Giriş

Babür İmparatorluğu'nun en görkemli mimari eserlerinden biri olan Tac Mahal, yalnızca estetik bir yapı değil; aşk, yas ve iktidarın iç içe geçtiği çok katmanlı bir tarihsel anlatıdır. Hindistan coğrafyasında Türk-Müslüman sanatının en rafine örneği kabul edilen Tac Mahal, İmparator Şah Cihan'ın eşi Mümtaz Mahal için inşa ettirdiği bir anıt mezardır. Ancak bu yapı, bireysel bir sevginin ötesinde, yasin ve iktidarın nasıl anıtsallaştırıldığını gösteren çok katmanlı bir tarihsel anlatıdır. Babürlülerde anıt mezarlar, ölen kişiyi yüceltmenin yanı sıra hanedanın kalıcılığını ve gücünü simgeleme işlevi görmektedir (Asher & Talbot, 2006, s.34). 17. yüzyılda inşa edilen bu anıt mezar, İmparator Şah Cihan'ın eşi Mümtaz Mahal için yaptırılmış olup, bireysel bir sevginin imparatorluk ölçeğinde mimariye yansıtıldığı nadir örneklerden biridir. Bu çalışma, Tac Mahal'i Mümtaz Mahal merkezli bir perspektifle ele alarak Babür saray kültüründe kadının temsili, hatıra ve yas kavramlarını incelemeyi amaçlamaktadır.

Babür İmparatorluğu'nun en tanınmış mimari eseri olan Tac Mahal, genellikle romantik bir aşk hikâyesinin somutlaşmış hâli olarak ele alınmakta; estetik değeri ve mimari ihtişamı ön plana çıkarılmaktadır. Oysa Tac Mahal, yalnızca bireysel bir sevginin değil, aynı zamanda yasın, iktidarın ve kültürel belleğin mimari bir dile dönüştüğü çok katmanlı bir tarihsel anlatıdır. Bu yönüyle yapı, yalnızca bir anıt mezar değil; Babür İmparatorluğu'nun zihniyet dünyasını, saray kültürünü ve hatıra pratiklerini yansıtan simgesel bir mekân olarak değerlendirilmelidir.

Tarih boyunca hükümdarların ölümsüzlük arayışları çoğu zaman mimari eserler üzerinden somutlaşmıştır. Anıt mezarlar, yalnızca ölen kişiyi yüceltmek için değil; aynı zamanda iktidarın sürekliliğini, hanedanın meşruiyetini ve kolektif hafızanın yönlendirilmesini sağlamak amacıyla inşa edilmiştir (Nora, 1989, s. 7-24). Bu bağlamda Tac Mahal, bireysel bir yasın ötesinde, imparatorluk ideolojisiyle şekillenen bir hatıra mimarlığı örneği olarak ele alınmalıdır. Yapı, özel bir acının kamusal ve evrensel bir sembole dönüştürülmesi bakımından dikkat çekicidir.

Bu çalışmanın merkezinde, Tac Mahal'in ilham kaynağı olan Mümtaz Mahal (Ercümen Bânû Begüm) yer almaktadır. Mümtaz Mahal, Babür sarayında yalnızca sevilen bir eş değil; siyasi ve kültürel açıdan etkin bir figürdür. Onun şahsında Tac Mahal, kadının bedensel varlığından ziyade hatırasının ve temsilinin mimari aracılığıyla nasıl ölümsüzleştirildiğini göstermektedir. Bu durum, Babür saray kültüründe kadının temsiline dair yeni bir okuma imkânı sunmaktadır.

Tac Mahal'in inşa süreci ve mimari dili, İslam estetiğinde önemli bir yere sahip olan cennet tasavvuru, kozmik denge ve uhrevî mekân anlayışıyla doğrudan ilişkilidir. Yapının simetrik planı, bahçe düzeni ve Kur'an ayetleri, ölüm sonrası hayat fikrini merkeze alarak, yasın yalnızca bir kayıp değil; ilahi düzenin bir parçası olarak algılandığını göstermektedir (Begley, 1989, s. 7-24). Böylece Tac Mahal, dünyevi bir aşkı metafizik bir anlatıya dönüştüren sembolik bir yapı hâline gelmektedir.

Bu tebliğde, Tac Mahal Mümtaz Mahal merkezli bir perspektifle ele alınacak; Babür saray kültüründe kadın, yas ve hatıra kavramları üzerinden değerlendirilecektir. Çalışmanın amacı, Tac Mahal'i yalnızca mimari bir başyapıt olarak değil, aşk-iktidar-bellek ilişkisini görünür kılan tarihsel bir belge olarak incelemektir. Bu yaklaşım, Tac Mahal'in evrensel anlamını derinleştirirken, Babür İmparatorluğu'nun kültürel ve ideolojik yapısına dair daha bütüncül bir değerlendirme yapmayı mümkün kılacaktır.

Mümtaz Mahal'in Hayatı ve Saray İçindeki Konumu

Asıl adı Ercümen Bânû Begüm olan Mümtaz Mahal, 1593 yılında Agra'da doğmuştur. Mümtaz Mahal, Babür sarayında iyi bir eğitim almış; henüz genç yaşta Prens Hürrem (daha sonra Şah Cihan) ile evlenmiştir (Şahin, 2023, s. 580). Babür sarayında çok eşlilik yaygın olmasına rağmen, Mümtaz Mahal kısa sürede imparatorun en güvendiği eşi hâline gelmiş ve saray içindeki nüfuzu ile öne çıkmıştır.

Kaynaklar, Mümtaz Mahal'in yalnızca bir saray kadını değil, aynı zamanda devlet meselelerinde söz sahibi bir figür olduğunu göstermektedir. Şah Cihan'ın askerî seferlerine eşlik etmesi ve imparatorluk mührünü taşıma yetkisine sahip olması, onun siyasi rolünü açıkça ortaya koymaktadır (Şahin, 2016, s. 10). Bu durum, Babür saray kültüründe kadının pasif bir figür olmadığını, aksine iktidar mekanizmaları içinde etkin bir konuma sahip olabildiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Babür İmparatorluğu sarayında kadınlar, çoğu zaman yalnızca hanedan içi evlilikler yoluyla siyasi ilişkileri güçlendiren pasif figürler olarak algılanmıştır. Ancak tarihsel kaynaklar, bazı kadınların saray kültürü içerisinde aktif roller üstlendiğini ve imparatorluk siyasetinde etkili olduklarını göstermektedir. Bu bağlamda Mümtaz Mahal, Babür sarayında kadının temsiline dair istisnai ve dikkat çekici bir örnek teşkil etmektedir.

Tac Mahal'in merkezindeki figür olan Mümtaz Mahal'i anlamak için, Babür sarayındaki kadınların sosyal ve entelektüel statüsünü incelemek gerekir. Babürlü kadınları, hanedan içinde sadece eş veya anne rolleriyle sınırlı kalmamış, siyasi ve edebi alanda belirleyici figürler olmuşlardır.

Bu güçlü kadın geleneğinin en önemli temsilcilerinden biri Babür Şah'ın kızı Gülbeden Begüm'dür. Gülbeden Begüm, abisi Hümâyün Şah döneminde kaleme aldığı *Hümâyunnâme* ile Babürlü yazarlık geleneğini kadınlar arasına taşımıştır (Şahin, 2016, s. 1). Şahin'e (2015, s. 2667) göre Gülbeden Begüm, hatıratında saray yaşamını, harem hiyerarşisini ve aile içi ilişkileri öyle bir yetkinlikle anlatmıştır ki, bu eser dönemin sosyal tarihini anlamak için temel bir kaynak haline gelmiştir. Mümtaz Mahal de bu entelektüel ve itibarlı kadın geleneğinin bir devamı olarak, Şah Cihan'ın sadece eşi değil, en yakın siyasi danışmanı ve "mühr-ü uzuk"un (imparatorluk mührü) sahibi olmuştur.

Asıl adı Ercümen Bânü Begüm olan Mümtaz Mahal, 1593 yılında Agra'da dünyaya gelmiştir. Mümtaz Mahal'in babası Asaf Han, Babür sarayında önemli bir devlet adamı olup, Nur Cihan'ın da kardeşidir (Lal, 2005, s. 165–170). Bu aile bağları, Mümtaz Mahal'in saray kültürüne erken yaşta dâhil olmasını ve iyi bir eğitim almasını sağlamıştır. Sarayda aldığı eğitim, onun yalnızca edebî ve estetik konularda değil, aynı zamanda siyasal meselelerde de bilgi sahibi olmasına imkân tanımıştır.

Mümtaz Mahal, henüz genç yaşta Prens Hürrem ile evlenmiş ve bu evlilik, Babür sarayında sıradan bir hanedan birliğinin ötesine geçmiştir. Kaynaklar, Şah Cihan'ın Mümtaz Mahal'e duyduğu sevginin ve güvenin diğer eşlerinden belirgin biçimde farklı olduğunu vurgulamaktadır (Koch, 2002, s. 110–115). Mümtaz Mahal, imparatorun seferlerine eşlik etmiş; saray içi meselelerde ve hayır faaliyetlerinde etkin bir rol üstlenmiştir. Onun, imparatorluk mührünü taşıma yetkisine sahip olması, Babür sarayında nadir rastlanan bir ayrıcalık olarak dikkat çekmektedir.

Bu durum, Mümtaz Mahal'in yalnızca bir eş değil, aynı zamanda siyasi bir özne olarak konumlandığını göstermektedir. Babür sarayında kadınların kamusal alanda görünürlüğü sınırlı

olmakla birlikte, saray içi iktidar ağlarında etkili oldukları bilinmektedir. Mümtaz Mahal'in konumu, bu etkinliğin en açık örneklerinden biridir. Onun şahsında, kadın bedeni değil; kadın akli ve temsili ön plana çıkmaktadır.

Mümtaz Mahal'in saray içindeki konumu, yalnızca yaşadığı döneme özgü bir güç alanı oluşturmakla kalmamış; ölümünden sonra inşa edilen Tac Mahal aracılığıyla tarihsel bir süreklilik kazanmıştır. Bu yönüyle Mümtaz Mahal, Babür tarih yazımında yalnızca bir imparator eşi değil, mimari ve kültürel belleğin merkezinde yer alan bir figür hâline gelmiştir.

Ölüm, Yas Ve Hatıra Kültürü

Babür saray kültüründe ölüm, yalnızca bireysel bir kayıp olarak değil; hanedanın sürekliliğini ve kozmik düzeni etkileyen önemli bir olay olarak algılanmıştır. Hükümdar ailesine mensup kişilerin ölümü, yas ritüelleri ve hatıra pratikleri aracılığıyla kamusal bir boyut kazanmış; bu süreçler çoğu zaman mimari yapılarla kalıcı hâle getirilmiştir. Bu bağlamda Mümtaz Mahal'in ölümü, Babür İmparatorluğu tarihinde hem duygusal hem de sembolik açıdan derin izler bırakmıştır.

Mümtaz Mahal, 1631 yılında Dekken seferi sırasında Burhanpur'da, on dördüncü çocuğunu dünyaya getirirken hayatını kaybetmiştir. Bu ani kayıp, Şah Cihan üzerinde derin bir psikolojik etki yaratmış; imparator uzun süre inzivaya çekilmiş ve devlet işlerinden büyük ölçüde uzak kalmıştır. Dönemin kronikleri, Şah Cihan'ın bu süreçte ağır bir yas yaşadığını, dış görünüşünün dahi kısa sürede değiştiğini aktarmaktadır (Chandra, 2007, s. 214-216).⁵ Bu durum, hükümdarın özel dünyasında yaşadığı kaybın, imparatorluk yönetimini de etkileyen bir kırılma anı olduğunu göstermektedir.

Babür geleneğinde yas, yalnızca içsel bir süreç olarak yaşanmamış; çeşitli ritüeller ve mimari uygulamalar aracılığıyla kamusal alana taşınmıştır. Hükümdarların yakınları adına inşa edilen türbeler ve anıtlar, hatıranın sürekliliğini sağlamanın yanı sıra iktidarın görünürlüğünü de pekiştirmiştir (Asher&Talbo, 2006, s. 268–270). Mümtaz Mahal'in ölümü sonrası başlatılan Tac Mahal projesi, bu geleneğin en görkemli ve en anlam yüklü örneğini oluşturmuştur.

Tac Mahal'in inşası, kişisel bir yasın imparatorluk gücüyle desteklenerek kültürel belleğe dönüştürülmesini temsil etmektedir. Bu süreçte yas, geçici bir duygusal hâl olmaktan çıkmış; mimari aracılığıyla zaman ve mekân sınırlarını aşan kalıcı bir hatıraya dönüşmüştür. Böylece Mümtaz Mahal'in ölümü, Babür tarih yazımında yalnızca biyografik bir bilgi olmaktan çıkarak, mimari ve sembolik bir anlatının merkezine yerleşmiştir.

Bu bağlamda Tac Mahal, yalnızca bir anıt mezar değil; özel bir acının kamusal ve evrensel bir hafızaya dönüştürülmesinin en çarpıcı örneklerinden biri olarak değerlendirilebilir. Yapı, yasın estetik ve sembolik bir dile bürünerek, Babür İmparatorluğu'nun zihniyet dünyasında nasıl anlamlandırıldığını göstermektedir.

Tac Mahal'in Mimari ve Sembolik Anlamı

Tac Mahal'in inşasına 1632 yılında başlanmış ve yapı yaklaşık yirmi yıl süren bir çalışmanın ardından tamamlanmıştır. Yapıda kullanılan beyaz mermer, saflık ve ebediyet fikrini temsil ederken; simetrik düzen, İslam mimarisindeki kozmik denge anlayışını yansıtmaktadır. Anıtın merkezinde Mümtaz Mahal'in sandukası yer almakta, Şah Cihan'ın mezarı ise daha sonra, simetriyi bozacak şekilde yanına eklenmiştir.

Yapının bahçe düzeni ve su kanalları, Kur'an'daki cennet tasvirleriyle doğrudan ilişkilidir. Seçilen ayetler, ölüm sonrası diriliş ve ilahi rahmet temasını vurgulayarak Tac Mahal'i yalnızca bir mezar değil, uhrevî bir mekân hâline getirmektedir. Bu yönüyle Tac Mahal, aşkın, yasın ve dini sembolizmin birleştiği eşsiz bir yapı olarak değerlendirilebilir.

Tac Mahal, Hindistan topraklarında yüzyıllar boyu gelişen mimari etkileşimin doruk noktasıdır. Macun'un analizlerine göre, bu sanat şekli Orta Asya'dan gelen Türk-İran etkileriyle yerel Hindu-Budist stillerinin harmanlanmasıyla oluşmuştur (Macun, s. 1).

Tasarım ve Mimari Unsurlar

Tac Mahal'in mimarı, İstanbul'dan çağrılan Türk mimarı Yusuf'un oğlu olan Üstad İsa Han (veya Ahmed Lahori) olarak bilinir. Yapının özellikleri şu şekilde detaylandırılabilir:

- **Malzeme:** Dış ve iç duvarlar ile taban tamamen beyaz mermerdendir. Bu mermerler, Rajasthan'ın Makrana bölgesinden getirilmiştir (Macun, s. 9).
- **Pietra Dura (Kakma Sanatı):** Mermerlerin üzeri, yarı değerli taşlarla yapılmış çiçek demetleri ve yazılarla süslüdür. Bu süslemeler, mermerin saflığını bozmadan ona derinlik katmaktadır.
- **Epigrafi:** Kapılarda yer alan Yasin Suresi, güney kapısından başlayarak doğu, batı ve kuzey kapılarını takip edecek şekilde, her kapının sağ kenarından başlayarak işlenmiştir (Macun, s. 9). Bu, yapının uhrevi karakterini pekiştiren bir unsurdur.

Tac Mahal, Babür mimarisinin ulaştığı en ileri estetik ve sembolik düzeyi temsil etmektedir. Yapı, yalnızca Mümtaz Mahal için inşa edilmiş bir anıt mezar değil; aynı zamanda İslam kozmolojisi, cennet tasavvuru ve imparatorluk ideolojisinin mimari bir sentezidir. Bu yönüyle Tac Mahal, Babür dünyasında mimarının yalnızca işlevsel değil, derin anlamlar taşıyan bir anlatı aracı olarak kullanıldığını göstermektedir.

Cennet Tasavvuru ve Çahar-Bağ Tac Mahal'in bahçe düzeni (çahar-bağ), Kur'an'daki cennet tasvirlerini yansıtır. Su kanalları ve bitki örtüsü, ebedi huzuru simgeler. Yapının merkezindeki sekizgen kafes içinde Mümtaz Mahal'in sandukası yer alır. Bu kafes mermerden oyulmuş bir sanat şaheseridir (Macun, s. 9).

Şah Cihan'ın Esareti ve Asimetri Şah Cihan'ın hükümdarlığı, oğlu Evrengzip (Alemgir) tarafından tahttan indirilmesiyle hüznü bir şekilde son bulmuştur. Şah Cihan, hayatının son yıllarını hapsedildiği Agra Kalesi'nin penceresinden eşinin türbesini seyrederek geçirmiştir (Macun, s. 9). Öldüğünde ise eşinin yanına defnedilmiştir. Yapıdaki tek simetri bozucu unsur, Mümtaz Mahal'in tam merkezdeki mezarının yanına, daha sonra eklenen Şah Cihan'ın sandukasıdır.

Yapının genel planı, İslam mimarisinde önemli bir yere sahip olan çahar bağ (dört bölümlü cennet bahçesi) anlayışına dayanmaktadır. Bahçe, ortasından geçen su kanallarıyla dört eşit parçaya ayrılmış olup, Kur'an'da tasvir edilen cennet nehirlerine göndermede bulunmaktadır (Koch, 2066, s. 85-92). Su, bu bağlamda yalnızca estetik bir unsur değil; hayat, arınma ve süreklilik fikrinin sembolik bir ifadesidir. Bahçenin düzeni, ölümün ardından ulaşılabilecek uhrevî mekânın dünyadaki bir temsili olarak kurgulanmıştır.

Tac Mahal'in mimari tasarımında simetri temel bir ilke olarak öne çıkmaktadır. Ana yapı, minareler, kubbe ve yardımcı mekânlar kusursuz bir denge içerisinde konumlandırılmıştır. Bu simetrik düzen, İslam düşüncesinde evrenin ilahi bir nizam içinde yaratıldığı fikrini yansıtmaktadır. Yapının merkezine yerleştirilen Mümtaz Mahal'in sandukası, bu kozmik düzenin odak noktasıdır. Şah Cihan'ın mezarının daha sonra ve simetriyi bozacak biçimde eklenmiş olması ise, yapının esas öznesinin Mümtaz Mahal olduğunu sembolik olarak pekiştirmektedir.

Tac Mahal'de kullanılan beyaz mermer, saflık, masumiyet ve ebediyet kavramlarıyla doğrudan ilişkilidir. Günün farklı saatlerinde ışığa bağlı olarak renk değiştiren bu mermer, zamanın geçiciliği ile ebediyet fikri arasında sembolik bir bağ kurmaktadır. Bu durum, yasin yalnızca karanlık ve durağan bir hâl olmadığını; aksine metafizik bir dönüşüm süreci olarak algılandığını göstermektedir.

Yapının iç ve dış yüzeylerinde yer alan Kur'an ayetleri, özellikle ölüm, diriliş ve ilahi rahmet temalarını vurgulamaktadır. Seçilen ayetler, ziyaretçiyi yalnızca estetik bir mekâna değil, aynı zamanda düşünsel ve ruhsal bir tefekküre davet etmektedir (Begley, 1979, s. 20-28). Böylece Tac Mahal, mimari bir yapı olmanın ötesine geçerek, uhrevî bir anlatı mekânı hâline gelmektedir.

Bu mimari ve sembolik unsurlar bir arada değerlendirildiğinde Tac Mahal, Mümtaz Mahal'e duyulan sevginin ve yaşanan yasin, İslam kozmolojisiyle uyumlu bir biçimde evrensel bir dile dönüştürüldüğü bir yapı olarak ortaya çıkmaktadır. Yapı, Babür İmparatorluğu'nun estetik anlayışını yansıttığı kadar, iktidarın duyguyu ve hatırayı nasıl yönettiğini de gözler önüne sermektedir.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ: KADIN, BELLEK VE İKTİDAR

Tac Mahal, Mümtaz Mahal şahsında Babür İmparatorluğu'nun kadın, yas ve hatıra kavramlarını nasıl anlamlandırdığını gösteren istisnai bir tarihsel örnek sunmaktadır. Yapı,

yalnızca bir imparatorun eşine duyduğu sevginin mimari ifadesi değil; aynı zamanda özel bir yasin kamusal ve evrensel bir belleğe dönüştürülme sürecidir. Bu yönüyle Tac Mahal, bireysel duyguların imparatorluk ideolojisiyle birleşerek kalıcı bir kültürel anlatıya dönüştüğü nadir eserlerden biridir.

Babür saray kültüründe kadınlar çoğu zaman görünür siyasal aktörler olarak algılanmamış olsa da Mümtaz Mahal örneği, bu algının tek boyutlu olmadığını ortaya koymaktadır. Mümtaz Mahal, yaşadığı dönemde saray içi iktidar ağlarında etkin bir konuma sahip olmuş; ölümünden sonra ise mimari aracılığıyla tarihsel ve kültürel belleğin merkezine yerleşmiştir. Bu durum, Babür dünyasında kadının bedensel varlığından ziyade temsilinin ve hatırasının kalıcı kılındığını göstermektedir.

Tac Mahal, yasin geçici bir duygusal hâl olmaktan çıkarılarak mimari yoluyla süreklilik kazandığı bir bellek mekânıdır. Yapı, imparatorluk gücünün yalnızca askerî ya da siyasal alanlarda değil; duyguların yönetimi ve hatıranın biçimlendirilmesi üzerinden de işlediğini açıkça ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Tac Mahal, iktidarın estetik ve sembolik araçlar kullanarak kolektif hafızayı nasıl yönlendirdiğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Mimari sembolizm, cennet tasavvuru ve Kur'an ayetleriyle desteklenen Tac Mahal, Mümtaz Mahal'e duyulan sevginin uhrevî bir anlatıya dönüştürülmesini sağlamıştır. Böylece yapı, dünyevi bir kaybı ilahi düzen içerisinde anlamlandıran bir mekân hâline gelmiş; aşk ve yas, İslam kozmolojisiyle uyumlu bir biçimde evrensel bir dile kavuşmuştur.

Sonuç olarak Tac Mahal, Babür İmparatorluğu'nun estetik anlayışını yansıtan bir mimari başyapıt olmanın ötesinde, kadın, bellek ve iktidar ilişkisini görünür kılan tarihsel bir belgedir. Mümtaz Mahal'in hatırası, bu yapı aracılığıyla bireysel bir anının sınırlarını aşarak tarihsel ve kültürel bir ölümsüzlüğe ulaşmıştır. Bu çalışma, Tac Mahal'i yalnızca romantik bir aşkın sembolü olarak değil, Babür zihniyet dünyasını ve hatıra kültürünü anlamaya imkân tanıyan çok katmanlı bir yapı olarak değerlendirmeyi amaçlamıştır.

Kaynakça

Asher, C. B. – Talbot, C. (2006). *India Before Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.

Begley, W. E. (1979). "The Myth of the Taj Mahal and a New Theory of Its Symbolic Meaning". *The Art Bulletin*, 61(1), 7–37.

Chandra, S. (2007). *Medieval India: From Sultanat to the Mughals*. New Delhi: Har-Anand Publications.

Koch, E. (2002). *Mughal Architecture: An Outline of Its History and Development*. Oxford: Oxford University Press.

Lal, R. (2005). *Domesticity and Power in the Early Mughal World*. Cambridge: Cambridge University Press.

Macun, İ. (1990). "Hindistan'da Türk-Müslüman Mimari". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 33(1-2), 347-359.

Nora, P. (1989). "Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire". *Representations*, (26), 7-24.

Şahin, H. H. (2015). "Sosyal Tarih Açısından Bir Hatıratın Muhteva Analizi: Gülbeden Begüm'ün Hümâyunnâmesi". *Turkish Studies - Historical Analysis*, (2667-5552).

Şahin, H. H. (2016). "Babürlü Sultanı Gülbeden Begüm". *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 3(8), 1-22.

Şahin, H. H. (2023). "Tutsak İmparatorun Hazin Sonu Evrengzib'in Mektuplarında Babası Hürrem Sultan (Şah Cihan)". *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 575-589.
<https://doi.org/10.48120/oad.1330152>

ELMALILI M. HAMDİ YAZIR'IN AYIN YARILMASI MUCİZESİNE YAKLAŞIMI

Dr. Ayşe Kocabaş

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, a3399c@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0000-9285-3702>

ÖZET

İnsanlık tarihi boyunca peygamberlik iddiasında bulunan şahsiyetlerin en önemli dayanaklarından biri, davalarının hak olduğunu teyit eden olağanüstü olaylar yani mucizeler olmuştur. Son peygamber Hz. Muhammed'in (s.a.v.) hayatında da birçok mucize gerçekleşmiş, bunlardan biri İslâmî kaynaklarda "İnşikak-ı Kamer" (ayın yarılması) olarak bilinen hadisedir. Mekke müşriklerinin talebi üzerine meydana gelen bu mucize, gerek Kur'an'da açıkça zikredilmesi gerekse sahabe tarafından mütevatir rivayetlerle aktarılması sebebiyle Hz. Peygamber'in nübüvvetini teyit eden en güçlü delillerden biri kabul edilmiştir. Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili adlı meşhur tefsirinde bu olaya geniş yer ayırmış ve mucizeler hakkındaki değerlendirmelerinde hem Ehl-i sünnet çizgisine bağlı kalmış hem de akli önceleyen bir yaklaşım sergilemiştir. Ona göre mucizeler, kâinatın yaratılışına benzer şekilde Allah'ın kudretiyle gerçekleşen olaylardır; bu yönüyle tabiat kanunlarına bütünüyle aykırı olmayıp adeta sıfırdan yaratılış gibi olağanüstü bir kudretin tezahürüdür. Ayın yarılması mucizesini Hz. Peygamber'in en parlak mucizelerinden biri sayan Elmalılı, bu olayın kıyamette gerçekleşecek kozmik çözülme ile karıştırılmaması gerektiğini, rivayetlerde geçen "iki kez" ifadesinin de yanlış anlamalara yol açmaması gerektiğini özellikle vurgulamıştır. Tarihçilerin ve müneccimlerin bu olayı kaydetmemelerine yönelik itirazları da geçersiz görmüş, onların ya olaya şahit olmadıklarını ya da gördüklerini ay tutulması gibi tabii bir hadise zannederek kayda değer bulmadıklarını belirtmiştir. Felsefecilerin mucizeyi imkânsız saymalarını "tabiat ilmine dair yanlış teorilere saplanma" olarak değerlendiren Elmalılı, özellikle İbn Sînâ'nın çelişkili tavrını eleştirmiş, Muhyiddin-i Arabî'nin de cumhur gibi ayın yarılmasını kabul ettiğini, fakat bazı ifadelerinin yanlış yorumlandığını ifade etmiştir. Ona göre İbn Arabî'nin sözleri mucizeyi inkâr anlamına gelmemekte, bilakis müşriklerin "sihir" iddiasının yol açtığı bulanıklığa işaret etmektedir; aksi hâlde peygamberlik makamı yanılısma veya göz boyaması gibi yorumlarla ilişkilendirilmiş olur ki bu hem aklen hem naklen imkânsızdır ve İbn Arabî'nin konuya dair diğer açıklamalarıyla çelişmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kelam, Mucize, İnşikak-ı Kamer, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili.

ABSTRACT

ELMALILI MUHAMMED HAMDİ YAZIR'S APPROACH TO THE MİRACLE OF THE SPLITTING OF THE MOON

Throughout human history, one of the most important foundations of the claims of those who professed prophethood has been the occurrence of extraordinary events, namely miracles (*mu'jizāt*), which confirmed the truth of their mission. In the life of the last Prophet, Muhammad (pbuh), many miracles took place; among them is the event known in Islamic sources as *Inshiqāq al-Qamar* (the splitting of the moon). This miracle, which occurred at the request of the Meccan polytheists, is considered one of the strongest proofs of the Prophet's mission, both because it is explicitly mentioned in the Qur'an and because it was transmitted through *mutawātir* reports by the Companions. Elmalılı Hamdi Yazır, in his renowned tafsīr *Hak Dini Kur'an Dili*, devoted significant attention to this event and, in his discussions on miracles, remained committed to the Ahl al-Sunnah tradition while at the same time adopting a rationalist perspective. According to him, miracles occur by the power of Allah in a manner comparable to the creation of the universe; in this respect, they are not absolutely contradictory to the laws of nature but rather represent a manifestation of extraordinary divine power, akin to creation from nothing. Considering the splitting of the moon to be one of the most resplendent miracles of the Prophet, Elmalılı emphasized that this event should not be confused with the cosmic dissolution to take place at the end of time, and that the expression "twice" in some narrations should not give rise to misinterpretations. He also dismissed objections regarding the absence of this event in the records of historians and astronomers, arguing that either they were not direct witnesses to the occurrence or that they misperceived it as a natural phenomenon such as a lunar eclipse and therefore did not deem it worthy of record. Elmalılı criticized philosophers for deeming miracles impossible, describing this as a consequence of their entrapment within flawed theories of natural science, and he especially censured Avicenna (Ibn Sīnā) for his inconsistent stance. He further noted that Muhyiddin Ibn 'Arabī, like the majority, accepted the splitting of the moon, but that some of his statements had been misinterpreted. In his view, Ibn 'Arabī's words did not amount to a denial of the miracle; rather, they highlighted the confusion stemming from the polytheists' claim that it was sorcery. Otherwise, the prophetic office would be reduced to illusion or trickery, which is both rationally and textually impossible, and such a reading would also contradict Ibn 'Arabī's other explanations on the matter.

Keywords: Kalām, Miracle, Splitting of the Moon (*Inshiqāq al-Qamar*), Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*.

MEHMET ÂKİF'İN MANZUM DÜNYASINDA KUR'ÂNÎ SÖYLEM: *HAKKIN SESLERİ*'NDEN BİR ÖRNEK

Dr. Samet HEKİMOĞLU

Ordu Üniversitesi, a.samedhekimoglu@gmail.com- 0009-0001-8367-4013

ÖZET

Mehmet Âkif Ersoy'un şiir anlayışında Kur'ân'ın belirleyici konumu, yalnızca içerik düzeyinde bir ilham ilişkisiyle sınırlı değildir; dil, ritim, hitabet ve poetik yapı açısından da köklü bir etki alanı oluşturur. *Hakkın Sesleri* adlı eserde yer alan bir şiir üzerinden yapılan inceleme, Âkif'in manzum yapıyı Kur'ânî söylemle nasıl bütünleştirdiğini göstermeyi amaçlar. Şairin ayetle başlayan söylemi, şiirin bütününe yayılan bir anlam merkezine dönüşerek hem teolojik hem estetik bir yönelim meydana getirir.

Metnin çözümünde özellikle nida yapıları, tekrarlar, soru cümleleri, dua formu, içsel konuşma ve yükselen-duygu çizgisini takip eden ritmik yapı temel inceleme unsurları olarak ele alınmıştır. Kullanılan kelime kadrosu –özellikle Arapça ve Farsça kökenli sözcükler– şiirin Kur'ânî anlam alanıyla kurduğu bağı güçlendirir. Anlam zıtlıkları, ses paralellikleri ve ritmik yoğunluk ise metnin yalnız içerik bakımından değil, üslup düzeyinde de Kur'ân'ın hitabet geleneğini çağrıştırdığını ortaya koymaktadır. Böylece şiir, Kur'ân'ın sesini taklit eden değil; o sesi çağının şartlarında yeniden yorumlayan bir poetik örgüye dönüşür.

Şiirin tarihsel bağlamı da dikkate değerdir. Balkan Savaşları'nın yarattığı toplumsal çöküntü, moral kaybı ve bireysel çaresizlik atmosferi, şairin Allah'a yönelişinde hem yakarıcı hem sitemkâr bir ton oluşturur. Bu duygu çokluğu, Kur'ânî söylemin modern bir şiirde nasıl dönüştüğünü gözlemlemek açısından önemli ipuçları sunar. Âkif'in şiirinde metafizik arayış, toplumsal duyarlılık ve estetik dil işçiliği birbirini tamamlayan unsurlar hâline gelir.

Genel değerlendirme, Mehmet Âkif'in Kur'ân üslûbunu şiirsel düşünüşün çekirdeğine yerleştirdiğini ve seçilen şiirin, modern Türk edebiyatında Kur'ânî söylemin en bilinçli örneklerinden biri olduğunu göstermektedir. Bu yönüyle metin, hem Âkif'in

poetikasını anlamak hem de Kur'ân'ın modern şiir üzerindeki etkisini değerlendirmek bakımından önemli bir imkân sunar.

Anahtar Kelimeler: Kur'ânî söylem, Mehmet Âkif Ersoy, *Hakkın Sesleri*, poetik yapı, manzum tefsir.

QUR'ANIC DISCOURSE IN MEHMET ÂKİF'S POETIC WORLD: AN EXAMPLE FROM "*HAKKIN SESLERİ*"

ABSTRACT

In Mehmet Akif Ersoy's understanding of poetry, the Quran's defining position is not limited to a relationship of inspiration at the content level; it also forms a profound sphere of influence in terms of language, rhythm, rhetoric, and poetic structure. This analysis, based on a poem in the work *Hakkın Sesleri* (Voices of Truth), aims to demonstrate how Akif integrated the poetic structure with Quranic discourse. The poet's discourse, beginning with a verse, transforms into a central meaning that permeates the entire poem, creating both a theological and aesthetic orientation. In analyzing the text, the key elements of the analysis are the interjections, repetitions, question sentences, prayer form, internal monologue, and the rhythmic structure that follows the rising emotional line. The vocabulary used – especially words of Arabic and Persian origin – strengthens the connection the poem establishes with the Quranic semantic field. Semantic contrasts, phonetic parallels, and rhythmic intensity reveal that the text evokes the Quranic rhetorical tradition not only in terms of content but also at the stylistic level. Thus, the poem transforms into a poetic structure that does not merely imitate the voice of the Quran, but reinterprets that voice within the context of its own time. The historical context of the poem is also noteworthy. The social collapse, loss of morale, and atmosphere of individual helplessness created by the Balkan Wars give the poet a tone that is both pleading and reproachful in his turning to God. This multiplicity of emotions offers important clues for observing how the Quranic discourse is transformed in modern poetry. In Akif's poetry, metaphysical inquiry, social sensitivity, and aesthetic linguistic craftsmanship become complementary elements. Overall, this assessment shows that Mehmet Akif placed the Quranic style at the core of his poetic thought, and that the selected poem is one of the

most conscious examples of Quranic discourse in modern Turkish literature. In this respect, the text offers an important opportunity both to understand Akif's poetics and to evaluate the influence of the Quran on modern poetry.

Keywords: Qur'anic Discourse, Mehmet Akif Ersoy, Voices of Truth, Poetic Structure, Verse Commentary.

1. GİRİŞ

Üslup, sözlükte “oluş, yapış yahut yapılma biçimi; tarz, usûl, yöntem” anlamlarına gelir. Bu temel lügat karşılığının ötesinde edebiyat alanında “bir sanatçının ya da bir dönemin kendine özgü anlatım biçimi, ifade yolu, stil” (Ayverdi, 2010, s. 1287) şeklinde tanımlanan özel bir kavram hâline gelmiştir. Her sanatçının, yaşadığı dönem, yetiştiği çevre, aldığı eğitim ve hatta icra ettiği meslek gibi unsurların etkisiyle şekillenen belirgin üslup özellikleri bulunur. Üslubu inceleyen bilim dalına üslup bilimi (stylistics) denir. Bu alan, sanatçının dil ve anlatım tercihlerini sistemli biçimde değerlendirerek onun kendine özgü anlatım tarzını ortaya koymayı amaçlar. Türk edebiyat tarihinde üslup incelemeleri başlangıçta belâgat çerçevesinde ele alınmış; Tanzimat sonrasında ise Batı'ya yönelişin etkisiyle modern üslup araştırmaları gelişmeye başlamıştır. Sanatkâr için üslup, salt bir ifade biçiminden öte, onu benzerlerinden ayıran temel kimlik unsurudur. Kendine özgü bir üslup geliştirmeyip taklit sınırında kalan sanatçıların çoğu edebiyat tarihinde kalıcı bir yer edinmemiştir. Buna karşılık, hatırlanan ve edebî hafızada yerini koruyan sanatçılar, kendi seslerini ve tarzlarını kurmayı başaranlardır. Bu sanatçılar içerisinde Mehmet Âkif Ersoy'un mühim bir yeri vardır. İslâm düşüncesinin merkezinde yer alan Kur'ân, yalnızca bir inanç metni değil, aynı zamanda kendi üslûbu, ritmi ve nazmıyla Arap edebî geleneğini kökten dönüştüren bir kelâm mucizesidir. Bu nedenle Kur'ân'ın üslûbu, asırlar boyunca pek çok şairin, hatibin ve düşünürün ilham kaynağı olmuş; metinler arası etkileşim, belâgat çalışmaları, hitabet sanatı ve manzum tefsir geleneği içinde farklı biçimlerde vücut bulmuştur. Türk edebiyatında Kur'ân'ın üslûbunu kendi şiirsel kimliğiyle mezcetmeyi başaran şairlerin başında ise hiç kuşkusuz Mehmet Âkif Ersoy gelir. Âkif, küçük yaşta aldığı ilmî terbiye, Fatih çevresinin kültürel dokusu, klasik belâgat geleneğiyle olan akrabalığı ve modern dönemin dramatik çalkantıları içinde şekillenen kişiliğiyle Kur'ân'ın anlam dünyasını kendi şiirini kuran temel eksen hâline getirmiştir. Balkan Savaşları gibi yıkıcı tarihsel süreçlerin yaşandığı bir devirde kaleme aldığı

Hakkın Sesleri, yalnız bir şiir kitabı değil; Kur’ân’ın mana ve mesajını asrın idrakine ulaştırmayı hedefleyen bir manzum tefsir niteliği taşır.

Bu çalışmanın amacı, *Hakkın Sesleri* adlı eserin ilk şiirini Kur’ân üslûbu bakımından incelemek, şiirde kullanılan hitabet, nida, tekrar, duygu yoğunluğu, kelime tercihleri, üslûp teknikleri ve ayetle kurulan metinler arası ilişkinin nasıl işlediğini ortaya koymaktır. Mehmet Âkif’in ayeti şiirin başına alışı, ayetteki anahtar kavramları mısralara dağıtışı, dua formunu kullanması, zaman zaman isyan ve tefekkür arasında gidip gelen ruh hâli, şiirin yalnızca estetik değil, aynı zamanda teolojik ve sosyolojik bir okumasını mümkün kılmaktadır. İlk şiirde görülen bu üslup, bir yandan Kur’ân’ın doğrudan hitabına benzeyen yüksek bir ses taşırken, öte yandan Balkan Savaşı’nın yarattığı travmalar karşısında sarsılan bir toplumun ruhunu kayda geçiren tarihî bir belge niteliğindedir. Âkif’in kullandığı Arapça ve Farsça kelime kadrosu, seçtiği vezin, dua formu, nida yapıları, zıtlıklar, ses tekrarları ve ritmik yoğunluk, şiirin Kur’ânî referanslarla kurduğu bağı güçlendiren unsurlardır.

Mehmet Âkif Ersoy, 1873 yılında İstanbul Fatih’te doğar ve bu muhitte yetişir. İlk eğitimini müderris olan babasından alır. Küçük yaşta aldığı terbiye onun şiirlerinde muhteva ve üslup açısından etkili olur. Mehmet Âkif’in şiir kitapları arasında en küçük hacme sahip olan *Hakkın Sesleri* adlı kitabında toplam 10 şiir bulunur. Âkif, bu şiirlerin başlarına –ikisi hariç- bir nevi başlık olarak Kur’an-ı Kerim’den âyetler alarak bunları manzum olarak tefsir eder. Bu ayetlerden ilham alarak üslubunu buna göre ayarlayan Âkif, buradaki şiirlerinde hitabet üslubunu kullanır. *Hakkın Sesleri* adlı kitaptaki şiirler Balkan Savaşı yıllarında yazılır ve o devrin acılarını ifade eder. Mehmet Âkif, o dönemde yaşanan acılara çözüm olarak Kur’an’ı referans olarak gösterir. Aslında Âkif’in şiirlerinin bütününe baktığımızda hem üslûp hem de muhteviyat açısından Kur’an’ın etkisini görürüz. Hatta bu sebepten Mehmet Âkif’le ilgili bir kitap hazırlayan Düccane Cündioğlu kitabının ismini *Bir Kur’an Şâiri* olarak verir (Cündioğlu, 2024). Mehmet Âkif’in Kur’an ile ilgili çalışmalarını üçe ayırabiliriz. Sebilürreşad yazıları, Safahat’ta bahsettiği ayetlerin ilhamı ile yazdığı şiirler ve son olarak da Cumhuriyet sonrası ona tevdi edilen Kur’an Meali yazma vazifesinden sonra yaptığı meal çalışmaları (Çolak, 2015, s. 144). Kur’an-ı Kerim’e olan ilgisini ve bu kutsal kitaptan yola çıkarak yazmış olduğu şiirleri ile ilgili yakın arkadaşı Süleyman Nazif şöyle der: “Kur’an’ı, Cenab-ı Hak, Türk lisanıyla inzâl etmeyi murad etseydi, Cebrâil’i, bî-şüphâ Safahat Şâiri olurdu” (Süleyman Nazif, 1926, s. 243).

2. AYET–METİN İLİŞKİSİ VE ANLAM ÖRGÜSÜ

Mehmet Âkif'in *Hakkın Sesleri* adlı şiir kitabındaki şiirler 1913 yılında kaleme alınır ve o dönemin yaşanan acılarını yani Balkan Savaşı'nın sıkıntılarını ve bu sıkıntıların doğmasına sebep olan siyasi ve toplumsal problemleri Kur'an-ı Kerim'den yola çıkarak anlatılır. *Hakkın Sesleri* adlı şiir kitabındaki incelediğimiz ilk şiir çatışma hâlindeki ruh hâlini açıkça yansıtmaktadır. Beşer mısradan oluşan on kıtadan meydana gelen şiirin ilk dokuz kıtasında karamsar ruh hâli hakimdir. Şiirin başına aldığı Al-i İmran sûresinin 26. ayetine uygun olarak şair, yeryüzündeki her varlığın Allah'ın hakimiyeti altında ve bütün iradenin onun elinde olduğunu belirtir. İnsan "hiçbir şey değil"dir. Mülkün yegâne sahibi Allah'tır. Bu yüzden ülkelerin el değiştirmesinde insanın bir dahli yoktur; alan da veren de Allah'tır. Allah dilerse "en asîl akvâmı" alçaltır, "en zelîl eşhâsa" yücelikler verir. Şair bütün bunları kabul etmekle birlikte "şer'-i mâsûmun son yurdu" olan Osmanlı Ülkesi'nin parçalanması ve yüzbinlerce insanın ölmesi, buna rağmen hâlâ Allah'ın yardımının görünmemesi karşısında büyük bir ümitsizliğe düşer. Öyle ki olup bitenlere anlam verememekten dolayı Allah'ı sorgulayıcı bir tavır alır. Şiirin son kıtasında, şairin insan iradesini öne çıkaran ruh hâlinin sesi duyulur. Buna göre, Allah kâinatı belli bir kanun üzere yaratmış ve insana kendi iradesi ile hayatını yönlendirme yetkisi vermiştir. Bu yetki ve iradeyi gerektiği gibi kullanmakla yükümlü olan insan, eylemlerinin sonucundan da sorumludur. Müslümanlar Allah'ın bu kanununa riayet etmedikleri için felaketlere maruz kalmışlardır (Gökçek, 2014, ss. 190-191).

Üslûp, bir sanatçının beyan tarzını ifade eder ki buna etki eden birçok faktör bulunur. Bunlar; sanatçının yetiştiği muhit, içinde yaşadığı devir, küçük yaşından beri aldığı eğitim, sanatçının mizacı, ele aldığı konunun muhtevası, hitap ettiği okuyucu denilebilir. Bizde bu bağlamda Mehmet Âkif'in *Hakkın Sesleri* adlı eserindeki ilk şiirini değerlendireceğiz.

Hakkın Sesleri adlı kitabın birinci şiirinde Âkif, şiirin başına Âl-i İmrân Sûresi'nin 26. âyetini alır. Bu ayetin meali şu şekildedir:

"*Yâ Muhammed, de ki: Ey mülkün sâhibi olan Allah'ım, sen mülkü dileğine verirsin; sen mülkü dileğinden alırsın; sen dilediğini azîz edersin; sen dilediğini zelîl edersin; hayır yalnız senin elindedir; sen, hiç şüphe yok ki, her şeye kâdirsin.*"

Bu ayeti şiirinin başına başlık olarak koyan Âkif, şiirinin muhtevasını buna göre belirler. Ayet, peygambere hitaben Allah'a nasıl yakarıшта bulunulması gerektiğini

belirtir. Yani bir nevi inananlara nasıl dua etmeleri gerektiğini öğretir. Mehmet Âkif de şiirine “İlâhî” diye niyaz ederek başlar ve bunu şiirin altı yerinde kullanır. Yine dua cümlesi olarak “Ey âcizlerin kudretli Hallâk’ı” der. Dua tarzı şiir yazması ile ilgili Orhan Okay şu tespitleri yapar: “Dua dediğimiz şiir tarzının, alelâde, usûlen, sırası gelmişken söylenenlerini de aşar. Denilebilir ki, bu sıradan duâlar, şiirin duâlarıdır. Fakat Âkif yer yer icâz mertebesine yücelttiği lirizmi ile, duânın da şiirinin söylenebileceğini göstermiş nâdir sanatkârlardandır.” (Okay, 2015, s. 123) Ayrıca ayette geçen kelimeleri şiirinin içerisinde kullanır. “Meşîyyet sende, her şey sende... Hiçbir şey değil âdem!” derken ayette geçen تَشَاءُ (teşâ’) kelimesine gönderme yapar ki bu kelime Arapça “ش ي أ” (şe ye e) kökünden gelir ve lügatte dilemek anlamında kullanılır.(Mutçalı, 2019, s. 505) Meşîyyet kelimesi de irade, arzu, dilek, istek anlamındadır (Devellioğlu, 2007, s. 631). Ayette de Allah’ın dilediğini yapmasına vurgu yapılır. Âkif de bunu meşîyyet sende diyerek kullanır. Ayrıca yine aynı mısradaki “her şey sende” diyerek ayetin sonundaki “Sen her şeye kâdîrsin” anlamındaki cümleye gönderme vardır. Ayette Allah’ın “Mâlîke’l-mülk” olduğu vurgulanır ki Âkif de bunu şiirine olduğu gibi alarak kullanır “İlâhî, “Mâlîke’l-mülk’üm” diyorsun... Doğru, âmennâ” der. Yine ayette yaratıcının dileğine izzet vermesi, dileğini zilletle düşürmesi ifade edilir, Âkif ise bir mısraında bunu şu şekilde ifade eder “Alan sensin, veren sensin, senin hükmündedir dünyâ”. Buradan hareketle izzet ve zilletin Allah’ın elinde olması ile ilgili şiirde şu şekilde bir ifade vardır:

İlâhî, en asîl akvâmı alçaltırsın istersen;

Dilersen en zelîl eşhâsa izzetler verirsin sen!

Burada ifade edilen alçaltmak kelimesi âyette ki تَزِيلُ (tüzellü) kelimesi yani zillet manasına gelen kelime ile karşılanır. Hemen aşağı mısradaki “zelîl” kelimesi aynı manada kullanılır. Devamında gelen izzet kelimesi aynen âyette geçtiği şekli ile ifade edilir ki o kelime تُعِزُّ (tu‘izzü) kelimesidir.

Mehmet Âkif, bu şiirini dua formatında yazar ve burada yaratıcıya nida ederek seslenir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi şiirinde genel olarak “İlâhî” ifadesini kullanan Âkif, bir yerde “Ey âcizlerin kudretli Hallâk’ı!” der. Genel manada yakarış tarzında ifade kullanan şair şiirin bazı noktalarında yaratıcıya isyan noktasına kadar gelir ve şu şekilde seslenir:

*Tecellî etmedin bir kerre, Allah'ım, cemâlinle!
Şu üç yüz elli milyon rûhu öldürdüin celâlinle!
Oturmuş eğlenirken senin –hâşâ- zevâlinle,
Nedir ilhâdı imhâlin o sâmit infiâlinle?
Nedir İslâm'ı tenkîlin bu müsta'cel nekâlinle*

Şair, şiirin son kısmında kendine de “Sus ey dîvâne! Durmaz kâinatın seyr-i mu'tâdı” şeklinde seslenerek yukarıda isyan olarak ifade ettiği düşüncüyü düzeltir ve her şeyin sa'y yani çalışmaya bağlı olduğunu ve çalışırsa başaracağını dolayısıyla olan acı olaylardan yaratıcının değil çalışmayanların suçlu olduğunu ifade eder. Şiirin son kısmında yine Kur'an-ı Kerîm'den alıntı yaparak bitirir ki o da çalışma ile ilgili olan Necm sûresinin 39. âyetidir. Bu ayette ise yaratıcı “Doğrusu insan için çalıştığından başkası kendinin değildir.” buyurur. Âkif de bu ayetle tembelleri çalışmaya teşvik eder.

Mehmet Âkif, bu şiirini mefâilün, mefâilün, mefâilün, mefâilün kalıbı ile yazar. Âkif, bu vezni duygularının tasviri ile birlikte hikemî karakterli manzumelerinde kullanmıştır. Ayrıca bu şiirini muhammes yani beşleme olarak yazmıştır ancak şiirin son kıtasına bir mısra ekleyerek son kıtayı müseddese çevirmiştir. Muhammes olarak yazdığı şiirlerin çoğunda yukarıda belirttiğimiz vezni kullanmıştır (Gökçek, 2014, s. 246)

Mehmet Âkif'in yetiştiği muhit de üslubunu belirlemede mühim yer tutar. Bu muhit İstanbul Fatih semtidir. Mehmet Âkif bu semtte doğar ve burada ilk eğitimini alır. Yetiştigi muhitte ilgili Sezai Karakoç şu açıklamada bulunur:

“Fatih semti, İstanbul'un içinde ikinci bir İstanbul'dur. Yüzde yüz Fatih şehridir. Fatih Camii, İslam-Osmanlı kültürünün bu ölmez âbidesinin çevresinde halka halka Fatih medreseleri ve semti, en saf müslüman heyecanının ördüğü bir toplumdur. Yüzyıllar boyunca, devletin her başarısı burda en gurursuz ve en vekarlı sevinçlerle kutlanmış, bayramlarla donanmış, ana fethin bir seri uzantısı fetih haberleri geldikçe, bu cami, bu medreseler ve bu semtte, temiz yüreklerin dindar sesleri ve duaları, hamdleri göklere yükselmiştir. Ve acı günlerin yasları en çok burada bu semtte yüzlerde okunurdu. Devletin yürek halkı, yürek köşesi burasıydı” (Karakoç, 2013, s. 11).

Fatih semti Karakoç'un da belirttiği üzere İstanbul'un merkezî konumunda yer alan ve daha çok Müslüman kültürün etkin olduğu bir mekandır. İşte bu mekânın etkisi

Âkif'in üslubuna yansır ve Âkif şiirlerinde bu muhitten aldığı tesir ile Kur'an âyetlerini, hadis-i şerifleri, tarihî menkıbeleri kullanır. Yalnız sadece bunları kullanmakla kalmaz bu referanslardan yola çıkarak toplumun içine düşmüş olduğu çıkmaza da çözümler getirmeye çalışır.

Âkif'in üslûbuna etki eden bir diğer faktör yaşadığı devrin şartlarıdır. *Hakkın Sesleri* adlı kitabındaki şiirler Balkan Savaşlarının yaşandığı devirde yazılır. Balkan Savaşı, Osmanlı İmparatorluğu için yıkımın başladığı felaketlerin ilklerindedir. Şair Âkif'in baba tarafı Arnavut olduğu için Âkif, bu savaşlardan daha çok müteessir olur ve bunu şiirlerinde ifade eder. Bu şiirlerin devrin ruhunu yansıtması ile ilgili Mehmet Âkif'in çıkardığı *Sebîlürreşâd Dergisi*'nde şu şekilde duyurulur:

“Büyük şairimiz, son felâketlerin hassasiyetine icra ettiği tesirat-ı mehibeyi istediği gibi ifade edebilmek için pek güzide bir çare bulmuş, cevahir-i tahassüsat ve teessüratını Kur'an-ı Kerim'in lâyetenahî feza-yı meânîsinden iktibas ettiği bir huzme-i nur ile, bir ayet-i kerime ile tetvic eylemiştir” (*Sebîlürreşâd*, 1329).

Buradaki ifadeden de anlaşıldığı üzere Âkif, şiirlerini son felaket olan Balkan Savaşı zamanında kaleme alır. *Hakkın Sesleri* adlı şiir kitabının ilk şiirinde Âkif yaşanan acı manzarayı tasvir ederek Allah'tan yardım ister. Şiirde bir buçuk milyar olan İslam aleminde yaşanan bu vahşete dur diyecek kimsenin kalmadığını, bu savaşın altı yüz bin Müslümanın boğazlanmasına sebep olduğunu, Balkanlarda yaşanan savaş sonrası ezanların sustuğunu ve ortalığı çan seslerinin kapladığını söyleyerek Allah'a bu dini ve Müslümanları kurtarması için yalvarır. Hatta yaratıcıya bu yaşananlar karşısında neden böyle bir ceza verdiğini sorar. Ayrıca şiirin içerisinde *“Evet, milletlerin en kahpesinden, üç leîm ordu”* ifadesi ile üç aşağılık ordudan bahseder ki Balkan Savaşı'nda Osmanlı Devleti'yle savaşan Bulgar, Sırp ve Yunan ordularını kasteder. Âkif'in yaşadığı devir/çağ ile ilgili olarak Sezai Karakoç şunu söyler: *“Çağ güç, çetin bir çağ bir batış çağı”* (Karakoç, 2013, s. 10). Dolayısıyla şair Âkif de çağında yaşanan içtimaî olaylara bîgâne kalamayarak bunları şiirlerinde işler. İncelediğimiz bu şiirinde de devrinde yaşanan Balkan Savaşı ile yaşanan acıları dile getirir ve son bölümde çözüm olarak da çalışmayı hedef olarak gösterir ki bunu da yine Kur'an-ı Kerim'den bir ayet ile destekler.

Mehmet Âkif'in şiirlerinin muhteva ve üslûbunu belirlemede hiç şüphesiz küçük yaşından itibaren aldığı eğitim etkilidir. İlk eğitimini babasından aldığını yine aynı kitap olan *Hakkın Sesleri* adlı kitabın üçüncü şiirinde şu şekilde ifade eder:

“*Babam Fâtih müderrislerinden İpekli Hoca Tâhir Efendi merhumdur ki, benim hem babam hem hocamdır. Ne biliyorsam kendisinden öğrendim.*” (Mehmet Âkif, 2014, s. 27). Şair, ilk eğitimini hoca olan babasından alır. Bu eğitim onun mizacında çok büyük etkiye sebep olmuştur ki ne öğrendiysem kendisinden öğrendim der. Hiç şüphesiz Âkif’in yetiştiği muhit ve aldığı terbiye onun İslâmî bir eğitimden geçmesine sebep olur. Bu da ona Kur’an’a karşı vukufiyet sağlar ve bu vukufiyeti sayesinde şiirlerinde bu bilgisini kullanarak eserlerinin muhtevasını ona göre belirler. Kendisinin de şiirinde belirttiği üzere amacı “*Doğrudan doğruya Kur’an’dan alıp ilhâmı, asrın idrâkine söyletmektir İslam’ı*”. *Safahat*’ının tamamında Kur’an’ın ruhunu ve nurunu bazen açık bir şekilde bazen de işaretten görürüz. Şiirleri arasında ise en açık şekilde Kur’an’dan aldıklarını ve anladıklarını Hakkın Sesleri adlı eserinde manzum tefsirler olarak beyan eder.

Âkif, şiirinde yaratıcıya karşı samimi bir üslûp kullanarak “sen” ifadesini kullanır. “*Meşîyyet sende, her şey sende*”, “*Alan sensin, veren sensin, senin hükmündedir dünyâ*”, “*Dilersen en zelîl eşhâsa izzetler verirsin sen!*”, “*Bu haybetler, bu hüsrânlar bütün senden, bütün senden!*” buradaki bu “sen” ifadesini Allah’a karşı kullanan şair bunun yanında cemalinle, celalinle, zevalinle gibi ifadelerle de samimiyetini gösterir.

Çizelge 1. Şiirde Geçen İslâmî Kavramların Listesi ve Tekrar Sayısı

İlâh	6
Mâlîke'l-mülk	1
âmennâ	1
yârab	1
kubbe	1
müslüman	1
ezan	1
Hallâk	1
Şer‘-i ma‘sum	1
Allah	1
cemâl	1
celâl	1
zevâl	1
ilhâd	1
İslâm	1

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere manzum bir tefsir yazan şair Âkif, şiirinde İslâmî kavramları kullanma noktasında tekrara pek düşmez. Sadece “İlahî” diye

seslendiği yaratıcıya altı kez bu kelimeyi kullanır. Geri kalan kelimeleri birer kez kullanır.

Çizelge 2. Şiirde Aynı Kıtada ve Aynı Mısradaki Geçen Zıt Kelimeler

Herşey – hiçbir şey
Bugün – yarın
Zelil – izzet – asil
Sabâh’ül-hayr-ı hürriyet – leyl-gûn – karanlık
Ezan – çan
Hilal – Salîb
Âciz - kudret
Kudret - zebûn
Dehşet – rahmet
Sustu – inletip

Çizelge 3. Şiirde Birbirine Yakın ve Aynı Manaya Gelen Kelimeler

Vücûd – varlık
Mülk - dünya
Haybet – hüsrân
Şîven – inlemek
Yakan- yırtılan- akan
Mâ’sûm - bîkes
Şehâmet – gayret - kudret
Müdhiş – dehşet
Ser-nigûn - sukut
Âfâk – semâ – işrâk
İstîlâsı – ilhâkı
İşrâk – Doğmaz gün
Rezîl – kahpe - leîm
Sîne – yürek
Cemâl – celâl
Ölüm – zevâl
Tenkîl – nekâl
Sa’y – ikdâm

İncelediğimiz şiirde toplam 52 fiil bulunur. Arapça kelime sayısı 109, Farsça kelime sayısı 16’dır. Bu kelimeler arasında “leyl-gûn ve ferdâ-yı ihkâk” kelimeleri hem Arapça ve Farsça iki kelimenin tamlaması ile oluşmuşlardır. Bunun yanında Arapça iki kelime, Farsça tamlama şeklinde iki kez “kalb-

i rahmet, devr-i istîlâ” şeklinde kullanılmışlardır. Şairin kullandığı bu kelime kadrosuna bakarak onun hakkında ancak cüzî bir hüküm verebiliriz. Ancak onun bütün bir şiir kitabını inceleyip kelime dünyasını ortaya koyabilirsek onun düşünce dünyası hakkında daha net bir fikir edinebiliriz. Mehmet Âkif’in kelime dünyasını inceleyen Fazıl Gökçek onun “*İsimler şairi*” olduğunu söyler. Bu tespitten hareketle şunları da ilave eder: “*Bunun anlamı, Âkif’in varlığı ya da olup biteni olduğu gibi adlarıyla veren, herhangi bir değiştirmeye tâbi tutmayan bir şair olduğudur. Çünkü Âkif’in şiir kitaplarının hepsinde isimler diğer kelimelerden fazladır*” (Gökçek, 2014, s. 303). Yine Gökçek, Âkif’in dilinin saha itibarıyla son derece zengin olduğunu söyler. Bunun böyle olmasının eserlerinde toplumun her kesimine ait dil unsurlarının kullanılmış olmasından kaynaklı olduğunu ifade eder.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Mehmet Âkif’in *Hakkın Sesleri* adlı eserinin ilk şiiri üzerine yapılan bu inceleme, şairin Kur’ân ile kurduğu ilişkinin basit bir ilham düzeyinin çok ötesine geçtiğini açık biçimde ortaya koymaktadır. Âkif, Kur’ân’ı yalnızca okuyan, anlamaya çalışan ya da ahlâkî bir rehber olarak gören bir şair değildir; o aynı zamanda Kur’ân’ın hitabî gücünü, dilsel ritmini, duygu yoğunluğunu, metafizik çağrısını şiirine taşımayı başaran ender sanatkârlardan biridir. İncelenen şiirde görülen dua formu, nida yapıları, tekrarlar, iç monologla yükselen ruh hâli ve ayetle kurulan doğrudan bağ, Kur’ân’ın sesini modern şiir içinde yeniden yankılatan bir poetik örgü oluşturur.

Bu şiirin önemi, yalnızca Kur’ân üslûbunun şiirsel bir formda yeniden yorumlanmasıyla sınırlı değildir. Balkan Savaşı’nın yarattığı yıkım, toplumun içine düştüğü hayal kırıklığı, çözüme ve ümitsizlik hâli, şairin Allah’a seslenişinde hem bir isyan hem de bir sığınma duygusuyla birlikte görünür. Bu yönüyle Âkif’in şiiri hem tarihsel bir tanıklık hem de metafizik bir arayış metni niteliği taşır. Şair, ayetin anlam örgüsünü yalnızca mısralara aktarmakla kalmaz; onu kendi devrinin toplumsal yaralarına merhem olacak bir fikrî ve ahlâkî çağrıya dönüştürür.

Âkif’in şiirinde Kur’ân üslûbunun belirleyici etkisi, klasik belâgatın izlerinden modern duyarlığın derinleşmesine kadar geniş bir alanda hissedilir. Dua ile başlayan şiir bireysel ve kolektif bir diriliş arayışına işaret eder. Şair, Allah’ın mutlak kudreti karşısında insanın acziyetini hatırlatırken, bu acziyeti pasif bir teslimiyete dönüştürmez; aksine insana irade, sorumluluk, eylem, yeniden doğrulma çağrısı yapar.

Bu açıdan şiir, Kur'ân üslûbunun yalnızca biçimsel değil, aynı zamanda düşünsel ve ahlâkî bir taşıyıcısıdır.

Bütün bu bulguların ışığında denilebilir ki, Mehmet Âkif'in incelenen şiiri, modern Türk edebiyatında Kur'ân üslûbunun en bilinçli, en derinlikli ve en etkili kullanım örneklerinden biridir. Bu şiirde Kur'ân'ın mesajı, yalnızca estetik bir düzleme taşınmamış; aynı zamanda döneminin sosyal, siyasal ve ruhsal dokusuyla birleşerek çağın dilinde yeniden anlamlandırılmıştır. Şair, Kur'ân'ın sesini kendi kalemiyle çağının idrakine ulaştırırken edebiyatın, tefekkürün ve toplumsal sorumluluk bilincinin birleştiği güçlü bir poetik yapı ortaya koymuştur.

Sonuç olarak bu şiir, Mehmet Âkif'in poetikasını anlamak için olduğu kadar, Kur'ân'ın modern edebiyattaki yansımalarını tespit etmek adına da önemli bir metindir. Âkif'in Kur'ân üslûbunu içselleştirerek şiirsel bir dile dönüştürme başarısı, onu yalnız kendi döneminin değil, Türk edebiyatının bütün zamanlarının en özgün ve en güçlü şairlerinden biri hâline getirmektedir.

KAYNAKÇA

- Ayverdi, İ. (2010). Misalli Büyük Türkçe Sözlük. İçinde *Üslup*. Kubbealtı Yayınları.
- Cündioğlu, D. (2024). *Bir Kur'an Şairi*. Kapı Yayınları.
- Devellioğlu, F. (2007). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat. İçinde *Meşîyyet*. Aydın Kitabevi.
- Gökçek, F. (2014). *Mehmet Âkif'in Şiir Dünyası*. Dergâh Yayınları.
- Karakoç, S. (2013). *Mehmed Âkif*. Diriliş Yayınları.
- Mehmet Âkif. (2014). *Hakkın Sesleri*. Dergâh Yayınları.
- Mutçalı, S. (2019). Arapça-Türkçe Sözlük. İçinde *Teşa'*. Dağarcık Yayınları.
- Okay, O. (2015). *Mehmed Âkif Kalabalıklarda Bir Yalnız Adam*. Dergâh Yayınları.
- Sebilürreşâd*. (1329, Mayıs 30). 248.
- Süleyman Nazif. (1926, Mart 4). İki Secde. *Servet-i Fünûn*, 68.

KEMALPAŞAZÂDE’NİN FUKAHÂ TABAKÂTI TASNİFİ VE DEĞERLENDİRMESİ²⁶

Muhammet DEMİRTAŞ

Marmara Üniversitesi (Doktora Öğrencisi)
muhammed1demirtas@gmail.com - 0000-0001-6916-4829

Özet

Tabakât literatürü İslami ilimler geleneğinde önemli bir yapı taşı oluşturmaktadır. Bu literatür başlangıçta hadis ravilerinin hayatlarına ilişkin bilgileri bir araya getirerek hadis usulü ilminde kaynak olma özelliği kazanmıştır. Sonraki dönemlerde bu yazım türü, hadis ilmi ile sınırlı kalmayıp İslami ilimlerin diğer alt dallarını da kapsayacak şekilde gelişim göstermiştir. Bu çerçevede fıkıh ilmiyle alakalı “tabakâtü’l-fukahâ” türü eserler kaleme alınmıştır. Bu eserlerin bazı türlerinde fıkıh âlimleri ve mezhepler hakkında bilgiler içerirken bazı türlerinde ise onların fıkıh ilmindeki derecelerine dair sınıflandırma yapılmıştır. Bahsi geçen ikinci türün en önemli örneği olan Osmanlı şeyhülislamı Kemalpaşazâde’nin tasnifi, yazıldığı dönemden itibaren kimi ilim çevrelerince kabul görünken kimileri tarafından da eleştirilere maruz bırakılmıştır. Bu bağlamda en detaylı ve sert eleştiriye yönelten Şihâbeddîn el-Mercânî, çeşitli açılardan konuyu incelemiştir. Bu çalışma, Kemalpaşazâde’nin (ö. 940/1534) fukahâyı yedi tabakaya ayıran tasnifini ve bu tasnife yöneltilen eleştirileri incelemektedir. Öncelikle “tabakât” kavramına değinilip ardından tabakât ilminin doğuşu ve fıkıh başta olmak üzere farklı ilim dallarına ayrılma süreci ortaya konulmaktadır. Devamında fıkıh ilmi bağlamında tabakât yazımı, mezhep merkezli biyografik çalışmalar ile fukahâyı içtihat, tahrîc ve tercih yeteneklerine göre sınıflandıran eserler çerçevesinde ele alınmaktadır. Sonrasında bu eserlerin ilk örnekleri gösterilip ardından Kemalpaşazâde’nin tasnifine yer verilmektedir. Çalışmanın son kısmında ise başta Şihâbeddîn el-Mercânî (ö. 1306/1889) olmak üzere çeşitli âlimlerin bu tasnife yönelttikleri metodolojik ve şahıs dağılımına ilişkin eleştirilere yer verilip her bir eleştiri değerlendirme süzgecinden geçirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kemalpaşazâde, tabakât, tabakâtü’l-fukahâ, Hanefî mezhebi, tasnif.

KEMALPAŞAZÂDE’S CLASSIFICATION OF THE JURİSTİC RANK AND ITS EVALUATION²⁷

Abstract

²⁶ Bu çalışma “İbnü’l-Hümâm’ın Muamelat Alanındaki Mezhebe Muhalif Görüşleri” adlı basılmamış doktora tezinden üretilmiştir.

²⁷ This study is derived from the unpublished PhD thesis titled “Ibn Al-Humam’s Divergent Opinions In The Field Of Muamelat”

The tabakât literature constitutes a cornerstone in the tradition of Islamic sciences. Initially compiling information on the lives of hadith narrators, this literature served as a source in the science of hadith methodology. In subsequent periods, this genre expanded beyond the science of hadith to encompass other sub-disciplines of Islamic sciences. In this context, works known as tabakâtü'l-fukahâ (classes of jurists), pertaining to Islamic jurisprudence, were authored. While some of these works provide information about jurists and legal schools, others classify them according to their ranks within the science of jurisprudence. The classification by the Ottoman Sheikh al-Islam Kemalpaşazâde, the most notable instance of the latter category, has been accepted by certain scholarly circles since its inception, while being subjected to criticism by others. In this regard, Şihâbeddîn el-Mercânî, who leveled the most detailed and severe criticism, examined the subject from various perspectives. This study analyzes Kemalpaşazâde's (d. 940/1534) classification, which divides jurists into seven ranks, and the criticisms directed against it. First, the concept of tabakât is addressed, followed by a discussion on the emergence of the science of tabakât and its differentiation into various disciplines, particularly jurisprudence. Subsequently, tabakât writing within the context of jurisprudence is examined through the lens of school-centric biographical works and treatises that classify jurists based on their capabilities in ijtihâd, takhrîj, and tarjîh. After showing early examples of such works, Kemalpaşazâde's classification is presented. In the final section, the methodological and placement-related criticisms leveled against this classification by various scholars, particularly Şihâbeddîn el-Mercânî (d. 1306/1889), are presented, and each criticism is subjected to a critical assessment.

Keywords: Kemalpaşazâde, tabaqat, tabaqat al-fuqaha, Hanafî school, classification.

**PERDEDE ÖLÜM VE AHİRET: MODERN SİNEMADA AHİRET
TASAVVURLARI VE DİN FELSEFESİ AÇISINDAN BİR
DEĞERLENDİRME**

Başöğretmen Dr. Ülkü KOÇAK

Milli Eğitim Bakanlığı,

kocakulku78@gmail.com

ORCID: 0000-0002-

7317-8884

ÖZET

Bu çalışma, modern sinemanın ölüm ve âhîret tasavvurunu nasıl kurduğunu din felsefesi açısından incelemektedir. Klasik dinî eğitimin ve sözlü anlatıların görece zayıfladığı çağımızda birçok insan ölüm sonrası hayata dair ilk güçlü imgelerle film ve diziler aracılığıyla karşılaşmaktadır. Böylece âhîret inancı, popüler kültürün görsel dili içinde fark edilmeden yeniden şekillenmektedir. Araştırmada Batı sinemasından seçilen çeşitli filmler, nitel içerik analizi ve kavramsal karşılaştırma yöntemleriyle çözümlenmektedir. Cennet, cehennem, ruhun ölümsüzlüğü, hesap günü, melek ve şeytan temsilleri gibi unsurların hangi dramatik kalıplar ve görsel metaforlar içinde sunulduğu ve adalet, merhamet, özgürlük, anlam arayışı ve kötülük problemi gibi din felsefesi temalarıyla nasıl ilişkilendirildiği tespit edilmektedir. Analiz, sinemasal âhîret tasavvurunun çoğu zaman bireysel kurtuluşu ve duygusal tatmini öne çıkararak, haz ve mutluluk merkezli bir adalet anlayışını görselleştirdiğini ortaya koymaktadır. Aynı zamanda İslâmî âhîret öğretisinin toplumsal boyut, hesap ve kulluğa dayalı sorumluluk gibi temel ilkelerinin ya yüzeyselleştirildiğini ya da ironik bir dille dışarıda bırakıldığını göstermektedir. Elde edilen bulgular, sinemanın sadece hazır inanç imgelerini tekrar etmediğini, aynı zamanda mevcut teolojik temsilleri dönüştüren alternatif bir “görsel teoloji” işlevi gördüğüne işaret etmektedir. Bu durum, âhîret inancının genç kuşaklara aktarımında metin merkezli anlatının tek başına yeterli olmadığını da

düşündürmektedir. Çalışmada ayrıca ölüm sonrası hayatın kimi yapımlarda mizah, fantastik macera veya romantik bir yeniden buluşma motifiyle hafifletildiği tespit edilmektedir. Bu durumun da ölüm gerçeğinin ağırlığını görece perdelediği görülmektedir. Sonuç bölümünde bu imgelerin özellikle genç izleyicilerin ölüm, hesap ve öte dünya algısı üzerindeki muhtemel etkileri tartışılmakta, ilahiyat çalışmalarında ve din dilinin yenilenmesi tartışmalarında sinemanın ürettiği anlam dünyasının mutlaka hesaba katılması gerektiği savunulmaktadır. Böylece çalışma, sinema ile din felsefesi arasında verimli bir diyalog zemini önermektedir.

Anahtar Kelimeler: Sinema, Ölüm, Âhret, Din felsefesi, Popüler kültür

DEATH AND AFTERLIFE ON SCREEN: AN EVALUATION OF AFTERLIFE REPRESENTATIONS IN MODERN CINEMA FROM THE PERSPECTIVE OF PHILOSOPHY OF RELIGION

ABSTRACT

This article explores how modern cinema constructs images of death and the afterlife from the standpoint of the philosophy of religion. In a period when classical religious education and oral transmission have relatively weakened, many people first encounter powerful representations of life after death through films and television series. In this way, belief in the afterlife is silently reshaped within the visual language of popular culture. The study analyzes a selection of films from Western and Turkish cinema through qualitative content analysis and conceptual comparison. It traces how elements such as heaven, hell, the immortality of the soul, the Day of Judgment, and representations of angels and demons are embedded in particular narrative patterns and visual metaphors, and how they are linked to key themes in the philosophy of religion such as justice, mercy, freedom, the search for meaning, and the problem of evil. The analysis shows that cinematic depictions of the afterlife often foreground individual deliverance and emotional satisfaction, visualizing a model of justice centered on pleasure and happiness, while central principles of Islamic eschatology-such as the social dimension of the hereafter, comprehensive judgment, and responsibility

grounded in servanthood-are either flattened or treated with a certain irony. The findings suggest that cinema does not merely reproduce pre-existing religious images, but also functions as an alternative form of “visual theology” that transforms theological representations. This raises the question of whether a purely text-centered approach can be sufficient for transmitting belief in the afterlife to younger generations. The study further notes that some productions frame the afterlife through humor, fantastical adventure, or romantic reunion, thereby softening and partially veiling the existential weight of death. In conclusion, it discusses the potential impact of these images on young viewers’ perceptions of death, judgment, and the hereafter, arguing that the world of meaning produced by cinema must be taken seriously in theological studies and in current debates on renewing religious language. Thus, the article proposes a fruitful ground of dialogue between cinema and the philosophy of religion.

Keywords: Cinema, Death, Afterlife, Philosophy of Religion, Popular Culture

GİRİŞ

Modern çağda, bireylerin ölümden sonraki hayata dair ilk imgeleri ve anlatıları çoğu kez dinî eğitimden ziyade sinema ve dijital popüler kültür ürünlerinden beslenmektedir. Din ve popüler kültür arasındaki etkileşimin özellikle sinema üzerinden yeni dinî anlam çerçeveleri ürettiği, bu alanın artık teolojik tartışmalar için vazgeçilmez bir referans hâline geldiği belirtilmektedir (Lyden & Mazur, 2015). Sinema, hikâye anlatan bir eğlence aracı olmanın ötesine geçmiş ve kutsal sayılan inanç imgelerini kitlesel ölçekte yeniden üreten ve dönüştüren bir “görsel teoloji” alanı haline gelmiştir. Nitekim postmodern dönemde sinema, cennet ve cehennem tasvirlerinden meleklerle ve kıyamet sahnelerine dek sahip olduğu geniş görsel imkânları kullanarak dinî imajları adeta yeniden canlandırmakta ve seyircisine bir tür dinî simülasyon sunmaktadır (Bölükbaşı, 2011, ss. 105-106). Bu yönüyle filmler, izleyicilerin manevî ve metafizik konuları deneyimleme biçimini derinden etkileyerek, ölüm ve âhîret gibi kavramları kurgulama ve anlama tarzımızı dönüştürmektedir.

Günümüz filmlerinde öne çıkan bazı tematik eğilimler de dikkat çekicidir. Âhîret tasavvurunun bireyselleşmesi bunların başında gelmektedir. Pek çok filmde ölüm ötesi dünya, her bir karakterin hayal gücü ve psikolojisine göre şekillenen kişisel bir deneyim olarak sunulmaktadır (Davies, 2002). Örneğin, bir karakterin “cenneti” onun en çok arzuladığı manzaralara veya sevdikleriyle buluşmasına imkân tanırken, “cehennem”i ise

kendi korkularının ve suçluluk duygusunun ürünü olabilmektedir (Berger, 1967). Bu doğrultuda âhiret, geleneksel dinî anlatılardaki kolektif ve mutlak yargı mekânı olmaktan öte, duygusal tatmin ve kişisel tecrübe eksenine kaymaktadır. Nitekim popüler anlatılarda cennet fikri çoğu zaman ebedî bir ödül gibi değil de sevdikleriyle sonsuz birliktelik içinde olma veya dünyada yarım kalan arzuların gerçekleşmesi şeklinde tasvir edilir (Taylor, 2007). Aynı şekilde, ilâhî adalet kavramı da haz merkezli bir yorumla yeniden şekillenir. Geleneksel hesaba çekilme, hüküm verme gibi konular arka plana itilerek bireyin kendi iç huzurunu bulması veya vicdanî yüklerinden arınması nihai amaç olarak sunulur (Berger, 1967).

Bu çalışma, söz konusu eğilimleri ve sinemanın ürettiği bu yeni görsel teolojii üç modern film üzerinden incelemekte ve ortaya çıkan imgelerin din felsefesi açısından sonuçlarını tartışmaktadır. Seçilen örnekler -What Dreams May Come (Aşkın Gücü, 1998), The Lovely Bones (Cennetimden Bakarken, 2009) ve Soul (2020)- ölüm ve âhiret konularını farklı üsluplarda kurgulayarak çağdaş izleyiciye aktaran yapımlardır. İnceleme boyunca, modern sinemanın ölüm ve sonrası hakkındaki temaları hangi felsefî ve teolojik kabullerle nasıl inşa ettiğine bakılacaktır. Bununla beraber kurguların İslâm'ın klasik eskatoloji anlayışıyla nerelerde örtüşüp nerelerde ayrıştığı ortaya konulmaya çalışılacaktır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Tasarımı

Bu çalışma, nitel içerik analizi yöntemine dayalı olarak tasarlanmıştır. Nitel içerik analizi, film metinlerinin ve görsel unsurlarının sistematik şekilde incelenerek temaların ve motiflerin ortaya çıkarılmasını sağlar (Krippendorff, 2018). Bu sayede filmlerde ölüm ve âhiret konularının işleniş biçimi derinlemesine çözümlenmiştir. Araştırmada seçilen üç film- What Dreams May Come (Ward, 1998), The Lovely Bones (Jackson, 2009) ve Soul (Docter, 2020)- amaçlı örnekleme yoluyla belirlenmiştir. Bu filmlerin ortak noktası, ölüm sonrası yaşama dair güçlü ve çeşitli imgeler sunmaları ve popüler kültürde geniş yankı uyandırmalarıdır.

Nitel analiz sürecinde, her bir filmin anlatısı metinsel ve görsel olarak okunarak tekrar tekrar incelenmiş, ölüm ve sonrası kavramına dair vurgular kodlanmıştır. Kodlama işlemi, araştırmacının ön bilgisi ışığında hem tümevarımsal (veriden temaların keşfi) hem de güdümlü (önceden belirlenen kavramlara dayalı) yaklaşımla yürütülmüştür (Krippendorff, 2018). Böylece filmlerdeki ortak motifler ve temalar sistematik olarak ortaya konmuştur.

2.2. Analiz Temaları

Filmlerin ölüm ve âhiret tasvirleri, belirlenen dört ana tema çerçevesinde incelenmiştir. Bu temalar, din felsefesi ve klasik İslâm eskatolojisinin kilit kavramlarıyla ilişkili olup, filmlerdeki içerik şu başlıklar altında çözümlenmiştir:

Cennet, Cehennem ve Ara Âlem Tasvirleri

Filmlerin öteki dünya kurgularında cennet ve cehennem imgelerinin yanı sıra ara dünya veya geçiş mekânlarının betimlenişi incelenmiştir. Örneğin, *What Dreams May Come* (1998) filminde ana karakterin cenneti, kendi zihninin ürünü olan büyüleyici bir manzara olarak görselleştirilir (Johnston, 2006). Aynı filmde cehennem, karanlık ve kaotik bir bölge olarak resmedilir. *The Lovely Bones*'da ise genç kızın öldükten sonra geldiği ara âlem, pastel tonlarda, rüya gibi manzaralar dizisi şeklinde sunulur. Bu ara âlem ne cennet ne cehennemdir, adeta dünyayla âhiret arasında kişisel bir bekleme diyarıdır.

Soul (2020) filminde ise ölüm sonrasında doğrudan cennet veya cehennem gösterilmez. Bunun yerine “Büyük Öncesi” (*The Great Before*) adlı, yeni ruhların dünyaya gelmeden önce buldukları mizahi bir ara âlem ve “Büyük Sonrası” (*The Great Beyond*) adıyla temsil edilen bir geçiş noktası vardır. Nitekim pek çok modern film, ahiretin nihai safhalarını değil, bir çeşit bekleme salonunu veya geçiş bürokrasisini yansıtmayı tercih etmektedir. Böylece büyük teolojik sorular (ör. nihai hesap) arka planda bırakılarak öykü insani dram üzerine kurulabilmektedir (Lyden, 2003). Bu tema altında, her filmde mekân tasvirlerinin kaynağı, görsel stil ve kullanılan metaforlar karşılaştırılmıştır.

Ruhun Mahiyeti ve Kişisel Kimliğin Devamı

Bu tema, ölümden sonra benlik olgusunun devam edip etmediğini ve ruhun niteliğini ele alır. İncelenen filmler, genel olarak ölümün ardından insanın ruhsal varlık (spirit) halinde varlığını sürdürdüğü varsayımıyla hareket etmektedir (Wright, 2007). Örneğin, *What Dreams May Come* (1998)'da karakterlerin ruhları bedenlerini terk ettikten sonra bile dünyevî anılarını ve kişilik özelliklerini taşımaya devam eder. *The Lovely Bones*'da Susie, ölümünden sonra da dünyadaki ailesini gözlemlemeye devam eder. *Soul* (2020) filminde ise Joe'nun ruhu bedeninden ayrıldıktan sonra bile özbilincini korur. Bu bulgular, filmlerin ruhu genellikle ölümsüz, bilinç sahibi ve bireysel kimliği aynen taşıyan bir varlık olarak betimlediğini göstermektedir (Lyden, 2003).

Adalet, Merhamet ve Hesap Fikri

Ahiret inancının merkezî unsurlarından olan ilâhî adalet, merhamet ve hesap temaları, filmlerde çoğu zaman ikincil plandadır. İncelenen yapımlar ölüm sonrasını,

yargısal bir süreçten ziyade bireysel bir deneyim olarak ele almaktadır. *The Lovely Bones*'da katilin cezalandırılması ilâhî bir mahkemeye değil, dünyevi rastlantıya bırakılır. Bu durum, modern sinemada ilâhî hesap fikrinin bilinçli biçimde belirsizleştirildiğini göstermektedir. Nitekim bazı eleştirmenler, Peter Jackson'ın bu filmde "Tanrısız bir âhîret" kurgulayarak yalnızca duygusal bir teselli sunduğunu belirtmektedir (McCarthy, 2009).

Ölümün Psikolojik Temsili

Bu kategoride, filmlerin ölümü ve ölüm sonrası deneyimi psikolojik açıdan nasıl ele aldığı analiz edilmiştir. *The Lovely Bones* yas ve travma sürecini merkeze alırken, *What Dreams May Come* (1998) ölüm temasını romantik ve duygusal bir yeniden kavuşma anlatısına dönüştürür. *Soul* (2020) ise animasyon formatının avantajıyla ölümü mizah ve hafiflik eşliğinde sunar. Bu bağlamda, filmlerin ölümü çoğunlukla varoluşsal bir dehşet yerine kişisel gelişim anlatımının bir parçası olarak ele aldığı görülmektedir (Davies, 2002).

2.3. Kavramsal Karşılaştırma Yaklaşımı

İçerik analizinden elde edilen bulgular, kavramsal karşılaştırma yöntemi kullanılarak klasik İslâm âhîret öğretisiyle karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırma, betimleyici olmaktan ziyade kavramsal düzeyde yapılmış ve filmlerdeki imgelerin hangi teolojik kavramlara tekabül ettiği ve onlardan nasıl ayrıldığı analiz edilmiştir. *The Lovely Bones*'daki Tanrı'sız ahîret tasavvuru, İslâm düşüncesindeki ilâhî mevcudiyet anlayışıyla karşılaştırılmıştır (McCarthy, 2009).

Çalışmanın kuramsal çerçevesinde, sinemanın dinî ve metafizik temaları dönüştüren bir "görsel teoloji" alanı olarak işlev gördüğü kabul edilmiştir. İncelenen filmler, klasik metinsel ahîret anlatılarını doğrudan aktarmak yerine, modern izleyiciye hitap edecek biçimde yeniden üretmektedir (Plate, 2008). Bu anlamda sinema hem popüler kültür ürünü hem de dinî imgeleri yeniden kurgulayan alternatif bir anlam üretim alanı olarak değerlendirilmiştir.

3. BULGULAR

3.1. Bireyselleşmiş Âhîret Tasvirleri (What Dreams May Come)

Film, cennet ve cehennemi her bir insanın iç dünyasının yansıması olarak işler. Schwartz'a göre, film ölüm sonrası gerçekliği tamamen zihinsel bir projeksiyon olarak görür ve "hayal edilen gerçeklik" tek gerçeklik olarak kabul edilir (Schwartz, 2000). Bu nedenle baş karakter Chris, öldükten sonra kendisini eşinin tablolarından ilham alan, kendi

hayal gücünün ürünü renkli ve huzurlu bir cennette bulur. Burada düşüncenin gerçek, fiziksel dünyanın ise bir illüzyon olduğu fikri vurgulanır. Cehennem ise karısının intiharı sonucu içine hapsediği suçluluk ve umutsuzluk dolu zihninin dışavurumu olarak betimlenir. Böylece intihar edenlerin ruhları, kendi zihinlerinin yarattığı bir hapishanede mahkûm kalır (Ormay & Knapp, n.d.). Spiritüalizm & Pratik incelemesi de Chris'in karısının tablolarının cennet mekânı hâline geldiğini ve inancın deneyimi yarattığını belirterek bu yorumu destekler (Brussat & Brussat, n.d.). Bu anlatımda İlâhî yargı arka plandadır. Filmde ne Tanrı'nın nihai hükmü ne de dini kurallara göre bir hesap günü açıkça gösterilmez. Bunun yerine, hikâye duygusal doyuma odaklanır. Chris, sevgi uğruna cenneti bırakıp cehenneme giderek eşine ulaşmaya çalışır. Nitekim filmin doruk noktasında Chris, eşini cehennemden "kurtarmanın" yolunun onu yargılamak değil, acısına ortak olmak olduğunu anlar. Onun, fedakârca eşinin ıstırabını paylaşması sayesinde ikisi birlikte cennete yükselebilir. Nihayetinde film, kurtuluşun sevgi ve empati sayesinde mümkün olabileceği mesajını verir (Johnston, 2006). Bu yönüyle, *What Dreams May Come* (1998) dinî kurallardan ziyade bireysel duygu dünyasını ve psikolojik deneyimi ön plana çıkarır (Lyden, 2003).

Din felsefesi ve İslâmî eskatoloji açısından değerlendirildiğinde, filmdeki bu bireyselleşmiş âhiret anlayışı klasik inanç sistemlerinden belirgin biçimde ayrılır. İslâm inancına göre ahiret hayatı, öznelerüstü bir gerçeklik olup kişisel zihinlerin ürünü değildir. İslâm'ın eskatolojisi, ölümü yok oluş olarak değil dünyevî hayattan ebedî âleme geçiş (intikal) olarak nitelendirir. İnsanı hem beden hem de ebedî bir ruh'tan oluşan bir varlık olarak tanımlar. Ölümle ruh, bedenden ayrılarak berzah denilen ara âleme intikal eder ve kıyamette bedenle yeniden birleşip ilâhî hesaba çekilir (Ikhwan, 2025; Yavuz et al., 2018). Bu nedenle cennet ve cehennem, ruhların hayal gücüyle oluşan sübjektif mekânlar değildir. Aksine Allah'ın adaletinin tecelli edeceği gerçek âlemler olarak görülür. Nitekim Kur'an ve hadislerde her insanın dünyada yaptıklarının hesabını vereceği, ardından ya cennet nimetlerine ya da cehennem azabına kavuşacağı vurgulanır (Ikhwan, 2025). Kur'an'ın birçok bölümünde ahiret, kıyamet ve ilâhî hesap temaları yer alır ve bu inanç İslâm eskatolojisinin temelini oluşturur.

Öte yandan, *What Dreams May Come* (1998)'ın vurguladığı duygusal tatmin ve sevgi temelli kurtuluş teması, İslâmî eskatolojide farklı bir çerçevede karşılık bulur. İslâm'da da cennette müminleri bekleyen en büyük nimetlerden biri sevdikleriyle kavuşmaları, gönül huzuruna ermeleridir (Türkiye Diyanet Vakfı, 1992a). Nitekim Kur'an,

cennete giren müminlerin “atalarından, eşlerinden ve nesillerinden salih olanlarla birlikte” ağırlanacağını vaat eder (Kur’an, 13:23; 52:21; Türkiye Diyanet Vakfı, 1992a). Klasik tefsirler, bunun Allah’ın mümin kullarına bir lütfu olup cennette ailecek buluşmanın müjdesini verdiğini belirtir (Türkiye Diyanet Vakfı, 1992a). Ancak bu duygusal tatmin, İslâm’a göre ancak ilahî adaletin tecellisinden sonra, Allah’ın rahmet ve izniyle gerçekleşebilir. Yani sevilenlere kavuşma, kişinin ya da yakınlarının dünyadaki iman ve salih amellerine bağlıdır. Herkes kendi hesabını verip hak ettiği sonuca ulaştıktan sonra Allah, lütfuyla aile bireylerini cennette en hayırlı olanın derecesinde bir araya getirir (Ikhwan, 2025). Bu bağlamda, filmdeki gibi saf sevginin tek başına cehennemden kurtuluş sağlaması ya da cenneti garantilemesi İslâm düşüncesinde yer almaz.

Film, finalinde reenkarnasyon fikrine de göz kırparak klasik teolojiden büyük bir kopuş sergiler. Chris ve Annie, cennette buluştuktan sonra yeniden dünyaya doğmayı (yeniden çocuk olarak karşılaşmayı) seçerler ki bu, reenkarnasyon inancını ima eder. Ancak reenkarnasyon, İslâmî eskatolojiyle bağdaşmamaktadır. İslâm inancında ruh, ölümden sonra dünyaya geri dönmez. Aksine kıyamete dek berzahta bekler ve sonra tekrar bedenle birleşerek ilahî huzurda hesap verir. Reenkarnasyon (Ar. tenâsuh) öğretisi İslâm’ın ahiret anlayışıyla bağdaşmaz. İslâm’a göre “ölümden sonra ruhun başka bedenlerde tekrar tekrar dünyaya gelmesi” düşüncesi hem Kur’an’ın ahiret inancına hem de hesap günü kavramına aykırıdır (Yitik, 2011). Nitekim İslâm âlimleri reenkarnasyon fikrini tarih boyunca sapkın bir telakki olarak değerlendirmiş ve “reenkarnasyon İslâm’la bağdaşmaz” diye vurgulamışlardır (Ikhwan, 2025; Yitik, 2011). Klasik İslâm teolojisinde ebedî hayat, reenkarnasyon değil diriliş (ba’s) ve ebedî âlem eksenindedir. Her insan bu dünyada tek bir sınavdan geçer ve öldükten sonra yeniden dünyaya gönderilmez. Ta ki kıyamette tekrar diriltilip ebedî mükâfat veya cezaya nail olsun. Dolayısıyla filmin reenkarnasyon iması hem İslâm’a hem de dirilişe dayalı semavî teolojilere de ters düşmektedir.

Özetle, *What Dreams May Come* (1998)’in çizdiği bireyselleşmiş ahiret manzarası ile İslâm’ın geleneksel ahiret öğretisi arasında köklü farklar vardır:

Cennet ve Cehennemin Mahiyeti: Filmde cennet ve cehennem, öznelere zihinlerinde yaratılan sübjektif dünyalar olarak sunulur. Schwartz, Batılı görseller kullanılmasına rağmen filmin Doğu geleneğindeki maya (illüzyon) kavramını temel alarak hayat ve ölümün hayal edilen bir gerçeklik olduğunu vurguladığını belirtir (Schwartz, 2000). Bu düşünce, her ruh için kendi evrenini yaratacak kadar geniş bir cennet ve kişinin zihinsel durumunun yansıması olan bir cehennem tasavvuru sunar (Ormay & Knapp, n.d.).

İslâm'a göreyse cennet ve cehennem, Allah'ın yaratıp hazırladığı gerçek diyarlar olup herkes için objektif bir gerçekliktir (Ikhwan, 2025).

İlâhî Yargı ve Adalet: Film, ahiret tasvirinde Tanrı'nın hükmüne neredeyse hiç değinmeyerek kişisel seçimleri ve duyguları öne çıkarır. Oysa İslâm'da ahiretin temelinde, Allah'ın mutlak adalet tecellisi ve kıyamet günü hesap verme inancı vardır. Kimin cennete ya da cehenneme gideceği ferдин iç dünyasına değil ilâhî hükme bağlıdır (Ikhwan, 2025).

Kurtuluşun Kriteri: *What Dreams May Come* (1998)'da kurtuluş ve huzura erme, sevgi temelli kişisel fedakârlıklar ve duygusal tatmin yoluyla gerçekleşir (Chris, eşini kurtarmak için onun cehennemine katlanır) (Johnston, 2006). İslâm'da ise kurtuluş, iman ve amel neticesinde Allah'ın rahmetine nail olmaktır. Sevgi ve merhamet önemli erdemler olsa da kimseyi kendi başına cennete taşıyamaz. Affedilme ve cennete girme şartları, duygusal deneyimlerden ziyade ilahî ölçülere göre belirlenir.

Reenkarnasyon vs. Diriliş: Filmin finalindeki dünya hayatına yeniden başlama iması, reenkarnasyon düşüncesini yansıtır. Bu, İslâmî eskatolojide yer bulmaz. İslâm, ölümlerin tekrar dünyaya gelmesini değil, mahşerde dirilip tek bir kez hesap verdikten sonra ebedî hayata geçmesini öngörür (Bulğen & Baloğlu, 2011; Ikhwan, 2025). Tenasüh inancı İslâm'da açıkça reddedilmiştir ve İslâm'ın ahiret inancı öğretisine ters düşer (Yitik, 2011).

Bu karşılaştırma, din felsefesi bağlamında da ilginç bir tablo ortaya koymaktadır. *What Dreams May Come* (1998) modern bireyci ve deneyim merkezli bir ahiret yorumunu temsil ederek, "cennet ve cehennem nedir?" sorusuna sübjektif bir cevap veriyor. Filme göre onları biz yaratırız, kendi zihin dünyamız cennetimizi veya cehennemimizi şekillendirir. İslâm'ın eskatolojisi ise bu soruya objektif ve teosentrik bir yanıt verir. Cennet ve cehennem, insan psikolojisinin izdüşümü değildir. Aksine aşkın bir hakikatin parçasıdır ve ilahî iradeyle idare edilir. Son tahlilde, filmde haz ve acı bireyin zihninden kaynaklanan deneyimler iken, İslâm'da haz (nimet) ve acı (azap), ilâhî adalet planının ve kulun manevî durumunun yansımalarıdır. Bu bakımdan *What Dreams May Come* (1998), ahiret tasvirini kişiselleştirerek klasik İslâmî eskatolojiyle taban tabana zıt, hatta ona alternatif bir felsefi yorum sunmaktadır.

3.2. Ara Dünya ve Berzah'ın Psikolojik Yorumu (The Lovely Bones)

Filmde Sunulan "In-Between" (Ara Dünya) Anlatısı

The Lovely Bones (2009) filminde ölüm ve sonrası, özgün bir "ara dünya" kurgusuyla sunulur. 14 yaşındaki Susie Salmon'ın trajik bir şekilde komşusu tarafından öldürülmesinin ardından hikâyeye, onun ruhunun dünyayla âhiret arasında kalışını anlatır

(Marsh, 2004). Susie'nin bedeni ölmüştür, fakat kendi ifadesiyle “dünyadaki varlığının bıraktığı izlere takılı kalmış” bir halde, In-Between denilen bir arafta gezinir (Lyden, 2003). Bu ara dünyadan “limbo” misali aşağıyı izleyerek, ailesinin yaşadığı dağılışı ve katilinin serbestçe dolaşmaya devam edişini görür (Marsh, 2004).

Peter Jackson'ın film uyarlaması, Alice Sebold'un romanında *In-Between* olarak tanımlanan bu kişisel araf deneyimini görsel olarak büyüleyici fakat tuhaf bir şekilde yansıtır. Yönetmenin ifadesiyle cennet, genç bir kızın hayal dünyasına göre tasarlanmıştır. Güneş çiçeği tarlaları, devasa plaklar, kartpostalvari şelaleler ve masalsi manzaralar ile dolu kitsch bir cennet tasviri vardır (Plate, 2008). *Kitsch* cennet, popüler sinemada cennetin, İslâmî eskatolojideki nesnel, adalet merkezli ve kulluk temelli yapısından koparılarak, bireyin psikolojik ihtiyaçlarına hitap eden, hesap ve sorumluluk içermeyen duygusal bir “sonsuz mutluluk sahnesi” olarak yeniden üretilmesini ifade eder. Bu “parlak renkli, sürekli değişen lav lambasını andıran” öte âlem görüntüsü, Susie'nin duygusal gelgitleri ve anılarına göre şekilleniyor görünür (Lyden, 2003). Nitekim Susie hayattayken yaban hayat fotoğrafçısı olmayı hayal ediyordu. Onun *limbo* dünyasında da bu hayalin ve babasıyla yaptığı gemi maketlerinin motifleri belirir (Marsh, 2004). Filmdeki ara dünya, böylece bir tür kişisel cennet veya *purgatory* (araf) olarak resmedilir; Susie'nin iç dünyasının ve arzularının yansıması olan sürreal bir bekleme alanıdır.

Bu ara dünyada psikolojik temalar ön plandadır. Masum bir genç kızın hunharca öldürülmesi hem Susie'nin kendi ruhunda hem de geride kalan ailesinin psikolojisinde derin yaralar oluşturur. Film, masumun ölümü etrafında gelişen travma ve yas süreçlerini çok katmanlı biçimde işler. Susie'nin ailesi, onun yokluğuyla başa çıkmaya çalışırken adeta çözümler. Anne Abigail acısına dayanamayarak evi terk eder; baba Jack ise kızının katilini bulma takıntısıyla zihnen ve bedenen tükenme noktasına gelir (Davies, 2002).

Özellikle babanın psikolojik çözülmesi, evladının intikamını almaya kilitlenmesiyle görülür. Normalde sakin bir muhasebeci olan bu adamın takıntılı öfkeye kapılması, acının kişiyi nasıl dönüştürebileceğine dair çarpıcı bir örnektir (Davies, 2002). Aile üyelerinin her biri-kız kardeş Lindsey, küçük kardeş Buckley ve alkolle ayakta kalmaya çalışan büyükanne Lynn-farklı yas tepkileri sergiler. Film boyunca kayıp ve keder duygularının bireyleri nasıl yabancılaştırdığı, fakat aynı zamanda birbirine kenetleyebildiği gösterilir.

Susie ise bu süreçte yalnızca bir gözlemci değil, aynı zamanda bir özne olarak sunulur, kendi ölümünü ve ardında bıraktığı dünyayı anlamlandırmaya çalışan bir ruh

olarak tasvir edilir. *The Lovely Bones* (2009)'un özgün yönü, Susie'nin ölümden sonra da "büyümeye ve olgunlaşmaya devam etmesi"dir (Marsh, 2004). Onu bu dünyaya bağlayan iki güçlü his vardır. Bunlardan biri ailesinin kendisini unutacağından korkması, diğeri ise katil Harvey'e duyduğu nefrettir (Lyden, 2003). Film, Susie'nin nihai huzura erebilmesi için bu duygulardan kurtulması gerektiğini vurgular (Plate, 2008).

Bu yönüyle bireysel ruhun özgürleşmesi teması belirginleşir. Susie, intikam arzusunu ve öfkesini bıraktığında "ilerleyebilir", yani cennetin bir sonraki safhasına geçer (Lyden, 2003).

Peter Jackson'ın *The Lovely Bones* (2009) uyarlaması, ölüm ötesi bir yaşam tasvir ederken Tanrı'yı ve dinî göndermeleri bilinçli biçimde dışarıda bırakır. Susie'nin hikâyesi adeta teolojik bir boşlukta cereyan eder. Bir ölüm sonrası vardır, ancak içinde Tanrı yoktur (Marsh, 2004). Ne filmde ne de romanda Tanrı'dan söz edilmez. Dolayısıyla bu tercih, eleştirmenlerce "Tanrısız bir âhiret" olarak tanımlanmıştır (Lyden, 2003).

Bu durum, adalet meselesinde özellikle belirginleşir. Katil Harvey, film boyunca kanun önünde hesap vermez. İzleyicide adalet beklentisi bilinçli olarak askıda bırakılır (Davies, 2002). Nihayetinde Harvey, ilâhî bir yargı sonucunda değil de bir buz sarkıtının düşmesiyle ölür (Sebold, 2002). Bu ölüm, klasik anlamda bir ilâhî adalet hissi uyandırmaktan ziyade, rastlantısal bir kader cilvesi gibi sunulur.

Film eleştirmenleri, *The Lovely Bones* (2009)'un sunduğu tesellinin ise "yüzeysel" kaldığını, çünkü Tanrı'yı ve ilâhî adaleti dışarıda bıraktığını vurgular (Marsh, 2004). Bu bağlamda anlatı, klasik teodise sorularına cevap vermek yerine, kötülük karşısında insanın kendi anlamını üretmesine odaklanır. Susie'nin yokluğu etrafında şekillenen "lovely bones" (*güzel kemikler*) metaforu, kötülüğün kendisi yerine ona verilen insanî tepkinin anlam üretebileceğini ima eder (Sebold, 2002).

İslâm'da ölüm ile kıyamet arasındaki ara evreye *berzah* denir (Türkiye Diyanet Vakfı, 1992b). Kur'an, "Onların önlerinde, dirilecekleri güne kadar sürecek bir *berzah* vardır" (Mü'minûn 23:99-100) diyerek bu evreyi tanımlar. İslâm eskatolojisine göre *berzah*, kişinin dünya hayatındaki amellerine göre nimet veya azap tecrübe ettiği ahlâkî bir arınma ve bekleme sürecidir. Ruhlar bu ara âlemde yaşamaya devam eder ve kıyamet günü bedenleriyle yeniden diriltilerek ilâhî hesap gününe hazırlanır (Türkiye Diyanet Vakfı, 1992b; Ikhwan, 2025).

The Lovely Bones (2009)'daki ara dünya ise bu anlamda ahlâkî bir yargı mekânı değildir. Susie'nin deneyimi tamamen psikolojik ve öznel bir bekleyiştir. Filmde ne

berzahta bir adalet sistemi ne de nihai bir hesap günü vurgusu vardır. Oysa İslâm'a göre zulüm cezasız kalmaz ve ilâhî adalet kesinlikle tecelli eder (Bakara 2:281; İbrahim 14:42). Bu yönüyle filmdeki ara dünya ile İslâmî berzah anlayışı arasında temel bir ontolojik ve teolojik fark bulunmaktadır.

Sonuç itibariyle *The Lovely Bones* (2009), Tanrı'sız ve psikolojik bir ara dünya kurgusu sunarak modern, seküler bir anlam arayışını temsil eder. İslâm eskatolojisi ise berzahı ilâhî adaletin bir parçası, düzenli ve objektif bir ara âlem olarak tasavvur eder. Film, Tanrı'yı bilinçli biçimde dışarıda bırakarak izleyiciye şu soruyu yöneltir: "Eğer ilâhî adalet yoksa, teselli mümkün müdür?" İslâm düşüncesi açısından cevap nettir: Nihai anlam ve adalet, ancak Allah'ın varlığı ve âhiret inancıyla temellendirilebilir.

Bu karşılaştırma, modern anlatılar ile kadim inanç sistemleri arasındaki derin farkı görünür kılmakta, masumiyet, kötülük ve adalet meselelerinin sinema aracılığıyla nasıl yeniden yorumlandığını göstermektedir.

3.3. Ruhun Kaynağı ve Kimlik (Soul)

Disney/Pixar'ın *Soul* (2020) filmi, bir caz müzisyeni olan Joe Gardner'ın beklenmedik ölümüyle *The Great Beyond* (Büyük Öte) denilen ölümötesi âleme gitmesi ve oradan kaçıp *The Great Before* (Büyük Öncesi) adlı doğum öncesi ruhlar diyarına düşmesi ekseninde şekilleniyor (Docter, 2020; Kruger, 2021). Film, maddi dünyamız ile beden ötesi bir ruhlar âlemini bir arada tasvir ederek ruhun, kimliğin ve ölüm sonrası yaşamın doğasına dair özgün bir hikâyeye sunar. Joe'nun bedenden ayrılmış ruhu, film boyunca benliğinin tüm bilinç ve özelliklerini taşır. Bu yönüyle anlatı, ikici (*dualist*) bir insan tasavvuruna dayanır. Gerçekten de *Soul* (2020), "bedenin ötesinde biz kimiz ve hayatımızın amacı ne?" sorularını merkeze aldığını vurgular (Kruger, 2021). Yönetmen Pete Docter'in anlatımına göre film, henüz dünyada deneyim kazanmamış bir varlığın nasıl özgün bir kimliğe sahip olabildiği sorusundan hareketle ruhlar diyarı fikrini geliştirmiştir (Kruger, 2021).

Bu yaratıcı fikir, felsefe tarihindeki ruhların *pre-eksistans* (dünya öncesi varlığı) düşüncesini çağırıştırır. Nitekim filmde *The Great Before*, Neo-Platoncu ruhların bedenlerden önce var olması inancına benzer biçimde, milyarlarca ruhun doğumdan önce kişilik özellikleriyle donatılıp yaşama kıvılcımlarını buldukları bir alan olarak sunulur (Kruger, 2021). Bu yönüyle *Soul* (2020), Platon'un idealar âlemindeki ruhların bedenlenmeden evvelki hayatını veya İslâm düşüncesindeki "elest bezmi" anlatısını anımsatan bir tasavvur geliştirir. Kur'an'da anlatılan "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?"

hitabına ruhların henüz bedenlenmeden “Evet, Rabbimizsin” diyerek karşılık verdiği sahne (A’râf 7:172), İslâm geleneğinde ruhların maddi âlem öncesi bir bilinç boyutuna işaret eder. Filmdeki *The Great Before* bu tür bir ön-varoluş fikrini popüler bir metaforla görselleştirir. Ancak *Soul* (2020)’un kurgusunda Tanrı’nın veya ilâhî bir yargının yer almadığını vurgulamak gerekir (Kruger, 2021). Bu çerçevede rehber varlıklar, melek figürleri yerine soyut ve esprili biçimde tasarlanmış “Jerry” adlı varlıklar olarak sunulur (Kruger, 2021).

Soul (2020) filminde ruh, maddi bedenden ayrı, ışıldayan yumuşak hatlı bir varlık olarak betimlenir. Joe ölünce bedeni hastanede komada kalırken, bilinci ve karakteriyle temsil olunan ruhu ölüm ötesine yolculuk eder. Bu yönüyle filmde kişisel kimlik fiziksel bedene değil, ruha içkin görünmektedir. Hatta mizahi bir sahnede Joe’nun ruhu bir kedinin bedenine girerken, yıllardır bedenlenmek istemeyen 22 numaralı ruh da Joe’nun insan bedenini kontrol eder. Her iki karakter de beden değişimine rağmen kendi benliklerini korur. Film bu durumla, “insanı insan yapan nedir?” sorusunu gündeme getirir. Verilen cevap, İmam Gazâlî’nin de klasik İslâm düşüncesinde vurguladığı üzere, insanın hakikatinin bedensel unsurlardan ziyade ruhsal varlıkta temellendiği yönündedir (Gazâlî, 2024). Nitekim Gazâlî, insanın asıl kimliğinin ruh ile kaim olduğunu, bedenine ise bu kimliğin geçici bir taşıyıcısı olduğunu ifade eder. Âhiret hayatındaki varoluşu da ruhun sürekliliği ve yeniden yaratılış (halkı cedîd) çerçevesinde ele alır (Gazâlî, 2024).

Filmde ruhun bedenden ayrı kalabilmesi ve farklı bedene bile geçebilmesi, felsefedeki zihin-beden ikiliğini doğrular bir tablo çizer. Alvin Plantinga’nın materyalizme karşı ileri sürdüğü düşünce deneyinde olduğu gibi, eğer kişi bedenini tümüyle yitirip başka bir bedende var olmaya devam edebiliyorsa, kişi ile bedeni özdeş değildir (Plantinga, 2006). Benzer biçimde John Hick, ölümden sonra kimliğin devamını açıklamak için “kopya teorisi” örneğini sunmuş, Tanrı’nın insanı yeni bir boyutta yeniden yaratmasının mantıksal olarak mümkün olduğunu savunmuştur (Hick, 1994). Filmde Joe’nun ruhunun bedene geri gönderilmesi de benzer bir “yeniden bedenlenme” kurgusuyla gerçekleşir. Ancak *Soul* (2020) bunu bir yargı veya ödül–ceza bağlamında değil de bireysel bir farkındalık yolculuğunun parçası olarak sunar. Bu durum, İslâm inancındaki “ölümden dönüş yoktur” ilkesinden ayrılır (Mü’minûn 23:99-100).

Filmde öteki dünya tasavvuru da özgündür. Joe’nun öldükten sonra üzerinde durduğu yürüyen bant, sayısız ruhla birlikte onu Büyük Öte’ye taşıyan bir sonsuzluk ışığına götürür. Akademik değerlendirmelerde bu sahnenin, âhiretin bürokratik ve nötr bir geçiş

alanı olarak tasvir edilmesine örnek teşkil ettiği belirtilmiştir (Kruger, 2021). Filmde ne cennet-cehennem ayrımı ne de ilâhî bir hesap sahnesi vardır. Bu yönüyle Soul (2020), âhireti ödül ve ceza boyutundan arındırılmış, seküler hümanist bir geçiş olarak ele alır (Kruger, 2021).

Joe Gardner başlangıçta “kıvılcım” kavramını mesleki bir amaç olarak yorumlar. Ancak rehber Jerry, “kıvılcımın bir yaşam amacı olmadığını” vurgulayarak bu anlayışı reddeder (Kruger, 2021). Bu bakış açısı, filmde dinî anlamda bir “ilâhî gaye” fikrinin bilinçli biçimde askıya alındığını ve hayatın anlamının dünyevî farkındalığa indirgendiğini göstermektedir (Kruger, 2021). Filmde “kayıp ruhlar”, aşırı hırs ve tek boyutlu yaşam anlayışının bireyi içsel bir yabancılaşmaya sürüklediğini simgeleyen alegorik figürler olarak sunulmaktadır (Kruger, 2021; Lyden, 2003).

İslâm düşüncesi, anlam arayışına teleolojik bir çerçeve sunar. İnsanın yaratılış gayesi ilâhî kulluktur (Zâriyât 51:56). Ruh, Allah tarafından yaratılmış bir emanettir; ölümden sonra berzah hayatına girer ve kıyamet günü hesaba çekilir (Ikhwan, 2025; Yavuz et al., 2018). Kur’an’daki “Ruh Rabbimin emrindedir” vurgusu (İsrâ 17:85), ruhun ilâhî ama yaratılmış bir cevher olduğunu ifade eder (Ikhwan, 2025). Bu bakımdan Soul (2020)’un seküler anlam tasavvuru ile İslâmî eskatoloji arasında belirgin bir fark bulunur. Buna rağmen film, fanilik bilinci, ölçülülük ve yaşamın değerini fark etme gibi evrensel insani temalarda dinî düşünceyle temas noktaları da sunar.

Netice itibariyle Soul (2020) ruhun kaynağı ve kimliği konusunda dinî öğretiyi ikame etmeyi amaçlamayan, fakat modern insanın anlam arayışına seküler bir cevap öneren görsel bir anlatıdır. İslâmî eskatoloji ise ruhu ebedî bir yolculuğun öznesi, kimliği de ilâhî adaletle tamamlanacak bir kulluk imtihanının parçası olarak görür. Farklı bakış açıları olsa da film, ruhun varlığına ve yaşamın değerine dikkat çekmesi bakımından din felsefesi bağlamında dikkate değer bir popüler kültür örneği sunmaktadır.

4. TARTIŞMA

Bu bölümde elde edilen bulgular, din felsefesi ve özellikle İsla İslâmî eskatoloji perspektifinden yorumlanmaktadır. İncelenen üç film örneği üzerinden adalet, ruh ve kimlik, ölümün temsili ve görsel teoloji konuları tartışılmakta ve mevcut bulgular eleştirel bir gözle değerlendirilmektedir. Sinemanın bu temaları nasıl dönüştürdüğü ve bunun İslâm’ın âhiret anlayışıyla hangi yönlerden örtüşüp ayrıştığı ele alınacaktır.

Ayrıca, tartışmada yazarın kendi yorumuna dayalı eleştirel katkılar da sunulacak, bulguların ahlakî ve pedagojik etkileri irdelenecektir.

4.1. Sinemada Adalet

Araştırma bulgularına göre sinemada “adalet” kavramı çoğunlukla izleyiciye duygusal tatmin sağlayacak şekilde sunulmaktadır. Filmlerin sonunda kötüler cezalarını bulur, iyiler ödüllendirilir ya da en azından ahlâkî bir denge kurulur. Bu, izleyicide “katharsis” etkisi yaratarak dünyada adalet duygusunu pekiştirir (Bordwell & Thompson, 2019). Nitekim pek çok popüler filmde adalet, seyircinin etik beklentilerini karşılayacak şekilde hemen oracıkta gerçekleşir. Hikâyenin sonunda adeta bir mini adalet terazisi kurulur ve izleyicinin vicdanen rahatlaması sağlanır. Böylece narratif adalet, çoğu zaman ilâhî adaletin yerini alır. Filmler, nadiren Tanrı’nın hikmetine veya nihai hesap gününe gönderme yapar. Bunun yerine adaletin temini, insan eylemleri veya “kaderin” anlık cilveleriyle hikâye içinde tamamlanır.

Lyden’in tespitiyle, afterlife temalı filmler bile büyük teolojik soruları çoğunlukla es geçerek öte âlemi sadece bir “ara durak” şeklinde tasvir eder. “Ne hesap var ne sonsuzluk. Sadece yeni ölenlerin ayrılıp son varış noktalarına gönderildiği bir bekleme salonu” (Lyden, 2003). Bu durum, sinemasal kurguda ilâhî adalet kavramının geri plana itildiğini göstermektedir.

İslâmî eskatoloji açısından modern filmlerin bu şekilde yargıyı ikincil plana itmesi eksiklidir. İslâm’a göre nihai adalet ancak kıyamet gününde, Allah’ın mutlak hükmüyle tecelli edecektir. İslâm eskatolojisi literatürü, bu dünyada tüm mükâfat ve cezanın gerçekleşmemesinin, kesin bir yargı gününün gerekliliğini ortaya koyduğunu vurgular (Ikhwan, 2025). Dolayısıyla sinemadaki duygusal tatmine dayalı adalet temsilleri, âhiret inancının ahlâkî derinliğini zayıflatabilir.

4.2. Ruh ve Kimlik

Modern sinema, ruh kavramını çoğu zaman psikolojik bir olgu gibi işlemektedir. Filmlerde “ruh”, genellikle kişinin bilinci, kişiliği veya anılarıyla özdeşleştirilen ve bedenden ayrılınca da bu özelliklerini koruyan bir varlık olarak tasvir edilir. Popüler *afterlife* filmlerindeki bu ortak eğilim, ruhun bedeni “bir elbise gibi geride bırakan” öz benlik olarak temsil edilmesi şeklinde açıklanmaktadır (Lyden, 2003).

İslâm düşüncesinde ruh ve beden ayrılmaz bir bütünlük içindedir. Kişisel kimliğin devamı, ruh-beden bütünlüğü ve ilâhî hesap çerçevesinde temellendirilir (Ikhwan, 2025). Nitekim TDV İslâm Ansiklopedisi’nde ruh, insanın kişisel kimliğini

mümkün kılan, bedenden bağımsız fakat onunla ilişkili bir varlık alanı olarak ele alınmaktadır. Ruhun ölüm sonrasında ilâhî adalet ve hesap süreci içinde varlığını sürdürdüğü vurgulanmaktadır (Yavuz et al., 2018). Kur'an'ın “Ruh Rabbimin emrindedir” (İsrâ 17:85) vurgusu da ruhun metafizik boyutunu öne çıkarır. Sinemada ise bu boyut çoğu zaman ihmal edilir ve ruh, bireysel psikolojinin bir uzantısına indirgenir.

4.3. Ölümün Hafifletilmesi

Birçok film ölüm temasını işlerken onun varoluşsal ağırlığını hafifletmeye yönelik estetik tercihler yapmaktadır. Örneğin Coco filmi, olay örgüsünü Ölüler Diyarı'ndaki 'refleksif bir ütopya'da kurarak ve animasyon ile müziğin birleşimiyle izleyicilerin duygusal olarak etkilendiği bir 'ütopya hissi' yaratarak ölümü renkli ve kutlamaya açık bir anlatı çerçevesinde sunar (Crosthwait, 2020). Beetlejuice (1988) filmi ölümden sonraki alemleri, canlı hayattaki tüm angarya ve belgelerin devam ettiği bir bekleme salonu olarak resmeder. McKeague (2020), Maitland çiftinin ölüm sonrası deneyiminin kısa sürede kurallar, uzun kuyruklar ve prosedürlere uymamanın cezaları bulunan “prosedürel bir cehenneme” dönüştüğünü ve filmdeki bu bürokratik ahiret tasvirinin Reagan döneminin devlet anlayışına satirik bir yanıt olduğunu belirtir. Bu mizahi yaklaşım, filmin ölüm sonrasını hem absürt hem de eleştirel bir biçimde işlemesine olanak tanır (McKeague, 2020).

Bu yaklaşım, ölümle başa çıkmada terapi edici bir rol oynayabilir. Nitekim bazı izleyiciler, bu tür filmlerin ölüm korkusunu yumuşattığını ifade etmektedir (Jong, 2021). Ancak İslâmî eskatoloji açısından ölüm, “lezzetleri acılaştırır” ve ahirete hazırlığı gerektiren ciddi bir hakikattir. Ölümün hafifletilmesi, ahiret inancının uyarıcı ve disipline edici yönünü zayıflatabilir.

4.4. Görsel Teoloji

Görsel kültürün dinî algılar üzerindeki etkisi günümüzde belirgindir. Coen Kardeşler'in *Hail, Caesar!* filminde hicvedilen durum, sinemanın kutsal anlatılar için birincil referans noktası hâline geldiğini gösterir (Lyden, 2003). Akademik çalışmalar da çocukların ölüm ve ahiret imgelerinin büyük ölçüde görsel medya tarafından şekillendiğini ortaya koymaktadır (Marsh, 2004).

Bazı ilahiyatçılar, filmlerin yalnızca teolojiiyi yansıtmadığını, aynı zamanda aktif bir “görsel teoloji” ürettiğini savunmaktadır (Plate, 2008). Bununla birlikte, bu durum

riskler de barındırır. Görsel anlatının vahiyden koparak sübjektif ve duygusal olana kayması, inanç düşüncesinde göreceliğe yol açabilir (Jong, 2021).

Öte yandan sinema, doğru kullanıldığında din eğitimi için güçlü bir araç olabilir. Popüler anlatılar, ahiret gibi soyut kavramları somut imgelerle düşünmeye sevk ederek, genç izleyicileri teolojik sorgulamaya yöneltebilir. Bu nedenle sinema ne bütünüyle reddedilmeli ne de sorgusuz sualsiz benimsenmelidir. Tam aksine eleştirel bir gözle izlenip klasik dinî öğretilerle diyalog içinde değerlendirilmelidir.

SONUÇ

Sonuç olarak, sinema geleneksel ilahiyatın yerini almasa da fiilen bir “görsel teoloji” ürettiği bir gerçektir. İslâmî eskatoloji açısından bu durum hem risk hem de fırsatı birlikte barındırır. Filmler, adalet, ruh ve ahiret kavramlarını duygusal ve estetik bir dille yeniden yorumlayarak popüler bilinçte güçlü imgeler oluşturur. Bu imgelerin eleştirel biçimde analiz edilmesi hem din felsefesi hem de çağdaş din eğitimi açısından zorunludur. Sinema ile sahih teoloji arasındaki bu diyalog, modern dünyada ahiret inancının doğru anlaşılması için önemli bir imkân sunmaktadır.

Modern sinema, ölüm ve âhiret temalarını klasik dinî anlatılardan oldukça farklı biçimde sunarak derinden dönüştürmektedir. Elde edilen bulgular, sinemasal âhiret tasavvurunda bireysel kurtuluşun ve duygusal tatminin öne çıktığını, adalet anlayışının haz ve mutluluk ekseninde duygusallaştırıldığını ve ilâhî otoritenin ise arka plana çekildiğini göstermiştir. Bu durum, filmlerde âhiretin daha çok bireyin kişisel yolculuğu ve duygusal hesaplaşması olarak temsil edildiğine işaret etmektedir. Nitekim İslâmî âhiret inancındaki toplumsal boyut, kapsamlı hesap ve kulluk sorumluluğu gibi temel ilkelerin popüler filmlerde ya yüzeyselleştirildiği ya da ironik bir dille dışarıda bırakıldığı görülmüştür. Böylece sinema, hazır dinî imgeleri yalnızca tekrarlamakla kalmayıp onları yeniden biçimlendiren alternatif ve güçlü bir “görsel teoloji” üretmektedir. Postmodern bağlamda sinemada gelişen bu görsel teoloji, cennet, cehennem, melek, kıyamet gibi kavramları geniş imkânlarla adeta yeniden canlandırarak seyirciye bir din simülasyonu sunabilmektedir (Bölükbaşı, 2011). Özellikle genç kuşaklar, ölüm ve sonrası hakkında ilk güçlü imgelerini çoğu zaman filmler aracılığıyla edindiğinden, bu görsel temsil biçimi genç izleyicilerin ölüm sonrası hayat algısını ciddi ölçüde etkilemektedir. Dolayısıyla, sinemanın ürettiği anlam dünyası görmezden gelinemez bir hâle gelmiştir. İlahiyat araştırmaları ve din dilinin yenilenmesi tartışmaları, metin merkezli geleneksel yaklaşımla yetinmeyip, popüler

kültürün görsel diliyle şekillenen bu yeni teolojik temsil alanını da hesaba katmak durumundadır.

ÖNERİLER

Bu bulgular ışığında, gerek din eğitiminde gerekse teolojik araştırmalarda dikkate alınmak üzere şu öneriler sunulabilir:

İlahiyat eğitimine sinema analizi entegre edilmelidir. İlahiyat fakülteleri, sinemadaki ölüm ve âhiret imgelerini çözümlenmeye yönelik dersleri ve içerikleri müfredatlarına eklemelidir. Nitekim bazı ilahiyat çevrelerinde popüler filmlerin inanç ve teoloji perspektifinden analiz edildiği akademik ders ve okuma programlarının geliştirildiği görülmektedir (Mitchell & Plate, 2007). Bu sayede din görevlileri ve öğrenciler, gençlerin zihin dünyasını etkileyen görsel materyalleri eleştirel bir gözle değerlendirme becerisi kazanacaktır.

Din dilinin yenilenmesinde görsel kültür göz önüne alınmalıdır. Dinî söylemin güncellenmesi veya yeniden yorumlanmasıyla ilgili tartışmalarda, popüler görsel kültürün inanç ve değerler üzerindeki etkisi mutlaka dikkate alınmalıdır. Çünkü modern sinemanın ürettiği yeni imgeler, geleneksel kavramları farklı şekillerde anlamlandırarak yaygınlaştırmaktadır. Din dilini genç kuşaklara ulaştırmaya çalışırken, bu görsel dilin onların zihinlerinde oluşturduğu tasavvurları göz ardı etmemek gerekmektedir.

Popüler filmler gençlerle diyalog için kullanılabilir. Popüler filmler, özellikle animasyon ve fantastik filmler, gençlerle ölüm ve âhiret gibi zor konular üzerine konuşma başlatmak için uygun araçlar olabilir. Bridgewater ve arkadaşlarının çalışması, animasyon filmlerinin ebeveyn-çocuk konuşmaları için bir bağlam sağladığını ve çocukların film sahneleri üzerine sordukları soruların ölüm hakkındaki genel sorularıyla benzer olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, çocuk ve gençlerle tabu konuları konuşmak için animasyon filmlerinin güvenli bir zemin oluşturabildiğini göstermektedir. Benzer şekilde, sevilen filmler üzerinden yapılacak tartışmalar, gençlerin ölümün anlamı, adalet duygusu ve ahlâkî seçimler üzerine düşüncelerini teşvik edebilir.

Sinemayı teolojik bir temsil mekânı olarak ele alan araştırmalar teşvik edilmelidir. Akademisyenler ve araştırmacılar, sinemayı bir kültürel metin olarak görmekten ziyade, teolojik temsillerin üretildiği bir mekân olarak incelemelidir. Bu amaçla ilahiyat, din felsefesi, iletişim ve film çalışmaları gibi disiplinlerarası iş birliği yapılarak sinema ile din arasındaki etkileşim daha derinlikli analiz edilebilir. Böyle bir düşünce, sinema ile din

felsefesi arasında verimli bir diyalog zemini tesis edecek ve her iki alana da yeni perspektifler kazandıracaktır.

Türk sinemasındaki âhiret tasavvurları derinlemesine incelenmelidir. Bu çalışma kapsamında Batı sinemasından örnekler analiz edilmiş ancak yerel kültürel motiflerin ve inanışların sinemadaki âhiret anlatılarına nasıl yansıdığı da ayrı bir çalışma olarak ele alınmalıdır. Özellikle Türk sinemasındaki ölüm ve öte dünya temalarının dönüşümü ayrıntılı biçimde incelenmelidir. Bu sayede, küresel eğilimlerin yanı sıra yerel dinî tasavvurlardaki değişim de takip edilerek Türkiye özelindeki âhiret anlatılarının dönüşümünü daha iyi anlama imkânı doğacaktır.

KAYNAKÇA

- Berger, P. L. (1967). *The sacred canopy: Elements of a sociological theory of religion*. Anchor Books.
- Bordwell, D., Thompson, K., & Smith, J. (2019). *Film art: An introduction* (12th ed.). McGraw-Hill Education.
- Bölükbaşı, A. (2011). *Türkiye’de bir popüler kültür alanı olarak tasavvuf: Mevlânâ ve Mevlevîlik örneği* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Bridgewater, E. E., Menendez, D., & Rosengren, K. S. (2021). Capturing death in animated films: Can films stimulate parent-child conversations about death? **Cognitive Development**, 59, 101063.
<https://doi.org/10.1016/j.cogdev.2021.101063>
- Brussat, F., & Brussat, M. A. (n.d.). What Dreams May Come. *Spirituality & Practice*.
Erişim adresi:
<https://www.spiritualityandpractice.com/films/reviews/view/1462/what-dreams-may-come> (Erişim tarihi: 26 Aralık 2025)
- Bulğen, M., & Baloğlu, A. B. (2011). *Tenâsüh*. TDV İslâm Ansiklopedisi. Erişim 28 Aralık 2025, <https://islamsiklopedisi.org.tr/tenasuh#2-islam-dusunce-tarihinde>
- Cook, D. (2012). Eschatology. In *Encyclopaedia of Islam* (2nd ed.). Brill.
- Crothwait, G. (2020). The afterlife as emotional utopia in *Coco*. *Animation: An Interdisciplinary Journal*, 15(2), 179-192.
https://www.researchgate.net/publication/343436488_The_Afterlife_as_Emotional_Utopia_in_Coco
- Davies, D. J. (2002). *Death, ritual and belief: The rhetoric of funerary rites* (2nd ed.). Continuum.

- Docter, P. (Director). (2020). *Soul* [Film]. Pixar Animation Studios; Walt Disney Pictures.
- Gazâlî, İ. (2024). *Kimyâ-yı saadet* (F. Yavuz, Çev.). Çelik Yayınevi.
- Hick, J. (1994). *Death and eternal life*. Westminster John Knox Press.
- Hoselton, T. (2014). Self-created heaven and hell in *What Dreams May Come*. *Journal of Religion and Film*, 18(2), Article 6.
- Ikhwan, A. (2025). Islamic eschatology, the soul's journey, and the ontology of personhood. *GNOSI: An Interdisciplinary Journal of Human Theory and Praxis*, 8(2), 46-54. <https://orcid.org/0000-0002-6412-3830>
- Jackson, P. (Director). (2009). *The lovely bones* [Film]. Paramount Pictures; DreamWorks Pictures.
- Johnston, R. K. (2006). *Reel spirituality: Theology and film in dialogue* (2nd ed.). Baker Academic.
- Jong, J. (2021). Death anxiety and religion: A review of research. *Current Opinion in Psychology*, 83(2), 285-307. <https://pureportal.coventry.ac.uk/en/publications/death-anxiety-and-religion>
- Krippendorff, K. (2018). *Content analysis: An introduction to its methodology* (4th ed.). Sage Publications.
- Kruger, M. C. (2021). Without Why: Religion without Purpose in Pixar's *Soul*. *Harvard Divinity Bulletin*, 49(3), 28-35.
- Lyden, J. C., & Mazur, E. (Eds.). (2015). *The Routledge companion to religion and popular culture*. Routledge.
- Lyden, J. (2003). *Film as religion: Myths, morals, and rituals*. New York University Press.
- Marsh, C. (2004). *Cinema and sentiment: Film's challenge to theology*. Paternoster Press.
- McCarthy, T. (2009, November 24). *The lovely bones*. *Variety*. <https://variety.com/2009/film/reviews/the-lovely-bones-1200478142/>
- McKeague, M. (2020). Comedic coping: Humour techniques and melancholia in Tim Burton's *Beetlejuice*. *de genere -Rivista di studi letterari, postcoloniali e di genere*, 6, 129-144. <https://www.degenere-journal.it/index.php/degenere/article/view/126>
- Mitchell, J., & Plate, S. B. (Eds.). (2007). *The religion and film reader*. Routledge.

- Ormay, D. ve Knapp, J. (n.d.). *What Dreams May Come* (1998). Boston University, Weird Wild Web: Theo1 Projects. Erişim adresi: https://people.bu.edu/wwildman/WeirdWildWeb/courses/theo1/projects/2001_knappknowltonmacedoormay/movie_summary.htm (Erişim tarihi: 27 Aralık 2025)
- Plate, S. B. (2008). *Religion and film: Cinema and the re-creation of the world*. Wallflower Press.
- Plantinga, A. (2006). Against materialism. *Faith and Philosophy*, 23(1), 3-32. <https://place.asburyseminary.edu/faithandphilosophy/vol23/iss1/6>
- Sebold, A. (2002). *The lovely bones*. Little, Brown and Company.
- Taylor, C. (2007). *A secular age*. Harvard University Press.
- TDV İslâm Ansiklopedisi. (1992a). Âhiret. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. Erişim tarihi: 26 Aralık 2025, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ahiret>
- TDV İslâm Ansiklopedisi. (1992b). Berzah. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. Erişim tarihi: 27 Aralık 2025, <https://islamansiklopedisi.org.tr/berzah>
- Ward, V. (Director). (1998). *What dreams may come* [Film]. PolyGram Filmed Entertainment.
- Wright, M. (2007). *Religion and film: An introduction*. I.B. Tauris.
- Yavuz, Y. ř., Uludağ, S., Kutluer, İ., & Güç, A. (2018). Ruh. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Cilt 35). <https://islamansiklopedisi.org.tr/ruh>
- Yitik, A. İ. (2011). *Tenâsüh*. TDV İslâm Ansiklopedisi. Erişim 28 Aralık 2025, <https://islamansiklopedisi.org.tr/tenasuh>

HZ. FÂTİMA VE HZ. ALİ'NİN ŞİİRLERİ BAĞLAMINDA İSLÂMÎ DÖNEMDE OLUŞAN ŞİİR TEMALARININ İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, KÜBRA SALDIZ²⁸

Sakarya Üniversitesi, kubrasaldiz1@ogr.sakarya.edu.tr- <http://orcid.org/0009-0004-3916-2231>

ÖZET

Şiir, Arap toplumu açısından her dönemde önemini korumuştur. Câhiliye döneminde yaşanan kabileler arası çekişme, yazılan şiirlerin konusuna yansımıştır. Şiiri besleyen en önemli unsur duygular, düşünceler ve yaşanan hadiseler olmuştur. Şairler kullandıkları dil ile düşmanlarını tahkir edip, cesur duruşlarını ve kahramanlıklarını ortaya koymuşlardır. İslâmiyet'in gelmesiyle şiirin konusunu ahlâki ve dini konular oluşturmuştur. Öte yandan kadın şairlerde bu dönemde önemli bir konum teşkil etmiştir. Bu çerçevede çalışmanın konusu, Arap şiirinde kadın şairlerin konumu, Hz. Fâtıma ve Hz. Ali'nin şahsiyetleri, İslâm toplumundaki yerleri, Resulullah ile ilişkileri, kahramanlıkları ve bunlara dair şiirlerdir. Bu şiirler edebî sanatlar kullanılarak üslup ve muhtevâ açısından incelenmiştir. Çalışmanın önemi, Arap şiirinde Hz. Fâtıma'nın mersiyelerine odaklanarak edebî ve toplumsal yönünü aydınlatmak, Hz. Ali'nin hem ilmi hem de tarihsel olaylardaki kahramanlığını şiirler üzerinden analiz etmek ve erken dönem İslâm döneminin edebî ve tarihsel mirasını bütüncül bir bakışla ele almaktır. Bu çalışmanın amacı ise tercüme edilen şiirlerde kullanılan edebî sanatları tespit etmek ve belirtilen şahsiyetlerin İslâm toplumundaki ve şiirdeki etkileşimini ortaya koymaktır. Çalışmada Arap edebiyatı kaynaklarından, tarih ve siyer kitaplarından yararlanılmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden metin analizi ve edebî tahlil yöntemi kullanılmıştır. Şiir metinleri, sadece edebî eserler olarak değil, aynı zamanda tarihsel, sosyal ve dini belgeler olarak ele alınmıştır. Hz. Fâtıma'nın babasının vefatına dair mersiyesinin, edebî açıdan güçlü bir ağıt örneği olduğu tespit edilmiştir. Hz. Ali'nin ilmi ve dini derinliğinin, cesaretinin ve halifeliğinin dönemin şairleri tarafından övgü ve methiye türünde şiirlere konu edildiği saptanmıştır. Nitekim Hendek savaşında Hz. Ali'nin kahramanlığına dair şiirler, İslâm tarihine sözlü ve edebî bir tarih yazımı olarak katkıda bulunmuş ve bu olayların destansı anlatımını sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belâgatı, Arap Şiiri, İslâmî Dönem Şiir, Hz. Fâtıma, Hz. Ali, Edebî Tahlil.

• Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arap Dili ve Belâgatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi (kubrasaldiz1@ogr.sakarya.edu.tr)

AN EXAMINATION OF POETIC THEMES IN THE ISLAMIC PERIOD IN THE CONTEXT OF THE POEMS OF HZ. FATĪMA AND HZ. ALĪ

ABSTRACT

Poetry has maintained its importance in Arab society throughout history. With the arrival of the Jahiliyyah period, the rivalry between tribes was reflected in the subject of the poems written. The most important elements that nourished poetry were emotions, thoughts and events. Poets humiliated their enemies with the language they used and demonstrated their courageous stance and heroism. With the advent of Islam, the subject of poetry consisted of moral and religious issues. On the other hand, female poets also held an important position in this period. In this context, the subject of the study is the position of female poets in Arabic poetry, the personalities of Hz. Fatima and Hz. Ali, their place in Islamic society, their relations with the Prophet, their heroism and the poems about them. These poems were examined in terms of style and content using literary arts. The importance of the study is to shed light on the literary and social aspects of the elegies of Hz. Fatima in Arabic poetry by focusing on them, To analyze Ali's heroism in both scientific and historical events through poems and to examine the literary and historical heritage of the early Islamic period from a holistic perspective. The aim of this study is to identify the literary arts used in the translated poems and to reveal the interaction of the mentioned figures in Islamic society and in poetry. The study benefited from Arabic literature sources and history and biography books. Text analysis and literary analysis methods, which are qualitative research methods, were used. Poem texts were considered not only as literary works but also as historical, social and religious documents. Hz. It has been determined that Fatima's account of her father's death is an example of a powerful lament from a literary point of view. Hz. It has been determined that Ali's scientific and religious depth, courage and caliphate were the subject of poems in praise and eulogy by the poets of the period. In fact, during the Battle of the Trench, Hz. The poems about Ali's heroism contributed to Islamic history as a verbal and literary historical writing and provided an epic narrative of these events.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Arabic Poetry, Islamic Period Poetry, Hz. Fatima, Hz. Ali, Literary Analysis.

GİRİŞ

Arap toplumunun edebî kültürünü şiir oluşturmaktadır. Bu toplumda, şiir dilinin etkin kullanımı, siyasi, sosyal, kültürel olayların aktarılmasında büyük bir işlev görmüştür. İslâmiyet'in ortaya çıkışıyla birlikte Arap toplumu hem mânevi hem de kültürel açıdan önemli bir dönüşüm sürecine girmiştir. Bu süreç, toplumun medeniyet birikimini yeni ufuklara taşımış; özellikle edebî alanlarda belirgin etkiler doğurmuştur. Nitekim İslâmiyet'in gelişi, Arap şiir sanatını derinden etkileyerek Arap edebiyatında yeni bir dönemin başlangıcına zemin hazırlamıştır. Câhiliye döneminde kabilecilik, kahramanlık, aşk temalarıyla şekillenen şiir, İslâmiyet'le birlikte ahlâki, mânevi ve tevhid anlayışını merkeze alan bir yapıya bürünmüştür. Kur'an-ı Kerim'in güçlü dil ve üslubu, şiir üzerinde belirgin bir ilham kaynağı olmuştur.²⁹ Şairler bu dönemde Allah'ın azametini, evrenin düzenini, ahireti, adaleti ve insanın sorumluluğunu konu alan şiirler kaleme almıştır. Dolayısıyla şiir artık estetik bir araç değil, aynı zamanda insanları irşat eden ve mânevi duyguları besleyen bir vâsıta haline gelmiştir.³⁰

İslâmiyet'ten sonra şiirin Arap toplumu üzerinde etkisinin bulunmadığını söylemek mümkün değildir. Bu etki Resulullah'ın (ö. 632) vefatının ardından canlı bir şekilde varlığını devam ettirmiştir. Bu dönemden sonra yazılan Arap şiiri dini ve ahlaki konularla sınırlı kalmamış, lirik şiirler de yazılmıştır. Bu bağlamda Arap şiirini³¹ inceleyen çalışmalar da kaleme alınmıştır. Bilhassa Mehmet Yalar tarafından kaleme alınan çalışmada İslâmî Arap şiiri ve Hz. Peygamber üzerine bir inceleme yapılmıştır.³² Bu çalışmada Arap şiirinin tahlilinden ziyade İslamiyet'le birlikte şiiri savunanlar ve savunmayanlar ortaya konmuştur. Zira hem Hz. Peygamber'in vefatından sonra şiirin Arap toplumuna etkisi üzerinde durulmamış hem de kadın şairlerinin şiir temalarının oluşumuna katkısından bahsedilmemiştir.³³

Bu alanda daha önce yapılmış benzer bir çalışma Nihad Mazlum Çetin tarafından hazırlanan "Eski Arap Şiiri" isimli kitaptır. Çetin bu çalışmada "Arap edebiyatı tarihi mahiyetindeki eserlerin muhtelif bölüm ve bahislerine serpiştirilmiş olarak kaleme almıştır."³⁴ Fakat bizim araştırmamızda Arap şiiri, Câhiliye ve İslâmî dönem ekseninde karşılaştırılarak, Hz. Fâtıma ve Hz. Ali bağlamında İslâmî dönem şiir temaları ortaya konulacaktır. Dolayısıyla bu çalışma önceki araştırmalardan farklı olarak İslâmiyet'in Arap şiirine etkisini Hz. Fâtıma ve Hz. Ali bağlamında, Resulullah'ın vefatının ardından yaşanan olaylar üzerinden incelenmesine odaklanacaktır. Bu açıdan araştırmadaki ana sorun, İslâmiyet'in gelişiyle Arap şiirinin alanının daraldığı düşüncesi, Kur'an-ı Kerim'in inzali ile şiirin kapsamının genişlediğinin dikkate alınmaması ve sonraki dönemlerde de şiir dilinin etkisinin göz ardı edilmesidir. Bu sebeple Hz. Fâtıma ve Hz. Ali'nin şiirlerindeki temalar, Hz. Peygamber'in vefatı bağlamında ele alınarak özelde yaşanan hadiselerin Arap şiirine etkisine, genelde ise Arap toplumunun şiirle iç içe bir yaşam sürdüğüne dair metodolojik düzeyde bir katkı sunulacaktır. Bu çerçevede araştırma veri

²⁹ Ahmet Kazım Ürün, *Klasik Arap Edebiyatı* (İstanbul: Çizgi Yayıncılık, 2015), 28.

³⁰ Mustafa Aydın, "Arap Dili", *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi* 4/1 (2018), 4.

³¹ Kenan Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi* (Erzurum: Fenomen Yayıncılık, 2019), 3/27.

³² İnci Koçak, *Arapça'nın Gelişme Yolları* (Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1984), 3-8.

³³ İnci Koçak, *Arapça'nın Gelişme Yolları* (Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1984), 9.

³⁴ Nihad Mazlum Çetin, *Eski Arap Şiiri* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2021), 3.

tespiti, tasnifi ve analizi yöntemleri kullanılarak öncelikle Arap şiirinin dönem dönem değişimi üzerinde durulacaktır. Ardından Câhiliye dönemi ve İslâmî dönem karşılaştırılarak, şiir temalarının değişimine katkı sunan kadın şairlerden bahsedilecektir. Daha sonrasında Hz. Fâtıma'nın İslâm toplumundaki konumu ve Hz. Ali'nin ilmî şahsiyeti hakkında bilgi verilip, şiirlerin temaları üzerinde durulacaktır. Son olarak şiir dili ile Arap toplumunun hangi düzeyde etkileşim içinde oldukları tespit edilerek değerlendirilmede bulunulacaktır.

1. Arap Şiirine Genel Bir Bakış

Sözlükte şi'r "bir şeyi inceliklerini kavrayarak bilmek, sezerek vâkıf olmak; uyumlu, ölçülü ve âhenkli söz söylemek" anlamlarında mastar; "seziş, hissediş, sezgiye dayanan bilgi; duygu ve heyecandan kaynaklanan uyumlu, ölçülü ve âhenkli söz" manasında isimdir.³⁵ Goldziher, şâir kelimesine "tabiat üstü sihrî bir bilgiye sahip olan, sezîşle bilen" mânâsını verir.³⁶ Dolayısıyla şiirin genel konusunu oluşturan hayaller, hisler ve duygulardır. Hayallerin bir îzâha ihtiyacı vardır ve bu da "şiir dili" ile vücut bulur. Şiir, hislerin ve duyguların, derin mânâlar içeren lafızların yansımasıdır. "Kısaca edebî tasvir ürünü olan şiir, duygusal bir manzarayı veya hayalî bir sahneyi şekillendirmek olup, lâfzı da bu işlemde bir araç olarak kullanılmaktadır."³⁷

Câhiliye döneminden günümüze kadar uzanan Arap şiiri, köklü bir tarihe sahiptir. "Arap şiirinin başlangıcına dair birçok rivayet vardır. Ancak Arap şiirinde ilk uzun kaside örnekleri el-Muhelhil b. Rebî'a et-Tağlibî'de (ö. 525) görülür."³⁸ Arap şiirinin başlangıcı ne zaman olursa olsun, İslâmiyet'ten önce ve sonra Arapların geniş bir şiir birikimi olmuştur. Arap toplumunda, şiir ile gündelik yaşam iç içedir. Şiiri besleyen en önemli unsur duygular, düşünceler ve yaşanan hadiselerdir. Şairler kullandıkları dil ile düşmanlarını tahkir eder, cesur duruşlarını ve kahramanlıkları ortaya koyarlar. Bazen derin duygularla yaşadıkları acılarını, şiir dilini kullanarak ifade ederler. Bazen de şiir, kabileler arasındaki çekişmeleri yansıtır ve kabileleri birbirine düşürüp, güç yarısına sokar, bir saldırı aracı olarak kullanılır. Dolayısıyla Arap şiiri, şairin elinde bulunan sihrî bir değnek görevi görür. Câhiliye toplumundan şiir dilini çıkarırsak geriye kaba, katı yürekli, haşin bir millet kalır. Edebî sanatın bu derece itibar gördüğü ve etkin olduğu bir topluma başka devirlerde rastlanmamıştır.³⁹

İslâmî dönemle birlikte, Arap şiiri dil ve üslup bakımında farklı bir boyut kazanmıştır. İslâmiyet öncesi Araplarda yazı kültürü gelişmemiştir çünkü göçebe bir hayat yaşamışlardır. "İslâmiyet'in gelmesiyle birlikte Kur'ân-ı Kerîm'in yazıya geçirilme zorunluluğu, yazı kültürünün gelişmesine yol açmıştır. Noktalama ve harekelenme ile ilgili ilk gelişmeler bir tarafa, yazı halen mevcut olan sistemin esaslarını hicrî II. asrın ortalarında kazanmıştır."⁴⁰

³⁵ İsmail Durmuş, "Şiir", *Türkiye Diyanet Vâkıfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vâkıfı Yayınları, 2010), 39/161.

³⁶ Çetin, *Eski Arap Şiiri*, 7.

³⁷ Albert Hourani, *Arap Halkları Tarihi*, çev. Yavuz Alogan (İstanbul: İletişim Yayıncılık, 1997), 89.

³⁸ Mehmet Yalar, "Arap Edebiyatında Şiir Kavramı Problemi Mukayeseli ve Analitik Bir Bakış", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11/1 (2002), 18.

³⁹ Mehmet Yalar, "İslami Arap Şiiri ve Hz. Peygamber", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22/1 (2013), 10.

⁴⁰ Ürün, *Klasik Arap Edebiyatı*, 72.

İslâmiyet’le şiirin mezc edilmesiyle birlikte, sadru’l İslâm döneminde iki düşünce tarzı oluşmuştur: İslâm’ın, şiirle mücadele ettiğini iddia edenler olduğu gibi İslâm’ın, şiiri desteklediğini savunanlar da olmuştur. Arap edebiyatı tarihçilerinin birçoğu İslâm’ın, Arap şiirine olumsuz baktığını düşünmektedir. Dolayısıyla asr-ı saadette Arap şiirinin muhteva bakımından yoksun kaldığını ve gelişme göstermediğini iddia ederler. “Asmai (ö. 831) ve İbn Sellâm (ö. 846) ise bunu savunarak, İslâm’ın insanlara halim ve selim olmayı öğütlediği ve Câhiliye toplumunda olduğu gibi güç yarışında olmadığını ileri sürer. İbn Haldun (ö. 1459) ise farklı bir perspektiften bakarak, Kur’ân’ı Kerîm’in vecîz üslûbuna Araplar büyük bir hayranlık duymuş, bir süre adeta dilleri tutularak hem nazım hem de nesir konusunda sustuklarını ileri sürmüştür.”⁴¹

Öne sürülen delillerden de anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber’in şiire karşı değildir. Ancak müşriklerin Kur’ân-ı Kerîm’i şiir kitabı olarak telakki etmeleri ve Resulullah’a da şair ve mecnun ithamında bulunmaları yasaklanmıştır. Buna cevap olarak bir ayette şu beyan yer almıştır: “*Biz, Peygamber’e şiir öğretmedik. Zaten ona şiir yakışmaz da.*”⁴²

Böylece Hz. Peygamber’in statüsünü yanlış değerlendirilenlere bir uyarı yapılmakta ve peygamberlik mertebesinin, şairlik mertebesinden daha yüksek olduğunu, şairliğin Hz. Muhammed’e uygun düşmediği vurgulanmaktadır. Resulullah sadece hicvedildiği şiirleri kötülemiştir, dolayısıyla şairlere karşı olumsuz bir tavır takınmamıştır. Hz. Peygamber, şiir kültürünün Arap toplumu açısından önemini farkındadır. Müslüman kimliği oluşsa dahi şiiri bırakmayacaklarını, Arap kültürünü oluşturan önemli bir unsur olduğunun bilincindedir. Bu bağlamda, Arapların şiire olan bağlılığını şöyle bir benzetme ile dile getirmiştir: “*Deve, yavrusuna olan düşkünlüğü bırakmadıkça Araplar da şiiri terk etmeyeceklerdir.*”⁴³

Bu çıkarımla birlikte Hz. Peygamber, İslâmî Arap şiirine yeni bir form kazandırmış ve şiir temalarının, İslâmî çerçevede oluşmasını tercih etmiştir. Öte yandan kendisini ve Müslümanları hedef almayan Suveyd b. Amir el-Mustalikî, Umeyye b. Ebissalt ve Tarafa b. el- ‘Abd (ö. 564) gibi Câhiliye şairlerinin hikmet içeren bazı şiirlerini söyleyip dikkatle dinlemiştir. Bunun yanında Resulullah’ın peygamberlik öncesinde yaşadığı toplumun tabii sonucu olarak birçok Arap şiirini ezberlemiştir ve okumuştur. Zira Ebû Vedâ’a’nın, dedesinden yaptığı rivayete göre, Hz. Ebubekir ile Benû Şeybe kapısının yanında durmakta olan Hz. Peygamber, yanlarından geçen bir adamın okuduğu şiiri hatalı bulmuş ve bunu ima etmek üzere, Hz. Ebubekir’e dönerek: “*Şair, böyle mi demiş?*”⁴⁴ diye sormuş, o da: “*Seni hak ile gönderen Allah’a yemin ederim ki, hayır*”⁴⁵ diye cevap verdikten sonra: “*Lakin şair şöyle demiştir*”⁴⁶ deyip şiirin doğru şeklini okumuştur. Bunun üzerine Hz. Peygamber, gülümseyerek: “*Ben de ravilerden bu şekilde söylediklerini duydum*”⁴⁷ buyurmuştur. Hz. Peygamber, şiire dinî bir çerçeve çizmekle beraber toplumsal ahlâki kurallara riayet etmeyen

⁴¹ Kenan Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi* (Erzurum: Fenomen Yayıncılık, 2019), 1/88.

⁴² *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, çev. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (İstanbul: Ayfa Yayınları, 2009), Yasîn 36/96.

⁴³ İbn Hişâm, *es-Sîre en-Nebeviyye* thk. Mustafa es-Sekkâ vd. (Kahire: Dâru İhyâi’l-Kütübi’l-Arabiyye, 1955), 2/200.

⁴⁴ Hişâm, *es-Sîre en-Nebeviyye*, 2/200.

⁴⁵ Hişâm, *es-Sîre en-Nebeviyye*, 2/200.

⁴⁶ Hişâm, *es-Sîre en-Nebeviyye*, 2/200.

⁴⁷ Hişâm, *es-Sîre en-Nebeviyye*, 2/201.

şiiir ve şairleri de eleştirmiştir. Örneğin; muallaka şairi olan İmru'ül-Kays'ı (ö. 545) her ne kadar övse de onun zina, şarapla ilgili olan şiirlerini eleştirmiştir. Rivayetlerden de anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber “Şiir de bir sözdür ve sözün iyisi de vardır, kötüsü de”⁴⁸ buyurmaktadır.⁴⁹ Yine “Şüphe yok ki bazı şiirler hikmet ifadeleridir”⁵⁰ buyurmaktadır. “Şiirde hem güzel söz hem de çirkin söz vardır. Sen sen ol iyi olanını al kötü olanını ise bırak”⁵¹ buyurmaktadır.⁵²

Bu eleştiriler oldukça önemlidir çünkü bu rivayetler üzerine birçok şair İslâm'ın tasdik etmediği konularda şiir yazmayı bırakmıştır. Din ve kahramanlık temalı şiirlerin yanı sıra bireysel duygu ve düşünceleri yansıtan lirik şiirler de yazılmıştır. Bu şiirlerde İslâm'ın ahlâki değerleri gözetilmiştir. Allah'ın rızasına uygun olarak şiirler kaleme alınmaya başlamıştır. Müslüman olup dini içerikli şiir yazan şair en-Nâbiğa el Ca'dî;

ولا خير في حلم إذا لم يكن له
بوادر تحمي صفوه ان يكذرا
ولا خير في جهل إذا لم يكن له
حليم إذا ما أورد الأمر أصدر

Aşağıda şiirin tarafımızca yapılan edebî çözümlemesi yer almaktadır.

“Kişinin saflığını kirlenmekten koruyacak, yerinde kızması yoksa eğer, onun yumuşak huylu oluşunun bir anlamı yoktur.

Durum gerekli kıldığında da bu durum için gerekeni yapacak yumuşak huylu birisinin bulunmadığı hoyratlıkta da bir fayda yoktur” şeklindeki beyitleri okuduğunda “خذ العفو وأمر
ليس الشديد بالصرعة: إنما الديد
"Sen af ve kolaylık yolunu benimse, İslâm'a uygun olanı (örfü) emret ve cahillerden yüz çevir"⁵³ ayetinden ve Hz. Peygamber'in “الذي يملك نفسه عند الغضب
Güçlü kişi güç kullanarak karşısındakini yeren kişi değildir, aksine güçlü kişi öfkelenildiği zaman öfkesini yenen kişidir.”⁵⁴ Şeklindeki hadisinden etkilendiği açıkça görülmektedir.

Ayrıca şiir İslâm'ı yaymak amacıyla, bir cihad silahı olarak görülmüştür. Bilhassa “Hz. Peygamber'in şairleri” olarak ün kazanan Hassân b. Sâbit (ö. 60/ 680), Kâb b. Mâlik (ö. 670) ve Abdullah b. Revâha (ö. 629) bu amaca hizmet etmiştir. Resulullah, Arapların düşmana karşı şiir diliyle savaştığını gözlemlemiştir. Bunun sonucunda Arap toplumu üzerinde, Müslümanların şiir diliyle hakimiyet kurmasına teşvik etmiştir. Bu çerçevede sahâbenin önde gelen şairlerini, düşmanla mücadele etmesi için desteklemiştir. Örneğin; Hz. Ali'nin, özellikle Kureyş kabilesi ile olan mücadelesinde şiir dilini kullandığı görülmüştür. Kılıç çekmeye gerek kalmadan, şiir diliyle düşmanı saf dışı bırakmıştır.⁵⁵

Hulefâ-yi Râşidîn döneminde şiirler aynı dil ve üslûp özellikleriyle devam etmekle birlikte temalarda ciddi değişiklikler olmuştur. İslâm öncesi dönemde Arap şiiri, genellikle

⁴⁸ Hişâm, *es-Sîre en-Nebeviyye*, 2/202.

⁴⁹ Ahmet Birinci, *Cahiliye Çağı Arap Şiirinde Hikmet* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024), 25.

⁵⁰ Hişâm, *es-Sîre en-Nebeviyye*, 2/202.

⁵¹ Hişâm, *es-Sîre en-Nebeviyye*, 2/202.

⁵² Demirayak, *Arap Edebiyatı*, 2019, 3/61.

⁵³ A'râf 7/206.

⁵⁴ Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ* (Beyrut: Dâr Şâdir, 1957).

⁵⁵ Demirayak, *Arap Edebiyatı*, 2019, 1/31-33.

kahramanlık, aşiret kavgaları, aşk, tabiat ve içki gibi konulara odaklanmıştır. İslâm'ın yayılmasıyla birlikte şiirde Allah'a övgü, ahiret inancı, adalet, tevazu ve takva gibi temalar ön plana çıkmaya başlamıştır. Şairler, İslâm'ın öğretilerini şiirlerinde vurgulamış ve putperestlikle alay eden şiirler yazılmıştır. Hulefâ-yi Râşidîn dönemi, İslâm devletinin hızla genişlediği bir dönemdir. Bu fetihler şiirlerde sıkça yer almıştır. Şairler, Müslümanların galibiyetlerini kutlayan ve ordulara moral veren şiirler yazmışlardır. Dolayısıyla kabile asabiyeti, kabileler arası kin ve nefret konuları yerini İslâm'ın oluşturduğu toplumsal dayanışma ve kardeşlik anlayışına bırakmıştır. İslâm'ın birlik ve beraberliği desteklediği ifade edilmiştir. Hz. Ebû Bekir ve Ömer döneminde kabileler arasında süren asabiyet anlayışının azalması sebebiyle harareti şiir söylemleri ortadan kalkmıştır. Hz. Osman döneminde yaşanan iç karışıklıklar (Hz. Osman'ın şehit edilmesi (660) ve Cemal (656) ile Sıffin (657) savaşları gibi olaylar) şiirlerde yer bulmuştur. Özellikle Hz. Ali'nin (656-661) zamanında, siyasî ve mezhepsel şiirlerin yükselişi dikkat çekmiştir. Bu çerçevede Hulefâ-yi Râşidîn (632-661) döneminde şairler, Câhiliye dönemindeki gibi bu dönemde toplumda önemli bir yere sahiptir. Dolayısıyla Arap şiiri bir geçiş özelliği taşır. Neticede, Emevî dönemine kadar canlı bir şekilde ilerleyen Arap şiiri, İslâmî bir kimlik kazanmaya başlamış ve İslam medeniyetinin temel taşları döşenmiştir.⁵⁶

Emevîler (661-750) döneminde şairler atalarının geleneklerinden kopmamıştır, klasik form kendini korumuştur. Bunun nedeni, henüz câhiliye kasidesi haricinde bir türle karşılaşmamışlardır. Abbasiler de ise Câhiliye dönemi eserleri tercih edilmiştir. Dolayısıyla Emevîler döneminde geleneksel şiir anlayışı devam etmiş ve buna ek olarak kasidelerde aşk, sevgilinin göçü, şarap gibi konular işlenmiştir.⁵⁷

2. Arap Şiirinde Kadın Şairlerin Yeri

Erkek şairlerin yanı sıra kadın şairler de vardır. Kadınlar hem edebî hem de toplumsal hayatın önemli bir parçasıdır ve bu süreçte şiir, onların duygu, düşünce ve mücadelelerini ifade etmek için güçlü bir araç olmuştur. Ancak, İslâm öncesi ve sonrası (610) dönemlerde kadın şairlerin konumunda bazı farklılıklar meydana gelmiştir. Câhiliye döneminde kadınlar, şairlik konusunda erkekler kadar yetkinlerdir. Toplumda sözü dinlenen etkili kadın şairler vardır. Kadınlar genellikle aşk, övgü, ağıt ve kahramanlık temalı şiirler yazmışlardır. Şiirlerinde yaşadıkları acıları, kabile kavgalarını ve kişisel duygularını açıkça ifade etmişlerdir. Bu bağlamda El-Hansâ (ö. 645), câhiliye dönemi kadın şairleri arasında en ünlüsüdür. Arap edebiyatının en dokunaklı eserlerini yazmıştır.⁵⁸ Leyla el-Ahnes (ö. 729), aşk şiirleriyle tanınan bir başka önemli şairdir. Bunun yanında Resulullah'ın halasının da kahramanlık temalı şiirler yazdığı bilinir. İslam ise kadınlara yeni bir ahlaki ve toplumsal konum oluşturmuştur. Eski Arap şiirinde işlenen, kahramanlık, ağıt, aşk gibi bireysel ve dünyevi temalar yerini İslâmî dönemin başlangıcıyla dini ve ahlâki temalara bırakmıştır. Saygı görmeye başlayan kadın şairler şiirlerinde, İslâm'ın mesajlarını dile getirmeye yönelmişlerdir.⁵⁹

⁵⁶ Necip Keylânî, *İslâmî Edebiyata Giriş*, çev. Ali Nar (İstanbul: Risale Yayınları, 1988), 28-31.

⁵⁷ Kenan Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi* (Erzurum: Fenomen Yayıncılık, 2019), 3/45.

⁵⁸ Ali Şakir Ergin, "Hansa", *Türkiye Diyanet Vâkfi İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vâkfi Yayınları, 1997), 16/46-47.

⁵⁹ Yaşar Nuri Öztürk, *Kadınlık Aleminin Sultanı Hz. Fâtıma* (İstanbul: Bodur Vakfı Yayınları, 1982), 38.

Câhiliye döneminde ünlü kadın şair el-Hansa, İslâm'ı kabul ettikten sonra da şiir yazmaya devam etmiştir. Dört oğlunun İslam uğruna şehit düşmesi üzerine yazdığı ağıtlar, İslam dönemi şiirinin önemli eserleri arasında yer almıştır. Bunun yanında İslâm tarihinde tasavvufî şiirin öncüsü olan Râbia el-Adeviyye (ö. 801) gibi şairler Allah'a olan sevgiyi dile getiren mistik şiirleriyle tanınmıştır. Yine Ümmü Şerik (ö. 660), dinî şiirler yazan bir kadın şairdir ve İslâm'ın öğretilerini yaymada önemli rol oynamıştır. Resulullah'ın vefatının ardından ağıtlar yakan Fâtımatü'z Zehra, özellikle babasının vefatının ardından, İslâm toplumunda ortaya çıkan fitneleri şiir diliyle betimlemiştir.⁶⁰

Dolayısıyla şiirlerde Allah ve Resulüne övgü, ahiret ve takva gibi dinî temalar işlenmiştir. Bunun yanında Câhiliye dönemindeki ağıt geleneği devam etmiştir, ancak artık İslâm'ın sabır ve tevekkül anlayışı şiirlere yansımıştır. İslâm'ın kadına sunduğu “adalet” teması da kadın şairlerin şiirlerinde yer bulmuştur.

Câhiliye döneminde kadın şairler, bireysel duygularını ve toplumsal gerçekliklerini cesurca ifade ederken, İslâm dönemiyle birlikte şiirlerinde daha mânevi ve ahlâki bir içerik kazanmışlardır. Her iki dönemde de kadınlar, Arap şiirinin gelişimine önemli katkılarda bulunmuş ve sesleriyle toplumun şekillenmesine yardımcı olmuşlardır.⁶¹

3. Hz. Fâtıma'nın İslâm Toplumundaki Konumu Ve Resulullah İle İlişkisi

Hz. Fâtıma, peygamber neslinin devamı ve mümin kadınların en faziletlisi olarak zikredilir.⁶² Âlemlerin kadınlarının efendisi unvanı kendisine verilmiştir. Resulullah'ın ve tüm Müslüman aleminin nazarında ulvî ve eşsiz bir kişiliğe sahiptir. Resulullah'ın benden bir parça diye tanıttığı Hz. Fâtıma ilim, feraset ve hikmet izleri taşımaktadır.⁶³

İbn Sa'd ile bir kısım tarihçilere göre, Hz. Fâtıma'nın doğum tarihi esas alındığında, Kureyş'in Kabe'yi yeniden inşası sırasında (605) Mekke'de doğmuştur.⁶⁴ Resulullah'ın en küçük kızı olduğu görüşü kabul edilmiştir. Zehebî'nin (ö. 1348) belirttiğine göre künyesi “babasının annesi, anam” mânasına gelen “Ümmü Ebîhâ”dır.⁶⁵ Bu künyeyi almasının sebebi Fâtıma'yı anne sevgisiyle seven Resulullah'ın kendisine bu şekilde hitap etmesinden kaynaklanmıştır. Muharrem ayının başlarında Hz. Ali ile evlenmiştir. Hz. Fatıma, Resulullah'ın ölümünden beş buçuk ay sonra 3 Ramazan 11 (22 Kasım 632) tarihinde vefat etmiştir.⁶⁶

Meşhur rivayetlere göre Hz. Fâtıma Resulullah'ın en hayırlı evladıdır.⁶⁷ Ashap içerisinde de müstesna bir kişiliğe sahiptir. Fıtratındaki derin kavrama ve sezme kabiliyeti ve Resulullah ile

⁶⁰ Ignac Goldziher, *Klasik Arap Literatürü*, çev. Rahmi Er- Azmi Yüksel (İstanbul: Vadi Yayıncılık, 2019), 46-52.

⁶¹ Samia Hussein, *İslam Öncesi ve Peygamber Döneminde Arap Toplumunda Kadının Durumu*, المرأة بين الجاهلية والإسلام (Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 44.

⁶² M. Âsım Köksal, *Peygamberler Peygamberi Hazreti Muhammed ve İslamiyet* (İzmir: Işık Yayınları, 2008), 3/190.

⁶³ M. Âsım Köksal, *Peygamberler Peygamberi Hazreti Muhammed Ve İslamiyet* (İzmir: Işık Yayınları, 2008), 4/597.

⁶⁴ Ali Fehmi Câbiç, *Hüsnü's-sihâbe fi şerhi eş'âri's-sahâbe* (İstanbul: Ruşen Matbaası, 1908), 1. Cilt/116.

⁶⁵ Hişâm, *es-Sîre en-Nebeviyye*.

⁶⁶ Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ, thk. İhsan Abbas* (Beyrut: Dâr Şâdir, 1957), 8/19-26.

⁶⁷ Câbiç, *Hüsnü's-sihâbe fi şerhi eş'âri's-sahâbe*, 1. Cilt/116.

sürekli beraber olması Hz. Fâtıma'ya İslâmî ve fikrî meselelerde derin bir vukuf kazandırmıştır.⁶⁸

Örneğin; Hz. Aişe'nin rivayetine göre; bir gün Resulullah eşleri ile beraberken, Hz. Fâtıma yürüyerek gelir, onun yürüyüşü babasına çok benzer. Babası Hz. Fatıma'yı görünce; "Merhaba ey kızım!"⁶⁹ der ve kızını yanına oturtur. Resulullah kızının kulağına bir şeyler fısıldar ve Hz. Fâtıma hiçkıra hiçkıra ağlamaya başlar. Hz. Aişe: "Resulullah aramızdan seni seçip sana özel olarak bir sır söylemiş, ağlamanın sebebi nedir?"⁷⁰ diye sorar. Resulullah, kızının bu kadar üzüldüğünü görünce ikinci bir sır daha söyler ve Hz. Fâtıma gülmeye başlar. Resulullah kızının yanından gidince orada oturan hanımları Hz. Fâtıma'ya, "Resulullah sana ne anlattı da sen ağlayıp daha sonra güldün, acaba Resulullah sana ne dedi?"⁷¹ diye sorunca bunun üzerine Hz. Fâtıma, "Resulullah'ın sırrını kimseye ifşa etmem"⁷² der. Resulullah vefat edince (Hz. Aişe'nin isteği üzerine), Hz. Fâtıma bu sırrı söylemiştir.

"Resulullah kulağıma ilk fısıldadığında, Cebrail'in nazil olan Kur'an ayetlerini baştan sona okumak üzere her yıl bir defa geldiğini, ancak bu yıl iki defa geldiğini söyledi ve şöyle dedi; "Ecelimin yaklaştığını hissediyorum, sakın Allah'a karşı saygıda kusur etme ve sabır üzere hayatını sürdür! Benim senden önce vefat etmem ne güzel!" dedi. Bunun üzerine ben çok ağladım, üzüldüğümü görünce, tekrar kulağıma bir şeyler fısıldayarak; "Fâtıma! Mümin hanımların veya bu ümmetin kadınlarının, hanımefendisi olmak istemez misin?" dedi. O zaman da güldüm."⁷³

Hz. Peygamber'e çok düşkün olan Fâtıma babasının vefatının ardından çok sarsılmıştır. Resulullah defnedildikten sonra gördüğü Enes b. Mâlik'e, "Resulullah'ın üzerine çarçabuk toprak atmaya eliniz nasıl vardı, gönlünüz nasıl razı oldu?"⁷⁴ diyerek ağlamış ve daha sonra günlerce göz yaşları dökmüştür.⁷⁵ Hz. Fâtıma'nın ahlâki ve edebî şahsiyeti babasına benzemektedir.⁷⁶ Onun edebî kimliği, Resulullah'ın vefatı ardından söylediği şiirde görülür:⁷⁷

3.1. Hz. Fâtıma' Resûlullah'a Ağdı Ve Edebî Tahlili

Hz. Fâtıma, babasının vefatının ardından İslâm toplumunun ahvalini özetleyen bir yakarıyla şu şiiri okumuştur;

انا فقدناك فقد الأرض وابلها و غاب مذغبت عنا الوحي والكتب
فليت قبلك كان الموت صادفنا لما نعت وحالت دونك الكتب

Aşağıda şiirin tarafımızca yapılan tercümesi ve edebî çözümlemesi yer almaktadır.

Bizim seni kaybetmemiz toprağın susuz, kupkuru kalması gibiydi,

⁶⁸ Câbiç, *Hüsni's-sihâbe fi şerhi eş'âri's-sahâbe*, 1. Cilt/117.

⁶⁹ Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 8/27.

⁷⁰ Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 8/27.

⁷¹ Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*.

⁷² Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 8/27.

⁷³ İbn Kuteybe Ebû Muhammed 'Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî (ö. 276/889), *'Uyûnu'l-ahbâr I-IV* (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye) 1418.

⁷⁴ Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*.

⁷⁵ Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 8/28-29.

⁷⁶ Nilüfer Topal- Ömer Acar, "İki Kadın Tek Acı", *Dini Araştırmalar* 25/62 (2022), 315-333.

⁷⁷ Câbiç, *Hüsni's-sihâbe fi şerhi eş'âri's-sahâbe*, 1. Cilt/117.

Sen bizden gaib olduğundan beri vahiy de Kitap da bizden gaib oldu,

Keşke senden önce ölüm bizim gerçeğimiz olsaydı,

Senin vefat haberini aldığımızda aramıza kum tepeleri girdi (kitaplar) girdi.⁷⁸

Bu metin edebî sanatlar açısından analiz edildiğinde belâgattaki teşbih, istiâre ve mecaz gibi sanatlara sıkça başvurulduğu görülür. Metnin ilk satırında geçen “senin kaybın” bir mecaz olarak “toprağın susuz” kalmasına benzetilmiştir. Susuz kalan toprak verimliliğini kaybeder, kuraklaşır ve bereketini yitirir. Dolayısıyla Resulullah’ın kaybı mânevi kuraklığa ve bereketsizliğe benzetilmiştir. İkinci satırda geçen “gaib olman”, sadece fiziki bir ayrılık değil, aynı zamanda mânevi bir yoksunluğu ifade etmiştir. Çünkü Resulullah’ın vefatıyla vahiy de son bulmuştur. Vahiy ve Kitap metaforik anlamda Allah’ın yol göstericiliğini temsil etmektedir. Bu cümlede güçlü bir istiâre-temsiliye sanatı kullanılmıştır çünkü soyut bir kayıp durumu somut ve hissedilebilir unsurlarla anlatılmıştır. Üçüncü beyitteki ibare hitabın azametini göstermektedir. Çünkü zıt anlamlı kavramlar bir araya getirilerek derin bir duygusal etki oluşturulmuştur. Belâğî üslup olarak tefri’ sanatı kullanılmış ve ölüm, fiziksel anlamından öte, ruhsal bir yok oluş ya da varlık-yokluk diyalektiği üzerinden değerlendirilmiştir. Metinde, üçüncü şahıs (seni kaybetmemiz) ile dördüncü satırda hitap doğrudan (senin vefat haberini aldığımızda) arasında bir geçiş söz konusudur. Bu sanat, duygusal yoğunluğu arttırmak için yapılmış bir iltifat örneğidir. “Kum tepeleri” ifadesi burada gerçek anlamıyla kullanılmamış, aksine kitapların araya girmesiyle bir yabancılaşma, uzaklaşma durumu mecazi bir şekilde ifade edilmiştir. Mecaz-ı Mürsel yoluyla “kitaplar”, araya giren ayrılığın sembolü haline getirilmiştir. Şiirin genelinde kaybın büyüklüğü ve etkileri mübalağalı bir üslupla anlatılmıştır. Özellikle “vahyin bizden uzaklaşması” gibi ifadeler, okuyucunun zihninde büyük bir boşluk ve kaybın derinliğini hissettiren bir tasvir sunmuştur. Şiirin ana teması, hayat ve ölüm, varlık ve yokluk gibi karşıtlıklarla örülmüştür. “Keşke senden önce ölüm bizim gerçeğimiz olsaydı” cümlesinde bu zıtlık belirgin hale getirilmiştir. Bu şiir belâgat açısından oldukça zengin, duygu yoğunluğu yüksek ve sanatsal ifade araçlarını ustalıkla kullanan bir metin olarak değerlendirilebilir. Anlatım, okuyucuyu etkileyen ve düşündüren güçlü bir dile sahiptir.⁷⁹ Resulullah’ın vefatının üzerine uzun bir zaman geçmesine rağmen yaşanan hadiseler, şiir dili ile aktarılmaya devam etmektedir.

3.2. Hz. Fâtıma’nın Resulullah’ın Vefatına Dair Mersiyesi

Resulullah’ın vefatının derinden hissedildiğini, Hz. Fâtıma şu iki beyitle anlatmaktadır;

قد كان بعدك انباء وهنبتة لو كنت شاهدا لم تكثر الخطب

انا فقدناك فقد العرض وابلها فختل قومك فاشهدهم ولا تغب⁸⁰

Aşağıda şiirin tarafımızca yapılan tercümesi ve edebî çözümlemesi yer almaktadır.

Senden sonra felaketler ve olaylar oldu

⁷⁸ Kadir Güneş, *Arapça Türkçe Sözlük* (İstanbul: Mektep Yayınları, ts.), 1091-1113.

⁷⁹ İbn Manzûr Ebu’l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem (ö. 711/1311), *Lisânu’l- ‘Arab I-XV* (Beyrut: Dâru sâdir [t.y.], ts.), 52.

⁸⁰ Ali Fehmi Câbiç, *Hüsni’s-sihâbe fi şerhi eş’âri’s-sahâbe* (İstanbul: Ruşen Matbaası, 1908), 1. Cilt/117-121.

Eğer sen orada olsaydın sözü pek uzatmazdım

Bizim, seni kaybetmemiz toprağın susuz, kupkuru kalması gibiydi

Kavminin arasında karışıklıklar oldu bunu bilmekten gaib olma.

Müslüman toplumuna ağır gelen bu acı üzerine halife seçimi tartışmaları, dinden dönme, ekonomik ve sosyal gerginlikler ortaya çıkmıştır. İlk satırda görüldüğü gibi Hz. Fâtıma bunu felaketler olarak nitelemektedir. Üçüncü satır yukarıda açıklanmıştır dolayısıyla burada bir açıklama yapılmayacaktır. Resulullah'ı kaybetme acısı üzerine İslâm toplumunun peygamber sonrası hayata intibakı kolay olmamıştır. Beyitler mâzi sigâ ile aktarılmıştır, buna bağlantılı olarak halife seçimi ve dinden dönme gibi olaylar cereyan ettikten sonra Hz. Fâtıma bu şiiri okumuştur. Bu şiir edebî sanatlar açısından analiz edildiğinde, teşbih, istiâre, mecaz, iltifat ve mübalâğa gibi sanatların kullanıldığı görülür. Birinci satırda geçen “Senden sonra felaketler ve olaylar oldu.” ifadesi, olayların sıralanışıyla birlikte önce düzen vardı, sonra kaos başladı mesajı vermiştir. Bu, dolaylı bir tezat örneğidir ve kaybın etkilerini güçlendirmeye hizmet etmiştir.

Şiirde farklı olaylar ve etkiler ayrıntılı şekilde sıralanmıştır: “Senden sonra felaketler ve olaylar oldu.” ve “Bizim, seni kaybetmemiz toprağın susuz, kupkuru kalması gibiydi.” Ayrıntılandırma sanatı, okuyucunun kaybın etkilerini daha derin hissetmesine olanak tanımıştır. “Toprağın susuz kalması.” Burada susuzluk ve kuraklık, insanın maneviyatından yoksun kalma hâlini temsil etmiştir. Susuzluk, fiziki bir durumdan çok ruhsal bir durumun sembolü hâline getirilmiştir. Bu sanat, okuyucunun soyut kayıpları somut imgelerle anlamasını sağlamıştır. “Kavminin arasında karışıklıklar oldu, bunu bilmekten gaib olma.” Burada gaib olma ifadesi, gerçek anlamıyla “gözden kaybolmak” değil; bir olaydan habersiz ya da uzak kalmak anlamında mecaz olarak kullanılmıştır. Bu, okuyucunun soyut bir durumu daha etkili algılamasını sağlamıştır. Şiirin genelinde, sen zamiri kullanılarak doğrudan hitap edilmiştir ve duygusal yoğunluğu artıran, iltifat sanatı kullanılmıştır. “Eğer sen orada olsaydın sözü pek uzatmazdım.” gibi ifadeler, metnin içtenliğini ve okuyucuyla olan bağını kuvvetlendirmiştir. Şiirde, belâgat açısından zengin ve etkileyici bir dil kullanılmıştır. Özellikle teşbih, iltifat ve mecaz gibi sanatlar öne çıkarılmış ve duygu yoğunluğu yüksek bir üslûp oluşturulmuştur. Kaybın büyüklüğünü ve etkilerini vurgulayan bu şiir, okuyucunun zihninde derin bir etki bırakacak düzeydedir.

4. Hz. Ali'nin İlmî Ve Dinî Şahsiyeti

Hulefâ-yi Râşidîn döneminde özellikle Hz. Ebû Bekir (632-634) ve Ömer (634-644) dönemi sakin geçmiştir ancak Hz. Osman (644-656) ve Hz. Ali (656-661) döneminde fitneler baş göstermiştir. Arap şiirinde bu açıkça görülür. Hz. Ali İslâm tarihinde hayranlık duyulması gereken bir şahsiyettir.⁸¹ Beşeriyet içerisinde ilimle yoğrulmuş bir kişidir. Ashab-ı Kiram onu Kur'ân ve Fıkıh ve Hadis ilminde otorite kabul etmiştir.⁸² Hz. Peygamber'den 586 hadis rivayet etmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'in tamamını ezberlemiş ve hükümlerine vakıf olmuştur. Hz. Ali, Kur'ân-ı Kerîm'in toplanması hususunda yapıcı rol oynamıştır. Kur'ân-ı Kerîm'e bu kadar önem veren Hz. Ali, ihtilafların yaşandığı dönemde boyun eğilmesi gereken bir otorite

⁸¹ *İslam Peygamberi*, çev. Muhammed Hamidullah (İstanbul: İhlas Yayınları, 2003), 1/183-190.

⁸² İhsan Süreyya Sırma, *Hz. Ali* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2023), 88-120.

olacaksa kuvvete dayalı gücün değil, Kur'ân'ın otoritesi olması gerektiğini vurgulamış ve bu şekilde davranmıştır.⁸³

Hız. Ali cömertliği, kahramanlığı, adaleti, cesareti, takvası, bilim ve bilgi sahibi olması ile öne çıkmıştır. Tarih içerisinde bilinen kahramanlıklarının yanında ayrıca o bir söz üstadıdır. Şiirlerinde gerçek hayatın her yönünü ustaca yansıtmıştır. Hız. Ali'nin şiirleri genellikle hakikat ve hikmet dolu derin manalar içeren sözlerden oluşmuştur. Şiirlerinde keskin ve sert bir üslûp kullanmıştır. Bu dili kullanmasının sebeplerinden biri, halifelîği süresince ortaya çıkan fitnelerin etkisidir.⁸⁴

4.1. Hız. Ali'nin "Ebu Turâb" Künyesi Ve Şiire Yansımaları

Resulullah'ın vefatının ardından Arap şiirinin devamlılığı, asırlardır şiir sanatının Arap toplumunda ne kadar tesirli olduğunu göstermiştir. Ayrıca Resulullah'ın kullandığı bazı ibareler de şiire yansımıştır. Örneğin Resulullah'ın, Hız. Ali'ye "Ebu Turâb" künyesini vermesinin bir hikayesi vardır: Resulullah bir gün kızı Fatıma'nın evine gider. Ancak Ali'yi evde göremeyince kızına "Amcanın oğlu nerede" diye sorar. Hız. Fatıma'da onun mescitte uzandığını söyler. Bunun üzerine Resulullah mescide gider ve Hız. Ali'yi sırtından ridası düşmüş ve üzerine toprak bulaşmış uzanır bir şekilde bulunca toprağı üzerinden silker, Hız. Ali o sıra doğrulur ve Resulullah efendimiz "otur Ey Ebu Turâb" der.⁸⁵ Bu olay üzerine aktarılan şiirlerde "Ebu Turâb" künyesi Hız. Ali için kullanılmıştır;

إذا ما مقلتي رمدت فكلی
ترب من نعال ابي تراب
هو البكاء في المحراب ليالا
هو الضحك في اليوم الضراب⁸⁶

Aşağıda şiirin tarafımızca yapılan tercümesi ve edebî çözümlemesi yer almaktadır.

Gözümden akan yaşlardan göz pınarlarım elemle dolsa

Ebu Turâb'ın ayakkabısında (kalan) topraktan gözüme sürme yaparım

O, geceleri mihrapta ağlayan gündüzleri savaş meydanında gülen idi.

Bu şiiri nakleden anonimdir. Sadece bir kişi tarafından değil, birkaç kişi tarafından söylenmiştir. Aynı şekilde et-Tevhidi'nin el-Besâir'inde şöyle geçmektedir;

Benim ve yeryüzündeki herkesin

Ebu Turab'ın ayakkabısındaki tozuna canımız feda!

"Ebu Turâb" lakabı "toprağın babası" anlamındadır, Hız. Ali'nin sevilen ve saygı duyulan lakaplarından biridir. Bu künyenin kullanılması onun İslâm'da örnek bir şahsiyet olduğunu, sade ve mütevazı kişiliğini ifade eder. Şiir de bu mütevazılığı yüceltmekte ve onu insanlara örnek göstermektedir. Şiirde "Ebu Turâb'ın ayakkabısında (kalan) topraktan gözüme sürme yaparım" ifadesi Hız. Ali'ye duyulan sevgiyi ve hayranlığı etkileyici bir dille yansıtmaktadır. Şair anonim olmakla birlikte, Hız. Ali'ye olan bağlılığını, ayakkabısındaki bir toprakla ilişki

⁸³ Mustafa Fayda, "Ali b. Ebî Tâlib", *Türkiye Diyanet Vâkfi İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vâkfi Yayınları, 1989), 2/378-381.

⁸⁴ Sırma, *Hız. Ali*, 120-135.

⁸⁵ Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*.

⁸⁶ Câbiç, *Hüsnu's-sihâbe fi şerhi eş'âri's-sahâbe*, 1/124-128.

kurarak dile getirmiştir. Bu da Hz. Ali'yle ilgili olan en ufak bir sembolün bile değerli görüldüğünü yansıtmaktadır. İkinci satırda Hz. Ali'nin, ibadetini derin duygularla eda ettiği hem de savaş meydanında düşmana korkusuzca bir tavır sergilediği anlaşılmaktadır.

4.2. Hz. Ali'nin Halifeliği Ve Kureyş İle İlişkilerinin Şiire Yansıması

Hz. Ali halife olduktan sonra Kureyş'e karşı tutumunu şu iki beyitte dile getirmiştir;

تکلم قريش تمناني لتقتلني فال وربك ما بروا وال ظفرو
فان هلكت فرهن زمتي لهموا بذات ودقين ال تعفوا لها أثر⁸⁷

Aşağıda şiirin tarafımızca yapılan tercümesi ve edebî çözümlenmesi yer almaktadır.

Kureyş beni öldürme temennisi (umudu) ile tekellüm etti

Allah'a yemin olsun ki bu cesaret onlarda yoktur zaten onlar da başaramayacaklardır

Eğer bir musibet üzere ölürsem zimmetim onlara rehindir

O halde borcuma karşı verdiğim rehin onlarındır.

Bu şiir analiz edildiğinde özellikle teşbih, mecaz, mübalağa ve te'kid gibi edebî sanatların ön planda olduğu görülmüştür. Şiirde açık bir teşbih doğrudan belirtilmemiştir ancak ifade biçimlerinde dolaylı benzetmeler yapılmıştır. Örneğin: “Kureyş beni öldürme temennisi (umudu) ile tekellüm etti.” Burada, “öldürme temennisi” bir beklenti ya da arzu ile özdeşleştirilerek dolaylı bir teşbih kurulmuştur. Hz. Ali, Kureyşli Müşriklerin onu öldürme planlarına karşı bir göz dağı vererek onları tahkir etmiştir. Kureyşlilerin cesareti, onu öldürmeye yetmeyeceğini ifade etmektedir. Bu da onun üstün bir liderlik ruhuna ve anlayışına sahip olduğunu göstermiştir. Genel olarak düşmanın hedefine ve bu hedefi başaramayacağına dair başta bir algı oluşturmuştur ve bu da düşman üzerinde düşünsel hakimiyet kurmasını sağlamıştır. “Allah'a yemin olsun ki bu cesaret onlarda yoktur zaten onlar da başaramayacaklardır.” Bu cümlede, Kureyş'in cesaret yoksunluğu ve başarısızlığı büyük bir kesinlikle ifade edilmiştir. Bu, okuyucuda Kureyş'in acizliğini daha güçlü bir şekilde hissettirmek için yapılmış bir mübalağa örneğidir. “Allah'a yemin olsun ki bu cesaret onlarda yoktur.” Burada yemin ifadesiyle vurgu artırılmış ve ifade kesinlik kazandırılmıştır. Tekit sanatı, dinleyiciyi veya okuyucuyu söylenenlere ikna etmek amacıyla sıkça kullanılmıştır. “Onlar da başaramayacaklardır.” Bu ifadede bir zıtlık sezgisi vardır; düşmanın öldürme niyeti ile bu niyetin başarısız olacağı vurgulanarak bir karşıtlık oluşturulmuştur. Bu metin, hem birinci şahıs (konuşan kişinin ifadeleri) hem de üçüncü şahıs (Kureyş'in davranışları) üzerinden ilerlemiştir. “Eğer bir musibet üzere ölürsem zimmetim onlara rehindir.” Bu ifadede “rehin” kelimesi gerçek anlamda değil, “yükümlülük, sorumluluk” anlamında mecaz olarak kullanılmıştır. Zimmette olan borçların ölümle birlikte bir tür bağlayıcılık oluşturduğu mecazi bir anlatımla ifade edilmiştir. “Zimmetim onlara rehindir.” Burada “rehin” kelimesi soyut bir anlam taşır. Kişinin sorumluluğu veya borçlarının karşılanması bir eşya gibi rehin bırakılmış gibi ifade edilmiştir. Bu kapalı istiareye örnek olarak değerlendirilmiştir. İkinci beyitte Hz. Ali, Müslüman kimliğini vurgulayarak ölümün, ilahi planın bir parçası olduğunu ve topluma

⁸⁷ Câbiç, *Hüsni's-sihâbe fi şerhi eş'âri's-sahâbe*, 1/132-136.

karşı olan sorumluluğunu dile getirmiştir. Bu şiir, Hz. Ali'nin düşman karşısındaki sabır ve kararlılığını, imanla hareket eden biri olduğunu göstermektedir.

Şiir, belâgat açısından sade fakat etkili bir yapı sergilemektedir. Özellikle mecaz, te'kit ve mübalağa gibi unsurlar, mesajın gücünü artırmıştır. Anlatım, düşmanın cesaret yoksunluğu ve başarısızlığına olan güveni vurgulamak için dikkatlice inşa edilmiştir.

4.3. Hendek Savaşı'nda Hz. Ali'nin Kahramanlığı Ve Şiirindeki Edebî Unsurlar

Hendek günü Amr, Hz. Ali'yi savaşa çağırır ve Hz. Ali üç kere Resulullah'tan izin alır, üçüncü de izin vermesi üzerine harp meydanında bir mübareze yaşanır ve Hz. Ali, Amr'ın boynunu uçarur. Bunun üzerine Hz. Ali bu şiiri söyler.⁸⁸

Şiire genel bir perspektiften bakıldığında beyitler, Hz. Ali'nin cesaretini, savaş meydanındaki kararlılığını etkileyici bir anlatımla ifade etmiştir. Şiir, Hz. Ali'nin düşmanlarına meydan okuduğunu, kendisine kurulan tuzaklardan korkmadığını ve savaşın zorluklarına rağmen ahlaki ve manevi bir duruş sergilemiştir.

اعلي يقتحم الفوارس هكذا
عنى وعنه أخروا اصحابي
فاليوم تمنعنى الفرار حفيظتى
ومصم في الرأسى ليس بناب
أدى عمير حين أخلص صقله
صافي الحجيذة يستفيض ثوابي⁸⁹

Aşağıda şiirin tarafımızca yapılan tercümesi ve edebî çözümlemesi yer almaktadır.

Süvariler beni böyle pusuya düşüreceklerini mi zannediyorlar?

Benden ve ondan (Amr) uzak durun ey arkadaşlarım!

Bugün kinim kaçmaktan beni alıkoydu

Keskin kılıç baştadır, kör gözde değil

'Umeyr kılıcının her tarafını cilaladığında

Sevabını bana verdi.

Bu şiir belâgat açısından oldukça zengin bir yapıda kurulmuştur. Şiir, edebî sanatlar açısından incelendiğinde: “Keskin kılıç baştadır, kör gözde değil” ifadesi açık bir teşbihi ifade etmektedir. Keskin kılıç, güçlü bir iradeyi temsil ederken, “kör gözde değil” kısmı etkisiz ve işlevsizliği sembolize etmiştir. Bu benzetme, gücün ve yetkinliğin doğru yerde olması gerektiğini ve Hz. Ali'nin düşmana karşı alaycı bir tavırla korkusuz olduğunu ve düşmanların oyunlarına karşı hazırlıklı olduğunu vurgulamıştır. “Umeyr kılıcının her tarafını cilaladığında sevabını bana verdi” ifadesinde “cilalamak” fiili mecazi anlam taşımaktadır. Burada kılıcı cilalamak, savaş için hazırlık yapmak anlamında kullanılmıştır. Hz. Ali'nin rakibiyle birebir mücadele etmek istediğini ve adil bir savaş anlayışına sahip olduğunu göstermiştir. “Bugün kinim kaçmaktan beni alıkoydu” ifadesi mübalağa içermektedir. Şairin burada öfkesini ve intikam arzusunu abartarak anlatması, metne duygusal bir yoğunluk katmıştır. Kin duygusunun Hz. Ali'yi alıkoyması yalnızca kişisel duygularla değil, inanç ve adalet

⁸⁸ İbn Hişâm, *es-Sîre en-Nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sekkâ vd. (Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1955), 2/219-223.

⁸⁹ Câbiç, *Hüsni's-sihâbe fi şerhi eş'âri's-sahâbe*, 1/142-144.

doğrultusunda savaştığına işaret etmiştir. “Süvariler beni böyle pusuya düşüreceklerini mi zannediyorlar?” ifadesi de zımni bir mübalağa barındırmaktadır. Şair, düşmanlarının kendisini tuzağa düşürme kapasitesine sahip olmadığını güçlü bir şekilde vurgulamıştır. “Keskin kılıç baştadır, kör gözde değil” ifadesinde bir tezat sanatına yer verilmiştir. Keskinlik ve körlük kavramları arasında kurulan zıtlık, mesajın daha etkili olmasını sağlamıştır. Şair, önce düşmanlarına hitap ederken bir anda arkadaşlarına yönelerek, “Benden ve ondan uzak durun ey arkadaşlarım” ifadesiyle bir hitap değişikliği yapmıştır. Bu sanat, metne hareket ve canlılık kazandırmakla birlikte “keskin kılıç baştadır” ibaresi, akıl ve bilincin önemini vurgulayan derin bir mesaj içermektedir. “Bugün kinim kaçmaktan beni alıkoydu” ifadesinde “kin” kişileştirilmiş ve bir engel olarak tasvir edilmiştir. Bu, kapalı bir istiare örneğidir. “Keskin kılıç baştadır, kör gözde değil” ifadesi kinaye içerir. Burada kılıç, gerçek anlamı ile mecazi anlamı bir arada taşımaktadır. Hem savaş aleti hem de yetkinlik anlamına gelebilecek şekilde kullanılmıştır. Şiirde, Umeyr ve Amr gibi şahıslara gönderme yapılması, tarihi bir olayı veya durumu hatırlatmak amacı taşımaktadır. Bu, telmih sanatına bir örnektir. Son iki beyitte anlatılan kılıç, fiziksel bir kılıçtan öte manevi bir anlam taşıyan, o kılıçla yapılan her eylemin ilahi bir bağlamda değerlendirildiğini ima etmektedir.⁹⁰

Bu şiir, kahramanlık, öfke ve intikam temaları etrafında şekillenen bir yapı sergilemiştir. Ayrıca şiir Hz. Ali'nin savaşta etkin liderlik gücünü yansıtmıştır. Tezat, mübalağa, iltifat ve istiare gibi belagat sanatları, şiiri hem anlam açısından derinleştirmiş hem de duygusal yoğunluğunu arttırmıştır. Şairin özgüveni ve kararlılığı, belâgat sanatlarının ustaca kullanımıyla etkileyici bir şekilde yansıtılmıştır.⁹¹

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışma, erken dönem Arap şiirinin sadece sanatsal bir ifade aracı olmadığını, aynı zamanda İslâm toplumunun tarihi, dini ve sosyal dönüşümlerini kayda geçiren birincil kaynak niteliği taşıdığını göstermektedir. Çalışma, Arap şiirinde kadın şairlerinin konumunun, özellikle mersiye ve ağıt türlerinde, kurucu ve belirleyici bir rol üstlendiğini ortaya koymaktadır. Hz. Fâtıma'nın Resulullah'ın vefatına dair mersiyesi, sadece kişisel bir matemin ifadesi değil, aynı zamanda İslâm toplumunda derin bir sevgi, teslimiyet ve kederin edebî açıdan en yüksek düzeyde formüle edildiği bir metin olarak tahlil etmiştir. Bu bulgu, kadının erken dönem Arap edebiyatındaki duygusal ve toplumsal olaylara dair söz söyleme yetkisini teyit etmektedir. Öte yandan yapılan analizler, Hz. Ali'nin şahsiyetinin şiire çok boyutlu olarak yansıdığını göstermektedir. “Ebu Turab” künyesi ve buna dair şiirler, onun manevi ve nebevi onurunu vurgularken; halifelik, Kureyş ile ilişkiler ve Hendek savaşı gibi olaylara dair şiirler ise onun ilmi derinliğini, dini otoritesini ve askeri kahramanlığını destansı bir dille belirtmektedir. Bu yansımalar, şiirin siyasi kimlik inşasındaki merkezi işlevini ifade etmektedir. Hz. Ali'nin halifeliği ve Kureyş ile olan ilişkilerine dair şiirler, dönemin toplumsal yapısını ve siyasi çatışmaları edebî üslupla göstermektedir. Bu durum, Arap şiirinin siyer ve tarih araştırmacıları için tamamlayıcı ve değerli bir kaynak olduğunu bir kez daha ortaya koymaktadır. Ulaşılan bulgular ışığında, bu çalışma Hz. Fâtıma'nın mersiyesi gibi metinlerin sadece edebî değil, aynı zamanda erken dönem İslâmî ağıt geleneğinin oluşumundaki etkisinin

⁹⁰ Câbiç, *Hüsnü's-sihâbe fi şerhi eş'âri's-sahâbe*, 1/146.

⁹¹ Hourani, *Arap Halkları Tarihi*, 90-93.

daha derinlemesine incelenmesini önermektedir. Öte yandan Hz. Ali' ye atfedilen veya onun hakkında yazılan şiirlerdeki siyasi ve itikadi sembolizmin karşılaştırmalı olarak analizi, gelecek çalışmalar için elzemdir. Hendek savaşındaki kahramanlık temalı şiirlerin, Arap edebiyatındaki epik ve destansı anlatı geleneği içindeki yeri ve bu anlatıların İslâm kültüründeki kahramanlık algısını nasıl şekillendirdiği araştırılmalıdır.

Sonuç olarak bu makale, erken İslâm döneminin temel şahsiyetlerinin ve önemli olaylarının Arap şiiri üzerinden yeniden okunmasıyla hem edebî hem de tarihi açıdan zengin bir perspektif sunmuştur.

KAYNAKÇA

- Aydın, Mustafa. "Arap Dili". *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi* 4/1 (2018), 4.
- Birinci, Ahmet. *Cahiliye Çağı Arap Şiirinde Hikmet*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024.
- Câbiç, Ali Fehmi. *Hüsni's-sihâbe fî şerhi eşâri-sahâbe*. 4 Cilt. İstanbul: Ruşen Matbaası, 1908.
- Çetin, Nihad Mazlum. *Eski Arap Şiiri*. İstanbul: Kapı Yayınları, 3., 2021.
- Demirayak, Kenan. *Arap Edebiyatı Tarihi*. 2 Cilt. Erzurum: Fenomen Yayıncılık, 2. Basım., 2019.
- Demirayak, Kenan. *Arap Edebiyatı Tarihi*. 3 Cilt. Erzurum: Fenomen Yayıncılık, 2. Basım., 2019.
- Demirayak, Kenan. *Arap Edebiyatı Tarihi*. 3 Cilt. Erzurum: Fenomen Yayıncılık, 3. Basım., 2019.
- Durmuş, İsmail. "Şiir". *Türkiye Diyanet Vâkfi İslam Ansiklopedisi*. 39/161. İstanbul: Türkiye Diyanet Vâkfi Yayınları, 2010.
- Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî (ö. 276/889), İbn Kuteybe. *Uyunul-ahbâr I-IV*. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1418.
- Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem (ö. 711/1311), İbn Manzûr. *Lisânul- Arab I-XV*. Beyrut: Dâru sâdir [t.y.], ts.
- Ergin, Ali Şakir. "Hansa". *Türkiye Diyanet Vâkfi İslam Ansiklopedisi*. 16/46-47. İstanbul: Türkiye Diyanet Vâkfi Yayınları, 1997.
- Fayda, Mustafa. "Ali b. Ebî Tâlib". *Türkiye Diyanet Vâkfi İslam Ansiklopedisi*. C. 2. İstanbul: Türkiye Diyanet Vâkfi Yayınları, 1989.
- Fırlalı, Ethem Ruhi. "Ali". *Türkiye Diyanet Vâkfi İslam Ansiklopedisi*. 2/371-374. İstanbul: Türkiye Diyanet Vâkfi Yayınları, 1989.
- Goldziher, **Ignac**. *Klasik Arap Literatürü*. çev. Rahmi **Er-** Azmi Yüksel. İstanbul: Vadi Yayıncılık, 5. Baskı., 2019.
- Güneş, Kadir. *Arapça Türkçe Sözlük*. İstanbul: Mektep Yayınları, 2. Basım., ts.
- Hişâm, İbn. *es-Sîre en-Nebeviyye*. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1955.
- Hourani, Albert. *Arap Halkları Tarihi*. çev. Yavuz Alogan. İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2. Basım., 1997.
- Hussein, Samia. *İslam Öncesi ve Peygamber Döneminde Arap Toplumunda Kadının Durumu al-Mar'a bayna al-Jahiliyya wa al-Islam*. Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Keylânî, Necip. *İslâmî Edebiyata Giriş*. çev. Ali Nar. İstanbul: Risale Yayınları, 1. Baskı., 1988.
- Koçak, İnci. *Arapça'nın Gelişme Yolları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1984.
- Köksal, M. Âsım. *Peygamberler Peygamberi Hazreti Muhammed Ve İslamiyet*. 8/3-4 Cilt. İzmir: Işık Yayınları, 2008.
- Öztürk, Yaşar Nuri. *Kadınlık Aleminin Sultanı Hz. Fâtıma*. İstanbul: Bodur Vakfı Yayınları, 2. Basım., 1982.
- Sa'd, Muhammed b. *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*. Beyrut: Dâr Şâdir, 4/2, 1957.
- Sırma, İhsan Süreyya. *Hz. Ali*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2023.
- Topal, Nilüfer- Acar, Ömer. "İki Kadın Tek Acı". *Dini Araştırmalar* 25/62 (2022), 315-333.
- Uzun, Mustafa İsmet. "Fatıma, Edebiyat". *Türkiye Diyanet Vâkfi İslam Ansiklopedisi*. 12/223-224. İstanbul: Türkiye Diyanet Vâkfi Yayınları, ts.
- Ürün, Ahmet Kazım. *Klasik Arap Edebiyatı*. İstanbul: Çizgi Yayıncılık, 2. Basım., 2015.

Yalar, Mehmet. "Arap Edebiyatında Şiir Kavramı Problemi Mukayeseli ve Analitik Bir Bakış". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/1 (2002), 215-217.

Yalar, Mehmet. "İslami Arap Şiiri ve Hz. Peygamber". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22/1 (2013), 219-220.

Kur'ân-ı Kerîm Meâli. çev. Elmalı'lı Muhammed Hamdi Yazır. 112 Cilt. İstanbul: Ayfa Yayınları, 3. Basım., 2009.

RİCÂL EDEBİYATINDA “MÜCÂBÜ’D-DA’VE” KAVRAMI

Doç. Dr., Serkan Çelikan

Çukurova Üniversitesi, scelikan@cu.edu.tr, Orcid: 0000-0001-6469-9533

ÖZET

Muhaddisler erken dönemlerden itibaren hadis râvîlerinin güvenilirliği meselesiyle ilgilenmişler ve bu çabanın sonucunda cerh ve ta’dîl ilmi doğmuştur. Râvîler değerlendirilirken bazı lafızlar kullanılmış, sonra bu lafızlar terim anlamlarına kavuşmuş ve yaygınlaşmıştır. Her biri râvîlerin farklı güvenilirlik düzeylerine delalet eden bu terimler içerisinde onların dinî duyarlılığını gösterenler de bulunmaktadır ki bu bilhassa, râvîlerde aranan iki temel nitelikten biri olan “adâlet” ile ilgilidir. Adâlet, râvîlerin manevî/ahlâkî olgunluklarını ve hadis rivayetinde yalandan uzak oluşlarını gösterir. Onların söz konusu niteliklere sahip olduğunu gösteren kavramların en dikkat çekici olanlarından biri “mücâbü’ d-dave” veya “müstecâbü’ d-da’ ve” dir. Kavram kişinin dualarının Allah katında kabul gördüğünü, dolayısıyla onun yüksek bir manevî seviyeye sahip olduğunu gösterir. Fakat bu tür kavramlar kullanılarak yapılan değerlendirmeler râvîlerin olgun kişiliğine ve kulluk bilincine işaret etse de onların hadis rivayeti açısından güvenilir olduğu anlamına gelmemektedir. Nitekim râvîlerde aranan ikinci temel nitelik “zabt” olup hadisleri hafızada veya yazılı belgelerde aslına uygun şekilde koruyabilme kabiliyetini ifade eder. Bu özellik dinî hassasiyeti yüksek her râvîde bulunmadığı için bazı âdil râvîlerin hadis rivayeti bakımından güvenilir olmadığına dair değerlendirmeler yapılmıştır. Çalışmamız, haklarında “mücâbü’ d-da’ ve/müstecâbü’ d-da’ ve” lafzının kullanıldığı bazı râvîleri ve bunların hadis rivayetindeki güvenilirlik seviyeleri ile ilgili bilgileri derleyerek söz konusu kavramın ricâl tenkidi açısından ifade ettiği değeri tespit etmeyi hedeflemiştir. Haklarında bu kavramın kullanıldığı birçok râvî belirlenmiş olmakla birlikte incelenen râvî sayısı sınırlı tutulmuştur. Netice itibarıyla ele alınan râvîlerin tamamının hadis rivayeti açısından güvenilir olmadığı, bazılarının sadûk gibi düşük bir güven düzeyine, bazılarının zayıf, metrûk, meçhul ve münkerü’l-hadîs gibi olumsuz değerlendirmelere konu oldukları saptanmıştır. Bu da hadis âlimlerinin rivayetleri sahih veya zayıf kabul ederken râvîlerin manevî/ahlâkî seviyelerini tek ölçüt olarak görmediklerini, onların rivayet ilmine yatkınlıklarını da göz önünde bulundurduklarını ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Mücâbü’ d-da’ ve, Râvî, Adâlet, Zabt.

THE CONCEPT OF “MUJÂB AL-DA‘WA” IN HADITH BIOGRAPHICAL LITERATURE

Assoc. Prof. Dr. Serkan Çelikan

Çukurova University, scelikan@cu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6469-9533

ABSTRACT

From the earliest periods, hadith scholars (muhaddithûn) have been concerned with the reliability of hadith transmitters (râwîs), and as a result of this effort, the discipline of al-jarh

wa al-ta'dîl (impugment and validation) emerged. In evaluating transmitters, certain expressions were employed, which later acquired technical meanings and became widespread. Among these terms, each of which indicates a level of reliability, there are also those that reflect the transmitter's religious sensitivity a matter particularly related to 'adâla (uprightness), one of the two essential qualities required in transmitters. 'Adâla refers to a transmitter's moral and spiritual integrity and his avoidance of falsehood in transmitting hadith. One of the most striking expressions used to indicate such qualities is mujâb al-da'wa (or mustajâb al-da'wa), which denotes a person whose supplications are accepted by God and who, therefore, possesses a high level of spiritual merit. However, while such expressions point to a transmitter's moral maturity and consciousness of servitude, they do not necessarily mean that he is reliable in hadith transmission. The second essential quality sought in transmitters is dabt (accuracy), which refers to the ability to preserve hadiths whether by memory or in written form faithfully to their original form. Since this quality is not found in every religiously devout transmitter, some individuals who were considered 'âdil (upright) were nonetheless judged unreliable in hadith transmission. This study aims to determine the significance of the term mujâb al-da'wa in the context of transmitter criticism by collecting information about several transmitters described with this expression and examining their levels of reliability in hadith transmission. Although many transmitters have been identified with this description, the number of individuals analyzed here has been limited. The study concludes that not all of the examined transmitters were reliable in hadith transmission; some were subject to negative evaluations such as sadûq, da'îf, matrûk, majhûl, or munkar al-hadîth. This finding demonstrates that hadith scholars did not consider a transmitter's spiritual or moral level as the sole criterion for authenticity but also took into account his competence and precision in the science of transmission.

Keywords: Hadith, Mujâb al-da'wa, Transmitter, 'Adâla, Dabt.

Giriş

Hz. Peygamber'in hadisleri ve sünneti İslam dinin Kur'ân-ı Kerîm'den sonraki ikinci temel kaynağı olarak kabul edilir. Bu bakımından erken dönemlerden itibaren âlimler bunların tespiti ve kaynağına aidiyeti hususunda titizlik göstermişlerdir. Bu çaba ilk aşamada sözü nakleden kimseler olan râvîlerin güvenilirliğinin araştırılmasını ve rivayetlerin tashihinin veya ta'dîfinin bunun neticesine göre belirlenmesini gerektirmiştir. Cerh ve ta'dîl ilmi mezkûr faaliyetin sonucu olarak ortaya çıkmış ve hadis ilimlerinin merkezindeki yerini her zaman korumuştur. Bu sahada telif edilen geniş hacimli eserler binlerce râvînin biyografisini ve hadis rivayetine ehil olup olmadıklarını ortaya koymuştur. Söz konusu eserlerde râvîlerin güvenilirlik seviyelerini belirten çeşitli nitelikler görülür. Bunlar İbn Ebû Hâtim tarafından sekiz aşama olarak belirlenen, daha sonraki âlimler tarafından da on iki aşamaya çıkarılan güvenilirlik düzeylerini ifade eden niteliklerdir.⁹² Kullanım sıklıkları birbirleri arasında farklılık gösteren bu nitelikler zamanla yerleşerek cerh ve ta'dîl ilminin temel kavramları haline gelmiştir. Bu kavramlardan bazıları râvîlerde aranan ve "adâlet" ve "zabt"⁹³ olarak isimlendirilen iki temel

⁹² Abdurrahmân b. Muhammed b. Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1953), 1/6-7; Mahmûd Tahhân, *Teysirü mustalahi'l-hadîs* (Riyâd: Mektebetü'l-Me'ârif, 1432/2011), 189-191.

⁹³ Adâlet râvînin Müslüman, âkil ve bâliğ oluşunu, dinî ve ahlâkî olgunluğunu ifade ederken zabt ise onların

özelliğinden bilhassa adâlete delalet eder ki “mücâbü’-d-dave” bunlardan birdir ve kısaca duası makbul kişi anlamındadır. Kavram bazı râvîler hakkında “müstecâbü’-d-da’ve” olarak da kullanılmaktadır.

Bu çalışma râvîler hakkında esasen bir övgü ifadesi olan söz konusu kavramın kimler hakkında kullanıldığını, bu kimselerin hadis rivayeti açısından gerçekten güvenilir olup olmadığını bazı örnek râvîler üzerinden tespit etmeyi hedeflemektedir. Nitekim râvîlerin manevî/ahlâkî üstünlüğünü gösteren söz konusu kavramın kişinin âdil olduğunu gösterdiği söylenebilir de bu, zabtın da râvîlerde aranan ikinci temel nitelik olması nedeniyle râvînin hadis rivayeti açısından güvenilir olduğunu kabul etmek için yeterli değildir. Bu bağlamda İmam Mâlik’e isnâd edilen bir söz oldukça önemlidir ki şöyledir: “*Bu ilim (hadis ilmi) dindir. O halde dininizi kimlerden aldığınıza iyi bakınız. -Mescid-i Nebevî’yi işaret ederek- Şu sütunların dibinde ‘Kâle Rasûlullah’ diyen yetmiş kişiyi gördüm. Onların hiçbirinden hadis almadım. Oysa her biri kendilerine devletin hazinesi emanet edilse güvenilecek kişilerdi. Fakat bu işin uzmanı değillerdi.*”⁹⁴ Bu yaklaşımın muhaddislerin genel kanaatini yansıttığı söylenebilir.⁹⁵ Nitekim Hatîb el-Bağdâdî de *el-Kifâye*’de bu ve buna benzer sözleri derlediği bölümün başlığını “Salâh-ı Hâl ve İbadet Ehli Olarak Tanınmakla Birlikte Zabıt ve Dirâyet Ehli Olmayan Kişilerle İhticâcın Terki”⁹⁶ olarak belirlemiştir ki yine söz konusu eğilime delalet eder. Hadis âlimlerinin rivayetlerin kabulünde dinî ve ahlâkî olgunluğu yeterli görmeyen ve üstün bir zekâ ve ezber yeteneğini de şart koşan bu tavır elimizde şu an mevcut bulunan nebevî bilgi varlığının güvenilirliği konusunda önemli bir ipucu vermektedir.

1. Mücâbü’-d-Da’ve Kavramı

“Mücâbü’-d-da’ve” iki kelimededen oluşmaktadır. Bunlardan ilki “mücâb” (مَجَاب) olup “c-v-b” (ج-و-ب) kök harflerinden türemiştir ve if’âl bâbından ism-i mefûldür. İcâbet edilen, yönelilen anlamına gelir.⁹⁷ Allah Teâlâ’nın ismi olan “mücîb” de kullarına yönelen, onların dualarını ve isteklerini kabul eden anlamındadır.⁹⁸ İkinci kelime ise “ed-da’ve” dir (الدعوة) ve “d-a-v” (د-ع-و) kök harflerinden türemiştir. Çağırma ve dua etmek anlamlarına gelir.⁹⁹ Kavram terkip olarak ise duasına icabet edilen yani duası kabul gören kimse anlamındadır. Yukarıda da

hocalarından öğrendikleri hadisleri, öğrendikleri andan naklettikleri ana kadar geçen sürede ezberlerinde veya yazılı olarak muhafaza edebilme kabiliyetlerini ve sika râvîlere muhalefet etmeme, hata, gaflet, telkin ve vehimden uzak bulunma hallerini gösterir. Bk. Hâkim en-Nîsâbü’rî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh, *Ma’rifetü ‘ulûmi’l-hadîs*, thk. es-Seyyid Muazzam Huseyn (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 1397/1977), 53; İbnü’s-Salâh, *Ulûmu’l-hadîs*, 104-105; Ahmed Muhammed Şâkir, *el-Bâ’isü’l-hasîs şerhu’l-İhtisâri ‘ulûmi’l-hadîs* (Beyrut: Dâru’l-Fîkr, 1416/1996), 66; Abdülkerim Zeydân - Abdulkahhâr Dâvûd Abdullâh, *Ulûmu’l-hadîs* (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle Nâşirûn, 1434/2013), 63-66; Mahmûd Tahhân, *Teyşîru mustalahi’l-hadîs* (Riyâd: Mektebetü’l-Me’ârif, 1432/2011), 182. Hadis râvîlerinin adâletiyle ilgili ölçütlere bilhassa Buhârî’nin yaklaşımı hakkında yapılan bir çalışma için bk. Osman Aydın, “Râvînin Adâletine İlişkin Hususiyetler Bağlamında Buhârî’nin Hadis Ricâline Yaklaşımı ‘el-Câmiu’s-Sahîh Özeline’”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/32 (2017), 741-770.

⁹⁴ Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Bağdâdî, *el-Kifâye fi ma’rifeti usûli ‘ilmi’r-rivâye*, thk. Ebû İshâk İbrâhîm b. Mustafâ ed-Dimyâtî (Mît Ghamr: Dâru’l-Hüdâ, 1423/2003), 1/470.

⁹⁵ Başka muhaddislerden nakledilen yine bu anlamdaki birçok söz için bk. Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 1/467-474.

⁹⁶ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 1/467.

⁹⁷ Cemalüddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, thk. Abdullah Ali el-Kebîr vd. (Kahire: Dâru’l-Maârif, ts.), 1/716.

⁹⁸ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, 1/716.

⁹⁹ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, 2/1385.

işaret edildiği üzere bazı râvîler hakkında aynı fiilin istifâl bâbından ism-i mefûl olarak “müstecâbü’ d-da’ ve” (مستجاب الدعوة) şeklinde kullanıldığı görülmekle birlikte anlam cihetiyle iki kavram arasında fark bulunmadığı söylenebilir.

Söz konusu kavram tasavvuf ilminde de kendine yer bulmuş olup duası Allah katında makbul olan velîler hakkında kullanılmıştır.¹⁰⁰ Diğer yandan tasavvufta kulun yüksek manevî düzeyine delalet eden başka kavramların bulunduğu da görülmektedir. Örneğin “abdal” denilen bir zümreden bahsedilmektedir ki bunlar bütün insanlara karşı iyi niyetli, kendilerine kötülük edenleri bağışlayan, ellerindeki başkalarıyla paylaşan, kazâ ve kadere gönül hoşluğuyla boyun eğen, haramlardan titizlikle kaçınan, ibadetlerde ihlâs ve samimiyete önem veren, sevgi, şefkat ve iyi niyet gibi ahlâkî faziletlerle donanmış kişiler olarak tanımlanır.¹⁰¹ Hadis âlimleri içerisinde de hakkında hem mücâbü’ d-da’ ve hem de abdal kavramının birlikte kullanıldığı kimseler vardır ki bunlardan biri olan Abdullah b. el-Mübârek’e (ö. 181/797)¹⁰² aşağıda yer verilecektir.

Mücâbü’ d-da’ ve kavramı bu lafızlarla ve bir manevî düzey ifadesi olarak Kur’ân-ı Kerîm’de geçmemektedir. Fakat Bakara suresinde farklı bir formda geçtiği görülür ki şöyledir: “Kullarım sana beni sorduklarında (bilsinler ki) muhakkak ben (onlara) yakınum. Bana dua ettiğinde dua edenin duasına icabet ederim (اجيب دعوة الداع). Şu halde onlar da benim davetime uysunlar ve bana iman etsinler ki doğru yolu bulabilsinler.”¹⁰³ Görüldüğü üzere bu âyet genel anlamda bütün insanları sadece Allah’a dua ve ibadete teşvik etmekte ve cahiliye devri putperestliğindeki aracı tanrılar düşüncesini reddetmektedir. Dolayısıyla âyetin özel bir manevî düzeyle ilgili olmasından ziyade Allah’a iman eden ve ona yönelen bütün kullar hakkında ve genel içerikli olduğu düşünülebilir. Öte yandan yüksek bir manevî seviyeye delalet eden başka terimler de Kur’ân’da yer almaktadır ki “mukarrebûn” bunlardandır.¹⁰⁴ Kelime Allah’a yakın kullar hakkında kullanılmıştır ki bilhassa onların ahiretteki durumları ile ilgili görünmektedir.¹⁰⁵ Fakat ahiretteki bu yakınlığın kulun dünyada sahip olduğu yüksek dinî bilinç ve dinî yaşantı seviyesinden kaynaklandığı da izaha muhtaç değildir. Bazı hadislerde ise bir manevî mertebe anlamından farklı olarak söz konusu niteliğin bulunduğu kimseler hakkında bilgi verildiği görülür. Örneğin Hz. Peygamber (s.a.v.) asla reddedilmeyecek üç duadan bahsettiği bir hadisinde bunların mazlumun ve misafirin duaları ve ebeveynin çocuğuna yaptığı dualar olduğunu belirtir.¹⁰⁶ Bir başka hadis ise “Allah’ın kulları içinde öyleleri vardır ki eğer Allah’a yemin etse, Allah onun yemini yerine getirir.”¹⁰⁷ şeklinde olup yine Allah’ın, kuluna derhal yöneldiğini göstermesi bakımından söz konusu kavramla ilişkili sayılabilir. Mezkûr

¹⁰⁰ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Kültüründe Keşif ve Kerâmet* (İstanbul: Sufi Kitap, 2008), 86.

¹⁰¹ Süleyman Uludağ, “Abdal”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988), 1/59.

¹⁰² Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü’ t-Tehzîb* (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1404/1984), 5/337, 338.

¹⁰³ Bakara, 2/186.

¹⁰⁴ Vâkıa, 56/10-11.

¹⁰⁵ Ebü’l-Ferec Cemalüddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr fi’l-ilmî’ t-tefsîr*, thrc. Ahmed Şemsüddîn (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2009), 7/324.

¹⁰⁶ Ebû Abdillâh Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaût vd. (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1416/1995), 12/479, (No: 7510); Ebû Dâvûd, “Salât”, 364 (No: 1536); Tirmizî, “Birr”, 7 (No: 1905).

¹⁰⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 20/129 (No: 12704).

hadisin kısmen daha mufassal bir metninde bu kulların zayıf, toplumda önemsenmeyen, fakir, sade ve cennet ehli kimseler oldukları da haber verilmiştir.¹⁰⁸

Öte yandan mücâbü'd-da've kavramının hem mezkûr lafızla ve hem de farklı ibarelerle bazı sahâbîler hakkında kullanıldığı da görülmektedir ki Sa'd b. Ebî Vakkâs (ö. 55/675), Alâ' b. Abdullâh el-Hadramî (ö. 21/642), Saîd b. Zeyd (ö. 51/671), İmrân b. Husayn (ö. 52/672) ve Berâ b. Mâlik (ö. 20/641) bunlardandır.¹⁰⁹ Fakat ashâbın tamamının hadis rivayeti bakımından âdil oldukları (ان الصحابة كلهم عدول) ve ricâl tenkidi ilminin kapsamı dışında buldukları şeklindeki, Ehl-i sünnet âlimleri arasında kabul gören kanaat¹¹⁰ sebebiyle onlar çalışmaya konu edilmemiştir. Nitekim bu yaklaşımdan kaynaklı olarak ricâl edebiyatında da sahâbîlerin biyografilerine dair bilgi verilmiş olmakla birlikte tevsik veya tad'îflerine dair değerlendirmelerin yer almadığı görülmektedir.

Kavram yukarıda da işaret edildiği üzere cerh ve ta'dîl ilminde güvenilirlik düzeyini gösteren ıstıhlardan biri olarak bazı râvîleri nitelendirmek için kullanılır. Buna göre söz konusu râvîler yüksek bir manevî ve ahlâkî düzeye sahiptirler. Zâhid bir yaşam tarzını tercih ederler ve nafile ibadetlere büyük önem verirler. Bunlar hakkında ricâl edebiyatında "âbid" teriminin kullanıldığı da görülür.¹¹¹ Başka nedenlerinden de bahsedilebilmesi mümkün olmakla birlikte özellikle söz konusu manevî çabanın bu şahsiyetlerin dualarının Allah katında makbul olmasını sağladığı anlaşılmaktadır. Zikredilen bu erdemler hadis râvîlerinde aranan iki temel vasıftan biri olan adâlet ile doğrudan ilgilidir.

2. Mücâbü'd-Da've Terimi İle Nitelenen Bazı Râvîler

Bu bölümde hakkında "mücâbü'd-da've" veya "müstecâbü'd-da've" ifadesi kullanılan bazı râvîler kronolojik olarak ele alınacaktır. Esasen bu vasıfta birçok râvî, muhaddis ve âlim bulunmakla birlikte çalışmanın hacmini genişletmemek adına sınırlı sayıda râvîden bahsedilecektir.

2.1. Tâvûs b. Keysân (ö. 106/725)

Tâbiîn neslinin önemli temsilcilerinden olan Tâvûs'un "müstecâbü'd-da've" olduğu belirtilmiş ve Yemen'in ibadete düşkünlüğüyle ve fıkıh bilgisiyle tanınan simalarından biri

¹⁰⁸ Ma'mer b. Ebî Amr Râşid Ebû Urve el-Basrî, *el-Câmi'*, (Abdurrezzâk es-San'ânî'nin el-Musannef'iyle birlikte), thk. Habîburrahmân el-A'zamî (Pakistan: el-Meclisü'l-İlmî/Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1403/1983), 11/306 (No: 20612); Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh* (Riyad: Dâru's-Selâm, 1999), "Edeb", 61 (No: 6071); Ebû'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc, *el-Câmi'u's-sahîh* (İstanbul: Çağrı Yayınları ve Dâru Sehnûn, 1413/1992), "Cennet", 47 (No: 2853).

¹⁰⁹ Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *Kitâbu's-sikât*, thk. Seyyid Şerefüddîn Ahmed (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1395/1975), 3/27, 289; Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ ve'l-luğât*, thk. Abduh Ali Kûşk (Beyrut: Dâru'l-Feyhâ/Dâru'l-Menhel Nâşirûn, 1440/2022), 1/517, 2/73; Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehbî, *Tezkiretü'l-huffâz*, thk. Zekeriyâ Umeyrât (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1998), 1/21.

¹¹⁰ Ebû Amr Osman b. Abdurrahmân İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî, *Ulûmu'l-hadîs*, thk. Nûruddîn İtir (Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-Mu'âsir/Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1406/1986), 56.

¹¹¹ Bk. İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6/61; Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânu'l-Mizân*, thk. Dâiretü'l-Meârifî'n-Nizâmiyye-Hind (Beyrut: Müessesetü'l-A'lemî li'l-Matbûât, 1406/1986), 1/491; Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *Takribu't-Tehzîb* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1995), 2/209.

olduğuna işaret edilmiştir.¹¹² Onun manevî/ahlâkî düzeyini göstermesi bakımından İbn Abbâs'a (ö. 68/687-88) isnat edilen “*Tâvûs'un cennetliklerden olduğunu zannederim.*”¹¹³ şeklindeki söz oldukça önemlidir. Amr b. Dînâr da (ö. 126/744) onun bir benzerini kesinlikle görmediğini söylemiştir.¹¹⁴

Tâvûs'un hadis rivayetindeki güvenilirliği konusunda ittifak olduğu söylenebilir. Nitekim Yahyâ b. Maîn (ö. 233/848) ve Ebû Zür'a er-Râzî (ö. 264/878) onu sika kabul etmişlerdir.¹¹⁵ Yine Zehebî (ö. 748/1348) Tâvûs'u imâm olarak nitelemiş ve ilim ve ameldeki öncülüğüne vurgu yapmış, İbn Hacer (ö. 852/1449) ise sika, fakih ve fazilet ehli bir kimse olduğunu söylemiştir.¹¹⁶

2.2. Hayve b. Şüreyh el-Mısırî (ö. 158/775)

Duası makbul râvîlerden biri olarak Mısır'ın ibadet ve zahitçe yaşam konusunda önde gelenlerinden biri olan Hayve b. Şüreyh'in de ismi zikredilir ki duası sayesinde elindeki taşın hurmaya dönüştüğü haber verilmiştir.¹¹⁷ Hayve hakkında İbn Vaddâh'ın bana ulaştı ki diyerek aktardığı harikulade bir olay daha bulunmaktadır. Buna göre bir adam Kâbe'yi tavaf ederken “*Allah'im! Borcumu ödeyebilmemi nasip et!*” diye dua etmekteydi. Sonra bu adam rüyasında kendisine “*Eğer borcunun ödenmesini istiyorsan Hayve b. Şüreyh'e git, senin için dua etsin.*” denildiğini gördü. Adam bunun üzerine cuma günü ikinci vaktinden sonra İskenderiye'ye gitti. -Hayve b. Şüreyh'i buldu- ve hadisenin devamını şöyle aktardı: “*Bekledim. Tâ ki Hayve'nin etrafı dinarlarla doldu. Bana 'Allah'tan kork ve sadece borcun kadarını al.' dedi. Ben de yalnız üç yüz dinar aldım.*”¹¹⁸ Zehebî de Hayve'nin keramet sahibi olduğuna işaret eder.¹¹⁹ Abdullah b. el-Mübarek'in “*Bana kim anlatıldıysa onunla karşılaştığımda anlatıldığı kadar üstün bulmadım ancak Hayve b. Şüreyh hariç.*”¹²⁰ şeklindeki sözü de onun hakkında önemli bir tanıklıktır.

Hayve bir hadis râvîsi olarak da güvenilir bulunmuştur. Nitekim İbn Sa'd (ö. 230/845), Yahyâ b. Maîn, Ebû Hâtim (ö. 277/890) ve İclî (ö. 261/875) onu sika kabul etmişlerdir.¹²¹ Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) ise sika-sika olarak değerlendirmiştir.¹²²

¹¹² İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4/391

¹¹³ Cemâlüddîn Ebû'l-Haccâc Yûsuf el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl fî esmâi'r-ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd Marûf (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1403/1983), 13/359.

¹¹⁴ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 4/500.

¹¹⁵ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 4/501.

¹¹⁶ Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, *el-Kâşif fî marifeti men lehû rivâyetün fi'l-kütubi's-sitte*, thk. Muhammed Avvâme, Ahmed Muhammed Nemr el-Hatîb (Cidde: Dâru'l-Kible li's-Sekâfeti'l-İslâmiyye/Müessesetü Ulûmi'l-Kur'an, 1992), 1/512; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, 1/69; İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, 1/449.

¹¹⁷ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6/247.

¹¹⁸ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 3/62.

¹¹⁹ Zehebî, *el-Kâşif*, 1/360.

¹²⁰ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 3/306-307; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6/247.

¹²¹ Muhammed b. Sa'd b. Menî' ez-Zühri, *Kitâbu't-tabakâti'l-kebir*, thk. Ali Muhammed Ömer (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1421/2001), 9/522; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 3/307; Ahmed b. Abdullah el-İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, thk. Abdülâlîm Abdülazîm el-Bestevî (Medine: Mektebetü'd-Dâr, 1405/1985), 1/328.

¹²² İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 3/306.

2.3. Asbağ b. Zeyd b. Ali el-Cühenî (ö. 159/776)

Asbağ'ın duasının makbul olduğuna dair değerlendirme Muhammed b. Harb el-Vâsıtî'den (ö. 206/821) nakledilmiş olup onun hakkında “müstecâbü'd-da've” ifadesini kullanmıştır.¹²³ Ricâl âlimlerinin Asbağ hakkındaki görüşleri ise farklılık göstermektedir. Örneğin İbn Sa'd, onun hadiste zayıf olduğunu söylemiştir.¹²⁴ Fakat Yahyâ b. Maîn bu râvîyi sika kabul etmişken¹²⁵, Ahmed b. Hanbel kendisinde bir sorun bulunmadığını belirterek “*Yezîd b. Hârûn'un ondan yaptığı rivayetler ne güzeldir.*”¹²⁶ demiştir. Ayrıca Ebû Hâtim Asbağ'ın hadislerinde bir sakınca olmadığını söylemiş, Ebû Zür'a ise onu şeyh olarak nitelemiştir.¹²⁷ Ancak bu râvî hakkındaki İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) görüşü de İbn Sa'd'ınki gibi olumsuzdur. Nitekim o, Asbağ'ın çok hata yaptığını ve teferrüd ettiği zaman onun haberiyle ihticâcın caiz olmadığını kaydetmiştir.¹²⁸ Diğer yandan İbn Adî (ö. 365/976), Yezîd b. Hârûn'un (ö. 206/821) Asbağ'dan rivayet ettiği üç hadis nakletmiş, bunların mahfûz olmadığını belirtmiş ve Yezîd b. Hârûn dışında bu hadisleri ondan rivayet eden herhangi birini bilmediğini söylemiştir.¹²⁹ Fakat İbn Hacer bu rivayetleri Asbağ'dan başkalarının da naklettiğini ifade etmiştir.¹³⁰ Yine Dârekutnî (ö. 385/995), “*Hakkında olumsuz konuşmuşlardır ama bana göre sikadır.*” demiş, Âcurî (ö. 360/970), Ebû Dâvûd'dan naklen sika olduğunu söylemiş, Mesleme b. Kâsım ise “leyyin” (hadiste özensiz/dikkatsiz) olduğunu ve hüccet sayılmayacağını belirtmiştir.¹³¹ Zehebî ise Asbağ'ın sadûk olduğu kanaatindedir.¹³²

2.4. İkrime b. Ammâr (ö. 159/776)

Hakkında “mücâbü'd-da've” kavramının kullanıldığı¹³³ râvîlerden İkrime b. Ammâr'ın güvenilirlik düzeyi ile ilgili bilgiler farklılık göstermektedir. Örneğin Yahyâ b. Maîn¹³⁴, İclî¹³⁵, Tanâfisî (ö. 233/847), Ya'kûb b. Şeybe (ö. 262/875), Ebû Dâvûd, İshâk b. Ahmed el-Buhârî (ö.?) ve Dârekutnî onu sika kabul etmişlerdir.¹³⁶ Yahyâ b. Maîn'den nakledilen başka bir değerlendirmeye göre ise o, İkrime'nin “sadûk” olduğunu ve kendisinde bir sorun bulunmadığını (lâ be'se bihî) söylemiştir.¹³⁷ Onun “sadûk” olduğunu Zehebî¹³⁸ ve İbn Hacer

¹²³ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 1/315.

¹²⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9/314.

¹²⁵ Yahyâ b. Maîn, *Târîhu İbn Ma'in (Rivâyetü'd-Dûri)*, thk. Ahmed Muhammed Nûr Seyf (Mekke: Merkezü'l-Bahsi'l-İlmî ve İhyâi't-Turâsi'l-İslâmî, 1399/1979), 4/410.

¹²⁶ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2/320, 321.

¹²⁷ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2/321.

¹²⁸ Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *Kitâbu'l-mecrûhine mine'l-muhaddisîn ve'd-du'afâ' ve'l-metrûkîn*, thk. Mahmûd İbrâhîm Zâyid (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1412/1992), 1/174.

¹²⁹ Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî el-Cürcânî, *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl*, thk. Yahyâ Muhtâr Gazâvî (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1409/1988), 1/409.

¹³⁰ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 1/315.

¹³¹ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 1/315.

¹³² Zehebî, *el-Kâşif*, 1/254.

¹³³ Zehebî, *el-Kâşif*, 2/33.

¹³⁴ Yahyâ b. Maîn, *Târîhu İbn Ma'in*, 4/123; Ebû'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali İbnü'l-Cevzî, *Kitâbu'u-du'afâ' ve'l-metrûkîn*, thk. Ebû'l-Fidâ Abdullâh el-Kâdî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1406/1986), 2/185; Muhammed b. Ahmed ez-Zehabî, *el-Muğni fî'd-du'afâ'*, thk. Nûreddîn İtr (Katar: İdâratu İhyâi't-Turâsi'l-İslâmî, ts.), 2/2.

¹³⁵ İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, 2/144.

¹³⁶ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 7/234.

¹³⁷ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 7/11.

¹³⁸ Zehebî, *el-Muğni'*, 2/2.

de¹³⁹ belirtmiştir ki bu daha düşük bir güvenilirlik düzeyini gösterir. Ali b. el-Medîni (ö. 234/848-49) ise İkrime'yi tevsik etmekle birlikte Yahyâ b. Ebî Kesîr'den (ö. 129/747) naklettiği rivayetleri münker saymıştır.¹⁴⁰ İlgili rivayetler hakkındaki bu görüş Yahyâ b. Saîd el-Kattân'a da (ö. 198/813) nispet edilmektedir.¹⁴¹ Ahmed b. Hanbel'in bu râvînin İyâs b. Seleme (ö.?) dışındaki kimselerden rivayet ettiği hadislerin muztarib olduğunu söylediği nakledildiği gibi¹⁴² Onun, İkrime'nin hadislerini genel olarak zayıf kabul ettiği de belirtilmiştir.¹⁴³ Ebû Hâtim ise bu râvînin, sadûk olmakla birlikte hadis rivayetinde bazen yanıldığını ve tedlîs yaptığını, özellikle Yahyâ b. Ebî Kesîr'den naklettiği rivayetlerde bazı hatalarının bulunduğunu söylemiştir.¹⁴⁴ Buhârî'nin, İkrime'nin, yazılı bir hadis nüshasına sahip olmadığını ve hadislerinin muztarib olduğunu söylediği de nakledilir.¹⁴⁵ Nitekim *es-Sahîh* 'inde ondan hadis rivayet etmemiş, sadece bir hadisin farklı bir isnâdına işaret etme sadedinde İkrime'den bahsetmiştir.¹⁴⁶

2.5. Eyyûb b. Vâil (ö. ?)

Basra halkının âbid şahsiyetlerinden biri ve mücâbü'da've olduğu belirtilmiştir.¹⁴⁷ Fakat onun metrûk¹⁴⁸ ve meçhûl olduğuna dair değerlendirmeler de vardır.¹⁴⁹ Buhârî'nin kaydettiğine göre o, Nâfi' (ö. 117/735) aracılığıyla İbn Ömer'den (ö. 73/693), o da Hz. Peygamber'den (s.a.v.) dua hakkında bir hadis rivayet etmiş olup bu hadis Basralılar arasında yaygın olmakla birlikte mütâbii (başka isnâdlarla nakledilen bir metni) bulunmamaktadır.¹⁵⁰ Yine Buhârî ondan Hammâd b. Zeyd'in (ö. 179/795) ve Ebû Hilâl er-Râsibî'nin (ö. 160/776) hadis rivayet ettiğini belirtmiştir.¹⁵¹ İbn Hibbân ise ondan rivayet edenler arasında Mürcî b. Veddâ' er-Râsibî'yi de (ö.?) zikretmiştir.¹⁵² İbn Adî ise onu tanımadığını, hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadığını, muhtemelen Basralı olduğunu, Buhârî'nin zikrettiği bu tek hadis dışında onun başka bir rivayetinin bulunduğunu sanmadığını söylemiştir.¹⁵³ Ukaylî (ö. 322/934) söz konusu hadisi "Hammâd b. Zeyd → Eyyûb b. Vâil → Nâfi' → İbn Ömer" senediyle ve "Onlar kötü ahlâktan Allah'a sığınır." (كانوا يتعودون من سوء الأخلاق) ifadesini içerir şekilde rivayet etmiştir.¹⁵⁴

¹³⁹ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 1/685.

¹⁴⁰ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 7/233-234.

¹⁴¹ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 7/10; İbnü'l-Cevzî, *Kitâbu'd-du'afâ ve'l-metrûkîn*, 2/185; Zehebî, *el-Muğni'*, 2/2.

¹⁴² İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 7/10.

¹⁴³ İbnü'l-Cevzî, *Kitâbu'd-du'afâ ve'l-metrûkîn*, 2/185; Zehebî, *el-Muğni'*, 2/2.

¹⁴⁴ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 7/11.

¹⁴⁵ Zehebî, *el-Muğni'*, 2/2.

¹⁴⁶ Buhârî, "Edeb", 73 (No: 6103).

¹⁴⁷ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6/61; İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, 1/491.

¹⁴⁸ İbnü'l-Cevzî, *Kitâbu'd-du'afâ ve'l-metrûkîn*, 1/134.

¹⁴⁹ Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî (Beirut: Dâru'l-Ma'rîfe, 1382/1963), 1/295; İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, 1/491.

¹⁵⁰ Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *et-Târihu'l-kebir* (Haydarâbâd: Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmâniyye, ts.), 1/425; İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, 1/491.

¹⁵¹ Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, 1/425; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2/261; İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, 1/491.

¹⁵² İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6/61; İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, 1/491.

¹⁵³ İbn Adî, *el-Kâmil*, 1/358; İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, 1/491.

¹⁵⁴ İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, 1/491.

Dârekutnî'nin bu râvî hakkındaki kanaati ise farklıdır. Buna göre o Eyyûb'un az hadis rivayet eden, fakat kendisinde bir sorun bulunmayan (lâ be'se bihî) bir râvî olduğunu söylemiştir.¹⁵⁵

2.6. Abdullah b. el-Mübârek (ö. 181/797)

Mücâbü'd-da've olduğu söylenen muhaddislerden birisi de Abdullah b. el-Mübârek'tir. Onun bu özelliğine dair bir rivayet de vardır. Ebû Vehb'in naklettiğine göre bizzat şahit olduğu bir olayda Abdullah görme engelli birine rastlamış, bu zat kendisinden dua istediğinde Abdullah ona dua etmiş ve akabinde Allah Teâlâ görme duyusunu bu zata geri vermiştir.¹⁵⁶ Onun sayısız kerametlere sahip olduğu da ifade edilmiştir.¹⁵⁷

Abdullah b. el-Mübârek büyük bir muhaddis ve ilim adamı olmasının yanında zühd ve takvasıyla da meşhurdur. Ahlakî erdemleriyle birlikte hadis rivayetindeki güvenilirliği ile ilgili olarak da birçok değerlendirme bulunmaktadır.¹⁵⁸ Örneğin İbn Sa'd onun çok hadis naklettiğini ve çeşitli konularda birçok kitap tasnif ettiğini belirtmiş ve sika, me'mûn ve hüccet olarak değerlendirmiştir.¹⁵⁹ İclî de Abdullah'ı sika-sebt kabul etmiş, sâlih bir kimse olduğunu belirtmiştir.¹⁶⁰ Onun Hz. Peygamber'le arkadaşlık ve onunla birlikte cihada katılma dışında sahâbeden bir farkı olmadığı dahi söylenmiştir.¹⁶¹

2.7. Mufaddal b. Fedâle b. Ubeyd (ö. 181/797)

Dindarlığına ve takva sahibi olduğuna vurgu yapılan Mufaddal'in mücâbü'd-da've olduğu da belirtilmiştir.¹⁶² Buna örnek olarak nakledilen bir rivayete göre ise o, dünyevî arzuları ve hırsları (tûl-i emel) kendisinden alması için Allah'a dua etmiş, Allah da bunları ondan almıştır. Fakat daha sonra neredeyse aklını yitirecek düzeye ulaşmış ve dünyadaki her şey onu için önemsiz hale gelmiştir. Bunun üzerine Allah'a bu arzuları kendisine geri vermesi için dua etmiş ve Allah da bunları ona geri vermiştir.¹⁶³

Mufaddal'in güvenilirlik düzeyi hakkındaki değerlendirmeler ise farklılık göstermektedir. Örneğin Yahyâ b. Maîn onu sika saymış¹⁶⁴, Zehebî de sika ve imâm olarak değerlendirilmiştir.¹⁶⁵ Fakat daha düşük güvenilirlik düzeyine delalet eden değerlendirmeler olarak Ebû Hatim onu sadûk kabul etmiş, Ebû Zür'a ise kendisinde bir sorun bulunmadığını (lâ be'se bihî) söylemiştir.¹⁶⁶ İbn Sa'd'ın Mufaddal hakkındaki kanaati ise olumsuzdur ki onun

¹⁵⁵ İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, 1/491.

¹⁵⁶ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 5/337.

¹⁵⁷ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 5/337.

¹⁵⁸ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 5/336-338.

¹⁵⁹ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 5/337.

¹⁶⁰ İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, 2/54.

¹⁶¹ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 5/336.

¹⁶² Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 4/170.

¹⁶³ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 4/170.

¹⁶⁴ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8/317.

¹⁶⁵ Zehebî, *el-Kâşif*, 2/289.

¹⁶⁶ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8/317.

münkerü'l-hadîs olduğunu kaydetmiştir.¹⁶⁷ Ancak İbn Hacer, İbn Sa'd'ın bu râvîyi zayıf sayarak hata yaptığını belirtmiş ve Mufaddal'in sika, fâdil ve âbid olduğunu ifade etmiştir.¹⁶⁸

2.8. Abdullah b. Mesleme el-Ka'nebî (ö. 221/836)

Abdullah hakkında mücâbu'd-da've kavramını kullanan Amr b. Alî el-Fellâs'tır (ö. 249/864).¹⁶⁹ Abdullah hadis rivayetinde ise mutkîn (titiz ve dikkatli) sayılmış, özellikle Yahyâ b. Maîn'in ve Ali b. el-Medîni'nin, İmam Malik'ten rivayet edenler içerisinde onu en güvenilir râvî saydıkları belirtilmiştir.¹⁷⁰ İclî de Abdullah'ı sika ve sâlih bir kimse olarak tanımlamış ve *Muvatta'*nın yarısını Mâlik'in ona okuduğunu (semâ), geri kalan yarısını ise onun Mâlik'e okuduğunu (kıraat) belirtmiştir.¹⁷¹ Ebû Hâtim'in kanaati de onun sika-hüccet olduğu yönündedir.¹⁷² Aynı şekilde İbn Hacer, Abdullah'ın sika ve ibadete düşkün bir kimse olduğunu kaydetmiştir.¹⁷³ Hakkında yapılan, sadece Allah rızası için hadis nakleden iki kişiden biri olduğu şeklindeki değerlendirme onun dinî samimiyeti hususunda önemli bir ipucudur.¹⁷⁴

Sonuç

Bu çalışmada ricâl edebiyatında hadis râvîlerini ta'dîl etmek için kullanılan "mücâbü'd-da've/müstecâbü'd-da've" kavramı incelenmiş ve haklarında bu ifade kullanılan bazı hadis râvîlerinin güvenilirlik düzeyleri ile ilgili kanaatler derlenerek söz konusu kavramın râvî tenkidi bakımından taşıdığı değer belirlenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda sekiz râvî ele alınmış ve netice itibarıyla bunlardan beşinin hadis rivayeti açısından güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Nitekim cerh ve ta'dîl âlimlerinin söz konusu râvîlerden Tâvûs b. Keysân, Hayve b. Şüreyh, Abdullah b. el-Mübârek, Mufaddal b. Fedâle b. Ubeyd ve Abdullah b. Mesleme el-Ka'nebî hakkındaki kanaatlerinin sika oldukları yönünde olduğu tespit edilmiştir.

Öte yandan haklarında "mücâbü'd-da've/müstecâbü'd-da've" kavramının kullanıldığı râvîlerden bazılarının güvenilir olmadığı ve zayıf, metrûk, meçhul ve münkerü'l-hadîs gibi olumsuz değerlendirmelere konu oldukları da saptanmıştır ki bunlar Asbağ b. Zeyd b. Ali, İkrime b. Ammâr ve Eyyûb b. Vâil olmak üzere üç râvîdir. Mezkûr râvîler hakkında güvenilir olduklarına dair de istisnâî değerlendirmeler bulunmakla birlikte bunun, söz konusu ta'dîl ifadesinin hadis ricâli hakkında -en azından bazı ricâl âlimleri açısından- mutlak bir güveni temsil etmediği şeklinde varılabilecek sonucuna tesir etmeyeceği düşünülebilir. Dolayısıyla râvîlerde mutlak bir dindarlığın ve yüksek bir manevî seviyenin bulunması yeterli görülmemiş, onların hadis metinlerini iyi koruyabilmeleri ve rivayet ilimlerinde ehliyetli olmaları da beklenmiştir. Bu durum muhaddislerin hadislerin sıhhatini belirleme konusundaki titizliği ve bu gün elimizde mevcut bulunan merviyâtın güvenilirliği hususunda büyük önem taşımaktadır.

¹⁶⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9/524.

¹⁶⁸ İbn Hacer, *Takribü't-Tehzîb*, 2/209.

¹⁶⁹ Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, 1/281.

¹⁷⁰ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/353; İbn Hacer, *Takribü't-Tehzîb*, 1/535.

¹⁷¹ İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, 2/61.

¹⁷² İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 5/181.

¹⁷³ İbn Hacer, *Takribü't-Tehzîb*, 1/535.

¹⁷⁴ Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, 16/141.

Kaynakça

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh eş-Şeybânî. *el-Müsned*. 50 Cilt. Thk. Şuayb el-Arnaût vd. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1416/1995.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *el-Câmi'u's-sahîh*. Riyad: Dâru's-Selâm, 1999.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *et-Târîhu'l-kebîr*. 8 Cilt. Haydarâbâd: Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmâniyye, ts.

Hatîb el-Bağdâdî. Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit. *el-Kifâye fî ma'rifeti usûli 'ilmi'r-rivâye*. Thk. Ebû İshâk İbrâhîm b. Mustafâ ed-Dimyâtî. Mit Ghamr: Dâru'l-Hüdâ, 1423/2003.

İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî el-Cürcânî. *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl*. 7 Cilt. Thk. Yahyâ Muhtâr Gazâvî. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1409/1988.

İbn Ebû Hâtîm, Ebû Muhammed Abdurrahmân. *el-Cerh ve't-ta'dîl*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, 1953.

İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî. *Tehzîbü't-Tehzîb*. 12 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1. Baskı, 1404/1984.

İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî. *Takrîbu't-Tehzîb*. 2. Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Baskı, 1415/1995.

İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî. *Lisânu'l-Mîzân*. 7 Cilt. Thk. Dâiretü'l-Meârifî'n-Nizâmiyye-Hind. Beyrut: Müessesetü'l-A'lemî li'l-Matbûât, 1406/1986.

İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *Kitâbu's-sikât*. 9 Cilt. Thk. Seyyid Şerefüddîn Ahmed. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1. Baskı, 1395/1975.

İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *Kitâbu'l-mecrûhîne mine'l-muhaddisîn ve'd-du'afâ' ve'l-metrûkîn*. 3 Cilt. Thk. Mahmûd İbrâhîm Zâyid. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1412/1992.

İbn Maîn, Yahyâ. *Târîhu İbn Ma'în (Rivâyetü'd-Dûrî)*. 4 Cilt. Thk. Ahmed Muhammed Nûr Seyf. Mekke: Merkezü'l-Bahsi'l-İlmî ve İhyâi't-Turâsi'l-İslâmî, 1. Baskı, 1399/1979.

İbn Manzûr, Cemalüddîn Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânu'l-Arab*. 7 Cilt. Thk. Abdullah Ali el-Kebîr vd. Kahire: Dâru'l-Maârif, ts.

İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Menî' ez-Zühri. *Kitâbu't-tabakâti'l-kebîr*. 11 Cilt. Thk. Ali Muhammed Ömer. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1. Baskı, 1421/2001.

İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Abdurrahmân b. Alî. *Kitâbu'u-du'afâ' ve'l-metrûkîn*. 3 Cilt. Thk. Ebü'l-Fidâ Abdullâh el-Kâdî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, 1406/1986.

İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemalüddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed, *Zâdü'l-mesîr fî 'ilmi't-tefsîr*. 8 Cilt. Thk. Ahmed Şemsüddîn. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 3. Baskı, 2009.

İbnü's-Salâh, Ebû Amr Osman b. Abdurrahmân eş-Şehrezûrî. *'Ulûmu'l-hadîs*. Thk. Nûruddîn İtr. Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-Mu'âsır/Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1406/1986.

İclî, Ahmed b. Abdillâh. *Ma'rifetü's-sikât*. 2. Cilt. Thk. Abdülalîm Abdülazîm el-Bestevî. Medine: Mektebetü'd-Dâr, 1405/1985.

Mizzî, Cemalüddîn Ebü'l-Haccâc Yûsuf. *Tehzîbu'l-Kemâl fi esmâi'r-ricâl*. 35 Cilt. Thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1403/1983.

Müslim, Ebü'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi'u's-sahîh*. 3 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları ve Dâru Sehnûn, 2. Baskı, 1413/1992.

Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref. *Tehzîbü'l-esmâ ve'l-luğât*. 4 Cilt. thk. Abduh Ali Kûşk. Beyrut: Dâru'l-Feyhâ/Dâru'l-Menhel Nâşirûn, 1. Baskı, 1440/2022.

Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *Tabakâtü'l-huffâz*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, 1403.

Tahhân, Mahmûd. *Teysîru mustalahi'l-hadîs*. Riyâd: Mektebetü'l-Me'ârif, 1432/2011.

Uludağ, Süleyman. "Abdal". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/59-61. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988.

Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Kültüründe Keşif ve Kerâmet*. İstanbul: Sufi Kitap, 1. Baskı, 2008.

Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed. *el-Kâşif fi marifeti men lehû rivâyetün fi'l-kütübi's-sitte*. Thk. Muhammed Avvâme, Ahmed Muhammed Nemr el-Hatîb. Cidde: Dâru'l-Kible li's-Sekâfeti'l-İslâmiyye/Müessesetü Ulûmi'l-Kur'ân, 1992.

Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. 25 Cilt. thk. Şuayb el-Arnaût vd. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 11. Baskı, 1417/1996.

Zehebî, Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Tezkiretü'l-huffâz*. 4 Cilt. Thk. Zekeriyâ Umeyrât. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, 1419/1998.

Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed. *Mîzânü'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*. 4 Cilt. thk. Ali Muhammed el-Bicâvî. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1. Baskı, 1382/1963.

Zehebî, Muhammed b. Ahmed. *el-Muğni fi'd-du'afâ*. 2 Cilt. Thk. Nûruddîn İtr. Katar: İdâratu İhyâi't-Turâsi'l-İslâmî, ts.

MODERN BİR DİNİ HAREKET OLARAK C3 KİLİSESİ: KURUMSAL VE TEOLOJİK BİR ANALİZ

Enbiye Mahbube DİNLER

Dokuz Eylül Üniversitesi

enbiyemahbube.dinler@ogr.deu.edu.tr

<https://orcid.org/0009-0005-0589-3818>

ÖZET

Bu çalışma, 1980 yılında Phil ve Christine Pringle tarafından Avustralya'da temelleri atılan ve günümüzde küresel bir ağa dönüşen C3 Kilisesi'nin (C3 Church Global) tarihsel gelişimini, teolojik yapısını ve modern yayılım stratejilerini incelemektedir. İlk olarak "Christian City Church" adıyla kurulan hareket, günümüzde 60 ulusta 620'den fazla kiliseye ulaşarak küresel bir kimlik kazanmıştır. C3 Kilisesi'nin teolojik altyapısı, geleneksel Pentekostal kökler ile modern refah teolojisinin (Prosperity Gospel) özgün bir sentezidir. Hareket, temel Hristiyan doktrinlerine bağlı kalmakla birlikte; maddi refahı, fiziksel sağlığı ve pozitif benlik imajını ilahi lütfun somut göstergeleri olarak kabul eder. Bu çerçevede kişisel gelişim, yaratıcılık ve özgünlük gibi temalar dini söylemle bütünleştirilmektedir. Hareketin başarısı, 1960'ların karşı-kültür mirasını modern kitle iletişim teknolojileri ve pazarlama yöntemleriyle birleştirmesine dayanmaktadır. İbadetlerdeki çağdaş rock müziği, estetik odaklı mekan tercihleri ve dijital medyanın etkin kullanımı, C3'ün özellikle genç nesil üzerinde güçlü bir çekim alanı oluşturmasını sağlamıştır. Öte yandan, merkezi yönetim yapısı ve finansal uygulamaları nedeniyle hareket çeşitli eleştirilerin de odağında yer almaktadır. Sonuç olarak C3 Kilisesi, geleneksel dini yapıların modern dünyanın "dışavurumcu bireycilik" anlayışına nasıl adapte olduğunu gösteren, uluslararası bir şirket modeliyle işleyen dikkat çekici bir yeni dinsel hareket örneğidir.

Anahtar Kelimeler: C3 Kilisesi, Yeni Dini Hareketler, Refah Teolojisi, Pentekostalizm, Phil Pringle.

A CORPORATE AND THEOLOGICAL ANALYSIS OF THE C3 CHURCH AS A MODERN RELIGIOUS MOVEMENT

ABSTRACT

This study examines the historical development, theological structure, and modern expansion strategies of the C3 Church (C3 Church Global), which was founded in Australia in 1980 by Phil and Christine Pringle and has since evolved into a global network. Originally established as "Christian City Church," the movement acquired a global identity following a strategic name change in 2008, reaching over 500 churches in more than 60 countries. The theological foundation of C3 Church is a unique synthesis of traditional Pentecostal roots and modern prosperity theology (Prosperity Gospel). While adhering to fundamental Christian doctrines, the movement regards material prosperity, physical health, and a positive self-image as tangible manifestations of divine grace. In this framework, themes such as personal development, creativity, and authenticity are integrated into religious discourse. The success of the movement lies in its ability to combine the counter-cultural legacy of the 1960s with modern mass communication technologies and marketing methods. The use of contemporary rock music in worship, aesthetic-oriented venue preferences, and the effective use of digital media have enabled C3 to create a strong attraction, particularly for the younger generation. On the other hand, the movement remains at the center of various criticisms due to its centralized management structure and financial practices. In conclusion, the C3 Church serves as a remarkable example of a new religious movement operating on an international corporate model, demonstrating how traditional religious structures adapt to the "expressive individualism" of the modern world.

Keywords: C3 Church, New Religious Movements, Prosperity Theology, Pentecostalism, Phil Pringle.

GİRİŞ

C3 Kilisesi, Avustralya’da ortaya çıkmış yeni dini hareketlerden biri olarak, toplumsal beklentilerin bir uzantısı şeklinde varlık kazanmıştır. Phil ve Christine Pringle tarafından 1980 yılında Sidney’in Kuzey Sahillerinde temelleri atılan bu karizmatik hareket, kısa sürede büyük bir ivme yakalamıştır (Barclay, 1987). 2008 yılında Hawaii’deki küresel konferans ile ismi "C3 Church" olarak güncellenen yapı, 2019 yılı itibarıyla 64 ülkede 500’den fazla kiliseye ulaşan küresel bir ağa dönüşmüştür (Watts, 2020). Ancak hareketin resmi verilerine göre 2024 yılı itibarıyla bu sayı 60 ulusta 620’den fazla kiliseye yükselmiştir (C3 Church Global, 2024 a). Kurucu Phil Pringle’a göre bu büyümenin temel itici gücü "Tanrı'ya duyulan manevi açlıktır" (hunger for God); bu kavram, bireysel bir ruhsal arayışın ötesinde, tüm hareketin genişlemesini sağlayan ana yakıt olarak konumlandırılır (C3 Church Global, 2024b). Kurucu Phil Pringle’ın 1960’lardaki hippie hareketinden Pentekostalizme uzanan kişisel dönüşümü, hareketin esnek ve modern yapısının temelini oluşturmuştur (Hey, 2011). Akademik literatürde bu dönüşüm, geleneklerin tarihsel bütünlüklerini korurken hedef kitleye uygun hale getirilmesi süreci olan "gelenek icadı" (invented tradition) kavramı ile açıklanmaktadır (Wills, 2014). Miller (1997), C3 gibi yapıların başarısını, yerleşik dini kurumların estetik ve organizasyonel bariyerlerini yıkarak inancı modern kültürel formlara tercüme etmelerine bağlar. Bu bağlamda C3, Miller’ın "yeni paradigma kiliseler" (new paradigm churches) olarak adlandırdığı, ibadet müziğinden yönetim şemasına kadar her alanda radikal bir demokratikleşme ve güncellik arayışı içindeki modern Hristiyanlık tarzının somut bir örneğidir. Miller'a göre bu kiliseler, mezhepsel etiketlerini arka plana iterek modern bireyin ruhsal arayışına doğrudan hitap eden bir "devrim" yaratmaktadır (Miller, 1997). Rocha, Hutchinson ve Openshaw (2020) ise bu gelişmeyi "merkezden uzaklaşan bir anlatı" olarak değerlendirir. Onlara göre Avustralya kökenli bu karizmatik hareketler, sadece yerel bir başarı değil, küresel Pentekostalizmi şekillendiren normatif birer güç haline gelmiştir. Bu durum, dinin modernitede çöküşü (collapse) tartışmalarına karşı, inancın nasıl stratejik bir direnç gösterdiğinin kanıtıdır. Bu çalışma, söz konusu dönüşümü temel alarak C3 Kilisesi’nin teolojik yapısını ve modern dünyadaki kurumsal adaptasyon stratejilerini analiz etmeyi amaçlamaktadır.

1. Temel İnanç Esasları ve Refah Teolojisi

C3 Kilisesi, geleneksel Hristiyan inançlarını (Mesih’in tanrılığı, bakireden doğumu, kefareti ve bedensel dirilişi) kabul ederken, bunları "Refah Müjdesi" (Prosperity Gospel) ile

harmanlamaktadır. Bu anlayışa göre inanç; sadece ruhsal bir kurtuluş değil, aynı zamanda finansal mükemmellik ve fiziksel sağlık için bir anahtardır (Pringle, 2008). Kilise, bu teolojik yapıyı "Mesih-merkezli, Ruh-güçlü ve bağlantı-odaklı" (Christ-centered, Spirit-powered, connect-driven) üçlü sacayağı üzerine inşa ettiğini beyan etmektedir (C3 Church Global, 2024a). Bu teolojik çerçevede manevi açlık, fiziksel dünyanın aksine "yedikle artan" bir olgu olarak tanımlanır; dua ve kutsal metin çalışması bu açlığı gidermek için değil, Tanrı'nın varlığına duyulan iştahı daha da alevlendirmek için kullanılır (C3 Church Global, 2024b). Kilise doktrininde kutsal ruhun vaftizi, mucizeler ve dillerle konuşma gibi Pentekostal unsurlar merkezi bir öneme sahiptir (Watts, 2020). Servet birikimi, pasif bir süreç değil, aktif inancın ve ilahi lütfun somut bir işareti olarak kabul edilmektedir (Miller, 2015). Miller'a (1997) göre, bu teolojik sentezde kültürel olarak güncel bir ibadet biçimi (rock müziği, görsel şovlar vb.) bireyi çekmekte kullanılsa da, verilen mesajın özü bireyin "içsel dönüşümü") üzerinedir. Miller, bu kiliselerin bireye sunduğu mesajın, dış görünüşten ziyade karakterin ve yaşam kalitesinin tanrısal bir güçle yeniden inşası olduğunu vurgular. Pentekostalizm bu noktada, bireyin "hissedilen ihtiyaçlarına" çözüm üretme kapasitesiyle öne çıkar; refah teolojisi sadece maddi bir vaat değil, toplumsal bariyerleri aşmayı sağlayan "çekici bir dini opsiyon" olarak işlev görür (Rocha vd., 2020)

2. Pozitif Psikoloji ve Kişisel Gelişim Sentezi

Hareket, dini söylemi modern psikoloji ve kendi kendine yardım (self-help) metodolojileriyle birleştirir. "Mağdur zihniyeti" reddedilerek, bireyin tanrısal bir güçle potansiyelini gerçekleştirilmesi ve pozitif bir benlik imajı oluşturması teşvik edilir (Pringle, 2010). Bu yaklaşım, post-modern toplumun "üst anlatıları" reddeden yapısına karşı, bireysel ifadeyi ve yargıyı ön plana çıkararak dini ritüelleri bir tür kişisel gelişim sürecine dönüştürür (Shanahan, 2019; Wills, 2014). Bu süreçte "imanla" zorluklar karşısında dirençli bir inanç inşa edilmesi hedeflenirken, kilise kendisini toplumun "uyumsuzları" için bir kabul ve yetkilendirme atmosferi sunan bir aile olarak tanımlar (C3 Church Global, 2024a). Bu noktada bireyin Tanrı ile kurduğu derin yakınlığın, doğal bir sonuç olarak çevresi üzerinde bir etki yaratacağı savunulur. "Tanrı'yı tanıyan halk güçlü olacak ve büyük işler başaracaktır" (Daniel 11:32) öğretisiyle, ruhsal derinlik ile toplumsal başarı arasında bağ kurulur (C3 Church Global, 2024b). Bu durum Miller'ın (1997) "kutsala erişimin demokratikleşmesi" tespitiyle uyumludur; zira birey, ruhani deneyimi karmaşık teolojik bariyerler olmadan, doğrudan kendi potansiyeli ve iyiliği üzerinden deneyimlemektedir. Ancak Shanahan (2019), bu psikolojik yaklaşımın

Avustralya'daki neo-liberal politik ekonomik bağlamla derin bir uyum içinde olduğunu savunur. "Girişimci özne" tasarımıyla paralel giden bu teoloji, bireyin ekonomik başarısını kendi inanç seviyesiyle ilişkilendirerek piyasa odaklı rasyonalizmi dini bir zemine oturtmaktadır.

3. İbadet Biçimleri ve Mekânsal Tercihler

C3 Kilisesi, geleneksel kilise estetiğini reddederek; rock konseri atmosferinde, çağdaş müziklerin kullanıldığı dinamik ayinler düzenler. İbadet yerleri olarak depo, sinema veya spor salonu gibi seküler mekanların tercih edilmesi, "huzursuz modern izleyicinin" kültürel engellerini kaldırmayı amaçlayan "hayatın her alanında var olma" stratejisinin bir parçasıdır (Watts, 2020; Wills, 2014). Bu strateji kilisenin "Manyetik Olarak Yaratıcı" (Magnetically Creative) olma iddiasıyla desteklenir; burada amaç, zamansız gerçekleri yenilikçi yaklaşımlarla sunmaktır (C3 Church Global, 2024). Miller (1997), yeni paradigma kiliselerin bu "kültürel güncelliğini" hayati bir büyüme stratejisi olarak görür. Ona göre, seküler mekanlar ve modern giyim tarzı, inanan olmayanların (non-believers) kendilerini kiliseye yabancı hissetmelerini önler. Böylece kilise, Hristiyanlığın "modası geçmiş" imajını yıkarak itirazları ritüellere değil, doğrudan öğretinin içeriğine yönlendirmeyi başarır. Müzik, bu stratejinin kalbinde yer alır. Hall (2006), C3'ün (eski adıyla CCC) ibadetlerini profesyonel bir "beş aşamalı sekans" modeliyle (açılış, kutlama, katılım, derinleşme ve sentez) kurguladığını belirtir. İbadet atmosferi, manevi açlığın "bulaşıcı" hale getirildiği bir restoran metaforuyla açıklanır; başkalarının Tanrı'yı tutkuyla arzuladığını görmek, topluluk içinde benzer bir iştahı tetikler. Bu yolculukta kilise, disiplinle "kürek çekilen" anlar ile Kutsal Ruh'un rüzgarıyla "yelken açılan" coşkulu anları birleştirdiğini söyler (C3 Church Global, 2024b). Bu yapı, dini ritüeli genç nesillerin kültürel kodlarına uygun, "tüketilebilir" bir deneyim haline getirirken; "İkinci Mil Cömertliği" (Second Mile Generosity) anlayışı ile dini yükümlülüklerin ötesine geçen bir misafirperverlik sunduklarını belirtir (C3 Church Global, 2024). Bu modelde Senior Pastor, müzik aralarında yaptığı konuşmalarla cemaati duygusal olarak yönlendirir ve şarkıların iletmediği mesajı pekiştirir. Bu durum, dini ritüeli sadece bir tapınma değil, aynı zamanda genç nesillerin kültürel kodlarına uygun, "beğeni odaklı" bir deneyim haline getirir. Ayrıca C3 Üniversitesi aracılığıyla medya, film ve liderlik gibi alanlarda eğitimler verilerek inanç profesyonelleştirilmektedir (Hey, 2011).

4. Yönetim Modeli ve Kurumsal Yapı

C3 Kilisesi, yerel bir topluluk hissi sunsa da ve her kilise özerk bir yapıdaymış gibi görünse de, aslında yukarıdan aşağıya (hiyerarşik) bir yönetim tarzını benimsemektedir. Kıdemli Papazlar tarafından kontrol edilen bu yapı, özünde çok uluslu bir şirket modeliyle işlemektedir (Shanahan, 2019). Bu noktada Miller (1997), hiyerarşik ve piramit tipi katmanlı bürokrasilerin hantallığına karşı, C3 gibi esnek "ağ" (network) yapılarının geleceğin organizasyon modeli olacağını öngörmüştür. Bu esnek yapı, kilisenin "Tekipleşme olmadan birlik" (Unity without uniformity) ilkesini hayata geçirmesine olanak tanır (C3 Church Global, 2024a). Kurumsal vizyonda yerel kilise, toplumsal dönüşümün kalp atışı olarak görülür. Güçlü ve manevi olarak "aç" bir yerel kiliseye yatırım yapmanın; okullardan iş yerlerine kadar her alanı dönüştürecek bir "etki merkezi" (center of community impact) yaratacağı savunulur (C3 Church Global, 2024b). Shanahan (2019), bu organizasyonel yapının Avustralya'daki ekonomik rasyonalizm politikalarıyla nasıl desteklendiğini açıklar. C3, "Vision Builders" gibi finansal ve yardım odaklı organizasyonlar kurarak, devletin çekildiği sosyal yardım ve eğitim alanlarında boşluğu dolduran bir "sosyal hizmet sağlayıcısı" rolünü üstlenmiştir. Bu hibrit yapı, kilisenin hem vergi muafiyeti gibi yasal avantajlardan yararlanmasını hem de kurumsal meşruiyetini genişletmesini sağlamaktadır.

SONUÇ

C3 Kilisesi'nin tarihsel serüveni ve mevcut kurumsal yapısı, geleneksel dini yapıların modernitenin dinamiklerine nasıl adapte olabildiğinin örneğidir. Çalışma kapsamında incelenen veriler, hareketin başarısının tesadüfi olmadığını; aksine "Refah Teolojisi"nin sunduğu maddi vaatler ile modern "pozitif psikoloji"nin sunduğu bireysel yetkilendirme dilinin stratejik bir birleşimi olduğunu göstermektedir. C3, Miller'ın (1997) vurguladığı "yeni paradigma kiliseler" kavramını bir adım öteye taşıyarak; ibadet mekanlarını sekülerleştirmeyi, ritüelleri estetik birer deneyime dönüştürmeyi ve kurumsal yönetimde profesyonel bir şirket modelini benimsemeyi başarmıştır. Bu yapı, inancı modern bireyin "dışavurumcu bireycilik" arayışına, kurumsal bir hantallıktan uzak, samimi bir topluluk aidiyeti ve doğrudan bir kutsallık deneyimi ile sunmaktadır. Ancak bu modern vitrinin arkasında, finansal şeffaflık sorunları ve sosyal konulardaki katı muhafazakar tutumu, hareketin en temel gerilim hattını oluşturmaktadır. Sonuç olarak C3 Kilisesi, geleneği "dijital bir reformasyon" (Wills, 2012) aracılığıyla post-modern dünyada yeniden inşa etmiştir. Hareket, modernitenin sunduğu medya, psikoloji ve neo-liberal yönetim gibi araçları doktrininin ayrılmaz bir parçası haline getirerek sadece hayatta kalmamış; aynı zamanda küresel düzeyde yeni bir dini hegemonya alanı yaratmıştır. Bu

durum, dinin modern dünyada zayıfladığına dair klasik sekülerleşme tezlerinin aksine, inancın stratejik bir uyum yeteneğiyle nasıl yeniden merkezi bir güç haline gelebileceğini kanıtlamaktadır. Gelecek çalışmalar için C3 gibi hibrit yapıların, yerel kültürlerle etkileşime girdiğinde geçirdiği dönüşümlerin incelenmesi, dijital çağda dinin geleceğini anlamak adına kritik bir önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Barclay, J. (1987). *Arise! The Story of Christian City Church*. Sydney: Covenant Publishing.

C3 Church Global. Resmî Web Sitesi: www.c3churchglobal.com (Erişim tarihi: 20.12.2025).

C3 Church Global. (2024a). *Who is C3 as a movement? What makes us unique?* Erişim Tarihi: 20.12.2025. Erişim

Adresi: <https://www.c3churchglobal.com/blog/culture,%20jesus,%20church%20planting,%20faith/>

C3 Church Global. (2024b). *Hunger for God: The Fuel for Spiritual Growth and Church Expansion*. Erişim Tarihi: 20.12.2025, Erişim

Adresi: <https://www.c3churchglobal.com/blog/hunger-for-god-the-fuel-for-spiritual-growth-and-church-expansion/>

Hey, S. (2011). *God in the Suburbs and Beyond: The Emergence of an Australian Megachurch and Denomination*. Doktora Tezi, Griffith University.

Miller, E. (2015). *A Planting of the Lord: Contemporary Pentecostal and Charismatic Christianity in Australia*. Doktora Tezi, University of Sydney.

Miller, D. E. (1997). *Reinventing American Protestantism: Christianity in the New Millennium*. University of California Press. Excerpts from Leadership Network, Vol. 3, No. 2.

Pringle, P. (2008). *Keys to Financial Excellence*. Whitaker House.

Pringle, P. (2010). *Seven Big Things That Makes Life Work*. Destiny Image Publishers.

Pringle, P. (2013). *You The Leader*. PaX Ministries Pty Ltd.

Rocha, C., Hutchinson, M. P. ve Openshaw, K. (Ed.). (2020). *Australian Pentecostal and Charismatic Movements: Arguments from the Margins*. Brill.

Shanahan, M. (2019). ““An Unstoppable Force for Good?”: How Neoliberal Governance Facilitated the Growth of Australian Suburban-Based Pentecostal Megachurches”. *Religions*, 10, 1-16.

Watts, G. (2020). “C3 Church Profile”. *World Religions and Spirituality Project*. <https://wrlldrels.org/2020/05/23/c3-church/> (Erişim tarihi: 20.12.2025).

Wills, O. (2014). “C3 Church and the Digital Reformation: Invented Traditions and Post-Modernity”. *Ideas in History*, UTS ePRESS, Vol. 4, No. 2.

